T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KAYNAK ESERLER (*KİTÂBU'L-İDRÂK LİL-LİSÂNİ'L-ATRÂK* ÖRNEĞİ)

DOKTORLUK TEZİ

HAZIRLAYAN

Ünal ALDEMİR

İstanbul, 2020

T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KAYNAK ESERLER (*KİTÂBU'L-İDRÂK LİL-LİSÂNİ'L-ATRÂK* ÖRNEĞİ)

DOKTORLUK TEZİ

YÖNETEN

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN

HAZIRLAYAN

Ünal ALDEMİR

İstanbul, 2020

Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.
© 2020

ETİK BEYANI

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım çalışmamda;

- Sunduğum bilgileri, dokümanları ve verileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Çalışmamda yararlandığım eserlerin tamamına atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Elde ettiğim verilerde ve sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı bildirir, aksi bir durumda aleyhimde doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

22/07/2020

Ünal ALDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ……..……..……..……. I
ÖZET……..……..……..……. V
ABSTRACT……..……..……..…….. VII
KISALTMALAR……..……..……..…… IX
GÖSTERMELER……..……..……..…… X
CEVİRİ YAZI KARAKTERLERİ ……..……..…… XI

BİRİNCİ BÖLÜM

Problem…..……..……..……..…… 1
Araştırmanın Amacı……..……..……. 1
Raştırmanın Önemi…..……..……..… 2
Varsayımlar……..……..……..……... 2
Sınırlılıklar……..……..……..…. 2
Yöntem……..……..……..……. 3
Araştırmanın Modeli……..……..……..…….. 3
Evren ve Örneklem……..……..…….. 3
Veri Toplama Tekniği……..…… 3
Verilerin Çözümü ve Yorumlanması……..……..…. 3

İKİNCİ BÖLÜM

Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk'in Genel Özellikleri ……..……... 5
Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk'te Türkçe Öğretimi……... 23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk (Sözlük-Çeviri Yazılı Metin)……... 91
Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk (Dil Bilgisi-Tercüme)……..……... 289
Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk (Lügat: Arap Harfli Metin)……..……... 339
Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk (Tasrif: Arap Harfli Metin)……..……... 384
Dizin……..……..……... 429

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sonuç……..……... 539
KAYNAKÇA……..……... 541
EKLER ……..……... 549
Nüshaların karşılaştırıldığı Arap harfli dizgi ……..……..……... 553
Nüshaların tıpkıbasımı……..……... 669

Onmuşsam da olacaksam da dualarını
vesile bildiğim rahmetli anne ve babama
bir dua niyetiyle…

ÖN SÖZ

Kaleme alındığı 20 Ramazan 712 (18 Aralık 1312) tarihinden tam 708 yıl sonra ve yine bir 20 Ramazan'da hakkında yaptığımız çalışmamızın ön sözünü yazdığımız *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk* (*Kİ*), Türkçenin yabancılara, bir usul ve amaca yönelik bütünlük içerisinde öğretilmesi gayesiyle kaleme alındığı bilinen ilk eserdir. Eser, sahip olduğu nitelikler dolayısıyla çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada ise, eserin sahip olduğu niteliklerle bahsedilen amaca (yabancılara Türkçe öğretimine) nasıl araçlık ettiğinin anlaşılabilmesi için eser, hakkıyla tanıtılmaya ve değerlendirmeye çalışılmıştır.

Bir dili yabancılara öğretirken bugün dahi; "Hangi yöntem ve teknik kullanılacak?", "Hangi araç-gereç kullanılacak?", "Dilin hangi kelimeleri öğretilecek?", "Dil bilgisi nasıl öğretilecek?", "Dilin doğru telaffuzu nasıl verilecek?", "Dil malzemesi nasıl yazıya geçirilecek?", vb. soruların cevapları aranır. Amacımız eseri incelemek ve bu gibi sorular çerçevesinde *Kİ*'nin müellifinin nasıl bir yöntem ortaya koyduğunu (*Bu kitabın amacı Türkçeden sözlük bilimi*, şekil bilimi ve söz dizimi bakımından üstün cümleler kaydetmektir..., *...bütün diller üç şeyin bilgisinin elde edilmesiyle kavranıp kaydedilebilir..., ...cümle hüküm bildiren sözdür ve üçe ayrılır...*), bunu hangi tekniklerle (*..."uḏıdı" derler ve bundan daha önce bahsetmiştik..., bunlardan ayrıca bahsedilecektir...*) uyguladığını, Türkçenin kelimelerini nasıl derlediğini (*...güvenilir kişilerden nakil yoluyla alınmıştır...*), doğru telaffuzların nasıl öğretildiğini (*...bu kelime /t/'li de söylenir...*) ve doğru biçimde nasıl kaydedildiğini (*...bu dili harf harf kayıt altına almışımdır...*) tespit edebilmek olmuştur.

Eser, hazırlanış biçimiyle (sayfa düzeni, bölümleme, sıralama, renklendirme, imla ve işaret özellikleri vb.) de dil öğretimini destekler niteliklere sahiptir. Çalışmada, eserin bu özelliğinin ortaya konulabilmesi amacıyla biçim konusunda eserin aslına mümkün olduğunca bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Eserin hem sözlük hem de dil bilgisi bölümleri bunun için Arap harfleriyle yazılmış ve biçimlendirilmiştir. Ekler kısmında yalnızca Arap harfli biçimde verilen ve eserin eldeki üç nüshasının karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan biçim ve nüshaların tıpkıbasımları asıl nüshanın daha doğru anlaşılması ve eserle ilgili yapılabilecek çalışmalara katkı sağlamak amacına matuftur.

Latin harfli sözlük bölümünde eserin içeriği çeviri yazı kullanılarak işlenmiş, kullanılışı kolaylaştırmak üzere maddeler paragraflara bölünerek yazılmıştır. Maddelere, tarafımızdan yapılan müdahaleler köşeli parantez ([...]) içerisinde gösterilmiştir. Bu ilavelerle maksat, Türkçe kelimelerin köken bilgisiyle ilgili kaynaklarda mevcut ve malum biçimleri hatırlatmak ([<...]) ve Arapça ibarenin Türkçe tercümesini ([=...]) peşi sıra vermek suretiyle eserin usulünün daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamaktır. Tercümelerde, belirtilen amaç doğrultusunda Arapça ibareye mümkün olduğunca bağlı kalınmaya çalışılmış eklemeler parantez içerisinde

verilmiştir. Eserin aslını yansıtmak gayesiyle gerek çeviri yazıda gerek tercümede bazı kısımlar (Türkçe malzeme ve başlıklar) **kırmızı** olarak verilmiş, siyah beyaz baskı göz önünde bulundurularak çeviri yazıdaki bu kısımlar **kalın**; tercümedekiler "*tırnak*" içerisinde işlenmiştir. Türkçe maddeler işlenirken eserin ihtiva ettiği dil malzemesi ilgili kaynaklardan teyit edilmiş; ancak çalışmamızın sınırlarına bağlı kalınarak bu malzeme ile ilgili detay ve tartışmalara ihtiyaç olmadıkça yer verilmemesi tercih edilmiştir.

Eş sesli kelimelerin öteki anlamlarının Arapça tercümede yer alması durumunda veya tercüme içerisindeki örneklerde Türkçe kelimeler geçtiğinde; önce bu tür maddelerin aslı usulünce işlenmiş, sonrasında içerikteki birleşik malzeme de alt madde şeklinde işlenmek suretiyle, Türkçe malzemenin görünür kılınması adına, daha düzenli bir biçim oluşturulmaya çalışılmıştır.

Latin harfli dil bilgisi bölümünde Caferoğlu'nun çalışmasında da kullanılmış olan Kilisli Rıfat Bilge'nin tercümesine bağlı kalmak yolu tercih edilmiştir. Buradaki tasarrufumuz; konu başlıklarıyla ilgili gerekli görülen değişiklikler yapmaktan, bu başlıkları sıralı numaralandırmaya tabi tutmaktan, Türkçe malzemenin, sözlük bölümünde olduğu gibi, biçimlendirilmesinden (çeviri yazı, renklendirme vb.) ve söz konusu çalışmada "vs." denilerek örnekleri kısa tutmak adına mahsus atlanan bazı kelimeleri ilaveden ibarettir. Eserin her iki bölümü de Arap harfli ve harekeli bir şekilde yazıldığından dil bilgisi bölümünün, Türkçe malzeme hariç, çeviri yazıyla verilmemesi yoluna gidilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde "dil bilgisi öğretimi" başlığı altında genel inceleme ve değerlendirme yapıldığından ve de gerekli izahlar bu bölümde verildiğinden tercüme bölümünde gerekmedikçe izaha girişilmemiştir.

Çalışmamızın sonunda eserin dizini de yer almaktadır. Dizinde, maddeler, abece sırasına göre dizilmiş; anlamları, eserdeki anlamları çerçevesinde kısaca verilmiş ve maddenin yazma nüshalardaki (Veliyyüddin Efendi, Dâru'l Fünûn, Kâhire) karşılıkları tek tek gösterilmiştir. Burada büyük harfler (V, D, K) yazma eserlerin sözlük bölümlerini; küçük harfler (v, d, k) ise dil bilgisi bölümlerini temsil etmektedir. Eserde yer alan örnek cümle veya kelime grupları dizinde gösterilirken bunların ilk kelimesi esas alınmış; bunlar, ilk kelimelerinin yer aldığı ilgili maddenin en altında yine abece sırasına göre dizilmiştir. Madde başlarının ekli biçimleri alt maddeler hâlinde verilmiş, madde sonlarına ilgili maddenin eserde toplamda kaç kez geçtiği kaydedilmiştir.

Eseri, biçim ve içerik yönünden en doğru şekilde aktarmaya çalışmamız, hem onun "yabancılara Türkçe öğretimi" konusundaki müstesna kaynaklığını hakkıyla ortaya koyabilmek hem de bu değerli mirasın bir nebze de olsa kıymetinin anlaşılmasına katkı sağlamak içindir. Emir biçiminin Türkçe kelimelerin aslını teşkil ettiğini, "göç" ün "*içinde kadınların da olduğu kafile*" demeğe geldiğini, Türkçede vurguyla da soru

biçiminin oluşturulabildiğini, "*+lIk*" ekinin "*bir şeye mahsus olanı gösteren ek* (tahsis eki - i'dâd)" olduğunu, *başa*, *béserek*, *çomġalaḳ*, *erçel*, *urul* vb. isimler ile *op-*, *uçala-*, *delen-*, *keyne-*, *yüvrül-* vb. fiilerin anlamlarını ilk defa *Kİ*'den öğreniyoruz. Bu da eserin özel olarak Türkçenin kaynağını temsil ettiğine işaret olmalıdır. Benzer bir temsiliyetin Göktürk Kitabeleri ve *Dîvânu Lügâti't-Türk*'le olduğu düşünüldüğünde eserin değeri ve eser hakkında çalışmanın ağır sorumluluğu daha iyi anlaşılabilir.

Bu çalışma vesilesiyle muradımız Türkçenin bu müstesna kaynağının üstündeki tozları bir nebze kaldırabilmek ve bu vesileyle Türkçe namına o tozlardan tozlanmaktır.

Bu vesileyle çalışmamızda istifade ettiğimiz eserleri sunan muhterem ilim adamlarından vefat edenlere rahmet ve minnet, sağ olanlara hürmet dileklerimi bildirir; çalışmamızın tashihinde emeği geçen Dr. Ensar ALEMDAR, Dr. Yasin YAYLA ve Dr. Murtaḍa ALİ MUSTAFA'ya; eserin Kahire nüshasının fotokopilerine ulaşmamızı sağlayan Prof. Dr. Zeki KAYMAZ'a ve Prof. Dr. Asuman AKAY AHMED'e; her konuda ver her saatte yardım ve rehberliğini benden esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN'e; uzun ve çileli tez dönemimde desteğini esirgemeyen, nazımı çeken, başta eşim olmak üzere, ailemin bütün fertlerine şükranlarımı sunarım.

Sözümüzü, Ebû Hayyân'ın sözünü eğip bükmemek ve eserini hakkıyla işeyebilmek ümidiyle onun sözüyle tamamlayalım: *rabbi a'in yā karīm*[11] [= ey kerim rabbim yardım et].

Ünal ALDEMİR
Rize, 2020 Mayıs 13

ÖZET

Bu çalışmada ele alınacak olan *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*, yabancılara Türkçe öğretimi maksadıyla yazılan ilk eserlerden biridir. Gerek müellifi gerek ihtiva ettiği malzeme gerekse usulü bakımından benzerleri içinde müstesna bir yere sahip olan eser, alanında bir merhaledir. Eserde öğretilmeğe çalışılan Türkçe ise Memlûkların Mısır'a hâkim olduğu dönemdeki [1250-1517] "yaşayan" Türkçedir.

Ebu Hayyân tarafından, Mısır'ın Kahire şehrinde 20 Ramazan 712 (18 Aralık 1312) Perşembe günü tamamlanan *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk'in* aslı bugün elde olmadığından çalışmada, eserin eldeki üç yazma nüshası kullanılmıştır.

Çalışmamızda söz konusu eserin iki bölümü (sözlük ve dil bilgisi) ve üç nüshası da incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre çalışma, aşağıda belirtilen bölümler hâlinde düzenlenmiştir:

Birinci bölüm, "giriş" bölümüdür. Bu bölümde, tezin kavramsal çerçevesi çizilmiş, problem durumu ve yöntem ortaya konulmuştur.

İkinci bölüm, çalışmaya konu olan eserin önce genel özellikleri; daha sonra "yabancılara Türkçe öğretimi" alanında ortaya koyduğu hususiyetler bakımından ele alındığı bölümdür.

Üçüncü bölüm, incelenen eserin sunulduğu bölümdür. Bu bölüm dört kısma ayrılmıştır. İlk kısımda, yazma eserin sözlük bölümünün muhtevası, kaynaklar ışığında ve bu üç nüsha eşliğinde, çeviri yazı kullanılarak Latin harfleriyle kaydedilmiştir. Burada, mümkün olduğunca, Türkçe kelimelerin doğru okunuşlarının verilmesine; Arapça karşılıklarının da doğru manalandırılmasına gayret edilmiştir. İkinci kısmında, yazma eserin dil bilgisi bölümünün çevirisi yer almaktadır. Burada, kısmi düzenlemeler ve tashihler yapılmakla yetinilerek Kilisli Rıfat BİLGE'nin Ahmet CAFEROĞLU'nun eseri için yaptığı tercümeyi muhafaza etme yolu tercih edilmiştir. Üçüncü kısımda yazma eserin sözlük ve dil bilgisi bölümü, Arap harfli olarak yazılmış ve üç nüsha da göz önünde bulundurularak gerek biçim gerek içerik olarak eserin aslı yansıtılmaya gayret edilmiştir. Dördüncü kısımda incelenen eserin dizinine yer verilmiştir.

Dördüncü ve son bölüm sonuç ve önerilerin yer aldığı bölümdür.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Kıpçakçası, sözlük bilimi, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l Atrâk*, Yabancılara Türkçe Öğretimi.

ABSTRACT

Kitabu'l-Idrak li Lisani'l-Atrak, which will be discussed in this study, is one of the first works written for the purpose of teaching Turkish to foreigners. The work, which has an exceptional place among its kind, in terms of its writer, material and style, is a phase in its field. The Turkish that was tried to be taught in the work is "living" Turkish in the period [1250-1517] when the Mamluks ruled Egypt.

Since the original *Kitabu'l-Idrak li-Lisani'l-Atrak*, completed by Abu Hayyan on Thursday, December 18, 1312 (20 Ramadan 712) in Cairo, Egypt, is not available today, the three written copies of the work were used in the study.

In this study, two parts (dictionary and grammar) and three copies of this work were examined. According to the results, the study is organized into the following sections:

The first part is the "introduction" section. In this section, the conceptual framework of the thesis is highlighted and the problem situation and method are presented.

The second part is the part where the work is first discussed in terms of the general characteristics of the work and then the specialities that it reveals in the field of "Turkish language teaching to foreigners".

The third part is the part where the work being examined is presented. This section is divided into four parts. In the first part, the contents of the dictionary section of the manuscript were recorded in Latin letters using translation writing in the light of the sources and accompanied by these three copies. Here, as far as possible, the provision of the correct pronunciation of the Turkish words; the effort has been made to the true meaning of their Arabic equivalents. The second part contains a translation of the grammar section of the manuscript. Here, by making partial arrangements and revisions, the way was preferred to preserve the translation of Kilisli Rifat BİLGE for Ahmet CAFEROĞLU's work. In the third part, the dictionary and grammar section of the work was written in Arabic and three copies were taken into consideration and efforts were made to reflect the original of the work in both form and content. In the fourth part, the index of the work examined is given.

The fourth and final section is the one with the results and suggestions.

Key words: Mamluk Kipchak, dictionary science, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*, teaching Turkish to foreigners.

KISALTMALAR

A-ED	*The Student's Arabic-English Dictionary*, STEINGASS.
A-TBL	*Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*, ATAY.
A-TYK	*Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, TOPALOĞLU-KARAMAN.
CC	*Codex Cumanicus*
CKİ	*Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk* CAFEROĞLU
DLT	*Dîvânü Lûgati't-Türk*, KÂŞGARLI.
EDPT	*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, CLAUSON.
Kİ	*Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk*
KİF	*Ebū Hayyān, Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk, Fiil*: *Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi* ÖZYETGİN.
KTS	*Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TOPARLI-VURAL-KARAATLI.
M-TS	*Moğolca-Türkçe Sözlük*, LESSING.
MBTS	*Kubbealtı Lugatı - Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, AYVERDİ.
NS	*Nişanyan Sözlük - Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, NİŞANYAN.
NSÇT	*Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*
OTWF	*Old Turkic Word Formation*, ERDAL.
TDBUÜ	*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, TEKİN.
TDES	*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, EREN.
TDK	Türk Dil Kurumu.
Thesaurus	*Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicæ, Arabicæ, Persicæ / Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, MENINSKI.
TMEN	*Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, DOERFER.
TS	*Türkçe Sözlük*, TDK.
TvETTL	*Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, TIETZE.
VeWbT-D	*Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, RADLOFF

GÖSTERMELER

’	Kesme (hemze)
‘	Çatlak ses, Arapçadaki ayın (ع).
“ ”	Vurgulamalar. Tercümede Türkçe sözler.
( )	Açıklamalar.
~	Varyant.
<	Bu şekilden gelir.
>	Bu şekle gider.
+	Sözcük tahlilinde fiil kök veya gövdesi, fiile gelen ek.
-	Sözcük tahlilinde isim kök veya gövdesi, isme gelen ek.
//	Fonemler.
[ ]	Yazmada olmayıp eklenenler.
=	Çeviri.
[*eğik*]	Çeviri metni.
eğik	Eser adları, alıntılar.

CEVİRİ YAZI KARAKTERLERİ

آ	ā, a
ا	a, e
ء	’
ب	b
پ	p
ت	t
ث	ṯ
ج	c
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	ḏ
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ḍ, ż
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	k
ڭ	g
ل	l
م	m
ن	n
ڭ	ŋ
و	o, ö, u, ū, ü, v
ه	a, e, h
ى	ė, ē, ı, i̇, ī, y

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. PROBLEM

Her disiplinin tarihî süreç içerisinde ortaya çıkma şekli, belirli bir gelişme seyri vardır. Disiplinlerin gelişme sürecinin sağlıklı bir şekilde takip edilerek doğru anlaşılması ve değerlendirilebilmesi de ancak sürecin başlangıcının iyi bilinmesi ile mümkün olacaktır. Disiplinlerin başlangıcı söz konusu olunca da o alanla ilgili kaynak eserler üzerine çalışmalar ön plana çıkmaktadır. "Türkçe öğretimi" ve bunun bir alanı olan "yabancılara Türkçe öğretimi" ile ilgili de elbette bu durum geçerlidir. Bu bağlamda çalışmamızın yöneldiği problem şu soru çerçevesinde şekillenecektir: Yabancılara Türkçe öğretimi alanının kaynak eserleri nelerdir ve bu eserlerde bugüne ışık tutacak hangi nitelikler yer almaktadır?

Gerek Türkçenin bilinen ilk yazılı kaynakları gerekse Türklerin başka milletlerle kurdukları ilişkiler çok daha eski tarihlere uzansa da Türkçenin yabancı dil olarak başka milletlere öğretilmesi konusunda bilinen ilk eserler Karahanlı Türkçesi dönemine aittir. Bu dönemde, Kâşgarlı Mahmud'un *Divânu Lügâti't-Türk*'ü ve yine onun tarafından yazıldığı bilinse de günümüze ulaşamayan *Kitabu Cevahirü'n-Nahv fi Lugati't-Türk* adlı eserleriyle başlayan çalışmalar Memlûk-Kıpçak, Harezm, Çağatay ve Anadolu sahasında verilen eserlerle devam etmiştir. Bu alanda ortaya konulmuş olan eserler, Türklerin İslam inancını kabulünden sonra ister istemez yakın ilişkiye geçtikleri başta Araplar ve Farslar olmak üzere başka milletlerin Türkçeye ilgisinin sonucunda ortaya çıkmış genelde pratik sözlükler ve dil bilgisi kitaplarından ibarettir. Türkçe öğretiminin başlangıcında yapılan çalışmaların bilinebilmesi için söz konusu bu eserlerin hakkıyla tanınması gerekmektedir.

Çalışmamız, söz konusu bu kaynak eserlerin Memlûk-Kıpçak sahasında meydana getirilmiş en önemli örneklerinden biri ve Mısır ve Suriye sahasında yazılmış olan eserlerin bilinen en eski örneği *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk* (Türkçe Öğrenme Kitabı) olacaktır. Çalışmamızda, söz konusu eserin yazıldığı dönem ve eserin dâhil olduğu Memlûk-Kıpçak sahasının Türk dili tarihindeki yeri araştırılıp belgelendirildikten sonra eserin Türkçe öğretimi bağlamında ortaya koyduğu örneklik tanıtılmaya çalışılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Calışmamız;

Yabancılara Türkçe öğretimi alanının kaynak eserlerinden olan *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'in şekil ve yöntem bakımından özelliklerini ortaya koymayı;

Eserin eldeki üç nüshası inceleyerek bunların farklarını ortaya koymayı ve bu yazmalar ışığında eseri, mümkün olduğunca aslına uygun şekilde yansıtmayı;

Kitâbu'l-İdrâk üzerine yapılan önceki çalışmaları da göz önünde bulundurarak eseri bir bütün halinde (sözlük, çeviri yazı, tercüme, Arap harfi dizgi, dizin, tıpkı basım) sunmayı; böylece bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunmayı;

Eserin sözlük kısmındaki Türkçe kelimelere karşılık olarak tercih edilen Arapça kelimelerin anlamlarını yakından inceleyerek tercih ediliş nedenleri üzerinden Türkçe kelimelerin anlam inceliklerine ulaşmayı;

Eserin ihtiva ettiği kelime kadrosunun ve eserde kullanılan dilin yaygınlık ve sıklık alanında nasıl bir görünüş arz ettiğini ortaya koymayı;

Eserin Türkçenin söz konusu dönem ve sahayı ne derece temsil ettiğini belirlemeyi;

İyi bir dil âlimi olduğu kabul edilen eserin yazarının, Araplara Türkçe öğretmek maksadıyla kaleme aldığı eserinin dil öğretimi konusunda sahip olduğu nitelikleri tespit etmeyi amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Araştırma, günümüz dil öğretiminin önemli bir alanı teşkil eden yabacılara Türkçe öğretimi konusunda araştırmacılara kaynaklık edecek kıymetli bir eser olan *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'i ele alması bakımından önemlidir.
Araştırma, aynı dönem ve coğrafyada telif edilmiş, kelime listelerinden ibaret bazı eserlerden farklı olarak Mısır'da konuşulan Türkçe'nin teorik gramerini ortaya koyan bir eseri ele alıyor olması bakımından önemlidir.
Araştırma, Kıpçak Türkçesi'nin hâkim olduğu ancak; başka diyalektlerin, özellikle de Oğuz/Türkmen Türkçesinin etkisinin iyiden iyiye hissedildiği bir coğrafyada kaleme alınmış ve bu coğrafyanın Türkçesini yansıtmış olan bir eseri ele alıyor olması dolayısıyla günümüz Türkiye Türkçesine ışık tutabilecek olması bakımından önemlidir.
Eseri kaleme alan Ebû Hayyân'ın ana dili Arapça ile birlikte Türkçe, Farsça, Habeşçe ve Hiyer dillerine vakıf, dil vizyonuna sahip, hem Türkçe hem de ifade edilen dillerle ilgili toplamda onlaca eser yazmış bir dil alimi olması ve birikimini Türkçe öğretimi alanına aktarması bakımından önemlidir.
Araştırma, günümüz Türkçesindeki kelimelerin izlerini sürmek ve bu kelimelerin anlam zenginliğine katkı sağlamak açısından önemlidir.
Araştırmanın ele aldığı eser, kendi döneminin dil öğretimine ve sözlük yapma usullerine hem uyacak hem de katkı sağlayacak bir nitelikle hazırlanmıştır. Eserin incelenmesi, sözlükbilim ve dilbilim tarihine ışık tutmak ve günümüz Türkçe öğretimi yöntemleriyle geçmişi karşılaştırmaya katkı sağlamak bakımından da önemlidir.

1.4. Varsayımlar

Çalışmamız, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'in yabancılara (Araplara) Türkçe öğretmek konusunda kendi döneminde etkili bir yöntem ortaya koyduğu, dönemin yaşayan Türkçesini yansıtan nitelikli malzeme içerdiği, aynı dönemde benzer amaçla kaleme alınmış eserlerle kısmî benzerlikler gösterse de onlardan bazı yönleriyle üstün olduğu ve onlara büyük ölçüde örneklik ettiği, Türkçenin seslerini doğru biçimde yansıttığı, yeterli bir ön hazırlığın sonucunda meydana getirildiği, ihtiva ettiği bilgilerin dönemin güvenilir kaynakları tarafından onaylandığı varsayımlarına dayanmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışmamız, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'in aslı elde olmadığından aslını yansıtan eldeki üç nüshası ile;
Söz konusu eserin çözümlenmesinde yardımcı olacağını düşündüğümüz Memlûk-Kıpçak sahasında verilmiş kaynak eserlerle;
Eserin ihtiva ettiği malzeme ve ortaya koyduğu usulün Türkçe öğretimi bağlamında incelenmesi ile;
Genel Kıpçakça içerisinde sadece Memlûk-Kıpçak sahası ile sınırlıdır.

2. YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada doküman incelemesi modeli kullanılmıştır.

2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın evrenini, yabancılara Türkçe öğretiminin kaynak eserleri sayılabilecek, benzer yötem ve tekniklerle Karahanlı, Memlûk-Kıpçak, Çağatay ve Anadolu sahasında kaleme alınmış Türkçe-Arapça sözlük ve dil bilgisi eserleriyle yine bu sahada ve çeşitli konularda (fıkıh, atçılık, okçuluk vb.) kaleme alınmış eserler oluşturmaktadır. Çalışmanın öörneklemi ise Ebû Hayyân'ın *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk* adlı eseridir.

2.3. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Çalışmanın hazırlık aşamasında, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk* başta olmak üzere, Memlûk-Kıpçak sahasında meydana gerilmiş olan eserler üzerine yapılmış ilmî çalışmalarla ilgili kaynak taraması yapılmış; Kitâbu'l-İdrâk içerisindeki kelime kadrosunun her yönüyle tanınabilmesi ilgili kaynaklar taranarak elde edilen bilgiler analiz edilip değerlendirilmiş; eserin dil bisi bölümünde ortaya konulan Türkçe öğretimine dair yöntem ve tekniklerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu alanda meydana getirlilmiş olan eserler incelenerek ulaşılan sonuçlar bağlamında eserin ortaya koyduğu usul yansıtılmaya çalışılmıştır.

2.4. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Araştırmalarımız neticesinde elde ettiğimiz gerek nicel gerek nitel sonuçlara dayanarak *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'teki sözlük ve gramer bölümleriyle ilgili veriler değerlendirilerek söz konusu dönemde benimsenmiş ve esere yansımış olan yabancılara Türkçe öğretiminin esasları, Türkçe kelimeler ve onlara verilen Arapça karşılıkların değişik anlamları ve Türkçe kelimelerin aynı dönemde meydana getirilmiş eserlerdeki karşılıkları yorumlanmaya çalışılmıştır.

II. BÖLÜM

1. *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'in Genel Özellikleri

1.1. Kıpçaklar ve Memlûk Kıpçakçası

Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk (*Kİ*), genel Kıpçakça içerisinde Memlûk Kıpçakçası eserlerinden biri olarak kabul edilir. Memluk Kıpçakçası, Mısır ve Suriye'de Eyyubiler iktidarını yıkılarak bir devlet kuran (1250-1517) Kıpçak Türklerinin dilidir (TEKİN, 2003, s. 44.). Kıpçak Türkleri MÖ 8. Yüzyıldan itibaren dalgalar hâlinde yer değiştiren son derece hareketli bir Türk kavmidir. Türk boylarının çeşitli sebeplerle çekişmeleri neticesinde yer değiştirmeğe başladıkları düşünülen Kıpçaklar, doğuda Türk yurdundan başlayan ve Hazar Denizi'nin kuzeyinden Kafkasya coğrafyasına, oradan da Karadeniz'in kuzeyini izleyerek Balkanlara kadar uzanan bir coğrafyada yayılmışlar, bulundukları bölgelerde sosyal ve kültürel değişimlere neden olup siyasi mücadelelerde kilit rol üstenmişlerdir. Tarihî kayıtlarda milattan önce başlayıp MS. 6. Yüzyıla kadar devam eden dalgalarla yer değiştiren ve 300 yılından sonra Hıristiyanlığı kabul ederek balkan ve Kafkas halklarıyla karışıp kaynaşan "ilk Kıpçaklar"a; Selçuklu hakimiyetinin etkisiyle oluşan yeni göç dalgasıyla Kafkaslar, güney-doğu Anadolu civarında varlık gösteren "eski Kıpçaklar"a, 12. Yüzyıldan sonra Ortodoks Hristiyan veya Müslüman olarak kültürel varlığını sürdüren "son Kıpçaklar"a rastlanmaktadır (KIRZIOĞLU, 1992.). Doğudaki ana yurtlarından kopup geldikten sonra yerleştikleri ve kendi adlarını taşıyan (Deşt-i Kıpçak/Comaniya) bir coğrafyada yüzyıllar boyunca yaşayan bu Türk boyunun ortaya koyduğu tesir muazzamdır. Onlara Bizanslılar ve Lâtinler "Kumanos, Kumanoi, Cumanus, Komoni", Ruslar "Polovets", Almanlar ve diğer Batılı milletler "Falben, Falones, Valani, Valwen, Pallidi", Ermeniler "Khartes", Macarlar "Kun", İslâmlar "Kıpçak (Kıfşak, Khıfşakh) demişlerdir (KAFESOĞLU, 1997, s. 179). Her ne kadar yakın anlamlar (sarı, sarımsı) kastedilse de etkiledikleri milletler tarafından ayrı ayrı adlandırmaları bile onların tesirine delil olarak gösterilebilir. Kıpçakları, Moğol istilasıyla Macaristan'a iltica etmek suretiyle siyasi olarak kendi coğrafyalarını terk etmekle birlikte (1239) kültürel anlamda Altun-ordu devletinde yaşamaya başladıkları yıllara (1256) kadar kâh Bizans'ı, 40 bin kişilik askerî kuvvetleriyle Peçenek-Çakan Bey ittifakıyla İstanbul'u kaybetmekten kurtarırken kâh Rus knezlerinin mücadelesinde kilit rol oynarken kâh Rusların güneye inmesini yüzyıllarca engellerken ve Rus soyo-kültürel hayatında derin tesirler bırakırken kâh iki büyük dalga hâlinde (1118'de ve 1184-1213 arasında) dindaşlarının yurdu olan Gürcistan'a göç edip (40 bin aile) Gürcülerin askeri gücü olmaktan başka zamanla devlet idaresinde de söz sahibi olarak Selçuklulara bağlı Müslüman emirlikleri idareleri altına alıp Gürcülere tarihlerinin en parlak devirlerini yaşatırken kâh İslam dinini benimseyerek Selçuklu idaresindeki atabeyliklerin (Azerbaycan Atabeyliği) kuruculuğunu (İl-Deniz) yaparken kâh Harzemşahlarla (1077-1231) akrabalık ilişkileri kurup zamanla Harzemşahların askerî gücünün neredeyse bütününü oluştururken görüyoruz. Kıpçakların siyasi ve kültürel tesirinin Moğol istilasıyla bitmediği; aksine daha geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Batıya göç eden Kıpçaklardan bir kısmı Macaristan'da Macar siyasetine, dil ve kültürüne etki ede durmuş, bir kısmı Bulgarların istiklal mücadelesinde başlıca rol oynayarak Bizans'ın karşısında; bir kısmı da toprak karşılığı askerlik yapmak suretiyle Bizans'ın yanında yer almıştır. *1930'larda teşekkül ettiği bilinen ilk Romen devletinin de Kuman-Kıpçak unsuruna dayanan bir*

başbuğ ailesi tarafından kurulduğu görülmektedir. (KAFESOĞLU, 1997, s. 179). Kendi coğrafyalarında kalan ve zor zamanlar geçiren Kıpçaklar ise, böylesi zor zamanlarda kimi Türk toplulukları arasında uygulanagelen gelenek üzere güçlü kuvvetli çocuklarını para karşılığında başka ülkelere göndermeğe mecbur kalmışlardır. Bu geleneğe uyarak ailelerinden ayrılan gençlerin doğuda Hindistan (Delhi Sultanlığı), batıda ise Mısır'da boy gösterdikleri ve köle (memlûk) olarak gittikleri bu bölgelerde zamanla devlet yönetimine geldikleri görülmüştür. *Memlûk (münhasıran hükümdar veya emirlerin muhafız birliklerinde görev yapan hususî, ictimaî ve hukukî bir statüye sahip asker) sistemi, Abbasi halifeleri, bilhassa el-Me'mûn (813-833) zamanından itibaren, İran etkisi karşısında bir denge kurmak maksadıyla öteden beri uygulanmakta idi* (KOPARMAN, 2002, s. 166.). Fatımîlerin (909-1171) zayıflamasıyla Mısır'da, Oğuz-Türkmen memlûklerine dayalı bir feodal sistem kuran Eyyûbîler (1171-1462) devletinde, Selahaddin Eyyûbî (ö. 1193)'nin ölümünden sonra, melikler arasındaki taht mücadelesi, yeni ve daha çok memlûk ihtiyacı doğurmuş bu da Mısır'da Kıpçak memlûkleri lehine bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Gemiler dolusu Kıpçak gencinin akın akın geldiği dönemlerde Mısır ve Suriye bölgesinde daha çok Oğuz-Türkmenlere dayalı bir memlûk sitemi vardır ve memlûkler, ihtiyaç oldukları kadar, sakınılan bir güç durumuna gelmişlerdir. Şerlerinden emin olunmak için öteki memlûklerden ayrı olarak Nil üzerinde bir adaya yerleştirilen ve zamanla yönetimde etkili olmalarına rağmen saltanat kurmalarına ihtimal verilmeyen ve çoğunluğu Kıpçaklardan oluşan bu memlûkler (el-Memâlîk el-Bahriyye), saltanat kurma hakkını, İslam dünyasını iki beladan kurtararak kazanmışlardır. Bunlardan ilki Fransız Kralı IX. Louis in komutasındaki Haçlı ordusunu kıralı da esir edip ağır tazminat almak suretiyle bertaraf etmeleri (1250); ikincisi de Ayn-ı Câlût Savaşı'nda (1260) yenilmez gibi görülen Moğol ordusunu hezimete uğratmalarıdır. Böylece Kıpçaklar, Mısır ve Suriye'yi Moğollardan temizleyerek burada devlet kurmuşlardır. *Bu devre içinde devlet, "Türk Devleti" (Ed-Devlet'üt-Türkîya veya Devlet'ül-Etrâk) Mısır ve Suriye "Türkiye" adını almıştır*. (KAFESOĞLU, 1997, s. 177, 178). Çalışmamızın konusunu oluşturan eser işte bu Devletü'l-Etrâk'in dili olan Memlûk Kıpçakçasını, "lisanü'l-atrâk"i öğretmek üzere o dönemin "Türkiye"sinin başkenti olan Kahire'de yazılmıştır.

Memlûk-Kıpçak eserlerinin dili, Türk Dili tarihinde ayrı bir yer tutmaktadır. Göç şeklinde gelip yerleşen Türklerin muhtelif boylardan olması; bu sahada meydana getirilen eserlerin dilinin değişik olmasına sebep olmuştur. (TOPARLI: 1992, s: 4) T. HALASİ-KUN ve Janos ECKMAN'ın Memlûk-Kıpçak eserlerinin dilini üç başlık altında tasnif ettiklerini görüyoruz. Bunlar:

1. Asıl Memlûk Kıpçakçası
2. Asıl Oğuzca/Osmanlıca
3. Oğuz-Kıpçak Karışımı. (TOPARLI: 1992, s: 4)

Talat TEKİN ve Mehmet ÖLMEZ Kıpçakçayı üç diyalekte ayırmışlar (1. Kuman diyalekti, 2. Memlûk Kıpçakçası, 3. Ermeni Kıpçakçası.) yaptıkları çalışmada Memlûk Kıpçakçası ve Eski Anadolu Türkçesinin başlıca özelliklerini tespit etmişlerdir.[1]

---

[1] **Memlûk Kıpçakçasının başlıca özellikleri şunlardır:**

1. Çokheceli sözcüklerin sonundaki /g/ ünsüzlerinin düşmesi: *sarıġ* > *sarı*, *tirig* > *tiri* "diri", *bulutluġ* > *bulutlu*, *küçlüg* > *küçli* "güçlü" vb.;
   Üçüncü kişi iyelik ekli adların verme durumunun *-a*/*-e* eki ile kurulması: *kulak-ı-n-a* "kulağına", *yüz-i-n-e* "yüzüne" vb.;
   Çıkma durumunun *-dan*/*-den* eki ile kurulması: *yazuḳ-dan* "günahtan", *ev-i-n-den* "evinden" vb.

Ortaya konulan bu esaslar çerçevesinde bakıldığında *Kİ*'nin şöyle bir manzara arz ettiğini görüyoruz:

Memlûk Kıpçaksasının başlıca özellikleri bakımından;

1. Çok heceli sözcüklerin sonunda -g>-ø:

"şarı" var; "*şarıġ"* yoktur.

"tiri" var; "*tirig"* yoktur.

"biti" var; ancak "*bitig"* de, "*bitiy"* de vardır.

+*luġ* (mülkiyet eki) vardır.

"Rumluġ, *Şamluġ*, *malluġ"* da; "*ḳutlu*, *muŋlu*, *ṣulu*, *ṭumlu"* da vardır.

2. Üçüncü kişi iyelik ekli adların verme durumu:

"katınġa, *başınġa"* da; "*toynakına*, *atasına"* da vardır.

3. Çıkma durumunun *-dan/-den* eki ile kurulması:

"aṭṭan, *Türkten",* da var "*aṭdan*, *uçdan*, *yamandan"* da var ve bu ekler her zaman "elif"siz "دَنْ، تَنْ، طَنْ" biçimindedir.

4. *men* ve *biz* zamirlerinin ilgi durumlarının *-im* ile kurulması:

"menin, bizdin biçimleri yok; ancak *menim*, *bizin bile* biçimleri vardır. Örnek cümlelerde "*men*" olarak geçmektedir; ama "*ben*" in Türkmence biçim olduğu da verilmiştir. Cümle örnekleri "*biz*"lidir; ancak "*miz*" dendiği de belirtilmiştir.

5. Olumsuz ad cümlesi yükleminin *ermez/ermes* yerine *degül* "değil" ile kurulması:

"*ermez"* yok; ancak "*degül"* vardır.

5. "*mu"* da "*mü"* de denildiği belirtilmiştir. *yedün mü*, *keldin mü, keldi mü*, *kız mı*, *oğ mu*, *doğmış mıdur*

---

2. *men* "ben" ve *biz* zamirlerinin ilgi durumlarının *-im* ile kurulması: *menim* "benim", *bizim* "bizim".
3. Olumsuz ad cümlesi yükleminin *ermez*/*ermes* yerine *degül* "değil" ile kurulması.
4. Soru edatı *mu*/*mü*'nin *mı*/*mi* biçiminde dar ünlülü olması.

Eski Anadolu Türkçesinin başlıca özellikleri şunlardır:

1. Söziçi ve sözsonu /d/ foneminin /y/ye değişmesi: adak>ayak, kadgu>kaygu, tod->doy- vb.;
2. Çok heceli sözcüklerin sonunda -g>-ø: *arıġ>arı*, *aru*, *ḳatıġ>ḳatı*, *sarıġ>sarı*, *saru*, *tarıġ>darı*, *ölüg>ölü*, *tirig>diri*, *sevig>sevü* vb.;
3. Birincil uzun ünlülerin kısalması: *āt>ad*, *etük>ēdük* "çizme", *bȅr->vir-*, *ḳīz>ḳız*, *tīş>diş*, *ōt>od* "ateş", *ōç>öc*, *ūç>uc*, *kūz>güz* vb.;
4. Birincil uzun ünlülerden sonra gelen /p, t, k, k, ç/ ünsüzlerinin ötümlüşemesi: *tūp>dip*, *āt>ad*, *sāḳın->saġın-* "düşünmek", *kōker->göger-*, *āçıg>acı*, *kūç>güc* vb.
5. İkinci hece başındaki /g/ foneminin düşmesi: *bulġa- >bula-*, *sarġar->sarar-*, *yalġa->yala-*, *barġan>varan*, *edgü>eyü* "iyi", *kılġa biz> kılavuz*, *bilge biz>bilevüz*, *görgeli>göreli*, *sarġar-ġınça>sarar-*ınca vb.;
6. t->d-: *tavar>davar*, *tām>dam*, *temiz>demür*, *tȅ->*di-, *tīn->dın-*, *til>dil*, *tol>dol-*, *töş>döş*, *tün>dün* "gece" vb.;
7. k->g-: *kel->gel-*, *kēt->gid-*, *kör->gör*, *kūz>güz* vb.
8. b->v-: yalnız *bar>var*, *bar->var-*, *bȅr->vir-*, *ḳarabaş>ḳaravaş* "cariye" sözcükleri ile *-ben>-ven*, *-biz>-vüz/-vuz* eklerinde;
9. b->ø: yalnız *bōl->ol-* sözcüğünde;
10. Dudak uyumunun yokluğu: *çüri-*, *ḳurı-*, *oḳı-*, *bulıt*, *unıt-*, *doġrı*, *görin-*, *bulış-*, *ḳurtıl-* vb.;
11. Yuvarlaklaşmalar: *ḳapıg>ḳapu*, *temir>demür*, *semiz>semüz*, *yabız>yavuz*, *atlıġ>atlu* "atlı", *tatıġlıġ>datlu* "tatlı", *ev-ü-m* "evim", *ev-ü-ŋ* "evin", *ev-ümüz*, *ev-üŋüz*, *dinle-nüz*, *ḳıl-ayum*, *iç-elüm*, *var-dum*, *gel-düm*, *sen-süz*, *al-up*, *al-uban* vb.

Eski Anadolu Türkçesinin başlıca özellikleri bakımından;

1. Söz içi ve söz sonu /d/ foneminin /y/ye değişmesi:

Eserde /d̲/'nin Türk dillerinin çoğunda olmadığı sadece Bulgarcada olduğu vurgulananarak şu üç kelime örnek olarak verilmiştir: *id̲i*, *ad̲aḳ*, *ud̲udı*.

2. Çok heceli sözcüklerin sonunda -g>-ø:

"*arı"* da vardır; "*arıġ*" da vardır.
"*biti*" de vardır; "*bitig*" de vardır.
"*Şamlu*" da vardır; "*Şamluġ*" da vardır.
"*aşnu*" da vardır; "*aşnuġ*" da vardır.
"*ḳamuġ*" var; ancak "*ḳamu* yoktur.
"*ṣarı*" ve "*ṣaru*" var; ancak "*sarıġ*" yoktur.
"*ṭarı*" var; ancak "*darı*" veya "*ṭarıġ*" yoktur.
"*ölü*" var; ancak"*ölüg*" yoktur.
"*tiri*" var; ancak "*tirig*" yoktur.
"*sevgü*" var; ancak "*sevgi*" veya "*sevig*, *sevi*" yoktur.
"*ḳapu*" var; ancak "*ḳapı*, *ḳapıġ*, *ḳapuġ*" yoktur.
"*ḳamu*" var; ancak "*ḳamuġ*, *ḳapuġ*" yoktur.
"*çeri* ve *çerik*" var; ancak örnekler "*çeri*" üzerinden verilmiştir.
"*isi*" var; ancak "*isig*" yoktur.
"*kiçi*" var; ancak "*kiçig*" yoktur.
"*kişi*" var; ancak "*kişig*" yoktur.
"*acı* ve *açı*" var; ancak "*açıġ"* yoktur.

3. Birincil uzun ünlülerin kısalması:

Türmen kaydıyla "*edük*"; Türkiye kaydıyla "*etik*" vardır; ama ikisi de kısadır.
"*bér*" kapalı "*é*"ile ve kısadır.
"*ḳız*" kısa biçimdedir.
"*tiş*" kısa ve sert biçimdedir.
"*ot* (ateş)" "vav"lıdır; ancak "*oṭluḳ* (*çakmak*)" biçiminde "vav"sızdır.
"*öç*" vardır ve "vav"lı yazılmıştır.
İddia ve her hangi bir şeyin ucu anlamlarında "*uç*" vardır ve ikisi de "vav"lıdır.
"*küz*" kısa biçimde vardır.

4. Birincil uzun ünlülerden sonra gelen /p, t, k, ḳ, ç/ ünsüzlerinin ötümlüşemesi:

"*düp*" kısa yazılmış ve /*p*/'lidir ve /*t*/li biçimi yoktur.
"*ad*" (isim) kelimesi yoktur.
"*ṣaġandı*, *ṣaġındı*, *ṣandı*" biçimleri var; ama hepsinde "ṣad" kısadır.
"*köker*-" kısa biçimde vardır.
"*aġdı*" ifadesinde "elif"in yanına bir "elif" daha eklenmiş; ancak "*aġ*-" ve "*aġındı*" biçimlerinde uzatma yoktur.
"*açı*" ifadesi uzatmasız yazılmıştır.
"*küç*" kısa biçimde vardır.

5. İkinci hece başındaki /g/ foneminin düşmesi:

"*bula*-" da vardır; "*bulġa*, *bulġamaç*, *bulġandur*-, *bulġayt*-" biçimleri de vardır.

"*sarġar-*" var; ancak "*sarar-*" yoktur.
"*yala-*", var; ancak "*yalġa-*" yoktur.
"*yalġan*" var; ancak "*yalan*" yoktur.
"*barġan*" var; ancak "*baran*, *varan*" yoktur.
"*eygü*" var; ancak "*edgü*, *eyü*" yoktur.
"*bilge* ve *biz*" var; ancak *bileüz* yoktur.
"*körgeli*" ve benzerlerine rastlanmamaktadır.
"*-InçA*" ekiyle ilgili "*kelginçe*" biçimi vardır.

6. t>d değişmesi:
"*tam*" var; ancak "*dam*" yoktur.
"*demür*" de "*temür*" de vardır.
"*tın-*" da; "*dın*, *dının alış-*" da vardır.
"*til*" de "*dil*" de vardır.
"*tol"* ve "*ṭol*" vardır ve kısadır; ancak "*dol*" biçimi yoktur.
"*töş*" var; "*döş*" yoktur.
"*tün*" de "*dün*" de vardır.

7. k>g değişmesi:
Her iki biçim de vardır ve "*güvendi"*, "*güvenç"*, "*yég"*, "*yeg"*, "*degül"* örneklerinin /g/li yazıldığı özellikle belirtilmiştir.[2]

8. b>v değişmesi:
"*bar-*", "*var-*" ve "*bar*" vardır; ancak bunun /v/li isim biçimi (*var*) yoktur. Cümle örnekleri ise "*bar-*"lıdır.
"*bér-*" var; ancak "*vér-*" yoktur.
"*-ven*" eki yoktur.
"*-miz*" eki de "*-biz*" de "*-üz*" eki de vardır.

9. /b/nin düşmesi:
"*bol-*" var; ancak "*ol-*" yoktur.

10. Dudak uyumunun yokturluğu:
"*çüri-*" de "*çürü-*" de vardır.
"*ḳuru-*" da"*ḳurı-*" da vardır.
"*oḳı*" da "*oġu-*" da vardır.
"*ṭoġru*" var; ancak "*ṭoġrı*" yoktur.
"*unut-*" var; ancak "*unıt-*" yoktur.

11. Yuvarlaklaşma:
"*demir*" ve "*temir*" de "*demür*" ve "*temür*" de vardır.
"*ḳapu*"nın düz biçimi yoktur.
"*semüz*" de "*semiz*" de vardır.
"*ṭaṭlu*"nun düz biçimi yoktur.

Her iki biçimin bolca örneği vardır: *keldüm*, *yedüm*, *yédüm*, *mindüm*, *bérdüm*, *bésledüm*, *bildirdüm*, *kördüm*, *kirtündüm*, *kirmeküm*, *turdum*, *urdum*, *olturdum*, *yürüt*, *ṭaṭlu*, *idüm*, *boldum*, *ḳulum*; *keldim*, *yüridim*, *kirdim*, *idim*, *sevdim*, *ündedim*, *yédim*, *bitidim*, *bérdim*, *yorıdım*, *yürit-*.

---

[2] Bu kelimeler için kullanılan işaret badaviyya kelimesinin kısatması kastıyla konulduğununu düşündüğümüz "dal" harfidir. Bu işaret, eserdeki bütün /g/leri şamil olmadığından bu iki sesi ayırt etmek bütünüyle mümkün olmamaktadır.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *Kİ*, ismiyle müsemma olmak üzere devrin "Türkiye"sinde konuşulan Türkçeyi (standart Türkçeyi) işlemeğe gayret etmiştir. (ERCİLASUN, 2004, s. 386.) Eserde 51 yerde Türkmenceye; 78 yerde Kıpçakçaya atıfta bulunulması da bunun bir göstergesi olsa gerektir. Böylece denilebilir ki *Kİ*, başta Türkmen ve Kıpçak olmak üzere Türk boylarının buluşup kaynaştığı, harman olduğu bir zamanın dilini yansıtması bakımından değerlidir.

Kİ'nin standart Kıpçakçayı tam anlamıyla yansıtmadığı, Oğuz özellikleri taşıyan ve kelime başındaki /y/-/c/ nöbetleşmesinde /y/ fonemi tarafında olmakla Batı Kıpçak ağızları arasında bulunduğu açıktır. (DEVELİ, 2002 s.108) Bununla birlikte onun Kıpçakça'yı yansıtan temel kaynaklardan birisi olduğu da kabul edilmektedir. Kıpçakça ise Kâşgarlı Mahmud'un ifadesiyle "*katıksız Türkçedir*" ve "*Kırkız, Ogız, Toxsı, Yagma, Çigil, Ugra.k ve Çaruk*"ların dilleriyle aynı köktendir. (ERCİLASUN-AKKOYUNLU, 2018, s. 11.) Köprülüzade Mehmet Fuat'ın bu esere ehemmiyet gösterilmesini istemesi ve onun "Türk filolojisi tarihinde bir merhala" olduğunu vurgulaması, Veled İzbudak'ın onu *Divânu Lügâti't-Türk*'le aynı değerde görmesi ve onun *Divânu Lügâti't-Türk*'ü tamamlayıp ikmal edeceğini belirtmesi *Kİ*'nin müstesna bir eser olduğunu tespit için olsa gerektir. *Kİ*, asıl Kıpçakçaya göre biçim olarak bazı değişiklikler göstermiş olsa da asıl kaynağından bize ulaştırmış olduğu kelime hazinesi kıymet bakımından eşsizdir. Melek ÖZYETGİN'in araştırma sonuçlarına göre *Kİ*'de geçen fiillerden bazıları özel olarak bugün sadece Oğuz grubunda, sadece Karaim Türkçesi grubunda, sadece Kırım ağzında, sadece Tatar ve Başkurt Türkçelerinde, sadece Aral-Hazar grubu Türkçelerinde, sadece Karaçay-Balkar ve Kumuk Türkçelerinde yaşamaktadır. Üstelik aynı kaynak bize 252 fiilin *Kİ* ile aynı alanda yazılan eserler içerisinde sadece *Kİ*'de geçtiğini bildirmektedir.[3] Bütün bunlar *Kİ*'nin aynı kaynaktan asırlarca önce ayrılan kolları, ayrılıştan öncesine götürecek şekilde temsil eden müstesna bir eser olduğunu göstermektedir.

1.2. Eserin telif amacı ve yazarı.

Klasik dil öğretimi anlayışında dil bilgisi, kelime ve kültür öğretmek üzere üç esas üzerinde durulduğu vurgulanmaktadır (PUREN, 2004). Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi için yazılan ilk eserlere bakıldığında bu durum gayet açık bir şekilde görülmektedir.

Peki dilcileri bu eserleri yazmaya iten sebepler nedir? En önemli sebep elbette ki o dili öğrenmek, tanımak isteyenlerin varlığıdır. Bu isteğin de ya maddi ya da manevi sebeplerle o dili konuşan milletle başka milletlerin temas kurma ihtiyacından doğduğu anlaşılmaktadır. Arapların iç içe yaşadıkları bu milletin diline ilgi duyduğu, çeşitli sebeplerle bu dili öğrenmeğe çalıştığı bir dönemde Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bu işin öncüsü ve şüphesiz en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Kâşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti't-Türk*'ü yazmasını iki temel sebebe bağlamaktadır. Bunlardan ilki maddi sebeptir:

[Kâşgarlı] Muhammed oğlu Hüseyn oğlu Mahmud der ki:

Gördüm ki Allah devlet güneşini Türk burçlarında doğduruyor, bütün felekleri onların hükümranlığı döndürüyor. Onlara Türk adını verip hükümran kılmış ve onları dönemin hükümran gücü eylemiş. Dönem insanının idaresini

[3] Ayrıntılı bilgi için bk. ÖZYETGİN, 2001, 247-318.

onların eline vermiş ve onları insanların başına getirip hak yolda desteklemiş. Onlara intisap edip yollarında yürüyenleri yüceltiyor, istedikleri her şeye nail eyliyor ve yaramaz insanların şerrinden koruyor.

[O zaman anladım ki] aklı olana yaraşan, oklarına hedef olmaktan korunabilmek için bu insanların tuttuğu yolu tutmaktır. Derdini dinletebilmek ve gönüllerini kazanabilmek için ise onların dilleriyle konuşmaktan daha güzel bir yol yoktur (KAÇALİN-ÖLMEZ, 2019, s. 34).

Kâşgarlının sözlerinin devamından anlaşıldığı kadarıyla ikinci sebep dinî temele dayandırılan manevi sebeptir:

Buḫārā'nın sözüne güvenilir bir âliminden ve ayrıca Nişaburlu bir âlimden duydum. Her ikisi de kendilerine ait rivayet zinciri ile şunu naklediyorlardı: Allah Rasulü (s.a.v.); kıyamet alametlerini, ahir zaman karışıklıklarını Oğuz Türklerinin ortaya çıkacağını söylediği sırada "Türk dilini öğreniniz; çünkü onların uzun sürecek egemenlikleri vardır." buyurdu. Bu hadis doğru ise -ki sorumluluk rivayet edenlere aittir- Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iş olur; yok doğru değilse o zaman da akıl bunu gerektirir. (KAÇALİN-ÖLMEZ, 2019, s. 34).

Kâşgarlı Mahmud'un ortaya koymuş olduğu anlayış şüphesiz kendisinden sonra gelen haleflerini de etkilemiştir. Bu etkiye kapılandan birisi de -bazı araştırmacılar böylesine önemli bir Arapça âliminin Türkçeye yönelmesine anlam veremese de- *Kİ*'nin Ebû Hayyân Muhammed bin Yusuf El-Endelüsî (Ölümü: 1344-Kahire)'dir. Kendisi Endülüslü bir dil dil âlimi ve müfessirdir. Ebû Hayyân'ın, Ebu'l- Esved ed-Duelî (ö. 686) tarafından kurulduğu kabul edilen ve Sîbeveyh (ö. 796) gibi dil âlimleri tarafından sistemleştirilen nahiv ilminin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Kendisi Gırnata'da doğup yetişmiş, döneminin Gırnatalı meşhur âlimlerinden dersler alıp tahsilini tamamlayarak yirmi yaşından sonra Arapça dersler vermeye başlamıştır. Ebû Hayyân 1279 veya 1280 yılında bilgisini arttırmak ve bazı hocaları ile aralarında çıkan anlaşmazlıkların meydana getirdiği huzursuz ortamdan uzaklaşmak için Endülüs'ten ayrılmıştır. Dönemin önemli ilim ve kültür merkezleri olan İskenderiye, Kahire, Mekke, Medine, Bağdat ve Dımaşk'ta bulunmuş sayıları 450'ye ulaşan hocadan dersler almıştır. Türkçe, Farsça, Habeşçe ve Himyerî dilini de bilen, bu dillere dair eserleri olan Ebû Hayyân daha çok Arap dili ve grameri alanlarında ün yapmış, nahivde Basra mektebinin görüşlerini benimsemiş ve bu mektebin öncülerinden Sîbeveyhi'nin güçlü bir savunucusu olmuştur. Döneminde Türk dilinin Mısır'da sahip olduğu itibar onu Türkçe üzerinde çalışmaya yöneltmiş, *Kİ* başta olmak üzere Türkçeyle ilgili çeşitli eserler (*Zehvu'l-Mulk fî Nahvi't-Türk*, *Kitâbu'l-Efâl fî Lisâni't-Türk*, *Durratu'l- Mudiyye fî Luğati't-Türkiyye*, *Nefhatu'l- Misk fî Sîreti't-Türk*) kaleme almıştır. Ebû Hayyân'ın kıraat, tefsir, hadis, fıkıh, edebiyat, dil ve tarih alanlarında yetmişten fazla eser yazdığı kaydedilmekte olup bunlardan günümüze ulaştığı bilinenler yirmi civarındadır. (KAFES 1994: s. 152) Ebû Hayyân, bir dil âlimi olarak Türkçe konusunda kalem oynatmayı ilmî bir yarış olarak da görmüş, Türklerin diline dilciler tarafından gösterilen bu teveccühte kendi farkını ortaya koymağa çalışmıştır. O, eserini yazarken sadece ilim adamı titizliğiyle çalışmakla kalmamış; eserinde sunacağı malzemeyi, gül bahçesinden en güzel gülleri seçen, denizin dibinden en nadide incileri çıkaran kimselerin duyacağı bir heyecanla derlediğini söyleyerek bu işi aşk ile yaptığını da ifade etmiştir. Ebû Hayyân'ın eserinin girişinde yer alan şu sözleri bu iddiamızı kanıtlar niteliktedir:

Bu dilin bahçesinin ürünlerinden en tatlı kazançlar (yararlar) devşirdim. İrfan denizinden istenilen mücevherleri çıkardım; böylece bu dil ile ilgili isteğime ulaştım ve iddia yarışının ödülünü (bahis ödülünü) kazandım. Bu sebeple bu kitabıma "Kitâbu'l-İdrâk li-Lisani'l-Atrâk" adını verdim.

1.3. Eserin nüshaları

Kİ, Kutadgu Bilig'den beri devam eden geleneğe uymuş ve besmeleyle başlamıştır. Bu konuda eldeki nüshalarda birlik vardır. Besmele sonrası dua ifadesi vardır ve buradan itibaren nüshalar arasında farklılaşmalar başlamaktadır. Dua ifadesinin eldeki iki nüshada ortak; (رَبِّ أَعِنْ يَا كَرِيم / rabbi a'in ya karim[4]=*Ey kerim rabbim yardım et*.) birinde ise farklı (رَبِّ سَهِّلْ / rabbi sahhil = *Rabbim kolaylaştır*.) olduğu görülmektedir. Sonrasındaki giriş ifadelerinde üç nüshanın da istinsah metin olduğu, ayrıca asıl metinden değil en azından ikisinin istinsahtan istinsah edildiği anlaşılmaktadır; zira, müellifin sözlerinin aktarılacağının belirtildiği ilk ifadeler, müellifin özellikleriyle ilgili birkaç farklılığın ötesinde aynı ifadelerdir. Bir cümlelik takdim ve müellife duadan sonra asıl kopyadan istinsah edilen kısım başlamaktadır. Aşağıda eserin üç nüshası genel özellikleriyle tanıtılacaktır:

1.3.1. Veliyyüddin Efendi (Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi) nüshası[4] (V)

Bu nüsha eserin yazılışından yaklaşık 23 sene sonra 15 Şaban 735 (13 Şubat 1335) tarihinde istinsah edilmiştir. İstanbul Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Veliyyüddin Efendi bölümünde 2896 numarada kayıtlıdır. Bu nüshanın nerede istinsah edildiği belli değildir. Eser 32 (lügat) + 33 (sarf+nahiv) varaktır. Varak boyutu 260x175 yazılı kısmın boyutu 190x110'dir. Bazı sayfalar hariç sülüs yazı tarzıyla yazılmıştır (CAFEROĞLU, 1931, s. VII).

23 satırlık sayfalardan oluşacak şekilde sülüs tarzı bir yazıyla kaleme alınmış olan bu nüshada sayfa ve satır düzenine dikkat edilmiş. Türkçe ifadeler ve başlıklara her iki bölümde de daha fazla özen gösterilmiştir. En eski ve doğruluk oranı en yüksek olan bu nüshanın kapak sayfası da dahil hemen hemen bütün sayfalarına sonradan çeşitli notlar (şerhler) düşülmüştür. Arapça-Türkçe sözlük ve gramer metinlerinden oluşan bu haşiyeler, tasrif bölümünde genellikle kenar boşluklarına yazılmışken lügat bölümünde satır araları ve silinen kısımlar dahil her boşluğa yazılmış durumdadır. Bu notlar hatlarından ve asıl metne eklendikleri yerlerden anlaşıldığı kadarıyla başka başka kişiler ve başka başka zamanlarda düşülen notlardır. Bu notların ne ölçüde kıymetli olduğunu, bunların ilmî değerini ilk defa fark eden ve bunlarla ilgili Kilisli Rıfat Bilge'nin de yardım ve teşvikiyle ilk yayını yapan Velet İzbudak şöyle açıklamıştır: *Bu kitap, ehemmiyetçe "Divânu Lügâti't-Türk"ün aynıdır. Onu itmam ve ikmal eden mühim bir eserdir*. (İZBUDAK, 1989, s. 3).

Ne var ki araştırmalarla da dikkat çekildiği üzere haşiye ile ilgili yapılan bu çalışmada önemli sayıda madde eksikliği, işlenen maddelerde ise düzensizlikler ve hatalar yer almaktadır. Ayrıca nüshanın tasrif kısmında yer alan haşiyeler bu çalışmaya dahil edilmemiştir. (KAYMAZ, 2018, s. 1060-1062).

Söz konusu haşiyenin değeri, hem ihtiva ettiği malzemenin özü itibariyle kıymetli oluşundan hem de eskiliğinden ileri gelmektedir. Bu eskilik, haşiyelerin yer aldığı V nüshasından istifade ettiği anlaşılan D nüshasında, özellikle de V nüshasından istinsah edildiği anlaşılan K nüshasındaki hatalardan anlaşılmaktadır. Yapılan bazı hataların haşiyelerden kaynaklı olduğu açıktır. Bu da demek oluyor ki bu haşiyeler, D nüshası için kesin olmasa da, K nüshalarının istinsah edildiği tarihten önce de V nüshasında vardı. Örnek vermek gerekirse V'de "*ér-*" maddesine

---

[4] Ebû Hayyân. (1335). *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*, Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümü, numara: 2896, İstanbul.

sonradan yapılan müdahale (V3ᵇ:2/K7:3) sebebiyle K'de kelime, başka bir kelimeye benzetilerek yanlış kaydedilmiştir. "*esri*"maddesinde (V4ᵃ:17/K10:) ise hem haşiyenin hem de doğru telaffuz için V'de yer alan kılavuz harflerin[5] etkisi görülüyor. Haşiyenin çizgisi kılavuz harfin (ت) noktalarını kapattığı için K'de son iki harf, bileşik olarak şad (ص) harfine benzetilmiştir.

V'deki bazı haşiyeler de vardır ki bunlar eserin aslında var olduğu düşünülen ve müellif tarafından ilave edilen haşiyelerdir. Bunlardan bazıları istinsah eden tarafından atlanıp sonradan ilave edildiği anlaşılıyor. Bazılarının ise metinde bir kopukluk olmadığından sonradan ve ana kaynak haricinden bir kaynaktan aktarılmış olması da mümkün. "*ügü*" maddesi (V5ᵃ:15) sonrasındaki durum bunlardan birincisine örnektir. Yine "*süzme*" maddesinde örnek olarak verilen cümlenin (*közün süzdi*) ikinci kelimesi unutulunca bu kelime, haşiyede verilmiştir. "*yuŋ*" maddesinden (V22ᵃ:1) sonra eklenen maddeler ise ikinci duruma örnek olarak verilebilir. Burada herhangi bir unutma alameti yok; maddeler sonradan eklenmiş gibi. Hangi şekilde olursa olsun bu maddelerde de asıl metindeki biçim kullanılmış; madde başları kırmızı ile ve aynı hatla yazılmıştır.

Dikkat çekilmesi gereken başka bir husus da şudur: V nüshasının dil bilgisi bölümünün iki ayrı kalemden çıktığı dikkatli bir müşahede ile anlaşılabilmektedir. Sadece hat değil sayfa renginde de dikkatli bakınca farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Bu farklılığın bölümün başında ve sonunda değil de arada (V: 40ᵇ ilâ V: 50ᵃ) yer alması ilk nüshanın söz konusu kısmının, yıpranma veya zarar görme sebebiyle, yenilendiğine işaret olabilir. Nüshanın iki ayrı müstensihin ortak çalışmasının ürünü olması da ihtimal dahilindedir. İmla farklılığına rağmen kitabın bir bütünlük gösterdiği, sonradan yapılan ilaveler (şerhler) konusunda bir farklılığın olmadığı görülmektedir; ancak ilave olan kısımda Türkçe kelimelerde hatalı yazmanın daha fazla olduğu ve harekelemenin sayfalar ilerledikçe terkedildiği, eksik harekelerin sonradan siyah mürekkeple ilave edildiğini eklemek gerekir.

Nüshada Türkçe malzemenin kırmızı mürekkeple yazılmak istendiği açıkça bellidir. Gerek kelimeler gerekse kelime izahlarında kullanılan ekler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Arapçalarda ise bölüm başlarında, az da olsa vurgulanmak istenen bazı kelimelerde ve bölüm sonlarını gösteren noktalarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Kırmızı ile yazılmayıp da sonradan kırmızı olması gerektiği anlaşılan kısımlarda, kırmızı mürekkeple harflerin çanak çizgilerine paralel bir çizgi çekilmiştir. Böylesi durumlarda, dil bilgisi bölümüne has olmak üzere, kelimelerin üstünün çizildiği (bunlardan bir örnek kırmızı mürekkeple gerisi siyahladır) örneklere de rastlanmaktadır. Bu da hem müstensihin hassasiyetini göstermesi hem de asıl nüshanın özelliğiyle ilgili fikir vermesi bakımından önemlidir.

Metin düzeni bakımından nüshanın düzenli bir biçime sahip olduğu söylenebilir. Gerek satır sayıları gerekse kenar boşluklarında her zaman korunmuş olan bir düzen vardır. Bu derece düzenli olan nüshada, unutulma sonucunda eklenen kısımlar, istinsah işi bittikten ve kitap ciltlendikten sonra eklenmiş olmalıdır.

Madde başları arasında herhangi bir ayırma işareti yoktur. Bu da bazı maddelerin bitip bitmediği konusunda bir tereddüt oluşturmaktadır. Bölüm başlıkları çoklukla satır başı yapılarak ve sayfa ortalanarak kaydedilmiştir. Satı başından

---

[5] Bu harfler kelimelerin sonunda üste gelecek şekilde kırmızı mürekkeple yazılan ve ilgili kelimenin telaffuzu veya menşei hakkında bilgi veren harflerdir.

başlayan ilk kelimeden sonra bölüme ait bütün madde başları ve madde açıklamaları ardı sıra yapıldıktan sonra nokta konularak bölüm bitirilip yine satır başı yapılarak öbür bölüme geçilmiştir.

Müş'ir, rakîb, çoban gibi isimlerle anılan; okumaya akıcılık katmak, varak karışıklıklarına çare bulmak için kitabın sağ sayfasının sol alt köşesine eğik şekilde yazılan ve bir sonraki sayfanın ilk kelimesinden ibaret olan kelimeler, V nüshasında kullanılmıştır; ancak bahsi geçen haşiyelere yer açabilmek amacıyla, birkaç sayfada silik şekilde kalmış olmakla birlikte, büyük ölçüde kazınmıştır. Sözlük bölümünde olduğunu bile fark etmek güç olan bu kelimelerin dilbilgisi bölümüne bakıldığında düzenli şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu nüshada, gerek Arapça kelimeler gerekse Türkçe kelimeler, bütünüyle olmasa da, harekelenmiştir. Harekelemenin Türkçe kelimelerde daha fazla olduğu açıktır. Müstensihin gerek harekelerde gerekse harflerin noktalarında eksikleri olmuştur. Bunların çoğunun aceleden veya müstensihin Türkçe bilgisinin zayıflığından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bir kısmının ise asıl nüshadaki eksiklerin aynı şekilde aktarılmasından ileri geldiği anlaşılıyor. "*-mayın*" madde başındaki "*ṣor barmasdan burun*" ifadelerindeki durum buna iyi bir önektir. Anlaşılan bu söz, kaynak metinden olduğu gibi aktarılmıştır. V'de kırmızı mürekkeple yazılan bu söz D'de siyahla yazılmış; V'de başka, D'de başka noktalama ve harekeleme kullanılmıştır. Sonradan yapılan müdahalelerin daha çok V nüshasında olduğunu ve bu müdahalelerin çoğunlukla doğru yapıldığını da belirtmek gerekir.

Bu nüshaya has olmak üzere kelime başlarındaki "kef"lerin üst çizgilerinin muhtemel hızlı yazma gayesiyle konulmadığı; kelime sonlarındaki "kef"lerde de hemze işaretinin unutulduğu görülmektedir. Türkçe kelimelerin bazılarında sondaki "kef"lerin "dal" harfine çok benzer yazılmış olması bu harfin kopyalanılan nüshada da böyle olduğu ve taklit edilirken bu durumun oluştuğu düşünülebilir. K nüshasında bunların açıkça "dal" harfi olarak kaydedilmiş olması V'deki bu durumun bir sonucudur.

Yine bir farklılık olarak nazal /ŋ/ (ڭ)'nin gösterilmesi için "nun (ن)" altına üç nokta konulması da bu nüshaya has bir tasarruftur.

V nüshasına ait başka bir hususiyet de şudur: Sözlük bölümünde *degül* (v: 15ᵇ), *geŋeşge* (V: 28ᵃ) (bu kelimenin altında iki defa kullanılmıştır), *geŋeş* (V: 28ᵃ), *geŋeç* (V: 28ᵃ) , *güvendi* (V: 28ᵃ) , *güvenç (V: 28ᵃ)*, *yég* (V: 31ᵇ), *yeg* (V: 31ᵇ), *yégirmi/égirmi* (V: 31ᵇ), *yügürdi* (V: 31ᵇ), *yügrük aṭ* (V: 31ᵇ), *yigit* (V: 31ᵇ) maddelerinde; dil bilgisi bölümünde ise *degül* (v: 53ᵃ), *degül* (v: 53ᵃ), *evge* (v: 59ᵇ) *degin* (-A kadar)(v: 63ᵃ) ("kef"in üst çizgisi eksik bırakıldığı hâlde altına söz konusu işaret konmuştur), *keldügünçe* (v: 64ᵇ), *degülmisse* (v: 65ᵃ), *degülmissem* (v: 65ᵃ), *degülmissen* (v: 65ᵃ), *degülmisseyidük* (v: 65ᵃ), *degülmisse* idiler (v: 65ᵃ) kelimelerinde "kef"lerin altına "dal" harfine benzer bir işaret konulmuştur. Bu işaretin Ebû Hayyân tarafından "bedevi kef'i" denilen /g/ sesini göstermek (ne var ki bu maddelerin altındaki "kef"lerde böyle bir işaret yok) ve böylece Türkmen-Kıpçak lehçe farkında Türkmen lehçesinin belirleyici sesi olan /g/'yi vurgulamak için kullanıldığı ve bu işaretin yukarıda verilen kısaltmalarda olduğu gibi bir kısaltma olduğu ve "badaviyy" (بَدَوِيٌّ)" ifadesini kısaltmak amacıyla kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Bu nüshaya has olmamakla birlikte daha çok bu nüshada dikkat çekici örnekleri bulunan hemzeli (ٳ) ve medli "elif"in (آ) kullanılmasından da bahsetmek gerekir. Medli "elif" (آ), kalın sıradan harfleri göstermek için bu nüshada kullanılsa da bu kurala bütünüyle riayet edildiğini söylemek güçtür. Hemzeli "elif"in de asıl nüshada bir amaç doğrultusunda kullanıldığını düşündürecek durumlar vardır ancak en fazla kullanıldığı görülen bu nüshaya bakarak bu konuda bir kanaate varmak güçtür.

Seslerin doğru telaffuzu için Arapça olmayan kelimelerin ilgili seslerinin üstüne konan ve önsözde geçmesinden dolayı asıl nüshada var olduğu anlaşılan kılavuz harflerinin kullanılmasına da en fazla V nüshasında riayet edilmiştir. Öteki nüshalarda bu harflerin kullanımı oldukça sınırlıdır. Öteki nüshaların müstensihlerinin bu harflerin kullanılış gayesini anlamadıkları ve bunları kullanmak için bir gayretlerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

V nüshası imla özelliği bakımından "Kuzey Arapçası"na has özellikler gösteriyor denilebilir. Zira "Temim Arapçası"na has bir özellik olan "tahkikü'l-hemze" bu nüshada tercih edilmemiş onun yerine ilgili kelimelerde "teshilü'l-hemze" yapılmıştır.[6] Bu durum her ne kadar kesin olmasa da asıl nüsha, dolayısıyla Ebu Hayyân'ın imlası, ile ilgili de bilgi vermektedir. Mesela bu nüshada, قائم/ kāim = *ayakta* ifadesi için "قايم"; جِئتُ / ci'tu = *geldim* ifadesi için "جِيتُ" imlası tercih edilmektedir. Bu konuda öteki nüshalardan farklı olarak V nüshasının kararlı bir tutum sergilendiği görülüyor.

1.3.2. Daru'l Fünûn (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi) nüshası (D)[7]

Kütüphanenin Arapça yazmalar kısmında 3856 numarada kayıtlı olan bu nüsha 4 Camâdâ'l-avval 805 (30 Kasım 1402) yılında Ahmed İbni Şâfi'î [Ahmed 'Omar al-Şafi'iy][8] adlı kişi tarafından Lazkiye'de istinsah edilmiştir. Varak boyutu 21x15, yazılı kısmın boyutu 13x9 cm.'dir. 46 (lügat) + 51 (sarf+nahiv) varaktan meydana gelen yazma 15 satırlık sayfalardan oluşmaktadır (CAFEROĞLU, 1931, s. VII).

Bu nüsha, tertip ve içerik bakımından V nüshasına büyük benzerlik göstermektedir. D nüshası sülüsten çok nesih tarzı bir yazıyla kaleme alınmıştır; ancak, yazı, V kadar başarılı bir örnek değildir. Kırmızı mürekkeple yazılan kısımlar nisbeten daha özenlidir. Bu nüshada -birkaç kelime ile ilgili örnekler hariç- V'deki haşiyenin görüldüğüne dair herhangi bir iz de yoktur.

Nüshada hat okunaklı ve açık; müdahaleler yok denecek kadar azdır. Bu nüshada da metindeki hataların düzeltilmesi maksadıyla düşülen notların yer aldığı kısa haşiyeler vardır. Bu haşiyelerin sonuna konulan işaret nüshanın yazıldığı kaynak haricinde başka bir kaynaktan da tashih edildiğine delil olacak niteliktedir. Haşiyelerin sonlarındaki "tashih edilmiştir" anlamındaki işaretler tespit ettiğimiz kadarıyla iki türlüdür. Bu iki çeşit haşiyenin yazı biçimi de kalınlığı da faklıdır. İnce hatlı haşiye -yaklaşık yirmi yerde kullanılmıştır- yapılan harekeleme veya harf hatalarını tashih etmektedir. Tashihleri ve tashih edilen kelimeleri V ile

---

[6] bk. Durmuş, İ. (1998). Hemze, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, s. 190-193.

[7] Ebû Hayyan. (1402). *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar Bölümü, numara: 3856, İstanbul.

[8] Eserin girişinde aynı isim tarafından eserin 801'yılının Ramazan ayında yazıldığı ile ilgili bir kayıt var. Zannımızca bu, eserin yazılmaya başladığı tarih olsa gerektir.

karşılaştırdığımızda *-dolḳuḳ*, *bertük*, *ant*, *ense*, *aç* vb.- kopyalanan ve tashih için başvurulan metnin -en azından sadece- V nüshası olmadığı anlaşılmaktadır. Öteki işaretin bulunduğu üç dört yerdeki haşiyelere gelince:

Bunlardan birincisinde (D8ᵛ:6/V5ᵇ) bir madde (*ig*) yazıldıktan sonra atlanmış ve haşiyede atlanan kısım verilmiştir. Haşiyenin sonuna *-Aslından tashih edildi*.- notu düşülmüş ve "*Tashih edildi*." anlamında -V'de de aynı haşiyenin sonunda aynı işaret bulunmaktadır.- bir not (صح) düşülmüştür.

İkinci haşiyede (D16ᵛ/V11ᵃ) maddede (*buladı*) eksik kalan bir kelime V'deki şekilde tamamlanıyor; ancak, D'de bu maddenin devamındaki ifadelerin arasına V'nin haşiyesinde geçen maddeler yazılmıştır. V'deki haşiyelerin nereye gireceği nüshada açıkça belliyken D'nin bağlamdan kopmaya neden olacak şekilde ve haşiyeden önceki kelimeyi haşiyeyi aktardıktan sonra yazması nedeniyle tekrara da düşererek maddeleri yanlış yere eklemesi dikkat çekicidir. Devamındaki maddede (*bulaġav*) ise V'de açıkça yazılı olan ifadenin bir kısmı eksiktir.

Aynı notun (صح) kullanıldığı sonraki örnekte (D20ᵛ/V13ᵃ) ise bir maddenin (*çırladı*) açıklama kısmında iki aynı yere haşiye işareti konulmuş; tek satırlık haşiyede ise ilk eksik kısmın başıyla başlanarak atlanmış ve ikinci eksik kısma geçilerek orası başı eksik kalacak şekilde yazılmıştır. Buradaki ifadelerin V'de geçtiği görülse de bu şekilde yanlış ve eksik aktarılmasına sebebiyet verecek bir durum nüshada yoktur.

Son örnek ise (D44ᵛ/V30ᵇ) D'nin en kapsamlı eksiğinin bulunduğu yerdedir. Burada bir maddenin (*yürek*) açıklaması yapılırken örnek olarak verilen birinci maddeye (*yüreklü*) kadar metin V'deki gibi devam ediyor ve ikinci örnek (*yüreksiz*) verilmeden müstensih "şın"lı ya maddesinin başlığına atlıyor. Bu arada ise bir haşiye işareti var. Buraya eklenen haşiyede sonraki başlık ("ze"li ya) yazılmış ve örnek olarak da tek bir madde -ki bu madde V nüshasında bulunmamaktadır.

Yukarda zikrettiklerimizden anlaşıldığı kadarıyla D nüshasının müstensihi büyük ihtimalle V nüshasını görmüş ve ondan istifade etmiştir; ancak farklılıklardan anlaşıldığı kadarıyla ortada başka kaynak eserler de vardır. Bunlar bize eserin aslıyla ilgili fikir vermesi bakımında önemlidir.

D nüshasında Türkçe malzemenin işlenişi bağlamında sözlük kısmında daha fazla titizlik gösterildiği açıktır. Sözlük kısmındaki Türkçe kelimelerin harekelenişi V'ye göre daha çoktur ve özellikle bazı bölümlerde kelimelerin doğru kaydı D'de daha fazladır. Dil bilgisi kısmında ise Türkçe ifadelerde, harf ve hareke eksikliği veya yanlışlığından kaynaklı hatalar dikkati çekmektedir. Özellikle kopyalanmasındaki zorluk dolayısıyla cümle örneklerinde hatalar fazladır. Bu da bize müstensihin Türkçe bilgisi ile ilgili fikir vermektedir.

Bu nüshada da kelimelere sonradan nokta ve hareke koymak suretiyle müdahale edilmiştir. Müdahaleler yine kırmızı değil siyah mürekkeple ve çoklukla doğru şekilde yapılmıştır. Bazı maddelerde ise müdahale edenin aşina olduğu lehçe farkının yansıtıldığına şahit olmaktayız.

Kılavuz harfler D nüshasında da vardır; ama V ile karşılaştırınca sayıları oldukça düşüktür. Bu harfler V'de hatalı olarak hiç kullanılmamışken D'de bazen anlaşılmaz bir işaret olarak kaydedilmiş bazen de kelimeden zannedilerek kelime

hatalı şekilde işlenmiştir. "*op-*, "*ebçi*", "*alçu*", "*aya*" gibi örnekler incelendiğinde bu durum fark edilmektedir.

D nüshasına has olmak üzere "/g/ (گ)'li hamze " başlığı altında -ki bu başlıkta harfin özelliğini belirten kelime (*bedeviyye*) de unutulmuştur- "kef" harflerinin üzerlerine üç nokta konulmak suretiyle yazılmıştır. Aynı harfin geçtiği "ba"lı maddedeki "kef"lerin noktaları sonradan siyah mürekkeple eklenirken "sin"li madde ise nüshada tamamen eksiktir. D nüshasındaki bazı kelimelerin /p/ (پ) ve /ç/ (چ) harflerinin noktalarına -birkaç kelimede asli olmakla beraber- sonradan siyah mürekkeple müdahale edildiğini de belirtmek gerekir.

1.3.3. Kâhire (Dāru'l-Kutub va'l-Vasāiḳi'l-Ḳavmiyya) nüshası (K)

Bu nüsha, Mısır'ın Kahire şehrinde bulunan *Dāru'l-Kutub va'l-Vasāiḳi'l-Ḳavmiyya* (Milli Vesikalar Kütüphanesi) adlı kütüphanede bulunmaktadır.[9] Eserin nerede istinsah edildiği bilinmemektedir; ancak, müstensihinin Ahmet Kâsif adında biri olduğu eserin bitişinde kaydedilmiştir. V nüshasıyla büyük benzerlik gösteren bu nüsha 39 (lügat) + 42 (sarf+nahiv) varaktan ibarettir. Lügat kısmı 16 satır, tasrif kısmı 19 satır olarak düzenlenmiştir. Yazmanın lügat kısmı eksiktir. Söz konusu kısım "lamlı kef" maddesinin yarısında bitmektedir.

Bu nüsha V nüshasıyla büyük benzerlik göstermektedir. Öyle ki, iki nüsha arasında hatalarda bile ortaklıklar dikkat çekmektedir. Bununla birlikte V nüshasındaki titizlik K nüshasında yoktur. Öteki nüshaların hat güzelliği de bu nüshada pek yoktur. Özellikle Türkçe kelimelerde özensizlikler ve müstensihin Türkçe bilgisine vakıf olmadığını gösteren hatalar fazladır. Bu nüsha ile V nüshası arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak üzere aşağıdaki örnekler incelenebilir.

K'deki bazı hataların V'deki kılavuz çizgilerden kaynaklı olduğu düşünülebilir. "*oz-*" maddesinde (V4ᵛ/K9) bulunan kalın okunması gerektiğine dair işaret (خ) K'de kelimeden zannedilmiş ve "*uzaẖ*" şeklinde işlenmiştir.

Bazı kelimelerde, şayet V'den kopyalanmışsa, bilinçli değişikliğe gidilmiştir. V'de harekeleri açık ve okunaklı olan "*arıḳ*" maddesi (V4ᵛ:1/K6:3) K'de "*araḳ*" şeklinde kaydedilmiştir. Arapçasının da doğru yazılmadığından anlaşıldığı kadarıyla müstensih kelimeyi anlamamış ve belki Türkçesini anladığı veya teyit edebildiği biçime dönüştürmüştür. İki nüsha arasında fark var; ancak, V'de buna sebep bir durum yok. V'de yine yazısı ve harekesi açık olan "*ıġladı*" maddesinin (V5ᵛ/K12) K'de "*aġladı*"ya dönüştürülmesi de yine Türkçe ile ilgili bilinçli bir değişiklik olmalıdır.

V'ye sonradan yapılan müdahalelerden bazılarının yine bir bilincin, kastın sonucu olarak yok sayıldığı görülmektedir. V'de "elif"in her hangi bir harekesi yokken üst hemze ve üstün eklenen "eçki" maddesinin (V3ᵛ/K6), K'de açıkça "içki" yazıldığı görülmektedir. Hem son harfine hem de ilk harfin harekesine müdahale edilen "*ıçḳur*" maddesi, K'de anlaşılan V'deki müdahale öncesi biçim olan "*ıçḳun*"

[9] Nüshanın elimizde yalnız renkli ve siyah beyaz fotokopileri bulunmaktadır ve bilgilerimiz bu fotokopinin elverdiği çerçevededir. Bu vesileyle nüshanın siyah beyaz fotokopilerini bizimle paylaşma inceliğini gösteren Prof. Dr. Asuman AKAY AHMED'e ve renkli fotokopilerini bizimle paylaşan Prof. Dr. Zeki KAYMAZ ile bu fotokopinin temininde emeği geçen sayın KAYMAZ'ın öğrencisi Arş. Gör. Fatih KURTULMUŞ'a ve şükranlarımızı sunarız.

şeklinde yazılmıştır. "*uçaladı*" maddesinin (V3ʳ/K6), K'de "*açaladı*" yazılması da buna örnektir; zira V'de "elif" üstüne hemze ve ötre konulması sonradandır.

V'de haşiyede düzeltilen bazı açık hataların K'de görülmediği ya da dikkate alınmadığı örnekler vardır. "*süzme*" maddesinde örnek olarak verilen "*közin süzdi*" (V16ʳ/K50) ifadesinin ikinci kelimesi unutulmuş ve kırmızı mürekkeple haşiye işareti konmuş, yine kırmızı mürekkeple eksik kelime kenar boşluğuna işlenmiştir; ancak bu müdahalenin izi K'de hiç görünmemektedir.. Bununla birlikte bazı müdahaleler aynı şekilde K'de de yer almıştır. "éçi" maddesine (V3ʳ/K6) sonradan siyah mürekkeple müdahale edilmiş ve anlaşılan "eçe" yapılmak istenmiştir; bu müdahalenin aynısı K'de de vardır.

Başka tuhaf benzeşme de "*ördek*" maddesindedir. Bu madde (V3ʳ/K7), anlaşılan üzerine bir şey döküldüğü için silinmiş ve silinen yer sonradan haşiyeyle doldurulmuş. Haşiyeler K'de yok; ama, silinenden arta kalan okunaklı kısım (*ör*) aynı şekilde K'de de vardır.

"çıkmar" maddesine (V13ʳ/K41), V'de, üzeri siyah mürekkeple çizilmek suretiyle müdahale edilmiştir. Müdahale edilen Türkçe kelime ve Arapça karşılığı K'de yer almamıştır.

V'de, Türkçe olduğu hâlde unutularak kırmızı mürekkeple yazılamamış ifadelerin sonradan çanakları kırmızı mürekkeple çizilmek suretiyle vurgulandığı örnekler vardır. Hatalı yazılan bazı kelimelerin üzerinin kırmızı mürekkepla çizildiği örnekler de vardır. "*sapdı*" maddesindeki "*sapa sapa gelür, sapa sapa barur*" örneği (V16ʳ/K48) vugulanmak üzere çizilmiştir. K'de bu ifade kopyalanırken -anlaşılan- belirtilen değil de silinenlerden zannedilmiş ve metne alınmamıştır:

V'de kelime başındaki "kef"lerin üst çizgilerinin birçok yerde konulmamış olması, kelime sonundaki "kef"lerin hemzelerinin unutulması veya küçük yazılması dolayısıyla bazen "lam" (ل) veya "dal" (د) a benzetilmiştir. "*Beylik*" (V8ʳ/K22) kelimesinin K'de "*Beylil*" yazılması, madde sonlarında yer alan işaret dolayısıyla "*ine*" (V5ʳ/K17) maddesinin, sonundaki bu işaret dolayısıyla "inek" şeklinde yazılması, "setkik" (V16ʳ/K38) kelimesinin sonundaki "kef"in küçük yazılması dolayısıyla K'de "setkidü" biçiminde kaydedilmesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Tasrif bölümündeki, "geçmiş zaman" (V38ʳ/K12) başlığının son kelimesinin farklı şekilde yazılırken; bir sonraki satırda V'de yer alan haşiye işaretinin ("v" biçiminde) aynı yerde ve aynı şeklide K'de de bulunması (ancak K'de bu işaretin karşılığı olan haşiye yoktur) dikkate şayandır.

Yukarıda verilen örneklerden yola çıkarak K nüshasının, V nüshasından kopya edilmiş olduğu söylenebilir. Bununla birlikte K'nin müstensihinin başka kaynakları da görmüş olabileceğini ve kopyasını oluştururken gerek bunlardan gerekse kendi bilgi ve tecrübesinden kaynaklı birtakım tasarruflarda bulunmuş olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

1.3.4. Eserin nüshaları arasındaki ortaklık ve ayrışmalar.

Nüshaların en eski olanı, V nüshasıdır. Bu nüsha, asıl nüshadan yaklaşık 23 sene sonra, D nüshası ise yaklaşık 90 sene sonra istinsah edilmiştir. K nüshasının istinsah tarihi belli değildir.

V nüshası ile D nüshası metnin ana gövdesi itibariyle büyük ölçüde ortaklık arz etmektedir. D nüshası yaklaşık 60 yıl kadar sonra yazıldığından müstensih V

nüshasını görmüş hatta bazı araştırmacıların (ÖZYETGİN, 2001, s. 51) da dikkat çektiği üzere doğrudan V nüshasından yazmış olabilir. Bunun en önemli kanıtı birkaç yerde V'nin haşiyesinde olan maddelerin D'nin gövde metninin düzeni içinde verilmiş olmasıdır. Bu konunun aydınlatılması için nüshalar karşılaştırıldığında şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

Giriş cümlelerinden başlamak üzere kelime veya bazı ifadeler düzeyinde iki nüsha arasında bazı farklılıklar vardır. Bunlar içerisinde bazı basit müstensih hataları olsa da bunların tamamen kopyalama kaynaklı olduğu söylenemez. Bunlar bilinçli eklemeler, çıkarmalar veya değiştirmeler şeklinde tasarruflardır. Mesela, girişte Ebû Hayyân'ın vasıflarının sayıldığı ifadeler -künyesindeki bir isim dahil- eksiltilmiş; cümlenin sonruna bir ifade -*Allah ona rahmet eylesin*.- eklenmiş; Arapça bazı ifadeler -*ilâ sebîli'r-rızvâni* / *ilâ sebîli's-savabi*- farklı biçimde yazılmıştır.

D nüshasında bazı yerlerde haşiyeler görülmektedir. Bu haşiyelerin sonlarındaki "tashih edilmiştir" anlamındaki işaretler tespit ettiğimiz kadarıyla iki türlüdür. Bu iki çeşit haşiyenin yazı biçimi de kalınlığı da faklıdır. İnce hatlı haşiye -Yaklaşık yirmi yerde kullanılmıştır.- yapılan harekeleme veya harf hatalarını tashih etmektedir. Tashihleri ve tashih edilen kelimeleri (*dolḳuḳ*, *bertük*, *ant*, *ense*, *aç* vb.) V ile karşılaştırdığımızda - - kopyalanan ve tashih için başvurulan metnin -en azından sadece- V nüshası olmadığı anlaşılmaktadır. Öteki işaretin bulunduğu üç dört yerdeki haşiyelere gelince:

Bunlardan birincisinde (D8[a]/V5[b]) bir madde (*ig*) yazıldıktan sonra atlanmış ve haşiyede atlanan kısım verilmiştir. Haşiyenin sonuna -*Aslından tashih edildi*.- notu düşülmüş ve "*Tashih edildi*." anlamında -V'de de aynı haşiyenin sonunda aynı işaret bulunmaktadır.- bir not (صح) düşülmüştür.

İkinci haşiyede (D16[a]/V11[a]) maddede (buladı) eksik kalan bir kelime V'deki şekilde tamamlanıyor; ancak, D'de bu maddenin devamındaki ifadelerin arasına V'nin haşiyesinde geçen maddeler yazılmıştır. V'deki haşiyelerin nereye gireceği nüshada açıkça belliyken D'nin bağlamdan kopmaya neden olacak şekilde ve haşiyeden önceki kelimeyi haşiyeyi aktardıktan sonra yazması nedeniyle tekrara da düşerek maddeleri yanlış yere eklemesi dikkat çekicidir. Devamındaki maddede (*bulaġav*) ise V'de açıkça yazılı olan ifadenin bir kısmı eksiktir.

Aynı notun (صح) kullanıldığı sonraki örnekte (D20[a]/V13[a]) ise bir maddenin (*çırladı*) açıklama kısmında iki aynı yere haşiye işareti konulmuş; tek satırlık haşiyede ise ilk eksik kısmın başıyla başlanarak atlanmış ve ikinci eksik kısma geçilerek orası başı eksik kalacak şekilde yazılmıştır. Buradaki ifadelerin V'de geçtiği görülse de bu şekilde yanlış ve eksik aktarılmasına sebebiyet verecek bir durum nüshada yoktur.

Son örnek ise (D44[a]/V30[b]) D'nin en kapsamlı eksiğinin bulunduğu yerdedir. Burada bir maddenin (yürek) açıklaması yapılırken örnek olarak verilen birinci maddeye (*yüreklü*) kadar metin V'deki gibi devam ediyor ve ikinci örnek (yüreksiz) verilmeden müstensih "şın"lı ya maddesinin başlığına atlıyor. Bu arada ise bir haşiye işareti var. Buraya eklenen haşiyede sonraki başlık ("ze"li ya) yazılmış ve örnek olarak da tek bir madde -ki bu madde V nüshasında bulunmamaktadır- verilmiştir.

Nüshalar arasındaki farka başka bir örnek de metin dizilişlerinde görülmektedir: Tasrif bölümündeki (D77[a-b]/V52[a-b]) "istifham" bahsinin sonunda atlanmış olan kısım "nehiy" bölümünün sonuna eklenmiştir.

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak şahsi kanaatimizi şu şekilde ifade edebiliriz: D nüshasını yazan kişi V nüshasından da istifade etmiş olabilir; ancak, nüshasını birebir bu nüshadan kopyalamamış; belki de V'nüshasını daha düzenli bir şekilde tertip eden -tabii bu arada içeriğe hatalar da bulaştıran- başka bir nüshayı kopyalamıştır.

V ile K nüshası arasında ise D'deki yle olandan çok daha sıkı bir ilişki vardır. Nüshaları karşılaştırdığımızda şu hususlar dikkatimizi çekiyor:

Her iki nüshada da gerek kelimelerde gerekse harf, hareke ve noktalarda bazı düzeltmeler olmasına rağmen K nüshasında -yazma esnasında yapılan ve düzeltilen birkaç düzeltmeden başka- bunların hiçbiri yoktur.

V nüshasında olmayıp da K'de olan bir ifade bulunmamaktadır.

V nüshasının haşiyesinde yer alan ifadelerin hiçbirisi K'nin metnine dahil değildir.

Önceden V'de bulunup da sonradan üzeri çizilen veya kazınan ifadelerin bazıları önceki hâliyle vardır; bazılarında ise müdahale edilen kısım yoktur.

İki nüsha arasındaki farklılıklar yanlış okuma, hatalı yakıştırma, hatalı harekeleme veya noktalama gibi müstensih hatalarına dayalıdır.

Kırmızı mürekkeple gösterilen yerler ile ilgili izlenen yolda istisnalar hariç ve yanlışlar da dahil tam bir bütünlük vardır.

Bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlar ya müstensihin kendi tasarrufundan kaynaklanmaktadır veya kopyaladığı veya istifade ettiği nüshanın V'de farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

V ile K nüshaları arasında dikkat çeken benzerliklere ve istisna teşkil eden farklılıklara birkaç örnek vermek gerekirse:

1. Örnek (V4/K9): Örnekte kılavuz harf kelimeden (*uz*) sanılarak başka bir kelime gibi (*uzaḫ*) değerlendirilmiştir.

2. Örnek (V3/K6): Kelimenin (*arıḳ*) harekeleri V'de açık olmasına rağmen aynı harfler başka bir şekilde harekelenmiş ve başka bir kelime (*araḳ*) oluşturulmuştur.

3. Örnek (V3/K6,): Örnekte kelimelere (*içḳur, uçaladı*) yapılan müdahale müstensihi hatalı biçime (*içḳun, açaladı*) yöneltmiş olmalıdır.

4. Örnek(V16/K50): Örnekte (*közin süzdi*) V'deki haşiye çok açık olmasına rağmen K'de işlenmemiştir.

5. Örnek (V3/K6): Bu örneklerde (*éçi ve açġı*) ise V'deki müdahalelerin aynısı K'de de uygulanmıştır.

6. Örnek (V3/K7): Madde (*ördek*) üzerine bir şey döküldüğü için silinmiş ve silinen yer haşiyeyle doldurulmuştur. Haşiyeler yok; ama, silinenden arta kalan okunaklı kısım (*ör*) aynı şekilde K'de de vardır.

7. Örnek (V13/K41): V'de üzeri çizilmiş olan madde (*çıḳmar*) K'de yer almamaktadır.

8. Örnek (V16/K48): V'de Türkçe olduğu belirtilmek istenen ancak

unutulduğu için sonradan çanakları kırmızı mürekkeple işaretlenen ifadeler vardır. Bu örnekteki durumda öyledir. K'de bu ifade kopyalanırken -anlaşılan- belirtilen değil de silinenlerden zannedilmiş ve ifade metne alınmamıştır.

9. Örnek (V3^{b}/K7): Haşiye için konulan çizgilerden biri sebebiyle K'de kelime (*ır*) başka bir kelimeye (*ırla*) benzetilmiştir.

10. Örnek (V8^{b}/K22, V5^{b}/K17, V16^{b}/K38): Bu örneklerde görüldüğü gibi V'de "kef"lerin üst çizgilerinin birçok yerde konulmamış olması, hemzesinin unutulması veya harfin küçük yazılması dolayısıyla "kef" harfi, K'nin müstensihi tarafından bazen "lam" (ل) veya "dal" (د) a benzetilmiştir.[10]

[10] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: ALDEMİR, Ü. (2018). Nüshaları Işığında Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN.

2. *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'te Türkçe Öğretimi

2.1. Eserin yabancılara Türkçe öğretimine dair genel özellikleri.

Dil öğretiminde en temel araç, şüphesiz hedef dile ait dil öğretim kitaplarıdır. Yabancı bir dili öğrenmek veya öğrenmek isteyenlere öğretmek için bu tür eserler en temel ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç Türkçe adına bildiğimiz kadarıyla Kâşgarlı Mahmud'dan beri karşılanmaya çalışılmıştır. Kâşgarlı Mahmud'un yazdığı *Divânu Luġāti't-Turk* ve yazdığı veya yazmayı tasarladığı bugün elimizde olmayan *Kitābu Cavāhiri'n-Naḥvi fi-Luġāti't-Turk* adlı eserler bu ihtiyacın neticesinde ortaya çıkmış bu alandaki bilinen ilk eserlerdir. Kâşgarlı Mahmud'dan sonra yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili çalışmalar konusunda özellikle Mısır ve Suriye bölgesi önemli bir yere sahiptir. Başta *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk olmak üzere; Kitāb-ı Mecmū'-ı Tarcumān-ı Turkī va 'Acamī va Muġalī, At-Tuḥfatu'z-Zakiyya fi'l-Luġati't-Turkiyya, Kitābu Bulġatu'l-Muştāḳ fī Luġati't-Turk va'l-Ḳıfcaḳ, al-Ḳavānīnu'l-Kulliyya li-Ḍabti'l-Luġati't-Turkiyya, ad-Durratu'l-Muḍiyya fi'l-Luġati't-Turkiyya* Türkçeyi öğretmek üzere meydana getirilen eserlerdir. Bu tür eserlerin hazırlanması şüphesiz zahmetli bir iştir. Birçok kaynağın ve çalışmanın olduğu günümüzde dahi böylesi eserler telif etmenin zorluğu anlaşılabiliyorsa hiçbir örneğin olmadığı bir zamanda Türkçe öğretimi alanında çalışma yapmanın ne derece kıymetli olduğu da anlaşılabilecektir. *Divânu Lugâti't-Türk*'ün gerçek değeri bu olsa gerektir. Gerek Kâşgarlı Mahmud gerekse onun başlattığı geleneği yaklaşık iki buçuk asır sonra yeni bir solukla canlandıran Ebû Hayyân'ın eserlerine "Araplara Türkçe öğretmek" amacı cihetinden değil "Türkçe nasıl tanıtılır, yabancılara Türkçe nasıl öğretilir" usulü cihetinden bakmak bu eserlerin gerçek değeri bakımından daha doğru olsa gerektir. Kâşgarlı Mahmud da Ebû Hayyân da eserlerini hangi sebeple olursa olsun Türkçe öğrenmek veya öğretmek isteyenlere kılavuzluk etmek üzere vücuda getirmişlerdir. Ebû Hayyân, eserini amaca hizmet edecek yönleriyle tanıttıktan sonra eserin adını bu amacı yansıtacak şekilde özellikle seçtiğini vurgulamıştır: "*Bu sebeple bu kitabıma "Kitâbu'l-İdrâk li-Lisani'l-Atrâk (Türkçe Öğrenme Kitabı)" adını verdim*." Bu bakımdan *Kİ,* hedef dili Türkçe olanlar için hazırlanmış ilk kaynak kitaplarından biridir.

Adından da anlaşılacağı üzere bu eser, "*Türkçe Öğrenme Kitabı*"dır ve Türkçe öğrenmek isteyenlere Türkçeyi bütünüyle ve belli bir usul çerçevesinde öğretme iddiasındadır. Kâşgarlı Mahmud'un nahiv üzerine yazdığı eser elimizde olmadığına göre yabancılara Türkçe öğretimi alanında Ebû Hayyân'ın ortaya koyduğu bu usul ilktir ve Türkçe öğretiminin tarihi açısından gayet kıymetlidir. Kİ'nin müellifine göre genel olarak dil, özel olarak Türkçe öğrenmek üç hususun bilinmesiyle mümkündür: *Bunlardan birincisi kelimelerin öz anlamlarıdır ki sözlük bilimi adı verilir*. *İkincisi bu kelimelerin sözdizimi öncesindeki kurallardır ki biçim bilimi (morfoloji) adı verilir*. *Üçüncüsü bu kelimelerin sözdizimi (cümle oluşturma) halleridir ki Arapça konuşanlarca sözdizimi (sentaks) adı verilir*. Bu ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Ebû Hayyân, eserini, yaptığı işin bilincinde olarak ve dil öğretiminin ne olduğunu gayet iyi bilerek belli bir yöntem çerçevesinde yazmış, tamamen telif bir eser olmak üzere Türkçe öğrenmek isteyenlerin (dönemin öğretim usul ve imkanları düşünülürse daha çok Türkçe öğretmek isteyenlerin) istifadesine

sunmuştur. Ebû Hayyân'ın, *Divânu Lugâti't-Türk*'ü dahi görmediği ama Memlûk-Kıpçak sahasında yazılan eserlerde aradan yüzyıllar geçse de çok derin tesirler uyandırdığı göz önüne alındığında onun Türkçe öğretimi alanına ne derece hizmet ettiği daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda Kİ'in Türkçe öğretiminde çığır açan, yöntem vazeden ve bu alanda etkisini yüzlerce yıl devam ettiren bir eser olduğu değerlendirilmektedir.

Ebû Hayyân, Kaşgârlı Mahmud'un da tabi olduğu köklü bir nahiv geleneğinin takipçisidir. Bu geleneğe bağlı olarak Endülüs'te başladığı eğitimine bildiğimiz kadarıyla yüzlerce hocadan, onlarca ilim ve kültür merkezinde dersler alarak devam etmiş, Arap dili alanında öğrendiklerini sadece Türkçede değil; Farsça, Habeşçe gibi dillerde de tatbik etmiştir.[11] Kİ'nin önsözünde de belirttiği üzere kendisinin bu alanda çeşitli telif eseri vardır. Kİ'i telif ederken de bu birikiminden faydalandığı ve bağlı olduğu geleneği takip ettiği aşikardır. Kaynaklardan öğendiğimize göre bağlı olduğu nahiv ilmi, daha hicret asrında Hz. Ali'nin teşviki ve Ebu'l- Esved ed- Duelî (ö. 686)'nin ilk i'rab çalışmalarıyla temelleri atılan köklü ve yüzyıllar içerisinde gelişerek kemale ermiş bir ilimdir.[12] Bu geleneğin gereği olarak Ebû Hayyân, Türkçenin dil malzemelerini, bu dili konuşanların ağzından harf harf kelime kelime derlemiş, daha sonra derlediği malzemeyi yukarıda belirtilen üç alanla ilgili olacak şekilde tasnif etmiş, bunu yaparken de bilgisine güvendiği kişilerden yardımlar almıştır. Bu bağlamda eser, üstünkörü hazırlanmış basit bir derleme değil; belli bir geleneğe bağlı ilmî bir eser hüviyetindedir.

Ebû Hayyân'ın geleneğe uymadığı veya gelenekte olmadığı için bizzat keşif yoluyla ortaya koyduğu hususlar da vardır. Ebû Hayyân yenilikçi bir dil âlimidir ve bu yönünü eserlerinde tatbik ettiği yenilikçi usullerle ortaya koymuştur. Kendisi nahiv ilminin ilk büyük eseri sayılan Sîbeveyhî (ö. 796)'nin el-Kitâb'ından beri takip edegelinen usullere yerin yeri geldiğinde dışına çıkmasını da bilmiştir. Onun dil bilimi alanındaki yenilikçi tutumunun örnekleri olarak, Kİ'de de örneği görüleceği üzere, nahiv ilmini bir bütün olarak (lügat, sarf, nahiv) ele alması, Arap sözlükçülüğünün yaklaşık 1100-1300 yılları arasında kullanılmış "modern sözlük teşkili" devresinin temsilcilerinden biri olması (Özyetgin, 2001, s. 45.), eserlerini tertip ederken Sîbeveyhî' geleneğine uymayarak (Kılıç, 2009: s. 136) önce sarf sonra nahiv konulerını işlemesinden de anlaşılabilir. Bu bilgiler ışığında Kİ'nin yenilikçi bir biçim ve içerikle hazırlandığı, sözlük bilgisinin yanında dil bilgisi konularının da bütün olarak yer verdiği ve dil öğretiminde özelden genele, parçadan bütüne giden bir yöntemle hazırlandığı iddia edilebilir.

Ebû Hayyân, Kİ'de Türkçeye daha uygun bulduğu bir sözcük sıralama usulü izlemekle yetinmemiş, Arapça vezin esasına dayalı olan sözdizimi usulünün dışına çıkarak Türkçenin ek sisteminin anlaşılabilmesi için cümle ve kelime tahlilleri de yapmıştır. Fiil biçimlerinin kaydedilmesinde geçmiş zaman üçüncü teklik biçimi esasına göre yazma eğilimini takip etmekle birlikte Türkçenin kelime türetmede emir biçiminin "esas" olduğunu vurgulamış ve sözlüğünde bu biçimi ön plana çıkarmıştır. Kİ'de birinci biçimin 300 kadar örneği görülürken emir biçiminde verilen fiilerin de 100 civarında olduğu görülmektedir. Bu yönleriyle eserin Türkçenin dil özellikleri dikkate alınarak hazırlandığı söylenebilir.

---

[11] Kafes, Mahmut (1994). "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, s. 152-153.

[12] Ayrıntılı bilgi için bk.: Durmuş, İsmail (2006). "Nahiv", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, s. 300-306.

Ebû Hayyân, eserini, ağırlıklı olarak Kıpçak ve Türkmen lehçelerinin o gün için teşkil ettiği yaşayan Türkçeyi tanıtıp öğretmek üzere kaleme almıştır. Derlenen dil malzemelerinde Kıpçakça vurgusunun daha fazla olması (Eserin sözlük bölümünde Kıpçakça ifadesi 78, Türkmence ifadesi 51 yerde geçmektedir.) yine yaşayan Türkçe ile ilgili olmalıdır. Eserin bütününe bakıldığında Ebû Hayyân'ın bu iki lehçe arasında bir tercih yaptığı, bu lehçelerden sadece birini öğretme gayesi güttüğü iddia edilemez. Gerek kelime türlerinde gerek kelimelerin türeme biçiminde gerekse cümle örneklerinde her iki lehçenin de değerlendirmeye alındığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kİ'nin gramer kısmmda asıl Kıpçak lehçesi ağır basarken, sözlük kısmında Kıpçak özellikli kelimeler yanında birçok Türkmen kelimesinin olması sözlükteki Türkmen tesirini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır (ÖZYETGİN, 2001, s. 34.). Ebû Hayyân, Türkçenin başka lehçelerinin ve bu lehçelerin başka başka özelliklerinin, eserinde verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, farkındadır; ancak o, *Kİ* yoluyla Mısır ve çevresinde konuşulan ve yaşayan Türkçenin malzeme ve kaidelerini tespit etmeğe ve öğretmeğe çalışmış, "*döneminin ve alanının geçerli standart Türkçe yapısını ortaya koymuştur*" denilebilir.

Dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartları gereği eserin yazıldığı bölgede konuşulan Türkçe önemli bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik; Türk asıllı nüfusun faklı boylara mensup olmasından, Türklerin içinde yaşayan ve Türk olmadığı halde Türkçe konuşan kişilerden, farklı milletlerle temas neticesinde o milletlerin dilinden etkilenerek bozuk bir Türkçeyle konuşanlardan kaynaklanmaktadır. Ebû Hayyân, bu karışıklığın farkındadır ve eserini bu karmaşayı çözmek ve Türkçenin standardını belirlemek gibi zor bir işi başarmak gayesiyle de yazmıştır. Bu zor işi başarmak, doğru biçimleri tespit etmek için derlediği malzeme ile ilgili bol bol soruşturmalar yaptığını vurgulayan Ebû Hayyân'ın, bu işi hakkıyla başardığına inandığını şu cüretkar iddiasından anlıyoruz: *Bu kitabımda kaydedilmiş olan bir şeye Türkçe konuşan birinin harf eklenmek, çıkarılmak, harekeyi harekeyle değiştirmek, sakini harekelemek, harekeliyi sakin yapmak gibi bir şeyle aykırı davrandığını görürsen bil ki (onun yaptığı) bu dilin kurallarına aykırıdır; çünkü bu dilde, Araplar ve başka milletlerle karışmış bu iller sebebiyle, birçok değişiklikler olmuştur*. Eserdeki bu söze aykırı durumların müstensih hatasından kaynaklı olduğu kabul edilecek olursa Türkçe malzemenin işlenişinde özel bir itina gösterildiği söylenebilir. Gerek harekelemelerde gerekse seslerin doğru biçimde aktarılmasında bu titizliğin izleri yazmaların özellikle bazı bölümlerde dikkat çekicidir.

Dil öğretiminde karşılan güçlüklerden birisi de şüphesiz hedef dilin seslerinin muhataplarına doğru şekilde öğretilebilmesi meselesidir. Bir kelimenin aslen Türkçe olup olmadığının anlaşılması, Türkçenin seslerinin doğru tanınması ve doğru telaffuz edilip Arap harfleriyle doğru bir şekilde yazıya geçirilmesi, yazılanların Türkçenin seslerini tanımayanlar tarafından doğru seslendirilebilmesi gibi meselelerin -izlediği yoldan usulden anlaşıldığı kadarıyla- Ebû Hayyân tarafından gayet iyi bilindiği anlaşılmaktadır.

Ebû Hayyan, özellikle Arapça ve Farsça'nın Türkçe üzerindeki olumsuz tesirinin farkındadır. Şu sözleri bunun açık kanıtıdır: "*Bu dilde Araplar ve başka milletlerle karışmış bu iller sebebiyle birçok değişiklikler olmuştur.*" Karışıklığı gidermek ve Türkçe olanı olmayandan ayırmak içinse Ebû Hayyân'ın özellikle Türkçenin seslerine ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır. Bunun için ortaya koyduğu usuller şunlardır:

1. Türkçenin seslerinini öğretmek.

Ebû Hayyân, eserinin dil bilgisi bölümünde Türkçeyi tanıtmaya Türkçenin seslerini tanıtmakla başlamıştır: "Türkçede kullanılan harflerin toplamı 23 olup şunlardan ibaretir: hemze (ء) (/a, e, ı, i, o, ö, u, ü/), /b/ (ب), /p/ (پ), /t/ (ت), /c/ (ج), /ç/ (چ), /d/ (د), /r/ (ر), /z/ (ز), /s/ (س), /ş/ (ش), /ṣ/ (ص), /ṭ/ (ط), /ġ/ (غ), /ḳ/ (ق), /k/ (ك), /g/ (گ), /l/ (ل), /m/ (م), /n/ (ن), /ŋ/ (ڭ), /v/ (و), /y/ (ي).

2. Türkçe olamayan sesleri tanıtmak.

Türkçe kelime ile dönemin şartları gereği Türkçeye çokça karışmış Tükçe olmayan kelimeleri ayırt etmek için de sesler önemlidir. Ebû Hayyân bunun için bir de Türkçede olmayan seslere dikkat çekmiştir. Sözlük bölümünün sonunda Ebû Hayyân Türkçe kelimelerde hangi seslerin olamayacağını tespit etmiştir[13]:

Türkçe sözlükte şu harfler bulunmaz: *"/t̲/ (ث), /ḥ/ (ح), /ḫ/ (خ), /d̲/ (ذ), /ḍ/ (ض), /ẓ/ (ظ), /ʿ/ (ع), /h/ (ه), /f/ (ف)*"

Böylece *Kİ*'nin Türkçenin kimliği olan Türkçeye ait seslerin doğru öğretilmesi bakımından örnek bir eser olduğu tespit edilebilir. Ebû Hayyân, bir dilin sesleri ile o dilin kimliği arasındaki nasıl bir ilişki kurduğunu da şu sözleriyle açıkça ortaya koymuştur: "*Bir kelimede bu harflerden başkası varsa bilinmelidir ki o kelime, Türkçe değildir; bilakis, başka dillerden Türkçeye geçmiştir*."

3. Türkçenin imla kurallarını tespit etmek.

Daha önce de dikkat çekildiği üzere dönemin Türkçesi heterojen bir yapıya sahiptir. Farklı lehçeler ve yabancı dillerden giren kelimelerin etkisiyle oluşan bu yapıda dil öğretmek ancak o dile ait standartları belirlemekle mümkündür. Ebû Hayyân bu karmaşayı düzeltmek adına eseri yoluyla bir imla standardı izlemekle yetinmemiş Türkçenin seslerini, o sesleri tanımayanlara öğretmek adına yeni imla kaideleri vazetmiştir. Bu imla kaideleriyle ilgili yazmalardan yola çıkarak şu hususları tespit edebiliriz:

Ünlülerin gösterilmesi:

Kİ'te ünlü ile başlayan kelimelerde şu biçimlerin kullanıldığı görülmektedir:

/a, e/: "اَ، أ"

/ı, i/: "ا، إ"

/o, ö, u, ü/: "أُ، أُّ"

İç ses durumundaki ünlüler eklendikleri ünsüzlere getirilen harekeler (ُ، ِ، َ) yoluyla gösterilmiştir. İç ses durumundaki bazı ünlüler, Arapçadaki uzatma harfleriyle (ي ،و ،ا) gösterilmiştir. Bu uzatma harflerinden "vav (و)" ile gösterilen /u/'lu son hecede az da olsa "vav" yanında "elif" kullanılan *ṭumnu* (طُمنُوا), *bilegü* (بلَكُوا), *biregü* (برِكُوا), *ikegü* (اكِكُوا), *uru* (اُورُوا), *berü* (بَرُوا) önrkekler de vardır. Uzun ünlüler için yapılan tercihlerin "*Ébû Hayyân'ın Türk dilindeki asli uzunlukları az da olsa yazıda yansıtma çabasından ileri gelmiş olmalıdır.*" (Özyetgin, 2001, s. 68.)

Kelime başındaki ünlüler için aşağıda verilen örneklerdeki biçim farklılıklarının (آ، اَا، ءَا، اُو، اِي) yukarıda belirtilen kasıtla[14] kullanıldığı

---

[13] Söz konusu ifadeler yalnızva D nüshasında vardır. Bu ifadeler Ebû Hayyân'a ait olmasa bile onun onun tespit ettiği Türkçenin harfleri göz önünde bulundurularak hazırlandığı aşikardır.

[14] Talat Tekin'in "*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*" adlı eserinde (Tekin, 1995).) bu

anlaşılmaktadır:

āġ (اَا غ)	*āġ* (اَا غ)	*āġ-* (اَا غ)
āġdı (اَاغدى)	*āġı* (ءَاغى)	*āġır* (اَغِرْ)
āl (ءَاالْ)	alar (اَلاَرْ)	*ānı* (اَنِى)
ārıdı (اَربِدِى)	*ās* (اَاصْ)	*āṣ-*(ءَاَصْ)
āṭ (ءاَطْ)	*ata ādam* (اَ َت اَدم)	*āy* (اَىْ)
āz (çok karşıtı) (اَز)	*āzdı* (اَزْدِي)	*āzdı* (اَزْدِي)
bōşandı (بُوشَنْدِى)	*dōzdi* (دُوزْدِى)	ī- (إِي)
ōt (اُوط)	*sōldı* (صُولْدِى)	*ūr-* (اُورْ)

Ebû Hayyân, Türkçedeki ünlülerin uzunluk ve kısalıklarının farkında olduğu gibi, kullandığı usullerden anlaşıldığı kadarıyla, ünlülerin kalınlık incelik darlık ve genişliklerinin de farkındadır. Ebû Hayyân'ın Türkçenin ses ve imla özelliklerini göstermek üzere iki yol izlediği gözlemlenmiştir. Bunlardan birincisinde Arap alfabesinin imkanları dahilinde çeşitli harfler, çeşitli amaçları ifade etmek üzere uyarı mahiyetinde (kılavuz harfler) kullanılmış; ikincisinde ise alfabeye yeni harfler eklenmek yoluna gidilmiştir. İlk biçimle ilgili mukaddimede şu bilgi vardır: "*İnce sıradan (okunuşlar) için (kelimelerin üstüne) "ḳaf (ق)", kalın sıradan için"ḫı (خ)" (Arapçada olmayan) başka ses karışanlar için"şın (ش)" koydum.*" Ebû Hayyân bu harflerden *"ḳaf (ق)", ve "ḫı (خ)"*'yı ünlülerin ses özelliklerini ifade etmek üzere kullanmıştır. Bu harfler yoluyla Türkçe ünlülerde kalınlık (خ) / incelik (ق) (at / et, el / al, alp) ve darlık (ق) / genişlik (خ) (*ṭuydı-ṭoydı, ḳul/ḳol, öp-/üp-*) özelliklerini imlada gösterme yoluna gitmiştir. Bu harfler, nüshalardaki kullanılışından anlaşıldığı kadarıyla, kılavuzluk ettiği Türkçe kelimelerin sonlarında, biraz satırın üstüne gelecek şekilde işlenmiş ve bu harfler de Türkçe kelimeler gibi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin aslı elimizde olmadığından müellifin uygulamada iddiasını ne derece gerçekleştirdiğini bilemiyoruz; ancak, bu hususla ilgili nüshalardaki durum şöyledir:

Kılavuz harfler konusunda en büyük titizlik V nüshasında gösterilmiştir. Bu nüshada harfler, yaklaşık 200 yerde kullanılmıştır. Bu harfler nüshanın haşiyelerle dolu olması sebebiyle birçok yerde başka harflerle karışmış durumdadır. Bazen kılavuz harflerinin küçük veya kesik yazılması da bu karışıklığı artırmıştır.

D nüshasında ise kılavuz harfler müstensih tarafından hem V nüshasına nazaran çok az hem de düzensiz bir şekilde işlenmiş ve hatalardan anlaşıldığı kadarıyla müstensihce işin mantığı da tam olarak anlaşılamamıştır. Kılavuz harfler, bazen kelimeden zannedilmiş (D3[b]) bazen birbirine benzetilmiş (D4[c]) bazen -şayet istinsah edilen nüshada varsa- görmezlikten gelinmiştir. Harflerden en çok "hı" (خ) harfi işlenmiş; ama, onun da noktasız ve kesik biçimi kullanılmıştır. "Şın" harfi (ش) de bazı maddelerde görülmektedir; ancak, bu da düzenli sayılmaz. Peşpeşe olan bazı maddelerde birinde varken ötekilerde konulmamış olduğu görülmektedir. "Kaf" (ق)

---

kelimelerle ilgili durum şu şekildedir:

āġ "pantolon ağı" (*āġ*: 100. s.); *āġ* "balık ağı" (*āġ*: 52. s.); *āg-* "yüksel-" (*āġ-: 100. s.)*; *āġır* "ağır" (*āġır: 58. s.)* ; *āl* "hile" (*āl: 100. s.)* ; *ārı-* "temizledi" (*ārı: 171. s.)* ; *āṣ-* "asmak" (*āṣ-*: 100. s.) ; *aṭ* "at" (*aṭ*: 9. s.) ; *āy* "ay" (*āy: 100. s.)* ; *āz* "az" (*āz*: 100. s.) ; *āz-* "azmak" (*āz-: 100. s.)* ; *bōşan-* "boşanmak" (*bōş*: 107. s.) ; *dōz-* "tahammül etmek" (*tōz: 110. s.)* ; *ī-* "hala" (*ī*: 175. s.) ; *ōt* "ateş" (*ōt: 52. s.)* ; *sōl-* "sol-" (*sōl*: 178. s.) ; *ūr-* "vur-" (*ūr*: 45. s.)

harfi ise iki yerde (D4ₒ) "fe" (ف) zannedilmiş; bir yerde (D9ₒ) kelimeden kabul edilip birleşik yazılmış; sadece bir iki yerde usulüne uygun yazılmıştır. Te (ت) harfi bir yerde kelimeden (D24ₒ) zannedilmiş; bir yerde ise öteki nüshalardan farklı olarak kılavuz harf gibi kullanılmıştır. Fe (ف) harfi örneği ise hiç yer almamaktadır.

K nüshasında ise kılavuz harfler sadece bir iki yerde kullanılmıştır ve bunların birinde de harf, kelimeden zannedilerek (K9) kelimeye birleşik yazılmıştır.

Ünsüzlerin gösterilmesi.

Ebû Hayyân, Türkçenin ünsüzlerini göstermede de Arap alfabesinin imkanlarından yararlanmış kalın sesler için kalın; ince sesler için Arap alfabesindeki ince sesleri muntazaman kullanmıştır. Türkçe seslerin gösterilmesinde Arap alfabesinde yardımcı karakter olarak kullanılan işaretlerden üstün, esre ve ötre yukarıda da ifade edildiği üzere (ُ، ِ، َ) Türkçenin ünlülerini göstermede, cezim (ْ) kapalı heceleri göstermede (قُتْلُنْ), şedde (ّ) ise çift ünsüzleri göstermede (بَطّى) (nüsha farklılıklarını göz ardı ederek söylemek gerekirse) düzenli biçimde kullanılmış; ancak bu karakterlerden tenvin biçimlerine (ٍ، ً، ٌ) yazmalarda yer verilmemiştir. Türkçenin kendine has ünsüzleri içinse yukarıda ifade edilen iki usulü de kullanmış, Arap alfabesinde olmayan ünsüzler için hem terimlerden (bā'u'l-maşūbaᵃ[/p/], cī̄mu'l-maşūbaᵗˢ [/ç/], kāfu'l-badaviyyaᵗᵘ [/g/], nūnu'l-ḫayşūmiyyaᵗᵘ [/ŋ/]) hem de bu terimlerle ilişkili kılavuz harfler *(د، ش)* ve yeni harf biçimlerinden, daha doğru ifadeyle işaretli harflerden yararlanmıştır.

Bu usulün belirlenmiş olmasının Türkçenin seslerinin öğretimi konusunda bir merhale olduğu ve hakkıyla uygulanmış olsaydı Türkçenin ses bilgisi alanında yapılan çalışmalara çok önemli katlılar sağlaması beklenirdi. Ne var ki bu usul, hakkyla ugulanmak şöyle dursun, V nüshasını hariç tutarsak, yazmalardan anlaşıldığı kadarıyla, müstensihler tarafından tam olarak anlaşılmamıştır. Döneminde tam olarak anlaşılmamış da olsa Ebû Hayyân'ın ortaya koymuş olduğu bu usulün yabancılara Türkçe öğretiminin tarihî gelişimi bakımından son derece kıymetli olduğu söylenebilir.

Ebû Hayyâ gerek Türkçenin seslerini doğru tespit etmek gerekse kelimenin kökeni belirlemek için kullandığı usul Kİ'e aynı zamanda muhtemelen kendinden sonra yazılan eserleri de etkileyecek bir işaretler sistemi kazandırmıştır. Bu işaretler sistemini şu şekilde göserebiliriz:

Kavram	**Arapçası**	**İşart biçimi**	**Karşılığı**
*turkmāniyy*ᵘᵐ	تُرْكْمَانِيٌّ	ت	Türkmence
*kibcāḳiyy*ᵘᵐ	قِبْجَاقِيٌّ	ت	Kıpçakça
*fursiyy*ᵘᵐ	فُرْسِيٌّ	ت	Farsça
*mufaḫḫam*ᵘᵐ	مُفَخَّمٌ	خ	kalın sıradan ses
*muraḳḳaḳ*ᵘᵐ	مُرَقَّقٌ	ق	ince sıradan ses
*badaviyy*ᵘᵐ	تُرْكْمَانِيٌّ	د	Türkmen/Oğuz ağzı
*bā'u'l-maşūba*ᵘᵃ	مَشُوبٌ	پ	Başka dilden karışmış ses (Türkçe-Farsça vb.)
cī̄mu'l-maşūbaᵘ	مَشُوبٌ	چ	Başka dilden karışmış ses (Türkçe-Farsça vb.)
kāfu'l-badaviyyaᵘᵍ	مَشُوبٌ	ڭ	Başka dilden karışmış ses (Türkçe-Farsça vb.)

nūnu'l-ḫayşūmiyya[14] مَشُوبٌ ڽ Geniz "/ŋ/"si.

Ebû Hayyân'ın kullandığı bu işaretler sistemi aynı zamanda bir kısatma sistemidir. Kılavuz harfler nasıl Arapçadaki kelime karşılıklarının kısatmasıysa, "ba", "cim ve "kef" e eklenen üç nokta "meşūb[mb]" sözündeki; "nun" harflerine eklenen üç nokta da "ḫayşūmiyya[nm]" sözündeki "şın" harfinin noktalarını temsil etmek üzere birer kısaltma olarak kullanılmış olmalıdır.

Sözlük bölümündeki sıralama Türkçenin sesleri dikkate alınarak yapılmıştır. /ç/ (چ) için "ba" maddesinde, /g/ (ڭ) için; hemze, "ba" ve "sin" harflerinde; nazal /ŋ/ (ڽ) için; hemze, "sin" (D'de yok), "tı" ve "ya" maddelerinde başlık açılmıştır. /p/ (پ) için oluşturulmuş bir başlık yoktur. "ba'lı dal" başlığı altındaki bütün maddeler /p/'li olmasına rağmen başlıkta bu durum belirtilmemiştir. Başlıklar haricinde de ara maddeler içerisinde bu seslerin geçtiği yerlerde çoğunlukla kılavuz harfler kullanılmış; ara sıra ise nasıl okunacağı Arapça olarak belirtilmiştir. Bu yazılanlardan asıl nüshanın nasıl bir şekle sahip olduğu ile ilgili kesin olmasa da bir kanaate ulaşabiliyoruz; zira, yukarıda söylenenlerde nüshalar arasında bir uyum vardır. Uyumsuzluk seslerin gösterildiği harflerle ilgilidir: /p/ (پ) ve /ç/ (چ) için V nüshasında tutarlı bir şekilde kılavuz harfler kullanılırken D nüshasında bazı yerlerde kılavuz harfler bazı yerlerde "ba" ve "cim" harflerinin noktalı biçimleri (ب، ج) kullanılmıştır. Özellikle, D nüshasındaki bazı kelimelerde bu noktalı biçimlerden birçoğunun sonradan siyah mürekkeple ilave edildiğini belirtmek gerkir. /g/ için V'de az sayıda birkaç kelime için kef altına "dal" yazılmışken D'de üç noktalı "kef" (ڭ) kullanılmıştır. Nazal /ŋ/ için V'de altı üç noktalı "nun" (ڽ) kullanılırken[15] D'de bu bu ses için kullanılan bir işaret yoktur.

Eserin aslı elimizde olmadığından Ebû Hayyân'ın bu işaret ve harfleri eserinde tam olarak nasıl ve hangi doğrulukta kullandığını bilemiyoruz; ancak, bu hususla ilgili nüshalardaki durum şöyledir:

Kılavuz harfler konusunda en büyük titizlik V nüshasında gösterilmiştir. Bu nüshada harfler, yaklaşık 200 yerde kullanılmıştır. Bu harfler nüshanın haşiyelerle dolu olması sebebiyle birçok yerde başka harflerle karışmış durumdadır. Bazen kılavuz harflerinin küçük veya kesik yazılması da bu karışıklığı artırmıştır.

D nüshasında ise kılavuz harfler müstensih tarafından hem V nüshasına nazaran çok az hem de düzensiz bir şekilde işlenmiş ve hatalardan anlaşıldığı kadarıyla müstensihce işin mantığı da tam olarak anlaşılamamıştır. Kılavuz harfler, bazen kelimeden zannedilmiş (D3[h]) bazen birbirine benzetilmiş (D4[f]) bazen -şayet istinsah edilen nüshada varsa- görmezlikten gelinmiştir. Harflerden en çok "hı" (خ) harfi işlenmiş; ama, onun da noktasız ve kesik biçimi kullanılmıştır. "Şın" harfi (ش) de bazı maddelerde görülmektedir; ancak, bu da düzenli sayılmaz. Peşpeşe olan bazı maddelerde birinde varken ötekilerde konulmamış olduğu görülmektedir. "Kaf" (ق) harfi ise iki yerde (D4[f]) "fe" (ف) zannedilmiş; bir yerde (D9[f]) kelimeden kabul edilip birleşik yazılmış; sadece bir iki yerde usulüne uygun yazılmıştır. Te (ت) harfi bir yerde kelimeden (D24[f]) zannedilmiş; bir yerde ise öteki nüshalardan farklı olarak kılavuz harf gibi kullanılmıştır. Fe (ف) harfi örneği ise hiç yer almamaktadır.

---

15 Bu kullanış V nüshasıyla sınırlı olduğu gibi sadece sözlük bölümüyle ve sadece kök ve gövde biçimleriyle sınırlıdır. Zamir /ŋ/'si (+ŋ /+ ŋIz) için de ilgi zamiri için (+Iŋ/+nIŋ) de, iki istisna durum haricinde, hiçbir nüshada belirli bir işaret kullanılmamış, bunlar alalade "nun"la yazılmıştır.

K nüshasında ise kılavuz harfler sadece bir iki yerde kullanılmıştır ve bunların birinde de harf, kelimeden zannedilerek (K9) kelimeye birleşik yazılmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak Ebû Hayyân'ın Türkçe öğrenmek isteyen Araplara Türkçenin ses özelliklerini hakkıyla tanıtmaya çalıştığı Türkçe ile Arapça arasındaki ses farklılıklarına dikkat çekmeğe gayret ettiği anlaşılmaktadır. Dil öğretiminde sadece yapı ve anlamın değil öğretilmek istenen dilin ses özelliklerinin önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda *Kİ*'nin benzerleri içerisinde istisnai bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Bir eserin kıymetini belirleyen temel ölçütlerden birisi de şüphesiz o eserin kullanışlılığıdır. Dil öğretiminde kullanılan eserlerin düzeni de o eserden istifade edecekler için son derece önemlidir. Ebu Hayyân eseri nasıl tertip ettiğiyle ilgili eserin mukaddimesine şunları söylemektedir: "*Ben bu dili harf harf kayıt aldına almış, bu dildeki kelimeleri Türkçenin imlâ sırasına göre düzene koymuşumdur. (Eserde) Dilbiliminde var olana uygun olarak Türkçe kelimeleri anıyor, bunların Arapçadaki karşılıklarını onlara ekliyor sonra da buna şekil bilimi ve söz dizimi ilave ediyorum. (Eserdekiler) güvenilir kişilerden nakil yoluyla alınmıştır; şaşırtıcı açıklamalar ve değişik düzenleme bana aittir. Şekil bilimi ve söz dizimi ile ilgili var olanlarda geleneğe uymadım (alışıla gelen usulü izelemedim); aksine araştırma ve soruşturmalarla kendim keşifte bulundum (kuvveden fiile çıkardım).*" Gerek kelimelerin gerekse bölümlerin sıralaması mukaddimede de belirtildiği üzere Türkçenin imlasına, abece sırasına göredir ve bu "şaşırtıcı" usul müellifin de belirttiği gibi ona ait bir keşif olmalıdır; zira döneminde telif edilmiş benzer eserlerde böyle bir özellik kullanılmamıştır. Bu bağlamda *Kİ*'nin yabancı dil öğretiminde içeriği öğretilen dile "göre" düzenlemek gibi ilerici bir yol takip ettiği söylenebilir.

Sözlükte temel olarak kullanılan sıralama şu şekildedir:

hemze (ء) (/a, e, ı, i, o, ö, u, ü/), /b/ (ب), /p/ (پ), /t/ (ت), /c/ (ج), /ç/ (چ), /d/ (د), /r/ (ر), /z/ (ز), /s/ (س), /ş/ (ش), /ṣ/ (ص), /ṭ/ (ط), /ġ/ (غ), /ḳ/ (ق), /k/ (ك), /g/ (گ), /l/ (ل), /m/ (م), /n/ (ن), /ŋ/ (ڭ), /v/ (و), /y/ (ي). Bu sıralama yukarıda verilen 23 Türkçe sese uygun olarak düzenlenmiş ve kelime örneği olması durumunda maddelere Türkçe seslere uygun ilaveler yapılmıştır. Sıralama Türkçe seslerin ilk iki harfi (daha çok ilk iki ünsüzü) esas alınarak yapılmıştır. İlk iki harften sonra tam bir abece düzeni olduğu söylenemez. İlk iki harfi aynı olan, sonraki harflerinde de benzerlik bulunan kelimeler, madde başı yapılmadan peşi sıra yazılmıştır.

Aşağıda bir harfin (hemze) alt maddeleri ve bazı maddelerden madde başı sıralaması örnekleri verilmiştir:

ḥarfu'l-hamza[tr] (= hemze (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) harfi)

al-hamza[tr] vaḥduhā (= tek hemze)

ı-

ıdı

al-hamza[tr] ma'a'l-bā'[1] (= /b/ (/p/)'li hemze)

öp-

öpüş

op-

ip

Aptara

aba

ebçi

app ak
abam eçkisin koştu
aprak
öpke
ıpar

al-hamza ma‘a’t-tā’ (= /t/'li hemze)
al-hamza ma‘a’l-cī̱m (= /ç/'li hemze)
al-hamza ma‘a’d-dāl (= /d/'li hemze)
al-hamza ma‘a’ḏ-ḏāl (= /ḏ/’li hemze)
al-hamza ma‘a’r-rā’ (= /r/’li hemze)
al-hamza ma‘a’z-zāy (= /z/’li hemze)
al-hamza ma‘a’s-sī̱n (= /s/’li hemze)
al-hamza ma‘a’ş-şī̱n (= /ş/’li hemze)
al-hamza ma‘a’ṣ-ṣād (= /ṣ/’lı hemze)
al-hamza ma’a’ṭ-ṭā’ (= /ṭ/’lı hemze)
al-hamza ma’a’l-ġayn (= /ġ/’lı hemze)
al-hamza ma‘a’l-ḳāf (= /ḳ/’lı hemze)

aḳ
aḳ ayġır
aḳ az
oḳ
aḳdı
uḳruḳ
aḳsaḳ
aḳṣadı
aḳça
aḳça
aḳ bars
aḳṣurdı
oḳşadı
ıḳşadı
aḳışdı
aḳtardı
uḳtı
uḳturdı
oḳıdı
aḳdılar

al-hamza ma‘a’l-kāfi’l-ƀāliṣati (= /k/’li /b/)
al-hamza ma‘a’l-kāfi’l-badaviyyat (= /g/’li hemze)
al-hamza ma‘a’l-lāmi (= /l/’li hemze)
al-hamza ma‘a’l-mī̱m (= /m/’li hemze)
al-hamza ma‘a’n-nūni (= /n/’li hemze)
al-hamza ma‘a’n-nūni’l-ƀayşūmiyyat (= /ñ/’li hemze)
al-hamza ma‘a’l-vāv (= /v/’li hemze)
al-hamza ma‘a’l-yā’ (= /y/’li hemze)

as-sīn ma'a'l-vāv (= /v/'li /s/)
sevdi
sevindü
süvük
süvü
sevgü
süvrü çıbın
aṭ-ṭa' ma'a'l-ḳāf [= /ḳ/'lı /ṭ/].
ṭaḳtı
ṭıḳtı
ṭoḳ
ṭoḳsan
ṭoḳuz
ṭoḳıdı
ṭoḳurçin
ṭaḳuḳ
ṭoḳma
ṭoḳsuba
al-yā' ma'a'n-nūni'l-ƕayşūmiya [= /ñ/'li /y/].
yuŋ
yuŋ
yaŋaḳ
yéŋ
yaŋ
yoŋ
yéŋi
yaŋıladı
yüŋül
yüŋildi
yaŋa
yaŋlış
yaŋaldı
yaŋaḳ

Dil öğretiminde alıntı kelimeler, kelime menşeleri de başlı başına bir meseledir. Dönemin şartları gereği Türkçe, Arapça ve Farsçayla etkileşim hâlindedir ve bu diller arasında kelime alışverişi olmaktadır. Müellif bu konuya da duyarsız kalmamış, Farsça kelimeleri yukarıda bahsedilen usulle kelimenin üstüne "fa (ف)" yazarak belirteceğini yine mukkaddimesinde belirtmiştir. Türkçenin lehçeleri ile ilgili de yalnız Türkmen lehçesine ait kelimelerde "ta (ت)" kullanılacağı belirtilmiştir; ancak sözlükte (tabii yazmalar ölçüsünde) bu kullanış Türkmence için on Farsça için iki kelimeyle sınırlıdır. Bununla birlikte kelimelerin açıklama kısmında o kelimenin hangi lehçeye (umumiyetle Kıpçak ve Türkmen) ait olduğunun birçok örneği mevcuttur. Hatta, Türkmence kelimeler, onlar için konulan işaretten (ت) çok daha fazla (51) olarak cümle içinde belirtilmiştir. Kıpçakça kelimeler de 78 maddede bu şekilde geçmektedir.Kıpçakça ve başka bazı lehçe ve dillerden -Toksuba, Türkistan, Uygur, Bulgar, Arap- olduğu zikredilen tek tük

kelime örnekleri için herhangi bir işaret kullanılmamış bunların menşei maddenin açıklama kısmında verilmiştir. Denilebilir ki bir dilci olarak Ebû Hayyân, topladığı malzemeyi öylesine sıralamakla yetinmemiş; bilakis kelimelerin menşeini tespit etme ve bunu sistemli bir şekilde kaydetme gayesi de gütmüştür. Aşağıda Farsça ve Türkmence işaretiyle verilen maddelere örnek verilmiştir:

çuvalduz [f] al-misalla[m] [= *büyük iğne, çuvaldız*]
ḳarapçı [t] al-faḳīr[t] [= *fakir, ele bakan*]
geşür [f] al-cazar[t] [= *havuç*]
ṭam [t] al-saṭḥu [= *dam, çatı*]

Nüshalardan anlaşıldığına göre *Kİ*'nin asıl nüshasında; bahis başlarında, bölüm veya kısım adı sayılabilecek ifadelerin Arapçalarında, Türkçe kelimelerde ve kılavuz harflerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüshalar arasında bu usule uyma konusunda eksikler ve kısmî farklılıklar olsa da genel olarak bu usulün kopya edilen nüshada da görüldüğüne dair emareler mevcuttur. Klasik sözlüklerde kullanılan kelimenin üstünün kırmızı mürekkeple çizilmesi usulünün -D nüshasının tasrif bölümünü saymazsak- yerine, asıl nüshada, vurgulanmak istenen ifadenin kırmızı mürekkeple yazılması usulu kullanılmamıştır denebilir.

Nüshalar içerisinde renklendirme usulüne en iyi şekilde uyan nüsha, V nüshasıdır. Bu nüshanın bu anlamda çok titiz düzenlendiği söylenebilir. Unutulan bazı renklendirmeler olmuşsa da bunlar çok değildir ve bunlardan bir kısmı çanakları kırmızı mürekkeple çizilmek suretiyle işaretlenmiştir.

D nüshasında lügat bölümü renklendirme hususunda V'ye yakın bir doğruluk ve düzen barındırmaktadır. Nüshanın tasrif kısmında ise bu düzenin olduğu söylenemez. Bu bölümdeki özellikle cümle tahlilleri yer aldığından bunların metin içinden seçilip işaretlenmesi bilgi ve titizlik gerektirmektedir. Dolayısıyla, V nüshasında da bu bölümde eksikler nispeten daha fazladır. D nüshasında ise müstensih -anlaşılan usule pek vakıf olmadığından- ana başlıkları kırmızıyla yazmış; geri kalan kısımlarda ise çok az istisna haricinde kelimelerin üstünü çizme yoluna gitmiştir. Bunu yaparken de usulün mantığını anlamamış görünmektedir; zira, Türkçe kelimeler ve bahis başlarında kırmızı yazma usulünü çoğunlukla bahis başlarında kırmızı yazma olarak uygulamış; sonra da "ve" ile başlayan Arapça bütün geçiş ifadelerinin üzerini çizmek, Türkçeleri çizmemek gibi bir yola gitmiştir.

Nüshalar arasında tam bir birlik olmasa da eldeki bilgilerden yola çıkarak müellifin eserin düzeni konusunda titiz davrandığı, eserin faydasını arttırmak ve kullanılmasını kolaylaştırmak için çareler kullandığı veya ürettiği söylenebilir.

Eserin girişinde de belirtildiği üzere eser hazırlanırken bazı kişiler ve eserlerden yardım alınmıştır. Bu referanslardan biri şahıs -Şeyh Fahruddin- biri eser - *Kitâbu Beylik*[16]- adı olmak üzere iki isim çeşitli yerlerde zikredilmektedir.[17] Ebû Hayyân'ın *şayḫanā Faḫra'd-dīn* (=*büyüğümüz, efendimiz Fahreddin*) diye andığı ve Türkçesine itimat ettiği, aynı zamanda Türkçe hocası olduğu düşünülen (DOĞAN, 2016, s.11) Şeyh Fahruddin'in adı sözlük'te 6 yerde; dönemin önemli bir Kıpçakça sözlüğü olduğu düşünülen (Kaymaz, 2016, s. 149) *Kitâbu Beylik* adlı eser 39 kere -

[16] Kİ'de "basa" maddesinde "Beylik der ki" ifadesiyle bir görüş aktarılmaktadır. Bu ifadeye dayanılarak Beylik'in söz konusu eserin yazarı olduğu ve başka yerde geçen Fahreddin gibi Beylik'in de Ebû Hayyân'ın danıştığı, görüş aldığı kişilerden olduğu anlaşılmaktadır.

[17] Dilbilgisi kısmında bazı konuların daha detaylı açıklaması için yine kendisinin yazdığı *Kitâbu'l-Ef'âl fi Lisâni't-Turk* adlı esere atıfta bulunulmaktadır.

ki bunlardan ikisi sadece D nüshasındadır- geçmektedir. İsmin imlasında farklılık olmasa da eserin imlası V ile K nüshasında "بيلك" şeklindeyken D nüshasında her yerde "بيليك" şeklindedir.

Bu durum bize Ebû Hayyân'ın bir ilim adamına yakışır şekilde kaynaklara dayalı olarak ve gerektiğinde referanslar vererek çalıştığını göstermektedir. Aşağıda söz konusu isimlerin zikredildiği maddelerden örnekler verilmektedir:

baṣa yuḳāl[a] 'inda'l-istizāda[b] min al-ḥadīṯ[c] naḥvu īhi fī'l-lisāni'l-'arabiyy[d] va ḳāla beylig **baṣa** kalima[ea] tacī'[a] fī aṯnā'[f] kalāmihim fāṣila[eb] va hiya lafẓa[g] **baṣa** fatāra[ec] takūnu bi-ma'nā ṯumma va tāra[ed] bi-ma'nā illā va tāratan bi-ma'nā ayḍ[ee] [= *(anlatılan, aktarılan) haberlerin, yeniliklerin daha da anlatılması, devamının getirilmesi istendiğinde söylenir; Arapçada "haydi anlatmaya devam et, anlat anlat" anlamında "īhi"denmesi buna örnektir; Kitâbu Beylik; bu bāsa sözü, söz (cümle) arasında bağlaç (ara verme ifadesi) olarak gelen kelimedir ve bazen (ondan) sonra anlamında; bazen ancak; bazen de "de (bile)" anlamında olur der*]

köpkök aş-şadīdu'z-zurḳa[ef] va ḳāla şayḫunā Faḫra'd-dīn huva bi-l-mīm[h] badalu'l-bā' [kömkök] *[= göpgök, gömgöy; büyüğümüz (üstadımız) Fahreddin bu söz, "ba (/b/)" yerine "mim (/m/)"lidir (kömkök) dedi*]

küniledi ḥasada va fī kitāb[i] Beylig **küniledi** ġāra *[= (başkasının elindekini, onda olup kendisinde olmamasını) kıskandı, çekemedi; Kitâbu Beylik'te "küniledi", (sevdiğini başkasından, baka bir şeyden) kıskandı (olarak geçer)*]

yapṭı ġaṭṭā va banā muştarak[eg] va fī kitāb[j] Beylig **yapṭı** aġlaḳa [= *(üstünü, çevresini) örttü, kapladı ve bina etti, yapı yaptı anlamlarında çift manalıdır; Kitâbu Beylik'te "yaptı", (yani) (geçişi, faaliyeti durdurmak üzere) kapattı*]

2.2. Kelime öğretimi.

Eserin Türkçeyi öğretmek üzere belirlenmiş üç bölümünden biri olan lügat kısmında, şayet Ebû Hayyân yukarıda ifade edilen iddasında haklıysa, bu dile hakim olabilmek için gerekli olan kelimeler yer almaktadır. Dil öğretiminin dayandığı temellerden birisi de şüphesiz kelime öğretimidir. Bir dile hakim olabilmek, ancak o dille ilgili kişinin belli bir kelime hazinesine hakim olabilmesiyle mümkündür. Kelime hazinesi, "bir dilin bütün kelimeleri, bir kişinin veya topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı" (KORKMAZ, 1992: 10). olarak tarif edilebilir. Ancak bir insanın bir dilin kelime hazinesine bütünüyle hakim olamayacağı da vurgulanan (ÖZKAN, 2009, s. 23) bir hakikattir. Bu durum bir dilin öğretilmesi için hazırlanılan sözlüklerin muhtevası ile ilgili bir seçmeyi zorunlu kılmaktadır. Seçme yapılırken sıklık (ÖZTOKAT, 1979, s. 66), yaygınlık (DEMİRCAN, 1983, s. 147), dağılım (ÖZTOKAT, 1977, s. 190), sözlü dilin önceliği (ÖZTOKAT, 1977, s. 190), günlük dil (DEMİRCAN, 1983, s. 147), çekirdek kelimeler (AKSAN, 1998, III. C. s. 17), kelimelerin birleşim gücü (ÖZTOKAT, 1977, s. 192) ve öğrenebilirlik (DEMİRCAN, 1983, s. 147) seçimde göz önünde bulundurulması gereken kavramlar olarak zikredilmektedir. Eseri bu bağlamda değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşabiliriz:

Ebû Hayyân eserini oluştururken giriş kısmındaki sözlerinden anladığımız kadarıyla herhangi bir eseri taklit etmemiş; bilakis, telif bir eser kaleme almış ve bunu yaparken gerekli malzemeyi sorarak, soruşturarak ve ilmine güvendiği kişilerden teyitler alarak bir araya getirmiştir. Gerek lügat kısmında gerekse tasrif kısmında bu kelime hazinesinden istifade etmiştir. Öyle ki tasrif kısmında kullanılan örnek ifadelerde geçen kelimelerin neredeyse tamamı lügat kısmında da mevcuttur.

Eser üzerine Ahmet CAFEROĞLU'nun yaptığı ilk kapsamlı çalışmada, sözlük bölümü, 2507 madde başından meydana gelmektedir. CAFEROĞLU'nun Arapça olarak dizdirdiği kısımda ise madde başı 2256'dır. Aradaki bu fark, nüshalara dayalı olarak dizdirilen Arapça bölümdeki kelimenin birden fazla biçimini gösteren bazı madde başlarının (sürü va sürün [= *davar sürüsü*], saraça va saradur [= *hayvanın zekâsı (istenileni kavrama hızı) ve hareketindeki çabukluk*], tarladı va tar boldı [= *daraldı, dar oldu*]) veya kelimenin maddenin açıklama kısmında verilen değişik biçimlerinin (kança barursen: ay ayna tadhabu va yukalu (kayda) va yukalu (kanda) kulluhu bi-ma'na ayna va yukalu (varursen) va bi'l-kibcaki (karu barursen) va kana asluhu (kay yérge barursen) tumma hadafa ila anna sara (karu) va ma'na (kay) ayna (yérge) al-makanu) CAFEROĞLU tarafından ayrı birer madde başı olarak verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Eser içerisinde yer alan fiillerin sayısı, eserin fiilleri üzerine çalışma yapan ÖZYETGİN tarafından 724 olarak verilmiştir.

Yukarıda verilen durumdan da anlaşılacağı üzere Ebû Hayyân, eserini oluştururken -yine nüshalardan anlaşıldığı kadarıyla- bölüm veya kısım değişiklikleri olmadıkça satır başı yapmamıştır. Böyle olunca da madde başını tespit etmek bazı durumlarda zordur. Bu durum göz önünde bulundurulmak suretiyle bizim üç nüshadan yola çıkarak Türkçe kelime hazinesi ile ilgili tespitimiz şu şekildedir:

Eserde, kırmızı mürekkeple yazılan kelime, kelime grubu ve cümle biçimindeki Türkçe ifadelerin ve kelime grubu veya cümlelerdeki mükerrer olmayan ve madde başı olarak alınabilecek yapıların toplamı çalışmamız sonunda verilen dizinde de görüleceği üzere 3048'dir. Bunlar içerisinde 750 kadarı alt madde

sayılabilecek durumda olanlardır. Bu liste oluşturulurken gerek kelime üstü yapıların dizini gerekse tek madde olup da Arapça izahında iki manaya geldiği ifade edildiği için sesteş unsurlar da, herbiri madde başı sayılarak listeye dâhil edilmiştir.

Madde başlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla 874 tanesi fiildir. Bu madde başlarının 150 kadarının cümle, 120 kadarının ise kelime grubu niteliği taşıdığı tespit edilmiştir. Bazı kelime, kelime grubu (13) ve cümlelerin (5), sözlük bölümünün bazen aynı maddesinde bazen başka kısımlarında, aynı manaya gelen başka biçimleri de -toplamda yaklaşık 450 tane- bulunmaktadır. Bunlardan 400 kadarına sözlükte bir tane eş anlam bulmak mümkünken geri kalanının ikişer ve -az da olsa- üçer veya dörder eş anlamlısı sözlüğün muhtelif maddelerinde yer almaktadır.

Kitabu'l-İdrak'in kapsadığı kelime sayısı dil öğretimi için anlamlıdır; zira öğrenilmek istenen dilin bütün söz varlığına hakim olmak mümkün olamayacağından temel söz varlığı gündeme getirilir ve bu da kimi araştırmalara göre 2000 kelime civarındadır (AKSAN, 1998, III. C. s. 19). Bir milyon kelime havuzu içerisinde temel söz varlığının oranı üzerine yapılan bazı araştırmalar da göstermiştir ki 2000-3000 kelime arası söz varlığının oranı anlamlı bir farklılık arz etmektedir. Böyle bir araştırmaya göre bir milyon kelimenin 2000'inin kullanılma oranı %79; 3000'inin oranı ise %84'tür (SCHMİTT ve MCCARTHY, 1997, s. 9).

Bir dili öğretmek üzere hazırlanmış bir sözlüğün içerdiği kelime sayısı, o sözlüğün kendisinden bekleneni yerine getirebilmesinde elbette tek başına yeterli bir gösterge değildir. Yabancı dil olarak öğretilmek istenen bir dilin sözlüğü hazırlanırken yukarıda bahsi geçen özellikler göz önünde bulundurulmalıdır. Böyle bir sözlükte yer alacak öğelerin tespit edilmesinde ölçütlerin en geçerli ve tutarlısı sıklık kavramıdır (ÖZTOKAT, 1979, s. 66). Günümüzde geçerliliği yüksek olan bu ölçütün, büyük ölçüde sözlü dile dayalı olarak hazırlanmış olan *Kİ* gibi eserler söz konus olduğunda ağırlığını başka ölçütlere kaydırdığı savunulabilir. Yine de *Kİ*'nin söz varlığının eserle benzer mahiyet gösteren çalışmalarla karşılaştırılması neticesinde bu konuda bir kanaatimiz oluşabilir. Melek ÖZYETGİN'in *Kİ*'nin fiilleri temelinde yaptığı karşılaştırmalı söz varlığı incelemesinde yaptığı tespite göre *Kİ*'de geçen fiillerin 278'i *Codex Cumanicus*'ta, 254'ü TZ'de, 223'ü Hou.'da, 188'i BM'de mevcuttur. Yine söz konusu incelemeye göre Kİ'teki kök ve müştak fiillerin çağdaş Kıpçak sahasında 429 tanesi bugün Karayim Türkçesinde, 397 tanesi Tatar Türkçesinde, 366 tanesi de Başkurt Türkçesiyle birebir eşleşmektedir. Özellile de *Kİ*'ye has fiiller başta olmak üzere eserin söz varlığının büyük çoğunluğunun bugün Türkiye Türkçesi başla olmak üzere Oğuz grubu lehçelerinde yaşıyor olduğu da başka bir tespittir. Bütün bunlar göstermektedir ki *Kİ*, alanıyla ilgili eserlede sılıkla geçen sözleri ihtiva etmek açısından kıymetli bir eser durumundadır.

Yukarıda verilen bilgiler, söz konusu ölçütlerden yaygınlıkla ilgili olarak da bize bir kanaat vermektedir; zira sıklık ölçütünden başka bir ölçüt de yaygınlıktır (DEMİRCAN, 1983, s. 147). Yaygınlık, öğretilmek istenen dilin o bölgede yaygın olarak kullanılan söz varlığını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. *Kİ*'nin yukarıda da belirttiğimiz üzere bölgenin yaşayan Türkçesini kaydetme üzere kaleme alındığı düşünülecek olduğunda bölgenin demografik yapısı gereği homojen değil heterojen bir içeriğe sahip olması gerektiği savunulacaktır. Bölgenin Türkçesini Kıpçak ve Türkmen ağırlıklı Türk lehçeleri meydana getirdiğine göre *Kİ*'nin ayrım yapmadan her iki lehçenin de söz varlığını yansıtan bir eser olması gerekir. Yukarıda verilen bilgiler bu bağlamda da bize ışık tutmaktadır. Eserin söz varlığının

bugün hem Kıpçak hem de Türkmen-Oğuz lehçelerinde yaşıyor olması yaygınlık özelliğini hakkıyla yerine getirdiğine delil olarak gösterilebilir. Bu iddiayı destekleyen başka bir delil de şudur ki *Kİ*, benzerleri içerisinde Kıpçak ve Türkmen söz varlığını en yaygın biçimde barındıran eserdir ve ÖZYETGİN'in tespitine göre eserin ihtiva ettiği fiillerin 252 tanesi aynı alandaki sözlükler içerisinde yalnızca *Kİ*'de geçmektedir.

Kelime seçiminde dikkat edilmesi gereken ölçütlerden birisi de yaygınlıktır. Kelimenin dağılımı farklı alanlarda veya farklı kitaplarda kullanılan kelimeler olmasıdır (ÖZTOKAT, 1977, s. 190). Yukarıda verilen bilgiler bu konuda da bize bir fikir verecektir; ancak bu konuda başka bir örnek daha vermek yararlı olacaktır: Sadi-i Şirazi'nin 656'da (1258) Farsça kaleme aldığı Gülistan adlı eserin Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi ile yapılan tercümeleri üzerine yapılan bir çalışmada (SOLMAZ, 2015) her iki tercümede birbirinin karşılığı olarak kullanılan Kıpçakça-Türkmence kelimeler listelenmiştir. Bu tercümelerden ilki Seyf-i Serayî tarafından 1391'de Kıpçak Türkçesiyle; öbürü de 1430 tarihinde Manyaslı Mahmud Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Her iki tercüme de tercümenin yapıldığı bölgelerde yaygın olan lehçelere göre oluşturulmuştur. Söz konusu çalışmada ulaşılan sonuçlara göre Eski Anadolu Türkçesi tercümesinde Türkçe olan Kıpçak Türkçesi tercümesinde farklı Türkçe karşılıkla aktarılan kelimelerin sayısı 62'dir. Verilen listedeki kelimeler incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi-Kıpçakça karşılık olarak verilen "eyü / yahşı", "yavuz / yaman", "kurt / böri", "nesne / néme" gibi isim örnekleriyle; "yan- / "küy-", "depele- / öltür-", "bul / tap-", gibi fiil örneklerinin her iki biçiminin de *Kİ*'de verilmiş olduğu görülmektedir. Verilen 62 kelimenin hem madde başı olarak hem de karşılıklı biçimler olarak *Kİ*'de bulunması eserin hem sıklığını hem yaygınlığını göstermesi açısından anlamlıdır.

Kİ, kendi zamanında Araplara Türkçe öğretmek, Türkçeyi tanıtmak üzere hazırlanmıştır. Ebû Hayyân'ın bir dile hakim olmak için o dilin kelimelerini bilmek gerektiğiyle ilgili görüşünü yukarıda vurgulamıştık. Ebû Hayyân, sözlüğüne aldığı kelimeleri bu doğrultuda ve belli bir eleme neticesinde derlemiş olmalıdır. Burada temel amaç, öğretilmesi hedeflenen dilin temel söz varlığını yansıtabilmektir. *Kİ*'nin bunu ne derece gerçekleştirebilmiş olduğuyla ilgili fikir sahibi olmak için bir yol da günümüzde benzer amaçla yapılan çalışmalara göz atmak olabilir. Günümüzde gerek Türkçe kelimelerin sıklık ve yaygınlığı, gerekse yabancılara Türkçe öğretimi alanında kullanılan ders kitaplarındaki Türkçe kelimelerin sıklık ve yaygınlığı üzerine çalışmalar yapılmaktadır. *Kİ*'nin ihtiva ettiği kelime kadrosunu, söz konusu bu çalışmaların kelime kadrolarıyla karşılaştırmak bize konuya dair bir fikir verebilecektir. Bu konuda iki örnek sunabiliriz:

İlk örneğimiz, *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı* adlı kitaptır (GÖZ, 2003). Kitapta, Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazeteleri ile roman, hikâye, güzel sanatlar, müzik, heykel vb. alanlarda Türkçe kaleme alınan ve bu kategorilerden birine ait olması şartıyla 1995 ve sonrasında yayımlanmış olan 338 kitap ile 142 dergi üzerinde çalışma yapılmıştır. Eserde toplam 22.693 adet kelime yer almaktadır. Türkçenin en sık ve en yaygın kelimeleri bağlamında, söz konusu kitapta verilen listenin ilk 1000 kelimesi *Kİ*'nin kelime kadrosu ile karşılaştırıldığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

1000 kelimeden 323'ü *Kİ*'de ya aynı şekilde ya da ses değişikliğine uğramış biçimiyle yer almıştır.

Örnek:

açıḳ > açık

ışıḳ > ışık

kendi > kendü

kimi > kimni

ḳolay > kolay

öldür- > öltür-

suç > suç

tanrı > tengri

ṭopraḳ > toprak

yaḳ- > yak-

yavaş > yavaş

Bu kelimelerden bazılarının elbette eş anlamlıları da ilgili maddelerde yer almaktadır.

Örnek: *ışıḳ, aydın, yaḳtu, yarıḳ; öltür-, tepele-, boġazla-; yavaş, yova, yüki, arḳun*.

1000 kelimenin 271'inin *Kİ*'de muadili yer almıştır. Muadil sayılabilecek kelimelerin birçoğunun da yine farklı maddelerde eş anlamlıları yer almıştır.

Örnek:

adres = turaḳ

aġabey = açġı

başḳa = ayruḳ, maḳar, özge

bebek = bala, çaġa

benzer = kibi, men, ança, daḳın, dek

büyümek = ulu-, yivil-, bit-, ön-

cilt = teri, kürk, kön, gön

derin = düden

doktor = otçı, tabib

eş = kişi, avrat, karı

fazla = bol, artuḳ, delim, köp

güzel = yop, yaḳşı, yeg, yavlaḳ, ṭaṭlu, yaḳşı, körklü

hazırlamak = yaraḳla-, anuḳla-

hedef = ilgü, ḳayḳıç, ülkü, amaç

konuşmak = sözle-, ayt-

miktar = ḳarış, ölçi, érdep, batman, çala, çalaça

oldukça = üküş, yavlaḳ, çok, köp

tane = bürtük, başaḳ, burçaḳ, bele

yapmak = ét-, eyle-, kıl-

yükselmek = yüçele-, aġ-, aġın-, ḳop-

1000 kelimenin 70'inin *Kİ*'de tam bir karşılığı yoktur; ancak söz konusu kelimelerle ilişkili başka kelimeler bulunmaktadır.

Örnek:

alışveriş = satna al-
araştırma = sor-, çındaru sor-
birçok = delim
dakika = kur
elektrik = ışık, mum, çıra
gerek-= mun, haca, kerek
meydan = alan
oluşturmak = kıl-, eyle-
otobüs = araba, ḳanlı
sürmek = bin-, atlan-
sürücü = atlu
ürün = yemiş

1000 kelimenin 300 kadarının *Kİ*'de hiçbir şekilde yer almadığı görülmektedir. Bu kelimelere bakıldığında onların ya o günün dünyasında henüz tanınmamış kavram ve eylemler olduğu ya *Kİ*'den sonra Türkçede gelişen veya başka dillerden ödünç alınan biçimler olduğu ya da *Kİ*'nin (konuşma, hikâye etme gibi metin örneklerinin olmaması, fiil biçimlerinin sınırlı sayıda örneklenmesi dolayısıyla) sınırlı yapısı sebebiyle örneklenemeyen türler ve biçimler olduğu görülmektedir.

Örnek:

acaba (zarf)	*aday*	*adet*
aslen (zarf)	*aşama*	*bakan*
banka	*bilgisayar*	*bilim*
ciddi	*cihaz*	*demokrasi*
ders	*doğal*	*enerji*
enflasyon	*faiz*	*faiz*
gaz	*gazete*	*henüz*
iletişim	*kapan-*	*katkı*
kısım	*kurtar-*	*makine*
mutlaka	*öğretmen*	*önemli*
özellikle	*risk*	*sanat*
sonuç	*sürdür-*	*şart*
telefon	*tüketici*	*uygulan-*
yanıt	*yaşan-*	*yüzünden*
zarar		

İkinci örneğimiz, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Temel Seviyede Kelime Edinimi* başlıklı bir doktora tezidir (EROL, 2014). Bu çalışma, yabancılara Türkçe öğretimi alanında günümüzde yaygın olarak kullanılan dört ders kitabının kelime kadrosunun sıklığı ve yaygınlığı temelinde yürütülmüş ve çıkan sonuçlara dayanılarak tavsiye niteliğinde yaklaşık 1000 kelimelik bir liste oluşturulmuştur. Söz konusu çalışmada verilen 1000 kelimelik listenin *Kİ*'nin kelime kadrosu ile karşılaştırıldığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

1000 kelimenin 372'si *Kİ*'de ya aynı şekilde ya da ses değişikliğine uğramış biçimiyle, 290'ı muadiliyle, 97'si benzeriyle yer almış; 260 tanesi ise yer almamıştır.

Karşılaştırılan her iki çalışmanın söz konusu biner kelimelik listeleri büyük oranda ortak kelimelerden (listesindeki 665 madde başı ortaktır) oluşmaktadır. Dolayısıyla birinci çalışma için verdiğimiz kelime örneklerindeki durumlar ikinci çalışma için de büyük ölçüde geçerlidir. Yukarıda bahsedilen sonuçlara bakıldığında ikinci çalışma ile *Kİ* arasında kelime kadrosu bakımından daha yüksek oranda bir benzerlik olduğu görülmektedir. Her iki çalışmanın da yabancılara Türkçe öğretme temelli olması bu farkın sebebi olarak düşünülebilir. Bu sonuçlar doğrultusunda *Kİ*'nin yabancılara Türkçe öğretimi alanının önemli bir boyutu olan kelime öğretimi konusunda, ihtiva ettiği kelimeler bakımından, Türkçenin temel söz varlığını yansıtmada başarılı bir eser olduğu iddia edilebilir. Bu iddia, *Kİ*'nin Türkçenin iki lehçesini (Kıpçak-Türkmen/Oğuz) yansıtan bir eser olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde daha da anlamlı hâle gelecektir.

Kİ'de öğretilmek istenen kelimeler sözlük bölümünde abece sırasına göre dizilmiş ve kelimeler, türleri bakımından herhangi bir sınıflandırmaya tabii tutulmadan yine abece sırasında yeri geldikçe verilmiştir. Eserin kelime öğretimi konusunda ortaya koymuş olduğu usul bütün maddeler için aynı değildir. Aşağıda eserin bu konudaki hususiyetleri örnekler eşliğinde ve maddeler hâlinde sıralanacaktır.

1. Hangi türde olursa olsun kelimeler Arapçadaki karşılıklarıyla kısaca verilmiştir. Burada fiillerin sadece geçmiş zaman üçüncü teklik değil; müellifin duyup kaydettiği bütün biçimleriyle yer aldığı ve Arapçalarının da söz konusu biçimi yansıtacak şekilde verildiği görülmektedir. Fiil örneklerinden 95 tanesi emir biçimindedir ve bu durum yukarıda ifade edildiği gibi Ebû Hayyân'ın bu biçimin Türkçede fiilin esasını teşkil ettiği ile ilgili görüşü dolayısıyla olmalıdır.

aç-	iftaḥ [=*aç (emir)*].
açıldı	infataḥa [= *açıldı*].
açṭur-	aftiḥ [= *açtır (emir)*].
açuḳ	al-maftūḥ[a] [= *açık*].
açuḳdur	maftūḥ[un] [= *açıktır*].
arḳun	rifḳ[a] [= *yavaş, usul*].
dan ḳaldı	bahata [= *şaşırdı, hayret etti*].
ebçi	al-mar'a[tu] [= *evci, hanım, ev sahibi*].
et	al-laḥm[u] [= *et*].

etmek al-hubz[a] [= *ekmek*].

ı- arsil [= *gönder*].

ķap ķara aş-şadī̄du's-savād[a] [= *kapkara, simsiyah*].

men muḍmar[m] bi-ma'nā ana [= *zamirdir; ben demektir*].

min al-alf[a] [= *bin*].

ot nabāt[a] [= *ot, bitki*].

otladı ra'ā [= *otladı*].

ṣu ṭartarı dī̄ku'l-mā'[a] [= *su horozu, su kuşu (Anatidae)*].

ṭuṭulmaķ al-ḫusūf[a] [= *(ay, güneş) tutulmak, görünmez olmak*].

üç ṯalāṯa[tun] [= *üç*].

üçün acl[un] [= *için*].

üçünci aṯ-ṯāliṯ[a] [= *üçüncü*].

2. Sesteşi olan kelimelerin Arapça karşılıkları bazı maddelerde birlikte verilmiştir.

burun al-anf[a] va yusta'mal[a] bi-ma'nā ķabla va bi-ma'nā avval[un] [= *burun; önce ve ilk anlamlarında da kullanılır*].

dikti ġarasa va ḫāṭa naṣaba muştarak[un] [= *(fidan vb.) dikti, (iğne ile) dikti ve (direk, ev vb.) dikti şeklinde ortak anlamlıdır*].

it al-kalb[a] va idfa' muştarak[un] [= *köpek ve it (emir) anlamlarında çift manalı*].

ör ibni va aḍfir muştarak [= *(örgü vb.) ör (emir) ve (durav, yapı vb.) ör (emir) çifte anlamlı*].

uçmaķ aṭ-ṭayarān[a] va'l-canna[a] [= *uçmak ve cennet*].

ürdi nabaḥa va nafaḥa[18] muştarak[un] [= *ürdü ve üfürdü (üfledi) anlamlarında çift manalı*].

3. Aynı anlama gelen; fakat kalınlık incelik bakımından farklılık arz eden kelimeler bazen birlikte verilmiş bazen hatırlatılarak sesin sırası gelince işlenmiştir.

buṣu al-kamī̄n[a] va ķad taķaddama annahu yuķālu bi's-sī̄n[a] ayḍ[un] [= *pusu, tuzak; "sin"li şekli de [busu] daha önce geçmiştir*].

deke at-tays[un19] va yuķāl[a] bi't-tā'i [**teke**] va taķaddama fi-ḥarfi't-tā'i [= *teke; /t/'li de derler [teke] ve (bu biçimi) /t/ harfinde geçti*].

direk al-baġl[a] va yuķālu bi-ṭ-ṭā'[a] [**ķaṭır**] [= *katır; /ṭ/'lı [ķaṭır] da söylenir*].

---

[18] *nafaha*: Solumak, esmek, şişmek. (*A-TBL*: 317[a].);

[19] *tays:* Teke, dağ tekesinin erkeği, gerik tekesi; ahmak, budala kimse. (*A-TBL*: III, 207[a].);

ḳatır — al-baġl va yuḳālu bi-ṭ-ṭā' [**ḳaṭır**] [= *katır; /ṭ/'lı [ḳatır] da söylenir*].

4. Kelimelerin bazı maddelerde menşei ortaya konmuş; bazılarında ise lehçeler (umumiyetle Kıpçak ve Türkmen lehçeleri) arasındaki telaffuz ve şekil farklarıyla ilgili karşılaştırma yapılmıştır.

aġuz — al-libā' va bi'l-ḳibcāḳiyy makānu'l-ġayn al-vāv [**avuz**] [= *ağuz; Kıpçakçada "ğayn"ın yerine "vav" olur*].

aḳṣurdı — 'aṭasa va huva bi'l-ḳibcāḳiyyi **çüçkürdü** [= *aksırdı; Kıpçakçada bu çüçkürdü olur*].

aşaġa — al-mavżi'u'l-munḥadir va bi't-turkiyy **aşaḳa**) [= *aşağı (aşağıdaki) yer; Türkçesi aşaḳadır*].

Barlı — ḳabīla min al-ḳibcāḳiyy [= *Kıpçaklarda bir boydur*].

beg — al-amīr bi't-turkmāniyy va **bey** bi'l-ḳibcāḳiyy [= *bey; Türkmencedir; Kıpçakça "bey"dir.*].

Beyer — ismu'l-lāhi ta'ālā bi'l-luġa Uyġur va hum et-turkistān [= *yüce Allah'ın Uygurcadaki adı ve Uygurlar Türkistandır (Türkistanlıdır)*]

bile va birle — bi-ma'nā ma'a [= *birlikte, beraber, bir arada anlamında*].

bıldırçın — bi't-turkmāniyy as-summāniyy va bi'l- ḳibcāḳiyy **buyurçın** [= *Türkmencede bıldırcın kuşu (demektir); Kıpçakçası buyurçın (olur)*].

buldı — vacada bi't-turkmāniyy va **ṭapdı** bi'l-ḳibcāḳiyy [= *buldu; (bu) Türkmencedir; Kıpçakçası ṭapdı*].

Çapnı — ḳabīla mina't-turk [= *Türklerde bir boy*]

etik — al-ḫuff va hiya turkiyya va **edük** turkmāniyya [= *pabuç, ayakkabı, bu Türkçedir; Türkmencesi **edük***].

ip — al-ḥabl va bi'l-yā' **yip** bi'l-ḳibcāḳiyy [= *ip, "ya"lı şekli yip Kıpçakçadır*].

ḳıġırdı — bi't-turkmāniyy nadā [= *Türkmence çağırdı, bağırdı (demektir)*].

Ḳınıḳ — ḳabīla mina't-turkmān [= *Türkmenlerde bir boy*].

oḳıdı — ḳara'a va bi'l-ḳibcāḳiyy **oġudu** [= *okudu; Kıpçakçada ise oġudu*].

ṭanıştı — taşāvara va huva bi't-turkmāniyy [= *tanıştı; bu söz Türkmencedir*].

uyaldı va uṭandı — istaḥyā [= *utandı, ar etti*]

5. Bazı kelimeler mananın daha anlaşılın olması için Arapçada birden fazla kelimeyle karşılamıştır.

bügeldi sacada va rafa‘a ‘acīzatahu [= *secde etti ve kıçını dikti (kaldırdı)*].

çatan al-ḳuffa[m] va as-salla[m] [= *(ottan, sazdan, çubuktan örülmüş) kefe ve sele*] .

dökti baddada va ṣabba [= *saçtı, döktü*].

orman ad-davḥ[u] va aş-şa‘rā’[u] va al-ġāba[m] va al-ḥaraca[m] [= *gölgeli büyük ağaç, ağaçlık, orman, koruluk*] .

ṣaçaḳ huva’l-şarrāba[m20] va’l-‘uṯkūl[u] [= *(sarkan ip demeti, püskül ve hurma saçağı, salkımıdır*].

sürüttü masaḥa va maḥā [= *sildi, sığadı ve kazıdı*].

6. Başka dilden Türkçeye geçmiş veya Türkçeden başka dile geçmiş kelimelere de rastlanmaktadır.

çaşut al-cāsūs[u] va huva mutarrak[m] mina’l-‘arabiyyat[i] [= *casus; kelime Arapçadan Türkçeleşmiştir*].

çul al-cull[i] mutarrak[m] mina’l-‘arabiyya[n] va yuḳāl[u] **çulladı** iḏā ġaṭṭāhu bi’l-culli [= *çul (kaba örtü); Arapçadan Türkçeleşmiştir; çulladı (herhangi bir şey) çulla örtüldüğü zaman çulladı denir*].

ḳarbuz al-biṭṭīḫu’l-aḫḍar[a] manḳūl mina’l-fārisiyyaṭ aṣluhā **ḫarbuz**[21] [= *yeşil karpuz Farsçadan geçmiştir; aslı “ḫarbuz”dur*].

ḳaṭun as-sayyida[m] va ‘urribat bi-ḫātūn[i] [= *hatun, hanım efendi “ḫātūn”olarak Arapçalaşmıştır*].

oṭuv bi-luġa[n] ṭoḳṣubā al-cazīra[m] va bi-luġa[n] ġayrihim **oṭraç** [= *ada; (bu biçim) Toksuba lehçesinde; öteki lehçelerde ise oṭraç*].

şar al-madaniyya[m] va hiya manḳūla[m] min al-fārisiyya[n] va hiya bi’l-fārsiyy[i] **şahr** [= *şehir; kelime Farsçadan geçmiştir ve Farsçası şahr olur*].

şérşa aş-şāṭir[22] va hiya manḳūla[m] mina’l-fārsiyya[n] murakkaba[m] min **şir**ḫ al-asad[a] va **şāh** al-malik[a] [= *yaramaz, şer; kelime Farsçadan geçmiştir ve aslan anlamındaki “şir” ile padişah anlamındaki “şāh” kelimelerinden oluşmuş birleşik kelimedir*]

ṭoḳma al-irzabba[m] va’l-mihadda[m] va ‘urribat bi-d-duḳmāḳ[i] [= *(taş kırmak için kullanılan) büyük çekiç, balyoz ve kazma, gürz; (kelime) “duḳmaḳ”tan Arapçalaşmıştır*].

---

[20] *şarrāba*[n]: Püskül. (*A-TBL*: II, 1093[a].);

[21] *khar-buz*: A water-melon; a plant resembling the herb alkali. (STEINGASS: 452[b]);

[22] *şāṭir*: Kurnaz, hâbis, akıllı, açıkköz. (*A-TBL*: 187[a].) Kıp. xıı *al-mutafanninu’l-nabīh* ‘versatile and sagacious’ ṭığra:ḳ *Hou*. 25, 7: xıv ṭığra:k *al-şāṭir* ‘cunning, deceitful’ *İdrak* 64. (*EDPT:* 471[b].);

7. Eşanlamlı bazı kelimelerin açıklaması yapılırken anlamdaşına da atıfta bulunulmuştur:

çise ṭallu'l-maṭar yuḳāl **çisedi** ay maṭara ṭall [= *yağmur çiseledi (çisedi), yağmur çise olarak yağdı anlamında çisedi denir*].

çıla ṭallu'l-maṭar va yuḳāl **çıladı** maṭara ṭall miṯl **çisedi** vaḳad taḳaddama [= *yağmur çisesi; yağmur çiseledi (çisedi), yağmur çise olarak yağdı anlamında "çıladı" denir; daha önce geçmiş olan "çisedi" gibi*].

8. Bazı maddebaşlarında aynı anlama gelen Türkçe kelimeler birlikte verilmiştir. Bunun örneği azdır:

asıġ va **aṣlam** humā bi-ma'nā'l-fāyida [= *her ikisi de kazanç, fayda anlamında*].

uyaldı va uṭandı istaḥyā [= *utandı, ar etti*].

9. Bazı kelimelerle birlikte kelimenin zıt anlamı da verilmiştir:

bar mavcūd va muḳābiluhu **yoḳ** ay ma'dūm va lam yuṣarrif minhumā fi'l [= *var, mevcut; mevcut değil anlamındaki "yoḳ" zıt anlamlısıdır ve bu iki kelime fiil çekimine girmez (çekimlenmez)*].

10. Bazı kelimelerin aslî biçimleri verilerek ses değişmesinin nasıl gerçekleştiği izah edilmiştir:

bozġuş 'alam manḳūl min ṭāyir aşhab va aṣluhu **boz ḳuş** ṯumma 'urriba bi-ibdāli ḳāfih ġayn va ruḳḳiḳati'l-bā'a [**buzġuş**] [= *kişi adı, özel isimdir; boz renkli bir kuştan türemiştir (adlaşmıştır) ve aslı "boz ḳuş"tur; sonradan (kelimenin) "kaf"ı "ğayn"a dönerek ve "ba"sı incelerek* [*buzġuş*] *Arapçalaşmıştır*].

semüz as-samīn[23] bi't-turkmāniyy va bi-kasri'l-mīm [**semiz**] bi'l-ḳibcāḳiyy [= *semiz, şişman; (bu kelime) Türkmencedir; "mim"in esrelisi* [*semiz*] *Kıpçakça olur*].

11. Arapçada kelime olarak tam karşılığı bulunmayan bazı maddelerin kısaca açıklaması yapılmıştır.

açġı aṣ-ṣaġīru yuḫāṭabu'l-kabīr [= *küçüğün (kardeş) büyüğüne hitabı*].

örü nuṣba'l-ḳiyām [= *dik duruş*].

12. Özel isimlerle ilgili çoğunlukla izah yapılmamış özel isim oldukları belirtilmekle iktifa edilmiştir; bunlardan az bir kısmının kelime manası

---

[23] *as-samīn*: Semiz şahsa denir. Semînin cemi semândır. Safî yağı çok adama denir. (Kamus: III, 650.);

verilmiş, iki tanesinin manası ile ilgili ise hergangi bir malumatın olmadığı belirtilmiştir.

becük ‘alamun va lā na‘rifu min ayyi şay’in naḳlun [= *kişi isimdir; (kelime hakkında) aktarılacak herhangi bir şey bilmiyoruz*].

biçer ‘alamun manḳūlun min fi‘li’l-ḥāli [= *kişi adıdır; fiilin şimdiki zaman (geniş zaman) biçiminden türemiştir*].

köpek al-kalbu’l-kaṯīru’ş-şa‘ri va yusammā bihi ‘alamun [= *çok kıllı (uzun tüylü) köpek; özel isim olarak kullanılır (ad olarak (insanlara) verilir)*].

künseli ‘alamun li-n-nisā’i va huva murakkabun min **kün** aş-şamsi va **seli** an-naẕīfi fakānahu ḳāla şamsu’n-naẕifi [= *kadınlar için özel isim (kadın adı)dir; bu söz, güneş anlamındaki “kün” ve temiz, pak anlamındaki “seli” kelimelerinden oluşmuş birleşik kelimedir; (bu sözü söyleyen) temiz güneş demiş gibi olur*]

Meŋli ‘alamun yusammā bihi ay ḏū’l-ḫāli [= *beni olan anlamında ad olarak konulan özel isimdir*].

Oġuz abū’t-turki’l-kabīri ba‘da Yāfaṯ [= *Yafes'ten sonraki büyük Türk atası*].

ṭaçar ‘alamun yusammā bihi [= *(insanlara) ad olarak konulan özel isimdir*].

14. Bazı kelimelerle ilgili örnek cümleler verilmiş ve çoğu zaman bu örnekler de Arapçaya tercüme edilmiştir ve bazen eklere varıncaya kadar örnek cümlelerdeki yapılar şerh edilmiştir:

arḳun rifḳun yuḳālu **arḳun arḳun kelür** ay yacī’u rifḳun rifḳun [= *yavaş, usul; ususl usul gelir anlamında arḳun arḳun kelür denir*].

başardı atamma yuḳālu **bu işni başardı; bu** hāḏā **işni** al-amri **başardı** atamma va dabbara va **ni** fī **işni** ‘alāmatu’l-maf‘ūli [= *(bir işi hakkıyla) tamamladı, bitirdi; “bu işti başardı” denir; “bu” , bu; “işni”, işi; “başardı”, tamamladı, idare ve tertip edip amaca ulaştı; “işni”deki “ni” maf’ul (nesneyi belitme hâli) alameti (eki)dir*]

ṭuyaḳ al-ḥāfiri va hiya ḳibcāḳiyyatun va **ṭoynaḳ** turkmāniyyatun va huva’l-musta‘malu al-ān va fī’d-du‘ā’i yuḳālu **aṭın ṭoynaḳına ṭaş ṭoḳunmasun** al-ma‘nā lā aṣāba ḥāfira farsaka al-ḥacari [= *(at ve sığır gibi hayvanlarda) tırnak, toynak; bu kelime Kıpçakçadır; Türkmence “ṭoynaḳ” (olur) ve bu söz bugün kullanılmaktadır; (bir) duada atının toynağına (tırnağına) taş dokunmasın (rastlamasın) anlamında “aṭın ṭoynaḳına ṭaş ṭoḳunmasun” derler*].

15. Madde sıralaması içerisinde az da olsa edat ve ek örnekleri bulunmaktadır.

+ daş ḳarīn[m] va kaḏālika ḳ**arındaş** va **yoldaş** va ḳ**ocadaş** va ġayru ḏālika [= *eş, bir bütünün teki; "karındaş", "yoldaş", "koçadaş" ve başkalarında bu anlamdadır*].

+luġ bi-ma'nā ḏū fī-l-luġati'l-ḳibcāḳiyya[a] [=[= *Kıpçakçada +lı (luġ), sahip (mülkiyet edatı) anlamındadır*.]

mu al-istifhām[a] va yacūz[a] **mi** [= *soru içindir (soru parçacığı); "mi" de denebilir*].

16. Madde başlarında birleşik kelimeler ve az da olsa cümle yapıları bulunmaktadır. Bunlar Arapçaya yine durumlarına göre uygun şekilde aktarılmıştır.

aṭṣız barmaḳ al-binṣir[a] [= *adsız parmak, yüzük parmağı*].

ḳıçın ḳıçın yüridi iḏā taḳahḳara [= *(geri geri yürüdü) geri çekilindiğinde (söylenir)*].

tüglü alma as-safarcal[a] bi'l-ḳibcāḳiyy[i] [= *ayva; (kelime) Kıpçakçadır*]

ucuz boldı raḫaṣa va bi-ma'nā sahula [= *ucuz olmak ve kolay olmak manasında*].

17. Bazı kelimelerin farklı telaffuzları harf sırası geldiğinde anılmış birlikte zikredilmemiştir:

altı as-sitt[u] [= *altı*]

alṭı as-sitta[m] [= *altı*]

18. Fiillerin ve isimlerin çekime girmiş biçimleri veya ilgili başka örnekleri bazı yerlerde art arda verilmiştir:

arṭuḳ azyad; al-māżī **arṭṭı** hāḏā fī'l-lāzim[u] va ammā fī'l-muta'addī fa-taḳūlu **arṭṭurdı** [= *artık, fazla; mazi biçimi "arṭṭı"olur; ancak bu geçişlidir, geçişsiz olursa "arṭṭurdı" derler*].

yürek al-ḳalb[a] yuḳālu **yüreklü** ay şucā'[m] va **yüreksiz** al-cabān[a] [= *kalp, yürek; cesur, yiğit anlamında "yüreklü" ve ezik, cesaretsiz, pısırık anlamında "yüreksiz"*].

19. Bir fiilin kök biçimine eserde yer verilmeden madde başında ve açıklamalarında fiilin çekimlenmiş biçimi verilebilmektedir:

aḳdılar carū li-l-ġārati va'l-ismi minhu **aḳın** yuḳāl[a] **aḳtuḳ** caraynā li-l-ġārati va **aḳın ḳılduḳ** ca'alnā'l-carā li-l-ġārati [= *akın, hücum için aktılar; aḳın bu kökten isimdir; akın (hücum) için aktık ve akın (hücum) için akın ettik anlamında aḳtuḳ ve aḳın ḳılduḳ denir*].

2.3. Dil bilgisi öğretimi.

Kitâbu'l-İdrâk, sahasının en kapsamlı dil bilgisi (sarf ve nahiv) bölümüne sahip eserlerden biridir. Dil bilgisi bölümü; V nüshasında 33 (66 sayfa), D nüshasında 51 (101 sayfa), K nüshasında 41 (82 sayfa) varaktan meydana gelmektedir. Dil bilgisi bölümünün muhtevasının daha rahat görülebilmesi, hazırladığımız ve aşağıda verdiğimiz "içindekiler" düzeniyle mümkün olacaktır:

1. TASRİF (yapı bilgisi):
1.1. Müfret kelimenin hükümleri (kelimeler).
1.1.1.İsme mahsus hükümler.
1.1.1.1.Tasgir (küçültme adı).
1.1.1.2.Neseb (meslek, uğraşma isimleri).
1.1.1.3.Cemi' (topluluk eki).
1.1.1.4.İsm-i fâil (partisip, sıfat-fiil).
1.1.1.5.Mübalağalı ism-i fâil (partisip, mübalağalı sıfat-fiil).
1.1.1.6.İsm-i tafdil (üstünlük derecesi).
1.1.1.7.İsm-i mef'ûl (nesne).
1.1.1.8.Mastar (fiil adı).
1.1.1.9.İsm-i mekân (yer adı yapan ek).
1.1.1.10.İsm-i alet (alet adı yapan ek).
1.1.1.11.Hey'et (nitelik mastarı).
1.1.1.12.İ'dâd (tahsis eki).
1.1.2.Fiile mahsus hükümler.
1.1.2.1.Harf-i nakil ve ta'diye (geçişlilik eki)
1.1.2.2.Harf-i mütavaat (dönüşlülük eki)
1.1.2.3.Harf-i ittihaz (edinme eki)
1.1.2.4.Harf-i müşareket (işteşlik eki).
1.1.2.5.Harf-i müzaraat (geniş/şimdiki zaman eki).
1.1.2.6.Harf-i mazi (geçmiş zaman eki).
1.2. Harflerin Ziyade Edilmesi ve Mahalleri (ses olayları)
1.2.1. Ziyade (ses ekleme, ek getirme).
1.2.2. Bedel (ses değişmesi).
1.2.3. Hazif (ses düşmesi).
1.2.4. İdğam (ikizleşme).
2. [NAHİV:] Mürekkep kelimelerin ahkâmı (söz dizimi).
2.1. İsimler (söz dizimi bakımından isimler).
2.1.1. Nekra (belirsizlik hâli)
2.1.2. Marife (belirlilik hâli).
2.1.2.1.Zamir.
2.1.2.2.Alem (özel isim).
2.1.2.3.İsm-i işaret (gösterme zamirleri).
2.1.2.4.Mevsul (sıfat fiil ve cümle bağlama edatı).
2.1.2.5.Muzaf (tamlama).
2.2. Fiiller (söz dizimi bakımından fiiller).
2.2.1. Emir, mazi (geçmiş zaman) ve muzari (geniş ve şimdiki zaman) fiil.

2.2.2. Mutasarrıf (çekimli) ve camit (çekimsiz) fiil.
2.2.3. Lâzım (geçişsiz) ve müteaddi (geçişli) fiil.
2.3. Mübteda ve haber (bilinen/konu ve bildirilen/haber).
2.3.1.Nevasih (*kāna, inna ve kardeşleri/ cevher fiiller*).
2.4. Fiil ve fâil.
2.4.1.Fiil-i nefi (olumsuz fiil).
2.4.2.İstifham (soru).
2.4.3.Fiil-i nehi (yasaklama).
2.4.4.Meçhul fiil.
2.4.5.Fiilin müteallakatı (fiilin ihtiyaç duyduğu dil unsurları).
2.4.5.1.Mastar (fiil adı).
2.4.5.2.Zarf-ı zaman (zaman zarfı).
2.4.5.3.Zarf-ı mekan (yer zarfı).
2.4.5.4.Hâl
2.4.5.5.Mefulün bih (yükleme hâli, nesne).
2.4.5.6.Mefulün leh (amaç bildiren ek, için edatı).
2.4.5.7.Mefulün ma'a (araç ve vasıta hâli).
2.4.5.8.İstisna.
2.4.5.9.Temyiz (ayrıntı, açıklama).
2.4.6.Tenazü' (birden fazla fiile bağlanmış isimler, sıralı cümle yapısı).
2.4.7.İzafet (kelime grubu).
2.4.8.Ant (yemin).
2.4.9.Harfsiz izafet (Hakiki izafet, belirli tamlama)
2.4.10.Tevabi' (Sıfat)
2.4.11.Atıf.
2.4.12.Te'kit (kuvvetlendirme).
2.4.13.Bedel.
2.4.14.Şart.
2.4.15.Hikâye (hikaye ve rivayet sözü).
2.5. Harfler (edat, partikel, kategori).

1. TASRİF (yapı bilgisi):

Ebû Hayyân, bölüme tasrif ilminin tarifiyle (*Tasrif, kelimenin müfret hâlindeki ahkâmının ilmidir*.) başlamıştır. Daha sonra kelimenin harflerden meydana geldiğini vurgulayarak Türkçenin 23 harfini[24] sıralamış sözlerini şöyle tamamlamıştır: "*Bir kelimede bu harflerden başkası varsa bilinmelidir ki o kelime, Türkçe değildir; bilakis, başka dillerden Türkçeye geçmiştir*."

Bölümün başında, Türkçenin kelimeleri Arapça kelime öğretme geleneğinde kullanılan vezin esası çerçevesinde ele alınmıştır. Önce kelimeler yine geleneğe uygun olarak sınıflandırılmış (isim, fiil, harf) ve harf sayısı esasına göre vezin kalıplarına örnekler verilmiştir. Müellifin tespitine göre Türkçe isimler tek, iki, üç, dört, beş ve az da olsa altı harfli; fiiller ise; tek, iki, üç, dört ve az da olsa beş harfli

[24] Bu harfler şunlardır: hemze (ا), halis ba (ب), karışık ba (پ), te (ت), halis cim (ج), karışık çim (چ), dal, (د) ḏal (ذ), ra (ر), ze (ز), sin (س), şın (ش), sad (ص), tı (ط), ğayın (غ), halis kef (ك), bedevî kefi (گ), lam (ل), mim (م), halis nun (ن), geniz nunu/nazal /ŋ/ (ڭ), vav (و), ya (ى)

olur. Türkçe kelimelerin vezinleri ve bunların örneklerinden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

İkili vezin (iki harfli isimlerin) örnekleri şu şekilde sıralanmıştır:

fa‘:	*sen*
fi‘:	*kim*
fu‘:	*yüz*
fa‘u:	*ḳapu*
fa‘a:	*ara*
fa‘i:	*arı*
fi‘a:	*ıra*[25]
fu‘u:	*örü*
fi‘i:	*biti*
fu‘a:	*boġa*
fi‘a:	*ḳışa*
fi‘u:	*bisü*
fu‘i:	*ṭolı*

Fiiller için dörtlü siganın 15 olduğu belirtilen vezinleri ve o vezinlere uygun örnekleri de şu şekilde sıralanmıştır:

fa‘lul:	*sapṭur*
fa‘lil:	*ṣarṣıl*
fa‘lal:	*tepren*
fu‘lul:	*ḳurṭul*
fu‘lal:	*ögret*
fa‘lula:	*çaşṭula*
fu‘lila:	*muştıla*
fi‘lila:	*yıldıra*
fa‘lala:	*yaġmala*
fa‘alla:	*baġaşla*
fu‘ulla:	*sümülde*
fi‘illa:	*ḳımılda*
faa‘la:	*ayanla*
fa‘lila:	*yarlıġa*
fa‘alal:	*çekelen*

Böylece Ebû Hayyân’ın geleneğe uygun olarak Türkçe kelimeleri belli bir düzene göre sıraladığı ve Arapçanın kalıp esasına uydurmak suretiyle sınırladığı anlaşılmaktadır. Daha çok Arapça kelimelerin tertibine uygun olan; ancak *Divânu Lügâti’t-Türk*’ten başlayarak Türkçe kelimelerin tertibinde de kullanıldığını gördüğümüz bu usulün, döneminde geçerli bir usul olduğu ve Ebû Hayyân’da bir dil âlimi olarak eserinde bu usulü takip ve tatbik ettiği anlaşılmaktadır.

Kelimelerin anlamlı bir düzene sokulmasından sonra sıra onların hükümlerine gelmiştir. Ebû Hayyân, “kelimeyi meydana getiren hükümler” başlığı altında tasrif konusunu ele almış, o dönemin usulüne göre belirlenmiş olduğu anlaşılan bir sırada bütün konuları bölümler hâlinde ve örnekler eşliğinde incelemiştir. Bu bölümler şunlardır:

---

[25] Bu kelime bir fiil biçimi örneği ve yanlışlıkla örnekler içinde zikredilmiş olmalıdır.

İsme has hükümler: tasġir (küçültme adı, diminutif), neseb (meslek, uğraşma isimleri[26]), cem' (çokluk eki, plural ending), ism-i fâil (partisip, sıfat-fiil), mübalağalı ism-i fail (abartılı sıfat-fiil[27]) ism-i tafdil (üstünlük derecesi, comparatif), ism-i mef'ûl (nesne), mastar (fiil adı), ism-i mekân (yer adı yapan ek: -çak, -çek,), ism-i alet (alet adı yapan ek: -ḳ, -k, -g), hey'et[28] (nitelik mastarı: -Iş, -Uş) ve i'dad (tahsis eki: +lIk, +lUk).

Fiile has hükümler: harf-i nakil ve ta'diye (geçişlilik eki, transitive –DUr, -t), harf-i mütavaat (dönüşlülük eki: -l-, -n-), harf-i ittihaz (edinme eki: -n-), harf-i müşareket (işteşlik eki: -ş-), harf-i müzaraat (geniş zaman eki: -r-) ve harf-i mazi (geçmiş zaman eki: -dI).

Ebû Hayyân, tasrif kitabının ilk bölümünün birinci kısmı sayılabilecek bu kısmında kelimenin çekimlenebilen iki türü olan isim ve fiilleri ele almış ve bu kelime türlerinin bunlara eklenen sesler (ekler) yardımıyla tasrifi (çekimlenmesi, dönüştürülmesi) neticesinde hangi biçimlere girebileceklerini gösterilmiştir. Fiil çekim örneklerinin, konuyla ilgili başka bir eserinde malumat verildiğinden, özellikle sınırlı tutulduğu müellifin sözlerinden (*Bu konuyu bu dilin "Kitabu'l-Af'al"inde enine boyuna açıklamışızdır.*) anlaşılmaktadır.

Türkçe kelimeler dönemin nahiv geleneğine uygun olarak tasnif edilip temel kelime türlerinden ikisi olan isim ve fiillerin kök biçimleri ve bu biçimlerden türeyen kelime türleri belirlendikten sonra isim ve fiillerin morfolojik bakımdan uğradıkları değişikliklerin ses temelli olarak ele alındığı "ziyade" bölümüne geçilmiştir. Bu bölümde verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ebû Hayyân Türkçenin ek sistemini gerek isimler gerek fiiller bağlamında "kök biçime ses eklenmesi" temelinde ele almıştır. Bu bölümde ele alınan başlıklar şunlardır:

Ziyade (ses ekleme, ek getirme).

Bu başlık altında iştikak (kelime türetme) ve tasrif (kelime çekimleme) durumlarında kelimelere eklenen sesler (zâid) konu edilmiştir. Bunlar; /r/, /n/, /s/, /b (p)/, /t/, /ç/, /d/, /z/, /k/, /ḳ/, /ġ/, /y/, /m/, /ş/, /l/, /v/'den ibaret olan seslerdir. Ebû Hayyân, bu bölümde sırasıyla bu seslerin hangi biçimleri oluşturmak üzere kök sözcüğe eklendiğini örnekler eşliğinde göstermektedir. Önceki bölümde eklere bir bütün olarak bakılırken bu bölümde ekler ses değerleri bakımından ele alınmış ve eklerdeki sesler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Aşağıda, kök sözcüklere eklenebilen sesler ve bu eklenmenin neticesinde oluşan biçimler örneklendirilmiştir:

/r/'nin eklendiği durumlar:
Fiilin şimdiki zaman durumunda: *kelür*, *alur*
İsimden fiil yaparken: *ḳayġu* > *ḳayġurdı*, *belgü* > *belgürdi*, *aḳ* > *aġardı*
Çokluk ekinde: at > *atlar*, it > *itler*
Karşılaştırma derecesinde: *yek* > *yekrek*, *yaman* > *yamanraḳ*
Üçüncü çokluk şahıs ekinde: *keldiler*
Geçişlilik durumunda: *mindi* > *mindürdi*, *iç->içdür->içür-*

---

[26] bk. ERGİN: 2009, s. 207.

[27] Bu başlık altında sıfat fiilin abartma anlamı katan ekleri olan "-ken, -gan, -ç" kastedilmektedir.

[28] Fiilin çeşit ve niteliğini gösteren mastar. Msl. وَقَفَ وِقْفَةَ الشُّجَاعِ (Cesur kimse gibi durdu. [Cesur duruşuyla durdu.]). اِسْتَقْبَلْتُهُ اِسْتِقْبَالًا جَمِيلًا (Onu güzelce karşıladım [Onu güzel bir karşılayışla karşıladım]).

/n/'nin eklendiği durumlar:

İttihaz durumunda: *yastadı* > *yastandı*, *örtti* > *örtündü*

Mechul durumda: *yédi* > *yéndi*, *sınadı* > *sınandı*

Geçmiş zaman sıfat-fiilde (sıfat-fiilde): *sınanmış*

"er" isminin çokluk biçiminde: *eren*

Mübalağalı ism-i fâilde (abartılı sıfat-fiilde): *keleken*, *baraġan*, *küleken*

Mazi manasında mevsul (sıfat fiil) olan geçmiş zaman ve geniş zaman isim fiilinde: *kelgen*, *barġan*, *urulġan*, *birilgen*

Küçültme adında: *ḳul* > *ḳulkine*, *at* > *atkine*

Hâlde: *kelüben*

Seksen ve doksan isimlerinde: *seksen*, *toḳsan*

Semes ismininden fiil türetildiğinde: *semsendi*

/s/'nin eklendiği durumlar:

Türkmencede küçültme ekinden sonra: *ḳulçuḳas*, *itçükes*

Öncesi harekeli olan tamlanan ekinde: *ḳoçası*, *aṭası*, *ulusu*, *ḳarısı*

Şimdiki zamanın bütün olumsuz biçimlerinde: *kelmes*, *kelmesler*, *kelmessen*, *kelmessiz*, *kelmes men*, *kelmes biz*

"keşke" isminin haberinde: *Keşke Sencer kelirmisse idi*.

"olmasaydı" kelimesinin eş anlamlısında: *Sencer degülmisse Sunḳur ṭurmış idi*.

/p/'nin eklendiği durumlar:

Failin fiili icra biçiminde: *sorup*, *kelip*, *kirip*, *sözleyüp* > *sözlep*, *aġlayup* > *aġlap*

Renk adlarının abartılı hâllerinde: *sarı* > *sapsarı*, *ḳızıl* > *ḳıpḳızıl*

/t/'nin eklendiği durumlar:

Geçişliliğin düzenli veya düzensiz durumlarında: *depele* > *depelet*, *yüri* > *yürit*

/ç/'nin eklendiği durumlar:

Adın bir sanata nisbetinde: *aşçı*, *yaçı*.

Sıfatın bir sanata (daimi hâle, alışkanlığa) nisbetinde: barıçı, keliçi, biliçi, bilge istisnadır.

Mübalağalı ism-i fâilde (abartılı sıfat-fiilde) kıyasa muhalif "*küleç*" kelimesinde.

Küçültme ekinde: *çuḳ*, *çük*

İsm-i mekânda fethalanmış olarak /ḳ/ ve /k/ ile : *keleçek*, *ṭuraçaḳ*, *ṭurġaçaḳ*

Gelecek zaman isim-fiilinde: *oldaçı*

Muhabbeti göstermeğe yarayan küçültme adında elif ile beraber: *ṣaruça*, *ḳaraça*, *akça*

/d/'nin eklendiği durumlar:

Geçmiş zamanda: *keldi*, *ṭurdı*

Gelecek zaman anlamında kullanılan "*oldaçı*"da

Geçişlilik durumunda: "*-dur*[29]"

---

[29] Ebû Hayyân, bu ekin /t/'li biçiminin de olduğunu; ancak bunun kurala aykırı olduğunu, bu biçimde kullananların pek az bulunduğunu belirtmiştir.

/z/'nin eklendiği durumlar:

Kıyasa muhalif olarak /ġ/, /k/ ve /r/ harflerinden birisiyle geçişlilik durumunda: *turġuz*, *körküz*, *tamzur*, *emzür*.

/ḳ/'nın eklendiği durumlar:

Küçültme ekinde: *çuḳ* ve *çük*

Belli bir şey için özel olarak hazırlanmışlık bildirmek için: *yamalıḳ*

İsimden mastar yapıldığında: *barmaḳlıḳ*

Nesnede: *açuḳ*

Kalın ünlülü fiillerden alet ismi yapıldığında: *bıçḳu*

/k/'nin eklendiği durumlar:

İnce ünlülü fiillerden alet ismi yapıldığında: *kesekü*, *elek*[30].

Mastar yaparken: *kelmek*.

Mastar manasını kuvvetlendirmek için /l/'den sonra kullanılır: *kelmeklik*

İsimden mastar yapılması durumunda: *beylik*

Belli bir şey için özel olarak hazırlanmışlık bildirmek için: *bitlik*

Küçültme eki olarak /ç/ ile birlikte: *çük*

İsm-i mekânda fethalı /ç/ ile : keleçek, turaçaḳ, *turġaçaḳ*

Mübalağalı ism-i fâilde (abartılı sıfat-fiilde): *keleken*

Küçültme adında: *ḳul* > *ḳulkine*, *at* > *atkine*

Karşılaştırma derecesinde:yekrek

Toplanma, bir araya gelme bildirmek üzere sayı adlarıyla birlikte: *biregü*, *ékegü*, *üçegü*, *dördegü*, *yédegü*[31]

"*teyme*" lafzıyla birlikte kullanılan fiillerde "*çe*" ile birlikte: *Teyme keldükinçe aġırlaġamen*. *Sencer teyme keldükinçe aġırlaġamen*.

Teklik emirde emri kuvvetlendirmek için kullanılır: *kelgil*, *külgil*

"süpür-" fiilinden türetilen "*süpürge*" isminde kullanılır.

/ġ/'nın eklendiği durumlar:

Kıyasa muhalif olarak /z/ ile birlikte geçişlilik durumunda: *turġuz*.

Sıfattan başkasına nispet edildiğinde /l/ ile birlikte kullanılır: *rumluġ*

Mübalağalı ism-i fâilde (abartılı sıfat-fiilde): *baraġan*

Mevsul (sıfat fiil) olan geçmiş zaman ve geniş zaman isim-fiilinde: *yaratġan*.

Toplanma, bir araya gelme bildirmek üzere sayı adlarıyla birlikte: *altaġu*, *toḳsaġu*

Teklik emirde emri kuvvetlendirmek /l/ ile birlikte kullanılır: *turġul*, *barġul*

/m/'nin eklendiği durumlar:

Geçmiş zaman sıfat-fiilde (sıfat-fiilde) /ş/ ile beraber: *kün doġmış*[32]

Sayı adlarının on katının ifade edilmesi durumunda kullanılır: *yeti* > *yetmiş*

Mastar yapan eklerde: *barmak*, *barım*

/ş/'nin eklendiği durumlar:

---

[30] Sakin olması istisnadır.

[31] Ebû Hayyân, sekiz için böyle bir biçim işitilmediğini; ancak kıyasay göre seksegü olması gerektiğini belirtmiştir.

[32] Burada örnek atlanmış gibi gözüküyor. İlk bahse örnek verilmeden ikinci bahse geçiliyor. Örnek yukarıda konuya dair verilen örnekten eklendi.

/m/'nin eklendiği yukarıda bahsedilen iki durumda: kün doġmış, *yeti* > *yetmiş*
İşteşlik durumunda: *uruşdı*, *sançıştı*
Hey'et anlamında: *miniş*, *olturuş*
Masterın mübalağa durumunda: *uruş*, *olturuş*.

/l/'nin eklendiği durumlar:

Belli bir şey için özel olarak hazırlanmışlık bildirmek için: *yamalıḳ*
İsimden mastar yapıldığında: *barmaḳlıḳ*
Mastar manasını kuvvetlendirmek için /l/'den sonra kullanılır: *kelmeklik*
İsimden mastar yapılması durumunda: *beylik*
Belli bir şey için özel olarak hazırlanmışlık bildirmek için: *bitlik*
Teklik emirde emri kuvvetlendirmek için kullanılır: kelgil, *külgil*
İsimden fiil türetmede kullanılır: *ötrükledi*, *otladı* ve *sözledi*
Geçmiş zaman sıfat-fiilde (sıfat-fiilde): *urulmuş*, *barılmış*, *uruldaçı* ve *barıldaçı*
Mazi manasında mevsulde (sıfat fiilde): urulġan, birilgen
Toplanma, bir araya gelme bildiren sayı adlarının gerek gaip gerek muhatap zamire izafet edildiği durumlarda: *ikevlesi*, *üçevlesi*, *ikevlenüz*, *üçevlenüz*, *ikevlemüz*, *üçevlemüz*

/v/'nin eklendiği durumlar:

Toplanma, bir araya gelme bildiren sayı adlarında: ikevü, üçevü, dördevü, *béşevü*, *altavu*, *yedevü*, ve *toḳsavu*
"*çetlevük*" kelimesinde

Bedel (ses değişmesi).

Kök biçimlerde meydana gelen ses değişmeleri temelli bu bölümün ikinci kısmında "bedel (kök biçimde ses değişmesi) " konusu ele alınmaktadır. Müellif, ses değişmelerine Türkçe kelimelerde pek sık rastlanmadığını vurguladıktan sonra değişikliğe uğrayan sesleri (hemze (/'/), /ḳ/, /s/, /d/, /ṣ/, /t/, /b/, /z/) sıralamış ve madde madde bu konuya örnek teşkil eden ses değişikliklerinden bahsetmiştir. Kök biçiminde ses değişmesi olan kelimelere verilen örnekler şunlardır:

/b/>/p/: *ap(p) aḳ* > *appaḳ*
/ḳ/>/ġ/: *aḳardı* > *aġardı*, *bozḳuş* > *bozġuş*
/s/>/ṣ/: *at+sız* > *aṭşız*
/d/>/t/: *işitdürdi* > *işittürdi*
/t/>/d/: *demür* < *temür*, *dütün* < *tütün*, *diz* < *tiz*, *delü* < *telü* , *dilkü* < *tilkü*, *dıltaḳ* < *tıltaḳ*
/t/>/ṭ/: *ṭaṭ+tı* > *ṭaṭṭı*
/p/>/m/: *yapyaşıl* > *yamyaşıl*
/z/>/ṣ/: *ṭoḳzan* > *ṭoḳṣan*

Hazif (ses düşmesi).

Bu kısımda başka bir ses olayı olan "ses düşmesi (hazif)" konusu ele alınmaktadır. Ebû Hayyân'a göre Türkçede ses düşmesi azdır ve belli bir kaideye de bağlı değildir. /d/, /y/, /r/, /'/ (hemze), /ḳ/ Türkçede düşmeye uğrayan harflerdir. Aşağıda müellif tarafından sıralanan düşmenin görüldüğü harfler ve bunların örnekleri verilecektir:

/d/ sesinin düştüğü durumlar: *içdür* > *içür*, *keçdür* > *keçür*
/y/ sesinin düştüğü durumlar: *eygir* > *egir*.
/r/ sesinin düştüğü durumlar: *birle* > *bile*
/'/ (hemze) sesinin düştüğü durumlar: *oş+émdi* > *şimdi*
/ḳ/ sesinin düştüğü durumlar: *sıçḳan* > *sıçan*

İdğam (ikizleşme).

Bu kısım ses olaylarının işlendiği son başlıktır. Ebû Hayyân'a göre Türkçede ikizleşme örneği pek azdır ve şu iki kelimede görülür: *elli*, *yassı*.

2. [NAHİV:] Mürekkep kelimelerin ahkâmı (söz dizimi).

Ebû Hayyân, kök biçimleri ses olayları temelli inceledikten sonra dil bilgisi kitabının ikinci bölümüne[33] geçmektedir. Bu bölüm söz dizimi kurallarının anlatıldığı cümle bilgisi (nahiv) bölümüdür. Yazmalarda bu bölümle ilgili, önceki bölümdekine (tasrif) benzer bir başlık (nahiv) yoktur ve bölüm, "mürekkep kelimelerin ahkâmı" başlığıyla başlamıştır; ancak bu bölümün Ebû Hayyân tarafından teorik anlamda kurgulandığı eserin girişindeki şu ifadelerden rahatlıkla anlaşılmaktadır: *Bu kitabımı; birincisi sözlük (lügat: leksikoloji), ikincisi şekil bilgisi (tasrif: morfoloji), üçüncüsü söz dizimi (nahiv: sentaks) olmak üzere üç bölümde topladım*.

Bu bölüm cümlenin tanımı (yargı bildiren söz) ve cümlenin sınıflandırılması ile başlamıştır. Burada cümlenin üç türü tespit edilmiş ve bunlara örnekler verilmiştir:

1. Talep cümlesi: *Barġıl*. (olumlu talep). *Barma*. (olumsuz talep)
2. Haber cümlesi: *Sencer ṭurmış*.
3. İnşa cümlesi: *Ṣaṭṭım*.

Daha sonra cümle kuruluşunda belirleyici olan kelime türüne görede ikiye ayrılmıştır:

1. İsim cümlesi.
2. Fiil cümlesi.

Ebû Hayyân bu cümle türleri hakkıda da kısaca bilgi vermiştir. Verilen bu bilgiye göre; isim cümlesi, müpteda (bilinen) ve haber (bildirilen) şeklinde iki yapının birleşmesinden meydana gelmektedir ve Arapçada nevasih kavramına karşılık gelen kelime türleri yoluyla kurulurlar. Kardeşleri (benzerleri) olan bu kelime türleri şunlardır: "*idi*", "*keşke*" "*ṣaġandı*[34]

Fiil cümleleri ise fiil ve failden ya da fiil ve naibi failden (sözde özneden) meydana gelen yapılardır.

Ebû Hayyân böylece cümle kuruluşu ile ilgili bölüme bir giriş yapmış ve bu bölümde ele alınacak konuları hem genel olarak tanıtmış hem de bu konuların hangi sırayla anlatılacağından bahsetmiştir. Buna önce isimler sonra fiiller ele alınacaktır.

Bu bölümün beş kısma (isimler, fiiller, müpteda ve haber, fiil ve fâil, harf) ayrıldığı söylenebilir. Aşağıda bu bölümde ele alınan konu başlıkları ve bunlara verilen örneklerden seçmeler yer almaktadır:

2.1. İsimler

2.1.1. Nekre (belirsiz ad).

Basit: *er*, *et*.

Birleşik: *deve ḳuş*, *ḳabarçuḳlu baġa*.

2.1.2. Marife (belirli ad).

2.1.2.1. Zamirler:

---

[33] Ses bilgisi, bir bölüm olarak değil kelime bilgisinin (tasrif) bir parçası olarak değerlendirilmiş ve bu başlık altında sunulmuştur; aksi olsaydı kitabın üçüncü bölümü demek gerekirdi.

[34] Nevasih başlığı altında işlene yapılar şunlardır:
1. idi, boldı, degül, tünedi, yazdı, başladı
2. keşke, kim, oḳşar, kibi, leyin, daḳın
3. ṣaġındı, oranladı, bildi

Munfasıl (ayrı yazılan) zamirler: *men* / *miz* > *biz*, *ol*, *on*, *ollar* > *onlar*, *bular*. Bunlara çokluk için "+lar", "+ler" eklendiği belirtilmiştir.

Muttasıl (bitişik yazılan) zamirler: +m (*ḳulum*), +n (*ḳulun*), +nz (*ḳulunuz*)

2.1.2.2. Alem (özel isim)

Türkçe isimler beş farklı biçimine rastlandığı vurgulanmış ve her birine bir örnek verilmiştir:

Basit biçim: *Sunḳur*
Birleşik biçim: *Aḳbuġa*
İsim+fiil biçiminde: *Aydoġdı*
Mürtecil[35]: *Ḳalavun*),
İsim kaynaklı: *Laçın*
Fiil kaynaklı: *Bükti*

2.1.2.3. İşaret isimleri:

bu: yakın için
ol: uzak için
bular: yakın için
anlar: uzak için
bunda, *anda*: mekan için.

2.1.2.4. Mevsul (bağlama edatı ve sıfat fiil):

Bu kısımda Ebû Hayyan, bağlama unsurlarını ve bu bağlama unsurlarına bağlanan yapıların (sıla) farklı türlerini izah etmiştir. Verdiği bilgiye göre bağlama unsurlarının aşağıda verilen örnekler de de görüldüğü gibi üç biçimi vardır. Bağlama unsurunun kendisine bağladığı yapı da ya zarf olur ya da cümle olur. Bu izahtan sonra bahsedilen durumlar ayrı ayrı ele alınmış ve örneklendirilmiştir:

Sılanın zarf olduğu durumda bağlama edatı "+ki"dir: *Bu evdekinin ḳulıdur*. *Bu evdekilernin ḳulıdur*.

Sılanın cümle olduğu durum bağlama edatı teklik biçim için "*ol kim*" ; çokluk için "*anlar kim*"dir*:*

Ol kim ḳoçası körklüdür evdedür. *Ol kim Sençerni urdı keldi*. *Keldi ol kim körsen sevgesen*.

Anlar kim ḳulları körklüdür evdedür. *Anlar kim evdedür körklülerdür*. *Anlar kim alnındadur beglerdür*.

Sılanın fiil olduğu durumda, bağlama edatı, geçmiş zaman için kalın sıradan olunca"*-ġan*" ince sıradan olunca "-gen" olur:

Kördüm seni urġanı.

Mazi biçimin "*ol kim*" ve "*anlar kim*" ile kurulması da mümkündür:

Anlar kim ṭurdılar evde.

Gelecek zaman içinse kalın sıradan olunca "-ġa" ince sıradan olunca "-ge" (*kelge*) olur:

---

[35] Alem-i mürtecel: İlk andan itibaren bir şeye isim olarak konmuş, bundan sonra da başka herhangi bir şeyde kullanılmamış olan alemdir. Bu çeşit alemde herhangi bir değişiklik yapılmaz; harflerine harf ilave etmek, onları noksanlaştırmak veya değiştirmek kâbil değildir; o kelime başlangıçta nasıl vazedilmişse o şekilde kalır. Eğer lam-ı ta'rîfsiz ise kendisine lam-ı ta'rîf ilave edilmez, lam-ı ta'rîfli ise, lam-ı ta'rîf onun bir parçası gibi olup ondan ayrılmaz.

Keldi ol kim körsen sevgesen. *Ebû Hayyân bu cümle ilgili bir tahlil de yapmıştır*.

"körsen" deki /s/ şart edatı, /n/ ise hitap zamiridir." gibi) görülmektedir.

2.1.2.5. Muzaf (tamlama):

Bu kısımda isimlerde izafetin (tamlama biçiminin) nasıl olacağı açıklanmış ve örnekler verilmiştir:

İsimlerde: *ḳulum*, *ḳulumuz*, *ḳulun*, *ḳulunuz*, *ḳulı*, *ḳulları*

Sonu sakin veya harekeli isimlerde: *ḳulı*; *ḳocası*, *ulusı*, *ḳarısı*

Özel isimler veya zamirlerde: *Sunḳur ḳulı, bunun ḳulı*.

Bu bölümün sonunda müellif Türkçede belirlilik edatının olmadığını; ancak işaret ve üçüncü teklik şahıs zamiri görevinde kullanılan "ol" lafzının bu maksatla kullanılmasının da yaygın olduğunu vurgulamıştır:

Ol balıḳ yaşdur. *Ol balıḳlar yaşdur/yaşlardur*.

2.2. Fiiller

Ebû Hayyân sonraki bölümde fiil konusunu ele almıştır. Burada fiilin üç biçimde olduğu (emir, mazi, muzari); ancak asıl biçimin emir biçimi olduğu, bütün öteki biçimlerin emir biçiminden türediğini vurgulanmıştır. Verilen bu bilgiye ugun olarak da önce emir konusu ele alınmıştır. Konu anlatımı ve örnekler vardır. Eklerin ses uyumuyla ilgili de bilgiler verilmiştir. Ayrıntılara girilmediği vurgulanmış ve iki yerde ayrıntıların başka bir kitabında (*kitābu'l af'āl (*كِتَابُ الأَفْعَال*=fiiller kitabı*) enine boyuna anlatıldığı belirtilmiştir. Emir biçimleri geleneğe uygun olarak temelde gaib ve muhatap olarak ikiye ayrılarak açıklanmıştır. Arapçada örneği pek az denilerek bir emir biçiminden daha bahsedilmiştir ki bu da mütekellim (birinci teklik veya birinci çokluk) emirdir. Ebû Hayyân bu emir biçiminin Türkçede yaygın olduğunu belirtmiştir.

2.2.1. Emir

Emir bölümünde yapılan tasnif ve verilen örnekler şu şekildedir:

Gaip emir (teklik III. şahıs): sUn

Sencer kelsün.

Müfret muhatap emir (teklik II. şahıs): -ø

Bu ekin sonuna istirahat için ek (-ġıl/-ġul -gIl/gUl) getirmenin de mümkün olduğu belirtilmiş ses uyumuna göre değişen biçimleri de maddeler hâlinde anlatılmıştır:

İlk harfi örteri ve içinde üstün bulunmayan kelimelerde: *turġul*, *külgül*, *urġul*

İlk harfi ötreli; fakat içinde üslünlü harf olan kelimede: *köstergil*

İlk harfi üstün veya esreli olan ve içinde ötreli harf bulunmayan kelimelerde: *barġıl*, *işitgil*

İlk harfi üstün veya esreli olan ve içinde ötreli harf bulunan kelimelerde: *tektürġıl*.

Tesniye ve cem-i muhatap emir: -n/-nUz

Ṭurun. *Ṭurunuz*.

Müfret mütekellim: -yım/-yim

Barġayım. *Kelgeyim*.

Cemi mütekellim: -lım/-lim

Barġalım. *Kelgelim*.

2.2.2. Geçmiş (mazi) ve geniş/şimdiki (muzari) zaman.

Bu kısımda mazi ve muzari fiil hakkında kısa bilgi verilmekte ayrıntılar için *Kitābu'l Af'āl* işaret edilmektedir. Mazi ve muzari ekleri daha önce zikredildiği için burada yalnızca bir ses kaidesine yer verilmiştir:

"Geniş zaman eki, eklendiği kelimenin son harfi harekeli ise burada bir değişikliğe neden olmaz; şayet sakinse ses uyumuna göre üstün veya ötre olur. Sonu "la (ﻻ)" ile bitenlerde ise "elif" ötreli "ya"ya döner (*sözleyür*, *başlayur*). "ya"sız (*sözler* ve *başlar*) söylemek de mümkünse de "ya"lı daha doğrudur."

2.2.3. Gelecek zaman.

Sonraki kısımda kısaca gelecek zaman biçimine temas edilmiştir. Burada verilen bilgiye göre gelecek zaman eki, eklendiği kelime kalın sıradan olunca "-ġa" (*turġay*); ince sıradan olunca "-ge" (*kelge*) olur.

2.2.4. Çekimli (mutasarrıf) ve çekimsiz (camit) fiiller.

Çekimli fiil örneği: *ṭur*, *ṭurur*, *ṭurdı*
Çekimsiz fiil örneği: *ıdı* (oldu manasında), *degül*

2.2.5. Geçişli (müteaddi) ve geçişsiz (lâzım) fiiller.

Burada yalnızca geçişsiz fiillere bir örnek verilmiş (*ṭur*); geçişli fillerin alt başlıklarından bahsedildikten sonra ilerde ayrıntılı bilgi verileceği söylenerek bölüm bitirilmiştir.

2.3. Mübteda (bilinen) ve haber (bildirilen)

Mübteda ve haber başlığı altında Türkçede isim cümlesinin yapısı tarif edilmiş, Türkçenin bilinen bildirilen yapısı içerisinde yer alan ögeler tanıtılmıştır. Önce bu yapıların genel özelliklerinden örnekler eşliğinde bahsedilmiş daha sonra bu yapılar içerisinde yer alan ögeler sırayla tanıtılmıştır. Verilen bilgiler ve örnekleri şu şekildedir:

Önce müpteda sonra haber gelir: *Sencer ṭurupṭur*. *Sencer ṭurubanṭur*. *Sencer ṭurmışṭur*.

Bildirilenin gelecek zaman biçiminde olması durumunda: *Sencer ṭurṭaçıdur*.

Bildirilende hüküm ifade edildiğinde: *Sencer arslandur*.

Bildirilende yer ifade edildiğinde: *Sencer evdedür*. *Sencer ardındadur*.

Bildirilende zaman ifade edildiğinde: *Şançış bu kündür*.

Bildirilen cümle biçiminde olduğunda: *Sencer atası turdı*. *Sencer atası turuptur*.

Mana anlaşılınca bildirilenin düştüğü durumlar da vardır: *Armaġan ḳanı? > Armaġan?*

Bildirilen soru biçiminde olunca iki şekilde de söylenebilir; ancak sonda söylenmesi daha uygundur: *Sencer ḳanı?* ve *Ḳanı Sencer?*

Bilinen soru biçiminde olduğunda da her iki biçimde de söylenebilir: *Kimdir evde? Evde kimdir?*

Bilinen şart bildirdiğinde başta olması gereklidir: *Kim ṭursa ṭurġamen anın bile*.

Bilinen mevsul (bağlama edatı) olduğunda başta söylenmelidir: *Ol kim ṭurdı ṭurdum anın bile*.

Sonuncusuna "dIr" eklendiği sürece bilinene birden fazla bildirilen bağlamak mümkündür.

2.3.1. Nevasih (kana, inna ve kardeşleri/ cevher fiiller).

Bilinen bildirilen yapılarıyla ilgili olarak açılan sonraki başlık nevasih[36] (cevher fiiller) başlığıdır. Burada, geleneksel Arapça dil bilgisi bölümlerinden biri olan "kāne (idi) ve kardeşleri"nin Türkçe karşılığı olan yapılar (*idi* (كَانَ), *boldı* (صَارَ), *degül* (لَيْسَ), *tünedi* (بَاتَ), *e yazdı* (كَادَ), *başladı* (وَابْتَدَأَ أَنْشَأَ)) ele anımıştır. Bölüm içerisinde sırayla bunların anlamları ve kullanıldıkları cümelerden örnekler verilmiştir. Cümle örnekleri açıklanırken de yer yer kelime ve cümle tahlilleri yapılmış, farklı kullanışlar anlatılmıştır. Tanıtılan ögeler ve bunların örnekleri şu şekildedir:

idi

Sencer örü turur idi. Sencer örü ṭurmış idi. Örü ṭurur idim. Örü ṭurmış idim. Örü ṭurur idüŋ. Örü ṭururlar idi. Örü ṭurmışlar idi. Örü ṭurmış idiniz. Sonradan verilen cümle örnekleri de vardır: Sencer ḳayda idi. Ḳayda idin. Şançış ḳaçan idi. Ḳayda idi Sencer. Ḳaçan idi şançış. Ṭurġan kim idi. Kim idi ṭurġan. Ṭurġanlar kim idiler. Kimler idiler ṭurġanlar. Çıḳmışlar idi kişiler. Kişiler çıḳmışlar idiler.

Muhatap ile gaip fiilde çokluk ekinin kullanılmasının farklı olduğu vurgulanmıştır: *Örü ṭurmışlar idi. Örü ṭurmış idiniz.*

boldı

Soru edatıyla başlayan cümle örnekleri verilmiş, "idi"den farklı olarak çokluk gaip biçiminde de kullanılabildiği belirtilmiştir. Örneklerden bazılarının öge sıralamasının başka biçimde de olabileceği vurgulanmış, örneklerden birisi (*Kim bolsa ṭurġan sevgemen anı.*) de kelime ve ekleriyle tahlil edilmiştir:

Ḳaçan boldun bilge. Ḳaçan boldunuz bilgeler?/Bilgeler ḳaçan boldunuz? Kayda boldun?/Boldun kayda? Kim boldı ṭurġan./Ṭurġan kim boldı. Ṭurġanlar kim boldılar. Kim bolsa ṭurġan sevgemen anı. Kimler bolsalar ṭurġanlar sevgemen anlarnı. Kişiler çıḳmışlar boldılar./Boldılar çıḳmışlar kişiler. Sonradan verilen örnekler: Sencer bolmaġay meger ṭurmış. Sencer bilge boldı. Boldı bilge Sencer. Boldı Sencer bilge. Kim idi ṭurġan. Örü ṭurur idi. Bilge boldun. Bilge boldum. boldum bilge. Ṭurur boldun. Boldunuz bilgeler. Ṭurur boldunuz.

tünedi

Bu fiilin "boldı" gibi olduğu vurgulanmıştır: *Sencer küle tünedi. Ḳanda tünedin.*

degül

Sencer çıḳmış degül. Kişiler çıḳmış degüller. Çıḳmış degül men. çıḳmışlar degül biz. Sencer degüldi meger ṭurmış. Çıḳmış degül sen. Çıḳmışlar degülersiz.

---

[36] Nevasih (اَلنَّواسِخ): "نَاسِخ" [değiştiren] kelimesinin çoğuludur. Bunlar mübteda ile haberin başına gelip onların adlarını, i'rablarını ve mübtedanın yerini değiştiren kelimelerdir. (Uzun, 2012, s. 80.)
Nevasih başlığı altında işlene yapılar şunlardır:
1. idi, boldı, degül, tünedi, yazdı, başladı
2. keşke, kim, oḳşar, kibi, leyin, daḳın
3. oranladı, şaġındı, bildi

Çıḳmışlar degülsiz. Çıḳmış degülsiz. Sencer dagüldür meger beg. Men kelmesmen ṣaġa meger ṭanda . Son cümle tahlil edilmiştir.

yazdı

Sencer ṭura yazdı. Sencer ṭura yazar. Sencer ṭura başladı Son cümle yine tahlil edilmiştir.

Bundan sonra tanıtılan ögeler "keşke ve kardeşleri" başlığı altında toplanmış ve "keşke"nin hükmüne benzer ögeler şu şekilde belirlenmiştir: *keşke (*لَيْتَ*), kim (*أَنْ ، لَعَلَّ ، كَأَنَّ*), oḳşar (*كَأَنَّ*), kibi (*مِثْلُ*), leyin (*مِثْلُ*), daḳın (*مِثْلُ*).*

keşke

Keşke Sencer külermisseydi. (Cümle tahlil edilmiştir.) *Keşke Sencer evdemisseydi. Keşke Zeyd çıḳsaydı*.

kim

Burada "kim" lafzının dört ayrı görevde (soru, şart "*ol*" zamirine bağlama edatı, "kay (كَيْ)" ve "anna (أَنَّ)" anlamlarında harf) kullanıldığı örnekler eşliğinde açıklanmıştır:

Bildüm kim Sencer kelürdür. Bilgil kim ḳoçan Sençerdür. Bolgay kim Sencer kelgey.

oḳşar

Örnek cümle verilmiş, tahlil edilmiş, cümlenin farklı biçimde sıralanabileceği vurgulanarak örneklendirilmiş ve bu fiilin önceki örnekten farklı olarak cümle içerisinde farklı biçimde sıralanabileceği ve çekimlenebileceği vurgulanmıştır.

Sencer arslanġa oḳşar / Oḳşar Sencer arslanġa / Oḳşar arslanġa Sencer.

kibi, leyin, daḳın

Bunların "misl (مِثْل)" (benzer) anlamında kullanıldığı ve cümle sıralamasında yer değiştirebilecekleri vurgulanarak örneklendirilmiştir.

Sencer arslan gibidür. Sencer arslandaḳındur. Sencer arslanleyindür.

Benzer görevdeki üç fiil de bir başlık altında toplanarak anlatılmıştır: Bu üç fiil şunlardır: "oranladı (ظَنَّ), şaġındı (حَسِبَ), bildi (عَلِمَ).

oranladı, şaġındı, bildi

Kelimelerin manalarının yakın olduğu belirtilmiş, söz diziminde bu kelimelerin iki fiil arasında veya fiillerin sonunda -ki en fasihinin bu olduğu belirtilmiştir- bulunabileceği; ancak başta olamayacağı belirtilmiş, bu şekilde kullananların dilin yabancısı olduğu vurgulanmıştır. Bu durum başka bir örnek (*Sencer keldi. / Keldi Sencer*.) üzerinden de vurgulanmış ve Türkçede fiilin sonda olmasının daha fasih olduğu çeşitli vesilelerle belirtilmiştir. "bildi" ifadesinin farklı olarak tek fiille de kullanılabildiği belirtişmiştir.Verilen örnekler şu şekildedir:

Beyni oranladum ṭurur. Beyni biner oranladum. Sençeri bildüm. Oranlar men kim bey evdedür. Beyge bildirdüm aṭ eyerleniptür.

2.4. Fiil ve fâil.

Fiilin sonda olmasının Türkçe için daha doğru olduğu vurgulanmış aksi durumda fiil ve fail biçiminin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Burada fiilin farklı

biçimlerdeki isme üç ayrı zaman biçiminde nasıl eklendiği örneklendirilmiştir:

Sencer keldi./Keldi Sencer.

Geçmiş zamanda: *Sencer keldi*. *Keldi Sencer*. *Sençerler keldiler*.

Geniş zamanda: *Sencer kelür*. *Sençerler kelürler*.

Gelecek zamanda: *Sencer kelgeyler./Sencer kelke*. *[Sençerler] keleler*. *kelgeyler*.

Muhatap zamir için geçmiş zamanda: *keldin*, *keldiniz*, *keldinizler*.

Muhatap zamir için geniş zamanda: *kelürsen*, *kelürsiz*, *kelürsizler*.

Muhatap zamir için gelecek zamanda: *kelgeysen*, *kelkesen*, *kelesin*, *kelgeysiz*, *kelgeysizler*. Bu örnekte "*niz*"in muttasıl (birleşik); "*sen*" ve "*siz*"in munfasıl (ayrı) zamir oldukları belirtilmiş ve bunun delili olarak "*sen*" ve "*siz*"in cümle başında kullanılabilmesi gösterilmiştir.

Mütekellim içim geçmiş zaman: *keldüm*, *keldümen*, *keldük*, *keldükler*, *keldübiz*, *keldümiz*.

Mütekellim içim geniş zaman: *kelürmen*, *kelürüm*, *kelürbiz*, *kelürmiz*, *kelürbizler*, *kelürmizler*.

Mütekellim içim gelecek zaman: *kelkemen*, (Kelimenin Türkmencesi verilmiş ve bu biçimin hangi biçimden türediği açıklanmıştır.) *kelem* < *kelemen*, *kelkebiz*, *kelkemiz*, *kelevüz* (Türkmence).

2.4.1. Fiil-i nefi (olumsuz fiil).

2.4.2. Meçhul fiil.

2.4.3. Fiilin müteallakatı (fiilin ihtiyaç duyduğu dil unsurları).

2.4.4.

Bu bölümde fiilin olumsuz biçiminin nasıl oluşturulduğu, farklı zaman ve şahıslarla nasıl çekimlendiği anlatılarak bunlara örnekler verilmiştir. Bir kelimenin Türkmence biçiminin (kelmiyesen) aslının ne olduğu (kelmeyesen) ve değişmenin nasıl gerçekleştiriği ile ilgili de tahlil verilmiştir. Cümle örnekleri şunlardır:

Geçmiş zaman için: *Sencer kelmedi*. *Sençerler kelmediler*. (Muhatap:) *Kelmedin*. *Kelmediniz*. (Müfret mütekellim:) *Kelmedüm*. *Biz kelmedük*. *Bizler kelmedükler*.

Geniş zamanda: *Sencer kelmes*. *Kelmesler*. (Muhatap:) *Kelmessen*. *Kelmessizler*. *Kelmeslersiz*. (Müfret mütekellim:) *Kelmesmen*. *Kelmesbiz*.

Gelecek zamanda: *kelmekey*. *Sencer[ler] kelmekeyler*. *kelmekeysen*. (Türkmencesi verilmiş ve ses değişmesinin nasıl olduğu açıklanmıştır:) *kelmiyesin* < *kelesen*, *kelmegeysiz*. (Müfret mütekellim:) *kelmekeymen*, *kelmekeybiz*.

2.4.5. İstifham (soru).

Sonraki başlık soru biçimleri hakkındadır. Burada soru biçiminin ya harf ya da isim olduğu belirtilmiş, harf olması durumunda ya isim ya fiil cümlesine eklendiği; isim (soru adı) olması durumunda ise ya müfret isme ya da cümleye eklendiği bilgisi verilmiştir. Türkçede soru edatının yer değiştirebileceği; ancak asıl biçimin cümle sonuna getirmek olduğu, soru parçacığının asıl biçiminin "mU" olduğu; ancak ses benzerliği icabı "mI" da olabileceği, "ne" nin "kim"den daha yaygın kullanıldığı; zira "ne"nin hem canlı hem cansızlara yönelik olarak kullanılabildiği, bu iki soru adından sonra isim cümlesinin gelemeyeceği, "neçe"nin zarf olması durumunda başta kullanılmasının zorunlu olduğu; ancak yüklem olması

durumunda cümledeki yerinin değişebileceği, "neçe"ye temyiz eklendiğinde temyiz ifadesinin soru adı ile fiilin arasında olması gerektiği, "neçe"nin soru ile birlikte çokluk (kesret) de bildirdiği, "kaç" kelimesinin de "neçe gibi olduğu; ancak "neçe"nin aksine "kaç"ın olduğu yerde temyiz ifadesinin bulunmasının şart olduğu, "kaç"ın isimle kullanıldığında başta bulunursa isme "bar" ilave edildiği; sonda söylenirse "kaç"ın sonuna "ṭur" eklendiği, "neçük" soru adının keyfiyet bildirdiğini ve fiille kullanıldığında fiilden önce kullanılması şartken isimle kullanıldığında isimden önce olması şart olmadığı, "ne" soru adının bazen soru değil hayret bildirmek için kullanılabileceği örnekler eşliğinde ve bazen cümle tahlilleriyle izah edilmiştir. Verilen örnekler şunlardır:

Geçmiş zaman: *Sencer keldi mü? Sençerler keldiler mü?* (muhatap için:) *Sen keldiŋ mü? Keldiniz mü?* (Mütekellim için:) *Keldimmü? Keldük mü?*

Gelecek zaman: [*Sencer*] *kelke mü? Sençerler kelkeler mü?* (muhatap:) *Kelke-müsen? Kelke müsüz? Kelke mümen? Kelke müniz?*

Geniş zaman: *Kelür müsen? Kelür müsüz?* (mütekellim:) *Kelür mümen? Kelür müniz?*

İsim cümlesiyle kullanıldığında sonda olur: *Kün doğmış mıdur?*

Müfret yapıya eklenince: *Ḳayda-dur Sencer? / Sencer ḳayda-dur? Ḳaçan-dur sançış? / Sançış ḳaçan-dur? Kim-dür Sencer? / Sencer kim-dür? Nedür bu? / Bu nedür?*

Fiil cümlesine eklenince: *Ḳaçan yedin? Ḳayda yedin? Ne yedin? Kimni urdun?*

İsim cümlesine eklenince: *Ḳaçan kündoġmış-dur? Ḳayda kündoġmış-dur?*

Neçe urdun? (ögeler yer değiştirmez)

Ḳulların neçe-dür? / *Neçe-dür ḳulların?*

Temyiz soru adı ile fiil arasında olur: *Neçe kişi urdun? Neçe kişiler urdun?*

Kesret bildirmek üzere kullanılır. Fiil olumsuz görünse de aslında isbattır: *Sulṭan neçe seninkibi kişilerke alṭun birmédi*.

Fiil olduğu durumda: *Ḳaç kez urdun*.

İsim olduğu durumda: *Ḳaç ḳulun bar? Ḳulun ḳaçṭur?*

Neçük ṭurdun? Sencer neçük-tür?

İsimle kullanıldığında yeri değişebilir. *Sencer neçük ṭurmışdur*.

Nelük ṭurdun? *Nişe ṭurdun* (Türkmence)*?*

Ne üçün ṭurdun? Neden ṭurdun?

"ne" soru adının şaşkınlık, hayret bildirdiği örnekler: *Ne körklü kişidür? Ne yaman erdür? Sencer ne uzun erdür? Ne nesenedür bitin? Bitin ne nesenedür?/ Ne nesenedür bu? / Bu ne nesenedür?*

2.4.6. Fiil-i nehi (yasaklama).

Verilen bilgilere göre yasaklama eki de olumsuzluk eki de "mA"dır; ancak olumsuzluk eki geçmiş, gelecek ve geniş zamanda kullanılabildiği halde yasaklama eki ancak gelecek zaman ile kullanılır. Gelecek zaman derken emir biçimi kastedilmiştir.

Gaip için: *Sencer kelmesün*. *Sençerler kelmesünler*.

Muhatap için: *Sen kelme*. *Siz kelmeniz / Siz kelmenizsiz*.

Mütekellim için: *Kelmekeyim*. *Kelmekelim*.

2.4.7. Meçhul fiil.

Burada fiillerin, onların sonuna "/l/" ve "/n/" harfleri eklenilerek mechul yapıldıkları, tek harfli fiillere veya iki harfli olduğu halde sonu sakin "/l/" olan fiillere "-n"; ikinci harfi "/l/" olmadığı halde sakin olan fiiillere "-l" eklendiği izah edilmiş, meçhul fiil ile cümlede yer alabilecek beş öge (nesne, mastar, zaman zarfı, mekan zarfı, hâl eki almış nesne) belirtilmiş, birden fazla nesne alan meçhul fiillerde nesnelerin durumu (birinci nesne fiile "ga" ekiyle eklenirken ikincisi ek almaz ve bu durum değişmediği sürece nesnelerin cümledeki yerleri değişebilir) izah edilmiş ve şu örnekler verilmiştir:

Tek veya daha fazla harfli; ancak sonu harekeli fiillerle sonu sakin "/l/" olan fiillerde:

Geçmiş zamanda:

yedi > yendi, yudı > yundı, ṣıdı > ṣındı, ṣınadı > ṣınandı, döşedi > döşendi, depeledi > depelendi

Geniş zamanda: yedi > yenür, yudı > yunur, ṣıdı > ṣınur, ṣınadı > ṣınanur, depeledi > depelenür

Emirde: yedi > yensün, yudı > yunsun, ṣıdı > sınsun, ṣınadı > ṣınansun

Sonu sakin /l/ olan fiillerde: aldı > alındı, ṣaldı > ṣalındı

İkinci harfi "/l/" olmadığı halde sakin olan fiillerde:

urdı > uruldı, urdı > urulur, urdı > urulsun, urdı > urulġay

Meçhul fiil ile cümlede yer alabilecek beş öge:

Nesne: *Aş yendi. / Yendi aş.*

Mastar: *Urmaḳ uruldu.*

Zaman zarfı: *Bukün uruldı.*

Mekan zarfı: *Ardında uruldı. Alnında uruldı.*

Hâl eki almış nesne: *Sençerden alındı.*

İki nesneli meçhul fiillere örnek: *Bérildi Sençerġa bir aḳça. / Sençerġa bir aḳça bérildi. Bir aḳça bérildi Sençerġa. / Bérildi bir aḳça Sençerġa.*

2.4.1. Fiilin müteallakatı (fiilin ihtiyaç duyduğu dil unsurları).

Bu bölümde fiilin ihtiyaç duyduğu dil unsurlarıyla ilgilidir. Müellife göre bunlar dokuz tanedir ve şunlardan ibarettir: mastar (fiil adı), zarf-ı zaman (zaman zarfı), zarf-ı mekan (yer zarfı), hâl, mefulün bih (yükleme hâli, nesne), mefulün leh (amaç bildiren ek, için edatı), mefulün ma'a (araç ve vasıta hâli), istisna, temyiz (ayrıntı, açıklama).

2.4.1.1. Mastar (fiil adı).

Mastarın Türkçede genelde fiilden önce kullanıldığı, /ş/li biçimin abartı ifade ettiği belirtilmiş ve mastarın iki türü olduğu vurgulanmıştır. Bunlar "-Iş,-Uş, -mAḳ" eklerini almış müphem mastar ve sıfat tamlaması veya isim tamlaması biçiminde olan ve aynı ekleri alan muhtas (mahdut) mastardır.

Verilen örnekler şunlardır:

Müphem mastar: *Yéyiş yédüm. Uruş urdum. Urmaḳ urdum. Ṭuruş ṭurdum. Ṭurmaḳ ṭurdum.*

Muhtas (mukayyet) mastar: *Ḳaṭı urmaḳ urdum. Urdum Sencer uruşın. / Urdum Sencer urmaḳın. / Urdum Sencer uruşnı.*

2.4.1.2. Zarf-ı zaman (zaman zarfı).

Zaman zarfı da ikiye ayrılır: müphem ve muhtas[37] (mahdut). Müphem zarflar şunlardır: *kündüz, tünle, ṭanla, ṭanda, keçe, ḳuşluḳ, kindin, duşta* (Türkmence, *öyle*). Burada muhtas zarfların da muhtas mastarlar gibi sıfat ve isim tamlaması biçiminde fiile eklendiği, zarfların hem geçişli hem geçişsiz fiillerle kullanılabildiği, zarfın fiilden (mutasarrıf veya gayrı mutasarrıf fark etmez) önce veya sonra yer alabileceği belirtilmiş ve bunlara örnekler verilmiştir. Verilen örnekler şu şekildedir.

Geçişli fiille: *Tünle urdum Sencerni. / Urdum tünle Sencerni.*

Geçişsiz fiille: *Tünle ṭurdum. / Ṭurdum tünle.*

Gayrı mutasarrıf fiille: *Bukün Sencer ṭurmış degül. Sencer ṭurmış degül bukün.*

2.4.1.3. Zarf-ı mekan (yer zarfı).

Mekan zarflarından bazıları şunlardır: *üstünde, altında, öninde, ṣonında, alnında, ardında, ḳarşunda, yanında*. Burada bazı zaman zarflarındaki ses değişmeleri (*üstünde < üstüninde*, üstümde<üstünümde) izah edilmiş, zarfların zarf olarak ancak "+de" hâl ekiyle kullanılabildiğini; başka eklerin bu kelimelere eklenebildiği ancak zarf olmaktan çıkardığı belirtilmiş, bazen anlam değimesiyle görev değişmesine uğrayabildikleri (*öŋün, burun, ṣoŋun* "önce", "sonra" manalarında kullanıldığında izafet gerekmez; çünkü zaman zarfı olmuşlardır), birden fazla ek alabildikleri (*ṣoŋun, ṣoŋra, ṣonda*), sona gelen eklerin ve bunların hangi anma geldiği ("+la", "+ra", "+rü (?)" Arapçada "fî (+dA)" anlamındadır: *tünle, ṭanla, soŋra, ilgerü*), mekan zarfının da çekimli (mutasarrıf)-çekimsiz (camit), geçişli (müteaddi)-geçişsiz (lâzım) bütün fiillerle kullanılabildiği, zaman zarfından farklı olarak müphem biçimlerinin olmadığı; çünkü her zaman tamlama yapısıyla bulundukları, mekan zarflarında "/n/"nin izafet; sağır "/ŋ/"nin hitap bildirdiği ve bundan dolayı da aynı kelimede birlikte kullanılmadığı, hangi anlam kastediliyorsa ona göre birinin veya ötekinin kulanıldığı, birinci teklik iyelik ekinin izafet sonrasına ilave edildiği, muhatap veya gaip için kullanılan ekin (+ı) aynı olduğu ve kastedilenin önde yer alan zamirden anlaşılacağı teker teker açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Örnekler şu şekildedir:

Başka ek alıp mekan zarfı olmaktan çıktıkları durum: *Ardından yetti.*

Farklı eklerin aynı anlamda kullanılabildiği durum: *Ṣoŋun ṭurdum. Ṣoŋra ṭurdum. Ṣonda ṭurdum. Tünle ṭurdum. Ṭanla ṭurdum. Keldim senden soŋra. Keldim senden burun. Keldim sanden ilgerü. Keldim senden öydin.*

Çekimsiz fiille kullanılabildiği hâl: *Ardında Sencer ṭurmış degül. Sencer ṭurmuş degül ardında.*

2.4.1.4. Hâl

Müellif burada hâlin hangi ekle (fiilin sonuna eklenen "-(y)U" ve "-A") yapıldığını, bu eklerin fiillere hangi durumlarda nasıl (Belirleyici olan ünsüzle biren fiilerde fiile geniş zaman eki eklendiğinde geniş zaman ekinden önceki harfin harekesidir; ünlüyle biren fiillere ise her zaman +(y)U eklenir.) getirildiğini, hâl ekinin sonuna "-p" ekinin de ilave edilebildiği ve bu durumda fiilin nasıl okunacağı (Bunun için ünsüzle biten fiilerde fiilin sondan bir önceki harfinin harekesi

---

[37] Müphem zaman zarfı, belirsiz (sınırsız) bir süreyi bildirendir. Örnek: وقت زمان، حين. Bu kelimeler zarftır, gün (يوم), saat (ساعة) gibi sınırlı değidirler. Mahdud veya muhtas ise belirli bir zaman veya mekâna delalet eden zarftır. "مَسْجِدْ، شَهْر، أُسْبُوع" gibi (Uzun, 2013, s. 169).

belirleyicidir; ünlü ile biten fiiller ise ya "-p" ya da "-yUp" eki alır), hâlin kuvetlendirilmesi için hâlden sonra "-n" ekinin de getirilebildiği ve bu durumda fiilin nasıl harekelendirileceği, hâlin her durumda teklik biçimde bulunduğu, hâlde iştikak ve intikalin (biçim ve yer değiştirme) şart olduğu, zarf kalıplarının da hâl görevinde kullanıldığı (Burada renk adlarından fiil türetme ile ilgili de ek bilgi olarak verilmiştir.), isim cümlesinin, tamlamaların, mefulün, marife ve nekra isimlerin de hâl olabileceği ve olumsuz biçimleriyle cümlenin nasıl kurulacağı, hâl yapılarının söz dizimi açısından nerede bulunmasının en doğru olduğu ve nerede bulunamayacağı teker teker örnekler eşliğinde izah edilmiştir. Verilen örnekler şu şekildedir:

İki biçimi olur: *Yüri kelü*. *Yüri ṣora*.

Küler. > *Küle keldi*. *Kelür*. > *Kelü*.

Sonu harekeli fiillerde: *yuyu, yéyü, aġlayu, yüriyü*.

"/p/" eklendiği durumlar: *ṣorup, kelip, kirip, yékirip, sözleyüp, aġlayup, sözle*p

"/n/" eklendiği durumlar: *külüben, ṣoruban, kiriben*

Tahlil yapılan, muadil ekler kullanılan veya cümle düzeninin değiştirildiği örnekler: *Sencer keldi buġday enlü boluban*. *Sencer keldi uzun boluban*. *Keldi küle*. [*Keldi*] *külüben*. [*Keldi*] *külüp*. [*Keldi*] *aġlayu*. [*Keldi*] *aġlayuban*. [*Keldi*] *aġlayup*. *Bu Sençerṭur ṭuruban*. *Bu Sençerṭur ṭurup*. *Bu Sençerṭur ṭuru*. *Bu Sençerṭur ṭurmış* (hâl değil haber biçiminde).

Sencer uruldı evde. [*Sencer uruldı*] *alnında*. *Sencer keldi kün doġmışyidi*. *Sencer keldi yüzü ḳızıl boluban*. [*Sencer keldi*] *yüzi ḳızıl*. [*Sencer keldi*] *ḳızarmış yüzlü* ("ḳızarmış" kelimesinden hareketle renk adlarının türetilmesiyle ilgili bilgi verilmiştir.).

Hâl ifadesinin isim cümlesi, tamlama, meful, marife ve nekra olduğu örnekler: *Sencer keldi kün doğmamışyidi*. [*Sencer keldi*] *kün doġmaduḳyidi*. [*Sencer keldi*] *yüzi ḳızarmışyidi*. [*Sencer keldi yüzi*] *ḳızarmaduḳyidi*. *Sencer keldi küler*. *Sencer keldi aṭası küler*. *Sencer keldi küldi*. [*Sencer keldi*] *aġladı*. [*Sencer keldi*] *aṭası aġladı*. [*Sencer keldi*] *külmes*. [*Sencer keldi*] *külmedi*.

Hâli olumsuz yapmaya örnekler: *Sencer keldi küle*. *Sencer keldi külmedin*. [*Sencer keldi*] *külmeyin*. *Aṭnı mindüm eyerlep*. [*Aṭnı mindüm*] *eyerlemedin*. [*Aṭnı mindüm*] *eyerlemeyin*.

Hâlin meful olduğu duruma örnek: *Etmek yéyü* [*keldi*]. *Aṭ binü* [*keldi*]. [*Aṭ*] *biniben* [*keldi*]. [*Aṭ*] *binip*. *Yéyiben* [*keldi*]. *Yéyip* [*keldi*].

Hâlin marife ve nekra olduğu duruma örnek: *Er keldi küle*. [*Er keldi*] *külüben*. [*Er keldi*] *külüp*.

Hâlin ism-i mevsul (sıfat-fiil) olduğu duruma örnek: *Urgan keldi küle*. *Küle keldi urġan*. *Küle urġan keldi* (denmez). *Keldi küle urġan*. *Ol kim urdı küle keldi*. [*Ol kim urdı*] *keldi küle*. *Keldi küle ol kim urdı*. *Küle keldi ol kim urdı*. *Evdeki küle keldi*. *Keldi küle evdeki*. *Küle keldi evdeki*.

2.4.1.5. Mefulün bih (yükleme hâli, nesne).

Sonraki başlık mef'ûl bih (yükleme hâli, accusative almış nesne)'tir. Burada yükleme hâli ekinin Türkçede iki tane (+nI ve +ġa/gA) olduğu vurgulanmış ve ikincisinin (+ġa/gA) ekleniş kaidesinden bahsedilmiş, nesnenin fiilden önce bulunmasının daha doğru olduğu ancak sonraya bırakılabileceğinin de mümkün

olduğu belirtilmiş, nesnenin zamir olduğu, nesne ile öznenin zamir olduğu, nesnenin soru edatı olduğu, mevsul (bağlama edatı) olduğu durumlarla ilgili örnekler eşliğinde bilgi verilmiştir. Örnekler şu şekildedir:

Türkçedeki hâl eklerine verilen örnekler: *Balıḳnı yédüm. Sençerġa ṭonın bérdüm. Sençerni çıḳmış saġandum. Beyge ṭonnı bérdüm. Sençerni kördüm. Sençerġa baḳtım. Beyge bérdüm.*

Zamir olduğu duruma örnek:

Urdı meni (Burada ekin çözümlemesi de yapılmış.) < *Urdı menni. Urdı bizni. Urdı seni.* < *Urdı senni. Urdı sizni. Urdı anı. Urdı anlarnı.*

Failin de mefulün de zamir olduğu duruma örnek: *Yédüm anı. Bérdüm anı. Sencer bérdüm ṭonı anġa.*

Soru edatı olduğu duruma örnek: *Kimni urdun? Kimni ursan urġamen.*

Mevsul (bağlama edatı) olduğu duruma örnek:

Ol kim urdum senin ḳatında kördüm (Bu cümle tahlil edilmiştir.).

Sonraki üç başlıkta nesnenin öteki ögelerle (ism-i fâil, ism-i mef'ûl, mastar) kurduğu ilişkiye temas edilmiştir. İlkinde ism-i fâilin nesne ve açık faille, iki meful alan ism-i fâille, mübalağalı ism-i fâille (abartılı sıfat-fiille), açık faille kurduğu ilişkiler örnekler eşliğinde izah edilmiş, cümle sıralamasının esnekliği vurgulanmış ve nesenin açık faille kurduğu ilişkiler anlatılırken asıl sıfatlar ile isimden sıfat türetme konusu örnekler eşliğinde izah edilmiştir. Bu bahiste verilen örnekler şu şekildedir:

İsm-i fâilin nesne ve açık fiille bulunduğu örnek: *Sencer urdaçıdur Sunḳurnı. Sencer Sunḳurnı urdaçıdur. Urdaçıdur Sencer Sunḳurnı. Urdaçıdur Sunḳurnı Sencer. Sencer urmıştur Sunḳurnı. Sencer Sunḳurnı urmıştur. Urmıştur Sencer Sunḳurnı. Urmıştur Sunḳurnı Sencer.*

İsm-i fâilin iki mefulle kullanıldığı örnekler: *Sencer bérdeçidür Sunḳurġa ṭonnı. Sencer saġandaçıdur Sunḳurnı örü ṭurmış. Sencer saġandaçıdur Sunḳurnı ṭurmış* (Cümle sıralamasının yukarıdaki gibi değişken olabileceği belirtilmiştir.).

Mübalağalı ism-i fâille (abartılı sıfat-fiille) kullanıldığı örnek: *Sencer uraġandur Sunḳurnı.* (Cümle sıralamasının yukarıdaki gibi değişken olabileceği belirtilmiştir.).

İsm-i fâilin açık faille bulunduğu cümle örnekleri: *Sencer aṭası ṭurmıştur. Bu yüzi körkülüdür.* [*Bu*] *közi sürmelüdür.* [*Bu*] *burnı uzundur.* (Bu örneklerden sonra isimden sıfat türetme kuları izah edilmiştir.).

İkincisinde nesnenin nesneyle (yükleme hâli) kurduğu ilişki örnekler eşliğinde açıklanmıştır. Burada cümle sıralamasında uygun olan ve olmayan biçimlerin olduğu da vurgulanmıştır. Örnekler şu şekildedir:

Cümle sıralaması bakımından uygun örnekler: *Bir erni kördüm urulmuş ḳulı. Kördüm bir erni urulmış ḳulı. Bir erni kördüm bérilmiş aṭasına bir akça.*

Cümle sıralaması bakımından uygun olmayan örnekler: *Urulmış ḳulı bir erni kördüm. Bir erni urulmış ḳulı kördüm.*

Üçündüsünde mastarın nesneyle kurduğu ilişki örnekler eşliğinde izah edilmiştir. Burada Türkçede, Arapçadan farklı olarak nesnenin (yükleme hâli ekinin) açık olmasından dolayı cümle sıralamasının daha esnek olduğu belirtilmiş ancak her biçimin de sıralamaya uymayabileceği vurgulanmıştır. Örnekler şu şekildedir:

Cümle sıralaması bakımından uygun örnekler: *Sencer urmaḳlıḳı Sunḳurnı ḳaṭıdur. Sencer urmaḳı Sunḳurnı ḳaṭıdur. Sunḳurnı Sencer urmaḳı ḳaṭıdur. Sencer*

urmaḳı Sunḳurnı ḳatıdur. Sevdim Sencer urmaḳnı Sunḳurnı. Sencer urmaḳnı Sunḳurnı sevdim. Sencer urmaḳnı sevdim Sunḳurnı.

Cümle sıralaması bakımından uygun olmayan örnekler: *Sencer sevdim urmaḳnı Sunḳurnı. Sunḳurnı sevdim Sencer urmaḳnı.*

2.4.1.6. Mefulün leh (amaç bildiren ek, için edatı).

Burada tek failli ve çift failli yapılarda, yakın ve uzak amaçlarda amaç bildirmenin nasıl gerçekleştiği açıklanmış, ta'lil haricinde yönelme ekiyle (+ġa/gA) ve "gim" bağlacının da aynı amaç için kullanılabildiği yine örnekler eşliğinde izah edilmiştir. Yine cümle örneklerinden bazıları tahlil edilmiş ve söz diziminin esnekliğiyle ilgili vurgu yapılmıştır. Verilen örnekler şu şekildedir:

Tek failli cümle örneği: *Seni sevmegimden keldim* (Cümlenin tahlili yapılmıştır.).

Çift failli cümle örneği: *Keldim saġa Sencer yamandan ḳorḳmaḳıdan* (Cümlenin tahlili yapılmıştır.).

Uzak açam bildiren cümle örneği: *Kirtündüm kirmeküm üçün uçmaḳḳa* (Cümlenin tahlili yapılmıştır.).

Öteki eklerle kurulan yapılara örnek: *Aḳçanı bérdüm Sençerġa. Ündedim seni kim aş yegesen.* [*Ündedim seni*] *kim yegesen aş. Seni ündedim* [*kim aş yegesen*].

2.4.1.7. Mefulün ma'a (araç ve vasıta hâli[38]).

Burda örnek cümle verilerek mananın ancak "*bile*" edatının kullanılması ile ifade edileceği vurgulanmıştır:

Olṭurdum direk bile.

2.4.1.8. İstisna.

Burada Türkçedeki müstesna ifadeleri *(maḳar, özge, ayruḳ*), müstesnanın farklı biçimleri (muttasıl, munkatı' ve mufarra'[39]), söz dizimine uygun olan ve olmayan örnekler eşliğinde, izah edilmiştir. Örnekler şu şekildedir:

Muttasıl ve müfarra' örnekleri: *Kişiler ṭurdular maḳar Sencer.* [*Kişiler*] *ṭurmadı maḳar Sencer. Ṭurmaġay maḳar Sencer. Yemedüm maḳar etmek. Yemedüm maḳar etmekni. Kişiler ṭurdılar Sençerden özge.* [*Kişiler ṭurdılar*] *Sençerden ayruḳ. Kişiler ḳarandaşlarındur maḳar Sencer. Kişiler ḳarandaşlarındur Sençerden özge. Kişiler ḳarandaşlarındur Sencer'den ayruḳ.*

Munkatı' müstesna örneği: *Kişilerni kördüm maḳar aṭ. Kişileri kördüm aṭṭan özge.*

[*Kişileri kördüm*] *aṭṭan ayruḳ.* (Burada "*aṭṭan*" kelimesindeki ses değişmesi (*aṭdan > aṭṭan*) kısaca izah edilmiştir.)

Söz dizimi bakımından hatalı örnekler: *Kişiler maḳar Sencer ṭurdılar. Maḳar Sencer kişiler ṭurdılar. Maḳar Sencer kişiler ḳarandaşlarındur.*

---

[38] Topaloğlu, 29; Korkmaz, 165

[39] Muttasıl istisnâ: Müstesnâ minh ile müstesnâ aynı cinsten ise bu tür istisnâya muttasıl istisnâ denir. Örnek: رَأَيْتُ الطلاَّبَ إلاَّ حُسَيْنًا. Hüseyin hariç öğrencileri gördüm. Munktı istisnâ: Müstesnâ minh ile müstesnâ aynı cinsten değilse bu tür istisnâya munkatı istisnâ denir. Örnek: دَخَلَ الضُّيُوفُ القاعَةَ إلاَّ كِلاَبَهُمْ . Köpekleri hariç misafirler salona girdiler. Müferrağ istisnâ: Müstesnâ minhin cümlede zikredilmediği istisnâya ise müferrağ istisnâ denir. Örnek: خالِدٌ إلاَّ حَضَرَ مَا . Sadece Halit geldi. (Arapça Öğrenme Seti 4. Kitap: s. 63, 64)

İstisnanın isim cümlesi olduğu örnekler: *Kişiler ḳarandaşlarındur maḳar Sencer*.

2.4.1.9. Temyiz (ayrıntı, açıklama).

Sonraki konu temyiz konusudur. Burada öncelikle Türkçede başka bir ögeden menkul temyiz[40] olmadığı vurgulanmış, özne ve nesneden türetilmiş olan Arapça cümle örneklerinin Türkçesi verilerek Türkçede ifadenin aslı üzere kullanıldığ vurgulanmak suretiyle bu durum izah edilmiştir. Sonrasında herhangi bir ögeden türetilmeyen (gayrı menkul) temyiz konusuna geçilerek burada önce sayı sıfatlarının (temyiz) nasıl kullanıldığı, hangi biçimlerde bulunduğu (Sadece teklik biçiminde bulunur.), birdan ona, ondan yirmiye, yirmiden yüze, yüzlerde ve binlerde nasıl ifade edildiği örnekler eşliğinde açıklanmış (Bu arada sayı adlarından türetilen ism-i faillller ve üleştirme sayı sıfatlarının nasıl türetildiği de örneklerle gösterilmiştir.) daha sonra miktar sıfatları örnekler eşliğinde anlatılmıştır. Verilen örnekler şu şekildedir:

Başka ögeden aktarılan temyizin olmadığına örnek: *Könli yaḳşı boldı*. (Cümle tahlil edilmiştir.). *Diktim aġaç yérde*.

Sayı sıfatlarına örnek: *Üç er keldi*. (Ses değişmesi (*üç er > üçer*) gösterilmiştir.)

bir er, iki er, üç er…on er; on bir er…on dokuz er; *yikirmiyer, ikirmibirer, ikirmiyiki er; oṭuz er, Yüzer keldi. ikiyüz er, üçyüzer, dört yüz er, min er, iki min er, on min er*.

Sayı adlarından yapılan ism-i fail örnekleri: *ilkinçi, ikinçi, üçünçi, dördünçi, beşinçi, altınçı, yedinçi, seksinçi, ṭoḳsınçı, onınçı, on birinçi, on ikinçi yikirminçi, yüzinçi*

Üleştirme sıfatlarına örnek: *birin birin, ikin ikin, onın onın*.

Miktar sıfatlarına örnek: *Bir érdep buġday bar ḳatımda. Bir baṭman yaġ bar ḳatımda*.

Bir ḳarı ṭon bar ḳatımda. Bir ḳarış yér bar ḳatımda. Er üçer keldi.

2.4.2. Tenazü' (birden fazla fiile bağlanmış isimler, sıralı cümle yapısı).

Sonraki başlık tenazu'[41] hakkındadır. Burada tenazu'ün (iki veya daha fazla fiilin bir nesneye-isme bağlanması) var olduğu bir cümle ile gösterilmiş ve nesnenin (Sencerni) söz dizimi bakımından ögelerin arasına da başına veya sonuna da gelebileceği vurgulanmıştır. Örnek cümle şudur: *Urdum, sögdüm, şançdum Sençerni*.

2.4.3. İzafet (kelime grubu).

Müellife göre izafet Türkçede harf (ek ve edat) ile de yapılır harf haricinde isim (edat) veya fiillerle (sıfat-fiil/partisip) de yapılır. Önce harf (ek) (+dAn, +ġAn, +dA, +daḳın/+daḳınça, bile (bile edatı)) sonra da isim (edat kastediliyor) (*gibi, degi*)

---

[40] Temyîz: Mansub olanlardan birisi. zat veya nisbetten mübhemi (manası kapalı olanı) açıklamak için zikredilen fazladan (asıl unsu olmayan) nekira kelimedir. Msl. قَرَأْتُ عِشْرِينَ صَفْحَةً (Yirmi sayfa okudum.) - طَابَ اَلمُجْتَهِدُ نَفْسًا (Çalışkanın keyfi yerindedir.) Bu cümlelerde geçen "نَفْسًا" ve "صَفْحَةً" kelimeleri temyizdir. (Uzun, 2012, s: 96.) Ayrıntılı bilgi için bk.: (YAŞAR, 1996, s: 309).

[41] Tenazu': İki veya daha fazla âmilin kendisinden sonra gelen bir ma'mûl üzerinde çekişmesidir. Yani cümledeki bu ma'mûlün, âmillerden hangisine ait olacağı meselesidir. (Uzun, 2012, s: 97)

ve fiil (sıfat-fiille/partisip) (*okşar*) örnekleri verilmiştir. Daha sonra öteki izafet ek ve edatlarının (üçün, üstünde, "+in/+nin", berü, "-ġalı", "+ġa" (için anlamında)) anlamlarıyla beraber teker teker nasıl kullanıldığı açıklanarak bunlardan bazıları için cümle örnekleri verilmiş ve Arapçadan farklı olarak Türkçede bu izafelerin (ek, edat) kelimenin başına değil sonuna eklendiği vurgulanmıştır. İzafet harflerinin (kelime grubu ek ve edatlarının) adlara eklendiği gibi zamirlere de eklenebileceği belirtilmiş ve örnekler (*menden, bizden, senden, sizden, andan, anlardan, menimbile, bizinbile, seninbile, sizinbile, anınbile, anlarnınbile*) verilmiştir. Son olarak "*bile*"nin zarf olduğunu ve "+da" harfini alamayacağı ama "kat+ı"nın "+da" harfini alabileceği (*ḳatında*) bilgisi verilmiştir. Örnek cümleler şu şekildedir:

Aṭ üstündedür Sencer. Sen kimninsen. Bu Sençernindür. Sençerindür. Düne künden berü körmedüm. (Cümle tahlil edilmiştir.) *Men barġalı* [*körmedüm*]. *Men ṭurġalı* [*körmedüm*]. *Evden keldüm. Evde idüm. Evge daḳın yüridim.* (Cümle tahlil edilmiştir.) *Mekkeke daḳın yüridim. Bu uçdan bu uçġa daḳınça/dakın yér senindür. Sençerġa* (için anlamında) *ṭurdum. Sencer üçün ṭurdum. Ḳalem bile yazdum.* [*Ḳalem bile*] *bitidim.* [*Ḳalem bile*] *çizdim. Sencer bile keldüm.*

2.4.4. Ant (yemin).

Burada yemin sözü (*anṭış-, anṭ iç-*) ve aynı anlamda kullanılan "(*başı, közü, canı*) *üçün*" edatı ile yemin ifadelerinin nasıl kurulduğu örnekler eşliğinde anlatılmış; yemin sözünün cümle başında veya sonunda olabileceği belirtilmiştir. Burada *Kitâbu Beylik*'ten alıntı yapılmıştır. *Kitâbu Beylik*'in şahitliğiyle "Türklerden bazıları bu ifadelerden hiçbirini kullanmaz. Yemin için sadece işaret parmaklarını çengel gibi kıvırarak "*bu anṭ*" derler. Bununla söz konusu işi asla yapmadıklarını veya yapmayacaklarını; şayet yaparlarsa gösterdikleri parmak gibi kambur, kötürüm olmayı kabul ettiklerini ifade etmiş olurlar." bilgisi paylaşılmıştır. Örnek cümleler şu şekildedir:

Anṭıştım barmaġamen. [*Anṭıştım*] *barmasmen.* [*Anṭıştım*] *barmadım. Anṭ içmişmen barmaġamen. Sencer başı üçün* [*barmaġamen*]. *Sencer közi üçün* [*barmaġamen*]. *Sencer canı üçün* [*barmaġamen*]. *Sencer közi üçün Sunḳur bardaçıdur. / Sunḳur bardaçıdur Sencer közi üçün.*

2.4.5. Harfsiz izafet (Hakiki izafet, belirli tamlama)

Sonraki başlık "harfsiz izafet" hakkındadır. Burada Türkçede tamlama yapısının düzeni tanıtıldıktan ve isimlerle kurulan cümle örnekleri verildikten sonra; soru adıyla, Arapçadaki manevi muzaflardan olan "*ba'ḍ* (بَعْض)" ile "*kullu* (كُلُّ)"ün Türkçedeki karşılıklarıyla (*birança, teyme/degme, barça*) ve zamirlerle kurulan tamlamalar örnekler eşliğinde tanıtılmıştır. Cümlelerden bazılarında, önceki bölümlerde de görüldüğü gibi cümle sıralaması, ses ve kelime tahlilleri yapılmıştır. Örnek cümleler şu şekildedir: *Sencer ḳulı ṭurdı. Ṭurdı* [*Sencer ḳulı*]. *Kimnin kulın ursaŋ urġamen* (Cümle tahlil edilmiştir.). *Evdekinin ḳulı ṭurmışdur. Körkenimnin ḳulı ṭurmışdur. Ol kim kördüm anı ḳulı ṭurmışdur.*

"*ba'ḍ* (بَعْض)" ın Türkçedeki karşılığına verilen örnek: *Yédüm balıḳnın birançasın.*

"*kullu* (كُلُّ)"ün Türkçedeki karşılığına örnekler: *Teyme balıḳnı yeme. Balıḳnı barçasın yéme. Degme bir erke bir akça bérdim. Barçasını aldım* (Cümle tahlil edilmiştir.).

Zamirlerle kurulan kelime gruplarına verilen cümle örnekleri: *Ḳulum ṭurdı. Ḳulumnı urdum. Ḳulumuz ṭurdı. Ḳulumuznı urduḳ. Ḳulun ṭurdı. Ḳulunnı urdun. Ḳulunuz urdunuz. Ḳulı ṭurdı. Ḳulunı urdum. Ḳulları ṭurdular. Sençernin ḳulları ṭurmışlardur. Sençerlernin ḳulları ṭurmışlardur.*

2.4.6. Tevabi' (Sıfat)

Sonraki bölüm tabiiler (na't, sıfat)[42] hakkındadır. Burada sıfat tamlamalarında sıfatın başta olduğu, sıfatın sayısı verildiğinde ismin (mevsufun) çokluk eki almadığı, isimlerin çokluk eki almasıyla sıfatlarda çokluk ekine ihtiyaç duyulmadığı, ismi düşmüş sıfat tamlamalarında veya sıfatların haber olarak gelmesi durumunda, sıfatların da çokluk eki alabildiği, farklı biçimlerdeki (mecrur, zarf, isim cümlesi, fiil cümlesi, şart, işaret adı, mevsul, muzaf) kelimelerin sıfat olabildiği, şartlı bağlama yapılarında sıfatın sonda öteki durumların aksine Arapçadaki gibi sonra yer aldığı, zamirlerin ne sıfat olduğu ne de nitelendiği örnekler eşliğinde sırayla izah edilmiştir. Örnek cümleler şu şekildedir:

Müfret sıfat örneği: *Kördüm bir uşlu er*. [*Kördüm*] *bir ṭurmış er*.

Tesniyeye örnek: *İki uşlu er kördüm. İki ṭurmuş er kördüm*.

İsmin çokluk biçiminde oluşuyla sıfatın eksik geldiğine örnek: *Uşlu erenler* [*kördüm*] (Cümle tahlil edilmiştir.).

İsmi düşen isim tamlamasına örnek: *Uşlular kördüm. Anlar eren uşlulardur*.

İsmin çokluk biçiminde sıratın yalın olduğu duruma örnek: *Ṭurmış erenler kördüm*.

Haber biçimindeki sıfata örnek: *Kişiler ṭurmışlar*.

Mecrur kelimenin sıfat olduğu duruma örnek: *Kirdim bir er ḳaṭınġa türkten* ("*ḳaṭınġa*" kelimesi tahlil edilmiştir).

Zarfın sıfat olduğu duruma örnek: *Kirdim bir er ḳaṭınġa. Kirdim bey ḳaṭınġa./Kirdim beyge*.

Fiil cümlesinin sıfat olduğu duruma örnek: *Ṭurdı bir er kim sevdüm anı. Ṭurdı bir er kim sever men anı*.

İsim cümlesinin sıfat olduğu duruma örnek: *Ṭurdı bir er kim aṭası kétmiştür*.

Şart cümlesinin sıfat olduğu duruma örnek: *Ṭurdı bir er kim körersen sevgesen*.

Müştak veya gayrı müştak ismin sıfat olduğu duruma örnek: *Cömert, bilge, bitikçi Sençerni kördüm*.

İşaret adının sıfat olduğu duruma örnek: *Kördüm Sençerni oşbu. Oşbu Sençerni kördüm*.

Mevsulün (bağlama edatı) sıfat olduğu duruma örnek: *Kördüm Sençerni ol kim ṭurdu. Kördüm Sençerni kelkenni. Kördüm Sençerni evdeki. (Sencer sıfat tamlamasını ismidir.)/ Kördüm kelkenni Sençerni. Kördüm evdeki Sençerni. (Sencer Bedeldir.)*

Muzafın sıfat olduğu duruma örnek: *Kördüm ḳulun Sençerni. Sunḳur ḳulunı Sençerni kördüm. Sençerni Sunḳur ḳulunı kördüm. Kördüm oşbu bilgeni*. [*Kördüm*] *oşbunı bilgeni* (*bilgeni* bedeldir).

Mevsulün sıfatlanmasına örnek: *Kördüm kelkenni cömertni. Kördüm*

---

[42] Sıfat (na't), kendisinden önceki bir kelimenin veya kendisiyle ilgisi bulunan kelimenin manasını tamamlamak için getirilen tâbi.

cömertni kelkenni. *Kördüm kelkenni oşbunı* (mevsulün sıfatı işaret adıdır.).

Muzaf olan ismin sıfatlandığı duruma örnek: *Sencer ḳulunı Sunḳur ḳarandaşı kördüm*.

Sunḳur ḳarandaşı Sencer ḳulunı kördüm.

2.4.7. Atıf (bağlama unsurları).

Burada müellif, Türkçede, Arapçadaki "ve" bağlacının olmadığını; Türklerin baplamak istedikleri ögeleri ardı sıra saymak suretiyle bu maksatlarını yerine getirdiklerini vurgulamıştır: *Sencer Sunḳur ṭurdılar*. / *Ṭurdılar Sencer Sunḳur*.

Daha sonra Türkçede bağlama unsuru olarak kullanılan öteki ögeleri, örnekler eşliğinde ve Arapçadaki karşılıklarıyla, sırasıyla tanıtmıştır. Bu ögeler şunlardır:

Arapçada "*fa (فَ)*" ve "*tumma (ثُمَّ)*" karşılığı olan andan: *Sencer ṭurdı andan Sunḳur*. *Men ṭurdum andan sen*. *Sen ṭurdun andan men*. *Sen ṭurdun andan Sencer*.

Arapçada "*de, bile, dahi (أيضاً)*"nin tam tarşılığı "*ḥattā (حَتَّى)*" yerine de kullanılabilen takı: *Kişiler ṭurmışlardur Sencer takı ṭurmışdur*.

Arapçada "*av (أَوْ)*" ve "*am (أَمْ)*" karşılığı olan ya/veya: *Sencer ṭurdı ya Sunḳur ṭurdı*. *Sencer mü ṭurdı ya Sunḳur*.

Arapçada "*am (أَمْ)*" karşılığı olan yoksa: *Sencer mü ṭurdı yoḳsa Sunḳur* ("*yoḳsa*" tahlil edilmiş türevi (*yoḳlu*) verilerek "*sa*" eki tanıtılmıştır.).

Arapçada "*lā (لَا)*" nın bağlaç karşılığı yoktur. Aynı maksat eksik gerçekleştirilir: *Sencer ṭurdı Sunḳur ṭurmadı*.

Arapçada "*bal (بَلْ)*" karşılığı olan yok: *Sencer ṭurdı yoḳ Sunḳur ṭurdı*.

Arapçada "*lākin (لَكِنْ)*" karşılığı olan evet: *Sencer ṭurmadı evet Sunḳur ṭurdı*.

Arapçada "*immā ... va immā ... (إِمَّا...وَإِمَّا)*" karşılığı olan ve "*av (أَوْ)=ya/veya*" der gibi kullanılan ya...ya...: *Ya Sencer ṭurdı ya Sunḳur ṭurdı*.

Arapçada iki ismi birleştirme ve "*ḥattā (حَتَّى)*" yerine kullanılan takı: *Men ṭurdum sen takı turdun*. *Men ṭurdum Sencer takı ṭurdı*. *Sencer ṭurdı sen takı ṭurdın*.

Arapçada "*ḥattā (حَتَّى)*" karşılığı olan dağınça/dağın, -degince/degin: *Balıḳnı yédüm başınġa daḳınça* (Ekin tahlili yapılmıştır.). [*Balıḳnı yédüm başınġa daḳın*.]. (Açıklamanın devamında ekin fiile eklenen biçimine de örnek verilmiştir: *Ṭur munda men kelkince*. *Ṭurdun sen men kelkinçe*.)

2.4.8. Te'kit (kuvvetlendirme).

Sonraki konu te'kid (vurgulu ifade) hakkındadır. Burada müellif, tekidin ikiye ayrıldığından, (Maddi tekid, ifadelerin tekrarı yoluyla yapılırken manevi tekid ifadenin mastarının kullanılmasıyla veya özel tekid ifadeleriyle gerçekleştirilir.), tekid ifadelerinin tekrarı durumunda ekleriyle birlikte tekrar ettiğinden, nekranın (belirsiz adın) gerek belirtme hâli alan gerk almayan şekilde tekidinin mümkün olduğundan, tekidin Arapçadaki gibi müekkedden sonra geldiğinden bahsetmiş ve tekid türlerini teker teker açıklayarak bunlara örnekler vermiştir. Örnekler şu şekildedir:

İsimlerin tekrarıyla yapılan tekide örnek: *Sencer Sencer ṭurdı*. *Evde evde ṭurdum* (Ekleriyle birlikte tekrar edilmiştir.).

Fiillerin tekrarıyla yapılan tekide örnek: *Sencer ṭurdı ṭurdı*.

Harflerin tekrarıyla yapılan tekide örnek: *Evet evet*.

Cümlenin tekrarıyla yapılan tekide örnek: *Sençer ṭurdı Sencer ṭurdı*.

Mastar ile yapılan tekide örnek: *Ṭurdum ṭurmaḳ*. *Yédüm yémek*.

"*bile*" ve "*özi bile*" ifadeleriyle yapılan tekide örnek: *Sencer ṭurdı özi*. [*Sencer ṭurdı*] *özi bile*. Bu örnek Arapçadaki "*bi-nafsihī" (*بِنَفْسِهِ*)*" ifadesiyle aynıdır; ancak Arapçada bu ifadenin eş anlamlısı olan "*bi-'aynihī" (*بِعَيْنِهِ*)* ifadesinin Türkçede karşılığı yoktur; dolayısıyla "*Sencer ṭurdı közi*. [*Sencer ṭurdı*] *közi bile*." denmez.

"*barça*", "*ḳamuġ*" ifadeleriyle yapılan tekide örnek: *Kişiler ṭurdılar barçalar*. [*Kişiler ṭurdılar*] *barçalaru*. [*Kişiler ṭurdılar*] *ḳamuġlar*. [*Kişiler ṭurdılar*] *ḳamuġları*. *Bu altun barçası alandı*.

Tekid edilen nekranın ek alması mümkün olan ve olmayan biçimlerine örnek: *Yédüm bir etmekni barçasını*. / *Yédüm bir etmek barçasını*. *Ṭurdı bir er özi*. *Ṭurdı bir er özi bile*.

2.4.9. Bedel[43].

Burada üç türü (bütüne karşılık gelen, parçaya karşılık gelen, özelliğe, vasfa karşılık gelen) olan bedelden, bedelin Türkçedeki karşılıklarından, örnekler eşliğinde, bahsedilmiş ve son biçime ancak kıyas yoluyla örnek verilebildiği; Türklerden duyduğu cümle yapılarının bedelin kuralları dışında kaldığından bu bedel türünün tetkike muhtaç olduğu vurgulanmıştır. Örnekler şu şekildedir:

Bütüne tâbi olan, karşılık gelen bedele örnek: *Ṭurdı Sencer ḳarındaşın*.

Parçaya tâbi olan, karşılık gelen bedele örnek: *Yédüm bir etmek bıçuḳnı*. [*Yédüm bir etmek*] *yarusunı*. ("*yarusunı*" ifadesi tahlil edilmiştir.).

Özelliğe, vasfa tâbi olan, karşılık gelen bedele örnek: *Sevindürdi meni Sencer urmaḳı*. [*Sevindürdi meni Sencer*] *bilmeḳı*. İşitilen ve kıyas kurallarına uymayan örnekler: *Sevindüm Sençerdin urmaḳıdan*. *Sevindüm Sencer urmaḳıdan*.

2.4.10. Şart.

Burada müellif, Arapçanın şart eklerine (مَهْمَا إِنْ، لَوْلَا، لَوْ، لَمَّا، كُلَّمَا،) karşılık gelen Türkçedeki şart eklerini örnekler eşliğinde sırasıyla tanıtmıştır. Verdiği bilgilere göre "-sa" şart ekinin, Arapçada iki ayrı eke (gelecek için "*in"* (إِنْ); geçmiş için "*lav"* (لَوْ)) karşılık gelecek şekilde, gelecek ve geçmiş zaman için) kullanılabildiğini, şart cümlesinin temel cümle (şarf unsuru) ile her zaman birleşik olacağını, şart ekinin ancak fiilin emir biçimine (kök biçime) eklenebileceğini; şartın cevabının (cevap unsurunun) da ancak gelecek zaman biçiminde olabileceğini (her zaman biçim olarak olmasa da anlam olarak), olumsuzluk ekinin şart ekinden önce geleceğini, "-ġıl/-gil" ekinin hem emir hem nehiy (yasaklama) için kullanıldığını, Arapça'daki "lav (لَوْ)"in karşılığının Türkçede mıssa<mış+sa olduğunu örnekler eşliğinde anlatmıştır. Verilen örnekler şu şekildedir:

"-sa" şart ekinin, gelecek zaman için Arapçadaki "*in* (إِنْ)" karşılığında kullanıldığı cümle örneği: *Sencer ṭursa Sunḳur ṭurġay*. *Sunḳur ṭurġay Sencer ṭursa*. *Ṭurmasa Sunḳur* [*Sencer ṭurġay*]. *Ṭursam urġaymen*. *Ṭursan urġaysen*. *Sencer de ṭurdı ise Sunḳur ṭurmışdur* ("ise" tahlil edimiş ve "-i"nin geçmiş zaman bildirdiği; ancak yardımcı cümlenin (cevab-ı şart) isim cümlesi olduğu durumda böyle olduğu

---

[43] Bedel: Kendisiyle metbûu arasında bir vasıta bulunmaksızın hükmü kastedilen tâbi. Msl. عَدَلَ الخَلِيفَةُ عُمَرُ (Halife Ömer âdildir.). Bu Cumlede "عُمَرُ" kelimesi bedeldir. (Uzun, 2012, s. 6.).

belirtilmiştir.). *Sencer ṭursa Sunḳur ṭurmaġay* (olumsuz). *Sencer kelse urġıl anı* (emir). / *Sencer kelse ur anı* (emir). *Kelse urmaġıl anı*. [*Kelse*] *urma anı*. *Ṭursan ṭurġamen*. *Ṭursam ṭurġasen*. *Ṭursanız ṭurġabiz*.

Arapçaca sadece ismin; Türkçede ise hem isim hem de şart ekinin kullanıldığına örnek: *Kimni ursan urġamen*.

"-sa" şart ekinin geçmiş zaman için Arapçadaki "*lav* (لَوْ)" karşılığında kullanıldığı cümle örnekleri: *Sencer ṭurmışmıssa Sunḳur ṭurmışdı* (Cümle tahlil edilmiştir.). *Sencer urmışmıssa Sunḳur urmışıdı*. *Ṭrmışmıssa idin ṭurmışdım*. *Ṭurmışmıssa idim ṭurmış idin*.

"*kullamā* (كُلَّمَا)" karşılığı olacak şekilde kurulan cümle örnekleri: *Teyme keldükünçe aġırlaġamen seni* (Cümle tahlil edilmiş ve başka zamirlerle kurulu da örneklendirilmiştir). [*Teyme*] *keldükümçe* [*aġırlaġamen seni*]. [*Teyme*] *keldüklerinçe* [*aġırlaġamen seni*]. [*Teyme*] *keldükçe* [*aġırlaġamen seni*]. [*Teyme*] *keldükümüzçe* [*aġırlaġamen seni*].

"*lammā* (لَمَّا)" karşılığı olacak şekilde kurulan cümle örnekleri: *Sencer ṭurıçaḳ Sunḳur ṭurdı*. *Men ṭurıçaḳ Sencer ṭurdı*. *Sencer ṭurıçaḳ ṭurṭum*. *Sencer ṭurıçaḳ ṭurṭuḳ*. / *Sencer ṭurıçaḳ biz ṭurṭuḳ*. *Anlar ṭurıçaḳ ṭurṭuḳ*. *Ol ṭurıçaḳ ṭurduḳ*.

"*iḏa* (إِذَا)" karşılığı olacak şekilde kurulan cümle örnekleri: *Ḳuyaş baṭġanda kelkemen* (Cümle tahlil edilmiştir.). *Ḳuyaş çıḳṭığında kelkemen*.

"*lavlā* (لَوْلَا)" karşılığı olacak şekilde kurulan cümle örnekleri: *Sencer degülmisse Sunḳur ṭurmışdı*. *Men degülmissem Sencer ṭurmışdı*. / *Men degülmisse idim Sencer ṭurmışdı*. *Biz degülmisse-yidük Sencer ṭurmışıdı*. *Sen degülmisse-yidün* [*Sencer ṭurmışıdı*]. *Biz degülmisse-yidük* [*Sencer ṭurmışıdı*]. *Ol degülmisse-yidi* [*Sencer ṭurmışıdı*]. *Anlar degülmisse idiler* [*Sencer ṭurmışıdı*].

2.4.11. Hikâye (hikaye ve rivayet sözü).

Burada başkasının sözünü aktarmak için kullanılan ifadeler (Kıpçakça *ayıt-*; Türkmence *dé-*) ve bunların farklı zamanlardaki biçimlerinden (geçmiş zaman: *ayıttı*/*dédi*, gelecek zaman: *aydur* < *ayıt-tur*, geniş/şimdiki zaman.: *dér*) kısace bahsedilmiştir. Cümle örnekleri şunlardır: *Sencer ayıttı*/*dédi Sunḳur ṭurmış*. [*Sencer*] *aydur* [*Sunḳur ṭurmış*]. *Ne dédi*? [*Ne*] *dér*?

2.5. Harfler (edat, partikel, kategori).

Eser içinde dağınık hâlde verilen ve Arapça dil öğretimimde "harf" olarak sınıflandırılan yapılar bu bölümde düzenli bir biçimde sunulmuştur. Görevine göre Türkçe harfler Arapça karşılıklarıyla verilmiş; cümle örnekleri vermeye (eser içinde verildiğinden olsa gerek) gerek görülmemiştir. Harf olarak belirlenen kelime türleri şunlardır:

evet:	cevap ve tasdik sözüdür.
yoḳ:	ret ve inkar bildiren sözdür.
-mA:	olumsuzluk edatıdır.
-mA:	yasaklama, olumsuz emir ekidir.
-mU, *mI*:	soru edatıdır.
sUn, *yIm*, *lUm*:	emir ekidir.
+dAn, *dA*, *+ġa*, *+gA*, *+nIn*, *birle*, *bile*:	izafet (tamlama) unsurlarıdır.

andan, *ya*:	atıf (bağlama) unsurlarıdır.
maḳar:	istisna edatıdır.
oş:	dikkat çekme, uyarma sözüdür.
sA:	şart ekidir.
gIm:	amaç ve mastar edatıdır.
keşke:	temenni sözüdür.

Ebû Hayyân, *Kİ*'yi olgunluk çağı denilebilecek bir yaşta (56 yaşında) tamamlamıştır. Kendisi bu eseri köklü bir geleneğe dayanarak oluşturmuştur. Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 686) tarafından kurulduğu kabul edilen bu gelenek Ebû Hayyân'dan önce yüzyıllar içerisinde gelişmiş ve Kûfe, Basra, Bağdat, Endülüs gibi meşhur ekollere ayrılmıştı. Ebû Hayyân'ın Basra ekolünün temsilcisi olduğu kabul edilse de o, öteki ekollerden bazı görüşlerin doğruluğunu da kabul edip dil bilimi alanında kendince bir yol izlediği görülmektedir. İşte *Kİ*'nin dil bilgisi bölümünde izlenen usul, Ebû Hayyân'ın Arap dilciliğinin köklü geleneğinin bir yansıması olan usuldür. Onun, Arap dili alanında yazdığı en muteber eseri olarak kabul edilen (Tekin, 2019: 45) *İrtişâfu'd- Darab min Lisâni'l-Arab* adlı eseri incelendiğinde işlenen konuların ve bu konuların sıralanışının Kİ ile büyük ölçüde benzer olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Ebû Hayyân'ın dil bilgisi bölümünde izlediği yol şu şekilde özetlenebilir:

Dil bilgisi konularını iki ana bölümde işlemiştir: 1. sarf (kelime çekimi), 2. nahiv (kelime grupları ve cümle). Sarf ilmi, Ebû Hayyân'a göre bir kelimenin başka bir kelimeyle ilişkili olmadığı durumu inceler; nahiv ise kelime grubu veya cümle yapıları içerisinde kelimelerin başka kelimelerle ilişkili olduğu durumları inceler.

Ebû Hayyân, cümle yapılarının kelimeye, kelimenin ise seslere dayandığını vurgulayarak sarf konusuna Türkçenin seslerini tanıtarak başlamıştır. Burada, Türkçede /b/ ile beraber /p/nin, /c/ ile beraber /ç/'nin /k/ ile beraber /g/nin, /n/ ile beraber /ŋ/ nin bulunduğu bilgisi verilmiş ve Türkçe öğrenmek için de Türkçe olanı tanımak için de bu seslerin bilinmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Ebû Hayyân'ın dil öğretim yaklaşımının ses temelli ve parçadan bütüne olduğu söylenebilir.

Üçüncü adımda Ebû Hayyân, Türkçenin kelime biçimlerini tanıtmıştır. Burada Türkçenin ek, kök ve hece yapısı değil vezin kalıplarına dayalı ahenk usulü üzerinden kelimeler tasnif edilmiştir. Bu yolla Türkçenin gerek isim gerek fiil gerekse harf (edat) türünden vezin esaslı bütün biçimleri derlenen sözcük hazinesi göz önünde bulundurularak belirlenmiş ve bunlara örnekler verilmiştir. Önce isim ve (az sayıda) edat; daha sonra da fiil örnekleri, kök ve gövde biçimleriyle uygun oldukları vezne göre sıralanmıştır. Fiil kök ve gövdelerinin emir biçiminden seçilmiş olması dikkat çekicidir; zira bu yolla Ebû Hayyân, Türkçe fiillerin kök ve gövde biçimlerinin emir esaslı oluşuyla ilgili fikrini de yansıtmıştır. Bu kısımda verilen vezinlere ait örnekler mesmû' (Türkçe konuşanlardan işitilerek kayde geçirilen) örneklerdir; kıyasî örnekler verilmemiş ve kıyasi kelimeler üzerine vezinler oluşturulmamıştır. Vezin esaslı kelime tasnifinde "yu-", "ı-" gibi fiillerin tek harfli vezinlere dahil edilmesi ve ünlü ile başlayan *arı* (fa'i), *örü* (fu'u) gibi isimlerin ve *ögret-* (fu'lal), *ayanla-* (fa'alla) gibi fiillerin de vezne dahil edilmesi dikkat çekicidir.

Ebû Hayyân'ın, vezin temelli olarak kelimelerin biçimlerini belirledikten sonra, onların cümle içerisinde bulunabilecekleri bütün durumları belirlemeğe yöneldiği görülmektedir. Bunu, kelime türlerinden isim ve fiiller esaslı olarak incelemiş, önce isimlerin sonra da fiillerin Türkçede aldığı şekilleri birer birer tespit

etmiştir. Burada, isme gelen yapım ekleri yoluyla türetilen bazı biçimlerle (küçütme ekler: +çık/+[çik]+çuk/+çük; +çuḳas/+[çüges]- +çuġas/[çüges]; meslek, nisbet adı yapan ekler: +çı/+çi; +lı/+li, +lu/lü, luġ/lüg; üstünlük derecesi yapan ek: +raḳ/+rek; tahsis eki: +lıḳ/+lik/+luḳ/lük) fiile gelen ekler ekler yoluyla türetilen bazı biçimler (-sıfat fiil: taçı/-[teçi]/-daçı/-deçi; -mış/-miş, -ıçı/-içi/-uçu/-üçü; abartılı sıfat fiil eki: *aġan/-eken, -ḳan/-ken -ġan/-gen;* -aç/-eç; nesne (ism-i mef'ul) eki: -(l/n-) taçı/-(l/n-)[teçi]/-(l/n-)daçı/-(l/n-)deçi; -(l/n-)mış/-(l/n-)miş; -uḳ/-ük; mastar eki: -maḳ/-mek; maklıḳ/meklik; -m; -ş isimden mastar eki: +lıḳ/+lik/+luḳ/lük; yer adı yapan ek: -çaḳ/-çek; alet adı yapan ek: -ḳ/-k; -ġu/-gü, -ḳu/-kü; heyet: -ş) başlığa dahil edilmiştir. Çekim eki almış biçimlerden de yalnızca çokluk eki (+lar/+ler) almış biçimler bu başlık altında yer almıştır. Fiillerle ilgili başlıkta ise fiillere gelen bazı yapım ekleri (geçişlilik eki: -DUr, -t); dönüşlülük eki: -l; -n; edinme eki: -n; işteşlik eki: -ş) ile çekim eklerinden geçmiş zaman (–dI) ve geniş zaman (-r) eki bu başlık altında verilmiştir. harf-i nakil ve ta'diye (geçişlilik eki, transitive –DUr, - t), harf-i mütavaat (dönüşlülük eki: -l, -n), harf-i ittihaz (edinme eki: -n), harf-i müşareket (işteşlik eki: -ş), harf-i müzaraat (geniş zaman eki: -r) ve harf-i mazi (geçmiş zaman eki: –dI)

Ebu Hayyân, kelime türetmeyi ses temelli olarak değerlendirmiş "ziyade" başlığı altında kök veya gövde biçimden türeyen veya çekimlenen bütün yapıları "kök ve gövde biçime ses (ünsüz) eklenmesi (ziyade)" temelinde ele almıştır. Böylece ekler değil de sesler (ünsüzler) temelinde bir sıralama yapılmış bu da Türkçenin birden fazla ünsüz barındıran bazı eklerinin bu sıralamada birden fazla başlık altında değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bahis ses olaylarını kapsadığından türeme, değişme, düşme, ikizleşme gibi konular da bu başlık altında incelenmiştir.

Kelimelerin başka kelimelerle ilişkili olduğu durumlar ikinci temel bölümü oluşturur. Burada Ebû Hayyân söz dizimi ile ilgili temel çerçeveyi belirlemiş, eserin devamında gelen konu başlıklarını bu çerçeveye göre sıralamıştır. Ele alınan ilk konu nekre ve marife (zamir, özel isim, gösterme zamirleri, sıfat fiil, tamlama) çerçevesi içinde cümle yapılarında görev alan isim yapıları ile üç biçim (emir, geçmiş zaman ve geniş zaman) çerçevesinde fiiller konusudur. Daha sonra sırasıyla yukarıda bahsedilen isim cümlesi yapıları ile fiil cümlesi yapıları ele alınmıştır. Ebû Hayyân burada, Arapça için kurulan nahiv sistemini Türkçeye adapte etmiş, Türkçenin isim ve fiil cümlesi esasında belirlediği yapı özelliklerine ait kuralları cümle örnekleri eşliğinde tespit etmiştir.

Ebû Hayyân örnek olarak kullandığı kelime ve cümleler için nahiv delillerinden (semâ', icma ve kıyas, istishâbu'l-hâl) *Kİ*'de en fazla "sema'" deliline (güvenilir kaynaklardan işitme yoluyla elde edilen delil) vurgu yapmıştır. *Ebû Hayyân'ın öteki eselerine bakıldığında da nahiv delilleri içinde semâ'a daha çok önem verdiği görülmektedir. Özellikle bir nahiv kuralı kıyasa uygun olsa bile hakkında bir nakil varit olmamışsa o kural Ebû Hayyân'a göre geçersizdir* (TEKİN, 2019: 64).

Ebû Hayyân, eserinin dil bilgisi bölümünde, klasik dil eğitiminin bir parçası olan ve sonradan daha çok "emsile" adıyla meşhur olan Türkçenin fiil çekimleri konusuna özellikle girmediğini vurgulamıştır. Fiillerin üç biçim (emir, geçmiş zaman ve geniş zaman) çerçevesinde anlatıldığı bölümde bundan dolayı örnekleri sınırlı tutumuş okuyucuyu ayrıntılı bilgi için bu alanda özel olarak yazdığı eseri olan *Kitābu'l Af'āl (*كِتَابُ الأَفْعَال*)*'e yönlendirmiştir.

Müellif işlediği konuları mutlaka örnekler çerçevesinde işlemiş, anlatımını derli toplu ve kısa tutmuş, cümlelerini anlaşılır bir üslupla kurmuştur. Kendisi Türk dilinin "standart" şeklinin doğru telâffuz ve imlâ kullanımı üzerinde durarak, gramatikal öğelerle ilgili hükümleri vermek suretiyle Türk dilindeki "fasih" ve "caiz" şekilleri kurallara bağlamıştır. Denebilir ki Ebü Hayyân döneminin ve alanının geçerli standart Türkçe yapısını ortaya koymuştur. (ÖZYETGİN, 2001, s. 43) Aşağıda Kİ'te çerçevesi çizilen şekil ve ses yapılarıyla ilgili özellikler verilmiştir:

Sözcük türetme morfolojisi

İsimden isim türeten ekler

+AK:	*başaḳ*
+An:	*eren*, *og̱lan*, *oranla-*
+Ar:	*birer*, *üçer*, *yigirmibirer*
+Aş:	*oynaş*
+çA:	*barça*, *neçe*, *ança*
+çAK:	*kabarçak*, *sapçak*, *kökçek*
+çI:	*aşçı, ebçi, kulunçı*
+çIK/+çUK:	*yançuk, kılçık, *könçük*
+çUKAs:	*kulçukas, atçukas, yaçugas*
+GU:	*eyegü, e<u>d</u>gü, eygü*
+dAş:	*evdeş, ḳarındaş, yerdeş, ḳocadaş*
+dUK:	*burunduḳ*
+dUrUK:	*burunduruḳ, közündürük, kömüldürük*
+dUz:	*kündüz*
+(U)K:	*uruḳ, ortaḳ, düdük, ḳaraḳ,*
+KA:	*kaşga, çumgalak, özge, çekürge, keneşke, *arka*
+KArU:	*yokaru, ilgerü,*
+kine:	*kinkine*
+lA:	*bile, birle, borla*[44]
+lAK:	*çomġalaḳ, oġlaḳ, ṭaşlaḳ, çemlek*
+lAyIn:	*arslanleyin*
+lI/+lU, lUġ:	*ḳaburçaḳlı, saḳallı, meŋli, yüzli, yüzlü, sürmelü, malluġ, Rumluġ, Şamluġ,*

[44] KARAMANLIOĞLU: 1994, s.28.

+lIK/+lUK:	*çınlıḳ, saġlık , kezlik, isilik, oṭluḳ , tünlük, küllük*
+(I/U)n:	*uzun, yarḳın, arḳun, teyirmen, boyun*
+(I)nçI:	*ilkinçi, ikinci, üçünci,*
+nDU/+nDI:	*ikindi,*
+ra:	*soŋra*
+rAK:	*bériçirek, bilgerek, yégrek,*
+sIK:	*taŋsıḳ*[45]
+sIz/+sUz:	*atsız, ansız, tilsiz, közsüz,*
+sul:	*yoḳ+sul*
+(I)şın[46]:	*sarışın*
+tA:	*duşta, érte,*
+(I/U)z:	*meniz (?),*

Fiilden isim türeten ekler.

-A:	*yaka*[47]*, yaŋa*[48]*,*
-Aç:	*küleç, otraç (?)*
-AGAn:	*uraġan, baraġan,*
-AK:	*aşaġa, boġaġ, bıçaḳ, turaḳ, beltek, sürçek, şişek*
-Am:	*tutam*
-An:	*yelken*
-AsI:	*keyesi*
-Az:	*bogaz*[49]*, semiz*[50]
-ç, -nç:	*tınç, küvenç*
-çAK:	*salınçak, emçek*
-çı/-IçI/-UçU:	*kesiçi, dokıçı*
-DAçI:	*turtaçı, urdaçı, öldeçi*
-dU:	*karaldu (?)*
-G:	*ø sıġza* [< *sıġza-ġ*], *ṭarı* [< *ṭar+ı-ġ*], *yiti* [< *yiti-g*],

45 KARAMANLIOĞLU: 1994, s.33.
46 Kelimenin tahlili *sarıg+ışın* şeklinde bizzat Ebû Hayyân tarafından yapılmıştır.
47 KARAMANLIOĞLU: 1994, s.34.
48 KARAMANLIOĞLU: 1994, s.34.
49 bog-az (OTWF I: 326)
50 *sämiz* "fat" < **sämri-z (OTWF I: 323);*

	yama [< *yama-ġ*]
-GA:	*ışırġa, bilge, kışġa, ḳavurġa*
-GU/KU:	*sanku, takuk* [< *tak+ı-gu*], *çıŋragu, ötürgü, bilegü, kerkü, uyku* [<*udı-ku*]
-I:	*ayrı* [< *ayır/adır-ı*], *yakşı, çızlaştı*
-Im:	*yarım, düzüm, ḳuyumçı, tamzum,*
-Iş/-Uş:	*kargış, karış, éniş, miniş, olturuş, boluş, öpüş*
-(A)K:	*budaḳ, elek, ırgaḳ, yaylaḳ,*
-(I/U)K:	*açuḳ, delük, delik, bérişik, çalıḳ,*
-KAç/-KIç /-KUç:	*kısgaç, olturkaç, tepkiç, agıngaç, olturgaç, olturkaç*
-KAK:	*bèzgek, ısırga* [< *ısır-gak*], *tutga* [< *tut-gak*], *kıvraktur* [< *kıvır-gak+tur*]
-KAn:	*uyġan, baġırṣaġan, şıçġan, yaratġan, yüvrülgen, kömülgen, soluḳan, yeken* [< *yek-ken*]
-kUn/-kIn:	*sepkün, çalkın, taşkun*
-mA:	*kavurma, kıyma, sürme*
-maç/:	*bulgamaç , tutmaç*[51]
-mAK:	*etmek , yarmak , basmak, kebermek; mastar: kelmek, barmak, korkmak*
-mUr: yaġmur	
-n, -In/-Un[52]:	*çıkın, çalkın, taşkun*
-(U)t:	*keçüt, binüt, ögüt, uyaṭ*[53]
-tük:	*sitük*
-U:	*busu, ṭoġru, ṭolu, örtü, örü*
-ul:	*urul*
-(U)z:	*ḳoḳuz, semüz*

İsimden fiil türeten ekler

+A-:	*adan- , büne-*
+AK/+IK/+UK-:	*alak- , kiçik- , birükdür*

---

51 Ebû Hayyân bu kelimenin tahlilini "...açlığı tutan (geri bırakan) anlamındadır; "ṭuṭma", tutma ve "aç" aç demektir; böylece cümle, isimleşmiştir (ikisi birlikte bir isim/birleşik adı oluşturmuştur)." Şeklinde yapmaktadır. Ebu Hayyân'ın bu tahlili bu ekin "aş" isminden kaynaklı olduğu ile ilgili de kıymetli bir izah durumundadır.

52 -Xn (tütün, gälin, äkin) (OTWF I: 300);

53 uya-t (OTWF I: 313)

+dA-:	*alda- , izde-*
+GAr-	*başar- (baş+ġar) ve çınḳar- (çın+ġar)*
+ı-:	*agrı-(< hagır+ı-), buda- (< but+ı-)*
+irke-:	*esirke*
+kı:	*toḳı-*
+KUr- , +KIr-:	*sümkür- , çaġır- aşḳur (aḳşur-)*
+l-:	*ucal- , yoşal- ,*
+lA-:	*bozla- , çatla, ṭarla-*
+lAn- [< +la-n-]:	*aşnulan- , çekelen- , bislen-*
+laş- [< +la-ş-]:	*bazlaş- , çızlaş-*
+lAt-:	*ıglat- , kızlat- , teriŋlet-*
+r/+Ar-:	*aġar- ~ aḳar- , keber- , yaşar- ,*
+rA-:	*kökre- çokra-*
+rAn-[< +rA-n-]:	*ögren-*
+SA-:	*suşa- (sub+sa > suv+sa-) küse-(ku+se-), baġırsa-, ersek*
+şa-:	*ıkşa-*
+U-	*beki- (< berk+ü), bayı- (< bay+u)*
+XrI-[54]:	*sekri-, semri-*

Fiilden fiil türeten ekler

-Ar-:	*aḳtar- , emder- , ayır- , egir-*
-at-:	*ḳaynat- , ḳıvrat-*
-d-:	*ṭoy-* [< *ṭō-d-*] *, kuy-* [*ku-d-*][55]
-dır-/-tir-:	*işittir- , kızdır-*
-gUz- , -güz-	*turguz- örgüz-*
-K-:	*kırk- , kalk- , sark- silk-*
-KIr- (<-gUr-):	*yatkır- , tirgir-*

[54] Kİ'te *sekri-* ve *semri-* fiillerinde *+Xrı-* tarzmdaki teşkil tespit edilmiştir. M. Erdal, *semri-* ve *sekri-* fiillerini *semiz* ve *sekiz* kelimeleriyle ilgilendirmekte ve sonu /z/ ile biten isimlere gelen +/l/- ile genişletilerek ancak rotasizm ve lamdaizm olayı ile *z > r* değişimi neticesinde ekin *+XrI-* şeklini aldığını belirtmektedir. (*KİF*: 132.)

[55] -d-, tek heceli kök fiillere gelerek kökün ifade ettiği anlamı kuvvetlendiren pekiştirme ekidir. Eski Türkçedeki *-d-* pekiştirme eki daha sonraki dönemlerde *-y-* şekline gelişmiştir. *KİF*: 134.

-p-	kırp- , sep-
-sUn/sIn-:	umsun-
-t-:	agrıt- , arıt- , bekit- , öğüt-
-tız-	altuz-
-tUr-/-dUr-:	agrıttur- , birükdür- , kezdür-
-Ur-:	artur- , basur- , emzür- , yogur- ,
-üt-:	ürküt-
-z-	körgüz-

Sıfat-fiiller

-DAçI:	*bardaçı, saġandaçı, keldeçi, ṭurṭaçı*
-mIş:	*turmış, inenmiş, ḳızarmış*
-dUK:	*ḳızarmaduḳyidi, doġmaduḳyidi*
-IçI:	*keliçi, barıçı, kesiçi*
-AGAn/-AKAn:	*baraġan, keleken, küleken*
-GAn/-KAn:	*yaratgan, keltürġan, körgen, solukın* [<*ṣolu-ḳan*], *yeken* [< *yek-ken*]

Zarf-fiiller:

-A:	*küle, kele, ṣora, ṭura*
-U/-(y)U:	*ṭuru, binü, kelü*
-p, -Up:	*külüp, ṣorup, ṭurup, eyerlep, sözlep, aġlap, çırlap*
-UbAn:	*ṭuruban, kelüben*
-medin:	*külmedin, eyerlemedin*
-mAyIn:	*eyerlemeyin, barmayın*
-ıçak:	*ṭurıçaḳ*
-GInçA:	kelgince, degince, daḳġınça
-dükçe:	dükçe
-ġanda:	baṭġanda

Mastar

-mAK:	*urmaḳ, kelmek*
-mAKlIK:	*barmaḳlıḳ, kelmeklik*
-m:	*barım, kelim*
-ş:	*keliş, baḳış*

Dönüşlülük fiil çatısı eki

-n- *ağın-, aldan-, bertin-*

Edilgenlik fiil çatısı eki

-l-: *açıl- , buzul- , şarşıl-*

İşteşlik fiil çatısı eki

-ş-: *akış- , biriş- , boluş- , tanış-*

Fiilde olumsuzluk

-mA: *kelmedi*, *turmadı*

Emir fiilde olumsuzluk

-mA: *kelme*, *barma*

Fiillerde Soru

Erkler:

mı / mU: *doğmış mıdur (tek örneği vardır), Sencer keldi mü?*

Soru Zarfları: *kayda, kanda, kaçan, karu, neçe, néte, néşe, neçük, nelük*

Belirsiz geçmiş zaman

mIş, -IptIr/-IptUr

Gerçek şart

-sA: *Sencer tursa Sunkur turgay*.

Gerçek olmayan şart

-mIssA: *Sencer turmışmıssa Sunkur turmışdı*

Temenni (dilek)

sA: *Keşke Sencer kelirmisse idi*.

Bağlama Unsurları

andan, takı, ya, yoksa, yok, evet, ya…ya…, dAKInçA

Bağlama unsurlarının yokluğuyla da ögeleri veya cümleleri birbirine bağlamak mümkündür. (*Sencer Sunkur turdular. Sencer turdı Sunkur turmadı*.)

İsim Çekimi

İyelik Ekleri

1. Teklik (müfret mütekellim)

+(I)m/+(U)m: *elim, katım, kulum, üstüm*

2. Teklik (müfret muhatap)[56]

+(I)n/+(U)n: *elin, ḳatın, ḳulun, kökün*

3. Teklik (müfret gaip)

+I/+U/+sI: *ardı, ḳatı, ḳulı, ḳulu, aṭası, yöresi, üstü*

1. Çokluk (cemi mütekellim)

+(ı)mız/+(u)muz: *ardımızda, kulumuz*

2. Teklik (müfret muhatap)[57]

+(u)nuz: *ḳulunuz*

3. Teklik (müfret gaip)

+lArI: ḳulları, keldüklerinçe

Durum Ekleri

İlgi Durumu

+nIŋ /+nUŋ/+Iŋ/+[Uŋ]: evdekinin ḳulu, balıḳnın barçası, bunun, bizin, sizin, anlarnın, anın

Belirtme Durumu

+nI /+n/+I: ḳulunı, erni, ṭonun, başı, özi

Yönelme Durumu

+GA/+a, [nA]: Sencerġa, yerge, uçmaḳḳa, yaŋa, dırmaḳa

Bununma Durumu

+DA: soŋda, yérde, duşta (/t/'li tek örnek)

Ayrılma Durumu

+DAn: anlardan, aṭdan, bizden, yérden, aṭṭan, Türkten (/t/li biçimlerin birer örneği vardır)

Araç Durumu

+lA: ṭaŋla, tünle

Eşitlik Durumu

+çA: ḳaraça, daḳınça, degınçe

---

[56] Zamir /ŋ/'si (+ŋ /+ ŋız) için de ilgi zamiri için (+ıŋ/+nıŋ) de hiçbir nüshada belirli bir işaret kullanılmamış, bunlar alalade "nun"la yazılmıştır. V nüshasında olumsuzluk ekinin anlatıldığı bölümde "seŋ" ifadesinde ve hafsiz izafet konusu içinde "kuluŋnı urdun" ifadesinde "nun" altına üç nokta konmuştur. Bu noktalar "nun"un nazallığını gösterse gerektir; ancak örnekler sınırlı olduğundan bu işaretlerin sonradan ilave olduğu da düşünülebilir.

[57] Zamir /ŋ/'si (+ŋ /+ ŋız) için de ilgi zamiri için (+ıŋ/+nıŋ) de hiçbir nüshada belirli bir işaret kullanılmamış, bunlar alalade "nun"la yazılmıştır. V nüshasında olumsuzluk ekinin anlatıldığı bölümde "seŋ" ifadesinde ve hafsiz izafet konusu içinde "kuluŋnı urdun" ifadesinde "nun" altına üç nokta konmuştur. Bu noktalar "nun"un nazallığını gösterse gerektir; ancak örnekler sınırlı olduğundan bu işaretlerin sonradan ilave olduğu düşünülebilir.

Yön Gösterme Durumu

+ra/+gArI: soŋra (tek örnek), ilgeri (tek örnek)

İsimlerde Soru

Erkler:

mı/mU: bey oġ mudur, Sencer mü, ḳız mı

Soru Sıfatları: ḳay, neçe, ḳaç

Soru Zamirleri: ne, kim, kimge, kimni, kimnin

Fiil Çekiminde Zaman ve Kişi

1. Kişi (Mütekellim)

Belirli geçmiş zaman

Teklik: -DIm/-DUm/-DI men/-DU men

Çokluk: -DUK/-DUKlAr /-DUK biz/miz /-DUK bizler/mizler

Geniş zaman

Teklik: -(A/U)r men/(AU)rUm (Trkm.)

Çokluk: -(A/U)r biz/miz/-(A/U)r bizler/mizler

Gelecek zaman

Teklik: GAy-men; GAmen

Çokluk: GAy-biz/miz/GAy-bizler/mizler/GA-vUz/A-vUz(Trkm.)

Emir kipi

Teklik: -GAyIm[58]

Çokluk: -GAlIm

2. Kişi (Muhatap)

Belirli geçmiş zaman

Teklik: -DIn/-DUn[59]

Çokluk: -DInIz/DUnUz

Geniş zaman

Teklik: -(A/U)r sen /(AU)rUm (Trkm.)

---

[58] Ebû Hayyân eserinin dil bilgisi bölümünün "harfler" bahsinde emir ekleri olarak vermiş ve birinci kişi için başka bir "fiiller" bahsinde şu izahı yapmıştır: "Emir müfret mütekellim için olduğunda "barġayım", "kelgeyim" denilmektedir. Müfret olmadığında "barġalım", "kelgelim" denilmektedir. Arapçada mütekellim için emir sigasının istimali pek nadir ise de Türk lisanında bilakis pek çoktur."

[59] Ekin düz biçimli örneği iki yerde geçmektedir ve /t/li biçimine rastlanmamıştır.

Çokluk: -(A/U)r siz/-(A/U)r sizler

Gelecek zaman

Teklik: GAy-sen/GAsen(Trkm.)

Çokluk: GAy-siz /GA-siz (Trkm.)

Emir kipi

Teklik: eksiz/-GIl/-GUl

Çokluk: -Un/-UnUz/-Un-siz

3. Kişi (Gaip)

Belirli geçmiş zaman

Teklik: -DI-ø /-DU-ø

Çokluk: -DI-lar/DU-lAr

Geniş zaman

Teklik: -(A/U)r-ø / -lA-(y)Ur-ø

Çokluk: -(A/U)r-lAr/-lA-(y)Ur-lAr

Gelecek zaman

Teklik: -GAy-ø / -GAø (Trkm.)/ -A-ø (Trkm.)

Çokluk: -GAy-lAr /GA-lAr (Trkm.)/-A-lAr (Trkm.)

Emir kipi

Teklik: -sUn-ø

Çokluk: -sUn-lAr

Muhatap (2. Şahıs)

	Teklik	Çokluk
Belirli geçmiş zaman	-iñ/-uñ	-ñız/-ñiz; -ñuz/-ñüz; -ñizler
Geniş zaman	-sen	-siz/-sizler
Gelecek zaman	-sen; (Trkm.) -sin	-siz/-sizler
Emir kipi	ø; -gıl/-gil; -gul/-gül	-uñ;-uñuz
Dilek-Şart kipi -ñ	-ñız/-ñiz	

Gayip (3. Şahıs)

	Teklik	Çokluk
Belirli geçmiş zaman	ø	-lar/-ler

Geniş zaman	ø	-lar/-ler r
Gelecek zaman	ø	-lar/-ler
Emir kipi	-sun/-sün	-sUnler
Dilek-Şart kipi	ø	-lar/-ler

Ses Değişmeleri[60]

Ünlü değişmesi:

Ebû Hayyân, *okşar* kelimesinin aslının /k/ ile olduğunu ve Türkçede fasih konuşamayan kimselerin /k/ harfini /h/'ya çevirdiğini söylemiştir.

-ü- > -e-:	bügel- (~ bükül-), tüzel- (~ tüzül-), kögerçin (~ kögürçin), sürçek (~ sürçük),
-ö-ü > -ö-e:	kötür (~ köter-)
-o-u > o-a:	boşa- (~ buşu-), boşan- (~ buşun-),
-ö-ü/ö > ö-e > e-e:	depele- (~ döpüle-),
-ö > e :	öl- (~ el-), çöz- (~ çes-), çök- (~ çek-), köm- (~ kem-)
-o- > -a-:	kopar- (~ kopur-),

Ünlü yuvarlaklaşması:

-ı- > -u:	*savul*-(~ *savıl*-), *unut*- (~ *unıt*-)
-i- > -ü-:	*kevül*- (~ *kevil*-), süpür- (~ *sepir*-),
-e- > -ü- :	*yümür*- (~ *yemür*-)

Ünlü incelmesi:

-ı- > -i-:	şiş- (~ *şış*-), did- (~ *dıd*-), biş- (~ *bış*-)
-u- > -ü-:	*yürü*- (~ *yorı*-)

Ünlü kalınlaşması:

-e- > -a-:	tamaşalan- (~ temaşa+la-n-), dakın (~ degin)

Ünlü daralması:

-e > é/i:	ét- (~ et-), ér- (~ er-), dé- (~ de-), yé- (~ ye-), yikir, (~ yekir-), yél- (~ yil).
-u- > -ı-, -a- > -ı-	bayı- (~ bayu-), yarı- (~ yaru-), yaşı- (~ yaşu-), yarı- (~ yaru-)
-ü- > -i-:	bit- (~ büt-), tiple- (~ tüple-),
-o- > -ı-:	ısmarla- (~ osparla-)
-ö- > -i-:	körün- (~ körin-)

Ünlü genişlemesi

a-ı > a-a:	balçakla- (~ balçık-)
a-u >a-a:	taşkara - (~ taşkaru),

Ünlü düşmesi

---

[60] Listenin oluşturulmasında büyük ölçüde M. ÖZYETGİN'in çalışmasından istifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: (ÖZYETGİN, 2001). Kİ'de olmayan biçimler parantez içerisinde verilmiştir. Kİ'de örneklenemeyen benzer biçimlerin önünde dalgalı çizgi (~); örneklenenlerin başında eğik çizgi (/) kullanılmıştır.

İç seste ünlü düşmesi:

-ı-> ø : sıkda- (~ sıgıt+a-), -

-i-> ø : kevşe- (~ kebiş+e-), -

-u-, -ü-> ø : oyna- (~ oyun+a-), ötrükle- (~ öt-(ü)r-ük+le-)

Son ses ünlü düşmesi:

-ı-> ø : *kur-* (~ *kurı-*), *kor-* (~ *korı-*)

Ünlü türemesi:

sürüt- (~ sürt-), ürük- (~ hürk-)

Ünlü uyumları

Damak uyumu (Kalmlık-incelik uyumu)

Kİ'de büyük ünlü uyumunun tam olduğu görülür.

Dudak uyumu (Düzlük-yuvarlaklık uyumu)

Düzlük uyumu:

a/e-> ı/i: açıl-, agrıt-, alın-

a/ı, e/i>u/ü: avun-, avut, akşur-

Yuvarlaklık uyumu:

o/ö, u/ü >u/ü, a/e: buyur-, köpür-, yükün, çömel-, boldur-, utan-

Ünsüz değişmeleri.

Tonlulaşma (Ötümlüleşme)

a) Kelime başında:

t- > d-: del- (~ tel-), dön- (~ tön-), düz- (~ tüz-)

k- > g-: *gizle-* (~ *kizle-*), *gördür-* (~ *kördür-*) *geber-* (~ *keber-*) *degül*, *geñeşge*, *geñeş*, *geñeç*, *güvenç*, *yég*, *yeg*, *yégirmi/égirmi*, *yügrük at*, *yigit*, *degül*, *evge, güven-, yügür-*

b) Kelime içinde

-p- > -b-: *kabar-* (~ *kapar-*), *kebe* (~ *kepe*)

-t- > -d-: *adan-* (~ *atan-*), *dit* (~ *tit*)

-ç > -c-: *ucal-* (~ *uçal-*), *ucuz* (~ (~ *ucuz*)

Tonsuzlaşma (Ötümsüzleşme)

Kelime içinde

-g- > - k-: *yatkır-* (< *yatgur-*), *sıgta-* (< *sıkda-*),

-z- > -s-: *toksan*(< *tokzan-*), *kel-mes-* (< *kel-mez*),

Sızıcılaşma

Kelime başında

ç > ş-:	keç/keş, ant iç/antış, seç-/şeş[61] -çagır- (< şagır-/şakır-), çapın- (< şabın-), çıgar- (< şıgar-)
b->y-:	bar-/var-, bér- (< vér-)

Kelime içinde ve sonunda

-ç->ş-:	*kıçkur-* (< *kışkır-*), *çüçkür-* (< *şüşkür-*), *sanç-* (< *şanş-*)
-k->g-:	a*k*ar-/*agar-*, *bozkuş-*/*bozguş-* (< *vér-*)
-k->h-:	*okşa-*/*o*h*şa-*, *mıkla-*/*mı*h*la-*[62]
-ş->s-: -	*mIssA* / *-mIş-sA: degülmisse/kelürmişse*
-ñ->g-:	*sangır* / *-sagır, sanga*/*saga, bañla* (< *magla-*), *añla* (< *agla-*)
-d->-y-:	*a*d*ak*/*azak, u*d*udı*/*uyudı, ayıl-* (< *haz*dıl-), *eyerle-* (< *e*d*erle-*)

Akıcılaşma

b- > m-:	min- (< bin-), mindür- (< mindür-), mindür- (< mindür-), *bañla* (< *magla-*), *bañ-* (< *man-*)

Ünsüz benzeşmeleri

-nl- > -ll-:	onlar/ollar

Ünsüz düşmesi

Kelime başında

b- > v- > ø :	ol- (< bol-)
y- > c- ø:	yala- (< cala-)

Kelime içinde ve sonunda

-r- > ø:	*kırp-* (< kıp-)
-l- > ø:	*oltur-* (< *otur-*/*otır-*)
-g-/-g- > ø:	*bula-*/*bulga-*, *kara-*/*karga-*, *emen-*/*emgen-*, *başar-* (< *başgar-*), *tola-* (< *tolga-*)
y- > ø :	*yip*/ip,yuva/ uya, *-ır* (< *yır*), yi-/i-, ırla- (< yırla-), yüli- (< üli-)

Ünsüz türemesi:

/y/ türemesi:	yüçele (<uça+la-), yuvala- (<uya+la-)

---

[61] Bu biçim iki yerden geçmektedir: Birincisi "şın" maddesinde "düğümü (meseleyi) çözmek" anlamındadır ve bütün nüshalarda vardır. İkinci biçim "seçti ayıkladı" anlamındaki"seçti" maddesidir ve yalnızca D nüshasında sonradan müdahale ile vardır. Sonradan yapılan müdahale ile /ç/'nin /ş/ olması gerektiği madde üstünde gösterilmiş, haşiyeye de ayrıca "şeşti" biçimi kaydedilmiştir.

[62] Ebû Hayyân bu ses değişmesinde Türkçeye uygun biçimin /ḳ/'lı olduğunu, /ḫ/'lı telaffuz etmenin yabancılık alameti olduğunu belirtmiştir.

/v/ türemesi (ø): oyna- (<vayna-), ur- (<vur-), uyal- (<vuyal-)

/ç/ türemesi: kıgır-/kıçkır-

Göçüşme :

tezgen- (< tegzin), üygenle- (< yügenle), seksen-(< sesken-), aksur-(< askur), arkun- (< akrun)

kitāb al-idrāk[1] li-lisān al-atrāk[2]

ḳul kullu ya‘malu ‘alā şākiletihi farabbukum a‘lamu bi-man huva ahdā sabīl[3]

[= *De ki: her biri kendi uyarına göre hareket ediyor o hâlde yolca en doğru olanın kim olduğunu daha ziyade rabbiniz bilir*.]

naṣrun mina’l-lāh[4] va fatḥun ḳarīb[5] va başşiri’l-mu’minīn[6]

[= *…Allah’tan nusret ve yakın bir fetih; mü’minleri müjdele*.]

bi-smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm[7]

rabbi a‘in yā karīm[8]

[= *ey kerim rabbim yardım et*]

[ḳāla şayḫu’l-imāmu’l-‘ālimu’l-‘āmilu’l-fāḍilu’n-naḥviyyu’l-mutḳinu’l-muḥaḳḳiḳu’l-ḳudva[9] aṯīru’d-dīn abū ḥayyān muḥammad bin yūsuf bin ‘alī bin yūsuf bin ḥayyān[10] al-andalusiyyu aş-şāfi‘iyyu nazīlu diyāri miṣra ḥarrasahā’llāhu va nafa‘a bihi āmīn[11]] al-ḥamduli-llāhi al-musabbaḥi bi-kulli lisān[12] al-munazzahu ‘an simāti'n-nuḳṣāni şāmilu al-maḫlūḳāti bi’l-fażli va'l-iḥsāni vāhibu'l-‘aḳli ‘ālam’l-insāna va'ṣ-ṣalā[13] ‘alā man ūtiya cāmi‘u'l-kalimi va't-tibyāni'l-mubta‘iṯu ilā'l-umami bi-ḫayri'l-adyāni'l-mufażżalu ‘alā sāiri'l-insāni va'l-malaki[14] va'l-cānni muḥammadu'l-hādiyy ilā sabīli’r-riḍvāni[15] va ‘alā ālihi al-tayyibīna ūli'l-hudā va'l-īmāni va'r-riżā ‘an ṣaḥbihi nāṣirī āli'l-ḥaḳḳi va ḳāmi‘ī ahli'ṭ-ṭuġyāni va ba‘d fainna żabṭa kulli lisān[16] yaḥṣilu bi-ma‘rifati ṯalāṯati aşyāi aḥdaha madlūlu mufradāti'l-kalimi va yusammā ‘ilmu'l-luġati, [𝕂: 2] va’ṯ ṯānī aḥkāmu tilka’l-mufradāti ḳabla’t-tarkībi va yusammā ‘ilmu't-taṣrīfi, va'ṯ-ṯāliṯi aḥkāmuhu ḥālatu't-tarkībi va yusammā ‘inda’l-mutakallimīna ‘alā’l-lisāni [𝔻: 2] al-‘arabiyyi ‘ilmu'n-naḥvi, va kuntu ḳad ṣannaftu[17] va laḫḫaṣtu fī ‘ulūmi lisāni'l-‘arabi kutub[18] kaṯīra[19] minhā “kitābu’t-taḳrībi” va “kitābu'l-mubdi‘i va'l-mavfūri va ġāyati’l-iḥsāni va’n-nukatu’l-ḥisāni”[20] va “kitābu’t-tadrībi” va ġayri ḏālika mina't-taṣānifi allatī tuṣannifu’l-asmā‘i va tuṣannifu'ṭ-ṭurūsi va'r-riḳā‘i, va'l-ġarażu fī haḏā'l-kitābi żabṭu cumla[21] min lisāni't-turki luġa[22] va taṣrīf[23] va naḥv[24] va ḳad żabaṭtu hāḏā'l-lisāni ḥarf[25] ḥarf[26] va rattabtu al-kalāmi fī'l-luġa[27] ‘alā ḥurūfi'l-mu‘cemi bi’l-lisāni’t-turkiyyi, fa-aḏkuru al-lafẓa[28] at-turkiyya[29] va utbi‘uhā bi-murādifihā mina'l-luġa[30]'l-‘arabiyya[31] ṯumma urdifuhu bi-‘ilmi't-taṣrīfi ṯumma bi-‘ilmi'n-naḥvi, fa-mā kāna fīhi min ‘ilmi'l-luġa[32], fa-ma'ḫūḏ[33] ‘an man aṯiḳu bihi fī bābi'n-naḳli valī fīhi’t-tartību

---

1 Kuran: 17/84; Kuran: 61/13; Bu giriş yalnızca V nüshasında vardır.
2 D’de: rabbi sahhil şeklindedir.
3 D’de: kala şayhu al-‘alāma[a] ḥucca[b]'l-‘arabi va'l-‘acemi lisāni'l-mutakallimīna ḳudva[c]'l-muḥaḳḳiḳīna.
4 D’de: ‘alī bin ḥayyān.
5 D’de: nafa‘a bihi āmīn raḥimahu'l-lāh.
6 Buraya kadarki sözler müstensihe aittir.
7 D’de: va’l-milel[a].
8 D’de: ilā sabīl[i] al-ṣavāb[a].
9 D’de: ṣana‘tu.
10 D’de: va’n-nukaṯ al-ḥanān.

[V:2r] al-ġarību va't-talḫīṣu'l-‘ u, va mā kāna [K: 3] fīhi min ‘ilmi't-taṣrīfi va min ‘ilmi'n-naḥvi fa huva min mā-lam ansic fīhi ‘alā minvāli, bal istaḫractuhu mina'l-ḳuvva[a] ilā'l-fi‘li bi-'t-taṭallubi va't-tis'āli[11], fa balaġtu bi-laṭīfi'l-idrāki ilā aḥsani murād[b], va ḥaṣaltu bi-kaṯra[c]'s-su'āli avfara maṭlab[d] va avfā murādi, va canaytu min-riyāżi hāḏā'l-lisāni [D: 3r] favā'id[e] alaḏ ḏa mina'l-caniyy[f] va istaḫractu min biḥāri ‘ulūmihi farā'idi hiya ġāya[g]'l-munā va adraktu bihi'l-amala min hāḏā'l-lisāni va ḥiztu fīhi ḳaṣabu sabḳi'r-rihāni, li-ḏālika sammaytu kitābī hāḏā «bi-kitābi'l-idrāki li-lisāni'l-atrāki[12]» va vaża‘tu ‘alāmata li-l-muraḳḳaḳi[13] /ḳ/ va li-'l-mufaḫḫami /ḫ/ va li-l-maşūbi /ş/ va li-l-manḳūli min lisāni'l-fursi /f/ va min lisāni't-turkmāni /t/, va mā vacadtahu fī kitābī haḏā mażbūṭ[m] va ra'ayta man yatakallamu bi-lisāni't-turki yuḫālifuhu fī ziyāde[n] ḥarf[o] av naḳṣihi av taġyīri ḥaraka[p] bi-ḥaraka[q] av taḥrīki musakkan[r] av taskīni muharrak[s] av ġayri ḏalika, fa li-ta'lam anna [K: 4] ḏalika minhu laḥn[t] fī haḏihi'l-luġa[u], iḏ ḳad tuġayyaru kaṯīr[v] minhā bi-haḏihi'l-bilādi'l-muḫāliṭa[w]'l-musta‘riba[x] va ġayrihim mina'l-‘ācimi, ḥaṣartu kitābī hāḏā[14] fī telāṯi cumali'l-cumlatu'l-‘ūlā fī'l-luġāti'l-cumlati't-tāniya[y] fī't-taṣrīfi'l-cumla[z]'t-tālite[aa] fī'n-naḥvi.

[= *Büyüğümüz öncerimiz, âlim, çalışkan, erdemli, öncü araştırmacı ve uzman dil alimi Hayyan oğlu, Yusuf oğlu, Ali oğlu, Yusuf oğlu Muhammed oğlu; Hayyan'ın babası Endülüslü, Şafî, Mısır -Allah Mısırı korusun ve onu Mısıra faydalı kılsın, amin- konuğu Esiruddin (şöyle) dedi: Övgüler; bütün eksik (kusurlu) özelliklerden münezzeh (uzak) olan, bütün dillerle tesbih edilen, ihsan (iyilik) ve fazlı (yüceliği) bütün yaratılmışları kuşatan (kaplayan), insan alemine aklı bağışlayan Allah'a; salat (selam, dua ve yardım), bütün söz ve açıklamaların verildiği; dinlerin en hayırlısıyla kavimlere gönderilmiş; meleklerden, cinlerden ve öteki insanlardan daha üstün kılınmış; cennetin (kabul ve rıza) yoluna sevkeden (kılavuzlayan) Muhammed'e, iman ve doğru yol sahibi güzel (iyi) ailesine, arkadaşlarından hak sahiplerini destekleyici, azgınları engelleyici razı olduklarına özgüdür. (Salat ve selamdan) sonra (şunu belirtelim ki) bütün diller üç şeyin bilgisinin elde edilmesiyle kavranıp kaydedilebilir. Bunlardan birincisi kelimelerin öz anlamlarıdır ki sözlük bilimi adı verilir. İkincisi bu kelimelerin sözdizimi öncesindeki kurallardır ki biçim bilimi (morfoloji) adı verilir. Üçüncüsü bu kelimelerin sözdizimi (cümle oluşturma) halleridir ki Arapça konuşanlarca sözdizimi (sentaks) adı verilir. Arapça bilimi (Arabistik) alanında birçok kitap telif ve tetkik (inceleyip düzenlemiş) etmişimdir. "Kitabu't-takrîb", Kitâbu'l-Mubdi'i ve'l-Mevfûri ve Ğâyeti'l-İhsâni ve al-Nükatü'l-Hisân" "Kitâbu't-Tedrîb" bunlardan bazılarıdır. Bunlardan başka kulağa hoş gelen kıymetli notlar ve fişler de vardır. Bu kitabın amacı Türkçeden sözlük bilimi, şekil bilimi ve söz dizimi bakımından üstün cümleler kaydetmektir. Ben bu dili harf harf kayıt altına almış, bu dildeki kelimeleri Türkçenin imlâ sırasına göre düzene koymuşumdur. (Eserde) Dilbiliminde var olana uygun olarak Türkçe kelimeleri anıyor, bunların Arapçadaki karşılıklarını onlara ekliyor sonra da buna şekil bilimi ve söz dizimi ilave*

---

[11] D'de: va's-savāl[b]

[12] D'de: sammay[m] kitābī haḏā idrāk[c] li-lisāni'l-atrāk[c]

[13] D'de: li-l-marḳūḳ

[14] D'de: ḥaṣar[m] haḏā

ediyorum. (Eserdekiler) güvenilir kişilerden nakil yoluyla alınmıştır; şaşırtıcı açıklamalar ve değişik düzenleme bana aittir. Şekil bilimi ve söz dizimi ile ilgili var olanlarda geleneğe uymadım (alışıla gelen usulü izelemedim); aksine araştırma ve soruşturmalarla kendim keşifte bulundum (kuvveden fiile çıkardım). Anlayış hoşluğuyla en güzel amaca ulaştım; çokça soru sorarak birçok gayeme eriştim ve birçok isteğimi yerine getirdim. Bu dilin bahçesinin ürünlerinden en tatlı kazançlar (yararlar) devşirdim. İrfan denizinden istenilen mücevherleri çıkardım; böylece bu dil ile ilgili isteğime ulaştım ve iddia yarışının ödülünü (bahis ödülünü) kazandım. Bu sebeple bu kitabıma "Kitâbu'l-İdrâk li-Lisani'l-Atrâk" adını verdim. (Kelimelerin sonuna, üstüne) İnce sıradan (okunuşlar) için /ḳ/, kalın sıradan için /ḡ/; (Arapçada olmayan) başka ses karışanlar için /ş/, Farsçadan alıntı kelimeler için /f/, Türkmenceden alıntılar için /t/ koydum. Bu kitabımda kaydedilmiş olan bir şeye Türkçe konuşan birinin harf eklenmek, çıkarılmak, harekeyi harekeyle değiştirmek, sakini harekelemek, harekeliyi sakin yapmak gibi bir şeyle aykırı davrandığını görürsen bil ki (onun yaptığı) bu dilin kurallarına aykırıdır; çünkü bu dilde Araplar ve başka milletlerle karışmış bu iller sebebiyle birçok değişiklikler olmuştur. Bu kitabımı; birincisi sözlük (lügat: leksikoloji), ikincisi şekil bilgisi (tasrif: morfoloji), üçüncüsü söz dizimi (nahiv: sentaks) olmak üzere üç bölümde topladım.].

al-cumla'l-ūlā fī'l-luġāt
[= *lügatın birinci kısmı*]

ḥarfu'l-hamza
[= *hemze harfi*]

al-hamza vaḥdahā
[= *tek hemze*]

ı- [< *ı-*] arsil [= gönder].

ıdı [< *ı-dı*] muştarak bayna arsala va kāna, fa-iḏā kānat bi-ma'nā [𝔻: 3•] arsala kānat mutaṣarrifat va iḏā kānat bi-ma'nā kāna lam yataṣarraf fīhā bi-ġayri'l-maẓī [= *gönderdi ve idi şeklinde müşterek anlamlı; gönderdi anlamında olursa çekimlenir; idi anlamında olursa geçmiş zaman dışında çekimlenmez*.]

al-hamza ma'a'l-bā'
[= */b/(/p/)'li hemze*]

öp-[15] [< *öp-*] ḳabbil [= *öp*].

öpüş[16] [< *öp-üş*] ḳubla [= *öpüş*].

op-[17] [< *op-(emir)*] 'ubb [= *yudumla*].

---

[15] Kelime, sonuna "ḥa" konularak kalın sıradan okunması istenen kelimelerden. Buradaki işaret başka örneklerde de karşılaştığımız üzere ünlülün /ö/'lü değ /ü/'lü okuması gerektiğini işaret etmektedir.

[16] Yalnızca D'de burlunmaktadır.

ip [< *ip*] al-ḥabl[16] va bi'l-yā'[17] **yip** bi'l-ḳibcāḳiyy[18] [= *ip, "ya"lı şekli yip Kıpçakçadır*].

Apṭara [< *aptara*] 'alam[16] yusammā bihi [= *(bir kimsenin) kendisiyle isimlendirildiği özel ad*].

aba [< *aba*] al-umm[16] va aṣluhu li-l-cadda[16] va yuḳāl[16] li-l-umm[17] 'alā ṭarīḳi't-taḥannun[17] [= *anne, aslı ninedir, şefkat yoluyla anneye söylenir*].

ebçi [< *eb+çi*] al-mar'a[16] [= *evci, hanım, ev sahibi*[18]].

app aḳ [< *app+aḳ*] aṣ-ṣadīdu'l-bayāż[16] aṣluhu **apaḳ** kamā ḳālū **ṣapṣarı** fakarrarū avvalu'l-kalima[16] fī'l-alvāni iḏā arādū'l-mubālaġa[16] fīhā va zādū ba'dahu bā' [= *koyu beyazlık, aslı "apaḳ"tır, ṣapṣarı demek gibi; abartılmak istendiği zaman renk bildiren kelimenin ilk kısmı sabit kalır sonuna ise "ba" eklenir*].

abam eçkisin ḳoşṭu [< *aba+m eçki+si+n koş-tu*] [V:3] ḳavsu ḳuzaḥa [= *ebem kuşağı, ebem keçisini koştu*].

apraḳ[19] [< *apraḳ/opraḳ*] al-ḳumāş[16] [= *kumaş, çöp, paçavra*].

öpke [< *öpke*] ar-ri'a[16] [= *akciğer*].

ıpar [< *yıpar*] al-misk[16] [= *misk*]. [K: 5]

al-hamza[16] ma'a't-tā'[17]
[= */t/'li hemze*]

at- [< *at-*] irmi [= *at (emir)*].

ata [< *ata*] ādam[16] [= *Adem*].

et [< *et*] al-laḥm[16] [= *et*].

etmek [< *et+mek*] al-ḫubz[16] [= *ekmek*].

it [< *it-, it*] al-kalb[16] va idfa' muştarak[16] [= *köpek ve it (emir) anlamlarında çift manalı*].

it [< *it*] al-kalb[16] [= *köpek, it*].

it- [< *it- (emir)*] idfa'[= *it*].

ut- [< *ut- (emir)*] iḳmar [= *ut, yen, kazan*].

ét- [< *ét- (emir)*] if'al [= *et, yap*].

ata [< *ata*] al-ab[16] va yuḳāl[16] **aṭa** [= *baba, aṭa da denir*].

---

17 Kelime sonuna "kaf" konularak ince sıradan okunması gerektiği belirtirmiş. CLAUSON'da kelimenin kalın sıradan olduğu notu düşülmüş olsa da burada da "öp" maddesindeki durumun söz konusu olduğu kanaatindeyiz.

18 (Anad.) evsabı: Koca (Ank.) Derleme: 5. Cilt, 1814. s.

19 Kelime hem Türkçede hem Arapçada ikili anlama sahip: Kumaş ve çer çöp, paçavra anlamındadır. Arapça kelimenin aslı daha çok çer çöple ilgilidir.

ot [< *ot*] nabāt[m] [= *ot, bitki*].

otladı [< *ot+la-dı*] ra‘ā [= *otladı*].

ötrükledi [< *öt‚r-[a]k+le-di*] kaḏaba [= *yalan söyledi*].

ötrük [< *öt‚r-[a]k*] al-kiḏb[a] [= *yalan*].

ötürdü [< *öt-ür-dü*] ṯaḳaba [= *deldi, geçirdi*].

ötürgü [< *öt-ür-gü*] al-minḳār[a] [= *delici, gaga*].

etik [< etik] al-ḫuff[a] va hiya turkiyya[m] va **edük** turkmāniyya[m] [=*pabuç, ayakkabı, bu Türkçedir; Türkmencesi **edük***]. Bk. **edük**.

etik [< Türk.*etik*] al-ḫuff[a] [= *pabuç, ayakkabı*]. Bk. **edük**.

edük [< Türkm. *etik*] al-ḫuff[a] [= *pabuç, ayakkabı*]. Bk. **edük**.

etek [< *etek*] aḏ-ḏayl[a] [= *etek*].

öt [< *ōt*] al-marāra[m] [= *öd, safra kesesi*].

ütti [< *üt-ti*] azāla bi’n-nār ṣa‘ru’l-ġanamu’l-muḏakkā [= *kesilmiş koyunun tüylerini ateşle ütüledi*].

al-hamza[m] ma‘a’l-cīm[i]
[= */ç/’li hemze*]

aç [< *aç*] iftaḥ [=*aç (emir)*].

açıldı [< *aç-ı-l-dı*] infataḥa [= *açıldı*].

açuḳ [< *aç-uḳ*] al-maftūḥu [= *açık*].

açṭur [< *aç-tur-*] aftiḥ [= *açtır*].

açuḳdur [< *aç-uḳ+dur*] maftūḥ[m] [= *açıktır*].

uç- [< uç-] ṭir [= *uç (emir)*]. [𝔻: 4]

uçmaḳ [< *uç-maḳ/uçmaḳ*[20]] aṭ-ṭayarān[a] va’l-canna[m] [= *uçmak ve cennet*].

uçmaḳ [< *uç-maḳ*] aṭ-ṭayarān[a] [= *uçmak*].

uçmaḳ [< Soğd. *uçmaḳ*] canna[m] [= *cennet*].

ac [< *āc*] al-cāyi‘u va huva amr[m] min **açdı** bi-ma‘nā cā‘a [= *aç, acıkmış kimse; bu söz, acıktı manasındaki “açdı”dan emirdir*].

ac [< *ac*] al-cāyi‘[a] [= *acıkmış kişi, aç*].

ac [< *ac- (emir)*] [cu‘] [= *acık (emir)*].

acdı [< *ac-dı*] ca‘a [= *acıktı*].

iç- [< iç-] işrab [= *iç*].

içirdi [< *iç-ir-di*] asḳā [= *içirdi*].

---

[20] Soğdca uştmax > uçmak. (*EDPT:* 02693.);

üç [< üç] ṯalāṯa[lxxxv] [= *üç*].

üçünci [< *üç+(ü)nç+i*] aṯ-ṯāliṯ[c] [= *üçüncü*].

uç [< uç] ṭarafu kuli şay'[lxx] va yusta'malu fī'l-ilya[a] yuḳāl[c] **uçun tepretgil** ay ilyataka huzz va ḥarrik [= *herbir şeyin ucu; kalça manasında da kullanılır ve denir ki uçun tepretgil yani kalçanı salla ve oynat*].

öç [< *öç*] aṯ-ṯa'r[c] [= *öç*].

uçar [< *uçar*] as-sūḳ[a] [= *çapşı, pazar*].

uç [< *uç*] ar-rahn[a] 'ani'l-muġālaba[a] fī sibāḳ[i] av ramy[lxx] [= *at yarışında veya ok atışında iddiaya girmek, bahse tutuşmak, iddia, bahis*].

uçan [< *uçan*] as-safīna[lx]'ṣ-ṣaġīra[lx] [= *(iki yelkenli) küçük gemi*]

üçün [< *üçün*] acl[lx] [= *için*]. [K: 6]

açı [< *açı*] al-murr[c] [= *acı*].

eçki [< *eçki*] al-ma'zā [= *keçi*].

üç [< *üç*] aṯ-ṯunnā[xxi] [= *yetişkin (beş yaşında deve, iki yaşında sığır, bir yaşında davar) hayvan*].

ıçḳur [< *ıç+kur*] al-kamarrān[a] va'l-kamarrān[a] fārsiyya[lxx] [= *kemer ve acem kemeri, tozluk*].

ıç ṭon [< *ıç+ton*] as-sarāvil[a] ay ṯavb[lx] cavvāniyy[lx] va huva murakkab[lx] min **iç** cavvāniyy[lx] va **ṭon** ṯavb[lx] [= *don, iç giyim, içlik; iç anlamındaki "iç" ve elbise anlamındaki "ṭon" kelimelerinden mürekkeptir*].

iç [< *iç*] cavvāniyy[lx] [= *iç*].

ṭon [< *ton*] ṯavb[lx] [= *elbise*].

éçi [< *éçi*] al-'amm[c] [= *amca*].

açġı[xxii] [< *açġı*] aṣ-ṣaġīru yuḫāṭabu'l-kabīr[c] [= *küçüğün (kardeş) büyüğüne hitabı*].

uçaladı [< *uça+la-dı*] żaraba'l-'acuza [= *kıça vurdu*].

uçuz [< *uçuz / çuz*] ar-raḫīṣ[a] [= *ucuz*].

uçuz boldı [< *uçuz bol-dı*] raḫaṣa va bi-ma'nā sahula [= *ucuz olmak ve kolay olmak manasında*].

[xxi] Kelime yetişkin hayvanlar için kullanılmış anlaşılan. Atın süt dişleri iki buçuk üç yaşında dökülmektedir; dolayısıyla at için kullanılmış olması mümkündür(?). Bk. البقر ومن , أعوام خمسة أتم ما الإبل من (فقهية) . حولا أتم ما الغنم ومن , حولين أتم ما

[xxii] *içğı:* (*CKİ*: 37.); açıkım: büyük kardeşe hitap şekli (2. şahıs kullanımı yoktur) (*DLT*: 44/31).

al-hamza[m] **ma‘a’d-dāl**[l]
[= */d/’li hemze*]

ad [< ad] al-ism[a] [= *ad*].

ud [< *ud*] al-ḥayā’u va yuḳāl[u] lahu ayż[m] **uyad** [= *utanma; bunun için uyad da derler*]. Bk. **uyad**.

ud [< *ud*] al-ḥayā’u [= *utanma*].

uyad [< *uyad*] al-ḥayā’u [= *utanma*].

ada [< *ada*] al-cazīra[m] [= *ada*].

adandı [< *ad+a-n-dı*] tasammā [= *adlanmak, isim almak*].

al-hamza[m] **ma‘a’ḏ-ḏāl**[l]
[= */ḏ/’li hemze*]

lā tūcadu aḏ-ḏāl[a] fī luġa[u] aktari’t-turk[c] va ammā fī luġa[u] bulġār[r] fa-tūcadu [𐰉𐰍: 4] va minhu [= *Türk dillerinin çoğunda “zel” yoktur; ancak Bulgarcada vardır ve aşağıdaki kelimeler bu dildendir*].

iḏi [< *iḏi*] ar-rabb[a] [= *Tanrı, sahip*].

aḏaḳ [< *aḏaḳ*] ar-ricl[a] [= *ayak*]. Bk. **ayaḳ**.

ayaḳ [< *aḏaḳ*] ar-ricl[a] [= *ayak*].

uḏudı [< *uḏu-dı*] nāma va fī luġat[a] ġayrihim taḳūl[u] **ayaḳ** va **uyudı** bi’l-yā’i [= *uyudu; başka lehçelerde "ya"lı şekilde ayaḳ ve uyudı denir*]. Bk. **uyudı**.

uyudı [< *aḏaḳ*] ar-ricl[a] [= *ayak*].

al-hamza[m] **ma‘a’r-rā’**[r]
[= */r/’li hemze*]

er [< *er*] ar-racul[a] [= *erkek*].

uraġut [< *ur+ġ·t*[23]] al-mar‘a[m] [= *kadın*].

or[24] [< *or*] al-muhandis[a] [= *mühendis, su yolcu (su yolu ustası)*].

ar- [< *ar-*] it‘ab [= *yor (emir)*].

armaḳ [< *ar-mak*] al-ta‘ab[a] [= *yormak*].

ör-[25] [< *ör-*] ibni va ażfir muştarak [= *(örgü vb.) ör (emir) ve (durav, yapı vb.) ör (emir) çifte anlamlı*].

---

[23] krş. alpagut, bayagu; uragut: kadın (*DLT*: 923.); *amiglig uragut küsâgçi bolur* “A nursing woman gets food-cravings - so she is given whatever suits her”. (*OTWF*: 373.)

[24] *or:* (*CKİ*: 62.); kelime ince sıradan okunacak şekilde “kaf” ile işaretlenmiş. Buradaki ses /u/ yerine /o/’nun tercih edilmesi gerektiğini işaret ediyor olamlıdır.

ur-	[< *ur-*]	iżrib [= *vur (emir)*].
ır	[< *ır*]	al-ġinā [= *şarkı, türkü*].
ırladı	[< *ır+la-dı*]	ġannā [= *şarkı söyledi*].
ér-[26]	[< *ér-*]	azil [= *daral, sıkıl (emir)*].
iril-	[< *ir-ıl-*]	zul [= *çekil, bertaraf ol (emir)*].
ur	[< *ur*]	al-bazru [= *ur, tümör, yumru*].
urluk	[< *ur+luḳ*]	al-mu'add[a] minhu li-z-zar'[127] [𝕂: 7] araştah, laḫişah iṭriyyah [= *... ekim için hazırlanmış yer*].
arzuladı	[< *arzu+la-dı*]	vali'a va iştāḳa [=*arzuladı*].
uruḳ	[< *uru+ḳ*]	al-al-'aşira[28] [= *boy, aşiret*]. [𝕍:3]
ördi	[< *ör-di*]	nabata[28] fī ma'nā tanbītu'l-fūl[i] va şabbahah[a] [=*bitti (filizlendi, sarmaşıklandı); fasulye ve benzerleri bitti manasınadır*].
örküzdi[29]	[< *ör-küz-di*]	nabbata [= *bitirdi*].
ördek	[< *ördek*]	al-baṭṭ[a] [=*ördek*].
ér	[< *ir-*]	iżcar va adrik [= *sıkıl (emir) ve er (ulaş, yetiş, var) (emir)*].
ér-	[< *ir-*]	iżcar [= *sıkıl (emir)*].
ér-	[< *ir-*]	adrik [= *er (ulaş, yetiş, var) (emir)*].
ard	[< *art*]	ḫalf[un] va yuḳāl[u] **arṭ** [= *arka; arṭ da denir*]. Bk. **arṭ**.
arṭ	[< *art*]	ḫalf[un] va yuḳāl[u] **arṭ** [= *arka; arṭ da denir*]. Bk. **ard**.
aru	[< *aru*]	muştarak[un] bayna'n-naḥl[i] va'z-zunbūr[i] fa-iḏā arādū'n-naḥl[i] bi-'aynih[i] ḳālū **bal arusı** [= *bal arası ve eşek arısı anlamında çift manalı; özellikle bal arası kastedildiğinde arı derler*].
aru	[< *aru*]	an-naḥl[a] [= *bal arısı*].
aru	[< *aru*]	az-zunbur[a] [= *eşek arısı*].
bal arusı	an-naḥl[a]	[= *bal arısı*].

---

[25] *or:* Oğul, 10. (*CKİ*: 62.) CAFEROĞLU'nun Arapça matbusunda "nun" harfinin harekesi esrelidir. Kelimeyi yanlış değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Kelime, "*oğul*" ile değil "*bina etmek*" anlamıyla ilgili ve emir biçiminde olmalıdır.

[26] *ir,* (*CKİ*: 40.);
Kıp. xıv ır- *azala* 'to cause to wane' (?, see i:ril-) *İdrak* 10. (*EDPT:* 02011.);

[27] *zar'*: Ekin, ekilen, ekilmiş; buğday, arpa, tapteze ekin, çocuk (mec.). (*A-TBL*: II, 861[a].); *zara'a*: Saçmak, ekin ekmek; bitki bitirmek, yetişmek; büyütmek (mec.); kazıp ekmek. (*A-TBL*: II, 860[b].);

[28] *nabata*: (Saç, nebat) vs. büyümek; gelişmek; (tane) filiz sürmek, filizlenmek. *nabat*: Bitki, sebze; ot, nebat. (*A-TBL*: 306[a].);

[29] *ürküzdi:* Bitizdi, 10; *R. I. 1830*. (*CKİ*: 115.);
Kıp. xıv ör- ('with front vowel') *nabata* 'to sprout', in the sense of the sprouting of beans and the like İdrak 10. (*EDPT:* 02014.);

ürdi [< *ür-di*] nabaḥa va nafaḥa[30] muştarak[ma] [= *ürdü ve üfürdü (üfledi) anlamlarında çift manalı*].

ürdi [< *ür-di*] nabaḥa [= *(köpek vb.) ürdü*].

ürdi [< *ür-di*] nafaḥa [= *üfürdü*].

ırdın [< *ırdın / krş. ındır*] al-baydar[a] [= *harman yeri*].

oru [< *oru*] al-maṭmūra[ma] [= *yer altı ambarı, mahzen*].

örmeçek[31] [< *örmeçek*] al-ḳarīşa[ma] [=*tatlı lor, çökelek, ekşimik (peynirden farkı kalıp halinde değil de kum gibi veya tel tel dağınık olmasıdır)*].

art- [< *art-*] zid [= *art (emir)*].

arṭuḳ [< *art-uḳ*] azyad; al-māżī **arṭṭı** hāḏā fī'l-lāzim[i] va ammā fī'l-muta'addī fa-taḳūlu **arṭṭurdı** [= *artık, fazla; mazi biçimi "arṭṭı" olur; ancak bu geçişlidir, geçişsiz olursa "arṭṭurdı" derler*].

arṭṭı [< *arṭ-ṭı*] [zāda] [= *arttı*].

arṭṭurdı [< *arṭ-ṭur-dı*] [azyada] [= *artırdı*].

arı [< *arı/aru< arıġ*] an-naẓīf[a] [= *temiz (madde, nesne), pak*].

arıṭṭı [< *arı-ṭ-ṭı*] naẓẓafa [= *temizledi (pakladı)*].

arındı [< *arı-n-dı*] taṭahhara [= *(temizlendi (paklandı, arındı)*].

arıġ [< *arı-ğ*] muṭahhar[ma] va huva rāci'[ma] li-**arı** bi-ma'nā ān-naẓīf[a] [= *(maddi manevi anlamda) temiz (pak); temiz anlamındaki "arı" dan türemiştir*]. Bk. **arı**.

érendi [< *ér-en-di*[32]] żacira [= *sıkıldı, darlandı*].

eri-[33] [< *eri- (emir)*] ḏubb [= *eri*].

ört- [< *ört-*] ġaṭṭi [= *ört (emir)*].

---

[30] *nafaha*: Solumak, esmek, şişmek. (*A-TBL*: 317[a].);

[31] *örmäçäk:* Örümcek, 10; *Kaş. I. 135; D nüshasında örḍçäk 10.; R. I, (Taran.) 1243 örmüçük*. (*CKİ*: 66.); örümçek Conc. N. fr. örüm; 'spider'. Survives, more or less in this form, in NE, SE and SW. In the medieval periodan alternative word örmekçı:, N.Ag. fr. örmek, appeared, and survives more or less in this form in NC, NW. This word was metathesized to örgemçi which is first noted in Çağ. xv ff. Vel. 102: San. 71r. 21, and still survives in SC. See also 1 bö:g. Xak. xı örümçek al-'ankabût ö:rümçik Mel. 74, 4; ö:rümçük Rif. 177: Xwar. xıv örümçük ditto Qutb 124: Kom. xıv 'spider' örümçik CCG; Gr.: Kıp. xv 'ankabût (böy and) örümcük Tuh. 25a. 13 (in margin, 'also örümçek'). Osm. xıv, xv örümçek in two texts TTS II 757; III 568: xvıı örmüçek (spelt) in Rûmî, 'ankabût San. 71v. 2; örümçek in Rûmî 'ankabût, also pronounced örmüçek do. 71v. 19. (*EDPT:* 02381.); krş. örümçek, örümçik, örümçük; Arapçası örümcek manasında değil; mana verilirken aynı Arapça kelimenin "lor" maddesinde geçmesi dolayısıyla Arapçasına itibar edildi.

[32] krş. ér-in-di [=üşendi]

[33] V nüshasında sonradan değiştirilmiş ve Arapçasından dolayı "ayı" ile ilişkilendirilmiş olmalı. V'den etkilenen K'de madde başı yok Arapçası var. CAFEROĞLU'nda emir biçimi düşünülmemiş anlaşılan.

örtü[k34] [< *ört-ü*] al-ġiṭā'[t] [= *örtü*].

orta [< *orta*] al-vasaṭ[o] [= *orta*].

érte [< *érte*] al-ġad [= *yarın*].

urul [< *ur-ul*] al-sandān[a] [= *demirci örsü*].

orman[35] [< *orman*] [D: 5] ad-davḥ[e] va aş-şa'rā'[u] va al-ġāba[ae] va al-ḥaraca[ai] [= *gölgeli büyük ağaç, ağaçlık, orman, koruluk*].

orman [< *orman*] ad-davḥ[e] [= *gölgeli büyük ağaç*].

orman [< *orman*] aş-şa'rā'[u] [= *ağaçlık*].

orman [< *orman*] al-ġāba[ae] [= *orman*].

orman [< *orman*] al-ḥaraca[ai] [= *koruluk*].

ortaḳ [< *orta+ḳ*] aş-şarīk[o] [= *ortak*].

ara [< *ara*] bayn[am] [= *ara, iki şeyin arası*].

ıra- [< *ıra-*] ḥarrik fī'l-mahd[i] va mā nāsabah[o] va yuḳāl[u] **ırġa** al-māżī minhu **ırġadı** ay huzz [= *beşik ve benzerlerinde salla (emir); ırġa da denir; ırġadı bunun mazisidir ve oynat, salla demektir*]. Bk. **ırġa-**

ıra- [< *ıra-*] ḥarrik fī'l-mahd[i] [= *beşik ve benzerlerinde salla (emir)*].

ırġa- [< *ırġa-*] ḥarrik fī'l-mahd[i] [= *beşik ve benzerlerinde salla (emir)*].

ırġadı [< *ırġa-dı*] ay hazza [= *oynattı, salladı, sarstı demektir*].

ırı- [< *ırı-*] usl[a] [= *(birinin sevgisini gönülden) uzaklaştır (emir)*].

ersek [< *er+se-k*] va yuḳālu **orospı** al-ḳaḥba[as] va hiya manḳūla[aam] [= *fahişe orospı da denir ve bu alıntı kelimedir*] [K: 8]. Bk. **orospı**.

ersek [< *er+se-k*] al-ḳaḥba[as] [= *fahişe*].

orospı [< *orospı*] al-ḳaḥba[as] [= *fahişe*].

erçel [< *erçel*] al-maş'ūm[a] [= *uğursuz*].

---

[34] V'de kaf kelimeye bitişik yazılmış; öteki iki nüshada sondaki harf vav. Belki V'de de vav iken sonradan nokta konulmuş olabilir. Asıl nüshadaki inceltme işaretinin yanlış anlaşılmasından kaynaklı bir durum olduğuna kanaat getirilmiştir.

[35] *orman:* Sık ağaçlık, orman, 10; *Houtsma 46; R. I. 1077; Bud.126; B. d. M. I. 155; Lh. Os. 126*. (*CKİ*: 63.);
Kıp. xıv bük *al-ġaba* 'thicket' *İdrak* 34: Osm. xıv ff. bük 'thicket' in two xıv texts and several xvııı dicts. *TTS I* 132; *II* 186; *III* 123; *IV* 139. (*EDPT:* 03534.); VU urğa: Hap. leg.; the translation does not make it clear whether it is a generic term or the name of a specific kind of tree. Oğuz, Argu: xı urğa: *al-dawha* 'a tall andspreading tree' *Kaş. I* 128. (*EDPT:* 12199.);

urġan [< *urġan*] al-ḥablu’ṭ-ṭavīl[k] alladī yarbiṭ[a] bihi’l-ġanam[a] ‘inda’l-ḥalb[b] va şabbihhu va bi’l-ḳibcāḳiyy[i] **örgen** [= *sağım ve benzeri zamanlarda koyuna bağlanan uzun urgan; Kıpçakçada örgen olur*].

urġan [< *urġan*] al-ḥablu’ṭ-ṭavīl[k] alladī yarbiṭ[a] bihi’l-ġanam[a] ‘inda’l-ḥalb[b] va şabbihhu va bi’l-ḳibcāḳiyy[i] **örgen** [= *sağım ve benzeri zamanlarda koyuna bağlanan uzun urgan; Kıpçakçada örgen olur*].

örgen [< *örgen*] al-ḥablu’ṭ-ṭavīl[k] alladī yarbiṭ[a] bihi’l-ġanam[a] ‘inda’l-ḥalb[b] va şabbihhu va bi’l-ḳibcāḳiyy[i] **örgen** [= *sağım ve benzeri zamanlarda koyuna bağlanan uzun urgan; Kıpçakçada örgen olur*].

arḳ [< *arḳ*] an-nahr[n] va yuḳālu ayż[m] **ırmaḳ** [= *nehir; ırmaḳ da denir*].

arḳ [< *arḳ*] an-nahr[n] va yuḳālu ayż[m] **ırmaḳ** [= *nehir; ırmaḳ da denir*].

ırmaḳ [< *ırmaḳ*] an-nahr[n] va yuḳālu ayż[m] **ırmaḳ** [= *nehir; ırmaḳ da denir*].

aruḳ [< *ar-uḳ*] al-mahzūl[k] [= *zayıf, cılız, arık*].

aruḳladı [< *ar-uḳ+la-dı*] żamara [= *zayıfladı, inceldi*].

arḳun [< *arḳu+n*[36]] rifḳ[an] yuḳāl[u] **arḳun arḳun kelür** ay yacī’u rifḳ[an] rifḳ[an] [= *yavaş, usul; ususl usul gelir anlamında arḳun arḳun kelür denir*].

arḳa [< *ar+ḳa*] aẓ-ẓahr[n] [= *arka, sırt*].

érkek [< *érk+ek*] aḏ-ḏakar[n] muḳābilu’l-unṯā [= *erkek, dişi karşıtıdır*].

érkeç[37] [< *érkeç*] at-tays[s] va bi-l-ḳibcāḳiyy[i] al-maḫṣiyy[s] min al-mi‘zā [= *teke; Kıpçakçada kısırlaştırılmış keçi*].

örgüç [< *ör-güç*] as-sanām[s] [= *hörgüç*].

örkü [< *örkü*] al-cufla[w] [= yapağı, yün].

arsalan [< *arsalan*] as-sabu‘[s] [= *aslan*].

arpa [< *arpa*] aş-şa‘īr[s] [= *arpa, kıllı darı*].

örü [< *ör-ü*] nuṣba[s]’l-ḳiyām[i] [= *dik duruş*].

erk [< *erk*] al-iḫtiyār[s] [= *seçme, tercih etme*].

erdem [< *er+dem*] al-faḍīla[s] [= *erdem, fazilet*].

orun [< *orun*] makān[m] va ġayruh[s] [= *yer, mekân*].

irk- [< *irk- (emir)*] cammi‘ [= *topla, yığ, der*].

---

[36] krş. arkın, ağırın

[37] V’de érküç.

irkdi [< *irk-di*] camma'a [= *topladı, yığdı, derdi*].

irkildi [< *irk-l-di*] ictama'a [= *toplanıldı, yığıldı, derildi*].

ırġaḳ [< *ırġa-ḳ*] al-kullāb[a] va'ṣ-ṣinnāra[b] [= *kanca ve çengel*].

ırḳıṭaḳ [< *ırḳıṭaḳ*] nacm[m] yusammā'l-cabbār[c] [= *Cebbar [Avcı] denilen yıldız*].

arḳaṭaḳ [< *arḳaṭaḳ*] al-cumcumā[n]'l-muṭāvala[o]'l-bavz[c] [= *çene kısmı öne çıkmış kafatası, kemçük*].

araba [< *araba*] al-'acala[au38] [= *kağnı*].

arṭmaḳ [< *arṭ+maḳ*] al-ḫurc[c] [=*hurç, heybe*].

urġa [< *urġa*] al-bayraḳu [= *bayrak*].

örpek [< *örpe-k*] aş-şa'afa[u] 'alā ra'si'r-rumḥ[i] av 'alā hivādī'l-camal[l] [= *mızrağın ucundaki veya devenin boynundaki püskül*][D: 5b]

erin [< *erin*[39]] aş-şafa[u] [= *dudak*].

orṭa barmaḳ [< *orṭa barmaḳ*] al-uṣbu'u'l-vasaṭ[i] [= *orta parmak*].

aṭṣız barmaḳ [< *aṭ+ṣız barmaḳ*] al-binṣir[c] [= *adsız parmak, yüzük parmağı*].

erük [< *erük*] al-iccāṣ[c] va huva muştarak[m] bayna'l-ḫavḫ[i] va'l-ḳarāṣiyy[m] va [K: 9] li-barḳūḳi va'l-mişmişi fa-iḏā arādū'l-mişmiş[i] ḳālū **ṣaru erük** va yuḳālu li-l-ḫavḫi **şeftālū** va hiya fārsiyya[m] [= *erik; şeftali, kiraz, sarı erkik, ve kayısı anlamlarında çok manalıdır; kayısı kastedildiğinde ṣaru erük derler; şertali için şeftālū denir ve bu Farsçadır*].

erük [< *erük*] al-iccāṣ[c] [= *erik*].

erük [< *erük*] al-ḫavḫ[c][= *şeftali*].

erük [< *erük*] al-ḳarāṣiyy[c] [= *kiraz*].

erük [< *erük*] al-barḳūḳ[c] [= *sarı erkik*].

erük [< *erük*] al-mişmiş[c] [= *kayısı*].

ṣaru erük [< *ṣaru erük*] al-mişmiş[c] [= *kayısı*].

şeftalu [< *şeftalu*] al-ḫavḫ[c] va hiya fārsiyya[m] [= *şertali ve bu Farsçadır*]. [V:4b]

irin [< *irin*] al-ḳayḥ[c] va'l-midda[u] [= *cerahat, irin*].

arıḳ [< ar*ḳ*/*arıḳ*] al-ḫir'[c] [= *dışkı, gübre*].

erşi [< *erşi*] al-muḫannaṯ[c] [= *kadınsı, kadın tavırlı, puşt*].

---

38 'acal: Tekerlek; araba, kağnı arabası; koçu; her tarafı pencereli eski tip bir araba. (*A-TBL*: III, 293b.);

39 krş. érin, irin, dodaḳ

ürükdi [< *ürᵢk-di*] cafala [= *ürktü, korktu*].

ürkütti [< *ürk-üt-ti*] caffalahu ġayrihi [= *başkasını ürküttü, korkutup kaçırdı*].

ō̄rendi[40] [< *ō̄ren-di*[40]] ta‘allama [= *öğendi*].

oruç ṭuṭṭı [< *oruç ṭuṭ-ṭı*] ṣāma ay amsaka aṣ-ṣavm[a] bi-ma‘nā ṣāma [= *oruç tuttu; oruç tuttu manasında orucu tuttu*].

oranladı [< *or+an+la-dı*] ẓanna [= *tahminde bulundu, ölçüp biçti*].

al-hamza[m] **ma‘a’z-zāy**[l]
[= */z/’li hemze*]

ez- [< *ez-*] ḥalla bi-ma‘nā ḏavvib [= *erit anlamında (buzunu) çöz (emir)*].

az [< *az*] al-ḳalīl[a] [= *az*].

az boldı [< *az bol-dı*] ṣāra ḳalīl[a] bi-ma‘nā ḳalla [= *azaldı anlamında az oldu*].

azladı [< *az+la-dı*] bi-ma‘nā inḳalla ay ṣāra ḳalīl[a] [= *azaldı*].

az [< *az*] al-aṣfaru min al-ḫayli [= *atın sarı olanı*].

azdı [< *az-dı*] żalla [= *azdı, azıttı*].

azġun[41] [< *az-ġun*] aż-żāll [= *azgın*].

iz [< *iz*] al-aṯar[a] [= *iz*].

uz [< *uz*] ṣāni‘u’l-māhir[a] [= *yetenekli zanaatkâr*].

oz- [< *oz-*] asbiḳ [= *(yarışta) geç (emir)*].

ozdı[42] [< *oz-dı*] sabaḳa [= *(yarışta) geçti*].

üzdi [< *üz-di*] inḳaṭa‘a [= *kopardı*].

üz- [< *üz-*] ifṣil va huva ism[m] limā ya‘lū’ṭ-ṭabīḫa min ad-duhn[l] ‘inda’l-ġalayān[l] [= *kopar, ayır (emir); yağda pişen yemeğin (yiyeceğin) kaynadığı sırada yüzüne çıkanı ifade eden isimdir (yüz)*].

üz- [< *üz-*] ifṣil [= *kopar, ayır (emir)*].

üz [< *üz*] huva ism[m] limā ya‘lū’ṭ-ṭabīḫa min ad-duhn[l] ‘inda’l-ġalayāni [= *yağda pişen yemeğin (yiyeceğin) kaynadığı sırada yüzüne çıkanı ifade eden isimdir (yüz)*].

---

[40] krş.: övren-, ögren-, yövren-;

[41] nüshalarda *ozġun*.
Kıp. xıv azğun ‘mis-spelt *ozğun) al-żāll* ‘lost’ *İdrak* 12: Osm. xv azğun/azkun ‘erroneous’ in two texts *TTS II* 86. 03033.

[42] Bu madde D nüshsında burada değil “ra”lı elif sırasında “ra”lı olarak verilmiştir.

özen [< *özen*] al-ḫalīc[a] va'n-nahru va sāḳu'ş-şacara[b] va'r-rakb[c] va'l-maġannī ʻalā ḳubuz yuḳālu **yaḫşı ozandur** [= *haliç, nehir, ağaç gövdesi, kayık ve kopuz şarkıcısı, kopuzcu; yaḫşı ozandur denir*].

özen [< *özen*] al-ḫalīc[a] [= *haliç*].

özen [< *özen*] an-nahr[a] [= *nehir*].

özen [< *özen*] as-sāḳa'ş-şacara[b] [= *ağaç gövdesi*].

özen [< *özen*] ar-rakb[c] [= *kayık*].

ozan [< *özen*] al-maġannī ʻalā ḳubuz yuḳālu **yaḫşı ozandur** [= *kopuz şarkıcısı, kopuzcu; [iyi ozandır anlamında]* "*yaḫşı ozandur*" *denir*].

özendi[43] [< *özen/özne-di*] ẓalama [= *eziyet etti*].

izdedi [< *iz+de-di*] fattaşa [= *aramak, iz sürmek*].

özge [< *öz+ge*] bi-maʻnā ġayri va bi-maʻnā sāyir[m] muştarak[m] [= *başka, öteki ve kalanı, gerisi anlamında çift manalı*][𝔻: 6]

özge [< *özge*] bi-maʻnā ġayri [= *başka, öteki anlamında*].

özge [< *özge*] bi-maʻnā sāyir[m] [= *kalanı, gerisi anlamında*].

üzre [< *üz+re*] bi-maʻnā ʻalā va hiya fī-luġa[u]'t-turkmāni aḵṯar[a] [= *üzerine anlamında ve daha çok Türkmencede*].

uzun [< *uz+*[n][44]] aṭ-ṭavīl[a] [= *uzun*].

uzaṭṭı [< *uz+a-ṭ-ṭı*] [𝕂: 10] ṭavvala [= *uzattı*].

uzanṭı[45] [< *uz+a-n-ṭı*] ṭāla [= *uzandı*].

izlik [< *iz+lik*] mā yalbis[a] fī'r-ricli [= *ayağa giyilen (çarık gibi) bir giyecek*].

azıḳ [< *azıḳ*] az-zād[a] [= *azık, yolluk*].

üzüm [< *üzüm*] al-ʻinab[a] [= *üzüm*].

özen [< *öz+en*] al-vādī [= *vadi*].

özüt [< *özüt*] al-mavtā [= *ölü*].

öz [< *öz*] an-nafs[a] [= *kendi, nefis*].

azu [< *azu*] aż-żirs[a] [= *azı dişi*].

eze [< *eze*] al-ʻamma[w] [= *hala*].

---

[43] Kıp. xıv özne- (?*sic*. vocalized *özen-*) *ẓalama* 'to act wrongfull, or tyrannically', etc. İdrak 13. (*EDPT:* 03109.);

[44] krş. uz+a-

[45] Kelimenin sonu "tı"lı. D nüshasında bu sebepten olsa gerek başka bir yakıştırma yapılmış ve "اُزْسَطِى" yazılmış. Bu yanlışlık önceki kelimenin etkisiyle de olabilir.

azman [< *az+man*] al-ḥişānu'l-maḫṣiyyu fī'l-kibari [= *büyük yaşta (yetişkinken) kısırlaştırılmış (enenmiş) at*].

al-hamza[m] **ma'a's-sīn**[l]
[= */z/'li hemze*]

es [< *es*] al-ḥiss[s] [= *his, idrak*].

esen [< *esen*] as-sālim[a] [= *sağ salim, selamet*].

esenledi [< *esen+le-di*] vadda'a [= *veda etti*].

üstün [< *üs+tün*] favḳ [= *üstün*].

esirge- [< *es+rge- (emir)*] irḥam [= *merhamet et*].

esti [< *es-ti*] habba'r-rīḥ[h] [= *rüzgâr (yel) esti*].

ısırġa[46] [< *ıs-r-ġa*] ḥalḳatu'l-uḏun[l] va yuḳālu **sırġa** va yuḳālu fīhima bi'ṣ-ṣādi [**ışırġa**] [= *küpe; sırġa da denir; (sin) yerine "sad"lı da denir*].

sırġa [< *s-r-ġa*] ḥalḳatu'l-uḏun[l] [= *küpe*].

ışırġa [< *ıs-r-ġa*] ḥalḳatu'l-uḏun[l] [= *küpe*].

esri[l] [< *esri*] al-fahd[s] [= *pars*].

esrük [< *esrü-k*] as-sakrān [= *sarhoş*].

esridi [< *esri-di*] sakira [= *sarhoş oldu*].

eski [< *eski*] al-'atīḳ[s] [= *eski*].

isi[47] [< *isi*] al-ḥarr[s] [= *sıcak*].

isilik [< *isi+lik*] al-ḥummā [= *humma, sıtma*].

isiddi [< *isi-d-di*] suḫina [= *ısıttı*].

isittirdi [< *isi-t-tir-di*] saḫḫana [= *ısıttırdı*].

ısmarladı[48] [< Far. *avīspār ~ ospar+la-*[49]] avda'a [= *ısmarladı*].

eselik [< *ese*$_{n}$*+lik*] as-salām[s] [= *esenlik, emniyet*].

al-hamza[m] **ma'a'ş-şīn**[l]
[= */ş/'li hemze*]

---

[46] Kıp. xıı (under 'military equipment') *al-zaradīya* küpe: *(-b-) Hou*. 13, 15; (under 'clothing') *al-ḥalaq wa'l-aşnāf* 'rings, earrings' küpe: *(-b-)* (/ışırğa:k) *do*. 18, I: xıv küpe *(-b-) al-qurṭ fī'l-uḏn* also used for *tiyābu'l-ḥarb* 'battle clothing' *İdrak* 78: xv *al-zaradīya* küpe *(-b-) Tuh*. 18a. 5: Osm. xvıı küpe ('with -p-') in *Rūmī gūşwāra* 'earring' *San*. 302v. 8. (*EDPT:* 08126.); krş. ışırġa sırġa, ısırġaḳ, ışırġaḳ; Clauson "şın"lı vermiş ama "sin"-"sad" karşılaşması yapılması bu ihtimali azaltmaktadır.

[47] krş. issi, isig, issig

[48] krş. ospurla-, asmarla-

[49] *KİF*: 475.;

aş [< *aş*] aṭ-ṭa'āmᵉ va huva ayżᵉᵐ amrᵐᵐ min at-ta'addī min mavżi'ᵐᵃ murtafi'ᵐᵃ [= *yemek, aş; aynı zamanda yüksek bir yeri aşmak fiilinden emirdir*].

aş [< *aş*] aṭ-ṭa'āmᵉ [= *yemek*].

aş- [< *aş- (emir)*] amrᵐᵐ min at-ta'addī min mavżi'ᵐᵃ murtafi'ᵐᵃ [= *yüksek bir yeri aşmak fiilinden emirdir*].

éş [< *éş*] ar-rafīḳᵏ [= *eş*].

iş [< *iş*] al-amrᵏ [= *(yapıp edilecek, konu edilen) iş*].

iş [< *iş*] al-'amalᵏ [= *(çalışılacak) iş*].

oş [< *oş*] bi-ma'nāhā allatī li't-tanbīhʰ [= *dikkat çekme, tenbih anlamında (kullanılan) bir söz*].

aşaġa[50] [< *aş-aġ+a*] al-mavżi'u'l-munḥadirᵛ va bi't-turkiyyᵗ **aşaḳa**) [= *aşağı (aşağıdaki) yer; Türkçesi aşaḳadır*].

aşaḳa [< *aş-aḳ+a*] al-mavżi'u'l-munḥadirᵛ [= *aşağı (aşağıdaki) yer*].

aşınġı yıl [< *aşınġı yıl*] 'āmᵐᵐ al-'āmᵉ [D: 6] al-avvalᵘ va yuḳālu [K: 11] **aşnuġ yıl** va'l-musta'malu [V:4] al-yavmu **keşken yıl**) [= *sondan önceki yıl; aşnuġ yıl da denir; bugün keşken yıl kullanılır*].

aşnug yıl [< *aşınġı yıl*] 'āmᵐᵐ al-'āmu'l-avvalʰ [= *sondan önceki yıl*].

keşken yıl [< *aşınġı yıl*] 'āmᵐᵐ al-'āmu'l-avvalʰ [= *sondan önceki yıl*].

aşaḳ [< *aşaḳ*] al-mutavāżi'ᵉ [= *alçak, mütevazı*].

aşuḳ [< *aşuḳ*] al-ḳa'bᵉ [= *aşık kemiği*].

aşla- [< *aş-la-*] avṣil an-naṣṣābᵉ iḏā inkasara [= *kırıldığı zaman oku birleştir, aşıla (emir)*].

éşik [< *éşi-k*] al-'atabaᵐ [= *eşik*].

eşek [< *eşek/eşgek*] al-ḥimārᵏ [= *eşek*].

éşkik[51] [< *işkik*] al-miḥḏāfu va lam-ya'rifu şayḫunā Faḫru'd-dīnᵐ hāḏihi'l-lafẓaᵍ [= *kayık küreği; üstadımız (büyüğümüz) Fahreddin bu kelimeyi bilmiyor*].

aşnu [< *aşnu*] al-'ḳadīmᵉ min az-zamāni [=*eski zaman*].

ışık [< *ışık*] aż-żav'ᵛ va'ş-şu'ā'ᵛ [= *ışık ve ışın*].

ışık [< *ışık*] aż-żav'ᵛ [= *ışık*].

ışık [< *ışık*] aş-şu'ā'ᵛ [= *ışın*].

---

[50] krş.: aşaḳ, aşaġ.;

[51] K'de "اَشْكِك" ve V nüshasında da sonradan siyah mürekkeple bu biçime sokulmak istenmiş.; *işkik:* Kayık küreği, 14; *R. I. (Kazan) 1555 işkäk, (Bar. Tob.) 1556 işki, (Tel. Alt. Kom.) 911 aşkik*. (*CKİ*: 41.);

ışḳun [< Far. *işbẖun*[52]] ar-rīḥās[a] [= *ışkın otu*].

uşaḳ [< *uşa-ḳ*] aṣ-ṣiġār[a] cidd[an] [= *çok küçük*].

üştiler [< *üş-ti-ler*] ictama‘[u] va inżamm[a] ‘alā şay’[in] [= *bir şeyde toplandılar ve birleştiler*].

ışım [< *ışım*] ar-rānāt[a] [= *tozluk, butluk, potur*].

aşlıḳ [< *aş+lıḳ*] al-ḳamḥ[u] [= *buğday*].

aşḳaḳ [< *aşḳaḳ*] as-sāḳ[a] [= *baldır*].

éşitti [< *éşit-ti*] sami‘a [= *işitti*].

éşittirdi [< *éşit-tir-di*] asma‘a [= *işittirdi*].

al-hamza[in] ma‘a’ṣ-ṣād[i]
[= */ṣ/’li hemze*]

uṣ [< *uṣ*] al-‘aḳl[a] [= *akıl*].

uṣlandı [< *uṣ+la-n-dı*] ṣāra ḏā-‘aḳl[in] [= *uslandı*].

aṣ [< *aṣ*] nav‘[un] min al-a‘ācimi [= *(Arap olmayan) yabancılardan (millet) biri*].

aṣ- [< *aṣ*] ‘alliḳ al-māżī minhu **aṣdı** ‘alaḳa bi’t-tadliya[a] va ra’sihi asfala [= *as (emir); baş aşağı sallandırdı (sarkıttı) anlamındaki “aṣdı” bu köktendir*].

aṣıldı [< *aṣ-ıl-dı*] ta‘allaḳa [= *asıldı*].

aṣnu [< *aṣnu*] al-mudallil[a] [= *nazlı*].

aṣnulandı [< *aṣnu+la-n-dı*] tadallala [= *nazlandı*].

asıġ va **aṣlam** humā bi-ma‘nā’l-fāyida[in] [= *her ikisi de kazanç, fayda anlamında*].

asıġ [< *asıġ*] bi-ma‘nā’l-fāyida[in] [= *kazanç, fayda*].

aṣlam [< *aṣlam*] bi-ma‘nā’l-fāyida[in] [= *kazanç, fayda*].

oṣurdu [< *„oṣ-ur-du*[53]] żaraṭa [= *osurdu*].

oṣurmaḳ [< *„oṣ-ur-maḳ*] aż-żurāṭ[a] va’l-fusā’[a] muştarak[un] baynahumā [= *osurmak ve yellenmek (pıslamak) anlamlarında çift manalı*].

ışırdı [‘] [< *ışır-dı*] ‘ażża [= *ısırdı*].

ışra [< *ışra*] aḳṣā [= *uzak, oldukça uzak olan*]. [K: 12]

---

[52] ishbkhūn: A kind of dock (plant). (*A-ED*: 62ᵃ.);
[53] *KİF*: 588.;

al-hamza[xv] ma'a'ṭ-ṭā'[xvi]
[= */ṭ/'li hemze*]

aṭ [< *aṭ]* al-faras[xvii] [= *at*].

aṭlu [< *aṭ+lu*] al-fāris[xviii] ay ḏū'l-faras[xix] [= *atlı, yani atı olan*].

aṭlandı [< *aṭ+lan-dı*] rakiba ay ittaḫaḏa faras[xx] [= *ata bindi, yani atlandı*].

oṭ [< *ōṭ*] an-nār[xxi] [= *ateş*].

oṭluḳ [< *oṭ+luḳ*] az-zināḏ[xxii] luḥiḳat **luḳ** li-l-i'dād[xxiii] [= *çakmak; (belli bir şey için özel olarak) hazırlanmışlık (bildirmek) için +luḳ eklenmiş]*[𝔻: 7]

luḳ [< *+luḳ*] li-l-i'dād[xxiv] [= *(belli bir şey için özel olarak) hazırlanmışlık (bildirmek) içindir*].

oṭun [< *ōṭ+duŋ*[xxv]] al-ḥaṭab[xxvi] [= *odun*].

oṭaḳ [< *oṭa-ḳ*[55]] yu'abbir[xxvii] bihi 'ani'l-ḫayma[xxviii] va'l-vaṭan[xxix] fī'l-bariyya[xxx] yaḳūlūna **oṭaḳın ḳanı** ay ayna manziluka [=*Arapçada çadır ve kırda, sahradaki vatan anlamlarındadır; oṭaḳın ḳanı yani yaşadığın yer nerede derler*].

oṭaḳın ḳanı ay ayna manziluka [=*yaşadığın yer nerede demektir*].

oṭuv [< *oṭuv*] bi-luġa[xxxi] ṭoḳṣubā al-cazīra[xxxii] va bi-luġa[xxxiii] ġayrihim **oṭraç** [= *ada; (bu biçim) Toksuba lehçesinde; öteki lehçelerde ise oṭraç*]

oṭraç [< *oṭra+ç*] al-cazīra[xxxiv] [= *ada*].

oṭ [< *oṭ*] ad-davā'[xxxv] [= *(şifalı) ot, ilaç*].

---

[54] otun [< *ōt+duŋ] Odun. (*NSÇT*: 987.);

[55] ota:ğ (?oda:ğ) originally 'a small temporary building'. S.i.a.m.l.g., the idea of temporariness prevailing in NE and SE, and smallness elsewhere. Morphologically a Dev. N. in -ğ, possibly fr. 1 ota:- with the connotation of a place to light a fire in (see Muh. below). The Osm. form oda suggests a connection with 1 ota:- and so 1 o:t (o:d). See Doerfer II 489. Xak. xı ota:ğka: öpkele:p süke: sö:zle:me:dük (sic, ? read sö:zle:le:di:) ğadiba "ala'l-aqranihi fi'l-xayma fa-ma takallama ba'dahu ma'a'l-cund 'he got angry with his neighbours in the tent and thereafter did not talk to the army' Kaş. III 208, 13; n.m.e.: KB (he became acquainted with people and) otağ tuttı özke 'took a small house for himself' 499; étse otağı işi 'if he puts his domestic affairs in order' 2562: xıv Rbğ. (if you leave Joseph) otağda 'in the tent' R I 1104: Muh. al-mawqid 'fireplace' o:ta:ğ Mel. 76, 10; Rif. 180 (there may be a small omission here, o:ca:ğ translating al-mawqid and some Ar. word to be translated by o:ta:ğ): Çağ. xv ff. otağ/otak saray-i nişıman 'dwelling house' abbreviated in Rumı to oda San. 62r. 8: Xwar. xıı otağ 'tent' 'Ali 12; xıv ditto Qutb 120: Kıp. xıv otak is used for al-xayma 'tent' and al-watan fi'l-barrıya 'a place where one lives in the desert'; they say otakın kanı: ayna manziluk 'where do you live?' İd. 15: Osm. xıv ff. otağ/otak (possibly taken from some cognate language) occurs at all periods with the specific meaning of a 'tent belonging to a distinguished person' TTS I 551; II 737; III 550; IV 613: oda (sometimes in xıv odağ II 716) meaning more vaguely 'tent, dwelling, is also common I 535; II 715-16; (but most of the occurrences of oda in TTS are the Dat. of 1 o:t (o:d)): xvıı oda (seplt both with final alif and final ha) in Rumı, abbreviation and corruption of otağ xana wa saray 'house, dwelling' San. 66v. 15 (quotn.).

oṭçı [< *oṭ+çı*] aṭ-ṭabīb[55] [= *doktor, hekim*].

uṭṭu [< *uṭ-ṭu*] ẓafira [=*kazandı, yendi*].

aṭan [< *aṭan*] al-camalu'l-ḫaṣiyy[56] [= *kısırlaştırılmış, enetilmiş deve*].

oṭuz [< *oṭ$_{ı}$uz*] aṯ-ṯalāṯūn[57] [= *otuz*].

al-hamza[58] **ma'a'l-ġayni**
[= */ġ/'lı hemze*]

uġan [< *uġan*] Allāh [= *Allah*].

aġ- va **aġın-** [< *aġ- / aġ-n- (emir)*] kilāhumā bi-ma'nā iṣ'ad al-māżī **aġdı** va **aġındı** va minhu **aġınġaç** va huva's-sullam[59] [= *her ikisi de yukarı (göğe) çık (yüksel) anlamındadır; geçmiş zaman biçimi aġdı ve aġındı olur; aġınġaç bundan türemedir ve merdiven demektir*].

aġ- [< *aġ- (emir)*] bi-ma'nā iṣ'ad [= *yukarı (göğe) çık (yüksel) anlamındadır*].

aġın- [< *aġ-n- (emir)*] bi-ma'nā iṣ'ad [= *yukarı (göğe) çık (yüksel) anlamındadır*].

aġınġaç as-sullam[59] [= *merdiven*].

aġurçuḳ çaş-şiṭranc[60] va'n-nard[61] [= *satranç ve tavla*].

aġurçuḳ çaş-şiṭranc[60] [= *satranç*].

aġurçuḳ çan-nard[61] [= *tavla*].

aġ [< *aġ*] aş-şabakat[62] li's-samak[63] [= *balık ağı*].

aġ [< *aġ*] sarcu's-sirāvil[64] [= *pantolon ağı (semerliği)*].

uġ [< *uġ*] 'ūd min 'īdāni'l-ḫirkāh[65] allatī tuġrazu fī ḳubbatihā yuḳālu minhu **uġladı** ay ġarazahā [= *kubbenin geçirildiği çadık*

---

[55] *hussa*, *hassa*, *hissa*: Hayalarından, taşaklarından şikayet eden; yumurtalıkları çıkarılan, iğdiş, hadım. *camal:* Erkek deve (iki ve bir hörgücü olur); deniz balığı; kalın ip. (*A-TBL*: I, 294.); *hasa*: Hadım etmek, burmak, erkeklik yumurtalarını, hayalarını çıkarmak. *mahsa*: Taşakları, hayaları çıkarılmış. (*A-TBL*: I, 467.);

[57] خر گاه: khar-gāh, A tent, pavilion, tabernacle; a wide, spacious place of residence; a cottage or moveable Turkomān hut or tent, formed by flexible poles, and covered with felt-cloth; [khar-gāhi azraq (khiżr, sabz, mīnā). The sky;—khargāh zadan (kashīdan), To pitch a tent;—khargāhi falak-ishtibah, A pavilion high as heaven ;
—khar-gāhi gāv-pusht (lājaward), The sky;
—khargāhi māh (qamar), A halo round the moon ; the down on the cheek ;]—khir-gāh, A pleasant place. (*A-ED*: 456);

direklerinden (uğlardan) biridir; bu kelimeden türetmekle uġladı denir; yani onu (uğu) geçirdi, sapladı].

uġladı [< *uġ+la-dı*] ay ġarazahā [= *yani onu (uğu) geçirdi, sapladı*].

ıġ [< *ıġ*] ṭarafu'ş-şi'ra[58] allatī li-ġilāfi [V: 5r] al-ḳamḥi va'ş-şa'īri [= *buğday ve arpanın kabuğundaki kılçıklı kısım*].

ıġladı [< *ıġ+la-dı*[59]] bakā va futiḥa'l-hamzati turkmānī [**aġladı**] [= *ağladı; Türkmencesinde hemze fethalı olur*].

aġladı [< *ıġ+la-dı*[59]] bakā [= *ağladı*][K: 13]

ıġlaṭṭı [< *ıġ+la-ṭ-ṭı*] abkā [= *ağlattı*].

aġna- [< *aġın+a- (emir)*] tamarraġ al-māżī minhu **aġnadı** ay tamarraġa [= *(at, eşek vb. için) (keyif ile) yatıp yuvarlan; geçmiş zaman biçimi aġnadı olur; yani, yatıp yuvarlandı*].

uġundı [< *uġun-dı*] uġmiya 'alayhi [= *bayıldı*].

aġırdı[60] [< *aġır-dı*] nahiḳa al-ḥimār[a] [= *eşek anırdı*].

aġardı [< *aġ+ar-dı*] şāba va ibyażża aṣluhu **aḳardı** fa-abdalat al-ḳāfu ġayn[an] [= *ihtiyarladı (kocadı) ve ağardı (beyazladı) anlamındadır; aslı aḳardı şeklindedir; ama "kaf", "ğayın"a döner*].

aḳardı [< *aġ+ar-dı*] ibyażża [= *ağardı (beyazladı) anlamındadır*].

aġrıdı [< *aġrı-dı*[61]] ta'allama va fī't-ta'diya[a] **aġrıṭṭurdı** ṯumma ḥuḏifa fa ṣāra **aġrıṭṭı** [= *ağrıdı; geçişli biçimi aġrıṭṭurdı şeklindekir; sonrasında ek düşmüş ve aġrıṭṭı şeklinde çekimlenmiştir*].

aġrıṭṭurdı [< *aġrı-ṭ-ṭur-dı*[62]] [tata'allama] [= *acı çektirttirdi (acı çektirtti)*].

aġrıṭṭı [< *aġrı-ṭ-ṭı*] [tata'allama] [= *acı çektirdi*].

oġrı[63] [< *oġrı*] al-liṣṣ[a] [= *hırsız*].

oġurladı [< *oġur+la-dı*] saraḳa [= *çaldı, hırsızlık etti*].

oġ [< *oġ*] ḫalal[an] fāriġ[an] yuḳālu **bey oġmudur** ay amīrun fī'l-ḫalvati va yuḳālu **teyirmen oġmudur** [D: 7r] ay aṭ'ṭ-ṭāḥūna[a] ḫāliya[an] [= *(yalnız) tenha, boş; bey yalnız (yanında konuştuğu, görüştüğü*

---

58 *NSÇT*: 1042.; krş. yıġla-
59 *NSÇT*: 1042.; krş. yıġla-
60 krş. aŋır-, aŋra-, ıŋra-
61 *NSÇT*: 894.; krş, ağır-
62 *NSÇT*: 894.; krş, ağır-
63 krş. oğru, ovru

kimse yok) mıdır anlamında **bey oġ mudur** *denir ve yine değirmen boş mudur anlamında* **teyirmen oġmudur** *denir*].

bey oġ mudur ay amīrun fī'l-ḫalva[ii] va yuḳālu [=*bey yalnız (yanında konuştuğu, görüştüğü kimse yok) mıdır?*].

teyirmen oġ mudur ay aṭ'ṭ-ṭāḥūna[iii] ḫāliya[iv] [= *değirmen boş mudur*?]

oġlaḳ [< *oġlaḳ*] al-'anāḳ[v] [= *oğlak*].

oġlan[64] [< *oġlan*] al-ġulām[vi] [= *oğlan çocuk*].

oġul [< *oġul*] al-ibn[vii] va bi'l-ḳibcāḳī **ovul** [= *erkek evlat; Kıpçakçası* **ovul**].

ovul [< *ovul*] al-ibn[viii] [= *erkek evlat*].

aġıl [< *aġıl*] al-ḥaẓīra[ix] va yuḳāl[x] li-ḥaẓīratu'l-ġanam[xi] **ḳoyun aġlı** va yuḳāl[xii] **ay aġıllandı** ayy al-ḳamar[xiii] ṣāra ḏā-hāla[xiv] taşbīh[xv] bi'l-ḥaẓīra[xvi] [= *ağıl; koyun ağılı için* **ḳoyun aġlı** *denir ve ağıla benzetilerek ayın haleli olması anlamında* **ay aġıllandı** *denir*].

ḳoyun aġlı ḥaẓīratu'l-ġanam[xvii] [= *koyun ağılı*].

ay aġıllandı al-ḳamar[xviii] ṣāra ḏā-hāla[xix] taşbīh[xx] bi'l-ḥaẓīra[xxi] [= *ağıla benzetilerek ay ağıllandı (halelendi)*].

ıġlıḳ [< *ıġlıḳ*] ar-rabbāb[xxii] alladī yuġannī bih[xxiii] [= *kenisiyle şarkı söylenen rebap (çalgısı)*].

aġurşaḳ [< *aġurşaḳ*] ṯiḳḳālatu'l-miġzal[xxiv] va kullu mā aşbahahu yusammā **aġurşaḳ** [= *iğin ağırlığı (topuz başı) ve ona benzer her şey için bir adlandırmadır*].

aġurşaḳ [< *aġurşaḳ*] kullu mā aşbaha ṯiḳḳālatu'l-miġzal[xxv] [= *iğin ağırlığına benzer her şey için (kullanılır)*].

aġır [< *aġır*] aṯ-ṯaḳīl[xxvi] [= *ağır*].

aġırladı [< *aġır+la-dı*] istaṯḳalahu bi-ma'nā iḥtaramahu va akramahu [= *birini ağırladı; birine saygı ve ikramda bulunma anlamında*].

uġurlu [< *uġur+lu*] ḏū-yumn[xxvii] [= *uğurlu, talihli*].

aġuz [< Türkm. *aġuz*] al-libā' va bi'l-ḳibcāḳiyy[xxviii] makānu'l-ġayn[xxix] al-vāv[xxx] [**avuz**] [= *ağuz; Kıpçakçada "ğayn"ın yerine "vav" olur*].

avuz [< Kıp. *avuz*] al-libā' [= *ağuz*].

---

[64] krş. ovlan.;

Oġuz [< *Oġuz*] abū't-turki'l-kabīr[n] ba'da Yāfaṯ[65] [= *Yafes'ten sonraki büyük Türk atası*].

aġı [< *aġı*] al-karīm[n] [= *cömert*].

aġır [< *aġır*] [𝕂: 14] as-samīn[n] [= *ağır*].

---

[65] *Yafet*: Tevrat'a göre Hz. Nûh'un üç oğlundan biri. İbrânîce'de Yefet, Arapça'da Yâfis, Yâfit, Ebü'r-Rûm, Batı dillerinde Japheth, Türkçe'de Yâfes şeklinde geçen kelimenin kökeni tartışmalıdır. Bazı âlimlere göre İbrânîce'de "genişlemek, yayılmak" anlamındaki "patah"tan, bazılarına göre ise "güzel olmak" anlamındaki "yafah"tan gelmektedir. Hz. Nûh'un, oğlu Yâfes için dua ederken patah kelimesine telmihle, "Allah Yefet'e genişlik versin, zürriyeti yeryüzüne yayılsın ve Sâm'ın çadırlarında otursun" dediği (Tekvîn, 9/27) nakledilmektedir (DB, III/2, s. 1125). Yâfes'in bazı yorumcularca Nûh'un ikinci çocuğu ve Tevrat'taki ifadeden hareketle (Tekvîn, 9/27) Hâm'ın büyüğü olduğu ileri sürülse de genelde kardeşlerin en genci kabul edilmekte ve belki de bu sebeple hep son sırada zikredilmektedir (Tekvîn, 5/32; 6/10; 7/13; I. Tarihler, 1/4). Yahudi rivayetlerine göre ise Yâfes, Nûh'un üç oğlunun en büyüğüdür. Üç kardeş arasında en az derecede bilgelikle donatılan kişidir, bu sebeple adı hep diğerlerinden sonra kaydedilir (EJd., IX, 1285). Tevrat'a göre Yâfes babası Nûh 500 yaşında iken doğmuş (Tekvîn, 5/32), tûfandan önce evlenmiş ve tûfanda karısıyla birlikte gemiye binmiştir (Tekvîn, 7/13). Tûfan sonrası bağ dikip üzüm yetiştiren, şarap imal ederek içen ve sarhoş olup çadırında çıplak kalan Nûh'un üzerini Sâm ile Yâfes birlikte örtmüşlerdir (Tekvîn, 9/23), bundan dolayıdır ki Nûh onun için dua etmiştir (Tekvîn, 9/27). Tevrat'a göre Yâfes'in Gomer, Magog (Me'cûc), Maday, Yavan, Tubal, Meşek ve Tiras adlarında yedi oğlu vardır ve Yâfes'in çocukları "milletlerin adalarında" (Tekvîn, 10/5), yani Anadolu ve Avrupa'nın Akdeniz sahillerinde (DB, III/2, s. 1125), İsrail'in batısında ve kuzeyinde, Ege ve Anadolu coğrafyasında (EJd., IX, 1285) yerleşmişlerdir. Yahudi rivayetlerine göre Nûh yeryüzünü oğulları arasında paylaştırmış, Yâfes'in payına kırk ülke, otuz üç ada, yirmi iki dil ve beş yazı çeşidi düşmüştür (Ginzberg, I, 127). İsim benzerliği sebebiyle Yâfes ile Grek mitolojisindeki Japetus (Iapetos) arasında ilgi kurulmuş ve Yâfes'in Titan Japetus olduğu ileri sürülmüştür. Yunan mitolojisine göre Japetus, oğlu Prometheus vasıtasıyla insan soyunun atasıdır (Mattfeld, bk. bibl.; Erhat, s. 163). Kur'ân-ı Kerîm'de Nûh tûfanından ve gemidekilerin kurtuluşundan (el-A'râf 7/64; Yûnus 10/73; Hûd 11/ 40), gemide Nûh ile beraber taşınarak kurtarılanlardan (el-İsrâ 17/3; Meryem 19/58) bahsedilmekle beraber Nûh'un çocuklarının, dolayısıyla Yâfes'in adı geçmemektedir. Müfessirler, "Nûh'un soyunu yeryüzünde kalıcı yaptık" âyetindeki (es-Sâffât 37/77) Nûh'un soyunun Hâm, Sâm, Yâfes ile onların soyundan gelenler olduğunu söylemektedir (Taberî, Câmi£u'lbeyân, XXIII, 67). Tirmizî'de ("Tefsîrü'lK ur , ân", 37/4) ve Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde (V, 9, 11), "Sâm Araplar'ın, Yâfes Rum'un, Hâm da Habeşliler'in atasıdır" meâlinde bir hadis nakledilmektedir. Tarih, tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında Hz. Nûh'un üç oğlundan Yâfes'in Türkler'in, Hazarlar'ın, sakalibe*nin ve Ye'cûc ile Me'cûc'ün atası olduğuna dair bir rivayet yer almaktadır (Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXIII, 6 7 ; Sa'lebî, s. 61; Muhammed b. A bdul l a h el-Kisâî, s. 101). İslâmî kaynaklarda Hâm ve Yâfes'in babalarına karşı davranışları ve Hz. Nûh'un Hâm'a beddua etmesi hakkında bir rivayet mevcuttur; Tevrat ve yahudi kaynaklarında ise bu konu farklı şekilde geçmektedir. Tevrat'a göre tûfan sonrası çadırında çıplak kalan Nûh'u gören oğlu Hâm kardeşlerine haber vermiş, Sâm ile Yâfes bir örtü getirerek geri geri yürüyüp babalarının çıplaklığını örtmüşlerdir (Tekvîn, 9/20-23). İslâm kaynaklarında yer alan rivayetlerde Hz. Nûh'un sarhoşluğundan söz edilmez. Bu kaynaklara göre geminin içinde uyuyamayan Nûh dışarı çıkıp Sâm'ın göğsüne yaslanarak uyur. Rüzgâr onun örtüsünü uçurur ve Nûh çıplak kalır. Bunun üzerine Sâm ile Yâfes babalarını örterler, Hâm ise yüksek sesle güler ve babasını uyandırır. Nûh uyanınca şöyle der: "Sâm'ın neslinden peygamberler, Yâfes'in neslinden krallar ve kahramanlar, Hâm'ın neslinden de siyah köleler çıkacaktır" (Muhammed b. Abdullah el-Kisâî, s. 98-99). İslâmî kaynaklara göre Hz. Nûh tûfan sonrası yeryüzünü oğulları arasında paylaştırınca Türkler'in atası olan Yâfes'e Doğu ülkelerini ve Rum diyarını vermiştir. Yâfes'in soyundan gelenler kızıl ve kumral tenlidir (a.g.e., s. 98; Taberî, TârîÅ, I, 191, 193); taksimatta onların payına otuz altı veya yetmiş iki dil düşer (İbn Kuteybe, s. 28). Hâm'ın soyundan gelenler Yâfes'in zürriyetiyle evlenirler ve Hâm'ın oğlu Kûş'un neslinden Habeşliler, Hint ve Sind halkı ile Kıptîler meydana gelir (EI2 [Fr.], XI, 257) (İslâm Ansiklopedisi: 43/174.);

aġız [< Türkm. *aġız*] al-famm va bi'l-ḳibcāḳiyy **aız** [= *ağız; Kıpçakçada aız*].

aız [< Kıp. *aız*] al-famm [=*Kıpçakçada ağız*].

aġruḳ [< *aġruḳ*] at-ṯiḳl [= *ağırlık*].

oġlaḳ[66] [< *aġ+laḳ*] al-ḫālī [= *ıssız, tenha*].

aġaç [< *aġaç*] al-'aṣā va'ş-şacar muştarakun baynahumā yuḳāl **alma aġacı** ay şacaru't-tuffāḥ [= *değnek (sopa) ve ağaç anlamlarında çift manalı; elma ağacı anlamında alma aġacı denir*.].

aġaç [< *ıġaç*] aş-şacar [= *ağaç*].

alma aġacı şacaru't-tuffāḥ [= *elma ağacı*].

aġı [< *aġı*] nav'u min al-ḥarīr [= *bir çeşit ipek*].

aġu [< *aġu*] as-samm [= *ağı, zehir*].

al-hamza ma'a'l-ḳāf
[= */ḳ/'li hemze*]

aḳ [< *aḳ*] al-abyaż [= *ak, beyaz*].

aḳ ayġır [< *aḳ + ayġır*] aş-şi'rā al-yamāniyya [= *ak yıldız, Yemenî (sirius)*].

aḳ az [< *aḳ az*] al-aṣfaru'l-mu'aṣṣam bi'l-bayāż [= *(ön) ayak(lar)ı beyaz lekeli sarı (at)*].

oḳ [< *oḳ*] an-nuşşāb [= *ok*].

aḳdı [< *aḳ-dı*] sāla [= *aktı*].

uḳruḳ [< *uḳruḳ*] al-ḥabl allaḏī yuḥaṣṣal bihi mā nafara min al-ḫayl [= *kaçan atın yakalandığı ip (urgan)*].

aḳṣaḳ [< *aḳṣa-ḳ*] al-a'rac [= *aksak, topal*].

aḳṣadı [< *aḳṣa-dı*] ẓala'a [= *aksadı, topalladı*].

aḳça [< *aḳ+ça*] al-abyaż va ġuliba 'alā'd-dirham [= *ak, beyaz; daha çok dirhem (para) için kullanılır*].

aḳça [< *aḳça*] ād-dirham [= *dirhem (para)*].

aḳ bars [< *aḳ + bars*] [𝔻: 8•] al-fahdu'l-abyaż va sammā bihi va huva murakkab [= *ak, beyaz pars; bunu (Memlüklerde) ad olarak verirler; birleşik kelimedir*].

---

[66] krş. oġlaḳ, aylaḳ.;

aḳṣurdı [< Türkm. *aḳṣur-dı* < *aṣḳur-* < *aṣur-*] ʻaṭasa va huva bi'l-ḳibcāḳiyyi **çüçkürdü** [= *aksırdı; Kıpçakçada bu çüçkürdü olur*].

çüçkürdü [< Kıp. *çüçkür-dü*] ʻaṭasa [= *aksırdı*].

oḳşadı[67] [< *oḳşa-dı*] nāġā aṣ-ṣaġīr[a] va ḏallala[b] [= *çocuğu avuttu ve onu yatıştırdı*].

ıḳşadı [< *ıḳşa-dı*] ṣarra al-bāb[a] av mā yunāsibu[b] [= *kapı gıcırdadı veya buna (kapı gıcırtısına) benzer (bir ses çıktı)*].

aḳışdı [< *aḳ-ış-dı*] tacārā ilā cihat[a] yuḳāl[a] **aḳışdılar** tacāravū [= *(insanlar) bir yöne doğru akıştı; akıştılar anlamında aḳışdılar denir*].

aḳışdılar [< *aḳ-ış-dı+lar*] tacāravū [= *akıştılar*] [V: 5]

aḳṭardı [< *aḳ-tar-dı*] ḳalabahu [= *onu aktardı, dönderdi*].

uḳṭı [< *uḳ-ṭı*] fahima [= *anladı*].

uḳṭurdı [< *uḳ-ṭur-dı*] fahhama [= *anlattı*].

oḳıdı [< Türkm. *oḳı-dı*] ḳara'a va bi'l-ḳibcāḳiyy[a] **oġudu** [= *okudu; Kıpçakçada ise oġudu*].

oġudu [< Kıp. *oġu-du*] ḳara'a [= *okudu*].

aḳdılar [< *aḳ-dı+lar*] carū li-l-ġārati va'l-ismi minhu **aḳın** yuḳāl[a] **aḳtuḳ** caraynā li-l-ġārati va **aḳın ḳılduḳ** ca'alnā'l-carā li-l-ġārati [= *akın, hücum için aktılar; aḳın bu kökten isimdir; akın (hücum) için aktık ve akın (hücum) için akın ettik anlamında aḳtuḳ ve aḳın ḳılduḳ denir*].

aḳın [< *aḳ-ın*] carā li-l-ġārati [= *hücum için akma, akın*].

aḳın ḳılduḳ ca'alnā'l-carā li-l-ġārati [= *akın (hücum) için akın ettik*].

al-hamza[a] **ma'a'l-kāfi'l-ḫāliṣat**[a] [K: 15]
[= */k/'li hemze*]

ekin [< *ek-in*[68]] az-zar'[a] [= *ekin*].

ek [< *ek- (emir)*] azra' al-māżī minhu **ekdi** [= *ek; ekdi bu (kök)ten geçmiş zaman biçimidir*].

öküz [< *öküz*] at-ṯavr[a] [= *öküz*].

öküz almaşı [< *öküz + alma+şı*] as-safarcal[a] ay tuffāḥu't-ṯavr[a] [= *ayva, yani öküz elması*].

---

[67] krş.: oḫşa-.;
[68] -Xn: *tütün*, *gälin*, *äkin* (*OTWF I: 300, 301*);

éki [< *iki*] al-iṯnān[m] [= *iki*].

iki boz aṭ [< *iki+boz+aṭ*] al-farḳadān[n] [= *iki kardeş adlı takımyıldızı (küçük ayı)*].

iki yıllı ṭay [< *iki yıl+lı ṭay*] al-caḏa'[o] min al-ḫayli [= *atın (dişleri değişmemiş) yavrusu, kulunu (tay)*].

iki bile [< *iki bi+le*] as-sayf[p] ḏu'l-ḥaddayni [= *iki tarafı da keskin (bileylenmiş) kılıç*].

ikinci [< *iki+nç+i*] aṯ-ṯānī [= *ikinci*].

ikiledi [< *iki+le-di*] ṯanā [= *ikiledi*].

eksük [< *eksü-k*] an-nāḳiṣ[r] [= *eksik*].

eksildi [< *egsü-l-di*] naḳaṣa [= *eksildi*].

öküntü [< *ökün-dü*] taḥassara va talahhafa [= *içi yanmak ve pişman olmak*].

ikindi [< *iki+ndi/iki+nti*] al-'aṣr[s] [= *ikindi vakti*].

ökidi [< *ök+i-di*] taḳayya'a [= *kustu*].

üküş [< *ük-üş*] al-kaṯīr[t] [= *çok, bol*].

al-hamza[u] ma'a'l-kāfi'l-badaviyyat[v]
[= */g/'li hemze*]

ege [< *eke*] al-'amma[w] [= *amca*].

egdi [< *eg-di*] 'avvaca [= *eğdi*].

egildi [< *eg-l-di*] ta'avvaca [= *eğildi*].

ögdi [< *ög-di*] [𝔻: 8[x]] madaḥa [= *övdü*].

ögütti [< *üg-ü-t-ti*[69]] ṭaḥana [= *öğüttü*].

ögüt [< *ö-g-t*[70]] an-naṣīḥa[y] yuḳāl[z] **ögüt bérdi** naṣaḥahu ay i'ṭāhu'n-naṣīḥa[aa] [= *öğüt; onu öğütledi yani öğüt verdi anlamında ögüt bérdi denir*].

ögüt bérdi [< *ö-g-t bér-*] naṣaḥahu ay i'ṭāhu'n-naṣīḥa[ab] [= *onu öğütledi yani öğüt verdi*].

ége [< *ége*] al-mibrad[ac] [= *eğe, törpü*].

égeledi [< *ége+le-di*] barradahu [=*onu eğeledi, onu törpüledi*].

ög [< *ög*] al-bāl[ad] yuḳāl[ae] **ögün ṭuṭġul** ay amsik bālaka va ic'al bālaka [= *akıl, hatır, hafıza; aklında (hatırında) tut, aklına yaz anlamında ögün ṭuṭġul denir*].

---

[69] *NSÇT*: 1033.;
[70] < ö-güt / ög-(ü)t/: (EREN, 1999, s.314.;

ögün ṭuṭġul [< *ög+ün tut-ġul*] *amsik balaka va ic'al balaka [= aklında (hatırında) tut, aklına yaz*].

ögretti [< *ög$_{ir}$+e-t-ti*[71]] 'allama [= *öğretti*].

ögrendi [< *ög$_{ir}$+e-n-di*] ta'allama [= *öğrendi*].

ögür [< *ögür*] anīsu'l-faras va ḳarīnuhu min cinsihi [= *uysal at ve onun aynı cinsten eşi*].

egir [< *egir*] al-adham va'l-musta'mal **eygir** [= *yağız, kara (at); eygir biçimi de kullanılır*].

egir [< *egir*] al-adham [= *yağız, kara (at)*].

eygir [< *egir*] al-adham [= *yağız, kara (at)*].

egirdi[72] [< *egi-r-di/*eg-i-r-*] ġazalat [= *(kadın yün) eğirdi*].

ügridi [< *ügri-di*] ḥarraka mahdi'ṣ-ṣabiyy li-yaskun min al-bakā [= *ağlamasını yatıştırmak için bebeğin beşiğini salladı*].

ig [< *ig*] al-miġzal va'd-dā' muştarak baynahumā [= *iğ ve hastalık anlamında çift manalı*].

ig [< *ig*] al-miġzal [= *iğ*].

ig [< *ig*] ad-dā' [= *hastalık*].

egledi [< *eg+le-di*] şaġala [= *oyaladı, eğledi*].

ügü [< *ügü*] al-būma [= *baykuş*].

ügrümük [< *ügrümük*] al-mahd yusammā ayż **béşik** va'l-farḳ baynahumā anna [K: 16] **béşik** huva yuttaḫaḏu min al-ḫaşab va'l-ḥadīd sarīr li-ṣ-ṣaġīr va **ögrümük** a'amm min ḏālika va huva kullu mā yuḥarriku'ṣ-ṣaġīr fīhi min sarīr va ġayrihi va yuṭlaḳ ayż 'alā urcūḥatu'ṣ-ṣaġīr [= *beşik; béşik olarak da adlandırılır; aralarındaki fark şudur ki béşik çocuk için yatak olarak ağaç (ahşap) ve demirden yapılır ögrümük ise bu kelimeden daha genel bir anlamda çocuğun sallandığı yatak ve öteki her şey için kullanılır; küçük tahterevaliyi (salıncağı) ifade için de kullanılır*].

béşik [< *béşik*] al-mahd huva yuttaḫaḏu min al-ḫaşab va'l-ḥadīd sarīr li-ṣ-ṣaġīr [= *beşik; çocuk için yatak olarak ağaç (ahşap) ve demirden yapılır*].

ügrümük [< *ügrümük*] huva kullu mā yuḥarriku'ṣ-ṣaġīr fīhi min sarīr va ġayrihi va yuṭlaḳ ayż 'alā urcūḥati'ṣ-ṣaġīr [= *çocuğun sallandığı yatak ve öteki her şey için kullanılır; küçük tahterevaliyi (salıncağı) ifade için de kullanılır*].

---

[71] *NSÇT*: 986.;

[72] D'de *egridi* biçimindedir.

egin [< Türkm. *egin*] al-katif va bi'l-ḳibcāḳiyy **eyin** [= *omuz; Kıpçakçada eyin*].

eyin [< Kıp. *eyin*] al-katif [= *omuz*].

égne [< Türkm. *égne*] al-ibra va bi'l-ḳibcāḳiyya **éne** [= *iğne; Kıpçakçada éne*].

éne [< Kıp. *ine*] al-katif [= *iğne*].

al-hamza ma'a'l-lām
[= */l/'li hemze*]

aldı [< *al-dı*] aḫaḍa [= *aldı*].

alındı [< *al-ın-dı*] uḫiḍa [= *alındı*].

alın [< *alın*] al-cabha [= *alın*].

ildi [< *il-di*] 'allaḳa [= *astı (ildi)*].

ilindi [< *il-in-di*] ta'allaḳa [= *asıldı (ilindi)*].

oldı [< *ol-dı*] ṣāra [= *(bir şey) oldu*].

ilendi [< *ilen-di*] tasaḫḫaṭa va lam yusta'mal minhu ma'nā saḫiṭa [= *(çok) kızdı, (hiç) beğenmedi; kelime, memnun olmadı, beğenmedi anlamında kullanılmaz*].

el [< *el*] al-yad [= *el*].

al [< *al*] al-ḥīla va'l-farasu'l-aşḳaru'l-māyil [D: 9] ilā'ṣufrat muştarak baynahumā [= *tuzak (hile) ve sarıya yakın kestane (doru) renkli at anlamlarında çift manalı*].

al [< *al*] al-farasu'l-aşḳaru'l-māyil ilā'ṣufrat [= *sarıya yakın kestane (doru) renkli at*].

ala [< *al+a*] al-farasu'l-ablaḳ va yuḳāl **alaca** [= *alaca (başka renkten benek ve lekeleri olan) at; alaca da denir*].

alaca [< *alaca*] al-farasu'l-ablaḳ [= *alaca (başka renkten benek ve lekeleri olan) at*][V:6]

eledi [< *el+e-di*] naḫala [= *eledi*].

elendi [< *ele-n-di*] nuḫila [= *elendi*].

üledi [< *ül+e-di*] ḳasama [= *bölüştürdü, pay etti*].

ülü va **ülüş** [< *ülü / ülüş*] an-naṣīb [= *pay, hisse*].

ülüş [< *ülüş*] an-naṣīb [= *pay, hisse*].

él [< *él*] li-l-balad va'ṣ-ṣulḥ muştarak baynahumā va minhu yuḳāl li'r-rasūl allaḏī yuṭlabu'ṣ-ṣulḥu **élçi** [= *il (yurt) ve barış anlamlarında çift mana için (kullanılır); bu kökten barış talebinde bulunulan elçiye* **élçi** denir].

él [< *él*] aṣ-ṣulḥ [= *barış*].

élçi [< *élçi*] ar-rasūl allaḏī yuṭlabu'ṣ-ṣulḥu [= *il (yurt) ve barış anlamlarında çift manalı*].

ol [< *ol*] huva va bi-ma'nā ḏāka va bi-ma'nā -al-aṣl va yuḳāl bi-ma'nā't-taḥsīn yuḳāl fī'l-madḥi **ol ṣaġa** va yuḳāl **olay** ay aḥsanta va **olay olay** [= *o (şahıs) ve o (işaret) anlamında; kök, soy anlamında; güzelleştirme, düzeltme anlamında söylenir; övgüde, methetmede var ol, yaşa, helal sana anlamında ol ṣaġa denir; olay ve olay olay aferin demektir*].

ol [< *ol*] huva [= *o (şahıs)*].

ol [< *ol*] bi-ma'nā ḏāka [= *o (işaret)*].

ul [< *ul*] bi-ma'nā al-aṣl [= *kök, soy anlamında*].

ol [< *ol*] bi-ma'nā at-taḥsīn [= *güzelleştirme, iyileştirme, düzeltme anlamında*].

ol ṣaġa [< *ol*] yuḳāl fī'l-madḥi [=*helal sana anlamında denir*].

olay / olay olay ay aḥsanta [= *aferin demektir*].

eleşke [< *eleşke*] [𝕂: 17] ḳiṭa'u'l-'acīnu'r-ruḳāḳu'l-maşlūḳu ma'a'l-laḥmi av 'alā ḥiddatan [= *sade (tek başına) veya etli haşlanmış yufka, hamur parçası*].

öldi [< *öl-di*] māta [= *öldü*].

öltürdü [< *öl-tür-dü*] amāta [= *öldürdü*].

ölü [< *öl-ü*] al-mayyit [= *ölü*].

ulu [< *ulu*] al-kabīr [= *ulu, büyük*].

ulu anası [< *ulu ana+sı*] ummu'l-umm va ma'nā'l-ummu'l-kabīra [= *annenin annesi büyük anne, nine anlamlarında*].

uludu [< *ulu-du*] kabura [= *büyüdü*].

ulu azu [< *ulu azu*] kibāru'l-aẓrās [= *büyük azı dişi*].

ululadı [< *ulu+la-dı*] vaḳḳara [= *ululadı, yüceltti*].

ölidi [< *höl+i-di*] ibtalla yuḳāl **öldür** ay raṭuba mablūlun va minhu yuḳāl **öli kétmedi** ay mā ḏahabat ruṭūbatihi [= *ıslandı; ıslaktır anlamında öldür denir; ve bu kökten ıslaklığı (nemi) gitmedi (kurumadı) anlamında öli kétmedi denir*].

öldür ay raṭuba mablūlun [= *rutubeti ıslatır (kuruluk bakımından nemlidir)*].

öli kétmedi mā ḏahabat ruṭūbatihi [= *ıslaklığı (nemi) gitmedi (kurumadı)*].

uludı [< *ulu-dı*] 'avā'l-kalb [= *köpek uludu*].

uladı [< *ula-dı*] avṣala va minhu **yol ulaşdur** ay aṭ-ṭarīḳ muttaṣal [= *ulaştırdı; buradan yol ulaştırıcıdır anlamında yol ulaşdur (denir)*].

yol ulaşdur ay aṭ-ṭarīḳ[84] muttaṣal[85] [= *yol ulaşımlı (açık ve gidilmeğe uygun)dur*].

ullandı [< *ul+la-n-dı*] ta'aṣṣala [= *köklendi, kök saldı*].

ullandurdı [< *ul+la-n-dur-dı*] aṣṣala va **lan** innamā daḫalat 'alā ta'aṣṣala ṯumma vucidat fī aṣṣala va'l-lām[86] ḳabla'n-nūn[87] zāyida[88] udġimat fīhā'l-lāmu **ul**[73] [= *köklendirdi; +lan "kökledi"ye eklendiği ve "köklendirdi" şekli oluştuğu zaman "nun"dan önceki ziyade lam "ul"un lamıyla bitişir*].

ulullandı [< *uluġ+la-n-* < **ul+luġ+la-n-*[74]] ta'aṣṣala [= *köklendi (kökleşti)*].

ılı[75] **ṣu** [< *ılı ṣu*] ay mā'[89] suḫn[90] [= *sıcak su*].

ılı [< *ılı ṣu*] suḫn[91] [= *sıcak*].

alp [< *alp*] aş-şucā'[92] [= *cesur, yiğit*].

altı [< *altı*] as-sitt[93] [= *altı*].

alçu [< *alçu*] ṯamara[94] şacar[95] fī bilādi't-türki şabīh[96] bi'z-za'rūri [= *Türk beldelerinde alıca (dağ muşmulası) benzer bir ağacın meyvesi*].

aldandı [< *al+da-n-dı*[76]] inḫada'a [= *aldandı*].

aldadı [< *al+da-dı*] ḫada'a [= *aldattı*].

ulaḳ [< *ul+a-ḳ*] al-barīd[97] [= *postacı*][𝔻: 9•]

ilki [< *ilki*] al-hāvun[98] [= *havan*].

olṭurdı [< *ol-ṭur-dı*] ḳa'ada [= *oturdu*].

olṭurṭuṭtı [< *ol-ṭur-ṭ-uṭ-tı*] aḳ'ada [= *oturttu*].

ölçedi [< *ölç-e-di*] ḳaddara [= *ölçtü*].

olṭurḳaç [< *ol-ṭur-ḳaç*] al-kursiyy[99] va yuḳāl[100] bi'l-ġayn[101] makāna'l-ḳāfi [**olṭurġaç**] [= *sandalye, oturak; "kaf" yerine "ğayn"lı da söylenir*].

olṭurḳaç [< *ol-ṭur-ḳaç*] al-kursiyy[99] [= *sandalye, oturak*].

ovlaḳ [< *ovlaḳ*] valadu'l-ġazāl[102] [= *ceylan yavrusu*].

ilkik [< *il-gik*] al-'urva[103] [= *düğme iliği*].

ülkü [< *ülkü*] al-ġarażu'l-mutabā'id[104] [= *uzak hedef*].

elem [< *elem*[77]] [𝕂: 18] al-'alam[105] [= *alem, sancak*].

---

[73] Nüshalarda elif üstünlü yazılmış; ama kelimenin kökü kastedildiğinden ötreli yazılmalıydı.
[74] *KİF*: 696.;
[75] ılıg, yılı, yılu.;
[76] *NSÇT*: 896

alınçı [< *alınçı*] ar-raculu'l-'ātiyy[76] [= *aşırı, haddi aşan, ahlaksız adam*].

ilgeri [< *il+geri*] al-avvalu [= *ilk, önce*].

ölçi [< *ölç-i*] al-ḳiyās[77] va'l-i'tibār[78] [= *ölçü, kıymet*].

elli [< *el+lig*[79]] al-ḫamsūna [= *elli*].

ilek [< *ilek*] at-tīn[80] [=*incir*].

elik [< *elik*] al-ġazāl[81] [= *ceylan*].

ellik [< *el+lik*] al-ḳuffāz[82] va huva murakkabun min **el** al-yadu va **lik** al-lāḥiḳ[83] 'alāmatu li-l-i'dādi [= *eldiven; el ve bir şeye mahsus olanı gösteren ekin (+lik) birleşmesiyle meydana gelir*].

oluḳ [< *oluḳ*] al-maṯ'ab allaḏī yacrī fīhi'l-mā'i bi-sur'a[84] [= *yağmurun hızla içinden aktığı oluk, su yolu*].

alaḳ [< *alaḳ*] iḫtilāfu'r-ra'y[85] yuḳāl[86] **alaḳdılar** iḫtalafa ra'yuhum [= *görüş ayrılığı, görüşleri ayrıldı, görüş ayrılığına düştüler anlamında alaḳdılar denir*].

alaḳdılar [< *alaḳ-dı-lar*] yuḳāl[87] **alaḳdılar** iḫtalafa ra'yuhum [= *görüş ayrılığına düştüler*].

aluḳ [< *aluḳ*] 'udda[88]'d-dābba[89] kāyin[90] mā kānat [𝕍: 6ᵇ] yuḳāl[91] **aluḳla** ay savvi al-'udda[92] [= *hayvanın her bakımdan hazırlanışı (koşma, koşum, donatma); koşumları koş (koşumla) anlamında aluḳla denir*].

aluḳla [< *aluḳ+la- (emir)*] ay savvi al-'udda[93] [= *koşumları koş (koşumla)*].

ülker [< *ülker*] aṯ-ṯurayyā [= *Ülker yıldızı*].

elkin [< *el+kin/elk-in*] al-ġarīb[94] va'ṣ-ṣā'iḳa[95] muştarakun [= *yabancı ve yıldırım anlamlarında çift manalı*].

elkin [< *el+kin*] al-ġarīb[96] [= *yabancı*].

elkin [< *elk-in*] aṣ-ṣā'iḳa[97] [= *yıldırım*].

ulaḳ [< *ulaḳ*] al-ḥavż[98] [= *havuz*].

elek [< *ele-k*] al-munḫul[99] va'l-kāfu li-āla[100] [= *elek; "-k" alet anlamı içindir*].

ilgü [< *il-gü*] ma'lūm[101] yurmā ilayhi [= *atış yapılan şey (nişangâh) olarak bilinir*].

---

[77] alam (A .): Bayrak, sancak. (CC: 147: 1, 100: 4);
[78] *NSÇT*: 933.;

alḳış [< *alḳa-ş*[79]] at-ṯanā’[a] [= *övme, medih*].

alḳış ḳıldı [< *alḳa-ş + ḳıl-dı*] ay ca‘ala’ṯ-ṯanā’[a] bi-ma‘nā aṯnā [= *övdü anlamında methetti demektir*].

ilgün [< *il+gün*] ad-davla[a] va huva murakkab[a] min **il** balad[a] va **gün** aş-şams[a] faca‘alū ḏālika ‘ibāra[a] ‘ani’d-davla[a] [= *devlet; belde anlamında il ve güneş anlamında gün kelimelerinden oluşmuş birleşik kelimedir*].

alma [< *alma*] at-tuffāḥ[a] [= *elma*].

alnaḳ [< *Alnaḳ*] ismun ‘alam[a] [= *özel isimdir*].

alu [< *alu*] al-‘āciz[a] ‘an ġarīmihi yuḳāl[a] **bu bundan aludur** ay hāḏā min hāḏā ‘āciz[a] va iḏā arādū a‘cazu ḳālū [D: 10a] [K: 19] **aluraḳdur** [= *(alacaklılarından daha) düşkün (olan); bu bundan düşkündür anlamında bu bundan aludur denir; daha düşkün denilmek istendiğinde aluraḳdur derler*].

bu bundan aludur ay hāḏā min hāḏā ‘āciz[a] [= *bu bundan düşkündür*].

bu bundan aluraḳdur ay hāḏā min hāḏā a‘caz[a] [= *bu bundan daha düşkündür*].

alṭı [< *alṭı*] as-sitta[a] [= *altır*].

alṭaġu [< *alṭ(ı)+aġu*] as-sitta[a]’l-muctama‘a[a] va min amṯālihim **alṭaġu alaḳsa alṭındaḳın alṭuzur dördevü düzelse depedeḳin éndirür** tafsīr[a] hāḏā’l-maṯal[a] **alṭaġu** as-sitta[a]’l-muctami‘a[a] **alaḳsa** in iḫtalafū va **sa** hiya adātu’ş-şarṭ[a] **alṭın** at-taḥt[a] va **da** bi-ma‘nā fī va **ḳ** bi-ma‘nā’l-iżāfa[a] va an-nūn[a] bi-ma‘nā’l-maf‘ūliyya[a] va yu‘abbar[a] ‘an **alṭındaḳın** bi’llaḏī taḥtahum **alṭuzur** yu’aḫḫiḏu minhum **dördevü** al-arba‘a[a]’l-muctami‘a[a] va **dörd** huva’l-arba‘a[a] va hāḏihi’l-vāv[a] dālla[a] ‘alā hay’a[a]’l-ictimā‘u ma‘a’l-muraḳḳaḳi va yuḫlifuhā ma‘a’l-mufaḫḫami’l-ġayni va tasta‘milu’l-kāfi ayż[a] mavża‘u’l-vāv[a] va’l-kāfi hiya’l-aṣli **düzelse** ay intaẓamū bi-ma‘nā in ittafaḳū yuḳāl[a] **düzeldi** ay intaẓama va **düzdi** naẓamahu ġayrihi **depe** at-tallu va’l-yāfūḫ[a] va yurād[a] bihi at-tall[a] va **daḳın** allaḏī fī’t-talli ‘alā mā fassarnā **éndürür** yunazzilu **éndi** nazala **éndürdi** nazzala [= *altı kişilik topluluk (bir araya gelmiş altı kişi, altılı topluluk; (şu cümle) buna bir örnektir: alṭaġu alaḳsa alṭındaḳın alṭuzur dördevü düzelse depedeḳin indirür; bu örneğin çözümlemesi şöyledir: alṭaġu, altılı topluluk (altı kişi); alaḳsa, ayrılığa düşseler, sa, şart edatıdır, altın, alt, +da +da anlamındadır; +k ilgi anlamındadır; +nun iyelik*

[79] *KİF*: 524.;

anlamında ve alṭındaḳın , "altlarında olan"ı ifade eder; alṭuzur, kendilerinden aldırırlar; dördevü, dörtlü topluluk (dört kişi) anlamındadır ve dörd, dört demektir; buradaki vav topluluk eki (alameti)dir, kalın biçim olan "ğayn"ın aksine ince biçimlidir, "vav"ın yerine "kef" de kullanılır ve "kef" asıl biçimdir; düzelse, birlik oldular anlamında düzeldiler; düzeldi anlamında düzeldi ve başkasını düzdü anlamında düzdi denir; depe, tepe ve bıngıldak (anlamlarında), çözümlediğimiz (tefsir ettiğimiz) yerde tepe ve "daḳın"dan tepedeki kastedilmiştir; éndürür, indirir; éndi, indi, éndürdi, indirdi, alçak boldı, alçaldı (anlamlarındadır)].

alṭağu alaḳsa alṭındaḳın alṭuzur

dördevü düzelse depedeḳin éndirür as-sitta[80]'l-muctami'a[81] in iḫtalafū bi'llaḏī taḥtahum yu'aḫḫiḏu minhum; al-arba'a[82]'l-muctami'a[83] intaẓamū bi-ma'nā in ittafaḳū yunazzilu allaḏī fī't-talli [= *altılı topluluk (altı kişi) ayrılığa düşseler, altlarında olanı (elerinin altındakini) kendilerinden aldırırlar; dörtlü topluluk (dört kişi) birlik olsalar tepelerindekini (başlarındaki yöneticiyi) indirirler*].

alaḳ- [< *alak-*[84]] in iḫtala- [= *ayrılığa düşmek*].

sa [< *-sa*] adātu'ş-şarṭ[85] [= *şart edatı*].

da [< *+da*] bi-ma'nā fī [= *+da anlamında*].

ki [< *+ki*] bi-ma'nā'l-iżāfa[86] [= *izafet (aidiyet) anlamında*].

alṭuzur [< *al-ṭuz-ır*] yu'aḫḫiḏu minhum [= *kendilerinden aldırır*].

dördevü [< *dört+evü*] al-arba'a[87]'l-muctami'a[88] [= *dört kişi (dörtlü topluluk)*].

dörd [< *dörd*] huva'l-arba'a[89] [= *dört demektir*].

düzeldi [< *düz-el-di*] ay intaẓama [= *düzeldi, düzene girdi demektir*].

düzdi [< *düz-di*] naẓamahu ġayrihi [= *başkasını düzdü, düzene koydu*].

éndürdi [< *in-dür-di*] nazzala [= *indirdi*].

éndi [< *én-di*] nazala [= *indirdi*].

al-hamza[90] ma'a'l-mīm[91]
[= */m/'li hemze*]

émdi [< *im+di*[92]] al-ān [= *şimdi, şu an*].

umdı [< *um-dı*] taraccā [= *umdu, ümit etti*][K: 20]

emdi [< *em-di*] rażā'a [= *emdi*].

emzürdi [< *em-iz-ür-di*] arżā'a [= *emzirdi*].

---

[80] krş. bulaḳ.
[81] *émdi* [< am+tı] Şimdi. (*NSÇT*: 934.);

emgek [< *emge-k*] at-ta‘ab va yuḳāl **emek** bi’t-turkmāniyy [= *emek, zahmet; Türkmencede emek denir*].

emgek [< *emge-k*] at-ta‘ab va yuḳāl **emek** bi’t-turkmāniyy [= *emek, zahmet; Türkmencede emek denir*].

emek [< *emge-k*] at-ta‘ab va yuḳāl **emek** bi’t-turkmāniyy [= *emek, zahmet; Türkmencede emek denir*].

emgendi [< *emge-n-di*] [D: 10] ta‘iba va kaḏā **emendi** [= *emek verdi, yoruldu; emendi önceki gibi Türkmencesidir*].

emgendi [< *emge-n-di*] ta‘iba va kaḏā **emendi** [= *emek verdi, yoruldu; emendi önceki gibi Türkmencesidir*].

emendi [< *emge-n-di*] ta‘iba va kaḏā **emendi** [= *emek verdi, yoruldu; emendi önceki gibi Türkmencesidir*].

umsundu [< *um-sun-du*] tavaḥḥamat al-mar’at iḏā iştahat va kaḏālika’r-raculu va yuḳāl **umsuluḳun bér** [V: 7] ay a‘ṭi muştahāhu [= *(gebe) arzuladığı zaman (canı çektiğinde) denir; kadının canı çekti (kadın arzuladı); erkek için de kullanılır; arzuladığını ver anlamında umsuluḳun bér denir*].

umsuluḳun bér ay a‘ṭi muştahāhu [= *arzuladığını ver demektir*].

umsuluḳ [< *um-su+luk*] muştahā [= *arşulanılan şey*].

emçek [< *em-çek*] at-ṭady [= *meme*].

am va **amcuḳ** [< *am* / *am+ c-ḳ*] al-farc [= *am*].

am [< *am*] al-farc [= *am*].

amcuḳ [< *am+c-ḳ*] al-farc [= *am*].

emderdi [< *emder-di*[82]] ḳallaba [= *dönderdi, çevirdi*].

emderildi [< *emder-l-di*] inḳalaba va yusta‘mala fī-ḳalbi’l-ḳumāşi va’l-ḥubūbi va nahvuhā min al-acsāmi’ṭ-ṭaḳīla ba‘żuhā ‘alā ba‘żi va lā yuḳāl fī’l-ḳuṭn va naḥvihi min al-acsāmi’l-ḫafīfa [= *çevirdi, alt üst etti, aktardı; kumaş, hububat ve benzeri ağır maddeleri aralarında aktarmak, çevirmek anlamında kullanırıl; pamuk gibi hafif maddeler için kullanılmaz*].

amaç [< *amaç*] al-ġarażu’l-mutaḳārib [= *yakın hedef, nişan*].

al-hamza ma‘a’n-nūn
[= */n/’li hemze*]

ana [< *ana*] al-umm [= *anne*].

---

[82] < em-(i)t-er-=belli bir yöne doğru çevirmek. (*KİF*: 459);

anuḳ [< *anuḳ*] al-ḥāżir[n] yuḳāl[s] **anuḳlaġıl** ay aḥżarahu va yuḳāl[s] iḏā ṭalaba'l-insānu'l-hadiyya[ss] yaḳūlu li-ṣāḥibihi **armaġan** ma'nāhu ayna'l-hadiyyatu fa yacībuhu ṣāḥibihi **anuḳṭur** ay ḥāżir [= *hazır; onu hazırlayın anlamında anuḳlaġıl denir; bir kişi arkadaşından hediye istediğinde arkadaşına hediye nerede anlamında armaġan der, bunun üzerine arkadaşı hazır anlamında anuḳṭur diye cevap verir*].

anuḳlaġıl [< *anuḳ+la-ġıl*] yuḳāl[s] **anuḳlaġıl** ay aḥżarahu [= *onu hazırlayın anlamında*].

armaġan [< *armaġan*] al-hadiyya[ss] [= *armağan, hediye*].

enek [< *enek*] al-iṯnān[n] va'ḏ-ḏaḳn[n] muştarak[mn] [= *taşak yumurtaları ve çene kemiği (mandible) anlamlarında çift manalı*].

enek [< *enek*] al-iṯnān[n] [= *taşak yumurtaları*].

enek [< *enek*] aḏ-ḏaḳn[n] [= *çene kemiği (mandible)*].

éndi [< *én-di*] nazala [= *indi*].

énedi [< *éne-di*[83]] ḫaṣā [= *enedi, iğdiş etti*].

inenmiş [< *ine-n-miş*] al-ḫaṣiyy[s] [= *enenmiş, iğdiş edilmiş*].

öndi [< *ön-di*] nutica [= *büyüdü, yetişti*].

ün [< *ün*] aṣ-ṣavt[n] [= *ün, ses*].

un [< *un*] ad-daḳīḳ[n] [= *un*].

on [< *on*] 'aşara[mn] [= *on*].

én [< *én*] [𝕂: 21] al-'arż[s] żidda'ṭ-ṭūl[l] şart[mn] uḏunu'l-ġanam[l] va yanṭaliḳ[s] bi'l-ḳıbcāḳiyy[l] 'alā'l-vakr[n] va vicāri's-sibā'i va buyūtu al-ḥaşarāti yuḳāl[s] **yılan inidür** ay cuḥru'l-ḥayya[a] [= *en; boy karşıtı; koyunun kulağındaki yarık; Kıpçakçada kuş yuvası, vahşi hayvan (canavar) ini ve böçek yuvasını ifade eder; yılan ini (deliği) anlamında yılan inidür denir*].

én [< *én*] al-'arż[s] żidda'ṭ-ṭūl[l] ş [= *en; boy karşıtı*].

én [< *én*] şart[mn] uḏunu'l-ġanam[l] [= *ekoyunun kulağındaki yarık*].

én [< *én*] yanṭaliḳ[s] bi'l-ḳıbcāḳiyy[l] 'alā'l-vakr[n] [= *Kıpçakçaca kuş yuvası*].

in [< *in*] vicāri's-sibā'i va buyūtu al-ḥaşarāti yuḳāl[s] **yılan inidür** ay cuḥru'l-ḥayya[a] [= *vahşi hayvan (canavar) ini ve böçek yuvasını ifade eder; yılan ini (deliği) anlamında yılan inidür denir*].

---

[83] én+e- (*KİF*: 480);

yılan inidür ay cuḥru'l-ḥayya[84] [= *(bu) yılan ini (deliği)dir*].

enseledi [< *ense+le-di*] [𝔻: 11▪] ṣafa'a [= *enseledi, ensesine vurdu*].

enderdi [< *ender-di*[85]] ḳalaba [= *dönderdi, çevirdi, alt üst etti*].

unuṭṭu [< *unuṭ-ṭu*[86]] nasiya [= *unuttu*].

ansız [< *an+sız*] al-ġafla[86] [= *beklenmedik, ansızın*].

inen- [< *inen- (emir)*[86]] cidd[86] [= *gerçekten, inan*].

andavuḳ [< *andağ oḳ*[87]] kaḏāk ay miṯlu ḏāk [= *ona benzer anlamında aynen öyle*].

ündedi [< *ün+de-di*] da'ā [= *seslendi, çağırdı*].

anda [< *anda*] hunālika [= *o zaman, o anda*].

incü [< *incü*] al-lu'lu'[86] [= *inci*].

ancaḳ [< *ancaḳ*] bi-ma'ā ḥasb[86] taḳūl[86] **son budur ancaḳ** [= *sadece, yeterli, başka değil; son budur ancaḳ dersin*].

son budur ancaḳ [=*son budur ancak*].

anṭ [< *anṭ*] al-yamīn[86] yuḳāl[86] **anṭıştı** ay şariba'l-yamīn[86] bi-ma'nā ḥalafa [= *yemin, ant; yemin etti anlamında anṭıştı yani yemin içti denir*].

anṭıştı [< *anṭ+ıç-tı < ant iç-ti*] ay şariba'l-yamīn[86] bi-ma'nā ḥalafa [= *yemin etti anlamında anṭıştı yani yemin içti denir*].

anṭaṭṭı [< *anṭaṭ-ṭı*] ḥazina va hiya luġa[86] ġarbiyya[86] cidd[86] va'l-musta'mal[86] al-ān luġa[86] li-turkmān[86] va hiya **ḳayġurdı** bi-ma'nā ḥazina [= *kaygılandı, tasalandı; bu kelime oldukça batıya aittir; şu an kelimenin Türkmencesi kullanılır ve bu da kaygılandı, tasalandı anlamında "ḳayġurdı"dır*].

anṭaṭṭı [< *anṭaṭ-ṭı*] bi-ma'nā ḥazina [= *kaygılandı, tasalandı anlamında*].

ḳayġurdı [< *kayġu+r-dı*] bi-ma'nā ḥazina [= *kaygılandı, tasalandı anlamında*].

---

[84] em-(i)t-er-=belli bir yöne doğru çevirmek. (*KİF*: 459.);

[85] unı-t-(*KİF*: 698.);

[86] ına-n-(*KİF*: 479.);

[87] Kıp. xıv andawok (< andağ ok) kadaka ay mitl daka İdrak 24: Osm. xıv to xvı andak 'forthwith, immediately; so much' in severaltexts TTS I 26; III 22; IV 24 (other meanings not listed). (*EDPT:* 01825 .);
anı teg (*NSÇT*: 898.);

anlar [< *an+lar*] bi-ma'nā hum va bi-ma'nā ulā'ika [= *hem onlar (şahıs zamiri) hem onlar (şahıs işareti zamiri) anlamında*].

öndi [< *ön-di*] kābara va yuḳāl[a] li-l-mukābiri **önegü** va bi'l-ḳibcāḳiyya[a] **önevü** bi'l-vāvi [= *büyüklendi, inat etti; kibirli, inat için önegü denir; Kıpçakçada "vav"lı biçimde "önevü" dür*].

önegü [< *ön-e-gü*] yuḳāl[a] li-l-mukābiri **önegü** va bi'l-ḳibcāḳiyya[a] **önevü** bi-l-vāvi [= *kibirli, inat için önegü denir; Kıpçakçada "vav"lı biçimde "önevü"dür*].

önevü [< *ön-e-vü*] yuḳāl[a] li-l-mukābiri **önegü** va bi'l-ḳibcāḳiyya[a] **önevü** bi'l-vāvi [= *kibirli, inat için önegü denir; Kıpçakçada "vav"lı biçimde "önevü"dür*].

inek [< *inek*] al-baḳara[m] [= *inek*].

enük [< *enük*] carvu'l-kalb[b] va's-sab'[c] [= *köpek ve yırtıcı hayvan (canavar) eniği (yavrusu)*].

éniş [< *én-iş*] al-ḥadūr[s] żiddahu **yoḳuş** va huva's-ṣa'ūd[a] [= *iniş; karşıtı yoḳuş'tur ve tepe, bayır anlamındadır*].

yoḳuş [< *yoḳuş*] aṣ-ṣa'ūd[a] [= *tepe, bayır*].

enlik [< en+lik] al-ḥumra[m] li'n-nisā'[c] [= *kadınların (makyaj için) kullandığı allık*].

ınandı [< *ın+a-n-dı*] ṣaddaḳa va āmana [= *doğruladı ve inandı, güvendi*].

ınam [< *ınam*] al-amīn[a] [= *emin, güvenilir*].

ense [< *ense*] al-ḳafā [= *ense, başın arka kısmı*].

inim [< *ini+m*] al-kabīr[s] yuḫāṭibu's-ṣaġīr[s] [= *büyüğün küçüğe seslenişi, hitabı*].

anır [< *anır*] al-mudda[m] [= *süre, müddet*].

éniş [< *én-iş*] [𝕂: 22] an-nuzūl[u] [= *iniş*][𝕍: 7•]

andan [< an+dan] ḥarf[m] bi-ma'nā ṯumma va yakūn[u] hāḏā'l-lafẓ[u] murakkab[m] bi-ma'nā min ḏāk[c] [= *sonra anlamında harf (edat)tir; bundan (şundan) anlamında birleşik kelimedir*].

al-hamza[m] ma'a'n-nūni'l-ġayşūmiyya[a]
[= */ŋ/'li hemze*]

aŋdı [< *aŋ-dı*] ḏakara [= *andı*].

oŋdı [< *oŋdı/aŋdı*] raḳaba [= *gözetti*].

aŋıt [< *aŋıt*] ṭā'ir[m] yuḳāl[a] lahu al-unaysa[m] [= *bir kuş; saksağan derler*].

iŋledi [< *iŋ+le-di*] anna [= *inledi*].

oŋ [< *oŋ*] al-yamīn [= *sağ*].

oŋḳolı [< *oŋ+ḳolı*] al-maymana va **ḳolı** ‘ażuduhu va uṭliḳa ‘alā’l-maymana [= *sağ taraf, sağ yan; ḳolı kolu, pazusu anlamındadır ve sağ yanı ifade eder*].

oŋ [< *oŋ*] al-mustaḳīm [= *doğru, dosdoğru*].

oŋat [< *oŋ+at*] ar-raşīd [= *doğru yolda olan, doğru yolu gösteren, rüşt sahibi*].

aŋ [< *aŋ*] ḥāciz yuḳāl **bunun** [𝔻: 11ᵃ] **aŋ yoḳdur** ay mā li-hāḏā ḥāciz va yuḳāl li’ş-şay’i’l-mafhūm **aŋlu** ay ḏū ḥāciz va kaanahu manḳūl min mā tuḳaddimu li-anna’l-mafhūm yatamayyazu ‘an ġayrihi va minhu yuḳāl **aŋladı** [= *engel, set, çit; bunun için (buna) bir engel yok anlamında bunun aŋ yoḳdur denir ve anlaşılmış olan bir şey için engelle çevrili, kavranmış anlamında aŋlu denir ve anlaşılan (bu kelime) yukarıdaki kelimeden türemiştir; çünkü anlaşılmış olan şey başka şeylerden ayrışmış olandır ve bundan dolayı aŋladı denilir*].

aŋlu [< *aŋ+lu*] yuḳāl li’ş-şay’i’l-mafhūm **aŋlu** ay ḏū ḥāciz [= *anlaşılmış olan bir şey için engelle çevrili, kavranmış anlamında aŋlu denir*].

aŋladı [< *aŋ+la-dı*] al-mafhūm yatamayyazu ‘an ġayrihi va minhu yuḳāl **aŋladı** [= *anlaşılmış olan şey başka şeylerden ayrışmış olandır ve bundan dolayı aŋladı denilir*].

bunun aŋ yoḳdur ay mā li-hāḏā ḥāciz [= *bunun için (buna) bir engel yoktur anlamında*]

üŋdi [< *üŋ-di*] cavvafa bi’n-naḳri [= *oyuk oydu, oyuk açtı*].

iş oŋdı [< *iş + oŋ-dı*] istaḳāma’l-amr [= *iş düzeldi (yoluna girdi)*].

oŋardı [< *oŋ-ar-dı*] ḳavvamah ġayrihi av **iş** huva’l-amr [= *başkasını veya iş anlamında “iş”i düzeltti (ıslah etti)*].

oŋuldı [< *oŋ-ˀl-dı*] ta‘āfā’l-mariż va barā’l-curḥ [= *hastalık sağaldı (şifa buldu), yara iyileşti*].

eŋ [< *eŋ*] yuṭlaḳu ‘alā’l-ḥadd [= *yanak anlamında kullanılır*].

eŋek [< *eŋek*] aḏ-ḏaḳan [= *çene kemiği, mandible*].

al-hamza ma‘a’l-vāv
[= */v/’li hemze*]

ev [< *ev*] al-bayt [= *ev*].

evdaş [< *ev+daş*] al-ma‘rifa min al-maskan [= *aynı evden tanışlar*].

evlü [< *ev+lü*] al-mutazavvic[87] va ma'nāhu ḏū'l-bayti [= *elvi ve evi olan anlamında*].

evlü [< *ev+lü*] al-mutazavvic[87] [= *elvi*].

evlü [< *ev+lü*] ma'nāhu ḏū'l-bayti [= *evi olan anlamında*].

av [< *av*] aṣ-ṣayd[88] [= *av*].

avlu [< *av+lu*] mavżi'u'ṣ-ṣayd[89] va'l-fi'l[90] min al-avvali **evlendi** ay tazavvaca va min aṯ-ṯānī **avladı** iṣṭāda [= *av alanı; ilk kökten (ev) "evlendi", evlendi anlamındadır, ikinci kökten (av) "avladı" ise avladı anlamındadır*].

avlu [< *av+lu*] mavżi'u'ṣ-ṣayd[89] [= *av alanı*].

evlendi [< e*v-len-di*] ay tazavvaca [= *evlendi anlamında*].

avladı [< e*v+lü*] iṣṭāda [= *avladı*].

évdi [< *év-di*] [𝕂: 23] ista'cala [= *acele etti*].

uvdı [< *uv-dı*] fatta va fī kitāb[91] beylik **uvdu** ṭaḥana [= *ezdi; Kitâbu Beylik'te*[88] *öğütmek anlamında uvdu*].

avut- [< *abı-t- (emir)*[89]] ṣāgil valadaka 'ani'l-bakā'[90] [= *çocuğunun ağlamasını yatıştır (çocuğunu avut*).

avundı [< *abı-n-dı*[90]] iṣtaġala 'ani'l-bakā'[90] [= *avundu (ağlaması yatıştı)*].

evet [< *evet*] na'am [= *evet*].

avraṭ [< Ar. *'avra*[91]] al-mar'a[91] [= *karı, eş*]. .

avra [< *avra*] aṭ-ṭabīẖ[91] [= *pişmiş (kızarmış, haşlanmış) yemek*].

uvuṣ [< *uvuṣ*] aṣ-ṣam'[91] [= *mum*].

avuz [< *aġ + üz*[92]] al-libā' [= *ak + yağ (yüz); ağuz*].

avu [< *avu*] as-samm[91] [= *ağı, zehir*].

auṭ [< *auṭ*] at-tiryāḳ[91] [= *panzehir, tiryak*].

evrek [< *evrek*] al-baṭṭ[91] va'l-aẖżar[91] [= *ördek ve yeşil anlamlarında*].

evrek [< *evrek*] al-baṭṭ[91] [= *ördek*].

evrek [< *evrek*] al-aẖżar[91] [= *yeşil*].

uça [< *uça*] al-kafal[91] [= *kıç, kalça*].

ovlan [< *oġul+an*] aṣ-ṣabiyy[91] [= *oğlan çocuğu*].

---

[88] bak. KAYMAZ, Z. (2016). Kitâb-ı Beylik nasıl bir eserdi?, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 55, 149-157.

[89] *KİF*: 366. krş. abıt-, avıt-

[90] *KİF*: 366. krş. abın-, avın-

[91] krş. üz, tonuz (< ton+üz)

uvşaṭṭı [< *uvşa-ṭ-ṭı*] anisa [= *alıştırdı, uysallaştırdı, munisleştirdi*].

al-hamza[m] ma'a'l-yā'[l]
[= */y/'li hemze*]

ay [< *ay*] al-ḳamar[s] va yaṭluḳu **ay** ayż[as] 'alā'ş-şahri [= *ay (dünyanın uydusu); aya (yılın ayları) da ay denir*].

ay [< *ay*] al-ḳamar[s] [= *ay (dünyanın uydusu)*].

ay [< *ay*] yaṭluḳu 'alā'ş-şahr[s] [*yılın aylarına denir*].

aysili[92] [< *aysili*] malmasu'l-ḳamari[93] va tusammā bihi'l-mar'at[s] [= *ay değdiği, ayın şavkının düştüğü (şey veya kişi) ve bu kelime kadınlara ad olur*].

aysili [< *ay + sili*] malmasu'l-ḳamari[s] [= *ay değdiği, ayın şavkının düştüğü (şey veya kişi)*].

aysili [< *Ay + sili*] tusammā bihi'l-mar'at[s] [= *bu kelimeyele kadın isimlendirilir*].

aydın [< *ay+dın*] an-nūr[s] [= *aydınlık, ışık*].

aydınladı [< *aydın+la-dı*] navvara [= *aydınladı, ışıkladı*].

ayva [< *ayva*] as-safarcal[s] [= *ayva*].

ayu [< *ayu*] ad-dubb[s] [= *ayı*].

oyuḳ[94] [< *oy-uḳ*] ar-ricām[s] va hiya'l-aḥcāru ba'żuhā 'alā ba'żi 'alāma[am] li-şay'[an] [= *(kuyuyu meydana getiren) taş yığını; bir şeyi işaretlemek için birbiri üstüne (yığılmış) taşlardır*][V: 8•]

ayuḳ [<*ay oḳ*] ḏāka [= *(eril) o, bu, şu (işaret zamiri/sıfatı)*].

ayuḳ [< *aḏ-ḳ*[95]] aṣ-ṣāḥiyy[s] [= *ayık, bilinci açık (adam)*].

ayıldı [< *aḏ-ıl-dı*] ṣaḥā min sakrih[s] va bari'a min marażih[s] [= *sarhoşluktan (esriklikten) ayıldı ve hastalıktan sağaldı (şifa buldu)*].

eyledi [< *eḏ+le-di*] 'amila [= *etti, kıldı*].

uyḳu [< *uḏı-ku*] an-navm[s] [= *uyku*].

---

[92] "sin" harfinde "*sili*" şeklinde yine geçmektedir ve CAFEROĞLU, o maddeyi "*seli*" olarak okumuş ve temiz anlamı vermiştir. *aysalı:* 1) Ay ışığının düştüğü yer, 2) Kadın ismi; *Houtsma 57.* (*CKİ*: 8.);
Kıp. xııı Ay sili: 'clear (naZif) moon'; P.N. of slave girl Hou. 30, 18: xıv silik (MSS. selik) al-şåbbu'l-Zarîf 'a graceful boy' ... sili: malmûs (?, MS. malmas) 'smoothed' İd. 53. (*EDPT:* 10016.);

[93] *lamasa*: Temas etmek, dokunmak. (*A-TBL*: 296.);

[94] *oyuk:* Yığın, bağda ve bağçelerde kuşları ürkütmek ve gelmemesi için yapılan şey, korkuluk, 26; *Bud. 167; B.d. M. I. 207; R. I. 2039*. (*CKİ*: 64.);

[95] *adıġ* (*DLT*: 30)

uyıdı [< *uḏı-dı*] nāma va ibdālu'l-yā'i ḏāl[96] luġati türkistāniyya[a] ḳālū **uḏıdı** va ḳad ḏakarnāhu ḳabla [= *uyudu; Türkistan dilinde "ya"yı "dal" ile değiştirir uḏıdı derler ve bundan daha önce bahsetmiştik*].

uyandı [< *uyan-dı*[97]] istayḳaẓa [= *uyandı*].

uyanuḳ [< *uyan-uḳ*] al-mustayḳiẓ[a] [= *uyanık*].

uyandurdı [< *uyan-dur-dı*] nabbaha [= *uyandırdı, uyardı*].

üyen [< *üyen*] al-licām[a] bi't-türkiyy[i] va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **üyügen**[97] [= *dizgin; türkçedir; Kıpçakça üyügen*].

üyen [< *üyen*] al-licām[a] bi't-türkiyy[i] va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **üyügen** [= *dizgin; türkçedir; Kıpçakça üyügen*].

üyügen [< *üyen*] al-licām[a] bi't-türkiyy[i] va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **üyügen** [= *dizgin; türkçedir; Kıpçakça üyügen*].

üyenledi [< *üyen-le-di*] alcamah[a] va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **eygenledi** [= *dizginledi, gem vurdu; Kıpçakça eygenledi*[98]].

üyenledi [< *üyen-le-di*] alcamah[a] va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **eygenledi** [= *dizginledi, gem vurdu; Kıpçakça eygenledi*].

eygenledi [< *üyen-le-di*] alcamah[a] va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **eygenledi** [= *dizginledi, gem vurdu; Kıpçakça eygenledi*].

uydı [< *uy-dı*] tabi'a [= *uydu, tabi oldu*].

uyġan [< *uy-ġan*] at-tābi'[a] [= *uyan, tabi olan*].

eyin [< *eyin*[99]] al-katif[a] [= *omuz*][K: 24]

oyun [< *oyun*] al-lu'b[a] [= *oyun*].

oynadı [< *oy,n+a-dı*] la'iba [= *oynadı*].

eyer [< *eyer/eḏer*] as-sarc[a] [= *eyer*].

eyerledi [< *eyer+le-di*] asracahu [= *eyerledi*].

üyez [< *üyez/uyaz*] al-barġaş[a] [=*sivrisinek*].

uya [< *uya*] al-'uşş[a] kaḏā fī kitāb[i] beylik va ḳāla şayḫunā Faḫru'd-dīn[a] lā a'rifuhu illā **yuva** va ḳad ḏakarnā fī ḥarfi'l-yā'i [= *yuva; Kitâbu Beylik'te de bu şekilde; Fahreddin Efendimiz (hocamız) "yuva"dan başkasını bilmiyorum dedi ve ondan "ya" harfinde bahsettik*].

---

96 *oḏun*-dı (DTL: 98.);
97 D'de *eygen* biçimindedir.
98 V'de sonradan siyah mirekkeple elifin üstünü ötreye çevrilmiş ve D'de kef yok, oyanladı/üyenledi biçiminde.
99 egin: kürek kemiği. (*DLT*: 37.)

aya [< *aya*] al-kaff va'l-mālik va'ṣ-ṣāḥib [= *aya, avuç içi; sahip ve malik de (demektir)*].

aya [< *aya*] al-kaff [= *aya, avuç içi*].

iye [< *iye*] al-mālik va'ṣ-ṣāḥib [= *sahip, malik, iye*].

aya urdu [< *aya urdu*] ṣaffaḳa ay żaraba'l-kaff [= *alkışladı yani bir eliyle ötekine (ayasına) vurdu*].

eyegü [< *eye+gü*] aż-żil'a yuḳāl liman lā yubālī bi'l-'itābi va'l-lavm **eyegüsi berktür** ay żil'uhu şadīda [= *kaburga, eğe kemiği; azar ve kınamaya aldırış etmeyene kaburgası sağlamdır anlamında eyegüsi berktür denir*].

eyegüsi berktür ay żil'uhu şadīda [= *(azar ve kınamaya aldırış etmeyene söylenen) kaburgası sağlamdır anlamında (söz)*].

ayaḳ [< *aḏak/ayaḳ*] ar-ricl [= *ayak*].

ayanu [< *ayanu*] al-mudallal va huva lā yaskut va yuḳāl **ayanu béslenmiş** [𝔻: 12] ay al mutarabbī bilā adabin li-'adami ḳabūlihi li-l-adabi min dilālih **bés** hiya't-tarbiyat **bésledi** rubbā **béslendi** tarabbā va yuḳāl **bésüsi yaḫşıdur** ay tarbiyatuhu cayyida va **yamandır** ay radī'a [= *şımarık ve susmaz (söz dinlemez) kişidir; şımarıklığı edeb bakımından kabul edilemez edepsizce terbiye edilmiş (yetiştirilmiş) anlamında ayanu béslenmiş denir; bés, eğitme, yetiştirme, terbiye; bésledi, eğitti, yetiştirdi, terbiye etti; béslendi, eğitildi, yetiştirildi, terbiye edildi demektir; yetişmesi iyidir anlamında bésüyi yaḫşıdur; yetişmesi kötüdür anlamında (bésüyi) yamandır denir*].

bés [< *bés*] at-tarbiyat [= *eğitim, yetişme, terbiye*].

bésledi [< *bés+le-di*] rabbā [= *eğitti, yetiştirdi, terbiye etti*].

béslendi [< *bés+le-n-di*] tarabbā [= *eğitildi, yetiştirildi, terbiye edildi*].

ayanu béslenmiş ay al mutarabbī bilā adabin li-'adami ḳabūlihi li-l-adabi min dilālih [=*şımarıklığı edeb bakımından kabul edilemez edepsizce terbiye edilmiş (yetiştirilmiş)*].

bésüyi yaḫşıdur ay tarbiyatuhu cayyida [=*yetişmesi (terbiyesi) iyidir*].

bésüyi yamandır ay tarbiyatuhu radī'a [=*yetişmesi (terbiyesi) kötüdür*].

oyuru [< *oyuru*] al-vādī [= *dere, vadi*].

ayruḳ [< *ayr/aḏr-uḳ*[100]] ġayr[a] [= *başka, gayrı*]

ayruḳladı [< *ayr/aḏr-uḳ+la-dı*] ġayyara [= *değiştirdi, başkalaştırdı*]

ayırladı [< *ayır/aḏr-la-dı*] tafarraḳa [= *(birini öbüründen) ayrıştırdı, ayırt etti, fark etti*]

ayırdı [< *ayır/aḏr-dı*] farraḳa va yuḳāl[a] li-r-rā'ib[a] allaḏī istaḫraca zubda[ha] **ayraḳ** va **ayran** al-mufarriḳu va fī'l-ḳıbcāḳiyy[a] **ayran** al-ḳāriṣ[a] [= *(birini öbüründen) ayırdı; tereyağı (kaymağı) çıkarılmış yoğurda, ayraḳ denir; ayran (öbüründen) ayrılmış olan demektir; Kıpçakçada ayran, kefir (dili ısıran süt) anlamındadır*]

ayırdı [< *ayır-dı*] farraḳa [= *(birini öbüründen) ayırdı*]

ayraḳ [< *ayır-dı*] yuḳāl[a] li'r-rā'ib[a] allaḏī istaḫraca zubda[ha] [= *tereyağı (kaymağı) çıkarılmış (ayrılmış) yoğurda denir*]

ayran [< *ayır-dı*] al-mufarriḳu [= *(öbüründen) ayrılmış olan*]

ayran [< *ayır-dı*] fī'l-ḳıbcāḳiyy[a] **ayran** al-ḳāriṣ[a] [= *Kıpçakçada ayran, kefir (dili ısıran süt) anlamındadır*]

oynaş [< *oy.n+aş*[101]] al-ma'şūḳa[a] [= *(kadın) oynaş, metres*]

uyaldı va uṭandı [< *uya-l-dı*[102] / *uṭ.ġa-n-dı*[103]] istaḫyā [= *utandı, ar etti*]

uyaldı [< *uya-l-dı*[104] / *uṭ.ġa-n-dı*[105]] istaḫyā [= *utandı, ar etti*]

uṭandı [< *uya-l-dı*[106] / *uṭ.ġa-n-dı*[107]] istaḫyā [= *utandı, ar etti*]

ayġır [< *ayġır/aḏġır< at+ġır*] al-ḥiṣān[a] [= *aygır, erkek at*]

uyaṭ [< *uya-ṭ+*[108]] va **uṭ** bi't-turkmāniyy[a] al-ḥayā'[a] [= *utanma, haya; Türkmencede "uṭ"*].

uyaṭ [< *uya-ṭ+*[109]] va **uṭ** bi't-turkmāniyy[a] al-ḥayā'[a] [= *utanma, haya; Türkmencede "uṭ"*].

uṭ [< *uya-ṭ+*[110]] va **uṭ** bi't-turkmāniyy[a] al-ḥayā'[a] [K: 25] [= *utanma, haya; Türkmencede "uṭ"*].

---

100 *ayruk*: Oğuz lehçesinde "başka" anlamrnda. (DTL: 55); *aḏruk*: Oğuz lehçesinde, "başka" anlamrnda bir kelime. (*DLT*: 48.)

101 bk. -Xş (OTWF-I: 262.);

102 *uya-l-:* utanmak, yerin dibine geçmek, batmak. (*NSÇT*: 904.)

103 utġan- [< ut.ğa-n-] Utanmak. (*NSÇT*: 1032.) uvut+a-n-: (*KİF*: 701);

104 *uya-l-:* utanmak, yerin dibine geçmek, batmak. (*NSÇT*: 904.)

105 utġan- [< ut.ğa-n-] Utanmak. (*NSÇT*: 1032.) uvut+a-n-: (*KİF*: 701);

106 *uya-l-:* utanmak, yerin dibine geçmek, batmak. (*NSÇT*: 904.)

107 utġan- [< ut.ğa-n-] Utanmak. (*NSÇT*: 1032.) uvut+a-n-: (*KİF*: 701);

108 *uya-l-:* utanmak, yerin dibine geçmek, batmak. (*NSÇT*: 1032.); uya-t (OTWF I: 313);

109 *uya-l-:* utanmak, yerin dibine geçmek, batmak. (*NSÇT*: 1032.)

ayıttı [< *ay-ṭ-tı*[110]] ḳāla [= *dedi*]

aylaḳ [< *aylaḳ*] maccān ay bilā şay'in [=*bedava yani karşılıksız]*

ayna [< Far. *āḏīna*] yavmu'l-cum'a[a] va hiya muḥarrafa[aaa] min al-fārsiyyat[i] va aṣluhā fī'l-fārisiyyat[i] **aḏina** va min a'lāmi'n-nisā'[i] **ayna ḫātūn** [= *cuma günü; kelime Farsçadan bozmadır ve Farsça aslı "aḏina"dir; ayna ḫātūn kadın isimlerindendir*]

ayna [< *ayna*] yavmu'l-cum'a[a] va hiya muḥarrafa[aaa] min al-fārsiyyat[i] va aṣluhā fī'l-fārisiyyat[i] **āḏinā** va min a'lāmi'n-nisā'[i] **ayna ḫātūn** [= *cuma günü; kelime Farsçadan bozmadır ve Farsça aslı "aḏina"dir; ayna ḫātūn kadın isimlerindendir*]

aḏina [< *ayna*] yavmu'l-cum'a[a] va hiya muḥarrafa[aaa] min al-fārsiyyat[i] va aṣluhā fī'l-fārisiyyat[i] **aḏina** va min a'lāmu'n-nisā'[i] **ayna ḫātūn** [= *cuma günü; kelime Farsçadan bozmadır ve Farsça aslı "aḏina"dir; ayna ḫātūn kadın isimlerindendir*]

ayna ḫātūn [< *ayna ḫātūn*] min a'lāmi'n-nisā'[i] **ayna ḫātūn** [= *kadın isimlerindendir*]

oymaḳ [< *oy+maḳ*] al-kuştubān[a] [= *yüksük*].

ayman [< *ayman*] al-cavza[as] va'l-'aynu'l-mudavvara[as] [= *ceviz; yuvarlak göz*]

eygü [< *eygü*[112]/*eḏgü*] ḫayyir[an] [latif[an] va cayyid[an] ma'[aa]] [=*hayırsever, iyi kimse; ve iyi, güzel şeklinde çift manalı]*

üyük [< *üyük*] at-tallu'l-kabīr[s] va yuḳāl[s] **baş** ayż[as] [= *yüksek tepe; baş da denir*]

üyük [< *üyük*] at-tallu'l-kabīr[s] va yuḳāl[s] **baş** ayż[as] [= *yüksek tepe; baş da denir*]

baş [< *üyük*] at-tallu'l-kabīr[s] va yuḳāl[s] **baş** ayż[as] [= *yüksek tepe; baş da denir*]

ayrı [< *ayr/aḏr-ı*] aş-şi'ab[s] va'l-vādiyy[s] [= *patika, ince geçit ve vadi*]

ayrıç [< *ayr/aḏr-ç*] mā kāna ḏā [V:8] şu'batayni min saham[as] av ṭarīḳ[as] av ḫaşabat[as] va naḥvi ḏālika [= *iki ucu olan (çatal uçlu) ok, yol veya odun (sopa) gibi şeyler*]

---

110 *uya-l-:* utanmak, yerin dibine geçmek, batmak. (*NSÇT*: 1032.)

111 *ay-ṭ-:* söylemek. (*NSÇT*: 905.)

112 krş. eyü, edgü, iyi

ḥarfu'l-bā'i'l-ḫāliṣa[111] va'l-maşūba[112]
[= */b/'li ve /p/'li /b/*]

bu [< *bu*] bi-ma'nā ḏā ismu'l-işāra[113] [= *bu anlamında işaret adı (işaret zamiri)dir*]

bodu [< *bo-du*] ḫanaḳa [= *(boğazını sıkmak, sıkıştırmak suretiyle) boğdu*]

al-bā'[114] ma'a'l-bā'[115]
[= */b/'li /b/*]

lā yūcadu [𝔻: 13•] avvali kalima[111] bā'[111] maşūba[111] illā ḳavluhum **papuç** fa inna avval[111] humā maşūba[111] va huva vaṭā'[111] yulbasu fī'r-ricl[111] ma'rūf[111] [= *kelimenin başında (ikinci hecesinde) telaffuzu değişik "b" (/p/), papuç dedikleri ve ayağa giyildiği bilinen ayakkabı kelimesinden başkasında bulunmaz; bu kelimenin başındaki her iki /b/ de /p/'dir*]

papuç [< *papuç*] vaṭā'[111] yulbasu fī'r-ricl[111] ma'rūf[111] [= *ayağa giyildiği bilinen ayakkabı (ayak şiltesi)*]

baba [< *baba*] yad'ū'ṣ-ṣaġīr[111] abāhu va'l-kabīr[111] ayḍ[111] yad'ūhu kaḏālika va aṣluhu li'ṣ-ṣaġīr [= *(bu kelimeyle) küçük babasını (büyüğünü) çağırır (babasına, büyüğüne hitap eder) büyük de aynı bu şekilde çağırır; ancak esas olarak(kelime) küçük içindir*]

bibi [< *bibi*] al-uḫtu'l-kabīra[111] [= *büyük kız kardeş*]

bebecük [< *bebe+cük*] insānu'l-'ayn[113] [= *göz bebeği*]

babalaġ [< *babalaġ*] al-ḥiyāṣa[111] [= *kolan kuşağı, kayışı*].

al-bā'[114] ma'a't-tā'[115]
[= */t/'li /b/*]

bitiy va **bitig** [< *bit+i*[114] / *bit+ig*] al-kitāb[111] av aṣluhu al-kāf[111] [**bitik**] fa ḳulibat yā'[111] va'l-māḍī [𝕂: 26] minhu **bitidi** ay kataba [= *yazılmış herhangi bir şey, kitap, mektup, kader ; (kelimenin sonu) aslen "kef"tir, sonradan "ya"ya döndürülmüştür; bu kökten geçmiş zaman biçimi yazdı anlamında bitidi olur*].

bitidi [< *bit+i-di*] ay kataba [= *yazdı*].

bitiy [< *bit+i*[115]] al-kitāb[111] [= *yazılmış herhangi bir şey, kitap, mektup, kader*]. Bk. **bitig**.

bitig [< *bit+ig*] al-kitāb[111] [= *yazılmış herhangi bir şey, kitap, mektup, kader*]. Bk. **biti**.

---

[113] bk. bu'bu'u'l-'ayn.
[114] biti- (< *bit+i- "yazmak" bit+ < Çin. piit "yazı fırçası") (*KİF*: 400.)
[115] biti- (< *bit+i- "yazmak" bit+ < Çin. piit "yazı fırçası") (*KİF*: 400.)

bit [< *bit*] al-ḳaml [= *bit*].

bitledi [< *bit+le-di*] falā [= *bit ayıkladı*].

bitti [< *bit-ti*] nabata [= *(bitki cinsinden olan şeyler için) bitti, büyüdü, yetişti*].

bitün [< *bitün*] al-kāmil [= *eksiksiz, sağlam*].

bütün [< *bütün*] aṣ-ṣaḥīḥ [= *doğru, güvenilir, sağlam*].

bitürdi [< *bit-ür-di*] cabara [= *(bir şeyi zorla yerine koymak anlamında) kırığı iyi etti*].

bitük [< *bit-ük*] aḍ-ḍayḳu'l-'ayn [= *gözü çekik (kısık)*].

bütür [< *bütür*] al-'abūsu'l-vach yuḳālu **bütür yüzlü** ay ḏū vach 'abūs [= *asık surat, ekşi yüz; asık suratlı, yüzü ekşi anlamında bütür yüzlü denir*].

bütür yüzlü ḏū vach 'abūs [= *asık suratlı, yüzü ekşi*].

batır [< *tatır*] al-baṭir va ka'annahā mutarraka min al-'arabiyyati [= *azgın, nankör, şımarık; kelime Arapçadan Türkçeleşmiş gibi*].

battı [< *bat-tı*] ġaṭasa [= *suya daldı, battı*].

batuḳ [< bat-uḳ] ṭāyir yuḳālu lahu'l-ġaṭṭāsu [= *dalgıç, dalıcı kuş (karabatak gibi) dedikleri bir tür kuştur*].

bitek [< *bitek*] vi'ā'i yuttaḫiḏu min aṭ-ṭīn li'd-daḳīḳ va ġayrihi maṭḳūbu'l-asfal va tusammā bihi kuvvāratu'n-naḥl va hiya avkārahā allatī ya'malu fīhā'l-'asal [= *topraktan un ve benzerleri (elemek) için yapılmış dibi delik bir çeşit kaptır; arı kovanı diye de adlandırılır; içinde bal imal edenler bunu kovan yaparlar*].

al-bā' ma'a'l-cīmi'l-ḫāliṣa
[= /c/'li /b/]

baca [< *baca*] ar-ravşanu [= *dam penceresi, tünlük*].

bucaḳ [< *burcaḳ*] az-zāviya [= *(yapıda, odada) köşe, zaviye*].

bacanaḳ [< *bacanak*] iḏā tazavvaca raculān uḫatayn fa kullu vaḥid minhumā yad'ū ṣāḥibuhu **bacanaḳ** [= *iki erkek, iki kız kardeşle evlendiğinde erkeklerden biri ötekini bacanaḳ diye çağırır*].

becük [< *Becük*] 'alam va lā [𝔻: 13•] na'rif min ayyi şay' naḳl [= *kişi isimdir; (kelime hakkında) aktarılacak herhangi bir şey bilmiyoruz*].

al-bā' ma'a'l-cīmi'l-maşūba
[=/ç/'li /b/]

bıçaḳ [< *bıç-ak*] as-sikkīn [= *bıçak*].

buçuḳ [< *buçuk*] an-niṣf [=*buçuk, yarım*].

biçin [< *biç-in*[116]] al-ḥaṣād al-māḍī minhu **biçti** va huva muştarakun bayna ḥaṣāda'z-zar' faṣṣala't-tavb [= *hasat, biçme zamanı; biçti bu kökten geçmiş zaman biçimidir; kelime ekin biçti ve elbise biçti manasında iki anlamlıdır*].

biçti ḥaṣāda'z-zar' [= *ekin biçti*].

biçti aṣṣala't-tavb [= *ebise b biçti*].

biçer [< *biç-er*] 'alam [𝕍:9] manḳūl min fi'li'l-ḥāl [= *kişi adıdır; fiilin şimdiki zaman (geniş zaman) biçiminden türemiştir*].

bıçal [< bıçal] [𝕂: 27] az-zamin min al-insān av al-faras va ġayrihimā [= *insanın, atın ve benzeri hayvanların özürlü oluşu, acizliği, yaşlılığı*].

al-bā'i ma'a'd-dāl
[= /d/'li /b/]

budaḳ [< *buda-ḳ*] al-ġuṣnu va ba'ḍuhum yuḳlabu'd-dāl ṭā' [**buṭaḳ**] [= *budak; bazıları "dal"ı "tı" ile değiştirir (buṭaḳ)*].

budaḳ [< *buda-ḳ*] al-ġuṣn [= *ağaç dalı, kolu*]. Bk. **buṭaḳ**.

budadı [< *buda-dı*[117]] ḳallama [= *(ağacı) budadı*].

bud [< *bud*] al-faḫiḏ va ba'ḍihim yubaddiluhā ṭā' fayaḳūl **buṭ** [= *but; bazıları dal'ı ṭa'yla değiştirir ve buṭ der*].

bud [< *bud*] al-faḫiḏ [= *but*]. Bk. **buṭ**.

al-bā' ma'a'r-rā'
[= /r/'li /b/]

bardı [< *bar-dı*] ḏahaba [= *gitti, vardı*].

bérdi [< *bér-di*] a'ṭā [= *verdi*].

bérişik [< *bér-iş-ik*] al-'aṭā'u [= *vergi, ihsan, verme, ödeme*].

bérişmek [< *bér-iş-mek*] al-mu'āṭā [= *verişmek, birbirine vermek (ödemek, ihsan etmek)*].

Barlı [< *Bar+lı*] ḳabīla min al-ḳibcāḳiyy [= *Kıpçaklarda bir boydur*].

burdı [< *bur-dı*] vaca'a baṭnuhu va fatala [= *karnı ağrıdı (sancılandı) ve burdu, büktü*].

burıdı [< *bur-ı-dı*] fāḥa'l-misk [= *misk kokusu yayıldı, misk koktu*].

---

[116] -Xn: *tütün*, *gälin*, *äkin* (*OTWF I: 300, 301*);
[117] but+ı-: budamak (*KİF*: 412);

bardaḳ [< *bardaḳ*] al-kūz[a] [= *su kabı, bardak*].

bir [< *bir*] vāḥid[m] [= *bir*].

bar [< *bar*] mavcūd[m] va muḳābiluhu **yoḳ** ay ma‘dūm[m] va lam yuṣarrif[r] minhumā fi‘l[m] [= *var, mevcut; mevcut değil anlamındaki “yoḳ” zıt anlamlısıdır ve bu iki kelime fiil çekimine girmez (çekimlenmez)*].

bar [< *bar*] mavcūd[m] [= *var, mevcut*].

yoḳ [< *yoḳ*] ay ma‘dūm[m] [= *yok, mevcut değil*].

barlu [< *bar+lu*] ġaniyy[m] ay ḏū mavcūd[m] [= *zengin yani varlık sahibi*].

borġu [< *borġu*] al-būḳ[k118] [= *üflenen, çalınan) boru*].

barmaḳ [< *barmaḳ*] al-iṣba‘[s] [= *parmak*].

burunduruḳ [< *burun+duruḳ*[119]] al-bura[m120] va fī kitāb[b] beylik **burunduḳ** zimāmu’l-camalu[121] [= *(boyun eğdirmek için hayvanın burnuna takılan veya kadınların süs için burnuna taktığı piriç ve benzeri) halka, burunduruk; Kitâbu Beylik’te deve yuları anlamında burunduḳ (şeklinde geçer)*].

burunduruḳ [< *burun+duruḳ*[122]] al-bura[m] [= *(boyun eğdirmek için hayvanın burnuna takılan veya kadınların süs için burnuna taktığı piriç ve benzeri) halka, burunduruk*].

burunduḳ [< *burun+duḳ*[123]] zimāmu’l-camal[s] [= *(deve yuları)*].

burç [< *burç*] al-fulful[s] [= *(toz haline getirilmiş, kara) biber*].

burçalaḳ [< *burç+alaḳ*[124]] nav‘[m] min an-nabā[s] [= *bir çeşit bitki*].

borsuḳ [< *borsuḳ*] ḥayvān[m] yuşbihu’ḍ-ḍabu‘a muntinu’r-rāyiḥa[m] [D: 14] [= *sırtlana benzer, kötü (iğrenç) kokulu bir hayvandır*].

bürtük [< *bürt-ük*] al-ḥubb[b] ayy ḥubb[m] kāna [= *tane, tohum*].

bertük [< *bert-ük*] al-‘uḍvu’l-mafkūk[s] yuḳālu minhu **bertindi** ay vaṯi’a [= *çıkık, burkuk (yerinden ayrılmış, uğramış) bir organ (uzuv); (bir organ) çıktı, burkuldu anlamında bertindi denir*].

---

118 *būḳ*: Boru; içi boş ve iki tafafı açık silindir; boynuz. (*A-TBL*: I, 174[s].);

119 boyun+duruk (ERDAL I: 104.);

120 *bura*[a]: Boyun eğdirmek için devenin burnuna burunsalık geçirme veya süs için kadının burnuna halka takma; bilezik; küpe; süs için Arap kadınlarının ayaklarına taktıkları bilezik, halka. (*A-TBL*: I, 119[s].);

121 *zimām*: Bir nesneyi bağlayacak bağ, yular, takunya sırımı, ayakkabı bağı (mec.); önder, ileri gelen, iş elinde olan. (*A-TBL*: II, 893[s].);

122 boyun+duruk (ERDAL I: 104.);

123 boyun+duruk (ERDAL I: 90.);

124 +AlAk: bozalak. (ERDAL I: 104.);

bertindi [< bert-in-di] ay vaṯi'a [= *çıktı, burkuldu*].

bürçek [< *bürçek*] an-nāṣiya[m] [= *perçem, alna dökülen saç*].

barṣ [< *barṣ*] al-fahd[c] [= *pars*].

bor[125] [< *bor*] al-caṣṣ[al126] va'l-kiddān[al127] [= *kireç, alçı; yumuşak ve çürük taşlar*]. [K: 28]

barma ṣuluḳ [< *bar-ma + su+luk*] az-zamzamiyya[m] [= *yolcu matarası, kırba*].

biltirik [< *biltirik*] viḳāya[mn128] 'uddatu'l-ḥarb[al129] [= *harp eşyalarının (techizatının) mahfazası (sandığı)*].

burun [< *burun*] al-anf[c] va yusta'mal[c] bi-ma'nā ḳabla va bi-ma'nā avval[m] [= *burun; önce ve ilk anlamlarında da kullanılır*].

burun [< *burun*] al-anf[c] [= *burun*].

burun [< *burun*] ḳabla [= *önce*].

burun [< *burun*] bi-ma'nā avval[m] [= *ilk anlamında*].

borla [< *borla*] al-'inab[c] [= *üzüm*].

berk [< *berk*] al-ḳaviyy[c] [= *sağlam, berk*].

birükdürdi [< *bir+ük-dür-di*] vaḥḥada ay ittafaḳa [= *biriktirdi, birleştirdi; yani bir ve beraber kıldı*].

berkidi [< *berk+i-di*] iştadda va yusta'mala bi-ma'nā ṯabbata [= *çetin, sağlam, zorlu hale geldi; kalıcı hale geldi, yeri sağlamlaştı anlamında da kullanılır*].

berkidi [< *berk+i-di*] iştadda [= *çetin, sağlam, zorlu hale geldi*].

berkidi [< *berk+i-di*] ṯabbata [= *kalıcı hale geldi, yeri sağlamlaştı*].

börü [< *börü*] aḏ-ḏi'b[c] [= *kurt, börü*].

barça [< *barça*] al-kull[c] [= *bütünü, hepsi, tamamı*].

bürgü [< *bürgü*] al-vahac[c] va'l-karb[c] [= *bunalma, bıkkınlık ve sıkıntı, can darlığı*].

burçaḳ [< *burçaḳ*] al-barad[c] [= *dolu, dolu tanesi*].

börek [< *börek*] ḳiṭa'u'l-'acīni'l-maḫṣuvva[c] laḥm[m] va lamma ukila bi'l-isyāḫ[c] ḳīla lahu **şiş börek** [= *etle doldurulmuş hamur parçaları (dilimleri, sarmaları); şişle yenildiği zaman şiş börek denir*].

---

[125] *bor:* 1) Kireç, 30; *Houtsma 61; Bud. 274: Ş. Sul. 78; Lh. Os. 218; R. IV. (Kırg.) 1662. 2) Beyaza mail yumuşak taş; Ş. Sul. 78-alçı taşı-*. (*CKİ*: 21.);

[126] *ciṣṣad), caṣṣ*: Kireç, alçı. (*A-TBL*: I, 893[c].); ürṉe:k Hap. leg.; prob.Dev. N.fr. *ürŋe:- Den. V. fr. ürüŋ. Xak. xı ürŋe:k (*sic*, in chap. containing dissyllables) *al-caṣṣ* 'plaster, gypsum' *Kaş. I* 121.

[127] *kidān*: Gevşek, yumuşak ve çürük taşlar. (Kamusu'l-muhit, ma'āni)

[128] *vi(kaf)āaya*[m]: Korumak, muhafaza etmek, esirgemek. (*A-TBL*: 346[c].);

[129] *'udda*[m]: Hazırlık; teçhizat, takım; levazım, lojistik, alet, makina. (*A-TBL*: III, 300[c].);

bürçe [< *bürçe*] al-barāġīṯ [= *pire*].

barçın [< *barçın*] dībāc [= *ipekli kumaş, ipekten kumaş*].

al-bā' ma'a'z-zāy
[V:9] [= */z/'li /b/*]

bezek [< *beze-k*] az-zīna yuḳālu **bezedi** zayyana **bezendi** izdāna [= *süs, süsledi anlamında bezedi, süslendi anlamında bezendi denir*].

bezedi [< *beze-di*] zayyana [= *süsledi*].

bezendi [< *beze-n-di*] izdāna [= *süslendi*].

biz [< *biz*] al-işfā allaḏī yuḫrazu bihi [= *kendisiyle delik açılan biz aleti*].

biz [< *biz*] naḥnu va yuḳālu **miz** [= *biz (zamir); miz de denir*].

biz [< *biz*] naḥnu [= *biz (zamir)*]. Bk. **miz**.

miz [< *miz*] naḥnu [= *biz (zamir)*]. Bk. **biz**.

biz [< *biz*] al-miḫṣaf [= *biz (alet)*].

buz [< *buz*] al-calīd [= *buz, don*].

boz [< *boz*] al-aşhab [= *boz, kır, gri*].

bez [< *bez*] al-ġudda [= *salgı bezi, beze, gudde*].

bazuḳ [< *bazuḳ*] ar-raculu'l-laḥīm [= *etine dolgun adam, şişman adam*].

büzdi [< *büz-di*] ḍayyaḳa min naḥv taḍyīḳ famu'l-ḫarīṭa va cama'ahā yasīr bi-ḫayt vāḥid va minhu ḳīla li'd-dubur **büzük** va hiya mimmā yustaḳbaḥ ḏikrahā [= *büzdü; kesenin ağzını büzmek ve bir iple kolayca bir araya getirmek buna örnektir; buradan anüse büzük denir ve anlamından dolayı ifadesi çirkindir*].

büzük [< *büz-ük*] ad-dubur [= *büzük, anüs*].

bazıḳ [< *baz+ıḳ*] ar-raculu'l-'ātī [= *azgın, haddi aşmış adam*].

baz [< *baz*] aṣ-ṣulḥ [= *barış, sulh*].

bazlaştı [< *baz+la-ş*] iṣṭalaḥa [= *barıştı, sulh yaptı*].

buzdı [< *buz-dı*] aḫaḍa'ş-şay'u ġārat va yuḳālu [D: 14] bi-ma'nā naḳaḍa va fī banāih li-l-maf'ūl yuḳālu fīhimā [K: 29] **buzuldı** ay uḫiḍa ġārat va nuḳiża [= *bir şeyi basıp zorla, baskıyla aldı; yıkmak, bozmak anlamında da söylenir; meful biçiminde de basıp zorla, baskıyla alındı; yıkıldı, bozuldu anlamında buzuldı denir*].

buzuldı [< *buz-ul-dı*] uḫiḍa ġārat va nuḳiḍa [= *basıp zorla, baskıyla alındı; yıkıldı, bozuldu*].

bozladı [< *boz+la-dı*] raġā'l-camal [= *deve bozladı, (deve) bağırdı*].

bazu [< *bazu*] ʻūdᵐ yufraşˢ bihi varaḳu'ṭ-ṭuṭmāc[130] av ar-raşta[w] av ar-ruḳāḳ[c] av naḥūhā [= *kendisiyle tutmaç, erişte veya rukak benzerlerinin (hamurlu yemekler) yufkasının açıldığı çubuk, oklava*].

bozġuş [< *boz+ġuş/ḳuş*] ʻalamᵐ manḳūlᵐ min ṭāyirᵐ aşhabᶦ va aṣluhu **boz ḳuş** ṭumma ʻurriba bi-ibdāli ḳāfihᶦ ġaynᵃᵐ va ruḳḳiḳati'l-bāʼa [**buzġuş**] [= *kişi adı, özel isimdir; boz renkli bir kuştan türemiştir (adlaşmıştır) ve aslı "boz ḳuş"tur; sonradan (kelimenin) "kaf"ı "ğayn"a dönerek ve "ba"sı incelerek* [*buzġuş*] *Arapçalaşmıştır*].

bozḳuş [< *boz+ġuş*] ʻalamᵐ [= *kişi adı, özel isimdir*]. Bk. **bozġuş**.

bezdi [< Far. *bī-zār* < *bez-di*] tabarraʼa minhu va hiya manḳūlaᵐ min **bazar** [bī-zār] bi'l-fārsiyyaᵘ ay al-mutabarriʼu fa ḥuḏifati'r-rāʼᵘ [= *kendini (bıkkınlık, sıkıntı veren) bir şeyden/birinden kurtarıp uzaklaştırdı; bu kelime kendini (bıktığı, sıkıldığı) birinden/bir şeyden kurtaran anlamındaki Farsça bazar [bī-zār] kelimesinden (Türkçeye) geçmiştir ve (sonradan) kelimenin "ra"sı düşürülmüştür*].

bazara [< Far. *bazar* < *bāzār*[131]] as-sūḳᶜ va hiya manḳūlatun min al-fārsiyyaᵘ ayḍᵐ [= *çarşı, pazar; bu kelime de Farsçadan (Türkçeye) geçmiştir*].

bozuḳ [< *boz-ḳ* / *buz-ḳ*] kalimaᵐᵐ tuḳālu li-l-mustaḫcani'l-mustaʻrab[132] iḏā istaʼcamūhu[133] va ʻaddūhu aḫrasu [= *Araplarda olamadıklarında (acemilik yaptıklarında) kusurlu (ayıplı) araplaşmış kişiler için söylenen kelimedir; (bu kimseler) dilsiz, konuşmasını (söz söylemesini) bilmez sayılırlar*].

buzavu [< *buzavu*] al-ʻiclu'ṣ-ṣaġīru va yuḳālu **buzaġu** bi'l-vāvi va'l-ġayni va fī kitābᶦ beylik valadu'l-ibili va fīhi ayḍᵐ al-ʻiclu'ṣ-ṣaġīrᵘ [= *küçük dana, buzağu; da denir; "vav"lı ve "ğayn"lı (olur); Kitâbu Beylik'te deve yavrusu (anlamı vardır); küçük dana, buzağı anlamı orada da verilmiştir)*].

buzavu [< *buzavu*] al-ʻiclu'ṣ-ṣaġīrᵘ [= *küçük dana, buzağı*]. Bk. **buzaġu**.

bezevü [< *beze-vü*] al-isfīdācᵘ [= *(kadınların süs amaçlı yüzlerine sürdükleri) allık*].

---

[130] *tutmaç*: Türkleri tanınmış yemeği. (DLT 904.); *tutmaç*: Meşhur taamdır. Arabîsi lâcişe, lâkice, lâkişe; Fârsîsi "tutmâc"dır. (Lehcetü'l-Lügat: 665ᶜ.)

[131] *bāzār*: pazar. (*A-ED*: 144ᶜ.); nüshalarda bazara; ek kelimeden zannedilmiş olabilir.

[132] V'de mustaġrab; D'de ise bu şekilde ve bu daha uygundur.

[133] V'de istaḳḥamuhu ve bu kelimeden (ḳaḥama: kendini tehlikeye atmak) uygun bir anlam çıkarılamadı; doğrusu D'deki bu biçim olmalı.

boza [< *boza*] al-mizr[= *boza*].

bėzgek [< *béz-gek*[134]] al-ḥummā'l-bārida[m] [= *soğuk kaynaklı ateş, soğuktan dolayı oluşan humma*].

al-bā'[b] ma'a's-sī̄n[s]
[= /s/'li /b/]

bés va bésü [< *bés*] at-tarbiyat[s][= *eğitim, yetişme, terbiye*].

bésü [< *bésü*] at-tarbiyat[s][= *eğitim, yetişme, terbiye*]. Bk. **bés**.

bésledi [< *bés+le-di*] rabbā [= *eğitti, yetiştirdi, terbiye etti*].

béslendi [< *bés+le-n-di*] tarabbā [= *eğitildi, yetiştirildi, terbiye edildi*].

busu [< *bus-u*] al-kamī̄n[m] va yuḳālu minhu **busdı** ay kamana [= *pusu, (edilecek iş için) pusup (uygun vakti) gözetleme; bu kökten pustu, anlamında busdı denir*].

busdı [< *bus-dı*] kamana [*pustu, (edilecek iş için) pusup (uygun vakti) gözetledi*].

béserek [< *béserek*] al-camalu'l-buḫtiyy[m][135] [= *çift hörgüçlü Buhara devesi*].

basbarmaḳ [< *baş+barmaḳ*] al-ibhām[m][136] [= *baş parmak*].

bısra [< *bısra*] ilā hunā [= *buraya*].

al-bā'[b] ma'a'ş-şī̄n[ş]
[V:10] [= /ş/'li /b/][D: 15] [K: 30]

baş [< *baş*] ar-ra's[s] va minhu **başladı** ay ibtada'a [= *baş; başladı anlamında başladı bu köktendir*].

başladı [< *baş+la-dı*] ay ibtada'a [= *başladı*].

başlı eyledi [< *baş+lı + eyle-di*] caraḥa va **baş** al-curḥ[s] ayḍ[m] va **baş** al-ḫurrāc[s] [= *yardı, yaraladı; yara, baş (olur) ve baş çiban da demektir*].

---

[134] *bezgek*: Titreme. (*DLT*: 321) ; *bezit-*: tumlug anı bezitti Soğuk onu titretti. Bundan titreten sıtmaya bezge.k denir. (*DLT*: 328.);

[135] Kıp. xıı (under 'camels') 'the two-humped stallion which they mate with female Arabian camels to produce Bactrian camels *(al-buxātī)*' buğra: *Hou*. 14, 14: xıv buğra: *faḥlu'l-camal;* and in the *Kitāb Bilig* buğra: *al-buxtī* 'Bactrian camel' *İdrak* 33; *al-camalu'l-hā'ic* 'the rutting camel' buğra: *Bul*. 7, 5: Osm. xıv ff. buğur (sometimes in xvıı puğur) 'camel stallion', fairly c.i.a.p.; buğra in one xıv text *TTS I* 121; *II* 172; *IV* 129.
buḫt (bukht): A species of large, stoug, and hairy Bactrian camel, with two bunches, used in general for winter labour. (*A-ED*: 158[v].); buḫt, buḫtiyya[m]: Horasânî dedikleri develere denir ki Arab ile Acemîden yani iki hörgüçlü deve ile Arabî beyninde mütevellid olan develerdir; boyunları uzun olur; bu diyarlarda ona béserek (بسرك) tabir ederler. (Kamus I: 292);

[136] *ibhām*: Baş parmak. (*A-TBL*: I, 171[v].);

başlıḳ [< *baş+lık*] al-mulk[x] aṣluhu **pāḏ-ṣāhlıḳ** va hiya fārsiyya[xxx] [= *kağanlık, sultanlık, krallık; aslı "pāḏ-ṣāhlıḳ"tır ve bu kelime Farsçadır*].

pāḏ-ṣāhlıḳ [< pad-şah (Far. pad-şah[137])+lık] al-mulku [= kağanlık, sultanlık, krallık].

béş [< *béş*] al-ḫamsa[xx] [= *beş*].

başmaḳ [< *bas-maḳ*] al-madās[xxi138] va aṣluhu **baṣmaḳ** bi'ṣ-ṣād[i] [= *ayakkabı, ayağa giyilen çarık; aslı "sad"lı şekilde "baṣmaḳ"tır*].

başmaḳ [< *bas-maḳ*] al-madās[xxi139] [= *ayakkabı, ayağa giyilen çarık*]. Bk. **baṣmaḳ**.

bişirdi [< *biş-ir-di*] ṭabaḫa [= *pişirdi*].

bişti [< *biş-ti*] inṭabaḫa yuḳālu **aş bişti** ay istavā'ṭ-ṭa'āmu [= *pişti; yemek pişti anlamında aş bişti denir*].

aş [< *aş*] istavā'ṭ-ṭa'ām[x] [= *aş, yemek, yiyecek*].

aş bişti istavā'ṭ-ṭa'ām[x] [= *yemek pişti*].

bişi [< *biş-i*] ruḳāḳ[xxii] ma'rūf[xxiii] 'indahum [= *yayvan acılmış, yağda pişirilmiş küçük çörek, bişi; (Türkler) arasında (iyi) bilinir*].

boş [< *boş*] ṣifr[xxiv] ḫāl[xx] [= *sıfır, hiç; (içi) boş*].

boş [< *boş*] munṭaliḳ[xxv] [= *(eşinden, karısından) boşanmış, boş*].

boşandı [< *boş-a-n-dı*] inṭalaḳa va yusta'malu fī ṭalāḳi'n-nisā'[i] fayuḳālu **boşadı** ay ṭallaḳa [= *(karısından) boşandı; kadını boşamak anlamında kullanılır ve nikahı bozdu, boşadı anlamında boşadı denir*].

boşadı [< *boş-a-dı*] ṭallaḳa [= *nikahı bozdu, boşadı*].

buştı [< *buş-tı*] iġtāẓa va huva bi'l-ḳibcāḳiyya[xi] **yikirdi** [= *(arkadaşına) kızdı, öfkelendi, darıldı; Kıpçakçada yikirdi (denir)*].

buştı [< *Türkm. buş-tı*] iġtāẓa [= *(arkadaşına) kızdı, öfkelendi, darıldı*].

yikirdi [< Kıp. *yikir-di*] iġtāẓa [= *(arkadaşına) kızdı, öfkelendi, darıldı*].

başardı [< *baş+ġar-dı*[140]] atamma yuḳālu **bu işni başardı; bu** hāḏā **işni** al-amr[x] **başardı** atamma va dabbara va **ni** fī **işni** 'alāmatu'l-

---

137 *pād-shāh*: An emperor, sovereign, monarch, king. (*A-ED*: 229[x].);

138 *madās*: Ayakkabı, ayağa giyilen şey. (*A-TBL*: II, 608[x].);

139 *madās*: Ayakkabı, ayağa giyilen şey. (*A-TBL*: II, 608[x].);

140 *başḳar-* [< baş+ġar-]: İşi başarmak, becermek, hakkından gelmek. (*NSÇT*: 908);

maf‘ūl [= *(bir işi hakkıyla) tamamladı, bitirdi; “bu işti başardı” denir; “bu” , bu; “işni”, işi; “başardı”, tamamladı, idare ve tertip edip amaca ulaştı; “işni”deki “ni” maf’ul (nesneyi belitme hâli) alameti (eki)dir*].

bu işni başardı atamma va dabbara hāḏā’l-amr [= *bu işi, (hakkıyla) başardı, tamamladı; idare ve tertip edip amaca ulaştı*].

+ni [< *+nI*] ‘alāmatu’l-maf‘ūl [= *maf’ul alameti, nesneyi belirtme hâli eki*].

buşaḳ [< *buş-aḳ*] ar-raculu’l-kaṯīru’l-ġayẓ min **buştı** ay iġtāẓa [= *çok kızan (asabî) adam; bu kökten kızdı, öfkelendi anlamında buştı (denir)*].

béşik [< *béşik*] mahdu’ṣ-ṣaġīr va fī kitāb beylik as-sarīr [= *küçük beşik; Kitâbu Beylik’te (küçük) yatak*].

başaḳ [< *baş+aḳ*[141]] as-sunbula yuḳālu **başaḳ dırmaḳa bardı; dırmaḳ** al-laḳṭu va’l-cam‘ va fataḥa’l-ḳāf va ba‘dahā alf yu‘tā ma‘nā’l-lām va’l-ma‘nā rāḥa li-laḳṭi’s-sunbul [= *başak, bitkinin tanesinin olduğu yer; başaḳ dırmaḳa bardı derler; (bu ifadede) “dırmak”, dermek, derip toplamak; “kaf”ın fethası ve sonrasındaki “elif”, “lam” (-a, için) anlamı verir; (böylece ifadenin anlamı) başak dermeğe (dermek için) gitti (olur)*].

dırmaḳ [< *dır-maḳ*] al-laḳṭ va’l-cam’ [= *dermek ve toplamak (derleyip toplamak)*].

başaḳ dırmaḳa bardı rāḥa li-laḳṭi’s-sunbul [= *başak dermeğe (dermek, toplamak için) gitti*].

bardı [< *bar-dı*] rāḥa [= *gitti*].

-a [< *-A*] yu‘tā ma‘nā’l-lām [= *“lam” (-a, için) anlamı verir*] [[K: 31]]

al-bā’ ma‘a’ṣ-ṣād
[= /ṣ/lı /b/]

paṣ [< *pas*] aṣ-ṣadā’u [= *pas, kir*].

---

[141] başak Dim. f. of 1 baş; lit. ‘a small head’, at first specifically ‘an arrow-head’, later ‘ear of corn’, etc. S.i.a.m.l.g. with various phonetic changes (b-/m-; -ş-/-s-/-j-). Xak. xı başak naşlu’l-sahm wa sinânu’l-rumx ‘the iron head of an arrow or lance’ Kaş. I 378; four o.o.: Çağ. xv ff. başak ok demreni ‘arrow head’ Vel. 128 (quotn.); başak (1) paykân ditto (quotn.); (2) xûşa ‘ear of corn’ (quotn.) San. 124r. 4: Xwar. xıv başak ‘ear of corn’ Qutb 28; ‘arrow-head’ MN 91: Kıp. xıv başak al-sunbula ‘an ear of corn’; one says başak dérmakka: (sic, in error) bardı: ‘he has gone to pluck ears of corn’ İd. 32; (Tkm. demren) al-naşl, in Kıp. başak do. 50.

paṣlandı [< *pas+la-n-dı*] ṣadī'a va yuḳālu **paṣ ṭuṭṭı** ay amsaka'ṣ-ṣadā'a bi-ma'nā ṣadī'a [= *paslandı; pas tuttu manasında paṣ ṭuṭṭı da denir (ve bu) paslandı anlamındadır*].

paṣlandı [< *pas+la-n-dı*] ṣadī'a [= *paslandı, pas tuttu*]. Bk. **paṣ ṭuṭṭı**.

paṣ ṭuṭṭı [< *pas + ṭuṭ-ṭı*] ṣadī'a [= *paslandı, pas tuttu*]. Bk. **paṣlandı**.

baṣṭı [< *baṣ-ṭı*] ṣara'a va fī kitāb[i] beylig **baṣṭı** dāsa [𝔻: 15ᵛ] [= *(güreşte, dövüşte) yıktı, yendi, alt etti; Kitâbu Beylik'te (ayağıyla) üstüne bastı, ezdi , tongaya düşürdü anlamında "baṣṭı"dır*[142]].

baṣa [< *baṣa*] yuḳāl[u] 'inda'l-istizāda[a] min al-ḥadīṯ naḥvu īhi fī'l-lisāni'l-'arabiyy[i] va ḳāla beylig **baṣa** kalima[tun] tacī'[u] fī aṯnā'[i] kalāmihim fāṣila[tun] va hiya lafẓa[tun] **baṣa** fatāra[tun] takūnu bi-ma'nā ṯumma va tāra[tun] bi-ma'nā illā va tāratan bi-ma'nā ayḍ[an] [= *(anlatılan, aktarılan) haberlerin, yeniliklerin daha da anlatılması, devamının getirilmesi istendiğinde söylenir; Arapçada "haydi anlatmaya devam et, anlat anlat" anlamında "īhi"denmesi buna örnektir; Kitâbu Beylik; bu bāsa sözü, söz (cümle) arasında bağlaç (ara verme ifadesi) olarak gelen kelimedir ve bazen (ondan) sonra anlamında; bazen ancak; bazen de "de (bile)" anlamında olur der*].

baṣa [< *baṣa*] yuḳāl[u] 'inda'l-istizāda[a] min al-ḥadīṯ naḥvu īhi fī'l-lisāni'l-'arabiyy[i] [= *(anlatılan, aktarılan) haberlerin, yeniliklerin daha da anlatılması, devamının getirilmesi istendiğinde söylenir; Arapçada "haydi anlatmaya devam et, anlat anlat" anlamında "īhi"denmesi buna örnektir*].

baṣa [< *baṣa*] ṯumma [= *(ondan) sonra*].

baṣa [< *baṣa*] illā [= *ancak*].

baṣa [< *baṣa*] ayḍ[an] [= *de (bile)*].

baṣurdı [< *baṣ-ur-dı*] kaṯṯara 'alayhi't-taġṭiyyat[i] ay ġaṭṭāh[a] va atḳana't-taġṭiyya[a] va bāliġu fīhā [= *bir şeyin üstünü örtmeyi çokça yaptı yani onu örttü, örtmeyi iyice yaptı ve ve bunda aşırıya gitti*].

buṣarıḳ [< *buṣ+ar-ḳ*[143]] al-ġubāru'llaḏī[144] ya'tī min ba'īd[i] [= *uzak yerden gelen toz (toz bulutu), pusarık*[145].].

---

142 Kelimenin CLAUSON'da göre geniş bir mana aralığı var.

143 *bursar-*: sislenmek, bulutlanmak, sis kopmak. (*DLT*: 604.);

144 *ġubār*: Toz. (*A-TBL*: 238ᵛ.);

buṣu [< *buṣ-u*] al-kamīn[a] va ḳad taḳaddama annahu yuḳālu bi's-sīn[i] ayḍ[an] [= *pusu, tuzak; "sin"li şekli de [busu] daha önce geçmiştir*].

buṣu [< *buṣ-u*] al-kamīn[a] [= *pusu, tuzak*]. Bk. **busu**.

baṣan [< *baṣ-an*] yusammā bihi'l-kalb[a] va aṣluhu min **baṣṭı** ay ṣara'a liannahu yaṣra'u'ḏ-ḏīb[a] [= *(bu adla) köpekler adlandırılır; aslı; yıktı, yendi, alt etti anlamında "baṣtı"dır; çünkü o (köpek) kurdu boğar, alt eder*].

baṣaġı kün [< *baṣ-aġı + kün*] ba'da ġad[an] [= *öbür gün, yarından sonraki gün*].

baṣaġı [< *baṣ-aġı*] ba'da [= *öbür*]. [V:10]

al-bā'[a] ma'a'ṭ-ṭā'[i]
[= /ṭ/'li /b/]

buṭaḳ [< *buṭa-ḳ*] al-ġuṣn[a] va tuḳaddim[a] annahu yuḳālu bi'd-dāli [**budaḳ**] [= *ağaç dalı, kolu, budağı; "dal"lı söylenileni [budaḳ] daha önce geçti*].

baṭṭı [< baṭ-ṭı] ġaṭasa va yuḳālu **battı** [= *(suda; nesne, insan vb.) battı; battı da denir)*].

baṭṭı [< baṭ-ṭı] ġaṭasa [= *(suda; nesne, insan vb.) battı)*]. Bk. **battı**.

buṭ [< *buṭ*] al-faḫḍ[a] va tuḳaddim[a] [**bud**] [= *diz ile kalça arası, but; (kelime) daha önce geçti* [*bud*]].

baṭman [< *baṭman*[145]] ar-raṭl[a][147] [= *batman*].

baṭurdı [< Türkm. *baṭ-ur-dı*] caḥada [= *gerçeği gizledi, inkâr etti*].

al-bā'[a] ma'a'l-ġayn[i]
[= /ġ/'lı /b/] [K: 32]

boġa [< *boġa*] al-faḥlu'l-muddaḫir[a][148] li'ḍ-ḍarāb[a][149] va yusammā bihi'l-faḥl[a] min kulli şay'[in] va **boġa** yaḳūluhā't-turk[u] va'l-fars[a] va aṣluhu

---

[145] 1. sıfat Puslu, puslanmış, sisli. 2. isim Serap. (TDK Sözlük)

[146] 7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi. (TDK Türkçe Sözlük)

[147] *riṭl*: Üç yüz dokuz gram, iki yüz seksen bir miligram olan bir ölçek, rıtl, yüz yirmi sekiz dirhem; cura, cılız, sıska, ufak tefek çocuk; erginliğe, buluğa yaklaşan oğlan, murahık; yumuşak ve gevşek adam; sölpük, gevşek, zayıf ihtiyar, yaşlı adam; bön, ahmak adam; adil, adalet; kemikleri kuvvetlenmiş küçük çocuk. (*A-TBL*: II, 746[a].);

[148] *fa(ha)l*: Boğa (bull). (*A-TBL*: 248[a].);

[149] *żaraba*: Sallamak, hareket etmek; damar, kalp atmak; yara vs. sancı yepmak, ağırmak, akrep sokmak; gece uzamak; zaman, vakit geçmek; kuş vs. yiyecek aramaya çıkmak; kımıldayıp oynamak; deve vs. kuyruğunu vurarak gitmek; ekmek pişmek. (he ile) Vurmak, dövmek; kurmak, sokmak; para vs. basmak; çizgi çizmek; çarpmak; sayıları çarpmak; soğuk dokunmak; çadır kurmak; iğne yapmak; örümcek ağını örmek; tayin etmek; söylemek; açıklamak, beyanda bulunmak; ileri sürmek, mütalaa için

min al-'arabiyya[u] min baġġā'[150] va huva'l-mā'būn[s] [= *aşma için saklanan boğa, aygır; her şeyin aygırına, erkeğine ad olur; Türkler ve Farsların boğa dediğinin aslı Arapça "*baġġā'*"dan gelir ve fuhuşla, ayıp işle itham edilen, (erkek) fahişe (oğlancı) anlamındadır*].

boġanaḳ [< *boġ-anaḳ*] şu'būb[um] min al-maṭar[r] [= *sağanak yağmur, çok şiddetli yağmur*].

baġ [< *baġ*] ar-ribāṭ[s] va **baġ** al-bustān[s] manḳūlun min al-fārsiyya[u] [= *bağ, ip; (sesteşi olan öteki) baġ bahçe, bostan anlamındadır ve Farsçadan geçmiştir*].

baġ [< *baġ*] ar-ribāṭ[s] [= *bağ, ip*].

baġ [< *baġ*] al-bustān[s] [= *bahçe, bostan*].

buġ [< *buġ*] mā yartafi'[u] min buḫāri'l-ḳidr[r] [= *tencerenin (kazanın) buharından yükselen şeydir*].

boġdı [< *boġ-dı*] ḫanaḳa va huva 'alam[um] va turaffiḳ[s] bā'ūh[s] iḏā [𝔻: 16r] kāna 'alam[um] [= *(boğazını sıkarak) boğdu; özel isimdir ve özel isim olduğu zaman "ba"sı inceltilir [buġdı]*].

buġdı [< *buġ-dı* < *boġ-dı*] 'alam[um] [= *özel isimdir*].

baġışladı [< *baġış+la-dı*] vahaba va aṣluhu min **baḫşış** manḳūl[um] min al-fārsiyya[u] va yuḳāl[u151] [= *hibe etti, karşılıksız verdi; aslı "baḫşış"tandır (ve bu kelime) Farsçadan geçmiştir ve denir*].

baġladı [< *baġ+la-dı*] rabaṭa ma'ḫūḏ[um] min **baġ** va huva ar-ribāṭ[u] [= *bağladı, tutturdu; "baġ"dan alınmıştır ve baġ, kendisine bağlanılan kayıt, engel demektir*].

baġ ar-ribāṭ[s] [= *kendisine bağlanılan kayıt, engel, ilgi*].

buġra [< *buġrā*] faḥlu'l-camal[u] va fī kitāb[i] beylik **buġrā** al-buḫtiyy[u152] [= *erkek deve; Kitâbu Beylik'te buġrā* (yani) *çift hörgüçlü Buhara devesi*].

---

sunmak; arz etmek; namazı kılmak, eda etmek; yüzük vs. kalıba dökmek, modele göre yapmak; kapıyı,zili çalmak; müzik aleti çalmak; boynunu vurmak. (ba ile)İşaret etmek, eliyle göstermek, el etmek; çevirmek, döndürmek; musibete uğramak; karanlık basmak; gece karanlığı ile gelmek. (*A-TBL*: III, 108[s].); *żaraba*: Vurmak, bir şeyi diğerine vurmak. (*A-TBL*: 207[s].);

150 *ba(ğ)ā'*, *bu(ğ)ā'*[m]: İstemek; nasıl olduğuna bakıp gözetlemek; göz dikmek; arzulamak, dilemek. *ba(ğ)(ğ)a*: Bedende kan kaynamak. *bu(ğ)(ğ)*: Küçük deve. (*A-TBL*: I, 246[r].); لانْتِشارِ حَدّاً وَضَعَ بَغَى مصدر الزِّنَى ، الفَسادِ : البِغاءِ al- ma'ani;

151 Bu ifade iki madde arasında içerikten kopuk olarak bulunmaktadır. Bütün nüshalarda bu ifadenin yer alması da bu ifadenin asıl nüshada da bu şekilde yer aldığı fikrini doğurmaktadır.

buġrā al-buḫtiyy[u153] [= *(Kitâbu Beylik'te) çift hörgüçlü Buhara devesi*].

baġır [< *baġır*] al-mass[a] [= *dokunma, (cinler tarafından dokunulmuş) cinni, deli*].

baġırsaġan [< *baġır+sa-ġan*] nacm[un] yuḳālu lahu'd-dabarān[154] [= *Dabaran dedikleri yıldız (burç), boğa burcu, boğa burcu yıldızı*].

boġaġ [< *boġ-aġ*] al-ḥalḳ[a] va **boġurdaḳ** va **boġaz** ayḍ[an] [= *boğaz, gırtlak; boġurdaḳ ve boġaz da (aynı manadadır)*].

boġaġ [< *boġ-aġ*] al-ḥalḳ[a] [= *boğaz, gırtlak*].

boġurdaḳ [< *boġur-daḳ*] al-ḥalḳ[a] [= *boğaz, gırtlak*].

boġaz [< *boġ-az*[155]] al-ḥalḳ[a] [= *boğaz, gırtlak*].

boġazladı [< *boġ-az+la-dı*[156]] ḏabaḥa [= *boğazından keserek öldürmek, boğazlamak*].

baġarṣuḳ [< *baġarṣuḳ*] al-muṣrān[a] [= *bağırsak*].

baġır [< *baġır*] al-kabid[a] [= *karaciğer*].

buġday [< *bugday*] al-ḳamḥ[a] va bi'l-ḳibcāḳiyy[a] **buyday** va yūṣaf[a] bihi bi-ma'nā asmar[un] fayuḳāl[u] **buġday emlü** va **em** lavnu'l-ḥadd[i] va **lü** bi-ma'nā ḏī ka'annahu ḳāla ḏū ḥadd[in] ḳamḥiyy[un] va lā yusta'mal[u] **buġday** bi-ma'nā ḳamḥiyy[un] illā ma'a **emlü** [= *buğday; Kıpçakçası buyday; bununla esmerlik (karayağız) benzetmesi yapılır ve buġday emlü denir; "em", yanak (ten) rengi; lü, +li anlamındadır; (böylece) buğday yanaklı demiş gibi olur; buġday, esmer (buğday renkli) anlamında (tek başına değil) sadece emlü ile kullanılır*].

---

152 *buḫt* (bukht): A species of large, stoug, and hairy Bactrian camel, with two bunches, used in general for winter labour. (*A-ED*: 158[a].); buḫt, buḫtiyya[an]: Horasânî dedikleri develere denir ki Arab ile Acemîden yani iki hörgüçlü deve ile Arabî beyninde mütevellid olan develerdir; boyunları uzun olur; bu diyarlarda ona béserek (بسرك) tabir ederler. (Kamus I: 292);

153 Kıp. xiii (under 'camels') 'the two-humped stallion which they mate with female Arabian camels to produce Bactrian camels *(al-buxātī)*' buğra: *Hou*. 14, 14: xiv buğra: *faḥlu'l-camal;* and in the *Kitāb Bilig* buğra: *al-buxtī* 'Bactrian camel' *İdrak* 33; *al-camalu'l-hā'ic* 'the rutting camel' buğra: *Bul*. 7, 5: Osm. xiv ff. buğur (sometimes in xviii puğur) 'camel stallion', fairly c.i.a.p.; buğra in one xiv text *TTS I* 121; *II* 172; *IV* 129.

buḫt (bukht): A species of large, stoug, and hairy Bactrian camel, with two bunches, used in general for winter labour. (*A-ED*: 158[a].); buḫt, buḫtiyya[an]: Horasânî dedikleri develere denir ki Arab ile Acemîden yani iki hörgüçlü deve ile Arabî beyninde mütevellid olan develerdir; boyunları uzun olur; bu diyarlarda ona béserek (بسرك) tabir ederler. (Kamus I: 292);

154 *dabarān*: Boğa burcunda, beş yıldızdan meydana gelen hevdeç şeklinde yıldız kümesi; yıldız burçlarından biri. (*A-TBL*: II, 516[a].);

155 boġuz [< boġ-ız] Boğaz. (*NSÇT*: 912.); bog-az (OTWF I: 326)

156 boġuz [< boġ-ız] Boğaz. (*NSÇT*: 912.);

buġday [< *Türkm. bugday*] al-ḳamḥ[a] [= *buğday*]. Bk. **buyday**.

buyday [< Kıp. *buyday*] al-ḳamḥ[a] [= *buğday*]. Bk. **buġday**.

buġday emlü ḏū ḫadd[m] ḳamḥiyy[m] [= *buğday yanaklı*].

em [< *em*] lavnu'l-ḫadd[i] [= *yanak (ten) rengi*].

+lü [< *+lU*] ḏī

buġuz [< *buġuz*] al-marra[m] va bi'l-ḳibcāḳiyy[i] va't-turkmāniyy[i] **bu kez** va **kez**[157] hiya'l-marra[m] va **bu kez**[158] hāḏihi ⟦K: 33⟧ al-marra[m] **bir kezde** ay fī marrat[m] vāḥidat[m] [= *bir fiilin gerçekleşme sayısı, kere, kez; bu Kıpçakça'dır; Türkmence "bu kez"dir; kez; bu defa, bu kez ve bu kez, işte bu kez, işte bu defa demektir; bir kezde, bir kered, bir defasında demektir*].

buġuz [< *buġuz*] al-marra[m] [= *bir fiilin gerçekleşme sayısı, kere, kez*]. Bk. **bu kez**.

kez [< *kez*] hiya'l-marra[m] [= *kez; kere, kez*].

bu kez hāḏihi'l-marra[m] [= *bu kez, bu defa*].

bir kezde fī marrat[m] vāḥidat[m] [= *bu kezde, bu defada*].

baġacı [< *baġacı*] ḳużbān[m][159] 'aṣā li-l-maḳāri'i'l-maclūba[i] min ḳibcāḳ[i] [= *değnekler, çubuklar; (binicilerin kullandığı)sevkedici kırbaçların sopası*].

al-bā'[a] **ma'a'l-ḳāf**[f]
[= /b/'li /b/]

baḳṭı [< *baḳ-ṭı*] naẓara [= *baktı*].

baḳır [< *baḳır*] an-nuḥās[a] [= *bakır*].

boḳ [< *boḳ*] al-ḫur'u [= *bok, dışkı*].

bıḳın [< *bıḳın*] al-ḫāṣira[m][160] [= *bel, bıkın*].

buḳavu [< *buḳavu*] al-ḳayd[a] [= *bukağı, hayvanın hareketi engellemek için ayağına bağlanan ip*].

baḳırdaḳ [< *baḳırdaḳ*] al-ḥulḳūm[u] [= *boğaz, gırtlak*].

---

157 *käz:* Kıpçak ve Türkmenlerde müstameldir; Ms: *bukäz* ve *bir käzdä*, kerre, merre, defa, 34, 81; R. II. (Kırg.) 1171, (Osm.) 1574 g*äz*; Bud. II. 126; B. d. M. II. 627; Ş. Sul. 269. (*CKİ*: 22.);

158 *bukäz [Türkm.]:* = buğuz, 34. (*CKİ*: 22.);

159 al-ḳażīb: Çubuğa denir ki ağaçın ince dallarıdır. (Kamus: I, 234.);
Kıp. xıı *al-ğusn wa'l-qazib* çı:bık *Hou*. 7, 11: xıv çıbık *al-qazib İdrak* 41; Xak. xı ka:ğıl *qużbān xilāf raṭb* 'fresh willow shoots' used to fasten vines (to the trellises) *Kaş. I* 409 (prov.): *KB* 1055 (egil-).

160 ḫāṣira[m]: İnsan yanı, böğür; vücudun iki tarafından kaburga ile kalça kemiği arasında bulunan kısım. (*A-TBL*: I, 464[b].);

boḳṣaḳ [< *boḳṣaḳ*] sayr[mn] yu‘mal[u] fī’l-ḳavsi’l-muvattar[i] li-ya‘tadila al-cānibu’l-mā’ilu [= *gerili (kurulmuş) yayın eğilen (yamulan) tarafını dengelemek (ne fazla ne eksik yamulmasını engellemek için) için yaya tutturulan bir çeşit kayıştır*].

baḳıṣṭı [< *baṣ-ıḳ-*[161]] ‘afana [= *(yiyecek) küflendi, bozuldu, koktu*].

al-bā’[u] ma‘a’l-kāfi’l-ġālişat[i]
[= /k/’li /b/][𝔻: 16•]

bek [< *bek*] ar-rabṭu’ş-şadīd[i] va aṣluhu **berk** va yanṭiḳu bi’l-aṣli ayḍ[an] va huva aḳṯaru isti‘māl[an] va yuṣtaḳḳ[a] minhu **bekidi** va **berkidi** va li’t-ta‘diyyati **berkitti** ve **bekitti** [= *sağlam, çok sıkı bağ; aslı “berk”tir asıl şekliyle de söylenir ve (ancak) o (bek) daha çok kullanılır; bekidi ve berkidi bundan türetilir ve geçişli biçim için berkitti, bekitti (kullanılır)*].

bek [< *bek*] ar-rabṭu’ş-şadīd[i] [= *sağlam, çok sıkı bağ (bağlama)*]. Bk. **berk**.

berk [< *berk*] ar-rabṭu’ş-şadīd[i] [= *sağlam, çok sıkı bağ (bağlama)*]. Bk. **bek**.

bekidi [< *bek+i-di*] ar-rabṭu’ş-şadīd[i] [= *sağlam kıldı, çok sıkı (sıkıca) bağladı*]. Bk. **berkidi**.

berkidi [< *berk+i-di*] ar-rabṭu’ş-şadīd[i] [= *sağlam kıldı, çok sıkı (sıkıca) bağladı*]. Bk. **bekidi**.

bekitti [< *bek+i-t-di*] ar-rabṭu’ş-şadīd[i] [= *sağlam kıldırdı, çok sıkı (sıkıca) bağlattı*]. Bk. **berkitti**.

berkitti [< *berk+i-t-di*] ar-rabṭu’ş-şadīd[i] [= *ağlam kıldırdı, çok sıkı (sıkıca) bağlattı*]. Bk. **bekitti**.

bükti [< *bük-ti*] raḳaṣa [= *oynadı, kıvırdı, raks etti*][𝕍:11•]

bükti [< *bük-ti*] fatala [= *(ip, yün vb.) büktü, sardı, eğirdi*].

bekledi [< *bekle-di*[162]] ḥarasa [= *bekledi, korudu, bekçilik etti*].

bekiş [< *Bekiş*] ‘alam[un] yunẓar[u] min ayyi şay’[in] nuḳila [= *özel isimdir; (kelimeyle ilgili) nakladilmiş bir şey görünmüyor (yok)*].

büker [< *büker*] al-munḥanī [= *eğri, bükük*].

bük [< *bük*] al-ġāba[tu] [= *(su kaynaklarında, sulak yerlerde oluşan) sık ağaçlık, çalılık, bük*].

bikit (?) [< *teget*[163]] az-ḍif[tu] [= *zift, kara sakız*].

---

[161] bak. < *baḳıs-* < *bas-ık-* “küflenmek” (*KİF*: 375.)
[162] *berk+le-* “bağlamak, sağlamlaştırmak. (*KİF*: 388.)

bögter [< *bögter*] al-ḥaddāca[m] [= *kadınların otuması için devenin sırtına kurulan etrafı kapalı oturma yeri, hevdeç*].

biker [< *biker*] aṭ-ṭirāz[n] [= *işleme, kenar süsü, nakış*].

bögrek [< *bögrek*] al-kalva[o] [= *böbrek*].

bükrü [< *bük-rü*] al-aḥdabu [= *kambur*].

al-bā'[k] ma'a'l-kāfi'l-badaviyya[q]
[= /g/'li /b/]

beg [< *beg*] al-amīr[r] bi't-turkmāniyy[s] va **bey** bi'l-ḳibcāḳiyy[t] [= *bey; Türkmencedir; Kıpçakça "bey"dir*.].

beg [< Türkm. *beg*] al-amīr[r] [= *bey*]. Bk. **bey**.

bey [< Kıp. *beg*] al-amīr[r] [= *bey*]. Bk. **beg**.

begendi [< *begen-di*] raḍiya [= *beğendi, memnun kaldı*].

bügeldi [< *büg-el-di*] sacada va rafa'a 'acīzatahu [= *secde etti ve kıçını dikti (kaldırdı)*].

al-bā'[k] ma'a'l-lām[l]
[= /l/'li /b/] [K: 34]

boldı [< *bol-dı*] ṣāra [= + *oldu, bir durumdan başka duruma geçti*].

boluṣṭu [< *bōl-uṣ-tu*[164]] a'āna [= *yardım etti, destek oldu*].

boldurdı [< *bol-dur-dı*] ṣayyara [= + *oldurdu, bir dumumdan başka bir duruma geçirdi*].

boluş [< *bol-uş*] a'in va sā'id aṣluhu **bol** bi-ma'nā ṣir min ḳavlihim **boldı**[165] ay ṣāra va'ṣ-ṣīni li-l-mufā'ala[u] ay ṣāyara va nuḳila bi-ma'nā sā'ada va cihatu'n-naḳl[v] al-muşārakati fī'l-ma'nā man ṣāra ma'aka ḳaṣīru vaznuhu tataẓamman[w]-musā'ada[x] [= *destek ve yardım; aslı, ol anlamında "bol"dur; "boldı" dedikleri oldu demektir; (kelimenin sonundaki) "şın" işteşlik içindir yani (anlamı) oluş olur ve (kelime buradan) yardım etti anlamına aktarılır; işteşliğe aktarılmasının özü sizinle birlikte olanın, size yardım etmesini sağlamaktır*.].

---

[163] Bu bakımdan ilginç bir örnek olarak Kumanca *samala* 'zift' sözünü kullanabiliriz. Grönbech'in belirttiği gibi (Komanisches Wörterbuch, 213), bu söz Rusçadır (Rusça *smola)*. Rusça *smola* biçiminin sonundaki *-a* Kumancada saklanmıştır. Buna dayanarak Rusçadan (Slavcadan) alındığı ileri sürülen *salam* sözünün *salama* biçimine girmesi beklenirdi. (Kumanca *samala* sözü Kıpçakça sözlüklerde de *samala* olarak geçer. Bundan başka, Kıpçakça sözlüklerde 'zift' anlamına gelen bir söz daha geçer: *teget*. Bilindiği gibi, bu söz de Rusçadır.) Ayrıntılı bilgi için bk.: Eren, H . (1979). Türklerde Ekinciliğin Gelişmesine Katkılar. Türkoloji Dergisi , 8 (1) , 0-0 . DOI: 10.1501/Trkol_0000000109

.

[164] < bōl-uş- "yardım etmek" (*KİF*: 408.);

[165] *boldu:* Oldu, 35; *Houtsma 63; Kaş. III. 52; R. IV. 1669; Bud. 290; P. P. 266; Bang: Stud. verg. Gram: SBBA. 1916, 925; Brock. Q-y. 47*. (*CKİ*: 20.);

buluştı [< *bul-uş-tu*] ittafaḳa [= *buluşup anlaştı, bir araya geldi ittifak etti*].

bildi [< *bil-di*] ‘alima [= *(bir şeyi) bildi, (birini) tanıdı*].

bili va **bélü** [< *bil-ig*] al-‘ilm[n] [= *bilgi, ilim*].

buladı [< *bul.ġa-dı*[166]] ḫabbaṭa’l-māyi‘[n] va bi’l-ḳibcāḳiyy[l] **bulġadı** va minhu **bulaġav** ay al-cafla[m] va hiya ḫabṭatu’n-nās[n] min ḫavfi’l-‘aduvv[l] [= *sıvı olan herhangi bir şeyi karıştırdı; Kıpçakça “bulġadı olur; ürkme, anlamındaki “bulaġav” bu köktendir ve bu (ifade) insanların düşman korkusundan ürküp karışması (demek)tir*].

buladı [< *Türkm. bula-dı*] ḫabbaṭa’l-māyi‘[n] [= *sıvı olan herhangi bir şeyi karıştırdı*]. Bk. **bulġadı**.

bulġadı [< Kıp. *bul.ġa-dı*] ḫabbaṭa’l-māyi‘[n] [= *sıvı olan herhangi bir şeyi karıştırdı*]. Bk. **buladı**.

bulaġav [< *bul.ġa-ḳ*[167]] ay al-cafla[m] va hiya ḫabṭatu’n-nās[n] min ḫavfi’l-‘aduvv[l] [=*ürkme; bu (ifade) insanların düşman korkusundan ürküp karışması (anlamında)dır*].

bulġamaç [< *bul.ġa-maç*] al‘aṣīda[m] [= *(yağ ve un ile yapılan) lapa, bulamaç*].

bıldıraḳ [< *yapıldıraḳ*[168]] al-varaḳ[n] [= *yaprak*] [𝔻: 17·].

bülçek [< bülçek] valadu’ḏ-ḏību’l-mutara‘ra‘u [= *kurdun erişkin (yanında koşacak kadak büyümüş) yapvrusu*].

bulnaḳ [< *bul.naḳ*] al-yaḥmūr[n] [= *yaban eşeği*].

biledi [< *bile-di*[169]] sanna [= *biledi, keskinleştirdi*].

bilevü [< *bile-vü*] al-misanna va bi’t-turkmāniyy[l] **bilegü** [= *bileği, bileği taşı*].

bilevü [< *bile-vü*] al-misanna [= *bileği, bileği taşı*]. Bk. **bilegü**.

bilegü [< *bile-gü*] al-misanna [= *bileği, bileği taşı*]. Bk. **bilevü**.

bél [< *bél*] al-vasaṭ[n] [= *orta, vasat*].

bilik [< *bilik*[170]] as-silāḥ[n171] [= *silah*].

---

166 bula- [< bul.ġa-] Bulamak, bulaştırmak. (*NSÇT*: 915.);

167 bulġaġ [< *bul.ġa-k*] Ürkülük, tefrika, taraç, talan, harap. (*NSÇT*: 915.);

168 Kıp. xıı (under ‘trees’) al-waraq (VU) yapıldurak (-b-, unvocalized); Tkm. yaprak Hou. 7, 9: xıv yaprak (-b-) ditto İdrak 90; (*EDPT:* 10763.);

169 bile- (< bī “bıçak” < Çin. *p’i* (bunun için bkz. ED 291b) + le- “bilemek” (*KİF*: 84.);

170 *bilik*: fitil (*DLT*: 588.);

171 *silāḥ*: Silah, savaş aleti, aracı. *sila(ha)*: Silah; kılıç; demir geçirilmemiş yay; değnek, sopa. (*A-TBL*: II, 1013[n].); *sala(ha)a*: Çımkırmak, sağınmak, hayvan pislemek; insan ishal olmak. (*A-TBL*: II, 1012[n].);

bilek [< *bilek*] as-sā'id[a] [= *bilek, kolun avuçtan (bilekten) dirseğe kadarki kısmı*].

bölük [< *böl-ük*] al-farīḳ[a] min an-nās[i] [= *insan topluluğu, insanlardan büyükçe bir topluluk*].

belük [< *belük*] aḍ-ḍafīra[m] min aş-şa'r[i] [= *saç örgüsü, saçın örülmüş parçası, örüğü*].

bilge [< *bil-ge*] al-'ālim[a] [= *bilge, bilici, alim*].

belgülü [< *belgü+lü*[a]] al-ma'lūm[a] [= *bilinen, belirli*].

bal [< *bal*] al-'asal[a] [= *bal*].

balavuṣ [< *balavuṣ*] aş-şam'u [= *mum, bal mumu*].

bol [< *bol*] al-kaṯīr[a] [= *bol, fazla, çok*].

buluṭ [< *buluṭ*] as-saḥāb[a] [= *bulut*].

balṭır [< *balṭır*] laḥmatu's-sāḳ[i] [= *baldır (topuk ile diz arası) eti*].

baldaran [< *baldaran*] nav'un min an-nabāt[i] [= *bir çeşit bitki (ot), baldıran, conium maculatum*[172]].

bulun [< *bul-un*[173]] al-ġāra[m] va bi'l-ḳibcāḳiyy[i] al-barru'l-muttaṣil[a] bi'l-cazīra[a][174] va'l-ġanīma[m] va'l-kasbi [= *yağma, akın; Kıçakçada adaya bitişik kara; (akınla elde edilen) ganimet, esir; kazanç, kâr*].

bulun [< *bul-un*[175]] al-ġāra[m] [= *yağma, akın*].

bulun [< Kıp. *bul-un*] bi'l-ḳibcāḳiyy[i] al-barru'l-muttaṣilu bi'l-cazīra[a] [= *Kıçakçada adaya bitişik kara*].

bulun [< *bul-un*] al-ġanīma[m] [= *(akınla elde edilen) ganimet, esir*].

bulun [< *bul-un*] al-kasb[a] [= *kazanç, kâr*].

buldı [< *bul-dı*] vacada bi't-turkmāniyy[i] va **ṭapdı** bi'l-ḳibcāḳiyy[i] [= *buldu; (bu) Türkmencedir; Kıpçakçası ṭapdı*].

buldı [< *Türkm. bul-dı*] vacada [= *buldu*].

ṭapdı [< Kıp. *ṭap-dı*] vacada [= *Türkmencede buldu*].

böldi [< *böl-di*] 'azala [= *(yönetimden, görevinden) azletti, düşürdü, çıkardı*].

---

172 Maydanozgillerden, nemli yerlerde yetişen zehirli bitkilerin ortak adı, ağı otu, baldırgan (Conium maculatum) (TDK: ?);

173 krş. Tut-gun
CLAUSON "*bul-*" köküyle ilgili anlam bağlantısının sağlam olmadığını belirtmektedir.

174 *al-cazīra*[a]: Ada, Arap yarımadasında da ada manasında kullanılır. Fırat ile Dicle arasındaki yer, Mezopotamya. (*A-TBL*: I, 265[a].);

175 krş. Tut-gun
CLAUSON bul- köküyle ilgili anlam bağlantısınn sağlam olmadığını belirtmiştir.

balıḳ [< *balıḳ*] as-samak[= *balık*].

balıḳ bey [< *balıḳ + bey*] al-būriyy ayy amīru's-samak [= *kefal yani balık(lar) beyi*].

balḳıdı [< *balḳı-dı*] aşraḳa [= *parladı, ışıklandı*].

bıldırcın [< *bıldırcın*] bi't-turkmāniyy as-summāniyy va bi'l- ḳibcāḳiyy **buyurçın** [= *Türkmencede bıldırcın kuşu (demektir); Kıpçakçası buyurçın (olur)*].

bıldırcın [< Türkm. *bıldırcın*] as-summāniyy [= *bıldırcın kuşu*]. Bk. **buyurçın**.

buyurçın [< Kıp. *bıldırcın*] as-summāniyy [= *bıldırcın kuşu*]. Bk. **bıldırcın**.

bala [< *bala*] al-farḫ [= *kuş yavrusu, civciv; her türlü hayvan ve bitkinin küçüğü*].

bile va birle [< *bile /bir+le*] bi-ma'nā ma'a [= *birlikte, beraber, bir arada anlamında*]. Bk. **birle**.

birle [< *bir+le*] bi-ma'nā ma'a [= *birlikte, beraber, bir arada anlamında*]. Bk. **bile**.

balṭa [< *balṭa*] al-fa's [K: 35] allaḏī yukassir bihi'l-ḥaṭab [= *kendisiyle odun kesilen balta*].

bılṭır [< *bılṭır*] al-'ām al-māḍī [= *geçen yıl, önceki yıl*].

balḳan [< *Balkan*] cabal li't-turk [= *Türklerin bir dağı, bir Türk dağı*].

balçıḳ [< *balçık*] a'ṭ-ṭīn[= *(killi) çamur, balçık*].

balçaḳladı [< *balçak+la-dı*] ca'alahu ṭ-ṭīn [= *(bir şeyi/şeye) balçıkladı, balçık sürdü, sıvadı*].

bulġayttı va **bulġandurdı** [< *bulġa-yt-tı*] kaddara [= *bulandırdı, karıştırdı, rahatsız etti*].

bulġandurdı [< *bulġa-n-dur-dı*] kaddara [= *bulandırdı, karıştırdı, rahatsız etti*]. Bk. **bulġaytı**.

belgürdi [< *belgü+r-di*] ẓahara [= *belirdi, ortaya çıktı*].

belgü [< *belgü*] ẓāhir [= *nişan, alâmet*].

bulunladı [< *bul-un+la-dı*] ġanima [= *(yapma veya akından) ganimet elde etti*] [V:11]

balṭaçaḳ [< *balta+çak*] al-miṭraḳa [= *(küçük) çekiç, tokmak*].

bilezik [< *bile(k)+zük*[176]] as-suvār[a] [= *bilezik*].

beltek [< *bert-ek*] al-fa'fa'[a] [= *peltek, konuşma güçlüğü çeken, hep "f"li konuşup "f"ye kaçan dili yüzünden konuşmakta güçlük çeken*].

al-bā'[a] ma'a'n-nūn[i]
[= /n/'li /b/] [D: 17]

tuḳlab[a] al-bā'a mīm[an] kaṯīr[an] yaḳūlūna fī **men** bi-ma'nā ana **ben** bi't-turkmāniyy[i] va ya'kisūna yaḳūluna fī **biz** bi-ma'nā naḥnu **miz** va fī **bindi** bi-ma'nā rakiba **mindi** [= *birçok "mim (/m/)", "ba (/b/)'ya dönüştürülür; Türkmence ben anlamındaki "men"i, "ben" diye söylerler; biz anlamındaki "biz"i ve bindi anlamındaki "bindi"yi "miz" ve "mindi" diye aksi biçimde söylerler*].

bandı [< *ban-dı*] ġamasa [= *(suya) bandı, hafifçe suya batırdı*].

bundı [< *bun-dı*] ḫarifa [= *bunadı, yaşlılıktan aklî melekesini kaybetti*].

bün [< *bün*] al-'ayb[a] yuḳālu minhu **bünedi** va **büniledi** 'āba [= *kusur, ayıp; bu kökten kusur buldu, ayıpladı anlamında bünedi ve büniledi denir*].

bünedi [< *bün+e-di*] 'āba [= *kusur buldu, ayıpladı*].

büniledi [< *bün+le-di*] 'āba [= *kusur buldu, ayıpladı*].

benek [< *benek*] an-nuḳṭa[an] [= *siyah nokta, benek*].

bünüt [< *bin-üt*] al-markūb[a] müştaḳ[an] min **bindi** ayy rakiba [= *binek hayvanı, binit; bindi anlamındaki "bindi" ile aynı köktendir*].

penir [<Far. *panīr*] al-cubn[a] va huva manḳūl mina'l-fārsiyya[i] va bi't-turkmāniyy[i] **peynir** [= *peynir; bu kelime Farsçadan geçmiştir ve Türkmencesi "beynir"dir*].

peynir [<Far. panīr < Türkm. *peynir*] al-cubn[a] [= *peynir*].

bön [< *bön*] ar-raculu'l-ġamur[a] [= *acemi, tecrübesiz, çiğ adam*].

baŋladı [<Far. *bang < baŋ+la-dı*[177]] aḏḏana [= *çağırdı, ilan etti, ezan okudu*].

al-bā'[a] ma'a'l-yā
[= /y/'li /b/]

Beyer [< *Baya+r*[178]] ismu'l-lāhi ta'ālā bi'l-luġa[a] Uyġur va hum et-turkistān [= *yüce Allah'ın Uygurcadaki adı ve Uygurlar Türkistandır (Türkistanlıdır)*].

---

[176] bile(k)+zük: TOPARLI, 2014, s. 54.
[177] < *bang:* "voice, sound, noise" (Steingas: 152)

beyen [< *beyen*] as-sincāb[v] [= *sincap*].

boyun [< *bōyın*] al-‘unuḳ[x] [= *boyun*].

bey [< *bey*] al-amīr[x] bi’l-ḳıbcāḳiyy[i] [= *Kıpçakçada bey*].

bay [< *bay*] al-ġaniyy[x] [= *zengin, varlıklı*].

boy [< *boy*] al-ḳāma[x] [= *boy, boy pos*].

böy [< *böy*] al-‘akrab[v] [= *akrep, böcek*].

bayam [< *bayam*] al-lavz[x] [= *badem*].

böydi [< *böy-di*] raḳaṣa [= *raks etti, oynadı*].

boyunladı [< *boyun+la-dı*] ḍaraba ‘unuḳuhu [𝕂: 36] ay ṣafa‘ahu [= *boynuna, ensesine vurdu yani boynunu şamarladı, boynuna şaplak attı*].

payġanbar [< Far. *paiġām+bar*[179]] yaṭluḳu ‘alā’n-nabiyy[x] va **bayġan** risāla[m] va **bar** ma‘nāhu mu’add[x] [= *peygambere, savçıya denir ve baygan; haber, mesaj; bar ise götüren, ulaştıran anlamındadır*].

buyruḳ [< *buyır-ḳ*] al-amr[x] [= *emir, buyruk*].

buyurdı [< *buyır-dı*] amara [= *emretti, buyurdu*].

bayıdı [< *bay+ı-dı*] istaġnā [= *zenginleşmek, zengin olmak*].

---

178 krş. Bayat [< baya+t] Allah, tanrı, huda. (*NSÇT*: 908.)

179 پیغامبر *paighām-bar: A massanger, a prophet, a postle… (A-ED: 268)*

ḥarfu't-tā'[i]
[= /t/ *harfi*].

tövdü [< *töv-dü*] daḳḳa [= *(bir şeyi/şeye) dövmek, vurmak*].

al-tā'[u] **ma'a'l-bā**[i]
[= /b/'*li* /t/]

tepe [< *tepe*] at-tall[u] [= *tepe, alçak dağ*].

tepük [< *tep-ük*] lu'ba[uu] yal'ab[v] bihā aṣ-ṣiġār[u] [= *çocukların oynadığı bir çeşit oyuncak*].

tipi [< *tipi*] rīḥ[um] te'tī bi'ṯ-ṯalc[v] [= *karla gelen rüzgar, ayaz*].

tepren [< *tep-ir-e-n- (emir)*] taḥarrak al-māḍī minh[u] **teprendi** [= *depren, kımılda, hereket et*].

tipledi [D:18] [< *tip-le-di*[180]] aṣṣala [= *(bir şeyin) aslını izlemek, incelemek; aslına ulaşmak*].

tépiz [< *tépiz*[181]] al-arżu's-subḫa[u][= *tuzluluğundan çorak olan yer*].

tepkiç [< *tep-kiç*] al-mihmāz[v] [= *(atın tepildiği) mahmuz*].

tepti [< *tep-ti*] rafasa [= *ayağıyla vurdu, tepti*].

al-tā'[v] **ma'a't-tā'**[i]
[= /t/'*li* /t/]

tütün [< *tüt-ün*] ad-duḫān[v] [= *duman, tütün*].

tétrü baḳṭı [< *tétrü* + *baḳ-ṭı*[182]] naẓara naẓr[um] ḥād[uu] [= *kızgın, sert, dik bir bakışla baktı*].

tütel [< *Tütel*] 'alam[um] yusamma bihi'r-racul[u] [= *erkeklere konulan (kendisiyle erkeklerin adlandırıldığı) özel isim*].

tetik [< *tetik*] miftāḥ[um] şey[m] ḫafiyy[u] mā ya'rifuh[v] illā ṣāni'ah[v] [= *bir şeyin ustasından başka kimsenin bilmediği gizli anahtarı*].

tutuḳ [< *tut-uḳ*[183]] al-başḫāna[um] [< Far. *paş-ḫāna*] [= *baş örtüsü, tülbent, çit*].

tutuştu [< *tut-uş-tu*] iḫtaṣama [= *tartıştı, münakaşa etti*].

---

180 (tüplet-) *ol bu işig telim tüpletti*= o, bu işi çok inceledi. (TDL: 339.);(tüplen-) *yıga.ç tüplendi* =ağaç kök saldı; (tüplen-) *er tüplendi*= adam zenginleşti. Herhangi bir şey kök salarsa aynıdır. tüplenü.r, ttiplenme.k. (TDL: 303.);

181 *tepiz*: çorak yer, çorak sazlık. (TDL: 869);

182 tit- 'to give up, let go' (ERDAL II: 864.); *titrü bak-*: dikkatle, dik dik, gözünü dikerek bakmak. (TDL: 885.); *tit-*: direnmek. (TDL: 884.),

183 *tutuk*: iğdiş edilmiş, hadım. (*DLT*: 905.);

al-tā’[a] **ma‘a’r-rā’**[i]
[= /r/’li /t/]

türk [< *türk*] ḳabīla[aaa] mina’l-a‘ācim[i] va hum ahli hāḏa’l-lisān[i] [= *Arap olmayanlardan (yabancı) bir millet (kabile); bu dilin sahipleridirler (bu onların dilidir)*].

türkmen [< *türk+men*[184]] ḳabīla[aaa] mina’l-a‘ācim[i] ayḍ[m] [= *bu da Arap olmayanlardan (yabancı) bir millet (kabile) adıdır*].

türlü [< *tür+lü*] nav‘[nn] va ḍarb[mm] min şay’[m] yuḳālu **türlü yemiş ketürdi** ayy[u] cā’a bi-fākiha[ss] mutanavva‘[n] [= *bir şeyin türü ve çeşidi (türlü ve çeşitli bir şey); türlü meyveler getirdi anlamında “türlü yemiş ketürdi” denir*].

türlü yemiş ketürdi cā’a bi-fākiha[ss] mutanavva‘[n] [= *türlü meyveler getirdi*].

ters [< *ters*] al-maḳlūb[e] yukāl[u] **ṭonun ters kéydi** [𝕍:12] ayy[u] labisa ṯavbahu maḳlūb[m] [= *ters, ters yüz; elbisesini ters giydi anlamında “ṭonun ters kéydi” denir*].

ṭonun ters kéydi ayy[u] labisa ṯavbahu maḳlūb[m] [= *ters, ters yüz; elbisesini ters giydi anlamında “ṭonun ters kéydi” denir*].

tersā [< Far. *tersā*[185]] al-yahūd[e] [= *Yahudi, Hristiyan*].

tiri [< *tīr-g*[186]] al-ḥayy[a] [= *diri, canlı*].

tirlik [< *tīr-g+lik*] al-ḥayāt[e] [= *canlılık, diri olma*].

tirildi [< *tīr-i-l-di*] ‘āşa va ḥaḳīḳatuhu [𝕂:37] aḥyā va’l-lām[e] laḥiḳat li-acl[i] binā’i’l-fi‘l[i] li-l-maf‘ūl[i] [= *yaşadı; (biçimini göz önünde bulundursak) kelimenin gerçekte anlamı, dirilik verdi (diriltti) demektir; “lam” fiilin edilgenlik (nesne için kurulmuş) biçimi içindir*].

tiridi[187] [< *tīr-i-di*] ḥayiya [= *yaşadı*].

tirgürdi [< *tīr-gür-di*] a‘āşa va kad yunṭaḳ[e] bi’d-dāl[i] fi ḏālika kulluhu ‘ivażu’t-tā’[i] [= *yaşattı, diritti; buradaki /t/lerin hepsinin yerine /d/ denmektedir (talaffuz edilmektedir*].

terinletti [< *terin+le-t-ti*] ‘ammaḳa [= *derinletti*].

---

184 bk. +mAn (Erdal I: 73.);

185 *tarsā* (from *tarsīdan),* Fearful, timid ; one who conceives, fancies, imagines; a Christian ; a worshipper of fire. (*A-ED*: 294.);

186 tirik [< tīr-g] Diri. (*NSÇT*: 1017);

187 *tiridi*: Yaşadı, 38. (*CKİ*: 103.);
Kıp. xıv tiri- *(sic) ḥayiya* ‘to live, be alive’; also pronounced with d- İdrak 38. (*EDPT:* 06156.);
D’de tiriddi: ḥayiya (تِرِدِّی حَیِی).

turuştı [< *tur-uş-tı*] cahada [= *(bir şey karşısında) çabaladı, çalıştı, didindi*].

terbes [< *terbes*] ẓilāla[m]'l-mulūk[l] [= *padişahların gölgeliği*].

ter [< *ter*] al-'araḳ[ḳ] al-fi'l[l] minhu **terledi** ayy[y] 'ariḳa [= *ter; terledi anlamındaki "terledi" fili buradandır*].

ter [< *ter*] al-'araḳ[ḳ] [= *ter*].

terledi [< *ter+le-di*] 'ariḳa [= *terledi*].

turp [< *turp*] al-fucl[l] [= *turp*].

tirek [< *tire-k*[188]] al-'imād[d] [= *direk*].

terk [< *terk*] al-'acala[la] [= *çabuk, hızlı,*].

terkledi [< *terk+le-di*] ista'cala [= *çabuk oldu, acele etti*] [𝔻:18].

terek [< *térék*[189]] aş-şacara[ra] [= *ağaç, kavak ağacı*].

teri [< *tēri*] al-cild[d] bi'ṣ-ṣūf[f] [= *yünlü (kıllı) deri*].

törpi [< *törpi*] al-mibradu'l-kabīr[r] [= *büyük eğe, törpü*].

tört [< *tört*] al-arba'a[a] [= *dört*].

töredi [< *tire-di*[190]] ġarasa [= *(ağaç, fidan) dikti*].

al-tā'[t] ma'a'z-zāy[z]
[= */z/'li /t/*]

taz [< *taz*] al-'arab[b][191] [= *Arap*].

tiz [< *tiz*] ar-rukba[ba] [= *diz*].

toz [< *toz*[192]] kişr[r] şacar[ar] tuġşā bihi'l-ḳisiyyu [= *yaya sarılan (bir tür) ağaç kabuğu*].

tezgendi [< *teg-(i)z-in-di*[193]] dāra [= *döndü, dolandı, dolanıp durdu*].

tözdü [< *töz-dü*[194]] sabara [= *dayandı, katlandı, tahammül etti*].

tezek [< *tezek*] ar-ravṯu'l-yābis[s] [= *kuru hayvan dışkısı, tezek*].

tizgin [< *tizgin*] as-sayr[r] allaḏī fī fa'si'l-licām[m] min canibeyhi yuḳālu **aṭ tizginin** ṭuṭ ayy[y] amsiku'l-licām[m] va yuḳālu **tizginle** ayy[y] alḳi ṭarafa ḏāka 'alā sarcihi [= *gemin her iki yanındaki çıkıntılarda*

---

188 *tire-*: destek yapmak; *tirek*: kavak ağacı (Populus) (*DLT*: 882.);

189 *terek* [< *térék*] Kavak ağacı. (*NSÇT*: 1013); tire.gü: kendisine dayanrlacak ve yelken ve benzeri şeyleri dik futacak olan nesne (direk). (*DLT*: 225) Far. diraḫt (درخت) = ağaç, bitki, çalı (*A-ED*: 510.);

190 *tire-*: destek yapmak (*DLT*: 882.);

191 *'arab*: Halis, özbe öz Arap. (*A-TBL*: III, 319.);

192 *toz*: yaya sarılan kiriş. (TDL: 894.); Toz: yayın elle tutulan yerine konulan kayın ağacı kabuğu ve kirişi (Parlatır 2006: 1730),

193 tezgen- (< *teg-(i)z-in- "dönmek, çevrilmek") (*KİF*: 663.);

194 *töz-* (soğuğa) maruz kalmak. (*DLT*: 898)

bulunan sırım (kayış); atın gemini (dizgini) tut anlamında aṭ tizginin ṭuṭ denir ve gemi (dizginleri) eyer tarafına al (çek) anlamında tizginle denir].

tizgin [< *tizgin*] as-sayr allaḏī fī fa'si'l-licām min canibeyhi [= *gemin her iki yanındaki çıkıntılarda bulunan sırım (kayış)*].

aṭ tizginin ṭuṭ ayy amsiku'l-licām [= *atın gemini (dizgini) tut*].

tizginle [< *tizgin+le*] alḳi ṭarafa ḏāka 'alā sarcihi [= *gemi (dizginleri) eyer tarafına al (çek)*].

teze [< *teze*] ar-raḫṣu'n-na'imi [= *yumuşak tazelik, çok yumuşak*].

tüzeldi [< *tüz+el-di*] istavā va lā yukāl **aş tüzeldi** innamā yuḳāl **aş bişti** ayy istava'ṭ-ṭabīḫ va yacūz **Sencer Sunḳur tüzeldi işler** ayy istavā umūruhumā [= *düzeldi; eşit, denk oldu; yemek kıvamına geldi (pişti) anlamında aş tüzeldi denilmez, aş bişti denir; Sencer (ile) Sunkur'un işleri düzeldi (denk oldu/kıvamını buldu) demek de olur*].

tüzeldi [< *tüz-el-di*] istavā [= *düzeldi; eşit, denk oldu; kıvamına ulaştı*].

aş bişti istava'ṭ-ṭabīḫ [= *yemek kıvamına geldi (pişti)*].

Sencer Sunḳur tüzeldi işler istavā umūruhumā [= *Sencer (ile) Sunkur'un işleri düzeldi (denk oldu/kıvamını buldu)(?)*].

al-tā' **ma'a'ş-şīn**
[= /ş/'li /t/]

tişi [< *tişi*] al-unṯā [= *(erkeğin zıddı) dişi*].

tiş [< *tiş*] as-sinn [= *diş*].

tişledi [< *tiş+le-di*] 'aḍḍa [= *dişledi, ısırdı*].

tüşdi [< *tüş-di*] vaḳa'a va nazala muştarak va yuḳāl **düşti** [= *(yere) düştü ve (aşağı) indi şeklinde çifte manalı; düşti de denir*].

tüşdi [< *tüş-di*] vaḳa'a va nazala muştarak [= *(yere) düştü ve (aşağı) indi*]. Bk. **düşti**.

düşti [< *düş-di*] vaḳa'a va nazala muştarak [= *(yere) düştü ve (aşağı) indi*]. Bk. **tüşdi**.

töşedi [< *töş+e-di*] basaṭa [= *döşedi, yaydı, serdi*].

töşek [< *töş+e-k*] al-bisāṭ va fī kitāb beylik **töşek** al-ṭarrāḥa va'l-firāş va ammā'l-bisāṭ fa **kilim** [= *halı, kilim vb. yaygı; Kitâbu Beylik'te töşek, şilte ve döşek; yaygı ise kilim (karşılıklarıyla verilmiştir)*].

töş [< *töş*] as-sadr va'ẓ-ẓahr [= *göğüs ve sırt*].

töş [< *töş*] as-sadr [= *göğüs*].

töş [< *töş*] aẓ-ẓahr [= *sırt, arka*].

al-tā'[a] ma'a'l-ḳāf[f]

[= /ḳ/lı /t/]

taḳı [< *taḳı*] bi-ma'nā ayḍ[m] şuriḥa [= *dahi, de; (bu kelime dil bilgisi bölümünde) izah edilmiştir*].

taḳı [< *taḳı*] bi-ma'nā āḫar [= *başka, ondan hariç*] [D:19].

al-tā'[a] ma'a'l-kāf[f]

[= /k/'li /t/]

tikenek [< *tiken+ek*] aş-şavk[a] [= *diken*].

tekçek [< *tek+çek*] al-hunāb [= *(ağaçtan yapılmış) küçük kase, kadeh*].

tekne [< *tekne*] al-naḳīr[a] [= *(taş veya ağaçtan) oyulmuş eşya, (ekmek) tekne*].

teke [< *teke*] at-tays[a] [= *teke*].

tükürmek [< *tükür-mek*[195]] al-buṣāḳ [= *tükürmek*].

tökmek [< *tökmek*] al-muşabbaha[m] li-l-ḫarākiyy[i] [= *Türkmen çadırına benzer çadır*]. Bk. **ṭurluḳ**.

töktü [< *tök-tü*] baddada [= *döktü, dağıttı*].

tükürdü [< *tükür-dü*[196]] [V:12] başaḳa [= *tükürdü*].

tek olṭurdu [< *tek + ol-tur-du*] sakata ay ḳa'ada sākit[m] [= *sustu, susup kaldı; yani sessizce oturdu*].

tikti [< *tik-ti*] laḳḳama va ḫāṭa [= *(kuşun yavrusunu beslemesi gibi) besledi ve (iğne ile) dikti*].

tikti [< *tik-ti*] laḳḳama [= *(kuşun yavrusunu beslemesi gibi) besledi*].

tikti [< *tik-ti*] ḫāṭa [=*(iğne ile) dikti*].

tükendi [< *tük+e-n-di*[197]] faraġa [= *(bir işi) bitirdi, tamamladı, (bir işten) boşa çıktı*].

tüglü alma [< *tüg+lü + alma*] as-safarcal[a] bi'l-ḳibcāḳiyy[i] [= *ayva; (kelime) Kıpçakçadır*].

al-tā'[a] ma'a'l-lām[l]

[= /l/'li /t/]

telik [< *tel-ik*] al-nuḫş[a] [= *bir şeyde yıpranma sonucu açılan boşluk, delik*].

---

[195] tüwkir-: tükürmek. (*KİF*: 688.);
[196] tüwkir-: tükürmek. (*KİF*: 688.);
[197] *tüken-* [< tük+e-n-] Tükenmek, tamam olmak, son olmak. (*NSÇT*: 1027.)

tülkü [< *tülkü*] aṯ-ṯa‘labu’l-burṭāsīyy[196] [= *Burtas*[196] *tilkisi*].

til [< *til*] al-lisān[a] [= *dil, lisan*].

tūlük [< *tövlük*[199]] al-a‘mā [= *kör*].

tilsiz [< *til+siz*] al-aḫras [= *dilsiz, lal, konuşamayan*].

tiledi [< *til+e-di*] ṭalaba va yuḳāl[a] **diledi** [= *istedi, talep etti; diledi de denir*].

tiledi [< *til+le-di*] ṭalaba [= *istedi, talep etti*]. Bk. **diledi**.

al-tā’[a] **ma‘a’l-mīm**[i]
[= /m/’li /t/]

temir [< *temir*] al-ḥadīd[a] va yuḳāl[a] bi’d-dāl[i] [**demir**] [= *demir*].

temir [< *temir*] al-ḥadīd[a] [= *demir*]. Bk. **demir**.

temir ḳazıḳ [< *temir ḳaz-ġuḳ*] an-nacmu’llaḏī yusammā bi’l-cudayy[i] [= *Cedi (oğlak) denilen yıldız*].

temir boġu [< *temir boḳ+ı*] al-ḫur naşafa [= *(dövülmüş) demirin çapağı, demir curufu*].

temirbaş [< *temir+baş*] al-miḳra‘a[ta] muḥaddati’r-ra’s[i] [= *başı (topuzu) demirden değnek, sopa, topuz*].

tüvme [< *tüg-me*] az-zirr[a] [= *düğme*].

tüvmeledi [< *tüg-me+le-di*] [K:39] zarrara [= *düğmeledi, ilikledi*].

tümen [< Tohar. *tümen*[200]] al-badra[ta] [= *on bin*].

al-tā’[a] **ma‘a’n-nūn**[i]
[= /n/’li /t/]

tünedi [< *tün+e-di*] bāta [= *(bir yerde uyuyarak, dinlenerek) geceledi, geceyi geçirdi*].

teniz [< *teŋ+iz*[201]] al-baḥr[a] [= *deniz*].

tünlük [< *tün+lük*] davru’l-ḳā‘a [= *salonun yuvarlağı, en geniş odanın (salonun) tavanındaki yuvarlak pencere*].

tün [< *tün*] ams[ta] [= *dün, bugünden önceki gün*].

tın [< *tın*] ar-rūḥ[a] [= *ruh*].

teŋri [< *teŋri*] bi’n-nūni’l-ḫayşūmiya[i] Allāh [= *geniz /n/’li (söylenir); Allah (demektir)*].

---

196 Orta Volga bölgesinde bir yer.

199 teglük (közlüg): kör. (*DLT*: 866.); *teglük*: kör. Buradan *teglük közlüg* denir; “kör insan” demektir. (*DLT*: 208.);

200 *tümen* [< *Tohar*.] On bin Osmanlı akçası. (*NSÇT*: 1027.);

201 *teŋgiz* [< teŋ+z] Deniz. (*NSÇT*: 1013.);

ten [< Far. *tan* < *Skr*. *tanu*[202]] al-cism[n] [= *ten, gövde, beden*].

al-tā'[t] ma'a'l-vāv[l]
[= */v/'li /t/*]

tō̄r [< *tō̄vür*] ṣadru'l-maclis [= *meclisin (toplu oturan insanların) başı (önü), topluluğun başköşesi*].

tevmek [< *tev-mek*] al-makmada[m] [= *çekiç; dövücü, ezici (alet)*].

tügü [< *tügü*[203]] aḏ-ḏurra[m] va kīla **ügre** [= *ak darı (Panicum miliaceum) ügre de denir*].

tülkün [< *tülkün*] al-ḥida'a[n] [= *çaylak*].

tüvün [< *tüvün*] al-'āḳir[n] [𝔻:19ʳ] va hiya'llatī lā talid[n] [= *kısır kadın; bu kadın çocuk doğurmaz*].

al-tā'[t] ma'a'l-yā[y]
[= */y/'li /t/*]

tiyek ot [< *tiyet ot*] taḳaddama[m]'l-mihr[r] [= *mihti önceden vermek*].

teyirmen [< *teg-ᵊr-me+n*[204]] aṭ-ṭāḥūna[m] [= *değirmen*].

teyirme yüzli [< *teg-r-me*] al-mudavvaru'l-vach[r] [= *yuvarlak yüzlü*].

teyme [< *tey-me*] kull[l] [= *her*].

---

[202] ten [< *Far*. *tan* < *Skr*. *tanu*] Ten. (*NSÇT*: 1012.);
[203] tüge: Oğuz lehçesinde arpanın kepeği alındıktan sonra kalan esas kısmı. (*DLT*: 907.);
[204] tégirmen [< teg-r-me+n] Değirmen. (*NSÇT*: 1011.)

ḥarfu'l-cīm[i]
[= /ç/ *harfi*]

çi [< *çi*] ar-raḫam[v] [= *akbaba*].

al-cīm ma'a'l-hamza[ii]
[= *hamze'li* /ç/]

çıgıṭ[205] [< *çīṭ*] al-cubn[a] [= *peynir*].

al-cīm ma'a'l-bā[i]
[= /b/'*li* /ç/]

çıbıḳ al-ḳaḍīb[v] [= *çubuk, dal*].

çapaḳ [< *çapġak*[206]] ramaṣu'l-'ayn[i] [= *göz çapağı*].

çüprek [< *çüprek*[207]] aṯ-ṯavb[a] [= *kumaş, bez, elbise*].

çapṭı [< *çap-tı*] ḍaraba va ḳaṭa'a fī-marra[iiii] vāḥida[iii] [= *vurdu ve bir kerede (bir darbede) kesti (kopardı)*].

çapṭı [< *çap-tı*] ḍaraba [= *vurdu*].

çapṭı [< *çap-tı*] ḳaṭa'a fī-marra[iiii] vāḥida[iii] [= *bir kerede (bir darbede vurup) kesti (kopardı)*].

çöpür [< *çöpür*[208]] al-ḳaşş[a] bi-vasaḫ[n] [= *kir (pas) içindeki çöp, süprüntü*].

çeper [< *çeper*] al-a'maş[a] yuḳāl[v] **çeper közlü** ay dū 'ayn[a] 'amşā'a [= *(akıntı rahatsızlığından dolayı) gözü zayıf gören, sırlağanlı; şırlagan gözlü (gözünde akıntıdan dolayı zayıflık olan) anlamında çeper közlü denir*].

çıbın [< *çıbın*] al-ḏubāb[a] [= *(kara) sinek*].

çaputı [< *çaput*] al-hudma[ta] [= *yıpranmış, kullanılmış elbise, kumaş*].

çıpçıḳ [< çıp+çuḳ[209]] al-'uṣfūr[s] [= *serçe*].

çıban [< *çıpıḳan*[210]] ad-dummal[a] [= *çıban*]. [V: 13•]

Çapnı [< *Çapnı*[211]] ḳabīla[iiii] mina't-turk[i] [= *Türklerde bir boy*].

---

[205] Yazmalarda şu şekildedir: V: çıaṭ (جِأَطْ), D: çaaṭ (جَأَطْ), K: çıaṭ (جِأَطْ).

[206] çelpek: gözün çapağı (*DLT*: 619.);

[207] krş.: apraḳ, opraḳ, şüprek, yıpraḳ

[208] *çöpür*: keçi kılı. (*DLT:* 629.);

[209] çupçuḳ [< çīp+çuḳ] Cadı kuşu, serçe. (*NSÇT*: 928.);
çıpçırga: serçe (Passer domesticus). (*DLT:* 624.);

[210] *çıbıkan*: çıban. Kırmızılığından dolayı hünnaba benzetilir. (*DLT:* 195.);

[211] *Çepni*: Oğuz boylarının yirmi birincisi (baṭn, qabi:le) (*DLT:* 619.);

çapındı [< *çap-n-dı*] ḥamala 'alā şay'in daf'a mā vāḥida [= *bir defada (aniden) bir şeyin üzerine çullanmak, atılmak*].

çöp [< *çöp*] ḳaşş [= *(kurumuş veya bozulmuş) yiyecek (hurma) veya bitki (nebat); çerçöp*].

çepiş [< *çepiş*[212]] valadu'l-mi'zā'l-cafr [= *(dört aylık olup işkembelendiğinden) sütten (memeden) kesilmiş keçi yavrusu*].

al-cīm u ma'a't-tā
[= /t/'li /ç/]

çat [< *çat*] [𝕂: 39/2] al-darz [= *kumaşta, yarada vb. de) dikiş yeri*].

çattı [< *çat-tı*] cama'a bayna'd-darzayn yuḳāl **ḳaş çattı** iḏā 'abasa ay cama'a bayna'l-ḥācibayn va yuḳāl **çatuḳḳaşlu** ay maḳrūnu'l-ḥācibayn [= *iki dikiş yerini birleştirme; birisi surat astığı yani kaşlarını çattığı (bir araya getirdiği) zaman ḳaş çattı denir; bitişik (birleşik) kaşlılara çatuḳḳaşlu denir*].

ḳaş çattı 'abasa ay cama'a bayna'l-ḥācibayn [= *(birisi) surat astı yani kaşlarını çattı*].

çatuḳḳaşlu maḳrūnu'l-ḥācibayn [= *bitişik (birleşik) kaşlı*].

çatuldı [< *çat-l-dı*] iḳtarana'd-darzāni va mā yuşbihuhumā [= *iki dikiş yeri (iki kenar) ve benzeri bitişti (birleşti)*].

çatladı [< *çat+la-dı*] ṣavvata bi-farḳa'a va minhu summiya al-bunduḳa **çetlevük** [= *çatlama sesi çıkardı (çatladı); buradan fındığa çetlevük adı verilmiştir*].

çetlevük al-bunduḳ [= *fındık*].

çatır [< *Sanskrit. chattra* < *çātır*[213]] aḍ-ḍalāla [= *çadır*].

çatan [< *çat-an*] al-ḳuffa va as-salla [= *(ottan, sazdan, çubuktan örülmüş) kefe ve sele*].

çetük [< *çetük*] al-ḳiṭṭ [= *erkek kedi*].

al- cīmu ma'a'l- cīm
[= /ç/'li /ç/]

çéçek [< *çéçek*] az-zahr [= *çiçek*].

céce [𝔻: 20] [< *céce*] da'va yad'ū bihā al-valadu ummahu va'l-cīmu'l-ūlā mimmā lahu [= *çocuğun annesini çağırdığı çağrı (hitap); baştaki "cim" (öteki kelimelerdeki) bu "cim (/ç/)"den değildir*].

---

[212] *çepiş*: altı aylık keçi yavrusu; *çeşişlen-*: oğlak çepiç olmak, çepiç sayılmak (*DLT:* 619.);

[213] *çaçır*: çadır. (*DLT:* 611.); *çaşır*: Oğuzlarda çadır. *çātır*: çadır. (*DLT:* 617.);

çeç [< *çeç*[214]] al-‘urma[m] [= *(döğülmüş ama seçilmemiş) tahıl yığını*].

çeçe barmaḳ [< *çeçe barmaḳ*[215]] al-ƣinṣir[n] va bi’l-ḳibcāḳiyy[i] **çıçlaḳ** [= *serçe (küçük) parmak; Kıpçakçada çıçlaḳ* (olur)].

çeçe barmaḳ [< Türkm. *çeçe barmaḳ*[216]] al-ƣinṣir[n] [= *serçe (küçük) parmak;*]. Bk. **çıçlaḳ**.

çıçlaḳ [< Kıp. *çıçlaḳ*[217]] al-ƣinṣir[n] [= *serçe (küçük) parmak*]. Bk. **çeçe barmaḳ**.

çüçkürdü [< *çüç+kür-dü*[218]] ‘aṭasa [= *aksırdı*].

al- cīmu ma‘a’l-rā’[l]
[= /r/’*li* /ç/]

çeri [< *çerig*[219]] al-‘askar[n] va yuḳāl[l] **çerik** [= *asker, çeri; çerik de denir*].

çeri [< *çerig*[220]] al-‘askar[n] [= *asker, çeri*]. Bk. **çerik**.

çörek [< *çörek*] al-ḳurṣ[s] [= *(yuvarlak şekil verilmiş) ekmek, çörek*].

çırlaḳ [< *çır+la-ḳ*] daviyyu’l-mā’[l] [suyun sesi] yuḳāl[l] **çırlap aḳar** al-ma‘nā yacrī bi-ƣarīr[m] **aḳar** yacrī al-māżī **aḳtı** va’r-rā’[r] li-l-mużāra‘a[u] va’l-bā’[b] fī **çırlap** li-l-ḥāli **çırladı** carā bi-daviyy[m] va yuḳāl[l] li’ṣ-ṣabiyyi iḏā bakā **ne çırlar bu**; **ne** ayy[y] şay’[w] **çırlar** yuṣavvit[s] va huva ‘ibārat[m] ‘ani’l-bukā’[l] va **bu** bi-ma‘nā haḏā [= *suyun şırıltısı (sesi); (su) çağlayıp (şırlayıp) akar (akıyor) anlamında “çırlap aḳar” denir; aḳar, akar/akıyor demektir; mazisi aḳtı olur; /r/geniş/şimdiki zaman içindir; “çırlap”taki /p/ hâl (zarflık) içindir; çırladı, şırıltıyla (çağıltıyla) aktı (demektir); çocuk ağladığı zaman ne çırlar bu denir; ne, neden; çırlar, cırlar/cırlıyor (bağırır/bağırıyor) (demektir) ve ağlamak anlamındadır; bu (ise), bu anlamındadır*]

çırlap aḳar yacrī bi-ƣarīr[m] [=*(su) çağlayıp (şırlayıp) akar/akıyor*].

çırladı [< *çır+la-dı*] carā bi-daviyy[m] [= *şırıltıyla (çağıltıyla) aktı*].

---

214 *örtgün*: çeç (tahıl yığını) (*DLT:* 790.);

215 *barmaġ* [< barŋaḳ] Parmak. (*NSÇT*: 907.);

216 *barmaġ* [< barŋaḳ] Parmak. (*NSÇT*: 907.);

217 *çıçlaḳ*: Kıp. xıı *al-xinsir* çı:çala:k *Hou*. 20, 16: xıv (Tkm.) çeçe: *(c-c-) al-xinsir*, in Kıp. çıçalak *(c-c-*, vocalized *çıçlak) İdrak* 42;

218 *çüşkür-* [< çüç+kir-] Aksırmak. (*NSÇT*: 929.);

219 *çerik* [< çerig] Asker. (*NSÇT*: 923); *çerig*: (Oğuzlarda) savaş düzenindeki saf, sıra, savaşta iki taraftan biri; savaş. (*DLT:* 619.);

220 *çerik* [< çerig] Asker. (*NSÇT*: 923); *çerig*: (Oğuzlarda) savaş düzenindeki saf, sıra, savaşta iki taraftan biri; savaş. (*DLT:* 619.);

aḳar [< *aḳ-ar*] yacrī [= *akar/akıyor*].

aḳtı [< *aḳ-tı*] carā [= *aktı*].

çırladı [< *çır+la-dı*] carā bi-daviyy[m] [= *şırıltıyla (çağıltıyla) aktı*].

ne çırlar bu (yuḳāl[a] li'ṣ-ṣabiyyi iḏā bakā) ayy[u] şay'[in] yuṣavvit[u] haḏā huva 'ibārat[un] 'ani'l-bukā'[i] [= *(çocuk ağladığı zaman) neden cırlar/cırlıyor (bağırır/bağırıyor) bu (denir)*].

çırlaḳ [< *çır+la-ḳ*] al-cadvalu'ṣ-ṣaġīr[a] va'n-navras[a] [bir tür martı] [= *(sulamada kullanılan) küçük dere, ark ve martı (anlamlarında)*].

çırlaḳ [< *çır+la-ḳ*] al-cadvalu'ṣ-ṣaġīr[a] [= *(sulamada kullanılan) küçük dere, ark*].

çırlaḳ [< *çır+la-ḳ*] an-navras[a] [= *martı*].

çirkeme [< *çirkeme*] al-'acīn[a] al-maḥṣuvv[a] laḥm[an] [K: 40] al-maḳliyy[a] bi'd-duhn[i] va huva ism[un] li-l-ḥalāva[a] al-muṣabbaka[a221] [= *yağda kızartılmış (kavrulmuş) etli hamur dolması; ve (kelime aynı zamanda) bir tatlı adıdır*].

çirkeme [< *çirkeme*] al-'acīn[a] al-maḥṣuvv[a] laḥm[an] al-maḳliyy[a] bi'd-duhn[i] [= *yağda kızartılmış (kavrulmuş) etli hamur dolması*].

çirkeme [< *çirkeme*] ism[un] li-l-ḥalāva[a] al-muṣabbaka[a222] [= *silindir biçiminde (hazırlanan) bir tatlı adıdır*].

çerpi[223] [< *çerpi*] ṭarafu'l-ḳaḍīb[i] [= *dal (çubuk) ucu*].

çıra [< Far. *çirāġ*] as-sirāc[a] va bi'l-ḳibcāḳī **çıraḳ** va hiya manḳūla[un] mina'l-fārsiyya[a] yaḳūlūna fi's-sirāc[i] çirāġ bi'l-ġayni [= *kandil, mum, çıra; Kıpçakçada çıraḳ ; bu kelime Farsçadan geçmiştir ve onlar kandile "ğayn"lı şekilde "çirāġ" derler*].

çıralıḳ [< *çıra+lık*] al-manāra[tun] [= *mum ayağı, şamdan, çıralık, çıraka*[224]].

çırlavuḳ [< *çır+la-ġu*[225]] nav'[un] mina'ṭ-ṭayr[i] yuşbahu ḥissahu daviyyu'l-mā'[i] [Sesi suyun çağlamasına benzeyen kuş türü] [= *çığlığı (sesi) suyun şırıltısına (çağlamasına) benzeyen bir kuş türü*].

---

221 المُشَبَّكُ: متشابكة أَنابيب هيئة على ، الحلوى من نوعٌ

222 المُشَبَّكُ: متشابكة أَنابيب هيئة على ، الحلوى من نوعٌ

223 *çärpi:* Dalın ucu. 42. (*CKİ*: 28.);
cim, nüshalarda açıkça üstünlü.

224 *al-manāra*[tun]: Mimin fethiyle ism-i mekandır. Asıl "müûra"dir. Maf'ala vezninde nûr mevzu'una denir müserrece manasınadır ki üzerine çerâğ vaz' edecek uzun nesnedir. Farisîde çerâğ-pâye denir. Taşra memleketlerinde ve köylerde kullanırlar. Türkîde çıraka derler. (Kamus: II, 135.);

225 krş. *tavuġ*: [tak+ı-ġu] Tavuk. (*NSÇT*: 1010.);

çaruḳ [< *çaruk*] ḥiḏā’[ttn] yuttaḫaḏ[a] mina’l-culūd[i] yusta‘mal[a] li-ṯ-ṯalc[i] va yulbas[a] ‘ala’l-cavārib[i] [= *deriden yapılan, kar (buz) için (soğuk havalarda kullanılmak için) kullanılan, çorapların üstüne giyilen bir çeşit ayakkabı*].

çor [< *çor*] aş-şaḳā’u [= *dert, sıkıntı*].

çorlu [< *çor+lu*] aş-şaḳiyy[a] ay ḏu şaḳā’[in] [= *dertli, sıkıntılı yani dert sahibi (hasta)*].

çara [< Far. *çāra*] al-ḥīla[tn] [= *(bir işin yerine getirilebilmesi için başvurulan teknik ve ustalık gerektiren) yol, çare, hile*] [V: 13a]

çürük [< *çürü-k*] al-baliyy[a] [= *(yiyecek, giyecek vb.) çürük, bozuk, yıprapmış*].

çürüdi [< *çürü-di*] baliya [= *çürüdü, eskidi*].

çörek [< *çörek*[226]] al-buḳsumāṭu’ṣ-ṣiġār[tn227] [= *(pişirilmiş ve kurutulmuş) küçük peksimet*].

çerçe [< *çerçe*] aş-şakvā[228] bi’t-tataiyy[i] [= *Tatarcada şikâyet, sızlanma*].

çır [< *çır*[229]] al-ka‘b[a] iḏā kāna ẓahruhu li-l-arḍ[i] va ḏālika fī-la‘abi’ṣ-ṣibyān[i] [= *arkası yere gelen aşık kemiği (aşık kemiğinin arkası yere geldiğinde denen sözdür); bu (söz) çocukların (bir) oyunundadır*].

çirkin [< Far. *çirk+īn*] al-vaḥşu’l-ḳabīḥ[a] [= *çirkin yabani*]. [D: 20a]

al-cīm[a] ma‘a’z-zāy[i]
[= /z/’li /ç/]

çızdı [< *çız-dı*] ḫaṭṭa [= *(yazı) yazdı*].

çözdi [< *çözdi*] naḳaḍa’l-ġazl[a] [= *eğrilmiş yünü (ipi) çözdü*].

çızuv [< *çız-uġ*[230]] al-ḫaṭṭ[a] [= *çizgi*].

çızlaştı [< *çız-+la-ş-tı*[231]] kātaba [= *yazıştı, mektuplaştı*].

çuz boldı [< *çuz*[232] + *bol-*[233]] hāna [= *(bir şey) ucuz ve kolay oldu*].

---

226 *çörek*: yuvarlak ekmek. (*DLT:* 629.);

227 البُسْمَاط (المغرب في ويسمى ، ويجفف يخبز ، الخبز من لنوع اسم: البُقْسُمَاطُ
Rumca. Pişirildikten sonra dilimler hâlinde kesilerek ısı ile kurutulmuş, uzun süre dayanabilen ekmek. (TDK Sözlük)

228 *şakvā*: Şikayet etmek; sızlanmak; acı çekmek (*TBL-A*: II, 1131a.); (Kamus: III, 851.);

229 krş. *çik*: aşık oyununda aşığın karnı üzerine düşmesi halinde kullanılan edat. “*Çik turdı*.” denir. (*DLT:* 145.); bök: aşık oyununda aşığın sırtının yukarı gelmesi. (*DLT:* 597.);

230 *çız-ıġ*: line. (*OTWF* I: 185.);

231 *çızlaş-* (? < çız-ı+la-ş-) “yazışmak” (İşteş). (*KİF*: 436.);

232 ucuz: hor görülen, zelil kimse (*DLT*: 915.

al-cīm ma'a's-sīn
[= /s/'li /ç/]

çise [< *çise*] ṭallu'l-maṭar yuḳāl **çisedi** ay maṭara ṭall [= *yağmur çiseledi (çisedi), yağmur çise olarak yağdı anlamında çisedi denir*].

çise [< *çise*] ṭallu'l-maṭar [= *yağmur çisesi*].

çisedi [< *çise-di*] ay maṭara ṭall [= *yağmur çiseledi (çisedi), yağmur çise olarak yağdı*].

al-cīm ma'a'ş-şīn
[= /ş/'li /ç/]

çuş [< *çuş- (emir)*] kalima yustavḳaf bihā'l-ḥimār va'l-baġl [= *eşek ve katırı durdurmak için kullanılan söz*].

çaşut [< Ar. *cāsūs*] al-cāsūs va huva mutarrak mina'l-'arabiyyat [= *casus; kelime Arapçadan Türkçeleşmiştir*].

çaşutladı [< *çaşut+la-dı*] tacassasa [= *casusluk etti, gizlice izini sürdü*].

al-cīm ma'a'ṣ-ṣād [K: 41].
[= /ṣ/'lı /ç/]

çaṣ [< *çaṣ*] al-yavmu'l-ḳatam [= *tozlu gün*].

al-cīm ma'a'l-ġayn
[= /ġ/'lı /ç/]

çıġan [< *çıġany*[234]] al-baḫīl [= *çimri, başkasının üstünden geçinen*].

çoġan [< *çoġan*[235]] al-uşnān [= *çöven*[236]].

çaġa [< *çaġa*] al-farḫ ḳabla't-taryīş va kull mavlūd ṣaġīr [= *tüyü bitmeden önceki civciv (kuş yavrusu) ve her şeyin küçük yavrusu (yeni doğmuşu)*].

çaġırdı [< *çaḳır-dı*] ṣāḥa [= *seslendi, bağırdı*].

çıġardı [< *taş+k-ar-dı*[237]] aḫraca al-ġayn badal mina'l-ḳāfi [**çıḳardı**] va aṣluhu **çıḳdurdı** li-anna'llāzima minhu **çıḳṭı** [=

---

[233] *uçuz*: ucuz. (*DLT:* 915.);

[234] *çıġan*: Argu lehçesinde yoksul, fakir. *çıġay*: yoksul, fakir (*DLT:* 625);

[235] krş.: *yunġuk*: çöven (sıvısı ve dalları, suyu köpürten kir temizleyici bir bitki - (saponaria officinalis). (*DLT:* 989.);

[236] *çöven*: Kökü ve dalları, suyu sabun katılmış gibi köpürten, kir temizleyici bir bitki, sabun otu, helvacı kökü (Saponaria officinalis). (*TDK Sözlük*)

[237] çıḳar- [< taş+ḳ-ar-] Çıkarmak. (*NSÇT*: 924.);

çıkardı; "ğayn" kaf yerinedir ve kelimenin aslı "çıḳdudı"dır; çünkü bu kökten (kelimenin) geçişsiz biçimi çıḳṭı olur].

çıġardı [< *taş+ḳ-ar-dı*] aḫraca [= *çıkardı*]. Bk. **çıḳardı**.

çıḳdurdı [< *taş+ḳ-tur-dı*] [= *çıtktırdı, çıkardı*].

çıḳṭı [< *taş+ḳ-tı*] [ḫaraca][= *çıktı*].

çuġraṭ [< *çuḳraṭ*] al-labanu'r-rā'ib[a] [= *kesilmiş (pıhtılaşmış) süt*].

çaġan [< *çaġan*] al-bāzī va yuḳāl[a] fīhi **ṭoġan** [= *doğan; "ṭoġan" da denir*].

çıġanaḳ [< *çıḳanaḳ*[238]] al-mirfaḳ[a] [= *dirsek*].

çuġrıdı [< *çuğrı-dı*] taḳazzaza [= *(pisikten) iğrendi, kaçtı, uzak durdu*].

çaġılṭılaḳ [< *çaġılṭılaḳ*] al-ka''āl va huva'l-vasaḫ[a] alladī yata'allaḳ[a] bi'l-kabş[i] [= *(davarın dışkılaması veya idrarını yapması sebebiyle hayalarda oluşmuş kirli) yün topakları; bu pislik koçlarda (koçların hayalarında) yapışık olur (sallanır)*].

al-cīm[a] ma'a'l-ḳāf[i]

[= /ḳ/'lı /ç/]

çıḳṭı [< *taş+ḳ-tı*] ḫaraca va yuḳāl[a] li-nahri'l-kalb[239] **çıḳ** [= *çıktı; köpeği kovmak, azarlayıp kovalamak için de "çıḳ" denir*].

çıḳṭı [< *taş+ḳ-tı*] ḫaraca [= *çıktı*].

çıḳ [< *taş+ḳ*] yuḳāl[a] li-nahri'l-kalb[240] [= *köpeği kovmak, azarlayıp kovalamak için denir*].

çıḳ [< *çıḳ*] an-nadā[241] va [= *çiğ, su buharı*].

çoḳ [< *çoḳ*] al-kaṯīr[a] va [= *çok*].

çıḳṭı [< *çıḳ-ṭı*] ṣarra şay'[an] fī şay'[in] va yuḳāl[a] li-ṣ-ṣurra[a] **çıḳın** va [= *bir şeyi bir şeyin içine koydu (bohçaladı, çıkın yaptı); bohçaya (çıkın, kese) çıḳın denir*].

çıḳṭı [< *çıḳ-ṭı*] ṭala'a va [= *(güneş, ay, yıldız) çıktı, doğdu*].

çaḳṭı [< *çaḳ-tı*] ġamaza [= *(bir kimseye başkasının aleyhine imada bulunmak üzere) (el veya gözle) kaş göz işareti yaptı, işmar*[242] *etti*].

---

238 krş.: çaġanaḳ, şaġanaḳ.

239 { تَنْهَرْهُمَا وَلاَ أُفٍّ لَهُمَا لْتَفُّ فَلاَ } - { تَنْهَرْ فَلاَ السَّائِلَ وَأَمَّا } - تلميذه نهر -: وأغضبه زجره :الشّخص نهر.

240 { تَنْهَرْهُمَا وَلاَ أُفٍّ لَهُمَا تَقُلْ فَلاَ } - { تَنْهَرْ فَلاَ السَّائِلَ وَأَمَّا } - تلميذه نهر -: وأغضبه زجره :الشّخص نهر.

241 *nadiya*: Islak; hassas, narin. (Dağarcık: 873b);
صغيرة قطرات الأرض على ويسقطُ الليل أثناء في الباردة الجوّ طبقات في يتكاثف الماء بخار : النَّدَى .

242 işmar: El, göz veya baş ile yapılan işaret. (TDK Sözlük);

çoḳmar [< *çoḳ+mar*[243]] ad-dabbūs[a] [= *başında vida (çivi) başı gibi demirden (ahşap da olur) yuvarlaklık olan sopa, topuz*].

çıḳmar [< *çıḳmar*] al-baḫīl[a] [= *çimri, başkasının üstünden geçinen, yaltırık*].

çaḳmaḳ [< *çaḳ-maḳ*] al-ḳaddāḥa[m] [= *çakmak taşı*].

çuḳur [< *çoḳ-ur*[244]] al-ḥufra[m] [= *çukur*].

çaḳır közlü [< *çaḳır + köz+lü*] [𝔻: 21•] ay dū 'ayn[a] zarḳā'a [= *gök (mavi) gözlü*].

çaḳır [< *çaḳır*] zarḳā' [= *gök (mavi)*].

çoḳradı [< *çok+ur+a-dı*[245]] ġalati'l-ḳidr[a] bi-şey'[in] fīhi ġalīẓ[un] va yuḳāl[u] **bu ätni çoḳrat** ay hāḏā'l-laḥm[u] aġli [= *içinde katı yiyecek bulunan tencere kaynadı; bu eti kaynat (haşla) anlamında "bu ätni çoḳrat" denir*].

çoḳrat- [< *çok+ur+a-t-dı*[246]] aġli [= *(et, lapa gibi katı yiyecekleri) kaynat (haşla)*].

bu ätni çoḳrat ay hāḏā'l-laḥm[u] aġli [= *bu eti kaynat (haşla)*]

çıḳrıḳ [< *çıḳır+ıḳ*[247]] al-dūlābu'llaḏī yuġzal[u] 'alayhi'l-ġazl[u] [= *kendisiyle yün eğrilen çıkrık (dolap)*].

al-cīm[a] ma'a'l-kāf[i] [𝕍: 14•]。
[= /k/'*li* /ç/]

çekti [< *çek-ti*] caḏaba [= *çekti*].

çökti [< *çök-ti*] caṯā al-insān[a] [= *insan (biri) diz çöktü*].

çeke [< *çek-e*[248]] an-nuḳṭa[m] 'alā'l-ḫaṭṭi [= *yazının üstündeki nokta, noktalı yazıların noktaları*].

çeküç [< Far. *çakuş* > *çeküç*] al-miṭraḳa[m] [= *çekiç*].

çekirdek [< *şekirtük*[249]] an-navā[m] va'l-lubb[a] naḥv[a] [𝕂: 42] lubbu'l-biṭṭīḫ[i] va'l-yakṭīn[i] va navātu'l-lavz[i] va'l-cavz[i] va ġayrihimā [= *öz, asıl, nüve ve*

---

243 bk. *çokmar* [< ço-k+mar] Müdevver ve dik duran. (*NSÇT*: 926.);

244 *çok*-Vurup çukur etmek, çukur eylemek. (*NSÇT*: 926.);

245 çoḳra-: keşkek ve lapa gibi katı yiyecekler kaynamak; pınar kaynamak. (*DLT:* 626.); çoḳrat- suyu az; baharat ve taneleri çok yiyecekleri kaynatmak. (*DLT:* 627.);

246 çoḳra-: keşkek ve lapa gibi katı yiyecekler kaynamak; pınar kaynamak. (*DLT:* 626.); çoḳrat- suyu az; baharat ve taneleri çok yiyecekleri kaynatmak. (*DLT:* 627.);

247 *çıkrık*: değirmen, su değirmeni vb. şeylerin çarkı, çıkrık; ibrişim ağışağı ve buna benzer bütün makaralar. (*DLT:* 621.);

248 *çek*-: yazıy a noktalar koymak, noktalamak; çekig: yazının noktaları. (*DLT:* 618.);

249 *şekirtük* fıstık (Pistacia vera). (*DLT:* 253/222.);

çekirdek, tohum; karpuz ve kabak çekirdeği; badem ve çeviz ve benzerlerinin içi (özü) gibi].

çük [< *çübek*[250]] aḏ-ḏakar[a] muḳābilu'l-farc[i] [= *erkeklik azası; kadınlık azasının zıddı*].

çik [< *çig*] an-niyy'[u] yuḳāl[a] **çiket** ay al-laḥmu'n-nī'[u] va yuḳāl[u] li'r-raculi-l-ġamr[i] **çik** [= *ham, çiğ, pişmemiş; çiğ et anlamında "çiket" denir; çiğ, ham, toy (edebsiz) kişiye de denir*].

çik [< *çig*] an-niyy'[u] [= *ham, çiğ, pişmemiş*].

çiket [< *çig + et*] ay al-laḥmu'n-nī'[u] [= *çiğ et anlamında*].

çik [< *çig*] ar-raculu-l-ġamr[i] [= *çiğ, ham, toy (edebsiz) kişi*]

çekelendi [< *çike+le-n-di*[251]] ta'assara bur'a'l-curḥ[i] ay ṭāla bur'uhu [= *yaranın iyileşmesi zorlaştı, güçleşti; yani (yaranın iyileşmesi) gecikti, uzadı*].

çigit [< *çigit*[252]] lubbu'l-ḳuṭn[i] [= *pamuk tohumu, çekirdeği*].

çekürge [< *çe+kir-t+ge*[253]] al-carād[a] [= *çekirge*].

çeker [< Far. şakar < Türkm. *çeker*] as-sukkar[a] [= *şeker*].

çeker börek [< *çeker + börek*] al-'acīnu'l-maḥşuvv[a] sukkar[an] [= *şekerli hamur, şekerli börek, laz böreği*].

börek [< *börek*] ḳiṭa'u'l-'acīni'l-maḥşuvva[a] laḥm[an] [= *etle doldurulmuş hamur parçaları (dilimleri, sarmaları)*].

al-cīm[u] ma'a'l-lām[i]
[= /l/'*li* /ç/]

çaldı [< *çal-dı*] naḳara'd-daffa avi'r-rabāba av ġayrahumā min al-malāhī [= *def, ud veya müzik aletlerinden herhagi birini çaldı*].

çal [< *çal*[254]] al-farasu'l-aşḳaru'l-māil[a] ilā'l-ḥumra[a] [= *kızıla çalan (yakın) kestane (doru) renkli at*].

çalıḳ [< *çal-ıḳ*] al-cumūḥ[u] mina'l-ḫayl[i] va yusammā bihi'l-insān[u] 'alam[an] va yuṭlaḳ[u] ayḍ[an] 'alā'l-ḳar'[i] bi's-sayf[i] [= *atın inatçı, dikbaşlı, gemalmazı; ad olarak insana verilir ve kılıçla vurmağa (çalmak) da denir*].

---

250 *çük* [< çübek] Erkeklik azası. (*NSÇT*: 928.);
çübek Hap. leg.; but such words are often omitted in the dicts.; perhaps an earlier form of the syn. word çük which s.i.s.m.l. including SW Osm. See Doerfer III 1140. Xak. xı çübek fayşalatu'l-şabî 'a boy's penis' Kaş. I 388: (Kıp. xıv çük al-dakar muqåbilu'l-farc 'penis' opposite to 'vagina' İd. 44).

251 *çikelen-* (< çike+le-n- "çivilenmek") (*KİF*: 431.);

252 *çigit*: Argu lehçesinde pamuk çekirdeği. (*DLT:* 624.);

253 *çövürtke* [< çe+kir-t+ge] Çekirge. (*NSÇT*: 927.);

254 *çal*: alacalı (siyah-beyaz). (*DLT:* 612.);

çalıḳ [< *çal-ıḳ*] al-cumūḥ mina'l-ḫayl [= *atın inatçı, dikbaşlı, gemalmazı*].

çalıḳ [< *çal-ıḳ*] yusammā bihi'l-insān 'alam [= *ad olarak insana verilir*].

çalıḳ [< *çal-ıḳ*] ḳar' bi's-sayf [= *kılıçla vurmak (çalmak)*].

çalbar [< *çalbar*] al-mā' ilā'r-rukba[255] [= *dize kadar (çıkan) su*].

çolpan [< *çolpan*] az-zuhra [= *Zühre (Çolpan, Venüs) yıldızı*].

çelik [< *çel-ik*] 'ūd yal'ab bihi'ṣ-ṣıbyān naḥv min ḳadri'l-ibhām aḥadu ṭarafayh ġalīẓ va'l-āḫar daḳīḳ yūḍa'u 'alā'l-arḍ va yuḳra'u 'alā ṭarafihi'd-daḳīḳ fayartafi' ilā'l-havā' ṯumma yultaḳī bi'l-'aṣā [= *çocukların oyun oynadığı, yaklaşık ayak başparmağı kalınlığında, bir tarafı kalın, öteki tarafı ince bir değnektir; (bu değnek) yere konur ve ince tarafına (sopayla) vurulur; böylece havaya yükselir sonra da sopayla buluşur*].

çala [< *çal-a*] aṣ-ṣay'ul ḳalīl [𝔻: 21ᵛ] va yuḳāl **çalaça** yuḳāl **çalaça bişti** va yuḳāl ayḍ **bir çala bişti** naḍaca ḳalīl [= *az, biraz, bir parça; çalaça denir, çalaça bişti denir ve bir parça (biraz) pişti anlamında bir çala bişti de denir*].

çul [< *çul*] al-cull mutarrak mina'l-'arabiyya va yuḳāl **çulladı** iḏā ġaṭṭāhu bi'l-culli [= *çul (kaba örtü); Arapçadan Türkçeleşmiştir; çulladı (herhangi bir şey) çulla örtüldüğü zaman çulladı denir*].

çalḳın [< *çal-ḳın*] al-yavmu'd-ducan[256] [= *bulutlu (kapalı) gün*]. [𝕂: 43]

çil [< *çil*] ad-durrāc [= *çil*[257], *turaç*[258]].

çölken[259] [< *çölken*] aṭ-ṭulb va'ṭ-ṭulb ayḍ ḳibcāḳiyy [= *bıktırıcı kişi; Kıpçakçada da bıktırıcı kişi anlamında*].

çuvalduz [< Far. *cuvāl dūz* > *çuvalduz*] al-misalla [= *büyük iğne, çuvaldız*].

çolmaḳ [< *çolmaḳ*] al-lifāfa[260] [= *ayağa sarılan sargı*].

çalḳandı [< *çay-ḳ+a-n-*[261]] iḍṭaraba'l-mā' fi'l-vi'ā'i [= *kaptaki su çalkandı*].

---

255 *rukbatu*: Diz. (*A-TBL*: II, 786b.);

256 دُجْنَة ذو يوم : السَّماء من واسعة مساحة يغطّي قاتم ممطر غيم

257 Orman tavuğugillerden, eti için avlanan, ormanlarda yaşayan bir kuş, dağ tavuğu (Tetrastes bonasia). (TDK Sözlük);

258 Sülüngillerden, uzunluğu 34 santimetre olan, soyu azalmış bir tür kuş (Tetrao francolinus). (TDK Sözlük);

259 *çölkän:* Bıktırıcı, kafa yeyici zat, 45. (*CKİ*: 31.);

260 D'de devamında şu ifade var: va yuḳālu dolaḳ [= *dolaḳ da derler*]

çıla [< *ç-ī-la*[261]] ṭallu'l-maṭar[c] va yuḳāl[c] **çıladı** maṭara ṭall[m] miṯl[k] **çisedi** vaḳad taḳaddama [= *yağmur çisesi; yağmur çiseledi (çisedi), yağmur çise olarak yağdı anlamında "çıladı" denir; daha önce geçmiş olan "çisedi" gibi*].

çılandı [< *ç-ī-la-n-dı*[263]] ibtalla [= *ıslandı, nemlendi*].

al-cīm[a] ma'a'l-mīm[l]
[= */m/'li /ç/*]

çım [< *çim*] al-ḳullā'a[tu264] mina'ṭ-ṭīni va fīhā an-nabā[tu] [= *ot bitmiş çamurlu toprak (kil)*].

çümen [< *çömen*] al-marc[n] [= *çayır*].

çomaḳ [< *çomaḳ*] [V: 14] 'aṣā mudavvaratu'r-ra's[i] min ḫaşab[m] miṯlu'd-dabbūs[i] [= *başı yuvarlak, ağaçtan topuza (çoḳmar) benzer değnek, sopa*].

çımaḳ [< *çım + aḳ*] al-abyażu'l-yaḳaḳ[tu265] **çım** şadīd[un] va aḳ bayāḍ[m] [= *bembeyaz, appak; çım, çok; ak, beyaz (anlamındadır)*].

çım [< *çım+ (pekiştirme parçacığı)*] şadīd[un] [= *çok*].

çomġalaḳ [< *çum+ġa+laḳ*[266]] ġaṭṭās [= *dalgıç, dalıcı*].

çamur [< *çamgur*] aṭṭīnu'l-vaḥl[a] [= *cıvık balçık, çamur*].

çemlek [< *çöm+lek*] al-ḳidru[267]'ṣ-ṣaġīra[ta] [= *küçük tencere, yemek kabı*].

çömçe [< *çöm+[c]ç+e*] al-miġrafa[268] [= *tas kepçe*].

çimdi [< *çim-di*] iġtasala bi'l-mā'[i] [= *suyla yıkandı, yundu, çimdi*].

çömeldi [< *çöm+el-di*] aḳ'ā [= *çömeldi, çöküp oturdu*].

---

261 çayḳal- [< çay-ḳ+a-l-] Çalkanmak. (*NSÇT*: 922.);

262 *çılan-* (< *ç-ī+la-n-* "ıslanmak, nemlenmek") (*KİF*: 434.);

263 *çılan-* (< *ç-ī+la-n-* "ıslanmak, nemlenmek") (*KİF*: 434.);

264 قُلاعةٌ منه قِطْعةٍ فكل ، الماءُ عنه نَضَبَ إذا يَنْشَقُّ الذي الطين : والقُلاعُ .

265 ناصعه البياض شديد : الأُولى القاف بكسر ، ويَقِقٌ يَقَقٌ أبيض

266 Anatolian also has a bird name formative +AlAk: bozalak < boz is listed in Laude-Cirtautas, 1961: 92, translated 'ötleğen kuşu'. The original form may have been *bozgalak which, together with kaşgalak mentioned above, would give a formative sequence +gA+lAk. +gA as an old formative for animal names was already considered in section 2.43. (Erdal I: 90.);
krş: *kaşğalak* Dev. N. fr. a Den. V. fr. kaşğa:; 'coot, bald coot'. S.i.s.m.l.; e.g. SC Uzb. kaşğaldok. L.-w. in Pe., etc., Doerfer III 1493. Xak. xı kaşgalak 'a kind of waterbird smaller than a duck' Kaş. I 528 (verse): Çağ. xv ff. kaşkaldağ (sic) 'a black water bird, the flesh of jhich is rose-scented', in Pe. måğ ('a kind of cormorant; a kind of pigeon', *Steingass 1141[b]*) San. 273v. 29. (*EDPT:* 07899.);

267 Kıp. xıii *al-qidru'l-nahas wa'l-mircal* 'a copper cooking-pot or cauldron' kazğa:n, also called kaza:n *Hou*. 17, 8: xıv kazan 'a large copper cooking-pot' *İdrak* 71; ḳidr: Kazan, tencere. (*A-TBL*: 263a.);

268 V nüshasında anlışılan yanlışlıkla "ra"dan sonra "vav" konmuş D'de bu durum yok; ama mim üstünlü yazılmış.

çimdédi [< *çim+di-di*] ḳaraṣa yuḳāl **ne çimdersen**[269] **meni** va fī kitāb Beylik **çimikdedi**[270] ḳaraṣa [= *çimdikledi, birinin etininden bir parça tutup sıktı; ne çimdersen meni denir; Kitâbu Beylik'te çimikdedi (yani) çimdikledi*].

cömert [< Far. *cuvān-mard*] al-karīm [= *cömert*].

çamru [< *çamru*] al-cazar [= *havuç*].

çamġa [< *çam+ġ+a*] al-razza[271] [= *kilit geçirilen demir halka*].

al-cīm ma'a'n-nūn
[= /n/'li /ç/]

çanak [< *çanak*[272]] al-ḳıṣ'a [= *içine yiyecek konulan genellikle ağaçtan oyulan kap, çanak*].

çınlıḳ [< *çın+lıḳ*] aṣ-ṣaḫtūra[273] [= *tek direkli hafif sandal*].

çana [< *çana*] miḥaffetu't-talc[274] [= *kar sedyesi*].

çandır [< *çandır*] al-mucannas mina't-turk va ġayrihim [= *Türk veya başka milletlerden vatandaşlığa girmiş kişi (devşirme)*].

çenk [< Far. *çang*] al-malhā alladi huva aḥdabu'ẓ-ẓahri [= *sırtı kambur bir çalgı*].

çındardı [< *çın+dar-dı*[275]] taḳaṣṣā yuḳāl [𝔻: 22ᵣ] **çandaru ṣorġıl** ay is'al mutaḳaṣṣiy va fī kitabi Beylik **çınḳardı** tafāhama[276] [= *(işin) hakikatini, en doğrusunu araştırdı, tahkik etti; tahkik ederek sorun anlamında "çandaru ṣorġıl" denir; Kitâbu Beylik'te "çınḳardı" (yani) anlamağa çalıştı*].

çandaru ṣorġıl [< *çın+dar-u*[277] *sor-ġıl*] is'al mutaḳaṣṣiy [= *tahkik ederek sorun*].

çınḳardı [< *çın+ḳar-dı*[278]] tafāhama[279] [= *anlamağa çalıştı*].

---

269 Nüshalarda madde başında "dal"esreli; ama burada üstünlüdür.

270 V nüshasında çimledi (جِمْلَدِى) okunmaktadır; D nüshasında üçüncü harf "lam" değil de "kef" (جَمَكْدَدِي) yazılmak istenmiş gibi. Çimledi uzak bir ihtimal gibi göründüğüne göre D'deki biçim alınabilir; zira kefin üst çizgisinin eksik bırakılması çokça mevcut ve bu biçim bu günkü "çimdik" biçimine uygun.

271 *ar-razzatu*: Kilit halkası. Sırt ağrısı. (TOPALOĞLU: 135a);
Kıp. xıv toğa: *al-ibzim İdrak* 64: xv ditto *Tuh*. 4b. 6; *razza* 'staple, hinge' ditto *do*. 17a. 7;
القُفْلُ فيها يُدْخَلُ حديدَةٌ وهي ، الرَّزَّة عليه أَصْلَحَ : البابَ زَرَ

272 *çanak*: ağaçtan oyulaniuzluk vb. eşya. (*DLT:* 614.);

273 *şahturatu*: Hafif yelkenli filika, hafif sandal; bir direkli sandal, filika (*A-TBL*: II, 1086b.);

274 *maḥiffetu*: Binek hayvanlara kadının oturması için konan üstü açık hevdec; hasta taşınan sedye (*A-TBL*: I, 395a.); talc: Kar; dolu (*A-TBL*: I, 225b.);

275 *çındar-* (< çın+dar, çın < Çin.) (Ayrıca çınḳar- (< çın+ġar-) "gerçeği araştırmak". (*KİF*: 426.);

276 Nüshalarda açıkça *tafāhaḳa*; ancak kelimenin bu biçimi sözlüklerde yok ve kökü (fahiḳa = (bir kabı) doldurdu) de kelimeyle ilgili görünmemektedir.

277 *çındar-* (< çın+dar, çın < Çin.) (Ayrıca çınḳar- (< çın+ġar-) "gerçeği araştırmak". (*KİF*: 426.);

çındırdı [< *çın+dır-dı*] ẓanna [= *doğru kabul etti*].

al-cīm[n] ma‘a’l-vāv[v]
[= */v/’li /ç/*]

çav [< *çav*] aḍ-ḍacīc[280] [= *(korku, dehşet anında insandan yükselen) çığlık, feryat*]. [K: 44]

çüvü [< *çüvü*] al-işfā [= *kunduracı, saraç bizi, biz*].

çevçen [< *çevçen*] al-ḳubaysa[m] [= *ateş yakmak için başka büyük ateşten tutuşturulmuş küçük odun parçası, çıracık*].

çavuş [< *çavuş*] huva’llaḏī yaṣīḥu amāma’l-malik[c] bi’t-ta‘ẓīm[t] va’l-iḥtirām[t] [= *Sultanın önünde onu ululayıp, saygı göstererek (tazim ve ihtiramla) bağıran kişidir*].

çövlidi [< *çöv-li-di*] vaṯaba [= *sıçradı, atladı*].

al-cīm[n] ma‘a’l-yā’[y]
[= */y/’li /ç/*]

çiye [< *çiye*] al-ḳarāṣiy[an] al-ba‘labakiyya[u] [= *Baalbek*[281] *kirazı (yemişi)*].

çiyin [< *çiyin*] an-naḳş[e] bi’l-ḥarīr[e] [= *ipekli (ipekten) işleme, nakış*].

va camī‘[a] mā avvaluh[e] cīm[n] hiya fīhi maşūbat[m] illā **céce** va **cömert** faḳaṭ [= *céçe ve cömert’ten başka kelime başındaki “cim”lerin hepsi /ç/’dir*]

---

278 *çındar-* (< çın+dar, çın < Çin.) (Ayrıca çınḳar- (< çın+ġar-) “gerçeği araştırmak”. (*KİF*: 426.);

279 Nüshalarda açıkça *tafāhaḳa*; ancak kelimenin bu biçimi sözlüklerde yok ve kökü (fahiḳa = (bir kabı) doldurdu) de kelimeyle ilgili görünmemektedir.

280 *ḍacīc*: Gürültü, patırtı, karışık gür se; acele telaş. (*A-TBL*: III, 101b.);
لضجيج :صوت الإنسان وصياحة عند الفزع

281 Bugün Lübnan'ın doğusundaki Beka Vadisi'nde yer alan şehir.

ḥarfu'd-dāl
[= /d/ *harfi*]

al-dālu ma'a'l-bā'
[= /b/'*li* /d/]

depti [< *tep-ti*] rafasa [= ayağıyla vurdu, tepti]. Bk. **tepti**.

depe [< *tepe*] yāfūḫu'r-ra'si va huva't-tallu ayż [= *başın üstü, tepe (bıngıldak) (anlamındadır); alçak dağ, tepe de demektir*]. Bk. **tepe**.

deprendi [< *dep-ir-e-n-di*] taḥarraka va taḳaddama fī ḥarfu't-tā ma'al-bā' [**tebrendi**] [= *kımıldadı ve önce çıktı (anlamlarında); /b/'li /t/'de* [*tebrendi*] *(de geçti)*]. Bk. **tepren**- ve **teprendi**.

depeledi [< *tepe+le-di*[282]] ḳatala [= *öldürdü, katletti*].

dipi [< *tüpi*] rīḥ tacī'u bi't-talc [= *karla gelen rüzgâr (ayaz, tipi)*]. Bk. **tipi**.

dip [< *tüp*] al-ḳa'ru [= *(kuyu, deniz vb.'de) dip, en alt*].

düp düz [< *tüp+düz*] yu'ṭī ma'nā al-tafḍīl va hiya mubālaġa fi'l-istiḳāma va **düz** huva'l-mustaḳīm va **düp** yuḳāl ma'a **düz** ta'tī li-l-mubālaġa fi'l-istiḳāma yuḳāl **bu oḳ düpdüzdür** ay haḍā'l-naṣṣāb mubālaġ fi'l-istiḳāma [= *üstünlük (üstünlük derecesi) anlamı verir; bu da düzlükte üstünlüktür; düz; düz, doğru (demektir); düzlükte üstünlük, çokluk, fazlalık (anlamı) getirmek (katmak) için "düz"le birlikte "düp" denir; bu ok çok düzdür (düzlük bakımından üstündür) anlamında "bu oḳ düp düzdür" denir*].

düz [< *tüz*] al-mustaḳīm [= *düz, doğru*].

düp+ [< *düp+*] yu'ṭī ma'nā al-tafḍīl [= *üstünlük (üstünlük derecesi) anlamı verir*].

bu oḳ düpdüzdür ay haḍā'l-naṣṣāb [V: 15] mubālaġ fi'l-istiḳāma [= *bu ok çok düzdür (düzlük bakımından üstündür)*].

depküç [< *tep-küç*] al-mihmāz[283] [= (atın tepildiği) mahmuz]. Bk. **tepkiç**.

depdi [< *dep-ti*] aṣāba al-mablūla şay' mina'l-cafāf [= *nemli (ıslak) bir şey kurudu*].

---

[282] < tepele- (< töpü+le- "tepelemek, vurmak") (*KİF*: 445.);

[283] *al-mihmaz*: Tahrifle mâhmîz tabir olunan ucu sivri küçük demire denir ki çizmenin ökçelerine nasb idip iki taraflı atın karnına dürterler. Tatar süvarilerinde hususan canbazlarda mütearifiir. (Kamus: II, 210.);

depek [< *tep-ek*] ar-raffās yuḳāl **bu aṭ depekdür** ay haḏā'l-faras raffās [= *çokça tepen, tekme (çifte) atan; bu at çokça tepicidir, çifte atıcıdır anlamında "bu aṭ depekdür" denir*].

bu aṭ depekdür haḏā'l-faras raffās [= *bu at çokça tepicidir, çifte atıcıdır*].

al-dāl ma'a't-tā' [𝔻: 22]。
[= /t/'li /d/]

dütün [< *tüt-n*] ad-duḫān vaḳad taḳaddama fī ḥarfu't-tā' ma'a't-tā' va bi'd-dāl aḳtar [= *duman, tütün; /t/'li /t/'de geçmişti; /d/'li daha çok kullanılır*].

ditredi [< *ditr+e-di*] [𝕂:45] irta'ada [= *titredi*].

détrü baḳṭı [< *tétrü + baḳ-ṭı*] naẓara ḥādd **détrü** ḥādd va **baḳṭı** naẓara [= *keskin, sert, dik bir bakışla baktı; "détrü", keskin, sert, dik; "baḳṭı", batkı (anlamındadır)*]. Bk. **tétrü baḳṭı**.

al-dāl ma'a'd-dāl
[= /d/'li /d/]

dede [< *dede*] al-cadd abū'l-ab [= *dede; babanın babası*].

dıda [< *dıda*] al-havdac [= *kadınlara has tahtırevan, hevdeç, mahfe*].

düdük [< *düdü+k*] aş-şabāba [= *düdük, fülüt*].

dıddı [< *dıd-dı*] nafaşa'ṣ-ṣūf av al-ḳutn av ġayrahumā va'l-amru **dıd** [= *(birbirine geçmiş) yün, pamuk vb.) parmaklarla ayırdı, ditti; emir biçimi "dıd" (olur)*].

dédi [< *dé-di*] ḳāla yuḳālu **ne dédi** ay ayyu şay' ḳāla va hiya turkmāniyya va'l-amru **dé** [= *dedi; ne dedi anlamında "ne dédi"denir ve bu (kelime) Türkmencedir; emir biçimi "dé" olur*].

düden [< *düden*] 'amīḳ [= *derin*].

al-dālu ma'a'r-rā
[= /r/'li /d/]

---

284 *duḫan:* Tütün; duman; buğu, buhar; açlık, kıtlık (mec.) (*A-TBL*: II, 532.);

285 titregüç [< titr+e-güç] Titreyik, sorguç.

286 Yazmada kalın okunması gerektiğine dair işaret var.
di.dek: gelin tahtırevanının örtüsü. Sadece gelinler için kullanılır. Onunla düğün gününde yabancılara karşı örtünülmüş olur. (*DLT:* 175.);

287 *havdac:* Seferde nisvân taifesine mahsus bir gûne merkûb ismidir ve bu mahfeden başkadır. Bu müdevver ve üstü kapalıdır ki hac yolundaki mahmel ve buralarda ... tabir ittiğimiz olacaktır ki giderek nezaket peyda eylemiştir. Her can merkûm manasından me'hûzdur.

dür [< *+dür*] lafẓa taṣḥabu'l-ḫabara va ġayrahu li-t-tavkīdi va tubdalu dāluhu ṭā fī ba'żi'l-mavażi'i va ḳad yuḳāl **dürür** av **ṭurur** [= *haberle birlikte gelen, kullanılan ifadedir, sözdür; bundan başka kullanmalar tekit, vurgu içindir; bazı yerlerde /t/'si /ṭ/ ile değişir; "dürür" veya "ṭutur" denilmiştir*].

direk [< *dire-k*[288]] al-'umūd va taḳaddama fī ḫaru't-tā' [**tirek**] [= *direk; /t/ harfinde geçmişti*].

dérgi [< *dérgi*] al-cafna [= *büyük tabak, tepsi*].

dergü [< *terkü*] al-tasāmīṭ li-s-sarc [= *(bir şeyler taşımak için eyerin arkasına bağlanan) eyer kayışları, kancaları*].

dürtdi [< *dürt-di*] naġaza [= *(gıdıklamak, dedikodu yapmak veya kışkırtmak için) dürttü*].

dürtti [< *dürt-ti*] dahana [= *(saça, sakala hoş kokulu veya güzel gösterecek, yağ, koku, kına vb.) sürdü, dürttü*].

döre [< *döre*] al-şarī'a va'l-uslūb [= *(halkın uyduğu) kanun, (insanların izlediği) yaşama biçimi, usulü*].

al-dālu ma'a'z-zā
[= /z/'li /d/]

dezdi [< Türkm. *dez-di*] 'āra ay ḫaraca min ḳaṭī'a yuḳāl li-ş-şā va ġayrihā [= *ürktü yani sürüden ayrıldı; koyun ve benzeri için (kullanılır)*].

dezek [< *dezek*] ar-ravṯu'l-yābis [= *kurumuş hayvan dışkısı, tezek*]. Bk. **tezek**.

düzdi [< *düz-di*] naẓama aş-şay' [= *bir şeyi düzene koydu, dizdi*].

dözdi [< *döz-di*[289]] ṣabara [= *dayandı, katlandı, tahammül etti*]. Bk. **tözdü**.

düzüm [< *düz-üm*] al-manẓūm mina'l-lū'lū'i va mā yaşbihuhū yuḳāl **bir düzüm** ay manẓūm vāḥid [= *(ipe) dizilmiş, dizme inci ve benzeri; bir dizi, dizme bir şey anlamında "bir düzüm" denir*].

bir düzüm ay manẓūm vāḥid [= *(bir dizi, dizme bir şey*].

diz [< *diz*] ar-rukba va yuḳāl **tiz** ad-dāl akṯar [= *diz, "tiz" de denir; (ancak) diz daha çok (kullanılır)*]. Bk **tiz**.

al-dāl ma'a'ş-şīn [𝔻: 23].
[= /ş/'li /d/]

---

[288] *tire-*: destek yapmak; *tirek*: kavak ağacı (Populus) (*DLT*: 882.);
[289] *töz-* (soğuğa) maruz kalmak. (*DLT*: 898);

düşti [< *tüş-ti*] vaḳa‘a [K:46] va ḳad taḳaddama ḏālika fī ḥarfi’t-tā’ [= *düştü; bu kelime /t/ harfinde geçmişti*].

+daş [< *+dAş*] ḳarīn va kaḏālika **ḳarındaş** va **yoldaş** va **ḳocadaş** va ġayru ḏālika [V: 15] [= *eş, bir bütünün teki; “karındaş”, “yoldaş”, “koçadaş” ve başkalarında bu anlamdadır*].

ḳarındaş [< *karın+daş*] [= *karın eşi, aynı karından olan*].

yoldaş [< *yol+daş*] [= *yol eşi, aynı yolda olan*].

ḳocadaş [< *koca+daş*] [= *koca (köle için efendi) eşi, aynı kocanın (efendinin) olan (kadın)*].

al-dālu ma‘a’l-ġayn
[= /ġ/’lı /d/]

doġ [< *toġ*[290]] al-ḥubārā[291] [= *toy kuşu (Otididae)*].

duġdı [< *tuġ-dı*] ṭala‘a va aṣluhu **duvdu** va yuḳāl **ṭuġdı** bi’ṭ-ṭā va saya’tī [= *güneş, ay, yıldız) doğdu; aslı “duvdu”dur; /ṭ/’lı “ṭuġdı” da derler ve (bu kelime /ṭ/ harfinde) gelecek*].

al-dālu ma‘a’l-ḳāf
[= /ḳ/’lı /d/]

doḳ doḳ [< *toḳ toḳ*] al-aḫu’l-ḥaḳīḳiyy [= *öz kardeş*].

al-dālu ma‘a’l-kāf
[= /k/’li /d/]

dikti [< *tik-ti*] ġarasa va ḫāṭa naṣaba muştarak [= *(fidan vb.) dikti, (iğne ile) dikti ve (direk, ev vb.) dikti şeklinde ortak anlamlıdır*].

degdi [< *teg-di*] vaṣala [= *(bir yere, bir şeye, nesneler birbirine) ulaştı, yetişti, değdi*].

dökti [< *tök-ti*] baddada va ṣabba [= *saçtı, döktü*].

diken [< *tik-gen*[292]] aş-şavk [= *diken, iğne*].

dügün [< *tüg-ün*[293]] al-‘uḳda[294] [= *düğüm*].

---

[290] Bu telaffuz biçimi CLAUSON’a göre hata değil; belki Moğolca’nın (*toğodak*) etkisiyledir. Kıp. xıı *al-xubârî* Toy *Hou*. 10, 5: xıv Toy *al-xubruc* ‘bustard’ *İd*. 67; doğ *(sic) al-xubârî do*. 49 (*Bul*. 12, 2 has *al-xubârî* b.rğa:T.y, which is obviously corrupt; reading *tå’* for *bå’* and *wåw* for *rå’* it becomes to:ğa:Tay, which looks like a Sec. f. of Mong. *toğodak (Kow*. 1807); doğ, under *dål-ğayn* and so not a mis-spelling, may have some Mong. connection): Osm. xıv ff. toy ‘bustard’ in several texts *TTS I* 696.

[291] *hubara:* Toy kuşu; göçebekuşlardan, leylekten iri, eti için avlanır, kızıl tüylü bir kuş. (*A-TBL*: I, 323.); الحُبَارَى : العُنُق طويل طائرٌ من ، الكُرْكيَّات رتبة من الحُبَارِيّة بلةالفصـ ، أنوع عدة ومنه ، الإوَزّة شكل على اللون رَمَادِيّ منقاره في ، سواء فيه والجمع والأنثى الذكر ، طول

[292] *tigen* [< tik-gen] Diken. (*NSÇT*: 1015.);

[293] tügün [< tüg-n] Düğüm. (*NSÇT*: 1026.);

dügdi [< *tüg-di*] ‘aḳada[295] va minhu yuḳāl[u] fī cam‘i’l-‘urs[296] **dügün** ay in‘aḳada’l-camī‘[u] yuḳāl[u] **Sencer dügündeyidük** ay künnā fī ‘urs[i] Sencer[i] **yidük** ma‘nāh[u] künnā [= *düğümledi, bağladı; bu kökten evlilik meclisine, evlilik sözleşmesi (akti) yapıldı anlamında “dügün” denir; Sencer'in düğünündeydik anlamında “Sencer dügündeyidük” denir; “yidük” idik anlamındadır*].

dügün [< *tüg-ün*] in‘aḳada’l-camī‘[u] [= *evlilik meclisi, evlilik sözleşmesi (akti)*].

yidük [< *i-dük*] künnā [= *idik, olduk, bulunduk*].

Sencer dügündeyidük künnā fī ‘urs[i] Sencer [= *Sencer'in düğünündeydik*].

dügnük [< *tügünük*[297]] ḳubbatu’l-ḫargāh[298] [= *Türkmen çadırının kubbesi, tepesi (tünlüğü)*].

dügme [< *düg-me*] az-zirr[u] [= *düğme*]. Bk. **tüvme**.

dügme [< *dügme*] al-kaṯīru’l-ḫīla[u] [= *çok kurnaz, hileci (adam)*].

degme [< *degme*] kull[un] yuḳāl[u] (**degme kişi**) ay kullu insān[in] va bi’l-ḳibcākiyya[u] (**teyme kişi**) (**teyme**) bi-ma‘nā küll[in] va (**degme**) hāḏihī cā’at kamā cā’at kull[u] fī’lisāni’l-‘arabiyyi yużāfu ilayhā mā ba‘dahā va kaḏālika (**teyme**) (**bir ança**) bi-ma‘nā ba‘ż[u] kaḏālika bi-ḫilāfi’l-mużāfi va’l-mużāfi ilayhi fī hāḏā’l-lisāni va (**bir**) ma‘nāhu vāḥidun va (**ança**) miṯluhu ṯumma ustu‘mila macmū‘u ḏālika bi-ma‘nā ba‘ż[in] [= *değme*[299], *her; her, değme (insan) anlamında “degme kişi” denir; Kıpçakçası “teyme kişi” (olur); teyme de degme de her manasındadır; bu kelime Arapçadaki her gibi kendisinden sonraki kelimeye izafe edilir; teyme ve bazı, kimi anlamındaki bir ança da*

---

294 *al-‘ukda*[u]: Düğüme denir ki Farisîde girih derler. (Kamus: I, 648.);

295 *‘akada:* Bağlamak, ikin iki ucunu birbirine bağlamak bir şeyi diğerine kuvvetlice, tutturmak; düğümlemek, düğüm vurmak, takviye etmek; bir şeyi hesaplamak, hesap etmek; binayı kemerli, kavisli yapmak; sitemi, yemini anlaşmayı tam, sağlam yapmak. (*A-TBL*: III, 434[u].);

296 *‘urs:* Gerdeğe girme, zifaf, çiftleşme, nikâh. (*A-TBL*: III, 328[u].); *al-urus:* Velime taamına denir ki düğün aşı tavir olunur. (Kamus: II, 260.);

297 tügü:nük (d-) ‘the smoke hale in the top of a tent’; apparently Dim. f. of tügün. Syn. w. tüñlük, q.v.; both words seem to survive, but only NE Alt., Leb., Tel. tü:nük; NC Kzx. tünük R III 1553 seem to go back to this word. Türkü vıı ff. (in a para. relating to various parts of a tent) tügü:nüki: ne: teg ‘what is its smoke-hole like?’ IrkB 18: Kıp. xıv dügnük (so vocalized) qubbatu’l-xargâh ‘the dome of a tent’ İd. 49.. (*EDPT:* 05647.);

298 خرگاه: khar-gāh, A tent, pavilion, tabernacle; a wide, spacious place of residence; a cottage or moveable Turkomān hut or tent, formed by flexible poles, and covered with felt-cloth; [khar-gāhi azraq (khiẓr, sabz, mīnā). The sky;—khargāh zadan (kashīdan), To pitch a tent;—khargāhi falak-ishtibah, A pavilion high as heaven ;

—khar-gāhi gāv-pusht (lājaward), The sky;

—khargāhi māh (qamar), A halo round the moon ; the down on the cheek ;]—khir-gāh, A pleasant place. (*A-ED*: 456[u]);

299 değme (sıfat): Her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele. TDK Sözlük.

aynı şekilde bu dilin muzaf, muzafunileyh (tamlayan tamlanan) yapısına aykırıdır; (bir ança'daki) "bir", bir ve "ança", bunun gibi, buna benzer anlamındadır; sonra bu birleşik biçim bazı, kimi (insanlar) anlamında kullanılır]. [K:47]

degme kull[m] [= *değme*[300], *her*]. Bk. **teyme**.

degme kişi bi-ma'nā kull[a] [= *her; her, değme*[301] *(insan) anlamındadır*]. Bk. **teyme kişi**.

bir ança bi-ma'nā ba'ḍ[a] [= *bazı, kimi anlamındadır*].

degül [< *degül*] bi-ma'nā laysa [= *değil manasında*]. [D: 23]

dükel [< *tük+e-li*[302]] al-camī'[u] [= *hep, bütün*].

dek [< *dek*] mi<u>t</u>l[m] [= *gibi, benzer*].

deke [< *deke*] at-tays[a303] va yuḳāl[u] bi't-tā'i [**teke**] va taḳaddama fi-ḥarfi't-tā'i [= *teke; /t/'li de derler [teke] ve (bu biçimi) /t/ harfinde geçti*]. Bk. **teke**.

dükendi [< *tük+e-n-di*[304]] faraġa [= (bir işi) bitirdi, tamamladı, (bir işten) boşa çıktı]. Bk. **tükendi**.

Dégirmen [< tégr-me+n[305]] 'alam[m] [= *özel isim*].

al-dālu ma'a'l-lām[l]
[= /l/'li /d/]

delü [< *telü*] al-macnūn[v] [= *deli, cinli*].

delü [< *telü*] al-macnūn[v] [= *deli, cinli*]. Bk. **telü**, **teli**.

delürdi [< *telü+r-di*] cunna va yuḳāl[u] fīhi ayżan **telü** va **teli** [= *delirdi, cinlendi; "telü" ve "teli" de denir*].

delük [< *tel-ük*[306]] a<u>t</u>-<u>t</u>aḳb[a] [= *delik*].

deldi [< *tel-di*] <u>t</u>aḳaba [= *deldi*].

dildi [< *til-di*] şaḳḳa ḏālika'l-maşḳūḳ[u] [= *dilinecek olanı (dilinmeye uygun olanı) dildi*].

dil [< *til*] al-lisān va yuḳāl[u] (**til**) [= *dil, lisan; "til" de denir*]. Bk. **til**.

dilek [< *til+e-k*[307]] al-murād[a] [= *dilek, arzu*].

---

[300] değme (sıfat): Her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele. TDK Sözlük.
[301] değme (sıfat): Her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele. TDK Sözlük.
[302] *tüken-* [< tük+e-n-] Tükenmek, tamam olmak, son olmak. (*NSÇT*: 1027.)
[303] *tays:* Teke, dağ tekesinin erkeği, gerik tekesi; ahmak, budala kimse. (*A-TBL*: III, 207[a].);
[304] *tüken-* [< tük+e-n-] Tükenmek, tamam olmak, son olmak. (*NSÇT*: 1027.)
[305] tégirmen [< tégr-me+n] Değirmen. (*NSÇT*: 1011.);
[306] telük [< tel-[ü]k] Delik. (*NSÇT*: 1012.);
[307] tile- [< til+e- tıl] Dilemek. (*NSÇT*: 1016.);

diledi [< *til+e-*[308]] arāda va sa'ala yuḳāl[a] **ne dilersen** ayy ayyu şay'[in] tas'al[a] av turīd[a] va yuḳāl[a] **dilençi** ayyu's-sā'il va yuḳāl[a] bi't-tā' ayżan [**tilençi**] [= *diledi, arzu etti ve (başkasından kendisi için bir şey) (sorup) istedi; ne istiyorsun veya diliyorsun anlamında "ne dilersen" denir; dilenci (kendisi için bir şey (sorup) isteyen) anlamında "dilenci" denir; (bu kelime) /t/'li de söylenir [tilenci]*].

ne dilersen ayyu şay'[in] tas'al[a] av turīd[a] [= *ne istiyorsun veya diliyorsun*].

dilenci [< *til+e-n-çi*[309]] *dilenci (kendisi için bir şey (sorup) isteyen)*]. Bk. **tilençi**.

delim [< *telim*] al-kaṯīr yuḳāl[a] **bu delim dur** ayy haḏā kaṯīr[un] va yuḳāl[a] ḏālika 'inda istiktāru'ş-şay'[i] [= *çok, fazla; bu çoktur anlamında "bu delim dur" denir; bir şey fazla görüldüğünde, aşırı bulunduğunda da bu söz söylenir*].

delim [< *telim*] al-kaṯīr[a] [= *çok, fazla*].

delim [< *telim*] yuḳāl[a] ḏālika 'inda istiktāru'ş-şay'[i] [= *bir şey fazla görüldüğünde, aşırı bulunduğunda bu söz söylenir*].

bu delim dur hāḏā kaṯīr[un] [= *bu çoktur*].

dilkü [< *tilkü*] aṯ-ṯa'lab[a] va yuḳāl[a] bi't-tā'i [**tülkü**] [= *tilki /t/'li de söylenir*]. Bk. **tülkü**. [V: 16]

dıltaḳ [< *tılta-ḳ*] al-ḥucca[tun] va yuḳāl[a] bi'ṭ-ṭā'[i] [ṭıltaḳ] [= *delil, hüccet; /ṭ/'lı da söylenir*].

dolḳuḳ [< *tol-uḳ-uḳ*] az-ziḳḳ[310] [= *deriden yapılmış, su, süt, şarap vb.'nin konulduğu kap, tulum*].

delendi [< *dölen-di*] istaḳarra[311] va yusta'mal[a] bi-ma'nā ṯabata[312] [= *yerleşti, (bir yerde) karar kıldı, (bir yerde) kaldı, durdu manasında kullanılır*].

al-dāl ma'a'l-mīm[i]
[= /m/'li /d/]

demür [< *temür*] al-ḥadīd[a] va yuḳāl[a] bi't-tā'[i] [**temür**] [= *demir; /t/'li de söylenir*]. Bk. **temir**.

---

308 tile- [< til+e- tıl] Dilemek. (*NSÇT*: 1016.);

309 tile- [< til+e- tıl] Dilemek. (Kaçalin: 1016.);

310 *zikk:* Tulum, kırbe, deriden yapılmış matara. (*A-TBL*: II, 876.); *zikk:* Tuluma denir. Ala kavl tüyüyolunmadık tuluma denir ki ana şarab makulesi nesne korlar. (Kamus: II, 921.);
وَنَحْوِهَا الْخَمْرِ أَوِ اللَّبَنِ أَوِ بِالْماءِ يُمْلأُ دِجْلٌ مِنْ وِعاءٌ : الزِّقّ

311 *istaḳarra*: Yerleştirmek; ikamet etmek; oturmak; seyrine, hareketine son vermek konaklamak. (Dağarcık: 695); *istaḳarra*: İskan ettirmek; yerleştirmek, oturtmak. (*A-TBL*: 265.);

312 *ṯabata*: Yerinde durmak; bir kol üzerinde devam etmek; kalmak. (*A-TBL*: I, 211.); *ṯabt:* Mahzun, mükedder. (*A-TBL*: I, 185.);

dümrü [< *tümrüg*] ad-duff[s] [= *def*].

demren [< Türkm. *temren*] al-naṣl[s] va bi'l-ḳibcāḳiyy[i] **başaḳ** [= *Ok (mızrak) temreni; Kıpçakçası "başaḳ" (olur)*.].

başaḳ [< Kıp. *baş+aḳ*[313]] al-naṣl[s] [= *Ok (mızrak) temreni*].

demregü [< *temr+e-gü*] al-ḳuvabā'[u314] *va hiya cuzāza*[um315] [= *deride soyulma (kavlama), kıllarda (tüylerde) dökülme yapan bir cilt hastalığı, demreği, temriye; bu hastalık döküntü, (dökülme) hastalığıdır*].

dümen [< *Tohar. tümen*] 'aşaratu'l-ālaf[n] va yuḳāl[s] **tümen** [= *on bin; "tümen" de denir*]. Bk. **tümen**.

dumlu [< *dum+lu*] al-bard[u316] [= *soğuk*].

dumuldı [< *dumul-dı*] salā [= *(özlemekten, endişeden sevgiden) vazgeçti*].

al-dāl ma'a'n-nūn[i]
[= /n/'li /d/]

dan [< *taŋ*[317]] al-baht[s] [= *şaşkınlık, hayret*].

dan ḳaldı [< *taŋ[a] + ḳal-dı/taŋ + ḳıl-*] bahata [= *şaşırdı, hayret etti*].

dün [< *tün*] al-layl[s] va yuḳāl[s] **tün** [K:48] va yuḳāl[s] [D: 24] ayż[m] 'an nahāru'l-ams[i] [= *gece; "tün" de denir; dünkü günü ifade etmek için de söylenir*].

dün [< *tün*] al-layl[s] [= *gece; tün de denir; dünkü günü ifade etmek için de söylenir*]. Bk. **tün**.

dün [< *tün*] nahāru'l-ams[i] [= *dünkü gün, dün*]. Bk. **tün**.

tünkün; [< *tün + kün/tün + ké+çe*] al-laylatu'l-bāriḥa[u318] [= *dünkü gün, (en son) geçen gece*]. Bk. **tünkéçe**.

döndi [< *dön-di*] raca'a [= *(geri) döndü, geri geldi*].

dın [< *tīn*] an-nafas[s] yuḳāl[s] **dının alıştı** ayy tanaffasa va **alıştı** ma'nāhu 'āṭī ayy va aḫaḍa ma'ḫūḏ[m] min aldı ayy aḫaḍa aş-şīn[s] li'l-muşārakaṭ[t] va'n-nūn[n] fī **dının** li'l-maf'ūliyya[u] va'l-kasra[u] fī'n-nūni'l-ūlā li'l-iżāfa[u] [= *soluk, nefes; soluklandı anlamında "dının alıştı" denir; "alıştı" "'āṭī" yani alınacak olandan aldı anlamındadır "aldı", aldı demektir; ("alıştı"daki) "şın" işteşlik (soluk alıp*

---

313 başak [< baş+ak] Ok temreni. (*NSÇT*: 908.);

314 *kuvaba':* Deriyi kavlatan uyuz illetine denir. (Kamus: I, 240.);
الشعر منه وينجردُ الجلد منه يتقشّر الجسد في داءٌ : والقُوَباءُ ، القُوباءُ .

315 Bu ifade yalnızca D nüshasında var.

316 *al-bārid:* Soğuk. (*A-TBL*: I, 109.);

317 tang Taaccüp, şaşırma. (*NSÇT*: 1005.);

318 *al-bariha:* Evvelki gün. (*A-TBL*: I, 108.);

verme, bir kişinin yapmasına rağmen işteş fiildir) içindir; "dının"daki "nun" nesnellik (mef'ûliyet) içindir; birinci "nun"daki esre aitlik (izafet) içindir].

dının alıştı tanaffasa [= *soluklandı, nefes aldı*].

dinledi [< *tıŋ+la-dı*[319]] istama'a [= *dinledi, kulak verdi*].

al-dāl ma'a'l-vāv[i]
[= /v/'li /d/]

devdi [< *tev-di*] ḫamaşa yuḳāl[a] **yüzin devdi** ayy ḫamaşa vacha[ba] [= *yaraladı, tırmaladı; yüzünü yaraladı, tımlaladı, yırttı anlamında "yüzin devdi" denir*].

yüzin devdi ḫamaşa vacha[ba] [= *yüzünü yaraladı, tımlaladı, yırttı*].

deve [< *teve*] al-camal[a] [= *deve*].

deve balıḳ [< *teve + balıḳ*] ad-dālfīn[a] ayy as-samkatu'l-muşabbahatu'l-camal[i] [= *yunus balığı; yani deveye benzeyen balık*].

duvar [< Türkm. *duvar*< *Mo. tuvur; duvar* < Far. *dīvār*[320]] al-ḫāyiṭ [= *duvar*].

deve ḳuş [< *teve ḳuş*[321]] al-na'ām[a] ayy aṭ-ṭayru'l-muşabbahatu'l-camal[i] [= *deve kuşu; yani deveye benzeyen kuş*].

dede [< *dede*] al-cadd[a] va yukal[a] **ata** [= *dede; "ata" da denir*].

ata [< *dede*] al-cadd[a] [= *ata, dede*].

---

[319] < *tıŋla-* (< *tıŋ+la-)* "dinlemek" (*KİF*: 449.);
hamaşa: (Yüzünü) tırmalamak, (yüzüne) vurmak, azalarından birini kesmek yaralamak. (*A-TBL*: I, 493-.);

[320] *tuvurluġ* maddesinin izahı: TTü.ndeki duvar (TDK: Türkçe Sözlük: 727-) kelimesinin oluşmasında Far. *dīvār* (STEINGASS: CP-ED: 554b) kadar *tuvur* da etkili olmalı. duvar < Mo. *tuvur, duvar* < Far. *dīvār*. (*NSÇT*: 1026.);

[321] *tewe kuş* deve kuşu (Struthio camelus). (*DLT*: 144/167.);

ḥarfu's-sīn[i]
[= /s/ *harfi*]

sīdī [< *si-di*] bāla va **sıdı** bi't-turkmāniyy[i] kasara [= *sidikledi; "sıdı" Türkmence kırdı, sındırdı (demektir)*].

sīdī [< *si-di*] bāla

sıdı [< Türkm. *si-di*] bi't-turkmāniyy[i] kasara [= *kırdı*].

as-sīn ma'a'l-bā'[i]
[= /b/'*li* /s/]

septi [< *sep-ti*] raşşa ḳalīl[m] [= *biraz (su) serpti*].

süpürge [< *süpür-gü*[322]] al-miknasa[n] [= *süpürge*].

süpürdi [< *süpür-di*[323]] kanasa[324] [= *(süpürge ile) süpürdü*].

süprüldi [< *süpür-ül-di*[325]] inkanasa va yusta'mal[v] 'indahum bi-ma'nā insalla[326] [= *süpürüldü; Türkler arasında kalabalığın arasından farkettirmeden ve gizlice çıktı, sıvıştı anlamında kullanılır*].

süprüldi [< *süpür-ül-di*] inkanasa [= *süpürüldü*].

süprüldi [< *süpür-ül-di*] insalla [= *kalabalığın arasından farkettirmeden ve gizlice çıktı, sıvıştı*].

sıpa [< *sıp+a*] al-caḥş [= *sıpa, eşeğin yavrusu*].

sıbızġı [< *sıbız-ġu*] az-zamr[v] [= *çalgı aleti, kamış, ney*].

sıpḳun [< *sıpḳun*] al-ḥarba[m][327] [= *(balık avlanan) kısa mızrak, zıpkın*].

sepkün [< *sep-kün*] raşşāşu'l-maṭar[v] [= *yağmur sepkeni, serpintisi*].

sıpıldaḳ [< *sıpıldak*[328]] kullu ḥayvān[m] 'uryān[m][329] [= *çıplak olan her türlü hayvan*].

sapdı [< *sap-dı*] iḫtāla fī maşīḥ[i] yuḳāl[v] **sapa sapa gelür**, **sapa sapa barur** [= *büyüklenerek ve gururlanarak yürüdü, (yürüyüşü, kibirli ve gugurlu oldu) "sapa sapa gelür", "sapa sapa barur" denir*]. [V: 16v]

---

322 < *süpür-* (< sipir- "süpürmek"). (*KİF*: 639.); *süpürgü*: süpürge. (*DLT*: 214/245.);

323 < *süpür-* (< sipir- "süpürmek"). (*KİF*: 639.);

324 *kanasa*: Süpürmek, temizlemek. (*A-TBL*: 288v.);

325 *süprül-*: *ew süprüldi* ev süpürüldü. Biri bir insana kızarsa "hiç kimsenin umursamadığı süprüntünün gittiği gibi git" anlamında *süprük*! denir. (*DLT*: 300/382);

326 *insalla:* Kalabalıktan kaçmak, sıvışmak, sıyrılmak. (*A-TBL*: II, 1021v.);

327 *harba-:* Kısa mızrak; dürtüş; tarac; yağma, çapul; dinsizlik; mızrak başı; süngü. (*A-TBL*: I, 347v.);

328 *yalındak: yalındak er* çıplak adam. (*DLT*: 466/370.);

329 *'arā; 'uryān*: Atın üzerinde eğeri olmamak. (mil ile) Çıplak olmak, soyunmak; temizlenmek; vücudu etsiz, arık olmak; ayıpsız olmak, ayıptan soyunmuş olmak, kurtulmak; gece soğuk olmak (*A-TBL*: III, 353v.); *'ārī; 'uryān*: Çıplak, sütü açık, elbisesiz, soyunmuş; ayakları uzun ustalıklı kıvrak at; düz, üzerinde kolay gezilen kum yığını, ot bitmez kumluk. (*A-TBL*: III, 354v.);

as-sīn ma'a't-tā'[1]
[= /t/'li /s/]

süt [< *süt*] al-laban[a] [= *süt*].

sitük [< *si/siḍ-tük*[330]] [D: 24] al-bavl[a331] [= *sidik, idrar*].

sütmek [< *sütmek*] al-kura[ba332] va aṭ-ṭāba[ba333] [= *yuvarlak ve şarap (demektir)*].

setkik [<Moğ. *setki-k*[334]] aḍ-ḍakiyy[ua335] [= *zeki, hızlı anlayan, kavrayan*].

as-sīn ma'a'l-cīm[1]
[= /c/'li /s/]

seçti [< *seç-ti*] [K: 49] 'azlu'ş-şay'[a] mina'ş-şay'[i] [= *(karışıp birleşmiş olan bütünde) bir nesneyi öbüründen ayırma*].

süci [< *süt+si-g krş*. Far. *şīr+īn*] al-laḍīḍu'l-ḥulv[a336] va yuṭlaḳu 'alā'l-ḫamr[a337] va bi'l-ḳibcāḳiyy[i] **sücü** [= *tatlı lezzetli (şekerli olmasıyla lezzetli olan şey); şarap için de söylenir; Kıpçakçası "sücü"*].

as-sīn ma'a'd-dāl[1]
[= /d/'li /s/]

sidük [< *si-dük*[338]] al-bavl[a] va taḳaddam fī's-sīn ma'a't-tā'i [= *sidik, idrar; /t/'li /s/'de geçti*]. Bk. **sitük**.

as-sīn ma'a'r-rā'[1]
[= /r/'li /s/]

sürdi [< *sür-di*] ṭarada va **sürdi** sāḳa [= *(bir yerde) sürdü, sürgün etti ve yine sürdü (önüne katıp) sürdü, sürüp götürdü*].

serdi [< *ser-di*] naşara [= *(çamaşır vb.) serdi, astı*].

---

330 *sidük ~ siḍük* her türlü idrar, sidik (*DLT*: 196/167); (EDPT: 09677.);

331 *bavl*: Sidik, çiş, idrar. (*A-TBL*: I, 177.);

332 *al-kura*[a]: Yuvalağa denir.

333 *ṭāba*[a]: Şarap; Medine'nin özel adı; hutma. (*A-TBL*: III, 234.); (Kamus: I, 193.);

334 *tétig*: zeki (*DLT*: 458/362.);

335 *ḍakā*: Zeki olmak, anlayışı çabuk olmak, kuvvetli anlamak. (*A-TBL*: II, 638.);

336 *al-laḍiḍ*: Tatlı ve hoş meze şeye denir. Bu tatlılık ḥalāvet mefhumu değildir. lezzet 'âm halâvet hâstır. Farisîde lezzet, meze va halâvet şirini müradifidir ve ve taam lezzetten a'mdır ki Fârisî çeşni müradiridir ve lezîz badeye ıtlak olunur hamr ma'nasına lezz gibi. (Kamus: I, 753.); *ḥulv*: Tatlı; leziz, lezzetli, güzel, hoş. (*A-TBL*: I, 407.);

337 *ḫamr*: Şarap, tahammür eden üzüm suyu; aklı örten her içki, zihni dumanlayan her nesne. (*A-TBL*: II, 889.); (*A-TBL*: I, 492.);

338 *sidük ~ siḍük* her türlü idrar, sidik (*DLT*: 196/167);

sıruḳ [< *sıruḳ*] ʻūdᵘᵐ fī̄ ġalẓi'l-ʻaḍadⁱ dūna'r-ramḥⁱ tūlᵘᵐ yunşaru ʻalayhi'ṯ-ṯiyabⁱ va yusamma fi'l-luġati'l-ʻarabiyyaᵘ al-mişcabᵘ [= *bilek kalınlığında, mızraktan uzun üzerine çamaşır serilen Arapçada mişcab*[339] *olarak adlandırılan sırıktır*].

sürü va **sürün** [< *sür-ük* / *sür-ün*] al-ḳaṭī̄ʻmina'l-ġanamⁱ [= *davar sürüsü*].

sirke [< *sirke*] al-ḫallᵉ va yunṭaliḳᵉ ʻalā'ṣ-ṣī̄bānⁱ [= *sirke; bit yumurtasına (sirke) da söylenir]*

sürme [< *sür-me*] al-iṯmidᵇ [= *sürme taşı , rastık taşı*].

sırım [< *sıḏrım*] as-sayrᵉ mina'l-culūdᵘ³⁴⁰ [= *deri kayış, sırım*].

sürük ṣırt[341] [< *sūr-ᵘg*[342] + *ṣırt*] as-saḳanḳūrᵘ³⁴³ [= *sakankur, yumuşak sırt (Scincidae)*].

sürüttü [< *sür-ü-t-tü*] masaḥa va maḥā [= *sildi, sığadı ve kazıdı*].

sürtündi [< *sür-t-ün-di*] immasaḥa va'n-nūnᵉ li-l-muṭāva'aᵘ ṯumma istuʻmila bi-maʻnā zaḥafa [= *sürtündü, üzerindeki (işleme, iz vb.) silindi; "nun" dönüşlülük içindir; daha sonra sürüntü, sürünerek (ağır ağır) ilerledi anlamında kullanılmıştır*].

sırça [< *sırıçġa*[344]] az-zucācᵘ [= *cam, sırça*].

saraça va **saradur** [< *sara-ça* /*sara+dur*] ḏakā[345] ad-dābbaᵘ³⁴⁶ va surʻaᵘᵐ³⁴⁷ ḥarakatuhā [= *hayvanın zekâsı (istenileni kavrama hızı) ve hareketindeki çabukluk*].

sürçek [< *sürç-ek*] as-samarᵘ³⁴⁸ [= *hikayelerin anlatıldığı (genellikle kış) gece meclisi*].

---

339 *mişcab*: Şicâb (Câmeşûyların ve hamam nâturlarının kafes tabir ettikleri nesnedir ki birkaç ahşabı biri birine çatıp yere nasp ederler ve üzerine esvap sererler.) manasınadır. (Kamus: I, 167.);

340 *culūd*: Deri, cilt, ten. (*A-TBL*: I, 281ᵇ.);

341 *sürük sırt*: Nil nehri sahilinde olan bir nevi canavardır, hem suda ve hem de karada yaşar, 52. (*CKİ*: 95.); sü:rük sırt *al-saqanqur* 'skink' *İdrak* 52. (*EDPT*:. 10318.);

342 sürük [< sūr-ᵍg] Cemiyet ve bölük. (*NSÇT*: 1002.);

343 *saḳanḳūr*: Bir nevi canavardır ki sevahil-i bahr-ı nilde neş'et eder, lahmı takviyet-i cimâ'da derece-i nihâyete bâliğdir. Cânver-i mezbûr bu isimle müteârefitir. Erkeğinin kazîbi ve dişisinin ferci ikişer olur. Suda ve karada taayyüş eder. (Kamus: I, 898.);

344 *sırıçğa*: 'glass', perhaps originally a natural mineral like 'rock crystal'. Survives only (?) in SW Osm., Tkm. sırça; other modern languages use l.-w.s, the commonents being Pe. şîşa, for 'glass'. Uyğ. vıı ff. Bud. süzük arığ sırıçğa teg 'like clear, clean glass' TT V 6, 24; a.o. do. 48: Xak. xı sırıçğa: al-zucâc 'glass' Kaş. I 489: KB kişi köñli yuvka sırınçğa (sic) sanı 'a man's mind is fragile, like glass' 4610: xıv Muh. al-qârûra 'glass bottle' sırça: (-c-) Mel. 69, 5; Rif. 170; (and al- zuccâc 'glass-maker' sırça:çı: (-c--c-) 57, 11; 156): Çağ. xv ff. sırça (spelt, 'with - ç-') şişa wa âbgîna 'glass bottle' San. 251v. 6 (quotns.): Xwar. xıv sırça 'glass' Qutb 165: Tkm. xıı al-zucâc sırça: Hou. 5, 11: xıv ditto İd. 52; Bul. 5,5: xv zucâc şırşa (in margin, in SJ (?) hand, şırşa) Tuh. 18a. 8: Osm. xıv ff. sırça 'glass'; c.i.a.p. TTS I 625; II 822; III 625; IV 688. (*EDPT*: *10258* .);

345 *ḏakā*: Zeki olmak, anlayışı çabuk olmak, kuvvetli anlamak. (*A-TBL*: II, 638ᵃ.);

346 *ad-dābba*ᵐ: Sürünen, emekleyen; sürüngen hayvan; hayvan; davar; binek hayvanı. (*A-TBL*: II, 514ᵃ.);

347 *surʻa*ᵐ: Çabuklu. (*A-TBL*: II, 975ᵃ.);

sırıldı [< *sıḏ-ır-ıl-dı*] inzala'a yuḳāl[348] **sırıldı ara yérden, yér** al-arḍ[348] va'l-makān[348] ayḍa[348] ay inzala'a min vasaṭi'l-makān[348] [= *fark ettirmeden, usulca kaydı, aktı, elinden kaptı; "sırıldı ara yérden" denir; yér; yer ve de mekân demektir; (böylece bu söz) bir yerin, mekanın arasından (balık gibi) farkettirmeden, usulca kaydı, aktı demek olur*].

sırıldı ara yérden inzala'a min vasaṭi'l-makān[348] [= *bir yerin, mekanın arasından (balık gibi) farkettirmeden, usulca kaydı, aktı]*

sürüdi [< *sür-ü-dü*] saḥaba [= *sürüdü, sürükledi*].

as-sīn ma'a'z-zāy[348]
[= */z/'li /s/*]

siz [< *siz*] ismun muḍmar[348] bi-ma'nā antum va **siz** lafẓ[348] yalḥaḳu al-asmā'a fatadull[348] 'alā intifā'[348] mā daḫalat [𝔻: 25ᵛ] 'alayh[348] 'ani'l-maḥkūm[348] 'alayhi bihi fayaḳūlūna **tilsiz** ayy bilā-lisān[348] bi-ma'nā aḫras[348] va **közsiz** ay bilā-'ayn[348] bi-ma'nā a'mā va **aṭsız** bilā-faras[348] [= *siz anlamındaki kişi zamiridir; (aynı zamanda) siz, isimlere gelen ve eklendiği ismin taşıdığı anlamın o isimde mevcut olmadığını gösteren sözdür; (böylece) lal anlamında "tilsiz" yani dilsiz, kör anlamında "közsiz" yani gözsüz ve atsız anlamında "atsız" derler]*

siz [< *siz*] ismun muḍmar[348] bi-ma'nā antum [= *siz anlamındaki kişi zamiridir*].

+siz [< *+sIz*] lafḍ[348] yalḥaḳu al-asmā'a fa tadull[348] 'alā intifā'[348] mā daḫalat 'alayh[348] 'ani'l-maḥkūm[348] 'alayhi bihi fayaḳūlūna **tilsiz** ayy bilā-lisān[348] bi-ma'nā aḫras[348] va **közsiz** ay bilā-[𝕂: 50] 'ayn[348] bi-ma'nā a'mā va **aṭsız** bilā-faras[348] [= *isimlere gelen ve eklendiği ismin taşıdığı anlamın o isimde mevcut olmadığını gösteren sözdür; (böylece) lal anlamında "tilsiz" yani dilsiz, kör anlamında "közsiz" yani gözsüz ve atsız (atı olmayan) anlamında "atsız" derler]*

tilsiz bilā-lisān[348] bi-ma'nā aḫras[348] [= *lal anlamında dilsiz (demektir)*].

közsiz bilā-'ayn[348] bi-ma'nā a'mā [= *kör anlamında gözsüz (demektir)*].

aṭsız bilā-faras[348] [= *atsız (atı olmayan) (demektir)*].

süzdi [< *süz-di*] ṣaffā al-mā'[348] [= *suyu süzdü, arıttı*].

sözledi [< *söz+le-di*] takallama [= *konuştu, söz söyledi*].

söz [< *söz*] al-kalām[348] [= *söz, konuşma*].

---

348 *samar*: Gece sohbeti, toplantısı, eğlencesi; gece sohbet eden, toplanan; gece karanlığı; ayın gölgesi; sohbet edilen ay ışığı; zaman, dehir; gece toplantı ve sohbetlerinde okunan hikâye kitabı. (*A-TBL*: II, 1028ᵃ.);

süzme [< *süz-me*] ar-rāvūḳ va **süzme** ġaḍīḍ yuḳālu **süzme közlü** ayy dü ṭarf[n] ġaḍīḍ[n] va yuḳālu **közin süzdi** ayy ġaḍḍa ṭarfahu [= *(içinde şarap süzülen) süzme kabı, testi; (ayrıca) süzme, (utanmadan, cilveden) süzme, süzülmüş göz (demektir); süzme (süzülmüş) gözlü anlamında "süzme közlü" denir; gözünü süzdü anlamında "közin süzdi" denir*].

süzme [< *süz-me*] ar-rāvūḳ [= *(içinde şarap süzülen) süzme kabı, testi*].

süzme [< *süz-me*] ġaḍīḍ[349] [=*(utanmadan, cilveden) süzme, süzülmüş göz (demektir)*].

süzme közlü dü ṭarf[n] ġaḍīḍ[n] [= *süzme (süzülmüş) gözlü*].

közin süzdi ġaḍḍa ṭarfah[n] [= *gözünü süzdü*].

sézdi [< *séz-di*] ḥadasa [= *sezdi, hissetti*]. [V: 17r]

as-sīn ma'a'l-ġayn[i]
[= /ġ/'li /s/]

saġasġan[350] [< *saġsaġan*] al-'aḳ'aḳ[351] va bi't-turkmāniyy[i] **saḳasġan** [= *saksağan; Türkmence "saḳasġan" olur*].

as-sīn ma'a'l-kāf[i]
[= /k/'li /s/]

sik [< *sik*] aḏ-ḏakar[a352] muḳābilu'l-farc[i] [= *erkeklik azası; kadınlık azası karşılığındadır*].

sikdi [< *sik-ti*] nāka [= *sikti, çiftleşti*].

sekdi [< *sek-ti*] daraca [= *(yeni yürümeğe başlayan çocukların veya yaşlıların yürüyüşüyle, ine kalka, adım adım yürüdü) sekti*].

sekridi [< *sek-ri-di*] vaṯaba [= *sıçradı, atladı*].

sökti [< *sök-ti*] fataḳa [= *(elbisenin örgüsünü veya dikişini) söktü*].

sökel [< *sök-el*[353]] al-marīḍ[n] [= *hasta*].

sökelek [< *sök-el+ek*] al-maraḍ[354] [= *hastalık*].

---

349 *ġaḍīḍ*: Tâb ve taravetli şeye denir ve hurmanın ter ü mülayim ibtida tomurcuğuna denir ve hasta ve fâtir göze ıtlak olunur ki memduhtur ve zelîl ve hakîre denir. (Kamus: II, 436.);

350 sağasğan: =Saqasğan, *53*. (*CKİ*: 85.);
Kıp. xııı *al-'aq'aq* sa:ğızğa:n (?; unvocalized) *Hou*. 10, 19: xıv sağasğan *al-'aq'aq;* Tkm. sakasğan *İdrak* 58. (EDPT: 09894.);

351 *'aḳ'aḳ*: Saksağan. (*A-TBL*: III, 443r.);

352 *ḏakar*: Erkek; erkeğin tenasül uzvu; çelik; kalay; iyi dövülmeyen bakır; ağzı çelik sırtı demir olan kılıç; şiddetli yağmur; meyve vermeyen hurma ağacı (*A-TBL*: II, 637r.);

353 *sökel* Oğuzcada hasta. (*DLT*: 116/104)

354 *al-maraḍ*: Tabiat sağ ve safi me mutedil iken muzlim ve muztarib olmağa nednir ki bedenî itidal mahsunundan ihrac edip efaline halel irâs eder. Tastalık tabir olunur. (Kamus: II, 446.);

sekiz [< *sekiz*] ṯamāniya[w] [= *sekiz*].

sikiş [< *sik-iş*] al-cimā' [= *çirtleşme, cima*].

seksen [< *seksen*] aṯ-ṯamānūn[a] [= *seksen*].

segsendi [< *ses+ke-n-di*[355]] haddada yuḳāl[a] (**kimge segsenürsen**) [= *tehdit etti; "kimge segsenürsen" denir*].

as-sīn ma'a'l- kāfi'l-badaviyyat[i]
[= /g/'li /s/]

sögdi [< *sök-di*[356]] şatama [= *sövdü, küfretti*].

sögüldü [< *sög-ül-dü*[357]] şavā [= *ateşte pişirdi, kebap etti*].

söglündi [< *sögl-ün-di*[358]] inşavā [= *ateşte pişirildi, kebap edildi*].

as-sīn ma'a'l-lām[i]
[= /l/'li /s/]

sildi [< *sil-di*] masaḥa [= *sildi, sığadı*].

silkdi [< *silk-di*] nafaḍa [= *(ağacı veya tozlu elbiseyi) silkti, salladı*].

sülük [< *sülük*] al-'alaḳu'llaḏī yataşabbaṯ[a] bi-badani'l-insān[i] [= *insan bedenine yapışan sülük*].

silik [< *silik*] al-şābbu'ẓ-ẓarīf[a359] [= *nazik genç, kibar delikanlı*].

sölünçi [< *sögl-ünçü*[360]] al-şarāyiḥ[a] va aş-şivā' [= *dilinmiş et ve ataşte pişirilmiş (kebap edilmiş) et*].

salınçaḳ [< *sal-n-çaḳ*[361]] al-marcūḥa[w] [= *salıncak*].

sili [< *sil-ik*] malmas[362] [= *dokunuş, dokunulan yer*].

---

355 *sesken-* (< ses+ke-n- "tehdit etmek, korkutmak"). (*KİF*: 616.);

356 sök- "sövmek, küfür etmek". (*KİF*: 631.);

357 *sögül-* (< sög-ül- "kebap edilmek"). *KİF*: 631.);

358 *söglün- (< sögl-ün- "kebap edilmek"). KİF*: 631.);

359 *şābba*[a]: Genç, delikanlı, 16 yaş ile 30 yaş arasında olan. (*A-TBL*: II, 1072[a].);
ẓarīf: Nazik, güzel, ince ruhlu, akıllı, nükteci; açık göz; kibar; zeki, fatîn. (*A-TBL*: III, 242[a].);

360 sögl-ün- 'to be roasted'is discussed in the EDPT-, a further ex. appears in Maitr 183 vl3. All three Uigur exs. have 'flesh' as subject, sögül- is a tr. simplex, quoted in the EDPT from Heilk I and the DLT on. 'roast meat'is sögl-ünçü. The Oguz, as first reported in DLT fol. 185, have a form söğüş surviving to this day in Republican Turkish. The DLT defines it as 'kid or lamb fit for roasting'; from his mentioning that this has a 'thin k a f we know that the velar is g and not k. The relationship between sögül- and söğüş- must be lambdacistic, unless söğüş is based on a metanalysis of sögül-. (ERDAL II: 615.);

361 *salın-* [< sal-n-]Salınmak. (*NSÇT*: 990.);

362 *lams*: Bir nesneye el degürmek vce el sürmek ve el ile yoklayıp bulmadığı surette dahi istimal olunur. (Kamus: II, 290.);

لَمْسٌ
. (مِيمِي مصدر) . [س م ل] . مَلاَمِسُ : جمع
. لَمْسُهُ : -: خَفِيفاً لِلْجُرْحِ مَلْمَسُهُ كَانَ -: 1 .
. اللَّمْسِ مَوْضِع : -: الأَلَمِ مَلْمَسِ فِي يَدَهُ وَضَعَ -: 2 .

as-sīn ma‘a’l-mīm[i]
[= /m/’li /s/]

sümük [< *sümük*] al-muḫāṭ[a] [= *sümük*].

sümülgün [< *sümülgün*] ġayba[a363] ḏihni’l-marīḍ[i] fī-maraḍih[i] [= *hastalığı sırasında hasta zihninin dalgınlığı (bilincin yerinde olmayışı)*].

sümüldedi [< *sümülde-di*[364]] tanaḫnaḫa[365] [= *boğazını temizlemek için öh öh diye ses çıkardı*].

semüz [< Türkm. *semüz*[366]] as-samīn[a367] [𝕂: 51] bi’t-turkmāniyy[i] va bi-kasri’l-mīm[i] [**semiz**] bi’l-ḳibcāḳiyy[i] [= *semiz, şişman; (bu kelime) Türkmencedir; “mim”in esrelisi* [*semiz*] *Kıpçakça olur*].

sümkürdi [< *sümkür-dü*] maḫaṭa[368] [= *sümkürdü*].

semridi [< *semri-di*] samina va huva bi’r-rā’[i] al-muhmala[a] va **semiz** bi’z-zāy[i] as-samīn[a] [= *şişmanladı; (bu kelimenin) /r/li biçimi pek kullanılmaz; /z/li biçim olan semiz ise şişman demektir*].

as-sīn ma‘a’n-nūni’l-ġāliṣa[a]
[= /n/’li /s/]

sındı [< *sī-n-dı*[369]] inkasara [= *kırıldı*].

sundı [< *sun-dı*] imtadda [= *takdim etti, sundu*].

sundurdı [< *sun-dur-dı*] madda [= *uzattı, sündürdü*].

sınadı [< *sīn+a-dı*[370]] carraba [= *tecrübe etti, sınadı*].

sınuḳ [< *sı-n-[a]ḳ*] al-maksūr [= *kırık*].

sunḳur [< *sunḳur*[371]] ṭāir[un] va yusammā bih[i] [= *bir kuştur(Falco rusticolus) ve onunla (insanları) adlandırırlar (insanlara ad olarak verilir)*].

---

363 *ġayiba*[a]: Nâ-bedîd (belirsiz) olmak. (Kamus: I, 222.);

364 < *sümülde-* “boğazını temizlemek” (GsziF). Taklidî F.
Kelime tarihî Türk dili alanında sadece TZ’de tanıklanabilmiştir: sümülde- “(Trkm.) kansırmak” (ATALAY, 243). Bu kelime de Kİ ile TZ arasındaki ortak söz varlığına ait kelimelerdendir. Muhtemelen TZ’nin müellifi kelimeyi Kİ’ten almış olmalıdır. TZ’de ayrıca Kİ’te olmayan fiil için “Türkmen” kaydı da vardır. Taklidî bir fiil olan sümülde- yine taklidî bir fiil olan sümkür- ile ilgili olmalıdır. Ayrıca Anadolu ağızlarında geçen süm- “dışarı fırlamak (bir nesne)” (DS X 3712) fiili de hem sümkür- hem de sümülde- ile ilişkilendirilebilir. (*KİF*: 638.);

365 *al-tanaḫnaḫ*: Nahîh manasınadır; lâkin bunlar mükerrer olmakla ıh ıh deyip boğazı mükerrera hırıldadıp seslendirmek olur. (Kamus: I, 525.);

366 *sämiz* “fat” < **sämri-z (OTWF I: 323);*

367 *as-samīn*: Semiz şahsa denir. Semînin cemi semândır. Safî yağı çok adama denir. (Kamus: III, 650.);

368 *maḫṭ*: Sümkürmek manasınadır. (Kamus: II, 513.);

369 *sın* [< *sī-n-*] Kırılmak. (*NSÇT*: 995.);

370 *sınal-* [*sīn+a-l-*] Sınanmak, tecrübe olunmak. (*NSÇT*: 995.);

371 *suŋkur* yırtıcı kuşlardan birinin adı, sungur (Falco rusticolus). (*DLT*: 836.);

sen [< *sen*] muḍmar[368] bi-m'nā anta [= *sen anlamında şahıs zamiridir*].

as-sīn ma'a'n-nūni'l-ġayşūmiyya[369]
[= /ŋ/'li /s/]

siŋdi [< *siŋ-di*] ġanasa fī'l-arḍ[370] va laṣiḳa bihā li-yuḫfiya nafsahu [= *bir yere sindi (sinsice gizlendi) ve kendini gizlemek için oraya yapıştı (yapışıp kaldı)*].

siŋildedi [< *siŋ+l+de-di*] 'avā[372] al-kalb[a] min'al cū'i [= *köpek açlıktan uludu, (uzun uzun) inledi*].

süŋü [< *süŋü*] ar-rumḥ[a] [= *mızrak, uzu sivri demirli (süngülü) kargı*].

seŋir [< *seŋir*[373]] ar-rābiya[a] [= *dağın sırtı (dağlardaki çıkıntılı kısım), tepe*].

siŋir [< *siŋir*] al-'aṣab[a] [= *(vücuttaki) sinirler*]. [V: 17]

süŋük [< *süŋük*] al-'aẓm[a] [= *kemik*].

séŋek [< *séŋek*] al-carra[a] [= *toprak kap, testi*].

as-sīn ma'a'l-vāv[i]
[= /v/'li /s/]

sevdi [< *sev-di*] aḥabba va yusammā bihi [= *sevdi ve onunla (insanları) adlandırırlar (insanlara ad olarak verilir)*].

sevindü [< *sev-n-dü*] faraḥa [= *sevindi*].

süvük [< *süŋük*] al-'aẓm [= *kemik*].

süvü [< *süv-[a]t- krş. süv-t-mek (küre, top)*] al-bikār[374] [= *pergel* < Far. *pargār*[375]].

sevgü [< *sev-gü*] al-maḥbūb[a] [= *sevgili*].

süvrü çıbın [< *süvri* + *çıbın*] al-ba'ūḍ[a] murakkab[a] min **süvrü** bi-ma'nā raḳīḳu't-ṭaraf[i] maḥdūd[a] va **çıbın** aḏ-ḏubāb[a] [= *sivrisinek; uçu sivri (keskin) şekilde ince anlamında süvrü ve sinek anlamında çıbın kelimelerinden (oluşmuş) birleşik kelimedir)*]. Bk. **çıbın**.

süvrü [< *süvri* + *çıbın*] bi-ma'nā raḳīḳu't-ṭaraf[i] maḥdūd[a] [= *uçu sivri (keskin) şekilde ince anlamındadır*].

---

372 *'avā*: Kurt, köpek vs. ulumak, ürmek, inlemek; sesini açıklamadan uzatmak. (*A-TBL*: III, ٦٠);

373 *seŋir* dağ burnu. Her duvarın kenarı. (*DLT*: 603/494.);

374 پیکار: *(اسم)* الدَّائرة الطالب پرسم فرجار ، ركاردِ ، الدَّوائر لرسم ساقين ذات آلة

375 پرگار pargār, A pair of compasses ; a circle made by them ; furniture; worldly things; a tool; a collar ; a collection ;—pargāri charkh (falak), The circle of the heavens.

as-sīn ma‘a’l-yā’
[= /y/’*li* /*s*/]

seyündi [< *söyn-di*[376]] ṭafī’a [= *(ateş, mum vb.) söndü*].

söyündirdi [< *söyn-dür-di*] aṭfā’a va yuḳālu (**söndürdi**) [= *söndürdü*].

söyündirdi [< *söyn-dür-di*] iṭfā’a [= *(ateş, mum vb.) söndürdü*]. Bk. **söndürdi**.

söyündi [< *söyn-di*] inṭafā’a [= *söndü*].

[376] *sön* [*sönŷ*] Mum ve ateş sönmek. (*NSÇT*: 999.);

ḥarfu'ş-şīn[i]
[= /ş/ *harfi*]

aş-şīn[ı] **ma'a'l-bā'**[i]
[= /b/'*li* /ş/]

şepşepi [< *şepşepi*] al-mundalaḳ [= *kınından sıyrılmış kılıç*].

aş-şīn[ı] **ma'a'r-rā'**[i]
[= /r/'*li* /ş/]

şérşa [< *şér*[377] + *şāh*] aş-şāṭir[ı378] va hiya manḳūla[ıın] mina'l-fārsiyya[ı] murakkaba[ıın] min **şir**[þ] al-asad[ı] va **şāh** [𝕂: 52] al-malik[ı] [= *yaramaz, şer; kelime Farsçadan geçmiştir ve aslan anlamındaki "şir" ile padişah anlamındaki "şāh" kelimelerinden oluşmuş birleşik kelimedir*].

şār [< *şār* < Far. *şahr*[379]] al-madaniyya[ı] va hiya manḳūla[ıın] min al-fārisiyya[ı] va hiya bi'l-fārsiyy[ı] **şahr** [= *şehir; kelime Farsçadan geçmiştir ve Farsçası şahr olur*].

aş-şīn[ı] **ma'a'ş-şīn**[i]
[= /ş/'*li* /ş/]

şiş [< *şış*] as-sīḫ[ı] [= *şiş, kebap şişi*].

şişledi [< *şış+le-di*] şavā [= *şişe geçirdi, şişleyip pişirdi*]. [𝔻: 25]

şiş börek [< *şış + börek*] ḳiṭa'[ıın] min al-'acīn[ı] tuṭbaḫu ma'rūf[ın] [= *bilinen şekilde (şişlenerek) pişirilen hamur dilimleri, parçaları*].

şiş [< *şış*] al-varam[ı] [= *(bedendeki) şişlik, şiş*].

şişti [< *şış-tı*] varima[380] [= *(bir rahatsızlık dolayısıyla bedende bir yer) şişti*].

şişek [< *şiş-ek*] aṯ-ṯaniyy[ıı381] mina'l-ġanam[ı] [= *süt dişleri dökülmüş veya kalıcı ön dişleri çıkmış, bir yaşına girmiş davar*].

şeşti [< *şeş-ti*[382]] ḫalla [= *(düğümü, sıkıntıyı, buzu) çözdü*].

şaşı gözlü [< *şaş-ık köz+lü*] ayy ḏū 'ayn[ı] ḫavlā'a [= *gözleri kayan (oynak, sabit olmayan gözlü) anlamındadır*].

---

377 (رِيْش) *sher*, A lion…(*A-ED*: 772.);

378 *şāṭir*: Kurnaz, hâbis, akıllı, açıkköz. (*A-TBL*: 187.) Kıp. xıı *al-mutafanninu'l-nabīh* 'versatile and sagacious' ṭığra:ḳ *Hou*. 25, 7: xıv ṭığra:k *al-şāṭir* 'cunning, deceitful' *İdrak* 64. (*EDPT:* 471.);

379 (رِشْهَ) shahr, A city, a town…(*A-ED*: 769.);

380 *varima*: Şişmek manasınadır. (Kamus: III, 574.);

381 تحت من وثنتان فوق من ثنتان ، الفم مقدَّم التي لأربع الأسنان إحدى : الثَّنِيَّة

382 *şeş-* (düğüm) çözmek, (at vb. hayvanları) bağından serbest bırakmak (*DLT*: 412/324.);

aş-şīn ma‘a’l-ḳāf
[= /ḳ/’lı /ş/]

şaḳlaḳ [< *şaḳlaḳ*] ar-raculu’s-safīh [= *salak, adi adam*].

aş-şīn ma‘a’l-kāf
[= /k/’li /ş/]

şekird [< Far. *şāgird*] al-mustā’car va huva manḳūl mina’l-fārsiyy [= *ücretli işçi, amele*].

aş-şīn ma‘a’l-lām
[= /l/’li /ş/]

şalġam [< Far. *şalġam*[383]] aş-şalcam[384] va huva mutarrak [= *şalğam; bu kelime (Farsçadan) Türkçeleşmiştir*].

aş-şīn ma‘a’l-mīm
[= /m/’li /ş/].

şimdi [< *uş émdi*[385]] al-ān va kāna aṣluhu **oş** bi-ma‘na hā allatī li-t-tanbīh va **émdi** al-ān ṯumma ḥuḏifa minhā al-hamza va nuḳilat ḥaraka hamza **émdi** ilā aş-şīn [V: 18r] as-sākina va ḥuḏifat hamza **oş** faḳālū **şimdi** yuḳālu **şimdi kelgemen** ma‘nāhu as-sā‘a acī’u [= *şimdi; aslı dikkat çekmek için kullanılan işte (aha) anlamındaki “oş” ve şimdi anlamındaki “émdi” (den mürekkep)dir; sonradan “émdi”nin hemzesi düşürülmüş ve hemzenin harekesi de harekesiz “şın”a aktarılmış,“uş”un hemzesi de düşürülmüştür; böylece şimdi derler; (aycıra) şimdi, şu an geliyorum (gelirim) anlamında “şimdi kelgemen” denir*.]. Bk. **oş**, **émdi**.

şimdi kelgemen as-sā‘a acī’u [= *şimdi, şu an geliyorum (gelirim)*].

şamaġacı [< *şam ıġaç+ı*] şacaru’s-şām[386] ḥuzifat hamza **aġaç** va nuḳilat ḥarakatuhā ilā as-sākini ḳablahā va ḳavlahum **şimdi** va **şamaġacı** laysa fī’l-ḥaḳīḳa min ‘ilmi al-luġa lianna hādā taġayyur ‘araża bi’t-tarkīb [= *şam (çam)/sam (bambu) ağacı “ağaç” kelimesinin hemzesi düşürülmüş ve harekesi önceki kelimenin harekesiz harfine aktarılmıştır; onların (Türklerin) şimdi ve şamağacı sözleri aslında sözlük biliminden değildir; çünkü bu değişiklik birleşme bakımından geçici bir durumdur*].

---

383 (شلغم) *shalgham*. A turnip, rape. (*A-ED*: 757.);
384 *şalcam*: Şalgam. (*A-TBL*: II, 1132r.);
385 *émdi* [< am+tı] Şimdi. (*NSÇT*: 934.);
386 *sām*: Altın, madenlerdeki altın ve gümüş damarı, filizi; erimiş altın ve gümüş; yerde kazılan kuyu, çukur; ölüm, ölüme sebep olan şey; Nuh aleyhisselamın oğlunun adı; baston; sıcak memleketlerde yetişen bir bitki, kamış, hayzran. (*A-TBL*: II, 1062r.);

aş-şīn ma'a'n-nūn
[= */n/'li /ş/*]

şanus [< *şanus*] al-fitr [= *sere, baş parmakla şahadet parmağı arasındaki mesafe*].

ḥarfu'ṣ-ṣād
[= /ṣ/ *harfi*]

ṣu [< *ṣūv*] al-mā'[u] [= *su*].

ṣulu [< *ṣūv+luġ*[387]] al-mavrida[tu] [= *su yolu, su akarı*].

ṣūvluncan [< *ṣūvluncan*] al-'alaḳ[a] [= *bağırsak solucanı, asalak, sülük*].

ṣu ṭaşı [< *ṣu + ṭaş+ı*] ḥacaru'l-mā'[i] [= *su taşı*]. [𝕂: 53]

ṣu ṭartarı [< *ṣu ṭartar+ı*[388]] dīku'l-mā'[i] [= *su horozu, su kuşu (Anatidae)*].

aṣ-ṣād[a] ma'a'l-bā'[i]
[= /b/'*li* /ṣ/] [𝔻: 26[a]]

ṣapṭı [< *ṣap-ṭı*] nakaba 'ani't-ṭarīḳ[i] [= *yoldan saptı*].

ṣapṭurdı [< *ṣap-ṭur-dı*] ankaba ġayruhu [= *başkasını (yoldan) saptırdı*].

ṣubu [< *ṣubu/subı~söbü/söbi*[389]] asīl[m390] va yuḳālu **ṣubı** [= *yumurta gibi uca doğru daralan uzun şekil, konik; "ṣubı" da derler*].

ṣapçaḳ [< *ṣapçaḳ*[391]] aṣ-ṣiṭṭil[e] [= *kova, sitil*[392]].

ṣapṣavuḳ [< *ṣap+ṣavuḳ*] aṣ-ṣadīdu'l-bard[i] [= *şiddetli soğuk, sopsoğuk*].

ṣapraşdı [< *ṣap-r+a-ş-dı*[393]] tabaddada[394] va yuḳāl[a] **ṣapraşdılar yaṭṭıb** ay tabaddudū rāḳidīna **ṣapraşıp yaṭṭılar** ay nāmū mutabaddidīna [= *(birinden) ayrıldı, uzaklaştı; yatarak ayrıldılar anlamında "ṣapraşdılar yaṭṭıb", ayrılarak yattılar anlamında "ṣapraşıp yaṭṭılar" denir*].

---

387 *suwlag* suyalağı. (*DLT*: 233/203.);

388 *tartar* an onomatopoeic forthe name of a bird; cf. Latin turtur 'turtle dove'. Survives in NE Khak. ta:ryt; NC Kır.; NW Kaz. tartar all meaning 'land-rail; corncrake', but earlier apparently used also for other birds. Xak. xı tartar 'a bird like the turtle dove' (al-qumrî) Kaş. I 485: Kıp. xıv şu: TarTarı: dîku'l-må' 'a water fowl' İd. 56; al-salwå 'quail' Tardar (T) (sic); dîku'l-må' şu: TarTarı: Bul. 12, 5: xv salwå TarTar (mis-spelt TarTaz) Tuh. 19a. 13.

389 *söbi*: uzun ve sivri olan herhangi bir şey. Bundan yuvarlak olmayan insan başı için *söbi ba.ş* denir. (*DLT*: 540/441.); *söbe*: Biçimi yumurta gibi olan, beyzi, oval. (TDK Sözlük.);

390 *asīl*: Çubuk gibi doğru ve düz sıyrıncak nesneye denir; ve söbü yüze ıtlak olunur. (Kamus: III, 130.);

391 *susık* Hap. leg.; 'bucket'; the vocalization seems to have been added later; it should prob. be taken as a Sec. f. of susğa:k and spelt susak. Xak. (?) xı susık al- dalw fî luğa sami'tuhå 'bucket', I heard it in a dialect Kaş. I 382. (*EDPT:* 784[a].);

392 Büyük bakraç, su kovası. (TDK Sözlük.)

393 < sapraş- (< sap-ır-a-ş- "ayrılmak"), (İşteş). (*KİF*: 610.);

394 *tabaddada*: Dağılmak. (*A-TBL*: I, 100[a].);

ṣıbızġı [< *ṣıbızġı*] aṣ-ṣabāba[m] va taḳaddamat fī ḥarfu's-sīn[i] [= *düdük, fülüt; /s/ harfinde geçti*]. Bk. **sıbızġı**, **düdük**.

ṣap [< *ṣap*] an-niṣāb[e] [= *(bıçak vb. için) sap*].

ṣapṣarı [< *ṣap+ṣarı*] aṣ-ṣadīdu's-ṣufra[g] [= *sarılığı çok olan, sapsarı*].

aṣ-ṣād[a] ma'a'l-cīm[i]
[= /c/'li /ṣ/]

ṣaçtı [< *ṣaç-tı*] raṣṣa keṯīr[m] [= *çokça (su) serpti, saçtı*].

ṣıçtı [< *ṣıç-tı*] ḫarā [= *pisledi, sıçtı*].

ṣuç [< *suç*] aḏ-ḏanb[e] [= *suç, günah*].

ṣaç [< *ṣaç*] aṣ-ṣa'r [= *saç*].

ṣaçṭı [< *ṣaç-ṭı*] ḏarra [= *(tohum) serpti, saçtı*].

ṣaçraṭṭı [< *ṣaç+r+a-ṭ-ṭı*] ṭarṭaṣa [= *(su) sıçrattı*].

ṣaç [< *ṣaç*] alladī yuṭbaḫu 'alayhi'r-riḳāḳ[c] [= *üzerinde yufka pişirdikleri eşya*].

ṣaçaḳ [< *ṣaç-aḳ*] huva'l-ṣarrāba[m395] va'l-'uṯkūl[u] [= *(sarkan ip demeti, püskül ve hurma saçağı, salkımıdır*].

ṣıçġan [< *ṣıç-ġan*] al-fa'r[s] va bi't-turkmāniyy[i] **ṣıçan** va **ṣıçḳan** ayż[m] şahr[m] min şuhūri't-turk[i] yuḳāl[u] **ṣıçḳan ay** va **ay** al-ḳamar[e] va **ay** aṣ-ṣahr[e] [= *fare; Türkmencesi "ṣıçan" ve "ṣıçḳan" (olur); Türklerin aylarından bir aya da "ṣıçḳan ay" derler; ay hem (gökteki) ay; hem de (yılın aylarından bir) ay demektir*].

ṣıçḳan ay şahr[m] min şuhūri't-turk[i] [= *Türklerin aylarından bir ay (yılın ilk ayı)dır*].

ṣuçuḳ [< *ṣuçuḳ*] an-naḳāniḳ[c] [= *koyun sucuğu*].

ṣuçuldu [< *ṣuç-l-du*[396]] ta'arrā [= *soyundu, çıplak kaldı*].

aṣ-ṣād[a] ma'a'r-rā'[r]
[= /r/'li /ṣ/]

ṣarı [< *ṣārıġ*[397]] al-aṣfar[e] va yuṭlaḳ[u] 'alā'l-ḫamr[r] [= *sarı; şaraba da söylenir*].

ṣarı ḳavun [< *ṣārıġ ḳāġūn*] al-biṭṭīḫu'l-aṣfar[s] [= *sarı kavun*].

---

395 *şarrāba*[m]: Püskül. (*A-TBL*: II, 1093[b].);
396 < *suçul-* (< suç-ul- "soyunmak"). (*KİF*: 635.);
397 *sarıġ* [< *sār+ġ] Sarı. (*NSÇT*: 991.);

ḳavun [< *ḳāġūn*] al-biṭṭīḫ[a] [= *sarı kavun*].

ṣarışın [< *ṣārıġ+ışın*] aşḳaru'l-lavn[i] bi-ṣuhūba[a] va lā-yasta'mal **ışın** illā ma'a **ṣarı** [= *kırmızıya yakın sarılıkta kestane rengi; "+ışın"*] *yalnızca "ṣarı" ile kullanılır*. [V: 18b]

ṣordı [< *sor-dı*] sa'ala va maṣṣa muştarak [= *(soru) sordu ve somurdu, emdi şeklinde ortak anlamlı (eşsesli)dır*].

ṣorḳun [< *ṣorḳun*[398]] nav'[un] mina'ş-şacar[i] ṣabīḥ[un] bi'd-dulb[i] [= *çınar ağacına benzer bir ağaç türüdür (sepetçi söğüdü-Salix viminalis)*]. [K: 54]

ṣarḳdı [< *ṣarḳ-dı*[399]] tadallā [= *(aşağı) sarktı, sallandı*].

ṣarban [< Far. *ser* + *bent*] al-'imāma[a] va hiya mutarraka[tun] min al-fārsiyya[a] aṣluhu **serbent** ay ribāṭu ar-rā's[i] [D: 26b] **ser** rā's **bent** 'aḳd[i] [= *sarık; bu kelime Farsçadan Türkçeleşmiştir; aslı baş bağı anlamındaki "serbent"tir; "ser", baş; "bent", bağ (demektir)*]

ṣarp [< *sarp*] aṣ-ṣa'b[a] [= *zor, çetin*].

ṣorp kirdi [< *sorp kir-di*] daḫala 'alā ġafla[a] [= *aniden, beklenmeksizin girdi*].

ṣarımṣaḳ [< *ṣarı+mṣı+aḳ*] aṯ-ṯūm[a] [= *sarımsak*].

ṣarṣıldı [< *sars-ı-l-dı*] vaṯi'ati'l-yad[i] va mā aşbahahā mimmā yataġayyar[a] 'an ḥālih[i] [= *elin burkulması ve benzeri bir şeklinin değişmesi*].

ṣırt [< *ṣırt*] ar-rābiya[a] va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] naṣlu'l-miḥrāṯ[i] [= *dağın sırtı (dağlardaki çıkıntılı kısım); Kıpçakçada saban kabzası (saban demiri)*].

ṣardı [< *sar-dı*] laffa [= *sardı*].

ṣorma [< *ṣorma*] al-mizr[a] [= *darı suyu, boza*].

ṣarınçḳan [< Kıp. *ṣarınçḳan*[400]] al-carād[u][401] bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] [= *çekirge; Kıpçakçadır*].

ṣırṭlan [< *ṣırıṭ+lan*] aż-żab'[a]' [= *sırtlan*].

ṣırım [< *sıḏrım*] al-sayru'l-abyaż[a] va taḳaddama fī harfi's-sīn[i] [= *beyaz kayış, sırım; "sin" harfinde geçti*].

aṣ-ṣād[a] ma'a'z-zāy[i]

---

398 (کبودنورقوص) ṣurqūni kabūd, A kind of willow.

399 < *sark-* (< *sar-k- "damlamak, azar azar akmak"). (*KİF*: 611.);

400 *sarıçga* çekirge. (*DLT*: 245/214.);

401 *al-carad*: Çekirgeye denir ki ma'rufdur mazkur ve müennesine ıtlak olunur yerin yüzünü nebattan tecridi baas tesmiyedir. (Kamus: I, 586.);

[= /z/'li /ṣ/]

ṣazaġan[402] [< *ṣazaġan*] al-ṯu'bāḍn[u] [= *yılan, büyük yılan*].

ṣaz [< *ṣaz*] al-ġāba[ta] [= *orman, çalılık*].

ṣazdı [< *ṣaz-dı*] iştadda va ca'u al-curh[i] [= *yaranın ağrısı, sızısı arttı*].

ṣızdı [< *sız-dı*] ḏāba'r-raṣāṣ[u] va şabahah[u] [= *kurşun ve benzeri eridi, çözüldü*].

ṣızdırdı [< *sız-dır-dı*] aḏāba hākadā fī kitābi Beylik va ḳāla şayḫunā faḫru'd-dīn[u] laysa bicayyid[ma] bal aḏāba **eritti** li-anna ḏāba **eridi** va ammā **ṣız** fanḍic va **ṣızdı** naḍaca fī nafsihi [= *sızdırdı; Kitâbu Beylik'te de böyle; büyüğümüz (üstadımız) Fahreddin (bu anlamlandırmanın) pek yerinde olmadığını söyedi. (Ona göre) "aḏāba" eritti demektir; çünkü "ḏāba", eridi olur; ṣız, sız; ṣızdı ise kendi kendine sızdı (olur)]*[Şeyh Fahreddin buradaki fiilin yanlış manalandırıldığını söylüyor; zira ṣız- fiil kökü olgunlaşmak manasına gelmektedir diyor.].

aṣ-ṣād[u] **ma'a'ṣ-ṣād**[i]

[= /ṣ/'lı /ṣ/]

ṣaṣī [< *ṣaṣı-ġ*] ṣinnatu'l-bavl[i] yuḳāl[u] **ṣaṣī yıyır** yafūḥu'ṣ-ṣunān[u] [= *idrar sasısı, idrarın kötü kokusu; sası (kötü koku) kokuyor denir*].

ṣaṣī yıyır yafūḥu'ṣ-ṣunān[u] [= *sası (kötü koku) kokuyor*].

ṣuṣadı [< *ṣūv+ṣa-dı*] 'aṭaşa [= *susadı*].

aṣ-ṣād[u] **ma'a'ṭ-ṭā'**[i]

[= /ṭ/'lı /ṣ/]

ṣaṭṭı [< *ṣaṭ-ṭı*] bā'a [= *sattı*].

ṣaṭılmış [< *ṣaṭ-ı-l-mış*] 'alam[ma] manḳūl[ma] min ismu'l-maf'ūl[i] ya'nun[u] al-mabī'[u] [= *satılmış anlamındaki nesne (ism-i mefûl)'den türemiş özel isimdir*].

ṣaṭna aldı [< *ṣaṭ-ıg+ın + al-*[403]] iştarā [= *satın aldı*].

aṣ-ṣād[u] **ma'a'l-ġayn**[i]

[= /ġ/'lı /ṣ/]

ṣaġdı [< *ṣaġ-dı*] ḫalaba [= *(süt) sağdı*].

---

[402] *sazağan*: Koca yılan, 57; Houtsma 81. (*CKİ*: 88.); Xak. xı na:g *al-timsah* 'crocodile'; na:g yıla:n *al-tu'ban* 'a serpent' (*EDPT:* 776[b].);

[403] < *satnal-* (< satın al- < satğın al-< sat-ıg+ın (İnst.) al-, sat(ı)ğın al- "satın almak") (BF). (*KİF*: 350.);

ṣaġılmış süt [< *ṣaġ-l-mış süt*] al-ḥalīb[v] [= *sağılmış süt*].

ṣaġmal [< *ṣaġı-mal* < +Moğ. *ṣaġa*[404]*-mal*] aṣ-ṣāt[u] mu‘adda[m] li-l-ḥalb[i] yuḳālu **ṣaġmal ḳoyun néçedür** ay kam laka ża’n[mn] ḥalūba[mn] [= *sağmalık, sağılık (sağmak için yarılmış) koyun; sağmalık kaç koyunun var anlamında “ṣaġmal ḳoyun néçedür” denir*].

ṣaġmal ḳoyun néçedür kam laka ża’n[mn] ḥalūba[mn] [= *sağmalık kaç koyunun var*].

ṣaġ [< *ṣaġ*] aṣ-ṣaḥīḥ[u405] yuḳāl[u] **Sencer saġdur** ay sālim[m] ṭayyib[m] fī ‘āfiya[u] [= *(sağlam ve sıhhatli anlamında) sağ; (Sencer) afiyette, sâlim ve çok iyidir anlamında “Sencer saġdur” denir*].

Sencer saġdur sālim[m] ṭayyib[m] fī ‘āfiya[u] [= *(Sencer) afiyette, sâlim ve çok iyidir*].

ṣaġ el [< *ṣaġ el*] al-yadu’l-yumnā yuḳāl[v] **saġ elin bile ye** ay kul bi-yadika’l-yumnā va bi’l-kibcāḳiyy[v] **oŋ elin bile ye** [= *sağ el; sağ elin ile ye anlamında “ṣaġ elin bile ye” denir; Kıpçakçası “oŋ elin bile ye” (olur)*].

ṣaġ elin bile ye [< Türkm.] kul bi-yadika’l-yumnā [= *sağ elin ile ye*].

oŋ elin bile ye [< Kıp.] kul bi-yadika’l-yumnā [= *sağ elin ile ye*].

ṣıġır [< *ṣıġır*] al-baḳar[v] [= *sığır*].

ṣığın [< *ṣıġun*[406]] baḳaru’l-vaḥş[v] [= *yaban sığırı*].

ṣaġır [< *ṣaġır*] al-uṭrūş[v] [= *sağır*].

ṣaġraḳ [< *ṣāġır+aḳ*] al-hunāb[v] [= *(ağaçtan yapılmış) küçük kase, kadeh*]. Bk. **tekçek**.

ṣaġrı [< *ṣaġrı*] al-kafal[u407] [= *(at için) sağrı, kıç*].

ṣaġandı [< *sā-ḳ-ın-dı*[408]] ḥasiba va bi’t-turkmāniyy[v] **ṣandı** [= *(zan üzere) hesap etti, saydı; Türkmencesi “sandı” olur*].

ṣandı [< Türkm. *ṣā-n-dı*[409]] ḥasiba [= *(zan üzere) hesap etti, saydı*].

ṣaġış [< *sā-ḳ-ış*[410]] [V: 19r] al-ḥisāb[u] [= *hesap, sayma*].

---

404 sıkmak, daraltmak. Kaynak ekle.

405 D’de *as-sālim*[v].

406 sīgun erkek geyik (Dama dama). (*DLT*: 206/776.)

407 *al-kafal*: ‘acz (sağrı, insan ve hayvanın herisi; kıç) manasınadır ki atın ve adamın dip tarafıdır. ard tabir olunur. Alâ kavl, ridf (Geri, arka K.T. 661[v]) manasınadır ki dabba üzere ardlaşan adamın binip oturdğuüu mevkiden ibarettir, kutn (?) manasınadır ki iki uça kemiğininarka tarafındaolan mabeynidir ki hayvanda sağrı insanda kıç tabir olunur Fârisîde surîn denir. (Kamus: III, 338.);

408 < *sakın-* (< sā-ḳ-ın- “düşünmek”). (*KİF*: 604.);

409 *san* [< sā-n] Hesap, sayı. (*NSÇT*: 990.);

ṣıġraḳ [< *ṣıġraḳ* < *ṣāġır+aḳ* < Far. *ṣāġar*] mā bayna'l-uṣbu'ayn[409] [= *iki parmak arasındaki boşluk, mesafe*].

ṣoġrıdı [< *ṣoġrı-dı*] ḫadara lahmuh[a] min kaṯrati'ḍ-ḍarb[b] fa lā yacid[c] alam[m] [= *çok vurulmaktan (darbeden) (birinin) eti uyuştu, karıncalandı; bu durumda acı olmaz (hissedilmez)*].

ṣaġlıḳ [< *ṣaġ+lıḳ*] as-salāma[m] [= *sağlık, sıhhat ve selamet*].

ṣaġ yaġ [< *ṣaġ + yaġ*[411]] as-samn[s] [= *tere yağı*].

ṣıġza [< *ṣıġza-ġ*] ṭavḳu'l-ḳamīṣ[t] [= *gömleğin yakası*].

ṣıġlıḳ [< *ṣıḳ+lıḳ*] aṣ-ṣafīr[s] yuḳāl[u] **ṣıġlıḳ bérdi** ay a'ṭā aṣ-ṣafīr[s] bi-ma'nā ṣafara [= *ıslık; ıslık çaldı anlamında "ṣıġlıḳ bérdi" yani ıslıkladı denir*].

ṣıġlıḳ bérdi [< *ṣıġlıḳ + bér-di*] ay a'ṭā aṣ-ṣafīr[s] bi-ma'nā ṣafara [= *ıslık çaldı anlamında "ṣıġlıḳ bérdi" yani ıslıkladı denir*].

ṣaġan [< *ṣa+ġan*[412]] an-naṣl[s] [= *ok, mızrak, bıçak vb.'nin temreni, ucu*].

ṣoġan [< *ṣōġun*] al-baṣal[s] [= *soğan*].

ṣaġlıḳ [< *ṣaġ-ı+lıḳ*] al-na'ca[m] [= *sağılık (sağılmalık) koyun*].

ṣaġṭuç [< *ṣaġ+ṭuç*] rafīḳu'z-zavc[j] alladī yaḫdimu'n-nās[s] fī valīma[s] [= *güveğin düğün yemeğinde (töreninde) insanlara hizmet eden arkadaşı*].

aṣ-ṣād[ṣ] ma'a'l-ḳāf[ḳ]
[= /ḳ/'lı /ṣ/]

ṣaḳal [< *ṣaḳal*] al-liḥya[m] [= *sakal*].

ṣaḳalsız [< *ṣaḳal+sız*] al-amrad[a] [= *sakalsız (genç)*].

ṣaḳladı [< *ṣaḳ+la-dı*[413]] ḥarasa va ḥafiẓa muştarak va yuḳālu bi-ma'nā ḥafiẓa **aṣradı** ay ḥafiẓa [= *bekleyip, gözetleyip korudu ve saklayıp, emniyete alıp korudu şeklinde ortak manalı; saklayıp emniyete alıp korudu anlamında aṣradı yani muhafaza etti denir*].

aṣradı [< *aṣra-dı*] ḥafiẓa [= *saklayıp emniyete alıp korudu*].

ṣoḳṭı [< *ṣoḳṭı*] adḫala [= *soktu*].

ṣoḳuldadı [< *ṣoḳulda-dı*] taḥarraka vaca'a'l-curḥ[j] ḥaraka[am] ṣadīda[an] [= *yaranın acısı şiddetli bir depreşmeyle deprendi*].

---

[410] < *sakın-* (< sā-ḳ-ın- "düşünmek"). (*KİF*: 604.);
[411] *sagyag* tereyağı. (*DLT*: 572/410, 515/413
[412] krş.: temir+gen>temir+en>temren
[413] < sakla- (< *sak+la- "korumak, saklamak"). (*KİF*: 604.);

ṣıḳdadı [< *ṣıġıt+a-dı*] nadaba ‘alā’l-mayti [= *ölüye ağıt yaktı*].

ṣaḳar [< *ṣaḳar*] al-aġarr[v] [K: 56] min al-ḫayl[i] [= *atın alnı sakarı*].

ṣaḳurġa [< *ṣaḳırḳu*] al-ḳurād[a] [= *kene*]. [D: 27]

ṣıḳdı [< *ṣıḳ-tı*] ‘aṣara [= *(bir şeyin suyunu çıkarmak için onu) sıktı*].

ṣuḳbarmaḳ [< *ṣūḳ + barmaḳ*] as-sabbāba[m] [= *işaret parmağı*].

aṣ-ṣād[s] ma‘a’l-lām[l]
[= /l/’*li* /ṣ/]

ṣaldı [< *ṣal-dı*] arsala [= *saldı, gönderdi*].

ṣalındı [< *ṣal-n-dı*] istarsala [= *(aşağı) salındı, koyuverildi*].

ṣalınçaḳ [< *ṣal-n-çaḳ*[414]] al-urcūḥa[m] va bi’l-ḳibcāḳiyy[i] **ṣalḳınçaḳ** [= *salıncak; Kıpçakçası “ṣalḳınçaḳ” (olur)*].

ṣoluḳ [< *ṣolu-ḳ*] an-nafas[a] [= *soluk, nefes*].

ṣoluḳın [< *ṣolu-ḳan*[415]] allaḏī aḫaḏa nafasah[a] [= *soluk alan kimse*].

ṣalḳum [< *ṣalḳum*] al-‘unḳūd[a416] mina’l-‘inab[i] yuḳāl[a] **bir ṣalḳum üzüm yédim** ay akalt[a] ‘unḳūd[a] wāḥid[a] mina’l-‘inab[i] [= *üzüm salkımı; bir salkım üzüm yedim anlamında “bir ṣalḳum üzüm yédim” denir*].

bir ṣalḳum üzüm yédim akalt[a] ‘unḳūd[a] wāḥid[a] mina’l-‘inab[i] [= *bir salkım üzüm yedim*].

ṣuluḳ [< *ṣūv+luḳ*] aṣ-ṣavlaḳ[a] ‘urriba bih[i] [= *(kemerin sağ tarafına asılan) deri çanta; “aṣ-ṣavlaḳ[a]” bu kelimenin Arapçalaştırılmışıdır*]. Bk. **ḳupṭurġa**.

ṣol [< *ṣol*] aṣ-ṣamāl[a] bi’t-tukmāniyy[i] va yuḳālu **ṣaġ** va yuḳālu **ṣoŋ** [= *sol; Türkmencedir; “ṣaġ” ve “ṣoŋ” da denir*].

ṣal [< *ṣal*] ‘īdān[i] yuḍammu ba‘żuhā ilā ba‘ż[m] va yurabbaṭu va yurakkabu bihi fī’l-baḥr yu‘addā bihi min cānib[m] ilā cānib[m] va yuḳāl[u] lahu’ṭ-ṭavf[a] [= *sal denilen ve denizde üzerine binilip bir kıyıdan ötekine geçilen birbirine iliştirilmiş ve bağlanmış tomruklardır*].

ṣovluncan [< *ṣovluncan*] al-‘alaḳ[a] [= *bağırsak solucanı, asalak, sülük*].

ṣalamçaḳ [< *ṣalamçaḳ*] aṭ-ṭafaru [= *at eyerinin girvesinde olan kayış, kuskun, paldum*].

---

[414] *salın-* [< sal-n-]Salınmak. (*NSÇT*: 990.);
[415] V’de solukın, D’de solkın, K’de solukan.
[416] *‘unkud*: Salkım, tane tutmuş üzüm salkımı. (*A-TBL*: III, 436.);

ṣalaça [< *ṣalaça*] al-maḥiffa[416] va ḳāla şayḫunā faḫru'd-dīn[i] **ṣalaça** 'ūdu'l-cināza[ii] [= *sedye, hevdec; büyüğümüz, üstadımız Fahreddin, salaça, "cenaze salı"dır dedi*].

ṣolıdı [< *ṣolı-dı*] lahaṯ [= *solı-dı*].

ṣavuldu [< *ṣav-ı-l-du*] taṣarrafa [= *(kafasına göre) hareket etti, davrandı*].

aṣ-ṣād[v] ma'a'l-mīm[i]
[= /m/'li /ṣ/]

ṣamala [< *ṣamala*[417]] al-ḳīr[v] [= *zift, karasakız*].

ṣamṣandı [< *ṣamaṣ-a-n-dı*] lacca va'l-lucc **ṣamaṣ** huva'l-lacāca[ix] va **ṣamaṣan** ay lacc va'l-ḥiḳḳatu'l-nūn zāyida[x] farḳ[xi] bayna'l-ismi va'l-fi'li [= *diretti, ısrar etti; "ṣamaṣ" diretme demektir; "ṣamaṣan" diret, ısrar et; "nun"un fazladan eklenmesi isim ile fiil arasındaki farktır*].

ṣamaṣ [< *ṣamaṣ-*] huva'l-lacāca[xi] [= *diretme demektir*]. ⟦V: 19ᵃ⟧

aṣ-ṣād[v] ma'a'n-nūn[i]
[= /b/'li /ṣ/]

ṣançtı [< *ṣanç-tı*] ṭa'ana [= *batırdı, sapladı*].

ṣundı [< *ṣū-n-dı*[418]] nāvala [= *(eline, kendisine) sundu, verdi*].

ṣandı [< Türkm. *ṣā-n-dı*[419]] ẓanna bi't-turkmāniyy[i] va taḳaddamat annahā bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **ṣaġandı** [= *(zan ile öyle olduğunu) sandı, hesap etti; Kıpçakçası "ṣaġandı" daha önce geçti*].

ṣaġandı [< *sā-ḳ-ın-dı*[420]] ẓanna [=*(zan ile öyle olduğunu) sandı, hesap etti*].

ṣanadı [< *ṣa-n+a-dı*[421]] 'adda va bi't-turkmāniyy[i] **ṣadı** [= *aydı, hesap etti, sandı; Türkmencesi "sadı" olur*]. ⟦D: 28ᵃ⟧

ṣadı [< Türkm. *ṣa-dı*[422]] 'adda [= *saydı, hesap etti, sandı*].

---

[416] Bu bakımdan ilginç bir örnek olarak Kumanca *samala* 'zift' sözünü kullanabiliriz. Grönbech'in belirttiği gibi (Komanisches Wörterbuch, 213), bu söz Rusçadır (Rusça *smola)*. Rusça *smola* biçiminin sonundaki *-a* Kumancada saklanmıştır. Buna dayanarak Rusçadan (Slavcadan) alındığı ileri sürülen *salam* sözünün *salama* biçimine girmesi beklenirdi. (Kumanca *samala* sözü Kıpçakça sözlüklerde de *samala* olarak geçer. Bundan başka, Kıpçakça sözlüklerde 'zift' anlamına gelen bir söz daha geçer: *teget*. Bilindiği gibi, bu söz de Rusçadır.) Ayrıntılı bilgi için bk.: EREN, H . (1979). Türklerde Ekinciliğin Gelişmesine Katkılar. Türkoloji Dergisi , 8 (1) , 0-0 . DOI: 10.1501/Trkol_0000000109

.

[418] sun- [< sū-n-] Sunmak. (*NSÇT*: 1000.);

[419] *san* [< sā-n] Hesap, sayı. (*NSÇT*: 990.);

[420] < *sakın-* (< sā-ḳ-ın- "düşünmek"). (*KİF*: 604.);

[421] sana- [< sā-n+a-] Saymak, hesaba almak, itibar etmek. (*NSÇT*: 990.);

ṣanḳu [< *ṣan-ġu*] al-muġaffal[a] [= *ahmak, avanak*].

ṣanḳulandı [< *ṣan-ġu+la-n-dı*[423]] taġaffala [= *ahmaklaştı, aptallaştı*].

ṣandal [< *ṣandal*] [𝕂: 57] as-sumāriya[u] [= *sandal, bir çeşit gemi*].

ṣon [< *ṣoŋ*] āḫir[un] [= *son*].

ṣonçuḳ [< *ṣonçuḳ*] al-‘aḳab[u424] [= *halef, arkadan, sonradan gelen*].

ṣonḳol [< *soŋ+ḳol*] maysara[tun] va huva murakkab min **ṣon** al-yasār[a] va **ḳol** al-‘ażud[u] [= *soldakiler, solkol; bu kelime “ṣon” (yani) sol ve “ḳol” (yani) kol kelimelerinin birleşik biçimidir*].

ṣundurdı [< *ṣī-n-[a]ḳ-tur-*[425]] kasara bi-żammu’ṣ-ṣād[i] ḳibcāḳiyya[tun] va bi-kasarihā [**sındurdı**] turkmāniyya[tun] [= *kırdı; “sad”ın ötreli biçimi Kıpçakça; esreli biçimi ise Türkmencedir*].

ṣoŋra [< *ṣoŋ+ra*] fī’l-āḫir[a] va’r-rā’[u] ‘ibāra[tun] ‘ani’d-dāl[i] allatī hiya adāt[u] ẓarf[in] yuḳālu **ṣoŋra keldi** ay fī’l-āḫiri cā’a [= *sonda, sonunda; “+ra”, zarflık edatı olan “dal [da]”dan başka bir şey değildir; sonda, sonunda geldi anlamında “ṣoŋra keldi” denir*].

ṣoŋra keldi fī’l-āḫiri cā’a [= *sonda, sonunda geldi*].

ṣoŋa ḳoydı [< *ṣoŋ+a ḳoy-dı*] aḫḫara [= *sona koydu, erteledi*].

ṣanġır [< *ṣanġır*] al-uṭrūş[a] va bi’t-turkmāniyy[i] **ṣaġır** [= *sağır; Türkmencesi “ṣaġır” (olur)*].

aṣ-ṣād[u] ma‘a’l-vāv[i]
[= /v/’li /ṣ/]

ṣavdı [< *ṣav-dı*] ḥavvala [= *(birini yanından geri) çevirdi, savdı (bir işi, bir şeyi bir durumdan başka bir duruma) çevirdi*].

ṣovudı [< *ṣoġı-dı*[426]] barada [= *soğudu*].

ṣovuḳ [< *ṣoġı-ḳ*] al-bard[u] [= *soğuk*].

ṣuvun [< *sıġun*[427]] al-iyyal [= *karaca, erkek geyik*].

ṣuvun keyik [< *sıġun*[428] *keyik*] baḳaru’l-vaḥş[u429] [= *yaban sığırı*].

---

422 sana- [< sā-n+a-] Saymak, hesaba almak, itibar etmek. (*NSÇT*: 990.);

423 < sankulan- (< *san-ġu+la-n- “aptal olmak”). (*KİF*: 609.);

424 *‘aḳiba*: Ökçe, topuki sonuç, netice; arka, geride kalan; son; çocuk; babası kendinden sonraya kalan çocuk; tâbi, uyan uyduları, uyanları çok olan, torun, evlat. (*A-TBL*: III, 432[a].);

425 *sınuktur-* [< sī-n-[a]ḳ-tur-] Kırmak, sımak. (*NSÇT*: 995.);

426 *savuġ* [< soġı-ḳ] Soğuk. (*NSÇT*: 992.);

427 sīgun erkek geyik (Dama dama). (*DLT*: 206/776.)

428 sīgun erkek geyik (Dama dama). (*DLT*: 206/776.)

ṣavuldı [< *ṣav-ıl-dı*[430]] tanaḥḥā [= *uzaklaştı, ayrıldı*].

ṣav [< *ṣav*] al-da'vā [= *(doğru olduğu savunulan) söz, dava*].

ṣavçı [< *ṣavçı*] mansūb[m] ilā'd-da'vā bi-ma'nā al-faṣl[k] bayna'l-ḫaṣmayn[i] va miṯluh[u] lā yakūna illā ḳāżiy[m] fa uṭliḳa **ṣavçı** li-faḍlih[i] 'alā'n-nabiyy[i] yaḳūlūna **savçımuz** ay nabiyyinā ya'nūna bihi an-nabiyya ṣallā'l-lāh[u] 'alayh[i] vasallam[a]. [= *hasım ve benzeri iki taraf arasındaki ayrılıklar anlamındaki davalarla ilgilenen kişidir; (bu kişi) ancak kadı olur; "ṣavçı" övgü için (Hz.) Nebi'ye söylenir; peygamberimiz anlamında "savçımuz" denir; bu sözle, Allah'ın salatı ve selamnı üzerine olsun, Nebi (Muhammed) kastedilir*].

savçımuz ay nabiyyinā ya'nūna bihi an-nabiyya ṣallā'l-lāh[u] 'alayh[i] vasallam[a]. [= *övgü için (Hz.) Nebi'ye söylenir; peygamberimiz anlamında "savçımuz" denir; bu sözle, Allah'ın salatı ve selamnı üzerine olsun, Nebi (Muhammed) kastedilir*].

aṣ-ṣād[e] ma'a'l-yā'[i]
[= /y/*'li* /ṣ/]

ṣay [< *ṣay*] al-mā'[u] dūna ḳāmati'l-ḫayl[i] [= *atın boyundan daha alçak (yürüyüp geçebileceği derinlikte) su*].

---

[429] *bakaru'l-vahş*: Yaban sığırı, yaban eşşeği; ak geyik; dağ keçileri ve boynuzları dolu olmayan büyük geyikler. (*A-TBL*: I, 148[r].);
الْقُرونِ الْمُجوَّفَةِ والظِّباءِ والوَعْلِ والإبِلِ الْمَهاةِ على يُطْلَقُ : الوَحْشِيُّ البَقَرُ

[430] < savıl- (< *sav-ıl- "savulmak"). (*KİF*: 613.)

ḥarfu’ṭ-ṭā’[1]
[= /ṭ/ *harfi*]

aṭ-ṭā’[a] **ma‘a’l-bā’**[1]
[= /b/’*li* /ṭ/]

ṭapu [< *ṭap-ıġ*] al-ḫidma[m] yuḳālu **ṭapu ḳıldı** ay ca‘ala’l-ḫıdma[m] [= *hizmet; hizmet etti, hizmet kıldı anlamında “ṭapu ḳıldı” denir*.].

ṭapu ḳıldı [< *ṭap-ıġ + ḳıl-dı*] ca‘ala’l-ḫıdma[m] [= *hizmet etti, hizmet kıldı*].

ṭap [< *ṭap*] kalima[m] tuḳālu bi-ma‘nā’l-kaff **ṭap ur** ay ukfuf ‘ani’ḍ-ḍarbi [= *yeter (…-mAyI kes, bırak) anlamında kullanılan bir kelimedir; yeter vurmak (vurmayı kes, bırak) anlamında “ṭap ur” denir*].

ṭop [< *ṭop*] al-kura[m] [= *top, yuvarlak*].

ṭaptı [< *ṭap-tı*] [𝔻: 28•] vacada [= *(birini, bir şeyi) buldu*].

ṭoprak [< *ṭop.r+a-ḳ*[431]] at-turāb[c] [= *toprak*].

ṭobra [< *ṭobra*] al-miḫlā[m] [= *(hayvanın yem yediği veya erzak konulan) torba*].

ṭaban [< *ṭāban*] aḫmasu’l-ḳadam[i] [= *ayak tabanı*].

ṭabuçı [< *ṭap-ıġ+çı*] al-ḫādim[a] va **çı** li-l-nisba[a] [= *hizmetçi; “çı” nisbet (hizmetle ilgili olan kişi) içindir*].

ṭobuḳ [< *ṭop+ıḳ*] [𝕂: 58] al-ka‘b [= *ayak topuğu*].

ṭaptı [< *ṭap-tı*] iltaḳā [𝕍: 20•] yuḳāl[a] **beyni ṭapġıl** ay iltaḳi al-amīra va yuḳālu **bey bile ṭapışṭurġıl** ay laḳḳihi ay icma‘ baynahu va bayna’l-amīri va taḳūlu **ṭapıştı** ay talāḳā ṯumma tadḫulu **dur** li-l-ta‘diyyaṭi fa-taḳūlu **ṭapışturdı** ay laḳḳāhu ay cam‘a baynahu va baynahu [= *buluştu, görüştü, bir araya geldi; bey ile buluş, görüş anlamında “beyni ṭapġıl” denir; onu (bey ile) buluştur yani onunla beyi bir araya getir anlamında “bey bile ṭapışturġıl” denir; buluştu anlamında “ṭapıştı” denir sonra geçişlilik için “dur” eklenir böylece buluşturdu yani ikisini bir araya getirdi anlamında “ṭapışturdı”denir*].

ṭapıştı [< *ṭap-ˀş-tı*] iltaḳā yuḳāl[a] **beyni tapġıl** ay iltaḳi al-amīra va yuḳālu **bey bile ṭapışṭurġıl** ay laḳḳihi ay icma‘ baynahu va

---

[431] tofraġ [< *top.r+a-k] Toprak. (*NSÇT*: 1018.);

bayna'l-amīri va taḳūlu **ṭapıştı** ay talāḳā ṯumma tadḫulu **dur** li-l-ta'diyyaṭi fa-taḳūlu **ṭapışturdı** ay laḳḳāhu ay cam'a baynahu va baynahu [= *buluştu, görüştü, bir araya geldi; bey ile buluş, görüş anlamında "beyni ṭapġıl" denir; onu (bey ile) buluştur yani onunla beyi bir araya getir anlamında "bey bile ṭapıştırġıl" denir; buluştu anlamında "ṭapıştı" denir sonra geçişlilik için "dur" eklenir böylece buluşturdu yani ikisini bir araya getirdi anlamında "ṭapışturdı"denir*].

ṭabırdı [< *ṭabrı-dı*[432]] bi'l-bā'i al-ḫāliṣa barṭa'a fī'l-maşy [= *asıl "ba (/b/)" ile patır patır yürüdü (ayaklarını tapırdatarak hızlı hızlı yürüdü)*].

ṭopalan [< *ṭopalan*] al-maġṣu fī'l-baṭni [= *karın ağrısı (bağırsak sancısı), kolik*[433]].

ṭopalaḳ [< *ṭopalaḳ*[434]] nabāt lahu 'arf ṭayyib lahu ḥabb ḳadra ḥabbu'l-ḥumuṣ yusammā as-sa'd va yusammā bihi an-nisā' [= *kendisiyle kadınların adlandırıldığı (kadınlara ad olarak verilen), su'd denilen, tohumu nohut tohumu (tanesi) kadar olan hoş kokulu bir bitkidir*].

ṭapçan [< *ṭapçan*[435]] an-naḥt [= *(üzüm kesmek; bir çeşit sehpa*].

aṭ-ṭā' ma'a't-tā'
[= /t/'li /ṭ/]

ṭat [< *ṭat*[436]] al-fallāḥ [= *çirtçi, köylü*].

ṭatıḳtı [< *ṭat+ıḳ-tı*] ṣāra lisānuhu va luġauhu luġatu'l-fallāḥ [= *konuşması ve dili köylü dili oldu (köylü konuşmasına ve diline benzedi)*].

ṭatlu [< *ṭat+lu*] al-ḥulv va ḳad yuḳāl fīh **ṭaṭlu** [= *tatlı; "ṭaṭlu" da denilmektedir*].

ṭuṭṭı [< *ṭuṭṭı*] aṣluhu bi't-tā' **ṭuttı** va tubaddal ṭā' amsaka [= *aslı (hece sonunda) /t/'lidir "ṭuttı"; /t/, /ṭ/ ile değiştirilmiştir; tuttu (demektir)*].

---

[432] < *taprı- (GsizF). Taklidî F. Bkz. ED443b tabrı-. (*KİF*: 652.);

[433] *kolik*: Bağırsak, böbrek gibi içi boş organlarda aralıklı duyulan güçlü sancı. (TDK Sözlük);

[434] topulġaḳ: topalak (Cyperus longus). (*DLT*: 251/220); Hünnapgillerden, yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitki (Rhamnus clorophorus globosus). (TDK Sözlük);

[435] *tapçan*: salkımlara ulaşmak için üzerine çıkılan üç ayaklı, sofra şeklinde bir eşya. (*DLT*: 219/188); tapçaŋ: Kençek lehçesinde, salkımlara ulaşmak için üzerine çıkılan üç ayaklı, hamur tahtası şeklinde bir eşya (*DLT*: 612/505);

[436] Tat: Büti.in Türklerin nezdinde Fars. (*DLT*: 228/198); (Yağma ve Toxsıların nezdinde) Uygur kâfirleri. (*DLT*: 30/16);

aṭ-ṭā’ ma‘a’l-cīm
[= /ç/’li /ṭ/]

ṭuç [< *ṭūç*] an-nuḥās [= *bakır*].

ṭaçar [< *ṭaçar*] ‘alam yusammā bihi [= *(insanlara) ad olarak konulan özel isimdir*].

aṭ-ṭā’ ma‘a’r-rā’
[= /r/’li /ṭ/]

ṭurdı [< *ṭur-dı*] ḳāma [= *ayağa kalktı*].

ṭuraḳ [< *ṭur-aḳ*] al-maḳām **ṭuraḳnı ḳanı** ay ayna maḳāmuka [= *ev, mesken, kalınan yer; evin (kaldığın yer) nerede anlamında “ṭuraḳnı ḳanı” denir*].

ṭurġuzdu [< *ṭur-ġur-du*] aḳāma [= *ayağa kaldırdı*].

ṭaradı [< *ṭār-ā-dı*[437]] maşşaṭa va fī kitāb Beylik **ṭaraḳladı** sarraḥa ya‘nī maşaṭa [= *taradı; Kitâbu Beylik’te tarakladı (saçı tarak ile çözdü, dağıttı); yani taradı anlamında “ṭaraḳladı”dır*].

ṭaraḳladı [< *ṭār-ġ+a-ḳ+la-dı*[438]] sarraḥa ya‘nī maşaṭa [= *tarakladı (saçı tarak ile çözdü, dağıttı); yani taradı anlamında “ṭaraḳladı”dır*].

ṭaraḳ [< *ṭār-ġ+a-ḳ*[439]] muşṭ [= *tarak*].

ṭuraḳ [< *ṭur-aḳ*] al-ḳanbarīs [= *koyulaşmış süt, lor*].

ṭar [< *ṭar*] ḍayyiḳ [= *dar*].

ṭarladı va **ṭar boldı** [< *ṭar+la-dı*[440] / *ṭar bol-dı*] ay ḍāḳa [= *daraldı, dar oldu*].

ṭırnaḳ [< *ṭırŋaḳ*] aẓ-ẓafr [= *tırnak*].

ṭartdı [< *ṭart-dı*] [D: 29] caḏaba va vazana muştarak [= *çekti ve tarttı anlamlarında çift manalı*].

ṭartu [< *ṭart+ıġ*] al-mīzān [= *tartı*].

ṭarı [< *ṭar+ı-ġ*] ad-duḫn [= *darı*].

ṭorṭuç [< *ṭorṭuç*] ‘alam li-racul [= *erkek için özel isimdir (erkek adıdır)*]. [K: 59]

ṭurluḳ [< *ṭur+luḳ*] lubbādun yuġaṭṭā bihi’l-ḫirkāh [= *türkmen çadırına örtülen keçe*]. Bk. **dügnük**.

---

437 *tara-* < *tār-ā-*] Taramak. (*NSÇT*: 1007.);

438 taraġ |< *ṭār-ġ+a-ḳ*] Tarak. (*NSÇT*: 1007.);

439 taraġ |< *ṭār-ġ+a-ḳ*] Tarak. (*NSÇT*: 1007.);

440 *taraldı*: Daraldı, dar oldu, 62; Lh. Os. 513. (*CKİ*: 99.);

ṭurlaḳ [< *ṭur-laḳ*] al-mustaḥḳaru'l-ġarīb[a] mina'r-ricāl[i] [= *aşağılık yoksul adam*].

ṭarlıḳ [< *ṭar+lıḳ*] ḍayyiḳa[a] fī ġalā va ġayrihi [= *aşırı dalık ve benzeri*].

ṭār [< *ṭār*[441]] al-kalak[a] [= *(şişirilen deri tulumların birbirine eklenmesiyle oluşturulmuş) küçük kayık, kelek*].

ṭarāzi [< *tarazuġ* < Far. *tarāzū*] al-mīzānu [= *terazi, tartı*].

ṭurna [< *ṭurŋa*] al-kurkiyy[a][442] [= *turna kuşu*].

ṭoru [< *ṭoru*] al-kumayt[a] [= *doru*[443], *hurmayî doru, karamtık*].

ṭurṭanaḳ [< *ṭurṭanaḳ*] az-zakā[a] [= *zekat, zekat vergisi*].

ṭorlamaḳ [< *ṭorlamaḳ*] at-tursu'l-canaviyy[i] [= *Cenova kalkanı*].

ṭaraṭṭı [< *ṭaraṭ-ṭı*] carra [= *çekti*].

aṭ-ṭā'u ma'a'z-zāy[i]
[= */z/'li /ṭ/*] [V: 20[a]]

ṭaz [< *ṭaz*] al-aḳra'[a] [= *kel*].

ṭuz [< *ṭuz*] al-milḥ[a] [= *tuz*].

ṭuzladı [< *ṭuz+la-dı*] mallaḥa [= *tuzladı*].

ṭazı [< *ṭaz+ıġ*] al-farsu'l-'arabiyy[i] va yusammūna'l-'arab[a] **taz** va yuḳlabūna't-tā'[a] ṭā'[aa] [**ṭaz**] [= *Arap atı, Arapların atı; (Türkler) Araplara da taz diye ad takarlar ve (bazıları) /t/''yi /ṭ/ ile değiştiriler (ṭaz)*].

ṭuzlu [< *ṭuz+luġ*] al-māliḥ[a] [= *tuzlu*].

ṭuzluḳ [< *ṭuz+luḳ*] şay'[aa] yusliḥ[a] bihi aṭ-ṭuṭmāc[a] min laban[a] av ḥabb[i] rammān[a] va ġayruhumā va tusammā bihi al-mimlaḥa[a] [= *içinde tutmacın süt, nar tanesi gibi şeylerle terbiye edildiği kaptır (şeydir); tuzluk da bu kelimeyle adlandırılır*].

---

[441] *ta.r* kelek. Bu da kılıftır. Tulumlar şişirilerek ağızları bağlanır. Sonra (509),birbirine bağlanarak su üzerinde bir yüzey oluşturulur. Üzerinde oturup suyu geçerler. Kamış ve dallardan da yapılabilir. Yabaku ve Tatar lehçesinde. (*DLT*: 508, 509/ 408.);

[442] *al-kurkī*: Tâir-i maruf ismidir ki turna kuşuna denir. Fariside külünk (âir-i maruf ismidir ki turna kuşuna denir. Fariside külünk (?) denir. (Kamus: III, 110.);

[443] *kumayt*: Şol kırmızı ata denir ki kırmızılığına ḳunū' yani halis olmayan siyahlık ki karamtık tabir olunur karışmış ola. Lisanımızda ona hurmayî torı tabir olunurki rengi karamtık kırmızı olur esvab makulesinde ana güvez ondan koyu olursa mor tabir olunur ve ol atın yelesi ve kuyruğu siyah olur ve ridayla ve aşkar ile farkı budur ki rengi mezkûr ki hurmayî torı olacakdır kumeyt denir ondan açık olursa verd denir ki Farsîde gül-gûn ve Türkîde açık torı tabir olunur ve yelesi ve kuyruğu kırmızı olursa aşkar denir ki Türkide al tabir olunur. (Kamus: I, 323.);

ṭazluḳ [< *ṭaz+luḳ*] al-aḳra‘ ayḍ[mm] [= *bu da kel (demektir)*].

ṭuzaḳ [< *ṭuzaḳ*] aş-şarak[ss] [= *tuzak*].

ṭoz [< *ṭoz*] al-ġubār[ss] [= *toz*].

ṭozdı [< *ṭoz-dı*] inba‘āṯa’l-ġubār[ss] va yuḳāl[ss] **ıpar yıyısı ṭozdı** ay fāḥat rāyiḥa[mm]’l-misk[ss] [= *toz çıktı, tozdu; misk kokusu yayıldı anlamında “ıpar yıyısı ṭozdı” denir*].

ıpar yıyısı ṭozdı fāḥat rāyiḥa[mm]’l-misk[ss] [= *misk kokusu yayıldı*].

aṭ-ṭā’[ss] ma‘a’ş-şīn[ss]
[= /ş/’li /ṭ/]

ṭaşaḳ [< *ṭaş+aḳ*] al-unṯayān[ss] [= *taşak(lar), yumurtalıklar*].

ṭuşaḳ[qqq] [< *ṭuş+a-ġ*] şaccatu’l-faras[ss] ay ḳayduh[ss] [= *at kösteği; yani bağı*]

ṭuşadı [< *ṭuş+a-dı*] ḳayyadahu [= *onu (atı) bağladı*].

ṭaştı [< *ṭaş-tı*] fārati’l-ḳidr[ss] [= *tencere (kazan) taştı]*

ṭaşḳun [< *ṭaş-ḳun*] an-nahru’l-mādd[ss] min kalāmihim **ṣu ṭaşḳundur** [= *taşan nehir; “ṣu ṭaşḳundur” onların (Türklerin) sözlerindendir*].

ṭaşıdı [< *ṭaşu-dı*] naḳala [= *taşıdı*].

ṭaşlaḳ [< *ṭaş+laḳ*] ‘alam[mm] [= *özel isimdir*].

ṭuşdı [< *ṭuş-tı*] zāra [= *(buluştu, görüştü anlamında) gördü, ziyaret etti*].

ṭaş [< *ṭaş*] al-ḥacar[ss] [= *taş*].

ṭaş [< *ṭaş*] al-ḫāric[ss] yuḳāl[ss] **ṭaşḳara çıḳ** ay uḫruc barr[mm] [= *dışarı; dışarı çık anlamında “ṭaşḳara çıḳ” denir*].

aṭ-ṭā’[ss] ma‘a’ṣ-ṣād[ss]
[= /ṣ/’lı /ṭ/]

ṭaṣbardı [< *ṭaṣbardı*] ḍā‘a va huva murakkab[mm] [= *yok oldu, boşa gitti; bu birleşik kelimedir*].

aṭ-ṭā’[ss] ma‘a’ṭā’[ss] [𝔻: 29ᵇ]
[= /ṭ/’lı /ṭ/]

ṭuṭaḳ [< *ṭuṭaḳ*] [𝕂: 60] aş-şafa[mm] [= *dudak*]

[qqq] *tuşaq*: Ata vurulan ayak bağı, 63; Kaş. I. 345; MW. 220; Ş. Sul. 119; R. III. (Çag. Kkırg.) 1510. (*CKİ*: 108.);
Kıp. xıv tuşak (PU) *şaccatu’l-faras ay qayduhu* ‘a hobble’ *İdrak* 63. (*EDPT:* 562ᶜ.);

ṭaṭar [< *ṭaṭar*] ḳabīla mina'l-a'ācim va yuḳālu fīhim **tatar** bi't-tāyayn [= *yabancılardan (Arap olmayan başka milletlerden) bir millet; onlara iki /t/'li (biçimde) tatar da denir*].

ṭuṭḳun [< *ṭuṭ-ġun*] al-asīr [= *tutgun, esir*].

ṭuṭġa [< *ṭuṭ-ġaḳ*] ḳā'imu's-sayf [= *kılıcın kabzası, sapı*]

ṭuṭam [< *ṭuṭ-am*] al-ḳabḍa [= *kabza*].

ṭaṭṭı [< *ṭaṭ-ṭı*] ḏāḳa [= *tattı, tadına baktı*].

ṭuṭurġan [< *ṭuṭurḳān*[445]] al-ruzz va yuḳāl biṭ'ṭā' va't-tā' **ṭuturġan** [= *pirinç; /ṭ/'lı da "ṭuturġan" biçiminde da /t/'li de söylenir*].

ṭuṭulmaḳ [< *ṭuṭ-l-maḳ*] al-ḫusūf [= *(ay, güneş) tutulmak, görünmez olmak*].

ṭuṭuldu [< *ṭuṭ-l-du*] ḫasafa [= *(ay, güneş) tutuldu, görünmez oldu*].

ṭaṭ [< *ṭaṭ-ġ*[446]] al-ḥalāva [= *(şeker, bal vb.'de bulunan) tat, tatlılık (acılığın zıddı)*].

ṭāṭ [< *ṭaṭ-ġ*[447]] aṭ-ṭa'mu [= *(yiyecek ve içeceklerden alınan her türlü) tat*]

ṭuṭmaç [< *ṭuṭ-ma + aç*[448]] ḳabḍāt 'acīn tulḳā fī-maraḳati'l-laḥm ma'nāhu al-mumsik li-l-cū' **ṭuṭma** ay lā tumsik va **aç** cāyi' fasummiya bi-l'cumla [= *et suyuna (avuç avuç, gomaç gomaç) atılan (böylece meşhur Türk yemeği yapılan) hamur parçaları; açlığı tutan (geri bırakan) anlamındadır; "ṭuṭma", tutma ve "aç" aç demektir; böylece cümle, isimleşmiştir (ikisi birlikte bir isim/birleşik adı oluşturmuştur)*]

ṭuṭsaḳ [< *ṭuṭ+saḳ*] al-asīr [= *tutsak, esir*]

aṭ-ṭā' ma'a'l-ġayn
[= */ġ/'lı /ṭ/*]

ṭaġ [< *ṭāġ*] al-cabal [= *dağ*].

ṭoġan [< *ṭoġan*] al-bāzī [= *doğan*]

ṭuġluḳ [< *ṭuġ+luḳ*] 'ūd lahū şu'batān yurbiṭ fī [V: 21] kulli vaḥidat minhumā ḥabl yuşadd bihi'l-ḥiml vahuva 'alam ayḍ [= *yük bağlamak (tutturmak) için her iki ucuna da ip bağlanan iki uçlu (çatal uçlu) ağaç (sırık)tır; kelime aynı zamanda özel isimdir*].

---

445 *tuturkan* pirinç (Oryza satiaa) (*DLT*: 259/227.);

446 *tatlıġ* [< tāt-ġ+lıġ] Tatlı. (*NSÇT*: 1010.);

447 *tatlıġ* [< tāt-ġ+lıġ] Tatlı. (*NSÇT*: 1010.);

448 *tutmaç*: Türkleri tanınmış yemeği. (*DLT*: 904.); *tutmaç*: Meşhur taamdır. Arabîsi lâcişe, lâkice, lâkişe; Fârsîsi "tutmâc"dır. (Lehcetü'l-Lügat: 665.)

ṭuġluḳ [< *ṭuġ+luḳ*] ‘ūd[mn] lahū şu‘batān[n] yurbiṭ[v] fī kulli vaḥidat[mn] minhumā ḥabl[mn] yuşadd[v] bihi’l-ḥiml[u] [= *yük bağlamak (tutturmak) için her iki ucuna da ip bağlanan iki uçlu (çatal uçlu) ağaç (sırık)tır*]

ṭuġluḳ [< *ṭuġ+luḳ*] huva ‘alam[mn] [= *özel isimdir*]

ṭıġraḳ [< *ṭıġra-ḳ*] aş-şāṭir[n] [= *kurnaz, aldatıcı (adam)*].

ṭoġru [< *ṭoġur-u*] al-muḳavvam[u] va’ṣ-ṣādiḳ[v] yuḳālu **ṭoġru sözler** ay yatakallam[v] ṣādiḳ[mn] [= *doğru, düz ve doğru sözlü (kimse); doğru söyler anlamında “ṭoġru sözler” denir*].

ṭoġrul [< *ṭoġrıl*] ṭā’ir[mn] ma‘rūf[mn] iḏā arsala ‘alā’l-kurakiyy[1449] lā yazāl[u] yarfasu vaḥid[mn] ba‘da āḫar[n] va yuksaruhuma ḥattā ya’tī ‘alā’l-camī‘[i] ṯumma lā ya’kul[v] illā min avval[i] al-kasīra[u] [= *meşhur bir (avcı) kuştur; turnaların üzerine salındığı zaman ardını alıncaya kadar birbiri peşine hepsini tepeler; sonra da ilk öldürdüğünden başka hiçbirini yemez*]

ṭoġa [< *ṭoḳu*] al-ibzīm[v] [= *toka*].

ṭoġradı [< *ṭoḳ+ır+a-dı*[450]] ḳaṭṭa‘a [= *doğradı, lime lime etti*].

ṭaġarçuḳ [< *ṭaġār+çuḳ*] al-mazāda[mn] [= *dağarcık, su kırbası (matarası)*].

ṭaġladı [< *ṭaġ+la-dı*] vasama va **ṭaġ** al-vasam[v] fahuva muştarak[mn] baynahu va bayna’l-cabal[i] [= *dağladı, damgaladı; “ṭaġ”, dağ, damga demektir ve dağ kelimesiyle eş seslidir*]

ṭaġ al-vasam[v] [= *dağ, damga*].

ṭaġ al-cabal[u] [= *dağ*].

ṭoġdı [< *ṭuġ-dı*] vulida va minhu **ay toġmış** ay mavlūd[u] ḳamar[mn] **kün ṭoġmış** mavlūd[u] şams[mn] [𝔻: 30•] bi-ma‘nā vulida va bi-ma‘nā ṭala‘a [𝕂: 61] ayḍ[mn] [= *doğdu, bu kökten gerek doğdu, dünyaya geldi gerek (güneş, ay vb.) doğdu, çıktı anlamında ayın doğmuşu anlamında “ay toġmış”, güneşin doğmuşu anlamında “kün ṭoġmış” denir;]*

ṭaġaldı [< *ṭāġı-l-dı*[451]] tafarraḳa yuḳāl[v] **ṭaġalsunlar** ay liyatafarraḳū [= *dağıldı, ayrıldı; dağılsınlar anlamında “ṭaġalsunlar” denir*]

ṭaġalsunlar liyatafarraḳū [= *dağılsınlar*].

---

449 *al-kurkī*: Tâir-i maruf ismidir ki turna kuşuna denir. Fariside külünk (âir-i maruf ismidir ki turna kuşuna denir. Fariside külünk (?) denir. (Kamus: III, 110.);

450 .toğra- [< toḳ+ır+a-] Doğramak. (*NSÇT*: 1018);

451 *taġal-* (< tāġı-l- “dağılmak”). (*KİF*: 647.);

aṭ-ṭā'[n] ma'a'l-ḳāf[f]

[= /ḳ/'lı /ṭ/]

ṭaḳtı [< *ṭaḳ-tı*] 'allaḳa [= *taktı, ildi*]

ṭıḳtı [< *ṭıḳ-tı*] sadda [= *tıktı, kapadı*].

ṭoḳ[452] [< *ṭō-ḳ*] aṣ-ṣab'ān[u] al-māḍī minhu **ṭoydı** va ḳiyāsuh[u] **ṭoḳdı** valam yusma' [= *tok; bu kökten "ṭoydı" geçmiş zaman (olur); "ṭoḳdı" karşılığını duymadım*].

ṭoydı [< *ṭō-ḏ-dı*[453]] [şabi'a] [= *doydu*].

ṭoḳṣan [*toḳsōn* < *ṭoḳḳuz* + *ōn*] at-tis'ūn [= *doksan]*

ṭoḳuz [< *ṭoḳḳuz*] tis'a[u] [= *dokuz*].

ṭoḳıdı [< *ṭoḳ+ḳı-dı*[454]] ḍaraba ḍarb[un] va cī'[un] **ṭoḳıdı** nasaca ayḍ[un] va yuḳālu li-l-ḥā'iki **ṭon doḳıçı** [= *can yakıcı bir vuruşla vurdu; "ṭoḳıdı", (örgü, kilim vb.) dokudu da demektir; dokumacı (terzi) için "ṭon doḳıçı" denir*].

ṭon doḳıçı [< *ṭoḳ+ḳı-çı*[455]] al-ḥā'ik[u] [= *dokumacı (terzi)*].

ṭoḳurçin[456] [< *ṭoḳurçin*] lu'ba[tun] miṯlu'ş-şaṭranc[i] yul'ab[u] bihā [= *satraç gibi oynanılan bir oyundur*].

ṭaḳuḳ [< *ṭaḳ+ı-ġu*] ad-dacāc[u] [= *tavuk*].

ṭoḳma [< *ṭoḳ+ḳı-maḳ*] al-irzabba[tun] va'l-mihadda[tun] va 'urribat bi-d-duḳmāḳ[i] [= *(taş kırmak için kullanılan) büyük çekiç, balyoz ve kazma, gürz; (kelime) "duḳmaḳ"tan Arapçalaşmıştır*].

ṭoḳṣuba [< *ṭoḳṣuba*] ḳabīla[tun] mina'l-ḳıbcāḳiyy[i] [= *bir Kıpçak boyudur*].

aṭ-ṭā'[n] ma'a'n-nūni'l-ġayşūmiyyaṭ[i]

[= /ŋ/'li /ṭ/]

ṭaŋ [< *ṭaŋ*] aṣ-ṣubḥ[u] va al-'acab[u] muştarak [= *tan (şafak) varkti ve şaşırma, hayret şeklinde ortak manalıdır*].

ṭaŋ [< *ṭaŋ*] aṣ-ṣubḥ [= *tan (şafak) varkti*].

ṭaŋ [< *ṭaŋ*] al-'acab[u] [= *şaşırma, hayret*].

---

452 *toq*: Tok, bugünkü manasında, 65; Kaş. I. 75; MW. 213; R. III. 1144/5; Bud. 749; Ş. Sul. 122; Houtsma 85; B. d. M. II 320; Lh. Os. 549; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 170 n. 74. (*CKİ*: 105.);
Kıp. xıı *al-şa'bān* ṭok *Hou*. 26, 5; 29, 19: xv ditto İdrak 65. (*EDPT:* 464[b].);

453 toyun [< *to-d-n-]* Doyum, tok. (*NSÇT*: 1022.);

454 *toḳı-* (< *toḳ+ḳı- "vurmak, dokumak"). (*KİF*: 672.);

455 *toḳı-* (< *toḳ+ḳı- "vurmak, dokumak"). (*KİF*: 672.);

456 *toqurçin*: Şatranca benzer bir nevi oyun, 65; Lh. Os. 550; Bud. 750. (*CKİ*: 106.);

ṭaŋladı [< *ṭaŋ+la-dı*] ta‘accaba [= *şaşırdı, hayret etti*].

ṭoŋ [< *ṭoŋ*] al-calīd[456] [= *don, buz*].

ṭoŋdı [< *ṭoŋ-dı*] camada [= *dondu, buz tuttu*].

ṭoŋuz [< *ṭoŋ+uz*] al-ǧinzīr[457] va ad-duhnu’l-cāmid[458] faiḍā uṭliḳa ‘alā’d-duhni’l-cāmid[458] fahuva murakkab[459] min **ṭoŋ** al-calīd va **uz** ad-duhn allaḏī ya‘lu’l-ḳidra [= *domuz ve don yağı (anlamlarında); don yağı ifade edildiği zaman kelime, don anlamındaki “ṭoŋ” ve tencere kaynatılan (tencerede pişirilen) yağ anlamındaki “uz” dan mürekkep (birleşik kelime) olur*]

uz [< *üz*] ad-duhn [= *yağ*].

ṭaŋsıḳ [< *ṭaŋ+sıḳ*[460]] al-‘acab[460] [= *(genellikle somut nesne ve durumlar için) şaşkınlık verici, şaşırtıcı*].

ṭaŋla [< *ṭaŋla*] ma‘nāhu va vaḳtu’ṣ-ṣubḥ[461] taḳūlu **ṭaŋla keldim**[462] ay ci’tu vaḳtu’ṣ-ṣubḥ[461] va iḏā ḳāla acī’u fī’ṣ-ṣubḥ[461] ḳāla **ṭaŋda kelkemen** [= *tan (şafak) vakti anlamındadır, tan (şafak) vakti geldim anlamında “ṭaŋla keldim” dersin; tan (şafak) vakti geliyorum (geleceğim) diyeceği zaman “ṭaŋda kelkemen” der*].

ṭaŋla keldim ci’tu vaḳtu’ṣ-ṣubḥ[461] [= *tan (şafak) vakti geldim*].

ṭaŋda kelkemen acī’u fī’ṣ-ṣubḥ[461] [= *tan (şafak) vakti geliyorum (geleceğim)*].

ṭaŋazdı [< *ṭaŋ-ız-dı*[459]] iḥmarra’l-varam[462] va iştadda [= *şişlik (ur, beze) kızardı (iltihaplandı) ve sertleşti*].

ṭıŋdı [< *ṭīŋ-dı*] istarāḥa [= *dindi, rahatladı*] [V: 21r]

aṭ-ṭā’[463] **ma‘a’l-lām**[464]
[= /l/’li /ṭ/]

ṭaldı [< *ṭaldı*] ta‘iba bi’l-ḳibcāḳiyya[465] va ammā bi’t-turkmāniyya[465] fatuṭlaḳu ‘alā ġaṭasa [= *Kıpçakçada yoruldu, bitkin düştü; Türkmencede ise suya (dibe) daldı demeğe gelir*].

ṭoldı [< *ṭo-l-dı*] [K: 62] imtala’a va minhu **ṭolun ay** [D: 30r] va **ṭolu ay** al-ḳamaru’l-mumtali’[466] nūr[466] [= *doldu; ışıkla (nurla) dolmuş ay (anlamındaki) “ṭolun ay” ve “ṭolu ay” bu köktendir*].

---

[457] KARAMANLIOĞLU: 1994, s.33.
[458] V nüshasında harekeleme sonradan siyah mürekkeple yapılmıştır.
[459] *taŋız-* (< **taŋ-ız-*) (Ettir.). (*KİF*: 650.);

ṭolun ay [< *ṭo-l-u+n ay*[460]] al-ḳamaru'l-mumtali'[s] nūr[m] [= *ışıkla (nurla) dolmuş ay, dolunay*].

ṭolu ay [< *ṭo-l-ı-ḳ ay*] al-ḳamaru'l-mumtali'[s] nūr[m] [= *ışıkla (nurla) dolmuş ay, dolun-ay*].

ṭolṭurdu [< *ṭol-ṭur-du*] mala'a [= *doldurdu*].

ṭaladı [< Moğ. *ṭala-dı*] ḫarbaşa'l-kalb[s] [= *köpek daladı (kapıp yırttı, parçaladı)*]

ṭoladı [< *ṭol*[n]*ġ+a-dı*[461]] laffa [= *doladı, sardı*].

ṭolaḳ [< *ṭol*[n]*ġ+a-ḳ*] aş-şay'u'l-malfūf [= *dolanmış, sarılmış nesne*].

ṭulban [< Far. *dūl+band*] al-'imāma[m] [= *sarık, baş örtüsü*].

ṭalaḳ [< *ṭalaḳ*] aṭ-ṭiḥāl[s] [= *dalak*].

ṭılaḳ [< *ṭıl+aḳ*] az-zunbūru'llaḏī fī'l-farc[s] [= *kadınlık azasındaki dılak (bızır, klitoris)*]

ṭolḳuḳ [< *ṭo-l-ı-ḳ-uḳ*] az-ziḳḳ[s] [= *deri tuluk, tulum*].

ṭalabıdı [< *ṭalpı-dı*] farḳa'a'ṭ-ṭā'ir[s] canāḥahu [= *kuş kanadını çırptı*].

ṭolp [< *ṭolp*] ma'rūf[m] [= *meşhurdur, top, toplu*].

ṭulundı [< *ṭulun-dı*] ġāba yaḳūlūna **ay ṭulundı**, **kün ṭulundı** ay ġāba al-ḳamar[s] va ġābat aş-şams[s] va'l-musta'mal[s] **ay baṭṭı** [= *(Güneş, ay) battı, gözden kayboldu; ay battı ve güneş battı anlamında "ay ṭulundı", "kün ṭulundı" denir; "ay baṭṭı" biçimi de kulanılır*]

ṭul [< *ṭul*] al-mar'atu'l-ayyim[s] [= *dul kadın*].

ṭolı [< *ṭolı*] al-barad[s] [= *dolu*].

ṭuluŋ [< *ṭuluŋ*] bi'n-nūni'l-ḫayşūmiyyat[t] aṣ-ṣudġ[n] [= *dulun, şakaklardan sarkan saç lülesi*].

aṭ-ṭā'[s] ma'a'l-mī̆m[t]
[= /m/'li /ṭ/]

ṭamaşa [< Far. *temāşā*] al-furca[m] [= *temaşa, seyir*].

ṭamaşalandı [< Far. *temāşā+la-n-*] tafarraca [= *temaşa etti, seyretti*].

ṭamçı [< *ṭam+çı-ġ*[462]] al-vaḳī̆f[s] [= *damla*].

ṭam [< *ṭam*] al-ḳaṭra[m] mina'l-maṭar[r] [= *yağmur damlası*].

---

[460] tolun [< **to-l-u+n*] Dolu, dolun ay.

[461] tolġa- [< tol[n]g+a-] Dolamak, dolaştırmak, burmak. (*NSÇT*: 1019.);

[462] tamçı [< *tam+çı-ġ, *ṭam-çı-ġ*] Damla. (*NSÇT*: 1005.);

ṭamdı [< *ṭam-dı*] ḳaṭara [= *damladı*].

ṭamzum [< *ṭam-ız-um*] al-ḳaṭra[m] ayḍ[n] [= *bu da damla demektir*].

ṭam [< *ṭām*] al-saṭḥ[y] [= *dam, yapıların üstü*].

ṭamaḳ [< *ṭam-ġa-ḳ*] saḳfu'l-ḥalḳ[i] [= *boğazın tavanı, damak*].

ṭamar [< *ṭam-mır*[463]] al-'irḳ[a] va'l-cins[e] muştarak[m] [= *damar ve soy şeklinde ortak anlamlıdır*].

ṭamu [< *ṭamuġ* < Soğd. *tmw*[464]] cahannam[m] [= *cehennem]*

ṭuman [< *ṭuman*] aḍ-ḍabāb[y] [= *sis, yere çönek bulut kümesi*].

ṭuma [< *ṭuma*] la'ma[m]'l-ḥarb[i] [= *(gerek kıyafet gerek silah olarak) harp techizatı*].

ṭumlu [< *ṭum+lıġ*] al-bārid[e] [= *soğuk*].

ṭumnu [< *ṭumnu*] al-ḳaṣ'a[n]'l-kabīra[m] [= *büyük yeme içme kabı, çanak*].

aṭ-ṭā'[e] ma'a'n-nūn[i]
[= /n/'li /ṭ/]

ṭana [< *dana*] al-'iclu'l-kabīr[e] [= *büyük buzağı, dana*].

ṭandı [< *ṭan-dı*] ista'ḏana [= *izin istedi*].

ṭındı [< *ṭīn-dı*] istarāḥa va bi't-turkmāniyy[i] **dinlendi** istarāḥa [= *dinlendi; Türkmencesi "dinlendi" yani dinlendi (olur)*].

dinlendi [< Türkm. *ṭīn-la-n-dı*] istarāḥa [= *dinlendi*]

ṭınç [< *ṭīn-ç*] mustarīḥ[m] [= *dinç, dinlenmiş*].

ṭınçlıḳ [< *ṭīn-ç+lıḳ*] ar-rāḥa[m] [= *dinçlik, dinlenmişlik*].

ṭanuḳ [< *ṭanu-ḳ*] aş-şāhid[e] [= *tanık, şahit*].

ṭanışmaḳ [< *ṭanu-ş-maḳ*] al-maşvara[m] [= *tanışmak, birbirini tanımak*].

ṭanıştı [< Türkm. *ṭanu-ş-tı*] taşāvara [D: 31] va huva bi't-turkmāniyy[i] [= *tanıştı; bu söz Türkmencedir]*

ṭanışıḳ [< *ṭanu-ş-ıḳ*] al-maşūra[m] [= *danışma, danışık*]

ṭon [< *ṭon*] [K: 63] at-ṭavb[e] [= *elbise*].

ṭonuḳ yüzlü [< *ṭoŋ-[e]ḳ yüz+lü*] ay ḏū vach[m] 'abūs[m] [= *donuk yüzlü, asık suratlı]*

---

[463] *tamur* [< **tam-mır*] Damar. (*NSÇT*: 1005.);

[464] *tamuġ* [< *Soğd. tmw*] Cehennem. (*NSÇT*: 1005.);

ṭan ṭarı [< *ṭan*[465] *ṭar+ı-ġ*] ad-duḫnu'ṣ-ṣaḥīḥul'l-laḏī lam-yaḳaşşar [= *kepeği alınmamış (kabuğu soyulmamış) tam buğday*]

aṭ-ṭā'[a] **ma'a'l-vāv**[i]
[= /v/'li /ṭ/]

ṭuvdı [< *ṭō- dı*[466]] fatta [= *dövdü, ufaladı, un ufak etti*]

aṭ-ṭā'[a] **ma'a'l-yā'**[i]
[= /y/'li /ṭ/]

ṭoydı [< *ṭo-ḏ-dı*] şabi'a [= *doydu*] [V: 22a]

ṭuydı [< *ṭuy-dı*] aḥassa [= *duydu, hissetti*].

ṭuysu [< *ṭuy-suk*[467]] al-hiss[u] [= *duygu, his*].

ṭay [< *ṭay*] al-muhr[r] [= *tay, at yavrusu*].

ṭayı [< *ṭaġayı*[468]] al-ḫāl[l] [= *dayı*].

ṭoy [< *ṭoy*] al-valīmatu'l-kabīra[tu] va'l-ḥubruc[k] muştarak[ms] [= *büyük ziyafet ve toy kuşu (Otididae) olmak üzere çift manalıdır*].

ṭayadı [< *ṭaya-dı*] asnada [= *dayadı*].

ṭayandı [< *ṭaya-n-dı*] istanada va ittaka'a va fī kitāb[i] Baylik **ṭayandı** 'aṭara va zalaḳa [= *dayandı (sırtını dayadı) ve yaslandı (dayanıp oturdu); Kitab- Beylik'te tökezledi (sendeledi), ayağı kaydı*].

ṭuyaḳ [< Kıp. *ṭuŋ͡yaġ*[469]] al-ḫāfir[r] va hiya ḳibcāḳiyya[tu] va **ṭoynaḳ** turkmāniyya[tu] va huva'l-musta'malu al-ān va fī'd-du'ā'[i] yuḳāl[u] **aṭın ṭoynaḳına ṭaş ṭoḳunmasun** al-ma'nā lā aṣāba ḥāfira farsaka al-ḥacar[r] [= *(at ve sığır gibi hayvanlarda) tırnak, toynak; bu kelime Kıpçakçadır; Türkmence "ṭoynaḳ" (olur) ve bu söz bugün kullanılmaktadır; (bir) duada atının toynağına (tırnağına) taş dokunmasın (rastlamasın) anlamında "aṭın ṭoynaḳına ṭaş ṭoḳunmasun" derler*].

---

[465] *taŋ*: evvel zamanda yapılmış, binası gidip temeli kalmış, yüksek höyük gibi yapı (*DLT*: 600/492.);

[466] **tō-* "ezmek, parçalamak, zerre hâline getirmek" (ō> ov diftonglaşması). Muhtemelen *tog* "toz" (ED 463) ve *toz* "toz" (ED 570b 1 *toz*) da **tō-*'dan yapılmış isimlerdir. ETü. *tog* ve *toz* kelimeleri arasındaki ilişkiye CLAUSON da dikkat çekmiştir. Kİ *ṭov-* fiili şimdilik tarihî ve çağdaş Türk dili alanı için tek tanık durumundadır.

[467] *açsar tos(u)k öm(ä)z s(a)n, bir tods(a)r açs(ı)k öm(ä)z s(a)n*. to-sXk cannot be from "*todsuk*" as the lack of assimilation in *todsar* shows; nor can it be from '*toşsuk*' for semantical reasons, and because °şs° remains unassimilated in aşsız in the same inscriptions. (ERDAL II: 570.);

[468] *ṭaġayı* Dayı. (*NSÇT*: 1003.);

[469] tuynaḳ [< tuŋ͡yaġ] Tırnak. (*NSÇT*: 1026.);

ṭuyaḳ [< Kıp. *ṭuŋ͡ɣaġ*[470]] al-ḥāfir[a] [= *(at ve sığır gibi hayvanlarda) tırnak, toynak*].

ṭoynaḳ [< Türkm. *ṭuŋ͡ɣaġ*[471]] al-ḥāfir[a] [= *(at ve sığır gibi hayvanlarda) tırnak, toynak*].

aṭın ṭoynaḳına ṭaş ṭoḳunmasun lā aṣāba ḥāfira farsaka al-ḥacar[a] [= *atının toynağına (tırnağına) taş dokunmasın (rastlamasın)*].

ṭayın [< *ṭoyın* < Çin. *tao jên*] ar-ra'īs[a] fī dīn[i] Uyġur[a] [= *Uygur dininde (Budizm) din büyüğü, keşiş*].

[470] tuynaḳ [< tuŋ͡ɣaġ] Tırnak. (*NSÇT*: 1026.);
[471] tuynaḳ [< tuŋ͡ɣaġ] Tırnak. (*NSÇT*: 1026.);

ḫarfu'l-ḳāf

[= /ḳ/ *harfi*]

al-ḳāf ma'a'l-bā'

[= /b/'*li* /ḳ/]

ḳupṭurġa [< *ḳapturga*] aṣ-ṣavlaḳ [= *büyük kese, cep*]. Bk. **ṣuluḳ**.

ḳapṭan [< < *ḳap+ṭon*[472]] al-ḳabā' aṣluhū bi-l-fārsiyyaṭ **ḫaftan** va huva dir' min ḥadīd va naḳalathu at-turki li-l-ḳabā' fatarrakathu vaḳālat **ḳapṭan** [= *kaftan, bol dış elbise; aslı Farsça "ḫaftan"dır ve demirden zırh (yelek) demektir; (bu sözü) Türkler kaftan için (Türkçeye) aktardılar, Türkçeleştirdiler ve "ḳapṭan" dediler*].

ḳapṭı [< *ḳap-ṭı*] ḫaṭifa [= *hızla aldı, kaptı*].

ḳopṭı [< *ḳop-tı*] inba'aṯa yuḳāl **ṭoz ḳopṭı** ay inba'aṯa'l-ġubār va fī-kitāb Beylik **ḳopṭu** irtafa'a [= *ortaya çıktı, meydana geldi; toz ortaya çıktı (tozdu) anlamında "ṭoz ḳopṭı" denir; Kitâbu Beylik'te "ḳopṭu", yükseldi, kalktı (anlamındadır)*].

ṭoz ḳopṭı ay inba'aṯa'l-ġubār [= *toz ortaya çıktı (tozdu)*].

ḳıpṭı [< *ḳıp-ṭı*] tamavvaca bi-naẓaruhu ka'l-aḥval [= *bakışını şaşı gibi kıpırdattı, oynattı*].

ḳap [< *ḳāp*] al-ḳişr [= *kap, kabuk*].

ḳapladı [< *kap+la-dı*] ca'ala lahu ḳişr [D: 31] min cild va ġayrih yuḳālu **ḳapladı** callada'l-kitāba [= *deri veya başka bir şeyden bir şeye kap yaptı (bir şeyi kapladı) kitabı kapladı anlamında "ḳapladı" denir*].

ḳapu [< *ḳap-ıġ*] [K: 64] al-bābu yuḳālu **aç ḳapu** va **ḳapunı aç** ay iftaha'l-bāba [= *kapı; kapıyı aç anlamında "aç ḳapu" ve "ḳapunı aç" denir*].

ḳaba [< *ḳaba*] aṣ-ṣay'u'l-muntafiş yuḳālu **baş ḳabardı** ay intafaşa ṣa'ruhu va yuḳālu **ṭulbandı ḳabadur** ay 'imāmatuhu vāsi'a va **ḳapṭan ḳabadur** ay ḳabā'ūhu vāsi' [= *kabarık nesne; saçı kabardı anlamında "baş ḳabardı" denir, sarığı kabadır (geniştir) anlamında "ṭulbandı ḳabadur", kaftanı kabarıktır anlamında "ḳapṭan ḳabadur" denir*].

---

[472] (خفتان) *khaftān* A vest worn under armour; according to others also helm, armour, weapons.
Farsça: ḫaftān. Ebû Hayyan kelimenin Farsça olduğunu belirtmiş; ama Doerfer sf. 3:185 ff. sözcüğün Farsça ve Arapçaya Türkçeden alıntı olduğunu savunur.

ḳopardı [< *ḳop-ar-dı*] natafa [= *(kıl, tüy vb.) yoldu, kopardı*].

ḳabardı [< *ḳaba+r-dı*] tanaffaṭa'l-curḥ[a] [= *(çalışmaktan eller) kabardı, su topladı, yara çıktı*].

ḳuba [< *ḳuba*] al-lavnu'l-aġbar[a] [= *toprak (toz) rengi, soluk sarı*].

ḳubardı [< *ḳuba+r-dı*] iġbarra lavnuhu [= *rengi toprak (toz) rengine döndü, rengi soluklaştı*].

ḳabaḳ [< *ḳabaḳ*] al-ḳar'[a] allaḏī yurmā bi-s-sihām[i] va cafnu'l-'ayn[i] va'n-naḫāla[m] muştarak[am] bayna't-ṭulāsa[u] [= *kendisine ok atılan (nişangâh) kabak, göz kapağı ve kepek (çapak) olarak üç anlamlıdır*].

ḳabaḳ [< *ḳab+aḳ*] al-ḳar'[a] allaḏī yurmā bi-s-sihām[i] [= *kendisine ok atılan (nişangâh) kabak*].

ḳapaḳ [< *ḳāp-a-ḳ*] cafnu'l-'ayn[i] [= *göz kapağı*].

ḳabaḳ [< *ḳāp-a-ḳ/kepek*] an-nuḫāla[m] [= *kepek (çapak)*].

ḳaburçaḳ [< *ḳabur+çaḳ*] al-ḥuḳḳ[a] [= *(değirmi) hokka, (küçük) kutu, sandık*].

ḳaburçaḳlı baġa [< *ḳab+ar+çaḳ+lı baḳa*] as-sulaḥfā[m] [= *kaplumbağa*].

ḳopuz [< *ḳob+z*[473]] bi-l-bā'i'l-maşūba[u] şay' yuġannā bihi va yuḍrabu ma'rūf[un] [= */p/'li (telaffuz edilir); kendisiyle çalıp söylenilen (Türklerde) meşhur bir şeydir (sazdır)*].

ḳapḳara [< *kap+kara*] aş-şadīdu's-savād[u] [= *kapkara, simsiyah*].

ḳıpḳızıl [< *kıp+kızıl*] aş-şadīdu'l-ḥumra[m] [= *kıpkızıl*].

ḳabuḳ [< *ḳab+uḳ*[474]] al-liḥā[475] mina'ş-şacar[i] [= *ağaç kabuğu*].

ḳubaṣ [< *ḳubaṣ*] al-kalbu'l-kubāşiyy[476] [= *erkek köpek*].

al-ḳāf[a] ma'a't-tā'[i]
[= /t/'li /ḳ/]

ḳattı [< *ḳat-ıġ*] aş-şadīd[a] yuḳāl[u] **ḳattı yalu** ay ḏu'l-ḳavsi'ş-şadīd[i] [= *sağlam, katı; sağlam yaylı (yayı sağlam kişi) anlamında "***ḳattı yalu***" denir*].

---

[473] *ḳopuz* [< *ḳob+z] Bir kıllı (telli) saz. (*NSÇT*: 964.);

[474] *ḳapuzaġ* [< ḳāpuzaḳ] Kabuk. (*NSÇT*: 953.);

[475] *liḥā'*: Kabuk, deri. (*A-TBL*: 292[a].);

[476] *kabş*: Erkek kuzuya denir ki iki yaşını doldurmuş üçüne girmiş ala kavl ön dişlerinden sonra olan rubaiye dişlerini çıkarmış yani dördüne girmiş ola Türkîde koç tabir olunur cem'i akbaş va kabâş akbâş kelir ve kabş al-kavm bir cemaatin başbuğuna ve seyyid ve sergerdesine ıtlak olunur va kabş bir mevzu' adıdır. (Kamus: II, 347.);

ḳattı yalu [< *ḳat-ıġ yā+lu*] ḏu'l-ḳavsi'ş-şadīd [= *sağlam, katı; sağlam yaylı (yayı sağlam kişi) anlamında "ḳattı yalu" denir*].

ḳattı [< *ḳat-tı*] iştadda [= *sertleşti, sağlamlaştı*].

ḳatlandı va **ḳatılandı** [< *ḳat+la-n-dı / ḳat-ıġ+la-n-dı*] taşaddada va ṣabara [= *sert, sağlam oldu ve sert ve sağlam durdu (tahammül, sabır gösterdi)*]

ḳat [< *ḳat*] aṭ-ṭāḳ [V: 22] yuḳālu **bir ḳat**, **iki ḳat** ay ṭāḳ vāḥid va ṭāḳān [= *kat; bir kat, iki kat anlamında "bir ḳat", "iki ḳat" denir*].

ḳıt [< *kıt*] al-ḳalīl va yuḳālu **bu ḳıttır** ay ḏā ḳalīl [= *kıt, az; bu azdır anlamında "bu ḳıttır" denir*].

bu ḳıttır ay ḏā ḳalīl [= *bu azdır*].

ḳut [< *ḳut*] al-yumn va min **ḳutlu** va yuḳālu bi'ṭ-ṭā'i [**ḳuṭlu**] va aṣluhu at-tā' va min du'āihim ar-radā **ḳutı ḳursun** ay liyaybas yumnahu va yuḳālu ayḍ bi-ma'nā liyazul ḏihnahu va 'aḳlahu [= *kut, talih; "ḳutlu" bu köktendir; /ṭ/'lı [ḳuṭ] da söylenir; ama aslı /t/'lidir; kutu (talihi) kurusun anlamındaki "ḳutı ḳursun" Türklerin kargışlarındandır (bu kargış) aklını ve idrakini yitirsin anlamında da kullanılır*]

ḳatır [< *ḳatır*] al-baġl va yuḳālu bi-ṭ-ṭā' [**ḳaṭır**] [= *katır; /ṭ/'lı [ḳaṭır] da söylenir*].

ḳuttı [< *ḳuttı*] 'alam li-r-ricāl [= *erkek adı*].

ḳatıḳ [< *ḳat-ıḳ*] al-idām [= *ekmekle yenen veya ekmeğe katılıp, sürülüp yenen yiyecek, katık*].

ḳattı [< *ḳat-tı*] ḍamma şay' ilā şay' va minhu **ḳatıḳ** ay al-idāmu'l-laḏī yaḫtaliṭ [K: 65] bi-l-ḫubz [= *bir nesneyi ötekine kattı; ekmeğe katılan (sürülen) katık anlamındaki "ḳatıḳ" bu köktendir*]. [D: 32]

al-ḳāf ma'a'l-cīm
[= /c/'li /ḳ/]

ḳuçaḳ [< *kuç-aḳ*] al-ḥiḍn [= *kucak, iki pazu arası, sine*].

ḳuçaḳladı [< *kuç-aḳ+la-dı*] iḫtaḍana [= *onu kucakladı*].

ḳıçır [< *ḳıçır*] al-aştar[477] [= *göz kapağı tersine dönük (veya dudağı yarık) kimse*].

---

[477] *aştar*: Göz kapağı tes çerilen; dudağı yarık; alt dudağı sarkık, alt dudağı yarık olan. *şatara*: Kesmek, yırtmak, yaralamak; göz kapağının altını üstüne döndürmek. (*A-TBL*: II, 1077.);

ḳocadaş [< *ḳoca+daş*]. aṣ-ṣadīḳ[xcvii] va ma‘nāhu ma‘rifa[xcviii] min ‘indi’s-sayyid[xcix] fa‘urribat bi-ḫuşdāş [= *dost, arkadaş; bir efendinin yanındaki (hizmetindeki) iki tanış anlamındadır; (kelime) "ḫuşdāş" olarak Arapçalaşmıştır*].

ḳaç [< *ḳaç*] kalima[c] yustafhamu bihā bi-ma‘nā kam **ḳaçdur** ay kam huva [= *bir şeyin sayısının (miktarın) sorulduğu kelimedir; "**ḳaçdur**", o kaçtır anlamındadır*].

ḳıçḳurdı [< *ḳīç+kır-dı*[478]] ḍacca [= *çağırdı, çığlık attı*].

ḳaçṭı [< *ḳaç-ṭı*] haraba [= *kaçtı*].

ḳıç [< *ḳıç*] al-‘urḳūb[ci] [= *bacağın arkasında topuklardan baldırlara kadar uzanan sinirli, kaslı kısım, kıç*].

ḳıçın ḳıçın yorıdı [< *ḳıç+ın ḳıç+ın yorı-dı*] iḏā taḳahḳara [= *(geri geri yürüdü) geri çekilindiğinde (söylenir)*].

ḳucdı [< *kuç-tı*] bi-l-cīmi’l-ḫāliṣa[cii] ‘ānaḳa [= *asıl cim ile (/c/) ile kucakladı, bağrına bastı*].

ḳoca [< *ḳoca*] aş-şayḫu va’s-sayyidu muştarak[ciii] va hiya mutarraka[civ] mina’l-fārisiyyaṭ aṣluhu ḫ**ā**ca yuḳālu **bu ḳocadur** ay haḏā şayḫ[cv] va **bu ḳocamdur** ay haḏā sayyidī [= *yaşlı, ihtiyar ve efendi koca olarak çift anlamlıdır; bu kelime Farsçadan Türkçeleşmiştir, aslı "ḫāca"dir; bu yaşlıdır (ihtiyardır) anlamında "bu ḳocadur" ve bu efendimdir (kocamdır) anlamında "bu ḳocamdur" denir*].

ḳaçan [< *ḳaçan*] matā [= *ne zaman*].

ḳoç va **ḳoçḳar** [< *ḳoç / ḳoç+ŋar*[479]] al-kabş[cvi] [= *koç*].

al-ḳāf[cvii] ma‘a’r-rā’[cviii]
[= /r/’li /ḳ/]

ḳara [< *ḳara*] al-asvad[cix] [= *kara, siyah*].

ḳara etmek [< *ḳara et+mek*] an-nayda[cx] ma‘nāhu al-ḫubzu’l-asvadu [= *buğday ezmesi; kara (kepekli) ekmek manasındadır*].

ḳara yaġız [< *kara yaġız*] asvadu’l-lavn[cxi] va aḵ̲taru mā yusta‘malu **yaġız** ma‘a **ḳara** va ḳad yanfaridu fa-yuḳālu **yaġız aṭ** ay farasun bayna’d-duhma[cxii] va’ş-şuḳra[cxiii] [= *kara (siyah) renk; "yaġız" çoklukla "ḳara" ile kullanılır; kara ile doru arası at için "**yaġız aṭ**" denilirken tek olarak (münferit) kullanılmıştır*].

---

[478] ḳıçġır- [< ḳīç+kır-] Çağırmak, haykırmak. (*NSÇT*: 960.);
[479] ḳoçḳar [< *ḳoç+ŋar*] Koyun koçu. (*NSÇT*: 963.);

ḳarış [< *ḳarış*] aş-şibr[480] va huva du'ā'[481] radī'[482] va minhu **ḳaradı** da'ā 'alayhi yuḳālu **teŋri anġa ḳarasun** va fī kitāb Beylik **ḳarġadı** [= *karış; bu kelime kargıştır da; onu kargışladı anlamındaki "ḳaradı" bu köktendir; "teŋri anġa ḳarasun" denir; Kitâbu Beylik'te "ḳarġadı"dır*].

ḳarış [< *ḳar-ış*] aş-şibr [= *karış*].

ḳarış [< *ḳarġı-ş*] du'ā' radī' [= *kargış, beddua*].

ḳaradı [< *ḳarġı-dı*] da'ā 'alayhi [= *kargışladı*].

ḳarġadı [< *ḳarġı-dı*] da'ā 'alayhi [= *kargışladı*].

teŋri anġa ḳarasun [= *Allah onun belâsını versin*].

ḳarşu [< *ḳarış-ıġ*] muḳābil [= *karşı*].

ḳarıdı [< *ḳarı-dı*] şāḫa [= *yaşlandı, ihtiyarladı*].

ḳurıdı [< *ḳurı-dı*] yabisa [= *kurudu*].

ḳuru [< *ḳuruġ*] al-ḫaşin va'l-yābis [= *sert ve kuru*].

ḳaru [< *karu*] bi-ma'nā ayna bi'l-kibcāḳiyy yuḳālu **ḳaru barursan** ay ayna [𝔻: 32] taḏhab [= *Kıpçakça nereye manasındadır; nereye gidersin (gidiyorsun) anlamında "ḳaru barursan" denir*].

ḳurdu [< *ḳurı-dı*] ḏabba [= *sararıp soldu, (susuzluktan) kurudu*]. [𝕂: 66]

ḳavurdu [< *ḳaġ-ur-du*] ḳalā [= *(tavada yağ ile) kavurdu*].

ḳarmaladı [< *ḳarma+la-dı*[483]] massa [= *dokundu, yakaladı*].

ḳurdu [< *ḳurı-dı*] naşafa [= *kurudu, (elbisenin, kuyunun) suyu çekildi*].

ḳoradı [< *ḳor+a-dı*] naḳaṣa [= *eksildi, azaldı*].

ḳurdı [< *ḳur-dı*] avtara'l-ḳavs va naṣaba'l-faḫḫ [= *yayı kurdu, tuzağı kurdu (dikti)*]. [𝕍: 23]

ḳırdı [< *kır-dı*] kaṯṯara'l-ḳatl [= *kırdı geçirdi*].

ḳorġuşun [< *koruġjın* < Moğ. *ḳorġolci*[484]] ar-raṣāṣ [= *kurşun*].

---

480 *şibr*: Karış; ömür, hayat müddeti, yaşama süresi. (*A-TBL*: II, 1073.);

481 *du'ā'*: Dua etme, çağırma, istek arzu dilek. (*A-TBL*: III, 559.);

482 *radā'a*: Kendine yardımcı, destekçi, kuvvetlendirici yapmak; taş atmak, taşlamak. arda'a: Bozmak, ifsat etmek; yardım etmek, desteklemek; perde vs. yi sarkıtmak, salıvermek; destek, direk vurmak; kuvvetleştirmek; teskin etmek, yatıştırmak. (*A-TBL*: II, 707.);

483 < *karmala-* (< *ḳarba+la-). (*KİF*: 497.);

484 *ḳorġaşun* [< *ḳorġalcin] Kurşun. (*NSÇT*: 964.);

ḳarġa [< *ḳarġa* < *Skr. kāka*[485]] al-ġurāb[a] [= *karga*].

ḳarġu [< *ḳarġu*[486]] al-ḳaṣabu'l-fārsiyy[u487] [= *fars (şeker) kamışı*].

ḳuruṭ [< *ḳurı-ṭ*] al-aḳaṭ **ḳara ḳuruṭ** ṣinfun minhu asvad[un] ṣadīdu'l-ḥumūża[tu] [= *kaskatı oluncaya kadar dondurulmuş ekşi süt (yoğurt), kurut; "ḳara ḳuruṭ", bunun çok ekşi ve kara türüdür*].

ḳaraca ḳaz [< *ḳara+ca ḳaz*] al-laġlaġ[a] [= *leylek*].

ḳarlaġuç [< *ḳarġılaç*] al-ḫuṭṭāf[u488] [= *kır kırlangıcı, kırlangıç (Hirundo rustica)*].

ḳurṭaḳ [< *ḳurṭaḳ*] būḳu'l-ḳarn[u489] [= *boynuz boru, boynuzdan yapılmış boru*].

ḳoruğı [< *kırġūy*] al-bāşiḳ[a] [= *atmaca, kırgı (Accipiter nisus)*].

ḳur [< *ḳur*] al-ḥayāṣa[tu] va'l-vaḳt[u] muştarak[un] [= *(hayvanın) kolan kuşağı, kayışı ve zaman, vakit olarak çift manalıdır*].

ḳur [< *ḳur*] al-ḥayāṣa[tu] [= *(hayvanın) kolan kuşağı, kayışı*].

ḳur [< *ḳur*] al-vaḳt[u] [= *zaman, vakit*].

ḳır [< *ḳır*] ra'su'l-rābiya[tu] [= *dağ sırtının, tepenin başı*].

ḳar [< *ḳar*] aṯ-ṯalc[u] va bi-l-ḳıbcāḳiyy[i] al-arżu'l-ṣaḥṣāḥ[u] [= *kar; Kıpçakçada (aynı zamanda) geniş, düz ve çorak toprak, arazi*].

ḳurṣaḳ [< *ḳuruġṣaḳ*] al-kabid[u490] va fī kitāb[i] Beylik al-ḥavṣala[tu] va fī mavḍū' āḫara minhu al-fu'ādu [= *karaciğer; Kitâbu Beylik'te kursak; başka bir yerde yürek, gönül (anlamındadır)*].

ḳarapçı [< *ḳaraçı*] al-faḳīr[u] [= *fakir, ele bakan*].

ḳarın [< *ḳarın*] al-baṭn[u] [= *karın*].

ḳarındaş [< *ḳarın+daş*] al-āḫ[u] mina'l-baṭn[i] [= *(bir) karın kardeşi*].

ḳırnaḳ [< *ḳırnaḳ*] al-cāriya[tu] [= *kadın köle, cariye*].

ḳırbaṭ [< *ḳırbaṭ*] aş-şayniyy[u][491] [= *esbi bir harp gemisi*].

---

485 bk.: ḳorcal- (*NSÇT*: 964.);

486 Krş.:kzk. Kargy "srfingen, hüpfen" < mo. (KWb. 145) qara-ji id. ~tü. kaz (Resenen: 237[a].)

487 *ḳaṣab*: Kamış, kaval, ney. (*A-TBL*: 269[a].);

488 *al-ḫuṭṭāf*: Kırlangıç; ucu kıvrık demir; gaga. (*A-TBL*: I, 475[a].);

489 *būḳ*: Boru; içi boş ve iki tafafı açık silindir; boynuz. (*A-TBL*: I, 174[a].); *ḳarn*: Boynuz. (*A-TBL*: 267[a].);

490 *kabid*: Karaciğer, yürek, kalp. (*A-TBL*: 280[a].);

491 *şavāniyy*: Harpçi adam; harp gemisi, vapuru. (*A-TBL*: II, 1157[a].);
شَوَانٍ : والجمع . قديمة حربية سفينة الشَّوْنَة

ḳardı [< *ḳar-dı*] ḫalaṭa va yuḳālu **ḳattı ḳardı** ay ḍamma va ḫalaṭa va yuḳālu **ḳata ḳara yedi** ay akala ḍamm[an] va ḫalṭ[an] [= *kardı, karıştırdı; kattı kardı anlamında "ḳattı ḳardı" denir; kata kara yedi anlamında "ḳata ḳara yedi" denir*].

ḳattı ḳardı ḍamma va ḫalaṭa[= *kattı kardı (birbirine iyice karıştırdı)*].

ḳata ḳara yedi akala ḍamm[an] va ḫalṭ[an] [= *kata kara (birbirine iyice karıştırıp) yedi*].

ḳorḳdı [< *ḳorḳ-tı*] ḫāfa [= *korktu*].

ḳorḳaḳ [< *ḳorḳ-aḳ*] al-ḫavvāf[u] [= *korkak*].

ḳurṭuldı [< *ḳutrul-* < *ḳurt+ul-* < *kut+ul-*[492]] nacā va huva bi-l-ḳibcāḳiyya[u] **ḳuṭuldı** va yuḳālu **ḳurtuldı** [= *kurtuldu; bu söz Kıpçakçada "ḳuṭuldı" olur; "ḳurtuldı" da denir*].

ḳurṭ [< *ḳurṭ*] aḏ-ḏi'b[u] va ad-dūd[u] muştarak[an] va huva bi-t-turkmāniyy[a] va yuḳālu bi-l-ḳibcāḳiyya[u] aḏ-ḏi'b[u] (**böri**) [= *(yırtıcı canavar olan) kurt ve (sürüngen) kurt olarak çift manalıdır; bu söz Türkmendedir; Kıpçakçada (yırtıcı canavar olan) kurta böri denir)*].

ḳırḳ [< *ḳırḳ*] al-arba'ūn[a] fī'l-'adad[i] [= *sayılardan kırktır*].

ḳırḳdı [< *ḳır-ḳ-dı*] cazza'ṣ-ṣūf[u] [= *yün kırktı, kesti*].

ḳaraldu [< *kara+l-ġu*[493]] savādu'ş-şaḫṣ[i] [= *birinin esmerliği, karaltısı*].

ḳaravul [<Moğ. *ḳaraġul*] [𝔻: 33ᵃ] ma'rūf[an] va huva ḫufrā'[u] aṭ-ṭarīḳ[i] [= *meşhurdur; Türklerde yol polisi, yol emniyeti, karavul*[494]].

ḳarlavuç [< *ḳarġılaç*] aṭ-ṭayru'l-ḫuṭṭāfu [= *kır kırlangıcı, kırlangıç (Hirundo rustica)*]. Bk. **ḳarlaġuç**.

ḳırıldı [< *ḳır-l-dı*] uhlika [= *yok oldu, helak oldu*]. [𝕂: 67]

ḳarṭal [< *ḳarṭal*] al-'uḳāb[u] [= *kartal, yılancıl*].

ḳırtuḳ [< *ḳırtuḳ*] al-'abūsu'l-vach[u] [= *asık suratlı, ekşi yüzlü*].

ḳarı [< *ḳārı-ġ*] aş-şayḫ[u] va aḏ-ḏirā'[u] muştarak[un] [= *karı, yaşlı (ihtiyar) ve arşın olarak çift manalıdır*].

---

[492] *ḳutḳul-* [< *ḳutrul- < *ḳurt+l- < *kut+ul-] Kurtulmak. (*NSÇT*: 970.);

[493] *ḳaralġu* [< ḳara+l-ġu] Karartı. (*NSÇT*: 953.);

[494] *karavul*: Güvenliği sağlamak, nöbet tutmak, düşmanın ânî baskınlarına karşı uyanık olmak gibi amaçlarla dolaştırılan piyâde ve süvârî askeri, nöbetçi, gözcü [Karagul da denirdi, bugün karakol şeklini almıştır]: Değilsen gam çerisine karavul / Kararıp durma bir dem yüzüme gül (Şeyhî). Karavullar çıkıp iki yanadan / Bu iki cündü hıfzetti belâdan (Zâtî'den). Mezbur kalenin muhâfazasında kalıp etrâfa karavullar gönderildi (Kâtip Çelebi'den Seç.). (*MBTS*).

ḳarı [< *ḳārı-ġ*] aş-şayḫ[x] [= *karı, yaşlı (ihtiyar)*].

ḳarı [< *ḳar+ı*[495]] aḏ-ḏirā'[y] [= *arşın, karış*[496]].

ḳurbaġa [< *ḳur + baḳa*[497]] aḍ-ḍifda'[u] [= *(erkek) kurbağa*].

ḳırpdı [< *kır-p-tı*] ḫaffafa'ş-şa'r[h] [= *(kesip kısaltarak) saçı azalttı, hafifleştirdi*].

ḳarbuz [< Far. *ḫar-buz*] al-biṭṭīḫu'l-aḫḍar[a] manḳūl mina'l-fārisiyyaṭ aṣluhā **ḫar-buz**[498] [= *yeşil karpuz Farsçadan geçmiştir; aslı "ḫar-buz"dur*]

ḳur [< *ḳur*] al-vaḳt[a] va's-sinn[a] ya'nī al-'umru muştarak[m] yuḳālu **bu ḳurdaşdur** ay haḏā lida[tm] [= *zaman ve yaş; yani yaşları bir (olanlar); bu yaşıttır anlamında "bu ḳurdaşdur" denir*].

ḳurdaş [< *ḳur+daş*] lida[tm] [= *kurdaş, yaşıt*].

bu ḳurdaşdur ay haḏā lida[tm] [= *bu yaşıttır*].

ḳaraḳ [< *ḳara+ḳ*] savādu'l-'ayn[i] [= *gözün karası, gözbebeği*].

ḳuraḳ [< *ḳurġa-ḳ*] as-sanatu'l-cadba[m] [= *kurak sene*].

ḳurġan [< *ḳurġan*[499]] ḳubba[m]'l-mayyit[i] va yanṭaliḳ[u] 'alā'l-ḥaẓīra[a]'l-latī tac'alu 'alā'l-muḥāṣarīna mina'r-raml[i] va biha summiya as-sūr[s] [= *ölünün kubbesi, kurgan, mezar; (düşman tarafından) kuşatılanlar için kumdan yapılan çember hattına (ağıl) da denir; buna (bu çember hattına) sur adı da verirler*].

al-ḳāf[k] ma'a'z-zāy[z]
[= */z/'li /ḳ/*]

ḳaz [< *ḳaz*] al-vazz[a] [= *kaz (Anserini)*].

ḳız [< *ḳız*] al-ġāliyy[a] va al-bintu va al-bikr[a] muşatarak[m] yuḳālu **ḳızı ḳız mı durur** ay hal bintuh[a] birk[m] va **mı** ḥarfu'l-istifhām[i] [= *pahalı, kız (çocuğu) ve bekâr (bakire) olarak ortak anlamlıdır; kızı kız (bekâr) mıdır anlamında "ḳızı ḳız mı durur" denir; "mı" soru parçacığıdır*].

---

[495] *ḳarı* [< ḳar+ı] Karış, mimar arşını. (*NSÇT*: 954.);

[496] *ḏirā'*: Arşın, Suriye'de 68, Mısır'da 58, İstanbul'da 66,5, mimarlıkta 75, Bağdat'a 80 santim olan uzunluk ölçüsü, orta parmağın ucundan dirseğe kadar olan kısım. (*A-TBL*: II, 629[b].);

[497] kurbaka: some kind of frog or toad, prob. the latter; baka: means 'frog', and Kaş. suggests that this is o Compound of 3 kur and baka:, but the status of 3 kur is very dubious and it is prob. a Compound with 1 kur meaning 'a frog with a belt', orthelike. (*EDPT:* 646[b].);

[498] *khar-buz*: A water-melon; a plant resembling the herb alkali. (STEINGASS: 452[b]);

[499] *suburgan* maşatlık; kâfir mezarlığı (*DLT*: 257/225.)

ḳuz [< *ḳuz*] al-mavżi‘ alladī lā-taṣilu ilayhi'ş-şamsu fī avvali ṭulū‘ihā [= *ilk doğuşunda (yükseldiği sırada) güneşin vurmadığı (ulaşmadığı) (soğuk) yer*].

ḳoz [< *ḳoz* < *goz* < Far. *gavz*] al-cavz[a] mutarrak[un] mina'l-‘arabiyya[i] bi ibdāli'l-cīm[i] ḳāf[an] mufaḫḫama[tan] [= *ceviz; "cim (/c/)"in kalın sıradan "kaf (/ḳ/) ile değişmesiyle Arapçadan Türkçeleşmiştir*[500]][V: 23ᵇ]

ḳozaḳ [< *ḳoz+aḳ*] şay'un yaşbahu'l-‘afṣ[a] [= *meşe palamuduna (meşenin meyvesine) benzer şey, kozalak*].

ḳızıl [< *kız+ıl*] al-aḥmar[u] [= *kızıl, kırmızı*].

ḳıpḳızıl [< *kıp+kız+ıl*] aş-şadīdu'l-ḥumra[u] [= *kıpkızıl, çok kırmızı*]

ḳızardı [< *kız+ar-dı*] iḥmarra [= *kızardı, kırmızıya döndü*].

ḳuzı [< *ḳuzı*] al-ḫarūf[u] [= *kuzu*].

ḳuzu ḳulaġı [< *ḳuzı ḳulḳaḳ+ı*] al-ḥummayḍ[un501] ay uḏunu'l-ḫarūf[i] [= *kuzukulağı (Rumex acetosa); kuzu kulağı demektir*].

ḳızılça ṭorġay [< *kız+ıl+ça + torıġa*[502]] al-muṭavvaḳ[503] [D: 33ᵇ] mina'ṭ-ṭayr [= *halkalı güvercin, tahtalı, toygar (Columba palumbus)*].

ḳazdı [< *ḳaz-dı*] ḫafara [= *kazdı, eşti*].

ḳazdı aṭnı [< *ḳaz-dı aṭnı*[504]] istavḳafa farasah[u] va al-farsu'l-mustavḳaf[u] ismuhu **ḳazaġuç**[505] [= *atını durdurdu; durdurulmuş atın adı da "ḳazaġuç" olur*].

---

500 Ebu Hayyân kelimeyi Arapça kabul ettiğinden bizce hatalı olan böyle bir izah yapmıştır.

501 الجمع : حُملاءُ ، المؤنث : حميلة ، و الجمع للمؤنث : حمائِلُ(اسم) :حُمَّيض
حُمَّاض ؛ نبات عُشبيّ من فصيلة الحمَّاضيات ، وهي أنواع تنبت برّيّة ، ويُزرع بعضُها ، ويُعَدُّ من البقول الزّراعيّة ، أوراقه حمضيّة ، تُستخدم أحيانًا في السَّلطة

502 *torıgā* tarla kuşu, toygar (Alauda arvensis). (*DLT*: 521/420.);

503 *taṭavvaḳa*: Halka, tasma takılmak, giydirilmek; gerdanlık takmak; yılan vs. halkalı gerdanlıklı olmak. (*A-TBL*: III, 230ᵃ.);

504 < at+nı (akk.) kaz- "atı bağlamak" (BF).
Uyg,'da fiil bu anlamla tespit edilmiştir (Man Manus r3). Tezcan Kİ'teki "kazmak" anlamıyla kaz- ile atnı kaz-'daki kaz-'ı birbirinden ayırmıştır. Tezcan, *Süheyl ü Nevbahar*'da geçen kaz- fiiline "atın yularını hayvanın bulunduğu yerden uzaklaşmasını engelleyecek kadar kısaltıp eyerine bağlamak, atı kasmak" anlamını vererek kelimeyi RSl'den Sagay ve Koybal Türkçelerinde tanıkladığı kas- ile ilgilendirmiştir (bunun için bkz. S. Tezcan, Süheyl ü Nevbahür Üzerine Notlar, Ankara 1994, s. 6 8 , aynca ERDAL I 360). Kİ atnı kaz- birleşiği tarihî Türk dili alanında sadece Osmanlı sahasında Süh. 230'da r*evan indi vü kaza kodu atın* dizesinde tamklanabilmiştir: kaz- (atı) "atı bağlamak" (TTS IV , 2393). (*KİF*: 508, 509.);

505 *qazağuç:* Nüshaların Arapçasında kelime durdurulan ata ıtlak edilmiştir, lâkin sığanın şekline göre, atı durduran kimsenin ismi olmalıdır , 71. (*CKİ*: 74.);
Kıp. xııı *ḥafara* kaz-*Hou*. 37, 17: xıv ditto; kazdı: atnı: 'he stopped *(istawaqafa)* his horse'; and a horse which is stopped is called kazağuç (so vocalized) *İdrak* 71 (this seems to be a mis-understanding ofu

ḳazaġuç [< *ḳazaġuç*] al-farasu'l-mustavḳaf[a] [= *durdurulmuş at, kazınmaya bırakılmış at*].

ḳızdı [< *ḳız-dı*] ḥamiya [= *kızdı, sıcaklığı arttı*].

ḳızdırdı [< *ḳız-tur-dı*] aḥmā [= *kızdırdı, sıcaklığını arttırdı*].

ḳızlıḳ [< *kız+lık*] al-ġalā' va al-bikāra[w] [K: 68] muştarak[m] baynahumā [= *pahalılık, yüksek fiyat ve bekâret, kızlık arasında çirt manalıdır*].

ḳızlıḳ [< *ḳız+lık*] al-ġalā' [= *pahalılık, yüksek fiyat*].

ḳızlıḳ [< *ḳız+lıḳ*] al-bikāra[w] [= *bekâret, kızlık*].

ḳızlaṭṭı [< *ḳız+la-ṭ-ṭı*] ġallā mina'l-ġalā' [= *"pahalılık"tan pahalılandırdı, fiyatını arttırdı*].

ḳuzġun [< *ḳuzġun*] nav'[un] mina'l-ġurbān[i] ṣadīd as-savād[i] ṭavīlu'l-minḳār[i] ṭavīl[i] riyṣu'd-ḏanab[i] [= *kapkara (renkli), uzun gagalı, uzun kuyruk tüylü bir karga türüdür*].

ḳazıḳ [< *ḳaz-ġuḳ*] al-vatad[a] [= *kazık*].

ḳazan [< *kaz-ġan*] al-ḳidru'l-kabīra[m] mina'n-nuḥāsi [= *büyük bakır tencere, bakır kazan*].

ḳazna [< *kazna* < Ar. ḫazzāna] al-ḫazzāna[w] va hiya mutarraka[tun] [= *depo, kasa, hazine dairesi; (işte) bu kelime (Arapçadan) Türkçeleşmiştir*].

al-ḳāf[a] ma'a's-sīn[i]
[= /s/'*li* /ḳ/]

ḳusḳun [< *ḳuḏuzḳun*[506]] aṯ-ṯafar[a] va iḏā 'ābū aḥad[in] ḳālū **ḳusḳun** [= *atın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış, kuskun, paldom; birisi kınanacağı (ayıplanacağı) zaman da (ona) "ḳusḳun" derler*]. Bk. **ṣalamçaḳ**.

ḳusḳun [< *ḳusḳun*] aṯ-ṯafar[a] [= *atın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış, kuskun, paldom*].

ḳusḳun [< *ḳusḳun*] iḏā 'ābū aḥad[in] ḳālū [= *birisi kınanacağı (ayıplanacağı) zaman (ona) derler*].

al-ḳāf[a] ma'a'ş-şīn[i]
[= /ş/'*li* /ḳ/]

Kaş.'s second meaning; kazgüç, Dev. N./A., would be apt to describe a horse which paws the ground): xv *ḥafara* kaz- *Tuh*. 13b. 5. (*EDPT:* 680[a].);

[506] *ḳuduzgun~ḳuḏuzgun*: eyer kuskunu, kuyruk altından geçen eyer kayışı (*DLT*: 13/7.);

ḳaşıdı [< *ḳaşı-dı*] ḥakka [= *kaşıdı, kaşağıladı*].

ḳaşaḳ [< *ḳaşı-aġu*[507]] al-miḥakk[a] [= *kaşağı*].

ḳuşaḳ [< *ḳur+ş+a-ḳ*[508]] al-minṭaḳa[tu] [= *kuşak, kemer*].

ḳuşluḳ [< *ḳuş+luḳ*] ḍaḥva[tu]'n-nahār[i] va'n-naṣlu'l-'arīḍ[i] li-ramyi'ṭ-ṭayr[i] [= *sabahın kuşluğu, güneşin doğmasıyla öğle vaktine kadarki zaman, güneşin yükselme zamanı ve kuşlara atmak için (kullanılan) geniş temren (kuş temreni)*].

ḳuşluḳ [< *ḳuş+luḳ*] żaḥva[tu]'n-nahār[i] [= *sabahın kuşluğu, güneşin doğmasıyla öğle vaktine kadarki zaman, güneşin yükselme zamanı*].

ḳuşluḳ [< *ḳuş+luḳ*] an-naṣlu'l-'arīż[i] li-ramyi'ṭ-ṭayr [= *kuşlara atmak için (kullanılan) geniş temren (kuş temreni)*].

ḳış [< *ḳış*] aş-şitā'[u] [= *kış*].

ḳaş [< *ḳāş*] al-ḥācib[a] va ra'su'r-rābiya[tu] muştarak[ma] [= *kaş ve tepenin (dağ sırtının) başı olarak çift manalıdır*].

ḳuş [< *ḳuş*] aṭ-ṭā'ir[a] [= *kuş*].

ḳoş [< *ḳoş*] al-farasu'l-cānib[a] [= *yedekteki (bereberdeki) at*].

ḳoş [< *ḳoş*] al-ḳirān[a] [= *kıran, iki gezegenin aynı burçta olduğu zaman*].

ḳış [< *ḳış*] faṣlu'ş-ş-şitā'[i] [= *kış mevsimi*].

ḳaşḳa [< *ḳaş+ġa*] al-ġurra[tu] [= *atın alnındaki beyazlık*]. Bk. **ṣaḳar**.

ḳuş ḳuyruġu [< *kuş kuḏur-uḳ+u*] ad-dummal[a] [= *çıban*]. Bk. **çıban**.

ḳaşlamış [< *ḫaş+la-mış*[509]] al-masmūṭ[a] al-māżī **ḳaşladı** [= *haşlanmış, haşlama; geçmiş zaman biçimi "ḳaşladı" (olur)*].

ḳoşdaş [< *ḳoş+daş*] ṣāḥib[ma] [= *arkadaş*].

ḳoştı [< *ḳoş-tu*] canaba va ḳarana [= *beraberine almak, (atı) birlikte sürmek ve bir şeyi (birini) öbürüne eş yapmak, eklemek*].

ḳoşuldı [< *ḳoş-ˀl-du*] iḳtarana [= *eş oldu, eşleşti*].

ḳışlıḳ [< *ḳış+lıḳ*] al-maştā[tu] [= *kışlık, kışın oturulan yer*].

ḳaşuḳ [< *ḳaşı-ḳ*] al-mil'aḳa[tu] [= *kaşık*].

al-ḳāf[a] ma'a'ṣ-ṣād[i]
[= /ṣ/'lı /ḳ/]

---

[507] < ETü kaşı- +AgU. (*NS*);
[508] < < ETü kurşak kuşak, kuşanma < ETü kurşa- kuşak bağlamak +Uk
[509] < *ḳaşla- (< Erm. xaş (xarş) "haşlama" +la-) "haşlamak"

ḳışraḳ [< *ḳışır+aḳ*] al-ramaka[m] [= *kısrak, henüz yavrulamamış genç dişi at*].

ḳışġa [< *ḳış-ġa*] al-ḳaṣīr va fī kitāb[i] Beylik **ḳısḳa** al-ḳaṣīr va bi't-tukmāniyy[i] **ḳışa** [= *kısa; Kitâbu Beylik'te kısa anlamında "ḳısḳa"; Türkmencede "ḳışa" (olur)*]. [D: 34ᵃ]

ḳaṣa [< *ḳaṣa*] kullu ṯavb[n] mina'l-ḥarīr[i] [= *ipekli elbiseler, her türlü ipek elbise*].

ḳışdı [< *ḳış-dı*] żaġaṭa [= *kıstı, sıktı, baskı yaptı*].

ḳışġaç [< *ḳış-ġaç*] al-mi'ṣāru [= *(meyve vb. suyunu çıkarmak için kullanılan) kısgaç, mengene*].

ḳışır [< *ḳış-ır*] al-ḥā'il [= *kısır, doğuramayan*].

ḳaṣtı [< *ḳaṣ-tı*] ḳaṣṣara at-tavbu't-ṭavīl[a] [= *uzun elbiseyi kısalttı*].

ḳuṣdı [< *ḳuṣ-tu*] ḳā'a [= *kustu*].

ḳuṣġu [< *ḳuṣ-ıġ*] al-ḳuyā'[a] va yuḳālu **ḳuṣmaḳ** bi-t-turkmāniyy[i] **ḳuṣu** [= *kusuntu, kusmuk; "ḳuṣmaḳ" da denir; Türkmence "ḳuṣu" (olur)*].

ḳaṣurḳa [< *ḳaṣ-ır-ḳu*] [K: 69] az-zavba'a[m] [= *kasırga, tozu toprağı birbirine katan şiddetli rüzgâr*].

ḳışġaç [< *ḳış-ġaç*] as-saraṭān[a] [= *yengeç*].

ḳaṣṭalıḳ [< *ḳaṣṭalıḳ*] aṣ-ṣadaf[a] [= *sedef, istiridye vb. kabuğu*].

ḳışḳandı [< *ḳızġa-n-dı*[530]] ġāra mina'l-ġīra[a] [= *kıskançlıktan kıskandı*]. [V: 24ᵃ]

al-ḳāf[a] ma'a'l-ġayn[i]
[= /ġ/'lı /ḳ/]

ḳaġıṭ [< *ḳaġıṭ*] al-kāġıd[a] mutarrak[ma] minal'l-fārsiyyaṭ[i] aṣluhā 'indahum **kāġaḏ** bi'ḏ-ḏāli'l-mu'cama[a] [= *kağıt; Farsçadan Türkçeleşmiştir; Farslarda kelimenin aslı Fars "ḏal(/d/)"ı ile "kāġaḏ"tır*].

ḳıġırdı [< *ḳıḳı+r-dı*] bi't-turkmāniyy[i] nadā [= *Türkmence çağırdı, bağırdı (demektir)*].

al-ḳāf[a] ma'a'ṭ-ṭā'[i]
[= /ṭ/'lı /ḳ/]

---

[530] < *ḳızġan-* (< **ḳızġa-n-* "kıskanmak"). (*KİF*: 313.);

ḳoṭurġan [< *ḳoṭur*[511]+*ġan*] al-carab[a] [= *uyuz, uyuzluk*].

ḳaṭı [< *ḳaṭ+ı*] bi-ma'nā 'inda [= *yanı, huzuru*].

ḳaṭrıġa [< *ḳadırġa*] aş-şaynā [= *büyük harp gemisi*].

ḳaṭaġan [< *ḳaṭa+ġan*] al-hindabā' [= *hindiba otu (Cichorium endivia)*].

ḳuṭuḳ [< *ḳuṭuḳ*] valad farā'[i] [= *yabani eşeğin yavrusu, kulan sıpası*].

ḳaṭır [< *ḳaṭır*] al-baġl[a] [= *katır*].

ḳaṭun [< *ḳaṭun*] as-sayyida[m] va 'urribat bi-ḫātūn[i] [= *hatun, hanım efendi "*ḫātūn*"olarak Arapçalaşmıştır*].

ḳaṭı [< *ḳat-ıġ*] aş-şadīd[a] [= *katı, sert*].

ḳaṭıldı [< *ḳat-ıl-dı*] ḳaviya [= *sağlamlaştı, güçlendi*].

ḳoṭuz [< *ḳoṭuz/ḳoṭoz*] al-barcam[a] va huva'ş-şa'ru'l-mu'allaḳ[a] fī a'nāḳi'l-ḫayl[i] [= *perçem ve atların boyunlarında sallanan tüylerdir, kotoz*[512]].

al-ḳāf[a] ma'a'l-ḳāf[f]
[= /ḳ/'lı /ḳ/]

ḳuḳuz [< *ḳoḳ-uz*] al-mavḍī'u'l-mustaḳill[a] ka'l-ġūṭa[u] va'l-ḥafīra[a] va'l-cūra[u] [= *çukur, oyuk, delik gibi alçak yer*].

ḳaḳlıḳ [< *ḳaḳ+lıḳ*] an-naḫāma[m] [= *(ḳaḳ yaptıkça çıkan) sümük, balgam*].

ḳaḳ [< *ḳaḳ*] al-ḳalt[a] va hiya'l-ḥufra[m] fī'ṣ-ṣaḫra[a] yactami'u fīhā'l-mā'u [= *kak*[513]*, kendiliğinden oluşan çukur; kayalıklarda (dağlarda) içinde su biriken (tabii) çukur*].

ḳaḳtı [< *ḳaḳ-tı*] ḳara'a [= *vurdu, kapı çaldı*].

ḳoḳtı [< *ḳoḳ-tı*] fāḥat rāyiḥa[m]'l-ḥurrāḳ[i] [= *kav (yanık) kokusu koktu*].

ḳaḳıdı [< Türkm. *ḳaḳı-dı*] ġaḍiba [𝔻: 34ᵃ] va hiya turkmāniyya[mm] [= *öfkelendi; bu kelime Türkmencedir*].

ḳaḳraḳ [< *ḳaḳraḳ*[514]] al-arḍu'l-cardā'[a] [= *çorak arazi*].

ḳaḳ [< *ḳaḳ*] al-ḳadīd[a] [= *kurutulmuş et, pastırma, kuru (yiyecek herhangi bir şey)*].

ḳayḳıç [< *ḳayḳıç*] al-ġaraḍu'l-mustaḳbal [= *gelecekteki amaç, hedef, maksat*].

---

511 *ḳotur* Hasta, zayıf it. (*NSÇT*: 965.);
512 kutas/kutaz/kotas/kotaz: Tüyden yapılan ve at gerdanlarına süs olarak takılan püskül. (*MBTS*)
513 *kak*: E. T. Türk. ve halk ağzı. Toprak ve kayalarda içine su biriken çukur. (*MBTS*)
514 *kakraş-* (herhangi bir sıvı) azalmak, (su) çekilmek; (vücuttaki şiş) inmek.

al-ḳāfu ma‘a’l-lām[514]

[= /l/’li /ḳ/]

ḳul [< *ḳul*] al-mamlūk[a] [= *kul, sahip olunmuş mal, köle*].

ḳol [< *ḳol*] al-‘aḍud[a] ilā’l-aṣābi‘[i] [= *parmaklara kadar (uzanan) kol*].

ḳulaç [< *ḳula+ç*] al-bā‘[a] va fī kitāb[i] Beylik **ḳula** [= *kulaç; Kitâbu Beylik’te “ḳula”*].

ḳıl [< *ḳıl*] aş-şa‘r[a] [= *kıl*].

ḳalın [< *ḳāl-n*[515]] al-ġalīẓ[a] va al-mahr[a] [𝕂: 70] muştarak[aa] [= *(ince ve yufka karşılığı) kalın ve başlık, mihir malı olarak çift anlamlıdır*].

ḳalın [< *ḳalın*[516]] al-ġalīẓ[a] [= *(ince ve yufka karşılığı) kalın*].

ḳalın [< *ḳalın*] al-mahr[a] [= *başlık, mihir malı*].

ḳulan [< *ḳulan*] ḥimāru’l-vaḥş[a] [= *yaban eşeği (Equus hemionus)*].

ḳolan [< *ḳolan*] al-ḥizām[a] [= *karnının altından geçirilerek atın semerini bağlamakta kullanılan kayış, kolan*].

ḳılbaraḳ [< *ḳıl + baraḳ*[517]] al-kalbu’ṣ-ṣaydiyy[a] ḏū’ṣ-ṣūf[i] [= *kıllı (bir çeşit) av köpeği*].

baraḳ [< *baraḳ*[518]]

ḳılḳuyruḳ [< *ḳıl + ḳuḏruḳ*] al-ḳaṭā [= *kılkuyruk, kıl kuş*[519] *göçmen yaban ördeği (Anas acuta)*].

ḳuluḳ [< *ḳuluḳ*] aṯ-ṯaniyya[a] idā vulidat [= *doğuracak olmuş yetişkin (süt dişleri dökülmüş veya kalıcı ön dişleri çıkmış, bir yaşına girmiş) davar*]. Bk. **şişek**.

ḳulavuzladı [< *ḳulāvuz (< Sogd. kulabuz “kılavuz”*[520]*) +la-dı*] dalla [= *yol gösterdi, rehberlik etti*].

ḳulaḳ [< *ḳulkaḳ*] al-uḏun[a] va fī kitāb[i] Beylik **ḳulaġ** [= *kulak; Kitâbu Beylik’te “ḳulaġ” (biçimindedir)*].

ḳılçıḳ [< *ḳıl+çıḳ*] zavbara[a]’l-sunbula[a] [= *başak kılçığı*].

---

[515] *ḳalın* [< ḳāl-n] Çok (kalkık, kabarık, yufkanın zıddı). (*NSÇT*: 952.);

[516] *ḳalın* [< ḳāl-n] Çok (kalkık, kabarık, yufkanın zıddı).

[517] *baraḳ* hızlı koşan çok tüylü bir köpek türü. (*DLT*: 190/162).

[518] *baraḳ* hızlı koşan çok tüylü bir köpek türü. (*DLT*: 190/162).

[519] *kıl kuş* kılkuyruk (Anas acuta). Ördeğe benzer bir kuş. İlkbaharda gelir. Beyler onu birbirlerine hediye ederler. Buna *kıl kuḏruk* da denir, kuyruğu kıllı demektir.

[520] < *ḳulabuzla-* (< Sogd. kulabuz “kılavuz” +la- “kılavuzluk, rehberlik etmek”). (*KİF*: 565.);

ḳoltuḳ [< *ḳol+tuḳ*] al-ibṭ[520] [= *kaltuk, koltuk altı*].

ḳıldı [< *ḳıl-dı*] ca'ala [= *kıldı, yaptı*].

ḳaldı [< *ḳal-dı*] ġabara va baḳiya [= *(eskide, öncede) kaldı ve (geriye, arta) kaldı (demektir)*].

ḳalḳdı [< *ḳalı-ḳ-dı*[521]] irtafa'a [= *(ayağa, yukarı) kalktı*].

ḳalḳan [< *ḳalḳan*] al-micann[a] [= *kalkan, siper*].

ḳulp [< *ḳulp* < Ar. *ḳulb*] uḏunu'l-ḳidr[a] va naḥvihā [= *tencere (kazan) ve benzerinin kulpu*].

ḳalı [< *ḳalı*] al-muvāfiḳ[a] [= *uygun, münasip*].

ḳılıḳ [< *ḳıl-ḳ*] al-ḫuluḳ[a] yuḳālu **ḳılıḳı eygidür** ay ḫulḳuhu ḫayr[ma] va **ḳılıḳı** ⟦V: 24⟧ **yamandur** ay ḫulḳuhu radī'[ma] [= *davranışlar (yapma etme biçimi), huy; davranışları (huyu) iyidir, hoştur anlamında "ḳılıḳı eygidür" ve davranışları (huyu) kötüdü, fenadır anlamında "ḳılıḳı yamandur" denir*].

ḳılıḳı eygidür ḫulḳuhu ḫayr[ma] [= *davranışları (huyu) iyidir, hoştur]*

ḳılıḳı yamandur ḫulḳuhu radī'[ma] [= *davranışları (huyu) kötüdür, fenadır*].

ḳılıç [< *ḳılıç*[522]] as-sayf[a] [= *kılıç*].

ḳulun [< *ḳulun*] al-filv[a] [= *kulun, atın yavrusu*].

ḳulnadı [< *ḳul,n+a-dı*] vulida filv[ma] [= *kulun doğurdu*]. .

ḳulunçı [< *ḳulun+çı*] al-ḥicru'l-ḥāmila[ta] [= *gebe kısrak*].

ḳılındı [< *ḳıl-ın-dı*] taḫallaḳa ma'ahu [= *(birisini davranışlarında kendisine) örnek aldı, davranışlarıyla davranışlandı*].

al-ḳāf[a] ma'a'n-nūn[a]
[= */n/'li /ḳ/*]

ḳonuḳ [< *ḳon-uḳ*[523]] aḍ-ḍayf[a] [= *konuk, misafir*].

ḳonuḳluḳ [< *ḳon-uḳ+luḳ*] aḍ-ḍiyāfa[ta] [= *konuklu yemek, misafir ağırlama*].

---

[521] ḳalḳ- (< *ḳalı-ḳ- "kalkmak"). (*KİF*: 491.);

[522] < ETü kıl- işlemek +Iç. (*NS*).

[523] Preliminary note. There is no reasonable doubt that etymologically the words meaning 'millet' and 'guest' and the like are identical, both representing an Intrans./Pass.Dev. N. fr. ko:n-, in the first case in the sense of 'something planted in the ground'. Both became early l.-w.s in Mong. as konok (konoğ) (Haenisch 66, Kow. 868), and survive in the same forms in modern languages, but it is more convenient to list them separately. (*EDPT:* 07471.);

Ḳınıḳ [< *Ḳınıḳ*[524]] ḳabīla[tm] mina't-turkmān[i] [= *Türkmenlerde bir boy*].

ḳançuḳ [< *ḳançıḳ*] al-kalba[m] [= *dişi köpek, kancık*].

ḳonşı [< *ḳon-ış-ıġ*[525]] al-cār[n] [= *komşu*].

ḳonuştı [< *ḳon-uş-tı*] cāvara [= *komşu oldu, yan yana mesken tuttu*].

ḳonuḳladı [< *ḳon-uḳ+la-dı*] aḍāfa [= *konukladı, misafir etti*].

ḳunuşṭu [< *ḳunuş-ṭu*] karra [= *hücumu tekrar etti, tekrar saldırmak (yağmalamak) için döndü*].

ḳandı [< *ḳan-dı*] raviya [= *suya kandı*].

ḳandurdı [< *ḳan-dur-dı*] arvā ġayrahu [= *başkasını suya kandırdı*]. [D: 35]

ḳın [< *ḳın*] ḳirābu's-sikkīn[i] [= *bıçak kını*].

ḳan [< *ḳan*] ad-dam[n] va yuṭlaḳu 'alā'l-malik[i] [= *kan; "han (melik, sultan)"a da denir*].

ḳan [< *ḳān*] ad-dam[n] [= *kan*].

ḳan [< *ḫan/ḳan*] al-malik[n] [= *han (melik, sultan)*].

ḳonç [< *ḳonç*] al-faḍā' alladī bayna laḥmati's-sāḳi'l-'ulyā va bayna'l-malbūs[i] 'alayhā min ḫuff[m] va ġayrih[i] va fī-kitāb[i] Beylik al-ḫāṣira[tm] **ḳonç** [= *budun (bacağın) baldır eti ile çizme ve benzerinin giyildiği yer arasındaki boşluk; Kitâbu Beylik'te böğür (bıkın) "ḳonç"tur*].

ḳança barursen ay ayna taḏhabu va yuḳālu **ḳayda** va yuḳālu **ḳanda** kulluhu bi-ma'nā ayna [K: 71] va yuḳālu **varursen** va bi-l-ḳibcāḳiyy[i] **ḳaru barursen** va kāna aṣluhu **ḳay yérge barursen** ṯumma ḥuḏifa ilā anna ṣāra **ḳaru** va ma'nā **ḳay** ayna **yérge** al-makānu [= *nereye gidiyorsun demektir; "ḳayda" da derler "ḳanda" da derler, hepsi "nereye" anlamındadır; "varursen" da derler; Kıpçakçada "ḳaru barursen" (olur); bu sözün aslı "ḳay yérge barursen"dir; sonradan "ḳaru" olarak değişmiştir; "ḳay" nerede (nerede bulunan, neredeki); "yérge" yere demektir*].

ḳança [< *ḳança*] ayna [= *nereye*].

ḳayda [< *ḳayda*] ayna [= *nereye*].

---

[524] Oğuz boylarının (qabi:le, baṭn) birincisi ve başı. (*DLT*: 712.);

[525] komşu: ETü konşı karşılıklı veya yakın oturan kimse < ETü konış- birlikte konaklamak +I(g) < ETü kon- durmak, ikamet etmek +Iş-. (*NS*.);

ḳanda [< *ḳanda*] ayna [= *nereye*].

ḳay yérge [< *ḳañ͡ŷu*[526] *yér+ge*] ayna [= *nereye*].

ḳaru [< *ḳay yér+ge*] ayna [= *nereye*]

ḳaru barursen ay ayna taḏhabu [= *Kıpçakçada nereye gidiyorsun/gidersin*]

ḳay yérge barursen ay ayna taḏhabu [= *hangi yere (nereye) gidiyorsun/gidersin*]

ḳanaṭ [< *ḳanaṭ*] al-canāḥ[a] [= *kanat*].

ḳanaṭṭı [< *ḳan+a-ṭ-tı*] carrā damuhu [= *kanını akıttı*].

ḳondı [< *ḳo-n-dı*] nazala [= *(kuş) kondu, (insan) yerleşti, orutdu*].

ḳın-dı [< *ḳın-dı*] inba'aṯa [= *(bir şey yapmağa, bir yere gitmeğe) kışkırtıldı, tahrik edildi*].

ḳındurdı [< *ḳın-dur-dı*] ba'aṯa[527] ġayrahu [= *başkasını (bir şey yapmaya, bir yere gitmeye) kışkırttı, tahrik etti*].

ḳonravu [< *ḳoŋ+ır+a-ġu*] al-caras[a] va yuḳāl[a] **çıŋraġu** al-caras[a] **çıŋradı** min-a'ṭ-ṭanīn[i] hākaḏā amlā şayḫanā Faḫra'd-dīn[a] [= *çan, çıngırak; "çıŋraġu" (yani) çan (çıngırak) da denir; "çıŋradı" çınlamaktan türemiştir; büyüğümüz (efendimiz) Fahreddin de bu şekilde yazdırmıştır (dikte ettirmiştir)*].

ḳonravu [< *ḳoŋ+ır+a-ġu*] al-caras[a] [= *çan, çıngırak*].

çıŋraġu [< *çıŋ+ra-ġu*] al-caras[a] [= *çan, çıngırak*].

çıŋradı [< *çıŋ+ra-dı*] [carrasa] [= *çınladı, çan çaldı*].

ḳanrıḳ [< *ḳanrıḳ*] al-ḫayşūm[a] [= *geniz*].

ḳaŋlı [< *ḳanlı*] al-'acala[m]'llatī yunḳulu 'alayhā lā al-'acala[m]'l-latī hiya żaddu'l-baṭa'i [= *kendisiyle bir yerden bir yere gittikleri (nakledildikleri) kağnı arabasıdır; (bu "acele", "yavaş (yavaşlık)"ın zıddı olan "acele" değildir*].

al-ḳāf[a] **ma'a'l-mīm**[i]
[= /m/'li /ḳ/]

ḳam [< *ḳam*] aṭ-ṭabīb[a] [= *hekim, kam*].

ḳamladı [< *ḳam+la-dı*] ṭabba [= *hekimlik etti, tedavi etti*].

ḳum [< *ḳum*] ar-raml[a] [= *kum*].

---

[526] ḳay [< ḳañ͡ŷu] Hangi, hangisi, nere.

[527] *ba'aṯa*: Yalnızca göndermek; bir semte yöneltmek, göndermek. (*A-TBL*: I, 140.);

ḳumçı [< *ḳum+çı*] ar-rammāl[r] [= *kum falına bakan, remilci*].

ḳamçı [< *ḳamçı*[528]] al-miḫṣara[m] [= *kamçı, değnek*].

ḳamuġ [< Soğd. *ḳamaġ*] al-camī‘ [= *kamu, halk*].

ḳuma [< *ḳuma*] as-surriyya[m][529] [= *kuma, (köle) odalık, cariye*].

ḳumursġa [< *ḳumursġa*] an-naml[r] [= *karınca*].

ḳumral [< *ḳoŋur + al*] aṣ-ṣuhūba[m] fī’l-liḥya[t] yuḳālu **ḳumral ṣaḳallu** ay ḏū liḥya[tm] ṣahbā’[s] [= *sakaldaki kırmızı (ḳoŋur=kestane rengine) ve beyaza çalan sarı, kumral; kumral sakallı anlamında “ḳumral ṣaḳallu” denir*].

ḳumral ṣaḳallu ḏū liḥya[tm] ṣahbā’[s] [= *kumral sakallı*].

ḳımıldadı [< *ḳīmıl+da-dı*] taḥarraka ḥaraka[tm] muḍṭariba[tm] ka-ḥaraka[t]’s-samaka[t] idā aḫaracat mina’l-mā’[ı] ḥayya[tm] [= *diri olduğu hâlde sudan çıkarıldığında hareket eden balığın düzensiz, karmaşık hareketleri (çırpınmaları) gibi kımıldadı, hareket etti;*].

ḳamaştı [< *ḳama-ş-tı*] inbahara mina’ş-şams[ı] ḥattā lā-yakādu yanẓuru ilayhā [𝔻: 35[a]] kamā ya‘riżu li-l-armid[ı] [= *iltihaplı gözlü (gözleri iltihaplanmış) adamın maruz kaldığı gibi neredeyse ona bakamayacak kadar güneşten gözleri kamaştı*].

ḳımız labanu’l-ḫayli’l-muḥammaḍ[ı] [= *ekşimiş kısrak sütü*].

ḳumuç [< *ḳamıç*] al-miġrafa[m] va ‘urribat bi-l-cumcā[t] [= *tas kepçe; “cumcā” olarak Arapçalaşmıştır*]. Bk. **çömçe**. [𝕍: 25[a]]

al-ḳāf[ı] ma‘a’l-vāv[ı]
[= */v/’li /ḳ/*]

ḳav aṣ-ṣūfānu’lladī yuḳdaḥu minhu az-zinād[t] va yunṭaliḳu ayż[m] ‘alā’l-ḥurrāḳ[530] [= *çakmağın (çakmak taşının) tutuşturulduğu yüne benzer bir çeşit otlu bitki (kav); yanıcı nesne için de söylenir*].

ḳav al-ḳişr[r] ar-raḳīḳ[t] allatī tansaliḫu ‘anhu al-ḥayya[m] yuḳālu **ḳavladı**[531] [𝕂: 72] insalaḫa ‘an-cildih[ı] [= *yılanın sıyrılıp çıktığı (kavlayıp attığı) ince deridir; derisi soyuldu (kavladı) anlamında “ḳavladı” denir*].

ḳavladı [< *ḳav+la-dı*] insalaḫa ‘an-cildih[ı] [= *derisi soyuldu (kavladı)*].

---

[528] *kamçı*: ETü kamçı dövme aleti, at penisi < < ? ETü *kamışğı < ETü kam- öldüresiye dövmek. (*NS*.);

[529] *sariyya*[m]: Müfreze, küçük askeri birlik; beş kişiden 300 veya 400’e kadar olan birlik. (*A-TBL*: II, 980[a].);

[530] *ḫurrāḳ*: Pek tuzlu su; dört nala giden at; ateşi tutuşturan nesne. (*A-TBL*: I, 360[a].);
وَنحوها خِرقةٍ من القدح عند النَّارُ فيه تَقَعُ ما الحُرَاق

[531] *qavladı:* Yılan kabuğundan çıktı, 76. (*CKİ*: 73.);

ḳavra [< *ḳavra*] al-ḳaşş[a] [= *paçavra, çerçöp*].

ḳavuḳ [< *ḳavıḳ*[532]] as-savīḳ [= *kavrulmuş buğday veya arpa unundan yapılmış lapa, buğday unu, kavut*].

ḳuv [< *ḳuv*] al-mirzam[a] [= *Avcı (Orion) takım yıldızının en parlak yıldızı*].

ḳov [< *ḳov*] al-ġiyba[m] [= *arkasından çekiştirme, kov, gıybet*].

ḳovladı [< *ḳov+la-dı*] iġtāba[m] [= *arkasından çekiştirdi, kovladı*].

ḳovdı [< *ḳov-dı*] ṭalabahu bi-cahdi [= *gayretle izledi, sıkı takip etti, kovdu*].

ḳavluḳ [< *ḳav+luḳ*] baytu'ṣ-ṣūfāni'lladī li-l-zunād[i] [= *çakmağın (çakmak taşının) tutuşturulacağı yüne benzer bir çeşit otlu bitkinin konulduğu kap (bulunduğu yer, kavlık*].

ḳavurdı [< *ḳaġ-ur-dı*] ḳalā [= *(sacda yağ ile) kavurdu*].

ḳavurġa [< *ḳaġ-ur-ġa*] al-maḳluvv[a] mina'l-habb[i] va yuḳālu li-l-maḳluvv[i] mina'l-lahm[i] **ḳavurma**[533] [= *kavrulmuş tahıl; kavrulmuş ete ise "ḳavurma" derler*].

ḳavurma [< *ḳaġ-ur-ma*] al-maḳluvv[a] mina'l-lahm[i] [= *kavrulmuş et*].

ḳıvrattı [< *ḳıvır+a-t-tı*[534]] bālaġa fī'l-fatl[i] [= *iyice büktü, kıvırdı*].

ḳıvraḳtur [< *ḳıvır-ġaḳ+tur*] ay mubram[m] maftūl[m] şadīd[m] [= *sıkça (iyice) örülmüş (kıvrılmış) örgü ip (örgüsü)*].

ḳavun [< *ḳaġun*] al-biṭṭiḫu'l-aṣfar[a] [= *kavun*].

ḳavuḳ [< *ḳavuḳ*[535]] al-maṯāna[m] [= *mesane, sidik torbası*].

ḳovuḳ [< *ḳovuḳ*] kullu mucavvaf[m] fāriġ[m] va yuṭlaḳu fī'l-ḳibcāḳiyy[i] 'alā's-savīḳ[i] [= *her türlü boş delik (oyuk), kovuk; Kıpçakçada kavuta da derler*]. Bk. **ḳavuḳ**.

ḳavut [< *ḳavut*[536]] ma'rūf[m] va huva ḳibcāḳiyy[i] [= *meşhurdur (Türker arasında çok iyi bilinir) ve bu kelime Kıpçakçadır*].

---

[532] *ḳavıḳ* akdarı kepeği. (*DLT*: 577/415.);

[533] *qavurma:* Yağda kızartılmış et parçası, 76; R. II. (Osm.) 471; Ş. Sul. 224; Lh. Os. 616; B. d. M. II. 478; Az. *gourma* (Djafer oglu: 75 Lieder 19 § 37) . (*CKİ*: 73.);
Kıp. xııı (under 'foodstuffs') *al-taqlīya* 'roats meat' kawurma: *Hou*. 15, 18: xıv kawurğa: (*sic*, ?error) 'parched *(al-maqlūw)* grain'; and 'roast meat' *(al-maqlūw mina'l-laḥm)* is called kawurma: *İdrak* 76. (*EDPT:* 613[a].);

[534] *ḳıvrat-* (< *ḳıvır-a-t- "kıvırtmak, kıvratmak") (*KİF*: 532.);

[535] (D) kavuk morphologically Pass. Dev. N. fr. *kav-; 'the bladder' (of a man or animal). S.i.m.m.l.g. w. considerable phonetic changes; some modern orms are liable to be confused with those of kovuk. (*EDPT:* 583[b].);

ḳavzadı [< *ḳavza-dı*] ḥavā [= *elde edip sahiplenip korudu, ihtiva etti, kapsadı*].

ḳova [< *ḳovġa*] ad-dalv[s] [= *kova*].

ḳuvu [< *ḳuvu*] al-lavnu'l-aġbaru [= *toprak (toz) rengi, soluk sarı*]. Bk. **ḳuba**.

al-ḳāf[c] ma'a'l-yā'[l]
[= /y/'*li* /ḳ/]

ḳoyun [< *ḳoŋ͡ỹ*] al-ġanam[s] [= *koyun*].

ḳoyan [< *ḳoyan/koḏan*] al-arnab[s] [= *tavşan*].

ḳuyu [< *ḳuyu*] al-makānu'l-mustafil[s] min bi'r[m] va ġayrihi [= *kuyu ve benzeri çukur (alçak) yer*].

ḳı [< *ḳı*] bi-ma'nā iy [= *(yemin öncesi söylenen ve yemini tekit anlamı katan) evet anlamındadır*].

ḳaya [< *ḳaya*] aṣ-ṣaḫra[m] [= *kaya*].

ḳayıttı [< *ḳaḏ-ıt-tı*] raca'a [= *geri döndü*].

ḳaydurdı [< *ḳayt-/kaḏıt-ar-dı*] radda fa fī'l-amr[s] mina'l-avval[l] **ḳayıt** va mina'ṯ-ṯānī **ḳaytar**[537] aṣluhu **ḳayıtdur** [𝔻: 36[m]] ṯumma uḏġimat at-tā'u fī'd-dāli fa ṣārat **ḳayıttur** ṯumma ḫuffifat bi-ḥaḏf[s] ahadi'l-muḏġamayni va huva aṯ-ṯānī fa ḳīla **ḳaytur** ṯumma futiḥat at-tā'u [**ḳaytar**] ṭalab[m] li-t-taḫfīf[s] va innamā idda'aynā anna aṯ-ṯānī huva'l-maḥdūf[s] li-vachayni aḥaduhumā'l-ūlā aṣliyya[mm] va'ṯ-ṯāniya[m] zāyida[mm] va hadfu'ẕ-ḏāyidi'l-ūlā min haḏfi al-aṣli'ṯ-ṯānī annahu 'ahida ḥaḏfuhā va ibḳā'u ar-rā'[l] fī naḥvi **içür** va **keçir** [= *geri çevirdi; ilk biçim emir biçimi "ḳayıt"tır; ikinci biçim ise "ḳaytar"dır; sözün aslı "ḳayıtdur"dur; sonradan /d/, (/t/)" ile benzeşip (kelime) "ḳayıttur" olmuştur; daha sonra birleşen iki harften biri düşürülerek "ḳaytur" denmiştir; ondan sonra /t/ (telaffuzda) kolaylık için üstünlü [ḳaytar] yapılmıştır; bu düşmenin (hazfin) iki açıklaması (sebebi) olduğunu düşünüyoruz: birincisi ilki asıl (kök) ikincisi eklemedir (ektir) ve eklemenin (ekin) düşürülmesi aslın (kökün) düşürülmesinden daha iyidir (evladır); ikincisi "içür" ve "keçir" örneklerinde olduğu gibi /t/'nin düşürülmesi ve /r/'nın korunması bir ses kuralıdır*].

---

536 *kavut* akdarı unu, yağ ve şekerle karıştırılıp yenen loğusa yemeği (ḳaġut). (*DLT*: 516/475.);

537 *qaytar:* Geri döndür, 77. (*CKİ*: 74.);

ḳay [< *ḳad*] al-barad[ii] va al-maṭar[ii] ma'[aa] [= *yağmurla karışık (yağan) dolu*].

ḳayırṭamaḳ [< *ḳayırṭamaḳ*] al-laban[ii] [= *süt*].

ḳoyun [< *ḳoŋ/ḳoḏun*] al-ḫalā'[ii] alladī [𐰴: 73] bayna'l-baṭn[ii] va't-ṭavb[ii] yuḳālu **ḳoynumda bésledüm** ay rabbaytuhu fī ḏālika va huva al-musammā 'inda'n-nās[ii] bi-l-'ubb[ii] [= *karın ile elbise arasındaki boşluk; onu (işte) şurada, ki orası insanlar tarafından koyun (kucak) diye adlandırılır, besledim anlamında "ḳoynumda bésledüm" denir*].

ḳaynadı [< *ḳaŋ͡ŷ-a-dı*] ġalati'l-ḳidr[ii] [= *tencere (kazan) kaynadı*].

ḳaynattı [< *ḳaŋ͡ŷ-a-t-tı*] aġlā [= *(su vb.) kaynattı*].

ḳaymaḳ [< *ḳaŋ͡ŷ-aḳ*] mā ya'lū 'alā'l-laban[ii] mina'l-ḳaşṭ[ii] [= *sütün yüzüne (üstüne) çıkan kaymak*].

ḳuymaḳ [< *ḳuḏmaḳ*] ḥarīra[aaa] ġalīẓa[aaa] taṭbaḫ bi-d-duhn[ii] va huva ism[aa] li-z-zalābiyya[a538] ayḍ[aa] [= *yağla pişirilen katı kuymak (süt veya kaymak ile pişirilen un); bu söz aynı zamanda (şeker veya balla terbiye edilmiş ince hamurdan, çoklukla, halka şeklinde hazırlanarak yağda kızartılan) bir çörek adıdır*].

ḳuydı [< *ḳuḏ-dı*] ṣabba va ḍā'a va taraka bi-ma'nā vaḍa'a muştarak[aa] [= *döktü, telef etti (ziyan etti) ve bıraktı anlamında terk etti olarak ortak anlamlıdır*].

ḳuydı [< *ḳuḏ-dı*] ṣabba[a539] [= *döktü*].

ḳuydı [< *ḳuḏ-dı*] ḍā'a[a540] [= *telef etti (ziyan etti)*].

ḳoydı [< *ḳod-dı*] taraka[a541] bi-ma'nā vaḍa'a[a542] [= *bıraktı anlamında terk etti*]. [𐰺: 25ᵃ]

ḳuyruḳ [< *ḳuḏur-uḳ*] aḏ-ḏanb[ii] [= *kuyruk*].

ḳoydı [< *ḳod-dı*] ẓahara vaca'ahu yuḳālu **acısı ḳoydı** ay ẓaharat marāratahu kināya[aaa] 'an vac'ihi [= *hastalığı ortaya çıktı; hastalıktan kinaye (hastalık kastedilerek) acısı ortaya çıktı anlamında "acısı ḳoydı" denir*].

---

[538] *zalābiyya*[aa]: Tatlı gözleme, çırıhta. (*A-TBL*: II, 880[ii].);
زَلابِيَةٌ: عَجِينٌ على شَكْلِ حَلَقاتٍ مُتَّصِلَةٍ ، يُقْلَى في الزَّيْتِ وَيُعْقَدُ بِالْمَرَبَّى أَو بِالسُّكَّرِ أَو العسَلِ ، وَهِيَ ما يُعْرَفُ بِالْمَغْرِبِ بِالشَّبَّاكِيَّةِ .

[539] *sabba:* Engebeli yerden aşağı su gibi inmek; kaymak. Dökmek. (*A-TBL*: III, 2[ii].);

[540] *żā'a*: Yok olmak, kaybolmak; mahvolmak; can vermek, helâk olmak; yolunu şaşırmak, baştan çıkmak; zayi olmak, telef olmak; bırakılmak, ihmal edilmiş olmak. (*A-TBL*: III, 150[ii].);

[541] *taraka*: Bırakmak, vazgeçmek, kendini tamamile vermek, el çekmek, terk etmek, ihmal etmek, bakmamak, boşlamak, izin vermek, müsaade etmek. (*A-TBL*: I, 193[ii].);

[542] *vaża'a*: Koymak, vazetmek; (put down) (çocuk) doğurmak. (*A-TBL*: 344[ii].);

ḳıydı [< *ḳıḏ-dı*] ḫāṭa ḫiyāṭa[xxx] rūmiyya[xxx] va casara ‘alā’ş-şay’[i] muştarak[xxx] [= *Rum dikişi (iğne işi dikiş) dikti ve bir şeye cesaret etti olarak ortak anlamlıdır*].

ḳayır [< *ḳayır*] ar-ramlu’l-ġalīẓ[i] [= *kaba (kalın) kum*].

ḳuyumçı [< *ḳuy-um+çı*[543]] aṣ-ṣā’iġ[xx] [= *kuyumcu*].

ḳıyma [< *ḳıy-ma*] nav‘[xxx] mina’ṭ-ṭabīḫ[i] ma‘rūf[xxx] [= *meşhur bir (etli) yemek türü*].

ḳaydan [< *ḳaydan*] ‘alam[xxx] [= *özel isimdir*].

ḳayış [< *ḳaḏış*] as-sayr[x] [= *kayış*].

ḳoyuldu [< *ḳoyul-du*] harra [= *(köpek havlamadan) hırladı, uludu*].

ḳuyaş baṭġanda [< *ḳuyaş baṭġanda*] ġurūbu’ş-şams[i] [= *güneşin batması (güneş battığında)*]. [𝔻: 36•]

ḳuyaş [< *ḳuyaş*] şu‘ā‘u’ş-şams[i] va yuṭliḳu ayḍ[xx] ‘alā’ş-şamsi [= *güneşin ışınları; güneş anlamına da gelir*].

---

[543] *kuyun-* (su vb..) dökünmeyi kendi üzerine almak, kendi kendine dökünmek. (*DLT*: 528/429.);
kuyum: ETü kuy- dökmek +Im < < ETü *kud- ≈? ETü kod- koymak, bırakmak. (*NS*.);

ḥarfu'l- kāf[543]
[= /k/ *harfi*]

al-kāf[a] ma'a'l-bā'[i]
[= /b/'li /k/]

kebe[544] [< *kebe*] muntafiḫu'l-baṭn[i] minhu **keberdi** [= *karnı şiş, şişik karınlı; "keberdi" bu köktendir*].

keberdi [*kebe+r-di*] [an-nafaḫa] [= *(karnı) şişti*].

kebermek [< *kebe+r-mek*] an-nafḫa[m] [= *(karnı) şişmek, kabarmak*].

kip [< *kèp*[545]] al-ḳālib[a] [= *kalıp, model*].

küp [< *küp*] az-zīr[a] [= *küp*].

köp [< *köp*] al-kaṯīr[a] **bu köptür** ay haḏā kaṯīr[m] va kaḏālik **çoḳtur** va **üküştür** va **delimdür** kulluhu haḏā kaṯīr [= *çok; "bu köptür", bu çoktur anlamındadır; "çoḳtur", "üküştür" ve "delimdür" de aynı şekilde çoktur anlamındadır*].

bu köptür ay haḏā kaṯīr[m] [= *bu çoktur*].

bu çoḳtur ay haḏā kaṯīr[m] [= *bu çoktur*].

bu üküştür ay haḏā kaṯīr[m] [= *bu çoktur*].

çoḳ [< *çoḳ*] ay haḏā kaṯīr[m] [= *bu çoktur*].

üküş [< *ük-üş*] ay haḏā kaṯīr[m] [= *bu çoktur*].

köpürdi [< *köp-ür-di*] arġā [= *köpürdü, köpüklendi*].

köpük [< *köp-ük*] ar-raġva[m] [= *köpük*].

köpek [< *köp+ek*] al-kalbu'l-kaṯīru'ş-şa'r[i] va yusammā bihi 'alam[m] [= *çok kıllı (uzun tüylü) köpek; özel isim olarak kullanılır (ad olarak (insanlara) verilir)*].

kübür [< *ḳab+ar*] aṣ-ṣandūḳ[a] [= *(değirmi) hokka, (küçük) kutu, sandık*]. Bk. **ḳaburçaḳ**.

---

[544] Caferoğlu, bu maddedeki kelimeleri /g/li okumuştur; ancak bununla ilgili bir izahta bulunmamıştır. V'de maddenin sonunda silinme olmuş. Anlaşılan "dal" ve "ya" tahrip olmuş veya silinmiş, sonrasında siyah mürekkeple sadece dal yazılmış. Burada dikkati çeken ve anlamlı olabilecek bir ayrıntı şudur: Sonradan ilave edilen bu "dal", V nüshasında daha önce bahsedildiği gibi bazı maddelerde /g/ sesini göstermek için "kef" in altına yazılan ve "*badaviyya*" ifadesinin kısaltması olduğunu düşündüğümüz "dal" ile aynı makasla yazılmış olabilir. "dal"ın üzerindeki kırmızı işaret -tahrip sonrasından kalan bir leke değilse- bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Caferoğlu'nun /g/li tercihinin bununla ilgili olmasa gerektir; zira kendi çalışmasının ön sözünde bazı "kef"lerin altına konan bu işareti fark ettiğini ancak anlamlandıramadığını ifade etmektedir.

[545] *kīp* kalıp (*DLT*: 494/396.)

küpe [< *küpe*] al-ḳurṭ fī'l-uḏn va yunṭaliḳu ayḍ ‘alā-ṯiyābi'l-ḥarb [= *kulaktaki halka (küpe); harp giyeceklerine (zırh) de söylenir*].

küpe [< *küpe*] al-ḳurṭ fī'l-uḏn [= *kulaktaki halka (küpe)*].

küpe [< *küpe*] aṯ-ṯiyābu'l-ḥarb [= *harp giyecekleri (zırh)*].

köprü [< *köp-r-g*[546]] al-cisr va fī-t-turkmāniyy al-ḳanṭara[547] [= *köprü; Türkmencede kemerli köprü*].

köbek[548] [< *köbek*] bi-l-bāi'l-ḫāliṣa as-surra [= *asıl “ba (/b/)”ile göbek (demektir)*].

kepek [< *ḳāp-a-ḳ/kepek*] al-nuḫāla [= *kepek*]. Bk. **ḳabaḳ**.

kepçe [< *çöm+ç+e*] al-miġrafa'ṣ-ṣaġīra [= *küçük tas kepçe*]. Bk. **çömçe**. [K: 74]

köpkök [< *köp+kök*] aṣ-ṣadīdu'z-zurḳa va ḳāla ṣayḫunā Faḫru'd-dīn huva bi-l-mīm badala'l-bā' [**kömkök**] [= *göpgök, gömgöy; büyüğümüz (üstadımız) Fahreddin bu söz, “ba (/b/)” yerine “mim (/m/)”lidir (kömkök) dedi*].

kibi [< *kèb+i*] bi-ma‘nā miṯl [= *(bir şey, biri) gibi, (bir şeye birine) benzer*].

kübidi [< *kübi-di*[549]] ḍarraba'ṯ-ṯavba'l-mubaṭṭan [= *astarlı (pamuklu, keçeli) elbise dikti (döşedi)*].

kebeş [< *kebeş*] al-kulvata (?) va sāir mā yuġaṭṭā'r-rās [= *börk vb. başa örtülen başlık*].

al-kāf ma‘a't-tā'
[= /t/'li /k/] [D: 37]

ketik [< *ket-ük*] al-afram [= *(kırılmış veya çıkmış dişleri sebebiyle) dişlerinin arası açık olan (adam)*].

ketük [< *ket-ük*] aṯ-ṯalm [= *boşluk, açıklık, gedik*].

kétti [< *ket-ti*] rāḥa va ḏahaba [= *(yola) gitti ve (yürüyüp) gitti*].

ketürdi [< *kel-tür-di*] atā bih [= *getirdi*].

ketüren [< *kel-tür-ġan*] alladī cā' bi-ş-şey'in aṣluhu **ketürġan** faḥuḏifatu'l-ġayn va aṣl **ketürdi keltürdi** va **tür** li-t-ta‘diya li-annahu mutafarri‘un ‘an **keldi** va cā'a fī **ketüren** haḏafatu'l-lāmu va ḥaḏafu'l-ġaynu fa-iḏan kāna aṣluhu **keltürġan** [= *(beraberinde) bir*

---

546 *köprük* [< köp-r-g] Köprü. (*NSÇT*:968.);

547 *ḳanṭara*: Köprü, kemer. (*A-TBL*: 276.);
لقَنْطَرَةُ : جسر مُتَقَوِّسٌ مبنيٌّ فوق النهر يعبر عليه . والجمع : قناطر .

548 CAFEROĞLU, bu maddeyi de /g/li okumuştur.

549 *köpi-* (elbiseyi) köpürme dikişle dikmek. (*DLT*: 557/460.);

şey getiren (kişi); aslı "ketürġan"dir ve "ğayın (/ġ/)" düşürülmüştür; "ketürdi"nin aslı "keltürdi"dir ve "tür", geçişlilik içindir; çünkü (bu biçim) geldi anlamındaki "keldi"den türemiştir; "ketüren" kelimesinde "lam (/l/)" ve ğayın (/ġ/)" düşürülmüştür ki bu durumda aslı "keltürġan" (olur)].

keldi [< *kel-di*] cā'a [= *geldi*].

kötürdi [< *kötür/kötör-di*] ḥamala [= *kaldırdı, yükseltti*].

köt[550] [< *göt/köt*] ad-dubur[a] [= *göt*].

kötledi [< *göt/köt+le-di*] ista'mala'd-dubur[a] [= *arkasını kullandı, oğlancılık etti*].

kete [< *kete*] ḫuşkunān[a] [< Far. *ḫuşk-nān*] [= *kete*[551]].

kütleddi [< *küt+le-t-ti*] faḳḳa'a[552] [= *(eklemlerini) kütletti*].

ketlük [< *kete+lük*] al-ḥulḳūm[a] [= *boğaz*].

al-kāf[a] ma'a'l-cīm[i]
[= /ç/'li /k/]

keçe [< *kéçe*] [V: 26[a]] al-lubbād[a] bi't-turkmāniyy[i] va **kiyiz** bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] [= *Türkmence keçe*[553]*; Kıpçakça ise "kiyiz" (olur)*].

köç [< *köç*] aẓ-ẓa'n[a] iḏā kāna fīhi'n-nisā'[a] [= *içinde kadınların da olduğu kafile*].

köçdi [< *köç-di*] ẓa'ana [= *göçtü*].

keçdi [< *keç-ti*] 'abara va maḍā va nafaḏa va yuḳālu **keşti** [= *karşıdan karşıya geçti, vakit (vakti) geçti, (delip, girip) içinden geçti; "keşti" de denir*].

keçdi [< *keç-ti*] 'abara [= *karşıdan karşıya geçti*].

keçdi [< *keç-ti*] maḍā [= *vakit (vakti) geçti*].

keçdi [< *keç-ti*] nafaḏa [= *(delip, girip) içinden geçti*].

köçgen [< *köç-gün*] an-nasr[a] [= *akbaba, yırtıcı, kartal*].

keçi [< *eçkü*] al-mi'zā va bi-l-ḳıbcāḳiyy[i] **eçki** [= *keçi; Kıpçakça "eçki" (olur)*].

kiçi [< *kiçig*] aṣ-ṣaġīr[a] va taṣġīruhu bi't-turkmāniyy[i] **kiçicük** va bi'l-ḳıbcāḳiyy[i] **kiçgine** [= *küçük; bu sözün küçültme eki almış biçimi ise Türkmence "kiçicük"; Kıpçakça "kiçgine" (olur)*].

---

550 Maddenin Oğuz/Türkmen biçinini yansıtmak üzer /g/li okunması mümkün olsa da yazmalarda bununla ilgili bir işaret yoktur.

551 *kete*: Yağlı, mayalı veya mayasız hamurdan yapılan çörek. (TDK Sözlük.)

552 قَعَ المفاصِل : غَمَزَهَا حتى تقَضَّضت وصَوَّتَتْ

553 Arapça biçime bakılırsa keçe değil keçeci olmalı.

kiçicük [< Türkm. *kiçig+cük*] [aṣ-ṣuġayr] [= *küçücük*].

kiçgine [< Kıp. *kiçig+kiñye*] [aṣ-ṣuġayr] [= *küçücük*].

keçüt [< *keç-üt*] al-maḫāḍa [= *sudan geçilecek yer, geçit*].

keçe [< *ké+çe*] al-masā' [= *akşam*].

keçe boldı [< *ké+çe bol-dı*] ay ṣāra'l-masā' [= *akşam oldu demektir*].

küç [< *küç*] al-ḳuvva yuḳālu **küç bérdi** ay naṣarahu va ḳavvāhu [= *güç; destekledi (yardım etti) ve güç verdi (kuvvetlendirdi) anlamında "küç bérdi" denir*].

küç bérdi naṣarahu ḳavvāhu [= *destekledi (yardım etti) ve güç verdi (kuvvetlendirdi)*].

küçendi [< *küç+e-n-di*] [K: 75] ḍa'ufa 'an ḥaml [= *yükten (ağırlıktan) gücü tükendi, yazıf düştü*].

kéçdi [< *kéç-ti*] abṭā'a [= *ağır kaldı, yavaş kaldı*].

kéçikdi [< *kéç+ik-ti*] tabaṭṭ'a [= *geçikti, geç kaldı*].

kéçit [< *kéç-it*] al-maḫāḍa [= *sudan geçilecek yer, geçit*].

küçük [< *kiçig*] al-carv [= *köpek, aslan vb.nin yavrusu, enik*].

kicidi [< *kiçi/gici-di*] akalahu cismuhu yuḳālu (**eti kicidi**) ay akalahu laḥmuhu va yuḳālu (**elim kicir**) ay yadī ta'kulunī [= *bedeni kaşındı; eti kaşındı anlamında "eti kicidi" denir; elim kaşınır (kaşınıyor) anlamında da "elim kicir" denir*].

küçük [< *kiçig*] al-abtar va yusammā bihi va yuḳālu **küçük it** ay kalb abtar ay bila ḏanb [= *(soyu kesik) adam, (kuyruğu kesik) köpek; bu kelime (insanlara ve köpeklere de) ad olarak verilir; kuyruğu kesik köpek yani kuyruksuz köpek anlamında "küçük it" denir*].

küçük it kalb abtar ay bila ḏanb [= *kuyruğu kesik köpek yani kuyruksuz köpek*].

al-kāf ma'a'd-dāl
[= /d/'li /k/]

kedük [< *ket-ük*] aṯ-ṯulma al-fi'l minhu **keddi** [= *kırık yer, kertik; bu kökten fiil "keddi" (olur)*].

keddi [< *ket-ti*] aṯ-ṯalima [= *kertti*].

al-kāf ma'a'r-rā'
[= /r/'li /k/]

kören [< *kör-gen*] al-mubṣir aṣluhu **körgen** [= *gören, gözcü; aslı "körgen"dir*].

körgüzdi [< < *kör-güz-*< *kör-ik-iz/kört-gür-di*[554]] arā ġayrahu va yuḳālu **kördürdi** va huva'l-aṣlu va yuḳālu ayḍ[m] **kösterdi** bi-ma'nā arā ġayrahu [= *başkasına gördürdü (gösterdi); "" de denir ve aslı budur aynı şekilde başkasına görsetti (gösterdi) anlamında kösterdi de denir*].

kösterdi [< *kör-se-t-ti*] arā ġayrahu [= *başkasına görsetti (gösterdi)*].

kördi [< *kör-di*] abṣara [= *gördü, fark etti*].

kerdi [< *ker-di*] zayyara [= *(ip, kayış vb.ni) gerdi, sıklaştırdı*].

kirdi [< *kir-di*] daḫala [= *girdi*].

kerek [< *kerge-k*] bi-ma'nā al-ḥāca[m] av ma yuḳāribuha yuḳālu **ne kerek** bi-ma'nā ayyu şay'[m] ḥācatuka ay ayyu şay'[m] turīdu haḏihi'l-l-cumla[n]'l-istifhāmiya[s] murādifa[m] min-ḥaytu'l-ma'nā li-ḳavlihim māḏā turīdu [= *gerek, ihtiyaç; veya benzer şekilde ihtiyacın nedir anlamında "ne kerek" denir; bu soru cümlesinde (Türklerin) ne istiyorsun (istersin) sözlerindeki manaya eş mana verilmek istenmiş*].

kürk [< *kürk*] al-kibāşiyya[m] [= *kürk, koç postu*].

kürken [< *kürken*[555]] aḍ-ḍacīc[s] bayna'l 'askarayn[i] [= *askerler arasındaki gürültü, patırtı*].

kerki [< *kerki*] al-ḳaddūm[s] [= *marangoz, oymacı aleti, keser*].

kerpüç [< *kerpiç*] al-acurra[m] va fī-l-ḳibcāḳiyy[i] yanṭaliḳu 'alā-l-bunyān[i] [= *kerpiç, tuğla; Kıpçakça duvara denir*].

kirpik [< *kirpik*] al-hudb[s] [= *kirpik*].

körk [< *kör-ık*] al-ḥusn[s] [= *güzellik, görk*].

körklü [< *kör-ık+lü*] ay ḏu ḥusn[m] [= *güzel, görklü*].

kürk [< *kürk*] al-farv[s] [= *kürk, hayvan postu*].

kerkdi [< *kerk-ti*] rahaza[s56] fī'l-vaṭ'[i557] [= *cinsî münasebetteki hareketlerle hareket etti, cinsî münasebette gerindi*].

kürek [< *küri-gek*] al-micraf[s] [= *kürek, küreme aracı*].

---

[554] *körgüz-* [< kör-güz- < *kör-ik-iz, kört-gür-] Göstermek.

[555] *kürlen-* gürlemek. (*DLT*: 392/307).

[556] *rahaza*: Hareket ettirmek; çiftleşmek için kadını hareket ettirmek; sallamak. (*A-TBL*: II, 813[s].);
الرَّهْزُ : الحركة .
وقد رَهَزَها المُباضِع يَرْهَزُها رَهْزاً ورَهَزاناً فارْتَهَزَتْ : وهو تحركهما جميعاً عند الإيلاج من الرجل والمرأة .

[557] *vaṭ'*: Ayak altında çiğneme, ayakla ezme. (*A-TBL*: 344[s].); al-vaṭ': Bir nesneyi ayakla basıp çiğnemek manasınadır ve cimâ' eylemek manasına isti'mal olunur ve bir nesneyi hazırlamak tehyie manadır ve yaztık ve döşek makulesini süzleyip yumuşatmak manasına isti'mal olunur. (Kamus: I, 63, 64.);
الوطء: (مصطلحات)
إيلاج ذكر الرجل في فرج قبلا كان أو دبرًا ، ومنه وطء الفرج ، أي : القبل ووطء الدبر. (فقهية)

kerkü [< *ker-kü*] al-minsac[a] [= *dokuma tezgâhı*].

küreş [< *küre-ş*[558]] al-muṣāra'a[b] [= *güreş*].

küreşdi [< *küre-ş-ti*[559]] ṣāra'a [= *güreşti*].

köründü [< *kör-ün-dü*] tabayyana [= *göründü, ortaya çıktı*].

kirye bérdi [< Ar. *al-kirā'+(y)a*] ācara va **kirye** mutarraka[aaa] mina'l-kirā'[i] va **kirge bérdi** ḳibcāḳiya[aaa] [= *kiraya verdi; "kirye", (Arapça) "al-kirā'"dan Türkçeleşmiştir, Kıpçakçası "kirge bérdi" (olur)*].

kérdek [< *kérdek*] baytu'l-ḫatnu'l-cedīdu'l-laḏī yabnī fīhi bi-zavcatih[i] [= *yeni güveyin eşiyle zifafa (gerdeğe) girdiği ev*].

kértü [< *kértü*[560]] ṣādiḳ va lā ya'tī minhu fi'l[m] bal iḏā arādū ma'nā ṣadaḳa ḳālū **kirtü sözledi** [𝔻: 38ᵃ] ay takallama ṣādiḳ[m] va'l-muştaḳḳu minhu **kirtüledi** ay cadda fī'l-amr[r] [= *doğru, doğru dürüst; bu kökten fiil gelmez (türemez); doğru söyledi anlamını ifade etmek istediklerinde doğru konuştu anlamında "kirtü sözledi" derler; işte doğru oldu (doğru dürüst iş yaptı) anlamındaki "kirtüledi" bu sözün eş anlamlısıdır*]. [𝕍: 26ᵃ]

kirtü sözledi takallama ṣādiḳ[m] [= *doğru konuştu*].

kirtüledi ay cadda fī'l-amr[r] [= *işte doğru oldu (doğru dürüst iş yaptı)*].

kerep [< *Grek. karabos*] as-safīna[n] [= *gemi*].

kirpi [< *kirpi*] al-ḳunfuḏ[a] [= *kirpi*].

körpe [< *körpe*] al-ḫarūfu'r-raḍī'[i] [𝕂: 76] [= *emzikteki, annesini emen kuzu*].

kirtü söz [< *kirtü söz*] kalām ṣādiḳ [= *gerçek, doğru söz*].

kertdi [< *kert-ti*] ḥazza [= *kertti, kertik açtı, koparmayacak kadar kesti*].

kertük [< *kert-ük*] mavḍi'u'l-ḥazz[i] [= *koparmayacak kadar kesilmiş, kertilmiş yer*].

körtül [< *körtül*] al-ḳaviyyu'l-şadīd[c] [= *çok güçlü, çok sağlam*].

kersen [< *kersen*] al-mi'cana[m] min ḫaşab[n] [= *ahşap hamur teknesi*].

keriş [< *ker-iş*] ar-rābiya[w] [= *tepe, dağ sırtı*].

kiriş [< *kiriş*] al-vatr[v] va **kiriş** allaḏī min ḫizbi'ş-şaḫṣ[ş] fī's-sibāḳ[i] min ramy[in] av cary[in] av la'b[n] bi-ṣ-ṣavlacāni va naḥvu ḏālika yuḳālu **bu kirişimdür** ay haḏā rafīḳī [= *yay kirişi; atıcılık, koşu (at yarışı),*

---

[558] *küreş-* (< *kür+e-ş- "güreşmek"). (*KİF*: 574.);

[559] *küreş-* (< *kür+e-ş- "güreşmek"). (*KİF*: 574.);

[560] *kirtü* gerçek, gerçeğin yeri. (*DLT*: 210 / 180); *kirtü* yemin (*DLT*: 210/180.); *kirtüle-* doğrulamak, tasdik etmek (*DLT*: 598/489); *kirtün-* iman etmek. (*DLT*: 210/180.);

polo (çevgen, savlacân) ve benzeri oyunların yarışmasında aynı tarafta (takımda) olan kişi (eş) de "kiriş"dir; bu eşimdir (takım arkadaşımdır) anlamında "bu kirişimdür" denir].

kiriş [< *kiriş*] al-vatr[v] [= *yay kirişi*].

kiriş [< *kiriş*] allaḏī min ḥizbi'ş-şaḥṣ[i] fī's-sibāḳ[i] min ramy[m] av cary[m] av la'b[m] bi-ṣ-ṣavlacāni va naḥvu ḏālika [= *atıcılık, koşu (at yarışı), polo (çevgân, savlacân) ve benzeri oyunların yarışmasında aynı tarafta (takımda) olan kişi (eş)*].

bu kirişimdür haḏā rafīḳī [= *bu eşimdir (takım arkadaşımdır)*].

körüşdi [< *kör-üş-ti*] ṣāfaḥahu va'ş-şīn[s] fīhi li-l-mufā'ala[w] va huva manḳūl[m] min nāṣarahu [nāẓarahu] ilā ṣāfaḥahu [= *tokalaştı, musafaha etti; buradaki "şın (/ş/)" işteşlik içindir; bu söz "görüştü" fiilinden "tokalaştı" fiiline aktarmadır*].

kerişdi [< *ker-iş-ti*] 'ānadahu fa ta'ānadā [= *karşı geldi ve inatlaştı*].

kirişti [< *kir-iş-ti*] dāḫalahu [= *(içeri) girişti*].

körsedi [< *kör-se-di*] ṭalaba şahva[w]'l-cimā' [= *cinsî münasebetin şehvetini istedi, arzuladı*].

kürledi [< *kür+le-di*] ra'ada [= *(gök, insan) gürledi*].

kertme [< *kertme*] al-iccāṣ[s] va bi't-turkmāniyy[y] **armut** [= *armut*[561], *Türkmencede "armut" (olur)*].

kürt [< *kürt*] as-safarcal[l] bi-l-ḳibcāḳiyy[y] va **ayva** bi't-turkmāniyy[i] kaannahu ḳāla tuffāḥu'l-akrād [= *ayva; Kıpçakçadır; ayva ise Türkmencedir; (kürt denilmesinin sebebi) sanki Kürtlerin elması demiş gibi (olmasındandır)*[562]].

kervan sara [< *Far. kārvān (kervan)+sarāy (ev)*] al-funduḳ[u] [=*kervansaray, otel, han*].

kermen [< *kermen*] al-madīna[m] [= *şehir, kale, kirman*[563]].

kürtün [< *kürtün*] al-barḏa'a[a] [= *eşek ve katır semeri*].

al-kāf[k] ma'a'z-zāy[z]
[= */z/'li /k/*]

közsüz [< *köz+süz*] al-a'mā bi-t-turkmāniya[a] ay bilā 'ayn[n] [= *Türkmence kör yani gözsüz*].

---

561 Kelime sözlüklerde erik anlamında verilse de *A-TBL*'ın ifadesiyle Araplar arasında halk dilinde armut anlamında kullanılmaktadır.

562 Son cümle yalnızca V nüshasında var ve sonraki maddebaşından sonra arada verilmiş. Asıl metne dahil olmasa gerek; ancak asıl metin sırasında ve kelimenin anlaşılmasına katkı sağlar düşüncesiyle buraya alındı.

563 kermen: (Kökü bulunamamıştır) Kale, hisar [Kelime dilimize yer adları bırakmıştır]: "Akkirman." "Kirmankaya." "Germencik."

köz [< *köz*] al-'ayn va faṣlu'l-ḫarīf muştarak baynahumā va bayna'l-mā'i'l-ma'īn va bayna'l-camr va bayna'l-aykir[564] [= *göz ve güz mevsimi kelimeleriyle göze suyu (su gözü), köz ve yanık kırmızı arasında ortak karşılık durumundadır*].

köz [< *köz*] al-'ayn

küz [< *küz*] faṣlu'l-ḫarīf [= *güz mevsimi*].

köz [< *köz*] al-mā'u'l-ma'īn [= *göze suyu (su gözü)*].

köz [< *köz*] al-camr [= *köz*].

köz [< *köz*] al-aykir [= < *yanık kırmızı*].

közek [< *köz+ek*] al-kabīru'l-'ayn [= *gözleri büyük (iri gözlü kimse)*].

kez [< *kez*] ḥaytu yaḳa'u al-fūḳ min-al-vatar [= *(okta ve yayın her iki tarafında) kirişin bindirildiği (takıldığı) kertiktir*].

kez [< *kez*] bi-ma'nā marra [= *kez, el, kere anlamındadır*].

kezlik [< *kez+lik*] as-sikkīn [𝔻: 38ᵇ] allaḏī yattaḫiḏu li-l-fūḳ [= *kez yapmak (kertik açmak) için kullanılan (küçük) bıçak*].

közündürük [< *köz+ül+dürük*[565]] aş-şa'riya[566] allatī tūḍa'u 'alā'l-'ayn [= *(hastaların veya gözü kamaşanların taktığı) gözün üstüne örtülen (takılan) (kıldan örme bir çeşit) kafes (gözlük)*].

kezen keven[567] [< *kezen keven*] al-mann [= *kudret helvası*].

köznü [< *közüŋü*[568]] al-mir'ā [= *ayna*].

kezdi [< *kez-di*] ṭāfa [= *gezdi, (bir şeyin bir yerin etrafını) dolaştı*].

---

564 Kelime Arapça ifade içerisinde yer alsa da Türkçe'den arapçaya geçtiği; *Tarcumān-ı Turkī va 'Acamī va Muġalī*' ile *At-Tuḥfatu'z-Zakiyya fi'l-Luġati't-Turkiyya*'da "*eygir* [= yanık kırmızı]" ile aynı kelime olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.: KAYMAZ, Zeki, (2019). *Kitâbu'l-İdrâk Örneğinde Eşseslilik ve Eşyazımlılıktan Doğan Sorunlar Üzerine* . XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Samsun, Turkey.
aigar (ايگر) (G. äkopov) Sweet cane. (*A-ED*: 131ᵃ)

565 *közüldürük* at kuyruğundan örülen, hastalanınca veya göz kamaşınca göze konan alet, bir tür gözlük. (*DLT*: 264/230).

566 *şa'riyya*: Kafes, pencere kafesi. (*A-TBL*: II, 1113ᵃ.);
الشَّعْرِيَّةُ : فتائل من عجين البُرِّ تجفف وتطبخ
وَضَعَ شَعْرِيَّةً عَلَى النَّافِذَةِ : مَا يُوضَعُ عَلَى النَّافِذَةِ مِنْ أَخْشَابٍ أَوْ أَسْلاَكٍ دَقِيقَةٍ كَالشَّبَكَةِ لِتَحْجُبَ مَا بِدَاخِلِ الغُرْفَةِ أَوِ البَيْتِ أَوِ الْحَدِيقَةِ عَنِ الأَنْظَارِ ، الْمُشَرْبِيَّةُ

567 Bu madde V nüshasında arada bağlaç olmaksızın yan yana verilmişken D nüshasında siyah mürekkeple "kezen keven" biçiminde yazılmış ve Arapçası "اَلَمَنْ" olarak işlenmiş; K'de ise Türkçe biçim "كُزُنْ كُوَنْ" biçimindedir. Maddenin anlamı ve iki kelimenin birlikte mi ayrı mı değerlendirileceği belirsizdir. Made ile ilgili görüş değerlendirme için mukayese et:
Bu maddede Arapça el-men "kudret helvası" karşılığında kezen (كزن) ve keven (كون) verilmiştir. Burada ikinci kelime unutulmuştur. Bu duruma göre madde başı, kezen ve keven şeklinde iki kelime olarak gösterilebilir. İkinci kelime keven ve geven olarak günümüzde de kullanılır: geven "bir cins dikenli ot, kovan dikeni"; keven: dikenli bir çalı, bazı türlerinden kitre zamk çıkarılır (Türkçe Sözlük 1995). (KAYMAZ, Zeki, 2016, 324.)

568 *küzgü* < küzüŋü] Ayna. (*NSÇT*: 973.);

kezdürdi [< *kez-dür-di*] ṭavvafa [= *gezdirdi, (bir şeyin bir yerin etrafını) dolaştırdı*].

közledi [< *köz+le-di*] ʻāyana va rāḳaba [= *gözledi, seyretti ve gözetledi, gözkulak oldu*].

közledi [< *köz+le-di*] ʻāyana [= *gözledi, seyretti*].

közledi [< *köz+le-di*] rāḳaba [= *gözetledi, gözkulak oldu*].

gizledi[569] [< *kiz+le-di*] ḫaba'a va fī kitāb Beylik **kizledi** ṭamara [= *gizledi, sakladı; Kitâbu Beylik'te "kizledi", toprağa gizledi, gömdü (anlamındadır)*].

kezerdi [< *kezer-di*] [𝕂: 77] naṣaba ḏakarahu li-l-cimāʻ [= *cinsî münasebet için erkeklik uzvunu dikleştirdi*].

küzen [< *küzen*[570]] an-nims va fī kitāb Beylik ad-dalaḳ **küzen** [= *gelincik (Mustela) Kitâbu Beylik'te "küzen", sansar (Martes) (anlamındadır)*].

kezüç [< *kez-güç*] aṭ-ṭavvāf [= *çok gezen, dolanıp duran*].

közsiz sebek [< *köz+siz sebek*] al-ḫuldu [= *köstebek*].

kiyiz [< *kiḏiz*] al-lubbād [= *keçe*].

al-kāf ma'a's-sīn
[= /s/'li /k/]

kesti [< *kes-ti*] ḳaṭaʻa [= *kesti*].

kesiçi [< *kes-içi*] al-ḳāṭiʻ [= *kesici, kesen*].

keskeldi [< *kes-kel-di*[571]] habbara [= *eti (büyük parçalar hâlinde) kesti, dilimledi*].

küsti [< *küs-ti*] ḫarida [= *(birine) kızdı, öfkelendi*].

kesük [< *kes-ük*] [𝕍: 27ᵛ] ḫādimu'l-muḫaṣṣā [= *(hadım) özel, mahsus hizmetçi*].

kösedi [< *köz+e-di*] ḫarraka'n-nāra [= *(canlandırmak için) ateşi karıştırdı*].

kösevüv [< *köz+e-gü*] al-muḫarriku'n-nāru [= *ateş karıştırıcı, köseği*[572]].

---

[569] Maddedeki iki Türkçe biçimin de aynı olması, anlam farkıyla ilili olabileceği gibi; /g/ okunması gereken "kef"lerin durumu ile ilgili Ebû Hayyân'ın uygulamasının tam olarak aktarılamaması ile ilgili de olabilir. Bazı maddelerin izahında bahsedilen ve /g/ sesini göstermek üzere "kef"in altına konulan "dal" işareti, buradaki örnekle de desteklenebileceği gibi ya silinmiş ya da müstensihler harafından anlaşılamadığından işlenmemiş olabilir.

[570] *küzen*: kuş ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan cinsinden bir hayvan. (*DLT*: (204/174).

[571] *keskel-* (< *kes-kel- "parça parça kesmek"). (*KİF*: 517.);

[572] *köseği*: Ateş karıştırmaya yarayan odun veya demir. (TDK Sözlüğü)

küsedi [< *küse-di*] arāda mumāṯala[m] fī fi'li'l-ẖayr[r] [= *hayırlı bir işte (birine) örnek olmak istedi*].

keski [< *kes-gi*] al-minşār[n] [= *keski, dişli bıçağı (testere) olan kesme aleti*].

küsük [< *küsük*] al-maş'[ş] [= *didilmiş pamuk*].

keselteki [< *keseltegi/keslinçü*] al-siḥliyya[m573] va'l-vaza' [= *kertenkele (Lacertilia) ve sakankur*[574] *(Hemidactylus)*].

al-kāf[k] ma'a'ş-şī́n[ş]
[= */ş/'li /k/*]

köşek [< *köşek*] al-faṣī́l[s575] [= *(sütten kesilmiş ve annesinden ayrılmış) deve (veya inek) yavrusu*].

keşk [< Far. *kaşk*[576]] ma'rūf[m] va huva manḳūl[m] mina'l-fārsiyyaṯ[t] [= *(Türkler arasında) meşhurdur; bu söz Farsçadan geçmiştir, keş*[577]].

kişen [< *kiş+e-n*[578]] aş-şikāl[ş] [= *atın ayak bağı, köstek*].

köşk [< Far. *kūşk*[579]] al-ḳaṣr[ṣ] [= *köşk, kasır*].

keşür [< *geşür*] al-cazar[r] [= *havuç*].

keşke [< Far. *kāş-kih*] bi-ma'nā layta va hiya ḥarf[ḥ] taman[n] va hiya manḳūla[m] min-al-fārsiyya[f] [= *keşke anlamındadır; bu kelime dilek sözüdür ve bu söz Farsçadan (Türkçeye) geçmiştir*].

kişi [< *kişi*] al-insān[n] yanṭaliḳ[ṭ] 'alā'd-ḏakar[r] va'l-unṯā va yanṭaliḳu ayḍ[ḍ] 'alā-z-zavcaṯ[t] bi'l-kināya[k] [𝔻: 39ᵛ] yaḳūlūna **kişim evdedür** ay insānī fī'l-bayt[t] ya'nūna bihi'z-zavca[z] [= *kişi, insan; kadına ve erkeğe söylenir; kinaye ile eşe de söylenir; eşi kastederek kişim evdedir anlamında "kişim evdedür" derler*].

kişnedi [< *kiş,+n+e-di*] ṣahala'l-faras[ṣ] [= *at kişnedi*].

kişenledi [< *kişe-n+le-di*] şabaḥa [= *atın ayağına bağ vurdu, köstekledi*].

---

573 *siḥliyya*[m]: Kertenkele. (*A-TBL*: II, 955[m].);
حيوان من الزواحف المجنّحة ، لها تراكيب جلديّة منبسطة تشبه الجناح . (الحيوان) جمع سَحالٍ :- سِحْلِيَّة

574 *sakankur:* Eski dünyânın çöl bölgelerinde yaşayan bir kertenkele. (*MBTS*).

575 *faṣī́l*: Fisal gibi nâfiz olup madde-i nazâ'ı kâtı' olan hükm ve kazaya vasf olur ve bir mahalde çevrilmiş şol duvara denir ki bârûsundan yahut sur beldeden dûn ve kasîr ola şeranpul gibi ve memeden kat' olunmuş deve köşegine denir. (Kamus: III, 314.);
الفَصِيلُ : وَلَدُ الناقة أو البقرة بعد فطامه وفصله عن أُمه .

576 *kaşk* (كشك): Sour milk dried; a sort of condiment made of butter-milk; a kind of thick pottage made of wheaten flour or barlaey-meal with sheep's milk, to which is added flesh or wheat; barlery; barley-water… (*A-ED*: 1033.);

577 keş: Yağı alınmış sütten veya yoğurttan yapılan peynir. (TDK Sözlük.)

578 *kişen*: köstek. (*DLT*: 270/237).

579 *kūşk*: saray, köşk. (*A-ED*: 1062.);

kiş [< *kīş*] as-sammūr [= *samur (Martes zibellina), samur postu*].

al-kāf ma‘a’l-kāf
[= /ķ/’lıı /k/]

kök [< *kōk*] al-azraķ va yuṭlaķu ‘alā’s-samā’ [= *mavi; gökyüzüne de söylenir*].

kōk yolu [< *kōk yol+u*] al-macarra [= *samanyolu, gökyolu*].

kökledi [< *kök+le-di*] ṣāra [= *oldu, kökleşti*].

kökevün [< *kökegün*] ṭayr yaşbahu bi’ḏ-ḏubābi’l-kabīr yaķa‘u ‘alā’l-ḫayl va’l-baķar va ġayr ḏālika va [K: 78] yu’ḏī fa īḏā aḥassa bihi farra minhu [= *büyük sineğe benzeyen bir tür uçucudur (böçek); atlara ve ineklere yapışır ve onların canını yakar (sancar); böylece ne zaman onu fark etseler (vücutlarına konduğunu hissetseler) ondan kaçarlar*].

kögen [< *kögen*] al-iccāṣ [= *gögem eriği, çakal eriği*].

kögercin [< *kögürçgün*] al-ḥamām [= *güvercin*].

kikiş [< *kikiş*] an-nāṣiya [= *alın, perçem*].

kök çüber [< *kök çüber*] as-sayfu’l-abtar [= *kesik (kısa, bodur) kılıç*].

keklik [< *kekilik*] al-ḥacal [= *keklik (Perdrix)*].

kök [< *kök*] al-cins yuķālu **kökün nedür** ay ayyu şay’ cinsuka [= *soy, cins; soyun nedir anlamında “köküŋ nedür” denir*].

kükremek [< *kü+kire-mek*] al-ra‘d al-fi‘l minhu **kükredi** [= *(gök, insan) kükredi*].

al-kāf ma‘a’l-lām
[= /l/’li /k/]

keldi [< *kel-di*] cā’a [= *geldi*].

keldeçi yıl [< *kel-deçi yıl*] al-sana’l-ātiya [= *gelecek yıl*].

keltürdi [< *kel-tür-di*] acā’a [= *getirdi*].

küldi [< *kül-di*] ḍaḥika va rabaṭa ķavā’ima’ş-şā li-l-ḏabḥ muştarak va fī kitāb Beylik huva’z-zunbūr [= *güldü ve boğazlamak (kesmek) için koyunun ön ayaklarını bağladı anlamlarının ortak karşılığıdır; Kitâbu Beylik’te eşek arısı demektir*].

küldi [< *kül-di*] ḍaḥika [= *güldü*].

köldi [< *köl-di*] rabaṭa ķavā’ima’ş-şā li-ḏ-ḏabḥ [= *boğazlamak (kesmek) için koyunun ön ayaklarını bağladı*].

küldi [< *küldi*] az-zunbūr [= *(Kitâbu Beylik’te eşek arısı*].

küldürdi [< *kül-dür-di*] aḍḥaka [= *güldürdü*].

kül [< *kül*] bi'l-kāfi'l-ġālişaṭ al-ramād [= *asıl "kef (/k/)" ile kül (demektir)*].

külef [< Far. *gul-āb*] al-vard aşluhu **gulāb** bi-l-bā'i'l-maşūba manḳūla min-al-fārsiyya va huva murakkab min **gul** va huva al-vard va **āb** va huva al-mā' ay mā'ul-vard ṯumma nuḳila'l-vard va tafaṣṣaḥatu'l-baladiyya [D: 39] an ḳalabū al-bā'al-maşūba fā' valav [V: 27] istanṭaḳa'l-aşla fī't-turk bi an yuḳāl ḳul **faḳīh** liḳāl **paḳīh** bi-l-bā'i'l-maşūbaṭ va hum al-ān yaḳūlūna **paḳīh ḳanı** ay ayna'l-faḳīh [= *gül [suyu]; karışmış "ba (/p/)" ile aslı "gulāb"dır; Farsçadan (Türkçeye) geçmiştir ve gül demek olan "gul" ile su demek olan "āb"dan oluşmuş birleşik kelimedir; (bu söz) gül suyu demektir; sonradan "gül"e dönüşmüştür (gül anlamı kazanmıştır); mahallî telaffuz değişikliği ile /p/, /f/'ye dönüşmüştür; diyelim ki Türklerde aslına uygun telaffuz edilmesi istenerek (bir Türk'e)"faḳīh" de denilse karışmış "ba (/p/)" ile "paḳīh" der; onlar şu an fakîh nerede anlamında "paḳīh ḳanı" derler*].

paḳīh ḳanı ayna'l-faḳīh [= *fakîh nerede*].

küleç [< *kül-eç*] al-ḍaḥūk [= *güleç, neşeli*].

kilikçe [< *kir+lik+çe*] al-ġiṭā' alladī ʻalā'l-miḥadda va ʻalā'l-misnad va hiya murakkaba min **kir** [va] **lik**; **kir** al-mavsiḫ va **lik** az-ziyāda'l-lāḥiḳa li-l-aʻdād va **çe** li-t-taṣġīr va't-taḥbīb va ḏālika fī-l-alvān va ma-yuḳāribuhā naḥvu ḳavluhum **ḳaraça** va **ḳızılça** va **ṣaruça** ay usayvad va uḥaymar va uṣayfar va yuṭradu ḏālika fī-l-alvān [= *yastık ve minderin yüzündeki örtü; bu kelime "kir" ve "lik"ten oluşmuş birleşik bir kelimedir; "kir", kirli, pis demektir "+lik" bir şeye mahsus olanı gösteren ektir; "çe" ise küçültme ve sevimli görme içindir; karaca, kızılca ve sarıca anlamındaki "ḳaraça", "ḳızılça" ve "ṣaruça" sözlerinde olduğu gibi renkler ve renk gibi şeyler içindir de; böylece renklerde de kullanılır*].

kelek [< *kelek*] bi'l-kāfayni'l-ġālişatayn hiya şibhu markaba min-aḫşāb li-taʻdiya [= *asıl iki "kef (/k/)" ile (telaffuz edilir); kayığa benzer, tahtadandır ve karşıdan karşıya geçmek (suyu geçmek) içindir*].

küllük [< *kül+lük*] mavḍiʻ marmā ar-ramād [= *kül dökülen (doldurulan) yerin adıdır*].

kilim [< Far. *gilīm*] al-kisā' [= *elbise, örtü*].

kilit [< *kilit < kirit < Yun. kleis*] al-miftāḥ [= *anahtar*].

kilitledi [< *kirit+le-di*] zarfana [= *(kapıya kilitlemek için) halka taktı, halkaladı*].

kölgey [< *köli-g+e*] aḍ-ḍill[579] va'l-ḫayāl[a] [= *gölge, gölgelik ve karaltı, hayal*].

kölkeç [< *kölkeç*] 'aṣā'ibu'n-nisā'[i] [= *kadınların baş örtüsü*].

kelepen [< *kelepen*] al-macḏūm[a] [= *eli kesik, miskin*].

kelin [< *kel-in*[580]] al-kanna[ta] va'l-'arūs [= *(oğlun karısı olan) gelin ve (düğünde güveyin eşi olan) gelin*].

küyevü [< *küḏe-gü*] al-'arīs[a] [= *güveyi*].

al-kāf[a] ma'a'l-mīm[i]
[= */m/'li /k/*]

kimse [< *kimse*] aḥad[ta] va yuḳālu **kimerse** va yuḳālu **kimersene** [= *biri, kimse; "kimerse" de derler, "kimersene" de derler*].

kömdi [< *köm-di*] dafana [= *gömdü, defnetti*].

kemrük [< *kem.r-ük*] al-arfam[a] [= *(kırılmış veya çıkmış dişleri sebebiyle) dişlerinin arası açık olan (adam)*]. Bk. **ketik**.

kemürdi [< *kem-ür-di*] maşmaşa'l-'aẓm[a] va naḥvuhu [= *kemik iliği ve benzerini emdi*].

kemürdek [< *kem-ür-dek*] [D: 40] al-aẓmulladī fīhi maşmaşa[a] [= *iliği emilecek (emilecek iliği olan) kemik*].

kömür [< *kömür*[581]] al-faḥm[a] [= *kömür*].

kemi [< *kēme*[582]] as-safīna[ta] [= *gemi*].

keme [< *kēme*[583]] al-markab[a] bi'l-ḳibcāḳiyy[i] [= *Kıpçakça binek*].

küme [< *küme*] al-kaṯīb[a] va bi'l-ḳibcāḳiyy[i] **kerep** va ḳad taḳaddama [= *kum yığını, kümesi; Kıpçakça "**kerep**"tir ve bu daha önce geçti*].

kim [< *kim*] bi-ma'nā man [= *kim anlamındadır*].

kemişti [< *kem-iş-ti*] baṭaḥa [= *dışarı attı, döktü*].

kümüş [< *kümüş*] al-fiḍḍa[ta] [= *gümüş*].

kömülgen [< *köm-ül-gen*] al-vaḥlu'l-şadīdu [= *şiddetli çamur, aşırı balçık, batılgan*[584]].

---

[580] -Xn: *tütün, gälin, äkin* (*OTWF I: 300, 301*); -Xn: *tütün, gälin, äkin* (*OTWF I: 300, 301*);

[581] *kémür* [< *köŋ̃ŷ-mür] Kömür. (*NSÇT*: 958.);

[582] *kéme* [< kēme] Gemi. (*NSÇT*: 958.);

[583] *kéme* [< kēme] Gemi. (*NSÇT*: 958.);

[584] batılgan: Sazlık, bataklık, çayırlarda kapalı küçük bataklık. (Derleme Sözlüğü)

kömüldürük [< *kömül+dürük*] al-lababu [= *palan ve eyer geri gitmesin diye hayvanın göğsüne geçirilen gerdanlık, kemüldürek*[585]].

kömkök [< *köm+kök*] aş-şadīdu'z-zurḳa[a] va aṣluhu **köpkök** bi-l-bā'i [= *göpgök, gömgöy; aslı "ba (/b)"lı şekilde "köpkök"tür*].

al-kāf[c] ma'a'n-nūn[n]
[= */n/'li /k/*]

kene [< *kene*] al-ḳurād[a] [= *kene*].

kün [< *kün*] aş-şams[a] va'l-yavm[a] va huva macāz[an] fī'l-yavm[i] [= *güneş ve gündüzden mecazla gün (anlamlarındadır)*].

kün [< *kün*] aş-şams[a] [= *güneş*].

kün [< *kün*] al-yavm[a] va huva macāz[an] fī'l-yavm[i] [= *gündüzden mecazla gün (anlamlarındadır)*].

kön [< *kön*] al-cild[a] [= *gön, post*].

ken [< *kéŋ*] al-vāsi'[a] [= *geniş*].

kin [< *kin*] al-misk[a] va yusammā **kinkine** ay musayk[an] va **kinbele** ay faraḫu'l-misk[i] [= *misk; miskçik anlamında "kinkine" ve misk parçası, tanesi anlamında "kinbele" de denir*].

kinkine [< *kin+kiñye*] musayk[an] [= *miskçik*].

kinbele faraḫu'l-misk[i] [= *misk parçası, tanesi*].

kinçek [< *kin+çek*] an-nāfica[an]'l-misk[i] va yusammā bihi [= *misk kabı, kutusu; bu sözle insanları adlandırırlar (özel isim olarak kullanırıl)*].

könderdi [< *kön-it-er-di*] şayya'a [= *gönderdi, uğurladı*][V: 28a]

könç [< *könç*] an-ni'ma[an] [= *bolluk, zevk, sefa*].

könendi [< *kön+e-n-di*] tana''ama va tamatta'a [= *refah, bolluk içinde oldu ve zevk aldı, tadına vardı*].

künlük [< *künlük*] yunẓaru va aẓunnuhu ḥaṣā lubān[586] [= *zannederim öyle görünüyor ki biberiye bitkisi*].

köŋül [< *köŋül*] al-ḳalb[a] va fī kitāb[i] Beylik **könül** an-nafs[a] [= *kalp, yürek; Kitâbu Beylik'te "könül", ruh (anlamındadır)*].

---

[585] *al-lababu*: Devenin boynunun dibine denir ki köğsüne bitişikyeridir. Oradan zabh olunur manhar manasında ve atlarda oraya sine pend geçirilir ve labab insanda gerdaniye tabir olunan kola da ta'lîk olundukda tûrân yeridir ki boğazın çuruu ve iki tarkı olacaktır ve yufkaca kumluğa denir ki zemine yakın olur ve davarın sinebend ve kemüldürek (?) tabir oluna göğüslüğüne denir ki palan ve eyer geri gitmesin diye göğsüne geçirirler ve lababa bir mevzu' adıdır. (Kamus: I, 257.);

[586] *ḥaṣā lubān*: Biberiye (bitki). (*A-TBL*: I, 389a.);
نبات من الفصيلة البخوريّة ، يفرز مادّة صمغيّة تُمضَغ كالعِلْكِ لا تذوب في الفم ولا تُبلَع تُسمّى اللُّبان ، ومنه نوع مُرّ (النبات) لُبان:-
يستخدم لطرد البلغم .

köŋül [< *köŋül*] al-ḳalb[a] [= *kalp, yürek*].

köŋül [< *köŋül*] an-nafs[a] [= *(Kitâbu Beylik'te) ruh (anlamındadır)*].

kendü [< *kentü*] ta'kīd[a] li-n-nafs[i] yuḳālu **kendü öz bardı** va **kend'özi bardı** ay ḏahaba ḥaḳīḳa[an] nafsahu yuḳālu **özi bilsün** ay li-ta'lam nafsuka iḏā favvaḍata'l-amra ilayhi taḳūlu lahu hāḏā va taḳūlu fī hāḏa'l-ma'nā ayḍ[an] [𝔻: 40] **kendü özi bilsün** ay li-ta'lam nafsahu [= *öz (ifadesi) için vurgudur; gerçekten kendisi gitti anlamında "kendü öz bardı" ve "kend'özi bardı" denir; kendisi bilsin (öğrensin) anlamında "özi bilsün" denir; birisine bir iş havale edildiği zaman ona böyle denir; aynı anlamda "kendü özi bilsün" yani kendisi bilsin de dersin*].

kendü [< *kentü*] ta'kīd[a] li-n-nafs[i] [= *öz (ifadesi) için vurgudur*].

kendü öz bardı ḏahaba ḥaḳīḳa[an] nafsahu [= *gerçekten kendisi gitti*]

kend'özi bardı ḏahaba ḥaḳīḳa[an] nafsahu [= *gerçekten kendisi gitti*].

özi bilsün li-ta'lam nafsuka iḏā favvaḍata'l-amra ilayhi taḳūlu lahu hāḏā [= *kendisi bilsin (öğrensin) anlamında "özi bilsün" denir; birisine bir iş havale edildiği zaman ona böyle denir*]

kendü özi bilsün li-ta'lam nafsahu [= *kendisi bilsin*].

keŋeşke [< *keŋe-ş+ke*] al-maşvara[a] va yuḳālu **keŋeş** va **keŋeç** [= *danışma, istişare; "keŋeş" ve "keŋeç" de denir*].

keŋeşdi [< *keŋe-ş-di*] taşāvara [= *danıştı, istişare etti*].

kent [< *kend* < Soğd. *knḏ*] al-ḳarya[an] [= *köy, küçük kasaba*].

kendir [< *kendir*] al-ḳunnab[a] va'l-kattān[a] [= *kendir, kenevir (Cannabis) ve keten (Linum usitatissimum)*].

kindik [< *kindik*] as-surra[an] [= *göbek, göbek bağı/deliği*].

köncek [< *köncük*] as-sarāvīl[a] [= *don, şalvar*].

könlek [< *köŋle-k*] al-ḳamīṣ[a] [= *gömlek*].

kündüz [< *kün+düz*] an-nahār[a] [= *gündüz*].

Künseli [< *kün + seli*] 'alam[an] li-n-nisā'[i] va huva murakkab[an] min **kün** aş-şams[a] va **seli** an-naẓīf[a] fakānahu ḳāla şamsu'n-naẓīf[a] [= *kadınlar için özel isim (kadın adı)dir; bu söz, güneş anlamındaki "kün" ve temiz, pak anlamındaki "seli" kelimelerinden oluşmuş birleşik kelimedir; (bu sözü söyleyen) temiz güneş demiş gibi olur*].

Küneri [< *kün + er+i*] 'alam[an] va huva murakkab[an] ay raculu'ş-şams[i] va **kün** aş-şams va **er** ar-racul va'l-kasra[an] li-l-iżāfati va ḥuḏifatu'l-hamza[a] [= *özel isimdir; birleşik kelimedir; güneşin adamı demektir; kün, güneş; er, adam (demektir); esre (+i) iyelik (izafet) içindir; (er sözündeki) hemze düşürülmüştür*].

küneş [< *küneş*] yaṭlıḳu 'alā'ş-şams macāz va ḥaḳīḳatahu aş-şi'ā' va bi-l-ḳıbcāḳiyy **ḳuyaş** va yaṭlıḳu 'alā'ş-şamsi ayḍ [= *mecaz yolu ile güneşe denir; gerçekte güneş ışını, şulesi (demektir); Kıpçakçada kuyaş (olur) ve aynı şekilde güneşe de söylenir*].

köngçük [< *köngçük*] al-cayb [= *göğüs cebi, yaka cebi*].

küniledi [< *küni+le-di*] ḥasada va fī kitāb Beylik **küniledi** ġāra [= *(başkasının elindekini, onda olup kendisinde olmamasını) kıskandı, çekemedi; Kitâbu Beylik'te "küniledi", (sevdiğini başkasından, baka bir şeyden) kıskandı (olarak geçer)*].

küniledi [< *küni+le-di*] ḥasada [= *(başkasının elindekini, onda olup kendisinde olmamasını) kıskandı, çekemedi*].

küniledi [< *küni+le-di*] ġāra [= *(Kitâbu Beylik'te) (sevdiğini başkasından, baka bir şeyden) kıskandı*].

küni [< *küni*] al-ġayra [= *çekemeyen, kıskanç*].

al-kāf ma'a'l-vāv
[= /v/'li /k/]

küvendi [< *keven-di*] fariḥa [= *sevindi, neşelendi*].

küvenç [< *küven-ç*] al-faraḥ [= *sevinç, neşe*].

kevüldi [< *kev-ül-di*] harima [= *kocadı, zayıf düştü, yaşlandı*].

küvelek [< *küvelek*] al-miḥlab [= *süt sağılan kap, külek*].

kevül [< *kevül*] şacar lā-sāḳa lahu va ṯamarahu şabīhu bi-t-tīn [= *(odunlu) gövdesi olmayan ve meyvesi incire benzeyen bir bitki (çalı);*].

kevşedi [< *kev-iş+e-di*] ictarra'l-camal va'l-ġanam va ġayruhumā yuḳāl **deve kevşer** ay al-camalu yactarru [= *deve, davar ve benzeri geviş getirdi; deve geviş getiriyor (getirir) anlamında "deve kevşer" denir*].

deve kevşer al-camal yactarru [= *deve geviş getiriyor (getirir)*].

kevük [< *kücük*] at-tibn [= *saman*]. [𝔻: 41]

küvek [< *küvek*] al-ḫayşa'l-latī turbaṭu 'alā ḏakari'l-kabş li-tamna'ahu'l-ḳaffāz [= *çok aşmasına mâni olmak için koçun erkekliğine bağlanan keten bezdir*].

kevüz [< *keviz*] al-bisāṭ [= *kilim, yaygı*].

kevür [< *kevür* < Ar. *al-kāfir*/ Far. *gaur*[587]] al-kāfir [= *gavur, kâfir*].

---

[587] *gaur* (گور): A pagan, infidel, guebre, or worshipper of fire; name of a city in Bengal, now in ruins… (*A-ED*: 1101.);

kevrük [< *kevre-k*] al-baḳsimāṭ[588] [= *gevrek bir ekmek türü, peksimet*].

al-kāf[a] **ma'a'l-yā'**[i]
[= /y/'*li* /*k*/]

keymek [< *keḏ-mek*] al-libs[a] [= *giymek, giyinmek*].

keyesi [< *keḏesi*] al-libās[a] [= *elbise*].

keydi [< *keḏ-di*] labisa [= *giydi, giyindi*].

keydürdi [< *keḏ-dür-di*] albasa [= *diydirdi, giyindirdi*]. [V: 28a]

key [< *keḏ* < Soğd. *k'ḏy*] cayyid[a] yuḳālu **bu keydür** ay haḏā cayyid[un] va bi'l-ḳibcāḳiyy[i] **eygü** [= *çok iyi; bu çok iyidir anlamında "bu keydür" denir; Kıpçakçada "eygü" (olur)]*

key [< *keḏ* < Soğd. *k'ḏy*] cayyid[a] [= *çok iyi*].

eygü [< Kıp. *eḏ+gü*] cayyid[un] [= *iyi, çok iyi*].

bu keydür haḏā cayyid[un] [= *bu çok iyidir*].

küyündi [< *küñy-di*] iḥtaraḳa [= *(ateş, soğuk veya rüzgârdan) yandı*].

küyündürdi [< *küñy-dür-di*] ḥarraḳa [= *iyice yaktı, çok yaktı*].

küynük [< *küñy-ük*] al-muḥtariḳu [= *(ateş, soğuk veya rüzgârdan) yanmış*].

keynedi [< *keynedi*[589]] taraka't-tayr[a] 'uşşahu va sakana ġayrahu [= *kuş kendi yuvasını terk etti ve başka yuvaya yerleşti*].

küykenek [< *küykenek*] al-lūlū'a[tu] va'l-būtaḳa[tu] va'l-calma[tu][590] va hiya ṭuyūr[un] [= *loli [lori], butaḳa ve çelme; bunlar kuşlardır (kuş adlarıdır)*]

---

[588] *peksimet*: Pişirildikten sonra dilimler hâlinde kesilerek ısı ile kurutulmuş, uzun süre dayanabilen ekmek. (TDK Sözlüğü)

(بُسْمَاط) :قُسُماط : اسم لنوع من الخبز ، يخبز ويجفف ، ويسمى في المغرب

[589] *keylik* maymuna benzeyen vahşi insan. Şaşkın veya vahşi gibi sağına soluna bakınarak yürüyen kimse buna benzetilir ve ona *keylik kişi (Muhtemel etimolıoji keylik< keykil< keyik+il)* denir. (*DLT*: 518/422).

[590] جلم : الباشق من أصغر الجوارح من طائر

harfu'l- lām[i]
[= *lam (/l/ harfi)*]

huva ḳalīlu fī-l-asmā'i va ammā fī-l-af'āli falā yakādu yūcadu va ammā fī-l-hurūfi falā yuḥfaẓu minhu illā ḳavluhum **lı** bi-ma'nā ḏū [= *(bu harf ile Türkçede) isimler azdır; fiiller ise yok denecek kadar azdır (neredeyse yoktur); harflere (edatlara) gelince; bu dilde (Türklerin) konuşmalarındaki +lı anlamındaki "lı"dan başka harf bulunmamaktadır (kaydedilmemiştir)*].

al-lām[u] ma'a'l-bā'[i]
[= /b/'li /l/]

laplap [< *lap* + *lap*] maşy[un] muḫtabiṭ[un] yuḳāl[u] **lap lap kelür** ay yacī'[u] muḫtabiṭ[un] [= *(ayaklarını kuvvetle yere vurup) lap lap, patır patır yürüme; lap lap yürüyerek geliyor (gelir) anlamında "lap lap kelür" denir*].

leblebü [< Far. *lablabū*[591]] al-ḳuḍāma[tu] [= *ön dişlerle yenilen gevrek yemişler, leblebi*].

al-lām[u] ma'a'l-cīm[i]
[= /ç/'li /l/]

laçın [< *lāçın*[592]] aş-şāhīn[u] [= *şahin, doğan (Falco)*].

al-lām[u] ma'a'r-rām[i]
[= /r/'li /l/]

lorp [< *lorp*] ay bi-cumlatihi duf'a[tun] vāḥida[tun] avalahu fīhi ṣu'ūba[tun] mā va āḫirahu sahhalahu yuḳālu **sikim lorp kirdi** ma'nāhu dakarī daḫala bi-cumlatihi daf'a[tun] vāḥida[tun] [= *bir kerede bütünüyle anlamındadır; burada (giren) bir şeyde başta zorluk (zorlama) sonrasında kolaylık vardır; zekerim bir defada bütünüyle girdi anlamında "sikim lorp kirdi" denir*].

lırp [< *lırp*] 'alā-ġafla[tu] yuḳālu [𝔻: 41,] **lırp kelür**, **lırp keter** ay yaḏhabu 'alā ġafla[tin] va yacī'u 'alā ġafla[tin] [= *beklenmeyen bir zamanda, ansızın, zamansız; zamansız gelir, zamansız gider (zırt pırt gelir gider) anlamında "lırp kelür, lırp keter" denir*].

lor [< *lor*] al-ḳarīşa[tu]'l-ḥulva[u][593] [= *tatlı lor, çökelek, ekşimik (peynirden farkı kalıp halinde değil de kum gibi veya tel tel dağınık olmasıdır)*].

---

[591] *lablabū*: Hasan Eren kelimenin açıkça Farsa olduğunu belitmiş ve Steingass'ı kaynak göstermiş ve oradaki anlamın "Peynir suyu veya sarımsakla yenen haşlanmış pancar." Türkçede değiştiğini belirtmiştir.

[592] *lāçın*: şahin. (*DLT*: 206/176.).

al-lām ma‘a’l-ġayn

[= /ġ/’lı /l/]

+luġ [< +*lUK*] bi-ma‘nā ḏū fī-l-luġati’l-ḳibcāḳiyya; va **loġ**[594] ḥacar mudavvar yusavvā bihi as-saṭḥ yuḳālu **loġladı** iḏā savvā as-saṭḥa bi-ḏālika’l-ḥacar [= *Kıpçakçada +lı (luġ), sahip (mülkiyet edatı) anlamındadır; “loġ” ise (harman yeri, dam gibi) yerleri (zeminleri) düzelttikleri yuvarlak taştır; (birisi) bu taş ile bir yeri (zemini) düzelttiği zaman “loġladı” denir*].

loġ ḥacar mudavvar yusavvā bihi as-saṭḥ [=*(harman yeri, dam gibi) yerleri (zeminleri) düzelttikleri yuvarlak taştır*].

loġladı savvā as-saṭḥa bi-ḏālika’l-ḥacar (ḥacar mudavvar) [= *bu (yuvarlak) taş ile bir yeri (zemini) düzeltti*].

al-lām ma‘a’l-ḳāf

[= /ḳ/’lı /l/]

laḳ [< *laḳ*] kalima ta‘accub va hiya muḫtaṣara min lā ḥavla va lā ḳuvva illā billāh va hiya min luġa ra‘yāni’l-ġanam va ḳallamā yanṭiḳu bi-ha’l-muḫtaşim [= *şaşırma (hayret) sözüdür; lā ḥavla va lā ḳuvva illā billāh sözünün kısaltmasıdır; bu kelime davar çobanlarının dilindendir (jargonudur)*]. [V: 29]

leklek [< *leklek* < Far. *laglag*/*Ar*. *laḳlāḳ*] al-ḫubruc [= *leylek*].

lök [< *lök*] camal nafīs [= *kıymetli (alıcısı, talibi çok olan) deve*].

---

593 *ḳarş*: Kesmek manasınadır ve şuradan buradan nesne biriktirip biri birine zamm ve ilhâk eylemek manasınadır ve cenkte biribirine karışıp mızrakları biribirine kâriş mûraş tokuşturmak manasınadır. (Kamus: II, 345.); *ḳarīş*: Şedîd manasınadır. (Kamus: II, 345.); *ḥulv*: Tatlı; leziz, lezzetli, güzel, hoş. (*A-TBL*: I, 407.); ḥalā, ḥaluva, ḥalāva: Tatlı olmak; meyva olgunlaşmak, tatlılaşmak; lezzetli, şirin, güzel olmak. (*A-TBL*: I, 407.);

مادة جبنية غير مقرصة ولا ملتحمة الأجزاء كالجبن -قريشة

594 *loğ:* Tamları düzeltmek için kullanılan taş, 87; R. III. 752, 760. B. d. M. II. 708; Lh. Os. 755. (*CKİ*: 57.);

ḥarfu'l- mīm[i]
[= *mim (/m/ harfi)*]

al-mīm[a] ma'a'l- cīm[i]
[= */ç/'li /m/*]

maçı [< *maçı*[595]] as-sinnavr[a][596] [= *(erkek) kedi*].

mertek [< *mertek*] ciḏ'[un] yusḳafu bihi [= *çatı çatılan (dam yapılan) kütük (tomruk)*]

mercimek [< *mercemek* < Far. *mercumak*] al-'adas[a] va huva bi-kasri'l-cīm[i] [= *mercimek; bu söz cim (/c/)'in esreli hâliyledir*].

müzdür [< Far. *müzd (= ücret)+ür (+li)*] al-acīr[a] [= *üçret karşılığı çalışan, işçi*].

müzd bérdi [< < Far. *müzd bér-di*] acarahu [= *(yaptığı işin karşılığını) ücretini verdi*].

mezdeki [< Ar. *maṣṭakī*] maṣṭakī[597] va hiya mutarraka[un] [= *sakız, kelime Türkçeleşmiştir*].

al-mīm[a] ma'a's- sīn[i]
[= */s/'li /m/*]

mesgit [< *mesgit*[598] < Far. *mazgit* < Ar. *mascid*] al-mascid[u] va hiya mutarraka[un] [= *mescit, cami; kelime (Farsçadan) Türkçeleşmiştir*].

al-mīm[a] ma'a'ş- şīn[i]
[= */ş/'li /m/*]

muştuluḳ [< *muştu* (Far. *mujda)+luḳ*] al-başāra[u] [= *muştuluk*].

muştuladı[599] [< *muştu* (Far. *mujda)+la-dı*] başşara [= *muştu verdi, müjdeledi*].

muştuçı [< *muştu* (Far. *mujda)+çı*] al-mubaşşir[a] [= *muştucu, müjdeci*].

müşk [< Ar. *al-misk*[a]] mutarraka[un] min al-misk[i] [= *(Arapça) "misk"ten Türkçeleşmiştir*].

---

595 *maçı*:Erkek kedi. *maçı tişi*:Dişi kedi. (CC: 108: 7, 8).

596 *sinnavr*: Kedi; kuyruk sokumu, boyun omurgaları. (*A-TBL*: II, 1040[a].);

597 *al-maṣṭakī*: 'alik (?) Rumî ismidir ki Türkide sakız tabir olunur beyazı ve siyahı olur beyazının matbuhını şarb ma'diya ve huruc mak'uda ve em'a' ve cekre ve sahal münine nafi' ve ağız kokusuna ve diş etlerine teftik-ı şehve ve teftih-ı sedde bablarında biğayet müfiddir. (Kamus: III, 114.);
مُصطَكَى (اسم): شَجَرٌ مِنْ فَصِيلَةِ البَطْمِيَّاتِ ، قَرِيبٌ مِنَ البَطْمِ ، بَرِّيٌّ ، تُسْتَخْرَجُ مِنْهُ مَادَّةٌ صَمْغِيَّةٌ لَزِجَةٌ ، وَهُوَ نَوْعَانِ : أَبْيَضُ نَاعِمٌ ، طَيِّبُ الرَّائِحَةِ ، وَأَسْوَدُ مَائِلٌ إِلَى الحُمْرَةِ ، يَكْثُرُ فِي سَوَاحِلِ الشَّامِ

598 *mazgit* (مزگت): (for A. masjid), A house of prayer, mosque. (*A-ED*: 1223[a].);

599 *muştuladı:* İyi haber getirdi, 88; R. IV. (Osm.) 2211 *muştola-*; Bud. II. 233. (*CKİ*: 59.);

al-mīm[a] ma‘a’l- ḳāf[b]
[= /ḳ/’lı /m/]

mıḳladı [< *mıḳ (*< Far. *mèḫ*) *+la-dı*] sammara **mīḫ** bi-l-fārsiyya[c] huva al-mismār[d] ṯumma ḳalabū al-ḫā’a ḳāf[e] fī’l-luġaṭ’t-turkiyya[f] vallaḏī lā [𝔻: 42] yuḥsinu’t-turkiyya[g] yaḳūlu **mıḫladı** bi’l-ḫā’[h] ay sammara [= *mıhladı, çiviledi; “mıḫ” Farsçadır ve çivi demektir; sonradan Türk dilinde /ḫ/’yı /ḳ/ ile değiştirmişlerdir; Türklerde çiviledi anlamında “mıḫladı” denilmesi hoş karşılanmaz*].

al-mīm[a] ma‘a’l- lām[i]
[= /l/’li /m/]

meledi [< *me+le-di*] ya’arat al-ġanam[j] va huva taṣvītuhā [= *davar (koyun) meledi; bu onun çıkardığı sestir*].

möledi [< *mö+le-di*] ṯaġat al-baḳara[k] va huva taṣvītuhā ayḍ[l] [= *inek möledi; bu onun çıkardığı sestir*].

al-mīm[a] ma‘a’l- mīm[i]
[= /m/’li /m/]

mama kalima[m] tud‘ā bihā’l-kabīra[n] mina’n-nisā’[i] va yusammā bihā [= *kadınlardan büyük olanların çağrıldığı (büyük kadınlara seslenilen) ve adlandırıldığı kelimedir*].

mamuḳ [< *bamuk*] al-ḳuṭn[o] va bi’t-turkmāniyy[i] **panpuḳ** [= *pamuk; Türkmence “panpuḳ” (olur)*].

mamraç[600] [< *mamuraç*[601]/*merdek* < Far. *mardak*[602]] valadu’l-dubb[i] [= *ayı yavrusu*].

mum [< Far. *mūm*] aş-şam‘[s] [= *mum*].

al-mīm[a] ma‘a’n- nūn[i]
[= /n/’li /m/]

men[603] [< *ben*] muḍmar[m] bi-ma‘nā ana [= *zamirdir; ben demektir*].

---

600 *mimraḥ* (مِمْرَحْ) / *mimrāḥ* (مِمْرَاحْ): Active, sprightly (horse) (*A-ED*: 1314[a]); **Kıp.** XIII **bala**: occurs in the names of slave girls, **ak bala:** *farx abyaz* and **ay bala:** *farx qamar Hou*. 30, 12: XIV **bala:** (‘with back vowels’) *al-farx İdrak* 36: XV *farx* **bala** (**tuğu, yawrı,** (PU) **mamrax**) *Tuh*. 27b. 12 (*EDPT:* 03633.);

601 Hasan EREN’e göre “Karaçayca *mamuraç* biçimine dayanarak eski Kıpçakça sözlüklerde gördüğümüz verinin *mamuraç* olarak düzeltirmesi gerektiği açıklık kazanıyor.” Ayrıntılı bilgi için bk.: EREN, H . (1962). Anadolu’da Kafkasya Türkleri . Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten , 9 () , 319-357 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38170/440942.

602 *mardak* (مردك) : A little man, a manikin; a low fellow, puppy ; vile, base. (*A-ED*: 1212)
merdek: (ayı, domuz vb..) yavrusu. (*DLT*: 241/210).

603 *mān:* Ben, 36, 88; Kaş. I. 285; Ş. Sul. 281; R. IV. 2085; Bud. II. 254; R. USp. 286; P.P. 11.; Bang: KOsm. I. 9 § 4; Djaferoglu: 75 Lieder 29 § 65; Xuastuanift 11[12]. (*CKİ*: 58.);

min [< *bıŋ*] al-alf[b] [= *bin*].

mindi [< *bin-di*] rakaba bi't-turkmāniyy[i] **bindi** bi'l-bā'[i] [= *(herhangi bir bineğe) bindi; Türkmence /b/'li "bindi" (olur)*].

mınar [< *bıŋar*] al-'ayn[a] min al-mā'[i] [= *suyun gözü, göze*].

meniz [< *beŋiz*] lavnu'l-vach[i] [= *yüzün rengi, beniz*].

men [< *men*] şabah[hh] [= *benzer*].

menzedi [< *beŋz+e-di*] aşbaha [= *benzedi*].

meŋzeş boldu [< *beŋz-e-ş bol-du*] aşbaha [aşkala[604] min-al-ḥāca[ü605] va'ḍ-ḍarūra[ü606]] [= *birbirine benzedi, benzeş oldu*].

muŋ [< *muŋ*] al-ḥāca[ü] va'ḍ-ḍarūra[u] [= *ihtiyaç, gerkli olan ve (olmaması hâlinde zarara uğranan) çok gerekli ihtiyaç*].

muŋlu [< *muŋ+lu*] al-muḥtāc[ı] va ma'nāhu ḏū'l-ḥāca[u] [= *muhtaç kimse; ihtiyaç sahibi anlamındadır*].

meŋ [< *beŋ*] al-ḫāl[a] [= *(vücuttaki) ben*].

Meŋli [< *beŋ+li*] 'alam[hh] yusammā bihi ay ḏū'l-ḫāl[ı] [= *beni olan anlamında ad olarak konulan özel isimdir*].

monġol [< *monğol*] al-tatar[a] va huva aṣlu **muġal** va hāḏā'l-musta'malu [= *Tatar; sözün aslı "muġal"dır ve bullanılan (biçim) budur*].

munaṭ çeker [< Ar. *nabāt sukkar*] nabātu's-sukkar[ı] va huva mutarrak[hh] tarrakū nabāt[a] bi **munaṭ** va sukkar[a] bi **çeker** [= *şeker bitkisi (kamışı); bu söz Tükrçeleşmiştir; (Türkler) "*nabāt*"ı "munaṭ"; "*sukkar*"ı "çeker" olarak Türkçeleştirdiler*].

munda [< *bu+(n)da*] huna [= *burada, bu yerde*].

mengü ṣu [< *beŋgü ṣūv*] [V: 29a] mā'u'l-ḥayā[a] ay mā'u'd-davām[ı] [= *hayat suyu yani ebedilik (ölümsüzlük) suyu*].

munu [< *bu+(n)u*] ḳaṣṣāṣa[hh]'s-sayr[ı] [= *kayış makası, kayış, kösele kesme aleti*].

Kıp. xıii men *Hou*. 50, 9; menüm 52, 10; maŋa: 52, 15: xıv b- and m- often interchange; for men *anā* they say ben in Tkm. *İdrak* 36; men 'I' *do*. 88. (*EDPT:* 346[b].);

604 *ṣakala*: İltibas, şaşırtıcı olmak; biribirine benzeyen iki veya daha çok şeylerin birini diğerine karıştırmak; fark edememek. (*A-TBL*: II, 1128[b].); *aṣkala*: şüyheli, meşkül, müphem, muğlak, karışık olmak; iş vs. karışmak, güçleşmek; üzüm vs. olgunlaşmağa başlamak; rengi kırmızıya çalmak. (*A-TBL*: II, 1128[b].);

605 *ḥāca*[ü]: İnsanın ihtiyacı, muhtaç olduğu şey; gerekli ihtiyaç. (*A-TBL*: I, 420[b].);

606 *ḍarūra*[u]: İhtiyaç; sıkıntı, imkânsızlık; çaresizlik, çaresi olmayan zorluk, meşekkat, ısdırap, elem; normal, tabii istek. (*A-TBL*: III, 114[a].);

monçuḳ [< *bonçuḳ*] al-ḫaraz va'l-fuṣūṣ [va yuḳālu fīhi[607]] [= *boncuk ve yüzük taşı (kıymetli taş)*].

bunçaḳ ay hāḏā al-ḳidr va **olçaḳ**[608] ḏāka'l-ḳidr va yuḳālu fīhi **bunçuḳ** [= *bu kadar, buncacık; aynı şekilde "olçaḳ" da denir*].

al-mīm ma'a'l- vāv
[= /v/'li /m/]

mu al-istifhām va yacūz **mi** [= *soru içindir (soru parçacığı); "mi" de denebilir*].

al-mīm ma'a'l- yā'
[= /y/'li /m/]

meyi [< *beŋi*] ad-dimāġ va bi't-turkmaniyy **beyni** [= *beyin, dimağ; Türkmence "beyni" (olur)*].

müyüz [< *büŋüz*] al-ḳarn [D: 42] va bi't-tukmaniyy **buynuz** [= *boynuz; Türkmencede ise "**buynuz**" (olur)*].

mayin [< *-mayın*] ya'tī bi-ma'nā ġayr fī nafyi'l-ḥāl va saya'tī ḏalika[609]; va bi-ma'nā ḳabla fataḳūlu **ṣor barmayın** ay sal ḳabla'ḏ-ḏahāb va **yemeyin** ḳabla'l-akl va **ṭurmayın** ḳabla'l-ḳiyām va yu'addī haḏā'l-ma'nā ḫāṣṣa[610] **burun** fataḳūlu **ṣor barmasdan burun** va hiya ḳibcākiyya[611] [= *hâli (durumu) olumsuzlayan -madan anlamı verir ve bu daha sonra gelecek; (bir de) -madan önce anlamındadır; gitmeden önce sor anlamında "ṣor barmayın" dersin; "yemeyin", yemeden önce; "ṭurmayın", kalkmadan önce (demektir); bu manayı özellikle "burun" (kelimesi) verir ve (yukardaki sözü bu kelimeyle) "ṣor barmasdan burun" (şeklinde) söylersin*].

---

607 V nüshasında yokken D'de bu ifade ile iki kelime birbirine bağlanmış ve "cim"ler aynı şekilde harekelenmiş; V'de ise ikisi ayrı madde başı gibi ve bu ifade metnin ana hatları içinde, ikinci madde başından sonra gelmektedir; "" kelimesi ise satırın sonunda haşiyede yer almıştır.

608 Bu kelime V nüshasında bu şekildeyken D'de açıkça "nun" harfi ile yazılmış. V'deki üst çizgisi unutulmuş "kef" veya notkası yanlışlıkla birleşmiş "nun" olabilir; ancak Arapça karşılığa ol ifadesi daha uygun düşmektedir ve bu biçim tercih edildi.

609 Ebû Hayyân'ın burada (izah) "daha sonra gelecek" dediği dilbilgisi kısmındaki açıklamalar olsa gerektir. Dilbilgisi kısmında bu manayla ilgili şu cümleler yer almaktadır: 1. Sencer keldi külmeyin. [= Sencer gülmeden (gülmez hâlde) geldi.] 2. Atnı mindüm eyerlemeyin. [Ata eyerlemeden (eyersiz hâlde) bindim.]

ḥarfu'n- nūn[609]
[= *nun (/n/ harfi)*]

ne [< *nē*] ayy[a] şay'[in] [= *ne*]

al-nūnu ma'a't- tā'[i]
[= */t/'li /n/*]

néte [< *nē teg*[610]] bi-ma'nā kayfa [= *nasıl, nice anlamında*].

al-nūnu ma'a'l- cīm[i]
[= */ç/'li /n/*]

neçe [< *nē+çe*] kam [= *neye, kaça, kaç para*].

neçük [< *nē+çe* ök[611]] kayfa [= *nasıl, ne biçim*].

al-nūnu ma'a'z- zāy[i]
[= */z/'li /n/*]

naz [< Far. *nāz*] ad-dalāl[a] va yusammā **Naz Ḫātun** [= *naz, işve; "***Naz Ḫātun***" biçiminde (kadınlara) ad konulur*].

Naz Ḫātun ['alam[in]][= *özel isimdir*]

nazlandı [< (Far. *nāz)+la-n-dı*] tadallala [= *naz etti, nazlandı*].

nezük [< Far. *nāzuk*] an-nā'im[a] ar-raḫṣ[a] [= *(toz gibi) yumuşak, taze ve nazik, ince*].

al-nūnu ma'a's- sīn[i]
[= */s/'li /n/*]

nese [< *nesne*] aş-şay'[u] [= *nesne*].

al-nūnu ma'a'ş- şīn[i]
[= */ş/'li /n/*]

néşe[612] [< Türkm. *nē+çe*] bi-t-turkmāniyy[i] lam [= *Türkmence niçin (demektir)*]

nişan [< Far. *nişān*] ad-dāġ[a] va al-'alāma[a] [= *dağ, (ateşle basılan) damga ve işaret, alâmet*].

nişanladı [< (Far. *nişān)+la-dı*] ṭaba'a [= *damgaladı, nişanladı*].

---

[610] *nétek* [< *nē teg*] Nice. (*NSÇT*: 978.);

[611] *neçük* [< *nē+çe* ök] Ne için, nice. (*NSÇT*: 978.);

[612] *nişä:* Niçin, 90; Ş. Sul. 284. (*CKİ*: 60.);
Kıp. xıv nelük *li-ma* in Kıp. (i.e. as opposed to Tkm. néşe:) *İdrak* 90. (*EDPT:* 777ᵃ.);
Kıp. xıii *kam* meçe: *(-c-) Hou*. 50, 15; 55, 8 ff.; *bi-kam* 'for how much.' neçe:ye: *do*. 55, 13 ff.: xıv neçe: ('with -ç-') *kam İdrak* 89; (Tkm. néşe: *li-ma do*. 90); (*EDPT:* 775ᵃ.);

al-nūnu ma‘a’l- lām[l]
[= /l/’li /n/]

nelük [< *ne+lük*] li-ma [= *niçin*].

al-nūnu ma‘a’l- mīm[m]
[= /m/’li /n/]

namaz [< Far. *namāz*] aṣ-ṣalā[ṣ] al-māḍiyy[y] **namaz éti** ay fa‘ala aṣ-ṣalā[ṣ] [= *namaz; geçmiş zamanda namaz etti , namaz kıldı anlamında “namaz éti” (olur)*].

namaz éti fa‘ala aṣ-ṣalā[ṣ] [= *namaz etti , namaz kıldı*].

namazlaġu [< (Far. *namāz)+la-ġu*] as-saccāda[s] [= *namazlık*].

neme [< *nē+me*] şay’[ş] yuḳālu **neme yedün**[n] **mü** ay hal akalta şay’[ş] [= *nesne; bir şey yedin mi anlamında “neme yedün mü” denir*].

neme yédün mü hal akalta şay’[ş] [= *bir şey yedin mi*].

al-nūnu ma‘a’l- vāv[v]
[= /v/’li /n/][V: 30v]

nevruz [< Far. *nav-roz*] zahr[z] yasbiḳu’n-nabāt[t] fī-avvali’r-rabī‘[613] manḳūl[l] min-al-fārisiyya[f] [= *ilk baharın başında yetişen bitkilerin ilki olan bir çiçektir; Farsçadan (Türkçeye) geçmiştir*]. [D: 43v]

613 “ya”nın harekesi sonradan siyah mürekkeple eklenmiştir.

ḫarfu'l- yā'[613]

[= *ya (/y/) harfi*].

ya [< *yā*] al-ḳavs[a] [= *yay*].

ye [< *yé (emir)*] kul al-māḍī minhu **yedi** akala va bi-ma'nā aṭ'ama **yedirdi** [= *ye; bu kökten geçmiş zaman biçimi yedi "yedi" (olur); yedirdi anlamında ise "yedirdi" (olur)*].

yu [< *yava*[614]] al-başal[a] [= *soğan, yaban soğanı (Allium)*].

yu [< *yu (emir)*] aġsil al-māḍī **yudı** va fī kitāb[i] baylik **yuydı** ġasala [= *yıka (emir); geçmiş zaman biçimi "yudı" (olur); Kitâbu Beylik'te yıkadı "yuydı" (biçimindedir)*].

yapṭı [< *yap-ṭı*] ġaṭṭā va banā muştarak[im] va fī kitāb[i] baylik **yapṭı** aġlaḳa [= *(üstünü, çevresini) örttü, kapladı ve bina etti, yapı yaptı anlamlarında çift manalıdır; Kitâbu Beylik'te "yapṭı", (yani) (geçişi, faaliyeti durdurmak üzere) kapattı*].

yapṭı [< *yap-ṭı*] ġaṭṭā [= *(üstünü) örttü, kapattı*].

yapṭı [< *yap-ṭı*] banā [= *bina etti, yapı yaptı*].

yapṭı [< *yap-ṭı*] aġlaḳa [= *(Kitâbu Beylik'te) (geçişi, faaliyeti durdurmak üzere) kapattı*].

yapraḳ [< *yalp-r-ġa-ḳ*[615]] al-varaḳ[a] [= *yaprak*].

yapışṭı [< *yap-ş-ṭı*] laziḳa [= *yapıştı*].

yabalaḳ [< *yabalaḳ*] al-'uryānu [= *çıplak*].

yop [< *yop*] al-cayyid[a] kaannahā luġa[im] ḫavārizmiyya[im] [= *iyi, güzel; bu kelime Harezmce gibi gözüküyor*].

yaba [< *yaba*] al-miḏrā allaḏī yuḏrā bihā al-ḳamḥ[a] va ġayruhu [= *buğday ve benzeri tahılları (sapından, çöpünden ayırmak için) savurdukları yaba*].

yubunlu [< *yubunlu*] sūḳ[im] mina'l-asvāḳi'r-rūm[i] fī'l-bariyyaṭ yaḳīmūna fīhi arba'īna yavm[a] yuḳālu **yubunlu bazarı**[616] ay sūḳ[im] ḏalika'l-makān[a] al-musammā bi **yubunlu** [= *kırda kurulan ve burada kırk gün kurulu kalan Rum pazarı; "yubunlu" denilen bu yerde kurulan pazara "yubunlu bazarı" denir*].

yıptı [< *yıptı*] al-ḫulba[u] [= *çemen otu (Trigonella foenum-graecum)*].

---

[614] D nüshasında yavu.

[615] *yapurğan* [< yalp-r-ġan] Yaprak. (*NSÇT*: 1037.);

[616] Faruk Sümer: Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1985.

yipek [< *yip+ek*] al-ḥarīr va yuḳālu **ipek** [= *ipek; "ipek" de denir*].

yapyaşıl [< *yap+yaş+ıl*] al-aḥvā va yuḳālu **yamyaşıl** bi'l-mīmi badalu'l-bā'i [= *(siyaha yakın) koyu yeşil; yamyaşıl de denir*].

al-yā' ma'a't-tā'
[= */t/'li /y/*]

yiti [< *yiti-g*] al-ḥāddu'l-ḳāṭi' [= *(körün zıddı olarak) keskin*].

yetegen [< *yèti+gen*] banātu na'ş [= *yedi kız kardeş, büyük ayı takım yıldızı (Ursa Major)*].

yititti [< *yiti-t-ti*] sanna [= *biledi, keskinleştirdi*].

yitindi [< *yiti-n-di*] insanna [= *bilendi*].

yetti [< *yét-ti*] kafā va adraka muştarak [= *yeterli oldu, yetti ve ulaştı, yettişti anlamlarında çift manalıdır*].

yetil [< *yét-il- (emir)*] mutakammil [= *yetiş, kemale er*].

yettürdi va **yetürdi** [< *yit-tür-di/yit-ür-di*] atlafa [= *telef etti, mahvetti*].

yitti [< *yit-ti*] halaka va fanā [= *yok oldu, yitti, yok olup gitti ve bitti, tükendi, sonu geldi*].

yitük [< *yit-ük*] aḍ-ḍāyi' [= *kayıp, yitik*].

yetti [< *yèti*] as-sab'a va aṣluhā **yedi** va yunṭiḳu ayḍ bi'l-aṣl [𝔻: 43ᵇ][= *yedi; aslı "yedi"dir ve asıl biçimiyle de söylenir*].

yetmiş [< *yèti+miş*] sab'ūna at-tā' badal mina'd-dāl lianna **yedi** sab'a va **miş** ṣāra bihā yadullu 'alā's-sab'īna [= *yetmiş; /d/'nin yerine /t/ kullanılmıştır; çünkü "yedi" yedi demektir ve "miş" yetmiş anlamı katmak içindir*].

yetinçek [< *yetinçek*] al-munḳaṭi' vaḥdahu 'ani'r-rakb [= *kervandan, kafileden ayrılmış tek kalmış kişi*].

yat [< *yat*] al-istiṭā'a va'l-ḳudra yuḳālu **yaṭ yoḳṭur** ay mā lahu ḳudra valā istiṭā'a [= *imkân, yetenek ve kudret, güç; onun yetenek ve kudreti yoktur anlamında "yaṭ yoḳṭur" denir*].

yaṭ yoḳṭur mā lahu ḳudra valā istiṭā'a [= *onun yetenek ve kudreti yoktur]*

yatsız [< *yat+sız*] allaḏī mā lahu ḳudra **süz** ma'nāhā bilā va **yat** hiya al-ḳudra fakānahu ḳāla bilā ḳudra [= *kudreti olmayan (kudretsiz) kişi (demektir); "süz", siz anlamındadır; "yat" ise kudret demektir; böylece sanki kudretsiz denmiş gibi olur*].

yötürmek [< *yötkir-mek*[617]] as-su'āl [= *öksürmek, öksürük*].

---

[617] 00506. D ötgek Dev. N. fr. 1 öt-; cf. 1 ötüg; the basic meaning seems to be 'diarrhoea' or the like; survives in this meaning in NE Tel., Kumd. ötkök; Sag.; Şor öttek R I 1269, 1294. The Kom. entry is

yötürdü [< *yötkir-di*] sa'ala [= *öksürdü*].

Yatba ḳabīla[tu] minal-ḳıbcāḳiyy[i] [= *bir Kıpçak boyu*].

al-yā'[a] ma'a'l- cīm[i]
[= /ç/'*li* /y/]

yüçe [< *yüçe*] kull[e] 'āl[a] murtafi'[a] [= *ulu ve yüksek olan her şey*].

yüçeledi [< *yüçe+le-di*] rafa'a [= *yükseldi*]. ⟦V: 30r⟧

al-yā'[a] ma'a'r- rā'[i]
[= /r/'*li* /y/]

yorıdı [< *yorı-dı*] maşā [= *yürüdü*].

yaradı [< *yara*] ṣalaḥa [= *(bir şey) iyi ve faydalı oldu*].

yérdi [< *yér-di*] ṣaḳḳa ḳalīl[an] va minhu ḳīla li-l-a'lam[i] **yérük ṭuṭaḳlu** ay ḏū ṣafa[tin] maṣḳūḳa[tin] va fī kitāb[i] baylik al-a'lam[i] **yırıḳ** [= *azıcık (biraz) yardı; bu kökten yarık dudaklı (tavşan dudaklı) anlamında özel isim olarak "yérük ṭuṭaḳlu" derler; Kitâbu Beylik'te "yırıḳ" özel isimdir*].

yérük ṭuṭaḳlu ḏū ṣafa[tin] maṣḳūḳa[tin] [= *yarık dudaklı (tavşan dudaklı)*].

yırıḳ [< *yér-ıḳ*] ḏū ṣafa[tin] maṣḳūḳa[tin][(*Kitâbu Beylik'te) (yarık dudaklı anlamında) özel isim*].

yarıdı [< *yaru-dı*] aṣraḳa yuḳālu **ṭan yarıdı** ay aṣraḳa'ṣ-ṣubḥ[a] va yuḳālu bi't-turkiyy[i] **ṭan attı** ay naṭaḳa'ṣ-ṣubḥ[a] [= *aydınlandı, parladı, ışıdı; tan aydınlandı anmalında "ṭan yarıdı" denir; Türkçe tan konuştu[618] anlamında "ṭan attı" denir*].

yaraḳladı [< *yarık+la-dı*] cahhaza [= *(gerekli eşya, silah vb. ile) donattı, hazırladı*].

yaruḳ [< *yar-uḳ*] al-ṣaḳḳ[a] [= *yarık, çatlak*].

yarḳın [< *yaru-ḳ+n*] al-barḳ[a] [= *yıldırım, şimşek*].

yarıḳ [< *yarıḳ*[619]] al-cavşan[a] [= *(göğse giyilen) zırh*].

yordı [< *yör-di*] 'abbara al-ru'yā [= *rüyayı yordu, yorumladı, tabir etti*].

---

quite clear, but the word seems to be confused with a later word for 'cough' ch. NW Kk. cötel-; Nog. yötkir- 'to cough'. Uyğ. vıı ff. Civ. kan ötgek 'diarrhoea with bleeding' H I 83 (the remedy, a daily draught of an infusion of mulberries and raisins, is consistent with such a translation): Kom. xıv 'cough' ötkek CCG; Gr.
yötkür-: Öksürmek. (CC 114/234);

618 CLAUSON'un ifadesine göre burada ayttı yerine yanlışlıkla attı kullanılmıştır.

619 *yarık*: zırh ve göğüslüğe (cevşen) verilen genel isim. (*DLT*: 451/354).

yora [< *yör-e*] at-ta‘bīr [= *yorum, tabir*].

yordu [< *yör-dü*] favvala mina’l-fā’l [= *fal yorumladı, kehanette bulundu*].

yurun [< *yurun*] al-ḳuṣāṣa min kull şay’ [= *her şeyin (saç, kumaş, kâğıt) kırpıntısı (kırpıldığı yeri)*].

yorġan [< *yoġurḳan*] al-liḥāf [= *yorgan*].

yorġa [< *yorı-ġ+a*] al-māşī[620] ḫabab[a0621] yuḳālu **yorġaladı** ay ḫabba fī maşyihi [= *atın (sağlarını bir sollarını bir adımlar atarakrak ve böylece binicisini sarsmadan) rahvan gidişi; yürüyüşünü rahvan yaptı (yorga bir yürüyüşle yürüdü)*].

yorġaladı [< *yorġa+la-dı*] ḫabba fī maşyihi [= *yürüyüşünü (sağlarını bir sollarını bir adımlar atarakrak ve böylece binicisini sarsmadan) rahvan yaptı (yorga bir yürüyüşle yürüdü)*].

yöre [< *yöre*] ḥavālī’ş-şay’ yuḳālu **yörendürü yaṭṭı çeri**; **çeri** huva al-‘askar va **yaṭṭı** raḳada va [𝔻: 44ᵛ] **yörendürü** ḥavlahu [= *bir şeyin etrafı, çevresi; “yörendürü yatṭı çeri” denir; “çeri”, asker; “yaṭṭı”, geceledi, yattı; “yörendürü”, etrafı, çevresi (demektir)*].

yöresi [< *yöre+si*] ḥavlahu [= *çevresi, yöresi*].

yarmaḳ [< *yarmaḳ*] ad-dirham [= *dirhem, (3,2 gram ağırlığında) gümüş para*].

yér [< *yér*] al-arż [= *yer, arazi*].

yar[622] [< *yar*] aş-şaḳīf[623] va huva’l-mavḍi‘ al-‘ālī alladī yuşrafu minhu ‘alā asfal [= *yar, uçurum; aşağı (alçak) tarafların görüldüğü (izlendiği) (yüksek) yerdir*].

yerdeş [< *yér+deş*] al-ma‘rifa min arḍ vāḥidaṭ [= *aynı (bir) yerden (beldeden) tanış (tanıdık) kimse*].

yırttı [< *yırt-tı*] mazzaḳa [= *yırttı*].

yırtuḳ [< *yırt-uḳ*] al-mazziḳ [= *yırtık*].

---

620 *maşā*: Yürümek; yürüyerek gitmek. (*A-TBL*: 301.);

621 *ḫabb*; *ḫabab*: At yorgalamak, biniciyi sarsmadan yürümek, eşkin gitmek, rahvan yürümek, at sağlarını birden, sollarını birden alıp yelmek, gitmek, nakleylemek. (*A-TBL*: I, 433.);

622 *yar:* Nehirlerin dik ve yüksek sahilleri, selin yardığı yer, 92; Kaş. I. 313; MW. 78; R. III. 100; Ş. Sul. 290; B. d. M. II. 862; Lh. Os. 810; Bud. II. 323; Köprülü: DTB. 43,. (*CKİ*: 120.);

Kıp. xıı *al-curuf* yar (also *al-rīq*, see 1 yar) *Hou*. 5, 18; reverse entry 21, 13: xıv ya:r *al-şaqiq* ‘a precipice’, that is a high place from which one can look downwards İdrak 92. (*EDPT:* 953.);

623 *aş-şaḳīḳu*: Öz kardeş, anası bir babası ayrı veya ana, baba bir kardeş; benzer; yarık, çatlak, yırtık; yarım. (*A-TBL*: II, 1125.);

شقيف -صخر عظيم منحدر من الجبل

yarattı [< *yara-t-tı*] ḫalaḳa [= *yarattı*].

yaratġan [< *yara-t-ġan*] al-ḫāliḳ[s] [= *yaratan, yaratıcı*].

yurṭ [< *yurt*] al-vaṭan[s] [= *vatan, memleket*].

yarlıġadı [< *yarlıġ+a-dı*] ġafara va raḥima [= *suçunu affetti, bağışladı ve esirgedi, acıdı, merhamet etti (anlamlarındadır)*].

yarlu [< *yar+lı*] kalima[m] tu'addī ma'nā miskīn[m] [= *bu kelime miskin (imkânları kendisine yetmeyen, becerip kendisini geçindiremeyen) anlama gelir*].

yarandı [< *yara-n-dı*] taḍammara [= *(zayıflasın, koşmağa alışsın diye bağlanıp, yemlenip her gün koşturulan at) inceldi, zayıfladı*].

yarandurdı[624] [< *yara-n-dur-dı*] ḍammara[625] al-faras[s] va'l-ism[s] **yaraḳṭur** ay muḍammar[m] [= *(zayıflasın, koşmaya alışsın diye bağlanıp, yemlenip her gün koşturulan) atı inceltti, zayıflattı; isim biçimi incelmiştir, zayıftır anlamında "yaraḳṭur" (olur)*].

yuraḳṭur [< *yara-ḳ+tur*] muḍammar[m] [= *(zayıflasın, koşmaya alışsın diye bağlanıp, yemlenip her gün koşturulan at) incelmiştir, zayıftır*].

yaruḳ [< *yaru-ḳ*] ḍav'u'l-ḳamar[s] [= *ay ışığı*].

yıraḳ [< *hīra-ḳ*[626]] al-ba'īd[s] [= *uzak, ırak*].

yuruḳ [< *yı̲druḳ*] al-lakma[m] va bı't-turkmāniyy[l] **yumruḳ** va yuḳālu **yuruḳladı** va **yumruḳladı** ay lakama [= *yumruk; Türkmence "yumruḳ" (olur); yumrukladı anlamında "yuruḳladı" ve "yumruḳladı" denir*].

yuruḳ [< Kıp. *yı̲druḳ*] al-lakma[m] [= *yumruk*].

yumruḳ [< Kıp. *yı̲druḳ*] al-lakma[m] [= *yumruk*].

yuruḳladı [< Kıp. *yı̲druḳ+la-dı*] lakama [= *yumrukladı*].

yumruḳladı [< Kıp. *yı̲druḳ+la-dı*] lakama [= *yumrukladı*].

---

624 *yarandurdu:* Atı koşturdu, ve terletip yem vermeden bağlı soğuttu, 23; Bu gibi atlara *yuraqtur* denilmektedir, ibid.. (*CKİ*: 120.);
Kıp. xıv yaran- *tażammara* 'to be, or become, slim' *İdrak* 93. (*EDPT:* 970[n].);

625 *żammara*: At vs. yi zayıflatmak, bir deri bir kemik yapmak, yarandırmak, yarak eylemek; yarışa hazırlamak; boyun eğdirmek; uzak yolculuğa gidecek kimse önce atını tavlandırmak ve sonra zayıflatmak ve her gün onu gezmeğe alıştırmak, atı koşuya hazırlamak. (*A-TBL*: III, 136[c].); *żamara*: Zayıflamak, incelmek; arıkladığından beli incelip karın içeri çekilmek, çöküp yapışmak; atı yarandırmak, egzersiz yaptırmak, yarak eylemek; harp vs. ye hazırlamak; çekmek, elbise vs. girmek, kısalmak. (*A-TBL*: III, 136[c].); *tażammara*: Vücudun derisi zayıflıktan saldınlayıp birbiri üstüne kavşaklanmak, pörsümek, kısalmak, zayıflıktan deriler sarkmak. (*A-TBL*: III, 136[c].);

626 *yırak* [< *hīra-ḳ*] Irak. (*NSÇT*: 1043.);

yürek [< *yürek*] al-ḳalb yuḳālu **yüreklü** ay şucā‘ va **yüreksiz** al-cabān [= *kalp, yürek; cesur, yiğit anlamında "yüreklü" ve ezik, cesaretsiz, pısırık anlamında "yüreksiz"*].

yüreklü [< *yürek+lü*] ay şucā‘ [= *cesur, yiğit*].

yüreksiz [< *yürek+siz*] al-cabān [= *ezik, cesaretsiz, pısırık*].

yarım [< *yar-ım*] al-şiḳḳ min-aş-şay’ va huva’n-niṣf [= *bir şeyin yarısı; yarım demektir*].

yuvḳa [< *yuvḳa*] al-raḳīḳ al-muḳābilu’l-ġalīẓ min ḳumāş va ġayrih [= *ince (kumaş vb.); kaba, kalın kumaş ve benzerinin zıddıdır*].

yaraṣa [< *yaraṣa*] al-vaṭvāṭ [= *yarasa*].

yüvrüldi [< *yüvrül-di*[627]] intaḳaḍa [= *bozuldu*].

yüvrülgen [< *yüvrül-gen*] muntaḳiḍ [= *bozuk*].

yırṭṭı [< *yırṭ-ṭı*] ḫaraḳa hakaḏā fī kitāb Baylik va taḳaddama ḳabla [= *yırttı; Kitâbu Beylik'te de bu şekildedir ki bu daha önce geçti*].

yardı [< *yar-dı*] şaḳḳa ḳalīl [= *biraz (azıcık) yardı*].

al-yā’ ma‘a’z-zāy
[= /z/'li /y/][V: 31]

yazı [< *yaz-ı*] aṣ-ṣaḥrā’ [= *yazı, açık, düz ve geniş arazi*].

yaz [< *yaz*] faṣlu’r-rabī‘ [= *bahar mevsimi*].

yazu [< *yaz-ıġ*] al-kitāba yuḳālu **yazdı** kataba [= *yazı, yazılmış olan; yazdı anlamında "yazdı" denir*].

yüzdi [< *yüz-di*] ‘āma va sabaḥa [= *(su üstünde kalarak batmadan) yüzdü ve kolayca akıp gitti, kaydı, yüzdü*].

yüzdi [< *yüz-di*] salaḫahu [= *(deri, kabuk vb.) soydu, sıyırdı, yüzdü*].

yozdı [< *yoz-dı*] ḫabaḳa [= *(daha çok hayvan için) yellendi, osurdu*].

yüz [< *yüz*] al-mi’a [= *yüz*].

yüz al-vach **yüz**[628] an-nuḥāsu’l-aṣfar ayḍ [= *yüz, çehre; "yüz" aynı zamanda sarı bakır, pirinç demektir*].

yüz [< *yüz*] al-vach [= *yüz, çehre*].

yüz [< *yez*] an-nuḥāsu’l-aṣfar [= *sarı bakır, pirinç*].

yüzük [< *yüzük*] al-ḫātim [= *mühür yüzüğü*].

---

627 **yoyrul-* (< *yoḏ(u)r-ul- "bozulmak"). (*KİF*: 748.);

628 *yüz:* Sarı bakır, 93. (*CKİ*: 131.);
Kıp. XIV *al-nuḥāsu'l-aṣfar* 'brass' yez *Bul*. 4, 9; (yüz 'a hundred'; yüz 'a face') yüz *al-nihāṣul-aṣfar ayża(n) İdrak* 93. (*EDPT:* 982.);

yüzledi [< *yüz+le-di*] ‘ataba va lāma va kānahu mankūl[m] min żaraba vachahu [= *ayıpladı ve tenkit etti; yüzüne vurdu sözündeki anlamı ifade etmiş gibi olur*].

yazuḳ [< *yaz-uḳ*] aḏ-ḏanb[n] va'l-carīma[m] [= *suç ve kabahat*].

yazuḳladı [< *yaz-uḳ+la-dı*] aḏnaba [= *suç, günah işledi*].

yuzaḳ [< *yuzaḳ*[629]] al-ḳufl[n] [= *kilit*].

yuzaḳladı [< *yuzaḳ+la-dı*[630]] ḳafala [= *kilitledi*].

al-yā'[n] ma'a'ş-şīn[l]
[= /ş/'li /y/]

yışıdı [< *yaşu-dı*] lama'a [= *ışıdı, parladı*].

yaşdı [< *yaş-dı*] taḫabba'a va ḫafiya [= *saklandı, gizlendi*].

yaşurdı [< *yaş-dur-dı*] katama va aṣluhu **yaşdurdı** [= *(ısrarla) sakladı, gizledi; aslı "yaşdurdı"dır*].

yaşmaḳ [< *yaş-mak*] al-niḳāb[n] [= *(gözlerden başka yüzü kapatan) peçe, yüz örtüsü, baş bağı*].

yaş [< *yaş*] al-'umur[n] [= *yaşama süresi, ömür*].

yaşadı [< *yaş+a-dı*] ta'ammara [= *uzun yaşadı*].

yaş [< *yaş*] al-aḫżar[n] [= *yeşil (bitki), yeşillik*].

yaşardı [< *yaş+ar-dı*] iḫḍarra [= *yeşerdi, yeşillendi*].

yaşıl [< *yaşıl*] al-aḫżar[n] mina'l-alvān[l] **yaş** yuṭlaḳu 'alā'n-nabāti'l-aḫżar[n] [= *yeşil renk; yeşil renkli bitkiler için "yaş" denir*].

yışıḳ [< *yışıḳ*[631]] al-ḫūḏa[m] [= *başa giyilen zırh, miğfer*].

yoşuḳ [< *yoşuk*] al-mācin[n] [= *arsız, yüzsüz, laubali*].

yoşḳalnadı [< *yoşḳalnadı*] macanna [= *yüzsüzlük etti, arsızlaştı*].

yaş ad-dam'[n] ayḍ[m] yuḳālu **közi yaşardı** dama'at 'aynuhu va **yaş-toldı** imtala'a bi'd-dam'[l] [= *gözyaşı; gözü yaşardı anlamında "közi yaşardı" da denir; (gözü) yaşla doldu anlamında "yaş-toldı" denir*].

yoşaldı [< *yaş+al-dı*] balla fī kitab[l] baylik [= *Kitâbu Beylik'te ıslatmak*].

közi yaşardı dama'at 'aynuhu [= *gözü yaşardı*].

[**közi**] **yaş-toldı** imtala'a bi'd-dam'[l] [=*(gözü) yaşla doldu*].

yaşın [< *yaşın*] aṣ-ṣā'iḳa[m] [= *yıldırım*].

---

629 *yuzak*: Kilit. (CC: 11, 22; 100, 27.)
630 *yuzak*: Kilit. (CC: 11, 22; 100, 27.)
631 *yışıklıg*: demirden beyzî miğfer giymiş olan. (*DLT*: 465/370.);

yışım [< *yışım*] al-rānāt [= *tozluk, butluk, potur*]. Bk. **ışım**.

al-yā' ma'a'ṣ-ṣād
[= /ṣ/'lı /y/]

yaṣ [< *yaṣ*] al-'azā' [= *kayıp, ziyan; yas; belaya, musibete sabretme, tahammül etme*].

yaṣdı [< *yaṣ-dı*] fakka vatara'l-ḳavs [= *yay kirişini çözdü, açtı*].

yaṣṣı [< *yaṣ-ıġ*] aṣṣafīḥ min ḥadīd va'l-ḥacar va ġayri ḏālika [= *demir, taş ve benzerlerinin yassısı*].

yaṣṭuḳ [< *yaṣṭuḳ*] al-miḫadda [= *yastık*].

yaṣlu [< *yaṣ+lu*] ṣāḥibu'l-'azā' [= *yaslı; belaya, musibete tahammül eden*].

yaṣıç [< *yası+ç*] naṣl ma'rūf [= *temren; (Türkler arasında) iyi bilinir*]. Bk. **başak, demren**.

al-yā' ma'a'ṭ-ṭā'
[= /ṭ/'lı /y/]

yaṭ [< *yaṭ*] al-ġarību'l-acnabiyy [= *yabancı, bilinmeyen yabancı*].

yaṭardı [< *yaṭ+ar-dı*] ġarraba bi-ma'nā zavvaca [D: 44] bintahu [= *uzaklaştırdı (ele, başkasına) verdi; kızını kocaya verdi (evlendirdi) anlamındadır*].

yaṭṭı [< *yaṭ-ṭı*] raḳada [= *yattı, uyudu*].

yaṭuḳ [< *yaṭuḳ*] ar-rāḳid [= *yatan, uyuyan*].

yaṭḳırdı [< *yaṭ-ḳır-dı*] arḳada aṣluhu **yaṭdırdı** fa-abadalū ad-dāla ḳāf 'alā ġayr ḳiyās [= *yatırdı; aslı "yaṭdırdı"dır; /d/'yi, kuralsız bir şekilde /ḳ/'ya dönüştürdüler*].

yaṭlıḳ [< *yat+lık*] al-bint **lıḳ** hiya'l-lāḥiḳa li-l-i'dād kaannahā takūn mu'adda lianna taġtariba 'an ahliha yaḳūlūna **bir yaṭlıḳ kinem-bar bir** vāḥida **yaṭlıḳ** bint **kine** 'alam li-t-taṣġīr al-mīmu's-sākinaṭ żamīru'l-mutakallim **bar** mavcūd [= *kız çocuk; "lıḳ", bir şeye mahsus olanı göstermek içindir; (böyle denilmekle) kız çocuğunun ailesinden uzaklaştırılmağa (ele, kocaya verilmeğe) mahsus olduğu söylenmiş gibi olur; (bu anlamda) "bir yaṭlıḳ kinem-bar" derler; "bir", bir; "yaṭlıḳ", (evlendirilecek; ele, kocaya verilecek) kız çocuk; "+kine", küçültme eki (küçültme adı)dır; sakin mim (kine+m), iyelik eki; "bar", var demektir*].

bir yaṭlıḳ kinem-bar bir ['indī mavcūd[ms] bunayya[ms] vāḥida[ms] [= *evlendirilecek; ele, kocaya verilecek) bi kızcağızım var*].

yuṭṭı [< *yuṭ-ṭı*] bala'a va fī kitāb[t] Baylik **yuṭṭı** macca [= *yuttu; Kitâbu Beylik'te ağzından attı, püskürttü*].

yuṭluḳ [< *yut+luk*[632]] al-sana[ms]'l-cadba[ms] [= *(hayvan ölümlerinin, salgın hastalıkların olduğu) kıran yıl, kurak yıl, kıtlık yıl*]. Bk. **kurak**.

al-yā'[ms] ma'a'l- ġayn[t]
[= /ġ/'li /y/][V: 31[ms]]

yaġ [< *yaġ*] as-samn[ms] [= *yağ, tereyağı*].

yaġladı [< *yag+la-dı*] dahana [= *(saça, sakala hoş kokulu veya güzel gösterecek) yağ sürdü, yağladı*]. Bk. **dürtti**.

yaġı [< *yaġı*] al-maḥārib[ms] [= *(seninle, sana karşı) savaşan kimse, düşman*].

yaġdı [< *yaġ-dı*] al-maṭara [= *yağmur yağdı*].

yıġdı [< *yıġ-dı*] cama'a va mana'a muştarak[ms] [= *yığdı, topladı ve men etti, engelledi anlamlarında çift manalıdır*].

yoġun [< *yoġun*] aṯ-ṯaḫīn[ms] [= *katı, yoğun*].

yıġın [< *yıġ-ın*] al-macmū'[ms] [= *toplanmış, yığın*].

yaġlıḳ [< *yaġı+lıḳ*] al-nuşşābu'l-mu'add[ms] li-l-'aduvv[t] [= *düşman için (mahsus) hazırlanmış ok*].

yaġurt [< *yoġrut*] al-rā'ib[ms] [= *yoğurt*].

yaġır [< *yaġır*] 'aḳru'd-dābba[ms] [= *(yük taşıyan) hayvanının (sırtında açılan) yarası*].

yıġruḳ [< *yıġruḳ*] ar-raculu'llaḏī lā yuḳaddimu 'alā'ş-şay'[t] [= *bir işe yaramayan (kimseye faydası olmayan) adam*].

yaġrın [< *yarın*[633]] 'aẓmu'l-katif[t] [= *omuz kemiği, kürek kemiği*].

---

[632] 10804. yu:t (-d) basically 'weather so severe that it kills livestock', with extended meanings for other things which cause losses of livestock, and even the death of human beings, like lack of grazing and epizootic (or epidemic) disease.A Second Period l.-w. in Mong. as cut 'famine; epizootic or epidemic disease' (Kow. 2385), cud (Haltod 583), and in Russian as dzhut; s.i.a.m.l.g. except SW as yut/cut/çut/jut. Türkü (when we spent the winter at Amğa: korığı:) yut boldı: 'there was severe, killing weather' II E 31: Xak. xı yu:t 'severe weather (al- califa) which kills livestock and sheep with the cold in winter' Kaş. III 142; KB (if a man gets too near a blazing fire) añar yut turur 'it is fatal to him' 654; (if a man is born wicked there is no cure for him) ajunka bala ol bodunka yutı 'he is a disaster for the world and fatal to the people' 879; a.o. 1780: Çağ. xv ff. yut (1) 'heavy snow which blocks the roads'; (2) in Mong. (sic) 'an epidemic (waba') which attacks flocks and herds' San. 341v. 8: Kıp. xv fana 'death, destruction, (ölet/) yut (/kıran) Tuh. 27b. 9 (a marginal note in a second hand says that the first is used of humans, the second of animals, and the third of death by the sword).

yaġız [< *yaġız*] lavn[633] maşhūr[633] fī'l-ḫayl[i] va tusammā bihi'l-arż[a] fayuḳālu **yaġız yér** [= *meşhur at rengidir; yere (toprağa) de denir; bu anlamda "yağız yér" denir*].

yaġmur [< *yaġ-mur*] al-maṭar[a] bi-turkmāniyy[i] va **yamġur** bi-l-ḳıbcāḳīyyi [= *yağmur; (bu biçim) Tükmencedir; Kıpçakça "yamġur" (olur)*].

yaġma [< Far. *yaġmā*[634]] an-nahb[a] [= *yağma, soygun*].

yaġmaladı [< (Far. *yaġmā)+la-dı*] nahaba [= *yağmaladı, soygunculuk etti*].

yaġma [< *yaġma*] as-simāṭ[a] va'l-ḫivān[a] ayż[an] [= *(şölende kurulan) sofra; (üstüne yemek konulan, yemek yenilen) sofra da demektir*].

yuġurdı [< *yuġur-dı*] 'acana va yuḳālu **un yuġurġul** ay a'cana'l-'acīna [= *yoğurdu; hamur yoğur anlamında "un yuġurġul" denir*].

un yuġurġul a'cana'l-'acīna [= *hamur yoğur*].

yaġırlıḳ [< *yaġır+lıḳ*] al-mirşaḥa[a] [= *eyerin altına konulan terlik keçe çul*].

yaġır [< *yaġır*] tursu'l-ḥadīdu'ṣ-ṣaġīr[a] [= *küçük demir kalkan*].

al-yā'[i] ma'a'l-ḳāf[q]
[= /ḳ/'lı /y/]

yaḳın [< *yaḳ+n*] al-ḳarīb[a] [= *yakın*].

yaḳa [< *yaḳ+a*] aṭ-ṭavḳ[a] [= *elbisenin gerdanı çeviren yeri, yaka*].

yaḳmaç [< *yakmaç*] as-saṭīḥa[an] [= *ayakta duramayan, kötürüm*].

yaḳtı [< *yaḳ-tı*] aṣalā [D: 45a] aş-şay'[a] fi'n-nāri [= *bir şeyi ateşte yaktı, ateşe attı*].

yaḳıldı [< *yaḳ-ıl-dı*] iḥtaraḳa [= *yakıldı*].

yoḳaru [< *yoḳ+karu*] favḳ[a] [= *yukarı*].

yoḳuş [< *yoḳ+ş*] al-'aḳaba[an] [= *yokuş, yamaç*].

yaḳtu [< *yaḳ-tu*[635]] aż-żav'[a] yuḳālu **közün yaḳtu** ay 'aynuka muzī'a[an] maşriḳa[an] yukannūna bihā 'ani's-salāma[a] va yaḳūlūna ayż[an] fī hāḏā'l-ma'nā **közün aydın** va yaḳūlu ayż[an] **közün yarıḳ** va kulluhu bi-ma'nā[a] vāḥid[an] [= *ışık; gözün aydınlık, parlak anlamında "közün yaḳtu" denir; bu sözle gözün aydın olsun denilmek istenir; bu*

---

633 *yarın*: kürek kemiği. (*DLT*: 453/356.);

634 yagma (يغما): Prey, plunder, booty, spoil, pillage, sacking, ravishment; name of a city in Turkistan celebrated for tbe beauty of its inhabitants. (*A-ED*: 1532.);

635 *yaḳtu* [< yaḳ-tu] Işık, şule, pertev, ziya, aydınlık. (*NSÇT*: 1036.);

manada "közün aydın" da derler "közün yarıḳ" da dersin; hepsinin anlamı birdir].

közün yaḳtu ay ʻaynuka mużī'a[am] maşriḳa[am] yukannūna biha ʻani's-salāma[u] [= *gözün aydınlık, parlak anlamındadır; bu sözle gözün aydın olsun denilmek istenir*].

közün aydın ay ʻaynuka mużī'a[am] maşriḳa[am] yukannūna biha ʻani's-salāma[u] [= *gözün aydınlık, parlak anlamındadır; bu sözle gözün aydın olsun denilmek istenir*].

közün yarıḳ ay ʻaynuka mużī'a[am] maşriḳa[am] yukannūna biha ʻani's-salāma[u] [= *gözün aydınlık, parlak anlamındadır; bu sözle gözün aydın olsun denilmek istenir*].

yoḳṣul [< *yokṣul/yoḳṣıl*] al-faḳīr[a] [= *fakir, yoksul*].

yaḳnı [< Far. *yaƣnī*[636]] al-laḥmu's-salīḳ[a] va tubaddilu ḳāfuhu ƣā'[an] [**yaƣnı**] [= *haşlanmış et (yemeği); /ḳ/'nın yerini /ƣ/ da alabilir (yaƣnı)*].

yaḳşı [< *yakış-ı*] ṭayyib[a] va tubaddilu ḳāfahu ƣā'[an] [**yaƣşı**] [= *güzel hoş; /ḳ/'nın yerini /ƣ/ da alabilir (yaƣşı)*].

yaḳşıladı [< *yakış-ı+la-dı*[637]] ṭayyaba [= *hoş etmek, güzel yapmak*].

yoḳ [< *yoḳ*] al-maʻdūm[a] va yustaʻmal[a] bi-maʻnā lā [= *yok, var olmayan; hayır anlamında da kullanılır*].

yoḳlu [< *yoḳ+lu*] faḳīr[an] ay d̲ū maʻdūm[a638] [= *fakir, yoksul; elinde olmayan, yokluk çeken anlamında*].

al-yā'[a] maʻa'l-kāf[f]
[= /k/'li /y/]

yég [< *yég*] al-cayyid[a] [= *iyi, güzel*].

yek [< *yek*] aş-şayṭān[a] [= *şeytan, iblis*].

yek kördü [< *yek kör-dü*] abġaża [= *nefret etti, şeytan görmüş gibi oldu*].

yüg [< *yüg*] ar-rīş[a] [= *kuş tüyü*].

---

636 *yaƣnī* (یغنی): Cooked, dressed; stored; a rich stew of meat; a store of food ; hot and cold. (Steintass: 1529a.);

637 *yakşıla*: *yakış-ı+la-dı*. (*KİF*: 715.);

638 *maʻdūm*: Yokluk içinde kıvranan, çok fakir, yoksul, bir şeyi kalmamış, yok olmuş, bitmiş. (*A-TBL*: III, 306a.); *ʻadima*: Yok kılmak, yava, yavu, zayi, yitik kılmak; kaybetmek; kaybedilmek, yava, yavu kılmak; bulmamak, bırakıp gitmek; sabit olmamak; (yok, yavu olduğu için) bir şey istemek, birini aramak. *iʻdām*: İdam, asarak canını çıkarma, öldürme. (*A-TBL*: III, 305a.);

yük [< *yük*] al-ḥiml va huva kināya[m] ‘an aż-żamāni [= *yük; bu söz kefalet, güvenceden kiyanedir*].

yikü [< *yikü*] bi’l-kibcāḳiyy[i] al-ḫaṭṭ[a] fi’l-arż[i] va fī ġayriha [= *Kıpçakça yer ve benzerindeki çizgi*].

yüki [< *yüki*] ṯaḳīlu’l-ḥaraka[a] [= *ağır, yavaş hareket*].

yégirmi [< *yégirmi*] ‘işrūna va yuḳālu **égirmi** [= *yirmi; “égirmi” de denir*].

yekirdi [< *yekir-di*] ḥarida [= *kızdı, darıldı*].

yükledi [< *yük+le-di*] żamina [= *kefil oldu, teminat verdi*].

yüküdü [< *yükün-dü*] ḫadama bi’r-rukū‘i [= *diz çökerek, bel bükerek, hürmetle eğilerek (birinin) hizmetini gördü, (birine) hizmet etti*].

yügürdi [< *yügür-di*] carā va camaza yuḳālu **yügrük aṭ** ay faras[ma] carrā’[un] [= *koştu, aktı ve telaşla, aceleyle yürüdü; hızlı koşan at, yarış atı anlamında “yügrük aṭ” denir*].

yügrük aṭ [< *yügür-ük aṭ*] ay faras[ma] carrā’[un] [= *hızlı koşan at, yarış atı*].

yigit [< *yigit*] aş-şābb[u] [= *(yaşı 16’dan 30’a kadar olan) genç, delikanlı*].

yüksek [< *yüksek*] al-‘alī [= *yüksek, yüce*].

yüksük [< *yüksük*] al-kuştibān[u] [= *yüksük*].

yüklü [< *yük+lü*] al-ḥāmil[a] [= *hamile, gebe*].

yeken [< *yek-ken*] al-ḫama‘[u] [= *topallayarak yürüyen, aksak*].

yigin [< *yéken*[639]] al-ḥaṣīr[a] [= *hasır*].

yeke kele bu çetük [𝔻: 45[b]] al-ḳiṭṭu’l-mu’aḏḏī [= *eziyetli, zararlı kedi (?)*].

al-yā’[a] ma‘a’l- lām[i]
[= /l/’li /y/]

yılan [< *yıl-an*] al-ḥayya[n] [= *yılan*].

yalġan [< *yalġan*] al-kiḏb[u] [= *yalan*]. [𝕍: 32[b]]

yol [< *yol*] aṭ-ṭarīḳ[a] [= *yol*].

yoldaş [< *yol+daş*] al-ma‘rifa[m] min aṭ-ṭarīḳ[i] [= *(birlikte çıkılan) yoldan tanış (tanınan kişi)*].

yel [< *yél*] ar-rīḥ[a] yuḳālu **yel-esti** ay habbata’r-rīḥ[a] [= *rüzgâr, yel; yel esti anlamında “yel-esti” denir*].

yeles [< *yél+ez*] an-nasīm[a] [= *hafif rüzgâr, meltem*].

---

639 *yegen*: kaba hasır döşek. (CC: 104, 8.);

yıl [< *yıl*] as-sana va yuḳālu **yıl ḳuṭlu bolsun** ma'nāhu li-yakun al-'ām mubārak [= *yıl, sene; "yıl ḳuṭlu bolsun" derler; yıl kutlu olsun anlamındadır*].

yoluḳtı [< *yol+uḳ-tı*[640]] ṭaraḳa [= *(birisi birisine) rastladı, (bir şey) denk geldi*].

yılḳı [< *yılḳı*] al-bahīma haḏā aṣluhu va yusta'malu fī'l-luġaṭi'l-ḳıbcāḳiyya li-l-ḫayl vallaḏī yaḫtaṣṣu bi'l-ḫayl fī'l-luġati't-turkiyya **yunad** va iḏā arādū'ş-şatma ḳālū **ey yılḳı** ay yā bahīma [= *(yırtıcılar, canavarlar hariç dört ayaklı) hayvan (sürüsü); kelimenin asıl anlamı budur; Kıpçaklarda at (sürüsü) için kullanılır; özellikle at (sürüsü) kastedildiğinde Türkçede "yunad" kullanılır; (birisine) sövmek, hakaret etmek istediklerinde ey hayvan (hayvan herif, seni hayvan) anlamında "ey yılḳı" derler*].

yılḳı [< Kıp. *yılḳı*] al-ḫayl [= *at, at sürüsü*].

yunad [< Türkm./Türk. *yunt+at*] al-ḫayl [= *at, at sürüsü*].

yunad [< Türkm./Türk. *yunt+at*] iḏā arādū'ş-şatma ḳālū **ey yılḳı** ay yā bahīma [= *(birisine) sövmek, hakaret etmek istediklerinde ey hayvan (hayvan herif, seni hayvan) anlamında "ey yılḳı" derler*].

yalavaç [< *yalavaç/yalavar*] ar-rasūl [= *(Allah'ın gönderdiği) elçi, peygamber*].

yélim [< *yélim*] al-ġirā' [= *tutkal, yapıştırıcı*].

yal [< *yal*] ma'rafa'l-faras [= *at yelesi*].

yalam [< *yalam*] al-ḳadr va'l-cāh yuḳāl **yalamun yüksek bolsun**; **yalamun** cāhaka va ḳadraka [= *değer, kıymet ve nüfuz, yetki anlamındadır; (değerin, nüfuzun yüksek olsun anlamında) "yalamun yüksek bolsun" derler; "yalamun", değerin, nüfuzun demektir*].

yalman [< *yalman*] al-yarbū' [= *Arap tavşanı, cırboğa (Dipodidae)*].

yelmük [< *yelmük*] nav' mina'n-nabāt şabīh bi'l-kurrāṯi [= *pırasaya benzer bir ot, yemlik*[641]].

---

[640] *yoluḳ-*, yoluḫ-; yoluġur : Karşılaşmak. (CC. 38, 16-18.); *utru bir kişi yoluḳtu* : (Onlara) birisi karşı geldi. (CC. 124, 8.).
yoluḳ- (< *yōl+uḳ- "rastlamak, karşılaşmak"). (*KİF*: 745.);

[641] *yemlik*: İlkbaharda yetişen, uzun ve sivri yapraklı, toplanıp yenilen bir yabanıl ot. (Derleme Sözlüğü C:11)
Türkü:
Madımak Oylum Oylum
Sivas-Fahri Karaoğlan-Nida Tüfekçi

yulduz [< *yul+tuz*] an-nacm [= *yıldız*].

yuldurum [< *yaltırım*] az-zucāc va huva'l-barḳ fī luġati't-turkmān yuḳālu **yoldurum yolduradı**[642] ay al-barḳ baraḳa [= *cam; bu söz Türkmencede yıldırım demektir; yıldırım yaldıradı, çaktı anlamında "yoldurum yolduradı" denir*].

yelken [< *yél+ik-en*[643]] al-ḳil [= *gemi gelkeni*].

yölek [< *yöle-k*] al-ḳudda fi's-sahm [= *(ham deriden uzunlamasına kesilmiş ve kuvvetlendirmek için oklara sarılan) ok sırımı*].

yaladı [< *yalġa-dı*] la'iḳa [= *(dil ile) yaladı*].

yalaḳ [< *yalġa-ḳ*] al-mil'aḳa [= *tuz yalağı*].

yülidi [< *yüli-di*] ḥalaḳa [= *tıraş etti*].

yuluv [< *yul-uġ*] al-fidā' [= *(esaret veya cezadan kurtulmak için verilen) fidye, kefaret*].

yüldürük [< *yüldürük*] bazru'l-ḳaṣab [= *kamış (şeker kamışı) tohumu*].

yular [< *yular*] al-macarr [= *yular, dizgin*].

yilik [< *yilik*] al-muḫḫ [= *ilik, (kafanın iliği olarak) beyin*].

Madımak oylum oylum
Geliyor civan da boylum
Civan boylum gelirse
Şen olur benim de gönlüm

Oy madımak teke tüke sakalı
Oy madımak evelik yemlik
Oy madımak guşguşu yemlik oy madımak

Madımak bişer oldu
Tencerem taşar oldu
Günde yediğim şamarlar
Bir iken beşer oldu

Oy madımak teke tüke sakalı
Oy madımak evelik yemlik
Oy madımak guşguşu yemlik oy madımak

Madımak biçim biçim
Ölüyom senin de için
Madımak toplar iken
Başımdan düştü çitim

Oy madımak teke tüke sakalı
Oy madımak evelik yemlik
Oy madımak guşguşu yemlik oy madımak

642 *yulduradı [Türkm.]:* Çaktı (yıldırım), 97. (*CKİ*: 128.);
643 *yalken*: (< ye:l+k-en) yelken (87.). (DK: 330.);

yalaŋuz [< *yalŋus*[644]] [D: 46a] fard[la] [= *tek kişi, fert*].

yalġaşladı [< *alka-ş+la-dı*[645]] da'ā lahu [= *(birisi için) dua etti*].

yaldı [< *yal-dı*[646]] fatara [= *(kişi) yıldı, (iş) ağırlaştı, sakinleşti, azaldı*].

yéldi [< *yél-di*] habba [= *(yel gibi) hızla koştu, yürüdü*].

yalın ḳıldı [< *yalıŋ ḳıl-dı*] ca'alahu 'uryān[a] ay carradahu [= *çıplak etti; yani soyundurdu*].

yelve [< *yelve*] as-salvā [= *yelve*[647]*/culluk (Scolopax rusticola), bıldırcın (Coturnix)*].

al-yā'[a] ma'a'l-mīm[i]
[= */m/'li /y/*]

yumşaḳ [< *yumşa-ḳ*] an-nā'im[a] va fī kitāb[i] baylik ar-raḫv[a] [= *yumuşak; Kitâbu Beylik'te gevşek, dayanıksız*].

yemiş [< *yé-m+ş*] al-fākiha[a] va fī kitāb[i] baylik aṯ-ṯamara[a] [= *meyve, Kitâbu Beylik'te (ürünlerden elde edilen her türlü) semere, meyve*].

yama [< *yama-ġ*] ar-ruḳ'a[a] [= *(tamir için elbiseye vurulan) yama*].

Yemek [< *Yemek*] ḳabīla[aa] mina'l-ḳıbcāḳ[i] [= *Kıpçak kabilesi*].

yumdı [< *yum-dı*] żamma aṣabi'ahu va 'aynahu [= *parmaklarını (avcunu) ve gözünü yumdu*].

yemdü [< *yemdü*] al-'āna[a] [= *kasık kılı*].

yom [< *yom*] al-fa'l[a] va yuḳālu lahu ayż[a] **yora** [= *fal, fal yorma; "yora" da denir*].

yora [< *yör-e*] al-fā'l[a] [= *fal, fal yorma, tabir*].

yomladı [< *yom+la-dı*] favvala yuḳālu **eygü yom yomlaġıl** ay favval lahu fāl[a] cayyid[a] [= *fal baktı, tabir etti; ona iyi (bir) fal bak (onun için iyi tabir tabirle) anlamında "eygü yom yomlaġıl" denir*].

eygü yom yomlaġıl ay favval lahu fāl[a] cayyid[a] [= *ona iyi (bir) fal bak (onun için iyi tabir tabirle)*].

yamyaşıl [< *yam+yaş+ıl*] al-aḫżar[a] cidd[a] va'l-mīmu badal[a] mina'l-bā'[i] [= *çok yeşil; (aslı yapyaşıl iken) /m/, /b/'nin yerine kullanılmıştır*].

yem [< *yem*] al-ṭa'ām[a] va yuṭliḳu ayż[a] 'alā 'alafu'd-davāb[i] va yuḳālu **aṭġa yemin aṣ**, **aṭġa** li-l-faras[i] **yemin** 'alafahu **aṣ** 'alliḳ al-māżī minhu **aṣdı** [= *yemek, yiyecek; hayvan yemine (yiyeceğine) de*

---

644 *yalġuz* [< yalıŋ+öz] Yalnız.
645 alkış: (< *alk+ş) bereket (7a). (DK: 308.);
646 ıl-: inmek
647 *yelve*: Boz renkli, uzun gagalı, çulluğa benzer bir kuş. (Derleme Sözlüğü, C.11.);

denir; (bu anlamda) "aṭġa yemin aş" denir; (bu cümlede) "aṭġa", ata; "yemin", yemini; "aş", as demek olur; bu emrin mazi biçimi "aşdı" olur].

aṭġa yemin aş 'alliḳ li-l-faras[i] 'alafahu [= *yemek, yiyecek; hayvan yemine (yiyeceğine) de denir; (bu anlamda) "aṭġa yemin aş" denir; (bu cümlede) "aṭġa", ata; "yemin", yemini; "aş", as demek olur; bu emrin mazi biçimi "aşdı" olur*].

yumurtġa [< *yumurtġa*] al-bayż[a] va fī kitāb[i] baylik bi'l-ḳāfi [**yumurtḳa**] [= *yumurta; Kitâbu Beylik'te /ḳ/lı biçimdedir (yumurtḳa)*].

yumaḳ [< *yumġaḳ*] al-ḫayṭu'l-mulaffaf[a] ba'żuhu 'alā ba'ż[in] mudavvar[un] [= *yuvarlak biçimde birbirine sarılmış ip yumağı*].

yumuḳ közlü [< *yum-uḳ köz+lü*] ay ḏū 'ayn[in] ġażīż[in] va yuknā 'ani'l-mavt[i] **közi yumuldı** ay ġumiżatu 'aynahu [= *yumuk gözlü, göz kapakları kısık; gözü yumuldu anlamındaki "közi yumuldı" ölmeği ifade eder*].

yumuş [< *yumuş*] al-ḥāca[tun] [= *ihtiyaç*].

yumuşçı [< *yumuş+çı*] al-ġulāmu'l-mutaṣarraf[u] fī'l-ḥācaṭ[i] [= *(her hangi bir) işte kullanılan (kendisinden istifade edilen) genç, (erkek) uşak*].

yaman [< **yab+man*] aş-şarr[u] [= *yaman, fena*].

yamanladı [< *yaman+la-dı*] atlafa [= *telef etti, fena etti, mahvetti*].

yümürdü [< *yémir-dü*] 'adā [= *şiddet uyguladı, hücum etti*].

yumruḳladı [< *yuḏruḳ+la-dı*] lakama [= *yumrukladı*].

yemdi [< *yemdü*] al-'āna[tu] yuḳālu **yemdin ḳoparġıl** ay şa'ratuka antif [= *kasık kılı; kasık kılını tıraş et anlamında "yemdin ḳoparġıl" denir*].

al-yā'[u] ma'a'n-nūni'l-ḫayşūmiya[tu]
[= /ŋ/'li /y/]

yuŋ [< *yuŋ*] aş-şūf[u] [= *yün*]. [V: 32]

yuŋ ar-rīş[u] fī kitāb[i] baylik [= *Kitâbu Beylik'te tüy (anlamındadır)*].

yaŋaḳ [< *yaŋ+aḳ*] al-ḫadd[u] va fī kitāb[i] baylik **yanaġ** [= *yanak; Kitâbu Beylik'te "yanaġ" (biçimindedir)*]

yéŋ [< *yéŋ*] al-kumm[u] [= *elbisenin yeni*].

yaŋ [< *yaŋ*] al-canb[u] [= *yan, yan taraf*].

yoŋ [< *yoŋ*] al-ḥaḳḳ[u] [= *gerçek, örfi hukuk*].

yéŋi [< *yaŋı*] al-cadīd[u] [= *yeni*].

yaŋıladı [< *yaŋı+la-dı*] caddada [= *yeniledi*].

yüŋül [< *yéŋi*[648]] al-ḫafīf[s] [= *hafif, yeğni*[649]].

yüŋildi [< *yéŋi+l-di*] ḫaffa min marażih[i] [= *hastalığı hafifledi, hastalığın ağırlığını attı*].

yaŋa [< *yaŋ+a*] al-ciha[m] yuḳālu **bu yaŋa** ay ilā haḏihi'l-ciha[n] **ol yaŋa** ila tilka'l-ciha[n] [= *taraf, cihet; bu yana anlamında "bu yaŋa"; o yana anlamında "ol yaŋa" denir*].

yaŋlış [< *yaŋıl-ş*] al-ġalaṭ[a] [= *yanlış, hata*].

yaŋaldı [< *yaŋıl-dı*] ġaliṭa [= *yanlış yaptı, hata etti*].

yaŋaḳ [< *yaŋ+ġaḳ*[650]] al-ḥanak[u] [= *alt çene, (alt ve üst) damak*]. Bk. **eŋek**.

al-yā'[u] **ma'a'n-nūn**[l]
[= /*n*/'*li* /*y*/]

yinçi [< *yinçi*] al-'acīn[a] [= *hamur*].

yançuḳ [< *yan+çuk*] al-ḫarīṭa[ta] [D: 46] yuḳālu **yigit ḳoş yançuḳ boş** al-ma'nā aş-şābb[a] ṭayyib[an] va ḫarīṭatuhu ṣifr[an] [= *kese; yiğit hoş; (ama) kesesi boş anlamında "yigit ḳoş yançuḳ boş" denir*].

yigit ḳoş yançuḳ boş aş-şābb[a] ṭayyib[an] va ḫarīṭatuhu ṣufr[an] [= *yiğit hoş; (ama) kesesi boş*].

yondı [< *yon-dı*] naḥata va barā [= *(belli bir şekil vermek veya inceltmek için tahta, taş vb.'ni) kesti, yonttu*].

yandurdı [< *yan-tur-dı*] avḳada [= *(ateşi) yandırdı, yaktı*].

yandı [< *yan-dı*] vaḳada [= *(ateş) yandı*].

al-yā'[u] **ma'a'l-vāv**[l]
[= /*v*/'*li* /*y*/]

yavlaḳ [< *yavlaḳ*] ma'nāhu cidd[an] yaḳūlūna **yavlaḳ körklüdür** ay ḥasan[an] cidd[an] va fī kitāb[i] baylik al-cady[a] **yovlaḳ** va taḳaddama annahu yuḳālu fīhi **oġlaḳ** [= *(bu) söz (sıfat olarak) çok, pek anlamındadır; çok güzel, çok yakışıklı anlamında "yavlaḳ*

---

[648] *yengil*, *yengül*:Yenli, hafif. (CC: 61, 28.)
yeyni: (< yīn+i-g, yīn+i- 'doğurmak, yükünü atmak',yīn 'beden, cesed' = Ar. nafisat 'doğurmak, varlık ortaya koymak' n-f-s 'kendi, öz, vücut, varlık') hafif (*EDPT:* 950. s.). (DK: 303.);

[649] *yeğni*: Hafif. (Derleme Sözlüğü. C.:11.);

[650] *eŋek* [< *eŋ+gek] Çene.

*körklüdür" denir; Kitâbu Beylik'te oğlak "yovlaḳ" biçimindedir ve "**oğlaḳ**" denilen bu söz daha önce geçti*]. Bk. **temir ḳazıḳ**, **oğlaḳ**.

yavuz [< *yavız*] al-vaḥş[a] [= *yabani, vahşi*].

yavıdı [< *yaġu-dı*[651]] al-ḳaruba [= *yaklaştı, yakınlaştı*].

yavuḳlaṭṭı [< *yaġu-ḳ+la-ṭ-tı*] ḳarraba [= *yaklaştırdı, yakınlaştırdı*].

yavaş [< *yavaş*[652]] as-sākinu'l-ḫuluḳ[i] yuḳālu **bu aṭ yavaşdur** ay haḏā'l-faras[a] sahlu'l-ḫuluḳ[i] muaddab[m] va yusammā bihi [= *sakin yaratılışlı, yavaş huylu, ağır başlı; bu at sakin yaratılışlı ve terbiyelidir (iyi eğitilmiştir) anlamında "bu aṭ yavaşdur" denir; bu söz ad olarak da verilir*].

yavşaḳ [< *yavşaḳ*] ṣiġāru'l-ḳaml[a] [= *bit yavrusu*].

yavıt [< *yavıt*] al-cibāya[a]'l-musā'ada[a] 'alā man ḫasira şay'[an] fī 'urs[a] av valīma[a] av ġayrihimā [= *düğün, şölen ve bunlardan başkalarına has yardım parası*].

yavı [< *yavı*] al-daḫīl[653] fī cinsi't-turk[i] va laysa minhum [= *Türk milletine bağlı (Türklerin içinde olan); ancak onlardan olmayan (Türk olmayan) kimse*].

yova [< *yova*] al-'ā'ir[a] yuḳālu **bu ḳoyun yovadur** [=*şaşı, şaşkaloz, serseri, yova*[654]*; (bu anlamda) "bu ḳoyun yovadur" derler*]. [D: 47a]

yivildi [< *yivildi*] imtadda va ṭāla namuvv[an] [= *uzadı ve gelişerek uzadı, büyüdü (anlamlarındadır)*].

yuva [< *uya*] al-vakar[a] yuḳālu **ḳuş yuvası** ay vakaru'ṭ-ṭayr[i] [= *yuva; kuş yuvası anlamında "ḳuş yuvası" denir*].

yuvaladı [< *yuva+la-dı*] ca'ala lahu vakar[an] [= *kendisine yuva yaptı, yuvaladı*].

yavuḳ [< *yaġu-ḳ*[655]] al-ḳarīb[a] [= *yakın, yavuklu*].

yovun boldı [< *yoġun bol-dı*] ṯaḫuna [= *katı, kaba, kalın oldu*].

al-yā'[a] ma'a'l-yā'[i]
[= /y/'*li* /y/]

yaylaḳ [< *yay+la-ḳ*] al-maṣīf[a] [= *yazlık, yaylak*].

yay [< *yay*] faṣlu'ṣ-ṣayf[i] [= *yaz mevsimi*].

---

651 *yavı-* [< yaġu-] Yakın olmak. (*NSÇT*: 1040.);

652 yap: (< yāp) yavaş (25.), (D. 77.).

653 منهم ولِيس إليهم وانتسب قوم في دَخَلَ مَنْ : لدَّخِيلُ

654 *yova*: Başıboş, evden, sürüden kaçma huyunda olan. (Derleme Sözlüğü, C.: 11.)

655 *yavı-* [< yaġu-] Yakın olmak. (*NSÇT*: 1040.);

yayḳandı [< *yay-ḳ+a-n-dı*[656]] iżṭaraba'l-makān[i] bi-l'māi'l-muġarraḳ[i] [= *suyla dolu bir yeri (şeyi) çalkaladı*].

yayḳadı [< *yay-ḳ+a-*] ġasala [= *yıkadı*].

yuyundu [< *yuy-ₙn-tu*] al-ġusāla[tu] [= *bulaşık suyu, yuhuntu*[657]].

yuydu [< *yuy-du*] ġasala [= *yıkadı, yudu*].

yaydı [< *yay-dı*] faraşa va basaṭa [= *(araziyi, yeri, odayı) döşedi, kapladı ve (dürülü, kapalı olanı) açtı, yaydı, serdi (anlamlarındadır)*].

yoydı [< *yōḏ-dı*[658]] maḥā kaşaṭa [= *izini, eserini sildi; yüzünü kazıdı, kabuğunu sıyırdı*].

yaydı [< *yay-dı*] ḥarraża 'alā'ş-şay'[i] [= *(birini) bir şeye teşvik etti, kışkırttı*].

yayıldı [< *yay-ıl-dı*] taḥarraża huva va inba'aṯa [= *o teşvik edildi, kışkırtıldı*].

yıyı [< *yıḏ+ı-ġ*] ar-rāyiḥa[tu] muṭlaḳ[an] va fī kitāb[i] Baylik **yıyı** aḏ-ḏafar[a659] [= *bizatihi, genel anlamda koku; Kitâbu Beylik'te "yıyı", kötü koku anlamındadır*].

yıyıdı [< *yıḏ+ı-dı*] ay fāḥa fāiḏā ḳālū **yıyıdı** iḫtaṣṣa bi'r-rāyihaṭ'l-muntinaṭ va iḏā arādū ar-rāyiha[tu]'ṭ-ṭayyiba[tu] alhaḳū bi'l-fi'l[i] mā yadullu 'alā ḏālika fayaḳūlūna **ṭaṭlu yıyır** ay al-ḥulv[u] yafūḥu [= *(güzel veya kötü) koku yayıldı, koktu; "yıyıdı" (sözünü) özellikle kötü koku kastedildiğinde söylerler; güzel koku kasdettiklerinde fiile bu anlamı katacak bir söz eklerler ve güzel koku yayılıyor (güzel kokuyor anlamında "ṭaṭlu yıyır" derler*].

ṭaṭlu yıyır ay al-ḥulv[u] yafūḥu [= *güzel koku yayılıyor (güzel kokuyor)*].

yıyıladı [< *yıḏ+la-dı*] şamma [= *kokladı*].

yiydi [< *yiy-di*[660]] intafa'a [= *faydalandı, yararlandı*].

yiyin [< *yiyin*] mavālī al-'adl[u] [= *adil yönetici, adaletli sultan*].

ye'it [< *yigit*] aş-şābb[u] va yuḳālu fīhi **yigit** [= *genç, delikanlı; buna "yigit" de denir*].

---

656 *yayḳan-*: (< *yay-ḳ+a-n-*) çalkanmak, çırpılmak, dalgalanmak, dövünmek; yıkanmak (70ₐ). (DK: 330ᵇ.);

657 *yuḫuntu*: Bulaşık suyu. (Derleme Sözlüğü: C.: 12.);

658 *yōḏ*: silmek. (*DLT*: 632 / 527.);

659 *ḏafar*: Sert, ağır koku (iyi ve kötü kokular), daha ziyade koltuk altı kokusu için kullanılır. *ḏafir*: Rayhası son derece güzel olan koku. *ḏafira*: Güzel koku ağır sert olmak; kokuşmak kokmak. (*A-TBL*: II, 634ᵇ.);

660 *edlik*: faydalanılan, kullanılan şey. (*DLT*: 64/50.);

fayakūnu’s-sāḳiṭu min ḫurūfi’l-mu‘cam fī lisāni’t-turk aṯ-ṯā’ va’l-ḥā va’l-ḫā’ va’ḏ-ḏāl va’ḍ-ḍad va’ẓ-ẓa’ va’l-‘ayn va’l-hā’ va’l-fā’ tis‘a aḫruf [= *Türkçe sözlükte şu harfler bulunmaz* /ṯ/ *(ث)*, /ḥ/ *(ح)*, /ḫ/ *(خ)*, /ḏ/ *(ذ)*, /ḍ/ *(ض)*, /ẓ/ *(ظ)*, /‘/ *(ع)*, /h/ *(ه)*, /f/ *(ف)*].

1. TASRİF (Yapı Bilgisi)

§1. Tasrif, kelimenin müfret hâlindeki ahkâmının ilmidir. Kelime harflerden hasıl olur. Türk lisanında kullanılan harflerin mecmuu 23 olup şunlardan ibaretir: hemze "/**'**/", /**b**/, /**p**/, /**t**/, /**c**/, /**ç**/, /**d**/, /**r**/, /**z**/, /**s**/, /**ş**/, /**ṣ**/, /**ṭ**/ /**ġ**/ /**ķ**/, /**k**/, /**g**/, /**l**/, /**m**/, /**n**/, /**ŋ**/, /**v**/, /**y**/.

Türkçede kullanılan bazı kelimelerde bu harflerden madası bulunursa o kelimenin Türkçe olmayıp diğer bir lisandan nakledildiğine hükmetmelidir. Ms: "**aḫşam**", "**faraman**", "**firiştiler**" "**gülaf**" gibi.

§2. Kelime manalı sözden ibaret olup üç kısımdır: isim, fiil ve harf.

İsim; tek, iki, üç, dört ve beş harfli olur. Tek harfli isim, ya zamme ya fetha veya kesre ile harekelenir. Ms: "**ṣu**", "**ya**", "**çi**", gibi. Bu isimlerin ahırındaki "vav, elif, ya" harekeyi çekmekten hasıl olup asıl kelimeden değildir. Bu lisanda olan her harf-i med[1] ve harf-i lîn[2] harekeyi çekmekten hâsıl olup hiç birisi asıl kelimeden değildir.

İki harfli isim ise aklen on iki sigaya muhtemel olup cümlesi Türklerde müstameldir. Ms: "**sen**", "**kim**", "**ķap**", "**ķısa**" ve ilâahere gibi.

Üç harfli ismin aklen birçok vezinlerde bulunması mümkün ise de ancak 26 vezini işidilmiştir. Ms: "**sırt**", "**ķarġu**", "**yarasa**" ve ilâahere gibi.

Keza dört harfli isimler aklen birçok vezinlere muhtemel ise de ancak 33 vezin mesmu olmuştur. Ms: "**etmek**", "**uçmaķ**", "**bilezik**" ve ilâahere gibi.

Beş harfli isimler dahi pek çok vezinlere muhtemel ise de mesmuu ancak 23 vezinedir. Ms: "**arķataķ**", "**örmeçek**", "**çetlevük**" ve iâlahere gibi.

Ayrıca Türkçede altı harfli isimler de vardır. Fakat bunlar azdır. Müstamel olanları şu vezinlileridir. Ms: "**bıldırçın**", "**çaġıltılaķ**" gibi. Altı harfli bu isimlerin müfret ve yahut mürekkep olduklarını tayin etmek için bunları tetkik etmek ve iştikaklarını aramak lâzım gelir. Bunlardan "**sarıçıķan**" ve "**ķılķuyruķ**" gibilerinin mürekkep oldukları malûmdır. Birincisi "**sarı**" + "**çıķan**" İkincisi ise "**ķıl**" + "**ķuyruķ**" kelimelerinden ibarettir.

§3. Fiil; bir, iki, üç ve dört harfli olur. Bir harfli fiiller de zamme yahut fetha ve yahut da kesre ile harekelendiğinden üç kısım olur. Ms: "**yu**", "**ya**" ve "**iy**" fiilleri gibi. Bir harfli isimler bahsında zikredildiği veçhile bu fiillerin ahırındaki medler harekeyi çekmekten ibarettir,

İki harfli vezinleri akla göre on ikiye baliğ oluyorsa da ancak on: vezini işidilmiştir. Ms: "**iç**", "**at**" ve ilâahere gibi.

---

[1] Harf-i med: Vav (و), yâ (ى) ve elif (ا)'ten oluşan Arapça'daki uzatma harfleridir. Bir kelimede bu üç haften biri sakin (cezimli) olarak bulunur ve bu harflerden önceki harfin harekesi de eliften önceki harfin harekesi üstün, vavdan önceki harfin harekesi ötre, yâdan önceki harfin harekesi esre olursa o harf uzatılarak okunur.

[2] Harf-i lîn: Vav (و), yâ (ى)'dan oluşan Arapça'daki uzatma harfleridir. Bir kelimede lîn harflerinden biri sakin (cezimli) olarak bulunur ve bu harflerden önceki harfin harekesi de üstün olursa söz konusu üstünlü harf uzun okunur.

Üç harfli fiiller keza akla göre, birçok vezinlere muhtemel ise de işidileni yalnız on dokuz vezindir.;Ms: "**tart**", "**ort**", "**anuḳ**" gibi.

Keza dört harfli fiiller birçok vezinlere muhtemel ise de işitileni yalnız on beştir. Ms: "**saptur**", "**sarsıl**", "**ḳurtul**" gibi.

Bunlardan mada Türklerin muhaverelerinde beş harfli fiiller müstamel ise de bunlar pek azdır. Ms: "**eygenle**", "**sanḳulan**" gibi.

Kayt: Şimdiye kadar verilen malûmat sigaların vezinlerini ve misallerini tespit etmekten ibaret idi. Bunların asıl harfleriyle harf-i zâ'idlerini ayrıca öğrenip aslına ve zaidine tekabül ettirmek için her sigayı ayrı ayrı tetkik etmelidir.

1.1. Müfret kelimenin hükümleri (kelimeler).

§4. Müfret kelimenin hükümleri iki kısma ayrılır. Biri isme diğeri de fiile mahsustur. İsme has olan hükümler: Tasgir, nispet, cem, ism-i fail, mübalağalı ism-i fâil, tafdîl için harf ziyade etmek, ism-i mef'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i alet, keyfiyet ve adetlerden ibarettir. Fiile mahsus olan hükümler ise: Harf-i nakil, harf-i ittihaz, harf-i mütavaat, harf-i müşareket, harf-i müdaraat ve harf-i muzîden ibarettir.

1.1.1. İsme has olan hükümler.

1.1.1.1. Tasgir (küçültme adı).

§5. Kıpçak lügatinde tasgir alâmeti "**kine**" olup Türkmenlerde "**çuḳ**" ve "**çük**" tür. Bunlar gerek müfret gerekse cemi olsun isimlerin ahırına ilâve edilmektedir. Ms: "**ḳulkine**", "**ḳullarkine**", "**çaġançuḳ**" ve "**küçüçük**" gibi. Lâkin "**kine**" alâmeti tasgir edilecek her isme olduğu gibi ilâve edildiği hâlde, "**çuḳ**" ve "**çük**" bir takım şeraite tâbidir. Bunlar ikincisi sakin olmak üzere iki harfli isme ilhak edilirken ahırlarına muhakkak bir /**s**/ ilâve edilmektedir. Ms: "**ḳulçuḳas**", "**itçükes**" gibi. Diğer isimlere ilhak edildikte /**s**/ ilâve edilmez. Fakat "**ya** (= *yay*)"nın tasgirinde /ḳ/ doğrudan doğruya /ġ/ ya tahvil olunup "**yaçuġas**" şeklini alır. Bu şekil hadd-i zatında kaideye göre değil ve bir mesmu'dan ibarettir. "**az**" kelimesinin tasgirinde ise "**azaçuḳ azaçuḳ** yani azar azar diyorlar ki bu kelimenin iki cihetten umumî kaideye muhalefet ettiği görülür. Bir taraftan tasgir alâmetine /**s**/ ilhak edilmediği gibi diğer taraftan da alâmetindeki sakin olan harf fetha ile harekelenir. Kıyas üzere söylendiği taktirde"**azçuḳas**" denilmesi lâzımdır. "**çuḳ**" ve "**çük**" alâmetlerinin ilhakı keyfî olmayıp ahenk kaidesine göredir. Kelime kalın ise "**çuḳ**" ve ince ise "**çük**" ilhak edilir. İsm-i haslar, nekre isimler ve işaretlerde isim de tasgir edilmektedirler. Zamirler ise umûmiyetle tasgir edilmezler. Lâkin "**bu**" kelimesinin tasgirinde "**bukine**"; "**anlar**" zamirinin tasgirinde "**anlarkine**" denilir. Türkmen lügatinde "**bunçuḳ**", "**bunçuḳas**", "**bunlarçuḳ**" "**bunlarçuḳas**" istimal edilmektedir. Bunlarda bazen tasgir alâmetinde olan /ḳ/ harfinden /ġ/ kalp edilmektedir. Zamirler de tasgir edilmezler.

1.1.1.2. Neseb (meslek, uğraşma isimleri).

§6. Her hangi bir san'ata nispet edildikte ismin ahırına bir "**çı**" ilâve edilmektedir. Ms: "**aşçı**", "**yaçı**" gibi. San'atın gayrisine nispet kast edildikte "**luġ**" ilâve edilir. Ms: "**rumluġ**", "**şamluġ**" gibi. Türkmenler burada /ġ/ yı /**v**/ a kalp ederek "**rumlu**", "**şamlu**" demektedirler. "**luġ**" ile "**lu**" alâmetlerinin /**l**/'si çok kere kesre ile telâffuz olunur. Bazı defalarda "**luġ**" "sahip" manasında da istimal edilmektedir. Ms: "**malluġdur**" gibi. Bu takdirde "**luġ**" iki mana beyninde müşterektir. Nispet alâmeti olduğu gibi sahip manasında da müstameldir. Bu iki manadan hangisinin kasdedildiğini ise "**luġ**" lâfzının ilhak edildiği kelimenin kendisi göstermermektedir.

1.1.1.3. Cemi' (topluluk eki).

§7. Ceminin lâhikası umumiyetle "**lar**", "**ler**"dir. Türk lügatinde tesniye dahi cemidir. Ms: "**ḳullar**" hem tesniye ve hem cemi mukabilinde kullanılmaktadır. Tesniye olduğu tasrih edilmek istenilirse iki adedi ilhak olunur. Bu hususta adet bahsında malûmat verilecektir. Cemi lâhikası olan "**lar**" ve "**ler**" fiil ve fail bahsinde zikredileceği veçhile fiile de ilâve edilmektedir. Bu taktirde fiilin, cemi olan faile, isnat edildiğine delâlet eyler. Müfret isimden cemi yapıldığı gibi ism-i cemiden de cemi yapılmaktadır. Ms: "**atlar**", "**yılḳılar**" gibi.

1.1.1.4. İsm-i fâil (partisip, sıfat-fiil).

§8. Müstakbel için olan ism-i fail lâhikası "**daçı**" dır. Ms: "**barçamız öldeçibiz**", "cümlemiz öleceğiz" gibi. İsm-i failin mazi için olan lâhikası "**mış**" tır. Ms: "**kün doġmış**" gibi. Bu iki nevi ism-i failden birisine delâlet etmek için "**daçı**" ve "**mış**" lahikalarından biri asıl fiilin ahırına ilâve edilir. Menfi ism-i fail teşkil edilmek istenilirse bu takdirde mazi lâhikası olan "**mış**" tan ve istikbal lâhikası olan "**daçı**" dan evvel harf-i nefi ilâve edilir. Ms: "**Sencer ṭurmadaçı, mal ḳalmamışdı**" gibi. Lâkin "**mış**" kullanıldığı zaman ahırına bir "**idi**" kelimesi ilâve edilir.

Her hangi bir sıfatın mevsufa lâzım olup san'at hâlini aldığına delâlet etmek için "**çi**, **çı**" ilhak edilir. Ms: "**keliçi** "daima gelir", "**baraçı** "daima yola gider" gibi.

Türklerin "alim" manasına olan "**bilge**" lerinde ise /**g**/, "**çi**" yerine gelmiştir.

Sıfatın lüzumuna delâlet etmek için "**çı**" ilhak olunan kelimenin ahırı tabii ya harekeli ve yahut sakin olur. Harakeli olduğu zaman bir kesreli /**y**/ ziyade edilir. Ms: "**çürüyiçi**" gibi. Fakat kelimenin ahırı sakin ve makabli meftuh ve ya meksur ise bu takdirde kesreli yapılır: "**ṭurıçı**", "**olṭurıçı**" gibi.

"**mış**" ism-i fail alâmeti olduğu gibi aynı zamanda bir şeyin müşahede edilmediği hâlde malûm olan sıfatından haber verildiğini göstermek için de ilâve edilmektedir. Ms: "**aybeg ṭurmış**", "gerçi kıyamı müşahede edilmemişse de fakat kat'i surette kaimdir" gibi. "**mış**" alâmetini taşıyan her bir sıfatta bu mana melhuzdur. Her ne kadar mecaz tarikiyle muhalefet edilirse de "**kün doğmış**" gibi misallerde bu mana mevcuttur.

Umûmiyetle "**mış**" asıl vasfında müşahede edilmeden bilinmiş olan şeyde istimal içindir.

1.1.1.5. Mübalağalı ism-i fâil (partisip, mübalağalı sıfat-fiil).

§9. Mübalağalı ism-i fail teşkil etmek için fiilin ahırına ince olduğu zaman "**ken**", kalın olduğu takdirde ise "**ġan**" ilâve edilmektedir. Bunların makabli fethalı kılınır. Ms: "**keleken**", "çok gelici"; "**baraġan**", "çok gidici" gibi. Lâkin makabilleri fethalı kılınmayıp sakin yapılırsa bu takdirde kelime mübalağa olmaktan çıkar ve sıla ile birlikte mevsul manasında olur. Kaideye göre "**küleken**", "çok gülücü" olması lâzım gelen kelime Türklerce "**küleç**" şeklinde telâffuz edilmektedir, yani /**k**/ ve /**n**/ yerine /**ç**/ kullanılmaktadır.

1.1.1.6. İsm-i tafdil (üstünlük derecesi).

§10. Tafdil manasını ifade etmek için ziyade edilecek harf, kelimenin ince olduğu zaman "**rek**" ve kalın olduğu takdirde "**raḳ**" tır. Bu lâhikalar san'at mesabesine gelerek halis isim hâlini alan sıfat-ı lâzimeye ilâve edilir. Bu nevi isimlerin ahırında "**çı**" olup olmadığının farkı yoktur. Ahırında "**çı**" olanlar "**barıçıraḳ**" "daha çok gidici" ve "**biriçirek**", "daha çok verici" gibidirler. Ahırında "**çı**" olmıyan kelimeler "**yekrek**" "daha hayırlı" "**yamanraḳ**", "daha fena", "**bilgerek**" daha âlim, "**yavuzraḳ**" "daha fena", gibidirler.

Kayıt: "**Yavuz**" Türkmence olup "fena" manasındadır, ve "yaman" makamında istimal edilir.

1.1.1.7. İsm-i mef'ul (nesne).

§11. İsm-i mef'ul ancak meçhul fiilden yapılır. Meselâ meçhul fiil olmak üzere "**uruldı, birildi**" denilmektedir. Eğer bunlardan ism-i mef'ul yapılmak istenilirse fiildeki mazi alâmeti olan "**dı**", "**di**" hazf ve yerine "**miş**" ve"**mış**" ilâve edilir. Ayni kelimenin makabline, meçhul fiil yapmak keyfiyeti beyan edilirken zikredilecek tafsil üzerine, ya sakin /**l**/ ve yahut sakin /**n**/ ziyade edilir. Ms: "**öldürülmiş, depelenmiş**" gibi. Bunlar mazi için olan ism-i mef'ula aittir. İstikbal için olan ism-i mefulde ise "**öldürüldeçi, depelenildeçi**" şeklini alır.

İsm-i fail ile ism-i meful lâzım olan sıfattan teşkil edildiği zaman ince kelimedeki sakin /**k**/ ve kalındaki sakin /**ḳ**/ dahi ism-i fail ve ism-i mef'ul olurlar. Fakat bunu bir kaide olarak kabul edip her fiile tatbik etmek caiz değildir. Türklerde istimal edilen bu nevi ismi mef'uller "**üzük**", "**açuḳ**", "**çürük**" gibi kelimelerden ibarettir ki bunlar "**üz**", "**aç**", "**çüridi**" fiillerinden neşet etmişler. Lâkin bunlara kıyas ederek "**ürdi**" fiilinden "**ürük**" ve "**ṭurdı**" dan "**ṭuruḳ**" teşkil etmek caiz değildir. /**k**/ ve /**ḳ**/ ile istimal edilen ism-i mefullerde kıyas üzere "**üzülmiş**", "**açılmış**" demek caiz olduğu gibi o nevi ism-i failde de "**çürimiş**" demek caizdir. Fakat bu şekil mazi için olan ism-i faile aittir. Mazi için olanda ise "**çürideçi**" denilmektedir. Bu hususta ism-i fail bahsinde mufassal malûmat verilecektir.

1.1.1.8. Mastar (fiil adı).

§12. Mastar alâmeti “**maḳ**” veya “**mek**” tir. Bu alâmetler emir fiilinin ahırına ilhak edilir. Emir sığasının ahır harfi kalın ise “**maḳ**” ince ise “**mek**” ilâve edilir.[3] “**Maḳ**” lâfzına “**lıḳ**” ve “**mek**” lafzına “**lik**” ilâve elmek caiz olduğu gibi sakin /**m**/ harfiyle de iktifa etmek caizdir. Ms: “**kelmek**”, “**kelmeklik**”, ve “**kelim**” yahut “**barmaḳ**”, “**barım**” gibi. Bunların üçü de kıyasîdir. Yalnız sakin /**m**/ ile teşekkül eden mastarda /**m**/’nin makabli kesre ile telâffuz edilir.

Mastar alâmeti meyanında ayrıca bir de sakit /**ş**/ vardır ki fiilin ahırına ilâve edilir. Bu alâmet mastar manasında mübalağaya delâlet eyler. Ms:“**uruş**”, “**ṭuruş**” gibi. Ayrıca bu nevi mastarda fiilin ahırı harekeli ise /**ş**/ harfinden evvel bir kesreli /**y**/ ilâve edilir. Ms: “**yédi**” kelime sinden “**yéyiş**” gibi. Eğer sakin olup makabli mazmum ise sakin harf zammeli kılınır. Ms: “**uruş**”, “**ṭuruş**” gibi. Fakat sakin olup makabli meftuh veya meksur ise bu takdirde kesreli kılınır. Ms: “**baḳış**”, “**biriş**” gibi.

Bundan mada isimden mastar teşkil etmek istenilirse ismin ahırına bir “**lıḳ**” ziyade edilir. Ms: “**balıḳ**”tan “**balıḳlıḳ**”, “**bey**” den “**beylik**”, “**yoḳ**”tan “**yoḳluḳ**” gibi.

1.1.1.9. İsm-i mekân (yer adı yapan ek).

§13. İsm-i mekân teşkil edildikte evvelâ emir sığasının ahırı fethalı kılınır sonradan da ahır harfi kalın olduğu taktirde “**çaḳ**” ince olduğunda ise “**çek**” ilâve edilir. Ms: “**keleçek**” “gelecek yeri” “**ṭurġaçaḳ**” yahut “**ṭuraçaḳ**” “ durmak yeri” gibi. Bu itibarla ism-i mekân teşkili her fiilde bir kaide üzerinedir.

Türkçede fiilden müştak ismi zaman sigası yoktur.

1.1.1.10. İsm-i alet (alet adı yapan ek).

§14. Zammeli /**ḳ**/ yahut /**k**/ ism-i alete delâlet eyler. Ms: “**kesti**” den ism-i alet “**keskü**”, “**biçti**” den “**bıçḳu**”, “**biledi**” den “**bilegü**” gibi. Sonuncudaki /**k**/ harfi /**g**/ dir. “**eledi**” fiilinden “**elek**” ise asılda “**bilgü**” gibi “**elegü**” dür. Bilâhare /**k**/ harfine sükûn verilerek tahfif edilmiş ve “**elek**” denilmiştir. Lâkin isim teşkilinde muttarit kaide evvelce zikredilendir.

1.1.1.11. Hey’et (nitelik mastarı).

“Bir fiili icra keyfiyeti”

§15. Sakin /**ş**/ hey’ete delâlet eyler. Ms: Binmek tarzını ifade için “**miniş**” oturmak keyfiyetini ifade için “**oṭuruş**” denilmektedir. /**ş**/ harfinin makablinden evvelki

---

[3] Emir sigasını bulmak için mastardan “maḳ” veya “mek”i hazfetmelidir. Bilakis mastarı bulmak için ise emir sigasının ahırına aynı lâhikaları ilâve etmelidir.

harf eğer zammeli ise, mastarda zikredildiği veçhile, /ş/'nin makabli zammeli kılınır. Ms: "**oṭuruş**" gibi. Fakat fethalı veya kesreli ise /ş/ harfinin makabli kesreli kılınır. Ms: "**miniş**", "**çeliş**" gibi.

1.1.1.12. İ'dâd (tahsis eki).

"Bir şey için hazır edilmiş olduğunu göstermek"

§16. Edatın alâmeti "**lıḳ**" veya "**lik**" tir. Ms: "**tonluḳ**", "elbise için" "**yamalık**" "yama için", "**bitilik**" "yazı için" gibi.

1.1.2. Fiile mahsus olan hükümler

1.1.2.1. Harf-i nakil ve ta'diye (geçişlilik eki)

"Fiil-i lâzımı mütaaddi yapmak için istimal edilen harf"

§17. Müteaddi yapılmak istenilen fiilin ahırı sakin ise ta'diye için "**dür**" ziyade edilmektedir. Ms: Bindir manasında "**mindür**" gibi. Harekeli olduğu takdirde ise sakin /**t**/ ziyade edilir. Ms: "**yürüt**", "**depelet**", "**oḳıt**" gibi.

Ta'diye harfi yalnız emir sigasına mahsus olmayıp sair fiil aksamında da lâzımdır. Ms: mazi olan "**mindürdi**", müzari olan "**mindürür**" itiskbal olan "**mindürgey**" gibi.

Bazan ta'diye harfi olan "**dür**" den /**d**/ hazfedilir ve yalnız /**r**/ kalır. Ms: "**içdür**" den "**içür**", "**çıḳtur**" dan "**çıḳar**" gibi. Lâkin bu şekil kıyasî değildir.

Türkler bir kaç fiili "**dür**" olmadığı hâlde müteaddi yapmışlardır. Ms: "**ṭurġuz**", "**körküz**", "**tamzur**", "**emzür**" gibi. Bununla beraber bu fiillerde kıyas veçhile "**dür**"ü istimal etmek de caizdir. Ms: "**ṭurdur**", "**kördür**", "**tamdur**", "**emdür**" gibi.

1.1.2.2. Harf-i mütava'at (dönüşlülük eki)

§18. Mütavaat harfi sakin /**l**/ den ibarettir. Ms: "**kesdi**"nin mütavaatı "**kasildi**" olduğu gibi "**üzdü**"nünki de "**üzüldü**"dür. Eğer fiil "**kırdı**" mânasında olan "**sıdı**" gibi yalnız tek harfli ise bu takdirde o fiilde mütavaat için /**l**/ yerine /**n**/ kullanılır. Ms: "**sındı**" gibi.

1.1.2.3. Harf-i ittihaz (edinme eki)

§19. İtihaza delâlet eden harf sakin /**n**/'dir. Ms: "yatak yaptı" mukabilinde "**yastadı**" denir. Kendisine yastık itihaz edindi mukabilinde ise "**yastuḳ**" kelimesinden "**yastandı**" denilmektedir. Bunun naziri "**örtü**" kelimesidir ki bundan iştikak edilerek "**örttü**" denilmektedir. Örtü ittihaz edindi mukabilinde ise "**örtündü**" denilir. Bu suretle ittihaz sigası teşkil etmek, ittihaza yarar her şey hakkında caridir. Ms: "**ton**" "elbise-, "elbise ittihaz edindi" mükabilinde ise "**tonandı**" istimal edilir.

1.1.2.4. Harf-i müşareket (işteşlik eki).

20. Müşareketin harfi hey'ete delâlet eden /ş/ gibi sakin /ş/'dir. Ms: "**urmaḳ**" fiilinde hareket bir taraftan cereyan ederse "**urdı**", her iki taraftan vaki olursa "**uruşdı**" denilmektedir. Keza "**sançmaḳ**" tan "**sançdı**", "**sançıştı**". "**Sançış künü**" tabiri de buradan alınmadır.

Müzari sigasıyla müşareket ifade etmek için "**uruşur**", istikbal için ise "**uruşġa**" denilmektedir. Eğer müşareket için meçhul fiil yapılmak istenilirse kıyasa göre "**uruşuldı**" "**sancuşuldı**" demek lâzım gelir. Lâkin bunların hiç birisi müstamel değildir.

1.1.2.5. Harf-i müzaraat (geniş/şimdiki zaman eki).

21. Müzaraat harfi, sakin /**r**/ den ibarettir. Ms: "kalkıyor"[4] manasına "**ḳalḳar**", "geliyor" manasında "**kelür**"; "yiyor" manasında "**yér**"; "kırıyor" manasında "**sır**" gibi. Bu son iki fiilde "**yéyür**", "**sıyur**", demek de caizdir. Bu telâffuzla, yalnız bir harftan ibaret olan fiili, daha bir harf ilâve etmekle takviye etmiş gibi oluyorlar. Buna binaen "yıkıyor" manasında "**yuyur**" demektedirler. Lâkin ekseriya "**yur**" derler.

1.1.2.6. Harf-i mazi (geçmiş zaman eki).

§22. Mazi alâmetini /**d**/ teşkil eyler. Makabli fethalı veya kesreli olursa bu /**d**/ kesreli, zammeli ise mazmum olur. Ms: "**ṭurdu**", "**olṭurdu**", "**bardı**", "**birdi**" gibi.[5] Türkmencede ise /**d**/ daima kesrelidir. Mahreçleri yakın olduğundan /**d**/ yerine /**t**/ gelir.

1.2. Harflerin Ziyade Edilmesi ve Mahalleri (ses olayları).

1.2.1. Ziyade (ses ekleme, ek getirme).

§23. Bir harfin zait olup olmadığını gösteren iştikak ve tasriftir. Ziyade olan harflerin mahalleri tayin edilirken zahir olacağı üzere, iştikak (kelime türetme) asıl ile fer' üzerine, tasrif (kelime çekimleme) ise bilakis fer' (ek) ile asıl (kök) üzerine istidlâldir. Ziyade edilen harfler şunlardır: /**r**/, /**n**/, /**s**/, /**b (p)**/, /**t**/, /**ç**/, /**d**/, /**z**/, /**ḳ**/, /**k**/, /**ġ**/, **y**/, **m**/, **ş**/, **l**/, **v**.

1.2.1.1. /r/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§24. 1) Zaman-ı hâl için olan müzari fiillerinde. Ms: "**kelür**", "**alur**" gibi.

---

[4] Arapçada müstakbel fiili bulunmadığından müzarii hâl fiili ile istikbal müşareket vardır. Bundan dolayı Arapça tercümeleri Türkçede iki şekilde yani hem "kalkar" ve hem de "kalkıyor" şeklinde kaydedilebilir. Lâkin müzaraat babında olduğundan tercümenin ikinci şekli daha muvafıktır.

[5] Misallere bakılırsa mazmum, meftuh veya meksur olan harfe değil /**d**/ harfinin makablinde bilâkis makablinden evvelkidir.

2) İsimden fiil iştikak edilirken. Ms: "**ḳayġu**" kelimesinden fiil iştikak edildikte "**ḳayġurdı**" denildiği gibi "**belgü**" den "**belgürdi**" "**aḳ**" tan "**aġardı**", "**ḳızıl**" dan "**ḳızardı**", "**yaşıl**"dan "**yaşardı**", "**boz**" dan "**bozardı**" denilmektedir. Renklere delâlet eden isimlerde bu suretle fiil teşkili muttarittir.

3) Makablinde /**l**/ olduğu zaman cemide ziyade edilir. Ms: "**at**" tan, "**atlar**"; "**it**"ten "**itler**" gibi.

4) Tafdile delelet eden "**raḳ**" ve "**rek**" te /**k**/ ve /ḳ/ ile beraber /**r**/ de ziyade edilmektedir. Ms: "**yek**"ten "**yekrek**", "**yaman**" dan "**yamanraḳ**" gibi.

5) Cemi olan faile isnat edilen fiilde. Ms: "**keldiler**" gibi.

6) Makablinde /**d**/ olduğu hâlde ta'diye için olan "**dür**" lâfzında.

Ms. "**mindi**" fiili müteaddi yapıldığı zaman "**mindürdi**" olur. Bazen /**d**/ hazfedilir ve bu takdirde yalnız "**r** " baki kalır. Ms: "**iç** " tadiyesinde "**içür**" denilir, hâlbuki aslında "**içdür**" dür.

1.2.1.2. /n/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§25. 1) İttihaz manasını ifade etmek için sakin olduğu zaman. Ms: "**yastadı**" fiilinden "**yastandı**", "**örtti**" fiilinden "**örtündü**" gibi.

2) Meçhul fiilde. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir. Ms: "**yédi**" fiilinin meçhulünde "**yéndi**", "**sınadı**" fiilinin meçhulinde "**sınandı**" gibi.

3) İsm-i mef'ulde. Ms: "**sınanmış**" gibi.

4) "**er**" kelimesinin ceminde. Ms: mukabilin de "akil adamlar gördüm" "**uslu erenler kördüm**" denildiği gibi "**anlar eren uslulardır**" denilmektedir"

5) Makablinde fetbalı /**k**/ yahut fethalı "ġ" olduğu hâlde ism-i failde mübalağaya (mübalağalı ism-i faile yahut mübalağa sigasına) delâlet etmek için. Ms: "**keleken**" "**baraġan**" gibi. Mübalağa sigası olan "**küleç**" müstesnadır. Kıyasîsi "**küleken**" olup Türklerin muhaverelerinde müstameldir.

6) Makabli sakin olan /**k**/ yahut "ġ" ile beraber mazi manasında mevsul olan ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için bir /**n**/ artırılmaktadır. Ms: "**kelken**", "**barġan**" gibi ki "gelici" ve "gidici" demek olup" "adam geldi", "adam gitti" manasınadırlar. Keza "**urulġan**" "adam ki vuruldu", "**birilgen**" "adam ki verildi" gibi.

7) Makablinde /**k**/ meksure ile beraber meftuh olarak tasgire delâlet etmek için. Ms: "**ḳul**" tasgirinde "**ḳulkine**", "**at**" tasgirinde "**atkine**" denilmektedir.

8) Bahs-i mahsusunda zikredileceği üzere, hâlde, fethalı /**b**/ den sonra sakin /**n**/ artırılmaktadır. Ms: "**kelüben**" gibi .

9) Sakin olduğu hâlde "**toḳsan**" ve "**seksen**" kelimelerinde ilave edilir. Burada /**n**/'nin dahil olması aslı itibarile "**sekiz**" ve "**toḳuz**" dan ibaret olan edatların on defa tasnif edildiğine delâlet etmektir.

10) "Semes" kelimesinden fiil iştikak edildikte, isim ile fiili yekdiğerinden tefrik etmek için bir /**n**/ ilâve edilmektedir. Ms: "**semsendi**" gibi.

1.2.1.3. /s/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§26. 1) İkinci harfi sakin olan her bir iki harfli isimde Türkmencede tasgir alâmetleri olan "**çuḳ**" ve "**çük**"ten sonra sakin olarak bir /**s**/ harfi ilâve edilmektedir. Ms: "**ḳulçuḳas**", "**itçükes**" gibi.

2) Gayip ism-i müzâfın ahırı harekeli olduğu takdirde bir /**s**/ ilâve edilir. Ms: "**ḳoçası**", "**aṭası**", "**ulusu**" ve "**ḳarısı**" gibi.

3) Gerek gayip gerekse muhatap ve mütekellim olsun nefi hâlin bütün sigalarında. Ms: "**kelmes**", "**kelmesler**", "**kelmessen**", "**kelmessiz**" "**kelmes men**", "**kelmes biz**" gibi.

4) "**Keşke**" kelimesinin haberi fiil olmadığı ve şeddeli, meftuh olduğu ve makablinde kesreli /**m**/ bulunduğu zaman /**s**/ ilâve edilmektedir. Ms: "**keşke Sencer kelirmisse idi**", "**keşke Sencer evdemisse idi**" gibi.

5) "**Degülmisse**" kelimesinin müradifinde. Ms: "**Sencer degülmisse Sunḳur ṭurmış idi**" gibi.

1.2.1.4. /p/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§27. 1) Failin fiili icra edilirken ne hâlde olduğunu gösteren kelimelerde sakin ve kıyasî olarak daima ziyade edilmektedir. Ms: "**sorup**", "**kelip**", "**kirip**" gibi. Bazen fiilin nihayetindeki /**l**/ den sonraki elif /**y**/ harfine munkalip olur. Ms: "**sözleyüp**", "**aġlayup**" gibi. Sakin olup da bir sakin /**b**/ ile birleşince elif tamamile hazfedilir. Ms: " **sözlep**", "**aġlap**" gibi.

Kayıt: Hâle delalet eden /**b**/ harfinin nihayetine bir /**n**/ harfinin artırılacağı hakkında /**n**/ harfi bahsinde malûmat verilmiştir.

2) Renge delâlet eden kelimelerde sakin olduğu hâlde artırılmaktadır. Ayni zamanda kelimenin ilk harfi tekrar edilir. Ms: "**sarı**", "**sapsarı**", "**ḳızıl**", "**ḳıpḳızıl**" gibi.

Bu şekilde kelime mübalağaya delâlet eder, yani "çok sarı", "çok kırmızı" gibi. Fakat bu kabil kelimelerin bazısında /**b**/ harfi "**m** "ye kalbedilmektedir. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir.

1.2.1.5. /t/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§28. Ta'diye için kıyasî ve muttarit olarak nihayeti mütaharrik fiillere bir /**t**/ harfi ziyade edilmektedir. Ms: "**depele**", "**depelet**", "**yüri**", "**yürit**" gibi.

1.2.1.6. /ç/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§29. 1) Kelimenin her hangi bir san'ata nisbet edildiğinde yalnız bir /**ç**/ ilâve edilir. Ms: "**aşçı**", "**yaçı**" gibi.

2) Sıfatın san'at hâlini aldığına delâlet etmek için. Ms: " **barıçı**", "**keliçi**" gibi. "Alim" manasında olarak kullanılan "**bilge**"nin "ġ" ile istimali kıyasa muhaliftir. Bunun kıyasîsi ism-i fail bahsinde zikredildiği veçhile "**biliçi**" dir.

3) Mübalağalı ism-i faile delâlet etmek üzere kıyasa muhalif olarak "**küleç**" lafzında /**ç**/ istimal edilmiştir.

4) Evvelce bahsedildiği gibi /**ḳ**/ ve /**k**/ ile tasgir alâmeti olan "**çuḳ**" ve "**çük**" kelimelerinde ziyade edilmiştir.

5) İsm-i mekâna delâlet etmek üzere fethalı /**ḳ**/ ve /**k**/ ile ziyade edilir. Ms: "**keleçek**, "**ṭuraçaḳ**", "**ṭurġaçaḳ**" gibi.

6) İstikbal için olan ism-i failde, fethalı /**d**/ den sonra meksur olarak ziyade edilmektedir. Ms: "**oldaçı**" gibi.

7) Muhabbeti ifade etmeğe mahsus yapılan tasgire delâlet etmek üzere fethalı olarak "**saruça**", "**ḳaraça**", "**aḳça**" kelimelerine ilâve edilmektedir. Lâkin kelimenin sonundaki "**a**" uzatılmaktadır.

1.2.1.7. /d/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§30. 1) Mazi fiiline delâlet etmek için zammeli yahut kesreli yalnız bir /**d**/ ilâve edilmektedir. Ms: "**keldi**", "**ṭurdı**" gibi. Bundan mada evvelce bahsedildiği veçhile diğer harflerle de ilâve edilmektedir. Bu kabilden olarak istikbal için olan ism-i faile delâlet etmek üzere kesreli /**ç**/ den evvel "**oldaçı**"da ziyade edildiği gibi, ta'diyenin "dür" lâfzında da sakin /**r**/ harfiyle artırılmaktadır. Bazen bu lâfızda /**d**/ harfi /**t**/ ye kalb olmaktadır. Ms: "**ṭur**" gibi.

Kayıt: Vakıâ bazı fiillerde mazi alâmeti kalın ve ince /**t**/ ile istimal edilmişse de bu kıyasa temamile muhaliftir. Zira mazi fiilinin asıl alâmeti /**d**/ dir ve ekser maziler yalnız /**d**/ ile ifade edilmişlir. Halbuki kalın ve ince /**t**/ istimal edilenleri pek azdır.

Bir şeyin çok istimal edilmesi onun asıl oluşuna ve az istimal edilişi de far' olduğuna delâlet eyler.

1.2.1.8. /z/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§31. /**z**/ harfi sakin olduğu hâlde kıyas hilâfı olarak /**ġ**/, /**k**/ ve /**r**/ harflerinden birisiyle ta'diye teşkili için kullanılmaktadır. Ms: "**ṭurġuz**", "**körküz**", "**tamzur**", "**emzür**" gibi.

1.2.1.9. /ḳ/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§32. 1) Evvelce zikredildiği veçhile tasgir alâmetleri olan "**çuḳ**" ve "**çük**" lâfzında ziyade edilmektedir.

2) İ'dade delâlet etmek için kesreli /**l**/ harfiyle beraber ziyade edilir . Ms: "**yamalıḳ**" gibi.

3) İsimden mastar manası kasdedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: "**balıḳlıḳ**" gibi.

4) Mastar alâmetinden sonra mastar manasını tekil için. Ms: "**barmaḳlıḳ**" gibi.

5) Gayri muttarit bir surette ism-i fail ism-i mef'ule delâlet etmek için yalnız olarak ilâve edilmektedir. Ms: "**açuḳ**" gibi.

6) Kalın fiillerden müştak ism-i alete delâlet etmek üzere mazmum ve yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: "**bıçḳu**" gibi.

1.2.1.10. /k (g)/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§33. 1) Hafif fiillerden müştak olan ism-i alete delâlet etmek için mazmum /**k**/ yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: "**kesekü**" gibi. Yalnız "**elek**" kelimesinde sakin olması kıyasın hilâfındadır.

2) Mastara delâlet etmek için fethalı /**m**/ den sonra sakin olarak ziyade edilmektedir. Ms: "**kelmek**" gibi.

3) Mastar manasını tekit için /**l**/ den sonra ziyade edilir. M s: "**kelmeklik**" gibi.

4) isimden mastar manası kasdedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: "**beylik**" gibi.

5) İ'dade delâlet etmek için. Ms: "**bitlik**" gibi.

6) Tasgir alâmeti olan "**çük**" lâhikasmda zammeli /**ç**/ harfinden sonra sakin olarak bir /**k**/ ilâve edilmektedir.

7) İsm-i mekân alâmeti olan "**çek**" lâfzında fethalı /**ç**/ harfinden sonra.

8) Meftuh olarak mübalağalı ism-i failde ziyade edilir. Ms: "**keleken**" gibi.

9) Evvelce zikredildiği veçhile "**kine**" ile "**yekrek**" kelimelerinde ziyade edilir.

10) İçtima manasına delâlet etmek için zammeli ve makabli fethalı olduğu hâlde adetlere ilâve edilmektedir. Ms: "**ékegü**", "**üçegü**", "**dördegü**", "**yédegü**" gibi ki " toplu olan iki, dört, beş, yedi " demektir. Ayni tarzda "**sekiz**" adedine /**g**/ harfinin ilâve edilip söylendiği işitilmemiştir. Lâkin kıyasa göre "**seksegü**" olması lâzim gelir. Ayrıca ayni /**g**/ harfi "**biregü**" kelimesinde müstameldir.

11) Fiil mazinin ahırına evvelâ /**k**/ sonra "**çe**" ziyade edilir ve mezkûr fiile mülhak olan zamirler de /**k**/ ile " **çe**" nin arasında vaki olur. Bu şekilde terkip Arapçanın "مَهْمَا" sı yerine kaim olur. Fakat fiilden evvel bir "**teyme**" lâfzı zikredilirse bu takdirde bunların cümlesi "كُلَّمَا" manasını ifade eder. Ms: "**teyme keldüginçe aġırlaġamen**" ve "**Sencer teyme keldüginçe aġırlaġamen**" gibi.

12) Müfret muhatap için olan emri te'kit maksadıyla sakin /**l**/ ile beraber ziyade edilir. Ms: "**kelgil**", "**külgil**" gibi.

13) Nihayet "**süpür**" fiilinden müştak olan "**süpürge**" kelimesinde /**g**/ harfi ziyade edilir.

1.2.1.11. /ġ/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

34. 1) Hilaf-ı kıyas olarak "ġ" harfi "z" ile beraber ta'diyede ziyade edilmektedir. Ms: "**ṭurġuz**" gibi.

2) Sıfattan gayrisine nisbet edildikte zammeli " **l** " ile sakin olarak ziyade edilmektedir. Ms: "**rumluġ**" gibi.

3) Mübalağalı ism-i faile delalet etmek için sonunda sakin /**n**/ olduğu hâlde fethalı olarak ziyade edilmektedir. Ms: "**baraġan**" gibi.

4) Mevsul olan ism-i fail ve ism-i mefule delâlet etmek için ayni tarzda ziyade edilmektedir. Ms: "**yaratġan**" gibi.

5) İçtima manasına delâlet etmek için, zammeli olarak adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: "**altaġu**", "**toḳsaġu**" gibi ki mana itiharile " toplu altı ve toplu dokuz " demektir.

6) Müfret muhatap için olan emri, tekit maksadıyla, sakin /**l**/ ile beraber ziyade edilmektedir. Ms: "**ṭurġul**", "**barġul**" gibi.

1.2.1.12. /m/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§35. 1) Mazi için olan ism-i faile delâlet etmek için, sakin /**ş**/ ile beraber ilâve edilmektedir.

2) Dahil olduğu adedin on defa büyütüldüğine delâlet etmek için "**yeti**" ve "**altı**" adetlerine ilâve edilir. Ms: "**yetmiş**" gibi.

3) Evvelce zikredildiği veçhile, mastar alâmetleri olan " **maḳ** " ve "**mek**" lerde ziyade edilir. Mastarda yalnız sakin /**m**/ ile iktifa etmek de caizdir.

1.2.1.13. /ş/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§36. /**ş**/ Harfinin diğer harflerle beraber ziyade edildiği hakkında /**m**/ harfi bahsinde malûmat verilmişti. Yalnız olarak ise /**ş**/ harfi:

1) Müşarekete delâlet etmek için kullanılır. Ms: "**uruşdı**" ve "**sançıştı**" gibi.

2) Hey'ete "**keyfiyete**" delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: "**miniş**" ve "**olṭuruş**" gibi.

3) Mastar manasında mübalağa için. Ms: "**uruş**" ve "**olṭuruş**" gibi.

1.2.1.14. /l/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§37. /**l**/ harfi evvelce zikredildiği veçhile /ḳ/ ve /**k**/ harfleriyle beraber ziyade edildiği gibi ayrıca:

1) İsimden fiil teşkil etmek istenildiği zaman meftuh olarak ismin nihayetine ziyade edilir. Ms: "**ötrükledi**", "**otladı**" ve "**sözledi**" gibi. Bu suretle fiil teşkili her isimde muttarittir.

2) İsm-i mef'ulde. Ms: "**urulmuş**", "**barılmış**", "**uruldaçı**" ve "**barıldaçı**" gibi.

3) Keza mazi manası kasdedilen mevsulde ziyade edilir. Ms: "**birilgen**" ve "**urulġan**" gibi, ki "ki verildi, ki uruldu" manasınadır.

4) İçtima alâmetinin ilâve edildiği adet isimlerinde, ayni lâhikadan evvel, meftuh ve makabli sakin olarak ziyade edilmektedir. Adet ismine /**l**/ ziyade edilmesi izafet hâline mahsus olduğu gibi, zamir gaibe de izafet edildiği zaman nihayetine, müteharrik müzaflara ilhak edilen /**s**/ harfi de /**l**/ ye ilhak edilir. Ms: "**ikevlesi**" ve "**üçevlesi**" gibi. Muhatap zamirine izafet edildikte "**ikevlenüz**" ve "**üçevlenüz**" olur. Mütekellim zamirine izafet edilirse "**ikevlemüz**" ve "**üçevlemüz**" şeklini alır. Bu usul "**sekiz**" adedine kadar böyledir. "**Sekiz**" ve "**on**" adetlerinde, mürekkep ve matuf adetlerde ve nihayet "**yüz** " ve "**bin**" lafızlarında bu şekilde kullanılıp kullanılmadığı tetkika muhtaçtır.

1.2.1.15. /v/ harfinin ziyade edildiği mahaller.

§38. /**v**/ harfi makabli meftuh olduğu hâlde mazmum olarak içtimaa delâlet etmek maksadıyla adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: "**ékevü**", "**üçevü**", "**dördevü**", "**béşevü**", "**alṭavu**", "**yédevü**", ve "**toḳṣavu**" gibi. "**Sekiz**" adedinde bu şekil istimale tesadüf edilmiyor. Kıyasa bakılırsa "**sekzevü**" ve yahut "**seksevü**"[6] denilmesi lâzım gelir. Keza "**on**" ve bunun mafevkindeki adetlerde ne /**k**/ ve ne de "ġ" harflerinin ziyade edildiği işitilmemiştir. Adet isimlerinde ziyade edildiği gibi /**v**/ harfi ayrıca "**çetlevük**" kelimesinde de ziyade edilmiştir.

1.2.2. Bedel (ses değişmesi).

§39. Umûmiyetle Türk lisanında harflerin yekdiğerile tebdili az vaki olduğundan bedel harfleri de bu nisbette azdır. Başlıcaları bunlardır: hemze /**'**/, /ḳ/, /**s**/, /**d**/, /ṣ/, /**t**/, /**b**/, /**z**/.

"Hemze" ile /**b**/ tebdil edilmektedir. Ms: "**abbaḳ**" = "**appaḳ**" denilmektedir. Aslı itibarile bu kelime "**app+aḳ**" dan ibaret olup "**hemze**" nin /**p**/ ye tebdilile bu şekli almıştır.

/ḳ/ harfi "ġ"ya tebdil edilir. Ms: "**aġardı**" gibi ki aslı itibarile "**aḳardı**" dır. Zira "**beyaz**"a "**aḳ**" denilmektedir . Keza "**bozḳuş**"un aslı "boz kuş anlamında" "**bozġuş**"tur.

/**s**/ harfi "ṣ" a kalbolunur. Ms: "**aṭṣız**" gibi.

/**d**/ harfi /**t**/ ye kalbolunmaktadır. Ms: "**işittürdi**" gibi ki bunun aslı "**işitdürdi**" dir.

Aksine olarak (/**t**/ harfi /**d**/'ye) da "**demür**" = "**temür**", "**dütün**" = "**tütün**", "**diz**" = "**tiz**", "**delü**" = "**telü**" , "**dilkü**" = "**tilkü**", "**dıltaḳ**" = "**tıltaḳ**" kelimelerinde tesadüf edilmektedir.

/**t**/ harfi /ṭ/ ye de kalpolunur. Ms: "**ṭaṭṭı**" gibi.

---

[6] Nushalarda "**seksekü**" denilmektedir. Lâkin kelimenin bu şekli bahsa tevafuk etmemektedir. Bundan dolayıdır ki yukarıdaki misaller nushalarda yoktur.

/**p**/ harfi /**m**/ ile tebdil edilmektedir. Ms: "**yamyaşıl**" denilir. (Hâlbuki "**yabyaşıl = yapyaşıl**" denilmesi lâzımdır.)

/**z**/ harfi /ṣ/'a kalbolunmaktadır. Ms: "**ṭoḳṣan**" gibi ki aslı itibarıyla "**ṭoḳzan**" dır .

1.2.3. Hazif (ses düşmesi).

§40. Bu dilde hazf keyfiyeti az olduğu gibi muttarit de değildir. Hazfı mutat olan harfler bunlardır: /**d**/, /**y**/, /**r**/, "hemze /'/", /ḳ/.

/**d**/ harfi "**içdür**", "**keçdür**" gibi kelimelerde hazfedilerek "**içür**" ve "**keçür**" şeklini almışlar.

/**y**/ harfi de "**eygir**" kelimesinde hazfedilmiş ve mukabilinde "**egir**" istimal edilmiştir.

/**r**/ harfi "**birle**" kelimesinde hazfedilmiş ve "**bile**" şeklini almıştır.

"hemze /'/" ise "**şimdi**" kelimesinde "**oş**" dan hazfedilmiştir. Kelime aslı itibarıyla "**oşimdi**" dir ki burada "**imdi**" deki "hemze /'/" nin harekesi makablindeki sakin /**ş**/ nakil ve "hemze /'/"nin kendisi de hazfedilmiştir.

Nihayet /ḳ/ harfi "**sıçḳan**" kelimesinde hazfedilmiş ve "**sıçan**" şeklini almıştır.

1.2.4. İdğam (ikizleşme).

§41. İdgam bir veyahut müteakip iki kelimede vaki olur. Bir kelimede idgam keyfiyetine pek az tesadüf edilmektedir. Buna yalnız "**elli**" ve "**yassı**"[7] kelimesinde tesadüf edilir.

---

[7] Bu takdirde ism-i adet olan "**yetti**" nushalarda yanlış harekelenmiştir.

2. [NAHİV:] Mürekkep kelimelerin ahkâmı (Söz Dizimi).

§42. Kelam isnadı mütazammın nisbete delâlet eden kavilden ibaret olup üç kısma ayrılmaktadır. Talep, haber ve inşa[8]. Talep dahi iki kısım olup fiilin vücudunu veya ademini talep etmekten ibarettir. Evvelkisi "**barġıl**"; ikincisi ise "**barma**" gibi. Haber için, Ms: "**Sencer ṭurmış**"; inşa için ise "**sattım**" gibi.

Bundan mada kelâm cümle-i ismiyye ve cümle-i fiiliyye gibi iki ye taksim edilir. Cümle-i ismiyye müpteda ile haberden mürekkep olan cümleden ibarettir. Ms: "**idi**", "**keşke**", "**saġandı**" ve bunların ehevatından ibaret olan nevasih cümle-i ismiyyeden neşet eder.

Cümleyi fi'liyye fiil ile failden mürekkep olan cümledir. Fiil ve naib-i failden mürekkep olan cümleler de bu kısma dahildir.

Burada ilk önçe ismin nekre ve marifeye, fiilin ise emir, mazi, ve hâl ile istikbale delâlet eden sigaya inkısamı zikredilecektir.

2.1. Mürekkep isimler (söz dizimi bakımından isimler).

2.1.1. Nekra (belirsizlik hâli)

§43. Nekre gayr-i muayyen ferde vazolunan isim olup iki kısma ayrılmaktadır: Müfret ve mürekkep. Müfret "**er**" ve "**et**" gibi lâfızlardan ibarettir. Mürekkep ise bazan iki isimden mürekkep olur. Ms: "**deve ḳuş**" gibi. Bazan ise daha ziyadesinden teşekkül eder. Ms: "**ḳabarçuḳlu baġa**" gibi.

Kayıt: Türkçe için varit olan bu hususiyet Arapçaya muhalifdir. Zira Arapçada nekre mürekkep olamaz.

2.1.2. Marife (belirlilik hâli).

§44. Ma'rife muayyen bir şeye vazolunandır ki zamir, alem, ism-i işaret, mevsul ve bunlardan birine müzaf olanlardan ibarettir.

2.1.2.1. Zamir.

Zamir iki kısma ayrılır: munfasıl, ve muttasıl. Munfasıl zamirler de müfret mütekellim için "**men**", ve mütekellimin için de "**biz**" dir ki sonuncunun aslı "**miz**" dir. Cem manasını ifade etmek için bazen bu zamire "**lar**", "**ler**" lafzı ilhak edilir.

---

[8] Talep ifade etmeyen inşâî ifadeler ise esas itibariyle haber sigasında söylenen ve söylenmesiyle bir fiilin gerçekleştirildiği, "aldım, sattım, boşadım, tayin ettim" gibi ifadelerdir. Bu ifadeler herhangi bir talep unsuru ihtiva etmemekte, söylenmeleriyle anlamlarını oluşturmaktadır. (Gögün, T. (1998). Bak. İnşâ Maddesi: Gögün, Tahsin. (1998). İnşâ, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 339-341.

Bir muhatap için "**sen**", muhataplar [tesniye ve cem-i muhatap] için ise "**siz**" lâfızları müstameldir. "**Men**", "**sen**", "**miz**" ve "**siz**" kelâmın hem asıl ve hem de tali cüz'lerinden olarak istimal edilirler.

Müfret gayip için "**ol**" ve "**on**", tesniye ve gayip cemi için "**onlar**" lafzı müstameldir. Bunun aslı "**ollar**" dır. Birinci /**l**/, /**n**/ harfine kalbedilmiş ve "**lar**"daki /**l**/ harfinin fethasına tâbi tutularak hemzesi fethalı kılınmıştır. Aradaki sakin /**n**/ ise o kadar da mani telâkki edilmemiştir. Lâkin kelimenin aslı üzerine birinci /**l**/ harfi hazfedilerek "**onlar**" şeklinde de telâffuz edilmiştir. Türkmencede ise hemze, /**b**/ harfine kalbedildiğinden "**bular**" telâffuzunu almıştır.

Müzaf ileyh olan müfret mütekellim için muttasıl zamir sakin /**m**/'dir. Ms: "**ḳulum**" gibi. Müzaf ileyh olan müfret muhatap için /**n**/'dir. Ms: "**ḳulun**" gibi. Müzaf ileyh olan tesniye ve cemi muhatap için "**z**" harfinin ziyadesiyle yine /**n**/'dir. Ms: "**ḳulunuz**" gibi. Bundan mada bu zamirlerin istimalleri hakkında lâzım oldukça diğer bahislerde de malûmat verilecektir.

2.1.2.2. Alem (özel isim).

§45. İsm-i hasdan ibaret olan kelimedir. Altı nevi istimali vardır.

a) Müfret. Ms: "**Sunḳur**" gibi.

b) İki isimden mürekkep olur. Ms: "**Aḳbuġa**" gibi.

c) Bir isim ve bir fiilden teşkil edilir. Ms: "**Aydoġdı**" gibi.

ç) Mürtecil olarak kullanılır. Ms: "**Ḳalavun**[9]" gibi.

d) İsimden menkul olur. Ms: "**Laçın**" gibi.

ı) Fiilden menkul olur. Ms: "**Bükti**" gibi.

2.1.2.3. İsm-i işaret (gösterme zamirleri).

§46. Yakın gösteren müfret isim işareti "**bu**"dur. Uzak için ise "**ol**" kullanılır. Uzağı göstermeğe mahsus olan "**ol**" zamir bahsinde zikredildiği veçhile müfret ism-i işaretle zamir gayip beyninde müşterektir. Yakına delâlet eden işaret isminin cemi "**bular**" uzak için ise "**anlar**" dır. Bu kelimenin zamir bahsinde cemi gayip için kullanıldığı zikredilmiştir. Bundan dolayıdır ki cemi gayipe zamir ile ism-i işaret beyninde müşterektir.

Keza mekânı göstermek için iki işaret ismi mevcuttur. Ms: "**bunda**" "burada" ve "**anda**" "orada".

---

[9] Kelimenin alamı verilmemiş. Mürtecel (*Alem-i mürtecel*; ilk andan itibaren bir şeye isim olarak konmuş, bundan sonra da başka herhangi bir şeyde kullanılmamış olan alemdir. Bu çeşit alemde herhangi bir değişiklik yapılmaz; harflerine harf ilave etmek, onları noksanlaştırmak veya değiştirmek kâbil değildir; o kelime başlangıçta nasıl vazedilmişse o şekilde kalır. Eğer lam-ı ta'rîfsiz ise kendisine lam-ı ta'rîf ilave edilmez, lam-ı ta'rîfli ise, lam-ı ta'rîf onun bir parçası gibi olup ondan ayrılmaz.) bir isim olduğu ifade edilmekle yetinilmiştir.

2.1.2.4. Mevsul (sıfat fiil ve cümle bağlama edatı).

§47. Mevsul için sılanın envaına göre üç lâfız kullanılır:

Sıla, zarf olduğunda mevsul kesreli /**k**/ olur. Ms: "**bu evdekinin ḳulıdur**", "**bu evdekilernin ḳulıdur**" gibi. Sıla cümle-i ismiyye olduğu zaman müfret mevsul "**ol kim**" cemi ise "**anlar kim**" dir. Ms: "**ol kim ḳoçası körklüdür evdedür**", "**anlar kim ḳulları körklüdür evdedür**" gibi. Sıla cümle-i fiiliyye olursa fiil ya mazi veya istikbal olur. Mazi olduğu zaman kalın ise "**ġan**" hafif ise "**ken**" lâfızları ayni fiilin nihayetine ilâve edilmektedir. Ms: "**kördüm seni urġanı**", "**yaratġan**", "**kelgen**" gibi, ki mana itibarıyla "gördüm o adamı ki seni vurdu", "ki yarattı", "ki geldi" demektir. Mazi fiilinin mevsulu "**ġan**" yahut "**gen**" olmakla beraber, istikbal fiilinden teşekkül eden sılanın mevsulu olan "**ol kim**" ve "**onlar kim** "den sonra da mazi zikredilebilinir. Ms: "**anlar kim ṭurdılar evde**" gibi. Sıla, istikbal fiili olduğu takdirde kasdedilen manaya göre mevsul "**ol kim**", "**anlar kim**"dür. Yani müfret kasdedildiğinde "**ol kim**" ve tesniye ile cemide "**onlar kim**".

Sılanın cümle-i haberiyye, ya zarf, ya car ve mecrur olması şarttır. Mevsul /**k**/ olduğu zaman sıla ancak zarf ve yahut car ve mecrur olur ve mevsule takaddümü lâzımdır. Diğer mevsullerde ise sıla ister cümle ister zarf, isterse car ve mecrur olsun sılanın mevsulden tehiri lâzımdır. Sılası cümle olanların misali evvelce zikredilmiştir. Sılası car ve mecrur olanlar ise "**anlar kim evdedür körklülerdür**" ve "**anlar kim alnındadur beglerdür**" gibidirler.

Mevsul olan "**ol kim**" ve "**anlar kim**" lâfızlarıyla bunların sılaları beynini mef'ul ile fasletmek caizdir. Ms: "**ol kim Sencerni urdı keldi**" gibi. Cümle-i şartiyye dahi mevsule sıla olarak vaki olmaktadır. Ms: "**keldi ol kim körsen sevgesen**" gibi. Burada "**körsen**" deki /**s**/ edat-ı şart, /**n**/ ise hitap zamiridir.

2.1.2.5. Muzaf (tamlama).

§48. Bazen isimler zamire izafet edilmektedir. Ms: "**ḳulum**", "**ḳulumuz**", "**ḳulun**", "**ḳulunuz**", "**ḳulı**", "**ḳulları**" gibi. Bu hususta izafet bahsinde malûmat verilecektir. Gaip zamirine izafet edilen isim nihayeti sakin ise kesreli kılınmaktadır. Ms: "**ḳulı**" gibi. Mütaharrik olduğu zaman ise kesreli bir "**sı**" ilâve edilmektedir. Ms: "**ḳocası**", "**ulusı**", "**ḳarısı**" gibi. Bazen de ism-i haslara ve işaret isimlerine mevsul isimlere izafet edilir. Ms: "**Sunḳur ḳulı**", "**bunun ḳulı**" gibi.

Arap lisanında olduğu gibi Türkçede nekreyi ma'rife yapacak harf-i tarif mevcut değildir. Belki isim, kendi aralarında maruf ise, muhatapların fehmine istinaden, asıl vasfi üzere nekre olarak zikirle iktifa edilmektedir. Evveline "**ol**" lafzı ilave edilmez. Lâkin bu lugâtta gaip zamirle ismi işaret beyninde müşterek olan "**ol**" kelimesini ilâve etmek adettendir. Ms: Karşıdaki muhatap ile beyinlerinde maruf olan balıktan bahs edilirken "deminki balık tazedir" mukabilinde "**ol balıḳ yaşdur**" ve "deminki balıklar tazedirler" yerine "**ol balıḳlar yaşdur**" yahut "**yaşlardur**" denilmektedir.

2.2. Fiiller (söz dizimi bakımından fiiller).

§49. Fiil üç kısımdır: emir, mazi ve müzari. Emir asıldır. Fakat mazi, müzari, ism-i fail, ism-i mef'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i hey'et, ismi alet, fer' ve emirden müştaktırlar.

2.2.1. Emir, mazi (geçmiş zaman) ve muzari (geniş ve şimdiki zaman) fiil.

Emir, ya gayip ya muhatap ve ya mütekellim için olur. Gayip için olduğu zaman emir harfi lâzımdır. Ms: "**Sencer kelsün**" gibi. Buradaki "**sün**" = "sin" Arapcanın /**l**/'si gibi emir harfidir.

Eğer emir, müfret muhatap için ise, en sağlamı, hiç bir şey ilâve etmeden fiilin kendisini bizzat ityan etmelidir. İstirahat[10] için bu emrin nihayetine "**ġıl**" yahut "**gil**" kelimelerinin ilâvesi de caizdir. Bunların ilâvesi ahenk kaidesine göredir. Kalın kelimeye "**ġıl**" inceye ise "**gil**" ilâve edilir. Kelimelerin kalın ve inceliğini tayin eden sema'dır. Bu konuyu bu dilin (bu dil ile ilgili telif ettiğimiz) "*kitābu'l afʿāl (كِتَابُ الأَفْعَال)*"inde enine boyuna açıklamışızdır.

Emrin evveli mazmum olup da kelimenin kendisinde fethalı harf bulunmazsa ahır harfinin makabli [yani /**ġ**/ veya /**k**/] zammeli telâffuz edilir. Ms: "**ṭurġul**", "**külgül**", "**urġul**" gibi. Evveli mazmum olduğu hâlde kelimede fethalı harf varsa son harfinin makabli kesreli olur. Ms: "**köstergil**" gibi. Eğer emrin evveli meftuh veya meksur olan kelimelerde zammeli harf bulunmazsa ahir harfinin makabli kesreli telâffuz edilir "**barġıl**" "**işitgil**" gibi. Eğer evveli meftuh veya meksur olduğu hâlde kelimede zammeli harf bulunursa bu takdirde son harfinin makabli zammeli olur. Ms: "**tektürġül**"gibi. Şayet emir tesniye ve yahut cem-i muhatap için ise, emir lâfzına bu takdirde yalnız bir /**n**/ ziyade edilmektedir. Ms: "**ṭurun**" gibi. İstenilirse ayrıca /**n**/ harfine bir de bir "**z**" ilâve edilir. Ms: "**ṭurunuz**" gibi. Burada "**z**" harfi "**siz**" kelimesinden kalma bir bakiyedir. Kelimenin aslı üzerine doğrudan doğruya "**siz**" kelimesini ilâve etmek de caizdir ki, burada "**siz**" tekit için kullanılmış olur.

Emir müfret mütekellim için olduğunda "**barġayım**", "**kelgeyim**" denilmektedir. Müfret olmadığında "**barġalım**", "**kelgelim**" denilmektedir. Arapçada mütekellim için emir sigasının istimali pek nadir ise de Türk lisanında bilâkis pek çoktur.

§50[11]. Tasrif cihetinden mazi ve muzariye has olan ve bunları yekdiğerinden temyiz eden evsaf ve şerail evvelce zikr edilmiştir . Yalnız ayrıca burada zikr etmelidir ki şayet muzari fiilinin alâmeti olan /**r**/ harfinin makabli müteharrik ise /**r**/ harfi ilâve edilmekte ve makablinin hareketi değişmemektedir. Fakat /**r**/ harfinin makabli sakin ise

---

[10] Burada istirahat lâfzı tahtında kasdedilen mana bir kelimeden diğerine geçildiği zaman bu lâfızların kullanmasıyla vakit kazanmaktan ibarettir.

[11] Caferoğlu madde başını sonraki paragraftan başlatmış ve bu cümleyi paragraf yapmamış. İçeriğe bakılınca paragraf başı buradan olmalıdır.

bu takdirde zamme ve yahut fetha ile harekeleneceğini tayin etmek işitmeğe mütavakkıftır. Bu konuyu "*kitābu'l af'āl (كِتَابُ الأَفْعَال)*" de izah etmişizdir.

Şimdiye kadar tarif ettiğimiz sonunda /**l**/ harfi olmayan müzari fiilleri hakkındadır. Nihayetinde "**la**" harfi olan müzari fiillerde /**l**/'yi çeken "**elif**" zammeli /**y**/ harfine kalp olmaktadır. Ms: "**sözleyür**", "**başlayur**" gibi. "**y**" harfini hazfedip "**sözler**" ve "**başlar**" demek de caizdir. Lâkin /**y**/ ile söylemek daha doğrudur.

Haber olan istikbal fiilinin alâmeti ise fiil kalın olduğunda fethalı /**ġ**/dır. Ms: "**ṭurġay**" gibi. Fiil ince olduğu zaman ise fethalı /**k**/'dır. Ms: "**kelke**" gibi.

2.2.2. Mutasarrıf (çekimli) ve camit (çekimsiz) fiil.

§51. Diğer cihetten fiil ayrıca iki kısma ayrılmaktadır mutasarrıf ve camit.

Mutasarrıf fiil zamanın değişmesine göre lâfzı değişen fiildir. Ms: "**ṭur**", "**ṭurur**", "**ṭurdı**" gibi. Camit fiiller ise muhtelif zaman için sıgaraları bulunmayan fiildir. Meselâ "oldu" manasına olan "**ıdı**" gibi ki bundan ne emir ve nede müzari teşkil edilemez. Eğer "gönder" manasına olursa o zaman fiil mutasarrıf olup bundan emir sigası kullanılır. Ms: "gönder bunu" mansında "**ı bunı**" denilmektetir. Burada "**ıdı**" "oldu" ile "gönderdi" manalarında müşterektir.[12]

Türkçede keza "**degül**" kelimesi camittir. Bu hususta "**idi**" ve ehevatı bahsinde malûmat verilecektir.

2.2.3. Lâzım (geçişsiz) ve müteaddi (geçişli) fiil.

§52. Fiil lâzım ve müteaddi olmak üzere yine iki kısma ayrılmaktadır. Ms: fiil-i lâzım "**ṭur**" gibi. Müteaddi fiili ise sarih veya gayri sarih mef'ule taalluk etmesi itibarıyla iki kısma ayrıldığı gibi, bir, iki, yahut üç mef'ule taalluk etmesi itibarıyla da üçe taksim olunur. Bu hususta ileride ayrıca malûmat verilecektir.

2.3. Mübteda ve haber (bilinen/konu ve bildirilen/haber).

§53. Evvel müpteda sonra ise heber zikredilmektedir. Ms: "Sencer kaimdir mükabilinde "**Sencer ṭuruṗṭur**" istimal edildiği gibi "Sencer ileride kalkacaktır[13]" mukabilinde "**Sencer ṭurṭaçıdur**" kullanılır. Ayrıca "**ṭurubanṭur**" yahut "**ṭurmışṭur**" demek te caizdir[14]

Eğer haberle müptedaya hüküm teşbih esasına müstenit ise "**Sencer arslandur**" denir.

---

[12] Türkçe kelimeler Arap hurufatile yazıldığından Abû Hayyân kalın ve ince kelimelere ilâve edilen lâfızların talâffuzunu terfik eylemmemiştir. Netekim burada "ıdı" "gönderdi" ile "idi" "bugünkü manasında" ayırd edilmemiştir.

[13] Metinde "**tuıtaçı**" kelimesi "yann kalkacaktır" diye tercüme edilmiştir.

[14] Burada maksat bu iki şekil telaffuzun "**turtaçı**" kelimesi yerine istimâl edilebileceği kastedilmemektedir.

Eğer haber zarf-ı mekân ise bu takdirde zarfiyyet manasını ifade eden /**d**/ harfiyle kullanılır. Ms: "**Sencer evdedür**", "**Sencer ardındadur**". Çünkü harfsiz zarf-ı mekân bulunmaz.

Eğer haber zarf-ı zaman ise bu takdirde bunun bazısı temamiyle harfsiz istimal edilir. Ms: "**Şançış bu kündür**" gibi. Haber edatı olan"**dür**" ise bunların cümlesinde te'kit için zikredilir. Bu te'kit ihmal edilmeden daima kullanmaktadır.

Şayet müptedanın haberi cümle ise "**Sencer atası turdı**" ve "**Sencer atası turuptur**" tarzında söylenilir. Mekam karinesiyle mana münfehim oldukta haberi hazfetmek caizdir. Ms: "**armaġan**" gibi ki aslı itibarıyla "**armaġan ḳanı**" mukabilinde istimal edilir.

Eğer haber istifham ise bu takdirde Türkçede onu hem müptedadan evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms. "**Sencer ḳanı**" ve "**ḳanı Sencer**" gibi. Lâkin sonradan zikri daha asildir. Keza müpteda ism-i istifham olursa onu da haberden hem evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms: "**kimdir evde**" ve "**evde kimdir**" gibi.

Müpleda ism-i şart olduğu zaman takdimi vaciptir. Ms: "**kim ṭursa ṭurġamen anın bile**" gibi. Buradaki "**kim**" hem istifhamda ve hem de şartta olur.

Müpteda ism-i mevsul olduğu zaman müptedayı takdim ederek "**ol kim ṭurdı ṭurdum anın bile**" denir. Bu surette de müptedanın tehiri caiz değildir. Müptedaya birden ziyade haber isnat etmek caizdir. Bu takdirde haber sıra ile zikr ve en sonuna bir " **dır** " ilâve edilir.

2.3.1. Nevasih (kāna, inna ve kardeşleri/ cevher fiiller).

2.3.1.1. [idi ve benzerleri (boldı, degül, tünedi, yazdı, başladı)]

§54. Nasih fiiller "**idi**" ve ehvatından ibaret olup bunlardır: "oldu" manasına olan "**idi**" ve "**boldı**", "geceledi" manasına olan "**tünedi**", "değil manasında /g/ ile "degül" ve bir hâlin vukuuna ramak kaldı yahut az kalsın vukua gelecektir manasına olan "**yazdı**", ve bed'e ve inşa etti manasına olan "**başladı**"dır.

"**idi**"nin sureti istimali şöyledir: "**Sencer örü ṭurur idi**" denildiği gibi ayrıca "**örü ṭurmış idi**" de denilir. Buradaki "**uru**" "dik, ayakta dumak", "**ṭur**" zaman-ı hâle delâlet eden fiil ve "**ṭurmış**" "kaim" demektir. "**uru**" kelimesinin "**ṭurur**" ve "**ṭurmış**" kelimeleri ile beraber kullanılması iltibası defetmekten ibarettir. Zira bu kelimeler hem "kalkmak" ve hem de "tevakkuf" etmek manalarında müşterekdirler. Bundan dolayıdır ki "**ṭuraḳın ḳanı**" denilir. Fakat "kalkmak" manası kastedilmek istenildikte buraya ayrıca bir "**uru**" kelimesi ilâve edilir. Ms: "ayakta durur idim" denilmek istenirse "**örü ṭurur idim**", "**örü ṭurmış idim**" denilir. "ayakta durur idik" cümlesi ise "ŋ" le "**idüŋ**" denilir. "ayakta durur idiler" mukabilinde ise "**örü ṭururlar idi**", "**örü ṭurmışlar idi**" denilir. "ayakta durur idiniz" denmek istenirse "**örü ṭurmış idiniz**" demek lâzımdır. Yani "**idi**" fiiline cemi muhatap zamiri ilhak edilir. Habere ise cem alâmeti ilâve edilemez. Gaipte ise buna muhaliftir. Orada cem alâmeti habere lahik olur fiile ise ilâve edilemez. Fiil, müfret gaipte nasıl ise o şeklini muhafaza eyler.

[boldı] Haber ismi istifham ise müfret hakkında söylenilen fark üzerine zikredilir. Ms: “ne vakit alim oldun “ mukabilinde “**ḳaçan boldun bilge**”, “ ne vakit ulema oldunuz.” yerinde “ **ḳaçan boldunuz bilgeler** ” denilmektedir. Fakat bununla beraber “**bilgeler ḳaçan boldunuz**” da denilebilir. Keza “nerede oldun.” mukabilinde “ **ḳayda boldun** ” denir. Fakat “ **boldun ḳayda** ” da demek caizdir. “kim kaim oldu.” lâfzına mukabil “**kim boldı ṭurġan**” denilir. Fakat “**ṭurġan kim boldı**” da demek olur. “Kimler kaim oldular mukabilinde “**ṭurġanlar kim boldular**” denir. Yani “**idi**”nin hilafına olarak bu fiile cem alâmeti ilâve edilmektedir. Hâlbuki yukarıda zikredildiği veçhile cemi gayipte “**idi**” de cem alâmeti ilhak edilemez. “Kim kaim olsa onu seveceğim denilmek istenildikte “**kim bolsa ṭurġan sevgemen anı**” denir. Bu cümle tahlili neticesinde “**kim**” “kimse”, “**bol**” fiil ve “**sa**” edat-ı şart olur. Türklerde şart harfi manasını ifade eden isim yoktur. Şart manası kastedilmek istenilirse evvelâ isim sonra fiil ve bunun nihayetine harf-i şartı ilâve ederler. Ms: “**ṭurġan**” “kaim” manasına olup “**boldı**” fiilinin haberidir, “**sevge**” istikbale has olan müzari fiilidir. Türkler, Araplar gibi burada istikbali kastederek mazi sigasını istimal etmezler. Ms: “**men**” “**sevge**” fiilinin faili olan mütekellim zamirdir. “**anı**” ise “**sevgemen**” fiilinin zamir olan mef’ulüdür.

Cem suretinde “**kimler bolsalar ṭurġanlar sevgemen anlarnı**” denilir. “İnsanlar çıkmış oldular.” mukabilinde “ **kişilar çıḳmışlar boldılar** ” denilir. Lâkin “**boldılar çıḳmışlar kişiler**” demek de caizdir. “**Boldı**” kelimesinin ekser istimali cins isimlerinde ve onların mesabesinde olan sıfatlarda olup sıfat-ı arizede müstamel değildir[15] Kıyasa göre bunlarda da istimali caizdir.

§55. “**Tünedi**” fiili bütün ahkâmında “**boldı**” gibidir. Ms: “**Sencer güle tünedi**” “Sencar gülerek geceledi.” denilmektedir. “nerede geceledin?” mukabilinde ise “**ḳanda tünedin**” istimal edilir.

§56. “**degül**” kelimesine geldikte suret-i istimali şöyledir. Ms: “Sencer hariç değildir.” yerine “**Sencer çıḳmış degül**” denir. “İnsanlar hariç değillerdir.” mukabilinde de “**kişiler çıḳmış degüller**” denilmektedir. “Hariç değiliz.” mukabilinde “**çıḳmışlar degüliz**” denilir. Umumiyetle “**degül**” kelimesi, Arapçanın “*laysa (لَيْسَ)*” manasında müstamel oldukta, fiile ilhak edilen cem alâmeti ona da ilâve edilmektedir. Fakat “*mā (ما)*” manasında istimal edilirken lahik olmaz.

“Sencer nerede idi?” mukabilinde “**Sencer ḳayda idi**” ve “nerede idin?” yerine “**ḳayda idin**” denir. “**ḳayda**” kelimesini fiilden tehir etmek caiz değildir. “Sancış ne zaman idi?” mukabilinde “**sançış ḳaçan idi**” denir. Keza “**ḳayda**” kelimesinde olduğu gibi “**ḳaçan**” kelimesinin de fiilden tehiri caiz değildir. Lâkin mezkûr misallerdeki “**Sencer**” ile “**sançış**” kelimelerinin fiilden tehiri caizdir. Ms: “**ḳayda idi Sencer**” ve “**ḳaçan idi sançış**” denir. Bu iki cümleye benzeyen terkiplerin hükmü de böyledir.

---

[15] Burada sıfat-ı arizede istimal edilmediği kayt edilmişse de fakat zikr edilen misaller “**çıkmış**”, “**turġan**” kendileri şıfat-ı arizeden addedilmektedirler. Belki nüshalarda bu cümle doğru kayt edilememiştir.

Bugünkü "kim kaim idi?" mukabilinde "**ṭurġan kim idi**"[15] denildiği gibi ayni zamanda "**kim idi ṭurġan**" da denilir. " Kimler kaim idi mukabilinde ise "**ṭurġanlar kim idiler**" denilir. Lâkin "**kimler idiler ṭurġanlar**" da demek caizdir[16]. "İnsanlar hariç idiler." manasında "**çıḳmışlar idi kişiler**" denir. Aynı zamanda "**kişiler çıḳmışlar idiler**" de denilebilir.

Eğer "**idi**" fiilini evvelce nefi edip sonra isbat etmek istenilirse bu takdirde "Sencer olmadı fakat ancak kaim idi." terkipleri mukabilinde "**Sencer degüldi meger ṭurmış**" denilir.

"**degüldi**" kelimesi aslı itibarıyla " **degül idi**"den ibarettir, ileride zikredileceği veçhile bu kelimenin iki türlü istimali vardır. "Sencer olmaz ancak kaimdir." cümlesi mukabilinde "**Sencer bolmaġay meger ṭurmış**" denir ki "**idi**" fiilinin müzarii bulunmadığından yerine "**bolmaġay**" ikame edilmiştir.

§57. Kalın /**b**/ ile "**boldı**" kelimesinin suret-i istimali şöyledir. "Sencer alim oldu." mukabilinde " **Sencer bilge boldı**" denildiği gibi "**boldı bilge Sencer**" ve "**boldı Sencer bilge**"[17] de denir ki hem takdim ve tehir ve hem de ortada zikredilir. Bu hususta "**boldı**" kelimesi "**idi**" ye muhaliftir. Zira "**idi**" nin haberini "**idi örü ṭurur**" tarzında söyleyerek "**idi**"den tehir caiz değildir. "**idi**" fiili "**kim idi ṭurġan**" gibi ya isme ya "**örü ṭurur idi**" gibi habere muttasıl olmalıdır. "Alim oldun" yerine "**bilge boldun**", "alim oldun" mukabilinde "**bilge boldun**" denir. Fakat "**boldun bilge**" şeklinde söylemek de caizdir. Türklerde haberin kadı, emir, vezir gibi ismi cins olmasıyla sıfat-ı arizeden olması beyninde fark vardır. Haber, ism-i cins olduğu zaman, takdim ve tehirini tecviz ettikleri hâlde "oturmak" ve "durmak" gibi sıfat-ı arizede ancak sıfatı fiile takdim ederek "**ṭurur boldun**" şeklinde söyledikleri işitilmiştir. "Siyah", "gök" ve "uzun" gibi sıfatlarda da sıfat-ı arizeye muhalif olarak takdim ve tehir caizdir. "Alim oldunuz." mukabilinde "**boldunuz bilgeler**" denildiği hâlde "kaim oldunuz." yerinde, müfrette zikredilen fark üzerine "**ṭurur boldunuz**" denir.[18]

§58. "Değil" kelimesi Arapçanın "*laysa* (لَيْسَ)" sile "مانافيه" manalarında müstamel olduğundan "hariç değilsiniz." mukabilinde "**çıḳmışlar degüllersiz**" ve "**çıḳmışlar degülsiz**" ve nihayet "**çıḳmış degülsiz**" diye iki şekilde söylenir[19]. Ne haber ve ne de haberden evvel zikredilmesi lâzım olan isimden hiç birisi "**degül**" kelimesinden sonra zikredilemez. Keza "**degül**" ün haberi isme de takaddüm edemez, yani evvelâ

---

[16] Yukarda gaip sigasında "idi" fiiline cem alâmetinin lahik olamayacağı denilmişti. Hâlbuki buradaki misaller tamamiyle aksini göstermektedir.

[17] Üçüncü misal "**Senҫer boldı bilge**" olmalıdır. Zira bahsin ceryanına bakılırsa "**boldı**" ve yahut haberenin takdim, tehir veya ortada zikri kaytedilmektedir. Hâlbuki misallerde üç vaziyette zikredilen Sencer'dir. Sencer ise "**boldı**" nın ismidir.

[18] Zannımca asıl metinde bir parça eksiklik vardır. Mukayese et metin s. 126.

[19] Eğer "**deġil**" kelimesi Arapçanın "لَيْسَ" si manasında olursa ef'ale lahik olan cem alâmeti buna da lahik olur. Fakat "مَا" manasında ise lahik olmaz.

“**Sencer**” sonra “**çıḳmış**” ve nihayet “**degül**” zikredilir. “**degül**” kelimesi dahil olan cümlede haberin isbatı maksut ise fakat “Sencer beğdir” mukabilinde “**Sencer degüldür meger beg**” denir. “**meger**” lâfzı harf-i istisna olup farisîden menkuldur ve Türkmenler tarafından da istimal edilmektedir. Ms: “sana ancak yarın sabah gelirim” mukabilinde “**kelmesmen saġa meger tanda**”[20] denilir. Cümlenin tahliline bakılırsa “**kel**” “fiil “**me**” “harf i nefi ve /**s**/ “hâl-i menfi” alâmetidir. “**men**” “ben” manasında mütekellim zamiridir. “**saġa**”nın aslı “**sanġa**”dır. Fakat çok istimal edildiğinden /**n**/ harfi hazfedilmiştir. Nadiren aslı üzerine de istimal edilmektedir . “**ġa**” “mef’ul ileyh alâmetidir. “**meger**” “harf-i istisna, “**tan**” “sabah” ve “da” “edat-ı zarftır.

§59. Bir hâlin vukuuna ramak kaldığını ifade eden “**yazdı**” ile “**başladı**” “bugünkü manasında” kelimelerinin suret-i istimali böyledir. Ms: “az kaldı Sencer kalkacaktı” yerinde “**Sencer ṭura yazdı**” denilir. “Sencer kalkmağa yaklaşır.” denilmek istenildikte ise “**Sencer ṭura yazar**” cümlesi istimal edilir. “Sencer kalkmağa başladı.” yerinde “**Sencer ṭura başladı**” denilmektedir. Bunların haberleri ancak hâl sigasıyla olup mazi ve müzariyle olmaz. Keza haber olan “**ṭura**” kelimesi isim olan “**Sencer**”e tekaddüm etmez. “**yazdı**” aslında “hata etti” manasında olup “yaklaştı” manası için de kulanılmaktadır. “yazı yazdı” manasına da gelir.

2.3.1.2. keşke ve benzerleri (kim, oḳşar, kibi, leyin, daḳın)

§60. “**keşke**” kelimesi Türkcede “ne olaydı” manasındadır. Bu kelime arapçanın “*layta (لَيْتَ)*” sine müradif olup farisîden menkuldur. Ms: “ne olaydı Sencer güleydi.” cümlesi yerinde “**keşke Sencer külermisseydi**” denir. Tahlil neticesinde “**kaşke**” “ne olaydı-, “**küler**” “külmek” mastarından fiil-i müzari, “**misse**” “**keşke**” kelimesinin te’kidine mahsus olup hazfedilemez ve nihayet “**yidi**” aslinda “**idi**” olup hemzenin “**y** ”ye kalbiyle bu şekli almıştır.

“Ne olaydı Sencer evde olaydı “yerinde “ **keşke Sencer evdemisseydi**” cümlesi kullanılır. “**Keşke**” nin haberi fiil olduğundan habere “**misse**” lâfzı ilhak edilmez. Ms: “**Keşke Zeyd çıḳsaydı**” gibi ki burada /**s**/ harf-i temennidir. Bu takdirde bu cümle Arapçaya tahvil edildikte “*lav (لَوْ)*”, “*layta (لَيْتَ)*” “ne olaydı”, “sa” gibi iki temenni harfini mütazammın olur.

§61. “**Kim**” lâfzı ise hem ism-i şart ve hem de “**ol**” lâfzına tâbi ism-i mevsul olduğu gibi “**ki**” “*in maftūḥa (إنْ مَفْتُوحَة)*” manasına harf da olur. Ms: “**bildüm kim Sencer kelürdür**”, “**bilgil kim ḳoçan Sencerdür**” gibi. İşte bu misallerdeki “**kim**” Arapçadaki “*in maftūḥa (إنْ مَفْتُوحَة)*” manasını ifade eder.

§62. Türkcede Arapçanın “*la‘alla (لَعَلَّ)*” ve “*kana (كَانَ)*” manalarını ifade edecek harf mevcut değildir. Bunların manaları fiil ile ifade edilmektedir. Ms: “**bolgay kim Sencer kelgey**” denir. “**bolġay**” “olabilir” manasında olup bir fiildir. “**kim**” kelimesi ise

---

[20] Nüshalarda yanlış olarak “**tandı**” dır. Mukayese et s. 126[28]”

"**bolġay**" ın manasını te'kit eder ve "**kelgey**" de "gelir" manasını ifade eden bir fiilden ibarettir[21].

"*kaanna (كَأَنَّ)*" manası ise "benzer" manasına olan "**oḳşar**" fiili ile ifade edilir. Ms: "sanki Sencer arslandır" mukabilinde "**Sencer arslanġa oḳşar**" denir. Burada "ġ" mef'ul ileyh alâmetidir. Ayrıca "**oḳşar Sencer arslanġa**" ve "**oḳşar arslanġa Sencer**" demek de caizdir. Bu misalde "**oḳşar**" kelimesi tehir edilebilyorsa da evvelki misaldeki "**bolġay**" kelimesi tehir edilmez, zira "**oḳşar**" kelimesi burada her nakadar "*kāna (كَانَ)*" manasında kullanılmışsa da fiiliyyeti üzerine ipka edilmiştir ve fiilde caiz olan tasarruf dahi olduğu gibi bakidir. "**bolġay kim**" ise "*la'alla (لَعَلَّ)*" manasını tazammun ettiğinden, fiilde cari olan tasarruf, onda cari değildir.

§63. "**kibi**" ile "**leyin**" lâfızları da "*kāna (كَانَ)*" manasında istimal olunurlar. Lâkin bunlar "misil" kelimesine müradiftirler. Ms: "**Sencer arslan gibidür**", "**Sencer arslandaḳındur**" ve "**Sencer arslanleyindür**" denir. Son iki misalde "**dür**" lâfzını hazfetmek de çaizdir. Türkçede müzafı tehirden ibaret olan izafetteki esas üzere "**kibi**" ile "**daḳın**" lâfızlarını tehir etmek lâzımdır[22].

2.3.1.3. "oranladı", "sağındı" ve "bildi"

§64. "**oranladı**" kelimesi "zanetti" manasındadır. Bu kelime filhakika nisbete mütaalik ise de fakat Arapçada olduğu gibi Türkcede de zahiren iki mef'ule teaddi eder. "Emiri ayakta zanettim" mukabilinde "**beyni oranladum ṭurur**" denir. " Emiri biner zanettim." yerinde ise "**beyni biner oranladum**" kullanılır . Böylece mef'ul evvele mef'ul alâmeti ve mef'ul sani ise fiil-i müzari sigası üzere ilhak edilir. En fasihi "**oranladum**" fiilini her iki mefulden tehir etmektir. Mezkûr fiilin mef'ulünden tehiri caiz olduğu gibi, nadiren iki mef'ulün arasında da zikr edilebilinir. İki mef'ule takdim ederek söylemek ise yok denecek derecede nâdirdir. Bir kimse bu suretle tekellüm ederse, bu lugâtin yabancısı olduğuna hükmetmelidir .

§65. "sandı" manasına olan "**saġındı**" kelimesi ki Türkmenlerde "**sandı**" şeklinde talaffûz edilir, bütün ahkâmında "**oranladı**" kelimesi gibidir .

§66. "**Bildi**" kelimesi keza bütün ahkâmında "**saġındı**" ve "**oranladı**" gibidir. Lâkin bir mef'ule tecavüz ederek de istimal olunur. Ms: "Senceri öğrendim." mukabilinde "**Senceri bildüm**" denir ki "Senceri tanıdım." demektir.

§67. "إنْ مَفْتُوحَة" mukabilinde olan "**kim**" lâfzı iki mefu'l makamına kaim olur. İki mef'ule tecavüz eden bu fiiller cümleden evvel zikredilirse, cümlede "**kim**" ile musaddar ise, "**kim**" ile başlamış cümleye taalluk ederler. Eğer muahher zikredilirse evvelce söylendiği veçhile, iki mefu'le tecavüz ederler.

---

[21] Misallere bakılırsa " *la'alla*" manası "**bolġay**" fiili ile ifade edilir.

[22] Çünkü bunlar "misil" manasına olup muzaf yerindedirler. Zira "**aralandaḳın, arslanleyin**" demek "arslan misillidir" demektir.

§68. "**bildi**" kelimesine tadiye edatını ilhak da caizdir. Bu takdirde üç mefu'le taalluk eder. Ms: "**beyge bildirdüm at eyerlaniptür**" denir ki burada ta'diyeden evvel fail olan birinci mef'ule Arapçada "*ilā*" ile tadiye edilen gayr-i sarih mef'ul alâmeti idhal edilir. İkinci mef'ule ise hem sarih ve hem de gayri sarih mef'ul alâmetlerinden tecrit edilir. Üçüncü mefu'l de hâl sigası üzere ityan ve bundan dolayı kendisine hâl için olan /**b**/ harfi ilâve edilir. "**eyerleniptür**" kelimesindeki "**tür**" lâfzı ise aslında "**dür**" olup te'kit için ityan edilmiştir. Bu terkipteki fiili üç mef'ule takdim etmek caiz olduğu gibi üç mef'ulü fiil üzerine takdim etmek de caizdir.

2.4. Fiil ve fâil.

İsm-i zahir olduğu zaman fiile takdim edilmesi daha fasihdir. Fakat bu takdirde cümle fiil ve fail olmaktan çıkar müpteda ve haber olur. Ms : "**Sencer keldi**" gibi. Aksine olarak "**keldi Sencer**" demek de caizdir ki o takdirde fiil ve fail olur.

1) Eğer fiil-i mazi kendine takaddüm eden müfret ism-i zahire isnat edebilecek olursa "**Sencer keldi**" yahut "**keldi Sencer**" denir. Cem için ise "**Sencerler keldiler**" denilmektedir. Müstakbel fiili müfrede isnat edildikte "**Sencer kelgey**" "Türkmencede "**kele**" denir. Cemide ise "**kelgeyler**" "Türkmencede "**kelgey**" denilir. "**kelgey**" kelimesindeki /**y**/ harfinin isbatı ve hazfi cazidir. Mezkûr misallerde zamir gayip mevcuttur. Fiillerin ahırına lahik olan "**ler**" ise cem alâmeti olup zamir değildir.

2) Eğer fiil muhataba isnat edilecekse mazide "**keldin**" ve "**keldiniz**" denir. Ululamak için cem lâhikasını ilhak ederek "**keldinizler**" demek de caizdir. Hâl için ise müfrette "**kalürsen**", cemide "**kelürsiz**" denilir. Fakat sonuncu yerine "**kelürsizler**" de demek caizdir. Müstakbel için ise müfrette "**kelgeysen**" ve "**kelkesen**" denilir . Buna mukabil Türkmencede "**kelesin**" istimal edilmektedir. Cemide ise "**kelgeysiz**" kullanlımakta ise de fakat "**kelgeysizler**" demek te caizdir. Bu fiillerde sakin /**n**/ ile kullanılan "**niz**" zamir-i muttasıl, "**sin**" ile "**siz**" ise zamir-i münfasıldırlar. Son ikisinin munfasıl olmalarının delili ise müpteda olabilmeleridir.

3) Eğer fiil mütekellime isnat edilecek olursa mazide müfret için "**keldüm**" ve "**keldümen**" denir. Bunların ceminde ise "**keldük**", "**keldüler**", "**keldübiz**" ve /**b**/ harfini /**m**/'ye kalp ederek "**keldümiz**" de denir. Hâl için ise müfrette "**keltümen**", Türkmencede "**kelürüm**" ve cemide "**kelürbiz**" yahut "**kelürmiz**" denilir. Bu ikisine "**ler**" lâhikasını ilhak etmek de caizdir. Müstakbel için müfrette "**kelkemen**", Türkmencede "**kelem**" denir. "**kelem**" kelimesi asılda "**kelemen**" dir. Lâkin /**n**/ harfi hazfedilerek /**m**/'ye sükûn verilmiş ve "**elif**" ile /**m**/ beyninde iki sakin içtima ettiğinden "**elif**" in hazfile "**kelem**" olmuştur[23]. Cemide "**kelkebiz**" ve "**kelkemiz**" denir. Türkmen lisanında ise /**b**/ harfi /**v**/'ye kalp ve /**v**/'nin zammile "**kelevüz**" istimal edilmiştir.

5) "**Men**"ve "**miz**" zamir münfasıldır. Bunun delili müptedaî olarak vaki olmalarıdır. Emrin isnat keyfiyeti fiilin taksimi bahsinde zikredilmiştir.

Kayıt: Nefi, istifham ve nehi dahi fiile ariz maaniden olup her birinin bir çok ahkâmı vardır. Bunlardan ayrıca bahsedilecektir.

---

[23] Bu takdirde "**kelem**" kelimesi aslında "**kelemen**" olmalıdır.

2.4.1. Fiil-i nefi (olumsuz fiil).

§69. Harf nefi fethalı /**m**/ olup fiilin sonuna lahik olur. Ms: mazi için "**Sencer kelmedi**" ve "**Sencerler kelmediler**", hâl için "**Sencer kelmes**" ve "**kelmesler**", müstakbel için "**kelmegey**" ve cemi için "**kelmegeyler**" denir. Bu fiiller gaibe mahsustur. Muhatap için ise mazide "**kelmedin**", "**kelmediniz**", hâlde "**kelmessen**", "**kelmessizler**" ve "**kelmeslersiz**", müstakbelde müfret için "**kelmegeysen**", buna mukabil Türkmencede "**kelmiyesen**", cemide "**kelmegeysiz**", denir .

"**kelmeyesen**" kelimesinin müspet hâlinde aslı "**kelmeyesen**" dir. "**sen**" ilhak olunmadan evvel Türkmencede bu fiilin aslı "كلا" "kele" idi. Buna "**sen**" zamiri ilhak edildikte elif hazfedilmiştir. Nefi teşkil edilmek istenildiği zaman nefi harfi olan /**m**/'yi fiilin ahır harfi olan /**l**/ ile harf-i istikbal olan "**elif**" arasına idhal edilir. Hâlbuki bu "**elif**" aslında /**y**/ harfinden kalpedilmiştir. Çünkü kelime aslında "**kelgey**" olur. Türkmencede /**k**/ harfi hazfedilmiş ve /**y**/ de "**elif**" e kalpolunmuştır. İşte bu elifi, nefi ile isbat hâllerini yekdiğerinden farklı bulundurmak için, müsbet fiilde hazf ve fiil-i menfide aslına yani /**y**/ harfine irca edilmiştir. Bundan dolayıdır ki "**kelesen**" kelimesi "**kelmiyesen**" olmuş ve bir çok herekat tevali ettiğinden /**y**/ harfine fetha verilmiştir.

Müfret mütekellim için mazide "**kelmedüm**" ve mütekellim maal gayr için "**biz kelmedük**" ve "**bizler kelmedükler**" denir. Hâlde müfret için "**kelmesmen**" cemide "**kelmesbiz**", müstakbelde müfret için "**kelmegeymen**" cemde ise "**kelmegeybiz**" denilmektedir.

2.4.2. İstifham (soru eki).

§70. İstifham edatı ya harf ya da isim olur. Harf olduğu zaman ya cümle-i fiiliyyeden ve yahut cümle-i ismiyyeden istifham edilir. Cümle-i fiiliyyeden istifham edildiği zaman -ki burada maksut olan budur- fiil, ya gaip ya muhatap veya da mütekellim için olur. Eğer gaip için ise, mezkûr fiil ister mazi ve hâl ve isterse müstakbel olsun ve keza ister müfret olan faile ve isterse cemi olan faile isnat edilmiş olsun, harf istifham fiilin ahırına lahik olur. Ms: "**Sencer keldi mü**" denilmektedir. Burada "**m**" harfinin zamme ile talaffuz caiz olduğu gibi kesre ile de söylenmesi caizdir. Lâkin zamme ile telaffûz asildir. Kesre ise ancak makabline tâbi kılmak için tecviz edilmiştir. Ms: "**Sencerler keldiler mü**" denir. Müstakbelde ise "**kelke mü**" ve "**Sencerler kelkeler mü**" denilir.

1) Muhatap için ise mazide "ŋ" ile "**sen keldiŋ mü**" denir. Muhatap /**n**/ i olan "ŋ", harf-i istifhama idgam edilmez. Cemisinde "**keldinizmü**" denilir.

2) Hâl için müfret muhatapta "**kelür müsen**", cemi muhatapta "**kelür müsüz**" denir. Müstakbel için müfret muhatapta "**kelke-müsen**", cemi muhatapta "**kelkemüsüz**" denir.

3) Eğer mütekellim için ise, mazide müfret için, mütekellim zamirini harf-i istifhama idgam ederek "**keldimmü**" cemide de "**kaldükmü**" denilir. Hâlde ise müfret

için "**kelür mümen**" cemide "**kelür müniz**" denir. Müstakbelde müfret için "**kalkemümen**" cemde "**kelkemüniz**"[24].

4) Emir, nefi, nehi istifhamdan her hangi birisi mef'ul bihe taalluk etdikte bu lisanda mef'ul bihi takdim etmek asildir. Bununla beraber tehiri de caizdir. Emir ile nehi de ise tehir asildir. Fakat takdimi de caizdir.

Kayıt: Abû Hayyân'a göre Arapçada bu şekil muhaliftir.

5) Eğer istifham cümle-i ismiyyeye taallûk ederse, bu takdirde harf-i istifham cümlenin nihayetine lahik olur. Ms: "**kün doġmış mıdur**" gibi.

Edat istifham harf olmayup isim olduğu takdirde ya müfrete ya da cümleye taallûk eder. Eğer müfrete taallûk ederse "Sencer nerededir?" mukabilinde "**ḳayda-dur Sencer**", "Harp ne zamandır?" yerine "**ḳaçan-dur sançış**", "Sencer kimdir?" yerine "**kim-dür Sencer**" ve "Bu nedir?" yerine "**nedür bu**" denir. İsm-i istifhamı müfret isimden tehir ederek "**Sencer ḳayda-dur**", "**sançış ḳaçan-dur**", "**Sencer kim-dür**" ve "**bu nedür**" demek de caizdir.

6) İstifham cümleye taallûk ettiği takdirde ya cümle-i fiiliyyeye ya da cümle-i ismiyyeye taallûk eder. Eğer cümle-i fiiliyyeye taallûk ederse bu takdirde "Ne zaman yedin?" mukabilinde "**ḳaçan yedin**", "Nerde yedin?" mukabilinde "**ḳayda yedin**", "Ne yedin?" yerine "**ne yedin**" ve "Kimi vurdun?" makamında "**kimni urdun**" denir. Bunda ism-i istifhamı takdim elzemdir.

7) "**ne**" lâfzı "**kim**" lâfzından daha şümulludur. Zira "**ne**" kelimesile hem akil ve hem gayr-i akilden sorulduğu hâlde "**kim**" ise yalnız akilden suale mahsustur.

8) Eğer istifhaf cümle-i ismiyyeye taallûk ederse "Ne zaman gün doğmuştur?" denilmek istenildiği zaman "**ḳaçan kündoġmuş**"," nerede gün doğmuştur " mukabilinde "**ḳayda kündoġmuş-dur** " denir. "**ne**" ile "**kim**" den sonra cümle-i ismiyye vaki olmaz. Yani "**ne**" ile "**kim**" ism-i istifhamlerile cümle-i ismiyyeden istifham edilmez.

§71. "**Neçe**" kelimesi de ism-i istifham cümlesinden olup Arapçadaki "*kam (كَمْ)*" yerinde adetten sual içindir. "Kaç defa vurdun?" demek istenildikte "**neça urdun**" denir. Burada "**neçe**" lâfzını takdim vaciptir. "Kulların kaçtır?" mukabilinde "**ḳulların neçedür**" denir. Fakat burada "**neçedür ḳulların**" demek de caizdir. "**neçe**" ile istifham edildikte temyiz zikredilecek olursa temyiz, istifham edilen şeyle ism-i istifham arasında zikredilir. "Kaç adam vurdun?" mukabilinde "**neçe kişi urdun**" ve "Kaç adamlar vurdun?" yerine "**neçe kişiler urdun**" denir. "**neçe**" lâfzının temyizi hem müfret ve hem de cemide olur.

"**neçe**" kelimesi ism-i istifham olduğu gibi "kesret" manasını ifade için haberiyye olarak da istimal edilir. Ms: "**sultan neçe seninkibi kişilerge altun birmedi**" gibi. Burada "**ke**" mef'uliyet alâmetidir, "**Birmedi**" zahirde nefi olup hakikatta isbattır.

---

[24] Fiil-i menfiden istifham yapmak bahsi iki nüshada da eksiktir. Metinde Arapça bu cümle "*va iḏa istafhamat 'ani'l-fi'li manfā*" dedikten sonra "*iḏa*"nın cevabı nedense mezkûr değildir. Mukayese •et metin S. 31ıı..

Cümlenin manası "Sultan senin gibi nice kişilere altun verdi." demektir. "**neçe**" kelimesinin istihfamî yahut haberî olduğu ancak karine ile malûm olur .

§72. Bir de "neçe" manasında "**ḳaç**" kelimesi vardır ki onunla da istifham edilir. "**ḳaç**" kelimesinin hükmü "**neçe**" ninki gibidir. Yalnız şu var ki "**ḳaç**" kelimesile istifham edildikte temyizi zikretmek lâzım gelir. Ms: "**ḳaç kez urdun**" gibi. Lâkin bu, fiilden istifham edildiktedir. Eğer "**ḳaç**" kelimesiyle isimden istifham edilir ve "**ḳaç**" isimden mukaddem zikredilirse bu takdirde isimden sonra bir "**bar**" kelimesi ilâve edilmektedir. Ms: "**ḳaç ḳulun bar**" gibi. Eğer "**ḳaç**" kelimesi isimden muahher ziltredilirse o zaman " **ḳulun ḳaçṭur**" denir . Burada "**bar**" zikredilmeyerek yerine "**ṭur**" ilâve edilir. "**bar**" "var ve mevcut" manasındadır. "**ṭur**" ise mücerret te'kittir.

§73.İsm-i istifhamdan birisi de "**neçük**"dür. Bununla keyfiyetten istifham edilir. Ms: "Nasıl durdun?" mukabilinde "**neçük ṭurdun**" ve "Sencer nasıl?" yerinde "**Sencer neçük-tür**" denir. "**neçük**" kelimesile fiilden istifham edildikte fiile takdimi lâzımdır. İsimden istifham edildikte ise isme takdimi vacip değildir. Ms: "Sencer nasıl durmuştur?" mukabilinde "**Sencer neçük ṭurmış-dur**" denir.

§74. Türkmen lûgatinde olan "**néte**" "nasıl" manasına olup "**neçe**" ile ayni hükümdedir. Arapçadaki "*lima (لِمَ)*" "için" mukabilinde "**nelük**", Türkmencede ise "**nişe**" denir. Arapçanın "*li-ayyi şay'in (لِأَيِّ شَيْءٍ)*" mukabilinde "**ne üçün**", "*mimman (مِمَّنْ)*" yerinde "**neden**" denilmektedir. Ms: "**nelük ṭurdun**", "**nişe ṭurdun**", "**ne üçün ṭurdun**" ve "**neden ṭurdun**" gibi. Keza "Sencer ne güzel adamdır!" mukabilinde "**ne körklü kişi-dür**" denir. Burada "**ne**" "bugünkü manasındadır, "**körklü**", "güzel"; "**kişi**", "insan" ve "**dür**" "edat-ı te'kit"dir. Keza "Ne fena adamdır!" manası mukabilinde "**ne yaman erdür**" istimal edilir. "Sencer ne uzun adamdır!" mukabilinde "**Sencer ne uzun erdür**" ve "Yazın nedir?" manası yerinde "**ne nesenedür bitin**" denir. Burada "**nese**" "şey" manasındadır. İkinci "**ne**" te'kit olduğu gibi "**dür**" de te'kittir. "**bitin**" ise "yazın" demektir. "**bitin**" kelimesini takdim ederek "**bitin ne nesenedür**" demek caizdir. Aynı şekilde "**ne nesenedür bu**" veya "**bu ne nesenedür**" demek de caizdir.

2.4.3. Fiil-i nehi (yasaklama).

§75. Nehi harfi tıpkı nefi harfi gibi fethalı /**m**/'den ibarettir. Lâkin nefi, mazi, müstakbel, hâl fiilerinden her birine taallûk ettiği hâlde; nehi, ancak fiil müstakbele taallûk eder. Gaip sigasıyla nehi etmek istenilirse müffrette "**Sencer kelmesün**" cemde "**Sencerler kelmesünler**" denir. Muhatap sigasile nehi yapıldıkta müfrette "**sen kelme**" denir. "**Beylik**"in kitabına nazaran ise "**barmama**", "**olṭurmama**", "**yatmama**" demek de caizdirse fakat böyle söylemekle "Yazıklar olsun sana!" demek gibi filcümle tahkir manası tazmin edilmiş olur. Cemide "**siz kelmeniz**" denilirse de fakat "**siz kelmenizsiz**" şeklinde de istimali caizdir. Mütekellim sigasıyla nehi etmek istenirse müfrette "**kelmegeyim**" cemide "**kalmekelim**" denir.

2.4.4. Meçhul fiil.

§76. Meçhul fiil teşkil etmek için, ilerideki tafsil üzere, ya sakin /**l**/ ve yahut sakin /**n**/ ziyade edilir.

Tafsil bundan ibarettir: Eğer fiil, bir harfli yahut iki harfli olup da ikinci harfi mütaharrik yahut sakin /**l**/ yahut "*lā*"[25] ise sakin bir /**n**/ ziyade edilir. Ms: "**yedi**"den meçhul sigası yapılmak istenilirse "**yendi**", "yıkadı" manasına olan "**yudı**"dan "**yundı**", "kırdı" manasını ifade eden "**sıdı**"dan "**sındı**", "tecrübe" manasına olan "**sınadı**"dan "**sınandı**", "yazdı, yaydı" manasına olan "**döşedi**" den "**döşendi**", "öldürdü" manasına kullanılan "**depeledi**" den " **depelendi**" denir. Bunların müzarilerinde "**yenür**", "**yunur**", "**sınur**", "**dapelenür**" denir. Emir gaip için ise "**yensün**", "**yunsun**" "**sınsun**" ve "**sınansun**" denir. İkinci harfi sakin /**l**/ olan fiillerde ezcümle "**aldı**"dan "**alındı**", "**saldı**" dan "**salındı**" denilir.

Eğer fiil iki harfli olup da ikinci harfi /**l**/ olmadığı hâlde sakin ise yahut yukarıda ve şimdi zikredilen kısımlardan gayrı ise, sakin bir /**l**/ ziyade edilir. Ms: "**urdı**" fiilinden meçhul sigası yapılmak istenilirse "**uruldı**", "**urulur**", "**urulsun**" ve "**urulġay**" denir, ister mazi ve isterse müzari ile emirde olsun /**l**/ harfiyle /**n**/'nin ziyade edilmesi muttarittir.

Meçhul fiilde olduğu gibi fail zikredilmedikte onun yerine beş şeyden biri kaim olur:

a) "**aş yendi**" ve "**yendi aş**" cümlelerinde olduğu gibi mef'ul bih.

b) "**urmaḳ uruldu**"da olduğu gibi mastar.

c) "**bukün uruldı**"da olduğu gibi zarf-ı zaman.

d) "**ardında uruldı**" ve "**alnında uruldı**" gibi zarf-ı mekân.

e) "**Sencerden alındı**" gibi carı mecrur.

Eğer fiilin iki mef'ulü olup birinci mef'ul ikincinin gayrı ise "**birildi Sencerġa bir aḳça**" şeklinde söylenir ki fiil, birinci mef'ule harf-i izafet olan "**ġa**" ile teaddi ettiği hâlde ikinci mef'ule bilavasıta taallûk eder. Mef'ullerin şekilleri muhafaza edildikten sonra istenildiği veçhile takdim ve tehir icra edilebilir. Ms: "**Sencerġa bir aḳça birildi**", "**bir aḳçabirildi Sencerġa**" ve "**birildi bir aḳça Sencerġa**" gibi.

"**saġandı**" ve "**bildürdi**" fiillerinden meçhul sigası teşkil edildiği işidilmemiştir.

2.4.5. Fiilin müteallakatı (fiilin ihtiyaç duyduğu dil unsurları).

§77. Müteallakat fiil şunlardan ibarettir: mastar, mef'ul mutlak, zarf-ı zaman, zarf-ı mekân, hâl, mef'ul leh, mef'ul ma', müstesna ve temyiz. Temyizin hükmü müstesnadan sonra zikredilecektir.

---

[25] Metinde "*allatī li-l-'amal* (*التى للعَمَل*)" kaydı fazla olsa gerek. Mukayese, et Metin. s. 133[10].

2.4.5.1. Mastar (fiil adı).

(Mef'ul mutlak)

§78. Türkler mastarı umûmiyetle fiile takdim ederler. Ms: "**yiyiş yédüm**", "**uruş urdum**", "**urmaḳ urdum**", "**ṭuruş ṭurdum**" ve "**ṭurmaḳ ṭurdum**" derler.

Kayıt: İlk iki misallerdeki /**ş**/ harfi tasrif bahsinde de zikredildiği veçhile mastar manasında mübalağayı ifade eder[26].

Mastar iki kısımdır: a) müphem (mutlak) b) muhtas (mukayyet).

a) Müphem masterın misalleri yukarıda zikredilmiştir.

b) Mukayyet mastar ise ya sıfatla hususiyet kazanmış olur "**ḳattı urmaḳ urdum**" gibi yahut izafetle hususiyet kespetmiş olur. Ms: "**urdum Sencer uruşın**" gibi. Burada "**urmaḳ**" demek de caizdir. Keza burada izafet kesresinden sonra masterın ahırına lahik olan sakin /**n**/'nin aslı "**uruşnı**" olup nihayetindeki "**nı**" mef'ul bih alâmetidir. Kesre ise zamir gaibe izafet edildiğindendir. Bilahere "**ya**" hazf ve /**n**/ ise sakin olduğu hâlde ipka edildi. Aslı üzere "**uruşnı**" demek de caizdir.

2.4.5.2. Zarf-ı zaman (zaman zarfı).

§79. Zarf-ı zaman iki kısımdır: a) Müphem ve b) Muhtas.

a) Zarf-ı zaman müphem "**kündüz**", "**tünle**", "**tanla**", "**tanda**", "**keçe**" , "**ḳuşluḳ**", "**kindin**" ve "**duşta**" ki Türkmencesi "**öyle**" gibi lâfızlardan ibarettir.

b) Bu zarflara izafet edilirse; yahut bir sıfatla sıfatlanırsa zarf-ı zaman muhtas olur.

Bu zarflara fiil müteaddi ve hem de fiil lâzım taallûk eder. Müteaddi fiilde "**tünle urdum Sencerni**" denildiği gibi, lâzım fiilde de "**tünle ṭurdum**" denir. Fiili zarftan hem evvel ve hem sonra söylemek de caizdir. Bu hususta fiilin mutasarrıf veya gayri mutasarrıf olmasının farkı yoktur. Mutasarrıf fiillerin misali yukarda zikredilmiştir. Gayri mutasarrıf fiilde ise "**bukün Sencer ṭurmış degül**" ve "**Sencer ṭurmış degül bukün**" denir.

2.4.5.3. Zarf-ı mekan (yer zarfı).

§80. Zarf-ı mekândan bazıları bundan ibarettir: "**üstünde**", "**altında**", "**önünde**" "**sağında**", "**sonında**", "**alnında**", "**ardında**" ve "**ḳarşunda**". Bu zarflardan bazıları ancak izafetle istimal olunduklarından mezkûr misallerde muhatap zamirine izafet manasını müş'ir olan /**n**/ harfi ilhak edilmiştir .

"**üstünde**" kelimesinin aslı "**üstüninde**" dir. Birinci /**n**/ asıl kelimede olup ikincisi zarfın müzaf ileyhi olan muhatap /**n**/'sidir. İki /**n**/ bir arada cem olunduğundan tahfif için birisinin hazfi caizdir. Bundan dolayı da bir /**n**/ talaffûzda hazf edilmiştir . Hazfedilen /**n**/ harfi ise asıl kelimede olan birinci /**n**/'dir. Zira ikinci /**n**/ bir mana ifade

---

[26] "**öyle bir uruş ki**" ve "**öyle bir yéyiş ki**" gibi bir manayı ifade eder.

etmek için buraya idhal edilmiştir ki hazfedildiği takdirde kastedilen mana gayip olmuş olur. Türklerin "üzerimde" manasında olan "**üstümde**" kelimesi evvelce gelen /**n**/ harfinin hazfedilmiş olduğunu kat'i surette göstermektedir. Çünkü burada /**m**/ mütekellim için olup evvelki /**n**/ hazfedilmiştir . Bunlar hiç bir zaman /**n**/ harfini isbat için "**üstünimde**" diye söylemezler .

Zarf-ı mekânlar, zarf oldukları müddetçe "**de**" den başka istimal olunmazlar. Bunlara "**de**" den gayri harflerin de duhuli caizdir. Lâkin o zaman zarf olmaktan çıkar. Ms: "Arkasından erişti." manasına "**ardından yetti**" denir.

§81. "**öŋön**" ile "**soŋun**" kelimeleri bazan "evvel" ve "sonra" manalarında istimal edilirler. Bu takdirde bunlar için izafet lâzım olmaz. Çünkü bu zaman bunlar zarf-ı mekân olmaktan çıkmış ve zarf-ı zaman olmuşlardır. Ms: "önce kalkdım" manasına "**ṭurdum öŋde**" denir. "**burun**" kelimesi keza "evvel" manasınadır.

"**soŋun**" kelimesinde ise "sonra kalkdım" manasında, "**ra**" ile "**soŋra ṭurdum**" demek kabil olduğu gibi, bir de kelimenin sonuna bir /**d**/ harfinin ilâvesiyle "**sonda**" da demek olur.

"**tünle**", "**tanla**" ve "**soŋra**" gibi kelimelerdeki /**l**/ ile "**ra**" harfleri Arapçanın "*fī* (فِي)" müradifi olan "**da**" manasını ifade ederler.

"Senden sonra geldim." demek istenildikte "**keldim senden soŋra**" denir. "Senden evvel geldim." mukabilinde de "**keldim senden burun**", "**keldim sanden ilgerü**" ve "**keldim senden öydin**" cümleleri kullanılır.

"**ilk**" kelimesi "evvel" manasınadır, "**ilgerü**" kelimesindeki zammeli /**r**/ harfi "**da**" manasındadır.

Zarf-ı zamanlarda olduğu gibi bu zarflara da müteaddi, lâzım, camit ve mutasarrıf olan her fiil taallûk eder. Bundan dolayı camit olan "**degül**" fiilinde de "**ardında Sencer ṭurmış degül**" ve "**Sencer ṭurmuş degül ardında**" denilir.

Zarf-ı mekânlarda müphem zarf yoktur. Bunlar daima izafetle muhtaç olarak istimal edilirler[27]. Yukarıda zikredilen misallerdeki /**n**/ harfleri "ŋ" iseler hitap, halise iseler izafet içindirler. Sağır /ŋ/ ile /**n**/ halise cemedilerek "**ardınıŋda**" diye söylenmez . Zira o zaman /**n**/ zarfın gaibe ve "ŋ"nin ise muhatapa izafet edildiğine delâlet etmiş olur. Zarf-ı mekânlar mütekellime izafet edilecek oldukları zaman "diğer şeyler ilâve edildikte olduğu gibi" gerek cem ve gerekse müfret olsun mütekellim zamiri ilhak edilir. Ms: "**ardımda**" ve "**ardımızda**" denir.

"**ardında**" kelimesi ise muhatap ve gaipten her ikisine sarihdir. Her hangisine ait olduğunu önündeki zamir münfasıl gösterir. Ms: hitapla "**senin ardında**" gaipte ise "**anın ardında**" ve "**anlarnın ardında**" denilir.

---

[27] Hâlbuki yukarıda bunlardan bazılarının ancak izafetle istimal olundukları kaydedilmiştir.

2.4.5.4. Hâl.

(Bir işi yaparken bulunduğun hâli gösteren kelime)

82. 1) Hâlin alâmeti /**v**/ yahut "**elif**" den ibaret olup fiilin nihayetine ziyade edilir. Ms: "**yüri kelü**" "gelerek yürü" ve "**yüri sora**" "sorarak yürü" gibi ki, ilk kelimede /**v**/ ve ikinci de "**elif**" ilâve edilmiştir.

2) Her hangi bir fiilden hâl teşkil edilmek istenildikte önce o fiilin emir sigasına bakılır. Eğer ahırı sakin ise bu emirden iştikak edilen fiil-i müzari nazar-ı dikkate alınır. Şayet müzaride harf müzariatın makabli "**küler**" gibi meftuh ise emir sigasının ahırına "**elif**" ilhak edilir. Ms: "Gülerek geldi." yerinde "**küle keldi**" denir. Eğer harf müzariatın makabli "**kelür**" gibi mazmum ise emrin nihayetine /**v**/[28] ilhak ederek "**kelü**" denir. Eğer emrin ahırı her hangi harekeyle mütaharrik ise (ünlü ile bitiyorsa), zammeli /**y**/ ve ondan sonra /**v**/ harfi ilhak edilir. Ms: "yıkayarak" mukabilinde "**yuyu**", "yiyerek" yerinde "**yéyü**", "ağlayarak" mukabilinde "**aġlayu**" ve "yürüyerek" manasında "**yüriyü**" denir.

3) Hâllerden her birine kıyası ve muttarit olarak sakin /**p**/ ilhak etmek caizdir. /**p**/ ilhak edildikte bundan evvelki harfin nasıl talaffûz olunacağını bilmek için ondan evvelki harfe bakılır. Eğer zammeli ise /**p**/ harfinden evvelki harf de zammeli kılınır. Ms: "**sorup**" gibi. Eğer fethalı veya kesreli ise /**p**/ harfinden evvelki harf de kesreli olur Ms: "**kelip**", "**kirip**" gibi. Eğer "*lā (ﻻ)*" nın elifinden başka harf olduğu hâlde sakin ise sükûnu üzerine kalır. Ms: " darılarak " manasında olan "**yekirip**" gibi[29]. Ahırında "*lā (ﻻ)*" olan fiillerde ise "*lā (ﻻ)*" nın elifi /**y**/ harfine kalpedilir ve /**y**/ zammeli kılınır. Ms: "**sözleyüp**" "**aġlayup**" gibi. "*lā (ﻻ)*"nın elfini hazfederek "**sözlep**" ve "**aġlap**" demek de caizdir.

4) Hâlin ahırına ilâve edilen bu /**b**/ harfine bazan sakin /**n**/ ilhak edilir. O zaman /**b**/ harfi fethalı olur. Ms: "**külüben**", ve "**kiriben**" gibi. Bu /**n**/ harfi hâlde mübalağa manasını ifade eder. Bunu ilâve etmekle hâl kelimesi tekrar edilmiş gibi olur. Ms: "**külü külü**" gibi tekrar edilmek suretile de hâli te'kit etmek caizdir.

5) Hâlin sahibi ister müfret ister cem olsun, hâl daima müfret olur cem olmaz. Bundan dolayıdır ki "**kelüler**", "**soralar**" ve "**kelipler**" demek caiz değildir.

6) Hâl kelimesinin müştak olması ve mütahavvıl manaya delâlet etmesi şarttır. [Yani hâlde iştikak ve intikal şarttır]. Bundan dolayı "Sencer esmer olarak geldi." cümlesi mukabilinde "**Sencer keldi buġday enlü boluban**" denir. "Sencer uzun olarak geldi." yerinde "**keldi uzun boluban**" denir. Tahlile göre "**buġday**" "bugünkü manasında" "**en**", "renk", "**lü**", "li" ve "**boluban**" "olarak" demektir.

---

[28] Yani "**u**" ve yahut "**ü**".

[29] Metinin bu kismı anlaşılmadı. Mukayese et Metin S. 137ₐ. Büyük ihtimalle ibarede eksiklik vardır. Metinde /**y**/'nin elifinden gayri harf olduğu hâlde sakin ise, deniliyor. Burada sakin ne olduğu belli değildir. /**b**/ harfinin makablinin makabli mi? Hâlbuki "**yekrip**" de o harf /**k**/ olup sakin değildir. Sonra metinde "sükûnu üzere kalir" denilir. Sükûnu üzere kalan nedir? Hâlbuki misalde /**b**/ den mada sakin harf yoktur.

"Sencer uzun boylu olarak geldi." yerinde "**Sencer keldi uzun boluban**"; "gülerek geldi" mukabilinde "**keldi küle**", "**külüben**", "**külüp**"; ve "ağlayarak geldi" mukabilinde "**aġlayu**", "**aglayuban**" ve "**aġlayup**"; "Bu ayakta olduğu hâlde Sencerdir." yerine "**bu Sencertür ṭuruban**" yahut "**ṭurup**" ve yahut "**ṭuru**" denir. "**ṭurmış**" demek de caizdir. Lâkin bu takdirde haber olur ve hâlden çıkar.

7) Zarfı hâl yaparak "Sencer evde vuruldu." yerine "**Sencer uruldı evde**", "önünde vuruldu" mukabilinde "**alnında**" denir. Keza "Sencer geldi; hâlbuki gün doğmamış idi." cümlesine mukabil " **Sencer keldi kün doġmamışiydi**" denir . "Yüzü kırmızı olduğu hâlde Sencer geldi." yerine "**Sencer keldi yüzi ḳızıl boluban**" denilir. Bununla beraber hâl manasını irade ederek yalnız "**yüzi ḳızıl**" demekle iktifa etmek caiz olduğu gibi "**ḳızarmış yüzlü**" demek de caizdir.

8) "**ḳızarmış**" kelimesinin aslı /**l**/ ile "**ḳızıl**" olduğu hâlde bu kelime "**ra**" ile söylenir. Çünkü "**ḳızıl**" kelimesinden fiil iştikak edilecek olursa /**l**/ harfi "**ra**" ya kalpedilerek "**ḳızardı**" denir. Renge delâlet eden diğer fiilerde de böyledir. Ms: "**sarğardı**", "**aġardı**", "**ḳarardı**", "**kökerdi**", "**yaşardı**" ve "**bozardı**" denilir. "**aġardı**" kelimesinde /**ḳ**/ dahi "**ġ**" kalpedilir.

9) Eğer hâl olarak vaki olan cümle-i ismiyye menfi ise, o takdirde "Sencer geldi hâlbuki gün doğmamış idi." gibi cümlelerde "**Sencer keldi kün doğmamışiydi**", "**kün doġmaduḳiydi**", "**yüzi ḳızarmamışiydi**" ve "**ḳızarmaduḳiydi**" denir. "Sencer gülerek keldi." yerine "**Sencer keldi küler**", "Babası güldüğü hâlde Sencer geldi." mukabilinde "**Sencer keldi atası küler**" denir. "Sencer geldi velhâl güldi." cümlesine mukabil "**Sencer keldi küldi**", "velhâl ağladı" yerine "**keldi aġladı**", "velhâl babası ağladı" mukabilinde "**atası aġladı**", "Sencer gülmiyerek geldi." yerine "**Sencer keldi külmes**" ve "velhâl gülmedi" mukabilinde "**Sencer keldi külmedi**" denilmektedir.

10) "**Sencer keldi küle**" cümlesinden menfi hâl teşkil etmek istenildikte "**Sencer keldi külmedin**" yahut "**külmeyin**" denir. "**Atını mindim eyerlep**" cümlesinde "**Atnı mindim ayerlemedin**" ve "**ayerlemeyin**" denir. "**y** " ile "**meyin**" lâfzı Kıpçak lügatıdır.

11) Eğer hâl mef'ule talluk ederse, "Ekmek yiyerek geldi." ve "Ata binerek geldi." gibi cümlelerde "**etmek yéyü**" ve "**at binü**" denir. "**biniben**", "**binip**" ve "**yéyiben**", "**yéyip**" demek de caizdir.

Hâl ister cümle, müfret, zarf, mecrur, müsbet, menfi olsun, yalnız fiile takdim edilerek söylenmesi en fasihdir. Fiil ile isimin her ikisine takdimi caizdir.

12) Yukardaki misallerde olduğu veçhile ma'rife isimler zul-hâl olduğu gibi nekre isimler de zul-hâl olurlar. Ms: "**er keldi küle**" denir. Burada "**külüben**" ve "**külüp**" demek de kabildir.

13) Zul-hâl ism-i mevsul ise, hâl hiç bir zaman ona takaddüm etmez[30], "Vuran kimse gülerek geldi." mukabilinde "**urgan keldi küle**", "**küle keldi urġan**" ve "**keldi küle urġan**" demek caiz olduğu hâlde "**küle urġan keldi**" demek caiz değildir.

14) Eğer zul-hâl olan ism-i mevsul "**ol kim**" lâfzı ise "Ol kim vurdu gülerek geldi." yerine "**ol kim urdı küle keldi**" denir. "**keldi küle ol kim urdı**", "**küle keldi ol kim urdı**" demek de caizdir. Mevsul ile sılası beynini ne hâl ve ne de fiil ile fasletmek caiz değildir. "Evde olan gülerek geldi." mukabilinde "**evdeki küle keldi**", "**keldi küle evdeki**" ve "**küle keldi evdeki**" denir.

2.4.5.5. Mefulün bih (yükleme hali, nesne).

§83. Mef'ul bih ya ism-i zahir ve yahut zamir olur. İsm-i zahir olduğu takdirde " balık yedim" gibi terkiplerde "**balıḳnı yedüm**" denir. Burada "**nı**" mef'ul bih sarih alâmetidir.

Arapçada iki mef'ule tecavüz eden fiiller bu lisanda birine "**ni**" ve diğerine "**ġa**" yahut "**ke**" ile tecavüz eder. Ms: "**Sencerġa birdüm**" denir. Arapçada mef'ul evvel adedilen birinci mef'ule "**ġa**" ve Arapçada ikinci mef'ule adedilen ikincisine ise mef'ul bih sarihde asıl olduğu üzere "**ni**" ilhak edilir ki, aksi caiz değildir. Ms: "Senceri çıkmış zannettim." yerinde "**Sencerni çıḳmış saġandum**" denir ki birinci mef'ule "**ni**" alâmeti dahil olur. İkincisi ise alâmetten tecrit edilir, ve ne "**ni**" ve ne de "**ġa**" alametlerinden hiç biri ilhak edilmez .

Mef'ulün ahır harfi ince ise "**ġa**" yerine "**ka**" gelir. Ms: "**beyge tonı bérdüm**" denir. Eğer fiil Arapçada mef'ul ileyhe teaddi eden fiillerden ise, ince yahut kalın olduklarına göre, Türkler bu gibi fiillerin mefullerine "**ġa**" yahut "**ga**" ilhak ederler. "**Sencerci kördüm**" "**Sencerġa baḳtım**", "**Beyge bérdüm**" gibi.[31]

Mef'ulün takdimi daha fasih ve daha çok vaki ise de, mezkûr misallerin her birinde mef'ulü tehir de caizdir.

Eğer mef'ul bih ism-i zamir ise "beni vurdu" gibi cümlelerde "**urdı meni**" denir . Bu cümle asılda "**urdı menni**" olup ayni cinsden olan iki harf bir arada toplandığından evvelki /**n**/ harfi hazfedildi. Evvelki /**n**/ harfinin hazfedildiğini dememize sebep ikinci /**n**/'nin /**y**/ ile beraber mef'uliyyet manasını ifade için getirilmiş olmasıdır. "Bizi vurdu." mukabilinde "**urdı bizni**" denir. "Seni vurdu." yerine ise "**urdı seni**" kullanılır.

Seni zamiri de asılda "**senni**" olup "**menni**" zamirinde olduğu gibi tahfif edilmiştir. "Sizi vurdu." mukabilin de "**urdı sizni**", "Onu vurdu." yerine "**urdı anı**" ve "Onları vurdu." mukabilinde "**urdı anlarnı**" denilir. Türklerin istimalinde bu zamirler

---

[30] Misallerden anlaşıldığı veçhile fiilden ayrılarak yalnız hâl takaddüm etmez demektir.

[31] "Metinde "Sençerni kördüm" diye bir misal vardır. Lâkin mahallinde değildir. Hata olsa gerektir." Caferoğlu'nun bu notu örneklerin Türkçede her iki ekin de aynı görevde kullanıldığının ifade edimesi için verildiği anlaşılmadan yazılmış olabilir.

zamir münfasıl olduklarından, mezkûr misallerdeki mef'ullerden her birini fiillerine takdim ederek söylemek de caizdir.

Fail ve mef'ulün her ikisi zamir iseler "Onu yédim." yerine "**yedüm anı**", "Onu verdim." mukabilinde "**bérdüm anı**" ve "Sencere elbiseyi verdim." yerinde "**Sencer bérdüm tonı anġa**" denilir .

Eğer mef'ul ism-i istifham ise "Kimi vurdun?" mukabilinde "**kimni urdun**" denir. Ancak ism-i istifhamı takdim ile söyledikleri mesmudır. Eğer mef'ul ism-i şart ise "kimi vurursan vururum" yerinde "**kimni ursan urġamen**" denir. İsm-i şart olğandan dolayı bu surette de mef'ul bihi takdim vaciptir.

Eğer mef'ul bih ism-i mevsul ise "Yanında vurduğum adamı gördüm." yerine "**ol kim urdum sanin ḳatında kördüm**" denir. Burada "**ol**", "o"; "**kim**", "kimse" demektir . "**ol**" ile "**kim**" ikisi birlikte mevsul [o kimse ki] manasını ifade ederler. "**urdum**", "fiil-i fail"; "**senin ḳatında**", "senin yanında" manasında olup zarftır. Mef'ul bihe envaî kelamdan ancak fiil, ism-i fail, ism-i mef'ul, mastar taallûk eder. Diğerleri meful bihe taallûk etmez.

§84. 1) İsm-i failin zahir olan faile yahut mef'ul bihe taallûku suretinde "Sencer Sunkur'u yarın vurucudur." yerine "**Sencer urdaçıdur Sunḳurnı**" denir. Fakat "**Sencer Sunḳurnı urdaçıdur**", "**urdaçıdur Sencer Sunḳurnı**" ve "**urdaçıdur Sunḳurnı Sencer**" terkiplerini de söylemek caizdir. Ahırında "**mış**" bulunan mazi için olan ism-i fail dahi müstakbel için olan ism-i fail gibi mef'ul bihe taallûk eder. Ve onda da yukarıda zikredilen terkiplerin cümlesi caiz olduğu gibi bunların her birine de "**ṭur**" ile beraber "**mışṭur**" lâfzının ilhakı da caizdir.

2) İki mef'ule teaddi eden ism-i faillerde "**Sencer birdeçidür Sunḳurġa tonnı**" denir. Bunda da yukarıda zikredilen terkipler suretinde takdim ve tehir caizdir. "Sencer Sunkur'u kaim zannedicidir ileride" mukabilinde "**Sencer saġandaçıdur Sunḳurnı örü ṭurmış**" yahut (örü turmış yerine) "**ṭurmış**" denir.

Mübalağalı ism-i failde ise "**Sencer uraġandur Sunḳurnı**" denir. İsm-i failde zikredilen tetkiplerin her biri burada da caizdir.

3) İsm-i fail zahir olan faile taallûk ettikte "Sencer babası kaimdir?" mukabilinde " **Sencer atası ṭurmış**" denir. "Bu gibi kimse yüzü güzeldir." gibi sıfatlarda "**bu yüzi körkülüdür**", "**közi sürmelüdür**" ve "**burnı uzundur**" denir. "**uzun**" ile "**sürmelü**" gibi sıfatlar beyninde fark şundan ibarettir: "**uzun**" asıl vaz'ında sıfattır. "**sürme**" ise isim olup asıl vaz'ında sıfat olmadığından ancak "sahip" manasına olan "**lü**" lâfzını ilhak ederek sıfat yapılır. "**Körk**" de böyledir. Bunun asıl manası "güzellik" demek olup asılda vasıf değildir. Buna da "**lü**" lâfzını ilhâk ederek vasıf yapmışlardır. Şu hâlde Türkçedeki "**lü**" Arapçada "*ḏu ḏahab* (ذُو ذَهَب)" "*ḏu mā* (ذُو ما)" terkiplerindeki "*ḏu* (ذُو)" gibi ism-i cinsden vasıf teşkil etmek için alettir. Binaen aleyh Arapçada "(ذُو طَوِيل)" denilmediği gibi Türkçede de "**uzunlu**" denmez. Hakikaten sıfat olan "güzel" ise "*ḥasan* (حَسَن)" kelimesinin müradifi olan "**kökçekdür**"dir. Fakat bu kelime "tehannün ve şafkat" manalarını ifade ederek ancak küçüklerin güzelliğinde müstameldir

§85. "Kulu vurulmuş bir adamı gördüm." yerine "**bir erni kördüm urulmuş ḳulı**" denir. Fakat "**kördüm bir erni urulmış ḳulı**" demek de caizdir. Burada sıfatın mevsufa takaddümü caiz değildir. Binaen aleyh "**urulmış ḳulı bir erni kördüm**" demek caiz olmadığı gibi "**bir erni urulmış ḳulı kördüm**" demek de caiz değildir. Belki fiil ya evvelki misalde olduğu gibi ortada zikredilir yahut yalnız mef'ul bihe takaddüm eder, sonra mevsuf ve daha sonra sıfat kaydedilir. "Babasına para verilmiş bir adamı gördüm." mukabilinde yukardaki terkipler tarzında " **bir erni kördüm birilmiş atasına bir aḳça**" denir.

§86. Masdarın mef'ul bihe ta'diyesi suretinde "Sencer'in Sunkur'u vurması şiddetlidir." mukabilinde "**Sencer urmaḳlıġı**" yahut "**urmaḳı**" **Sunḳurnı ḳatıdur**" denir. Fakat "**Sunḳurnı Sencer urmaḳı ḳatıdur**" ve "**Sencer urmaḳı Sunḳurnı ḳatıdur**" terkipleri de caizdir. Türkçede Arapçanın hilafına olarak, mef'uliyet alâmeti zahir olduğundan, ister faille birlikte isterse yalnız olsun mef'ul mastara takaddüm edebilir.

"Sencer'in Sunkur'u vurmasından hoşlandım." mukabilinde "**sevdim Sencer urmaḳnı Sunḳurnı**" denir. Fakat "**Sencer urmaḳnı Sunḳurnı savdim** " ve "**Sencer urmaḳnı sevdim Sunḳurnı**" terkiplerinin istimali de caizdir. " **Sencer sevdim urmaḳnı Sunḳurnı**" ve "**Sunḳurnı sevdim Sencer urmaḳnı**" terkipleri ise caiz değildir.

2.4.5.6. Mefulün leh (amaç bildiren ek, için edatı).

§87. "Seni sevdiğimden geldim." yerine "**seni sevmekimden keldim**" denir. Fiili tehir etmek caiz olduğu gibi takdimi de kabildir. Bu hususta illet ile fiilin her ikisi aynı failden yahut ikisi iki failden olmanın ehemiyeti yoktur. Her ikisi aynı failden olanın misali zikredildi. İkisi iki failden olanın misali ise "Sencer'in şerden korkmasından dolayı sana geldim." yerine "**keldüm saġa Sencer yamandan ḳorḳmaḳından**" denir.

Şimdiye kadar söylenilen fiil ile illet yekdiğerine zamanen mukarin olan mef'ul leh hakkındadır. Eğer fiil illete mukarin olmazsa "Cenete girmekliğim için iman ettim." yerine "**kirtündüm kirmeküm üçün uçmaḳḳa**" denir . Burada "**kirtündüm**" "iman ettim, inandım" manasındadır, "**kirmeküm**", bu günkü manasında; "**üçün**", "harf ta'lil"dir; "**uçmaḳḳa**" kelimesinden " "**uçmaḳ**", "cennet"tir; "**uçmaḳ**" kelimesindeki /ḳ/ harfine idgam olunan ikinci /ḳ/ ise mef'ul alâmetidir.

"**nı**" harfi mef'ul bih sarihi iş'ar eder. "**ḳa**" ile "**ġa**" ise gaye manasını müş'ir mef'ullere [mef'ul ileyhlere] dahil olurlar. Bundan dolayı "**aḳçanı birdüm Sencerġa**" denir. Zira hakikaten verilen şey dirhem "**akça**" olup, Sencer ise kendisine para def'olan kimsedir. Arapçada bunun naziri dirhemi Zeyde def'ettim yerinde istimal edilen "*dafa'tu ad-dirham ilā zayd* (دَفَعْتُ الدِّرْهَمَ الى زَيْدَ)" terkibidir ki burada "**ġa**" yahut "**ga**"

manasını ifade eden "*ilā (الى)*"yı hazfederek "*adfa'tu ad-dirham zayd* (أدْفَعْتُ الدِّرْهَمَ زَيْدًا)" demek caiz değildir[32].

Ta'lil.manasını ifade için "**kim**" lâfzı da istimal edilir. Ms: "Seni çağırdım ki yemek yiyesin." mukabilinde "**ündedim seni kim aş yekesen**" denir. Ta'lil harfi, ismin yanında olarak söylenmiş bu terkip en fasihdir. Fiilin yanında olarak "**kim yekesen aş**" demek de caizdir. Keza bu terkiplerin evvelinde "**ündedim seni**" yerine "**seni ündedim**" demek de kabildir.

2.4.5.7. Mefulün ma'a (araç ve vasıta hâli).

§88. Mef'ul ma' "Direk ile oturdum" yerine "**olṭurdum direk bile**" cümlesindeki "**direk bile**" gibidir. Burada "**bile**" "ile" demektir. Bab-ı mahsusunda zikredildiği veçhile "*li-min sababīhi (لِمِنْ سَبَبِيهِ)*" ye müradif olan "**dan**" harfinden başka istimal olunmadığı gibi mef'ul ma'da, "ile"ye müradif olan "**bile**" kelimesi tasrih edilmeksizin, istimal edilmez. Burada fiili takdim ve tehir caizdir.

2.4.5.8. İstisna.

§89. "İnsanlar kalkdılar ancak Sencer." yerinde "**kişiler ṭurdular maḳar Sencer**" denir. "**Maḳar Sencer**" istisnasını ne "**ṭurdılar**" ve nede "**kişiler**" üzerine takdim caiz değildir. İstisna-i müferra'ada ise "Kalkmadı ancak Sencer." mukabilinde "**ṭurmadı maḳar Sencer**" denir. "Kalkmaz ancak Sencer." yerinde "**ṭurmaġay maḳar Sencer**" denilmektedir. "Yemedim ancak ekmek." mukabilinde "**yemedüm maḳar etmek**" denir. Fakat "**etmekni**" demek de caizdir.

Yukarıda misallerini gösterdiğimiz veçhile, istisnalar, muttasıl ve müferra' oldukları gibi "**kişilerni kördüm maḳar at**" terkibinde olduğu gibi münkati' de olurlar.

İstisnayı fiil ile "*mustatnā minhu*" beynine idhal ederek "**kişiler maḳar Sencer ṭurdılar**" demek caiz değildir.

§90. "gayır" kelimesine müradif olan "**özge**" ve "**ayruḳ**" kelimeleriyle de istisna edilir. Ms: "**kişiler ṭurdılar Sencerden özge**" ve "**Sencerden ayruḳ**" denir. "**Sencer özge**" ve "**Sencer ayruḳ**" istisnalarını yalnız fiil ve yahut yalnız "*mustatnā minhu (مُسْتَثْنًا مِنْه)*" üzerine takdim caiz olduğu gibi fiil "*mafru'* (مَفْرُوع)" üzerine de takdimi kabildir.

"**özge**" ve "**ayruḳ**" kelimeleri istisna-i münkati'de de edat istisna olarak istimal olunur. Ms: "**kişileri kördüm aṭṭan özge**" yahut "**aṭṭan ayruḳ**" denir. "**aṭṭan**" kelimesi asılda "**aṭdan**" olup /**d**/ harfi /ṭ/ ya kalpedilerek evvelkisine idgam olunmuştur.

İstisna-i muttasılda olduğu gibi istisna-i münkati'de de müstesnayı takdim caizdir. Eğer cümle-i ismiyyeden istisna edilirse "İnsanlar kardeşlerindir ancak Sencer."

---

[32] Bu tanzire bakılınca /**n**/ nln hazfi caiz olup "**ġa**" ise gayri kabil hazfdir.

yerinde "**kişiler ḳarandaşlarındur maḳar Sencer**" denir. Yukardaki çümlelerde takdim edildiği gibi burada "**maḳar Sencer**" istisnasını takdim etmek caiz değildir. Eğer isim olan "**özge**" ve"**ayruḳ**" kelimelerile istisna edilecek olursa "**Sencerden özge**" ve "**Sencerden ayruḳ**" denir. Bu takdirde cümle-i fiiliyyede zikrettiğimiz gibi hem takdim ve hem de tehir caizdir.

2.4.5.9. Temyiz (ayrıntı, açıklama).

§91. Türkçede fail yahut mef'ulden menkul temyiz yoktur. Türkler Arapçada temyiz şekline konulmuş fail ve mef'ulleri olduğu gibi aslı üzerine ityan ederler. Ms: "Sencerin gönlü hoş oldu." mukabilinde "**könli yaḳşı boldı**" denir. Burada "**könli**" "gönlü"; "**yaḳşı**", "hoş, iyi" ve "**boldı**", "oldu". "Yere ağaç diktim." yerinde aslı üzerine "**diktim aġaç yerde**" denir.

§92. Gayr-i menkul temyizler ise sayı, ölçek, tartı ve arşın gibi miktarların cinsini beyan eden kelimelerdir. Sayının temyizinde "Üç adam geldi." mukabilinde "**üçer keldi**" denir. Asılda "**üç + er**" dir. "**Üç**" "adet" ve "**er**" "adam" manasına olup adedin temyizidir. Temyiz ancak müfret olarak söylenir. "bir adam" mukabilinde "**birer**", "iki adam" yerinde "**iki er**" denir. Ona kadar böyle gider. "On bir adam geldi." demek istenirse "**on birer keldi**", "**oniki er keldi**", aslı "**on + iki**" ve "**on + üç**" tür. On dokuza kadar. "yirmi" de "**yikirmiyer**", "**ikirmibirer**", "**ikirmiyiki er**" denir. "Otuzda" "**otuzer**" aslı itibarıyla "**otuz + er**" denir, yüze kadar. "Yüzde" "**yüzer keldi**", "**ikiyüzer**", "**üçyüzer**", "**dört yüz er**" denir, bine kadar. "Binde" "**min er**", "**iki min er**", "**on min er**" denir. Yukarda zikredildiği veçhile, her hangi adet olursa olsun temyizi ancak müfret olur. Müfret adetlerden ism-i fail bina etmek istenilirse "**ilkinçi**", "birinci"; "**ikinçi**", "ikinci"; "**üçünçi**", "üçüncü"; "**dördünçi**", "**beşinçi**", "**altınçı**", "**yedinçi**", "**seksinçi**", "**toḳsınçı**" ve "**onınçı**" denir. Mürekkep adetlerde de böyledir. Ms: "**on birinçi**" ve "**on ikinçi**" gibi ki "yirmi"ye kadar böyledir. "yirmi"de, her ne kadar Arapçada söylenilmiyorsa da, "**yikirminçi**" denildiği gibi bundan sonraki her on başında[33] da "yüze" kadar böyle denir. "yüz"de ise "**yüzinçi**" denir. Yüzün fazlasında (ötesinde) ise ism-i fail sigasıyla söyledikleri işitilmemiştir. Keza Türkçede ma'dûl ism-i adetler de işitilmemiştir. Ma'dûl adetle ifade edilen manayı ifade etmek isterlerse, sonuna bir /**n**/ ilâve ederek asıl adedi tekrar ederler. Ms: "**birin birin**", "**ikin ikin**" derler "on"a kadar. "on"da ise "**onın onın**" derler.

Esma-i a'dade de içtima alâmetinin keyfiyet ilhaki mes'elesi huruf ziyade bahsinde zikredildiğinden burada tekrarına luzum kalmamıştır.[34]

Mekilatta (ölçekle ölçülen şeyde) ise "Önümde bir erdep buğday var." mukabilinde "**bir érdep buġday bar ḳatımda**" denir. Tartılan şeyde de "Önümde bir batman zeytun yağı var." yerine "**bir batman yaġ bar ḳatımda**" denir. Arşınla ölçülen şeyde ise "Önümde bir arşın kumuş var." mukabilinde "**bir ḳarı ton bar ḳatımda**"

---

[33] -On başı" tabiri tahtinde "**on**", "**yirmi**", "**otuz**", "**kırk**" ve ilahara gibi adetler kastedilmiştir.

[34] Huruf ziyade bahsine müraceat.

denir. Keza "Önümde bir karış yer var." mukabilinde "**bir ḳarış yer bar ḳatımda**" denilmektedir. Bunların hiç birinde temyizin mümeyyize takdim etmesi caiz değildir. Sonradan temyizi zikretmek şartile temyizin müradifini takdim etmek kabildir. Ms: "**er üçer keldi**" denir ki mana itibarıyla "Adamlardan üç adam geldi." demektir.

2.4.6. Tenazü' (birden fazla fiile bağlanmış isimler, sıralı cümle yapısı).[35] .

§93. Bazı kere iki veya daha ziyade fiil bir isme veya daha ziyadeye teveccüh eder. Ms: "Senceri vurdum, şitem ettim, sançtım." mukabilinde "**urdum, sögdüm, ṣançtum Sencerni**" denir. Mef'ul olan "**Sencerni**" kelimesini fiillerin cümlesine takdim yahut cümlesinden tehir caiz olduğu gibi, fiillerden her hangi biriyle diğerinin arasında zikretmek de kabildir.

2.4.7. İzafet (kelime grubu).

§94. İzafet (kelime grubu yapıları) hem harf ve hem de harfsız olur. Kelime grubu ekleri: 1) "**+dAn**", 2) "**+ġAn**", 3) "**+dA**", 4) **+daḳın (akuzatif grubu)**", 5) "**bile (enstürmental edat)**" dir. Türkçede benzetme eki yoktur. Eğer benzetme manasını ifade etmek isterlerse "**gibi**" ve "**degi**" gibi edatlarla yahut da "**oḳşar**" gibi sıfat-fiille (parsitip) ifade ederler. "**oḳşar**" kelimesi aslında /ḳ/'ladır. Türkçe fasih konuşamayan kimseler /ḳ/ harfini /ḫ/ ya kalp ederler. "**oḳşar**" fiilinden mazi sigası "**oḳşadı**" olup "benzedi" manasındadır.

§95. Yemin için istimal edilen harf "**üçün**"[36] dür. Arapçada "'alā (عَلَى)" harfiyle ifade edilen "üzerinde" manası "**üstünde**" kelimesiyle ifade edilir. Ms: "Sencer beygir üzerindedir." mukabilinde "**at üstündedür Sencer**" denir.

§96. Harf-i izafetin yedincisi "mülk" manasını ifade eden "**nin**" dir. Ms: "**sen kimninsen**", "**bu Sencernindür**" denir. Türkmencede ise evvelki /**n**/ harfi hazfedilerek yalnız /**k**/ heyşumiyye [ŋ] ile "**Senceriŋdür**" denilmektedir.

Sekizincisi "**berü**" lâfzıdır. "Zaman" manasını ifade etmek için istimal edilir. Bir fiilin imtidadını yahut iptidasını gösterir. Ms: "**düne künden berü körmedüm**" denir. Burada "**düne**", "dün"; "**kün**", "gün"; "**den berü**", "ma'lûm" ve "**körmedüm**", "görmedim".

Keza "**den berü**" manasında "**ġalı**" lâfzı istimal edilir. Ms: "**men barġalı**", "**men ṭurġalı**" denilir.

§97. "Keza harf-i izafet cümlesinden "**den**", "**de**" ve "**daḳın**" lâfızları vardır. Ms: "**evden keldüm**", "**evde idüm**" "**evge daḳın yüridim**" denir. Burada "**ev**" "bugünkü manasında" "**ge**", ince kelimeler ile ve "**ġa**" kalın kelimeler ile lahik olup, Arapçadaki

---

[35] Tenazu': İki veya daha fazla âmilin kendisinden sonra gelen bir ma'mûl üzerinde çekişmesidir. Yani cümledeki bu ma'mûlün, âmillerden hangisine ait olacağı meselesidir. Uzun, 2012, s: 97)

[36] Nüshalarda yalnış olarak "**üçen**" yazılmıştır.

"*ilā*" manasını ifade ederler. Lâkin sonlarına "**daḳın**" kelimesi ilâve edilmek suretile istimal olunur. Ms: "Mekke'ye kadar yürüdüm." yerine "**Mekkege daḳın yüridim**" denir. "Bu taraftan o tarafa kadar yer senindir." mukabilinde "**bu uçdan bu uçġa daḳınça yér senindür**" denilmektedir. İki /**n**/ harfinden biri hazfedilerek "**senindür**"[37] denir. Bazan "**daḳınça**" terkibinden "**ça**" yı hazfederler.

"Ava çıktım." yerine "**avġa çıḳtum**"denir. "**ġa**" harfi yukarıki misallerde gösterdiğimiz veçhile "*ilā* (إِلَى)" manasına olduğu gibi misal olarak verdiğimiz ifadedeki illet lamındaki gibi "**için**" yerine de istimal edilir. Ms: "**Sencerġa ṭurdum**" denir ki bunun yerinde "**Sencer üçün ṭurdum**" da denir.

§98. "**daḳın**" kelimesi "vasıl oldu, erişti" manasına olan "**degdi**" kelimesinden müştaktır. "Kalemle yazdım." mukabilinde "**ḳalem bile yazdum**" yahut "**bitidim**" veyahut da "**çizdim**" denir. "Sencer ile geldim." mukabilinde "**Sencer bile keldüm**" denir. İşte Türkçede huruf izafet yukarda zikredilenlerden ibaret olup bunlar, Arapçadaki harf cerlerin hilafına olarak misallerde görüldüğü veçhile kelimenin sonuna lahik olurlar.

§99. Bu harfler ism-i zahirlere lahik oldukları gibi ism-i zamirlere de dahil olurlar. İsm-i zahire girmeleri keyfiyeti yukarda misallerle gösterilmiştir. İsm-i zamire ise duhulleri şöyledir: "benden ve ilahare" yerine "**menden**", "**bizden**", "**senden**", "**sizden**", "**andan**", "**anlardan**" denir. "Benimle ve ilahare" mukabilinde de "**menimbile**", "**bizinbile**", "**seninbile**", "**sizinbile**", "**anınbile**", "**anlarınbile**" denilmektedir.

§100. "ile" manasına olan "**bile**" zarf kabilinden olup kendisine "+**dA**" harfi dahil olmaz. "yanında" manasına olan "**ḳatı**" ise buna muhaliftir. Ms: "**ḳatında**" şeklinde istimal edilir.

2.4.8. Ant (yemin).

§101. Türkler yemin ederlerse "yemin ettim gitmiyeceğim" mukabilinde, istikbal için olduğu takdirde, "**antiştim barmaġamen**", nefi hâl için "**barmasmen**", mazi için ise "varmadım" yerine "**barmadım**" derler.

"**üçün**" kelimesi ta'lil için olmakla beraber, istikbalde bir şeyi yapıp yapmamak hususunda yeminde de istimal olunur. Ms: "**Sencer başı üçün**", "**Sencer közi üçün**", "**Sencer çanı üçün**" denir. Bunlardan herbirini yemin mevkiinde istimal ederler. Yapacağım yahut yapmıyacağım diye yemin edilen şey "*muḳassam 'alayh* (مُقَسَّمْ عَلَيْه)" ister menfi isterse müsbet olsun bu yeminlerden sonra zikredilir. Ms: "**Sencer közi üçün Sunḳur bardaçıdur**" denir. "*muḳassam 'alayh* (مُقَسَّمْ عَلَيْه)" i "*ḳasam* (قَسَمْ)"e takdim ederek "**Sunḳur bardaçıdur Sencer közi üçün**" demek de kabildir.

---

[37] Nüshalarda iki /**n**/ den birisi hazfediliyor denilmektedir. Hâlbuki iki /**n**/ den birini hazfettikten sonra "**sendür**" olur. Bu takdirde kelime "**sennindür**" olacaktır "**?**". Aksi takdirde hiçbir mana anlaşılamıyor.

Kayıt: [Beylik] kendi kitabında diyor ki: Bizim memleketimizde bu yeminlerden hiç birini istimal etmezler. Her hangi birimiz yemin edecek olursa, Kıpt hisabında yetmiş aktında bükdüğü gibi, şehadet parmağını tırnağına bitişmiyecek surette büker ve bu ant filan işi yapmadım, yahut yapmam der. Bu suretle yalan yere yemin etmediği gibi yeminden sonra da yemini bozan olmaz . Bu yeminin manası "eğer yeminde yalan söyleyorsam bunun gibi kanbur olayım" demektir.

2.4.9. Harfsiz izafet (Hakiki izafet, belirli tamlama).

(Hakiki izafet)

§102. Türkçede müzaf ileyh müzafe takaddüm eder. "Sencerin kulu kalktı" mukabilinde "**Sencer ḳulı ṭurdı**" denir. "**ṭurdı**" fiilini takdim ederek söylemek de caizdir. İzafetin bir kısmı ma'rife bahsinde zikredildi.

Müzaf ileyh ism-i istifham olduğu takdirde "Kimin kulusun?" yerinde "**kimnin ḳulısen**" denir. "Kimin kulunu vursan ben de onu vururum." mukabilinde "**kimnin kulın ursaŋ urġamen**" denir. Burada "**sa**" edat-ı şarttır, "**ŋ**" muhatap zamiridir. "**ursan**" fiili asılda "**ururs**an"dır, zira fiil-i müzari "**urur**"dur. Tahfif için iki /**r**/'nin biri hazfedilmiştir. "Evdekinin kölesi kaimdir." mukabilinde "**evdekinin ḳulı ṭurmışdur**", "Gördüğümün kölesi kaimdir." yerine "**körkenimnin ḳulı ṭurmışdur**", "**ol kim kördüm anı ḳulı ṭurmışdur**" denir.

§103. Arapçada lâfzen ve manen yahut ancak manen izafet edilen lâfızlar "*ba'ḍ* (بَعْض)" ile "*kullu* (كُلٌّ)"dür. "*ba'ḍ*" kelimesinin Türkçe müradifi "**birança**" dır. Bu kelime "yalnız" manasına olan "**bir**" kelimesiyle "o kadar, onun misli" manasına olan "**ança**" dan terkip edilerek "*ba'ḍ*" manasını ifade için istimal olunmuştur. "Bir kaç balık yédim." yerinde "**yédüm balıḳnın bir neçesin**" denir. /**s**/ harfi, isim sonu mütaharrik olduğu zaman, gaip ism-i zahire izafet edildiğinin alâmetidir. /**n**/ ise mef'ulliyyet alâmetidir.

"كُلٌّ" lâfzının Türkçede müradifi "**teyme**" ile "**barça**" dır. Bunlar ya nekreye ve yahut ma'rifeye müzaf olurlar. Nekreye izafet edilmek istenirse "Her balığı yeme." yerine "**teyme balıḳnı yeme**", "Balıkın bütününü yeme." mukabilinde "**balıḳnı barçasın yéme** " denir. Yani "**teyme**" umûm efrat için, "**barça**" ise umûm şümûl için istimal edilir. Bunların mevzi' istimallerinde bu fark nazar-ı itibara alınmamalıdır.

"**teyme**" Kıpçak lügati olup bunun Türkmence müradifi "**degme**" dir. "Her adama bir dirhem [akça] verdim." mukabilinde "**degme bir erge bir aḳça birdim**" denir. "**erge**" kelimesine lahik olan "**ge**" mef'uliyyet alâmetidir. "**degme**" lâfzı kendinden sonra gelen "**bir**" ve "**er**" kelimeleriyle terkip edildiğinden mef'ul alâmeti bu mürekkebin hey'et mecmuasının sonuna ilhak edildi.

"Hepsini aldım." yerine "**barçasını aldım**" denir. "**barçasını**" kelimesi "hepsini, cümlesini" demek olup /**s**/ ise izafet ve /**n**/ de mef'uliyyet alâmetidir .

§104. Zamire izafet edilmek istenirse, zamir mütekellime izafet edildikte "**ḳulum ṭurdı**", "**ḳulumnı urdum**", "**ḳulumuz ṭurdı**", "**ḳulumuznı urduḳ**" denir. Muhatap

zamirine izafet edildikte "**ḳulun ṭurdı**", "**ḳulunuznı urdunuz**" denilir. Gaip zamirine izafet edildikte "**ḳulı ṭurdı**", "**ḳulunı urdum**" ve "**ḳulları ṭurdılar**" denilmektedir.

"**lar**" harfi müfrede ilâve edilir. "**lar**" dahil olan kelime "**Sencernin ḳulları ṭurmışlardur**" cümlesinde olduğu veçhile, müfrede izafet edilip "**lar**" ın /**r**/ harfi kesreli kılındıktan sonra, müzafın cem olduğuna delâlet ettiği gibi " **Sencerlernin ḳulları ṭurmışlardur**" gibi misallerde, müzaf ileyhin cem olunduğuna delâlet eder. Bunlar makam karinesiyle malûm olur.

2.4.10. Tevabi' (sıfat).

§105. 1) Sıfat müfret olduğu takdirde mevsufa takaddüm eder. Ms: "Akil bir adam gördüm." yerinde "**kördüm bir uslu er**", "kalkmış bir adam" mukabilinde "**bir ṭurmış er**", "iki akil adam" yerine "**iki uslu er kördüm**" denir. Türkler sıfatı tesniye etmekle iktifa ederler. Tekrar mevsufu tesniye etmezler.

"Akil adamlar gördüm." yerine "**uslu erenlar...**" derler. "**erenler**" asılda "**erler**" olup /**n**/ harfi ziyade edilmiştir. "**At**" kelimesinin ceminde ancak "**atlar**" ve "**ḳul**"un cemisinde de ancak "**ḳullar**" denildiği hâlde bu kelimeye /**n**/ harfi ziyade edilmesinin sebebi ileride zikredilecektir.

2) Sıfatı tesniye yapmakla mevsufu tesniye yapmaktan istiğna ettikleri gibi mevsufu cemetmekle de sıfatını cemetmekten istiğna etmişler. Eğer mevsuf zikredilmiyip yalnız sıfat zikredilirse o takdirde cem alâmeti sıfata lahik olur. Ms: "**uslular kördüm**" denir. Bazan "**eren**" ıtlak olunur da cem manası kastedilir. Ms: "**anlar eren uslulardur**" denir.

"Ayakta iki adam gördüm." yerine "**iki ṭurmış er kördüm**", "Kalkmış adamlar gördüm." mukabilinde "**ṭurmış erenler kördüm**" denilmektedir . Yukarıda da zikredildiği veçhile mevsufu cem kılmakla sıfatı cem etmekten istiğna edilmiştir. Sıfat ancak mevsufu mahzuf olduğu zaman ya haber olarak istimal olunduğu zaman cem edilir. Ms: "**kişiler ṭurmışlar**" denir. Eğer mecrur olan kelime nekreye sıfat olursa, Ms: " Türkden bir adam yanına girdim." demek lâzım gelirse "**kirdim bir er ḳatına Türkten** " denir. "**ḳatına**" kelimesinin aslı "**ḳatınġa**"dır. Aslı üzere istimal etmek de caizdir. "**ten**", "den" demektir.

3) Eğer zarflardan her hangisi nekreye sıfat olarak vaki olursa, Ms: "Senin indinde olan adam yanına girdim." demek istenirse "**kirdim bir er ḳatınġa**" denir.[38] "Emir yanına girdim." demek lâzım gelirse "**ḳatınġa**" lâfzı zikredilmeden "**kirdim beyge**" denir. Türkçede bu cümlede "**ḳatınġa**" kelimesi mahzuf olarak istimal edilir.

4) Eğer cümle-i fiiliyye sıfat olarak vaki olursa "Sevdiğim bir er kalktı." yerine "**ṭurdı bir er kim sevdüm anı**" denir. "**kim**" lâfzı bu gibi mahallerde sıfat olan cümleyi

[38] Metinde "'indaka" kelimesi fazladır zanındayım. Mukayese et metin S. 148□.

makablindeki mevsufa rapteder. “Kalktı bir adam ki severim onu.” mukablinde “**ṭurdı bir er ki sever men anı**” denilir.

5) Cümle-i ismiyye sıfat olarak vaki olursa “Pederi gidici olan adam kalktı.” yerine “**ṭurdı bir er kim atası kitmiştür**” denir ki “**kim**” lâfzı burada da sıfat olan cümleyi mevsufa raptetmiştir.

6) Eğer cümle-i şartiyye sıfat olarak vaki olursa “Bir adam kalktı ki görürsen seversin.” yerine “**ṭurdı bir er kim körersen sevgesen**” denir, ki “**kim**” lâfzı burada sıfat olan cümle-i şartiyyeyi mevsufa raptetmektedir.

Cümle-i şartiyye zarf, mecrur ve diğerleri sıfat olarak vaki oldukları takdirde mevsufa takaddüm etmezler. Belki Arapçada olduğu gibi bunların tehirleri vaciptir.

7) Eğer sıfat müştak yahut gayr-ı müştak isim ise bu hususa dair tafsil vardır ki bir kısmı zikredilmiştir. Bir kısmı ise ma’rifelerin sıfatlanması bahsinde zikredilecektir. Eğer sıfat ta’addüt ederse, müfret olduğundan dolayı takdimi vacip olduğu mahallerde, takdim edilir. Ms: “Yazıcı, alim, kerim Senceri gördüm.” mukabilinde “**cömert bilge bitikçi Sencerni kördüm**” denir.

8) Ma'rife ve nekre bahsinde zikredildiği veçhile, ma’rife beş kısım olup zamir, alem, ism-i işaret, ism-i mevsul ve yahut bunlardan birine müzaf olan isimden ibarettir. Zamir başkasına sıfat olarak vaki olmadığı gibi kendisi de sıfatlanmaz, isim ile de başkası sıfatlanmaz. İsm-i işaret, ism-i mevsul ve müzaf ise sıfat olarak vaki olurlar. Sıfat olan ism-i işaret “**kördüm Sencerni oşbu**” çümlesinde vaki olan “**oşbu**” gibidir. Lâkin ism-i işareyi takdim ederek “**oşbu Sencerni kördüm**” demek daha fasihtir, ism-i mevsulun sıfat olarak vaki olmasına misal ise “**kördüm Sencerni ol kim ṭurdu**” cümlesinde olan “**ol kim ṭurdu**” mevsuldür. Bu cümlede sıfatı mevsule takdim etmek caiz değildir. Mevsulun diğer şeklinde ise “**kördüm Sencerni kelkenni**” denir ve “**kördüm kelkenni Sencerni**” demek de kabildir. Lâkin evvelki cümlede “**Sencer**” mevsuf “**kelkenni**” sıfattır. İkinci cümlede ise “**Sencer**” bedel ve “**kelkenni**” “*mubtadal minh (مُبْتَدَل مِنْه)*”dir. Keza bedel olmak üzere “**kördüm evdeki Sencerni**”[39] denir. Sıfat olmak üzere de “**kördüm Sencerni evdeki**” denir.

9) Müzafın sıfat olarak vaki olduğunun misali “Kulun Senceri gördüm.” yerine söylenen “**kördüm ḳulun Sencerni**” dir. Müzaf olan kelime sıfat vaki olduğu takdirde, makbul olan tarz istimal, sıfatı takdim ederek söylemektir. “Sunkur kulu Senceri gördüm.” mukabilinde “**Sunḳur ḳulunı Sencerni kördüm**” denir. Fakat “**Sencerni Sunḳur ḳulunı kördüm**” demek de kabildir. İsm-i işaretle işaret edileni (yani müşarileyhi) sıfatlamak istenirse “Bu alimi gördüm.” yerine “**kördüm oşbu bilgeni**” denir ki sıfat mevsuftan muahher zikredilir ve mef’ul alâmeti de sıfata ilhak edilir. “**oşbunı bilgeni**” demek de kabildir. Lâkin bu sonuncu surette “**bilgeni**” kelimesi bedeliyyete muhavveldir. Evvelki surette ise muktazayı terkip üzeredir ve ondan dolayı da mef’uliyyet alâmeti ancak sıfatta zahir olmuştur.

---

[39] Bu misalde “evdeki” yerine “evdekini” demek daha doğrudur.

10) Mevsulu sıfatlamak istenirse "Gelen cömerti gördüm." yerinde "**kördüm kelkenni cömertni**" denir. Fakat "**kördüm cömertni kelkenni**" demek de caizdir.

11) Mevsulu ism-i işaretle sıfatlamak için "**kördüm kelkenni oşbunı**" denir .

12) Müzaf olan ismi sıfatlamak istenirse "Sunkur kardeşi Sencer kulunu gördüm." mukabilinde "**Sencer ḳulunı Sunḳur ḳarındaşı kördüm**" denir. Fasih olan tabir ise "**Soḳur ḳarındaşı Sencer ḳulunı kördüm**" demektir.

2.4.11. Atıf.

§106. Türkçede Arapçanın /**v**/ atifesine müradif bir kelime yoktur. Türkler iki yahut daha ziyade ismi yekdiğerine atfetmek istedikleri zaman, birbirine raptetmeksizin isimleri sıra ile serdederler. Ms: "**Sencer Sunḳur ṭurdular**" derler . Fakat "**ṭurdular Sencer Sunḳur**" demek de caizdir. "Sencer kalktı hemen arkasından Sunkur kalktı." yahut "Bir az sonra Sunkur kalktı." mukabilinde "**Sencer ṭurdı andan Sunḳur**" denir.

§107. "**andan**" kelimesi "mühlet"ten kat'i nazar yalnız tertibe delâlet eder. Şu hâlde Arapçadaki "*fa (فَ)*" ve "*tumma (ثُمَّ)*" makamında da istimal olunur. Türkçede bu harflerden her birinin hususiyyetine -ki "*fa (فَ)*"de "*bila muhlat (بِلَا مُهْلَةٍ)*" ve "*tumma (ثُمَّ)*"de ise "*ma'a'l-muhla (مَعَ المُهْلَةِ)*" tertipten ibarettir- delâlet edecek harf beyninde müşterek olan tertip manasına delâlet etmek için "**andan**" kelimesini vazetmişlerdir.

§108. "İnsanlar, Sencer bile, kaimdirler." mukabilinde "**kişler ṭurmışlardur Sencer taḳı ṭurmışdur**" denir. Türkçede "**taḳı**" kelimesi "hatta" manasını ifade eder. Lâkin "hatta" ya müradif değildir. Hakikî manası "de/dahi" demek olup "hatta" manasını mütazammındır.

§109. "Sencer yahut Sunkur kalktı." yerine "**Sencer ṭurdı ya Sunḳur ṭurdı**" denilir. Umûmiyetle istimali bu şekildedir. Arapçada terdit için olan "*av (أَوْ)*" harfinin Türkçede müradifi "**ya**" dır.

"Sencermi yahut Sunkur mu durdu" yerine "**Sencer mü ṭurdı ya Sunḳur**" denildiği gibi "**Sencer mü ṭurdı yoḳsa Sunḳur**" da denir. Bu sonuncu cümle de ayniyle evvelki cümlenin manasını ifade eder.

§110. "**yoḳ**" kelimesi "madum" manasında isimdir. Bilahara nefi için istimal edilmiştir. "fakir" manasına olan "**yoḳlu**" kelimesinde müzaf ileyh olarak vaki olması bu kelimenin isim olduğuna delâlet eder. Zira izafet ismin havasındandır. "**sa**" harf şarttır. Harfiyyen tercümesi: "Sencer kalktı yoksa Sunkur?" demek olup "**yoksa Sunḳur mu**" manasını ifade eder.

"Sencer kalktı Sunkur kalkmadı." mukabilinde "**Sencer ṭurdı Sunḳur ṭurmadı**" denir. Türkçede Arapçanın "*lā sunḳur (لَا سُنْقُر)*" kavline müradif kelime yoktur.

"Sencer (kalktı); yok/hayır Sunkur kalktı." mukabilinde "**Sencer ṭurdı yok Sunḳur ṭurdı**" denir. "Sencer kalkmadı; lâkin Sunkur kalktı." yerinde "**Sencer ṭurmadı evet Sunḳur ṭurdı**" denilmektedir. "Ya Sencer yahut Sunkur kalktı." (*ḳāma immā*

*Sancar va immā Sunḳur (*قَامَ اِمَّا سَنْجَرْ وَ اِمَّا صُنْقُرْ*)*” yerinde **“ya Sencer ya Sunḳur ṭurdı”** denir. “Ben ve sen her ikimiz kalktık.” yerine “**men ṭurdum sen taḳı ṭurdun**” denir. “**taḳı**” kelimesi yukarda zikrettiğimiz veçhile tazammün suretile “**hatta**” manasını ifade ettiği gibi cem mutlaktan ibaret olan atıf manasını da ifade eder. “Ben ve Sencer her ikimiz kalktık.” mukabilinde “**men ṭurdum Sencer taḳı ṭurdı**” denilir. “Sen ve Sencer, her ikiniz kalktınız.” yerine “**Sencer ṭurdı sen taḳı ṭurdun**” denir. “Ben kalktım sonra sen.” yerinde “**men ṭurdum andan sen**”, “Sen kalktın sonra ben.” mukabilinde “**sen ṭurdun andan men**”, “Sen kalktın sonra Sencer.” yerine “**sen ṭurdun andan Sencer**” denir. “Balığı başına kadar yedim.” mukabilinde “**balıḳnı yédüm başınġa daḳınça**” denir. “**ça**” harfini hazfederek söylemek de caizdir

§111. “**ġınça**” ve “**ginçe**” kelimeleri Arapçadaki “hatta” ya müradif olup “**ġınça**” kalın ve “**ginçe**” de ince fiilin sonuna lâhik olurlar.

“**degինçe**” kelimesi asılda “**deg+ginçe**” dir. İki /**g**/ yekdiğerine idgam edilip sonra tahfif için birisi hazfedilmiştir. “**deg**” fiilinin mazi sigası “irişti, vasıl oldu” manasında “**degdi**” dir. “**ġınça**” yahut “**ginçe**” kelimelerinin muttasıl olacakları fiil emir sigasıdır. Lâkin istikbal manasını ifade eder. Ms: “Ben gelinceye kadar burada dur.” mukabilinde “**ṭur munda men kelginçe**” denilir. “Ben gelinceye kadar durdun.” yerine “**ṭurdun sen men kelginçe**” denir. İşte bu minval üzere “**ġınça**” ile “**ginçe**” fiilin sonuna ilhak edilirler.

2.4.12. Te’kit (kuvvetlendirme).

§112. Te’kit iki kısımdır: lâfzî, manevî. Te’kid-i lâfzî her hangi bir lâfzı tekrardan ibaret olup hem müfrette ve hem de cemide vaki olur. Müfret isimde “**Sencer Sencer ṭurdı**”; fiilde “**Sencer ṭurdı ṭurdı**”; harfde “**evet evet**” gibi. Eğer harfin mütaallûku varsa, o harf te’kit edilirken mütaallûk da beraber iade edilir. Ms: “**evde evde ṭurdum**” denir. Cümlede te’kidin misali “**Sencer ṭurdı Sencer ṭurdı**” gibidir.

Te’kid-i manevî ise bazan mastar bazan da te’kide mahsus lâfızlarla olur. Mastar ile te’kit “**ṭurdum ṭurmaḳ**”, “**yédüm yémek**” gibidir.

Elfaz-ı mahsusa ile ise mesned ileyh te’kit edilerek fiilin bizzat mesned ileyhten sadır olduğu gösterilir. Ms: “Sencer kendisi oturdu.” mukabilinde “**Sencer oṭurdı özi**” denir, “**özi bile**” demek de caizdir. Burada “**bile**” kelimesi “*ma’a (*مَعَ*)*” manasına olup “Kendisiyle kaim oldu.” demek gibidir. “**bile**” Arapçadaki “*bi (*ب*)*” manasına da gelir, o takdirde “Binefsen kaim oldu.” demek gibi oluyor. Arapçadaki tekrar diye “ayn” lafzıyla te’kit edilir. Türkçede ise bunun müradifile te’kit edilmez. Ms: “**Sencer ṭurdı közi**” yahut “**közi bile**” denmez.

“*kull (*كُلٌّ*)*” manasında ihate-i efrat için istimal edilen te’kit lâfızları “**barça**” ve “**ḳamuġ**” dur. “İnsanlar cümlesi durdular.” mukabilinde “**kişiler ṭurdılar barçalar**” ve “**barçalaru**” yahut “**ḳamuġlar**” ve “**ḳamuġları**” denir. “Bu altunun cümlesi

kabzedildi." yerine "**bu altun barçaşı alandı**" denir. "**alandı**" fiili "ahzedildi" manasınadır. Bununla beraber "kabz ve "tesellüm edildi" manasından da tabir olunur.

İster kabil-i taksim, isterse gayr-i kabil-i taksim olsun nekreyi te'kit etmek her hâlde caizdir. Kabil-i taksim olanın misali "Bir ekmeğin hepsini yedim." mukabilinde "**yédüm bir etmekni barçasını**" denir. Evvelki "**ni**" yi hazfetmek de caizdir. Gayr-ı kabil-i taksim olanın misali ise "Adam kendisi kalktı." yerine "**ṭurdı bir er özi**" ve "**özi bile**" denir.

Türkçede de Arapçada olduğu gibi te'kidi "*mu'akkad* (مُؤَكَّدْ)"den tehir etmek vaciptir.

2.4.13. Bedel.

§113. Bedel üç kısımdır: bedel-i kül, bedel-i ba'z ve bedel-i iştimal. Birincisi "**ṭurdı Sencer ḳarındaşın**" ikincisi "**yédüm bir etmek bıçuḳnı**" "**yarusunı**" gibidir: "**yaru**" iki müsavi kısma taksim edilen şeyin bir kısmıdır . /**s**/ ise müzafın sonu mütaharrik olduğu zaman izafet için lahik olan harftir. /**n**/ mef'uliyyet alâmetidir. Lâkin birinci isme ilhak edilmeyip ikincisine raptedilmiştir.

Üçüncüsü "**sevindürdi meni Sencer urmaḳı**", "**bilmeḳ**" gibidir. Bu misal kıyasa istinaden irat edilmiştir. Kezalik kıyasa göre "**sevindüm Sencerden urmaḳıdan**" denir. Türklerden işitileni ise "**sevindüm Sencer urmaḳıdan**"dır. Lâkin bu şekilde olunca bedel-i iştimal olmaktan çıkar. Türkçede bedel-i iştimal sureti bulunup bulunmadığı tetkike muhtaçtır.

2.4.14. Şart.

§114. Burada Arapçada "*lavlâ* (لَوْلاَ)", "*lav* (لَوْ)", "*lammâ* (لَمَّا)"nın karşılığı olan şarttan ve şart hurufunun ahkâmından bahsedilecektir. Şart harfi "**sa**" dır. Bu harf asıl vasfında şart için vazolunmuştur. Lâkin "sa" iki suretle istimal olunur. Biri istikbalde, ikincisi de mazide şart manasını ifade etmek için. Eğer "**sa**" Arapçadaki "*in* (إِنْ)" harfi manasında olursa istikbalde şart manasını ifade eder. Eğer başka bir şeyin vukuundan dolayı vaki olacak olanı ifade için ise Arapçadaki "*lav* (لَوْ)" harfine müradif olup mazide şart manasını ifade eder. Müstakbelde şart olan "**sa**" nın misali "Sencer kalkarsa Sunkur kalkacak." mukabilinde söylenen "**Sencer ṭursa Sunḳur ṭurġay**" gibidir. Şartın cevabını takdim ederek "**Sunḳur ṭurġay Sencer ṭursa**" demek te caizdir.

Harf-i şart ile fiil-i şart beynini hiç bir şeyle fasletmek kabil değildir. Cevap olarak ancak müstakbel sigası, şart olarak da ancak emir sigası ityan edilmelidir. Lâkin bu sigadan hakikaten emir manası kastedilmez. Belki bu, Arapçada bazan şart yahut cevapta müstakbel sigası yerine mazi sigası vazolunduğu gibi, müstakbel sigası yerine emir sigası vazetmekten ibarettir.

Eğer fiil-i şart menfi ise nefi harfini harf-i şarta takdim ederek "**ṭurmasa Sunḳur**" denir. Eğer şart mütekellim zamirine mesnet ise "**ṭursam urġaymen**", muhatap zamirine mesnet ise "**ṭursan urġaysen**" denilir.

Eğer cevab-ı şart cümle-i ismiyye ise "**Sencer de ṭurdı ise Sunḳur ṭurmışdur**" denir. "**se**" harf-i şarttır, "**i**" "oldu" manasına fiil mazidir. Ancak cevap şart cümle-i ismiyye olduğu zaman cümle-i şartiyye bu şekilde terkip edilir .

Cevabın menfi olması da caizdir. Ms: "**Sencer ṭursa Sunḳur ṭurmaġay**" denir. Keza emir olması da caizdir. Ms: "**Sencer kelse urġıl anı**" denilir. Fakat "**urġıl anı**" yerine "**ur anı**" demek de caizdir. Keza "**kelse urmaġıl anı**", "**urma anı**" gibi nehi olması da kabildir. "**ġıl**" ile "**gil**" emir sigasına lahik oldukları gibi nehi sigasına da lahik olurlar. Ms: "**yegil**" ve "**yemegil**" denilir.

§115. Arapçadaki "*lav* (لَوْ)" harfine müradif olan "**sa**"nın misali ise "Sencer turmuş olsa idi Sunkur turmuş idi." yerine söylenen "**Sencer ṭurmışmıssa Sunḳur ṭurmışdı**" cümlesindeki "**mıssa**" dır. "**ṭurmışdı**" nın aslı "**ṭurmış idi**"dir. Hemzenin hareketi makabline yani ism-i faile delâlet eden "**mış**"ın sakin olan /**ş**/'ye naklolundu. Cevabın hulâsası "Kaim olmuş idi." demektir . Cümle-i şartiyye ise " **Sencer ṭurmışmıssa**"dır. "**ṭurmış**", "kaim" demek olup "**sa**" harf-i şarttır ve üzerine "**mıs**" lâfzı ziyade edilmiş ve iki /**s**/'nin yekdiğerine idgamı neticesinde "**mıssa**" olmuştur. "**mıs**" lâfzının ziyade edilmesiyle cümlenin manası "Sencer kalkmış olsaydı Sunkur kalkmıştı." demek oldu. Şu hâlde bu suretle talik şartı ile cevabın her ikisinin maziye ait olduğunu gösterir. "Sencer vurmuş olsaydı Sunkur vurmuş idi." mukabilinde "**Sencer urmışmıssa Sunḳur urmışdı**" denir. Bu nevi şartların cümlesinin ahkâmı böyledir. Şu iki terkiple mazi ve müstakbel için olan şartların yekdiğerinden farkı zahir olmuştur.

"*lav* (لَوْ)"in müradifi olan şartta "Kalmış olsaydın kalkmıştım." yerine "**ṭurmışmıssa idin ṭurmışdım**", "Kalkmış olsaydım kalkmıştın." mukabilinde "**ṭurmışmıssa idim ṭurmış idin**" denir. "*in* (إِنْ)" manasına olan şartta "Kalkarsan kalkarım." yerine "**ṭursan ṭurġamen**", "Kalkarsam kalkarsın." mukabilinde "**ṭursam ṭurġasen**", "Kalkarsanız kalkarız." yerinde "**ṭursanız ṭurġabiz**" denilir.

"Kimi vurursan vururum." mukabilinde "**kimni ursan urġamen**" denir. Türkler cümley-i şartiyyede hem ismi ve hem de harf-i şartı ityan ederler. Arapçada ise isme harf-i şart manası tazmin edilerek isim ile iktifa edilir. Türkçede isim şart manasından tecrit edilip harf-i şart zikredilir.

"Her geldikçe seni ağırlarım." mukabilinde "**teyme keldükünçe aġırlaġamen seni**" denir. "**teyme**", "her" manasına; "**keldü**", fiil mazi; ahırındaki /**k**/ ise zaittir. /**k**/ harfinden sonraki /**n**/ hitap içindir. Mütekellim sigasında bu /**n**/ harfinin yerine /**m**/ gelir. Buna binaen "**teyme keldükümçe**", "**keldükünüzçe**", "**keldüklerinçe**", "**keldükçe**" ve "**keldükümüzçe**" denir. Muhatap ve mütekellim için olan mezkûr alâmetler /**k**/ ile "**çe**" beyninde vaki olurlar, ve hey'et mecmuası Arapçadki "*mahmā* (مَهْمَا)" manasını ifâde eder. Cümlenin evveline "**teyme**" idhal edilince "*kullamā* (كُلَّمَا)" kelimesinin manası ifade edilir, "*kullamā* (كُلَّمَا)" ile "*mahmā* (مَهْمَا)" cemedilerek "*mahmā kullamā* (مَهْمَا كُلَّمَا)" denmiş gibi olur.

§116. "*lammā* (لمّا)" manasında ise "Sencer kalktığı zaman Sunkur kalktı." yerinde "**Sencer ṭurıçaḳ Sunḳur ṭurdı**" denir. Türkçede "**çaḳ**" lâfzı "zaman" manasını ifade eder. "Kalktığım zaman Sencer kalktı." yerine "**men ṭurıçaḳ Sencer ṭurdı**", "Kalktığınız zaman kalktık." mukabilinde "**siz ṭurıçaḳ ṭurtuḳ**"; yahut "**biz ṭurtuḳ**". "Onlar kalktıkları zaman kalktık." yerinde "**anlar ṭurıçaḳ ṭurtuḳ**", "O kalktığı zaman kalktık." mukabilinde "**ol ṭurıçaḳ ṭurtuḳ**" denir. Yine "**ḳuyaş battıġında kelkemen**" denir ki "**da**" edat-ı zarf olup "**ġın**" "zaman ve vakit" manasındadır. "**ġında**" Arapçanın "*iḏa* (إذا)" sına müradif olup "vaktında, çağında" manasındadır. Türkler güneşin ziyasından ibaret olan "**ḳuyaş**"ı güneşin kendisine ıtlak ederler. Mezkûr kelâmın hulâsası: "Güneş battığı zaman gelirim." demektir.

"Sencer olmasaydı Sunkur kalkmıştı." mukabilinde "**Sencer degülmisse Sunḳur ṭurmışdı**", "Ben olmasaydım Sencer kalkmıştı." yerine "**men degülmissem Sencer ṭurmışdı**" denir. "**missem**" kelimesi asılda "**misse idim**" denir. "**idi**" fiili hazfedilmiş ve zamir mütekellim ise mahfuz olan "**idi**" ye delâlet etmek için ipka edilmiştir, "**idi**"yi hazfetmeyip aslı üzere ityan etmek daha fasihtir.

"Biz olmasaydık Sencer kalkmıştı." yerinde "**biz degülmisse-yidük Sencer ṭurmışdı**", "sen olmasaydın" mukabilinde "**sen degülmisse-yidün**", "biz olmasaydık" yerine "**biz degülmisse-yidük**", "o olmasaydı" mukabilinde "**ol degülmisse-yidi**" ve "onlar olmasaydılar-yerine "**anlar degülmisse idiler**" denir. Kendisine harf imtina taallûk edene ait olan zamir vücuda takaddüm eder.

"**mıssa**" bahsinin hulâsası bundan ibarettir: "**sa**" edat-ı şarttır.

2.4.15. Hikâye (hikaye ve rivayet sözü).

"Başkasının sözünü nakl ve hikâye etmek"

§117. "Sencer, Sunkur kaimdir, dedi." mukabilinde "**Sencer ayıttı Sunḳur ṭurmış**" denir. Yani "dedi" müradifi olan "**ayıttı**" ile hikâyet edilir. İstikbal için "**aydur**" denir ki asılda "**ayıttur**"dur. /**t**/ harfi /**d**/'ye kalbedilmiştir. "**y**" ye kesre ağır görüldüğü gibi o kesreden zammeye intikal de istiskal edildiğinden /**y**/'ye sükûn verilmiştir. "**ayıttı**"nın Türkmencesi "**dédi**"dir. "Ne söyledi?" mukabilinde "**ne dédi**" denir. Bunun müzariinde /**d**/'nin kesriyle "**dér**" denir.

2.5. Harfler (edat, partikel, kategori).

§118. Harfler dağınık bir surette yukarıda zikredilmiştir. Şimdi burada onlar bir arada zikredilecektir:

1) Cevap ve tastik harfinden ibaret olan "**evet**"dir ki Arapçadaki "*na'am (نَعَم)*" kelimesine müradiftir.
2) Nefi ve inkâr için olan "**yoḳ**" kelimesi ki "*lā (لَا)*"ya müradiftir. "**yoḳ**" kelimesinin isim olduğu ve o hususa ait istidlâl yukarda zikredilmiştir. Fakat bu kelime "*lā (لَا)*" manasında istimal ediliyor, lâkin bu istimal madumun manasıyla "*lā (لَا)*"nın manası

tevafuk ettiğindendir. Yoksa "**yoḳ**" kelimesi "*lā (لَا)*" manasında harf olduğundan değildir.

3) Nefi harfi olan fethalı /**m**/'dir.
4) Nehi harfi olan fethalı /**m**/'dir.
5) İstifham için olan zammeli /**m**/'dir. Bu harf bazan makabline tâbi olmak için kesreli kılınır.
6) "**sün**", "**yim**" ve "**lim**" den ibaret olan emir harfleridir.
7) "**den**","**da**","**ġa**", "**ke**", "**nin**" ve "**birle**"den ibaret olan izafet harfleridir. "**birle**" yerine bazan "**bile**" de istimal edilir.
8) "**andan**" ve "**ya**"dan ibaret olan harf atıftır.
9) İstisna harfi olan "**maḳar**".
10) Tenbiye harfinden ibaret olan "**oş**"tur.
11) Şart harfi olan "**sa**"dır.
12) Ta'lil ve mastar harfi olan "**kim**". Bu takdirde "**kim**" lâfzı müşterektir. İsm-i şart ism-i istifham, mevsul olduğu gibi "*in* (إِنْ)" manasında harf mastarı ve "*kay* (كَيْ)" mansında harf ta'lil de olur.
13) Temenni harfi olan "**keşke**"dir.

Bu tadat edilenlerin her birisi manalı harfler ve müstakil kelimelerdir. Tasgir, cem, ta'diye, binayı mef'ul gibi birer manaya delâlet etmek için diğer kelimelerde ziyade edilen harflerin tadadı ise evvelce zikredilmiş olduklarından burada mutasavver değildir.

Böylece bu kitabı yazmakla ulaşmak istediğimiz maksat hasıl olmuştur. Allah'ın birliğine (bir olan Allah'a) hamd ve efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına da sayısız salat ve selam olsun.

كِتَابُ الإِدْرَاك لِلِسَانِ الأَتْرَاك

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَعِن يَا كَرِيمُ

قَالَ الشَّيْخُ الإِمَامُ العَالِمُ العَامِلُ الفَاضِلُ النَحْوِيُّ المُتْقِنُ المُحَقِّقُ القُدْوَةُ، أَثِيرُ الدِّين أَبُو حَيَّان مُحَمَّد بن يُوسُف بن عَلِي بن يُوسُف بن حَيَّان الأَنْدَلُسِيّ الشَافِعِيّ نَزِيلُ دِيَارِ مِصْرَ حَرَّسَهَا اللهُ ونَفَعَ بِهِ آمين. الحَمْدُللهِ المُسَبَّح بِكُلِّ لِسَانٍ، المُنَزَّهُ عَن سِمَاتِ النُقْصَانِ، شَامِلُ المَخْلُوقَاتِ بِالفَضْلِ والإِحْسَانِ، وَاهِبُ االعَقْلَ عَالَمَ الإِنْسَانَ؛ والصَلَاةُ عَلَى مَنْ أُوتِيَ جوامِعُ الكَلِمِ والتِبْيَانِ، المُبْتَعِثُ اِلَى الأُمَمِ بِخَيْرِ الاَدْيَانِ، المُفَضَّلُ على سائِرِ الإِنْسِ والمَلَكِ والجَانِّ مُحَمَّد الهَادِي اِلَى سَبِيلِ الرِضْوان وَعَلَى آلِهِ الطَيِّبِين أُولِي الهُدَى والإِيمَانِ، والرِضَى عَنْ صَحْبِهِ نَاصرى آلِ الحَقِّ وقَامِعِي أَهْلِ الطُغْيَانِ؛ وبَعْد، فَإِنَّ ضَبْطَ كُلِّ لِسَانٍ يَحْصِلُ بِمَعْرِفَةِ ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ أَحَدَهَا مَدْلُولُ مُفْرَدَاتِ الكَلِمِ ويُسمَّى عِلْمُ اللُغَةِ، [٢] والثَّانِي أَحْكَامُ تِلْكَ المُفْرَدَاتِ قَبْلَ التَّرْكِيبِ ويُسَمَّى عِلْمُ التَّصْرِيفِ، والثَّالِثِ أَحكَامُهُ حَالَةُ التَرْكِيبِ ويُسَمَّى عِنْدَ المُتَكَلِّمِينَ عَلَى اللِّسَانِ [د:٢ب] العَرَبِيِّ عِلْمُ النَّحْوِ، وكُنْتُ قَدْ صَنَّفْتُ ولَخَّصْتُ فِي عُلُومِ لِسَانِ العَرَبِ كُتُبًا كَثِيرَةً مِنْهَا «كِتَابُ التَّقْرِيبِ» و«كِتَابُ المُبْدِعِ والمَوْفُورِ وَغَايَةِ الإِحْسَانِ والنُكَتُ الحِسَانِ» «وكِتَابُ التَّدْرِيبِ» وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنَ التَّصَانِيفِ الَّتِي تُشَنِّفُ الأَسْمَاعِ وتُشَرِّفُ الطُرُوسِ والرِّقَاعِ؛ والغَرَضُ فِي هَذَا الكِتَابِ ضَبْطُ جُمْلَةٍ عَالِيَةٍ مِنْ لِسَانِ التُّرْكِ لُغَةً وتَصْرِيفًا وَنَحْوًا؛ وَقَدْ ضَبَطْتُ هَذَا اللِّسَانِ حَرْفًا حَرْفًا ورَتَّبْتُ الكَلَامِ فِي اللُّغَةِ عَلَى حُرُوفِ المُعْجَمِ بِاللِّسَانِ التُّرْكِيِّ، فَأَذْكُرُ اللَّفْظَةَ التُرْكِيَّةَ وأُتبِعُهَا بِمُرَادِفِهَا مِنَ اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ ثُمَّ أُرْدِفُهُ بِعِلْمِ التَّصْرِيفِ ثُمَّ بِعِلْمِ النَّحْوِ، فَمَا كَانَ فِيهِ مِنْ عِلْمِ اللُّغَةِ، فَمَأْخُوذٌ عَنْ مَنْ أَثِقُ بِهِ فِي بَابِ النَّقْلِ ولِي فِيهِ التَّرْتِيبُ [و:٢ب] الغَرِيبُ والتَّخْلِيصُ العَجِيبُ، وَمَا كَانَ [ق:٣] فِيهِ مِنْ عِلْمِ التَّصْرِيفِ وَمِنْ عِلْمِ النَّحْوِ فَهُوَ مِنْ مَالَمْ أَنسِجْ فِيهِ عَلَى مِنْوَالٍ، بَلْ اسْتَخْرَجْتُهُ مِنَ الْقُوَّةِ اِلَى الفِعْلِ بِالتَّطَلُّبِ والتِسْئَالِ، فبَلَغتُ بِلَطِيفِ الإِدْرَاكِ إِلَى أَحْسَنِ مُرادٍ، وحَصَلْتُ بِكَثْرَةِ السُّؤَالِ أَوفَرَ مَطْلَبٍ وأَوفَى مُرَادٍ، وَجَنَيْتُ مِنْ رِيَاضِ هَذَا اللِّسَانِ [د:٣أ] فَوَائِدِ آلَذَّ مِنَ الجَنِيِّ وَاسْتَخْرَجْتُ مِنْ بِحَارِ عُلُومِهِ فَرائِد هِيَ غَايَةِ المُنَي وأَدْرَكْتُ بِهِ الأَمَلَ مِنْ هَذَا اللِّسَانِ وحِزْتُ فِيهِ قَصَبَ سَبْقِ الرِّهَانِ، لِذَلِكَ سَمَّيتُ كِتَابِي هَذَا «بِكِتَابِ الإِدْرَاكِ لِلِسَانِ الأَتْرَاكِ»، وَوَضَعْتُ عَلَامَةَ لِلْمُرَقَّقِ ق وَلِلْمُفَخَّمِ خ وَلِلْمَنْقُولِ مِنْ لِسَانِ الْفُرْسِ ف وَمِنْ لِسَانِ التُرْكمَانِ ت، وَمَا وَجَدْتَهُ فِي كِتَابِي هَذَا مَضْبُوطًا وَرَأَيْتَ مَنْ يَتَكَلَّمُ بِلِسَانِ التُّرْكِ يُخَالِفُهُ فِي زِيَادَةِ حَرْفٍ أَو نَقْصِهِ أو تَغْيِيرِ حَرَكَةٍ بِحَرَكَةٍ أَو تَحْرِيكِ مُسَكَّنٍ أَوْ تَسْكِينِ مُحَرَّكٍ أَوْ غَيرِ ذَلِكَ، فَلتَعْلَم أَنَّ [ق:٤] ذَلِكَ مِنْهُ لَحْنٌ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ، إِذ قَدْ تُغَيِّرُ كَثِيرٌ مِنْهَا بِهَذِهِ البِلَادِ المُخَالِطَةِ المُسْتَعْرِبَةِ وَغَيْرِهِمْ مِنَ الأَعَاجِمِ، حَصَرْتُ كِتَابِي هَذَا فِي ثَلَاثِ جُمَلٍ: الجُمْلَةُ الأُولَى فِي اللُّغَاتِ، الجُمْلَةِ الثَّانِيَةِ فِي التَّصْرِيفِ، الجُمْلَةِ الثَّالِثَةِ فِي النَّحْوِ.

الجُمْلَةُ الأُولَى فِي اللُّغَاتِ

حَرْفُ الهَمْزَةِ

الهَمْزَةُ وَحْدَهَا

إ – اَرْسِلْ. اِدِى – مُشْتَرَكٌ بَينَ اَرْسَلَ وَ كَانَ فَإِذَا كَانَتْ بِمَعنَى [د:٣ب] اَرسَلَ كَانَتْ مُتَصَرِّفَةً وَإِذَا كَانَتْ بِمَعنَى كَانَ لَمْ يَتَصَرَّفْ فِيهَا بِغَيرِ المَاضِى.

الهَمْزَةُ مَعَ البَاءِ

اُبْ خ، ش – قَبِّلْ. اُبُوشْ – قُبْلَة[1]. اُبْ ق – عُبّ. اِبْ – الحَبْلُ وبِالياءِ يِبْ بِالقِبجَاقِيِّ. اَبْطَرَا – عَلَمٌ يُسَمَّى بِهِ. اَبَا – الأُمُّ وَاَصْلُهُ لِلْجَدَّةُ ويُقَالُ لِلأُمِّ عَلَى طَرِيقَ التَّحَنُّنِ.

أَبْجِي ش – المَرْأَة. اَبَقْ – الشَّدِيدُ البَيَاضِ اَصْلُهُ اَبْاَقْ كَمَا قَالُوا صَبْصَرِى فَكَرَّرُوا اَوَّلَ الكَلِمَةِ فِي الأَلْوَانِ إِذَا اَرَادُوا المُبَالَغَةِ فِيهَا وَزَادُوا بَعْدَهُ بَاءِ. اَبَمْ اَجْكِسِنْ قُشْطُو – [و:٣أ] قَوْس قُزَحْ. اَبْرَقْ – القُمَاش. أُبْكَا – الرِّيَّةِ. إِبَارْ – المِسْكُ. [ق:٥]

الهَمْزَةُ مَعَ التَّاءِ

اَتْ خ – إِرْمِ. اَتَ – اَدَمُ. اَتْ ق – اللَحْمُ. اَتْمَكْ – الخُبْزُ. إِتْ – الكَلْبُ وَ اِدْفَعْ مُشْتَرَكٌ. أُتْ – أُقْمُرْ. إِتْ – اِفْعَلْ. اَتَا خ – الاَبُ وَيُقَالُ اَطَا. اُوتْ [اُتْ] – نَبَاتُ. اُتْلِى – رَعَا. اُتْرُكْلِى – كَذِبَ. اُتْرُكْ – الكِذْبُ

اُتْرُدُو – ثَقَبَ . اُتْرُكُو [اُتْرَكُوْ] – المِنْقَارُ . اَتِكْ – الخُفُّ وَهِيَ تُرْكِيَّةٌ وَ اَدُكْ تُرْكْمَانِيَّةٌ. . اَتَكْ – الذَّيْلُ . اُتْ – المَرَارَةُ . اُتِّى – أَزَالَ بِالنَّارِ شَعْرَ الغَنَمِ المُذَكَّى.

الهَمْزَةُ مَعَ الجِيمِ

اَجْ[2] – اِفْتَحْ. اَجِلْدِى – اِنْفَتَحَ. اَجُقْ – المَفْتُوحُ. اَجْ طُرْ – اَفْتِحْ[3]. اَجُقْدُرْ – مَفْتُوحٌ. اُجْ – طِرْ [د:٤أ] اُجْمَقْ – الطَّيْرَانُ و الجَنَّةُ مُشْتَرَكٌ. اَجْ – الجَايِعُ، وَهُوَ اَمْرٌ مِنْ اَجْدِى بِمَعْنَى جَاعَ . إِجْ – اِشْرَبْ. اِجِرْدِى – اَسْقَى . اُوجْ – ثَلَاثَةُ. اُجُنْجِى – الثَّالِثُ. اُوجْ ق – طَرَفُ كُلِّ شَيْءٍ وَيُسْتَعْمَلُ فِي الإِلْيَةِ يُقَالُ اُجُنْ تَبْرْتْكِلْ[4] اَىْ إِلْيَتَكَ هُزّ وحَرِك . اُوجْ خ – الثَّأرُ . اُجَرْ – السُّوقُ . اُوجْ – الرَّهْنُ عَنْ المُغَالَبَةُ فِي سِبَاقِ اَوْ رَمْيٍ. اُجَنْ – السَّفِينَةُ الصَّغِيرَةِ. اُجُنْ – اَجْل. [ق:٦] . اَجِى – المُرُّ. اَجْكِي[5] – المِعْزَى. اُجْ – الثُّنَّيِ . اِجْقُرْ – الكَمَرّانُ والكَمَرَّانُ

---

1 Madde sadece D'de vardır.

2 D'de "cim"ler üç noktalıdır.

3 Madde yalnızca D'de vardır.

4 D'de: اُجُكْ تَبْرْتْكِلْ

5 D'de ve K'de: اِجْكِى

فَارِسِيَّةٌ . اِجْطُنْ – السِروَالُ اَیْ ثَوْبُ جُوَّانِيٌّ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ اِجْ جُوَّانِيّ وَ طُنْ ثَوْبُ . إِجِى[6] – العَمُّ. اَجْغِى[7] الصَّغِيرُ يُخَاطِبُ الكَبِيرُ . اُجَالَدِى – ضَرَبَ العُجْزُ . اُجُزْ – الرَّخِيصُ. اُجُزْ بُلْدِى – رَخَصَ وَبِمَعْنَى سَهِلَ.

اَلْهَمْزَةُ مَعَ الدَّالِ

. أَدْ – الاِسْمُ . اُدْ – الحَيَاءُ وَيُقَالُ لَهُ أَيْضاً اُوِيَدْ . أَدَا – الجَزِيرَةُ. أَدَنْدِى – تَسَمَّى

الهَمْزَةُ مَعَ الذَّالِ

لا تُوجَدُ الذَّالِ فِي لُغَةِ أَكْثَرِ التُّرْكِ وَاَمّا فِي لُغَةِ بُلْغَارِ فَتُوجَدُ [د:٤ب] وِمِنْهُ . إِذِى – الرَّبُّ . أَذَقْ – الرِّجْلُ . اُذِدِى – نَامَ، وَفِي لُغَةِ غَيْرُهُمْ تَقُولُ اُيَقْ و اُيُدِى بِالْيَاءِ.

الهَمْزَةُ مَعَ الرَّاءِ

أَرْ – الرَّجُلُ . اُرَغْتْ – المَرْأَةُ . اُرْ ق – المُهَنْدِسُ . أَرْ خ – اِتْعَبْ . اَرْمَقْ – التَّعَبُ. اُرْ خ – اِبْنِ و اَضْفِرْ مُشْتَرَكٌ . اُورْ – اِضْرِبْ . اِرْ ق – الغِنَاءُ . اِرْلَدِى – غَنَّى . اِرْ – اَزِلْ . اِرِلْ – زُلْ . اُورْ – البَزَرُ . أُورْلُقْ – المَعَدُّ مِنْهُ لِلزَّرْعِ [و:٣ب] [ق:٧] اَرَشْتَهْ لَاخِشَهْ اِطْرِيَّهْ . اَرْزُلَادِى – وَلِعَ و اِشْتِقَاق. اُرُقْ – العَشِيرَة. اُرْدِى ق – نَبَتَ فِي مَعْنَى تَنْبِيتُ الفَوْلِ وشَبَهِهِ . اُرْكُزْدِى – نَبَّتَ . اُرْدَكْ – البَطَّ . اِرْ ق – اِضَّجِرْ وَادْرِكْ . اَرْدْ – خَلْفُ ويُقَالُ اَرْطْ . أَرُو – مُشْتَرَكٌ بَيْنَ النَّحْلِ و الزُّنْبُورِ وَ إِذَا اَرَادُوا النَّحْلِ بِعَيْنِهِ قَالُو بَالْ اَرُسِى . اُرْدِى ق – نَبَحَ ونَفَخَ مُشْتَرَكٌ . اِرْدِنْ – البَيْدَرُ . اُرُو – المَطْمُورَةُ . اُرْمَجَكْ – القَرِيشَةُ . اَرْتْ – زِدْ . اَرْطُقْ – اَزِيدُ المَاضِى اَرْطِّى هَذَا فِي الْلَازِمِ وَ أَمَّا فِي المُتَعَدِّى فَتَقُولُ اَرْطُّرْدِى . اَرِى – النَّظِيفُ . اَرِطِّى – نَظَّفَ . اَرِنْدِى – تَطَهَّرَ. اَرِغْ – مُطَهَّرٌ وَهُوَ رَاجِعٌ ل اَرِى بِمَعْنَى النَّظِيفُ . اِرَنْدِى – ضَجِرَ. اَرِدِى ق – ذَبَّ. اُرْتُقْ – غَطِّ. اُرْتُقْ – الغِطَاءِ. اُرْتَا خ – الوَسَطُ. اِرْتَا – الغَدُ . اُرُلْ – السِنْدَانُ. اُرْمَنْ – [د:٥أ] الدَوحُ والشَّعْرَاءِ والغَابَةِ والحَرِجَةِ. اُرْتَقْ خ – الشَّرِيكُ. اَرَا – بَيْنَ. اِرَا – حَرِّكْ فِي الْمَهْدِ وَمَا نَاسَبَهُ، وَيُقَالُ اِرْغَا المَاضِى مِنْهُ اِرْغَدِى اَيْ هُزْ. اِرِى – أَسْلُ . اَرْسَكْ ت – وَيُقَالُ اُرْسُبِى القَحْبَةُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ. .[ق:٨] اَرْجَلْ – المَشْؤُومُ . اُرْغَنْ – الحَبْلُ الطَّوِيلُ الَّذِي يُرْبَطُ بِهِ الغَنَمُ عِنْدَ الحَلْبِ وَشَبْهِهِ وَبِالْقِبْجَاقِي اُرْكَنْ. اَرْقْ – النَّهْرُ، وَيُقَالُ أَيْضاً اِرْمَقْ . اَرُقْ – المَهْزُولُ . اَرْقَلَدِى – ضَمَرَ. اَرْقُنْ – رِفْقاً، يُقَالُ اَرْقُنْ اَرْقُنْ كَلُزْ اَيْ يَجِئُ رِفْقاً رِفْقاً. اَرْقَا – الظَّهْرُ . اِرْكَكْ – الذَّكَرُ مُقَابِلُ الأُنْثَى . اَرْكَجْ – التَّيْسُ وبِالقِبْجَاقِيِّ المَخْصِىُّ مِنَ المِعْزَى . اُرْكُجْ – السِّنَامُ. اُرْكُو ق – الجَفْلَةُ . اَرْسَلَانْ – السَّبُعُ . اَرْبَا ش – الشَّعِيرُ . اُرُو – نَصْبَةُ القِيَامِ . اَرْكْ – الاِخْتِيَارُ. اَرْدَمْ – الفَضِيلَةُ . اُرُنْ مَكَانُ وَغَيْرِهِ . اِرْكْ – جَمِّعْ . اِرْكْدِى – جَمَّعَ . اِرْكِلْدِى – اِجْتَمَعَ . اِرْغَقْ – الكِلَابُ والصِّنَّارَةُ . اِرْقَطَاقْ – نَجْمُ يُسَمَّى الجَبَّارُ . اَرْقَطَاقْ – الجُمْجُمَاةُ المُطَاوَلَةُ

---

6 V'de ve K'de sonradan siyah mürekkeple: اَجَا

7 D'de madde "اِجْغِي"ve aycıra haşiyede: تُرْكِيَّةٌ اَجْكِى تُرْكَمَانِيَّةٌ

البَوْزِ . اَرَبَا – العَجَلَةُ . اَرْطَمَقْ – الخُرْجُ . اُرْغَا – البَيْرَقُ . اُرْيَكْ – السَّعْفَةُ عَلَى رَأْسِ الرُّمْحِ اَوْ عَلَى هَوَادِى الجِمَال [د:٥ب] . اَرِنْ – الشَّفَةُ . اُرْطَا بَرْمَقْ – الأُصْبَعُ الوُسْطَى . اَطْسِزْ بَرْمَقْ – البِنْصَرُ . اَرُكْ – الإِجَّاصُ وَهُوَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الخَوْخِ والقَرَاصِيَا [ق:٩] والْبَرْقُوقُ والمِشْمِشْ فَإِذَا أَرَادُوا المِشْمِشْ قَالُوا صَرِى اَرُكْ وَيُقَالُ لِلْخُوْخِ شَفْتَلُو وَهِيَ فَارِسِيَّةٌ [و:٤أ] . اِرِنْ – القَيْحُ والمِدَّةُ . أَرِقْ – الخِرْؤُ . اَرْشِى – المُخَنَّثُ . اُرْكِدِى – جَفَلَ. اُرْدِى – سَبَقَ . اُرْكُتِّى – جَفْلَهُ غَيْرِهِ . اُورَنْدِى – تَعَلَّمَ . اُرْجُطُطِّى – صَامَ أَيْ أَمْسَكَ الصَّوْمُ بِمَعْنَى صَامَ . اُورَنْلَدِى – ظَنَّ

الهَمْزَةُ مَعَ الزَّايِ

ْ – حَلَّ بِمَعْنَى ذَوَّبْ. آزْ – القَلِيلُ. اَزْ بُلْدِى – صَارَ قَلِيلاً بِمَعْنَى قَلَّ. اَزْلَدِى[8] – بِمَعْنَى اِنْقَلَّ أَيْ صَارَ قَلِيلاً. اَزْ – الأَصْفَرُ مِنَ الْخَيلِ. اَزْدِى – ضَلَّ. اَزْغُنْ – الضَّالُّ. اِيزْ – الأَثَرُ. اُوزْ – الصَّانِعُ المَاهِرُ. اُزْ خ – اُسْبُقْ. اُزْدِى – سَبَقَ. اُزْدِى ق – اِنْقَطَعَ. اُزْ ق – أَفْصِلْ وَهُوَ اِسْمٌ لِمَا يَعْلُو الطَّيِبَ مِنَ الدُّهْنِ عِندَ الغَلَيَانِ. اُزَنْ – الخَلِيجُ والنَّهْرُ وَسَاقُ الشَّجَرَةِ والرُّكْبُ والمُغَنِّى عَلَى قُبُزْ يُقَالُ يَخْشِى اُزَنْ دُرْ. اُزَنْدِى – ظَلَمَ. اِزْدَدِى[9] – فتَّشَ. اُزْكَا – بِمَعْنَى غَيْرُ وَبِمَعْنَى سَايِرُ مُشْتَرَكٌ [د:٦أ] . اُزْرَا – بِمَعْنَى عَلَى وَهِيَ فِي لُغَةِ التُّرْكْمَانِ أَكْثَرُ . اُزُنْ – الطَّوِيلُ . اُزُطِّى – [ق:١٠] طَوَّلَ . اُزَنْطِى – طَالَ . اِزِلْكْ – مَا يُلْبَسُ فِي الرِّجْلِ . اَزِقْ – الزَّادُ . اُزُمْ – العِنَبُ . اُوزَنْ – الوَادِيُّ. اُزُتْ – المَوْتَى . اُوزْ خ – النَّفْسُ . اَزُو خ – الضِّرْسُ . اَزَا ق – العَمَّةُ . أَزْمَنْ خ – الحِصَانُ المَخْصِيِّ فِي الكِبَرِ

الهَمْزَةُ مَعَ السِّينِ

أَسْ – الحِسُّ . اَسَنْ – السَّالِمُ . اَسَنْلَدِى – وَدَّعَ . اُسْتُنْ – فَوْقُ . اَسِرْكَا – اِرْحَمْ . اَسْتِى – هَبُّ الرِّيحُ . اِسِرْغَا – حَلْقَةُ الأُذُنِ وَيُقَالُ سِرْغَا وَيُقَالُ فِيهِمَا بِالصَّادِ [اِصِرْغَا]. اَسْرِى ت – الفَهْدُ . اَسْرُكْ – السَّكْرَانُ . اَسْرِدِى – سَكَرَ . اَسْكِى – العَتِيقُ . اِسِى – الحَرُّ . اِسِلِكْ – الحُمَّى[10]. اِسِدِّى – سَخَنَ. اِسِتِّرْدِى – سَخَّنَ . اِسْمَرْلَدِى – أَوْدَعَ . اَسَلِكْ – السَّلَامُ

الهَمْزَةُ مَعَ الشِّينِ

اَشْ خ – الطَّعَامُ وَهُوَ أَيْضاً أَمْرٌ مِنَ التَّعَدِّى ومِنْ مَوْضِعٍ مُرْتَفِعٌ. اِشْ – الرَّفِيقُ . اِشْ – الأَمْرُ . اِيشْ – العَمَلُ . اُشْ خ – بِمَعْنَى هَا الَّتِى لِلتَّنْبِيهِ . اَشَغَا – المَوْضِعُ المُنْحَدِرُ وبِالتُّرْكِيِّ اَشَقَا. اَشْنُغِى يِلْ – عَامُ العَامُ

---

8 D'de sonradan azaldı ya çevrilmiş aslı azladı ya uygundur.

9 V'de hermze üstten kazınmış ve alta konmuştur.

10 D'de maddenin sonunda ayrıca şu ifade vardır: وَ يُقَالُ لَهَا اِسِتْمَا و اُشْتُمِشْ

[د:٦ب] الأَوَّلُ وَيُقَالُ [ق:١١] اَشْنُغْيِلْ وَالمُسْتَعْمَلُ [و:٤ب] اليَوْمُ كَشْكَنْيِلْ. أَشَقْ – المُتَواضِعُ. اَشُقْ – الكَعْبُ . اَشْلَا – أَوْصِلْ النَشَّابَ إِذَا اِنْكَسَرَ. اِشِكْ – عَتَبَةُ الْبَابِ ويُكَنَّى بِهِ عَنِ الْبَابِ. اَشَكْ – الحِمَارُ. اِشْكِكْ – المِحْذَافُ وَلَمْ يَعْرِفْ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينُ» هَذِهِ اللَّفْظَةِ . أَشْنُو – القَدِيمُ مِنَ الزَّمَانِ . إِشِقْ – الضَّوْءُ والشُّعَاعُ . اِشْقُنْ – الرِّيْبَاسُ . اُشَقْ – الصِّغَارُ جِدّاً . اُشْتِلَرْ – اِجْتَمَعُوا وَانْضَمُّوا عَلَى شَيْءٍ . إِشِمْ – الرَّانَاقُ. اَشْلِقْ – القَمْحُ. اَشْقَقْ – السَّاقُ. اِشِتِّى – سَمِعَ . اِشِتِّرْدِى – أَسْمَعَ

الهَمْزَةُ مَعَ الصَّادِ

اُوصْ – العَقْلُ . اُوصْلَنْدِى – صَارَ ذَا عَقْلٍ . أَصْ – نَوْعٌ مِنَ الأَعَاجِمِ. أَصْ – عَلِّقْ المَاضِى مِنْهُ اَصْدِى عَلَّقَ بِالتَّرْلِيَةِ وَرَأْسِهِ أَسْفَلِ. اَصِلْدِى – تَعَلَّقَ. اَصْنُو – المُدَلَّلُ. اَصْنُولَنْدِى – تَدَلَّلَ. اَصِغْ – و – اَصْلَمْ – هُمَا بِمَعْنَى الفَايِدَةُ. اُصُرْدُو – ضَرَطَ. اُصُرْمَقْ – الضُّرَاطُ و الْفُسَاءُ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا . اِصِرْدِى ت – عَضَّ . إِصْرَا – أَقْصَى.

[ق:١٢] الهَمْزَةُ مَعَ الطَّاءِ

اَطْ – الفَرَسُ . اَطْلُو – الفَارِسُ أَيْ ذُو الفَرَسِ . اَطْلَنْدِى – رَكِبَ أَيْ اَتَّخَذَ فَرَساً . اُوطْ – النَّارُ . اُطْلُقْ – الزِّبَادُ لَحِقَتْ لُقْ لِلْأَعْدَادِ [د:٧أ] . اُطُنْ[11] – الحَطَبُ . اُطَقْ – يُعَبَّرُ بِهِ عَنِ الْخَيْمَةِ وَالْوَطَنِ فِي الْبَرِّيَّةِ يَقُولُونَ اُطَقِنْ قَنِى أَيْ أَيْنَ مَنْزِلُكَ . اُطُوْ – بِلُغَةِ طُقْصُبَا الجَزِيرَةُ وَبِلُغَةِ غَيْرِهِمْ اُطْرُجْ . اُطْ – الدَّوَاءُ . اُطْجِى – الطَّبِيبُ . اُطُّو– ظَفِرَ . اَطِنْ – الجَمَلُ الخَصِيُّ . اُطُزْ – الثَّلَاثُونَ

الهَمْزَةُ مَعَ الغَيْنِ

اُغَنْ – اَللهُ . أَغْ – و – اَغِنْ – كِلَاهُمَا بِمَعْنَى اَصْعَدَ المَاضِى اَاغْدِى و اَغِنْدِى وَمِنْهُ اَغِنْغَجْ وَهُوَ السُّلَّمُ. اَغَرْجُقْ – الشَّطْرَنْجُ والنَّرْدُ . أَا غْ – الشَّبَكَةُ لِلسَّمَكِ . أَا غْ – سَرْجُ السِّرْوَالِ . اُوغْ – عُودٌ مِنْ عِيدَانِ الخِرْكَاةِ الَّتِي تُغْرَزُ فِي قُبَّتِهَا يُقَالُ مِنْهُ اُغْلَدِى أَيْ غَرَزَهَا . إِغْ – طَرَفُ الشَّعْرَةِ الَّتِي لِغِلَافِ [و:١٥أ] القَمْحِ والشَّعِيرِ . إِغْلَدِى[12] – بَكَا وَفَتْحُ الهَمْزَةِ تُرْكْمَانِيٌّ [اَغْلَدِى] .[ق:١٣] إِغْلَطِّى[13] – اَبْكَا . اَغَنْ – تَمَرَّغُ المَاضِى مِنْهُ اَغَنْدِى اَىْ تَمَرَّغَ . اُغُنْدِى – أُغْمِيَ عَلَيْهِ . اَغِرْدِى – نَهَقَ الحِمَارِ . اَغَرْدِى – شَابَ وَابْيَضَّ أَصْلُهُ اَقَرْدِى فَأُبْدِلَتِ الْقَافُ غَيْناً [اَغَرْدِى] . اَغْرِدِى – تَأَلَّمَ وَفِي التَّعْدِيَةِ اَغْرِطُّرْدِى[14] ثُمَّ حُذِفَ فَصَارَ اَغْرِطِّى . اُغْرِى – اللِّصُّ . اُغُرْلَدِى –

---

11 V’de اَطُنْ

12 D ve K’de اَغْلَدِى

13 D ve K’de اَغْلَطِّى

14 D’de ayrıca haşiyede: اَغِرْطُرْدِى. اَغْرِطُرْدِى

سَرَقَ . اُغْ – خَلَلٌ فَارِغٌ يُقَالُ بَـيْ اُغْمُدُرْ أَيْ أَمِيرُ فِـي الخَلْوَةِ وَيُقَالُ تَـيِرْمَـنْ اُغْمُدُرْ [د:٧ب] أَيْ الطَّاحُـونَـةُ خَالِيَةٌ . اُغْلَقْ – العِنَاقُ . اُغْلَنْ – الغُلَامُ . اُغُلْ – الابْنُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اُوُلْ . اَغِلْ – الحَظِيرَةُ وَيُقَالُ لِحَظِيرَةِ الغَنَمِ قُوِيُنْ اَغْلِى وَيُقَالُ اَىْ اَغِلَّنْدِى أَيْ القَمَرُ صَـارَ ذَا هَـالَةٍ تَشْبِيهًا بِالحَظِيرَةِ . إِغْلِقْ – الرَّبَّابُ الَّذِي يُغَنِّى بِهِ . اَغُرْشَـقْ – ثِقَالَةُ المِغْزَلِ وَكُلَّمَا أَشْـبَهَهُ يُسَمَّى اَغُرْشَـقْ . اَغِرْ – الثَّقِيلُ . اَغِرْلَدِى – اِسْـتَثْقَلَهُ بِمَعْنَى إِحْـتَرَمَـهُ وأَكْرَمَهُ . اُغُرْلُو – ذُو يُمْنٍ . اَغُزْ – اللِّبَا وَ بِالْقِبْجَاقِيِّ مَكَانُ الْغَيْنِ الْوَاوِ [اَوُزْ] . اُغُزْ – أَبُو التُّرْكِ الكَبِيرِ بَعْدَ يَـافَثِ . أَغِـى – الكَرِيـمُ . اَغِرْ – [ق:١٤] السَّمِينُ . اَغِزْ – الفَمُ وَبِـالقِبْجَاقِـيِّ اَازْ . اَغْرُقْ – الثِّقَلُ . اُغْلَقْ – الخَالِى . اَغَجْ – العَصَا والشَّجَرُ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا يُقَالُ اَلْمَا اَغَجِى اَىْ شَجَرُ التُّفَّاحِ . اَغِى – نَوْعٌ مِنَ الحَرِيرِ . اَغُو – السُّمُّ

الهَمْزَةُ مَعَ الْقَافِ

اَقْ غ – الأَبْيَضُ . اَقْ اَيْغِرْ – الشِّعْرَى اليَمَانِيَّةُ . اَقْ اَزْ – الأَصْفَرُ المُعَصَّمُ بِالْبَيَاضِ . اُوقْ – النَّشَّابُ . اَقْدِى – سَـالَ . اَقْرُقْ – الحَبْلُ الَّذِي يُحَصَّلُ بِهِ مَا نَفَرَ مِنَ الْخَيْلِ . اَقْصَقْ – الأَعْرَجُ . اَقْصَدِى – ظَلَعَ . اَقْجَا – الأبيض وغلب على الدِرْهَمِ . اَقْبَرْس – [د:٨أ] الفَهْدُ الأَبْيَضُ وَسُمِّىَ بِهِ وَهُوَ مُرَكَّبٌ . اَقْصُرْدِى – عَطَسَ وَهُوَ بِالقِبْجَاقِيِّ جُـجْكُرْدُو . اُقْشَـدِى – نَـاغَى الصَّغِيرُ وَنَاهُ . اِقْشَـدِى – صَـرَّ الْبَابُ اَوْ مَـايُنَاسِبُهُ . اَقِشْـدِى – تَجارَى إِلَى جِهَةٍ يُقَالُ اَقِشْـدِلَرْ تَجارَوا [و:٥ب] . اَقْطَرْدِى – قَلَبَهُ . أَقْطِى – فَهِمَ . أَقطُرْدِى – فَهَّمَ . أَقِدِى – قَرَأَ وَ بِالْقِبْجَاقِيِّ اَغُودُو . اَقْدِلَرْ – جَرَوا لِلْغَارَةِ وَالْاِسْـمُ مِنْهُ اَقِنْ يُقَالُ اَقْدُقْ جَرَيْنَا لِلْغَارَةِ وَ اَقِن قِلدُقْ جَعَلَنَا الجَرْيَ لِلْغَارَةِ

الهَمْزَةُ مَعَ الْكَافِ [ق:١٥] الْخَالِصَةِ

اَكِنْ – الزَّرْعُ . اَكْ – اِزْرَعْ المَاضِى مِنْهُ اَكْدِى . اُكُزْ – الثَّوْرُ . اُكُزْ اَلْمَاصِى – السَّفَرْجَلُ أَيْ تُفَّاحُ الثَّورِ . اِكِى – الاِثْنَانِ . اِكِى بُزْ اَطْ – الفَرْقَدَانِ . اِكِى يِلِّي طَايْ – الجَذَعُ مِنَ الْخَيلِ . اِكِى يِلَا – السَّيْفُ ذُو الْحَدَّيْنِ . اِكِنْجِى – الثَّانِيُّ . اِكِلَدِى – ثَنَى . أَكْسُكْ – النَّاقِصُ . اَكْسِلْدِى – نَقَصَ . أُكْنْدُو – تَحَسَّرَ وتَلَهَّفَ . اِكِنْدِى – العَصْرُ . اُكِدِى – تَقَيَّأَ . اُكُشْ – الكَثِيرُ .

الهَمْزَةُ مَعَ الْكَافِ البَدَوِيَّةِ [ڭ][15]

اَكَا – العَمَّةُ . اَكْدِى – عَوَّجَ . اَكِلْدِى – تَعَوَّجَ . اُكْدِى – [د:٨ب] مَدَحَ . اُكُتِّى– طَحَنَ . اُكُتْ – النَّصِيحَةُ، يُقَالُ أُكُتْ بِرْدِى نَصَحَهُ أَيْ أَعْطَاهُ النَّصِيحَةَ . إِكَا – المُبْرَدُ . اِكَلَدِى – بَرَّدَهُ . اُكْ – البَالُ، يُقَالُ اُكُنْ طُطْغُلْ أَيْ

15 D'de kelimelerin bazılarına üç nokta konulmamış, birkaçına sonradan siyah kalemle konulmuş; çoğunda üç noktalı "ķaf" vardır.

أَمْسِكْ بَالَكَ و اِجْعَلْ بَالَكَ . اُكْرَتِّي – علَّمَ . اُكْرَنْدِى– تَعَلَّمَ . اُكَرْ – أَنِيسُ الفَرَسِ وَقرِينَهُ[16] مِنْ جِنْسِهِ . اَكِرْ – الأَدْهَمُ والمُسْتَعْمَلُ أَيْكِرْ . اَكْرِدِى[17] – غزَلَت . اُكْرِدِى – حَرَّكَ مَهْدَ الصَّبِيِّ لِيَسْكُنَ مِنَ البُكَاءِ[18] . إِكْ – المِغْزَلُ و الدَّاء مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا اِكْلَدِى[19] شُغْلُ اَكْلَدِى – شَغَلَ . اُكُو[20] – البُومَةُ . اُكْرُمْكْ – المَهْدُ وَيُسَمَّى أَيْضًا بِشِكْ والفَرْقُ بَيْنَهُمَا أَنَّ [ق:١٦] بِشِكْ هُوَ يُتَّخَذُ مِنَ الخَشَبِ وَالحَدِيدِ سَرِيراً لِلصَّغِيرِ وَ اُكْرُمْكْ أَعَمُّ مِنْ ذَلِكَ وَهُوَ كُلُّ مَا يُحَرَّكُ الصَغِيرَ فِيهِ مِنْ سَرِيرٍ وَغَيْرِهِ وَيُطْلَقُ أَيْضاً عَلَى أُرْجُوحَةِ الصَّغِيرِ . اَكْنْ – الكَتِفُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اَينْ اِكْنَا – الإِبْرَةُ وَبِالْقِبْجَاقِيَّةِ اِنَا

الهَمْزَةُ مَعَ اللَّام

اَلْدِى – أَخَذَ . اَلِنْدِى – أُخِذَ . اَلِنْ[21] – الجَبْهَةُ . إِلْدِى – عَلَّقَ . إِلِنْدِى – تَعَلَّقَ . اُلْدِى – صَارَ . اِلَنْدِى – تَسَخَّطَ وَلَمْ يُسْتَعْمَلُ مِنْهُ مَعْنَى سَخَطَ . اَلْ ق – الحِيلَةُ والفَرَسُ الأَشْقَرُ المَايِلُ [د:٩أ] إِلَى الصُّفْرَةِ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا. اَلَا خ – الفَرَسُ الأَبْلَقُ ويُقَالُ اَلَجَا [و:٦أ] . اَلَدِى ق – نَخَلَ . اَلَنْدِى – نُخِلَ . اُلَدِى ق، ق – قَسَمَ . اُلُو ق[22] – و – اُلُشْ ق – النَّصِيبُ . إِلْ خ – لِلْبَلَدِ وَ الصُّلْحِ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا، وَمِنْهُ يُقَالُ لِلرَّسُولِ الَّذِي يَطْلُبُ الصُّلْحَ إِلْجِى . اُلْ خ – هُوَ وَبِمَعْنَى ذَاكَ وَبِمَعْنَى الأَصْلُ وَيُقَالُ بِمَعْنَى التَّحْسِينُ يُقَالُ فِي المَدْحِ اُلْ صَغَا وَيُقَالُ اُلَى خ أَيْ أَحْسَنْتَ وَ اُلَىْ اُلَىْ . اَلَشْكَا – [ق:١٧] قِطَعُ العَجِينِ الرُّقَاقِ المَسْلُوقِ مَعَ اللَّحْمِ أَوْ عَلَى حِدَّةٍ . اُلْدِى ق – مَاتَ . اُلْتُرْدُو – أَمَاتَ . اُلُو – المَيِّتُ . اُلُو خ – الكَبِيرُ[23] . اُلُو اَنَسِى – أُمُّ الأُمِّ وَمَعْنَا الأُمُّ الكَبِيرَةُ . اُلْدُو خ – كَبُرَ . اُلُو خ أَزُو – كِبَارُ الأَضْرَاسِ . اُلَلَدِى – وَقَرَ . اُلِدِى – اِبْتَلَّ يُقَالُ اُلْدُرْ أَيْ رَطِبَ مَبْلُولُ وَمِنْهُ يُقَالُ اُلِى كِتْمَدِى أَيْ مَا ذَهَبَتْ رُطُوبَتُهُ . اُلْدِى – عَوَى الكَلْبُ . اُلَدِى – أَوْصَلَ وَمِنْهُ يُلْ اُلَشْدُرْ أَيْ الطَرِيقُ مُتَّصِلٌ . اُلَنْدِى – تَأَصَّلَ . اُلَنْدُرْدِى – أَصَّلَ وَ لَنْ إِنَّمَا دَخَلَتْ عَلَى تَأَصَّلَ ثُمَّ وُجِدَتْ فِي أَصَّلَ وَاللَامُ قَبْلَ النُّونِ زِيَادَةً أُدْغِمَتْ فِيهَا لَامُ اَلْ . اُلُّنْدِى – تَأَصَّلَ . إِلِ صُو – أَيْ مَاءُ سُخْنٌ . اَلْبْ خ، ش – الشُّجَاعُ . اَلْتِى – السِّتُّ

---

16 K’de buradan itibaren “egledi” maddesine kadar bir kopukluk vardır. V’de ise bu kopuk olan kısım haşiyede verilmiştir, gövde metinde yoktur.

17 D’de üç nokta sonradan ve hemzenin üstün olduğu haşiyede verilmiştir. V nüshasında ise birkaç madde haşiyede ve bu maddenin sonunda “ṣaḥ” ifadesi vardır.

18 Maddenin D’de yeri değişik ve V’de haşiyede. K maddesindeki kopukluk buraya kadar.

19 D’de bu kısım atlanmış ve haşiyede şu şekilde verilmiş: المِغْزَلُ والداءُ مُشْتَرَكٌ اِكْلَدِى صَحْ اَصْلُهُ. Aslından düzeltildi ifadesi için anlamlı bir durum olarka V nüshasında da “ṣaḥ” ifadesi vardır.

20 V’de burada bir atlama olmuş ve bu atlanan kısım haşiyede verilmiştir. K’de atlanan bu kısım yoktur. Haşiyede verilenler şu ifadeler: البُومَةُ بايقوش اُكْرِدِى – حَرَّكَ مَهْدَ الصَّبِيِّ لِيَسْكُنَ مِنَ البُكَاءِ اُكْرُمْكْ

21 V ve K’de اَلْنْ

22 D’de kılavuz harf anlaşılmamış ve kelimeden gibi yazılmıştır.

23 D’de kılavuz harf konmuş veya anlamamıştır.

. اَلْجُو ش – ثَمَرَةُ شَجَرٍ فِي بِلَادِ التُّرْكِ شَبِيهٌ بِالزَّعْرُورِ[24] . اَلْدَنْدِى خ – اِنْخَدَعَ . اَلْدَدِى خ – خَدَعَ . اُلْقْ – البَرِيدُ [د:٩ب] . اِلْكِى – الهَاوُنُ . اُلْطُرْدِى – قَعَدَ. اُلْطُرْطُطِّى – أَقْعَدَ[25] . اُلْجَادِى[26] – قَدَّرَ[27] . اُلْطُرْقَجْ – الكُرْسِىُّ، وَيُقَالُ بِالغَيْنِ مَكَانَ القَافِ [اُلْطُرْغَجْ] . اُوْلَقْ – وَلَدُ الغَزَالِ . اِلْكِكْ – العُرْوَةُ . اُلْكُو – الغَرَضُ المُتَبَاعِدِ . اَلَمْ – [ق:١٨] العَلَمُ . اَلِنْجِى – الرَّجُلُ العَاتِيُّ . اِلْكَرِى – الأَوَّلُ . اُلْجِّ[28] – القِيَاسُ وَالاِعتِبَارُ . اَلِّى – الخَمْسُونَ . إِلَكْ – التِّينُ . اَلِكْ – الغَزَالُ . اَلِّكْ – القُفَّازُ، وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ اَلْ اليَدُ وَ لِكْ اللَاحِقُ عَلَامَةٌ للأَعْدَادِ . اُلْقْ – المِثْعَبُ الَّذِي يَجْرِى فِيهِ المَاءُ بِسُرْعَةٍ . اَلْقْ – اِخْتِلَافُ الرَّأَيِ يُقَالُ اَلْقْدِلَرْ اِخْتَلَفَ رأْيُهُمْ . اُلْقْ – عُدَّةُ الدَّابَّةِ كَايِناً مَا كَانَتْ يُقَالُ [و:٦ب] اُلْقْ لَاأَيْ سَوِّ العُدَّةَ . اُلْكَرْ – الثُّرَيَّا . اَلْكِنْ– الغَرِيبُ والصَّاعِقَةُ مُشْتَرَكٌ . اُلْقْ – الحَوْضُ . اَلَكْ – المِنْخَلُ وَالكَافُ لِلْآلَةِ . اِلْكُو – مَعْلُومٌ يُرْمَى إِلَيْهِ . اَلْقِشْ – الثَّنَاءُ . اَلْقِشْ قِلْدِى – أَيْ جَعَلَ الثَّنَاءَ بِمَعْنَى أَثْنَى . اِلْكُنْ – الدَّوْلَةُ وَهُوَ مَرْكَبٌ مِنْ اِلْ بَلَدُ وَ كُنْ اَلشَّمْسُ فَجَعَلُوا ذَلِكَ عِبَارَةً عَنْ الدَّوْلَةِ . اَلْمَا خ – التُّفَّاحُ . اَلْنَاقْ – اِسْمُ عَلَمٍ . اَلُو – العَاجِزُ عَنْ غَرِيمِهِ يُقَالُ بُو بُنْدَن اَلْدُرْ أَيْ هَذَا مِنْ هَذَا عَاجِزٌ وَإِذَا أَرَادُوا أَعْجَزَ قَالُوا [د:١٠أ] [ق:١٩] اُلْرَقْ دُرْ . اَلْطِى – السِّتَّةُ . اَلْطَغُو – السِّتَّةُ المُجْتَمَعَةُ، وَمِنْ أَمْثَالِهِمْ اَلْطَغُو اَلْقْسَا اَلْطِنْ دَقِنْ اَلْطُزْرْ دُرْدَوُ دُزَلْ سَا دَبَادَقِنْ اِنْدُرُرْ تَفْسِيرُ هَذَا المَثَلِ اَلْطَغُو السِّتَّةُ المُجْتَمِعَةُ اَلْقْسَا اِنْ اِختَلَفُوا وَ سَا هِيَ أَدَاةُ الشَّرْطِ اَلْطِنْ التَّحْتُ وَ دَا بِمَعْنَى فِي وَ ق بِمَعْنَى الإِضَافَةِ وَالنُّونِ بِمَعْنَى المَفْعُولِيَّةِ وَيُعَبِّرُ عَنْ اَلْطِنْ دَقِنْ بِالَّذِى تَحْتَهُمْ اَلْطُزْرْ يُؤْخَذُ مِنْهُمْ دُرْدَوُ الأَرْبَعَةُ المُجْتَمَعَةُ وَ دُرْدْ هُوَ الأَرْبَعَةُ، وَهَذِهِ الْوَاوِ دَالَّةٌ عَلَى هَيْئَةِ الاِجْتِمَاعِ مَعَ المُرَقَّقِ وَيُخْلِفُهَا مَعَ المُفَخَّمِ الْغَيْنِ، وتُسْتَعْمَلُ الْكَافِ أَيْضاً مَوْضِعَ الْوَاوِ وَالكَافِ هِيَ الأَصْلِ دُزَلْ سَا[29] أَيْ اِنْتَظِمُوا بِمَعْنَى أَنْ اتَّفَقُوا يُقَالُ دُزَ لْدِى أَيْ اِنْتَظَمَ وَ دُزْدِى نَظَمَهُ غَيْرِهِ دَيَا لتَلُّ وَالْيَافُوخُ وَيُرَادُ بِهِ التَّلُّ وَ دَقِنْ الَّذِي فِي التَّلِّ عَلَى مَا فَسَّرْنَا اِنْدُرُرْ يَنْزِلُ إِنْدِى نَزَلَ إِنْدُرْدِى نَزَّلَ اَلْجَقْ بُولْدِى وَطِئَ[30]

الهَمْزَةُ مَعَ المِيمِ

---

24 D'de kılavuz harf vardır; ama sanki tashih zannedilmiş ve kılavuz harf tashih çigisi ile gösterilmiştir.

25 D'de ayrıca haşiyede: اُوتُرْدِى – قَعَدَ اُوتُرْتْدِى – أَقْعَدَ بِالتَّاءِ مَوضِعِ الطَّاءِ

26 V'de : اُلْجَادِى

27 D'de ayrıca haşiyede: اُلْجْدِي – قدر

28 V'de lam üstünken sonradan cezimlenmiş ve cimin harekesi yokken sonradan esrelenmiştir.

29 D'nin haşiyesinde ayrıca: دِزْلِسَا بِكَسْرِالدَّالِ.

30 D'de yok ve V'de satır arası haşiye gibi görünmektedir.

اِمْدِى – اَلْآنَ . اُمْدِى – تَرَجَّى .[ق:٢٠] اَمْدِى – رَضَعَ . اَمْزُرْدِى – أَرْضَعَ . أَمْكَكْ – التَّعَبُ وَيُقَالُ اَمَكْ بِالتُّرْكْمَانِيِّ . اَمْكَنْدِى – [د:١٠ب] تَعِبَ وَكَذَا اَمَنْدِى . اُمْسُنْدِى – تَوَحَّمَتِ المَرْأَةُ إِذَا اشْتَهَتْ وَكَذَلِكَ الرَّجُلُ[31] وَيُقَالُ اُمْسُلُقُنْ بِرْ [و:٧أ] أَيْ أَعْطِ مُشْتَهَاهُ . اَمْجَكْ – الثَّدْيُ . أَمْ – وَ – أَمْجُقْ – الفَرْجُ . اَمْدَرْدِى – قَلَّبَ . اَمْدَرْلِدِى – اِنْقَلَبَ وَيُسْتَعْمَلُ فِي قَلْبِ الْقُمَاشِ وَالْحُبُوبِ وَنَحْوِهَا مِنَ الأَجْسَامِ الثَّقِيلَةِ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ وَلاَ يُقَالُ فِي القُطْنِ وَنَحْوِهِ مِنَ الأَجْسَامِ الخَفِيفَةِ . اَمَجْ – الغَرَضُ المُتَقَارِبِ

الهَمْزَةُ مَعَ النُّونِ

اَنَا خ – الأُمُّ . اَنُقْ – الحَاضِرُ، يُقَالُ اَنُقْ لَاغِلْ أَيْ أَحْضُرَهُ، وَيُقَالُ إِذَا طَلَبَ الإِنْسَانُ الهَدِيَّةَ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ اَرْمَغَنْ مَعْنَاهُ أَيْنَ الْهَدِيَّةُ فَيَجِيبُهُ صَاحِبُهُ اَنُقْ طُرْ أَيْ حَاضِرْ . اَنَكْ – الإِيثَانُ والدَقْنُ مُشْتَرَكٌ . اِنْدِى – نَزَلَ . اِنَدِى– خَصَى . اِنَنْمِشْ[32] – الخَصِيُّ . اُنْدِى ق – نُتِجَ . اُنْ ق– الصَّوْتُ . اُنْ خ – الدَّقِيقُ . اُنْ خ – عَشَرَةٌ . اِنْ خ – [ق:٢١] العَرْضُ ضِدَّ الطُّولِ، شَرْطٌ أُذُنُ الغَنَمِ، وَيَنْطَلِقُ بِالقِبْجَاقِيِّ عَلَى الوَكَرِ وَ وِجَارِ السِّبَاعِ وَبُيُوتُ الحَشَرَاتِ يُقَالُ بِلَن اِنُدُر أَيْ جُحْرُ الحَيَّةِ . اَنْسَلَدِى – [د:١١أ] صَفَعَ . اَنْدَرْدِى – قَلَبَ . اُنُطُّو – نَسِيَ . اَنْسِزْ[33] – الغَفْلَةُ . اِنَنْ – جِدّاً . اَنْدَوُقْ – كَذَاكَ أَيْ مِثْلُ ذَاكَ . اُنْدَدِى – دَعَا . اَنْدَا – هُنَالِكَ . اِنْجُو – اللُّؤْلُؤُ . اَنْجَقْ – بِمَعْنَى حَسَبَ، تَقُولُ سُنْ بُودُرْ اَنْجَقْ . اَنْطْ[34] – اليَمِينُ يُقَالُ اَنْطِشْتِى[35] أَيْ شَرِبَ اليَمِينَ بِمَعْنَى حَلَفَ . اَنْطَطِّى – حَزِنَ، وَهِيَ لُغَةٌ غَرِيبَةٌ[36] جِداً والمُسْتَعْمَلُ الآنَ لُغَةُ التُّرْكْمَانِ وَهِيَ قَيْغُرْدِى بِمَعْنَى حَزِنَ . اَنْلْرْ – بِمَعْنَى هُمْ وَ بِمَعْنَى أُولَئِكَ . اُنْدِى – كَابَرَ، وَيُقَالُ لِلْمُكَابِرِ اُنْكُو وَبِالقِبْجَاقِيَّةِ اُنُوْ بِالوَاوِ . اِنَكْ – البَقَرَةُ . اَنُكْ – جَرْوُ الكَلْبِ والسَّبُعُ . اِنِشْ – الحُدُورُ وَضِدَّهُ يُقُشْ وَهُوَ الصُّعُودُ . اَنِلِكْ– الحُمْرَةُ لِلنِّسَاءِ . اِنَنْدِى – صَدَّقَ وآمَنَ . اِنَامْ – الأَمِينُ . اَنْسَا[37] – القَفَا . اِنِمْ – الكَبِيرُ يُخَاطِبُ الصَّغِيرَ . اَنِرْ – المُدَّةُ . اِنِشْ – [ق:٢٢] النُّزُولُ [و:٧ب] . أَنْدَنْ – حَرْفٌ، بِمَعْنَى ثُمَّ وَيَكُونُ هَذَا اللَّفْظُ مُرَكَّباً بِمَعْنَى مِنْ ذَلِكَ

---

31 D'de ayrıca: ويقول اَشْ يَرْدِي والتركمان يقولون يَرْدِي

32 V'de elif harekesiz ve D ile K'de اَنَنْمِشْ

33 D'nin haşiyesinde ayrıca: اكْسوز بالكاف

34 D'nin haşiyesinde ayrıca:اَنْدْ بِالدَّالِ اَفْصِح

35 D'nin haşiyesinde ayrıca: اَنْدْ اِشْتِي]

36 V'de noktalar belli değil; D'de غَرْبِيَّةٌ K'de غَرِيبَةٌ

37 D'nin haşiyesinde ayrıca: اَكْسَا بِالْكَافِ

الهَمْزَةُ مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ

أَنْدِى[38] – ذَكَرَ . اُنْدِى – رَقَبَ . إِنَتْ[39] – طَائِرٌ يُقَالُ لَهُ الأُنَيْسَةُ . إِنْلَدِى – أَنَّ . اُنْ – اليَمِينُ . اُنْقُلِى – المَيْمَنَةُ وَ قُلِى عَضُدُهُ وأُطْلِقَ عَلَى المَيْمَنَةِ . اُنْ – المُسْتَقِيمُ . اُنَتْ – الرَّشِيدُ . اَنْ – حَاجِزٌ، يُقَالُ بُنْ [د:١١ب] اَنْ يُقْدُر أَيْ مَا لِهَذَا حَاجِزٌ، وَيُقَالُ لِلشَّيْءِ المَفْهُومِ اَنْلُو أَيْ ذُو حَاجِزٌ، وَكَأَنَّهُ مَنْقُولٌ مِنْ مَاتُقَدِّمُ لِأَنَّ المَفْهُومَ يَتَمَيَّزُ عَن غَيْرِهِ وَمِنْهُ يُقَالُ اَنْلَدِى . اُنْدِى – جوَّفَ بالنَّفْرِ . اِشْ اُنْدِى – أَيْ اِسْتَقَامَ الأَمْرُ . اُنْرِدِى – قَوَّمَهُ غَيْرُهُ وَإِش هُوَ الأَمْرُ . اُنْلَدِى – تَعَافَى المَرِيضُ وَبَرِئَ الجُرْحُ . اَنْ – يُطْلَقُ عَلَى الْخَدِّ . اَنَكْ[40] – الذَّقَنُ[41]

الهَمْزَةُ مَعَ الوَاوِ

اَوْ ق – البَيْتُ . اَوْدَاشْ – المَعْرِفَةُ مِنْ المَسْكَنِ . اَوْلُو ق – المُتَزَوِّجُ وَمَعْنَاهُ ذُو البَيْتِ . اَوْخ[42] – الصَّيْدُ . اَوْلُو خ – مَوْضِعُ الصَيْدِ وَالفِعْلُ مِنْ الأَوَّلِ اَوْلَنْدِى ق أَيْ تَزَوَّجَ وَمِنْ الثَّانِيِّ اَوْلَدِى خ أَيْ اِصْطَادَ[43] . إِوْدِى – [ق:٢٣] اِسْتَعْجَلَ إِوْمادِى – لا تستَعْجَلَ. اُوْدِى[44] – فَتَّ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» اُوْدُو طَحَنَ . اَوْتْ – شَاغِلْ وَلَدَكَ عَنِ البَكَاءِ . اَوْنْدِى – اِشْتَغَلَ عَن البَكَاءِ . اَوَتْ – نَعَمْ . اَوْرَطْ[45] – المَرْأَةُ . اَوْرَا – الطَّبِيخُ . اُوصْ – الشَّمْعُ . اَوْزْ – اللِّبَأُ . اُوُو – السُّمُّ . اَاَطْ – التِّرْيَاقُ . أَوْرَكْ[46] – البَطُّ وَالأَخْضَرُ . اُوجَا – الكَفَلُ . اُولَنْ[47] – الصَّبِيُّ . اُوْشَطِّى – أَنِسَ[48].

الهَمْزَةُ مَعَ اليَاءِ [د:١٢أ]

اَىْ خ – القَمَرُ، ويُطْلَقُ اَىْ أَيضاً عَلَى الشَّهْرِ . أَيْسَلِى – مَلْمَسُ القَمَرِ وَتُسَمَّى بِهِ المَرْأَةُ . اَيْدِنْ– النُّورُ . اَيْدِنْلَدِى – نَوَّرَ . اَيْوَ – السَّفَرْجَلُ . اَىُ – الدُبُّ . اُيُقْ – الرِّحَامُ وَهِيَ الأَحْجَارُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ عَلَامَةٌ لِشَيْءٍ [و:١٨أ] . اَيُقْ – ذَاكَ . اَيُقْ – الصَّاحِى . اَيِلْدِى – صَحَا مِنْ سُكْرِهِ وَبَرِئَ مِنْ مَرَضِهِ . اَيْلَدِى – عَمِلَ . أُيْقُو – النَّوْمُ . اُيِدِى – نَامَ وَإِبْدَالُ اليَاءِ ذَالاً لُغَةٌ تُرْكِسْتَانِيَّةٌ قَالُوا اُذِدِى وَقَدْ ذَكَّرْنَاهُ قَبْلَ . اُيَنْدِى – اِسْتَيْقَظَ . اُيَنُقْ –

---

38 Buradaki nunlar V nüshasında bir nokta üste üç nokta alta konularak yazılmıştır.

39 V'de inat mı anıt mı belli değil.

40 D'nin haşiyesinde ayrıca: اَكْ بِالكَافِ

41 D'de ayrıca: اِنْكَنْ كُرْكُلُودُ فِى كره مليح

42 V'de ev ile av arasında hemze bakımından fark yok ikisi de hemzesiz.

43 D'de "ha" başı gibi bir işaret var ve düzeltme için konulan "ha"nın yerine olmalıdır.

44 V ve K'de "elif"in harekesi yok ve D'de اَوْدِى

45 D'de ayrıca haşiyede: اَوْرَتْ

46 D'de ayrıca haşiyede: اُرْوَكْ بَالرَّاى مَقَامُ الوَاوِ

47 D'de ayrıca haşiyede: اُوغْلَانْ

48 D'de ayrıca haşiyede: اَوْشَطِي كسَر

المُسْتَيقِظُ . اُيَندُرْدِى – نَبَّهَ . اُيَنْ – اللِّجَامُ بِالتُّرْكِيِّ، وبِالقِبْجَاقِيِّ اُيُكَنْ . اُيَنْلَدِى – الجَمَّةُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اَيْكَنْلَدِى. اُيْدِى – تَبِعَ . اُيْغَنْ – التَّابِعُ . اِينْ – الكَتِفُ .[ق:٢٤] اُيُنْ – اللَّعِبُ . اُيْنَدِى – لَعِبَ . اَيَرْ– السَّرْجُ . اَيَرْلَدِى– أَسْرَجَهُ . أُيَرْ – البَرْغَشُ . اُيَا – العُشُّ، كَذَا فِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» وَقَالَ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينُ» لاَ أَعْرِفُهُ إلاَّ يُوَا وَقَدْ ذَكَرْنَاهُ فِي حَرفِ اليَاءِ . اَيَا خ – الكَفُّ والمَالِكُ وَالصَّاحِبُ . اَيَا اُرْدُو – صَفَّقَ أَيْ ضَرَبَ الكَفَّ . اَيَكُ – الضِّلْعُ، يُقَالُ لِمَنْ لَا يُبَالِى بِالعِتَابِ واللَّوْمِ اَيَكُوسِى بَرْكْ طُرْ أَيْ ضِلْعُهُ شَدِيدَةٌ . اَيَقْ – الرِّجْلُ . اَيَنُو [49] – المُدَلَّلُ وَهُوَ لَا يَسْكُتُ وَيُقَالُ اَيَنُو بِسْلَنْمِشْ ١٢ب] أَيْ المُتَرَبِّىَ بِلَا أَدَبٍ لِعَدَمِ قَبُولِهِ لِلأَدَبِ مِن دِلَالِهِ بِسْ هِى التَّرْبِيَةُ بِسْلَدِى رَبَّى بِسْلَنْدِى تَرَبَّى وَيُقَالُ بِسُى يَخْشِدُرْ أَيْ تَرْبِيَتُهُ جَيِّدَةٌ وَيَمَنْدُرْ أَيْ رَدِيئَةٌ . اُيُرُو – الوَادِي . اَيْرُقْ – غَيْرُ . اَيْرُقْلَدِى – غَيَّرَ . اَيِرْلَدِى – تَفَرَّقَ . اَيِرْدِى – فَرَّقَ، وَيُقَالُ لِلرَّايِبِ الَّذِي اُسْتُخْرِجَ زُبْدَهُ اَيْرَقْ اَيْرَنْ المُفَرِّقُ وَفِي القِبْجَاقِيِّ اَيْرَنْ[50] القَارِصُ. اُيْنَاشْ – المَعْشُوقَةُ . اُيَلْدِى – وَ – اُطَنْدِى ت – اِسْتَحْيَا . اَيْغِرْ – الحِصَانُ . اُيَطْ – وَ – اُطْ – بِالتُّرْكْمَانِيِّ [ق:٢٥] الحَيَاءُ . اَيِتِّى – قَالَ . اَيْلَقْ – مَجَّانُ أَيْ بِلَا شَيءٍ . اَيْنَا – يَوْمُ الجُمْعَةِ، وَهِيَ مُحَرَّفَةٌ مِنْ الفَارِسِيَّةِ وَأَصْلُهَا فِي الفَارِسِيَّةِ اَذِينَة وَمِنْ أَعْلَامِ النِّسَاءِ اَيْنَا خَاتُونْ . اُيْمَقْ – الكُسْتُبَانُ . اَيْمَانْ – الجَوْزَةُ وَالعَيْنُ المُدَوَّرَةِ . اَيْكُ – خَيِّرْ[51] . اُيُكْ – التَّلُّ الكَبِيرُ وَيُقَالُ بَاشْ أَيْضاً . اَيْرِى – الشِّعَبُ والوَادِيُّ . اَيْرِجْ – مَا كَانَ ذَا [و:٨ب] شُعْبَتَيْنِ مِن سَهَمٍ أَوْ طَرِيقٍ أو خَشَبَةٍ أَو نَحْوَ ذَلِكَ.

---

49 D’de aycıra haşiyede: اَيَكْو بالكاف موقع النون افصح

50 iki ayran arasında nasıl bir fark var

51 V’nin şerhinde ayrıca: جَيِّدْ لَطِيف وَ جَيِّدْ مَعًا

حَرْفُ البَاءِ الخَالِصَةِ وَالْمَشُوبَةِ

بُو – بِمَعْنَى ذَا اِسْمُ الإِشَارَةِ . بُودُو – خَنَقَ

البَاءُ مَعَ البَاءِ

لَا يُوجَدُ [د:١٣أ] أَوَّلِ كَلِمَةٍ بَاءً مَشُوبَةً إِلَّا قَوْلُهُمْ بَبُجْ ش ش فَإِنَّ أَوَّلَاهُمَا مَشُوبَةٌ وَهُوَ وِطَاءٌ يُلْبَسُ فِي الرِّجلِ مَعْرُوفٌ . بَبَا – يَدْعُو الصَّغِيرُ أَبَاهُ وَالكَبِيرُ أَيْضاً يَدْعُوهُ كَذَلِكَ وَأَصْلُهُ لِلصَّغِيرُ . بِبِى – الأُخْتُ الْكَبِيرَةُ . بَبَجُكْ – إِنْسَانُ العَينِ . بَبَلَغْ – الحِيَاصَةُ

البَاءُ مَعَ التَّاءِ

بِتِى – و – بِتِكْ – الكِتَابُ وَأَصْلُهُ الكَافُ [بِتِكْ] فَقُلِبَتْ يَاءً [بِتِى] وَالمَاضِى [ق:٢٦] مِنْهُ بِتِدِى اَىْ كَتَبَ . بِتْ – القَمْلُ . بِتْلِدِى – فَلَّى . بِتِّى – نَبَتَ . بِتُنْ – الكَامِلُ . بُتُنْ – الصَّحِيحُ . بِتُرْدِى – جَبَرَ . بِتُكْ – الضِّيقُ العَيْنِ . بُتُرْ – العَبُوسُ الوَجْهُ يُقَالُ بُتُرْ يُزْلُو أَيْ ذُو وَجْهٍ عَبُوسٍ . بَتِرْ – البَطر وَكَأَنَّهَا مُتَرَكَّبَةٌ مِنَ العَرَبِيَّةِ . بَتِّى – غَطَسَ . بَتُقْ – طايِر يُقَالُ لَهُ الغَطَّاسُ . بِتَكْ – وِعاءٌ يُتَّخِذُ مِنَ الطِّينِ لِلدَّقِيقِ وَغَيْرِهِ مَثْقُوبُ الأَسْفَلِ وَتُسَمَّى بِهِ كُوَارَةَ النَّحْلِ وَهِيَ أَوكَارَهَا الَّتِي يَعْمَلُ فِيهَا العَسَلِ

الباء مَعَ الجِيمِ الخالصة

بَجَا خ – الرَّوْشَنُ . بُجَقْ – الزَّاوِيَةُ . بَجَنَقْ – إِذَا تَزَوَّجَ رِجْلَانِ أُخْتَيْنِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَدْعُو صَاحِبَهُ بَجَنَقْ . بَجُكْ – عَلَمٌ وَلَا [د:١٣ب] نَعْرِفُ مِنْ أَيِّ شئٍ نُقِلَ

البَاءُ مَعَ الجِيمِ المَشُوبَةِ

بِجَقْ ش – السِّكِّينُ . بُجُقْ ش – النِّصْفُ . بِجِنْ ش – الحَصَادُ المَاضِى مِنْهُ بِجْتِى ش وَهُوَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ حَصَدَ الزَّرْعِ وَفَصَّلَ الثَّوبِ . بِجَرْ – علَمٌ [و:٩أ] مَنْقُولٌ مِنْ فِعْلِ الحَالِ . بِجَلْ ش [ق:٢٧] الزَّمِنُ مِنَ الإِنْسَانِ وَالفَرَسِ وَغَيْرِهِمَا . البَاءُ مَعَ الدَّالِ . بُدَقْ خ – الغُصْنُ، وَبَعْضِهِمْ يَقْلِبُ الدَّالَ طَاءً . بُدَى – قَلَّمَ . بُدْ – الفَخِذُ، وَبَعْضِهِمْ يُبَدِّلُهَا طَاءً فَيَقُولُ بُطْ

البَاءُ مَعَ الرَّاءِ

بَرْدِى – ذَهَبَ . بِرْدِى – أَعْطَى . بِرِشِكْ– العَطَاءُ . بِرِشْمَكْ – المُعَاطَاةُ . بَرْلِى – قَبِيلَةٌ مِنَ الْقِبْجَاقِيِّ . بُرْدِى – وَجَعَ بَطْنُهُ وَقَتَلَ . بُرِدِى – فَاحَ المِسْكِ . بَرْدَقْ – الكَوْزُ . بِرْ – وَاحِدٌ . بَرْ – مَوْجُودٌ وَمُقَابِلُهُ يُقْ اَيْ مَعْدُومٌ وَلَمْ يُصَرِّفَ مِنْهُمَا فِعْلٌ . بَرْلُو – غَنِىٌّ أَيْ ذُو مَوْجُودٍ . بُرْغُو - البُوقُ . بَرْمَقْ – الإِصْبَعُ . بُرُنْدُرُقْ – البَرَّةُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» بُرُنْدُقْ زِمَامُ الجَمَلِ . بُرْجْ – الفِلْفِلُ . بُرْجَلَقْ– نوعٌ مِنَ النَّبَاتِ . بُرْسُقْ – حَيْوَانٌ يَشْبَهُ الضَّبْعِ مُنْتِنُ الرَّايِحَةِ [د:١٤أ] . بُرْتُكْ – الحُبُّ أَىْ حَبٌّ كَان . بَرْتُكْ – العُضْوُ المَفْكُوكُ يُقَالُ مِنْهُ بَرْتِنْدِى اَيْ وَثِىَ . بُرْجَكْ – النَّاصِيَةُ . بَرْصْ – الفَهْدُ . بُرْ – الجَصُّ والكَدَّانُ .[ق:٢٨] بَرْمَا صُولُقْ – الزَّمْزَمِيَّةُ . بِلْتِرِكْ – وِقَايَةٌ عُدَّةٌ لحَرْبِ . بُرُنْ – الأَنْفُ، وَيُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى قَبْلَ وَبِمَعْنَى أَوَّلُ . بُرْلَا – العِنَبُ . بَرْكْ – القَوِىُّ . بِرْكُدُرْدِى – وَحَّدَ أَيْ اِتَّفَقَ . بَرْكِدِى – اِشْتَدَّ وَيُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى ثَبَتَ . بُرُو – الذِّيبُ . بَرْجَا – الكُلُّ . بُرْكُو – الوَهَجُ والكَرْبُ . بُرْجَقْ –

البَرْدُ . بُرَكْ – قُطَعُ العَجِينِ المَحْشُوَّةِ لَحْماً وَلَاً أُكِلَ بِالأَسْيَاخِ قِيلَ لَهُ شِشْ بُرَكْ . بُرْجَا – البَرَاغِيثُ . بَرْجِنْ – دِيبَاجُ

البَاءُ مَعَ الزَّايِ [و:٩ب]

بَزَكْ – الزِّينة يُقَالُ بَزَوِى زَيَّنَ بَزَنْدِى اِزْدَانَ . بِزْ – الأَشْفَى الَّذِي يُخْرَزُ بِهِ . بِزْ – نَحْنُ، وَيُقَالُ مِزْ بِزْ – المِخْصَفُ . بُوزْ ق – الجَلِيدُ . بُوزْ خ – الأَشْهَبُ . بَزْ – الغُدَّةُ . بَزُقْ – الرَّجُلُ اللَّحِيمُ . بُزْدِى ق – ضَيَّقَ مِنْ نَحُو تَضْيِيقِ فَمَ الخَرِيطَةَ وَجَمَعَهَا يَسِيراً الخَيْط وَاحِد وَمِنْهُ قِيلَ للدُّبُرِ بُزُكْ وَهِيَ مِمَّا يُستَقْبَحُ ذِكْرَهَا . بَازِقْ – الرَّجُلُ الغَاتِيُّ . بَاز – الصُّلْحُ . بَزْلَشْطِى – اِصْطَلَحَ . بُزْدِى خ – أَخَذَ الشَّئَ غَارَةً [د:١٤ب] وَ يُقَالُ بِمَعْنَى نَقَضَ، وَفِي بَنَائِهِ لِلْمَفْعُولِ يُقَالُ فِيهِمَا [ق:٢٩] بُزْلِدِى أَيْ أُخِذَ غَارَةً وَنُقِضَ . بُزْلِدِى – رَغَا الجَمَلُ . بَازُو – عُودٌ يُفْرَشُ بِهِ وَرَقُ الطُّطْمَاجِ أَوْ الرَّشْتَةُ أَوْ الرِّقَاقِ أَوْ نَحُوهَا . بُزْغُشْ – عَلَمٌ مَنْقُولٌ مِنْ طَايِرٍ أَشْهَبِ وَأَصْلُهُ بُزْقُشْ ثُمَّ عُرِّبَ بِإِبْدَالِ قَافِهِ غَيْنًا وَرُقِّقَتِ البَاءَ . بَزْدِى – تَبرَّأَ مِنْهُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنْ بَزَرْ بِالفَارسِيَّةِ أَيْ المُتَبَرِّئُ فَحُذِفَتِ الرَّاءُ . بَزَرَا – السُوقُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارسِيَّةِ أَيْضاً . بُزُقْ – كَلِمَةٌ تُقَالُ لِلْمُسْتَهْجَنِ المُسْتَغْرَبِ إِذَا اِسْتَقْحَمُوهُ وَعَدُّوهُ أَخْرَسُ . بُزَوْ – العِجْلُ الصَّغِيرُ، وَيُقَالُ بُزَغُو بِالوَاوِ وَالغَيْنِ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» وَلَدُ الإِبِلِ وَفِيهِ أَيْضاً العِجْلُ الصَّغِيرُ . بَزَوْ – الاِسْفِيذَاجُ . بُزَا – المِزْرُ .[بِزْده – فِينَا] . بِزُكْ – الحُمَّى البَارِدَةُ

البَاءُ مَعَ السِّينِ

بِسْ خ و بِسُو خ – التَّرْبِيَةُ . بِسْلَوِى – أَيْ رَبَّى . بِسْلَنْدِى – تَرَبَّى . بُسُو – الكَمِينُ، وَيُقَالُ مِنْهُ بُسْدِى اَيْ كَمَنَ . بِسَرَكْ – الجَمَلُ البُخْتِيُّ . بَشبَرْمَقْ – الأَبْهَامُ . بِسْرَا – إِلَى هُنَا

البَاءُ مَعَ الشِّينِ

[و:١٠أ] [د:١٥أ] [ق:٣٠] بَاشْ – الرَّأْسُ وَمِنْهُ بَشْلَوِى أَيْ إِبْتَدَأَ . بَشْلِى اَيْلَوِى – جَرَحَ وَ(بَاشْ الجُرْحُ أَيْضاً وَ(بَاشْ الخُرَّاجُ . بَشْلِقْ – المُلْكُ أَصْلُهُ بَاذْ شَاه لِقْ وَهِيَ فَارِسِيَّةٌ . بِشْ – الخَمْسَةُ . بَشْمَقْ – المَدَاسُ وأَصْلُهُ بَصْمَقْ بِالصَّادِ . بِشِرْدِى – طَبَخَ . بِشْتِى – اِنْطَبَخَ يُقَالُ أَش بِشْتِى أَيْ اِسْتَوَى الطَّعَامُ . بِشِى – رَقَاقٌ مَعْرُوفٌ عِنْدَهُمْ . بُشْ – صِفرٌ خَالٍ . بُوشْ خ – مُنْطَلِقٌ . بُوشَنْدِى – اِنْطَلَقَ وَيُسْتَعْمَلُ فِي طَلَاقِ النِّسَاءِ فَيُقَالُ بُوشَدِى أَيْ طَلَّقَ . بُشْتِى – اِغْتَاظَ وَهُوَ بِالقِبْجَاقِيَّةِ بِكِرْدِى . بَشَرْدِى خ – أَتَمَّ يُقَالُ بُو إِشْنِى بَشَرْدِى بُو هَذَا اِشْنِى الأَمْرُ بَشَرْدِى أَتَمَّ وَدَبَّرَ و(بِى فِي اِشْنِى عَلَامَةُ المَفْعُولِ . بُشَقْ – الرَّجُلُ الكَثِيرُ الغَيْظِ مِنْ بُشْتِى أَيْ اِغْتَاظَ . بِشِكْ – مَهْدُ الصَّغِيرِ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» السَّرِيرُ . بَشَقْ- السُّنْبُلَةُ يُقَالُ بَشَقْ دِرْمَقَا بَرْدِى دِرْمَقْ اللَّقْطُ وَالجَمْعُ وَفَتَحَ القَافَ وَبَعْدَهَا أَلْفٌ يُعْطَى مَعْنَى اللَّامُ وَالمَعْنَى رَاحَ لِلَقْطِ السُّنْبُلِ

[ق:٣١] البَاءُ مَعَ الصَّادِ

بَصْ ش – الصَّدَأُ . بَصْلَنْدِى – صَدَى، وَيُقَالُ بَصْ طُلِّى أَيْ أَمْسَكَ الصَّدَأُ بِمَعْنَى صَدَّى . بَصْطِى – صَرَعَ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» بَصْطِى دَاسَ [د:١٥ب] . بَصَا – يُقَالُ عِنْدَ الاِسْتِزَادَةِ مِنَ الحَدِيثِ نَحُو اِيهِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَقَالَ «بَيْلِكْ» بَصَا كَلِمَةٌ تَجِئُ فِي أَثْنَاءِ كَلَامِهِمْ فَاصِلَةً وَهِيَ لَفْظَةُ بَصَا فَتَارَةً تَكُونُ بِمَعْنَى ثُمَّ وَتَارَةً

بِمَعْنَى إلاَّ وَتَارَةً بِمَعْنَى أَيْضاً . بَصُرْدِى – كَثُّر عَلَيْهِ التَّغْطِيَةُ أَيْ غَطّاهُ وَأَتْقَنَ التَّغْطِيَةَ وبَالَغَ فِيهَا . بُصَرِقْ – الغُبَارُ الَّذِي يَأْتِى مِنْ بَعِيدٍ . بُصُو – الكَمِينُ وَقَدْ تَقَدَّمَ أَنَّهُ يُقَالُ بِالسِّينِ [بُسُو] أَيْضاً . بَصَنْ – يُسَمَّى بِهِ الكَلْبُ وَأَصْلُهُ مِنْ بَصْطِى أَيْ صَرِعَ لأَنَّهُ يُصْرِعُ الذِّيبَ . بَصَغِى كُنْ – بَعْدَ غَدً

[و:١٠ب] **البَاءُ مَعَ الطَّاءِ**

بُطَقْ – الغُصْنُ وَتَقَدَّمَ أَنَّهُ يُقَالُ بِالدَّالِ [بُدَقْ] . بَطِّى – غَطَسَ، وَيُقَالُ بَتِّى . بُطْ – الفَخْذُ وتَقَدَّمَ [بُدْ] . بَطْمَنْ – الرِّطْلُ . بَطُرْدِى ت – جَحَدَ

البَاءُ مَعَ الغَيْنِ

[ق:٣٢] بُغَا – الفَحْلُ المُدَّخِرُ لِلضِّرَابِ وَيُسَمَّى بِهِ الفَحْلِ مِنْ كُلِّ شَيْئٍ وَ(بَغَا يَقُولُهَا التُّرْكُ وَالفُرْسُ وَأَصْلُهُ مِنَ العَرَبِيَّةِ مِنْ بَغَّاء وَهُوَ المَأبُونُ . بُغَنَقْ – شُوبُوب مِنَ المَطَرِ . بَا غْ – الرِّبَاطُ وَ(بَا غْ البُسْتَانُ مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ . بُوغْ – مَا يَرْتَفِعُ مِنْ بُخَارِ القِدْرِ . بُغْدِى – خَنَقَ وَهُوَ عَلَمٌ وتُرَقَّقُ بَاؤُهُ إِذَا [١٦أ] كَانَ عَلَماً . بَغِشْلَدِى – وَهَبَ وَأَصْلُهُ مِنْ بَخْشِشْ مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ، وَيُقَالُ . بَغْلَدِى رَبَطَ مَأْخُوذٌ مِنْ بَا غ وَهُوَ الرِّبَاطُ . بُغْرَا – فَحْلُ الجَمَلِ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» بُغْرَا البَخْتِىُّ . بَغِرْ – المَسُّ . بَغِرْ صَغَنْ – نَجْمٌ يُقَالُ لَهُ الدَّبَرَانُ . بُغَغْ – الحَلْقُ وَ(بُغُرْدَقْ و بُغَزْ أَيْضاً . بُغَزْلَدِى – ذَبَحَ . بَغَرْصُقْ – المِصْرَانُ . بَغِرْ – الكَبِدُ . بُغْدَىْ – القَمْحُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ بُيْدَىْ ويُوصَفُ بِهِ بِمَعْنَى أَسْمَرُ فَيُقَالُ بُغْدَىْ اَمْلُو و(اَمْ لَوْنُ الخَدِّ وَ(لُو بِمَعْنَى ذِى كَأَنَّهُ قَالَ ذُو خَدٍّ قَمْحِىٍّ وَلَا يُسْتَعْمَلُ بُغْدَىْ بِمَعنَى قَمْحِىٍّ إلاَّ مَعَ اَمْلُو . بُغُزْ – المَرَّةُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ وَالتُّرْكْمَانِيِّ بُوكَزْ و(كَزْ هِيَ المَرَّةُ وَ(بُوكَزْ هَذِهِ [ق:٣٣] المَرَّةُ وَ(بِرْكَزْدَا اَىْ فِي مَرَّةٍ وَاحِدَةٍ . بَغَجِى – قُضْبَانٌ عَصىّ لِلمَقَارِعِ المَجْلُوبَةِ مِنْ قِبْجَاقِ

البَاء مَعَ القَافِ

بَقْطِى – نَظَرَ . بَقِرْ – النُّحَاسُ . بُقْ – الخُرْؤُ . . بِقِنْ – الخَاصِرَةُ . بُقُوو – القَيدُ . بَقِرْدَقْ - الحُلْقُومُ . بُقْصَقْ – سَيْرٌ يُعْمَلُ فِي القَوْسِ المَوْتُورِ لِيَعْتَدِلَ الجَانِبُ المَائِلُ . بَقِصْطِى – عَفَّنَ

البَاءُ مَعَ الكَافِ الخَالِصَةِ [د:١٦ب]

بِقْطِى – نَكَلَ . بَكْ – الرَبْطُ الشَّدِيدُ وَأَصْلُهُ بَرْكْ وَيُنْطَقُ بِالأَصْلِ أَيْضاً وَهُوَ أَكْثَرُ اِسْتَعْمَالاً وَيُشْتَقُّ مِنْهُ بَكِدِى وَ(بَرْكِدِى وَلِلتَّعْدِيَةِ بَرْكِتِّى وَ(بَكِتِّى . بُكْتِى – رَقَصَ .[و:١١أ] بُكْتِى – فَتَلَ . بَكْلَدِى – حَرَسَ . بَكِشْ – عَلَمٌ يُنْظَرُ مِنْ أَىِّ شَيْءٍ نُقِلَ . بُكَرْ – المُنْخَنِي . بُكْ – الغَابَةُ . بِكِتْ – الزِّفْتُ . بُكْتَرْ – الحَدَّاجَةُ . بِكَرْ – الطِّرَازُ . بُكْرَكْ – الكَلْوَةُ . بُكُرْ – الأَحْدَبُ

البَاءُ مَعَ الكَافِ البَدَوِيَّةِ

بَكْ – الأَمِيرُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَ(بَيْ بِالقِبْجَاقِيِّ . بَكَنْدِى – رضِيَ . بُكَلْدِى – سَجَدَ وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ بَكْلِى مَصْطُول بُوكُرْ الخَصْرُ

البَاءُ مَعَ اللَّامِ

[ق:٣٤] بُلْدِى خ – صَارَ . بُلْشْطُو – أَعَانَ . بُلدُرْدِى – صَيَّرَ . بُلْشْتِى – اِتَّفَقَ . بِلْدِى – عَلِمَ . بِلِ – وَ – بِلُو – العِلْمُ . بُلُشْ – أَعِنْ وَسَاعِدْ أَصْلُهُ بُلْ بِمَعْنَى صِرْ مِنْ قَوْلِهِمْ بُلْدِى أَيْ صَارَ وَالشِّينُ لِلفَاعِلِيَّةِ أَيْ صَايَرَ وَنُقِلَ بِمَعْنَى سَاعَدَ وَ جِهَةُ النَّقْلِ المُشَارَكَةِ فِي المَعْنَى مَنْ صَارَ مَعَكَ قَصَيَّرَ وَزْنُهُ تَتَضَمَّنُ المُسَاعَدَةِ . بُلَدِى – خَبَّطَ المَايِعُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ بُلْغَدِى وَمِنْهُ بُلَغَوْ أَيْ الجَفْلَةُ وَهِيَ . بُلْغَمَجْ – العَصِيدَةُ . بِيلْدِرَقْ – الوَرَقُ .[د:١٧أ] بُلْجَكْ– وَلَدُ الذِّئبِ المُتَرَعْرِعُ . بُلْنَقْ – اليَحْمُورُ . بِلَدِى – سَنَّ . بِلَوْ – المِسَنَّ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بِلَكُو . بَلْ – الوَسَطُ . بِلِكْ – السِّلَاحُ . بِلَكْ – السَّاعَدُ . بُلُكْ – الفَرِيقُ مِنَ النَّاسِ . بَلُكْ – الضَّفِيرَةُ مِنَ الشَّعْرِ . بِلْكَا – العَالَمُ . بَلْكُلُو – المَعْلُومُ . بَالْ خ – العَسَلُ . بَلَوُصْ – الشَّمْعُ . بُولْ خ – الكَثِيرُ . بُلُطْ – السَّحَابُ . بَلْطِرْ – لَحْمَةُ السَّاقِ . بَلْدَرَنْ – نوعٌ مِنَ النَّبَاتِ . بُلُنْ – الغَارَةُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ البَرُّ المُتَّصِلُ بِالجَزِيرَةِ وَالغَنِيمَةُ وَالكَسَبُ . بُلْدِى – وَجَدَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَ(طَبْدِى بِالقِبْجَاقِيِّ . بُلْدِى – عَزَلَ . بَلِقْ – السَّمَكُ . بَلِقْ بَيْ – البُورِى أَيْ أَمِيرُ السَّمَكِ . بَلْقِدِى – أَشْرَقَ . بِلْدِرْجِنْ – بِالتُّرْكْمَانِيِّ السُّمَّانِيِّ وَبِالقِبْجَاقِيِّ بُيُرْجِنْ . بَلَا خ – الفَرْخُ . بِلَا و بِرْلَا – بِمَعْنَى مَعَ . بَلْطَا – الفَأْسُ [ق:٣٥] الَّذِي يُكْسَرُ بِهِ الحَطَبُ . بِلْطِرْ – العَامُ المَاضِيُّ . بَلْقَنْ – جَبَلٌ لِلتُّرْكِ . بَلْجِقْ – الطِّينُ . بَلْجَقْلَدِى – جَعَلَهُ طِيناً . بُلْغَيْتِي – وَ – بُلْغَنْدُرْدِى – كَدَّرَ . بَلْكُرْدِى – ظَهَرَ . بَلْكُو- ظَاهِرٌ .[و:١١ب] بُلُنْلَدِى – غَنِمَ . بَلْطَجَقْ – المِطْرَقَةُ . بِلَزِكْ – السِّوارُ . بَلْتَكْ – الفَافاً

البَاءُ مَعَ النُّونِ [د:١٧ب]

تُقْلَبُ البَاءَ مِيماً كَثِيراً يَقُولُونَ فِي مَنْ بِمَعْنَى انَا بَنْ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَيَعْكِسُونَ يَقُولُونَ فِي بِزْ بِمَعْنَى نَحْنُ مِزْ ، وَفِي بِنْدِى بِمَعْنَى رَكِبَ مِنْدِى . بَنْدِى خ – غَمَسَ . بُنْدِى – خُرِفَ . بُنْ – العَيْبُ يُقَالُ مِنْهُ بُنَدِى وَ(بُنَلَدِى عَابَ . بَنَكْ – النُّقْطَةُ . بُنُتْ – المَرْكُوبُ مُشْتَقٌّ مِنْ بِنْدِى اَيْ رَكِبَ . بَنِرْ ش – الجُبْنُ وَهُوَ مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بَيْنِرْ ش . بُنْ خ – الرَّجُلُ الغَمْرُ . بَنْلَدِى – أَذَّنَ

البَاءُ مَعَ اليَاءِ

بَيْرْ – اِسْمُ اللهِ تَعَالَى بِلُغَةِ أُويْغُرِ وَهُمْ التُّرْكِسْتَانُ . بَيَنْ – السِّنْجَابُ . بُيُنْ – العُنُقُ . بَيْ – الأَمِيرُ بِالقِبْجَاقِيِّ . بَايْ خ – الغَنِيُّ . بُيْ – القَامَةُ . بُوىْ – العَقْرَبُ . بَيَمْ – اللَّوْزُ . بُيْدِى – رَقَصَ . بُيُنْلَدِى – ضَرَبَ عُنُقَهُ [ق:٣٦] أَيْ صَفَعَهُ . بَيْغَنْبَرْ ش – يُطْلَقُ عَلَى النَّبِيِّ وَ(بَيْغَنْ رِسَالَةٌ وَ(بَرْ مَعْنَاهُ مُؤَدٍّ . بُيْرُقْ – الأَمْرُ . بُيُرْدِى – أَمَرَ . بَايِدِى – اِسْتَغْنَى

حَرْفُ التَّاءِ

تُوْدُو – دَقَّ

التَّاءُ مَعَ البَاءِ

تَبَا – التَّلُّ . تَبُكْ – لُعْبَةٌ يَلْعَبُ بِهَا الصِّغَارُ . تِبِى – رِيحُ تَأْتِى بِالثَّلْجِ . تَبْرَنْ – تَحَرَّكَ المَاضِى مِنْهُ تَبْرَنْدِى . تِبْلَدِى – [د:١٨أ] أَصَّلَ . تِبِزْ – الأَرْضُ السَّبْخَةُ . تَبْكِجْ – المِهْمَازُ . تَبْتِى – رَفَسَ

التَّاء مَعَ التَّاءِ

تُتُن – الدُّخَانُ . تِتْرُو بَقْطِى – نَظَرَ نَظْراً حَادّاً . تُتَلْ – عَلَمٌ يُسَمَّى بِهِ الرَّجُلَ . تَتِكْ – مِفْتَاحُ شَيْءٍ خَفِيٌّ مَا يَعْرِفُهُ إلاَّ صَانِعُهُ . تُتُقْ – البَشْخَانَةُ . تُتُشْتُو – اِخْتَصَمَ

التَّاءُ مَعَ الرَّاءِ

تُرْكْ – قَبِيلَةٌ مِنَ الأَعَاجِمِ وهُمْ أَهْلُ هَذَا اللِّسَانِ . تُرْكْمَانْ – قَبِيلةٌ مِنَ الأَعَاجِمِ أَيضاً . تُرْلُو – نَوعٌ وَضَرْبٌ مِنْ شَيءٍ يُقَالُ تُرْلُو يَمِشْ كَتُرْدِى أَيْ جَاءَ بِفَاكِهَةٍ مُنَوَّعَةٍ . تَرْسْ – المَقْلُوبُ يُقَالُ طُنْ تَرْسْ كِيْدِى [و:١٢أ] أَيْ لَبِسَ ثَوْبَهُ مَقْلُوباً . تَرْسَا – اليَهُودُ . تِرِى – الحَيُّ . تِرْلِكْ – الحَيَاةُ . تِرِلْدِى – عَاشَ وَحَقِيقَتُهُ [ق:٣٧] اَحْيَى وَاللاَمُ لَحِقَتْ لِأَجْلِ بِنَاءِ الفِعلِ لِلْمَفْعُولِ . تِرِدِى – حَيَى . تِرْكُرْدِى – أَعَاشَ وَقَدْ يُنْطَقُ بِالدَّالِ فِي ذَلِكَ كُلُّهُ عِوَضُ التَّاءِ . تَرِنْلَتِّى – عَمَّقَ . تُرُشْتِى– جَهَدَ . تَرْبَسْ – ظِلاَلَةُ المُلُوكِ . تَرْ – العَرَقُ الفِعْلُ مِنْهُ تَرْلَدِى اَيْ عَرَقَ . تُرْبْ ش – الفِجْلُ . تِرِكْ – العِمَادُ . تَرْكْ – العَجَلَةُ . تَرْكْلَدِى – اِسْتَعْجَلَ . تَرْلَدِى – عَرِقَ .[د:١٨ب] تَرَكْ – الشَّجَرَةُ . تَرِى – الحِلْدُ بِالصُّوفِ . تُرْبِى – المِبْرَدُ الكَبِيرُ . تُرْتْ – الأَرْبَعَةُ . تُورَدِى – غَرَسَ

التَّاءُ مَعَ الزَّايِ

تَازْ – العَرَبُ . تِزْ – الرُّكْبَةُ . تُوزْ – قِشْرُ شَجَرٍ تُقَشّى بِهِ القِسِيُّ . تَزْكَنْدِى – دَارُ . تُزْدِى – صَبَرَ . تَزَكْ – الرَّوْثُ اليَابِسُ . تِزْكِنْ – السَّيْرُ الَّذِي فِي فَأسِ اللِّجَامِ مِنْ جَانِبَيْهِ يُقَالُ اَطْ تِزْكِنْ طُطْ اَيْ أَمْسِك اللِّجَامُ، وَيُقَالُ تِزْكِنْلَا اَيْ اَلْقِ طَرَفَ ذَاكَ عَلَى سَرْجِهِ . تَزَا – الرُّخْصُ النَّاعِمِ . تُزْلِدِى – اِسْتَوَى وَلَا يُقَالُ أَشْ تُزْلِدِى اِنَّمَا يُقَالُ أَشْ بِشْتِى اَيْ اِستَوَى الطَّبِيخُ وَيَجُوزُ سَنْجَرْ سُنْقُرْ تُزْلِدِى إِشْلَرْ اَيْ اِسْتَوَى أُمُورَ هُمَا

التَّاءُ مَعَ الشِّينِ

[ق:٣٨] تِشِى – الأُنْثَى . تِشْ – السِّنُّ . تِشْلَدِى – عَضَّ . تُشْدِى – وَقَعَ وَنَزَلَ مُشْتَرَكٌ، وَيُقَالُ دُشْتِى . تُشَدِى – بَسَطَ . تُشَكْ خ – البِسَاطُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» تُشَكْ الطَّرَّاحَةُ وَالفِرَاشُ وَأَمَّا البِسَاطُ فِـ(كِلِيمْ . تُشْ – الصَّدْرُ وَالظَّهْرُ

التَّاءُ مَعَ القَافِ

تَقِى – بِمَعْنَى أَيْضاً شُرِحَ . تَقِى – بِمَعْنَى اَخَراً

التَّاءُ مَعَ الكَافِ

[د:١٩أ] تِكَنَكْ – الشَّوْكُ . تَكْجَاكْ – الهُنَابُ . تَكْنَا – النَّقِيرُ . تَكَا – التَّيْسُ . تُكُرْمَكْ – البُصَاقُ . تُكْمَاكْ – المُشَبَّهَةُ لِلخَرَاكِيِّ . تُكْتُو – بَدَّدَ . تُكُرْدُو – [و:١٢ب] بَصَقَ . تَكْ اَلْطُرْدُو – سَكَتَ أَيْ قَعَدَ سَاكِتاً . تِكْتِى – لَقَمَ وَخَاطَ . تُكَنْدِى – فَرَغَ . تُكُو اَلَى – السَّفَرْجَلُ بِالقِبْجَاقِيِّ تَاكَ الوِتْرُ

التَّاءُ مَعَ اللاَّمِ

تَلِكْ – البُخْشُ . تُلْكُو – الثَّعْلَبُ البُرْطَاسِيُّ . تِلْ – اللِّسَانُ . تُولُكْ – الأَعْمَى . تِلْسِزْ – الأَخْرَسُ . تِلَدِى – طَلَبَ، وَيُقَالُ دِلَدِى

التَاءُ مَعَ المِيمِ

تَمِرْ – الحَدِيدُ، وَيُقَالُ بِالدَّالِ [دَمِرْ] . تَمِرْ قَزِقْ – النَّجْمُ الَّذِي يُسَمَّى بِالجَدِيِّ . تَمِرْ بُغُو – الخَرُّ نَشَفِ . تَمِرْ بَاشْ – المِقْرَعَةُ المُحَدَّدَةِ الرَّأسِ . تُوْمَا – الزِّرُّ . تُوْمَلَدِى – [ق:٣٩] زَرَّرَ . تُمَنْ – البُدْرَةُ

التَّاءُ مَعَ النُّونِ

تُنْلَا – اللَّيْلُ . تُنَدِى – بَاتَ . تَنِزْ – البَحْرُ . تُنْلْكْ – دَوْرُ القَاعَةِ . تُنْ – أَمْسُ . تِنْ – الرُّوحُ . تَنْرِى – بِالنُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ اَللهُ . تَنْ – الجِسْمُ

التَّاءُ مَعَ الوَاوِ

تُوورْ – صَدْرُ المَجْلِسِ . تَوْمَكْ – المَكْمَدَةُ . تُوكُو – الذُّرَّةُ وَقِيلَ . تُولْكُنْ – الحِدَاةُ . تُوُنْ – العَاقِرُ [د:١٩ب] وَهِيَ الَّتِي لَا تَلِدُ

التَّاءُ مَعَ اليَاءِ

تِيَكْ اُطْ – تَقْدِمَةُ المَهَرِ . تَيرْمَنْ – الطَّاحُونَةُ . تَيرْمَا يُزْلِى – المُدَوَّرُ الوَجْهِ . تَيْمْ – كُلُّ

حَرْفُ الجِيمِ

جِى – الرَّخَمُ

الجِيمُ مَعَ الهَمْزَةِ

جِاَطْ – الجُبْنُ . الجِيمُ مَعَ البَاءِ . جِبِقْ – القَضِيبُ . جَبَقْ – رَمَصُ العَينِ . جُبْرَكْ – الثَّوْبُ . جَبْطِى ش – ضَرَبَ وَقَطَعَ فِي مَرَّةٍ وَاحِدَةٍ . جُبُرْ – القَشُّ بِوَسَخٍ . جَبَرْ – الأَعْمَشُ يُقَالُ جَبَرْ كُزْلُو أَيْ ذُو عَيْنٍ عَمْشَاءَ . جِبِنْ – الذُّبَابُ . جَبُطْ – الهُدْمَةُ . جَبْجِقْ – العُصْفُورُ . جِبَانْ – الدُّمَّلُ .[و:١٣أ] جَبْنِى ش – قَبِيلَةٌ مِنَ التُّرْكِ . جَبِنْدِى – حَمَلَ عَلَى شَئٍ دَفْعَةً وَاحِدَةً . جُبْ – قِشٌّ . جَبِشْ – وَلَدُ المِعْزَى الجَفْرُ

الجِيمُ مَعَ التَّاءِ

جَتْ – [ق:٣٩] الدِّرْزُ . جَتِّى – جَمَعَ بَيْنَ الدَّرْزَينِ يُقَالُ قَاشْ جَتِّى إِذَا عَبَسَ أَيْ جَمَعَ بَيْنَ الحَاجِبَيْنِ، وَيُقَالُ جَتَّشْلُو أَيْ مَقْرونُ الحَاجِبَيْنِ . جَتْلِدِى – اِقْتَرَنَ الدَّرْزَانِ وَمَا يَشْبَهُهُمَا كَالْحَاجِبَيْنِ . جَتْلِدِى – صَوَّتَ بِفَرْقَعَةٍ وَمِنْهُ سُمِّيَ البُنْدُقَ جَتْلُوكْ . جَتِرْ – الضَّلَالَةُ . جَتَنْ – القُفَّةُ وَالسَّلَةُ . جَتُكْ – القِطُّ

الجِيمُ مَعَ الجِيمِ

جِجَكْ – الزَّهْرُ . جِجَا – [د:٢٠أ] دَعْوَةٌ يَدْعُو بِهَا الوَلَدُ أُمَّهُ وَالجِيمُ الأُولَى مِمَالَة . جَاجْ – العُرْمَةُ . جَجَا بَرْمَقْ – الخِنْصَرُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ جِجْلَقْ . جُجْكُرْدُو ش ش – عَطَسَ

الجِيمُ مَعَ الرَّاءِ

جَرِى – العَسْكَرُ، وَيُقَالُ جَرِكْ . جُرُكْ – القُرْصُ . جِرْلَقْ – دَوِيُّ المَاءِ يُقَالُ جِرْلَبْ اَقَرْ المَعْنَى يَجْرِي بِخَرِيرٍ(اَقَرْ يَجْرِي المَاضِى اَقْطِى وَالرَّاءُ لِلْمُضَارَعَةِ وَالبَاءُ فِي جِرْلَبْ لِلْحَالِ جِرْلَدِى جَرَى بِدَوِيٍّ وَيُقَالُ لِلصَّبِيِّ إِذَا بَكَى نَا جِرْلَرْ بُو نَا أَيْ شَئٍ جِرْلَرْ يُصَوِّتُ وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنِ البُكَاءِ وَ(بُو بِمَعْنَى هَذَا . جِرْلَقْ – الجَدْوَلُ الصَّغِيرُ وَالنَّوْرَسُ .

جِرْكَمَا – العَجِينُ الْمَحْشُوُّ لَحْماً [ق:٤٠] المَقْلِيُّ بِالدُّهْنِ وَهُوَ اِسْمٌ لِلْحَلَاوَةِ الْمُشَبَّكَةِ . جَرْبِي – طَرَفُ القَضِيبِ . جِرَا – السِّرَاجُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ جِرَقْ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ يَقُولُونَ فِي السَّرَاجِ جِرَا غْ بِالغَيْنِ . جِرَلِقْ– المَنَارَةُ . جِرْلُوقْ – نَوْعٌ مِنَ الطَّيْرِ يُشْبَهُ جِسَّهُ دَوِيُّ المَاءِ . جَرُقْ – حِذاءٌ يُتَّخَذُ مِنَ الجُلُودِ يُسْتَعْمَلُ لِلثَّلْجِ ويُلْبَسُ عَلَى الجَوَارِبِ . جُرْ – الشَّقَاءُ . جُرْلُو – الشَّقِيُّ أَيْ ذُو شَقَاءٍ . جَرَى – الحِيلَةُ .[و:١٣ب] جُرُكْ – البَالِيُّ . جُرُدِي – بَلِيَ . جُرَكْ – البُقْسُمَاطُ الصِّغَارُ . جَرْجَا – الشَّكْوَى بِالتَّتَرِيِّ . جِرْ – الكَعْبُ إِذَا كَانَ ظَهْرُهُ لَلأَرْضِ وَذَلِكَ فِي لَعِبِ الصِّبْيَانِ . جِرْكِنْ – الوَحْشُ القَبِيحُ

[د:٢٠ب] الجِيمُ مَعَ الزَّايِ

جِزْدِي – خَطَّ . جُزْدِي – نَقَضَ الغَزْلَ . جِزُوْ – الخَطُّ . جِزْلُشْطِي – كَاتَبَ . جُزْبُلْدِي – هَانَ

الجِيمُ مَعَ السِّينِ

جِسَا – طَلَّ المَطَرِ يُقَالُ جِسَدِي أَيْ مَطَرَ طَلاً . الجِيمُ مَعَ الشِّينِ . جُشْ – كَلِمَةٌ يُسْتَوْقَفُ بِهَا الحِمَارُ وَالبَغْلُ . جَشُطْ – الجَاسُوسُ وَهُوَ مُتَرَّكٌ مِنَ العَرَبِيَّةِ . جَشُتْلِدِي – تَجَسَّسَ

الجِيمُ مَعَ الصَّادِ

[ق:٤١] جَصْ – اليَوْمُ القَتَمُ

الجِيمُ مَعَ الغَيْنِ

جِغَنْ – البَخِيلُ . جُغَنْ – الأَشْنَانُ . جَغَا – الفَرْخُ قَبْلَ التَّرْبِيشِ وَكُلُّ مَوْلُودٍ صَغِيرٍ . جَغِرْدِي – صَاحَ . جِغْرْدِي – أَخْرَجَ الغَيْنَ بَدَلٌ مِنَ القَافِ وَاَصْلُهُ جِقْدُرْدِي لِأَنَّ اللَّازِمَ مِنْهُ جِقْطِي . جُغْرَطْ – اللَّبَنُ الرَّايِبُ . جَغَنْ – البَازِي، وَيُقَالُ فِيهِ طُغَنْ . جِغَنَقْ – المِرْفَقُ . جُغْرِدِي – تَقَزَّزَ . جَغِلْطِلَقْ – الكَعَّالُ وَهُوَ الوَسَخُ الَّذِي يَتَعَلَّقُ بِالكَبْشِ

الجِيمُ مَعَ القَافِ

جِقْطِي – خَرَجَ، وَيُقَالُ لِنَهْرِ الكَلْبِ جِقْ وَ . جِقْ – النَّدَى وَ . جُقْ الكَثِيرُ وَ . جِقْطِي – صَرَّ شَيْئاً فِي شَيْءٍ، وَيُقَالُ لِلصُّرَّةِ جِقِنْ وَ . جِقْطِي – طَلَعَ وَ . جَقْطِي – غَمَزَ . جُقْمَرْ – الدَّبُّوسُ . جِقْمَرْ – البَخِيلُ . جَقْمَقْ – القَدَّاحَةُ . جُقُرْ – الحُفْرَةُ . جَقِرْ كُزْلُو – [د:٢١أ] أَيْ ذُو عَيْنٍ زَرْقَاءَ . جُقْرَدِي – غَلَتِ القِدْرُ بِشَيْءٍ فِيهِ غَلِيظٌ، وَيُقَالُ بُو اَتْنِي جُقْرَتْ أَيْ هَذَا اللَّحْمُ إِغْلِ . جِقْرِقْ – الدُّوْلَابُ الَّذِي يُغْزَلُ عَلَيْهِ الغَزَلُ

الجِيمُ مَعَ الكَافِ

[و:١٤أ] جَكْتِي – جَذَبَ . جُكْتِي – جَثَا الإِنْسَانِ . جَكَا – النُّقْطَةُ عَلَى الخَطِّ . جَكُجْ – المِطْرَقَةُ . جَكِرْدَكْ – النَّوَاةُ وَاللُّبُّ نَحْوُ [ق:٤٢] لُبُّ البِطِّيخِ واليَقْطِينِ ونَواةُ اللَّوْزِ وَالجَوزِ وَغَيْرِهِمَا . جُكْ – الذَّكَرُ مُقَابِلُ الفَرْجِ . جِكْ ش – النِّيءُ يُقَالُ جِكَتْ اَيْ اللَحْمُ النَّيْءُ، وَيُقَالُ لِلرَّجُلِ الغَمْرِ جِكْ . جَكَلَنْدِي – تَعَسَّرَ بُرْءَ الجُرْحِ اَيْ طَالَ بُرؤُهُ . جِكِتْ – لُبُّ القُطْنِ . جَكُرْكَا – الجَرَادُ . جَكَرْ ت – السُّكَّرُ . جَكَرْ بُرُكْ – العَجِينُ المَحْشُوُّ سُكَّرًا

الجِيمُ مَعَ اللَّامِ

جَلْدِى خ – نَقرَ الدُّفَّ اَوْ الرَّبَّابَ اَوْ غَيْرَهُمَا مِنَ المَلَاهِي . جَالْ – الفَرْسُ الأَشْقَرِ المَايِلِ إِلَى الحُمْرَةِ . جَلِقْ – الجُمُوحُ مِنَ الخَيْلِ وَيُسَمَّى بِهِ الإِنْسَانِ عَلَماً ويُطْلَقُ أَيْضًا عَلَى القَرْعِ بِالسَّيْفِ . جَلْبَرْ – المَاءُ إِلَى الرُّكْبَةِ . جُلْبَنْ – الزَّهْرَةُ . جَلِكْ – عُودٌ يَلْعَبُ بِهِ الصِّبْيَانُ نَحوًا مِنْ قَدْرِ الإِبْهَامِ أَحَدُ طَرَفَيْهِ غَلِيظٌ وَالآخَرُ دَقِيقٌ يُوضَعُ عَلَى الأَرْضِ وَيُقْرَعُ عَلَى طَرَفِهِ الدَّقِيقِ فَيَرْتَفِعُ إِلَى الهَوَاءِ ثُمَّ يُلْتَقِي بِالعَصَى . جَلَا ش – الشَّئُ القَلِيلُ، [د:٢١ب] وَيُقَالُ جَلَجَا ش يُقَالُ جَلَجَا ش بِشْتِى ، وَيُقَالُ أَيْضاً بِرْ جَلَا ش بِشْتِى أَيْ نَضَجَ قَلِيلاً . جُلْ – الجُلُّ مُتَرَّكٌ مِنَ العَرَبِيَّةِ، وَيُقَالُ جُلَّدِى ش إِذَا غَطَّاهُ بِالجُلِّ . جَلْقِنْ – اليَوْمُ الدَّجِيُّ .[ق:٤٣] جِلْ – الدَّرَّاجُ . جُلْكَنْ – الطُّلْبُ وَالطُّلْبُ أَيْضاً قِبْجَاقِيٍّ . جُوَلْدُزْ ف – المِسَلَّةُ . جُلْمَقْ – اللِّفَافَةُ . جَلْقِنْدِى – اِضْطَرَبَ المَاءُ فِي الوِعَاءِ . جِلَا – طَلُّ المَطَرِ، وَيُقَالُ جِلَدِى مَطَرَ طَلاً مِثْلُ جِسَدِى وَقَدَ تَقَدَّمَ . جِلَنْدِى – إِبْتَلَّ

الجِيمُ مَعَ المِيمِ

جِمْ – القُلَاعَةُ مِنَ الطِينِ وَفِيهَا النَّبَاتِ . جُمَنْ – المَرْجُ . جُمَقْ [و:١٤ب] – عَصَا مُدَوَّرَةُ الرَأْسِ مِنْ خَشَبٍ مِثْلُ الدَّبُّوسُ . جِمَقْ – الأَبْيَضُ اليَقَقُ جِمْ شَدِيدٌ وَ(اَق بَيَاضُ . جُمْغَلَقْ – الغَطَّاس . جَمُرْ – الطِينُ الوَحْلُ . جَمْلَكْ – القِدْرُ الصَّغِيرَةُ . جُمْجَا – المِغرَفَةُ . جِمْدِى – اِغتَسَلَ بِالمَاءِ . جُمَلْدِى – أَقْعَى . جِمْدَدِى ش – قَرَصَ يُقَالُ نَا جِمْدَر سَن مَنِى ، وِفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» جِمْلَدِى قَرَصَ . جُمَرْتْ – الكَرِيمُ . جَمُرْ – الجَزَرْ . جَمْغَا – الرَّزَّةُ .[جِمْ – شديد]

الجيم مَعَ النُّونِ

جَنَقْ – القَصْعَةُ . جِنْلِقْ – الشَّخْتُورَةُ . جَنَا – مِحَفَّةُ الثَّلْجِ . جَنْدِرْ – المُجَنَّسُ مِنَ التُّرْكِ وَغَيْرِهِمْ . جَنْكْ – المَلْهَى الَّذِي هُوَ أَحْدَبُ الظَّهْرِ . جَنْدَرْدِى – تَقَصَّى يُقَالُ [د:٢٢أ] جَنْدَرُو صُرْغِلْ أَيْ إِسْأَلْ مُتَقَصِّياً، وِفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» جِنْقَرْدِى تَفَاهَقَ . جِنْدِرْدِى – ظَنَّ

الجِيمُ مَعَ الوَاوِ

جَوْ – الضَّحِيجُ .[ق:٤٤] جُوُو – الأَشْقَى . جَوْجَنْ – القَبِيسَةُ . جَاوُشْ – هُوَ الَّذِي يَصِيحُ اَمَّا المَلِكُ بِالتَّعْظِيمِ وَالاِحْتِرَامِ . جُوْلِدِى – وَثَبَ

الجِيمُ مَعَ اليَاءِ

جِيَا – القَرَاصِيَا البَعْلَبَكِّيَّةِ . جِينْ – النَقْشُ بِالحَرِيرِ . وَجَمِيعُ مَا أَوَّلُهُ جِيمٌ هِيَ فِيهِ مَشُوبَةٌ إِلَّا جِجَا وَ(جُمَرْتْ فَقَط

حَرْفُ الدَّالِ

الدَّالُ مَعَ البَاءِ

دَبْتِى ش – رَفَسَ . دَبَا ش – يَافُوخُ الرَّأْسِ وَهُوَ التَّلُّ أَيْضاً دَبْرَنْدِى ش – تَحَرَّكَ وَتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ مَعَ البَاءِ [تبْرَنْدِى] . دَبَلَدِى ش – قَتَلَ . دِبِى ش – رِيحٌ تَجِيءُ بِالثَّلْجِ . دِب – القَعْرُ . دُبْ دُزْ ش – يُعْطِي مَعْنَى التَّفْضِيلِ

وَهِيَ مُبَالَغَةٌ فِي الاِسْتِقَامَةِ وَ(دُزْ هُوَ الْمُسْتَقِيمُ، وَ(دُبْ يُقَالُ مَعَ دُزْ تَأْتِى لِلْمُبَالَغَةِ فِي الاِسْتِقَامَةِ، يُقَالُ بُو اُقْ دُبْ دُزْدُزْ اَيْ هَذَا النَّشَابُ [و:١٥أ] مُبَالَغٌ فِي الاِسْتِقَامَةِ . دَبْكُجْ ش ش – المِهْمَازُ . دَبْدِى- أَصَابَ المَبْلُولَ شَيْءٌ مِنَ الجَفَافِ . دَبَكْ ش – الرَّفَّاسُ، يُقَالُ بُو اَطْ دَبَكْدُرْ ش أَيْ هَذَا الفَرَسُ رَفَّاسٌ

الدَّالُ مَعَ التَّاءِ

[د:٢٢ب] دُتُنْ – الدُّخَانُ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ مَعَ التَّاءِ وَبِالدَّالِ أَكْثَرُ . دِتْرَدِى – [ق:٤٥] اِرْتَعَدَ . دِتْرُوْ بَقْطِى – نَظَرَ حَادّاً دِتْرُو حادًا وَ(بَقْطِى نَظَرَ

الدَّالُ مَعَ الدَّالِ

دَدَا – الجَدُّ أَبُو الأَبِ . دِدَا خ – الهَوْدَجُ . دُدُكْ – الشَبَّابَةُ . دِدِّى خ – نَفَشَ الصُّوفَ اَوْ القُطْنَ اَوْ غَيْرِهِمَا وَالأَمْرُ دِدْ . دِدِى – قَالَ، يُقَالُ نَادِدِى أَيْ أَىُّ شَىءٍ قَالَ وَهِيَ تُرْكْمَانِيَّةٌ والأَمْرُ دِه . دُودَن – عَمِيقٌ

الدَّالُ مَعَ الرَّاءِ

دُرْ – لَفْظَةٌ تُصْحِبُ الخَبَرَ وَغَيْرَهُ لِلتَّوْكِيدِ وَتُبَدِّلُ دَالُهُ طَاءً فِي بَعْضِ المَوَاضِعِ وَقَدْ يُقَالُ دُرُرْ اَوْ طُرُرْ . دِرَكْ – العَمُودُ وتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ [تِرَكْ] . دِرْكِى – الجَفْنَةُ . دَرْكُو – التَّسَامِيطُ لِلسَّرْجِ . دُرْتْدِى – نَغَزَ . دُرْتِّى – دَهَنَ . دُرَا – الشَّرِيعَةُ وَالأُسْلُوبُ

الدَّالُ مَعَ الزَّاي

دَزْدِى خ ت – عَارَ أَيْ خَرَجَ مِن قَطِيعِهِ يُقَالُ لِلشَّاةِ وَغَيْرِهَا . دَزَكْ – الرَّوْثُ اليَابِسِ . دُزْدِى ق – نَظَمَ الشَّىءَ . دُوزْدِى خ – صَبَرَ . دُزُمْ – المَنْظُومُ مِنَ اللُّؤْلُؤِ وَمَا يَشْبِهُهُ، يُقَالُ بِرْ دُزُمْ أَيْ مَنْظُومٌ وَاحِدٌ . دِزْ – الرُكْبَةُ، وَيُقَالُ تِزْ وَالدَّالُ اَكْثَرُ

الدَّالُ مَعَ الشِّينِ

[د:٢٣أ] دُشْتِى – وَقَعَ [ق:٤٦] و تَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي حَرْفِ التَّاءِ . دَاشْ – قَرِينٌ وَكَذَلِكَ قَرِنْدَاشْ وَ يُلْدَاشْ وَ قُجَادَاشْ وَغَيْرُ ذَلِكَ

[و:١٥ب] الدَّالُ مَعَ الغَيْنِ

دُغْ – الحُبَارَى . دُغْدِى – طَلَعَ وَأَصْلُهُ دُوْدُو ، وَيُقَالُ طُغْدِى بِالطَّاءِ وَسيَأْتِى

الدَّالُ مَعَ القَافِ

دُقْ دُقْ – الأَخُ الحَقِيقِيُّ

الدَّالُ مَعَ الكَافِ

دِكْتِى – غَرَسَ وَخَاطَ وَلَصَبَ مُشْتَرَكٌ . دَكْدِى – وَصَلَ . دُكْتِى – بَدَّدَ وَصَبَّ . دِكَنْ - الشَّوْكُ . دُكُنْ – العُقْدَةُ . دُكْدِى – عَقَدَ وَمِنْهُ، يُقَالُ فِي جَمْعِ العُرْسِ دُكُنْ أَيْ اِنْعَقْدَ الجَمِيعُ، يُقَالُ سَنْجَرْ دُكُنِنْدَايِدُكْ أَيْ كُنَّا فِي عُرْسِ سَنْجَرْ يِدُكْ مَعْنَاهُ كُنَّا . دُكْنُكْ – قُبَّةُ الخَرْكَاهُ . دُكْمَا – الزِّرُّ . دُكْمَا – الكَثِيرُ الحِيلَةِ . دَكْمَا – كُلُّ، يُقَالُ دَكْمَا كِشِى أَيْ كُلُّ إِنسَانٍ وَبِالقِبْجَاقِيَّةِ تَيْمَ كِشِى تَيْمَ بِمَعْنَى كُلُّ وَ دَكْمَا هَذِهِ جَاءَتْ كَمَا جَاءَتْ كُلُّ فِي اللِّسَانِ

العَرَبِيِّ يُضَافُ إِلَيْهَا مَا بَعْدَهَا وَكَذَلِكَ تَيْمَ وَ بِرْ أَنْجَا بِمَعْنَى بَعْضُ كَذَلِكَ بِخِلافِ المُضَافِ وَالمُضَافِ إِلَيْهِ فِي هَذَا اللِّسَانِ وَ(بِرْ مَعْنَاهُ وَاحِدٌ وَ(أَنْجَا مَثَلُهُ ثُمَّ اُسْتُعْمِلَ مَجْمُوعُ ذَلِكَ بِمَعْنَى بَعْضُ .[ق:٤٧] دَكُلْ – بِمَعْنَى لَيْسَ .[د:٢٣ب] دُكَلْ – الجَمِيعُ . دَكْ – مِثْلُ . دَكَا – التَّيْسُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ وَتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ [تَكَا] . دُكَنْدِى – فَرَغَ . دِكِرْمَنْ – عَلَمُ

الدَّالُ مَعَ اللَّام

دَلُو – المَجْنُونُ . دَلُرْدِى – جُنَّ، وَيُقَالُ فِيه أَيْضاً تَلُوُ وَ(تَلِى . دَلُكْ – الثَّقَبُ . دَلْدِى – ثَقِبَ . دِلْدِى – شَقَّ ذَلِكَ المَشْقُوقُ . دِلْ – اللِّسَانُ وَيُقَالُ تِلْ . دِلَكْ – المُرَادُ . دِلَدِى – أَرادَ وَسَأَلَ، يُقَالُ نَا دِلَرْسَنْ أَيْ أَيُّ شَيءٍ تَسَأَلُ أَو تُرِيدُ، وَيُقَالُ دِلَنْجِى أَيْ السَّائِلُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ أَيْضاً [تِلَنْجِى] . دَلِم – الكَثِيرُ يُقَالُ بُو دَلِم دُرْ أَيْ هَذَا كَثِيرُ، وَيُقَالُ ذَلِكَ عِنْدَ اِسْتِكْثَارُ الشَّيءِ . دِلْكُو - الثَّعْلَبُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ [تِلْكُو] .[و:١٦أ] دِلْتَقْ – الحُجَّةُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ [تِلْتَقْ] وَهُوَ أَكْثَرُ . دُلْقُقْ – الزَّقُّ، وَيُقَالُ بِالطَّاءِ [طُلْقُقْ] . دَلَنْدِى – اِسْتَقَرَّ وَيُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى ثَبَتَ

الدال مَعَ الميم

دَمُرْ – الحَدِيدُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ [تَمُرْ] . دُمْرُو – الدُّفُّ . دَمْرَنْ – النَصْلُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ بَشَقْ . دَمْرِكُو – القُوبَاءُ . دُمَنْ – عَشَرَةُ آلَافٍ، وَيُقَالُ تُمَنْ . دُمْلُو – البَرْدُ . دُمُلْدِى – سَلَا

الدَّالُ مَعَ النُّونِ

دَنْ – البُهْتُ . دَنْقَلْدِى – بَهَتَ . دُنْ – اللَّيْلُ، وَيُقَالُ تُنْ ، [ق:٤٨] وَيُقَالُ [د:٢٤أ] أَيْضاً عَنْ نَهَارِ أَمْسِ . تُنْكُنْ – تُنْكَجَا – اللَّيْلَةُ البَارِحَةِ . دُنْدِى – رَجَعَ . دِنْ – النَّفَسُ، يُقَالُ دِنِنْ اَلِشْتِى أَيْ تَنَفَّسَ وَ(اَلِشْتِى مَعْنَاهُ عَاطِى أَيْ وَأَخَذَ مَأْخُوذٌ مِنْ اَلْدِى أَيْ أَخَذَ وَالشِّينُ لِلْمُشَارَكَةِ وَالنُّونُ فِي دِنِنْ لِلْمَفْعُولِيَّةِ وَالكَسْرَةُ فِي النُّونِ الأُولَى لِلإِضَافَةِ . دِنْلَدِى – اِسْتَمَعَ

الدَّالُ مَعَ الوَاوِ

دَوْدِى – خَمَشَ يُقَالُ يُزِنْ دَوْدِى أَيْ خَمَشَ وَجْهَهُ . دَوَا – الجَمَلُ . دَوَا بَالِقْ – الدَلْفِينُ أَيْ السَّمَكَةُ المُشَبَّهَةُ بِالجَمَلِ . دُوَرْ ت – الحَايِطُ . دَوَا قُشْ – النَّعَامُ أَيْ الطَّيْرُ المُشَبَّهُ بِالجَمَلِ . دَدَا – الجَدُّ، وَيُقَالُ اَطَا

حَرْفُ السِّينِ

سِدِى – بَالَ وَ سِدِى بِالتُّرْكْمَانِيِّ كَسَرَ

السِّينُ مَعَ البَاءِ

سَبْتِى ش – رَشَّ قَلِيلاً . سُبُرْكَا – المِكْنَسَةُ . سُبُرْدِى ش – كَنَسَ . سُبُرْلِدِى – اِنْكَنَسَ وَيُسْتَعْمَلُ عِنْدَهُمْ بِمَعْنَى اِنْسَلَّ . سِبَا ش،خ – الجَحْشُ . سِبِزْغِى ش – الزَّمْرُ . سِبْقُنْ ش – الحَرْبَةُ . سَبْكُنْ – رَشَّاشُ المَطَرِ . سِبِلْدَقْ – كُلُّ حَيْوَانٍ عُرْيَانُ . سَبْدِى – اِخْتَالَ فِي مَشِيهِ، يُقَالُ سَبَا سَبَا كَلُرْ سَبَا سَبَا بَرِرْ

[و:١٦ب] السِّينُ مَعَ التَّاءِ

سُتْ – اللَّبَنُ . سِتُكْ – [د:٢٤ب] البَوْلُ . سُتْمَكْ – الكُرَةُ وَالطَّابَةُ . سَتْكِكْ – الذَّكِيُّ

السِّينُ مَعَ الجِيمِ

سَجْتِى ش – [ق:٤٩] عَزْلُ الشَّيْئِ مِنَ الشَّئِ . سُجِى – اللَّذِيذُ الحُلْوُ وَيُطْلَقُ عَلَى الخَمْرِ، وَبِالقِبْجَاقِيِّ سُجُو

السِّينُ مَعَ الدَّالِ

سِدُكْ – البَوْلُ وتَقَدَّمَ فِي السِّينِ مَعَ التَّاءِ . السِّينُ مَعَ الرَّاءِ . سُرْدِى – طَرَدَ وَ(سُرْدِى سَاقَ . سَرْدِى – نَشَرَ . سِرُقْ – عُودٌ فِي غَلْظِ العَضَدِ دُونَ الرَّمْحِ طُولاً يُنْشَرُ عَلَيهِ الثِيابُ ويُسَمَّى فِي اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ المِشْجَبُ . سُرُو و سُرُنْ – قَطِيعٌ مِن الغَنَمِ . سِرْكَا – الخَلُّ ويُطْلَقُ عَلَى الصِّبْيَانِ . سُرْمَا – الإِثْمِدُ . سِرِمْ – السَّيرُ مِنَ الجُلُودِ . سُورُكْ صِرْتْ – السَّقَنْقُورُ . سُرْتُّو – مَسَحَ وَ مَحَا . سُرْتُنْدِى – اِمْسَحَ وَالنُّونُ لِلمُطَاوَعَةِ ثُمَّ اِسْتُعمِل بِمَعْنَى زَحَفَ . سِرْجَا – الزُّجَاجُ . سَرَجَا – وَ سَرَدُرْ – ذَكَا الدَّابَّةُ وَسُرْعَةِ حَرَكَتِهَا . سُرْجَكْ ش – السَّمَرُ . سِرِلْدِى – اِنْزَلَعَ، يُقَالُ سِرِلْدِى ارَا يِرْدَنْ يِرْ الأَرْضُ وَالمَكَانُ أَيْضاً أَيْ اِنْزَلَعَ مِنْ وَسَطِ المَكَانِ . سُرُدِى – سَحَبَ

السين مَعَ الزَّاي

سِزْ – اِسْمٌ مُضْمَرٌ بِمَعْنَى أَنْتُمْ وَ(سِزْ لَفْظٌ يَلْحَقُ الأَسْمَاءَ فَتَدُلُّ عَلَى اِنْتِفاءِ مَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ عَنِ المَحْكُومِ [د:٢٥أ] لَيْهِ بِهِ فَيَقُولُونَ تِلْسِزْ أَيْ بِلَا لِسَانٍ بِمَعْنَى أَخْرَسُ و(كُزْسِزْ أَيْ بِلَا [ق:٥٠] عينٍ بِمَعْنَى أعْمَى وَ(اَطْسِزْ بِلَا فَرَسٍ . سُزْدِى ق – صَفَا المَاءَ . سُزْلَدِى خ – تَكَلَّمَ . سُزْ خ – الكَلَامُ . سُزْمَا – الرَّاوُوقُ وَ(سُزْمَا غَضِيضُ، يُقَالُ سُزمَا كُزْلُو اَيْ ذُو طَرْفٍ غَضِيضٍ، وَ يُقَالُ كُزِنْ سُزْدِى أَيْ غَضَّ طَرْفَهُ . سِزْدِى – حَدَسَ .[و:١٧أ] **السِّينُ مَعَ الغَيْنِ**

سَغَسْغَنْ – العَقْعَقُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ سَقَسْغَن

السين مَعَ الكَافِ

سِكْ – الذَّكَرُ مُقَابِلُ الفَرْجِ . سِكْدِى – نَاكَ . سَكْدِى – دَرَجَ . سَكْرِدِى – وَثَبَ . سُكْتِى – فَتَقَ . سُكَلْ – المَرِيضُ . سُكَلَكْ – المَرَضُ . سَكِز – ثَمَانِيَةٌ . سِكِشْ – الجِمَاعُ . سَكْسَنْ – الثَّمَانُونَ . سَكَنْدِى – هَدَّدَ، يُقَالُ كِمْ كَا سَكْسَنْرْسَنْ

السِّينُ مَعَ الكَافِ البَدَوِيَّةِ

سُكْدِى – شَتَمَ . سُكْلُدُو – شَوَى . سُكْنْدِى – اِشْتَوَى

السِّينُ مَعَ اللَّامِ

سِلْدِى – مَسَحَ . سِلْكْدِى – نَفَضَ . سُلُكْ [– العَلَقُ الَّذِي يَتَشَبَّثُ بَدَنَ الإِنْسَانِ . سِلِكْ – الشَّابُ الظَّرِيفُ . سُولُنْجِى– الشَّرَابِيحُ وَالشِّوَاءُ . سَلْكِنْجَكْ – المَرْجُوحَةُ . سِلِى – مَلْمَسُ

السِّينُ مَعَ المِيمِ

سُمُكْ – المَخَاطُ . سُمُلْكُنْ – غَيْبَةُ نِهْنِ المَرِيضِ فِي مَرَضِهِ . سُمُلْدَى – تَنَحْنَحَ . سَمُزْ – السَّمِينُ [ق:٥١] بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَبِكَسْرِ المِيمِ [سَمِزْ] بِالْقِبْجَاقِيِّ . سُمْكُرْدِى – مَخَطَ . سَمْرِدِى – سَمِنَ وَهُو بِالرَّاءِ المُهْمَلَةِ وَ(سَمِزْ

بِالزَّايِ السَّمِينُ . السِّينُ مَعَ النُّونِ الْخَالِصَةِ . سِنْدِى – إِنكَسَرَ . سُنْدِى – إِمْتَدَّ . سُنْدُرْدِى – مَدَّ . سِنَدِى – جَرَّبَ . سِنْقْ – المَكْسُورُ . سُنْقُرْ – طَائِرٌ وَيُسَمَّى بِهِ . سَنْ – مُضْمَرٌ بِمَعْنَى أَنْتَ

السين مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ

سِنْدِى – خَنَسَ فِي الأَرْضِ وَلَصِقَ بِهَا لِيُخْفِيَ نَفْسَهُ . سِنِلْدَدِى – عَوَى الكَلْبُ مِنَ الجُوعِ . سُنُو – الرُّمْحُ . سَنِرْ – الرَّابِيَةُ . سِنِرْ – العَصَبُ . [و:١٧ب] سُنُكْ – العَظْمُ . سِنَكْ – الجَرَّةُ

السِّينُ مَعَ الوَاوِ

سَوْدِى – أَحَبَّ وَيُسَمَّى بِهِ . سَوِنْدُو – فَرِحَ . سُوُكْ – العَظْمُ . سُوُو – البِيكَارُ . سَوْكُو – المَحْبُوبُ . سُوْرُو جِينِنْ – البَعُوضُ مُرَكَّبٌ مِنْ سُوْرُو بِمَعْنَى رَقِيقُ الطَّرَفِ مَحْدُودٌ وَ(جِينِنْ الذُّبَابُ

السِّينُ مَعَ اليَاءِ

سَيُنْدِى – طَفِأَ . سُيُنْدِرْدِى – أَطْفَأَ وَيُقَالُ سُنْدُرْدِى . سُوِينْدِى – إِنْطَفَأَ

حَرْفُ الشِّينِ

الشِّينُ مَعَ البَاءِ

شَبْشَبِي ش، ش – المُنْدَلَق . الشِّينُ مَعَ الرَّاءِ . شِرْشَا خ – الشَّاطِرُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ مُرَكَّبَةٌ مِنَ شِرْ خ الأَسَدُ وَ شَاه [ق:٥٢] المَلِكُ . شَارْ – المَدِينَةُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيِّ وَهِيَ بِالفَارِسِيِّ شَهْر

الشِّينُ مَعَ الشِّينِ

شِشْ – السِّيخُ . شِشْلَدِى – شَوَى . [د:٢٥ب] شِشْ بُرَكْ – قِطَعٌ مِنَ العَجِينِ تُطْبَخُ مَعْرُوفٌ . شِشْ – الوَرَمُ . شِشْتِى – وَرَّمَ . شِشَكْ – الثِّنِيُّ مِنَ الغَنَمِ . شَشْتِى – حَلَّ . شَشِ كُزْلُو – أَيْ ذُو عَيْنٍ حَوْلَاءَ

الشِّينُ مَعَ القَافِ

شَقْلَقْ – الرَّجُلُ السَّفِيهُ

الشِّينُ مَعَ الكَافِ

شَكِرْدْ – المُسْتَأْجِرُ وهُوَ منقولٌ من الفارِسِيّ

الشِّينُ مَعَ اللَّامِ

شَلْغَمْ – الشَّلْجَمُ وهو مُتَرَّكٌ

الشِّينُ مَعَ المِيمِ

شِمْدِى – الآنَ وَكَانَ أَصْلُهُ اُشْ بِمَعْنَى هَا الَّتِي لِلتَّنبِيهِ وَ(إِمْدِى الآنَ ثُمَّ حُذِفَ مِنْهَا الهَمْزَةُ وَنُقِلَتْ حَرَكَةُ هَمْزَةِ اَمْدِى إِلَى الشِّينِ [و:١٨أ] السَّاكِنَةِ وحُذِفَتْ هَمْزَةُ اُشْ فَقَالُو شِمْدِى ، يُقَالُ شِمْدِى كَلْكَمَنْ مَعْنَاهُ السَّاعَةُ أَجِئُ . شَمَغَجِى – شَجَرُ الشَّامِ [شَمْ اَغَجِى] وَحُذِفَتْ هَمْزَةُ اَغَجْ ونُقِلَتْ حَرَكَتُهَا إِلَى السَّاكِنِ قَبْلَهَا وَقَوْلُهُمْ شِمْدِى وَ(شَمَغَجِى لَيْسَ فِي الحَقِيقَةِ مِنْ عِلْمِ اللُّغَةِ لِأَنَّ هَذَا تَغْيِيرُ عَرَضَ بِالتَّرْكِيبِ

الشِّينُ مَعَ النُّونِ

شَنْشْ – الفِتْرُ

حَرْفُ الصَّادِ

صُو – المَاءُ . صُولُوْ – المَوْرِدَةُ . صُولُنْجَنْ – العَلَقُ . صُو طَشِ – حَجرُ المَاءِ .[ق:٥٣] صُو طَرْطَرِى – دِيكُ المَاءِ

الصَّادُ مَعَ البَاءِ

[د:٢٦أ] صَبْطِى – نَكَبَ عَنِ الطَّرِيقِ . صَبْطُرْدِى – انْكَبَ غَيْرُهُ . صُبُو – أَسِيلُ، وَيُقَالُ صُبِى . صَبْجَقْ – السَّطْلُ . صَبْصَوُقْ – الشَّدِيدُ البَرْدِ . صَبْرَشْدِى – تَبَدَّدَ، وَيُقَالُ صَبْرَشْدِلَرْ يَاطِّبْ أَيْ تَبَدَّدُوا رَاقِدِينَ صَبْرَشِبْ يَطِّلَرْ أَيْ نَامُوا مُتَبَدِّدِينَ . صِبِزْغِى – الشَّبَّابَةُ وتَقَدَّمَتْ فِي حَرْفِ السِّينِ [سِبِزْغِى] . صَبْ – النِّصَابُ . صَبْصَرِى – شَدِيدُ الصُّفْرَةِ

الصَّادُ مَعَ الجِيمِ

صَجْتِى ش – رَشَّ كَثِيراً . صِجْتِى ش – خَرَى . صُجْ ش – الذَّنْبُ . صَجْ ش – الشَّعْرُ . صَجْطِى – ذَرَّ . صَجْرَطِّى – طَرْطَشَ . صَجْ – الَّذِي يُطْبَخُ عَلَيْهِ الرِّقَاقُ . صَجَقْ ش – هُوَ الشَّرَّابَةُ وَالعَثْكُولُ . صِجْغَنْ ش – الفَأْرُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صِجَنْ و(صِجْقَنْ أَيْضاً شَهْرٌ مِنْ شُهُورِ التُّرْكِ، يُقَالُ صِجْقَنْ آىْ القَمَرُ وَ(آىْ الشَّهْرُ . صُجُقْ – النَّقَانِقُ . صُجُلْدُو – تَعَرَّى

الصاد مَعَ الرَّاءِ

صَرِى – الأَصْفَرُ ويُطلَقُ عَلَى الخَمْرِ . صَرِى قَوُنْ – البِطِّيخُ الأَصْفَرُ . صَرِى شِنْ – أَشْقَرُ اللَّوْنِ بِصُهُوبَةٍ وَلاَ سْتَعْمَلُ إِشِنْ إِلَّا مَعَ صَرِى .[و:١٨ب] صُرْدِى – سَأَلَ ومَصَّ مُشْتَرَكٌ . صُرْقُنْ – نَوْعٌ مِنَ الشَّجَرِ شَبِيهٌ بِالدَّلْبِ . [ق:٥٤] صَرْقْدِى – تَدَلَّى . صَرْبَنْ – العِمَامَةُ وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَصْلُهُ سَرْ بَنْتْ أَيْ رِبَاطُ الرَّأْسِ [د: ٢٦ب] سَرْ رَأْسٌ بَنْتْ العَقَدُ . صَرْبْ – الصَعْبُ . صُرْبْ ش كِرْدِى – دَخَلَ عَلَى غَفْلَةٍ . صَرِمْصَقْ – الثُّومُ . صَرْصِلْدِى – وَثَبَتِ اليَدُ وَمَا أَشْبَهَهَا مِمَّا يَتَغَيَّرُ عَن حَالِهِ . صِرْتْ – الرَابِيَةُ وَبِقِبْجَاقِيٍّ نَصلُ المِحْرَاثِ . صَرْدِى – لَفَّ . صُرْمَا – المِزْرُ . صَرِنْجُقَنْ – الجِرَادُ بِالقِبْجَاقِيِّ . صِرْطَلْنْ – الضَّبْعُ . صِيرِمْ – السَّيْرُ الأَبْيَضُ وَتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ السِّينِ

الصَّادُ مَعَ الزَّايِ

صَزْغَنْ – الثُّعْبَانُ . صَزْ – الغَابَةُ . صَزْدِى – اِشْتَدَّ وَجَعَ الجُرْحِ . صِزْدِى – ذَابَ الرَّصَاصُ وشَبَهَهُ . صِزْدِرْدِى – أَذابَ هَكَذَا فِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» وَقَالَ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينُ» لَيْسَ بِجَيِّدٍ بَلْ أَذَابَ أَرِتِّى لِأَنَّ ذَابَ أَرِدِى وَأَمَّا صِزْ فَانْضِجْ وَ(صِزْدِى نَضَجَ فِي نَفْسِهِ

الصَّادُ مَعَ الصَّادِ

صَصِى – صِنَّةُ البَوْلِ، يُقَالُ صَصِى بِيرْ أَيْ يَفُوحُ الصُّنَانُ . صُوصَدِى – عَطَشَ

الصَّادُ مَعَ الطَّاءِ

صَطِّى– بَاعَ . صَطَلْمِشْ – عَلَمٌ مَنْقُولٌ مِنْ اِسْمِ المَفْعُولِ يَعْنُونَ المَبِيعُ . صَطَنْ آلدِى – اِشتَرَى

الصاد مَعَ الغَيْنِ

صغْدِى – حَلَبَ . صَغِلْمِشْ سُتْ – [ق:٥٥] الحَلِيبُ . صَغْمَلْ – الشَّاةُ المُعَدَّةُ لِلْحَلْبِ، يُقَالُ [د:٢٧أ] صَغْمَلْ قُبُنْ نِجَادُرْ أَيْ كَمْ لَكَ ضَأْنٌ حَلُوبَةٌ . صَغْ – الصَحِيحُ، يُقَالُ سَنْجَرْ صَغ بِرْ أَيْ سَالِمٌ طَيِّبٌ فِي عَافِيَةٍ . صغ اَلْ – اليَدُ اليُمْنَى، يُقَالُ صَغْ اَلِنْ بِلَا يَا أَيْ كُلْ بِيَدِكَ اليُمْنَى وَبِالقِبْجَاقِيِّ اُكْ اَلِن بِلَا يا . صِغِزْ . البَقَرُ . صِغِنْ – بَقَرُ الوَحْشِ . صَغِزْ – الأُطْرُوشُ . صَغْرَقْ – الهُنَابُ . صَغْرِى – الكَفَلُ . صَغَنْدِى – حَسِبَ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صَنْدِى . صَغِشْ – [و:١٩أ] الحِسَابُ . صِغْرَقْ – مَا بَيْنَ الأُصْبُعَيْنِ . صُغْرِدِى – خَدَرَ لَحْمُهُ مِنْ كَثْرَةِ الضَّرْبِ فَلَا يَجِدُ أَلَماً . صَغْلِقْ – السَّلَامَةُ . صَغْيَغْ – السَّمَنُ . صِغْزَا – طَوْقُ القَمِيصِ . صِغْلِقْ – الصَّفِيرُ، يُقَالُ صِغْلِقْ بِرْدِى أَيْ أَعْطَى الصَّفِيرَ بِمَعْنَى صَفَرَ . صَغَنْ – النَّصْلُ . صُغَنْ – البَصَلُ . صَغْلِقْ – النَّعْجَةُ . صَغْطُجْ – رَفِيقُ الزَوْجِ الَّذِي يَخْدِمُ النَّاسَ فِي وَلِيمَةٍ . صَغِنْجْ – الاَمَلُ

الصَّادُ مَعَ القَافِ

صَقَلْ – اللِّحْيَةُ . صَقَلْزِنْ – الأَمْرَدُ . صَقْلَدِى – حَرَسَ وَحَفِظَ مُشْتَرَكٌ، وَيُقَالُ بِمَعْنَى حَفِظ اَصْرَدِى أَيْ حَفِظَ . صُقْطِى – اَدْخَلَ . صُقُلْدَدِى - تَحَرَّكَ وَجْعُ الجُرْحِ حَرَكَةً شَدِيدَةً . صِقْدَدِى – نَدَبَ عَلَى المَيِّتِ . صَقَرْ – الأَغَرُّ [ق:٥٦] مِنَ الخَيْلِ . صَقُرْغَا – القُرَادُ .[د:٢٧ب] صِقْدِى – عَصَرَ . صُقْبَرْمَقْ – السَّبَّابَةُ

الصَّادُ مَعَ اللَّامِ

صَلْدِى – أرسلَ . صَلِنْدِى – اِستَرْسَلَ . صَلِنْجَقْ – الأُرْجُوحَةُ وَ بِالْقِبْجَاقِيِّ سَلْقِنْجَقْ . صُلُقْ – النَّفَسُ . صُلُقِن – الَّذِي أُخِذَ نَفَسُهُ . صَلْقُمْ – العُنْقُودُ مِنَ العِنَبِ، يُقَالُ بِرْ صَلْقُمْ اُزُمْ بِدِمْ أَيْ أَكَلْتُ عُنْقُوداً وَاحِدًا مِنَ العِنَبِ . صُلُقْ – الصَّوْلَقُ عُرِّبَ بِهِ . صُلْ – الشِّمَالُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ، وَيُقَالُ صَغْ ، وَيُقَالُ صُنْ . صَالْ – عِيدَانٍ يُضَمُّ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ وَيُرَبَّطُ وَيُرَكَّبُ بِهِ فِي البَحْرِ يُعَدَّى بِهِ مِنْ جَانِبٍ إِلَى جَانِبٍ، وَيُقَالُ لَهُ الطَّوْفُ . صُولُنْجَنْ – العَلَقُ . صَلَمْجَقْ – النَّفرُ . صَلَجَا – المِحَفَّةُ وَقَالَ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينِ» صَلَجَا عُودُ الجَنَازَةِ . صُولِدِى – لَهَثَ . صَوُلْدُو – تَصَرَّفَ . الصَّادُ مَعَ المِيمِ . صَمَلَا – القَبْرُ . صَمْصَنْدِى – لَجَّ وَ الَّجُّ صَمَصْ هُوَ اللَّجَاجَةُ وَ صَمَصَنْ أَيْ لَجّ وَلَحِقَتِ النُّونُ زَايِدَةً فَرَقاً بَيْنَ الاِسْمِ وَالفِعْلِ

[و:١٩ب] الصَّادُ مَعَ النُّونِ

صَنْجْتِى – طَعَنَ . صُنْدِى – نَاوَلَ . صَنْدِى – ظَنَّ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وتَقَدَّمَتْ أَنَّهَا بِالقِبْجَاقِيِّ صَغَنْدِى . صَنَدِى – عَدَّ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صَدِى .[د:٢٨أ] صَنْقُو – المُغَفَّلُ . صَنْقُلَنْدِى – تَغَفَّلَ . صَنْدَلْ – [ق:٥٧] السَّمَارِيَةُ . صُنْ – آخَرُ . صُنْجُقْ – العَقَبُ . صُنْقُلْ – مَيْسَرَةٌ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ صُنْ اليَسَارُ وَ(قُلْ العَضُدُ . صِنْدُرْدِى – كَسَرَ بِضَمِّ الصَّادِ [صُنْدُرْدِى] قِبْجَاقِيَّةٌ وَبِكَسْرِهَا [صِنْدُرْدِى] تُرْكْمَانِيَّةٌ . صُنْرَا – فِي الآخِرِ وَالرَّاءِ عِبَارَةٌ عَنِ الدَّالِ الَّتِي

هِيَ أَدَاةُ ظَرْفٍ، يُقَالُ صُنرا كَلْدِى أَيْ فِي الآخِرِ جَاءَ . صُنَقُيْدِى – اَخَّرَ . صَنْغِرْ – الأُطْرُوشُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صَغِرْ

الصَّادُ مَعَ الوَاوِ

صَوْدِى – حَوَّلَ . صُوُدِى – بَرَدَ . صُوُقْ – البَرِدُ . صُوُنْ – الإِيِّلُ . صُوُنْ كَبِكْ – بَقَرُ الوَحْشِ . صَوُلْدِى – تَنَحَّى . صَوْ – الدَّعْوَى . صَوْجِى – مَنْسُوبٌ إِلَى الدَّعْوَى بِمَعْنَى الفَصْلُ بَيْنَ الخَصْمَيْنِ ومِثْلُهُ لَا يَكُونَ إِلاَّ قَاضِياً فَأُطْلِقَ صَوْجِى لِفَصْلِهِ عَلَى النَّبِيِّ يَقُولُونَ صَوْجِمُزْ أَيْ نبيِّنَا يَعْنُونَ بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . الصَّادُ مَعَ اليَاءِ . صَىْ – المَاءُ دُونَ قَامَةِ الخَيلِ

حَرْفُ الطَّاءِ

الطَّاءُ مَعَ البَاءِ

طَبُ ش – الخِدْمَةُ، يُقَالُ طَبُ قِلْدِى أَيْ جَعَلَ الخِدْمَةِ . طَبْ ش – كَلِمَةٌ تُقَالُ بِمَعْنَى الكَفُّ طَبْ ش اُرْ أَيْ اُكْفُفْ عَنِ الضَّرْبِ . طُبْ – الكُرَةُ . طَبْتِى ش – [د:٢٨ب] وَجَدَ . طُبْرَقْ ش – التُّرَابُ . طُبْرَا – المِخْلاَةُ . طَبَنْ – أَخْمَصُ القَدَمِ . طَبُجِى ش – الخَادِمُ و جِى لِلنِّسْبَةِ . طُبُقْ – [ق:٥٨] الكَعْبُ . طَبْتِى – اِلْتَقَى [و:٢٠أ]، يُقَالُ بَيْنِى طَبْغِلْ أَيْ اِلْتَقِ الأَمِيرَ، وَيُقَالُ بَىْ بِلاَ طَبِشْطُرْغِلْ أَيْ لَقِيَهُ أَيْ اِجْمَعْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الأَمِيرِ، وَتَقُولُ طَبِشْتِى أَيْ تَلَاقَى، ثُمَّ تَدْخُلُ دُرْ لِلتَّعْدِيَةِ فَتَقُولُ طَبِشْتُرْدِى أَيْ لَقَّاهُ أَيْ جَمِعَ بَيْنَهُ وَبَينَه . طَبِرْدِى – بِالبَاءِ الخَالِصَةِ بَرْطَعَ فِي المَشْيِ . طُبَلَنْ ش – المَغَصُ فِي البَطْنِ . طُبَلَقْ ش – نَبَاتٌ لَهُ عَرْفٌ طَيِّبٌ لَهُ حَبٌ قَدْرَ حَبِّ الحُمُصِ، يُسَمَّى السُّعْدُ وَيُسَمَّى بِهِ النِّسَاءُ . طَبْجَنْ – التَخْتُ

الطَّاءُ مَعَ التَّاءِ

طَتْ – الفَلاَّحُ . طَتِقْتِى – صَارَ لِسَانُهُ وَلُغَتُهُ لُغَةُ الفَلاَّحِ . طَتْلُو – الخُلُوُّ، وَقَدْ، يُقَالُ فِيهِ طَطْلُو . طُطِّى – أَصْلُهُ بِالتَّاءِ طُتِّى ، وتُبَدَّلُ طَاءً اَمْسَكَ

الطَّاءُ مَعَ الجِيمِ

طُجْ – النُّحَاسُ . طَجَرْ – عَلَمٌ يُسَمَّى بِهِ

الطَّاءُ مَعَ الرَّاءِ

طُرْدِى – قَامَ . طُرُقْ – المَقَامُ طُرَقْنِى قَنِى أَيْ أَيْنَ مَقَامُكَ . طُرُغْزْدُو – أَقَامَ . طَرَدِى – مَشَطَ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» طَرَقْلَدِى سَرَّحَ يَعْنِى مَشَّطَ . طَرَقْ – المِشْطُ . طُرَقْ – القَنْبَرِيسُ . طَرْ – الضَيِّقُ . طَرَلْدِى – و – طَرْ بُلْدِى – أَيْ ضَاقَ . طِرْنَقْ – الظَّفُرُ . طَرْتْدِى – [د:٢٩أ] جَذَبَ و وَزَنَ مُشْتَرَكٌ . طَرْتُو – المِيزَانُ . طَرِى – الدُّخنُ . طُرْطُجْ – عَلَمُ لِرَجُلٍ .[ق:٥٩] طُرْلُقْ – لُبَّادُ يُغَطَّى بِهِ الخَرَكَاةُ . طُرْلَقْ – المُسْتَحْقِرُ الغَرِيبُ مِنَ الرِّجَالِ . طَرْلِقْ – الضَيِّقَةُ فِي الغَلَا وَغَيْرِهِ . طَارْ – الكَلَكُ . طَرَزِى ت – المِيزَانُ . طُرْنَا – الكُرْكِيُّ . طُرُو – الكُمَيْتُ . طُرْطَنَقْ – الزَّكَاةُ . طُرْلَقْ – التِّرْسُ الجَنَوِيُّ . طَرْ اَطِّى – جَرَّ

الطَّاءُ مَعَ الزَّايِ

[و:٢٠ب] طَزْ – الأَقْرَعُ . طُزْ – المِلْحُ . طُزْلِدِى – مَلَّحَ . طَازِى – الفَرَسُ العَرَبِيُّ وَيُسَمُّونَ العَرَبُ تَازْ ، وَيُقْلِبُونَ التَّاءَ طَاءً [طَزْ] . طُزْلُوُ – المَالِحُ . طُزْلُقْ – شئٌ يُصْلِحُ بِهِ الطُّطْمَاجُ مِنْ لَبَنٍ، أَوْ حَبِّ رُمَّانٍ وَغَيْرُهُمَا وتُسَمَّى بِهِ المِلْحَةُ . طَزْلُقْ – الأَقْرَعُ أَيْضاً . طُزَقْ – الشَّرَكُ . طُزْ – الغُبَارُ . طُزْدِى – اِنْبَعَثَ الغُبارُ، وَيُقَالُ إِبَارْ بِيسِى طُزْدِى ، أَيْ فَاحَتْ رَايِحَةُ المِسْكِ

الطَّاءُ مَعَ الشِّينِ

طَشَقْ – الأُنْثَيَانِ . طُشَقْ – شَجَّةُ الفَرَسِ أَيْ قَيْدَهُ . طُشَدِى – قَيَّدَهُ . طَشْتِى – فَارَتَ القِدْرُ . طَشْقُنْ – النَّهرُ المَادِّ مِنْ كَلَامِهِمْ صُو طَشْقُنْدُرْ . طَشِدِى – نَقَلَ . طَشْلَقْ – عَلَمٌ . طُشْدِى – زَارَ . طَشْ – الحَجَرُ . طَشْ – الخَارِجُ يُقَلُ طَشْقَرَا جِقْ أَيْ اُخرُجْ بَرًّا

الطَّاءُ مَعَ الصَّادِ

طُصْبُرْدِى – ضاعَ، وَهُوَ مُرَكَّبٌ

الطَّاءُ مَعَ الطَّاءِ

[د:٢٩ب] طُطَقْ – [ق:٦٠] الشَّفَّةُ . طَطَرْ – قَبِيلَةٌ مِنَ الأَعَاجِمِ، وَيُقَالُ فِيهِمْ تَتَرْ بِالتَّينِ . طُطْقُنْ – الأَسِيرُ . طُطْغَا – قَائِمُ السَّيْفِ . طُطَمْ – القَبْضَةُ . طَطَّى – ذَاقَ . طُطُرْغَنْ – الأَرُزُّ، وَيُقَالُ بِالطَّاءِ وَالتَّاءِ طُتُرْغَنْ . طُطُلْمَقْ – الخُسُوفُ طُطُلْدُو خُسِفَ . طَطْ – الحَلَاوَةُ . طَاطْ – الطَّعْمُ . طُطْمَاجْ – قَبْضَاتُ عَجِينٍ تُلْقَى فِي مَرَقَةِ اللَّحْمِ، مَعْنَاهُ المُمْسِكُ لِلْجُوعِ طُطْمَا ، أَيْ لَا تُمسِكْ وَ أَجْ جَايِعًا فَسُمِّيَ بِالجُمْلَةِ . طُطْسَقْ – الأَسِيرُ

الطَّاءُ مَعَ الغَينِ

طَغْ – الجَبَلُ – طُغَنْ – البَازِي – طُغْلُقْ – عُودٌ لَهُ شُعْبَتَانِ يُرْبِطُ فِي [و:٢١أ] كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا حَبْلٌ يُشَدُّ بِهِ الحِمْلُ، وَهُوَ عَلَمٌ أَيْضاً – طِغْرَقْ – الشَّاطِرُ – طُغْرُ – المُقَوَّمُ وَالصَّادِقُ، يُقَالُ طُغْرُ سُزْلُرْ أَيْ يَتَكَلَّمُ صَادِقاً – طُغْرُلْ – طَائِرٌ مَعْرُوفٌ إِذَا أَرْسَلَ عَلَى الكُرَاكِيِّ لَا يَزَالُ يَرْفِسُ وَاحِداً بَعْدَ آخِرٍ وَيُكْسَرُهَا حَتَّى يَأْتِى عَلَى الجَمِيعِ، ثُمَّ لَا يَأْكُلُ إِلاَّ مِن أَوَّلِ الكَسِيرَةِ – طُغَا – الإِبْرِيمُ – طُغْرَدِى – قَطَّعَ – طَغَرْجُقْ – المَزَادَةُ – طَغْلَدِى – وَسَمَ وَ(طَغْ الوَسَمُ فَهُوَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الجَبَلِ – طُغْدِى – وُلِدَ وَمِنْهُ أَىْ طُغْمِشْ أَيْ مَوْلُودُ قَمَرٍ كُنْدُغْمِشْ مَوْلُودُ شَمْسٍ بِمَعْنَى وُلِدَ وَبِمَعْنَى طَلَعَ [ق:٦١] أَيْضاً – طَغَلْدِى – تَفَرَّقَ، يُقَالُ طَغَلْسُنْلَرْ أَيْ لِيَتَفَرَّقُوا

[د:٣٠أ] الطَّاءُ مَعَ القَافِ

طَقْتِى – عَلَّقَ – طِقْتِى – سَدَّ – طُقْ – الشَّبْعَانُ المَاضِى مِنْهُ طُيْدِى وَقِيَاسُهُ طُقْدِى وَلَمْ يُسْمَعْ – طُقْصَنْ – التِّسْعُونَ – طُقُزْ – تِسْعَةٌ – طُقِدِى – ضَرَبَ ضَرْباً وَجِيعاً طُقِدِى نَسَجَ أَيْضاً وَيُقَالُ لِلْحائِكِ طُنْدُقِيجِى – طُقُرْجِنْ – لُعْبَةٌ مِثْلُ الشَّطْرَنْجِ يُلْعَبُ بِهَا – طَقَقْ – الدَّجَاجُ – طُقْمَا – الإِرْزَبَّةُ وَالمِهَدَّةُ وَعُرِّبَتْ بِالدُّقْمَاقِ – طُقْصُبَا – قَبِيلَةٌ مِنَ الْقِبْجَاقِيِّ

الطَّاءُ مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ

طَنْ – الصُّبْحُ وَالعَجَبُ مُشْتَرَكٌ – طَنْلَدِى – تَعَجَّبَ – طُنْ – الجَلِيدُ – طُنْدِى – جَمَدَ – طُنُزْ – الخِنْزِيرُ والدُّهْنُ الجَامِدُ، فَإِذَا أُطلِقَ عَلَى الخِنْزِيرِ، فَهُوَ مُفْرَدٌ وَإِذَا أُطْلِقَ عَلَى الدُّهْنِ الجَامِدِ، فَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ طُنْ لجَلِيدُ وَ(اُزْ الدُّهنُ الَّذِي يَعْلُو القِدْرَ – طَنْسِقْ – العَجَبُ – طَنْلَا – مَعْنَاهُ وَقْتُ الصُّبْحِ تَقُولُ طَنْلَا كَلْدِمْ أَيْ جيتُ وَقْتَ الصُّبحِ وَإِذَا قَالَ أجِئْ فِي الصُّبحِ طَنْدَا كَلْكَمَنْ – طَنَزْدِى – اِحْمَرَّ الوَرَمُ وَاشْتَدَّ – طِنْدِى – اِستَرَاحَ

[و:٢١ب] الطَّاءُ مَعَ اللَّامِ

طَلْدِى – تعِبَ بِالقِبْجَاقِيَّةِ، وَأَمَّا بِالتُّرْكْمَانِيَّةِ فَتُطْلَقُ عَلَى غَطَسَ – طُلْدِى – [ق:٦٢] اِمْتَلَأَ وَمِنْهُ طُلُنْ أَىْ [د: ٣٠ب] و(طُلُ آىْ القَمَرُ المُمْتَلِئُ نَوْرًا – طُلْطُرْدُو – مَلَأَ – طَلَدِى – خَرْبَشَ الكَلْبُ – طُلَدِى – لَفَّ – طُلَقْ – الشَّئُ المَلْفُوفُ – طُلْبَنْ – العِمَامَةُ – طَلَقْ – الطُّحَالُ – طِلَقْ – الزُّنْبُورُ الَّذِي فِي الفَرْجِ – طُلْقُقْ – الزَّقُّ – طَلَبِدِى – فَرْقَعَ الطَّائِرُ جَنَاحَهُ – طُلْبْ – مَعْرُوفٌ – طُلُنْدِى – غَابَ، يَقُولُونَ آىْ طُلُنْدِى كُنْ طُلُنْدِى أَيْ غَابَ القَمَرُ وَغَابَتِ الشَّمْسُ والمُسْتَعْمَلُ آى بَطِّى أَيْ غَطَسَ القَمَرُ – طُلْ – المَرْأَةُ الأَيِّمُ – طُلِى – البَرْدُ – طُلُنْ – بِالنُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ الصَّدْعُ

الطَّاءُ مَعَ المِيمِ

طَمَشَا – الفُرجَةُ – طَمَشَلَنْدِى – تَفَرَّجَ – طَمْجِى – الوَكِيفُ – طَمْ – القَطْرَةُ مِنَ المَطَرِ – طَمْدِى – قَطَرَ – طَمْزُمْ – القَطْرَةُ أَيْضًا – طَمْ ت – السَّطحُ – طَمَقْ – سَقْفُ الحَلْقِ – طَمَرْ – العِرَقُ وَالجِنْسُ مُشْتَرَكٌ – طَمُوْ – جَهَنَّمُ – طُمَنْ – الضَّبابُ – طُمَا – لَأْمَةُ الحَرْبِ – طُمْلُوْ – البَارِدُ – طُمْنُوا – القَصْعَةُ الكَبِيرَةُ

الطَّاءُ مَعَ النُّونِ

طَنَا – العِجْلُ الكَبِيرُ – طَنْدِى – اِسْتَأْذَنَ – طِنْدِى – اِسْتِرَاحَ، وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ دِنْلَنْدِى اِسْتَرَاحَ – طِنْجْ ش – مُسْتَرِيحٌ – طِنْجْلِقْ – الرَّاحَةُ – طَنَقْ – الشَّاهِدُ – طَنِشْمَقْ – المَشْوَرَةُ – طَنِشْتِى – تَشَاوَرَ، [د:٣١أ] وَهُوَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ – طَنِشِقْ – المَشُورَةُ – طُنْ - [ق:٦٣] الثَّوْبُ – طُنُقْ يُزْلُو – أَيْ ذُو وَجْهٍ عَبُوسٍ – طَنْ طَرِي – الدُّخْنُ الصَّحِيحُ الَّذِي لَمْ يُقَشَّرْ

الطَّاءُ مَعَ الوَاوِ

طُوْدِى – فَتَّ

الطَّاءُ مَعَ اليَاءِ

طُيْدِى خ – شبِعَ –[و:٢٢أ] طُيْدِى ق – أَحَسَّ – طُيْسُو ق – الحِسُّ – طَيْ – المَهْرُ – طَيِ – الخَالُ – طُيْ – الوَلِيمَةُ الكَبِيرَةُ والحُبْزُجُ مُشْتَرَكٌ – طَيَدِى – أَسْنَدَ – طَيَنْدِى – اِسْتَنَدَ واتَّكَأَ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ»(طَيَنْدِى عَثَرَ وَزَلَقَ – طُيَقْ – الحَافِرُ، وَهِيَ قِبْجَاقِيَّةٌ وَ طُوىْ نَاقْ تُرْكْمَانِيَّةٌ وَهُوَ المُسْتَعْمَلُ الآنَ، وَفِي الدُّعاءِ يُقَالُ اَطِنْ طُوىْ نَاقِنَا طَاشْ طُقُنْمَسُنْ المَعْنَى لَا أَصَابَ حَافِرَ فَرَسَكَ الحَجَرُ – طَيِنْ – الرَّئِيسُ فِي دِينِ أُيْغُرِ

حَرْفُ القَافِ

القَافُ مَعَ البَاءِ

قُبْطُرْغَا – الصَوْلَقُ – قَبْطَنْ – القَبَاءُ أَصْلُهُ بِالفَارِسِيَّةِ خَفْتَنْ وَهُوَ دِرْعٌ مِنْ حَدِيدٍ، وَنَقَلَتْهُ التُّرْكُ لِلْقَبَاءِ فَتَرَكَتْهُ، وَقَالَتْ قَبْطَنْ – قَبْطِي – خَطَفَ – قُبْطِي – اِنْبَعَثَ، يُقَالُ طُزْ قُبْطِي أَيْ اِنْبَعَثَ الغُبَارُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قُبْطُو اِرْتَفَعَ – قِبْطِي – تَمَوَّجَ نَظَرُهُ كَالأَحْوَلِ – قَبْ – القِشْرُ – قَبْلَدِي – جَعَلَ لَهُ قِشْرًا [د:٣١ب] مِنْ جِلْدٍ وَغَيْرِهِ يُقَالُ قَبْلَدِي جَلَّدَ الكِتَابَ – قَبُ – [ق:٦٤] البَابُ، يُقَالُ اَجْ قَبُ ش و قَبُنِي اَجْ أَيْ اِفْتَحِ البَابَ – قَبَا – الشَّيْءُ المُنْتَفِشُ يُقَالُ بَاشْ قَبَرْدِي أَيْ اِنتَفَشَ شَعْرُهُ، وَيُقَالُ طُلْبَنْدِي قَبَادُرْ أَيْ عِمَامَتُهُ وَاسِعَةٌ وَ قَبْطَنْ قَبَادُرْ أَيْ قَبَاؤُهُ وَاسِعٌ – قُبَرْدِي – نَتَفَ – قَبَرْدِي – تَنَفَّطَ الجُرْحُ – قُبَا – اللَّونُ الأَغْبَرُ – قُبَرْدِي – اِغْبَرَّ لَوْنُهُ – قَبَقْ – القَرْعُ الَّذِي يُرْمَى بِالسِّهَامِ، وَجَفْنُ العَيْنِ، وَالنَّخَالَةُ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ – قَبُرْجَقْ – الحُقُّ – قَبُرجَقْ لِي بَغَا – السُّلَحْفَاةُ – قُبُزْ [ش] – بِالبَاءِ المَشُوبَةِ شَيْءٌ يُغَنَّى بِهِ وِيُضْرَبُ مَعْرُوفٌ – قَبْقَرَا – الشَّدِيدُ السَّوَادُ – قِبْقِزِلْ – الشَّدِيدُ الحُمْرَةُ – قَبُقْ – اللِحَا مِنَ الشَّجَرِ – قُبَصْ – الكَلْبُ الكُبَاشِيِّ

القَافُ مَعَ التَّاءِ

قَتِّي – الشَّدِيدُ، يُقَالُ قَتِّيلُو أَيْ ذُو القَوْسِ الشَّدِيدِ – قَتِّي – اِشتَدَّ – قَتْلَنْدِي و قَتِلَنْدِي – تَشَدَّدَ وَصَبَرَ – قَتْ – الطَّاقُ، [و:٢٢ب] يُقَالُ بِرْ قَتْ إِكِي قَتْ أَيْ طَاقٌ وَاحِدٌ وَطَاقَانِ – قِتْ – أَيْ القَلِيلُ، وَيُقَالُ بُو قِتِّرْ أَيْ ذَا قَلِيلٌ – قُتْ – اليُمْنُ وَمِنْهُ قُتْلُو ، وَيُقَالُ بِالطَّاءِ [قُطْلُو] وَأَصْلُهُ التَّاءُ [وَمِنْ دُعَائِهِم الرَّدَى قُتِي قُرْسُنْ – أَيْ لِيَيْبَسْ يُمْنَهُ وَيُقَالُ [و:٣٢أ] أَيْضًا بِمَعْنَى لِيَزُلْ ذِهْنَهُ وَعَقْلَهُ] – قَتِرْ – البَغْلُ، وَيُقَالُ بِالطَّاءِ [قَطِرْ] – قُتِّي – عَلَمٌ لِلرِّجَالِ – قَتِقْ – الإِدَامُ – قَتِّي – ضَمَّ شَيْئًا إِلَى شَيْءٍ، وَمِنْهُ قَتِقْ أَيْ الإِدَامُ الَّذِي يُخْتَلَطُ بِالخُبْزِ

القَافُ مَعَ الجِيمِ

قُجَقْ – الحِضْنُ – قُجَقْلَدِي – اِحْتَضَنَهُ – قِجِرْ – الأَشْتَرُ – قُجَادَاشْ – الصَّدِيقُ، وَمَعْنَاهُ المَعْرِفَةُ مِنْ عِنْدِ السَّيِّدِ فَعُرِّبَتْ بِخُشْدَاشْ – قَجْ ش – كَلِمَةٌ يُسْتَفْهَمُ بِهَا مَعْنَى كَمْ قَجْدُرْ أَيْ كَمْ هُوَ – قِجْقُرْدِي – ضَجَّ – قَجْطِي – هَرَبَ – قِجْ – العَرْقُوبُ – قِجِنْ قِجِنْ يُرِدِي – إِذَا تَقَهْقَرَ – قُجْدِي – بِالجِيمِ الخَالِصَةِ عَانَقَ – قُجَا – الشَّيْخُ وَالسَّيِّدُ مُشْتَرَكٌ، وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَصْلُهُ خَواجَة يُقَالُ بُو قُجَادُر أَيْ هَذَا شَيْخٌ وَ بُو قُجَمْ دُرْ أَيْ هَذَا سَيِّدِي – قَجَنْ – مَتَى – قُجْ – وَ – قُجْقَرْ – الكَبْشُ

القَافُ مَعَ الرَّاءِ

قَرَا – الأَسْوَدُ – قَرَا اَتْمَكْ – النِيْدَةُ مَعْنَاهُ الخُبْزُ الأَسْوَدُ – قَرَا يَغِزْ – أَسْوَدُ اللَّوْنِ، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ يَغِزْ مَعَ قَرَا ، وَقَدْ يَنْفَرِدُ فَيُقَالُ يَغِزْ اَطْ أَيْ فَرَسٌ بَيْنَ الدُّهْمَةِ وَالشُّقْرَةِ – قَرِشْ – الشِبْرُ، وَهُوَ دَعَاءٌ رَدِيءٌ وَمِنْهُ قَرَدِي دَعَا عَلَيْهِ يُقَالُ تَنْرِ أَنْغَا قَرَسُنْ، ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قَرْغَدِي دَعَا عَلَيْهِ – قَرْشُ - مُقَابِلُ – قَرِدِي – شَاخَ – قَرُدِي – يَبِسَ – قُرُو – الخَشِنُ وَاليَابِسُ – قَرُ – بِمَعْنَى أَيْنَ بِالقِبْجَاقِيِّ يُقَالُ قَرُ بَرُرْسَنْ أَيْ أَيْنَ [د:٣٢ب] تَذْهَبُ – قُرْدُو – ذَبَّ –[ق:٦٦] قَوُرْدِي – قَلَى – قَرْمَلَدِي – مَسّ – قُرْدُو – نَشَفَ – قُرَدِي – نَقَصَ – قُرْدِي – أَوْتَرَ

القَوْسَ ونَصَبَ الفَخَّ –[و:١٢٣أ] قِرْدِى – كَثَّرَ القَتْلَ – قُرْغُشُنْ – الرَّصَاصُ، وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ قُرْشُنْ – قَرْغَا – الغُرَابُ – قَرْغُو – القَصْبُ الفَارِسِيِّ – قُرُطْ – الأَقِطُ، قَرَا قُرُطْ صِنْفٌ مِنْهُ أَسْوَدُ شَدِيدُ الحُمُوضَةِ – قَرَجَا قَارَ – اللَّغْلَغُ – قَرْلَغُجْ – الخُطَّافُ – قُرْطَقْ – بُوقُ القَرْنِ – قُرُغِى – البَاشِقُ – قُرْ – الحِيَاصَةُ وَالوَقْتُ مُشْتَرَكٌ – قِرْ – رَأْسُ الرَّابِيَةِ – قَرْ – الثَّلجُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ الأَرْضُ الصَّحْصاحُ – قُرْصَقْ – الكَبِدُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الحَوْصَلَةُ، وَفِي مَوْضِعٍ آخَرٍ مِنْهُ الفُؤَادُ – قَرَبْجِى ت – الفَقِيرُ – قَرِنْ – البَطْنُ – قَرِنْدَاشْ – الأَخُ مِنَ البَطْنِ – قِرْتَقْ – الجَارِيَةُ – قَرَوَشْ – يَنْطَلِقُ عَلَى عَامَّةِ الرَّقِيقِ – قِرْبَطْ – الشَّيْنِيُّ – قَرْدِى – خَلَطَ، وَيُقَالُ قَتِّى قَرْدِى أَيْ ضَمَّ وَخَلَطَ، وَيُقَالُ قَتَا قَرَا يَدِى أَيْ أَكَلَ ضَمًّا وَخَلْطًا – قُرْقَقْ – خَافَ – قُرْقَقْ – الخَوَّافُ – قُرْطُلْدِى – نَجَا وَهُوَ بِالقِبْجَاقِيَّةِ قُطُلْدِى ، وَيُقَالُ قُرْتُلْدِى – قُرْطْ – الذِّيبُ والدُّودُ مُشْتَرَكٌ وَهُوَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ، وَيُقَالُ بِالْقِبْجَاقِيَّةِ لِلذِّيبِ بُرِى – قِرْقْ – الأَرْبَعُونَ فِي العَدَدِ – قِرْقِدِى – جَزَّ الصُّوفَ – قَرْلُدُو – سَوَادُ الشَّخْصِ – قَرَوُلْ – [د:٣٣أ] مَعْرُوفٌ وَهُوَ خُفَرَاءُ الطَّرِيقِ – قَرْلُوجْ – الطَّيْرُ الخَطَّافُ – قِرِلْدِى – اُهْلِكَ –[ق:٦٧] قَرْطَلْ – العُقَابُ – قِرْتُقْ – العَبُوسُ الوَجْهِ – قَرِى – الشَّيْخُ وَالذِّرَاعُ مُشْتَرَكٌ – قُرْبَغَا – الضِّفْدَعُ – قِرْبِدِى ش – خَفَّفَ الشَّعْرَ – قَرْبُزْ – البِطِّيخُ الأَخْضَرُ، مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَصْلُهَا خَرِبُزْ – قُرْ – الوَقْتُ والسِّنُّ، يَعْنِي العُمْرُ مُشْتَرَكٌ يُقَالُ بُوقُرْدَاشْ دُرْ أَيْ هَذَا لِدَةٌ – قَرَقْ – سَوَادُ العَيْنِ – قُرَقْ – السَّنَةُ الجَدْبَةُ – قُرْغَنْ – قُبَّةُ المَيِّتِ، وَيَنْطَلِقُ عَلَى الحَظِيرَةِ الَّتِي تَجْعَلُ عَلَى المَحَاصِرِينَ مِنَ الرَّمْلِ وَبِهَا سُمِّيَ السُّورُ

القَافُ مَعَ الزَّايِ

قَزْ – الوَزُّ – قِزْ – الغَالِي والبِنْتُ وَالبِكْرُ مُشْتَرَكٌ، يُقَالُ قِزِى قِزْمِدُرْ أَيْ هَلْ بِنْتُهُ بِكْرٌ وَ م حَرْفُ الاِسْتِفْهَامِ – قُزْ – المَوضِعُ الَّذِي لَاتَصِلُ إِلَيْهِ الشَّمْسُ فِي أَوَّلِ طُلُوعِهَا – قُوْزْ – الجَوزُ مُتَرَكٌ مِنَ العَرَبِيَّةِ بِإِبْدَالِ الجِيمِ قَافاً مُفَخَّمَةً –[و:٢٣ب] قُزَقْ – شَيْءٌ يَشْبَهُ العَفَصَ – قِزِلْ – الأَحْمَرُ – قِبْقِزِلْ – الشَّدِيدُ الحُمْرَةِ – قِزَرْدِى – اِحْمَرَّ – قُزِى – الخَرُوفُ – قُزُوقُلْغِى – الحَمِيضُ، أَيْ أُذُنُ الخَرُوفِ – قِزِلْجَاطُرْغَنْ – المُطَوَّقُ [د:٣٣ب] مِنَ الطَّيْرِ – قَزْدِى – حَفَرَ – قَزْدِى اَطْنِى – اِسْتَوْقَفَ فَرَسَهُ وَالفَرَسُ المُسْتَوْقَفُ اِسْمُهُ قَزَغُجْ – قِزْدِى – حَمِىَ – قِزْدِرْدِى – أَحْمَى – قِزِلْق – الغَلَاءُ وَالبَكَارَةُ [٦٨] مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا – قِزِلْطِّى – غلَى مِنْ الغَلَاءِ – قُزْغُنْ – نَوْعٌ مِنَ الغُرْبَانِ شَدِيدُ السَّوادِ طَوِيلُ المِنقارِ طَوِيلُ رِيشِ الذَّنَبِ – قَزِقْ – الوَتَدُ – قَزَنْ – القِدْرُ الكَبِيرَةُ مِنَ النُّحَاسِ – قَزْنَا – الخَزَّانَةُ وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ

القَافُ مَعَ السِّينِ

قُسْقُنْ – الثَّفَرُ وَإِذَا عَابُوا أَحَدًا قَالُوا قُسْقُنْ

القَافُ مَعَ الشِّينِ

قَشِدِى – حَكَّ – قَشَقْ – المَحَكُ – قُشَقْ – المِنْطَقَةُ – قُشْلُقْ – ضَحْوَةُ النَّهارِ والنَّصْلُ العَرِيضِ لِرَمْيِ الطَّيْرِ – قِشْ – الشِّتَاءُ – قَشْ – الحَاجِبُ وَرَأْسُ الرَّابِيَةِ مُشْتَرَكٌ – قُشْ – الطَّائِرُ – قُوشْ – الفَرَسُ الجَنِيبُ – قُشْ – القِرانُ – قِشْ – فَصْلُ الشِّتَاءِ – قَشْقَا – الغُرَّةُ – قُشْ قُيُرْغُو – الدُّمَّلُ – قَشْلَمِشْ – المَسْمُوطُ المَاضِيُّ

قَشْلَدِى – قُشْدَاشْ – صَاحِبٌ – قُشْتِى – جَنَبَ و قَرَنَ – قُشْلُدِى – اِقْتَرَنَ – قِشْلِقْ – المَشْتَاةُ – قَشُقْ – المِلْعَقَةُ

القَافُ مَعَ الصَّادِ

قِصْرَقْ – الرَّمَكَةُ – قِصْغَا – القَصِيرُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قِصْقَا القَصِيرُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ قِصَا –[د:٣٤أ] قَصَا – كُلُّ ثوبٍ مِنَ الحَرِيرِ – قِصْدِى – ضَغَطَ – قِصْغَجْ – المِعْصَارُ – قِصِرْ – الحَائِلُ – قَصْتِى – قَصُرَ الثَّوْبُ الطَّوِيلُ – قُصْدِى – قَاءَ – قُصْغُو – أَلْقَيْءُ، وَيُقَالُ قُصْمَقْ بِالتُّرْكْمَانِيِّ قُصُو – قَصُرْقَا – [ق:٦٩] الزَّوْبَعَةُ – قِصْقَجْ – السَّرَطَانُ – قَصْطَلِقْ – الصَّدَفُ – قِصْقَنْدِى – غَارَ مِنَ الغَيْرَةِ

[و:٢٤أ] القَافُ مَعَ الغَيْنِ

قَغِطْ – الكَاغِدُ مُتَرَّكٌ مِنَ الفَارسِيَّةِ أَصْلُهَا عِنْدَهُمْ كَاغِذْ بِالذَّالِ المُعْجَمَةِ – قِغِرْدِى – بِالتُّرْكْمَانِيِّ نَدَى

القَافُ مَعَ الطَّاءِ

قُطُرْغَنْ – الجَرَبُ – قَطِ – بِمَعْنَى عِنْدَ – قَطْرِغَا – الشَّيْنَى – قَطَغَنْ – الهِنْدِبَاءُ – قُطُقْ – وَلَدُ الفَرَّاءُ الفَرَّاءُ حِمَارُ الوَحْشِيُّ – قَطِرْ – البَغْلُ – قَطُنْ – السَيِّدَةُ، وَعُرِّبَتْ بِخَاتُونِ – قَاطِى – الشَّدِيدُ – قَطِلْدِى – قَوِىَ – قُطُرْ – البَرْجَمُ، وَهُوَ الشَّعْرُ المُعَلَّقُ فِي أَعْنَاقِ الخَيْلِ

القَافُ مَعَ القَافِ

قُقُزْ – المَوْضِعُ المُسْتَقِلُّ كَالغُوطَةِ وَالحَفِيرَةِ والجَوْرَةِ – قَقْلِقْ – النُّخَامَةُ – قَاقْ – القَلْتُ، وَهِيَ الحُفْرَةُ فِي الصَّخْرَةِ يَجْتَمِعُ فِيهَا المَاءُ – قَقْتِى – قَرَعَ – قُقْتِى – فَاحَتْ رَائِحَةُ الحُرَّاقِ – قَقِرِى – غَضِبَ، [د:٣٤ب] وَهِيَ تُرْكْمَانِيَّةٌ – قَقْرَقْ – الأَرْضُ الجَرْدَاءُ – قَقْ – القَرِيدُ – قَيْقِجْ – الغَرَضُ المُسْتَقْبَلِ

القَافُ مَعَ اللَّامِ

قُلْ – المَلْكُ – قُلْ خ - العَضُدُ إِلَى الأَصَابِعِ – قُلَجْ ش – البَاعُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قُلَا – قِلْ – الشَّعْرُ – قَلِنْ – الغَلِيظُ وَالمَهْرُ [ق:٧٠] مُشْتَرَكٌ – قُلِنْ – حِمَارُ الوَحْشُ – قُلَنْ – الحِزَامُ – قِلْبَرَقْ – الكَلْبُ الصَّيْدِيُّ ذُو الصُوفِ – قِلْقُيْرُقْ – القَطَا – قُلُقْ – الثَّنِيَّةُ إِذَا وُلِدَتْ – قُلَاوُرْلْدِى – دَلَّ – قُلَقْ – الأُذُنُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قُلَغْ – قِلْجِقْ – زَوْبَرَةُ السُّنْبُلَةِ – قُلْطُقْ – الإِبْطُ – قِلْدِى – جَعَلَ – قَلْدِى – غَبَرَ و بَقِيَ – قَلْقِدِى – اِرْتَفَعَ – قَلْقَنْ – المِجَنُّ – قُلْبْ – أُذُنُ القِدْرِ، ونَحْوِهَا – قَلِى – المُوَافِقُ – قِلِقْ – الخُلُقُ، يُقَالُ قِلِقِى اَيْكِ دُرْ أَيْ خُلُقُهُ خَيْرٌ وَ قِلِقِى [و:٢٤ب] يَمَنَ دُرْ أَيْ خُلُقُهُ رَدِئٌ – قِلِجْ – السَّيْفُ – قُلُنْ – الفِلْوُ – قُلُنْدِى – وُلِدَ فِلْوًا قُلُنْجِى – الحَجَرُ الحَامِلُ – قِلِنْدِى – تَخَلَّقَ مَعَهُ

القَافُ مَعَ النُّونِ

قُنُقْ – الضَّيْفُ – قُنُقْلُقْ – الضِّيَافَةُ – قِنِقْ – قَبِيلَةٌ مِنَ التُّرْكْمَانِ – قَنْجُقْ – الكَلْبَةُ – قُنْشِى – الجَارُ – قُنُشْتِى – جَاوَرَ – قُنُقْلِدِى – أَضَافَ – قُنُشْطُو – كَرَّ – قَنْدِى – رَوِىَ – قَنْدُرْدِى – أَرْوَى غَيْرَهُ –[د:٣٥أ] قِنْ – قِرَابُ السِّكِّينِ – قَنْ – الدَّمُ، وَيُطْلَقُ عَلَى المَلِكِ – قُنْجْ – الفَضَاءُ الَّذِي بَيْنَ لَحْمَةِ السَّاقِ العُلْيَا وَبَيْنَ المَلْبُوسِ

عَلَيْهَا مِنْ خُفٍّ وَغَيْرِهِ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الخَاصِرَةُ قُنْجْ – قَنْجَا بَرُرْسَنْ – أَيْ أَيْنَ تَذْهَبُ، وَيُقَالُ قَيْدَا ، وَيُقَالُ قَنْدَا ، كُلُّهُ بِمَعْنَى أَيْنَ، [ق:٧١] وَيُقَالُ وَرُرْسَنْ ، وَبِالقِبْجَاقِيِّ قَرُ بَرُرْسَنْ ، وَكَانَ أَصْلُهُ قَىْ بِرْكَا بَرُرْسَن ، ثُمَّ حُذِفَ إِلَى أَنَّ صَارَ قَرُو ، وَمَعْنَى قَىْ أَيْنَ بِرْكَا المَكَانُ – قَنَطْ – الجَنَاحُ – قَنَطِى – جَرَى دَمُهُ – قُنْدِى – نَزَلَ – قَنْدِى – اِنْبَعَثَ – قِنْدُرْدِى – بَعَثَ غَيْرَهُ – قُنْرَوْ – الجَرَسُ، وَيُقَالُ جِنْرَغُو الجَرَسُ جِنْرَدِى مِنَ الطِّينِ، هَكَذَا أَمْلَى شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِينَ» – قَنْرِقْ – الخَيْشُومِ – قَنْلِى – العَجَلَةُ الَّتِي يُنْقَلُ عَلَيْهَا، لَا العَجَلَةُ الَّتِي هِيَ ضِدُّ البُطْءِ

القَافُ مَعَ المِيمِ

قَمْ – الطَبِيبُ – قَمْلَدِى – طِبَّ – قُمْ – الرَّمْلُ – قُمْجِى – الرِّمَالُ – قَمْجِى – المِخْصَرَةُ – قَمُغْ – الجَمِيعُ – قُمَا – السُّرِّيَّةُ – قُمُرْصُغَا – النَّمْلُ – قُمْرَلْ – الصُّهُوبَةُ فِي اللِّحْيَةِ، يُقَالُ قُمْرَلْ صَقَلُّو أَيْ ذُو لِحْيَةٍ صَهْبَاءَ – قِمِلْدَرِى – تَحَرَّكَ حَرَكَةً مُضْطَرِبَةً كَحَرَكَةِ السَّمَكَةِ إِذَا اَخْرَجَتْ مِنَ المَاءِ حَيَّةً – قَمَشْتِى – اِنْبَهَرَ مِنَ الشَّمْسِ حَتَّى لَايَكَادُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا [٣٥ب] كَمَا يَعْرِضُ لِلأَرْمَدِ – قِمِزْ – لَبَنُ الخَيْلِ المُحَمَّضِ – قُمُجْ – المِغْرَفَةُ وَعُرِّبَتْ بِالجُمْجَاةِ

[و:٢٥أ] القَافُ مَعَ الوَاوِ

قَوْ – الصُّوفَانُ الَّذِي يُقْدَحُ مِنْهُ الزِّنَادُ، وَيَنْطَلِقُ أَيْضاً عَلَى الحُرَّاقِ – قَوْ – القِشْرُ الرَّقِيقُ الَّتِي تَنْسَلِخُ عَنْهُ الحَيَّةُ يُقَالُ قَوْلَدِى [ق:٧٢] اِنسَلَخَ عَنْ جِلْدِهِ – قَوْرَا – القَشُّ – قَوُقْ – السَّوِيقُ – قُوْ – المِرْزَمُ – قُوْوْ – الغِيبَةُ – قُوْلَادِى – اِغْتَابَهُ – قُوْدِى – طَلَبَهُ بِجَهْدٍ – قَوْلُقْ – بَيْتُ الصُّوفَانِ الَّذِي لِلزِّنَادِ – قَوُرْدِى – قَلَا – قَوُرْغَا – المَقْلُو مِنَ الحَبِّ، وَيُقَالُ لِلمَقْلُو مِنَ اللَحْمِ قَوُرْمَا – قِوْرَتِّى – بالَغَ فِي القَتْلِ – قِوْرَقْ تُرْ – أَيْ مُبْرَمٌ مَفْتُولٌ شَدِيدٌ – قَوُنْ – البِطِّيخُ الأَصْفَرُ – قَوُقْ – المَثَانَةُ – قُوُقْ – كُلُّ مُجَوَّفٌ فَارِغٌ وَيُطْلَقُ فِي القِبْجَاقِيِّ عَلَى السَّوِيقِ – قَاوُوتْ – مَعْرُوفٌ وَهُوَ قِبْجَاقِيٌّ – قَوْزَدِى – حَوَى – قُوَا – الدَّلْوُ – قُوُو – اللَّوْنُ الأَغْبَرِ

القَافُ مَعَ اليَاءِ

قُوِيُنْ – الغَنَمُ – قُيَنْ – الأَرْنَبُ – قُيُو – المَكَانُ المُسْتَفِلُ مِنْ بِيرٍ وَغَيْرِهِ – قِى – بِمَعْنَى إِيْ – قَيَا – الصَّخْرَةُ – قَايِتِّى – رَجَعَ – قَيْدُرْدِى – رَدَّهُ، فَفِي الأَمْرِ مِنَ الأَوَّلِ قَايِتْ وَمِنَ الثَّانِي قَيْتَرْ أَصْلُهُ قَايِتْدُرْ ، [د:٣٦أ] ثُمَّ أُدْغِمَتِ التَّاءُ فِي الدَّالِ فَصَارَتْ قَيِتُّرْ ثُمَّ خُفِّفَتْ بِحَذْفِ أَحَدِ المُدْغَمَيْنِ وَهُوَ الثَّانِي فَقِيلَ قَيْتُرْ ثُمَّ فُتِحَتِ التَّاءُ [قَيْتَرْ] طَلَبًا لِلتَّخْفِيفِ وَإِنَّمَا اِدَّعَيْنَا أَنَّ الثَّانِي هُوَ المَحْذُوفُ لِوَجْهَيْنِ أَحَدُهُمَا الأُولَى أَصْلِيَّةٌ وَالثَّانِيَةُ زَايِدَةٌ وَحَذْفُ الزَّايِدِ أَولَى مِنْ حَذْفِ الأَصْلِ الثَّانِي أَنَّهُ عَهِدَ حذْفُهَا وإِبْقَاءُ الرَّاءِ فِي نَحْوِ اَجُرْ وَ كَجِرْ – قَايْ – البَرَدُ وَالمَطَرُ مَعًا – قَيِرْطَمَقْ – اللَبَنُ – قُيُنْ – الخَلَاءُ الَّذِي بَيْنَ [ق:٧٣] البَطْنِ والثَّوْبِ، يُقَالُ قُيُنْمْ دَا بِسْلَدُمْ أَيْ رَبَّيْتُهُ فِي ذَلِكَ وَهُوَ المُسَمَّى عِنْدَ النَّاسِ بِالعُبِّ – قَيْنَدِى – غَلَتِ القِدْرُ – قَيْنَطِّى – أَغْلَى – قَيْمَقْ – مَا يَعْلُو عَلَى اللَبَنِ مِنَ القَشْطِ – قُيْمَقْ – حَرِيرَةٌ غَلِيظَةٌ تُطْبَخُ بِالدُّهْنِ، وَهُوَ اسْمٌ لِلزَّلَابِيَةِ أَيْضاً – قُيْدِى – صَبَّ وَضَاعَ وتَرَكَ بِمَعْنَى وَضَعَ مُشْتَرَكٌ –[و:٢٥ب] قُيْرُقْ – الذَّنَبُ – قُيْدِى – ظَهَرَ وَجَعَهُ يُقَالُ أَجِسِى قُيْدِى أَيْ ظَهَرَتْ مَرَارَتُهُ

كِنَايَةً عَنْ وَجْهِهِ – قِيْدِى – خَاطَ خِيَاطَةً رُومِيَّةً وجَسَرَ عَلَى الشَّيْءِ مُشْتَرَكٌ – قَيِرْ – الرَّمْلُ الغَلِيظِ – قُيُنْجِى – الصَّائِغُ – قِيْمَا – نَوْعٌ مِنَ الطِّيبِ مَعْرُوفٌ – قَيْدَنْ – عَلَمٌ – قَيِشْ – السَيْرُ – قُيُلْدُو – هَرَّ – قُيَشْ بَطْغَنْدَا – غُرُوبُ الشَّمْسِ –[د:٣٦ب] قُيَشْ – شُعَاعُ الشَّمْسِ ويُطْلَقُ أَيْضاً عَلَى الشَّمْسِ

حَرْفُ الكَافِ

الكَافُ مَعَ البَاءِ

كَبَا – مُنْتَفِخُ البَطْنِ مِنْهُ كَبَرْدِى – كَبَرْمَكْ – النَّفْخَةُ – كَبْ – القَالَبُ – كُبْ ش – الزِّيرُ – كُبْ[52] ش ش – الكَثِيرُ بُو كُبْثُرْ ، أَيْ هَذَا كَثِيرٌ وَكَذَلِكَ جُقْثُرْ ش و اُكُشْتُرْ و دَلِمْ دُرْ كُلُّهُ هَذَا كَثِيرٌ – كُبُرْدِى ش – أَرْغَى – كُبُكْ ش – الرَّغْوَةُ – كُبَكْ ش الكَلْبُ الكثِيرُ الشَّعْرِ، ويُسَمَّى بِهِ عَلَمًا – كُبُرْ – الصُّنْدُوقُ – كُبَا – القُرْطُ فِي الأُذُنِ، ويَنْطَلِقُ أَيْضًا عَلَى ثِيَابِ الحَرْبِ – كُبُرُو ش – الحِسْرُ، وَفِي التُّرْكْمَانِيِّ القَنْطَرَةُ – كُبَكْ – بِالبَاءِ الخَالِصَةِ، السُّرَّةُ – كَبَكْ – النُّخَالَةُ – كَبْجَا ش – المِغْرَفَةُ الصَّغِيرَةُ –[ق:٧٤] كُبْكُكْ – الشَّدِيدُ الزُّرْقَةُ، وَقَالَ لِي شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينُ» هُوَ بِالمِيمِ بَدَلَ البَاءِ [كُمْكُكْ] – كِبِي – بِمَعْنَى مِثْلُ – كُبِدِى – ضَرَّبَ الثَّوبُ المُبَطَّنُ – كَبَسْ – الكُلْوتَةُ وَسَائِرُ مَا يُغَطَّى الرَّأْسَ

الكَافُ مَعَ التَّاءِ

كَتِكْ – الأَفْرَمُ – كَتُكْ – الثَّلْمُ – كِتِّى – رَاحَ وَذَهَبَ – كَتُرْدِى – أَتَى بِهِ – كَتُرَنْ – الَّذِي جَاءَ [د:٣٧أ] بِالشَّيءِ أَصْلُهُ كَتُرْغَنْ فحُذِفَتِ الغَيْنُ وَأَصْلُ كَتُرْدِى (كَلْتُرْدِى و تُرْ لِلتَّعْدِيةِ لِأَنَّهُ مُتَفَرِّعٌ عَنْ كَلْدِى وَجَاءَ فِي كَتُرَنْ حُذِفَتِ اللَّامُ وَحُذِفَ الغَيْنُ فَإِذَنْ كَانَ أَصلُه كَلْتُرْغَنْ – كُتُرْدِى – حَمَلَ – كُتْ – الدُّبُرُ – كُتْلِدِى – اِسْتَعْمَلَ الدُّبُرِ – كَتَا – الخُشْكَنَانُ – كُتْلِدِّى – فَقَّعَ – كَتْلُوكْ – الحُلقُومُ

الكَافُ مَعَ الجِيمِ

[و:٢٦أ] كَجَا ش – اللُّبَّادُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ، و(كِيزْ بِالقِبْجَاقِيِّ – كُجْ ش – الظَّعْنُ إِذَا كَانَ فِيهِ النِّسَاءُ – كُجْدِى ش – ظَعَنَ – كَجْدِى ش – عَبَرَ ومَضَى ونَفَذَ، وَيُقَالُ كَشْتِى – كُجْكَنْ – النَّسْرُ – كَجِى ش – المِعْزَى وبِالقِبْجَاقِيِّ أَجْكِى ش – كِجِى ش – الصَّغِيرُ، وَتَصْغِيرُهُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ كِجِجُكْ ، وَبِالقِبْجَاقِيِّ كِجْكِنَا وَهُوَ عَلَمٌ أَيْضًا – كَجُتْ ش – المَخَاضَةُ – كَجَا ش – المَسَاءُ – كَجَا ش بُلْدِى – أَيْ صَارَ المَسَاءُ – كُجْ – القُوَّةُ، يُقَالُ كُجْ بِرْدِى أَيْ نَصَرَهُ قَوَّاهُ – كُجَنْدِى – [ق:٧٥] ضَعُفَ عَنِ الحَمَلِ – كَجْدِى – أَبْطَأَ – كِجِكْدِى – تَبَطَّأَ كِجِتْ – المَخَاضَةُ – كُجُكْ – الجَرْوُ – كِجِدِى – أَكَلَهُ جِسْمُهُ، يُقَالُ اَتِى كِجِدِى أَيْ أَكَلَهُ لَحْمُهُ، وَيُقَالُ اَلِمْ كِجِرْ أَيْ يَدِي تَأْكُلُنِي – كُجُكْ – الأَبْتَرُ، ويُسَمَّى بِهِ، وَيُقَالُ كُجُكِتْ أَيْ كَلْبٌ أَبْتَرُ، أَيْ بِلَا ذَنَبٍ – الكَافُ مَعَ الدَّالِ – كَدُكْ – الثُّلْمَةُ الفِعْلِ [د:٣٧ب] مِنْهُ كَدِى

---

52 الزِّيرُ

الكَافُ مَعَ الرَّاءِ

كُرَنْ – المُبْصِرُ أَصْلُهُ كُرْكَنْ – كُرْكُزْدِى – أرَى غَيْرَهُ، وَيُقَالُ كُرْدُرْدِى وَهُوَ الأَصْلُ، وَيُقَالُ أَيْضًا كُسْتَرْدِى بِمَعْنَى أرَى غَيْرَهُ – كُرْدِى - أَبْصَرَ – كَرْدِى - زَيَّرَ – كِرْدِى – دَخَلَ – كَرَكْ – بِمَعْنَى الحَاجَةُ، أَوْ مَا يُقَارِبُهَا يُقَالُ نَا كَرَكْ بِمَعْنَى أَيُّ شَيْئٍ حَاجَتُكَ أَيْ أَيُّ شَيْءٍ تُرِيدُ هَذِهِ الجُمْلَةِ الاِسْتِفْهَامِيَّةِ مُرَادِفَةٌ مِنْ حَيْثُ المَعْنَى، لِقَوْلِهِمْ مَاذَا تُرِيدُ – كُرْكْ – الكُبَاشِيَّةُ – كُرْكَنْ – الضَّجِيجُ بَيْنَ العَسْكَرَيْنِ – كَرْكِى – القَدُّومُ – كَرْبُجْ – الأُجْرَةُ، وَفِي القِبْجَاقِيِّ يَنْطَلِقُ عَلَى البُنْيَانِ – كِرْبِكْ – الهَدَبُ – كُرْكْ – الحُسْنُ – كُرْكْلُو – أَيْ ذُو حُسْنٍ – كُرْكْ – الفَرْوُ – كَرْكْدِى – رَهَزَ فِي الوَطْءِ – كُرَكْ – المِجْرَفَةُ – كَرْكُو – المِنْسَجُ – كُرَشْ – المُصَارَعَةُ – كُرُشْ – المُصَافَحَةُ – كُرَشْدِى – صَارَعَ – كُرُنْدُو – تَبَيَّنَ – كِرْيَا بِرْدِى – اَجَرَ وَ كِرْيا مُتَرَكَّةٌ مِنَ الكِرَاءِ وَ كِرْكَا بِرْدِى قِبْجَاقِيَّةٌ – كِرْدَكْ – بَيْتُ الخَثْنِ الجَدِيدِ الَّذِي يَبْنِى فِيهِ بِزَوْجَتِهِ – كِرْتُو – صَادَقَ، وَلَا يَأْتِي مِنْهُ فِعْلٌ بَلْ إِذَا أَرَادُوا مَعْنَى صَدَقَ قَالُوا كِرْتُو سُزْلْدِى [د:٣٨أ] أَيْ تَكَلَّمَ صَادِقًا، وَالْمُشْتَقُّ مِنْهُ كِرْتُلَدِى أَيْ جَدَّ فِي الأَمْرِ [و:٢٦ب] كَرَبْ – السَّفِينَةُ – كِرْبِي ش – القُنْفُذُ – كُرْبَا ش – الخَرُوفُ [ق:٧٦] الرَّضِيعِ – كِرْتُو سُزْ – كَلَامٌ صَادِقٌ – كَرْتْدِى – حَزَّ – كَرْتُكْ – مَوْضِعُ الحَزِّ – كُرْتُلْ – القَوِيُّ الشَّدِيدُ – كَرْسَن – المِعْجَنَةُ مِنْ خَشَبٍ – كَرِشْ – الرَّابِيةُ – كِرِشْ – الوَتْرُ وَ كِرِشْ الَّذِي مِنْ خِزْبِ الشَّخْصِ فِي السِّبَاقِ مِنْ رَمْيٍ أو جَرْيٍ أَوْ لَعْبٍ بِالصَّوْلَجَانِ وَنَحْوُ ذَلِكَ يُقَالُ بُو كِرِشِمْدُرْ أَيْ هَذَا رَفِيقِى – كُرُشْدِى – أَيْ صَافَحَهُ وَالشِّينُ فِيهِ لِلْمُفَاعَلَةِ وَهُوَ مَنْقُولٌ مِنْ نَاصَرَهُ [نَاظَرَه] إلى صَافَحَهُ – كَرِشْدِى – عَانَدَهُ فَتَعَانَدَا – كِرِشْتِى – دَاخَلَهُ – كُرْسَدِى – طَلَبَ شَهْوَةَ الجِمَاعِ – كُرْلَدِى – رَعَدَ – كَرْتْمَا – الإِجَّاصُ وبِالتُّرْكْمَانِيِّ اَرْمُتْ – كُرْتْ – السَّفَرْجَلُ بِالقِبْجَاقِيِّ وَ اَيْوَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ – كَرْوَانْ ق سَرَا – كَأَنَّهُ قَالَ تُفَّاحُ الأَكْرَادِ – البُنْدُقُ – كَرْمَنْ – المَدِينَةُ – كُرْتُنْ – البَرْدَعَةُ

الكَافُ مَعَ الزَّايِ

كُزْسُزْ – الأَعْمَى بِالتُّرْكْمَانِيَّةِ أَيْ بِلَا عَيْنٍ – كُزْ – العَيْنُ وَفَصْلُ الخَرِيفِ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ المَاءِ المَعِينِ وَبَيْنَ الجَمْرِ وَبَيْنَ الأَيِّكَرِ – كُزَكْ – الكَبِيرُ العَيْنِ – كَزْ – حَيْثُ يَقَعُ الفُوقُ مِنَ الوَتَرِ – كَزْ – بِمَعْنَى مَرَّةً – كَزْلْكْ – السِّكِّينُ [د:٣٨ب] الَّذِي يَتَّخِذُ لِلْفُوقِ – كُزُنْ دُرُكْ – الشَّعْرِيَّةُ الَّتِي تُوضَعُ عَلَى العَيْنِ – كَزَنْ كَوَنْ – المَنُّ – كُزْنُو – المِرْآةُ – كَزْدِى – طَافَ – كَزْدُرْدِى – طَوَّفَ – كُزْلْدِى – عَايَنَ وَرَاقَبَ – كِزْلْدِى – خَبَأَ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» كِزْلْدِى طَمَرَ –[ق:٧٧] كَزَرْدِى – نَصَبَ ذَكَرَهُ لِلْجِمَاعِ – كُزَنْ – النَّمَسُ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الدَّلَقُ كُزَنْ – كُزُجْ – الطَّوَّافُ – كُزْسِزْ سَبَكْ – الخَلْدُ – كِيزْ – اللُّبَّادُ

الكَافُ مَعَ السِّينِ

كَسْتِى – قَطَعَ – كَسِجِى – القَاطِعُ – كَسْكَلْدِى – هَبَّرَ – كُسْتِى – حَرِدَ – كَسُكْ – [و:٢٧أ] الخَادِمُ المَخْصِيُّ – كُسَدِى – حَرَّكَ النَّارَ – كُسَوُوْ – المِحْرَاكُ لِلنَّارِ – كُسَدِى – أَرَادَ مُمَاثَلَةَ فِي فِعْلِ الخَيْرِ – كَسْكِى – المِنْشَارُ – كُسُكْ – المُشِعُّ – كَسَلْتَكِى – السِّحْلِيَّةُ وَالوَزَغُ

الكَافُ مَعَ الشِّينِ

كُشَكْ – الفَصِيلُ – كِشْكْ – معروفٌ وهو منقولٌ من الفارسيةِ – كِشَنْ – الشِّكَالُ – كُشْكْ – القَصْرُ – كَشُرْ – الجَزَرُ – كَشْكَا – بِمَعْنَى لَيْتَ وَهِيَ حرْفُ تَمَنٍّ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ – كِشِى – الإِنْسَانُ يَنْطَلِقُ عَلَى الذَّكَرِ والأُنثَى، وَيَنْطَلِقُ أَيْضًا عَلَى الزَّوْجَةِ بِالكِنَايَةِ [د:٣٩أ] يَقُولُونَ كِشِمْ أودَدُرْ أَيْ إِنسَانِيٌّ فِي البَيْتِ، يَعْنُونَ بِهِ الزَّوْجَةَ – كِشْنَدِى – صهَلَ الفَرَسُ – كِشَنْلَدِى – شَبَّحَ – كِيشْ – السَّمُورُ

الكَافُ مَعَ الكَافِ

كُكْ – الأَزْرَقُ، ويُطْلَقُ عَلَى السَّمَاءِ – كُوكْ يُلوُ – المَجَرَّةُ – كُكْلَدِى – صارَ – كُكَوُنْ – طَيْرٌ يَشْبَهُ بِالذُّبَابِ الكَبِيرِ يَقَعُ عَلَى الخَيْلِ وَالبَقَرِ، وَغَيْرُ ذَلِكَ، وَ [ق:٧٨] يُؤْذِي فَإِذَا أَحَسَّ بِهِ فَرَّ مِنْهُ – كُكَنْ – الإِجَّاصِ – كُكَرْجِنْ – الحَمَّامُ – كِكِشْ – النَّاصِيَةُ – كُوكْ جُبَرْ – السَّيْفُ الأَبْتَرُ – كَكْلِكْ – الحَجَلُ – كُكْ – الجِنْسُ، يُقَالُ كُوكُنْ نَادُرْ أَيْ أَيّ شَيْئٍ جِنْسُكَ – كُكْرَمَكْ – الرَّعْدُ الفِعْلُ مِنْهُ كُكْرَدِى

الكَافُ مَعَ اللَّامِ

كَلْدِى – جَاءَ – كَلْدَجِيلْ – السَّنَةُ الآتِيَةِ – كَلْتُرْدِى – أَجَاءَ – كُلْدِى – ضَحِكَ ورَبَطَ قَوَائِمَ الشَّاةَ لِلذَّبْحِ مُشْتَرَكٌ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» هُوَ الزَّنْبُورُ – كُلْدُرْدِى – أَضْحَكَ – كُلْ – بِالكَافِ الخَالِصَةِ الرَّمَادُ – كُلَفْ – الوَرْدُ أَصْلُهُ كُلَبْ [ش] بِالبَاءِ المَشُوبَةِ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ كُلْ وَهُوَ الوَرْدُ وَ آبْ وَهُوَ المَاءُ أَيْ مَاءُ الوَرْدِ ثُمَّ نُقِل لِلْوَرْدِ وَتَفَصَّحَتِ البَلَدِيَّةُ [د:٣٩ب] أَنْ قَلَّبُوا البَّاءَ المَشُوبَةَ فَاءً وَلَوْ [و:٢٧ب] اِسْتَنْطَقَ الأَصْلَ فِي التُّرْكِ بِأَنْ يُقَالُ قُلْ فَقِيه لِقَالَ بَقِيه بِالبَاءِ المَشُوبَةِ وَهُمْ الآنَ يَقُولُونَ بَقِيه قَنِى أَيْ أَيْنَ الفَقِيهُ – كُلَجْ – الضَّحُوكُ – كِلِكْجَا – الغِطَاءُ الَّذِي عَلَى المَخَدَّةِ وَعَلَى المِسْنَدِ وَهِيَ مُرَكَّبَةٌ مِنْ كِرْلِكْ كِرْ المُوَسَّخُ وَ لِكْ الزِّيَادَةُ اللاَّحِقَةُ لِلأَعْدَادِ وَ جَا لِلتَّصْغِيرِ وَالتَّحْبِيبِ وَذَلِكَ فِي الأَلْوَانِ وَمَا يُقَارِبُهَا نَحْوُ قَوْلِهِمْ قَرَاجَا و قِزِلْ جا و صَرُوجَا أَيْ أَسَيْوَدُ و أَحَيْمَرُ وأَصَيْفَرُ ويُطْرَدُ ذَلِكَ فِي الأَلْوَانِ – كَلَكْ – بِالكَافَيْنِ الخَالِصَتَيْنِ هِيَ شِبْهُ مَرْكَبَ مِنْ اَخْشَابٍ لِتَعْدِيَةِ – كُلُّكْ – مَوْضِعُ مَرْمَى الرَّمَادِ – كِلِمْ – الكِسَاءُ – كِلِتْ – المِفْتَاحُ – كِلِتْلَدِى – زَرْفَنَ – كُلْكَىْ – الظِّلُّ وَالخَيَالُ – كُلْكَجْ – عَصَائِبُ النِّسَاءِ – كَلَبَانْ – المَجْذُومُ – كَلِنْ – الكَنَّةُ وَالعَرُوسُ – كُيُوو – العَرِيسُ

الكَافُ مَعَ المِيمِ

كِمْسَا – أَحَدٌ، وَيُقَالُ كِمَرْسَا ، وَيُقَالُ كِمَرْسَنَا – كُمْدِى – دَفَنَ – كَمْرِلْ– الأَفْرَمُ – كَمُرْدِى – مَشْمَشَ العَظْمُ وَنَحْوَهُ – كَمُرْدَكْ – [د:٤٠أ] العَظْمُ الَّذِى فِيهِ مَشْمَشَةٌ –[د:٤٠أ] – كُمُرْ – الفَحْمُ – كَمِى – السَّفِينَةُ – كَمَا – المُرْكَبُ بِالقِبْجَاقِيِّ – كُومَا – الكِيبُ، وَبِالقِبْجَاقِيِّ كَرَبْ وَقَدْ تَقَدَّمَ – كِمْ – بِمَعْنَى مَنْ – كَمِشْتِى – بَطَحَ – كُمُشْ – الفِضَّةُ – كُمُلْكَنْ – الوَحَلُ الشَّدِيدُ – كُمُلْدُرُكْ – اللَّبَبُ – كُمْكُكْ – شَدِيدُ الزُّرْقَةِ وَأَصْلُهُ كُبْكُكْ بِالبَاءِ

الكَافُ مَعَ النُّونِ

كَنَا – القُرَادُ – كُنْ – الشَمْسُ وَاليَوْمُ وَهُوَ مَجَازٌ فِي اليَوْمِ – كُنْ – الجِلْدُ – كَنْ – الوَاسِعُ – كِنْ – المِسْكُ ويُسَمَّى كِنْكِنَا أَيْ مُسَيْكٌ وَ كِنْبَلَا أَيْ فَرَخُ المِسْكِ – كِنْجَكْ – نَافِجَةُ المِسْكِ ويُسَمَّى بِهِ – كُنْدَرْدِى – شَيَّعَ –[و:

[٢٢٨أ] كُنْجْ – النِّعْمَةُ – كُنَنْدِى – تَنَعَّمَ وتَمَتَّعَ – كُنْلْكْ – نَظَرَ وَأَظُنُّهُ خَصَى لُبَان – – كُنُلْ – القَلْبُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» كُنُلْ النَفْسُ – كَنْدُو - تَأْكِيدٌ لِلنَّفْسِ يُقَالُ كَنْدُ اُزْ بَرْدِى وَ كَنْدُزِ بَرْدِى أَيْ ذَهَبَ حَقِيقَةً نَفْسَهُ يُقَالُ اُزُمْ [اُزِ] بِلْسُنْ أَيْ لِتَعْلَم نَفْسَكَ إِذَا فَوَّضْتَ الأَمْرَ إِلَيْهِ تَقُولُ لَهُ هَذَا، وَتَقُولُ فِي هَذَا المَعْنَى أَيْضاً [د:٤٠ب] (كَنْدُو اُزِ بِلْسُنْ أَيْ لِتَعْلَم نَفْسَهُ – كَنَشْكَا – المَشْوَرَةُ، وَيُقَالُ كَنْكَشْ وَ كَنْكَجْ – كَنَشْدِى – تَشَاوَرَ – كَنْتْ – القَرْيَةُ – كَنْدِرْ – القِنَبُ وَالكِتَّانُ – كِنْدِكْ – السُّرَّةُ – كُنْجَكْ – السَّرَاوِيلُ – كُنْلْكْ – القَمِيصُ – كُنْدُوزْ – النَّهَارُ – كُنْسَلِى – عَلَمٌ لِلنِّسَاءِ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ كُنْ الشَّمْسُ وَ سَلِى النَّظِيفُ فَكَأَنَّهُ قَالَ شَمْسٌ نَظِيفٌ – كُنَرِى – عَلَمٌ وَهُوَ مُرَكَّبٌ أَيْ رَجُلُ الشَّمْسُ وَ كُنْ الشَّمْسُ وَ اَرْ الرَّجُلُ والكَسْرَةِ لِلإِضَافَةِ وَحُذِفَتِ الهَمْزَةُ – كُنَشْ – يُطْلَقُ عَلَى الشَّمْسِ مَجَازًا وَحَقِيقَتُهُ الشُّعَاعُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ قُيَشْ وَيُطْلَقُ عَلَى الشَّمْسِ أَيْضًا – كُنْجُكْ – الجَيْبُ – كُنِلَدِى – حَسَدَ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» كُنِلَدِى غَارَ – كُنِى – الغَيْرَةُ

الكَافُ مَعَ الوَاوِ

كَوَنْدِى – فَرِحَ

كَوَنْجْ ش – الفَرَحُ – كَوْلْدِى – هَرَمَ – كُوَلَكْ – المِحْلَبُ – كَوُلْ – شَجَرٌ لَا سَاقَ لَهُ وَثَمَرُهُ شَبِيهٌ بِالتِّينِ – كَوْشَدِى – اِجْتَرَّ الجَمَلُ وَالغَنَمُ وَغَيْرِهِمَا يُقَالُ دَوَا كَوْشَرْ أَيْ الجَمَلُ يَجْتَرُّ – كَوُكْ – التِّبْنُ –[د:٤١أ] كُوَكْ – الخَيْشَةُ الَّتِي تُرْبَطُ عَلَى ذَكَرِ الكَبْشِ لِتَمْنَعَهُ القَفَّازَ – كَوُكْ – البِسَاطُ– كَوْرُكْ – البُقْسُمَاطُ

الكَافُ مَعَ اليَاءِ

كَيْمَكْ – اللِّبْسُ – كَيَسِى – اللِّبَاسُ – كَيْدِى – لَبِسَ – كَيْدُرْدِى – أَلْبَسَ –[و:٢٨ب] كَيْ – جَيِّدٌ يُقَالُ بُوكَيْدُرْ أَيْ هَذَا جيِّدٌ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اَيْكُ – كُيُنْدِى – اِحْتَرَقَ – كُيُنْدُرْدِى – حَرَّقَ – كُيُنْكْ – المُحْتَرِقُ – كَيْنَدِى – تَرَكَ الطَّيْرُ عُشَّهُ وَسَكَنَ غَيْرَهُ – كَيْكَنَكْ – اللُّؤْلُؤَةُ وَالبَوْثَقَةُ وَالجَلْمَةُ وَهِيَ طُيُورٌ

حَرْفُ اللَّامُ

هُوَ قَلِيلٌ فِي الأَسْمَاءِ وَأَمَّا فِي الأَفْعَالِ فَلَا يَكَادُ يُوجَدُ وَأَمَّا فِي الحُرُوفِ فَلَا يُحْفَظُ مِنْهُ إِلاَّ قَوْلُهُمْ لِى بِمَعْنَى ذُو

اللَّامُ مَعَ البَاءِ

لَبْلَبْ ش ، ش – مَشَى مُخْتَبِطًا يُقَالُ لَبْلَبْ كَلُرْ أَيْ يَجِئُ مُخْتَبِطًا – لَبْلَبُو – القُضَامَةُ

اللَّامُ مَعَ الجِيمِ

لَاجِينْ – الشَّاهِينُ

اللَّامُ مَعَ الرَّاءِ

لُرْبْ ش – أَيْ بِجُمْلَتِهِ دَفْعَةً وَاحِدَةً أَوَّلُهُ فِيهِ صُعُوبَةٌ مَا و اَخِرَهُ سَهَّلَهُ يُقَالُ ب(سِكِمْ لُرْبْ كِرْدِى مَعْنَاهُ ذَكَرِى دَخَلَ بِجُمْلَتِهِ دَفْعَةً وَاحِدَةً – لِرْبْ ش – عَلَى غَفْلَةٍ يُقَالُ [د:٤١ب] لِرْبْ كَلُرْ لِرْبْ كَتَرْ أَيْ يَذْهَبُ عَلَى غَفْلَةٍ وَيَجِئُ عَلَى غَفْلَةٍ – لُرْ – القَرِيشَةُ الحُلْوَةُ

اللَّامُ مَعَ الغَيْنِ

لُغْ – بِمَعْنَى ذُو فِي اللُّغَةِ القِبْجَاقِيَّةِ وَ لُغْ حَجَرٌ مُدَوَّرٌ يُسَوَّى بِهِ السَّطْحُ، وَيُقَالُ لُغْلَدِى إِذَا سَوَّى السَّطْحَ بِذَلِكَ الحَجَرِ

اللَّامُ مَعَ القَافِ

قْ – كَلِمَةُ تَعَجُّبٍ وَهِيَ مُخْتَصَرَةٌ مِنْ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ وَهِيَ مِنْ لُغَةِ رَعْيَانِ الغَنَمِ وَقَلَّمَا يَنْطِقُ بِهَا المُحْتَشِمُ

اللَّامُ مَعَ الكَافِ

[و:٢٩أ] لَكْلَكْ – الحُبْرُجُ – لُكْ – جَمَلٌ نَفِيسٌ

حَرْفُ المِيمِ

المِيمُ مَعَ الجِيمِ

مَاجِي – السِنَّوْرُ

المِيمُ مَعَ الرَّاءِ

مَرْتَكْ – جِذْعٌ يُسْقَفُ بِهِ – مَرْجِمَكْ – العَدَسُ، وَهُوَ بِكَسْرِ الجِيمِ

المِيمُ مَعَ الزَّايِ

مُزْدُرْ – الأَجْرُ – مُزْدُ بِردِى - أَجَّرَهُ – مَزْدَكِى – المُصْطَكِى، وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ

الميم مَعَ السِّينِ

مَسْكِتْ – المَسْجِدُ وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ

المِيمُ مَعَ الشِّينِ

مُشْتُلُقْ – البُشَارَةُ – مُشْتُلَدِى – بَشَّرَ – مُشْتُجِى – المُبَشِّرُ – مُشْكْ – مُتَرَكٌ مِنَ المِسْكِ

المِيمُ مَعَ القَافِ

مِقْلَدِى – سَمَّرَ مِيخْ بِالفَارِسِيَّةِ هُوَ المِسْمَارُ ثُمَّ قَلَبُوا الخَاءَ قَافًا فِي اللُّغَةِ التُّرْكِيَّةِ وَالَّذِي لَا [د:٤٢أ] يُحْسِنُ التُّرْكِيَّةَ يَقُولُ مِخْلَدِى بِالخَاءِ أَيْ سَمَّرَ

المِيمُ مَعَ اللَّامِ

مَلَدِى – يَعَرَتْ الغَنَمُ وَهُوَ تَصْوِيتُهَا – مُلَدِى – ثَغَتْ البَقَرَةُ وَهُوَ تَصْوِيتُهَا أَيْضاً

المِيمُ مَعَ المِيمِ

مَامَا – كَلِمَةٌ تُدْعَى بِهَا الكَبِيرَةُ مِنَ النِّسَاءِ وَيُسَمَّى بِهَا – مَمُقْ – القُطْنُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بَنْبُقْ ش،ش – مَمْرَجْ – وَلَدُ الدُّبِّ – مُومْ – الشَّمْعُ

المِيمُ مَعَ النُّونِ

مَنْ – مُضْمَرٌ بِمَعْنَى أَنَا – مِنْ – الأَلْفُ – مِنْدِى – رِكِبَ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بِنْدِى بِالبَاءِ – مِنْزْ – العَيْنُ مِنَ المَاءِ – مَنِزْ – لَوْنُ الوَجْهِ – مَنْ – شَبَهٌ – مَنْزَدِى – أَشْبَهَ – مَنْزَشْ بُلْدُو – أَشْكَلَ مِنَ الحَاجَةِ وَالضَّرُورَةِ – مُنْ –

الحَاجَةُ وَالضَّرُورَةُ – مُنْلُو – المُحْتَاجُ وَمَعْنَاهُ ذُو الحَاجَةِ – مَنْ – الخَالُ – مَنْلِى – عَلَمُ يُسَمَّى بِهِ أَيْ ذُو الخَالِ – مُنْغُلْ – التَّتَرُ وَهُوَ أَصْلُ مُغَلْ وَهَذَا المُسْتَعمَلُ – مُنَطْ جَكَرْ – نَبَاتُ السُّكَّرِ وَهُوَ مُنَرَّكٌ تَرَّكُوا نَبَاتَ بِ(مُنَطْ وَسُكَّرَ بِ جَكَرْ – مُنْدَا – هُنَا – مَنْكُو صُو – [و:٢٩ب] مَاءُ الحَيَاةِ أَيْ مَاءُ الدَّوَامِ – مُنُو – قَصَّاصَةُ السَّيْرِ – مُنْجُقْ – الخِرْزُ وَالفُصُوصُ، وَيُقَالُ فِيهِ بُنْجَقْ أَيْ هَذَا القِدْرُ وَ(اَنْجَقْ ذَاكَ القِدْرُ

المِيمُ مَعَ الوَاوِ

مُو – لِلِاسْتِفْهَامِ وَيَجُوزُ مِي

المِيمُ مَعَ اليَاءِ

مَي – الدِّمَاغُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بَيْنِى – مُيُزْ – القَرْنُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ [د:٤٢ب] بُيْنُزْ – مَينْ – يَأتِي بِمَعْنَى غَيْرُ فِي نَفْيِ الحَالِ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ وَبِمَعْنَى قَبْلَ فَتَقُولُ صُرْبَرْمَينْ أَيْ سَلْ قَبْلَ الذَّهَابِ وَ يَمَينْ قَبْلَ الأَكْلِ وَ طُرْمَينْ قَبْلَ القِيَامِ وَيُؤَدِّى هَذَا المَعْنَى خَاصَّةً بُرُنْ فَتَقُولُ صُرْ بَرْمَسْ دَن بُرُنْ وَهِيَ قِبْجَاقِيَّةٌ مايمون – القِدْرُ

حَرْفُ النُّونِ

نَا – أَيُّ شَيْئٍ

النُّونُ مَعَ التَّاءِ

نِتَا– بِمَعْنَى كَيْفَ

النُّونُ مَعَ الجِيمِ

نَجَا ش – كَمْ – نَجُكْ ش – كَيْفَ

النُّونُ مَعَ الزَّايِ

نَازْ – الدَّلَالُ وَيُسَمَّى نَازْ خَاتُونْ – نَزْلَنْدِى – تَدَلَّلَ – نَزْكْ – النَّاعِمُ الرُّخْصِ

النُّونُ مَعَ السِّينِ

نَسَا - الشَّيْئُ

النُّونُ مَعَ الشِّينِ

نِشَا – بِالتُّرْكْمَانِيِّ لِمَ – نِشَنْ – الدَّاغُ وَالعَلَامَةُ – نِشَنْلَدِى – طَبَعَ

النُّونُ مَعَ اللَامِ

نَلُكْ – بِالقِبْجَاقِيَّةِ لِمَ

النُّونُ مَعَ المِيمِ

نَمَازْ – الصَّلَاةُ المَاضِيُ نَمازْ اَتِّى أَيْ فَعَلَ الصَّلَاةَ – نَمازْ لَغُو – السَّجَّادَةُ – نَمَا – شَيْئٌ يُقَالُ نَمَا يِدُنْ مُو أَيْ هَلْ أَكَلْتَ شَيْئًا

النُّونُ مَعَ الوَاوِ

[و:٣٠أ] نَوْرُزْ – زَهْرٌ يَسْبِقُ النَّبَاتِ فِي أَوَّلِ الرَّبِيعِ مَنْقُولٌ مِنْ الفَارِسِيَّةِ

[د:٤٣أ] حَرْفُ اليَاءِ

يَا – القَوْسُ – يَا – كُلْ المَاضِي مِنْهُ يَدِى أَكَلَ وَبِمَعْنَى أَطْعَمَ يَدِرْدِى – مُو – لِلِاسْتِفْهَامِ وَيَجُوزُ مِي – يُو – البَصَلُ – يُو – أَغْسِلْ المَاضِيُّ يُدِى ، وِفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يُيْدِى غَسَلَ

اليَاءُ مَعَ البَاءِ

يَبْطِى – غَطَّى و بَنَى مُشْتَرَكٌ، وِفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يَبْطِى أَغْلَقَ – يَبْرَقْ – الوَرَق – يَبِشْطِى – لَزِقَ – يَبَلَقْ – العُرْيَانُ – يُبْ ش – الجَيِّدُ، كَأَنَّهَا لُغَةٌ خَوَارِزْمِيَّةٌ – يَبَا – المِذْرَى الَّذِي يُذْرَى بِهَا القَمْحُ وَغَيْرُهُ – يُبُنْلُو سُوقٌ مِنْ أَسْوَاقِ فِي البَرِّيَّةِ يَقِيمُونَ فِيهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا يُقَالُ يُبُنْلُو بَزَرِى – أَيْ سُوقُ ذَلِكَ المَكَانُ المُسَمَّى بِ(يُبُنْلُو – يِبْتِى – الحِلْبَةُ – يِبَكْ – ش،ت – الحَرِيرُ، وَيُقَالُ اِبَكْ – يَبْيَشِلْ – الأَحْوَى، وَيُقَالُ يَمْيَشِلْ بِالمِيمِ بَدَلَ الباءِ

اليَاءُ مَعَ التَّاءِ

يِتِى – الحَادُّ القَاطِعُ – يَتَكَنْ – بَنَاتُ نَعْشٍ – يِتِتِّى – سَنَّ – يِتِنْدِى – اِنْسَنَّ – يَتِّى – كَفَا وَأَدْرَكَ مُشْتَرَكٌ – يَتِلْ – مُتَكَمِّلٌ – يَتُّرْدِى وَ يَتُرْدِى – أَتْلَفَ – يِتِّى – هَلَكَ وَفَنَى – يِتْكْ – الضَّايِعُ – يَتِّى – السَّبْعَةُ وَأَصْلُهَا يَدِى ويُنْطَقُ أَيْضاً بِالأَصْلِ –[٤٣ب] يَتْمِشْ – سَبْعُونَ التَّاءُ بَدَلٌ مِنَ الدَّالِ لِأَنَّ يَدِى سَبْعَةَ وَ مِشْ صَارَ بِهَا يَدُلُّ عَلَى السَّبْعِينَ – يَتِنْجَكْ – المُنْقَطِعُ وَحْدَهُ عَنِ الرَّكْبِ – يَتْ خ – الِاسْتِطَاعَةُ وَالقُدْرَةُ، يُقَالُ يَتْيُقْطُرْ أَيْ مَالَهُ قُدْرَةُ اِسْتِطَاعَةٌ – يَتْسِرْ – الذِي مَالَهُ قُدْرَةُ سُرْ مَعْنَاهَا بِلَا وَ يَتْ هِيَ القُدْرَةُ فَكَأَنَّهُ قَالَ بِلَا قُدْرَةٍ – يُتُرْمَكْ – السُّعَالُ – يُتُرْدُو – سَعَلَ – يَتْبَا – قَبِيلَةٌ مِنَ القِبْجَاقِ

اليَاءُ مَعَ الجِيمِ

يُجَا – كُلُّ عَالٍ مُرْتَفِعٍ – يُجَلَدِى – رَفَعَ

[و:٣٠ب] اليَاءُ مَعَ الرَّاءِ

يُرِدِى – مَشَى – يَرَدِى – صَلَحَ – يِرْدِى– شَقَّ قَلِيلاً، وَمِنْهُ قِيلَ لِلأَعْلَمِ يِرُكْ طُطَقْلُو أَيْ ذُو شَفَةٍ مَشْقُوقَةٍ، وِفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الأَعْلَمُ يِرِقْ – يَرِدِي – أَشْرَقَ يُقَالُ طَنْ يَرِدِي أَيْ اَشْرَقَ الصُّبْحُ، وَيُقَالُ بِالتُّرْكِيِّ طَنْ اَتِّى أَيْ نَطَقَ الصُبْحُ – يَرَقْلَدِى – جَهَّزَ – يَرُقْ – الشَقُّ – يَرْقِنْ – البَرْقُ – يَرِقْ – الجَوْشَنُ – يُرْدِى – عَبَّرَ الرُّؤْيَا – يُرَا – هُوَ التَّعْبِيرُ – يُرْدُو – فَوَّلَ مِنَ الفَالِ – يُرُنْ – القُصَاصَةُ مِنْ كُلِّ شيئٍ – يُورْغَنْ – اللِّحَافُ – يُورْغَا – المَاشِيُّ خَبَبًا يُقَالُ يُرْغَلَدِى أَيْ خَبَّ فِي مَشْيِهِ – يُرَى – حَوَالَي الشَّيْئِ يُقَالُ [د:٤٤أ] يُرَنْدُرُو يَطِّى جَرِ جَرِ هُوَ العَسْكَرُ وَ يَطِّى رَقَدَ وَ [د:٤٤أ] يُرَنْدُرُو حَوْلَهُ – يُرَاسِى – حَوْلَهُ – يَرْمَقْ – الدِّرْهَمُ – يِرْ – الأَرْضُ – يَارْ – الشَقِيفُ وَهُوَ المَوْضِعُ العَالِي الَّذِي يُشْرَفُ مِنْهُ عَلَى أَسْفَلٍ – يَرْدَاشْ – المَعْرِفَةُ مِنْ أَرْضٍ وَاحِدَةٍ – يِرْتِّى – مَزَّقَ – يِرْتُقْ – المُمَزَّقُ – يَرَتِّى – خَلَقَ – يَرْتَغَنْ – الخَالِقُ – يُرْطْ – الوَطَنُ – يَرْلِغَدِى – غَفَرَ وَرَحِمَ – يَرْلُو – كَلِمَةٌ تُؤَدِّي مَعْنَى مِسْكِينٌ – يَرَنْدِى – تَضَمَّرَ – يَرَنْدُرْدِى – ضَمَّرَ الفَرَسُ والِاسْمُ يُرَقْطُرْ أَيْ مُضَمَّرٌ – يَرُقْ – ضَوْءُ القَمَرِ – يِرَقْ – البَعِيدُ – يُرُقْ – اللَّكْمَةُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ يُمْرُقْ ، وَيُقَالُ يُرُقْلَدِى وَ يُمْرُقْلَدِى أَيْ لَكَمَ – يُرُكْ القَلْبُ يُقَالُ يُرُكْلُو أَيْ شُجَاعٌ وَ يُرُكْسِرْ الجَبَانُ – يَرِمْ – الشَقُّ مِنَ الشَّيْئِ وَهُوَ النِصْفُ – يُرْقَا – الرَّقِيقُ المُقَابِلُ

لِلْغَلِيظِ مِنْ قُمَاشٍ وَغَيْرِهِ – يَرَصَا – الوَطْوَاطُ – يُوْرُلْدِى – اِنْتَقَضَ – يُوْرُلْكَنْ – مُنْتَقِضٌ – يِرْطِّى – خَرَقَ هَكَذَا فِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» وتَقَدَّمَ قَبْلَ – يَرْدِى – شَقَّ قَلِيلاً

اليَاءُ مَعَ الزَّايِ

يُزْدِي – سَلَخَهُ [و:٣١أ] يَازِى – الصَّحْرَاءُ – يَازْ – فَصْلُ الرَّبِيعِ – يَازُو – الكِتَابَةُ يُقَالُ يَزْدِى كَتَبَ – يُزْدِى – عَامَ وَ سَبَحَ – يُزْدِى – حَبَقَ – يُزْ – المِائَةُ – يُزْ – الوَجْهُ يُزْ النُّحَاسُ الأَصْفَرُ أَيْضاً – يُزُكْ – الخَاتَمُ – يُزْلِدِى – عَتَبَ وَلَامَ وكَأَنَّهُ مَنْقُولٌ مِنْ ضَرَبَ وَجْهَهُ – يَزُقْ – الذَّنْبُ وَالجَرِيمَةُ – يَزُقْلَدِى – أَذْنَبَ – يُزَقْ – القُفْلُ – يُزَقْلَدِى – قَفَلَ

اليَاءُ مَعَ الشِّينِ

يِشْدِى – لَمَعَ – يَشْدِى – تَخَبَّأَ وَخَفِيَ – يَشُرْدِى – كَتَمَ أَصْلُهُ يَشْدُرْدِى – يَشْمَقْ – النِّقَابُ – يَاشْ – العُمُرْ – يَشَدِى – تَعَمَّرَ – يَاشْ – الأَخْضَرُ – يَاشَرْدِى – اِخْضَرَّ – يَاشِلْ – الأَخْضَرُ مِنْ الأَلْوَانِ وَ يَاشْ يُطْلَقُ عَلَى النَّبَاتِ الأَخْضَرِ – يِشِقْ - الخُوذَةُ – يُشُقْ – المَاجِنُ – يُشْقَلْنَدِى – مَجَنَ – يَشْ – الدَّمْعُ أَيْضًا يُقَالُ كُزِى يَشَرْدِى دَمَعَتْ عَيْنُهُ وَ يَشْطُلْدِى اِمتَلأَ بِالدَّمْعِ – يُشَلْدِي – بَلَّ فِي «كِتَابِ بَيْلِيكْ» – يَشِنْ – الصَّاعِقَةُ – يِشِمْ – الرَّانَاتُ

اليَاءُ مَعَ الصَّادِ

بَاصْ – العَزَاءُ – يَصْدِى – فَكَّ وَتَرَ القَوْسِ – يَصِّى – الصَّفِيحُ مِنْ حَدِيدٍ وَحَجَرٍ وَغَيْرُ ذَلِكَ – يَصْطُقْ – المَخَدَّةُ – يَصْلُو – صَاحِبُ العَزَاءِ – يَصِجْ – نَصْلٌ مَعْرُوفٌ

اليَاءُ مَعَ الطَّاءِ

يَطْ – الغَرِيبُ الأَجْنَبِيُّ – يَطَرْدِى – غَرَّبَ بِمَعْنَى زَوَّجَ [د:٤٤ب] بِنْتَهُ – يَطِّى – رَقَدَ – يَطُقْ – الرَّاقِدُ – يَطْقِرْدِى – أَرْقَدَ، اَصْلُهُ يَطْدِرْدِى فَأَبْدَلُو الدَّالَ قَافًا عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ – يَطْلِقْ – البِنْتُ، لِقْ هِيَ اللَّاحِقَةُ لِلْأَعْدَادِ كَأَنَّهَا تَكُونُ مُعَدَّةً لِأَنَّ تَغْتَرِبَ عَنْ أَهْلِهَا يَقُولُونَ بِرْ يَطْلِقْ كِنَمْبَرْ بِرْ وَاحِدَةٌ يَطْلِقْ بِنْت كِنَا عَلَمٌ لِلتَّصْغِيرِ، المِيمُ السَّاكِنَةُ ضَمِيرُ المُتَكَلِّمِ بَرْ مَوْجُودٌ – يُطِّى – بَلَغَ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يُطِّى مَجَّ – يُطْلُقْ – السِّنَةُ الجَدْبَةُ

اليَاءُ مَعَ الغَيْنِ

[و:٣١ب] يَغْ – السَّمْنُ – يَغْلَدِى – دَهَنَ – يَاغِي – المَحَارِبُ – يَغْدِى – مَطَرَ – يِغْدِى – جَمَعَ ومَنَعَ مُشْتَرَكٌ – يُغُنْ – الثَّخِينُ – يِغُنْ – المَجْمُوعُ – يَغْلِقْ – النُّشَّابُ المُعَدُّ لِلْعَدُوِّ – يَغُرْتْ – الرَّايِبُ – يَغِرْ – عَقْرُ الدَّابَّةِ – يِغُرُقْ – الرَّجُلُ الَّذِي لَايَقْدُمُ عَلَى الشَّيْئِ – يَغْرِنْ – عَظْمُ الكَتِفِ – يَاغِزْ – لَوْنٌ مَشْهُورٌ فِي الخَيلِ وتُسَمَّى بِهِ الأَرْضُ فَيُقَالُ يَاغِزْ يِرْ – يَغْمُرْ – المَطَرُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَ يَمْغُرْ بِالقِبْجَاقِيِّ – يَغْمَا – النَّهْبُ – يَغْمَلَدِى – نَهَبَ – يَغْمَا – السِّمَاطُ وَالخِوَانُ أَيْضًا – يُغُرْدِى – عَجَنَ، وَيُقَالُ اُنْ يُغُرْغُلْ أَيْ أَعْجَنَ العَجِينَ – يَغِرْلِقْ – المِرْشَحَةُ – يَاغِزْ – تِرْسُ الحَدِيدِ الصَغِيرِ

اليَاءُ مَعَ القَافِ

يَقِنْ – القَرِيبُ – يَقَا – الطَوْقُ – يَقْمَجْ – السَّطِيحَةُ – يَقْطِى – أصْلَى [د:٤٥أ] الشَّيْئَ فِي النَّارِ – يَقِلْدِى – اِحتَرَقَ – يُقَرُو – فَوْقُ – يُقُشْ – العَقَبَةُ – يَقْتُو – الضَّوْءُ يُقَالُ كُزُنْ يَقْتُو أَيْ عَيْنُكَ مُضِيئَةٌ مُشْرِقَةٌ يُكَنُّونَ بِهَا عَنِ السَّلَامَةِ وَيَقُولُونَ أَيْضًا فِي هَذَا المَعْنَى كُزُنْ اَيْدِنْ وَتَقُولُ أَيْضًا كُزُنْ يَرِقْ وَكُلُّهُ بِمَعْنًى وَاحِدً – يُقْصُلْ – الفَقِيرُ – يَقْنِى – اللَّحْمُ السَلِيقُ وتُبَدِّلُ قَافُهُ خَاءً [يَخْنِى] – يَقْشِى – طَيِّبُ وَتُبَدَّلُ قَافُهُ خَاءً [يَخْشِى] – يَقْشِلَدِى – طَيَّبَ – يُقْ – مَعْدُومٌ وَيُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى لَا – يُقْلُو – فَقِيرُ أَيْ ذُو مَعْدُومٍ

اليَاءُ مَعَ الكَافِ

يِكْ – الجَيِّدُ – يَكْ – الشَيطَانُ – يَكْ كُرْدُو – أَبْغَضَ – يُكْ – الرِّيشُ – يُكْ – الحَمْلُ، وَهُو كِنَايَةٌ عَنِ الضَّمَانِ – يِكُ – بِالقِبْجَاقِيِّ [الخَطُّ فِي الأَرْضِ وَغَيْرِهَا – يُكِى – ثَقِيلُ الحَرَكَةِ – يِكِرْمِى – عِشْرُونَ، وَيُقَالُ اِكِرْمِى – يَكِرْدِى – حَرَدَ – يُكْلَدِى – ضَمِنَ – يُكُنْدُو – خَدَمَ بِالرُّكُوعِ – يُكُرْدِى – جَرَى وَجَمَزَ يُقَالُ يُكُرْكْ اَطْ أَيْ فرسٌ جرَّاءُ – يِكِتْ – الشَّابُ – يُكْسَكْ – العَالِي – يُكْسُكْ– الكُشْتِبَانُ – يُكْلُو – الحامِلُ – يَكَنْ – الخَمَعُ – يِكِنْ – الحَصِيرُ – يَكَ كَلَا بُو جَاتُوكْ – [د:٤٥ب] القِطُّ المُؤَذِّي

اليَاء مَعَ اللَّامِ

يَلَنْ – الحَيَّةُ – يَلْغَنْ – الكَذِبُ –[و:١٣٢أ] يُلْ خ – الطريقُ – يُلْدَاشْ – المَعرِفةُ من الطريقِ – يَلْ ق – الرِّيحُ يُقَالُ يَلَسْتِى أَيْ هبَّتْ الرِيحُ – يَلَسْ – النَّسيمُ – يِلْ – السنةُ، وَيُقَالُ يِلْقُطْلُوْ بُلْسُنْ معناه لِيَكُنِ العَامُ مْبارَكًا – يَلَكْ – المِرْوَحَة – يُلْقِتِى – طَرَقَ – يِلْقِى – البَهِيمَةُ، هَذَا أَصْلُهُ وَيُسْتَعْمَلُ فِي اللُغَةِ القِبْجَاقِيَّةِ لِلْخَيْلِ وَالَّذِي يَخْتَصُّ بِالخَيْلِ فِي اللُغَةِ التُّرْكِيَّةِ يُونَدْ وَإِذَا أَرَادُوا الشَّتْمَ قَالُوا اَي يِلْقِى أَيْ يَا بَهِيمَةُ – يَلَوَا جْ – الرَسُولُ – يِلِمْ – الغِرَاءُ – يَلْ خ – مَعْرَفَةُ الفَرَسِ – يَلَمْ – القَدْرُ وَالجَاهُ يُقَالُ يَلَمْنْ يُكْسَكْ بُلْسُنْ يَلَمْنْ جَاهُكَ وقَدْرُكَ – يَلْمَنْ – اليَرْبُوعُ – يَلْمُكْ ق – نَوْعٌ مِنَ النَّبَاتِ شَبِيهٌ بِالكُرَّاثِ – يُلْدُزْ – النَجْمُ – يُلْدُرُمْ – الزُّجَاجُ، وَهُوَ البَرْقُ فِي لُغَةِ التُّرْكْمَانِ يُقَالُ يُلْدُرُمْ يُلْدُرَدِى أَيْ البَرْقُ بَرَقَ – يَلْكَنْ – القَلْعُ – يُلَكْ – القَدَّةُ فِي السَهْمِ – يَلَدِى – لَعِقَ – يَلَقْ – المِلْعَقَةُ لِلْكَلْبِ خَاصَّةً – يُلْدِى – حَلَقَ – يُلُوْ – الفِدَاءُ – يُولْدُرُكْ – بَذْرُ القَصَبِ – يُلَرْ – المَجَرُّ – يِلِكْ – المُخُّ – يَلَنْزْ – [د:٤٦أ] فَرْدُ – يَلْغَشْلَدِى – دَعَا لَهُ – يَلْدِى – فَتَرَ – يِلْدِى – هَبَّ – يَلِنْ قِلْدِى – جَعَلَهُ عُرْيَانًا أَيْ جَرَّدَهُ – يَلْوَا – السَّلْوَى

اليَاءُ مَعَ المِيمِ

يُمْشَقْ – النَّاعِمُ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الرَّخْوُ – يَمِشْ – الفَاكِهَةُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الثَّمَرَةُ – يَمَا – الرُقْعَةُ – يَمَكْ – قَبِيلَةٌ مِنَ القِبْجَاقِ – يُمْدِى – ضَمَّ أَصَابِعَهُ وَعَينَهُ – يَمْدُو – العَانَةُ – يُمْ - الفَالُ، وَيُقَالُ لَهُ أَيْضاً يُرَا – يُمْلَدِى – فَوَّلَ يُقَالُ اَيْكُو يُمْ يُمْلَغِلْ أَيْ فوَّلَهُ فَالاً جَيِّدًا – يَمْيَشِلْ – الأَخْضَرُ جِدًا وَالمِيمُ بَدَلٌ مِنَ البَاءِ [يَبِيَشِلْ] – يَمْ – الطَّعَامُ وَيُطْلَقُ أَيْضًا عَلَى عَلَفِ الدَّوَابِ، وَيُقَالُ اَطْغَا يَمِنْ اَصْ وَ اَطْغَا لِلْفَرَسِ يَمِنْ عَلَفَهُ اَصْ عَلِّقْ المَاضِيُّ مِنْهُ اَصْدِى – يَمُرْتُغَا – البَيْضُ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» بِالقَافِ [يُمُرْتُقَا] – يُمَقْ – الخَيْطُ المُلَفَّفُ بَعْضُهُ

عَلَى بَعْضٍ مُدَوَّرًا – يُمُقْ كُزُلْوْ – أَيْ ذُو عَيْنٍ غَضِيضٍ وَيُكَنَّى عَنِ المَوْتِ كُزِ يُمُلْدِى أَيْ غَمَّضَتْ عَيْنَهُ – يُمُشْ – الحَاجَةُ – يُمُشْحِى – الغُلَامُ المُتَصَرِّفُ فِي الحَاجَةِ – يَمَنْ – الشَّرُّ – يَمَنْلِدِى – أَتْلَفَ – يُمُرْدُو – عَدَا – – يُمُرْقْلِدِى – لَكَمَ – يَمْدِى – العَانَةُ يُقَالُ يَمْدِنْ قُبَرْغِلْ أَيْ شَعْرَتُكَ أَنْتِفْ

اليَاءُ مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ

يُنْ – الصُّوفُ [و:٣٢ب] – يُنْ – الرِّيشُ فِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» – يَنَقْ – الحَدُّ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يَنَا غْ – يَنْ – الكُمُّ – يَنْ – الجَنْبُ – يُنْ – الحَقُّ – يِنِى – الجَدِيدُ – يَنْلِدِى – جَدَّدَ – يُنُلْ – الخَفِيفُ – يُنْلِدِى – خَفَّ مِنْ مَرَضِهِ – يَنَا – الجِهَةُ يُقَالُ بُو يَنَا أَيْ إِلَى هَذِهِ الجِهَةِ اُلْ يَنَا إِلَى تِلْكَ الجِهَةِ – يَنْلِشْ – الغَلَطُ – يَنَلْدِى – غَلِطَ – يَنَقْ – الحَنَكُ

اليَاءُ مَعَ النُّونِ

يِنْجِى خ – العَجِينُ – يَنْجُقْ – الخَرِيطَةُ [د:٤٦ب] يُقَالُ يِكِتْ قُشْ يَنْجُقْ بُشْ المَعْنَى الشَّابُ طَيِّبٌ وَخَرِيطَتُهُ صِفْرٌ – يُنْدِى – نَحَتَ وَبَرَى – يَنْدُرْدِى – أَوْقَدَ – يَنْدِى – وَقَّدَ

اليَاءُ مَعَ الوَاوِ

يُوْلَقْ – مَعْنَاهُ جِدًّا، يَقُولُونَ يُوْلَقْ كُرْكُلُودُرْ أَيْ حَسَنٌ جِدًّا، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الجَدُّ يُوْلَقْ وَتَقَدَّمَ أَنَّهُ يُقَالُ فِيهِ اُغْلَقْ – يُوْزْ – الوَحْشُ – يَوِدِى – قَرُبَ – يُوْقْلَطِّى – قَرَّبَ – يَوَاشْ – السَاكِنُ الخُلُقِ يُقَالُ بُو اَطْ يَوَشْدُرْ أَيْ هَذَا الفَرَسُ سَهْلُ الخُلُقِ مُؤَدَّبٌ، ويُسمَّى بِهِ – يَوْشَقْ – صِغَارُ القُمَّلِ – يَوِتْ – الجِبَايَةُ لِلْمُسَاعَدَةِ عَلَى مَنْ خَسِرَ شَيْئًا فِي عُرْسٍ أَوْ وَلِيمَةٍ أَوْ غَيْرِهِمَا – يَوِى – الدَّخِيلُ فِي جِنْسِ التُّرْكِ وَلَيْسَ مِنْهُمْ – يُوَا خ – العَائِرُ يُقَالُ بُو قُيُنْ يُوَادُرْ –[د:٤٧أ] يِولْدِى – اِمْتَدَّ وَطَالَ نُمُوًّا – يُوَا – الوَكْرُ يُقَالُ قُشْ يُوَسِى أَيْ وَكْرُ الطَّيْرِ – يُوَلَدِى – جَعَلَ لَهُ وَكَرًا – يُوُقْ – الغَرِيبُ – يُوُونْ بُلْدِى – ثَخَنَ

اليَاءُ مَعَ اليَاءِ

يَيْلَقْ – المَصِيفُ – يَايْ – فَصْلُ الصَّيْفِ – يَيْقَنْدِى – اِضْطَرَبَ المَكَانُ بِالمَاءِ المُغَرَّقِ – يَيْقَدِى – غَسَلَ – يُيُنْدُو – الغُسَالَةُ – يُيْدُو – غَسَلَ – يَيْدِى – فَرَشَ وَ بَسَطَ – يُيْدِى – مَحَا وَ كَشَطَ – يَيْدِى – حَرَّضَ عَلَى الشَيْءِ – يَيْلْدِى – تَحَرَّضَ هُوَ و اِنْبَعَثَ – يِيِ – الرَّايِحَةُ مُطْلَقًا، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يِيِ الدَفْرُ يِيدِى أَيْ فَاحَ فَإِذَا قَالُوا يِيدِى اِخْتَصَّ بِالرَّايِحَةِ المُنْتِنَةِ وَإِذَا أَرَادُوا الرَّايِحَةَ الطَّيِّبَةَ أَلْحَقُوا بِالفِعْلِ مَايَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ فَيَقُولُونَ طَطْلُو يِيرْ أَيْ الحُلُو يَفُوحُ – يِيلَدِى – شَمَّ – يِيْدِى – اِنْتَفَعَ – يِينْ – مَوَالِى العَدْلِ – يَاءِتْ – الشَّابُّ، وَيُقَالُ فِيهِ يِكِتْ .

فَيَكُونُ السَّاقِطُ مِنْ حُرُوفِ المُعْجَمِ فِي لِسَانِ التُّرْكِ الثَّاءُ وَالحَاءُ وَالخَاءُ وَالذَّالُ وَالضَّادُ وَالظَّاءُ وَالعَيْنُ وَالهَاءُ وَالفَاءُ تِسعَةَ أَحْرُفٍ[53]

---

53 Son cümle yalnızca D nüshasında vardır.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ[54]

التَّصْرِيفُ عِلمٌ بِأَحْكَامِ الكَلِمَةِ قَبْلَ تَرْكِيبِهَا مَعَ كَلِمَةٍ أُخْرَى، والكَلِمَةُ [د:٤٧ب] نَاشِيَةٌ مِنْ حُرُوفِ المُعْجَمِ، وَحُرُوفِ المُعْجَمِ فِي هَذَا اللِّسَانِ ثَلَاثَةٌ وعِشْرُونَ حَرْفًا وَهِيَ: الهَمزَةُ والبَاءُ الخَالِصَةُ [ب] والبَاءُ المَشُوبَةُ [پ] والتَّاءُ والجِيمُ الخَالِصَةُ وَالجِيمُ المَشُوبَةُ والدَّالُ والرَّاءُ والزَّايُ والسِّينُ والشِّينُ والصَّادُ والطَّاءُ والغَيْنُ والقَافُ والكَافُ الخَالِصَةُ [ك] والكَافُ البَدَوِيَّةُ [گ] واللَّامُ والمِيمُ والنُّونُ الخَالِصَةُ [ن] والنُّونُ الخَيْشُومِيَّةُ [ڭ] والوَاوُ واليَاءُ ومَتَى وُجِدَ فِي بَعضِ الكَلِمِ حَرْفٌ غَيرَ هَذِهِ فيُعْلَمُ أَنَّ تِلْكَ الكَلِمَةَ غَيرُ تُرْكِيَّةٍ، بَل مَنقُولَةٌ مِنْ لُغَةٍ غَيْرِ إِلَى هَذِهِ اللُّغَةِ وذَلِكَ مِثلُ أَخْشَمْ وَ فَرَمَنْ وَ فِرِشْتِلَار وَ كُلَفْ[55] وغَيرِ ذَلِكَ، وَالكَلِمَةُ قَوْلٌ أَوْ مَنْوِيٌّ مَعَهُ مَوْضُوعٌ لِمَعْنَى وَهِيَ اِسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ، وَالاِسْمُ أَحَادِي وثُنَائِي وَثُلَاثِي وَرُبَاعِي وَخُمَاسِي، فَالأَحَادِي مُتَحَرِّكٌ بِضَمَّةٍ وَمُتَحَرِّكٌ بِفَتحَةٍ ومُتَحَرِّكٌ بِكَسْرَةٍ مِثَالُ ذَلِكَ صُو وَ يَا وَ جِي وَالحُرُوفُ الَّتِي بَعْدَهَا إِشْبَاعٌ ولَيْسَتْ أَصْلاً وكَذَا وَكَذَا جَمِيعُ حُرُوفُ المَدِّ وَاللِّينِ الثَّلَاثَةِ لَا يَكُونُ شَئٌ [د:٤٨أ] مِنْهَا أَصْلاً فِي هَذِهِ اللُّغَةِ، بَلْ إِنَّمَا هِي نَوَاشِئٌ عَنْ إِشْبَاعِ الحَرَكَاتِ والثُّنَائِيِّ تَقْتَضِي القِسمَةَ العَقلِيَّةَ اِثنَي عَشَرَ قِسمًا وكُلُّهَا مَسْمُوعٌ فَذَلِكَ فَعْ نَحْوُ سَنْ وَ فِعْ نَحْوُ كِمْ وَ فُعْ نَحْوُ يُزْ [ق:٢] وَ فَعْ نَحْوُ قَبْ وَ فَعَ نَحْوُ أَرَ وَ فَعِ نَحْوُ أَرِ فِعَ نَحْوُ اِرَ وَ فُعْ نَحْوُ اُرُو وَ فِعِ نَحْوُ بِتِي وَ فُعَ نَحْوُ بُغَا وَ فِعَ نَحْوُ قِصَا وَ فِعْ نَحْوُ بِسُو وَ فُعِ نَحْوُ طُلِي

والثُّلاثِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كَثِيرَةً والمَسْمُوعُ مِنْهَا سِتَّةٌ وعِشْرُونَ بِنَاءً فَعْلْ نَحْوُ اَرْدْ وَ فِعْلْ نَحْوُ صِرْتْ وَ فُعْلْ نَحْوُ كُرْتْ وَ فَعْلَى نَحْوُ بَرْجَا وَ فَعْلِى نَحْوُ صَغْرِى وَ فَعْلُو نَحْوُ قَرْغُو وَ فَعَلَى نَحْوُ يَرَصَا وَ فَعَلِى نَحْوُ طَرَزِى وَ فَعَلُو نَحْوُ اَيَكُو وَ فِعْلَى نَحْوُ سِرْكَا [و:٣٣ب] وَ فِعْلِى نَحْوُ دِرْكِى وَ فِعْلُو نَحْوُ اِنْجُو[56] وَ فُعْلَى نَحْوُ اُرْتَا وَ فُعْلُو نَحْوُ كُبْرُو وَ فُعْلِى نَحْوُ بُكْرِى وَ فُعْلُو نَحْوُ اُيْرُو وَ فُعَلُو نَحْوُ بُقَوْ وَ فِعَلُو نَحْوُ بِلَكُو وَ فَعَلْ نَحْوُ اَتَكْ وَ فَعِلْ نَحْوُ اَدِكْ وَ فَعُلْ نَحْوُ كَزُجْ وَ فَعَلْ نَحْوُ كُزَكْ و فُعُلْ نَحْوُ [د:٤٨ب] اُزُمْ وَ فِعِلْ نَحْوُ كِحِتْ وَ فِعَلْ نَحْوُ كِشَنْ وَ فِعُلْ نَحْوُ دِلُكْ.

والرُّبَاعِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كثِيرَةً وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا ثَلَاثَةٌ وثَلَاثُونَ بِنَاءً فَعْلَلْ نَحْوُ اَتْمَكْ وَ فُعْلُلْ نَحْوُ بُرْسُقْ وَ فِعْلِلْ نَحْوُ جِبْجِقْ وَ فُعْلَلْ نَحْوُ اُجْمَقْ وَ فِعْلَلْ نَحْوُ بِزْكَكْ وَ فِعْلُلْ نَحْوُ كِرْبُكْ وَ فَعْلِلْ نَحْوُ بَلْطِرْ وَ فَعْلُلْ نَحْوُ طَشْقُنْ وَ فُعَلَلْ نَحْوُ اُرَغَتْ وَ فَعِلِل نَحْوُ اَنِلِك وَ فُعَلُلْ نَحْوُ أُيَنُقْ وَ فُعَلُلْ نَحْوُ اُيُكَنْ وَ فَعَلُلْ نَحْوُ بَبَجُكْ وَ فَعَلَلْ نَحْوُ صَرَغَنْ وَ فُعَلِلْ نَحْوُ بُصَرِقْ وَ فَعِلِلْ نَحْوُ بِلَزِكْ و فِعَلَلْ نَحْوُ جِغَنَقْ و فِعِلِلْ نَحْوُ اِسِلِكْ و فِعِلَّلِي [ق:٣] نَحْوُ اِسِرْغا وَ فِعِلِّلِي

---

54 Besmele lafzı yalnızca K nüshasında var; ötekilerde tasrif kısmı lügata kısmına aralıksız birleşmiştir.

55 D'de açıkça /f/ iken; V'de /f/'nin başı kazınmış; anlaşılan /b/'ye dönüştürülmek istenmiştir.

56 D'de: فُعْلُو نَحْوُ اُنْجُو

نَحْوُ اِكِنْدِى وَ فَعِلِّى نَحْوُ اَلِنْجِى وَ فُعُلَّى نَحْوُ سُبُرْكا وَ فَعُلَّى نَحْوُ صَقُرْغا وَ فَعَلُّو نَحْوُ قَرَلْدُو وَ فُعُلُّو نَحْوُ قُبُرْغُو وَ فُعُلِّي نَحْوُ قُيُنْجِي وَ فَعْلِى نَحْوُ قَطِرْغا وَ فُعْلَى نَحْوُ قُرْبَغا وَ فَعْلِى نَحْوُ شَبْشَبِى وَ فُعْلَى نَحْوُ قُلْنَجِى وَ فُعْلُو نَحْوُ قُنْزُو وَ فَعْلُو نَحْوُ دَمْرُكُو وَ فَعِلْ نَحْوُ شَكِرْدْ.

[د:٤٩أ] وَالخُمَاسِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كَثِيرَةً وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا ثَلَاثَةٌ وَعِشْرُونَ بِنَاءً، فَعْلَلْ نَحْوُ اَرْقَطَقْ وَ فُعْلَلْ نَحْوُ اُرْمَجَكْ وَ فِعلَلْ نَحْوُ صِرْطَلَنْ

و فِعْلِلْ نَحْوُ بِلْتِرِكْ وَ فَعْلَلْ نَحْوُ جَتْلُوكْ وَ فَعْلِلْ نَحْوُ قَصْطَلِقْ وَ فُعْلُلْ نَحْوُ مُشْتُلُقْ وَ فَعْلُلْ نَحْوُ يَلْدُرُمْ وَ فِعْلَلْ نَحْوُ بِلْدَرَقْ [و: ٣٤أ] وَ فَعَلَّلْ نَحْوُ أَرَسْلَنْ وَ فُعْلَّلْ نَحْوُ أُصُرْمَقْ وَ فُعْلُلْ نَحْوُ اُغُرْجُقْ وَ فَعْلَّلْ نَحْوُ اَغُرْشَقْ وَ فَعِلَّلْ نَحْوُ اَغِنْغَجْ وَ فُعْلِلْ نَحْوُ بُزَرْلِكْ وَ فَعِلِّلْ نَحْوُ يَغِرْلِكْ وَ فُعْلَّلْ نَحْوُ جُوَلْدُزْ وَ فِعِلَّلْ نَحْوُ سِبِلْدَقْ وَ فُعْلِّلْ نَحْوُ طُقُرْجِنْ وَ فَعَلَّلْ نَحْوُ طَغَرْجُقْ وَ فَعْلَّلَى نَحْوُ قَبْطُرْغا وَ فُعْلَّلَى نَحْوُ قَمُرْصُغا وَ فَعَلِّى نَحْوُ كَسَلْتَكِى وَقَدْ نَطَقُوا بِاَسْمَاءَ سُدَاسِيَّةٍ وهِيَ قَلِيلَةٌ مِنْهَا مَا جَاءَ عَلَى وَزْنِ فِعْلِلِّلْ نَحْوُ بِلْدِرْجِنْ وَ فَعِلِّلَلْ نَحْوُ جَعِلْطِلَقْ وَ فَعْلِلَّلْ نَحْوُ سَلْكِنْجَكْ وَ فَعِلَّلَلْ نَحْوُ صَرِنْجَقَنْ وَ فِعْلَلَّلْ نَحْوُ قِلْقَيْرُقْ وَ فَعْلَلَّلْ نَحْوُ كَمُلْدُرُك وَ فُعْلَلَّلْ نَحْوُ اُلْطُرْقَجْ.

وَهَذِهِ الأَسمَاءُ السُّدَاسِيَّةُ [د:٤٩ب] يَنْبَغِي الفَحْصِ عَنْهَا وَعَنْ اِشتِقَاقِهَا حَتَّى يُعْلَمَ هَلْ هِيَ مُرَكَّبَةٌ أَوْ بَسِيطَةٌ، فَمِمَّا اِتَّضَحَ لَنَا أَنَّهُ مُرَكَّبٌ قِلْقَيْرُقْ هُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ قِلْ وَهُوَ الشَّعْرُ وَ قَيْرُقْ ذَنَبُ وَ صَرِنْجَقَنْ مُرَكَّبٌ مِنْ صَرِى وَهُوَ أَصْفَرُ وَ جِقَنْ لَوْنٌ أَصْفَرُ، [ق:٤]

والفِعْلُ أُحَادِي وَثُنَائِي وثُلَاثِي ورُبَاعِي، فَالأُحَادِي مُتَحَرِّكٌ بِضَمَّةٍ وَمُتَحَرِّكٌ بِفَتْحَةٍ وَمُتَحَرِّكٌ بِكَسْرَةٍ، مِثَالُ ذَلِك: يُو وَ يَا و إِي ، وَالحُرُوفُ فِيهَا إِشْبَاعٌ كَمَا تَقَدَّمَ فِي أُحَادِى الأَسْمَاءُ ، وَالثُّنَائِي تَقْتَضِي القِسْمَةُ العَقْلِيَّةُ اِثْنَى عَشَرَ قِسمًا وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا عَشَرَةُ أَبْنِيَةٍ: فُعْ نَحْوُ اُبْ وَ فَعْ نَحْوُ أَتْ وَ فِعْ نَحْوُ إِجْ وَ فُعْ نَحْوُ اُلْ وَ فَعَ نَحْوُ بَزَ وَ فِعِ نَحْوُ بِشِ[57] وَ فِعَ نَحْوُ اِرَ وَ فُعِ نَحْوُ جُزِ وَ فُعَ نَحْوُ بُدَ وَ فَعِ نَحْوُ دَبِ[58] فَعْ نَحْوُ دَبْ[59]

والثُّلَاثِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كَثِيرَةً والمَسْمُوعُ مِنْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ بِنَاءً: فَعْلْ نَحْوُ طَرْتْ [و:٣٤ب] وَ فِعْلْ نَحْوُ قِرْبْ وَ فُعْلْ نَحْوُ اُرْتْ وَ فَعَلْ نَحْوُ اَمَنْ وَ فَعُلْ نَحْوُ اَنُقْ[60] وَ فَعِلْ نَحْوُ طَعِلْ وَ فُعُلْ نَحْوُ سُبُرْ وَ فِعِلْ نَحْوُ كِرِشْ وَ فُعَلْ

---

57 Yazmalarda “بِش” yazılsa da doğrusu bu biçimde olmalıdır.

58 D’deki doğru olmalı; zira bu biçim başka bir yerde yoktur.

59 Bu kalıp ve örnek D’de ötekinin yerine kullanılmıştır.

60 Tam olarak anlaşılamadı. ayuk- olabilir.

نَحْوُ جُمَلْ وَ فِعَلْ نَحْوُ [د:٥٠أ] قِزَرْ وَ فَعْلَ نَحْوُ اَقْشَ وَ فِعْلَ نَحْوُ اِقْشَ وَ فُعْلَ نَحْوُ بُلْغَ وَ فَعْلِ نَحْوُ بَرْكِ وَ فُعْلِ نَحْوُ بُلْقِ و فُعَلْ نَحْوُ بُلَقْ[61] وَ فِعَلَ نَحْوُ اِكَلَ وَ فِعِلَ نَحْوُ اِكِلَ وَ فُعِلَ نَحْوُ بُنِلَ وَ فَعَلَ نَحْوُ دَبَلَ.

والرُّبَاعِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كَثِيرَةً وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا خَمْسَةَ عَشَرَ مِثَالاً: فَعْلُلْ نَحْوُ سَبْطُرْ وَ فَعْلِلْ نَحْوُ صَرْصِلْ وَ فَعْلَلْ نَحْوُ تَبْرَنْ وَ فُعْلُلْ نَحْوُ قُرْطُلْ وَ فُعْلَلْ نَحْوُ اُكْرَتْ وَ فَعْلُلَ نَحْوُ جَشْطُلَ وَ فُعْلِلَ نَحْوُ مُشْتِلَ وَ فِعْلِلَ نَحْوُ بِلْدِرَ وَ فَعْلَلَ نَحْوُ يَغْمَلَ وَ فَعَلْلَ نَحْوُ بَغَشْلَ وَ فُعْلَلَ نَحْوُ سُمُلْدَ وَ فِعِلْلَ نَحْوُ قِمِلْدَ وَ فُعَلْلَ نَحْوُ اَيَنْلَ وَ فَعْلِلَ نَحْوُ بَرْلِغَ وَ فَعَلَلْ نَحْوُ جَكَلَنْ

وَقَدْ نَطَقُوا بِأَفْعَالٍ خُماسِيَّةٍ وَهِيَ قَلِيلَةٌ جِدًا، مِنْهَا مَاجَاءَ عَلَى وَزْنِ فَعْلَلْلَ عَلَى وَزْنِ اَيْكَنْلَ [ق:٥] وَ فِعْلِلْلَ نَحْوُ تِزْكِنْلَ وَ فَعْلُلَلْ نَحْوُ صَنْقُلَنْ ، وَهَذِهِ الأَبْنِيَةُ إِنَّمَا وَزَنَّاهَا وَقَابَلْنَاهَا بِهَذِهِ الأَمْثِلَةُ لِنَحْصِرَهَا وَيَنْبَغِي البَحْثُ عَنْ كُلِّ بَنَاءٍ مِنْهَا حَتَّى يُعَرِّفَ الحَرْفُ الأَصلِيِّ مِنْهَا مِنَ الزَّائِدِ فَيُقَابَلُ الأَصْلِيُّ بِالأَصْلِيِّ [د:٥٠ب] وَالزَّائِدُ بِالزَّائِدِ ولَعَلَّنَا فِيمَا يَسْتَقْبِلُ إِنْ شَاءَ اللهُ نَتَعَرَّفُ [علَى] ذَلِكَ.

---

61 Bu kalıp ve örnek D'de ötekinin yerine kullanılmıştır.

الأَحْكَامُ الَّتِي تُكَوِّنُ الكَلِمَةَ

حالةُ الإفْرَادِ قِسْمَانِ، قِسْمٌ يَخْتَصُّ بِالاِسْمِ وَقِسْمٌ يَخْتَصُّ بِالْفِعْلِ الأَوَّلُ التَّصْغِيرُ والنَّسَبُ وَالجَمْعُ وَاِسْمُ الفَاعِلِ وَالمُبَالَغَةِ فِيهِ وَالزِّيَادَةُ لِلتَّفْضِيلِ وَاِسْمُ المَفْعُولِ وَالمَصْدَرُ وَ المَكَانِ وَالآلَةِ وَالهَيْئَةِ وَ الأَعْدَادِ.

وَالقِسْمُ الثَّانِي [و:٣٥أ] حَرْفُ النَّقْلِ وَحْرْفُ المُطَاوَعَةِ وَحَرْفُ الاِتِّخَاذِ وَحَرْفُ المُشَارَكَةِ وَحَرْفُ المُضَارَعَةِ وَحَرْفُ المُضِيِّ.

القَوْلُ فِي التَّصْغِيرِ

عَلَامَتُهُ كِنَا فِي اللُّغَةِ القِبْجَاقِيَّةِ وَ جُقْ وَ جُكْ فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ وتُلْحَقُ فِي آخِرِ الاِسْمِ مُفْرَدَةً وَمَجْمُوعَةً نَحْوُ قُلْ كِنَا وَ قُلَّرْ كِنَا وَنَحْوُ جَغَنْ جُقْ وَ كِجِجُكْ[62] فَأَمَّا كِنا فَإِنَّهَا تَلْحَقُ الاِسْمَ مُطْلَقًا وَ أَمَّا جُقْ و جُكْ فَإِنَّهَا إِذَا لَحِقَتِ الاِسْمَ الثُّنَائِيِّ السَّاكِنِ الثَّانِي أُرْدِفَتْ العَلَامَةُ بِسِينٍ وَفِي غَيْرِهِ لَا تُرْدَفُ تَقُولُ قُلْ جُقَسْ وَ اَتْ جُقَسْ وَ اِتْ جُكَسْ وَأَمَّا يَا وَهُوَ القَوْسُ فَتَقُولُ فِي تَصْغِيرِهِ يَا جُغَسْ [د:٥١أ] يَقْلِبُونَ القَافَ غَيْنًا وَذَلِكَ مَسْمُوعٌ لَا مَقِيسٌ وَأَمَّا اَرْ وَهُوَ القَلِيلُ فَيَقُولُونَ فِي تَصْغِيرِهِ اَرَجُقْ اَرَجُقْ أَيْ قَلِيل قَلِيل فَيَشِذُّونَ فِيهِ مِنْ وَجْهَيْنِ [ق:٦] أَحَدُهُمَا عَدَمُ إِلْحَاقِ السِّينِ وَالثَّانِي فَتْحُ مَا قَبْلَ عَلَامَةُ التَّصْغِيرِ وَالقِيَاسُ أَنْ يُقَالُ اَرْ جُقَسْ وَلَا تَخْيِيرُ فِي لَحَاقِ جُقْ وَ بَلْ إِنْ كَانَتْ الكَلِمَةُ مُفَخَّمَةً لَحِقَتْ جُقْ أَوْ مُرَقَّقَةً لَحِقَتْ جُكْ وَالتَّصْغِيرُ يَكُونُ فِي أَسْمَاءِ الأَعْلَامِ وَالنَّكِرَاتِ وأَسْمَاءِ الإِشَارَةِ تَقُولُ فِي بُو بُو كِنَا وَفِي اَنْلَرْ اَنْلَرْ كِنَا بِمَعْنَى ذَيّا وأُولِيّا، وَأَمَّا فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ فَلَمْ يُسْمَعْ تَصْغِيرِ اِسْمُ الإِشَارَةِ[63] وَاَمَّا المُضْمَرُ فَلَا يُصَغَّرُ.

القَوْلُ فِي النَّسَبِ

اَمَّا أَنْ يَكُونَ لِصِنْعَةٍ أَوْ غَيْرِهَا، إِنْ كَانَ لِصِنْعَةٍ زِيدَتْ فِي آخِرِ الاِسْمِ جِي فَتَقُولُ اَشْجِي أَيْ طَبَّاخٌ، يَاجِي أَيْ قَوَّاسٌ، وَإِنْ كَانَ لِغَيْرِ صِنْعَةٍ لَحِقَتْ آخَرَ الاِسْمِ لُغْ فَتَقُولُ رُومْ لُغْ أَيْ رُومِيٌّ، وَ شَامْ لُغْ أَيْ شَامِيٌّ، وَالتُّرْكْمَانُ [د:٥١ب] تَقْلِبُ الغَيْنَ وَاوًا فَتَقُولُ رُومْلُو وَ شَامْلُو وَرُبَّمَا كَسَرَتْ اللَّامَ فِيهَا أَيْ فِي لُغْ وَفِي لُو [و:٣٥ب] وَقَدْ تَأْتِي لُغْ أَيْضًا بِمَعْنَى ذِي أَيْ صَاحِبُ فَتَقُولُ فِي ذِي مَالٍ مَلُّغْ دُرْ أَيْ ذُو مَالٍ فَيَكُونُ لُغْ مُشْتَرَكَةً بَيْنَ عَلَامَةِ النَّسَبِ وَذِي بِمَعْنَى صَاحِبُ وَيُبَيِّنُ أَحَدَ المَعْنَيَيْنِ مَااتَّصَلَ بِهِ.

---

62 V'de (كُجُجَكْ) şeklinde ve harekeler sonradan.

63 D'nin haşiyesinde ayrıca: تَقُولُ بُونْجُقْ وَ بُونْجُقَسْ وَ بُونْلَرْجُقْ وَ بُونْلَرْجُقَسْ وَقَدْ يَقْلِبُونَ القَافَ غَيْنًا

القَوْلُ فِي الجَمْعِ

عَلَامَةُ لَرْ وَالتَّثْنِيَةُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ جَمْعُ فَتَقُولُ قُلْلَرْ فَيَنْطَلِقُ عَلَى الاِثْنَيْنِ وَإِذَا أَرَدْتَ التَنْصِيصَ عَلَى الاِثْنَيْنِ أَتَيْتَ بِالعَدَدِ الدَّالِ عَلَيْهِ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ فِي العَدَدِ وَتَلْحَقُ هَذِهِ العَلَامَةِ أَيْضًا الفِعْلَ عَلَى مَا سَيُذْكَرُ فِي بَابِ الفِعْلِ وَالفَاعِلِ دِلَالَةً عَلَى إِسْنَادِ الفِعْلِ إِلَى الجَمْعِ وَيُجْمَعُ المُفْرَدُ نَحْوُ اَطْلَرْ وَاِسْمُ الجَمْعِ نَحْوُ يَلْقِلَرْ بِمَعْنَى خُيُولٌ [و، ق]

القَوْلُ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ

عَلَامَتُهُ فِي [ق:٧] المُسْتَقْبَلِ دَجِى فَتَقُولُ بَرْجَمُزْ اَلْدَجِىزْ أَيْ كُلَّنَا مَيِّتُونَ وَعَلَامَتُهُ فِي المَاضِي مِشْ فَتَقُولُ كُنْ دُغْمِشْ أَيْ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ فِيمَا مَضَى. وَيَلْحَقُ العَلَامَتَانِ [د:٥٢أ] آخِرَ الفِعْلِ الَّذِي هُوَ الأَصْلُ دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ فِي الزَّمَانَيْنِ، وَإِذَا أَرَدْتَ نَفْيَ اِسْمِ الفَاعِلِ زِد قَبْلَ مِشْ فِي المَاضِي وَقَبْلَ دَجِى فِي المُسْتَقْبَلِ حَرْفَ النَّفْيِ فَتَقُولُ سَنْجَرْ طُرْمَدُجِى أَيْ غَيْرُ قَائِمٌ، مَال[64] قَلْمَمِشِدِى فتَلْحَقُ فِي آخِرِ مِشْ إِدِي أَيْ المَالُ كَانَ غَيْرَ بَاقٍ أَيْ مَابَقِيَ. وَقَدْ تَلْحَقُ جِى دِلَالَةً عَلَى لُزُومِ الصِّفَةِ بِحَيْثُ صَارَتِ كَالصِّفَةِ فَتَقُولُ كَلِجِى بَرَجِى أَيْ دَائِمُ المَجِي وَدَائِمُ الرَوَاحِ، فَإِمَّا قَوْلُهُمْ بِلْكَا أَيْ العَالِمُ صِفَتُهُ لَازِمَةٌ فَكَانَ الكَافُ البَدَوِيَّةُ بَدَلًا عَنْ جِى وَلَا يَخْلُو آخِرُ الكَلِمَةِ مَنْ أَنْ يَكُونَ مُتَحَرِّكًا أَوْ سَاكِنًا إِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ يَاءً وَكَسْرَتَهَا وَذَلِكَ فِي الصِّفَةِ اللَّازِمَةِ فَتَقُولُ جُرُيِجِى وَإِنْ كَانَ سَاكِنًا كَسْرَتَهُ [و:٣٦أ] إِنْ كَانَ مَا قبلَهُ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا نَحْوُ بَرِجِى وَ بِرِجِى وضَمَمْتَهُ إِنْ كَانَ مَضْمُومًا نَحْوُ طُرُجِى وَ اَلْطُرُجِى وَتَلْحَقُ مِشْ أَيْضًا دِلَالَةً عَلَى صِفَةٍ مُخْبَرٍ عَنْهَا لَمْ يَحْضَرْهَا [د:٥٢ب] المُخْبَرُ بَلْ عَلِمَهَا فَتَقُولُ اَيْبَكْ طُرْمِشْ أَيْ قَائِمٌ يَقِينًا، وَإِنْ كُنْتَ لَمْ تُشَاهِدْ قِيَامَهُ وَهَذَا المَعْنَى مَلْحُوظٌ فِي الصِّفَةِ الَّتِي يَلْحَقُهَا مِشْ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ يَلْحَقُهَا، فَإِذَا جَاءَ مِثْلُ قَوْلِهِم كُنْ دُغْمِشْ أَيْ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ فَهَذَا المَعْنَى مَلْحُوظٌ فِيهِ مِنَ أَصْلِ الوَضْعِ وَإِنْ خَالَفَ عَلَى طَرِيقَةِ المَجَازِ وَأَصْلُهُ أَنْ يُسْتَعْمَلَ لِمَا عُلِمَ وَلَمْ يُشَاهَدْ.

القَوْلُ فِي المُبَالَغَةِ

[ق:٨] فِي اِسْمِ الفَاعِلِ تَزِيدُ كَنْ فِي آخِرِ الفِعْلِ إِنْ كَانَ مُرَقَّقًا وَ غَنْ إِنْ كَانَ مُفَخَّمًا وَتُفْتَحُ مَاقَبلَهَا فَتَقُولُ كَلَكَنْ أَيْ جِيوٌ وَ بَرَغَنْ أَيْ ذَهُوبٌ وَلَوْ سَكَنَ مَا قَبلَهَا خَرَجَ مِنْ هَذَا البَابُ وصَارَ مَعنَاهُ مَعْنَى الَّذِي فَعَلَ، وَسَيَأْتِي ذَلِكَ

---

64 Nüshalarda "وَالمَالُ" biçiminde.

فِي بَابِ المَوْصُولِ إِنْ شَاءَ اللهُ وأَمَّا كُلَجْ بِالجِيمِ عِوَضًا مِنَ الكَافِ وَالنُّونِ أَيْ ضَحُوكٌ فَمَأْخَذَهُ السَمَاعُ وَالقِيَاسُ كُلَكَنْ وَهُوَ مَسْمُوعٌ أَيْضًا.

القَوْلُ فِي الزِّيَادَةِ للتَّفْضِيلِ

عَلَامَتُهُ رَكْ إِنْ كَانَ مُرَقَّقًا وَ رَقْ إِنْ كَانَ [د:٥٣أ] مُفَخَّمًا، ويَلْحَقَانِ الصِّفَةَ اللَّازِمَةَ الَّتِي هِيَ بِمَنْزِلَةِ الصِّنْعَةِ المُخَلَّصَةِ اِسْمًا مَحْضًا سَوَاءٌ كَانَ فِي آخِرِ الاِسْمِ جِى أَوْ لَمْ يَكُنْ مِثَالُ مَاآخِرُهُ جِى قَوْلُهُمْ بَرِجِى رَقْ أَيْ أَكْثَرُ ذَهَابًا وَ بِرِجِى رَكْ أَيْ أَكْثَرُ إِعْطَاءً، وَمِثَالُ مَا لَيْسَ فِي آخِرِهِ جِى قَوْلِهِمْ بِكْرَك أَيْ خَيرٌ وَ بِكْ خَيْرٌ وَ يَمَنْ رَقْ أَشَرُّ وَ يَمَنْ شَرٌّ وَ بِلْكَرَكْ أَعْلَمُ وَ بِلْكَا عَالِمٌ وَ يَوُزْ رَقْ أَشَرٌّ وَ يَوُزْ شَرٌّ [و:٣٦ب] وَهَذَا بِالتُّرْكْمَانِيِّ يَقُولُونَ بَدَلَ يَمَنْ يَوُزْ.

القَوْلُ فِي اِسْمِ المَفعُولِ

لَا يُبْنَى إِلَّا مِنْ فِعْلٍ بُنِيَ لِلْمَفعُولِ فَتَقُولُ فِي ضُرِبَ اُرْلِدِى وَفِي أُعْطِيَ بِرِلْدِي ، فَإِذَا أَرَدْتَ اِسْمَ المَفعُولِ حَذَفْتَ عَلَامَةَ الفِعْلِ المَاضِي وَجِئْتَ مَكَانَهَا بِ مِشْ مَزِيدًا قَبْلَهَا لَامٌ سَاكِنَةٌ أَوْ نُونٌ سَاكِنَةٌ عَلَى التَفْصِيلِ الَّذِي سَيَأْتِي فِي كَيْفِيَّةِ بِنَاءِ الفِعْلِ لِلمَفْعُولِ، فَتَقُولُ سَنْجَزْ اُرْلِش أَيْ مَضْرُوبٌ، وَالثَّوبُ بِرِلْشْ أَيْ مُعْطَى وَ اُلْدُرْلِشْ أَيْ مُمَاتٌ وَ دَبَلَنْمِشْ أَيْ مَقْتُولٌ، هَذَا [د:٥٣ب] فِي المَاضِي وأَمَّا فِي المُسْتَقْبَلِ فَتَقُولُ اُرْلِدَجِى وَ بِرِلْدَجِى وَ اُلْدُرْلِدَجِى [ق: ٩] وَ دَبَلَنْدَجِى وَيَدُلُّ عَلَى اِسْمِ المَفْعُولِ وَاِسْمِ الفَاعِلِ أَيْضًا إِذَا كَانَا صِفَتَيْنِ لَازِمَتَيْنِ، كَافُ سَاكِنَةٌ فِي المُرَقَّقِ وَقَافُ سَاكِنَةٌ فِي المُفَخَّمِ، وَلَا يُقَاسُ ذَلِكَ فِي كُلِّ فِعْلٍ، فَمِمَّا سُمِعَ مِنْ ذَلِكَ اُرُكْ أَيْ المَفْصُولُ مِنْ اُزْ أَيْ أَفْصِلُ وَ اَجُقْ أَيْ المَفْتُوحُ مِنْ اَجْ أَيْ إِفْتَحْ، وَتَقُولُ جُرُكْ أَيْ البَالِي مِنْ جُرِدِي أَيْ بَلَى وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَاسَ عَلَى ذَلِكَ فَلَا يُقَالُ فِي اُرْدِى اُرُكْ بِمَعنَى مَضْرُوبٌ وَلَا فِي طُرْدِى طُرَقْ أَيْ قَائِمٌ وَيَجُوزُ فِي هَذَا المَسْمُوعِ بِالكَافِ وَالقَافِ مِنْ اِسْمِ المَفْعُولِ أَنْ تَأْتِي بِالمَقِيسِ فَتَقُولُ اُزْلِشْ أَيْ المَفْصُولُ وَ اَجِلْمِشْ أَيْ المَفْتُوحُ وَ أَمَّا فِي اِسْمِ الفَاعِلِ فَتَقُولُ جُرِمِشْ أَيْ البَالِي هَذَا فِي المَاضِي وأَمَّا فِي المُستَقبَلِ فَتَقُولُ جُرِدَجِى وَقَدْ مَرَّ ذَلِكَ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ مُفَصَّلًا.

القَوْلُ فِي المَصْدَرِ

عَلَامَتُهُ أَنْ يَلْحَقَ آخِرَ فِعْلِ الأَمْرِ مَقْ [د:٥٤أ] إِنْ كَانَ قَبْلَهُ مُفَخَّمٌ وَ مَكْ إِنْ كَانَ قَبْلَهُ مُرَقَّقٌ، وَ يَجُوزُ أَنْ تَزِيدَ عَلَى مَقْ لَفْظَةَ لِقْ وَ عَلَى مَكْ لَفْظَةَ لِكْ وَيَجُوزُ أَنْ تَقْتَصِرَ عَلَى المِيمِ السَّاكِنَةِ، وَ كُلٌّ مِنْ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ مَقِيسٌ [و:٣٧أ] فَتَقُولُ كَلْمَكْ أَيْ مَجِئٌ وَ كَلْمَكْلِكْ وَ كَلِمْ وكَذَلِكَ بَرْمَقْ أَيْ ذَهَابٌ وَ بَرْمَقْلِقْ وَ بَرِمْ وتَكْسِرُ مَا قَبلَ المِيمِ السَّاكِنَةِ، وَ

مِنْ عَلَامَةِ المَصْدَرِ أَنْ تَلْحَقَ آخِرُ الفِعْلِ شِينًا سَاكِنَةً وَتَدُلُّ عَلَى مَعْنَى المُبَالَغَةِ فِي المَصْدَرِ فَتَقُولُ اُرُشْ وَ[ق:١٠] طُرُشْ ولَا يَخْلُو آخِرُ الفِعْلِ مَنْ أَنْ يَكُونَ مُتَحَرِّكًا أَوْ سَاكِنًا، إِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ يَاءً وَ حَرَّكْتَهَا بِالكَسْرِ فَتَقُولُ فِي بِدِي بِيِشْ وَ إِنْ كَانَ سَاكِنًا مَضْمُومًا مَا قَبْلَهُ ضُمَّ نَحْوُ اُرُشْ وَ طُرُشْ أَوْ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا كُسِرَ نَحْوُ بَقِشْ وَ بِرِشْ أَيْ نَظَرًا وَ إِعْطَاءً وَ إِذَا أَرَدْتَ مَعْنَى المَصْدَرِ مِنَ الأَسْمَاءِ زِدْتَ فِي آخِرِ الاِسْمِ لِقْ أَوْ لِكْ عَلَى نَحْوِ مَا زِدْتَهُ فِي المَصْدَرِ فَتَقُولُ فِي بَالِقْ بَالِقْ لِقْ تُزِيدُ سَمَكِيَّةً وَ فِي بَيْ بَيْلِكْ [د:٥٤ب] تُرِيدُ أَمِيرِيَّةً وَ فِي يَكْ يَكْلِكْ تُرِيدُ خَيرِيَّةً وَ فِي يُقْ يُقْلِقْ تُزِيدُ مَعْدُومِيَّةً وَ يَعْنُونَ بِهِ الفَقْرَ.

القَوْلُ فِي اِسْمِ المَكَانِ

تَزِيدُ عَلَى فِعْلِ الأَمْرِ مَعَ فَتْحِهِ مَا قَبلَ المَزِيدِ جَكْ وَ جَقْ عَلَى حَسَبِ التَفْخِيمِ والتَّرقِيقِ عَلَى مَا مَرَّ قَبْلَ مِثَالُ ذَلِكَ كَلَجَكْ وَ طُرْغَجَقْ أَيْ مَكَانُ المَجِيئِ وَ مَكَانُ القِيَامِ وَ ذَلِكَ مُنْقَاسٌ فِي كُلِّ فِعلٍ وَ لَيسَ فِي هَذَا اللِسَانِ اِسْمُ زَمَانٍ مُشْتَقٌّ مِنَ الفِعْلِ.

القَوْلُ فِي الآلَةِ

الدَالُ عَلَى ذَلِكَ كَافُ مَضْمُومَةٌ أَوْ قَافُ مَضْمُومَةٌ تَقُولُ فِي قَطَعَ كَسْتِى وَ فِي الآلَةِ مِنْهَا كَسْكُو وَ فِي قَطَعَ بِجْتِى وَ فِي الآلَةِ مِنْهَا بِجْقُو وَ فِي سَنَّ بِلَدِى وَفِي الآلَةِ الَّتِي هِيَ المَسَنَّ بِلَكُو والكَافُ بَدَوِيَّةٌ، فَأَمَّا اَلْكْ فِي الآلَةِ الَّتِي هِيَ المَنْخَلُ مِنْ اَلدِى [و:٣٧ب] أَيْ نَخَلَ فَأَصْلُهُ اَلَكُو مِثْلُ بِلَكُو فخُفِّفَ بالتَّسْكِينِ فَقِيلَ اَلْكْ وَالأَوَّلُ هُوَ قِيَاسٌ فِيمَا يُبْنَى مِنهُ اَلَةٌ.

القَوْلُ فِي الهَيْئَةِ

[د:٥٥أ] يَدُلُّ عَلَى الهَيئَةِ شِينٌ سَاكِنَةٌ فَتَقُولُ مِنِشْ أَيْ هَيْئَةُ الرُكُوبِ وَ اُطُرُشْ أَيْ هَيْئَةُ القُعُودِ وَ مَاقَبلَ الشِّينُ يُضَمُّ إِنْ كَانَ مَاقَبْلَهُ مَضْمُومًا نَحْوُ اُطُرُشْ ويُكْسَرُ إِنْ كَانَ مَكْسُورًا أَوْ مَفْتُوحًا نَحْوُ مِنِشْ جَلِشْ كَمَا تَقَدَّمَ فِي المَصْدَرِ وتَقُولُ اُطُرُشِمْ أَيْبَكْ اُطُرُشِي [أَيْ قَعْدَتِي قَعْدَةُ أَبِيكَ.

القَوْلُ فِي الإِعْدَادِ

عَلَامَتُهُ لِقْ أَوْ لِكْ فَتَقُولُ طُنْلُقْ تَعْنِي المُعَدُّ لِلِبَاسِ وَ يَمَلِقْ رُقْعَةُ [ق:١١] المَعَدَّةُ لِلتَّرْقِيعِ وَ بِتِلِكْ أَيْ المُعَدُّ لِلكِتَابِ وَلَمْ يُوضَعْ فِي اللِسَانِ العَرَبِيِّ لِهَذَا المَعْنَى لَفْظٌ يَخُصُّهُ.

القَوْلُ فِي حَرْفِ النَّقْلِ وَالتَّعَدِّيَةِ

الفِعْلُ إِمَّا أَنْ يَكُونَ آخِرُهُ سَاكِنًا أَوْ مُتَحَرِّكًا، إِنْ كَانَ سَاكِنًا زِدْتَ فِي آخِرِهِ دُرْ فَتَقُولُ فِي أَرْكَب مِنْدُرْ وَإِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ تَاءً [تْ] سَاكِنَةً فَتَقُولُ فِي مَشَّى يُرِتْ وَفِي أَقتُل دَبَلَتْ وَفِي أَقْرِئْ اُقِتْ وَيَلْزَمُ حَرْفُ التَّعْدِيَّةِ فِي جَمِيعِ أَقسَامِ القَوْلُ مِنْ أَمْرٍ نَحْوُ مَا [د:٥٥ب] مُثِّلَ وَ مَاضٍ نَحْوُ مِنْدُرْدِي ومُضَارِعٍ نَحْوُ مِنْدُرْ وَمُسْتَقبَلِ نَحْوُ مِنْدُرْكَي وَرُبَّمَا حُذِفَتْ الدَّالُ وَ بَقِيَتْ الرَّاءُ وَ ذَلِكَ لَا يَنْقَاسُ فَتَقُولُ أَسْقِ اِجُرْ وَفِي أُخْرُج جِقَرْ أَصْلُهُ جِقْتُرْ وَقَدْ عَدُّوا فِي كَلِمَاتٍ بِغَيْرِ دُرْ قَالُوا فِي أَقِمْ طُرْغُزْ وَفِي أَرِي كُرْكُزْ وَفِي نَقِّطْ طَمْزُرْ وَفِي أَرْضِعْ اَمْزُرْ وَيَجُوزُ المَجِئُ فِي [و:٣٨أ] هَذِهِ الأَفعَالِ بِ دُرْ وَهُوَ القِيَاسُ فَتَقُولُ طُرْدُرْ وَ كُرْدُرْ وَ طَمْدُرْ وَ اَمْدُرْ.

القَوْلُ فِي حَرفِ المُطَاوَعَةِ

هُوَ لَامٌ سَاكِنَةٌ، تَقُولُ فِي قَطَعَ كَسْدِي وَفِي اِنْقَطَعَ كَسِلْدِي وَفِي فَصَلَ اُزْدُو وَفِي اِنْفَصَلَ اُزْلُدُو ، فَإِنْ كَانَ الفِعْلُ عَلَى حَرْفٍ وَاحِدٍ نَحْوُ قَوْلِهِم فِي كَسَرَ سِدِي فَالحَرْفُ الَّذِي جِيئَ بِهِ لِلْمُطَاوَعَةِ نُونٌ سَاكِنَةٌ *** بَدَلَ اللَّامِ فَتَقُولُ فِي اِنكَسَرَ سِنْدِي.

القَوْلُ فِي حَرْفِ الاِتِّخَاذِ

هُوَ نُونٌ سَاكِنَةٌ فَتَقُولُ يَصْطَدِي وَسَّدَهُ يَصْطَنْدِي تَوَسَّدَهُ أَيْ اِتَّخَذَهُ وِسَادَةً مِنْ قَوْلِهِمْ يَصْطُقْ وَهُوَ الوِسَادَةُ ونَظِيرُهُ اُرْتُو الغِطَاءُ فَإِذَا أَرَادَ غَطَّى قَالَ اُرْتِّي وَإِذَا أَرَادَ يُغَطِّي قَالَ [ق:١٢] اُرْتُنْدِي [د:٥٦أ] وَهُوَ مَقِيسٌ فِيمَا كَانَ قَابِلًا لِلاِتِّخَاذِ تَقُولُ طُنْ لِلثَّوْبِ ثُمَّ تَقُولُ طُنَنْدِي أَيْ تَثَوَّبَ أَيْ اِتَّخَذَ ثَوْبًا أَيْ اِكْتَسَى.

القَوْلُ فِي حَرفِ المُشَارَكَةِ

هُوَ شِينٌ سَاكِنَةٌ نَحْوُ شِينُ الهَيْئَةِ تَقُولُ فِي ضَرَبَ اُرْدِي وَفِي تَضَارَبَ اُرْشُدِي وَفِي طَعَنَ صَنْجِدِي وَفِي تَطَاعَنَ صَنْجِشْتِي ومِنْهُ صَنْجِشْ كُنِي أَيْ يَوْمُ الطِّعَانِ، وَفِي المُضَارِعِ تَقُولُ اُرْشُرْ وِلِلْمُسْتَقْبَلِ اُرْشَغَا ، فَلَوْ بَنَيْتَ الفِعْلَ

لِمَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ فَالقِيَاسُ يَقْتَضِي أَنْ يُقَالَ اُرْشُلْدِى فِي تُضُورِبَ وَ صَنْجُشُلْدِى فِي تَطُوعِنَ وَلَمْ يُسْمَعْ شَيْئٌ مِنْ ذَلِكَ.

القَوْلُ فِي حَرْفِ المُضَارَعَةِ

[و:٣٨-] هُوَ رَاءٌ سَاكِنَةٌ [رْ] نَحْوُ قَوْلِهِمْ طُرُرْ أَيْ يَقُومُ كَلُرْ أَيْ يَجِيئُ وَ يَرْ أَيْ يَأْكُلُ وَ سِرْ أَيْ يَكْسِرُ وَيَجُوزُ يِيرْ وَ سِيرْ كَأَنَّهُمْ إِذَا كَانَ الفِعْلُ عَلَى حَرْفٍ وَاحِدٍ قَوُّوهُ بِحَرفٍ وَقَالُوا يُيُرْ أَيْ يَغْسِلُ وَالكَثِيرُ يُرْ.

القَوْلُ فِي حَرْفِ المُضِيِّ

هُوَ دَالٌ مَكْسُورَةٌ [دِ] إِنْ كَانَ مَا قَبْلَهَا مَكْسُورًا أَوْ مَفْتُوحًا وَمَضْمُومَةٌ إِنْ كَانَ [د:٥٦-] مَا قَبْلَهَا مَضمُومًا نَحْوُ قَوْلُهُمْ طُرْدُو وَ اُلطُرْدُو وَ بَرْدِى وَ بِرْدِى وَفِي التُرْكْمَانِيَّةِ تُكْسَرُ الدَّالُ مُطْلَقًا وَقَدْ تُبَدَّلُ الدَّالُ طَاءً وَتَاءً لِقُرْبِ مَخْرَجِهِمَا مِنْ مَخْرَجِ الدَّالِ.

هَذَا بَابٌ تُذْكَرُ فِيهِ حُرُوفُ الزِّيَادَةِ وَأَمَاكِنِهَا وَحُرُوفُ البَدَلِ وَالحَذْفِ وَنَقْلِ الحَرَكَةِ وَالإِدْغَامِ

القَوْلُ فِي الزِّيَادَةِ

الَّذِي يَدُلُّ عَلَى الزِّيَادَةِ شَيْئَانِ أَحَدُهُمَا الاِشْتِقَاقُ وَالآخَرُ التَّصْرِيفُ فَأَمَّا [ق:١٣] الاِشْتِقَاقُ فَهُوَ الاِسْتِدْلَالُ بِالأَصْلِ عَلَى الفَرْعِ وَالتَّصْرِيفُ اِسْتِدْلَالٌ بِالفَرْعِ عَلَى الأَصْلِ، وَسَيَتَّضِحُ ذَلِكَ عِنْدَ تَبْيِينِ أَمَاكِنِ الزِّيَادَةِ، وَحُرُوفُ الزِّيَادَةِ: الرَّاءُ [ر] والنُّونُ [ن] والسِّينُ [س] وَالبَاءُ [ب] والتَّاءُ [ت] والجِيمُ [ج] والدَّالُ [د] والزَّايُ [ز] والقَافُ [ق] وَالكَافُ [ك] والغَيْنُ [غ] وَاليَاءُ [ي] والمِيمُ [م] والشِّينُ [ش] واللَّامُ [ل] والوَاوُ [و]، فَأَمَّا الرَّاءُ [ر] فَتَزْدَادُ فِي فِعْلِ الحَالِ [مِنْ المُضَارِعِ[65]] نَحْوُ كَلُرَ وَ أَلُرْ وَفِي اِشْتِقَاقِ الأَفْعَالِ مِنْ الأَسْمَاءِ نَحْوُ قَيْغُو تَقُولُ إِذَا اِشْتَقَقْتَ مِنْهُ قَيْغُرْدِى وَ بَلْكُو بَلْكُرْدِى وَ أَقْ أَغَرْدِى [د:٥٧أ] وَ قِزِلْ قِزَرْدِى وَ يَشِلْ يَشَرْدِى وَ كُكْ كُكَرْدِى [و:٣٩أ] وَ بُزْ بُزَرْدِى وهَذَا مُطَّرِدٌ فِي الأَلْوَانِ وَتَزْدَادُ مَعَ اللَّامِ قَبْلَهاَ فِي الجَمْعِ تَقُولُ فِي أَطْ أَطْلَرْ وَفِي إِتْ إِتْلَرْ وَفِي نِسْبَةِ الفِعْلِ إِلَى الجَمْعِ نَحْوُ كَلْدِلَرْ

وتَزْدَادُ مَعَ الكَافِ فِي رَكْ وَمَعَ القَافِ فِي رَقْ دِلَالَةً عَلَى التَفْضِيلِ نَحْوُ يَكْ وَ بِكْرَكْ وَ يَمَنْ يَمَنْ رَقْ

وتَزْدَادُ مَعَ الدَّالِ قَبْلَهَا وَذَلِكَ لَفْظَةُ دُرْ لِلتَّعْدِيَةِ تَقُولُ فِي مِنْدِى مِنْدُرْدِى وَرُبَّمَا حُذِفَتْ الدَّالُ وَبَقِيَتْ الرَّاءُ فتَقُولُ فِي إِجْ إِجُرْ أَصْلُهُ إِجْدُرْ.

وأَمَّا النُّونُ [ن] فَتُزَادُ سَاكِنَةً لِمَعْنَى الاِتِّخَاذِ تَقُولُ فِي يَصْطَدِى يَصْطَنْدِى وَفِي أُرْتِّى أُرْتُنْدِى ، وَفِي الفِعْلِ إِذَا بُنِيَ لِمَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ عَلَى التَفْصِيلِ الَّذِي يَأْتِي فِي بَابِهِ تَقُولُ فِي يِدِى يِنْدِى وَفِي صِنَدِى صِنَنْدِى ، وَفِي المَفْعُولِ الَّذِي لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ نَحْوُ صِنَنْمِشْ [ق:١٤] وَزِيدَتْ النُّونُ فِي أَرْ إِذَا جُمِعَتْ فِي مَعْنَى رَأَيْتُ رِجَالًا عُقَلَاءَ فَتَقُولُ أُصْلُو أَرَنْ لَرْ كُرْدُمْ وكَذَلِكَ أَنْلَرْ أَرَنْ أُصْلُو لَرْدُرْ

وَتَزْدَادُ أَيْضًا سَاكِنَةً مَعَ الكَافِ [كَن] [د:٥٧ب] قَبْلَهَا المَفْتُوحَةَ دَلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ وَمَعَ الغَيْنِ [غَن] قَبْلَهَا كَذَلِكَ فَتَقُولُ كَلَكَنْ وَ بَرَغَنْ وَشَذَّ كُلَجْ وَالقِيَاسُ كُلَكَنْ وَقَدْ سُمِعَ،

وَتُزَادُ أَيْضًا مَعَهُمَا سَاكِنًا مَا قَبْلَهَا دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ وَاسْمِ المَفْعُولِ بِمَعْنَى المُضِيِّ مَوْصُولًا فَتَقُولُ كَلْكَنْ وَ بَرْغَنْ أَيْ الجَائِي وَالذَّاهِبُ أَيْ الَّذِي جَاءَ والَّذِي ذَهَبَ وَ دَبَلَنْكَنْ أَيْ الَّذِي قُتِلَ وَ أُرْلُغَنْ أَيْ الَّذِي ضُرِبَ [و:٣٩ب] وَ بِرِلْكَنْ أَيْ الَّذِي أُعطِيَ

---

65 Sadede V nüshasında satırlar arasında vardır.

وتَزَادُ مَفْتُوحَةٌ مَعَ الكَافِ المَكْسُورَةِ قَبْلَهَا دِلَالةً عَلَى التَّصْغِيرِ فَتَقُولُ فِي قُلْ قُلْ كِنَا وَفِي اَطْ اَطْ كِنَا وتُزَادُ سَاكِنَةً بَعْدَ البَاءِ المَفتُوحَةِ فِي الحَالِ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ فِي القَولِ عَلَى الحَالِ

وَتُزَادُ سَاكِنَةً فِي طُقْصَنْ وَ سَكْسَنْ وَالأَصْلِ طُقُزْ وَ سَكِزْ ، فَتَدُلُّ عَلَى تَضْعِيفِ عَدَدِ مَا دَخَلَتْ عَلَيهِ عَشَرَ مِرَارَ لِأَنَّ طُقُزْ هُوَ تِسْعَةٌ وَبِالنُّونِ أَدَّى مَعْنَى تِسْعِينَ وَ سَكِزْ هُوَ ثَمَانِيَةٌ وَبِالنُّونِ أَدَّى مَعْنَى ثَمَانِينَ وتَزَادُ فِي صَمَصْ إِذَا اُشْتُقَّ مِنْهُ فِعْلٌ قَالُوا صَمَصْنَدِى بِمَعْنَى لَجَّ فَرَّقًا بَيْنَ الاِسْمِ وَالفِعْلِ [د:٥٨أ]

وأَمَّا السِّينُ فَإِنَّهَا تُزَادُ بَعْدَ جُقْ وَ جُكْ عَلَامَةُ التَّصْغِيرِ فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ سَاكِنَةً فِي كُلِّ اِسْمٍ ثُنَائِيٍّ سَاكِنِ الثَّانِي تَقُولُ قُلْ جُقَسْ وَ إِتْ جُكَسْ وَزِيدَتْ فِي آخِرِ الاِسْمِ الغَائِبِ المُضَافِ إِذَا كَانَ مُتَحَرِّكًا الآخِرَ نَحْوُ قُجَسِى وَ اَطَسِى [ق:١٥] وَ اُلْسِى وَ قَرسِى وَفِي الحَالِ المَنْفِي لِغَائِبٍ أَوْ غَائِبِينَ نَحْوُ كَلْمَسْ وَ كَلمَسْ لَرْ وَفِيهِ لِمُخَاطَبِ أَوْ مُخَاطَبِينَ نَحْوُ كَلمَسَّنْ وَ كَلْمَسِّزْ وفِيهِ لِمُتَكَلِّمٍ وَمُتَكَلِّمِينَ نَحْوُ كَلْمَسْ بِزْ

وَزِيدَتْ مُشَدَّدَةً مَفْتُوحَةً وَقَبْلَهَا مِيمٌ مَكْسُورَةٌ فِي كَشْكَا إِذَا لَمْ يَكُن خَبَرُهَا فِعْلًا نَحْوُ كَشْكَا سَنْجَرْ كُلَرْمِسَّ إِدِى وَ كَشْكَا سَنْجَرْ أُودَامِسَّ إِدِى وَفِي مُرَادِفِ لَولَا نَحْوُ سَنْجَرْ دَكُلْ مِسَّا سُنْقُرْ طُرْ مِشْ إِدِى

البَاءُ تُزَادُ قِيَاسًا مُطَّرِدًا فِي الحَالِ سَاكِنَةً نَحْوُ صُرُبْ وَ كَلِبْ وَ كِرِبْ وتُقْلَبُ أَلِفُ لَا الَّتِي لِلْعَمَلِ فِي آخِرِ الفِعْلِ يَاءً فَتَقُولُ سُزْلِيبْ وَ أَغْلِيبْ وَيَجُوزُ حَذْفَ الأَلِفِ لِالتِّقَاءِهَا سَاكِنَةً [و:٤٠أ] مَعَ البَاءِ السَّاكِنَةِ فَتَقُولُ سُزْلِبْ وَ أَغْلَبْ وَتَقَدَّمَتْ [د:٥٨ب] الإِشَارَةُ إِلَى زِيَادَةِ النُّونِ بَعْدَهَا فِي حَرْفِ النُونِ وَتُزَادُ سَاكِنَةً مَعَ تَضْعِيفِ فَاءِ الكَلِمَةِ فِي الأَلْوَانِ فَتَقُولُ فِي صَرِى صَبْصَرِى وَفِي قِزِلْ قِبْقِزِلْ وَفِي كُكْ كُبْكُكْ وَتَدُلُّ آنَذَاكَ عَلَى المُبَالَغَةِ فِي الصِّفَةِ أَيْ شَدِيدُ الصُّفْرَةِ وَشَدِيدُ الحُمْرَةِ وَشَدِيدُ الزُرْقَةِ وَرُبَّمَا أُبْدِلَتْ البَاءُ فِي بَعْضِهَا مِيمًا وَيَأْتِي ذَلِكَ فِي حَرُوفِ البَدَلِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

التَّاءُ تُزَادُ قِيَاسًا مُطَّرِدًا لِلتَّعْدِيَةِ فِي الفِعْلِ إِذَا كَانَ آخِرُهُ مُتَحَرِّكًا فَتَقُولُ فِي دَبَلَ دَبَلَتْ وَفِي يُرِ يُرِتْ

الجِيمُ تُزَادُ وَحْدَهَا فِي النَّسَبِ إِلَى الصِّنْعَةِ فَتَقُولُ أَشْجِي وَ يَاجِي وَدِلَالَةً عَلَى لُزُومِ الصِّفَةِ حَتَّى صَارَتْ كَأَنَّهَا صِنْعَةٌ نَحْوُ بَرجِى كَلِجِى وَقَوْلُهُمْ بِلْكَا بِالكَافِ [ق:١٦] البَدَوِيَّةِ شَاذٌ وَالقِيَاسُ بِلِجِي وَتَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي بَابِ اِسْمِ الفَاعِلِ وَزِيدَتْ فِي كُلَجْ دِلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ شُذُوذًا وَتُزَادُ مَعَ القَافِ وَالكَافِ فِي جُقْ وَ جُكْ فِي التَّصْغِيرِ وتَقَدَّمَ ذَلِكَ ومَفْتُوحَةً مَعَهُمَا دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ المَكَانِ نَحْوُ كَلْجَكْ وَ طُرْغَجَقْ وَتُزَادُ مَكْسُورَةً بَعْدَ الدَّالِ المَفتُوحَةِ فِي بَابِ [د:٥٩أ] اِسْمِ الفَاعِلِ المُسْتَقْبَلِ فَتَقُولُ أُلْدَجِى وَمَفْتُوحَةً مُشْبَعَةٍ بِأَلِفٍ فِي أَقْجَا و قَرَاجَا وَ صَرُوجَا دِلَالَةً عَلَى تَصْغِيرِ التَحْبِيبِ الدَّالُ تُزَادُ وَحْدَهَا مَكْسُورَةً أَوْ مَضْمُومَةً دِلَالَةً عَلَى مُضِيِّ الفِعْلِ نَحْوُ كَلْدِى

وَ طُرْدُو وَمَعَ غَيْرِهَا كَمَا سَبَقَ فِي زِيَادَتِهَا قَبْلُ [و:٤٠ب] الجِيمِ المَكسُورَةِ دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ المُسْتَقْبَلِ ومَعَ الرَّاءِ السَّاكِنَةِ لِلتَّعْدِيَةِ فِي دُرْ وَقَدْ يُبَدَّلُ فِي هَذَا فَيُقَالُ تُرْ وَإِذَا كَانَتْ دِلَالَةً لِلمَاضِي طَاءً أَوْ تَاءً فِي مَوَاضِعَ لاَ يُنْقَاسُ وَإِنَّمَا اِدَّعَيْنَا أَنَّ الأَصْلَ الدَّالُ لِأَنَّ أَكْثَرَ مَا وَرَدَ مِنْ ذَلِكَ هُوَ بِالدَّالِ وَلَمْ يَرِدْ بِالطَّاءِ وَلَا بِالتَّاءِ إِلَّا النَّزَرَ اليَسِيرَ وَالكَثْرَةُ دَلِيلٌ عَلَى الأَصَالَةِ وَالقِلَّةُ دَلِيلُ الفَرْعِيَّةِ

الزَّايُ تُزَادُ سَاكِنَةً مَعَ الغَينِ [غُزْ] ومَعَ الكَافِ [كُزْ] ومَعَ الرَّاءِ لِلتَّعْدِيَةِ شُذُوذًا فِي طُرْغُزْ وَ كُرْكُزْ وَ طَمْزُرْ وَ أَمْزُرْ القَافُ [د:٥٩ب] تَقَدَّمَ زِيَادَتُهَا فِي جُقْ وَ جَقْ وَتُزَادُ مَعَ اللَّامِ المَكْسُورَةِ دِلَالَةً عَلَى الأَعْدَادِ نَحْوُ يَمَالِقْ وَدِلَالَةً عَلَى إِرَادَةِ مَعْنَى المَصْدَرِ مِنْ الأَسْمَاءِ نَحْوُ بَالِق لِق [ق:١٧] وَتَأْكِيدًا بَعْدَ عَلَامَةُ المَصْدَرِ نَحْوُ بَرْمَقْ لِقْ وَتُزَادُ سَاكِنَةً بَعْدَ مِيمٍ مَفْتُوحَةٍ دِلَالَةً عَلَى المَصْدَرِ نَحْوُ بَرْمَقْ وتُزَادُ وَحْدَهَا [قْ] بِغَيْرِ اِطِّرَادٍ سَاكِنَةً دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ نَحْوُ صَرُوجَا وَدِلَالَةً عَلَى اِسْمِ المَفْعُولِ نَحْوُ أَجُقْ وَتُزَادُ مَضْمُومَةً [قُو] دِلَالَةً عَلَى الآلَةِ نَحْوُ بِجْقُو فِي كُلِّ فِعْلٍ مُفَخَّمٍ، الكَافُ تُزَادُ وَحْدَهَا مَضْمُومَةً [كُو] دِلَالَةً عَلَى الآلَةِ نَحْوُ كَسَكُو وَ بِلَكُوا فِي كُلِّ فِعلٍ مُرَقَّقٍ وشَذَّ سُكُونُهَا فِي أَلَكْ وتُزَادُ سَاكِنَةً [كْ] بَعْدَ مِيمٍ مَفتُوحَةٍ دِلالَةً عَلَى المَصْدَرِ نَحْوُ كَلْمَكْ وبَعْدَ اللَّامِ دِلَالَةً عَلَى تَأكِيدِ المَصْدَرِ نَحْوُ كَلْمَكْلِكْ وِدِلَالَةً عَلَى إِرَادَةِ مَعْنَى المَصْدَرِ مِنْ الأَسْمَاءِ نَحْوُ بَيْلِكْ أَوْ لِلأَعْدَادِ نَحْوُ بِتْلِكْ وتُزَادُ سَاكِنَةً بَعْدَ الجِيمِ المَضْمُومَةِ فِي جُكْ فِي التَصْغِيرِ وبَعْدَ الجِيمِ المَفتُوحَةِ فِي جَكْ فِي اِسْمِ المَكَانِ وَتُزَادُ مَفْتُوحَةً [قَبْلَ النُّونِ السَّاكِنَةِ] فِي المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ [و:٤١أ] وتُزَادُ فِي كِنَا وَفِي يَكْرَكْ وَقَدْ تَقدَّمَ [د:٦٠أ] ذَلِكَ

وتُزَادُ مَضْمُومَةً مَفْتُوحًا مَا قَبلَهَا دِلاَلَةً عَلَى مَعْنَى الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ نَحْوُ إِكَكُوا اُجَكُوا دُرْدَكُوا بِيشَكُوا بِدَكُوا أَيْ الاِثْنَانِ المُجْتَمِعَانِ وَالثَّلَاثَةُ المُجْتَمِعَةُ وَالأَرْبَعَةُ المُجْتَمِعَةُ وَالخَمْسَةُ المُجْتَمِعَةُ وَالسَبعَةُ المُجْتَمِعَةُ ولَمْ يُسْمَعْ ذَلِكَ فِي سَكِزْ وَالقِيَاسُ يَقْتَضِي سَكْسَكُوا وتُزادُ فِي بِرَكُوا ومَعنَاهُ المُنْفَرِدُ بِذَاتِهِ فَكَأَنَّهُ اِجْتَمَعَ اِنْفِرَادُهُ فِيهِ، وتُزَادُ بَعْدَ الفِعْلِ المَاضِي وَبَعْدَهَا جَا مُتَوَسِّطًا بَيْنَهُمَا مَا يَلحَقُ الفِعْلِ مِنْ الضَمَائِرِ مُسْتَكِنًا بَعْدَ مَا يُسْتَكَنُ فِيهِ، فَيَدُلُّ هَذَا التَرْكِيبِ عَلَى أَنْ تَرَادَفَ [ق:١٨] مَعْنَى مَهْمَا وَيَتَقَدَّمُ عَلَى الفِعْلِ تَيْمَ فَيَصِيرُ كُلُّ ذَلِكَ يُعْطِي مَعْنَى كُلَّمَا نَحْوُ تَيْمَ كَلدُكِنْجَا اَغِرْلَغَمْنْ وَ سَنْجَرْ تَيْمَ كَلْدُكِنْجَا اَغِرْلَغَمْنْ وَمَعَ اللَّامِ السَّاكِنَةِ تَأْكِيدًا فِي فِعْلِ الأَمْرِ لِلْمُخَاطَبِ المُنْفَرِدِ نَحْوُ كَلْكِلْ وَ كُلْكِلْ وَتُزَادُ أَيْضًا فِي سُبُرْكَا وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنْ سُبُرْ

الغَيْنُ تُزَادُ مَعَ الزَّايِ شُذُوذًا فِي التَّعْدِيَةِ فِي طُرْغُزْ وَسَاكِنَةً مَعَ اللَّامِ المَضْمُومَةِ لِلنَسَبِ لِغَيْرِ صِنْعَةٍ فَتَقُولُ رُومْ لُغْ وَمَفْتُوحَةً [د:٦٠ب] بَعْدَهَا نُونٌ سَاكِنَةٌ دِلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ فِي نَحْوِ بَرْغَنْ وَدِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ

وَاِسْمِ المَفْعُولِ المَوْصُولَيْنِ نَحْوُ يَرَتْغَنْ وَنَحْوُ يَرَتْلَغَنْ[66]وَمَضْمُومَةً دِلَالَةً عَلَى مَعْنَى الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ قَالُوا اَلْطَغُوا وَ طُقْصَغُوا أَيْ السِّتَّةُ المُجْتَمِعَةُ وَالتِّسْعَةُ المُجْتَمِعَةُ وَمَعَ اللَّامِ السَّاكِنَةِ تَأْكِيدًا فِي فِعْلِ الأَمْرِ [و:٤١ب] المُخَاطَبِ المُنْفَرِدِ فِي نَحْوِ طُرْغُلْ وَ بَرْغِلْ

المِيمُ تُزَادُ مَعَ الشِّينِ سَاكِنَةٍ دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ المَاضِي فِي نَحْوِ[67] يِتِى وَ اَلْطِى فَيُقَالُ يَتْمِشْ وَ اَلْطِمِشْ دِلَالَةً عَلَى تَضْعِيفِ مَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ عَشَرَ مَرَّاتٍ وَتَقَدَّمَتْ زِيَادَتُهَا فِي مَقْ وَ مَكْ فِي المَصْدَرِ، وَيَجُوزُ الاِكْتِفَاءُ بِهَا سَاكِنَةً فِي المَصْدَرِ، الشِّينُ تَقَدَّمَ زِيَادَتُهَا وتُزَادُ وَحْدَهَا [شْ] سَاكِنَةً دِلَالَةً عَلَى التَّفَاعُلِ نَحْوُ اُرُشْدِى وَ صَنْجِشْتِى ودِلالةً عَلَى الهَيئَةِ نَحْوُ مِنِشْ وَ اَلْطُرُشْ أَيْ هيئةُ الرُّكُوبِ وهَيْئَةُ القُعُودِ [د:٦١أ] ودِلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي المَصْدَرِ نَحْوُ اُرُشْ وَ اَلْطُرُشْ

اللَّامُ تَقَدَّمَ زِيَادَتُهَا مَعَ القَافِ فِي لِقْ وَمَعَ الكَافِ فِي لِكْ وَتُزَادُ مَفْتُوحَةً [لَ] [ق:١٩] فِي آخِرِ الاِسْمِ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَبْنِيَ مِنْهُ فِعْلًا نَحْوُ اُتْرُكْلَدِى وَ اُتْلَدِى وَ سُزْلَدِى وَيَطَّرِدُ ذَلِكَ وَتُزَادُ سَاكِنَةً [لْ] دِلَالَةً عَلَى بِنَاءِ الفِعْلِ لِلْمَفْعُولِ نَحْوُ اُرِلْدِى وَ بَرِلْدِى وَفِي اِسْمِ المَفْعُولِ نَحْوُ اُرُلْشْ وَ بَرِلْشْ وَ أُرُلْدَجِى بَرِلْدَجِى وَفِي المَوْصُولِ إِذَا أُرِيدَ بِهِ المُضِيِّ نَحْوُ بِرِلْكَانْ وَ اُرُلْغَانْ أَيْ الَّذِي أُعْطِيَ وَ الَّذِي ضُرِبَ وَتُزَادُ فِي العَدَدِ الَّذِي لَحِقَهُ دَلِيلُ الاِجْتِمَاعِ قَبْلَ حَرْفُ [حرف] الدَّلِيلِ مَفْتُوحَةً سَاكِنُ مَا قَبْلَهَا وَلَا يَكُونُ ذَلِكَ إِلَّا فِي الإِضَافَةِ، فَإِنْ أَضَفْتَ لِغَائِبٍ لَحِقَتْهُ السِّينُ الَّتِي تَلْحَقُ المُضَافَ المُتَحَرِّكَ الآخِرِ فَتَقُولُ اِيكَوْلَسِى اَيْ كِلَاهُمَا وَ اُجَوْلَسِى [و:٤٢أ] أَيْ ثَلَاثَتُهُمْ وَإِنْ أَضَفْتَ إِلَى مُخَاطَبٍ قُلْتَ اِكَوْكُنْزْ أَيْ كِلَاكُمَا وَ اُجَوْكُنْزْ أَيْ ثَلَاثَتُكُمْ وَإِنْ أَضَفْتَ إِلَى مُتَكَلِّمٍ قُلْتَ اِكَوْكَمْزْ أَيْ كِلَانَا وَ اُوجَوْكَمْزْ أَيْ ثَلَاثَتُنَا وَكَذَلِكَ [د:٦١ب] تَقُولُ إِلَى سَكِزْ وَيُنْظَرُ هَلْ يُقَالُ ذَلِكَ فِي سَكِزْ وَفِي اُنْ وَهَلْ يَلْحَقُهَا وَيَلْحَقُ اُنْ بِمَعْنَى العَشَرَةُ دَلِيلُ الاِجْتِمَاعِ أَمْ لَا وَهَلْ يُقَالُ ذَلِكَ فِي المُرَكَّبِ أَوْ المَعْطُوفِ أَوْ المَايَةِ أَوْ الأَلْفِ

الوَاوِ تُزَادُ مَضْمُومَةً [وُ] مَفْتُوحًا مَا قَبْلَهَا دِلَالَةً عَلَى الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ قَالُوا اِيكَوُ اُوجَوُ دُرْدَوُ بِشَوُ اَلْطَوُ يَدَوُ تُقْصَوُ وَلَمْ يُسْمَعْ ذَلِكَ فِي سَكِزْ وَالقِيَاسُ يَقْتَضِي سَكْسَكُو وَتُزَادُ أَيْضًا فِي بِرَوُوا وَمَعْنَاهُ المُنْفَرِدُ بِذَاتِهِ وَلَمْ يُسْمَعْ أَيْضًا دُخُولُ دَلِيلِ الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ فِي اُنْ وَلَا فِيمَا فَوْقَهَا لَا وَاوَ وَلَا كَافَ وَلَا عَيْنَ وَ تُزَادُ فِي جَتْلُوكْ [ق:٢٠] لِأَنَّهُ مَأْخُوذٌ مِنْ جَتْلَدِى أَيْ صَوْتٌ بِفَرْقَعَةٍ.

---

66 Yazmalarda açıklık yoktur. V'de yaraldıgan (يَرَتْلِغَنْ) şeklinde olup sonradan üzerine tashih yapılmak istendiği anlaşılmaktadır. Kelimenin üstüne (ت) harfine benzer bir işaret konmuştur.

67 Burada bir eksiklik olmalıdır. Bahsedilene örnek verilmeden ikinci bahse geçilmiştir. Atlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

القَوْلُ فِي البَدَلِ

البَدَلُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ قَلِيلٌ وَحُرُوفُهُ قَلِيلَةٌ وَهِيَ الهَمْزَةُ [ا] وَالقَافُ [ق] وَالسِّينُ [س] والدَّالُ [د] وَالصَّادُ [ص] وَالثَّاءُ [ث] والبَاءُ [ب] والزَّاءُ [ز]

فَأَمَّا الهَمْزَةُ فَتُبَدَّلُ بَاءً [ا - ب] قَالُوا اَبَقْ أَصْلُهُ اَبَاقْ فَأُبْدِلَتْ الهَمْزَةُ بَاءً وَأُدْغِمَتْ فِي البَاءِ، القَافُ تُبَدَّلُ غَيْنًا [ق - غ] قَالُوا اَغَرْدِي أَصْلُهُ أَقَرْدِي لِأَنَّ أَقْ هُوَ [د:٦٢أ] الأَبْيَضُ وَقَالُوا بُزْغُشْ أَصْلُهُ بُزْقُشْ أَيُّ طَائِرٌ أَبْيَضُ، السِّينُ تُبَدِّلُ صَادًا [س - ص] قَالُوا اَطْصِزْ الدَّالُ تُبَدَّلُ تَاءً [د - ت] قَالُوا اِشِتْتُرْدِى أَصْلُهُ اِشِتْدُرْدِى [ص - ش] التَّاءُ تُبَدَّلُ دَالًا [ت - د] قَالُوا دَمُرْ أَصْلُهُ تَمُرْ وَ دُتُنْ أَصْلُهُ تُتُنْ وَ دِزْ أَصْلُهُ تِزْ وَ دَكَا أَصْلُهُ تَكَا وَ دَلُو أَصْلُهُ تَلُو وَ دِلْكُو أَصْلُهُ تِلْكُو وَ دِلْتَقْ أَصْلُهُ [و:٤٢ب] تِلْتَقْ وَتُبَدَّلُ طَاءً [ت - ط] قَالُوا طُطِّى أَصْلُهُ طُتِّى البَاءُ تُبَدَّلُ مِيمًا قَالُوا كُمْكُتْ أَصْلُهُ كُبْكُتْ وَ يَمْيَشِلْ أَصْلُهُ يَبْيَشِلْ الزَّايُ تُبَدَّلُ صَادًا [ز - ص] قَالُوا طُقْصَنْ أَصْلُهُ طُقْزَنْ.

القَوْلُ فِي الحَذْفِ

الحَذْفُ قَلِيلٌ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ ولاَ يَطَّرِدُ وَالحُرُوفُ الَّتِي حُذِفَتْ هِيَ الدَّالُ [د] وَالياَءُ [ي] وَالرَّاءُ [ر] وَالهَمْزَةُ [ا] وَالقَافُ [ق]

فَأَمَّا الدّالُ [د] فَحُذِفَتْ مِنْ اِجْدُرْ وَ كِجْدُرْ وَ قَيِتْدُرْ قَالُوا اِجُرْ و كِجُرْ وَ قَيْتُرْ الياَءُ حُذِفَتْ مِنْ اَيْكِرْ قَالُوا أَكِرْ الرَّاءُ [ر] حُذِفَتْ مِنْ [د:٦٢ب] بِرْلَا قَالُوا بِلَا الهَمْزَةُ [ا] حُذِفَتْ مِنْ أُشْ بِمَعْنَى هَا الَّتِي لِلتَّنْبِيهِ فِي قَوْلِهِمْ شِمْدِى أَصْلَهُ اِمْدِي نُقِلَتْ حَرَكَةُ هَمْزَةِ [ق:٢١] اِمْدِي إِلَى السَّاكِنِ قَبلَهَا وَهُوَ الشِينُ وَحُذِفَتْ الهَمْزَةُ، القَافُ [ق] حُذِفَتْ مِنْ صِجْقَنْ قَالُوا صِجَنْ.

القَوْلُ فِي نَقْلِ الحَرَكَةِ

القَوْلُ فِي الإِدْغَامِ

الإِدْغَامُ إِمَّا فِي الكَلِمَةِ وَإِمَّا فِي الكَلِمَتَيْنِ، أَمَّا فِي كَلِمَةٍ فَهُوَ قَلِيلٌ جِدًا لَمْ يُحْفَظْ مِنهُ إِلَّا اَلِّى فِي العَدَدِ بِمَعْنَى الخَمْسِينَ وَ يَصِّي وَهُوَ الصَفِيحُ مِنْ حَدِيدٍ وَحَجَرٍ وَغَيْرَ ذَلِكَ.

القَوْلُ فِي الأَحْكَامِ التَّرْكِيبِيَّةِ

الكَلَامُ قَوْلٌ دَالٌّ عَلَى نِسْبَةٍ إِسْنَادِيَّةٍ وَأَقْسَامُهُ طَلَبٌ وَخَبَرٌ وَإِنْشَاءٌ

فَالطَّلَبُ طَلَبُ وُجُودٍ وَطَلَبُ عَدَمٍ مِثَالُ الأَوَّلِ بَرْغِلْ أَيْ اِذْهَبْ وَمِثَالُ الثَّانِي بَرْمَا أَيْ لَا تَذْهَبْ وَمِثَالُ الخَبَرِ سَنْجَرْ[68] طُرْمِشْ أَيْ صَنْجَرُ قَائِمٌ وَمِثَالُ [د:٦٣أ] الإِنْشَاءِ صَطِّمْ أَيْ بَعْت.

وَالكَلَامُ [و:٤٣أ] يَنْقَسِمُ عَلَى جُمْلَتَيْنِ اِسْمِيَّةٍ وَفِعْلِيَّةٍ فَالاِسْمِيَّةُ هِيَ المُرَكَّبَةُ مِنَ المُبْتَدَأِ وَالخَبَرِ وَيَنْشَأُ عَنْهَا النَوَاسِخُ وَهِيَ اِدِى وَأَخَوَاتُهَا وَ كَشْكَا وَأَخَوَاتُهَا وَ صَغَنْدِى وَأُخْتَاهَا. وَالفِعْلِيَّةُ هِيَ المُرَكَّبَةُ مِنْ الفِعْلِ وَالفَاعِلِ وَيَنْشَأُ عَنْهَا المُرَكَّبَةُ مِنَ الفِعْلِ وَالمَفْعُولِ الَّذِي لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ وَالتَّقَدُّمُ الكَلَامِ عَلَى قِسْمَةِ الإِسْمِ إِلَى النَكْرَةِ وَالمَعْرِفَةِ وَالفِعْلِ إِلَى الأَمْرِ وَالمَاضِي وَالمُضَارِعِ وَغَيْرُ ذَلِكَ.

القَوْلُ فِي النَّكِرَةِ وَالمَعْرِفَةِ

النَّكِرَةُ مَا وُضِعَ شَايِعًا وَهُوَ عَلَى قِسْمَيْنِ مُفْرَدِ اللَّفْظِ وَمُرَكَّبٍ، فَالمُفْرَدُ نَحْوُ أَرْ أَتْ وَالمُرَكَّبُ تَارَةً يَكُونُ مُرَكَّبًا مِنْ اِسْمَيْنِ نَحْوُ دَوَا قُشْ لِلنِّعَامِ وَمِنْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ نَحْوُ قَبَرْجُقْ لُو بَغَا لِلسُّلَحْفَاةِ وَذَلِكَ بِخِلَافِ النَّكِرَةِ فِي لِسَانِ العَرَبِ فَإِنَّهَا [ق:٢٢] لَا تُوجَدُ مُرَكَّبَةٌ أَصْل

وَالمَعْرِفَةُ مَا وُضِعَ خَاصاً وَهُوَ مُضْمَرٌ وَعَلَمٌ وَاِسْمُ إِشَارَةٍ وَمَوْصُولٌ وَمُضَافٌ لِوَاحِدٍ مِنْهَا فَالمُضْمَرُ مُنْفَصِلٌ وَمُتَّصِلٌ وَالمُنْفَصِلُ لِمُتَكَلِّمٍ مَنْ وَلِمُتَكَلِّمِينَ بِزْ وَأَصلُهُ مِزْ بِالمِيمِ وَقَدْ يُلْحِقُهُ لَرْ لِتَأْكِيدِ الجَمْعِ وَلِلْمُخَاطَبِ سَنْ وَلِلمُخَاطَبِينَ سِزْ [د:٦٣ب] وَكُلٌّ مِنْ مَنْ وَ مِزْ وَ سَنْ وَ سِزْ يَقَعُ عُمْدَةً وَفَضْلَةً، ولِغَائِبٍ اُلْ وَ اُنْ ولِغَائِبِينَ اُنْ لَرْ أَصْلُهُ اُلْرْ فَأُبْدِلَتِ اللَّامُ نُونًا وَفُتِحَتْ الهَمْزَةُ لِفَتْحَةِ لَامِ لَرْ وَلَمْ يَعْتَدُّوا بِالنُّونِ السَّاكِنَةِ لِأَنَّهَا حَاجِزٌ غَيْرُ حَصِينٍ لِسُكُونِهَا وَيُنْطَقُ بِالأَصْلِ بَعْدَ حَذْفِ اللَّامِ الأُولَى فَيُقَالُ اُلْرْ فَأَمَّا فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ فَيَقُولُونَ بُلَرْ فَيُبَدِّلُونَ الهَمْزَةَ بَاءً وَالمُتَّصِلُ لِمُتَكَلِّمٍ يُضَافُ إِلَيْهِ مِيمٌ سَاكِنَةٌ نَحْوُ قُلُمْ أَيْ غُلَامِي ولِمُخاطَبٍ [و:٤٣ب] مُضَافُ إِلَيْهِ نُوناً سَاكِنَةً خَيْشُومِيَّةً نَحْوُ قُلُنْ أَيْ غُلَامُكَ وَلِمُخَاطَبِينَ مُضَافُ إِلَيْهِمْ تِلْكَ النُّونُ مَزِيدًا عَلَيْهَا زايٌ نَحْوُ قُلُنْزْ أَيْ غُلَامُكُمْ وَسَيَأْتِي كَيْفِيَّةُ اِسْتِعْمَالِ هَذِهِ الضَّمَائِرِ فِي تَضَاعِيفِ الأَبْوَابِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

---

[68] V'de صَنْجَرْ

العَلَمُ

مَا هُوَ عَينٌ مُسَمَّاهُ مُطلَقًا وَيَكُونُ مُفْرَدًا نَحْوُ سُنْقُرْ وَمُرَكَّبًا مِنْ اِسْمَينِ نَحْوُ اَقْبُغَا وَمِنْ إسمٍ وَفِعْلٍ نَحْوُ اَيْدُغْدِى وَيَكُونُ أَيْضًا مُرْتَجَلًا نَحْوُ قلاوون وَمَنْقُولًا مِنْ إسْمٍ نَحْوُ لَاجِين وَمِنْ فِعلٍ نَحْوُ بُكْتِي وَ سَنْجَرْ

اِسْمُ الإِشَارَةِ

[د:٦٤أ] لِمُفْرَدٍ قَرِيبٍ بُو بِمَعْنَى ذَا وَلِبَعِيدٍ اُلْ بِمَعْنَى ذَاكَ وَيُشَارِكُ لَفْظُهُ لَفْظَ الضَّمِيرِ بِمَعْنَى [ق:٢٣] هُوَ وَقَدْ تَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي الْمُضْمَرَاتِ وَلِجَمْعٍ قَرِيبٍ بُلَارْ وَلِبَعِيدٍ اَنْ لَرْ وَقَدْ تَقَدَّمَ أَنَّ اَنْ لَرْ لِلغَائِبِينَ فِي الضَّمَائِرِ فَصَارَ مُشْتَرِكًا بَيْنَ أَنْ يَكُونَ ضَمِيرًا بِمَعْنَى هُمْ وَأَنْ يَكُونَ اِسْمُ إِشَارَةٍ بِمَعْنَى أُولَئِكَ وَمِنْ أَسْمَاءِ الإِشَارَةِ لِلمَكَانِ بُنْدَا بِمَعْنَى هُنَا وَ اَنْدَا بِمَعْنَى هُنَاكَ،

المَوْصُولُ

المَوْصُولُ ثَلَاثَةُ أَلْفَاظٍ وَذَلِكَ فِي حَسْبِ الصِّلَةِ وَهُوَ أَنَّ الصِّلَةَ إِمَّا أَنْ تَكُونَ ظَرْفًا أَوْ جُمْلَةً إِنْ كَانَتِ الصِّلَةُ ظَرْفًا كَانَ المَوْصُولُ كَافًا مَكْسُورَةً مِثَالِ ذَلِكَ بُو اَوْدَى كِنِ قُلِى دُرْ أَيْ هَذَا الغُلَامُ الَّذِي فِي الدَّارِ وَ بُو اَوْدَى كِلَارْنِنْ قُلِى دُرْ أَيْ هَذَا غُلَامُ الَّذِينَ فِي الدَّارِ وَإِنْ كَانَتْ جُمْلَةً فَإِمَّا أَنْ تَكُونَ اِسْمِيَّةً أَوْ فِعْلِيَّةً [و:٤٤أ] إِنْ كَانَتْ اِسْمِيَّةً كَانَ المَوْصُولُ المُفْرَدِ اُلْ كِيمْ قُجَسِى كُرْكْلُودُرْ اَوْدَادُرْ أَيْ الَّذِي سَيِّدَهُ حسن فِي الدَّارِ وَالجَمْعِ اُنْلَرْ كِمْ قُلَّرِ كُرْكْلُودُرْ اَوْدَادُرْ وَإِنْ كَانَتْ فِعْلِيَّةً فَإِمَّا أَنْ تَكُونَ مَاضِيَةً أَوْ مُسْتَقْبَلَةً إِنْ كَانَتْ [د:٦٤ب] مَاضِيَةً كَانَ المَوْصُولُ غَنْ مُتَّصِلًا بِآخِرِ الفِعْلِ إِذَا كَانَ مُفَخَّمًا وَ كَنْ إِذَا كَانَ مُرَقَّقًا تَقُولُ كُرْدُمْ سَنِى أُرْغَنِى أَيْ أَبْصَرْتُ الَّذِي ضَرَبَكَ وَ يَرْتَغَنْ الَّذِي خَلَقَ وَ كَلْكَانْ الَّذِي جَاءَ وَيَجُوزُ أَنْ يَأْتِيَ بِالفِعْلِ المَاضِي بَعْدَ اُلْ كِمْ وَ اَنْ لَارْ كِمْ نَحْوُ أَنْ لَارْ كِمْ طُرْلَارْ اَوْدَا أَيْ الَّذِينَ قَامُوا فِي الدَّارِ وَإِنْ كَانَتْ مُسْتَقْبَلَةً كَانَ المَوْصُولُ اُلْ كِمْ وَ اَنْ لَارْ كِمْ عَلَى مَا تُرِيدُ مِنَ المَعْنَى وَشَرْطُ الصِّلَةِ أَنْ تَكُونَ جُمْلَةً خَبَرِيَّةً أَوْ ظَرْفًا أَوْ مَجْرُورًا وَتَقَدَّمَ تَمْثِيلُ ذَلِكَ وَمَتَى [ق:٢٤] كَانَ المَوْصُولُ الكَافُ المَكْسُورَةُ فَلَا يَكُونُ الصِّلَةُ إِلَّا ظَرْفًا أَوْ مَجْرُورًا وَيَجِبُ تَقْدِيمُ صِلَتِهِ عَلَيْهِ وَغَيْرُ ذَلِكَ مِنَ المَوْصُولَاتِ يَجِبُ تَأْخِيرُ صِلَتِهِ عَنْهُ سَوَاءٌ كَانَتِ الصِّلَةُ جُمْلَةً أَوْ غَيرَهَا مِثَالُ الجُمْلَةِ قَدْ تَقَدَّمَ وَمِثَالُ الجَارِ وَالمَجْرُورِ اَنْلَرْ كِمْ اَوْدَدُرْ كُرْكْلُولَرْدُر أَيْ الَّذِي فِي الدَّارِ حِسَانُ وَ اَنْ لَرْ كِمْ اَلْنِنْ دَادُر بَكْلَرْدُرْ أَيْ الَّذِينَ أَمَامَكَ أُمَرَاءُ وَيَجُوزُ التَّفْصِيلُ بَينَ اُلْكِمْ وَ اَنْلَرْكِمْ وَصِلَتُهُمَا [د:٦٥أ] بِالمَفْعُولِ فَتَقُولُ اُولْ كِمْ سَنْجَرْنِى اُورْدِي كَلْدِى أَيْ الَّذِي ضَرَبَ سَنْجَرُ جَاءَ

وَتقَعُ الجُمْلَةُ الشّرطِيَّةُ صِلَةً للمَوصُولِ فَتَقُولُ كَلْدِى اُلْ كِمْ كُرْسَنْ سَوْ كَسَنْ أَيْ جَاءَ الَّذِي إِنْ [و:٤٤ب] رَأَيْتَ أَحْبَبْتَ وَ سَا هِيَ أَدَاةُ الشَّرْطِ والنُّونِ ضَمِيرُ الخِطابِ

المُضَاف

المُضَاف تَارَةً تَكُونُ الإِضَافَةُ لِلضَّمِيرِ نَحْوُ قُلُمْ وَ قُلُمُزْ وَ قُلُنْ وَ قُلُنُزْ وَ قُلِى وَ قُلُلِر. وَسَيَأْتِي الكَلَامُ عَلَيْهِ فِي بَابِ الإِضَافَةِ وَلَا يَخْلُو آخِرُ الَّذِي تَضِيفُهُ لِلْغَايِبِ مِنْ أَنْ يَكُونَ سَاكِنًا فَتَكْسِرَهُ نَحْوُ قُلِى أَيْ مَمْلُوكَهُ أَوْ مُتَحَرِّكًا فَتُلْحِقُهُ سِينًا مَكْسُورَةً نَحْوُ قُجَاسِى وَ قَرِى سِى وَ اُلُوسِى أَيْ سَيِّدَهُ عَجُوزَهُ وَعَظِيمَهُ وتَارَةً لِلْعَلَمِ نَحْوُ سُنْقُرْ قُلِى وِلِلْمُشَارِ نَحْوُ بُنْ قُلِى وَلِلمَوْصُولِ كِمِنْ قُلِى وَسَيَأْتِي كَيْفِيَّةُ الإِضَافَةِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى وَلَا أَدَاةَ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ يَتَعَرَّفُ بِهَا النَّكْرَةَ كَمَا فِي لِسَانِ العَرَبِ بَلْ إِذَا كَانَ الاِسمُ مَعْهُودًا بَينَ المُخَاطَبِينَ اِكْتَفَوا بِذِكرِهِ نَكْرَةً عَلَى ما وَضْعِ اِتِّكَالًا عَلَى فَهْمِ المُخَاطَبِينَ [د:٦٥ب] وَلَا يَأْتُونَ قَبْلَهَا بِ اُلْ وَإِلَّا كَثُرَ فِي لُغَتِهِمْ أَنْ يُؤْتَى بِاللَّفْظِ المُشَارِكِ [ق: ٢٥] لِضَمِيرِ الغَائِبِ وَالإِشَارَةِ وَهُوَ اُلْ فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ وَبَين المُخَاطَبِ عَهْدٌ فِي سَمَكٍ قُلْتَ فِي مَعْنَى السَّمَكِ طَرِىَّ اُلْ بَلِقْ يَشْدُرْ وَفِي مَعْنَى الأَسْمَاكِ طَرِيَّةٌ اُلْ بَلِقْ لَار يَشْدُرْ وَيَجُوزُ يَشْلَارْدُرْ.

القَوْلُ فِي الفِعْلِ

الفِعْلُ يَنْقَسِمُ ثَلَاثَةَ أَقْسَامٍ أَمرٍ وَمَاضٍ وَمُضَارِعٍ، فَالأَمْرُ هُوَ الأَصْلُ وَالمَاضِي وَالمُضَارِعُ وَاسْمُ الفَاعِلِ وَاسْمُ المَفْعُولِ وَالمَصْدَرُ وَاسْمُ المَكَانِ وَاسْمُ الهَيْئَةِ وَاسْمُ الآلَةِ فُرُوعٌ وَهِيَ مُشْتَقَّةٌ مِنْ الأَمْرِ وَلَا يَخْلُو الأَمْرُ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِغَايِبٍ أَوْ لِمُخَاطَبٍ، اَوْ المُتَكَلِّمِ إِنْ كَانَ لِغَايِبٍ [و:٤٥أ] فَلَابُدَّ فِيهِ مِنْ حُرُوفِ الأَمْرِ نَحْوُ سَنْجَرْ كَلْسُنْ أَيْ سَنْجَرُ لِيَجِيءْ وَلِلغَايِبِينَ نَحْوُ سَنْجَرْ كَالْسُنْ لَارْ أَيْ لِيَجِيئُوا وَ سُكْ هُوَ حَرْفُ الأَمْرِ نَظِيرُ اللام لِلأَمْرِ فِي لِسَانِ العَرَبِيَّةِ، وَإِنْ كَانَ لِمُخَاطَبٍ فإِمَّا أَنْ يَكُونَ مُفْرَدًا أَوْ غَيْرَهُ، إِنْ كَانَ مُفْرَدًا فَالأَصَحُّ أَنْ يَأْتِيَ بِنَفْسِ فِعْلِ الأَمْرِ مِنْ غَيْرِ زِيَادَةٍ عَلَيْهِ وَيَجُوزُ أَنْ يَزِيدَ [د:٦٦أ] فِي آخِرِهِ لِلاِسْتِرَاحَةِ غِلْ أَوْ كِلْ بِالكَافِ البَدَوِيَّةِ فَإِنْ كَانَتْ الكَلِمَةُ مُفَخَّمَةً كَانَتْ غِلْ وَإِنْ كَانَتْ مُرَقَّقَةً كَانَتْ كِلْ وَمَأْخَذُ التَّفْخِيمِ والتَّرْقِيقِ مُشَافَهَةُ السَّمَاعِ وَقَدْ حَصَرْنَا ذَلِكَ فِي كِتَابِ الأَفْعَالِ الَّذِي جَمَعْنَاهُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ. وَفِعْلُ الأَمرِ إِنْ كَانَ أَوَّلُهُ مَضْمُوماً فَمَا قَبْلَ آخِرِهِ مَضْمُومٌ إِلَّا إِنْ وُجِدَتْ فِي الفِعْلِ فَتْحَةٌ مِثَالُ ذَلِكَ طُرْغُلْ كُلْ كُلْ كُسْتَر كِلْ أُرْغُلْ وَإِنْ كَانَتْ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا فَمَا قَبْلَ [ق:٢٦] آخِرِهِ مَكْسُورٌ إِلَّا إِنْ وَجَدْتَ فِي الفِعْلِ ضَمَّةً مِثَالُ ذَلِكَ بَرْغِلْ اِشِتْ كِلْ تَكْتُرْغِلْ وَإِنْ كَانَ غَيْرُ مُفْرَدٍ زِدْتَ نُوناً وَحْدَهَا

فَتَقُولُ طُرُنْ وَإِنْ شِئْتَ زِدْتَ عَلَيْهَا زَايًا، وَالزَّايُ تُشْعِرُ بِالتَّعْظِيمِ فَتَقُولُ طُرُنْزْ وَالزَّايُ بَقِيَّةُ سِزْ وَيَجُوزُ أَنْ يَأْتِيَ بِ سِزْ فَتَقَوَّلَ طُرُنْسِزْ فَيَأْتِي بِ سِزْ تَوْكِيدًا وَإِنْ كَانَ لِمُتَكَلِّمٍ فَإِمَّا أَنْ يَكُونَ مُفْرَدًا أَوْ غَيْرَهُ إِنْ كَانَ مُفْرَدًا قُلْتَ بَرْغَايِمْ وَ كَلْكَايِمْ أَيْ لِأَذْهَبْ وَلِأَجِئْ وَإِنْ [د:٦٦ب] كَانَ غَيْرُ مُفْرَدٍ قُلتَ بَرْغَالِمْ و كَلْكَالِمْ أَيْ تَذْهَبُ وَتَجِئُ، وَالأَمرُ لِلمُتَكَلِّمِ فِي لِسَانِ العَرَبِ قَلِيلٌ جِدًّا وَأَمَّا فِي هَذِهِ اللُّغَةِ فَكَثِيرٌ جِدًّا

وَأَمَّا المَاضِي وَالمُضَارِعُ فَتَقَدَّمَ الكَلَامُ عَلَى الَّذِي يَخُصُّهُمَا وَيُمَيِّزُهُمَا فِي التَّصْرِيفِ [و:٤٥ب] وَمَا قَبلَ الرَّاءُ الَّتِي هِيَ عَلَامَةٌ للمضارع إِمَّا أَنْ يَكُونَ مُتَحَرِّكًا أَوْ سَاكِنًا إِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ الراءَ وَلَا تَتَغَيَّرُ الحَرَكَةُ وَإِنْ كَانَ سَاكِنًا حَرَّكْتَ بِالضَّمِّ أَوْ بِالفَتْحِ وَمُدْرَكُ ذَلِكَ السَّمَاعِ وَقَدْ بَيَّنَّا ذَلِكَ فِي كِتَابِ الأفعال هَذَا مَا لَمْ يَكُنْ آخِرُهُ لا الَّتِي لِلأَعْمَالِ فَإِنَّهُ تُقلَبُ أَلِفُهُ يَاءً مضْمُومَةً فَتقول سُرْلَايُرْ وَ بَشْلَايُرْ وَيَجُوزُ حَذْفُهَا فَتَقُول سُرْلَارْ بَشْلَارْ وَالأَصْلُ اليَاءُ.

وَأَمّا المُسْتَقْبَلُ الخَبَرِيُّ فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ مُفَخَّمًا فَحَرْفُهُ غينٌ مَفْتُوحَةٌ مِثَالُهُ طُرْغَنْ أَيْ سَيَقُومُ وَإِنْ كَانَ مُرَقَّقًا فَحَرْفُهُ كَافٌ مَفْتُوحَةٌ نَحْوُ كَلْكَا أَيْ سَيَجِيئُ وَسَيَأْتِي الكَلَامُ عَلَى الأَفْعَالِ إِثْبَاتًا وَنَفْيًا وَاسْتِفْهَامًا وَنَهْيًا [ق:٢٧] فِي بَابِ الفِعْلِ وَالفَاعِلِ إِنْ شَاءَاللهُ تَعَالَى.

وَتَنْقَسِمُ الأَفْعَالُ أَيْضًا إِلَى مُتَصَرِّفٍ [د:٦٧أ] وَجَامِدٍ، المُتَصَرِّفُ مَا اِخْتَلَفَ لَفْظُهُ لِاخْتِلَافِ زَمَانِهِ نَحْوُ طُرْ طُرُرْ طُرْدِي وَالجَامِدُ مَا لَزِمَ طَرِيقَةً وَاحِدًا وَذَلِكَ نَحْوُ اِدِي بِمَعْنَى كَانَ فَلَا يُسْتَعْمَلُ مِنْهَا أَمْرٌ وَلَا مُضَارِعٌ فَإِنْ كَانَتْ بِمَعْنَى أَرْسَلَ كَانَتْ مُتَصَرِّفَةً وَاسْتُعْمِلَ مِنْهَا الأَمْرُ فَيُقَالُ اِدِي أَيْ أَرْسَلَ هَذَا وَ اِدِي مُشْتَرَكٌ بَيْنَ مَعْنَى كَانَ وَمَعْنَى أَرْسَلَ وَكَذَلِكَ دَكُلْ بِمَعْنَى لَيسَ لَا يَتَصَرَّفُ فِي كَلَامِهِمْ وَسَيَتَّضِحُ ذَلِكَ فِي بَابِ اِدِي وَأَخَوَاتِهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

وَتَنْقَسِمُ أَيْضًا إِلَى لَازِمٍ وَمُتَعَدٍّ فَاللَّازِمُ نَحْوُ طُرْ والمُتَعَدِّي يَنْقَسِمُ قِسْمَيْنِ مُتَعَدٍّ إِلَى مَفْعُولٍ صَرِيحٍ وَمُتَعَدٍّ إِلَى غَيْرِ صَرِيحٍ وَيَنْقَسِمُ المُتَعَدِّي أَيْضًا إِلَى مُتَعَدٍّ وَاحِدٍ [و:٤٦أ] وَمُتَعَدٍّ إِلَى اِثْنَيْنِ وَمُتَعَدٍّ إِلَى ثَلَاثَةٍ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ.

القَوْلُ فِي المُبْتَدَإِ وَالخَبَرِ

تَذْكُرُ المُبْتَدَأَ أَوَّلاً وتَأْتِي بَعْدَهُ بِالخَبَرِ فَتَقُولُ سَنْجَرْ طُرُ بْطُرْ أَيْ سَنْجَرْ قَائِمٌ وَ سَنْجَرْ طُرْ طَجِي دُرْ أَيُّ قَائِمٌ غَدًا وَيَجُوزُ أَنْ تَقُولَ طُرُ بَنْطُرْ وَيَجُوزُ أَنْ يَقُولَ طُرْ مِشْ دُرْ وَإِذَا كَانَ الخَبَرُ مُشَبَّهًا بِهِ المُبْتَدَأُ قُلْتَ [د:٦٧ب] سَنْجَرْ أَرْسْلَانْ دُرْ أَيْ سَنْجَرْ أَسَدٌ، وَإِنْ كَانَ ظَرْفُ مَكَانٍ قُلْتَ سَنْجَرْ اَوْدَدُرْ أَيْ سَنْجَرْ فِي الدَّارِ وَ سَنْجَرْ اَرْبِنْدَدُرْ أَيْ سَنْجَرْ خَلْفَكَ وَلَا يَكُونُ ظَرْفُ المَكَانِ [ق:٢٨] إِلاَّ بِالحَرْفِ المُرَادِفِ لِفِي الَّتِي لِلوِعَاءِ وَهِيَ دَا وَإِنْ كَانَ ظَرْفُ زَمَانٍ فَمِنْهُ مَالَّا يَأْتِي فِيهِ بِحَرْفِ الوِعَاءِ نَحْوُ صَنْجِشْ بُكُنْدُرْ أَيْ الطِّعَانُ اليَوْمَ قُنْقُلْقْ بُكُنْدُرْ أَيْ ضِيَافَةُ اللَّيْلِ وَمِنهُ مَا لَا

يَأْتِي بِالحَرْفِ نَحْوُ صَنْجِشْ طَنْدَرْ أَيْ الطَّعَّان غَدًا وَ دُرْ تَوْكِيدًا فِيهَا كُلُّهَا وَالاِسْتِعْمَالُ بِهَذَا التَّوْكِيدِ لَا يَحْذِفُهَا وَإِنْ أَخْبَرْتَ بِجُمْلَةٍ فَتَقُولُ سَنْجَرْ اَطَسِى طُرْدِى أَيْ أَبُو سَنْجَرْ قَائِمٌ وَ سَنْجَرْ اَطَسِى طُرْبُطُرْ أَيْ أَبُو سَنْجَرْ قَائِمٌ، وَقَدْ يَجُوزُ حَذْفُ الخُبَرِ لِدَلَالَةِ المَعْنَى عَلَيْهِ نَحْوُ قَوْلِهِمْ اَرْمَغَنْ يُرِيدُونَ قَنِى أَيْ الهَدِيَّةِ أَيْنَ، وَإِذَا كَانَ الخَبَرُ اِسْمَ اِسْتِفْهَامٍ جَازَ تَقْدِيمُهُ وَتَأْخِيرُهُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ وَهُوَ الأَصْلُ فَتَقُولُ سَنْجَرْ قَنِى وَ قَنِى سَنْجَرْ وَكَذَلِكَ إِذَا كَانَ المُبْتَدَأُ اِسْمًا جَازَ تَقْدِيمُهُ عَلَى الخَبَرِ وَتَأْخِيرُهُ فَتَقُولُ كِمْدُرْ اَوْدَى أَيْ مَنْ فِي الدَّارِ وَ [د:٦٨أ] اَوْدَ كِمْدُرْ أَيْ فِي الدَّارِ مَنْ وَإِذَا كَانَ المُبْتَدَأُ اِسْمُ شَرْطٍ وَجَبَ تَقْدِيمُهُ فَتَقُولُ كِمْ طُرْسَا طُرْغَا [و:٤٦ب] مَنْ اَنِنْ بِلَا أَيْ مَنْ يَقُمْ أَقُمْ مَعَهُ كِمْ يَكُونُ اِسْتِفْهَامًا وَشَرْطًا وَإِذَا كَانَ المُبْتَدَأُ مَوْصُولًا قلْتَ اُلْ كِمْ طُرْدِى طُرْدُمْ اَنِنْ بِلَاأَيْ الَّذِي قَامَ قُمْتُ مَعَهُ، وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ هَذَا المُبْتَدَأُ فَصَارَتْ اُلْ كِمْ بِمَعْنَى الَّذِي وَ اَلَارْ كِمْ بِمَعْنَى الَّذِينَ وَقَدْ تَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي المَوْصُولِ وَيَجُوزُ لِأَنْ يَقْضِيَ المُبْتَدَأُ أَزْيَدَ مِنْ خَبَرٍ وَاحِدٍ وَتُسْرَدُ عَلَى التَوَالِي شَيْئًا ويُؤْتَى بِ دُرْ اَخَرِهَا.

القَوْلُ فِي النَّوَاسِخِ [ق:٢٩]

وَهِيَ اِدِى وَأَخَوَاتُهَا اِدِى بِمَعْنَى كَانَ وَ بُلْدِى بِمَعْنَى صَارَ وَ تُنَدِى بِمَعْنَى بَاتَ وَ دَكُلْ بِمَعْنَى لَيْسَ وَهِيَ بِالكَافِ البَدَوِيَّةُ [ك] وَلِلمُقَارَبَةِ يَزْدِى بِمَعْنَى كَادَ وَ بَشْ لَدِى بِمَعْنَى أَنْشَأَ وَابْتَدَأَ فَأَمَّا اِدِى نَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرُ كَانَ قَائِمًا سَنْجَرْ اُرُوطُرُرْ اِدِى وَيَجُوزُ اُرُوطُرْمِشْ اِدِى وَ اُرُو مَعْنَاهُ مُنْتَصِباً وَ طُرُرْ فِعْلٌ حَالِيٌّ وَ طُرْمِشْ مَعْنَاهُ قَائِمٌ وَيَجُوزُ أَنْ تَقُولَ سَنْجَرْ طُرْمِشْ اِدِى وَإِنَّمَا جِيءَ فِي [د:٦٨ب] هَذَا بِ اُرُوا لِأَنَّ طُرْمِشْ مُشْتَرِكٌ بَيْنَ وَقَفَ وَقَامَ فَإِذَا أَرَادُوا إِيضَاحَهُ بِمَعْنَى قَامَ أَتَوْا مَعَ طُرْمِشْ بِ اُرُوا الَّتِي هِيَ دِلَالَةٌ عَلَى الاِنْتِصَابِ وَلِهَذَا يُقَالُ طُرَ قِنْ قَنِى أَيْ أَيْنَ مَقَامُكَ وَمَوْقِفُكَ وَإِذَا أَرَدْتَ كُنْتَ قَائِمًا قُلْتَ اُرُ طُرُرْ اِدُمْ وَ اُرُو طُرْمِشْ اِدُمْ وَكُنْتَ قَائِمًا اِدِنْ بِالنُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ وَكَانُوا قَائِمِينَ اُرُو طُرُرْلَارْ اِدِى وَ اُرُو طُرْمِشْ اِدِى وَكُنْتُمْ قَائِمِينَ اُرُو طُرْمِشْ اِدِنِزْ فَتُلْحِقُ ضَمِيرَ الجَمْعِ المُخَاطَبِ فِي الفِعْلِ وَلَا تُلْحِقُ عَلَامَةَ الجَمْعِ فِي الخَبَرِ بِخِلَافِ الغَيْبَةِ فَإِنَّ عَلَامَةَ الجَمْعِ [و:٤٧أ] تَلْحَقُ الخَبَرَ دُونَ الفِعْلِ وَيَبْقَى الفِعْلُ كَحَالِهِ مَعَ المُفْرَدِ الغَائِبِ وَإِذَا كَانَ الخَبَرُ اِسْمَ اِسْتِفْهَامٍ قُلتَ فِي مَعْنَى [د: ٦٨/١٠] الفَرْقِ الَّذِي تَقَدَّمَ فِي المُفْرَدِ وَفِي مَتَى صِرْتَ عالِمًا قَجَنْ بُلْدُنْ بِلْكَا وَفِي مَتَى صِرْتُمْ عُلَمَاءَ قَجَنْ بُلْدُنْزْ بِلْكَلَارْ وَيَجُوزُ بِلْكَلَرْ قَجَنْ بُلْدُنْزْ وَكَذَلِكَ مَا [ق:٣٠] أَشْبَهَ وَتَقُولُ فِي مَعْنى أَيْنَ صِرْتَ قَيْدَا بُلْدُنْ وَلَا يَجُوزُ بُلْدُنْ قَيْدَا وَفِي مَنْ صَارَ القَائِمَ كِمْ بُلْدِى طُرْغَانْ وَيَجُوزُ طُرْغَانْ كِمْبُلْدِى وَتَقُولُ مَنْ صَارُوا القَائِمِينَ

---

69 Sonraki sayfada başlayıp bir sonraki sayfada biten yıldızlar arasında gösterdiğimiz kısım D'de bu arada bulunmaktadır.

طُرْغَان لَرْ كِمْ بُلْدِلَارْ [د:٧٠أ] فَتَلْحِقُ عَلَّامَةَ الجَمْعِ لِلفِعْلِ بِخِلَافِ اِدِى فَإِنَّهَا لَا تُلْحِقُهُ وَتَقُولُ فِيمَنْ صَارَ القَائِمَ أُحِبُّهُ كِمْ بُلْسَا طُرْغَنْ سَوْكَمَنْ اَنِى كِمْ بِمَعْنَى مَنْ وَ بُولْ هُوَ الفِعْلُ وَ سا هُوَ حَرْفُ أَدَاةِ الشَّرْطِ وَلَيْسَ عِنْدَهُمْ اِسْمٌ يَتَضَمَّنُ مَعْنَى حَرْفِ الشَّرْطَ بَلْ إِذَا أَرَادُوا الشرطَ جَاؤُا بِحَرْفِهِ مُتَّصِلًا بِالفِعْلِ مُتَأَخِّرًا عَنْهُ وَالاِسْمُ مُتَقَدِّمٌ وَ طُرْغَنْ القَائِمُ وَ سَوْكَا الفِعْلُ المُسْتَقْبَلُ الخَالِصُ لِلاِسْتِقْبَالِ وَلَا يَأْتُونَ فِي هَذَا المَكَانِ بِالمَاضِى المُرادُ بِهِ الاِسْتِقْبَالُ كَمَا فِي المُدَّةِ العَرَبِيَّةِ وَ مَنْ ضَمِيرُ الفِعْلِ فِي أُحِبُّهُ وَ اَنِى ضَمِيرُ المَفْعُولِ الَّذِي هُوَ فِي أُحِبُّهُ وَنَقُولُ فِي الجَمْعِ كِمْلَرْ بُولْسَلَرْ طُرْغَنْ لَرْ سَوْكَمَنْ اَنْلَرْنِى وَتَقُولُ فِي مَعْنَى النَّاسِ صَارُوا خَارِجِين كِشِلَرْ جِقْمِشْ لَرْ بُولْدِى لَرْ وَيَجُوزُ بُلْدِى لَرْ جِقْمِش لَرْ كِشِلَرْ وأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ صَارَ فِي أَسْمَاءِ الأَجْنَاسِ وَالصِّفَاتِ الجَارِيَةِ مَجْرَاهَا لَا فِي صِفَاتِ المُعَارَضَةِ وَالقِيَاسِ يَدُلُّ عَلَى الجَوَازِ، وَأَمَّا تُونَدِى فَتَقُولُ فِي مَعْنَى بَاتَ سَنْجَرُ ضَاحِكًا سَنْجَرْ [و:٤٧ب] كُلَا تُنَدِى وَفِي أَيْنَ بَتَّ [د:٧٠ب] قَيدَ تُنَدِنْ وَحُكْمُ تُنَدِى حُكْمُ بُلْدِى فِي جَمِيعِ أَحْكَامِهَا

وَأَمَّا دَكُلْ فَإِنَّهَا كَلِمَةٌ تُعْطِى مَعْنَى لَيْسَ وَمَعْنَى مَا النَّافِيَةُ [ق:٣١] فَإِذَا قُلْتَ لَيْسَ سَنْجَرُ خَارِجًا قُلْتَ فِي مَعْنَاهُ سَنْجَرْ جِقْمِشْ دَكُلْ وَفِي مَعْنَى النَّاسِ لَيْسُوا خَارِجِين كِشِلَرْ جِقْمِشْ دَكُلَّرْ وَفِي لَسْتُ خَارِجًا*** جِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ وَفِي لَسْنَا خَارِجِين جِقْمِشْ لَرْ دَكُلْبِزْ فَإِذَا كَانَ بِمَعْنَى لَيْسَ لَحِقَتْهُ عَلَامَةُ الجَمْعِ الَّتِي تَلْحَقُ الأَفْعَالَ وَإِذَا كَانَ بِمَعْنَى مَا لَمْ تَلْحَقْهُ وَفِي لَسْتَ خَارِجًا تَقُولُ [د:٦٨ب/١٠] أَيْنَ كَانَ سَنْجَر سَنْجَرْ قَيْدَا اِدِى وَفِي أَيْنَ كُنْتَ قَيْدَا اِدِنْ وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ قَيْدَه عَنْ الفِعْلِ وَفِي نَحْوِ مَتَى كَانَ الطِّعَانِ صَنْجِشْ قَجَنْ اِدِى وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ فَجَنْ أَيْضًا عَنْ الفِعْلِ وَأَمَّا سَنْجَرْ سَنْجَرْ وَ صَنْجِشْ فِي المِثَالَيْنِ فَيَجُوزُ تَأْخِيرُهُمَا عَنْ الفِعْلِ فَتَقولُ قَيْدَا اِدِى سَنْجَرْ وَ قَجَنْ اِدِى صَنْجِشْ وَكَذَلِكَ مَا أَشْبَهَهُمَا [د:٦٩أ] مِنْ هَذَا التَّرْكِيبِ وَتَقُولُ مَعْنَى مَنْ كَانَ القَائِمَ طُرْغَنْ كِمْ اِدِى وَيَجُوزُ كِمْ اِدِى طُرْغَنْ وَهُوَ بِمَعْنَى مَنْ كَانَ الَّذِي قَامَ فِي مَعْنَى مَنْ كَانُوا القَائِمِينَ طُرْغَنْ لَرْ كِمْ اِدِى لَرْ وَيَجُوزُ كِمْ لَرْ اِدِى لَرْ طُرْغَنْ لَرْ تَقُولُ فِي مَعْنَى النَّاسُ كَانُوا خَارِجِين جِقْمِشْ لَرْ اِدِى كِشِى لَرْ وَيَجُوزُ كِشِى لَرْ جِقْمِشْ لَرْ اِدِى لَرْ وَإِذَا نَفَيْتَ اِدِى ثُمَّ أَوْجَبْتَ قُلْتَ فِي مَعْنَى مَا كَانَ سَنْجَرُ إِلَّا قَائِمًا سَنْجَرْ دَكُلْدِى مَكَرْ طُرْمِشْ الأَصْلُ اِدِى أَيْ لَيْسَ كَانَ بِمَعْنَى مَاكَانَ وَسَيَأْتِي أَنَّ [ق:٣٢] دَكُلْ لَهَا اِسْتِعْمَالَانِ وَفِي مَعْنَى مَايكُون سَنْجَرُ إِلَّا قَائِمًا سَنْجَرْ بُلْمَغَى مَكَرْ طُرْمِشْ [و:٤٨أ] فَيُسْتَعْمَلُ مَايَصِيرُ بِمَعْنَى مَايكُونُ لِأَنْ اِدِى لَامُضَارِعَ لَهُ وَأَمَّا بُلْدِى بِتَفْخِيمِ البَاءِ تَقُولُ فِي مَعْنَى صَارَ سَنْجَرُ عَالِمًا سَنْجَرْ بِلْكَا بُلْدِى وَيَجُوزُ بُلْدِى بِلْكَا سَنْجَرْ بُولْدِى سَنْجَرْ بِلْكَا فَتُقَدِّمْ وَتُؤَخِّرْ وَتُوَسِّطْ بِخِلَافِ اِدِى فَإِنْ خَبَرَهَا لَا يَتَأَخَّرُ فِي نَحْوِ اِدِى اُرُو طُرُرْ فَلَابُدَ لِ اِدِى أَنْ تَتَّصِلَ إِمَّا بِالاِسْمِ نَحْوُ كِمْ اِدِى طُرْغَنْ [د:٦٩ب] أَوْ بِالخَبَرِ نَحْوُ اُرُو طُرُرْ اِدِى وَتَقُولُ فِي مَعْنَى صِرْتُ عالِمًا بِلْكَا بُلْدُنْ وَفِي صِرْتُ عَالِمًا

بِلْكَا بُلْدُمْ وَيَجُوزُ بُلْدُمْ بِلْكَا وَفَرَّقُوا بَيْنَ أَنْ يَكُونَ الخَبَرُ اِسْمَ جِنْسٍ كَالقَاضِي وَالأَمِيرُ وَالوَزِيرُ فَأَجَازُوا فِيهِ التَّقْدِيمَ وَالتَّأْخِيرَ وَأَمَّا إِذَا كَانَ صِفَةً عَارِضَةً نَحْوُ القَائِمُ وَالقَاعِدُ فَيَكَادُ لَايُحْفَظُ مِنْ كَلَامِهِمْ إِلَّا بِتَقْدِيمِ الصِّفَةِ عَلَى الفِعْلِ فَتَقُولُ طُرُرْ بُلْدُنْ وَكَذَلِكَ الصِّفَاتِ الَّتِي هِيَ الأَسْوَدُ الأَزْرَقُ وَالطَّوِيلُ وَغَيْرُ ذَلِكَ يَجُوزُ مِنْهُمَا التَّقْدِيمُ وَالتَّأْخِيرُ بِخِلَافِ الصِّفَاتِ العَارِضَةِ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى صِرْتُمْ عُلَمَاءَ بُولْدُنُزْ بِلْكَلَرْ وَفِي صِرْتُمْ قَائِمِينَ طُرُرْ لَرْ بُلْدُنُزْ عَلَى ***[د:٦٩ب/٩] جِقْمِشْ دَكُلْ سَنْ وَفِي وَلَسْتُمْ خَارِجِين جِقْمِشْ لَرْ دَكُلَّرْ سِزْ وَ جِقمِشْ لَرْ دَكُلْ سِزْ وَ جِقْمِشْ [ق:٣٣] دَكُلْ سِزْ عَلَى الوَجْهَيْنِ أَنْ يَكُونَ بِمَعْنَى لَيْسَ وَبِمَعْنَى مَا، وَلَا يَتَأَخَّرُ الخَبَرُ وَلَا اِسْمُ السَّابِقِ عَنْ دَكُلْ أَصْلًا وَكَذَلِكَ لَايَتَقَدَّمُ الخَبَرُ عَلَى الاِسْمِ وَتَقُولُ إِذَا أَرَدْتَ إِثْبَاتَ الخَبَرِ فِي دَكُل [د:٧١أ] فِي مَعْنَى لَيْسَ سَنْجُرُ إِلَّا أَمِيرًا سَنْجَرْ دَكُلْدُرْ مَكَرْ بَكْ وَ مَكَرْ بِمَعْنَى إِلَّا وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنْ الفَارِسِيَّةُ وَيَتَكَلَّمُ بِهَا التُّرْكْمَانِيِّ وَتَقُولُ فِي معْنَى [و:٤٨ب] أَنَا مَا آتِيكَ إِلَّا غَدًا مَنْ كَلْمَسْ مَنْ صَغَى مَكَرْ طَنْدَى كَلْ هُوَ الفِعْلِ وَ ما حَرْفُ النَّفْيِ وَ السِّينِ لِلحَالِ المَنْفِي وَ مَنْ بِمَعْنَى انَا وَ المَعْنَى مايَجِيئِ انَا، وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنْ مَاأَجِيئُ بِالعَرَبِيِّ وَ صَغَا أَصْلُه صَنْغَا فَحُذِفَتْ النُّونُ لِكَثْرَةِ الاِسْتِعْمَالِ وَ تَقُولُ اِسْتِعْمَالُ الأَصْلِ وَ غا بِمَعْنَى اللَامُ وَبِمَعْنَى إِلَى وَ مَكَرْ كَمَا تَقَدَّمَ بِمَعْنَى إِلَّا وَ طَنْ هُوَ الغَد وَ دَا بِمَعْنَى فِي

وَأَمَّا يَزْدِى بِمَعْنَى كَادَ وَ بَشْلَدِى بِمَعْنَى أَنْشَأَ فَتَقُولُ فِي مَعْنى سَنْجَرْ كَادَ يَقُومُ سَنْجَرْ طُرَ يَزْدِى وَ فِي سَنْجَرْ يَكَادُ يَقُومُ سَنْجَرْ طُرَ يَزَرْ وَفِي مَعْنَى سَنْجَرْ أَنْشَأَ يَقُومُ سَنْجَرْ طُرَا بَشْلَدِي وَلَا يَأْتِي الخَبَرُ فِيهَا إِلَّا بِصِيغَةِ الحَالِ وَلَا يَأْتِي بِصِيغَةِ المُضَارِعِ وَلَا المَاضِي وَلَا يَتَقَدَّمُ طُرَا عَلَى سَنْجَرْ وَاصِلُ يَزْدِى أَخْطَأَ وَاسْتَعْمَلَ بِمَعْنَى كَادَ وَتَكُونَ أَيْضًا [ق:٣٤] بِمَعْنَى كُتُبٌ.

القَوْلُ فِي "كَشْكَا" وَأَخَوَاتِهَا

[د:٧١ب] أَمَّا كَشْكَا فَمَعْنَاهُ لَيْتَ وَهِيَ مُرَادِفَةٌ لَهَا مَنْقُولَةٌ مِنْ الفَارِسِيَّةِ تَقُولُ لَيْتَ سَنْجَرْ ضَاحِكًا كَشْكَا سَنْجَرْ كُلَرْمِسَّ يْدِى كَشْكَا بِمَعْنَى لَيْتَ وَ كُلَرْ يَضْحَكُ بِمَعْنَى ضَاحِكٌ وَ مِسَّ كَلِمَةٌ تُؤَكِّدُ مَعْنَى كَشْكَا وَلَا يَجُوزُ حَذْفُهَا وَ يِدِى بِمَعْنَى كَانَ أُبْدِلَتْ حَمْزَتُهَا يَاءً وَالمَعْنَى لَيْتَ سَنَجُرَ ضَاحِكٌ وَتَقُولُ فِي مَعْنى لَيْتَ سَنَجُرُ فِي الدَّارِ كَشْكَا سَنْجَرْ اَودَمِسَّ يْدِى وَإِذَا كَانَ خَبَرَ لَيْتَ فِعْلًا لَمْ يُلْحِقْ مِسَّ فَتَقُولُ فِي مَعْنى لَيْتَ زَيْدًا يَخْرُجُ كَشْكَا زَيْدْ جِقْ سَايْدِى سَا بِمَعْنَى لَوْ وَمُرَادِفَةٌ لَيْتَ [و:١٤٩أ] زَيْدًا لَوْ كَانَ خَرَجَ

وَأَمَّا كِمْ فَمُشْتَرِكَةٌ تَكُونُ بِمَعْنَى اِسْمُ اِسْتِفْهَامٍ وَاِسْمُ شَرْطٍ وَمَوْصُولَةٌ تَابِعَةٌ لِ اُل وَتَأْتِي حَرْفِيَّةً بِمَعْنَى كِى وَسَيَأْتِي حُكْمُهَا وَبِمَعْنَى أَنْ المَفْتُوحَةُ تَقُولُ فِي مَعْنى عَلِمْتُ أَنْ سَنَجُرَ ضَاحِكٌ بِلْدُمْ كِمْ سَنْجَرْ كُلَرْ دُرْ وَفِي مَعْنى أَعْلَمُ أَنَّ سَيِّدَكِ سَنْجَرْ بِلْكِلْ كِمْ قُجَنْ سَنْجَرْ دُرْ و فِي مَعْنَى سَنْجَرْ علم أَنْ ضَاحِكَ سَنْجَرْ [د:٧٢أ] بِلْدِى كِم كُلَرْدُر فَ كِمْ فِي هَذِهِ الأَمْثِلَةُ يُؤَدَّى مَعْنَى أَنَّ المَفْتُوحَ وَأَمَّا مَعْنى لَعَلَّ وَكَأَنَّ فَلَيْسَ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ حَرْفٌ يُعَبَّرُ [ق:٣٥] عَنْهُ إِنَّمَا يُعَبَّرُ عَنْ ذَلِكَ بِالفِعْلِ فَتَقُولُ فِي مَعْنى لَعَلَّ سَنْجَرْ جَاءَ بُلْغَىْ كِمْ سَنْجَرْ كَلْ كَىْ بُلْغَىْ يَصِيرُ وَ كِمْ مُؤَكِّدَةٌ لِمَعْنَى يَصِيرُ وَ كَلْكَىْ يَجِئْ

وَيُعَبَّرُ عَنْ مَعْنَى كَأَنَّ بِصِيغَتِهِ اُقْشَرْ بِمَعْنَى يُشَبِّهُ فَتَقُولُ فِي مَعْنى كَأَنَّ سَنْجَرْ أَسَداً سَنْجَرْ اَرْسْلَنْ غَا اُوقْشَرْ غَا بِمَعْنَى اللَّامُ الَّتِي تُعْطِي المَفْعُولِيَّةِ وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ بُلْغَى فِي المِثَالِ السَّابِقِ وَيَجُوزُ اُقْشَرْ سَنْجَرْ اَرْسلَانْ غَا وَيَجُوزُ اُقْشَرْ اَرْسْلَنْ غَا سَنْجَرْ فَ اُقْشَرْ أُبْقِيَتْ عَلَى فِعْلِيَّتِهَا وَإِنْ أَرَدْتَ مَعْنَى كَأَنَّ وَكَذَلِكَ التَّصَرُّفُ مِنْهَا بِخِلَافِ بُلْغَى كِمْ

وَيَجِئُ فِي مَعْنى كَأَنَّ كِبِى وَ لَنِْ وَهُمَا كَلِمَتَانِ تُرَادِفَانِ مِثْلًا فَتَقُولُ سَنْجَرْ أَرْسْلَانْ بِكِدُرْ وَ سَنْجَرْ اَرسْلَنْ دَقِنْ دُرْ أَوْ سَنْجَرْ اَرْسْلَنْ لَنِْ دُرْ أَيْ [د:٧٢ب] سَنْجَرْ مِثْلُ الأَسَدِ وَيَجُوزُ حَذْفُ دُرْ فِي المِثَالَيْنِ وَيَجِبُ تَأْخِيرُ كِبِى وَ دَقِى عَلَى أَصَلِ الإِضَافَةِ فِي اللِّسَانِ التُّرْكِيِّ.

القَوْلُ فِي "اُرَنْلَدِى" وَ "صَغِنْدِى" وَ "بِلْدِى"

أَمَّا اُرَنْلَدِى فَمَعْنَاهُ ظَنَّ وَتَتَعَلَّقُ بِمَفْعُولَيْنِ فِي هَذَا اللِّسَانِ كَاللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَإِنْ كَانَ فِي الحَقِيقَةِ إِنَّهَا مُتَعَلِّقَها النِّسْبَةُ تَقُولُ فِي مَعْنَى ظَنَنْتُ الأَمِيرَ قَائِمًا بَيْنِى اُرَنْلَدُمْ طُرُرْ وَفِي مَعْنَى ظَنَنْتُ الأَمِيرَ رَاكِبًا بَيْنِى بِنَرْ اُورَنْلَدُمْ تُلْحِقُ فِي المَفْعُولِ الأَوَّلِ وَتَأْتِي بِالثَّانِي بِصِيغَةِ المُضَارِعِ وَيَجُوزُ تَأْخِيرُ اُورَنْلَدُمْ عَنْهُمَا وَهُوَ الأَفْصَحُ وَيَجُوزُ [و: ٤٩ب] تَوْسِيطُهُ [ق:٣٦] قَلِيلاً وَأَمَا تَقْدِيمُهُ فَقَلَّ أَنْ يُتَكَلَّمَ بِهِ وَمَنْ تَكَلَّمَ بِذَلِكَ عَلِمَ أَنَّهُ دَخِيلٌ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ وَأَمَّا صَغِنْدِى فَالتُّرْكْمَانِ تَقُولُ فِيهِ صَنْدِى وَمَعْنَاهُ حَسِبَ وَحُكْمُهُ، حُكْمُهُ اُرَنْلَدِى وَأَمَّا بِلْدِى فَمَعْنَاهُ عَلِمَ وَحُكْمُهَا حُكْمُ صَغِنْدِى وَ اُرَنْلَدِى وَتُسْتَعْمَلُ أَيْضًا مُتَعَدِّيَةً إِلَى وَاحِدٍ فَتَقُولُ سَنْجَرِ بِلْدُمْ أَيْ عَرَفْتُ سَنْجَرْ تَسُدُّ بِمَعْنَى أَنَّ وَمُتَعَلِّقَاتُهَا مَسَدَّ مَفْعُولَيْنِ [د:٧٣أ] هَذِهِ الأَفْعَالُ وَذَلِكَ أَنَّهُ لَا يَخْلُو أَنْ تَتَقَدَّمَ هَذِهِ الأَفْعَالُ أَوْ تَتَأَخَّرَ فَإِنْ تَقَدَّمَتْ تَعَلَّقَتْ بِالجُمْلَةِ الَّتِي هِيَ مُصَدَّرَةً بِ كِمْ بِمَعْنَى أَنْ فَتَقُولُ اُورَنْلَرْ مَنْ كِمْ بَىْ اَوْدَدُرْ أَيْ أَظُنُّ أَنَّ الأَمِيرَ فِي الدَّارِ وَإِنْ تَأَخَّرَتْ تَعَدَّتْ إِلَى مَفْعُولَيْنِ كَمَا بَيَّنَّا قَبْلُ وَيَجُوزُ إِلْحَاقُ أَدَاةِ النَّقْلِ لِ بِلْدِى فَتَصِيرُ مُتَعَلِّقَةً بِثَلَاثِ مَفَاعِيلَ

فَتَقُول بَيْكَا بِلْدُرْدُمْ اَطْ اَيْرْلَنِبْتُرْ تَدْخُلُ عَلَى المَفْعُولِ الأَوَّلِ الَّذِي كَانَ فَاعِلًا قَبْلَ النَّقْلِ، عَلامَةُ المَفْعُولِ غَيْرِ الصَّرِيحِ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَصَّلُ إِلَيْهِ فِي لِسَانِ العَرَبِ بِإِلَى وَتُهْمِلُ الثَّانِيَ مِنْ عَلَّامَةِ المَفْعُولِ الصَّرِيحِ وَمِنْ عَلَامَةِ غَيْرِ الصَّرِيحِ وَيَأْتِي بِالثَّانِي [ق:٣٧] بِصِيغَةِ الحَالِ وَلِذَلِكَ أُدْخِلَتْ عَلَيْهِ البَاءُ الَّتِي لِلحَالِ تُرْ أَصْلُهَا دُرْ وَهِيَ لِلتَّأْكِيدِ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الفِعْلِ عَلَى الثَّلَاثَةِ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الثَّلَاثَةِ عَلَيْهِ.

القَوْلُ فِي الفِعْلِ والفَاعِلِ

اَلْأَفْصَحُ أَنَّ الِاسْمَ الظَّاهِرَ يتقَدَّمُ عَلَى الفِعْلِ فَيَخرُجَ مِنْ هَذَا البَابِ [د:٧٣ب] ويَصِيرُ مِنْ بابِ المُبْتَدَإِ والخَبَرِ فَتَقُولُ سَنْجَرْ كَلْدِى وَيَجُوزُ أَنْ يَتَأَخَّرَ فَتَقُولُ كَلْدِى سَنْجَرْ ويَصِيرُ مِنْ هَذَا البَابِ فَإِذَا أَسْنَدْتَ الفِعلَ المَاضِى وسَبَقَهُ المُفْرَدُ الظَّاهِرُ قُلتَ سَنْجَرْ كَلْدِى وَفِي الجَمْعِ سَنْجَرْ لَرْ كَلْدِلَرْ وَفِي الحالِ سَنْجَرْ كَلُرْ والجَمْعِ سَنْجَرْ لَرْ كَلُرْلَرْ وَ فِي المُسْتَقْبَلِ سَنْجَرْ كَلْ كَىْ لَرْ وَفِي التُّرْكْمَانِيَّةِ كَلَ لَرْ وَيَجُوزُ حَذْفُ اليَاءِ مِنْ كَلْ كَىْ وَإِثْبَاتِهَا ويَسّتَكِنُّ ضَمِيرُ الغَائِبِ فِي هَذِهِ المُثُل كُلِّهَا وَ لَرْ اللاَّحِقَةُ إِنَّمَا هِيَ عَلامَةُ الجَمْعِ لَاضَمِيرٍ

فَإِذَا أَسْنَدْتَ الفِعلَ إِلَى المُخَاطَبِ فِي المَاضِى قُلْتَ كَلْدِنْ أَيْ جِئْتَ وَ كَلْدِنِزْ أَيْ جِئْتُمْ وَيَجُوزُ كَلْدِنِزْلَرْ بِعَلَامَةِ الجَمْعِ تَفْخِيماً وتَعْظِيماً وَفِي الحَالِ [و:١٥٠أ] كَلُرْسَنْ أَيْ تَجِئُ وَفِي الجَمْعِ كَلُرْسِزْ وَيَجُوزُ كَلُرْسِزْلَرْ وَفِي المُسْتَقْبَلِ [ق:٣٨] كَلْكَىْ سَنْ و كَلْكَسَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيَّةِ كَلاَسِنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْ كَىْ سِزْ وَيَجُوزُ كَلْ كَىْ سِزْ لَرْ والنُّونُ السَّاكِنَةُ و نِزْ ضَمِيرَانِ [د:٧٤أ] مُطَّصِلَانِ وَ سَنْ و سِزْ ضَمِيرَانِ مُنْفَصِلَانِ أَلاَ تَرَى أَنَّهُما يَقَعَانِ مُبْتَدَأَيْنِ

وَإِذَا أَسْنَدْتَ الفِعلَ إِلَى الْمُتَكَلِّمِ فِي المَاضِى قُلتَ كَلْدُمْ و كَلْدُمَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْدُكْ وَ كَلْدُكْ لَرْ وَ كَلْدُبِزْ وَ كَلْدُمِزْ بِإِبْدَالِ اليَاءِ مِيماً وَفِي الحَالِ كَلُرْ مَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيَّةِ كَلُرْمْ وَفِي الجَمْعِ كَلُرْ بِزْ أَوْ مِزْ وَيَجُوزُ إِلْحَاقُ لَرْ فِيهِمَا وَفِي المُسْتَقْبَلِ كَلْكَمَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ كَلَمْ أَصْلُهُ كَلَمَنْ فَحُذِفَتِ النُّونُ وسُكِّنَتِ المِيمُ وَالْتَقَا سَاكِنَانِ وَهُمَا الأَلِفُ وَالمِيمُ فحُذِفَتِ الأَلفُ لِالْتِقَاءِ السَّاكِنَيْنِ وَفِي الجَمْعِ كَلْكَبِزْ و مِزْ عَلَى تِلكَ اللُّغَةِ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ كَلاَوُزْ بِإِبْدَالِ البَاءِ وَاواً وضَمَّهَا وَ مَنْ وَ مِزْ ضَمِيرَانِ مُنْفَصِلاً أَلاَ تَرَى أَنَّهُمَا يَقَعَانِ مُبْتَدَاَنِ وَأَمَّا كَيْفِيَّةُ إِسْنَادِ فِعْلِ الأَمْرِ فَتَقَدَّمَتْ فِي قِسْمَةِ الفِعْلِ، وَمِمَّا تَلْحَقُ الفِعْلَ مِنَ المَعَانِي النَّفْيُ وَالِاسْتِفْهَامُ والنَّهْيُ، ولِكُلٍّ مِنْهُمَا أَحْكَامٌ نَذْكُرُهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

القَوْلُ فِي النَّفي فِي الفِعْلِ

حَرْفُهُ م مَفتُوحَةٌ [د:٧٤ب] مُتَأَخِّرَةٌ عَنْ نَفْسِ الفِعْلِ فَتَقُولُ فِي المَاضِي سَنْجَرْ كَلْمَدِى وَ سَنْجَرْ لَرْ كَلْمَدِى لَرْ وَفِي الحَالِ سَنْجَرْ كَلْمَسْ وَفِي [سَنْجَرْ لَرْ] كَلْمَسْ لَرْ وَفِي المُستَقبَلِ كَلْمَ كَىْ وَفِي الجَمْعِ سَنْجَرْ [لَرْ] كَلْمَكَىْ لَرْ هَذَا فِي الغَايبِ وأمَّا فِي الخِطَابِ فَتَقُولُ فِي المَاضِى لِلْوَاحِدِ كَلْمَدِنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْمَدِنِزْ وَفِي الحَالِ كَلْمَسَّنْ [ق: ٣٩] وَفِي الجَمْعِ كَلْمَسِّزْ لَرْ و كَلْمَسْلَرْ سِزْ وَفِي المُستَقبَلِ كَلْمَكَىْ سَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ كَلْمِيَاسِنْ وأَصلُهُ فِي لُغَتِهِم فِي الْإِثْبَاتِ كَلَسَنْ وقَبلَ لِحَاقِ سَنْ[70] كانَ أَصلَهُ عندَهُم كَلَا فَلَمَّا أَلْحَقُوا بِالفِعلِ سَنْ حَذَفُوا الأَلِفَ فَلَمَّا نَفَوْهُ أَدْخَلُوا الحَرفَ بَينَ آخِرِ الفِعْلِ وَحَرْفِ الِاسْتِقْبَالِ الَّذي هُوَ الأَلِفُ وَكَانَتِ الأَصْلُ بَدَلاً عَنِ اليَاءِ لِأَنَّ أَصْلَهُ كَلْ كَىْ فَحُذِفَتِ الكَافُ فِي لُغةِ التركمانِ فأُبْدِلَ منَ الياءِ أَلِفاً فَحَذَفُوها فِي الإثباتِ ورَدُّوا الأَلِفَ إلى أَصلِهَا مِنَ الياءِ لِتَخْتَلِفَ حالَةُ النَّفيِ وحالَةُ الإثباتِ، وحَرَّكُوها بالفَتحِ لِتَوَالِي الحَرَكَاتِ

وتقولُ في الجمعِ [د:٧٥أ] كَلْمَكَىْ سِزْ وأمَّا في المُتَكَلِّمِ فنقولُ كَلْمَدُمْ وَفِي الجَمْعِ بِزْ كَلْمَدُكْ وَ بِزْ لَرْ [و:٥٠ب] كَلْمَدُكْ لَرْ وَفِي الحالِ كَلْمَسْمَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْمَسْ بِزْ وَفِي المُستَقبَلِ كَلْمَكَىْ مَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْمَكَىْ بِزْ.

القولُ في الِاستِفهَامِ

الاستفهامُ إمَّا أنْ يَكُونَ أَداتُهُ حَرفاً أوْ اسْماً إنْ كَانَ حَرفاً فَإمَّا أَنْ يَكُونَ الاستفهامُ عَنِ الجُملَةِ الْفِعلِيَّةِ أَوْ عنِ الجُملة الاِسمِيَّةِ، إنْ كَانَ عَنِ الجملةِ الفعليَّةِ وَهُوَ المَقْصُودُ فِي هَذَا البابِ فإمَّا أنْ يَكُونَ الفعلُ لِغايبٍ أَوْ لِمُخاطَبٍ [ق:٤٠] أَوْ لِمُتَكَلِّمٍ إنْ كَانَ لِغايبٍ تَأَخَّرَ الحَرفُ عَنِ الفِعْلِ مُطْلَقاً سَواءٌ أكان ماضِياً أَوْ حالاً أَوْ مُستقبَلاً وسَواءٌ كَانَ الفعلُ مُسْنَداً إلى مُفرَدٍ أمْ جمعٍ تَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ هلْ جاءَ سَنْجَرْ كَلْدِ مُو بِضَمِّ المِيمِ وبِكَسرِها والأصلُ الضَّمُّ والكَسرُ لِلِاتِّباعِ و سَنْجَرْلَرْ كَلْدِلَرْ مُو وَفِي المُستقبلِ نَحْوُ كَلْكَمُو و سَنْجَرْلَرْ كَلْكَ لَرْ مُو وَإنْ كَانَ لِمُخَاطَبٍ [د:٧٥ب] قُلتَ فِي المَاضِي سَنْ كَلْدِنْ مُو بِالنُّونِ الخيشومِيَّةِ ولا تُدْغَمُ فِي حَرْفِ الِاسْتِفْهَامِ وَفِي الجَمْعِ كَلْدِ نِزْمُو وقلتَ فِي الحالِ كَلْرْ مُسَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْرْ مُسُزْ وَفِي المُسْتَقْبَلِ كَلْكَمُسَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْكَمُسُزْ وَإنْ كَانَ لِمُتكلِّمٍ قُلتَ فِي المَاضِى كَلْدِمُّو بِإدْغَامِ مِيمٍ كَلْدِمْ فِي حَرْفِ الِاسْتِفْهَامِ وَفِي الجَمْعِ كَلْدُكْمُو وَفِي الحالِ كَلْرْ مُمَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْرْ مُنِزْ وَفِي المُستقبَلِ كَلْكَمُمَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْكَمُنِزْ وَإذَا اسْتَفْهَمْتَ عنِ الفِعْلِ المنفيِّ وكُلُّ منَ الأمرِ والنَّفيِ والنَّهيِ والاستفهامِ إذَا تَعَلَّقَ بالمَفعُولِ بِهِ فالأَصلُ تَقدِيمُ المفعولِ بهِ فِي هذه اللُّغةِ وَيَجُوزُ تَأْخيرُهُ

---

70 V'de "sin" altında üç nokta var. Nazallık için "nun" kastıyla konulmuş olmalı.

بِخِلافِ اللُّغةِ العربيَّةِ فِي الاِسْتِفْهَامِ فإنَّهُ فيها لا يجوزُ تَقْدِيمُ المفعولِ بهِ وأمَّا [و:٥١أ] الأمرُ والنَّهيُ فالأَصلُ فيهما [ق:٤١] التَّأْخيرُ وَيَجُوزُ التَّقدِيمُ، وَإِنْ كَانَ تَعلَّقَ بِالجُملةِ الاِسمِيَّةِ لَحِقَ الحرفُ آخرَها فَتَقُولُ فِي معنَى الشَّمسُ طالِعَةٌ كُنْدُ غْمِشْ مِدُرْ [د:٧٦أ] وإنْ كانَتِ الأَدَاةُ اسماً فإمَّا أنْ تَتَعَلَّقَ بِالْمُفرَدِ أَوْ بِالْجُملَةِ إِنْ تَعَلَّقَ بِالْمُفردِ قُلتَ فِي مَعْنَى أَينَ سَنْجَرْ قَيْدَادُرْ سَنْجَرْ وَفِي مَتَى القِتَالُ قَجَنْ دُرْ صَنْجِشْ وَفِي مِنْ سَنْجَرْ كِمْ دُرْ سَنْجَرْ وَفِي أَيِّ شَيْءٍ هَذَا نَادُرْ بُو وَيَجُوزُ تَأخيرُ اسْمِ الاِسْتِفْهَامِ عَنِ المُفردِ وإنْ تَعَلَّقَ بِالْجملةِ فإمَّا بِالْفعليَّةِ أَوِ الاِسْمِيَّةِ، إنْ تَعلَّقَ بِالْفعليَّةِ فِي معنَى مَتَى أَكَلْتَ قَجَنْ يَدِنْ وَفِي أَينَ أكلتَ قَيْدَ يَدِنْ وَفِي ما أكلتَ نَا يَدِنْ وَفِي مَنْ ضَرَبتَ كِمْنِى اُرْدُنْ ويَجِبُ هنا تَقدِيمُ اسمِ الاِسْتِفْهَامِ و نَا أَعَمُّ مِنْ كِمْ لِأَنَّ نَا يَنطَلِقُ عَلَى ما يَعقِلُ وعلى مالا يَعقِلُ و كِمْ مُخْتَصَّةٌ بمَن يعقل وإنْ تَعلَّقَ بِالاسميَّةِ قُلتَ فِي معنَى متى الشَّمسُ طالِعَةٌ قَجَنْ كُنْدُ غْمِشْ دُرْ وَفِي أينَ الشَّمسُ طالِعَةٌ قَيْدَا كُنْدُغْمِشْ دُرْ ولا تجيءُ الجملةُ الاِسميَّةُ بَعْدَ نَا ولا بَعْدَ كِمْ ومِنْ أَسمَاءِ الاِسْتِفْهَامِ نَجَا وهيَ سُؤَالٌ عَنْ عَدَدٍ بِمَعْنَى كَم فِي اللِّسانِ العَرَبِي فإذَا أَرادَ مَعْنَى كَمْ ضَرَبْتَ قال [ق:٤٢] نَجَا اُرْدُنْ ويَجِبُ تَقْدِيمُ نجا وكم مماليك قال قُلْلَرِنْ نَجَادُرْ وَيَجُوزُ هنا نَجَادُرْ قُلْلَرِنْ [د:٧٦ب] وَإِذَا أَتَيْتَ بِالتَّمْيِيزِ وَسطَّهُ فَتَقُولُ فِي معنَى كَمْ رجلاً ضَرَبتَ نَجَا كِشِ اُرْدُنْ وَفِي كَمْ رِجالاً ضربتَ نَجَا كِشِلَرْ اُرْدُنْ ويَأتِي تَمييزُها مفرداً وجمعاً وتكونُ نجا أيضاً خَبَرِيَّةً تُفيدُ معنَى الاستِكثَارِ وذلك لا يُفهَمُ إلاَّ بِقَرِينَةٍ ومِنْ كَلامِهِمْ سُلْطَانْ نَجَا سَنِنْكِبِى كِشِلَرْكَا [و:٥١ب] اَلْطُنْ بِرْمِدِى مُرَادِفَةُ السُّلْطانِ كَم مِثْلَكَ أُنَاساً الذَّهَبُ ما أَعْطَى نجا بِمعنَى كَثِير سَنِنْكِبِى مثْلَكَ كِشِلَرْ نَاسٌ و كَا علامَةُ المَفعُولِيَّةِ و بِرْمِدِى مَعناهُ ما أَعْطَاهُ صُورَتَهُ صورةُ النَّفيِ والمعنَى الإثبَاتُ والمعنَى كَثيرٌ مثلُك السلطان أَعطاهُ الذَّهَبَ وَفِي مَعْنَى نَجَا الاستفهامِيَّةِ قَجْ يُستَفهَمُ بِها وحُكْمُها حُكْمُ نَجَا إلاَّ أَنَّها يَلْزَمُها ذِكْرُ التَّمْيِيزِ تَقُولُ قَجْ كَزْ اُرْدُنْ أيْ كَمْ مرَّةٍ ضَرَبتَ وذلك إذَا اسْتَفْهَمْتَ عَنِ الأَفعَالِ و قَجْ قُلُنْ بَرْ أيْ كَمْ مَمْلُوكٍ لَكَ مَوْجُودٌ و بَرْ معناهُ مَوْجُودٌ فإذا تَقَدَّمَ قَجْ الاِسمُ أَتَيْتَ بَعْدَ الاِسمِ بِلَفْظَةِ بَرْ وَإِذَا أَخَّرْتَ ذلك قُلتَ [د:٧٧أ] قُلُنْ قَجْ طُرْ ولا تَأْتِي بِلفظَةِ بَرْ و طُرْ توكيدُهُ، ومِنْ أَسْمَاءِ الاِستفهَامِ نَجُكْ وهِيَ سُؤَالٌ عَنْ كَيْفِيَّةٍ بِمَعْنَى كَيفَ فَتَقُولُ كيف قُمتَ نَجُكْ طُرُدُنْ وَفِي كيف سَنْجَرْ [ق:٤٣] سَنْجَرْ نَجُكْ طُرْ ويجبُ تَقديمُها عَلَى الفِعْلِ لا عَلَى الاِسمِ وَفِي كيف سَنْجَرْ قايِمُ سَنْجَرْ نَجُكْ طُرْمِشْ دُرْ وَفِي لغةِ التُّرْكْمَانِ نَتَا بِمَعْنَى كَيْفَ وَحُكْمُهَا حُكْمُ نَجُكْ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى لِمَ نَلُكْ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ نِشَا وَبِمَعْنَى لِأَيِّ شيءٍ نَا اُجُنْ وَبِمَعْنَى مِمَّ نَادَنْ تَقُولُ نَلُكْ طُرُدُنْ وَ نِشَا طُرُدُنْ وَ نَا اُجُنْ طُرُدُنْ وَ نَدَنْ طُرُدُنْ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ مَا أَحْسَنَهُ رَجُلاً نَا كُرْكُلُو كِشِى دُرْ نَا بِمَعْنَى أَيْ كُرْ كُلُو حَسَنٌ كِشِى إنسَانٌ وَ دُرْ تَوْكِيدٌ وَمَا أَقبَحَهُ رَجُلاً نَا يَمَنْ اَرْدُرْ وَلَيْسَ هَذَا مُرَادِفاً لِمَا ذَكَرْنَاهُ بَلْ يُفِيدُهُ مِنْ

حَيثُ المَعْنَى وَإِنَّمَا يُرَادِفُ قَوْلَ العَرَبِ أَيْ حَسَنٌ زِيدٌ وأَيْ قَبِيحٌ عَمْرٌو وَلَا يُرِيدُونَ الاِسْتِفْهَامَ حَقِيقَةً بَلْ يُخْرِجُونَهُ مَخْرَجَ التَّعَجُّبِ وَنَحْوُ قَوْلِهِمْ أَيُّ رَجُلٍ زِيدٌ أَيْ هُوَ[71] عَظِيمٌ وَ سَنْجَرْ نَا اُزُنْ اَرْدُرْ أَيْ سَنْجَرْ أَيْ طَوِيلٌ [و:٥٢ٱ] رَجُلٌ وَإِذَا قُلْتَ أَيُّ شَيءٍ كِتابُكَ تَقُولُ نَا نَسَا نَدُرْ بِتِنْ نَا أَيْ و نَسَا شَيءٌ وَ نَا الثَّانِيَةُ تَوْكِيدٌ وَكَذَلِكَ دُرْ وَ بِتِنْ كِتَابُكَ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ بِتِنْ وَكَذَلِكَ نَا نَسَا نَدُرْ بُو وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ بُو بِمَعْنَى ذَا.***

اَلْقَوْلُ فِي النَّهْيِ [د:٧٧ب]

حَرْفُهُ م مَفْتُوحَةٌ كَحَرْفِ النَّفْيِ لَكِنَّ النَّهْيَ إِنَّمَا [ق:٤٤] مُتَعَلِّقَةُ الفِعْلِ المُسْتَقْبَلِ بِخِلَافِ النَّفْيِ فَإِنَّهُ يَدْخُلُ عَلَى المَاضِي وَالمُسْتَقْبَلِ وَالحَالِ فَإِذَا نَهَيْتَ عَنِ الفِعْلِ المَسْنَدِ الغَائِبِ قُلْتَ فِي مَعْنَى سَنَجُر لَا يَجِئْ سَنْجَرْ كَلْمَسُنْ وَفِي الجَمْعِ سَنْجَرْ لَرْ كَلْمَسُنْ لَرْ أَوْ عَنِ الفِعْلِ المُسْنَدِ لِمُخاطَبٍ قُلْتَ فِي مَعْنَى أَنْتَ لَا تَجِئْ سَنْ كَلْمَا وَقَالَ بَيلِكْ مَا مَعْنَاهُ وَيَجُوزُ لَاتَرُحْ بَرْمَامَا لَاتَقْعُدْ اَلْطُرْمَامَا لَاتَنَمْ يَطْمَامَا وَيَشُوبُهُ شَيءٌ مِنَ الاِحْتِقَارِ بِمَعْنَى وَيْلُكَ*** وَفِي الجَمْعِ سِزْ كَلْمَنِزْ وَيَجُوزُ سِزْ كَلْمَنِزْسِزْ أَوْ عَنِ الفِعْلِ المَسْنَدِ لِمُتَكَلِّمٍ قُلْتَ فِي مَعْنَى لَا أَجِئْ كَلْمَكَايِمْ وَفِي مَعْنَى لَا نَجِئْ كَلْمَكَايِمْ.

القَوْلُ فِي النَّايِبِ عَنِ الْفَاعِلِ

أَمَّا كَيْفِيَّةِ [د:٧٨ٱ] بِنَاءِ الفِعْلِ لِلمَفْعُولِ فَإِنَّكَ تَزِيدُ لِأَجْلِهِ لَامًا سَاكِنَةً أَوْ نُوناً سَاكِنَةً عَلَى مَا نُفَصِّلُهُ فَتَقُولُ الفِعْلَ إِمَّا أَنْ يَكُونَ أُحَادِياً أَوْ ثُنَائِياً أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ إِنْ كَانَ أُحَادِياً أَوْ ثُنائِياً مُتَحَرِّكُ ثَانِيهِ أَوْ سَاكِنَةً لَامًا أَوْ لَا الَّتِي لِلعَمَلِ كَانَ المَزِيدُ نُوناً سَاكِنَةً فَتَقُولُ فِي يَدِى بِمَعْنَى أَكَلَ إِذَا بَنَيتَهُ لِلمَفْعُولِ يَنْدِى أَيْ أُكِلَ يُدِى بِمَعْنَى غَسَلَ يُنْدِى غُسِلَ وَفِي سِدِى بِمَعْنَى كَسَرَ سِنْدِى أَيْ كُسِرَ وَفِي صِنَدِى بِمَعْنَى جَرَّبَ صِنَنْدِى أَيْ جُرِّبَ وَفِي دُشَدِى بِمَعْنَى فَرَشَ دُشَنْدِى أَيْ فُرِشَ وَفِي دَبَلَدِى دَبَلَنْدِى أَيْ قُتِلَ وَفِي يُؤكَلُ يَنُرْ وَيُغْسَلُ [ق:٤٥] يُنُرْ وَيُكَسَّرُ سِنُرْ وَيُجَرَّبُ صِنَنُرْ وَيُقْتَلُ دَبَلَنُرْ [و:٥٢ب] وَلِيُؤكَلْ يَنْسُنْ وَلِيُغْسَلْ يُنْسُنْ وَلِيُكَسَّرْ سِنْسُنْ وَلِيُجَرَّبْ صِنَنْسُنْ وَفِي اَلْدِى بِمَعْنَى أَخَذَ اَلِنْدِى أَيْ أُخِذَ وَفِي صَلْدِى بِمَعْنَى أَرْسَلَ صَلِنْدِى أَيْ أُرْسِلَ وَإِنْ كَانَ ثُنَائِيّاً سَاكِنُ الثَّانِي وَلَيْسَ بِلَامٍ أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ كَانَ المَزِيدُ لَامًا سَاكِنَةً فَتَقُولُ فِي اُرْدِى بِمَعْنَى ضَرَبَ إِذَا [د:٧٨ب] بَنَيْتَهُ لِلمَفْعُولِ اُرْلْدِى أَيْ ضُرِبَ وَيُضْرَبُ اُرْلُرْ وَلِيُضْرَبْ اُرْلُسْنْ وَسَيُضْرَبُ اُرْلْغَىْ وَزِيَادَةُ اللَّامِ والنُّونِ مُطَّرِدٌ فِيمَا ذَكَرْنَاهُ سَوَاءً ذَلِكَ فِي المَاضِي وَالمُضَارِعِ وَالأَمْرِ

---

[71] Aşağıda yıldızlar arasında gösterilen kısım D nüshasında bu aradadır.

وَإِذَا لَمْ يُذْكَرِ الفَاعِلُ قَامَ مَقَامَهُ أَحَدُ خَمْسَةِ أَشْيَاءَ: المَفْعُولُ بِهِ فَتَقُولُ فِي أُكِلَ الطَّعَامُ اَشْ يَنْدِى وَ يَنْدِى اَش وَالمَصْدَرُ فَتَقُولُ فِي ضُرِبَ الضَّرْبِ اُرْمَقْ اُرْلْدِى وَظَرْفُ الزَّمَانِ بُوكُنْ اُرْ لْدِى وَظَرْفُ المَكَانِ اَرْيِنْ دَا اُرْلْدِى أَيْ خَلَفُكَ ضُرِبَ وَ اَلْنِنْدَ اُرْلْدِى أَيْ قُدَّامَكَ ضَرْبٌ وَالجَارُ وَالمَجْرُورُ فَتَقُولُ فِي أُخِذَ مِنْ سَنْجَرْ سَنْجَرْدَنْ اَلِنْدِى وَإِذَا كَانَ لِلفِعْلِ مَفْعُولَانِ فَإِنْ كَانَ الفِعْلُ مِمَّا مَفْعُولَهُ الأَوَّلِ غَيْرَ الثَّانِي قُلْتَ فِي مَعْنى أُعْطِيَ سَنْجُرُ دِرْهَمًا بِرِ لْدِى سَنْجَرْغَا بِرْ اَقْجَا فَتَعَدَّى لِلأَوَّلِ بِحَرْفِ الإِضَافَةِ الَّذِي هُوَ غَا وَيُسَلَّطُ الفِعْلُ عَلَى المَفْعُولِ الثَّانِي وَكَيْفَمَا قَدَّمْتَ فِيهِ أَوْ أَخَّرْتَ جَازَ وَلَمْ يُسْمَعْ بِنَاءُ صَغَنْدِى وَلاَ بِنَاءُ بِلْدُرْدِى لِمَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ.

القَوْلُ فِي مُقْتَضَيَاتِ الفِعْلِ

[د:٧٩أ] [ق:٤٦] مِنَ الفَضَلاَتِ وَذَلِكَ المَصْدَرُ وَظَرفُ الزَّمَانِ وَظَرْفُ المَكَانِ وَالحَالُ وَالمَفْعُولُ بِهِ وَالمَفْعُولُ لَهُ وَالمَفْعُولُ مَعَهُ وَالمُسْتَثْنَى فَأَمّا التَّمْيِيزُ فَسَيَأْتِي حُكْمُهُ بَعْدَ ذِكْرِ المُسْتَثْنَى.

القَوْلُ فِي المَصْدَرِ

تَقُولُ فِي مَعْنَى أَكَلْتُ أَكْلًا بِيِشْ يَدُمْ يُقَدِّمُونَ المَصْدَرَ عَلَى [و:٥٣أ] الفِعْلِ وَيَقُولُونَ اُرُشْ اُرْدُمْ اُرْمَقْ اُرْدُمْ طُرُشْ طُرْدُمْ وَ طُرْمَقْ والشِّينُ تُعْطِي مَعْنَى المُبَالَغَةِ فِي المَصْدَرِ وَتَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي التَّصْرِيفِ، وَالمَصْدَرُ عَلَى قِسْمَيْنِ مُبْهَمٌ وَقَدْ مُثِّلَ وَمُخْتَصٌّ إِمَّا بِالصِّفَةِ تَقُولُ فِي مَعْنَى ضَرَبْتُ ضَرْبًا شَدِيداً قَطِى اُرْمَقْ اُرْدُمْ وَإِمَّا بِالإِضَافَةِ تَقُولُ فِي مَعْنَى ضَرَبْتُ ضَرْبَ سَنْجَرْ اُرْدُمْ سَنْجَرْ اُرُشِنْ وَيَجُوزُ اُرْمَقْ وَهَذَا التَّنْوِينُ اللَّاحِقُ هُنَا بَعْدَ كَسْرَةِ الإِضَافَةِ أَصْلُهُ اُرُشْنِى فَ نِى عَلَامَةُ النَّصْبِ وَالكَسْرَةُ لِلإِضَافَةِ لِضَمِيرِ الغَيْبَةِ ثُمَّ حُذِفَتِ اليَاءُ وَأُبْقِيَتْ النُّونُ سَاكِنَةً وَيَجُوزُ النُّطْقُ بِالأَصْلِ فَتَقُولُ اُرَشْنِى.

القَوْلُ فِي ظَرْفِ الزَّمَانِ

ظَرْفُ الزَّمَانِ قِسْمَانِ [د:٧٩ب] مُبْهَمٌ وَمُخْتَصٌّ فَالمُبْهَمُ مِثْلُ كُنْدُزْ أَيْ نَهَارًا وَ تُنْلاَ أَيْ لَيْلًا وَ طَنْلَا وَ طَنْدَا أَيْ صَبَاحاً وَ كَجَا أَيْ مَسَاءً وَ قُشْلُقْ أَيْ ضُحًى وَ كِنْدِنْ أَيْ عَصْرًا وَ دُشْتَا أَيْ [ق:٤٧] ظُهْرًا وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ اُيْلَا أَيْ ظُهْرًا أَوْ المُخْتَصُّ مَا أُضِيفَ إِلَيْهِ مِنْ هَذِهِ الظُّرُوفِ أَوْ مَا وُصِفَ وَالفِعْلُ يَتَسَلَّطُ عَلَى هَذِهِ الظُّرُوفِ

سَوَاءً كَانَ مُتَعَدِّيًا أَمْ لَازِمًا فَتَقُولُ فِي اللَّازِمِ تُنْلَا طُرْدُمْ وَتَقُولُ فِي الْمُتَعَدِّي تُنْلَا اُرْدُمْ سَنْجَرْتِى وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الفِعْلِ عَلَى الظَّرْفِ وَتَأْخِيرُهُ وَسَوَاءً كَانَ [اكان] الفِعْلُ مُتَصَرِّفًا نَحْوُ مَا مَثَّلْنا أَمْ غَيْرُ مُتَصَرِّفٍ فَتَقولُ بُوكُنْ سَنْجَرْ طُرْمِشْ دَكُلْ وَ سَنْجَرْ طُرْمُشْ دَكُلْ بُوكُنْ.

القَوْلُ فِي ظَرْفِ المَكَانِ

مِنْهُ اُسْتُنْ دَا أَيْ فَوْقَ وَ اَلْتِنْ دَا أَيْ تَحْتَ وَ اُنِنْدَا أَيْ يَمِينًا وَ صُنِنْدَا أَيْ شِمَالًا وَ اَلْنِنْدَا أَيْ أَمَاماً وَ اَرْدِنْدَا أَيْ خَلْفًا وَ [و:٥٣ب] قَرْشِنْدَا أَيْ تِلْقَاءَك وَ يَنَنْدَا أَيْ حِذَاءَكَ وَمِنْ الظُّرُوفِ مَا لَاتَسْتَعْمِلُ إِلَّا مُضَافَةً وَلِذَلِكَ مُثِّلَ بِهَذَا مَعَ النُّونِ الْمُشْعِرَةِ بِالإِضَافَةِ لِلْمُخَاطَبِ فَأَمَّا اُسْتُنْدَا فَأَصْلُهَا اُسْتُنِنْدَا لِأَنَّ [د:٨٠أ] النُّونَ الأُولَى أَصْلٌ فِي الكَلِمَةِ والنُّونُ الثَّانِيَةُ نُونُ الْمُخَاطَبِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ الظَّرْفُ وَيَجُوزُ أَنْ تُحْذَفَ إِحْدَى النُّونَيْنِ تَخْفِيفًا وَالظَّاهِرُ أَنَّ الْمَحْذُوفَ إِنَّمَا هِيَ الأُولَى الَّتِي هِيَ مِنْ نَفْسِ الكَلِمَةِ لِأَنَّ الثَّانِيَةَ أَتَتْ لِمَعْنًى وَيُبَيِّنُ أَنَّ الأُولَى هِيَ الْمَحْذُوفَةُ قَطْعًا قَوْلُهُمْ فِي مَعْنَى عَلَيَّ اُسْتُنْمْدَا فَحَذَفُوا النُّونَ الأُولَى لِأَنَّ المِيمَ [ق:٤٨] لِلْمُتَكَلِّمِ وَلَمْ يَقُولُوا قَطُّ اُسْتُنْمْدَا بِإِثْبَاتِ النُّونِ قَالَ مُؤَلِّفُ هَذَا الكِتَابِ بَعْدَ قَوْلِهِ بِإِثْبَاتِ النُّونِ أَفَادَنِيهِ الْمَوْلَى تَاجُ الدِّينِ وَظَرْفُ الْمَكَانِ لَا يَسْتَعْمِلُ إِلاَّ بِالحَرْفِ الْمُرَادِفِ لِفِي مَادَامَ ظَرْفًا وَيَجُوزُ دُخُولُ حَرْفِ الجَرِّ غير دَا عَلَيْهَا فَيَخْرُجَ عَنِ الظَّرْفِيَّةِ تَقُولُ اَرْدِنْ دَنْ يَتِّى أَيْ أَدْرِكْ مِنْ خَلْفَكَ وَقَدْ تَكُونُ أَيْضًا اُپُكْ بِمَعْنَى قَبْلَ وَ وصُنِپُكْ بِمَعْنَى بَعْدَ فَلَا يَلْتَزِمُ فِيهِمَا إِضَافَةٌ لِأَنَّهُمَا خَرَجَا مِنْ ظَرْفِ الْمَكَانِ إِلَى ظَرْفِ الزَّمَانِ فَتَقُولُ طُرْدُمْ اُنْدَا بِمَعْنَى قُمْتَ قَبْلَ وَ بُرُنْ أَيْضًا بِمَعْنَى قَبْلَ وَتَقُولُ صُنْزَا طُرْدُمْ بِالرَّاءِ وَيَجُوزُ صُنْدَا بِالدَّالِ يَعْنِي قُمْتُ بَعْدًا والرَّاءُ واللَّامُ فِي مِثْلِ تُنْلَا وَ طَنْلَا وَفِي مِثْلِ صُنْزَا يُعْطِيَانِ مَعْنَى الدَّالِ الَّتِي [د:٨٠ب] هِيَ بِمَعْنَي فِي فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَأَمّا إِذَا أَرَدْتَ الإِضَافَةَ فِي مِثْلِ قَوْلَكَ جِيتُ بَعْدَكَ فَتَقولُ كَلْدِمْ سَنْدَنْ صُنْزَا مَعْنَاهُ جِيتُ مِنْكَ فِي بُعْدٍ وَفِي مِثْلِ جِيتُ قَبْلَكَ كَلْدِمْ سَنَدَنْ بُرُنْ وَ كَلْدِمْ سَنُدَنْ اِلْكَرُو وَ كَلْدِمْ سَنْدَنْ اُيْدِنْ وَ اِلْكْ مَعْنَاهُ أَوَّلُ والرَّاءُ الْمَضْمُومَةُ فِي اِلْكَرُو [ق:٤٩] فِي مَعْنى دَا الَّذِي هُوَ مُرَادِفُ [و:٥٤أ] لِفِي وَهَذِهِ الظُّرُوفُ يَتَعَلَّقُ بِهَا الفِعْلُ اللَّازِمُ والْمُتَعَدِّي وَالْمُتَصَرِّفُ وَالجَامِدُ لِحَالِ ظَرْفُ الزَّمَانِ فَتَقُول اَرْدِنْ دَا سَنْجَرْ طُرْمِشْ دَكُلْ وَ سَنْجَرْ طُرْمِشْ دَكُلْ أَرْدِنْ دَا وَظُرُوفُ المَكَانِ لَا تَكُونُ إِلاَّ مُخْتَصَّةً بِالإِضَافَةِ وَهَذِهِ النُّونِ الَّتِي سَبَقَ ذِكْرُهَا فِي هَذَا الظَّرْفِ إِنْ كَانَتْ خَيشُومِيَّةً فَهِيَ لِلْخِطَابِ وَإِنْ كَانَتْ خَالِصَةً فَهِيَ لِلإِضَافَةِ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَهُمَا فَلَا يُقَالُ اَرْدِ نِنْدَا وَتَكُونَ إِحْدَاهُمَا خَيشُومِيَّةً وَالأُخْرَى خَالِصَةً فالنُّونُ الخَالِصَةُ تُشْعِرُ بِالإِضَافَةِ لِلْغَايِبِ والخَيشومية لِلْمُخاطَبِ وَإِذا أَضَفْتَ إِلَى الْمُتَكَلِّمِ أَتَيْتَ بِضَمِيرِ الْمُتَكَلِّمِ الْمُفْرَدِ أَوْ الجَمْعِ كَسَائِرِ

[د:٨١أ] الإضَافَاتِ إِلَى ذَلِكَ فَتَقُولُ اَرْدِمْدَا بِمَعْنَى خَلْفِي وَ اَرْدِمِزْدَا خَلْفَنَا وَ اَرْدِنْدَا خَلْفَهُ وَيُصْلَحُ لِلْمُخَاطَبِ وَالغَايِبِ وَيُبَيِّنُهُ الضَّمِيرُ السَّابِقُ فَتَقُولُ فِي الخِطَابِ سَنِنْ اَرْدِنْدَا وَلِلغَيْبَةِ اَنِنْ اَرْدِنْدَا اَنْلَرْنِنْ اَرْدِنْدَا أَيْ خَلْفَهُمْ.

القَوْلُ فِي الحَالِ

عَلَامَتُهَا وَاوٌ أَوْ أَلْفٌ تُزَادُ أَخِيرًا فَتَقُولُ يُورِى كَلُو أَيْ اِمْشِ جَايِيًا وَ يُورِى صُرَا أَيْ سِرْ سَايِلًا وَإِذَا أَرَدْتَ [ق: ٥٠] بِنَاءَ الحَالِ مِنْ فِعْلٍ نَظَرْتَ إِلَى فِعْلِ الأَمْرِ فَإِنْ كَانَ اَخِرُهُ سَاكِنًا فَإِمَّا أَنْ يَكُونَ المُضَارَعُ مِنْهُ مَفْتُوحًا مَا قَبْلَ حَرْفِ المُضَارَعَةِ نَحْوُ كُلَرْ فَتَقُولُ كُلَا كَلْدِى أَيْ جَاءَ ضَاحِكًا فَتُلْحِقُ الأَلْفُ أَوْ مَضْمُوماً نَحْوُ كُلَرْ فَتَقُولُ كَلُو بِمَعْنَى جَايِيًا فَتُلْحَقُ الواوُ وَإِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا بِأَيِّ حَرَكَةٍ كَانَتْ أَلْحَقْتَهُ يَاءُ مَضْمُومَةٌ وَاواً بَعْدَهَا فَتَقُول يُيُو أَيْ غَاسِلاً وَ يَيُو أَيْ اَكِلًا وَ اَغْلُيُو أَيْ بَاكِيًا وَ يُرِيُو أَيْ مَاشِيًا وَيَجُوزُ لِحَاقُ اليَاءِ السَّاكِنَةِ فِي الجَمِيعِ قِيَاسًا مُطَرِّدًا وَيَنْضَمُّ مَا قَبْلَهَا إِنْ كَانَ [و:٥٤ب] مَا قَبلَهُ مَضْمُوماً فَتَقُولُ صُرُبْ وَيَنْكَسِرُ إِنْ كَانَ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا فَتَقُولُ كَلِبْ [د:٨١ب] وَ كِرِبْ أَوْ سَاكِنًا غَيْرُ أَلْفٍ لَابَقِيَ عَلَى سُكُونِهِ فَتَقُولُ يِكِرِبْ أَيْ غَضْبَان وَمَا اَخِرَه لا المُشْعِرَةُ بِالعَمَلِ قُلِبَتْ أَلِفُهُ يَاءً وَضُمَّتْ فَتَقُولُ سُرْلُيُبْ أَيْ مُتَكَلِّمًا وَ اَغْلُيُبْ أَيْ بَاكِيًا وَيَجُوزُ حَذْفُ الأَلِفِ فَتَقُولُ سُرْلُبْ وَقَدْ تَلْحَقُ البَاءَ نُونٌ سَاكِنَةٌ فَتَفْتَحَ البَاءُ فَتَقُولُ كُلُبَنْ وَ صُرُبَنْ وَ كِرِبَنْ وَتُفِيدُ هَذِهِ النُّونُ مَعْنَى المُبَالَغَةِ فِي الحَالِ وَكَأَنَّكَ كَرَّرْتَ الحَالَ وَيَجُوزُ أَنْ تُؤَكِّدَ الحَالُ [ق:٥١] بِإِعَادَةِ لَفْظِهَا فَتَقُولُ كَلُو كَلُو وَالحَالُ لَا يَجُوزُ جَمْعُهَا بَلْ تَبْقَى مُفْرَدَةً دَائِماً سَوَاءً كَانَ ذُو الحَالِ مُفْرَدًا أَمْ مُثَنًّى أَمْ مَجْمُوعًا فَلَا يَجُوزُ كَلُو لَرْ وَلَا صُرَالَرْ وَلَا كَلِبْ لَرْ وَمِنْ شَرْطِ الحَالِ الإِشْتِقَاقُ وَالاِنْتِقَالُ إِلَّا فِيمَا كَانَ لَا يَمْتَنِعُ كَوْنُهُ فَتَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرُ أَسْمَرَ سَنْجَرْ كَلْدِى بُغْدَىْ اَنْلُو بُلُبَنْ بُغْدَىْ قَمْحٌ اَنْ لَوْنَ لُو بِمَعْنَى ذُو بُلُبَنْ سَايِرًا وَفِي مَعْنى جَاءَ سَنجَر طَوِيلًا سَنْجَرْ كَلْدِى اُزُنْ بُلُبَنْ وَفِي جَاءَ ضَاحِكًا كَلْدِى كُلَاوَ كُلُبَنْ وَ كُلُبْ وَبَاكِيًا اَغْلُيُو اَغْلُيُبَنْ اَغْلُيُبْ وَفِي مَعْنى هَذَا سَنْجَرْ قَايِمٌ بُو سَنْجَرْ طُرْ طُرُبَنْ أَوْ طُرُبْ أَوْ طُرُو وَيَجُوزُ طُرْمِشْ عَلَى طَرِيقِ الخَبَرِ لَا الحَالِ وَفِي [د:٨٢أ] مَعْنى ضربَ سَنْجَرْ فِي الدَّارِ عَلَى أَنْ يَكُونَ فِي الدَّارِ حَالاً سَنْجَرْ اُرْ لْدِى اَوْدَا وَأَمَامَكَ اَلْنِدَا وَفِي مَعْنَى جَاءَ سَنْجَرْ وَالشَّمْسُ طَالِعَةٌ سَنْجَرْ كَلْدِى كُنْدُ غْمِشْ يِدِى أَيْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً وَفِي مَعْنى جَاءَ سَنْجَرْ وَوَجْهُهُ مُحْمَرٌّ سَنْجَرْ كَلْدِى يُزِى قِزِلْ بُلُبَنْ وَيَجُوزُ يُزِى قِزِلْ وَيُزَادُ بِهِ الحَالُ [و:٥٥أ] وَيَجُوزُ قِزَرْمِشْ يُزُلُو أَيْ ذُو وَجْهٍ [ق:٥٢] مُحْمَرٍّ وَإِنَّمَا جِئْتَ بِالرَّاءِ وَإِنْ كَانَ الأَصْلُ اللاَّمَ لِأَنَّكَ تَقُولُ قِزِلْ وَتَقُولُ إِذَا اِشْتَقَقْتَ مِنْهُ قِزَرْدِى فَتُبْدِلُ اللاَّمُ رَاءً وَكَذَلِكَ صَرْغَرْدِى إِذَا إِصْفَرَّ وَ اَغَرْدِى إِذَا إِبْيَضَّ يُقَلِّبُونَ القَافَ غَيْناً وَ قَرَرْدِى إِذَا إِسْوَدَّ وَ كُكَرْدِى إِذَا إِزْرَقَّ وَ يَشَرْدِى إِذَا إِخْضَرَّ وَ بُزَرْدِى إِذَا إِغْبَرَّ وَإِذَا كَانَتِ الجُمْلَةُ

الاِسْمِيَّةُ مَنْفِيَّةً نَحْوُ جَاءَ سَنْجَرْ وَمَا الشَّمْسُ طَالِعَةٌ قُلْتَ كُنْدُغْمَمِشْ پِدِی وَ كُنْدُغْمَدُقْ پِدِی وَ يُزِی قِزَرْ مِشْ پِدِی وَ قِزَرْمَدُقْ پِدِی وَفِي مَعْنى سَنْجَرْ يَضْحَكُ سَنْجَرْ كَلْدِی كُلَرْ وَفِي مَعْنى جَاءَ سَنْجَرْ يَضْحَكُ أَبُوهُ اَطَسِی كُلَرْ جَاءَ سَنْجَرْ وَقَدْ ضَحِكَ سَنْجَرْ كَلْدِی كُلْدِی وقَدْ بَكَى اَغْلَدِی وقَدْ بَكَى أَبُوهُ اَطَسِی اَغْلَدِی وَمَا يَضْحَكُ كُلْمَسْ وَمَا ضَحِكَ كُلْمَدِی وَفِي نَفْيِ سَنْجَرْ كَلْدِی كُلاَ سَنْجَرْ كَلْدِی كُلمَدِنْ أَوْ كُلْمَيِنْ [د:٨٢ب] مَعْنَاهُ جَاءَ غَيْرَ ضَاحِكٍ وَفِي نَفْيِ اَطْنِی مِنْدُمْ اَيَرْلَبْ أَوْ اَيَرْلَدِينْ أَوْ اَيَرْلَيِنْ وَبِالياَءِ مَيِنْ لُغَةُ القِبْجَاقِ وَإِذَا تَعَلَّقَتِ الحَالُ بِالمَفْعُولِ بِهِ قُلتَ فِي مَعْنَى اَكِلًا خُبْزًا اَتْمَكْ پِيُو رَاكِبًا فَرَسًا اَطْ پِنُو وَيَجُوزُ پِنِبْنْ وَ پِنِبْ وَ پِيِبْ وَ پِيِبَنْ كُلٌّ جَائِزٌ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ [ق:٥٣] الحَالِ وَهُوَ الأَفْصَحُ عَلَى الفِعْلِ وَحْدَهُ وَعَلَى الفِعْلِ وَالاِسْمِ مَعاً سَوَاءٌ أَكَانَتِ الحَالُ جُمْلَةً أَمْ مُفْرَدًا أَمْ ظَرْفًا أَمْ مَجْرُورًا أَمْ مَنْفِيّاً أَمْ مُثْبَتًا وَتَقَعُ الحَالُ مِنْ النَّكِرَةِ وَالمَعْرِفَةِ فَمِنَ المَعْرِفَةِ كَمَا مَثَّلْنَا وَمِنَ النَّكِرَةِ تَقُولُ فِي مِثْلِ جَاءَ رَجُلٌ ضَاحِكًا اَرْ كَلْدِی كُلَ وَيَجُوزُ كُلْبَنْ وَ كُلْبْ عَلَى مَا مَرَّ وَإِذَا كَانَ ذُو الحَالِ مَوصُولًا لَمْ يَتَقَدَّمِ الحَالُ عَلَيْهِ فَتَقُولُ [ب٥٥:] فِي مَعْنى جَاءَ الضَّارِبُ ضَاحِكًا اُرْغَنْ كَلْدِی كُلاَ وَيَجُوزُ كُلاَ كَلْدِی اُرْغَنْ وَلَا يَجُوزُ كُلاَ اُرْغَنْ كَلْدِی وَيَجُوزُ كَلْدِی كُلاَ أُرْغَنْ وَإِذَا كَانَ المَوْصُولُ اُلْ كِمْ قُلْتَ فِي مَعْنَى جَاءَ الَّذِي ضَرَبَ ضَاحِكًا اُلْ كِمْ اُرْدِی كُلاَ كَلْدِی وَيَجُوزُ كَلْدِی كُلاَ وَيَجُوزُ كَلْدِی كُلاَ اُلْ كِمْ اُرْدِی وَ كُلاَ كَلْدِی اُلْ كِمْ اُرْدِی وَلَايَجُوزُ الفَصْلُ بَيْنَ المَوْصُولِ وَصِلَتِهِ لَابِالحَالِ وَلَابِالفِعْلِ وَفِي مَعْنى جَاءَ الَّذِي فِي البَيْتِ ضَاحِكًا اَوْدَكِی كُلاَ كَلْدِی وَ كَلْدِی كُلاَ اَوْدَكِی وَ كُلاَ كَلْدِی اَوْدَكِی.

اَلقَوْلُ فِي المَفْعُولِ بِهِ

[د:٨٣أ] المَفعُولُ بِهِ إِمَّا أَنْ يَكُونَ ظَاهِراً أَوْ مُضْمِراً فَإِنْ كَانَ ظَاهِراً فَتَقُولُ فِي مِثلِ أَكَلْتُ السَّمَكَ بَالِقْنِی يَدُمْ فـ نِی عَلامَةٌ لِلنَّصَبِ هَذَا فِي المَفعُولِ بِهِ الصَّرِيحِ وأَمّا فِيمَا يَتَعَدَّى فِي لِسَانِ العَرَبِ إِلَى اِثْنَيْنِ فَإِنَّهُ إِنَّمَا تَعَدَّى فِي هَذَا اللِّسَانِ إِلى أَحَدِهِما [ق:٥٤] بـ نِی وِلِلْآخَرِ بِـ غَا وَ كَا فَتَقُولُ فِي مَعْنَى أَعْطَيتُ سَنْجَرَ ثَوْباً سَنْجَرْغَا طُنِی بِردم فَتُلْحِقَ فِي الأَوَّلِ الَّذِي هُوَ مَفْعُولٌ أَوَّل فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ غَا وَفِي الثَّانِي الَّذِي هُوَ ثَانٍ فِي اللِّسانِ العَرَبِيِّ نِی عَلَى الأَصْلِ وَلَايَجُوزُ العَكْسُ وَتَقُولُ فِي حَسِبْتُ سَنْجَرْ خَارِجاً سَنْجَرْنِی جِقْمِشْ صَغْنْدُمْ فَتُدْخِلَ نِی عَلَى المَفْعُولِ الأَوَّلِ وتُهْمِلَ الثَّانِي فَلَا تَدْخُلُ عَلَيْهِ نِی وَلَا غا وتَدخُلُ كا عِوَضاً عَنْ غا وَذَلِكَ إِذَا تَقَدَّمَ حَرفُ تَرقِيقٍ مِثالُهُ بَيْكَا طُنِّی بِرْدِم وَإِذَا كَانَ فِي العَرَبِيَّةِ مِمَّا يَتَعَدَّى بِإِلَى مَنْطُوقاً بِها أَوْ مَحْذُوفَةً عَلَى التَّوَسُّعِ أَتَوا فِي ذَلِكَ بِـ غا أَوْ بِـ كا عَلَى مَا مَرَّ مِنَ التَّفخِيمِ والتَّرقِيقِ مِثَالُهُ سَنْجَرْنِی كُرْ دُمْ أَيْ رَأَيتُ سَنْجَرْ وَ سَنْجَرْ غَا بَقْطِمْ أَيْ نَظَرتُ [و:٥٦أ] إِلَى سَنْجَرٍ و بَيْكَا بَرْدِمْ أَيْ ذَهَبتُ إِلى الأَمِيرِ ويَجوزُ تَأْخِيرُ المَفْعُولُ فِي هَذَا كُلِّهِ وَإِنْ كَانَ

الأَفْصَحُ وَالأَكْثَرُ تَقْدِيمُهُ وَإِنْ كَانَ مُضْمَراً فَتَقُولُ فِي مِثْلِ ضَرَبَنِي [د:٨٣ظ] اُرْدِ مَنِى أَصْلُهُ اُرْدِ مَنِّى فَحُذِفَتِ النُّونُ الأُولَى لِاجتِمَاعِ المِثْلَيْنِ وَإِنَّما قُلْنَا إِنَّ الأُولَى مَحْذُوفَةً لِأَنَّ الثَّانِي [ق:٥٥] جِئَ بِهَا لِمَعْنَى مَعَ اليَاءِ وَهُوَ المَفْعُولِيَّةُ وَفِي ضَرَبَنا اُرْدِى بِزْنِى وضَرَبَكَ اُرْدِى سَنِى أَصْلُهُ سَنِّى بِالتَّشْدِيدِ وَالْقَوْلُ فِي سَنِّى كَالْقَولِ فِي مَنِّى وضَرَبَكُم اُرْدِى سِزْنِى وضَرَبَهُ اُردِ أَنِى وضَرَبَهُمْ اُرْدِ أَنْلَرْنِى ويَجُوزُ تَقْدِيمُ المَفعُولُ فِي هَذَا كُلِّهِ لِأَنَّهُ ضَمِيرٌ مُنْفَصِلٌ فِي اِسْتِعْمَالِ لُغَتِهِمْ وَأَمَّا إِذَا كَانَ الفَاعِلُ مُضْمَراً وَالمَفْعُولُ كَذَلِكَ فَتَقُولُ فِي مِثْلِ أَكَلْتُهُ يَدُمْ اَنِى وَفِي أَعْطَيْتُهُ بِرْدِمْ اَنِى وَفِي سَنْجَرُ أَعْطَيْتُهُ الثَّوبَ سَنْجَرْ بِرْدِمْ طُنِى اَنْغَا فإِنْ كَانَ المَفعولُ اِسْمَ اِسْتِفهَامٍ قُلْتَ فِي مَنْ ضَرَبْتَ كِمْنِى اُرْدُنْ والتَّقْدِيمُ هُوَ المَسْمُوعُ وَإِنْ كَانَ اِسْمَ شَرْطٍ قُلتَ فِي مَنْ تَضْرِبْهُ أَضْرِبْهُ كِمْنِي اُرْسَنْ اُرْغَمَنْ وَيَجِبُ تَقْدِيمُ المَفْعُولِ لِأَنَّهُ اِسْمُ شَرْطٍ وَإِنْ كَانَ مَوْصُولاً نَحْوُ رَأَيتُ الَّذِي ضَرَبْتُ عِندَكَ قُلْتَ اُلْ كِمْ اُرْدُمْ سَنِنْ قَطِنْدَا كُرْدُمْ اُل مَعْنَاهُ هُوَ وَ كِمْ مَنْ وَبِالتَّرْكِيبِ يُعْطِي مَعْنَى الَّذِي وَ اُرْدُمْ ضَرَبْتُ وَ سَنِنْ قَطِنْدَا عِنْدَكَ وَالمَفْعُولُ بِهِ إِنَّمَا يَتَسَلَّطُ عَلَيهِ الفِعْلُ وَيَتَعَلَّقُ بِهِ كَمَا مَثَّلْنَا وَاِسْمُ الفَاعِلِ وَاِسْمُ المَفْعُولِ والمَصدَرُ.

القَوْلُ [د:١٨٤] فِي تَعَلُّقِ اِسْمِ الفَاعِلِ[ق:٥٦] بِالمَفْعُولِ بِهِ أَوْ بِالفَاعِلِ الظَّاهِرِ

تَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ ضَارِبٌ سُنْقُر غَدًا سَنْجَرْ اُردَجِدُرْ سُنْقُرْنِى وَيَجُوزُ سَنْجَرْ سُنْقُرْنِى اُرْدَجِدُرْج وَيَجُوزُ اُرْدَ [و:٥٦ظ] جِدُرْ سَنْجَرْ سُنْقُرْنِى وَيَجُوزُ اُرْدَجِدُرْ سُنْقُرْنِي سَنْجَرْ وَيَجُوزُ أَيْضًا فِي المَاضِي وَهُوَ أَنْ يَلْحَقَهُ مِشْ وَيَتَعَلَّقُ بِالمَفْعُولِ بِهِ تَعَلُّقَ المُسْتَقْبَلِ وَيَجُوزُ فِيهِ هذِه التَّرْكِيبَاتُ جَمِيعُهَا وَتَلْحَقُ مِشْ تُرْ أَيْضًا فِي سَايِرِ التَّرْكِيبَاتِ وَتَقُول فِيمَا يَتَعَدَّى إِلَى اِثْنَيْنِ فِي مِثْلِ سَنْجَرُ مُعْطٍ سُنْقُرَ ثَوْبًا سَنْجَرْ بِرْدَجِدُرْ سُنْقُرْغَا طُنِّى وَيَجُوزُ التَّقْدِيمُ وَالتَّأْخِيرُ عَلَى التَّرْكِيبَاتِ الَّتِي تَقَدَّمَتْ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ ظَانٌ سُنْقُرْ قَايِمًا سَنْجَرْ صَغَنْدَجِدُرْ سُنْقُرْنِى اُرُوطُرْمِش أَوْ طُرمِشْ وَحْدَه بِغَيْرِ اُرُو وَتَقُولُ فِي المُبَالَغَةِ فِي مَعْنى سَنْجَرُ ضُرُوبَ سُنْقُرٍ سَنْجَرْ اُرَغَنْدُرْ سُنْقُرْنِى وَيَجُوزُ التَّرْكِيبَاتُ الَّتِي سَبَقَتْ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ وَإِذَا تَعَلَّقَ اِسْمَ الفَاعِلِ بِالفَاعِلِ الظَّاهِرِ قُلْتَ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ قَائِمٌ أَبُوهُ سَنْجَرْ اَطَسِى طُرْمِشْتُر وَتَقُولُ فِي مَعْنى هَذَا حَسَنٌ وَجْهُكَ بُويُزِى كُرْ كُلُو دُرْ وَفِي سَنْجَرْ كَحِيلٌ عَيْنُهُ كُزِى سُرْ مَلُودُرْ وَفِي طَوِيلٌ أَنْفُهُ بُرْنِي اُزُنْ دُرْ وَالفَرْقُ بَين اُزُنْ وَ سُرْمَلُو أَنَّ اُزُنْ وُضِعَ [ق:٥٧] لِلوَصْفِ وَ سُرْمَا [د:٨٤ظ] مَعْنَاهُ الائد وَهُوَ لَيْسَ بِوَصْفٍ فِي الوَضْعِ وَإِنَّمَا اِتَّصَلَ بِهِ لُو بِمَعْنَى ذُو وَوُصِفَ بِهِ وَكَذَلِكَ كُرْكْ مَعْنَاهُ الحُسْنُ فَلَيْسَ بِصِفَةٍ فِي الأَصْلِ فَلَمَّا أَوْصَلُوا بِهِ لُو بِمَعْنَى ذُو وُصِفَ بِهِ وَصَارَتْ لُو وَصْلَةً لِلوَصْفِ بِأَسْمَاءِ الأَجْنَاسِ كَمَا جَرَى فِي لِسَانِ العَرَبِ ذُو مَاءٍ وَذُو ذَهَبٍ وَغَيْرَ ذَلِكَ وَلَا يُقَالُ اُزُنْ لُو كَمَا لَمْ يَقُولُوا فِي اللِّسَانِ

العَرَبِيِّ ذُو طَوِيلٌ وَالمُرَادِفُ لِحُسْنٍ مِمَّا هُوَ صِفَةٌ حَقِيقَةٍ قَوْلِهِمْ كُكْجَكْ دُرْ إِلَّا أَنَّهُ يُرَادُ بِهِ مَعْنَى التَّحَنُّنُ وَالحُسْنُ فِي حَقِّ الصِّغَارِ.

القَوْلُ فِي تَعَلُّقِ اِسْمِ المَفْعُولِ بِالمَفْعُولِ بِهِ

تَقُولُ فِي مُرَادِفِ رَأَيْتُ رَجُلًا مَضْرُوبًا مَمْلُوكَهُ بِرْ اَرْتِى كُرْدُمْ اُرْلِشْ قُلِى وَيَجُوزُ كُرْدُمْ بِرْ أَرْتِى اُرْلِشْ قُلِى وَلَا يَجُوزُ أَنْ تَتَقَدَّمَ الصِّفَةُ [و:٥٧أ] هُنَا عَلَى المَوْصُوفِ فَلَا يُقَالُ اُرُ لِشْ قُلِى بِرْ أَرْتِى كُرْدُمْ وَلَا بِرْ أَرْتِى اُرْلِشْ قُلِى كُرْدُمْ بَلْ يَتَوَسَّطُ الفِعْلُ أَوْ يَتَقَدَّمُ عَلَى المَفْعُولِ بِهِ فَقَطْ وَيَأْتِي بَعْدَهُ المَوْصُوفُ تَلِيهِ الصِّفَةُ وَتَقُول فِي مَعْنى رَأَيْتُ رَجُلاً مُعْطِي أَبُوهُ دِرْهَمًا بِرْ اَرْتِى كُرْدُمْ بِرِلِشْ اَطَسِنَا بِرْ اَقْجَا عَلَى تِلْكَ التَّرْكِيبَاتِ.

القَوْلُ فِي تَعَلُّقِ المَصْدَرِ

[ق:٥٨] بِالمَفْعُولِ بِهِ تَقُولُ فِي مَعْنَى ضَرَبَ سَنْجَرْ سُنْقُر شَدِيدً [د:٨٥أ] سَنْجَرْ اُرْمَقْ لِقِى أَوْ اُرْمَقِى سُنْقُرْنِى قَاطِى دُرْ وَيَجُوزُ أَنْ تَقُولَ سُنْقُرْنِى سَنْجَرْ أُرْمَقِى قَاطِى دُرْ وَيَجُوزُ سَنْجَرْ اُرْمُقِى سُنْقُرْنِى قَاطِى دُرْ كُلُّ ذَلِكَ جَايِزٌ فَتَقَدَّمَ المَفْعُولُ عَلَى المَصْدَرِ مَعَ فَاعِلِهِ وَدُونَهَ بِخِلَافِ مَا فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَإِنَّمَا ذَلِكَ لِظُهُورِ عَلامَةِ المفعولِيَّةِ فِي المَفْعُولِ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى أَحْبَبْتُ ضَرْبَ سَنْجَرْ سُنْقُرْ سَوْدِمْ سَنْجَرْ اُرْمَقْنِى سُنْقُرْنِى وَيَجُوزُ سَنْجَرْ اُرْمَقْنِى سُنْقُرْنِى سَوْدِم وَيَجُوزُ سَنْجَرْ اُرْمَقْنِى سَوْدِمْ سُنْقُرْنِى وَلَايَجُوزُ سَنْجَرْ سَوْدِمْ اُرْمَقْنِى سُنْقُرْنِى وَلاَ سُنْقُرْنِى سَوْدِمْ سَنْجَرْ اُرْمَقْنِى.

القَوْلُ فِي المَفْعُولِ لَهُ

تَقُولُ فِي مَعنى جِيتُكَ مَحَبَّةً سَنِ سَوْمَكِمْ دَنْ كَلْدِمْ كَلْدِمْ مُعْنَاهُ جِيتُ وَ سَوْمَكِمْ دَنْ مَعْنَاهُ مِنْ مَحَبَّتِي وَ سَنِ مَعْنَاهُ لَكَ وَيَجُوزُ أَنْ تُقَدِّمَ الفِعْلَ وَتُؤَخِّرَهُ وَسَوَاءً فِي ذَلِكَ أَكَانَ العِلَّةُ والمَفْعُولُ مِنْ فَاعِلٍ وَاحِدٍ كَمَا مَثَّلْنَا أَمْ مِنْ فَاعِلَينِ فَتَقُولُ فِي مَعْنى جِيتُكَ خَوْفَ سَنْجَرْ الشَّرَّ كَلْدِمْ صَغَا سَنْجَرْ يَمَنْدَنْ قُرْقْ مَقِ دَنْ تَفْكِيكُ ذَلِكَ كلدم جِيتُ وَ صَغَا لَكَ وَ يَمَنْدَنْ مِنْ شَرٍّ وَ قُرْقْ مَقِ دِنْ [ق:٥٩] مِنْ خَوْفِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُقَارَنًا لِلعِلَّةِ نَحْوُ اَمَنْتُ لِدُخُولِ [و:٥٧ب] الجَنَّةِ قُلْتَ كِرْتُنْدُمْ كِرْمَكِمْ أُجُنْ اُجمَقًا كِرْتُنْدُمْ [د:٨٥ب] مَعْنَاهُ اَمَنْتُ وَ كِرْمَكُمْ دُخُولِي وَ اُجُنْ لاَمُ العِلَّةِ وَ اُجْمَقًا الجَنَّةُ اُجْمَقْ هِيَ الجنَّةُ وَالقَافُ المَفْتُوحَةُ المُدْغَمُ فِيهَا قَافُ اُجْمَقْ تَدُلُّ عَلَى المَفْعُولِ وَ قَا أَوْ غَا إِنَّمَا تَكُونُ فِيمَا

يُشْعِرُ بِمَعْنَى إِلَى الَّتِي مَعْنَاهَا الغَايَةُ وَ نِى تُشْعِرُ بِالمَفْعُولِ بِهِ الصَّرِيحَ وَلِهَذَا يُقَالُ اَقْجَنِى بِرْدِمْ سَنْجَرْغَا مَعْنَاهُ أَعْطَيْتُ الدِّرْهَمَ سَنْجَرْ أَيْ لِسَنْجَرْ فَإِنَّ العَطَا إِنَّمَا وَقَعَ حَقِيقَةً بِالدِّرْهَمِ وَسَنْجَرْ هُوَ المَدْفُوعُ إِلَيْهِ الدِّرْهَمُ وَنَظِيرُهُ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ دَفَعْتُ الدِّرْهَمَ إِلَى زَيْدٍ وَلَا يَجُوزُ دَفَعْتُ الدِّرْهَمَ زَيْدًا وَيَأْتِي أَيْضًا كِمْ لِلتَّعْلِيلِ بِمَعْنَى كَيْ تَقُولَ اَنْدَرِمْ سَنِى كِمْ اَشْ يَكَاسَنْ أَيْ دَعَوْتُكَ كَيْ تَأْكُلَ الطَّعَامَ هَذَا هُوَ الأَفْصَحُ وَهُوَ أَنْ يَلِيَ حَرْفَ التَّعْلِيلِ الاِسْمُ وَيَجُوزُ أَنْ يَلِي الفِعْلُ فَيُقَالُ كِمْ يَكَا سَنْ اَشْ وَيُجُوزُ سَنِى اَنْدَرِمْ.

القَوْلُ فِي المَفْعُولِ مَعَهُ

تَقُولُ فِي مَعْنَى جَلَسْتُ وَالسَّارِيَةَ اَلْطُرْدُمْ دِرَكْ بِلاَ دِرَكْ هِيَ السَّارِيَةُ وَهُوَ العَمُودُ وَ بِلاَ مَعْنَاهُ مَعَ وَلَا يَسْتَعْمِلُ المَفْعُولُ مَعَهُ إِلاَّ مُصَرِّحاً بِالكَلِمَةِ المُرَادِفَةِ لِمَعَ وَهِيَ بِلاَ كَمَا أَنَّهُ لَمْ يَسْتَعْمِلِ المَفْعُولَ لَهُ إِلَّا بِالحَرْفِ المُرَادِفِ [ق:٦٠] لِمْ [د:٨٦أ] السَّبَبِيَّةِ كَمَا تَقَدَّمَ فِي البَابِ قَبْلَهُ وَيَجُوزُ هُنَا تَقْدِيمُ الفِعْلِ وَتَأْخِيرُهُ.

القَوْلُ فِي المُسْتَثْنَى

تَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ النَّاسُ إِلاَّ سَنْجَرْ كِشِلَرْ طُرْلِرْ مَقَرْ سَنْجَرْ وَلَا يَجُوزُ تَقْدِيمُ مَقَرْ سَنْجَرْ عَلَى طُرْلِرْ وَلَا عَلَى كِشِلَرْ وَفِي الاِسْتِثْنَاءِ المُفَرَّغِ تَقُولُ فِي مَعْنى مَاقَامَ إِلَّا سَنْجَرْ طُرْمَدِى مَقَرْ سَنْجَرْ وَفِي مَايَقُومُ إِلاَّ سَنْجَرْ طُرْمَغَىْ مَقَرْ سَنْجَرْ وَفِي مَاأَكَلْتُ إِلَّا الخُبْزَ [و:٥٨أ] يَمَدُمْ مَقَرْ اَتْمَكْ وَيَجُوزُ اَتْمَكْنِى وَيَكُونُ الاِسْتِثْنَا مُتَّصِلاً ومفرّغاً كَمَا مَثَّلْنَا ومُنقَطِعاً فَتَقُولُ فِي مَعْنى أَبْصَرْتُ النَّاسَ إِلَّا فَرَسًا كِشِلَرْنِى كُرْدُمْ مَقَرْ اَطْ وَلَا يَجُوزُ تَوْسِيطُ المُسْتَثْنَى بَيْنَ الفِعْلِ وَالمُسْتَثْنَى مِنْهُ فَلَا يَجُوزُ كِشِلَرْ مَقَرْ سَنْجَرْ طُرْلِرْ وَيُسْتَثْنَى بِمَا رَادَفَ غَيْرًا وَهُوَ اُزْكَا وَ اَيْرُقْ فَتَقُولُ كِشِلَرْ طُرْ دِلَرْ سَنْجَرْ دن اُزْكَا وَ سَنْجَرْ دن اَيْرُقْ وَ دَنْ بِمَعْنَى مِنْ وَكَأَنَّهُ قَالَ غَيْرَ مِنْ سَنْجَرْ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ سَنْجَرْدَنْ اُزْكَا وَ سَنْجَرْدنْ اَيْرُقْ عَلَى الفِعْلِ وَحْدَهُ وَعَلَى المُسْتَثْنَى مِنْهُ وَعَلَى الفِعْلِ المُفَرَّغِ وَيَقَعُ فِي المُنْقَطِعِ فَتَقُول كِشِلَرْ كُرْدُمْ اَطَّنْ اُزْكَا أَوْ اَطَّنْ اَيْرُقْ أَصْلُهُ اَطْ دَنْ أُبْدِلَتِ [د:٨٦ب] الدَّالُ طَاءً وَأُدْغِمَتْ فِي الطَّاءِ وَيَجُوزُ أَيْضًا تَقْدِيمُ المُسْتَثْنَى فِي المُنْقَطِعِ كَحَالِهِ فِي المُتَّصِلِ وَإِذَا كَان الاِسْتِثْنَاءُ مِنْ [ق:٦١] الجُمْلَةِ الاِسْمِيَّةِ نَحْوُ النَّاسُ إِخْوَتُكَ إِلاَّ سَنْجَرْ قُلتَ كِشِلَرْ قَرَنْدَشْلَرَنْدُرْ مَقَرْ سَنْجَرْ وَلَا يَجُوزُ تَقْدِيمُ مَقَرْ سَنْجَرْ كَمَا تَقَدَّمَ وَإِذَا اِسْتَثْنَيْتَ بِالاِسْمِ قُلْتَ سَنْجَرْ دَنْ اُزْكَا وَ سَنْجَرْ دَنْ اَيْرُقْ وَيَجُوزُ التَّقْدِيمُ وَالتَّأْخِيرُ كَمَا ذَكَرْنَا فِي الجُمْلَةِ الفِعْلِيَّةِ.

القَوْلُ فِي التَّمْيِيزِ

لَا يُوجَدُ فِي لِسَانِ التُّرْكِ التَّمْيِيزُ المَنْقُولُ بَلْ يَأْتُونَ بِهِ عَلَى الأَصْلِ فَيَقُولُونَ فِي مَعْنى طَابَتْ نَفْسُ سَنْجَرْ كُنْلِى يَقْشِى بُلْدِى كُنْلِى أَيْ قَلْبُهُ يَقْشِى طَيِّبًا بُلْدِى صَارَ وَكَذَلِكَ لَا يُوجَدُ مَنْقُولًا مِنَ المَفْعُولِ فَيَقُولُونَ فِي مَعْنَى غَرَسْتُ الأَرْضُ شَجَرًا دِكْتِمْ اَغَجْ بِرْدَا عَلَى الأَصْلِ وَأَمّا التَّمْيِيزُ غَيْرُ المَنْقُولِ فَهُوَ المُقَدَّرَاتِ وَذَلِكَ عَدَدٌ ومَكِيلٌ وَمَوْزُونٌ وَمَمْسُوحُ العَدَدِ نَقُولُ فِي مَعْنى جَاءَ ثَلَاثَةُ رِجَالٍ اُجَرْ كَلْدِى أَصَلَهُ اُجْ اَرْ اُجْ ثَلَاثَةُ وَ اَرْ رَجُلٌ وَلَايُنْطَقُ بِهِ إِلَّا مُفْرَدًا وَتَقُولُ [و:٥٨ب] بِرَرْ أَيْ رَجُلٌ وَاحِدٌ وَ اِكِى اَرْ رَجُلَانِ إِلَى العَشَرَةِ وَإِذَا قُلتَ جَاءَ أَحَدَ عَشَرَ اُنْ بِرَرْ كَلْدِى اُنِكِى اَرْ كَلْدِى أَصْلُهُ اُنْ اِكِى [د:٨٧أ] وَ اُنْ اُجْ إِلَى تِسْعَةَ عَشَرَ وَعِشْرُونَ رَجُلًا بِكِرْمِيَرْ وَاحِدٌ وَعِشْرُونَ اِكِرْمِبِرَرْ اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ اِكِرْمِيكِى اَرْ ثَلَاثُونَ رَجُلًا اُطُزَرْ أَصْلُهُ اُطُزْ اَرْ إِلَى المِائةِ فَتَقُولُ يُزَرْ كَلْدِى أَيْ مِائَةُ رَجُلٍ [ق:٦٢] ومِائَتَا رَجُلٍ اِكِيُزَرْ ثُلْثُمِائَة رَجُلٍ اُجْيُزْ اَرْ أَرْبَعُ مِائَة دُرْتْ يُزْ اَرْ إِلَى أَلْفٍ فَتَقُولُ مِنْ اَرْ أَلْفَانِ اِكِى مِنْ اَر عَشَرَةَ آلَافِ رَجُلٍ اُنْ مِنْ اَرْ وَلَا يَقَعُ التَّمْيِيزُ إِلَّا مُفْرَدًا فِي سَايِرِ أَنْوَاعِ المَعْدُودِ وَإِذَا بَنَيْتَ اِسْمَ الفَاعِلِ مِنَ العَدَدِ المُفْرَدِ قُلتَ اِلْكِنْجِى وَهُوَ الأَوَّلُ المُرَتَّبُ بِمَعْنَى أَنَّهُ يَكُونُ بَعْدَهُ ثَانٍ اِكِنْجِى الثَّانِي اُجِنْجِى الثَّالِثُ دُرْدِنْجِى بَشِنْجِى آلْطِنْجِى يَدِنْجِى سَكْسِنْجِى طُقْصِنْجِى اُنِنْجِى وَكَذَلِكَ فِي العَدَدِ المُرَكَّبِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ تَقُولَ اُنْ بِرِنْجِى اُنْ اِكِنْجِى إِلَى العِشْرِينَ فَتَقُولُ بِكِرْمِنْجِى كَأَنَّهُ قَالَ العَاشِرُونَ وَإِنْ لَمْ يُنْتَقُ بِهِ فِي العَرَبِيَّةِ وَكَذَلِكَ الحُكْمُ فِي سَايِرِ العُقُودِ بَعْدَهَا إِلَى المِائَة فَتَقُول يُزِنْجِى وَمَا بَعْدَ المِائَةُ غَيْرُ مَسْمُوعٍ وَلَمْ يُسْمَعْ مَعْدُولٌ فِي العَدَدِ بَلْ إِذَا أَرَادُوا مَعْنَاهُ كَرَّرُوا اِسْمَ العَدَدِ بِزِيَادَةِ النُّونِ فَتَقُولُ بِرِنْ بِرِنْ اِكِنْ اِكِنْ إِلَى اُنْ فَتَقُول [د:٨٧ب] اُنِنْ اُنِنْ أَيْ عَشَرَةٌ عَشَرَةٌ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي حُرُوفِ الزِّيَادَةِ كَيْفِيَّةُ لَحَاقِ دَلِيلَ الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ فَأَغْنَى عَنْ إِعَادَتِهِ هُنَا المَكِيلُ تَقُولُ فِي مَعْنَى عِنْدِي اِرْدَبْ قَمْحٌ بِرْ اِرْدَبْ بُغْدَىْ بَرْ قَطِمْدَا وَالمَوْزُونُ تَقُولُ فِي مَعْنى عِنْدِي رَطْلٌ زَيْتًا بِرْ بَطْمَنْ يَغْبَرْ قَطِمْدَا وَالمَمْسُوحَ تَقُولُ فِي مَعْنَى عِنْدِي ذرَاعٌ ثَوْبًا بِرْ قَرِى طُنْ بَرْ قَطِمْدَا وَفِي مَعْنى عَنْدِي شِبْرٌ أَرْضًا بِرْ قَرِشْ يَرْ [بِرْ] بَرْ قَطِمْدَا وَلَا [ق:٦٣] يَتَقَدَّمُ التَّمْيِيزُ [و:٥٩أ] فِي كُلِّ هَذَا عَلَى مُمَيِّزَةٍ وَيَجُوزُ أَنْ يَتَقَدَّمَ مُرَادِفُ التَّمْيِيزِ وَتَأْتِي بَعْدَهُ بِالتَّمْيِيزِ أَيْضًا فَتَقُولُ اَرْ اُجَرْ كَلْدِى وَمَعْنَاهُ مِنَ الرِّجَالِ جَاءَ ثَلَاثَةُ رِجَالٍ

القَوْلُ فِي التَّنَازُعِ

قَدْ يَتَعَلَّقُ الفِعْلَانِ فَأَكْثَرَ بِاسْمٍ وَاحِدٍ وَأَكْثَرَ وَيَجُوزُ أَنْ يَتَقَدَّمَ ذَلِكَ الاِسْمُ وَأَنْ يَتَأَخَّرَ فَتَقُول فِي مَعْنَى ضَرَبْتُ وَشَتَمْتُ وَطَعَنْتُ سَنْجَرْ اُرْدُمْ سُكْدُمْ صَنْجُدُمْ سَنْجَرْنِى وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ سَنْجَرْنِى عَلَى الأَفْعَالِ كُلِّهَا وَتَوْسِيطِهِ بَيْنَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الأَفْعَالِ.

القَوْلُ فِي الإِضَافَةِ

الإِضَافَةُ تَكُونُ بِحُرُوفٍ وَبِغَيْرِ حُرُوفٍ فَحُرُوفُ الإِضَافَةِ دَنْ بِمَعْنَى مِنْ أَوْ غَنْ وَ دَا بِمَعْنَى فِي وَ دَقِنْ بِمَعْنَى إِلَى وَحَتَّى وَ بِلَا بِمَعْنَى البَاءُ وَبِمَعْنَى مَعَ [د:٨٨أ] وَلَيْسَ لِكَافِ التَّشْبِيهِ حَرْفُ مُرَادِفٌ بَلْ يَأْتُونَ إِمَّا بِاسْمٍ نَحْوُ كِبِى وَ دَكِى أَوْ بِفِعْلٍ نَحْوُ اُقْشَرْ بِمَعْنَى يُشْبِهُ وَهِيَ بِالقَافِ وَبَعْضُهُمْ مِمَّنْ لَيْسَ بِفَصِيحٍ فِي هَذَا اللِّسَانِ يُبَدِّلُهَا خَاءً وَالمَاضِي مِنْ اُقْشَرْ اُقْشَدِى بِمَعْنَى أَشْبَهَ وَحَرْفُ القَسَمِ اُجُنْ وَيُعَبَّرُ بِمُرَادِفٍ فَوْقَ عَنْ عَلَى فَيُقَالُ فِي سَنْجَرْ عَلَى الفَرَسِ اَطْ اُسْتُنْدَادُرْ سَنْجَرْ وَ نِنَ بِمَعْنَى اللَّام تَقُولُ فِي مَعْنَى أَنْتَ لِمَنْ سَنْ كِمْنِنْسَنْ وَفِي هَذَا لِسَنْجَرْ بُو [ق:٦٤] سَنْجَرْ نِنْ دُرْ وَفِي لُغَةِ التُّرْكُمَان سَنْجَرِنْ دُرْ بِالكَافِ الخَيشُومِيَّةِ وَحْدَهَا بِحَذْفِ النُّونِ الأُولَى وَ بَرُو أَيْضًا تَدْخُلُ عَلَى الزَّمَانِ دُخُولَ مُنْذُ عَلَيْهِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ تَقُول فِي مَارَأَيْتُهُ مُنْذُ أَمْسِ دُنَا كُنْدَنْ بَرُوا كُرْمَدُم دُنَا أَمْسِ وَ كُنْ يَوْمُ دَنْ بَرُو مُنْذُ كُرْمَدُم أَيْ مَاأَبْصَرْتُ وَتَأْتِي أَيْضًا بِمَعْنَى مُنْذُ لَفْظِهِ غِلِى فَتَقُولُ مَنْ بَرْغَلِى أَيْ مُنْذُ ذَهَبْتُ وَ [و:٥٩ب] طُرْغَلِى مُنْذُ قَعَدْتُ وَفِي جِئْتُ مِنَ البَيْتِ اَوْدَنْ كَلْدِمْ كُنْتُ فِي البَيْتِ اَوْدَا اِدُمْ سِرْتُ إِلى البَيْتِ اَوْكَا دَقِنْ يُرِدِمْ اَوْ هُوَ البَيْتُ وَ كَا مَعَ الكَلِمَةِ المُرَقَّقَةِ وَ غَا مَعَ المُفَخَّمَةِ مَعْنَى كُلُّ [د:٨٨ب] مِنْهُمَا إِلَى لَكِنَّهَا تُسْتَعْمَلُ مُرْدَفَةً بِ دَقِنْ سِرْتُ حَتَّى مَكَّةَ مَكَّكَا دَقِنْ يُرِدِمْ وَيُقَالُ فِي مَعْنَى مِنْ هَذَا الطَّرَفِ إِلَى هَذَا الطَّرَفِ الأَرْضُ لَكَ بُو اُجْدَنْ بُو اُجْغَا دَقِنْ جَا بِرْ سَنِنْ دُرْ وَيُقَالُ سَنِنْ دُرْ بِحَذْفِ إِحْدَى النُّونَيْنِ وَقَدْ يُسْقِطُونَ جَا خَرَجْتُ إِلَى الصَّيْدِ اَوغَا جِقْتُمْ وَ غا تَكُونُ بِمَعْنَى إِلَى كَمَا مَثَّلْنا وَتَعْنِي لاَمَ العِلَّةِ فِي قُمْتُ لِسَنجَرْ سَنْجَرْ غَا طُرْ دُمْ أَوْ تَقُولُ سَنْجَرْ اُجُنْ طُرْدُمْ أَيْ لِأَجْلِ سَنْجَرْ [ق:٦٥] وَ دَقِنْ مُشْتَقٌّ مِنْ دَكِى أَيْ بَلَغَ وَوَصَلَ كَتَبْتُ بِالقَلَمِ قَلَمْ بِلَا يَزْدِمْ أَوْ بِتِدِمْ أَوْ جِزْدِمْ جِيتُ مَعَ سَنْجَرْ سَنْجَرْ بِلَا كَلْدِمْ وَهَذِهِ حُرُوفُ الإِضَافَةِ تَأْتِي آخِرًا كَمَا مَثَّلْنَا بِخِلَافِ حُرُوفِ إِضَافَةٍ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ فَإِنَّهَا تَدْخُلُ عَلَى الأَسْمَاءِ وَقَدْ تَقَدَّمَ تَمْثِيلُ دُخُولِهَا عَلَى الأَسْمَاءِ المُظْهِرَةِ وَأَمَّا دُخُولُهَا عَلَى المُضْمِرَةِ فَتَقُولُ فِي مِنِّي مَنْ دَنْ وَمِنَّا بِزْدَنْ وَمِنْكَ سَنْدَنْ وَمِنكُمْ سِزْدَنْ وَمِنهِ اَندَنْ وَمِنهُمْ اَنْلَرْدَنْ

ي مَنِمْبِلَا امَعَ بِزِنْبِلَا مَعَكَ سَنِنْبِلَا مَعَكُمْ سِزِنْبِلَا مَعَهُ اَنِنْبِلا مَعَهُمْ اَنْلَرْنِنْ بِلَا وَ بِلَا بِمَعْنَى مَعَ كَأَنَّهَا ظَرْفٌ وَلَا يَدْخُلُ عَلَيْهَا مُرَادِفُ فِي الَّذِي هُوَ دَا بِخِلَافِ قَطِ بِمَعْنَى عِندَ.

القَوْلُ فِي القَسَمِ

[د:٨٩أ] إِذَا أَقْسَمُوا قَالُوا فِي مَعْنى حَلَفْتُ مَا أَرُوحُ اَنْطِشْتِمْ بَرْمَغَمَنْ [و:٦٠أ] إِذَا كَانَ مُسْتَقْبَلًا وَ بَرْمَسْمَنْ إِذَا كَانَ لِنَفْيِ الحَالِ وَمَا رُحْتُ بَرمَدِمْ وَفِي مَعْنَى أَنَا حَالِفٌ مَاأَرُوحُ اَنْطِ اِجْمِشْمَنْ بَرْمَغَمَنْ وَ اُجُنْ لِلتَّعْلِيلِ وَيُرَادُ بِهَا اليَمِينُ فِي المُسْتَقْبَلِ تَقُول سَنْجَرْ بَشِ اُجُنْ [ق:٦٦] وَ سَنْجَرْ كُزِى اُجُنْ سَنْجَرْ جَانِى اُجُنْ أَيْ لِأَجْلِ رَأْسِهِ وَلِأَجْلِ عَيْنِهِ وَلِأَجْلِ رُوحِهِ بَرْمَغَمَنْ يُوقِعُونَ هَذِهِ كُلَّهَا مَوَاقِعَ القَسَمِ وَتَكُونُ الجُمْلَةُ المُقْسَمُ عَلَيْهَا بَعْدَ ذَلِكَ سَوَاءً أَكَانَتْ مُثْبَتَةً أَمْ مَنْفِيَّةً وَيَجُوزُ تَقَدُّمُهَا فَتَقُولُ سَنْجَرْ كُزِ اُجُنْ سُنْقُرْ بَرْدَ جِدُرْ وَ سُنْقُرْ بَرْ دَجِدُرْ سَنْجَرْ كُزِ اُجُنْ وَقَالَ بَيْلِكْ فِي كِتَابِهِ أَمَّا بِبِلَادِنَا فَلَاتُسْتَعْمَلُ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الأَقْسَامِ بَلْ يُعَوِّجُ أَحَدُنَا أُصْبَعَهُ السَّبَّابَةَ كَمَا يُعَوِّجُهَا فِي عَقْدِ السَّبْعِينَ فِي حِسَابِ القِبْطِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُلْصِقَ إِلَيْهَا ظُفْرُ الإِبْهَامِ وَيَقُولُ بُو اَنْطْ مَافَعَلْتُ الشَّئَ الفُلَانِي وَلَا صَنَعْتُهُ فَلَا يَكَادُ يَحْنُث أَبَدًا وَمَعْنَاهَا إِنْ حَنَثْتُ يَصِيرُ هَكَذَا مُعَوَّجُ الظَّهْرِ.

القَوْلُ فِي الإِضَافَةِ بِغَيْرِ حَرْفٍ

المُضَافُ إِلَيْهِ تَقَدَّمُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ عَلَى المُضَافِ فَتَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ غُلَامُ سَنْجَرْ سَنْجَرْ قُلِى طُرْدِى وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ طُرْدِى [د:٨٩ب] وَتَقَدَّمَ شَيْئٍ مِنَ الإِضَافَةِ فِي بَابِ المَعْرِفَةِ

وَإِذَا أَضَفْتَ إِلَى اِسْمِ الاِسْتِفْهَامِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ قُلْتَ غُلَامُ مَنْ أَنْتَ وَفِي مَعْنَاهُ فِي هَذَا اللِّسَانِ [ق:٦٧] كِمْنِنْ قُلِنْ اُرْسَنْ اُرْغَمَنْ سَا هِيَ أَدَاةُ الشَّرْطِ والنُّونُ الخَيشُومِيَّةُ ضَمِيرُ المُخَاطَبِ وَأَصْلُهُ اُرُرْسَنْ لِأَنَّ اُرُرْ هُوَ المُضَارِعُ وَحُذِفَتْ إِحْدَى الرَّائَيْنِ تَخْفِيفًا

وَفِي غُلَامُ الَّذِي فِي الدَّارِ قَائِمٌ اَوْدَكِنِنْ قُلِى طُرْمِشْ دُرْ [و:٦٠ب] وَفِي غُلَامُ الَّذِي رَأَيْتُهُ قَائِمٌ كُرْ كَنِمْنِنْ قُلِى طُرْمِشْ دُرْ وَفِي غُلَامُ الَّذِي أَبْصَرْتَهُ قَائِمٌ اُلْ كِمْ كُرْدُمْ اَنِى قُلِى طُرْمِشْ دُرْ

وَمِنَ الأَسْمَاءِ الَّتِي تُضَافُ لَفْظًا أَوْ مَعْنًى لَا لَفْظًا فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ بَعْضُ وَكُلُّ وَمُرَادِفُ بَعْضٍ فِي هَذَا اللِّسَانِ بِرْ اَنْجَا وَأَصْلُهُ بِرْ بِمَعْنَى وَاحِدٌ وَ اَنْجَا مِثْلُ ذَلِكَ وَعُبِّرَ بِهِمَا عَنْ مَدْلُولِ البَعْضِ وَإِذَا قُلْتَ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ أَكَلْتُ بَعْضَ السَّمَكِ قُلْتَ فِي مَعْنَاهُ فِي هَذَا اللِّسَانِ يِدُمْ بَالِقِنْ بِرَنْجَسِنْ وَ سِ دَلِيلُ الإِضَافَةِ لِلْغَايِبِ إِذَا كَانَ

آخِرُ الاِسْمِ مُتَحَرِّكًا والنُّونُ دَلِيلُ المَفْعولِيَّةِ وَمُرَادِفُ كُلٍّ فِي هَذَا اللِّسَانِ [د:٩٠أ] تَيْمَ وَ بَرْجَا إمّا أَنْ تُضافَا إِلَى نَكِرَةٍ أَوْ إِلَى مَعْرِفَةٍ إِنْ أُضِيفَتْ إِلَى نَكِرَةٍ قُلْتَ فِي مَعْنى لَا تَأْكُلْ كُلَّ السَّمَكِ تَيْمَ بَالِقْنِى يَمَا وَفِي مَعْنَى لَا تَأْكُلْ كُلَّ السَّمَكِ بَالِقْنِى بَرْجَسِنْ يَمَا وَلَا[ق:٦٨] يُسْتَعْمَلُ تَتْمَ إِلَّا مَعَ عُمُومِ الأَفْرَادِ وَلَا بَرْجَا إِلَّا مَعَ عُمُومِ الشُّمُولِ وَيُنْظَرُ الفَرْقُ بَيْنَ المَوْضِعَيْنِ وَ تَيْمَا لُغَةٌ قِبْجَاقِيَّةٌ وَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ دَكْمَا وَفِي مَعْنى أَعْطَيْتُ كُلَّ رَجُلٍ دِرْهَمًا دَكْمَا بِرْ اَرْكَا بِرْ اَقْجَا بِرْدِمْ كَا اللَّاحِقَةُ هِيَ دَلِيلُ المَفعُولِيَّةِ وَقَدْ رُكِّبَتْ دَكْمَا مَعَ مَا بَعْدَهَا مِنْ بِرْ وَ اَرْ وَلِذَلِكَ ظَهَرَتْ عَلَامَةُ المَفْعُولِ آخَرَ المُرَكَّبِ وَفِي أَخَذْتُ الكُلَّ بَرْجَسِنِى الْدِمْ كُلَّهُ بَرْجَسِنِى السِّينُ لِلإِضَافَةِ والنُّونُ لِلْمَفعُولِيَّةِ وَإِذَا أَضَفْتَ لِضْمَرٍ فَإِمّا أَنْ تُضِيفَ لِمُتَكَلِّمٍ أَوْ مُخَاطَبٍ أَوْ غَائِبٍ إِنْ أَضَفْتَ لِمُتَكَلِّمٍ قُلْتَ قُلُمْ طُرْيِى وَ قُلُمْنِى اُرْدُمْ وَ قُلُمْزْ طُرْيِى وَ قُلُمْزْنِى اُرْدُقْ ولِمُخَاطَبٍ قُلُنْ طُرْيِى وَ قُلُنْنِى[72] اُرْدُنْ وَ قُلُنْزْ اُرْدُنْزْ ولِغايِبٍ قُلِى طُرْيِى [د:٩٠ب] قُلُنِى اُرْدُمْ وَ قُلُلْرِ طُرْدُلَرْ أَيْ مَمَالِكُهُمْ قَامُوا فَ لَرْ تَلْحَقُ المُفْرَدَ فَإِذَا أُضِيفَ إِلَى مُفْرَدٍ وَكُسِرَتِ الرَّاءُ دَلَّ [و:٦١أ] ذَلِكَ عَلَى جَمْعِ المُضَافِ وَيَدُلُّ أَيْضًا عَلَى جَمْعِ المُضَافِ إِلَيْهِمْ وَيَتَبَيَّنُ ذَلِكَ مِنْ سِيَاقِ الكَلَامِ فَإِذَا قُلْتَ سَنْجَرُ مَمَالِيكُهُ قَائِمُونَ قُلْتَ فِي مَعْنَاهُ سَنْجَرْتِنْ قُلُلْرِ طُرْمِشْ لَرْدُرْ [ق:٦٩] وَإِذَا قُلْتَ السَنَاجِرُ مَمَالِيكُهُمْ قَائِمُونَ قُلْتَ سَنْجَرْلَرْتِنْ قُلُلْرِ طُرْمِشْ لَرْدُرْ.

القَوْلُ فِي التَّوَابِعِ

النَّعْتُ يَتَقَدَّمُ عَلَى المَنْعُوتِ إِذَا كَانَ النَّعْتُ مُفْرَدًا تَقُولُ فِي مَعْنى أَبْصَرْتُ رَجُلًا عَاقِلًا كُرْدُمْ بِرْ اُصْلُو اَرْ وَفِي رَجُلًا قَائِمًا بِرْ طُرْمِشْ اَرْ وَفِي رَجُلَيْنِ عَاقِلَيْنِ اِكِى اُصْلُو اَرْ كُرْدُمْ اِكْتَفَوْا بِتَثْنِيَةِ الصِّفَةِ عَنْ تَثْنِيَةِ المَوْصُوفِ وَرِجَالاً عُقَلَاءَ اُصْلُو اَرَنْ لَرْ أَصْلُهُ اَرْ لَرْ فَزَادُوا النُّونَ وَبُحِثَ عَنْ العِلَّةِ الَّتِي زِيدَتْ لِأَجْلِهَا وَأَنْتَ لَا تَقُولُ فِي اَطْ إِلَّا اَطْلَرْ وَفِي قُلْ إِلَّا قُلُلْرْ وَاكْتَفَوْا بِجَمْعِ المَوْصُوفِ عَنْ جَمْعِ صِفَتِهِ الَّتِي هِيَ اُصْلُو فَإِذَا اِنْفَرَدَتِ الصِّفَةُ وَلَمْ يُذْكَرِ المَوْصُوفُ لَحِقَهَا الجَمْعُ فَتَقُولُ اُصْلُو لر كُرْدُمْ أَيْ رَأَيْتُ العُقَلَاءَ وَقَدْ يُطْلَقُ اَرَنْ وَيُرَادُ بِهِ الجَمْعُ فَيُقَالُ اَنْلَرْ اَرَنْ اُصْلُو لَرْ دُرْ [د:٩١أ] أَيْ هُمْ الرِّجَالُ العُقَلَاءُ وَفِي رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ قَائِمَيْنِ اِكِى طُرْمُشْ اَرْ كُرْدُمْ وَرِجَالًا قَائِمِينَ طُرْمِشْ اَرَنْ لَرْ كُرْدُمْ وَيَكْتَفِى بِجَمْعِ المَوْصُوفِ عَنْ جَمْعِ صِفَتِهِ وَلَا تُجَمَّعُ إِلَّا إِذَا حُذِفَ [ق:٧٠] المَوْصُوفُ أَوْ اِسْتُعْمِلَ خَبَرًا نَحْوُ كِشِلَرْ طُرْمِشْلَرْ وَإِذَا وَقَعَ المَجْرُورُ صِفَةً لِلنَّكِرَةِ قُلْتَ فِي مَعْنى دَخَلْتُ إِلَى رَجُلٍ مِنَ التُّرْكِ كِرْدِمْ بِرْ اَرْ قَطِنْغَا تُرْكْ تَنْ أَصْلُهُ قَطِنْغَا فَحُذِفَتْ وَيَجُوزُ اِسْتِعْمَالُهَا وَصَارَ المَعْنَى دَخَلْتُ إِلَى عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ التُّرْكِ وَ تَنْ هِيَ

---

72 V nüshasında nazallık bildirmek üzer ilk "nun"un altına üç nokta eklenmiştir.

دَنْ بِمَعْنَى مِنْ وَإِذَا وَقَعَ الظَّرْفُ صِفَةً لِلنَّكِرَةِ قُلْتَ فِي مَعْنى دَخَلْتُ إِلَى رَجُلٍ عِنْدَكَ كِرْدِمْ بِرْ اَرْ قَطِنْغَا أَصْلُهُ إِلَى عِنْدَ رَجُلٍ وَفِي مَعْنى دَخَلْتُ إِلَى الأَمِيرِ لَمْ تَأْتِ بِ قَطِنْغَا وَهُوَ [و:٦١ب] مَحْذُوفٌ فِي لُغَتِهِمْ فَتَقُولُ كِرْدِمْ بَيْكَا وَإِذَا وَقَعَتِ الجُمْلَةُ الفِعْلِيَّةُ صِفَةً قُلْتَ فِي مَعْنى قَامَ رَجُلٌ أَحْبَبْتُهُ طُرْيِى بِرْ اَرْ كِمْ سَوْدُمْ اَنِى رَبَطَتْ كِمْ الجُمْلَةَ الوَاقِعَةَ صِفَةً بِمَا قَبْلَهَا مِنَ المَوْصُوفِ وَفِي قَامَ رَجُلٌ أُحِبُّهُ طُرْيِى بِرْ اَرْ كِمْ سَوَرْ مَنْ اَنِى وَإِذَا وَقَعَتِ الجُمْلَةُ الاِسْمِيَّةُ [د:٩١ب] صِفَةً قُلْتَ قَامَ رَجُلٌ أَبُوهُ ذَاهِبٌ طُرْيِى بِرْ اَرْ كِمْ اَطَسِى كِتْمِشْ تُرْ وَ كِمْ رَبَطَتِ الجُمْلَةَ الوَاقِعَةَ صِفَةً بِالمَوصُوفِ وَإِذَا وَقَعَتِ الجُمْلَةُ الشّرطِيَّةُ صِفَةً قُلْتَ فِي قَامَ رَجُلٌ إِنْ رَأَيْتُهُ أَحْبَبْتُهُ طُرْيِى بِرْ اَرْ كِمْ كُرَرْسَنْ سَوْ كَسَنْ وَ كِمْ رَبَطَتِ الجُمْلَةَ الشّرطِيَّةَ [ق:٧١] الوَاقِعَةَ صِفَةً بِالمَوصُوفِ وَلَا يَجُوزُ تَقْدِيمُ المَجْرُورِ وَلَا الظَّرْفِ وَلاَ الجُمْلَةِ الشّرطِيَّةِ وَلا غَيْرِهَا إِذَا وَقَعَتْ صِفَةً عَلَى المَوْصُوفِ بَلْ يَجِبُ تَأْخِيرُ ذَلِكَ كَحَالِهَا فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَإِذَا كَانَتْ الصِّفَةُ اِسْمًا مُشْتَقًّا أَوْ غير مُشْتَقٍّ فَفِي ذَلِكَ تَفْصِيلٌ سَبَقَ بَعْضُهُ وَيَأْتِي بَاقِيهِ عِنْدَ التَّعَرُّضِ لِوَصْفِ المَعَارِفِ وَإِذَا تَكَرَّرَتِ الصِّفَاتُ قُدِّمَتْ حَيْثُ يَجِبُ تَقْدِيمُ الصِّفَةِ إِذَا كَانَتْ مُفْرَدَةً فَتَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرْ الكَاتِبَ العَالِمَ الكَرِيمَ جُمَرْتْ بِلْكَا بِتِكْجِي سَنْجَرْتِى كُرْدُمْ وَاعْلَمْ أَنَّ المَعَارِفَ خَمْسَةٌ كَمَا تَقَدَّمَ فِي بَابِ النَّكِرَةِ وَالمَعْرِفَةِ مُضْمَرٌ وَعَلَمٌ وَمُشَارٌ وَمَوْصُولٌ وَمُضَافٌ لِوَاحِدٍ مِنْهَا فَالْمُضْمَرُ لَا يُوصَفُ وَلَا يُوصَفُ بِهِ وَالعَلَمُ لَا يُوصَفُ بِهِ وَيُوصَفُ بِاسْمِ الإِشَارَةِ وبِالمَوصُولِ وَبِالمُضَافِ [د:٩٢أ] مِثَالُ وَصْفِهِ بِاسْمِ الإِشارَةِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرْ هَذَا كُرْدُمْ سَنْجَرْتِى اُشْبُو وَالأَفْصَحُ اُشْبُو سَنْجَرْتِى كُرْدُمْ فَيَتَقَدَّمُ اِسْمُ الإِشَارَةِ وَمِثَالُ وَصفِهِ بِالمَوْصُولِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَر الَّذِي قَامَ كُرْدُم سَنْجَرْتِى اُلْ كِمْ طُرْدُو [و:٦٢أ] وَلَا يَتَقَدَّمُ الصِّفَةُ هُنَا وَفِي مَعْنَى رَأَيْتُ سَنْجَرْ الجَائِ كُرْدُمْ سَنْجَرْتِى كَلْكَنِى وَيَجُوزُ كُرْدُمْ كَلْكَنِى سَنْجَرْتِى فَفِي الأَوَّلِ عَلَى الصِّفَةِ [ق:٧٢] وَفِي الثَّانِي كَأَنَّهُ بَدَلٌ وَفِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرُ الَّذِي فِي الدَّارِ كُرْدُمْ اَوْدَكِى سَنْجَرْتِى عَلَى البَدَلِ وَيَجُوزُ كُرْدُمْ سَنْجَرْتِى اَوْدَكِى عَلَى الصِّفَةِ وَمِثَالُ وَصْفِهِ بِالمُضَافِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرْ غُلَامَكَ كُرْدُمْ قُلْنْ سَنْجَرْتِى هَذَا هُوَ المُسْتَعْمَلُ بِتَقْدِيمِ الصِّفَةِ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى رَأَيْتُ سَنْجَرْ مَمْلُوكَ سُنْقُرٍ سُنْقُرْ قُلْنِى سَنْجَرْتِى كُرْدُمْ وَيَجُوزُ سَنْجَرْتِى سُنْقُرْ قُلْنِى كُرْدُمْ وَمِثَالُ وَصْفِ المُشَارِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ هَذَا العَالِمَ كُرْدُمْ اُشْبُو بِلْكَنِى فَتَتَأَخَّرُ الصِّفَةُ وَيَظْهَرُ فِيهِ عَلَامَةُ المَفْعُولِ وَيَجُوزُ [كُرْدُمْ] اُشْبُنِى بِلْكَنِى فَكَأَنَّهُ عَلَى البَدَلِ وَالأَوَّلُ كَأَنَّهُ عَلَى جِهَةِ التَّرْكِيبِ وَلِذَلِكَ لَمْ [د:٩٢ب] يَظْهَرْ عَلَامَةُ المَفْعُولِ إِلَّا فِي الصِّفَةِ وَمِثَالُ وَصْفِ المَوْصُولِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ الجَائِيَ الكَرِيمَ كُرْدُمْ كَلْكَنِّى جُمَرْتْ نِى وَيَجُوزُ كُرْدُمْ جُمَرْتْنِى كَلْكَنِّى وَفِي مَعْنَى رَأَيْتُ الجَائِيَ هَذَا كُرْدُمْ كَلْكَنِّى اُشْبُنِى

وَمِثَالُ وَصْفِ الْمُضَافِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ مَمْلُوكَ سَنْجَرْ أَخَا سُنْقُرٍ سَنْجَرْ قُلُنِى سُنْقُرْ قَرَنْدَاشِى كُرْدُمْ وَالأَفْصَحُ سُنْقُرْ قَرَنْدَاشِى سَنْجَرْ قُلُنِى كُرْدُمْ.

القَوْلُ فِي العَطْفِ

[ق:٧٣] تَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ سَنْجَرْ وَسُنْقُرْ سَنْجَرْ سُنْقُرْ طُرْلِرْ وَيَجُوزُ طُرْلِرْ سَنْجَرْ سُنْقُرْ وَلَا كَلِمَةٌ عِنْدَهُمْ تُرَادِفُ وَاوَ العَطْفِ بَلْ يَأْتُونَ بِالاِسْمَيْنِ مُرْدِفاً أَحَدُهُمَا بِالآخَرِ مِنْ غَيْرِ رَابِطٍ وَفِي قَامَ سَنجرُ فَسُنْقُرْ أَوْ ثُمَّ سُنْقُرْ سَنْجَرْ طُرْدِى اَنْدَنْ سُنْقُرْ اَنْدَنْ تُفِيدُ مَعْنَى التَّرْتِيبِ بِغَيْرِ نَظَرٍ إِلَى المُهْلَةِ فَيُسْتَعْمَلُ فِي مَكَانِ الفاءِ وَثُمَّ وَلَا حَرْفَ فِي لِسَانِهِمْ يَدُلُّ عَلَى خُصُوصِيَّةِ كُلِّ حَرْفٍ مِنْهُمَا إِنَّمَا وَضَعُوا النون لِلقَدْرِ المُشْتَرَكِ [و:٦٢ب] بَيْنَهُمَا سَنْجَرْ قَائِمُونَ كِشِلَرْ طُرْمِشْ لَرْدُرْ سَنْجَرْ تَقِى طُرْمِشْ دُرْ تَقِى تُعْطِي مَعْنَى حَتَّى وَلَيسَتْ مُرَادِفَةً لَهَا إِنَّمَا مَعْنَاهَا الحَقِيقِيُّ أَيضاً وَتَضَمَّنَتْ مَعْنَى حَتَّى

وَتَقُول فِي قَامَ [د:٩٣أ] سَنْجَرْ أَوْ سُنْقُرْ قَامَ سَنْجَرْ طُرْدِى يَا سُنْقُرْ طُرْدِى هَكَذَا اِسْتِعْمَالُهُمْ وَمُرَادِفُ أَوْ هُوَ حَرْفٌ يَا وَتَقُولُ فِي مَعْنى أَقَامَ سَنْجَرْ أَمْ سُنْقُرْ سَنْجَرْ مُو طُرْدِ يَا سُنْقُرْ وَيُقَالُ سَنْجَرْ مُو طُرْدِى يُق سَا سُنْقُرْ وَصَارَ هَذَا الكَلَامُ يُعْطِي مَعْنَى أَقَامَ سَنْجَرُ أَمْ سُنْقُرُ وَ يُقْ أَصْلُهُ اِسْمٌ بِمَعْنَى مَعْدُومٌ، والدَّليلُ عَلَى ذَلِكَ لِإِضَافَةُ إِلَيْهِ، يَقُولُونَ فِي مَعْنَى فَقِيرُ يُقْلُو أَيْ ذُو مَعْدُومٍ، [ق:٧٤] وَالإِضَافَةُ مِنْ خَوَاصِّ الأَسْمَاءِ ثُمَّ اِسْتُعْمِلَتْ يُقْ اِسْتِعْمَالُ لَا النَّافِيَةُ وَ سَا مَعْنَاهُ إِنْ وَهُوَ حَرْفُ الشَّرْطِ فَكَأَنَّهُ قَالَ أَقَامَ سَنْجَرُ لَا إِنْ سُنْقُرُ وَيُعْطِى مَعْنَى أَمْ سُنْقُرُ

وَتَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ سَنْجَرُ لَا سُنْقُرُ سَنْجَرْ طُرْدِى سُنْقُرُ طُرْمَدِى وَلَامُرَادِفَ لَهُمْ فِي قَوْلِنَا لَا سُنْقُرُ

وَتَقُولُ فِي مَعْنَى قَامَ سَنْجَرُ بَلْ سُنْقُرُ سَنْجَرْ طُرْدِى يُقْ [سَنْجَرْ] سُنْقُرْ طُرْدِى وَفِي مَعْنى مَاقَامَ سَنْجَرُ لَكِنْ سُنْقُرُ سَنْجَرْ طُرْمادِى اَوَتْ سُنْقُر طُرْدِى وَفِي قَامَ إِمَّا سَنْجَرُ وَإِمَّا سُنْقُرُ يَا سَنْجَرْ طُرْدِي يَا سُنْقُرْ طُرْدِى كَمَا قُلْتَ فِي أَوْ وَتَقُولُ فِي قُمْتُ أَنَا وَأَنْتَ مَنْ طُرْدُمْ سَنْ تَقِى طُرْدُنْ تَقِى تُفِيدُ مَعْنَى العَطْفُ لِلْجَمْعِ وَتُفِيدُ [د:٩٣ب] مَعْنَى حَتَّى بِالتَّضْمِينِ عَلَى مَا تَقَدَّمَ وَفِي قُمْتُ أَنَا وَسَنْجَرُ مَنْ طُرْدُمْ سَنْجَرْ تَقِى طُرْدِى وَفِي قَامَ سَنْجَرُ وَأَنْتَ سَنْجَرْ طُرْدِى سَنْ تَقِى طُرْدِنْ وَفِي قُمتُ أَنا ثُمَّ أَنْتَ مَنْ طُرْدُمْ اَنْدَنْ سَنْ وَفِي قُمتَ ثُمَّ أَنَا سَنْ طُرْدُنْ اَنْدَنْ مَنْ وَفِي قُمْتَ أَنْتَ ثُمَّ سَنْجَرُ سَنْ طُرْدُنْ اَنْدَنْ سَنْجَرْ [و:٦٣أ] وَفِي إِلَي أَكْلَتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسَهَا بَا لِقْنِى يَدُمْ بَشِنْ غَا دَقِنْ جَا وَيَجُوزُ حَذْفُ جَا وَتُرَادِفُ حَتَّى غِنْجَا وَ كِنْجَا فَيَلْحَقَانِ آخِرَ الفِعْلِ فَ غِنْجَا يَلْحَقُ المُفَخَّمَ وَ كِنْجَا [ق:٧٥] المُرَقَّقَ فَقَوْلُهُ دَكِنْ جَا أَصْلُهُ دَكْ كِنْجَا فَأُدْغِمَتْ إِحْدَى الكَافَيْنِ فِي الأُخْرَى ثُمَّ حُذِفَتْ قَصْدًا

لِلتَّخْفِيفِ وَمَاضِـي دَكْ دَكْرِى بِمَعْنَى بَلَغَ فَإِذَا اِتَّصَلَ بِالفِعْلِ غِنْجَا أَوْ كِنْجَا تَقُولُ فِي مَعْنَى قُمْ هُنَا حَتَّى أَجِئَ أَنَا طُرْ مُنْدَا مَنْ كَلْكِنْجَا كَأَنَّهُ قَالَ حَتَّى أَجِئُ أَنَا وَيَقُولُونَ فِي مَعْنَى قُمْتَ أَنْتَ حَتَّى جِيتُ أَنَا طُرْدُنْ سَنْ مَنْ كَلْكِنْجَا فَتَلْحَقُ كِنْجَا وَ غِنْجَا الفِعْلَ.

القَوْلُ فِي التَّأْكِيدِ

التَّأْكِيدُ لَفْظِيٌّ وَهُوَ إِعَادَةُ اللَّفْظِ بِعَيْنِهِ وَيَكُونُ فِي المُفْرَدِ وَالجُمْلَةِ فَفِي المُفْرَدِ فِي الاِسْمِ سَنْجَرْ سَنْجَرْ طُرْدِى وَفِي الفِعْلِ سَنْجَرْ طُرْدِى طُرْدِى [د:٩٤أ] وَفِي الحَرْفِ اَوَتْ اَوَتْ فَإِنْ كَانَ لِلحَرْفِ شَـيْءٌ يَتَعَلَّقُ بِهِ أُعِيدَ مَعَهُ فَتَقُول اَوْدَا اَوْدَا طُرْدُمْ وَفِي الجُمْلَةِ سَنْجَرْ طُرْدِى سَنْجَرْ طُرْدِى وَمَعْنَوِيٌّ تَارَةً بِالمَصَادِرِ وَتَارَةً بِأَلْفَاظٍ مَحْصُورَةٍ فَبِالمَصَادِرِ نَحْوُ طُرْدُمْ طُرْمَقْ وَ يِدُمْ يَمَكْ[73] وَبِالأَلْفَاظِ المَحْصُورَةِ يَكُونُ لِتَأْكِيدِ المُسْنَدِ إِلَيْهِ وَأَنَّ الفِعْلَ صَدَرَ مِنْهُ لاَ مِنْ غَيْرِهِ تَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ سَنْجَرْ نَفْسُهُ سَنْجَرْ طُرْدِى اُزِى وَيَجُوزُ اُزِ بِلَاوَ بِلَا هُنَا مَعْنَاهَا مَعْنَى مَعَ فَكَأَنَّهُ قَالَ مَعَ نَفسِهِ أَيْ بِنَفْسِهِ وَتَأْتِي بِلَا [ق:٧٦] بِمَعْنَى البَاءُ أَيْضًا فَكَأَنَّهُ قَالَ قَامَ بِنَفْسِهِ وَلَايُؤَكَّدُ بِمُرَادِفِ العَيْنِ فَلاَ يُقَالُ سَنْجَرْ طُرْدِى كُزِ وَلَا كُزِ بِلَا وِمِمَّا جَاءَ لِلْإِحَاطَةِ بِمَعْنَى كُلٌّ بَرْجَا وَ قَمُغْ تَقُولُ فِي قَامَ النَّاسُ كُلُّهُمْ كِشِلَرْ طُرْدِلَرْ بَرْجَلَرْ وَ بَرْجَلَرُ [و:٦٣ب] أَوْ تَقُولُ قَمُغْلَرْ أَوْ قَمُغْلَرِ أَيْ الجَمِيعُ أَوْ جَمِيعُهُمْ وَفِي هَذَا الذَّهَبُ كُلُّهُ قُبِضَ بُو اَلْطُنْ بَرْجَسِى اَلَنْدِى اَلَنْدِى أُخِذَ وَيُعَبِّرُ بِهِ عَنْ قُبِضَ وَيَجُوزُ تَأْكِيدُ النَّكِرَةِ مُطْلَقًا سَوَاءً أَكَانَتْ مُتَجَزِّيَةً أَمْ غَيْرَ مُتَجَزِّيَةٍ مِثَالُ مُتَجَزِّيَةٍ تَقُول فِي أَكَلْتُ رَغِيفًا كُلَّهُ [د:٩٤ب] يِدُمْ بِرْ اَتْمَكْنِى بَرْجَسِنِى وَيَجُوزُ حَذْفُ نِى مِنْ الأَوَّلِ وَمِثَالُ غَيْرِ مُتَجَزِّيَةٍ تَقُولُ فِي قَامَ رَجُلٌ نَفْسُهُ طُرْدِى بِرْ اَرْ اُزِى وَ اُزِ بِلَاوَيَجِبُ تَأْخِيرُ التَّوْكِيدِ عَنِ الْمُؤَكَّدِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ.

---

73 “ya”nın harekesi sonradan siyah mürekkeple konulmuştur.

القَوْلُ فِي البَدَلِ

البَدَلُ يَنْقَسِمُ إِلَى كُلٍّ مِنْ كُلٍّ وَبَعْضٍ مِنْ كُلٍّ وَاشْتِمَالٍ تَقُولُ فِي الأَوَّلِ فِي قَامَ سَنْجَرُ أَخُوكَ طُرْدِى سَنْجَرْ قَرَنْدَاشِنْ

وَتَقُولُ فِي الثَّانِي فِي أَكَلْتُ الرَّغِيفَ نِصْفَهُ يِدُمْ بِرْ اَتْمَكْ بِجُقْنِى وَ يَرُسُنِى يَارُ هُوَ الشَّقُّ [ق:٧٧] وَالسِّينُ هِيَ اللَّاحِقَةُ لِلإِضَافَةِ إِذَا كَانَ آخِرُهُ مُتَحَرِّكًا وَ نِى لِلْمَفْعُولِيَّةِ وَظَهَرَتْ عَلَامَةُ المَفْعُولِ فِي الاِسْمِ الثَّانِي دُونَ الأَوَّلِ

وَتَقُولُ فِي الثَّالِثِ فِي سَرَّنِي سَنْجَرْ ضَرْبَهُ سَوُنْدُرْدِى مَنِى سَنْجَرْ اُرْمَقِ وَعِلْمُهُ بِلْمَقِ وَهَذَا المِثَالُ قِيَاسٌ وَكَذَا يُقَاسُ سَوِنْدُمْ سَنْجَرْنِ اُرْمَقْ دَنْ وَالمَسْمُوعُ مِنَ التُّرْكِ سَوِنْدُمْ سَنْجَرْ اُرْمَقِ دَنْ المَعْنَى سُرِرْتُ مِنْ ضَرْبِ سَنْجَرْ وَخَرَجَ بِذَلِكَ مِنْ بَابِ البَدَلِ وَكَأَنَّ بَدَلَ الإِشْتِمَالِ غَيْرَ مَسْمُوعٍ فِي لِسَانِهِمْ وَيَنْبَغِي أَنْ يُنْظَرَ فِيهِ.

القَوْلُ فِي الشَّرْطِ

وَمَا يَتَعَلَّقُ مِنْ حُكْمِ مُرَادِفِ [د:٩٥أ] [إِنْ]، لَوْلَا، وَلَوْ، وَلَمَّا، وَكُلَّمَا، [مَهْمَا] أَمَّا حَرْفُ الشَّرْطِ فَهُوَ سا وَهُوَ المَوْضُوعُ لَهُ أَصْلاً فَإِنْ كَانَتْ بِمَعْنَى إِنْ كَانَتْ شَرْطًا فِي المُسْتَقْبَلَاتِ وَإِنْ كَانَتْ لِمَا كَانَ سَيَقَعُ لِوُقُوعِ غَيْرِهِ رَادَفَتْ لَوْ وَكَانَ شَرْطًا فِي المَاضِي مِثَالُ ذَلِكَ فِي المُسْتَقْبَلِ تَقُولُ فِي مَعْنى إِنْ قَامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرُ سَنْجَرْ طُرْسَا سُنْقُرْ طُرْغَىْ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الجَوَابِ فَتَقُولُ [و:٦٤أ] سُنْقُرْ طُرْغَىْ سَنْجَرْ طُرْسَا وَلَا يُفْصَلُ بَيْنَ الفِعْلِ وَأَدَاةِ الشَّرْطِ شَيْءٌ الْبَتَّةَ وَلَا يَجِيءُ الجَوَابُ [ق:٧٨] إِلاَّ بِلَفْظِ المُسْتَقْبَلِ وَلَا الشَّرْطُ إِلَّا بِلَفْظِ الأَمْرِ وَلَا يُرَادُ بِهِ حَقِيقَةُ الأَمْرِ بَلْ هُوَ مِمَّا وُضِعَ فِيهِ لَفْظُ الأَمْرِ مَوْضِعَ لَفْظِ المُسْتَقْبَلِ كَمَا أَنَّهُ فِي اللِسَانِ العَرَبِيِّ يُوضَعُ المَاضِى مَوْضُعَ المُسْتَقْبَلِ فِي الشَّرْطِ وَالجَوَابِ فَتَقُولُ إِنْ قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرٌو وَإِنْ كَانَ فِعلُ الشَّرْطِ مَنْفِيًا قُلْتَ طُرْمَسَا سُنْقُرْ فَيَدْخُلُ حَرْفُ النَّفْيِ قَبْلَ حَرْفِ الشَّرْطِ وَإِنْ كَانَ مُسْنَدًا لِمُضْمَرٍ مُتَكَلِّمٍ قُلْتَ طُرْسَمْ اُرْغَيْمَنْ أَيْ إِنْ قُمْتُ ضَرَبْتُ أَوْ لِمُخَاطَبٍ قُلْتَ طُرْسَنْ اُرْغَيْسَنْ أَيْ إِنْ قُمْتَ ضَرَبْتَ فَإِنْ كَانَ الجَوَابُ جُمْلَةً اِسْمِيَّةً قُلْتَ فِي مَعْنى إِنْ قَامَ سَنْجَرْ فَسُنْقُرُ قَائِمٌ سَنْجَرْ طُرْدِى اِسَا سُنْقُرْ طُرْمِشْ دُرْ سَا [د:٩٥ب] أَدَاةُ الشَّرْطِ وَ اِ بِمَعْنَى كَانَ وَالمَعْنَى المُطَابِقُ إِنْ كَانَ قَامَ وَهَذَا التَّرْكِيبَ فِي الشَّرْطِ إِنَّمَا هُوَ إِذَا كَانَ الجَوَابُ جُمْلَةً اِسْمِيَّةً، فَإِنْ كَانَ الفِعْلُ مَنْفِيًا جَازَ فَتَقُولُ سَنْجَرْ طُرْسَا سُنْقُرْ طُرْمَغَىْ وَإِنْ كَانَ أَمْرًا جَازَ فَتَقُولُ فِي مَعْنَى إِنْ جَاءَ سَنْجَرُ فَاضْرِبْهُ سَنْجَرْ كَلْسَا اُرْغِلْ اَنِى وَيَجُوزُ اُرْ اَنِى وَإِنْ كَانَ نَهْيًا جَازَ فَتَقُولُ كَلْسَا اُرْمَغِلْ اَنِى وَ اُرْمَ اَنِى وَ غِلْ تَدْخُلُ فِي النَّهْيِ كَمَا تَدْخُلُ فِي الأَمْرِ فَتَقُولُ يَمَكِلْ أَيْ لَاتَأْكُلْ كَمَا تَقُولُ يَكِلْ أَيْ كُلْ

وَمِثَالُ سا [ق:٧٩] مُرَادِفُ لَوْ فِي المَاضِي تَقُولُ فِي مَعْنَى لَوْ قَامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرُ [سَنْجَرْ] طُرْمِشْ مِسَّا سُنْقُرْ طُرْمِشْدِى بِمَعْنَى كَانَ فَنُقِلَتِ الحَرْكَةُ إِلَى السَّاكِنِ قَبْلَهَا وَهُوَ الشِّينُ مِنْ مِشْ الدَّالَّةِ عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ وَصَارَ المَعْنَى فِي الجَوَابِ كَان قَايِمًا وَلِذَلِكَ قَالَ طُرْمِشْ خَبَرُ اِدِى وَأَمَّا جُمْلَةُ الشَّرْطِ فَسَنْجَرُ طُرْمِشْ وَ طُرْمِشْ مَعْنَاهُ قَايِمُ وَ سَا هُوَ حَرْفُ الشَّرْطِ زِيْدَ عَلَيْهَا مِسْ وَأُدْغِمَتِ السِّينُ فِي السِّينِ فَصَارَ [و:٦٤ب] مِسَّا وَإِنَّمَا زِيدَتْ مِسْ وَصَارَ المَعْنَى لَوْ قامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرُ فَهُوَ تَعْلِيقُ فِي المَاضِي وَتَقُولُ فِي لَوْ ضَرَبَ سَنْجَرْ ضَرَبَ سُنْقُرٍ سَنْجَرْ اُرْمِشْ مِسَّا [د:٩٦أ] سُنْقُرْ اُرْمِشِدِى وَهَكَذَا حُكْمُ البَابِ وَتَمَيَّزَ بِهَذَيْنِ التَّرْكِيبَيْنِ الشَّرْطَ فِي المُسْتَقْبَلِ وَالشَّرْطَ فِي المَاضِي وَتُقُولُ فِي لَوْ قُمْتَ قُمْتُ طُرْمِشْ مِسَّا اِدِنْ طُرْمِشْدِمْ وَفِي لَوْ قُمْتُ قُمْتَ طُرْمِش مِسَّا اِدِمْ طُرْمِشْ اِدِنْ وَتَقُولُ فِي إِنْ قُمْتَ قُمْتُ طُرْسَنْ طُرْغَمَنْ وَفِى اِنْ اَقُمْ تَقُمْ طُرْسَمْ طُرْغَسَنْ وَفِي إِن تَقُومُوا نَقُمْ طُرْسَنِزْ طُرْغَبِزْ وَفِي مَنْ تَضْرِبْ [ق:٨٠] أَضْرِبْ كِمْنِى اُرْسَنْ اُرْغَمَنْ فَيَأْتُونَ بِأَدَاةِ الشَّرْطِ وَبِالِاسْمِ وأَمَّا فِي العَرَبِيَّةِ فَيُضَمِّنُونَ الِاسْمَ مَعْنَى أَدَاةِ الشَرْطِ، وَفِي هَذِهِ اللُّغَةِ يُجَرِّدُونَ الِاسْمَ عَنْ مَعْنَى الشَّرْطِ ويُصَرِّحُونَ بِالْأَداةِ

وَتَقُولُ فِي مَعْنَى كُلَّمَا جِئْتَنِي أَكْرَمْتُكَ تَيْمَ كَلْدُكُنْجَا اَغِرْلَغَمَنْ سَنِى تَيْمَ بِمَعْنَى كُلُّ وَ كَلْدُ جَاءَ والكَافُ بَعْدَهَا زَايِدَة وَالنُّونُ لِلْخِطَابِ. وَيَأْتِي مَكَانَهَا المِيمُ لِلْمُتَكَلِّمِ فَتَقُولُ كُلَّمَا جِئْتَ كَلْدُكُمْجَا وَفِي كُلَّمَا جِئْتُمْ كَلْدُكُنُزْجَا وكُلَّمَا جَاءُوا كَلْدُكُلَرِنْجَا وَكُلَّمَا جَاءَ كَلْدُكْجَا ، وكُلَّمَا جِئْنَا كَلْدُكُمُزْجَا فَصَارَتْ هَذِهِ العَلَامَاتُ تَتَوَسَّطُ بَيْنَ الكَافِ وَبَيْنَ جَا وَصَارَ مَجْمُوعُهَا يُعْطِي [د:٩٦ب] مَعْنَى مَهْمَا بِالعَرَبِيَّةِ فَإِذَا أَدْخَلْتَ تَيْمَ صَارَ المَعْنَى كُلَّمَا فَكَأَنَّهُ قَالَ مَهْمَا كُلَّمَا وَتَقُولُ فِي مَعْنَى لَمَّا قَامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرْ سَنْجَرْ طُرِجَقْ سُنْقُرْ طُرْدِى وَقَوْلُهُمْ كَانَ ف جَقْ تُعْطِي بِمَعْنَى حِينَ. وَفِي لَمَّا قُمْتُ قَامَ سَنْجَرُ مَنْ طُرِجَقْ سَنْجَرْ طُرْدِى وَفِي لَمَّا قَامَ سَنْجَرْ قُمْتُ سَنْجَرْ طُرِجَقْ طُرْدُمْ وَفِي لَمَّا قُمْتُمْ قُمْنَا سَنْجَرْ طُرِجَقْ طُرْطُقْ أَوْ تَقُولُ بِزْ طُرْطُقْ وَفِي لَمَّا قَامُوا قُمْنَا [و:١٦٥أ] اَنْلَرْ طُرِجَقْ طُرْطُقْ وَفِي لَمَّا قَامَ قُمْنَا اُلْ طُرِجَقْ طُرْدُقْ

وَتَقُولُ قُيَشْ بَطْغَنْدَا كَلْكَمَنْ دَا بِمَعْنَى فِي [ق:٨١] وَ غِنْ فِي مَعْنَى وَقْتُ وَزَادَفَ غِنْدَا إِذَا ، وأَطْلَقُوا قُيَشْ وَهُوَ شُعَاعُ الشَّمْسِ عَلَى الشَّمْسِ والمَعْنَى أَجِيكَ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ.وَتَقُولُ قُيَشْ جِقْطِغِنْدَا كَلْكَمَنْ أَيّ أَجِيكَ إِذَا خَرَجَتِ الشَّمْسُ.

وَتَقُولُ فِي مَعْنَى لَوْلَا سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرْ سَنْجَرْ دَكُلْ مِسَّا سُنْقُرْ طُرْمُشْدِى وَفِي لَوْلَا أَنَا قَامَ سَنْجَرْ مَنْ دَكُلْ مِسَّمْ سَنْجَرْ طُرْمِشْدِى أَصْلُهُ مِسَّا إِدِمْ فَحُذِفَتْ اِدِى وأُبْقِيَ الضَّمِيرُ دَلِيلاً عَلَى المَحْذُوفِ، والأَفْصَحُ المَجِيءُ عَلَى

أَصْلِ دُونَ حَذْفٍ، وَفِي لَوْلَا نَحْنُ قَامَ سَنْجَرْ بِزْ دَكُلْ مِسَّ بِدُكْ سَنْجَرْ طُرْمِشِ دِى. [د:٩٧أ] وَفِي لَوْلَا أَنْتَ سَنْ دَكُلْ مِسَّ بِدُن وَفِي لَوْلَا أَنْتُمْ بِزْ دَكُلْ مِسَّ بِدُكْ وَفِي لَوْلَا هُوَ اُلْ دَكُلْ مِسَّ بِدِى وَفِي لَوْلَا هُمْ اُنْلَرْ دَكُلْ مِسَّ اِدِلَرْ وَتَتَقَدَّمُ ضَمَايِرُ مِنْ يَتَعَلَّقُ بِهِ حَرْفُ الِامْتِنَاعِ لِلْوُجُودِ وَتَحْقِيقِ البَحْثِ فِي مِسَّا أَنَّ سَا هُوَ أَدَاةُ الشَّرْطِ

القَوْلُ فِي الحِكَايَةِ

تَقُولُ فِي مَعْنَى قَالَ سَنْجَرْ قَائِمٌ سَنْجَرْ اَيِتِّى سُنْقُرْ طُرْمِشْ فَتَحْكِي بِمُرَادِفِ القَوْلِ وَفِي المُضَارِعِ اَيْدُرْ أَصْلُهُ اَيِتُّرْ أُبْدِلَتْ التَّاءُ فِيهِ دَالاً وَاُسْتُثْقِلَتِ الكَسْرَةُ فِي اليَاءِ [ق:٨٢] وَلِلخُرُوجِ فِيهِ مِنْ كَسْرٍ إِلَى ضَمٍّ فَخُفِّفَ ذَلِكَ بِتَسْكِينِ اليَاءِ وَمُرَادِفِ قَالَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ دِدِى تَقُولُ نَا دِدِى أَيْ أَيُّ شِيْءٍ قَالَ وَمُضارِعُهُ دِرْ بِكَسْرِ الدَّالِ وَبِفَتْحِهَا [دَرْ].

القَوْلُ فِي الحُرُوفِ

تَقَدَّمَ ذِكْرَ الحُرُوفِ مُفَرَّقَةً فِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ الأَحْكَامِ وَنَحْنُ نَجْمَعُهَا [و:٦٥ب] فِي هَذَا الفَصْلِ فَنَقُولُ مِنْ ذَلِكَ حَرْفَ الجَوَابِ وَهُوَ اَوَتْ بِمَعْنَى نَعَمْ وَ يُقْ بِمَعْنَى لَا وَقَدْ تَقَدَّمَ أَنَّ يُقْ اِسْمٌ وَالاِسْتِدْلَالُ عَلَى ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ قَدْ اسْتُعْمِلَ بِمَعْنَى لَا لِأَنَّهُ بِمَعْنَى مَعْدُومٍ فَقَدْ تَوَافَقَ مَعْنَى [د:٩٧ب] لَا وَمَعْنَى مَعْدُومٌ وَحَرفُ النَّفْيِ وَهُوَ مِيمٌ مَفْتُوحَةٌ وَحَرْفُ النَّهْيِ وَهُوَ مِيمٌ مَفْتُوحَةٌ أَيْضًا وَحَرفُ الاِسْتِفْهَامِ وَهُوَ مِيمٌ مَضْمُومَةٌ وَقَدْ تُكْسَرُ لِلاِتِّبَاعِ **وَحَرْفُ الأَمْرِ** وَهُوَ سُنْ وَ يِمْ وَ لِمْ **وَحَرفُ الإِضَافَةِ** وَهُوَ دَزْ وَ دَا وَ غَا وَ كا وَ بِرْلَا وَيُقَالُ بِلَا وَ نِنْ **وَحَرفُ العَطْفِ** وَ اَنْدَنْ وَ يَا **وَحَرفُ الاِسْتِثْنَاءِ** وَهُوَ مَقَرْ **وَحَرْفُ التَّنْبِيهِ** وَهُوَ اُشْ وَحَرفُ الشَّرْطِ وَهُوَ سَا **وَحَرفُ المَصْدَرِ وَالتَّعْلِيلِ** وَهُوَ كِمْ فَ كِمْ مُشْتَرَكَةٌ بَيْنَ أَنْ تَكُونَ اِسْمَ شَرْطٍ وَاِسْمَ اِسْتِفْهَامٍ وَمَوْصُولَةٍ وَحَرْفًا مَصْدَرِيًّا [ق:٨٣] بِمَعْنَى أَنَّ وَحَرْفُ تَعْلِيلٍ بِمَعْنَى كَيْ **وَحَرفُ التَّمَنِّي** وَهُوَ كَشْكَا وَهَذِهِ كُلُّهَا حُرُوفُ مَعَانٍ مُسْتَقِلَّةٌ كَلِمَاتٌ.

وَأَمَّا مَا زِيدَ لِمَعْنًى مِنَ المَعَانِي وَهِيَ فِي سِنْخِ كَلِمَةٍ أُخْرَى كَمَا دَلَّ عَلَى التَّصْغِيرِ أَوْ الجَمْعِ أَوْ التَّعَدِّي أَوْ بِنَاءٍ لِلمَفْعُولِ، فَلَيْسَ مَقْصُودُنَا عَدَّهُ فِي هَذَا البَابِ وَقَدْ تَقَدَّمَ ذِكْرُ ذَلِكَ.

وَقَدْ نُجِزَ مَا قَصَدْنَاهُ مِنْ هَذَا الكِتَابِ وَالحَمْدُللهِ وَحْدَهُ وَصَلَوَاتُهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّم كَثِيرًا[74]

---

74 D nüshası kendine has olarak şu ifadelerle bitmektedir:

[حسبا الله ونعم الوكيل].

[اَلْحَمْدُلله وَ هُوَ حَسْبِي نَوْبَةِ الفَقِيرِ اِلَى الله تَعَلَى اَحْمَدْ بِنْ عُمَرْ الشَّافِعِيِّ لُطْفُ اللهِ بِهِ النَّايِبِ فِي الحُكْمِ العَزِيزِ بِمَدِينَةِ اللَّازِقِيَّةِ المَحْرُوسَةِ فِي تهح [تاريخ] رَابِع جَمَادِى الاَوَّلِيِّ مِنْ شُهُورِ سَنَة خَمْسَ وَ ثَمَان ماية اَلحَمْدُللهِ وَحْدَه وَصَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ بني الرَحْمَة وَشَفِيعِ الاُمَّةِ وَعَلَى اَلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّم وَ حَسْبُنَاالله وَكَفَى]

Aşağıdeki ifadeler ise V nüshasının haşiyesinde bulunmaktadır:

نُجِزْ الكِتَابَ فِي يَوْمِ الاِثْنَيْنِ الخَامِسِ عَشْرَ مِنْ شَهْرِ شَعْبَانَ المُكَرَّمِ سَنَةٌ خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ وَسَبْعِ مِائَةٍ أَحْسَنَ اللهُ خَاتِمَتَهَا

Aşağıdaki ifadeler V'nin metin düzeni içerisinde; ancak bölüme ek olduğu görülmektedir:

نُقِلَتْ هَذِهِ النُّسْخَةُ مِنْ خَطِّ المُصَنَّفِ قَالَ فِي آخِرِهِ

وَكَانَ الفَرَا غُ مِنْهُ فِي اللَّيْلَةِ المُسْفِرِ صَبَاحِهَا عَنْ يَوْمِ الخَمِيسِ المُوفِى عِشْرِينَ مِنْ رَمَضَانَ المُعَظَّمِ مِنْ سَنَةِ اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ وَسَبْعِ مِائَةٍ وَذَلِكَ بِمَدْرَسَةِ المَلِكِ الصَّالِحِ مِنَ القَاهِرَةِ المُعَزِّيَةِ مِنْ دِيَارِ مِصْرَ، وَكَتَبَ بِخَطِّهِ مُصَنِّفُهُ أَبُو حَيَّان مُحَمَّدُ بْنُ يوسِف بن عَلِي بِنْ يوسِف اِبْن حَيَّانِ النَّفَزِي الأَنْدَلُسِيُّ نَزِيلُ دِيَارِ مِصْرَ حَرَسَهَا اللهُ. كَتَبَهُ اَحْمَدْ كَاسِف

DİZİN

1. **a** o, şu (kişi, şey).
a.+nġa V:22[b], D:32[c], K:65, v:56[la], d:83[b], k:55.
a.+ndan V:7[b], D:11[c], K:22, v:59[b], d:88[b], k:65.
a.+nı d:89[b], k:67, v:60[b]; d:91[a], k:70, v:61[b]; d:91[a], k:70, v:61[b]; v:47[c], k:30, d:70[c]; v:56[c], d:83[b], k:55; v:56[c], d:83[b], k:55; v:56[c], d:83[b], k:55; v:64[c], k:78, d:95[c]; v:64[c], k:78, d:95[c]; v:64[c], k:78, d:95[b].
a.+nın k:28, d:68[c], v:46[c]; v:46[c], k:28, d:68[c]; v:54[c], k:49, d:81[c]; v:59[b], d:88[b], k:65.
anın ardında: onun ardında. d:81[c], v:54[c], k:49.
anın bile: onunla. k:65, d:88[b], v:59[b]. [=18]

2. **aba** anne, aslı ninedir.
a. V:2[c]*2, D:3[b]*2, K:4*2
a.+m V:2[c], D:3[b], K:4
abam eçkisin ḳoşṭu: ebem kuşağı (ebem keçisini koştu). V:2[c], D:3[b], K:4 [=3]

3. **ac** aç, acıkmış kimse.
a. V:3[c], D:4[c], K:5; V:20[b], D:29[b], K:60 [=2]

4. **ac-** acıkmak.
a.-ø (emir) V:3[c], D:4[c], K:5
a.-dı V:3[c], D:4[c], K:5 [=2]

5. **acı** (hastalıktan kaynaklı) acı, ıstırap
a.+sı V:25[b], D:36[c], K:73
acısı ḳoydı: hastalıktan kinaye (hastalık kastedilerek) acısı ortaya çıktı, nüksetti. V:25[b], D:36[c], K:73 [=1]

6. **aç-** açmak.
a.-ø (emir) V:3[c], D:3[b], K:5; V:22[b]*2, D:31[b]*2, K:64*2 v:36[b], d:53[b], k:9.
aç ḳapu: kapıyı aç.V:22[c], D:31[b], K:64 [=4]

7. **açġı** küçüğün (kardeş) büyüğüne hitabı
a. V:3[c], D:4[c], K:6 [=1]

8. **açı** acı.
a. V:3[c], D:4[c], K:6 [=1]

9. **açıl-** açılmak.
a.-dı V:3[c], D:3[b], K:5
a.-mış v:36[b], d:53[b], k:9. [=1]

10. **açṭur-** açtırmak.
a.-ø (emir) V:3[c], D:3[b], K:5 [=1]

11. **açuḳ** açık.
a. V:3[c], D:3[b], K:5 v:36[b], d:53[b], k:9; v:40[b], d:59[b], k:17.
a.+dur V:3[c], D:3[b], K:5 [=3]

12. **ad** ad.
a. V:3[c], D:4[c], K:6 [=1]

13. **ada** ada.
a. V:3[c], D:4[c], K:6 [=1]

14. **aḏaḳ** ayak. Bk. **ayaḳ**.
a. V:3[c], D:4[c], K:6 [=1]

15. **adan-** adlanmak, isim almak.
a.-dı V:3[c], D:4[c], K:6 [=1]

16. **aġ** balık ağı.
a. V:4[b], D:7[c], K:12 [=1]

17. **aġ** pantolon ağı (semerliği).
a. V:4[b], D:7[c], K:12 [=1]

18. **aġ-** yukarı (göğe) çıkmak (yükselmek).
a.-ø (emir) V:4[b]*2, D:7[c]*2, K:12*2 [=2]

19. **aġaç (I)** ağaç
V:18[c], D:25[b], K:52; V:5[c], D:7[b], K:14, k:61, v:58[c], d:86[b]. [=3]

20. **aġaç (II)** değnek (sopa).
a. V:5[c], D:7[b], K:14 [=1]

21. **aġar-** ağarmak, beyazlamak. Bk. **aḳar**.
a.-dı V:5[c], D:7[c], K:13, d:82[c], v:55[c], k:52; v:38[b], d:56[b], k:13; v:42[c], d:61[b], k:20. [=4]

22. **aġar-** ihtiyarlamak, kocamak. Bk. **aḳar**.
a.-dı V:5[c], D:7[c], K:13 [=1]

23. **aġı (I)** bir çeşit ipek.
a. V:5[c], D:7[b], K:14 [=1]

24. **aġı (II)** cömert.
a. V:5[c], D:7[b], K:13 [=1]

25. **aġıl** ağıl.
a. V:5[c]*2, D:7[b]*2, K:13*2 [=1]

26. **aġıllan-** koyun ağılına benzetilerek ayın haleli olmak, halelenmek.
a.-dı V:5[c], D:7[b], K:13 [=1]

27. **aġın-** =yukarı (göğe) çıkmak (yükselmek).
a.-ø (emir) V:4[b]*2, D:7[c]*2, K:12*2 [=2]

28. **aġınġaç** merdiven.
a. V:4[b], D:7[c], K:12, v:34[c], k:3, d:49[a]. [=2]

29. **aġır** ağır.
a. V:5[c]*2, D:7[b]*2, K:13*2 [=2]

30. **aġır-** eşek anırmak.
a.-dı V:5[c], D:7[c], K:13 [=1]

---

[1] Sözlük bölümü kastedildiğinde kısaltmaların büyük harfli biçimi (V, D, K); dil bilgisi bölümü kastedildiğinde küçük biçimi (v, d, k) kullanılmıştır.

31.**aġırla-** birini ağırlamak, birine saygı ve ikramda bulunmak.
a.-dı V:5[a]*2, D:7[b]*2, K:13*2
a.-ġamen v:41[a], d:60[a], k:18; v:41[a], d:60[a], k:18; v:64[b], d:96[a], k:80. [=3]

32.**aġız** Türkm. ağız. Bk. **aız**.
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

33.**aġla-** Türkm. ağlamak. Bk. **ıġla-**.
a.-dı V:5[a], D:7[a], K:12, d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52.
a.-p d:58[a], k:15, v:40[a].
a.-yu v:54[a], d:81[a], k:50; v:54[b], d:81[b], k:51.
a.-yup k:50, v:54[b], d:81[b]; v:39[b], d:58[a], k:15; v:54[b], d:81[b], k:51.
a.-yuban v:54[b], d:81[b], k:51. [=10]

34.**aġna-** (at, eşek vb. için) (keyif ile) yatıp yuvarlanmak.
a.-ø (emir) V:5[a], D:7[a], K:13
a.-dı V:5[a], D:7[a], K:13 [=1]

35.**aġrı-** ağrımak.
a.-dı V:5[a], D:7[a], K:13 [=1]

36.**aġrıṭ-** acı çektirmek.
a.-tı V:5[a], D:7[a], K:13 [=1]

37.**aġrıṭṭur-** acı çektirtmek (acı çektirtti).
a.-dı V:5[a], D:7[a], K:13 [=1]

38.**aġruḳ** ağırlık.
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

39.**aġu** ağı, zehir.
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

40.**aġurçuḳ** satranç.
a. V:4[b], D:7[a], K:12, v:34[a], k:3, d:49[a]. [=2]

41.**aġurçuḳ** tavla.
a. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

42.**aġurşaḳ** iğin ağırlığı (topuz başı).
a. V:5[a], D:7[b], K:13 [=1]

43.**aġurşaḳ** iğin ağırlığına benzer her türlü ağırlık.
a. V:5[a], D:7[b], K:13, v:34[a], k:3, d:49[a]. [=2]

44.**aġuz** Türkm. ağuz. Bk. **avuz**.
a. V:5[a], D:7[b], K:13 [=1]

45.aḫşam[2] =Soğd. akşam.
a. v:33[a], d:47[b], k:1. [=1]

46.**aız** Kıp. ağız. Bk. **aġız**.
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

47.**aḳ (I)** ak, beyaz
a. V:5[a]*3, D:7[b]*3, K:14*3, v:38[b], d:56[b], k:13; v:42[a], d:61[b], k:20. [=5]

48.**aḳ (II)** pekiştirme parçacığı (çım+aḳ=bembeyaz).
a. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

49.**aḳ ayġır** ak yıldız, Yemenî (sirius).
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

50.**aḳ- (I)** akmak.
a.-ar V:13[a], D:20[a], K:39/2
a.-tı V:13[a], D:20[a], K:39/2
a.-dı V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

51.**aḳ- (II)** hücuma geçmek, hücum için akmak.
a.-dılar V:5[b], D:8[a], K:14
a.-tuḳ V:5[b], D:8[a], K:14 [=1]

52.**aḳar-(I)** ağarmak, beyazlamak. Bk. **aġar-**.
a.-dı V:5[a], D:7[a], K:13, v:42[a], d:61[b], k:20. [=2]

53.**aḳar- (II)** ihtiyarlamak, kocamak. Bk. **aġar-**.
a.-dı V:5[a], D:7[a], K:13 [=1]

54.**aḳaz** (ön) ayak(lar)ı beyaz lekeli sarı (at).
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

55.**Aḳbars** özel isim, kişi adı.
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

56.**aḳ bars** ak, beyaz pars.
V:5[a], D:7[b], K:14

57.Aḳbuġa özel isim, kişi adı
a. k:22, d:63[a], v:43[b]. [=1]

58.**aḳça** ak, beyaz.
a. V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

59.**aḳça** daha çok dirhem (para) için kullanılır.
a. V:5[a], D:7[b], K:14, k:45, v:52[b], d:78[b]; k:45, v:52[b], d:78[b]; k:45, v:52[b], d:78[b]; k:45, v:52[b], d:78[b]; k:57, d:84[b], v:57[a]; v:40[a], k:16, d:59[a]; v:60[b], d:90[a], k:68)
a.+nı v:57[b], k:59, d:85[b].
aḳçanı bérdüm Sencerġa: Sencer'e parayı verdim. d:85[b], v:57[b], k:59. [=9]

60.**aḳın** hücum için akma, akın.
a. V:5[b], D:8[a], K:14 [=1]

61.**aḳın ḳıl-** hücum gerçekleştirmek, akın düzenlemek.
a.-duḳ V:5[b], D:8[a], K:14
aḳın ḳılduḳ: akın kıldık, hücum ettik. V:5[b], D:8[a], K:14 [=1]

62.**aḳış-** (insanlar) bir yöne doğru akışmak.
a.-dı V:5[a], D:8[a], K:14
a.-dılar V:5[a], D:8[a], K:14 [=2]

63.**aḳṣa-** aksamak, topallamak.
a.-dı V:5[a], D:7[b], K:14 [=1]

[2] Koyu biçimde yazılmayan madde başları yalnızca dil bilgisi bölümünde geçen kelimeleri göstermektedir.

64.**aḳṣaḳ** aksak, topal.
a. V:5[a], D:7[a], K:14 [=1]

65.**aḳṣur-** Türkm. aksırmak. Bk. **çüçkür-**.
a.-dı V:5[a], D:8[a], K:14 [=1]

66.aḳşa[a]- ?
a. k:4, v:34[a], d:50[a]. [=1]

67.**aḳṭar-** bir şeyi aktarmak, döndermek, alt üst etmek.
a.-dı V:5[a], D:8[a], K:14 [=1]

68.**al (I)** sarıya yakın kestane (doru) renkli at.
a. V:5[a], D:8[a], K:16 [=1]

69.**al (II)** tuzak (hile).
a. V:5[a], D:8[a], K:16 [=1]

70.**al-** almak.
a.-dı V:5[a], D:8[a], K:16; V:16[a], D:24[a], K:48, d:78[a], k:45, v:52[a].
a.-dım v:60[a], d:90[a], k:68.
a.-ur v:38[a], d:56[a], k:13. [=3]

71.**ala** alaca (başka renkten benek ve lekeleri olan) at. Bk. **alaca**.
a. V:5[a], D:9[a], K:16 [=1]

72.**alaca** alaca (başka renkten benek ve lekeleri olan) at Bk. **ala**.
a. V:5[a], D:9[a], K:16 [=1]

73.**alaḳ** görüş ayrılığı
a. V:6[a], D:9[a], K:18 [=1]

74.**alaḳ-** görüş ayrılığına düşmek.
a.-sa V:6[a], D:10[a], K:19
a.-dılar V:6[a], D:9[a], K:18 [=2]

75.alan- alınmak.
a.-dı d:94[a], k:76, v:63[a]; d:94[a], k:76, v:63[a]. [=2]

76.alar/olar onlar.
a. k:28, d:68[a], v:46[a]) (olar; v:43[a], k:22, d:63[a]; (ollar) v:43[a], k:22, d:63[a]. [=3]

77.**alçu** Türk beldelerinde alıca (dağ muşmulası) benzer bir ağacın meyvesi.
a. V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

78.**alda-** aldatmak.
a.-dı V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

79.**aldan-** aldanmak.
a.-dı V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

80.**alın** alın, ön, huzur.
a. V:5[a], D:8[a], K:16
a.+ında (alnında) k:45, v:52[a], d:78[a]; v:53[a], d:79[a], k:47; v:54[a], k:51, d:82[a].
a.+ındadur v:44[a], d:64[a], k:24.

alnında uruldı: önünde vurulduk. 45, v:52[a], d:78[a]. [=5]

81.**alın-** alınmak.
a.-dı V:5[a], D:8[a], K:16, d:78[a], k:45, v:52[a]; k:45, v:52[a], d:78[a]. [=3]

82.**alınçı** aşırı, haddi aşan, ahlaksız adam.
a. V:6[a], D:9[a], K:18, v:33[a], d:48[a], k:3. [=2]

83.**alḳış** övme, medih.
a. V:6[a]*2, D:9[a]*2, K:18*2 [=2]

84.**alḳış ḳıl-** övmek, methetmek.
a.-dı V:6[a], D:9[a], K:18 [=1]

85.**alma** Kıp. elma
a. V:6[a], D:9[a], K:18; V:12[a], D:19[a], K:38
a.+şı V:5[a], D:8[a], K:15 [=3]

86.**alma aġacı** elma ağacı.
a. V:5[a], D:7[a], K:14 [=1]

87.**Alnaḳ** özel isim, kişi adı
a. V:6[a], D:9[a], K:18 [=1]

88.**alp** cesur, yiğit.
a. V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

89.**alṭ** alt.
a.+ındaḳın V:6[a], D:10[a], K:19
a.+ında v:53[a], d:79[a], k:47. [=2]

90.**alṭaġu** altı kişilik topluluk (bir araya gelmiş altı kişi, altılı topluluk.
a. V:6[a]*2, D:10[a]*2, K:19*2, v:41[a], k:18, d:60[a].

alṭaġu alaḳsa altındaḳın alṭuzur dördevü düzelse depedeḳin éndirür: altılı topluluk (altı kişi) ayrılığa düşseler, altlarında olanı (elerinin altındakini) kendilerinden aldırırlar; dörtlü topluluk (dört kişi) birlik olsalar tepelerindekini (başlarındaki yöneticiyi) indirirler). V:6[a], D:10[a], K:19 ??? [=3]

91.alṭavu altı kişilik topluluk (bir araya gelmiş altı kişi, altılı topluluk.
a. k:19, v:42[a], d:61[a])???*v-g* [=1]

92.**altı** altı. Bk. **alṭı**.
a. V:6[a]*2, D:9[a]*2, K:17*2, k:18, d:60[a], v:41[a].
a.+nçı v:58[a], d:87[a], k:62. [=4]

93.alṭmış altmış sayısı.
a. k:18, d:60[a], v:41[a]. [=1]

94.alṭun altın.
a. d:94[a], k:76, v:63[a]; v:51[a], k:42, d:76[a]. [=2]

95.**alṭuz-** elinden, kendinden bir şeyi aldırmak.
a.+ur V:6[a], D:10[a], K:19 [=1]

[a] Kelime dil bilgisi bölümünde nüshalarda bu şekilde ve anlamı verilmeyen örnek kelimelerdendir. ıkşa- yı akla getiriyor; ama onunla yan yana verilmiş. aksa- mıdır?

96.**alu** alacaklılarından daha düşkün (olan).
a. V:6[b], D:9[b], K:18
a.+dur V:6[b], D:9[b], K:18 [=2]

97.**aluḳ** hayvanın her bakımdan hazırlanışı (koşma, koşum, donatma).
a. V:6[b], D:9[b], K:18 [=1]

98.**aluḳla-** koşumları koş (koşumla).
a.-ø (emir) V:6[b], D:9[b], K:18 [=1]

99.**aluraḳ** daha düşkün, daha muhtaç.
a.+dur V:6[b], D:10[a], K:19 [=1]

100. **am** kadınlık azası. Bk. **amcuḳ**.
a. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

101. **amaç** yakın hedef, nişan.
a. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

102. **amcuḳ** kadınlık azası. Bk. **am**.
a. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

103. **aŋ** engel, set, çit
a. V:7[b]*2, D:11[a]*2, K:22*2 [=2]

104. **aŋ-** anmak.
a.-dı V:7[b], D:11[a], K:22 [=1]

105. **ana** anne.
a. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

106. **ana** annenin annesi büyük anne, nine anlamlarında.
a.+sı V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

107. **ancaḳ** ancak.
a. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

108. **ancaḳ** sadece, yeterli, başka değil.
a. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

109. ança ona benzer, onun gibi.
a. d:89[b], k:67, v:60[b]. [=1]

110. **anda** o zaman, o anda.
a. V:7[a], D:11[a], K:21
a. v:43[b], d:64[a], k:23. [=2]

111. **andan** ondan sonra.
a. V:7[b], D:11[a], K:22, k:82, v:65[a], d:97[b]; v:62[a], d:92[b], k:73; v:62[a], d:92[b], k:73; v:62[a], k:74, d:93[b]; v:62[a], k:74, d:93[b]; v:62[a], k:74, d:93[b]. [=7]

112. **andavuḳ** ona benzer, aynen öyle.
a. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

113. **anır** süre, müddet.
a. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

114. **aŋıt** saksağan kuşu.
a. V:7[b], D:11[a], K:22 [=1]

115. **aŋla-** anlaşılmış olan şeyi başka şeylerden ayrıştırmak, anlamak, kavramak.
a.-dı V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

116. **anlar** çokluk üçüncü kişi
a. V:7[a], D:11[a], K:21, d:57[a], v:39[a], k:14; d:64[a], k:23, v:44[a]; d:90[b], v:61[a], k:69; k:23, v:44[a], d:64[b]; k:23, v:44[a], d:64[b]; k:23, v:44[a], d:64[b]; k:80, d:96[b], v:65[a]; v:35[a], d:51[a], k:6; v:43[b], d:64[a], k:23; v:43[b], d:64[a], k:23; v:44[a], d:64[b], k:24; v:44[a], d:64[b], k:24; v:44[a], d:64[b], k:24; v:65[a], k:81, d:97[a]; onlar) v:43[a], k:22, d:63[b].
a.+dan v:59[b], d:88[a], k:65.
a.+ın v:54[a], k:49, d:81[a].
a.+kine v:35[a], d:51[a], k:6.
a.+nı v:47[a], k:30, d:70[a]; v:56[a], d:83[b], k:55.
a.+nın v:59[b], d:88[b], k:65.
anlar eren uṣlulardır: onlar akıllı erlerdir. d:57[a], v:39[a], k:14.
anlar kim ṭurdılar evde: onlar ki evde (ayağa) kalktılar. 23, v:44[a], d:64[b].
anlar kim evdedür körklülerdür: evdekiler görklüdür, güzeldir. v:44[a], d:64[b], k:24.
anlar kim alnındadur beglerdür: önündekiler beydirler. v:44[a], d:64[b], k:24.
anlar kim ḳulları körklüdür evdedür: köleleri (hizmetçileri) güzel olanlar evdedir. d:64[a], k:23, v:44[a].
anlarnın ardında: onların arkasında. d:81[a], v:54[a], k:49.
anlarnın bile: onlarla. k:65, d:88[b], v:59[b].
anlar eren uṣlulardur: onlar akıllı erlerdir. d:90[b]] v:61[a], k:69.
anlar ṭurıçaḳ ṭurṭuḳ: onlar (ayağa) kalktığında kalktık. v:65[a], d:96[b], k:80.
anlar degülmisseidiler [Sencer ṭurmışıdı]: onlar olmasaydı Sencer (ayağa) kalkmıştı. d:97[a], k:81, v:65[a]. [=21]

117. **anlar** işte onlar (çokluk üçüncü kişi)
a. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

118. **aŋlu** anlaşılmış olan bir şey için engelle çevrilmiş, kavranmış.
a. V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

119. **ansız** beklenmedik, ansızın.
a. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

120. **anṭ** yemin, ant.
a. V:7[a], D:11[a], K:21, d:89[a], v:60[a], k:66. [=2]

121. anṭ iç- yemin etmek. krş **anṭış-**
a.-miş+men k:65, d:89[a], v:60[a]. [=1]

122. **anṭaṭ-** kaygılanmak, tasalanmak.
a.-tı V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

123. **anṭış-** yemin etmek. Bk. **anṭ iç-**.
a.-tı V:7[a], D:11[a], K:21 v:59[b], k:65, d:89[a].
anṭıştım barmaġamen: gitmeyeceğime yemin ettim. k:65, v:59[b]] d:89[a].
[anṭıştım] bar-masmen: yemin ettim gitmem. k:65, d:89[a]] v:60[a].
[anṭıştım] barmadım. k:65, d:89[a]] v:60[a].
anṭ içmişmen barmaġamen: yemin ettim gitmeyeceğim. k:65, d:89[a]] v:60[a]. [=1]

124. **anuḳ** hazır.
a. V:7[a], D:10[b], K:20, d:49[b], k:4, v:34[b].
a.+tur V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

125. **anuḳla-** hazırlamak.
a.-ġıl V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

126. **apaḳ** koyu beyazlık, apak, bembeyaz. Bk. **appaḳ**.
a. V:2[b], D:3[b], K:4, v:42[a], d:61[b], k:20; v:42[a], d:61[b], k:20. [=1]

127. **appaḳ** koyu beyazlık, apak, bembeyaz. Bk. **apaḳ**.
a. V:2[b], D:3[b], K:4, v:42[a], d:61[b], k:20; v:42[a], d:61[b], k:20. [=1]

128. **apraḳ** kumaş, çöp, paçavra.
a. V:3[a], D:3[b], K:4 [=1]

129. **Apṭara** özel isim.
a. V:2[b], D:3[b], K:4 [=1]

130. **ar-** yormak.
a.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:6
a.-maḳ V:3[a], D:4[b], K:6 [=1]

131. **ara** ara, iki şeyin arası.
a. V:3[b], D:5[a], K:7; V:16[b], D:24[b], K:49, v:33[a], d:48[a], k:2. [=1]

132. **araba** kağnı.
a. V:3[a], D:5[a], K:8 [=1]

133. **ard** arka, art. Bk. **arṭ**.
a. V:3[a], D:4[b], K:7
a.+ımda v:54[a], k:49, d:81[a].
a.+ımızda v:54[a], k:49, d:81[a].
a.+ında d:80[b], v:54[a], k:49; d:80[b], v:54[a], k:49; k:45, v:52[b], d:78[b]; v:53[a], d:79[b], k:47; v:54[a], k:49, d:81[a]; v:54[a], k:49, d:81[a]; v:54[a], k:49, d:81[a].
a.+ındadur k:27, v:46[a], d:67[b].
a.+ından v:53[b], d:80[a], k:48.
a.+ınında d:80[b], v:54[a], k:49.
ardında urul-dı. k:45, v:52[b], d:78[b]] v:53[b], d:80[a], k:48.
ardından yetti: arkasından yetişti. v:53[b], d:80[a], k:48.
ardında Sencer ṭurmış degül. v:54[a], k:49, d:80[b]. [=15]

134. **arı** (maddi manevi anlamda) temiz, pak. Bk. **arıġ**.
a. V:3[b], D:4[b], K:7, v:33[a], d:48[a], k:2. [=1]

135. **arıġ** (maddi manevi anlamda) temiz, pak. Bk. **arı**.
a. V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

136. **arıḳ** dışkı, gübre.
a. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

137. **arın-** temizlenmek, paklanmak, arınmak.
a.-dı V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

138. **arıṭ-** temizledi (pakladı).
a.-tı V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

139. **arḳ** nehir, ırmak. Bk. **ırmaḳ**.
a. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

140. **arḳa** arka, sırt.
a. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

141. **arḳaṭaḳ** çene kısmı öne çıkmış kafatası, kemçük
a. V:3[b], D:5[a], K:8 v:33[b], k:3, d:49[a]. [=1]

142. **arḳun** yavaş, usul.
a. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

143. **arḳun arḳun** ususl usul, yavaş yavaş.
a. V:3[b], D:5[a], K:8
arḳun arḳun kelür usul usul gelir (geliyor) . V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

144. **armaġan** armağan, hediye.
a. V:7[a], D:10[b], K:20, v:46[a], d:67[b], k:28; v:46[a], d:67[b], k:28. [=3. [=1]

145. **armut** Türkm. armut
a. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

146. **arpa** arpa, kıllı darı.
a. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

147. **arsalan** aslan. Bk. **arslan**, **aslan**
a. V:3[b], D:5[a], K:8, (araslan) v:34[a], k:3, d:49[a]. [=1]

148. arslan aslan. Bk. **aslan**, **arsalan**.
a. v:49[a], d:72[a], k:35.
a.+ġa v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35.
a.+daḳındur v:49[a], d:72[a], k:35.
a.+dur k:27, v:46[a], d:67[b].
a.+leyindür v:49[a], d:72[a], k:35. [=7]

149. **arṭ** arka. Bk. **ard**
a. V:3[b], D:4[b], K:7
a.+ımda v:54[a], k:49, d:81[a].
a.+ımızda v:54[a], k:49, d:81[a].
a.+ında d:80[b], v:54[a], k:49; d:80[b], v:54[a], k:49; k:45, v:52[b], d:78[b]; v:53[a], d:79[b], k:47; v:54[a], k:49, d:81[a]; v:54[a], k:49, d:81[a]; v:54[a], k:49, d:81[a]; v:54[a], k:49, d:81[a].
a.+ındadur k:27, v:46[a], d:67[b].
a.+ından v:53[b], d:80[a], k:48.
a.+ınında d:80[b], v:54[a], k:49. [=15]

150. **art-** artmak
a.-ø (emir) V:3[b], D:4[b], K:7
a.-tı V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

151. **arṭmaḳ** hurç, heybe
a. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

152. **arṭṭur-** artırmak.
a.-dı V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

153. **arṭuḳ** artık, fazla.
a. V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

154. **aru** bal arısı.
a. V:3[b], D:4[b], K:7
a.+sı V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

155. **aru** eşek arısı.
a. V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

156. **aruḳ** zayıf, cılız, arık.
a. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

157. **aruḳla-** zayıflamak, incelmek.
a.-dı V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

158. **arzula-** arzulamak
a.-dı V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

159. **aṣ** yabancı, başka milletten olan.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

160. **aṣ-** baş aşağı sallandırmak, sarkıtmak, asmak.
a.-ø (emir) V:32[a], D:46[a], K:ø, k:45, v:52[b], d:78[b]; k:45, v:52[b], d:78[b]; v:57[b], k:59, d:85[b]; v:57[b], k:59, d:85[b]; v:57[b], k:59, d:85[b].
a.-dı V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

161. **asıġ** kazanç, fayda. Bk. **aṣlam**.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

162. **aṣıl-** asılmak.
a.-dı V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

163. **aṣlam** kazanç, fayda. Bk. **asıġ**.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

164. **aṣnu** nazlı.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

165. **aṣnulan-** nazlanmak
a.-ø (emir) V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

166. **aṣra-** saklayıp emniyete alıp korumak
a.-dı V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

167. **aş** aş, yemek, yiyecek.
a. V:4[b], D:6[b], K:10; V:10[a] D:15[a], K:30; V:12[a], D:18[b], K:37
aş yen-di. k:45, v:52[b], d:78[b].
aş bişti: yemek pişti. V:10[a] D:15[a], K:30; V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

168. aşçı aşçı.
a. k:15, v:40[a], d:58[b]; v:35[a], d:51[a], k:6. [=2]

169. **aş-** yüksek bir yeri aşmak.
a.-ø (emir) V:4[b], D:6[b], K:10 [=1]

170. **aşaġa** aşağı (aşağıdaki) yer. Bk. **aşaḳa**.
a. V:4[b], D:6[b], K:10 [=1]

171. **aşaḳ** alçak, mütevazı.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

172. **aşaḳa** Türkçe aşağı (aşağıdaki) yer. Bk. **aşaġa**.
a. V:4[b], D:6[b], K:10 [=1]

173. **aşınġı** =sondan önceki
a. V:4[b], D:6[b], K:10 [=1]

174. **aşınġı yıl** sondan önceki yıl.
a. V:4[b], D:6[b], K:10 [=1]

175. **aşḳaḳ** baldır
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

176. **aşla-** kırılan bir şeyi birleştirmek, aşılamak.
a.-ø (emir) V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

177. **aşlıḳ** buğday.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

178. **aşnu** eski zaman.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

179. **aşnug** =sondan önceki
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

180. **aşnug yıl** sondan önceki yıl.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

181. **aşuḳ** aşık kemiği.
a. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

182. **aṭ** at.
a. V:4[b], D:6[b], K:12; V:12[a], D:18[b], K:37; V:22[a], D:32[a], K:65; V:31[b], D:45[a], K:ø V:32[b], D:46[b], K:ø, d:86[a], k:61, v:58[a]; d:90[b], v:61[a], k:69; k:13,

d:57[a], v:39[a]; k:14, d:57[b], v:39[b]; v:49[b], k:36, d:73[a]; v:55[a], k:52, d:82[a]; v:59[a], k:1, d:88[a].

a.+ṭan d:86[a], k:61, v:58[a]; d:86[b], k:61, v:58[b].

a.+dan d:86[b], k:61, v:58[b].

a.+kine k:14, d:57[b], v:39[b].

a.+lar d:90[b], v:61[a], k:69; k:13, d:57[a], v:39[a]; k:6, d:51[b], v:35[b].

a.+nı V:23[b], D:33[b], K:67, v:55[a], k:52, d:82[b].

a.+(at) çuḳas k:5, v:35[a], d:50[b].

a.+sız v:42[a], k:20, d:62[a].

a.+ġa V:32[a], D:46[b], K:ø

a.+ın V:22[b], D:31[a], K:63

aṭnı mindüm eyerlep: atı eyerleyip bindim. d:82[b], k:52, v:55[a].

[aṭnı mindüm] eyerlemedin: atı eyerlemeden bindim. d:82[b], k:52, v:55[a].

[aṭnı mindüm] eyerlemeyin: atı eyerlemeden bindim. d:82[b], k:52, v:55[a].

aṭ binü: at binerek. d:82[b], k:52, v:55[a].

[at] biniben: at binerek. d:82[b], k:52, v:55[a].

[at] binip: at binip. d:82[b], k:52, v:55[a].

aṭ üstündedür Sencer: Sencer at üstündedir. d:88[a], v:59[a], k:63.

aṭ tizginin ṭuṭ: atın gemini (dizgini) tut. V:12[a], D:18[a], K:37

aṭġa yemin aṣ: atın boynuna yemini as, ata yemini ver. V:32[a], D:46[a], K:ø

aṭın ṭoynaḳına ṭaş ṭoḳunmasun: atının toynağına (tırnağına) taş dokunmasın (rastlamasın). V:22[a], D:31[a], K:63 [=22]

183. **at-** atmak.
a.-ø (emir) V:3[a], D:3[b], K:5, v:34[a], d:49[b], k:4. [=2]

184. **ata** Adem.
a. V:3[a], D:3[b], K:5 [=1]

185. **ata** ata, dede
a. V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

186. **ata** baba. Bk. **aṭa**.
a. V:3[a], D:3[b], K:5

187. a.+sı d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; d:84[a], k:56, v:56[a]; k:14, v:39[b], d:58[a]; k:70, v:61[b], d:91[a]; v:46[a], d:67[b], k:28; v:46[a], d:67[b], k:28.
a.+sına k:57, d:84[b], v:57[a]. [=9]

188. **aṭa** = baba. Bk. **ata**.
a. V:3[a], D:3[b], K:5

189. a.+sı d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; d:84[a], k:56, v:56[a]; k:14, v:39[b], d:58[a]; k:70, v:61[b], d:91[a]; v:46[a], d:67[b], k:28; v:46[a], d:67[b], k:28.
a.+sına k:57, d:84[b], v:57[a]. [=9]

190. **aṭan** kısırlaştırılmış, enetilmiş deve.
a. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

191. **aṭlan-** ata binmek, atlanmak.
a.-dı V:4[b], D:6[b], K:12 [=1]

192. **aṭlu** atlı, atı olan.
a. V:4[b], D:6[b], K:12 [=1]

193. **aṭsız** adsız.
a. V:3[b], D:5[b], K:8 [=1]

194. **aṭsız** atsız, atı olmayan, yaya.
a. V:16[b], D:25[a], K:50 [=1]

195. **aṭsız barmaḳ** adsız parmak, yüzük parmağı.
a. V:3[b], D:5[b], K:8 [=1]

196. **ayt-** konuşmak, söylemek.
a.-tı V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

197. **auṭ** panzehir, tiryak.
a. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

198. **av** av.
a. V:7[a], D:11[b], K:22
a.+ġa k:64, v:59[b], d:88[b].
avġa çıḳtum: ava çıktım. d:88[a], v:59[b], k:64. [=2]

199. **avla-** avlamak.
a.-dı V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

200. **avlu** av alanı.
a. V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

201. **avra** pişmiş (kızarmış, haşlanmış) yemek.
a. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

202. **avraṭ** karı, eş
a. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

203. **avu** ağı, zehir.
a. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

204. **avun-** avunmak, ağlaması yatışmak.
a.-dı V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

205. **avut-** çocuğunun ağlamasını yatıştırmak, avutmak.
a.-ø (emir) V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

206. **avuz** Kıp. ağuz. Bk. **aġuz**.
a. V:5[a], D:7[b], K:13; V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

207. **ay** (gökteki) Ay
a. V:5[a], D:7[b], K:13; V:7[b]*2, D:12[a]*2, K:23*2; V:18[a], D:26[a], K:53; V:21[a], D:29[b], K:60; V:21[b]*4, D:30[a]*4, K:62*4
ay aġıllandı: (koyun ağılına benzetilerek) ay ağıllandı, halelelendi. V:5[a], D:7[b], K:13
ay baṭṭı: ay battı. V:21[b], D:30[b], K:62
ay ṭulundı: ay gözden kayboldu, görünmez oldu. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

208. **ay** (yılın aylarından bir) ay.
a. V:18[a]*2, D:26[a]*2, K:53*2 [=1]

209. **aya** aya, avuç içi.
a. V:8[a]*2, D:12[a]*2, K:24*2 [=1]

210. **iye** sahip, malik, iye.
a. V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

211. **aya ur-** alkışlamak.
a-du V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

212. **ayaḳ** ayak. Bk. **aḍaḳ**.
a. V:3[a], D:4[b], K:6; V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

213. ayanla-[c] ?.
a. k:4, v:34[b], d:50[b]. [=1]

214. **ayanu** şımarık ve susmaz (söz dinlemez) kişi
a. V:8[a]*2, D:12[a]*2, K:24*2
ayanu béslenmiş: edepsizce terbiye edilmiş (yetiştirilmiş). V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

215. Aybeg özel isim, kişi adı.
a. k:7, v:36[a], d:52[b]; k:10, v:37[b], d:55[a].
aybeg ṭurmış: aybek (ayağa) kalkmış. k:7, v:36[a], d:52[b]. [=2]

216. ayd- konuşmak, söylemek.
a.-ur v:65[a], k:81, d:97[a]. [=1]

217. **aydın** aydınlık, ışık.
a. V:7[b], D:12[a], K:23; V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

218. **aydınla-**aydınlamak, ışıklamak.
a.-dı V:7[b], D:12[a], K:23 [=1]

219. Aydoġdı özel isim, kişi adı.
a. k:22, d:63[b], v:43[b]. [=1]

220. **ayġır** aygır, erkek at.
a. V:5[a], D:7[b], K:14; V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

221. **ayıl-** sarhoşluktan (esriklikten) ayıldı ve hastalıktan sağaldı (şifa buldu).
a.-dı V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

222. **ayır-** (birini öbüründen) ayırmak.
a.-dı V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

223. **ayırla-** (birini öbüründen) ayrıştırmak, ayırt etmek.
a.-dı V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

224. **ayıt-** demek, söylemek.
a.-tı V:8[a], D:12[b], K:25, v:65[a], k:81, d:97[a].
a.-tur v:65[a], k:81, d:97[a]. [=3]

225. **aylaḳ** bedava, karşılıksız.
a. V:8[a], D:12[b], K:25 [=1]

226. **ayman** ceviz
a. V:8[a], D:12[b], K:25 [=1]

227. **ayman** yuvarlak göz
a. V:8[a], D:12[b], K:25 [=1]

228. **ayna** cuma günü.
a. V:8[a], D:12[a], K:25 [=1]

229. **Ayna Ḫātūn** kadın isimlerindendir.
a. V:8[a], D:12[b], K:25 [=1]

230. **ayraḳ** tereyağı (kaymağı) çıkarılmış (ayrılmış) yoğurda denir.
a. V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

231. **ayran** (öbüründen) ayrılmış olan.
a. V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

232. **ayran** Kıp. kefir (dili ısıran süt).
a. V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

233. **ayrı** patika, ince geçit ve vadi.
a. V:8[a], D:12[b], K:25 [=1]

234. **ayrıç** iki ucu olan (çatal uçlu) ok, yol veya odun (sopa) gibi şeyler
a. V:8[a], D:12[a], K:25 [=1]

235. **ayruḳ** başka, gayrı.
a. V:8[a], D:12[b], K:24[a], d:86[a], k:61, v:58[a]; d:86[a], k:61, v:58[a]; d:86[a], k:61, v:58[a]; d:86[a], k:61, v:58[a]; k:61, v:58[a], d:86[b]. [=6]

236. **ayruḳla-** değiştirmek, başkalaştırmak.
a.-dı V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

237. **aysili** ayın değdiği, ayın şavkının düştüğü şey veya kişi.
a. V:7[b], D:12[a], K:23 [=1]

238. **Aysili** özel isim, kadın adı.
a. V:7[b], D:12[a], K:23 [=1]

239. **aytoġmış** ayın doğmuşu.
a. V:21[a], D:29[b], K:60 [=1]

240. **Aytoġmış** özel isim, kişi adı.
a. V:21[a], D:29[b], K:60 [=1]

241. **ayu** ayı.
a. V:7[b], D:12[a], K:23 [=1]

[c] Yalnızca dil bilgisi bölümünde var.

242. **ayuḳ** (eril) o, bu, şu (işaret zamiri/sıfatı).
a. V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

243. **ayuḳ** ayık, bilinci açık (adam).
a. V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

244. **ayva** Türkm. ayva. Bk. **kürt**.
a. V:7[b], D:12[a], K:23; V:26[a], D:38[a], K:76 [=1]

245. **az** atın sarı olanı.
a. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

246. **az** az.
a. V:4[a], D:5[a], K:9; V:5[a], D:7[b], K:14
a. k:5, v:35[a], d:51[a].
a.+açuḳ k:5, v:35[a], d:51[a].
a.+çuḳ k:5, v:35[a], d:51[a].
a.+çuḳas v:35[a], d:51[a], k:6. [=6]

247. **az bol**- azalmak, az olmak.
248. a.-dı V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

249. **az**- azmak, azıtmak.
a.-dı V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

250. **azġun** azgın.
a. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

251. **azıḳ** azık, yolluk.
a. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

252. **azla**- = azalmak.
a.-dı V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

253. **azman** büyük yaşta (yetişkinken) kısırlaştırılmış (enenmiş) at.
a. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

254. **azu** azı dişi.
a. V:4[a], D:6[a], K:10; V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

255. **baba** babayı çağırma hitabıdır.
b. V:8[b], D:13[a], K:25 [=1]

256. **babalaġ** kolan kuşağı, kayışı.
b. V:8[b], D:13[a], K:25 [=1]

257. **baca** dam penceresi, tünlük.
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

258. **bacanaḳ** iki erkek, iki kız kardeşle evlendiğinde erkeklerden birinin ötekine hitabı
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

259. **baġ** bağ, ip.
b. V:10[b], D:15[b], K:32 [=1]

260. **baġ** bahçe, bostan.
b. V:10[b], D:15[b], K:32 [=1]

261. **baġ** bir şeyin kendisine bağlandığı kayıt, engel, ilgi.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

262. **baġa** kaplumbağa.
b. V:22[a], D:31[b], K:64, k:21, d:63[a], v:43[a]. [=2]

263. **baġacı** değnek, çubuk
b. V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

264. **baġarṣuḳ** bağırsak.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

265. **baġır** dokunma, (cinler tarafından dokunulmuş) cinni, deli
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

266. **baġır** karaciğer.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

267. **baġırsaġan** Dabaran dedikleri yıldız (burç), boğa burcu, boğa burcu yıldızı.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

268. **baġışla-** hibe etmek, karşılıksız vermek.
b.-dı V:10[b], D:16[a], K:32, k:4, v:34[b], d:50[a]. [=2]

269. **baġla-** bağlamak, bağ ile tutturmak.
b.-dı V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

270. **baḳ**- bakmak
b.-tı V:10[b], D:16[a], K:33; V:15[a], D:22[b], K:45
b.-ṭım v:55[b], d:83[a], k:54.
b.-ış v:37[a], d:54[a], k:10. [=4]

271. **baḳır** bakır.
b. V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

272. **baḳırdaḳ** boğaz, gırtlak.
b. V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

273. **baḳış**- (yiyecek) küflenmek, bozulmak, kokmak
b.-tı V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

274. **bal** bal.
b. V:3[b], D:4[b], K:7; V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

275. **bal arusı** bal arısı.
b. V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

276. **bala** her türlü hayvan ve bitkinin küçüğü
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

277. **bala** kuş yavrusu, civciv
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

278. **balavuṣ** mum, bal mumu
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

279. **balçaḳla-** (bir şeyi/şeye) balçıklamak, balçık sürmek, sıvamak.
b.-dı V:11[a], D:17[a], K:35 [=1]

280. **balçıḳ** (killi) çamur, balçık.
b. V:11[a], D:17[a], K:35 [=1]

281. **baldaran** bir çeşit bitki (ot), baldıran, conium maculatum.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

282. **balıḳ** balık.
b. V:11[a]*2, D:17[a]*2, K:34*2; V:16[a], D:24[a], K:48, v:37[a], d:54[a], k:10; v:44[b], d:70[b], k:25.
b.+lar v:44[b], d:70[b], k:25.
b.+nı k:53, v:55[b], d:83[a]; k:67, v:60[b], d:90[a]; k:67, v:60[b], d:90[a]; k:74, d:93[b], v:63[a].
b.+nın d:89[b], k:67, v:60[b].
balıḳnı barçasın yéme: balığın hepsini yeme. v:60[b], k:67] d:90[a].
balıḳnı yédüm başınġa daḳınça: balığı başına kadar yedim. k:74, d:93[b], v:63[a].
balıḳnı yedüm: balığı yedim. d:83[a], v:55[b], k:53. [=11]

283. **balıḳ bey** kefal; yani balık(lar) beyi.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

284. balıḳlıḳ balıklık.
b. k:16, v:40[b], d:59[b]; v:37[a], d:54[a], k:10. [=2]

285. **balḳan** Türklerin bir dağı
b. V:11[a], D:17[a], K:35 [=1]

286. **balḳı**- parlamak, ışıklanmak
b.-dı V:11[a], D:17[a], K:34, k:4, v:34[b], d:50[b]. [=2]

287. **balṭa** balta.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

288. **balṭaçaḳ** çekiç, tokmak
b. V:11[b], D:17[a], K:35 [=1]

289. **balṭır** baldır (topuk ile diz arası) eti.
b. V:11[a], D:17[a], K:34, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

290. **ban**- (suya) banmak, hafifçe suya batırmak
b.-dı V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

291. **baŋla**- çağırmak, ilan etmek, ezan okudu.
b.-dı V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

292. **bar** var, mevcut.
b. V:9[a], D:13[b], K:27; V:31[a], D:44[b], K:ø, k:42, d:76[b], v:51[b]; k:42, d:76[b], v:51[b]; k:42, d:76[b], v:51[b]; k:42, v:51[b], d:77[a]; v:58[b], k:62, d:87[b]; v:58[b], k:62, d:87[b]; v:58[b], k:62, d:87[b]. [=10]

293. **bar-** yolcu olmak
b.-ma V:9[a], D:14[a], K:28

294. **bar-** Kıp. gitmek, varmak, yolcu olmak. Bk. **var-**.
b.-masdan V:29[b], D:42[b], K:ø
b.-mayın V:29[b], D:42[b], K:ø
b.-ur V:16[a], D:24[a], K:48
b.-ursen V:22[b], D:32[a], K:65; V:24[b]*4, D:35[a]*4, K:70*4
b.-ġalı v:59[a], d:88[a], k:64.
b.-ġalım v:45[a], k:26, d:66[a].
b.-ġan v:39[a], k:14, d:57[b]; v:41[a], k:18, d:60[b].
b.-ġayım v:45[a], k:26, d:66[a].
b.-ġıl k:18, d:60[b], v:41[b]; v:42[b], d:62[b], k:21; v:45[a], d:66[a], k:26.
b.-aġan v:36[a], d:52[b], k:8; v:39[a], k:14, d:57[b].
b.-açı v:35[b], k:7, d:52[a].
b.-daçıdur d:89[a], v:60[a], k:66; d:89[a], v:60[a], k:66.
b.-dı V:9[a], D:13[b], K:27; V:10[a] D:15[a], K:30; V:28[a]*2, D:40[a]*2, K:ø, k:12, v:38[b], d:56[b].
b.-ıçı k:15, v:40[a], d:58[a]; k:7, d:52[a], v:36[a].
b.-ım k:9, v:37[a], d:54[a].
b.-ma v:42[b], d:62[b], k:21.
b.-maġamen d:89[a], v:60[a], k:66; k:65, d:89[a], v:60[a]; v:59[b], k:65, d:89[a].
b.-maḳ k:9, v:37[a], d:54[a]; v:40[b], d:59[b], k:17.
b.-maḳlık k:9, v:37[a], d:54[a].
b.-madım k:65, d:89[a], v:60[a].
b.-mama v:52[a], d:77[b], k:44.
b.-masmen k:65, d:89[a], v:60[a]. [=31]

295. **barça** bütünü, hepsi, tamamı.
b. V:9[a], D:14[a], K:28
b. k:67, v:60[b], d:90[a]; v:33[a], d:48[a], k:2; v:60[b], d:90[a], k:68; v:63[a], d:94[a], k:76.
b.+lar v:63[a], d:94[a], k:76.
b.+laru v:63[a], d:94[a], k:76.
b.+mız d:51[b], v:35[b], k:7.
b.+sı d:94[a], k:76, v:63[a].
b.+sını k:67, v:60[b], d:90[a].
b.+sını k:76, v:63[a], d:94[a]; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68.
barçamız öldeçibiz: hepimiz öleceğiz. d:51[b], v:35[b], k:7)
barçasını aldım: hepsini aldım. v:60[b], d:90[a] k:68. [=13]

296. **barçın** ipekli kumaş, ipekten kumaş.
b. V:9, D:14, K:28 [=1]

297. **bardaḳ** su kabı, bardak
b. V:9, D:13, K:27 [=1]

298. barıçı barıcı
b.+raḳ v:36, k:8, d:53. [=1]

299. barıl- gidilmek
b.-daçı v:41, d:61, k:19.
b.-dı v:41, d:61, k:19.
b.-mış v:41, d:61, k:19. [=3]

300. **Barlı** Kıpçaklarda bir boy.
b. V:9, D:13, K:27 [=1]

301. **barlu** zengin, varlık sahibi.
b. V:9, D:13, K:27 [=1]

302. **barma ṣuluḳ** yolcu matarası, kırba
b. V:9, D:14, K:28 [=1]

303. **barmaḳ** parmak.
b. V:3*2, D:5*2, K:8*2; V:9, D:13, K:27 [=1]

304. barmaḳlıḳ gitmeklik
b. v:40, d:59, k:17. [=1]

305. **barṣ** pars. Bk. **bars**.
b. V:5, D:7, K:14; V:9, D:14, K:27 [=1]

306. **baṣ-** Kitâbu Beylik'te (ayağıyla) üstüne basmak, ezmek.
b.-tı V:10 D:15, K:31 [=1]

307. **baṣ-** yıkmak, yenmek, alt etmek.
b.-an V:10, D:15, K:31
b.-tı V:10*2, D:15*2, K:31*2 [=1]

308. **baṣa** ancak.
b. V:10, D:15, K:31 [=1]

309. **baṣa** de, dahi, bile.
b. V:10, D:15, K:31 [=1]

310. **baṣa** haberlerin, yeniliklerin daha da anlatılması, devamının getirilmesi istendiğinde söylenen haydi, daha, başka, e sonra.
b. V:10 D:15, K:31 [=1]

311. **baṣa** ondan sonra.
b. V:10, D:15, K:31 [=1]

312. **baṣaġı** öbür
b. V:10, D:15, K:31 [=1]

313. **baṣaġı kün** öbür gün, yarından sonraki gün.
b. V:10, D:15, K:31 [=1]

314. **Baṣan** (bu adla) köpekler adlandırılır.
b. V:10, D:15, K:31 [=1]

315. **basbarmaḳ** baş parmak.
b. V:9, D:14, K:29 [=1]

316. **baṣmaḳ** ayakkabı, ayağa giyilen çarık. Bk. **başmaḳ**.
b. V:10 D:15, K:30 [=1]

317. **baṣur-** bir şeyin üstünü iyice örtmek, bunda aşırıya gitmek.
b.-dı V:10, D:15, K:31 [=1]

318. **baş** baş.
b. V:10, D:15, K:30
b.+ı k:65, d:89, v:60.
b.+ınġa k:74, d:93, v:63. [=3]

319. **baş** çiban.
b. V:10 D:15, K:30 [=1]

320. **baş** saç.
b. V:22, D:31, K:64

baş ḳabardı: saçı kabardı. V:22, D:31, K:64 [=1]

321. **baş** yara.
b. V:10 D:15, K:30 [=1]

322. **baş** yüksek tepe. Bk. **üyük**.
b. V:8, D:12, K:25 [=1]

323. **başaḳ** başak, bitkinin tanesinin olduğu yer
b. V:10*2 D:15*2, K:30*2

başaḳ dırmaḳa bardı: başak dermeğe (dermek, toplamak için) gitti . V:10 D:15, K:30 [=1]

324. **başaḳ** Kıp. Ok (mızrak) temreni. Bk. **demren**.
b. V:16, D:23, K:47 [=1]

325. **başar-** (bir işi hakkıyla) tamamlamak, bitirmek
b.-dı V:10*2 D:15*2, K:30*2 [=1]

326. **başla-** başlamak.
b.-dı V:10 D:15, K:30, d:68, v:46, k:29; k:23, d:71, v:48.
b.-yur k:26, d:66, v:45.
b.-lar k:26, d:66, v:45. [=5]

327. **başlı** yaralı
b. V:10 D:15, K:30 [=1]

328. **başlı eyle-** yaralamak, yaralı eylemek.
b.-di V:10 D:15, K:30 [=1]

329. **başlıḳ** kağanlık, sultanlık, padişahlık.
b. V:10 D:15, K:30 [=1]

330. **başmaḳ** ayakkabı, ayağa giyilen çarık. Bk. **baṣmaḳ**.
b. V:10 D:15, K:30 [=1]

331. **baṭ-** (Güneş, Ay) batmak
b.-tı V:21[a], D:30[b], K:62
b.-ġanda V:25[b], D:36[a], K:73, k:80, d:96[b], v:65[a]. [=3]

332. **baṭ-** (nesne, insan vb.) suda batmak. Bk.**bat-**.
b.-tı V:8[b], D:13[a], K:26; V:10[b], D:15[b], K:31 [=1]

bat-- (nesne, insan vb.) suda batmak). Bk.**baṭ-**.
b.-tı V:8[b], D:13[a], K:26; V:10[b], D:15[b], K:31 [=1]

333. **batır** azgın, nankör, şımarık
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

334. **baṭman** batman.
b. V:10[b], D:15[b], K:31, v:58[b], k:62, d:87[b]. [=2]

335. **batuḳ** dalgıç, dalıcı kuş (karabatak gibi) dedikleri bir tür kuştur.
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

336. **baṭur-** gerçeği gizlemek, inkâr etmek.
b.-dı V:10[b], D:15[b], K:31 [=1]

337. **bay** zengin, varlıklı
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

338. **bayam** badem
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

339. **bayı-** zenginleşmek, zengin olmak
b.-dı V:11[b], D:17[b], K:36 [=1]

340. **baz** barış, sulh.
b. V:9[b], D:14[a], K:28 [=1]

341. **bazar** pazar
b.+ı V:30[a] V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

342. **bazara** çarşı, pazar.
b. V:9[b], D:14[b], K:29 [=1]

343. **bazıḳ** azgın, haddi aşmış adam.
b. V:9[b], D:14[a], K:28 [=1]

344. **bazlaş-** barışmak, sulh yapmak.
b.-tı V:9[b], D:14[a], K:28 [=1]

345. **bazu** kendisiyle tutmaç, erişte veya rukak benzerlerinin (hamurlu yemekler) yufkasının açıldığı çubuk, oklava
b. V:9[b], D:14[b], K:29 [=1]

346. **bazuḳ** etine dolgun adam, şişman adam
b. V:9[b], D:14[a], K:28 [=1]

347. **bebecük** göz bebeği
b. V:8[b], D:13[a], K:25, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

348. **Becük** özel isim, kişi adı.
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

349. **beg** Türkm. bey. Bk. **bey**.
b. V:11[a], D:16[b], K:33; v:48[a], k:23, d:71[a].
b.+lerdür v:44[a], d:64[b], k:24. [=3]

350. **begen-** beğenmek, memnun kalmak
b.-di V:11[a], D:16[a], K:33 [=1]

351. **bek** sağlam, çok sıkı bağ (bağlama). Bk. **berk**.
b. V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

352. **beki- -** sağlam kılmak, çok sıkı (sıkıca) bağlamak. Bk.**berki-**.
b.-di V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

353. **Bekiş** özel isimdir.
b. V:11[a], D:16[a], K:33 [=1]

354. **bekit-** sağlam kıldırmak, çok sıkı (sıkıca) bağlatmak. Bk.**berkit-**.
b.-ti V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

355. **bekle-** beklemek, korumak, bekçilik etmek.
b.-di V:11[a], D:16[a], K:33 [=1]

356. **bél** orta, vasat.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

357. **belgü** nişan, alâmet.
b. V:11[a], D:17[a], K:35, v:38[b], d:56[b], k:13. [=2]

358. **belgülü** bilinen, belirli.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

359. **belgür-** belirmek, ortaya çıkmak.
b.-di V:11[a], D:17[a], K:35, v:38[b], d:56[b], k:13. [=2]

360. **beltek** peltek, konuşma güçlüğü çeken, hep "f"li konuşup "f"ye kaçan dili yüzünden konuşmakta güçlük çeken
b. V:11[b], D:17[a], K:35 [=1]

361. **bélü** bilgi, ilim Bk. **bili**.
b. V:11[a], D:16[b], K:34 [=1]

362. **belük** saç örgüsü, saçın örülmüş parçası, örüğü
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

363. **ben** Türkm. ben Bk. **men**.
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

364. **benek** siyah nokta, benek.
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

365. **bér-** vermek.
b.-ø (emir) V:6[b], D:10[b], K:20 bér-

b.-di V:5[b], D:8[b], K:15; V:9[a], D:13[b], K:27, k:12, v:38[b], d:56[b].
b.-deçidür d:84[a], k:56, v:56[a].
b.-dim v:60[b], d:90[a], k:68.
b.-düm d:83[a], k:54, v:56[a]; v:55[b], d:83[a], k:54; v:55[b], d:83[a], k:54; v:56[a], d:83[b], k:55; v:56[a], d:83[b], k:55; v:57[b], k:59, d:85[b].

b.-iş v:37[a], d:54[a], k:10.
b.-medi k:42, d:76[a], v:51[a]; v:51[a], k:42, d:76[a].
bér-düm a.nı. k:55, d:83[a], v:56[a]. [=15]

366. bériçi verici.
v:36[a], k:8, d:53[a].
b.+rek k:7, d:52[a], v:36[a]. [=1]

367. béril- verilmek.
b.-deçi k:8, v:36[a], d:53[a].
b.-di k:45, v:52[a], d:78[a]; k:45, v:52[a], d:78[a]; k:45, v:52[a], d:78[a]; k:45, v:52[a], d:78[a]; k:8, d:53[a], v:36[a].
b.-gen k:14, d:57[a], v:39[a]; v:41[a], d:61[a], k:19.
b.-miş k:57, d:84[a], v:57[a].
b.-miş k:8, d:53[a], v:36[a].
béril-di Sencer.ġa bir aḳça. k:45, v:52[a], d:78[a].
bérildi bir aḳça Sencer.ġa. k:45, v:52[a], d:78[a]. [=10]

368. **bérişik** vergi, ihsan, verme, ödeme.
b. V:9[a], D:13[a], K:27 [=1]

369. **bérişmek** verişmek, birbirine vermek (ödemek, ihsan etmek).
b. V:9[a], D:13[a], K:27 [=1]

370. **berk** sağlam, dayanıklı.
b. V:9[a], D:14[a], K:28
b.+tür V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

371. **berk** sağlam, çok sıkı bağ (bağlama). Bk. **bek**.
b. V:10[a], D:16[a], K:33 [=1]

372. **berki-** kalıcı hale gelmek, yeri sağlamlaşmak.
b.-di. V:9[a]*2, D:14[a]*2, K:28*2
b. k:4, v:34[a], d:50[a]. [=3]

373. **berki- -** sağlam kılmak, çok sıkı (sıkıca) bağlamak. Bk.**beki-**.
b.-di V:10[a], D:16[a], K:33 [=1]

374. **berkit-** sağlam kıldırmak, çok sıkı (sıkıca) bağlatmak. Bk. **bekit-**.
b.-ti V:10[a], D:16[a], K:33 [=1]

375. **bertin-** (bir organ) çıkmak, burkulmak.
b.-di V:9[a], D:14[a], K:27 [=1]

376. **bertük** çıkık, burkuk (yerinden ayrılmış, uğramış) bir aza.
b. V:9[a], D:14[a], K:27 [=1]

377. berü beri, bu yana.
b. v:59[a], d:88[a], k:64. [=1]

378. **bés** eğitim, yetişme, terbiye. Bk. **bésü**.
b. V:8[a], D:12[a], K:24; V:9[a], D:14[a], K:29, v:33[a], d:48[a], k:2)
b.+üyi V:8[a]*2, D:12[a]*2, K:24*2
bésüyi yaḫşıdur yetişmesi iyidir, terbiyesi yerindedir. V:8[a], D:12[a], K:24
bésüyi yamandır yetişmesi kötüdür, terbiyesizdir. V:8[a], D:12[a], K:24 [=5]

379. **béserek** çift hörgüçlü Buhara devesi
b. V:9[a], D:14[a], K:29 [=1]

380. **bésle-** beslemek, büyütmek.
b.-düm V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

381. **bésle-** eğitmek, yetiştirmek, terbiye etmek.
b.-di V:8[a], D:12[a], K:24; V:9[a], D:14[a], K:29 [=1]

382. **béslen-** eğitilmek, yetiştirilmek, terbiye edilmek.
b.-di V:8[a], D:12[a], K:24; V:9[a], D:14[a], K:29
b.-miş.
b. V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

383. **bésü** eğitim, yetişme, terbiye. Bk. **bés**.
b. V:8[a], D:12[a], K:24; V:9[a], D:14[a], K:29
b.+üyi V:8[a]*2, D:12[a]*2, K:24*2 [=1]

384. **béş** beş sayısı.
b. V:10[a] D:15[a], K:30
b.+inçi v:58[a], d:87[a], k:62. [=2]

385. béşevü beş kişi, beşli topluluk.
b. k:19, v:42[a], d:61[a]. [=1]

386. béşegü beş kişi, beşli topluluk.
b. k:17, v:41[a], d:60[a]. [=1]

387. **béşik** beşik.
b. V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

388. **béşik** Kitâbu Beylik'te (küçük) yatak.
b. V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

389. **béşik** çocuk için yatak olarak ağaç (ahşap) ve demirden yapılan beşik. Bk. **ügrümük**.
b. V:5[a], D:8[a], K:16 [=1]

390. **bey** Kıp. bey. Bk. **beg**.
b. V:5[a], D:7[a], K:13; V:11[a], D:16[a], K:33; V:11[a], D:17[a], K:34; V:11[a], D:17[a], K:35; V:20[a], D:28[a], K:58, v:37[a], d:54[a], k:10; v:49[a], k:36, d:73[a].
b.+ni V:20[a], D:28[a], K:58, v:49[a], k:35, d:72[a]; v:49[a], k:35, d:72[a].
b.+ge d:91[a], k:70, v:61[a]; v:49[a], k:36, d:73[a]; d:83[a], k:54, v:56[a].
bey bile ṭapışṭurġıl: onu bey ile buluştur, onunla beyi bir araya getir. V:20[a], D:28[a], K:58
bey oġ mudur: bey yalnız (yanında

konuştuğu, görüştüğü kimse yok) mıdır? V:5a, D:7a, K:13

beyni tapġıl: bey ile buluş, görüş . V:20a, D:28b, K:58 [=13]

beyni oranladum ṭurur: beyi kalkmış zannettim. d:72b, k:35, v:49a.

beyni biner oranladum: beyi biner zannettim. d:72b, k:35, v:49a.

beyge bildirdüm aṭ eyerleniptür: beye atın eyerlendiğini haber verdim. d:73a, v:49b, k:36.

beyge ṭonnı bérdüm: beye elbiseyi verdim. k:54, d:83a, v:55b.

beyke bérdüm: beye verdim. v:56a, k:54, d:83a. [=1]

391. **beyen** sincap
b. V:11b, D:17b, K:35 [=1]

392. **Beyer** Uygurcada yüce Allah'ın adı
b. V:11b, D:17b, K:35 [=1]

393. beylik beylik
b. v:37a, d:54a, k:10; v:40b, d:59b, k:17. [=2]

394. **beyni** Türkm. beyin, dimağ. Bk. **meyi**.
b. V:29b, D:42a, K:ø [=1]

395. **beynir** peynir. Bk. **penir**.
b. V:11b, D:17b, K:35 [=1]

396. **bez** salgı bezi, beze, gudde.
b. V:9b, D:14a, K:28 [=1]

397. **bez-** kendini (bıkkınlık, sıkıntı veren) bir şeyden/birinden kurtarıp uzaklaştırmak.
b.-di V:9b, D:14b, K:29 [=1]

398. **beze-** süslemek.
b.-di V:9b, D:14a, K:28, v:34a, d:49b, k:4. [=2]

399. **bezek** süs.
b. V:9b, D:14a, K:28 [=1]

400. **bezen-** süslenmek.
b.-di V:9b, D:14a, K:28 [=1]

401. **bezevü** (kadınların süs amaçlı yüzlerine sürdükleri) allık
b. V:9b, D:14b, K:29 [=1]

402. **bėzgek** soğuk kaynaklı ateş, soğuktan dolayı oluşan humma.
b. V:9b, D:14b, K:29 [=1]

403. **bıçaḳ** bıçak.
b. V:8b, D:13b, K:26 [=1]

404. **bıçal** insanın; atın ve benzeri hayvanların özürlü oluşu, acizliği, yaşlılığı
b. V:9a, D:13b, K:26 [=1]

405. bıçḳu biçki, biçme aleti.
b. v:37a, k:10, d:54b; v:40b, d:59b, k:17. [=2]

406. bıçuḳ buçuk, yarım. Bk. **buçuḳ**.
b.+nı k:76, v:63b, d:94b. [=1]

407. **bıḳın** bel, bıkın.
b. V:10b, D:16a, K:33 [=1]

408. **bıldıraḳ** yaprak
b. V:11a, D:16b, K:34, v:33b, k:3, d:49a. [=2]

409. **bıldırcın** Türkm. bıldırcın kuşu. Bk. **buyurçın**.
b. V:11a, D:17a, K:34
b. v:34a, k:3, d:49a. [=2]

410. **bıltır** geçen yıl, önceki yıl.
b. V:11a, D:17a, K:35 [=1]

411. **bısra** buraya
b. V:9b, D:14b, K:29 [=1]

412. **bibi** büyük kız kardeş
b. V:8b, D:13a, K:25 [=1]

413. **biç-** ebise b biçmek.
b.-ti
b. V:8b, D:13b, K:26 [=1]

414. **biç-** ekin biçmek.
b.-ti V:8b, D:13b, K:26, v:37a, k:10, d:54b.
b.-er V:8b, D:13b, K:26 [=3]

415. **Biçer** özel isim, kişi adı.
b. V:8b, D:13b, K:26 [=1]

416. **biçin** hasat, biçme zamanı
b. V:8b, D:13b, K:26 [=1]

417. **biker** işleme, kenar süsü, nakış
b. V:11a, D:16b, K:33 [=1]

418. **bikit** zift, kara sakız.
b. V:11a, D:16b, K:33 [=1]

419. **bil-** bilmek.
b.-sün V:28b*2, D:40b*2, K:ø
b.-di d:72b, v:49b, k:36; v:49b, k:36, d:73a.
b.-dirdüm v:49b, k:36, d:73a.
b.-düm d:71b, k:34, v:49a; d:72b, v:49b, k:36.
b.-ge v:35b, k:7, d:52a.
b.-gil d:71b, k:34, v:49a.
b.-içi v:40a, d:58b, k:16.
b.-meḳı v:63b, d:94b, k:77.

bildüm kim Sencer kelürdür: Sencer'in geldiğini öğrendim, bildim. v:49a, d:71b, k:34.

bilgil kim ḳoçan Sencerdür: Sencer'in kocan olduğunu bil. v:49a, d:71b, k:34. [=11]

420. bildür- bildirmek, haber vermek
b.-di k:45, v:52b, d:78b. [=1]

421. **bile** bilenmiş.
b. V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

422. **bile** ile (edat)
b. V:18[b]*2, D:27[a]*2, K:55*2; V:20[a], D:28[b], K:58, b. d:87[b], v:59[a], k:1; k:20, v:42[a], d:62[a]; k:28, d:68[a], v:46[a]; k:76, v:63[b], d:94[a]; k:82, v:65[b], d:97[a]; v:46[a], k:28, d:68[a]; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:59[b], d:88[a], k:65; v:59[b], d:88[a], k:65; v:59[b], d:88[a], k:65; v:59[b], d:88[a], k:65; v:59[b], d:88[a], k:65; v:59[b], d:88[a], k:65; v:59[b], d:88[a], k:65; v:59[b], d:88[a], k:65; v:63[a], d:94[a], k:76; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a]. [=23]

423. **bile** birlikte, beraber, bir arada. Bk. **birle**.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

424. **bile-** bilemek, keskinleştirmek.
b.-di V:11[a], D:17[a], K:34, v:37[a], k:10, d:54[b]. [=2]

425. **bilegü** bileği, bileği taşı. Bk. **bilevü**.
b. V:11[a], D:17[a], K:34, k:10, d:54[b], v:37[a]; v:33[b], d:48[a], k:2; v:37[a], k:10, d:54[a]; v:40[b], d:59[b], k:17. [=5]

426. **bilek** bilek, kolun avuçtan (bilekten) dirseğe kadarki kısmı.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

427. **bilevü** bileği, bileği taşı. Bk. **bilegü**.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 , k:10, d:54[b], v:37[a]; v:33[b], d:48[a], k:2; v:37[a], k:10, d:54[a]; v:40[b], d:59[b], k:17. [=5]

428. **bilezik** bilezik.
b. V:11[b], D:17[a], K:35, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

429. **bilge** bilge, bilici, alim.
b. V:11[a], D:17[a], K:34, d:69[a], k:32, v:48[a]; d:69[a], k:32, v:48[a]; d:69[a], k:32, v:48[a]; k:15, v:40[a], d:58[a]; k:29, v:47[a], d:69[b]; k:32, v:48[a], d:69[a]; k:32, v:48[a], d:69[b]; v:36[a], k:8, d:53[a]; v:61[b], d:91[b], k:71.
b.+ler k:29, v:47[a], d:69[a]; k:29, v:47[a], d:69[a]; k:32, v:48[a], d:69[a].
b.+ni d:92[a], v:62[a], k:72; d:92[a], v:62[a], k:72.
b.+rek v:36[a], k:8, d:53[a]. [=16]
bilge boldum: bilge oldum. k:32, v:48[a], d:69[a].
bilgeler ḳaçan boldunuz: ne zaman bilge oldunuz. v:47[a], d:47[b], k:29.
bilge boldun: bilge oldun. d:69[a], v:48[a], k:32.
bilge boldum: bilge oldum. d:69[a], v:48[a], k:32. [=1]

430. **bili** bilgi, ilim Bk. **bélü**.
b. V:11[a], D:16[a], K:34 [=1]

431. **bilik** silah
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

432. **biltirik** harp eşyalarının (techizatının) mahfazası (sandığı)
b. V:9[a], D:14[a], K:28, v:33[a], k:3, d:49[a]. [=2]

433. **bin-** Türkm. (herhangi bir bineğe) binmek Bk. **min-**.
b.-di V:11[b]*2, D:17[a]*2, K:35*2; V:29[a], D:42[a], K:ø,
b.-er v:49[a], k:35, d:72[b].
b.-iben v:55[a], k:52, d:82[a].
b.-ip v:55[a], k:52, d:82[a].
b.-ü v:55[a], k:52, d:82[a]. [=7]

434. **bir** bir.
b. V:9[a], D:13[a], K:27; V:10[a], D:16[a], K:33; V:19[a], D:27[b], K:56; V:22[a], D:31[b], K:64; V:31[a], D:44[b], K:ø, d:89[b], k:67, v:60[a]; d:90[b], v:61[a], k:69; d:90[b], v:61[a], k:69; d:91[a], k:70, v:61[a]; d:91[a], k:70, v:61[a]; k:45, v:52[b], d:78[a]; k:45, v:52[b], d:78[a]; k:45, v:52[b], d:78[a]; k:45, v:52[b], d:78[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; k:61, d:86[b], v:58[a]; k:70, v:61[b], d:91[a]; k:70, v:61[b], d:91[a]; k:76, v:63[b], d:94[a]; k:76, v:63[b], d:94[a]; k:76, v:63[b], d:94[a]; v:56[b], k:57, d:84[a]; v:56[b], k:57, d:84[a]; v:58[b], k:62, d:87[a]; v:58[b], k:62, d:87[a]; v:58[b], k:62, d:87[a]; v:58[b], k:62, d:87[a]; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68; v:61[a], d:91[a], k:70; v:61[a], d:91[a], k:70.
bir er: bir er. v:58[b], d:86[b], k:61.
bir aḳça bérildi Sencerġa: Sencer'e bir akça verildi. k:45, v:52[b], d:78[a]
bir erni kördüm urulmış ḳulı: kölesi dövülmüş bir eri gördüm. k:57, d:84[b], v:56[a].
bir erni urulmış ḳulı kördüm (söz dizimi bakımından hatalı cümle örneği olarak verilmiş): kölesi dövülmüş bir eri gördüm. v:57[a], k:57, d:84[b].
bir erni kördüm bérilmiş aṭasına bir aḳça: babasına bir akça verilmiş bir eri gördüm. v:57[a], k:57, d:84[b].

bir érdep buġday bar ḳatımda: yanımda bir kile buğday var. d:87[a], v:58[b], k:62.

bir baṭman yaġ bar ḳatımda: yanımda bir batman yağ var. d:87[a], v:58[b], k:62.

bir ḳarı ṭon bar ḳatımda: yanımda (elimde) bir karış (arşın) eski elbise var. d:87[a], v:58[b], k:62.

bir ḳarış yér bar ḳatımda: yanımda (elimde) bir karış yer var. d:87[a], v:58[b], k:62.

bir ṭurmış er [kördüm]: (ayağa) kalkmış bir er gördüm d:90[b] v:61[a], k:69.

bir ṣalḳum üzüm yédim: bir salkım üzüm yedim. V:19[a], D:27[b], K:56

bir yaṭlıḳ kinem bar: evlendirilecek, ele, kocaya verilecek bir kız çocuğum var . V:31[a], D:44[b], K:ø

bir kezde V:10[b], D:16[a], K:33 [=35]

435. **bir ança**bazı, kimi, biraz.
b. V:15[b], D:23[a], K:46, d:89[b], k:67, v:60[b].
b.+sın d:89[b], k:67, v:60[b]. [=3]

436. **bir çala** bir parça, biraz
b. V:14[a], D:21[b], K:42
bir çala bişti bir parça (biraz) pişti V:14[a], D:21[b], K:42 [=1]

437. biregü bir kişi
b. k:17, v:41[a], d:60[b]. [=1]

438. birevü bir kişi
b. k:19, v:42[a], d:61[b]. [=1]

439. birin birin birer birer
b. v:58[b], d:87[a], k:62. [=1]

440. **birle** birlikte, beraber, bir arada. Bk. **bile**.
b. V:11[b], D:17[a], K:34 k:20, v:42[b], d:62[a]; k:82, v:65[b], d:97[b]. [=3]

441. **birükdür-** biriktirmek, birleştirmek, bir ve beraber kılmak
b.-di V:9[a], D:14[a], K:28 [=1]

442. **biş-** yemek pişmek.
b.-ti V:10[a]*2 D:15[a]*2, K:30*2; V:12[a], D:18[b], K:37; V:14[a]*2, D:21[b]*2, K:42*2 [=1]

443. **bişi** yayvan açılmış, yağda pişirilmiş küçük çörek, bişi.
b. V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

444. **bişir-** pişirmek.
b.-di V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

445. **bit** bit.
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

446. **bit-** (bitki cinsinden olan şeyler için) bitmek, büyümek, yetişmek.
b.-ti V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

447. **bitek** arı kovanı da denilen ve içinde bal imal eden kap
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

448. **bitek** topraktan un ve benzerleri (elemek) için yapılmış dibi delik bir çeşit kap
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

449. **biti-** yazmak.
b.-di V:8[b], D:13[a], K:26
b.-dim v:59[b], d:88[b], k:65. [=1]

450. **bitig** yazılmış herhangi bir şey, kitap, mektup. Bk. **biti**.
b. V:8[b], D:13[a], K:25, v:33[a], d:48[b], k:2.
b.+n d:77[a], k:43, v:52[a]; d:77[a], k:43, v:52[a]; d:77[a], k:43, v:52[a]. [=5]

451. bitikçi yazıcı.
b. v:61[b], d:91[b], k:71. [=1]

452. bitilik yazı malzemesi, yazmak için olan şey.
b. v:37[b], d:55[a], k:11; v:40[b], d:59[b], k:17. [=2]

453. **bitiy** yazılmış herhangi bir şey, kitap, mektup. Bk. **bitig**.
b. V:8[b], D:13[a], K:25 [=1]

454. **bitle-** bit ayıklamak.
b.-di V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

455. **bitük** gözü çekik (kısık).
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

456. **bitün** eksiksiz, sağlam.
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

457. **bitür-** (bir şeyi zorla yerine koymak anlamında) kırığı iyi etmek.
b.-di V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

458. **biz**[5] kendisiyle delik açılan biz aleti.
b. V:9[b]*2, D:14[a]*2, K:28*2 [=2]

459. **biz** çokluk birinci kişi. Bk. **miz**.
b. V:9[b], D:14[a], K:28; V:11[b], D:17[b], K:35, d:63[a], v:43[a], k:22; d:96[b], v:65[a], k:81; v:39[b], d:58[a], k:15; v:47[b], d:70[b], k:31; v:50[a], k:39, d:75[a]; v:64[b], k:80, d:96[a]; v:65[a], k:81, d:97[a].
b.+den v:59[b], d:88[b], k:65.
b.+in v:59[b], d:88[b], k:65.
b.+ni v:56[a], d:83[b], k:55.
b.+ler. v:50[b], k:39, d:75[a].
biz kelmedük: biz gelmedik. k:39, d:75[a], v:50[a].
bizler kelmedükler: bizler kelmedik. k:39, d:75[a], v:50[a].

[5] İki ayrı Arapça karşılıkla verilmiş.

biz degülmisseyidük Sencer ṭurmışıdı: biz olmasaydık Sencer (ayağa) kalkmıştı. k:81, v:65[b], d:96[b].

biz degülmisseyidük [Sencer ṭurmışıdı]: biz olmasaydık Sencer (ayağa) kalkmıştı. d:97[a], k:81, v:65[a].

bizin bile: bizimle. k:65, d:88[b], v:59[b].

biz ṭurṭuḳ: biz kalktık. d:96[b], k:80, v:64[b]. [=13]

460. bizkek[c] ?
b. v:33[b], k:2, d:48[b]. [=1]

461. **bo-** (boğazını sıkarak) boğmak. Bk. **boġ-**.
b.-du V:8[b], D:12[b], K:25 [=1]

462. **boġ-** (boğazını sıkarak) boğmak. Bk. **bo-**.
b.-dı V:10[b], D:15[b], K:32 [=1]

463. **boġa** aşma için saklanan boğa
b. V:10[b], D:15[b], K:32 [=1]

464. **boġa** her şeyin aygırı, erkeği
b. V:10[b], D:15[b], K:32, v:33[a], d:48[a], k:2. [=2]

465. **boġaġ** boğaz, gırtlak.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

466. **boġanaḳ** sağanak yağmur, çok şiddetli yağmur.
b. V:10[b], D:15[b], K:32 [=1]

467. **boġaz** boğaz, gırtlak.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

468. **boġazla-** boğazından keserek öldürmek, boğazlamak.
b.-dı V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

469. **boġurdaḳ** boğaz, gırtlak.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

470. **boḳ** bok, dışkı.
b. V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

471. **boḳṣaḳ** gerili (kurulmuş) yayın eğilen (yamulan) tarafını dengelemek (ne fazla ne eksik yamulmasını engellemek için) için yaya tutturulan bir çeşit kayış
b. V:10[b], D:16[a], K:33 [=1]

472. **bol** bol, fazla, çok
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

473. **bol-** +olmak, bir hâlden başka hâle geçmek.
b.-dı V:11[a], D:16[b], K:34 [=1]

474. **bol-** olmak.
b.-ø (emir) V:11[a]*2, D:16[b]*2, K:34*2
b.-dı V:3[a], D:4[a], K:6, d:68[a], v:46[b], k:29; d:69[a], k:32, v:48[a]; d:69[a], k:32, v:48[a]; d:69[a], k:32, v:48[a]; d:69[a], k:32, v:48[a]; k:30, v:47[b], d:70[b]; k:61, v:58[a], d:86[a]; k:61, v:58[a], d:86[a]; v:47[a], d:69[b], k:30; v:47[a], d:69[b], k:30)
b.-sun V:32[a], D:45[b], K:ø
b.-ġay v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35
b.-dılar v:47[a], d:69[b], k:30; v:47[a], k:30, d:70[a]; v:47[a], k:30, d:70[a].
b.-dum k:32, v:48[a], d:69[b].
b.-dun k:29, v:47[a], d:69[a]; k:32, v:48[a], d:69[a]; v:47[a], d:69[b], k:30; v:47[a], d:69[b], k:30.
b.-dunuz k:29, v:47[a], d:69[a]; k:29, v:47[a], d:69[a]; k:32, v:48[a], d:69[b].
b.-maġay v:47[b], d:69[a], k:32.
b.-sa v:47[a], k:30, d:70[a].
b.-salar v:47[a], k:30, d:70[a].
b.-uban v:54[b], d:81[b], k:51; v:54[b], d:81[b], k:51; v:54[b], d:81[b], k:51; v:54[b], k:51, d:82[a].

boldun ḳayda: nerede oldun, neredeydin. k:30, v:47[a], d:47[b].

boldılar çıḳmışlar kişiler: kişiler çıkmış oldular. d:70[a], k:30, v:47[a].

boldı bilge Sencer: Sencer bilge oldu. v:48[a], k:32] d:69[a].

boldı Sencer bilge: Sencer bilge oldu. v:48[a], k:32] d:69[a].

boldum bilge: bilge oldum. d:69[b], v:48[a], k:32.

boldunuz bilgeler: bilgeler oldunuz. d:69[b], v:48[a], k:32.

bolgay kim Sencer kelgey: iyi ki Sencer geldi (gelecek). d:72[a], k:35, v:49[a] [=36]

475. **boldur-** +oldurmak, bir durumdan başka bir duruma geçirmek
b.-dı V:11[a], D:16[a], K:34 [=1]

476. **boluş** destek, yardım
b. V:11[a], D:16[a], K:34 [=1]

477. **boluş-** destek olmak, yardım etmek
b.-ø (emir) V:11[a], D:16[a], K:34
b.-ṭu V:11[a], D:16[a], K:34 [=1]

478. **bor** kireç, alçı
b. V:9[a], D:14[a], K:27 [=1]

479. **bor** yumuşak ve çürük taşlar
b. V:9[a], D:14[a], K:27 [=1]

[c] Yalnızca tasrif bölümündedir ve vezin örneği olarak verildiğinden anlamı aktarılmayan kelimelerdendir.

480. **borġu** (üflenen, çalınan) boru
b. V:9[a], D:13[b], K:27 [=1]

481. **borla** üzüm.
b. V:9[a], D:14[a], K:28 [=1]

482. **borsuḳ** sırtlana benzer, kötü (iğrenç) kokulu bir hayvan.
b. V:9[a], D:13[b], K:27
b. v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

483. **boş** (eşinden, karısından) boşanmış, boş.
b. V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

484. **boş** sıfır, hiç.
b. V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

485. **boş** =(içi) boş.
b. V:10[a] D:15[a], K:30; V:32[a], D:46[b], K:ø [=1]

486. **boşa-** nikahı bozmak, boşamak.
b.-dı V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

487. **boşan-** (karısından) boşandı.
b.-dı V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

488. **boy** boy, boy pos.
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

489. **boyun** boyun.
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

490. **boyunla-** boynuna, ensesine vurmak, şamarlamak, boynuna şaplak atmak.
b.-dı V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

491. **boz** boz, kır, gri.
b. V:9[b], D:14[a], K:28; V:5[b], D:8[a], K:15, k:13, d:57[a], v:39[a]. [=3]

492. **boza** boza.
b. V:9[b], D:14[b], K:29 [=1]

493. bozar- bozarmak, grileşmek.
b.-dı d:82[a], v:55[a], k:52; k:13, d:57[a], v:39[a]. [=2]

494. **Bozḳuş** kişi adı, özel isim. Bk. **Bozġuş**.
b. V:9[b], D:14[b], K:29 v:42[a], k:20, d:62[a]; v:42[a], k:20, d:62[a]. [=3]

495. **Bozḳuş** kişi adı, özel isim. Bk. **Bozġuş**.
b. V:9[b], D:14[b], K:29 [=1]

496. **bozla-** deve bozlamak, (deve) bağırmak.
b.-dı V:9[b], D:14[b], K:29 [=1]

497. **bozuḳ** Araplardan olamadıklarında (acemilik yaptıklarında) kusurlu (ayıplı) Araplaşmış kişiler için söylenen kelimedir; (bu kimseler) dilsiz, konuşmasını (söz söylemesini) bilmez sayılırlar.
b. V:9[b], D:14[b], K:29 [=1]

498. **bögrek** böbrek.
b. V:11[a], D:16[b], K:33 [=1]

499. **bögter** kadınların oturması için devenin sırtına kurulan etrafı kapalı oturma yeri, hevdeç
b. V:11[a], D:16[b], K:33 [=1]

500. **böl-** (yönetimden, görevinden) azletmek, düşürmek, çıkarmak.
b.-di V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

501. **bölük** insan topluluğu, insanlardan büyükçe bir topluluk.
b. V:11[a], D:17[a], K:34 [=1]

502. **bön** acemi, tecrübesiz, çiğ adam
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

503. **börek** etle doldurulmuş hamur parçaları (dilimleri, sarmaları), börek.
b. V:9[a]*2, D:14[a]*2, K:28*2; V:14[a], D:21[a], K:42; V:17[b], D:25[b], K:52 [=1]

504. **böri** Kıp. (yırtıcı canavar olan) kurt. Bk. ḳ**urṭ**.
b. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

505. **börü** kurt, börü.
b. V:9[a], D:14[a], K:28 [=1]

506. **böy** akrep, böcek.
b. V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

507. **böy-** raks etmek, oynamak
b.-di V:11[b], D:17[b], K:35 [=1]

508. **bu** bu (işaret sıfatı).
b. V:10[a] D:15[a], K:30; V:10[b], D:16[a], K:32; V:13[b], D:21[a], K:41; V:14[a], D:22[a], K:44; V:31[b], D:45[a], K:øV:32[a]*2, D:46[a]*2, K:ø*2; V:32[a]*2, D:46[a]*2, K:ø*2 [=1]

509. **bu** bu (işaret zamiri).
b. V:6[a]*2, D:9[a]*2, K:18*2; V:8[b], D:12[b], K:25; V:15[b], D:23[b], K:47; V:25[b], D:36[b], K:73; V:28[b], D:41[a], K:ø, d:77[a], k:43, v:52[a]; d:77[a], k:43, v:52[a]; d:84[a], k:56, v:56[a]; d:89[a], v:60[a], k:66; d:94[a], k:76, v:63[a]; k:22, v:43[b], d:64[a]; k:64, v:59[b], d:88[a]; k:64, v:59[b], d:88[a]; v:35[a], d:51[a], k:6; v:43[a], d:64[a], k:23; v:43[b], d:64[a], k:23; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:54[b], d:81[b], k:51; v:59[a], k:1, d:88[a].
b.+dur V:7[a], D:11[a], K:21
b.+da v:43[b], d:64[a], k:23.
b.+ndan V:6[a]*2, D:9[a]*2, K:18*2
b.+nun V:7[b], D:11[a], K:22
b.+kine v:35[a], d:51[a], k:6.
b.+nçuḳ v:35[a], d:51[a], k:6.
b.+nçuḳas v:35[a], d:51[a], k:6.
b.+nun k:24, d:70[a], v:44[b].
bu evdekinin ḳulıdur: bu evdekinin

kölesidir (uşağıdır). v:43[b], d:64[a], k:23.

bu evdekilernin ḳulıdur: bu evdekilerin kölesidir (uşağıdır). v:43[b], d:64[a], k:23.

bunun ḳulı: bunun kölesi (uşağı). v:44[b], d:70[b], k:24.

bu nedür: bu nedir? d:76[a], v:51[a], k:41.

bu Sencerṭur: bu Sencerdir. v:54[b], d:81[b], k:51]

bu yüzi körkülüdür: bu yüzü güzeldir. v:56[b], d:84[a], k:56.

[bu] közi sürmelüdür: bu gözü sürmelidir. v:56[b], d:84[a], k:56.

[bu] bur.nı uzundur: bu burnu uzundur. v:56[b], d:84[a], k:56.

[bu] kökçekdür: bu gökçek, güzeldir. k:57, d:84[b], v:56[b].

bu Sencernindür: bu Sencer'indir. d:88[a], v:59[a], k:63.

[bu] Sencerindür: bu Sencer'indir. d:88[a], v:59[b], k:64.

bu uç-dan bu uç-ġa daḳınca yér senindür: bu uçtan bu uca değin (kadar) yer senindir. d:88[b], v:59[b], k:64.

bu anṭ[tır] : bu yemindir. d:89[a]] v:60[b]] k:66.

bu alṭun barçası alandı: bu altının hepsi alındı. v:63[b], k:76, d:94[a].

bu aṭ depekdür: bu at çokça tepicidir, çifte atıcıdır. V:15[a], D:22[a], K:44

bu aṭ yavaşdur: bu at sakin yaratılışlı ve terbiyelidir. V:32[b], D:46[b], K:ø

bu bundan aludur: bu bundan düşkündür, ihtiyaç sahibidir. V:6[b], D:9[b], K:18

bu bundan aluraḳdur : bu bundan daha düşkündür. V:6[b], D:9[b], K:19

bu delim-dür: bu çoktur. V:15[b], D:23[b], K:47

bu etni çoḳrat: bu eti kaynat (haşla). V:13[b], D:21[a], K:41

bu işni başardı: bu işi, (hakkıyla) başardı, tamamladı. V:10[a] D:15[b], K:30

bu keydür: bu çok iyidir. V:28[b] D:41[a], K:ø

bu ḳıttır: bu azdır. V:22[b], D:31[b], K:64

bu kirişimdür: bu eşimdir, takım arkadaşımdır. V:26[b], D:38[a], K:76

bu ḳocadur : bu yaşlıdır (ihtiyardır). V:22[b], D:32[a], K:65

bu ḳocamdur : bu efendimdir, kocamdır. V:22[b], D:32[a], K:65

bu ḳoyun yovadur: bu koyun şaşkolozdur. V:32[b], D:46[b], K:ø

bu köptür: bu çoktur. V:25[b], D:36[b], K:73

bu ḳurdaşdur: bu yaşıttır. V:23[a], D:33[a], K:67

bu oḳ düpdüzdür: bu ok çok düzdür (düzlük bakımından üstündür) . V:14[b], D:22[a], K:44

bunun aŋ yoḳdur: bunun için (buna) bir engel yoktur. V:7[b], D:11[a], K:22 [=29]

510. **bu** işaret (kişi) zamiri.
b. V:13[a], D:20[a], K:39/2 V:22[b]*2, D:32[a]*2, K:65*2; V:23[a], D:33[a], K:67; V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

511. **bu kez** Türkm. bir fiilin gerçekleşme sayısı, kere, kez. Bk. **buġuz**.
b. V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]

512. **bucaḳ** (yapıda, odada) köşe, zaviye.
b. V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

513. **buçuḳ** buçuk, yarım.
b. V:8[b], D:13[b], K:26 [=1]

514. **bud** diz ile kalça arası, but, bacak. Bk. **buṭ**.
b. V:9[a], D:13[b], K:27; V:10[b], D:15[b], K:31 [=1]

515. **buda-** (ağacı) budamak.
b.-dı V:9[a], D:13[b], K:27
b. v:34[a], d:49[b], k:4. [=2]

516. **budaḳ** ağaç dalı, kolu, budağı. Bk. **buṭaḳ**.
b. V:9[a], D:13[b], K:27; V:10[b], D:15[b], K:31 [=1]

517. **buġ** tencerenin (kazanın) buharından yükselen şey, buğu.
b. V:10[b], D:15[b], K:32 [=1]

518. **buġday** Türkm. buğday Bk. **buyday**.
b. V:10[a]*2, D:16[a]*2, K:32*2, v:54[b], d:81[b], k:51; v:54[b], d:81[b], k:51; v:58[b], k:62, d:87[b].

buġday emlü V:10[b], D:16[a], K:32 [=5]

519. **Buġdı** özel isimdir.
b. V:10ᵇ, D:15ᵇ, K:32 [=1]

520. **buġrā** (Kitâbu Beylik'te) çift hörgüçlü Buhara devesi.
b. V:10ᵇ, D:16ᵃ, K:32 [=1]

521. **buġrā** erkek deve.
b. V:10ᵇ, D:16ᵃ, K:32 [=1]

522. **buġuz** Kıp. bir fiilin gerçekleşme sayısı, kere, kez. Bk. **bu kez**.
b. V:10ᵇ, D:16ᵃ, K:32 [=1]

523. **buḳavu** bukağı, hayvanın hareketi engellemek için ayağına bağlanan ip.
b. V:10ᵇ, D:16ᵃ, K:33, v:33ᵇ, d:48ᵃ, k:2. [=2]

524. bukün bugün
b. k:45, v:52ᵇ, d:78ᵃ; v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47; v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47.
b.+dür v:46ᵃ, d:67ᵇ, k:28; v:46ᵃ, d:67ᵇ, k:28.
bukün uruldı: bugün vuruldu, dövüldü. k:45, v:52ᵇ, d:78ᵇ.
bukün Sencer ṭurmış degül: bugün Sencer kalkmış değil. d:79ᵇ, k:47, v:53ᵃ. [=5]

525. **bul-** Türkm. buldu. Bk. **ṭap-**.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

526. **bula-** sıvı olan herhangi bir şeyi karıştırmak. Bk. **bulġa-**.
b.-dı V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:34 [=1]

527. **bulaġav** ürkme, düşman korkusundan ürküp karışma.
b. V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:34 [=1]

528. bular bunlar
b. v:43ᵃ, k:22, d:63ᵃ; v:43ᵇ, d:64ᵃ, k:23. [=2]

529. **bulġa-** sıvı olan herhangi bir şeyi karıştırmak. Bk. **bula-**.
b. k:4, v:34ᵇ, d:50ᵇ.
b.-dı V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:34 [=1]

530. **bulġamaç** (yağ ve un ile yapılan) lapa, bulamaç.
b. V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:34 [=1]

531. **bulġandur-** bulandırmak, karıştırmak, rahatsız etmek Bk. **bulġayt-**.
b.-dı V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:35 [=1]

532. **bulġayt-** bulandırmak, karıştırmak, rahatsız etmek Bk. **bulġandur-**
b.-tı V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:35 [=1]

533. **bulnaḳ** yaban eşeği.
V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

534. **bulun** (akınla elde edilen) ganimet, esir.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

535. **bulun** kazanç, kâr.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

536. **bulun** Kıp. adaya bitişik kara.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

537. **bulun** yağma, akın.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

538. **bulunla-** (yağma veya akından) ganimet elde etmek
b.-dı V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:35 [=1]

539. **buluş-** buluşup anlaşmak, bir araya gelmek, ittifak etmek.
b.-tı V:11ᵃ, D:16ᵃ, K:34 [=1]

540. **buluṭ** bulut.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

541. **bun-** bunamak, yaşlılıktan aklî melekesini kaybetmek.
b.-dı V:11ᵇ, D:17ᵇ, K:35 [=1]

542. **bunçaḳ** bu kadar, buncacık
V:29ᵇ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

543. bunlar bunlar
b.+çuḳ v:35ᵃ, d:51ᵃ, k:6.
b.+çuḳas v:35ᵃ, d:51ᵃ, k:6. [=2]

544. **bünüt** binek hayvanı, binit
b. V:11ᵇ, D:17ᵇ, K:35 [=1]

545. **bur-** burmak, bükmek
b.-dı V:9ᵇ, D:13ᵇ, K:27 [=1]

546. **bur-** karnı ağrımak (sancılanmak)
b.-dı V:9ᵇ, D:13ᵇ, K:27 [=1]

547. **burç** (toz haline getirilmiş, kara) biber.
b. V:9ᵇ, D:13ᵇ, K:27 [=1]

548. **burçaḳ** dolu, dolu tanesi.
b. V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:28 [=1]

549. **burçalaḳ** bir çeşit bitki.
b. V:9ᵇ, D:13ᵇ, K:27 [=1]

550. **burı-** misk kokusu yayılmak, misk kokmak
b.-dı V:9ᵇ, D:13ᵇ, K:27

551. **burun** -madan önce.
b. V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:28; V:29ᵇ*2, D:42ᵇ*2, K:ø
b. v:53ᵇ, d:80ᵃ, k:48; v:53ᵇ, k:48, d:80ᵇ. [=5]

552. **burun** burun.
b. V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:28
b.+ı d:84ᵃ, k:56, v:56ᵃ. [=2]

553. **burun** ilk.
b. V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:28 [=1]

554. **burunduḳ** Kitâbu Beylik'te deve yuları.
b. V:9ᵇ, D:13ᵇ, K:27 [=1]

555. **burunduruḳ** (boyun eğdirmek için hayvanın burnuna takılan halka, burunduruk.
b. V:9ᵃ, D:13ᵃ, K:27 [=1]

556. **burunduruḳ** kadınların süs için burnuna taktığı pirinç ve benzeri halka.
b. V:9ᵃ, D:13ᵃ, K:27 [=1]

557. **bus-** pusmak, (edilecek iş için) pusup (uygun vakti) gözetlemek.
b.-dı V:9ᵇ, D:14ᵇ, K:29 [=1]

558. **buṣarıḳ** uzak yerden gelen toz (toz bulutu), pusarık.
b. V:10ᵃ, D:15ᵃ, K:31, v:33ᵇ, k:2, d:48ᵇ. [=2]

559. **buṣu** pusu, tuzak. Bk. **busu**
b. V:9ᵃ, D:14ᵃ, K:29; V:10ᵃ, D:15ᵃ, K:31 [=1]

560. **busu** pusu, tuzak. Bk. **buṣu**.
b. V:9ᵃ, D:14ᵃ, K:29; V:10ᵃ, D:15ᵃ, K:31 [=1]

561. **buş-** Türkm. (arkadaşına) kızmak, öfkelenmek, darılmak Bk. **yikir-**.
b.-tı V:10ᵃ*2 D:15ᵃ*2, K:30*2 [=1]

562. **buşaḳ** çok kızan (asabî) adam.
b. V:10ᵃ D:15ᵃ, K:30 [=1]

563. **buṭ** diz ile kalça arası, but, bacak. Bk. **bud**.
b. V:9ᵃ, D:13ᵃ, K:27; V:10ᵃ, D:15ᵃ, K:31 [=1]

564. **buṭaḳ** ağaç dalı, kolu, budağı. Bk. **budaḳ**.
b. V:9ᵃ, D:13ᵃ, K:27; V:10ᵃ, D:15ᵃ, K:31 [=1]

565. **buyday** Kıp. buğday. Bk. **buġday**.
b. V:10ᵃ, D:16ᵃ, K:32 [=1]

566. **buynuz** Türkm. boynuz. Bk. **müyüz**.
b. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

567. **buyruḳ** emir, buyruk.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:36 [=1]

568. **buyur-** emretmek, buyurmak.
b.-dı V:11ᵇ, D:17ᵇ, K:36 [=1]

569. **buyurçın** Kıp. bıldırcın kuşu. Bk. **bıldırcın**.
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

570. **buz** buz, don.
b. V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:28 [=1]

571. **buz-** bir şeyi basıp zorla, baskıyla almak.
b.-dı V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:28 [=1]

572. **buz-** yıkmak, bozmak.
b.-dı V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:28 [=1]

573. **buzaġu** Kitâbu Beylik'te deve yavrusu. Bk. **buzavu**.
b. V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:29 [=1]

574. **buzaġu** küçük dana, buzağı. Bk. **buzavu**.
b. V:9ᵇ*2, D:14ᵃ*2, K:29*2 [=1]

575. **buzul-** basıp zorla, baskıyla alınmak.
b.-dı V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:29 [=1]

576. **buzul-** yıkılmak, bozulmak.
b.-dı V:9ᵇ, D:14ᵃ, K:29 [=1]

577. **bükti** Özel isim, kişi adı.
b. k:22, d:63ᵇ, v:43ᵇ.

578. **bük** (su kaynaklarında, sulak yerlerde oluşan) sık ağaçlık, çalılık, bük.
b. V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:33 [=1]

579. **bük-** (ip, yün vb.) bükmek, sarmak, eğirmek.
b.-ti V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:33, k:22, d:63ᵇ, v:43ᵇ. [=2]

580. **bük-** oynamak, kıvırmak, raks etmek
b.-ti V:10ᵇ, D:16ᵇ, K:33 [=1]

581. **büker** eğri, bükük.
b. V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:33 [=1]

582. **bükrü** kambur.
b. V:11ᵃ, D:16ᵇ, K:33 (bügri), b. v:33ᵇ, d:48ᵃ, k:2. [=2]

583. **bülçek** kurdun erişkin (yanında koşacak kadak büyümüş) yapvrusu
b. V:11ᵃ, D:17ᵃ, K:34 [=1]

584. **bün** kusur, ayıp
b. V:11ᵇ, D:17ᵇ, K:35 [=1]

585. **büne-** kusur bulmak, ayıplamak.
b.-di V:11ᵇ, D:17ᵇ, K:35 [=1]

586. **bünile-** kusur bulmak, ayıplamak.
k:4, v:34ᵇ, d:50ᵃ.
b.-di V:11ᵇ, D:17ᵇ, K:35 [=2]

587. **bürçe** pire.
b. V:9ᵃ, D:14ᵃ, K:28 [=1]

588. **bürçek** perçem, alna dökülen saç.
b. V:9ᵃ, D:14ᵃ, K:27 [=1]

589. **bürgü** bunalma, bıkkınlık ve sıkıntı, can darlığı
b. V:9ᵃ, D:14ᵃ, K:28 [=1]

590. **bürtük** tane, tohum
b. V:9ᵃ, D:14ᵃ, K:27 [=1]

591. **bütün** doğru, güvenilir, sağlam.
b. V:8ᵇ, D:13ᵃ, K:26 [=1]

592. **bütür** asık surat, ekşi yüz.
b. V:8[b]*2, D:13[a]*2, K:26*2
bütür yüzlü V:8[b], D:13[a], K:26 [=1]

593. **büz-** (kese ve benzerinin) ağzını büzmek
b.-di V:9[b], D:14[a], K:28 [=1]

594. büzerlik[7] ?
b. v:34[a], k:3, d:49[a]. [=1]

595. **büzük** büzük, anüs.
b. V:9[b], D:14[a], K:28 [=1]

596. can can
c.+ı d:89[a], v:60[a], k:66. [=1]

597. **céce** çocuğun annesini çağırdığı çağrı (hitap)
c. V:13[a], D:19[b], K:39/2 [=1]

598. **cömert** cömert.
c. V:14[b], D:21[b], K:43, v:61[b], d:91[b], k:71.
c.+ni v:62[a], k:72, d:92[a]; v:62[a], k:72, d:92[b].
cömert bilge bitikçi Sencer.ni kördüm. d:91[b], v:61[b], k:71. [=4]

599. **çaġa** tüyü bitmeden önceki civciv (kuş yavrusu) ve her şeyin küçük yavrusu (yeni doğmuşu).
ç. V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

600. **çaġan** doğan kuşu Bk. **ṭoġan**.
ç. V:13[b], D:20[b], K:41
ç.+çuḳ k:5, v:35[a], d:50[b]. [=2]

601. **çaġıltılaḳ** davarın dışkılaması veya idrarını yapması sebebiyle hayalarda oluşmuş kirli yün topakları
ç. V:13[b], D:20[b], K:41, v:34[a], k:3, d:49[a]. [=2]

602. **çaġır-** seslenmek, bağırmak.
ç.-dı V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

603. **çaḳ-** (bir kimseye başkasının aleyhine imada bulunmak üzere) (el veya gözle) kaş göz işareti yapmak, işmar etmek.
ç.-tı V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

604. **çaḳır** gök (mavi).
ç. V:13[b], D:20[b], K:41
çaḳır közlü V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

605. **çaḳmaḳ** çakmak taşı
ç. V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

606. **çal** kızıla çalan (yakın) kestane (doru) renkli at.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

607. **çal-** def, ud veya müzik aletlerinden herhagi birini çalmak.
ç.-dı V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

608. **çala** az, biraz, bir parça
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

609. **çalaça** az, biraz, bir parça
ç. V:14[a]*2, D:21[a]*2, K:42*2
çalaça bişti bir parça (biraz) pişmek V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

610. **çalbar** dize kadar (çıkan) su.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

611. **çalıḳ** atın inatçı, dikbaşlı, gemalmazı.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

612. **çalıḳ** kılıçla vurmak (çalmak).
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

613. **Çalıḳ** Özel isim, kişi adı.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

614. çalış[8] harp, savaş
ç. k:10, v:37[b], d:55[a]. [=1]???

615. **çalḳan-** kaptaki su çalkanmak.
ç.-dı V:14[a], D:21[b], K:43 [=1]

616. **çalḳın** bulutlu (kapalı) gün
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

617. **çamġa** kilit geçirilen demir halka.
ç. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

618. **çamur** cıvık balçık, çamur.
ç. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

619. **çana** kar sedyesi
ç. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

620. **çanak** içine yiyecek konulan genellikle ağaçtan oyulan kap, çanak.
ç. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

621. **çındar-** (işin) hakikatini, en doğrusunu araştırmak, tahkik etmek.
ç.-dı V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

622. **çındaru** tahkik ederek, etraflıca.
ç. V:14[b], D:22[a], K:43
çındaru ṣorġıl: tahkik ederek, etraflıca sorun (soruşturun). V:14[b], D:22[a], K:43 [=1]

623. **çandır** Türk veya başka milletlerden vatandaşlığa girmiş kişi (devşirme).
ç. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

624. **çap-** bir kerede (bir darbede vurup) kesmek, koparmak.
ç.-tı V:12[b], D:19[b], K:39/1[a] [=1]

---

[7] Yalnızca tasrif bölümündedir ve vezin örneği olarak verildiğinden anlamı aktarılmayan kelimelerdendir.

[8] Dilbilgisi bölümünde anlamı verilmeyen kelimelerdendir. Hangi çal- ile ilgili bilinemedi. Saz çalmak mı; mücadele, savaş anlamında mı? İkinci anlamı tercih ettik; zira Clauson'da Kıpçakça böyle bir örnek var.

625. **çap-** vurmak.
ç.-tı V:12[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

626. **çapaḳ** göz çapağı.
ç. V:12[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

627. **çıpçıḳ** serçe
ç. V:12[b], D:19[a], K:39, (çıpçık, v:33[a], k:2, d:48[a]. [=2]

628. **çapın-** bir defada (aniden) bir şeyin üzerine çullanmak, atılmak.
ç.-dı V:13[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

629. **Çapnı** Türklerde bir boy
ç. V:13[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

630. **çaput** yıpranmış, kullanılmış elbise, kumaş.
ç. V:12[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

631. **çara** (bir işin yerine getirilebilmesi için başvurulan teknik ve ustalık gerektiren) yol, çare, hile
ç. V:13[a], D:20[a], K:40 [=1]

632. **çaruḳ** deriden yapılan, kar (buz) için (soğuk havalarda kullanılmak için) kullanılan, çorapların üstüne giyilen bir çeşit ayakkabı.
ç. V:13[a], D:20[a], K:40 [=1]

633. **çaş** tozlu gün.
ç. V:13[a], D:20[a], K:41 [=1]

634. **çaşut** casus.
ç. V:13[a], D:20[a], K:40 [=1]

635. **çaşutla-** casusluk etmek, gizlice izini sürmek..
ç.- ø (emir) k:4, v:34[a], d:50[a].
ç.-dı V:13[a], D:20[a], K:40 [=2]

636. **çat** kumaşta, yarada vb. de dikiş yeri.
ç. V:13[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

637. **çat-** iki dikiş yerini birleştirme.
ç.-tı V:13[a], D:19[a], K:39/2 [=1]

638. **çatan** (ottan, sazdan, çubuktan örülmüş) kefe ve sele.
ç. V:13[a], D:19[a], K:39/2 [=1]

639. **çatır** çadır.
ç. V:13[a], D:19[a], K:39/2 [=1]

640. **çatla-** çatlama sesi çıkarmak, çatlamak.
ç.-dı V:13[a], D:19[a], K:39, v:42[a], d:61[b], k:20. [=2]

641. **çatuḳ** çatık, çatılmış.
ç. V:13[a], D:19[a], K:39/2
çatuḳḳaşlu V:13[a], D:19[a], K:39/2 [=1]

642. **çatul-** iki dikiş yeri (iki kenar) ve benzeri bitişmek (birleşmek).
ç.-dı V:13[a], D:19[a], K:39/2 [=1]

643. **çav** (korku, dehşet anında insandan yükselen) çığlık, feryat
ç. V:14[a], D:22[a], K:43 [=1]

644. **çavuş** Sultanın önünde onu ululayıp, saygı göstererek (tazim ve ihtiramla) bağıran kişidir.
ç. V:14[a], D:22[a], K:44 [=1]

645. **çeç** (döğülmüş ama seçilmemiş) tahıl yığını
ç. V:13[a], D:20[a], K:39/2 [=1]

646. **çeçe barmaḳ** serçe (küçük) parmak.
ç. V:13[a], D:20[a], K:39/2 [=1]

647. **çéçek** çiçek
ç. V:13[a], D:19[a], K:39/2 [=1]

648. **çek-** çekmek.
ç.-ti V:14[a], D:21[a], K:41 [=1]

649. **çeke** yazının üstündeki nokta, noktalı yazıların noktaları.
ç. V:14[a], D:21[a], K:41 [=1]

650. **çekelen-** yaranın iyileşmesi gecikmek, uzamak.
ç.- ø (emir) k:4, v:34[a], d:50[a].
ç.-di V:14[a], D:21[a], K:42 [=2]

651. **çeker** şeker.
ç. V:14[a]*2, D:21[a]*2, K:42*2; V:29[a], D:42[a], K:ø [=1]

652. **çeker börek** şekerli hamur, şekerli börek, laz böreği (?)

653. **çekirdek** badem ve çeviz ve benzerlerinin içi (özü)
ç. V:14[a]*2, D:21[a]*2, K:41*2 [=1]

654. **çekirdek** çekirdek, tohum
ç. V:14[a], D:21[a], K:41 [=1]

655. **çekirdek** karpuz ve kabak çekirdeği
ç. V:14[a], D:21[a], K:41 [=1]

656. **çeküç** çekiç
ç. V:14[a], D:21[a], K:41 [=1]

657. **çekürge** çekirge.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

658. **çelik** çelik oyunu.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

659. **çemlek** küçük tencere, yemek kabı
ç. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

660. **çamru** havuç.
ç. V:14[a], D:21[b], K:43 [=1]

[a] K'de sayfalar numaralandırılırken aynı rakam (39) iki kere kullanılmıştır. Çalışmamızda kaynak gösterirken yazmadaki asıl rakamlar esas alınmış; sadece bu sayfa için, karışıklık olmaması adına, 39/1 ve 39/2 biçimi tercih edilmiştir.

661. **çenk** sırtı kambur bir çalgı.
ç. V:14ᵃ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

662. **çeper** (akıntı rahatsızlığından dolayı) gözü zayıf gören, sırlağanlı.
ç. V:12ᵃ*2, D:19ᵃ*2, K:39*2
çeper közlü V:12ᵇ, D:19ᵇ, K:39/1 [=1]

663. **çepiş** (dört aylık olup işkembelendiğinden) sütten (memeden) kesilmiş keçi yavrusu
ç. V:13ᵇ, D:19ᵇ, K:39/1 [=1]

664. **çerçe** Tatarcada şikâyet, sızlanma
ç. V:13ᵇ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

665. **çeri** asker, çeri. Bk. **çerik**.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 V:30ᵃ, D:43ᵇ, K:ø [=1]

666. **çerik** asker, çeri. Bk. **çeri**.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

667. **çerpi** dal (çubuk) ucu
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

668. **çetlevük** fındık.
ç. V:13ᵃ, D:19ᵇ, K:39/2
ç. k:19, v:42ᵃ, d:61ᵇ; v:33ᵇ, k:3, d:49ᵃ. [=3]

669. **çetük** erkek kedi.
ç. V:13ᵃ, D:19ᵇ, K:39/2 V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

670. **çevçen** ateş yakmak için başka büyük ateşten tutuşturulmuş küçük odun parçası, çıracık.
ç. V:14ᵇ, D:22ᵃ, K:44 [=1]

671. **çıaṭ** peynir
ç. V:12ᵇ, D:19ᵇ, K:39/1 [=1]

672. **çıban** çıban
ç. V:12ᵇ, D:19ᵇ, K:39/1 [=1]

673. **çıbıḳ** çubuk, dal.
ç. V:12ᵇ, D:19ᵇ, K:39/1 [=1]

674. **çıbın** (kara) sinek.
ç. V:12ᵇ, D:19ᵇ, K:39; V:17ᵇ, D:25ᵃ, K:51 [=1]

675. **çıçlaḳ** Kıp. serçe (küçük) parmak. Bk. **çeçe barmaḳ**.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

676. **çıġan** çimri, başkasının üstünden geçinen.
ç. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

677. **çıġanaḳ** dirsek.
ç. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41, v:33ᵇ, k:2, d:48ᵇ. [=2]

678. **çıġar-** çıkarmak. Bk. **çıḳar-**.
ç.-dı V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

679. **çıḳ** çiğ, su buharı
ç. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

680. **çıḳ** köpeği kovmak, kovalamak için kullanılan azar ifadesi
ç. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

681. **çıḳ-** (güneş, ay, yıldız) çıkmak, doğmak.
ç.-tı V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

682. **çıḳ-** bir şeyi bir şeyin içine koyup bohçalamak, çıkın yapmak.
ç.-ø (emir) V:20ᵇ, D:29ᵃ, K:59
ç.-tı V:13ᵇ*2, D:20ᵇ*2, K:41*2 [=1]

683. çıḳ- çıkmak.
ç.-ṭıġında d:96ᵇ, v:65ᵃ, k:81.
ç.-mış k:32, v:48ᵃ, d:69ᵇ; k:32, v:48ᵃ, d:69ᵇ; v:47ᵇ, d:70ᵇ, k:31; v:47ᵇ, d:70ᵇ, k:31; v:55ᵃ, d:83ᵃ, k:54.
ç.-mışlar k:32, v:48ᵃ, d:69ᵇ; k:32, v:48ᵃ, d:69ᵇ; v:47ᵃ, k:30, d:70ᵃ; v:47ᵃ, k:30, d:70ᵃ; v:47ᵇ, d:70ᵇ, k:31; v:47ᵇ, d:70ᵇ, k:31.
ç.-mışlar+idi v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ.
ç.-mışlar+idiler v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ.
ç. -an v:34ᵃ, k:3, d:49ᵇ.
ç.-saydı v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34.
ç.-tum k:64, v:59ᵇ, d:88ᵃ.
çıḳmışlar degül men: çıkmış değilim. k:31, v:47ᵇ, d:70ᵃ.
çıḳmışlar degül biz: çıkmış değiliz. k:31, v:47ᵇ, d:70ᵇ.
çıḳmışlar idi kişiler: kişiler çıkmışlar idi. d:69ᵃ, k:31, v:47ᵇ.
çıḳmış degül sen: çıkmış değilsin. d:69ᵇ, v:48ᵃ, k:32.
çıḳmışlar degüller siz: çıkmış değilsiniz. d:69ᵇ, v:48ᵃ, k:32.
çıḳmışlar degül siz: çıkmış değilsiniz. d:69ᵇ, v:48ᵃ, k:32.
çıḳmış degül siz: çıkmış değilsiniz. d:69ᵇ, v:48ᵃ, k:32. [=17]

684. **çıḳar-** çıkarmak. Bk. **çıġar-**.
ç.- ø (emir) v:37ᵇ, k:11, d:55ᵇ.
ç.-dı V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=2]

685. **çıḳdur-** çıtktırmak, çıkarmak
ç.-dı V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

686. **çıḳın** bohçaya (çıkın, kese) denir.
ç. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

687. **çıḳmar** çimri, başkasının üstünden geçinen, yaltırık
ç. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41 [=1]

688. **çıḳrıḳ** kendisiyle yün eğrilen çıkrık (dolap).
ç. V:13ᵇ, D:21ᵃ, K:41 [=1]

689. **çıḳtur--** çıtktırmak, çıkarmak
ç.- ø (emir) v:37ᵇ, k:11, d:55ᵇ. [=1]

690. **çıla** yağmur çisesi
ç. V:14ᵃ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

691. **çıla-** yağmur çiselemek, çisemek
ç.-dı V:14ᵃ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

692. **çılan-** ıslanmak, nemlenmek.
ç.-dı V:14ᵃ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

693. **çım** çok.
ç. V:14ᵃ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

694. **çım** ot bitmiş çamurlu toprak (kil)
ç. V:14ᵃ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

695. **çımaḳ** bembeyaz, appak.
ç. V:14ᵇ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

696. **çındır-** doğru kabul etmek.
ç.-dı V:14ᵃ, D:22ᵃ, K:43 [=1]

697. **çınḳar-** Kitâbu Beylik'te anlamağa çalıştı.
ç.-dı V:14ᵃ, D:22ᵃ, K:43 [=1]

698. **çınlıḳ** tek direkli hafif sandal.
ç. V:14ᵇ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

699. **çıŋra-** çınlamak, çan çalmak.
ç.-dı V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71 [=1]

700. **çıŋraġu** çan, çıngırak.
ç. V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71

701. **çır** aşık kemiğinin aşık oyununda arkasının yere gelmesi ve bu durumda söylenen söz.
ç. V:13ᵇ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

702. **çıra** Türkm. kandil, mum, çıra. Bk. **çıraḳ**.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

703. **çıraḳ** Kıp. kandil, mum, çıra. Bk. **çıra**.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

704. **çıralıḳ** mum ayağı, şamdan, çıralık, çıraka.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

705. **çırla-** (çocuk) cırlamak, ağlamak.
ç.-r V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

706. **çırla-** şırıldamak, çağıldamak.
ç.-dı V:13ᵃ*2, D:20ᵃ*2, K:39/2 *2
ç.-p V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2
çırlap aḳar: (su) sağlayarak akıyor. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

707. **çırlaḳ** (sulamada kullanılan) küçük dere, ark.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

708. **çırlaḳ** martı.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

709. **çırlaḳ** suyun şırıltısı (sesi)
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

710. **çırlavuḳ** çığlığı (sesi) şuyun şırıltısına (çağlamasına) benzeyen bir kuş türü.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

711. **çız-** (yazı) yazmak.
ç.-dı V:13ᵇ, D:20ᵃ, K:40
ç.-dım v:59ᵇ, d:88ᵇ, k:65. [=2]

712. **çızlaş-** yazışmak, mektuplaşmak.
ç.-tı V:13ᵇ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

713. **çızuv** çizgi.
ç. V:13ᵇ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

714. **çi** akbaba
V:12ᵇ, D:19ᵇ, K:39, v:33ᵃ, d:47ᵇ, k:1. [=2]

715. **çigit** pamuk tohumu, çekirdeği.
ç. V:14ᵃ, D:21ᵃ, K:42 [=1]

716. **çik** çiğ, ham, toy (edebsiz) kişi.
ç. V:14ᵃ, D:21ᵃ, K:42 [=1]

717. **çik** ham, çiğ, pişmemiş.
ç. V:14ᵃ, D:21ᵃ, K:42 [=1]

718. **çiket** çiğ et.
ç. V:14ᵃ, D:21ᵃ, K:42 [=1]

719. **çil** çil, turaç.
ç. V:14ᵃ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

720. **çim-** suyla yıkanmak, yunmak, çimmek.
ç.-di V:14ᵇ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

721. **çimdé-** çimdiklemek, birinin etinden bir parça tutup sıkmak Bk. **çimikde-**.
ç.-di V:14ᵇ, D:21ᵇ, K:43
ç.-rsen.
ç. V:14ᵇ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

722. **çimikde-** Kitâbu Beylik'te çimdiklemek Bk. **çimdé-**.
ç.-di V:14ᵇ, D:21ᵇ, K:43 [=1]

723. **çirkeme** silindir biçiminde (hazırlanan) bir tatlı adı.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

724. **çirkeme** yağda kızartılmış (kavrulmuş) etli hamur dolması.
ç. V:13ᵃ, D:20ᵃ, K:39/2 [=1]

725. **çirkin** çirkin yabani
ç. V:13ᵇ, D:20ᵃ, K:40 [=1]

726. **çise** yağmur çisesi.
ç. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:40 [=1]

727. **çise-** yağmur çiseledi (çisedi), yağmur çise olarak yağmak
ç.-di V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:40 [=1]

728. **çiye** Baalbek kirazı (yemişi).
ç. V:14ᵇ, D:22ᵃ, K:44 [=1]

729. **çiyin** ipekli (ipekten) işleme, nakış.
ç. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

730. **çoġan** çöven.
ç. V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

731. **çoḳ** çok.
ç. V:13[b], D:20[b], K:41
ç.+tur V:25[b], D:36[b], K:73 [=1]

732. **çoḳmar** başında vida (çivi) başı gibi demirden (ahşap da olur) yuvarlaklık olan sopa, topuz V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

733. **çoḳra-** içinde katı yiyecek bulunan tencere kaynamak.
ç.-dı V:13[b], D:21[a], K:41 [=1]

734. **çoḳrat-** (et, lapa gibi katı yiyecekleri) kaynatmak (haşlamak).
ç.-ø (emir) V:13[b], D:21[a], K:41 [=1]

735. **çolmaḳ** ayağa sarılan sargı.
ç. V:14[a], D:21[b], K:43 [=1]

736. **Çolpan** Zühre (Çolpan, Venüs) yıldızı.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

737. **çomaḳ** başı yuvarlak, ağaçtan topuza (çoḳmar) benzer değnek, sopa.
ç. V:14[a], D:21[b], K:43 [=1]

738. **çomġalaḳ** dalgıç, dalıcı
ç. V:14[b], D:21[b], K:43 [=1]

739. **çor** dert, sıkıntı V:13[a], D:20[a], K:40 [=1]

740. **çorlu** dertli, sıkıntılı, dert sahibi (hasta).
ç. V:13[b], D:20[b], K:40 [=1]

741. **çökti** insan (biri) diz çöktü.
ç.-ti V:14[a], D:21[a], K:41 [=1]

742. **çölken** bıktırıcı kişi.
ç. V:14[a], D:21[b], K:43 [=1]

743. **çömçe** tas kepçe.
ç. V:14[a], D:21[b], K:43 [=1]

744. **çömel-** çömelmek, çöküp oturmak.
ç.- ø (emir) d:49[b], k:4, v:34[b].
ç.-di V:14[b], D:21[b], K:43 [=2]

745. **çöp** (kurumuş veya bozulmuş) yiyecek (hurma) veya bitki (nebat); çerçöp.
ç. V:13[a], D:19[b], K:39/1 [=1]

746. **çöpür** kir (pas) içindeki çöp, süprüntü.
ç. V:12[b], D:19[b], K:39/1 [=1]

747. **çörek** (yuvarlak şekil verilmiş) küçük peksimet.
ç. V:13[b]*2, D:20[a]*2, K:40*2 [=1]

748. **çövli-** sıçramak, atlamak
ç.-di V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

749. **çöz-** eğrilmiş yünü (ipi) çözmek..
ç.-di V:13[b], D:20[b], K:40 [=1]

750. **çuġraṭ** kesilmiş (pıhtılaşmış) süt
ç. V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

751. **çuġrı-** (pisikten) iğrenmek, kaçmak, uzak durdu.
ç.-dı V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

752. **çuḳur** çukur V:13[b], D:20[b], K:41 [=1]

753. **çul** çul (kaba örtü) V:14[a], D:21[b], K:42 [=1]

754. **çulla-** çullamak, (herhangi bir şeyi) çulla örtmek
ç.-dı V:14[a], D:21[b], K:42 [=1]

755. **çuş** eşek ve katırı durdurmak için kullanılan söz.
ç. V:13[b], D:20[b], K:40 [=1]

756. **çuvalduz** büyük iğne, çuvaldız.
ç. V:14[a], D:21[b], K:43, v:34[a], k:3, d:49[a]. [=2]

757. **çuz bol-** (bir şey) ucuz ve kolay olmak.
ç.-dı V:13[b], D:20[b], K:40 [=1]

758. **çüçkür-** aksırmak
ç.-dü V:13[a], D:20[a], K:39/2 [=1]

759. **çüçkür-** Kıp. aksırmak. Bk. **aḳṣur-**.
ç.-dü V:5[a], D:8[a], K:14 [=1]

760. **çük** erkeklik azası.
ç. V:14[a], D:21[a], K:42 [=1]

761. **çümen** çayır
ç. V:14[a], D:21[b], K:43 [=1]

762. **çüprek** kumaş, bez, elbise
ç. V:12[b], D:19[b], K:39/1 [=1]

763. **çürü-/çüri** çürümek, eskimek.
ç. v:34[a], d:49[b], k:4.
ç.-deçi v:36[b], d:53[b], k:9.
ç.-di v:36[b], d:53[b], k:9), V:13[b], D:20[a], K:40
ç.-miş v:36[b], d:53[b], k:9.
ç.-yiçi v:35[b], k:7, d:52[a]. [=6]

764. **çürük** (yiyecek, giyecek vb.) çürük, bozuk, pörsümüş.
ç. V:13[b], D:20[a], K:40, v:36[b], d:53[b], k:9. [=2]

765. **çüvü** kunduracı, saraç bizi, biz.
ç. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

766. daḳın +e kadar
d. d:87[b], v:59[a], k:1; d:88[a], k:64, v:59[a]; k:64, v:59[b], d:88[a]; k:64, v:59[b], d:88[a]; v:59[b], d:88[b], k:65)
d.+ça k:74, d:93[b], v:63[a]; k:64, v:59[b],

d:88[a]; daḳġınça) k:74, d:93[b], v:63[a]; degince) d:93[b], v:63[a], k:75. [=9]

767. daḳın gibi, benzer
d. v:49[a], k:35, d:72[b]. [=1]

768. **dan** şaşkınlık, hayret.
d. V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]

769. **dan ḳal-**şaşırmak, hayret etmek.
d.-dı V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]

770. **daş** eş, bir bütünün teki.
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

771. **dé-** demek, söylemek.
d.-ø (emir) V:15[a], D:22[b], K:45, d:95[a], v:64[a], k:78.
d.-di V:15[a]*2, D:22[a]*2, K:45*2, v:65[a], d:97[a], k:82; v:65[a], d:97[a], k:82.
d.-r v:65[a], d:97[a], k:82. [=7]

772. **dede** dede, ata.
d. V:16[a], D:24[a], K:48; V:15[a], D:22[b], K:45 [=2]

773. **deg-** ulaşmak, yetişmek, değmek.
d.-di V:15[a], D:23[a], K:46 v:59[b], d:88[a], k:65; d:93[b], v:63[a], k:75. [=3]

774. **Dégirmen** özel isim
d. V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

775. **degme** Türkm. değme, her. Bk. **teyme**.
d. V:15[b]*2, D:23[b]*2, K:46*2, v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68.
degme bir erke bir aḳça bérdim: her bir ere bir akça verdim v:60[b], d:90[a]] k:68.
degme kişi: her kişi, herkes. V:15[b], D:23[a], K:46 [=5]

776. **degül** değil
d. V:15[b], D:23[a], K:47, d:68[a], v:46[b], k:29; d:80[b], v:54[a], k:49; d:80[b], v:54[a], k:49; k:30, v:47[b], d:70[b]; k:32, v:48[a], d:69[b]; v:45[b], d:67[a], k:27; v:47[b], d:69[a], k:32; v:47[b], d:70[b], k:31; v:47[b], d:70[b], k:31; v:47[b], d:70[b], k:31; v:48[a], d:69[b], k:23; v:48[a], d:69[b], k:23; v:53[a], d:79[b], k:47; v:53[a], d:79[b], k:47.
d.+di v:47[b], k:31, d:69[a].
d.+dür v:48[a], k:23, d:71[a].
d.+ler v:47[b], d:70[b], k:31.
d.+lersiz k:32, v:48[a], d:69[b].
d.+misse d:96[b], v:65[a], k:81; v:39[b], d:58[a], k:15.
d.+misse+idim d:96[b], v:65[a], k:81.
d.+misseidiler v:65[a], k:81, d:97[a].
d.+missem d:96[b], v:65[a], k:81.
d.+misseyidi v:65[a], k:81, d:97[a].
d.+misseyidük d:96[b], v:65[a], k:81; v:65[a], k:81, d:97[a].
d.+misseyidün v:65[a], k:81, d:97[a].
d.+siz k:32, v:48[a], d:69[b]; k:32, v:48[a], d:69[b]. [=30]

777. **deg** gibi, benzer.
d. V:15[b], D:23[b], K:47, d:93[a], v:63[a], k:75; degi, v:59[a], k:63, d:88[a]. [=3]

778. **deke** teke Bk. **teke**.
d. V:15[b], D:23[b], K:47, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

779. **del-** delmek.
d.-di V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

780. **delen-** yerleşmek, durmak, (bir yerde) karar kılmak.
d.-di V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]

781. **delim** bir şey fazla görüldüğünde, aşırı bulunduğunda bu söz söylenir.
d. V:15[b], D:23[b], K:47
d.+dür V:15[b], D:23[b], K:47; V:25[b], D:36[b], K:73 [=3]

782. **delü** deli, cinli. Bk. **telü, teli**.
d. V:15[b]*2, D:23[b]*2, K:47*2, (telü) v:42[a], k:20, d:62[a]; delü) v:42[a], k:20, d:62[a]. [=4]

783. **delük** delik.
d. V:15[b], D:23[b], K:47, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

784. **delür-** delirmek, cinlenmek.
d.-di V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

785. **demir** demir. Bk. **temir**.
d. V:12[b], D:19[b], K:38 [=1]

786. **demregü** deride soyulma (kavlama), kıllarda (tüylerde) dökülme yapan bir cilt hastalığı, demreği, temriye.
d. V:16[a], D:23[b], K:47, v:33[b], d:48[b], k:3. [=2]

787. **demren** Türkm. ok (mızrak) temreni. Bk. **başaḳ**.
d. V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]

788. **demür** demir. Bk. **temür, temir**.
d. V:16[a], D:23[b], K:47, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

789. **dep-** nemli (ıslak) bir şey kurumak.
d.-di V:15[b], D:22[a], K:44 [=1]

790. **dep-** ayağıyla vurmak, tepmek. Bk. **tep-**.
d. v:34[a], d:49[b], k:4.
d.-ti V:14[b], D:22[a], K:44 [=2]

791. **depe** alçak dağ, tepe
d. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

792. **depe** başın üstü, tepe (bıngıldak)
d. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

793. **depe** üst.
d.+deḳin V:6[b], D:10[b], K:19 [=1]

794. **depek** çokça tepen, tekme, çifte atan.
d. V:15[a], D:22[a], K:44 [=1]

795. **depele-** öldürmek, katletmek.
d.- ø (emir) k:15, v:40[a], d:58[b]; k:4, v:34[b], d:50[a].
d.-di V:14[b], D:22[a], K:44 v:52[a], k:44, d:78[a]. [=4]

796. depelen- öldürülmek, katledilmek.
d.-deçi v:36[b], d:53[b], k:9.
d.-di v:52[a], k:44, d:78[a].
d.-miş k:8, d:53[a], v:36[b].
d.-ür v:52[a], d:78[a], k:45.
d.-gen v:39[a], k:14, d:57[b]. [=5]

797. depelet- öldürtmek, katlettirmek.
d.- ø (emir) k:15, v:40[a], d:58[b]; v:37[b], d:55[a], k:11. [=2]

798. depi-[10]
d. v:34[a], d:49[b], k:4. [=1]

799. **depküç** (atın tepildiği) mahmuz
d. V:15[b], D:22[a], K:44 [=1]

800. **depren-** kımıldadı
d.-di V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

801. **dérgi** büyük tabak, tepsi.
d. V:15[a], D:22[b], K:45, v:33[b], d:48[a], k:2. [=2]

802. **dergü** (bir şeyler taşımak için eyerin arkasına bağlanan) eyer kayışları, kancaları.
d. V:15[b], D:22[b], K:45 [=1]

803. **détrü** keskin, sert, dik
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

804. **détrü baḳ-** keskin, sert, dik bir bakışla bakmak. Bk. **tétrü baḳtı**.
d.-ṭı V:15[a], D:22[b], K:45

805. **détrü baḳtı**: keskin, sert, dik bir bakışla baktı. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

806. **dev-** yaralamak, tırmalamak.
d.-di V:16[a]*2, D:24[a]*2, K:48*2 [=1]

807. **deve** deve.
d. V:16[a]*3, D:24[a]*3, K:48*3; V:28[a], D:40[b], K:ø, d. k:21, d:63[a], v:43[a].
deve kevşer: deve geviş getiriyor (getirir). V:28[a], D:40[b], K:ø [=4]

808. **deve balıḳ** yunus balığı, deveye benzeyen balık.
d. V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

809. **deve ḳuş** deve kuşu, deveye benzeyen kuş.
d. V:16[a], D:24[a], K:48, k:21, d:63[a], v:43[a]. [=2]

810. **dez-** koyun vb. ürkmek, ürküp sürüden ayrılmak
d.-di V:15[a], D:22[a], K:45 [=1]

811. **dezek** kurumuş hayvan dışkısı, tezek Bk. **tezek**.
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

812. **dıd-** (birbirine geçmiş) yün, pamuk vb.) parmaklarla ayırmak, ditmek.
d.-ø (emir) V:15[a], D:22[a], K:45
d.-dı V:15[b], D:22[b], K:45 [=1]

813. **dıda** kadınlara has tahtırevan, hevdeç, mahfe.
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

814. **dıltaḳ** delil, hüccet. Bk. **ṭıltaḳ**.
d. V:16[a], D:23[b], K:47, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

815. **dın** soluk, nefes.
d. V:16[a], D:24[a], K:48
d.+ın V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

816. **dın(ın) al-** (nefes) alışmak.
d.-ıştı.V:16[a], D:24[a], K:48
dının alıştı: soluklandılar, nefes aldılar. V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

817. **dırmaḳ** dermek ve toplamak (derleyip toplamak).
d.+a V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

818. **dik-** (direk, ev vb.) dikmek.
d.-ti V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

819. **dik-** (fidan vb.) dikmek.
d.-ti V:15[b], D:23[a], K:46
dik-tim aġaç yér.de. d:86[b], v:58[a], k:61. [=1]

820. **dik-** =(iğne ile) dikmek.
d.-ti V:15[b], D:23[a], K:46
d.-tim k:61, v:58[a], d:86[b]. [=2]

821. **diken** diken, iğne.
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

822. **dil** dil, lisan Bk. **til**.
d. V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

823. **dil-** dilinecek olanı (dilinmeye uygun olanı) dilmek.
d.-di V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

824. **dile-** dilemek, arzu etmek ve (başkasından kendisi için bir şey) (sorup) istemek.
d.-di V:15[b], D:23[b], K:47
d.-r +sen.
d. V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

[10] Bu biçim sadece dil bilgisi bölümündedir ve fiil örnekleri içerisinde anlamı verilmeyen kelimelerdendir.

825. **dile-** istemek, talep etmek. Bk. **tile-**
d.-di V:12[b], D:19[a], K:38

826. **dilek** dilek, arzu.
d. V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

827. **dilenci** dilenci, kendisi için bir şey sorup isteyen. Bk. **tilençi**.
d. V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

828. **dilkü** tilki Bk. **tülkü, tilkü**.
d. V:15[b], D:23[b], K:47, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

829. **dinle-** dinlemek, kulak vermek.
d.-di, V:16[b], D:24[a], K:48 [=1]

830. **dinlen-** Kıp. dinlenmek.
d.-di V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

831. **dip** (kuyu, deniz vb.'de) dip, en alt.
d. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

832. **dipi** karla gelen rüzgâr (ayaz, tipi) Bk. **tipi**.
d. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

833. **direk** direk. Bk. **tirek**.
d. V:15[a], D:22[b], K:45, v:57[b], k:59, d:85[b]; v:57[b], k:59, d:85[b].
direk bile. d:85[b], v:57[b], k:59. [=3]

834. **ditre-** titremek.
d.-di V:15[a], D:22[b], K:44 [=1]

835. **diz** diz, "tiz" de denir; (ancak) diz daha çok (kullanılır). Bk. **tiz**.
d. V:15[a], D:22[b], K:45, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

836. **doġ** toy kuşu (Otididae).
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

837. **doķ doķ** öz kardeş.
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

838. **doķıçı** dokumacı, terzi.
d. V:21[a], D:30[b], K:61 [=1]

839. **dolķuķ** deriden yapılmış, su, süt, şarap vb.'nin konulduğu kap, tulum.
d. V:16[b], D:23[b], K:47 [=1]

840. **dök-** saçmak, dökmek.
d.-ti V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

841. **dön-** (geri) dönmek, geri gelmek.
d.-di V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

842. dörd dört
d. V:6[b], D:10[a], K:19
d.+ünçi v:58[b], d:87[a], k:62. [=1]

843. **dördegü** y. k:17, v:41[a], d:60[b]. [=1] Bk. **dördevü**.

844. **dördevü** dört kişi (dörtlü topluluk). Bk. **dördegü**.
d. V:6[b], D:10[a], K:19; k:19, v:42[a], d:61[b] [=2]

845. **döre** (halkın uyduğu) kanun, (insanların izlediği) yaşama biçimi, usulü.

846. döşe- döşemek, yaymak, sermek. Bk. **töşe-**.
d.-di v:52[a], k:44, d:78[a]. [=1]

847. döşen- döşenmek, yayılmak, serilmek.
d.-di v:52[a], k:44, d:78[a]. [=1]

848. dört dört
dört yüz er. d:87[a], v:58[b], k:62.

849. **döz-** dayanmak, katlanmak, tahammül etmek. Bk. **tözdü**.
d.-di V:15[b], D:22[b], K:45 [=1]

850. **duġ-** (güneş, ay, yıldız) doğmak. **tuġ-, duv-**
d.-dı V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

851. **dumlu** soğuk.
d. V:16[b], D:23[b], K:47 [=1]

852. **dumul-** (özlemekten, endişeden, sevgiden) vazgeçmek.
d.-dı V:16[b], D:23[b], K:47 [=1]

853. **dur-** dir.
d.-ur V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

854. duş öğle vakti, öğlen.
d.+ta v:53[a], d:79[b], k:46. [=1]

855. **duvar** duvar.
d. V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

856. **düden** derin.
d. V:15[b], D:22[b], K:45 [=1]

857. **düdük** düdük, fülüt.
d. V:15[b], D:22[b], K:45 [=1]

858. **düg-** düğümlemek, bağlamak.
d.-di V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

859. **dügme** çok kurnaz, hileci (adam).
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

860. **dügme** düğme Bk. **tüvme**.
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

861. **dügnük** Türkmen çadırının kubbesi, tepesi (tünlüğü).
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

862. **dügün** düğüm.
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

863. **dügün** evlilik meclisi, evlilik sözleşmesi (akti).
d. V:15[b], D:23[a], K:46
d.+ünde.
d. V:15[b], D:23[a], K:46 [=1]

864. **dükel** hep, bütün.
d. V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

865. **düken-** =(bir işi) bitirmek, tamamlamak, (bir işten) boşa çıkmak
d.-di V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

866. **dümen** on bin Bk. **tümen**.
d. V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]

867. **dümrü** def.
d. V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]

868. **dün** dünkü gün, dün. Bk. **tün**.
d. V:16[a], D:23[b], K:47
d.+e v:59[a], d:88[a], k:64. [=2]

869. **dün** gece. Bk. **tün**.
d. V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]

870. düne kün dünkü gün, dün.
d. v:59[a], d:88[a], k:64.
d. den+berü v:59[a], d:88[a], k:64. [=1]

871. **düne künden berü körmedüm**: dünden, dünkü günden beri görmedim. d:88[a], v:59[a], k:64] [=1].

872. **düpdüz** düpdüz, çok düz.
d. V:14[b], D:22[a], K:44
d.+dür V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

873. **dür** haberle birlikte gelen, kullanılan ifadedir. Bk. **ṭur**.
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

874. **dür** tekit, vurgu içindir. Bk. **ṭur**.
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

875. **dürt-** (gıdıklamak, dedikodu yapmak veya kışkırtmak için) dürtmek.
d.-di V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

876. **dürt-** (saça, sakala hoş kokulu veya güzel gösterecek, yağ, koku, kına vb.) sürmek, dürttü.
d.-ti V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

877. **dürür** haberle birlikte gelen, kullanılan ifadedir. Bk. **ṭurur**.
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

878. **dürür** tekit, vurgu içindir. Bk. **ṭurur**.
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

879. **düş-** (aşağı) inmek. Bk. **tüş-**.
d.-ti V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

880. **düş-** (yere) düştü. Bk. **tüş-**.
d.-ti V:12[a], D:18[b], K:38; V:15[a], D:23[a], K:45 [=1]

881. **dütün** duman, tütün.
d. V:15[a], D:22[b], K:44, d. v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

882. **düz** düz, doğru.
d. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]
düpdüz üstünlük (üstünlük derecesi) anlamı verir (düp+düz).
d. V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

883. **düz-** bir şeyi düzene koymak, dizmek.
d.-di V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

884. **düzel-** düzelmek, düzene girmek.
d.-se V:6[b], D:10[a], K:19 [=1]

885. **düzüm** (ipe) dizilmiş, dizme inci ve benzeri.
d. V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

886. **ebçi** evci, hanım, ev sahibi.
e. V:2[b], D:3[b], K:4 [=1]

887. **éçi** amca.
é. V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

888. **eçki** Kıp. keçi). Bk. **keçi**.
e. V:2[b], D:3[b], K:4; V:3[a], D:4[a], K:6; V:26[a], D:37[a], K:74
d.+sin V:2[b], D:3[b], K:4 [=1]

889. **edük** Türkm. pabuç, ayakkabı. Bk. **etik**.
e. V:3[a], D:3[b], K:5,(edik) v:33[b], d:48[a], k:2. [=1]

890. **eg-** eğmek.
e.-di V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

891. **ége** eğe, törpü.
é. V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

892. **égele-** (bir şeyi) eğelemek, törpülemek.
é.-di V:5[b], D:8[a], K:15, é. k:4, v:34[b], d:50[a]. [=2]

893. **egil-** eğilmek.
e.-di V:5[b], D:8[a], K:15, k:4, v:34[b], d:50[a]. [=2]

894. **egin** Türkm. omuz. Bk. **eyin**.
e. V:5[b], D:8[a], K:16 [=1]

895. **egir** yağız, kara (at). Bk. **eygir**.
e. V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

896. **egir-** (kadın yün) eğirmek
e.-di V:5[b], D:8[a], K:15, k:20, d:62[a], v:42[b]. [=2]

897. **égirmi** yirmi. Bk. **yégirmi**.
é. V:31[b], D:45[a], K:ø
égirmibirer k:61, v:58[b], d:87[a].
égirmi iki k:61, v:58[b], d:87[a].
égirmibirer. d:87[a], v:58[b], k:61.
égirmiyiki er. d:87[a], v:58[b], k:61. [=3]

898. **egle-** oyalamak, eğlemek
e.-di V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

899. **égne** Türkm. iğne. Bk. **éne**.
é. V:5[b], D:8[b], K:16 [=1]

900. **ek-** ekmek.
e.-di V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

901. **eke** amca.
e. V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

902. ékegü ik kişi, ikili
é. k:17, v:41[a], d:60[a]; k:19, v:42[a], d:61[b]. [=2]

903. **éki** iki.
é. V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

904. **ekin** ekin.
e. V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]
905. **eksil-** eksilmek.
e.-di V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]
906. **eksük** eksik.
e. V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]
907. **él** barış.
é. V:6[a], D:9[a], K:16 [=1]
908. **el** el
e. V:5[b], D:8[b], K:16; V:18[b], D:27[a], K:55
e.+in V:18[a]*2, D:27[a]*2, K:55*2
e.+im V:26[a], D:37[a], K:75
e.+lik V:6[a], D:9[b], K:18
elim kicir elim kaşınır (kaşınıyor) . V:26[a], D:37[a], K:75 [=1]
909. **él** il (yurt).
é. V:6[a], D:9[a], K:16 [=1]
910. **élçi** barış talebinde bulunulan elçiye denir.
é. V:6[a], D:9[a], K:16 [=1]
911. **ele-** elemek.
e.-di V:6[a], D:9[a], K:16, v:37[a], k:10, d:54[b]. [=2]
912. elegü elek.
e. k:10, d:54[b], v:37[b]. [=1]
913. **elek** elek.
e. V:6[a], D:9[b], K:18, k:10, d:54[b], v:37[b]; v:37[a], k:10, d:54[b]; v:40[b], d:59[b], k:17. [=4]
914. **elem** alem, sancak.
e. V:6[a], D:9[b], K:17 [=1]
915. **elen-** elenmek.
e.-di V:6[a], D:9[a], K:16 [=1]
916. **eleşke** sade (tek başına) veya etli haşlanmış yufka, hamur parçası.
e. V:6[a], D:9[a], K:16 [=1]
917. **elik** ceylan.
e. V:6[a], D:9[b], K:18 [=1]
918. **elkin** yabancı.
e. V:6[a], D:9[b], K:18 [=1]
919. **elkin** yıldırım.
e. V:6[a], D:9[b], K:18 [=1]
920. **elli** elli.
e. V:6[a], D:9[b], K:18, v:42[b], d:62[b], k:21. [=2]
921. **ellik** eldiven.
e. V:6[a], D:9[b], K:18 [=1]
922. **em** yanak (ten) rengi
e.+lü V:10[b], D:16[a], K:32 [=1]
923. **em-** emmek.
e.-di V:6[a], D:10[a], K:20 [=1]
924. **emçek** meme.
e. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
925. **emder-** döndermek, çevirmek.
e.-di V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
926. **emderil-** (kumaş, hububat ve benzeri ağır maddeleri) çevirmek, alt üst etmek, aktarmak.
e.-di V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
927. **émdi** şimdi, şu an Bk. **oşémdi**. V:6[b], D:10[a], K:19; V:17[b], D:25[b], K:52 [=1]
928. emdür-**-** emdirmek.
e.- ø (emir) k:11, d:55[b], v:38[a]. [=1]
929. **emek** Türkm. emek, zahmet. Bk. **emgek**.
e. V:6[b], D:10[b], K:20 [=1]
930. **emen-** Türkm. emek vermek, yorulmak. Bk. **emgen-**.
e. d:49[b], k:4, v:34[b].
e.-di V:6[b], D:10[b], K:20 [=2]
931. **emgek** Kıp. emek, zahmet. Bk. **emek**.
e. V:6[b], D:10[b], K:20 [=1]
932. **emgen-** Kıp. emek vermek, yorulmak. Bk. **emen-**.
e.-di V:6[b], D:10[b], K:20 [=1]
933. **emzür-** emzirmek.
e. k:16, d:59[b], v:40[b]; v:37[b], k:11, d:55[b].
e.-di V:6[b], D:10[b], K:20 [=3]
934. **én** böçek yuvası.
é. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
935. **én** en, boy karşıtı.
é. V:7[a], D:10[b], K:20, v:54[b], d:81[b], k:51.
é.+lü v:54[b], d:81[b], k:51. [=2]
936. **én** Kıp. kuş yuvası.
é. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
937. **én** koyunun kulağındaki yarık.
é. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
938. **én** vahşi hayvan (canavar) ini.
é. V:7[a], D:10[b], K:20
é.+idür V:7[a], D:10[b], K:21 [=1]
939. **eŋ** yanak.
é. V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]
940. **én-** inmek.
é.-di V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
941. **ender-** döndermek, çevirmek, alt üst etmek
e.-di V:7[a], D:11[b], K:21 [=1]
942. **éndür-** indirmek.
é.+ür V:6[b], D:10[a], K:19 [=1]
943. **éne** Kıp. iğne. Bk. **égne**.
é. V:5[b], D:8[b], K:16 [=1]
944. **éne-** enemek, iğdiş etmek.
é.-di V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]
945. **enek** çene kemiği (mandible).
e. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

946. **eŋek** çene kemiği, mandible.
e. V:7[a], D:11[a], K:22 [=1]

947. **enek** taşak yumurtaları.
e. V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

948. **éniş** iniş, yokuş karşıtı
é. V:7[a]*2, D:11[a]*2, K:21*2 [=2]

949. **enlik** kadınların (makyaj için) kullandığı allık.
e. V:7[a], D:11[a], K:21, (enilik, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

950. **ense** ense, başın arka kısmı
e. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

951. **ensele-** enselemek, ensesine vurmak.
e.-di V:7[a], D:10[b], K:21 [=1]

952. **enük** köpek ve yırtıcı hayvan (canavar) eniği (yavrusu).
e. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

953. **er** erkek, er kişi.
e. V:3[a], D:4[b], K:6, d:57[a], v:39[a], k:14; d:87[b], v:59[a], k:1; d:87[b], v:59[a], k:1; d:90[b], v:61[a], k:69; d:90[b], v:61[a], k:69; d:90[b], v:61[a], k:69; d:91[a], k:70, v:61[b]; d:91[a], k:70, v:61[b]; k:21, d:63[a], v:43[a]; k:61, d:86[b], v:58[b]; k:61, d:86[b], v:58[b]; k:61, d:86[b], v:58[b]; k:61, d:86[b], v:58[b]; k:61, v:58[a], d:86[a]; k:61, v:58[b], d:87[a]; k:61, v:58[b], d:87[a]; k:61, v:58[b], d:87[a]; k:61, v:58[b], d:87[a]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:76, v:63[b], d:94[b]; v:55[a], d:82[b], k:53; v:58[b], d:87[a], k:62; v:58[b], d:87[a], k:62; v:58[b], d:87[a], k:62; v:58[b], d:87[a], k:62; v:58[b], d:87[a], k:62; v:60[b], d:90[b], k:68; v:61[a], d:91[a], k:70; v:61[a], d:91[a], k:70; v:61[a], k:69, d:91[a].
e.+i V:28[a], D:40[b], K:ø
e.+dür v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43.
e.+ge v:60[b], d:90[b], k:68.
e.+ler d:90[b], v:61[a], k:69.
e.+ni k:57, d:84[b], v:57[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; v:56[b], k:57, d:84[b]; v:56[b], k:57, d:84[b].
er keldi küle: er gülerek geldi. k:53, d:82[b], v:55[a].
[er keldi] külüben: er gülerek geldi. k:53, d:82[b], v:55[a].
[er keldi] külüp: er gülüp geldi. k:53, d:82[b], v:55[a].
er üç er keldi: er(ler) üçer (üçü birlikte) geldi v:59[a], k:63, d:87[b]. [=43]

954. **ér-** daralmak, sıkılmak.
é.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:6 [=1]

955. **ér-** ermek (ulaşmak, yetişmek, varmak).
é.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:7 [=1]

956. **ér-** sıkılmak).
é.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:7 [=1]

957. **erçel** uğursuz
V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

958. **erdem** erdem, fazilet.
e. V:3[a], D:5[a], K:8 [=1]

959. érdep bir ölçü birimi, kile.
é. v:58[b], k:62, d:87[b]. [=1]

960. eren er, yiğit, erkek.
e. d:57[a], v:39[b], k:14; d:90[b], v:61[a], k:69; d:90[b], v:61[a], k:69.
e.+ler d:57[a], v:39[a], k:14; d:90[b], v:61[a], k:69; v:61[a], k:69, d:91[a]. [=6]

961. **éren-** sıkılmak, darlanmak.
é.-di V:3[a], D:4[b], K:7 [=1]

962. **eri-** erimek.
e.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:7 [=1]

963. **erin** dudak.
e. V:3[a], D:5[b], K:8 [=1]

964. **erk** seçme, tercih etme.
e. V:3[a], D:5[a], K:8 [=1]

965. **érkeç** Kıp. kısırlaştırılmış keçi.
é. V:3[a], D:5[a], K:8 [=1]

966. **érkeç** Türkm. teke.
é. V:3[a], D:5[a], K:8 [=1]

967. **érkek** erkek, dişi karşıtı
é. V:3[a], D:5[a], K:8 [=1]

968. **ersek** fahişe Bk. **orospı**.
e. V:3[a], D:5[a], K:7 [=1]

969. **erşi** kadınsı, kadın tavırlı, puşt.
e. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

970. **érte** yarın.
é. V:3[a], D:4[b], K:7 [=1]

971. **erük** erik.
e. V:3[a], D:5[b], K:8 [=1]

972. **erük** kayısı.
e. V:3[a], D:5[a], K:8 [=1]

973. **erük** kiraz.
e. V:3[a], D:5[b], K:8 [=1]

974. **erük** sarı erkik.
e. V:3[a], D:5[b], K:8 [=1]

975. **erük** şeftali.
e. V:3[a], D:5[b], K:8 [=1]

976. **es** his, idrak
e. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

977. **es-** rüzgâr (yel) esmek.
e.-ti V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

978. **es-** yel esmek.
e.-ti V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

979. **eselik** esenlik, emniyet.
e. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

980. **esen** sağ salim, selamet.
e. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

981. **esenle-** veda etmek.
e.-di V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

982. **esirge-** merhamet et.
e.-di V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

983. **eski** eski.
e. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

984. **esri** pars.
e. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

985. **esri-** sarhoş olmak.
e.-di V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

986. **esrük** sarhoş.
e. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

987. **éş** eş.
é. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

988. **eşek** eşek.
e. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

989. **éşik** eşik.
é. V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

990. **éşit-** işitmek.
é.-ti V:4[b], D:6[b], K:11
é.-gil v:45[a], d:66[a], k:26. [=2]

991. **éşittir-** işittirmek.
é.-di V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

992. **éşkik** kayık küreği
é. V:4[a], D:6[a], K:11 [=1]

993. **et** et.
e. V:3[a], D:3[b], K:5, k:21, d:63[a], v:43[a].
e.+ni V:13[b], D:21[a], K:41
e.+i V:26[a], D:37[a], K:75
eti kicidi: eti kaşındı . V:26[a], D:37[a], K:75 [=4]

994. **ét-** yapmak, etmek.
é.-ø (emir) V:3[a], D:3[b], K:5 [=1]

995. **etek** etek.
e. V:3[a], D:3[b], K:5, v:33[b], d:48[a], k:2. [=2]

996. **etik** Türkçe pabuç, ayakkabı. Bk. **edük**.
e. V:3[a], D:3[b], K:5 [=1]

997. **etmek** ekmek.
e. V:3[a], D:3[b], K:5; V:22[b], D:32[a], K:65, d:86[a], k:61, v:58[a]; k:76, v:63[b], d:94[b]; v:33[b], k:2, d:48[b]; v:55[a], k:52, d:82[b].
e.+ni d:86[a], k:61, v:58[a]; k:76, v:63[b], d:94[b].
etmek yéyü: ekmek yiyerek. d:82[b], k:52, v:55[a].
[etmek] yéyiben: ekmek yiyerek. d:82[b], k:52, v:55[a].
[etmek] yéyip: ekmek yiyip. d:82[b], k:52, v:55[a]. [=8]

998. **ev** ev.
e. V:7[b], D:11[b], K:22, d:88[a], k:64, v:59[b].
e.+dedür V:27[a], D:39[a], K:77
e.+de k:23, v:44[a], d:64[b]; v:46[a], d:67[b], k:28; v:46[a], k:28, d:68[a]; v:54[b], k:51, d:82[a]; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a].
e.+de+idüm d:88[a], k:64, v:59[b].
e.+dedür d:64[a], k:23, v:44[a]; d:64[a], k:23, v:44[a]; k:27, v:46[a], d:67[a]; v:44[a], d:64[b], k:24; v:49[b], k:36, d:73[a].
e.+deki d:82[b], k:53, v:55[a]; d:82[b], k:53, v:55[a]; d:82[b], k:53, v:55[a]; d:92[a], v:62[a], k:72; d:92[a], v:62[a], k:72.
e.+dekilernin v:43[b], d:64[a], k:23.
e.+dekinin v:43[a], d:64[a], k:23; v:60[a], d:89[b], k:67.
e.+demisse+idi v:39[b], d:58[a], k:15.
e.+demisseydi v:48[b], d:71[b], k:34.
e.+den d:88[a], k:64, v:59[b].
e.+ge d:88[a], k:64, v:59[b].
evde kimdür: evde kimdir. d:47[b], k:28, v:46[a].
evdeki küle keldi: evdeki gülerek geldi. v:55[a], k:53, d:82[b].
evden keldüm: evden geldim. v:59[b], d:88[a], k:64.
evde idüm: evde idim. v:59[b], d:88[a], k:64.
evke daḳın yüridim: eve kadar yürüdüm. v:59[b], d:88[a], k:64.
evdekinin ḳulı ṭurmışdur: evdekinin kölesi (uşağı) kalkmıştır. v:60[a], d:89[b], k:67.
evde evde ṭurdum: evde evde kalktım. d:94[a], v:63[a], k:75. [=27]

999. **év-** acele etmek.
é.-di V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

1000. **evdaş** aynı evden tanışlar.
e. V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

1001. **evet** evet.
e. V:7[b], D:11[b], K:23, d:97[a], k:82, v:65[b]; v:62[b], d:93[a], k:74; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a].
evet evet. d:94[a], v:63[a], k:75. [=4]

1002. **evlen-** evlenmek.
e.-di V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

1003. **evlü** elvi.
e. V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

1004. **evlü** evi olan.
e. V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

1005. **evrek** ördek.
e. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

1006. **evrek** yeşil.
e. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

1007. **ey** ey, hitap sözü.
e. V:32[a], D:45[b], K:ø

ey yılḳı: hayvan herif, seni hayvan . V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

1008. **eyegü** kaburga, eğe kemiği.
e. V:8[b], D:12[a], K:24 v:33[a], d:48[a], k:2.
e.+si V:8[b], D:12[a], K:24

eyegüsi berktür: kaburgası sağlamdır (azar ve kınamaya aldırış etmeyene söylenir). V:8[a], D:12[a], K:24 [=3]

1009. **eyer** eyer.
e. V:8[b], D:12[a], K:24 [=1]

1010. **eyerle-** eyerlemek.
e.-di V:8[b], D:12[a], K:24
e.-medin v:55[b], k:52, d:82[b].
e.-meyin v:55[b], k:52, d:82[b].
e.-p v:55[b], k:52, d:82[b]. [=4]

1011. eyerlen- eyerlenmek
e.-iptür v:49[b], k:36, d:73[a]. [=1]

1012. **eygenle-** Kıp. dizginlemek, gem vurmak. Bk. **üyenle-**.
e. k:4, v:34[b], d:50[a].
e.-di. V:8[b], D:12[a], K:23 [=3]

1013. **eygi** iyi, hoş.
e.+dür V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1014. **eygir** yağız, kara (at). Bk. **egir**.
e. V:5[b], D:8[b], K:15, k:20, d:62[a], v:42[b]. [=2]

1015. **eygü** hayırsever, iyi kimse.
e. V:8[b], D:12[b], K:25 [=1]

1016. **eygü** iyi, güzel.
e. V:8[b], D:12[b], K:25

eygü yom yomlaġıl: ona iyi (bir) fal bak. V:32[a], D:46[b], K:ø [=1]

1017. **eygü** Kıp. iyi, çok iyi. Bk. **key**.
e. V:28[b] D:41[a], K:ø V:32[a], D:46[b], K:ø [=1]

1018. **eyin** Kıp. omuz. Bk. **egin**.
e. V:5[b], D:8[b], K:16; V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

1019. **eyle-** etmek, kılmak, yapmak
e.-di V:8[a], D:12[a], K:23; V:10[a] D:15[a], K:30 [=1]

1020. **ez-** eritmek, (buzunu) çözmek.
e.-ø (emir) V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1021. **eze** hala.
e. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

1022. faraman Far. ferman.
f. v:33[a], d:47[b], k:1. [=1]

1023. ferişte Far. melek, feriştah.
f.+ler v:33[a], d:47[b], k:1. [=1]

1024. **gün** güneş.
g. V:6[b], D:9[b], K:18 [=1]

1025. **ı-** göndermek.
ı.-ø (emir) V:2[b], D:3[a], K:4
ı.-dı v:45[b], d:67[a], k:27. [=2]

1026. **ı-** imek fiili
ı.-dı V:2[b], D:3[a], K:4, v:34[a], d:49[b], k:4; v:45[b], d:67[a], k:27; d:68[a], v:46[b], k:29; d:68[a], v:46[b], k:29; d:68[a], v:46[b], k:29; k:21, d:63[a], v:43[a]; v:45[b], d:67[a], k:27; d:69[a], k:32, v:48[a].
i.+se d:95[a], v:64[a], k:78. [=9]

1027. **ıç** iç, dahil.
ı. V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

1028. **ıçḳur** kemer ve acem kemeri, tozluk
ı. V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

1029. **ıġ** buğday ve arpanın kabuğundaki kılçıklı kısım.
ı. V:4[a], D:7[a], K:12 [=1]

1030. **ıġla-** Kıp. ağlamak. Bk. **aġla-**.
ı.-dı V:5[a], D:7[a], K:12 [=1]

1031. **ıġlaṭ-** ağlatmak.
ı.-tı V:5[a], D:7[a], K:13 [=1]

1032. **ıġlıḳ** kenisiyle şarkı söylenen rebap (çalgısı).
ı. V:5[a], D:7[b], K:13 [=1]

1033. **ıḳşa-** kapı gıcırdadı veya buna benzer (bir ses çıktı).
ı. k:4, v:34[b], d:50[a].
ı.-dı V:5[a], D:8[a], K:14 [=2]

1034. **ılı** sıcak.
ı. V:6[a], D:9[a], K:17

ılı ṣu: sıcak suV:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

1035. **ınam** emin, güvenilir
ı. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

1036. **ınan-** doğruladı ve inanmak, güvenmek.
ı.-dı V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

1037. **ıpar** misk
ı. V:3[a], D:3[b], K:4; V:20[b], D:29[a], K:59

ıpar yıyısı ṭozdı: misk kokusu yayıldı. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

1038. **ır** şarkı, türkü.
ı. V:3[a], D:4[b], K:6 [=1]

1039. **ıra-** beşik ve benzerlerinde sallamak. Bk. **ırġa-**.
ı.-ø (emir) V:3[b], D:5[a], K:7, v:34[a], d:49[b], k:4. [=2]

1040. **ırdın** harman yeri.
ı. V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

1041. **ırġa-** beşik ve benzerlerinde sallamak. Bk. **ıra-**.

ı.-ø (emir) V:3ᵇ, D:5ᵇ, K:7
ı.-dı V:3ᵇ, D:5ᵇ, K:7 [=1]

1042. **ırġaḳ** kanca ve çengel.
ı. V:3ᵇ, D:5ᵇ, K:8 [=1]

1043. **ırı-** (birinin sevgisini gönülden) uzaklaştırmak.
ı.-ø (emir) V:3ᵇ, D:5ᵇ, K:7 [=1]

1044. **ırḳıṭaḳ** Cebbar Avcı denilen yıldız
ı. V:3ᵇ, D:5ᵇ, K:8 [=1]

1045. **ırla-** şarkı söylemek.
ı.-dı V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:6 [=1]

1046. **ırmaḳ** nehir. Bk. **arḳ**.
ı. V:3ᵇ, D:5ᵇ, K:8 [=1]

1047. **ışır-** ısırmak.
ı.-dı V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:11 [=1]

1048. **ısırga** küpe. Bk. **ışırġa, sırġa**.
ı. V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:10 [=1]

1049. **ışırġa** küpe. Bk. **ısırga, sırġa**.
ı. V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:10, ı. v:33ᵇ, d:48ᵇ, k:3. [=2]

1050. **ısmarla-** ısmarlamak.
ı.-dı V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:10 [=1]

1051. **ışra** uzak, oldukça uzak olan
ı. V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:11 [=1]

1052. **ışıḳ** ışık.
ı. V:4ᵇ*2, D:6ᵇ*2, K:11*2 [=1]

1053. **ışım** tozluk, butluk, potur.
ı. V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:11 [=1]

1054. **ışḳun** ışkın otu.
ı. V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:11 [=1]

1055. **iç-** içmek.
i.-ø (emir) V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:5, k:13, d:57ᵃ, v:39ᵃ; v:34ᵇ, d:49ᵇ, k:4. [=3]

1056. içdür- içirmek
i. k:20, d:62ᵃ, v:42ᵃ; v:37ᵇ, k:11, d:55ᵇ; k:13, d:57ᵃ, v:39ᵃ. [=3]

1057. **içir-/içür-** içirmek.
i.-ø (emir) V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:72
i.-di V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:5, k:13, d:57ᵃ, v:39ᵃ; k:20, d:62ᵃ, v:42ᵃ; v:37ᵇ, k:11, d:55ᵇ. [=4]

1058. **iḏi** Tanrı, sahip.
i. V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:6 [=1]

1059. **ig** hastalık.
i. V:5ᵇ, D:8ᵇ, K:15 [=1]

1060. **ig** yün eğirme aleti, iğ.
i. V:5ᵇ, D:8ᵇ, K:15 [=1]

1061. ikev her ikisi, ikisi birlikte.
i.+gemüz d:61ᵃ, k:19, v:42ᵃ.
i.+günüz d:61ᵃ, k:19, v:42ᵃ.
i. lesi v:41ᵇ, d:61ᵃ, k:19. [=2]

1062. **iki boz aṭ** "iki kardeş" adlı takımyıldızı (küçük ayı).
i. V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15 [=1]

1063. **iki** iki kat.
i. V:22ᵇ, D:31ᵇ, K:64 [=1]

1064. **iki** iki.
i. V:5ᵇ*2, D:8ᵃ*2, K:15*2, d:90ᵇ, v:61ᵃ, k:69; k:61, d:86ᵃ, v:58ᵇ; v:61ᵃ, k:69, d:91ᵃ.
i.+nçi v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62.
iki min: iki bin. v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62.
iki yüzer: iki yüz er. v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62.
iki er: iki er. v:58ᵇ, d:86ᵇ, k:61.
iki yüzer: iki yüz er. d:87ᵃ, v:58ᵇ, k:62]
iki min er: iki bin er. d:87ᵃ, v:58ᵇ, k:62.
iki uṣlu er kördüm: iki akıllı er gördüm. d:90ᵇ] v:61ᵃ, k:69.
iki ṭurmuş er kördüm: ayağa kalmış iki er gördüm. d:91ᵃ, v:61ᵃ, k:69. [=8]

1065. **iki bile** iki tarafı da keskin (bileylenmiş) kılıç .
i. V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15

1066. **iki yıllı ṭay** atın (dişleri değişmemiş) yavrusu, kulunu (tay).
i. V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15 [=1]

1067. **ikile-** ikilemek.
i.-di V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15 [=1]

1068. **ikindi** ikindi vakti.
i. V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15 [=1]

1069. ikin ikin iki iki, ikişer ikişer
i. v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62. [=1]

1070. **ikinci** ikinci.
i. V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15 [=1]

1071. ikindi ikindi vakti.
i. v:33ᵇ, d:48ᵇ, k:3. [=1]

1072. **il** belde.
i. V:6ᵇ, D:9ᵇ, K:18 [=1]

1073. **il-** asmak, ilmek.
i.-di V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:16 [=1]

1074. **ilek** incir.
i. V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:18 [=1]

1075. **ilen-** (çok) kızmak, (hiç) beğenmemek.
i.-di V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:16 [=1]

1076. **ilgeri/ilgerü** ilk, önce.
i. V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:18, v:53ᵇ, k:48, d:80ᵃ; v:53ᵇ, k:48, d:80ᵇ. [=3]

1077. **ilgü** atış yapılan şey, nişangâh, hedef.
i. V:6ᵇ, D:9ᵇ, K:18 [=1]

1078. **ilgün** devlet.
i. V:6[b], D:9[b], K:18 [=1].

1079. **ilin-** asılmak, ilinmek.
i.-di V:5[b], D:8[b], K:16 [=1]

1080. ilk ilk
i. v:53[b], k:48, d:80[b].
i.+inçi v:58[b], d:87[a], k:62. [=2]

1081. **ilki** havan
i. V:6[b], D:9[b], K:17 [=1]

1082. **ilkik** düğme iliği.
i. V:6[b], D:9[b], K:17 [=1]

1083. imdi şimdi
i. k:20, v:42[b], d:62[b]; v:42[b], d:62[b], k:21. [=2]

1084. **incü** inci.
i. V:7[a], D:11[a], K:21, v:33[b], d:48[b], k:2. [=2]

1085. **inek** inek.
i. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

1086. **inen-** gerçekten, cidden (öyle), inan.
i.-ø (emir) V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

1087. **inenmiş** enenmiş, iğdiş edilmiş.
i. V:7[a]*2, D:10[b]*2, K:20*2 [=1]

1088. **inim** büyüğün küçüğe seslenişi, hitabı.
i. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

1089. **iŋle-** inlemek.
i.-di V:7[b], D:11[a], K:22 [=1]

1090. **ip** Türkm. ip. Bk. **yip**.
i. V:2[b], D:3[b], K:4 [=1]

1091. **ipek** ipek. Bk. **yipek**.
i. V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

1092. **iril-** çekilmek, bertaraf olmak.
i.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:6 [=1]

1093. **irin** cerahat, irin
i. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1094. **irk-** topla, yığ, der.
i.-di V:3[b], D:5[a], K:8
i.-ø (emir) V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

1095. **irkil-** toplanılmak, yığılmak, derilmek.
i.-di V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

1096. **isi** sıcak.
i. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

1097. **isid-** ısıtmak.
i.-di V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

1098. **isilik** humma, sıtma.
i. V:4[a], D:6[a], K:10, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

1099. **isittir-** ısıttırmak.
i.-di V:4[a], D:6[a], K:10, (isittürdi, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

1100. **iş** (çalışılacak) iş.
i. V:4[a], D:6[a], K:10; V:7[b], D:11[b], K:22
i.+ler V:12[a], D:18[b], K:37
i.+ni V:10[a] D:15[b], K:30

iş oŋdı iş düzelmek, yoluna girmek. V:7[b], D:11[b], K:22 [=1]

1101. **iş** (yapıp edilecek, konu edilen) iş.
i. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

1102. **it** köpek, it.
i. V:3[a], D:3[b], K:5; V:26[a], D:37[a], K:75, k:13, d:57[a], v:39[a].
i.+çükes k:14, v:39[b], d:58[a]; k:5, v:35[a], d:50[b].
i.+ler k:13, d:57[a], v:39[a]. [=6]

1103. **it-** itmek.
i.-ø (emir) V:3[a], D:3[b], K:5 [=1]

1104. **iz** iz.
i. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1105. **izde-** aramak, iz sürmek.
i.-di V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1106. **izlik** ayağa giyilen (çarık gibi) bir giyecek.
i. V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

1107. **ḳaba** kabarık nesne.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64
ḳ.+dur V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1108. **ḳabaḳ** kendisine ok atılan (nişangâh) kabak.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1109. **ḳabaḳ** kepek (çapak).
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1110. **ḳabar-** (çalışmaktan eller) kabarmak, su toplamak.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1111. **ḳabar-** kabarmak.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1112. **ḳabarçuḳlu baġa**: kaplumbağa. Bk. **ḳaburçaḳlı baġa**.
k:21, d:63[a], v:43[a]. [=3].

1113. **ḳabuḳ** ağaç kabuğu
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1114. **ḳaburçaḳ** (değirmi) hokka, (küçük) kutu, sandık.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64
ḳ.+lı V:22[a], D:31[b], K:64
ḳ.+lu k:21, d:63[a], v:43[a].

1115. **ḳaburçaḳlı baġa** kaplumbağa. Bk. **ḳabarçuḳlu baġa**.
k. V:22[a], D:31[b], K:64

1116. **ḳaç** kaç, ne kadar
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65, k:42, d:76[a], v:51[a]; k:42, d:76[a], v:51[a]; k:42, d:76[a],

v:51[b]; k:42, d:76[b], v:51[b].
ḳ.+dur V:22[b], D:32[a], K:65
ḳ.+ṭur k:42, v:51[b], d:77[a].
ḳ**aç kez urdun**: kaç kez vurdun? v:51[b], d:76[b], k:42.
ḳ**aç ḳulun bar**: kaç kulun var? v:51[b], d:76[b], k:42. [=7]

1117. ḳ**aç-** kaçmak.
ḳ.-tı V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1118. ḳ**açan** ne zaman.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65, k:29, v:47[a], d:69[a]; k:29, v:47[a], d:69[a]; k:29, v:47[a], d:69[a]; v:47[b], k:31, d:68[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a].
ḳ.+dur v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a].
ḳ.+idi v:47[b], k:31, d:68[a]; v:47[b], k:31, d:68[a].
ḳ**açan boldun bilge**: ne zaman bilge oldun. v:47[a], d:47[b], k:29.
kaçan boldunuz bilgeler: ne zaman bilge oldunuz. v:47[a], d:47[b], k:29.
ḳ**açandur sançış**: dövüş, vuruşma ne zamandır. d:76[a], v:51[a], k:41.
ḳ**açan yédin**: ne zaman yedin. d:76[a], v:51[a], k:41.
ḳ**açan kün doġmışdur**: güneş ne zaman doğmuştur. d:76[a], v:51[a], k:41. [=10]

1119. ḳ**aġıṭ** kağıt
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1120. ḳ**aḳ** kak, kendiliğinden oluşan çukur.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1121. ḳ**aḳ** kayalıklarda (dağlarda) içinde su biriken (tabii) çukur.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1122. ḳ**aḳ** kurutulmuş et, pastırma, kuru (yiyecek herhangi bir şey).
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1123. ḳ**aḳ-** vurmak, kapı çalmak.
ḳ.-tı V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1124. ḳ**aḳı-** Türkm. öfkelenmek.
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1125. ḳ**aḳlıḳ** ḳaḳ yaptıkça, öksürdükçe çıkan sümük, balgam.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1126. ḳ**aḳraḳ** çorak arazi
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1127. ḳ**al-** (eskide, öncede) kalmak
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:70 [=1]

1128. ḳ**al-** =(geriye, arta) kalmak
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:70
ḳ-mamışıdı v:35[b], k:7, d:52[a]. [=1]

1129. Ḳalavun özel isim, kişi adı.
ḳ k:22, d:63[b], v:43[b]. [=1]

1130. ḳalem kalem
ḳ v:59[b], d:88[a], k:65.
ḳalem bile yaz-dum. k:65, d:88[b], v:59[b]. [=1]

1131. ḳ**alı** uygun, münasip.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:70 [=1]

1132. ḳ**alın** (ince ve yufka karşılığı) kalın.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1133. ḳ**alın** başlık, mihir malı.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1134. ḳ**alḳ-** (ayağa, yukarı) kalkmak.
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:70 [=1]

1135. ḳ**alḳan** kalkan, siper.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:70 [=1]

1136. ḳ**am** hekim, kam
ḳ. V:24[a], D:35[a], K:71 [=1]

1137. ḳ**amaş-** güneşten gözleri kamaşmak.
ḳ.-tı V:24[a], D:35[a], K:71 [=1]

1138. ḳ**amçı** kamçı, değnek.
ḳ. V:24[a], D:35[a], K:71 [=1]

1139. ḳ**amla-** hekimlik etmek, tedavi etmek.
ḳ.-dı V:24[a], D:35[a], K:71 [=1]

1140. ḳ**amuġ** kamu, halk.
ḳ. V:24[a], D:35[a], K:71, v:63[a], d:94[a], k:76.
ḳ.+lar d:94[a], k:76, v:63[a].
ḳ.+ları d:94[a], k:76, v:63[a]. [=4]

1141. ḳ**an** han (melik, sultan).
ḳ. V:24[a], D:35[a], K:70 [=1]

1142. ḳ**an** kan.
ḳ. V:24[a], D:35[a], K:70 [=1]

1143. ḳ**an-** suya kanmak.
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:70 [=1]

1144. ḳ**anaṭ** kanat.
ḳ. V:24[a], D:35[a], K:71 [=1]

1145. ḳ**anaṭ-** kanını akıtmak
ḳ.-tı V:24[a], D:35[a], K:71 [=1]

1146. **ḳança** nereye.
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:70
ḳança barursen nereye gidiyorsun? V:24[b], D:35[a], K:70 [=1]

1147. **ḳançuḳ** dişi köpek, kancık.
ḳ. V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1148. **ḳanda** nereye V:24[b], D:35[a], K:70 [=1]

1149. **ḳandur-**başkasını suya kandırmak
ḳ.-dı V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1150. **ḳanı** nerede
ḳ. V:4[b], D:7[a], K:12; V:20[a], D:28[b], K:58; V:27[b], D:39[b], K:78, ḳ v:46[a], d:67[b], k:28; v:46[a], d:67[b], k:28; v:46[a], d:67[b], k:28; v:46[b], k:29, d:68[b].
ḳanı Sencer: Sencer nerede? k:28, v:46[a], d:47[b]. [=7]

1151. **ḳaŋlı** kağnı arabası.
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:71 [=1]

1152. **ḳanrıḳ** geniz.
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:71 [=1]

1153. **ḳap** kap, kabuk.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:63 [=1]

1154. **ḳap-** hızla almak, kapmak.
ḳ.-tı V:22[a], D:31[b], K:63 [=1]

1155. **ḳapaḳ** göz kapağı.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1156. **ḳapḳara** kapkara, simsiyah.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1157. **ḳapla-** deri veya başka bir şeyden bir şeye kap yapmak.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

1158. **ḳapla-** kitap kaplamak, ciltlemek.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[b], K:63 [=1]

1159. **ḳapṭan** kaftan, bol dış elbise.
ḳ. V:22[a]*2, D:31[a]*2, K:63*2
ḳ.+ı V:22[a], D:31[b], K:64
ḳapṭan ḳabadur: kaftanı kabarıktır. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1160. **ḳapu** kapı.
ḳ. V:22[a]*2, D:31[a]*2, K:63, K:64, v:33[a], d:48[a], k:2.
ḳ.+nı V:22[a], D:31[b], K:64
ḳapunı aç: kapını aç. V:22[a], D:31[b], K:64 [=4]

1161. **ḳar** kar.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1162. **ḳar** Kıp. geniş, düz ve çorak toprak, arazi.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1163. **ḳar-** karmak, karıştırmak.
ḳ.-dı V:23[a]*3, D:32[b]*3, K:66*3 [=1]

1164. **ḳara** kara siyah.
ḳ. V:22[a]*3, D:32[a]*3, K:65*3; V:23[a], D:32[b], K:66
ḳ.+ça V:27[b], D:39[b], K:78, v:40[a], k:16, d:59[a]. [=5]

1165. **ḳara etmek** kepekli kara ekmek.
ḳ. V:22[a], D:32[a], K:65

1166. **ḳara yaġız** kara (siyah) renk.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1167. **ḳara-** Allah onun belâsını versin demek, kargışlamak.
ḳ.-sun V:22[b], D:32[a], K:65
ḳ.-dı V:22[b], D:32[a], K:65 [=2]

1168. **ḳarabçı** fakir, ele bakan.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1169. **ḳaraca ḳaz** leylek.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66

1170. **ḳaraḳ** gözün karası, gözbebeği.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1171. **ḳaraldu** birinin esmerliği, karaltısı
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66, v:33[b], d:48[b], k:3. [=2]

1172. ḳarar- kararmak, kara olmak.
ḳ-dı d:82[a], v:55[a], k:52. [=1]

1173. **ḳaravul** Türklerde meşhur yol polisi, yol emniyeti.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1174. **ḳarbuz** karpuz (Far. ḫar-buz).
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1175. **ḳarġa** karga.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1176. **ḳarġa-** kargışlamak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1177. **ḳarġu** fars (şeker) kamışı.
ḳ V:23[a], D:32[b], K:66, v:33[a], d:48[a], k:2) [=2]

1178. **ḳarı** arşın, karış.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1179. **ḳarı** arşın, karış.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1180. **ḳarı** karı, eş.
ḳ.+sı k:24, d:70[a], v:44[b]; v:39[b], d:58[c], k:15. [=2]

1181. **ḳarı** eski, yıpranmış şey.
ḳ (ḳarı ṭon, v:58[b], k:62, d:87[b]. [=3]

1182. **ḳarı-** yaşlanmak, ihtiyarlamak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1183. **ḳarın** karın.
ḳ. V:23[c], D:32[b], K:66 [=1]

1184. **ḳarındaş** (bir) karın kardeşi, kardeş.
ḳ. V:15[b], D:23[a], K:46; V:23[c], D:32[b], K:66
ḳ.+ı v:62[c], k:72, d:92[c]; v:62[a], k:72, d:92[b].
ḳ.+ın k:76, v:63[b], d:94[b].
ḳ.+larındur (ḳarandaş) k:61, v:58[c], d:86[b]. [=6]

1185. **ḳarış** kargış, beddua.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65, v:58[b], k:62, d:87[b]. [=2]

1186. **ḳarış** karış.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1187. **ḳarlaġuç** kır kırlangıcı, kırlangıç (Hirundo rustica). Bk. **ḳarlavuç**.
ḳ. V:23[c], D:32[b], K:66 [=1]

1188. **ḳarlavuç** kır kırlangıcı, kırlangıç (Hirundo rustica) Bk. **ḳarlaġuç**.
ḳ. V:23[c], D:33[a], K:66 [=1]

1189. **ḳarmala-** dokunmak, yakalamak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[b], K:66 [=1]

1190. **ḳarşu** karşı.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65
ḳ.+nda d:79[b], k:47, v:53[b]. [=2]

1191. **ḳarṭal** kartal, yılancıl
ḳ. V:23[c], D:33[c], K:67 [=1]

1192. **ḳaru** Kıp. nereye.
ḳ. V:22[b]*2, D:32[a]*2, K:65*2; V:24[b], D:35[c], K:71
ḳaru barursan nereye gidersin (gidiyorsun) . V:22[b], D:32[a], K:65, V:24[b], D:35[c], K:71 [=1]

1193. **ḳaṣ-** uzun elbiseyi kısaltmak.
ḳ.-tı V:23[b], D:34[c], K:68 [=1]

1194. **ḳaṣa** ipekli elbiseler, her türlü ipek elbise.
ḳ. V:23[b], D:34[c], K:68 [=1]

1195. **ḳaṣṭalıḳ** sedef, istiridye vb. kabuğu.
ḳ. V:23[b], D:34[c], K:69, v:33[b], k:3, d:49[a]. [=2]

1196. **ḳaṣurḳa** kasırga, tozu toprağı birbirine katan şiddetli rüzgâr.
ḳ. V:23[b], D:34[c], K:68 [=1]

1197. **ḳaş** kaş.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68
ḳ.+lu V:13[c], D:19[b], K:39/2
ḳaş çattı: (birisi) surat astı, kaşlarını çattı . V:13[c], D:19[b], K:39/2 [=1]

1198. **ḳaş** tepenin, dağ sırtının başı.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1199. **ḳaş çat-** (birisi) surat asmak, kaşlarını çatmak.
ḳ.-tı V:13[c], D:19[b], K:39/2 [=1]

1200. **ḳaşaḳ** kaşağı
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1201. **ḳaşı-** kaşımak, kaşağılamak.
ḳ.-dı V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1202. **ḳaşḳa** atın alnındaki beyazlık Bk. **şaḳar**.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1203. **ḳaşla-** haşlamak.
ḳ.-dı V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1204. **ḳaşlamış** haşlanmış, haşlama.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1205. **ḳaşuḳ** kaşık.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1206. **ḳat** kat.
ḳ. V:22[a]*3, D:31[a]*3, K:64*3 [=1]

1207. **ḳaṭ** yan, huzur.
ḳ.+ı V:24[c], D:34[c], K:69
ḳ.+ımda v:58[b], k:62, d:87[c]; v:58[b], k:62, d:87[c]; v:58[b], k:62, d:87[c]; v:58[b], k:62, d:87[b].
ḳ.+ınġa v:61[c], d:91[a], k:70; v:61[c], d:91[a], k:70; v:61[c], d:91[a], k:70; v:61[c], d:91[a], k:70.
ḳ.+ında v:56[c], d:83[b], k:55; v:56[c], d:83[b], k:55. [=10]

1208. **ḳat-** bir nesneyi ötekine katmak
ḳ.-tı V:22[b], D:31[b], K:64
ḳ.-dı V:23[c], D:32[b], K:66

1209. **ḳat- ḳar-** katıp karmak.
ḳ.-a V:23[a], D:32[b], K:66
ḳ.-dı V:23[a], D:32[b], K:66
ḳata ḳara yedi: kata kara (birbirine iyice karıştırıp) yedi.
ḳattı ḳardı: kattı kardı (birbirine iyice karıştırdı). V:23[a], D:32[b], K:66 [=2]

1210. **ḳaṭaġan** hindiba otu (Cichorium endivia).
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1211. **ḳatı** katı, sert.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69; V:22[a]*2, D:31[b]*2, K:64*2, d:79[a], k:46, v:53[a]; v:59[b], d:88[b], k:65.
ḳ.+dur v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58.
ḳaṭı urmaḳ urdum: sağlam vuruşla vurdum. v:53[a], d:79[a], k:46.
ḳatı yalu: sağlam yaylı, yayı sağlam kişi. V:22[a], D:31[b], K:64 [=8]

1212. **ḳatıḳ** ekmekle yenen veya ekmeğe katılıp, sürülüp yenen yiyecek, katık.
ḳ. V:22[a]*2, D:31[b]*2, K:64*2 [=2]

1213. **ḳaṭıl-** sağlamlaşmak, güçlenmek
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1214. **ḳatılan-** sert ve sağlam durmak, tahammül, sabır göstermek. Bk.**ḳatlan-**.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1215. **ḳatır** katır. Bk. **ḳaṭır**.
ḳ. V:22[b], D:31[b], K:64; V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1216. **ḳatlan-** sert, sağlam oldu. Bk. **ḳatılan-**.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1217. **ḳaṭrıġa** büyük harp gemisi
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69, (ḳaṭırġa, v:33[b], d:48[b], k:3. [=2]

1218. **ḳaṭun** hatun, hanım efendi “”olarak Arapçalaşmıştır.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1219. **ḳav** çakmağın (çakmak taşının) tutuşturulduğu yüne benzer bir çeşit otlu bitki (kav).
ḳ. V:25[b]*2, D:35[b]*2, K:71*2 [=1]

1220. **ḳav** yılanın sıyrılıp çıktığı (kavlayıp attığı) ince deri.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:71 [=1]

1221. **ḳavla-** derisi soyuldu (kavladı).
ḳ.-dı V:25[a], D:35[b], K:71 [=1]

1222. **ḳavluḳ** kav (yüne benzer bir çeşit otlu bitki)ın konulduğu kap, kavlık.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1223. **ḳavra** paçavra, çerçöp
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1224. **ḳavuḳ** kavrulmuş buğday veya arpa unundan yapılmış lapa, buğday unu, kavut.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1225. **ḳavuḳ** mesane, sidik torbası.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1226. **ḳavun** kavun.
ḳ. V:18[a], D:26[a], K:53; V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1227. **ḳavur-** (sacda yağ ile) kavurmak.
ḳ.-dı V:25[a], D:35[b], K:72
ḳ-du V:22[b], D:32[b], K:66 [=1]

1228. **ḳavurġa** kavrulmuş tahıl.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1229. **ḳavurma** kavrulmuş et.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1230. **ḳavut** Kıp. kavut.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1231. **ḳavza-** ihtiva etmek, kapsamak.
ḳ.-dı V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1232. **ḳay yér** nere, neresi.
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:71
ḳay yérge barursen: nereye gidiyorsun? V:24[b], D:35[a], K:71 [=1]

1233. **ḳay** yağmurla karışık (yağan) dolu.
ḳ. V:25[a], D:36[a], K:72 [=1]

1234. **ḳaya** kaya.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1235. **ḳayda** nereye.
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:70 [=1]

1236. ḳayda nerede.
ḳ k:30, v:47[b], d:70[a]; v:47[a], d:69[a], k:30; v:47[a], d:69[b], k:30; v:47[b], k:31, d:68[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a].
ḳ.+dur v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a].
ḳ.+idi v:47[b], k:31, d:68[a]; v:47[b], k:31, d:68[b].
ḳ.+idin v:47[b], k:31, d:68[b].
ḳayda boldun: neredeydin? k:30, v:47[a], d:47[b].

ḳ**ayda tünedin**: nerede geceledin? v:47[b], d:70[b], k:30.

ḳ**ayda idin**: neredeydin? d:68[b], k:31, v:47[b].

ḳ**ayda idi Sencer**: Sencer neredeydi? d:68[b], k:31, v:47[b].

ḳ**aydadur Sencer**: Sencer nerededir? d:76[a], v:51[a], k:41.

ḳ**ayda yédin**: neredeydin? d:76[a], v:51[a], k:41.

ḳ**ayda kün doġmışdur**: nerede gün doğmuştur? d:76[a], v:51[a], k:41. [=11]

1237. Ḳ**aydan** özel isimdir.
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1238. ḳ**aydur-** geri çevirmek, döndermek
ḳ.-dı V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1239. ḳ**ayġu**[11] kaygı, tasa
ḳ v:38[b], d:56[b], k:13. [=1]

1240. ḳ**ayġur-** Türkm. kaygılanmak, tasalanmak.
ḳ.-dı V:7[a], D:11[a], K:21, v:38[b], d:56[b], k:13. [=2]

1241. ḳ**ayır** kaba (kalın) kum.
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1242. ḳ**ayırṭamaḳ** süt.
ḳ. V:25[a], D:36[a], K:72 [=1]

1243. ḳ**ayış** kayış.
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1244. ḳ**ayıt-** geri çevirmek, reddetmek
ḳ.-ø (emir) V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1245. ḳ**ayıt-** geri dönmek.
ḳ.-tı V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1246. ḳ**ayıtdur-** geri çevirmek, geri döndermek
ḳ.-ø (emir) V:25[a], D:35[b], K:72, k:20, d:62[a], v:42[b]) (ḳayıttur-) V:25[a], D:36[a], K:72 [=3]

1247. ḳ**ayḳıç** gelecekteki amaç, hedef, maksat
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:69 [=1]

1248. ḳ**aymaḳ** sütün yüzüne (üstüne) çıkan kaymak.
ḳ. V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1249. ḳ**ayna-** tencere (kazan) kaynamak.
ḳ.-dı V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1250. ḳ**aynat-** (su vb.) kaynatmak.
ḳ.-tı V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1251. ḳ**aytar-** geri çevirmek, geri döndermek
ḳ.-ø (emir) V:25[a]*2, D:35[b]*2, K:72*2 [=1]

1252. ḳ**aytur-** geri çevirmek, geri döndermek
ḳ.-ø (emir) V:25[a], D:36[a], K:72, k:20, d:62[a], v:42[b]. [=2]

1253. ḳ**az** kaz (Anserini).
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1254. ḳ**az-** atı durdurmak, kazınmaya bırakmak.
ḳ.-dı V:23[b], D:33[b], K:67
ḳ**azdı aṭnı**: atını durdurdu. V:23[b], D:33[a], K:67 [=1]

1255. ḳ**az-** kazmak, eşmek.
ḳ.-dı V:23[b], D:33[a], K:67 [=1]

1256. ḳ**azaġuç** durdurulmuş, kazınmaya bırakılmış at
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1257. ḳ**azan** büyük bakır tencere, bakır kazan.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:68 [=1]

1258. ḳ**azıḳ** kazık.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:68 [=1]

1259. ḳ**azna** depo, kasa, hazine dairesi.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:68 [=1]

1260. **kebe** karnı şiş, şişik karınlı.
k. V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1261. **keber-** (karnı) şişmek, kabarmak.
k.-mek V:25[a], D:36[a], K:73
k.-di V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1262. **kebeş** börk vb. başa örtülen başlık
k. V:25[a], D:36[a], K:74 [=1]

1263. **kéç-** ağır kalmak, yavaş kalmak.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:75 [=1]

1264. **keç-** (delip, girip) içinden geçmek. Bk. **keş-**.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1265. **keç-** karşıdan karşıya geçmek. Bk. **keş-**.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1266. **keç-** vakit (vakti) geçmek. Bk. **keş-**.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1267. kéçdür karşıdan karşıya geçirmek.
k. k:20, d:62[a], v:42[b]. [=1]

[11] Dil bilgisi bölümünde anlamı verilmeyen kelimelerdendir.

1268. **keçe** akşam.
k. V:26[a], D:37[a], K:74, k:46, v:53[a], d:79[b].
keçe boldı: akşam oldu. V:26[a], D:37[a], K:74 [=2]

1269. **keçe** Türkm. keçe. Bk. **kiyiz**.
k. V:25[b], D:37[a], K:74 [=1]

1270. **keçi** Türkm. keçi. Bk. **eçki**.
k. V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1271. **kéçik-** geçikmek, geç kalmak.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:75 [=1]

1272. **kéçir-** geçirmek
k.-ø (emir) V:25[a], D:36[a], K:72, (keçür, k:20, d:62[a], v:42[b]. [=2]

1273. **kéçit** sudan geçilecek yer, geçit Bk. **kéçüt**.
k. V:26[a], D:37[a], K:75, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

1274. **kéçüt** sudan geçilecek yer, geçit. Bk. **kéçit**.
k. V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1275. **ked-** kertmek.
k.-di V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1276. **kedük** kırık yer, kertik.
k. V:26[a], D:37[a], K:75 [=1]

1277. **keklik** keklik (Perdrix).
k. V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1278. **kel-** gelmek.
k. v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-deçi V:27[a], D:39[a], K:78
k.-di V:19[b], D:28[a], K:57; V:25[b], D:37[a], K:74; V:27[a], D:39[a], K:78, d:75[a], v:50[b], k:40; d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:87[b], v:59[a], k:1; k:61, d:86[a], v:58[a]; k:61, d:86[a], v:58[a]; k:61, v:58[a], d:86[a]; k:61, v:58[a], d:87[a]; v:40[a], k:16, d:59[a]; v:44[a], k:24, d:70[a]; v:44[a], k:24, d:70[a]; v:49[b], d:73[a], k:37; v:49[b], d:73[a], k:37; v:49[b], d:73[a], k:37; v:54[a], d:81[a], k:50; v:54[a], d:81[a], k:51; v:54[b], d:81[b], k:51; v:54[b], d:81[b], k:51; v:54[b], k:51, d:82[a]; v:54[b], k:51, d:82[a]; v:55[a], d:82[b], k:53)
k.-diler d:75[a], v:50[b], k:40; k:13, d:57[a], v:39[a]; v:49[b], d:73[a], k:37.
k.-dim V:21[a], D:30[b], K:61; v:50[b], k:40, d:75[a]; v:53[a], k:48, d:80[b]; v:53[b], k:48, d:80[b]; v:53[b], k:48, d:80[b]; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58)
k.-din v:49[b], d:73[b], k:37.
k.-diniz v:49[b], d:73[a], k:37; v:50[b], k:40, d:75[b].
k.-dinizler v:49[b], d:73[b], k:37.
k.-din v:50[b], k:40, d:75[b].
k.-dü v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-dübiz v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-dük v:50[b], k:38, d:74[a]; v:50[b], k:40, d:75[b].
k.-dükçe v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-düginçe v:41[a], d:60[a], k:18; v:41[a], d:60[a], k:18.
k.-dükler v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-düklerinçe v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-dükümçe v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-dükümüzçe v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-dükünçe v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-dükünüzçe v:64[b], d:96[a], k:80.
k.-düm d:88[a], k:64, v:59[a]; d:88[a], k:64, v:59[a]; v:50[b], k:38, d:74[a]; v:59[b], d:88[b], k:65.
k.-dümen v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-dümiz v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-e v:50[b], d:74[b], k:39.
k.-eçek v:37[a], k:10, d:54[a]; v:40[a], d:58[b], k:16.
k.-eken v:36[a], d:52[b], k:8; v:39[a], k:14, d:57[b].
k.-eler v:49[b], d:73[b], k:37.
k.-em v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-emen v:50[b], k:38, d:74[a]; v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-emiz v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-esen v:50[b], d:74[b], k:39.
k.-kelesin d:73[b], v:50[b], k:38.
k.-evüz v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-gey v:50[b], d:74[b], k:39.
k.-gil v:41[a], d:60[a], k:18.
k.-içi k:15, v:40[a], d:58[a]; v:35[b], k:7, d:52[a].
k.-im k:9, v:37[a], d:54[a].
k.-ip d:81[a], k:50, v:54[a]; v:39[a], d:58[a], k:15.
k.-ipler v:54[b], d:81[b], k:51.
k.-ke d:75[a], v:50[b], k:40; k:26, d:66[b], v:45[b]; v:50[b], k:40, d:75[b]; v:50[b], k:40, d:75[b]; v:50[b], k:40, d:75[b].
k.-kebiz v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-keler d:75[a], v:50[b], k:40.
k.-kelim v:45[a], k:26, d:66[b].
k.-kemen V:18[a], D:25[b], K:52; V:21[a], D:30[a], K:61, d:96[a], v:65[a], k:81; k:80,

d:96[b], v:65[a]; v:50[b], k:38, d:74[a].
k.-kemiz v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-ken k:23, v:44[a], d:64[a]; v:39[a], k:14, d:57[b].
k.-kenni k:71, d:92[a], v:62[a]; k:71, d:92[a], v:62[a]; v:62[a], k:72, d:92[a]; v:62[a], k:72, d:92[a]; v:62[a], k:72, d:92[b].
k.-kesen d:73[b], v:50[a], k:38.
k.-gey v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35.
k.-geyim v:45[a], k:26, d:66[a].
k.-geyler v:49[b], d:73[b], k:37; v:49[b], d:73[b], k:37.
k.-geysen d:73[b], v:50[a], k:38.
k.-geysiz d:73[b], v:50[a], k:38.
k.-geysizler d:73[b], v:50[a], k:38.
k.-gince d:93[b], v:63[a], k:75.
k.-me v:52[a], d:77[b], k:44.
k.-medi v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-mediler v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-medin v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-mediniz v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-medük v:50[a], k:39, d:75[a].
k.-medükler v:50[a], k:39, d:75[a].
k.-medüm v:50[a], k:39, d:75[a].
k.-megeysiz v:50[a], k:39, d:75[a].
k.-mek k:9, v:37[a], d:54[a]; v:40[b], d:59[b], k:17.
k.-megelim v:52[a], d:77[b], k:44.
k.-megey v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-megeybiz k:39, d:75[a], v:50[a].
k.-megeyim v:52[a], d:77[b], k:44.
k.-megeyler v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-megeymen k:39, d:75[a], v:50[a].
k.-megeysen v:50[a], d:74[a], k:39.
k.-meklik k:9, v:37[a], d:54[a]; v:40[b], d:59[b], k:17.
k.-meniz v:52[a], d:77[b], k:44.
k.-menizsiz v:52[a], d:77[b], k:44.
k.-mes v:39[b], d:58[a], k:15; v:39[a], d:58[a], k:15; v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-mesbiz k:39, d:75[a], v:50[a].
k.-mesler v:39[b], d:58[a], k:15; v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-meslersiz v:50[a], d:74[a], k:39.
k.-mesmen k:23, d:71[a], v:48[a]; k:39, d:75[a], v:50[a].
k.-messen v:39[b], d:58[a], k:15; v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-messiz v:39[b], d:58[a], k:15.
k.-messizler v:50[a], d:74[a], k:39.
k.-mesün v:52[a], d:77[b], k:44.
k.-mesünler v:52[a], d:77[b], k:44.
k.-meyesin v:50[a], d:74[a], k:39.
k.-se v:64[a], k:78, d:95[b]; v:64[a], k:78, d:95[b].
k.-sün d:70[b], k:25, v:45[a].
k.-sünler d:70[b], k:25, v:45[a].
k.-ü v:54[a], d:81[a], k:50; v:54[a], k:49, d:81[a]; v:54[a], d:81[b], k:51; v:54[a], d:81[b], k:51.
k.-üler v:54[a], d:81[b], k:51.
k.-ür V:3[b], D:5[a], K:8; V:16[b], D:24[a], K:48; V:28[b]*2 D:41[a]*2, K:ø, k:12, d:56[a], v:38[a]; v:38[b], d:56[a], k:13; v:49[b], d:73[b], k:37; v:50[b], k:40, d:75[a]; v:50[b], k:40, d:75[a]; v:50[b], k:40, d:75[a]; v:50[b], k:40, d:75[a]; v:54[a], d:81[a], k:50)
k.-ürbiz v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-ürdür d:71[b], k:34, v:49[a].
k.-ürler v:49[b], d:73[b], k:37; v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-ürmen v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-ürmiz v:50[a], k:38, d:74[a].
k.-ürsen d:73[b], k:37, v:50[a].
k.-ürsiz d:73[b], k:37, v:50[a].
k.-ürsizler d:73[b], k:37, v:50[a].
k.-ürüm v:50[a], k:38, d:74[a].

keldi ol kim körsen sevgesen: geleni görsen seversin d:70[a]] k:24, v:44[a].

keldi Sencer: Sencer geldi. d:73[b], k:37, v:49[b].

keldim senden sonra: senden sonra geldim. d:80[b], v:53[b], k:48.

keldim senden burun: senden önce geldim. d:80[b], v:53[b], k:48.

keldim senden ilgerü: senden önce geldim. d:80[b], v:53[b], k:48.

keldim senden öydin: senden önce geldim. d:80[b], v:53[b], k:48.

keldi küle urġan: vuran, döven kişi gülerek geldi. v:55[b], k:53, d:82[b].

keldi küle ol kim urdı: vuran, döven kişi gülerek geldi. v:55[b], k:53, d:82[b].

keldi küle evdeki: evdeki kişi gülerek geldi. v:55[b], k:53, d:82[b].

keldim saġa Sencer yamandan ḳorḳmaḳıdan: Sencer yamandan, kötüden korktuğu için sana geldim. d:85[a], k:58, v:57[a]. [=198]

1279. **keldeçi** gelecek, sonraki
k. V:27[a], D:39[a], K:78

keldeçi yıl: gelecek yıl V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1280. **kelek** kayığa benzer, tahtadan bir çeşit su bineği
k. V:27[b], D:39[a], K:ø [=1]

1281. **kelepen** eli kesik, miskin.
k. V:27b, D:39b, K:ø [=1]

1282. **kelin** (oğlun karısı olan) gelin ve (düğünde güveyin eşi olan) gelin.
k. V:27b, D:39b, K:ø [=1]

1283. **keltür-** getirmek.
k.-di V:27a, D:39a, K:78 [=1]

1284. **keme** Kıp. binek
V:27b, D:40a, K:ø [=1]

1285. **kemi** gemi
V:27b, D:40a, K:ø [=1]

1286. **kemiş-** dışarı atmak, dökmek.
k.-ti V:27b, D:40a, K:ø [=1]

1287. **kemrük** (kırılmış veya çıkmış dişleri sebebiyle) dişlerinin arası açık olan (adam) Bk. **ketik**.
k. V:27b, D:39b, K:ø [=1]

1288. **kemür-** kemik iliği ve benzerini emmek.
k.-di V:27b, D:39b, K:ø [=1]

1289. **kemürdek** iliği emilecek (emilecek iliği olan) kemik
k. V:27b, D:39b, K:ø [=1]

1290. **ken** geniş.
k. V:27b, D:40a, K:ø [=1]

1291. **kendir** kendir, kenevir (Cannabis) ve keten (Linum usitatissimum).
k. V:28a, D:40a, K:ø [=1]

1292. **kendü** öz ifadesi için vurgudur, kendi, özü.
k. V:28a*4, D:40a*4, K:ø
kend'özi bardı: gerçekten kendisi gitti. V:28a, D:40a, K:ø
kendü öz bardı: gerçekten kendisi gitti. V:28a, D:40a, K:ø
kendü özi bilsün: kendisi bilsin. V:28a, D:40a, K:ø [=1]

1293. **kene** kene
V:27b, D:40a, K:ø [=1]

1294. **keŋeç** danışma, istişare. Bk. **keŋeş**.
k. V:28a, D:40a, K:ø [=1]

1295. **keŋeş** danışma, istişare. Bk. **keŋeç**.
k. V:28a, D:40a, K:ø [=1]

1296. **keŋeş-** danışmak, istişare etmek.
k.-di V:28a, D:40b, K:ø [=1]

1297. **keŋeşke** danışma, istişare.
k. V:28a, D:40a, K:ø [=1]

1298. **kent** köy, küçük kasaba.
k. V:28a, D:40a, K:ø [=1]

1299. **kepçe** küçük tas kepçe Bk. **çömçe**.
V:25b, D:36b, K:73 [=1]

1300. **kepek** kepek. Bk. **ḳabaḳ**.
k. V:25b, D:36b, K:73 [=1]

1301. **ker-** (ip, kayış vb.ni) germek, sıklaştırmak.
k.-di V:26a, D:37b, K:75 [=1]

1302. **kérdek** yeni güveyin eşiyle zifafa (gerdeğe) girdiği ev
k. V:26a, D:37b, K:75 [=1]

1303. **kerek** gerek, ihtiyaç.
k. V:26a*2, D:37b*2, K:75*2 [=1]

1304. **kerep** gemi
k. V:26a, D:38a, K:75 [=1]

1305. **kerep** Kıp. kum yığını, kümesi Bk. **küme**.
k. V:27b, D:40a, K:ø [=1]

1306. **keriş** tepe, dağ sırtı.
k. V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1307. **keriş-** karşı geldi ve inatlaşmak.
k.-di V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1308. **kerk-** cinsî münasebetteki hareketlerle hareket etmek, cinsî münasebette gerinmek
k.-di V:26a, D:37b, K:75 [=1]

1309. **kerki** marangoz, oymacı aleti, keser
k. V:26a, D:37b, K:75 [=1]

1310. **kerkü** dokuma tezgâhı.
k. V:26a, D:37b, K:75 [=1]

1311. **kermen** şehir, kale, kirman.
k. V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1312. **kerpüç** kerpiç, tuğla
k. V:26a, D:37b, K:75 [=1]

1313. **kerpüç** Kıp. (kerpiç) duvar
k. V:26a, D:37b, K:75 [=1]

1314. **kersen** ahşap hamur teknesi
k. V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1315. **kert-** kertmek, kertik açmak, koparmayacak kadar kesmek.
k.-di V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1316. **kertme** Kıp. armut
k. V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1317. **kértü** doğru, doğru dürüst
k. V:26a*2, D:37b*2, K:75*2 [=1]

1318. **kertük** koparmayacak kadar kesilmiş, kertilmiş yer.
k. V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1319. **kervan sara** kervansaray, otel, han
k. V:26a, D:38a, K:76 [=1]

1320. **kes-** kesmek.
k.-ti V:26a, D:38b, K:77, v:37a, k:10, d:54b.
k.-di k:11, d:55b, v:38a. [=3]

1321. kesegü kesme aleti.
k. v:40b, d:59b, k:17. [=1]

1322. **keselteki** kertenkele (Lacertilia) ve sakankur

(Hemidactylus).
k. V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77, v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

1323. **kesiçi** kesici
k. V:26ᵇ, D:38ᵇ, K:77

1324. kesil- kesilmek.
k.-di k:11, d:55ᵇ, v:38ᵃ. [=1]

1325. **keskel-** eti (büyük parçalar hâlinde) kesmek, dilimlemek.
k.-di V:26ᵇ, D:38ᵇ, K:77 [=1]

1326. **keski** keski, dişli bıçağı (testere) olan kesme aleti.
k. V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77 [=1]

1327. kesgü kesme aleti.
k. v:37ᵃ, k:10, d:54ᵇ. [=1]

1328. **kesük** (hadım) özel, hususi hizmetçi.
k. V:26ᵇ, D:38ᵇ, K:77 [=1]

1329. **keş-** (delip, girip) içinden geçmek. Bk. **keç-**.
k.-di V:26ᵃ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1330. **keş-** karşıdan karşıya geçmek. Bk. **keç-**.
k.-di V:26ᵃ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1331. **keş-** vakit (vakti) geçmek. Bk. **keç-**.
k.-di V:26ᵃ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1332. **keşk** bir peynir türü, keş.
k. V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77 [=1]

1333. **keşke** keşke.
k. V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77, v:39ᵇ, d:58ᵃ, k:15; v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34; k:21, d:63ᵃ, v:43ᵃ; v:39ᵇ, d:58ᵃ, k:15; v:39ᵇ, d:58ᵃ, k:15; v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34; v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34; v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34; v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34; v:65ᵇ, d:97ᵇ, k:83.
keşke Sencer külermisse idi: keşke Sencer gelse idi. v:39ᵇ, d:58ᵃ, k:15)
keşke Sencer evdemişse idi: keşke Sencer eve olsa idi. v:39ᵇ, d:58ᵃ, k:15.
keşke Sencer külermişseydi: keşke Sencer gülse idi. d:71ᵇ, k:34, v:48ᵇ.
keşke Sencer evdemişseydi: keşke Sencer evde olsaydı. d:71ᵇ, k:34, v:48ᵇ.
keşke Zeyd çıḳsaydı: keşke Zeyt çıksaydı. d:71ᵇ, k:34, v:48ᵇ. [=13]

1334. **keşken** sondan önceki
k. V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:11 [=1]

1335. **keşken yıl** sondan önceki yıl.
k. V:4ᵇ, D:6ᵇ, K:11 [=1]

1336. **keşür** havuç
k. V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77 [=1]

1337. **két-** (yola) gitmek, sefere çıkmak.
k.-ti V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1338. **két-** =(yürüyüp) gitmek.
k.-er V:28ᵇ, D:41ᵇ, K:ø
k.-ti V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74
k.-miştür k:70, v:61ᵇ, d:91ᵇ. [=3]

1339. **kete** kete.
k. V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1340. **ketik** (kırılmış veya çıkmış dişleri sebebiyle) dişlerinin arası açık olan (adam).
k. V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1341. **ketlük** boğaz.
V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1342. **kétme-** ıslaklığı (nemi) gitmedi (kurumadı).
k.-di V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:17 [=1]

1343. **ketük** boşluk, açıklık, gedik.
k. V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1344. **ketür-** getirmek. Bk. **keltür-**.
k.-di V:11ᵇ, D:18ᵃ, K:36; V:25ᵇ*2, D:37ᵃ*2, K:74*2
k.-en V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74
k.-ġan V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1345. **kevrük** gevrek bir ekmek türü, peksimet.
k. V:28ᵃ D:41ᵃ, K:ø [=1]

1346. **kevşe-** deve, davar ve benzeri geviş getirmek.
k.-r V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø
k.-di V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø [=1]

1347. **kevük** saman.
V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø [=1]

1348. **kevül** (odunlu) gövdesi olmayan ve meyvesi incire benzeyen bir bitki (çalı).
k. V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø [=1]

1349. **kevül-** kocamak, zayıf düşmek, yaşlanmak.
k.-di V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø [=1]

1350. **kevür** gavur, kâfir.
k. V:28ᵃ D:41ᵃ, K:ø [=1]

1351. **kevüz** kilim, yaygı.
k. V:28ᵃ D:41ᵃ, K:ø [=1]

1352. **key** Türkm. çok iyi. Bk. **eygü**.
k. V:28ᵃ D:41ᵃ, K:ø [=1]

1353. **kéy** giymek.
k.-di V:11ᵇ, D:18ᵃ, K:36; V:28ᵃ D:41ᵃ, K:ø
k.-mek V:28ᵃ D:41ᵃ, K:ø [=1]

1354. **keydür-** giydirmek, giyindirmek
k.-di V:28ᵃ, D:41ᵃ, K:ø [=1]

1355. **keyesi** elbise.
k. V:28[a] D:41[a], K:ø [=1]

1356. **keyik** yaban sığırı V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

1357. **keykenek** loli lori, butaḳa ve çelme gibi kuşlar
k. V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1358. **keyne-** kuş kendi yuvasını terk etmek ve başka yuvaya yerleşmek
k.-di V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1359. **kez** (okta ve yayın her iki tarafında) kirişin bindirildiği (takıldığı) kertiktir
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1360. **kez** defa, kere, kez, el.
k. V:26[b], D:38[a], K:76, k:42, d:76[b], v:51[b].
ḳ.+de V:10[b]*2, D:16[a]*2, K:33*2 [=4]

1361. **kez-** gezmek, (bir şeyin bir yerin etrafını) dolaşmak.
k.-di V:26[b], D:38[b], K:76 [=1]

1362. **kezdür-** gezdirmek, (bir şeyin bir yerin etrafını) dolaştırmak.
k.-di V:26[b], D:38[b], K:76 [=1]

1363. **kezen keven** kudret helvası.
k. V:26[b], D:38[b], K:76 [=1]

1364. **kezer-** cinsî münasebet için erkeklik azası dikleştirmek.
k.-di V:26[b], D:38[b], K:77 [=1]

1365. **kezlik** kez yapmak (kertik açmak) için kullanılan (küçük) bıçak.
k. V:26[a], D:38[a], K:76 [=1]

1366. **kezüç** çok gezen, dolanıp duran.
k. V:26[b], D:38[b], K:77
v:33[b], d:48[a], k:2. [=2]

1367. **ḳı** (yemin öncesi söylenen ve yemini tekit anlamı katan) evet, tamam.
ḳ. V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1368. **ḳıç** bacağın arkasında topuklardan baldırlara kadar uzanan sinirli, kaslı kısım, kıç.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1369. **ḳıçın ḳıçın** geri geri.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1370. **ḳıçın ḳıçın yüri-** geri gitmek, gerilemek.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65
ḳıçın ḳıçın yorıdı: (geri geri yürüdü) geri çekilindiğinde (söylenir). V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1371. **ḳıçır** göz kapağı tersine dönük (veya dudağı yarık) kimse.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1372. **ḳıçḳur-** çağırmak, çığlık atmak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1373. **ḳıġır-** Türkm. çağırmak, bağırmak)
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1374. **ḳıl** kıl.
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:69 [=1]

1375. **ḳıl-** kılmak, yapmak.
ḳ.-dı V:24[a], D:34[a], K:70, v:34[a], k:3, d:49[b]. [=2]

1376. **ḳılbaraḳ** kıllı (bir çeşit) av köpeği.
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:70 [=1]

1377. **ḳılçıḳ** başak kılçığı.
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:70 [=1]

1378. **ḳılıç** kılıç
V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1379. **ḳılıḳ** davranışlar (yapma etme biçimi), huy.
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:70
ḳ.+ı V:24[b]*2, D:34[b]*2, K:70*2
ḳılıḳı eygidür: davranışları (huyu) iyidir, hoştur . V:24[b], D:34[b], K:70
ḳılıḳı yamandur: davranışları (huyu) kötüdür, fenadır . V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1380. **ḳılın-** birisini davranışlarında kendisine örnek almak, birisi gibi davranmak.
ḳ.-dı V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1381. **ḳılḳuyruḳ** kılkuyruk, göçmen yaban ördeği (Anas acuta).
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:70, v:34[a], k:3, d:49[a]; v:34[a], k:3, d:49[b]. [=3]

1382. **ḳımılda-** sudan çıkmış balığın hareketleri (çırpınmaları) gibi kımıldamak, hareket etmek.
ḳ.-dı V:24[b], D:35[a], K:71, k:4, v:34[b], d:50[a]. [=2]

1383. **ḳımız** ekşimiş kısrak sütü.
ḳ. V:24[b], D:35[b], K:71 [=1]

1384. **ḳın** bıçak kını.
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:70 [=1]

1385. **ḳın-** (bir şey yapmağa, bir yere gitmeğe) kışkırtılmak, tahrik edilmek.
ḳ.-dı V:24[b], D:35[a], K:71 [=1]

1386. **ḳındur-** başkasını (bir şey yapmaya, bir yere gitmeye) kışkırtmak, tahrik etmek
ḳ.-dı V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71 [=1]

1387. **Ḳınıḳ** Türkmenlerde bir boy.
ḳ. V:24ᵇ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1388. **ḳıp-** bakışını şaşı gibi kıpırdatmak, oynatmak
ḳ.-tı V:22ᵃ, D:31ᵃ, K:63 [=1]

1389. **ḳıpḳızıl** kıpkızıl, çok kırmızı.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵃ, K:67 [=1]

1390. **ḳıpḳızıl** kıpkızıl.
ḳ. V:22ᵃ, D:31ᵇ, K:64, k:15, v:40ᵃ, d:58ᵇ. [=2]

1391. **ḳır** dağ sırtının, tepenin başı.
ḳ. V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1392. **ḳır-** kırıp geçirmek, katliam yapmak.
ḳ.-dı V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1393. **ḳırbaṭ** esbi bir harp gemisi V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1394. **ḳırıl-** yok olmak, helak olmak
ḳ.-dı V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:66 [=1]

1395. **ḳırḳ** kırk sayısı.
ḳ. V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1396. **ḳırḳ-** yün kırkmak, kesmek.
ḳ.-dı V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1397. **ḳırnaḳ** kadın köle, cariye.
ḳ. V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1398. **ḳırp-** (kesip kısaltarak) saçı azaltmak, hafifleştirmek.
ḳ.-dı V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:67, d:49ᵇ, k:4, v:34ᵇ. [=2]

1399. **ḳırtuḳ** asık suratlı, ekşi yüzlü.
ḳ. V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:67 [=1]

1400. **ḳıṣ-** kısmak, sıkmak, baskı yapmak.
ḳ.-dı V:23ᵇ, D:34ᵃ, K:68 [=1]

1401. **ḳıṣa** Türkm. kısa
V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:68 [=1] Bk. **ḳışġa**.

1402. **ḳışġa** Kıp. kısa Bk. **ḳıṣa**.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:68 [=1]

1403. **ḳışġaç** (meyve vb. suyunu çıkarmak için kullanılan) kısgaç, mengene.
ḳ. V:23ᵇ, D:34ᵃ, K:68 [=1]

1404. **ḳışġaç** yengeç.
ḳ. V:23ᵇ, D:34ᵃ, K:69 [=1]

1405. **ḳışır** kısır, doğuramayan.
ḳ. V:23ᵇ, D:34ᵃ, K:68 [=1]

1406. **ḳışḳa** Kitâbu Beylik'te kısa Bk. **ḳışġa**, **ḳıṣa**.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:68 [=1]

1407. **ḳışḳan-** kıskanmak
ḳ.-dı V:23ᵇ, D:34ᵃ, K:69 [=1]

1408. **ḳışraḳ** kısrak, henüz yavrulamamış genç dişi at.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:68 [=1]

1409. **ḳış** kış mevsimi.
ḳ. V:23ᵇ*2, D:33ᵇ*2, K:68*2 [=1]

1410. **ḳışlıḳ** kışlık, kışın oturulan yer.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:68 [=1]

1411. **ḳıt** kıt, az.
ḳ. V:22ᵇ, D:31ᵇ, K:64 [=1]

1412. **ḳıvraḳ** sıkça (iyice) örülmüş (kıvrılmış) örgü ip (örgüsü)
ḳ.+tur V:25ᵃ, D:35ᵇ, K:72 [=1]

1413. **ḳıvrat-** iyice bükmek, kıvırmak
ḳ.-tı V:25ᵃ, D:35ᵇ, K:72 [=1]

1414. **ḳıy-** bir şeye cesaret etmek.
ḳ.-dı V:25ᵇ, D:36ᵃ, K:73 [=1]

1415. **ḳıy-** Rum dikişi (iğne işi dikiş) dikmek.
ḳ.-dı V:25ᵇ, D:36ᵃ, K:73 [=1]

1416. **ḳıyma** meşhur bir (etli) yemek türü.
ḳ. V:25ᵇ, D:36ᵃ, K:73 [=1]

1417. **ḳız** bekâr (bakire).
ḳ. V:23ᵃ*2, D:33ᵃ*2, K:67*2 [=1]

1418. **ḳız** kız (çocuğu).
ḳ. V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:67
ḳ.+ı V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:67
ḳızı ḳız mı durur: kızı kız (bekâr) mıdır? V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:67 [=1]

1419. **ḳız** pahalı.
ḳ. V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:67 [=1]

1420. **ḳız-** kızmak, sıcaklığı artmak.
ḳ.-dı V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:67 [=1]

1421. **ḳızar-** kızarmak, kırmızıya dönmek.
ḳ.-ø (emir) k:4, v:34ᵇ, d:50ᵃ.
ḳ.-dı V:23ᵇ, D:33ᵃ, K:67, d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52; v:38ᵇ, k:13, d:57ᵃ.
ḳ-maduḳ+yidi d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52.

ḳ-mış k:51, d:82ᵃ, v:55ᵃ.
ḳ-mış+yidi d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52.
ḳ-mış k:51, d:82ᵃ, v:55ᵃ. [=8]

1422. **ḳızdır-** kızdırmak, sıcaklığını arttırmak.
ḳ.-dı V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:67 [=1]

1423. **ḳızıl** kızıl, kırmızı.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵃ, K:67, d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52; k:15, v:40ᵃ, d:58ᵃ; v:38ᵇ, k:13, d:57ᵃ; v:54ᵇ, k:51, d:82ᵃ; v:54ᵇ, k:51, d:82ᵃ.
ḳ.+ça V:27ᵇ, D:39ᵇ, K:78 [=7]

1424. **ḳızılça ṭorġay** halkalı güvercin, tahtalı, toygar (Columba palumbus)
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵃ, K:67 [=1]

1425. **ḳızlaṭ-** pahalılandırmak, fiyatını arttırmak.
ḳ.-tı V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:68 [=1]

1426. **ḳızlıḳ** bekâret, kızlık.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:67 [=1]

1427. **ḳızlıḳ** pahalılık, yüksek fiyat.
ḳ. V:23ᵇ, D:33ᵇ, K:67 [=1]

1428. **kibi** (bir şey, biri) gibi, (bir şeye birine) benzer.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:74, k:42, d:76ᵇ, v:51ᵇ; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, k:35, d:72ᵃ; v:51ᵃ, k:42, d:76ᵃ; v:59ᵃ, k:1, d:88ᵃ.
k.+dür v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35. [=7]

1429. **kici-** eti kaşınmak.
k.-di V:26ᵃ*2, D:37ᵃ*2, K:75*2
k.-r V:26ᵃ, D:37ᵃ, K:75 [=3]

1430. **kiçgine** Kıp. küçücük. Bk. **kiçicük**.
k. V:26ᵃ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1431. **kiçi** küçük.
k. V:26ᵃ, D:37ᵃ, K:74 [=1]

1432. **kiçicük** Türkm. küçücük. Bk. **kiçgine**.
k. V:26ᵃ, D:37ᵃ, K:74, k:5, v:35ᵃ, d:50ᵇ. [=2]

1433. **kikiş** alın, perçem.
k. V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:78 [=1]

1434. **kilikçe** yastık ve minderin yüzündeki örtücük, küçük kılıf.
k. V:27ᵇ, D:39ᵇ, K:78 [=1]

1435. **kilim** elbise, örtü.
k. V:27ᵇ, D:39ᵇ, K:ø [=1]

1436. **kilim** Kitâbu Beylik'te yaygı, kilim
k. V:12ᵃ, D:18ᵇ, K:38 [=1]

1437. **kilit** anahtar
k. V:27ᵇ, D:39ᵇ, K:ø [=1]

1438. **kilitle-** (kapıya kilitlemek için) halka takmak, halkalamak
k.-di V:27ᵇ*2, D:39ᵇ*2, K:ø [=1]

1439. **kim** kim.
k. V:27ᵇ, D:40ᵃ, K:ø, k:28, d:68ᵃ, v:46ᵃ; k:82, v:65ᵇ, d:97ᵇ; k:82, v:65ᵇ, d:97ᵇ; v:33ᵃ, k:1, d:48ᵃ; v:46ᵃ, k:28, d:68ᵃ; v:47ᵃ, d:69ᵇ, k:30; v:47ᵃ, d:69ᵇ, k:30; v:47ᵃ, d:69ᵇ, k:30; v:47ᵃ, k:30, d:70ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ.
k.+dür v:46ᵃ, d:67ᵇ, k:28; v:46ᵃ, k:28, d:68ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ.
k.+ge. V:17ᵃ, D:25ᵃ, K:50
k.+in k:24, d:70ᵃ, v:44ᵃ.
k.+idi d:69ᵃ, k:32, v:48ᵃ; v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ; v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ.
k.+idiler. v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ.
k.+ler v:47ᵃ, k:30, d:70ᵃ.
k.+ler+idiler v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ.
k.+ni v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:64ᵇ, d:96ᵃ, k:80.
k.+nin d:89ᵃ, k:67, v:60ᵃ; v:60ᵃ, d:89ᵃ, k:67.
k.+ninsen v:59ᵃ, k:1, d:88ᵃ.

kimdür evde: evde kimdir, evde kim vardır. k:28, v:46ᵃ, d:47ᵃ.

kimin ḳulı: kimin kulu (uşağı). v:44ᵇ, d:70ᵃ, k:24.

kim ṭursa ṭurġamen anın bile: kim kalksa onunla kalkacağım. d:47ᵇ, k:28, v:46ᵃ.

kim boldı ṭurġan: (ayağa) kalkan kimdi? k:30, v:47ᵃ, d:47ᵃ.

kim bolsa ṭurġan sevgemen anı: (ayağa) kalkan kim olsa onu seveceğim. d:70ᵃ, k:30, v:47ᵃ.

kimler bolsalar ṭurġanlar sevgemen anlarnı: (ayağa) kalkanlar kimler olsa onları seveceğim. d:70ᵃ, k:30, v:47ᵃ.

kimidi ṭurġan: (ayağa) kalkan kimdi? d:69ᵃ, k:31, v:47ᵃ.

kimleridiler ṭurġanlar: (ayağa) kalkanlar kimlerdi. d:69ᵃ, k:31, v:47ᵇ.

kim idi ṭurġan: (ayağa) kalkan kimdi? v:48ᵃ, k:32] d:69ᵃ.

kimdür Sencer: Sencer kimdir? d:76ᵃ, v:51ᵃ, k:41.

kimni urdun: kimi vurdur, dövdün? d:76ᵃ, v:51ᵃ, k:41.

kimni urdun: kimi vurdur, dövdün? k:55, d:83[b], v:56[a].

kimni ursan urġamen: kimi dövsen döverim? k:55, d:83[b], v:56[a], k:80, v:64[b], d:96[a].

kimnin kulın ursan urġamen: kimin kulunu (uşağını) dövsen (ben de) döverim. v:60[b], d:89[b], k:67.

kimge segsenürsen: kimi tehdit edersin (ediyorsun). V:17[a], D:25[a], K:50 [=29]

1440. kim+(2) ki bağlacı.
k. d:64[a], k:23, v:44[a]; d:64[a], k:23, v:44[a]; d:71[b], k:34, v:49[a]; d:71[b], k:34, v:49[a]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:89[b], k:67, v:60[a]; d:91[a], k:70, v:61[b]; d:91[a], k:70, v:61[b]; k:23, v:44[a], d:64[a]; k:23, v:44[a], d:64[a]; k:23, v:44[a], d:64[a]; k:23, v:44[a], d:64[a]; k:23, v:44[a], d:64[a]; k:28, d:68[a], v:46[a]; k:28, d:68[a], v:46[a]; k:28, d:68[a], v:46[a]; k:34, v:49[a], d:72[a]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:82, v:65[b], d:97[b]; v:44[a], d:64[a], k:24; v:44[a], d:64[a], k:24; v:44[a], d:64[a], k:24; v:44[a], d:64[a], k:24; v:44[a], k:24, d:70[a]; v:44[a], k:24, d:70[a]; v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], d:72[a], k:35; v:49[a], k:36, d:73[a]; v:49[a], k:36, d:73[a]; v:56[a], d:83[b], k:55; v:56[a], d:83[b], k:55; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:61[b], k:71, d:92[a]; k:82, v:65[b], d:97[b]. [=43]

1441. **kimerse** biri, kimse.
k. V:27[b], D:39[b], K:ø [=1]

1442. **kimersene** biri, kimse.
k. V:27[b], D:39[b], K:ø [=1]

1443. **kimse** biri, kimse.
k. V:27[b], D:39[b], K:ø [=1]

1444. **kin** misk.
k. V:27[b], D:40[a], K:ø [=1]

1445. **kinbele** misk parçası, tanesi.
k. V:27[b], D:40[a], K:ø [=1]

1446. **Kinçek** misk kabı anlamında özel isim.
k. V:27[b], D:40[a], K:ø [=1]

1447. **kinçek** misk kabı, kutusu.
k. V:27[b], D:40[a], K:ø [=1]

1448. **kindik** göbek, göbek bağı/deliği.
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1449. kindin ikindi vakti.
k. k:46, v:53[a], d:79[b]. [=1]

1450. **kine** küçültme adı
k.+m V:31[a], D:44[b], K:ø [=1]

1451. **kinkine** miskçik.
k. V:27[b], D:40[b], K:ø [=1]

1452. **kip** kalıp, model.
k. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1453. **kir** kir.
k.+lik V:27[b], D:39[b], K:78 [=1]

1454. **kir-** girmek.
k.-di V:18[b], D:26[b], K:54; V:26[a], D:37[b], K:75; V:28[b] D:41[a], K:ø
k.-dim d:91[a], k:70, v:61[b]; v:61[a], d:91[a], k:70; v:61[a], d:91[a], k:70.
k.-iben k:50, v:54[b], d:81[b].
k.-ip k:50, v:54[b], d:81[b]; v:39[b], d:58[a], k:15.
k.-meküm d:85[a], v:57[b], k:59; v:57[b], k:59, d:85[b].

kirdim bir er ḳaṭınġa türkten: Türklerden bir erin yanına girdim, gittim. k:70, d:91[a], v:61[a].

kirdim bir er ḳaṭınġa: bir erin yanına girdim, gittim. k:70, d:91[a], v:61[a].

kirdim beyge: beyin yanına girdim (huzuruna çıktım). v:61[b], k:70, d:91[a]. [=11]

1455. **kirge bér-** Kıp. kiraya vermek.
k.-di V:26[b], D:37[b], K:75 [=1]

1456. **kiriş** atıcılık, koşu (at yarışı), polo (çevgân, savlacân) ve benzeri oyunların yarışmasında aynı tarafta (takımda) olan kişi (eş).
k. V:26[b], D:38[a], K:76
k.+imdür V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1457. **kiriş** yay kirişi.
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1458. **kiriş-** (içeri) girişmek.
k.-ti V:26[b], D:38[a], K:76, d:49[b], k:4, v:34[b]. [=2]

1459. **kirlik** yastık ve minderin yüzündeki örtü, kılıf.
k.+çe V:27[b], D:39[b], K:78 [=1]

1460. **kirpi** kirpi.
k. V:26[b], D:38[a], K:75 [=1]

1461. **kirpik** kirpik.
k. V:26[a], D:37[b], K:75, (kirpük) v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

1462. **kirtü** gerçek, doğru
k. V:26[b], D:38[a], K:76

kirtü söz: doğruz söz. V:26[b], D:38[a], K:76

kirtü sözledi: doğru konuştu, doğru

söyledi . V:26ᵃ, D:37ᵇ, K:75

kirtüledi: işte doğru oldu (doğru dürüst iş yaptı). V:26ᵇ, D:38ᵃ, K:75 [=1]

1463. **kirtüle-** işte doğru olmak, işi doğru yapmak).
k.-di V:26ᵇ, D:38ᵃ, K:75 [=1]

1464. kirtün- doğruluğunu kabul etmek, inanmak, iman etmek
k.-düm d:85ᵃ, v:57ᵇ, k:59; d:85ᵃ, v:57ᵇ, k:59.

kirtündüm kirmeküm üçün uçmaḳḳa: cennete gireceğime iman ettim, inandırm v:57ᵇ, k:59, d:85ᵃ. [=2]

1465. **kirye bér-** Türkm. kiraya vermek.
k.-di V:26ᵃ, D:37ᵇ, K:75 [=1]

1466. **kiş** samur (Martes zibellina), samur postu.
k. V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77 [=1]

1467. **kişen** atın ayak bağı, köstek.
k. V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77; k. v:33ᵇ, k:2, d:48ᵇ. [=2]

1468. **kişenle-** atın ayağına bağ vurmak, kösteklemek.
k.-di V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77 [=1]

1469. **kişi** eş (karı veya koca) kastıyla kullanılır.
k. V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77.
k.+m V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77; V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77. [=2]

1470. **kişi** kişi, kimse.
k. V:15ᵇ, D:23ᵃ, K:46; V:27ᵃ, D:38ᵇ, K:77, v:51ᵃ, k:42, d:76ᵇ; v:51ᵇ, d:77ᵃ, k:43.
k.-dür v:51ᵇ, d:77ᵃ, k:43.
k.+ler d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:92ᵇ, k:73, v:62ᵃ; k:42, d:76ᵇ, v:51ᵇ; k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ; v:47ᵃ, k:30, d:70ᵃ; v:47ᵃ, k:30, d:70ᵃ; v:47ᵇ, d:70ᵇ, k:31; v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ; v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ; v:51ᵃ, k:42, d:76ᵇ; v:57ᵇ, d:86ᵃ, k:61; v:61ᵃ, d:91ᵃ, k:70; v:63ᵃ, d:94ᵃ, k:76; v:57ᵇ, d:86ᵃ, k:61.
k.+ler+i d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ.
k.+lerke v:51ᵃ, k:42, d:76ᵇ.
k.+ler+ni d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ.

kişiler çıḳmışlar boldılar: kişiler çımış oldular, çıktılar. d:70ᵃ, k:30, v:47ᵃ.

kişiler çıḳmış degüller: kişiler çımış değiller. k:31, v:47ᵇ, d:70ᵇ.

kişiler çıḳmışlar idiler: kişiler çımış idiler. d:69ᵃ, k:31, v:47ᵇ.

kişiler ṭurdılar maḳar Sencer: Sencer'den başka kişiler (ayağa) kalktılar. d:86ᵃ, k:61, v:57ᵇ.

kişilerni kördüm maḳar aṭ: attan başka kişileri gördüm (kişileri gördüm; ama atı gördüm. v:58ᵃ, d:86ᵃ, k:61.

kişiler maḳar Sencer ṭurdılar (söz dizimi bakımından hatalı cümle örneği olarak verilmiş): kişiler Sencer'den başka (ayağa) kalktılar. v:58ᵃ, d:86ᵃ, k:61.

kişiler ṭurdılar Sencerden özge: Sencer'den başka kişiler (ayağa) kalktılar. v:58ᵃ, d:86ᵃ, k:61.

kişiler ṭurdılar Sencerden ayruḳ: Sencer'den başka kişiler (ayağa) kalktılar. v:58ᵃ, d:86ᵃ, k:61.

kişileri kördüm aṭṭan özge: attan başka kişileri gördüm (kişileri gördüm; ama atı gördüm. v:58ᵃ, d:86ᵃ, k:61.

[kişileri kördüm] aṭṭan ayruḳ: attan başka kişileri gördüm (kişileri gördüm; ama atı gördüm. v:58ᵃ, d:86ᵃ, k:61.

kişiler ḳarandaşlarındur maḳar Sencer: Sencer'den başka kişiler (herkes) kardeşindir. d:86ᵇ, v:58ᵃ, k:61.

kişiler ṭurmışlar: kişiler (ayağa) kalkmışlar. k:70, d:91ᵃ, v:61ᵃ.

kişiler ṭurmışlardur Sencer taḳı ṭurmışdur: kişiler (ayağa) kalkmışlardır, Sencer dahi kalkmıştır. d:92ᵇ, k:73, v:62ᵇ.

kişiler ṭurdılar barçalar: kişiler hep beraber (ayağa) kalktılar. k:76, d:94ᵃ, v:63ᵃ.

kişim evdedür: eşim (karım, kocam) evdedir. V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77. [=1]

1471. [=23]

1472. **kişne-** at kişnemek.
k.-di V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77 [=1]

1473. **kiyiz** Kıp. keçe. Bk. **keçe**.
k. V:25ᵇ, D:37ᵃ, K:74; V:26ᵃ, D:38ᵇ, K:77 [=1]

1474. **kizle-** gizlemek, saklamak.
k.-di V:26ᵃ, D:38ᵇ, K:76 [=1]

1475. **kizle-** Kitâbu Beylik'te "toprağa gizlemek, gömmek.
k.-di V:26ᵃ, D:38ᵇ, K:76 [=1]

1476. **ḳoca** efendi, koca.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65
ḳ.+dur V:22[b], D:32[a], K:65
ḳ.+mdur V:22[b], D:32[a], K:65
ḳ.+n d:71[b], k:34, v:49[a].
ḳ.+sı k:24, d:70[a], v:44[a]; d:64[a], k:23, v:44[a]; k:14, v:39[b], d:58[a]. [=7]

1477. **ḳoca** yaşlı, ihtiyar.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1478. **ḳocadaş** dost, arkadaş
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1479. **ḳocadaş** koca (köle için efendi) eşi, aynı kocanın (efendinin) olan (kadın).
ḳ. V:15[b], D:23[a], K:46; V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1480. **ḳoç** koç. Bk. **ḳoçḳar**.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1481. **ḳoçḳar** koç. Bk. **ḳoç**.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1482. **ḳoḳ-** kav (yanık) kokusu kokmak
ḳ.-tı V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1483. **ḳol** kol, pazu V:19[b], D:28[a], K:57; V:24[a], D:34[b], K:69
ḳ.+ı V:7[b], D:11[a], K:22 [=1]

1484. **ḳolan** karnının altından geçirilerek atın semerini bağlamakta kullanılan kayış, kolan.
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:70 [=1]

1485. **ḳoltuḳ** kaltuk, koltuk altı.
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:70 [=1]

1486. **ḳon-** (kuş) konmak, (insan) yerleşmek, orutmak.
ḳ.-dı V:24[b], D:35[a], K:71 [=1]

1487. **ḳonç** budun (bacağın) baldır eti ile çizme ve benzerinin giyildiği yer arasısındaki boşluk.
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:70 [=1]

1488. **ḳonç** Kitâbu Beylik'te böğür (bıkın).
ḳ. V:24[b], D:35[a], K:70 [=1]

1489. **ḳonravu** çan, çıngırak.
ḳ. V:24[a], D:35[a], K:71, v:33[b], d:48[b], k:3. [=2]

1490. **ḳonşı** komşu.
ḳ. V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1491. **ḳonuḳ** konuk, misafir
ḳ. V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1492. **ḳonuḳla-** konuklamak, misafir etmek.
ḳ.-dı V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1493. **ḳonuḳluḳ** konuklu yemek, misafir ağırlamak.
ḳ. V:24[b], D:34[b], K:70, v:46[a], d:67[b], k:28.
ḳonuḳluḳ buküṅdür: konukluk, misafirlik bugündür. k:28, v:46[a], d:47[b]. [=2]

1494. **ḳonuş-** komşu olmak, yan yana mesken tutmak.
ḳ.-tı V:24[b], D:34[b], K:70 [=1]

1495. **ḳop-** Kitâbu Beylik'te yükselmek, kalkmak.
ḳ.-ṭu V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

1496. **ḳop-** ortaya çıkmak, meydana gelmek.
ḳ.-tı V:22[a]*2, D:31[a]*2, K:63*2 [=1]

1497. **ḳopar-** (kıl, tüy vb.) yolmak, koparmak.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[b], K:64
ḳ.-ġıl V:32[a], D:46[b], K:ø [=1]

1498. **ḳopuz** kendisiyle çalıp söylenilen saz.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1499. **ḳora-** eksilmek, azalmak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[b], K:66 [=1]

1500. **ḳorġuşun** kurşun
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1501. **ḳorḳ-** korkmak.
ḳ.-dı V:23[a], D:32[b], K:66
ḳ-maḳıdan v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58. [=3]

1502. **ḳorḳaḳ** korkak.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1503. **ḳoruğı** atmaca, kırgı (Accipiter nisus).
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1504. **ḳoş** hoş, güzel.
ḳ. V:32[b], D:46[b], K:ø [=1]

1505. **ḳoş** kıran, iki gezegenin aynı burçta olduğu zaman.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1506. **ḳoş** yedekteki (bereberdeki) at.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1507. **ḳoş-** (hayvanı) koşmak, bağlamak.
ḳ.-ṭu V:2[b], D:3[b], K:4 [=1]

1508. **ḳoş-** beraberine almak, (atı) birlikte sürmek.
ḳ.-tı V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1509. **ḳoş-** bir şeyi (birini) öbürüne eş yapmak, eklemek.
ḳ.-tı V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1510. **ḳoşdaş** arkadaş.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1511. **ḳoşul-** eş olmak, eşleşmek.
ḳ.-dı V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1512. **ḳoṭurġan** uyuz, uyuzluk.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1513. **ḳoṭuz** atların boyunlarında sallanan tüyler, kotoz.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1514. **ḳoṭuz** perçem.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1515. **ḳov** arkasından çekiştirme, kov, gıybet.
ḳ. V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1516. **ḳov-** gayretle izlemek, sıkı takip etmek, kovmak.
ḳ.-dı V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1517. **ḳova** kova.
ḳ. V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1518. **ḳovla-** arkasından çekiştirmek, kovlamak.
ḳ.-dı V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1519. **ḳovuḳ** her türlü boş delik (oyuk), kovuk
ḳ. V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1520. **ḳovuḳ** Kıp. kavut Bk. **ḳavuḳ**.
ḳ. V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1521. **ḳoy-** bırakmak, terk etmek
ḳ.-dı V:19[b], D:28[a], K:57; V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1522. **ḳoy-** hastalığı ortaya çıkmak
ḳ.-dı V:25[b]*2, D:36[a]*2, K:73*2 [=1]

1523. **ḳoy(u)n** karın ile elbise arasındaki boşluk.
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:72
ḳ.+umda V:25[b], D:36[a], K:73
ḳoynumda bésledüm: onu (işte) şurada, ki orası insanlar tarafından koyun (kucak) diye adlandırılır, besledim. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1524. **ḳoyan** tavşan.
ḳ. V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1525. **ḳoyul-** (köpek havlamadan) hırlamak, ulumak.
ḳ.-du V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1526. **ḳoyun** koyun (hayvan).
ḳ. V:5[b], D:7[b], K:13; V:18[b], D:27[a], K:54; V:25[b], D:35[b], K:72; V:32[b], D:46[b], K:ø
ḳoyun aġlı: koyun ağılı. V:5[b], D:7[b], K:13 [=1]

1527. ḳoyunçı [koyun (davar) çobanı].
ḳ v:33[b], d:48[b], k:3. [=1]

1528. **ḳoz** ceviz
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:67 [=1]

1529. **ḳozaḳ** meşe palamuduna (meşenin meyvesine) benzer şey, kozalak.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:67 [=1]

1530. **köbek** öbek.
k. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1531. **köç** = içinde kadınların da olduğu kafile.
k. V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1532. **köç-** göçmek.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1533. **köçgen** akbaba, yırtıcı, kartal
k. V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1534. **kögen** gögem eriği, çakal eriği.
k. V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1535. **kögercin** güvercin.
k. V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1536. **kök** gökyüzü, sema.
k. V:27[a], D:39[a], K:77 [=1]

1537. **kök** gök, mavi.
k. V:27[a], D:39[a], K:77, k:15, v:40[a], d:58[b]; v:38[b], k:13, d:57[a]. [=3]

1538. **kök** soy, cins.
k. V:27[a], D:39[a], K:78
k.+ün V:27[a], D:39[a], K:78
kökün nedür: soyun nedir, hangi soydansın? V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1539. **kök çüber** kesik (kısa, bodur) kılıç.
k. V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1540. **k̄ök yolu** samanyolu, gökyolu.
k. V:27[a], D:39[a], K:77 [=1]

1541. kökçek güzel, pek sevimli, cana yakın .
k.+dür v:56[b], k:57, d:84[b]. [=1]

1542. köker- göğermek.
k.-di d:82[a], v:55[a], k:52; v:38[b], k:13, d:57[a]. [=2]

1543. **kökevün** atlara ve ineklere yapışan büyük sinek, büvelek.
k. V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77 [=1]

1544. **kökle-** olmak, kökleşmek
k.-di V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:77 [=1]

1545. **köl-** boğazlamak (kesmek) için koyunun ön ayaklarını bağlamak.
k.-di V:27ᵃ, D:39ᵃ, K:78 [=1]

1546. **kölgey** gölge, gölgelik ve karaltı, hayal.
k. V:27ᵇ, D:39ᵇ, K:ø [=1]

1547. **kölkeç** kadınların baş örtüsü
k. V:27ᵇ, D:39ᵇ, K:ø [=1]

1548. **köm-** gömmek, defnetmek.
k.-di V:27ᵇ, D:39ᵇ, K:ø [=1]

1549. **kömkök** göpgök, gömgöy. Bk. **köpkök**.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:74; V:27ᵇ, D:40ᵃ, K:ø, k:20, d:62ᵃ, v:42ᵇ. [=3]

1550. **kömüldürük** palan ve eyer geri gitmesin diye hayvanın göğsüne geçirilen gerdanlık, kemüldürek.
k. V:27ᵇ, D:40ᵃ, K:ø, (kemüldürük) v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

1551. **kömülgen** şiddetli çamur, aşırı balçık, batılgan.
k. V:27ᵇ, D:40ᵃ, K:ø [=1]

1552. **kömür** kömür.
k. V:27ᵇ, D:40ᵃ, K:ø [=1]

1553. **kön** gön, post.
k. V:27ᵇ, D:40ᵃ, K:ø [=1]

1554. **könç** bolluk, zevk, sefa.
k. V:28ᵃ, D:40ᵃ, K:ø [=1]

1555. **könçek** don, şalvar.
k. V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø [=1]

1556. **könçük** göğüs cebi, yaka cebi.
k. V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø [=1]

1557. **könder-** göndermek, uğurlamak
k.-di V:27ᵇ, D:40ᵃ, K:ø [=1]

1558. **könen-** refah, bolluk içinde oldu ve zevk almak, tadına varmak
k.-di V:28ᵃ, D:40ᵃ, K:ø [=1]

1559. **könlek** gömlek.
k. V:28ᵃ, D:40ᵇ, K:ø [=1]

1560. **köŋül** (Kitâbu Beylik'te) ruh.
k. V:28ᵃ, D:40ᵃ, K:ø

köŋli yaḳşı boldı: gönlü hoş oldu. d:86ᵇ, v:58ᵃ, k:61. [=1]

1561. **köŋül** kalp, yürek.
k. V:28ᵃ, D:40ᵃ, K:ø
k.+i k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ; k:61, v:58ᵃ, d:86ᵇ. [=3]

1562. **köp** çok.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73
k.+tür V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73 [=1]

1563. **köpek** çok kıllı (uzun tüylü) köpek.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73 [=1]

1564. **Köpek** özel isim.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73 [=1]

1565. **köpkök** göpgök, gömgöy. Bk. **kömkök**.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:74, k:15, v:40ᵃ, d:58ᵇ; k:20, d:62ᵃ, v:42ᵃ. [=3]

1566. **köprῡ** köprü.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73
k. v:33ᵇ, d:48ᵃ, k:2. [=2]

1567. **köprῡ** Türkm. kemerli köprü.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73 [=1]

1568. **köpük** köpük.
k. V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73 [=1]

1569. **köpür-** köpürmek, köpüklenmek.
k.-di V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73 [=1]

1570. **kör-** görmek.
k.- ø (emir) d:89ᵇ, k:67, v:60ᵇ.
k.-di V:26ᵃ, D:37ᵇ, K:75
k.-dü V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø
k.-düm d:57ᵃ, v:39ᵃ, k:14; d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:89ᵇ, k:67, v:60ᵇ; d:90ᵇ, v:61ᵃ, k:69; d:90ᵇ, v:61ᵃ, k:69; d:90ᵇ, v:61ᵃ, k:69; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; k:23, v:44ᵃ, d:64ᵃ; k:57, d:84ᵃ, v:57ᵃ; k:57, d:84ᵃ, v:57ᵃ; k:57, d:84ᵃ, v:57ᵃ; k:71, d:92ᵃ, v:62ᵃ; k:71, d:92ᵃ, v:62ᵃ; v:55ᵇ, d:83ᵃ, k:54; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵇ, k:57, d:84ᵃ; v:56ᵇ, k:57, d:84ᵃ; v:61ᵃ, k:69, d:91ᵃ; v:61ᵃ, k:69, d:91ᵃ; v:61ᵇ, d:91ᵇ, k:71; v:61ᵇ, k:71, d:92ᵃ; v:61ᵇ, k:71, d:92ᵃ; v:61ᵇ, k:71, d:92ᵃ; v:62ᵃ, k:72, d:92ᵇ; v:62ᵃ, k:72, d:92ᵇ; v:62ᵃ, k:72, d:92ᵇ; v:62ᵃ, k:72, d:92ᵇ; v:62ᵃ, k:72, d:92ᵃ.
k.-en V:26ᵃ, D:37ᵇ, K:75
k.-ersen k:70, v:61ᵇ, d:91ᵇ.
k.-gen V:26ᵃ, D:37ᵇ, K:75
k.-medüm v:59ᵃ, d:88ᵃ, k:64; v:59ᵃ, d:88ᵃ, k:64.
k.-sen v:44ᵃ, k:24, d:70ᵃ.

kördüm seni urġanı: seni döveni gördüm. k:23, v:44ᵃ, d:64ᵃ.

kördüm bir erni urulmış ḳulı: kölesi (uşağı) dövülen bir eri gördüm. k:57, d:84ᵃ, v:56ᵃ.

kökenimnin ḳulı ṭurmışdur: gördüğüm kişinin kölesi (uşağı) (ayağa) kalkmıştır. v:60[b], d:89[b], k:67.

kördüm bir uslu er: bir akıllı er gördüm. d:90[b]] v:61[a], k:69.

kördüm Sencerni oş bu: işte bu Sencer'i gördüm. d:92[a], v:61[b], k:71.

kördüm Sencerni ol kim ṭurdu: (ayağa) kalkan Sencer'i gördüm. d:92[a], v:61[b], k:71.

kördüm Sencerni kelkenni: gelen Sencer'i gördüm. d:92[a], k:71] v:62[a].

kördüm kelkenni Sencerni: gelen Sencer'i gördüm. d:92[a], k:71] v:62[a].

kördüm evdeki Sencerni: evdeki Sencer'i gördüm. d:92[a], v:62[a]] k:72.

kördüm Sencerni evdeki: evdeki Sencer'i gördüm. d:92[a], v:62[a]] k:72.

kördüm ḳulun Sencerni: kölen (uşağın) Sencer'i gördüm. d:92[a], v:62[a]] k:72.

kördüm oş bu bilgeni: işte bu bilgeyi gördüm. d:92[a], v:62[a]] k:72.

kördüm oş bunı bilgeni: işte bu bilgeyi gördüm. d:92[a], v:62[a]] k:72.

kördüm kelkenni cömertni: gelen cömerti gördüm. v:62[a]] k:72, d:92[a].

kördüm cömertni kelkenni: gelen cömerti gördüm. v:62[a]] k:72, d:92[b].

kördüm kelkenni oş bunı: işte bu geleni gördüm. v:62[a]] k:72, d:92[b]. [=43]

1571. **kördür-** başkasına gördürmek (göstermek)
k.- ø (emir) k:11, d:55[b], v:38[a].
k.-di V:26[a], D:37[b], K:75 [=2]

1572. **körgüz-** başkasına gördürmek (göstermek)
k.-di V:26[a], D:37[b], K:75, k:16, d:59[a], v:40[b]; v:37[b], k:11, d:55[b]. [=3]

1573. **körk** güzellik, yakışıklılık, görk.
k. V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1574. **körklü** güzel, yakışıklı, görklü.
k. V:26[a], D:37[b], K:75, v:51[b], d:77[a], k:43; v:56[b], k:57, d:84[b]; v:51[b], d:77[a], k:43.
k.+dür V:32[a], D:46[a], K:ø, d:64[a], k:23, v:44[a]; d:64[a], k:23, v:44[a]; d:84[a], k:56, v:56[b].
k.+lerdür v:44[a], d:64[a], k:24. [=9]

1575. **körpe** emzikteki, annesini emen kuzu
k. V:26[a], D:38[a], K:75 [=1]

1576. **körse-** cinsî münasebetin şehvetini istemek, arzulamak.
k.-di V:26[a], D:38[a], K:76 [=1]

1577. **körtül** çok güçlü, çok sağlam
k. V:26[a], D:38[a], K:76 [=1]

1578. **körün-** görünmek, ortaya çıkmak.
k.- ø (emir) V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1579. **körüş** tokalaşma, musafaha etme.
k.-di V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1580. **körüş-** tokalaşmak, musafaha etmek.
k.-di V:26[a], D:38[a], K:76 [=1]

1581. **köse-** (canlandırmak için) ateşi karıştırmak.
k.-di V:27[a], D:38[a], K:77 [=1]

1582. **kösevüv** ateş karıştırıcı, köseği.
k. V:27[a], D:38[a], K:77 [=1]

1583. **köster-** başkasına görsetmek (göstermek)
k.-di V:26[a], D:37[b], K:75
k.-gil k:25, v:45[a], d:66[a]. [=2]

1584. **köşek** (sütten kesilmiş ve annesinden ayrılmış) deve (veya inek) yavrusu.
k. V:27[a], D:38[a], K:77 [=1]

1585. **köşk** köşk, kasır.
k. V:27[a], D:38[a], K:77 [=1]

1586. **köt** göt, kıç.
k. V:25[a], D:37[a], K:74 [=1]

1587. **kötle-** arkasını kullanmak, oğlancılık etmek.
k.-di V:25[b], D:37[a], K:74 [=1]

1588. **kötür-** kaldırmak, yükseltmek.
k.-di V:25[b], D:37[a], K:74 [=1]

1589. **köz** göz.
k. V:26[a], D:38[a], K:76
k.+i V:31[a]*2, D:44[a]*2, K:ø*2; V:32[a], D:46[a], K:ø, d:84[a], k:56, v:56[a]; d:89[a], v:60[a], k:66; d:89[a], v:60[a], k:66; d:89[a], v:60[a], k:66; v:63[a], d:94[a], k:76; v:63[a], d:94[a], k:76.
k.+in V:16[b], D:25[a], K:50
k.+lü V:12[b], D:19[b], K:39; V:13[b], D:20[b], K:41; V:16[a], D:25[a], K:50; V:17[b], D:25[a], K:52; V:32[a], D:46[a], K:ø
k.+ün (muhatap) V:31[b]*3, D:45[a]*3, K:ø
közi yaşardı: gözü yaşardı. V:31[a], D:44[a], K:ø
közi yaş toldı: gözü yaşla doldu . V:31[a], D:44[a], K:ø
közi yumuldı: gözü yumuldu V:32[a], D:46[a], K:ø
közin süzdi: gözünü süzmek. . V:16[b], D:25[a], K:50

közün aydın: gözün aydın (olsun). V:31[b], D:45[a], K:ø

közün yaḳtu: gözün aydın (olsun). V:31[b], D:45[a], K:ø

közün yarıḳ: gözün aydın (olsun). V:31[b], D:45[a], K:ø [=18]

1590. **köz** göze suyu (su gözü).
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1591. **köz** güz mevsimi.
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1592. **köz** köz.
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1593. **köz** yanık kırmızı.
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1594. **közek** gözleri büyük (iri gözlü kimse).
k. V:26[b], D:38[a], K:76, v:33[b], d:48[a], k:2. [=2]

1595. **közle-** gözetlemek, gözkulak oldu.
k.-di V:26[b]*2, D:38[b]*2, K:76*2 [=2]

1596. **köznü** ayna.
k. V:26[b], D:38[b], K:76 [=1]

1597. **közsiz** kör, gözsüz.
k. V:16[b], D:25[a], K:49 [=1]

1598. **közsiz sebek** köstebek.
k. V:26[b], D:38[b], K:77 [=1]

1599. **közsüz** Türkm. kör, gözsüz.
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1600. **közündürük** (hastaların veya gözü kamaşanların taktığı) gözün üstüne örtülen (takılan) (kıldan örme bir çeşit) kafes (gözlük).
k. V:26[b], D:38[b], K:76 [=1]

1601. ḳ**uba** toprak (toz) rengi, soluk sarı.
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1602. ḳ**ubar-** rengi toprak (toz) rengine dönmek, rengi soluklaşmak.
ḳ.-dı V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1603. ḳ**ubaş** erkek köpek
ḳ. V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

1604. ḳoburġu[12] kuşlardan baykuş (Strigiformes)[13].

1605.
ḳ v:33[b], d:48[a], k:3. [=1]

1606. ḳ**uc-** kucaklamak, bağrına basmak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1607. ḳ**uçaḳ** kucak, iki pazu arası, sine.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1608. ḳ**uçaḳla-** onu kucaklamak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1609. ḳ**uḳuz** çukur, oyuk, delik gibi alçak yer
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1610. ḳ**ul** kul, sahip olunmuş mal, köle.
ḳ. V:24[a], D:34[b], K:69, d:90[b], v:61[a], k:69; k:14, d:57[b], v:39[b].
ḳ.+çuḳas k:14, v:39[b], d:58[a]; k:5, v:35[a], d:50[b].
ḳ.+ı d:89[a], v:60[a], k:66; d:89[b], k:67, v:60[a]; d:89[b], k:67, v:60[a]; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; v:56[b], k:57, d:84[a]; v:56[b], k:57, d:84[a]; v:60[a], d:89[b], k:67; v:60[b], d:90[a], k:68.
ḳ.+ıdur v:43[b], d:64[a], k:23; v:43[b], d:64[a], k:23.
ḳ.+kine k:5, v:35[a], d:50[b]; k:14, d:57[b], v:39[b].
ḳ.+lar d:90[b], v:61[a], k:69; k:6, d:51[b], v:35[b].
ḳ.+ları d:64[a], k:23, v:44[a]; d:90[b], v:61[a], k:69; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:68, d:90[b], v:61[a]; v:60[b], k:68, d:90[b].
ḳ.+ların v:51[a], d:76[a], k:42; v:51[a], d:76[a], k:42.
ḳ.+larkine k:5, v:35[a], d:50[b].
ḳ.+um k:24, d:70[a], v:44[a]; v:43[a], k:22, d:63[b]; v:60[b], d:90[a], k:68.
ḳ.+umnı v:60[b], d:90[a], k:68.
ḳ.+umuz k:24, d:70[a], v:44[a]; v:60[b], d:90[a], k:68.
ḳ.+umuznı v:60[b], d:90[a], k:68.
ḳ.+un d:92[a], v:62[a], k:72; k:22, d:63[b], v:43[b]; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:42, d:76[b], v:51[b]; k:42, v:51[b], d:77[a]; v:60[b], d:90[a], k:68.
ḳ.+unı d:92[a], v:62[a], k:72; d:92[a], v:62[a], k:72; v:60[b], k:68, d:90[a]; v:62[a], k:72, d:92[a]; v:62[a], k:72, d:92[b].
ḳ.+unnı v:60[b], d:90[a], k:68.
ḳ.+unuz k:22, d:63[b], v:43[b]; k:24, d:70[a], v:44[a]; v:60[b], d:90[a], k:68.
k.+ın v:60[b], d:89[b], k:67.

[12] Yalnızca tasrif bölümündedir ve vezin örneği olarak verildiğinden anlamı aktarılmayan kelimelerdendir.
[13] koburga: kuşlardan baykuş (Strigiformes) (*DLT*: 214).

ḳulların neçedür: ne kadar kölen var? k:42, d:76ᵃ, v:51.

ḳulun ḳaçṭur: kaç tane kölen var? d:77ᵃ, v:51ᵇ, k:42.

ḳulum ṭurdı: kölem (ayağa) kalktı. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳulumnı urdum: kölemi dövdüm. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳulumuz ṭurdı: kölemiz kalktı. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳulumuznı urduḳ: kölemizi dövdük. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳulun ṭurdı: kölen kalktı. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳuluŋnı urdun: köleni dövdün. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳulunuz[nı] urdunuz: kölenizi dövdünüz. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳulı ṭurdı: kölesi kalktı. v:60ᵇ, d:90ᵃ] k:68.

ḳulunı urdum: köleni dövdüm. v:60ᵇ, k:68] d:90ᵇ.

ḳulları ṭurdular: köleleri kalktılar. v:60ᵇ, k:68] d:90ᵇ. [=56]

1611. **ḳula** Kitâbu Beylik'te kulaç. V:24ᵃ, D:34ᵇ, K:69 [=1]

1612. **ḳulaç** kulaç V:24ᵃ, D:34ᵇ, K:69 [=1]

1613. **ḳulaġ** Kitâbu Beylik'te kulak. Bk. **ḳulaḳ**.
ḳ. V:24ᵃ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1614. **ḳulaḳ** kulak. Bk. **ḳulaġ**.
ḳ. V:24ᵃ, D:34ᵇ, K:70
ḳ.+ı V:23ᵇ, D:33ᵃ, K:67 [=1]

1615. **ḳulan** yaban eşeği (Equus hemionus).
ḳ. V:24ᵃ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1616. **ḳulavuzla-** yol göstermek, rehberlik etmek.
ḳ.-dı V:24ᵃ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1617. **ḳulna-** kulun (yavru, at yavrusu) doğurmak.
ḳ.-dı V:24ᵇ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1618. ḳulnaçı gebe kısrak. Bk. **ḳulunçı**.
ḳ v:33ᵇ, d:48ᵃ, k:3. [=1]

1619. **ḳulp** tencere (kazan) ve benzerinin kulpu
ḳ. V:24ᵃ, D:34ᵃ, K:70 [=1]

1620. **ḳuluḳ** doğuracak olmuş yetişkin (süt dişleri dökülmüş veya kalıcı ön dişleri çıkmış, bir yaşına girmiş) davar Bk. **şişek**.
k. V:24ᵃ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1621. **ḳulun** kulun, atın yavrusu
ḳ. V:24ᵇ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1622. **ḳulunçı** gebe kısrak. Bk. **ḳulnaçı**.
ḳ. V:24ᵇ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1623. **ḳum** kum.
ḳ. V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71 [=1]

1624. **ḳuma** kuma, (köle) odalık, cariye.
ḳ. V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71 [=1]

1625. **ḳumçı** kum falına bakan, remilci.
ḳ. V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71 [=1]

1626. **ḳumral** kırmızı ve beyaza çalan sarı, kumral.
ḳ. V:24ᵇ*2, D:35ᵃ*2, K:71*2
ḳumral ṣaḳallu V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71 [=1]

1627. **ḳumuç** tas kepçe Bk. **çömçe**.
ḳ. V:24ᵇ, D:35ᵇ, K:71 [=1]

1628. **ḳumursġa** karınca.
ḳ. V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71, v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

1629. **ḳunuş-** hücumu tekrar etmek, tekrar saldırmak (yağmalamak) için dönmek.
ḳ.-ṭu V:24ᵇ, D:34ᵇ, K:70 [=1]

1630. **ḳupṭurġa** büyük kese, cep. Bk. **ṣuluḳ**.
ḳ. V:22ᵃ, D:31ᵃ, K:63, v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

1631. **ḳur** (hayvanın) kolan kuşağı, kayışı.
ḳ. V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1632. **ḳur** zaman ve yaş.
ḳ. V:23ᵃ, D:33ᵃ, K:67 [=1]

1633. **ḳur** zaman, vakit.
ḳ. V:23ᵃ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1634. **ḳur-** kurumak, (elbisenin, kuyunun) suyu çekilmek.
ḳ.-du V:22ᵇ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1635. **ḳur-** sararıp solmak, (susuzluktan) kurumak
ḳ.-du V:22ᵇ, D:32ᵇ, K:65 [=1]

1636. **ḳur-** yayı kurmak, tuzağı kurdu (dikti)
ḳ.-dı V:22ᵇ, D:32ᵇ, K:66 [=1]

1637. **ḳur(u)-** kutu (talihi) kurusun, aklını yitirsin
ḳ.-sun V:22[b], D:31[b], K:64 [=1]

1638. **ḳuraḳ** kurak sene V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1639. **ḳurbaġa** (erkek) kurbağa.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67, v:33[b], d:48[b], k:3. [=2]

1640. **ḳurdaş** kurdaş, yaşıt.
ḳ. V:23[b], D:33[a], K:67
ḳ.+dur V:23[b], D:33[a], K:67 [=2]

1641. **ḳurġan** ölünün kubbesi, kurgan, mezar
ḳ. V:23[b], D:33[a], K:67 [=1]

1642. **ḳurġan** =(düşman tarafından) kuşatılanlar için kumdan yapılan çember hat, sur
ḳ. V:23[b], D:33[a], K:67 [=1]

1643. **ḳurı-** kurumak.
ḳ.-dı V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1644. **ḳurṣaḳ** karaciğer.
V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1645. **ḳurṣaḳ** Kitâbu Beylik'te kursak
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1646. **ḳurṣaḳ** yürek, gönül
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1647. **ḳurṭ** Türkm. (sürüngen) kurt.
ḳ. V:23[a], D:32[b], K:66 [=1]

1648. **ḳurṭ** Türkm. (yırtıcı canavar olan) kurt. Bk. **böri**.
ḳ. V:23[b], D:32[b], K:66 [=1]

1649. **ḳurṭaḳ** boynuz boru, boynuzdan yapılmış boru.
ḳ. V:23[b], D:32[b], K:66 [=1]

1650. **ḳurṭul-** Türkm. kurtulmak. Bk. **ḳuṭul-**.
ḳ k:4, v:34[b], d:50[a].
ḳ.-dı V:23[a], D:32[b], K:66 [=2]

1651. **ḳuru** sert ve kuru.
ḳ. V:22[b], D:32[a], K:65 [=1]

1652. **ḳuruṭ** kaskatı oluncaya kadar dondurulmuş ekşi süt (yoğurt), kurut.
ḳ. V:23[b]*2, D:32[b]*2, K:66*2 [=1]

1653. **ḳuş-** kusmak.
ḳ.-dı V:23[b], D:34[a], K:68 [=1]

1654. **ḳuşġu** Kıp. kusuntu, kusmuk Bk. **ḳuşu**.
ḳ. V:23[b], D:34[a], K:68 [=1]

1655. **ḳuskun** atın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış, kuskun, paldom.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1656. **ḳuskun** birisi kınanacağı (ayıplanacağı) zaman (ona) derler. Bk. **şalamçaḳ**.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1657. **ḳuşmak** kusuntu, kusmuk
ḳ. V:23[b], D:34[a], K:68 [=1]

1658. **ḳuşu** Türkm. kusuntu, kusmuk Bk. **ḳuşġu**.
ḳ. V:23[b], D:34[a], K:68 [=1]

1659. **ḳuş** kuş.
ḳ. V:16[a], D:24[a], K:48; V:23[b], D:33[b], K:68; V:32[b], D:47[a], K:ø
ḳuş yuvası: kuş yuvası. V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

1660. **ḳuş ḳuyruġu** çıban. Bk. **çıban**.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1661. **ḳuşaḳ** kuşak, kemer.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1662. **ḳuşluḳ** kuşlara atmak için (kullanılan) geniş temren (kuş temreni).
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1663. **ḳuşluḳ** sabahın kuşluğu, güneşin doğmasıyla öğle vaktine kadarki zaman, güneşin yükselme zamanı.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68, k:46, v:53[a], d:79[b]. [=2]

1664. **ḳut** kut, talih Bk. Bk. **ḳuṭ**.
ḳ. V:22[b], D:31[b], K:64
ḳ.+ı V:22[b], D:31[b], K:64
ḳutı ḳursun: kutu (talihi) kurusun, aklını yitirsin V:22[b], D:31[b], K:64 [=1]

1665. **ḳutlu** kutlu
ḳ. V:22[b], D:31[b], K:64 [=1]

1666. **Ḳuttı** erkek adı
ḳ. V:22[b], D:31[b], K:64 [=1]

1667. **ḳuṭuḳ** yabani eşeğin yavrusu, kulan sıpası.
ḳ. V:24[a], D:34[a], K:69 [=1]

1668. **ḳuṭul-** Kıp. kurtulmak. Bk. **ḳurṭul-**.
ḳ.-dı V:23[b], D:32[b], K:66 [=1]

1669. **ḳuv** Avcı (Orion) takım yıldızının en parlak yıldızı.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1670. **ḳuvu** toprak (toz) rengi, soluk sarı Bk. **ḳuba**.
ḳ. V:25[a], D:35[b], K:72 [=1]

1671. **ḳuy-** dökmek.
ḳ.-dı V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1672. **ḳuy-** telef etmek, ziyan etmek.
ḳ.-dı V:25[a], D:36[a], K:73 [=1]

1673. **ḳuyaş** güneş ışını, şulesi. Bk. **küneş**.
ḳ. V:28[a], D:40[b], K:ø V:25[b], D:36[b], K:73 [=1]

1674. **ḳuyaş** güneş. Bk. **küneş**.
ḳ. V:28[a], D:40[b], K:ø V:25[b]*2, D:36[b]*2, K:73*2, d:96[b], v:65[a], k:81; d:96[b], v:65[a], k:81; k:80, d:96[b], v:65[a].
ḳuyaş baṭġanda: güneş battığında. V:25[b], D:36[a], K:73
ḳuyaş baṭġanda kelgemen: güneş battığında geleceğim. v:65[a], d:96[b], k:80.
ḳuyaş çıḳṭıġında kelgemen: güneş doğduğunda geleceğim. k:81, v:65[a], d:96[b]. [=6]

1675. **ḳuymaḳ** şeker veya balla terbiye edilmiş ince hamurdan, çoklukla, halka şeklinde hazırlanarak yağda kızartılan bir çörek adıdır.
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1676. **ḳuymaḳ** yağla pişirilen katı kuymak, süt veya kaymak ile pişirilen un.
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1677. **ḳuyruḳ** kuyruk.
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:73, v:34[a], k:3, d:49[b]. [=2]

1678. **ḳuyu** kuyu ve benzeri çukur (alçak) yer.
ḳ. V:25[b], D:35[b], K:72 [=1]

1679. **ḳuyumçı** kuyumcu
ḳ. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1680. **ḳuz** güneşin vurmadığı (ulaşmadığı) kuz yer.
ḳ. V:23[a], D:33[a], K:67 [=1]

1681. **ḳuzġun** kapkara (renkli), uzun gagalı, uzun kuyruk tüylübir karga türüdür.
ḳ. V:23[b], D:33[b], K:68 [=1]

1682. **ḳuzı** kuzu. Bk. **ḳuzu**.
ḳ. V:23[b], D:33[a], K:67 [=1]

1683. **ḳuzu** kuzu. Bk. **ḳuzı**.
ḳ. V:23[b], D:33[a], K:67 [=1]

1684. **ḳuzu ḳulaġı** kuzukulağı (Rumex acetosa).
ḳ. V:23[b], D:33[a], K:67 [=1]

1685. **kübi-** astarlı (pamuklu, keçeli) elbise dikmek (döşemek)
k.-di V:25[b], D:36[a], K:74 [=1]

1686. **kübür** (değirmi) hokka, (küçük) kutu, sandık. Bk. **ḳaburçaḳ**..
k. V:25[b], D:36[a], K:73 [=1]

1687. **küç** güç.
k. V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1688. **küç bér-** desteklemek, yardım etmek.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1689. **küçen-** yükten (ağırlıktan) gücü tükenmek, yazıf düşmek.
k.-di V:26[a], D:37[a], K:74 [=1]

1690. **küçük** (kuyruğu kesik) köpek.
k. V:26[a]*2, D:37[a]*2, K:75*2
küçük it: kuyruğu kesik köpek. V:26[a], D:37[a], K:75 [=1]

1691. **küçük** (soyu kesik) adam.
k. V:26[a], D:37[a], K:75 [=1]

1692. **küçük** köpek, aslan vb.nin yavrusu, enik.
k. V:26[a], D:37[a], K:75 [=1]

1693. **kükre-** (gök, insan) kükremek.
k.-mek V:27[a], D:39[a], K:78
k.-di V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1694. **kül** kül.
k. V:27[a], D:39[a], K:78
k.+lük V:27[b], D:39[b], K:ø [=1]

1695. **kül-** (Kitâbu Beylik'te eşek arısı
k.-di V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1696. **kül-** gülmek.
k.-di V:27[a], D:39[a], K:78, d:82[a], v:55[a], k:52.
k.-e d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; d:82[b], k:53, v:55[b]; v:47[a], k:30, d:70[a]; v:54[a], d:81[a], k:50; v:54[b], d:81[b], k:51; v:55[a], d:82[b], k:53.
k.-eç v:36[a], d:52[b], k:8; v:39[a], k:14, d:57[a]; v:40[a], d:58[b], k:16.
k.-eken v:36[a], d:52[b], k:8; v:39[a], k:14, d:57[b].

k.-er d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; v:48[b], d:71[b], k:34; v:54[a], d:81[a], k:50.
k.-ermisseydi v:48[b], d:71[b], k:34
k.-irmisse+idi v:39[b], d:58[a], k:15.
k.-gil v:41[a], d:60[a], k:18.
k.-gül k:25, v:45[a], d:66[a].
k.-medi d:82[a], v:55[a], k:52.
k.-medin d:82[a], v:55[a], k:52.
k.-mes d:82[a], v:55[a], k:52.
k.-meyin d:82[a], v:55[a], k:52.
k.-üben k:50, v:54[b], d:81[b]; v:54[b], d:81[b], k:51; v:55[a], d:82[b], k:53.
k.-üp v:54[b], d:81[b], k:51; v:55[a], d:82[b], k:53.
küle keldi: gülerek geldi. k:50, d:81[a], v:54[b].
küle keldi urġan: vuran, döven (kişi) gülerek geldi. v:55[b]] k:53, d:82[b].
küle urġan keldi (söz dizimi bakımından hatalı cümle örneği olarak verilmiş): vuran, döven (kişi) gülerek geldi. v:55[b]] k:53, d:82[b].
küle keldi ol kim urdı: vuran, döven (kişi) gülerek geldi. v:55[b], k:53, d:82[b].
küle keldi evdeki: evdeki (kişi) gülerek geldi. v:55[b], k:53, d:82[b]. [=39]

1697. **küldür-** güldürmek.
k.-di V:27[a], D:39[a], K:78 [=1]

1698. **küleç** güleç, neşeli.
k. V:27[b], D:39[b], K:78 [=1]

1699. **külef** gül suyu
V:27[a], D:39[a], K:78, v:33[a], d:47[b], k:1. [=2]

1700. **küllük** kül dökülen (doldurulan) yerin adıdır.
k. V:27[b], D:39[b], K:ø [=1]

1701. **küme** Türkm. kum yığını, kümesi Bk. **kerep**.
k. V:27[b], D:40[a], K:ø [=1]

1702. **kümüş** gümüş.
k. V:27[b], D:40[a], K:ø [=1]

1703. **kün** gün.
k. V:10[b], D:15[b], K:31, d:51[b], v:35[b], k:7; d:75[b], v:51[a], k:41; d:82[a], v:55[a], k:52; d:82[a], v:55[a], k:52; k:7, v:36[a], d:52[a]; v:54[b], k:51, d:82[a].
k.+den+berü v:59[a], d:88[a], k:64.
k.+ü v:38[a], k:12, d:56[a]. [=9]

1704. **kün** gündüz kastıyla gün.
k. V:27[b], D:40[a], K:ø [=1]

1705. **kün** güneş
k. V:21[b], D:30[b], K:62; V:27[b], D:40[a], K:øV:28[a]*2, D:40[a]*2, K:ø
kün doġmış: güneş doğmuş. k:7, v:37[b], d:51[b]); k:7, v:36[a], d:52[b].
kün dogmış mıdur: güneş doğmuş mudur? v:51[a], k:41, d:75[b]]
kün ṭulundı: güneş battı V:21[b], D:30[b], K:62 [=4]

1706. **kündüz** gündüz.
k. V:28[a], D:40[b], K:ø, k:46, v:53[a], d:79[b]. [=2]

1707. **Küneri** erkek adı, özel isimdir
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1708. **küneş** güneş ışını, şulesi. Bk. **ḳuyaş**.
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1709. **küneş** güneş. Bk. **ḳuyaş**.
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1710. **küni** çekemeyen, kıskanç.
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1711. **künile-** (başkasının elindekini, onda olup kendisinde olmamasını) kıskanmak, çekememek.
k.-di V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1712. **künile-** Kitâbu Beylik'te (sevdiğini başkasından, baka bir şeyden) kıskanmak.
k.-di V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1713. **künlük** biberiye bitkisi
k. V:28[a], D:40[a], K:ø [=1]

1714. **Künseli** kadın adı, özel isim
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1715. **Künṭoġmış** güneşin doğmuşu.
k. V:21[a], D:29[b], K:60 [=1]

1716. **küp** küp.
k. V:25[b], D:36[b], K:73 [=1]

1717. **küpe** harp giyecekleri (zırh).
k. V:25[b], D:36[b], K:73 [=1]

1718. **küpe** kulaktaki halka (küpe).
k. V:25[b], D:36[b], K:73 [=1]

1719. **kürek** kürek, küreme aracı.
k. V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1720. **küreş** güreş.
k. V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1721. **küreş-** güreşmek.
k.-di V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1722. **kürk** kürk, hayvan postu.
k. V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1723. **kürk** kürk, koç postu
k. V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1724. **kürken** askerler arasındaki gürültü, patırtı
k. V:26[a], D:37[b], K:75 [=1]

1725. **kürle-** (gök, insan) gürlemek
k.-di V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1726. **Kürt** Kürt
k. V:26[b], D:38[a], K:76

1727. **kürt** Kıp. ayva. Bk. **ayva**.
k. V:26[b], D:38[a], K:76, v:33[a], d:48[a], k:2. [=2]

1728. **kürtün** eşek ve katır semeri.
k. V:26[b], D:38[a], K:76 [=1]

1729. **küs-** (birine) kızmak, öfkelenmek.
k.-ti V:26[b], D:38[b], K:77 [=1]

1730. **küse-** hayırlı bir işte (birine) örnek olmak istemek.
k.-di V:27[a], D:38[b], K:77 [=1]

1731. **küsük** didilmiş pamuk.
k. V:27[a], D:38[b], K:77 [=1]

1732. **kütled-** (eklemlerini) kütletmek
k.-di V:25[b], D:37[a], K:74 [=1]

1733. **küvek** çok aşmasına mâni olmak için koçun zekerine bağlanan keten bezdir.
k. V:28[a], D:41[a], K:ø [=1]

1734. **küvelek** süt sağılan kap, külek.
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1735. **küven-** sevinmek, neşelenmek
k.-di V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1736. **küvenç** sevinç, neşe.
k. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

1737. **küyevü** güveyi.
k. V:27[b], D:39[b], K:ø [=1]

1738. **küynük** (ateş, soğuk veya rüzgârdan) yanmış.
k. V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1739. **küyün-** (ateş, soğuk veya rüzgârdan) yanmak.
k.-di V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1740. **küyündür-** iyice yakmak, çok yakmak.
k.-di V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1741. **küzen** gelincik (Mustela).
k. V:26[b], D:38[b], K:77 [=1]

1742. **küzen** Kitâbu Beylik'te sansar (Martes).
k. V:26[b], D:38[b], K:77 [=1]

1743. **laçın** şahin, doğan (Falco).
l. V:28[b] D:41[a], K:ø, k:22, d:63[b], v:43[b]. [=2]

1744. **laçın** Özel isim, şahıs adı.
l. k:22, d:63[b], v:43[b].

1745. **laḳ** davar çobanlarının dilinde (argo) şaşırma (hayret) sözüdür)
l. V:28[b], D:41[b], K:ø [=1]

1746. **laklak** leylek
l. V:29[b], D:41[b], K:ø [=1]

1747. **lap lap** (ayaklarını kuvvetle yere vurup) lap lap, patır patır yürüme
l. V:28[b] D:41[a], K:ø
lap lap kelür: (ayaklarını kuvvetle yere vurup) lap lap yürüyerek geliyor (gelir) V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1748. **leblebü** ön dişlerle yenilen gevrek yemişler, leblebi.
l. V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1749. leyin gibi, benzer
l. v:49[b], d:72[a], k:35. [=1]

1750. **lı** +sı olan, +e sahip +lı.
l. V:28[b] D:41[a], K:ø [=1]

1751. **lırp** beklenmeyen bir zamanda, ansızın, zamansız.
l. V:28[b]*3 D:41[a]*3, K:ø
lırp kelür lırp keter: zamansız gelir, zamansız gider (zırt pırt gelir gider). V:28[b] D:41[b], K:ø [=1]

1752. **loġ** harman yeri, dam gibi yerleri (zeminleri) düzelttikleri yuvarlak taş.
l. V:28[b], D:41[b], K:ø [=1]

1753. **loġla-** loğ taşıyla düzeltmek, loğlamak.
l.-dı V:28[b], D:41[b], K:ø [=1]

1754. **lor** tatlı lor, çökelek, ekşimik
l. V:28[b], D:41[b], K:ø [=1]

1755. **lorp** bir defada bütünüyle
l. V:28[b]*2 D:41[a]*2, K:ø [=1]

1756. **lök** kıymetli (alıcısı, talibi çok olan) deve.
l. V:29[b], D:41[b], K:ø [=1]

1757. **luġ** Kıp. +sı olan, +e sahip +lı.
l. V:28[b], D:41[b], K:ø [=1]

1758. **luḳ** (belli bir şey için özel olarak) hazırlanmışlık (bildirmek) içindir.
l. V:4[b], D:6[b], K:12 [=1]

1759. **maçı** (erkek) kedi
m. V:29[a], D:41[b], K:ø [=1]

1760. maḳar hariç, +den başka
m. d:86[a], k:61, v:58[a]; d:86[a], k:61, v:58[a]; d:86[a], k:61, v:58[a]; k:61, v:58[a], d:86[a]; k:61, v:58[a], d:86[a]; k:82, v:65[b], d:97[b]; v:57[b], d:86[a], k:61; v:57[b], d:86[a], k:61; v:57[b], d:86[a], k:61; v:57[b], d:86[a], k:61.
maḳar Sencer [kişiler ḳarandaşlarındur]: Sencer'den başka kişiler (herkes) kardeşindir. d:86[b], v:58[a], k:61.

maḳar Sencer: Sencerden başka. d:86ᵃ, k:61, v:57ᵇ. [=10]

1761. mal mal, mülk
m. v:35ᵇ, k:7, d:52ᵃ.
m.+luġdur k:6, d:51ᵇ, v:35ᵇ. [=2]

1762. **mama** büyük kadınlara hitap kelimesi.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1763. **mamuḳ** Kıp. pamuk. Bk. **panpuḳ**.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1764. **mayın** -madan önce.
m. V:29ᵇ, D:42ᵇ, K:ø [=1]

1765. **mayın** hâli (durumu) olumsuzlayan -mAdAn anlamında.
m. V:29ᵇ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1766. **me** davar (koyun) sesi.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1767. meger meğer
m. k:23, d:71ᵃ, v:48ᵃ; k:23, d:71ᵃ, v:48ᵃ; v:47ᵇ, d:69ᵃ, k:32; v:47ᵇ, k:31, d:69ᵃ; v:48ᵃ, k:23, d:71ᵃ; v:48ᵃ, k:23, d:71ᵃ. [=6]

1768. Mekke Mekke
m.+ge k:64, v:59ᵇ, d:88ᵇ.
Mekkege daḳın yorıdım: Mekke'ye kadar yürüdüm. d:88ᵇ, v:59ᵇ, k:64. [=1]

1769. **mele-** davar (koyun) melemek.
m.-di V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1770. **memreç** ayı yavrusu
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1771. **men** benzer.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1772. **men** teklik birinci kişi V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø, d:63ᵃ, v:43ᵃ, k:22; d:88ᵃ, k:64, v:59ᵇ; d:91ᵃ, k:70, v:61ᵇ; d:93ᵃ, v:63ᵃ, k:75; d:93ᵃ, v:63ᵃ, k:75; d:96ᵃ, v:65ᵃ, k:81; d:96ᵃ, v:65ᵃ, k:81; k:23, d:71ᵃ, v:48ᵃ; k:23, d:71ᵃ, v:48ᵃ; v:43ᵃ, k:22, d:63ᵃ; v:47ᵇ, d:70ᵇ, k:31; v:49ᵇ, k:36, d:73ᵃ; v:59ᵇ, d:88ᵃ, k:64; v:62ᵇ, d:93ᵃ, k:74; v:62ᵇ, k:74, d:93ᵃ; v:62ᵇ, k:74, d:93ᵃ; v:62ᵇ, k:74, d:93ᵃ; v:64ᵃ, k:80, d:96ᵃ.
m.+den v:59ᵇ, d:88ᵇ, k:65.
m.+i V:14ᵇ, D:21ᵇ, K:43
m.+i k:54, v:56ᵃ, d:83ᵃ; v:63ᵇ, d:94ᵇ, k:77.
m.+im v:59ᵇ, d:88ᵇ, k:65.
m.+im bile k:65, d:88ᵇ, v:59ᵇ.
m.+ni k:54, v:56ᵃ, d:83ᵃ; v:56ᵃ, d:83ᵃ, k:55.
men kelmesmen ṣaġa meger ṭanda: sana ancak sabah gelirim. v:48ᵃ, k:33, d:71ᵃ.
men barġalı [kör-medüm]: gittiğimden beri görmedim. d:88ᵃ, v:59ᵃ, k:64.
men ṭurġalı [kör-medüm]: kalktığımdan beri görmedim. v:59ᵃ, d:88ᵃ, k:64.
men ṭurdum sen taḳı ṭurdun: ben kalktım sen de kalktın. v:62ᵃ, d:93ᵃ, k:74.
men ṭurdum Sencer taḳı ṭurdı: ben kalktım Sencer de kalktı. v:62ᵃ, k:74] d:93ᵃ.
men ṭurdum andan sen: ben kalktım sonra sen. v:62ᵃ, k:74] d:93ᵃ.
men ṭurıçaḳ Sencer ṭurdı: ben kalkınca Sencer de kalktı. d:96ᵃ, k:80, v:64ᵃ.
men degülmissem Sencer ṭurmışdı: ben olmasaydım Sencer kalkmıştı. k:81, v:65ᵃ, d:96ᵃ.
men degülmisse idim Sencer ṭurmışdı: ben olmasa idim Sencer kalkmıştı. k:81, v:65ᵃ, d:96ᵃ. [=26]

1773. **meŋ** vücuttaki ben.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø
m+li V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=2]

1774. **mengü** ölümsüzlük, ebedilik.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1775. **mengü ṣu** hayat suyu, ebedilik (ölümsüzlük) suyu.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1776. **meniz** yüzün rengi, beniz.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1777. **Meŋli** özel isim, kişi adı.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1778. **menze-** benzemek.
m.-di V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1779. **meŋzeş** birbirine benzeyen, benzeş.
m. V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1780. **meŋzeş bol-** birbirine benzemek, benzer olmak.
ḳ.-du V:29ᵃ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1781. **mercimek** mercimek.
m. V:29ᵃ, D:41ᵇ, K:ø [=1]

1782. **mertek** çatı çatılan (dam yapılan) kütük (tomruk)
m. V:29ᵃ, D:41ᵇ, K:ø [=1]

1783. **mesgit** mescit, cami
m. V:29ᵃ, D:41ᵇ, K:ø [=1]

1784. **meyi** Kıp. beyin, dimağ. Bk. **beyni**.
m. V:29b, D:42a, K:ø [=1]

1785. **mezdeki** sakız, kelime Türkçeleşmiştir
m. V:29a, D:41b, K:ø [=1]

1786. **mI / mU** soru parçacığı.
m. V:23a, D:33a, K:67; V:29b*2, D:42a*2, K:ø, d:75a, v:50b, k:40; d:75a, v:50b, k:40; d:75a, v:50b, k:40; d:75a, v:50b, k:40; k:73, v:62b, d:93a; k:73, v:62b, d:93a; v:50b, k:40, d:75b; v:50b, k:40, d:75b; v:50b, k:40, d:75b; v:50b, k:40, d:75b.
m.+dur d:75b, v:51a, k:41.
m.+men v:50b, k:40, d:75b; v:50b, k:40, d:75b.
m.+niz v:50b, k:40, d:75b; v:50b, k:40, d:75b.
m.+sen v:50b, k:40, d:75b.
m.+süz v:50b, k:40, d:75b; v:50b, k:40, d:75b. [=21]

1787. **mıḳ** mıh, çivi Bk. **mıḫ**.
m. V:29a, D:41b, K:ø [=1]

1788. **mıḳla-** mıhlamak, çivilemek
1.-dı V:29a, D:41b, K:ø [=1]

1789. **mınar** suyun gözü, göze.
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1790. **min** bin sayısı V:29a, D:42a, K:ø, v:58b, d:87a, k:62.
min er. d:87a, v:58b, k:62. [=2]

1791. **min-** Kıp. (herhangi bir bineğe) bindi. Bk. **bin-**.
m.-di V:29a, D:42a, K:ø min-
m.-di k:13, d:57a, v:39a.
m.-düm v:55a, k:52, d:82b.
m.-iş k:10, v:37b, d:55a; k:10, v:37b, d:55a; k:18, d:60b, v:41b. [=6]

1792. mindür-
m. v:37b, d:55a, k:11.
m.-di k:13, d:57a, v:39a; v:37b, k:11, d:55b.
m.-gey v:37b, k:11, d:55b.
m.-ür v:37b, k:11, d:55b. [=5]

1793. **miz** çokluk birinci kişi. Bk. **biz**.
m. V:9b, D:14a, K:28, d:63a, v:43a, k:22; v:43a, k:22, d:63a. [=3]

1794. **monçuḳ** boncuk ve yüzük taşı (kıymetli taş).
m. V:29b, D:42a, K:ø [=1]

1795. **Monġol** Tatar. Bk. **Muġal**.
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1796. **mö** inek sesi
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1797. **möle-** inek mölemek
m.-di V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1798. **mum** mum
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1799. **muŋ** ihtiyaç, gerkli olan ve (olmaması hâlinde zarara uğranan) çok gerekli ihtiyaç.
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1800. **munaṭ** bitki, nebat
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1801. **munaṭ çeker** şeker bitkisi (kamışı).
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1802. **munda** burada, bu yerde.
m. V:29a, D:42a, K:ø, d:93b, v:63a, k:75. [=2]

1803. **muŋlu** muhtaç kimse, ihtiyaç sahibi.
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1804. **munu** kayış, kösele makası.
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1805. **muştu** muştu
m. V:29a, D:41b, K:ø [=1]

1806. **muştuçu** muştucu, güzel haber getiren
m. V:29a, D:41b, K:ø [=1]

1807. **muştula-** muştu vermek, müjdelemek
m.-dı V.-dı V:29a, D:41b, K:ø, (muştıla-) k:4, v:34b, d:50a. [=1]

1808. **muştuluḳ** muştuluk
V:29a, D:41b, K:ø, v:33b, k:3, d:49a. [=2]

1809. **müşk** misk.
m. V:29a, D:41b, K:ø [=1]

1810. **müyüz** Kıp. boynuz. Bk. **buynuz**.
m. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1811. **müzd bér-** (yaptığı işin karşılığını) ücretini vermek
m.- di V:29a, D:41b, K:ø

1812. **müzdür** üçret karşılığı çalışan, işçi
m. V:29a, D:41b, K:ø [=1]

1813. **namaz** namaz.
n. V:29b, D:42b, K:ø [=1]

1814. **namaz ét-** namaz kılmak.
n.-ti V:29b, D:42b, K:ø
namaz étti: namaz kıldı. V:29b, D:42b, K:ø [=1]

1815. **namazlaġu** namazlık.
n. V:29b, D:42b, K:ø [=1]

1816. **naz** naz, işve
V:29b, D:42b, K:ø [=1]

1817. **Naz Ḫātun** kadın adı, özel isim.
n. V:29[b], D:42[b], K:ø [=1]

1818. **nazlan-** naz etmek, nazlanmak
n.-dı V:29[b], D:42[b], K:ø [=1]

1819. **ne** ne (soru zamiri).
n. V:13[a], D:20[a], K:39/2 V:15[a], D:22[b], K:45; V:15[b], D:23[b], K:47; V:26[a], D:37[b], K:75; V:29[b], D:42[b], K:ø, d:77[a], k:43, v:52[a]; d:77[a], k:43, v:52[a]; d:77[a], k:43, v:52[a]; d:77[a], k:43, v:52[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:65[a], d:97[a], k:82.
n+dür V:27[a], D:39[a], K:78, v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a].
nedür bu: nedir bu? d:76[a], v:51[a], k:41.
ne yédin: ne yedin? d:76[a], v:51[a], k:41.
ne üçün ṭurdun: niçin kalktın? k:43, d:77[a], v:51[b].
ne körklü kişidür: ne güzel kişidir. k:43, d:77[a], v:51[b].
ne yaman erdür: ne fena kişidir. k:43, d:77[a], v:51[b].
ne nesenedür bitin: yazın (mektubun) nedir? v:52[a], k:43, d:77[a].
ne nesenedür bu: bu nedir?v:52[a], k:43, d:77[a].
ne dédi?: ne dedi? d:97[a], v:65[a], k:82.
ne dédi: ne dedi? V:15[a], D:22[b], K:45
ne dilersen: ne istiyorsun (istersin) veya diliyorsun (dilersin)? V:15[b], D:23[b], K:47 [=23]

1820. **ne** niye, neden
n. V:14[b], D:21[b], K:43
ne çırlar bu: (bu çocuk) neden cırlar (cırlıyor), ağlar (ağlıyor)?. V:13[a], D:20[a], K:39/2
ne çimdersen meni: beni niye çiçdiklersin (çimdikliyorsun). V:14[b], D:21[b], K:43
ne kerek: ihtiyacın nedir, neye ihtiyacın var. V:26 [=1]

1821. **néçe/neçe** ne kadar, kaç tane.
n+dür V:18[b], D:27[a], K:55, (neçe, k:42, d:76[b], v:51[b]; k:42, d:76[b], v:51[b]; v:51[a], d:76[a], k:42; v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:42, d:76[b]; v:51[a], k:42, d:76[b].
n+dür V:18[b], D:27[a], K:55, (neçe, k:42, d:76[b], v:51[b]; v:51[a], d:76[a]; v:51[a], d:76[a], k:42; v:51[a], d:76[a], k:42.
neçe urdun: kaç kere vurdun? k:42, d:76[a], v:51[a].
neçedür ḳulların: kölelerin kaç tanedir? k:42, d:76[a], v:51[a].
neçe kişi urdun: kaç kişi dövdün? d:76[b], k:42, v:51[a].
neçe kişiler urdun: ne kadar kişiyi dövdün? d:76[b], k:42, v:51[a]. [=12]

1822. **neçe** nice, ne kadar çok
n. v:51[a], k:42, d:76[a]; v:51[a], k:42, d:76[b]. [=2]

1823. **neçe** neye, kaça, kaç para.
n. V:29[b], D:42[b], K:ø [=1]

1824. **neçük** nasıl, ne biçim.
n. V:29[b], D:42[b], K:ø, k:42, v:51[b], d:77[a]; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43.
neçük ṭurdun: nasıl kalktın. d:77[a], v:51[b], k:42. [=5]

1825. neden neden, niçin
n. v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43.
neden ṭurdun: neden kalktın? k:43, d:77[a], v:51[b]. [=2]

1826. **nelük** niçin.
n. V:29[b], D:42[b], K:ø, v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43.
nelük ṭurdun: niçin kalktın? k:43, d:77[a], v:51[b]. [=3]

1827. **neme** nesne.
n. V:29[b]*2, D:42[b]*2, K:ø
neme yédün mü: bir şey yedin mi? V:29[b], D:42[b], K:ø [=2]

1828. **nese** nesne
n. V:29[b], D:42[b], K:ø, d:77[a], k:43, v:52[a]. [=2]

1829. nesene nesne. Bk. **nesne**.
n.+dür d:77[a], k:43, v:52[a]; d:77[a], k:43, v:52[a]. [=2]

1830. **néşe** Türkm. niçin, niye.
n. V:29[b], D:42[b], K:ø, v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43.
Néşe ṭurdun. k:43, d:77[a], v:51[b]. [=3]

1831. nete Türkm. nasıl. Bk. **néte/nite**.
n. v:51[b], d:77[a], k:43. [=1]

1832. **nevruz** ilk baharın başında yetişen bitkilerin ilki olan bir çiçektir
n. V:30[a], D:42[b], K:ø [=1]

1833. **nezük** (toz gibi) yumuşak, taze ve nazik, ince
n. V:29[b], D:42[b], K:ø [=1]

1834. **nişan** dağ, (ateşle basılan) damga.
n. V:29ᵇ, D:42ᵇ, K:ø [=1]

1835. **nişan** işaret, alâmet.
n. V:29ᵇ, D:42ᵇ, K:ø [=1]

1836. **nişanla-** damgalamak, nişanlamak.
n.-dı V:29ᵇ, D:42ᵇ, K:ø [=1]

1837. **néte** nasıl, nice.
n. V:29ᵇ, D:42ᵇ, K:ø [=1]

1838. **oġ** yalnız ve boş olan, meşgul olmayan
o. V:5ᵃ*3, D:7ᵃ*3, K:13*3 [=1]

1839. **oġlaḳ** ıssız, tenha.
o. V:5ᵃ, D:7ᵇ, K:14 [=1]

1840. **oġlaḳ** oğlak.
o. V:5ᵃ, D:7ᵇ, K:13 [=1]

1841. **oġlan** oğlan çocuk.
o. V:5ᵃ, D:7ᵇ, K:13 [=1]

1842. **oġrı** hırsız.
o. V:5ᵃ, D:7ᵃ, K:13 [=1]

1843. **oġu** Kıp. okumak. Bk. **oḳı-**.
o.-dı V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:14 [=1]

1844. **oġul** Türkm. erkek evlat. Bk. **ovul**.
o. V:5ᵃ, D:7ᵇ, K:13 [=1]

1845. **oġurla-** çalmak, hırsızlık etmek.
o.-dı V:5ᵃ, D:7ᵃ, K:13 [=1]

1846. **Oġuz** Yafes'ten sonraki büyük Türk atası.
o. V:5ᵃ, D:7ᵇ, K:13 [=1]

1847. **oḳ** ok.
o. V:5ᵃ, D:7ᵇ, K:14; V:14ᵇ, D:22ᵃ, K:44 [=1]

1848. **oḳı-** Türkm. okumak. Bk. **oġu-**.
o.-dı V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:14 [=1]

1849. oḳıt- okutmak.
o. v:37ᵇ, d:55ᵃ, k:11. [=1]

1850. oḳşa- benzemek, andırmak
o.-dı v:59ᵃ, k:1, d:88ᵃ.
o.-r v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:59ᵃ, k:1, d:88ᵃ; v:59ᵃ, k:1, d:88ᵃ.
oḳşar Sencer arslanġa: Sencer aslana benziyor (benzer). d:72ᵃ, k:35, v:49ᵃ.
oḳşar arslanġa Sencer. d:72ᵃ, k:35, v:49ᵃ.
[=8]

1851. **oḳşa-** çocuğu avutmak, yatıştırmak.
o.-dı V:5ᵃ, D:8ᵃ, K:14 [=1]

1852. **ol** güzelleştirme, iyileştirme, düzeltme.
o. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

1853. **ol** işaret (nesne) zamiri.
o. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

1854. **ol** işaret sıfatı).
o. V:32ᵇ, D:46ᵃ, K:ø
ol balıḳ yaşdur: o balık tazedir. d:70ᵇ, k:25, v:44ᵇ.
ol balıḳlar yaşdur: o balıklar tazedir. d:70ᵇ, k:25, v:44ᵇ.
ol yaŋa: o tarafa, o yana. V:32ᵇ, D:46ᵃ, K:ø [=1]

1855. **ol** o, kişi zamiri.
o. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 , d:64ᵃ, k:23, v:44ᵃ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵃ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵃ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵃ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵃ; d:89ᵇ, k:67, v:60ᵃ; k:22, v:43ᵃ, d:64ᵃ; k:23, v:44ᵃ, d:64ᵃ; k:23, v:44ᵃ, d:64ᵃ; k:24, v:44ᵃ, d:70ᵃ; k:28, d:68ᵃ, v:46ᵃ; k:28, d:68ᵃ, v:46ᵃ; k:80, d:96ᵃ, v:65ᵃ; v:43ᵃ, k:22, d:63ᵃ; v:44ᵃ, d:64ᵃ, k:24; v:44ᵃ, k:24, d:70ᵃ; v:44ᵃ, k:24, d:70ᵃ; v:44ᵃ, d:70ᵇ, k:25; v:44ᵃ, d:70ᵇ, k:25; v:44ᵃ, d:70ᵇ, k:25; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:61ᵇ, k:71, d:92ᵃ; v:65ᵃ, k:81, d:97ᵃ.
ol kim ḳoçası körklüdür evdedür: kocası güzel olan (kişi) evdedir. d:64ᵃ, k:23, v:44ᵃ.
ol kim Sencerni urdı keldi: Sencer'i vuran (kişi) geldi. d:70ᵃ] k:24, v:44ᵃ.
ol kim ṭurdı ṭurdum anın bile: (ayağa) kalkan (kişi) ile kalktım. v:46ᵇ, d:47ᵇ, k:28.
ol kim urdı küle keldi: vuran (kişi) gülerek geldi. v:55ᵇ, k:53, d:82ᵇ.
ol kim urdum senin ḳatında kördüm: vurduğum (dövdüğüm) kişiyi senin yanında gördüm. k:55, d:83ᵇ, v:56ᵃ.
ol kim kördüm anın ḳulı ṭurmışdur: gördüğüm kişinin kölesi (uşağı) kalkmıştır. v:60ᵇ, d:89ᵇ, k:67.
ol ṭurıçaḳ ṭurduḳ: o kalkınca (biz de) kalktık. v:65ᵃ, d:96ᵇ, k:80.
ol degülmisseyidi [Sencer ṭurmışıdı]: o olmasaydı Sencer kalkmıştı. d:97ᵃ, k:81, v:65ᵃ. [=25]

1856. **ol-** (bir şey) olmak.
o.-dı V:5ᵇ, D:8ᵇ, K:16 ol,
o.+daçı v:40ᵃ, k:16, d:59ᵃ. [=2]

1857. **ol-** var ol, yaşa.
o.-ø (emir) V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16
ol ṣaġa: var ol! yaşa! helal sana! V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

1858. **olay** aferin, yaşa!
o. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

1859. **olay olay** aferin, yaşa!
o. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

1860. **olçaḳ** o kadar, oncacık
o. V:29ᵇ, D:42ᵃ, K:ø [=1]

1861. **olṭur-** oturmak.
o.-dı V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:17
o.-du V:12ᵇ, D:19ᵃ, K:38, k:12, v:38ᵃ, d:56ᵇ.
o.-dum v:57ᵇ, k:59, d:85ᵃ.
o.-ıçı k:7, d:52ᵃ, v:36ᵃ.
o.-mama v:52ᵃ, d:77ᵇ, k:44.
o.-uş k:18, d:60ᵇ, v:41ᵃ; k:18, v:41ᵃ, d:61ᵃ.
olṭurdum direk bile: değnek (asa) ile oturdum. d:85ᵇ, v:57ᵃ, k:59. [=8]

1862. **olṭurġaç** sandalye, oturak. Bk. **olṭurḳaç**.
o. V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:17

1863. **olṭurḳaç** sandalye, oturak Bk. **olṭurġaç**.
o. V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:17, v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

1864. **olṭurṭuṭ-** oturtmak.
o.-tı V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:17 [=1]

1865. **oluḳ** yağmurun hızla içinden aktığı oluk, su yolu.
o. V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:18 [=1]

1866. **oŋ** doğru, dosdoğru.
o. V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22 [=1]

1867. **oŋ** Kıp. sağ V:7ᵇ*2, D:11ᵃ*2, K:22*2; V:18ᵇ, D:27ᵃ, K:55
o.+ında v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47.
oŋ ḳolı: sağ eli. V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22
oŋ elin bile ye: sağ elin ile ye. V:18ᵇ, D:27ᵃ, K:55 [=4]

1868. **on** on.
o. V:7ᵃ, D:10ᵇ, K:20, k:19, v:42ᵃ, d:61ᵃ; k:19, v:42ᵃ, d:61ᵃ; k:19, v:42ᵃ, d:61ᵃ; v:43ᵃ, k:22, d:63ᵃ; v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62.
o.+ınçı v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62.
on bir. k:61, d:86ᵇ, v:58ᵇ.
on birinçi v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62.d:87ᵃ, v:58ᵇ, k:62
on bir er keldi. v:58ᵇ, d:86ᵇ, k:61.
on iki. k:61, d:86ᵇ, v:58ᵃ; k:61, d:86ᵇ, v:58ᵇ.
on iki er keldi. v:58ᵇ, d:86ᵇ, k:61.
on ikinçi v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62; d:87ᵃ, v:58ᵇ, k:62.
on min. v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62.
on min er. d:87ᵃ, v:58ᵇ, k:62.
on üç. k:61, v:58ᵇ, d:87ᵃ.
onın onın: on on, onar onar d:87ᵃ, v:58ᵇ, k:62. [=20]

1869. **oŋ-** gözetmek
o.-dı V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22 [=1]

1870. **oŋ-** iş düzelmek, yoluna girmek.
o.-dı V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22 [=1]

1871. **oŋar-** birini, bir işi düzeltmek, ıslah etmek.
o.-dı V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22 [=1]

1872. **oŋat** doğru yolda olan, doğru yolu gösteren, mürşit
o. V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22 [=1]

1873. **oŋul-** hastalık sağalmak (şifa bulmak), yara iyileşmek.
o.-dı V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22 [=1]

1874. **op-** yudumlamak.
o.-ø (emir) o. V:2ᵃ, D:3ᵃ, K:4, v:34ᵃ, d:49ᵇ, k:4. [=2]

1875. **or** mühendis, su yolcu (su yolu ustası)
o. V:3ᵃ, D:4ᵇ, K:6 [=1]

1876. **oranla-** tahminde bulunmak, ölçüp biçmek.
o.-dı V:4ᵃ, D:5ᵇ, K:9, d:72ᵇ, v:49ᵇ, k:36; d:72ᵇ, v:49ᵇ, k:36; v:49ᵃ, k:35, d:72ᵇ.
o.-dum v:49ᵃ, k:35, d:72ᵃ; v:49ᵃ, k:35, d:72ᵃ; v:49ᵃ, k:35, d:72ᵃ.
o.-r v:49ᵇ, k:36, d:73ᵃ.
oranlar men kim bey evdedür: zannederim bey evdedir. d:73ᵃ, v:49ᵇ, k:36. [=8]

1877. **orman** ağaçlık.
o. V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:7 [=1]

1878. **orman** gölgeli büyük ağaç
o. V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:7 [=1]

1879. **orman** koruluk.
o. V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:7 [=1]

1880. **orman** orman.
o. V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:7 [=1]

1881. **orospı** fahişe. Bk. **ersek**.
o. V:3ᵇ, D:5ᵃ, K:7 [=1]

1882. **orta** orta. Bk. **orṭa**.
o. V:3[b]*2, D:4[b]*2, K:7*2, v:33[b], d:48[a], k:2. [=3]

1883. **orṭa barmaḳ** orta parmak.
o. V:3[b], D:5[b], K:8 [=1]

1884. **ortaḳ** ortak.
o. V:3[b], D:5[a], K:7 [=1]

1885. **oruç** = oruç.
o. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1886. **oruç ṭuṭ-** oruç tutmak.
o.-tı V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1887. **orun** yer, mekân.
o. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

1888. oş+bu işbu. ???
o. d:92[a], v:62[a], k:72; v:61[b], k:71, d:92[a]; v:61[b], k:71, d:92[a].
o.+nı d:92[a], v:62[a], k:72; v:62[a], k:72, d:92[b]. [=5]

1889. **oṣur-** yellenmek (pıslamak).
ḳ.-du V:4[b], D:6[b], K:11 [=1]

1890. **oṣur-** =osurmak.
ḳ.-du V:4[b], D:6[b], K:11
o.-maḳ v:34[a], k:3, d:49[a]. [=2]

1891. **oş** dikkat çekme ve tembih sözü, işte (aha)
o. V:4[a], D:6[a], K:10; V:17[b], D:25[b], K:52, k:20, v:42[b], d:62[a]; k:82, v:65[b], d:97[b].
oş bu Sencerni kördüm: işte bu Sencer'i gördüm. d:92[a], v:61[b], k:71. [=4]

1892. **oṭ** (şifalı) ot, ilaç.
o. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

1893. **oṭ** ateş.
o. V:4[b], D:6[b], K:12 [=1]

1894. **ot** ot, bitki.
o. V:3[a], D:3[b], K:5 [=1]

1895. **oṭaḳ** çadır.
o. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

1896. **oṭaḳ** kırda, sahradaki vatan.
o. V:4[b], D:7[a], K:12
o+ın .
o. V:4[b], D:7[a], K:12
oṭaḳın ḳanı: yaşadığın yer nerede? V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

1897. **oṭçı** doktor, hekim.
o. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

1898. **otla-** otlamak.
o.-dı V:3[a], D:3[b], K:5, v:41[b], d:61[a], k:19. [=2]

1899. **oṭluḳ** çakmak, ateş yakmağa mahsus alet
o. V:4[b], D:6[b], K:12 [=1]

1900. **oṭraç** ada. Bk. **oṭuv**.
o. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

1901. **oṭun** odun.
o. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

1902. oṭur- oturmak.
o.-uş k:10, v:37[b], d:55[a]; k:10, v:37[b], d:55[a].
o.-uşım k:10, v:37[b], d:55[a].
o.-uşı k:10, v:37[b], d:55[a].
***oṭuruşım Aybek oṭuruşı**: oturuşum Aybek'in oturuşu gibi. k:10, v:37[b], d:55[a]. [=4]

1903. **oṭuv** Toksuba lehçesinde ada. Bk. **oṭraç**.
o. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

1904. **oṭuz** otuz.
o. V:4[b], D:7[a], K:12, k:61, v:58[b], d:87[a]; k:61, v:58[b], d:87[a].
oṭuz er. d:87[a], v:58[b], k:61, d:87[a], v:58[b], k:61. [=3]

1905. **ovlaḳ** ceylan yavrusu.
o. V:6[a], D:9[b], K:17 [=1]

1906. **ovlan** oğlan çocuğu.
o. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

1907. **ovul** Kıp. erkek evlat. Bk. **oġul**.
o. V:5[a], D:7[b], K:13 [=1]

1908. **oymaḳ** yüksük.
o. V:8[a], D:12[b], K:25 [=1]

1909. **oyna-** oynamak.
o.-dı V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

1910. **oynaş** (kadın) oynaş, metres.
o. V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

1911. **oyuḳ** kuyunun ağzını bellit etmek veya bir şeyi işaretlemek için birbiri üstüne yığılmış taşlar
o. V:7[b], D:12[a], K:23 [=1]

1912. **oyun** oyun.
o. V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

1913. **oyuru** dere, vadi.
o. V:8[a], D:12[b], K:24, v:33[b], d:48[a], k:2. [=2]

1914. **oz-** (yarışta) geçmek, yenmek.
o.-ø (emir) V:4[a], D:5[b], K:9
o.-dı V:4[a], D:5[b], K:9 [=2]

1915. **ozan** kopuz şarkıcısı, kopuzcu.
o. V:4[a], D:5[b], K:9
o+dur V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1916. **öç** öç.
ö. V:3[a], D:4[a], K:5 [=1]

1917. **ög** akıl, hatır, hafıza.
ö. V:5[b], D:8[b], K:15
ö+ün V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

1918. **ög-** övmek.
ö.-di V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

1919. **ögren-** öğrenmek.
ö.-di V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

1920. **ögret-** öğretmek.
ö-. k:4, v:34[b], d:50[a].
ö.-ti V:5[b], D:8[b], K:15 [=2]

1921. **ögün ṭuṭ-** aklında (hatırında) tutmak, aklına yazmak.
ö.-ġul V:5[b], D:8[b], K:15
ögün ṭuṭġul: aklında (hatırında) tut, aklına yaz . V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

1922. **ögür** uysal at ve onun aynı cinsten eşi.
ö. V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

1923. **ögüt** öğüt.
ö. V:5[b]*2, D:8[b]*2, K:15*2 [=1]

1924. **ögüt bér-** onu öğütledi, öğüt vermek.
ö.-di V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

1925. **ögüt-** öğütmek
ö.-ti V:5[b], D:8[b], K:15 [=1]

1926. **öki-** kusmak.
ö.-di V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

1927. **ökün-** içi yanmak ve pişman olmak.
ö.-dü V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

1928. **öküz** öküz.
ö. V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

1929. **öküz almaşı** ayva, öküz elması.
ö. V:5[b], D:8[a], K:15 [=1]

1930. **öl** ıslaklık, nem.
ö.+i V:6[a], D:9[a], K:17
öli kétmedi: ıslaklığı (nemi) gitmedi (kurumadı). V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

1931. **öl-** ölmek
ö.-di V:6[a], D:9[a], K:17
ö.-deçibiz d:51[b], v:35[b], k:7.
barçamız öldeçibiz: hepimiz öleceğiz. d:51[b], v:35[b], k:7. [=1]

1932. **ölçe-** ölçtü
ö.-di V:6[a], D:9[b], K:17 [=1]

1933. **ölçi** ölçü, kıymet.
ö. V:6[a], D:9[b], K:18 [=1]

1934. **öldür** rutubeli, ıslaktır (kuruluk bakımından nemlidir).
ö. V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

1935. öldürül- öldürülmek.
ö.-deçi k:8, v:36[b], d:53[b].
ö.-miş k:8, d:53[a], v:36[a]. [=2]

1936. **öli-** ıslanmak.
ö.-di V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

1937. **öltür-** öldürmek..
ö.-dü V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

1938. **ölü** ölü.
ö. V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

1939. ön önce.
ö.+de v:53[b], d:80[a], k:48.
ö.+ün v:53[b], d:80[a], k:48. [=2]

1940. **ön-** büyüklenmek, inat etmek.
ö.-di V:7[a], D:11[a], K:21

1941. **ön-** büyümek, yetişmek.
ö.-di V:7[a], D:10[b], K:20 [=1]

1942. **önegü** Türkm. kibirli, inat kimse. Bk. **önevü**.
ö. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

1943. **önevü** Kıp. kibirli, inat kimse. Bk. **önegü**.
ö. V:7[a], D:11[a], K:21 [=1]

1944. **öp-** öpmek.
ö.-ø (emir) V:2[a], D:3[b], K:4 [=1]

1945. **öpke** karaciğer.
ö. V:3[b], D:3[b], K:4 [=1]

1946. **öpüş** öpüş.
ö. V:2[b], D:3[a], K:4 [=1]

1947. **ör-** (duvar, yapı vb.) örmek.
ö.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:6 [=1]

1948. **ör-** (örgü vb.) örmek.
ö.-ø (emir) V:3[a], D:4[b], K:6
ö.-di v:36[b], d:53[b], k:9. [=2]

1949. **ör-** fasulye ve benzerleri bitmek (filizlenmek, sarmaşıklanmak).
ö.-di V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

1950. **ördek** ördek.
ö. V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

1951. **ören-** öğenmek.
ö.-di V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

1952. **örgen** Kıp. sağım ve benzeri zamanlarda koyuna bağlanan uzun urgan. Bk. **urġan**.
ö. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

1953. **örgüç** hörgüç (?)
ö. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

1954. **örkü** yapağı, yün.
ö. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

1955. **örküz-** bitirmek
ö.-di V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

1956. **örmeçek** =çökelek, ekşimik (peynirden farkı kalıp halinde değil de kum gibi veya tel tel dağınık olmasıdır)
ö. V:3[b], D:4[b], K:7, v:33[b], k:3, d:49[a]. [=2]

1957. **örpek** mızrağın ucundaki veya devenin boynundaki püskül
ö. V:3b, D:5a, K:8 [=1]

1958. **ört-** örtmek.
ö.-ø (emir) V:3b, D:4b, K:7, d:49b, k:4, v:34b.
ö.-ti k:11, d:55b, v:38a; k:13, d:57a, v:39a. [=4]

1959. **örtü** örtü.
ö. V:3b, D:4b, K:7, k:11, d:55b, v:38a. [=2]

1960. örtün- örtünmek.
ö.-di d:55b, v:38a, k:12; k:13, d:57a, v:39a. [=2]

1961. **örü** dik duruş.
ö. V:3b, D:5a, K:8; d:68a, v:46b, k:29; d:68a, v:46b, k:29; d:68a, v:46b, k:29; d:69a, k:32, v:48a; d:84a, k:56, v:56b; d:84a, k:56, v:56b; k:32, v:48a, d:69a; v:33a, d:48a, k:2; v:46b, k:29, d:68a; v:46b, k:29, d:68b; v:46b, k:29, d:68b; v:46b, k:29, d:68b; v:46b, k:29, d:68b; v:46b, k:29, d:68b.
örü ṭurur idüm: dik durur idim. d:47b, k:29, v:46b.
örü ṭurmış idüm: dik durmuş idim. d:47b, k:29, v:46b.
örü ṭururlar idi: dik dururlar idi. d:47b, k:29, v:46b.
örü ṭurmışlar idi: dik durmuşlar idi. d:47b, k:29, v:46b.
örü ṭurmış idiniz: dik durur idiniz. d:47b, k:29, v:46b.
örü ṭurur idi: dik durur idi. d:69b, v:48a, k:32. [=16]

1962. **örü** yer altı ambarı, mahzen.
ö. V:3b, D:4b, K:7 [=1]

1963. **öt** öd, safra kesesi.
ö. V:3a, D:3b, K:5 [=1]

1964. **ötrük** yalan.
ö. V:3a, D:3b, K:5 [=1]

1965. **ötrükle-** yalan söylemek.
ö.-di. V:3a, D:3b, K:5, v:41b, d:61a, k:19. [=2]

1966. **ötür-** delmek, geçirmek.
ö.-dü.
ö. V:3a, D:3b, K:5 [=1]

1967. **ötürgü** delici, delme aracı.
ö. V:3a, D:3b, K:5 [=1]

1968. öydin önce
ö. v:53a, k:48, d:80b. [=1]

1969. öyle öğle, öğlen
ö. v:53a, d:79b, k:47. [=1]

1970. **öz** kendi, nefis, öz.
ö. V:4a, D:6a, K:10
ö+i V:28a*3, D:40a*3, K:ø, k:76, v:63b, d:94a; k:76, v:63b, d:94a; v:63a, k:75, d:94a; v:63a, k:75, d:94a.
özi bilsün: kendisi bilsin (öğrensin), kendisi bilir. V:28a, D:40a, K:ø [=7]

1971. **özen** ağaç gövdesi.
ö. V:4a, D:5b, K:9 [=1]

1972. **özen** haliç.
ö. V:4a, D:5b, K:9 [=1]

1973. **özen** kayık.
ö. V:4a, D:5b, K:9 [=1]

1974. **özen** nehir.
ö. V:4a, D:5b, K:9 [=1]

1975. **özen** vadi.
ö. V:4a, D:6a, K:10

1976. **özen-** eziyet etmek.
ö.-di V:4a, D:5b, K:9 [=1]

1977. **özge** başka, hariç
ö. V:4a, D:5b, K:9, d:86a, k:61, v:58a; d:86a, k:61, v:58a; d:86a, k:61, v:58a; d:86a, k:61, v:58a; k:61, v:58a, d:86b. [=6]

1978. **özge** kalanı, gerisi.
ö. V:4a, D:5b, K:9 [=1]

1979. **özüt** ölü.
ö. V:4a, D:6a, K:10 [=1]

1980. **paḳīh** fakîh.
p. V:27b, D:39b, K:78
paḳīh ḳanı: fakîh nerede. V:27b, D:39b, K:78 [=1]

1981. **panpuḳ** Türkm. pamuk. Bk. **mamuḳ**.
p. V:29a, D:42a, K:ø [=1]

1982. **papuç** ayağa giyildiği bilinen ayakkabı
p. V:8b, D:13a, K:25 [=1]

1983. **paṣ** pas, kir.
p. V:10a D:15a, K:31 [=1]

1984. **paṣlan-** paslanmak, pas tutmak. Bk. **paṣṭuṭ-**.
p.-dı V:10a D:15a, K:31 [=1]

1985. **paṣṭuṭ-** paslanmak, pas tutmak. Bk. **paṣlan-**.
p.-tı V:10a D:15a, K:31 [=1]

1986. **payġanbar** peygambere, savçıya denir
p. V:11b, D:17b, K:36 [=1]

1987. **penir** peynir. Bk. **beynir**.
p. V:11b, D:17b, K:35 [=1]

1988. Rumlu Rumlu, Rumî.
r. v:35[c], k:6, d:51[c]; (rumluġ) v:35[c], d:51[a], k:6; v:41[a], d:60[b], k:18. [=3]

1989. **ṣa-** Türkm. saymak, hesap etmek, sanmak.
ṣ.-dı V:19[b], D:27[b], K:56 [=1]

1990. **ṣaç** saç V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

1991. **ṣaç** üzerinde yufka pişirdikleri eşya.
ṣ. V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

1992. **ṣaç-** (tohum) serpmek, saçmak
ṣ.-tı V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

1993. **ṣaç-** çokça (su) serpmek, saçmak.
ṣ.-tı V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

1994. **ṣaçaḳ** hurma saçağı, salkımı
ṣ. V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

1995. **ṣaçaḳ** sarkan ip demeti, püskül
ṣ. V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

1996. **ṣaçraṭ-** (su) sıçratmak
ṣ.-tı V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

1997. **ṣaġ** sağlam, sıhhatli.
ṣ. V:18[a], D:27[a], K:55
ṣ.-dır V:18[a], D:27[a], K:55 [=1]

1998. **saġ** Türkm. sağ
ṣ. V:18[a]*2, D:27[a]*2, K:55*2; V:19[a], D:27[a], K:56
saġ el: sağ el. V:18[a], D:27[a], K:55
saġ elin bile ye: sağ elin ile ye. V:18[a], D:27[a], K:55 [=1]

1999. **ṣaġ yaġ** tere yağı
ṣ. V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2000. **ṣaġ-** (süt) sağmak
ṣ.-dı V:18[a], D:26[a], K:54
ṣaġılmış süt: sağılmış süt. V:18[a], D:26[a], K:54 [=1]

2001. **ṣaġa** sana.
ṣ. V:6[a], D:9[a], K:16, v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; k:23, d:71[a], v:48[b]; k:23, d:71[a], v:48[a]; ṣanġa) k:23, d:71[a], v:48[b]. [=6]

2002. **ṣaġan** ok, mızrak, bıçak vb.'nin temreni, ucu.
ṣ. V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2003. **ṣaġan-** Kıp. (zan ile öyle olduğunu) sanmak, hesap etmek. Bk. **ṣan-**.
ṣ.-dı V:19[a], D:27[b], K:56, (ṣağın-) d:72[b], v:49[b], k:36; d:72[b], v:49[b], k:36.
s.-daçıdur d:84[a], k:56, v:56[b].
s.-dı k:21, d:63[a], v:43[a]; k:45, v:52[b], d:78[b].
ṣ-dum v:55[b], d:83[a], k:54. [=7]

2004. **saġasġan** Kıp. saksağan. Bk. **saḳasġan**.
ṣ. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2005. **ṣaġılmış** sağılmış (süt)
ṣ. V:18[a], D:26[a], K:54 [=1]

2006. **ṣaġır** Türkm. sağır
ṣ. V:19[b], D:28[a], K:57; V:18[a], D:27[a], K:55 [=1]

2007. **ṣaġış** hesap, sayma
ṣ. V:18[a], D:27[a], K:55 [=1]

2008. **ṣaġlıḳ** sağılık (sağılmalık) koyun
ṣ. V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2009. **ṣaġlıḳ** sağlık, sıhhat ve selamet
ṣ. V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2010. **ṣaġmal** sağmalık, sağılık (sağmak için yarılmış) koyun
ṣ. V:18[a], D:27[a], K:55
ṣaġmal ḳoyun néçedür: kaç sağmalık (sağmal) koyun var? V:18[a], D:27[a], K:54 [=1]

2011. **ṣaġraḳ** (ağaçtan yapılmış) küçük kase, kadeh. Bk. **tekçek**.
ṣ. V:18[a], D:27[a], K:55 [=1]

2012. **ṣaġrı** (at için) sağrı, kıç
ṣ. V:18[a], D:27[a], K:55, v:33[a], d:48[a], k:2. [=2]

2013. **ṣaġṭuç** güveğin düğün yemeğinde (töreninde) insanlara hizmet eden arkadaşı.
ṣ. V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2014. **ṣaḳal** sakal
ṣ. V:19[a], D:27[a], K:55
ṣ+lı V:24[b], D:35[a], K:71
ṣ+sız V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2015. **ṣaḳar** atın alnı sakarı
ṣ. V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2016. **saḳasġan** Türkm. saksağan. Bk. **saġasġan**.
s. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2017. **ṣaḳla-** bekleyip, gözetleyip korumak
ṣ.-dı V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2018. **ṣaḳla-** saklayıp, emniyete alıp korumak
ṣ.-dı V:19[a], D:27[a], K:55 [=1]

2019. **ṣaḳurġa** kene
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:56, v:33ᵇ, d:48ᵇ, k:3. [=2]

2020. **ṣal** suyu geçmek için kullanılan ve birbirine bağlanmış tomruklardan oluşan sal
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:56 [=1]

2021. **ṣal-** salmak, göndermek
ṣ.-dı V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56, d:78ᵃ, k:45, v:52ᵇ. [=2]

2022. **ṣalaça** sedye, hevdec
V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2023. **ṣalaça** şeyh Fahreddin'e göre cenaze salı
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2024. **ṣalamçaḳ** at eyerinin girvesinde olan kayış, kuskun, paldum
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:56 [=1]

2025. **ṣalın-** (aşağı) salınmak, koyuverilmek
ṣ.-dı V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56, d:78ᵃ, k:45, v:52ᵇ. [=2]

2026. **ṣalınçaḳ** Türkm. salıncak Bk. **ṣalḳınçaḳ**.
ṣ. V:17ᵃ, D:25ᵃ, K:50; V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2027. **ṣalḳınçaḳ** Kıp. salıncak Bk. **ṣalınçaḳ**.
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2028. **ṣalḳum** salkım.
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2029. **ṣalḳum** üzüm salkımı
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2030. Şamlu Şamlı
ş. v:35ᵃ, k:6, d:51ᵇ.
ş.+luġ v:35ᵃ, d:51ᵃ, k:6. [=2]

2031. **ṣamala** zift, karasakız
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2032. **ṣamaṣ** diretme
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56, k:14, d:57ᵇ, v:39ᵇ. [=2]

2033. **ṣamaṣan-** diretmek, ısrar etmek
ṣ.-ø (emir) V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2034. **ṣamṣan**-diretmek, ısrar etmek
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56
ṣ.-dı V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56, (ṣamaṣna, k:14, d:57ᵇ, v:39ᵇ. [=2]

2035. **ṣan-** Türkm. (zan üzere) hesap etmek, saymak Bk. **ṣaġan-**.
ṣ.-dı V:18ᵇ, D:27ᵃ, K:55, d:72ᵇ, v:49ᵇ, k:36. [=2]

2036. **ṣana-** Kıp. saymak, hesap etmek.
ṣ.-dı V:19ᵇ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2037. **ṣanç-** batırmak, saplamak
ṣ.-tı V:19ᵇ, D:27ᵇ, K:56
s.-dı v:38ᵃ, k:12, d:56ᵃ.
ṣ-dum d:87ᵇ, v:59ᵃ, k:1.
s.-ış v:38ᵃ, k:12, d:56ᵃ.
sançış künü: vuruşma günü. v:38ᵃ, k:12, d:56ᵃ. [=4]

2038. **ṣançış** vuruşma, savaş.
ṣ v:46ᵃ, d:67ᵇ, k:28; v:46ᵃ, d:67ᵇ, k:28; v:47ᵇ, k:31, d:68ᵃ; v:47ᵇ, k:31, d:68ᵃ; v:47ᵇ, k:31, d:68ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ.
ṣançış bukündür: vuruşma bugündür. k:28, v:46ᵃ, d:47ᵇ.
ṣançış ṭandarur: vuruşma sabahleyindir. k:28, v:46ᵃ, d:47ᵇ.
ṣançış ḳaçan idi: vuruşma ne zaman idi? d:68ᵇ, k:31, v:47ᵇ.
ṣançış ḳaçandur: vuruşma ne zamandır? d:76ᵃ, v:51ᵃ, k:41. [=7]

2039. **ṣançış-** vuruşmak, savaşmak
ṣ-tı k:18, d:60ᵇ, v:41ᵇ; v:38ᵃ, k:12, d:56ᵃ. [=2]

2040. **ṣançuşul-** vuruşulmak, savaşılmak.
s.-dı v:38ᵃ, k:12, d:56ᵃ. [=1]

2041. **ṣandal** sandal, bir çeşit gemi
ṣ. V:19ᵃ, D:28ᵃ, K:56 [=1]

2042. **ṣanġır** Kıp. sağır
ṣ. V:19ᵃ, D:28ᵃ, K:57 [=1]

2043. **ṣanḳu** ahmak, avanak
ṣ. V:19ᵃ, D:28ᵃ, K:56 [=1]

2044. **ṣanḳulan-** ahmaklaşmak, aptallaşmak
s. -ø (emir) v:34ᵃ, d:50ᵃ, k:5.
s.-dı V:19ᵃ, D:28ᵃ, K:56 [=2]

2045. **ṣap** (bıçak vb. için) sap.
ṣ. V:18ᵃ, D:26ᵃ, K:53 [=1]

2046. **sap-** büyüklenerek ve gururlanarak yürümek
s.-dı V:16ᵃ*3, D:24ᵃ*3, K:48*3
sapa sapa: sapa sapa. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:48
sapa sapa gelür sapa sapa barur: büyüklenerek ve gururlanarak gelir

(geliyor) gider (gidiyor). V:16[b], D:24[a], K:48 [=1]

2047. **ṣap-** yoldan sapmak.
ṣ.-tı V:18[a], D:26[b], K:53 [=1]

2048. **ṣapçaḳ** kova, sitil
ṣ. V:18[a], D:26[b], K:53 [=1]

2049. **ṣapraş-** (birinden) ayrılmak, uzaklaşmak
ṣ.-dı V:18[a]*2, D:26[b]*2, K:53*2
ṣ.-ıp V:18[a], D:26[b], K:53
ṣapraşdılar yaṭıp: yatıp ayrıldılar. V:18[a], D:26[b], K:53
ṣapraşıp yaṭṭılar: ayrılıp (ayrı) yattılar. V:18[a], D:26[b], K:53 [=1]

2050. **ṣapṣarı** sarılığı çok olan, sapsarı, çok sarı
ṣ. V:2[b], D:3[b], K:4; V:18[a], D:26[b], K:53, k:15, v:40[a], d:58[b]. [=2]

2051. **ṣapṣavuḳ** şiddetli soğuk, sopsoğuk
ṣ. V:18[a], D:26[b], K:53 [=1]

2052. **ṣapṭur-** başkasını (yoldan) saptırmak
s. k:4, v:34[b], d:50[a].
ṣ.-dı V:18[a], D:26[b], K:53 [=2]

2053. **ṣar-** sarmak
ṣ.-dı V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2054. **saraça** hayvanın zekâsı (istenileni kavrama hızı) ve hareketindeki çabukluk.
s. V:16[b], D:24[b], K:49 [=1]

2055. **saradur** hayvan zeki (istenileni çabu kavrayan) ve hareketine çabuk olmak.
s. V:16[b], D:24[b], K:49 [=1]

2056. **ṣarban** sarık, bu kelime Farsça "serbent"ten Türkçeleşmiştir
ṣ. V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2057. ṣarġar- sararmak
ṣ-dı d:82[a], v:55[a], k:52. [=1]

2058. **ṣarı** şaraba denir
ṣ. V:18[a], D:26[b], K:53 [=1]

2059. **ṣarı** sarı Bk. **ṣaru**.
ṣ. V:3[b], D:5[b], K:9; V:18[a]*2, D:26[b]*2, K:53*2, k:15, v:40[a], d:58[b]; v:34[a], k:3, d:49[b].
ṣarı ḳavun V:18[a], D:26[b], K:53 [=5]

2060. **ṣarımṣaḳ** sarımsak
ṣ. V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2061. **ṣarınçḳan** Kıp. çekirge
ṣ. V:18[b], D:26[b], K:54 (sarıçıḳan) v:34[a], k:3, d:49[a]; v:34[a], k:3, d:49[b]. [=3]

2062. **ṣarışın** kırmızıya yakın sarılıkta kestane rengi
ṣ. V:18[a], D:26[b], K:53 [=1]

2063. **ṣarḳ-** (aşağı) sarkmak, sallanmak.
ṣ.-dı V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2064. **ṣarp** zor, çetin
ṣ. V:18[a], D:26[b], K:54 [=1]

2065. **ṣarṣıl-** elin burkulması ve benzeri bir şeklinin değişmesi
ṣ. -ø (emir) k:4, v:34[b], d:50[a].
ṣ.-dı V:18[b], D:26[b], K:54 [=2]

2066. **ṣaru erük** kayısı kastedildiğinde söylenir.
ṣ. V:3[b], D:5[b], K:9 [=1]

2067. **ṣaruça** sarıya yakın, sarıca.
ṣ. V:27[b], D:39[b], K:78, v:40[a], k:16, d:59[a]; v:40[b], d:59[b], k:17. [=3]

2068. **ṣaṣī** idrar sasısı, idrarın kötü kokusu
ṣ. V:18[b]*2, D:26[b]*2, K:54*2
ṣaṣī yıyır: sası (kötü koku) kokuyor . V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2069. **ṣaṭ-** satmak.
ṣ.-tı V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]
ṣ-ṭım v:42[b], k:21, d:63[a]. [=1]

2070. **Ṣaṭılmış** özel isim, kişi adı
ṣ. V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2071. **ṣaṭılmış** satılmış nesne
ṣ. V:18[a], D:26[b], K:54 [=1]

2072. **ṣaṭna al-** satın almak
ṣ.-dı V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2073. **ṣav** (doğru olduğu savunulan) söz, dava
ṣ. V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2074. **ṣav-** (birini başından) savmak (bir işi, bir şeyi) geri çevirmek
ṣ.-dı V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2075. **ṣavçı** davalarla ilgilenen kişi, savcı
ṣ. V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2076. **ṣavçı** Hz. Nebi (Muhammed).
ṣ+muz V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2077. **ṣavul-** (kafasına göre) hareket etmek, davranmak
ṣ.-du V:19[a], D:27[b], K:56 [=1]

2078. **ṣavul-** uzaklaşmak, ayrılmak
ṣ.-dı V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2079. **ṣay** atın boyundan daha alçak (yürüyüp geçebileceği derinlikte) su
ṣ. V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2080. **ṣaz** orman, çalılık
ṣ. V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2081. **ṣaz-** yaranın ağrısı, sızısı artmak
ṣ.-dı V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2082. **ṣazaġan** yılan, büyük yılan
ṣ. V:18[b], D:26[b], K:54, (ṣaraġan, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

2083. **seç-** (karışıp birleşmiş olan bütünde) bir nesneyi öbüründen ayırma.
s.-ti V:16[b], D:24[b], K:48 [=1]

2084. **segsen-** tehdit etmek.
s.-di V:17[a], D:25[b], K:50
s.-ür+sen.
s. V:17[a], D:25[b], K:50 [=1]

2085. **sek-** (yeni yürümeğe başlayan çocukların veya yaşlıların yürüyüşüyle) ine kalka, adım adım yürümek, sekmek.
s.-di V:17[a], D:25[b], K:50 [=1]

2086. **sekiz** sekiz.
s. V:17[a], D:25[b], K:50, k:14, d:57[b], v:39[b]; k:14, d:57[b], v:39[b]; k:17, v:41[a], d:60[b]; k:19, v:42[a], d:61[b]; k:19, v:42[a], d:61[b]; k:19, v:42[a], d:61[b].
s.+inçi v:58[b], d:87[a], k:62. [=8]

2087. **sekri-** sıçramak, atlamak.
s.-di V:17[a], D:25[b], K:50 [=1]

2088. seksegü sekiz kişi (sekizli topluluk.
s. k:17, v:41[a], d:60[b]; k:19, v:42[a], d:61[b]. [=2]

2089. **seksen** seksen sayısı.
s. V:17[a], D:25[b], K:50, k:14, d:57[b], v:39[b]. [=2]

2090. selginçek salıncak.
s. v:34[a], k:3, d:49[a]. [=1]

2091. **seli** temiz, pak
s. V:28[a], D:40[b], K:ø [=1]

2092. **semiz** Kıp. semiz, şişman. Bk. **semüz**.
s. V:17[a], D:25[b], K:50 [=1]

2093. **semri-** şişmanlamak.
s.-di V:17[a], D:25[b], K:51 [=1]

2094. **semüz** Türkm. semiz, şişman. Bk. **semiz**.
s. V:17[a], D:25[b], K:51 [=1]

2095. **sen** teklik ikinci kişi.
s. V:17[a], D:25[a], K:51, d:63[a], v:43[a], k:22; d:93[b], v:63[a], k:75; k:32, v:48[a], d:69[b]; v:33[a], k:1, d:48[a]; v:43[a], k:22, d:63[b]; v:50[a], d:74[b], k:39; v:50[a], d:74[b], k:39; v:50[a], k:38, d:74[a]; v:50[a], k:40, d:75[a]; v:52[a], d:77[b], k:44; v:59[a], k:1, d:88[a]; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], k:74, d:93[b]; v:62[b], k:74, d:93[b]; v:62[b], k:74, d:93[b]; v:62[b], k:74, d:93[b]; v:65[a], k:81, d:97[a].
s.+den v:53[b], k:48, d:80[b]; v:53[b], k:48, d:80[b]; v:53[b], k:48, d:80[b]; v:53[b], k:48, d:80[b]; v:59[b], d:88[b], k:65.
s.+i k:23, v:44[a], d:64[a]; v:56[a], d:83[b], k:55; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:64[b], d:96[a], k:80.
s.+in v:54[a], k:49, d:81[a]; v:56[a], d:83[b], k:55; v:56[a], d:83[b], k:55; v:59[b], d:88[b], k:65; k:42, d:76[b], v:51[a]; v:51[a], k:42, d:76[b].
s.+dür
s.+indür k:64, v:59[b], d:88[a]; k:64, v:59[b], d:88[a].
s.+ni v:56[a], d:83[b], k:55; v:56[a], d:83[b], k:55.

sen keldin mü: sen geldin mi? d:75[b], v:50[b], k:40.

sen kelme: sen gelme. d:77[b], k:44, v:52[a].

senin ardında: senin arkanda. d:81[a], v:54[a], k:49.

seni ündedim kim yegesen aş: seni çağırdım ki yemek yiyesin. d:85[b], v:57[b], k:59.

seni sevmekimden keldim: seni sevdiğimden geldim. d:85[a], k:58, v:57[a].

sen kimninsen: sen kiminsin? d:88[a], v:59[a], k:63.

senin bile: seninle. k:65, d:88[b], v:59[b].

sen ṭurdun andan men: sen kalkın sonra ben (kalktım). v:62[b], k:74] d:93[b].

sen ṭurdun andan Sencer: sen kalkın sonra Sencer (kalktı).v:62[b], k:74] d:93[b].

senin kibi: senin gibi. v:51[b], d:76[b], k:42.

sen degülmisseyidün [Sencer ṭurmışıdı]: sen olmasaydın Sencer kalkmıştı. d:97[a], k:81, v:65[a].

senin ḳaṭında: senin yanında k:55, d:83[b], v:56[a]. [=42]

2096. **Sencer** Sencer (özel isim).
s. V:15ᵇ, D:23ᵃ, K:46; V:12ᵃ, D:18ᵇ, K:37; V:18ᵇ, D:27ᵃ, K:55, d:67ᵃ, k:27, v:46ᵃ; d:67ᵃ, k:27, v:46ᵃ; d:68ᵃ, v:46ᵇ, k:29; d:68ᵃ, v:46ᵇ, k:29; d:69ᵃ, k:32, v:48ᵃ; d:69ᵇ, k:32, v:48ᵃ; d:69ᵇ, k:32, v:48ᵃ; d:70ᵇ, k:25, v:45ᵃ; d:70ᵇ, k:25, v:45ᵃ; d:71ᵇ, k:34, v:49ᵃ; d:75ᵃ, v:50ᵇ, k:40; d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; d:80ᵇ, v:54ᵃ, k:49; d:80ᵇ, v:54ᵃ, k:49; d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52; d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52; d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52; d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52; d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52; d:84ᵃ, k:56, v:56ᵃ; d:84ᵃ, k:56, v:56ᵃ; d:84ᵃ, k:56, v:56ᵃ; d:84ᵃ, k:56, v:56ᵃ; d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:89ᵃ, v:60ᵃ, k:66; d:89ᵃ, v:60ᵃ, k:66; d:89ᵃ, v:60ᵃ, k:66; d:89ᵃ, v:60ᵃ, k:66; d:92ᵇ, k:73, v:62ᵃ; d:93ᵇ, v:63ᵃ, k:75; d:93ᵇ, v:63ᵃ, k:75; d:93ᵇ, v:63ᵃ, k:75; d:95ᵃ, v:64ᵃ, k:78; d:96ᵃ, v:65ᵃ, k:81; d:96ᵃ, v:65ᵃ, k:81; d:96ᵃ, v:65ᵃ, k:81; k:22, d:63ᵃ, v:43ᵃ; k:23, d:71ᵃ, v:48ᵃ; k:23, d:71ᵃ, v:48ᵃ; k:23, d:71ᵃ, v:48ᵃ; k:27, v:46ᵃ, d:67ᵃ; k:27, v:46ᵃ, d:67ᵃ; k:27, v:46ᵃ, d:67ᵃ; k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ; k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ; k:64, v:59ᵃ, d:88ᵃ; k:65, d:89ᵃ, v:60ᵃ; k:73, v:62ᵃ, d:93ᵃ; k:73, v:62ᵃ, d:93ᵃ; k:73, v:62ᵃ, d:93ᵃ; k:76, v:63ᵃ, d:94ᵃ; k:77, d:95ᵃ, v:64ᵃ; k:79, v:64ᵃ, d:96ᵃ; k:8, d:53ᵃ, v:36ᵃ; v:35ᵇ, k:7, d:52ᵃ; v:39ᵃ, d:58ᵃ, k:15; v:39ᵃ, d:58ᵃ, k:15; v:39ᵃ, d:58ᵃ, k:15; v:41ᵃ, d:60ᵃ, k:18; v:42ᵃ, d:62ᵃ, k:21; v:46ᵃ, d:67ᵃ, k:28; v:46ᵃ, d:67ᵃ, k:28; v:46ᵃ, d:67ᵃ, k:28; v:46ᵃ, d:67ᵃ, k:28; v:47ᵃ, k:30, d:70ᵃ; v:47ᵃ, d:69ᵃ, k:32; v:47ᵃ, d:70ᵇ, k:31; v:47ᵃ, k:31, d:68ᵃ; v:47ᵃ, k:31, d:68ᵃ; v:47ᵃ, k:31, d:68ᵃ; v:47ᵃ, k:31, d:69ᵃ; v:48ᵃ, k:23, d:71ᵃ; v:48ᵃ, d:71ᵇ, k:34; v:48ᵃ, d:71ᵇ, k:34; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:72ᵃ, k:35; v:49ᵃ, d:73ᵃ, k:37; v:49ᵃ, d:73ᵃ, k:37; v:49ᵃ, d:73ᵃ, k:37; v:49ᵃ, d:73ᵃ, k:37; v:50ᵃ, k:38, d:74ᵃ; v:50ᵃ, k:38, d:74ᵃ; v:50ᵃ, k:38, d:74ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, d:77ᵃ, k:43; v:51ᵇ, d:77ᵃ, k:43; v:51ᵇ, d:77ᵃ, k:43; v:52ᵃ, d:77ᵇ, k:44; v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47; v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47; v:54ᵇ, d:81ᵇ, k:51; v:54ᵇ, d:81ᵇ, k:51; v:54ᵇ, k:51, d:82ᵃ; v:54ᵇ, k:51, d:82ᵃ; v:54ᵇ, k:51, d:82ᵃ; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:84ᵃ, k:56; v:56ᵃ, d:84ᵃ, k:56; v:56ᵃ, d:84ᵃ, k:56; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:86ᵃ, k:61; v:57ᵃ, d:86ᵃ, k:61; v:57ᵃ, d:86ᵃ, k:61; v:57ᵃ, d:86ᵃ, k:61; v:59ᵃ, k:1, d:88ᵃ; v:59ᵇ, d:88ᵇ, k:65; v:62ᵃ, d:92ᵇ, k:73; v:62ᵃ, d:92ᵇ, k:73; v:62ᵃ, d:92ᵇ, k:73; v:62ᵃ, k:72, d:92ᵃ; v:62ᵃ, k:72, d:92ᵃ; v:62ᵃ, d:93ᵃ, k:74; v:62ᵃ, d:93ᵃ, k:74; v:62ᵃ, d:93ᵃ, k:74; v:62ᵃ, d:93ᵃ, k:74; v:62ᵃ, k:74, d:93ᵃ; v:62ᵃ, k:74, d:93ᵃ; v:62ᵃ, k:74, d:93ᵃ; v:63ᵃ, d:94ᵃ, k:76; v:63ᵃ, k:75, d:94ᵃ; v:63ᵃ, k:75, d:94ᵃ; v:63ᵃ, k:75, d:94ᵃ; v:63ᵃ, d:94ᵃ, k:77; v:63ᵃ, d:94ᵃ, k:77; v:63ᵃ, k:77, d:95ᵃ; v:64ᵃ, d:95ᵃ, k:79; v:64ᵃ, k:78, d:95ᵃ; v:64ᵃ, k:78, d:95ᵃ; v:64ᵃ, k:80, d:96ᵃ; v:64ᵇ, k:80, d:96ᵃ; v:65ᵃ, k:81, d:97ᵃ.

s.+ğa k:45, v:52ᵃ, d:78ᵃ; k:45, v:52ᵃ, d:78ᵃ; k:45, v:52ᵃ, d:78ᵃ; k:45, v:52ᵃ, d:78ᵃ; k:64, v:59ᵃ, d:88ᵃ; v:55ᵃ, d:83ᵃ, k:54; v:55ᵃ, d:83ᵃ, k:54; v:57ᵃ, k:59, d:85ᵃ.

s.+ṭur v:54ᵇ, d:81ᵇ, k:51.

s.+den d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; d:86ᵃ, k:61, v:58ᵃ; k:45, v:52ᵃ, d:78ᵃ; k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ; k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ v:63ᵇ, d:94ᵇ, k:77.

s.+dür d:71ᵇ, k:34, v:49ᵃ.

s.+i d:72ᵃ, v:49ᵇ, k:36.

s.+indür v:59ᵃ, d:88ᵃ, k:64.

s.+ler d:75ᵃ, v:50ᵇ, k:40; d:75ᵃ, v:50ᵇ, k:40; v:49ᵇ, d:73ᵇ, k:37; v:49ᵇ, d:73ᵇ, k:37; v:50ᵃ, k:38, d:74ᵃ; v:52ᵃ, d:77ᵇ, k:44.

s.+lernin d:90ᵇ, v:61ᵃ, k:69.

s.+ni d:87ᵇ, v:59ᵃ, k:1; d:87ᵇ, v:59ᵃ, k:1; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; d:92ᵃ, v:62ᵃ, k:72; k:71, d:92ᵃ, v:62ᵃ; k:71, d:92ᵃ, v:62ᵃ; v:44ᵃ, k:24, d:70ᵃ; v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47; v:55ᵇ, d:83ᵃ, k:54; v:55ᵇ, d:83ᵃ, k:54; v:61ᵇ, d:91ᵇ, k:71; v:61ᵇ, k:71, d:92ᵃ; v:61ᵇ, k:71,

d:92[a]; v:61[b], k:71, d:92[a].

s.+nin k:68, d:90[b], v:61[a].

s.+nindür v:59[a], k:1, d:88[a].

Sencer ṭurmadaçı mal ḳalmamışıdı: Sencer kalkmasaydı mal kalmamıştı. v:35[b], k:7, d:52[a].

Sencer teyme keldüginçe aġırlaġamen: Sencer her geldiğinde ağırlarım. v:41[a], d:60[a], k:18)

Sencer ṭurmış: Sencer kalkmış. v:42[a], d:62[b], k:21.

Sencer degülmisse Sunḳur ṭurmış idi: Sencer olmasaydı Sungur kalkmıştı. v:39[b], d:58[a], k:15)

Sencer kelsün: Sencer gelsin. d:70[b], k:25, v:44[b].

Sencer kelsünler: Sencer gelsin. d:70[b], k:25, v:44[b].

Sencer ṭurupṭur: Sencer kalkmıştır. v:46[a], d:47[b], k:27.

Sencer ṭurṭaçıdur: Sencer kalkıcıdır. v:46[a], d:47[b], k:27.

[**Sencer**] **ṭurubanṭur**: Sencer kalkıcıdır. v:46[a], d:47[b], k:27.

[**Sencer**] **ṭurmışdur**: Sencer kalkmıştır. v:46[a], d:47[b], k:27.

Sencer arslandur: Sencer aslandır. v:46[a], d:47[b], k:27.

Sencer evdedür: Sencer evdedir. v: 46[a], d:47[b], k:27.

Sencer ardındadur: Sencer arkandadır. v:46[a], d:47[b], k:27.

Sencer aṭası ṭurdı: Sencer'in babası kalktı. k:28, v:46[a], d:47[b].

Sencer aṭası ṭurupṭur: Sencer'in babası kalkmıştır. k:28, v:46[a], d:47[b].

Sencer ḳanı: Sencer nerede? k:28, v:46[a], d:47[b].

Sencer örü ṭurur ıdı: Sencer dik durur. k:29, v:46[b], d:47[b].

[**Sencer**] **örü ṭurmışıdı**: Sencer dik durmuştu. k:29, v:46[b], d:47[b].

Sencer ṭurmış ıdı: Sencer kalkmış idi. k:29, v:46[b], d:47[b].

Sencer küle tünedi: Sencer gülerek geceledi. d:70[b], k:30, v:47[a].

Sencer çıḳmış degül: Sencer kalkmış. k:31, v:47[b], d:70[b].

Sencer ḳayda idi: Sencer nerede idi? d:68[b], k:31, v:47[b].

Sencer degüldi meger ṭurmış: Sencer kalkmıştan başkası değildi. d:69[a], k:31, v:47[b].

Sencer bolmaġay meger ṭurmış: Sencer kalkmıştan başkası olmadı. k:32] d:69[a], v:47[b].

Sencer bilge boldı: Sencer bilge oldu. k:32] d:69[a], v:47[b].

Sencer degüldür meger beg: Sencer beyden başkası değildi. k:23, d:71[a], v:48[a].

Sencer ṭura yazdı: Sencer kalka yazdı. v:48[b], k:23, d:71[a].

Sencer ṭura yazar: Sencer kalka yazar. v:48[b], k:23, d:71[a].

Sencer ṭura başladı: Sencer kalkamaya başladı. v:48[b], k:23, d:71[a].

Sencer arslanġa oḳşar: Sencer aslana benzer. d:72[a], k:35, v:49[a].

Sencer arslan gibidür: Sencer aslan gibidir. d:72[a], k:35, v:49[a].

Sencer arslandaḳındur: Sencer aslan gibidir. d:72[a], k:35, v:49[a].

Sencer arslanleyindür: Sencer aslan gibidir. d:72[a], k:35, v:49[a].

Senceri bildüm: Sencer'i tanıdım. v:49[b], k:36, d:72[b].

Sencer keldi: Sencer geldi. d:73[b], k:37, v:49[b], d:73[b], k:37, v:49[b].

Sencerler keldiler: Sencerler geldiler. d:73[b], k:37, v:49[b].

Sencer kelür: Sencer gelir. d:73[b], k:37, v:49[b].

Sencerler kelürler: Sencerler gelirler. d:73[b], k:37, v:49[b].

Sencer[ler] kelgeyler: Sencerler gelecekler. d:73[b], k:37, v:49[b].

Sencer kelmedi: Sencer gelmedi. v:50[a], k:38, d:74[b].

Sencerler kelmediler: Sencerler gelmediler. v:50[a], k:38, d:74[b].

Sencer kelmes: Sencer gelmez. v:50[a], k:38, d:74[b].

Sencer[ler] kelmegeyler: Sencerler gelmeyecekler. v:50[a], k:38, d:74[b].

Sencer keldi mü: Sencer geldi mi? v:50[b], k:40, d:75[a].

Sencerler keldiler mü: Sencerler geldiler mi? v:50[b], k:40, d:75[a].

Sencerler kelgeler mü: Sencerler gelecekler mi? v:50[b], k:40, d:75[a].

Sencer ḳaydadur: Sencer nerededir? d:76[a], v:51[a], k:41.

Sencer kimdür: Sencer kimdir?

d:76[a], v:51[a], k:41.

Sencer neçükṭur: Sencer nasıldır? k:43, d:77[a], v:51[b].

Sencer neçük ṭurmışdur: Sencer nasıl kalkmıştır. k:43, d:77[a], v:51[b].

Sencer ne uzun erdür: Sencer ne uzun erdir. k:43, d:77[a], v:51[b].

Sencer kelmesün: Sencer gelmesin. d:77[b], k:44, v:52[a].

Sencerler kelmesünler: Sencerler gelmesinler. d:77[b], k:44, v:52[a].

Sencerden alındı: Sencerden alındı. k:45, v:52[b], d:78[b].

Sencerġa bir aḳça bérildi: Sencer'e bir akça verildi. k:45, v:52[b], d:78[b].

Sencer ṭurmış degül bukün: Sencer bugün kalkmış değil. d:79[b], k:47, v:53[a].

Sencer ṭurmuş degül ardında: Sencer sonrasında kalkmış değil. v:54[a], k:49, d:80[b].

Sencer keldi buġday enlü boluban: Sencer buğday tenli olarak geldi. v:54[b], d:81[b], k:51.

Sencer keldi uzun boluban: Sencer uzun (boylu) olarak geldi. v:54[b], d:81[b], k:51.

[**Sencer**] **keldi küle**: Sencer gülerek geldi. v:54[b], d:81[b], k:51.

Sencer uruldı evde: Sencer evde vuruldu (dövüldü). d:82[a], v:54[b], k:51.

Sencer keldi kün doġmışyidi: Sencer güneş doğmadan (önce) geldi. d:82[a], v:54[b], k:51.

Sencer keldi yüzü ḳızıl boluban: Sencer yüzü kızarmış olarak geldi. d:82[a], v:54[b], k:51.

[**Sencer keldi**] **yüzi ḳızıl**: Sencer yüzü kızıl geldi. d:82[a], v:54[b], k:51.

Sencer keldi kün doġmamışyidi: Sencer güneş doğmadan önce (güneş doğmamışken) geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

[**Sencer keldi**] **kün doġmaduḳyidi**: Sencer güneş doğmadan önce geldi. k:52, v:55[a], d:82[a]. k:52, v:55[a], d:82[a].

[**Sencer keldi**] **yüzi ḳızarmışyidi**: Sencer yüzü kızarmış iken geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

[**Sencer keldi yüzi**] **ḳızarmaduḳyidi**: Sencer yüzü kızarmamışken geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

[**Sencer keldi**] **ḳızarmış yüzlü**: Sencer kızarmış yüzlü geldi. v:55[a], d:82[a], k:51.

Sencer keldi küler: Sencer gülerek geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

[Sencer keldi] aṭası küler: babası gülen Sencer geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

Sencer keldi küldi: Sencer geldi, güldü. k:52, v:55[a], d:82[a].

[**Sencer keldi**] **aṭası aġladı**: Babası ağlayan Sencer geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

Sencer keldi küle: Sencer gülerek geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

Sencer keldi külmedin: Sencer gülmeden geldi. k:52, v:55[a], d:82[a].

Sencerġa ṭonın bérdüm: Sencer'e elbisesini verdim. k:54, d:83[a], v:55[b].

Sencerni çıḳmış ṣaġandum: Sencer'i çıkmış zannettim. k:54, d:83[a], v:55[b].

Sencerni kördüm: Sencer'i gördüm. k:54, d:83[a], v:55[b].

Sencerġa baḳṭım: Sencer'e baktım. k:54, d:83[a], v:55[b].

Sencer bérdüm ṭonı anġa: Sencer'e elbiseyi verdim. k:55, d:83[b], v:56[a].

Sencer urdaçıdur Sunḳurnı: Sencer, Sungur'u vuracaktır, dövecektir. d:84[a], k:56, v:56[a].

Sencer Sunḳurnı urdaçıdur: Sencer, Sungur'u vuracaktır, dövecektir. d:84[a], k:56, v:56[a].

Sencer bérdeçidür Sunḳurġa ṭonnı: Sencer, elbiseyi Sungur'a verecektir. d:84[a], k:56, v:56[a].

Sencer saġandaçıdur Sunḳurnı örü ṭurmış: Sencer, Sungur'u dik durmuş zannetmiştir. d:84[a], k:56, v:56[b].

Sencer uraġandur Sunḳurnı: Sencer, Sungur'u vuracaktır, dövecektir. d:84[a], k:56, v:56[a].

Sencer aṭası ṭurmıştur: Sencer'in babası kalkmıştır. v:56[b], d:84[a], k:56.

Sencer urmaḳlıḳı Sunḳurnı ḳaṭıdur: Sencer'in vurması. d:85[a], k:58, v:57[a].

Sencer urmaḳı Sunḳurnı ḳaṭıdur:

Sencer'in Sungur'u vurması (dövmesi) şiddetlidir. d:85[a], k:58, v:57[a]; d:85[a], k:58, v:57[a].

Sencer urmaḳnı Sunḳurnı sevdim: Sencer'in Sungur'u vurmasını (dövmesini) sevdim. d:85[a], k:58, v:57[a].

Sencer urmaḳnı sevdim Sunḳurnı: Sencer'in Sungur'u vurmasını (dövmesini) sevdim. d:85[a], k:58, v:57[a].

Sencer sevdim urmaḳnı Sunḳurnı (söz dizimi bakımından hatalı cümle örneği olarak verilmiş): Sencer'in Sungur'u vurmasını (dövmesini) sevdim. d:85[a], k:58, v:57[a].

Sencerden özge [kişiler ḳarandaşlarındur]: Sencer'den başka kişiler (herkes) kardeşindir. d:86[b], v:58[a], k:61.

Sencerden ayruḳ [kişiler ḳarandaşlarındur]: Sencer'den başka kişiler (herkes) kardeşindir. d:86[b], v:58[a], k:61.

Sencerġa ṭurdum: Sencer'e (Sencer için) kalktım. d:88[a], v:59[b], k:64.

Sencer üçün ṭurdum: Sencer için kalktım. d:88[b], v:59[b], k:64.

Sencer bile keldüm: Sencer ile geldim. k:65, d:88[a], v:59[b].

Sencer başı üçün. k:65, d:89[a]] v:60[a].

Sencer közi üçün. d:89[a]] v:60[a]] k:66.

Sencer canı üçün. d:89[a]] v:60[a]] k:66.

Sencer közi üçün Sunḳur bardaçıdur: Sencer gözü için (hatrına) Sungur gidecektir. d:89[a]] v:60[a]] k:66.

Sencer ḳulı ṭurdı: Sencer'in kölesi (uşağı) kalktı. d:89[a]] v:60[a]] k:66.

Sencernin ḳulları ṭurmışlardur: Sencer'in köleleri (uşakları) kalkmışlardır. k:68] d:90[b]] v:61[a].

Sencerlernin ḳulları ṭurmışlardur: Sencerlerin köleleri (uşakları) kalkmışlardır. d:90[b]] v:61[a], k:69.

Sencerni Sunḳur ḳulunı kördüm: Sungur'un kölesi (uşağı) Sencer'i gördüm. d:92[a], v:62[a]] k:72.

Sencer ḳulunı Sunḳur ḳarandaşı kördüm: Sencer'in kölesi (uşağı) Sungur'un kardeşini gördüm. v:62[a]] k:72, d:92[a].

Sencer Sunḳur ṭurdılar: Sencer (ile) Sungur kalktılar. v:62[a], d:92[b], k:73.

Sencer ṭurdı andan Sunḳur: Sencer kalktı sonra Sungur (kalktı). v:62[a], d:92[b], k:73.

Sencer ṭurdı ya Sunḳur ṭurdı: Sencer mi kaltı yoksa Sungur mu (kalktı)? k:73, v:62[b], d:93[a].

Sencer mü ṭurdı ya Sunḳur: Sencer mi kaltı yoksa Sungur mu (kalktı)? k:73, v:62[b], d:93[a].

Sencer mü ṭurdı yoḳsa Sunḳur: Sencer mi kaltı yoksa Sungur mu (kalktı)? k:73, v:62[b], d:93[a].

Sencer ṭurdı Sunḳur ṭurmadı: Sencer kaltı Sungur kalkmadı. v:62[b], d:93[a], k:74.

Sencer ṭurdı yoḳ Sunḳur ṭurdı: Sencer mi kaltı yoksa Sungur mu kalktı? v:62[b], d:93[a], k:74.

Sencer ṭurmadı evet Sunḳur ṭurdı: Sencer kalkmadı; ancak Sungur kalktı. v:62[b], d:93[a], k:74.

Sencer ṭurdı sen taḳı ṭurdın: Sencer kalktı sen de kalktın. v:62[b], k:74] d:93[b].

Sencer Sencer ṭurdı: Sencer Sencer kalktı (tekit için). d:93[b], v:63[a], k:75.

Sencer ṭurdı ṭurdı: Sencer kalktı, kalktı (tekit için). d:93[b], v:63[a], k:75.

Sencer ṭurdı Sencer ṭurdı: Sencer kalktı Sencer kalktı (tekit için). d:94[a], v:63[a], k:75.

Sencer ṭurdı özi: Sencer kendisi kalktı. d:94[a], v:63[a], k:75.

[Sencer ṭurdı] özi bile: Sencer kendisi şahsen kalktı. d:94[a], v:63[a], k:75.

Sencer ṭursa Sunḳur ṭurġay: Sencer kalksa Sungur kalkar (kalkacak). k:77, v:63[b], d:95[a].

Sencer de ṭurdı ise Sunḳur ṭurmışdur: Sencer de kalktıyla Sungur kalkmıştır. k:78, d:95[a], v:64[a].

Sencer ṭursa Sunḳur ṭurmaġay: Sencer kalksa Sungur kalkmaz (kalkmayacak). k:78, v:64[a]] d:95[a].

Sencer kelse urġıl anı: Sencer gelirse ona vurun (dövün). k:78, v:64[a]] d:95[a].

[Sencer kelse] ur anı: Sencer gelirse ona vur (döv). k:78, v:64ª] d:95ᵇ.

[Sencer kelse] urmaġıl anı: Sencer gelirse ona vurmayın (dövmeyin). k:78, v:64ª] d:95ᵇ.

[Sencer kelse] urma anı: Sencer gelirse ona vurma (dövme). k:78, v:64ª] d:95ᵇ.

Sencer ṭurmışmıssa Sunḳur ṭurmışdı: Sencer gelmişse Sunkur (da) gelmişti. k:79, v:64ª, d:95ᵇ.

Sencer urmışmıssa Sunḳur urmış ıdı: Sencer vurmuşsa Sunkur (da) vurmuş idi. v:64ᵇ, d:96ª, k:79.

Sencer ṭurıçaḳ Sunḳur ṭurdı: Sencer kalkınca Sungur (da) kalktı. d:96ᵇ, k:80, v:64ᵇ.

Sencer degülmisse Sunḳur ṭurmışdı: Sencer olmasaydı Sungur kalkmıştı. k:81, v:65ª, d:96ª.

Sencer ayıttı Sunḳur ṭurmış: Sencer, Sungur kalkmış dedi. d:97ª, k:81, v:65ª.

Sencer düġündeyidük: Sencer'in düğünündeydik. V:15ᵇ, D:23ª, K:46

Sencer saġdur: Sencer afiyettedir, sağ ve salimdir. V:18ᵇ, D:27ª, K:55

Sencer Sunḳur tüzeldi işler: Sencer (ile) Sunkur'un işleri düzeldi (denk oldu/kıvamını buldu). V:12ª, D:18ᵇ, K:37 [=202]

2097. **séŋek** toprak kap, testi.
s. V:17ᵇ, D:25ª, K:51 [=1]

2098. **seŋir** dağın sırtı (dağlardaki çıkıntılı kısım), tepe.
s. V:17ª, D:25ª, K:51 [=1]

2099. **sep-** su serpmek.
s.-ti V:16ª, D:24ª, K:48 [=1]

2100. **sepkün** yağmur sepkeni, serpintisi.
s. V:16ª, D:24ª, K:48 [=1]

2101. **ser-** (çamaşır vb.) sermek, asmak.
s.-di V:16ª, D:24ª, K:49 [=1]

2102. **setkik** zeki, hızlı anlayan, kavrayan.
s. V:16ᵇ, D:24ᵇ, K:48 [=1]

2103. **sev-** sevmek.
s.-di V:17ᵇ, D:25ª, K:51
s.-dim v:57ª, d:85ª, k:58; v:57ª, d:85ª, k:58; v:57ª, d:85ª, k:58; v:57ª, d:85ª, k:58; v:57ª, d:85ª, k:58.
s.-düm d:91ª, k:70, v:61ᵇ.
s.-er d:91ª, k:70, v:61ᵇ.
s.-gemen v:47ª, k:30, d:70ª; v:47ª, k:30, d:70ª.
s.-gesen k:70, v:61ᵇ, d:91ᵇ; v:44ª, k:24, d:70ª.
s.-mekimden v:57ª, d:85ª, k:58; v:57ª, d:85ª, k:58.

Sevdim Sencer urmaḳnı Sunḳurnı: Sencer'in Sunkur'u vurmasını (dövmesini) sevdim. d:85ª, k:58, v:57ª. [=14]

2104. **Sevdi** özel isim, kişi adı.
s. V:17ᵇ, D:25ª, K:51 [=1]

2105. **sevgü** sevgili
s. V:17ᵇ, D:25ª, K:51 [=1]

2106. **sevin-** sevinmek.
s.-dü V:17ᵇ, D:25ª, K:51
s.-düm v:63ᵇ, d:94ª, k:77; v:63ᵇ, d:94ª, k:77.

Sevindüm Sencerdin urmaḳıdan: Sencer'in vurmasına sevindim. k:77, d:94ª, v:63ᵇ.

Sevindüm Sencer urmaḳıdan: Sencer'in vurmasına sevindim. k:77, d:94ª, v:63ᵇ. [=3]

2107. sevindür- sevindirmek.
s.-di v:63ᵇ, d:94ª, k:77.

Sevindürdi meni Sencer urmaḳı: Sencer'in vurması beni sevindirdi. k:77, d:94ª, v:63ᵇ.

[Sevindürdi meni Sencer] bilmeḳı: Sencer'in bilmesi beni sevindirdi. k:77, d:94ª, v:63ᵇ. [=1]

2108. **seyün-** (ateş, mum vb.) sönmek.
s.-di V:17ᵇ, D:25ª, K:51 [=1]

2109. **séz-** sezmek, hissetmek
s.-di V:17ª, D:25ª, K:50 [=1]

2110. **sı-** kırmak, sındırmak.
s.-dı V:16ª, D:24ª, K:48, k:11, d:55ᵇ, v:38ª; v:52ª, k:44, d:78ª.
s.-r k:12, d:56ª, v:38ª.
s.-yur k:12, d:56ª, v:38ª. [=5]

2111. **sıbızġı** üflemeli bir çalgı, düdük, fülüt. Bk. **ṣıbızġı**.
s. V:16ª, D:24ª, K:48; V:18ª, D:26ª, K:53 [=2]

2112. **ṣıç-** pislemek, sıçmak.
ṣ.-tı V:18ª, D:26ª, K:53 [=1]

2113. **ṣıçan** Türkm. fare, sıçan Bk. **ṣıçḳan, ṣıçġan**.

ṣ. V:18ᵃ*2, D:26ᵃ*2, K:53*2, v:42ᵇ, d:62ᵇ, k:21. [=3]

2114. **ṣıçġan** Kıp. fare, sıçan Bk. **ṣıçan, ṣıçḳan**.
ṣ. V:18ᵃ, D:26ᵃ, K:53 (sıçḳan) v:42ᵇ, d:62ᵇ, k:21. [=2]

2115. **ṣıçḳan ay** Türklerin aylarından bir ay, yılın ilk ayı
ṣ. V:18ᵃ, D:26ᵃ, K:53 [=1]

2116. **ṣıġır** sığır
ṣ. V:18ᵇ, D:27ᵃ, K:55 [=1]

2117. **ṣıġlıḳ** ıslık
ṣ. V:19ᵃ*2, D:27ᵃ*2, K:55*2 [=1]

2118. **ṣıġlıḳ bér-** ıslık çalmak.
s.-di V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:55
ṣıġlıḳ bérdi: ıslık çaldı. V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:55 [=1]

2119. **ṣıġraḳ** iki parmak arasındaki boşluk, mesafe
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:55 [=1]

2120. **ṣıġza** gömleğin yakası.
ṣ. V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:55 [=1]

2121. **ṣığın** yaban sığırı.
ṣ. V:18ᵇ, D:27ᵃ, K:55 [=1]

2122. **ṣıḳ-** (bir şeyin suyunu çıkarmak için onu) sıkmak.
ṣ.-dı V:19ᵃ, D:27ᵃ, D:27ᵇ, K:56 [=1]

2123. **ṣıḳda-** ölüye ağıt yakmak
ṣ.-dı V:19ᵃ, D:27ᵃ, K:55 [=1]

2124. **sın-** kırılmak.
s.-dı V:17ᵃ, D:25ᵃ, K:51, k:11, d:55ᵇ, v:38ᵃ; v:52ᵃ, k:44, d:78ᵃ.
s.-sun d:78ᵃ, k:45, v:52ᵇ.
s.-ur v:52ᵃ, d:78ᵃ, k:45. [=5]

2125. **sına-** tecrübe etmek, sınamak.
s.-dı V:17ᵃ, D:25ᵃ, K:51, k:13, d:57ᵃ, v:39ᵃ; v:52ᵃ, k:44, d:78ᵃ. [=3]

2126. **ṣınan-** sınanmak.
ṣ-dı k:13, d:57ᵃ, v:39ᵃ; v:52ᵃ, k:44, d:78ᵃ.
ṣ-mış k:13, d:57ᵃ, v:39ᵃ.
ṣ-sun d:78ᵃ, k:45, v:52ᵇ.
ṣ-ur v:52ᵃ, d:78ᵃ, k:45. [=5]

2127. **ṣındur-** Kıp. kırmak. Bk. **sundur-**.
ṣ.-dı V:19ᵇ, D:28ᵃ, K:57 [=1]

2128. **sınuḳ** kırık.
s. V:17ᵃ, D:25ᵃ, K:51 [=1]

2129. **sıpa** sıpa, eşeğin yavrusu.
s. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:48 [=1]

2130. **sıpıldaḳ** çıplak olan her türlü hayvan.
s. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:48, v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

2131. **sıpḳun** (balık avlanan) kısa mızrak, zıpkın.
s. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:48 [=1]

2132. **sırça** cam, sırça.
s. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:49 [=1]

2133. **sırġa** = küpe. Bk. **ısırga, ışırġa**.
s. V:4ᵃ, D:6ᵃ, K:10 [=1]

2134. **sırıl-** (balık gibi) fark ettirmeden, usulca kaymak, akmak
s. -ø (emir) V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:49
s.-dı V:16ᵇ, D:24ᵃ, K:49
sırıldı ara yérden: bir yerin, mekanın arasından (balık gibi) farkettirmeden, usulca kaydı, aktı . V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:49 [=1]

2135. **ṣırım** beyaz kayış, sırım
ṣ. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:49; V:18ᵃ, D:26ᵃ, K:54 [=1]

2136. **ṣırt** dağın sırtı (dağlardaki çıkıntılı kısım)
ṣ. V:18ᵃ, D:26ᵃ, K:54 [=1]

2137. **ṣırt** Kıp. saban kabzası, saban demiri
ṣ. V:18ᵃ, D:26ᵃ, K:54 [=1]

2138. **ṣırt** sırt
ṣ v:33ᵃ, d:48ᵃ, k:2)
sürük ṣ. 16ᵇ, D:24ᵃ, K:49 [=2]

2139. **ṣırṭlan** sırtlan
ṣ. V:18ᵇ, D:26ᵃ, K:54, (ṣırṭalan) v:33ᵇ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

2140. **sıruḳ** bilek kalınlığında, mızraktan uzun üzerine çamaşır serilen Arapçada mişcab olarak adlandırılan sırıktır.
s. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:49 [=1]

2141. **ṣız-** kendi kendine sızmak
ṣ.-ø (emir) V:18ᵇ, D:26ᵃ, K:54
ṣ.-dı V:18ᵇ, D:26ᵃ, K:54 [=1]

2142. **ṣız-** kurşun ve benzeri erimek, çözülmek
ṣ.-dı V:18ᵇ, D:26ᵃ, K:54 [=1]

2143. **ṣızdır-** sızdırmak.
ṣ.-dı V:18ᵇ, D:26ᵃ, K:54 [=1]

2144. **sī** sidikledi.
s.-dı V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:48 [=1]

2145. **sidük** sidik, idrar. Bk. **sitük**.
s. V:16ᵃ, D:24ᵃ, K:49 [=1]

2146. **sik** erkeklik azası.
s. V:17[7], D:25[5], K:50
s.+im V:28[6] D:41[5], K:ø
sikim lorp kirdi: zekerim bir defada bütünüyle girdi V:28[6] D:41[5], K:ø [=1]

2147. **sik-** cinsî münasebette bulunmak, çiftleşmek.
s.-di V:17[7], D:25[5], K:50 [=1]

2148. **sikiş** çirtleşme, cima.
s. V:17[7], D:25[5], K:50 [=1]

2149. **sil-** silmek, sığamak.
s.-di V:17[7], D:25[5], K:50 [=1]

2150. **sili** dokunuş, dokunulan yer.
s. V:17[7], D:25[5], K:50 [=1]

2151. **silik** nazik genç, kibar delikanlı.
s. V:17[7], D:25[5], K:50 [=1]

2152. **silk-** (ağacı veya tozlu elbiseyi) silkmek, silkelemek, sallamak.
s.-di V:17[7], D:25[5], K:50 [=1]

2153. **siŋ-** bir yere sinmek, sinsice gizlenmek.
s.-di V:17[7], D:25[5], K:51 [=1]

2154. **siŋilde-** köpek açlıktan ulumak, (uzun uzun) inlemek
s.-di V:17[7], D:25[5], K:51 [=1]

2155. **siŋir** (vücuttaki) sinirler
s. V:17[7], D:25[5], K:51 [=1]

2156. **sirke** bit yumurtası, sirke.
s. V:16[6], D:24[4], K:49 [=1]

2157. **sirke** ekşitilmiş elma ve üzüm suyu, sirke.
s. V:16[6], D:24[4], K:49, v:33[5], d:48[5], k:2. [=2]

2158. **sitük** sidik, idrar.
s. V:16[6], D:24[4], K:48 [=1]

2159. **siz** +sIz.
s. V:16[6], D:24[4], K:49 [=1]

2160. **siz** çokluk ikinci kişi.
s. V:16[6], D:24[4], K:49, d:63[5], v:43[5], k:22; v:43[5], k:22, d:63[5]; v:45[5], d:66[5], k:26; v:45[5], d:66[5], k:26; v:45[5], d:66[5], k:26; v:50[5], k:38, d:74[5]; v:52[5], d:77[5], k:44; v:52[5], d:77[5], k:44; v:64[5], k:80, d:96[5].
s.+den v:59[6], d:88[6], k:65.
s.+in v:59[6], d:88[6], k:65.
s.+ni v:56[6], d:83[6], k:55.
siz kelmeniz: siz gelmeyin. d:77[6], k:44, v:52[5].
siz kelmenizsiz: siz gelmeyiniz. d:77[6], k:44, v:52[5]]
sizin bile: sizin ile k:65, d:88[6], v:59[6]]
siz ṭurıçaḳ ṭurṭuḳ: siz kalktığınızda kalktık. d:96[6], k:80, v:64[6]. [=13]

2161. **ṣoġan** soğan.
ṣ. V:19[5], D:27[5], K:55 [=1]

2162. **ṣoġrı-** çok vurulmaktan (darbeden) (birinin) eti uyuşmak, karıncalanmak
ṣ.-dı V:19[5], D:27[5], K:55 [=1]

2163. **ṣoḳ-** sokmak
ṣ.-tı V:19[5], D:27[5], K:55 [=1]

2164. **ṣoḳulda-** yaranın acısı şiddetli bir depreşmeyle deprenmek
ṣ.-dı V:19[5], D:27[5], K:55 [=1]

2165. **ṣol** Türkm. sol
ṣ. V:19[5], D:27[6], K:56 [=1]

2166. **ṣolı-** solımak
ṣ.-dı V:19[5], D:27[6], K:56 [=1]

2167. **ṣoluḳ** soluk, nefes
ṣ. V:19[5], D:27[6], K:56 [=1]

2168. **ṣoluḳın** soluk alan kimse
ṣ. V:19[5], D:27[6], K:56 [=1]

2169. **ṣoŋ** sol
ṣ. V:19[5]*2, D:27[6]*2, K:56*2 [=1]

2170. **ṣoŋ** son
ṣ. V:7[5], D:11[5], K:21; V:19[6], D:28[5], K:57
ṣ +ında v:53[5], d:79[6], k:47.
ṣ.+da v:53[6], d:80[5], k:48.
s.+un v:53[6], d:80[5], k:48.
soŋ budur ancaḳ: son budur ancak. V:7[5], D:11[5], K:21 [=5]

2171. **ṣoŋa ḳoy-** sona koymak, ertelemek
ṣ.-dı V:19[5], D:28[5], K:57 [=1]

2172. **ṣonçuḳ** halef, arkadan, sonradan gelen
ṣ. V:19[5], D:28[5], K:57 [=1]

2173. **ṣonḳol** soldakiler, solkol
ṣ. V:19[5], D:28[5], K:57 [=1]

2174. **ṣoŋra** sonda, sonunda
ṣ. V:19[5]*2, D:28[5]*2, K:57*2, v:53[6], d:80[5], k:48; v:53[6], d:80[5], k:48; v:53[6], k:48, d:80[6].
soŋra ṭurdum: sonra kalktım. v:53[6], d:80[5], k:48.
ṣoŋra keldi: sonra, sonunda geldi . V:19[6], D:28[5], K:57 [=5]

2175. **ṣor-** (soru) sormak.
ṣ.-ø (emir) V:29[6]*2, D:42[6]*2, K:ø

ṣ-a v:54[a], k:49, d:81[a].

ṣ-alar v:54[b], d:81[b], k:51.

ṣ-dı V:18[b], D:26[a], K:53

ṣ-uban k:50, v:54[b], d:81[b].

ṣ-up d:81[a], k:50, v:54[a]; v:39[b], d:58[a], k:15.

ṣor barmasdan burun: gitmeden önce sor. V:29[b], D:42[b], K:ø

ṣor barmayın: gitmeden önce sor. V:29[b], D:42[b], K:ø [=8]

2176. **ṣor-** somurmak, emmek
ṣ.-dı V:18[b], D:26[a], K:53 [=1]

2177. **ṣor-** tahkik ederek sormak, iyice araştırmak.
ṣ.-ġıl V:14[b], D:22[a], K:43 [=1]

2178. **ṣorḳun** çınar ağacına benzer bir ağaç türüdür (sepetçi söğüdü-Salix viminalis)
ṣ. V:18[b], D:26[a], K:53 [=1]

2179. **ṣorma** darı suyu, boza
ṣ. V:18[b], D:26[a], K:54 [=1]

2180. **ṣorp** aniden, beklenmeksizin
ṣ. V:18[b], D:26[b], K:54

ṣorp kirdi: aniden girdi. V:18[b], D:26[b], K:54 [=1]

2181. **ṣovluncan** bağırsak solucanı, asalak, sülük
ṣ. V:19[a], D:27[b], K:56 [=1]

2182. **ṣovu-** soğumak.
ṣ.-dı V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2183. **ṣovuḳ** soğuk
ṣ. V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2184. **sög-** sövmek, küfretmek.
s.-di V:17[a], D:25[a], K:50
s.-düm d:87[b], v:59[b], k:1. [=2]

2185. **söglün-** ateşte pişirilmek, kebap edilmek.
s.-di V:17[a], D:25[b], K:50 [=1]

2186. **sögül-** ateşte pişirmek, kebap etmek.
s.-dü V:17[a], D:25[b], K:50 [=1]

2187. **sök-** (elbisenin örgüsünü veya dikişini) sökmek.
s.-ti V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2188. **sökel** hasta.
s. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2189. **sökelek** hastalık.
s. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2190. **sōlünçi** dilinmiş et ve ateşte pişirilmiş (kebap edilmiş) et.
s. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2191. **söndür-** (ateş, mum vb.) söndürmek. Bk. **söyündir-**.
s.-di V:17[b], D:25[a], K:51 [=1]

2192. **söyün-** sönmek..
s.-di V:17[b], D:25[a], K:51 [=1]

2193. **söyündir-** (ateş, mum vb.) söndürmek.. Bk. **söndür-**.
s.-di V:17[b], D:25[a], K:51 [=1]

2194. **söz** söz, konuşma.
s. V:16[b], D:25[a], K:50; V:26[a], D:38[a], K:76 [=1]

2195. **sözle-** konuşmak, söz söylemek.
s.-di V:16[b], D:25[a], K:50; V:26[a], D:37[b], K:75, v:41[b], d:61[a], k:19.
s.-r V:21[a], D:29[b], K:60, k:26, d:66[b], v:45[b].
s.-p d:58[a], k:15, v:40[a]; k:50, v:54[b], d:81[b].
s.-yüp k:50, v:54[b], d:81[a]; v:39[b], d:58[a], k:15.
s.-yür k:26, d:66[b], v:45[b]. [=10]

2196. **ṣu** su
ṣ. V:6[a], D:9[b], K:17; V:20[b], D:29[a], K:59; V:18[a], D:25[b], K:52; V:29[a], D:42[a], K:ø, v:33[a], d:47[b], k:1.

ṣu ṭaşḳundur: su taşkındır, azgındır. V:20[b], D:29[a], K:59 [=5]

2197. **ṣu ṭartarı** su horozu, su kuşu (Anatidae).
ṣ. V:18[a], D:25[b], K:53 [=1]

2198. **ṣubu** yumurta gibi uca doğru daralan uzun şekil. Bk. **ṣubı**.
ṣ. V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

2199. **ṣuç** suç, günah.
ṣ. V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

2200. **ṣuçuḳ** koyun sucuğu
ṣ. V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

2201. **ṣuçul-** soyunmak, çıplak kalmak
ṣ.-du V:18[a], D:26[a], K:53 [=1]

2202. **ṣuḳbarmaḳ** işaret parmağı
ṣ. V:19[a], D:27[b], K:56 [=1]

2203. **sulṭan** sultan, hükümdar
s. v:51[a], k:42, d:76[a].

sulṭan neçe senin kibi kişilerke alṭun bérmedi: Sultan senin gibi nice kişilere altın vermedi. d:76[a], k:42, v:51[a]. [=1]

2204. **ṣulu** su yolu, su akarı.
ṣ. V:18[a], D:25[b], K:52 [=1]

2205. **ṣuluḳ** (kemerin sağ tarafına asılan) deri çanta. Bk. **ḳupṭurġa**.
ṣ. V:19[a], D:27[b], K:56 [=1]

2206. **ṣuluḳ** matara, suluk
ṣ. V:9[b], D:14[a], K:28 [=1]

2207. **ṣun-** (eline, kendisine) sunmak, vermek.
ṣ.-dı V:19[b], D:27[b], K:56 [=1]

2208. **sun-** takdim etmek, sunmak.
s.-dı V:17[a], D:25[b], K:51 [=1]

2209. **sundur-** uzatmak, sündürmek..
s.-dı V:17[a], D:25[b], K:51 [=1]

2210. **ṣundur-** Türkm. kırmak. Bk. **sındur-**.
ṣ.-dı V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2211. **sunḳur** bir kuştur (Falco rusticolus).
D:25[b], K:51 [=1]

2212. **Sunḳur** özel isim, kişi adı.
ṣ. V:12[a], D:18[b], K:37; V:17[a], D:25[b], K:51, d:89[b], v:60[a], k:66; d:89[a], v:60[b], k:66; d:92[a], v:62[a], k:72; d:92[a], v:62[a], k:72; d:95[a], v:64[a], k:78; d:95[a], v:64[a], k:78; d:96[b], v:65[a], k:81; k:22, d:63[a], v:43[a]; k:24, d:70[a], v:44[a]; k:73, v:62[a], d:93[a]; k:73, v:62[b], d:93[a]; k:73, v:62[b], d:93[a]; k:77, d:95[a], v:64[a]; k:79, v:64[b], d:96[a]; v:39[b], d:58[a], k:15; v:62[a], d:92[b], k:73; v:62[a], d:92[b], k:73; v:62[a], d:92[b], k:73; v:62[a], k:72, d:92[a]; v:62[a], k:72, d:92[b]; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:63[b], k:77, d:95[a]; v:64[a], d:95[a], k:79; v:64[a], k:78, d:95[a]; v:64[b], k:80, d:96[a]; v:65[a], k:81, d:97[a].
s.+ġa d:84[a], k:56, v:56[b].
s.+nı d:84[a], k:56, v:56[a]; d:84[a], k:56, v:56[b]; d:84[a], k:56, v:56[a]; v:56[a], d:84[a], k:56; v:56[a], d:84[a], k:56; v:56[a], d:84[a], k:56; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58.
Sunḳur ḳulı: Sunkur'un kölesi. v:44[b], d:70[a], k:24.
Sunḳur bardaçıdur Sencer közi üçün: sencer gözü için Sungur gidicidir. d:89[a]] v:60[a]] k:66.
Sunḳur ḳarandaşı Sencer ḳulunı kördüm: Sungur'un kardeşi (olan) Sencer'in kulunu gördüm. v:62[a]] k:72, d:92[b].
Sunḳurnı Sencer urmaḳı ḳaṭıdur: Sencer'in Sunkur'u vurması şiddetlidir. d:85[a], k:58, v:57[a].
Sunḳurnı sevdim Sencer urmaḳnı (söz dizimi bakımından hatalı cümle örneği olarak verilmiş): Sencer'in Sunkur'u vurmasını sevdim. d:85[a], k:58, v:57[a].
Sunḳur ḳulunı Sencerni kördüm: Sunkur'un kulu Sencer'i gördüm. d:92[a], v:62[a]] k:72.
Sunḳur ṭurġay Sencer ṭursa: Sencer kalksa Sungur kalkacak. k:77, d:95[a], v:64[a]. [=47]

2213. **ṣuṣa-** susamak
ṣ.-dı D:26[b], K:54 [=1]

2214. **ṣūvluncan** bağırsak solucanı, asalak, sülük
ṣ. V:18[a], D:25[b], K:52 [=1]

2215. **ṣuvun** karaca, erkek geyik
ṣ. V:19[b]*2, D:28[a]*2, K:57*2 [=1]

2216. **ṣuvun keyik** yaban sığırı
ṣ. V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2217. **süci** Türkm. tatlı lezzetli (şekerli olmasıyla lezzetli olan şey). Bk. **sücü**.
s. V:16[b], D:24[b], K:49 [=1]

2218. **sücü** Kıp. tatlı lezzetli (şekerli olmasıyla lezzetli olan şey). Bk. **süci**.
s. V:16[b], D:24[b], K:49 [=1]

2219. **sülük** sülük.
s. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2220. **sümkür-** sümkürmek..
s.-di V:17[a], D:25[a], K:51 [=1]

2221. **sümük** sümük.
s. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2222. **sümülde-** boğazını temizlemek için öh öh diye ses çıkarmak.
s.-di V:17[a], D:25[a], K:50, k:4, v:34[b], d:50[a]. [=2]

2223. **sümülgün** hastalığı sırasında hasta zihninin dalgınlığı (bilincin yerinde olmayışı).
s. V:17[a], D:25[a], K:50 [=1]

2224. **süŋü** mızrak, uzu sivri demirli (süngülü) kargı.
s. V:17[a], D:25[a], K:51 [=1]

2225. **süŋük** kemik.
s. V:17[a], D:25[a], K:51 [=1]

2226. **süprül-** kalabalığın arasından farkettirmeden ve gizlice çıkmak, sıvışmak.
s.-di V:16ᵛ, D:24ʳ, K:48 [=1]

2227. **süprül-** süpürülmek..
s.-di V:16ᵛ, D:24ʳ, K:48 [=1]

2228. **süpür-** (süpürge ile) süpürmek..
s.-di V:16ᵛ, D:24ʳ, K:48, d:49ᵛ, k:4, v:34ʳ; v:41ʳ, d:60ʳ, k:18. [=3]

2229. **süpürge** süpürge
s. V:16ᵛ, D:24ʳ, K:48, v:33ᵛ, d:48ᵛ, k:3; v:41ʳ, d:60ᵛ, k:18. [=3]

2230. **sür-** (bir yerde) sürmek, sürgün etmek..
s.-di V:16ᵛ, D:24ʳ, K:49 [=1]

2231. **sür-** =(önüne katıp) sürmek, sürüp görütmek..
s.-di V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2232. **sürçek** hikâyelerin anlatıldığı (genellikle kış) gece meclisi.
s. V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2233. **sürme** sürme taşı , rastık taşı.
s. V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49, d:84ʳ, v:56ᵛ, k:57.
s.+lü d:84ʳ, k:56, v:56ᵛ.
s.+lüdür d:84ʳ, k:56, v:56ᵛ. [=4]

2234. **sürtün-** sürtünmek.
s.-di V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2235. **sürtün-** sürünmek, sürünerek (ağır ağır) ilerlemek.
s.-di V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2236. **sürü** davar sürüsü. Bk. **sürün**.
s. V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2237. **sürü-** sürümek, sürüklemek.
s.-di V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2238. **sürük ṣırt** sakankur, yumuşak sırt (Scincidae).
s. V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2239. **sürün** davar sürüsü. Bk. **sürü**.
s. V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:49 [=1]

2240. **sürüt** silmek, sığamak, kazımak.
s.-tü V:16ᵛ, D:24ʳ, K:49 [=1]

2241. **süt** süt
V:16ᵛ, D:24ʳ, K:48; V:18ᵛ, D:26ᵛ, K:54 [=1]

2242. **sütmek** şarap.
s. V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:48 [=1]

2243. **sütmek** yuvarlak.
s. V:16ᵛ, D:24ᵛ, K:48 [=1]

2244. **süvrü** uçu sivri (keskin) şekilde ince.
s. V:17ʳ, D:25ʳ, K:51 [=1]

2245. **süvrü çıbın** sivrisinek
s. V:17ʳ, D:25ʳ, K:51 [=1]

2246. **süvü** pergel
s. V:17ʳ, D:25ʳ, K:51 [=1]

2247. **süvük** kemik.
s. V:17ʳ, D:25ʳ, K:51 [=1]

2248. **süz-** gözünü süzmek
s.-di V:16ᵛ, D:25ʳ, K:50 [=1]

2249. **süz-** suyu süzmek, arıtmak.
s.-di V:16ᵛ, D:25ʳ, K:50 [=1]

2250. **süzme** (içinde şarap süzülen) süzme kabı, testi.
s. V:16ᵛ, D:25ʳ, K:50 [=1]

2251. **süzme** (utanmadan, cilveden) göz süzme, süzülmüş göz.
s. V:16ᵛ*2, D:25ʳ*2, K:50*2
süzme közlü: süzülmüş gözlü. V:16ᵛ, D:25ʳ, K:50 [=1]

2252. **şaḳlaḳ** salak, adi adam.
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]

2253. **şalġam** şalğam
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]

2254. **şamaġacı** şam (çam)/sam (bambu) ağacı
ş. V:18ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]

2255. **şanus** sere, baş parmakla şahadet parmağı arasındaki mesafe
ş. V:18ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]

2256. **şār** şehir.
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]

2257. **şaşı** gözleri kayan, oynak gözlü
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:52
şaşı közlü:şaşı gözlü V:17ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]. ???*şaşı gözlü olarak kaydedilmiş; g sesiyle mümkün mü?*

2258. **şeftalu** şertali
ş. V:3ʳ, D:5ʳ, K:9 [=1]

2259. **şekird** ücretli işçi, amele.
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:52, v:33ᵛ, d:48ᵛ, k:3. [=2]

2260. **şepşepi** kınından sıyrılmış kılıç
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:51, v:33ᵛ, d:48ᵛ, k:3. [=2]

2261. **şérşa** yaramaz, şer
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:51 [=1]

2262. **şeş-** (düğümü, sıkıntıyı, buzu) çözmek..
ş.-ti V:17ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]

2263. **şimdi** şimdi
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:52; V:18ʳ, D:25ʳ, K:52, k:20, v:42ᵛ, d:62ᵛ.
şimdi kelgemen: şimdi, şu an geleceğim (geliyorum). V:18ʳ, D:25ʳ, K:52 [=3]

2264. **şiş** (bedendeki) şişlik, şiş.
ş. V:17ʳ, D:25ʳ, K:52 [=1]

2265. **şiş** demir şiş, kebap şişi.
ş. V:9[a], D:14[a], K:28; V:17[b]*2, D:25[b]*2, K:52*2 [=1]

2266. **şiş börek** şişle yenen doldurulmuş hamur parçaları (dilimleri, sarmaları).
ş. V:9[a], D:14[a], K:28; 17[b], D:25[b], K:52

2267. **şiş-** (bir rahatsızlık dolayısıyla bedende bir yer) şişmek.
ş.-ti V:17[b], D:25[b], K:52 [=1]

2268. **şişek** süt dişleri dökülmüş veya kalıcı ön dişleri çıkmış, bir yaşına girmiş davar
ş. V:17[b], D:25[b], K:52 [=1]

2269. **şişle-** şişe geçirmek, şişleyip pişirmek
ş.-di V:17[b], D:25[b], K:52 [=1]

2270. **ṭaban** ayak tabanı.
ṭ. V:19[b], D:28[b], K:58 [=1]

2271. **ṭabır-** ayaklarını tapırdatarak hızlı hızlı, patır patır yürümek
ṭ.-dı V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2272. **ṭabuçı** hizmetçi
ṭ. V:19[b], D:28[b], K:58 [=1]

2273. **Ṭaçar** özel isim.
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2274. **ṭaġ** dağ, damga.
ṭ. V:21[a], D:29[b], K:60 [=1]

2275. **ṭaġ** dağ.
ṭ. V:20[a]*2, D:29[b]*2, K:60*2 [=1]

2276. **ṭaġal-** dağılmak, ayrılmak
ṭ (ṭağıl-) d:49[b], k:4, v:34[b]. ??? *bu biçim madde başına alınmalı mı?*
ṭ.-dı V:21[a], D:30[a], K:61
ṭ.-sunlar V:21[a], D:30[a], K:61 [=3]

2277. **ṭaġarçuḳ** dağarcık, su kırbası (matarası).
ṭ. V:21[a], D:29[b], K:60, v:34[a], k:3, d:49[a]. [=2]

2278. **ṭaġla-** dağlamak, damgalamak
ṭ.-dı V:21[a], D:29[b], K:60 [=1]

2279. **ṭaḳ-** takmak, ilmek
ṭ.-tı V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2280. **taḳı** başka, ondan hariç
t. V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2281. **taḳı** dahi, de.
t. V:12[a], D:18[b], K:38, d:92[b], k:73, v:62[a]; d:92[b], k:73, v:62[a]; v:62[a], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], k:74, d:93[b]; v:62[b], k:74, d:93[b]. [=7]

2282. **ṭaḳuḳ** tavuk.
ṭ. V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2283. **ṭal-** Kıp. yorulmak, bitkin düşmek.
ṭ.-dı V:21[b], D:30[a], K:61 [=1]

2284. **ṭal-** Türkm. suya (dibe) dalmak.
ṭ.-dı V:21[b], D:30[a], K:61 [=1]

2285. **ṭala-** köpek daladı (kapıp yırtmak, parçaladı)
ṭ.-dı V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2286. **ṭalabı-** kuş kanadını çırpmak.
ṭ.-dı V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2287. **ṭalaḳ** dalak.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2288. **ṭam** dam, yapıların üstü.
D:30[b], K:62 [=1]

2289. **ṭam** yağmur damlası.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2290. **ṭam-** damlamak.
ṭ.-dı V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2291. **ṭamaḳ** boğazın tavanı, damak.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2292. **ṭamar** damar.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2293. **ṭamar** soy, cins.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2294. **ṭamaşa** temaşa, seyir.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2295. **ṭamaşalan-** temaşa etmek, seyretmek.
ṭ.-dı V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2296. **ṭamçı** damla.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2297. ṭamdur- damlatmak.
ṭ. -ø (emir) k:11, d:55[b], v:38[a]. [=1]

2298. **ṭamu** cehennem.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2299. **ṭamzum** damla.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2300. ṭamzur- damlatmak
ṭ. -ø (emir) k:16, d:59[a], v:40[b]; v:37[b], k:11, d:55[b]. [=2]

2301. **ṭaŋ** şaşırma, hayret.
ṭ. V:21[a], D:30[a], K:61
ṭan ayttı tan (şaşkın) konuştu. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2302. **ṭaŋ** tan (şafak) vakti.
ṭ. V:21[a], D:30[a], K:61, k:23, d:71[a], v:48[b].
ṭ +da k:46, v:53[a], d:79[b]), V:21[a], D:30[a], K:61, k:23, d:71[a], v:48[b])
ṭ +darur v:46[a], d:67[b], k:28.
ṭ +la k:46, v:53[a], d:79[a]; v:53[a], d:80[a], k:48), V:21[a]*2, D:30[a]*2, K:61*2
ṭaŋ yarıdı: tan (yeri) aydınlandı. V:30[a], D:43[a], K:ø
ṭaŋda kelkemen tan (şafak) vakti geliyorum (geleceğim). V:21[a], D:30[a], K:61
ṭaŋla keldim tan (şafak) vakti geldim. V:21[a], D:30[a], K:61 [=8]

2303. **ṭan** tan, şafak.
ṭ. V:30[a]*2, D:43[a]*2, K:ø [=2]

2304. **ṭan ṭarı** kepeği alınmamış (kabuğu soyulmamış) tam buğday.
V:21[b], D:31[a], K:63

2305. **ṭan-** izin istemek.
ṭ.-dı V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2306. **ṭana** büyük buzağı, dana.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2307. **ṭaŋaz-** şişlik (ur, beze) kızarmak (iltihaplanmak) ve sertleşmek.
ṭ.-dı V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2308. **ṭanış-** Kıp. tanışmak, birbirini tanımak.
ṭ.-tı V:21[b], D:30[b], K:62
ṭ.-mak V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2309. **ṭanışıḳ** danışma, danışık V:21[b], D:31[a], K:62 [=1]

2310. **ṭaŋla-** şaşırmak, hayret etmek.
ṭ.-dı V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2311. **ṭaŋsıḳ** (genellikle somut nesne ve durumlar için) şaşkınlık verici, şaşırtıcı.
ṭ. V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2312. **ṭanuḳ** tanık, şahit.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2313. **ṭap** yeter, …-mAyI kes V:19[a]*2, D:28[a]*2, K:57*2
ṭap ur: yeter vurmak, vurmayı kes V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2314. **ṭap-** buluşmak, görüşmek.
ṭ.-tı V:19[b], D:28[b], K:58
ṭ.-ġıl V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2315. **ṭap-** Kıp. (birini, bir şeyi) bulmak. Bk. **bul-**.
ṭ. -ø (emir) V:11[a], D:17[a], K:34
ṭ.-tı V:19[b], D:28[a], K:58 [=1]

2316. **ṭapçan** üzüm kesmek veya bir çeşit sehpa (?)
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2317. **ṭapış-** buluşmak, görüşmek.
ṭ.-tı V:20[a], D:28[a], K:58 [=1]

2318. **ṭapıştur-** buluşturmak, ikisini bir araya getirmek.
ṭ.-dı V:20[a], D:28[b], K:58
ṭ.-ġıl V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2319. **ṭapu** hizmet.
ṭ. V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2320. **ṭapu ḳıl-** hizmet etmek, hizmet kılmak.
ṭ.-dı V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2321. **ṭār** (şişirilen deri tulumların birbirine eklenmesiyle oluşturulmuş) küçük kayık, kelek.
ṭ. V:20[a], D:29[a], K:59 [=1]

2322. **ṭar** dar.
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2323. **ṭar bol-** daralmak, dar oldu
ṭ.-dı V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]???

2324. **ṭara-** taramak. Bk. **ṭaraḳla-**.
ṭ. -ø (emir) V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2325. **ṭaraḳ** tarak.
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2326. **ṭaraḳla-** Kitâbu Beylik'te taramak. Bk. **ṭara-**.
ṭ. -ø (emir) V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2327. **ṭaraṭ-** çekmek
ṭ.-tı V:20[a], D:29[a], K:59 [=1]

2328. **ṭarāzi** terazi, tartı.
ṭ. V:20[a], D:29[a], K:59, v:33[a], d:48[a], k:2. [=2]

2329. **ṭarı** darı.
ṭ. V:20[a], D:29[a], K:58 [=1]

2330. **ṭarla-** daralmak, dar oldu
ṭ.-dı V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2331. **ṭarlıḳ** aşırı darlık ve benzeri
ṭ. V:20[a], D:29[a], K:59 [=1]

2332. **ṭart-** çekmek.
ṭ.-dı V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2333. **ṭart-** tartmak.
ṭ. -ø (emir) v:34[a], d:49[b], k:4.
ṭ.-dı V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2334. **ṭartu** tartı.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:58 [=1]

2335. **ṭaşbar-** yok olmak, boşa gitmek.
ṭ.-dı V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2336. **ṭaş** dışarı.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2337. **ṭaş** taş.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59; V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2338. **ṭaş-** tencere (kazan) taştı.
ṭ.-tı V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2339. **ṭaşaḳ** taşak(lar), yumurtalıklar.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2340. **ṭaşı-** taşımak.
ṭ.-dı V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2341. **ṭaşḳara** dışarı.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59
ṭaşḳara çıḳ: dışarı çık. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2342. **ṭaşḳun** taşan nehir.
ṭ+dur V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2343. **ṭaşḳun** taşan nehir.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

2344. **Ṭaşlaḳ** özel isimdir.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2345. **ṭaṭ** (şeker, bal vb.'de bulunan) tat, tatlılık (acılığın zıddı).
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:60 [=1]

2346. **ṭāṭ** (yiyecek ve içeceklerden alınan her türlü) tat
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:60 [=1]

2347. **ṭat** çiftçi, köylü
ṭ. V:20[b], D:28[b], K:58 [=1]

2348. **ṭaṭ-** tatmak, tadına bakmak.
ṭ.-tı V:20[b], D:29[a], K:60 [=1]

2349. **Ṭaṭar** yabancılardan (Arap olmayan başka milletlerden) bir millet. Bk. **Tatar**.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:60 [=1]

2350. **ṭatıḳ-** konuşması ve dili köylü diline benzemek.
ṭ.-tı V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2351. **ṭaṭlu** güzel, hoş.
ṭ. V:32[b], D:47[a], K:ø
ṭaṭlu yıyır: güzel koku yayılıyor, güzel bir koku kokuyor . V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

2352. **ṭatlu** tatlı. Bk. **ṭaṭlu**.
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2353. **ṭay** atın yavrusu, kulunu (tay).
ṭ. V:5[b], D:8[a], K:15; V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2354. **ṭaya-** dayamak.
ṭ.-dı V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2355. **ṭayan-** Kitâbu Beylik'te tökezlemek (sendelemek), ayağı kaymak.
ṭ.-dı V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2356. **ṭayan-** sırtını dayamak, destek almak.
ṭ.-dı V:22[a]*2, D:31[a]*2, K:63*2 [=1]

2357. **ṭayı** dayı.
ṭ. V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2358. **ṭayın** Uygur dininde (Budizm) din büyüğü, keşiş.
ṭ. V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2359. **ṭaz** kel.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2360. **taz** Türklerin Araplara bir hitabı. Bk. **ṭaz**.
t. V:12[a], D:18[b], K:37; V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2361. **ṭazı** Arap atı, Arapların atı.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2362. **ṭazluḳ** kel, kellik.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2363. **tek** tek, yalnız.
t. V:12[b], D:19[a], K:38
tek olṭurdu: susup kaldı, sessizce oturdu . V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2364. **tekçek** (ağaçtan yapılmış) küçük kase, kadeh
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2365. **teke** teke.
t. V:12[a], D:19[a], K:38, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

2366. **tekne** (taş veya ağaçtan) oyulmuş eşya, tekne
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2367. tegtür[14]- [değdirmek].
t.-ġıl v:45[a], d:66[a], k:26. [=1]

2368. **telik** bir şeyde yıpranma sonucu açılan boşluk, delik
t. V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2369. **temir** demir. Bk. **demir**.
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2370. **temir boġu** (dövülmüş) demirin çapağı, demir curufu.
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2371. **temir ḳazıḳ** Cedi (oğlak) denilen yıldız
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2372. **temirbaş** başı (topuzu) demirden değnek, sopa, topuz.
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2373. **temür** demir Bk. **temir, demür**.
t. V:16[a], D:23[b], K:47, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

2374. **ten** ten, gövde.
t. V:12[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

2375. **teniz** deniz.
t. V:12[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

2376. **teŋri** tanrı, Allah.
t. V:12[b], D:19[a], K:39; V:22[b], D:32[a], K:65

teŋri anġa ḳarasun: Allah onun belâsını versin. V:22[b], D:32[a], K:65 [=2]

2377. **tep-** ayağıyla vurmak, tepmek Bk. **dep-**.
t.-ti V:11[b], D:18[a], K:36; V:14[b], D:22[a], K:44 [=1]

2378. **tepe** tepe, alçak dağ.
t. V:11[b], D:17[b], K:36 [=1]

2379. **tépiz** tuzluluğundan çorak olan yer
t. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2380. **tepkiç** (atın tepildiği) mahmuz
t. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2381. **tepren-** depren, kımılda, hereket et.
t. -ø (emir) k:4, v:34[b], d:50[a].
t.-di V:11[b], D:17[b], K:36 [=2]

2382. **tepret-** =sallamak ve oynatmak
t.-gil V:3[a], D:4[a], K:5 [=1]

2383. **tepük** çocukların oynadığı bir çeşit oyuncak.
t. V:11[b], D:17[b], K:36 [=1]

2384. **ter** ter.
t. V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2385. **terbes** padişahların gölgeliği
t. V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2386. **terek** ağaç, kavak ağacı.
t. V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2387. **teri** yünlü (kıllı) deri
t. V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2388. **terinlet-** derinletmek
t.-ti V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2389. **terk** çabuk, hızlı,.
t. V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2390. **terkle-** çabuk olmak, acele etmek
t.-di V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2391. **terle-** terlemek.
t.-di V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2392. **ters** ters, ters yüz.
t. V:11[b]*2, D:18[a]*2, K:36*2 [=1]

2393. **tersā** Yahudi, Hristiyan
V:12[a], D:18[a], K:36 [=1]

2394. **tetik** bir şeyin ustasından başka kimsenin bilmediği gizli anahtarı.
t. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2395. **tétrü baḳ-** kızgın, sert, dik bir bakışla bakmak
t.-tı V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2396. **tevmek** çekiç
t. V:12[b], D:19[b], K:39/1 [=1]

2397. **teyirme** yuvarlak
t. V:12[b], D:19[b], K:39/1

teyirme yüzli: yuvarlak yüzlü. V:12[b], D:19[b], K:39/1 [=1]

2398. **teyirmen** değirmen.
t. V:5[a], D:7[a], K:13; V:12[b], D:19[b], K:39/1

teyirmen oġ mudur: değirmen boş mudur? V:5[a], D:7[a], K:13 ???*Cümlelerin anlamını vermek gerekir mi?* [=1]

2399. **teyme** Kıp. değme, her. Bk. **degme**.
t. V:12[b], D:19[b], K:39; V:15[b], D:23[a], K:46, k:67, v:60[b], d:90[a]; k:67, v:60[b], d:90[a]; v:41[a], d:60[a], k:18; v:41[a], d:60[a], k:18; v:41[a], d:60[a], k:18; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68; v:64[b], d:96[a], k:80; v:64[b], d:96[a], k:80; v:64[b], k:80, d:96[b].

teyme kişi: her kişi, herkes. V:15[b], D:23[a], K:46

teyme keldüginçe aġırlaġamen: her geldiğinde (seni) ağırlayacağım. v:41[a], d:60[a], k:18.

teyme balıḳnı yéme: her balığı yeme. v:60[b], k:67] d:90[a].

teyme keldükünçe aġırlaġamen

[14] Sözlük kısmında bu biçim yok. Dilbilgisi bölümünde ise bu kelimenin manası verilmemiş.

seni: her geldiğinde seni ağırlayacağım. k:80, v:64[b], d:96[a]. [=12]

2400. **teze** yumuşak tazelik, çok yumuşak.
t. V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2401. **tezek** kuru hayvan dışkısı, tezek
t. V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2402. **tezgen-** dönmek, dolanmak, dolanıp durmak
t.-di V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2403. **ṭıġraḳ** kurnaz, aldatıcı (adam).
ṭ. V:21[a], D:29[b], K:60 [=1]

2404. **ṭıḳ-** tıkmak, kapamak.
ṭ.-tı V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2405. **ṭılaḳ** kadınlık azasındaki dılak (bızır, klitoris)
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62, k:20, d:62[a], v:42[b]. [=2]

2406. **tın** ruh
t. V:12[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

2407. **ṭın-/ ṭıŋ-** Kıp. dinlenmek, rahatlamak.
ṭ.-dı V:21[a], D:30[a], K:61; V:21[b], D:30[b], K:62 [=2]

2408. **ṭınç** dinç, dinlenmiş.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2409. **ṭınçlıḳ** dinçlik, dinlenmişlik.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2410. **ṭırnaḳ** tırnak.
ṭ. V:20[b], D:28[b], K:58 [=1]

2411. **tik-** (iğne ile) dikti.
t.-ti V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2412. **tik-** (kuşun yavrusunu beslemesi gibi) beslemek.
t.-ti V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2413. **tikenek** diken.
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2414. **til** dil, lisan.
t. V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2415. **tile-** istemek, talep etmek. Bk. **dile-**.
t.-di V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2416. **tilençi** dilenci, kendisi için bir şey sorup isteyen. Bk. **dilenci**.
t. V:15[b], D:23[b], K:47 [=1]

2417. tilkü tilki Bk. **tülkü, dilkü**.
t. v:42[a], k:20, d:62[a]. [=1]

2418. **tilsiz** dilsiz, lal, konuşamayan
t. V:12[b], D:19[a], K:38; V:16[b], D:25[a], K:49 [=1]

2419. **tipi** karla gelen rüzgar, ayaz
t. V:11[b], D:17[b], K:36 [=1]

2420. **tiple-** (bir şeyin) aslını izlemek, incelemek.
t.-di V:11[b], D:17[b], K:36 [=1]

2421. **tirek** direk, destek, kazık. Bk. **direk**.
t. V:12[a], D:18[a], K:37; V:15[a], D:22[b], K:45 [=1]

2422. **tirgür-** yaşatmak, diriltmek
t.-di V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2423. **tiri** diri, canlı.
t. V:12[a], D:18[a], K:36 [=1]

2424. **tiri-** yaşamak.
t.-di V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2425. **tiril-** yaşamak, dirilik vermek
t.-di V:12[a], D:18[a], K:36 [=1]

2426. **tirlik** canlılık, diri olma.
t. V:12[a], D:18[a], K:36 [=1]

2427. **tiş** diş.
t. V:12[a], D:18[a], K:38 [=1]

2428. **tişi** (erkeğin zıddı) dişi.
t. V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2429. **tişle-** dişlemek, ısırmak.
t.-di V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2430. **tiyek ot** mihti önceden vermek.
t. V:12[a], D:19[b], K:39/1 (?. [=1]

2431. **tiz** diz Bk. **diz**.
t. V:12[a], D:18[a], K:37; V:15[a], D:22[b], K:45, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=3]

2432. **tizgin** gemin her iki yanındaki çıkıntılarda bulunan sırım (kayış).
t. V:12[a], D:18[b], K:37
t.+in V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2433. **tizginle-** gemi (dizginleri) eğer tarafına al (çek).
t.-ø (emir) V:12[a], D:18[b], K:37, v:34[b], d:50[a], k:5. [=2]

2434. **ṭobra** (hayvanın yem yediği veya erzak konulan) torba
ṭ. V:19[b], D:28[b], K:58 [=1]

2435. **ṭobuḳ** ayak topuğu.
ṭ. V:19[b], D:28[b], K:58 [=1]

2436. **ṭoġ-** (güneş, ay vb.) doğmak, çıkmak.
ṭ.-dı V:21[a], D:29[b], K:60
ṭ.-mış V:21[a]*2, D:29[b]*2, K:60*2
ṭ.-mışdur (doġ-) v:51[a], k:41, d:76[a]; v:51[a], k:41, d:76[a]. [=5]

2437. **ṭoġ-/doġ** doğmak, dünyaya gelmek.
ṭ.-dı V:21[a], D:29[b], K:60
d.-maduḳ+yidi d:82[a], v:55[a], k:52.

d.-mamış+yidi d:82ᵃ, v:55ᵃ, k:52.
d.-mış d:51ᵇ, v:35ᵇ, k:7; k:7, v:36ᵃ, d:52ᵃ; d:75ᵇ, v:51ᵃ, k:41.
d.-mış+yidi v:54ᵇ, k:51, d:82ᵃ. [=7]

2438. **ṭoġa** toka.
ṭ. V:21ᵃ, D:29ᵇ, K:60 [=1]

2439. **ṭoġan** doğan kuşu Bk. **çaġan**.
ṭ. V:13ᵇ, D:20ᵇ, K:41; V:20ᵇ, D:29ᵇ, K:60 [=1]

2440. **ṭoġra-** doğramak, lime lime etmek.
ṭ.-dı V:21ᵃ, D:29ᵇ, K:60 [=1]

2441. **ṭoġru** doğru, düz.
ṭ. V:21ᵃ, D:29ᵇ, K:60

ṭoġru sözler: doğru söyler (söylüyor). V:21ᵃ, D:29ᵇ, K:60 [=1]

2442. **ṭoġru** =doğru sözlü (kimse).
ṭ. V:21ᵃ, D:29ᵇ, K:60 [=1]

2443. **ṭoġrul** turnaların üzerine salınan meşhur bir avcı kuş
ṭ. V:21ᵃ, D:29ᵇ, K:60 [=1]

2444. **ṭoḳ** tok.
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2445. **ṭoḳı-** (örgü, kilim vb.) dokumak.
ṭ.-dı V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2446. **ṭoḳı-** can yakıcı bir vuruşla vurmak.
ṭ.-dı V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2447. **ṭoḳma** (taş kırmak için kullanılan) büyük çekiç, balyoz.
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2448. **ṭoḳma** kazma, gürz.
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2449. ṭoḳsaġu doksan kişi (doksanlı topluluk).
ṭ v:41ᵃ, k:18, d:60ᵃ; toḳuṣavu) k:19, v:42ᵃ, d:61ᵇ. [=2]

2450. **ṭoḳṣan** doksan.
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61, k:14, d:57ᵇ, v:39ᵇ; k:20, d:62ᵃ, v:42ᵃ; ṭoḳzan) k:20, d:62ᵃ, v:42ᵇ. [=4]

2451. **Ṭoḳṣuba** bir Kıpçak boyudur.
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2452. **ṭoḳun-** dokunmak, değmek, ratlamak.
ṭ.-masun V:22ᵃ, D:31ᵃ, K:63 [=1]

2453. **ṭoḳurçin** satranç gibi oynanılan bir oyundur.
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61, v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

2454. **ṭoḳuz** dokuz.
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61, k:14, d:57ᵇ, v:39ᵇ; k:14, d:57ᵇ, v:39ᵇ.
ṭ. (ṭoḳs)+ınçı v:58ᵇ, d:87ᵃ, k:62. [=4]

2455. **tol-** dolmak. Bk. **ṭol-**.
ṭ.-dı V:21ᵇ, D:30ᵃ, K:61; V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

2456. **ṭola-** dolamak, sarmak.
ṭ.-dı V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2457. **ṭolaḳ** dolanmış, sarılmış nesne.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2458. **ṭolı** dolu.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62, v:33ᵃ, d:48ᵃ, k:2. [=2]

2459. **ṭolḳuḳ** deri tuluk, tulum.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2460. **ṭolp** top, toplu.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2461. **ṭolṭur-** doldurmak.
ṭ.-du V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2462. **ṭolu** dolmuş, dolu.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2463. **ṭolu ay** ışıkla (nurla) dolmuş ay, dolunay.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2464. **ṭolun** dolmuş, dolu.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2465. **ṭolun ay** ışıkla (nurla) dolmuş ay, dolunay.
ṭ. V:21ᵇ, D:30ᵇ, K:62 [=1]

2466. **ṭoŋ** don, buz.
ṭ. V:21ᵃ*2, D:30ᵃ*2, K:61*2 [=1]

2467. **ṭon** elbise, kıyafet.
ṭ v:38ᵃ, k:12, d:56ᵃ; v:58ᵃ, k:62, d:87ᵃ) V:3ᵃ, D:4ᵃ, K:6; V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61; V:21ᵇ, D:31ᵃ, K:62
ṭ +ı v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55.
ṭ +ın v:55ᵇ, d:83ᵃ, k:54.
ṭ +nı d:84ᵃ, k:56, v:56ᵃ; v:55ᵇ, d:83ᵃ, k:54.
ṭ +un V:11ᵇ, D:18ᵃ, K:36

iç ṭon: içten giyilen elbise, iç giyim, içlik V:3ᵃ, D:4ᵃ, K:6

ṭonun ters kéydi: elbisesini ters giydi. V:11ᵇ, D:18ᵃ, K:36 [=10]

2468. **ṭon doḳıçı** dokumacı (terzi).
ṭ. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2469. **ṭoŋ-** donmak, buz tutmak.
ṭ.-dı V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2470. ṭonan- giyinip kuşanmak
ṭ-dı v:38[a], k:12, d:56[a]. [=1]

2471. ṭonluḳ elbiselik (kumaş)
ṭ k:10, v:37[b], d:55[a]. [=1]

2472. **ṭonuḳ** donuk, abus (çehre).
ṭ. V:21[b], D:31[a], K:63
ṭonuḳ yüzlü: donuk yüzlü. V:21[b], D:31[a], K:63 [=1]

2473. **ṭoŋuz** domuz
ṭ. V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2474. **ṭoŋuz** don yağı
ṭ. V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2475. **ṭop** top, yuvarlak.
ṭ. V:19[b], D:28[a], K:57 [=1]

2476. **Ṭopalaḳ** kadın adı, özel isim
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2477. **ṭopalaḳ** su'd denilen, tohumu nohut tohumu (tanesi) kadar olan hoş kokulu bir bitki
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2478. **ṭopalan** karın ağrısı (bağırsak sancısı), kolik
ṭ. V:20[a], D:28[a], K:58 [=1]

2479. **ṭopraḳ** toprak.
ṭ. V:19[b], D:28[a], K:58 [=1]

2480. **ṭorlamaḳ** Cenova kalkanı.
ṭ. V:20[a], D:29[a], K:59 [=1]

2481. **Ṭorṭuç** özel isim, erkek adı
ṭ. V:20[a], D:29[a], K:58 [=1]

2482. **ṭoru** doru, hurmayî doru, karamtık
ṭ. V:20[a], D:29[a], K:59 [=1]

2483. **ṭoy** büyük ziyafet, toy.
ṭ. V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2484. **ṭoy** toy kuşu (Otididae).
ṭ. V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2485. **ṭoy-** doymak
ṭ.-dı V:21[b]*2, D:31[a]*2, K:63*2 [=1]

2486. **ṭoy-** doymak.
ṭ.-dı V:21[a], D:30[a], K:61 [=1]

2487. **ṭoynaḳ** Türkm. (at ve sığır gibi hayvanlarda) tırnak, toynak. Bk. **ṭuyaḳ**.
ṭ. V:22[a], D:31[a], K:63
ṭ+ına V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2488. **ṭoz** toz.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59; V:22[a], D:31[a], K:63
ṭoz ḳopṭı toz ortaya çıktı (tozdu) . V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2489. **toz** yaya sarılan (bir tür) ağaç kabuğu.
t. V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2490. **ṭoz-** misk kokusu yayılmak.
ṭ.-dı V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2491. **ṭoz-** toz çıkmak, tozmak.
ṭ.-dı V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2492. **tök-** dökmek, dağıtmak.
t.-tü V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2493. **tökmek** Türkmen çadırına benzer çadır Bk. **ṭurluḳ**.
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2494. **tōr** meclisin (toplu oturan insanların) başı (önü), topluluğun başköşesi
t. V:12[b], D:19[a], K:39/1 [=1]

2495. **töre-** (ağaç, fidan) dikmek
t.-di V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2496. **törpi** büyük eğe, törpü.
t. V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2497. **tört** dört.
t. V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2498. **töş** göğüs.
t. V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2499. **töş** sırt, arka.
t. V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2500. **töşe-** döşemek, yaymak, sermek. Bk. **döşe-**.
t.-di V:12[a], D:18[a], K:38 [=1]

2501. **töşek** halı, kilim vb. yaygı
t. V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2502. **töşek** Kitâbu Beylik'te şilte, döşek
t. V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2503. **töv-** dövmek, vurmak
t.-dü V:11[b], D:17[b], K:36 [=1]

2504. **töz-** dayanmak, katlanmak, tahammül etmek.
t.-dü V:12[a], D:18[b], K:37 [=1]

2505. **ṭuç** bakır.
ṭ. V:20[a], D:28[b], K:58 [=1]

2506. **Ṭuġluḳ** özel isimdir.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:60 [=1]

2507. **ṭuġluḳ** yük bağlamak (tutturmak) için her iki ucuna da ip bağlanan iki uçlu (çatal uçlu) ağaç (sırık)tır.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:60 [=1]

2508. **ṭul** dul kadın.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2509. **ṭulband** sarık, baş örtüsü.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62
ṭulbandı ḳabadur: sarığı kabadır (geniştir). V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

2510. **ṭulband** saç.
ṭ+ı V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

2511. **ṭuluŋ** dulun, şakaklardan sarkan saç lülesi.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2512. **ṭulun-** (Güneş, Ay) batmak, gözden kaybolmak.
ṭ.-dı V:21[b]*3, D:30[b]*3, K:62*3 [=1]

2513. **ṭuma** (gerek kıyafet gerek silah olarak) harp techizatı.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2514. **ṭuman** sis, yere çöken bulut kümesi.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2515. **ṭumlu** soğuk.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2516. **ṭumnu** büyük yeme içme kabı, çanak.
ṭ. V:21[b], D:30[b], K:62 [=1]

2517. **ṭur-** ayağa kalkmak.
ṭ. -ø (emir) d:93[b], v:63[b], k:75; k:42, v:51[b], d:77[a]; v:45[b], d:67[a], k:27; v:45[b], d:67[a], k:27; v:51[b], d:77[a], k:43.
ṭ.-dı V:20[a], D:28[b], K:58
ṭ.-mayın V:29[b], D:42[b], K:ø
ṭ-ġabiz k:79, v:64[b], d:96[a].
ṭ-ġaçaḳ v:37[a], k:10, d:54[b]; v:40[a], d:58[b], k:16.
ṭ-ġalı d:88[b], k:64, v:59[b].
ṭ-ġamen k:79, v:64[b], d:96[a]; v:46[a], k:28, d:68[a].
ṭ-ġan d:69[b], k:32, v:48[a]; v:47[a], d:69[b], k:30; v:47[a], d:69[b], k:30; v:47[a], k:30, d:70[a]; v:47[b], k:31, d:69[a]; v:47[b], k:31, d:69[a].
ṭ-ġanlar v:47[a], d:69[b], k:30; v:47[a], k:30, d:70[a]; v:47[b], k:31, d:69[a]; v:47[b], k:31, d:69[a].
ṭ-ġasen k:79, v:64[b], d:96[a].
ṭ-ġay k:26, d:66[b], v:45[a]; k:77, d:95[a], v:64[a]; v:63[b], k:77, d:95[a].
ṭ-ġul k:18, d:60[b], v:41[b]; k:25, v:45[a], d:66[a].
ṭ-ġuz v:41[a], d:60[a], k:18.
ṭ-ṭaçıdur d:67[a], k:27, v:46[a].
ṭ-ṭuḳ k:80, d:96[a], v:65[a]; v:64[b], k:80, d:96[a]; v:64[b], k:80, d:96[a].
ṭ-a k:23, d:71[a], v:48[b].
ṭ-a+basla-dı k:23, d:71[a], v:48[b].
ṭ-a+yaz-ar k:23, d:71[a], v:48[b].
ṭ-a+yaz-dı k:23, d:71[a], v:48[b].
ṭ-dı d:89[b], v:60[b], k:66; d:89[b], v:60[b], k:66; d:91[a], k:70, v:61[b]; d:91[a], k:70, v:61[b]; d:93[b], v:63[b], k:75; d:93[b], v:63[b], k:75; d:93[b], v:63[b], k:75; d:95[a], v:64[a], k:78; k:28, d:68[a], v:46[a]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:70, v:61[b], d:91[b]; k:73, v:62[b], d:93[a]; k:73, v:62[b], d:93[a]; k:73, v:62[b], d:93[a]; k:73, v:62[b], d:93[a]; k:76, v:63[b], d:94[a]; k:76, v:63[b], d:94[a]; v:36[a], d:53[b], k:9; v:45[b], d:67[a], k:27; v:46[a], d:67[b], k:28; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68; v:60[b], d:90[a], k:68; v:62[a], d:92[b], k:73; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], k:74, d:93[a]; v:62[b], k:74, d:93[a]; v:63[a], d:94[a], k:76; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:64[b], k:80, d:96[a]; v:64[b], k:80, d:96[a].
ṭ-dılar d:86[a], k:61, v:58[a]; d:86[a], k:61, v:58[a]; k:23, v:44[a], d:64[a]; v:57[b], d:86[a], k:61; v:57[b], d:86[a], k:61; v:62[a], d:92[b], k:73; v:62[a], d:92[b], k:73; v:63[a], d:94[a], k:76.
ṭ-dın v:62[b], k:74, d:93[a].
ṭ-du k:12, v:38[b], d:56[a]; v:40[a], k:16, d:59[a]; v:61[b], k:71, d:92[a].
ṭ-duḳ k:80, d:96[a], v:65[a].
ṭ-dular v:60[b], k:68, d:90[b].
ṭ-dum d:79[a], k:46, v:53[a]; d:79[a], k:46, v:53[a]; k:28, d:68[a], v:46[a]; k:64, v:59[b], d:88[b]; k:64, v:59[b], d:88[b]; v:53[a], d:79[a], k:47; v:53[b], d:80[a], k:48; v:53[b], d:80[a], k:48; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], k:74, d:93[a]; v:62[b], k:74, d:93[a]; v:63[a], k:75, d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a].
ṭ-dun d:93[b], v:63[a], k:75; k:42, v:51[b], d:77[a]; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], k:74, d:93[a]; v:62[b], k:74, d:93[a].
ṭ-ıçaḳ k:80, d:96[a], v:65[a]; k:80, d:96[a], v:65[a]; v:64[b], k:80, d:96[a]; v:64[b], k:80, d:96[a]; v:64[b], k:80, d:96[a].
ṭ-ıçı k:7, d:52[a], v:36[a].

ṭ-maġay v:57[b], d:86[a], k:61; v:64[a], k:78, d:95[b].

ṭ-maḳ d:79[b], k:46, v:53[a]; v:63[a], k:75, d:94[a].

ṭ-madaçı v:35[b], k:7, d:52[a].

ṭ-madı v:57[b], d:86[a], k:61; v:62[b], d:93[a], k:74; v:62[b], d:93[a], k:74.

ṭ-masa d:95[a], v:64[a], k:78.

ṭ-mış d:68[a], v:46[b], k:29; d:80[b], v:54[a], k:49; d:84[a], k:56, v:56[a]; d:84[a], k:56, v:56[a]; d:90[b], v:61[a], k:69; k:7, v:36[a], d:52[a]; v:46[b], k:29, d:68[a]; v:46[b], k:29, d:68[a]; v:47[b], d:69[a], k:32; v:47[b], k:31, d:69[a]; v:53[a], d:79[b], k:47; v:53[a], d:79[b], k:47; v:54[b], d:81[b], k:51; v:61[a], k:69, d:91[a]; v:64[a], d:95[b], k:79; v:64[a], d:95[b], k:79; v:64[a], d:95[b], k:79.

ṭ-mış+ıdı d:68[a], v:46[b], k:29.

ṭ-mış+idin k:79, v:64[a], d:96[a].

ṭ-mış+idiniz v:46[b], k:29, d:68[a].

ṭ-mış+idüm v:46[b], k:29, d:68[a].

ṭ-mışdı d:96[a], v:65[a], k:81; d:96[a], v:65[a], k:81; d:96[a], v:65[a], k:81; v:64[a], d:95[b], k:79; v:64[a], d:95[b], k:79.

ṭ-mışdım k:79, v:64[a], d:96[a].

ṭ-mışdur d:67[a], k:27, v:46[a]; d:89[b], k:67, v:60[a]; d:89[b], k:67, v:60[a]; d:92[b], k:73, v:62[b]; d:95[a], v:64[a], k:78; v:51[b], d:77[a], k:43; v:60[a], d:89[b], k:67.

ṭ-mışıdı d:96[a], v:65[a], k:81.

ṭ-mışlar v:61[a], d:91[a], k:70.

ṭ-mışlar+idi v:46[b], k:29, d:68[a].

ṭ-mışlardur d:90[b], v:61[a], k:69; d:92[b], k:73, v:62[b]; k:68, d:90[b], v:61[a].

ṭ-mışmıssa v:64[a], d:95[b], k:79.

ṭ-mışmıssa+idim k:79, v:64[a], d:96[a].

ṭ-mışmıssa+idin k:79, v:64[a], d:96[a].

ṭ-mıştur d:84[a], k:56, v:56[a].

ṭ-mış v:42[b], d:62[b], k:21; d:80[b], v:54[a], k:49; v:61[a], k:69, d:91[a].v:65[a], k:81, d:97[a].

ṭ-mış+ıdı d:68[a], v:46[b], k:29.

ṭ-mış+idi v:39[b], d:58[a], k:15.

ṭ-sa k:77, d:95[a], v:64[a]; v:46[a], k:28, d:68[a]; v:63[b], k:77, d:95[a]; v:64[a], k:78, d:95[b].

ṭ-sam d:95[a], v:64[a], k:78; k:79, v:64[a], d:96[a].

ṭ-san d:95[a], v:64[a], k:78; k:79, v:64[a], d:96[a].

ṭ-sanız k:79, v:64[a], d:96[a].

ṭ-u v:54[b], d:81[b], k:51.

ṭ-uban v:54[b], d:81[b], k:51.

ṭ-ubanṭur d:67[a], k:27, v:46[a].

ṭ-un v:45[a], d:66[a], k:26.

ṭ-unsiz v:45[a], d:66[a], k:26.

ṭ-unuz v:45[a], d:66[a], k:26.

ṭ-up v:54[b], d:81[b], k:51.

ṭ-upṭur d:67[a], k:27, v:46[a]; v:46[a], d:67[b], k:28.

ṭ-ur d:68[a], v:46[b], k:29; k:12, d:56[a], v:38[b]; v:45[b], d:67[a], k:27; v:49[a], k:35, d:72[b].

ṭ-ur+idi d:69[a], k:32, v:48[a].

ṭ-ur+bol-dun k:32, v:48[a], d:69[a].

ṭ-ur+bol-dunuz k:32, v:48[a], d:69[a].

ṭ-ur+ıdı d:68[a], v:46[b], k:29.

ṭ-ur+idi k:32, v:48[a], d:69[a].

ṭ-ur+idüm v:46[b], k:29, d:68[a].

ṭ-urlar+idi v:46[b], k:29, d:68[a].

ṭ-uş d:79[b], k:46, v:53[a]; v:37[a], d:54[a], k:10; v:37[a], d:54[a], k:10.

ṭurġan kim boldı: (ayağa) kalkanlar kimdi k:30, v:47[a], d:47[b].

ṭurġanlar kim boldılar: (ayağa) kalkanlar kimdiler k:30, v:47[a], d:47[b].

ṭurġan kimidi: (ayağa) kalkanlar kimdi d:69[a], k:31, v:47[b].

ṭurġanlar kimidiler: (ayağa) kalkanlar kimdiler d:69[a], k:31, v:47[b].

ṭurur boldun: durur oldun. d:69[b], v:48[a], k:32.

ṭurur boldunuz: durur oldunuz. d:69[b], v:48[a], k:32.

ṭuruş ṭurdum: duruş durdum. v:53[a], d:79[a], k:46.

ṭurmaḳ ṭurdum: durma durdum v:53[a], d:79[a], k:46.

ṭurdum önde: önde durdum v:53[b], d:80[a], k:48.

ṭurmadı maḳar Sencer: Sencer'den başka kimse durmadı. d:86[a], k:61, v:57[b].

ṭurmaġay maḳar Sencer: Sencer'den başka kimse durmayacak. d:86[a], k:61, v:57[b].

ṭurmış erenler kördüm: (ayağa) kalkmış erler gördüm. d:91[a], v:61[a], k:69.

ṭurdı bir er kim sevdüm anı: (ayağa) kalkan eri sevdim. v:61[b], k:70, d:91[a].

ṭurdı bir er kim sever men anı: (ayağa) kalkan eri severim. v:61[b], k:70, d:91[a].

ṭurdı bir er kim aṭası kétmiştür: babası giden er (ayağa) kalkmıştır. d:91[b], v:61[b], k:70.

ṭurdı bir er kim körersen sevgesen: (ayağa) kalkan eri görsen seversin. d:91[b], v:61[b], k:70.

ṭurdılar Sencer Sunḳur: Sencer, Sungur (ayağa) kalktılar. v:62[a], d:92[b], k:73.

ṭur munda men kelginçe: ben gelinceye kadar burada dur. d:93[b], v:63[a], k:75. ???*buradaki anlam ayrıca verilmeli mi?*

ṭurdun sen men kelginçe: ben gelinceye kadar burada durdun. d:93[b], v:63[a], k:75.

ṭurdum ṭurmaḳ: durma durdum. d:94[a], v:63[a], k:75.

ṭurdı bir er özi: bir er kendisi kalktı. d:94[b], v:63[b], k:76.

[ṭurdı bir er] özi bile: bir er bizzat kendisi kalktı. d:94[b], v:63[b], k:76.

ṭurdı Sencer ḳarındaşın: kardeşin Sencer kalktı. d:94[b], v:63[b], k:76.

ṭurmasa Sunḳur: Sungur kalkmasa k:78, d:95[a], v:64[a].

ṭursam urġaymen: kalksam vuracağım. k:78, d:95[a], v:64[a].

ṭursan urġaysen: kalksan vurursun k:78, d:95[a], v:64[a].

ṭurmışmıssa idin ṭurmışdım: kalkmış olsa idin kalkmıştım. v:64[b], d:96[a], k:79.

ṭurmışmıssa idim ṭurmış idin: kalkmış olsa idim kalkmış idin v:64[b], d:96[a], k:79.

ṭursan ṭurġamen: kalkarsan kalkarım. v:64[b], d:96[a], k:79.

ṭursam ṭurġasen: kalsam kalkarsın. v:64[b], d:96[a], k:79.

ṭursanız ṭurġabiz: kalksanız kalkarız. v:64[b], d:96[a], k:79. [=211]

2518. **ṭuraḳ** ev, konak, kalınan yer
ṭ. V:20[b], D:28[b], K:58
ṭ.-ın V:20[b], D:28[b], K:58
ṭuraḳın ḳanı: evin, konağın nerede. d:47[b], k:29, v:46[b]]; V:22[a], D:31[b], K:64 [=1]

2519. **ṭuraḳ** koyulaşmış süt, lor
ṭ. V:20[b], D:28[b], K:58, v:36[b], d:53[b], k:9.
ṭ +ın v:46[b], k:29, d:68[b]. [=3]

2520. **ṭurdur-** ayağa kaldırmak
ṭ. -ø (emir) k:11, d:55[b], v:38[a]. [=1]

2521. **ṭurġuz-** ayağa kaldırmak.
ṭ. -ø (emir) v:37[b], k:11, d:55[a]; k:16, d:59[a], v:40[b].
ṭ.-du V:20[b], D:28[b], K:58- [=3.

2522. **ṭurlaḳ** aşağılık, yoksul adam
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2523. **ṭurluḳ** Türkmen çadırına örtülen keçe Bk. **dügnük**.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2524. **ṭurna** turna kuşu
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2525. **turp** turp
t. V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2526. **ṭurṭanaḳ** zekat, zekat vergisi
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2527. **turuş-** (bir şey karşısında) çabalamak, çalışmak, didinmek
t.-tı V:12[a], D:18[a], K:37 [=1]

2528. **ṭuş-** buluşmak, görüşmek, ziyaret etmek.
ṭ.-dı V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2529. **ṭuşa-** onu (atı) bağlamak.
ṭ.-dı V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2530. **ṭuşaḳ** at kösteği, bağı
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59 [=1]

2531. **ṭuṭ-** tutmak. ~ **ṭut-**
ṭ.-ø (emir) V:12[a], D:18[b], K:37, V:20[b], D:29[b], K:60
t.-tı V:20[b], D:28[b], K:58, k:20, d:62[a], v:42[b]; k:20, d:62[a], v:42[b].
ṭ.-ġul V:5[b], D:8[b], K:15 [=6]

2532. **ṭuṭaḳ** dudak
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:59
ṭ+lu V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2533. **ṭuṭam** kabza.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:60 [=1]

2534. **ṭuṭġa** kılıcın kabzası, sapı
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:60 [=1]

2535. **ṭuṭḳun** tutgun, esir.
ṭ. V:20[b], D:29[a], K:60 [=1]

2536. **ṭuṭmaç** açlığı tutan, açlığı bastıran (yiyecek)
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:60 [=1]

2537. **ṭuṭmaç** et suyuna (avuç avuç, gomaç gomaç) atılan (böylece meşhur Türk yemeği yapılan) hamur parçaları
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:60 [=1]

2538. **ṭuṭsaḳ** tutsak, esir
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:60 [=1]

2539. **tutuḳ** baş örtüsü, tülbent, çit
t. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2540. **ṭuṭul-** (ay, güneş) tutulmak, görünmez olmak.
ṭ.-du V:20[b], D:29[b], K:60
ṭ.-maḳ V:20[b], D:29[b], K:60 [=1]

2541. **ṭuṭurġan** pirinç. Bk. **ṭuturġan**.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:60 [=1]

2542. **tutuş-** tartışmak, münakaşa etmek.
t.-tu V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2543. **ṭuv-** dövmek, ufalamak, un ufak etmek
ṭ.-dı V:21[b], D:31[a], K:63 [=1]

2544. **ṭuy-** duymak, hissetmek.
ṭ.-dı V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2545. **ṭuyaḳ** Kıp. (at ve sığır gibi hayvanlarda) tırnak, toynak. Bk. **ṭoynaḳ**.
ṭ. V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2546. **ṭuysu** duygu, his.
ṭ. V:22[a], D:31[a], K:63 [=1]

2547. **ṭuz** tuz.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:59 [=1]

2548. **ṭuzaḳ** tuzak.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:59 [=1]

2549. **ṭuzla-** tuzlamak.
ṭ.-dı V:20[b], D:29[b], K:59 [=1]

2550. **ṭuzlu** tuzlu.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:59 [=1]

2551. **ṭuzluḳ** içinde tutmacın süt, nar tanesi gibi şeylerle terbiye edildiği kaptır.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:59 [=1]

2552. **ṭuzluḳ** tuzluk.
ṭ. V:20[b], D:29[b], K:59 [=1]

2553. **tüglü** Kıp. tüylü
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2554. **tüglü alma** Kıp. ayva
t. V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2555. **tügü** ak darı (Panicum miliaceum) Bk. **ügre**.
t. V:12[a], D:19[a], K:39/1 [=1]

2556. **tüken-** (bir işi) bitirmek, tamamlamak, (bir işten) boşa çıktı.
t.-di V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2557. **tükür-** tükürmek.
t. -ø (emir) V:12[a], D:19[a], K:38
t.-mek V:12[a], D:19[a], K:38 [=1]

2558. **tülkü** Burtas tilkisi.
t. V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2559. **tülkün** çaylak
t. V:12[b], D:19[a], K:39/1 [=1]

2560. **tülük** kör
t. V:12[b], D:19[a], K:38 [=1]

2561. **tümen** on bin.
t. V:12[b], D:19[a], K:39/1 [=1]

2562. **tün** dünkü gün, dün. Bk. **dün**.
t. V:12[b], D:19[a], K:39; V:16[a], D:23[b], K:47
t.+le k:46, v:53[a], d:79[b]; v:53[a], d:79[b], k:47; v:53[a], d:79[b], k:47; v:53[b], d:80[a], k:48.

2563. **tün** gece. Bk. **dün**.
t. V:16[a], D:23[b], K:47 [=1]
tünle ṭurdum: gece kalktım. d:79[b], k:47, v:53[a].
tünle urdum Sencerni: Sencer'i gece vurdum (dövdüm). d:79[b], k:47, v:53[a]. [=6]

2564. **tüne-** (bir yerde uyuyarak, dinlenerek) gecelemek, geceyi geçirmek.
t.-di V:12[b], D:19[a], K:39, d:68[a], v:46[b], k:29; k:30, v:47[a], d:70[b]; v:47[a], k:30, d:70[b]; v:47[a], k:30, d:70[a].
t.-din k:30, v:47[b], d:70[b]. [=6]

2565. **tünkéçe** dünkü gün, (en son) geçen gece.
t. V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

2566. **tünkün** dünkü gün, (en son) geçen gece.
t. V:16[a], D:24[a], K:48 [=1]

2567. **tünlük** salonun yuvarlağı, en geniş odanın (bölmenin) tavanındaki yuvarlak pencere.
t. V:12[b], D:19[a], K:39/1 [=1]

2568. **Türk** Arap olmayanlardan bir millet, bu dilin sahipleri.
t. V:11[b], D:18[a], K:36
t.+ten v:61[a], d:91[a], k:70. [=2]

2569. **Türkmen** Türkmen
t. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2570. **türlü** bir şeyin türü ve çeşidi (türlü ve çeşitli bir şey).
t. V:11[b]*2, D:18[a]*2, K:36*2
türlü yemiş ketürdi: türlü meyveler getirdi. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2571. **tüş-** (aşağı) inmek. Bk. **düş-**.
t.-di V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2572. **tüş-** (yere) düştü. Bk. **düş-**.
t.-di V:12[a], D:18[b], K:38 [=1]

2573. **Tütel** =erkek adı, özel isim.
t. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2574. **tütün** duman, tütün.
t. V:11[b], D:18[a], K:36, v:42[a], k:20, d:62[a]. [=2]

2575. **tüvme** düğme.
t. V:12[b], D:19[b], K:38 [=1]

2576. **tüvmele-** düğmelemek, iliklemek
t.-di V:12[b], D:19[b], K:38 [=1]

2577. **tüvün** kısır kadın
t. V:12[b], D:19[b], K:39/1

2578. **tüzel-** düzelmek, eşit, denk olmak kıvamına ulaşmak.
t.-di V:12[a]*2, D:18[b]*2, K:37*2 [=1]

2579. **uç** at yarışında veya ok atışında iddiaya girme, bahse tutuşma
u. V:3[a], D:4[a], K:5 [=1]

2580. **uç** her bir şeyin ucu.
u. V:3[a], D:4[a], K:5
u.-ġa k:64, v:59[b], d:88[b].
u.-dan k:64, v:59[b], d:88[b]. [=3]

2581. **uç** kalça.
u. V:3[a], D:4[a], K:5
u.+un V:3[a], D:4[a], K:5
uçun tepretgil: kalçanı salla, oynat. V:3[a], D:4[a], K:5 [=1]

2582. **uç-** uçmak
u.-ø (emir) V:3[a], D:3[b], K:5
u.-mak V:3[a], D:4[a], K:5 [=1]

2583. **uça** kıç, kalça.
u. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

2584. **uçala-** kıça vurmak.
u.-dı V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

2585. **uçan** (iki yelkenli) küçük gemi.
u. V:3[a], D:4[a], K:5 [=1]

2586. **uçar** çapşı, pazar
u. V:3[a], D:4[a], K:5 [=1]

2587. **uçmaḳ** cennet.
u. V:3[a], D:4[a], K:5, v:33[b], k:2, d:48[b]; v:57[b], k:59, d:85[b]; v:57[b], k:59, d:85[b].
u.+ḳa d:85[a], v:57[b], k:59; v:57[b], k:59, d:85[b]. [=6]

2588. **uçuz** ucuz.
u. V:3[a]*2, D:4[a]*2, K:6*2 [=2]

2589. **uçuz bol-** ucuz olmak ve kolay olmak manasında.
u.-dı V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

2590. **ud** utanma. Bk. **ut/uyad/ uyaṭ**.
u. V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

2591. **uḏı-/uḏu-** Türkistan dilinde uyumak. Bk.**uyı-/uyu-**.
u.-dı V:3[a]*2, D:4[a]*2, K:6*2; V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

2592. **uġ** kubbenin geçirildiği çadık direklerinden (uğlardan) biridir.
u. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

2593. **uġan** Allah.
u. V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

2594. **uġla-** uğu (çadırın kubbesini taşıyan direk) geçirmek, uğlamak.
u.-dı V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

2595. **uġun-** bayılmak.
u.-dı V:5[a], D:7[a], K:13 [=1]

2596. **uġurlu** uğurlu, talihli.
u. V:5[a], D:7[b], K:13 [=1]

2597. **uḳ-** anlamak.
u.-tı V:5[b], D:8[a], K:14 [=1]

2598. **uḳruḳ** kaçan atın yakalandığı ip (urgan).
u. V:5[a], D:7[a], K:14 [=1]

2599. **uḳṭur-** anlatmak.
u.-dı V:5[b], D:8[a], K:14 [=1]

2600. **ul** kök, soy.
u. V:6[a], D:9[a], K:16 [=1]

2601. **ula-** ulaştırmak, vardırmak.
u.-dı V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

2602. **ulaḳ** havuz.
u. V:6[b], D:9[b], K:18 [=1]

2603. **ulaḳ** postacı
u. V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

2604. **ulaş** yol ulaşımlı, açık ve gidilmeğe uygun olmak.
u.+dur V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

2605. **ullan-** köklenmek, kök salmak.
u.-dı V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

2606. **ullandur-** köklendirmek
u.-dı V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

2607. **ulu** annenin annesi, büyük anne, nine.
u. V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

2608. **ulu** büyük, yüce.
u. V:6[a]*2, D:9[a]*2, K:17*2
u.+sı k:24, d:70[a], v:44[a].
u.+su v:39[b], d:58[a], k:15. [=4]

2609. **ulu anası** annenin annesi büyük anne, nine anlamlarında.
u. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:17 [=1]

2610. **ulu-** büyümek, büyük olmak.
u.- -ø (emir) v:34ᵃ, d:49ᵇ, k:4.
u.-du V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:17 [=2]

2611. **ulu azu** büyük azı dişi.
u. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:17

2612. **ulu**- köpek ulumak.
u.-dı V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:17 [=1]

2613. **ulula**- ululamak, yüceltmek.
u.-dı V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:17 [=1]

2614. **ulullan-** köklendi (kökleşti)
u.-dı V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:17 [=1]

2615. **um-** ummak, ümit etmek
u.-dı V:6ᵃ, D:10ᵃ, K:19 [=1]

2616. **umsuluḳ** arzulanılan şey.
u.+un V:6ᵃ, D:10ᵇ, K:20
umsuluḳun bér: ona arzuladığını ver. V:6ᵃ, D:10ᵇ, K:20 [=1]

2617. **umsun-** (gebe kadın veya erken) arzulamak, canı çekmek.
u.-du V:6ᵃ, D:10ᵃ, K:20 [=1]

2618. **un** un, hamur.
u. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø
un yuġurġul: hamur yoğurun. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2619. **un** un.
u. V:7ᵃ, D:10ᵇ, K:20 [=1]

2620. **unuṭ-** unutmak.
u.-ṭu V:7ᵃ, D:11ᵃ, K:21 [=1]

2621. **ur** ur, tümör, yumru.
u. V:3ᵃ, D:4ᵇ, K:6 [=1]

2622. **ur-** vurmak.
u.-ø (emir) V:3ᵃ, D:4ᵃ, K:6; V:19ᵇ, D:28ᵃ, K:57, v:64ᵃ, k:78, d:95ᵇ.
u.-ġamen v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:60ᵃ, d:89ᵇ, k:67; v:64ᵇ, d:96ᵃ, k:80.
u.-ġan d:82ᵇ, k:53, v:55ᵇ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵇ.
u.-ġanı k:23, v:44ᵃ, d:64ᵇ.
u.-ġaymen d:95ᵃ, v:64ᵃ, k:78.
u.-ġaysen d:95ᵃ, v:64ᵃ, k:78.
u.-ġıl v:64ᵃ, k:78, d:95ᵇ.
u.-ġul k:25, v:45ᵃ, d:66ᵃ.
u.-aġandur d:84ᵃ, k:56, v:56ᵇ.
u.-daçıdur d:84ᵃ, k:56, v:56ᵇ; v:56ᵃ, d:84ᵃ, k:56; v:56ᵃ, d:84ᵃ, k:56; v:56ᵃ, d:84ᵃ, k:56.
u.-dı d:78ᵃ, k:45, v:52ᵃ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵇ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵇ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵇ; k:54, v:56ᵃ, d:83ᵇ; k:54, v:56ᵃ, d:83ᵇ; v:38ᵃ, k:12, d:56ᵃ; v:44ᵃ, k:24, d:70ᵃ; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55.
u.-duḳ v:60ᵃ, d:90ᵃ, k:68.
u.-dum d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; d:87ᵇ, v:59ᵃ, k:1; v:53ᵃ, d:79ᵃ, k:47; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:60ᵃ, d:90ᵃ, k:68; v:60ᵃ, k:68, d:90ᵃ.
u.-dun k:42, d:76ᵃ, v:51ᵃ; v:51ᵃ, d:76ᵃ, k:42; v:51ᵃ, k:41, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:42, d:76ᵃ; v:51ᵃ, k:42, d:76ᵃ; v:56ᵃ, d:83ᵇ, k:55; v:60ᵃ, d:90ᵃ, k:68.
u.-dunuz v:60ᵃ, d:90ᵃ, k:68.
u.-gan d:82ᵇ, k:53, v:55ᵇ; d:82ᵇ, k:53, v:55ᵇ.
u.-ma v:64ᵃ, k:78, d:95ᵇ.
u.-maġıl v:64ᵃ, k:78, d:95ᵇ.
u.-maḳ d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; k:45, v:52ᵃ, d:78ᵃ.
u.-maḳı v:63ᵃ, d:94ᵃ, k:77.
u.-maḳıdan v:63ᵃ, d:94ᵃ, k:77; v:63ᵃ, d:94ᵃ, k:77.
u.-maḳnı v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58; v:57ᵃ, d:85ᵃ, k:58.
u.-mış+ıdı k:79, v:64ᵃ, d:96ᵃ.
u.-mışmıssa k:79, v:64ᵃ, d:96ᵃ.
u.-san v:56ᵃ, d:83ᵃ, k:55; v:64ᵃ, d:96ᵃ, k:80.
u.-san v:60ᵃ, d:89ᵃ, k:67.
u.-ur v:60ᵃ, d:89ᵃ, k:67.
u.-ursan v:60ᵃ, d:89ᵃ, k:67.
u.-uş d:79ᵃ, k:46, v:53ᵃ; k:18, v:41ᵇ, d:61ᵃ; k:9, v:37ᵃ, d:54ᵃ; v:37ᵃ, d:54ᵃ, k:10.
urmaḳ uruldu: vurma vuruldu. k:45, v:52ᵃ, d:78ᵃ. ???*ekler ve cümle örnekleri koyu mu olmalı?
uruş urdum: vuruş vurdum. v:53ᵃ, d:79ᵃ, k:46.
urmaḳ urdum: vurma vurdum. v:53ᵃ, d:79ᵃ, k:46.
urdum Sencer uruşın: Sencer vuruşu vurdum. v:53ᵃ, d:79ᵃ, k:46.
urġan keldi küle: vuran gülerek geldi. v:55ᵇ, k:53, d:82ᵃ.
urdı meni: bana vurdu (dövdü). d:83ᵇ, v:56ᵃ, k:54; (**[urdı] menni**)

k:55, d:83[b], v:56[a].

urdı menni: bana vurdu (dövdü). d:83[b], v:56[a], k:54.

urdı bizni: bize vurdu (dövdü). k:55, d:83[b], v:56[a].

urdı seni: sana vurdu (dövdü). k:55, d:83[b], v:56[a].

[urdı] senni: sana vurdu (dövdü). k:55, d:83[b], v:56[a]; k:55, d:83[b], v:56[a].

urdı sizni: size vurdu (dövdü). k:55, d:83[b], v:56[a].

urdı anı: ona vurdu (dövdü). k:55, d:83[b], v:56[a].

urdı anlarnı: onlara vurdu (dövdü). k:55, d:83[b], v:56[a].

urdaçıdur Sencer Sunḳurnı: Sencer Sungur'a vuracaktır. d:84[a], k:56, v:56[a].

urdaçıdur Sunḳurnı Sencer: Sencer Sungur'a vuracaktır. v:56[a], d:84[a], k:56.

urulmış ḳulı bir erni kördüm (söz dizimi bakımından hatalı cümle örneği olarak verilmiş) : kölesine (uşağına) vurulan bir eri gördüm v:57[a], k:57, d:84[b]. ???*vurmak hangi ekle yazılmalı, vurmak olarak mı dövmek olarak mı verilmeli?*

urdum, sögdüm, şançdum Sencerni: Sencere, vurdum, sövdüm, süngü sapladım. v:59[a], k:63, d:87[b]. [=77]

2623. **uraġut** kadın.
u. V:3[a], D:4[b], K:6, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

2624. **urġa** bayrak.
u. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

2625. **urġan** Türkm. sağım ve benzeri zamanlarda koyuna bağlanan uzun urgan. Bk. **örgen**.
u. V:3[b], D:5[a], K:8 [=1]

2626. **urluk** ekim için hazırlanmış yer
u. V:3[a], D:4[b], K:6 [=1]

2627. urmaḳ vurmak.
u.+ı v:57[a], d:85[b], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58; v:57[a], d:85[a], k:58. [=3]

2628. urmaḳlıḳ vurmaklık. ???* bu maddeler madde başı olmalı mı?*
u.+ı v:57[a], d:85[a], k:58. [=1]

2629. uruḳ[15] örük
ö. v:36[b], d:53[b], k:9. [=1]

2630. **uruḳ** boy, aşiret
u. V:3[a], D:4[b], K:7 [=1]

2631. **urul** demirci örsü
u. V:3[b], D:4[b], K:7 [=1]

2632. urul- vurulmak
u.-ġan v:39[a], k:14, d:57[a]; v:41[b], d:61[a], k:19.
u.-ġay k:45, v:52[b], d:78[b].
u.-daçı k:8, v:36[b], d:53[a]; v:41[b], d:61[a], k:19.
u.-dı k:45, v:52[b], d:78[a]; k:45, v:52[b], d:78[b]; k:45, v:52[b], d:78[b]; k:45, v:52[b], d:78[b]; k:8, d:53[a], v:36[a]; v:54[b], k:51, d:82[a]; v:41[b], d:61[a], k:19.
u.-du k:45, v:52[b], d:78[b].
u.-mış k:57, d:84[b], v:57[a]; k:57, d:84[b], v:57[a]; v:41[b], d:61[a], k:19; v:56[b], k:57, d:84[b].
u.-mış k:8, d:53[a], v:36[b] v:56[a], k:57, d:84[b].
u.-sun k:45, v:52[b], d:78[b].
u.-ur k:45, v:52[b], d:78[b]. [=21]

2633. uruş vuruş
u.-ın d:79[b], k:46, v:53[a].
u.-nı d:79[b], k:46, v:53[a]; d:79[b], k:46, v:53[a]. [=3]

2634. uruş- dövüşmek
u.-ġa (gelecek zaman, v:38[a], k:12, d:56[a].
u.-dı k:18, d:60[b], v:41[b]; v:38[a], k:12, d:56[a].
u.-ur v:38[a], k:12, d:56[a]. [=4]

2635. uruşul- dövüşülmek
u.-dı v:38[a], k:12, d:56[a]. [=1]

2636. **uş** akıl.
u. V:4[b], D:6[a], K:11 [=1]

2637. **uşlan**- uslanmak
u.-dı V:4[b], D:6[a], K:11 [=1]

2638. uşlu akıllı, aklı başında
u. d:57[a], v:39[a], k:14; d:90[b], v:61[a], k:69; d:90[b], v:61[a], k:69; d:90[b], v:61[a], k:69; d:90[b], v:61[a], k:69.
u.+lar d:90[b], v:61[a], k:69.
u.+lardır d:57[a], v:39[a], k:14.
u.+lardur d:90[b], v:61[a], k:69.

uşlu erenler kördüm: akıllı erler gördüm. d:57[a], v:39[a], k:14.

uşlu erenler: akıllı erler. d:90[b]] v:61[a], k:69.

uslular kördüm: akıllılar gördüm. d:90[b]] v:61[a], k:69. [=8]

2639. **uşaḳ** çok küçük.
u. V:4[b], D:6[a], K:11 [=1]

[15] yazmada uruk olarak geçiyor; ancak doğrusu /ḳ/lı olmalı.

2640. **uṭ** Türkm. utanma, haya Bk. **uyaṭ**.
u. V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

2641. **uṭ-** kazanmak, yenmek, ütmek
u.-ø (emir) V:3[a], D:3[b], K:5
u.-ṭu V:4[b], D:7[a], K:12 [=1]

2642. **uṭan-** utanmak, ar etmek Bk. **uyal-**.
u.-dı V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

2643. **uv-** ezmek.
u.-dı V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

2644. **uv-** Kitâbu Beylik'te öğütmek.
u.-dı V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

2645. **uvşaṭ-** alıştırmak, uysallaştırmak, munisleştirmek.
u.-tı V:7[a], D:11[b], K:23 [=1]

2646. **uvuş** mum.
u. V:7[b], D:11[b], K:23 [=1]

2647. **uy-** uymak, tabi olmak.
u.-dı V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

2648. **uya** yuva. Bk. **yuva**.
u. V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

2649. **uyad** utanma. Bk. **ud**.
u. V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

2650. **uyal-** utanmak, ar etmek Bk. **uṭan-**.
u.-dı V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

2651. **uyan-** uyanmak.
u.-dı V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

2652. **uyandur-** uyandırmak, uyarmak.
u.-dı V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

2653. **uyanuḳ** uyanık.
u. V:8[a], D:12[a], K:23, v:33[b], k:2, d:48[b]. [=2]

2654. **uyaṭ** Kıp. utanma, haya. Bk. **uṭ**.
u. V:8[a], D:12[b], K:24 [=1]

2655. **uyġan** uyan, tabi olan.
u. V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

2656. **uyı-/uyu-** uyumak.
???*Okuyuş farklılıklarını da vermek gerekir mi?* Bk.**uḏı-/uḏu-**.
u.-dı V:3[a], D:4[b], K:6; V:8[a]*2, D:12[a]*2, K:2*23 [=1]

2657. **uyḳu** uyku.
u. V:8[a], D:12[a], K:23 [=1]

2658. **uz** yetenekli zanaatkâr.
u. V:4[a], D:5[b], K:9 [=1]

2659. **uzan-** uzanmak.
u.-tı V:4[a], D:6[a], K:10 [=1]

2660. **uzaṭ-** uzatmak.
u.-ṭı V:4[a], D:6[a], K:9 [=1]

2661. **uzun** uzun.
u. V:4[a], D:6[a], K:9, d:84[a], k:56, v:56[a]; d:84[a], k:56, v:56[a]; v:51[b], d:77[a], k:43; v:54[b], d:81[b], k:51.
u.+dur d:84[a], k:56, v:56[a].
u.+lu v:56[a], k:57, d:84[a]. [=7]

2662. **üç** üç.
ü. V:3[a], D:4[a], K:5, d:87[b], v:59[a], k:1; k:61, v:58[a], d:86[a]; k:61, v:58[a], d:86[a].
ü.+ünçü V:3[a], D:4[a], K:5, (üçünçi) v:58[b], d:87[a], k:62.
üçer keldi: üç er geldi. d:86[a], v:58[a], k:61.
üç er: üç er. d:86[b], v:58[a], k:61.
üç yüz : üç yüz. v:58[b], d:87[a], k:62.
üç yüz er: üç yüz er. d:87[a], v:58[b], k:62. [=10]

2663. **üç** yetişkin (beş yaşında deve, iki yaşında sığır, bir yaşında davar, üç yaşında at(?)) hayvan
ü. V:3[a], D:4[a], K:6 [=1]

2664. üçegü üç kişi (üçlü topluluk.
ü. k:17, v:41[a], d:60[a]. [=1]

2665. üçevle üç kişi (üçlü topluluk.
ü.+si v:41[b], d:61[a], k:19. [=1]

2666. üçevü üç kişi (üçlü topluluk)
ü. k:19, v:42[a], d:61[b])
ü.+gemüz (üçevgemüz) d:61[a], k:19, v:42[a].
ü.+günüz (üçevgünüz) d:61[a], k:19, v:42[a]. [=3]???*bu üçü madde başı olmalı mı?*

2667. **üçün** için
ü. V:3[a], D:4[a], K:5, d:85[a], v:57[b], k:59; d:89[a], v:60[a], k:66; d:89[a], v:60[a], k:66; d:89[a], v:60[a], k:66; d:89[a], v:60[a], k:66; k:64, v:59[a], d:88[a]; k:65, d:89[a], v:60[a]; k:65, d:89[a], v:60[a]; v:51[b], d:77[a], k:43; v:51[b], d:77[a], k:43; v:57[b], k:59, d:85[a]; v:59[a], k:1, d:88[a]. [=13]

2668. **ügre** ak darı (Panicum miliaceum) Bk. **tügü**.
ü. V:12[b], D:19[a], K:39/1 [=1]

2669. **ügri-** ağlamasını yatıştırmak için bebeğin beşiğini sallamak.
ü.-di V:5[a], D:8[a], K:15 [=1]

2670. **ügrümük** çocuğun içinde sallandığı her türlü beşik, salıncak.
ü. V:5[a], D:8[a], K:15 [=1]

2671. **ügü** baykuş.
ü. V:5[a], D:8[a], K:15 [=1]

2672. **üküş** çok, bol.
ü. V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15
ü.+tür V:25ᵇ, D:36ᵇ, K:73 [=1]

2673. **üle-** bölüştürmek, pay etmek.
ü.-di V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

2674. **ülker** Ülker yıldızı.
ü. V:6ᵇ, D:9ᵇ, K:18 [=1]

2675. **ülkü** uzak hedef.
ü. V:6ᵃ, D:9ᵇ, K:17 [=1]

2676. **ülü** pay, hisse. Bk. **ülüş**.
ü. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

2677. **ülüş** pay, hisse. Bk. **ülü**.
ü. V:6ᵃ, D:9ᵃ, K:16 [=1]

2678. **ün** ün, ses.
ü. V:7ᵃ, D:10ᵃ, K:20 [=1]

2679. **üŋ-** oyuk oymak, oyuk açmak.
ü.-di V:7ᵇ, D:11ᵇ, K:22 [=1]

2680. **ünde-** seslenmek, çağırmak.
ü.-di V:7ᵃ, D:11ᵃ, K:21
ü.-dim v:57ᵇ, k:59, d:85ᵇ; v:57ᵇ, k:59, d:85ᵇ; v:57ᵇ, k:59, d:85ᵇ.
ündedim seni kim aş yegesen: seni çağırdım ki yemek yiyesin. d:85ᵇ, v:57ᵇ, k:59. ???*Cümle örnekleri hangi biçimde verilmeli?*
ündedim seni kim yegesen aş: seni çağırdım ki yemek yiyesin. d:85ᵇ, v:57ᵇ, k:59. [=4]

2681. **ür-** (köpek vb.) ürmek.
ü.-di V:3ᵇ, D:4ᵇ, K:7 [=1]

2682. **ürküt-** başkasını ürkütmek, korkutup kaçırmak.
ü.-ti V:4ᵃ, D:5ᵇ, K:9 [=1]

2683. **ürük-** ürkmek, korkmak.
ü.-di V:4ᵃ, D:5ᵇ, K:9 [=1]

2684. üst üst.
ü.+ümde k:47, v:53ᵇ, d:80ᵃ.
ü.+ünde (muhatap) d:79ᵇ, k:47, v:53ᵃ; v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47.
ü.+ünde v:53ᵃ, d:79ᵇ, k:47.
ü.+inde+dür v:59ᵃ, k:1, d:88ᵃ.
ü.+üninde d:79ᵇ, k:47, v:53ᵃ.
ü.+ünümde v:53ᵇ, d:80ᵃ, k:48. [=6]

2685. **üstün** üstün.
ü. V:4ᵃ, D:6ᵃ, K:10 [=1]

2686. **üş-** bir konuda, bir yerde toplanmak ve birleşmek.
ü.-tiler V:4ᵇ, D:6ᵃ, K:11 [=1]

2687. **üt-** kesilmiş koyunun tüylerini ateşle ütülemek.
ü.-ti V:3ᵃ, D:3ᵇ, K:5 [=1]

2688. **üyen** Türkçe dizgin Bk. **üyügen**.
ü. V:8ᵃ, D:12ᵃ, K:23 [=1]

2689. **üyenle-** Türkm. dizginlemek, gem vurmak. Bk. **eygenle-**.
ü.-di V:8ᵃ, D:12ᵃ, K:23 [=1]

2690. **üyez** sivrisinek.
ü. V:8ᵃ, D:12ᵃ, K:24 [=1]

2691. **üyügen** Kıp. dizgin Bk. **üyen**.
ü. V:8ᵃ, D:12ᵃ, K:23, v:33ᵇ, k:2, d:48ᵇ. [=2]

2692. **üyük** yüksek tepe. Bk. **baş**.
ü. V:8ᵃ, D:12ᵃ, K:25 [=1]

2693. **üz** yağda pişen yemeğin (yiyeceğin) kaynadığı sırada yüzüne çıkanı ifade eden isimdir (yüz).
ü. V:4ᵃ, D:5ᵇ, K:9

2694. **üz** tencere kaynatılan (tencerede pişirilen) yağ
u. V:21ᵃ, D:30ᵃ, K:61 [=1]

2695. **üz-** koparmak, ayırmak.
ü.-ø (emir) V:4ᵃ, D:5ᵇ, K:9, v:36ᵇ, d:53ᵇ, k:9.
ü.-di V:4ᵃ, D:5ᵇ, K:9
ü.-dü k:11, d:55ᵇ, v:38ᵃ. [=4]

2696. **üzre** üzerine (daha çok Türkmencede).
ü. V:4ᵃ, D:6ᵃ, K:9 [=1]

2697. üzük kopmuş, kopuk.
ü. v:36ᵇ, d:53ᵇ, k:9. [=1]

2698. üzül- koplarılmak
ü.-dü k:11, d:55ᵇ, v:38ᵃ.
ü.-miş v:36ᵃ, d:53ᵇ, k:9. [=2]

2699. **üzüm** üzüm.
ü. V:4ᵃ, D:6ᵃ, K:10; V:19ᵃ, D:27ᵇ, K:56, v:33ᵇ, k:2, d:48ᵇ. [=3]

2700. **var-** Türkm. gitmek, varmak Bk. **bar-**.
v.-ursen V:24ᵇ, D:35ᵃ, K:71 [=1]

2701. **ya** yay.
y. V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø, k:5: seni çağırdım ki yemek yiyesin. v:35ᵃ, d:50ᵇ; v:33ᵃ, d:47ᵇ, k:1)
y.+çuġas k:5, v:35ᵃ, d:50ᵇ.
y.+lu V:22ᵃ, D:31ᵇ, K:64 [=5.

2702. ya veya.
k:73, v:62ᵇ, d:93ᵃ; k:82, v:65ᵇ, d:97ᵇ [=2.

2703. ya yoksa, veyahut.
k:73, v:62ᵇ, d:93ᵃ. [=1.

2704. ya…ya ya…ya
v:62ᵇ, d:93ᵃ, k:74)
ya Sencer ṭurdı ya Sunḳur ṭurdı: ya Sencer kalktı ya Sungur kalktı. v:62ᵇ, d:93ᵃ, k:74. [=7]

2705. **yaba** buğday ve benzeri tahılları (sapından, çöpünden ayırmak için)

savurdukları yaba
y. V:30ᵇ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2706. **yabalaḳ** çıplak.
y. V:30ᵇ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2707. yaçı okçu
y. k:15, v:40ᵃ, d:58ᵇ; v:35ᵃ, d:51ᵃ, k:6. [=2]

2708. **yaġ** yağ, tereyağı.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø, v:58ᵇ, k:62, d:87ᵇ. [=2]

2709. **yaġ-** yağmur yağmak.
y.-dı V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2710. **yaġı** düşman.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2711. **yaġır** (yük taşıyan) hayvanının (sırtında açılan) yarası.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2712. **yaġır** küçük demir kalkan.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2713. **yaġırlıḳ** eğerin altına konulan terlik keçe çul.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø, v:34ᵃ, k:3, d:49ᵃ. [=2]

2714. **yaġız** kara ile doru arası meşhur at rengi.
y. V:22ᵇ*3, D:32ᵇ*3, K:65*3; V:31ᵇ*2, D:44ᵇ*2, K:ø

yaġız aṭ: yağız at. V:22ᵇ, D:32ᵃ, K:65

yaġız yér: yağız yer.V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2715. **yaġla-** (saça, sakala hoş kokulu veya güzel gösterecek) yağ sürmek, yağlamak Bk. **dürtti**.
y.-dı V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2716. **yaġlıḳ** düşman için (mahsus) hazırlanmış ok.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2717. **yaġma** (şölende kurulan) sofra
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2718. **yaġma** (üstüne yemek konulan, yemek yenilen) sofra
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2719. **yaġma** yağma, soygun.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2720. **yaġmala-** yağmalamak, soygunculuk etmek.
y. -ø (emir) k:4, v:34ᵇ, d:50ᵃ.
y.-dı V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=2]

2721. **yaġmur** Türkm. yağmur. Bk. **yamġur**.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2722. **yaġrın** omuz kemiği, kürek kemiği.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2723. **yaġurt** yoğurt.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2724. **yaḫnı** haşlanmış et (yemeği). Bk. **yaḳnı**.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2725. **yaḫşı** iyi, güzel, hoş. Bk. **yaḳşı**.
y. V:4ᵃ, D:5ᵃ, K:9; V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø
y.+dur V:8ᵃ, D:12ᵇ, K:24
yaḫşı ozandur: iyi ozandır . V:4ᵃ, D:5ᵃ, K:9 [=1]

2726. **yaḳ-** bir şeyi ateşte yakmak.
y.-tı V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2727. **yaḳa** elbisenin gerdanı çeviren yeri, yaka.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2728. **yaḳıl-** yakılmak.
y.-dı V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2729. **yaḳın** yakın.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2730. **yaḳmaç** ayakta duramayan, kötürüm.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2731. **yaḳnı** haşlanmış et (yemeği). Bk. **yaḫnı**.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2732. **yaḳşı** iyi, güzel, hoş. Bk. **yaḫşı**.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø yaḳsı, k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ; k:61, v:58ᵃ, d:86ᵃ. [=3]

2733. **yaḳşıla-** hoş etmek, güzel yapmak
y.-dı V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2734. **yaḳtu** ışık, aydınlık.
V:31ᵇ*2, D:45ᵃ*2, K:ø [=1]

2735. **yal** at yelesi.
y. V:32ᵃ, D:45ᵇ, K:ø [=1]

2736. **yal-** (kişi) yılmak, (iş) ağırlaşmak
y.-dı V:32ᵃ, D:46ᵃ, K:ø [=1]

2737. **yala-** (dil ile) yalamak.
y.-dı V:32ᵃ, D:45ᵇ, K:ø [=1]

2738. **yalaḳ** tuz yalağı
y. V:32ᵃ, D:45ᵇ, K:ø [=1]

2739. **yalam** değer, kıymet, nüfuz.
y. V:32ᵃ, D:45ᵇ, K:ø
y.+un V:32ᵃ, D:45ᵇ, K:ø
yalamun yüksek bolsun: değerin,

nüfuzun (itibarın) yüksek olsun (dua). V:32a, D:45b, K:ø [=1]

2740. **yalaŋuz** tek kişi, fert
y. V:32a, D:45b, K:ø [=1]

2741. **yalavaç** (Allah'ın gönderdiği) elçi, peygamber
y. V:32a, D:45b, K:ø [=1]

2742. **yalġan** yalan
y. V:31b, D:45b, K:ø [=1]

2743. **yalġaşla-** (birisi için) dua etmek.
y.-dı V:32a, D:46a, K:ø [=1]

2744. **yalman** Arap tavşanı, cırboğa (Dipodidae)
y. V:32a, D:45b, K:ø [=1]

2745. **yama** (tamir için elbiseye vurulan) yama.
y. V:32a, D:46a, K:ø [=1]

2746. **yaman** kötü, fena.
y. V:32a, D:46a, K:ø, k:13, d:57a, v:39a; k:8, d:53a, v:36a; v:36a, k:8, d:53a; v:51b, d:77a, k:43.
y.+dan v:57a, d:85a, k:58; v:57a, d:85a, k:58.
y.+dur V:24b, D:34b, K:70
y.+dır V:8a, D:12b, K:24
y.+raḳ k:13, d:57a, v:39a; v:36a, k:8, d:53a. [=11]

2747. yamalıḳ kötülük
y. k:16, v:40b, d:59a; k:10, v:37b, d:55a. [=2]

2748. **yamanla-** telef etmek, fena etmek, mahvetmek
y.-dı V:32a, D:46a, K:ø [=1]

2749. **yamġur** Kıp. yağmur. Bk. **yaġmur**.
y. V:31b, D:44b, K:ø [=1]

2750. **yamyaşıl** (siyaha yakın) koyu yeşil, çok yeşil. Bk. **yapyaşıl**.
y. V:30a, D:43a, K:ø V:32a, D:46a, K:ø, k:20, d:62a, v:42b. [=3]

2751. **yaŋ** yan, yan taraf
y. V:32b, D:46a, K:ø
y.+a V:32a*2, D:46a*2, K:ø
y.+ında d:79b, k:47, v:53b. [=4]

2752. **yan-** (ateş) yanmak.
y.-dı V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2753. **yaŋa** taraf, cihet.
y. V:32b, D:46a, K:ø [=1]

2754. **yanaġ** Kitâbu Beylik'te yanak. Bk. **yaŋaḳ**.
y. V:32b, D:46a, K:ø [=1]

2755. **yaŋaḳ** alt çene, (alt ve üst) damak Bk. **eŋek**.
y. V:32b, D:46a, K:ø [=1]

2756. **yaŋaḳ** yanak. Bk. **yanaġ**.
y. V:32b, D:46a, K:ø [=1]

2757. **yaŋal-** yanlış yapmak, hata etmek.
y.-dı V:32b, D:46a, K:ø [=1]

2758. **yançuḳ** kese.
y. V:32a*2, D:46a*2, K:ø [=1]

2759. **yandur-** (ateşi) yandırmak, yakmak.
y.-dı V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2760. **yaŋıla-** yenilemek.
y.-dı V:32b, D:46a, K:ø [=1]

2761. **yaŋlış** yanlış, hata.
y. V:32b, D:46a, K:ø [=1]

2762. **yap-** (üstünü) örtmek, kapattı.
y.-tı V:30a, D:43a, K:ø [=1]

2763. **yap-** bina etmek, yapı yaptı.
y.-tı V:30a, D:43a, K:ø [=1]

2764. **yap-** Kitâbu Beylik'te (geçişi, faaliyeti durmurmak üzere) kapatmak.
y.-tı V:30a, D:43a, K:ø [=1]

2765. **yapış-** yapışmak.
y.-tı V:30a, D:43a, K:ø [=1]

2766. **yapraḳ** yaprak.
y. V:30a, D:43a, K:ø [=1]

2767. **yapyaşıl** (siyaha yakın) koyu yeşil, çok yeşil. Bk. **yamyaşıl**.
y. V:30a, D:43a, K:ø V:32a, D:46a, K:ø, k:20, d:62a, v:42b. [=3]

2768. **yar** yar, uçurum.
y. V:30b, D:44a, K:ø [=1]

2769. **yar-** biraz (azıcık) yarmak.
y.-dı V:30b, D:44a, K:ø [=1]

2770. **yara-** (bir şey) iyi ve faydalı olmak.
y.-dı V:30b, D:43b, K:ø [=1]

2771. **yaraḳ** incelmiş, zayıf.
y.+tur V:30b, D:44a, K:ø [=1]

2772. **yaraḳla-** (gerekli eşya, silah vb. ile) donatmak, hazırlamak.
y.-dı V:30b, D:43b, K:ø [=1]

2773. **yaran-** (zayıflasın, koşmağa alışsın diye bağlanıp, yemlenip her gün koşturulan at) incelmek, zayıflamak.
y.-dı V:30b, D:44a, K:ø [=1]

2774. **yarandur-** (zayıflasın, koşmaya alışsın diye bağlanıp, yemlenip her gün koşturulan) atı inceltmek, zayıflatmak
y.-dı V:30b, D:44a, K:ø [=1]

2775. **yaraṣa** yarasa.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø, v:33[a], d:48[c], k:2. [=2]

2776. **yarat-** yaratmak.
y.-tı V:30[b], D:44[a], K:ø,
y.-ġan k:23, v:44[a], d:64[b]; v:41[a], k:18, d:60[b]. [=3]

2777. yaratıl-[16] yaratılmak.
y.-ġan v:41[a], k:18, d:60[b]. [=1]

2778. **yaratġan** yaratan, yaratıcı.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2779. **yarı-** aydınlanmak, parlamak, ışımak.
y.-dı V:30[b]*2, D:43[b]*2, K:ø [=1]

2780. **yarıḳ** (göğse giyilen) zırh.
y. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2781. **yarıḳ** ışık, aydınlık
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

2782. **yarım** bir şeyin yarısı, yarım
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2783. **yarḳın** yıldırım, şimşek.
y. V:30[b], D:43[a], K:ø [=1]

2784. **yarlıġa-** esirgemek, acımak, merhamet etmek.
y.-dı V:30[b], D:44[a], K:ø, k:4, v:34[a], d:50[b]. [=2]

2785. **yarlıġa-** suçunu affetmek, bağışlamak.
y.-dı V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2786. **yarlu** miskin (imkânları kendisine yetmeyen, becerip kendisini geçindiremeyen)
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2787. **yarmaḳ** dirhem, (3,2 gram ağırlığında) gümüş para.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2788. yaru yarı, yarım
y. k:76, v:63[b], d:94[b].
y.+sunı k:76, v:63[b], d:94[b]. [=2]

2789. **yaruḳ** ay ışığı.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2790. **yaruḳ** yarık, çatlak.
y. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2791. **yaṣ** kaybedilene, ziyana uğrayana sabretme, yas.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø
y.+lu V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2792. **yaṣ-** yay kirişini çözmek, açmak.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2793. **yaṣıç** temren Bk. **başak, demren**.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2794. **yaṣṣı** demir, taş ve benzerlerinin yassısı.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø, v:42[b], d:62[b], k:21. [=1]

2795. yaṣṭa- yaslamak, dayamak
y.-dı k:11, d:55[b], v:38[c]; k:13, d:57[a], v:39[a]. [=2]

2796. yaṣṭan- yaslanmak, dayanmak
y.-dı k:11, d:55[b], v:38[c]; k:13, d:57[a], v:39[a]. [=2]

2797. **yaṣṭuḳ** yastık.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø, k:11, d:55[b], v:38[a]. [=2]

2798. yaş taze.
y.+dur v:44[b], d:70[b], k:25; v:44[a], d:70[b], k:25.
y.+lardur v:44[b], d:70[b], k:25. [=3]

2799. **yaş** gözyaşı.
y. V:31[a]*2, D:44[a]*2, K:ø [=2]

2800. **yaş** yaşama süresi, ömür.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2801. **yaş** yeşil renkli bitki.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2802. **yaş** yeşil, yeşillik.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2803. **yaş-** saklanmak, gizlenmek.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2804. **yaşa-** uzun yaşamak.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2805. **yaşar-** yaş olmak, yaşarmak.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2806. **yaşar-** yeşermek, yeşillenmek.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø, d:82[a], v:55[a], k:52; v:38[b], k:13, d:57[a]. [=3]

2807. **yaşdur-** (ısrarla) saklamak, gizlemek. Bk. **yaşur-**.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2808. **yaşıl** yeşil renk.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø, v:38[b], k:13, d:57[a]. [=1]

2809. **yaşın** yıldırım.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2810. **yaşmaḳ** (gözler dışında yüzü kapatan) peçe, yüz örtüsü, baş bağı
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2811. **yaşur-** (ısrarla) saklamak, gizlemek. Bk. **yaşdur-**.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

[16] Yazmalarda açıklık yok. V'de yaraldığan şeklinde olup sonradan üzerine tashih yapılmak istendiği anlaşılıyor.

2812. **yat** imkân, yetenek ve kudret, güç
y. V:30a*2, D:43a*2, K:ø
y.+sız V:30a, D:43b, K:ø
yaṭ yoḳṭur: (onda) yetenek ve kudret yoktur . V:30a, D:43b, K:ø [=1]

2813. **yaṭ** yabancı, el, bilinmeyen
y. V:31a, D:44a, K:ø
y.+lıḳ V:31a, D:44b, K:ø [=1]

2814. **yat-** yatmak, gecelemek.
y.-tı V:30b, D:43b, K:ø V:31a, D:44b, K:ø
y.-ṭılar V:18a, D:26a, K:53
y.-ıp V:18a, D:26a, K:53
y.-mama v:52a, d:77b, k:44. [=5]

2815. **yaṭar-** kızını uzaklaştırmak, başkasına vermek, evlendirmek.
y.-dı V:31a, D:44a, K:ø [=1]

2816. **Yatba** bir Kıpçak boyu.
y. V:30b, D:43b, K:ø [=1]

2817. **yaṭdır-** yatırmak Bk. **yaṭkır-**.
y.-dı V:31a, D:44b, K:ø [=1]

2818. **yaṭḳır-** yatırmak Bk. **yaṭdır-**.
y.-dı V:31a, D:44b, K:ø [=1]

2819. **yaṭlıḳ** evlendirmelik (evlendirilecek), ele, kocaya vermelik kız çocuğu
y. V:31a*2, D:44a*2, K:ø [=1]

2820. **yaṭuḳ** yatan, uyuyan.
y. V:31a, D:44a, K:ø [=1]

2821. **yavaş** sakin yaratılışlı, yavaş huylu, ağır başlı.
y. V:32b, D:46b, K:ø
y.+dur V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2822. **yavı** Türk milletine bağlı (Türklerin içinde olan); ancak onlardan olmayan (Türk olmayan) kimse.
y. V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2823. **yavı-** yaklaşmak, yakınlaşmak.
y.-dı V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2824. **yavıt** düğün, şölen ve benzerine has yardım parası.
y. V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2825. **yavlaḳ** çok, pek.
y. V:32b*2, D:46b*2, K:ø
yavlaḳ körklüdür: çok güzeldir, çok yakışıklıdır. V:32b, D:46b, K:ø [=2]

2826. **yavşaḳ** bit yavrusu.
y. V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2827. **yavuḳ** yakın, yavuklu.
y. V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2828. **yavuḳlaṭ-** yaklaştırmak, yakınlaştırmak.
y.-tı V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2829. **yavuz** yabani, vahşi.
y. V:32b, D:46b, K:ø [=1]

2830. yavuz kötü, fena, şerli.
y. k:8, d:53a, v:36a; v:36a, k:8, d:53a.
y.+raḳ v:36a, k:8, d:53a. [=3]

2831. **yay** yaz mevsimi.
y. V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2832. **yay-** (araziyi, yeri, odayı) döşemek, kaplamak
y.-dı V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2833. **yay-** (birini) bir şeye teşvik etmek, kışkırtmak.
y.-dı V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2834. **yay-** =(dürülü, kapalı olanı) açmak, yaymak, sermek
y.-dı V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2835. **yayıl-** birisi teşvik edilmek, kışkırtılmak.
y.-dı V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2836. **yayḳa-** yıkamak.
y.-dı V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2837. **yayḳan-** suyla dolu bir yeri (şeyi) çalkalamak
y.-dı V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2838. **yaylaḳ** yazlık, yaylak.
y. V:32b, D:47a, K:ø [=1]

2839. **yaz** bahar mevsimi.
y. V:31a, D:44a, K:ø [=1]

2840. **yaz-** yazmak.
y.-dı V:31a, D:44a, K:ø , d:68a, v:46b, k:29; k:23, d:71a, v:48b; k:23, d:71a, v:48b.
y.-dum v:59b, d:88b, k:65. [=5]

2841. **yazı** yazı, açık, düz ve geniş arazi.
y. V:31a, D:44a, K:ø [=1]

2842. **yazu** yazı, yazılmış olan.
y. V:31a, D:44a, K:ø [=1]

2843. **yazuḳ** suç ve kabahat.
y. V:31a, D:44a, K:ø [=1]

2844. **yazuḳla-** suç, günah işlemek.
y.-dı V:31a, D:44a, K:ø [=1]

2845. **ye-** yemek Bk. **yé-**.
y.-ø (emir) V:18a*2, D:27a*2, K:55*2; V:30a, D:43a, K:ø, v:34a, d:49b, k:4.
y.-di V:23a, D:32b, K:66, v:52a, k:44, d:78a; k:13, d:57a, v:39a; v:37a, d:54a, k:10.
y.-din v:51a, k:41, d:76a; v:51a, k:41, d:76a; v:51a, k:41, d:76a.
y.-düm k:53, v:55b, d:83a; v:56a, d:83b,

k:55.
y.-dün V:29[b], D:42[b], K:ø
y.-gesen v:57[b], k:59, d:85[b]; v:57[b], k:59, d:85[b].
y.-gil v:64[a], k:78, d:95[b].
y.-me k:67, v:60[b], d:90[a]; k:67, v:60[b], d:90[b].
y.-mek v:63[a], k:75, d:94[a].
y.-megil v:64[a], k:78, d:95[b].
y.-medüm d:86[a], k:61, v:58[a].
y.-meyin V:29[b], D:42[b], K:ø
y.-r k:12, d:56[a], v:38[b].
y.-yip v:55[a], k:52, d:82[b].
y.-yiben v:55[a], k:52, d:82[b].
y.-yü v:54[a], d:81[a], k:50; v:55[a], k:52, d:82[b].
y.-yür k:12, d:56[a], v:38[b].
yedüm anı: onu yemedim. k:55, d:83[b], v:56[a].
yemedüm maḳar etmek: ekmekten başka (bir şey) yemedim v:58[a], d:86[a], k:61.
yemegil [anı]: onu yemeyin. k:78, v:64[a]] d:95[b].
yegil [anı]: onu ye. k:78, v:64[a], d:95[b]. [=37]

2846. **yé-** yemek Bk. **ye-**.
y.-di k:13, d:57[a], v:39[a]; v:37[a], d:54[a], k:10.
y.-düm V:19[a], D:27[b], K:56; v:52[b], d:79[a], k:46; k:74, d:93[b], v:63[a]; d:89[b], k:67, v:60[b]; k:76, v:63[b], d:94[b]; k:76, v:63[b], d:94[a]; v:63[a], k:75, d:94[a].
y.-yiş v:37[a], d:54[a], k:10; v:52[b], d:79[a], k:46.
yédi yéyiş: yiyiş yedi. v:37[a], d:54[a], k:10.
yédüm balıḳnın birançasın: balığın hepsini yedim. v:60[b], d:89[b], k:67.
yédüm yémek: yemek yedim. d:94[a], v:63[a], k:75.
yédüm bir etmekni barçasını: bir ekmeğin hepsini yedim. d:94[b], v:63[b], k:76.
yédüm bir etmek bıçuḳnı: bir ekmeğin yarısını yedim. d:94[b], v:63[b], k:76.
[yédüm bir etmek] yarusunı: bir ekmeğin yarısını yedim. d:94[b], v:63[b], k:76]
[=9]

2847. **ye'it** genç, delikanlı. Bk. **yigit**.
y. V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

2848. **yédegü** yedi kişi (yedili topluluk.
y. k:17, v:491[a], d:60[a]. [=1]

2849. **yedevü** yedi kişi (yedili topluluk.
y. k:19, v:42[a], d:61[b]. [=1]

2850. **yedi** yedi. Bk. **yetti**.
y. V:30[a], D:43[a], K:ø
y.+nçi v:58[b], d:87[a], k:62. [=2]

2851. **yedimiş** yetmiş. Bk. **yetmiş**.
y. V:30[a], D:43[b], K:ø [=1]

2852. **yedir-** yedirmek.
y.-di V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

2853. **yég** iyi, güzel.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø, k:13, d:57[a], v:39[a]; v:37[a], k:10, d:54[b], v:36[a], k:8, d:53[a].
y.+rek k:13, d:57[a], v:39[a]; v:36[a], k:8, d:53[a]; d:59[b], k:17, v:41[a].
y.+lik v:37[a], k:10, d:54[b]. [=8]

2854. **yégirmi** yirmi. Bk. **égirmi**.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø, k:61, v:58[b], d:87[a])
y.+nçi v:58[b], d:87[a], k:62.
yégirmiyer: yirmi er. d:87[a], v:58[b], k:61. [=3]

2855. **yek** şeytan, iblis.
y. V:31[b]*2, D:45[b]*2, K:ø
yeke kele bu çetük: eziyetli, zararlı kedi V:31[b], D:45[a], K:ø [=2]

2856. **yek kör-** nefret etmek, şeytan görmüş gibi olmak.
y.-dü V:31[b], D:45[a], K:ø
yek kördü nefret etti, şeytan görmüş gibi oldu. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

2857. **yeken** topallayarak yürüyen, aksak
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

2858. **yekir-** kızmak, darılmak.
y.-di V:31[b], D:45[a], K:ø
y.-ip k:50, v:54[b], d:81[b]. [=2]

2859. **yel** rüzgâr, yel.
y. V:32[a]*2, D:45[b]*2, K:ø
yel esti: yel esti . V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2860. **yél-** (yel gibi) hızla koşmak, yürümek..
y.-di V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2861. **yeles** hafif rüzgâr, meltem
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2862. **yélim** tutkal, yapıştırıcı.
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2863. **yelin** çıplak.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2864. **yelin ḳıl-** çıplak etmek, soyundurmak.
y.-dı V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2865. **yelken** gemi gelkeni
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2866. **yelmük** yemlik otu
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2867. **yelve** culluk (Scolopax rusticola), bıldırcın (Coturnix)
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2868. **yem** hayvan yemi, yiyeceği.
y. V:32[a]*2, D:46[a]*2, K:ø
y.+in V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2869. **yemdi** kasık kılı. Bk. **yemdü**.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø
y.+n V:32[a], D:46[a], K:ø
yemdin ḳoparġıl: kasık kılını tıraş et. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2870. **yemdü** kasık kılı. Bk. **yemdi**.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø

2871. **Yemek** Kıpçak kabilesi
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2872. **yemiş** Kitâbu Beylik'te (ürünlerden elde edilen her türlü) semere.
y. V:32[a]*2, D:46[a]*2, K:ø [=1]

2873. **yemiş** yemiş, meyve.
y. V:11[b], D:18[a], K:36 [=1]

2874. **yéŋ** elbisenin yeni.
y. V:32[b], D:46[a], K:ø [=1]

2875. yén- yemek yenmek
y.-di k:13, d:57[a], v:39[a]; yen-, k:45, v:52[a], d:78[a]; k:45, v:52[a], d:78[a]; v:52[a], k:44, d:78[a].
y.-sün d:78[a], k:45, v:52[b].
y.-ür v:52[a], k:44, d:78[a].
yendi aş: aş yendi k:45, v:52[b], d:78[a]. [=6]

2876. **yéŋi** yeni
y. V:32[b], D:46[a], K:ø [=1]

2877. **yér** yer, arazi, mekan.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø, k:64, v:59[b], d:88[b]; v:58[b], k:62, d:87[b].
y.+de k:61, v:58[a], d:86[b].
y.+den V:16[b], D:24[b], K:49
y.+ge V:24[b], D:35[a], K:71 [=6]

2878. **yér** yer, arz.
y. V:31[b], D:44[b], K:ø [=1]

2879. **yér-** azıcık (biraz) yarmak
y.-di V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2880. **yerdeş** aynı (bir) yerden (beldeden) tanış (tanıdık) kimse.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2881. **yérük** biraz yarık, yarılmış.
y. V:30[b], D:43[b], K:ø
yérük ṭuṭaḳlu: yarık dudaklı. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2882. **yet-** yeterli olmak, yetmek.
y.-ti V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

2883. **yet-** =ulaşmak, arkasından yetişmek.
y.-ti V:30[a], D:43[a], K:ø, v:53[b], d:80[a], k:48. [=2]

2884. **yetegen** yedi kız kardeş, büyük ayı takım yıldızı (Ursa Major).
y. V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

2885. **yetil-** yetişmek, kemale ermek.
y. -ø (emir) V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

2886. **yetinçek** kervandan, kafileden ayrılmış tek kalmış kişi
y. V:30[a], D:43[b], K:ø [=1]

2887. **yetmiş** yetmiş. Bk. **yedimiş**.
y. V:30[a], D:43[b], K:ø, k:18, d:60[b], v:41[b]. [=2]

2888. **yetti** yedi. Bk. **yedi**.
y. V:30[a], D:43[a], K:ø, (yeti) k:18, d:60[b], v:41[b]. [=2]

2889. **yettür** telef etmek, mahvetmek. Bk. **yetür-**.
y.-di V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

2890. **yetür** telef etmek, mahvetmek. Bk. **yettür-**.
y.-di V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

2891. **yıġ-** men etmek, engellemek
y.-dı V:31[b], D:44[b], K:ø [=1]

2892. **yıġ-** yığmak, topladı
y.-dı V:31[b], D:44[b], K:ø [=1]

2893. **yıġın** toplanmış, yığın.
y. V:31[b], D:44[b], K:ø [=1]

2894. **yıġruḳ** bir işe yaramayan (kimseye faydası olmayan) adam.
y. V:31[b], D:44[b], K:ø [=1]

2895. **yıl** yıl, sene.
y. V:4[b]*3, D:6[a]*3, K:10*3; V:27[a], D:39[a], K:78; V:32[a], D:45[b], K:ø
yıl ḳuṭlu bolsun: yıl (yılınız) kutlu olsun. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2896. **yılan** yılan.
y. V:7[a], D:10[b], K:21; V:31[b], D:45[b], K:ø
yılan inidür: (Bu) yılan ini (deliği)dir. V:7[a], D:10[b], K:21 [=1]

2897. yıldıra- yıldırım yaldıramak, şimşek çakmak
y. -ø (emir) k:4, v:34[b], d:50[a]. [=1]

2898. **yılḳı** (yırtıcılar, canavarlar hariç dört ayaklı) hayvan (sürüsü)
y. V:32ᵃ*2, D:45ᵃ*2, K:ø [=1]

2899. **yılḳı** Kıp. at, at sürüsü.
y. V:32ᵃ, D:45ᵇ, K:ø yalḳı
y.+lar (yalkı, k:6, d:51ᵇ, v:35ᵇ. [=2]

2900. **yıllı** yıllı, yıllık, yaşlı.
y. V:5ᵇ, D:8ᵃ, K:15 [=1]

2901. **yıptı** çemen otu (Trigonella foenum-graecum)
y. V:30ᵇ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2902. **yıraḳ** uzak, ırak.
y. V:30ᵇ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

2903. **Yırıḳ** Kitâbu Beylik'te yarık dudaklı anlamında özel isimdir.
y. V:30ᵇ, D:43ᵇ, K:ø [=1]

2904. **yırt-** yırtmak.
y.-tı V:30ᵇ*2, D:44ᵃ*2, K:ø [=1]

2905. **yırtuḳ** yırtık.
y. -ø (emir) V:30ᵇ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

2906. **yışı-** ışımak, parlamak.
y.-dı V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø, v:34ᵃ, d:49ᵇ, k:4. [=2]

2907. **yışıḳ** başa giyilen zırh, miğfer.
y. V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

2908. **yışım** tozluk, butluk, potur. Bk. **ışım**.
y. V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

2909. **yıyı** bizatihi, genel anlamda koku.
y. V:32ᵇ, D:47ᵃ, K:ø
y.+sı V:20ᵇ, D:29ᵃ, K:59 [=1]

2910. **yıyı** Kitâbu Beylik'te kötü koku.
y. V:32ᵇ, D:47ᵃ, K:ø [=1]

2911. **yıyı-** (güzel veya kötü) koku yayılmak, kokmak
y.-dı V:32ᵇ, D:47ᵃ, K:ø
y.-r V:18ᵇ, D:26ᵇ, K:54; V:32ᵇ, D:47ᵃ, K:ø [=1]

2912. **yıyıla-** koklamak.
y.-dı V:32ᵇ, D:47ᵃ, K:ø [=1]

2913. **yi-** imek fiili. Bk. **i-**.
y.-di v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34.
y.-dük.
y. V:15ᵇ, D:23ᵃ, K:46 [=1]

2914. **yigin** hasır.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2915. **yigit** (yaşı 16'dan 30'a kadar olan) genç, delikanlı. Bk. **ye'it**.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:øV:32ᵇ*2, D:47ᵃ*2, K:ø
yigit ḳoş yançuḳ boş: yiğit hoş; (ama) kesesi boş. V:32ᵇ, D:46ᵃ, K:ø [=1]

2916. **yékir-** Kıp. (arkadaşına) kızmak, öfkelenmek, darılmak. Bk. **buş-**.
y.-di V:10ᵃ D:15ᵃ, K:30 [=1]

2917. **yikü** Kıp. yer ve benzerindeki çizgi.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2918. **yilik** ilik, (kafanın iliği olarak) beyin.
y. V:32ᵃ, D:45ᵇ, K:ø [=1]

2919. **yinçi** hamur
y. V:32ᵇ, D:46ᵃ, K:ø [=1]

2920. **yip** Kıp. ip. Bk. **ip**.
y. V:2ᵇ, D:3ᵇ, K:4 [=1]

2921. **yipek** ipek. Bk. **ipek**.
y. V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2922. **yit-** yok olmak, yitmek, sonu gelmek.
y.-ti V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2923. **yiti** (körün zıddı olarak) keskin.
y. V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2924. **yitin-** bilenmek
y.-di V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2925. **yitit-** bilemek, keskinleştirmek.
y.-ti V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2926. **yitük** kayıp, yitik.
y. V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø [=1]

2927. **yivil-** büyümek, gelişerek uzamak.
y.-di V:32ᵇ, D:47ᵃ, K:ø [=1]

2928. **yiy-** faydalanmak, yararlanmak
y.-di V:32ᵇ, D:47ᵃ, K:ø [=1]

2929. **yiyin** adil yönetici, adaletli sultan
y. V:32ᵇ, K:ø [=1]

2930. **yoġun** katı, yoğun.
y. V:31ᵇ, D:44ᵇ, K:ø [=1]

2931. **yoḳ** engel, set, çit
y.+dur V:7ᵇ, D:11ᵃ, K:22 [=1]

2932. **yoḳ** hayır.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2933. **yoḳ** yok, mevcut değil
y. V:9ᵃ, D:13ᵃ, K:27; V:31ᵃ, D:45ᵃ, K:ø
y.+tur V:30ᵃ, D:43ᵃ, K:ø, d:97ᵃ, k:82, v:65ᵃ; d:97ᵃ, k:82, v:65ᵃ; d:97ᵃ, k:82, v:65ᵃ; v:37ᵃ, k:10, d:54ᵇ; v:62ᵇ, d:93ᵃ, k:74; v:62ᵇ, d:93ᵃ, k:74. [=1]

2934. yoḳ aksine, tam tersi, bilakis
y. k:73, v:62ᵇ, d:93ᵃ. [=7]

2935. **yoḳaru** yukarı.
y. V:31ᵇ, D:45ᵃ, K:ø [=1]

2936. **yoḳlu** fakir, yoksul, elinde olmayan

y. V:31[b], D:45[a], K:ø, k:73, v:62[b], d:93[a]. [=1]

2937. **yoḳluḳ** yokluk, bulunmama
y. v:37[a], k:10, d:54[b]. [=1]

2938. **yoḳsa** yoksa
y. k:73, v:62[b], d:93[a]. [=1]

2939. **yoḳṣul** fakir, yoksul.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

2940. **yoḳuş** tepe, bayır, yamaç.
y. V:7[a], D:11[a], K:21; V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

2941. **yol** yol.
y. V:6[a], D:9[a], K:17; V:32[a], D:45[b], K:ø
yol ulaşdur: yol ulaşımlı (açık ve gidilmeğe uygun)dur. V:6[a], D:9[a], K:17 [=1]

2942. **yoldaş** yol eşi, aynı yolda olan.
y. V:15[b], D:23[a], K:46; V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2943. **yoldura-** yıldırım yaldıramak, şimşek çakmak
y. -ø (emir) V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2944. **yoluḳ-** (birisi birisine) rastlamak, (bir şey) denk gelmek.
y.-tı V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2945. **yom** fal, fal yorma
y. V:32[a]*2, D:46[a]*2, K:ø [=2]

2946. **yomla-** fal bakmak, tabir etmek.
y.-dı V:32[a], D:46[a], K:ø
y.-ġıl V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2947. **yoŋ** örfi hukuk
y. V:32[b], D:46[a], K:ø [=1]

2948. **yon-** (tahta, taş vb.'ni) kesmek, yontmak.
y.-dı V:32[b], D:46[b], K:ø [=1]

2949. **yop** iyi, güzel
y. V:30[b], D:43[a], K:ø [=1]

2950. **yor-** fal yorumlamak, kehanette bulunmak.
y.-du V:30[b], D:43[a], K:ø [=1]

2951. **yor-** rüyayı yormak, yorumlamak, tabir etmek
y.-dı V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2952. **yora** fal, fal yorma, tabir
y. V:30[b], D:43[a], K:øV:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2953. **yorġa** atın (sağlarını bir sollarını bir adımlar atarakrak ve böylece binicisini sarsmadan) rahvan gidişi.
y. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2954. **yorġala-** yürüyüşünü rahvan yapmak, yorga bir yürüyüşle yürüdümek.
y.-dı V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2955. **yorġan** yorgan.
y. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2956. **yorı-** yürümek..
y.-dı V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2957. **yoşal-** Kitâbu Beylik'te ıslatmak.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2958. **yoşḳalna-** yüssüzlük etmek, arsızlaşmak.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2959. **yoşuḳ** arsız, yüzsüz, laubali.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2960. **yova** sakin yaratılışlı, yavaş huylu, ağır başlı.
y.+dur V:32[b], D:46[b], K:ø [=1]

2961. **yova** şaşı, şaşkaloz, serseri, yova
y. V:32[b], D:46[b], K:ø [=1]

2962. **yovlaḳ** Kitâbu Beylik'te oğlak. Bk. **oġlaḳ**.
y. V:32[b], D:46[b], K:ø [=1]

2963. **yovun** =katı, kaba, kalın.
y. V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

2964. **yovun bol-** =katı, kaba, kalın olmak.
y.- dı V:32[b], D:47[a], K:ø

2965. **yoy-** izini, eserini silmek
y.-dı V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

2966. **yoy-** yüzünü kazımak, kabuğunu sıyırmak
y.-dı V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

2967. **yoz-** (daha çok hayvan için) yellenmek, osurmak.
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

2968. **yölek** (ham deriden uzunlamasına kesilmiş ve kuvvetlendirmek için oklara sarılan) ok sırımı.
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2969. **yöre** bir şeyin etrafı, çevresi
y. V:30[b], D:43[b], K:ø
y.+si V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2970. **yörendürü** bir şeyin çervesini sarma, etrafında toplanma
y. V:30[b], D:43[b], K:ø
yörendürü yaṭṭı çeri: asker, bir bir şeyin etrafında (çevresini sararak) yattı V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2971. **yötür-** öksürmek.
y.-mek V:30[b], D:43[b], K:ø
y.-dü V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2972. **yötürmek** öksürük, öksürük.
y. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

2973. **yu** soğan, yaban soğanı (Allium).
y. V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

2974. **yu-** yıkamak. Bk. **yuy-**.
y.-ø (emir) V:30[a], D:43[a], K:ø, v:34[a], d:49[b], k:4.
y.-dı V:30[a], D:43[a], K:ø, v:52[a], k:44, d:78[a].
y.-r k:12, d:56[a], v:38[b].
y.-yu v:54[a], d:81[a], k:50.
y.-yur k:12, d:56[a], v:38[b]. [=7]

2975. **yabanlu** kırda kurulan ve burada kırk gün kurulu kalan Rum pazarı
y. V:30[b], D:43[a], K:ø [=1]

2976. **yabanlu bazarı** kırda kurulan ve burada kırk gün kurulu kalan Rum pazarı
y. V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]???

2977. **yuġur-** hamur yoğurmak.
y.-dı V:31[b], D:44[b], K:ø
y.-ġıl V:31[b], D:44[b], K:ø [=1]

2978. **yular** yular, dizgin.
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2979. **yuldurum** cam
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2980. **yuldurum** Türkm. yıldırım
y. V:32[a]*2, D:45[b]*2, K:ø, (yaldurum) v:33[b], k:3, d:49[a].
yuldurum yolduradı: yıldırım yaldıradı, şimşek çaktı V:32[a], D:45[b], K:ø [=2]

2981. **yulduz** yıldız
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2982. **yuluv** (esaret veya cezadan kurtulmak için verilen) fidye, kefaret.
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2983. **yum-** (avucunu, gözünü vb.) yummak, kapatmak.
y.-dı V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2984. **yumaḳ** ip yumağı
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2985. **yumruḳ** Türkm. yumruk.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

2986. **yumruḳla-** Türkm. yumruklamak.
y.-dı V:30[b], D:44[a], K:ø V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2987. **yumşaḳ** Kitâbu Beylik'te gevşek, dayanıksız.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2988. **yumşaḳ** yumuşak.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2989. **yumuḳ** yumuk, yumulmuş
y. V:32[a], D:46[a], K:ø
yumuḳ közlü: yumuk gözlü. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2990. **yumul-** (gözü) yumulmak.
y.-dı V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2991. **yumurtġa** yumurta. Bk. **yumurtḳa**.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2992. **yumurtḳa** Kitâbu Beylik'te yumurta. Bk. **yumurtġa**.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2993. **yumuş** ihtiyaç.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2994. **yumuşçı** (her hangi bir) işte kullanılan (kendisinden istifade edilen) genç, (erkek) uşak.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2995. **yuŋ** Kitâbu Beylik'te tüy.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2996. **yuŋ** yün
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

2997. yun- yıkanmak, yunmak
y.-dı v:52[a], k:44, d:78[a].
y.-sun d:78[a], k:45, v:52[b].
y.-ur v:52[a], d:78[a], k:45. [=3]

2998. **yunad** Türkçe at, at sürüsü.
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

2999. **yurṭ** vatan, memleket.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3000. **yuruḳ** Kıp. yumruk.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3001. **yuruḳla-** Kıp. yumruklamak.
y.-dı V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3002. **yurun** her şeyin (saç, kumaş, kâğıt) kırpıntısı (kırpıldığı yeri)
y. V:30[b], D:43[b], K:ø [=1]

3003. **yuṭ-** Kitâbu Beylik'te ağzından atmak, püskürtmek
y.-tı V:31[a], D:44[b], K:ø [=1]

3004. **yuṭ-** yutmak
y.-tı V:31[a], D:44[b], K:ø [=1]

3005. **yuṭluḳ** (hayvan ölümlerinin, salgın hastalıkların olduğu) kıran yıl, kurak yıl, kıtlık yılı. Bk. **ḳuraḳ**.
y. V:31[a], D:44[b], K:ø [=1]

3006. **yuva** kuş yuvası.
y.+sı V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

3007. **yuva** yuva.
y. V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

3008. **yuva** yuva. Bk. **uya**.
y. V:8[a], D:12[a], K:24 [=1]

3009. **yuvala-** = kendisine yuva yapmak, yuvalamak.
y.-dı V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

3010. **yuvḳa** ince (kumaş vb.), yuka
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3011. **yuy-** yıkamak, yumak.
y.-du V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

3012. **yuy-** Kitâbu Beylik'te yıkamak. Bk. **yu-**.
y.-dı V:30[a], D:43[a], K:ø [=1]

3013. **yuyundu** bulaşık suyu, yuhuntu.
y.-du V:32[b], D:47[a], K:ø [=1]

3014. **yuzaḳ** kilit
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

3015. **yuzaḳla-** kilitlemek
y.-dı V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

3016. **yüçe** ulu ve yüksek olan her şey.
y. V:30[a], D:43[b], K:ø [=1]

3017. **yüçele-** yükselmek
y.-di V:30[a], D:43[b], K:ø [=1]

3018. **yüg** kuş tüyü
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3019. **yügrük** hızlı koşan.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø

yügrük aṭ: hızlı koşan at. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3020. **yügür-** koşmak, telaşla, aceleyle yürümek.
y.-di V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3021. **yük** kefalet, güvence.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3022. **yük** yük.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3023. **yüki** ağır, yavaş hareket.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3024. **yükle-** kefil olmak, teminat vermek
y.-di V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3025. **yüklü** hamile, gebe.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3026. **yüksek** yüksek, üstün.
y. V:31[b], D:45[a], K:øV:32[a], D:45[a], K:ø [=1]

3027. **yüksük** yüksük.
y. V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3028. **yükün-** diz çökerek, bel bükerek, hürmetle eğilerek (birinin) hizmetini görmek.
y.-dü V:31[b], D:45[a], K:ø [=1]

3029. **yüldürük** kamış (şeker kamışı) tohumu
y. V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

3030. **yüli-** tıraş etmek.
y.-di V:32[a], D:45[b], K:ø [=1]

3031. **yümür-** şiddet uygulamak, hücum etmek.
y.-dü V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

3032. **yüŋil-** hastalığı hafiflemek, hastalığın ağırlığını atmak.
y.-di V:32[b], D:46[a], K:ø [=1]

3033. **yüŋül** hafif, yeğni.
y. V:32[a], D:46[a], K:ø [=1]

3034. **yürek** kalp, yürek.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3035. **yüreklü** cesur, yiğit.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3036. **yüreksiz** ezik, cesaretsiz, pısırık.
y. V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3037. **yorı-** yürümek.
y.-di V:22[b], D:32[a], K:65, k:15, v:40[a], d:58[b]; v:54[a], k:49, d:81[a]; v:54[a], k:49, d:81[a].
y.-dim d:88[a], k:64, v:59[b]; k:64, v:59[b], d:88[b].
y.-yü v:54[a], d:81[a], k:50.

yorı kelü: gelerek (yaklaşa yaklaşa) yürü d:81[a], v:54[a], k:49.

yorı şora: sorarak (sora sora) yürü. d:81[a], v:54[a], k:49. [=7]

3038. **yürit-** yürütmek.
y. -ø (emir) k:15, v:40[b], d:58[b]. [=1]

3039. **yürüt-** yürütmek.
y. -ø (emir) v:37[b], d:55[a], k:11. [=1]

3040. **yüvrül-** bozulmak.
y.-di V:30[b], D:44[a], K:ø
y.-gen V:30[b], D:44[a], K:ø [=1]

3041. **yüz** sarı bakır, pirinç.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø [=1]

3042. **yüz** yüz sayısı
y. V:31[a], D:44[a], K:ø, k:61, v:58[b], d:87[a].
y.+inçi v:58[b], d:87[a], k:62.

yüz er keldi: yüz er geldi. d:87[a], v:58[b], k:61. [=1]

3043. **yüz** yüz, çehre.
y. V:31[a], D:44[a], K:ø, v:33[a], k:1, d:48[a].
y.+i d:82[a], v:55[b], k:52; d:84[a], k:56, v:56[b]; v:54[b], k:51, d:82[a].
y.-in V:16[a], D:24[a], K:48
y.+li V:12[b], D:19[b], K:39/1
y.+lü V:8[b], D:13[a], K:26; V:21[b], D:31[a], K:63, k:51, d:82[a], v:55[b].

yüzin devdi: yüzünü yaraladı, tırmaladı, yırttı. V:16[a], D:24[a], K:48 [=10]

3044. **yüz-** (deri, kabuk vb.) soymak, sıyırmak, yüzmek.
y.-di V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

3045. **yüz-** (su üstünda kalarak batmadan) yüzmek, akıp gitmek..
y.-di V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

3046. **yüzle-** ayıplamak ve tenkit etmek, yüzüne vurmak.
y.-di V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

3047. **yüzük** mühür yüzüğü
y. V:31ᵃ, D:44ᵃ, K:ø [=1]

3048. Zeyd özel isim, kişi adı.
z. v:48ᵇ, d:71ᵇ, k:34. [=1]

IV. Bölüm

Sonuç

Bütün disiplinlerin, şüphesiz, onların abecesini veren, hafızasını teşkil eden kaynak eseri vardır. Bu kaynakların hakkıyla tanınması bugünün disiplinlerini kurarken bizlere rehberlik edecek; sağlıklı düşünmemizi, doğru anlamamızı sağladığı gibi zamandan ve emekten tasarruf etmemizi de mümkün kılacaktır. Bu çalışmanın hizmet etmeğe çalıştığı disiplin de "yabancılara Türkçe öğretimi" disiplinidir. Bu çalışmada, meşhur dil alimi Ebû Hayyân tarafından, 1312 yılında tamamlanan *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk* (*Kİ*) adlı eser "yabancılara Türkçe öğretimi" alanının kaynak eserlerinden biri olması dolayısıyla ele alınmış ve hakkıyla tanıtılmasına gayret edilmiştir. Çalışmamız neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

Kİ'in üç nüshasının karşılaştırılması ve değerlendirilmesi neticesinde V nüshasının eserin aslını en sağlıklı şekilde yansıtan nüsha olduğu; öteki nüshalardan D nüshasının müellifinin V nüshasını görmüş ve istifade etmiş olmakla birlikte eserini V nüshasından kopya etmediği; ancak ona çok yakın başka bir nüshadan kopyalamış olabileceği, K nüshasının ise V nüshasından kopya edildiği ancak müstensihin kendi bilgisi veya başka kaynakların etkisiyle V nüshasından farklı birtakım tasarruflarda bulunduğu; her nüshada yanlış ve eksikler olduğundan eserin aslının daha sağlıklı tanınabilmesi için üç nüshanın da göz önünde bulundurulmasının isabetli olacağı değerlendirilmiştir.

Kİ, Ebu'l- Esved ed-Duelî (ö. 67/686) tarafından kurulduğu kabul edilen ve Sîbeveyh (ö. 180/796) gibi dil bilimcilerin öncülüğünde geliştirilen bir disiplinin devamı niteliğindedir. Ancak Ebû Hayyân eserinde bu disiplini Türkçe'ye tatbik etmeğe çalışmıştır.

Eser, dil öğretim metodu (kelime öğretimi, şekil bilgisi öğretimi, cümle bilgisi öğretimi) ortaya koyarak bu metoda uygun olarak üç bölüm hâlinde düzenlenmiştir.

Müellif Türkçenin sesleri ve ses bilgisi kurallarını tespit etmiş ve sözlük bölümünde çeşitli işaretler kullanarak Türkçenin seslerini doğru aktarmak yoluna giderken dil bilgisi bölümünde ise ses bilgisi kurallarını ortaya koymuştur.

Türkçenin o döneme ait imla özellikleri tespit edilmiş ve eserde tatbik edilmiştir.

Türkçenin kelime çekimleme ve türetme kaideleri tespit edilmiş ve Türkçenin dil bilgisi konuları bilindiği kadarıyla ilk defa tespit ve tasnif edilmiştir.

Türkçede sık kullanılan; ancak Farsça başta olmak üzere başka dillerden geçen kelimeler kaydedilmeğe çalışılmıştır.

Eserde Türkçenin köken bilgisine dair çeşitli bilgiler de yer almaktadır.

Eserde yer verilen kelimeler güvenilir kaynaklardan teyit edilerek toplanmıştır.

Öğretilmesi amaçlanan kelimelerin dönemin Türkçesinin yaygınlık ve sıklığını önemli ölçüde yansıttığı belirlenmiştir.

Gerek madde başları gerekse maddelerin açıklamalarında dönemin kültür dünyasına dair bilgiler yer almaktadır.

Eser dönemin yaşayan Türkçesini öğretmeyi amaçlamıştır.

Kelime listesi ilk defa uygulanan bir yöntemle Türkçenin yapısına uygun olarak abece sırasına göre hazırlanmıştır.

Kelime açıklamaları gerekmedikçe kısa tutulmuş; lüzum görüldüğünde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Kelime ve dil bilgisi öğretiminde eser içi atıflarda bulunularak konu hatırlatılmaya, tekrar yoluyla pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Birisi kendisinin ikisi bilgisine güvendiği kişinin olmak üzere üç kaynağa atıfta bulunmasıyla, kaynağını doğrulayamadığı örnekleri vurgulamasıyla müellif, ilmî bir çalışma ortaya koyduğunu göstermiştir.
Eser kullanışlılığı arttırmak adına titiz bir çalışmayla meydana getirilmiş, Türkçe malzemenin tamamı ile eserde yer alan başlıklar ve alt başlıklar farklı renkte yazılmak suretiyle daha görünür kılınmaya çalışılmıştır.
Kİ, başta Türkmen ve Kıpçak olmak üzere Türk boylarının buluşup kaynaştığı bir zamanın dilini yansıtması bakımından değerlidir.

Bütün bu sonuçlar, eserin gayesine ne derece hizmet ettiğinin ve alanıyla ilgili ne derece kıymetli bir aşama kaydettiğinin delili niteliğindedir. Yabancılara Türkçe öğretimi alanında böylesine kıymetli bir eseri yakından tanımanın dünü bugüne bağlamak, hafızamızı tazelemek, bu alandaki gelişmelerin seyrini takip etmek adına önemli sonuçlar doğuracağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

ABÛ HAYYÂN (1931). *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*: Ahmet CAFEROĞLU [1896-1975], İstanbul 1931. XV+186+158 s.

ABÛ HAYYÂN, (?). *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk,* Daru'l-Kutub ve'l-Vasaiki'l-Kavmiyya, Kahire.

ABÛ HAYYÂN, (1335). *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk,* Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümü, numara: 2896, İstanbul.

ABÛ HAYYÂN, (1402). *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar Bölümü, numara: 3856, İstanbul.

AHTERÎ Mustafa Efendi (Hazırlayanlar: Ahmet KIRKKILIÇ, Yusuf SANCAK): *Ahteri-i Kebir*: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1320 s.

AKARSU, Bedia (2010). *Dil-Kültür Bağlantısı*: İnkılap Kitabevi, İstanbul, 104 s.

AKKAN, Suzan (1941). *Kitâbu 'l-İdrâk li Lisâni 'l-Etrâk Bahislerinin Tanzimi*: İstanbul 1941 III+70 s. Tr. 76. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp. T. ?.

AKSAN, Doğan (1983). *Sözcük Türleri*: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 288 s.

AKSAN, Doğan (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* I., II. ve III. Cilt: Ankara 1998, 544 s. Türk Dil Kurumu Yayınları.

ATALAY, Besim (1945). *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 391 s.

ATALAY, Besim, (1943). *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi*, I, II, III ve Dizin: Ankara 1939-1943.

ATAY, Hüseyin, Atay, M., Atay İ. (1964). *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat I*. Ankara: Bayrak Matbaası.

ATAY, Hüseyin, Atay, M., Atay İ. (1981). *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat III*, Ankara: Bayrak Matbaası.

ATAY, Hüseyin, M., Atay İ. (1968). *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat II*, Ankara: Bayrak Matbaası.

BALCI, Sami (1994). *Türkçenin Ana Dili ve Yabancı Dil Olarak Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

BANGUOĞLU, Tahsin (1986). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,

1986, 2. Baskı, 628 s.

BASMACI, Mehmet (1978). *Ebu Hayyan'ın Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri* İstanbul, I+29 y. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. T. 13435.

BATTAL Abdullah. (1932). "Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, sayı: 4, 177-187.

BULUT, Adem, (2019). Kitābu'l İdrāk li- Lisāni'l Etrāk'te İsimler- Divānu Lügati't Türk ve Kıpçak Sözlükleriyle Karşılaştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü TDE Ana Bilim Dalı, Adana.

BULUT, Ahmet (1991). "Ebû Hayyân el-Endülüsî Hayatı ve Eserleri", Bilim ve Felsefe Tarihi: İstanbul.

CAFEROĞLU, Abdullah (1931). *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, İstanbul: Evkaf Matbaası.

CLAUSON, Sir. Gerard. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

ÇETİN, İsmet (1997). *Ebu-Hayyan Al-Andalusi*: İstanbul, 145 sy. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. T. 12889.

ÇÖRTÜ, Mustafa Meral (2012). *Arapça Dilbilgisi Sarf- Nahiv Edatlar*: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul, 455 s.

ÇÖRTÜ, Mustafa Meral: *Arapça Dilbilgisi / Sarf*: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul, 2012, 591 s.

DEMİRCAN, Ömer (1990). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*: Der Yayınları, İstanbul, 436 s.

DERMAN, Mesut Uğur (1997). Hat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, s. 427-437.

DEVELİ, Hayati (2002). "Kitabu'l İdrâk", TDV İslam Ansiklopedisi, cilt: 26, sayfa: 108.

DİLEK, İbrahim (1995). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Özgün Metinlerle Çalışma Yolları*: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

DOĞAN, Yusuf (2005). Fahreddîn Divriğî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri. C*umhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi:* 9, 125-136.

DOĞAN, Yusuf (2016). Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin Kitâbu'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk adlı eserinin dilbilim açısından incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 20, 329-348.

DURMUŞ, İsmail (1998). Hemze, "*TDV İslam Ansiklopedisi"*, Cilt 17, s. 190-193.

DURMUŞ, İsmail (2006). "Nahiv", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, s. 300-306.

Ebû Hayyân, (1989). İ*rtişâfu'd- Darab,* III/1385; Şerafeddin Yaltkaya, *Muallakat (Yedi Askı),* İstanbul, M.E.B. Basımevi.

ECKMANN, J . (1965). Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten , 12 () , 35-41 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38278/442738.

ECKMANN, J . (1986). MEMLÛK-KIPÇAK EDEBİYATI. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten , 30-31 (1982-1983) , 85-99 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/43333/525930.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2004). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla TÜRK DİLİ TARİHİ, Ankara: Akçağ Yayınları, 488 s.

ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon* (I-II), Otto Harrassowitz Verlag.

EREN, Hasan (1999). *Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul, 512 s.

ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi, İstanbul*, 549 s.

ERMERS, Robert (1999). *Arabic Grammars of Turkic*, The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translation of Abû Hayyân al-'Andalusî's Kitâb al-'Idrâk li-Lisân al-Atrâk, Leiden- Boston-Köln.

EROL, Hasan Fehmi (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Temel Seviyede Kelime Edinimi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖRÜN, Tahsin. (1998). İnşâ, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 339-341.

GÖZ, İlyas (2003). *Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

İZBUDAK, Velet (1989). *El-İdrak Haşiyesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

KAÇALİN, Mustafa S. (2006). *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: Kitabevi Yayınları, İstanbul, 406 s.

KAFES, Mahmut (1994). "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Cilt 10, s. 152-153.

KAFESOĞLU, İbrahim. (1997). *Türk Millî Kültürü*, Ankara: Ötüken Yayınları.

KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri:* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 191 s.

KARSLI, İlyas (2010). *Türkçe- Arapça Sözlük*: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul, 772 s.

KAYMAZ, Zeki "El-İdrak Haşiyesi'nden Yeteri Kadar Yararlanabiliyor Muyuz?," *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu* , İstanbul, Turkey, pp.1059-1067, 2018.

KAYMAZ, Zeki (2016). Kitâb-ı Beylik nasıl bir eserdi?, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55, 149-157.

KAYMAZ, Zeki, (2015). *Kitabu l İdrak Li Lisani l Etrak e Eklemeler* . X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri 28 Eylül-1 Ekim 2105, Saraybosna (pp.242-246). Ankara, Turkey.

KAYMAZ, Zeki, (2015). Ebû Hayyân ve Etimolojileri. *Alkış Bitiği Kemal Erarslan Armağanı* (pp.115-124), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yatınları.

KAYMAZ, Zeki, (2016). Kitâbu'l-İdrak li-Lisâni'l-Etrâk Hakkında Bazı Notlar. *Türklük Biliminde Bir Ömür Prof Dr Tofiq Hacıyev Kitabı* (pp.323-326), Ankara: Akçağ Yayınları.

KAYMAZ, Zeki, (2017). *Kitab El-İdrak Li-Lisan El-Atrak Kitabının Kair Nuskası Turalı Eskertpeler* . Türki-Slavyan Filologiyasının Kazırgı Zamangı Meseleleri (pp.21-25). Astana, Kazakhstan.

KAYMAZ, Zeki, (2019). *Kitâbu'l-İdrâk Örneğinde Eşseslilik ve Eşyazımlılıktan Doğan Sorunlar Üzerine* . XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Samsun, Turkey.

KILIÇ, Hulusi (2009). "Sarf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, s. 136-137.

KIRZIOĞLU, M. Mahrettin, (1992). *Yukarı - Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KOPARMAN, Kâzım Yaşar (2002). "Mısır Memlûkleri", Türkler 5. cilt, sayfa 166-216, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü*: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, XX+212 s.

KUN; Tibor Halasi (Çeviren: Musa SALAN) (2012). "Kıpçak Türkçesi Filolojisi X: Et-Tuhfe ve Onun Müellifi": Dil Araştırmaları, Sayı: 11 Güz 2012, 185-195 ss.

Mahmud el-Kâşgarî, (2019). Divânu Lugâti't-Turk, Çeviren: Mustafa S. KAÇALİN – Yayına Hazırlayan: Mehmet ÖLMEZ, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

MUTÇALI; Serdar (2012). *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Türkçe-Arapça Sözlük*: Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1280 s.

Mütercim Âsım (1230-1233). *al-Okyânûs al-Basît fî Tercemeti'l Kâmûsi'l-Muhît* (I-II-III): İstanbul: Asitane Yayınları.

NIŞANYAN, Sevan (2018). *Nişanyan Sözlük* - Çağdaş Türkçenin Etimolojisi: İstanbul Liber Plus Yayınları: 28. Nişanyan Kitapları: 01.

NIYAZİ, (2011). *al-Luġatu 'n-Navā'iyya va 'l-İstişhādatu 'l-Caġatā'iyya*: Hazırlayan: Mustafa S. KAÇALİN: *Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*: Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1027.

ÖZKAN, Mustafa (2009). İnsan, İletişim ve Dil: İstanbul 2009, 176 s. Akademik Kitaplar.

ÖZTOKAT, Erdim (1977). "Yabancı Dilde Sözcük Öğretimi", Dilbilim, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitim Bölümü Dergisi: İstanbul 1977, 2. sy., 189– 195. ss.

ÖZTOKAT, Erdim (1978). "Sözcüksel Sıklık ve Bildirinin Algılanışı", Dilbilim, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitim Bölümü Dergisi: İstanbul 1978, 3. sy., 129–133. ss.

ÖZTOKAT, Erdim (1979). "Sözlük Üstüne Gözlemler", Dilbilim, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitim Bölümü Dergisi: İstanbul 1979, 4. sy., 65– 69. ss.

ÖZYETGİN, A. Melek (2001). *Ebû Hayyân Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı Gramer ve Sözlük Denemesi*, Ankara: Köksav Yayınları.

POLAT, Hüseyin (1998). *Arapların Türkçe Öğrenirken Karşılaştıkları Sorunlar*: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

PUREN, C. (2004). L'evolutıon Historique Des Approches En Didactique Des Langues- Cultures ou Comment Faire L'unite Des «Unites Didactiques», Congrès Annuel de l'Association pour la Diffusion de l'Allemand en France (ADEAF). École Supérieure de Commerce de Clermont-Ferrand, 2-3 Novembre 2004, France.

SCHIMITT, N., Mccarthy, M. (1997). V ocabulary Description, Acquisition and Pedagogy: England 1997, 380 s. Cambridge University Press.

SOLMAZ, Ali Osman (2015). "İlk Gülistan Tercümelerinin Söz Varlığı". Turkish Studies 10/4: ss. 823-834.

ŞENLER, Özer (1977). *Ebu Hayyan Al-Andalusi. Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri Şarh Tashil al-Fava'id Adlı Esesinin 4,5,6. Ciltlerinin İnteksi*: İstanbul, VII+124 y. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. T. 13440.

TEKİN, Selim (2019). Ebû Hayyân el-Endelüsî ve Arap Gramerindeki Yeri (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

TEKİN, Talat (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Yayımlayan: Mehmet ÖLMEZ, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 13, T.C. Kültür Bakanlığı, Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık.

TEKİN, Talat; Mehmet ÖLMEZ (2003). *Türk Dilleri*, İstanbul: Kitap Matbaası.

TIETZE, Andreas, (2002): *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt 1 A-E*:

İstanbul-Wien, Simurg 56. Sözlük 2; … *İkinci Cilt F-J*: Wien 2009, Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

TOPALOĞLU, Ahmet (1989): Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TOPARLI, Recep (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 627 s.

TOPARLI, Recep (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 221 s.

TOPARLI, Recep, Hanifi VURAL, Recep KARAATLI, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOPARLI, Recep, Mustafa ARGUNŞAH (2014). *İslâm Mu'înü'l-Mürîd*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOPARLI, Recep; Hanefi VURAL; Recep KARAATLI (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,. XVII+338 s.

TOPARLI, Recep; Hanifi VURAL (2000). *Kıpçak Türkçesi*: Sivas.

TOPARLI, Recep; M. Sadi ÇÖĞENLİ, Nevzat H. YANIK (1999). *El-Kavaninü'l-Külliyye Li-Zabti'l-lügati't-Türkiyye,* Ankara 137+38 s.

TÜRK DİL KURUMU: *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı: Ankara 2011, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

TÜRK DİL KURUMU: *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*: Ankara 1963, I (A); 1965, II (B); 1968, III (C-Ç); 1969, IV (D); 1972, V (E-F); 1972, VI (G); 1974, VII (H-Ğ); 1975, VIII (K); 1977, IX (L-R); 1978, X (S-T); 1979, XI (U-Z); 1982, XII (Ek-I), Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 211[/1]-12.

UZUN, Tacettin (2012). *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, Konya: Kitap Dünyası Yayınları.

UZUN, Tacettin (2013): *Arapçanın Temel Kuralları Nahiv*, Konya: Kitap Dünyası Yayınları.

WICKERHAUSER, Moriz: Wegweiser zum Verständniss der Türkischen Sprache eine Deutsch - Türkische Cherstomathie / Kitâbu Delîli 'l-İdrâk fî Lisâni 'l-Etrâk: Wien 1853.

YAŞAR, Ahmet (1996). *Arapçanın Temel Kuralları*, Anadolu Matbaacılık.

YUDAHİN, K. K.: *Kırgız Sözlüğü* (S.S.C.B. Bilimler Akademisinin Doğuyu İnceleme Enstitüsü): Çeviren: Abdullah TAYMAS: Ankara 2011, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 93/121.

ZEMAHŞERÎ: *Mukaddimetü'l-Edeb* - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü: Hazırlayan: N. N. POPPE: Çeviren: Mustafa S. KAÇALİN: Ankara 2017, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 976.

БУДАГОВ Л. (1869), Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. СПб, Типография Императорской Академии наук, Т. I. (ف-l).

БУДАГОВ Л. (1871), Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. СПб, Типография Императорской Академии наук, Т. II. (ق-ى).

РАДЛОВ В. В. (1893), Опыт словаря тюркских наречий, Die Vocale, СПб., Т.,1 Ч.1, 968 с.

РАДЛОВ В. В. (1893), Опыт словаря тюркских наречий, Die Vocale, СПб. Т.,1 Ч.2, 969-1914+67 с.

РАДЛОВ В. В. (1893), Опыт словаря тюркских наречий, СПб., Т.,2 Ч.2, 1053-1814+64 с.

РАДЛОВ В. В. (1899), Опыт словаря тюркских наречий, ᵏ, ˣ, ᵏ, ᵍ, ʳ (ʲ), ˣ, ʰ, ʰ. СПб., Т.,2 Ч.1, 1052 с.

СЕВОРТЯН Э. В. (1974), Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на гласные, М.: Наука, 768 с.

СЕВОРТЯН Э. В. (1978), Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на букву «Б», М.: Наука, 349 с.

СЕВОРТЯН Э. В. (1980), Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на букву «Б», «Г» и «Д» М.: Наука, 392 с.

СЕВОРТЯН Э. В. (1989), Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на буквы «Ж,», «Ж», «Й», М.: Наука, 292 с.

СЕВОРТЯН Э. В. (1997), Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские лексические основы на буквы «К», «Қ» М.: Языки русской культуры, 368 с.

СЕВОРТЯН Э. В. (2000), Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на букву «Қ», М.: Наука, 476 с.

СЕВОРТЯН Э. В. (2003), Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на букву «Л», «М», «Н», «П», «С», М.: Наука, 443 с.

EKLER

EKLER

1. Nüshaların karşılaştırıldığı Arap harfli dizgi.

2. Nüshaların tıpkıbasımı.

   2.1. Veliyyüddin Efendi (Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi) nüshası[1] (V)

   2.2. Daru'l Fünûn (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi) nüshası (D)[2]

   2.3. Kâhire (Dāru'l-Kutub va'l-Vasāiḳi'l-Ḳavmiyya) nüshası (K)

[1] Ebû Hayyân. (1335). *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk,* Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümü, numara: 2896, İstanbul.

[2] Ebû Hayyan. (1402). *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar Bölümü, numara: 3856, İstanbul.

KARŞILAŞTIRMALI ARAP HARFLİ DİZGİ

[ق:١] [د:١ب] [و:١ب][1]

كِتَابُ الإدْرَاك لِلِسَانِ الأَتْرَاك

[و: قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا][2] [و: نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ][3]

[و: ٢أ] [د:٢أ] [ق:١] بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

[د:رَبِّ سَهِّلْ] [و: رَبِّ أَعِن يَا كَرِيمِ]

قَالَ الشَيْخُ الإمَامُ [د:العَلَامَة حُجَّةُ العَرَبِ والعَجَمِ لِسَانِ المُتَكَلِّمِينَ قُدْوَةُ المُحَقِّقِين] العَالِمُ العَامِلُ الفَاضِلُ النَحْوِيُّ المُتْقِنُ المُحَقِّقُ القُدْوَةُ، [د:ø] أَثِيرُ الدِّين أَبُو حَيَّان مُحَمَّد بن يُوسُف بن عَلِي بن يُوسُف [د:ø] بن حَيَّان الأَنْدَلُسِيّ الشَافِعِيّ نَزِيلُ دِيَارِ [ق:دِيا] مِصْرَ حَرَسَهَا اللهُ ونَفَعَ بِهِ آمِين [د:رحمه الله] . الحَمْدُلله المُسَبَّح بِكُلِّ لِسَانٍ المُنَزَّهُ عَن سِمَاتِ النُقْصَانِ، شَامِلُ المَخْلُوقَاتِ بِالفَضْلِ والإحْسَانِ وَاهِبُ االعَقْلِ عَالِمُ الإنْسَانَ والصَلَاةُ عَلَى مَنْ أُوتِيَ جوامِعُ الكَلِمِ والتِبْيَانِ المُبْتَعِثُ اِلَى الأُمَمِ بِخَيْرِ الادْيَانِ، المُفَضَّلُ على سائِرِ الإنْسِ والمَلَكِ [د:مِلَل] والجَانِّ، مُحَمَّد الهَادِي اِلَى سَبِيلِ الرِضْوان [د:الصَوابِ] وَعَلَى آلِهِ الطَيِّبِين أُولِي الهُدَى والإيمَانِ والرِضَى عَنْ صَحْبِهِ نَاصرى آلِ الحَقِّ وقَامِعِي أَهْلِ الطُغْيَانِ وبَعْد، فَإنَّ ضَبْطَ كُلِّ لِسَانٍ يَحْصِلُ بِمَعْرِفَةِ ثَلَاثَةِ أَشْيَاءِ أَحَدَهَا مَدْلُولُ مُفْرَدَاتِ الكَلِمِ ويُسمَّى عِلْمُ اللُغَةِ، [ق:٢] والثَّانِي أَحْكَامُ تِلْكَ المُفْرَدَاتِ قَبْلَ التَّرْكِيبِ ويُسَمَّى عِلْمُ التَّصْرِيفِ، والثَّالِثِ أَحكَامُهُ حَالَةُ التَرْكِيبِ ويُسَمَّى عِنْدَ المُتَكَلِّمِينَ عَلَى اللِّسَانِ [د:٢ب] العَرَبِيِّ عِلْمُ النَّحْوِ، وكُنْتُ قَدْ صَنَّفْتُ [د:صَنَعتُ] ولَخَّصْتُ فِي عُلُومِ لِسَانِ العَرَبِ كُتُبًا كَثِيرَةً مِنْهَا «كِتَابُ التَّقْرِيبِ» و«كِتَابُ المُبْدِعِ والمَوْفُورِ وَغَايَةِ الإحْسَانِ والنُكَتُ الحِسَانِ [د:والنكث الحنان]» وَكِتَابُ التَّدْرِيبِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنَ التَّصَانِيفِ الَّتِي تُشَنِّفُ الأَسْمَاعِ وتُشَرِّفُ الطُّرُوسِ والرِّقَاعِ، والغَرَضُ فِي هَذَا الكِتَابِ ضَبْطُ جُمْلَةٍ عَالِيَةٍ مِنْ لِسَانِ التُّرْكِ لُغَةً وتَصْرِيفًا وَنَحْوًا، وَقَدْ ضَبَطْتُ هَذَا اللِّسَانِ حَرْفًا حَرْفًا ورَتَّبْتُ الكَلَامِ فِي اللُّغَةِ عَلَى حُرُوفِ المُعْجَمِ بِاللِّسَانِ التُّرْكِيِّ، فَأَذْكُرُ اللَّفْظَةَ التُرْكِيَّةَ وأُتبِعُهَا بِمُرَادِفِهَا مِنَ اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ ثُمَّ أُرْدِفُهُ بِعِلْمِ التَّصْرِيفِ ثُمَّ بِعِلْمِ النَّحْوِ، فَمَا كَانَ فِيهِ مِنْ عِلْمِ اللُّغَةِ، فَمَأخُوذٌ عَنْ مَنْ أَثِقُ بِهِ فِي بَابِ النَّقْلِ ولي فِيهِ التَّرْتِيبُ [و: ٢ب] الغَرِيبُ والتَّلْخِيصُ

---

1 Bu bölümde eserin üç nüshası karşılaştırılmış ve önemli görülen farklar [köşeli parantez] içerisinde gösterilmiştir. Burada nüshaların kısaltmalarının Arap harfli biçimleri (V=و, D=د, K=ق) kullanılmıştır. Köşeli parantezler, renkli kullanımda gözün seçiciliğini arttırmak için aynı zamanda renklendirilerek de verilmiştir. Bu bağlamda; V nüshası için [mor], D nüshası için [mavi], K nüshası için [yeşil] renk tercih edilmiştir. Nüshaların sayfa numaralarında da aynı yol izlenmiştir.

2 De ki: her biri kendi uyarına göre hareket ediyor o halde yolca en doğru olanın kim olduğunu daha ziyade rabbınız bilir. Kuran: 17/84.

3 …Allah'tan nusrat ve yakın bir fetih, hem mü'minleri müjdele. Kuran: 61/13

العَجِيبُ، وَمَا كَانَ [ق:٣] فِيهِ مِنْ عِلْمِ التَّصْرِيفِ وَمِنْ عِلْمِ النَّحْوِ فَهُوَ مِنْ مَالَمْ أَنسِجْ فِيهِ عَلَى مِنْوَالِ، بَلْ اسْتَخْرَجْتُهُ مِنَ الْقُوَّةِ اِلَى الفِعْلِ بِالتَّطَلُّبِ والتِسْئَالِ [د:والسوال]، فبَلَغتُ بِلَطِيفِ الإِدْرَاكِ إِلَى أَحْسَنِ مُرادٍ، وحَصَلْتُ بِكَثْرَةِ السُّؤَالِ أَوفَرَ مَطْلَبٍ وأَوفَى مُرَادٍ، وَجَنَيْتُ مِنْ رِيَاضِ هَذَا اللِّسَانِ [د:٣أ] فَوَائِدِ اَلَذَّ مِنَ الجَنِيِّ وَاسْتَخْرَجْتُ مِنْ بِحَارِ عُلُومِهِ فَرائِد هِيَ غَايَةِ المُنَى وأَدْرَكْتُ بِهِ الأَمَلَ مِنْ هَذَا اللِّسَانِ وحِزْتُ فِيهِ قَصَبُ سَبْقِ الرِّهَانِ، لِذَلِكَ سَمَّيتُ كِتَابِي هَذَا «بِكِتَابِ [د:ø] الإِدْرَاكِ لِلِسَانِ الأَتْرَاكِ»، وَوَضَعْتُ عَلَامَةَ لِلْمُرَقَّقِ [د:لِلْمَرْقُوقْ] ق وَلِلْمُفَخَّمِ خ وَلِلْمَشُوبِ ش وَلِلْمَنْقُولِ مِنْ لِسَانِ الْفُرْسِ ف وَمِنْ لِسَانِ التُّرْكمَانِ ت، وَمَا وَجَدْتَهُ فِي كِتَابِي هَذَا مَضْبُوطًا وَرَأَيْتَ مَنْ يَتَكَلَّمُ بِلِسَانِ التُّرْكِ يُخَالِفُهُ فِي زِيَادَةِ حَرْفٍ أَو نَقْصِهِ أو تَغْيِيرِ حَرَكَةٍ بِحَرَكَةٍ أَو تَحْرِيكِ مُسَكَّنٍ أَوْ تَسْكِينِ مُحَرَّكٍ أَوْ غَيرِ ذَلِكَ، فَلتَعْلَم أَنَّ [ق:٤] ذَلِكَ مِنْهُ لَحْنٌ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ، إِذ قَدْ تُغَيِّرُ كَثِيرُ مِنْهَا بِهَذِهِ البِلَادِ المُخَالِطَةِ المُسْتَعْرِبَةِ وَغَيْرِهِمْ مِنَ الأَعَاجِمِ، حَصَرْتُ [ق:حضرت][4] كِتَابِي [د:ø] هَذَا فِي ثَلَاثِ [و: ثلث] [ق:ثَلَاثِ] جُمَلِ الجُمْلَةُ الأُولَى فِي اللُّغَاتِ الجُمْلَةِ الثَّانِيَةِ فِي التَّصْرِيفِ الجُمْلَةِ الثَّالِثَةِ فِي النَّحْوِ.

4 V'de de K'de de kırmızı ve K'de cezim nokta zannedilmiş olmalıdır.

الجُمْلَةُ الأُولَى فِي اللُّغَاتِ

حَرْفُ الهَمْزَةِ

الهَمْزَةُ وَحْدَهَا

إ – [ق:ø] اَرْسِلْ [د:اَرسَلَ] اِدِى مُشْتَرَكٌ بَينَ اَرْسَلَ وَ كَانَ فَإِذَا كَانَتْ بِمَعنَى [د:٣ب] اَرسَلَ كَانَتْ مُتَصَرِّفَةً وَإِذَا كَانَتْ بِمَعنَى كَانَ لَمْ يَتَصَرَّفْ فِيهَا بِغَيرِ المَاضِى.

الهَمْزَةُ مَعَ البَاءِ

اُبْ خ، ش [د:اُپْ] – قَبِّلْ [د:اُپُوشْ – قُبْلَة][5] اُبْ ق – عُبّ. اِبْ [و: إبْ] – الحَبْلُ وِبِالياءِ يِبْ [ق:يَبْ] بِالقِبجَاقِيِّ [د:ø]. اَبْطَرَا [د:اَبْطَر] – عَلَمٌ يُسَمَّى بِهِ. اَبَا [د:اَبَ] – الأُمُّ وَاَصْلُهُ لِلْجَدَّةُ وِيُقَالُ لِلأُمِّ عَلَى طَرِيقَ التَّحَنُّنِ.

أَبْجِي ش [د:ابجسي][6] – المَرْأَة. اَبَّقْ [و: اَبْقْ] – الشَّدِيدُ البَيَاضِ اَصْلُهُ اَبْاَقْ [و: اَبْاَقْ] [ق:أياق][7] كَمَا قَالُوا صَبْصَرِى فَكَرَّرُوا اَوَّلَ الكَلِمَةِ فِي الأَلْوَانِ إِذَا اَرَادُوا المُبَالَغَةِ فِيهَا [د:ø] وَزَادُوا بَعْدَهُ بَاءِ. اَبَمْ اَجْكِسِنْ [د:اِبمْ اِجلسْ] [ق:اَجْكِشُنْ] قُشْطُو – [و: ٣أ] قَوْس قُزَحْ. أَبْرَقْ [د:اِبْرَقْ] القُمَاش أُبْكَا [د:اُبْكَانْ][8] – الرِّئَةِ إِبَارْ [د:اِپَارْ] – المِسْكُ. [ق:٥]

الهَمْزَةُ مَعَ التَّاءِ

اَتْ خ – اِرْمِ [ق:اِرْمَ][9] [د:ø] [د:اَتَ اَدم] اَتْ ق – اللَحْمُ. اَتْمَكْ – الخُبْز. إِتْ – الكَلْب وَ اِدْفَعْ مُشْتَرَكٌ. أُتْ – أَقْمُرْ [د:ø]. إِتْ [د:اُتْ] – اِفْعَلْ اَتَا خ [د:اَتَ] – الاَبُ وَيُقَالُ اَطا. اُوتْ [د:اُتْ] – نَبَات. اُتلدى رَعَا [د:رعى]. اُتْرُكْلَدِى[10] [د:اُتْرُكْلَدِى] [ق:اُتْرُكْلَدِى] – كَذِبَ اُتْرُكْ الكِذْبُ

اُتْرُدُو – ثَقَبَ . اُتْرُكُو [د:اُتْرَكُوْ] – المِثْقَارُ [د:المِثْقَابْ] . اَتِكْ – الخُفُّ وَهِيَ تُرْكِيَّه و اَدُكْ [ق:اَدَكْ] تُرْكْمَانِيَّةٌ. . اَتَكْ – الذَّيْلُ . اُتْ [ق:اَتْ] – المَرَارَةُ. اُتِّى – أَزَالَ [د:ø] بِالنَّارِ شَعْرَ الغَنَمِ المُذَكَّى [د:ø].

الهَمْزَةُ مَعَ الجِيمِ

---

5 D’nin haşiyesindedir. D’de kılavuz harf kelimeden zannedilip sonradanharekelenmiş ve düzeltme olarak da yanına yeni kelime eklenmiştir.

6 Kılavuz harf dolayısıyla D’de hatalı yazılmış olmalıdır.

7 V’deki haşiye sebebiyle olmalıdır.

8 D’de kırmızı yazı aynı; fakat siyah kalemle bu biçime dönüştürülmüştür.

9 K’deki satır arası haşiyesi sebebiyle olmalıdır.

10 V’de hareke değişikliği yapılmıştır.

اَجْ [د:اَچْ] – اِفْتَحْ اَجِلْدِى [د:اَجِلْدِى] اِنْفَتَحَ اَجُقْ [د:اَچُقْ] المَفْتُوحُ [د:اَجْ طُرْ اَفْتِحْ]. اَجُقْدُرْ[11] مَفْتُوحُ [و: ø] [ق:ø] . اُجْ – طِرْ [د:ø].[د:١٤أ] اُجْمَقْ [د:اُچْمَقْ] الطَّيْرَانُ و الجَنَّةُ مُشْتَرَكٌ [د:الطَّيْرَانُ مُشْتَرَكٌ هِيَ والجَنَّةُ]. .

اَجْ – الجَايِعُ، وَهُوَ اَمْرٌ مِنْ اَجْدِى بِمَعْنَى جَاعَ . اِجْ [د:اِچْ] – اِشْرَبْ . اِجِرْدِى [د:اِچِرْدِى] – اَسْقَى . اُوجْ [د:اُوچْ] – ثَلَاثَةٌ . اُجُنْجِى – الثَّالِثُ . اُوجْ ق [ق:اُوجْ][12] – طَرَفُ كُلِّ شَيْءٍ وَيُسْتَعْمَلُ فِي الإِلْيَةِ يُقَالُ اُجُنْ تَبْرَتْكِلْ [د:اُجُكْ تَبْرَتْكِلْ] اَىْ إِلْيَتَكَ هُزّ وحَرِك . اُوجْ خ – الثَّأرُ . اُجَرْ – السُّوقُ . اُوجْ – الرَّهْنُ عَنْ [د:عند] المُغَالَبَةُ فِي سِبَاقٍ اَوْ رَمْيٍ . اُجَنْ – السَّفِينَةُ الصَّغِيرَةِ . اُجُنْ – اَجْل [ق:٦] . اَجِى – المُرُّ [د:اجل المُر] [د:اَجِي]. .

اَجْكِي

11 D'nin haşiyesindedir.

12 V'deki haşiye sebebiyle.

[ق:اِجْكِى][13][د:اِجْكِي] – المِعْزَى [د:المِعْزَا] [ق:المَغْزِى]. . اُجْ – الثَنِئ [د:الشئ] . اِجْقُرْ [ق:اِجْقُنْ][14] – الكَمَرّانُ والكَمَرَّانُ فَارِسِيَّةٌ . اِجْطُنْ – السِروَالُ اَىْ ثَوْبُ جُوَّانِيٌّ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ اِجْ جُوَّانِيّ وَطُنْ ثَوْبُ . إِجِى [اَجَا][ق:اَجَا][15] – العَمُّ [د:العَيم] . اَجْغِى[16] [د:اِجْغِي] – [د:تُرْكِيَّة اَجْكِى تُرْكْمَانِيَّة][17] الصَّغِيرُ يُخَاطِبُ الكَبِيرُ . اُجَالَدِى [ق:اَجَالَدِى][18] – ضَرَبَ العُجْزُ . اُجُزْ – الرَّخِيصُ اُجُزْ بُلْدِى رَخَصَ وَبِمَعْنَى سَهِلَ . اَلْهَمْزَةُ مَعَ الدَّالِ . أَدْ [د:اُدْ] – الاِسْمُ . اُدْ – الحَيَاءُ وَيُقَالُ لَهُ أَيْضاً اُوِيَدْ . أَدَا – الجَزِيرَةُ أَدَنْدِى [د:اُدَنْدِي]– تَسَمَّى

الهَمْزَةُ مَعَ الذَّالِ

لَا تُوجَدُ الذَّالِ فِي لُغَةِ أَكْثَرِ التُّرْكِ وَاَمّا فِي لُغَةِ بُلْغَارِ فَتُوجَدُ [ق:فَيُوجَدُ][19] [د:٤ب] وِمِنْهُ . إِذِى – الرَّبُّ . أَذَقْ – الرِّجْلُ . اُذِدِى [ق:اُذْدِى] – نَامَ، وَفِي لُغَةِ غَيْرُهُمْ تَقُولُ اُيَقْ [د:اَيَقْ] واُيُدِى[د:اَيُدِي] بِالْيَاءِ.

الهَمْزَةُ مَعَ الرَّاءِ

أَرْ – الرَّجُلُ . اُرْغُتْ [ق:ارَغَتْ] – المَرْأَةُ . اُرْ ق – المُهَنْدِسُ . أَرْ خ [د:اُرُ] – اِتْعَبْ . اَرْمَقْ [د:اَرْنُقْ] – التَّعَبُ . اُرْ خ [د:اُرُ] – اِبْنِ و اَضْفِرْ مُشْتَرَكٌ . اُورْ [د:اُرْ] – اِضْرِبْ . إِرْ ق – الغِنَاءُ . إِرْلَدِى – غَنَّى . إِرْ – اَزِلْ . إِرِلْ – زُلْ . اُورْ [د:اُرُزْ] – البَزَرُ . أُورْلُقْ [د:اُرُزْلُقْ] – المُعَدُّ مِنْهُ لِلزَّرْعِ [و: ٣ب] [ق:٧] اَرَشْتَهْ لَاخِشَهْ اِطْرِيَّهْ . اَرْزُلَادِى – وَلِعَو اِشْتِقَاق . اُرُقْ – العَشِيرَة[20] [د:yok]. أُرْدِى ق [د:اَرْدِي] – نَبَتَ فِي مَعْنَى تَنْبِيتُ الفَوْلُ وشَبَهِهِ . اُرْكُزْدِى [د:اِرْكُرْدِي] – نَبَّتَ . اُرْدَكْ [ق:اُرْ] – البَطُّ . إِرْ ق [د:ف] [د:ارق][21] [ق:ارلا][22]– اِضْجِرْ [ق:صَجْر] واَدْرِكْ . اَرْدْ – خَلْفُ ويُقَالُ اَرْطْ . أَرُو [د:اَرُوْ] – مُشْتَرَكٌ بَيْنَ النَّحْلِ و الزَّنْبُورِ وَ إِذَا اَرَادُوا النَّحْلِ بِعَيْنِهِ قَالُو بَالْ اَرْسِى . اُرْدِى ق – نَبَحَ ونَفَخَ مُشْتَرَكٌ . إِرْدِنْ [ق:اَرْدِن] – البَيْدَرُ . اُرُو – المَطْمُورَةُ . اُرْمَجَكْ [د:اُرضجك] – القَرِيشَةُ . اَرْتْ [ق:اِرْتْ] – زِدْ . اَرْطُقْ [د:اَرْتُقْ] – اَزِيدُ [د:اُزِيدَ] المَاضِى اَرْطِّى [ق:اُرْطِى] هَذَا فِي الْلَازِمِ وَ أَمَّا فِي المُتَعَدِّى فَتَقُولُ اَرْطُّرْدِى [د:اَرْطُرْدِي] . اَرِى – النَّظِيفُ . اَرِطِّى – نَظَّفَ . اَرِنْدِى – تَطَهَّرَ [د:طَهَرَ] . اَرِغْ – مُطَهَّرٌ وَهُوَ

---

13 Müdahale olmasına rağmen V'deki haşiye sebebiyle.

14 K'de de önceden böyleyken sonradan nunun ucu kazınmış ve noktaya düzeltme eklenmiştir.

15 K'de siyah mürekkeple bu şekle sokulmuş ve aynı müdahale V nüshasında da vardır.

16 V'deki müdahaleye benzer bir müdahale K'de de vardır.

17 D'nin haşiyesindedir.

18 V'de sonradan hemze ve ötre eklenmiş ama ya görülmemiş veya yanlış değerlendirilmiştir.

19 V'de açıkça "te" var ama ara haşiyedeki noktalar etkilemiş olabilir.

20 Bu kısım V'de son satırda ve haşiye mi asıl metin mi tam olarak anlaşılamamıştır.

21 Anlaşılan "ḳaf" yazılmak istenmiştir.

22 V nüshasında da "elifi"n sonradan yapılan müdahale ile "lam-elif"e çevrildiği anlaşılmaktadır.

رَاجِعٌ لاَرِى بِمَعْنَى النَّظِيفُ[23]. اِرَنْدِى [ق:اَرندِى] [د:اَرَنْدِي] – ضَجِرَ [ق:صجر] . اَرِدِى [yok] ق [د:اَرِي] [د:ف] – ذَبَّ[د:دب][24] [ق:ادب] [. اُرْتْ ق – غَطٌّ . اُرْتُقْ [د:اُرْتُو] [ق:اُرْتُو] – الغِطَاءِ . اُرْتَا خ – الوَسَطُ . إِرْتَا – الغَدُ . اُرُلْ – السِنْدَانُ . اُرْمَنْ – [د:٥أ] الدَوحُ والشُعَرَاءِ والغَايَةِ والحَرِجَةِ والغابَة والحَرِجَةِ . اُرْتَقْ خ – الشَّرِيكُ . اَرَا – بَيْنَ . إِرَا [ق:اَرَا] – حَرِّكْ فِي الْمَهْدِ وَمَا نَاسَبَهُ، وَيُقَالُ إِرْغَا المَاضِى مِنْهُ إِرْغَدِى [د:اِرْغَنْدِي] اَىْ هُزْ . إِرِى – أُسْلُ . اَرْسَكْ ت – وَيُقَالُ اُرْسُبِى [و: اَرْسَنِى] القَحْبَةُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ. [ق:٨] اَرْجَلْ [ق:اِرْجَلْ] – المَشْؤُومُ . اُرْغَنْ – الحَبْلُ الطَّوِيلُ الَّذِي يُرْبَطُ بِهِ الغَنَمُ عِنْدَ الحَلْبِ وَشَبْهِهِ وَبِالْقِبْجَاقِي اُرْكَنْ . اَرْقْ [د:اِرْقَ] – النَّهْرُ، وَيُقَالُ أَيْضاً اِرْمَقْ . اَرُقْ – المَهْزُولُ . اَرْقُلِدِى – ضَمَرَ . اَرْقُنْ [ق:yok] – رِفْقاً، يُقَالُ اَرْقُنْ اَرْقُنْ كَلُزْ [ق:كَلِزْ] اَىْ يَجِئُ رِفْقاً رِفْقاً . اَرْقَا [ق:اِرْقَا] – الظَّهْرُ . اِرْكَكْ – الذَّكَرُ مُقَابِلُ الأُنثَى . اَرْكُجْ [د:اُرْكُجْ] – التَّيْسُ وبالقبجاقي المَخْصِيُّ من المِعْزَى . اُرْكُجْ [و: اَرْكُجْ] – السِّنَامُ . اُرْكُو ق – الجَفْلَةُ . اَرْسَلَانْ [د:اَرَسْلَانْ]– السَّبْعُ . اَرْبَا ش– الشَّعِيرُ . اُرُو [د:اُرُوْ] – نَصْبَةُ القِيَامِ . اَرْكْ [د:اَرْك] – الاِخْتِيَارُ [د:الاِخْتِبَارُ] . اَرْدَمْ – الفَضِيلَةُ . اُرُنْ [د:اَرَنْ] [ق:اَرُنْ] – [د:اصل] مَكَانُ وَغَيْرِهِ . اِرْكْ – جَمِّعْ . اِرْكْدِى – جَمَّعَ . اِرْكْلِدِى – اِجْتَمَعَ . إِرْغَقْ [ق:اَرْغَقْ] – الكِلاَبُ والصِّنَّارَةُ . إِرْقِطَاقْ – نَجْمٌ يُسَمَّى الجَبَّارُ . اَرْقَطَاقْ [ق:اَرْقِتَاقْ] – الجُمْجُمَاةُ المُطَاوَلَةُ البَوْزِ . اَرَبَا – العَجَلَةُ . اَرْطَمَقْ – الخُرْجُ . اُرْغَا – البَيْرَقُ . اُرْيَكْ – السَّعْفَةُ [د:الشَّعْفَةُ] عَلَى رَأْسِ الرُّمْحِ اَوْ عَلَى هَوَادِى الجِمَال [د:ه ب] . اَرِنْ [ق:اَرَنْ] – الشَّفَةُ . اُرْطَا بَرْمَقْ – الأُصْبَعُ الوُسْطَى . اَطْسِزْ بَرْمَقْ – البِنْصَرُ . اَرْكْ – الإِجَّاصُ وَهُوَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الخَوْخِ والقَرَاصِيَا [ق:٩] والْبَرْقُوقُ والمِشْمِشْ فَإِذَا أَرَادُوا المِشْمِشْ قَالُوا صَرِى اَرْكْ وَيُقَالُ لِلْخُوْخِ شَفْتَلُو وَهِيَ فَارِسِيَّةٌ [١٤أ] . إِرِنْ [ق:اِرَنْ][25] – القَيْحُ والمِدَّةُ . أَرِقْ [ق:اَرَقْ][26] – الخِرْؤُ . اَرْشِى [د:اَرْشِىّ]– المُخَنَّثُ . اُرْكْدِى – جَفَلَ [د:اَسْبِقْ] . اُرْدِى – سَبَقَ [و: ø] [ق:yok] . اُرْكْتِّى [د:اُرْكْتِى] – جَفْلَهُ [د:جفل] غَيْرِهِ . اُورَنْدِى [د:اُرَنْدِي] – تَعَلَّمَ . اُرْجْطُطِّى [ق:اُرْحْطَطِى][27] – صَامَ أَيْ أَمْسَكَ الصَّوْمُ بِمَعْنَى صَامَ . اُورَنْلَدِى [د:اُرَنْلَدِي] – ظَنَّ

الهَمْزَةُ مَعَ الزَّايِ

---

23 K'deson kelimeler harekesiz ve bazıları da noktasızdır.

24 D'nin müstensihinin kılavuz harfi anlamadığı görülmektedir.

25 Satır aralarındaki kelimelerin etkisi; ancak "ra"nın esre olduğu da çok açık.

26 V'de "ra" nın harekesi açıkça esredir.

27 K'deki hatada V'nin etkili olması kuvvetle muhtemeldir.

زْ – حَلَّ بِمَعْنَى ذَوَّبْ . اَزْ [و:ءَاز] [د: اَزْ[28]] – القَلِيلُ . اَزْ بُلْدِى – صَارَ قَلِيلاً بِمَعْنَى قَلَّ . اَزْلِدِى[29] – بِمَعْنَى اِنْقَلَّ

يْ صَارَ قَلِيلاً . اَزْ – الأَصْفَرُ [د:الأَصْفَر] مِنَ الْخَيلِ . اَزْدِى [د: اَزْدِي[30]] – [د:تَاهَ] ضَلَّ . اَزْغُنْ – الضَّالُّ . اِيزْ

[د:اَيُزْ] – الأَثَرُ [د:الاشر] . اُوزْ – الصَّانِعُ المَاهِرُ . اُزْ خ [ق:اُزَخْ][31] – اُسْبُقْ [د:ø] . اُزْدِى – سَبَقَ [د:ø] .

اُزْدِى ق – اِنْقَطَعَ . اُزْ ق – أَفْصِلْ وَهُوَ اِسْمٌ لِمَا يَعْلُو الطَّبِيخَ [ق:الطَّبْخ] [مِنَ الدُّهْنِ عِندَ الغَلَيَانِ . اُزَنْ – الخَلِيجُ

والنَّهْرُ وَسَاقُ الشَّجَرَةِ والرَّكْبُ والمُغَنِّى عَلَى قُبُزْ يُقَالُ يَخْشِى اُزَنْ دُرْ [د:يَخْشِى اُزَنْ دُرْ] . اُزَنْدِى – ظَلَمَ .

إِزْدَرِى[32] – فتَّشَ [د:فَتَشَ] . اُزْكَا – بِمَعْنَى غَيْرُ وَبِمَعْنَى سَايِرُ مُشْتَرَكٌ [د:اَ٦] . اُزْرَا [د:اَزْرَا] – بِمَعْنَى عَلَى

وَهِيَ فِي لُغَةِ التُّرْكْمَانِ أَكْثَرُ . اُزُنْ – الطَّوِيلُ . اُزَطِّى – [ق:١٠] طَوَّلَ . اُزَنْطِى [د:اُزْسَطِى] – طَالَ . اِزْلِكْ

[د:اَزْلِل] – مَا يُلْبَسُ فِي الرِّجْلِ . اَزِقْ [د:اَزِتْ]– الزَّادُ . اُزُمْ – العِنَبُ . اُوزَنْ [ق:اوزز] – الوَادِيُّ . اُزُتْ

[ق:اُزُبْ][33] – المَوْتَى . اُوزْ خ [د:اُوزْ] – النَّفْسُ . اَزُو خ – الضِّرْسُ . اَزَا ق [د:اَزَا] [ق:اُزَا]– العَمَّةُ[34] . اَزْمَنْ خ

[د:اَزْمَنُ] – الحِصَانُ المَخْصِيُّ فِي الكِبَرِ

الهَمْزَةُ مَعَ السِّينِ

أَسْ [د:اَسُ] – الحِسُّ . اَسَنْ – السَّالِمُ . اَسَنْلِدِى – وَدَّعَ . اُسْتُنْ [ق:اُسْتَنْ] – فَوْقُ . اَسِرْكَا – اِرْحَمْ . اَسْتِى –

هَبُّ الرِّيحُ . اِسِرْغَا – حَلْقَةُ الأُذُنِ وَيُقَالُ سِرْغَا وَيُقَالُ فِيهِمَا بِالصَّادِ [اِصِرْغَا] . اَسْرِى ت [ق:اَسْرصى][35] –

الفَهْدُ . اَسْرُكْ – السَّكْرَانُ . اَسْرِدِى – سَكَرَ . اَسْكِى – العَتِيقُ . اِسِى [د:اِسِّى] [ق:اِسِّى] – الحَرُّ . اِسِلِكْ

[د:اِسْلِكْ] – الحُمَّى [د:الحُمَّا] [د:وَ يُقَالُ لَهَا اِسِتْمَا و اُشْتِمْشْ] . اِسِدِّى [د:اِسِدِّي] [و: اِسِدِى] – سَخَنَ

[سَخِنَ] [و: سَخُنَ] . اِسِتِّرْدِى – سَخَّنَ . اِسْمَرْلَدِى – أَوْدَعَ . اَسَلِكْ [د:اَسْلِك] [ق:اَسَلِدْ][36] – السَّلَامُ

الهَمْزَةُ مَعَ الشِّينِ

---

28 D’de “elif” üstüne med sonradan konmuştur.

29 D’de sonradan “azaldı” ya çevrilmiş aslı “azladı” ya uygundur.

30 V’de de D’de de “elif” üstüne med sonradan konmuştur.

31 Düzeltme harfleri bazen kelimeden sanılmıştır.

32 V’de hermze üstten kazınmış ve alta konmuştur.

33 V’de satır arasındaki kelimeler araya girmiş; ancak son harfin “ba” okunması da hayli zor ve “te” nin noktaları çok kapalı değil.

34 Kılavuz harfin anlaşılmaması dolayısıyla D’de bir işaret vardır.

35 K’deki hatada V’nin etkili olması kuvvetle muhtemeldir.

36 V’de sondaki kaf lerin hemzeleri konulmadığından ve biraz da küçük yazıldığından rahatlıkla karıştırılmış olabilir.

اَشْ خ – الطَّعَامُ وَهُوَ [د:مَوْضِع] أَيْضاً أَمْرٌ [د:ø] مِنَ التَّعَدِّى [د:مُرْتَفِع] ومِنْ مَوْضِعٍ مُرْتَفِعٍ [د:ø] . اِشْ [د:اِيشْ] [ق:أَشْ] – الرَّفِيقُ . إِشْ [د:اِشِنْ] – الأَمْرُ . اِيشْ [د:اِشْ] – العَمَلُ . اُشْ خ [ق:اِشْ] – بِمَعْنَى هَا الَّتِى لِلتَّنْبِيهِ . اَشَغَا [د:وَاشِن] – المَوْضِعُ المُنْحَدِرُ وبِالتُّرْكِيِّ اَشَقَا . اَشْنُغِى يِلْ [اَشِنْغِى يِلْ] [د:اَشْغِى يِلْ] [ق:اَشِيغْ يِلْ] – عَامُ العَامُ [د:٦ب] الأَوَّلُ وَيُقَالُ [ق:١١] اَشْنُغْيِلْ [د:اَشَغَيْلُ] [ق:اَشِنْغِيلْ] وَالمُسْتَعْمَلُ [و: ٤ب] اليَوْمُ كَشْكَنْيِلْ [د:كَشْكَشِلْ] . أَشَقْ – المُتَواضِعُ . اَشُقْ – الكَعْبُ . اَشْلَا – أَوْصَلُ النَّشَّابَ إِذَا اِنْكَسَرَ . اِشِكْ – عَتَبَةُ البَابِ ويُكَنَّى بِهِ عَنِ البَابِ . اَشَكْ – الحِمَارُ . اِشْكِكْ [ق:اَشْكُكْ][37] – المِحْذَافُ وَلَمْ يَعْرِفْ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينُ» هَذِهِ اللَّفْظَةَ . أَشْنُو – القَدِيمُ مِنَ الزَّمَانِ . إِشِقْ [د:اِشِر] [ق:اَشِقْ] – الضَّوْءُ والشُّعَاعُ . اِشْقُنْ – الرِّيْبَاسُ . اُشَقْ – الصِّغَارُ جِدّاً . اُشْتِلَرْ – اِجْتَمَعُوا وَانْضَمُّوا عَلَى شَيْءٍ . إِشِمْ [د:اِشْمِر] – الرَّانَاقُ [د:الرَّاتَات] . اَشْلِقْ – القَمْحُ . اَشْقَقْ – السَّاقُ . اِشِتِّى – سَمِعَ . اِشِتِّرْدِى – أَسْمَعَ

الهَمْزَةُ مَعَ الصَّادِ

اُوصْ [د:اُصْ] – العَقْلُ . اُوصْلَنْدِى [د:اُصْلَنْدِى] – صَارَ ذَا عَقْلٍ . أَاصْ [د:اَصْ] – نَوْعٌ مِنَ الأَعَاجِمِ [د:الأَعْجَام] . ءَاصْ [د:اَصْ] – عَلِّقْ المَاضِى مِنْهُ اَصْدِى عَلَّقَ بِالتَّدْلِيَةِ وَرَأْسِهِ أَسْفَلِ . اَصِلْدِى – تَعَلَّقَ . اَصْنُو – المُدَلَّلُ . اَصْنُولَنْدِى – تَدَلَّلَ . اَصِغْ – و – اَصْلَمْ – هُمَا بِمَعْنَى الفَايِدَةُ . اُصُرْدُو [ق:اُصَرْدُو] – ضَرَطَ [ق:صراط] . اُصُرْمَقْ – الضُّرَاطُ و الْفُسَاءُ [ق:الفُسَاد] [د:اِصِلدِي] مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا . اِصِرْدِى ت – عَضَّ . إِصْرَا [د:اِصِرَا كذاك] – أَقْصَى [د:ø]

[ق:١٢] الهَمْزَةُ مَعَ الطَّاءِ

اَطْ – الفَرَسُ . اَطْلُو – الفَارِسُ أَيْ ذُو الفَرَسِ[38] . اَطْلَنْدِى – رَكِبَ أَيْ اَتَّخَذَ فَرَساً[39]. اُوطْ – النَّارُ . اُطْلُقْ – الزِّبَادُ [د:الزِّنَاد] لَحِقَتْ لُقْ لِلْأَعْدَادِ [د:أ٧] . اُطُنْ [و: اَطُنْ] – الحَطَبُ . اُطَقْ – يُعَبَّرُ بِهِ عَنِ الْخَيْمَةِ [د:الخَيْم] وَالْوَطَنِ فِي الْبَرِّيَّةِ يَقُولُونَ [ق:تَقُولُون] اُطَقِنْ قَنِى [ق:اُطْقِنْقَنِى] أَيْ أَيْنَ مَنْزِلُكَ . اُطُوْ [ق:اُطُوْ] – بِلُغَةِ طُقْصُبَا الجَزِيرَةُ وَبِلُغَةِ غَيْرِهِمْ اُطْرَجْ[د:اَطْرَجْ] . اُطْ – الدَّوَاءُ . اُطْجِى [د:اُطَجِى] – الطَّبِيبُ . اُطُّو [د:اُطُو] – ظَفِرَ . اَطِنْ [ق:ø][40] – الجَمَلُ [ق:الحمل] الخَصِيُّ . اُطُزْ – الثَّلَاثُونَ

---

37 Başlık gibiyken sonradan siyahla K'deki gibi harekelenmiştir.

38 D'de madde yoktur.

39 D'de madde yoktur.

40 V'de kelime kazınmış; ama Arapçası kalmıştır.

الهَمْزَةُ مَعَ الغَيْنِ

اُغَنْ – اَللهُ . أَا غْ [د:اَ غْ] – و – اَغِنْ [د:اَغِر] – كِلَاهُمَا بِمَعْنَى اَصْعَدَ المَاضِى اَاغْدِى[41] واَغِنْدِى [د:اَغْنَدِى] وَمِنْهُ اَغِنْغَجْ [د:اَغنقِجْ] [ق:اَغِنْغَجْ] وَهُوَ السُّلَّمُ . اَغَرْجُقْ [د:اُغُرْجُقْ] [ق:اَغُرْحَقْ] – الشَّطْرَنْجُ والنَّرْدُ . أَا غْ[42] – الشَّبَكَةُ لِلسَّمَكِ . أَا غْ[43] – سَرَحَ [د:سَرَجَ] السِّرْوالُ . اُوغْ [د:اُغْ] – عُودٌ مِنْ عِيدَانِ الخِرْكَاةِ الَّتِي تُغْرَزُ فِي قُبَّتِهَا يُقَالُ مِنْهُ اُغْلَدِى أَيْ غَرَزَهَا . إِغْ – طَرَفُ الشَّعْرَةِ الَّتِي لِغِلَافِ [١٥أ] القَمْحِ والشَّعِيرِ . إِغْلَدِى [د:اَغْلَدِى] [ق:اَغْلَدِى] – بَكَا [د:بَكَى] وَفَتْحُ الهَمْزَةِ تُرْكْمَانِيٌّ [د:ø] [اَغْلَدِى] .[ق:١٣] إِغْلَطِّى [د:اَغْلَطِّى] [ق:اَغْلَطِّى] – اَبكَا [د:اَبْكَى] . اَغْنَ – تَمَرَّغُ المَاضِى مِنْهُ اَغْنَدِى اَىْ تَمَرَّغَ . اُغُنْدِى – أُغْمِيَ عَلَيْهِ . اَغِرْدِى – نَهَقَ الحِمَارِ . اَغَرْدِى – شَابَ [ق:سَاب] وَابْيَضَّ أَصْلُهُ اَقَرْدِى فَأُبْدِلَتِ الْقَافُ غَيْناً . اَغْرِدِى – تَأَلَّمَ وَفِي التَّعْدِيَةِ اَغْرِطُّدِى[د:اَغِرْطُرْدِى][د:اَغْرِدْطُرْدِى][44] ثُمَّ حُذِفَ فَصَارَ اَغْرِطِّى . اُغْرِى – اللِّصُّ . اُغُرْلَدِى – سَرَقَ . اُغْ – خَلَلٌ [د:خَالٍ] فَارِغٌ يُقَالُ بَيْ اُغْمُدُرْ [ق:اُغْمُدْرْ] أَيْ أَمِيرُ فِي الخَلْوَةِ وَيُقَالُ تَيِرْمَنْ اُغْمُدُرْ [45] [د:٧ب] أَيْ الطَّاحُونَةُ خَالِيَةٌ . اُغْلَقْ – العِنَاقُ . اُغْلَنْ – الغُلَامُ . اُغُلْ – الابْنُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اُوُلْ [د:اُدُل] . اَغِلْ – الحَظِيرَةُ وَيُقَالُ لِحَظِيرَةِ الغَنَمِ قُوِيْنْ [د:قُوْيَنْ] [ق:قُوِيَنْ] اَغْلِى [د:اَغِلِي] وَيُقَالُ اَىْ اَغِلَّنْدِى أَيْ القَمَرُ صَارَ ذَا هَالَةٍ تَشْبِيهًا بِالحَظِيرَةِ . إِغْلِقْ – الرَّبَّابُ الَّذِي يُغَنِّى بِهِ . اَغُرْشَقْ [د:اُغُرْشَقْ] [ق:اَغُرْشُقْ] – ثِقَالَةُ [د:ثَقَّالَةُ] المِغْزَلِ وَكُلَّمَا [و: وَكُلُّ مَا] [ق:وَكُلُّ مَا] أَشْبَهَهُ يُسَمَّى اَغُرْشَقْ[د:اُغُرْشَقْ] . اَغِرْ – الثِّقِيلُ . اَغِرْلَدِى – اِسْتَثْقَلَهُ بِمَعْنَى إِحْتَرَمَهُ وَأَكْرَمَهُ . اُغُرْلُو [ق:اَغُرْلُو] – ذُو يُمْنُ . اَغُزْ [د:اَغُرْ] – اللِّبَا [ق:اللِّبَانْ] وَ بِالْقِبْجَاقِيِّ مَكَانُ الْغَيْنِ الْوَاوِ [اَوُزْ] . اُغُزْ [د:اُغُرْ] – أَبُو التُّرْكِ الكَبِيرِ بَعْدَ يَافَثِ . أَغِى – الكَرِيمُ . اَغِرْ – [ق:١٤] السَّمِينُ . اَغِزْ – الفَمُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اَازْ . اَغُرْقْ – الثِّقَلُ . اُغْلَقْ [د:اَغْلَقْ] – الخَالِى . اَغَجْ [ق:اَغُجْ] – العَصَا والشَّجَرُ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا يُقَالُ اَلَّا اَغَجِى اَىْ [د:يَعْنِى] شَجَرُ التُّفَّاحِ . اَغِى – نَوْعٌ مِنَ الحَرِيرِ . اَغُو – السُّمُّ [د:السَّمّ]

الهَمْزَةُ مَعَ القَافِ

---

41 V ve D'de biçim ortaktır..

42 V ve D'de biçim ortaktır..

43 V ve D'de biçim ortaktır..

44 D'nin haşiyesindedir.

45 D'de "dal" ile "ra" ayrı sayfalarda yazılmıştır.

اَقْ خ – الأَبْيَضُ . اَقْ اَيْغِرْ [د:اَقْ اَبعر] [ق:اِيغِرْ][46] – الشِّعْرَى اليَمَانِيَّةُ . اَقْ اَزْ – الأَصْفَرُ المُعَصَّمْ [د:العَظمْ] بِالْبَيَاضِ . اُوقْ – النَّشَّابُ . اَقْدِى – سَالَ . اَقْرُقْ [د:اُقْرُقْ] – الحَبْلُ الَّذِي يُحَصَّلُ بِهِ مَا نَفَرَ مِنَ الْخَيْلِ . اَقْصَقْ – الأَعْرَجُ . اَقْصَدِى – ظَلَعَ [د:ضَلَعَ] [ق:طَلَعَ] . اَقْجَا – الأبيض وغلب على الدَرْهِم . اَقْبَرْس – [د:٨أ] الفَهْدُ الأَبْيَضُ وَسُمِّيَ [د:يُسَمَّى] بِهِ وَهُوَ مُرَكَّبٌ . اَقْصُرْدِى – عَطَسَ وَهُوَ بِالقِبْجَاقِيِّ جُجْكُرْدُو [ق:حُجْكُرْدِى] . اُقْشَدِى [ق:اُقْشَيْدِى] – نَاغَى الصَّغِيرُ وَذَلِله . اِقْشَدِى [ق:اُقْشَدِى] – صَرَّ الْبَابُ اَوْ [د:و] مَايُنَاسِبُهُ . اَقِشْدِى [د:اِقِسدِى] – تَجارَى إِلَى جِهَةٍ يُقَالُ اَقِشْدِلَرْ [د:اَقْشَدِلوم] تَجارَوا [٥ب] . اَقْطَرْدِى [ق:اَوْطَرْدِى] – قَلَبَهُ . أَقْطِى [ق:أَوْطِى] – فَهِمَ . أُقطُرْدِى [د:اُقُطُّرْدِى] – فَهَّمَ . أُقِدِى [د:أُقُدِى] [ق:أَقْدِى] – قَرَأَ وَ بِالْقِبْجَاقِيِّ اَغُودُو [د:اُغُودُو] . اَقْدِلَرْ – جَرَوا [د:جَرَوُوا] لِلْغَارَةِ وَالْاِسْمُ مِنْهُ اَقِنْ يُقَالُ اَقْدُقْ جَرَيْنَا لِلْغَارَةِ وَاَقِن قِلدُقْ جَعَلَنَا الجَرْيَ لِلْغَارَةِ [د:ø]

الهَمْزَةُ مَعَ الْكَافِ الْخَالِصَةِ [ق:١٥]

اَكِنْ [ق:اَكُنْ] – الزَّرْعُ . اَكْ – اِزْرَعْ المَاضِى مِنْهُ اَكْدِى . اُكُزْ – الثَّوْرُ . اُكُزْ اَلْمَاصِى [ق:اَكُزْ الماضى] [د:اَلْمَاضِى] – السَّفَرْجَلُ أَيْ تُفَّاحُ الثَّورِ . اِكِى – الاِثْنَانِ . اِكِى بُزْ [د:بُوز] [ق:مُزْ] اَطْ – الفَرْقَدَانِ . اِكِى بِلِّي [د:بِلْكِى] طَائ – الجَذَعُ مِنَ الْخَيلِ . اِكِى بِلَا – السَّيْفُ ذُو الْحَدَّيْنِ [ق:الجَدَّيْن] . اِكِنْجِى – الثَّانِيُّ . اِكِلَدِى – ثَنَى . أَكْسُكْ – النَّاقِصُ . اَكْسِلْدِى – نَقَصَ . أُكُنْدُو [ق:اَكُنْدُو] – تَحَسَّرَ وتَلَهَّفَ . اِكِنْدِى – العَصْرُ . اُكِدِى [د:اُكُدِي] [ق:اُكْدِى] – تَقَيَّأَ . اُكُشْ – الكَثِيرُ .

الهَمْزَةُ مَعَ الْكَافِ البَدَوِيَّةِ[ك][47]

اَكَا [د:اِكَا] – العَمَّةُ . اَكْدِى [د:اَكْدِي] – عَوَّجَ . اَكِلْدِى [د:اَكْلِدِي] – تَعَوَّجَ . اُكْدِى [د:اُكْدِي] – [د:٨ب] مَدَحَ . اُكُتِّى [د:اُكْتِّي] – طَحَنَ . اُكُتْ [د:اُكْتْ] – النَّصِيحَةُ، يُقَالُ أُكُتْ بِرِدِى نَصَحَهُ أَيْ أَعْطَاهُ النَّصِيحَةَ [د:للضِيحَه] . إِكَا [د:اِكَا] – المُبْرَدُ . اِكَلَدِى [د:اِكْلَدِ] [ق:اِكْلَدِى] – بَرَّدَهُ . اُكْ [د:اُكْ] – البَالُ، يُقَالُ اُكُنْ [د:اُكَنْ] طُطْغُلْ [ق:طُطْغِلْ] أَيْ أَمْسِكْ [ق:اِمْسَكْ] بَالَكَ [د:مَالَكَ] وِاجْعَلْ بَالَكَ . اُكُرَتِّي [د:اُكُرَتِّي] – علَّمَ . اُكُرْنْدِى [د:اُكُرْنْدِي] [ق:اُكُرْتْدِى] – تَعَلَّمَ . اُكُرْ [و: اُكرْ][د:اُكُرْ] [ق:اُكِرْ] – [اَكُر][48] أَنِيسُ الفَرَسِ وَقَرِينَهُ[49] مِنْ جِنْسِهِ . اَكِرْ [اَيْكُرْ]

---

46 V'de "elif"in harekesi yoktur.

47 D'de kelimelerin bazılarına üç nokta konulmamış, birkaçına sonradan siyah kalemle konulmuş; çoğunda üç noktalı kaf vardır.

48 D'nin haşiyesindedir.

49 K'de burada kopukluk olmuş ve "ögrüdi" maddesinin açıklamasına atlanmıştır.

– الأَدْهَمُ والمُسْتَعْمَلُ أَيْكِرْ [د:اِيكَر][50] . اَكْرِدِى [د:اَكِرْدِى][51] – غَزَلَتْ[52]. اُكْرِدِى [د:اُكْرِدِي] – حَرَّكَ مَهْدَ الصَّبِيُّ [د:صَغِير] لِيَسْكُنَ مِنَ البُكَاءِ[53]. إِلْ [د:اِلْ] – المِغْزَلُ و الدَّاء مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا اِكْلَدِى شُغْلُ [د:بَيْنَهُمَا المِغْزَلُ والدآءُ مُشْتَرَكٌ اِكْلَدِى صَحْ اَصْلُهُ][54]. اَكْلَدِى – شَغَلَ . اُكُو ـ البُومَةُ [د:البُومَه][55] . اُكْرُمْكْ [د:اُكْرُمْكْ] [و: اُكُو] [ق:اُكُو] – المَهْدُ وَيُسَمَّى أَيْضًا بِشِكْ [بِشَكْ] والفَرْقُ بَيْنَهُمَا أَنَّ [ق:١٦] بِشِكْ [ق:بَشك] هُوَ يُتَّخَذُ [د:مُتَّخَذُ] مِنَ الخَشَبِ وَالحَدِيدِ سَرِيراً لِلصَّغِيرِ وَاُكْرُمْكْ [ق:اَكْرُمَكْ] أَعَمُّ مِنْ ذَلِكَ وَهُوَ كُلُّ مَا يُحَرَّكُ [ق:تَحَرَّكَ] الصَغِيرَ فِيهِ مِنْ سَرِيرٍ وَغَيْرِهِ وَيُطْلَقُ [د:يَشْتَمِلُ] أَيْضاً عَلَى أُرْجُوحَةِ الصَّغِيرِ . اَكْنْ – الكَتِفُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اَبِنْ. اِكْنَا – الإِبْرَةُ وَبِالْقِبْجَاقِيَّةِ اِنَا ـ [ق:إناك][56] ـ [د:ø]

الهَمْزَةُ مَعَ الْلَامِ

اَلْدِى [ق:اَلْدَى] – أَخَذَ. اَلِنْدِى – أُخِذَ. اَلِنْ [ق:اَلَنْ] – الجَبْهَةُ [و: اَلَنْ]. إِلْدِى – عَلَّقَ. إِلِنْدِى – تَعَلَّقَ. اُلْدِى [د:اُولْدِي] – صَارَ . اِلَنْدِى [د:اِلِنْدِي] – تَسَخَّطَ وَلَمْ يُسْتَعْمَلُ [ق:يَشْتَرِكُ] مِنْهُ مَعْنَى [د:ø] سَخَطَ. اَلْ ق – اليَدُ. أَلْ خ[57] [د:اَلْ] – الحِيلَةُ والفَرَسُ الأَشْقَرُ المَايِلُ [د:٩أ] إِلَى الصُّفْرَةِ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا. اَلَا ـ خ ـ الفَرَسُ الأَبْلَقُ وِيُقَالُ اَلَجَا [د:ø] [و: ٦أ] . اَلْدِى ق – نَخَلَ. اَلَنْدِى – نُخِلَ. اُلْدِى ق، ق – قَسَمَ . اُلُو ق [د:اُلُوقْ][58] – و – اُلُشْ ق – النَّصِيبُ. إِلْ خ ـ لِلْبَلَدِ وَ الصُّلْحِ [د:ø] مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا، [د:اَلاجَا] وَمِنْهُ يُقَالُ لِلرَّسُولِ الَّذِي يَطْلُبُ الصُّلْحَ إِلْجِى . اُلْ خ – هُوَ وَبِمَعْنَى ذَاكَ وَبِمَعْنَى الأَصْلُ وَيُقَالُ بِمَعْنَى التَّحْسِينُ يُقَالُ فِي المَدْحِ اُلْ [د:اُلَ] صَغَا وَيُقَالُ اُلَى [د:اُلْبَى] أَيْ أَحْسَنْتَ وَ اُلَى اُلَىْ [د:اُلْبَى اُلْبَى] [ق:اُلَىْ اُلَىْ]. اَلْشَكَا [د:السكا] – [ق:١٧] قِطَعُ العَجِينِ الرُّقَاقِ المَسْلُوقِ مَعَ اللَّحْمِ أَوْ عَلَى حِدَّةٍ . اُلْدِى ق – مَاتَ. اُلْتُرْبُو – أَمَاتَ. اُلُو – المَيِّتُ . اُلُو خ – الكَبِيرُ. اُلُو اَنَسِى – أُمُّ الأُمِّ وَمَعْنَا الأُمُّ الكَبِيرَةُ. اُلُدُو خ – كَبُرَ. اُلُو خ أَزُو [د:اَزِي] – كِبَارُ الأَضْرَاسِ. اُلَّدِى [د:اُلَّدِي] – وَقَرَ. اُلِدِى

---

50 V'nin haşiyesindedir.

51 D'de üç nokta sonradan ve hemzenin üstün olduğu haşiyede verilmiştir. V nüshasında ise burada "ṣaḥ (صح)" ifadesi vardır.

52 V'nin haşiyesindedir.

53 D'de yeri değişişik ve V'de haşiyededir.

54 Haşiyede verilmiş ve aslından düzeltildi diye de not düşülmüştür. Son birkaç maddede nüshalar arasında sıralama farkı vardır.

55 V'nin haşiyesindedir. ve K'de yoktur.

56 V'de bazı bölüm sonlarına konulan noktaların ve gözden geçirildiğini gösteren kırmızı çizgiyle halka içine alınması örneği var. Bu K'nin müstensihi tarafından kef zannedilmiştir.

57 V ve D'de biçim ortaktır..

58 Kılavuz harf kelimeden sayılmış; demek ki kopyaladığı nüshada düzeltme harfleri vardır.

– اِبْتَلَّ يُقَالُ اَلْدُرْ أَيْ رَطِبَ مَبْلُولُ وَمِنْهُ يُقَالُ اُلِى كِتْمَدِى [ق:كَتْمَدِى] أَيْ [د:ø] مَا ذَهَبَتْ رُطُوبَتُهُ. اَلْدِى – عَوَى الكَلْبُ. اَلْدِى [د:اَلدِي] – أَوْصَلَ وَمِنْهُ يُلْ [د:بُل] اَلْشُدُرْ أَيْ الطَرِيقُ مُتَّصِلُ. اَلَّنْدِى [د:اَلَنْدِي] [ق:اَلَّنْدِى] – تَأَصَّلَ. اَلَّنْدُرْدِى [د:اَلَنْدُرْدِي] [ق:اَلَّنْدُرْدِى] – أَصَّلَ وَ لَنْ إِنَّمَا دَخَلَتْ عَلَى تَأَصَّلَ ثُمَّ وُجِدَتْ فِي أَصَّلَ وَاللاَمُ قَبْلَ النُّونِ زِيَادَةً أُدْغِمَتْ فِيهَا لاَمُ اَلْ. اَلَّلَّنْدِى [د:اَلَّلَنْدِي] – تَأَصَّلَ. إِلِ [د:إِلُ] صُو – أَيْ مَاءٌ سُخْنٌ. اَلْبْ [ق:اَلَبْ] خ، ش – الشُّجَاعُ. اَلْتِى – السِّتُّ. اَلْجُو ش – ثَمَرَةٌ [د:ثَمَر] شَجَرٍ فِي بِلاَدِ التُّرْكِ شَبِيهٌ بِالزَّعْرُورِ[59]. اَلْدَنْدِى خ – اِنْخَدَعَ [د:اَخْدَعَ]. اَلْدَرِى خ – خَدَعَ. اَلْقْ – البَرِيدُ [د:٩ب] . اِلْكِى [د:اِلِكِى] – الهَاوُنُ . اَلْطُرْدِى – قَعَدَ [د:اُوتُرْدِى – قَعَدَ اُوتُرْتُدِى – أَقْعَدَ بِالتَّاءِ مَوضِع الطَّاءِ][60]. اَلْطُرْطُطِّى – أَقْعَدَ. اَلْجَادِى [د:اَلْجْدِي – قدر][61] – قَدَّرَ. اَلْطُرْقَجْ – الكُرْسِىُّ، وَيُقَالُ بِالغَيْنِ مَكَانُ القَافِ [اَلْطُرْغَجْ]. اُوْلَقْ – وَلَدُ الغَزالِ. اِلْكِ [ق:اَلْكَكْ] – العُرْوَةُ. اَلْكُو – الغَرَضُ المُتَبَاعِدِ. اَلَمْ – [ق:١٨] العَلَمُ. اَلَنْجِى [د:اَلَنْجِي] – الرَّجُلُ العَاتِيُّ. اِلْكَرِى [ق:إِلْكِرْدِى] – الاَوَّلُ [د:الاَفل]. اَلْجِ [د:اَلْجْ] – القِياسُ وَالاِعتِبَارُ. اَلِّى – الخَمْسُونَ. إِلَكْ – التِّينُ. اَلِكْ – الغَزَالُ. اَلِّكْ – القُفَّازُ، وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ اَلْ اليَدُ وَ لِكْ اللاَحِقُ عَلاَمَةً للأَعْدَادِ . اَلْقْ – المِثْعَبُ الَّذِي يَجْرِى فِيهِ المَاءُ بِسُرْعَةٍ. اَلْقْ – اِخْتِلاَفُ الرَّأيِ يُقَالُ اَلْقِلِرْ اِخْتَلَفَ رأْيُهُمْ . اَلْقْ [د:اَلْقْ] – عُدَّةُ الدَّابَّةِ كَاينا مَا كَانَتْ يُقَالُ [٦ب] اَلْقْ لاَ[د:اَلْقْ لاَ] أَيْ سَوِّ العُدَّةَ. أَلْكَرْ – الثُّرَيَّا. اَلْكِنْ [د:اَلْكَنْ] – الغَرِيبُ [د:الغراب] والصَّاعِقَةُ مُشْتَرَكٌ. اَلْقْ – الحَوْضُ . اَلَكْ [و: اَلَكَ] [ق:اَلَكَ] – المِنْخَلُ [و: المُنْخُلُ] [ق:المُنْخُلُ] وَالكَافُ لِلْآلَةِ. إِلْكُو – [د:غَرَض] مَعْلُومٌ يُرْمَى إِلَيْهِ. اَلْقِشْ – الثَّنَاءُ. اَلْقِشْ [ق:إِلْقِشْ] قِلْدِى – أَيْ جَعَلَ الثَّنَاءَ بِمَعْنَى أَثْنَى. إِلْكُنْ – الدَّوْلَةُ وَهُوَ مَرْكَبٌ مِنْ إِلْ بَلَدُ وَ كُنْ الشَّمْسُ فَجَعَلُوا ذَلِكَ عِبَارَةً عَنْ الدَّوْلَةِ . اَلَّا خ – التُّفَّاحُ. اَلْنَاقْ – اِسْمُ عَلَمٍ. اَلُو – العَاجِزُ عَنْ غَرِيمِهِ يُقَالُ بُو بُنْدَن اَلْدُرْ [ق:اَلْدُرْ] أَيْ هَذَا [د:عَاجِزٌ] مِنْ [د:عَنْ] هَذَا عَاجِزٌ وَإِذَا أَرَادُوا أَعْجَزَ قَالُوا [د:١٠أ] [ق:١٩] اَلْرَقْ دُرْ . اَلْطِى – السِّتَّةُ. اَلْطَغُو – السِّتَّةُ المُجْتَمَعَةُ، وَمِنْ أَمْثَالِهِمْ اَلْطَغُو اَلْقْسَا اَلْطِنْ دَقِنْ اَلْطُزْرْ دُرْدَوْ [ق:دَرْدَوْ] دُزَلْ [ق:دُزَكْ] سَا دَبَادَقِنْ [ق:دَبَادْقِنْ] اِنْدُرُرْ تَفْسِيرُ هَذَا المَثَلِ اَلْطَغُو السِّتَّةُ المُجْتَمِعَةُ اَلْقْسَا اِنْ اِختَلَفُوا وَسَا هِيَ أَدَاةُ الشَّرْطِ اَلْطِنْ التَّحْتُ وَدَا بِمَعْنَى فِي وَ ق بِمَعْنَى الإِضَافَةِ وَالنُّونِ بِمَعْنَى المَفْعُولِيَّةِ وَيُعَبِّرُ عَنْ اَلْطِنْ دَقِنْ [ق:ø] بِالَّذِى تَحْتَهُمْ اَلْطُزْرْ [د:اَلْطُزْرْ] [ق:اَلْطُرُرْ] يُؤخَذُ [ق:يُؤَخَّذُ] مِنْهُمْ دُرْدَوْ الأَرْبَعَةُ المُجْتَمَعَةُ وَدُرْدْ هُوَ الأَرْبَعَةِ، وَهَذِهِ الْوَاوِ دَالَّةٌ عَلَى هَيْئَةِ الاِجْتِمَاعِ مَعَ المُرَقَّقِ وَيُخْلِفُهَا مَعَ المُفَخَّمِ الْغَيْنِ، وتُسْتَعْمَلُ الْكَافِ أَيْضاً مَوْضِعَ الْوَاوِ وَالكَافِ هِيَ

---

59 D'de kılavuz harf var; ama sanki tashih zannedilmiş ve çizgi ile yukarıdaki gösterilmiştir.

60 D'nin haşiyesindedir.

61 D'nin haşiyesindedir.

الأَصْلِ دُزَلْ سَا [د:دِزْلِسَا] [د:بِكَسْرِالدَّالِ][62] أَيْ [د:اِنْ] اِنْتَظِمُوا بِمَعْنَى أَنِ اتَّفَقُوا يُقَالُ دُزَ لْدِى [د:دِزْلِدِى] أَيْ اِنْتَظَمَ وَدُزْدِى [د:دِزْدِي] نَظَمَهُ غَيْرِهِ دَيَا التَّلُّ وَالْيَافوخُ وَيُرَادُ بِهِ التَّلُّ وَدَقِنْ الَّذِي فِي التَّلِّ عَلَى مَا فَسَّرْنَا اِنْدُرُرْ [د:اِنْدِرُرْ] يَنْزِلُ إِنْدِى نَزَلَ إِنْدُرْدِى [ق:إِنْدُرْ] نَزَّلَ [ق:ø] اَلْجَقْ بُولْدِى وَطِئَ [د:ø][63]

الهَمْزَةُ مَعَ المِيمِ

اِمْـدِى – اَلْآنُ. اُمْـدِى – تَـرَجَّـى. [ق:٢٠] اَمْـدِى – رَضَـعَ. اَمْـزُرْدِى – أَرْضَـعَ. أَمْـكَكْ – الـتَّعَبُ وَيُـقَالُ اَمَـكْ بِـالتُّرْكْمَانِـيِّ. اَمْكَنْدِى – [د:١٠ب] تَعِبَ وَكَذَا اَمَنْدِى. اُمْسُنْدِى [ق:اُمْسَنْدِى][64] – تَوَحَّمَتِ المَرْأَةُ إِذَا اشْـتَهَتْ وَكَذَلِكَ الرَّجُلُ [د:ويقول اَشْ يَرْدِي والتركمان يقولون يَرْدِي] وَيُقَالُ اُمْسُلْقُنْ بِرْ [ق:اَمْسلقُنْبِرْ][65] [٧أ] أَيْ أَعْطِ مُشْـتَهَاهُ. اَمْـجَكْ – الثَّدْيُ. أَمْ – وَ – أَمْـجُقْ – الفَرْجُ. اَمْدَرْدِى – قَلَّبَ. اَمْدَرْلِدِى – اِنْقَلَبَ وَيُسْـتَعْمَلُ فِـي قَلْبِ الْقُمَاشِ وَالْحُبُوبِ وَنَحْوِهَا مِنَ الأَجْسَامِ الثَّقِيلَةِ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ وَلَا يُقَالُ فِي القُطْنِ وَنَحْوِهِ مِنَ الأَجْسَامِ الخَفِيفَةِ. اَمَجْ – الغَرَضُ المُتَقَارِبِ

الهَمْزَةُ مَعَ النُّونِ

اَنَا خ – الأُمُّ. اَنُقْ – الحَاضِرُ، يُقَالُ اَنُقْ لَاغِلْ أَيْ أَحْضُرَهُ، وَيُقَالُ إِذَا طَلَبَ الإِنْسَانُ الهَدِيَّةَ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ اَرْمَغَنْ مَعْنَاهُ أَيْنَ الْهَدِيَّةُ فَيَجِيبُهُ صَاحِبُهُ اَنُقْ طُرْ أَيْ حَاضِرْ. اَنَكْ [ق:اك] – الإِيثْنَانُ [د:الاشيتان] والدِقْنُ مُشْـتَرَكٌ. اِنْـدِى [ق:أَنْـدِى] – نَـزَلَ[66] . اِنَـدِى [ق:انـدى] – خَـصَى [ق:خَـصَّى] . اِنَـنْمِشْ [د:اَنَـنْمِشْ] [ق:اَنَـنْمِشْ][67] – الـخَصِيُّ . اُنْـدِى ق [د:اَنْـدِي] – نُـتِجَ [د:نَـتَجَ]. اُنْ ق [د:اَنْ]– الـصَّوْتُ. اُنْ خ – الـدَّقِـيقُ. اُنْ خ – عَشَـرَةٌ. إِنْ خ [ق:أَنْ][68] – [ق:٢١] العَرْضُ ضِدُّ الطُّولِ شَرْطِ اُذُنِ الغَنَمِ، وَيَنْطَلِقُ بِالقِبْجَاقِيِّ عَلَى الوَكَرِ وَ وِجَارِ السِّبَاعِ وَبُيُوتُ الحَشَرَاتِ يُقَالُ بِلَن اِنْدُر [و: اُنْدُرْ][69] أَيْ جُحْرُ الحَيَّةِ. اَنْسَلَدِى [د:اَنْسُلَدِي] – [د:١١أ] صَفَعَ. اَنْدَرْدِى – قَلَبَ.

---

62 D’nin haşiyesindedir.

63 V’de satır arası haşiye yazılmıştır.

64 K’deki hatanın V’deki satır arası kelimenin etkisinden kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.

65 V’de ilk hali birleşik gibidir ve sonradan ayrı olduğunu belirtir küçük bir düzeltme yapılmıştır.

66 Hemze ve üstün koymak için bir sebep yoktur ve altındaki hemzeli esre çok açıktır. K’de hem hemzeli üstün hem esre konmuştur.

67 V’de “elif” harekesizdir.

68 Kılavuz harf K’yi etkilemiş olmalıdır. D’de “en” iken siyah mürekkeple “in” yapılmış ve kılavuz harf yerine yine “ha” başı gibi bir işaret konulmuştur.

69 “elif”in ötresi V’de sonradan kazınmış gibidir ve K’de ilk iki harfin harekesi yoktur.

اُنُطُّو [د:اَنْطُو] – نَسِىَ. اَنْسِزْ [د:اكْسوز بالكاف][70] – الغَفْلَةُ. اِنَنْ – جِدّاً. اَنْدَوُقْ – كَذَاكَ أَيْ مِثْلُ ذَاكَ. اُنْدَرِى – دَعَا. اَنْدَا – هُنَالِكَ. إِنْجُو – اللُّؤْلُؤُ. اَنْجَقْ – بِمَعْنَى حَسَب، تَقُولُ سُنْ [ق:دُسْ] بُودُرْ اَنْجَقْ [د:سَن بُودُرَ نْجُقْ] . اَنْطْ [د:اَنْدْ بِالدَّالِ اَفْصِح][71] – اليَمِينُ يُقَالُ اَنْطِشْتِى [د:اَنْدْ اِشْتِي] [72] أَيْ شَرِبَ اليَمِينَ بِمَعْنَى حَلَفَ. اَنْطَطِّى [د:اَنْطَطِي] – حَزِنَ، وَهِىَ لُغَةٌ غَرِيبَةٌ جِداً والمُسْتَعْمَلُ الآنَ لُغَةُ التُّرْكْمَانِ وَهِيَ قَيْغُرْدِى بِمَعْنَى حَزِنَ . اَنْلَرْ – بِمَعْنَى هُمْ وَ بِمَعْنَى أُولَئِكَ . اُنْدِى – كَابَرَ، وَيُقَالُ لِلْمُكَابِرِ اُنْكُو [د:اُنْلُ] وَبِالقِبْجَاقِيَّةِ اُنُو [د:اُنُوْ] بِالوَاوِ . إِنَكْ – البَقَرَةُ. اَنَكْ [ق:اَنَّكْ] – جَرْوُ الكَلْبِ والسَّبُعُ. إِنِشْ [ق:اَنِشْ] – الحُدُورُ وَضِدَّهُ يُقُشْ [د:يَقُشْ] وَهُوَ الصُّعُودُ. اَنِلِكْ [د:اَنْلكْ]– الحُمْرَةُ لِلنِّسَاءِ. إِنَنْدِى – صَدَّقَ وآمَنَ. إِنَامْ – الأَمِينُ. اَنْسَا [د:اَكْسَا بِالْكَافِ][73] – القَفَا. إِنِمْ – الكَبِيرُ يُخَاطِبُ الصَّغِيرَ. اَنِرْ – المُدَّةُ. إِنِشْ – [ق:٢٢] النُّزُولُ [و: ٧ب] . أَنْدَنْ – حَرْفٌ، بِمَعْنَى ثُمَّ وَيَكُونُ هَذَا اللَّفْظِ مُرَكَّباً بِمَعْنَى مِنْ ذَلِكَ

الهَمْزَةُ مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ

أَنْدِى[74] – ذَكَرَ. اُنْدِى [ق:اَنْدِى] – رَقَبَ [ق:رَقِبَ]. إِنَتْ – طَائِرٌ يُقَالُ لَهُ الأَنِيسَةُ. إِنْلَدِى – أَنَّ. اُنْ – اليَمِينُ. اُنْقُلِى [د:اُنْتُلِي] – المَيْمَنَةُ وَقُلِى عَضَدُهُ وأُطْلِقَ عَلَى المَيْمَنَةِ. اُنْ – المُسْتَقِيمُ. اُنَتْ – الرَّشِيدُ. اَنْ – حَاجِزٌ، يُقَالُ بُنْ [د:١١ب] [ق:يُنْ] اَنْ يُقْ دُر [ق:اَنْ تُودُرْ][75] أَيْ مَا لِهَذَا حَاجِزٌ، وَيُقَالُ لِلشَّيْءِ المَفْهُومِ اَنْلُو أَيْ ذُو حَاجِزٌ، وَكَأَنَّهُ مَنْقُولٌ مِنَ مَاتُقَدِّمُ لِأَنَّ المَفْهُومَ يَتَمَيَّزُ عَن غَيْرِهِ وَمِنْهُ يُقَالُ اَنْلَدِى. اُنْدِى – جوَّفَ بالنَّفْرِ. اِشْ اُنْدِى – أَيْ اِسْتَقَامَ الأَمْرُ. اُنَرْدِى [د:اَنُرْدِي] – قَوَّمَهُ غَيْرُهُ وَإِش هُوَ الأَمْرُ . اُنُلْدِى [ق:اُنُلَدِى] – تَعَافَى [د:تعافا] المَرِيضُ وَبَرِئَ [د:بَرَاَ] الجُرْحُ. اَنْ [د:اَن] – يُطْلَقُ عَلَى الْخَدِّ. اَنَكْ [د:اَكْكْ بِالكَافِ][76] – الذِّقْنُ [د:الدَقن] [د:اِنْكَنْ كُرْكْلُودُرْ فِى كره مليح]

الهَمْزَةُ مَعَ الوَاوِ

---

70 D'nin haşiyesindedir.

71 D'nin haşiyesindedir.

72 D'nin haşiyesindedir.

73 Ayrıca D'nin haşiyesindedir.

74 Buradaki "nun"lar V nüshasında bir nokta üstte üç nokta altta konularak yazılmıştır.

75 K'deki yazının V'yi taklit etiğine açık bir delil; zira "kaf"ın noktaları açık ama çanağı "vav"a benzediğinden yanlış yorumlanmış olmalıdır.

76 D'nin haşiyesindedir.

اَوْ ق – البَيْتُ. اَوْدَاشْ – المَعْرِفَةُ مِنْ المَسْكَنِ. اَوْلُو ق – المُتَزَوِّجُ وَمَعْنَاهُ ذُو البَيْتِ . اَوْ خ– الصَّيْدُ[77]. اَوْلُو خ – مَوْضِعُ الصَيْدِ وَالفِعْلُ مِنْ الأَوَّلِ اَوْلَنْدِى ق أَيْ تَزَوَّجَ وَمِنْ الثَّانِيِّ اَوْلَدِى خ أَيْ اِصْطَادَ[78]. إِوْدِى – [ق:٢٣] اِسْتَعْجَلَ [د:إِوْمادِى – لا تستَعْجَلَ]. أَوْدِى – فَتَّ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» [د:بَيْلِيك] [ق:بَيْلِل][79] اُوْدُو [و: اَوْدُو] [د:اَوْدُو] طَحَنَ. اَوْتْ – شَاغِلْ وَلَدَكَ عَنِ البَكَاءِ. اَوْنْدِى – اِشْتَغَلَ عَن البَكَاءِ. اَوَتْ – نَعَمْ. اَوْرَطْ [د:اَوْرَتْ][80] – المَرْأَةُ. اَوْرَا – الطَّبِيخُ. اُوصْ – الشَّمْعُ [د:اِلبا][81]. اَوْزْ – اللِّبَأُ [و: اُوزْ] [و: اَوْزْ] [ق:اُوزْ][82]. اُوو [د:اَرُو] – السُّمُّ [د:السَم]. اَاُطْ [د:آاط] [ق:اَاَطْ] – التِّرْيَاقُ [د:التُّرْيَاقُ]. أَوْرَكْ [د:اُرْوَكْ بَالرَّاى مَقَامُ الوَاوِ][83] – البَطُّ وَالأَخْضَرُ. اُوجَا [د:اُوْجَا] – الكَفَلُ. اُولَنْ [د:اَوْلَنْ] [د:اُوغْلَانْ][84] – الصَّبِيُّ. اُوْشَطِّى [د:اَوْشَطِي] – أَنِسَ [د:اَوْشَطِي كسَر]

الهَمْزَةُ مَعَ اليَاءِ [د:١١٢أ]

اَىْ خ – القَمَرُ، ويُطْلَقُ اَىْ أيضاً عَلَى الشَّهْرِ. أَيْسَلِى – مَلْمَسُ القَمَرِ وَتُسَمَّى [د:يُسَمَّى] [ق:يُسَمَّى] بِهِ المَرْأَةُ . اَيْدِنْ [ق:اَيْدِينْ]– النُّورُ. اَيْدِنْلَدِى – نَوَّرَ. اَيْوَ – السَّفَرْجَلُ. اَىُ – الدُبُّ. اُيُقْ – الرِّحَامُ وَهِيَ الأَحْجَارُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ عَلَامَةٌ لِشَئٍ [و: ١٨أ] . اَيُقْ – ذَاكَ. اَيُقْ [د:اُيُقْ] – الصَّاحِى. اَيِلْدِى – صَحَا مِنْ سُكرِهِ وَبَرِئَ مِنْ مَرَضِهِ . اَيْلَدِى – عَمِلَ [ق:عَمَلَ]. أَيْقُو – النَّوْمُ. اُيِدِى [ق:اُيُدِى] – نَامَ وَإِبْدَالُ اليَاءِ ذَالاً لُغَةٍ تُرْكِسْتَانِيَّةٍ [د:التُّرْكْمَانِيَّةِ] قَالُوا اُذِدِى [د:اُدِدِي] وَقَدْ ذَكَّرْنَاهُ قَبْلَ. اُيَنْدِى [ق:اَيِنْدِى] – اِسْتَيْقَظَ. اُيَنُقْ – المُسْتَيقِظُ. اُيَنْدُرْدِى – نَبَّهَ. اُيَنْ – اللِّجَامُ بِالتُّرْكِيِّ، وبِالقِبْجَاقِيِّ اُيُكَنْ [د:اُيَكَنْ] . اُيَنْلَدِى – الجَمَّةُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اَيَكَنْلَدِى [ق:اُيَكَنْدِى]. اُيْدِى [د:اَيْدِي] – تَبِعَ. اُيْغَنْ – التَّابِعُ. اِينْ [د:اِينْ] [ق:اِينْ] [و: اِيْن] – الكَتِفُ. [ق:٢٤] اُيُنْ – اللَّعِبُ. اُيْنَدِى [ق:اُيُنْدِى] – لَعِبَ. اَيَرْ [ق:إِيَرْ]– السَّرْجُ. اَيَرْلَدِى [ق:إِيَرْلَدِى] – أَسْرَجَهُ. أُيَرْ – البَرْغَشُ [ق:البَرْغِشُ]. اُيَا [د:اَيَا] – العُشُّ، كَذَا «كِتَابُ بَيْلِكْ» [ق:بَيْلِكْ] وَقَالَ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينُ» لاَ أَعْرِفُهُ إلاَّ يُوَا وَقَدْ ذَكَرْنَاهُ فِي حَرفِ

---

77 D’de “ḫa” başı gibi bir işaret vardır.

78 D’de “ḫa” başı gibi bir işaret kılavuz harf yerine kullanılmıştır ve bu durum öncekilerde yokken son iki maddede vardır.

79 V’de “kaf”, “lam”ı andırmaktadır ve hemzesi yoktur.

80 D’nin haşiyede ayrıca verilmiştir.

81 V’de “vav”ın harekesi sonradan eklenmiştir.

82 V’de sonradan hareke ve nokta eklenmiştir.

83 D’nin haşiyesindedir.

84 D’nin haşiyesindedir.

لِيَاءِ . اَيَا خ – الكَفُّ والمَالِكُ وَالصَّاحِبُ [85]. اَيَا اُردُو – صَفَّقَ أَيْ ضَرَبُ الكَفِّ. اَيَكُ [د:اَيَكُو] – الضِّلْعُ، يُقَالُ لِمَنْ لَا يُبَالِي بِالعِتَابِ واللَّوْمِ اَيْكُوسِى [ق:اَيَكُوسِى] [د:اَيْكُوْسِى] بَرْكْ طُرْ أَيْ ضِلْعُهُ شَدِيدَةٌ. اَيَقْ – الرِّجْلُ. اَيَنُو [د:اَيَكْو بالكاف موقع النون افصح][86] – المُدَلَّلُ وَهُوَ لَا يَسْكُتُ وَيُقَالُ اَيَنُو بِسْلَنْمِشْ [ق:بَسْلَنْمِشْ] [١٢ب] أَيْ المُتَرَبِّى بِلَا أَدَبٍ لِعَدَمِ قَبُولِهِ لِلأَدَبِ مِن دِلَالِهِ بِسْ [د:بَسْ] هِى التَّرْبِيَةُ بِسْلَدِى [ق:بَسْلَدِى] رَبَّى بِسْلَنْدِى [ق:بَسْلَنْدِى] تَرَبَّى وَيُقَالُ بِسُى [ق:بُسِى] يَخْشِدُرْ أَيْ تَرْبِيَتُهُ جَيِّدَةٌ وَيَمَنْدُرْ أَيْ رَدِيئَةٌ [د:رَدِيٌّ] . اُيُرُو [د:اَيرُف] – الوَادِي. اَيَرُقْ – غَيْرُ. اَيَرُقْلَدِى – غَيَّرَ. اَيرْلَدِى [اَيَرْلِدِى] – تَفَرَّقَ. اَيرْدِى – فَرَّقَ، وَيُقَالُ لِلرَّابِبِ الَّذِي اُسْتُخْرِجَ زُبْدَهُ اَيَرَقْ اَيَرَنْ المُفَرِّقُ وَفِي القِبْجَاقِيِّ اَيَرَنْ القَارِصُ [د:القارض]. اُيْنَاشْ – المَعْشُوقَةُ . اُيَلْدِى – وَ – اُطَنْدِى ت – اِسْتَحْيَا. اَيَغْرْ – الحِصَانُ. اُيَطْ – وَ – اُطْ – بِالتُّرْكْمَانِيِّ [ق:٢٥] الحَيَاءُ. اَيتِّى [ق:اَيَتِّى] – قَالَ. اَيَلَقْ – مَجَّانٌ أَيْ بِلَا شَئٍ. اَيْنَا – يَوْمُ الجُمْعَةِ، وَهِيَ مُحَرَّفَةٌ مِنْ الفَارِسِيَّةِ وَأَصْلُهَا فِي الفَارِسِيَّةِ اَدِينَة [د:اَدِينَة] وَمِنْ أَعْلَامِ النِّسَاءِ اَيْنَا خَاتُونْ [ق:حاتون]. اُيْمَقْ – الكُسْتُبَانُ. اَيْمَانْ – الجَوْزَةُ وَالعَيْنُ المُدَوَّرَةِ. اَيْكُ – خَيْرٌ. اُيُكْ – التَّلُّ الكَبِيرُ وَيُقَالُ بَاشْ أَيْضاً. اَيْرِى – الشِّعَبْ والوَادِيُّ. اَيْرِجْ [ق:اَيْرِخْ] – مَا كَانَ ذَا [و: ٨ب] شُعْبَتَيْنِ مِن سَهَمٍ أَوْ طَرِيقٍ أو خَشَبَةٍ أَو نَحْوَ ذَلِكَ

حَرْفُ البَاءِ الخَالِصَةِ وَالْمَشُوبَةِ

بُو [ق:حَكَى] – بِمَعْنَى ذَا اِسْمُ الإِشَارَةِ. بُودُو – خَنَقَ

البَاءُ مَعَ البَاءِ

لَا يُوجَدُ [١١٣أ] أَوَّلِ كَلِمَةٍ بَاءً مَشُوبَةً إِلَّا قَوْلُهُمْ بَبُجْ ش [د:بَبْجُ] فَإِنَّ أَوَّلَاهُمَا مَشُوبَةٌ وَهُوَ وِطَاءٌ يُلْبَسُ فِي الرِّجلِ مَعْرُوفٌ

بَبَا – يَدْعُو الصَّغِيرُ أَبَاهُ وَالكَبِيرُ أَيْضاً يَدْعُوهُ كَذَلِكَ وَأَصْلُهُ لِلصَّغِيرُ . بِبِى [ق:اَبِي] – الأُخْتُ الْكَبِيرَةُ. بَبَجُكْ – إِنْسَانُ العَينِ. بَبَلَغْ – الحِيَاصَةُ

البَاءُ مَعَ التَّاءِ

بِتِى [د:بِتِىْ] – و – بِتِكْ – الكِتَابُ وَأَصْلُهُ الكَافُ [د:الكِتَابُ] [بِتِكْ] فَقُلِبَتْ يَاءً [بِتِى] وَالمَاضِى [ق:٢٦] مِنْهُ بِتِدِى [ق:بِتْدِى] اَىْ كَتَبَ . بِتْ – القَمْلُ. بِتْلَدِى – فَلَّى. بِتِّى [د:بِتِى] – نَبَتَ. بِتُنْ – الكَامِلُ. بُتُنْ – الصَّحِيحُ.

---

85 D'de düzeltme işareti vardır.

86 D'nin haşiyesindedir.

بِتُرْبِى [ق:بِتَرْبِى] – جَبَرَ. بِتُكْ – الضِّيقُ العَيْنِ. بُتُرْ – العَبُوسُ الوَجْهُ يُقَالُ بُتُرْ يُرْلُو أَيْ ذُو وَجْهٍ عَبُوسٍ. بَتِرْ [د:بُتُرْ] [ق:بَتَرْ] – البَطر وَكَأَنَّهَا مُتَرَكَّةٌ [د:مُشْتَرَكٌ] مِنَ العَرَبِيَّةِ. بَتِّى [د:بَتِى] – غَطَسَ. بَتُقْ – طايِر يُقَالُ لَهُ الغَطَّاسُ. بِتَكْ – وِعاءٌ يُتَّخِذُ مِنَ الطِّينِ لِلدَّقِيقِ وَغَيْرِهِ مَثْقُوبُ الأَسْفَلِ وَتُسَمَّى بِهِ كُوَارَة النَّحْلِ وَهِيَ أَوكَارَهَا الَّتِي يَعْمَلُ [د:الَّذى تَعْمَل] فِيهَا العَسَلِ

الباء مَعَ الجِيمِ الخالصة

بَجَاخ – الرَّوْشَنُ[87]. بُجَقْ [ق:بَجَقْ] – الزَّاوِيَةُ. بَجَنَقْ [د:ø]– إِذَا تَزَوَّجَ رِجْلَانِ [د:رِجْلَين] أُخْتَيْنِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَدْعُو [د:يدعوا] صَاحِبَهُ بَجَنَقْ. بَجُكْ – عَلَمٌ وَلَا [د:١٣ب] نَعْرِفُ [د:نَعْلَم] مِنْ أَيِّ شئٍ نُقِلَ

البَاءُ مَعَ الجِيمِ المَشُوبَةِ[88]

بِجَقْ ش [د:بِچَقْ] – السِّكِّينُ. بُجُقْ ش [د:بُچُقْ] [ق:بُلْجُقْ][89] – النِّصْفُ. بِجِنْ ش – الحَصَادُ المَاضِى مِنْهُ بِجْتِى ش [د:بِچِنِى] وَهُوَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ حَصَدَ الزَّرْعِ وَفَصَّلَ الثَّوبِ. بِجَرْ [د:بَجَرْ] – علَمٌ [و: ٩أ] مَنْقُولٌ مِنْ فِعْلِ الحَالِ. بِجَلْ ش [د:بَجَلْ] [ق:٢٧] الزَّمَنُ مِنَ الإِنْسانِ وَالفَرَسِ وَغَيْرِهِمَا

البَاءُ مَعَ الدَّالِ

بُدَقْ خ – الغُصْنُ، وَبَعْضِهِمْ يَقْلِبُ الدَّالَ طَاءً. بُدَرِى – قلَّمَ. بُدْ – الفَخِذُ، وَبَعْضِهِمْ يُبَدِّلُهَا طَاءً فَيَقُولُ بُطْ

البَاءُ مَعَ الرَّاءِ

بَرْدِى – ذَهَبَ. بِرْدِى – أَعْطَى. بِرِشِكْ [د:بِرْشَكْ]– العَطَاءُ. بِرِشْمَكْ [د:بِرْشَمك] – المُعَاطَاةُ. بَرْلِى [ق:بِرْلِى] – قَبِيلَةٌ مِنَ الْقِبْجَاقِيِّ. بُرْدِى – وَجَعَ بَطْنُهُ [د:بطن] وَفَتَلَ [د:وقيل]. بُرِدِى – فَاحَ المِسْكِ. بَرْدَقْ – الكَوْزُ. بِرْ – وَاحِدٌ. بَرْ [ق:بُرْ] – مَوْجُودُ وَمُقَابِلُهُ [د:ø] يُقْ اَيْ مَعْدُومُ وَلَمْ يُصَرِّفْ مِنْهُمَا فِعْلٌ. بَرْلُو [د:بَرْلُو غَنى] – غَنِىٌّ أَيْ ذُو مَوْجُودٍ. بُرْغُو [د:بُرُغُو] - البُوقُ [د:البوت]. بَرْمَقْ – الإِصْبَعُ. بُرُنْدُرُقْ [و: بُرُنْدُرُقْ] [د:بُرُنْدُوقْ] [ق:بُرَنْدرق] – البَرَّةُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» بُرُنْدُقْ [د:بُرُنْدُوق] زِمَامُ الجَمَلِ. بُرْجْ – الفِلْفِلُ. بُرْجَلَقْ – نوعٌ مِنَ النَّبَاتِ. بُرْسُقْ – حَيْوَانٌ يَشْبَهُ الضَّبْعِ مُنْتِنُ الرَّايِحَةِ [د:١٤أ]. بُرْتُكْ – الحُبُّ [د:ø] أَىْ حَبٌّ كَان. بَرْتُكْ – العُضْوُ المَفْكُوكُ يُقَالُ مِنْهُ بَرْتِنْدِى اَيْ وَتَى. بُرْجَكْ – النَّاصِيَةُ. بَرْصْ – الفَهْدُ. بُرْ – الحِصُّ [د:الحَصّ] والكَدَّانُ. [ق:٢٨] بَرْمَا صُولُقْ – الزَّمْزَمِيَّةُ. بِلْتِرِكْ [ق:بِلْتَرِكْ] – وِقَايَةُ عُدَّةِ الحَرْبِ. بُرُنْ – الأَنْفُ، وَيُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى قَبْلَ وَبِمَعْنَى ***أَوَّلُ. بُرْلَا –

---

87 D’de kılavuz harf kullanılmıştır.

88 D’de kılavuz harf bu başlıkta hiç yoktur.

89 V’de sonradan bu kısımda bir bozulma olmuştur ve K’deki durumla bunun bir ilgili olmalıdır.

العِنَبُ. بَرْكْ [د:بَرْكَ] – القَوِيُّ. بِرُكْدُرْدِى [ق:بِرِكْدُرْدِى] – وَحَّدَ أَيْ اِتّفَقَ. بَرْكِدِى [د:بَرْكَدِّي][90] – اِشْتَدَّ ويُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى ثَبَتَ [د:انبت]. بُرُو [و: بُرُو] [ق:بُرُوْ] – الذِّيبُ . بَرْجَا – الكُلُّ. بُرْكُو – الوَهَجُ والكَرْبُ. بُرْجَقْ [ق:بُرْجُقْ] – البَرْدُ. بُرَكْ – قُطَعُ العَجِينِ المَحْشُوَّةِ [ق:المَحْشُرَة] لَحْماً وَلَمَّا أُكِلَ بِالأَسْيَاخ [د:ø] قِيلَ لَهُ شِشْ بُرَكْ . بُرْجَا – البَرَاغِيثُ. بَرْجِنْ – دِيبَاجُ

البَاءُ مَعَ الزَّايِ [و: ٩ب]

بَزَكْ – الزِّينة يُقَالُ بَزَدِى [د:بَزْدِى] زَيَّنَ بَزَنْدِى اِزْدَانَ [و: أَزْدَان] [ق:اَزْدَان]. بِزْ – الأَشْفَى الَّذِي يُخْرَزُ بِهِ[91]. بِزْ – نَحْنُ، وَيُقَالُ مِزْ. بِزْ – المِخْصَفُ. بُوزْ ق – الجَلِيدُ. بُوزْ خ – الأَشْهَبُ[92]. بَزْ – الغُدَّةُ. بَزُقْ – الرَّجُلُ اللَّحِيمُ. بُزْدِى – ق ضَيَّقَ مِنْ نَحْو تَضْيِيقِ فَمَ الخَرِيطَةَ وَجَمَعَهَا يَسِيراً الخَيْط وَاحِد وَمِنْهُ قِيلَ للدُّبُرِ بُزْكْ وَهِيَ مِمَّا يُستَقْبَحُ ذِكْرَهَا. بَازِقْ – الرَّجُلُ العَاتِي. بَاز – الصُّلْحُ. بَزْلَشْطِى – اِصْطَلَحَ. بُزْدِى خ – أَخَذَ الشَّئَ غَارَةً [د: ١٤ب] وَ يُقَالُ [د:ø] بِمَعْنَى نَقَضَ، وَفِي بَنَائِهِ لِلْمَفْعُولِ يُقَالُ فِيهِمَا [ق:٢٩] بُزْلِدِى أَيْ أُخِذَ غَارَةً وَنُقِضَ[93] بُزْلِدِى – رَغَا الجَمَلُ. بَازُو[94] – عُودٌ يُفْرَشُ بِهِ وَرَقُ الطُّطْمَاجِ أَوْ الرَّشْتَةُ أَوْ الرِّقَاقِ أَوْ نَحُوهَا. بُزْغُشْ – عَلَمٌ مَنْقُولٌ مِنْ طَايِرٍ أَشْهَبُ وَأَصْلُهُ بُزْقُشْ ثُمَّ عُرِّبَ بِإِبْدَالِ قَافِهِ غَيْنًا ورُقِّقَتِ البَاءَ. بَزْدِى [و: بِزْدِى] [د:بِزْدِى] [ق:بِزْدِى] – تَبرَّأَ مِنْهُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنْ بَزَرْ بِالفَارِسِيَّةِ أَيْ المُتَبَرِّئُ فَحُذِفَتِ الرَّاءُ . بَزَرَا [د:بِزْرَا] – السُوقُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَيْضاً. بُزُقْ – كَلِمَةٌ تُقَالُ لِلْمُسْتَهْجَنِ المُسْتَغْرَبِ [د:مستعرب] إِذَا اِسْتَقْحَمُوهُ [د:اسْتَعْجَمُوه] وَعَدُّوهُ أَخْرَسُ. بُزُوْ [د:بِزُوْ] [د:بِزْغُو] – العِجْلُ الصَّغِيرُ، وَيُقَالُ بُزْغُو بِالوَاوِ وَالغَيْنِ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» [د:بَيْلِيك] وَلَدُ الإِبِلِ وَفِيهِ أَيْضاً العِجْلُ الصَّغِيرُ. بَزُوْ – الإِسْفِيذَاجُ [والفرقد]. بُزَا – المِزْرُ. [و: بِزْده – فِينَا]. بِزْكَكْ [د:بِزْكَل] [ق:بِزْكَكْ] – الحُمَّى البَارِدَةُ

البَاءُ مَعَ السِّينِ

90 D'de sonradan müdahale ile bu biçim verilmiştir.

91 Madde V'de haşiyededir ve K'de yoktur.

92 D'de kılavuz harf kullanılmıştır.

93 D'de kılavuz harf kullanılmıştır.

94 V'de siyah mürekkeple "bazuv" olarak kaydedilmiştir.

بِسْ خ و بِسُو خ [د:بُسْ] [ق:بَسُ] – التَّرْبِيَةُ[95]. بِسْلَدِى [ق:بَسْلَدِى] – أَيْ رَبَّى. بِسْلَنْدِى [د:بَسْلَنْدِى] [ق:بَسْلَنْدِى] – تَرَبَّى. بُسُو – الكَمِينُ، وَيُقَالُ مِنْهُ بُسْدِى اَيْ كَمَنَ. بِسَرْكْ [د:بِسْرَكْ] – الجَمَلُ البُخْتِيُّ. بَشبَرْمَقْ – الأَبْهَامُ [ق:بَشْبِرْمَقْ]. بِسْرَا – إِلَى هُنَا

البَاءُ مَعَ الشِّينِ

[١٠أ] [١٥أ] [ق:٣٠] بَاشْ – الرَّأْسُ وَمِنْهُ بَشْلَدِى أَيْ إِبْتَدَأَ . بَشْلِى اَيْلَدِى – جَرَحَ وَبَاشْ الجُرْحِ أَيْضاً وَبَاشْ الخُرَّاجُ. بَشْلِقْ [د:بَشْلَقْ] – المُلْكُ أَصْلُهُ بَاذْ شَاه لِقْ [ق:بَادشَاه لِقْ] وَهِيَ فَارِسِيَةٌ. بِشْ – الخَمْسَةُ. بَشْمَقْ – المَدَاسُ وأَصْلُهُ بَصْمَقْ بِالصَّادِ. بِشِرْدِى – طَبَخَ. بِشْتِى – اِنْطَبَخَ يُقَالُ أَش بِشْتِى أَيْ اِسْتَوَى الطَّعَامُ. بِشِى – رَقَاقٌ مَعْرُوفٌ عِنْدَهُمْ. بُشْ – صِفرُ خَالٍ. بُوشْ خ – مُنْطَلِقٌ. بُوشَنْدِى – اِنْطَلَقَ ويُسْتَعْمَلُ فِي طَلَاقِ النِّسَاءِ فَيُقَالُ بُوشَدِى أَيْ طَلَّقَ . بُشْتِى – اِغْتَاظَ وَهُوَ بِالقِبْجَاقِيَّةِ بِكِرْدِى [د:بُكِرْدِى] . بَشَرْدِى خ [د:بَشُرْدِى] – أَتَمَّ يُقَالُ بُو [د:بُوْ] إِشْنِى [د:اَشْنِى] بَشَرْدِى بُو هَذَا اِشْنِى [د:اَشْنِى] الأَمْرُ بَشَرْدِى أَتَمَّ وَدَبَّرَ ونِى [د:ø] فِي اِشْنِى [د:اَشْنِى] عَلَامَةُ المَفْعُولِ . بُشَقْ – الرَّجُلُ الكَثِيرُ الغَيْظِ مِنْ بُشْتِى أَيْ اِغْتَاظَ. بِشِكْ [د:بَشِكْ] – مَهْدُ الصَّغِيرِ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» [د:بَيْلِيكْ] السَّرِيرُ. بَشَقْ- السُّنْبُلَةُ يُقَالُ بَشَقْ دِرْمَقَا بَرْدِى دِرْمَقْ اللَّقْطُ وَالجَمْعُ وَفَتَحَ القَافَ وَبَعْدَهَا أَلْفُ يُعْطَى مَعْنَى اللَّامُ وَالمَعْنَى رَاحَ لِلَقْطِ السُّنْبُلِ

[ق:٣١] البَاءُ مَعَ الصَّادِ

بَصْ ش – الصَّدَأُ[96]. بَصْلَنْدِى – صَدِى، وَيُقَالُ بَصْ طُطِّى أَيْ أَمْسَكَ الصَّدَأُ بِمَعْنَى صَدِّى. بَصْطِى – صَرَعَ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» بَصْطِى دَاسَ [د:١٥ب]. بَصَا – يُقَالُ عِنْدَ الاِسْتِزَادَةِ مِنَ الحَدِيثِ نَحْو اَيُّهُ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَقَالَ «بَيْلِكْ» [د:بَيْلِيكْ] بَصَا كَلِمَةٌ تَجِئُ فِي أَثْنَاءِ كَلَامِهِمْ فَاصِلَةً وَهِيَ لَفْظَةُ بَصَا [د:ø] فَتَارَةً تَكُونُ بِمَعْنَى ثُمَّ وَتَارَةً بِمَعْنَى إِلاَّ وَتَارَةً بِمَعْنَى أَيْضاً. بَصُرْدِى – كَثُرَ عَلَيْهِ التَّغْطِيَةُ أَيْ غَطَّاهُ وَأَتْقَنَ التَّغْطِيَةَ وبَالَغَ فِيهَا. بُصَرِقْ – الغُبَارُ الَّذِي يَأْتِى مِنْ بَعِيدٍ . بُصُو – الكَمِينُ وَقَدْ تَقَدَّمَ أَنَّهُ يُقَالُ بِالسِّينِ [بُسُو] أَيْضاً. بَصَنْ – يُسَمَّى بِهِ الكَلْبُ وَأَصْلُهُ مِنْ بَصْطِى أَيْ صَرَعَ لأَنَّهُ يُصْرَعُ الذِّيبُ. بَصَغِى [د:بَصْغِى] كُنْ – بَعْدَ غَدَ

[١٠ب] البَاءُ مَعَ الطَّاءِ

---

95 D'de kılavuz harfler kullanılmıştır.

96 D'de hemze değil med kullanılmıştır.

بُطَقْ – الغُصْنُ وَتَقَدَّمَ أَنَّهُ يُقَالُ بِالدَّالِ [بُدَقْ] . بَطِّى [د:بَطِى] – غَطَسَ، وَيُقَالُ بَتِّى [د:بَتِى] . بُطْ – الفَخِذُ وتَقَدَّمَ [بُدْ]. بَطْمَنْ – الرِّطْلُ. بَطُرْدِى ت – جَحَدَ. البَاءُ مَعَ الغَيْنِ

[ق:٣٢] بُغَا – الفَحْلُ المُدَّخِرُ لِلضِّرَابِ وَيُسَمَّى بِهِ الفَحْلِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَبَغَا يَقُولُهَا التُّرْكُ وَالفَرْسُ [و: والفِرْسُ] [و: بغرا يغير الحصان] وَأَصْلُهُ مِنَ العَرَبِيَّةِ مِنْ بَغَّاء وَهُوَ المَابُونُ. بُغَنَقْ [ق:بَغَنَقْ] – شُوبُوب [و: شُؤْبُوب] مِنَ المَطَرِ [د:وَهُوَ الَّذِي يُقَالُ لَهُ فِى المَطَر عابور]. بَا غْ – الرِّبَاطُ وَبَا غْ البُسْتَانُ مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ. بُوغْ – مَا يَرْتَفِعُ مِنْ بُخَارِ القِدْرِ. بُغْدِى – خَنَقَ وَهُوَ عَلَمٌ وتُرَقَّقُ باؤه إِذَا [د:١٦أ] كَانَ عَلَماً. بَغِشْلَدِى – وَهَبَ وَأَصْلُهُ مِنْ بَخْشِشْ مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ، وَيُقَالُ بَغْلَدِى رَبَطَ [د:رَبَطِهِ] مَأْخُوذٌ مِنْ بَا غ وَهُوَ الرِّبَاطُ. بُغْرَا – فَحْلُ الجَمَلِ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» [د:بيليك] بُغْرَا [ق:بَغْرَا] البَخْتِىُّ. بَغِرْ [د:بَغَرْ] – المَسُّ. بَغِرْ صَغَنْ [د:بَغَرْ صَغَنْ] – نَجْمٌ يُقَالُ لَهُ الدَّبَرَانُ .

بُغَغْ – الحَلْقُ وَبُغُرْدَقْ [د:بُغُرْنُدُقْ] و بُغَرْ [بُغْرَا] أَيْضاً. بُغَزْلَدِى [د:بُغُرْلَدِى][97] – ذَبَحَ. بَغَرْصَقْ [ق:بَغَرْصَقْ] – المِصْرَانُ. بَغِرْ – الكَبِدُ. بُغْدَىْ [د:بُغْدَا][98] – القَمْحُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ بُيْدَىْ [د:بُنْدَيْ] ويُوصَفُ بِهِ بِمَعْنَى [ق:ø] [أَسْمَرُ [د:اسم] فَيُقَالُ بُغْدَىْ اَمْلُو وَاَمْ لَوْنُ الخَدِّ وَلُو بِمَعْنَى ذِى [د:دى] كَأَنَّهُ قَالَ ذُو [د:ذي] خَدٍّ قَمْحِىٍّ وَلاَ يُسْتَعْمَلُ بُغْدَىْ[99] [ق:ø] بِمَعنَى قَمْحِىٍّ إِلاَّ مَعَ اَمْلُو. بُغْزْ [د:بُغْرْ] – المَرَّةُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ وَالتُّرْكْمَانِيِّ بُوكَرْ [د:بُوكَرْ] وكَزْ هِيَ المَرَّةُ وَبُوكَزْ [د:بُوكَرْ] هَذِهِ [ق:٣٣] المَرَّةُ وَبِرْكَزْدَا [ق:بِكَزْدَا] اَىْ فِي مَرَّةً وَاحِدَةً. بَغَجِى – قُضْبَانٌ عَصِىٌّ لِلمَقَارِعِ المَجْلُوبَةِ مِنْ قِبْجَاقِ

البَاء مَعَ القَافِ

بَقْطِى – نَظَرَ . بَقِرْ – النُّحَاسُ. بُقْ – الخُرْؤُ. [بُقَقْ – نظر]. بِقِنْ – الخَاصِرَةُ[100]. بُقُوُ [د:بَقُوُ] – القَيدُ. بَقِرْدَقْ [و: بَقُرْدَقْ] [د:بُغُرْدُقْ] [ق:بَقُرْدَقْ] - الحُلْقُومُ. بُقْصَقْ [د:بُغْصَقْ] – سَيْرٌ يُعْمَلُ فِي القَوْسِ المَوْتُورِ لِيَعْتَدِلَ الجَانِبُ المَائِلُ. بَقِصْطِى [د:بَقطِى] [ق:بَقَصْطِى] – عَفَّنَ [د:غفر]

البَاءُ مَعَ الكَافِ الخَالِصَةِ [د:١٦ب]

---

97 D'de siyah mürekkeple "buġazladı" yapılmıştır.

98 D'de "ya" sonradan eklenmiştir.

99 V'nin haşiyesindedir.

100 K'de "ḥa" nın D'de "ḍat" ın noktası yoktur.

بِقْطِى – نَكَلَ[101]. بَكْ – الرَبْطُ الشَّدِيدُ وَأَصْلُهُ بَرْكْ وَيُنْطَقُ بِالأَصْلِ أَيْضاً وَهُوَ أَكْثَرُ اِسْتَعْمَالاً وَيُشْتَقُّ مِنْهُ بَكِدِى [د:بُكِدِى] [ق:بَكْدِى] وَبَرْكِدِى وَلِلتَّعْدِيَةِ بَرْكِتِّى وَبَكِتِّى [د:بِرْكِتِّى]. بُكْتِى – رَقَصَ[١١أ] بُكْتِى – فَتَلَ. بَكْلَدِى – حَرَسَ. بَكِشْ [ق:بَكَشْ] – عَلَمٌ يُنْظَرُ مِنْ أَىِّ شَىْءٍ نُقِلَ. بُكَرْ – المُنْحَنِىّ [ق: ø] [و:ø]. بُكْ [د:بُكَ] – الغَابَةُ . بِكِتْ – الزِّفْتُ. بُكْتَرْ – الحَدَّاجَةُ. بِكَرْ – الطِّرَازُ. بُكَرْكْ – الكَلْوَةُ. بُكُرْ [د:بُكَرْ] [ق:بُكْرِ] – الأَحْدَبُ [د:كُزْ – الأَحْدَبُ]

البَاءُ مَعَ الكَافِ البَدَوِيَّةِ

بَكْ – الأَمِيرُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَبَىْ بِالقِبْجَاقِيِّ. بَكَدْرِى [د:بَكْدَرِى] – رضِيَ. بُكَلْدِى [د:بُكْلَدِى] [ق:بُكُلْدِى] – سَجَدَ وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ بَكْلِى مَصْطُول بُوكُرْ الخَصْرُ[102]. البَاءُ مَعَ اللَّامِ

[ق:٣٤] بُلْدِى خ – صَارَ. بُلْشْطُو [ق:بُلِشْطُو] – أَعَانَ [د:عَانَ]. بُلدُرْدِى – صَيَّرَ. بُلُشْتِى – اِتَّفَقَ [د:اَنْفَقَ][103]. بِلْدِى – عَلِمَ . بِلِ – وَ – بَلُو [بِلُو] – العِلْمُ. بُلُشْ – أَعِنْ [د:اَعَانَ] وَسَاعِدْ [د:سَاعَدَ] أَصْلُهُ بُلْ بِمَعْنَى صِرْ مِنْ قَوْلِهِمْ بُلْدِى أَيْ صَارَ وَالشِّينُ لِلفَاعِلِيَّةِ أَيْ صَايِرُ وَنُقِلَ بِمَعْنَى سَاعَدَ وَ جَهَةُ النَّقْلِ المُشَارَكَةِ فِي المَعْنَى [و: لان] مِنْ صَارَ مَعَكَ قَصَيَّرَ وَزْنُهُ تَتَضَمَّنُ المُسَاعَدَةَ[104]. بُلَدِى – خَبَّطَ [د:يعنى حركه] المَايِعُ[105] وَبِالقِبْجَاقِيِّ بُلْغَدِى وَمِنْهُ بُلَغْوْ أَيْ الجَفْلَةُ [د:ø] وَهِيَ خَبْطَةُ النَّاسُ مِنْ خَوْفِ العَدُوِّ . بُلْغَمَجْ – [د:هِىَ] العَصِيدَةُ. بِيلْدِرَقْ [د:بَلْدِرَقْ] – الوَرَقُ. [د:١٧أ] بُلْجَكْ [ق:بِلْجَكْ]– وَلَدُ الذِّيبِ [ق:ولد الذئب] المُتَرَعْرِعُ. بُلْنَقْ [د:بُلَنَقْ] – اليَحْمُورُ [ق:التَحْمور]. بِلَدِى – سَنَّ. بِلَوْ [د:بِلَوْ] – المُسِنُّ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بِلَكُو . بَلْ [و: بِلْ] [د:بِيل] [ق:بِلْ] – الوَسَطُ. بِلِكْ – السِّلاَحُ. بِلَكْ [ق:بِلُكْ] – السَّاعَدُ. بُلُكْ – الفَرِيقُ مِنَ النَّاسِ. بَلَكْ [ق:بَلَكْ] – الضَّفِيرَةُ مِنَ الشَّعْرِ. بِلْكَا – العَالَمُ. بَلْكُلُو [د:بُلْكُلُو] [ق:بِلْكُلُو] – المَعْلُومُ. بَالْ خ – العَسَلُ. بَلَوْصْ – الشَّمْعُ. بُولْ [د:بُوْلْ] خ – الكَثِيرُ. بُلُطْ – السَّحَابُ. بَلْطِرْ – لَحْمَةُ السَّاقِ. بَلْدَرَنْ [د:بَلْدِرَنْ] – نوعٌ مِنَ النَّبَاتِ. بُلُنْ [د:بُكُزْ] – الغَارَةُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ البَرُّ المُتَّصِلُ بِالجَزِيرَةِ وَالغَنِيمَةُ وَالكَسَبُ. بُلْدِى – وَجَدَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَطَبْدِى بِالقِبْجَاقِيِّ. بُلْدِى – عَزَلَ. بَلِقْ – السَّمَكُ. بَلِقْ [د:بَاق] بَىْ – البُورِى أَيْ أَمِيرُ السَّمَكِ. بَلْقِدِى – أَشْرَقَ. بِلْدِرْجِنْ [ق:بِلْدِرْجِنْ] – بِالتُّرْكْمَانِيِّ السُّمَّانِيِّ [د:السُمَّان] وَبِالقِبْجَاقِيِّ بُيُرْجِنْ [ق:بَيُرْجِنْ] . بَلَا خ – الفَرْخُ. بِلَا و بِرْلَا – بِمَعْنَى مَعَ. بَلْطَا – الفَأْسُ [ق:٣٥]

---

101 D’de madde yoktur ve bu kelime sonradan başlığın yanına eklenmiştir.

102 V’de “begli” den sonraki kısım yoktur. K’de de yoktur ancak bir boşluk bırakılmıştır.

103 Nüshalar arasında sıralama farkı vardır.

104 V’nin haşiyesindedir. ve K’de yoktur; D’de ise sonraki maddenin sonunda.

105 D’nin haşiyesindedir.

الَّذِي يُكْسَرُ بِهِ الحَطَبُ. بِلْطِرْ – العَامُ المَاضِـيُّ. بَلْقَنْ – جَبَلٌ لِلتُّرْكِ. بَلْـجِقْ – الطِّينُ. بَلْجَقْلَدِى – جَعَلَهُ طِيناً .

بُلْغَيْتِي [ق:بُلْغَنْتِي] – وَ – بُلْغَنْدُرْدِى [د:بُلْغُنْدُرْدِى] – كَدَّرَ. بَلْكُرْدِى – ظَهَرَ. بَلْكُو- ظَاهَرُ. [و: ١١ب] بُلْنَلْدِى – غَنِمَ. بَلْطَجَقْ – المِطْرَقَةُ. بِلَزْكْ [ق:بَلْزَكْ] – السِّوارُ. بَلْتَكْ – الفَأسُ

البَاءُ مَعَ النُّونِ [د:١٧ب]

تُقْلَبُ البَاءَ مِيماً كَثِيراً يَقُولُونَ فِي مَنْ بِمَعْنَى انَا بَنْ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَيَعْكِسُونَ يَقُولُونَ فِي بِزْ بِمَعْنَى نَحْنُ مِزْ، وَفِي بِنْدِى [ق:بِنُدِى] بِمَعْنَى رَكِبَ مِنْدِى [ق:ø]. بَنْدِى خ – غَمَسَ [ق:عمسَ]. بُنْدِى [ق:بُنَدِى] – خُرِفَ [ق:خَرَفَ]. بُنْ – العَيْبُ يُقَالُ مِنْهُ بُنَدِى [د:بُنْدِي] [ق:بَنَدِى] وَبُنِلَدِى [د:بَنْلَدِى] [ق:بَنَلْدِى] عَابَ. بَنَكْ – النُّقْطَةُ [ق:ø]. بُنُتْ [د:بُلُتْ] – المَرْكُوبُ مُشْتَقٌّ مِنْ بِنْدِى اَيْ رَكِبَ. بَنِزْ ش – الجُبْنُ وَهُوَ مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ وَبِالتُّرْكْمَانِـيِّ بَنِيْرْ [د:بِنِيْرْ] ش . بُنْ خ[106] – الرَّجُلُ الغَمْرُ. بَنْلَدِى – أَذَّنَ. البَاءُ مَعَ اليَاءِ

بَيَرْ – اِسْمُ اللهِ تَعَالَى بِلُغَةِ أُوِيْغُرٍ وَهُمْ التُّرْكِسْتَانُ. بَيَنْ – السِّنْجَابُ. بُـيُنْ – العُنُقُ. بَـيْ [د:بَـيِي] – الأَمِيرُ بِالقِبْجَاقِـيِّ. بَايْ خ [د:يَاي] – الغَنِيُّ. بُـيْ [د:يُـي] – القَامَةُ. بُوىْ [د:يُويْ] [ق:بَوى] – العَقْرَبُ. بَيَمْ – اللَّوْزُ. بُيْدِى – رَقَصَ. بُيُنْلَدِى – ضَرَبَ عُنُقُهُ [ق:٣٦] أَيْ صَفَعَهُ. بَيْغَنْبَرْ ش – يُطْلَقُ عَلَى النَّبِيِّ وَبَيْغَنْ رِسَالَةٌ وَبَرْ مَعْنَاهُ مُؤَدٍّ. بُيْرُقْ [د:بِيرُقْ] – الأَمْرُ. بُيُرْدِى [د:بِيُرْدِي] – أَمَرَ. بَايِدِى – اِسْتَغْنَى

حَرْفُ التَّاءِ

تُوْدُو [د:تَوْدَوْدَق][107] [ق:تُوْدُقْ] – دَقَّ. التَّاءُ مَعَ البَاءِ. تَبَا – التَّلُّ. تَبُكْ – لُعْبَةٌ يَلْعَبُ بِهَا الصِّغَارُ. تِبِى – رِيحٌ تَأتِى بِالثَّلْجِ. تَبَرْنْ – تَحَرَّكَ المَاضِى مِنْهُ تَبَرْنَدِى . تِبْلَدِى – [د:١٨أ] أَصَّلَ [د:بِتْلَدِى – أصل]. تِبِزْ – الأَرْضُ السَّبْخَةُ. تَبْكِجْ – المِهْمَازُ. تَبْتِى – رَفَسَ

التَّاء مَعَ التَّاءِ

تُتُن – الدُّخَانُ. تِتْرُو [د:تَتْرُو] بَقْطِى [د:وبَقْطِى] – نَظَرَ نَظْراً حَادّاً. تُتَلْ – عَلَمٌ يُسَمَّى بِهِ الرَّجُلُ. تَتِكْ – مِفْتَاحُ شَـيْءٍ خَفِيٍّ مَا يَعْرِفُهُ إلاَّ صَانِعُهُ. تُتُقْ [د:تَتُقْ] – البَشْخَانَةُ. تُتُشْـتُو [د:تُتُشْـتُوْ] [ق:تُتُشْـتِقْ] – اِخْتَصَمَ [د: اِخْتَصَمَوا]

التَّاءُ مَعَ الرَّاءِ

106 K'de "بون" iken sonradan "بَن" yapılmıştır.

107 D'de hepsi kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

تُرْكْ – قَبِيلَةٌ مِنَ الأَعَاجِمِ وهُمْ أَهْلُ هَذَا اللِّسَانِ. تُرْكْمَانْ – قَبِيلةٌ مِنَ الأَعَاجِمِ أَيضاً. تُرْلُو – نَوعٌ وَضَرَبٌ مِنْ شَيءٍ يُقَالُ تُرْلُو يَمِشْ كَتُرْدِى أَيْ جَاءَ بِفَاكِهَةٍ مُنَوَّعَةٍ. تَرْسْ – المَقْلُوبُ يُقَالُ طُنْ [د:طُنِنْ] تَرْسْ كِيْدِى [د:كَيدِى] [ق:كيتدى] [و: ١١٢أ] أَيْ لَبِسَ ثَوْبَهُ مَقْلُوباً [و: تُرْلُو يَمِشْ كَتُرْدِى][108]. تَرْسَا – اليَهُودُ. تِرِى – الحَيُّ. تِرْلِكْ – الحَيَاةُ . تِرْلِدِى – عَاشَ وَحَقِيقَتُهُ [ق:٣٧] اَحْيَى وَاللاَمُ لَحِقَتْ لِأَجْلِ بِنَاءِ الفِعلِ لِلْمَفْعُولِ. تِرِدِى [د:تِرِدِّى] – حَيَى [د:حَيِىَ]. تِرْكُرْدِى [و: تِرْكرْدِى] [و: تِرْكِزْدِى][109] [د:تِرْكِزْدِي] [ق:تِرْكَرْدِى] – أَعَاشَ وَقَدْ يُنْطَقُ بِالدَّالِ فِي ذَلِكَ كُلُّهُ عِوَضُ التَّاءِ. تَرِنْلَتِّى [د:تَرِنْلَتِى] – عَمَّقَ. تُرُشْتِى– جَهَدَ. تَرْبَسْ – ظِلاَلَةُ المُلُوكِ. تَرْ – العَرَقُ الفِعْلُ مِنْهُ تَرْلَدِى اَيْ عَرَقَ. تُرْبْ ش – الفِجْلُ. تِرَكْ – العِمَادُ. تَرْكْ [د:تَرَكْ] – العَجَلَةُ. تَرْكْلَدِى [د:تَرَكْلَدِى] – اِسْتَعْجَلَ. تَرْلَدِى – عَرَقَ [و: ø] [ق:ø]. [د:١٨ب] تَرَكْ – الشَّجَرَةُ . تَرِى – الجِلْدُ بِالصُّوفِ. تُرْبِى – المُبْرَدُ الكَبِيرُ. تُرْتْ – الأَرْبَعَةُ. تُورَدِى – غَرَسَ

التَّاءُ مَعَ الزَّايِ

تَازْ – العَرَبُ. تِزْ – الرُّكْبَةُ. تُوزْ [د:تُزْ] – قِشْرُ شَجَرٍ [د:الخَشَبْ] تُقَشِّىَ [د:يُغَشُّوا] بِهِ القِسِيَّ [ج. قَوْس] . تَزْكَنْدِى – دَارُ. تُزْدِى [ق:تَزْدِى] – صَبَرَ. تَزَكْ – الرَّوْثُ اليَابِسُ. . تِزِكِنْ – السَّيْرُ الَّذِي فِي [ق:ø] فَأسِ اللِّجَامِ مِنْ جَانِبَيْهِ يُقَالُ اَطْ تِزِكِنِ [ق:تِزِكِنْ] طُطْ [ق:صُطْ] اَيْ أَمْسِك اللِّجَامِ، وَيُقَالُ تِزِكِنْلَا اَيْ الْقِ طَرَفَ ذَاكَ عَلَى سَرْجِهِ. تَزَا – الرُّخْصُ النَّاعِمِ. تُزَلْدِى – اِسْتَوَى وَلَا يُقَالُ أَشْ تُزَلْدِى اِنَّمَا يُقَالُ أَشْ بِشْتِى [د:بُشْتِى] اَيْ اِستَوَى الطَّبِيخُ وَيَجُوزُ سَنْجَرْ سُنْقُرْ تُزَلْدِى [ق:تِزَلْدِى] إِشْلَرْ [د:تَزَلْدِى اَشْلَرْ] اَيْ اِسْتَوَى أُمُورَ هُمَا [ق:هم السريع تِيزْ وَيْهَا] [و: هما تِيزْ السريع][110]

التَّاءُ مَعَ الشِّينِ

[ق:٣٨] تِشِى – الأُنْثَى. تِشْ – السِّنُّ. تِشْلَدِى – عَضَّ. تُشْدِى [ق:تَشْدِى] – وَقَعَ وَنَزَلَ [ق:تَرَكَ] مُشْتَرَكٌ، وَيُقَالُ دُشْتِى . تُشَدِى – بَسَطَ . تُشَكْ خ – البِسَاطُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» تُشَكْ الطَّرَّاحَةُ وَالفِرَاشُ وَأَمَّا البِسَاطُ فِكِلِيمْ [فَكَوُزْ]. تُشْ – الصَّدْرُ وَالظَّهْرُ

التَّاءُ مَعَ القَافِ

تَقِى – بِمَعْنَى أَيْضاً وَشَرَحَ. تَقِى – بِمَعْنَى آخَراً

---

108 V’de üzeri çizilmiştir.

109 V’de sonradan “kaf” ve “za” ya siyah mürekkeple müdahal edilmiştir.

110 V’nin haşiyesindedir.

التَّاءُ مَعَ الكَافِ

[د:١٩أ] تِكَنَكْ [د:تَكَنَكْ] [ق:تِكِيكْ] – الشَّوْكُ. تَكْجَاكْ [ق:تِكْجَاكْ] – الهُنَابُ. تَكْنَا – النَّقِيرُ. تَكَا – التَّيْسُ. تُكُرْمَكْ [و: تُكُرْمَكْ] – البُصَاقُ. تُكْمَاكْ – المُشَبَّهَةُ لِلخَرَاكِيِّ. تُكْتُو [ق:تَكْتُو] – بَدَّدَ. تُكُرْدُو – [و: ١٢ب] بَصَقَ. تَكْ الْطُرْدُو [ق:اَلْطُرْدُو] – سَكَتَ أَيْ قَعَدَ سَاكِتاً. تِكْتِى – لَقَمَ وَخَاطَ [د:ø]. تُكَنْدِى [ق:تُكُنْدِى] – فَرَغَ V'de tökündi gibi fakat dammeler siyah renkte]. تُكُلُو [ق:تَكْلُو] اَلْمَى – السَّفَرْجَلُ [د:الفقر بحقوجل] بِالقِبْجَاقِيِّ تَاكَ الوِتْرُ [د:ø]

التَّاءُ مَعَ اللَّامِ

تَلِكْ [ق:تَلَكْ] – البُخْشُ. تُلْكُو – الثَّعْلَبُ البُرْطَاسِيُّ. تِلْ – اللِّسَانُ. تُولَكْ [و: تُولُكْ] – الأَعْمَى. تِلْسِزْ [د:تِلْسِزْ] – الأَخْرَسُ. تِلَدِى – طَلَبَ، وَيُقَالُ دِلَدِى . التَاءُ مَعَ المِيمِ

تَمِرْ – الحَدِيدُ، وَيُقَالُ بِالدَّالِ [دَمِرْ]. تَمِرْ [د:تَمُرْ] [ق:تِمْرْ] قَزِقْ [د:قَزُقْ] [ق:قِزِقْ] – النَّجْمُ الَّذِي يُسَمَّى بِالجَدِيِّ. تَمِرْ بُغُو [ق:بِغُو] – الخَرُّ نَشَفِ [د:خرا الحديد]. تَمِرْ [د:تَمُرْ] بَاشْ – المِقْرَعَةُ المُحَدَّدَةِ الرَّأسِ. تُوْمَا – الزِّرُّ. تُوْمَلَدِى – [ق:٣٩] زَرَّرَ. تُمَنْ [ق:تَمَنْ] – البُدْرَةُ

التَّاءُ مَعَ النُّونِ

تُنْلَا – اللَّيْلُ. تُنَدِى – بَاتَ. تَنِزْ – البَحْرُ. تُنْلُكْ [تُنْلِكْ] – دَوْرُ القَاعَةِ. تُنْ – أَمْسُ. تِنْ – الرُّوحُ. تَنْرِى – بِالنُّونِ [د:ø] الخَيْشُومِيَّةِ [د:بالخيشومية] اَللهُ. تَنْ – الجِسْمُ [د:ø]

التَّاءُ مَعَ الوَاوِ

تُوورْ [د:تُوورْ] – صَدْرُ المَجْلِسِ. تَوْمَكْ – المَكْمَدَةُ. تُوكُو – الذُّرَّةُ وَقِيلَ تُوكْرَه [و: اوكرة][111] [د:تُو – الدخن المقشور] [ق: ø]. تُولْكُنْ [د:تُولَكَنْ] – الحِدَاةُ [ق:الحدَةُ]. تُونْ [ق:تَونْ] – العَاقِرُ [د:وَيُقَالُ اَصلَقْ للعاقر المسكنة] [د:١٩ب] وَهِيَ الَّتِي لَا تَلِدُ

التَّاءُ مَعَ اليَاءِ

تِيَكْ [ق:تِيُكْ] اُطْ – تَقْدِمَةُ المَهْرِ [د:ø]. تَيْرِمَنْ – الطَّاحُونَةُ. تَيْرِمَا [ق:تَيْرِمَنْ] يُزْلِى – المُدَوَّرُ الوَجْهِ. تَيْمَ [د:تَيِمْ] – كُلُّ. حَرْفُ الجِيمِ. جِى – الرَّحِمُ

الجِيمُ مَعَ الهَمْزَةِ

111 V'de satır arasındadır.

جِأَطْ [د:جَاط] – الجُبْنُ

الجِيمُ مَعَ البَاءِ

جِبِقْ – القَضِيبُ. جَبَقْ – رَمْصُ العَينِ. جُبْرُكْ – الثَّوْبُ. جَبْطِى ش – ضَرَبَ وَقَطَعَ فِي مَرَّةٍ وَاحِدَةٍ. جُبُرْ – القَشُّ يِوَسَخٍ [د:بُونَج][112]. جَبَرْ – الأَعْمَشُ يُقَالُ جَبَرْ كُزْلُو [ق:ونى] أَيْ ذُو عَيْنٍ عَمْشَاءَ. جِبِنْ – الذُّبَابُ. جَبُطْ – الهُدْمَةُ. جَبْجِقْ [د:جِبْجِقْ] – العُصْفُورُ [ق:اللعهد تارا]. جِبَانْ [ق:جِيَانْ] – الدُّمَّلُ. [و: ١١٣أ] جَبْنِى ش – قَبِيلَةٌ مِنَ التُّرْكِ. جَبِنْدِى [د:چَبِنْدِى] [ق:جَبَنْدِى] – حَمَلَ عَلَى شَئٍ دُفْعَةً وَاحِدَةً. جُبْ – قِشٌّ. جَبِشْ – وَلَدُ المِعْزَى الجَفْرُ [د:ø] [ق:الحفر]. الجِيمُ مَعَ التَّاءِ

جَتْ – [ق:٣٩][113] الدِّرْزُ. جَتِّى – جَمَعَ بَيْنَ الدَّرْزَينِ يُقَالُ قَاشْ جَتِّى إِذَا عَبَسَ [د:عَبَّسَ] أَيْ جَمَعَ بَينْ الحَاجِبَيْنِ، وَيُقَالُ جَتْقَشْلُو أَيْ مَقْرونُ الحَاجِبَيْنِ . جَتْلِدِى – اِقْتَرَنَ الدَّرْزَانِ وَمَا يَشْبَهُهُمَا كَالْحَاجِبَيْنِ [114][ق:ø].

جَتْلِدِى [جَتِلْدِى] – صَوَّتَ بِفَرْقَعَةٍ وَمِنْهُ سُمِّيَ البُنْدُقُ جَتْلُوكْ . جَتِرْ – الضَّلاَلَةُ. جَتَنْ – القُفَّةُ وَالسَّلَةُ. جَتُكْ – القِطُّ

الجِيمُ مَعَ الجِيمِ

جِجَكْ [ق:جَجَكْ] – الزَّهْرُ. جِجَا – [د:٢٠أ] دَعْوَةٌ يَدْعُو بِهَا الوَلَدُ أُمَّهُ وَالجِيمُ الأُولَى مِمَّالَهُ. جَاجْ – العُرْمَةُ. جَجَا بَرْمَقْ – الخِنْصَرُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ جِجْلَقْ . جُجْكُرْدُو ش ش [د:جِجْكُرْدُو][115]– عَطَسَ

الجِيمُ مَعَ الرَّاءِ

جَرِى – العَسْكَرُ، وَيُقَالُ جَرِكْ. جُرَكْ – القُرْصُ. جِرْلَقْ – دَوِيُّ المَاءِ يُقَالُ جِرْلَبْ [د:جِرْلَتْ] اَقَرْ المَعْنَى يَجْرِي بِخَرِيرٍاَقَرْ يَجْرِي المَاضِى اَقْطِى وَالرَّاءُ لِلْمُضَارَعَةِ وَالبَاءُ فِي جِرْلَبْ لِلْحَالِ جِرْلَدِى جَرَى بِدَوِيٍّ [sesli akmak] وَيُقَالُ لِلصَّبِيِّ [د:للصَّغِير] إِذَا بَكَى نَا [د:يا] جِرْلَرْ بُو نَا أَيْ شَئٍ جِرْلَرْ بِصَوْتٍ وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنِ البُكَاءِ وَبُو [د:ø] بِمَعْنَى هَذَا . جِرْلَقْ – الجَدْوَلُ الصَّغِيرُ وَالنَّوْرَسُ[116]. جِرْكَمَا – العَجِينُ المَحْشُوُّ لَحْماً [ق:٤٠] المَقْلِيُّ بِالدُّهْنِ [د:فِي الدُّهْنِ] وَهُوَ اِسْمٌ لِلْحَلاَوَةِ المُشْبِكَةِ . جَرْبِي – طَرَفُ القَضِيبِ. جِرَا – السِّرَاجُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ جِرَقْ وَهِيَ

---

112 Türkçeymiş gibi kırmızı yazılmıştır.

113 K'de sayfalar numaralandırılırken aynı rakam (39) iki kere kullanılmıştır. Çalışmamızda kaynak gösterirken yazmadaki asıl rakamlar esas alınmış; sadece bu sayfa için, karışıklık olmaması adına, 39/1 ve 39/2 biçimini tercih edilmiştir.

114 V'nin haşiyesindedir.

115 D'de kılavuz harfler vardır.

116 D'nin haşiyesindedir. Eksik kısmın V'den tamamlandığı iddia edilebilir. Eksik kısım yazılırken atlanmış ve alt satır yanlışlıkla yazılmıştır.

مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ يَقُولُونَ فِي السَّرَاجِ جِرَاغْ بِالغَيْنِ. جِرَلِقْ [د:جِرْلِقْ]– المَنَارَةُ. جِرْلُوقْ – نَوْعٌ مِنَ الطَّيْرِ يُشْبَهُ حِسَّهُ دِوِيَّ المَاءِ. جَرُقْ – حِذاءٌ يُتَّخَذُ مِنَ الجُلُودِ يُسْتَعْمَلُ لِلثَّلْجِ ويُلْبَسُ عَلَى الجَوَارِبِ [د:جُورَبْ]. جُرْ – الشَّقَاءُ. جُرْلُوْ – الشَّقِيُّ أَيْ ذُو شَقَاءٍ[117]. جَرَى [د:جَرَي] [ق:جَرِى] – الحِيلَةُ[118]. [١٣ب] جُرُكْ – البَالِيُ. جُرُدِى [د:جُرْدِى] – بَلَى. جُرَكْ – البُقْسُمَاطُ الصِّغَارُ. جَرْجَا – الشَّكْوِى [و: الشلوي] [د:السلوي] [ق:الشلوى] بِالتَّتَرِيِّ. . جِرْ – الكَعْبُ إِذَا كَانَ ظَهْرُهُ لَلأَرْضِ وَذَلِكَ فِي لَعَبِ الصِّبْيَانِ. جِرْكِنْ – الوَحْشُ القَبِيحُ. [د:٢٠ب]

الجِيمُ مَعَ الزَّايِ

جِزْدِى – خَطَّ. جُزْدِى – نَقَضَ الغَزْلَ. جِزُوْ [د:جِزُو] – الخَطُّ. جِزْلْشْطِى – كَاتَبَ. جُزْبُلْدِى – هَانَ

الجِيمُ مَعَ السِّينِ

جِسَا – طَلَّ المَطَرِ يُقَالُ جِسَدِى أَيْ مَطَرَ طَلاً

الجِيمُ مَعَ الشِّينِ

جُشْ – كَلِمَةٌ يُسْتَوْقَفُ [د:يُوقف] بِهَا الحِمَارُ وَالبَغْلُ. جَشُطْ – الجَاسُوسُ وَهُوَ مُتَرَكٌ مِنَ العَرَبِيَّةِ. جَشُتْلِدِى – تَجَسَّسَ[119] [ق:ø]

الجِيمُ مَعَ الصَّادِ

[ق:٤١] جَصْ – اليَوْمُ القَتَمُ [د:قَيِّمُ]

الجِيمُ مَعَ الغَيْنِ

جِغَنْ – البَخِيلُ. جُغَنْ – الأَشْنَانُ . جَغَا – الفَرْخُ قَبْلَ التَّرْبِيشِ وَكُلُّ مَوْلُودٍ صَغِيرٍ . جَغِرْدِى – صَاحَ. جِغَرْدِى – أَخْرَجَ الغَيْنَ بَدَلٌ مِنَ القَافِ وَاَصْلُهُ جِقْدُرْدِى [د:جِقْلَرِدِي] لِأَنَّ اللَّازِمَ مِنْهُ جِقْطِى [د:جَقْطِى]. جُغْرَطْ – اللَّبَنُ الرَّايِبُ. جَغَنْ – البَازِيُّ، وَيُقَالُ فِيهِ طُغَنْ [ق:طَغَنْ]. جِغَنَقْ [د:جَغَنَقْ] – المِرْفَقُ [د:المِرْفَقُ ويُقَالُ دِرْسَكْ]. جُغْرِدِى [ق:جُغَرْدِى] – تَقَزَّزَ. جَغِلْطِلَقْ [د:جِغِلْطِلَقْ] [ق:جَغِلْطَلِقْ] – الكَعَّالُ وَهُوَ الوَسَخُ الَّذِي يَتَعَلَّقُ بِالكَبْشِ

الجِيمُ مَعَ القَافِ

جِقْطِى – خَرَجَ، وَيُقَالُ لِنَهْرِ الكَلْبِ جِقْ وَ. جِقْ [ق:جَقْ] – النَّدَى وَ . جُقْ الكَثِيرُ وَ. جِقْطِى [ق:جَقْطِى] – صَرَّ شَيْئاً فِي شَيءٍ، وَيُقَالُ لِلصُّرَّةِ جِقِنْ [ق:جَقَنْ] وَ. جِقْطِى [ق:جقط] – طَلَعَ وَ [د:ø]. جَقْطِى [د:جِقْطِى] – غَمَزَ.

---

117 V'de haşiyede miskin manası da vardır.

118 V'de ra nın harekesi sonradan konulmuştur.

119 V'nin haşiyesindedir.

جُقْمَرْ – الدَّبُّوسُ. جِقْمَرْ [د:جَقْمَرْ] – البَخِيلُ[120] [ق:ø]. جَقْمَقْ – القَدَّاحَةُ. جُقُرْ – الحُفْرَةُ. جَقِرْ كُرْلُو [ق:كُولُو] – [د:٢١أ] أَيْ ذُو عَينٍ زَرْقاءَ. جُقْرَدِى [ق:جُقْرِدِى] – غَلَتِ القِدْرُ بِشَيءٍ فِيهِ غَلِيظٌ، وَيُقَالُ بُو اَتْنِى جُقْرَتْ أَيْ هَذَا اللَّحْمُ إِغْلِ [ق:غل] [د:هَذَا اغلى اللَّحمُ]. جِقْرِقْ – الدُّوْلَابُ الَّذِي يُغْزَلُ عَلَيْهِ الغَزَلُ

الجِيمُ مَعَ الكَافِ

[١٤أ] جَكْتِى – جَذَبَ. جُكْتِى – جَثَا الإِنْسَانِ . جَكَا – النُّقْطَةُ عَلَى الخَطِّ. جَكُجْ – المِطْرَقَةُ. جَكِرْدَكْ – النَّوَاةُ وَاللُّبُّ نَحْوُ [ق:٤٢] لُبُّ البِطِّيخُ واليَقْطِينُ ونَواةُ اللَّوْزِ وَالجَوزِ وَغَيْرِهِمَا. جُكْ – الذَّكَرُ مُقَابِلُ الفَرْجِ. جِكْ ش – النِّيءُ [د:الذي] [ق:النبىّ] يُقَالُ جِكَتْ اَيْ اللَحْمُ النَّيْءُ، وَيُقَالُ لِلرَّجُلِ الغَمْرِ جِكْ. جَكَلَنْدِى – تَعَسَّرَ بُرْءَ الجُرْحِ اَيْ طَالَ بُرؤُهُ. جِكِتْ – لُبُّ القُطْنِ. جَكُرْكَا [و: جُكُرْكَا] [ق:جُكُرْكَا] – الجَرَادُ. جَكَرْ ت – السُّكَّرُ. جَكَرْ بُرَكْ – العَجِينُ المَحْشُوُّ سُكَّرًا

الجِيمُ مَعَ اللَّامِ

جَلْدِى خ – نَقرَ الدُّفَّ اَوْ الرَّبَّابَ اَوْ غَيْرَهُمَا مِنَ المَلَاهِي. جَالْ – الفَرْسُ الأَشْقَرِ المَايِلِ إِلَى الحُمْرَةِ. جَلِقْ – الجُمُوحُ مِنَ الخَيْلِ وَيُسَمَّى بِهِ الإِنْسَانِ عَلَماً ويُطْلَقُ أَيْضًا عَلَى القَرْعِ بِالسَّيْفِ. جَلْبَرْ – المَاءُ إِلَى الرُّكْبَةِ. جُلْبَنْ – الزَّهْرَةُ. جَلِكْ [د:جَلُكْ] – عُودٌ يَلْعَبُ بِهِ الصِّبْيَانُ نَحوًا مِنْ قَدْرِ الإِبْهَامِ أَحَدُ طَرَفَيْهِ غَلِيظٌ وَالآخَرُ دَقِيقٌ يُوضَعُ عَلَى الأَرْضِ وَيُقْرَعُ عَلَى طَرَفِهِ الرَّقِيقِ فَيَرْتَفِعُ إِلَى الهَوَاءِ ثُمَّ يُلْتَقِي بِالعَصَى. جَلَا ش – الشَّيءُ القَلِيلُ، [د:٢١ب] وَيُقَالُ جَلَجَا ش [د:ø] يُقَالُ جَلَجَا ش بِشْتِى، وَيُقَالُ أَيْضاً بِرْ [د:بِزْ] جَلَا ش بِشْتِى أَيْ نَضَجَ قَلِيلاً. جُلْ – الجُلُّ مُتَرَكُّ مِنَ العَرَبِيَّةِ، وَيُقَالُ جُلَّدِى ش [د:جُلْدِي] إِذَا غَطَّاهُ بِالجُلِّ. جَلْقِنْ – اليَوْمُ الدَّجِيُّ[121]. [ق:٤٣] جِلْ – الدَّرَّاجُ. جُلْكَنْ – الطُّلْبُ وَالطُّلْبُ أَيْضاً قِبْجَاقِيٌّ. جُوَلْدُرْ ف – المَسَلَّةُ. جُلْمَقْ – اللِّفَافَةُ [د:يُقَالُ دُلَقْ]. جَلْقِنْدِى [د:جَلْقَنْدِي] – اِضْطَرَبَ المَاءُ[122] فِي الوِعَاءِ. جِلَا – طَلُّ المَطَرِ، وَيُقَالُ جِلَدِى مَطَرَ طَلاً مِثْلُ جِسَدِى وَقَدَ تَقَدَّمَ . جِلَنْدِى – إِبْتَلَّ.

الجِيمُ مَعَ المِيمِ

جِمْ – القُلَاعَةُ مِنَ الطِينِ وَفِيهَا النَّبَاتِ. جُمَنْ – المَرْجُ. جُمَقْ [١٤ب] – عَصَا مُدَوَّرَةُ الرَّأْسِ مِنْ خَشَبٍ مِثْلُ الدَّبُّوسُ. جِمَقْ [ق:جِمق] – الأَبْيَضُ اليُقَقُ جِمْ شَدِيدُ وَاَق بَيَاضٌ[123][ق:ø][د:ø]. جُمْغَلَقْ [د:جمُغْلِق] –

---

120 V’de son harf “ḳaf” çanağına benzemektedir; başı ve noktaları yoktur.

121 Türkçeymiş gibi kırmızı yazılmıştır.

122 V’de sonradan eklenmiştir ve K’de yoktur.

123 V’nin haşiyesindedir.

الغَطَّاس. جَمُرْ – الطِينُ الوَحْلُ. جَمْلَكْ – القِدْرُ الصَّغِيرَةُ. جُمْجَا [ق:جَمْجَا] – المِغرَفَةُ. جِمْدِى [د:جُمْدِى] [د:جِمْدِى][124] [ق:جُمْدِى] – اِغتَسَلَ بِالمَاءِ. جُمَلْدِى [ق:جُلْدِى] – أَفْعَى [ق:اقعى]. جِمْدَرِى ش [ق:جَمْدِرِى] – قَرَصَ يُقَالُ نَا [ق:با] جِمْدَر سَن مَنِى [د:نَاجِمْدِرسَر مِنِى]، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» جِمْلَدِى [د:جَمَكْدَرِي] [ق:جَمْلَدِى] قَرَصَ . جُمَرْتْ – الكَرِيمُ. جَمْرُ – الجَزَرْ. جَمْغَا – الرَّزَّةُ [ق:الرَّج]. [د:جِمْ – شديد]

الجيم مَعَ النُّونِ

جَنَقْ – القَصْعَةُ. جِنْلِقْ [د:جَنْلِقْ] [ق:جِنَلِقْ] – الشَّخْتُورَةُ. جَنَا – مِحَفَّةُ الثَّلْجِ. جَنْدِرْ [ق:جَنْدَرْ] – المُجَنَّسُ مِنَ التُّرْكِ وَغَيْرِهِمْ . جَنْكْ – المَلْهَى الَّذِي هُوَ أَحْدَبُ الظَّهْرِ. جَنْدَرْدِى – تَقَصَّى يُقَالُ [د:٢٢أ] جَنْدَرُو صُرْغِلْ أَيْ إِسْأَلْ مُتَقَصِّياً، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» جِنْقَرْدِى [د:جَنْقَرْدِي] تَفَاهَقَ . جِنْدِرْدِى [د:جِنْدَرَدِي] – ظَنَّ [د:طن]

الجِيمُ مَعَ الوَاوِ

جَوْ – الضَّجِيجُ . [ق:٤٤] جُوُو [ق:جُوُوْ] – الأَشْقَى [ق:الاشفى]. جَوْجَنْ [د:جَوُجَنْ] – القَبِيسَةُ. جَاوُشْ – هُوَ الَّذِي يَصِيحُ اَمَّا المَلِكُ بِالتَّعْظِيمِ وَالاِحْتِرَامِ[125]. جُوْلِدِى [ق:جِولِدِى] – وَثَبَ [ق:ثبث]

الجِيمُ مَعَ اليَاءِ

جِيَا – القَرَاصِيَا البَعْلَبَكِّيَّةِ. جِينْ – النَقْشُ بِالحَرِيرِ وَجَمِيعُ مَا أَوَّلُهُ جِيمٌ هِيَ فِيهِ مَشُوبَةٌ إِلَّا جِجَا وَجُمَرْتْ [د:جُمْرَتْ] فَقَط [ق:ø]

حَرْفُ الدَّالِ

الدَّالُ مَعَ البَاءِ[126]

دَبْتِى ش – رَفَسَ. دَبَا ش – يَافُوخُ الرَّأْسِ وَهُوَ التَّلُّ أَيْضاً دَبْرَنْدِى ش – تَحَرَّكَ وَتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ مَعَ البَاءِ [تبْرَنْدِى]. دَبَلَدِى ش – قَتَلَ. دِبِى ش – رِيحٌ تَجِيءُ بِالثَّلْجِ. دِب – القَعْرُ. دُبْ دُزْ [د:دُبْ دُرْ] ش – يُعْطِي مَعْنَى [د:ø] التَّفْضِيلِ [د:التَّفَضُّل] وَهِيَ مُبَالَغَةٌ فِي الاِسْتِقَامَةِ وَدُزْ [د:دُرْ] هُوَ المُسْتَقِيمُ، وَدُبْ يُقَالُ مَعَ دُزْ [د:دُرْ] تَأْتِى لِلمُبَالَغَةِ فِي الاِسْتِقَامَةِ، يُقَالُ بُو اُقْ دُبْ دُزْدُرْ [د:بُو اَقْ دُبْ دُرْ] اَيْ هَذَا النَّشَابُ [و: ١١٥أ] مُبَالَغٌ فِي الاِسْتِقَامَةِ . دَبْكُجْ ش ش [ق:دَبْكَجْ] – المِهْمَازُ. دَبْدِى- أَصَابَ المَبْلُولَ شَيْءٌ مِنَ الجَفَافِ. دَبَكْ ش – الرَّفَّاسُ، يُقَالُ بُو اَطْ دَبَكْدُرْ ش أَيْ هَذَا الفَرَسُ رَفَّاسٌ

---

124 D'de sonradan müdahale vardır.

125 V'de "şın"ın noktalararı sonradan eklenmiştir.

126 D'de "ba"nın altındaki nokta sonradan üçlenmiştir.

الدَّالُ مَعَ التَّاءِ

[د:٢٢ب] دُتْنْ – الدُّخَانُ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ مَعَ التَّاءِ وَبِالدَّالِ أَكْثَرُ. دِتْرَدِى – [ق:٤٥] اِرْتَعَدَ. دِتْرُوْ بَقْطِى – نَظَرَ حَادّاً دِتْرُو حادًا وَبَقْطِى نَظَرَ

الدَّالُ مَعَ الدَّالِ

دَدَا – الجَدُّ أَبُو الأَبِ. دِدَاخ – الهَوْدَجُ. دُدُكْ – الشَبَّابَةُ [ق:الشَبَّابَةُ]. دِدِّى خ [د:دِدِي] [ق:دِدِى] – نَفَشَ الصُّوفَ اَوْ القُطْنَ اَوْ غَيْرِهِمَا وَالأَمْرُ [د:والاَمْرَدْ] دِدْ. دِدِى [د:دُدَدِي] – قَالَ، يُقَالُ نَادِدِى [د:نَادَدِى] أَيْ أَىُّ شَىءٍ قَالَ وَهِيَ تُرْكْمَانِيَّةٌ والأَمْرُ دِه [د:والاَمْرَدْ]. دُودَن [د:دودت] – عَمِيقٌ

الدَّالُ مَعَ الرَّاءِ

دُرْ – لَفْظَةٌ تُصْحِبُ الخَبَرَ وَغَيْرَهُ لِلتَّوْكِيدِ وَتُبَدِّلُ دَالُهُ طَاءً فِي بَعْضِ المَوَاضِعِ وَقَدْ، يُقَالُ دُرُرْ اَوْ طُرُرْ . دِرَكْ – العَمُودُ وتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ [تِرَكْ]. دِرْكِى – الجَفْنَةُ. دَرْكُو [د:دَرِكُو] – التَّسَامِيطُ لِلسَّرْجِ [ق:لِلسِّراجِ]. دُرْتْدِى – نَقَزَ [ق:نَغَزَ]. دُرْتِّى [د:دُرْتِى] [ق:دِرِى] – دَهَنَ[127]. دُرَا – الشَّرِيعَةُ وَالأُسْلُوبُ

الدَّالُ مَعَ الزَّايِ

دَزْدِى خ ت – عَارَ أَيْ خَرَجَ مِن قَطِيعِهِ يُقَالُ لِلشَّاةِ وَغَيْرِهَا. دَزَكْ – الرَّوْثُ اليَابِسِ. دُزْدِى ق – نَظَمَ الشَّئَ. دُوزْدِىخ [ق:دُوَزْدِى] – صَبَرَ. دُزُمْ [د:دِزِمْ] – المَنْظُومُ مِنَ اللُّؤْلُؤِ وَمَا يَشْبِهُهُ، يُقَالُ بِرْ دُزُمْ [د:دِزِمْ] أَيْ مَنْظُومٌ وَاحِدٌ . دِزْ – الرُكْبَةُ، وَيُقَالُ تِزْ وَالدَّالُ اَكْثَرُ

الدَّالُ مَعَ الشِّينِ

[د:٢٣أ] دُشْتِى – وَقَعَ [ق:٤٦] و تَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي حَرْفِ التَّاءِ. دَاشْ – قَرِينٌ وَكَذَلِكَ قَرِنْدَاشْ [د:قَرَنْدَاشْ] وَ يُلْدَاشْ وَ قُجَادَاشْ [د:قُجْدَاشْ] [128] وَغَيْرُ ذَلِكَ

[١٥ب] الدَّالُ مَعَ الغَيْنِ

دُغْ – الحُبَارِيّ [ق:الجُمَارِى]. دُغْدِى – طَلَعَ وَأَصْلُهُ دُوْدُو [و: دُودُوْ]، وَيُقَالُ طُغْدِى بِالطَّاءِ وَسيَأْتِى

الدَّالُ مَعَ القَافِ

دُقْ دُقْ – الأَخُ الحَقِيقِيُّ[129] [ق:ø]

127 V’de ta sonradan eklenmiştir.

128 D’de “cim”in “elif”i sonradan kazınmıştır.

129 V’nin haşiyesindedir.

الدَّالُ مَعَ الكَافِ

دِكْتِى – غَرسَ وَخَاطَ وَلَصَبَ مُشْتَرَكٌ . دَكْدِى [د:دَكْدِى][130] – وَصَلَ . دُكْتِى [ق:دُكْدِى] – بَدَّدَ وَصَبَّ. دِكَنْ - الشَّوْكُ . دُكُنْ [ق:دُكَنْ] – العُقْدَةُ [ق:العُقْد] . دُكْدِى[131] [[ق:دُكْتِى] – عَقَدَ وَمِنْهُ، يُقَالُ فِي جَمْعِ العُرْسِ دُكُنْ أَيْ العَقْدُ الجَمِيعُ، يُقَالُ سَنْجَرْ دُكُنِنْدَا يِدُكْ أَيْ كُنَّا [جا] فِي عُرْسِ سَنْجَرْ يِدُكْ [د:يَدُكْ] مَعْنَاهُ كُنَّا . دُكْنُكْ – قُبَّةُ الخَرْكَاهُ. دُكْمَا – الزِّرُّ. دُكْمَا – الكَثِيرُ الحِيلَةِ . دَكْمَا – كُلُّ، يُقَالُ دَكْمَا كِشِى أَيْ كُلُّ إِنسَانٍ وَبِالقِبْجَاقِيَّةِ تَيْمَ كِشِى تَيْمَ بِمَعْنَى كُلُّ وَ دَكْمَا هَذِهِ جَاءَتْ كَمَا جَاءَتْ كُلُّ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ يُضَافُ إِلَيْهَا مَا بَعْدَهَا وَكَذَلِكَ تَيْمَ بِرْ أَنْجَا بِمَعْنَى بَعْضُ كَذَلِكَ بِخِلافِ المُضَافِ وَالمُضَافِ إِلَيْهِ فِي هَذَا اللِّسَانِ وَبِرْ مَعْنَاهُ وَاحِدٌ وَأَنْجَا مَثْلُهُ ثُمَّ اُسْتُعْمِلَ مَجْمُوعُ ذَلِكَ بِمَعْنَى بَعْضُ. [ق:٤٧] دَكُلْ [ق:دَكِلْ] – بِمَعْنَى لَيْسَ [د:ø]. [د:٢٣ب] دُكَلْ [ق:دَكَلْ] – الجَمِيعُ. دَكْ [د:دُكْ] – مِثْلُ. دَكَا – التَّيْسُ، [د:التَيسُ] وَيُقَالُ بِالتَّاءِ وَتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ التَّاءِ [تَكَا]. دُكَنْدِى – فَرَغَ.

دِكِرْمَنْ [ق:دَكرمن] – عَلَمٌ

الدَّالُ مَعَ اللَّامِ

دَلُو – المَجْنُونُ. دَلُرْدِى – جُنَّ، وَيُقَالُ فِيهِ أَيْضاً تَلُوَ وَتَلِى. دَلُكْ – الثَّقْبُ. دَلْدِى – ثَقِبَ. دِلْدِى – شَقَّ ذَلِكَ المَشْقُوقُ.

دِلْ – اللِّسَانُ وَيُقَالُ تِلْ. دِلَكْ – المُرَادُ. دِلَدِى – أَرادَ وَسأَلَ، يُقَالُ نَا دِلَرْسَنْ [ق:نَا دِلَرْسِنْ] أَيْ أَيُّ شَيءٍ تَسأَلُ أَو تُرِيدُ، وَيُقَالُ دِلَنْجِى أَيْ السَّائِلُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ أَيْضاً [تِلَنْجِى]. دَلِم – الكَثِيرُ يُقَالُ بُو دَلِم دُرْ أَيْ هَذَا كَثِيرُ، وَيُقَالُ ذَلِكَ عِنْدَ اِسْتِكْثَارُ الشَّئِ. دِلْكُو - الثَّعْلَبُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ [تِلْكُو]. [١٦أ] دِلْتَقْ [د:دَلْتَقْ] – الحُجَّةُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ [تِلْتَقْ] وَهُوَ أَكْثَرُ. دُلْقُقْ [د:دُلْقُو] [د:تُلْقْ][132] [– الزَّقُّ، [د:الزِّق] وَيُقَالُ بِالطَّاءِ [طُلْقُقْ]. دَلَنْدِى [د:دُلَنْدِى] – اِسْتَقَرَّ وَيُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى ثَبَتَ [د:ثَبَتَ وبِمَعْنَى اِسَتَقَرَّ ويُستَعْمَلُ بِمَعْنَى نُبِتَ]

الدال مَعَ المِيمِ

دَمُرْ [ق:دُمُرْ] – الحَدِيدُ، وَيُقَالُ بِالتَّاءِ [تَمُرْ]. دُمْرُو [ق:دَمْرُو] – الدُّفُّ. دَمْرَنْ – النَصْلُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ بَشَقْ. دَمْرُكُو – القُوبَاءُ [د:وَهِيَ جَزَّارَه]. دُمَنْ – عَشَرَةُ آلَافٍ، وَيُقَالُ تُمَنْ . دُمْلُو – البَرْدُ. دُمُلْدِى – سَلَا

الدَّالُ مَعَ النُّونِ

---

130 D'de "kef"in noktaları sonradan eklenmiştir.

131 D'de "kef"in noktaları sonradan eklenmiştir.

132 D'de haşiyededir.

دَنْ – البُهْتُ. دَنْقَلْدِى [ق:دَنْقِلَدِى] – بَهَتَ. دُنْ – اللَّيْلُ، وَيُقَالُ تُنْ، [ق:٤٨] وَيُقَالُ [د:٢٤أ] أَيْضاً عَنْ نَهَارِ أَمْسِ . تُنْكُنْ [ق:تُنَكُنْ] – تُنْكَجَا [د:تَنْكَجَا] – اللَّيْلَةُ البَارِحَةِ . دُنْدِى – رَجَعَ. دِنْ – النَّفَسُ، يُقَالُ دِنِنْ اَلِشْتِى أَيْ تَنَفَّسَ وَاَلِشْتِى مَعْنَاهُ عَاطِى أَيْ وَأَخَذَ مَأْخُوذٌ مِنْ اَلْدِى أَيْ أَخَذَ وَالشِّينُ لِلْمُشَارَكَةِ وَالنُّونُ فِي دِنِنْ لِلْمَفْعُولِيَّةِ وَالكَسْرَةِ فِي النُّونِ الأُولَى لِلإِضَافَةِ . دِنْلَدِى – اِسْتَمَعَ

الدَّالُ مَعَ الوَاوِ

دَوْدِى – خَمَشَ يُقَالُ يُزِنْ [د:يُزُنْ] دَوْدِى أَيْ خَمَشَ وَجْهَهُ. دَوَا – الجَمَلُ. دَوَا بَالِقْ – الدَلْفِينُ أَيْ السَّمْكَةُ المُشَبَّهَةُ بِالجَمَلِ. دُوَرْ ت [د:دَورَت][133] – الحَايِطُ. دَوَا قُشْ – النَّعَامُ أَيْ الطَّيْرُ المُشَبَّهُ بِالجَمَلِ. دَدَا – الجَدُّ، وَيُقَالُ اَطَا

حَرْفُ السِّينِ

سِدِى – بَالَ وَ سِدِى بِالتُّرْكْمَانِيِّ كَسَرَ[134][ق:ø]

السِّينُ مَعَ البَاءِ[135]

سَبْتِى ش – رَشَّ قَلِيلاً. سُبُرْكَا [د:سُبْرُك ش] – المِكْنَسَةُ . سُبُرْدِى ش – كَنَسَ. سُبْرُلْدِى [و: سُبُرْلدِى] [ق:سُبُرْلْدِى] – اِنْكَنَسَ وَيُسْتَعْمَلُ عِنْدَهُمْ بِمَعْنَى اِنْسَلَّ. سِبَا ش،خ [د:سَبَا] – الجَحْشُ [ق:ø]. سِبِزْغِى ش [ق:سُبُرْغَى] – الزَّمْرُ. سِبِقْنْ ش – الحَرْبَةُ. سَبْكُنْ – رَشَّاشُ المَطَرِ. سِبِلْدَقْ – كُلُّ حَيْوَانٍ عُرْيَانٌ. سَبْدِى [د:سَبَدِى] – اِخْتَالَ فِي مَشِيهِ، يُقَالُ سَبَا سَبَا كَلُرْ [د:كَلِرْ] سَبَا سَبَا بَرِرْ [د:يُرُرْ][136] [ق:ø]

[١٦ب] السِّينُ مَعَ التَّاءِ

سُتْ – اللَّبَنُ. سِتُكْ – [د:٢٤ب] البَوْلُ. سُتْمَكْ – الكُرَةُ وَالطَّابَةُ. سَتْكِكْ [د:سَتْلِكْ] [ق:سَتْكِدُ] – الذَّكِيُّ [د:وَيُقَالُ ذرِكْ]

السِّينُ مَعَ الجِيمِ

---

133 D’de kılavuz hafr kelimeden sanılmıştır.

134 V’de madde açık ama üstü kesik çizgilerle çizilmiştir.

135 D’de bazı tek noktalı “ba”lar üç noktalı yapılmıştır.

136 V’de Türkçe kelimelerin çanaklarının kırmızı yapılması K’de kelimenin üstünün çizilmesi olarak kabul edilmiştir.

سَـجْتِى ش [د:شَشْـدِى][137] – [ق:٤٩] عَـزْلُ الشَّـيْئِ مِـنَ الشَّـئِ. سُـجِى – اللَّذِيـذُ الحُـلوُ وَيُـطْلَقُ عَـلَى الخَـمْرِ، وَبِالقِبْجَاقِيِّ سُجُو. السِّينُ مَعَ الدَّالِ. سِدُكْ – البَوْلُ وتَقَدَّمَ فِي السِّينِ مَعَ التَّاءِ

السِّينُ مَعَ الرَّاءِ

سُرْدِى – طَرَدَ وَسُرْدِى سَاقَ. سَرْدِى – نَشَرَ. سِرُقْ – عُودٌ فِي غَلْظِ العَضَدِ دُونَ الرِّمْحِ طُولاً يُنْشَرُ عَلَيهِ الثِيابُ ويُسَمَّى فِي اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ المِشْجَبُ. سُرُو و سُرُنْ [سُرَقْ] – قَطِيعٌ مِن الغَنَمِ . . سِرْكَا – الخَلُّ ويُنْطَلِقُ عَلَى الصِّبْيَانِ. سُرْمَا – الأَثْمَدُ. سِرِمْ – السِّيرُ مِنَ الجَلُودِ. سُورُكْ صِرْتْ [د:صِرتْ] [ق:سُوُدك] – السَّقَنْقُورُ . سُرُتُّو [د:سُرُوْتُو] [ق:سُرْتُقْ][138] – مَسَحَ وَ مَحَا. سُرْتُنْدِى – اِمْسَحَ وَالنُّونُ لِلمُطَاوَعَةِ ثُمَّ اِسْتُعمِل بِمَعْنَى زَحَفَ. سِرْجَا – الزُّجَاجُ. سَرَجَا [د:سَرْجَا] – وَ سَرَدُ [د:سَرْدُو] – ذَكَا الدَّابَّةُ وَسُرْعَةِ حَرَكَتِهَا . سُرْجَكْ ش [د:سُرْجُكْ] – السَّمَرُ. سِرِلْدِى – اِنْزَلَعَ، يُقَالُ سِرِلْدِى اَرَا يِرْدَنْ [ق:يَرْدَنْ] يِرْ [ق:يَرْ][139] الأَرْضُ وَالمَكَانُ أَيْضاً أَيْ اِنْزَلَعَ مِنْ وَسَطِ المَكَانِ . سُرُدِى – سَحَبَ

السين مَعَ الزَّاي

سِزْ – اِسْمٌ مُضْمَرٌ بِمَعْنَى أَنْتُمْ وَسِزْ [د:بِزْ] لَفْظٌ يَلْحَقُ الأَسْمَاءَ فَتَدُلُّ عَلَى اِنْتِفاءِ مَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ عَنِ المَحْكُومِ [د: ٢٥أ] عَلَيْهِ بِهِ فَيَقُولُونَ تِلْسِزْ أَيْ بِلَا لِسَانٍ بِمَعْنَى أَخْرَسُ[140] وكُزْسِزْ أَيْ بِلَا [٥٠] عينٍ بِمَعْنَى أعْمَى وَاَطْسِزْ بِلاَ فَرَسٍ. سُزْدِى ق – صَفَا المَاءُ. سُزْلِدِى خ – تَكَلَّمَ. سُزْ خ – الكَلَامُ. سُزْمَا – الرَّاوُوقُ وَسُزْمَا غَضِيضٌ، يُقَالُ سُزمَا كُزْلُو [د:ø] اَيْ ذُو طَرَفٍ غَضِيضٍ، وَ يُقَالُ كُزِنْ [د:عُرْنَ] سُزْدِى [ق:ø] أَيْ غَضَّ طَرَفَهُ[141]. سِزْدِى [ق:سُزْدِى][142] – حَدَسَ

[١٧أ] السِّينُ مَعَ الغَيْنِ

سَغَسْغَنْ [د:سِغْسَغِنْ] [د:سَغْسِغَنْ] [ق:سَغْسَغَنْ] – العَقْعَقُ وَبِالتُّرْكْمَانِـيِّ [د:ويُقَال] سَقَسْغَن [د:سَقْسَغِنْ] [ق:سَقْسَغَنْ]

---

137 D'nin haşiyesindedir. D nüshasında kelime üzerinde de haşiye çizgisi çekilerek "cim" üzerine "şın" yazılmıştır. Anlaşılan bununla da yetinilmemiş ve biçimin "şeşdi" şekli haşiyeye alınmıştır. "şeş-" fiili "şın" maddesinde, "şeşti" biçiminde ve "düğüm çözmek" anlamında geçmektedir.

138 V'nin K'deki biçime mahal verdiği söylenebilir.

139 V'de hareke iki türlü de olabilir; ancak ya maddesinde de esreli

140 V'de kelimenin çanağına kırmızı nokta konulmuş K'de ise kırmızıyla yazılmıştır.

141 V'de unutulunca haşiyede verilmiş ve haşiye işareti de konmuştur; ancak K'de yoktur

142 K'de son iki kelime karıştırılmış olmalıdır.

السين مَعَ الكَافِ

سِكْ – الذَّكَرُ مُقَابِلُ الفَرْجِ . سِكْرِى – نَاكَ. سَكْرِى – دَرَجَ[143]. سَكْرِدِى [د:سَكَرْدِى] – وَثَبَ. سُكْتِى – فَتَقَ.

سُكَلْ [ق:سَكَلْ] – المَرِيضُ. سُكَلَكْ [د:سُكْلَكْ] [ق:سُكلِكْ] – المَرَضُ . سَكِز – ثَمَانِيَةٌ[144]. سِكِشْ – الجِمَاعُ.

سَكْسَنْ – الثَّمَانُونَ. سَكَنْدِى [د:سَكْسَنْدِي] – هَدَّدَ، يُقَالُ كِمْ كَا سَكْسَنْرُسَنْ [ق:سَكْسَنْتَرْسَنْ][145]

السِّينُ مَعَ الكَافِ البَدَوِيَّةِ

سُكْدِى – شَتَمَ . سُكُلْدُو – شَوَى. سُكُلْنْدِى – اِشْتَوَى

السِّينُ مَعَ اللَّامِ

سِلْدِى – مَسَحَ. سِلْكْدِى [ق:سِلْكَدِى] – نَفَضَ. سُلُكْ– العَلَقُ الَّذِي يَتَشَبَّثُ بَدَنَ الإِنْسَانِ. سِلِكْ [و: سَلِكْ] – الشَّابُ الظَّرِيفُ. سُولُنْجِى [و: سُوْلُنْجُو] [ق:سَوْلنجى]– الشَّرَايِحُ وَالشَّوَاءُ. سَلْكِنْجَكْ [و: سَلْكِنْجَكْ] [ق:سِلْكِنْجَكْ] – المَرْجُوحَةُ. سِلِى – مَلْمَسُ

السِّينُ مَعَ المِيمِ

سُمُكْ – المَخَاطُ. سُمُلْكُنْ – غَيْبَةُ ذِهْنِ المَرِيضِ فِي مَرَضِهِ. سُمُلْدَدِى – تَنَحْنَحَ. سَمُزْ – السَّمِينُ [ق:٥١] بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَبِكَسْرِ المِيمِ [سَمِزْ] بِالْقِبْجَاقِيِّ. سُمْكُرْدِى – مَخَطَ. سَمْرِدِى [ق:سَمِرْدِى] – سَمِنَ وَهُو بِالرَّاءِ المُهْمَلَةِ وَسَمِزْ بِالزَّايِ السَّمِينِ

السِّينُ مَعَ النُّونِ الْخَالِصَةِ

سِنْدِى – اِنكَسَرَ. سُنْدِى – اِمْتَدَّ. سُنْدُرْدِى – مَدَّ. سِنَدِى – جَرَّبَ. سِنُقْ – المَكْسُورُ. سُنْقُرْ – طَائِرٌ وَيُسَمَّى بِهِ.

سَنْ – مُضْمَرٌ بِمَعْنَى أَنْتَ

السين مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ[146]

سِنْدِى – خَنَسَ فِي الأَرْضِ وَلَصَقَ بِهَا لِيُخْفِيَ نَفْسُهُ. سِنِلْدَدِى – عَوَى الكَلْبُ مِنَ الجُوعِ. سُنُو – الرُّمْحُ. سَنِزْ – الرَّابِيَةُ. سِنِزْ – العَصَبُ. [و: ١٧ب] سُنُكْ – العَظْمُ. سِنَكْ – الجُرَّةُ

السِّينُ مَعَ الوَاوِ

---

143 D’de yeri farklıdır.

144 D’de yeri farklıdır.

145 K’deki biçime V mahal vermektedir ve D’de buradan başlayarak şın harfine kadar yoktur.

146 V nüshasında buradaki “nun”ların altında üç nokta vardır.

سَوْدِى – أَحَبَّ وَيُسَمَّى بِهِ. سَوِنْدُو – فَرِحَ . سُوكْ – العَظْمُ. سُوو – البِيكَارُ. سَوْكُو – المَحْبُوبُ . سُوْرُو جِينِنْ – البَعُوضُ مُرَكَّبٌ مِنْ سُوْرُو [و: سِوْرُو] [ق:سِوْرِو] بِمَعْنَى رَقِيقُ الطَّرَفِ مَحْدُودٌ وَجِنِنْ الذُّبَابُ

السِّينُ مَعَ اليَاءِ

سَيُنْدِى – طَفِأَ [د:طفئ]. سُيُنْدِرْدِى [و: سُيُنْدُرْدِى] – أَطْفَأَ وَيُقَالُ سُنْدُرْدِى . سُوِيُنْدِى – اِنْطَفَأَ [د:اطفا]

حَرْفُ الشِّينِ

الشِّينُ مَعَ البَاءِ

شَبْشَبِي ش، ش – المُنْدَلَق

الشِّينُ مَعَ الرَّاءِ

شِرْشَا خ – الشَّاطِرُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ مُرَكَّبَةٌ مِنَ شِرْ خ الأَسَدِ وَ شَاه [ق:٥٢] المَلِكُ. شَارْ – المَدِينَةُ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيِّ وَهِيَ بِالفَارِسِيِّ شَهْر

الشِّينُ مَعَ الشِّينِ

شِشْ – السِّيخُ. شِشْلَدِى – شَوَى. [٢٥ب] شِشْ بُرَكْ – قِطْعٌ مِنَ العَجِينِ تُطْبَخُ مَعْرُوفٌ [د:مَعْرُوفَة]. شِشْ – الوَرَمُ. شِشْتِى – وَرَّمَ . شِشَكْ – الثِّنِيِّ مِنَ الغَنَمِ. شَشْتِى – حَلَّ. شِشْ كُزْلُو [د:كُزْلُوْ] [ق:سس كوزلو] – أَيْ ذُو عَيْنٍ حَوْلَاءَ

الشِّينُ مَعَ القَافِ

شَقْلَقْ [ق:شِقْلِقْ] – الرَّجلُ السَّفِيهُ

الشِّينُ مَعَ الكَافِ

شَكِرْدْ [ق:شَكِرِدْ] – المُسْتَأْجِرُ وهُوَ منقولٌ من الفارِسِيّ

الشِّينُ مَعَ اللَّامِ

شَلْغَمْ – الشَّلْجَمُ وهو مُتَرَّكٌ

الشِّينُ مَعَ المِيمِ

شِمْدِى [د:شَمْدِى] – الآنَ وَكَانَ أَصْلُهُ اُشْ [د:اَوْش] بِمَعْنَى هَا الَّتِي لِلتَّنبِيهِ وَإِمْدِى [د:اَمْدِي] الآنَ ثُمَّ حُذِفَ مِنْهَا الهَمْزَةُ وَنُقِلَتْ حَرَكَةُ هَمْزَةِ اَمْدِى إِلَى الشِّينِ [و: ١٨أ] السَّاكِنَةِ وحُذِفَتْ هَمْزَةُ اُشْ فَقَالُو شِمْدِى، يُقَالُ

شِمْدِى كَلْكَمَنْ مَعْنَاهُ السَّاعَةُ أَجِئُ. شَمَغَجِى [د:شَمْغَجِى][147] – شَجَرُ الشَّامِ [و: السَّام] [شَمْ اَغَجِى] وَحُذِفَتْ هَمْزَةُ اَغَجْ ونُقِلَتْ حَرَكَتُهَا إِلَى السَّاكِنِ قَبْلَهَا وَقَوْلُهُمْ شِمْدِى وَشَمَغَجِى [د:شَمْغَجِى] لَيْسَ فِي الحَقِيقَةِ مِنْ عِلْمِ اللُّغَةِ لِأَنَّ هَذَا تَغْيِيرُ عَرَضَ بِالتَّرْكِيبِ

الشِّينُ مَعَ النُّونِ

شَنُسْ [د:شَنُشْ] – الفِتْرُ [د:القَبْر]

حَرْفُ الصَّادِ

صُو – المَاءُ. صُولُوْ [د:صُولُو] – المَوْرِدَةُ صُولُنْجَنْ [و: صُوْلُنْجَنْ] [د:صَولِنْجَنْ][148] – العَلَقُ [د:دود البطن، وَيُقَالُ للعلق]. صُو طَشِ – حَجرُ المَاءِ. [ق:٥٣] صُوطَرْطَرِى – دِيكُ المَاءِ

الصَّادُ مَعَ البَاءِ

[د:١٢٦أ] صَبْطِى [ق:صَبَطِى] – نَكَبَ عَنِ الطَّرِيقِ. صَبْطُرْدِى – اَنْكَبَ غَيْرُهُ. صُبُو – أَسِيلُ، [د:اَسِلْ] وَيُقَالُ صُبِى [ق:صَبِى]. صَبْجَقْ – الصِّطْلُ. صَبْصَوُقْ – الشَّدِيدُ البَرْدِ. صَبْرَشْدِى – تَبَدَّدَ، وَيُقَالُ صَبْرَشْدِلَرْ يَاطِّبْ [ق:بالطِّبْ] أَيْ تَبَدَّدُوا رَاقِدِينَ [د:أَيْ تَبَدَّد رار] صَبْرَشِبْ يَطِّلَرْ أَيْ نَامُوا مُتَبَدِّدِينَ[149]. صِبِزْغِى [د:صَبُزْغِي][150] – الشَّبَّابَةُ وتَقَدَّمَتْ فِي حَرْفِ السِّينِ [د:الشن] [سِبِزْغِى]. صَبْ – النِّصَابُ. صَبْصَرِى – شَدِيدُ الصُّفْرَةِ

الصَّادُ مَعَ الجِيمِ[151]

صَجْتِى ش – رَشَّ كَثِيراً. صِجْتِى ش – خَرَى. صُجْ ش – الذَّنْبُ. صَجْ ش – الشَّعْرُ. صَجْطِى – ذَرَّ [د:دَرَّ]. صَجْرَطِّى [د:صَجْرِطِي] [ق:صِجْرَطِى] – طَرْطَش [د:طَشْطَشْ]. صَجْ – الَّذِي يُطْبَخُ عَلَيْهِ الرَّقَاقُ. صَجَقْ ش – هُوَ الشَّرَّابَةُ وَالعَثْكُولُ [د:والعَثْكُوك] . صِجْغَنْ ش [د:صِجْقَنْ] – الفَأْرُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صِجَنْ وصِجْقَنْ [ق:صِجْغَنْ] أَيْضاً شَهْرٌ مِنْ شُهُورِ التُّرْكِ، يُقَالُ [د:لَهُ] صِجْقَنْ اَىْ [ق:واى] القَمَرُ [ق:الفمر] وَاَىْ الشَّهْرُ. صُجُقْ [د:صَجُقْ] – النَّقَانِقُ. صُجُلْدُو [ق:صُجُلْدُوْ] – تَعَرَّى

الصاد مَعَ الرَّاءِ

---

147 D’de sonradan üstün cezime dönüştürülmüştür.

148 D’de harekeler değiştirilmiştir.

149 Nüshalarda bu kısım “*sıbızġı*” maddesinden sonra yazılmıştır.

150 V’de “ġayn”ın noktası olmasa da sonda “sin”li biçime atıf yapıldığı için unutulduğu anlaşılıyor.

151 D’de bir iki harfin “cim” inin noktası üçlenmiştir; ancak kılavuz harf yuokutr.

صَرِى – الأَصْفَرُ ويُطلَقُ عَلَى الخَمْرِ [ق:الحمر]. صَرِى قَوُنْ – البِطِّيخُ الأَصْفَرُ. صَرِى شِنْ [ق:شَنْ] – أَشْقَرُ اللَّوْنِ بِصُهُوبَةٍ وَلَا يُسْتَعْمَلُ إِشِنْ [ق:شَنْ] إِلَّا مَعَ صَرِى. [١٨ب] صُرْدِى – سَأَلَ ومَصَّ مُشْتَرَكٌ . صُرْقُنْ [د:صُرْقَنْ] – نَوْعٌ مِنَ الشَّجَرِ شَبِيهٌ بِالدَّلْبِ. [ق:٥٤] صَرْقْدِى [د:صَرْقِدِّى][ق:سَرْقْدِى] – تَدَلَّى. صَرْبَنْ – العِمَامَةُ وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ [د:مُتَرَّكٌ] مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَصْلُهُ سَرْ بَنْتْ [ق:بَنَتْ] أَيْ رِبَاطُ الرَّأْسِ [د: ø] [د:٢٦ب] سَرْ رَأْسُ بَنْتْ [ق:بَنَتْ] [و: ~~سر بند~~] [ق:سر بند] العَقَدُ [ق:عقد] . صَرْبْ – الصَعْبُ. صُرْبْ ش كِرْدِى – دَخَلَ عَلَى غَفْلَةٍ. صَرِمْصَقْ – الثُّومُ. صَرْصِلْدِى – وَثَبَتِ اليَدِ وَمَا أَشْبَهَهَا مِمَّا يَتَغَيَّرُ عَن حَالِهِ. صِرْتْ [ق:صِرْبْ] – الرَابِيَةُ وَبِقِبْجَاقِيٍّ نَصلُ المِحْرَاثِ . صَرْدِى – لَفَّ. صُرْمَا – المِزْرُ. صَرِنْجْقَنْ [د:صَرِنْجَقَنْ] – الجِرَادُ بِالقِبْجَاقِيِّ . صِرْطَلَنْ [د:صَرْطَلَنْ] – الضَّبْعُ. صِيرِمْ [د:صِرَمْ] – السَّيْرُ الأَبْيَضُ وَتَقَدَّمَ فِي حَرْفِ السِّينِ

الصَّادُ مَعَ الزَّايِ

صَزَغَنْ [د:صَزْغَنْ][ق:صُزَغَنْ] – الثُّعْبَانُ. صَزْ – الغَابَةُ. صَزْدِى – اِشْتَدَّ وَجَعَ الجُرْحِ. صِزْدِى – ذَابَ الرَّصَّاصُ وشَبَهُهُ[152] [ق:ø] . صِزْدِرْدِى – أَذابَ هَكَذَا فِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» وَقَالَ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينُ» لَيْسَ بِجَيِّدٍ بَلْ أَذَابَ أَرِتِّى لِأَنَّ ذَابَ أَرِدِى وَأَمَّا صِزْ [د:صِزْدِرْدِى] فَانْضِجْ [د:فانْضَجَ] وَصِزْدِى نَضَجَ فِي نَفْسِهِ

الصَّادُ مَعَ الصَّادِ

صَصِى – صِنَّةُ البَوْلِ، يُقَالُ صَصِى بِيرْ أَيْ يَفُوحُ الصُّنَانُ . صُوصَدِى – عَطَشَ

الصَّادُ مَعَ الطَّاءِ

صَطِّى– بَاعَ. صَطَلْمِشْ – عَلَمٌ مَنْقُولٌ مِنْ اِسْمِ المَفْعُولِ يَعْنُونَ المَبِيعُ. صَطَنْ اَلْدِى [د:صَطَنْ الذي] [ق:صَطَنْ الذي] – اِشتَرَى

الصاد مَعَ الغَيْنِ

صغْدِى – حَلَبَ. صَغِلْمِشْ [صَغَلْمِشْ] [د:صَغِلْمِشْ] [ق:صَغَلْمِشْ] سُتْ – [ق:٥٥] الحَلِيبُ. صَغْمَلْ – الشَّاةُ المُعَدَّةُ لِلْحَلْبِ، يُقَالُ [د:١٢٧أ] صَغْمَلْ قُيُنْ [د:قُبِنْ] نِجَادُرْ [د:نَجَادُرْ] أَيْ كَمْ لَكَ ضَأْنٌ حَلُوبَةٌ. صَغْ – الصَحِيحُ [د:السَالِم]، يُقَالُ سَنْجَرْ صَغْ بِرْ أَيْ [ق:ø] سَالِمٌ طَيِّبٌ فِي عَافِيَةٍ . صغ اَلْ – اليَدُ اليُمْنَى، يُقَالُ صَغْ اَلِنْ [د:اِلِنْ] بِلَا يَا[ق:تا] أَيْ كُلْ بِيَدِكَ اليُمْنَى وَبِالقِبْجَاقِيِّ اُكْ اَلِن [د:اَكْ] بِلَا يا[ق:تا] . صِغِرْ – البَقَرُ. صِغِنْ – بَقَرُ الوَحْشِ. صَغِرْ – الأُطْرُوشُ. صَغْرَقْ – النَّهَّابُ. صَغْرِى – الكَفَلُ. صَغَنْدِى – حَسِبَ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صَنْدِى .

---

152 V'nin haşiyesindedir.

صَغِشْ [د:صَغَشْ] – [و: ١١٩أ] الحِسَابُ. صِغْرَقْ – مَا بَيْنَ الأُصْبُعَيْنِ. صُغْرِدِى – خَدَرَ لَحْمُهُ مِنْ كَثْرَةِ الضَّرْبِ فَلَا يَجِدُ أَلَماً [د:وهو صغه للذى طعنه بالسيف، يُقَالُ قليج بِلَا صُغْرِدِي]. صَغْلِقْ – السَّلَامَةُ. صَغْيَغْ – السَّمَنُ. صِغْزَا[ق:صِغْزَا] – طَوْقُ القَمِيصِ. صِغْلِقْ [ق:صِغْلَقْ] – الصَّفِيرُ، يُقَالُ [د:ø]صِغْلِقْ بِرْدِى أَيْ أَعْطَى الصَّفِيرَ بِمَعْنَى صَفَرَ. صَغَنْ – النَّصْلُ [د:ø]. صُغَنْ – البَصَلُ. صَغْلِقْ – النَّعْجَةُ. صَغْطُجْ – رَفِيقُ الزَوْجِ الَّذِي يَخْدُمُ النَّاسَ فِي وَلِيمَةٍ. صَغِنْچْ – الاَمَلُ

الصَّادُ مَعَ القَافِ

صَقَلْ – اللِّحْيَةُ. صَقَلْزِزْ – الأَمْرَدُ. صَقْلَدِى – حَرَسَ وَحَفِظَ مُشْتَرَكٌ، وَيُقَالُ بِمَعْنَى حَفِظ [ق:ø] اَصْرَدِى [د:اُصْرَدِى][ق:اُصْرَدِى] أَيْ حَفِظَ. صُقْطِى – اَدْخَلَ. صُقْلْدَدِى - تَحَرَّكَ وَجْعُ الجُرْحِ حَرَكَةً شَدِيدَةً. صِقْدَدِى – نَدَبَ عَلَى المَيِّتِ. صَقَرْ – الأَغَرُّ [ق:٥٦] مِنَ الخَيْلِ. صَقُرْغَا [د:صَقُرْغَا][د:صُقُرْغَا][ق:صَقَرْغَا] – القُرَادُ[153]. [٢٧ب] صِقْدِى [د:صَقْدِى] – عَصَرَ[154]. صُقْبَرْمَقْ [صَقْبَرْمَقْ] – السَّبَّابَةُ

الصَّادُ مَعَ اللَّامِ

صَلْدِى – أرسلَ. صَلِنْدِى – اِستَرْسَلَ. صَلِنْجَقْ [د:صِلِنْجَقْ] – الأُرْجُوحَةُ وَ بِالْقِبْجَاقِيِّ سَلْقِنْجَقْ. صُلُقْ [ق:صُلُوقْ] – النَّفَسُ. صُلُقِن [د:صُلْقِن][ق:صُلُقَنْ] – الَّذِي أُخِذَ نَفَسُهُ. صَلْقُمْ – العُنْقُودُ مِنَ العِنَبِ، يُقَالُ بِرْ صَلْقُمْ اُزُمْ يَدِمْ[155] أَيْ أَكَلْتُ عُنْقُوداً مِنَ العِنَبِ . صُلُقْ – الصَّوْلَقُ عُرِّبَ بِهِ. صُلْ – الشِّمَالُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ، وَيُقَالُ صَغْ، وَيُقَالُ صُنْ . صَالْ – عِيدَانٍ يُضَمُّ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ وَيُرَبَّطُ وَيُرَكَّبُ بِهِ فِي البَحْرِ يُعَدَّى بِهِ مِنْ جَانِبٍ إِلَى جَانِبٍ، وَيُقَالُ لَهُ الطَّوْفُ . صُولُنْجَنْ [د:صَوْلَنْجَنْ][ق:صُولَنْجَنْ] – العَلَقُ [د:ودود البطن ودود الارض]. صَلَمْجَقْ – الثَّغْرُ. صَلَجَا [د:صَلْجَا] – المِحَفَّةُ وَقَالُ شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِّينِ» صَلَجَا [د:صَلْجَا] عُودُ الجَنَازَةِ . صُولِدِى [د:صُلِدِى] – لَهَثَ. صَوُلْدُو [د:صُلْدُو] – تَصَرَّفَ

الصَّادُ مَعَ المِيمِ

صَمَلَا – القَبْرُ. صَمْصَنْدِى – لَجَّ وَالَّجَّ. صَمَصْ – هُوَ اللَّجَاجَةُ وَصَمَصَنْ [و: صَمَصْنَ][د:صَمْصَنْ] أَيْ لَجَّ وَلَحِقَتِ النُّونُ زَايِدَةً فَرَقاً بَيْنَ الاِسْمِ وَالفِعْلِ

---

153 D’de sat üzerinde her iki hareke de var; ayrıca bu maddede de olduğu gibi anlaşılan böyle durumlarda harfin üzerine iki rakamı konuluyor

154 D’de bu madde de yukarıdaki gibi iki harekeli ve üzerinde iki rakamı var

155 V’de açıkça üstün yok

[و: ١٩ب] الصَّادُ مَعَ النُّونِ

صَنْجَتِى – طَعَنَ . صُنْدِى – نَاوَلَ. صَنْدِى – ظَنَّ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وتَقَدَّمَتْ أَنَّهَا [ق:ايها] بِالقِبْجَاقِيِّ صَغَنْدِى . صَنَدِى [ق:صِنَدِى] –عَدَّ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صَدِى [ق:ø]. [د:١٢٨أ] صَنْقُو [د:صُنْقُو] – المُغَفَّلُ. صَنْقُلَنْدِى – تَغَفَّل . صَنْدَلْ [ق:صَنْدَكْ] – [ق:٥٧] السَّمَارِيَةُ. صُنْ – آخَرُ. صُنْجُقْ [د:صُنْجَقْ] – العَقَبُ . صُنْقُلْ – مَيْسَرَةٌ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ صُنْ اليَسَارُ وَقُلْ العَضُدُ. صُنْدُرْدِى [و: صِنْدُرْدِى] – كَسَرَ بِضَمِّ الصَّادِ [صُنْدُرْدِى] قِبْجَاقِيَّةٌ وَبِكَسْرِهَا [صِنْدُرْدِى] تُرْكْمَانِيَّةٌ . صُنْرا – فِي الآخِرِ وَالرَّاءِ عِبَارَةٌ عَنِ الدَّالِ الَّتِي هِيَ أَدَاةُ ظَرْفٍ، يُقَالُ صُنرا كَلْدِى أَيْ فِي الآخِرِ جَاءَ. صُنَقْيُدِى – آخَّرَ [د:آخِر] . صَنْغِرْ – الأُطْرُوشُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ صَغِرْ

الصَّادُ مَعَ الوَاوِ

صَوْدِى – حَوَّلَ . صُوْدِى [و: صُودِى] – بَرَدَ. صُوْقْ – البَرَدُ . صُوْنْ [د:صَوُنْ] – الإِيِّلُ [ق:الابل] [د:اليل]. صُوْنْ [د:صَوُنْ] كَبِكْ [د:كبك] – بَقَرُ الوَحْشِ. صَوُلْدِى [د:صُوُلْدِى] [ق:صُوُلْدِى]– تَنَحَّى. صَوْ – الدَّعْوَى . صَوْجِى – مَنْسُوبٌ إِلَى الدَّعْوَى بِمَعْنَى الفَصْلُ بَيْنَ الخَصْمَيْنِ ومِثْلُهُ لَا يَكُونَ إِلاَّ قَاضِياً فَأُطْلِقَ صَوْجِى لِفَصْلِهِ [د:عليه لفضلِهِ] عَلَى النَّبِيِّ [د:ø] يَقُولُونَ صَوْجِمُزْ [د:صَوْجَمَزْ] أَيْ نبِيِّنَا يَعْنُونَ بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

الصَّادُ مَعَ اليَاءِ

صَىْ – المَاءُ دُونَ قَامَةِ الخَيلِ

حَرْفُ الطَّاءِ

الطَّاءُ مَعَ البَاءِ

طَبُ ش – الخِدْمَةُ، يُقَالُ طَبُ قِلْدِى[156] [ق:ø] أَيْ جَعَلَ الخِدْمَةِ[157]. طَبْ ش [د:طَبُ] – كَلِمَةٌ تُقَالُ بِمَعْنَى الكَفُّ طَبْ ش [طَبُ] اُرْ أَيْ أُكْفُفْ عَنِ الضَّرْبِ. طُبْ – الكُرَةُ . طَبْتِى ش – [د:٢٨ب] وَجَدَ. طُبْرَقْ ش – التُّرَابُ. طُبْرَا – المِخْلاَةُ . طَبَنْ – أَخْمَصُ القَدَمِ. طَبُجِى ش – الخَادِمُ و جِى لِلنِّسْبَةِ. طُبُقْ – [ق:٥٨] الكَعْبُ. طَبْتِى – اِلْتِقَى [و: ١٢٠أ]، يُقَالُ بَيْنِى طَبْغِلْ أَيْ اِلْتَقِ الأَمِيرَ، وَيُقَالُ بَىْ بِلاَ [د:بَنِيْ] طَبِشْطُرْغِلْ [د:طَبُشْطُرْغِلْ] أَيْ لَقِيَهُ أَيْ اِجْمَعْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الأَمِيرِ، وَتَقُولُ طَبِشْتِى [د:طَبَشْتِى] أَيْ تَلاَقَى، ثُمَّ تَدْخُلُ دُرْ لِلتَّعْدِيَةِ فَتَقُولُ طَبِشْتُرْدِى [د:طَبَشْتُرْدِى] أَيْ لَقَّاهُ [د:لقيه] أَيْ جَمِعَ بَيْنَهُ وَبَينَه . طَبِرْدِى [د:طَبْرِدِى] [ق:طِبِرْدِى] – بِالبَاءِ الخَالِصَةِ بَرْطَعَ فِي المَشْيِ.

156 V'de haşiyededir.

157 D'de bazı maddelerde kılavuz harf vardır.

طُبَلَنْ ش [د:طُبْلَنْ] [ق:طُبْلَنْ] – المَغَصُ فِي البَطْنِ. طُبَلَقْ ش [د:طُبْلَقْ] – نَبَاتٌ لَهُ عَرْفٌ طَيِّبٌ لَهُ حَبٌ قَدْرَ حَبِّ الحُمُصِ، يُسَمَّى السُّعْدُ وَيُسَمَّى بِهِ النِّسَاءُ . طَبْجَنْ [د:طَبْجَنْ] [ق:طبْجِنْ] – التَخْتُ [ق:البخت]

الطَّاءُ مَعَ التَّاءِ

طَتْ – الفَلَاَّحُ. طَتِقْتِى – صَارَ لِسَانُهُ وَلُغَتُهُ لُغَةُ الفَلَاَّحِ . طَتْلُو – الخُلُوُّ، وَقَدْ، يُقَالُ فِيهِ طَطْلُو . طُطِّى – أَصْلُهُ بِالتَّاءِ طُتِّى، وتُبَدَّلُ طَاءً اَمْسَكَ

الطَّاءُ مَعَ الجِيمِ

طُجْ [ق:طَجْ] – النُّحَاسُ. طَجَرْ [ق:طَجِرْ] – عَلَمٌ يُسَمَّى بِهِ

الطَّاءُ مَعَ الرَّاءِ

طُرْدِى – قَامَ. طُرَقْ [د:طرُقْ] – المَقَامُ طُرَقْنِى قَنِى أَيْ أَيْنَ مَقَامُكَ . طُرْغُزْدُو – أَقَامَ. طَرَدِى – مَشَطَ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» طَرَقْلَدِى سَرَّحَ يَعْنِى مَشَّطَ. طَرَقْ – المِشْطُ. طُرَقْ – القَنْبَرِيسُ. طَرْ – الضَيِّقُ . طَرَلْدِى [و: طَرَلْدِى] [د:طَرْلَدِي] [د:طَرِلْدِي] – و – طَرْ بُلْدِى [ق:طَرْ بُلْدِى] – أَيْ ضَاقَ . طِرْنَقْ – الظَّفْرُ. طَرْتْدِى [د:طُرْقْدِى] – [د:٢٩أ] جَذَبَ و وَزَنَ مُشْتَرَكٌ . طَرْتُو [د:طَرْتُوق] – المِيزانُ . طَرِى – الدُّخنُ . طُرْطُجْ [ق:طرطُجُ] – عَلَمٌ لِرَجُلٍ. [ق:٥٩] طُرْلُقْ – لُبَّادٌ يُغَطَّى بِهِ الخَرَكَاةُ . طُرْلَقْ [ق:طَرْلَقْ] – المُسْتَحْقِرُ الغَرِيبُ مِنَ الرِّجَالِ. طَرْلِقْ – الضَيِّقَةُ فِي الغَلَا وَغَيْرِهِ . طَارْ – الكَلَكُ. طَرَزِى ت – المِيزَانُ. طُرْنَا – الكُرْكِيُّ

طُرُو – الكُمَيْتُ . طُرْطَنَقْ – الزَّكَاةُ. طُرْلَقْ [ق:طُرلَقْ] – التِّرْسُ الجَنَوِيُّ. طَرْ اَطِّى – جَرَّ

الطَّاءُ مَعَ الزَّايِ

[٢٠ب] طَزْ – الأَقْرَعُ. طُزْ – المِلْحُ. طُزْلِدِى – مَلَّحَ. طَازِى – الفَرَسُ العَرَبِيِّ وَيُسَمُّونَ العَرَبُ تَازْ، ويُقْلِبُونَ التَّاءَ طَاءً [طَزْ]. طُزْلُو – المَالِحُ. طُزْلُقْ – شئٌ يُصْلِحُ بِهِ الطُّطْمَاجُ [د:يُصلَح] [د:الطَعام] مِنْ لَبَنٍ، أَوْ حَبِّ رَمَّانٍ، وَغَيْرُهُمَا وتُسَمَّى بِهِ المِلْحَةُ. طَزْلُقْ [د:طَزْلَقْ] – الأَقْرَعُ أَيْضاً. طُزَقْ – الشَّرَكُ. طُزْ – الغُبَارُ. طُزْدِى – اِنْبَعَثَ الغُبارُ، وَيُقَالُ إِبَارْ بِيسِى طُزْدِى، أَيْ فَاحَتْ رَايِحَةُ المِسْكِ

الطَّاءُ مَعَ الشِّينِ

طَشَقْ – الأُنْثَيَانِ. طُشَقْ – شَجَّةُ الفَرَسِ أَيْ قَيْدَهُ. طُشَدِى [ق:طَشَدِى] – قَيَّدَهُ. طَشْتِى – فَارَتَ القِدْرُ. طَشْقُنْ – النَّهرُ المَادِّ مِنْ كَلَامِهِمْ صُو طَشْقُنْدُرْ . طَشْدِى [ق:طشِدى] – نَقَلَ. طَشْلَقْ [د:طُشْلَقْ] – عَلَمٌ. طُشْدِى – زَارَ. طَشْ – الحَجَرُ. طَشْ – الخَارِجُ يُقَالُ طَشْقَرَا جِقْ أَيْ اُخرُجْ بَرَّا

الطَّاءُ مَعَ الصَّادِ

طُصْبُرْدِى [ق:طَصْبَرْدى] – ضاعَ، وَهُوَ مُرَكَّبٌ [د:ø]

الطَّاءُ مَعَ الطَّاءِ

[د:٢٩ب] طُطَقْ – [ق:٦٠] الشَّفَةُ. طَطَرْ – قَبِيلَةٌ مِنَ الأَعَاجِمِ، وَيُقَالُ فِيهِمْ تَتَرْ بِالتِّينِ [د:بالتائين] [د:يَخْ] [ق:بالتايين]. طُطُقْنْ[158] – الأَسِيرُ [ق:ø]. طُطْغَا [ق:طُطُغَا – الأَسيرُ] – قَايِمُ السَّيْفِ. طُطَمْ – القَبْضَةُ. طَطّى – ذَاقَ. طُطُرْغَنْ – الأَرْزُّ، وَيُقَالُ بِالطَّاءِ [د:ø] [ق:بالطا] وَالتَّاءِ طُتُرْغَنْ [د:ø]. طُطُلْمَقْ – الخَوْفُ طُطُلْدُو خُسِفَ . طَطْ – الحَلَاوَةُ. طَاطْ – الطَّعْمُ. طُطْمَاجْ [ق:طَطْمَاجْ] – قَبْضَاتُ [د:وحضاو] عَجِينٍ تُلْقَى فِي مَرَقَةِ اللَّحْمِ، مَعْنَاهُ المُسِكُ لِلْجُوعِ طُطْمَا، أَيْ لَا تُمسِكْ وَ أَجْ جَايِعًا فَسُمِّيَ بِالجُمْلَةِ. طُطْسَقْ – الأَسِيرُ. طَغْ – الجَبَلُ

الطَّاءُ مَعَ الغَيْنِ

طُغَنْ – البَازِى . طُغُلْقْ – عُودٌ لَهُ شُعْبَانِ يُرْبِطُ فِي [و: ٢١أ] كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا حَبْلٌ يُشَدُّ بِهِ الحِمْلُ، وَهُوَ عَلَمٌ أَيْضاً. طِغْرَقْ [د:طَغْرَقْ] – الشَّاطِرُ. طُغْرُ [د:طُغْرُو] – المُقَوَّمُ وَالصَّادِقُ، يُقَالُ طُغْرُ [د:طُغْرُوْ] سُرْلُرْ [و: طُغْرُ سُرلَرْ] أَيْ يَتَكَلَّمُ صَادِقاً . طُغْرُلْ – طَايِرٌ مَعْرُوفٌ إِذَا أَرْسَلَ عَلَى الكُرَاكِيِّ لَا يَزَالُ يَرْفِسُ وَاحِداً بَعْدَ آخِرٍ وَيُكْسَرُهُمَا، حَتَّى يَأْتِى عَلَى الجَمِيعِ، ثُمَّ لَا يَأْكُلُ إِلاَّ مِن أَوَّلِ الكَسِيرَةِ [الكسرة] . طُغَا – الإِبْزِيمُ. طُغْرَدِى – قَطَعَ. طَغَرْجُقْ [د:طُغَرْجُقْ] – المَزَادَةُ. طَغْلَدِى – وَسَمَ وَطَغْ الوَسَمُ فَهُوَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الجَبَلِ. طُغْدِى – وُلِدَ وَمِنْهُ [د:وَمَعْنَى] أَيْ طُغْمِشْ أَيْ [ق:ø] [و: ø] مَوْلُودُ قَمَرٍ كُنْدُغْمِشْ مَوْلُودُ شَمْسٍ بِمَعْنَى وُلِدَ وَبِمَعْنَى طَلَعَ [ق: ٦١] أَيْضاً[159]. طَغَلْدِى [د:طَغِلْدِى] – تَفَرَّقَ، يُقَالُ طَغَلْسُنْلَرْ [د:طَغِلْشِتْلَرْ] أَيْ لِيَتَفَرَّقُوا [د:تَفَرَّقُوا ومن طغدي آي طُغْمِشْ أَيْ مَولودُ قمرٍ كُنْدُغْمِشْ مولودُ شمسٍ]

[د:٣٠أ] الطَّاءُ مَعَ القَافِ

طَقْتِى – عَلَّقَ. طِقْتِى – سَدَّ. طُقْ – الشَّبْعَانُ المَاضِى مِنْهُ طُقْدِى وَقِيَاسُهُ طُقْدِى وَلَمْ يُسْمَعْ. طُقْصَنْ – التِّسْعُونَ. طُقُرْ – تِسْعَةٌ. طُقْدِى [ق:طُقْدِى] – ضَرَبَ ضَرْباً وَجِيعاً طُقْدِى [د:طُقْدِي] نَسَجَ أَيْضاً وَيُقَالُ لِلْحَايِكِ طُنْدُقِيجِى[160] . طُقُرْجِنْ – لُعْبَةٌ مِثْلُ الشَّطْرَنْجِ يُلْعَبُ بِهَا . طَقُقْ – الدَّجَاجُ. طُقْمَا – الإِرْزَبَّةُ وَالمِهَدَّةُ وَعُرِّبَتْ بِالدُّقْمَاقِ . طُقْصُبَا [د:طُقْصَبَا] – قَبِيلَةٌ مِنَ القِبْجَاقِيِّ

158 V'de haşiyededir.

159 D'de yeri aşağıdadır.

160 V'de birleşik biçimdedir.

الطَّاءُ مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ

طَنْ – الصُّبْحُ وَالعُجُبُ مُشْتَرَكٌ[161]. طَنْلَدِى – تَعَجَّبَ. طُنْ – الجَلِيدُ. طُنْدِى – جَمَدَ . طُنُزْ – الخِنْزِيرُ والدُّهْنُ الجَامِدُ، فَإِذَا أُطلِقَ عَلَى الخِنْزِيرِ، فَهُوَ مُفْرَدٌ [د:مطلَق] وَإِذَا أُطْلِقَ عَلَى الدُّهْنِ الجَامِدِ، فَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ طُنْ لجَلِيدُ وَاُزْ الدُّهنُ الَّذِي يَعْلُو القِدْرَ. طَنْسِقْ [د:طَنْشِقْ] – العَجَبُ . طَنْلَا – مَعْنَاهُ وَقْتُ الصُّبْحِ تَقُولُ طَنْلَا كَلْدِمْ أَيْ جيتُ وَقْتَ الصُّبحِ وَإِذَا قَالَ أَجِئْ فِي الصُّبحِ طَنْدَا كَلْكَمَنْ . طَنْزْدِى – اِحْمَرَّ الوَرَمُ وَاِشْتَدَّ. طِنْدِى [ق:طَنْدِى] – اِستَرَاحَ

[و: ٢١ب] الطَّاءُ مَعَ اللَّامِ

طَلْدِى – تعِبَ بِالقِبْجَاقِيَّةِ، وَأَمَّا بِالتُّرْكْمَانِيَّةِ فَتُطْلَقُ [د: فَتَنْطَلِق] [ق:فيطلق] عَلَى غَطَسَ. طُلْدِى – [ق:٦٢] اِمْتَلأَ وَمِنْهُ طُلُنْ اَىْ [د: اَىْ] [و: أَىْ] [د: ٣٠ب] وطُلُ اَىْ القَمَرُ المُمْتَلِئُ نَوْرًا. طُلْطُرْدُو – مَلأَ. طَلَدِى [ق:طُلَدِى] – خَرْبَشَ الكَلْبُ. طُلَدِى – لَفَّ. طُلَقْ – الشَّىءُ المَلْفُوفُ. طُلْبَنْ [ق:طُلَبَنْ] – العَمَامَةُ. طَلَقْ [ق:طُلَقْ] – الطُّحَالُ. طِلَقْ – الزَّنْبُورُ الَّذِي فِي الفَرْجِ. طُلْقُقْ [د:طُلْقُنْ] – الزَّقُّ. طَلَبِدِى [د:طَلَبْدِى] – فَرْقَعَ الطَّائِرُ جَنَاحَهُ. طُلْبْ – مَعْرُوفٌ. طُلُنْدِى [ق:طُلُبْدِى] – غَابَ، يَقُولُونَ [ق:تقولون]اَىْ طُلُنْدِى كُنْ طُلُنْدِى أَيْ غَابَ القَمَرُ وَغَابَتِ الشَّمْسُ والمُسْتَعْمَلُ اَى بَطِّى أَيْ غَطَسَ القَمَرُ. طُلْ – المَرْأَةُ الأَيِّمُ . طُلِى – البَرْدُ. طُلُنْ [د:طُلَنْ] – بِالنُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ الصَّدْغُ

الطَّاءُ مَعَ المِيمِ

طَمَشَا – الفُرجَةُ. طَمَشَلَنْدِى [د:طَمَشَا] – تَفَرَّجَ. طمْجِى – الوَكِيفُ. طَمْ – القَطْرَةُ مِنَ المَطَرِ. طَمْدِى – قَطَرَ. طَمْزُمْ [ق:طَمْزِمْ] – القَطْرَةُ أَيْضًا. طَمْ ت – السَّطحُ. طَمَقْ – سَقْفُ الحَلْقِ. طَمَرْ [ق:طُمَرْ] – العِرقُ وَالجِنْسُ مُشْتَرَكٌ. طَمُوْ [و: طَمُوْ] [د:طَمُوْ] [ق:طَمُو] – جَهَنَّمُ. طُمَنْ – الضَّبابُ. طُمَا – لَامَةُ الحَرْبِ. طُمْلُوْ [د:طُمْلُو] – البَارِدُ. طُمْنُوا [د:طَمْغَا] [ق:طُمْنُوا] – القَصْعَةُ الكَبِيرَةُ

الطَّاءُ مَعَ النُّونِ

طَنَا – العِجْلُ الكَبِيرُ. طَنْدِى – اِسْتَأْذَنَ. طِنْدِى – اِسْتِرَاحَ، وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ دِنْلَنْدِى اِسْتَرَاحَ. طِنْجْ ش [د:طِنَجْ] – مُسْتَرِيحٌ. طِنْجْلِقْ [د:طِنْجَلِقْ] – الرَّاحَةُ. طَنُقْ – الشَّاهِدُ. طَنِشْمَقْ – المَشْوَرَةُ . طَنِشْتِى – تَشَاوَرَ. [د:٣١أ] وَهُوَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ. طَنِشِقْ [د:طَنْشِقْ] – المَشُورَةُ. طُنْ - [ق:٦٣] الثَّوْبُ. طُنُقْ يُزْلُو – أَيْ ذُو وَجْهٍ عَبُوسٍ. طَنْ طَرِي – الدُّخْنُ الصَّحِيحُ الَّذِي لَمْ يُقَشَّرْ [د:يُقَشَّرْطو]

---

161 V’de “nun”lar altı üç noktalıdır; ancak tamamında bu durum uygulanmamıştır.

الطَّاءُ مَعَ الوَاوِ

طُوْدِى [د:طَوْدِى] – فَتَّ

الطَّاءُ مَعَ اليَاءِ

طُيْدِى خ – شبِعَ [ق:ø]. [و: ٢٢أ] طُيْدِى ق – أَحَسَّ. طُيْسُو ق [د:طُيْشُو] – الحِسُّ. طَيْ – المَهْرُ. طَيِ – الخَالُ. طُـيْ [د:طِـيْ] – الوَلِيمَةُ، الكَبِيرَةُ والحُبْرُجُ مُشْتَرَكٌ. طَيَدِى – أَسْنَدَ. طَيَنْدِى – اِسْتَنَدَ واتَّكَأَ، وفِـي «كِتَابِ بَيْلِكْ»طَيَنْدِى عَثَرَ وَزَلَقَ. طُيَقْ – الحَافِرُ، وَهِـيَ قِبْجَاقِيَّةٌ وَ طُوىْ نَاقْ تُرْكْمَانِيَّةٌ وَهُوَ المُسْتَعْمَلُ الآنَ، وَفِـي الدُّعاءِ يُقَالُ اَطِنْ [د:اَطَنْ] طُوىْ نَاقِنَا [د:طُوْىْ نَاقَنَا] طَاشْ طُقْنْمَسُنْ [ق:طُقْنْمِش] المَعْنَى لَا أَصَابَ حَافِرَ فَرَسِكَ الحَجَرُ. طَيِنْ – الرَئِيسُ فِي دِينِ اُيْغُرْ

حَرْفُ القَافِ

القَافُ مَعَ البَاءِ

قُبْطُرْغَا – الصَوْلَقُ. قَبْطَنْ [و: قَبْطِنْ] [د:قَبْطَنْ] [ق:قَبْطِنْ] – القَبَاءُ أَصْلُهُ بِالفَارِسِيَّةِ خَفْتَنْ وَهُوَ دِرْعٌ مِنْ حَدِيدٍ، وَنَقَلَتْهُ التُّرْكُ لِلْقَبَاءِ فَتَرَكَتْهُ، وَقَالَتْ قَبْطَنْ[د:قَبْطَنْ] [ق:قَبْطَنْ] . قَبْطِى – خَطَفَ. قُبْطِى – اِنْبَعَثَ، يُقَالُ طُزْ قُبْطِى أَيْ اِنْبَعَثَ الغُبَارُ، وفِـي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قُبْطُو اِرْتَفَعَ . قِبْطِى – تَمَوَّجَ [د:عوج] [ق:تموّج] نَظَرُهُ كَالأَحْوَلِ. قَبْ – القِشْرُ. قَبْلَدِى – جَعَلَ لَهُ قِشْرًا [د:٣١ب] مِنْ جِلْدٍ وَغَيْرِهِ يُقَالُ قَبْلَدِى [ق:قَنْلَدِى] جَلَّدَ الكِتَابَ. قَبُ – [ق:٦٤] البَابُ، يُقَالُ اَجْ قَبُ ش و قَبُنِى اَجْ أَيْ اِفْتَحِ البَابَ. قَبَا – الشَّىءُ المُنْتَفِشُ يُقَالُ بَاشْ قَبَرْدِى [ق:قَرْدِى] أَيْ اِنتَفَشَ شَعْرُهُ، وَيُقَالُ [د:ø]طُلْبَنْدِى قَبَادُرْ أَيْ عَمَامَتُهُ وَاسِعَةٌ وَ قَبْطَنْ [و: قَبْطِنْ] قَبَادُرْ أَيْ قَبَاؤُهُ وَاسِعٌ. قُبَرْدِى – نَتَفَ. قَبَرْدِى – تَنَفَّطَ الجُرْحُ. قَبَا – اللَّونُ الأَغْبَرُ. قُبَرْدِى – اِغْبَرَّ لَوْنُهُ. قَبَقْ – القَرْعُ الَّذِي يُرْمَى بِالسِّهَامِ، وَجَفْنُ العَيْنِ، [د:قين] وَالنَّخَالَةُ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ. قَبُرْجَقْ – الحُقُّ [ق:اَلْحُقْ] [د: ø]. قَبُرجَقْ لِي بَغَا [د:ø] – السُّلَحْفَاةُ. قُبُزْ [ش] [ق:قُبُرْ] – بِالبَاءِ المَشُوبَةِ شَـيْءٌ يُغَنَّى بِهِ ويُضْرَبُ مَعْرُوفٌ. قَبَقَرَا – الشَّدِيدُ السَّوَادُ. قِبْقِزِلْ – الشَّدِيدُ الحُمْرَةُ. قَبُقْ – اللِحَا مِنَ الشَّجَرِ. قُبَصْ[د:قَبُصْ] [ق:قُبَصْ]– الكَلْبُ الكُبَاشِيِّ [د:الكل الكاشى]

القَافُ مَعَ التَّاءِ

قَتِّى [د:قَتِى] [ق:قَتِى] – الشَّدِيدُ، يُقَالُ قَتِّيلُو [د:قَيْتَلُو] أَيْ ذُو القَوْسِ الشَّدِيدِ. قَتِّى [د:قَتِى] – اِشتَدَّ. قَتْلَنْدِى و قَتِلَنْدِى [د:قِتْلَنْدِى] [ق:قِتِلَنْدِى] – تَشَدَّدَ وَصَبَرَ . قَتْ – الطَّاقُ، [٢٢ب] يُقَالُ بِرْ قَتْ إِكِى قَتْ أَيْ طَاقٌ وَاحِدٌ وَطَاقَانِ. قِتْ – أَيْ القَلِيلُ، وَيُقَالُ بُو قِتِّرْ [د:بُوقِتُرْ] أَيْ ذَا قَلِيلٍ. قُتْ – اليُمْنُ وَمِنْهُ قُتْلُو، وَيُقَالُ بِالطَّاءِ [قُطْلُو]

وأَصْلُهُ التَّاءُ . قَتِرْ – البغْلُ، وَيُقَالُ بِالطَّاءِ [قَطِرْ]. قُتِّى [د:قُتِى] – عَلَمٌ لِلرِّجَالِ. قَتِقْ [ق:قَتِقْ] – الإِدَامُ. قَتِّى – ضَمَّ شَيْئًا إِلَى شَيْءٍ، وَمِنْهُ قَتِقْ أَيْ [د:ø] الإِدَامُ الَّذِي يَخْتَلِطُ بِالخُبْزِ وَمِنْ دَعَائِهِم الرَّدِى قُتِى قُرْسُنْ – أَيْ لِيَيْبَسْ يُمْنَهُ وَيُقَالُ [٣٢أ] أَيْضًا بِمَعْنَى لِيَزُلْ ذِهْنَهُ وَعَقْلَهُ

القَافُ مَعَ الجِيمِ

قُجَقْ [قَجُقْ] – الحِضْنُ. قُجَقْلِى – اِحْتَضَنَهُ. قِجِرْ – الأَشْتَرُ. قُجَا دَاشْ – الصَّدِيقُ، وَمَعْنَاهُ المَعْرِفَةُ مِنْ عِنْدِ السَّيِّدِ فَعُرِّبَتْ بَخْشْدَاشْ [د:بَخْشْدَاشْ]. قَجْ ش – كَلِمَةٌ يُسْتَفْهَمُ بِهَا مَعْنَى كَمْ قَجْدُرْ أَيْ كَمْ هُوَ. قِجْقُرْدِى [د:قِجْقَرْدِى] – ضَجَّ. قَجْطِى [ق:قَجْدِى] – [ق:اَبَقَ و] هَرَبَ. قِجْ – العَرْقُوبُ. قِجِنْ قِجِنْ يُرِدِى [د:يُرْدِي] – إِذَا تَقَهْقَرَ. قُجْدِى – بِالجِيمِ الخَالِصَةِ عَانَقَ. قُجَا – الشَّيْخُ وَالسَّيِّدُ مُشْتَرَكٌ، وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَصْلُهُ خَوَاجَه يُقَالُ بُو قُجَادُر أَيْ هَذَا الشيخُ [د:قُجَمْ] وَ بُو قُجَمْ دُرْ [ق:قُجَمْ دُرْ] أَيْ هَذَا سَيِّدِي . قَجَنْ – مَتَى. قُجْ – وَ – قُجْقَرْ [ق:قُجْقُرْ] – الكَبْشُ

القَافُ مَعَ الرَّاءِ

قَرَا – الأَسْوَدُ. قَرَا اَتْمَكْ[162] – النِيْدَةُ مَعْنَاهُ الخُبْزُ الأَسْوَدُ. قَرَا يَغِزْ – أَسْوَدُ اللَّوْنِ، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ يَغِزْ مَعَ قَرَا، وَقَدْ يَنْفَرِدُ [د:ø] فَيُقَالُ يَغِزْ اَطْ أَيْ فَرَسٌ بَيْنَ الدُّهْمَةِ وَالشُّقْرَةِ. قَرِشْ – الشِبْرُ، وَهُوَ دَعَاءٌ رَدِيءٌ [د:رَدِيٌّ] وَمِنْهُ قَرَدِى دَعَا [د:دُعاء] عَلَيْهِ يُقَالُ تَنْرِ أَنْغَا قَرَسُنْ، [د:قَرَسِنْ]، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قَرْغَدِى دَعَا عَلَيْهِ [د:ø]. قَرْشُ - مُقَابِلٌ. قَرِدِى – شَاخَ [ق:ساخ]. قَرُدِى [د:قِرُدِى] [ق:قُرِدِى] – يَبِسَ. قُرُو – الخَشِنُ وَاليَابِسُ. قَرُ – بِمَعْنَى أَيْنَ بِالقِبْجَاقِيِّ يُقَالُ قَرُ بَرُرْسَنْ أَيْ أَيْنَ [د:٣٢ب] تَذْهَبُ. قُرْدُو – ذَبَّ . [ق:٦٦] قَوُرْدِى [د:قُوَرْدِى] – قَلَى. قَرْمَلَدِى [ق:قَرْمَلْدِى] – مَسّ. قُرْدُو – نَشَفَ. قُرَدِى [ق:قَرْدِى] – نَقَصَ[163]. قُرْدِى – أَوْتَرَ القَوْسَ ونَصَبَ الفَخَّ. [٢٣أ] قِرْدِى – كَثُرَ القَتْلُ. قُرْغُشْنْ [د:قُرْغُشْ] [ق:قُرْغَشُ] – الرَّصَاصُ، وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ قُرْشُنْ. قَرْغَا – الغُرَابُ. قَرْغُو – القَصْبُ الفَارِسِيِّ. قُرُطْ [ق:قُطْ] – الأَقُطُّ، قَرَا قُرُطْ [ق:قُرطْ] صِنْفٌ مِنْهُ أَسْوَدُ شَدِيدُ الحُمُوضَةِ. قَرَجَا قَاز – اللَّغْلَغُ. قَرْلَغُجْ – الخِطَافُ. قُرْطَقْ [د:قَرْطَقْ] – بُوقُ [د:بُقْ] القَرْنِ. قُرُغِى [د:قُرُغَى] [ق:قُرْغِى] – البَاشِقُ. قُرْ – الحِيَاصَةُ وَالوَقْتُ مُشْتَرَكٌ. قِرْ – رَأْسُ الرَّابِيَةِ. قَرْ – الثَّلْجُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ الأَرْضُ الصَّحْصَاحُ . قُرْصَقْ – الكَبِدُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الحَوْصَلَةُ، وَفِي مَوْضِعٍ آخَرَ مِنْهُ الفُؤَادُ. قَرَبْجِى ت – الفَقِيرُ. قَرِنْ – البَطْنُ [د: ø]. قَرِنْدَاشْ

---

162 V'de pek okunaklı değildir.

163 V'de sonrasında anlaşılan aynı madde yanlışlıkla yeniden yazılmış ve üzeri çizilmiştir.

– الأَخُ مِنَ البَطْنِ [د:ø]. قِرْنَقْ [ق:قريق] – الجَارِيَةُ. قَرَوَشْ – يَنْطَلِقُ عَلَى عَامَّةٍ [د:ساير] الرَّقِيقِ. قِرْبَطْ – الشَّينَى. قَرْدِى – خَلَطَ، وَيُقَالُ قَتِّى [د:قَتِى][164] قَرْدِى أَيْ ضَمَّ وَخَلَطَ، وَيُقَالُ قَتَا قَرَا يَدِى أَيْ أَكَلَ ضَمًّا وَخَلْطًا. قُرْقْدِى [د:قُرْقَدِي] [د:قُرْقِدِّي] – خَافَ. قُرْقَقْ – الخَوَّافُ. قُرْطُلْدِى – نَجَا وَهُوَ بِالقِبْجَاقِيَّةِ قُطُلْدِى، وَيُقَالُ قُرْتُلْدِى. قُرْطْ – الذِّيبُ والدُّودُ مُشْتَرَكٌ وَهُوَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ، وَيُقَالُ بِالْقِبْجَاقِيَّةِ لِلذِّيبِ بُرِى. قِرْقْ – الأَرْبَعُونَ فِي العَدَدِ. قِرْقْدِى – جَزَّ الصُّوفَ. قَرَلْدُو [ق:قَرَلَدُو] – سَوَادُ الشَّخْصِ. قَرَوُلْ – [د:٣٣أ] مَعْرُوفٌ وَهُوَ خُفْرَاءُ [د:حَفر] الطَّرِيقِ. قَرْلُوجْ – الطَّيْرُ الخَطَّافُ. قِرِلْدِى – اَهْلَكَ. [٦٧] قَرْطَلْ – العِقَابُ. قِرْتُقْ [د:قِرْتُقْ] [ق:قِرْتِقْ] – العَبُوسُ الوَجْهِ. قَرِى – الشَّيْخُ وَالذِّرَاعُ مُشْتَرَكٌ. قُرْبَغَا [ق:قُرُبَغَا] – الضِّفْدَعُ . قِرْبْدِى ش [د:قِرْبِدِى] – خَفَّفَ الشَّعْرَ. قَرْبُزْ – البِطِّيخُ الأَخْضَرُ، مَنْقُولٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَصْلُهَا خَرِبُزْ [د:خَرْبَزَه] [و: خَرْبُزْ] [ق:خَرِبُزْ]. قُرْ – الوَقْتُ والسِّنُّ، يَعْنِي العُمْرُ مُشْتَرَكٌ يُقَالُ بُوقُرْدَاشْ دُرْ أَيْ هَذَا لِدَةُ [د:الِدْ]. قَرَقْ – سَوَادُ العَيْنِ. قُرَقْ – السَّنَةُ الجَدْبَةُ [د:ø]. قُرْغَنْ – قُبَّةُ المَيِّتِ، وَيَنْطَلِقُ عَلَى الحَظِيرَةِ الَّتِي تَجْعَلُ عَلَى المَحَاصَرِينَ مِنَ الرَّمْلِ وَبِهَا سُمِّيَ السُّورُ

القَافُ مَعَ الزَّايِ

قَزْ – الوَزُّ. قِزْ – الغَالِي والبِنْتُ وَالبِكْرُ مُشْتَرَكٌ، يُقَالُ قِزِى قِزْمِدُرُرْ [د:قِزِى قِزْمِدُورْ] [ق:قِزْ قَرِمْدُرُرْ] أَيْ هَلْ بِنْتُهُ [د:اهل بيته] [ق:اهل بيته] بِكْرٌ وَ مِ حَرْفُ الاِسْتِفْهَامِ. قُزْ – المَوضِعُ الَّذِي لَاتَصِلُ إِلَيْهِ الشَّمْسُ فِي أَوَّلِ طُلُوعِهَا. قُوْزْ – الجَوزُ مُتَرَكٌ مِنَ العَرَبِيَّةِ بِإِبْدَالِ الجِيمِ قَافاً مُفَخَّمَةً. [٢٣ب] قُزَقْ – شَيْءٌ يُشْبِهُ العَفَصَ. قِزِلْ – الأَحْمَرُ. قِبْقِزِلْ [د:قَبْقِزِلْ] – الشَّدِيدُ الحُمْرَةِ. قِزَرْدِى – اِحْمَرَّ. قُزِى [ق:قِزِى] – الخَرُوفُ. قُزُوقْلَغِى – الحَمِيضُ، أَيْ أُذُنُ الخَرُوفِ . قِزِلْجَاطُرْغَىْ [ق:قزلحاطُرء][165] – المُطَوَّقُ [ق:الطوّق] [د:٣٣ب] مِنَ الطَّيْرِ. قَزْدِى – حَفَرَ. قَزْدِى اَطْنِى – اِسْتَوْقَفَ فَرَسَهُ وَالفَرَسُ المُسْتَوْقَفُ اِسْمُهُ [ق:اشمة] قَزَغُجْ [ق:قَزْغُجْ]. قِزْدِى – حَمِيَ. قِزْدِرْدِى [د:قِزْدُرْدِى] – أَحْمَى. قِزْلِق – الغَلَاءُ وَالبَكَارَةُ [ق:٦٨] مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا. قِزْلُطِّى [د:قَزْلُطِى] – غلَى مِنْ الغَلَاءِ. قُزْغُنْ – نَوْعٌ مِنَ الغُرْبَانِ شَدِيدُ السَّوادِ طَوِيلُ المِنقارِ طَوِيلُ رِيشِ الذَّنَبِ. قَزِقْ – الوَتَدُ. قَزَنْ – القِدْرُ الكَبِيرَةُ مِنَ النُّحَاسِ. قَزْنَا – الخَزَّانَةُ وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ

القَافُ مَعَ السِّينِ

---

164 D'de şeddeleri yazmamak genel bir durumdur.

165 V'de son iki harf siliktir, okunaklı değildir.

قُسْقُنْ – [د:ø] الثَّفَرُ [د:اَلْثَفْر] وَإِذَا عَابُوا أَحَدًا قَالُوا قُسْقُنْ [د:فُسْقُنْ]

القَافُ مَعَ الشِّينِ

قَشِدِى – حَكَّ. قَشَقْ – المَحَكُ. قُشَقْ – المِنْطَقَةُ. قُشْلُقْ – ضَحْوَةُ النَّهارِ والنَّصْلُ العَرِيضِ لِرَمْيِ الطَّيْرِ. قِشْ – الشِّتَاءُ. قَشْ – الحَاجِبُ وَرَأْسُ الرَّابِيَةِ مُشْتَرَكٌ. قُشْ – الطَّائِرُ. قُوشْ [د:قَوُشِ] – الفَرَسُ الجَنِيبُ. قُشْ – القِرانُ. قِشْ – فَصْلُ الشِّتَاءِ. قَشْقَا – الغُرَّةُ. قُشْ قُيْرُغُو – الدُمَّلُ. قَشْلَمِشْ – المَسْمُوطُ [د:السَمِيطُ] المَاضِيُّ قَشْلَدِى. قُشْدَاشْ [ق:قَشْدَاشْ] – صَاحِبٌ. قُشْتِى – جَنَبَ و قَرَنَ . قُشْلْدِى [ق:قُشِلْدِى] – اِقْتَرَنَ. قِشْلِقْ – المَشْتَاةُ. قَشُقْ – المِلْعَقَةُ

القَافُ مَعَ الصَّادِ

قِصْرَقْ – الرَّمَكَةُ. قِصْغَا – القَصِيرُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قِصْقَا القَصِيرُ [د:ø] وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ قِصَا. [د:٣٤أ] قَصَا – كُلُّ [د:كُلْ] ثوبٍ مِنَ الحَرِيرِ. قِصْدِى – ضَغَطَ. قِصْغَجْ – المِعْصَارُ. قِصِرْ – الحَابِلُ. قَصْتِى – قَصُرَ الثَّوْبُ الطَّوِيلُ. قُصْدِى – قَاءَ. قُصْغُو [د:قُصْغِي] – أَلْقَيْءُ، وَيُقَالُ قُصْمَقْ بِالتُّرْكْمَانِيِّ قُصُو [ق:قُصُوْ]. قَصُرْقَا [ق:قُصُرْقَا] – [ق:٦٩] الزَّوْبَعَةُ . قِصْقَجْ – السَّرَطَانُ. قَصْطَلِقْ – الصَّدَفُ. قِصْقَنْدِى [ق:قَصْقَنْدِى] – غَارَ مِنَ الغَيْرَةِ

[٢٤أ] القَافُ مَعَ الغَيْنِ

قَغِطْ [د:قَغِدْ] – الكَاغِدُ مُنَزَّكٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ أَصْلُهَا عِنْدَهُمْ كَاغِذْ بِالذَّالِ المُعْجَمَةِ. قِغِرْدِى – بِالتُّرْكْمَانِيِّ نَدَى [ق:نَدِى] [د:صَاح] [و: قَغَرْدِى] [ق:قِغَرْدِى]

القَافُ مَعَ الطَّاءِ

قُطُرْغَنْ [د:قُطُرْغِنْ] – الجَرَبُ. قَطِ – بِمَعْنَى عِنْدَ [د:عَنك]. قَطْرِغَا [د:قَاطِرْغَا] – الشَّيْنَى. قَطَغَنْ – الهِنْدِبَاءُ. قُطُقْ [د:قُطَقْ] – وَلَدُ الفَرَّاءُ الفَرَّاءُ حِمَارُ الوَحْشِيُّ[166]. قَطِرْ – البَغْلُ. قَطُنْ – السَيِّدَةُ، وَعُرِّبَتْ بِخَاتُونِ. قَاطِى – الشَّدِيدُ . قَطِلْدِى [د:قَطِلَنْدِى] – قَوِىَ. قُطُرْ [د:قُطُنْ] – البَرْجَمُ، وَهُوَ الشَّعْرُ المُعَلَّقُ فِي أَعْنَاقِ الخَيْلِ

القَافُ مَعَ القَافِ

166 V'nin haşiyesindedir.

قُقُزْ – المَوْضِعُ المُسْتَقِلُّ كَالغُوطَةِ وَالحَفِيرَةِ والجَوْرَةِ. قَقْلِقْ – النُّخَامَةُ . قَاقْ – القَلْتُ، وَهِيَ الحُفْرَةُ فِي الصَّخْرَةِ يَجْتَمِعُ فِيهَا المَاءُ. قَقْتِى – قَرَعَ. قُقْتِى – فَاحَتَ رَائِحَةُ الحُرَّاقِ. قَقِدِى – غَضِبَ، [د:٣٤ب] وَهِيَ تُرْكْمَانِيَّةٌ. قَقْرَقْ [ق:قُقْرَقْ][167] – الأَرْضُ الجَرْدَاءُ. قَقْ – القَدِيدُ . قَيْقِجْ [د:قِيْقَجْ] [ق:قِقِجْ] – الغَرَضُ المُسْتَقْبَلِ [د:المستقل]

القَافُ مَعَ اللَّامِ

قُلْ – المَمْلُوكُ. قُلْ خ - [د:اليَدُ مِنْ آخِرِ][168] العَضُدُ إِلَى الأَصَابِعِ. قُلَجْ ش – البَاعُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» قُلَا. قِلْ [ق:قُلْ] – الشَّعْرُ. قَلِنْ [د:قِلِنْ] – الغَلِيظُ وَالمَهْرُ [ق:٧٠] مُشْتَرَكٌ. قُلِنْ [د:قُلَنْ] [ق:قُلُنْ] – حِمَارُ الوَحْشِ. قُلَنْ – الحِزَامُ. قِلْبَرَقْ [ق:قِلْقُيْرُقُ] – الكَلْبُ الصَّيْدِيُّ ذُو الصُوفِ. قِلْقُيْرُقُ – القَطَا. قُلُقْ [ق:قُولُقْ] – الثَّنِيَّةُ إِذَا وُلِدَتْ. قُلَاوُزْلِدِى [ق:قِلَاوُزْلِدِى] – دَلَّ. قُلَقْ [د:فَاقَّ] – الأُذُنُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» [د:بيليك] قُلَغْ. قِلْجِقْ – زَوْبَرَةُ [د:وَبَرْ] السُّنْبُلَةِ. قُلْطُقْ – الإِبْطُ . قِلْدِى – جَعَلَ [د:ø]. قَلْدِى – غَبَرَ و [د:ø] بَقِى[169]. قَلْقِدِى – اِرْتَفَعَ. قَلْقَنْ – المِجَنُّ. قُلْبْ – أُذُنُ القِدْرِ، ونَحْوِهَا. قَلِى – المُوَافِقُ [د:ø]. قِلِقْ [ق:قِلَقْ] – الخُلُقُ، يُقَالُ قِلِقِى اَيْكِ [اَيْكُ] [د:اَيْكْ] دُرْ أَيْ خُلُقُهُ خَيْرٌ [د:جيِّد] وَ قِلِقِى [٢٤ب] يَمَنَ دُرْ [ق:يُمُنْ دُرْ] أَيْ خُلُقُهُ رَدِئٌ. قِلِجْ – السَّيْفُ . قُلُنْ – الفِلْوُ. قُلْنَدِى – وُلِدَ فِلْوًا. قُلُنْجِى [د:قُلُنَجِى] – الحَجَرُ الحَامِلُ. قِلِنْدِى – تَخَلَّقَ [ق:يخلق] مَعَهُ

القَافُ مَعَ النُّونِ

قُنُقْ – الضَّيْفُ. قُنُقْلُقْ – الضِّيَافَةُ. قِنِقْ – قَبِيلَةٌ مِنَ التُّرْكْمَانِ. قَنْجُقْ [د:قَنْجَقْ] – الكَلْبَةُ. قُنْشِى – الجَارُ . قُنُشْتِى [د:قُنْشِى] – جَاوَرَ. قُنُقْلَدِى – أَضَافَ. قُنُشْطُو – كَرَّ. قَنْدِى – رَوِىَ. قَنْدُرْدِى [ق:قَنْدِرْدِى] – أَرْوَى غَيْرَهُ. [د:٣٥أ] قِنْ – قِرَابُ السِّكِّينِ. قَنْ – الدَّمُ، وَيُطْلَقُ عَلَى المَلِكِ. قُنْجْ – الفَضَاءُ الَّذِي بَيْنَ لَحْمَةِ السَّاقِ العُلْيَا وَبَيْنَ المَلْبُوسِ عَلَيْهَا مِنْ خُفٍّ وَغَيْرِهِ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الخَاصِرَةُ قُنْجْ [و: قُنَجْ] [د:قُنْجْ][170]. قَنْجَا بَرْرُسَنْ [د:بَرْرُسِنْ] [ق:بررسِنْ] – أَيْ أَيْنَ تَذْهَبُ، وَيُقَالُ قَيْدًا ، وَيُقَالُ قَنْدَا ، كُلُّهُ بِمَعْنَى أَيْنَ، [ق:٧١] وَيُقَالُ وَرْرُسَنْ [ق:وَرْرُسُنْ]، وَبِالقِبْجَاقِيِّ قَرُ بَرْرُسَنْ [د:بَرْرُسِنْ]، وَكَانَّ أَصْلُهُ قَىْ بِرْكَا بَرْرُسَن [د:بَرْرُسِنْ]، ثُمَّ حُذِفَ إِلَى أَنَّ صَارَ قَرُو، وَمَعْنَى قَىْ [د:فِي] أَيْنَ بِرْكَا المَكَانُ. قَنَطْ – الجَنَاحُ. قَنَطِى [د:قَنْطِى] – جَرَى دَمُهُ. قُنْدِى – نَزَلَ. قَنْدِى [د:قِنْدِى] [ق:قُنْدِى] – اِنْبَعَثَ. قِنْدُرْدِى [د:قُنْدُرْدِى] [ق:قِنْدِرْدِى] – بَعَثَ غَيْرَهُ. قُنْرُوْ [د:قُنْرُو] – الجَرَسُ،

---

167 V'de kafın üzerinde hem üstün hem ötre vardır.

168 V'de vardır; ama üzeri karalanmıştır.

169 D'de hem "kıldı" hem "kaldı" okunabilecek şekilde harekelenmiştir.

170 V'de nasıl okunacağı pek açık değildir.

وَيُقَالُ جِنْرَغُو الجَرَسُ جِنْرَدِى مِنَ الطِّنِينِ، هَكَذَا أَمْلَى شَيْخُنَا «فَخْرُ الدِينَ». قَنْرِقْ – الخَيْشُومِ. قَنْلِى – العَجَلَةُ الَّتِي يُنْقَلُ عَلَيْهَا، لَا العَجَلَةُ الَّتِي هِيَ ضِدُّ البُطْءِ

القَافُ مَعَ المِيمِ

قَمْ – الطَبِيبُ. قَمْلَدِى – طِبَّ. قُمْ – الرَّمْلُ. قُمْجِى – الرِّمَالُ. قَمْجِى – المِخْصَرَةُ . قَمُعْ – الجَمِيعُ. قُمَا – السِرِّيَّةُ . قُمُرْصُغَا [د:قَمُرْصُغَا] [ق:قَمُرْصُغَا] – النَّمِلُ. قُمْرَلْ – الصُّهُوبَةُ فِي اللِّحْيَةِ، يُقَالُ قُمْرَلْ صَقَلُّو أَيْ ذُو لِحْيَةٍ صَهْبَاءَ. قِمِلْدَدِى – تَحَرَّكَ حَرَكَةً مُضْطَرِبَةً كَحَرَكَةِ السَّمَكَةِ إِذَا خَرَجَتْ مِنَ المَاءِ حَيَّةً. قَمَشْتِى – اِنْبَهَرَ [د:ابهر] مِنَ الشَّمْسِ حَتَّى لَيَكَادُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا [ق:النهار] [د:٣٥ب] كَمَا يَعْرِضُ لِلأَرْمِدِ. قِمِزْ – لَبَنُ الخَيْلِ المُحَمَّضِ. قُمُجْ [ق:قَمُجْ] – المِغْرَفَةُ وَعُرِّبَتْ بِالجُمْجَاةِ [و: بالجُمْجَاةِ] [د:بالجُمْجَا]

[٢٥أ] القَافُ مَعَ الوَاوِ

قَوْ – الصُّوفَانُ الَّذِي يُقْدَحُ مِنْهُ [فيه] الزِّنَادُ، وَيَنْطَلِقُ أَيْضاً عَلَى الحُرَّاقِ. قَوْ – القِشْرُ الرَّقِيقُ الَّتِي تَنْسَلِخُ عَنْهُ الحَيَّةُ يُقَالُ قَوْلَدِى [ق:٧٢] اِنسَلَخَ عَنْ جِلْدِهِ. قَوْرَا – القَشُّ. قَوُقْ [ق:قُوُقْ] – السَّوِيقُ. قُوْ – المِزْرَمُ . قُوُوْ [و: قُوْوْ] [د:قُوُو] [ق:قُوُوْ] – الغِيبَةُ. قُوْلَادِى [د:قُوْلَدِي] [ق:قُوْلَدِي] – اِغْتَابَهُ. قُوْرِى – طَلَبَهُ بِجَهْدِ [د:قِوَنْدِي]. قَوْلُقْ [د:قَوُلق] – بَيْتُ الصُّوفَانُ الَّذِي لِلزِّنَادِ. قَوُرْدِى [د:قَوَرْدِى] – قَلَا. قَوُرْغَا [د:قَوَرْغَا] – المَقْلُو مِنَ الحَبِّ، وَيُقَالُ لِلمَقْلُو مِنَ اللَحْمِ قَوُرْمَا [د:قَوِرْمَا] . قِوْرَتِّى [و: قَوْرَي] [ق:قَوُرِى] – بِالَغَ [ق:ø] [ق:اَيْ التى] فِي الفَتْلِ. قِوْرَقْ رْ [ق:قَوْرَقْ تُرْ] – أَيْ مُبْرَمٌ مَفْتُولٌ شَدِيدٌ. قَوُنْ – البِطِّيخُ الأَصْفَرُ . قَوُقْ – المَثَانَةُ. قُوُقْ – كُلُّ مُجَوَّفٍ فَارِغٍ وَيُطْلَقُ فِي القِبْجَاقِيِّ عَلَى [ق:على الذى] السَّوِيقِ. قَاوُوتْ [د:قاوُوْنْ] – مَعْرُوفٌ وَهُوَ قِبْجَاقِيٌّ. قَوْزَدِى [د:قَوزدِى] – حَوَى [د:حَوَا] . قَوَا – الدَّلْوُ. قُوُو – اللَّوْنُ الأَغْبَرِ

القَافُ مَعَ اليَاءِ

قُوِيُنْ [و: قُوِيْنْ] – الغَنَمُ. قُيَنْ – الأَرْنَبُ. قُيُو – المَكَانُ المُسْتَفِلُ مِنْ بِيرٍ وَغَيْرِهِ. قِى [د:قَي] – بِمَعْنَى إِيْ. قَيَا – الصَّخْرَةُ. قَايِتِّى – رَجَعَ . قَيْدُرْدِى [د:قَيُرْدِى] – رَدَّهُ، [د:رَدَّ] فَفِي الأَمْرِ مِنَ الأَوَّلِ قايِتْ [د:قايَتْ] وَمِنَ الثَّانِي قَيْتَرْ [د:قَيْتِرْ] [ق:على] أَصْلُهُ قايِتْدُرْ [قايِتْدِرْ]، [٣٦أ] ثُمَّ أُدْغِمَتِ التَّاءُ [ق:التا] فِي الدَّالِ فَصَارَتْ [ق:فصار] قَيِتُّرْ [د:قَيْتُرْ] [ق:قَيْتُرْ] ثُمَّ خُفِّفَتْ بِحَذْفِ أَحَدِ المُدْغَمَيْنِ وَهُوَ الثَّانِي فَقِيلَ قَيْتُرْ [د:قَيْتَرْ] [ق:ø] ثُمَّ فُتِحَتِ التَّاءُ [قَيْتَرْ] طَلَبًا لِلتَّخْفِيفِ[171] [ق:ø] وَإِنَّمَا اِدَّعَيْنَا أَنَّ الثَّانِي هُوَ المَحْذُوفُ لِوَجْهَيْنِ أَحَدُهُمَا الأُولَى أَصْلِيَّةٌ وَالثَّانِيَةُ

171 V'de silik veya silinmiştir.

زَايِدَةٌ وَحَذْفُ الزَّايِدِ أَوْلَى مِنْ حَذْفِ الأَصْلِ الثَّانِي أَنَّهُ عَهِدَ حذْفُهَا وإِبْقَاءُ الرَّاءِ فِي [د:ø] نَحْوِ اَجُرْ[172] وَ كَجِرْ [كِجُرْ] [د:كِجُرْ] . قَايْ – البَرَدُ وَالمَطَرُ مَعًا. قَيرْطَمَقْ – اللَبَنُ. قُيُنْ [د:قُيْن] – الخِلَاءُ الَّذِي بَيْنَ [ق:٧٣] البَطْنِ والثَّوْبِ، يُقَالُ قُيْنُمْ دَا بِسْلَدُمْ [د:بَسْلَدِي] [ق:بّسْلَدُمْ] أَيْ رَبَّيْتُهُ فِي ذَلِكَ وَهُوَ المُسَمَّى عِنْدَ النَّاسِ بِالعُبِّ. قَيْنَدِى – غَلَتِ القِدْرُ. قَيْنَطِّى – أَغْلَى. قَيْمَقْ – مَا يَعْلُو عَلَى اللَبَنِ مِنَ القِشْطِ. قُيْمَقْ [ق:قِيْمَقْ] – حَرِيرَةٌ [ق:جَرِيرَة] غَلِيظَةٌ تُطْبَخُ بِالدُّهْنِ، وَهُوَ اسْمٌ لِلزَّلَابِيَةِ [ق:اللبن] أَيْضاً. قُيْدِى – صَبَّ وَضَاعَ وتَرَكَ بِمَعْنَى وَضَعَ مُشْتَرَكٌ . [٢٥ب] قُيْرُقْ [ق:قَيْرُقْ] – الذَّنَبُ. قُيْدِى [ق:ø] – ظَهَرَ وَجَعَهُ يُقَالُ أَجِسِى قُيْدِى أَيْ ظَهَرَتْ مَرَارَتُهُ كِنَايَةً عَنْ وَجْعِهِ [ق:ø]. قِيْدِى – خَاطَ خِيَاطَةً [ق:خلط] رُومِيَّةً وجَسَرَ عَلَى الشَّيْءِ مُشْتَرَكٌ. قَيرْ [ق:قَيْرْ] – الرَّمْلُ الغَلِيظِ. قُيُنْجِى [د:قُيُمْجِى][173] – الصَّابِغُ . قِيْمَا [د:قَيْمَا] – نَوْعٌ مِنَ الطِّيخِ مَعْرُوفٌ. قَيْدَنْ – عَلَمٌ. قَيِشْ [د:قِيشْ] – السَيْرُ. قُيُلْدُو – هَرَّ . قُيَشْ بَطْغَنْدَا – غُرُوبَ الشَّمْسِ. [د:٣٦ب] قُيَشْ – شُعَاعُ الشَّمْسِ ويُطْلَقُ أَيْضاً عَلَى الشَّمْسِ

حُرْفُ الكَافِ[174]

الكَافُ مَعَ البَاءِ

كَبَا – مُنْتَفِخُ [د:مشفخ] البَطْنِ مِنْهُ كَبَرْدِى [و:كبرد][175][ق:كبرد]. كَبَرْمَكْ [ق:كِرْمَك] – النَّفْخَةُ. كَبْ [ق:كِبْ] – القَالَبُ. كُبْ ش [د:كُبُ] – الزِّيْرُ. كُبْ ش [ق:كَبْ] – الكَثِيرُ بُو كُبْتُرْ[176] [ق:ø] ، أَيْ هَذَا كَثِيرٌ وَكَذَلِكَ جُقْتُرْ ش و اُكُشْتُرْ [ق:اُكُسْتُرْ] و دَلِمْ دُرْ كُلُّهُ [د:كُلّ] هَذَا كَثِيرٌ. كُبُرْدِى ش – أَرْغَى. كُبُكْ ش – الرَّغْوَةُ. كُبَكْ ش الكَلْبُ الكَثِيرُ الشَّعْرِ،[177] ويُسَمَّى بِهِ عَلَمًا. كُبُرْ – الصُّنْدُوقُ. كُبَا– القُرْطُ فِي الأُذُنِ، ويَنْطَلِقُ [د:ويُطْلَقُ] أَيْضًا عَلَى ثِيَابِ الحَرْبِ [الحزن]. كُبْرُو ش – الحِسْرُ، وَفِي التُّرْكْمَانِيِّ القَنْطَرَةُ . كُبَكْ – بِالبَاءِ الخَالِصَةِ، السُّرَّةُ [ق:ø]. كَبَكْ – النُّخَالَةُ [ق:ø]. كَبْجَا ش [ق:كُكْجَا] – المِغْرَفَةُ الصَّغِيرَةُ. [ق:٧٤] كُبْكُكْ – الشَّدِيدُ الزُّرْقَةُ، وَقَالَ لِي شَيْخُنَا «فَخْرُ

---

172 V'de harekelenme net değildir.

173 D'de sonradan bu şekle çevrilmiştir.

174 V'de maddedeki orta "kaf"lerin bazılarının üst çizgileri konmamış ve son "kef"lerin ise hemzeleri çoğunlukla eksiktir ve bu halleriyle "dal"a benzemektedir.

175 V'de maddenin sonunda silinme olmuş. Anlaşılan "dal" ve "ya" tahrip olmuş veya silinmiş, sonrasında siyah mürekkeple sadece dal yazılmış. Burada dikkati çeken ve anlamlı olabilecek bir ayrıntı şudur: Sonradan ilave edilen bu "dal", V nüshasında daha önce bahsedildiği gibi bazı maddelerde /g/ sesini göstermek için "kef" in altına yazılan ve "*badaviyya*" ifadesinin kısaltması olduğunu düşündüğümüz "dal" ile aynı makasla yazılmış olabilir. "dal"ın üzerindeki kırmızı işaret -tahrip sonrasından kalan bir leke değilse- bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir.

176 V'de var; ancak çok silik.

177 V'de siliktir.

الدِّينُ» هُوَ بِالمِيمِ بَدَلَ البَاءِ [كُمْكُمْ]. كِبِي – بِمَعْنَى مِثْلُ. كُبِدِى [د:كُبِدِي] – ضَرَبَ الثَّوبَ المُبَطَّنُ . كَبَسْ – الكُلُوتَةُ وَسَائِرُ [د:ساير] مَا يُغَطَّى الرَّأْسَ [د:بِهِ]

الكَافُ مَعَ التَّاءِ

كَتِلْ – الأَفْرَمُ. كَتُكْ – الثَّلْمُ. كِتِّى – رَاحَ وَذَهَبَ. كُتُرْدِى [ق:كَتُرْدِى] – أَتَى بِهِ [د:ø]. كَتُرَنْ – [د:كَانَ أَصْلُهُ كَلْتُرْغَنْ صَحَّ اللَامُ وَحُذِفَ الغَيْنُ فَإِذَن، وَجَاءَ فِي كَتُرَنْ حُذِفَ لِأَنَّهُ مُتَفَرِّعٌ عَنْ كَلْدِى كَلْتُرْدِي وَشْ لِتَعْدِيَةِ الغَينُ وَاَصْلُهُ كتردي اَصْلُهُ كَتُرْغَنْ فحُذِفَتْ كَتُرَنْ][178] الَّذِي جَاءَ [د:١٣٧أ] بِالشَّئِ أَصْلُهُ كَتُرْغَنْ فحُذِفَتِ الغَيْنُ وَأَصْلُ كَتُرْدِى كَلْتُرْدِى و تُرْ لِلتَّعْدِيةِ لِأَنَّهُ مُتَفَرِّعٌ عَنْ كَلْدِى، وَجَاءَ فِي كَتُرَنْ حُذِفَتِ اللَّامُ وَحُذِفَ الغَينُ فَإِذَنْ كَانَ أصلُه كَلْتُرْغَنْ. كُتُرْدِى – حَمَلَ. كُتْ – الدُّبُرُ. كُتْلِدِى – اِسْتَعْمَلَ الدُّبُرِ. كَتَا – الخُشْكَنَانُ [ق:الخُسكبان]. كُتْلِدِّى – فَرْقَعَ [و: فَقَّعَ] [ق:فوقع]. كَتْلُوكْ [د:كَتَلُوكْ] [ق:كُتُلوك] – الحُلقُومُ [ق:هكذا][179]

الكَافُ مَعَ الجِيمِ[180]

[١٢٦أ] كَجَا ش – اللُّبَّادُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ، وكِيزْ [ق:كِينْ] [د:ø] بِالقِبْجَاقِيِّ [د:كَبَنْ]. كُجْ ش – الظَّعْنُ إِذَا كَانَ فِيهِ النِّسَاءُ. كُجْدِى ش [ق:كُجُدِى] – ظَعَنَ. كَجْدِى ش – عَبَرَ ومَضَى ونَفَذَ، [د:ø] وَيُقَالُ كَشْتِى. كُجْكَنْ – النَّسْرُ. كَجِى ش – المِعْزَى وبِالقِبْجَاقِيِّ أَجْكِى ش [د: أُجْكِى] . كِجِى ش – الصَّغِيرُ، وَتَصْغِيرُهُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ كِجِجُكْ [ق:كُجُجَكْ]، وَبِالقِبْجَاقِيِّ كِجْكِنَا [ق:كُجُكْنَا] وَهُوَ عَلَمٌ أَيْضًا. كَجُتْ ش – المَخَاضَةُ . كَجَا ش [د:كِجَا] – المَسَاءُ. كَجَا ش بُلْدِى – أَيْ صَارَ المَسَاءُ. كُجْ – القُوَّةُ، يُقَالُ كُجْ بِرْدِى أَيْ نَصَرَهُ قَوَّاهُ. كُجَنْدِى – [ق:٧٥] ضَعُفَ عَنِ الحَمَلِ[181]. كَجْدِى [د:كِجْدِى] – أَبْطَأَ . كِجِكْدِى – تَبَطَّأَ. [د:كِيَجُرْ – بُطْء غَيْرُكَ اَصْلُهُ كَيْجَدُرْ ثُمَّ حُذِفَتْ الدَّالُ اِعْتِيَاطًا كَمَا حُذِفَتْ فِي اِجِرْ وَاَصْلُهُ اِجْدِرْ اَيْ اَسْقِىَ]. كِجِتْ – المَخَاضَةُ [و: المُحاضَةُ] . كِجِدِى – أَكَلَهُ جِسْمُهُ، يُقَالُ اَتَى كِجِدِى أَيْ أَكَلَهُ لَحْمُهُ، وَيُقَالُ اَلِمْ [د:اِلِمْ] كِجِرْ أَيْ يَدِي تَأْكُلُنِي[182]. كُجُكْ – الجَرْوُ. كُجُكْ – الأَبْتَرُ، ويُسَمَّى بِهِ، وَيُقَالُ كُجُكِتْ أَيْ كَلْبٌ أَبْتَرُ، أَيْ بِلَا ذَنَبٍ

الكَافُ مَعَ الدَّالِ

---

178 D'de sıralama terstendir.

179 V'de الحُلقُومُ :و olduğu anlaşılabiliyor ama silinmiştir.

180 D'de "cim"lerden bazılarının noktası üçlenmiştir; ama kılavuz harf hiç yoktur.

181 V'de bu maddeden sonraki maddeler sonraki başlığa kadar haşiyededir.

182 D'de başlığın son maddesidir.

كَدُكْ – الثُّلْمَةُ الفِعْلِ [د:٣٧ب] مِنْهُ كَدِى

الكَافُ مَعَ الرَّاءِ

كُرَنْ – المُبْصِرُ أَصْلُهُ كُرْكَنْ. كُرْكُزْدِى [ق:كُزْدِى] – أَرَى غَيْرَهُ، وَيُقَالُ كُرْدُرْدِى[183] وَهُوَ الأَصْلُ، وَيُقَالُ أَيْضًا كُسْتَرْدِى [د:كُسْتَرْدِى] بِمَعْنَى أَرَى غَيْرَهُ. كُرْدِى - أَبْصَرَ. كَرْدِى - زَيَّرَ. كِرْدِى – دَخَلَ. كَرَكْ – بِمَعْنَى الحَاجَةُ، وْ مَا يُقَارِبُهَا يُقَالُ نَا كَرَكْ بِمَعْنَى أَيُّ شَيْئٍ حَاجَتُكَ أَيْ أَيُّ شَيْءٍ تُرِيدُ هَذِهِ الجُمْلَةُ الاِسْتِفْهَامِيَّةُ مُرَادِفَةٌ مِنْ حَيْثُ المَعْنَى، لِقَوْلِهِمْ مَاذَا تُرِيدُ. كُرْكُ – الكُبَاشِيَّةُ. كُرْكَنْ – الضَّجِيجُ بَيْنَ العَسْكَرَيْنِ. كَرْكِى – القَدُّومُ . كَرْبُجْ [ق:كِرَنْجْ] – الأُجْرَةُ، وَفِي القِبْجَاقِيِّ يَنْطَلِقُ عَلَى البُنْيَانِ. كِرْبِكْ – الهَدَبُ [د:الهذب]. كُرْكْ [د:ت] – الحُسْنُ. كُرْكُلُو [ق:كُرْكُلُو] – أَيْ ذُو حُسْنٍ. كُرْكْ – الفَرْوُ. كَرْكْدِى – رَهَزَ فِي الوَطْءِ. كُرَكْ – المِجْرَفَةُ. كَرْكُو[184] – المِنْسَجُ . كُرَشْ – المُصَارَعَةُ [ق:المضارعة]. كُرُشْ – المُصَافَحَةُ [د:ø]. كُرَشْدِى – صَارَعَ[185] [ق:ø]. كُرُنْدُو – تَبَيَّنَ[186] [ق:ø]. كِرْيَا بِرْدِى – اَجَرَ وَ كِرْيا مُتَرَكَّةٌ مِنَ الكِرَاءِ [د:الكِرَا] وَ كِرْكَا بِرْدِى قِبْجَاقِيَّةٌ[187][ق:ø]. كِرْدَكْ – بَيْتُ الخَثْنِ [ق:الخبن] الجَدِيدِ الَّذِي يَبْنِىَ فِيهِ بِزَوْجَتِهِ. كِرْتُو – صَادَقَ، وَلَا يَأْتِي مِنْهُ فِعْلٌ بَلْ إِذَا أَرَادُوا مَعْنَى صَدَقَ قَالُوا كِرْتُو [ق:كِرْتُوْ] سُرْلْدِى [د:٣٨أ] أَيْ تَكَلَّمَ صَادِقًا، وَالمُشْتَقُّ مِنْهُ كِرْتُلْدِى أَيْ جَدَّ فِي الأَمْرِ كركركاردى اَحَرَ وكرنا مُتَرَكَّةٌ مِنَ الكرا وكَرْكَابَرْدِى قبجاقية[188]. [٢٦ب] كَرَبْ [ق:كَرَبْ] – السَّفِينَةُ. كِرْبِي ش – القُنْفُذُ. كُرْبَا ش – الخَرُوفُ [ق:٧٦] الرَّضِيعِ. كِرْتُو سُزْ [د:كِرْتُ سَنْ] [ق:كِرْبُ سُوزْ] – كَلَامٌ صَادِقٌ. كَرْتْدِى – حَزَّ. كَرْتُكْ [ق:كَرْتُكْ]– مَوْضِعُ الحَزِّ. كُرْتُلْ [ق:كُرْتَكْ] – القَوِيُّ الشَّدِيدُ. كَرْسَن [ق:كُرْسَن] – المِعْجَنَةُ مِنْ خَشَبٍ. كَرِشْ – الرَّابِيَةُ. كِرِشْ – الوَتْرُ وَ كِرِشْ الَّذِي مِنْ خِزْبِ الشَّخْصِ فِي السِّبَاقِ مِنْ رَمْيٍ أو جَرْيٍ أَوْ لَعْبٍ بِالصَّوْلَجَانِ وَنَحْوُ ذَلِكَ يُقَالُ بُو كِرِشِمْدُرْ أَيْ هَذَا رَفِيقِى. كُرُشْدِى – أَيْ [د:ø] صَافَحَهُ وَالشِّينُ فِيهِ لِلْمُفَاعَلَةِ وَهُوَ مَنْقُولٌ مِنْ نَاصَرَهُ إِلى صَافَحَهُ [د:ø]. كَرِشْدِى [ق:كِرِشْدِى] – عَانَدَهُ فَتَعَانَدَا. كِرِشْتِى – دَاخَلَهُ. كُرْسَدِى [د:كُرْشَدِى] – طَلَبَ شَهْوَةَ الجِمَاعِ. كُرْلَدِى – رَعَدَ. كَرْتْمَا [ق:كُرْتُمَا] – [د:الماضى] الإِجَّاصُ وبِالتُّرْكْمَانِيِّ اَرْمُتْ . كُرْتْ – السَّفَرْجَلُ

183 V'de dür kısmı yine kırmızıyla üste ilave edilmiştir.

184 D'de ikinci kef sonradan üç noktalı yapılmıştır.

185 V'de haşiyededir.

186 V'de haşiyededir.

187 V'de hamiştedir ve aşağıda silinmiş olan kısımla da aynı olmalıdır.

188 Bu kısım V'de kazınmış ve K'de bozuk bir şekilde kopyalanmış silinmişten yazılmış olmalıdır. V' kazınmış bir kısmının üzeri çizilmiş ve sonradan boşluklar haşiyelerle doldurulmuştur.

بِالقِبْجَاقِيِّ وَ اَيْوَ [د:بِالتُّرْكْمَانِيِّ ايوا] بِالتُّرْكْمَانِيِّ. كَرْوَانْ ڤ سِرَا [ق:كُرْوانا] – كَأَنَّهُ قَالَ تُفَّاحُ الاكْرَادِ [د:ø] – البُنْدُقُ [د:الفُنْدُقْ]. كَرْمَنْ – المَدِينَةُ [و: ø] [ق:ø]

كُرْتُنْ – البَرْذَعَةُ [و: ø] [ق:ø]

الكَافُ مَعَ الزَّايِ

كُزْسُزْ – الأَعْمَى بِالتُّرْكْمَانِيَّةِ أَيْ بِلَا عَيْنٍ. كُزْ – العَيْنُ وَفَصْلُ الخَرِيفِ مُشْتَرَكٌ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ المَاءِ المَعِينِ وَبَيْنَ الجَمْرِ وَبَيْنَ الأَيْكَرِ . كُزَكْ [د:كُزُلْ] [د:كُزْلُ][189] – الكَبِيرُ العَيْنِ. كُزْ – حَيْثُ يَقَعُ الفَوْقُ مِنَ الوَتَرِ. كَزْ – بِمَعْنَى مَرَّةً. كَزْلِكْ [ق:كِزْلِكْ] – السِّكِّينُ [د:٣٨ب] الَّذِي يَتَّخِذُ [د:الَّتِي تُتَّخَذُ] لِلْفَوقِ. كُزُنْ دُرُكْ – الشَّعْرِيَّةُ الَّتِي تُوضَعُ عَلَى العَيْنِ. كَزَنْ كَوَنْ [ق:كُزُنْ كُوَنْ] – المَنُّ . كُزْنُو – المِرْآةُ. كَزْدِى – طَافَ. كَزْدُرْدِى [ق:كَزْدِرْدِى] – طَوَّفَ. كُزْلِدِى – عَايَنَ وَرَاقَبَ. كِزْلِدِى – خَبَأَ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» كِزْلِدِى طَمَرَ. [ق:٧٧] كَزَرْدِى – نَصَبَ ذَكَرُهُ لِلْجِمَاعِ. كُزَنْ – النَّمَسُ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الدَّلَقُ كُزَنْ [د:ø]. كُزُجْ [د:كَزُجْ] [ق:كُزَجْ] – الطَّوَّافُ. كُزْسِزْ سَبَكْ – الخَلْدُ. كِيزْ – اللُّبَّادُ[190]

الكَافُ مَعَ السِّينِ

كَسْتِى – قَطَعَ . كَسِجِى – القَاطِعُ. كَسْكَلْدِى – هَبَّرَ . كُسْتِى – حَرِدَ. كَسُكْ – [و: ١٢٧أ] الخَادِمُ المَخْصِيُّ. كُسَدِى – حَرَّكَ النَّارَ. كُسَوْوْ [د:كُسَوُ] – المِحْرَاكُ لِلنَّارِ. كُسَدِى – أَرَادَ مُمَاثَلَتَهُ فِي فِعْلِ الخَيْرِ. كَسْكِى – المِنْشَارُ. كُسُكْ – المُشِعُّ. كَسَلْتَكِى – السِّحْلِيَّةُ وَالوَزَغُ[191] [ق:ø]

الكَافُ مَعَ الشِّينِ

كُشَكْ – الفَصْلُ . كِشْكْ [د:كُشْكْ][ق:كِشِكْ] – معروفٌ وهو منقولٌ من الفارسيةِ. كِشَنْ – الشِّكَالُ. كُشْكْ [د:كُشْكَا] – القَصْرُ . كَشُرْ – الجَزَرُ ف. كَشْكَا – بِمَعْنَى لَيْتَ وَهِيَ حَرْفُ تَمَنٍّ وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ. كِشِى – الإِنْسَانُ يَنْطَلِقُ عَلَى الذَّكَرِ والأُنْثَى، وَيَنْطَلِقُ أَيْضًا عَلَى الزَّوْجَةِ بِالكِنَايَةِ [د:١٣٩أ] يَقُولُونَ كِشِمْ أُودَدُرْ أَيْ إِنْسَانِيٌّ فِي البَيْتِ، يَعْنُونَ بِهِ الزَّوْجَةَ. كِشْنَدِى [ق:كَشْنَدِى] – صَهَلَ الفَرَسُ. كِشَنْلَدِى [د:كِشِنْلَدِى] [ق:كَشَنْلَدِى] – شَبَّحَ. كِيشْ – السَّمُورُ [و:ø] [ق:ø]

الكَافُ مَعَ الكَافِ

189 D’de sonradan siyahla yazılmıştır.

190 D’de yeri başkadır.

191 V’nin haşiyesindedir.

كُكْ – الأَرْزَقُ، ويُطْلَقُ عَلَى السَّمَاءِ. كُوكْ يُلُوْ [د:كُوْكْ يُلَرْ] – المَجَرَّةُ. كُكْلَدِى [ق:كَكْلَدِى] – صارَ [د:ø]. كُكَوُنْ [ق:كُكُونْ] – طَيْرٌ يُشْبِهُ بِالذُّبَابِ الكَبِيرِ يَقَعُ عَلَى الخَيْلِ وَالبَقَرِ، وَغَيْرُ [د:وغيرهم] ذَلِكَ، [د:ø] وَ [ق:٧٨] يُؤْذِي فَإِذَا أَحَسَّ بِهِ فَرَّ مِنْهُ. كُكَنْ [ق:كَكَرْ] – الإِجَّاصِ. كُكَرْجِنْ – الحَمَّامُ. كِكِشْ [ق:كَكَشْ] – النَّاصِيَةُ. كُوكْ جُبَرْ[192] [ق:كَكْ جَبَرْ] – السَّيْفُ الأَبْتَرُ. كَكْلِكْ [ق:كَكْلُكْ] – الحَجَلُ . كُكْ [ق:كَكْ] – الجِنْسُ، يُقَالُ كُوكُنْ نَادُرْ [ق:كُوكَرْ نَادُرْ] أَيْ [ق:ø] أيّ شَيْئٍ جِنْسُكَ [ق:جلسل]. كُكْرَمَكْ [د:كُكُرْمَكْ] [د:كُكْرَمَكْ][193] – الرِّعْدُ الفِعْلُ مِنْهُ كُكْرَدِى [ق:كَكْرَدِى]

الكَافُ مَعَ اللَّامِ

كَلْدِى – جَاءَ. كَلْدَجِيلْ [د:كَلْدَجْيِلْ][194] [[د:كَلْدَجْ يِيلْ][195] [ق:كَلْدجل] – السَّنَةُ الآتِيَةِ. كَلْتُرْدِى – أَجَاءَ. كُلْدِى – ضَحِكَ ورَبَطَ قَوَايِمُ الشَّاةِ لِلذَّبْحِ مُشْتَرَكٌ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» هُوَ الزَّنْبُورُ. كُلْدُرْدِى – أَضْحَكَ [د:ø]. كُلْ – بِالكَافِ الخَالِصَةِ الرَّمَادُ. كُلَفْ – الوَرْدُ أَصْلُهُ كُلَبْ [ش] بِالبَاءِ المَشُوبَةِ مَنْقُولَةٌ مِنَ الفَارِسِيَّةِ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ كُلْ وَهُوَ الوَرْدُ وَ آبْ وَهُوَ المَاءُ أَيْ مَاءُ الوَرْدِ ثُمَّ نُقِلَ لِلْوَرْدِ وَتَفَصَّحَتِ البَلَدِيَّةُ [د:٣٩ب] أَنْ قَلَّبُوا البَّاءَ المَشُوبَةَ فَاءً وَلَوْ [و: ٢٧ب] اِسْتَنْطَقَ الأَصْلَ فِي التُّرْكِ بِأَنْ يُقَالُ قُلْ فَقِيه لِقَالَ بَقِيه بِالبَاءِ المَشُوبَةِ وَهُمْ الآنَ يَقُولُونَ بَقِيه قَنِى أَيْ أَيْنُ الفَقِيهُ. كُلَجْ – الضَّحُوكُ . كِلِكْجَا [د:كِلْكِجَا] – الغِطَاءُ الَّذِي عَلَى المَخَدَّةِ وَعَلَى المُسْنَدِ وَهِيَ مُرَكَّبَةٌ مِنْ كِرْلِكْ كِرْ المَوْسَخُ وَ لِكْ الزِّيَادَةُ اللاَّحِقَةُ لِلأَعْدَادِ وَ جَا [د:جَاءَ] لِلتَّصْغِيرِ وَالتَّحْبِيبِ وَذَلِكَ فِي الأَلْوَانِ وَمَا يُقَارِبُهَا نَحْوُ قَوْلِهِمْ قَرَاجَا و قِزِلْ جا و صَرُوجَا [د:صَرُوْجَا] أَيْ أُسَيْوَدُ و[196] أُحَيْمَرُ وأُصَيْفَرُ ويُطْرَدُ ذَلِكَ فِي الأَلْوَانِ. كَلَكْ – بِالكَافَيْنِ الخَالِصَتَيْنِ هِيَ شِبْهُ مَرْكَبٍ مِنْ اَخْشَابٍ لِتَعْدِيَةِ. كُلُّكْ – مَوْضِعُ مَرْمَى الرَّمَادِ. كِلِمْ – الكِسَاءُ. كِلِتْ – المِفْتَاحُ . كِلِتْلَدِى – زَرْقَنَ. كُلْكَىْ – الظِّلُّ وَالخِيَالُ. كُلْكَجْ – عَصَايِبُ النِّسَاءِ. كَلَبَانْ – المَجْذُومُ. كَلِنْ – الكَنَّةُ [د:ø] وَالعَرُوسُ كُيُوُو [د:كُيُوْ] العَرِيسُ [د:وَيُقَالُ كُيَكُوْ اَيْضًا]

الكَافُ مَعَ المِيمِ

كِمَا – أَحَدٌ، وَيُقَالُ كِمَرْسَا، وَيُقَالُ كِمَرْسَنَا. كُمْدِى – دَفَنَ. كَمْرِكْ– الأَفْرَمُ. كَمُرْدِى – مَشْمَشُ العَظْمُ وَنَحْوُهُ. كَمُرْدَكْ – [د:٤٠أ] العَظْمُ الَّذِى فِيهِ مَشْمَشَهُ. [د:٤٠أ]. كُمُرْ – الفَحْمُ . كَمِى – السَّفِينَةُ . كَمَا – المَرْكَبُ

192 D'de ba nın harekesi ötreye de benziyor

193 D'de sonradan siyahla

194 D'de aynıyken sonradan siyahla

195 D'nin haşiyesindedir.

196 K'de buradan sonraki sayfalar eksiktir.

بِالقِبْجَاقِيِّ. كُومَا [د:كَوُمَا] – الكِيبُ، [د:الكَثِيب] وَبِالقِبْجَاقِيِّ كَرَبْ وَقَدْ تَقَدَّمَ. كِمْ – بِمَعْنَى مَنْ. كَمِشْتِى – بَطَحَ . كُمُشْ – الفِضَّةُ . كُمُلْكَنْ [و: كَمُلْكَنْ] – الوَحَلُ الشَّدِيدُ. كُمُلْدُرْكْ – اللَّبَبُ. كُمُكْ – شَدِيدُ الزُّرْقَةِ وَأَصْلُهُ كُبُكْ [د:كُبُكْ] بِالبَاءِ

الكَافُ مَعَ النُّونِ

[د:كُنُلْ – القَلْبُ]. كَنَا – القُرَادُ. كُنْ – الشَمْسُ وَاليَوْمُ وَهُوَ مَجَازٌ فِي اليَوْمِ . كُنْ – الجِلْدُ [د:بِالشعر]. كَنْ – الوَاسِعُ . كِنْ – المِسْكُ ويُسَمَّى كِنْكِنَا [د:كِنْكِجَا] أَيْ مُسَيِّكٌ وَ كِنْبَلَا أَيْ فَرَخُ المِسْكِ. كِنْجَكْ – نَافِجَةُ المِسْكِ ويُسَمَّى بِهِ. كُنْدَرْدِى [د:كُنْدُرْدِى] – شَيَّعَ. [و: ١٢٨أ] كُنْجْ [د:كُنُجْ] – النِّعْمَةُ . كُنَنْدِى – تَنَعَّمَ وتَمَتَّعَ. كُنُلْكْ[197] – نَظَرَ [د:يُنْظر] وَأَظُنُّهُ خَصَى لِبَان. [د:كُنُلْ – النَفْس]. كُنُلْ [د:كُنِيلْ][198] – القَلْبُ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» [د:بَيْلِيكْ][199] كُنُلْ [د:كِنَلْ] النَفْسُ . كَنْدُو [كَنْدُوْ] - تَأْكِيدٌ لِلنَّفْسِ يُقَالُ كَنْدُ اُزْ بَرْدِى [د:كَنْدَازِ بَرْدِى] وَ كَنْدُزِ بَرْدِى [د:كَنْدُوزَ بَرْدِى] أَيْ ذَهَبَ حَقِيقَةً نَفْسَهُ يُقَالُ اُزُمْ بِلْسُنْ [د:اُزُم بُلْسُنْ] أَيْ لِتُعَلِّمَ نَفْسَكَ إِذَا فَوَّضْتَ الأَمْرَ إِلَيْهِ تَقُولُ لَهُ هَذَا، وَتَقُولُ فِي هَذَا المَعْنَى أَيْضاً [د: ٤٠ب]كَنْدُو [و: كَنْدُوْ] اُزِ بِلْسُنْ [د:اُزْ بُلْسُنْ] أَيْ لِتَعْلَمَ نَفْسَهُ. كَنَشْكَا [د:كَنْشُكَا] – المَشْوَرَةُ، وَيُقَالُ [د:ø][د:كَتَرْلَدِى و كِتَرْ بُلْدِى هان] كَنْكَشْ [د:كَنْكَسْ] وَ كَنْكَجْ [و: كَنْكَجْ][200]. كَنَشْدِى [د:كَنْشَدِى] – تَشَاوَرَ. كَنْتْ – القَرْيَةُ . كَنْدِرْ – القِنَبُ وَالكِتَّانُ. كِنْدِكْ – السُرَّةُ . كُنْجَكْ – السَّرَاوِيلُ. كُنْلَكْ [د:كُوكْنَكْ][201] – القَمِيصُ. كُنْدُوزْ – النَّهَارُ. كُنْسَلِى [د:كُنْسُلِي] – عَلَمٌ لِلنِّسَاءِ وَهُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ كُنْ الشَّمْسُ وَ سَلِى [د:سُلِي] النَّظِيفُ [د:النَّظيفُ] فَكَأَنَّهُ قَالَ شَمْسٌ نَظِيفٌ [د:النَّظيفُ]. كُنَرِى – عَلَمٌ وَهُوَ مُرَكَّبٌ أَيْ رَجُلُ الشَّمْسُ وَ كُنْ الشَّمْسُ وَ [د:ø]اَرْ الرَّجُلُ والكَسْرَةِ لِلإِضَافَةِ وَحُذِفَتِ الهَمْزَةُ . كُنَشْ – يُطْلَقُ عَلَى الشَّمْسِ مَجَازًا وَحَقِيقَتُهُ الشُّعَاعُ وَبِالقِبْجَاقِيِّ قُيَشْ ويُطْلَقُ عَلَى الشَّمْسِ أَيْضًا. كُنْجُكْ – الجَيْبُ. كُنِلَدِى – حَسَدَ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» كُنِلَدِى غَارَ. كُنِى – الغَيْرَةُ

الكَافُ مَعَ الوَاوِ[202]

---

197 V’de “lam”ın üzeri siyahla boyanmış veya karalanmıştır.

198 V’de “nun” üç noktalıdır.

199 D’de bu kısım yoktur.

200 V’de bu maddeden sonra bazı keflerin altına dala benzer bir işaret konmuştur. Bu işaret /g/ sesini göstermek üzere “badaviyya” ifadesinin kısaltılmış biçimi olmalıdır.

201 D’de bu biçim ayrıca haşiyede verilmiştir.

202 D’de kürek maddesiyle başlanmıştır.

كَوَنْدِى [د:كُوَنْدِى] – فَرِحَ [كَتَرْلَنْدِى وَ كَتَرْ بُلْدِى]. كَوَنْجْ [د:كُوَنْجْ ش] – الفَرَحُ. كَوُلْدِى – هَرَمَ. كُوَلَكْ [د:كُوْلَكْ] – المِحْلَبُ. كَوُلْ – شَجَرٌ لَا سَاقَ لَهُ وَثَمَرُهُ شَبِيهٌ [د:يشبه] بِالتِّينِ . كَوْشَدِى – اِجْتَرَّ الجَمَلُ وَالغَنَمُ وَغَيْرِهِمَا يُقَالُ دَوَا كَوْشَرْ أَيْ الجَمَلُ يَجْتَرُّ. كَوُكْ – التِّبْنُ. [د:٤١أ] كُوَكْ – الخَيْشَةُ الَّتِي تُرْبَطُ عَلَى ذَكَرِ الكَبَشِ لِتَمْنَعَهُ القُفَّازَ. كَوُكْ – البِسَاطُ. كَوْرُكْ [د:كَوُرُكْ] – البُقْسُمَاطُ [د:الركب][203]

الكَافُ مَعَ اليَاءِ

كَيْمَكْ – اللِّبْسُ. كَيَسِى – اللِّبَاسُ. كَيْدِى – لَبِسَ. كَيْدُرْدِى – أَلْبَسَ. [٢٨ب] كَيْ – جَيِّدٌ يُقَالُ بُوكَيْدُرْ أَيْ هَذَا جيِّدٌ وَبِالقِبْجَاقِيِّ اَيْكُ [د:اَيْكُو]. كُيُنْدِى – اِحْتَرَقَ. كُيُنْدُرْدِى – حَرَّقَ. كُيْنُكْ – المُحْتَرِقُ. كَيْنَدِى – تَرَكَ الطَّيْرُ عُشَّهُ وَسَكَنَ غَيْرَهُ. كَيْكَنَكْ – اللُّؤْلُؤَةُ وَالبَوْثَقَةُ [د:بَوْذَقَة] وَالجَلْمَةُ وَهِيَ طُيُورٌ

حَرْفُ اللَّامُ

هُوَ قَلِيلٌ فِي الأَسْمَاءِ وَأَمَّا فِي الأَفْعَالِ فَلَا يَكَادُ يُوجَدُ وَأَمَّا فِي الحُرُوفِ فَلَا يُحْفَظُ مِنْهُ إلاَّ قَوْلُهُمْ لِى بِمَعْنَى [د:لَعَلَّه] ذُو [د:فَيُنْظَر]

اللَّامُ مَعَ البَاءِ

لَبَّبْ ش ، ش – مَشَى مُخْتَبِطًا يُقَالُ لَبَّبْ كَلُرْ أَيْ يَجِئُ مُخْتَبِطًا . لَبَّبُو – القُضَامَةُ

اللَّامُ مَعَ الجِيمِ

لَاجِينْ – الشَّاهِينُ

اللَّامُ مَعَ الرَّاءِ

لُرْبْ ش – أَيْ بِجُمْلَتِهِ دُفْعَةً وَاحِدَةً أَوَّلَهُ فِيهِ صُعُوبَةٌ مَا و آخِرَهُ سَهْلَهُ يُقَالُ بسِكِمْ لُرْبْ كِرْدِى مَعْنَاهُ ذَكَرِى دَخَلَ بِجُمْلَتِهِ دَفْعَةً وَاحِدَةً . لِرْبْ ش [د:لِرِبْ] [د:لُرْبْ] – عَلَى غَفْلَةٍ يُقَالُ [د:٤١ب] لِرْبْ [د:لِرِبْ] كَلُرْ لِرْب [د:لِرِبْ] كَتَرْ أَيْ يَذْهَبُ عَلَى غَفْلَةٍ وَيَجِئُ عَلَى غَفْلَةٍ . لُرْ – القَرِيشَةُ الحُلْوَةُ

اللَّامُ مَعَ الغَيْنِ

لُغْ – بِمَعْنَى ذُو فِي اللُّغَةِ القِبْجَاقِيَّةِ وَ لُغْ حَجَرٌ مُدَوَّرٌ يُسَوَّى بِهِ السَّطْحُ، وَيُقَالُ لُغْلَدِى إِذَا سَوَّى السَّطْحَ بِذَلِكَ الحَجَرِ

اللَّامُ مَعَ القَافِ

---

203 D'de ilk maddedir.

لَقْ – كَلِمَةُ تَعَجُّبٍ وَهِيَ مُخْتَصَرَةٌ مِنْ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ وَهِيَ مِنْ لُغَةِ رَعْيَانِ الغَنَمِ وَقَلَّمَا يَنْطِقُ بِهَا المُحْتَشِمُ

اللَّامُ مَعَ الكَافِ

[٢٢٩أ] لَكْلَكْ – الحَبْرَجُ. لُكْ – جَمَلٌ [د:جِمْلٌ] نَفِيسٌ

حَرْفُ المِيمِ

المِيمُ مَعَ الجِيمِ

مَاجِي – السِنَّوْرُ

المِيمُ مَعَ الرَّاءِ

مَرْتَكْ – جِذْعٌ يُسْقَفُ بِهِ. مَرْجِمَكْ – العَدَسُ، وَهُوَ بِكَسْرِ الجِيمِ [د:ø]

المِيمُ مَعَ الزَّايِ

مُزْدُرْ – الأَجْرُ[204]. مُزْدُ [د:مُزْدْ][205] بِردِى - أَجَّرَهُ[206]. مَزْدَكِى – المُصْطَكِى، وَهِيَ مُتَرَكَّةُ[207]

الميم مَعَ السِّينِ

مَسْكِتْ – المَسْجِدُ وَهِيَ مُتَرَكَّةٌ

المِيمُ مَعَ الشِّينِ

مُشْتُلُقْ [و: مَشتُلُقْ] [د:مُشْتِلِقْ] – البُشَارَةُ. مُشْتُلِدِى [و: مَشتَلِدِى] [د:مُشْتِلِدِى] – بَشَّرَ. مُشْتُجِى [و: مُشْتِجِى] – المُبَشِّرُ. مُشْكْ – مُتَرَّكٌ مِنَ المِسْكِ

المِيمُ مَعَ القَافِ

مِقْلَدِى [و: مِقْلِدِى] – سَمَّرَ مِيخْ [د:مِيْخْ] بِالفَارِسِيَّةِ هُوَ المِسْمَارُ ثُمَّ قَلَبُوا الخَاءَ قَافًا فِي اللُّغَةِ التُّرْكِيَّةِ وَالَّذِي لاَ [د:٢٤٢أ] يُحْسِنُ التُّرْكِيَّةَ يَقُولُ مِخْلَدِى [و: مِخْلِدِى] [د:مِخْلَدِى] [د:مَخْلَدِى] بِالخَاءِ أَيْ سَمَّرَ

المِيمُ مَعَ اللَّامِ

مَلَدِى – بَعْرَتِ الغَنَمُ وَهُوَ تَصْوِيتُهَا. مُلَدِى – ثَغَتِ البَقَرَةُ وَهُوَ تَصْوِيتُهَا أَيْضاً

المِيمُ مَعَ المِيمِ

---

204 V'nin haşiyesindedir.

205 D'de "dal" ötreyken cezimli yapılmıştır.

206 V'nin haşiyesindedir.

207 D'de "ra"lı "mim"de yazılmış ve nokta sonradan konmuştur.

مَامَا – كَلِمَةٌ تُدْعَى بِهَا الكَبِيرَةُ مِنَ النِّسَاءِ وَيُسَمَّى بِهَا. مَمُقْ – القُطْنُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بَنْبُقْ ش،ش. مَمْرَجْ – وَلَدُ الدُّبِّ. مُومْ [د:مَوْمْ] – الشَّمْعُ

المِيمُ مَعَ النُّونِ

مَنْ – مُضْمَرٌ بِمَعْنَى أَنَا. مِنْ – الأَلِفُ . مِنْدِى – رِكِبَ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بِنْدِى بِالبَاءِ. مِنَزْ [د:مِنْ] – العَيْنُ مِنَ المَاءِ. مَنِزْ [د:ø] – لَوْنُ الوَجْهِ. مَنْ – شَبْهٌ[208]. مَنْزَدِى – أَشْبَهَ. مُنْ[209] – الحَاجَةُ وَالضَّرُورَةُ[210]. مَنْزَشْ بُلْدُو [مُنْدَشْ بُلْدُو]– أَشْكَلَ[211] مِنَ الحَاجَةِ وَالضَّرُورَةِ[212]. مُنْلُوْ [altı üç noktalı nun] [د:مَنْلُوْ] [د:مُنْلُوْ] – المُحْتَاجُ وَمَعْنَاهُ ذُو الحَاجَةِ. مَنْ[213] – الخَالُ. مَنْلِى[214] – عَلَمٌ يُسَمَّى بِهِ أَيْ ذُو الخَالِ. مُنْغُلْ [د:مُنْغَلْ] – التَّتَرُ وَهُوَ أَصْلُ مُغَلْ [د:مُغَلْ] وَهَذَا المُسْتَعمَلُ. مُنَطْ جَكَرْ – نَبَاتُ السُّكَّرِ وَهُوَ مُتَرَكٌ تَرَكُوا نَبَاتَ بِمُنَطْ وَسُكَّرَ بِ جَكَرْ. مُنْدَا – هُنَا. مَنْكُو صُو [د:مُنْلُو صُو] – [و: ٢٩ب] مَاءُ الحَيَاةِ أَيْ مَاءُ الدَّوَامِ. مُنُو – قَصَّاصَةُ السَّيْرِ. مُنْجُقْ – الخِرْزُ وَالفُصُوصُ [و: وَالقصُوصُ]، وَيُقَالُ فِيهِ [ø:و] بُنْجَقْ [د:بُنْجُقْ] أَيْ هَذَا القِدْرُ وَانْجَقْ [و: الجق] ذَاكَ [د:ذَلِكَ] القِدْرُ [و: وَيُقَالُ فيه] [بُنْجُقْ]

المِيمُ مَعَ الوَاوِ

مُو [د:مَوْ] – لِلِاسْتِفْهَامِ وَيَجُوزُ مِي

المِيمُ مَعَ اليَاءِ

مَيِ – الدِّمَاغُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ بَيْنِى. مُيُزْ [د:بُيُنْزْ] – القَرْنُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ [د:٤٢ب] [د:وبِالقِبْجَاقِي] بُيْنُزْ [د:مُيْنُزْ]. مَيِنْ – يَأتِي بِمَعْنَى غَيْرُ فِي نَفْيِ الحَالِ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ وَبِمَعْنَى قَبْلَ فَتَقُولُ صُرْبَرْمَيِنْ أَيْ سَلْ قَبْلَ الذَّهَابِ وَ يَمَيِنْ قَبْلَ الأَكْلِ وَ طُرْمَيِنْ قَبْلَ القِيَامِ وَيُؤَدِّى هَذَا المَعْنَى خَاصَّةً بُرُنْ فَتَقُولُ صُرْ بَرْمَسْ دَن [و: بَرْمَسِنْ دَنْ] بُرُنْ [د:صُرْ بَرْمَسْ دُن برن] وَهِيَ قِبْجَاقِيَّةٌ [مايمون – القِدْرُ][215]

حَرْفُ النُّونِ

---

208 V'nin haşiyesindedir.

209 V'de altı üç noktalı "nun"la yazılmıştır.

210 D'de bu madde yok; karıştırılmış olmalıdır.

211 V'nin haşiyesindedir.

212 V'de bu madde içinde bu kısım yoktur.

213 V'de altı üç noktalı "nun"la yazılmıştır.

214 V'de altı üç noktalı "nun"la yazılmıştır.

215 V'de sonradan eklenmiş gibidir.

نَا – أَيِّ شَيْئٍ

النُّونُ مَعَ التَّاءِ

نِتَا[216] – بِمَعْنَى كَيْفَ [د:بِالتُّرْكْمَانِيِّ]

النُّونُ مَعَ الجِيمِ

نَجَا ش – كَمْ. نَجُكْ ش – كَيْفَ

النُّونُ مَعَ الزَّايِ

نَازْ [د:نَزْ] – الدَّلَالُ وَيُسَمَّى نَازْ خَاتُونْ. نَزْلَنْدِى – تَدَلَّلَ. نَزْكْ – النَّاعِمُ الرُّخْصِ

النُّونُ مَعَ السِّينِ

نَسَا - الشَّيْئُ

النُّونُ مَعَ الشِّينِ

نِشَا – بِالتُّرْكْمَانِيِّ لِمَ. نِشَنْ – الدَّاغُ وَالعَلَامَةُ . نِشَنْلَدِى – طَبَعَ

النُّونُ مَعَ اللَامِ

نَلُكْ – بِالقِبْجَاقِيَّةِ لِمَ

النُّونُ مَعَ المِيمِ

نَمَازْ [د:نَمَزْ] – الصَّلَاةُ المَاضِيُّ نَمازْ اَتِى [د:اَيْ] أَيْ فَعَلَ الصَّلَاةَ . نَمازْ لَغُو – السَّجَّادَةُ . نَمَا – شَيْئٌ [د:نما سِى][217]، يُقَالُ نَمَا بِدُنْ مُو [د:نَما يَدُنْ مُوْ] أَيْ هَلْ أَكَلْتَ شَيْئًا

النُّونُ مَعَ الوَاوِ

[٣٠أ] نَوْرُزْ – زَهْرُ يَسْبِقُ النَّبَاتِ فِي أَوَّلِ الرَّبِيعِ مَنْقُولٌ مِنْ الفَارِسِيَّةِ

[د:٤٣أ] حَرْفُ اليَاءِ

216 D’de üstünken esre de konmuştur.

217 D’de kırmızıyla yazılmıştır.

يَا [د:يَاءِ] – القَوْسُ . يَا [د:يَاْ] – كُلُ المَاضِي مِنْهُ يَدِى أَكَلَ وَبِمَعْنَى أَطْعَمَ يَدِرْدِى [د:يَدُرْدِى] [~~مو للاستفهام~~ ~~وحوزر مى~~][218] مُو [د:مَوْ] – لِلِاسْتِفْهَامِ وَيَجُوزُ مِي . يُو [د:يَوُ] – البَصَلُ[219]. يُو [د:يُوْ] – أغْسَلَ [و: يُو – اغسل][220] [و: غسل][221] المَاضِي يُدِى، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يُيْدِى غَسَلَ

اليَاءُ مَعَ البَاءِ

يَبْطِى – غَطَّى و بَنَى مُشْتَرَكٌ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يَبْطِى أَغْلَقَ . يَبْرَقْ – الوَرَقُ [د:من الشجر]. يَبِشْطِى [د:يَبَشْطِى] – لَزِقَ . يَبَلَقْ – العُرْيَانُ. يُبْ ش – الجَيِّدُ، كَأَنَّهَا لُغَةٌ [د:لغظة] خَوَارِزْمِيَّةٌ. يَبَا – المِذْرَى الَّذِي [د:الَّتى] يُذْرَى بِهَا القَمْحُ وَغَيْرُهُ [و: ~~يُبُنْلُو~~ [د:يُبُنْلُو سُوقٌ مِنْ أَسْوَاقِ فِي البَرِّيَّةِ يَقِيمُونَ] يُقَالُ يُبُنْلُو بَزَرِى – أَيْ سُوقٌ ذَلِكَ المَكَانُ المُسَمَّى بِيُبُنْلُو [د:يَبَلُ] سُوقٌ مِنْ أَسْوَاقِ الرُّومِ فِي البَرِّيَّةِ يَقِيمُونَ[222] فِيهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا. يِبْتِى – الحِلْبَةُ [د:الحُلْبَه] [و: ø]. يِبَكْ – ش،ت – الحَرِيرُ، وَيُقَالُ اِبَكْ [و: ø]. يَبْيَشِلْ – الأَحْوَى، وَيُقَالُ يَمْيَشِلْ بِالمِيمِ بَدَلَ الباءِ [و: ø]

اليَاءُ مَعَ التَّاءِ

تِى – الحَادُّ القَاطِعُ . يَتَكَنْ – بَنَاتُ نَعْشٍ. يِتِتِّى – سَنَّ. يِتِنْدِى – اِنْسَنَّ. يَتِّى [د:يَتِىْ] – كَفَا وَأَدْرَكَ مُشْتَرَكٌ. يَتِلْ – مُتَكَمِّلٌ [د:تكمل]. يَتُّرْدِى وَ يَتُرْدِى – أَتْلَفَ. يِتِّى – هَلَكَ وَفَنَى. يِتُكْ – الضَّايِعُ. يَتِّى – السَّبْعَةُ وَأَصْلُهَا يَدِى وَيُنْطَقُ أَيْضاً بِالأَصْلِ . [د:٤٣ب] يَتْمِشْ – سَبْعُونَ التَّاءُ بَدَلٌ مِنَ الدَّالِ لِأَنَّ يَدِى سَبْعَةَ وَ مِشْ صَارَ بِهَا يَدُلُّ عَلَى السَّبْعِينَ. يَتِنْجَكْ – المُنْقَطِعُ وَحْدَهُ عَنِ الرَّكْبِ. يَتْ خ – الِاسْتِطَاعَةُ وَالقُدْرَةُ، يُقَالُ يَتْيُقْطُرْ [و: يَتِيُقْطُرْ] أَيْ مَالَهُ قُدْرَةٌ وَلَا اِسْتِطَاعَةٌ. يَتْسِزْ [د:يَتْسُزْ] – الذِي مَالَهُ قُدْرَةٌ سُزْ مَعْنَاهَا بِلَا وَ يَتْ هِيَ القُدْرَةُ فَكَأَنَّهُ قَالَ بِلَا قُدْرَةٍ. يُتُرْمَكْ – السُّعَالُ. يُتُرْدُو – سَعَلَ . يَتْبَا [د:يَتَيَا] – قَبِيلَةٌ مِنَ القِبْجَاقِ

اليَاءُ مَعَ الجِيمِ

يُجَا – كُلُّ عَالٍ مُرْتَفِعٍ. يُجَلِدِى [د:يُجَلْدِى] – رَفَعَ

[و: ٣٠ب] اليَاءُ مَعَ الرَّاءِ

---

218 V'de üzeri çizilmiş bu ifade "mim" harfinde "mu" maddesinde vardır. V'nin sırasında bu başlık ve madde eksikti. Nasılsa burada yazılmış; ama üzeri silinmiş ve yazılırken de hatalı yazılmıştır.

219 V'de son iki maddenin yeri değişiktir.

220 V'nin haşiyesindedir.

221 V'de anlaşılan "elif" kazınmıştır.

222 D'de yukarıda geçmiştir.

يُرِدِى – مَشَا. يَرَدِى – صَلَحَ . يِرْدِى [د:يَرْدِى] – شَقَّ قَلِيلاً، وَمِنْهُ قِيلَ لِلأَعْلَمِ يِرُكْ[223] طُطَقْلُو [د:طُطْقُلُو] أَيْ ذُو شَفَةٍ مَشْقُوقَةٍ، وفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الأَعْلَمُ يِرِقْ. يَرِدِي – أَشْرَقَ يُقَالُ طَنْ يَرِدِي أَيْ اَشْرَقَ الصُّبْحُ، وَيُقَالُ بِالتُّرْكِيِّ طَنْ اَتِّى أَيْ نَطَقَ الصُبْحُ. يَرَقْلَدِى – جَهَّزَ. يَرُقْ – الشَقُّ. يَرْقِنْ – البَرْقُ. يَرِقْ – الجَوْشَنُ. يُرْدِى – عَبَّرَ الرُّؤْيَا. يُرَا – هُوَ التَّعْبِيرُ. يُرْدُو – قَوَّلَ مِنَ القَالِ. يُرُنْ – القِصَاصَةُ مِنْ كُلِّ شيئٍ. يُورْغَنْ [د:يُرْغَنْ] [و: يُورُغَنْ][224]– اللِّحَافُ. يُورْغَا [د:يُرْغَا] [و: يُوْرْغَا] – المَاشِيُّ خَبَبًا يُقَالُ يُرْغَلَدِى أَيْ خَبَّ فِي مَشْيِهِ. يُرَى [د:يُرَا] [و: يُرَيْ] – حَوَالَي الشَّيْئِ يُقَالُ [د:٤٤أ] يُرَنْدُرُو يَطِّى جَرِ جَرِ هُوَ العَسْكَرُ وَ يَطِّى رَقَدَ وَ [د:ø] [د:٤٤أ] يُرَنْدُرُو [د:يُرَنْدُرْ] حَوْلَهُ. يُرَاسِى – حَوْلَهُ. يَرْمَقْ – الدِّرْهَمُ. يِرْ – الأَرْضُ . يَارْ – الشَقِيفُ وَهُوَ المَوْضِعُ العَالِي الَّذِي يُشْرَفُ مِنْهُ عَلَى أَسْفَلِ. يَرْدَاشْ – المَعْرِفَةُ مِنْ أَرْضٍ وَاحِدَةٍ. يِرْتِّى [د:يَرْتِى] – مَزَّقَ. يِرْتُقْ [د:يَرْتُقْ] – المُمَزَّقُ. يَرَتِّى – خَلَقَ. يَرَتْغَنْ – الخَالِقُ . يُرْطْ [د:يُرُطْ] – الوَطَنُ. يَرْلِغَدِى [د:يَرْلِغَدِى] – غَفَرَ وَرَحِمَ. يَرْلُو – كَلِمَةٌ تُؤَدِّي مَعْنَى مِسْكِينٌ. يَرَنْدِى – تَضَمَّرَ [د:ضَمَّرَ]. يَرَنْدُرْدِى – ضَمَّرَ الفَرَسُ والِاسْمُ يُرَقْطُرْ [د:يَرَقْطُرْ] أَيْ مُضَمَّرٌ. يَرُقْ – ضَوْءُ القَمَرِ. يِرَقْ – البَعِيدُ. يُرُقْ – اللَّكْمَةُ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ[225] [يُمْرُقْ]، وَيُقَالُ يُرُقْلَدِى وَ يُمْرُقْلَدِى أَيْ لَكَمَ. يُرَكْ – القَلْبُ يُقَالُ يُرَكْلُو أَيْ شُجَاعٌ وَ يُرَكْسِزْ الجَبَانُ [د:ø][226]. يَرِمْ – الشَّقُّ مِنَ الشَّيْئِ وَهُوَ النِصْفُ. يُرْقَا – الرَّقِيقُ المُقَابِلُ لِلْغَلِيظِ مِنْ قُمَاشٍ وَغَيْرِهِ . يَرَصَا – الوَطْوَاطُ. يُورْلُدِى[227] [– اِنْتَقَضَ. يُورْلُكَنْ – مُنْتَقِضٌ . يِرْطِّى – خَرَقَ هَكَذَا فِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» وتَقَدَّمَ قَبْلَ . يَرْدِى – شَقَّ قَلِيلاً

اليَاءُ مَعَ الزَّايِ [د:اليَاءُ مَعَ الزَّايِ يُزْدِي سَلَخَهُ][228] [د:لَفْظَة]

[و: ٣١أ] يَازِى – الصَّحْرَاءُ. يَارْ – فَصْلُ الرَّبِيعِ. يَازُو – الكِتَابَةُ يُقَالُ يَزْدِى كَتَبَ . يُزْدِى – عَامَ وَ سَبَحَ . يَزْدِى [و: يُزْدِى] – حَبَقَ . يُزْ – المِائَةُ. يُزْ – الوَجْهُ. يُزْ – النُّحَاسُ الأَصْفَرُ أَيْضاً. يُزُكْ – الخَاتَمُ . يُزْلِدِى – عَتَبَ وَلَامَ وكَأَنَّهُ مَنْقُولٌ مِنْ ضَرَبَ وَجْهَهُ. يَزُقْ – الذَّنْبُ وَالجَرِيمَةُ. يَزُقْلَدِى – أَذْنَبَ. يُزَقْ – القُفْلُ. يُزَقْلَدِى – قَفَلَ

اليَاءُ مَعَ الشِّينِ

---

223 V'de harekeler kırmızıyla ve açıktır.

224 V'de "ya" üstünlüyken ötrelenmiştir.

225 V'de haşiyededir.

226 D'de yok ve bu maddeden sonra şınlı ya maddesine geçilmiştir. Bu durumun V ile ilişkilendirilecek bir tarafı yoktur.

227 V'de "dal"a sonradan ötre de eklenmiştir.

228 D'de haşiyededir.

يِشدِى – لَعَ [د:ø]. يَشْدِى – تَخَبَّأَ وَخَفِيَ [د:ø]. يَشُرْدِى – كَتَمَ أَصْلُهُ يَشْدُرْدِى [د:ø]. يَشْمَقْ – النِّقَابُ [د:ø]. يَاشْ – العُمُرْ [د:ø]. يَشَدِى – تَعَمَّرَ [د:ø]. يَاشْ – الأَخْضَرُ [د:ø]. يَاشَرْدِى – اِخْضَرَّ [د:ø]. يَاشِلْ – الأَخْضَرُ مِنْ الأَلْوَانِ وَ يَاشْ يُطْلَقُ عَلَى النَّبَاتِ الأَخْضَرِ [د:ø]. يِشِقْ - الخُوذَةُ [د:ø]. يُشُقْ – المَاجِنُ [د:ø]. يُشْقَلْنَدِى – مَجَنَ [د:ø]. يَشْ – الدَّمْعُ أَيْضًا يُقَالُ كُزِى يَشَرْدِى [و: كُزِى يَشُرْدِى] دَمَعَتْ عَيْنُهُ وَ [د:ø] يَشْطُلْدِى اِمتَلأَ بِالدَّمْعِ[229]. [د:يُشَلْدِي – بَلَّ فِي «كِتَابِ بَيْلِيكْ»] [و: ø]. يَشِنْ – الصَّاعِقَةُ . يِشِمْ – الرَّانَاتُ

اليَاءُ مَعَ الصَّادِ

يَاصْ – العَزَاءُ. يَصْدِى – فَكَّ وَتَرَ القَوْسِ. يَصِّى [د:يَصِىْ] – الصَّفِيحُ مِنْ حَدِيدٍ وَحَجَرٍ وَغَيْرُ ذَلِكَ. يَصْطُقْ – المَخَدَّةُ . يَصْلُو – صَاحِبُ العَزَاءِ. يَصِجْ – نَصْلٌ مَعْرُوفٌ

اليَاءُ مَعَ الطَّاءِ

يَطْ – الغَرِيبُ الأَجْنَبِيُّ. يَطَرْدِى – غَرَّبَ بِمَعْنَى زَوَّجَ [د:٤٤ب] بِنْتَهُ. يَطِّى – رَقَدَ. يَطُقْ – الرَّاقِدُ. يَطْقِرْدِى – أَرْقَدَ، [د:ø] اَصْلُهُ يَطْرِدْدِى [د:يَطِرْدِي] فَأَبْدَلُو الدَّالَ قَافًا عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ [و: ø]. يَطْلِقْ – البِنْتُ، لِقْ هِيَ اللَّاحِقَةُ لِلْأَعْدَادِ كَأَنَّهَا تَكُونُ مُعَدَّةً لِأَنَّ تَغْتَرِبَ عَنْ أَهْلِهَا يَقُولُونَ بِرْ يَطْلِقْ كِنَمْبَرْ بِرْ وَاحِدَةً يَطْلِقْ بِنْت كِنَا عَلَمُ لِلتَّصْغِيرِ، المِيمُ السَّاكِنَةُ ضَمِيرُ المُتَكَلِّمِ بَرْ مَوْجُودٌ . يُطِّى – بَلَعَ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» يُطِّى مَجَّ . يُطْلُقْ – السِّنَّةُ الجَدْبَةُ

اليَاءُ مَعَ الغَيْنِ

[و: ٣١ب] يَغْ – السَّمْنُ. يَغْلَدِى – دَهَنَ. يَاغِي – المُحَارِبُ. يَغْدِى – مَطَرَ . يِغْدِى [د:يَغْدِى] – جَمَعَ ومَنَعَ مُشْتَرَكٌ. يُغُنْ – الثَّخِينُ. يِغْنْ – المَجْمُوعُ. يَغْلِقْ – النِّشَابُ المُعَدُّ لِلْعَدُوِّ. يَغُرْتْ – الرَّابِيُ . يَغِرْ – عَقَرَ الدَّابَّةَ . يِغْرُقْ – الرَّجُلُ الَّذِي لَايَقْدُمُ عَلَى الشَّيْئِ . يَغْرِنْ – عَظْمُ الكَتْفِ. يَاغِزْ – لَوْنٌ مَشْهُورٌ فِي الخَيلِ وتُسَمَّى بِهِ الأَرْضُ فَيُقَالُ يَاغِزْ بِرْ [د:يَرْ]. يَغْمُرْ [و: يَغْمُرْ][230] [د:يَمْغُرْ] – المَطَرُ بِالتُّرْكْمَانِيِّ وَ يَمْغُرْ [د:يَغْمُرْ] بِالقِبْجَاقِيِّ [د:ø][231]. يَغْمَا – النَّهْبُ. يَغْمَلَدِى – نَهَبَ. يَغْمَا [د:يَغَمَا] – السِّمَاطُ وَالخِوَانُ أَيْضًا. يُغُرْدِى – عَجَنَ، وَيُقَالُ اُنْ يُغُرْغُلْ أَيْ أَعْجَنَ [د:ø] العَجِينَ. يَغِرْلِقْ – المُرَشَّحَةُ. يَاغِرْ – تِرْسُ الحَدِيدِ الصَغِيرِ

اليَاءُ مَعَ القَافِ

229 D'de ilk maddedir.

230 V'de iki kere yazılmıştır.

231 V'nin haşiyesindedir.

يَقِنْ – القَرِيبُ. يَقَا – الطَوْقُ. يَقْمَحْ [د:يَقْمَحْ] – السَّطِيحَةُ. يَقْطِى – أَصْلَ [د:اصلى] [د:٤٥أ] الشَّيْئَ فِي النَّارِ. يَقِلْدِى – اِحتَرَقَ. يُقَرُو [د:يَقْرُو] [د:يُقَارُو][232]– فَوْقُ . يُقُشْ – العَقَبَةُ. يَقْتُو – الضَّوْءُ يُقَالُ كُزُنْ يَقْتُو أَيْ عَيْنُكَ مُضِيئَةٌ مُشْرِقَةٌ يُكَنُّونَ بِهَا عَنِ السَّلَامَةِ وَيَقُولُونَ أَيْضًا فِي هَذَا المَعْنَى كُزُنْ اَيْدِنْ وَنَقُولُ أَيْضًا كُزُنْ يَرِقْ [د:يِرِقْ] وَكُلُّهُ بِمَعْنًى وَاحِدٍ. يُقْصُلْ – الفَقِيرُ. يَقْنِى [د:يَقْتِى] – اللَّحْمُ السَلِيقُ وتُبَدِّلُ قَافُهُ خَاءً [يَخْنِى]. يَقْشِى – طَيِّبٌ وَتُبَدِّلُ قَافَهُ خَاءً [يَخْشِى] . يَقْشِلَدِى – طَيَّبَ. يُقْ – مَعْدُومٌ وَيُسْتَعْمَلُ بِمَعْنَى لَا. يُقْلُو – فَقِيرٌ أَيْ ذُو مَعْدُومٍ

اليَاءُ مَعَ الكَافِ

يِكْ – الجَيِّدُ. يَكْ – الشَيطَانُ. يَكْ كُرْدُو – أَبْغَضَ. يُكْ [د:يُكْ] [و: يُكْ][233] – الرِّيشُ. يُكْ – الحَمْلُ، وَهُو كِنَايَةٌ عَنِ الضَّمَانِ. يِكُ [د:يَكُ] – بِالقِبْجَاقِيِّ[234] الخَطُّ فِي الأَرْضِ وَغَيْرِهَا[235]. يُكِى – ثَقِيلُ الحَرَكَةِ. يِكِرْمِى [د:يَكِرْمِى] – عِشْرُونَ، وَيُقَالُ اِكِرْمِى [د:اَكِرْمِى]. يِكْرِدِى [و: يَكْرِدِى][236] [د:يَكِرْدِى] – حَرَدَ. يُكْلَدِى – ضَمِنَ. يُكُنْدُو – خَدَمَ بِالرُّكُوعِ. يُكُرْدِى [و: يَكْرِدِى][237] – جَرَى وَجَمَزَ يُقَالُ يُكُرْكْ [د:يُكْرُكْ] اَطْ أَيْ فرسٌ جرَّاءُ. يِكِتْ [د:يَكِتْ] – الشَّابُ. يُكْسَكْ – العالِي. يُكْسُكْ [د:يَكْسُكْ]– الكُشْتِبانُ. يُكْلُو – الحامِلُ . يَكَنْ – الخَمَعُ. يِكِنْ – الحَصِيرُ

يَكَ كَلَا بُو جَاتُوكْ – [د:٤٥ب] القِطُّ المُؤْذِي [و: ø]

الياء مَعَ اللَّامِ. يَلَنْ – الحَيَّةُ. يَلْغَنْ – الكَذِبُ [د:الكَذَّاب]. [و: ٣٢أ] يُلْ خ – الطريقُ. يُلْدَاشْ – المَعرِفةُ من الطريقِ. يَلْ ق [د:يِلْ] – الرِّيحُ يُقَالُ يَلَسْتِى أَيْ هبَّتِ الرِيحُ. يَلَسْ [د:يِلَسْ] – النَّسيمُ . يِلْ – السنةُ، وَيُقَالُ يِلْقُطْلُوْ بُلْسُنْ معناه لِيَكُنِ العَامُ مُبارَكًا[238]. يَلَكْ [د:يَلِكْ] – المِرْوَحَة [د:وَيُقَالُ أَيْضاً يَلْبِسَكْ، وَيُقَالُ يِلْ قُطْلُوْ بُلْسُنْ معناه لِيَكُنِ العَامُ مُبَارَكًا]. يُلْقِى – طَرَقَ. يِلْقِى – البَهِيمَةُ، هَذَا أَصْلُهُ وَيُسْتَعْمَلُ فِي اللُّغَةِ القِبْجَاقِيَّةِ لِلْخَيْلِ وَالَّذِي يَخْتَصُّ بِالخَيْلِ فِي اللُّغَةِ التُّرْكِيَّةِ يُونَدْ وَإِذَا أَرَادُوا الشَّتْمَ قَالُوا اَي يِلْقِى أَيْ يَا بَهِيمَةُ [و: ø]. يَلَوَا جْ – الرَسُولُ. يِلِمْ – الغَرَّاءُ. يَلْ خ – مَعْرِفَةُ الفَرَسِ. يَلَمْ – القَدْرُ وَالجَاهُ يُقَالُ يَلَمُنْ يُكْسَكْ بُلْسُنْ يَلَمُنْ جَاهُكَ وقَدْرُكَ .

---

232 D’de ayrıca haşiyede yer almaktadır.

233 V’de “ya” hem üstünlü hem ötrelidir.

234 D’de sondadır.

235 V’de madde haşiyededir.

236 V’nin haşiyesindedir.

237 V’de haşiyededir.

238 D’de öteki maddenin içindedir.

يَلْمَنْ – اليَرْبُوعُ . يَلْمُكْ ق – نَوْعٌ مِنَ النَّبَاتِ شَبِيهٌ بِالكُرَّاثِ. يُلْدُزْ – النَجْمُ. يُلْدُرُمْ – الزُّجَاجُ، وَهُوَ البَرْقُ فِي لُغَةِ التُّرْكْمَانِ يُقَالُ يُلْدُرُمْ يُلْدُرَدِى [د:يَلْدِرَدِى] أَيْ البَرْقُ بَرَقَ. يَلْكَنْ – القَلْعُ . يُلَكْ – القَدَّةُ فِي السَهْمِ. يَلَدِى – لَعِقَ. يَلَقْ – المِلْعَقَةُ لِلْكَلْبِ خَاصَّةً . يُلْدِى – حَلَقَ. يُلُوْ [د:يُلُو] – الفِدَاءُ . يُولْدُرُكْ – بِذْرُ القَصَبِ[239]. يُلَرْ – المَجَرُّ. يِلِكْ [د:يَلِكْ] – المُخُّ. يَلَنُزْ [د:يَلُنُزْ] – [د:٤٦أ] فَرْدٌ. يَلْغَشْلَدِى – دَعَا لَهُ[240]. يَلْدِى – فَتَرَ. يِلْدِى [د:يِلِدِى] – هَبَّ. يَلِنْ قِلْدِى – جَعَلَهُ عُرْيَانًا جَرَّدَهُ . يَلْوَا – السَّلْوَى

اليَاءُ مَعَ المِيمِ

يُمْشَقْ – النَّاعِمُ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الرَّخْوُ [د:ø]. يَمِشْ – الفَاكِهَةُ، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الثَّمَرَةُ . يَمَا – الرُقْعَةُ. يَمَكْ – قَبِيلَةٌ مِنَ القِبْجَاقِ. يُمْدِى – ضَمَّ أَصَابِعَهُ وَعَينَهُ. يَمْدُو – العَانَةُ . يُمْ - القَالُ، وَيُقَالُ لَهُ أَيْضاً يُرَا. يُمْلَدِى – فَوَّلَ يُقَالُ اَيْكُو [د:يُمْ] يُمْلَغِلْ أَيْ فوَّلَهُ فَالاً جَيِّدًا. يَمْيَشِلْ – الأَخْضَرُ جِدًا وَالمِيمُ بَدَلٌ مِنَ البَاءِ [يَبِيَشِلْ]. يَمْ – الطَّعَامُ وَيُطْلَقُ أَيْضًا عَلَى عَلَفِ الدَّوَابِ، وَيُقَالُ اَطْغَا يَمِنْ [د:يَمَنْ] اَصْ وَ اَطْغَا لِلْفَرَسِ يَمِنْ عَلَفَهُ [د:علقه] اَصْ عَلِّقْ المَاضِيُّ مِنْهُ اَصْدِى . يَمُرْتُغَا [د:يَمُرْتَغَا] – البَيْضُ وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» [د:بيليك][241] بِالقَافِ [يُمُرْتُقَا]. يُمَقْ – الخَيْطُ المُلَفَّفُ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ مُدَوَّرًا . يُمُقْ كُزْلُوْ – أَيْ ذُو عَيْنٍ غَضِيضٌ وَيُكَنَّى عَنِ المَوْتِ كُزِ [د:كُزْ] يُمْلَدِى [و: يُمْلَدِى] أَيْ غَمَّضَتْ عَيْنَهُ. يُمُشْ – الحَاجَةُ [242]. يُمُشْجِى – الغُلَامُ المُتَصَرِّفُ فِي الحَاجَةِ[243]. يَمَنْ – الشَّرُّ. يَمَنْلَدِى – أَتْلَفَ[244]. يُمُرْدُو – عَدَا. يُمُرْقْلَدِى [و: يُمُرْقْلَدِى] [د:يَمُرْقْلَدِى] – لَكَمَ. يَمْدِى – العَانَةُ يُقَالُ يَمْدِنْ قَبُرْغِلْ [و: قَبُرْغِلْ] [د:قبُرْغُلْ] أَيْ شَعْرَتِكَ أَنْتِفُ[245].

اليَاءُ مَعَ النُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ [246]

---

239 V'nin haşiyesindedir.

240 V'nin haşiyesindedir.

241 D'de maddenin sonundadır.

242 D'de bölümün sonundadır.

243 D'de bölümün sonundadır.

244 V'nin haşiyesindedir.

245 D'de bu kısımda "nun"lu ya örnekleri vardır. V'de bunlar sonra gelmektedir.

246 V'de "nun"ların altında üç nokta vardır.

يُـنْ – الـصُّوفُ [و: ٣٢ب] . يُـنْ [247]– [الـرِّيـشُ فِـي «كِـتَابِ بَـيْلِكْ»[248]. يَـنَقْ [د:يَـنَقْ] – الحَـدُّ، وَفِـي «كِـتَابِ بَيْلِكْ» [د:بيليك] يَنَا غْ[249]. يَنْ [د:بِنْ] – الكُمُّ[250]. يَنْ – الجَنْبُ[251]. يُنْ – الحَقُّ[252]. يَنِى [د:بِنِى] – الجَدِيدُ. يَنْلَدِى [د:يَنْلَدِى] – جَدَّدَ. يُنْلْ – الخَفِيفُ[253]. يُنْلَدِى [و: يُنْلِدِى] [د:يُنْلِدِى] – خَفَّ مِنْ مَرَضِهِ. يَنَا – الجِهَةُ يُقَالُ بُو يَنَا أَيْ إِلَى هَذِهِ الجِهَةِ اُلْ يَنَا إِلَى تِلْكَ الجِهَةِ [ø]. يَنْلِشْ – الغَلَطُ. يَنْلَدِى – غَلِطَ. يَنَقْ – الحَنَكُ

اليَاءُ مَعَ النُّونِ

يِنْجِى خ [د:يَنْجِى] – العَجِينُ. يَنْجُقْ – الخَرِيطَةُ [د:٤٦ب] يُقَالُ يِكِتْ قُشْ يَنْجُقْ بُشْ المَعْنَى الشَّابُ طَيِّبٌ وَخَرِيطَتُهُ صُفْرٌ. يُنْدِى – نَحَتَ وَبَرَى. يَنْدُرْدِى – أَوْقَدَ. يَنْدِى – وَقَّدَ

اليَاءُ مَعَ الوَاوِ

يُوْلَقْ – مَعْنَاهُ جِدًّا، يَقُولُونَ يُوْلَقْ كُرْكُلُودُرْ [د:كُرْكُلُودُرْ] أَيْ حَسَنٌ جِدًّا، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ» الجَدِيِّ يُوْلَقْ وَتَقَدَّمَ أَنَّهُ يُقَالُ فِيهِ اُغْلَقْ. يَوُزْ – الوَحْشُ. يَوِدِى – قَرُبَ. يَوُقْلَطِّى – قَرَّبَ. يَوَاشْ – السَاكِنُ الخُلُقِ يُقَالُ بُو اَطْ يَوَشْدُرْ أَيْ هَذَا الفَرَسُ سَهْلُ الخُلُقِ مُؤَدَّبٌ، ويُسمَّى بِهِ. يَوْشَقْ – صِغَارُ القُمَّلِ. يَوِتْ [د:بِوِتْ] – الجِبَايَةُ لِلْمُسَاعَدَةِ عَلَى مَنْ خَسِرَ شَيْئًا فِي عُرْسٍ أَوْ وَلِيمَةٍ أَوْ غَيْرِهِمَا. يَوِى – الدَّخِيلُ فِي جِنْسِ التُّرْكِ وَلَيْسَ مِنْهُمْ . يُوَا خ – العَابِرُ يُقَالُ بُو قُيُنْ [د:بُو قُيْنْ] يُوَادُرْ. [د:٤٧أ] يِوِلْدِى [د:يُوِلْدِى] – اِمْتَدَّ وَطَالَ نُمُوًّا. يُوَا [د:اَيْوَا] – الوَكْرُ يُقَالُ قُشْ يُوَسِى أَيْ وَكْرُ الطَّيْرِ. يُوَلَدِى – جَعَلَ لَهُ وَكْرًا. يَوُقْ [و: يَوُقْ] [د:يَوُقْ] – الغَرِيبُ. يُوُونْ [و: يُوُوْنْ] [د:يَوُونْ] بُلْدِى – ثَخَنَ

اليَاءُ مَعَ اليَاءِ

يَيْلَقْ [د:يِيلَقْ] – المَصِيفُ . يَايْ – فَصْلُ الصَّيْفِ. يَيْقَنْدِى [د:يَيْقَلْدِى] – اِضْطَرَبَ المَكَانُ بِالمَاءِ المُغَرَّقِ. يَيْقَدِى – غَسَلَ. يُيُنْدُو – الغَسَّالَةُ. يُيْدُو – غَسَلَ. يَيْدِى – فَرَشَ وَ بَسَطَ. يُيْدِى – مَحَا وَ كَشَطَ. يَيْدِى – حَرَّضَ عَلَى الشَيْئِ. يَيْلِدِى – تَحَرَّضَ هُوَ اِنْبَعَثَ. يِيِ – الرَّائِحَةُ مُطْلَقًا، وَفِي «كِتَابِ بَيْلِكْ»[254] [يِيِدِى أَيْ فَاحَ[255] يِيِ

247 V'de "ya" nın harekesi okunaklı değildir.

248 V'de sonraki maddeler haşiyededir.

249 V'nin haşiyesindedir.

250 V'nin haşiyesindedir.

251 V'nin haşiyesindedir.

252 V'nin haşiyesindedir.

253 V'de yeri üsttedir.

254 D'de sonraki maddededir.

255 V'nin haşiyesindedir.

الذَفْرُ[256] [فَإِذَا قَالُوا بِيْدِى اِخْتَصَّ بِالرَّايِحَةِ المُنْتِنَةِ وَإِذَا أَرَادُوا الرَّايِحَةَ الطَّيِّبَةَ أَلْحَقُوا بِالفِعْلِ مَايَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ فَيَقُولُونَ طَطْلُو بِيرْ [د:بِين] أَيْ الحُلُو يَفُوحُ. بِيلَدِى – شَمَّ. بِيْدِى – اِنْتَفَعَ [د:وفِي «كِتَابِ بَيْلِيكْ» بِيِي الدفر]. بِينْ – مَوَالِى العَدْلِ. يَاءِتْ – الشَّابُّ، وَيُقَالُ فِيهِ بِكِتْ [د:ø].

[د:فَيَكُونُ السَّاقِطُ مِنْ حُرُوفِ المُعْجَمِ فِي لِسَانِ التُّرْكِ الثَاءُ وَالحَاءُ وَالخَاءُ وَالذَّالُ وَالضَّادُ وَالظَّاءُ وَالعَيْنُ وَالهَاءُ وَالفَاءُ تِسعَةُ أَحْرُفٍ]

256 D'de sonraki maddededir.

[ق: ١] [د: ٤٧أ] [و: ٣٣أ] [ق: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ]

التَّصْرِيفُ عِلمٌ بِأَحْكَامِ الكَلِمَةِ قَبْلَ تَرْكِيبِهَا مَعَ كَلِمَةٍ أُخْرَى، والكَلِمَةُ [د: د:٤٧ب] نَاشِيَةٌ مِنْ حُرُوفِ المُعْجَمِ، وَحُرُوفِ المُعْجَمِ فِي هَذَا اللِّسَانِ ثَلَاثَةٌ وعِشْرُونَ حَرْفًا وَهِيَ: الهَمزَةُ والبَاءُ الخَالِصَةُ [ب] والبَاءُ المَشُوبَةُ [پ] والتَّاءُ والجِيمُ الخَالِصَةُ وَالجِيمُ المَشُوبَةُ والدَّالُ والرَّاءُ والزَّايُ والسِّينُ والشِّينُ والصَّادُ والطَّاءُ والغَيْنُ والقَافُ والكَافُ الخَالِصَةُ [ك] والكَافُ البَدَوِيَّةُ [گ] واللَّامُ والميمُ والنُّونُ الخَالِصَةُ [ن] والنُّونُ الخَيْشُومِيَّةُ [ڭ] والوَاوُ والياءُ ومَتَى وُجِدَ فِي بَعضِ الكَلِمِ [د: كلام] حَرْفٌ غَيرَ هَذِهِ فيُعْلَمُ أَنَّ تِلْكَ الكَلِمَةُ غَيرُ تُركِيَّةٍ، بَل مَنقُولَةٌ مِنْ لُغَةٍ غَيْرِ إِلَى هَذِهِ اللُّغَةِ وذَلِكَ مِثلُ أَخْشَمْ وَفَرَمَنْ وَفِرِشْتِلَار وَ كُلَفْ[257] وغَيرِ ذَلِكَ، وَالكَلِمَةُ قَوْلٌ أَوْ مَنْوِيٌّ [ق: مَعْنَوِيٌّ] مَعَهُ مَوْضُوعٌ لِمَعْنَى وَهِيَ اِسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ، وَالاِسْمُ أُحَادِي وثُنَائِي وثُلَاثِي وَرُبَاعِي وَخُمَاسِي، فَالأُحَادِي مُتَحَرِّكٌ بِضَمَّةٍ وَمُتَحَرِّكٌ بِفَتحَةٍ ومُتَحَرِّكٌ بِكَسْرَةٍ مِثَالُ ذَلِكَ [ق :ø] صُو وَيَا [ق: با] [د: بَاءِ] وَجِى وَالحُرُوفُ الَّتِي بَعْدَهَا [ق: تَعُدُّهَا] إِشْبَاعٌ ولَيْسَتْ أَصْلاً وكَذَا [ق :ø] [د: وَكَذَلِكَ] [ق: تَقْتَضِي قِسْمَةَ العَقَلِيَّةَ اِثْنَيْ عَشَرَ قِسْمًا وَلِذَا][258] وَكَذَا جَمِيعُ [ق: جَمْع] حُرُوفُ المَدِّ وَاللِّينِ الثَّلَاثَةِ لَا يَكُونُ شَئٌ [د: د:٤٨أ] مِنْهَا أَصْلاً فِي هَذِهِ اللُّغَةِ، بَلْ إِنَّمَا هِي نَوَاشِئٌ عَنْ إِشْبَاعِ الحَرَكَاتِ

والثُّنائِيُّ تَقْتَضِي القِسمَةَ العَقَلِيَّةَ اِثنَي عَشَرَ قِسمًا[259] وكُلُّهَا مَسْمُوعٌ فَذَلِكَ فَعْ نَحْوُ سَنْ وَفِعْ نَحْوُ كِمْ وَفُعْ نَحْوُ يُزْ [د: بُزْ] [ق: ٢] وَفَعْ نَحْوُ قَبْ [د: قَبُ] وَفَعَ نَحْوُ أَرَ وَفَعِ نَحْوُ أَرِ [د: فِعَ نَحْوُ اِرَ] وَفُعَ نَحْوُ أُرُو وَ فِعِ نَحْوُ بِتِي وَ فُعَ نَحْوُ بُغَا وَ فِعَ نَحْوُ قِصَا وَ فِعْ نَحْوُ بِسُو وَ فُعِ نَحْوُ طُلِي

والثُّلاثِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كَثِيرَةً والمَسْمُوعُ مِنْهَا سِتَّةٌ وعِشْرُونَ بِنَاءً فَعْلْ نَحْوُ اَرْدْ [ق: اَرَدْ] وَ فِعْلْ نَحْوُ صِرْتْ وَ فُعْلْ نَحْوُ كُرْتْ وَ فَعْلَى نَحْوُ بَرْجَا وَ فَعْلِى نَحْوُ صَغْرِى وَ فَعْلُو نَحْوُ قَرْغُو وَ فَعَلَى نَحْوُ يَرَصَا وَ فَعَلِى نَحْوُ طَرَزِى وَ فَعَلُو نَحْوُ اَيَكُو وَ فِعْلَى نَحْوُ سِرْكَا [د: ٣٣ب] وَ فِعْلِى نَحْوُ دِرْكِى وَفِعْلُو نَحْوُ اِنْجُو [د: فُعْلُو نَحْوُ اُنْجُو] وَ فُعْلَى [د: فَعْلَى] نَحْوُ اُرْتَا [د: اَرْغَا] وَ فُعْلُو نَحْوُ كُبْرُو وَ فُعْلِى نَحْوُ بُكْرِى [د: بُكْرِي] وَ فُعْلُو نَحْوُ اُيُرُو [ق: اُبْرُو] وَ فُعْلُو نَحْوُ بُقَوُ [د: بُقَوُو] وَ فِعْلُو نَحْوُ بِلَكُو [د: بِلَكُوا] وَ فَعَلْ نَحْوُ اَتَكْ وَفِعِلْ نَحْوُ اَدِكْ وَ فَعُلْ نَحْوُ كَزُجْ [د: كُرُجْ] وَ فُعَلْ نَحْوُ كُزَكْ [د: كُزَلْ] وفُعُلْ نَحْوُ [د: ٤٨ب] اُزُمْ وَ فِعِلْ نَحْوُ كِحِتْ وَ فِعَلْ نَحْوُ كِشَنْ وَفِعُلْ [د: فَعُلْ] نَحْوُ دِلُكْ [د: دَلُكْ] .

---

257 V’de “fa”nın başı silinmiş; K’de ise açıkça “fa”dır.

258 Bu kısım V’de vardır.; ama üstü zililmiştir.

259 Yurakıra üstü çizilen kısım.

والرُّبَاعِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كثِيرَةً وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا ثَلَاثَةٌ وثَلَاثُونَ بِنَاءً فَعْلَلْ[260] نَحْوُ اَتْمَكْ وَ فُعْلُلْ نَحْوُ بُرْسُقْ وَ فِعْلِلْ نَحْوُ جِبْجِقْ [د: جِجِقْ] [د: جِبْجِقْ] وَفُعْلَلْ نَحْوُ اُجْمَقْ وَ فِعْلَلْ نَحْوُ بِزْكَكْ [د: بِزْكَكْ] [ق: بِزْكَلْ] وَفِعْلُلْ نَحْوُ كِرْبُكْ [ق: كَرْبُكْ] وَفَعْلِلْ نَحْوُ بَلْطِرْ وَ فَعْلُلْ نَحْوُ طَشْقُنْ وَ فُعْلَلْ نَحْوُ اُرْغَتْ [ق: اَرْغَتْ] وَفَعِلِل [د: فعَلِلْ] نَحْوُ اَنِلِك [د: انَلِكْ] وَفُعْلُلْ نَحْوُ أُيَنُقْ وَفُعْلَلْ نَحْوُ اُيْكَنْ وَفَعْلَلْ نَحْوُ بَبَجُكْ وَفَعْلَلْ نَحْوُ صَرَغَنْ [ق: صَرْغَنْ] وَفَعْلِلْ نَحْوُ بُصَرِقْ [د: بُصَرِتْ] وَفِعْلِلْ نَحْوُ بِلَزْكْ وفِعْلَلْ نَحْوُ جِغْنَقْ وفِعِلِلْ نَحْوُ اِسِلِكْ وفِعِلِّلي [د: فِعِلِّي] [ق: ٣] نَحْوُ اِسِرْغا وَفِعِلِّلى [د: فِعِلِّى] نَحْوُ اِكِنْدِى وَفَعِلِّلى [د: فَعِلِّى] نَحْوُ اَلِنْجِى وَفُعُلِّلَى [د: فُعُلِّى] نَحْوُ سُبُرْكا وَفَعُلِّلَى [د: فَعُلِّى] نَحْوُ صَقُرْغَا وَفَعَلِّلُو نَحْوُ قَرَلْدُو وَفُعُلِّلُو نَحْوُ قُبُرْغُو وَفُعُلِّلِي نَحْوُ قُيُنْجِي وَ فَعْلِلَى نَحْوُ قَطِرْغَا [و: فَعْلِلَى قَطْرِغَا] [د: فَعْلِلَى قَطْرِغَا] وَ فُعْلَلَى نَحْوُ قُرْبَغَا وَ فَعْلِلَى نَحْوُ شَبْشَبِى وَ فُعْلَلَى نَحْوُ قُلْنَجِى [ق: قَلْنَجِى] [د: قَلْنَجِى] وَ فُعْلَلُو نَحْوُ قُنْزُو وَ فَعْلَلُو نَحْوُ دَمْرَكُو وَفِعِلِّلْ نَحْوُ شَكِرْ.

[د: ٤٩أ] وَالخُمَاسِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كَثِيرَةً وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا ثَلَاثَةٌ وَعِشْرُونَ بِنَاءً، فَعْلَلَلْ نَحْوُ اَرْقَطَقْ [د: اَرْقَطَنْ] وَ فُعْلَلَلْ نَحْوُ اُرْمَجَكْ وَ فِعلَلَلْ نَحْوُ صِرْطَلَنْ

وفِعْلِلِلْ [د: فَعْلِلِلْ] نَحْوُ بِلْتِرِكْ [د: يَلْتِرِكْ] وَ فَعْلُلُلْ نَحْوُ جَتْلُوكْ وَ فَعْلَلِلْ نَحْوُ قَصْطَلِقْ وَ فُعْلُلُلْ نَحْوُ مُشْتُلُقْ [د: مُشْتَلِقْ] وَ فَعْلُلُلْ [د: فُعْلَلِلْ] نَحْوُ يَلْدُرُمْ وَ فِعْلَلَلْ [د: فِعْلِلَلْ] نَحْوُ بِلْدَرَقْ [د: بِلْدِرَنْ] [و: ٣٤أ] وَ فَعْلَلَلْ نَحْوُ أَرَسْلَنْ وَ فُعْلَلَلْ نَحْوُ أُصُرْمَقْ [د: اُصُرمَن] وَ فُعْلُلَلْ نَحْوُ اُغُرْجُقْ وَ فَعْلُلَلْ [د: فُعْلُلَلْ] نَحْوُ اَغُرْشَقْ [د: اُغُرْشَقْ] وَ فَعِلْلَلْ نَحْوُ اَغِنْغَجْ وَ فُعْلِلْ نَحْوُ بُزَرْلِكْ [د: يُزَرْلِكْ] وَ فِعِلْلِلْ نَحْوُ يَغِرْلِكْ وَفُعْلُلْ [د: فَعْلُلْ] نَحْوُ جُوَلْدُزْ [د: جَوَلْدُزْ] وَفِعِلْلَلْ نَحْوُ سِبِلْدَقْ [ق: سِبِلْدَقْ] [د: سِبِلْدَقْ] وَفُعْلِلْ [د: فُعْلُلْ] نَحْوُ طُقُرْجِنْ [د: صُقُرْجَنْ] وَفَعْلُلُلْ نَحْوُ طَغَرْجُقْ [د: د:ø] وَفَعْلُلَّى نَحْوُ قَبْطُرْغَا [د: قَيْنُرْغَا] وَفَعْلُلَّى نَحْوُ قَمُرْصُغَا وَفَعَلِّلَى [د: فَعَلِّلَى] نَحْوُ كَسَلْتَكِى [د: كَسَلْتِكَى] وَقَدْ نَطَقُوا[261] بِاَسْمَاءَ سُدَاسِيَّةٍ وهِيَ قَلِيلَةٌ [د: قَلِيلٌ] مِنْهَا مَا جَاءَ عَلَى وَزْنِ فِعْلِلِلْ [د: فَعْلِلِلْ] نَحْوُ بِلْدِرْجِنْ [د: بَلْدِرْجِنْ] وَ فَعِلْلِلْ نَحْوُ جَعِلْطِقْ وَ فَعْلِلَّلْ نَحْوُ سَلْكِنْجَكْ [د: سَكْلِنْجَكْ] وَ فَعِلَّلَلْ نَحْوُ صَرِنْجَقَنْ وَ فِعْلُلُلْ نَحْوُ قِلْقُيْرُقْ وَ فَعْلُلُلْ نَحْوُ كَمُلْدُرُكْ [ق: كَمُلْدُرُلْ] [د: كَمُلْدُرُكْ] وَ فُعْلُلَلْ نَحْوُ اُلْطُرْقَجْ [ق: اُلْطُرْقَجْ] [د: فَعْلُلُلْ نَحْوُ اَلْطُرْقُجْ] .

260 Bu vezinden başlayarak D'de vezinler kırmızı Türkçe kelimeler siyah olarak yazılmıştır.

261 V ve K'de kırmızıdır.

وَهَذِهِ الأَسمَاءُ السُّدَاسِيَّةُ[262] [د: ٤٩ب] يَنْبَغِي الفَحْصِ [د: الحَفْض] عَنْهَا وَعَنْ اِشتِقَاقِهَا حَتَّى يُعْلَمَ هَلْ هِيَ مُرَكَّبَةٌ أَوْ بَسِيطَةٌ، فَمِمَّا اِتَّضَحَ [ق: اِتَّصَحَ] لَنَا أَنَّهُ مُرَكَّبٌ قِلْقُيْرُقْ هُوَ مُرَكَّبٌ مِنْ قِلْ وَهُوَ الشَّعْرُ [ق: السعر] وَ قُيْرُقْ ذَنَبُ وَ صَرِنْجْقَنْ [د: صَرَنْجِقَنْ] مُرَكَّبٌ مِنْ صَرِى وَهُوَ أَصْفَرُ وَ جِقَنْ لَوْنٌ أَصْفَرُ، [ق: ٤]

والفِعْلُ أُحَادِي وَثُنَائِي وثُلَاثِي ورُبَاعِي، فَالأُحَادِي مُتَحَرِّكٌ بِضَمَّةٍ وَمُتَحَرِّكٌ بِفَتْحَةٍ وَمُتَحَرِّكٌ بِكَسْرَةٍ، مِثَالُ ذَلِك: يُو وَيَا و إِي [د: يِي]، وَالحُرُوفُ فِيهَا إِشْبَاعٌ كَمَا تَقَدَّمَ فِي أُحَادِى الأَسْمَاءُ [د: اسم] ، وَالثُّنَائِي تَقْتَضِي القِسْمَةُ العَقْلِيَّةُ اِثْنَى عَشَرَ قِسمًا وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا عَشَرَةُ أَبْنِيَةٍ: فُعْ[263] نَحْوُ أُبْ وَفَعْ نَحْوُ أَتْ [د: اَبْ] وَفِعْ نَحْوُ إِجْ وَفُعْ نَحْوُ اُلْ وَفَعَ نَحْوُ بَزَ وَفِعِ نَحْوُ بِشِ [د: بِسِ] وَفِعَ نَحْوُ اِرَ وَفُعِ نَحْوُ جُزِ وَفُعَ نَحْوُ بُدَ [د: بُدَا] وَفَعِ [د: فَعْ] نَحْوُ دَبِ [د: دَبْ]، والثُّلَاثِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَّةً كَثِيرَةً والمَسْمُوعُ مِنْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ بِنَاءً: فَعْلْ [د: فَعَلْ] نَحْوُ طَرْتْ [د: طَرَتْ] [و: ٣٤ب] وَفِعْلْ نَحْوُ قِرْبْ [د: قِرْتْ] وَ فُعْلْ نَحْوُ اُرْتْ وَ فَعَلْ [د: فَعَلَ] نَحْوُ اَمَنْ [د: اَمَنَ] وَ فَعُلْ نَحْوُ اَنُقْ وَ فَعِلْ نَحْوُ طَعِلْ وَ فُعُلْ نَحْوُ سُبُرْ وَ فِعِلْ نَحْوُ كِرِشْ وَ فُعَلْ نَحْوُ جُمَلْ وَ فِعَلْ نَحْوُ [د: ٥٠أ] قِزَرْ [د: تِزَرْ] وَ فَعْلَ نَحْوُ اَقْشَ وَ فِعْلَ نَحْوُ اِقْشَ وَ فُعْلَ نَحْوُ بُلْغَ وَ فَعْلِ نَحْوُ بَرْكْ [ق: بَرْكِ] [د: بَرْلِ] وَ فُعْلِ نَحْوُ بُلْقِ [د: و فُعَلْ نَحْوُ بُلَقْ] وَفِعَلَ نَحْوُ اِكَلَ وَ فِعِلَ نَحْوُ اِكِلَ وَ فُعِلَ نَحْوُ بُنِلْ [د: بُنِلَ] وَ فَعَلَ نَحْوُ دَبَلَ.

والرُّبَاعِيُّ تَقْتَضِي القِسْمَةُ أَبْنِيَةً كَثِيرَةً وَالمَسْمُوعُ مِنْهَا خَمْسَةَ عَشَرَ مِثَالاً: فَعْلُلْ نَحْوُ سَبْطُرْ وَ فَعْلِلْ نَحْوُ صَرْصِلْ وَ فَعْلَلْ نَحْوُ تَبَرْنْ وَ فُعْلُلْ نَحْوُ قُرْطُلْ وَ فُعْلَلْ نَحْوُ اُكْرَتْ [ق: اُكْرَتْ] وَ فَعْلُلْ [د: فَعْلُلْ] [ق: فَعْلُلْ] نَحْوُ جَشْطُلَ [ق: جَشْطُلْ] [د: جَشْطُلْ] وَ فُعْلِلْ [د: فُعْلِلْ] نَحْوُ مُشْتِلَ [د: مُشْتِلْ] وَ فِعْلِلَ [د: فِعْلِلْ] نَحْوُ بِلْدِرَ [د: بِلْدِرْ] وَ فَعْلَلَ نَحْوُ يَغْمَلَ وَ فَعْلَلْ نَحْوُ بَغَشْلَ [د: يَغَسْلَ] وَفُعْلَلْ نَحْوُ سُمُلْدَ وَفِعِلْلَ نَحْوُ قِمِلْدَ وَفُعْلَلْ نَحْوُ اَيَنْلَ [د: اُيَنْلَ] وَفِعْلَلْ نَحْوُ يَرِلْغَ [د: بَرِلْغَ] وَفَعَلَلْ نَحْوُ جَكَلَنْ وَقَدْ نَطَقُوا بِأَفْعَالٍ خُماسِيَّةٍ وَهِيَ قَلِيلَةٌ جِدًا، مِنْهَا مَاجَاءَ عَلَى وَزْنِ فَعْلَلْلَ عَلَى وَزْنِ اَيْكَنْلَ [ق: اَيْكَنْلَ] [د: ابكَنْلَ] [ق: ٥] وَفِعْلِلْلَ [د: فَعْلِلْلَ] نَحْوُ تِزْكِنْلَ [د: تَزْكِنْلَ] وَفَعْلُلْلَ نَحْوُ صَنْقُلَنْ، وَهَذِهِ الأَبْنِيَةُ إِنَّمَا وَزَنَّاهَا وَقَابَلْنَاهَا بِهَذِهِ الأَمْثِلَةُ لِنَحْصِرَهَا وَيَنْبَغِي البَحْثُ عَنْ كُلِّ بَنَاءٍ مِنْهَا حَتَّى يُعَرِّفَ الحَرْفُ الأَصلِيِّ مِنْهَا مِنَ الزَّائِدِ فَيُقابَلُ [د: عَلَى] الأَصْلِيُّ بِالأَصْلِيِّ [د: ٥٠ب] وَالزَّائِدُ بِالزَّائِدِ وَلَعَلَّنَا فِيمَا يَسْتَقْبِلُ [ق: مُسْتَقْبَل] إِنْ شَاءَ اللهُ نَتَعَرَّفُ [د: علَى] ذَلِكَ.

الأَحْكَامُ الَّتِي تُكَوِّنُ الكَلِمَةَ [و: للكلمة] [ق: للكلمة]

---

262 D'de siyah; V ve K'de kırmızıdır.

263 D'de bu kısımdaki vezinler de kırmızıyla; Türkçe kelimeler siyahla yazılmıştır.

لةُ الإفْرَادِ قِسْمَانِ، قِسْمٌ يَخْتَصُّ [د: مُخْتَصٌّ] بِالاِسْمِ وَقِسْمٌ يَخْتَصُّ [د: مُخْتَصٌّ] بِالْفِعْلِ الأَوَّلُ التَّصْغِيرُ وِالنَّسَبُ وَالجَمْعُ وَاِسْمُ الفَاعِلِ وَالمُبَالَغَةِ فِيهِ وَالزِّيَادَةُ لِلتَّفْضِيلِ وَاِسْمُ المَفْعُولِ وَالمَصْدَرُ وَ المَكَانِ وَالآلَةِ وَالهَيْئَةِ وَ الأَعْدَادِ.

وَالقِسْمُ الثَّانِي [و: ٣٥أ] حَرْفُ النَّقْلِ وَحَرْفُ المُطَاوَعَةِ وَحَرْفُ الاِتِّخَاذِ [د: اِتِّحَاد] وَحَرْفُ المُشَارَكَةِ وَحَرْفُ المُضَارَعَةِ وَحَرْفُ المُضِيِّ [ق: الإنفعال].

القَوْلُ فِي التَّصْغِيرِ

عَلَامَتُهُ [د: د:ø]كِنَا [د: كَنَا] فِي اللُّغَةِ القِبْجَاقِيَّةِ وَجُقْ وَجُكْ [ق: جُلْ] فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ وتُلْحَقُ فِي آخِرِ الاِسْمِ مُفْرَدَةً وَمَجْمُوعَةً نَحْوُ قُلْ كِنَا وَقُلْلَرْ [د: قُلْلَه] كِنَا وَنَحْوُ جَغَنْ جُقْ [ق: جُلْ] وَكُجُجَكْ [د: كِجِجُكْ] فَأَمَّا كِنا [د: كَنا] فَإِنَّهَا تَلْحَقُ الاِسْمَ مُطْلَقًا وَ أَمّا جُقْ وجُكْ فَإِنَّهَا إِذَا لَحِقَتِ الاِسْمَ الثُّنَائِيِّ [د: الثَّنِى] السَّاكِنِ الثَّانِي أُرْدِفَتْ [د: الثَّنِى] العَلَامَةُ بِسِينٍ وَفِي غَيْرِهِ لَا تُرْدَفُ تَقُولُ قُلْ جُقَسْ وَاَتْ جُقَسْ وَ اِتْ جُكَسْ [د: د:ø] فَأَمَّا يَا [د: يَاءِ] وَهُوَ القَوْسُ فَتَقُولُ فِي تَصْغِيرِهِ يَا [د: يَاءِ] جُغَسْ [ق: يَاجُغَسْ] ٥١أ] يَقْلِبُونَ القَافَ غَيْنًا وَذَلِكَ مَسْمُوعٌ لاَ مَقِيسٌ وَأَمَّا اَزْ وَهُوَ القَلِيلُ فَيَقُولُونَ فِي تَصْغِيرِهِ اَزَجُقْ [د: اَزْجُقْ] اَزَجُقْ [ق: اُزَجُقْ] أَيْ قَلِيل قَلِيل فَيَشِذُّونَ [د: فَيَسِدُّونَ] فِيهِ مِنْ وَجْهَيْنِ [ق: ٦] أَحَدُهُمَا عَدَمُ إِلْحَاقِ السِّينِ وَالثَّانِي فَتْحُ مَا قَبْلَ عَلَامَةُ التَّصْغِيرِ وَالقِيَاسُ أَنْ يُقَالُ اَزْ جُقَسْ وَلَا تَخْيِيرُ فِي لَحَاقِ جُقْ [د: جُوقْ] وَجُوك بَلْ إِنْ كَانَتْ الكَلِمَةُ مُفَخَّمَةً لَحِقَتْ جُقْ أَوْ مُرَقَّقَةً لَحِقَتْ جُكْ وَالتَّصْغِيرُ يَكُونُ فِي أَسْمَاءِ الأَعْلَامِ وَالنَّكِرَاتِ وأَسْمَاءِ الإِشَارَةِ تَقُولُ فِي بُو [د: بُو كَنَا] وَفِي اَنْلَرْ [د: اُنْلَرْ] اَنْلَرْ كِنَا [د: اُنْلَرْ كَنا] بِمَعْنَى ذَيّا وأُولِيّا، وَأَمَّا فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ فَلَمْ يُسْمَعْ تَصْغِيرِ اِسْمُ الاِشَارَةِ [ق:ø] [و: ~~فَلَمْ يُسْمَعْ تَصْغِيرُ اِسْمُ الإِشَارَةِ~~] [و: تَقُولُ بُونْجُقْ وَ بُونْجُقَسْ وَ بُونْلَرْجُقْ وَ بُونْلَرْجُقَسْ وَقَدْ يَقْلِبُونَ القَافَ غَيْنًا] [264] [ق:ø] وَأَمَّا المُضْمَرُ فَلَا يُصَغَّرُ [ق: تُصَغَّر].

القَوْلُ فِي النَّسَبِ

اَمَّا أَنْ يَكُونَ لِصِنْعَةٍ أَوْ غَيْرِهَا، إِنْ كَانَ لِصِنْعَةٍ زِيدَتْ فِي آخِرِ الاِسْمِ جِي [265] فَتَقُولُ اَشْجِى [و: ءَاشْجِى] [ق: اِشْجِى[266] أَيْ طَبَّاخٌ، يَاجِى [د: يَاءِجِى] أَيْ قَوَّاسٌ، وَإِنْ كَانَ لِغَيْرِ صِنْعَةٍ لَحِقَتْ آخَرَ الاِسْمِ لُغْ فَتَقُولُ رُومْ لُغْ أَيْ

---

264 V'de haşiyededir.

265 V'de "ya" siyah mürekkeple "ġayn" a çevrilmiştir.

266 K'deki V kaynaklıdır.

رُومِـيٌّ، وَشَـامْ لُـغْ أَيْ شَـامِـيٌّ، وَالتُّرْكْمَانُ [د: ٥١ب] تَقْلِبُ [د: يَقْلِبُونَ] الغَيْنَ وَاوًا فَتَقُولُ رُومْلُو وَشَـامْلُو وَرُبَّمَا كَسْرَتُ اللَّامَ فِيهَا أَيْ فِي لُغْ وَفِي لُو [و: ٣٥ب] وَقَدْ تَأْتِي لُغْ أَيْضًا بِمَعْنَى ذِي أَيْ صَاحِبُ فَتَقُولُ فِي ذِي مَالٍ مَلُّغْ دُرْ أَيْ ذُو مَالٍ فَيَكُونُ لُغْ مُشْتَرَكَةً بَيْنَ عَلَامَةِ النَّسَبِ وَذِي بِمَعْنَى صَاحِبُ وَيُبَيِّنُ أَحَدَ المَعْنَيَيْنِ مَا اتَّصَلَ بِهِ.

القَوْلُ فِي الجَمْعِ

عَلَامَةُ لَرْ وَالتَّثْنِيَةُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ جَمْعُ فَتَقُولُ قُلْلَرْ فَيَنْطَلِقُ عَلَى الاِثْنَيْنِ وَإِذَا أَرَدْتَ التَّنْصِيصَ عَلَى الاِثْنَيْنِ أَتَيْتَ بِالعَدَدِ الدَّالِ عَلَيْهِ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ فِي العَدَدِ وَتَلْحَقُ هَذِهِ العَلَامَةِ أَيْضًا الفِعْلَ عَلَى مَا سَيُذْكَرُ فِي بَابِ الفِعْلِ وَالفَاعِلِ دِلَالَةً عَلَى إِسْنَادِ الفِعْلِ إِلَى الجَمْعِ وَيُجْمَعُ [د: جَمْعِ] المُفْرَدُ نَحْوُ اَطْلَرْ [ق: اِطْلَرْ] وَاِسْمُ الجَمْعِ نَحْوُ يَلْقِلَرْ [د: بَلْقِلَرْ] بِمَعْنَى خُيُولٌ [د: د:ø] [و: خيول] [ق: جبول] [د: و، ق]

القَوْلُ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ

عَلَامَتُهُ فِي [ق: ٧] المُسْتَقْبَلِ دَجِى فَتَقُولُ بَرْجَمُرْ اَلْدَجِيزْ [ق: اَلْدَجِيزْ] [د: الدِجِيزْ] أَيْ كُلَّنَا مَيِّتُونَ وَعَلَامَتُهُ فِي المَاضِـي مِشْ فَتَقُولُ كُنْ دُغْمِشْ أَيْ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ فِيمَا مَضَى. وَيَلْحَقُ [د: تَلحَقُ] العَلَامَتَانِ [د: ٥٢أ] آخِرَ الفِعْلِ الَّذِي هُوَ الأَصْلُ دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ فِي الزَّمَانِينِ، وَإِذَا أَرَدْتَ نَفْيَ اِسْمِ الفَاعِلِ زِد [د: الحَقْتَ] قَبْلَ مِشْ [ق: مِس] فِي المَاضِـي وَقَبْلَ دَجِى [د: دَجِـيْ] فِي المُسْتَقْبَلِ حَرْفَ النَّفْيِ فَتَقُولُ سَنْجَرْ طُرْمَدُجِى [د: طُرْمَدَجِى] أَيْ غَيْرُ قَائِمٌ، وَالمَالُ قَلْمَمِشْدِى [د: قُلْمَمِشْدِي] [ق: قِلْمَمِشْدِى] فتَلحَقُ فِي آخِرِ مِشْ إِدِي أَيْ المَالُ كَانَ غَيْرَ بَاقٍ أَيْ مَابَقِيَ. وَقَدْ تَلْحَقُ جِى دِلَالَةً عَلَى لُزُومِ الصِّفَةِ بِحَيْثُ صَارَتِ كَالصِّفَةِ فَتَقُولُ كَلِجِى [د: كِلِجِى] بَرَجِى [د: كِيدِجِيْ] [د: كِيدِجِي][267] أَيْ دَائِمُ [د: دَام] المَجِي وَدَائِمُ الرَوَاحِ، فَإِمَّا قَوْلُهُمْ بِلْكَا أَيْ العَالِمُ صِفَتُهُ لَازِمَةٌ فَكَانَ [د: فَكَانَّ] الكَافُ البَدَوِيَّةُ بَدَلًا عَنْ جِى [د: جِيْ] وَلَا يَخْلُو آخِرُ الكَلِمَةِ مَنْ أَنْ يَكُونَ مُتَحَرِّكًا أَوْ سَاكِنًا إِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ يَاءً وَكَسْرَتَهَا وَذَلِكَ فِي الصِّفَةِ اللَّازِمَةِ فَتَقُولُ جُرُيِجِى [د: جُرْيِجِيْ] وَإِنْ كَانَ سَاكِنًا كَسْرَتَهُ [و: ٣٦أ] إِنْ كَانَ مَا قبلَهُ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا نَحْوُ بَرِجِى [ق: بَرَجِى] [د: بَرَجِيْ] وَبِرِجِى [ق: بَرِجِى] [د: بِرِجِيْ] وضَمَمْتَهُ إِنْ كَانَ مَضْمُومًا نَحْوُ طُرُجِى [د: طُرْجِيْ] وَالْطُرُجِى [د: اَلْطُرْجِيْ] وَتَلْحَقُ مِشْ أَيْضًا دِلَالَةً عَلَى صِفَةِ مُخْبَرٍ عَنْهَا لَمْ يَحْضَرْهَا [د: ٥٢ب] المُخْبَرُ بَلْ عَلِمَهَا فَتَقُولُ اَيْبَكْ [د: اَيْمَيك] طُرْمِشْ أَيْ قَائِمٌ يَقِينًا، وَإِنْ كُنْتَ لَمْ تُشَاهِدْ قِيَامَهُ [د: قِيَاما] وَهَذَا المَعْنَى مَلْحُوظٌ فِي الصِّفَةِ الَّتِي يَلْحَقُهَا [د: تَلْحَقُهَا] مِشْ فِي

267 D'de ayrıca haşiyededir.

كُلِّ مَوْضِعٍ يَلْحَقُهَا، فَإِذَا جَاءَ مِثْلُ قَوْلِهِم كُنْ دُغْمِشْ أَيْ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ فَهَذَا الْمَعْنَى مَلْحُوظٌ فِيهِ مِنَ أَصْلِ الوَضَعِ وَإِنْ خَالَفَ [ق: خالَفْتَ] عَلَى [د: د:ø] طَرِيقَةِ الْمَجَازِ وَأَصْلُهُ أَنْ يُسْتَعْمَلَ لِمَا عُلِمَ وَلَمْ يُشَاهَدْ.

القَوْلُ فِي الْمُبَالَغَةِ

[د: ٨] فِي اِسْمِ الفَاعِلِ تَزِيدُ كَنْ فِي آخِرِ الفِعْلِ إِنْ كَانَ مُرَقَّقًا وَغَنْ[268] إِنْ كَانَ مُفَخَّمًا وَتُفْتَحُ مَاقَبلَهَا فَتَقُولُ كَلَكَنْ أَيْ جِيئُ وَبَرَغَنْ أَيْ ذَهُوبُ وَلَوْ سَكَنَ مَا قَبلَهَا خَرَجَ مِنْ هَذَا البَابُ وصَارَ مَعنَاهُ مَعْنَى الَّذِي فَعَلَ، وَسَيَأْتِي ذَلِكَ فِي بَابِ الْمَوْصُولِ إِنْ شَاءَ اللهُ [د: تَعَلَى] وأَمَّا كُلَجْ بِالجِيمِ عِوَضًا مِنَ الكَافِ وَالنُّونِ أَيْ ضَحُوكُ فَمَأْخَذَهُ السَمَا عُ وَالقِيَاسُ كُلَكَنْ وَهُوَ مَسْمُوعٌ أَيْضًا.

القَوْلُ فِي الزِّيَادَةِ للتَّفْضِيلِ

عَلَامَتَهُ رَكْ [ق: رَلْ] إِنْ كَانَ مُرَقَّقًا وَرَقْ [د: رَتْ] إِنْ كَانَ [د: ٥٣أ] مُفَخَّمًا، ويَلْحَقَانِ الصِّفَةَ اللَّازِمَةَ الَّتِي هِي بِمَنْزِلَةِ الصِّنْعَةِ الْمُخَلَّصَةِ اِسْمًا مَحْضًا سَوَاءً كَانَ فِي آخِرِ الاِسْمِ جِى أَوْ لَمْ يَكُنْ مِثَالُ مَاآخِرُهُ جِى قَوْلُهُمْ بَرِجِى رَقْ [د: بَرْجِي رَتْ] أَيْ أَكْثَرُ ذَهَابًا وَبِرِجِى رَكْ [ق: بِرِجِى رَلْ] [د: بِرْجِيْ رَكْ] أَيْ أَكْثَرُ إِعْطَاءً، وَمِثَالُ مَا لَيْسَ فِي آخِرِهِ جِى قَوْلِهِمْ بِكْرَك أَيْ خَيرُ وَبِكْ [د: يَكْ] خَيْرُ وَيَمَنْ رَقْ [د: رَتْ] أَشَرُّ وَيَمَنْ شَرُّ وَبِلْكَرَكْ [د: بَلْكَرَكْ] أَعْلَمُ وَبِلْكَا عَالِمٌ وَيَوُزْ رَقْ [د: رَتْ] أَشَرُّ وَيَوُزْ شَرُّ [و: ٣٦ب] وَهَذَا بِالتُّرْكْمَانِيِّ يَقُولُونَ بَدَلَ يَمَنْ يَوُزْ.

القَوْلُ فِي اِسْمِ المَفعُولِ

لَا يُبْنَى إِلَّا مِنْ فِعْلٍ بُنِىَ لِلْمَفعُولِ فَتَقُولُ فِي ضُرِبَ اُرْلِدِى [د: اُرَلْدِى] وَفِي أُعْطِىَ بِرِلْدِي، فَإِذَا أَرَدْتَ اِسْمَ المَفعُولِ حَذَفْتَ عَلَامَةَ الفِعْلِ المَاضِي وَجِئْتَ مَكَانَهَا بِ مِشْ مَزِيدًا قَبْلَهَا لَامُ سَاكِنَةٌ أَوْ نُونٌ سَاكِنَةٌ عَلَى التَفْصِيلِ الَّذِي سَيَأْتِي فِي كَيْفِيَّةِ بِنَاءِ الفِعْلِ لِلمَفْعُولِ، فَتَقُولُ سَنْجَزْ اُرْلِش أَيْ مَضْرُوبُ، وَالثَّوبُ بِرِلْشْ أَيْ مُعْطَى [ق: مُعْصَى] وَالْدُرْلِشْ أَيْ مُمَاتُ وَدَبَلَنْمِشْ [د: دَبْلَنْمِشْ] أَيْ مَقْتُولُ، هَذَا [د: ٥٣ب] فِي المَاضِي وأَمَّا فِي المُسْتَقْبَلِ فَتَقُولُ اُرْلَدَجِى [ق: ازْلَدَجِى] وَبِرِلْدَجِى [د: بُرْلْدَجِى] وَالْدُرْلْدَجِى [د: اَلْدُرْلْدَجِي] [ق: ٩] وَدَبَلَنْدَجِى [ق: دَبلنجى] [د: دَبْلَنْدَجِي][269] وَيَدُلُّ عَلَى اِسْمِ المَفْعُولِ وَاسْمِ الفَاعِلِ أَيْضًا إِذَا كَانَا صِفَتَيْنِ لَازِمَتَيْنِ، كَافُ سَاكِنَةٌ فِي المُرَقَّقِ قَافُ سَاكِنَةٌ فِي المُفَخَّمِ، وَلَا يُقَاسُ [و: يَنقَاسُ] ذَلِكَ فِي كُلِّ فِعْلٍ، فَمِمَّا سُمِعَ مِنْ ذَلِكَ اُزُكْ [ق: اُزُلْ] [د: اُزُكْ] أَيْ المَفْصُولُ مِنْ اُزْ أَيْ أَفْصِلُ وَاَجُقْ [ق: اُجَقْ] أَيْ المَفْتُوحُ مِنْ اَجْ أَيْ إِفْتَحْ، وَتَقُولُ جُرُكْ [ق: جُرُلْ] أَيْ البَالِي مِنْ

---

268 Altında iki rakamı vardır ve esre işareti gibi bir silik çizgi konulmuştur. Çift okunuş kastediliyor olmabilir.

269 Mürekkep dölülmüş olsa da aynı kelimenin yazıldığı anlaşılıyor.

جُرِدِي [د: جُرْدِي] أَيْ بَلَى وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَاسَ عَلَى ذَلِكَ فَلَا يُقَالُ فِي اُرْدِى اُرُكْ [ق: اُرُلْ] [د: اَرُكْ] بِمَعْنَى اِضْرُوبْ وَلَا فِي طُرْدِى طُرُقْ أَيْ قَائِمٌ وَيَجُوزُ فِي هَذَا الْمَسْمُوعِ بِالكَافِ وَالقَافِ مِنْ اِسْمِ الْمَفْعُولِ أَنْ تَأْتِيَ بِالْمَقِيسِ فَتَقُولُ اُزْلِشْ [د: اُرْلَشْ] أَيْ الْمَفْصُولُ وَاَجِلْمِشْ [د: اجْلَمِشْ] أَيْ الْمَفْتُوحُ وَ أَمَّا فِي اِسْمِ الفَاعِلِ فَتَقُولُ جُرِمِشْ [د: جُرْمِشْ] أَيْ البَالِي هَذَا فِي المَاضِي وَأَمَّا فِي الْمُستَقبَلِ فَتَقُولُ جُرِدَجِى وَقَدْ مَرَّ ذَلِكَ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ مُفَصَّلًا.

القَوْلُ فِي الْمَصْدَرِ

عَلَامَتُهُ أَنْ يَلْحَقَ آخِرَ فِعْلِ الأَمْرِ مَقْ [د: ٥٤أ] إِنْ كَانَ قَبْلَهُ مُفَخَّمٌ وَ مَكْ إِنْ كَانَ [د: د:ø] قَبْلَهُ [د: قَبْلَهَا] مُرَقَّقٌ، وَ يَجُوزُ أَنْ تَزِيدَ عَلَى مَقْ لَفْظَةَ لِقْ [د: لَقْ] وَ عَلَى مَكْ لَفْظَةَ لِكْ [د: يَكْ] وَيَجُوزُ أَنْ تَقْتَصِرَ عَلَى المِيمِ السَّاكِنَةِ، وَ كُلُّ مِنْ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ مَقِيسٌ [و: ١٣٧أ] فَتَقُولُ كَلْمَكْ [د: كَلْكَ] أَيْ مَجِئٌ وَكَلْمَكْلِكْ وَكَلِمْ وكَذَلِكَ بَرْمَقْ أَيْ ذَهَابٌ وَبَرْمَقْلِقْ وَبَرِمْ وتَكْسِرُ مَا قَبلَ المِيمِ السَّاكِنَةِ، وَ مِنْ عَلَامَةِ المَصْدَرِ أَنْ تَلْحَقَ [ق: يَلْحَقَ] آخِرُ الفِعْلِ شِينًا [ق: سِينًا] سَاكِنَةً وَتَدُلُّ عَلَى مَعْنَى المُبَالَغَةِ فِي المَصْدَرِ فَتَقُولُ اُرُشْ وَ [ق: ١٠] طُرُشْ وَلَا يَخْلُو آخِرُ الفِعْلِ مَنْ أَنْ يَكُونَ مُتَحَرِّكًا أَوْ سَاكِنًا، إِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ يَاءً وَ حَرَّكْتَهَا بِالكَسْرِ فَتَقُولُ فِي بِدِي [د: يَدِي] بِيِشْ [د: بِمِشْ] وَ إِنْ كَانَ سَاكِنًا مَضْمُومًا مَا قَبْلَهُ ضُمَّ نَحْوُ اُرُشْ وَطُرُشْ أَوْ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا كُسِرَ نَحْوُ بَقِشْ وَبِرِشْ أَيْ نَظَرًا وَ إِعْطَاءً وَ إِذَا أَرَدْتَ مَعْنَى المَصْدَرِ مِنْ الأَسْمَاءِ زِدْتَ فِي آخِرِ الاِسْمِ لِقْ أَوْ لِكْ عَلَى نَحْوِ مَا زِدْتَهُ فِي المَصْدَرِ فَتَقُولُ فِي بَالِقْ بَالِقْ لِقْ تُرِيدُ [د: تُرِيدُ] سَمَكِيَّةً وَ فِي بَيْ [ق: بِى] بَيْلِكْ [ق: بُيُلِكْ] [د: ٥٤ب] تُرِيدُ أَمِيرِيَّةً وَ فِي يَكْ [د: بك] يَكْلِكْ [ق: بَكلك] تُرِيدُ خَيرِيَّةً وَ فِي يُقْ [ق: يو] يُقْلِقْ [د: يُقْلُقْ] تُرِيدُ [د: تُرِيدُ] مَعْدُومِيَّةً وَ يَعْنُونَ بِهِ الفَقْرَ.

القَوْلُ فِي اِسْمِ المَكَانِ

تَزِيدُ عَلَى فِعْلِ الأَمْرِ مَعَ فَتْحِهِ مَا قَبلَ المَزِيدِ جَكْ وَجَقْ عَلَى حَسَبِ التَّفْخِيمِ والتَّرْقِيقِ عَلَى مَا مَرَّ قَبْلَ مِثَالُ ذَلِكَ كَلَجَكْ وَطُرْغَجَقْ [د: طُرَجَقْ] أَيْ مَكَانُ المَجِيئِ وَ مَكَانُ القِيَامِ وَ ذَلِكَ مُنْقَاسٌ [د: مُقَاسٌ] فِي كُلِّ فِعلٍ وَ لَيسَ فِي هَذَا اللِسَانِ اِسْمُ زَمَانٍ مُشْتَقٌّ مِنَ الفِعْلِ.

القَوْلُ فِي الآلَةِ

الدَالُ عَلَى ذَلِكَ كَافٌ مَضْمُومَةٌ أَوْ قَافٌ مَضْمُومَةٌ تَقُولُ فِي قَطَعَ كَسْتِى وَ فِي الآلَةِ مِنْهَا كَسْكُو [ق: كَسْلُو] وَ فِي قَطَعَ بِجْتِى وَ فِي الآلَةِ مِنْهَا بِجْقُو وَ فِي سَنَّ بِلَدِى وَفِي الآلَةِ الَّتِي هِيَ المَسَنَّ بِلَكُو والكَافُ بَدَوِيَّةٌ، فَأَمَّا اَلَكْ

فِي الآلَةِ الَّتِي هِيَ المَنْخَلُ مِنْ اَلدِى [و: ٣٧ب] أَيْ نَخَلَ فَأَصْلُهُ اَلكُو [د: اَلكُو] مِثْلُ بِلَكُو فخُفِّفَ بالتَّسْكِينِ فَقِيلَ اَلْكْ وَالأَوَّلُ هُوَ قِيَاسٌ فِيمَا يُبْنَى مِنهُ اَلَةٌ.

القَوْلُ فِي الهَيْئَةِ

[د: ٥٥أ] يَدُلُّ عَلَى الهَيئَةِ شِينٌ سَاكِنَةٌ فَتَقُولُ مِنِشْ أَيْ هَيْئَةُ الرُّكُوبِ وَاُطُرُشْ أَيْ هَيْئَةُ القُعُودِ وَ مَاقَبلَ الشِّينُ يُضَمُّ إِنْ كَانَ مَاقَبْلَهُ مَضْمُومًا نَحْوُ اُطُرُشْ ويُكْسَرُ إِنْ كَانَ مَكْسُورًا أَوْ مَفْتُوحًا نَحْوُ مِنِشْ جَلِشْ كَمَا تَقَدَّمَ فِي المَصْدَرِ وتَقُولُ اُطُرُشِمْ أَيْبَكْ اُطُرُشِي [د: اُطُرُشُمْ اقعَدْ اُطُرُشِي] أَيْ قَعْدَتِي قَعْدَةُ أَبِيكَ [270] [د: يَاتْ الشَابُ ويُقَالُ بِكِتْ] .

القَوْلُ فِي الإِعْدَادِ

عَلَامَتُهُ لِقْ أَوْ لِكْ فَتَقُولُ طُنْلُقْ تَعْنِي المُعَدُّ لِلِبَاسِ وَيَمَلِقْ [د: يَمَلَقْ] رُقْعَةٌ [ق: ١١] المَعَدَّةُ لِلتَّرْقِيعِ وَبِتِلِكْ [ق: بِتِلَكْ] أَيْ المُعَدُّ لِلكِتَابِ وَلَمْ يُوضَعْ فِي اللِسَانِ العَرَبِيِّ لِهَذَا المَعْنَى لَفْظٌ يَخُصُّهُ.

القَوْلُ فِي حَرْفِ النَّقْلِ وَالتَّعَدِّيَةِ

الفِعْلُ إِمَّا أَنْ يَكُونَ اَخِرُهُ سَاكِنًا أَوْ مُتَحَرِّكًا، إِنْ كَانَ سَاكِنًا زِدْتَ فِي اَخِرِهِ دُرْ فَتَقُولُ فِي أَركَب مِنْدُرْ [د: مِنْدَرْ] وَإِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ تَاءً [تْ] سَاكِنَةً فَتَقُولُ فِي مَشَّى [ق: مَشَّت] إِيرِتْ [ق:ø] وَفِي أَقتَلَ دَبَلَتْ وَفِي أَقْرِئْ أُقِتْ وَيَلْزَمُ حَرْفُ التَّعْدِيَّةِ فِي جَمِيعِ أَقسَامِ القَوْلُ مِنْ أَمْرٍ نَحْوُ مَا [د: ٥٥ب] مُثِّلَ وَ مَاضٍ نَحْوُ مِنْدُرْدِي [د: مُنْدُرْدِي] ومُضَارِعٍ نَحْوُ مِنْدُرُرْ [د: مُنْدُرْ] وَمُسْتَقبَلٍ نَحْوُ مِنْدُرْكَي [د: مِنْدِرْكِي] وَرُبَّمَا حُذِفَتْ الدَّالُ وَ بَقِيَتْ الرَّاءُ وَ ذَلِكَ لاَ يَنْقَاسُ [د: يقاس] فَتَقُولُ أَسْقِ اِجُرْ [د: اَشَقْ اِجُقْ] وَفِي أُخْرُج جِقَرْ [د: جِقُرْ] أَصْلُهُ جِقْتُرْ [د: جِقْدُرْ] [و: جِقْقَرْ] وَقَدْ عَدُّوا فِي كَلِمَاتٍ [د: بكَلِمَاتٍ] بِغَيْرِ دُرْ قَالُوا فِي أَقِمْ طُرْغُزْ وَفِي أَرِي كُرْكُزْ [د: كُرْكُزْ] وَفِي نَقِّطْ طَمْزُرْ وَفِي أَرْضِعْ [د: رَضِعْ] اَمْزُزْ وَيَجُوزُ المَجِئُ فِي [و: ٣٨أ] هَذِهِ الأَفعَالِ بِدُرْ وَهُوَ القِيَاسُ فَتَقُولُ طُرْدُرْ وَكُرْدُرْ [ق: كَزْدُرْ] وَطَمْدُرْ وَاَمْدُرْ.

القَوْلُ فِي حَرفِ المُطَاوَعَةِ

270 D'de "Aybek" anlaşılmadığ için "ebik" diye kaydedilmiş.

هُوَ لَامٌ سَاكِنَةٌ، تَقُولُ فِي قَطَعَ كَسْدِى وَفِي اِنْقَطَعَ كَسِلْدِى [د: كِسَلْدِى] وَفِي فَصَلَ اُزْدُو [د: اَزْدُوْ] وَفِي اِنْفَصَلَ اُزْلُدُو، فَإِنْ كَانَ الفِعْلُ عَلَى حَرْفٍ وَاحِدٍ نَحْوُ قَوْلِهِم فِي كَسَرَ سِدِى فَالحَرْفُ الَّذِي جِيئَ بِهِ لِلْمُطَاوَعَةِ نُونٌ سَاكِنَةٌ *** بَدَلَ اللَّامِ فَتَقُولُ فِي اِنكَسَرَ سِنْدِى.

القَوْلُ فِي حَرْفِ الاِتِّخَاذِ

هُوَ نُونٌ سَاكِنَةٌ ***[271] فَتَقُولُ يَصْطَدِى [د: بَصْطِى] وَسَّدَهُ يَصْطَنْدِى [د: بَصْطَنْدِى] تَوَسَّدَهُ أَيْ اِتَّخَذَهُ وِسَادَةً مِنْ قَوْلِهِمْ يَصْطُقْ وَهُوَ الوِسَادَةُ ونَظِيرُهُ [د: نَظِير] اُرْتُو الغِطَاءُ فَإِذَا أَرَادَ غَطَّى قَالَ اُرْتِّى وَإِذَا أَرَادَ يُغَطِّى قَالَ [ق: ١٢] اُرْتُنْدِى [د: ١٥٦] وَهُوَ مَقِيسٌ فِيمَا كَانَ قَابِلًا لِلاِتِّخَاذِ تَقُولُ طُنْ لِلثَّوْبِ ثُمَّ تَقُولُ طُنَنْدِى أَيْ تَثَوَّبَ أَىْ اِتَّخَذَ ثَوْبًا أَيْ اِكْتَسَى.

القَوْلُ فِي حَرفِ المُشَارَكَةِ

هُوَ شِينٌ سَاكِنَةٌ نَحْوُ شِينُ الهَيْئَةِ تَقُولُ فِي ضَرَبَ اُرْدِى وَفِي تَضَارَبَ اُرُشْدِى وَفِي طَعَنَ صَنْجِدِى [و: صَنْجِدِي][272] [د: صَنِجْدِى] وَفِي تَطَاعَنَ صَنْجِشْتِى [د: د:ø] ومِنْهُ صَنْجِشْ كُنِى أَيْ يَوْمُ الطِّعَانِ، وَفِي المُضَارِعِ تَقُولُ اُرُشْرُ [د: اُرْسُرْ] وِلِلْمُسْتَقْبَلِ اُرُشْغَا، فَلَوْ بَنَيْتَ الفِعْلَ [د: د:ø] لِمَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ فَالقِيَاسُ يَقْتَضِي أَنْ يُقَالَ اُرُشُلْدِى فِي تُضُورِبَ وَصَنْجُشُلْدِى [د: صَنْجِشِلْدِى] فِي تَطُوعِنَ وَلَمْ يُسْمَعْ شَيْئٌ مِنْ ذَلِكَ.

القَوْلُ فِي حَرْفِ المُضَارَعَةِ [د: المُطَاوَعَةِ]

[و: ٣٨ب] هُوَ رَاءٌ سَاكِنَةٌ [د: رْ] نَحْوُ قَوْلِهِمْ طُرُرْ أَيْ يَقُومُ كَلُرْ أَيْ يَجِيئُ وَيَرْ أَيْ يَأْكُلُ وَسِرْ أَيْ يَكْسِرُ وَيَجُوزُ يِيرْ [د: يُيْرْ] وَسِيرْ [د: سُيْرْ] كَأَنَّهُمْ إِذَا كَانَ [د: د:ø] الفِعْلُ عَلَى حَرْفٍ وَاحِدٍ قَوُّوهُ بِحَرفٍ وَقَالُوا يُيرْ أَيْ يَغْسِلُ وَالكَثِيرُ يُرْ.

القَوْلُ فِي حَرْفِ المُضِيِّ [ق: الماضِيِّ]

هُوَ دَالٌ مَكْسُورَةٌ [دِ] [د: وَيَاءٌ سَاكِنَةٌ] [د: دِى][273] إِنْ كَانَ مَا قَبْلَهَا مَكْسُورًا أَوْ مَفْتُوحًا ومَضْمُومَةٌ إِنْ كَانَ [د: ٥٦ب] مَا قَبْلَهَا مَضمُومًا نَحْوُ قَوْلِهِمْ طُرْدُو وَاُلطُرْدُو [د: اَلطُرْدُو] وَبَرْدِى وَ بِرْدِى [د: د:ø] وَفِي التُّرْكْمَانِيَّةِ تُكْسَرُ الدَّالُ مُطْلَقًا وَقَدْ تُبَدَّلُ الدَّالُ طَاءً وَتَاءً لِقُرْبِ مَخْرَجِهِمَا مِنْ مَخْرَجِ الدَّالِ.

---

271 Yıldızlar (***) arasındaki kısım D'de yoktur.

272 V ve K'de siyah mürekkeple yazılmış.

273 V'de satır arasında haşiye olduğuna dair bir işaret vardır; K'de de bu işaret vardır. ; ama haşiye yoktur.

هَذَا بَابٌ تُذْكَرُ فِيهِ حُرُوفُ الزِّيَادَةِ وَأَمَاكِنِهَا وَحُرُوفُ البَدَلِ وَالحَذْفِ وَنَقْلِ الحَرَكَةِ وَالإِدْغَامِ

القَوْلُ فِي الزِّيَادَةِ

الَّذِي يَدُلُّ عَلَى الزِّيَادَةِ شَيْئَانِ [د: شَيآنِ] أَحَدُهُمَا الاِشْتِقَاقُ وَالآخَرُ التَّصْرِيفُ فَأَمَّا [ق: ١٣] الاِشْتِقَاقُ فَهُوَ [د: ø] الاِسْتِدْلَالُ [د: الاِسْتِدْلَاك] بِالأَصْلِ عَلَى الفَرْعِ وَالتَّصْرِيفُ اِسْتِدْلَالُ بِالفَرْعِ عَلَى الأَصْلِ، وَسَيَتَّضِحُ ذَلِكَ عِنْدَ تَبْيِينِ أَمَاكِنِ الزِّيادَةِ، وَحُرُوفُ الزِّيَادَةِ: الرَّاءُ [ر] والنُّونُ [ن] والسِّينُ [س] وَالبَاءُ [ب] والتَّاءُ [ت] والجِيمُ [ج] والدَّالُ [د] والزَّايُ [ز] والقَافُ [ق] وَالكَافُ [ك] والغَيْنُ [غ] وَاليَاءُ [ي] والمِيمُ [م] والشِّينُ [ش] واللَّامُ [ل] والوَاوُ [و]، فأَمَّا الرَّاءُ [ر] فَتَزْدَادُ [د: فتزاد] فِي فِعْلِ الحَالِ [و: مِنْ المُضَارِعِ][274] نَحْوُ كَلُر وَأَلُرْ وَفِي اِشْتِقَاقِ الأَفْعَالِ مِنْ الاَسْمَاءِ نَحْوُ قَيْغُو [د: قَيْغُرْ] تَقُولُ إِذَا اِشْتَقَقْتَ مِنْهُ قَيْغُرْدِى [د: قِيغُرْدِى] وَبَلْكُو بَلْكُرْدِى وَأَقْ أَغَرْدِى [د: ٥٧أ] وَقِزِلْ [د: قِزَلْ] قِزَرْدِى وَيَشِلْ يَشَرْدِى [د: يَشِرْدِى] وَكُكْ كُكَرْدِى [و: ٣٩أ] وَبُزْ [و: بُزَاْ][275] بُزَرْدِى وهَذَا مُطَّرِدٌ فِي الأَلْوَانِ وَتَزْدَادُ مَعَ اللَّامِ قَبْلَهَا فِي الجَمْعِ تَقُولُ فِي أَطْ أَطْلَرْ [ق: اُطْلَرْ] [276] وَفِي إِتْ إِتْلَرْ وَفِي نِسْبَةِ الفِعْلِ إِلَى الجَمْعِ نَحْوُ كَلْدِلَرْ

وتَزْدَادُ مَعَ الكَافِ فِي رَكْ وَمَعَ القَافِ فِي رَقْ دِلَالَةً عَلَى التَّفْضِيلِ نَحْوُ يَكْ وَيِكْرَكْ وَيَمَنْ يَمَنْ رَقْ [د: يَمَنْرَقْ]

وتَزْدَادُ مَعَ الدَّالِ قَبْلَهَا وَذَلِكَ لَفْظَةُ دُرْ لِلتَّعْدِيَةِ تَقُولُ فِي مِنْدِى مِنْدُرْدِى [د: مُنْدُرْدِى] وَرُبَّمَا حُذِفَتْ الدَّالُ وَبَقِيَتْ الرَّاءُ فتَقُولُ [ق: نَقُولُ] فِي إِجْ [د: اَجْ] إِجُرْ [د: اَجُرْ] أَصْلُهُ إِجْدُرْ [د: اَجْدُرْ].

وأَمَّا النُّونُ [ن] فَتُزَادُ سَاكِنَةً لِمَعْنَى الاِتِّخَاذِ تَقُولُ فِي يَصْطَدِى يَصْطَنْدِى وَفِي أُرْتِّى [د: اُوْتِى] أُرْتُنْدِى [د: اُرْتُنْدِي]، وَفِي الفِعْلِ إِذَا بُنِيَ لِمَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ عَلَى التَّفْصِيلِ الَّذِي يَأْتِي فِي بَابِهِ تَقُولُ فِي يِدِى [د: يَدِى] يِنْدِى [د: يَنْدِى] وَفِي صِنَدِى صِنَنْدِى، وَفِي المَفْعُولِ الَّذِي لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ نَحْوُ صِنَنْمِشْ [د: صنجش] [ق: ١٤] وَزِيدَتْ النُّونُ فِي أَرْ إِذَا جُمِعَتْ فِي مَعْنَى رَأَيْتُ رِجَالًا عُقَلَاءَ فَتَقُولُ أُصْلُو أَرَنْ لَرْ كُرْدُمْ وكَذَلِكَ أَنْلَرْ أَرَنْ أُصْلُو لَرْدُرْ

وَتَزْدَادُ أَيْضًا سَاكِنَةً مَعَ الكَافِ [كَن] [د: ٥٧ب] قَبْلَهَا المَفْتُوحَةَ دَلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ وَمَعَ الغَيْنِ [غَن] قَبْلَهَا كَذَلِكَ فَتَقُولُ كَلَكَنْ [د: كُلَكَنْ] وَبَرَغَنْ وَشَذَّ كُلَجْ [ق: كَلَجْ] [د: كُنجَ] وَالقِيَاسُ كُلَكَنْ وَقَدْ سُمِعَ،

---

274 Sadece V nüshasında ve satırlar arasında bulunmaktadır.

275 K'de de aynıdır.

276 V'de sonradan yapılan ekmelere K'deki hataya neden olmuştur.

وَتُزَادُ أَيْضًا مَعَهُمَا سَاكِنًا مَا قَبْلَهَا دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ وَاسْمِ المَفْعُولِ بِمَعْنَى المُضِيِّ مَوْصُولًا فَتَقُولُ كَلْكَنْ وَبَرْغَنْ أَيْ الجَائِي وَالذَّاهِبُ أَيْ الَّذِي جَاءَ والَّذِي ذَهَبَ وَدَبَلَنْكَنْ [د: دَبَلْكَنْ] أَيْ الَّذِي قُتِلَ وَأُرْلُغَنْ أَيْ الَّذِي ضُرِبَ [و: ٣٩ب] وَبِرِلْكَنْ أَيْ الَّذِي أُعطِيَ

وتَزَادُ مَفْتُوحَةً مَعَ الكَافِ المَكْسُورَةِ قَبْلَهَا دِلَالَةً عَلَى التَّصْغِيرِ فَتَقُولُ فِي قُلْ [د: تُل] قُلْ كِنَا [د: تُلِكِنَا] وَفِي اَطْ اَطْ [د: اَطِ] كِنَا وتُزَادُ سَاكِنَةً بَعْدَ البَاءِ المَفتُوحَةِ فِي الحَالِ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ فِي القَولِ عَلَى الحَالِ

وَتُزَادُ سَاكِنَةً فِي طُقْصَنْ وَسَكْسَنْ وَالأَصْلِ طُقُزْ وَسَكِزْ، فَتَدُلُّ عَلَى تَضْعِيفِ عَدَدِ مَا دَخَلَتْ عَلَيهِ عَشَرَ مِرَارَ لِأَنَّ طُقُزْ هُوَ تِسْعَةٌ وَبِالنُّونِ أَدَّى مَعْنَى تِسْعِينَ وَسَكِزْ هُوَ ثَمَانِيَةٌ وَبِالنُّونِ أَدَّى مَعْنَى ثَمَانِينَ وتَزَادُ فِي صَمَصْ إِذَا اُشْتُقَّ مِنْهُ فِعْلٌ قَالُوا صَمَصْنَدِى [د: صَصْنَدِى] بِمَعْنَى لَجَّ[277] فَرَّقًا بَيْنَ الاِسْمِ وَالفِعْلِ [د: ٥٨أ]

وأَمَّا السِّينُ فَإِنَّهَا تُزَادُ بَعْدَ جُقْ وَجُكْ عَلَامَةُ التَّصْغِيرِ فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ سَاكِنَةً فِي كُلِّ اِسْمٍ ثُنَائِيٍّ سَاكِنِ الثَّانِي تَقُولُ قُلْ جُقَسْ وَإِتْ جُكَسْ وَزِيدَتْ فِي آخِرِ الاِسْمِ الغَائِبِ المُضَافِ إِذَا كَانَ مُتَحَرِّكًا الآخِرَ نَحْوُ قُجَسِى وَاَطَسِى [ق: ١٥] وَاُلُّسِى[278] وَقَرِسِى وَفِي الحَالِ المَنْفِي لِغَائِبٍ أَوْ غَائِبِينَ نَحْوُ كَلْمَسْ وَكَلمَسْ لَرْ [د: كَلمَسْ] وَفِيهِ لِمُخَاطَبٍ أَوْ مُخَاطَبِينَ نَحْوُ كَلمَسَّنْ وَكَلْمَسِّزْ [د: د:ø] وفِيهِ لِمُتَكَلِّمٍ وَمُتَكَلِّمِينَ نَحْوُ [د: كَلْمَسْ مَنْ] كَلْمَسْ بِزْ وَزِيدَتْ مُشَدَّدَةً مَفْتُوحَةً وَقَبْلَهَا مِيمٌ مَكْسُورَةٌ فِي كَشْكَا إِذَا لَمْ يَكُن [ق: تَكُن] خَبَرُهَا فِعْلًا نَحْوُ كَشْكَا سَنْجَرْ كُلَرْمِسَّ إِدِى وَكَشْكَا سَنْجَرْ أودَامِسَّ إِدِى وَفِي مُرَادِفِ لَولَا نَحْوُ سَنْجَرْ دَكُلْ مِسَّا سُنْقُرْ طُرْ مِشْ [د: مِسَّ] إِدِى [د: وَاَمَّا] البَاءُ تُزَادُ قِيَاسًا مُطَّرِدًا فِي الحَالِ سَاكِنَةً نَحْوُ صُرُبْ وَكَلِبْ وَكِرِبْ وتُقْلَبُ أَلِفُ لَا الَّتِي لِلْعَمَلِ فِي آخِرِ [د: حرف] الفِعْلِ يَاءً فَتَقُولُ سُزْلُيُبْ [د: سُن لُبْ] وَأَغْلُيُبْ [د: اغْلُبْ] وَيَجُوزُ حَذْفُ الأَلِفِ لِاِلتِقَاءِهَا [د: اىقايها] سَاكِنَةً [د: ٤٠أ] مَعَ البَاءِ السَّاكِنَةِ فَتَقُولُ سُزْلْبْ وَأَغْلْبْ وَتَقَدَّمَتْ [د: ٥٨ب] الإِشَارَةُ إِلَى زِيَادَةِ النُّونِ بَعْدَهَا فِي حَرْفِ النُونِ وَتُزَادُ سَاكِنَةً مَعَ تَضْعِيفِ [د: تَحفيف] فَاءِ الكَلِمَةِ فِي الأَلْوَانِ فَتَقُولُ فِي صَرِى صَبْصَرِى وَفِي قِزِلْ [د: قَزِلْ] قِبْقِزِلْ [د: قبزِلْ] وَفِي كُكْ كُبْكُكْ وَتَدُلُّ آنَذَاكَ عَلَى المُبَالَغَةِ فِي الصِّفَةِ أَيْ شَدِيدُ الصُّفْرَةِ وَشَدِيدُ الحُمْرَةِ وَشَدِيدُ الزُّرْقَةِ وَرُبَّمَا أُبْدِلَتْ البَاءُ فِي بَعْضِهَا مِيمًا وَيَأْتِي ذَلِكَ فِي حُرُوفِ البَدَلِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

التَّاءُ تُزَادُ قِيَاسًا مُطَّرِدًا لِلتَّعْدِيَةِ فِي الفِعْلِ إِذَا كَانَ آخِرُهُ مُتَحَرِّكًا فَتَقُولُ فِي دَبَلَ [د: دَبَلَ] دَبَلَتْ [د: دَبَلَتْ] وَفِي بُرِ [د: بُرِ] بُرِتْ [د: بُرِتْ]

---

277 V ve K'de kırmızıdır.

278 Bu iki kelime V ve K'de siyahla kaydedilmiştir.

الجِيمُ تُزَادُ وَحْدَهَا فِي النَّسَبِ إِلَى الصِّنْعَةِ فَتَقُولُ أَشْجِي وَيَاجِي وَدِلَالَةً عَلَى لُزُومِ الصِّفَةِ حَتَّى صَارَتْ كَأَنَّهَا صِنْعَةٌ نَحْوُ بَرِجِى كَلِجِى وَقَوْلُهُمْ بِلْكَا [د: بِلْكًا] بِالكَافِ [ق: ١٦] البَدَوِيَّةِ شَاذٌ وَالقِيَاسُ بِلِجِي [د: بكى] وَتَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي بَابِ اِسْمِ الفَاعِلِ وَزِيدَتْ فِي كُلَجْ دِلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ شُذُوذًا وَتُزَادُ مَعَ القَافِ وَالكَافِ فِي جُقْ وَ جُكْ [د: جُكْ وَ جُقْ] فِي التَّصْغِيرِ وتَقَدَّمَ ذَلِكَ ومَفْتُوحَةً مَعَهُمَا دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ المَكَانِ نَحْوُ كَلْجَكْ [و: كَلْكَجْكْ][279] [د: كَلَجَكْ] وَطُرْغَجَقْ [و: طُرْغَجَقْ][280] [د: طُرَجَقْ] وَتُزَادُ مَكْسُورَةً بَعْدَ الدَّالِ المَفتُوحَةِ فِي بَابِ [د: ٥٩أ] اِسْمِ الفَاعِلِ المُسْتَقْبَلِ فَتَقُولُ أَلْدَجِى [د: أَلْدَجِى] وَمَفْتُوحَةً مُشْبَعَةٍ بِأَلِفٍ فِي أَقْجَا وقَرَاجَا [د: و قِزْلَجَا] وَصَرُوجَا [د: صَرُوْجَا] دِلَالَةً عَلَى تَصْغِيرِ التَحْبِيبِ الدَّالُ تُزَادُ وَحْدَهَا مَكْسُورَةً أَوْ مَضْمُومَةً دِلَالَةً عَلَى مُضِيِّ الفِعْلِ نَحْوُ كَلْدِى وَطُرْدُو[281] وَمَعَ غَيْرِهَا كَمَا سَبَقَ فِي زِيَادَتِهَا قَبْلَ [و: ٤٠ب] الجِيمِ المَكسُورَةِ دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ المُسْتَقْبَلِ ومَعَ الرَّاءِ السَّاكِنَةِ لِلتَّعْدِيَةِ فِي دُرْ وَقَدْ يُبَدَّلُ فِي هَذَا فَيُقَالُ تُرْ [د: د:ø] وَإِذَا كَانَتْ دِلَالَةً لِلمَاضِي طَاءً أَوْ تَاءً فِي مَوَاضِعَ لَا يُنْقَاسُ وَإِنَّمَا اِدَّعَيْنَا أَنَّ الأَصْلَ الدَّالُ لِأَنَّ أَكْثَرَ مَا وَرَدَ مِنْ ذَلِكَ هُوَ بِالدَّالِ وَلَمْ يَرِدْ بِالطَّاءِ وَلَا بِالتَّاءِ إِلَّا النَّزَرَ اليَسِيرَ وَالكَثْرَةُ دَلِيلٌ عَلَى [د: د:ø] الأَصَالَةِ وَالقِلَّةُ دَلِيلُ الفَرْعِيَّةِ [د: هاذا اذا انفاد ضا واما اذا كَانَ ثم دليل غير الكثة من اشتقاق او تصريف فالحكم لذلك الدليل وَ إن قل الاستعمال الاصل وكثر استعمال الفَرع] [ق: الفرعة]

الزَّايُ تُزَادُ سَاكِنَةً مَعَ الغَينِ [غُزْ] ومَعَ الكَافِ [كُزْ] ومَعَ الرَّاءِ لِلتَّعْدِيَةِ شُذُوذًا فِي طُرْغُزْ وَكُرْكُزْ وَطَمْزُرْ [د: طَمْرُزْ] وَأَمْزُرْ [د: اَمْرُزْ]

القَافُ [د: ٥٩ب] تَقَدَّمَ زِيَادَتُهَا فِي جُقْ وَجَقْ وَتُزَادُ مَعَ اللَّامِ المَكْسُورَةِ دِلَالَةً عَلَى الأَعْدَادِ نَحْوُ يَمَالِقْ [ق: بالق] [د: يَمْلِق] وَدِلَالَةً عَلَى إِرَادَةِ مَعْنَى المَصْدَرِ مِنْ الأَسْمَاءِ نَحْوُ بَالِق لِق [د: اي تَسَمَّكَا] [ق: ١٧] وَتَأْكِيدًا بَعْدَ عَلَامَةُ المَصْدَرِ نَحْوُ بَرْمَقْ لِقْ [د: بَرْمِقْ لِقْ] وَتُزَادُ سَاكِنَةً بَعْدَ مِيمٍ مَفْتُوحَةٍ دِلَالَةً عَلَى المَصْدَرِ نَحْوُ بَرْمَقْ وتُزَادُ وَحْدَهَا [قْ] بِغَيرِ اِطِّرَادٍ سَاكِنَةً دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ نَحْوُ صَرُوجَا[282] وَدِلَالَةً عَلَى اِسْمِ المَفْعُولِ نَحْوُ[283] أَجُقْ وَتُزَادُ مَضْمُومَةً [قُ] دِلَالَةً عَلَى الآلَةِ نَحْوُ جِقُو فِي كُلِّ فِعْلٍ مُفَخَّمٍ، الكَافُ تُزَادُ وَحْدَهَا مَضْمُومَةً [كُ] دِلَالَةً عَلَى

279 V'de sonradan siyahla bu biçim verilmiştir.

280 "gayn" siyahla sonradan eklenmiş gibi gözükmektedir.

281 Sonradan eklenen harekelere göre "keldi" ve "turdu"dur.

282 nüshalarda yok V'de arada birşeyler vardır.

283 D'de yok ve olmaması daha uygun görünmektedir.

الآلَةِ نَحْوُ كَسَكُو [د: كسكُوْ] وَبِلَكُوا [د: بِلَكُوْ] فِي كُلِّ فِعلٍ [د: ø] مُرَقَّقٍ وشَذَّ سُكُونُهَا فِي أَلَكْ وتُزَادُ سَاكِنَةً [كْ] بَعْدَ مِيمٍ مَفتُوحَةٍ دِلالَةً عَلَى المَصْدَرِ نَحْوُ كَلْمَكْ وبَعْدَ اللَّامِ دِلَالَةً عَلَى تَأكِيدِ المَصْدَرِ نَحْوُ [د:ø] كَلْمَكْلِكْ ودِلَالَةً عَلَى إرَادَةِ مَعْنَى المَصْدَرِ مِنْ الأَسْمَاءِ نَحْوُ بَيْلِكْ أَوْ لِلأَعْدَادِ نَحْوُ بِتْلِكْ وتُزَادُ سَاكِنَةً بَعْدَ الجِيمِ المَضْمُومَةِ فِي جُكْ فِي [د:ø] التَّصْغِيرِ وبَعْدَ الجِيمِ المَفتُوحَةِ فِي جَكْ فِي اِسْمِ المَكَانِ وتُزَادُ مَفْتُوحَةً قَبْلَ النُّونِ السَّاكِنَةِ] فِي المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ [و: ٤١أ] وتُزَادُ فِي كِنَا وَفِي [د: نَحو] يَكْرَكْ وَقَدْ تَقَدَّمَ [د: ٦٠أ] ذَلِكَ

وتُزَادُ مَضْمُومَةً مَفْتُوحًا مَا قَبلَهَا دِلَالَةً عَلَى مَعْنَى الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ [د: د:ø] نَحْوُ إِكَكُوا [د: اِيْكَكُو] اُجَكُوا [د: اُجْكُودُرْ][284] دُرْدَكُوا [د: دَكُو] بِيشَكُوا [د: بِجْكُو] بِدَكُوا [د: يَدَكُو][285] أَيْ الاِثْنَانِ المُجْتَمِعَانِ وَالثَّلَاثَةُ المُجْتَمِعَةُ وَالأَرْبَعَةُ المُجْتَمِعَةُ وَالخَمْسَةُ المُجْتَمِعَةُ وَالسَبعَةُ المُجْتَمِعَةُ وَلَمْ يُسْمَعْ ذَلِكَ فِي سَكِزْ وَالقِيَاسُ يَقْتَضِي سَكْسَكُوا [د: سَكْسَكُوْ] وتُزَادُ فِي بِرَكُوا [د: بِيرْكُوْ] ومَعنَاهُ المُنْفَرِدُ بِذَاتِهِ فَكَأَنَّهُ اِجْتَمَعَ اِنْفِرَادُهُ فِيهِ، وتُزَادُ بَعْدَ الفِعْلِ المَاضِي وَبَعْدَهَا جَا مُتَوَسِّطًا بَيْنَهُمَا مَا يَلحَقُ الفِعْلِ مِنْ الضَمَائِرِ مُسْتَكِنًا بَعْدَ مَا يُسْتَكَنُ فِيهِ، فَيَدُلُّ هَذَا التَرْكِيبِ عَلَى أَنْ تَرَادَفَ [ق: ١٨] مَعْنَى [د: معناهما] مَهْمَا وَيَتَقَدَّمُ عَلَى الفِعْلِ تَيْمَ فَيَصِيرُ كُلُّ ذَلِكَ يُعْطِي مَعْنَى كُلَّمَا نَحْوُ [د: ø:د] تَيْمَ كَلدُكِنْجَا [د: كَلدُكَجَا] اَغِرْلَغَمَنْ وَسَنْجَرْ تَيْمَ كَلْدُكَنْجَا [د: كَلدُكَجَا] اَغِرْلَغَمَنْ وَمَعَ اللَّامِ السَّاكِنَةِ تَأْكِيدًا فِي فِعْلِ الأَمْرِ لِلْمُخَاطَبِ المُنْفَرِدِ [د: مُفْرَد] نَحْوُ كَلْكِلْ وَكُلْكِلْ [د: كُلْكُلْ] وَتُزَادُ أَيْضًا فِي سُبُرْكَا وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنْ سُبُرْ

الغَيْنُ تُزَادُ مَعَ الزَّايِ شُذُوذًا فِي التَّعْدِيَةِ فِي طُرْغُزْ وَسَاكِنَةً مَعَ اللَّامِ المَضْمُومَةِ لِلنَسَبِ لِغَيْرِ صِنْعَةٍ فَتَقُولُ رُومْ لُغْ وَمَفْتُوحَةً [د: ٦٠ب] بَعْدَهَا نُونٌ سَاكِنَةٌ دِلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ فِي نَحْوِ بَرْغَنْ [د: بَرَغَنْ] وَدِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ وَاِسْمِ المَفْعُولِ المَوْصُولَيْنِ نَحْوُ يَرَتْغَنْ [د: يُرْتَغَنْ] وَنَحْوُ يَرَلْدِغَنْ [د: يَرْلِدْغَنْ] وَمَضْمُومَةً دِلَالَةً عَلَى مَعْنَى الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ قَالُوا اَلْطَغُوا [د: اَلْطَغُوْ] وَطُقْصَغُوا [د: طُقْصَغُوْ] أَيْ السِّتَّةُ المُجْتَمِعَةُ وَالتِّسْعَةُ المُجْتَمِعَةُ وَمَعَ اللَّامِ السَّاكِنَةِ تَأْكِيدًا فِي فِعْلِ الأَمْرِ [د: ٤١ب] المُخَاطَبِ المُنْفَرِدِ فِي نَحْوِ طُرْغُلْ وَيَرْغِلْ

المِيمُ تُزَادُ مَعَ الشِّينِ سَاكِنَةٍ دِلَالَةً عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ المَاضِي فِي نَحْوِ يِتِى [د: يَتِىْ] وَاَلْطِى [د: اَلْطِىْ] فَيُقَالُ يَتْمِشْ وَاَلْطِمِشْ [د: اَلْطِمِشْ] دِلَالَةً عَلَى تَضْعِيفِ [د: عددِ] مَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ عَشَرَ مَرَّاتٍ [د: لان يتي هُوَ سبعة واذا لحقت مش ادّي مَعْنَى الستِّين] وَتَقَدَّمَتْ زِيَادَتُهَا فِي مَقْ [د: مِنْ] وَمَكْ فِي المَصْدَرِ، وَيَجُوزُ الاِكْتِفَاءُ بِهَا

---

284 V'de "elif" siyahla esrelidir.

285 V'de "vav"lardan sonra "elif" vardır.

سَاكِنَةً فِي المَصْدَرِ، الشِّينُ تَقَدَّمَ زِيَادَتُهَا وتُزَادُ وَحْدَهَا [ش] سَاكِنَةً دِلَالَةً عَلَى التَّفَاعُلِ نَحْوُ اُرُشْدِى وَصَنْجِشْتِى ودِلالةً عَلَى الهَيئَةِ نَحْوُمِنِشْ وَاَلْطُرُشْ [د: اُطُرُشْ] أَيْ هيئةُ الرُكُوبِ وهَيْئَةُ القُعُودِ [د: ٦١أ] ودِلَالَةً عَلَى المُبَالَغَةِ فِي المَصْدَرِ نَحْوُ اُرُشْ وَاَلْطُرُشْ [د: طُرُشْ]

اللَّامُ تَقَدَّمَ زِيَادَتُهَا مَعَ القَافِ فِي لِقْ وَمَعَ الكَافِ فِي لِكْ وَتُزَادُ مَفْتُوحَةً [لَ] [ق: ١٩] فِي آخِرِ الاِسْمِ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَبْنِيَ مِنْهُ فِعْلًا نَحْوُ اُتْرُكْلَدِى [د: ايُرُكْلَدِى] وَاُتْلَدِى وَسُرْلْدِى وَيَطَّرِدُ [د: لا يَطَّرِدُ] ذَلِكَ وَتُزَادُ سَاكِنَةً [لْ] دِلَالَةً عَلَى بِنَاءَ الفِعْلُ لِلْمَفْعُولِ نَحْوُ اُرِلْدِى وَبَرِلْدِى وَفِي اِسْمِ المَفْعُولِ نَحْوُ اُرُلْشْ وَبَرِلْشْ وَاُرُلْدَجِى [د: أُرُلْجِى] بَرِلْدَجِى [د: برلْجِى] وَفِي المَوْصُولِ إِذَا أُرِيدَ بِهِ المُضِيِّ نَحْوُ بِرِلْكَانْ [د: برلْكَنْ] وَاُرُلْغَانْ [د: اُرُلْغِنْ] أَيْ الَّذِي أُعْطِيَ وَ الَّذِي ضُرِبَ وَتُزَادُ فِي العَدَدِ الَّذِي لَحِقَهُ دَلِيلُ الاِجْتِمَاعِ قَبْلَ حَرْفُ [حرف] الدَّلِيلِ مَفْتُوحَةً سَاكِنُ مَا قَبْلَهَا وَلَا يَكُونُ ذَلِكَ إِلَّا فِي الإِضَافَةِ، فَإِنْ أَضَفْتَ لِغَائِبٍ لَحِقَتْهُ [و: لحقهُ] السِّينُ الَّتِي تَلْحَقُ المُضَافَ المُتَحَرِّكَ الآخِرِ فَتَقُولُ اِيكَوْلَسِى اَيْ كِلَاهُمَا وَاُجَوْلَسِى [و: ٤٢أ] أَيْ ثَلَاثتُهُمْ وَإِنْ أَضَفْتَ إِلَى مُخَاطَبٍ قُلْتَ اِكَوْكُنُزْ [د: اَكَوْ تُنُزْ] أَيْ كِلَاكُمَا وَاُجَوْكُنُزْ [د: اَجو لَتر] أَيْ ثَلَاثَتُكُمْ وَإِنْ أَضَفْتَ إِلَى مُتَكَلِّمٍ قُلْتَ اِكَوْكُمُزْ [د: اِكَوْ لَنُزْ] r أَيْ كِلَانَا وَاُوجَوْكُمُزْ [د: اِجَوْلَزْ] أَيْ ثَلَاثَتُنَا وَكَذَلِكَ [د: ٦١ب] تَقُولُ إِلَى سَكِزْ وَيُنْظَرُ هَلْ يُقَالُ ذَلِكَ فِي سَكِزْ وَفِي اُنْ وَهَلْ يَلْحَقُهَا وَيَلْحَقُ اُنْ بِمَعْنَى العَشَرَةُ دَلِيلُ الاِجْتِمَاعِ أَمْ لَا وَهَلْ يُقَالُ ذَلِكَ فِي المُرَكَّبِ أَوْ المَعْطُوفِ أَوْ المَايَةِ أَوْ الأَلِفِ

الوَاوِ تُزَادُ مَضْمُومَةً [وُ] مَفْتُوحًا مَا قَبْلَهَا دِلَالَةً عَلَى الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ قَالُوا اِيكَوُ اُوجَوُ دُرْدَوُ بِشَوُ اَلْطَوُ يَدَوُ تُقُصَوُ [د: تُقْصو] وَلَمْ يُسْمَعْ ذَلِكَ فِي سَكِزْ وَالقِيَاسُ يَقْتَضِي سَكْسَكُو [د: سكزو] وَتُزادُ أَيْضًا فِي بِرَوُوا [د: بِيْرَوُ] وَمَعْنَاهُ المُنْفَرِدُ بِذَاتِهِ وَلَمْ يُسْمَعْ أَيْضًا دُخُولُ دَلِيلِ الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ فِي اُنْ وَلَا فِيمَا فَوْقَهَا لَا وَاوَ وَلَا كَافَ وَلَا عَيْنَ وَ تُزَادُ فِي جَتْلُوكْ [د: جَتْلَكْ وَ جَتْلُوكْ] [ق: ٢٠] لِأَنَّهُ مَأْخُوذٌ مِنْ جَتْلَدِى أَيْ صَوْتٌ بِفَرْقَعَةٍ [د: مفرقعة].

القَوْلُ فِي البَدَلِ

البَدَلُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ قَلِيلٌ وَحُرُوفُهُ قَلِيلَةٌ وَهِيَ الهَمْزَةُ [ا] وَالقَافُ [ق] وَالسِّينُ [س] والدَّالُ [د] وَالصَّادُ [ص] وَالثَّاءُ [ث] والبَاءُ [ب] والزَّاءُ [ز]

فَأَمَّا الهَمْزَةُ فَتُبَدَّلُ بَاءً [ا - ب] قَالُوا اَبَّقْ أَصْلُهُ اَبْاَقْ [د: ابق] فَأُبْدِلَتْ الهَمْزَةُ بَاءً وَأُدْغِمَتْ فِي البَاءِ [د: اَبْيَضْ وَاَصْلُهُ اَفَرْدِي]، القَافُ تُبَدَّلُ غَيْنًا [ق - غ] قَالُوا اَغَرْدِي أَصْلُهُ أَفَرْدِي yok لِأَنَّ أَقْ هُوَ [د: ٦٢أ] الأَبْيَضُ وَقَالُوا بُزْغُشْ أَصْلُهُ بُزْقُشْ أَيُّ طَائِرُ أَبْيَضُ، السِّينُ تُبَدَّلُ صَادًا [س - ص] قَالُوا اُطُصِرْ [د: اطْصُرْ] الدَّالُ تُبَدَّلُ تَاءً [د

- ت] قَالُوا اِشِتْتُرْدِى أَصْلُهُ اِشِتْدُرْدِى [د: اَصَّادُ تُبَدِّلُ شِينً [ص - ش] ا قَالُوا بَشْمَقْ اَصْلُهُ بَصْمَقْ] التَّاءُ تُبَدَّلُ دَالًا [ت - د] قَالُوا دَمُرْ [د: دَمِرْ] أَصْلُهُ تَمُرْ [د: تَمِرْ] وَ دُتُنْ أَصْلُهُ تُتُنْ وَ دِزْ أَصْلُهُ تِزْ وَ دَكَا أَصْلُهُ تَكَا وَ دَلُو [د: دَلُوا] أَصْلُهُ تَلُو وَ دِلْكُو [د: دِلْكُو] أَصْلُهُ تِلْكُو [د: تِلْكُو] وَ دِلْتَقْ [د: دِلْتِقْ] أَصْلُهُ [و: ٤٢ب] تِلْتَقْ [د: تِلْتَقْ] وَتُبَدَّلُ طَاءً [ت - ط] قَالُوا طُطِّى أَصْلُهُ طُتِّى البَاءُ تُبَدَّلُ مِيمًا قَالُوا كُمْكُكْ أَصْلُهُ كُبْكُكْ وَ يَمْيَشِلْ أَصْلُهُ يَبْيَشِلْ الزَّايُ تُبَدَّلُ صَادًا [ز - ص] قَالُوا طُقْصَنْ أَصْلُهُ طُقْزَنْ [د: طُقُزْ].***

القَوْلُ فِي الحَذْفِ

الحَذْفُ قَلِيلٌ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ ولاَ يَطَّرِدُ [د:ø] وَالحُرُوفُ الَّتِي حُذِفَتْ هِيَ الدَّالُ [د] وَالياَءُ [ي] وَالرَّاءُ [ر] وَالهَمْزَةُ [ا] وَالقَافُ [ق]

فَأَمَّا الدّالُ [د] فَحُذِفَتْ مِنْ اِجْدُرْ [د: اَجِدُرْ] وَكُجْدُرْ [و: كَجْدُرْ] [د: كِجِدُرْ] وَقَيِتْدُرْ [د: قَيْتَدُرْ] قَالُوا اِجُرْ وكِجُرْ قَيْتُرْ [د: قِيْتِرْ] اليَاءُ حُذِفَتْ مِنْ اَيْكِرْ قَالُوا أَكِرْ الرَّاءُ [ر] حُذِفَتْ مِنْ [د: ٦٢ب] بِرْلَا قَالُوا بِلَا الهَمْزَةُ [ا] حُذِفَتْ مِنْ أُشْ بِمَعْنَى هَا الَّتِي لِلتَّنْبِيهِ فِي قَوْلِهِمْ شِمْدِى أَصْلَهُ اِمْدِي [د: أُشْ اِمْدِي] نُقِلَتْ حَرَكَةُ هَمْزَةِ [د: ٢١] اِمْدِي إِلَى السَّاكِنِ قَبلُهَا وَهُوَ الشِينُ وَحُذِفَتْ الهَمْزَةُ، القَافُ [ق] حُذِفَتْ مِنْ صِجْقَنْ قَالُوا صِجَنْ.

القَوْلُ فِي نَقْلِ الحَرَكَةِ [د: ø]

القَوْلُ فِي الإِدْغَامِ

الإِدْغَامُ إِمَّا فِي الكَلِمَةِ وَإِمَّا فِي الكَلِمَتَيْنِ، أَمَّا فِي كَلِمَةٍ فَهُوَ قَلِيلٌ جِدًا لَمْ يُحْفَظْ مِنهُ إِلَّا الِّى [و: اِلِّى] [د: اِلِّى] فِي العَدَدِ بِمَعْنَى الخَمْسِينَ وَ يَصِّي وَهُوَ الصَفِيحُ مِنْ حَدِيدٍ وَحَجَرٍ وَغَيْرَ ذَلِكَ [د: واما من كلمتين فهو كثير يكون فِي المثلين نحو قُلْ بِمَعْنَى مملوك وقُلَّرْ لجمع فادغمت لام قُلْ فِي لاملر ويكون فِي المتقاربين نحو اط اذا لحقتها دن تقول اطن].

القَوْلُ فِي الأَحْكَامِ التَّرْكِيبِيَّةِ

الكَلَامُ قَوْلٌ دَالٌّ عَلَى نِسْبَةٍ إِسْنَادِيَّةٍ [د: افنا ئية؟] وَأَقْسَامُهُ طَلَبٌ وَخَبَرٌ وَإِنْشَاءٌ

فَالطَّلَبُ طَلَبُ وُجُودٍ وَطَلَبُ عَدَمٍ مِثَالُ الأَوَّلِ بَرْغِلْ أَيْ اِذْهَبْ وَمِثَالُ الثَّانِي بَرْمَا أَيْ لَا تَذْهَبْ وَمِثَالُ الخَبَرِ صَنْجَرْ طُرْمِشْ أَيْ صَنْجَرٌ قَائِمٌ وَمِثَالُ [د: ٦٣أ] الإِنْشَاءِ صَطِّمْ أَيْ بَعْت.

وَالكَلَامُ [و: ٤٣أ] يَنْقَسِمُ عَلَى [د: الي] جُمْلَتَيْنِ اِسْمِيَّةٍ وَفِعْلِيَّةٍ فَالاِسْمِيَّةُ هِيَ المُرَكَّبَةُ مِنَ المُبْتَدَأِ وَالخَبَرِ وَيَنْشَأُ [د: الانشاء] عَنْهَا النَوَاسِخُ وَهِيَ اِدِى [د: اَيْدِى] وَأَخَوَاتُهَا وَ كَشْكَا وَأَخَوَاتُهَا وَ صَغَنْدِى [د: صَغْنَدِى] وَأُخْتَاهَا. وَالفِعْلِيَّةُ هِيَ المُرَكَّبَةُ مِنْ الفِعْلِ وَالفَاعِلِ وَيَنْشَأُ عَنْهَا المُرَكَّبَةُ مِنَ الفِعْلِ [د: د:ø] وَالمَفْعُولِ الَّذِي لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ وَالتَّقَدُّمُ الكَلَامِ عَلَى قِسْمَةِ الإِسْمِ إِلَى النَكْرَةِ وَالمَعْرِفَةِ وَالفِعْلِ إِلَى الأَمْرِ وَالمَاضِي وَالمُضَارِعِ وَغَيْرُ ذَلِكَ.

القَوْلُ فِي النَّكرَةِ وَالمَعْرِفَةِ

النَّكْرَةُ مَا وُضِعَ شَايِعًا وَهُوَ عَلَى قِسْمَيْنِ مُفْرَدِ اللَّفْظِ وَمُرَكَّبٍ، فَالمُفْرَدُ نَحْوُ أَرْ أَتْ وَالمُرَكَّبُ تَارَةً يَكُونُ مُرَكَّبًا مِنْ اِسْمَيْنِ نَحْوُ دَوَا قُشْ لِلنِّعَامِ وَمِنْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ نَحْوُ قَبَرْجُقْ لُو بَغَا [د: قبُرْجَقْ لرْ بُغَا] لِلسُّلَحْفَاةِ وَذَلِكَ بِخِلَافِ النَّكِرَةِ فِي لِسَانِ العَرَبِ فَإِنَّهَا [ق: ٢٢] لَا تُوجَدُ مُرَكَّبَةً أَصْلاً، وَالمَعْرِفَةُ[286] مَا وُضِعَ خَاصاً وَهُوَ [د: هي] مُضْمَرٌ وَعَلَمٌ وَاسْمُ إِشَارَةٍ وَمَوْصُولٌ وَمُضَافٌ لِوَاحِدٍ مِنْهَا فَالمُضْمَرُ مُنْفَصِلٌ وَمُتَّصِلٌ وَالمُنْفَصِلُ لِمُتَكَلِّمٍ مَنْ وَلِمُتَكَلِّمِينَ بِزْ وَأَصلُهُ مِزْ بِالمِيمِ وَقَدْ يُلْحِقُهُ [د: تلحقه] لَرْ لِتَأْكِيدِ الجَمْعِ وَلِلْمُخَاطَبِ سَنْ وَلِلمُخَاطَبِينَ سِزْ [د: ٦٣ب] وَكُلٌّ مِنْ مَنْ وَ مِزْ وَ سَنْ وَ سِزْ يَقَعُ عُمْدَةً وَفَضْلَةً، وَلِغَايِبٍ اُلْ وَ اُنْ وَلِغَايِبِينَ اُنْ لَرْ [ق: اَنْ لَرْ] أَصْلُهُ اُلْلَرْ [د: اُلَّرْ] فَأُبْدِلَتِ اللَّامُ نُونًا وَفُتِحَتْ الهَمْزَةُ لِفَتْحَةِ لَامِ لَرْ وَلَمْ يَعْتَدُّوا بِالنُّونِ السَّاكِنَةِ لِأَنَّهَا حَاجِزٌ غَيْرُ حَصِينٍ لِسُكُونِهَا وَيُنْطَقُ بِالأَصْلِ بَعْدَ حَذْفِ اللَّامِ الأُولَى فَيُقَالُ اُلَرْ [د: اُلَرَ] فَأَمَّا فِي اللُّغَةِ التُّرْكْمَانِيَّةِ فَيَقُولُونَ بُلَرْ فَيُبَدِّلُونَ الهَمْزَةَ بَاءً وَالمُتَّصِلُ[287] لِمُتَكَلِّمٍ يُضَافُ إِلَيْهِ مِيمٌ سَاكِنَةٌ نَحْوُ قُلُمْ أَيْ غُلَامِي وَلِمُخَاطَبٍ [د: ٤٣ب] مُضَافُ إِلَيْهِ نُوناً سَاكِنَةً [د: د:ø] خَيْشُومِيَّةً نَحْوُ قُلُنْ أَيْ غُلَامُكَ وَلِمُخَاطَبِينَ مُضَافُ إِلَيْهِمْ [د: د:ø] تِلْكَ النُّونُ مَزِيدًا عَلَيْهَا زَايٌ نَحْوُ قُلُنْزْ أَيْ غُلَامُكُمْ وَسَيَأْتِي كَيْفِيَّةُ اِسْتِعْمَالِ هَذِهِ الضَّمَائِرِ فِي تَضَاعِيفِ الأَبْوَابِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

العَلَمُ

مَا هُوَ عَيْنٌ مُسَمَّاهُ مُطْلَقًا وَيَكُونُ مُفْرَدًا نَحْوُ سُنْقُرْ وَمُرَكَّبًا مِنْ اِسْمَيْنِ نَحْوُ اَقْبُغَا [د: اَقْ بُغَا] وَمِنْ إِسمٍ وَفِعْلٍ نَحْوُ اَيْدُغْدِى وَيَكُونُ أَيْضًا مُرْتَجَلًا نَحْوُ قلاوون [د: قَلَاوُون] وَمَنْقُولًا مِنْ إِسْمٍ نَحْوُ لَاجِين وَمِنْ فِعلٍ نَحْوُ بُكْتِي وَ سَنْجَرْ

اِسْمُ الإِشَارَةِ

286 V ve K'de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

287 V'de kelimenin üstü çizilmiş; K'de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

[د: ٦٤أ] لِمُفْرَدٍ قَرِيبٍ بُو بِمَعْنَى ذَا وَلِبَعِيدٍ اُلْ [ق: اك] ذَاكَ وَيُشَارِكُ لَفْظُهُ لَفْظَ الضَّمِيرِ بِمَعْنَى [ق: ٢٣] هُوَ وَقَدْ تَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي الْمُضْمَرَاتِ وَلِجَمْعٍ قَرِيبٍ بُلَارْ وَلِبَعِيدٍ اَنْ لَرْ وَقَدْ تَقَدَّمَ أَنَّ [د: د:ø] اَنْ لَرْ [د: اُنْ لَرْ] لِلغَائِبِينَ [د: للغَايِبِينَ] فِي الضَّمَائِرِ فَصَارَ مُشْتَرِكًا بَيْنَ أَنْ يَكُونَ ضَمِيرًا بِمَعْنَى هُمْ وَأَنْ يَكُونَ اِسْمُ إِشَارَةٍ بِمَعْنَى أُولَئِكَ وَمِنْ أَسْمَاءِ الإِشَارَةِ لِلمَكَانِ بُنْدَا بِمَعْنَى هُنَا وَ اَنْدَا بِمَعْنَى هُنَاكَ، المَوْصُولُ ثَلَاثَةُ أَلْفَاظٍ وَذَلِكَ فِي [د: عَلَي] حَسْبِ الصِّلَةِ وَهُوَ أَنَّ الصِّلَةَ إِمَّا أَنْ تَكُونَ ظَرْفًا أَوْ جُمْلَةً إِنْ كَانَتِ الصِّلَةُ ظَرْفًا كَانَ المَوْصُولُ كَافًا مَكْسُورَةً مِثَالِ ذَلِكَ بُو اَوْدَى كِنِنْ [د: كْنِينْ] [د: بُو اَوْدَكْى] قُلِى دُرْ [ق: بُو اَوْدَ كِنِنْ قُلِى دُرْ] أَيْ هَذَا الغُلَامُ الَّذِي فِي الدَّارِ وَبُو اَوْدَى كِلَارْتِنْ [د: اَوْدِكْلَرْتُنْ] قُلِى دُرْ [ق: بُو اَوْدَ كِلَارْتِنْ قُلِى دُرْ] أَيْ هَذَا غُلَامُ الَّذِينَ فِي الدَّارِ وَإِنْ كَانَتْ جُمْلَةً فَإِمَّا أَنْ تَكُونَ اِسْمِيَّةً أَوْ فِعْلِيَّةً [و: ٤٤أ] إِنْ كَانَتْ اِسْمِيَّةً كَانَ المَوْصُولُ المُفْرَدِ [د: اُلْ كِيمْ نحو] اُلْ كِيمْ قُجَسِى كُرْكْلُودُرْ [د: كُرْكْلُودُرْ] اَوْدَادُرْ [د: اَوْدَدُرْ] أَيْ الَّذِي سَيِّدَهُ حسن فِي الدَّارِ وَالجَمْعِ [د: اُنْلَرْ كِيمْ نحو] اُنْلَرْ كِمْ [د: كِيمْ] قُلَّرِ كُرْكْلُودُرْ [د: كُرْكْلُودُرْ] اَوْدَادُرْ [د: اَوْدَدُرْ] وَإِنْ كَانَتْ فِعْلِيَّةً فَإِمَّا أَنْ تَكُونَ مَاضِيَةً أَوْ مُسْتَقْبَلَةً إِنْ كَانَتْ [د: ٦٤ب] مَاضِيَةً كَانَ المَوْصُولُ غَنْ [د: د:ø] مُتَّصِلًا بِآخِرِ الفِعْلِ إِذَا كَانَ مُفَخَّمًا وَ كَنْ إِذَا كَانَ مُرَقَّقًا تَقُولُ كُرْدُمْ سَنِى أُرْغَنِى أَيْ أَبْصَرْتُ الَّذِي ضَرَبَكَ وَ يَرَتْغَنْ الَّذِي خَلَقَ وَ كَلْكَانْ الَّذِي جَاءَ وَيَجُوزُ أَنْ يَأْتِيَ بِالفِعْلِ المَاضِي بَعْدَ اُلْ كِمْ [د: كِيمْ] وَ اَنْ لَارْ كِمْ [د: اُنْلَارْ كِيمْ] نَحْوُ أَنْ لَارْ كِمْ [د: اُنْلَارْ كِيمْ] طُرْدِلَارْ اَوْدَا [ق: اَرْدَا] أَيْ الَّذِينَ قَامُوا فِي الدَّارِ وَإِنْ كَانَتْ مُسْتَقْبَلَةً كَانَ المَوْصُولُ اُلْ كِمْ [د: كِيمْ] وَ اَنْ لَارْ كِمْ [د: اُنْلَارْ كِيمْ] عَلَى مَا تُرِيدُ مِنَ المَعْنَى وَشَرْطُ الصِّلَةِ أَنْ تَكُونَ جُمْلَةً خَبَرِيَّةً أَوْ ظَرْفًا أَوْ مَجْرُورًا وَتَقَدَّمَ تَمْثِيلُ ذَلِكَ وَمَتَى [ق: ٢٤] كَانَ المَوْصُولُ الكَافُ المَكْسُورَةُ فَلَا يَكُونُ الصِّلَةُ إِلَّا ظَرْفًا أَوْ مَجْرُورًا وَيَجِبُ تَقْدِيمُ صِلَتِهِ [د: صِلَةً] عَلَيْهِ وَغَيْرَ ذَلِكَ مِنَ المَوْصُولَاتِ يَجِبُ تَأْخِيرُ صِلَتِهِ عَنْهُ [د: عَليه] سَوَاءٌ كَانَتِ الصِّلَةُ جُمْلَةً أَوْ غَيرَهَا مِثَالُ الجُمْلَةِ قَدْ تَقَدَّمَ وَمِثَالُ الجَارِ وَالمَجْرُورِ اَنْلَرْ كِمْ [د: اُنْلَارْ كِيمْ] اَوْدَدُرْ كُرْكْلُولَرْدُرْ [ق: كُرْكْلُودُرْ] [د: كُرْكْلُولَرْدُرْ] أَيْ الَّذِي فِي الدَّارِ حِسَانُ وَ اَنْ لَرْ كِمْ اُلْنِنْ دَادُرْ [د: اُلْنِنْ دَدُرْ] بَكْلَرْدُرْ [د: بَلَلَرْدُرْ] أَيْ الَّذِينَ أَمَامَكَ أُمَرَاءُ وَيَجُوزُ التَّفْصِيلُ [د: الفَصْل] بَينَ اُلْكِمْ وَ اَنْلَرْكِمْ [د: اُنْلَرْكِيمْ[288]] وَصِلَتُهُمَا [د: ٦٥أ] بِالمَفْعُولِ فَتَقُولُ اُولْ كِمْ سَنْجَرْتِى اُورْدِي كَلْدِى أَيْ الَّذِي ضَرَبَ سَنْجَرُ جَاءَ وَتقعُ الجُمْلَةُ الشَّرطِيَّةُ صِلَةً للمَوصُولِ فَتَقُولُ كَلْدِى اُلْ كِمْ كُرْسَنْ سَوْ كَسَنْ أَيْ جَاءَ الَّذِي إِنْ [د: ٤٤ب] رَأَيْتَ أَحْبَبْتَ وَ سَا هِيَ أَدَاةُ الشَّرْطِ والنُّونِ ضَمِيرُ الخِطابِ [د: نحو قُلُنْ اي غلامك] المُضَافِ تَارَةً تَكُونُ الإِضَافَةُ لِلضَّمِيرِ نَحْوُ قُلُمْ وَ قُلُمْزْ [د: قُلُمِزْ] وَ قُلُنْ وَ قُلُنْزْ وَ قُلِى وَ [د: د:ø] قُلُلْرْ. وَسَيَأْتِي

288 D'de "kim"ler her zaman "ya"lı yazılmıştır.

الكَلَامُ عَلَيْهِ فِي بَابِ الإِضَافَةِ [د: د:ø] وَلَا يَخْلُو آخِرُ الَّذِي تَضِيفُهُ لِلْغَايِبِ مِنْ أَنْ يَكُونَ سَاكِنًا فَتَكْسِرَهُ نَحْوُ قُلِى أَيْ مَمْلُوكَهُ أَوْ مُتَحَرِّكًا فَتُلْحِقُهُ سِينًا مَكْسُورَةً نَحْوُ قُجَاسِى وَ قَرِى سِى [ق: قِزِى سِى] وَ اُلُوسِى [د: اُلِسِى] أَيْ سَيِّدَهُ عَجُوزَهُ وَعَظِيمَهُ وتَارَةً [د: د:ø] لِلْعَلَمِ نَحْوُ سُنْقُرْ قُلِى وِلِلْمُشَارِ نَحْوُ بُنْ قُلِى وَلِلمَوْصُولِ كِمِنْ قُلِى [ق: كِمِنْ قُلِى] [و: كِمِنْ] [د: كِنِنْ قُلِى] وَسَيَأْتِي كَيْفِيَّةُ الإِضَافَةِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى وَلَا أَدَاةً فِي هَذِهِ اللُّغَةِ يَتَعَرَّفُ [د: تَتَعَرَّف] بِهَا النَّكْرَةَ كَمَا فِي لِسَانِ العَرَبِ بَلْ إِذَا كَانَ الاِسمُ مَعْهُودًا بَينَ المُخَاطَبِينَ اِكْتَفَوا بِذِكرِهِ نَكْرَةً عَلَى [د: ما] وَضْعِ اِتِّكَالًا عَلَى فَهْمِ المُخَاطَبِينَ [د: ٦٥ب] وَلَا يَأْتُونَ قَبْلَهَا بِ اُلْ وَإِلَّا كَثُرَ فِي لُغَتِهِمْ أَنْ يُؤْتَى [ق: تُؤْتَى] بِاللَّفْظِ المُشَارِكِ [ق: ٢٥] لِضَمِيرِ الغَايِبِ وَالإِشَارَةِ وَهُوَ اُلْ [ق: اَلْ] فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ وَبَين المُخَاطَبِ عَهْدٌ فِي سَمَكٍ قُلْتَ فِي مَعْنَى السَّمَكِ طَرِىَّ اُلْ بَلِقْ يَشْدُرْ [ق: اُلْ بَلِقْ يَشِلْ دُرْ] وَفِي مَعْنَى الأَسْمَاكِ طَرِيَّةٌ اُلْ [د: د:ø] بَلِقْ لَار [د: بَلِقْ لَرْ] يَشْدُرْ وَيَجُوزُ يَشْلَارْدُرْ [د: يَشْلَرْدُرْ].

القَوْلُ فِي الفِعْلِ

الفِعْلُ يَنْقَسِمُ ثَلَاثَةَ أَقْسَامٍ أَمرٍ وَمَاضٍ وَمُضَارِعٍ، فَالأَمْرُ هُوَ الأَصْلُ وَالمَاضِي وَالمُضَارِعُ وَاسْمُ الفَاعِلِ وَاسْمُ المَفْعُولِ وَالمَصْدَرُ وَاسْمُ المَكَانِ وَاسْمُ الهَيْئَةِ وَاسْمُ الآلَةِ فُرُوعٌ وَهِيَ مُشْتَقَّةٌ مِنَ الأَمْرِ وَلَا يَخْلُو الأَمْرُ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِغَايِبٍ أَوْ لِمُخَاطَبٍ، اَوْ المُتَكَلِّمِ إِنْ كَانَ لِغَايِبٍ [د: ٤٥أ] فَلَابُدَّ فِيهِ مِنْ حُرُوفِ الأَمْرِ نَحْوُ سَنْجَرْ كَلْسُنْ أَيْ سَنْجَرُ لِيَجِيءْ وَلِلغَايِبِينَ نَحْوُ سَنْجَرْ كَالْسُنْ لَارْ [د: سَنْجَرْ لَرْ كَلْسُنْ لَرْ] أَيْ لِيَجِيئُوا [و: فَلْيَجِيئُ] وَ سُلْثْ[289] [د: سُنْ] [ق: سك] هُوَ حَرْفُ الأَمْرِ نَظِيرُ اللام لِلأَمْرِ فِي لِسَانِ العَرَبِيَّةِ، وَإِنْ كَانَ لِمُخَاطَبٍ فإِمَّا أَنْ يَكُونَ مُفْرَدًا أَوْ غَيْرَهُ، إِنْ كَانَ مُفْرَدًا فَالأَصَحُّ أَنْ يَأْتِيَ بِنَفْسِ فِعْلِ الأَمْرِ مِنْ غَيْرِ زِيَادَةٍ عَلَيْهِ وَيَجُوزُ أَنْ يَزِيدَ [د: تَزِيدَ] [د: ٦٦أ] فِي آخِرِهِ لِلاِسْتِرَاحَةِ غِلْ أَوْ[290] [ق: اُرْ] كِلْ بِالكَافِ البَدَوِيَّةِ فَإِنْ كَانَتْ الكَلِمَةُ مُفَخَّمَةً كَانَتْ غِلْ وَإِنْ كَانَتْ مُرَقَّقَةً كَانَتْ كِلْ وَمَأْخَذُ التَّفْخِيمِ والتَّرْقِيقِ مُشَافَهَةُ السَّمَاعِ وَقَدْ حَصَرْنَا ذَلِكَ فِي كِتَابِ الأَفْعَالِ الَّذِي جَمَعْنَاهُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ، وَفِعْلُ الأَمرِ إِنْ كَانَ أَوَّلُهُ مَضْمُوماً فَمَا قَبْلَ آخِرِهِ مَضْمُومٌ إِلَّا إِنْ وُجِدَتْ فِي الفِعْلِ فَتْحَةٌ مِثَالُ ذَلِكَ طُرْغُلْ [د: طُرْغِلْ] كُلْ كُلْ [د: كُلْكِلْ] كُسْتَر كِلْ أُرْغُلْ [ق: أُرْغُلْ][291] [د: اورْلاغِلْ] وَإِنْ كَانَتْ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا فَمَا قَبْلَ [ق: ٢٦] آخِرِهِ مَكْسُورٌ إِلَّا إِنْ وَجَدْتَ فِي الفِعْلِ ضَمَّةً مِثَالُ ذَلِكَ بَرْغِلْ اِشِتْ كِلْ [د: اِشَتْكِلْ] تَكْتُرْغِلْ وَإِنْ كَانَ

---

289 V nüshasında budara bir müdahale olduğu bellidir. Anlaşılan kelimenin son harfi "nun"ken silinmiş ve nazallık bildirmek üzere "kef (ك)"e dönüştürülmüştür.

290 Kelime V'de de kırmızıdır; ancak "elif" harekesizdir.

291 V'de "ra"nın noktası vardır ve "ġayn" ın önünde lam varken silinmiştir.

غَيْرُ مُفْرَدٍ زِدْتَ نُوناً وَحْدَهَا فَتَقُولُ طُرُنْ [د: طُرُنْ][292] وَإِنْ شِئْتَ زِدْتَ عَلَيْهَا زَاياً، وَالزَّايُ تُشْعِرُ بِالتَّعْظِيمِ فَتَقُولُ طُرُنْزْ [د: طُرُنْزْ] وَالزَّايُ بَقِيَّةُ سِزْ وَيَجُوزُ أَنْ يَأْتِيَ بِ سِزْ فَتَقُولَ [د: د:ø]طُرُنْسِزْ فَيَأْتِي [د: فَتاتي] بِسِزْ تَوْكِيدًا وَإِنْ كَانَ لِمُتَكَلِّمٍ فَإِمَّا [د: المُتَكَلِّم فلا يخلو اما] أَنْ يَكُونَ مُفْرَدًا أَوْ غَيْرَهُ إِنْ كَانَ مُفْرَدًا قُلْتَ بَرْغَايِمْ وَ كَلْكَايِمْ أَيْ لِأَذْهَبْ وَلِأَجِئْ وَإِنْ [د: ٦٦ب] كَانَ غَيْرُ مُفْرَدٍ قُلتَ بَرْغَالِمْ وكَلْكَالِمْ أَيْ تَذْهَبُ وَتَجِئُ، وَالأَمرُ لِلمُتَكَلِّمِ فِي لِسَانِ العَرَبِ قَلِيلٌ جِدًّا وَأَمَّا فِي هَذِهِ اللُّغَةِ فَكَثِيرٌ جِدًّا، وَأَمَّا المَاضِي وَالمُضَارِعُ فَتَقَدَّمَ الكَلَامُ عَلَى الَّذِي يَخُصُّهُمَا وَيُمَيِّزُهُمَا فِي التَّصْرِيفِ [د: التَعْرِيفِ] [و: ٤٥ب] وَمَا قَبلَ الرَّاءُ الَّتِي هِيَ عَلَامَةٌ للمضارع إِمَّا أَنْ يَكُونَ مُتَحَرِّكًا أَوْ سَاكِنًا إِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا زِدْتَ الراءَ وَلَا تَتَغَيَّرُ الحَرَكَةُ وَإِنْ كَانَ سَاكِنًا حَرَّكْتَ بِالضَّمِّ أَوْ بِالفَتْحِ وَمُدْرَكُ ذَلِكَ السَّمَاعِ وَقَدْ بَيَّنَّا ذَلِكَ فِي كِتَابِ الأفعال هَذَا مَا لَمْ يَكُنْ آخِرُهُ لا الَّتِي لِلأَعْمَالِ فَإِنَّهُ تُقلَبُ أَلِفُهُ يَاءً مضْمُومَةً فَتقول سُزْلَايُرْ وَ بَشْلَايُرْ [د: بِشْلَايُرْ] وَيَجُوزُ حَذْفُهَا فَتَقُول سُزْلَارْ بَشْلَارْ [د: بِشْلَارْ] وَالأَصْلُ اليَاءُ.

وَأَمّا المُسْتَقْبَلُ[293] الخَبَرِيُّ فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ مُفَخَّمًا فَحَرْفُهُ غينٌ مَفْتُوحَةٌ مِثَالُهُ طُرْغَىْ [د: طُرْغَا] أَيْ سَيَقُومُ وَإِنْ كَانَ مُرَقَّقًا فَحَرْفُهُ [د: د:ø] كَافٌ مَفْتُوحَةٌ نَحْوُ كَلْكَا أَيْ سَيَجِيئُ وَسَيَأْتِي الكَلَامُ عَلَى الأَفْعَالِ إِثْبَاتًا وَنَفْيًا وَاسْتِفْهَامًا وَنَهْيًا [ق: ٢٧] فِي بَابِ الفِعْلِ وَالفَاعِلِ إِنْ شَاءَاللهُ تَعَالَى. [د: د:ø]

وَتَنْقَسِمُ الأَفْعَالُ أَيْضًا إِلَى مُتَصَرِّفٍ [د: ٦٧أ] وَجَامِدٍ، المُتَصَرِّفُ مَا اِخْتَلَفَ لَفْظُهُ لِاخْتِلَافِ زَمَانِهِ نَحْوُ طُرْ طُرُرْ [د: طُرْغَا] طُرْدِى وَالجَامِدُ مَا لَزِمَ طَرِيقَةً وَاحِدًا وَذَلِكَ نَحْوُ اِدِى بِمَعْنَى كَانَ فَلَا يُسْتَعْمَلُ مِنْهَا أَمْرٌ وَلَا مُضَارِعٌ فَإِنْ كَانَتْ بِمَعْنَى أَرْسَلَ كَانَتْ مُتَصَرِّفَةً وَاسْتُعْمِلَ مِنْهَا الأَمْرُ فَيُقَالُ اِنِى [و: ابنى] [ق: ابنى] [د: ابني] أَيْ أَرْسَلَ هَذَا وَ اِذِى [د: اِدى] مُشْتَرِكٌ بَيْنَ مَعْنَى كَانَ وَمَعْنَى أَرْسَلَ وَكَذَلِكَ دَكُلْ بِمَعْنَى لَيسَ لَا يَتَصَرَّفُ فِي كَلَامِهِمْ وَسَيَتَّضِحُ ذَلِكَ فِي بَابِ اِذِى [د: اِدى] وَأَخَوَاتِهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

وَتَنْقَسِمُ[294] أَيْضًا إِلَى لَازِمٍ وَمُتَعَدٍّ فَاللَّازِمُ نَحْوُ طُرْ وَالمُتَعَدِّي يَنْقَسِمُ قِسْمَيْنِ مُتَعَدٍّ إِلَى مَفْعُولٍ صَرِيحٍ وَمُتَعَدٍّ إِلَى غَيْرِ صَرِيحٍ [ق: ø] وَيَنْقَسِمُ المُتَعَدِّي أَيْضًا إِلَى مُتَعَدٍّ وَاحِدٍ [و: ٤٦أ] وَمُتَعَدٍّ إِلَى اِثْنَيْنِ وَمُتَعَدٍّ إِلَى ثَلَاثَةٍ وَسَيَأْتِي ذَلِكَ.

القَوْلُ فِي المُبْتَدَإِ وَالخَبَرِ

---

292 D'de kelime iki kere yazılmıştır.

293 V ve K'de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

294 V ve K'de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

تَذْكُرُ الْمُبْتَدَأَ أَوَّلاً وتَأْتِي بَعْدَهُ بِالخَبَرِ فَتَقُولُ سَنْجَرْ طُرْ بْطُرْ أَيْ سَنْجَرْ قَائِمٌ وَ سَنْجَرْ طُرْ طَجِى دُرْ أَيُّ قَائِمٌ غَدًا وَيَجُوزُ أَنْ تَقُولَ طُرْ بَنْطُرْ وَيَجُوزُ أَنْ يَقُولَ طُرْ مِشْ دُرْ [د: طُرْ مِس طرْ] وَإِذَا كَانَ الخَبَرُ مُشَبَّهًا بِهِ الْمُبْتَدَأُ قُلْتَ [د: ٦٧ب] سَنْجَرْ أَرْسْلَانْ دُرْ [د: أَرَسْلَنْدُرْ] أَيْ سَنْجَرْ أَسَدٌ، وَإِنْ كَانَ ظَرْفُ مَكَانٍ قُلْتَ سَنْجَرْ اَوْدَدُرْ أَيْ سَنْجَرْ فِي الدَّارِ وَ سَنْجَرْ اَرْدِنْدَدُرْ أَيْ سَنْجَرْ خَلْفَكَ [د: د:ø] وَلَا يَكُونُ ظَرْفُ [د: ولا يكون] الْمَكَانِ [ق: ٢٨] إِلاَّ بِالحَرْفِ الْمُرَادِفِ لِفِي الَّتِي لِلوِعَاءِ وَهِيَ دَا [د: وَهْوَدَ] وَإِنْ كَانَ ظَرْفُ زَمَانٍ فَمِنْهُ مَالَّا يَأْتِي فِيهِ بِحَرْفِ الوِعَاءِ نَحْوُ صَنْجِشْ بُكُنْدُرْ أَيْ الطِّعَانُ اليَوْمَ قُنُقْلُقْ [د: قُنُقْلُر] بُدُنْدُرْ أَيْ ضِيَافَةُ اللَّيْلِ [د: الليله] وَمِنهُ مَا لَا يَأْتِي بِالحَرْفِ نَحْوُ صَنْجِشْ طَنْدَدُرْ أَيْ الطَّعَان غَدًا وَ دُرْ تَوْكِيدًا فِيهَا كُلُّهَا وَالاِسْتِعْمَالُ بِهَذَا التَّوْكِيدِ لَا يَحْذِفُهَا وَإِنْ أَخْبَرْتَ بِجُمْلَةٍ فَتَقُولُ سَنْجَرْ اَطَسِى طُرْدِى أَيْ أَبُو سَنْجَرْ قَائِمٌ وَ سَنْجَرْ اَطَسِى طُرْبْطُرْ أَيْ أَبُو سَنْجَرْ [د: د:ø] قَائِمٌ، وَقَدْ يَجُوزُ حَذْفُ الخَبَرِ لِدَلَالَةِ الْمَعْنَى عَلَيْهِ نَحْوُ قَوْلِهِمْ اَرْمَغَنْ يُرِيدُونَ قَنِى أَيْ [د: اَرْمَغَنْ قَنِى يُرِيدُونَ أَيْنَ] الهَدِيَّةِ أَيْنَ، وَإِذَا كَانَ الخَبَرُ اِسْمَ اِسْتِفْهَامٍ جَازَ تَقْدِيمُهُ وَتَأْخِيرُهُ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ وَهُوَ الأَصْلُ فَتَقُولُ سَنْجَرْ قَنِى وَ قَنِى سَنْجَرْ وَكَذَلِكَ إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ اِسْمًا جَازَ تَقْدِيمُهُ عَلَى الخَبَرِ وَتَأْخِيرُهُ فَتَقُولُ كِمْدُرْ اَوْدَى [و: اَوْدَى] [ق: اَوْدَى] [د: اَوْدَا] أَيْ مَنْ فِي الدَّارِ وَ [د: ٦٨أ] اَوْدَ [د: اَوْدَا] كِمْدُرْ أَيْ فِي الدَّارِ مَنْ وَإِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ اِسْمُ شَرْطٍ وَجَبَ تَقْدِيمُهُ فَتَقُولُ كِمْ طُرْسَا طُرْغَا [ق: طُرْغَان] [و: ٤٦ب] مَنْ اَنِنْ [و: اَنِنْ] بِلَا أَيْ مَنْ يَقُمْ أَقُمْ مَعَهُ كِمْ يكُونُ [د: تكون] اِسْتِفْهَامًا وَشَرْطًا وَإِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ مَوْصُولًا قلْتَ اُلْ كِمْ طُرْدِى طُرْدُمْ اَنِنْ [و: اَنِنْ] بِلَا[ق: ايلا] أَيْ الَّذِي قَامَ قُمْتُ مَعَهُ، وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ هَذَا الْمُبْتَدَأُ فَصَارَتْ اُلْ كِمْ بِمَعْنَى الَّذِي وَ آلَارْ كِمْ [د: اُنلَرْ كِمْ] بِمَعْنَى الَّذِينَ وَقَدْ تَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي الْمَوْصُولِ [د: المَوْصُولَات] وَيَجُوزُ لِأَنْ يَقْضِيَ الْمُبْتَدَأُ أَزْيَدَ مِنْ خَبَرٍ وَاحِدٍ وَتُسْرَدُ عَلَى التَوَالِي شَيْئًا وَيُؤَتَى بِ دُرْ [ق: بُدُرْ][295] آخِرِهَا.

[ق: ٢٩] القَوْلُ فِي النَّوَاسِخِ [د: النَّواضِح]

وَهِيَ اِدِى وَأَخَوَاتُهَا اِدِى بِمَعْنَى كَانَ وَبُلْدِى بِمَعْنَى صَارَ وَ تُنْدِى بِمَعْنَى بَاتَ وَ دَكُلْ بِمَعْنَى لَيْسَ وَهِيَ بِالكَافِ البَدَوِيَّةُ [و: ڭ] وَلِلمُقَارَبَةِ يَزْدِى بِمَعْنَى كَادَ وَ بَشْ لَدِى [د: بَشْلَدِى] بِمَعْنَى أَنْشَأَ وَابْتَدَأَ فَأَمَّا اِدِى نَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرُ كَانَ [د: كَانَ سَنْجَر] قَائِمًا [د: قَايِمٌ] سَنْجَرْ اُرُوطُرُرْ [د: اُرُطُرُرْ] اِدِى وَيَجُوزُ اُرُوطُرْمِشْ [د: اُرُطُرْمِشْ] اِدِى وَ اُرُو مَعْنَاهُ مُنْتَصِباً وَ طُرُرْ فِعْلٌ حَالِيٌّ وَ طُرْمِشْ مَعْنَاهُ قَائِمٌ وَيَجُوزُ أَنْ تَقُولَ سَنْجَرْ طُرْمِشْ

295 V'de "ba"nın harekesi yok ; ama kırmızıdır.

اِدِى وَإِنَّمَا جِيءَ فِي [د: ٦٨ب] هَذَا [ق:ø] بِ اُرُوا [ق: اباروا] [د: اُرُ] لِأَنَّ طُرْمِشْ [د: طُرْدِي][296] مُشْتَرِكٌ بَيْنَ وَقَفَ وَقَامَ فَإِذَا أَرَادُوا إِيضَاحَهُ بِمَعْنَى قَامَ أَتَوْا مَعَ طُرْمِشْ بِ اُرُوا [د: اُرْ] الَّتِي هِيَ دِلَالَةٌ [د: دَالَّة] عَلَى الِانْتِصَابِ وَلِهَذَا يُقَالُ طُرَ قِنْ [د: طُرَقْ] قَنِى أَيْ أَيْنَ مَقَامُكَ وَمَوْقِفُكَ وَإِذَا أَرَدْتَ كُنْتَ قَائِمًا قُلْتَ اُرُ طُرُرْ اِدُمْ [د: اِدِمْ] وَ اُرُو طُرْمِشْ اِدُمْ [د: اِدِمْ] وَكُنْتَ قَائِمًا اِدِنْ بِالنُّونِ الخَيْشُومِيَّةِ وَكَانُوا قَائِمِينَ اُرُو طُرُرْلَارْ اِدِى وَ اُرُو طُرْمِشْ [د: لَرْ] اِدِى وَكُنْتُمْ قَائِمِينَ [د: قَايِمِينَ] اُرُو طُرْمِشْ اِدِنِزْ فَتَلْحِقُ ضَمِيرَ الجَمْعِ المُخَاطَبِ فِي الفِعْلِ وَلَا تُلْحِقُ عَلَامَةَ الجَمْعِ فِي الخَبَرِ بِخِلَافِ الغَيْبَةِ فَإِنَّ عَلَامَةَ الجَمْعِ [و: ٤٧أ] تَلْحَقُ الخَبَرَ دُونَ الفِعْلِ وَيَبْقَى الفِعْلُ كَحَالِهِ مَعَ المُفْرَدِ الغَائِبِ وَإِذَا كَانَ الخَبَرُ اِسْمَ اِسْتِفْهَامٍ قُلتَ فِي مَعْنَى [د: ٦٨/١٠][297] الفَرْقِ الَّذِي تَقَدَّمَ فِي المُفْرَدِ وَفِي مَتَى صِرْتَ عالِمًا قَجَنْ بُلْدُنْ بِلْكَا وَفِي مَتَى صِرْتُمْ عُلَمَاءَ قَجَنْ بُلْدُنُزْ بِلْكَلَارْ [د: بِلْكَلَرْ] وَيَجُوزُ بِلْكَلَرْ قَجَنْ بِلْدِنِزْ [د: بُلْدُنُزْ] وَكَذَلِكَ مَا [ق: ٣٠] أَشْبَهَ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى أَيْنَ صِرْتَ قَيْدَا بُلْدُنْ وَلَا يَجُوزُ بُلْدُنْ قَيْدَا وَفِي مَنْ صَارَ القَائِمَ كِمْ بُلْدِى طُرْغَانْ وَيَجُوزُ طُرْغَانْ كِمْبُلْدِى وَتَقُولُ [د: فِى] مَنْ صَارُوا القَائِمِينَ طُرْغَان [د: طُرْغَن] لَرْ كِمْ [د: لَرْ] بُلْدِلَارْ [د: بُلْدِي لَرْ] [د: ٧٠أ] فَتَلْحِقُ عَلَامَةَ الجَمْعِ لِلفِعْلِ بِخِلَافِ اِدِى فَإِنَّهَا لَا تُلْحِقُهُ وَتَقُولُ فِيمَنْ صَارَ القَائِمَ أُحِبُّهُ [د: اجلسْه] كِمْ بِلْسَا [و: بُلْسَا] [د: بُلْسَا] طُرْغَنْ سَوْكَمَنْ اَنِى كِمْ بِمَعْنَى مَنْ وَ بُولْ [د: بُلْ] هُوَ الفِعْلُ وَ سا هُوَ حَرْفُ أَدَاةِ الشَّرْطِ وَلَيْسَ عِنْدَهُمْ اِسْمٌ يَتَضَمَّنُ مَعْنَى حَرْفِ الشَّرْطَ بَلْ إِذَا أَرَادُوا الشَرطَ جَاؤُا بِحَرْفِهِ مُتَّصِلًا بِالفِعْلِ مُتَأَخِّرًا عَنْهُ وَالِاسْمُ مُتَقَدِّمٌ وَ طُرْغَنْ القَائِمُ وَ سَوْكَا الفِعْلُ المُسْتَقْبَلُ الخَالِصُ لِلِاسْتِقْبَالِ وَلَا يَأْتُونَ فِي هَذَا المَكَانِ بِالمَاضِى المُرادُ بِهِ الِاسْتِقْبَالُ كَمَا فِي المُدَّةِ العَرَبِيَّةِ وَ مَنْ ضَمِيرُ الفِعْلِ فِي أُحِبُّهُ وَ اَنِى ضَمِيرُ المَفْعُولِ الَّذِي هُوَ فِي أُحِبُّهُ وَنَقُولُ فِي الجَمْعِ كِمْلَرْ [و: كِمْلَرْ] [ق: كِمْكُرْ] [د: كِمْلَرْ] بُولْسَلَرْ طُرْغَنْ لَرْ [د: طُرْغَنْ] سَوْكَمَنْ اَنْلَرْنِى [د: اُنْلَرْنِى] وَتَقُولُ فِي مَعْنَى النَّاسِ صَارُوا خَارِجِينَ كِشِلَرْ جِقْمِشْ [د: جِقْ مِشْ] لَرْ بُولْدِى لَرْ [د: بُلْدِلَرْ] وَيَجُوزُ بُلْدِى لَرْ [د: بُلْدِلَرْ] جِقْمِش [د: جِقْ مِشْ] لَرْ كِشِكى وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ صَارَ فِي أَسْمَاءِ الأَجْنَاسِ وَالصِّفَاتِ الجَارِيَةِ مَجْرَاهَا لَا فِي صِفَاتِ المُعَارَضَةِ وَالقِيَاسِ يَدُلُّ [ق:ø] عَلَى الجَوَازِ، وَأَمَّا تُونَدِى [د: تُنَدِي] فَتَقُولُ فِي مَعْنَى بَاتَ سَنْجَرْ ضَاحِكًا سَنْجَرْ [و: ٤٧ب] كُلَا تُنَدِى وَفِي أَيْنَ بَتَّ [د: ٧٠ب] قَيْدَ تُنَدِنْ [و: قَنْدَ تُنَدِى] [ق: قَنْدَ تُنَدِى] [د: قَيْدَا تُنَدِي] وَحُكْمُ تُنَدِى حُكْمُ بُلْدِى [و: بلظى] [ق: بلظى] [د: بُلْدِي] فِي جَمِيعِ أَحْكَامِهَا وَأَمَّا دَكُلْ فَإِنَّهَا كَلِمَةٌ تُعْطِى مَعْنَى لَيْسَ وَمَعْنَى مَا النَّافِيَةُ [د: ٣١] فَإِذَا قُلْتَ لَيْسَ

296 V ve K'de siyah mürekkeple yazılmıştır.

297 D'de yıldızlar (***) arasındaki kısım buradadır.

سَنْجُرُ خَارِجًا قُلْتَ فِي مَعْنَاهُ سَنْجَرْ جِقْمِشْ دَكُلْ وَفِي مَعْنَى النَّاسِ لَيْسُوا خَارِجِين [د: وَيَجُوزُ] كِشِلَرْ جِقْمِشْ دَكُلَّرْ [د: سَنْجَرْلَرْ جِقْمِشْ لر دِكِلْ لر وَ سَنْجَرْلَرْ جِقْمِشْ دكل لر اكتفى بلحاق علامة الجمع للفعل عنلحاقها للخبر] وَفِي لَسْتُ خَارِجًا جِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ وَفِي لَسْنَا خَارِجِين جِقْمِشْ لَرْ دَكُلْبِزْ [د: دَكُلْ لَرْ بِزْ وَ جِقْمِشْ دَكُلْ لَرْ بِزْ وَ جِقْمِشْ دَكُلْ بِزْ وَ جِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ بِزْ] فَإِذَا كَانَ بِمَعْنَى لَيْسَ لَحِقَتْهُ عَلَامَةُ الجَمْعِ الَّتِي تَلْحَقُ الأَفْعَالَ وَإِذَا كَانَ بِمَعْنَى مَا لَمْ تَلْحَقْهُ وَفِي لَسْتَ خَارِجًا تَقُولُ [د:ø] [***] [٦٨ب/١٠] أَيْنَ كَانَ سَنْجَر سَنْجَرْ قَيْدَا اِدِى وَفِي أَيْنَ كُنْتَ قَيْدَا [د: قِيْدَا] اِدِنْ وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ قَيْدَه [د: قَيْدَا] عَنْ الفِعْلِ وَفِي نَحْوِ مَتَى كَانَ الطِّعَانِ صَنْجِشْ قَجَنْ اِدِى وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ قَجَنْ أَيْضًا عَنْ [د: اِدِى] الفِعْلِ [د: د:ø] وَأَمَّا سَنْجَرْ سَنْجَرْ وَ سَنْجِشْ فِي المِثَالَيْنِ فَيَجُوزُ تَأْخِيرُهُمَا عَنْ الفِعْلِ فَتَقولُ قَيْدَا اِدِى[298] [د: اِدِى] سَنْجَرْ وَ قَجَنْ اِدِى صَنْجِشْ وَكَذَلِكَ مَا أَشْبَهَهُمَا [د: ٦٩أ] مِنْ هَذَا التَّرْكِيبِ وَتَقُولُ مَعْنَى مَنْ كَانَ القَائِمَ طُرْغَنْ كِمْ اِدِى وَيَجُوزُ كِمْ اِدِى طُرْغَنْ وَهُوَ بِمَعْنَى مَنْ كَانَ الَّذِي قَامَ فِي مَعْنَى مَنْ كَانُوا القَائِمِينَ طُرْغَنْ لَرْ كِمْ [د: لَرْ] اِدِى لَرْ وَيَجُوزُ كِمْ لَرْ اِدِى لَرْ طُرْغَنْ لَرْ تَقُولُ فِي مَعْنَى النَّاسُ كَانُوا خَارِجِين [د: كِشِلَرْ] جِقْمِشْ لَرْ اِدِى كِشِى لَرْ [د: كِشْلَرْ] وَيَجُوزُ كِشِى لَرْ [د: كِشْلَرْ] جِقْمِشْ لَرْ اِدِى لَرْ وَإِذَا نَفَيْتَ اِدِى ثُمَّ أَوْجَبْتَ قُلْتَ فِي مَعْنَى مَا كَانَ سَنْجَرُ إِلَّا قَائِمًا سَنْجَرْ دَكُلْدِى مَكَرْ [د: مَقَرْ] طُرْمِشْ الأَصْلُ اِدِى أَيْ لَيْسَ كَانَ بِمَعْنَى مَاكَانَ وَسَيَأْتِي أَنَّ [ق: ٣٢] دَكُلْ لَهَا اِسْتِعْمَالَانِ وَفِي مَعْنَى مَايكُون [د: كَانَ] سَنْجَرُ إِلَّا قَائِمًا سَنْجَرْ بُلْمَغَىْ [د: بُلْمَغَا] مَكَرْ [د: مَقَرْ] طُرْمِشْ [و: ٤٨أ] فَيُسْتَعْمَلُ مَايَصِيرُ بِمَعْنَى مَايكُونُ لِأَنْ اِدِى لَامُضَارَعَ لَهُ وَأَمَّا بُلْدِى [د: فهي] بِتَفْخِيمِ البَاءِ تَقُولُ فِي مَعْنَى صَارَ سَنْجَرُ عَالِمًا سَنْجَرْ بِلْكَا بُلْدِى وَيَجُوزُ بُلْدِى بِلْكَا سَنْجَرْ بُولْدِى سَنْجَرْ بِلْكَا[299] فَتُقَدِّمْ وَتُؤَخِّرْ وَتُوَسِّطْ بِخِلَافِ اِدِى فَإِنْ خَبَرَهَا[300] لَا يَتَأَخَّرُ [ق: يُؤَخَّر]. فِي نَحْوِ اِدِى اُرُو طُرْرْ [د: اِدِى اُلطُرْرْ] فَلَابُدَ لِاِدِى أَنْ تَتَّصِلَ إِمَّا بِالِاسْمِ نَحْوُ كِمْ اِدِى [د: كِمْدِي] طُرْغَنْ [د: ٦٩ب] أَوْ بِالخَبَرِ نَحْوُ اُرُو [د: اُرْ] طُرْرْ اِدِى وَتَقُولُ فِي مَعْنَى صِرْتُ عالِمًا بِلْكَا بُلْدُنْ وَفِي صِرْتُ عَالِمًا بِلْكَا بُلْدُمْ وَيَجُوزُ بُلْدُمْ بِلْكَا وَفَرَّقُوا بَيْنَ أَنْ يَكُونَ الخَبَرُ اِسْمَ جِنْسٍ كَالقَاضِى وَالأَمِيرُ وَالوَزِيرُ فَأَجَازُوا فِيهِ التَّقْدِيمَ وَالتَّأْخِيرَ وَأَمَّا إِذَا كَانَ صِفَةً عَارِضَةً نَحْوُ القَائِمُ وَالقَاعِدُ فَيَكَادُ لَايُحْفَظُ مِنْ كَلَامِهِمْ إِلَّا بِتَقْدِيمِ الصِّفَةِ عَلَى الفِعْلِ فَتَقُولُ طُرُرْ بُلْدُنْ وَكَذَلِكَ الصِّفَاتِ الَّتِي هِيَ الأَسْوَدُ الأَزْرَقُ وَالطَّوِيلُ وَغَيْرُ ذَلِكَ يَجُوزُ مِنْهُمَا [د: فِيهَا] التَّقْدِيمُ وَالتَّأْخِيرُ بِخِلَافِ الصِّفَاتِ العَارِضَةِ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى صِرْتُمْ عُلَمَاءَ بُولْدُنْزْ [د: بُلْدُنْزْ] بِلْكَرْ وَفِي صِرْتُمْ

298 V'de "idi"lerdeki "dal"lar noktalı.

299 Son iki örnek V ve K'de siyah mürekkeple yazılmıştır.

300 V ve K'de kırmızıdır.

قَائِمِينَ [د: قَايِمِينَ] طُرُرْ لَرْ بُلْدُنُزْ عَلَى[301] ٦٩ب/٩ [***] جِقْمِشْ دَكُلْ سَنْ [د: مَنْ] وَفِي وَلَسْتُمْ خَارِجِين جِقْمِشْ لَرْ دَكُلَّرْ [د: دَكُلْ لَرْ] سِزْ وَ جِقمِشْ لَرْ دَكُلْ سِزْ وَ جِقْمِشْ [ق: ٣٣] دَكُلْ [د: لَرْ] سِزْ [د: و جِقْمِشْ دَكُلْ سِزْ] عَلَى الوَجْهَيْنِ أَنْ يَكُونَ بِمَعْنَى لَيْسَ وَبِمَعْنَى مَا، وَلَا يَتَأَخَّرُ الخَبَرُ وَلَا اِسْمُ السَّابِقِ عَنْ دَكُلْ أَصْلًا[302] وَكَذَلِكَ لَايَتَقَدَّمُ الخَبَرُ عَلَى الاِسْمِ وَتَقُولُ إِذَا أَرَدْتَ إِثْبَاتَ الخَبَرِ فِي دَكُل [د: ٧١أ] فِي مَعْنَى لَيْسَ سَنْجُرُ إِلَّا أَمِيرًا سَنْجَرْ دَكُلْدُرْ مَكَرْ بَكْ [د: دكل مُقَرْ بَيْ] وَ مَكَرْ [د: مُقَرْ] بِمَعْنَى إِلَّا[303] وَهِيَ مَنْقُولَةٌ مِنْ الفَارِسِيَّةِ وَيَتَكَلَّمُ بِهَا التُّرْكْمَانِيِّ [د: التركمان] وَتَقُولُ فِي معْنَى [و: ٤٨ب] أَنَا مَا آتِيكَ اِلَّا غَدًا مَنْ [د:ø] كَلْمَسْ [و: كَلْمَسْ] مَنْ صَغَى [د: صَغَا] مَكَرْ طَنْدَى [و: طَنْدَى] [ق: طَنْدَى] [د: مُقَرْ طَنْدَا] [ق: و] كَلْ هُوَ الفِعْلِ وَما [د: م] حَرْفُ النَّفْيِ وَ السِّينِ لِلحَالِ المَنْفِي وَمَنْ بِمَعْنَى انَا وَ المَعْنَى مايَجِيئ انَا، وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنْ مَاأَجِيئُ بِالعَرَبِيِّ وَ صَغَا أَصْلُه صَنْغَا[304] [ق: صَنْغَه] [د: سَنْغَا] فَحُذِفَتْ النُّونُ لِكَثْرَةِ الاِسْتِعْمَالِ وَ تَقُولُ اِسْتِعْمَالُ الأَصْلِ وَ غا [و: غى] بِمَعْنَى اللَامُ وَبِمَعْنَى إِلَى وَ مَكَرْ [د: مُقَرْ] كَمَا تَقَدَّمَ بِمَعْنَى إِلَّا وَ طَنْ هُوَ الغَد وَ دَا بِمَعْنَى فِي وَأَمَّا يَزْدِى بِمَعْنَى كَادَ وَ بَشْلَدِى بِمَعْنَى أَنْشَأَ[305] فَتَقُولُ فِي مَعْنى سَنْجَرْ كَادَ يَقُومُ سَنْجَرْ طُرَ [د: طُرَا] يَزْدِى وَ فِي سَنْجَرْ يَكَادُ يَقُومُ سَنْجَرْ طُرَ يَزَرْ وَفِي مَعْنَى سَنْجَرْ yok أَنْشَأَ يَقُومُ سَنْجَرْ[306] طُرَا بَشْلَدِي وَلَا يَأْتِي الخَبَرُ فِيهَا إِلَّا بِصِيغَةِ الحَالِ وَلَا يَأْتِي بِصِيغَةِ المُضَارِعِ وَلَا المَاضِي وَلَا يَتَقَدَّمُ طُرَا عَلَى سَنْجَرْ وَاصِلُ يَزْدِى أَخْطَأَ وَاسْتَعْمَلَ بِمَعْنَى كَادَ وَتَكُونَ أَيْضًا [ق: ٣٤] بِمَعْنَى كُتُبُ.

القَوْلُ فِي كَشْكَا وَأَخَوَاتِهَا

[د: ٧١ب] أَمَّا كَشْكَا فَمَعْنَاهُ [د: فَمَعْنَاهَا] لَيْتَ وَهِيَ مُرَادِفَةٌ لَهَا مَنْقُولَةٌ مِنْ الفَارِسِيَّةِ تَقُولُ لَيْتَ سَنْجَرْ ضَاحِكًا كَشْكَا سَنْجَرْ كُلَرْمِسَّ يْدِى [ق: كُلَرْمِسَّ يِدِى] [د: كُلَرْمِشْ يِدِى] كَشْكَا بِمَعْنَى لَيْتَ وَ كُلَرْ يَضْحَكُ بِمَعْنَى ضَاحِكُ وَ مِسَّ [د: مِش] كَلِمَةٌ تُؤَكِّدُ مَعْنَى كَشْكَا وَلَا يَجُوزُ حَذْفُهَا وَ يِدِى بِمَعْنَى كَانَ أُبْدِلَتْ حَمْزَتُهَا يَاءً وَالمَعْنَى لَيْتَ سَنَجُرَ ضَاحِكُ وَتَقُولُ فِي مَعْنى لَيْتَ سَنَجُرُ فِي الدَّارِ كَشْكَا سَنْجَرْ اَودَمِسَّ يْدِى [د: اَودَمِشْ يِدِى] وَإِذَا كَانَ خَبَرَ لَيْتَ

---

301 V ve K'de kırmızıdır.

302 V ve K'de kırmızıdır.

303 V ve K'de kırmızıdır.

304 V'de kelimenin sonu “he”li iken "elif"e öndürülmüştür.

305 V ve K'de kırmızıdır.

306 V ve K'de siyahdır..İki nüsha arasında böylesi hatalarda benzerlikler devam etmektedi. Böylesi benzerlikler için bundan sonra sadece yıldız işareti * konulmuştur.

فِعْلًا لَمْ يُلْحِقْ [د: تُلْحِقْ] مِسَّ [د: مِش] فَتَقُولُ فِي مَعْنى لَيْتَ زَيْدًا يَخْرُجُ كَشْكَا زَيْدْ جِقْ سَايْدِى [د: جِقْسَ بِدِى] سَا [د: سَ] بِمَعْنَى لَوْ* وَمُرَادِفَةُ لَيْتَ [و: ١٤٩أ] زَيْدًا لَوْ كَانَ خَرَجَ وَأَمَّا كَمْ فَمُشْتَرِكَةٌ تَكُونُ بِمَعْنَى [د: د:ø] اِسْمُ اِسْتِفْهَامٍ وَاِسْمُ شَرْطٍ وَمَوْصُولَةٌ تَابِعَةٌ لِأُل وَتَأْتِي حَرْفِيَّةً بِمَعْنَى كى [د: كَيْ] وَسَيَأْتِي حُكْمُهَا وَبِمَعْنَى أَنْ الْمَفْتُوحَةُ تَقُولُ فِي مَعْنى عَلِمْتُ أَنَّ سَنَجُرَ ضَاحِكٌ بِلْدُمْ [د: بِلْدِمْ] كِمْ سَنْجَرْ كُلْرْ دُرْ وَفِي مَعْنى أَعْلَمُ أَنَّ سَيِّدَكَ سَنْجَرْ بِلْكِلْ كِمْ قُجَنْ سَنْجَرْ دُرْ [د: و فِي مَعْنَى سَنْجَرْ علم أَنْ ضَاحِكَ سَنْجَرْ [د: ٧٢أ] بِلْدِى كِم كُلْرْدُر] فَ كَمْ فِي هَذِهِ الأَمْثِلَةُ يُؤَدَّى مَعْنَى أَنَّ الْمَفْتُوحَ وَأَمَّا مَعْنى لَعَلَّ وَكَأَنَّ فَلَيْسَ فِي هَذِهِ [د: ~~الامثلة~~] اللُّغَةِ حَرْفٌ يُعَبَّرُ [د: بِهِ] [ق: ٣٥] عَنْهُ إِنَّمَا يُعَبَّرُ [د: عُبَّر] عَنْ ذَلِكَ بِالفِعْلِ [د: فَيُعَبَّرُ عن مَعْنَى لَعَلَّ بصيغة بُلْغَىْ بِمَعْنَى يَصِيرُ] فَتَقُولُ فِي مَعْنى لَعَلَّ سَنْجَرْ جَاءَ بُلْغَىْ [د: بُلْغَا] كِمْ سَنْجَرْ كَلْ كَىْ [د: كَلْكَن] بُلْغَىْ [د: بِمَعْنَى] يَصِيرُ وَ كِمْ مُؤَكِّدَةٌ لِمَعْنَى يَصِيرُ وَ كَلْكَىْ [د: كَلْكَنْ] [ق: بِمَعْنَى] يَجِئُ وَيُعَبَّرُ عَنْ مَعْنَى كَأَنَّ بِصِيغَتِهِ [د: بِصِيغَة] أُقْشَرْ بِمَعْنَى يُشَبِّهُ فَتَقُولُ فِي مَعْنى كَأَنَّ سَنْجَرْ أَسَداً [و: أَسَداً] سَنْجَرْ اَرْسْلَنْ غَا [د: اَرْسْلَنْ غَا] اُوقْشَرْ[307] [ق:ø] [د: و] غَا بِمَعْنَى اللَّامُ الَّتِي تُعْطِي الْمَفْعُولِيَّةَ وَلَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ بُلْغَى [د: بُلْغَا] فِي الْمِثَالِ السَّابِقِ وَيَجُوزُ أُقْشَرْ سَنْجَرْ اَرْسْلَانْ غَا [د: اَرْسْلَنْ غَا] * وَيَجُوزُ أُقْشَرْ اَرْسْلَنْ غَا [د: اَرْسْلَنْ غَا] سَنْجَرْ [308] [ق:ø] فَأُقْشَرْ أُبْقِيَتْ عَلَى فِعْلِيَّتِهَا وَإِنْ أَرَدْتَ [د: ادت] مَعْنَى كَأَنَّ وَكَذَلِكَ التَّصَرُّفُ مِنْهَا [د: فِيهَا] بِخِلَافِ بُلْغَى [د: بُلْغَا] كِمْ [309] [ق:ø] [د: فَإِنَّهَا ضَمِنَتْ مَعْنى لَعَلَّ فَلَمْ يَتَصَرَّفْ فِيهَا] وَيَجِئُ فِي مَعْنى كَأَنَّ [ق: كَانَ] كِبِى [د: كِبِيْ] وَ لَبِنْ [د: دَقِى] وَهُمَا كَلِمَتَانِ تُرَادِفَانِ مَثَلًا فَتَقُولُ سَنْجَرْ أَرْسْلَانْ [د: اَرْسْلَنْ] بِكِدُرْ [د: كبى در] وَ سَنْجَرْ اَرْسْلَنْ [د: اَرْسْلَنْ] دَقِنْ دُرْ [د: دَقِي دُرْ] أَوْ سَنْجَرْ اَرْسْلَنْ لَبِنْ دُرْ [310] [د: د:ø] [ق:ø] أَيْ [د: ٧٢ب] سَنْجَرْ مِثْلُ الأَسَدِ وَيَجُوزُ حَذْفُ دُرْ فِي الْمِثَالَيْنِ وَيَجِبُ تَأْخِيرُ كِبِى وَ دَقِى [ق: دَمِى] عَلَى أَصْلِ الإِضَافَةِ فِي اللِّسَانِ التُّرْكِيِّ.

القَوْلُ فِي اُرْنَلْدِى [د: اُورَنْلَدِي] وَ صَغِنْدِى [د: صَغَنْدِى] وَ بِلْدِى

أَمَّا اُرْنَلْدِى [د: اُورَنْلَدِي] فَمَعْنَاهُ ظَنَّ وَتَتَعَلَّقُ بِمَفْعُولَيْنِ فِي هَذَا اللِّسَانِ كَاللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَإِنْ كَانَ فِي الحَقِيقَةِ إِنَّهَا مُتَعَلِّقَهَا النِّسْبَةُ تَقُولُ فِي مَعْنَى ظَنَنْتُ الأَمِيرَ قَائِمًا بَيْنِى [د: بِيْنِى] اُرْنَلْدُمْ [د: اُورَنْلَدُمْ] طُرُرْ وَفِي مَعْنَى ظَنَنْتُ الأَمِيرَ رَاكِبًا بَيْنِى [د: بِيْنِى] بِنْزْ [د: مِنِزْ] اُورَنْلَدُمْ [د: اُورَنْلَدُمْ] تُلْحِقُ فِي الْمَفْعُولِ الأَوَّلِ وَتَأْتِي بِالثَّانِي

---

307 V'nin haşiyesindedir.

308 V'nin haşiyesindedir.

309 V'nin haşiyesindedir.

310 V'nin haşiyesindedir.

بِصِيغَةِ المُضَارِعِ وَيَجُوزُ تَأْخِيرُ اُورَنْلَدُمْ [د: اُورَنْلَدُم] عَنْهُمَا وَهُوَ الأَفْصَحُ وَيَجُوزُ [و: ٤٩ب] تَوْسِيطُهُ [د: تَوَسُّطُهُ] [ق: ٣٦] قَلِيلاً وَأَمَا تَقْدِيمُهُ فَقَلَّ أَنْ يُتَكَلَّمَ بِهِ وَمَنْ تَكَلَّمَ بِذَلِكَ عَلِمَ أَنَّهُ دَخِيلٌ فِي هَذِهِ اللُّغَةِ وَأَمَّا صَغِنْدِى [د: صَغَنْدِي] فَالتُّرْكْمَانِ تَقُولُ فِيهِ صَنْدِى * وَمَعْنَاهُ حَسِبَ وَحُكْمُهُ، حُكْمُهُ اُرَنْلَدِى [د:ø] وَأَمَّا بِلْدِى فَمَعْنَاهُ عَلِمَ وَحُكْمُهَا حُكْمُ صَغِنْدِى [د: صَغَنْدِي] وَ اُرَنْلَدِى [د: اُورَنْلَدِى]* وَتُسْتَعْمَلُ أَيْضًا مُتَعَدِّيَةً [د: مُتَعَدِّياً] إِلَى وَاحِدٍ فَتَقُولُ سَنْجَرْ [و: سَنْجَرِ] * بِلْدُمْ [د: بِلْدِمْ] أَيْ عَرَفْتُ سَنْجَرْ تَسُدُّ بِمَعْنَى [د: كم] أَنَّ وَمُتَعَلِّقَاتُهَا مَسَدَّ مَفْعُولَيْنِ [د: مَفْعُولَي] [د: ٧٣أ] هَذِهِ الأَفْعَالُ وَذَلِكَ أَنَّهُ لَا يَخْلُو أَنْ تَتَقَدَّمَ هَذِهِ الأَفْعَالُ أَوْ تَتَأَخَّرَ فَإِنْ تَقَدَّمَتْ تَعَلَّقَتْ بِالجُمْلَةِ الَّتِي هِيَ مُصَدَّرَةً بِ كِمْ iبِمَعْنَى أَنْ فَتَقُولَ اُورَنْلَرْ مَنْ كِمْ بَىْ اَوْدَرْ [د: اُودَرُ] أَيْ أَظُنُّ أَنَّ الأَمِيرَ فِي الدَّارِ وَإِنْ تَأَخَّرَتْ تَعَدَّتْ إِلَى مَفْعُولَيْنِ كَمَا بَيَّنَّا قَبْلَ وَيَجُوزُ إِلْحَاقُ أَدَاةِ النَّقْلِ لِبِلْدِى فَتَصِيرُمُتَعَلِّقَةً بِثَلَاثِ مَفَاعِيلَ فَتَقُول [د: فِي مَعْنَى اعلمت الاَمِيرَ الفَرَسَ مُلْجَماًبِيْكَا] بِلْدُرْدُمْ [د: بِلْدِرْدِمْ] اَطْ [د: اَطَ] اَيَرْلَنِبْتُرْ [د: اَيَرْلَبِبْتُرْ] تَدْخُلُ عَلَى المَفْعُولِ الأَوَّلِ الَّذِي كَانَ فَاعِلًا قَبْلَ النَّقْلِ، عَلَامَةُ المَفْعُولِ غَيْرِ الصَّرِيحِ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَصَّلُ إِلَيْهِ فِي لِسَانِ العَرَبِ بِإِلَى وَتُهْمِلُ الثَّانِيَ مِنْ عَلَّامَةِ المَفْعُولِ الصَّرِيحِ وَمِنْ عَلَامَةِ غَيْرِ الصَّرِيحِ وَيَأْتِي [د: تَأْتِي] بِالثَّانِي [ق: ٣٧] بِصِيغَةِ الحَالِ وَلِذَلِكَ أُدْخِلَتْ عَلَيْهِ البَاءُ الَّتِي لِلحَالِ تُرْ أَصْلُهَا دُرْ وَهِيَ لِلتَّأْكِيدِ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الفِعْلِ عَلَى الثَّلَاثَةِ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الثَّلَاثَةِ عَلَيْهِ.

القَوْلُ فِي الفِعْلِ والفَاعِلِ

اَلْأَفْصَحُ أَنَّ الِاسْمَ الظَّاهِرَ يتقَدَّمُ عَلَى الفِعْلِ فَيَخرُجَ مِنْ هَذَا البَابِ [د: ٧٣ب] ويَصِيرُ مِنْ لفِي] بابِ المُبْتَدَإِ والخَبَرِ فَتَقُولُ سَنْجَرْ * كَلْدِى وَيَجُوزُ أَنْ يَتَأَخَّرَ فَتَقُولُ كَلْدِى سَنْجَرْ ويَصِيرُ مِنْ هَذَا البَابِ فَإِذَا أَسْنَدْتَ الفِعلَ المَاضِى وسَبَقَهُ المُفْرَدُ الظَّاهِرُ قُلتَ سَنْجَرْ كَلْدِى * وَفِي الجَمْعِ سَنْجَرْ لَرْ كَلْدِلَرْ وَفِي الحالِ سَنْجَرْ كَلُرْ [ق: سَنْجَرْ كَلْدِى] والجَمْعِ سَنْجَرْ لَرْ * كَلُرْلَرْ وَ فِي المُسْتَقْبَلِ سَنْجَرْ [و: كَلْ كَىْ سَيَجِيئُ وصح كَلَا تُرْكْمَانِيَّةٍ][311] [د: كَلْكَىْ وَ بالتُّرْكْمَانِيَّةِ كَلَا وَ فِي الجَمْعِ سَنْجَرْلَرْ] كَلْ كَىْ لَرْ [د: كَلْكَلَرْ] وَفِي التُّرْكْمَانِيَّةِ كَلَ لَرْ وَيَجُوزُ حَذْفُ اليَاءِ مِنْ كَلْ كَىْ وَإِثْبَاتِهَا ويَسْتَكِنُّ ضَمِيرُ الغَائِبِ فِي هَذِهِ المُثُل [د: الاَمْثِلَ] كُلُّهَا وَلَرْ اللَّاحِقَةُ إِنَّمَا هِيَ عَلَامَةُ الجَمْعِ لَاضَمِيرٍ فَإِذَا أَسْنَدْتَ الفِعلَ إِلَى المُخَاطَبِ فِي المَاضِى قُلْتَ كَلْدِنْ أَيْ جِئْتَ وَكَلْدِنِزْ أَيْ جِئْتُمْ وَيَجُوزُ كَلْدِنِزْلَرْ بِعَلَامَةِ [د: لِعَلَامَةِ] الجَمْعِ تَفْخِيماً وتَعْظِيماً وَفِي الحَالِ [و: ٥٠أ] كَلُرْسَنْ [ق: كَلَرْسَنْ] أَيْ تَجِئُ وَفِي الجَمْعِ

311 V'nin haşiyesindedir.

كَلُرْسِزْ وَيَجُوزُ كَلُرْسِزْلَارْ * وَفِي المُسْتَقْبَلِ [ق: ٣٨] كَلْكَىْ سَنْ * وكَلْكَسَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيَّةِ كَلَاسِنْ [د: كَلَسَنْ] وَفِي الجَمْعِ كَلْ كَىْ سِزْ وَيَجُوزُ كَلْ كَىْ سِزْ لَرْ والنُّونُ السَّاكِنَةُ وِنزْ ضَمِيرَانِ [د: ٧٤أ] مُطَّصِلَانِ وَسَنْ وسِزْ ضَمِيرَانِ مُنْفَصِلَانِ أَلاَ تَرَى أَنَّهُما يَقَعَانِ مُبْتَدَأَيْنِ [د: مُبْتَدَانِ] وَإِذَا أَسْنَدْتَ [د: أُسْنِدَتْ] الفِعلَ إِلَى الْمُتَكَلِّمِ فِي المَاضِى قُلتَ كَلْدُمْ [د: كَلْدِمْ] وكَلْدُمَنْ [د: كَلْدِمَنْ] وَفِي الجَمْعِ كَلْدُكْ وَكَلْدُكْ لَرْ وَكَلْدُبِزْ [د: كَلْدِبِزْ] وَكَلْدُمِزْ [د: كَلْدِمِزْ] بِإِبْدَالِ اليَاءِ مِيماً وَفِي الحَالِ كَلُرْ مَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيَّةِ كَلُرُمْ وَفِي الجَمْعِ كَلُرْ بِزْ أَوْ مِزْ وَيَجُوزُ إِلْحَاقُ لَرْ فِيهِمَا وَفِي المُسْتَقْبَلِ كَلْكَمَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ كَلَمْ أَصْلُهُ كَلَمَنْ [د: كَلَامَنْ] فَحُذِفَتِ النُّونُ وسُكِّنَتِ المِيمُ وَالْتَقَا سَاكِنَانِ وَهُمَا الأَلِفُ وَالمِيمُ فحُذِفَتِ الألفُ لِالْتِقَاءِ السَّاكِنَيْنِ وَفِي الجَمْعِ كَلْكَبِزْ ومِزْ[312] عَلَى تِلكَ اللُّغَةِ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ كَلَاوُزْ بِإِبْدَالِ البَاءِ وَاواً وضَمَّهَا وَمَنْ وَمِزْ ضَمِيرَانِ مُنْفَصِلاً أَلاَ تَرَى أَنَّهُمَا يَقَعَانِ مُبْتَدَانِ وَأَمَّا كَيْفِيَّةُ إِسْنَادِ فِعْلِ الأَمْرِ فَتَقَدَّمَتْ فِي قِسْمَةِ الفِعْلِ، وَمِمَّا تَلْحَقُ [د: يَلْحَقُ] الفِعْلَ مِنَ المَعَانِي النَّفْيُ وَالاِسْتِفْهَامُ والنَّهْيُ، ولِكُلٍّ مِنْهُمَا أَحْكَامٌ نَذْكُرُهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

القَوْلُ فِي النَّفْيِ فِي الفِعْلِ

حَرْفُهُ م [ق: ميم] مَفتُوحَةٌ [د: ٧٤ب] مُتَأَخِّرَةٌ عَنْ نَفْسِ الفِعْلِ فَتَقُولُ فِي المَاضِي سَنْجَرْ كَلْمَدِى وَ [د: فِي الجمع] سَنْجَرْ لَرْ كَلْمَدِى[313] [د: كَلْمَدِ] لَرْ وَفِي الحَالِ سَنْجَرْ كَلْمَسْ وَفِي الجَمْعِ كَلْمَسْ لَرْ وَفِي المُستَقبَلِ كَلْمَ كَىْ وَفِي الجَمْعِ سَنْجَرْ[314] [د: سَنْجَرْلَر] كَلْمَكَىْ لَرْ هَذَا فِي الغَايبِ وأَمَّا فِي الخِطَابِ فَتَقُولُ فِي المَاضِي لِلْوَاحِدِ كَلْمَدِنْ* وَفِي الجَمْعِ كَلْمَدِنِزْ وَفِي الحَالِ كَلْمَسَّنْ [ق: [ق: ٣٩] وَفِي الجَمْعِ كَلْمَسِّزْ لَرْ [ق:ø] [د:ø] وكَلْمَسْلَرْ سِزْ وَفِي المُستَقبَلِ كَلْمَكَىْ سَنْ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ كَلْمِيَاسِنْ [و: كَلْمَيَاسِنْ] [د: كَلْمِيَسَنْ] وأَصلُهُ فِي لُغَتِهِم فِي الإِثْبَاتِ كَلَسَنْ وقَبلَ لِحَاقِ سَنْ كانَ أَصلَهُ عندَهُم كَلَا فَلَمَّا أَلْحَقُوا بِالفِعلِ سَنْ حَذَفُوا الأَلِفَ فَلَمَّا نَفَوْهُ أَدْخَلُوا [ق: اَي خَلُوا] الحَرفَ بَينَ آخِرِ الفِعْلِ [د: الفُعُل] [د: بَينَ] وَحَرْفِ الاِسْتِقْبَالِ الَّذي هُوَ الأَلِفُ وَكَانَتِ الأَصْلُ [د: الأَلِفُ] بَدَلاً عَنِ اليَاءِ [ق: البَا] لِأَنَّ أَصْلَهُ كَلْ كَىْ فَحُذِفَتِ الكَافُ فِي لُغَةِ التركمانِ فأُبْدِلَ منَ الياءِ أَلِفاً فَحَذَفُوها فِي الإِثباتِ ورَدُّوا الأَلِفَ إِلى أَصلِهَا مِنَ الياءِ لِتَخْتَلِفَ حالَةُ النَّفيِ وحالَةُ الإِثباتِ، وحَرَّكُوها بالفَتحِ لِتَوَالِي الحَرَكَاتِ وتقولُ في الجمعِ [د: ٧٥أ] كَلْمَكَىْ سِزْ وأَمَّا في الْمُتَكَلِّمِ فنقولُ كَلْمَدُمْ [د: كَلْمَدِمْ] [د: و كَلْمَدِ مَنْ] [و:

312 V'de siyahken K'de kırmızıdır.

313 D'nin haşiyesindedir.

314 D'nin haşiyesindedir.

كَلْمَدِ مَنْ][315] وَفِي الجَمْعِ بِزْ كَلْمَدُكْ وَبِزْ لَرْ [و: ٥٠ب][316] [ق:ø] كَلْمَدُكْ لَرْ وَفِي الحالِ كَلْمَسْمَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْمَسْ بِزْ وَفِي المُستَقبَلِ كَلْمَكَىْ مَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْمَكَىْ بِزْ.

القولُ في الاِستِفهَامِ

الاستفهامُ إمَّا أنْ يَكُونَ أَداتُهُ حَرفاً أوْ اسْماً إنْ كَانَ حَرفاً فَإمَّا أَنْ يَكُونَ الاستفهامُ عَنِ الجُملَةِ الْفِعلِيَّةِ أَوْ عنِ الجُملة الاِسمِيَّةِ، إنْ كَانَ عَنِ الجملةِ الفعليَّةِ وَهُوَ المَقْصُودُ فِي هَذَا البابِ فإمَّا أنْ يَكُونَ الفعلُ لِغايبٍ أَوْ لِمُخاطَبٍ [ق: ٤٠] أَوْ لِمُتَكَلِّمٍ إنْ كَانَ لِغايبٍ تَأَخَّرَ الحَرفُ عَنِ الفِعْلِ مُطْلَقاً سَواءٌ أكان [د: كَانَ] ماضِياً أَوْ حالاً أَوْ [و: أم] [317] [ق: أَوْ] مُستقبَلاً وسَواءٌ كَانَ الفعلُ مُسْنَداً إلى مُفرَدٍ أَمْ جمعٍ تَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ هلْ جاءَ سَنْجَرْ كَلْدِ مُو بِضَمِّ المِيمِ وبِكَسرِها والأصلُ الضَّمُّ والكَسرُ لِلإتِّباعِ وسَنْجَرْلَرْ كَلْدِلَرْ مُو [د: وَفِي سَنْجَرْ هَلْ يَجِي سَنْجَرْكَلْرْمُو وَسَنْجَرْلَرْ كَلْرْلَرْمُو] وَفِي المُستقبلِ نَحْوُ كَلْكَمُو وسَنْجَرْلَرْ كَلْكَ لَرْ مُو وَإنْ كَانَ لِمُخَاطَبٍ [د: ٧٥ب] قُلتَ فِي المَاضِي سَنْ كَلْدِنْ [ق: كَلْدُنْ] مُو بِالنُّونِ الخيشومِيَّةِ ولا تُدْغَمُ فِي حَرْفِ الاِسْتِفْهَامِ وَفِي الجَمْعِ كَلْدِ نِزْمُو وقلتَ فِي الحالِ كَلْرْ مُسَنْ [ق: مُسُنْ] وَفِي الجَمْعِ كَلْرْ مُسُرْ وَفِي المُسْتَقْبَلِكَلْكَمُسَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْكَمُسُرْ وَإنْ كَانَ لِمُتكلِّمٍ قُلتَ فِي المَاضِي كَلْدِمُّو بِإدْغَامِ مِيمٍ كَلْدِمْ [د: كَلْدِي] * فِي حَرْفِ الاِسْتِفْهَامِ وَفِي الجَمْعِ كَلْدُكْمُو وَفِي الحالِ كَلْرْ مُمَنْ وَفِي الجَمْعِ كَلْرْ مُنِزْ [و: كَلْرْ مُنُزْ] [د: كَلْكَمُنِزْ] وَفِي المُستقبلِ كَلْكَمُنْ [و: كَلَكَمُنْ] وَفِي الجَمْعِ كَلْكَمُنِزْ [و: كَلْكَمُنُزْ] [د: د:ø] وَإذَا اسْتَفْهَمْتَ عنِ الفِعْلِ المنفيّ وكُلٌّ منَ الأمرِ والنَّفيِ والنَّهيِ والاستفهامِ إذَا تَعَلَّقَ بالمَفعُولِ بِهِ فالأصلُ تَقدِيمُ المفعولِ بهِ فِي هذه اللُّغةِ وَيَجُوزُ تَأْخيرُهُ بِخِلافِ اللُّغةِ العربيَّةِ فِي الاِسْتِفْهَامِ فإنَّهُ فيها [د: د:ø] لا يجوزُ تَقْدِيمُ المفعولِ بهِ وأمَّا [و: ٥١أ] الأمرُ والنَّهيُ فالأصلُ فيهما [ق: ٤١] التَّأْخيرُ وَيَجُوزُ التَّقدِيمُ [د: وأما في النفي فان كَانَتْ الأدات مالم يجز تقديمه وان كَانَتْ لن أَوْ لَمْ فيجوز والاصل التأخير وان كَانَتْ لا فَخِلَافُ] وَإنْ كَانَ تَعلَّقَ بِالجُملةِ الاِسمِيَّةِ لَحِقَ الحرفُ آخرَها فَتَقُولُ فِي معنَى الشَّمسُ طالِعَةٌ كُنْدُ غْمِشْ مِدُرْ [د: ١٧٦أ] وإنْ كانَتِ الأدَاةُ اسماً فإمَّا أنْ تَتَعَلَّقَ بِالْمُفرَدِ أَوْ بِالْجُملَةِ إنْ تَعَلَّقَ بِالْمُفردِ قُلتَ فِي مَعْنَى أَينَ سَنْجَرْ قَيْدَادُرْ سَنْجَرْ وَفِي مَتَى القِتَالُ قَجَنْ دُرْ صَنْجَشْ [د: صَنْجِشْ] [ق: صَنْجَشْ]*** وَفِي مِنْ سَنْجَرْ كِمْ دُرْ سَنْجَرْ وَفِي أَيِّ شَيْءٍ هَذَا نَادُرْ بُو وَيَجُوزُ تَأخيرُ اسْمِ الاِسْتِفْهَامِ عَنِ

315 V'de haşiyenin haşiyesindedir.

316 V'nin haşiyesindedir. Bu sayfadan itibaren yazı değişmektedir.

317 V'de kazınarak sonradan eklenmiştir.

المُفرِدِ وإنْ تَعَلَّقَ بِالْجملةِ فإمَّا بِالْفعليَّةِ أَوِ الاِسْمِيَّةِ، إنْ تَعلَّقَ بِالْفعليَّةِ فِي معنَى مَتَى أَكَلْتَ قَجَنْ يَدِنْ وَفِي أَينَ أكلتَ قَيْدَ يَدِنْ وَفِي ما أكلتَ نَا يَدِنْ وَفِي مَنْ ضَرَبتَ كِمْنِى اُرْدُنْ ويَجِبُ هنا تَقدِيمُ اسمِ الاِسْتِفْهَامِ ونَا أَعَمُّ مِنْ كِمْ لِأَنَّ نَا يَنطَلِقُ عَلَى ما يَعقِلُ وعلى مالا يَعقِلُ وكِمْ مُخْتَصَّةٌ بمَن يعقل وإنْ تَعلَّقَ بِالاسميَّةِ قُلتَ فِي معنَى متى الشَّمسُ طالِعَةٌ قَجَنْ كُنْدُ غْمِشْ دُرْ وَفِي أينَ الشَّمسُ طالِعَةٌ قَيْدَا كُنْدُغْمِشْ دُرْ ولا تجئُ الجملةُ الاِسميَّةُ بَعْدَ نَا ولا بَعْدَ كِمْ ومِنْ أَسمَاءِ الاِسْتِفْهَامِ نَجَا [د: نَجَا] وهيَ سُؤَالٌ عَنْ عَدَدٍ بِمَعْنَى كَم فِي اللِّسانِ العَرَبِي فإذَا أَرادَ مَعْنَى [د: د:ø] كَمْ ضَرَبْتَ قال [ق: ٤٢] نَجَا [و: نَجَا] [ق: نجا] اُرْدُنْ ويَجِبُ تَقْدِيمُ نجا وكم مماليك قال قُلْرِنْ نَجَادُرْ وَيَجُوزُ هنا نَجَادُرْ قُلْرِنْ [د: قلرن نجا] [د: ٧٦ب] وَإِذَا أَتَيْتَ بِالتَّمْيِيزِ وَسطَهُ فَتَقُولُ فِي معنَى كَمْ رجلاً ضَرَبتَ نَجَا كِشِ [د: كِشِنْ] اُرْدُنْ وَفِي كَمْ رِجالاً ضربتَ نَجَا كِشِلَرْ اُرْدُنْ [د: اَرْدُنْ] [ق:ø] ويَأتِي تَمييزُها مفرداً وجمعاً وتكونُ نجَا أيضاً خَبَرِيَّةً تُفيدُ معنَى الاستِكثَارِ وذلك لا يُفهَمُ إلاَّ بِقَرِينَةٍ ومِنْ كَلامِهِمْ سُلْطَانْ نَجَا سَنِنْكِبِى [ق: سَنْكِبِى] كِشِلَرْكَا [ق: كِشِلَرْوكَا][318] [و: ٥١ب] اَلْطُنْ بِرْمِدِى [و: بِرْمِدِى] [ق: بِرْمِدِى] [د: بِرْمِدِى] مُرَادِفَةُ السُّلْطانِ كَم مِثْلَكَ أُنَاساً الذَّهَبُ ما أَعْطَى نجا بِمعنَى كَثِير سَنِنْكِبِى [ق: سَنْكِبِى] مِثْلَكَ كِشِلَرْ نَاسٌ وكَا علامَةُ المَفعُولِيَّةِ وبِرْمِدِى [و: بِرْمِدِى] [ق: بِرْمِدِى] [د: بِرْمِدِى] * مَعناهُ ما أَعْطَاهُ صُورَتَهُ صورةُ النَّفيِ والمعنَى الإثبَاتُ والمعنَى كَثيرٌ مِثْلُك السلطان أَعطاهُ الذَّهَبَ وَفِي مَعْنَى نَجَا الاستفهامِيَّةِ قَجْ يُستَفهَمُ بِها وحُكْمُها حُكْمُ نَجَا إلاَّ أَنَّها يَلْزَمُها ذِكْرُ التَّمْيِيزِ تَقُولُ قَجْ كَزْ اُرْدُنْ أيْ كَمْ مرَّةٍ ضَرَبتَ وذلك إذَا اسْتَفْهَمْتَ عَنِ الأَفعَالِ وقَجْ قُلُنْ بَرْ أيْ كَمْ مَمْلُوكٍ لَكَ مَوْجُودٌ وبَرْ معناهُ مَوْجُودٌ فإذا تَقَدَّمَ قَجْ الاِسمُ أَتَيْتَ بَعْدَ الاِسمِ بِلَفْظَةِ بَرْ وَإِذَا أَخَّرْتَ ذلك قُلتَ [د: ٧٧أ] قُلُنْ قَجْ طُرْ ولا تَأْتِي بِلفظَةِ بَرْ وطُرْ توكيدُهُ، ومِنْ أَسْمَاءِ الاِستفهَامِ [د: نَجُكْ وهِيَ سُؤَالٌ عَنْ كَيْفِيَّةٍ بِمَعْنَى كَيفَ فَتَقُولُ كيف قُمتَ] [319] نَجُكْ طُرْدُنْ [د: طُرْدُنْ] وَفِي كيف سَنْجَرْ [ق: ٤٣]سَنْجَرْ نَجُكْ طُرْ ويجبُ تَقديمُها عَلَى الفِعْلِ لا عَلَى الاِسمِ وَفِي كيف سَنْجَرْ قايِمْ سَنْجَرْ نَجُكْ طُرْمِشْ دُرْ وَفِي لغةِ التُّرْكْمَانِ نَتَا بِمَعْنَى كَيْفَ وَحُكْمُهَا حُكْمُ نَجُكْ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى لَمْ نَلُكْ وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ نِشَا وَبِمَعْنَى لِأَيِّ شيءٍ نَا اُجُنْ وَبِمَعْنَى مِمَّ نَادَنْ تَقُولُ نَلُكْ طُرْدُنْ وَنِشَا طُرْدُنْ وَنَا اُجُنْ طُرْدُنْ وَنَدَنْ طُرْدُنْ [ق: طُرْدُنْ] وَتَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ مَا أَحْسَنَهُ رَجُلاً نَا كُرْكُلُو كِشِى دُرْ نَا بِمَعنَى أَيْ كُرْ كُلُو حَسَنٌ كِشِى إنسَانٌ وَدُرْ تَوْكِيدٌ وَمَا أَقبَحَهُ رَجُلاً نَا يَمَنْ اَرْدُرْ وَلَيْسَ هَذَا مُرَادِفاً لِمَا ذَكَرْنَاهُ بَلْ يُفِيدُهُ مِنْ حَيثُ المَعْنَى وَإِنَّمَا يُرَادِفُ قَوْلَ العَرَبِ أَيْ حَسَنٌ زِيدٌ

318 K'deki hatanın V'nin haşiyesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

319 V'nin haşiyesindedir.

وأيْ [د: د:ø] قَبِيحٌ عَمْرٌو وَلَا يُرِيدُونَ الاِسْتِفْهَامَ حَقِيقَةً بَلْ يُخْرِجُونَهُ مَخْرَجَ التَّعَجُّبِ [ق: العج] وَنَحْوُ قَوْلِهِمْ أَيُّ رَجُلٍ زِيدٌ أَيْ هُوَ[320] عَظِيمٌ وَسَنْجَرْ نَا اُزُنْ اَرْدُرْ [د: اُرْدُرْ] أَيْ سَنْجَرْ أَيْ طَوِيلٌ [د: طول] [و: ٥٢أ] رَجُلٌ وَإِذَا قُلْتَ أَيُّ شَيْءٍ كِتابُكَ تَقُولُ نَا نَسَا نَدُرْ بِتِنْ نَا أَيْ ونَسَا شَيْءٌ وَنَا الثَّانِيَةُ تَوْكِيدٌ وَكَذَلِكَ دُرْ وَبِتِنْ كِتَابُكَ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ بِتِنْ وَكَذَلِكَ نَا نَسَا نَدُرْ بُو وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ بُو بِمَعْنَى ذَا [***].

[د: ٧٧ب] اَلْقَوْلُ فِي النَّهْيِ

حَرْفُهُ م مَفْتُوحَةٌ كَحَرْفِ النَّفْيِ لَكِنَّ النَّهْيَ إِنَّمَا [ق: ٤٤] مُتَعَلِّقَةٌ [د: مُتَعَلِّقَه] الفِعْلِ المُسْتَقْبَلِ بِخِلَافِ النَّفْيِ فَإِنَّهُ يَدْخُلُ عَلَى المَاضِي وَالمُسْتَقْبَلِ وَالحَالِ فَإِذَا نَهَيْتَ عَنِ الفِعْلِ المُسْنَدِ الغَائِبِ قُلْتَ فِي مَعْنَى سَنَجُر لَا يَجِئْ سَنْجَرْ كَلْمَسُنْ وَفِي الجَمْعِ سَنْجَرْ لَرْ كَلْمَسُنْ لَرْ أَوْ عَنِ الفِعْلِ المُسْنَدِ لِلْخاطَبِ قُلْتَ فِي مَعْنَى أَنْتَ لَا تَجِئْ سَنْ كَلْمَا وَقَالَ بَيلِكْ مَا مَعْنَاهُ وَيَجُوزُ [د: فِي] لَاتَرُحْ بَرْمَامَا لَاتَقْعُدْ اُلْطُرْمَامَا لَاتَنَمْ يَطْمَامَا وَيَشُوبُهُ شَيءٌ مِنَ الاِحْتِقَارِ بِمَعْنَى وَيْلُكَ [***] وَفِي الجَمْعِ سِزْ كَلْمَنِزْ وَيَجُوزُ سِزْ كَلْمَنِزْسِزْ أَوْ عَنِ الفِعْلِ المَسْنَدِ لِمُتَكَلِّمٍ قُلْتَ فِي مَعْنَى لَا أَجِئْ كَلْمَكَايِمْ وَفِي مَعْنَى لَا نَجِئْ كَلْمَكَالِمْ.

القَوْلُ فِي النَّايِبِ عَنِ الْفَاعِلِ

أَمَّا كَيْفِيَّةِ [د: ٧٨أ] بِنَاءِ الفِعْلِ لِلمَفْعُولِ فَإِنَّكَ تَزِيدُ لِأَجْلِهِ لَامًا سَاكِنَةً أَوْ نُوناً سَاكِنَةً عَلَى مَا نُفَصِّلُهُ فَتَقُولُ الفِعْلَ إِمَّا أَنْ يَكُونَ أُحَادِياً أَوْ ثُنَائِياً أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ إِنْ كَانَ أُحَادِياً أَوْ ثُنَائِياً مُتَحَرِّكُ ثَانِيهِ أَوْ سَاكِنَةٌ لَامًا أَوْ لَا الَّتِي لِلعَمَلِ كَانَ المَزِيدُ نُوناً سَاكِنَةً فَتَقُولُ فِي يَدِى بِمَعْنَى أَكَلَ إِذَا بَنَيْتَهُ لِلمَفْعُولِ يَنْدِى أَيْ أُكِلَ يُدِى بِمَعْنَى غَسَلَ يُنْدِى غُسِلَ وَفِي سِدِى بِمَعْنَى كَسَرَ سِنْدِى أَيْ كُسِرَ وَفِي صِنَدِى بِمَعْنَى جَرَّبَ صِنَنْدِى أَيْ جُرِّبَ وَفِي دُشَدِى بِمَعْنَى فَرَشَ دُشَنْدِى أَيْ فُرِشَ وَفِي [د: اَلْدِى بِمَعْنَى أَخَذَ اَلَنْدِى أَيْ أُخِذَ وَفِي صِلَدِى بِمَعْنَى أَرْسَلَ صِلَنْدِى أَيْ أُرْسِلَ وَفِي] دَبَلَدِى [د: بِمَعْنَى قَتَلَ] دَبَلَنْدِى أَيْ قُتِلَ وَفِي يُؤْكَلُ يَنْزُ [د: يَنُنْ] وَيُغْسَلُ [ق: ٤٥] يُنُزْ [د: يُنُنْ] وَيُكَسَّرُ سِنُزْ [د: سِنُنْ] وَيُجَرَّبُ صِنَنُزْ [د: صِنُنْ] وَيُقْتَلُ دَبَلَنُزْ [د: دَبَلَنُنْ] [و: ٥٢ب] وَلِيُؤْكَلْ يَنْسُنْ وَلِيُغْسَلْ يُنْسُنْ وَلِيُكَسَّرْ سِنْسُنْ وَلِيُجَرَّبْ صِنَنْسُنْ [د: وَلِيُقْتَلُ دَبَلَنْسُنْ] وَفِي اَلْدِى*بِمَعْنَى أَخَذَ اَلَنْدِى أَيْ أُخِذَ وَفِي صَلْدِى بِمَعْنَى أَرْسَلَ صَلِنْدِى أَيْ أُرْسِلَ [د: ø:د] وَإِنْ كَانَ ثُنَائِيّاً سَاكِنُ الثَّانِي وَلَيْسَ بِلَامٍ أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ كَانَ المَزِيدُ لَامًا سَاكِنَةً فَتَقُولُ فِي اُرْدِى بِمَعْنَى ضَرَبَ إِذَا [د: ٧٨ب] بَنَيْتَهُ لِلمَفْعُولِ اُرُلْدِى أَيْ ضُرِبَ وَيُضْرَبُ اُرُلْرْ وَلِيُضْرَبْ

320 Aşağıda yıldızlar arasında verilen kısım D'de burada yer almaktadır.

اُرْلُسُنْ وَسَيُضْرَبُ اُرْلُغَىْ وَزِيَادَةُ اللاَّمِ والنُّونِ مُطَّرِدٌ فِيمَا ذَكَرْنَاهُ سَوَاءً ذَلِكَ فِي المَاضِي وَالمُضَارِعِ وَالأَمْرِ وَإِذَا لَمْ يُذْكَرِ الفَاعِلُ قَامَ مَقَامَهُ أَحَدُ خَمْسَةِ أَشْيَاءِ: المَفْعُولُ بِهِ فَتَقُولُ فِي أُكِلَ الطَّعَامُ اَشْ يَنْدِى وَ يَنْدِى[321] [ق:ø] اَش وَالمَصْدَرُ فَتَقُولُ فِي ضُرِبَ الضَّرْبِ اُرْمَقْ اُرْلْدِى [ق: اُرْلْدِى] وَظَرْفُ الزَّمَانِ بُوكُنْ اُرْ لْدِى وَظَرْفُ المَكَانِ اَرْدِنْ دَا اُرْلْدِى أَيْ خَلْفَكَ ضُرِبَ وَ اَلْنِنْدَ اُرْلْدِى أَيْ قُدَّامَكَ ضَرْبٌ وَالجَارُ وَالمَجْرُورُ فَتَقُولُ فِي أُخِذَ مِنْ سَنْجَرْ سَنْجَرْدَنْ اَلِنْدِى [د: اَلَنْدِى] وَإِذَا كَانَ لِلفِعْلِ مَفْعُولَانِ فَإِنْ كَانَ الفِعْلُ مِمَّا مَفْعُولَهُ الأَوَّلِ غَيْرَ الثَّانِي قُلْتَ فِي مَعْنَى أُعْطِيَ سَنْجُرُ دِرْهَمًا بِرِ لْدِى سَنْجَرْغَا بِرَ قْجَا [ق: بِرْ اَقْجَا] [د: بِيرْ اَقْجَا] فَتَعَدَّى لِلأَوَّلِ بِحَرْفِ الإِضَافَةِ الَّذِي هُوَ غَا وَيُسَلَّطُ الفِعْلُ عَلَى المَفْعُولِ الثَّانِي وَكَيْفَمَا قَدَّمْتَ فِيهِ أَوْ أَخَّرْتَ جَازَ وَلَمْ يُسْمَعْ بِنَاءُ صَغَنْدِى وَلاَ بِنَاءُ بِلْدُرْدِى [د: اَلَنْدِى] لِمَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ [ق:ø].

القَوْلُ فِي مُقْتَضَيَاتِ الفِعْلِ

[د: ٧٩أ] [ق: ٤٦] مِنَ الفَضَلاَتِ وَذَلِكَ المَصْدَرُ وَظَرْفُ الزَّمَانِ وَظَرْفُ المَكَانِ وَالحَالُ وَالمَفْعُولُ بِهِ وَالمَفْعُولُ لَهُ وَالمَفْعُولُ مَعَهُ وَالمُسْتَثْنَى فَأَمَّا التَّمْيِيزُ فَسَيَأْتِي حُكْمُهُ بَعْدَ ذِكْرِ المُسْتَثْنَى.

القَوْلُ فِي المَصْدَرِ

تَقُولُ فِي مَعْنَى أَكَلْتُ أَكْلًا يِيشْ يَدُمْ [و: يِيشْ يِدُمْ] [ق: يِبشْ بِدُمْ]. يُقَدِّمُونَ المَصْدَرَ عَلَى [و: ٥٣أ] الفِعْلِ وَيَقُولُونَ اُرُشْ اُرْدُمْ اُرْمَقْ اُرْدُمْ طُرُشْ طُرْدُمْ وَ طُرْمَقْ والشِّينُ تُعْطِي مَعْنَى المُبَالَغَةِ فِي المَصْدَرِ وَتَقَدَّمَ ذَلِكَ فِي التَّصْرِيفِ، وَالمَصْدَرُ عَلَى قِسْمَيْنِ مُبْهَمٌ وَقَدْ مُثِّلَ وَمُخْتَصٌّ إِمَّا بِالصِّفَةِ تَقُولُ فِي مَعْنَى ضَرَبْتُ ضَرْبًا شَدِيداً قَطِعِى اُرْمَقْ اُرْدُمْ [ق: اُرْدِمْ] وَإِمَّا بِالإِضَافَةِ تَقُولُ فِي مَعْنَى ضَرَبْتُ ضَرْبَ سَنْجَرْ اُرْدُمْ سَنْجَرْ اُرْشِنْ [ق: اُرْسَنْ] وَيَجُوزُ اُرْمَقْ وَهَذَا التَّنْوِينُ اللاَّحِقُ هُنَا بَعْدَ كَسْرَةِ الإِضَافَةِ أَصْلُهُ اُرْشِنِى فَنِى * عَلاَمَةُ النَّصْبِ وَالكَسْرَةُ لِلإِضَافَةِ لِضَمِيرِ الغَيْبَةِ ثُمَّ حُذِفَتِ اليَاءُ [د: النون] وَأُبْقِيَتْ النُّونُ سَاكِنَةً وَيَجُوزُ النُّطْقُ بِالأَصْلِ فَتَقُولُ اُرْشِنِى [د: اُرْشُنِنْ] [و: اُرَشْنِى] [ق: اُرَشْنِى].

القَوْلُ فِي ظَرْفِ الزَّمَانِ

رْفُ الزَّمَانِ قِسْمَانِ [د: ٧٩ب] مُبْهَمٌ وَمُخْتَصٌّ فَالمُبْهَمُ مِثْلُ كُنْدُزْ أَيْ نَهَارًا وَ تُنْلاَ أَيْ لَيْلًا وَ طَنْلَا [د: طُنْلَا] وَ طَنْدَا [ق: صَنْلَا وَ تُنْدَا] ق:ø] أَيْ صَبَاحاً وَ كَجَا أَيْ مَسَاءً وَ قُشْلُقْ أَيْ ضُحًى وَ كِنْدِنْ [و: كِنْدُنْ] [و: كُنْدُنْ] [ق:

321 V'nin haşiyesindedir.

كِنَدُرْ] أَيْ عَصْرًا وَ دُشْتَا أَيْ [ق: ٤٧] ظُهْرًا وَبِالتُّرْكْمَانِيِّ اُيْلَا [ق: اَيْلَا] أَيْ ظُهْرًا أَوْ الْمُخْتَصُّ مَا أُضِيفَ [ق:ø] إِلَيْهِ مِنْ هَذِهِ الظُّرُوفِ أَوْ مَا وُصِفَ وَالفِعْلُ يَتَسَلَّطُ عَلَى هَذِهِ الظُّرُوفِ سَوَاءً كَانَ مُتَعَدِّيًا أَمْ لَازِمًا فَتَقُولُ فِي اللَّازِمِ تُنْلَا طُرْدُمْ وَتَقُولُ فِي الْمُتَعَدِّي تُنْلَا اُرْدُمْ سَنْجَرْتِى وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الفِعْلِ عَلَى الظَّرْفِ وَتَأْخِيرُهُ وَسَوَاءً كَانَ [و: اكان] الفِعْلُ مُتَصَرِّفًا نَحْوُ مَا مَثَّلْنا أَمْ غَيْرُ مُتَصَرِّفٍ فَتَقولُ بُوكُنْ سَنْجَرْ طُرْمِشْ دَكُلْ وَ سَنْجَرْ طُرْمُشْ دَكُلْ بُوكُنْ.

القَوْلُ فِي ظَرْفِ المَكَانِ

مِنْهُ اُسْتُنْ دَا [د: اِسْتُنْ دا] أَيْ فَوْقَ وَ اَلْتِنْ دَا [د: اِلْتُنْ دَا] أَيْ تَحْتَ وَ اُنِنْدَا أَيْ يَمِينًا وَ صُنِنْدَا أَيْ شِمَالًا وَ اَلْنِنْدَا [و: اَلْبِنْدَا] [ق: اَلْنِنْدَا] [د: اَلْنِنْدَا] أَيْ أَمَاماً وَ اَرْدِنْدَا أَيْ خَلْفًا وَ [و: ٥٣ب] قَرْشِنْدَا [د: قَرْسُنْدَا] أَيْ تِلْقَاءَكَ وَ يَنَنْدَا [و: يَنَنْدَا] [ق: يَنَنْدَا] [د: يَنَنْدَا] أَيْ حِذَاءُكَ وَمِنْ الظُّرُوفِ مَا لَاتَسْتَعْمِلُ [ق: يُسْتَعْمَلُ] إِلَّا مُضَافَةً وَلِذَلِكَ مُثِّلَ بِهَذَا مَعَ النُّونِ الْمُشْعِرَةِ بِالإِضَافَةِ لِلْمُخَاطَبِ فَأَمَّا اُسْتُنْدَا [د: اِسْتُنْدَا] فَأَصْلُهَا اُسْتُنِنْدَا [د: اِسْتُنِنْدَا] لِأَنَّ [د: ١٨٠] النُّونَ الأُولَى أَصْلٌ فِي الكَلِمَةِ والنُّونُ الثَّانِيَةُ نُونُ الْمُخَاطَبِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ الظَّرْفُ وَيَجُوزُ أَنْ تُحْذَفَ إِحْدَى النُّونَيْنِ تَخْفِيفًا وَالظَّاهِرُ أَنَّ الْمَحْذُوفَ إِنَّمَا هِيَ الأُولَى الَّتِي هِيَ مِنْ نَفْسِ الكَلِمَةِ لِأَنَّ [د: فَإِنَّ] الثَّانِيَةَ أَتَتْ لِمَعْنًى وَيُبَيِّنُ أَنَّ الأُولَى هِيَ الْمَحْذُوفَةُ قَطْعًا [د: د:ø] قَوْلُهُمْ فِي مَعْنَى عَلِيٍّ [د: عَلَى] اُسْتُنْدَا [د: اُسْتُمْدَا] فَحَذَفُوا النُّونَ الأُولَى لِأَنَّ المِيمَ [ق: ٤٨] لِلْمُتَكَلِّمِ وَلَمْ يَقُولُوا قَطُّ اُسْتُنْدَا بِإِثْبَاتِ النُّونِ قَالَ مُؤَلِّفُ هَذَا الكِتَابِ بَعْدَ قَوْلِهِ بِإِثْبَاتِ [322] [ق :ø] النُّونِ [د: د:ø] أَفَادَنِيهِ الْمَوْلَى تَاجُ الدِّينِ وَظَرْفُ الْمَكَانِ. لَا يَسْتَعْمِلُ إِلاَّ بِالْحَرْفِ الْمُرَادِفِ لِفِي مَادَامَ ظَرْفًا وَيَجُوزُ دُخُولُ حَرْفِ الجَرِّ غَيرِ دَا [ق:ø] عَلَيْهَا فَيَخْرُجَ [ق: فَتَخْرُجَ] عَنِ الظَّرْفِيَّةِ تَقُولُ اَرْدِنْ دَنْ يَتِّى [د: اَرْدَنْ دَنْ يَتِى] أَيْ أَدْرِكْ مِنْ خَلْفَكَ وَقَدْ تَكُونُ أَيْضًا اُپُكْ [ق: اُپِدْ] [د: اُنُكْ] بِمَعْنَى قَبْلَ وَ وصُنِپُكْ [ق: وصُنُكْ] [د: وصُنُكْ] بِمَعْنَى بَعْدَ فَلَا يَلْتَزِمُ فِيهِمَا إِضَافَةٌ لِأَنَّهُمَا خَرَجَا مِنْ ظَرْفِ الْمَكَانِ إِلَى ظَرْفِ الزَّمَانِ فَتَقُولُ طُرْدُمْ اُنْدَا بِمَعْنَى قُمْتَ قَبْلَ وَ بُرُنْ أَيْضًا بِمَعْنَى قَبْلَ وَتَقُولُ صُنْرَا طُرْدُمْ بِالرَّاءِ وَيَجُوزُ صُنْدَا بِالدَّالِ يَعْنِي قُمْتُ بَعْدًا والرَّاءُ واللَّامُ فِي مِثْلِ تُنْلَا وَ طَنْلَا وَفِي مِثْلِ صُنْرَا * يُعْطِيَانِ مَعْنَى الدَّالِ الَّتِي [د: ٨٠ب] هِيَ بِمَعْنَي فِي فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَأَمَّا إِذَا أَرَدْتَ الإِضَافَةَ فِي مِثْلِ قَوْلَكَ جِيتُ بَعْدَكَ فَتَقُولُ كَلْدِمْ [د: كَلْدُمْ] سَنْدَنْ صُنْرَا مَعْنَاهُ جِيتُ مِنْكَ فِي بُعْدٍ وَفِي مِثْلِ جِيتُ قَبْلَكَ كَلْدِمْ [د: كَلْدُمْ] سَنْدَنْ بُرُنْ وَ كَلْدِمْ [د: كَلْدُمْ]

322 V'nin haşiyesindedir.

سَنُدَنْ اِلْكَرُو [ق: بِلْكَرُو] * [د: اِلكَرُو] وَ كَلُدِمْ [د: كَلْدُمْ] سَنْدَنْ اُيْدِنْ [ق: اُيْدَنْ] وَ اِلْكْ [د: اِلِكْ] مَعْنَاهُ أَوَّلُ والرَّاءُ المَضْمُومَةُ فِي اِلْكَرُو * [ق: ٤٩ فِي مَعْنى دَا الَّذِي هُوَ مُرَادِفُ [و: ٥٤أ] لِفِي وَهَذِهِ الظُّرُوفُ يَتَعَلَّقُ بِهَا الفِعْلُ اللَّازِمُ والمُتَعَدِّي وَالمُتَصَرِّفُ وَالجَامِدُ لِحَالِ [د: كحلل] ظَرْفُ الزَّمَانِ فَتَقُول اَرْدِنْ دَا سَنْجَرْ طُرْمِشْ [د: طُرْمَسْ] دَكُلْ وَ سَنْجَرْ طُرْمِشْ دَكُلْ أَرْدِنْ دَا وَظُرُوفُ المَكَانِ لَا تَكُونُ إلاَّ مُخْتَصَّةً بِالإِضَافَةِ وَهَذِهِ النُّونِ الَّتِي سَبَقَ ذِكْرُهَا فِي هَذَا الظَّرْفِ إِنْ كَانَتْ خَيشُومِيَّةً فَهِيَ لِلْخِطَابِ وَإِنْ كَانَتْ خَالِصَةً فَهِيَ لِلإِضَافَةِ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَهُمَا فَلَا يُقَالُ اَرْدِنِدَا وَتَكُونَ إِحْدَاهُمَا خَيشُومِيَّةً وَالأُخْرَى خَالِصَةً فالنُّونُ الخَالِصَةُ تُشْعِرُ بِالإِضَافَةِ لِلْغايبِ والخَيشوميةُ لِلْمُخاطَبِ وَإذا أَضَفْتَ إِلَى المُتَكَلِّمِ [د: لِلمُتَكَلِّمِ] أَتَيْتَ بِضَمِيرِ المُتَكَلِّمِ المُفْرَدِ أَوْ الجَمْعِ كَسَائِرِ [د: ٨١أ] الإِضَافَاتِ إِلَى ذَلِكَ فَتَقُولُ اَرْدِمْدَا بِمَعْنَى خَلْفِي وَ اَرْدِمِزْدَا [د: اَرْدَمِزْدَا] خَلْفَنَا وَ اَرْدِنْدَا خَلْفَهُ وَيُصْلَحُ لِلْمُخَاطَبِ وَالغَايِبِ وَيُبَيِّنُهُ الضَّمِيرُ السَّابِقُ فَتَقُولُ فِي الخِطَابِ سَنِنْ اَرْدِنْدَا وَلِلغَيْبَةِ اَنِنْ اَرْدِنْدَا اَنْلَرْنِنْ اَرْدِنْدَا أَيْ خَلْفَهُمْ.

القَوْلُ فِي الحَالِ

عَلَامَتُهَا وَاوٌ أَوْ أَلْفٌ تُزَادُ أَخِيرًا فَتَقُولُ يُورِى [د: قايتْ] كَلُو أَيْ اِمْشِ [د: اِرْجِعْ] جَايِيًا وَ يُورِى [د: يودي] صُرَا [ق: صُنْرَا] ق:ø] أَيْ سِرْ سَايِلًا [د: سَايِلًا] وَإِذَا أَرَدْتَ [ق: ٥٠] بِنَاءَ الحَالِ مِنْ فِعْلٍ نَظَرْتَ إِلَى فِعْلِ الأَمْرِ فَإِنْ كَانَ آخِرُهُ سَاكِنًا فَإِمّا أَنْ يَكُونَ المُضَارَعُ [د: لِلمُضَارِعِ] مِنْهُ مَفْتُوحًا مَا [ق:ø] قَبْلَ حَرْفِ المُضَارَعَةِ نَحْوُ كُلَرْ فَتَقُولُ كُلَا كَلْدِى أَيْ جَاءَ ضَاحِكًا فَتُلْحِقُ الأَلِفَ أَوْ مَضْمُوماً نَحْوُ كَلُرْ فَتَقُولُ كَلُو بِمَعْنَى جَايِيًا فَتُلْحَقُ الواوُ وَإِنْ كَانَ مُتَحَرِّكًا بِأَيِّ حَرَكَةٍ كَانَتْ أَلْحَقَتْهُ يَاءً مَضْمُومَةً وَاواً بَعْدَهَا فَتَقُول يِيُو أَيْ غَاسِلاً وَ يَيُو [ق: يَنُو] أَيْ آكِلًا وَ اَغْلَيُو أَيْ بَاكِيًا وَ يُرِيُو أَيْ مَاشِيًا وَيَجُوزُ لِحَاقُ اليَاءِ السَّاكِنَةِ فِي الجَمِيعِ قِيَاسًا مُطَرِّدًا وَيَنْضَمُّ [د: يُضَمُّ] مَا قَبْلَهَا إِنْ كَانَ [و: ٥٤ب] مَا قَبلَهُ مَضْمُوماً فَتَقُولُ صُرُبْ [د: ضُرِبَ] وَيَنْكَسِرُ إِنْ كَانَ مَفْتُوحًا أَوْ مَكْسُورًا فَتَقُولُ كَلُبْ [د: كِلِبْ] [د: ٨١ب] وَ كِرِبْ أَوْ سَاكِنًا غَيْرُ أَلِفٍ لَبَقِيَ عَلَى سُكُونِهِ فَتَقُولُ يِكِرِبْ [د: يَكْرِبْ] أَيْ غَضْبَان وَمَا آخِرَه لا المُشْعِرَةُ بِالعَمَلِ قُلِبَتْ أَلِفُهُ يَاءً وَضُمَّتْ فَتَقُولُ سُزْلِيُبْ أَيْ مُتَكَلِّمًا وَ اَغْلَيُبْ [د: اُغْلَيُبْ] أَيْ بَاكِيًا وَيَجُوزُ حَذْفُ الأَلِفِ فَتَقُولُ سُزْلِبْ وَقَدْ تَلْحَقُ البَاءَ نُونٌ سَاكِنَةٌ فَتَفْتَحَ البَاءُ فَتَقُولُ كُلُبَنْ [د: كُلُبْنْ] وَ صُرُبَنْ [د: صُرُبْنْ] وَ كِرِبَنْ [د: كِرَبَنْ] وَتُفِيدُ هَذِهِ النُّونُ مَعْنَى المُبَالَغَةِ فِي الحَالِ وَكَأَنَّكَ كَرَّرْتَ* الحَالَ وَيَجُوزُ أَنْ تُؤَكِّدَ الحَالُ [ق: ٥١] بِإِعَادَةِ لَفْظِهَا فَتَقُولُ كَلُو كَلُو وَالحَالُ لَا يَجُوزُ جَمْعُهَا بَلْ تَبْقَى مُفْرَدَةً دَائِماً سَوَاءً كَانَ ذُو الحَالِ مُفْرَدًا أَمْ [د: أَوْ] مُثَنًّى أَمْ [د: أَوْ] مَجْمُوعًا فَلَا يَجُوزُ كَلُو لَرْ وَلَا صُرَالَرْ وَلَا كَلِبْ لَرْ [ق: كَلُبْ لَرْ] وَمِنْ شَرْطِ الحَالِ الاِشْتِقَاقُ وَالاِنْتِقَالُ إِلَّا فِيمَا كَانَ لَا يَمْتَنِعُ كَوْنُهُ فَتَقُولُ فِي [ق:ø] مَعْنَى سَنْجَرُ أَسْمَرَ سَنْجَرْ كَلْدِى بُغْدَىْ اَنْلُهُ [د: اَنْلَهْ] بُلُبَنْ

بُغْدَىْ قَمْحٌ* اَنْ لَوْنَ* لُو بِمَعْنَى ذُو بُلُبَنْ سَائِرًا وَفِي مَعْنى جَاءَ سَنَجَر طَوِيلًا سَنْجَرْ كَلْدِى اُزُنْ بُلُبَنْ*** وَفِي جَاءَ ضَاحِكًا كَلْدِى كُلَاوكُلُبَنْ [ق: كَلُبَنْ] [د: كَلِبَنْ] وَ كُلُبْ وَبَاكِيًا اَغْلَيُو اَغْلَيُبْنْ اَغْلَيُبْ وَفِي مَعْنى هَذَا سَنْجَرْ قَائِمٌ بُو سَنْجَرْ طُرْ طُرُبَنْ أَوْ* طُرُبْ أَوْ* طُرُو وَيَجُوزُ طُرْمِشْ [ق:ø] عَلَى طَرِيقِ الخَبَرِ لَا الحَالِ وَفِي [د: ٨٢أ] مَعْنى ضرِبَ سَنْجَرْ فِي الدَّارِ عَلَى أَنْ يَكُونَ فِي الدَّارِ حَالًا سَنْجَرْ اُرُ لْدِى اَوْدَا وَأَمَامَكَ اَلْنِنْدَا [د: اِلْنِنْدَا] وَفِي مَعْنَى جَاءَ سَنْجَرْ وَالشَّمْسُ طَالِعَةٌ سَنْجَرْ كَلْدِى كُنْدُ غْمِشْ يِدِى أَيْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً وَفِي مَعْنى جَاءَ سَنْجَرْ وَوَجْهُهُ مُحْمَرٌّ سَنْجَرْ كَلْدِى يُزِى قِزِلْ بُلُبَنْ وَيَجُوزُ يُزِى قِزِلْ وَيُزَادُ بِهِ الحَالُ [و: ٥٥أ] وَيَجُوزُ قِزَرْمِشْ يُزُلُو أَيْ ذُو وَجْهٍ [ق: ٥٢] مُحْمَرٍّ وَإِنَّمَا جِئْتَ بِالرَّاءِ وَإِنْ كَانَ الأَصْلُ اللاَّمَ لِأَنَّكَ تَقُولُ قِزِلْ وَتَقُولُ إِذَا اِشْتَقَقْتَ مِنْهُ قِزَرْدِى فَتُبْدِلُ اللاَّمُ رَاءً وَكَذَلِكَ صَرْغَرْدِى إِذَا إِصْفَرَّ وَ اَغَرْدِى إِذَا إِبْيَضَّ يُقَلِّبُونَ القَافَ غَيْناً وَ قَرَرْدِى إِذَا إِسْوَدَّ وَ كُكَرْدِى إِذَا إِزْرَقَّ وَ يَشَرْدِى إِذَا إِخْضَرَّ وَ بُزَرْدِى إِذَا إِغْبَرَّ وَإِذَا كَانَتِ الجُمْلَةُ الاِسْمِيَّةُ مَنْفِيَّةً نَحْوُ جَاءَ سَنْجَرْ وَمَا الشَّمْسُ طَالِعَةٌ قُلْتَ كُنْدُغْمَمِشْ يِدِى وَ كُنْدُغْمَدُقْ يِدِى وَ يُزِى قِزَرْ مِشْ يِدِى وَ قِزَرْمَدُقْ [و: قِزَرْمُدُقْ] يِدِى [د: د:ø] وَفِي مَعْنى [د: جَاءَ] سَنْجَرْ يَضْحَكُ سَنْجَرْ كَلْدِى كُلَرْ وَفِي مَعْنى جَاءَ سَنْجَرْ يَضْحَكُ أَبُوهُ اَطَسِى كَلَرْ [و: كُلَرْ] [ق: كُلَرْ] جَاءَ سَنْجَرْ وَقَدْ ضَحِكَ سَنْجَرْ [د: د:ø] كَلْدِى كُلْدِى وقَدْ بَكَى اَغْلَدِى وقَدْ بَكَى أَبُوهُ اَطَسِى اَغْلَدِى وَمَا يَضْحَكُ كُلْمَسْ وَمَا ضَحِكَ كُلْمَدِى وَفِي نَفْيِ سَنْجَرْ كَلْدِى كُل[323] سَنْجَرْ كَلْدِى كُلمَدِنْ أَوْ كُلْمَدِنْ [د: ٨٢ب] مَعْنَاهُ [د: سَنْجَرْ] جَاءَ غَيْرَ ضَاحِكٍ وَفِي نَفْيِ اَطْنِى [ق: اَطِنِى] مِنْدُمْ [د: مِنْدِمْ] اَيَرْلَبْ أَوْ اَيَرْلَدِينْ [ق: اَيَرْلَدَنْ] أَوْ اَيَرْلَدِنْ وَبِالْيَاءِ [د: وَبِالبَاءِ فِي] مَدِنْ لُغَةُ القِبْجَاقِ وَإِذَا تَعَلَّقَتِ [د:ø] الحَالُ بِالمَفْعُولِ بِهِ قُلتَ فِي مَعْنَى أَكِلًا خُبْزًا اَتْمَكْ يِيُو [د: يِيُو] رَاكِبًا فَرَسًا اَطْ بِنُو وَيَجُوزُ بِنِبَنْ وَ بِنِبْ [ق: بِنُبْ] [د: بِنِبْ] وَ يِيِبْ[324] [ق:ø] وَبِيِبَنْ [ق: بِنِبَنْ] كُلُّ جَائِزٌ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ [ق: ٥٣] الحَالِ وَهُوَ الأَفْصَحُ عَلَى الفِعْلِ وَحْدَهُ وَعَلَى الفِعْلِ وَالاِسْمِ مَعاً سَوَاءٌ أَكَانَتِ [د: كَانَتْ] الحَالُ جُمْلَةً أَمْ مُفْرَدًا أَمْ ظَرْفًا أَمْ مَجْرُورًا أَمْ مَنْفِيّاً أَمْ [د: أَوْ] مُثْبَتًا وَتَقَعُ الحَالُ مِنْ النَّكِرَةِ وَالمَعْرِفَةِ فَمِنَ المَعْرِفَةِ كَمَا مَثَّلْنَا وَمِنَ النَّكِرَةِ تَقُولُ فِي مِثْلِ جَاءَ رَجُلٌ ضَاحِكًا اَرْ كَلْدِى كُلَ وَيَجُوزُ كُلُبَنْ وَ كُلُبْ عَلَى مَا مَرَّ وَإِذَا كَانَ ذُو الحَالِ مَوصُولًا لَمْ يَتَقَدَّمِ الحَالُ عَلَيْهِ فَتَقُولُ [و: ٥٥ب] فِي مَعْنى جَاءَ الضَّارِبُ اجِكًا اُرْغَنْ كَلْدِى كُلَا وَيَجُوزُ كُلَا كَلْدِى اُرْغَنْ وَلَا يَجُوزُ كُلَا اُرْغَنْ كَلْدِى وَيَجُوزُ كَلْدِى كُلَا [و: كَلَّا] أُرْغَنْ [و: أَرْغَنْ] [د: كُلَا كَلْدِى اُرْغَنْ]* وَإِذَا كَانَ المَوْصُولُ اُلْ كِمْ قُلْتَ فِي مَعْنَى جَاءَ الَّذِي ضَرَبَ ضَاحِكًا اُلْ كِمْ اُرْدِى كُلَا كَلْدِى

323 V’de son iki kelime sonradan siyaha çevrilmiştir.

324 V’nin haşiyesindedir.

وَيَجُوزُ كَلْدِى كُلا وَيَجُوزُ [د: د:ø] كَلْدِى كُلَا اُلْ كِمْ اُرْدِى وَ كُلَا كَلْدِى اُلْكِمْ اُرْدِى [د: د:ø] * وَلَايَجُوزُ الفَصْلُ بَينَ المَوْصُولِ وَصِلَتِهِ لَابِالحَالِ وَلَابِالفِعْلِ وَفِي مَعْنى جَاءَ الَّذِي فِي البَيْتِ ضَاحِكًا اَوْدَكِى [د: اُودَكِى] كُلَا كَلْدِى وَ كَلْدِى كُلَا اَوْدَكِى [د: كلدكي] وَ كُلَا كَلْدِى اَوْدَكِى [د: د:ø].

اَلقَوْلُ فِي المَفْعُولِ بِه

[د: ٨٣أ] المَفعُولُ بِهِ إِمَّا أَنْ يَكُونَ ظَاهِراً أَوْ مُضْمِراً فَإِنْ كَانَ ظَاهِراً فَتَقُولُ فِي مِثلِ أَكَلْتُ السَّمَكَ بَالِقْنِى يَدُمْ فـنِى عَلامَةُ لِلنَّصَبِ هَذَا فِي المَفعُولِ بِهِ الصَّرِيحِ وأمّا فِيمَا يَتَعَدَّى فِي لِسَانِ العَرَبِ إِلَى اِثْنَيْنِ فَإِنَّهُ إِنَّمَا تَعَدَّى فِي هَذَا اللِّسَانِ إلى أَحَدِهِما [ق: ٥٤] بـنِى ولِلْآخَرِ بِـغَا وَكَا فَتَقُولُ فِي مَعْنَى أَعْطَيتُ سَنْجَرَ ثَوْباً سَنْجَرْغَا طُنِى بِردم [ق: ويردم] [د: بِرْدِمْ] فَتُلْحِقَ فِي الأَوَّلِ [د: الثَّانِي] الَّذِي هُوَ مَفْعُولٌ أَوَّل فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ غَا وَفِي الثَّانِي [د: الأَوَّلِ] الَّذِي هُوَ ثَانٍ فِي اللِّسانِ العَرَبِيِّ نى [325] [ق:ø] عَلَى الأَصْلِ وَلَايَجُوزُ العَكْسُ وَتَقُولُ فِي حَسِبْتُ سَنْجَرْ خَارِجاً سَنْجَرْنِى [د: سَنْجَرْ] جِقْمِشْ صَغَنْدُمْ فَتُدْخِلَ نى عَلَى المَفْعُولِ الأَوَّلِ وتُهْمِلَ الثَّانِي فَلَا تَدْخُلُ عَلَيْهِ نى وَلَا غا وتَدخُلُ كا عِوَضاً عَنْ غا وَذَلِكَ إِذَا تَقَدَّمَ حَرفُ تَرقِيقٍ مِثالُهُ بَيْكَا [د: بِيْكَا] طُنِّى [د: طُنِىْ]* بِرْدِم وَإِذَا كَانَ فِي العَرَبِيَّةِ مِمَّا يَتَعَدَّى بِإِلَى مَنْطُوقاً بِها أَوْ مَحْذُوفَةً عَلَى التَّوَسُّعِ أَتَوْا فِي ذَلِكَ بِـغا أَوْ بِـكا عَلَى مَا مَرَّ مِنَ التَّفخِيمِ والتَّرقِيقِ مِثَالُهُ سَنْجَرْنِى. كُرْ دُمْ أَيْ رَأَيتُ سَنْجَرْ وَسَنْجَرْ غَا بَقْطِمْ [د: بَقْطُمْ] أَيْ نَظَرتُ [و: ٥٦أ] إِلَى سَنْجَرِ وبَيْكَا بَرْدِمْ [ق: بَرْدُمْ] [د: يَرْدُمْ] أَيْ ذَهَبتُ إلى الأمير ويَجوزُ تَأْخِيرُ المَفْعُولُ فِي هَذَا كُلِّهِ وَإِنْ كَانَ الأَفْصَحُ وَالأَكْثَرُ تَقْدِيمُهُ وَإِنْ كَانَ مُضْمَراً فَتَقُولُ فِي مِثلِ ضَرَبَنِي [د: ٨٣ب] اُرْدِ مَنِى [ق: اُرْ مَنِى] أَصْلُهُ اُرْدِ مَنِّى فَحُذِفَتِ النُّونُ الأُولَى لِاجتِمَاعِ المِثْلَيْنِ وَإِنَّما قُلْنَا إِنَّ الأُولَى مَحْذُوفَةً لِأَنَّ الثَّانِي [ق: ٥٥] جِئَ بِهَا لِمَعْنَى مَعَ اليَاءِ وَهُوَ المَفْعُولِيَّةُ وَفِي ضَرَبَنا اُرْدِى بِزْنِى. [ق: بِزِى] وضَرَبَكَ اُرْدِى [و: اُرْدِ] [ق: اُرْدِى] سَنِى [د: د:ø] أَصْلُهُ سَنِّى بِالتَّشْدِيدِ وَالْقَوْلُ فِي سَنِّى كَالْقَولِ فِي مَنِّى وضَرَبَكُم اُرْدِى [و: اُرْدِ] [د: اُرْدِى] [د: اُرْدِ] سِزْنِى وضَرَبَهُ اُرْدِ [و: اُرْدِ] [ق: اُرْدِ] [د: اُرْدِ] أَنِى وضَرَبَهُمْ اُرْدِ [و: اُرْدِ] [ق: اُرْدِ] [د: اُرْدِى] أَنْلَرْنِى ويَجُوزُ تَقْدِيمُ المَفعُولُ فِي هَذَا كُلِّهِ لِأَنَّهُ ضَمِيرٌ مُنْفَصِلٌ فِي اِسْتِعْمَالِ لُغَتِهِمْ وَأَمَّا إِذَا كَانَ الفَاعِلُ مُضْمَراً وَالمَفْعُولُ كَذَلِكَ فَتَقُولُ فِي مِثلِ أَكَلْتُهُ يَدُمْ اَنِى وَفِي أَعْطَيتُهُ بِرْدِمْ [د: بِرْدُمْ] اَنِى وَفِي سَنْجَرُ أَعْطَيتُهُ الثَّوبَ سَنْجَرْ بِرْدِمْ [د: بِرْدُمْ] طُنِى اَنْغَا [د: اُنْغَا] فَإِنْ كَانَ المَفعولُ اِسْمَ اِسْتِفهَامٍ قُلْتَ فِي مَنْ ضَرَبْتَ كِمْنِى اُرْدُنْ والتَّقْدِيمُ هُوَ

325 V'nin haşiyesindedir.

المَسْمُوعُ وَإِنْ كَانَ اِسْمَ شَرْطٍ قُلتَ فِي مَنْ تَضْرِبْهُ أَضْرِبْهُ كِمْنِي اُرْسَنْ اُرَغَمَنْ وَيَجِبُ [د: ويَجُوز] تَقْدِيمُ المَفْعُولِ لِأَنَّهُ اِسْمُ شَرْطٍ وَإِنْ كَانَ مَوْصُولاً نَحْوُ رَأَيتُ الَّذِي ضَرَبْتُ عِندَكَ قُلْتَ اُلْ كِمْ اُرْدُمْ سَنِنْ [ق: سَنْ] قَطِنْدَا كُرْدُمْ اُل مَعْنَاهُ هُوَ وَكِمْ مَنْ وَبِالتَّرْكِيبِ يُعْطِي مَعْنَى الَّذِي وَاُرْدُمْ ضَرَبْتُ وَسَنِنْ قَطِنْدَا عِنْدَكَ وَالمَفْعُولُ بِهِ إِنَّمَا يَتَسَلَّطُ عَلَيهِ الفِعْلُ وَيَتَعَلَّقُ بِهِ كَمَا مَثَّلْنَا وَاِسْمُ الفَاعِلِ وَاِسْمُ المَفْعُولِ والمَصدَرُ.

القَوْلُ [د: ٨٤أ] فِي تَعَلُّقِ اِسْمِ الفَاعِلِ

[ق: ٥٦] بِالمَفْعُولِ بِهِ أَوْ بِالفَاعِلِ الظَّاهِرِ تَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ ضَارِبُ سُنْقُر [ق: سَنْجَرْ] غَدًا سَنْجَرْ اُردَجِدُرْ [د: اُرْجِدُرْ] سُنْقُرْنِى وَيَجُوزُ سَنْجَرْ سُنْقُرْنِى اُرْدَجِدُرْج [د: اُرْجِدُرْ] وَيَجُوزُ اُرْدَ [و: ٥٦ب] جِدُرْ [د: اُرْجِدُرْ] سَنْجَرْ سُنْقُرْنِى وَيَجُوزُ اُرْدَجِدُرْ [د: اُرْجِدُرْ] سُنْقُرْنِي سَنْجَرْ وَيَجُوزُ أَيْضًا فِي المَاضِي وَهُوَ أَنْ يَلْحَقَهُ مِشْ وَيَتَعَلَّقُ بِالمَفْعُولِ بِهِ تَعَلُّقَ المُسْتَقْبَلِ وَيَجُوزُ فِيهِ هذِه التَّرْكِيبَاتُ جَمِيعُهَا وَتَلْحَقُ مِشْ تُرْ أَيْضًا فِي سَايِرِ التَّرْكِيبَاتِ وَتَقُول فِيمَا يَتَعَدَّى إِلَى اِثْنَيْنِ فِي مِثْلِ سَنْجَرُ مُعْطٍ سُنْقُرَ ثَوْبًا[326] سَنْجَرْ بِرْدَجِدُرْ سُنْقُرْغَا طُنِّى وَيَجُوزُ التَّقْدِيمُ وَالتَّأْخِيرُ عَلَى التَّرْكِيبَاتِ الَّتِي تَقَدَّمَتْ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ ظَانُّ سُنْقُرْ قَايِمًا سَنْجَرْ [د: د:ø] صَغَنْدَجِدُرْ [ق: صِغَنْدَجِدُرْ] سُنْقُرْنِى اُرُوطُرْمِش أَوْ طُرمِشْ وَحْدَه بِغَيْرِ اُرُو وَتَقُولُ فِي المُبَالَغَةِ فِي مَعْنى سَنْجَرُ ضُرُوبَ سُنْقُرٍ سَنْجَرْ اُرَغَنْدُرْ سُنْقُرْنِى وَيَجُوزُ التَّرْكِيبَاتُ الَّتِي سَبَقَتْ فِي اِسْمِ الفَاعِلِ وَإِذَا تَعَلَّقَ* اِسْمَ الفَاعِلِ بِالفَاعِلِ الظَّاهِرِ قُلْتَ فِي مَعْنَى سَنْجَرْ قَايِمٌ أَبُوهُ سَنْجَرْ اَطَسِى طُرْمِشْتُر [د: طُرْمِشْدُرْ] وَتَقُولُ فِي مَعْنى هَذَا حَسَنٌ وَجْهُكَ [د: وَجْهُهُ]بُويُزِى كُرْ كُلُو دُرْ وَفِي سَنْجَرْ كَحِيلٌ [د: كَحِيلٌ] عَيْنُهُ كُزِى سُرْ مَلُودُرْ وَفِي طَوِيلٌ أَنْفُهُ بُرْنِي اُزُنْ دُرْ وَالفَرْقُ بَين اُزُنْ وَ سُرْمَلُو أَنَّ اُزُنْ وُضِعَ [ق: ٥٧] لِلوَصْفِ وَ سُرْمَا [د: ٨٤ب] مَعْنَاهُ الائد [د: الكُحُل] وَهُوَ لَيْسَ بِوَصْفٍ فِي الوَضْعِ وَإِنَّمَا اِتَّصَلَ بِهِ لُو بِمَعْنَى ذُو وَوُصِفَ بِهِ وَكَذَلِكَ كُرْكْ [ق: كُزَلْ] مَعْنَاهُ الحُسْنُ فَلَيْسَ بِصِفَةٍ فِي الأَصْلِ فَلَمَّا أَوْصَلُوا بِهِ لُو بِمَعْنَى ذُو وُصِفَ بِهِ وَصَارَتْ لُو وَصْلَةً لِلوَصْفِ بِأَسْمَاءِ الأَجْنَاسِ كَمَا جَرَى فِي لِسَانِ العَرَبِ ذُو مَاءٍ [د: مال] وَذُو ذَهَبٍ وَغَيْرُ ذَلِكَ وَلَا يُقَالُ اُزُنْ لُو كَمَا لَمْ يَقُولُوا [د: لاَ يُقَالُ] فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ ذُو طَوِيلٌ وَالمُرَادِفُ لِحُسْنٍ مِمَّا هُوَ صِفَةُ حَقِيقَةٍ قَوْلِهِمْ كُكْجَكْ دُرْ إِلَّا أَنَّهُ يُرَادُ بِهِ مَعْنَى التَّحَنُّ وَالحُسْنُ فِي حَقِّ الصِّغَارِ.

القَوْلُ فِي تَعَلُّقِ اِسْمِ المَفْعُولِ بِالمَفْعُولِ بِهِ

326 V’de kırmızı iken siyaha çevrilmiştir; K’de ise siyahtır.

تَقُولُ فِي مُرَادِفِ رَأَيْتُ رَجُلًا مَضْرُوبًا مَمْلُوكَهُ بِرْ اَرْتِى كُرْدُمْ اُرْلِشْ [د: اُرْلِشْ] قُلِى وَيَجُوزُ كُرْدُمْ بِرْ أَرْتِى [د: بِرَرْتِى] اُرْلِشْ [د: اُرْلِشْ] قُلِى * وَلَا يَجُوزُ أَنْ تَتَقَدَّمَ الصِّفَةُ [و: ٥٧أ] هُنَا عَلَى المَوْصُوفِ فَلَا يُقَالُ اُرْ لِشْ [د: اُرْلِشْ] قُلِى بِرْ أَرْتِى كُرْدُمْ وَلَا بِرْ أَرْتِى [د: بِرَرْتِى] اُرْلِشْ [د: اُرْلِشْ] قُلِى كُرْدُمْ بَلْ يَتَوَسَّطُ الفِعْلُ أَوْ يَتَقَدَّمُ عَلَى المَفْعُولِ بِهِ فَقَطْ وَيَأْتِي بَعْدَهُ المَوْصُوفُ تَلِيهِ الصِّفَةُ وَتَقُول فِي مَعْنى رَأَيْتُ رَجُلًا مُعْطِي أَبُوهُ دِرْهَمًا بِرْ اَرْتِى [د: بِرَرْتِى] كُرْدُمْ بِرِلِشْ [د: برلِشْ] اَطَسِنَا [و: اَطِسِنَا] [د: اَطَسِنَى] بِرْ [د: بِير] اَقْجَا عَلَى تِلْكَ التَّرْكِيبَاتِ.

القَوْلُ فِي تَعَلُّقِ المَصْدَرِ

[ق: ٥٨] بِالمَفْعُولِ بِهِ تَقُولُ فِي مَعْنَى ضَرَبَ سَنْجَرْ سُنْقُر [د: ضَرْبًا شَدِيدًا] شَدِيدً [د: ٨٥أ]سَنْجَرْ اُرْمَقْ لَقِى أَوْ اُرْمَقِى سُنْقُرْتِى [د: سُنْقُرِى] قَاطِى دُرْ [د: قَطِى دُرْ] وَيَجُوزُ أَنْ تَقُولَ سُنْقُرْتِى [د: سُنْقُرِى] سَنْجَرْ أُرْمَقِى قَاطِى دُرْ [د: قَطِى دُرْ]* وَيَجُوزُ سَنْجَرْ اُرْمُقِى سُنْقُرْتِى [د: سُنْقُرِى] قَاطِى دُرْ [د: قَطِى دُرْ] كُلُّ ذَلِكَ جَايِزٌ [ق: جَائِزٌ] فَتَقَدَّمَ المَفْعُولُ عَلَى المَصْدَرِ مَعَ فَاعِلِهِ وَدُونَهَ بِخِلَافِ مَا فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَإِنَّمَا ذَلِكَ لِظُهُورِ عَلامَةِ المفعوليَّةِ فِي المَفْعُولِ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى أَحْبَبْتُ ضَرْبَ سَنْجَرْ سُنْقُرْ [ق: سُنْقُرْتِى] سَوْدِمْ سَنْجَرْ اُرْمَقْنِى سُنْقُرْتِى [د: سُنْقُرِى] وَيَجُوزُ سَنْجَرْ [ق:ø] اُرْمَقْنِى سُنْقُرْتِى سَوْدِم وَيَجُوزُ [د: د:ø] [ق: وَتَجُوزُ] سَنْجَرْ اُرْمَقْنِى سَوْدِمْ سُنْقُرْتِى [د: سُنْقُرِى] وَلَايَجُوزُ سَنْجَرْ سَوْدِمْ اُرْمَقْنِى سُنْقُرْتِى وَلَا سُنْقُرْتِى سَوْدِمْ سَنْجَرْ اُرْمَقْنِى.

القَوْلُ فِي المَفْعُولِ لَهُ

تَقُولُ فِي مَعنى جِيتُكَ [ق: جِئتُكَ] مَحَبَّةً سَنِ [د: سِنِ] سَوْمَكِمْ [د: سَوْمَكِمْ] دَنْ كَلْدِمْ كَلْدِمْ مُعْنَاهُ جِيتُ وَ سَوْمَكِمْ [د: سَوْمَكِمْ] دَنْ مَعْنَاهُ مِنْ مَحَبَّتِي وَ سَنِ [د: سَنْ] مَعْنَاهُ لَكَ وَيَجُوزُ أَنْ تُقَدِّمَ الفِعْلَ وَتُؤَخِّرَهُ وَسَوَاءً فِي ذَلِكَ أَكَانَ [د: كَانَ] العِلَّةُ والمَفْعُولُ مِنْ فَاعِلٍ وَاحِدٍ كَمَا مَثَّلْنَا أَمْ مِنْ فَاعِلَينِ فَتَقُولُ فِي مَعْنى [ق:ø] جِيتُكَ خَوْفَ سَنْجَرْ الشَّرَّ كَلْدِمْ [د: كَلْدُمْ] صَغا سَنْجَرْ يَمَنْدَنْ قُرْقْ مَقِ [ق: قُرْ مَقْ] [و: مَقٍ] دَنْ تَفْكِيكُ ذَلِكَ كلدم جِيتُ وَ صَغا لَكَ وَ يَمَنْدَنْ مِنْ شَرٍّ [د: د:ø] وَ قُرْقْ [و: قُرْ] مَقٍ دِنْ [و: دَنْ][ق:٥٩] مِنْ خَوْفِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُقَارَنًا لِلعِلَّةِ نَحْوُ اَمَنْتُ لِدُخُولِ [و: ٥٧ب] الجَنَّةِ قُلْتَ كِرْتُنْدُمْ [د: كِرْتَنْدُمْ] كِرْمَكِمْ أُجُنْ اُجمَقًا [د: اُجمَقَا] كِرْتُنْدُمْ [د: كِرْتَنْدُمْ] [د: ٨٥ب] مَعْنَاهُ اَمَنْتُ وَ كِرْمَكُمْ دُخُولِي وَ اُجُنْ لَامُ العِلَّةِ وَ اُجْمَقًا الجَنَّةُ اُجْمَقْ هِيَ الجَنَّةُ وَالقَافُ المَفْتُوحَةُ المُدْغَمُ فِيهَا قَافُ اُجْمَقْ تَدُلُّ عَلَى المَفْعُولِ وَ قَا أَوْ غَا إِنَّمَا تَكُونُ فِيمَا يُشْعِرُ بِمَعْنَى إِلَى الَّتِي مَعْنَاهَا [ق: مَعْنَا] الغَايَةُ وَ نِي [د: د:ø] تُشْعِرُ بِالمَفْعُولِ بِهِ الصَّرِيحَ وَلِهَذَا يُقَالُ اَقْجَنِى بِرْدِمْ سَنْجَرْغَا مَعْنَاهُ أَعْطَيْتُ الدِّرْهَمَ سَنْجَرْ

أَيْ لِسَنْجَرْ فَإِنَّ العَطَا إِنَّمَا وَقَعَ حَقِيقَةً بِالدِّرْهَمِ وَسَنْجَرْ هُوَ المَدْفُوعُ إِلَيْهِ الدِّرْهَمُ وَنَظِيرُهُ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ دَفَعْتُ الدِّرْهَمَ إِلَى زَيْدٍ وَلَا يَجُوزُ دَفَعْتُ الدِّرْهَمَ زَيْدًا وَيَأْتِي أَيْضًا كِمْ لِلتَّعْلِيلِ بِمَعْنَى كَيْ تَقُولَ اَنْدَمِ سَنِى كِمْ اَشْ يَكَاسَنْ أَيْ دَعَوْتُكَ كَيْ تَأْكُلَ الطَّعَامَ هَذَا هُوَ الأَفْصَحُ وَهُوَ أَنْ يَلِيَ حَرْفَ التَّعْلِيلِ الِاسْمُ وَيَجُوزُ أَنْ يَلِي الفِعْلُ فَيُقَالُ كِمْ يَكَا سَنْ اَشْ وَيُجُوزُ سَنِى اَنْدَمِ.

القَوْلُ فِي المَفْعُولِ مَعَهُ

تَقُولُ فِي مَعْنَى جَلَسْتُ وَالسَّارِيَةَ اَلْطُرْدُمْ دِرَكْ بِلاَ دِرَكْ هِيَ السَّارِيَةُ وَهُوَ العَمُودُ وَ بِلاَ مَعْنَاهُ مَعَ وَلَا يَسْتَعْمِلُ المَفْعُولُ مَعَهُ إِلاَّ مُصَرِّحاً بِالكَلِمَةِ المُرَادِفَةِ لِمَعَ وَهِيَ بِلاَ كَمَا أَنَّهُ لَمْ يَسْتَعْمِلِ المَفْعُولَ لَهُ إِلَّا بِالحَرْفِ المُرَادِفِ [ق: ٦٠] لِمْنْ [د: ٨٦أ] السَّبَبِيَّةِ كَمَا تَقَدَّمَ فِي البَابِ قَبْلَهُ وَيَجُوزُ هُنَا تَقْدِيمُ الفِعْلِ وَتَأْخِيرُهُ.

القَوْلُ فِي المُسْتَثْنَى

تَقُولُ فِي مَعْنَى قَامَ النَّاسُ إِلاَّ سَنْجَرْ كِشِلَرْ [د: كِشْلَرْ] طُرْدِلَرْ مَقَرْ سَنْجَرْ وَلَا يَجُوزُ تَقْدِيمُ مَقَرْ سَنْجَرْ عَلَى طُرْدِلَرْ وَلَا عَلَى كِشِلَرْ [د: كِشْلَرْ] وَفِي الِاسْتِثْنَاءِ المُفَرَّغِ تَقُولُ فِي مَعْنَى مَاقَامَ إِلَّا سَنْجَرْ طُرْمَدِى مَقَرْ سَنْجَرْ وَفِي مَايَقُومُ إِلاَّ سَنْجَرْ طُرْمَغَىْ [ق: طُرْمَغَا] مَقَرْ سَنْجَرْ وَفِي مَاأَكَلْتُ إِلَّا الخُبْزَ [و: ٥٨أ] يَمَدُمْ مَقَرْ اَتْمَكْ وَيَجُوزُ اَتْمَكْنِى [ق: اَتْمَكِى] وَيَكُونُ الِاسْتِثْنَا مُتَّصِلًا ومفرّغاً كَمَا مَثَّلْنَا ومُنقَطِعاً فَتَقُولُ فِي مَعْنَى أَبْصَرْتُ النَّاسَ إِلاَّ فَرَسًا كِشِلَرْنِى [د: كِشْلَرْنِي] كُرْدُمْ مَقَرْ اَطْ وَلَا يَجُوزُ تَوْسِيطُ المُسْتَثْنَى بَيْنَ الفِعْلِ وَالمُسْتَثْنَى مِنْهُ فَلَا يَجُوزُ كِشِلَرْ [د: كِشْلَرْ] مَقَرْ سَنْجَرْ طُرْدِلَرْ وَيُسْتَثْنَى بِمَا رَادَفَ غَيْرًا وَهُوَ اُزْكَا وَ اَيْرُقْ فَتَقُولُ كِشِلَرْ طُرْ دِلَرْ سَنْجَرْ دن اُزْكَا وَ سَنْجَرْ [د: سَنْجَرْ] دن اَيْرُقْ وَ دَنْ بِمَعْنَى مِنْ وَكَأَنَّهُ قَال غَيْرَ مِنْ سَنْجَرْ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ سَنْجَرْدَنْ اُزْكَا وَسَنْجَرْدَنْ اَيْرُقْ عَلَى الفِعْلِ وَحْدَهُ وَعَلَى المُسْتَثْنَى مِنْهُ وَعَلَى الفِعْلِ المُفَرَّغِ وَيَقَعُ [ق: تَقَعُ] فِي المُنْقَطِعِ فَتَقُول كِشِلَرْ [د: كِشْلَرْ] كُرْدُمْ اَطَّنْ اُزْكَا أَوْ اَطَّنْ اَيْرُقْ أَصْلُهُ اَطْ دَنْ أُبْدِلَتِ [د: ٨٦ب] الدَّالُ طَاءً وَأُدْغِمَتْ فِي الطَّاءِ وَيَجُوزُ أَيْضًا تَقْدِيمُ المُسْتَثْنَى فِي المُنْقَطِعِ كَحَالِهِ فِي المُتَّصِلِ وَإِذَا كَان الِاسْتِثْنَاءُ مِنْ [ق: ٦١] الجُمْلَةِ الِاسْمِيَّةِ نَحْوُ النَّاسُ إِخْوَتُكَ إِلاَّ سَنْجَرْ قُلتَ [د: ø:د] كِشِلَرْ [د: كِشْلَرْ] قَرَنْدَشْلَرَنْدُرْ مَقَرْ سَنْجَرْ وَلَا يَجُوزُ تَقْدِيمُ مَقَرْ سَنْجَرْ كَمَا تَقَدَّمَ وَإِذَا اِسْتَثْنَيْتَ بِالِاسْمِ قُلْتَ سَنْجَرْ دَنْ اُزْكَا وَ سَنْجَرْ دَنْ اَيْرُقْ وَيَجُوزُ التَّقْدِيمُ وَالتَّأْخِيرُ كَمَا ذَكَرْنَا فِي الجُمْلَةِ الفِعْلِيَّةِ.

القَوْلُ فِي التَّمْيِيزِ

لَا يُوجَدُ فِي لِسَانِ التُّرْكِ التَّمْيِيزُ المَنْقُولُ بَلْ يَأْتُونَ بِهِ عَلَى الأَصْلِ فَيَقُولُونَ فِي مَعْنى [د: ø:د] طَابَتْ نَفْسُ سَنْجَرْ [د: طَابَ سَنْجَرْ نَفْسًا] كُنْلِى يَقْشِى بُلْدِى كُنْلِى أَيْ قَلْبُهُ يَقْشِى طَيِّبًا بُلْدِى صَارَ وَكَذَلِكَ لَا يُوجَدُ مَنْقُولًا مِنَ المَفْعُولِ فَيَقُولُونَ فِي مَعْنَى غَرَسْتُ الأَرْضَ شَجَرًا دِكْتِمْ اَغَجْ يِرْدَا [و: يِرْدَا] [د: يِرْدَا] عَلَى الأَصْلِ وَأَمَّا التَّمْيِيزُ غَيْرُ المَنْقُولِ فَهُوَ المُقَدَّرَاتِ وَذَلِكَ عَدَدُ ومَكِيلُ وَمَوْزُونُ وَمَمْسُوحُ العَدَدِ نَقُولُ فِي مَعْنى جَاءَ ثَلَاثَةُ رِجَالٍ اُجَرْ [د: اُجْرَ] كَلْدِى أَصْلُهُ اُجْ اَرْ اُجْ ثَلَاثَةٌ وَ اَرْ رَجُلٌ وَلَايُنْطَقُ بِهِ إِلَّا مُفْرَدًا وَتَقُولُ [و: ٥٨ب] بِرَرْ أَيْ رَجُلٌ وَاحِدٌ وَ اِكِى اَرْ رَجُلَانِ إِلَى العَشَرَةِ وَإِذَا قُلتَ جَاءَ أَحَدَ عَشَرَ اُنْ بِرَرْ كَلْدِى اُنِكِى اَرْ كَلْدِى [و: كُلْدِى] [ق: كُلْدِى] أَصْلُهُ اُنْ اِكِى [د: ٨٧أ] وَ اُنْ اُجْ إِلَى تِسْعَةَ عَشَرَ وَعِشْرُونَ رَجُلًا بِكِرْمِيَرْ وَاحِدٌ وَعِشْرُونَ اِكِرْمِبِرَرْ اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ اِكِرْمِبِكِى اَرْ ثَلَاثُونَ رَجُلًا اُطُزَرْ أَصْلُهُ اُطُزْ اَرْ إِلَى المِاةِ فَتَقُولُ يُزَرْ كَلْدِى أَيْ مِائَةُ رَجُلٍ [ق: ٦٢] ومِائَتَا رَجُلٍ اِكِيُزَرْ ثُلْثُمِائَة رَجُلٍ اُجْيُزْ اَرْ أَرْبَعُ مِائَة دُرْتْ يُزْ اَرْ إِلَى أَلْفٍ فَتَقُولُ مِنْ [د: مِينْ] اَرْ أَلْفَانِ اِكِى مِنْ اَر عَشَرَةَ آلَافِ رَجُلٍ اُنْ مِنْ اَرْ وَلَا يَقَعُ التَّمْيِيزُ إِلَّا مُفْرَدًا فِي سَايِرِ أَنْوَاعِ المَعْدُودِ وَإِذَا بَنَيْتَ [د: تَنَّيْتَ] اِسْمَ الفَاعِلِ مِنْ العَدَدِ المُفْرَدِ قُلتَ اِلْكِنْجِى وَهُوَ الأَوَّلُ المُرَتَّبُ بِمَعْنَى أَنَّهُ يَكُونُ بَعْدَهُ ثَانٍ اِكِنْجِى الثَّانِي اُجِنْجِى الثَّالِثُ دُرْدِ نْجِى [ق: دُرْدُ نْجِى] بَشِنْجِى [و: بِشِنْجِى] اَلْطِنْجِى يَدِنْجِى [د: يَدَنْجِى] سَكْسِنْجِى [ق: سَكِسِنْجِى] [د: سَكِسَنْجِى] طُقْصِنْجِى [د: طُقْصَنْجِى] اُنِنْجِى [د: اُنَنْجِى] وَكَذَلِكَ فِي العَدَدِ المُرَكَّبِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ تَقُولُ اُنْ بِرِنْجِى [د: بِرَنْجِى] اُنْ اِكِنْجِى إِلَى العِشْرِينَ فَتَقُولُ بِكِرْمِنْجِى كَأَنَّهُ قَالَ العَاشِرُونَ وَإِنْ لَمْ يُنْتَقُ بِهِ فِي [د: ø:د] العَرَبِيَّةِ وَكَذَلِكَ الحُكْمُ فِي سَايِرِ العُقُودِ بَعْدَهَا إِلَى المِائَة فَتَقُول يُزِنْجِى [د: يُزَنْجِى] ومَا بَعْدَ المِائَةُ غَيْرُ مَسْمُوعٍ وَلَمْ يُسْمَعْ مَعْدُولٌ فِي العَدَدِ بَلْ إِذَا أَرَادُوا مَعْنَاهُ كَرَّرُوا اِسْمَ العَدَدِ بِزِيَادَةِ النُّونِ فَتَقُولُ بِرِنْ بِرِنْ اِكِنْ اِكِنْ إِلَى اُنْ فَتَقُول [د: ٨٧ب] اُنِنْ اُنِنْ أَيْ عَشَرَةٌ عَشَرَةٌ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي حُرُوفِ الزِّيَادَةِ كَيْفِيَّةُ لَحَاقِ دَلِيلَ الاِجْتِمَاعِ فِي العَدَدِ فَأَغْنَى عَنْ [د: فَلَا فَايِدَة فِي] إِعَادَتِهِ هُنَا المَكِيلُ* تَقُولُ فِي مَعْنَى عِنْدِي اِرْدَبْ قَمْحٌ بِرْ اِرْدَبْ [ق: اَرْدَبْ]* بُغْدَىْ بَرْ قَطِمْدَا وَالمَوْزُونُ تَقُولُ فِي مَعْنى عِنْدِي رَطْلٌ زَيْتًا بِرْ يَطْمَنْ يَغْبَرْ قَطِمْدَا وَالمَمْسُوحَ[327] تَقُولُ [ق:ø] فِي مَعْنَى عِنْدِي ذرَاعٌ [ق: ذَرَاعٌ] [و: دِرَاعٌ] ثَوْبًا بِرْ قَرِى [ق: قَرَى] طُنْ بَرْ قَطِمْدَا وَفِي مَعْنى عَنْدِي شِبْرٌ أَرْضًا بِرْ قَرِشْ يَرْ [و: بِرْ] يَرْ [د: ø:د] قَطِمْدَا وَلَا [ق: ٦٣] يَتَقَدَّمُ التَّمْيِيزُ [و: ٥٩أ] فِي كُلِّ هَذَا عَلَى مُمَيِّزَةٍ وَيَجُوزُ أَنْ يَتَقَدَّمَ مُرَادِفُ التَّمْيِيزِ وَتَأْتِي بَعْدَهُ بِالتَّمْيِيزِ أَيْضًا فَتَقُولُ اَرْ اُجَرْ كَلْدِى وَمَعْنَاهُ مِنَ الرِّجَالِ جَاءَ ثَلَاثَةُ رِجَالٍ.

327 V'nin haşiyesindedir.

القَوْلُ فِي التَّنَازُعِ

قَدْ يَتَعَلَّقُ الفِعْلَانِ فَأَكْثَرَ بِاسْمٍ وَاحِدٍ وَأَكْثَرَ وَيَجُوزُ أَنْ يَتَقَدَّمَ ذَلِكَ الاِسْمُ وَأَنْ يَتَأَخَّرَ فَتَقُول فِي مَعْنَى ضَرَبْتُ وَشَتَمْتُ وَطَعَنْتُ سَنْجَرْ اُرْدُمْ سُكْدُمْ صَنْجُدُمْ [و: صَنْجُدُمْ] [د: صَنْجُدُمْ] سَنْجَرْنِى وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ سَنْجَرْنِى عَلَى الأَفْعَالِ كُلِّهَا وَتَوْسِيطِهِ بَيْنَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الأَفْعَالِ.

القَوْلُ فِي الإِضَافَةِ

الإِضَافَةُ تَكُونُ بِحُرُوفٍ وَبِغَيْرِ حُرُوفٍ فحُرُوفُ الإِضَافَةِ دَنْ بِمَعْنَى مِنْ أَوْ غَنْ وَ دَا بِمَعْنَى فِي وَ دَقِنْ [ق: دَقَنْ] بِمَعْنَى إِلَى وَحَتَّى وَ بِلَا بِمَعْنَى البَاءُ وَبِمَعْنى مَعَ [د: ٨٨أ] وَلَيْسَ لِكَافِ التَّشْبِيهِ حَرْفٌ مُرَادِفٌ بَلْ يَأْتُونَ إِمَّا بِاسْمٍ نَحْوُ كِبِى وَ دَكِى أَوْ بِفِعْلٍ نَحْوُ اُقْشَرْ [د: اَقْشَرْ] بِمَعْنَى يُشْبِهُ وَهِيَ بالقَافِ وَبَعْضُهُمْ مِمَّنْ لَيْسَ بِفَصِيحٍ [ق: تُفْصَحْ] فِي هَذَا اللِّسَانِ يُبَدِّلُهَا خاءً وَالمَاضِي مِنْ اُقْشَرْ اُقْشَرِى بِمَعْنَى أَشْبَهَ وَحَرْفُ القَسَمِ اُجَنْ وَيُعَبَّرُ بِمُرَادِفٍ فَوْقَ عَنْ عَلَى فَيُقَالُ فِي سَنْجَرْ عَلَى الفَرَسِ اَطْ اُسْتُنْدَادُرْ سَنْجَرْ وَ نِنَ [ق: تِنْ] بِمَعْنَى اللَّام تَقُولُ فِي مَعْنَى أَنْتَ لِمَنْ سَنْ كِمْنِسَنْ [ق: كِمِنْسَنْ] وَفِي هَذَا لِسَنْجَرْ بُو [ق: ٦٤] سَنْجَرْ نِنْ دُرْ وَفِي لُغَةِ التُّرْكُمَان سَنْجَرِنْ دُرْ بِالكَافِ [د: بِالنُون] الخَيشُومِيَّةِ وَحْدَهَا بِحَذْفِ النُّونِ الأُولَى وَ بَرُو أَيْضًا تَدْخُلُ عَلَى الزَّمَانِ دُخُولَ مُنْذُ عَلَيْهِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ تَقُول فِي مَارَأَيْتُهُ مُنْذُ أَمْسِ دُنَا كُنْدَنْ بَرُوا كُرْمَدُم دُنَا أَمْسِ وَ كُنْ يَوْمُ دَنْ بَرُو مُنْذُ كُرْمَدُم أَيْ مَارَأَيْتُ وَتَأْتِي أَيْضًا بِمَعْنَى مُنْذُ لَفْظِهِ [و: لَفْظة] غِلِى [د: لي] [ق: لَفْظة عَلَى] فَتَقُولُ مَنْ بَرْغَلِى [ق: مَنْ منذ غَلِى] [د: مَنْ بَرْعَ لِى] أَيْ مُنْذُ ذَهَبْتُ وَ [و: ٥٩ب] طُرْغَلِى [ق: اُطُرْغَلِى] مُنْذُ قَعَدْتُ وَفِي جِئْتُ مِنَ البَيْتِ اَوْدَنْ كَلْدِمْ [د: كَلْدُمْ] كُنْتُ فِي البَيْتِ اَوْدَا [د: اَوْدَ] اِدُمْ [د: اِنْدُمْ] سِرْتُ إِلى البَيْتِ اَوْكَا [ق: اَكَا] دَقِنْ يُرِدِمْ [د: يُرِدُمْ] اَوْ هُوَ [د: فِي] البَيْتُ وَ كَا مَعَ الكَلِمَةِ المُرَقَّقَةِ وَ غَا مَعَ المُفَخَّمَةِ مَعْنَى كُلُّ [د: ٨٨ب] مِنْهُمَا إِلَى لَكِنَّهَا تُسْتَعْمَلُ مُرْدَفَةً بِ دَقِنْ سِرْتُ حَتَّى مَكَّةَ مَكَّكَا دَقِنْ يُرِدِمْ [ق: يُرِدُمْ] وَيُقَالُ فِي مَعْنَى مِنْ هَذَا الظَّرْفِ إِلَى هَذَا الظَّرْفِ الأَرْضُ لَكَ [د: د:ø] بُو اُجْدَنْ بُو اُجْغَا دَقِنْ جَا بِرْ سَنِنْ دُرْ وَيُقَالُ سَنِنْ [د: سَنْ] دُرْ بِحَذْفِ إِحْدَى النُّونَيْنِ وَقَدْ يُسْقِطُونَ جَا خَرَجْتُ إِلَى الصَّيْدِ اَوغَا جِقْتُمْ وَ غا تَكُونُ بِمَعْنَى إِلَى كَمَا مَثَّلْنا وَتَعْنِي لاَمُ العِلَّةِ فِي قُمْتُ لِسَنجَرْ سَنْجَرْ غَا طُرْ دُمْ أَوْ تَقُولُ سَنْجَرْ اُجُنْ طُرْدُمْ أَيْ لِأَجْلِ سَنْجَرْ [ق: ٦٥] وَ دَقِنْ مُشْتَقٌّ مِنْ دَكِى أَيْ بَلَغَ وَوَصَلَ كَتَبْتُ بِالقَلَمِ قَلَمْ بِلَا يَرْدِمْ أَوْ بِتِدِمْ أَوْ جِرْدِمْ [ق: جِرْدِمْ] [د: جِرْدُمْ] جِيتُ مَعَ سَنْجَرْ سَنْجَرْ بِلَا كَلْدِمْ [و: كَلْدُمْ] [ق: كَلْدِمْ] [د: كَلْدُمْ] وَهَذِهِ حُرُوفُ الإِضَافَةِ تَأْتِي آخِرًا كَمَا مَثَّلْنَا بِخِلَافِ حُرُوفِ إِضَافَةٍ فِي اللِّسَانِ

العَرَبِيِّ فَإِنَّهَا تَدْخُلُ عَلَى الأَسْمَاءِ وَقَدْ تَقَدَّمَ تَمْثِيلُ دُخُولِهَا عَلَى الأَسْمَاءِ الْمُظْهَرَةِ وَأَمَّا دُخُولُهَا عَلَى [د: ø:د] الْمُضْمَرَةِ فَتَقُولُ فِي مِنِّي مَنْ دَنْ وَمِنَّا بِزْدَنْ وَمِنْكَ سَنْدَنْ [د: سِنْدَنْ] وَمِنكُمْ سِزْدَنْ وَمِنهِ اَندَنْ وَمِنهُمْ اَنْلَرْدَنْ [د: دَنْ] وَمَعِي مَنِمْبِلَا [د: مَنُمْبِلَا]ا مَعَ بِزِنْبِلَا مَعَكَ سَنِنْبِلَا مَعَكُمْ سِزِنْبِلَا مَعَهُ اَنِنْبِلا مَعَهُمْ اَنْلَرْنِنْ بِلَا [د: اُنْلَرْنِنْ بِلَا] وَ بِلَا بِمَعْنَى مَعَ كَأَنَّهَا [د: كَأَنَّه] ظَرْفٌ وَلَا يَدْخُلُ عَلَيْهَا مُرَادِفُ فِي الَّذِي هُوَ دَا بِخِلَافِ قَطِ [د: قَطْ] بِمَعْنَى عِندَ.

القَوْلُ فِي القَسَمِ

[د: ٨٩أ] إِذَا أَقْسَمُوا قَالُوا فِي مَعْنى [د: ø:د] حَلَفْتُ مَا أَرُوحُ اَنَطِشْتِمْ بَرْمَغَمَنْ [ق: بَرْمَعَمَنْ] [د: بَرْمَغَنْ] [و: ٦٠أ] إِذَا كَانَ مُسْتَقْبَلًا وَ بَرْمَسْمَنْ [د: بَرْمَسَنْ] إِذَا كَانَ لِنَفْيِ الحَالِ وَمَا رُحْتُ بَرمَدِمْ [ق: بَرْمَدُمْ] وَفِي مَعْنَى أَنَا حَالِفٌ مَاأَرُوحُ اَنَطِ اِجْمِشْمَنْ [د: اُجْمِشْمَنْ] بَرْمَغَمَنْ [د: بَرْمَغَنْ] وَ اُجُنْ لِلتَّعْلِيلِ وَيُرَادُ بِهَا اليَمِينُ فِي المُسْتَقْبَلِ تَقُول سَنْجَرْ بَشِ [ق: بَشْ] اُجُنْ [ق: ٦٦] وَ سَنْجَرْ كُزِى اُجُنْ سَنْجَرْ جَانِى اُجُنْ أَيْ لِأَجْلِ رَأْسِهِ وَلِأَجْلِ عَيْنِهِ وَلِأَجْلِ رُوحِهِ بَرْمَغَمَنْ يُوقِعُونَ هَذِهِ كُلَّهَا مَوَاقِعَ القَسَمِ وَتَكُونُ الجُمْلَةُ المُقْسَمُ عَلَيْهَا بَعْدَ ذَلِكَ سَوَاءً كَانَتْ [و: أَكَانَتْ] مُثْبَتَةً أَمْ مَنْفِيَّةً وَيَجُوزُ تَقَدُّمُهَا فَتَقُولُ سَنْجَرْ كُزِ [ق: كُزْ] اُجُنْ سُنْقُرْ يَرْدَ جِدُرْ وَ سُنْقُرْ يَرْ دَجِدُرْ سَنْجَرْ كُزِ اُجُنْ [د: ø:د] وَقَالَ بَيْلِكْ فِي كِتَابِهِ أَمَّا بِبِلَادِنَا فَلَاتُسْتَعْمَلُ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الأَقْسَامِ بَلْ يُعَوِّجُ أَحَدُنَا أُصْبَعَهُ السَّبَّابَةَ كَمَا يُعَوِّجُهَا فِي عَقْدِ السَّبْعِينَ فِي حِسَابِ القِبْطِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُلْصِقَ إِلَيْهَا ظُفُرَ [د: ظُفْرَ إِلَيْهَا] الإِبْهَامِ وَيَقُولُ بُو اَنْطْ مَافَعَلْتُ الشَّئَ الفُلَانِي وَلَا صَنَعْتُهُ فَلَا يَكَادُ يَحْنُث أَبَدًا وَمَعْنَاهَا إِنْ حَنُثْتُ [و: جِئت] يَصِيرُ هَكَذَا مُعَوَّجُ الظَّهْرِ.

القَوْلُ فِي الإِضَافَةِ بِغَيْرِ حَرْفٍ

المُضَافُ إِلَيْهِ [د: ø:د] تَقَدَّمَ [ق: تَتَقَدَّمُ] فِي هَذِهِ اللُّغَةِ عَلَى المُضَافِ فَتَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ غُلَامُ سَنْجَرْ سَنْجَرْ قُلِى طُرْدِى وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ طُرْدِى [د: ٧٩ب] وَتَقَدَّمَ [و: وَتَقْدِيم] شَيْئٍ مِنَ الإِضَافَةِ فِي بَابِ المَعْرِفَةِ وَإِذَا أَضَفْتَ إِلَى اِسْمِ الاِسْتِفْهَامِ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ قُلْتَ غُلَامُ مَنْ أَنْتَ وَفِي مَعْنَاهُ فِي هَذَا اللِّسَانِ [ق: ٦٧] [د: كِمْنِنْ قُلِى سَنْ مُرَادِفَةً لِمَنْ مَمْلُوكُهُ أَنْتَ وَفِي غُلَامُ مَنْ تَضْرُبْ أَضْرُبْ] [328] كِمْنِنْ قُلِنْ اُرْسَنْ اُرْغَمَنْ سَا هِيَ أَدَاةُ الشَّرْطِ والنُّونُ الخَيشُومِيَّةُ ضَمِيرُ المُخَاطَبِ وَأَصْلُهُ اُرُرْسَنْ لِأَنَّ اُرُرْ هُوَ المُضَارِعُ وَحُذِفَتْ إِحْدَى الرَّائَيْنِ تَخْفِيفًا [د: ø:د] وَفِي غُلَامُ الَّذِي فِي الدَّارِ قَائِمٌ اَوْدَكِنِنْ قُلِى طُرْمِشْ دُرْ [و: ٦٠ب] وَفِي غُلَامُ الَّذِي رَأَيْتُهُ قَائِمٌ كُرْ كَنِمْنِنْ قُلِى

328 V'nin haşiyesindedir.

طُرْمِشْ دُرْ وَفِي غُلَامُ الَّذِي أَبْصَرْتَهُ قَائِمُ اُلْ كِمْ كُرْدُمْ اَنِى قُلِى طُرْمِشْ دُرْ وَمِنَ الأَسْمَاءِ الَّتِي تُضَافُ لَفْظًا أَوْ مَعْنًى لَا لَفْظًا فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ بَعْضُ وَكُلُّ وَمُرَادِفُ بَعْضٍ فِي هَذَا اللِّسَانِ بِرْ اَنْجَا وَأَصْلُهُ بِرْ بِمَعْنَى وَاحِدُ وَ اَنْجَا مِثْلُ ذَلِكَ وَعُبِّرَ بِهِمَا عَنْ مَدْلُولِ البَعْضِ وَإِذَا قُلْتَ فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ أَكَلْتُ بَعْضَ السَّمَكِ قُلْتَ فِي مَعْنَاهُ فِي هَذَا اللِّسَانِ بِدُمْ [د: بِدِمْ] بَالِقْنِ بِرَنْجَسِنْ وَ سِ [د: بين] دَلِيلُ الإِضَافَةِ لِلْغَايِبِ إِذَا كَانَ آخِرُ الاِسْمِ مُتَحَرِّكًا والنُّونُ دَلِيلُ المَفْعُولِيَّةِ وَمُرَادِفُ كُلٍّ فِي هَذَا اللِّسَانِ [د: ٩٠أ] تَيْمَ وَ بَرْجَا [د: وتَيْمَ وَ بَرْجَا] إِمّا أَنْ تُضافَ إِلَى نَكِرَةٍ أَوْ إِلَى مَعْرِفَةٍ إِنْ أُضِيفَتْ إِلَى نَكِرَةٍ قُلْتَ فِي مَعْنى لَا تَأْكُلْ كُلَّ السَّمَكِ تَيْمَ بَالِقْنِى يَمَا وَفِي مَعْنَى لَا تَأْكُلْ كُلَّ السَّمَكِ بَالِقْنِى بَرْجَسِنْ يَمَا وَلَا [329]٦٨ يُسْتَعْمَلُ [د: تُسْتَعْمَلُ] تَتْمَ إِلَّا مَعَ عُمُومِ الأَفْرَادِ وَلَا بَرْجَا إِلَّا مَعَ عُمُومِ الشُّمُولِ وَيُنْظَرُ الفَرْقُ بَيْنَ المَوْضِعَيْنِ وَ تَيْمَا لُغَةٌ قِبْجَاقِيَّةٌ وَ [د: في] بِالتُّرْكْمَانِيِّ دَكْمَا وَفِي مَعْنى أَعْطَيْتُ كُلَّ رَجُلٍ دِرْهَمًا دَكْمَا بِرْ اَرْكَا [و: بِرَارْكَا] بِرْ [ق: بِرَ] اَقْجَا بِرْدِمْ كَا اللَّاحِقَةُ هِيَ دَلِيلُ المَفعُولِيَّةِ وَقَدْ رُكِّبَتْ دَكْمَا مَعَ مَا بَعْدَهَا مِنْ بِرْ وَ اَرْ وَلِذَلِكَ ظَهَرَتْ عَلَامَةُ المَفْعُولِ آخَرَ المُرَكَّبِ وَفِي أَخَذْتُ الكُلَّ بَرْجَسِنِى [د: بَرْجَنِى] اَلْدِمْ كُلَّهُ بَرْجَسِنِى [د: بَرْجَسَنِى] السِّينُ لِلْإِضَافَةِ والنُّونُ لِلْمَفْعُولِيَّةِ وَإِذَا أَضَفْتَ لِمُضْمَرٍ فَإِمّا أَنْ تُضِيفَ لِمُتَكَلِّمٍ أَوْ مُخَاطَبٍ أَوْ غَايِبٍ إِنْ أَضَفْتَ لِمُتَكَلِّمٍ قُلْتَ قُلُمْ طُرْدِى وَ قُلُمْنِى اُرْدُمْ وَ قُلُمُزْ طُرْدِى وَ قُلُمُزْنِى [د: قُلُمُزْ] اُرْدُقْ ولِمُخَاطَبٍ قُلُنْ طُرْدِى وَ قُلُنْنِى [د: قُلُنْنِى] [ق: قُلُنِنِى] اُرْدُنْ وَ قُلُنُزْ [د: قُلُنِزْ] اُرْدُنُزْ [د: د:ø] [ق: اُرْنُزْ] ولِغايِبٍ قُلِى طُرْدِى [د: ٩٠ب] قُلُنِى اُرْدُمْ وَ قُلُلَرِ طُرْدُلَرْ [د: طُرْدِلَرْ] أَيْ مَمَالِكُهُمْ قَامُوا فَ لَرْ تَلْحَقُ المُفْرَدَ فَإِذَا أُضِيفَ إِلَى مُفْرَدٍ وَكُسِرَتِ الرَّاءُ دَلَّ [و: ٦١أ] ذَلِكَ عَلَى جَمْعِ المُضَافِ وَيَدُلُّ أَيْضًا عَلَى جَمْعِ المُضَافِ إِلَيْهِمْ وَيَتَبَيَّنُ ذَلِكَ مِنْ سِيَاقِ الكَلَامِ فَإِذَا قُلْتَ سَنْجَرُ مَمَالِيكُهُ قَائِمُونَ قُلْتَ فِي مَعْنَاهُ سَنْجَرْتِنْ قُلُلَرِ طُرْمِشْ لَرْدُرْ [ق: ٦٩] وَإِذَا قُلْتَ السَنَاجِرُ مَمَالِيكُهُمْ قَائِمُونَ قُلْتَ سَنْجَرْلَرْتِنْ [ق: سَنْجَرْلَرِنْ] قُلُلَرِ [د: لَرِ] طُرْمِشْ لَرْدُرْ [د: طُرْمِشْ دُرْ].

القَوْلُ فِي التَّوَابِعِ النَّعْتُ

يَتَقَدَّمُ عَلَى المَنْعُوتِ إِذَا كَانَ النَّعْتُ مُفْرَدًا تَقُولُ فِي مَعْنى أَبْصَرْتُ رَجُلًا عَاقِلًا كُرْدُمْ بِرْ اُصْلُو [د: اَصْلُو] اَرْ وَفِي رَجُلًا قَائِمًا بِرْ طُرْمِشْ اَرْ وَفِي رَجُلَيْنِ عَاقِلَينِ اِكِى اُصْلُو [د: اَصْلُو] اَرْ كُرْدُمْ اِكْتَفَوْا بِتَثْنِيَةِ الصِّفَةِ عَنْ تَثْنِيَةِ المَوْصُوفِ وَرِجَالًا عُقَلَاءَ اُصْلُو [و: اَصْلُو] [د: اَصْلُو] اَرَنْ لَرْ [د: اَرِنْ لَرْ] أَصْلُهُ اَرْ لَرْ فَزَادُوا النُّونَ وَبُحِثَ عَنْ العِلَّةِ [د: اللُّغَةِ] الَّتِي زِيدَتْ لِأَجْلِهَا وَأَنْتَ لَا تَقُولُ فِي اَطْ إِلَّا اَطْلَرْ وَفِي قُلْ إِلَّا قُلُلَرْ وَاكْتَفَوْا بِجَمْعِ المَوْصُوفِ عَنْ

329 K'de buraya kadarki kısım yoktur.

جَمْعِ صِفَتِهِ الَّتِي هِيَ اُصْلُو [د: اَصْلُو] فَإِذَا اِنْفَرَدَتِ الصِّفَةُ وَلَمْ يُذْكَرِ الْمَوْصُوفُ لَحِقَهَا الْجَمْعُ فَتَقُولُ اُصْلُو لر [د: اَصْلُر] كُرْدُمْ أَيْ رَأَيْتُ الْعُقَلَاءَ وَقَدْ يُطْلَقُ اَرَنْ وَيُرَادُ بِهِ الْجَمْعُ فَيُقَالُ اَنْلَرْ اَرَنْ اُصْلُو [د: اَصْلُو] لَرْ دُرْ [د: ٩١أ] أَيْ هُمْ الرِّجَالُ الْعُقَلَاءُ وَفِي رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ قَائِمَيْنِ [د: قَايمَيْنِ] اِكِى طُرْمُشْ اَرْ [د: اُرَنْ لَرْ] كُرْدُمْ وَرِجَالاً قَائِمِينَ طُرْمِشْ اَرَنْ لَرْ [د: اُرَنْ لَرْ] كُرْدُمْ وَيَكْتَفِي بِجَمْعِ الْمَوْصُوفِ عَنْ جَمْعِ صِفَتِهِ وَلَا تُجَمَّعُ إِلَّا إِذَا حُذِفَ [ق: ٧٠] الْمَوْصُوفُ أَوْ اِسْتُعْمِلَ خَبَرًا نَحْوُ كِشِلَرْ طُرْمِشْلَرْ وَإِذَا وَقَعَ الْمَجْرُورُ صِفَةً لِلنَّكِرَةِ قُلْتَ فِي مَعْنى دَخَلْتُ إِلَى رَجُلٍ مِنَ التُّرْكِ كِرْدِمْ [د: كُرْدُمْ] بِرْ اَرْ قَطِنْغَا [د: قَطِنَا] تُرْكْ تَنْ أَصْلُهُ قَطِنْغَا [د: قَاطِنْغَا] فَحُذِفَتْ وَيَجُوزُ اِسْتِعْمَالُهَا وَصَارَ الْمَعْنَى دَخَلْتُ إِلَى عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ التُّرْكِ وَ تَنْ هِيَ دَنْ بِمَعْنَى مِنْ [د: مَنْ] وَإِذَا وَقَعَ الظَّرْفُ صِفَةً لِلنَّكِرَةِ قُلْتَ فِي مَعْنى دَخَلْتُ إِلَى رَجُلٍ عِنْدَكَ كِرْدِمْ [د: كُرْدُمْ] بِرْ اَرْ قَطِنْغَا أَصْلُهُ إِلَى عِنْدَ رَجُلٍ وَفِي مَعْنى دَخَلْتُ إِلَى الأَمِيرِ لَمْ تَأْتِ بِ قَطِنْغَا [د: قَاطِنْغَا] وَهُوَ [و: ٦١ب] مَحْذُوفٌ فِي لُغَتِهِمْ فَتَقُولُ كِرْدِمْ [د: كُرْدُمْ] بَيْكَا [د: باك] وَإِذَا وَقَعَتِ الْجُمْلَةُ الفِعْلِيَّةُ صِفَةً قُلْتَ فِي مَعْنى قَامَ رَجُلٌ أَحْبَبْتُهُ طُرْدِى بِرْ اَرْ كِمْ سَوْدُمْ [د: سَوُدُمْ] اَنِى [د: اُنِى] رَبَطْتَ كِمْ الْجُمْلَةَ الوَاقِعَةَ صِفَةً بِمَا قَبْلَهَا مِنَ الْمَوْصُوفِ وَفِي قَامَ رَجُلٌ أُحِبُّهُ [د: أَحْبَبْتُهُ] طُرْدِى بِرْ اَرْ كِمْ [د: د:ø] سَوَرْ مَنْ اَنِى [د: اُنِى] وَإِذَا وَقَعَتِ الْجُمْلَةُ الاِسْمِيَّةُ [د: ٩١أ] صِفَةً قُلْتَ قَامَ رَجُلٌ أَبُوهُ ذَاهِبٌ [د: قُلْتَ]طُرْدِى [د: د:ø] بِرْ اَرْ كِمْ اَطَسِى كِتْمِشْ [د: كَتْمِشْ] تُرْ وَ كِمْ رَبَطَتِ الْجُمْلَةَ الوَاقِعَةَ صِفَةً بِالْمَوصُوفِ وَإِذَا وَقَعَتِ الْجُمْلَةُ الشّرطِيَّةُ صِفَةً قُلْتَ فِي قَامَ رَجُلٌ إِنْ رَأَيْتُهُ أَحْبَبْتُهُ طُرْدِى بِرْ اَرْ كِمْ كُرَرْسَنْ سَوْ كَسَنْ وَ كِمْ رَبَطَتِ الْجُمْلَةَ الشّرطِيَّةَ [ق: ٧١] الوَاقِعَةَ صِفَةً بِالْمَوصُوفِ وَلَا يَجُوزُ تَقْدِيمُ الْمَجْرُورِ وَلَا الظَّرْفِ وَلَا الْجُمْلَةِ الشّرطِيَّةِ وَلَا غَيْرِهَا إِذَا وَقَعَتْ صِفَةً عَلَى الْمَوْصُوفِ بَلْ يَجِبُ تَأْخِيرُ ذَلِكَ كَحَالِهَا فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ وَإِذَا كَانَتِ الصِّفَةُ اِسْمًا مُشْتَقًّا أَوْ غير مُشْتَقٍّ فَفِي ذَلِكَ تَفْصِيلٌ سَبَقَ بَعْضُهُ وَيَأْتِي بَاقِيهِ عِنْدَ التَّعَرُّضِ لِوَصْفِ الْمَعَارِفِ وَإِذَا تَكَرَّرَتِ الصِّفَاتُ قُدِّمَتْ حَيْثُ يَجِبُ تَقْدِيمُ الصِّفَةِ إِذَا [د: و إِذَا] كَانَتْ مُفْرَدَةً فَتَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرْ الكَاتِبَ العَالِمَ الكَرِيمَ جُمَرْتْ [د: جُمَرَتْ] بِلْكَا بِتِكْجِي سَنْجَرْتِى [د: سَنْجَرِى] [ق: سَنْجَرِى] كُرْدُمْ [و: كُرْدِمْ] [د: كُرْدُمْ] وَاعْلَمْ أَنَّ الْمَعَارِفَ خَمْسَةٌ كَمَا تَقَدَّمَ فِي بَابِ النَّكِرَةِ وَالْمَعْرِفَةِ مُضْمَرٌ وَعَلَمٌ وَمُشَارٌ وَمَوْصُولٌ وَمُضَافٌ لِوَاحِدٍ مِنْهَا فَالْمُضْمَرُ لَا يُوصَفُ وَلَا يُوصَفُ بِهِ وَالعَلَمُ لَا يُوصَفُ به وَيُوصَفُ بِاسْمِ الإِشَارَةِ وبِالمَوصُولِ وَبِالْمُضَافِ [د: ٩٢أ] مِثَالُ وَصْفِهِ بِاسْمِ الإِشارَةِ [ق:ø] تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرْ هَذَا كُرْدُمْ سَنْجَرْتِى اُشْبُو [د: اُشْبُو] وَالأَفْصَحُ اُشْبُو [د: اُشْبُو] سَنْجَرْتِى كُرْدُمْ فَيَتَقَدَّمُ [د: فَيُتَقَدَّمُ] اِسْمُ الإِشَارَةِ وَمِثَالُ وَصفِهِ بِالمَوْصُولِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَر الَّذِي قَامَ كُرْدُم سَنْجَرْتِى اُلْ كِمْ طُرْدُو [د: طُرْدى] [و: ٦٢أ] وَلَا يَتَقَدَّمُ [د: تُقَدَّمُ] الصِّفَةُ هُنَا

وَفِي مَعْنَى رَأَيْتُ سَنْجَرْ الجَائِ كُرْدُمْ سَنْجَرْتِى كَلْكَنِى وَيَجُوزُ كُرْدُمْ كَلْكَنِى سَنْجَرْتِى فَفِي الأَوَّلِ عَلَى الصِّفَةِ [ق: ٧٢] وَفِي الثَّانِي كَأَنَّهُ بَدَلٌ وَفِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرُ الَّذِي فِي الدَّارِ كُرْدُمْ اَوْدَكِى [و: اَوْدَكَنِى] [ق: اَوْدَكَنِى] سَنْجَرْتِى [د: سَنْجَرى] عَلَى البَدَلِ وَيَجُوزُ كُرْدُمْ سَنْجَرْتِى [د: سَنْجَرى] اَوْدَكِى عَلَى الصِّفَةِ وَمِثَالُ وَصْفِهِ بِالْمُضَافِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ سَنْجَرْ غُلَامَكَ كُرْدُمْ قُلُنْ سَنْجَرْتِى [د: سَنْجَرى] هَذَا هُوَ الْمُسْتَعْمَلُ بِتَقْدِيمِ الصِّفَةِ وَتَقُولُ فِي مَعْنَى رَأَيْتُ سَنْجَرْ مَمْلُوكَ سُنْقُرٍ سُنْقُرْ قُلُنِى [د: قُلْنِى] سَنْجَرْتِى [د: سَنْجَرى] كُرْدُمْ وَيَجُوزُ سَنْجَرْتِى [د: سَنْجَرى] سُنْقُرْ قُلُنِى [د: قُلْنِى] كُرْدُمْ وَمِثَالُ وَصْفِ الْمُشَارِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ هَذَا الغَالِمَ كُرْدُمْ اُشْبُو بِلْكِنِى [ق: بِلْكِنِى] فَتَتَأَخَّرُ الصِّفَةُ وَيَظْهَرُ فِيهِ عَلَامَةُ الْمَفْعُولِ وَيَجُوزُ اُشْبُنِى بِلْكِنِى [ق: بِلْكِنِى] فَكَأَنَّهُ عَلَى البَدَلِ وَالأَوَّلُ كَأَنَّهُ عَلَى جِهَةِ التَّرْكِيبِ وَلِذَلِكَ لَمْ [د: ٩٢ب] يَظْهَرْ عَلَامَةُ الْمَفْعُولِ إِلَّا فِي الصِّفَةِ وَمِثَالُ وَصْفِ الْمَوْصُولِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ الجَائِيَ الكَرِيمَ كُرْدُمْ كَلْكَنِّى جُمَرْتْ نِى [د: جُمَرْتَنِى] وَيَجُوزُ كُرْدُمْ جُمَرْتْنِى [ق: جُمَرْتِنِى] [د: جُمَرْتَنِى] كَلْكَنِّى وَفِي مَعْنَى رَأَيْتُ الجَائِيَ هَذَا كُرْدُمْ كَلْكَنِّى اُشْبُنِى وَمِثَالُ وَصْفِ الْمُضَافِ تَقُولُ فِي مَعْنى رَأَيْتُ مَمْلُوكَ سَنْجَرْ أَخَا سُنْقُرٍ سَنْجَرْ قُلُنِى سُنْقُرْ قَرَنْدَاشِى كُرْدُمْ وَالأَفْصَحُ سُنْقُرْ قَرَنْدَاشِى سَنْجَرْ [د: سُنْقُرْ] قُلُنِى كُرْدُمْ.

القَوْلُ فِي العَطْفِ

[ق: ٧٣] تَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ سَنْجَرْ وَسُنْقُرْ سَنْجَرْ سُنْقُرْ طُرْدِلَرْ [و: طُرْدُلَرْ] [د: طُرْدِلَرْ] وَيَجُوزُ طُرْدِلَرْ[330] سَنْجَرْ سُنْقُرْ وَلَا كَلِمَةُ عِنْدَهُمْ تُرَادِفُ [د: تُرَادِفَ عِنْدَهُمْ] وَاوَ العَطْفِ بَلْ [ق:ø] يَأْتُونَ بِالِاسْمَيْنِ مُرْدِفاً [د: مُرادِفَ] أَحَدُهُمَا بِالآخَرِ مِنْ غَيْرِ رَابِطٍ وَفِي قَامَ سَنجرُ فَسَنَقِرُّ أَوْ ثُمَّ سُنْقُرٌ سَنْجَرْ [د: سُنْقُرْ] طُرْدِى اَنْدَنْ سُنْقُرْ اَنْدَنْ تُفِيدُ مَعْنَى التَّرْتِيبِ بِغَيْرِ نَظَرٍ إِلَى الْمُهْلَةِ فَيُسْتَعْمَلُ [د: فَتُسْتَعْمَلُ] فِي مَكَانِ الفاءِ وَثُمَّ وَلَا حَرْفَ فِي لِسَانِهِمْ يَدُلُّ عَلَى خُصُوصِيَّةِ كُلِّ حَرْفٍ مِنْهُمَا إِنَّمَا وَضَعُوا [د: وَصَفُوا] النون [د: اَنْدَنْ] لِلقَدْرِ الْمُشْتَرَكِ [و: ٦٢ب] بَيْنَهُمَا [و: وَتَقُومُ فِي مَعْنَى النَّاسُ حَتَّى] سَنْجَرْ قَائِمُونَ كِشِلَرْ [د: كِشْلَرْ] طُرْمِشْ لَرْدُرْ سَنْجَرْ تَقِى طُرْمِشْ دُرْ تَقِى تُعْطِي مَعْنَى حَتَّى وَلَيسَتْ مُرَادِفَةً لَهَا إِنَّمَا مَعْنَاهَا الحَقِيقِيُّ أيضاً وَتَضَمَّنَتْ مَعْنَى حَتَّى وَتَقُول فِي قَامَ [د: ٩٣أ] سَنْجَرْ أَوْ [د: و] سُنْقُرْ قَامَ سَنْجَرْ طُرْدِى يَا [د: د:ø] سُنْقُرْ طُرْدِى هَكَذَا اِسْتِعْمَالُهُمْ وَمُرَادِفُ [د: د:ø] أَوْ هُوَ حَرْفٌ يَا [د: وكأنه قال في هاذا المثال أَيْ [و: أَوْ] سنجر قام أَوْ سنقر قام][331] وَتَقُولُ فِي مَعْنى أَقَامَ سَنْجَرْ

330 V'nin haşiyesindedir.

331 V'de üzeri çizilmiştir.

أَمْ سُنْقُرْ سَنْجَرْ مُو طُرْدِ يَا سُنْقُرْ وَيُقَالُ سَنْجَرْ مُو طُرْدِى [ق: طُرْدِ] يُق سَا سُنْقُرْ وَصَارَ هَذَا الكَلَامُ يُعْطِي مَعْنَى أَقَامَ سَنْجَرُ أَمْ سُنْقُرُ وَ يُقْ أَصْلُهُ اِسْمُ بِمَعْنَى مَعْدُومٌ، والدَّليلُ عَلَى [د: فِي] ذَلِكَ الإِضَافَةُ إِلَيْهِ، يَقُولُونَ [ق: تَقُولون] فِي مَعْنَى فَقِيرٌ يُقْلُو أَيْ ذُو مَعْدُومٍ، [ق: ٧٤] وَالإِضَافَةُ مِنْ [د: فِي] خَوَاصِّ الأَسْمَاءِ ثُمَّ اِسْتُعْمِلَتْ يُقْ اِسْتِعْمَالَ لَا النَّافِيَةُ وَ سَا مَعْنَاهُ إِنْ وَهُوَ حَرْفُ الشَّرْطِ فَكَأَنَّهُ قَالَ أَقَامَ سَنْجَرُ لَا إِنْ سُنْقُرْ وَيُعْطِى مَعْنَى أَمْ سُنْقُرْ وَتَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ سَنْجَرُ لَا سُنْقُرْ سَنْجَرْ طُرْدِى سُنْقُرْ طُرْمَدِى ولَامُرَادِفَ لَهُمْ فِي قَوْلِنَا لَا سُنْقُرْ وَتَقُولُ فِي مَعْنىَ قَامَ سَنْجَرُ بَلْ سُنْقُرْ سَنْجَرْ طُرْدِى يُقْ سُنْقُرْ [د: سَنْجَرْ] [ق: سَنْجَرْ] طُرْدِى وَفِي مَعْنى مَاقَامَ سَنْجَرُ لَكِنْ سُنْقُرْ سَنْجَرْ طُرْمادِى اَوَتْ سُنْقُر طُرْدِى وَفِي قَامَ إِمَّا سَنْجَرُ وَإِمَّا سُنْقُرْ يَا [د: نَا] سَنْجَرْ طُرْدِي يَا [د: نَا] سُنْقُرْ طُرْدِى كَمَا قُلْتَ فِي أَوْ وَتَقُولُ فِي قُمْتُ أَنَا وَأَنْتَ مَنْ طُرْدُمْ سَنْ [د: سِنْ] تَقِى طُرْدُنْ [د: طُرْدِى] تَقِى تُفِيدُ مَعْنَى العَطْفُ لِلْجَمْعِ وَتُفِيدُ [د: ٩٣ب] مَعْنَى حَتَّى بِالتَّضْمِينِ عَلَى مَا تَقَدَّمَ وَفِي [ق:ø] قُمْتُ أَنَا وَسَنْجَرُ مَنْ طُرْدُمْ سَنْجَرْ تَقِى طُرْدِى [د: طُرْدُنْ] وَفِي قَامَ سَنْجَرُ وَأَنْتَ سَنْجَرْ طُرْدِى سَنْ تَقِى طُرْدِنْ [د: ø:د] وَفِي قُمتُ أَنا ثُمَّ أَنْتَ مَنْ طُرْدُمْ اَنْدَنْ سَنْ وَفِي قُمتَ ثُمَّ أَنَا سَنْ طُرْدُنْ اَنْدَنْ مَنْ وَفِي قُمْتَ أَنْتَ ثُمَّ سَنْجَرُ سَنْ طُرْدُنْ اَنْدَنْ سَنْجَرْ [و: ٦٣أ] وَفِي اِلَي [د: ø:د] أَكْلَتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسَهَا بَا لِقْنِى يَدُمْ بَشِنْ غَا دَقِنْ جَا [د: جَا] وَيَجُوزُ حَذْفُ جَا [د: جَا] وَتُرَادِفُ حَتَّى غِنْجَا وَ كِنْجَا فَيَلْحَقَانِ اَخِرَ الفِعْلِ فَ غِنْجَا يَلْحَقُ [د: تَلْحَقُ] المُفَخَّمَ وَ كِنْجَا [ق: ٧٥] المُرَقَّقَ فَقَوْلُهُ دَكِنْ جَا* أَصْلُهُ دَكْ كِنْجَا [د: دككِنْجَا] فَأُدْغِمَتْ إِحْدَى الكَافَيْنِ فِي الأُخْرَى ثُمَّ حُذِفَتْ قَصْدًا لِلتَّخْفِيفِ وَمَاضِي دَكْ دَكْدِى بِمَعْنَى بَلَغَ فَإِذَا اِتَّصَلَ بِالفِعْلِ غِنْجَا أَوْ كِنْجَا [و: فَصِيغَةُ الفِعْلِ أَمْرٌ وَالْمَعْنَى عَلَى الاِسْتِقْبَالِ] [332] تَقُولُ فِي مَعْنَى قُمْ هُنَا حَتَّى أَجِئَ أَنَا طُرْ مُنْدَا مَنْ كَلْكِنْجَا [د: كَلْكَنْجَا] كَأَنَّهُ قَالَ حَتَّى أَجِئَ أَنَا وَيَقُولُونَ فِي مَعْنَى قُمْتَ أَنْتَ حَتَّى جِيتُ أَنَا طُرْدُنْ [د: طُرْدُم] [و: طَرْدُ] [ق: طُرْدُن] سَنْ مَنْ كَلْكِنْجَا [د: كَلْكَنْجَا] فَتَلْحَقُ كِنْجَا [د: كَنْجَا] وَ غِنْجَا [د: غَنْجَا] الفِعْلَ.

القَوْلُ فِي التَّأْكِيدِ

التَّأْكِيدُ لَفْظِيٌّ [د: ø:د] وَهُوَ إِعَادَةُ اللَّفْظِ بِعَيْنِهِ وَيَكُونُ فِي المُفْرَدِ وَالجُمْلَةِ فَفِي المُفْرَدِ فِي الاِسْمِ سَنْجَرْ سَنْجَرْ طُرْدِى وَفِي الفِعْلِ سَنْجَرْ طُرْدِى طُرْدِى [د: ٩٤أ] وَفِي الحَرْفِ اَوَتْ اَوَتْ فَإِنْ كَانَ لِلحَرْفِ شَيْءٌ يَتَعَلَّقُ بِهِ أُعِيدَ مَعَهُ فَتَقُول [د: ø:د] اَوْدَا اَوْدَا طُرْدُمْ وَفِي الجُمْلَةِ سَنْجَرْ طُرْدِى سَنْجَرْ طُرْدِى وَمَعْنَوِيٌّ تَارَةً بِالمَصَادِرِ وَتَارَةً

---

332 V'nin haşiyesindedir.

بِأَلْفَاظٍ مَحْصُورَةٍ فَبِالمَصَادِرِ نَحْوُ طُرْدُمْ طُرْمَقْ وَ يِدُمْ [د: يَدُمْ] يَمَكْ وَبِالأَلْفَاظِ المَحْصُورَةِ يَكُونُ لِتَأْكِيدِ المُسْنَدِ إِلَيْهِ وَأَنَّ الفِعْلَ صَدَرَ مِنْهُ لَا مِنْ غَيْرِهِ تَقُولُ فِي مَعْنى قَامَ سَنْجَرْ نَفْسُهُ سَنْجَرْ طُرْدِى اُزِى وَيَجُوزُ اُزِ بِلَاوَ بِلَا هُنَا مَعْنَاهَا مَعْنَى مَعَ فَكَأَنَّهُ قَالَ مَعَ نَفسِهِ أَيْ بِنَفْسِهِ وَتَأْتِي بِلَا [ق: ٧٦] بِمَعْنَى البَاءُ أَيْضًا فَكَأَنَّهُ قَالَ قَامَ بِنَفْسِهِ وَلَايُؤَكَّدُ بِمُرَادِفِ العَيْنِ فَلَا يُقَالُ سَنْجَرْ طُرْدِى [د: طُرْدُم] كُزِ [د: كُزِي] وَلَا كُزِ [د: كُزِي] بِلَا ومِمَّا جَاءَ لِلْإِحَاطَةِ بِمَعْنَى كُلُّ بَرْجَا وَ قَمُغْ تَقُولُ فِي قَامَ النَّاسُ كُلَّهُمْ كِشِلَرْ [د: كِشْلَرْ] طُرْدِلَرْ بَرْجَلَرْ [د: بِرْجِلَرْ] وَ بَرْجَلَرْ [ق: بَرْجَلَرْ] [د: ٦٣] أَوْ تَقُولُ قَمُغْلَرْ أَوْ قَمُغْلَرِ [ق: قَمُغْلَرْ] أَيْ الجَمِيعُ [د: الجَمْعُ] أَوْ جَمِيعُهُمْ وَفِي هَذَا الذَّهَبُ كُلُّهُ قُبِضَ بُو اَلْطُنْ بَرْجَسِى اَلْنْدِى [ق: اَلِنْدِى] اَلْنْدِى [ق: اَلِنْدِى] أُخِذَ وَيُعَبِّرُ بِهِ عَنْ قُبِضَ وَيَجُوزُ تَأْكِيدُ النَّكِرَةِ مُطْلَقًا سَوَاءً أَكَانَتْ مُتَجَزِّيَةً أَمْ غَيْرَ مُتَجَزِّيَةٍ مِثَالُ مُتَجَزِّيَةٍ تَقُول فِي أَكَلْتُ رَغِيفًا كُلَّهُ [د: ٩٤ب] يِدُمْ [د: د:ø] بِرْ اَتْمَكْنِى بَرْجَسِنِى [ق: بَرْجَسِى] وَيَجُوزُ حَذْفُ نِى مِنْ الأَوَّلِ وَمِثَالُ غَيْرِ مُتَجَزِّيَةٍ تَقُولُ فِي قَامَ رَجُلُ نَفْسُهُ [د: بِنَفْسِهِ] طُرْدِى بِرْ اَرْ اُزِى وَ اُزِ بِلَاوَيَجِبُ [د: وَيَجُوز] تَأْخِيرُ التَّوْكِيدِ عَنِ الْمُؤَكَّدِ [د: كَحَالَتِهِ] فِي اللِّسَانِ العَرَبِيِّ.

القَوْلُ فِي البَدَلِ

البَدَلُ يَنْقَسِمُ إِلَى كُلٍّ مِنْ كُلٍّ وَبَعْضٍ مِنْ كُلٍّ وَاشْتِمَالٍ تَقُولُ فِي الأَوَّلِ فِي قَامَ سَنْجَرُ أَخُوكَ طُرْدِى سَنْجَرْ قَرَنْدَاشِنْ [ق: قَرِنْدَاشِنْ] [د: قَرَنْدَاسِنْ] وَتَقُولُ فِي الثَّانِي فِي أَكَلْتُ الرَّغِيفَ نِصْفَهُ يِدُمْ [د: يَدُمْ] بِرْ اَتْمَكْ [ق: بِرْ اَتْمَكْ] [و: بِرَاتْمَكْ] [د: بِرْ اَتْمَكْ] بِجُقْنِى [ق: بِجِقْنِى] [د: بِجُقِى] وَ يَرْسُنِى [د: يَدْسُنِى] يَارُ [د: يَرْ] هُوَ الشَّقُّ [ق: ٧٧] وَالسِّينُ هِيَ اللَّاحِقَةُ لِلإِضَافَةِ إِذَا كَانَ آخِرُهُ مُتَحَرِّكًا وَ نِى لِلْمَفْعُولِيَّةِ وَظَهَرَتْ عَلَامَةُ المَفْعُولِ فِي الاِسْمِ الثَّانِي دُونَ الأَوَّلِ وَتَقُولُ فِي الثَّالِثِ فِي سَرَّنِي سَنْجَرْ ضَرْبَهُ سَوُنْدُرْدِى مَنِى سَنْجَرْ اُرْمَقِ وَعِلْمُهُ* بِلْمَقِ [د: بِلْمَقْ] [د: بَلْمَقِيْ] وَهَذَا المِثَالُ قِيَاسٌ وَكَذَا يُقَاسُ سَوِنْدُمْ [د: سَوَنْدُمْ] سَنْجَرْدِنْ اُرْمَقْ دَنْ [333] وَالمَسْمُوعُ مِنَ التُّرْكِ سَوِنْدُمْ [د: سَوَنْدُمْ] سَنْجَرْ اُرْمَقِ دَنْ * المَعْنَى سُرِرْتُ مِنْ ضَرْبِ سَنْجَرْ وَخَرَجَ بِذَلِكَ مِنْ بَابِ البَدَلِ وَكَأَنَّ بَدَلَ الإِشْتِمَالِ غَيْرُ مَسْمُوعٍ فِي لِسَانِهِمْ وَيَنْبَغِي أَنْ يُنْظَرَ [د: يظْهَر] فِيهِ.

القَوْلُ فِي الشَّرْطِ

وَمَا يَتَعَلَّقُ مِنْ حُكْمِ مُرَادِفِ [د: ٩٥أ] لَوْلَا وَلَوْ وَلَّا وَكُلَّمَا أَمَّا حَرْفُ الشَّرْطِ فَهُوَ سا [د: سَا] وَهُوَ المَوْضُوعُ [ق: المَوْضُعُ] لَهُ أَصْلاً فَإِنْ كَانَتْ بِمَعْنَى إِنْ كَانَتْ شَرْطًا فِي المُسْتَقْبَلَاتِ وَإِنْ كَانَتْ لِمَا كَانَ سَيَقَعُ لِوُقُوعِ غَيْرِهِ رَادَفَتْ

333 V'nin haşiyesinde iken K'de metin içerisinde yer almıtır.

لَوْ وَكَانَ شَرْطًا فِي المَاضِي مِثَالُ ذَلِكَ فِي المُسْتَقْبَلِ تَقُولُ [ق:ø] فِي مَعْنى إنْ قَامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرُ سَنْجَرْ طُرْسَا سُنْقُرْ طُرْغَىْ وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ الجَوَابِ فَتَقُولُ [د: ٦٤أ] سُنْقُرْ طُرْغَىْ سَنْجَرْ طُرْسَا وَلَا يُفْصَلُ بَيْنَ الفِعْلِ أَدَاةِ الشَّرْطِ بِشَيْءٍ الْبَتَّةَ وَلَا يَجِيءُ الجَوَابُ [ق: ٧٨] إلاَّ بِلَفْظِ المُسْتَقْبَلِ وَلَا الشَّرْطُ إلَّا بِلَفْظِ بِلَفْظِ الأَمْرِ وَلَا يُرادُ بِهِ حَقِيقَةُ الأَمْرِ بَلْ هُوَ مِمَّا وُضِعَ فِيهِ لَفْظُ الأَمْرِ مَوْضِعَ لَفْظِ المُسْتَقْبَلِ [د: كَمَا أَنَّهُ فِي اللِسَانِ العَرَبِيِّ يُوضَعُ المَاضِى مَوْضِعُ المُسْتَقْبَلِ] فِي الشَّرْطِ وَالجَوَابِ فَتَقُولُ إنْ قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرٌو وَإنْ كَانَ فِعلُ الشَّرْطِ مَنْفِيًّا قُلْتَ طُرْمَسَا سُنْقُرْ فَيَدْخُلُ [د: فَتَدْخُلُ] حَرْفُ النَّفيِ قَبْلَ حَرْفِ الشَّرْطِ وَإنْ كَانَ مُسْنَدًا لِضْمَرِ مُتَكَلِّمٍ قُلْتَ طُرْسَمْ [د: طُرْمَسَمْ] اُرْغَيْمَنْ [ق: اُرْغَمَنْ] [د: اُرْغَمَنْ] أَيْ إنْ قُمْتُ ضَرَبْتُ أَوْ لِمُخَاطَبٍ قُلْتَ طُرْسَنْ اُرْغَيْسَنْ [ق: اَرْغَيْسَنْ] أَيْ إنْ قُمْتَ ضَرَبْتَ فَإنْ كَانَ الجَوَابُ جُمْلَةً اِسْمِيَّةً قُلْتَ فِي مَعْنى إنْ قَامَ سَنْجَرْ فَسُنْقُرٌ قَائِمٌ سَنْجَرْ طُرْدِى اِسَا سُنْقُرْ طُرْمِشْ دُرْ سَا [د: ٩٥ب] أَدَاةُ الشَّرْطِ وَ اِ بِمَعْنَى كَانَ وَالمَعْنَى المُطَابِقُ إنْ كَانَ قَامَ وَهَذَا التَّرْكِيبَ فِي الشَّرْطِ إنَّمَا هُوَ إذَا كَانَ الجَوَابُ جُمْلَةً اِسْمِيَّةً، فَإنْ كَانَ الفِعْلُ مَنْفِيًّا جَازَ فَتَقُولُ سَنْجَرْ طُرْسَا سُنْقُرْ طُرْمَغَىْ [ق: طُرْمَغِى] [د: طُرْمَغَا] وَإنْ كَانَ أَمْرًا جَازَ فَتَقُولُ فِي مَعْنَى إنْ جَاءَ سَنْجَرُ فَاضْرِبْهُ سَنْجَرْ كَلْسَا اُرْغِلْ اَنِى [د: اِنِى] وَيَجُوزُ اُرْ [ق: اَرْ] اَنِى [د: اِنِى] وَإنْ كَانَ نَهْيًا جَازَ فَتَقُولُ كَلْسَا اُرْمَغِلْ اَنِى [د: اِنِى] وَ اُرْمَ اَنِى [د: اِنِى] وَ غِلْ تَدْخُلُ فِي النَّهْيِ كَمَا تَدْخُلُ فِي الأَمْرِ فَتَقُولُ يَمَكِلْ أَيْ لَاتَأْكُلْ كَمَا تَقُولُ يَكِلْ [د: يَكِلْ] أَيْ كُلْ وَمِثَالُ سا [ق: ٧٩] مُرَادِفُ لَوْ فِي المَاضِي تَقُولُ فِي مَعْنَى لَوْ قَامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرُ * [د: سَنْجَرْ طُرْمِشْ مِسَّا [د: مَسَّا] سُنْقُرْ طُرْمِشْدِى * [و: طُرْسَا سَنْجَرْ طُرْدِى سُنْقُرْ] [د: أَصْلُهُ إدِى][334]. [ق:ø] بِمَعْنَى كَانَ فَنُقِلَتِ الحَرْكَةُ إلَى السَّاكِنِ قَبْلَهَا وَهُوَ الشِّينُ مِنْ مِشْ الدَّالَّةِ عَلَى اِسْمِ الفَاعِلِ وَصَارَ المَعْنَى فِي الجَوَابِ كَانَ قَائِمًا وَلِذَلِكَ [د: وَكَذَلِكَ] قَالَ [د: د:ø] طُرْمِشْدِى ف طُرْمِشْ خَبَرُ اِدِى وَأَمَّا جُمْلَةُ الشَّرْطِ فَسَنْجَرُ طُرْمِشْ وَ طُرْمِشْ مَعْنَاهُ قَائِمٌ [د: قَام] وَ سَا هُوَ حَرْفُ الشَّرْطِ زِيْدَ عَلَيْهَا مِسْ [د: مِشْ] وَأُدْغِمَتِ السِّينُ فِي السِّينِ فَصَارَ [و: ٦٤ب] مِسَّا [د: مَسَا] وَإنَّمَا زِيدَتْ مِسْ[335]. [ق: مِسْ] [د: مِشْ] وَصَارَ المَعْنَى [د: مَعْنَى] لَوْ قَامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرٌ فَهُوَ تَعْلِيقٌ [ق: يَتَعَلَّق] فِي المَاضِي وَتَقُولُ فِي لَوْ ضَرَبَ سَنْجَرْ ضَرْبَ سُنْقُرٍ سَنْجَرْ اُرْمِشْ مِسَّا [د: مَسَا] [د: ٩٦أ] سُنْقُرْ اُرْمِشِدِى [ق: اُرْمِشْدِى] [د: اِرْمِشِدِى] وَهَكَذَا [ق: هَذَا] حُكْمُ [د: هَذَا] البَابِ وَتَمَيَّزَ بِهَذَيْنِ التَّرْكِيبَيْنِ الشَّرْطَ فِي المُسْتَقْبَلِ وَالشَّرْطَ فِي المَاضِي وَتَقُولُ فِي لَوْ قُمْتَ قُمْتُ طُرْمِشْ مِسَّا [د: مَسَا] اِدِنْ

334 V'nin haşiyesindedir.

335 V'de "sin" in altında üç nokta vardır.

طُرْمِشْدِمْ وَفِي لَوْ قُمْتُ قُمْتَ طُرْمِش مِسَّا [د: مَسَا] اِدِمْ طُرْمِشْ اِدِنْ وَتَقُولُ فِي إِنْ قُمْتَ قُمْتُ طُرْسَنْ طُرْغَمَنْ [د: طُرْغَمِشْ] وَفِي اِنْ اَقُمْ تَقُمْ طُرْسَنْ [و: طُرَسَنْ] طُرْغَسَنْ وَفِي اِن تَقُومُوا نَقُمْ طُرْسَنِزْ طُرْغَبِزْ وَفِي مَنْ تَضْرِبْ [ق: ٨٠] أَضْرِبْ كِمْنِى [ق: كِمِنِى] اُرْسَنْ [و: اَرْسَنْ] [د: اُرْغَسَنْ] اُرْغَمَنْ فَيَأْتُونَ بِأَدَاةِ الشَّرْطِ وَبِالِاسْمِ. وأَمَّا فِي العَرَبِيَّةِ فَيُضَمِّنُونَ الِاسْمَ مَعْنَى أَدَاةِ الشَرْطِ، وَفِي هَذِهِ اللُّغَةِ يُجَرِّدُونَ الِاسْمَ عَنْ مَعْنَى الشَّرْطِ وَيُصَرِّحُونَ بِالْأَداةِ وَتَقُولُ فِي [د: د:ø] [ق :ø] مَعْنَى كُلَّمَا جِئْتَنِي أَكْرَمْتُكَ تَيْمَ كَلْدُكُنْجَا [د: كَلْدُكُنْجَا] [ق: كَلْدُكِنْجَا] اَغِرْلَغَمَنْ سَنِى [د: سِنِى] تَيْمَ بِمَعْنَى كَلْ وَ كَلْ جَاءَ والكَافُ بَعْدَهَا زَايِدَة وَالنُّونُ لِلْخِطَابِ. وَيَأْتِي [ق: تاتى] مَكَانَهَا المِيمُ لِلْمُتَكَلِّمِ فَتَقُولُ كُلَّمَا جِئْتَ كَلْدُكُمْجَا [ق: كَلْدُكُمْجَا] وَفِي كُلَّمَا جِئْتُمْ كَلْدُكُنُزْجَا وكُلَّمَا جَاءُوا كَلْدُكْلَرِنْجَا وَكُلَّمَا جَاءَ كَلْدُكْجَا، وكُلَّمَا جِئْنَا كَلْدُكُمُزْجَا [د: كَلْدُكُمُزْجَا] فَصَارَتْ هَذِهِ العَلَامَاتُ تَتَوَسَّطُ [ق: يَتَوَسَّطُ] بَيْنَ الكَافِ وَبَيْنَ جَا وَصَارَ مَجْمُوعُهَا يُعْطِي [د: ٩٦ب] مَعْنَى [ق:ø] مَهْمَا بِالعَرَبِيَّةِ فَإِذَا أَدْخَلْتَ تَيْمَ صَارَ المَعْنَى كُلَّمَا فَكَأَنَّهُ قَالَ مَهْمَا كُلَّمَا وَتَقُولُ فِي مَعْنَى لَمَّا قَامَ سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرْ سَنْجَرْ طُرِجَقْ سُنْقُرْ طُرْدِى وَقَوْلُهُمْ كَانَ [د: د:ø] فَجَقْ تُعْطِي [د: و: ø] بِمَعْنَى حِينَ. وَفِي لَمَّا قُمْتُ قَامَ سَنْجَرُ مَنْ طُرِجَقْ [د: سَنْجَرْ طُرْدِى وَفِي لَمَّا قَامَ سَنْجَرْ قُمْتُ سَنْجَرْ طُرِجَقْ طُرْدُمْ] وَفِي لَمَّا قُمْتُمْ قُمْنَاسَنْجَرْ [د: سِزْ] [د: سِزْ] [ق: سَنْجَرْ] طُرِجَقْ [د: طُرْجَقْ] طُرْطُقْ [ق: طُرْدُقْ] أَوْ تَقُولُ بِزْ طُرْطُقْ [ق: طُرْدُقْ] وَفِي لَمَّا قَامُوا قُمْنَا [د: ٦٥أ] اَنْلَرْ [د: اُنْلَرْ] طُرِجَقْ طُرْطُقْ [ق: طُرْطُقْ] وَفِي لَمَّا قَامَ قُمْنَا اُلْ طُرِجَقْ طُرْدُقْ وَتَقُولُ قُيَشْ بَطْغَنْدَا [د: بطغِنْدَا] [ق: بَطِّغِنْدَا] كَلْكَمَنْ [ق: اَكَلْكَمَنْ] دَا بِمَعْنَى فِي [ق: ٨١] وَغِنْ فِي مَعْنَى وَقْتُ وَرَادَفَ غِنْدَا إِذَا، وأَطْلَقُوا قُيَشْ وَهُوَ شُعَاعُ الشَّمْسِ عَلَى الشَّمْسِ والمَعْنَى أَجِيكَ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ.وَتَقُولُ قُيَشْ جِقْطِغِنْدَا كَلْكَمَنْ [ق: اَكَلْكَمَنْ]. أَيّ أَجِيكَ إِذَا خَرَجَتِ الشَّمْسُ. وَتَقُولُ فِي مَعْنَى لَوْلَا سَنْجَرْ قَامَ سُنْقُرْ سَنْجَرْ دَكُلْ مِسَّا سُنْقُرْ طُرْمُشْدِى [د: طُرْمِشْدِى] وَفِي لَوْلَا أَنَا قَامَ سَنْجَرْ مَنْ دَكُلْ [د: دُكُلْ] مِسَّمْ سَنْجَرْ طُرْمِشْدِى [د: طُرْمِشْدِى] أَصْلُهُ مِسَّا إِدِمْ فَحُذِفَتْ اِدِى وأُبْقِيَ الضَّمِيرُ دَلِيلاً عَلَى المَحْذُوفِ، والأَفْصَحُ المَجِئُ عَلَى الأَصْلِ دُونَ حَذْفٍ، وَفِي لَوْلَا نَحْنُ قَامَ سَنْجَرْ بِزْ دَكُلْ مِسَّ بِدُكْ [ق: ايدك] [د: يَدُكْ] سَنْجَرْ طُرْمِشْ دِى [د: طُرْمِشْدِى] . [د: ٩٧أ] وَفِي لَوْلَا أَنْتَ [ق:ø] [336] سَنْ دَكُلْ مِسَّ [د: مِسَّنْ] بِدُن [ق: ايدن] وَفِي لَوْلَا أَنْتُمْ بِزْ [د: سِزْ] دَكُلْ مِسَّ بِدُكْ [ق: بِدُكْ] وَفِي لَوْلَا هُوَ اُلْ دَكُلْ مِسَّ بِدِى وَفِي لَوْلَا هُمْ اُنْلَرْ دَكُلْ مِسَّ اِدِلَرْ وَتَتَقَدَّمُ ضَمَايِرُ مِنْ يَتَعَلَّقُ [ق: تَتَعَلَّقُ] بِهِ حَرْفُ الِامْتِنَاعِ لِلْوُجُودِ وَتَحْقِيقِ البَحْثِ فِي مِسَّا أَنَّ [د: اُنْ] سَا هُوَ أَدَاةُ الشَّرْطِ

336 V'nin haşiyesindedir.

القَوْلُ فِي الحِكَايَةِ

تَقُولُ فِي مَعْنى قَالَ سَنْجَرْ قَائِمٌ سَنْجَرْ اَيِتِّى [ق: اَيَتِّى] [د: اِتِيْ] سُنْقُرْ طُرْمِشْ فَتَحْكِي بِمُرَادِفِ القَوْلِ وَفِي المُضَارِعِ اَيْدُرْ أَصْلُهُ اَيِتُّرْ [د: اَيْتُرْ] أُبْدِلَتْ التَّاءُ فِيهِ دَالاً وَاُسْتُثْقِلَتِ الكَسْرَةُ فِي اليَاءِ [ق: ٨٢] وَلِلخُرُوجِ [د: لِلخُرُوجِ] فِيهِ مِنْ كَسْرٍ إِلَى ضَمٍّ فَخُفِّفَ ذَلِكَ بِتَسْكِينِ اليَاءِ وَمُرَادِفِ قَالَ بِالتُّرْكْمَانِيِّ دِدِى تَقُولُ نَا دِدِى أَيْ أَيُّ شَيْءٍ قَالَ ومُضارِعُهُ دِرْ بِكَسْرِ الدَّالِ وَبِفَتْحِهَا [و: دَرْ] [و: ø] [ق:ø].

القَوْلُ فِي الحُرُوفِ

تَقَدَّمَ ذِكْرَ الحُرُوفِ مُفَرَّقَةً فِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ الأَحْكَامِ وَنَحْنُ نَجْمَعُهَا [د: للجَمْعِهَا] [و: ٦٥ب] فِي هَذَا الفَصْلِ فَنَقُولُ مِنْ ذَلِكَ حَرْفَ الجَوَابِ وَهُوَ اَوَتْ بِمَعْنَى نَعَمْ وَ يُقْ بِمَعْنَى لَا وَقَدْ تَقَدَّمَ أَنَّ يُقْ اِسْمٌ وَالاِسْتِدْلَالُ عَلَى ذَلِكَ إِنْ كَانَ قَدْ اسْتُعْمِلَ بِمَعْنَى لَا لِأَنَّهُ بِمَعْنَى مَعْدُومٍ فَقَدْ تَوَافَقَ مَعْنَى [د: ٩٧ب] لَا وَمَعْنَى مَعْدُومٌ وَحَرْفُ النَّفْيِ وَهُوَ مِيمٌ مَفْتُوحَةٌ وَحَرْفُ النَّهْيِ وَهُوَ مِيمٌ مَفْتُوحَةٌ أَيْضًا وَحَرفُ* الاِسْتِفْهَامِ وَهُوَ مِيمٌ مَضْمُومَةٌ وَقَدْ تُكْسَرُ لِلإِتِّبَاعِ **وَحَرْفُ الأَمْرِ** وَهُوَ سُنْ وَ يِمْ وَ لِمْ **وَحَرفُ الإِضَافَةِ** وَهُوَ دَرْ [د: دَنْ] وَ دَا وَ غَا وَ كَا وَ بِرْلَا وَيُقَالُ بِلَا وَ نِنْ [ق: تِنْ]* **وَحَرفُ العَطْفِ** وَ اَنْدَنْ وَ يَا. **وَحَرفُ الاِسْتِثْنَاءِ** وَهُوَ مَقَرْ **وَحَرْفُ التَّشْبِيهُ** [و: التَّنْبِيهُ] وَهُوَ اُشْ وَحَرفُ الشَّرْطِ [ق :ø] [337] وَهُوَ [و:ø] سَا **وَحَرفُ المَصْدَرِ وَالتَّعْلِيلِ** وَهُوَ كِمْ فَ كِمْ مُشْتَرَكَةٌ بَيْنَ أَنْ تَكُونَ اِسْمَ شَرْطٍ وَاِسْمَ اِسْتِفْهَامٍ وَمَوْصُولَةٍ وَحَرْفًا مَصْدَرِيًّا [ق: ٨٣] بِمَعْنَى أَنَّ وَحَرْفُ تَعْلِيلٍ بِمَعْنَى كَيْ **وَحَرفُ التَّمَنِّي** وَهُوَ كَشْكَا وَهَذِهِ كُلُّهَا حُرُوفُ مَعَانٍ مُسْتَقِلَّةٌ كَلِمَاتٌ.

وَأَمَّا مَا زِيدَ لِمَعْنًى مِنَ المَعَانِي وَهِيَ فِي سِنْخِ [و: سِنِخْ] كَلِمَةٍ أُخْرَى كَمَا دَلَّ عَلَى التَّصْغِيرِ أَوْ الجَمْعِ أَوْ التَّعَدِّي أَوْ بِنَاءٍ لِلمَفْعُولِ، فَلَيْسَ مَقْصُودُنَا عَدَّهُ فِي هَذَا البَابِ وَقَدْ تَقَدَّمَ ذِكْرُ ذَلِكَ وَقَدْ نُجِزَ [و: نجز] مَا قَصَدْنَاهُ [د: قَصَدْنَا] مِنْ هَذَا الكِتَابِ وَالحَمْدُللهِ وَحْدَهُ وَصَلَوَاتُهُ [د: رب العالمن وصلى الله] عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ [د: وآلِهِ] وَصَحْبِهِ وَسَلَّم كَثِيرًا [د: حسبا الله ونعم الوكيل].

[د: اَلْحَمْدُلله وَ هُوَ حَسْبِي نَوْبَةِ الفَقِيرِ اِلَى اللهِ تَعَلَى اَحْمَدْ بِنْ عُمَرْ الشَّافِعِيِّ لُطْفُ اللهِ بِهِ النَّايِبِ فِي الحُكْمِ العَزِيزِ بِمَدِينَةِ اللَّازِقِيَّةِ المَحْرُوسَةِ فِي تهح [و: تاريخ] رَابِع جَمَادِى الاَوَّلِيِّ مِنْ شُهُورِ سَنَة خَمْسَ وَ ثَمَان ماية

337 V'nin haşiyesindedir.

الحَمْدُللهِ وَحْدَه وَصَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ بنِي الرَحْمَة وَشَفِيعِ الأُمَّةِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّم وَ حَسْبُنَاللهِ وَكَفَى]

نُجِزْ الكِتَابَ فِي يَوْمِ الإِثْنَيْنِ الخَامِسِ عَشْرَ مِنْ شَهْرِ شَعْبَانَ المُكَرَّمِ سَنَةٌ خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ وَسَبْعِ مِائَةٍ أَحْسَنَ اللهُ خَاتِمَتَهَا[338] [ق:ø]

نُقِلَتْ هَذِهِ النُّسْخَةُ مِنْ خَطِّ المُصَنَّفِ قَالَ فِي آخِرِهِ

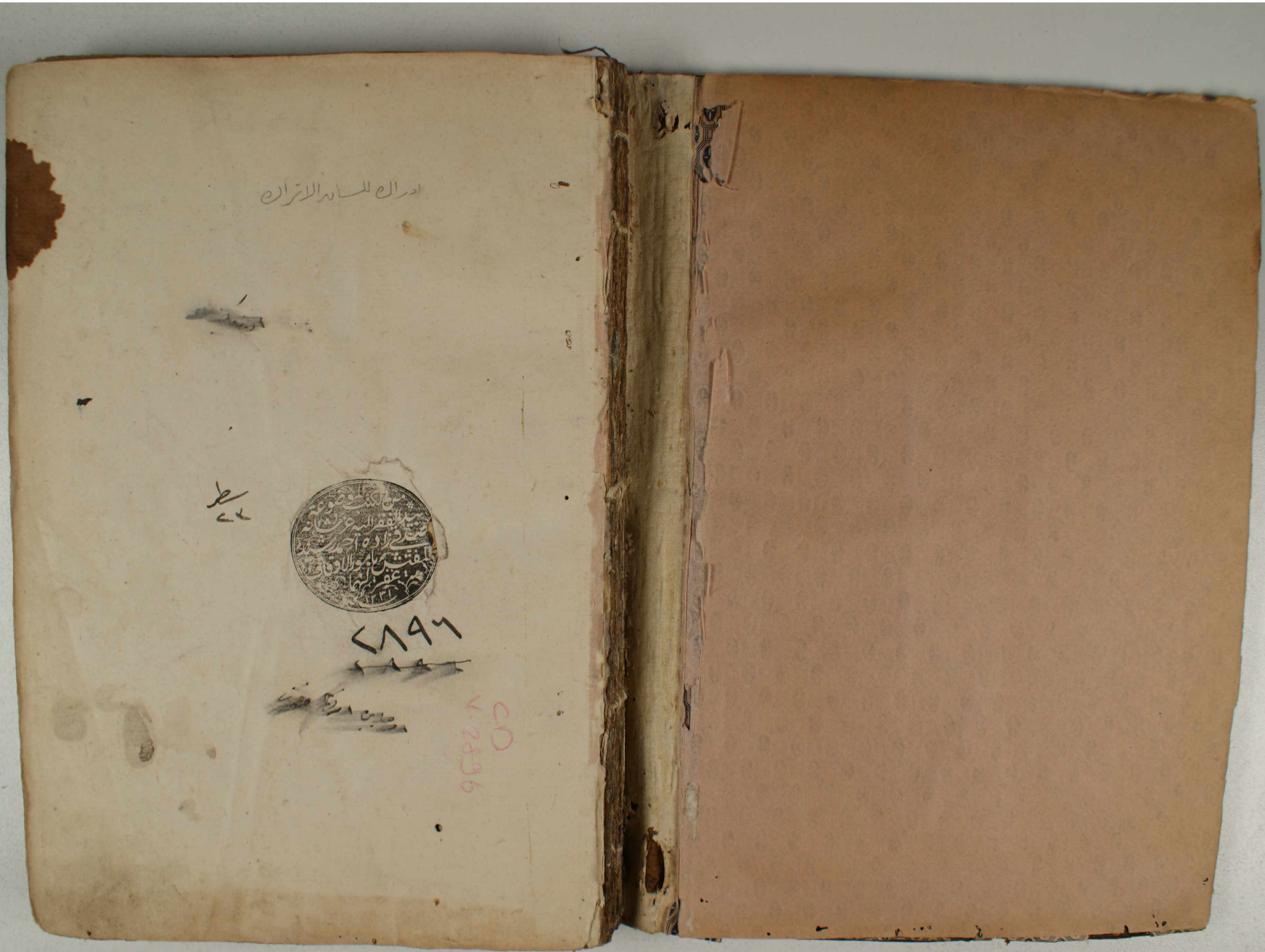
وَكَانَ الفَرَاغُ مِنْهُ فِي اللَّيْلَةِ المُسْفِرِ صَبَاحِهَا عَنْ يَوْمِ الخَمِيسِ المُوفِى عِشْرِينَ مِنْ رَمَضَانَ المُعَظَّمِ مِنْ سَنَةِ اِثْنَتَيْ [ق: اِثْنَيْ] عَشْرَةَ وَسَبْعِ مِائَةٍ وَذَلِكَ بِمَدْرَسَةِ المَلِكِ الصَّالِحِ مِنَ القَاهِرَةِ المُعَزِّيَةِ مِنْ دِيَارِ مِصْرَ، وَكَتَبَ بِخَطِّهِ مُصَنِّفُهُ أَبُو حَيَّان مُحَمَّدُ بْنُ يوسِف بن عَلِي بْنُ يوسِف اِبْن حَيَّانِ النَّفَزِي الأَنْدَلُسِيُّ نَزِيلُ دِيَارِ مِصْرَ حَرَسَهَا اللهُ. كَتَبَهُ اَحْمَدْ كَاسِف [و: ø]

338 V'nin haşiyesindedir.haşiyesindedir.

NÜSHALARIN TIPKIBASIMI

VELİYYÜDDİN EFENDİ (BEYAZIT YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ) NÜSHASI[3] (V)

[3] Ebû Hayyân. (1335). *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk,* Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümü, numara: 2896, İstanbul.

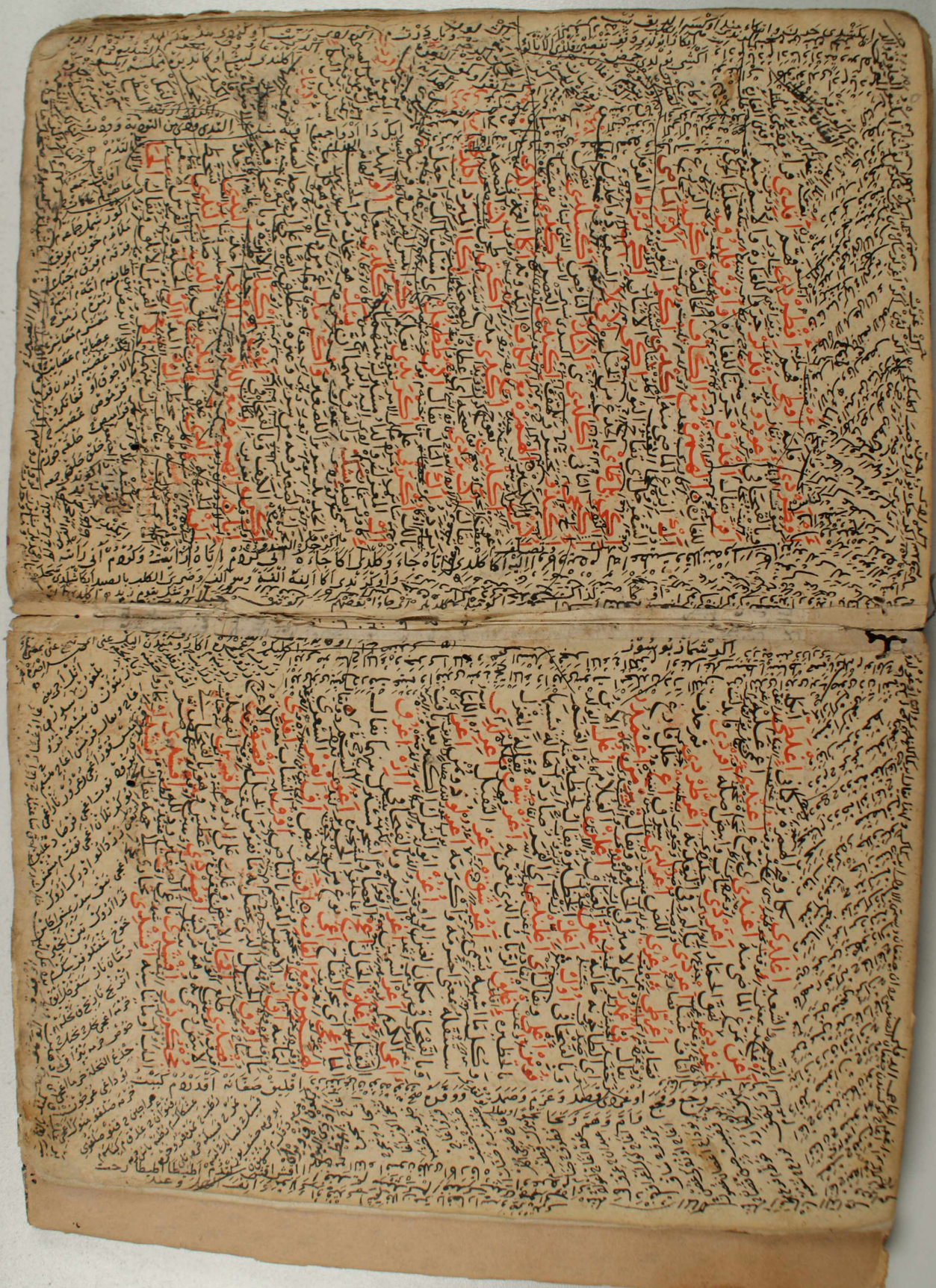

بسم الله الرحمن الرحيم

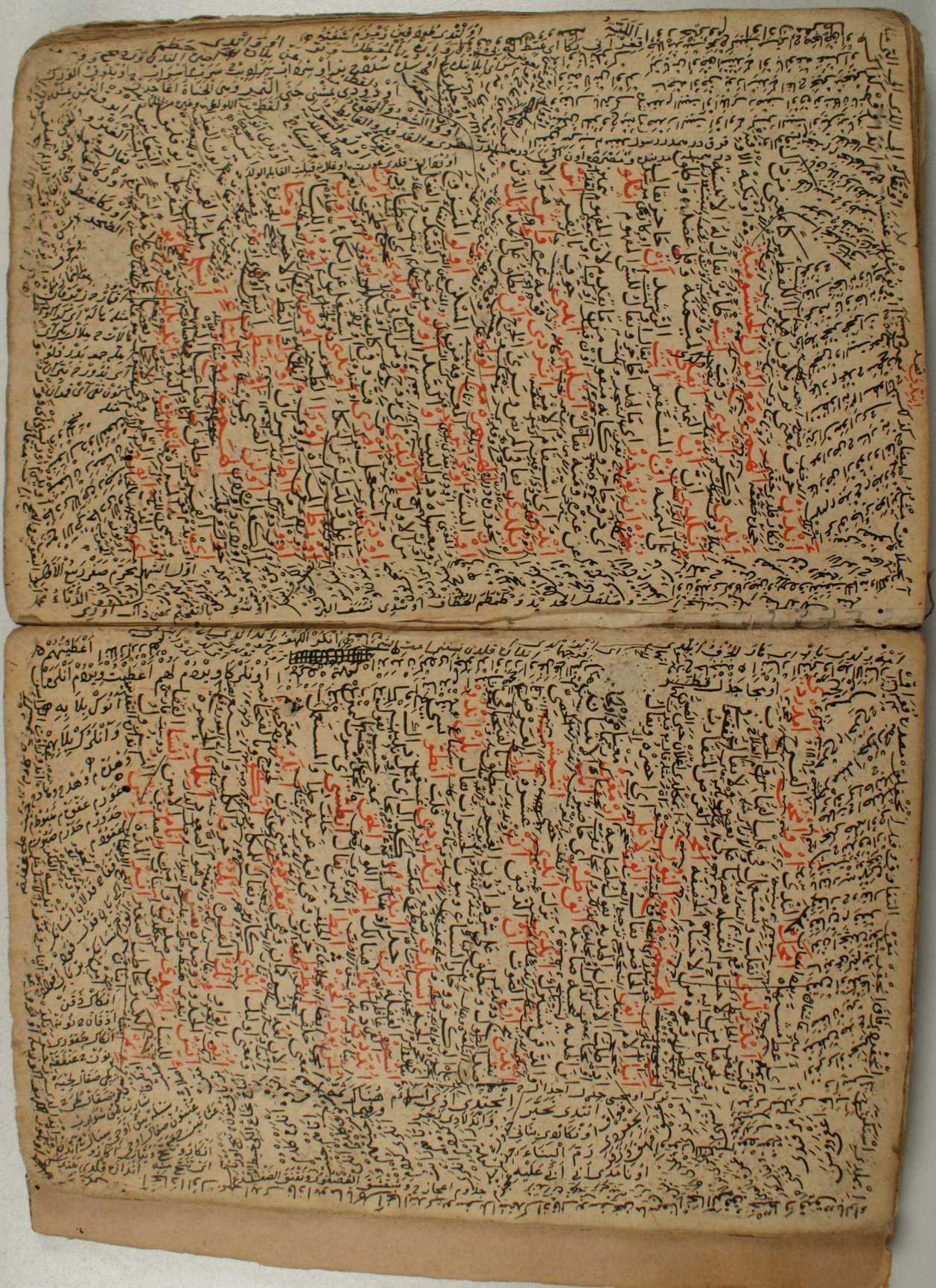
قال الشيخ الامام العالم العامل الفاضل الزاهد الورع الاوحد المتقن المحقق
القدوة الاسوة الزين ابو حيان محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان
حياه الله بدايته التي هي نهاية امله ونفع به ولا زال لاهل دياره مصدر حيرتها الله ونفع به ولا زال
الحمد لله المستحق بكل لسان والمنزه عن سمات النقصان. شامل
الجلوة قاتل بالفضل والاحسان. قاهب النقل عالم الانسان.
والصلاة على مثل وفي جوامع الكلم والبيان. المنعت للاسم
بخير الاديان. المفضل على سائر الرسل بالملك والمكان. محمد الهادي
الى سبل الرضوان. وعلى اله الطيبين والهداة الى الايمان. والرضى
عن صحبه ناصري الحق والمؤيدين بقاهر اعلى الطغيان. وبعد فان
ضبط اللسان يحصل معرفة لاية امتنا احدها مدلول مفردات قبل
التركيب وتسمى علم اللغة والثاني احكامه تلك المفردات قبل
التركيب وتسمى علم التصريف والثالث احكامه حالة التركيب
وتسمى علم النحو لسان العرب هذا لشرة وبها كانا
قد صنفت وخصصت في علوم لسان العرب وغايته الاحسان والملكة
التصريف وكتاب الشذور وغايته الاحسان والملكة
الاسماع وتشتمل على النظر وس والارتفاع والقرض في هذا الكتاب
ضبط جملة غالبة من لسان العرب لغة وتصريفا ونحوا ومضمنته
هذا اللسان نوعا فنوعا وترتيب الكلام في اللغة على حروف المعجم
باللسان الشرقي فاذا ورد اللفظة المشكلة فانها تجدها هنا
من اللغة المرتبة على ترتيب نظم الكلمة فيه بعد التصريف
فيه من علم اللغة فاحذره عن تناوله في باب المثال والله الموفق

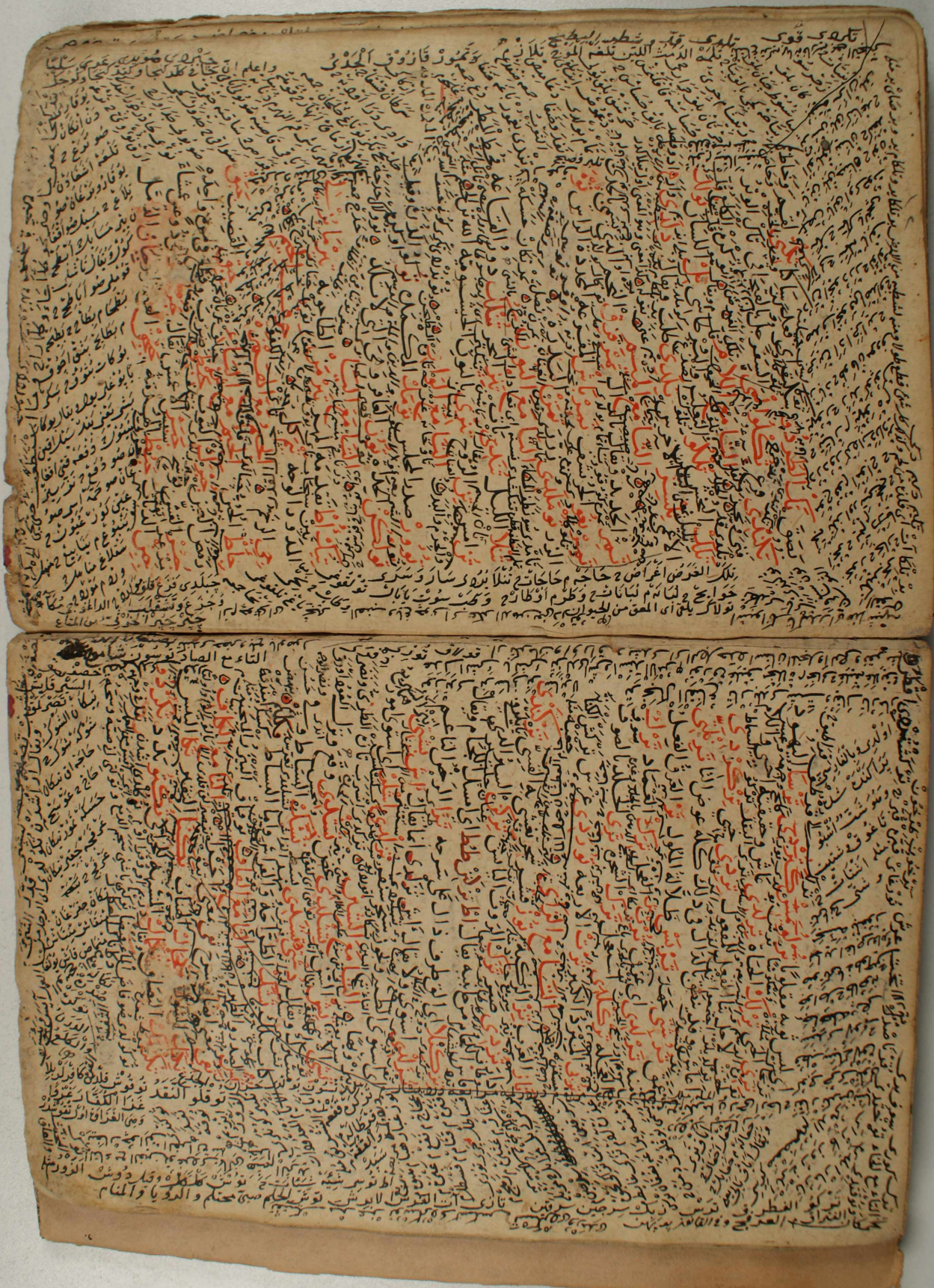

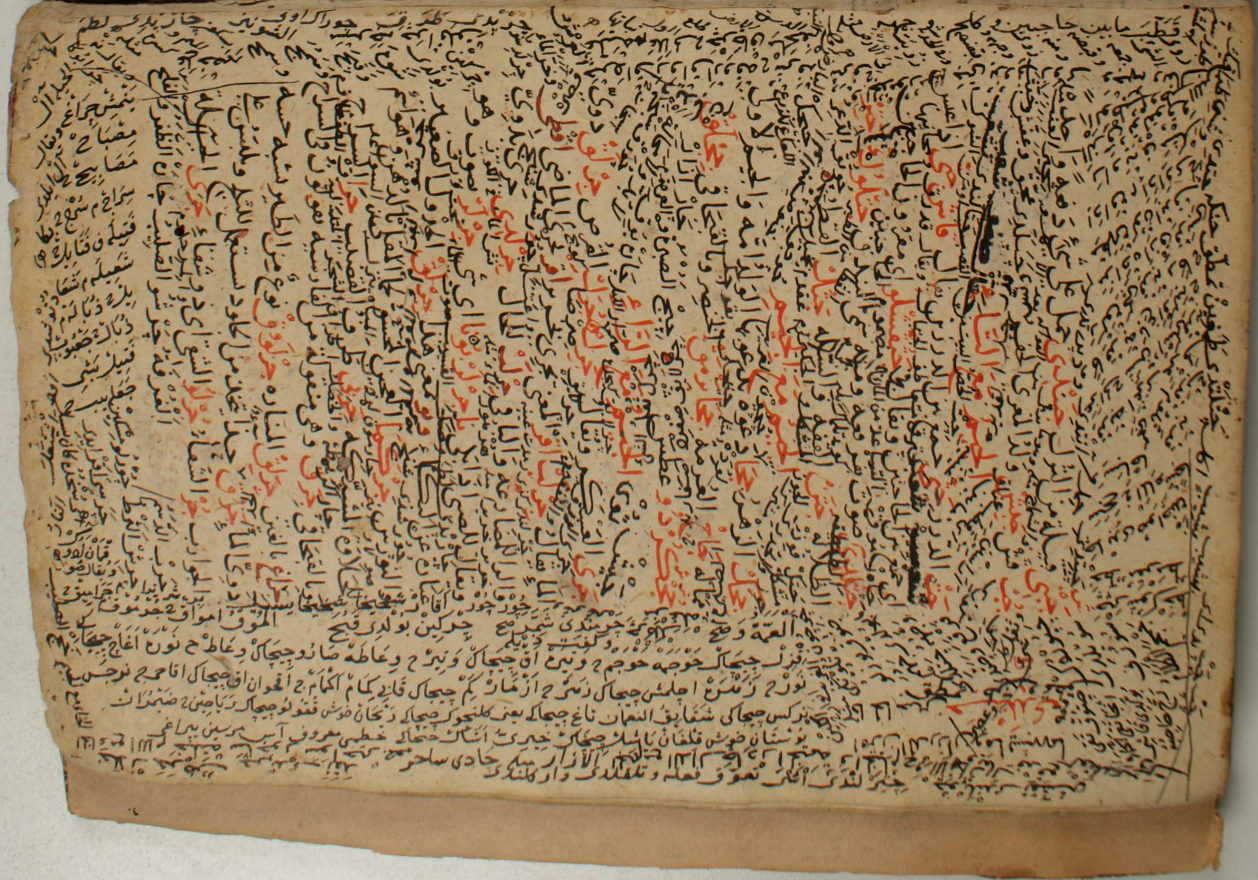

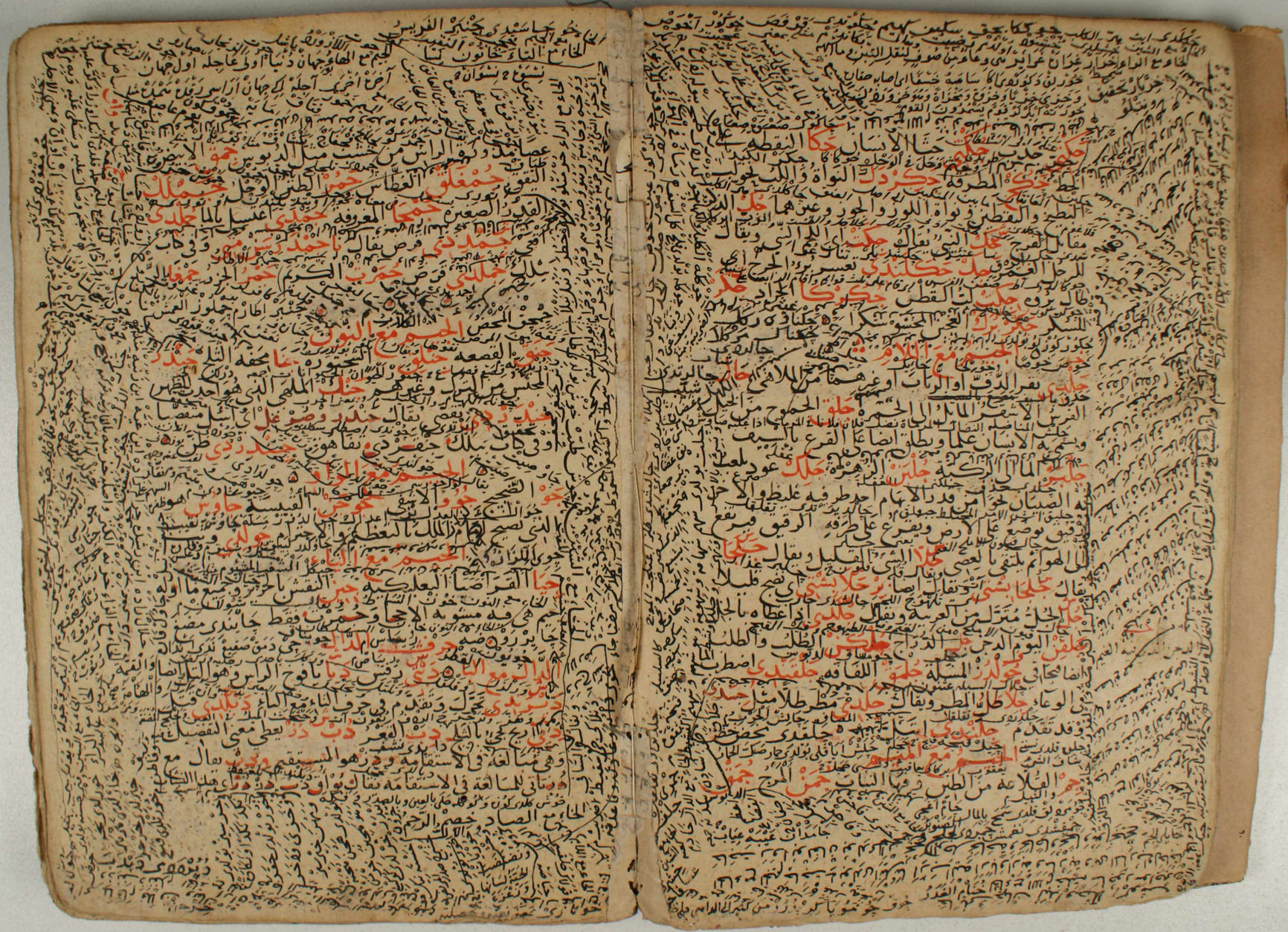

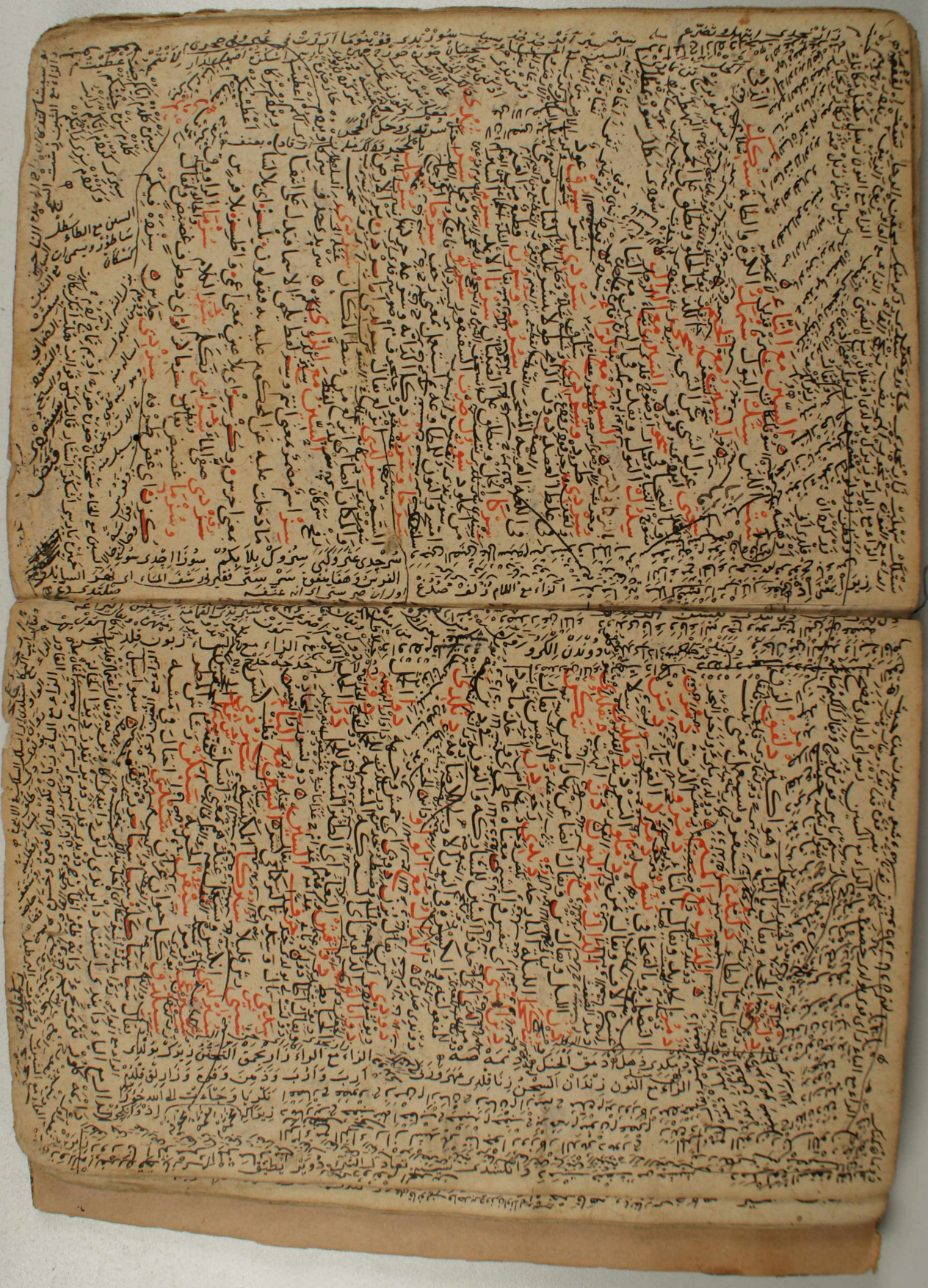

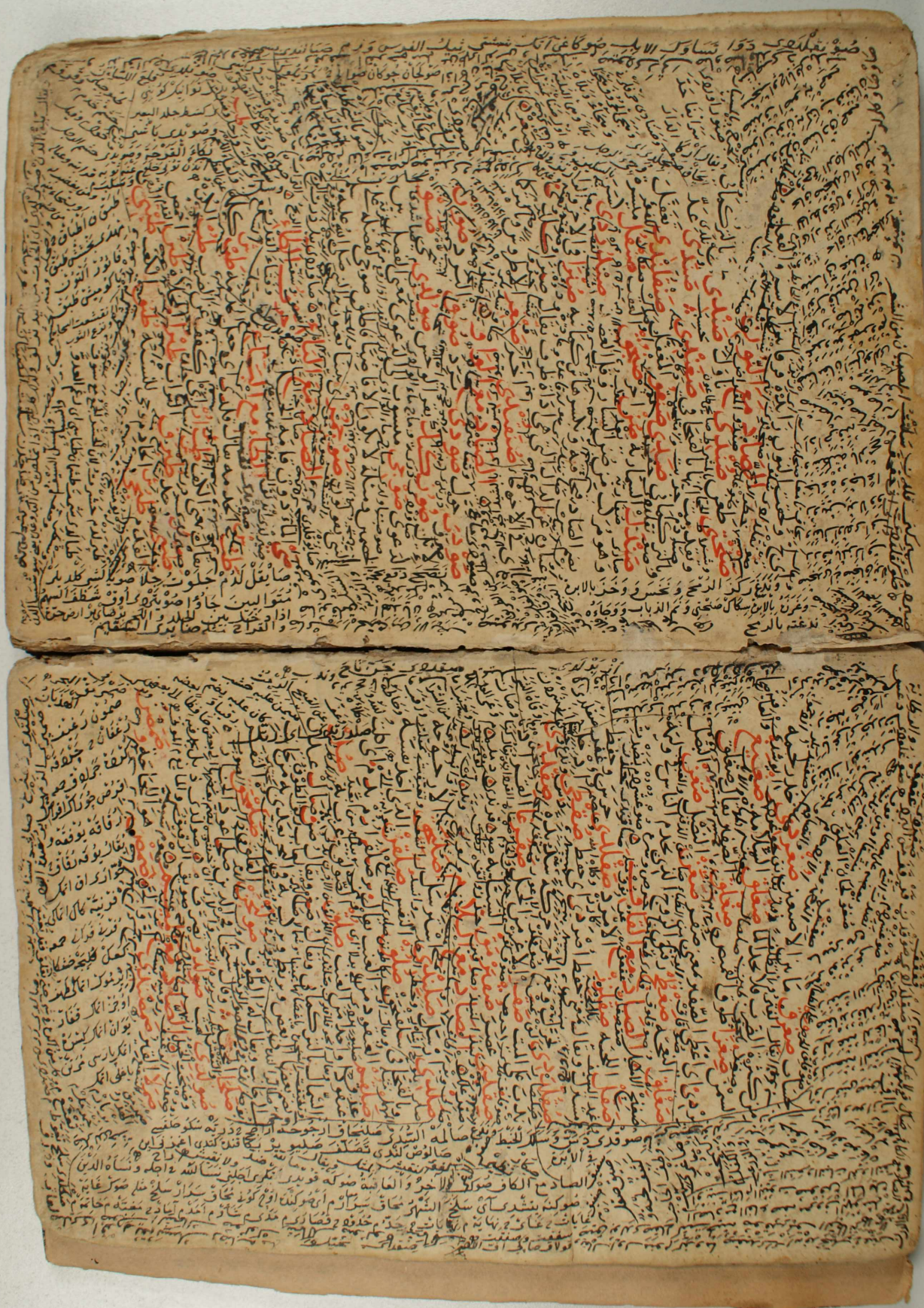

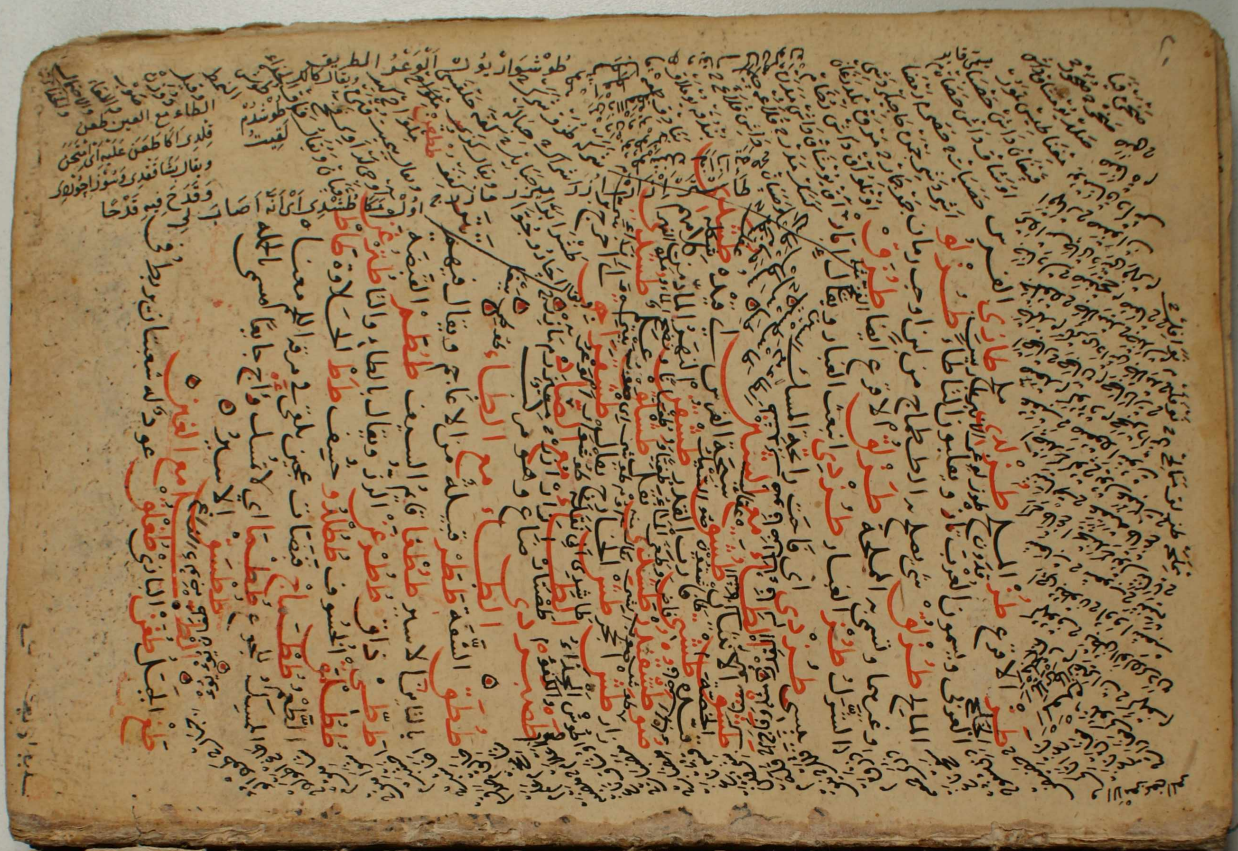

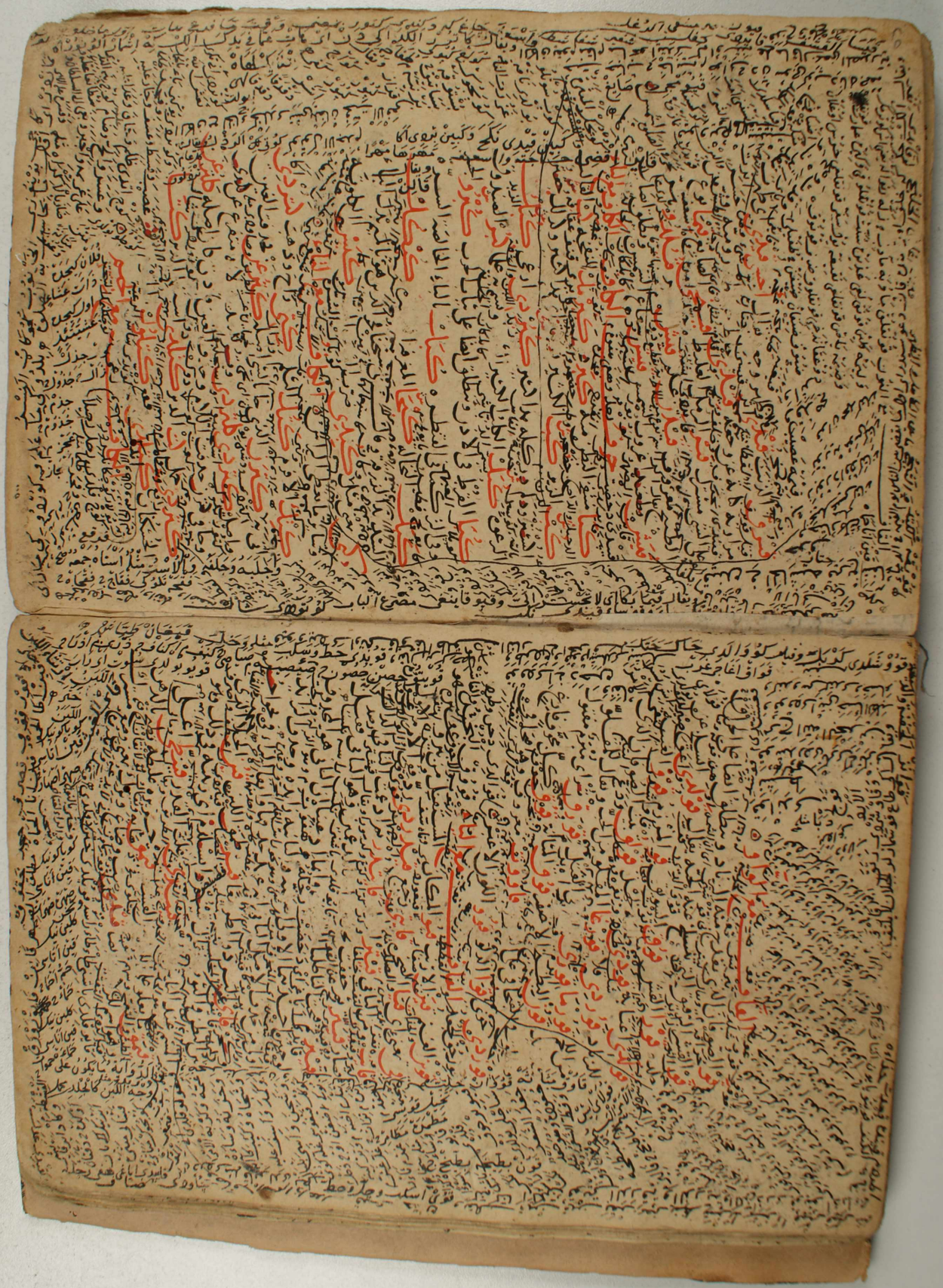

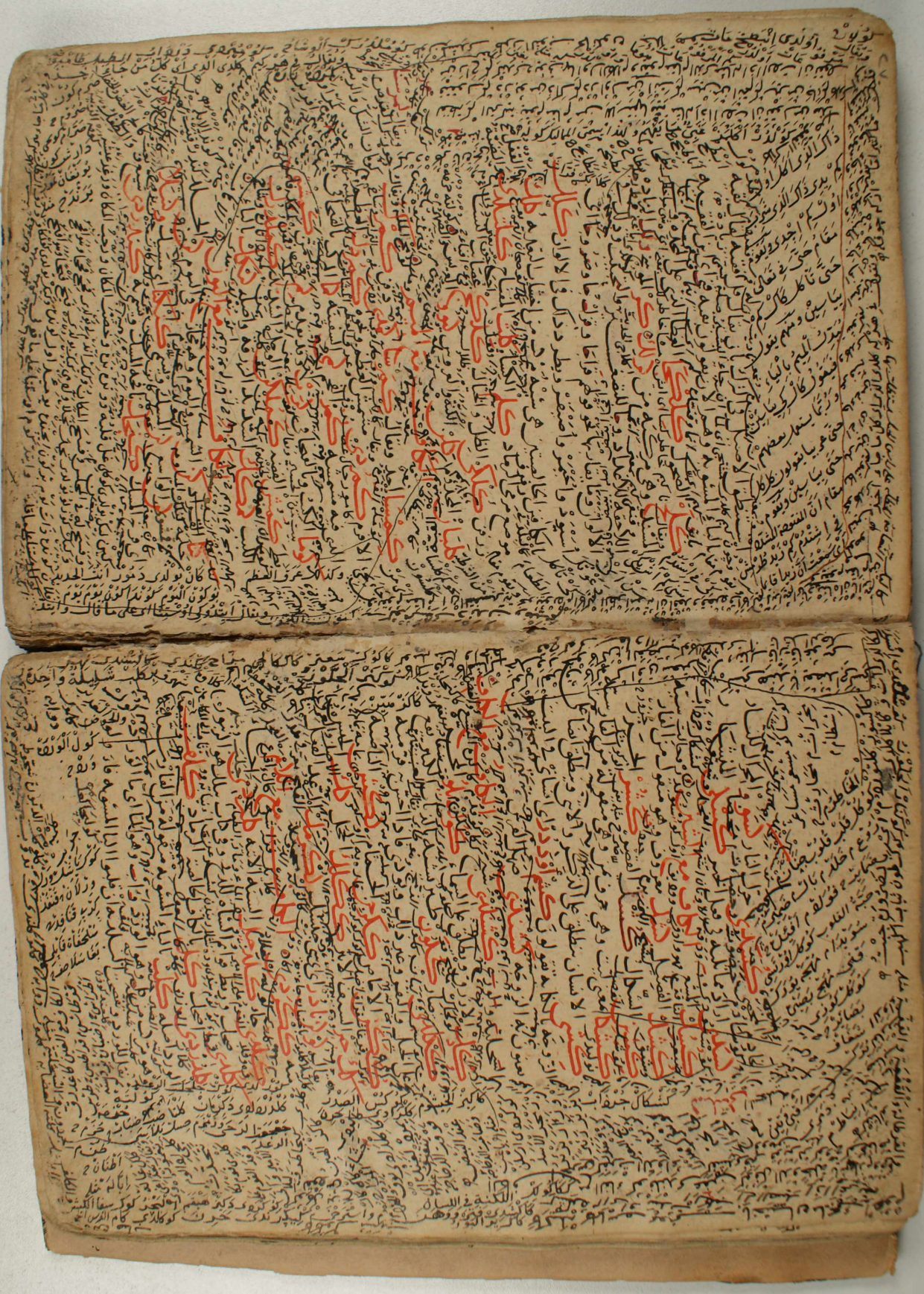

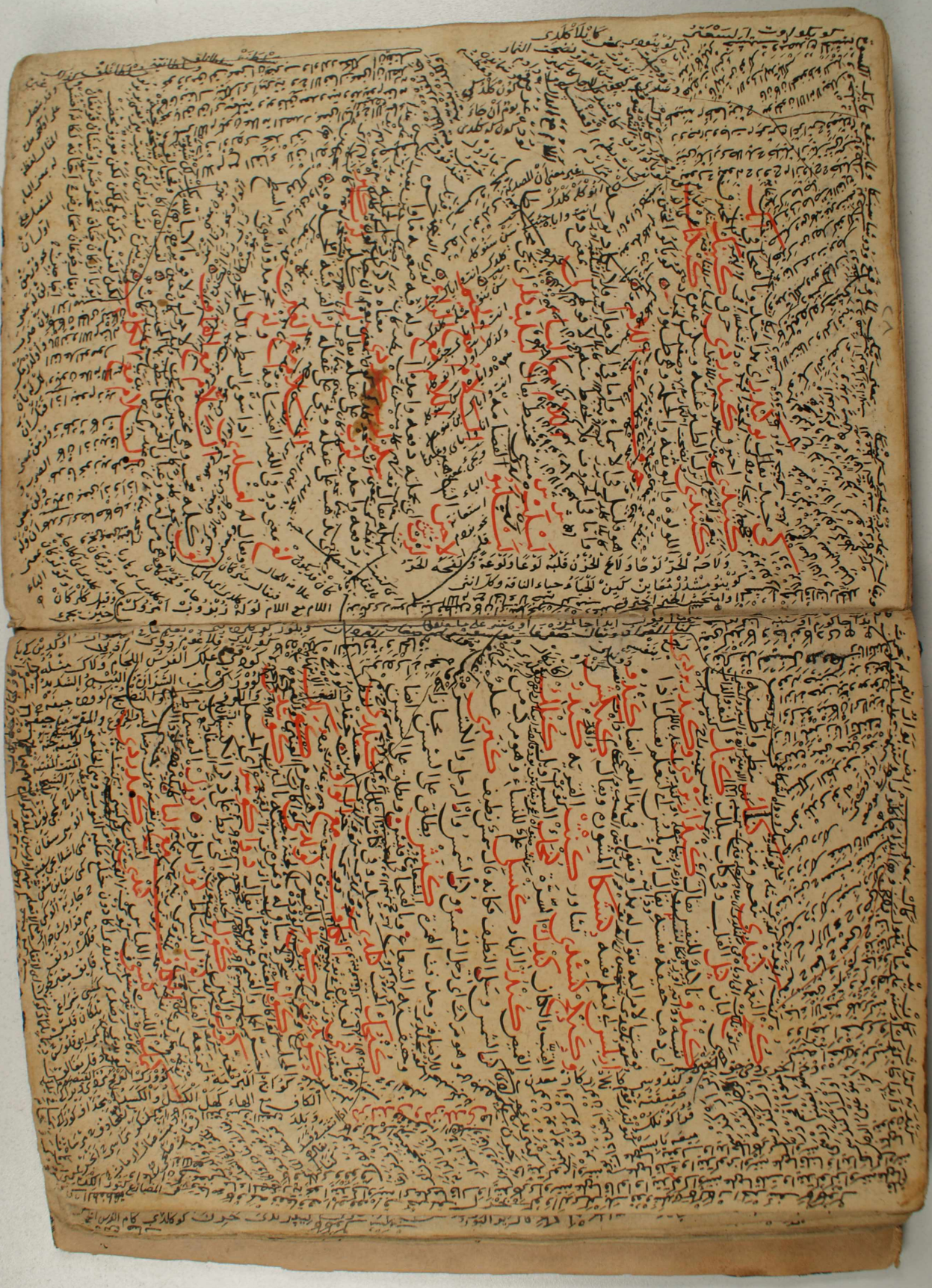

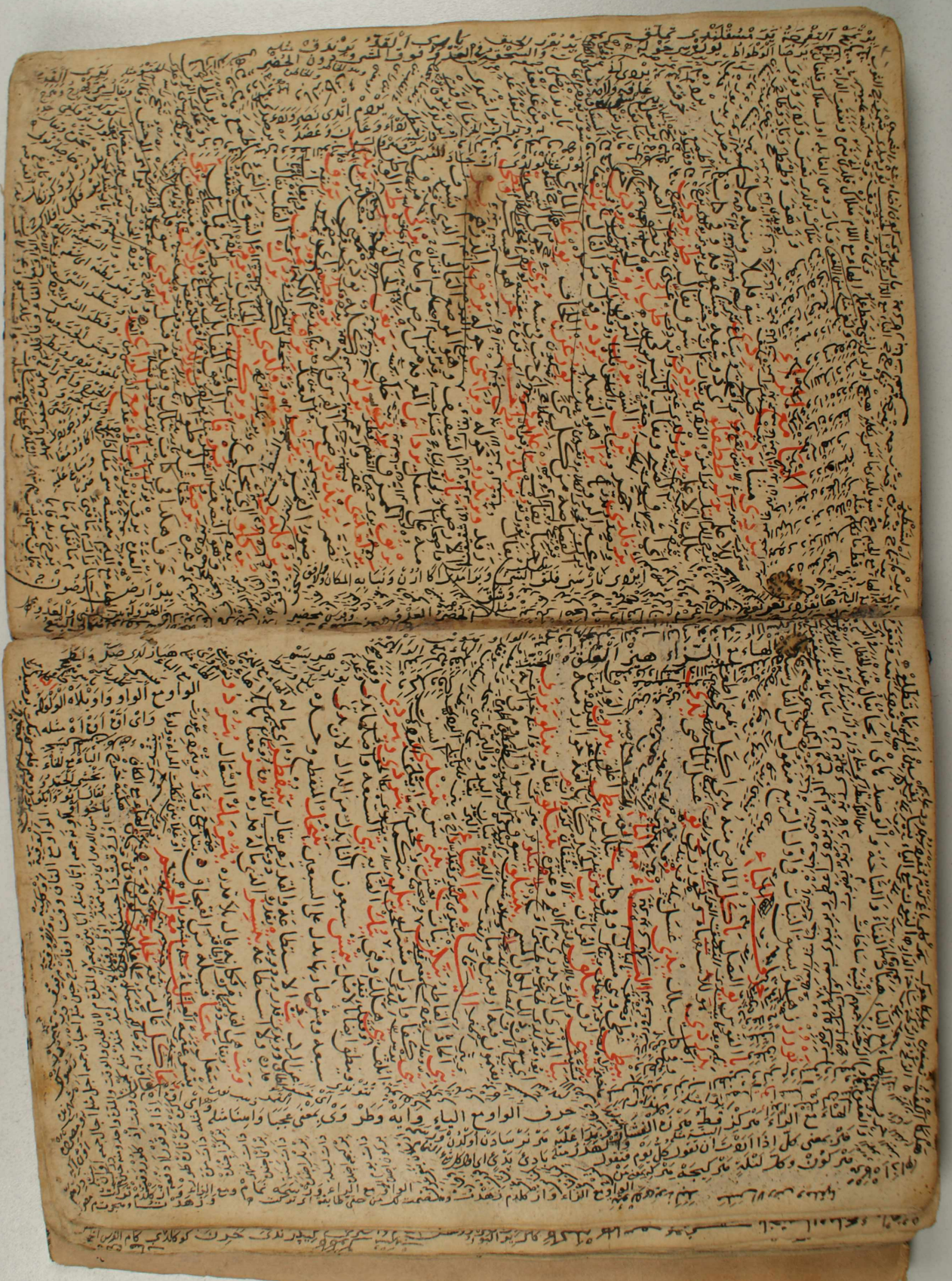

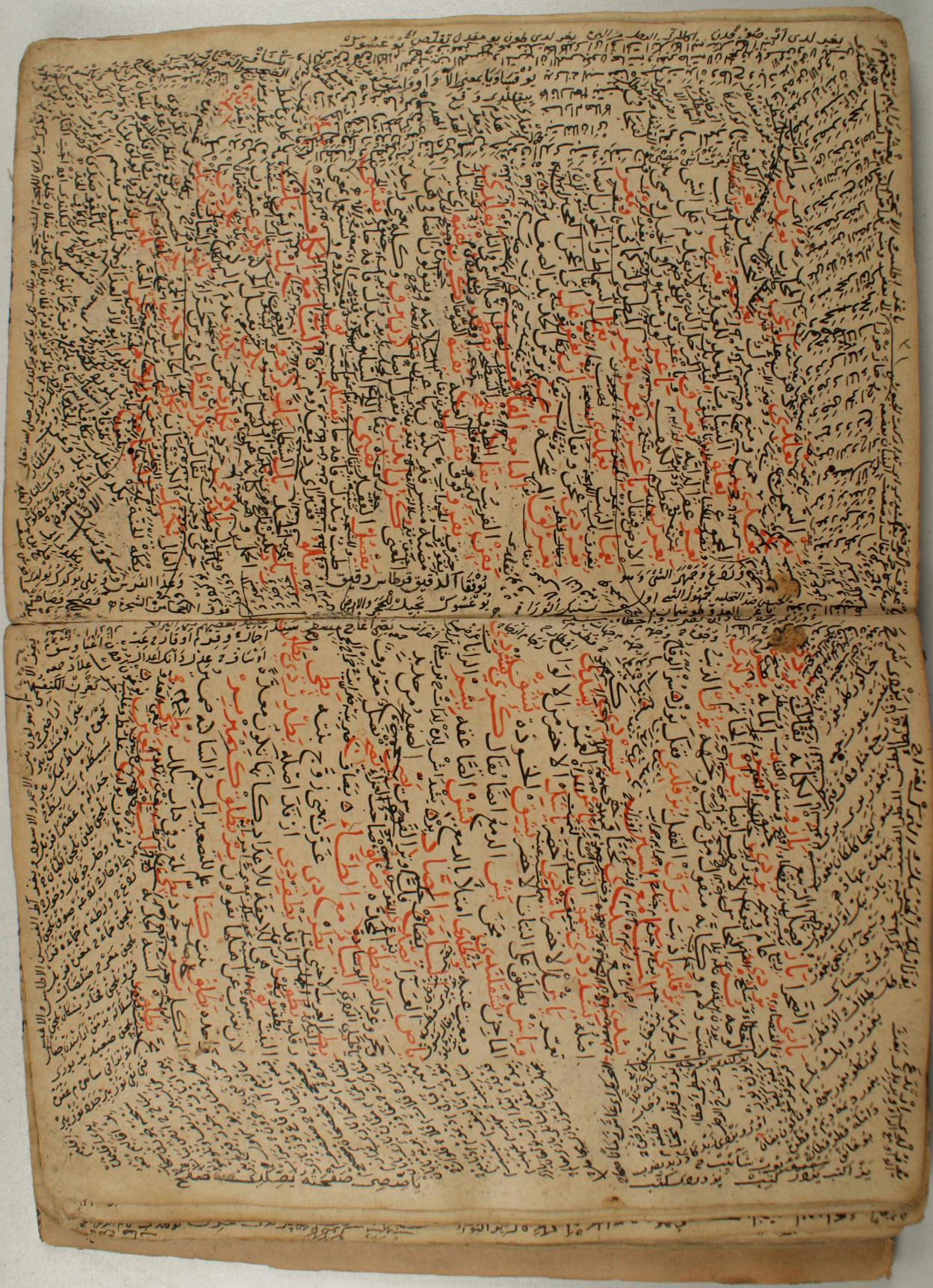

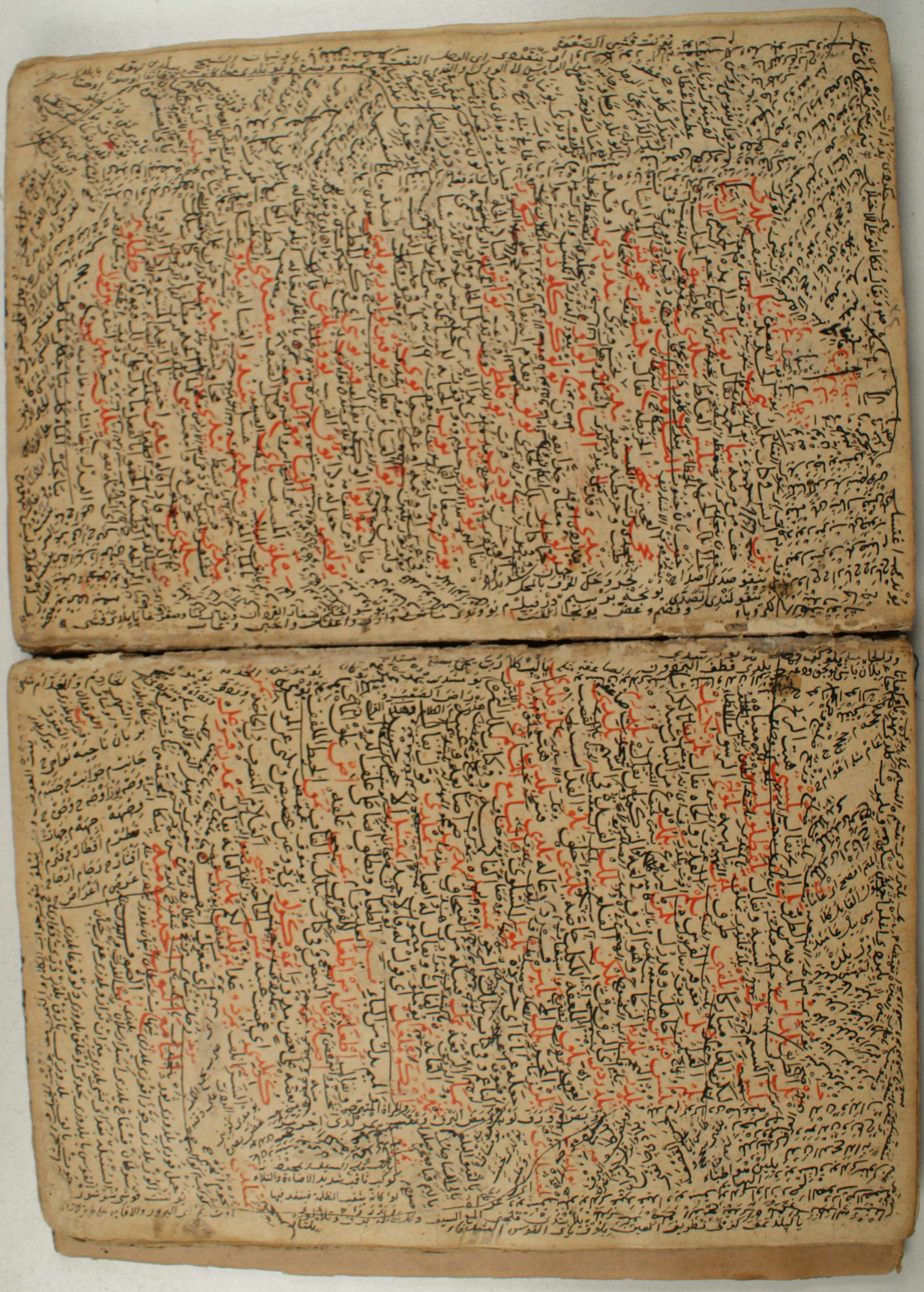

الباب الاول

الباب الثاني

الباب الثالث

وفعلل نحو أرسلن وفعلل نحو أصرمق وفعلل
نحو اعرجن وفعلل نحو اعرشق وفعلل نحو اغنجح
وفعلل نحو برزلك وفعلل نحو بغيرلو وفعلل
نحو جولدز وفعلل نحو سيلدق وفعلل نحو طفوزجن
وفعلل نحو طغرجق وفعلل نحو قطرغا وفعلل نحو
قمرصغا وفعلل نحو كسلتلى **وقد نطقوا** باسماء
سداسية وهي قليلة منها ما جاء على وزن فعللل نحو
بلدرجن وفعلل نحو جغلطلوق وفعلل نحو سلجدك
وفعلل نحو صبرجهن وفعلل نحو قلفترق وفعلل
نحو كملدرل وفعلل نحو الطرفح **وهذه الاسماء**
السداسيه ينبغي الفحص عنها وعن استقاقها حتى يعلم هل
هي مركبه او بسيطه مما اتضح لنا انه مركب فالقبرق
هو مركب من قل وهو الشعر وقبرق ذنب وصرخفن مركب
من صري وهو اصفر وخفن لون اصفر ٥

لعلم ان الرمز والسين
يقوم مقام الراء والتاء
نحو استخرج جعفرت

والفعل احادي وثنائي
وثلاثي ورباعي ٥

فالاحادي متحرك بضمه ومتحرك بفتحه ومتحرك بكسره مثال
ذلك بو ويا واي والحروف فيها اشباع كما تقدم في احادي
الاسماء **والثنائي** يقتضي القسمة العقليه اثني عشر قسما
والمسموع منها عشره ابنيه فمن خوابت وفع خوات وفع خواج
وفع خوال وفع حوبز وفع خويش وفع خوار وفع خوخز
وفع حوبد وفع خودب **والثلاثي** يقتضي القسمه
ابنيه لثنين والمسموع منها تسعة عشر بناء فعل نحو طرت

وفعل نحو فرزب وفعل نحو ارت وفعل نحو امن وفعل
نحو انق وفعل نحو طغل وفعل نحو سبر وفعل نحو در
وفعل نحو جمل وفعل نحو قرز وفعل نحو اقش وفعل
نحو اقش وفعل نحو بلغ وفعل نحو برك وفعل نحو بلق وفعل
نحو اكل وفعل نحو اكل وفعل نحو بهل وفعل نحو دبل

والرباعي

تقتضي القسمة ابنيه كثيره والمسموع منها خمسة عشر مثالا
فعلل نحو صبطر وفعلل نحو صرصل وفعلل نحو تبرن
وفعلل نحو قوطل وفعلل نحو اكرت وفعلل نحو حشطل
وفعلل نحو مشيل وفعلل نحو بلدر وفعلل نحو بعمل
وفعلل نحو بعشل وفعلل نحو سملد وفعلل نحو قملد
وفعلل نحو اينل وفعلل نحو برلغ وفعلل نحو حكلن

وقد نطقوا بافعال خماسيه

وهي قليلة جدا منها ما جاء على وزن فعللل نحو ايركل وفعلل
نحو توكل وفعللل نحو صنقلن **وهذه الابنيه**
انما وزناها وقابلناها بهذه الامثلة لنعرفها وسعي البحث
عن كل بناء منها حتى يعرف الحرف الاصلي منها من الزايد فيقابل
الاصلي بالاصلي والزايد بالزايد ولعلنا فيما يستقبل ان شا الله
نعرف ذلك

الاحكام التي تطرء للكلمه

حالة الافراد قسمان قسم يختص بالاسم وقسم يخص بالفعل **الاولى**
التصغير والنسب والجمع واسم الفاعل والمبالغه فيه والزيادة
للتفضيل واسم المفعول والمصدر والمكان والالة والهيئة والاعداد

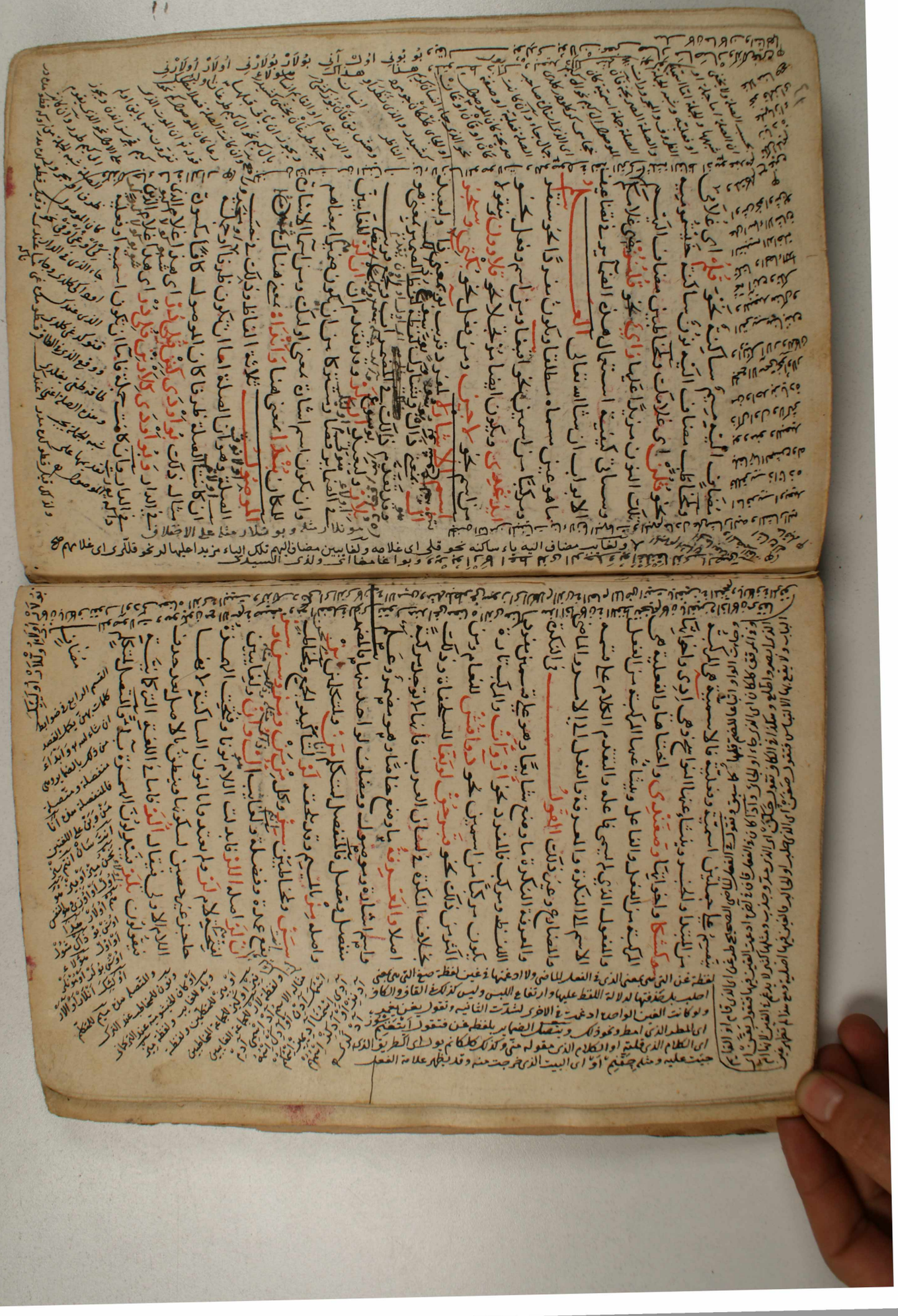
القسم الثاني

وقال بعض اهل العلم فصل في الوجوه التي اشتقت
الى اخراجها من المصدر وهي ستة الماضي والمضارع
والامر والنهي والفاعل والمفعول

تلحق الخبر دون الفعل ويبقى الفعل كحاله مع المفرد
الغايب واذا كان الخبر اسم استفهام قلت
في معنى الفرق الذي تقدم في المفرد وفي متى صرت
عالما كُحْنَ بْلِدُنْ بْلِكَا وفي متى صرتم عالما كُحْنَ بْلِدْتُو
بْلِكَلَارْ وتجوز بلكلو كُحْنَ بلدتو ولذلك ما اشبه وتقول
في معنى اين صرت مَيْدَا بْلِدُنْ وتجوز بْلِدُنْ مَيْدَا وفي
مَنْ صَارَ الْقَايِمُ إِمْ بْلِدِي طُرْغَانْ وتجوز طُرْغَانْ كِبْلِدِي
وتقول مَنْ صَارُوا الْقَايِمِينَ طُرْغَانْ لَرْكُمْ بْلِدِيلَارْ تلحق
علامة الجمع للفعل بخلاف إِدِي فانها لا تلحقه وتقول
فِيمَنْ صَارَ الْقَايِمُ أُجِبْتُمْ بْلِسَا طُرْغَنْ سُوكَنْ آنِكُمْ معنى
مَنْ وَبُوْلِ وهو الفعل وسا هو حرف اداة الشرط وليس
عندهم اسم تضمن معنى حروف الشرط بك اذا اراد
الشرط جاؤا بحروفه متصلا بالفعل متاخرا عنه والاسم
متقدم وطُرْغَنْ القايم وسُوكَا الفعل المستقبل الخالص
للاستقبال ولا ياتون في هذا المكان بالماضي المراد
به الاستقبال كما في اللغة العربية ومن ضمير
الفعل في أُجِبْتُ وآني ضمير المفعول الذي هو في أُجِبْتُ
ويقول في الجمع كِمْكَرْبُولْ سُكَرْ طُرْغَنْ لَرْ سُوكَنْ
آنْلَرْنِي وتقول في معنى النَّاسُ صَارُوا خَارِجِينَ
كِيشِكْلَرْ جِقْمِشْ لَرْبُولْدِي لَرْ وتجوز بلدي لرجمس لركشي
واكثر ما يستعمل صار في أسماء الأجناس والصفات
الجارية مجراها لا في صفات المعارضة والقياس يجري على الجواز
وأما تُوْنَدِي فمعول في معنى بَاتَ سجر ضاحكا سجى

كُلَاتْنَدِي وَفِي أَيْنِ بِتَ مَنْدَنْدِي وحكم سندي حكم
بلطي في جميع احكامها واما دَكْلْ فانها كلمة تعطي
معنى ليس ومعنى ما النافية فاذا قلت لَيْسَ سَنْجَرْ
خارجا دلت في معناه سَنْجَرْ جِقْمِشْ يَكْلْ وفي معنى
الناس ليسوا خارجين كِيشِلَرْ جِقْمِشْ دَكْلَرْ وفي لست
خارجا جِقْمِشْ دَكْلْ مَنْ وفي لسنا خارجين جِقْمِشْ لَرْ دَكْلْيُزْ
فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التي تلحق الافعال
واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفي لست خارجا تقول
اين كان سنجر سَنْجَرْ مَيْدَا إِدِي وفي اين كنت مَيْدَا إِدِنْ
ولا تجوز ما حيز بينه عن الفعل وفي لو متى كان الطعام
مَنْجِشْ مَنْ إِدِي ولا تجوز ما حيز مَنْ ايضا عن الفعل
واما سجر وسجش في المثالين فيجوز ما حيز بهما
عن الفعل فتقول مَيْدَا إِدِي سَنْجَرْ مَنْجِشْ إِدِي مَنْجِشْ
وكذلك ما اشبههما من هذا التركيب وتقول في معنى
من كان القايم طُرْغَنْ إِمْ إِدِي وتجوز كم ادي طرغن
وهو بمعنى من كان الذي قام وفي معنى مَنْ كَانُوا
القايمين طُرْغَنْ لَرْكُمْ إِدِي لَرْ وتجوز إِمْ كُمْ إِدِي لَرْ
طُرْغَنْ لَرْ وتقول في معنى النَّاسُ كَانُوا خَارِجِينَ
جِقْمِشْ لَرْ إِدِي كِيشِ لَرْ وتجوز كِيشِ لَرْ جِقْمِشْ لَرْ إِدِي لَرْ
وَإِذَا نَفَيْتَ إِدِي ثُمَّ أَجَبْتَ قلت في معنى ما كان سجر
الا قايما سَنْجَرْ دَكْلْدِي مَكْرْ طُرْمِشْ الاصل ادي اي
ليس كان بمعنى ما كان وسيأتي ان دكل لها استعمالا
وفي معنى ما يكون سَنْجَرْ الَّا قَايِمًا سَنْجَرْ بُلْغِي مَكْرْ طُرْمِشْ

فيستعمل ما يصير بمعنى ما يكون لانه ادي لما مضارع له

واما بلدي بتخفيف الياء تقول في معنى صار سنجر عالما

سنجر بلكا بلدي وتجوز بلدي بلكا سنجر بولدي سنجر

بلكا مقدم ويؤخر ويوسط بخلاف ادي فان خبرها

لا يتاخر في نحو ادي اوو طور فلا بد لادي ان تتصل

اما بالاسم نحو ادي طور عن او بالخبر نحو اوو طور

ادي وتقول في معنى صيرت عالما بلكا بلدن وفي

عالما بلكا بلدش وتجوز بلدم بلكا وفرقوا بين ان يكون

الخبر اسم جنس كالقاضي والامير والوزير فاجازوا

فيه التقدم والتاخير واما اذا كان صفة عارضة

نحو القايم والقاعد فلا يحط من كلامهم الا تقدم

الصفة على الفعل فيقول طور بلدن وكذلك الصفات

التي هي لاسود والازرق والطويل وغير ذلك تجوز

فيها التقدم والتاخير بخلاف الصفات العارضة

وتقول في معنى صيرتم عالما بولدتر بلكلر وفي صرتم

قايمين طور لرتلدتر عاجمش دكلسن وفي لستم

خارجين جمش لرد كلتر سر وجمشتر لرد كلسر

وجمش دكلسر على الوجهين ان يكون بمعنى ليس وبعض

ما ولا تاخر الخبر ولا الاسم السابق عن دكل

اصلا وكذلك لا تقدم الخبر على الاسم وتقول اذا اردت

اثبات الخبر في دكل في معنى ليس سنجر الا اميرا

سنجر دكلر مكربك ومكر بمعنى الا وهي مقولة

من الفارسية وتتكلم بها الاتراك وتقول في معنى

انا ما اتيتك

انا ما اتيتك الا غدا من كلمتين من صغى مكر طلبي كل هو الفعل

وما حروف النفي والسين للحال المنفي ومن بمعنى انا

والمعنى ما يجيء انا وهو عبارة عن ما اجيء بالعربي

وصغا الجبل في اصله صنغا فحذفت النون لكثرة

الاستعمال وقيل استعمال الاصل وفي بمعنى اللام

وبمعنى الى ومكر كما تقدم بمعنى الا وطن هو الغد

ودا بمعنى في واما يزدي بمعنى كاد وبشلدي بمعنى انشاء

فتقول في معنى سنجر كاد يقوم سنجر طريزدي وفي

معنى سنجر كاد يقوم سنجر طريزر وفي معنى سنجر انشأ

يقوم سنجر طرا بشلدي ولا يات الخبر فيهما الا

بصيغة الحال ولا يات بصيغة المضارع ولا الماضي

ولا تتقدم طرا على سنجر واصل يزدي اخطا

واستعمل بمعنى كاد وتكون ايضا بمعنى كتب كاد

القول في كشكا واخواتها

اما كشكا فمعناه ليت وهي مرادفة لها منقولة من

الفارسية تقول في معنى ليت سنجر ضاحكا كشكا

سنجر كلر مستي يدي كشكا بمعنى ليت وكلر ضحك

بمعنى ضاحك ومستي كلمة تؤكد معنى كشكا ولا يجوز

حذفها ويدي بمعنى كان ابدلت هاء تنبيه يا والمعنى

ليت سنجر ضاحك وتقول في معنى ليت سنجر

في الدار كشكا سنجر اوديس يدي واذا كان خبر

ليت فعلا لم يلحق مستي فتقول في معنى ليت زيدا يخرج

كشكا زيد جن سه يدي سه بمعنى لو ومرادفه ليت

كَلْمِسْ اى تَجِئُ وفى الجمع كَلْمِسِيْ وتجوز كَلْمِسِرْ لَارْ وفى المستقبل
كَلْكِيْ سِنْ وكَلْكِيسِنْ وبالتاء كَلْاِسِنْ وفى الجمع كَلْكِيْ سِنْ وتجوز
كَلْكِيْ سِرْ لَرْ والنون الساكنة وتوصميران متصلان وسِنْ وسِرْ
ضميران منفصلان الاولى انهما يعنان مبتدأين واذا سندت
الفعل الى المتكلم فى الماضى قلت كَلْدِمْ وكَلْدِمْسْ وفى الجمع كَلْدِكْ
وكَلْدِكْلَرْ وكَلْدِكْرْ وكَلْدِمِرْ بابدال الباء ميما وفى الحال
كَلْمِسِنْ وبالتاء كَلْمِسْمْ وفى الجمع كَلْمِسِرْ اوْمِرْ وتجوز الحاق
لَرْ فيهما وفى المستقبل كَلْكِيْنْ وبالتاء كَلْمْ اصله كَلْمْنْ فحذفت
النون وسكنت الميم والتقى ساكنان وهما الالف والميم فحذفت الالف
لالتقاء الساكنين وفى الجمع كَلْكِيْرْ وسِرْ على تلك اللغة وبالتاء كَلْاِرْ
كَلَاوْزْ بابدال الباء واوا وضميها وسِنْ وسِرْ ضميران منفصلان الاولى
انهما يعنان مبتدأ والثانية اسناد فعل الامر فقد مت فى قسم الفعل
ومما تلحق الفعل من المعانى النفى والاستفهام والنهى ولكل منها احكام
نذكرها ان شاء الله تعالى القول فى النفى فى الفعل حرفه معروف
متاخرة عن نفس الفعل فتقول فى الماضى سَنْجَرْ كَلْدِى رَسَنْجَرْ لَرْ كَلْدِى لَرْ
وفى الحال سَنْجَرْ كَلْمِسْ وفى الجمع كَلْمِسْلَرْ وفى المستقبل كَلْكِيْ
سَنْجَرْ كَلْكِيْ لَرْ هذا فى الغائب واما فى الخطاب فتقول فى الماضى للواحد كَلْدِنْ
وفى الجمع كَلْدِنِزْ وفى الحال كَلْمِسِنْ وفى الجمع كَلْمِسِنِزْ وفى المستقبل
كَلْكِيْ سِنْ وبالتاء كَلْكِيْاسِنْ واصله فى الاثنين كَلْكِيْنْ وتبدل الحاء كافا
سِنْ كان اصله عندهم كَلَا فلما الحقوا به المتصل سِنْ حذفوا الالف فلما نقوه
اهملوا الحرف بين آخر الفعل وحرف الاستقبال الذى هو الالف
وكانت الاصل بدلا عن الياء ان اصله كَلْكِيْ فحذفت الكاف فى لغة الكافى
وابدل من الياء الباقية فوها فى الاثبات وردوا الالف الى اصلها من

فصل فى الكلمات لفظ م التركيبة يدل على الاستفهام يوقى بها فى كل كلمة يستفهم عن مدلولها خلا سين اوسيز
اوين اويز فانها تقدم على ضمائر ان اتى بها آخرا يقوم مقام الف الاستفهام مثاله اكتب بزاى مكسورة
اكتبون بزرسين مكسورة وضم ما قبلها كَلْكِيْ سِنْ كَلْكِيْ سِرْ كَلْكِيْ سِمْ كَلْكِيْ سِنِزْ كَلْكِيْ سِرِزْ
كَلْكِيْ سِمِزْ وان تقول كَلْكِيْ سَاكَ مِنْ بدغام السين فى الكاف
كَلْمِسْ لَرْ وفى الحال كَلْمِسْمْ وفى الجمع كَلْمِسِنْ
وفى المستقبل كَلْمِيْ مِنْ وفى الجمع كَلْمِيْ سِنْ

القول فى الاستفهام

الاستفهام اما ان يكون اداته حرفا او اسما ان كان حرفا
فاما ان يكون الاستفهام عن الجملة الفعلية او عن الجملة
الاسمية ان كان عن الجملة الفعلية وهو المقصود فى هذا الباب
فاما ان يكون الفعل لغائب او لمخاطب او لمتكلم ان كان لغائب ياخر
الحرف عن الفعل مطلقا سواء كان ماضيا او حالا او مستقبلا
وسواء كان الفعل مسندا الى مفرد او جمع تقول فى معنى سنجر
هل جاء سَنْجَرْ كَلْدِمُو بضم الميم وبكسرها والاصل الضم
والكسر للاتباع وسَنْجَرْ لَرْ كَلْدِلَرْمُو وفى المستقبل
هل يجيء سَنْجَرْ لَرْ كَلْكِيْمُو وسَنْجَرْ لَرْ كَلْكِيْلَرْمُو وان كان للمخاطب
تقول فى الماضى سَنْ كَلْدِنْمُو بالنون الحسنو ميته ولا ندغم
فى حرف الاستفهام وفى الجمع كَلْدِنِزْمُو وقلت
فى الحال كَلْمِسِنْمُو وفى الجمع كَلْمِسِنِزْمُو وفى المستقبل
كَلْكِيْ سِنْمُو وفى الجمع كَلْكِيْ سِنِزْمُو وان كان لمتكلم قلت فى
الماضى كَلْدِمُو بادغام ميم كَلْدِم فى حرف الاستفهام وفى
الجمع كَلْدِكْمُو وفى الحال كَلْمِسْمُو وفى الجمع
كَلْمِسِنْمُو وفى المستقبل كَلْكِيْمِسْمُو وفى الجمع
كَلْكِيْمِسِنْمُو واذا استفهمت عن الفعل المنفى وكل من الاسم
والنفى والنهى والاستفهام اذا تعلق بالمفعول به فالاصل
تقديم المفعول به فى هذه اللغة وتجوز تاخيره بخلاف اللغة
العربية فى الاستفهام فانه فيها لا يجوز تقديم المفعول به واما

الأمر والنهي فالأصل فيهما التأخير ويجوز التقديم

وان كان تعلق بالجملة الاسمية لحق الحرف اخرها فقولك

في معنى الشمس طالعة كِنْدُ غُمْشْ مِدُرْ وان كانت

الاداة اسما فاما ان تعلق بالمفرد او بالجملة ان تعلق

بالمفرد قلت في معنى ان سنجر قِيدَا دُرْ سَنْجَرَ وفي متى

القتال فَجْ دُرْ صَنْجَشْ وفي من سنجر كِمْ دُرْ سَنْجَرْ

وفي اي شئ هذا نَا دُرْبُو وجوز تاخيرا سم الاستفهام

عن المفرد وان تعلق بالجملة فاما بالفعلية او الاسمية

ان تعلق بالفعلية قلت في معنى متى اكلت فَجْ يَدِنْ

وفي ان اكلت قِيدَا يَدِنْ وفي ما اكلت نَا يَدِنْ وفي

من ضربت كِمْنِي اُرْدُنْ وجب هنا تقديم اسم الاستفهام

وانما عم من كِمْ لان نا تطلق على ما يعقل وعلى ما لا يعقل

وكِمْ مختصة بمن يعقل وان تعلق بالاسمية قلت في معنى متى في

الشمس طالعة فَجْ كُنْدُ غُمْشْ دُرْ وفي ان الشمس طالعة

قِيدَا هُدْ غُمْشْ دُرْ ولا تجي الجملة الاسمية بعد نا ولا

بعد كم من اسماء الاستفهام فجا وهي سوال عن علد

معنى كم في اللسان الغربي فاذا اردت معنى كم ضربت

قال فَجَا اُرْدُنْ وجب تقديم فجا وكم مماليكك قال فَلْلِرْن

فَجَا دُرْ وجوز هنا فجا دُر فَلْلِرْن واذا اتيت بالتمييز وسطته

فقولك في معنى كم رجلا ضربت فَجَا كِشْلَا اُرْدُنْ وفي كم

رجلا لا ضربت فَجَا كِشْلَا اُرْدُنْ وبا في تمييزها مفردا ان تصور

جميعا وتكون فجا ايضا خبرية بمعنى الاستكثار وذلك انهم قوم

لا يفهمون الا بقرينة من كلامهم سُلْطَانْ فَجَا سَنْكِي كِشْلَا وكا

الطُنْ بِرْ مِدِي مرادفة السلطان كم مثلك انا سا

الذهب ما اعطى فجا بمعنى كثير سنكي مثلك كِلَرْ ناس

وكا علامة المفعولية وبِرْ مِدِي معناه ما اعطاه صورته

صورة النفي والمعنى معنى الاثبات والمعنى كثير مثلك

السلطان اعطاه الذهب وفي معنى فجا الاستفهامية فَجْ

يستفهم بها وحكمها حكم فجا الا انها يلزمها ذكر التمييز

تقول فَجْ كَرْ اُرْدُنْ اي كم مرة ضربت وذلك اذا

استفهمت عن الافعال وفَجْ قُلْ بَرْ اي كم مملوك لك

موجود وبَرْ معناه موجود فاذا قدم فَجْ الاسمية اتيت بعد

الاسم بلفظة بَرْ واذا اخرت ذلك قلت قُلْ فَجْ طُرْ

ولا تاتي بلفظة بَرْ وطُرْ توكيد ومن اسماء الاستفهام

فَجَا طُرْ دُنْ وفي لغة سنجر سَنْجَرْ يَجَلْ طُرْ وجب تقدم

وقيل يجعله طرفا ونقل طرفا على الفعل لا على الاسم وفي لغة سنجر قايم سَنْجَرْ يَجَلْ

طُرْ مِشْ دُرْ وفي لغة التركمان نَنَا بمعنى كيف وجاء

في الحاج وتقول لم نَلَكْ وفي التركماني لِشَا ومعنى

لاي شئ نَا اُجُنْ بمعنى لم نَادُنْ تقول نَلَكْ اطْرُدُنْ وانا

طُرْ دُنْ وانا اُجُنْ طُرْ دُنْ وَنَدُنْ طُرْ دُلْ وتقول

سنجر ما احسنه رجلا نَا كُرْ كُلُو كِسِي دُرْ

كُرْ كُلُو حَسَنْ كِسِي انسان وَدُرْ توكيد وما اقبحه رجلا

نَا يَمَنْ اَرْ دُرْ وليس بهذا مراد فالماذ كرناه بل يفيده من

حيث المعنى وانما مراد قول العرب اي حسن زيد واي قبيح عمرو

لا يريدون الاستفهام حقيقة بل لخروجه مخرج التعجب ونحوه

اي رجل زيد اي هو عظيم وسنجر نَا اَرْ دُرْ اي سنجر

فاعلة النائب عن الفاعل اعلم انه ينوب
عنه احد خمسة احدها المفعول به فتقول
أُكِلَ الطعامُ يُدرى آكلٌ وثانيها ظرف الزمان
نحو ضُرِبَ اليومُ اى اوقع فيه ضربٌ ولكن وثالثها

وقوله وشُدَّ اى يلقال وبُنِيَ اى جذاءك ومن هذه
الظروف ما لا يستعمل الا مضافا وكذلك مثل بهذا مع
اليون المشعرة بالاضافة للمخاطب فاما اسْتُنْدَا فاصلها
أَسْتُنِدَا لان النون الاولى اصلية فى الكلمة والنون
الثانية نون المخاطب المضاف اليه الظرف وجوز ان تحذف
احدى النونين تخفيفا والظاهر ان المحذوف انما هى الاولى
التى هى من نفس الكلمة لان الثانية اتت لمعنى وبين ان الاولى
هى المحذوفة قطعا قولهم فى معنى على اسْتُمْدَا احذفوا
النون الاولى لان اليم للمتكلم ولم يقولوا قط استُمْدَا
باثبات النون قال مولف هذا الكتاب بعد قوله النون
اذا دنيه المولى تاج الدين ٥ وظرف المكان لا يستعمل
الا بالحرف المرادف لفى ما دام ظرفا وجوز دخول حروف الجر
عردا عليها فتخرج عن الظرفية بقولك اَرْدِنْ دُنْ بَنِّى اى ادركه
من خلفك وقد تكون ايضا اُلِكْ بمعنى قبل وصُنْكَ بمعنى بعد
فالملتزم فيهما الاضافة لانهما خرجا من ظرف المكان الى ظرف الزمان
تقول طُرْدُمْ اُنْدَا بمعنى قبل قبل وَبُنْ ايضا بمعنى قبل
وتقول صُنْ اطْرُدْم بالتاء وجوز صُنْدَا بالدال
بمعنى قبل بعدا والدا واللام فى مثل تُلا وطَنْلا وفى مثل صُنْرا
تعطيان معنى الدال التى هى بمعنى فى اللسان العربى اما اذا اردت
الاضافة فى مثل قولك جيت بعدك تقول كُلْدِم سَنْدَن
صُنْرا معناه جيت منك فى بعد وفى مثل جيت قبلك كُلْدِم سَنْدَن
بُنْ وكُلْدِم سَنْدَن إِلْرُو وكُلْدِم سَنْدَن إِلْك
إِلْك معناه اول والرا المضمومة فى إِلْرُو فى معنى دا التى هى

الفعل ويقولون أُرِشْ أُرْدُمْ أُرْمَوْ أُرْدُمْ طُرِشْ
طُرْدُم وطُرْمَوْ والشين تعطى معنى المبالغة فى المصدر
وتقدم دلك فى التصريف والمصدر على قسمين مبهم وقد
مثل ومخصص امّا الصفة نقول فى معنى ضربتُ ضربًا شديدًا
قطّ اُرْمُوْ اُرْدُمْ واما بالاضافة نقول فى معنى ضربتُ ضربَ
سنجر اُرْدُمْ سنجر اُرْسُنْ وجوز اُرْمَقْ وهذا النون اللاحق
هنا بعد كسرة الاضافة اصله اُرْشِنِي فى علامة النصب
والكسرة للاضافة لضمير الغيبة ثم حذف الياء واثبت النون
تاليه وجوز النطق بالاصل فتقول اُرْشِنِى ٥

القول فى ظرف الزمان

ظرف الزمان ضمان مبهم ومخصص فالمبهم مثل عُنْدُ نهارًا
اى نهارًا وتُلا اى ليلًا وطَنْلا وطَنْدا اى صباحًا
وكَنْدا اى مساء ليلًا وقُبُلَ اى ضحى وكُنْدُنْ اى عصرًا
وحَا اى مساء ليلًا وقُبُلَ اى ضحى وكُنْدُنْ اى عصرًا
وَدُشْنا اى ظهرًا او بالغداة اَبْلا اى ظهرًا والمخصص ما
اليه من هذه الظروف او ما وصف والفعل يتسلط على
هذه الظروف سواء كان متعديا ام لازما فتقول فى اللازم
تُلا طُرْدُم وتقول فى المتعدى تُلا اُرْدُم سنجر بى
وجوز تقديم الفعل على الظرف وتاخيره وسواء كان الفعل
متصرفا نحو ما مثلنا ام غير متصرف فتقول بُوكُن سنجر
طرمش دكل وسنجر طرمش دكل بُوتن

القول فى ظرف المكان

منه اُسْتُنْ دا اى فوق وأَلْتِنْ دا اى تحت وأَنْدَا اى
وصُنْدَا اى شمالا وأَلْبَنْدَا اى أمامًا وأَرْدِنْدَا اى خلفًا

الى سنجر وبكابردم أى ذهبت الى الامير وجوز تاخير
المفعول فى هذا كله وان كان الاصح والاكثر تقدمه
وان كان مضمرا مقول فى مثل ضربنى اردمنى اصله
اردمنى فحذف النون الاولى لاجتماع المثلين وانما قلنا ان
الاولى محذوفة لان الثانى جئ بها لمعنى مع الياء وهو المفعولية بخلاف
وفى ضربتا اردى بزنى وضربكم اردسنى اصله سنى
بالتشديد والقول فى سنى كالقول فى منى وضربكم اردسرنى
وضربه اردأنى وضربهم اردأنلرنى
وجوز تقديم المفعول فى هذا كله لانه صار منفصلا فى
مثل اكلته بدم انى وفى اعطيته سنجر بردم اوطرمش
سنجر اعطيته الثوب اوطرمش اعطيته ثوبا اياه فان كان المفعول
اسم استفهام قلت فى من ضربت كمى اردن والمقدم
هو المسموع وان كان اسم شرط قلت فى من تضربه أضربه كمى
اردسن اره غمن وجب تقدم المفعول لانه اسم شرط وان
كان موصولا نحو رأيت الذى ضربت عندك قلت الكم اردم
حسن قطنداكردم الى معناه هو وكم والتركيب يعطى معنى
الذى واردم ضربت وسن قطنداعندك والمفعول به انما يتسلط
عليه الفعل ويتعلق به كما مثلنا واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر

القول فى تعلق اسم الفاعل

تقول فى المفعول به او بالفاعل الظاهر تقول فى معنى سنجر ضارب
سنقر غدا سنجر اردجدرسنقرنى وجوز سنجر سنقرنى
اردجدر وجوز اردجدر سنجر سنقرنى وجوز اردجدر

سنجر بردجدرسنقر غاطنى وجوز المقدم والتاخر على
الترتيبات التى تقدمت وتقول فى معنى سنجر ظارسنقر قايما
سنجر صغندجدرسنقرنى اردوطرمش اوطرمش
وحده بغير اردو وتقول فى المبالغة فى معنى سنجر ضروب سنقر
سنجر ارغندرسنقرنى وجوز الترتيبات التى سبقت فى اسم
الفاعل واذا تعلق اسم الفاعل بالفاعل الظاهر فلك فى معنى
سنجر قايم ابوه سنجر اطسى طرمش وتقول فى معنى هذا حسن
وجمل بوزى كرملودر وفى سنجر كحيل عنه كرى
ملودر وفى طويل انفه بزنى اژدر والفرق بين اژدر وسر
ان اژدر وضع للوصف وسرما معناه الاسد وهو ليس بوصف
فى الوضع وانما اتصل به لو معنى ذو ووصف به وكذلك كرك
معناه الحسن وليس بصفة فى الاصل فلما اوصلوا به لو معنى ذو ووصف
به وصارت لو وصلة للوصف باسما الاجناس كما جرى فى لسان العرب
ذو ماء وذو ذهب وعرذلك ولا يقال اژدر لو كما لم يقولوا
فى اللسان العربى ذو طويل والمراد بحسن ما هو صفة حقيقة
ولهم كجك در الا انه يراد به معنى التحسن والحسن فى حق الصغار

القول فى تعلق اسم المفعول به

تقول فى مراد فى رايت رجلا مضروبا مملوكه بيرادنى كرد
ارلمش قل وجوز كردم بيرادنى ارلمش قلى ولا يجوز ان تتقدم الهاء

هنا على الموصوف فلا يقال اُرْلُمْشْ قِلِي بِرَارْنِي كَرْدُمْ بل توسط الفعل وتقدم على المفعول به فقط ويأتي بعده الموصوف تليه الصفة ويقول في معنى رايت رجلا معطيًا ابوه درهمًا بِرَارْنِي كَرْدُمْ بِرِلْمْشْ اطِسِنَا بِرَابْجَا على تلك الترتيبات ٥

القول في تعلق المصدر

بالمفعول به يقول في معنى ضرب سنجر سنقر شديدًا سنجر اُرْمَقْ لِي اَوْ اُرْمَقِي سُنقُرْنِي قَاطِي دُرْ ويجوز ان تقول سنقر في سنجر اُرْمَقِي قَاطِي دُرْ ويجوز سنجر اُرْمَقِي سنقر في قَاطِي دُرْ كل ذلك جايز فتقدم المفعول على المصدر مع فاعله ودونه خلاف ما في اللسان العربي وانما ذلك لظهور علامة المفعولية في المفعول ويقول في معنى اجبت ضرب سنجر سنقر سَوْدِمْ سنجر اُرْمَقْنِي سُنقُرْنِي ويجوز سنجر اُرْمَقْنِي سنقُرْنِي سَوْدِمْ ويجوز سنجر ارمقني سَوْدِمْ سنقرني ولا يجوز سنجر سَوْدِمْ ارمقني سنقر في ولا سنقر في سَوْدِمْ سنجر ارمقني ٥

القول في المفعول له

تقول في معنى جئتك مخافة سَنِ سَوْمَكِمْ دَنْ كَلْدِمْ كلدم معناه خبث وسَوْمَكِمْ دَنْ معناه من مخافتي وسَنِ معناه لك ويجوز ان تقدم الفعل ويؤخر وسواء في ذلك اكان العلة والمفعول من فاعل واحد كما مثلنا ام من فاعلين تقول في معنى جئتك خوف سنجر الشر كلدم صَعَا سنجر بِمَنْدَنْ وفي مَنْ دَنْ تفكيك ذلك كلدم جيت وصعا لك وبمندن من شر وفر مَنْ دَنْ من خوفه فان لم يكن مقارنا للعلة لحوا منت لدخول

الجته قلت كِرْ تُنْدُمْ كِرْ مَكِمْ اُجْنْ اُجْمَقَا كِرْ تُنْدُمْ معناه آمنت وكِرْ مَكِمْ دخولي واُجْنْ لام العلة واُجْمَقَا الجته اُجْمَقْ هي الجنة والقاف المفتوحة المدغم فيها قاف اُجْمَقْ تدل على المفعول وقَا اُوْغَا انما تكون فيما يشعر بمعنى الى التي معناها الغاية وفي تشعر بالمفعول به الصريح ولهذا يقال اَلْجَنِي بِرْ دِمْ سنجر غَا معناه اعطيت الدرهم سنجرا اي لسنجر فان العطا انما وقع حقيقة بالدرهم وسنجر هو المدفوع اليه الدرهم ونظيره في اللسان العربي دفعت الدرهم الى زيدٍ ولا يجوز دفعت الدرهم زيدًا وباقي اقسام للتعليل بمعنى في يقول اَنْدَ دِمْ سِنِي لَهْ اَشْ يَكَا سَنْ اي دعوتك في تاكل الطعام هذا هو الافصح وهو ان يلي حرف التعليل الاسم ويجوز ان يلي الفعل فيقال كِمْ يَكَا سَنْ اَشْ ويجوز سِنِي اَنْدَ دِمْ ٥

القول في المفعول معه

تقول في معنى جلست والسارية الطُرْدُمْ دِرَكْ بَلَا دِرَكْ هي السارية وهو العمود ويلا معناه مَعَ ولا يستعمل المفعول معه الا مصرحا بالكلمة المرادفة لمَعَ وهي بلا كما انه لم يستعمل المفعول له الا بالحرف المرادف لمن السببية كما تقدم في الباب قبله ويجوز هنا تقديم الفعل وتاخيره ٥

القول في المستثنى

تقول في معنى قام الناس الا سنجر كِسِلْرْ طُرْدِلَرْ مَقَرْ سَنْجَر ولا يجوز تقديم مَقَرْ سَنْجَر على طُرْدِلَرْ ولا على كِسِلْرْ وفي الاستثنا المفرغ تقول في معنى ما قام الا سنجر طُرْ مَدِي مَقَرْ سَنْجَر وفي ما بقوم الا سنجر طُرْ مَنِي مَقَرْ سَنْجَر وفي ما اكلت الا الخبز

بمدم مقر أتمكي ويجوز أتمكني ويكون الاستثنا متصلا
ومقرعا كما مثلنا ومنقطعا فيقول في معنى لصرف الناس
الا فرسا كسلة بني كردم مقراط ولا يجوز توسيط
المستثنى من الفعل والمستثنى منه فلا يجوز كسلة مقر سنجر
طردلة ويستثنى ما راد غيرا وهو أركا وايرق فتقول
كسلة طردلة سنجردن أركا وسنجردن ايرق
ودن بمعنى من وكانه قال غير من سنجر ويجوز تقدم سنجر
دن أركا وسنجردن ايرق على الفعل وحتى وعلى المستثنى
منه وعلى الفعل المفرغ ويقع في المنقطع فيقول كسلة كردم
أطن أركا واطن ايرق اصله اطدن بدلت الدال طاء
وادغمت في الطاء ويجوز ايضا تقديم المستثنى في المنقطع محالة في
المتصل واذا كان الاستثنا من الجملة الاسمية نحو الناس اخوتك
الا سنجر قلت كسلة قرندش لدر مقر سنجر ولا يجوز
تقديم مقر سنجر كما تقدم واذا استثنيت بالاسم قلت سنجر
دن أركا وسنجردن ايرق ويجوز التقديم والتاخير كما ذكرنا
في الجملة الفعلية ٥ القول في التمييز ٥
لا يوجد في لسان الزكا التمييز المنقول بل ياتون به على الاصل فيقولون
في معنى طابت نفس سنجر كنلي يفشي لدي كنلي اي قلبه
يفشي طيبا لدي صار وكذلك لا يوجد منقولا من المفعول فيقولون
في معنى غرست الارض شجرا دكيم اغج يردا على الاصل
واما التمييز غير المنقول فهو المقدرات وهو للعدد ومحله
موزون ومسوح العدد يقول في معنى جاءتني ثلاثة رجال اجر كلن
اصله اج اره ثلاثه وار رجل ولا ينطقون به الا مفردا ويقول

برر اي رجل واحد واكي ار رجلان الى العشرة واذا قلت
حادي عشر ان برر كلدي ٥ اكي ار كلدي اصله ان
الي وان اج الى تسعة عشر وعشرون رجلا بكر مبر
واحد وعشرون اكر مير اثنان وعشرون اكر
ثلاثون رجلا اطرر اصله اطر ار الى الماية فتقول برر
كلدي اي ماية رجل جاء وماتا رجل اكيرر ثلثمايه
رجل اجيرر اربع مايه دورت يرار الف فتقول من
ار الفان الي مرار عشرة الاف رجل ان مرار ولا يجمع
التمييز الا مفردا في سائر انواع المعدود واذا بنيت اسم
الفاعل من العدد المفرد قلت اكنجي وهو الاول المرتب
معنى انه يكون بعده ثان انجي الثاني اجنجي الثالث دردد
يشنجي الطبخي بدنجي شكسنجي طقصنجي ايجي وكذلك
العدد المركب في اللسان العربي تقول ان برني ان اكنجي
العشرين فتقول بكرمجي كانه قال العاشرون وان مطقه
في العربيه وكذلك الحكم في سائر العقود بعدها الى الماية فتقول
برنجي وما بعد الماية غير مسموع ولم يسمع معدول في العدد كل اداد
اراد ومعناه كرروا اسم العدد بزيادة النون فتقول بزن بزن
الى ان الى ان تقول ان ان اي عشرة عشرة وقد تقدم في حروف
الزيادة ان هذه لحاق دليل الاجتماع في العقد فاغنى عن اعادته
هنا ٥ المكيل
بر اردب يعدني برقطمدا ٥ والموزون تقول
تقول في معنى عندي دباغ ثوبا بر قوي طن برقطمدا وفي
معنى عندي شعيرا رضا برقرش بر قطمدا ولا يتقدم التمييز

ذلك على جمع المضاف ويدل ايضا على جمع المضاف اليهم وتبيين
ذلك من سياق الكلام فاذا قلت سنجر مما يليه قائمون فلت ع
معناه سنجرين قللر طرمش لر دز واذا قلت السنا جر
مما يليكم قائمون قلت سنجر لر قللر طرمش لر دز ٥

القول في التوابع ٥ النعت

يتقدم على المنعوت اذا كان النعت مفردا تقول في معنى امرت
رجلا عاقلا كردم بر أصلو ار وفي رجلا قائما بر طرمش
ار وفي رجلين عاقلين الي أصلو ار كردم إكنوا
بتثنية الصفة عن تثنية الموصوف ورجالا عقلاء أصلو ارن
لر أصله ار لر فزادوا النون وعوض عن العلة التي زيدت
لاجلها ذات لا تقول في أط إلا أطلر وفي قل لا قللر
والاصل ابهم الموصوف عن جمع صفته التي هي أصلو فاذا انفردت
الصفة ولم يرد الموصوف لحقها الجمع فتقول أصلو لر كردم
اي ذات العقل وقد يطلق ارن ويراد به الجمع فيقال أصلو
ارن اصلو لر دز اي هم الرجال العقلاء وفي ذات رجلين قائمين
الي طرمش ار كردم ورجالا قائمين طرمش ارن لر كردم
وحتى لجمع الموصوف عن جمع صفته ولا يجمع الا اذا حذف الموصوف
او استعمل جمع الجنس كللر طرمشلر واذا وقع المجرور صفة
للنكرة قلت في معنى دخلت الى رجل من التركمان كردم بر ارز قطنا
تركمن أصله قطنغا فحذف وجوزا استعمالها وصار المعنى دخلت
الى عند رجل من الترك ومن هي دن بمعنى من واذا وقع الظرف صفة
للنكرة قلت في معنى دخلت الى رجل عندك لردم بر ارز قطنغا
اصله الى عند رجل وفي معنى دخلت الى الامير لردات قطنغا وهو

محذوف في لغتهم مقول كردم بيكا واذا وقعت
الجملة الفعلية صفة قلت في معنى قام رجل أحبيته طوري
بر ارم سودم اني ربطت الجملة الواقعة صفة
بما قبلها من الموصوف وفي قام رجل أحبه طوري بر ار
كم سودمن اكي واذا وقعت الجملة الاسمية صفة قلت
في قام رجل ابوه ذاهب طوري بر ارم اطبي كمش
تو وكم ربطت الجملة الواقعة صفة بالموصوف واذا وقعت
الجملة الشرطية صفة قلت في قام رجل ان رايته احبيته طوري
ار كم كورسن سوكسن ولم يربط الجملة الشرطية
الواقعة صفة بالموصوف ولا يجوز تقديم المجرور ولا الظرف
ولا الجملة الشرطية ولا غيرها اذا وقعت صفة على الموصوف
لوجب تاخير ذلك كلها في اللسان العربي فاذا كانت الصفة
اسما مشتقا او غير مشتق ففي ذلك تفصيل سبق بعضه وباقيه
عند التعرض لوصف المعارف واذا اردت الصفات
قد مت حيث يجب تقديم الصفة اذا كانت مفردة تقول في
معنى ذات سنجر الكاتب العالم الاريب حمرت يلكا شلمي سنجري
كردم ٥ واعلم ان المعارف خمسة كما تقدم في باب
النكرة والمعرفة مضمر وعلم ومبهم وموصول ومضاف
لواحد منها فالمضمر لا توصف ولا توصف به والعلم لا توصف
وتوصف باسم الاشارة وبالموصول وبالمضاف مثال وصفه
باسم الاشارة تقول في معنى رايت سنجر هذا لردم سنجري اشبو
والافصح اشبو سنجر في لردم فتقدم اسم الاشارة ومثال وصفه
بالموصول تقول في معنى رايت سنجر الذي قام لردم سنجري الدم دو

ولا سقدم الصفه هنا وفى معنى رأيت سنجر الجاى كردم
سنجرنى كلكنى وجوز كردم كلكنى سنجرنى فى الاول على
الصفه وفى الثانى كانه بدك وفى معنى رأت سنجر الذى فى الدار
كردم اودكى سنجرنى على البدل وجوز كردم سنجرنى
اودى على الصفه ومثال وصفه بالمضاف تقول فى معنى رأت
سنجر غلامك كردم فلن سنجرنى هذا هو المستعمل تقديم
الصفه وتقول فى معنى رأيت سنجر مملوك سنقر سنقر فلى سنجرنى
كردم وجوز سنجرى سنقر فلى كردم ومثال وصف المشار
اليه تقول فى معنى رأت هذا العالم كردم اشبو يلكنى فتاخر
الصفه ويظهر فيه علامه المفعول وجوز اشبنى يلكنى وكانه
على البدل والاول كانه على جهة الترتيب ولذلك لم تظهر علامه
المفعول الا فى الصفه ومثال وصف الموصول تقول فى معنى
رأيت الجاى الكريم كردم كلكنى جمرتى وجوز كردم
جمرتى كلكنى وفى معنى رأت الجاى هذا كردم كلكنى اشبنى
ومثال وصف المضاف تقول فى معنى رأت مملوك سنجر احا سنقر
سنجر فلى سنقر قوندا شى كردم والاصح سنقر قوندا شى سنجر
فلى كردم القول فى العطف سنجر سنقر طردلر
تقول فى معنى قام سنجر وسنقر سنجر سنقر طردلر وجوز سنجر سنقر
ولا كلمه عندهم ترادف واو العطف بل يأتون بالاسمين مرادفا
احدهما بالاخر من غير رابط وفى قام سنجر فسنقر او ثم سنقر
سنجر طردى اندن سنقر اندن تفيد معنى الترتيب فى
غير نظر الى المهلة فستعمل فى مكان الفا وثم ولا حرف فى لسانهم
يدل على خصوصيه كل حرف منهما انما وضعوا حتى للقدر المشترك

لفظ دغى مفتوح الدال مكسور الغين بمعنى ثم العاطفه
المهمله والترتيب وبمعنى ايضا تقول آش يدى دغى صو اجدى
اى اكل الطعام ثم شرب الماء وهى ايضا بمعنى ايه التى
بمعنى مات اذا استوت المحدث تقول للمتكلم دغى
سوزلا اى عد الى الكلام
و نوعه وتقول لمن
اعطاك شيأ دغى براى
مات آخره وكذا تقول
لمن جاء ثم دغى كذا
اى تعال ثم اخبرنى
تقول للمخاطب فلان
بدى سن دغى بر
ي اى وانت ايضا
وقيل آنجكين

كشلر طوميش لردر سنجر
تى طوميش دره تى تعطى معنى حتى ولست مراد فه لها
انما معناها الحقيقى ايضا وضمنت معنى حتى وتقول فى معنى قام
سنجر او سنقر قام سنجر طوردى يا سنقر طوردى هكذا
استعمالهم ومرادف او هو حرف يا وكانه قال فى هذا
المثال او سنجر قام او سنقر قام وتقول فى معنى اقام سنجر
ام سنقر سنجر وصار هذا الكلام بعطى معنى اقام سنجر ام سنقر
وتواصله اسم بمعنى معدوم والدليل على ذلك الاضافه اليه
يقولون فى معنى فقير يقلو اى ذو معدوم والاضافه
من خواص الاسماء ثم استعملت يو استعمال لا النافيه
وسا معناه ان وهو حرف الشرط فكانه قال اقام سنجر
لا ان سنقر وبعطى معنى ام سنقر وتقول فى معنى قام سنجر لا
سنقر سنجر طوردى سنقر طورمدى ولا مرادف لهم
فى مولنا لا سنقر وتقول فى معنى قام سنجر بل سنقر سنجر طوردى
يو سنجر طوردى وفى معنى ما قام سنجر لا ان سنقر سنجر
طورمدى اوت سنقر طوردى وفى قام اما سنجر واما سنقر
يا سنجر طوردى يا سنقر طوردى كما قلت فى او وتقول
فى قمت انا وانت من طوردم سن تى طوردن تى
تفيد معنى العطف للجمع ويفيد معنى حتى يا لضمن على ما تقدم
وفى قمت انا وسنجر من طوردم سنجر تى طوردى وفى قام
سنجر وانت سنجر طوردى سن تى طوردن وفى قمت انا
ثم انت من طوردم اندن سن وفى قمت ثم انا سن طوردن

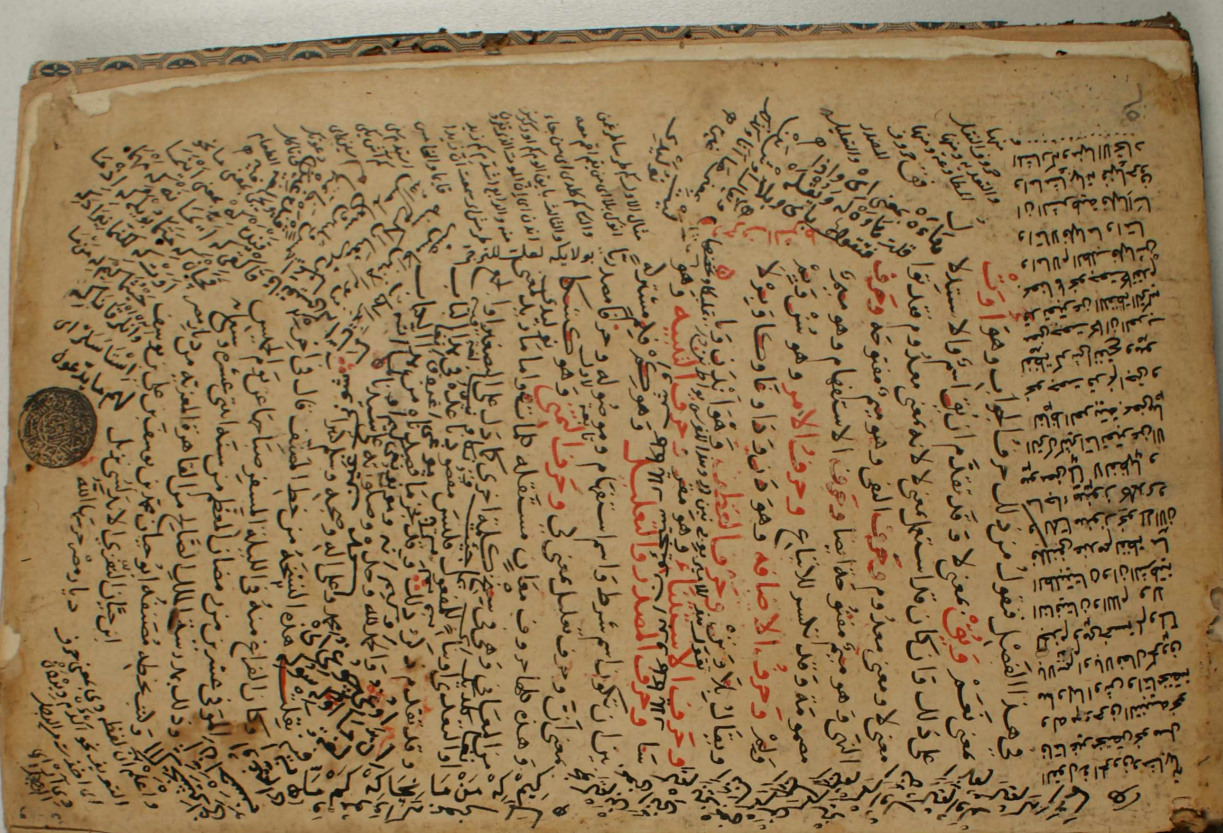
اندن سن

كلما دكسيز بزكا اى الم تجيئوا لنا وكلما دكمرم بزكا اى الم يجيئوا لنا

سنقر طرغى سنجر طرسا ولا نفصل بين الفعل واداة الشرط بشئ البتة ولا يجئ الجواب الا لفظ المستقبل ولا الشرط الا بلفظ الامر ولا يراد به حقيقة الامر بل هو ما وضع فيه لفظ الامر موضع لفظ المستقبل في الشرط والجواب مقول ان قام زيد قام عمرو فان كان فعل الشرط منفيا قلت طرمسا سنقر فدخل حرف النفي قبل حرف الشرط وان كان مسندا المضمر متكلم قلت طرسم ارغمس اى ان قمت ضربت او لمخاطب قلت طرسن ارغيس اى ان قمت ضربت فان كان الجواب جملة اسميه قلت في معنى ان قام سنجر فسنقر قايم سنجر طردى اسا سنقر طرمش دره سا اداة الشرط وا بمعنى كان والمعنى المطابق ان كان قام وهذا التركيب في الشرط انما هو اذا كان الجواب جملة اسميه فان كان الفعل منفيا جاز فتقول سنجر طرسا سنقر طرمغى وان كان امرا جاز فتقول في معنى ان جا سنجر فاضربه سنجر كلسا ارغل اني ويجوز ارا اني وان كان نهيا جاز فتقول كلسا ارمغل اني وارم اني وغل تدخل في النهي كما تدخل في الامر فتقول بمكل اى لا تاكل كما تقول بكل اى كل ومثال سا مرادف لو في الماضي تقول في معنى لو قام سنجر قام سنقر طرمش مسا سنقر طرمش دي بمعنى كان فقلت الحركة الى السائل قبلها وهو الشين من مش الدالة على اسم الفاعل وصار المعنى في الجواب كان قايما ولذلك قال طرمش دي فطرمش خبر ادي واما جملة الشرط سنجر طرمش وطرمش معناه قايم وسا هو حرف الشرط زيد عليها مش واد عمنا السين في السين فصار

مسا وانما زيدت مش وصار المعنى لو قام سنجر قام سنقر فهو يعلق في الماضي وتقول في لو ضرب سنجر ضرب سنقر سنجرا رمش مسا سنقرا رميدي وهذا علم الباب وتميز بهذين التركيبين الشرط في المستقبل والشرط في الماضي وتقول في لو قمت قمت طرمش مسا ادن طرمش مسيدم وفي لو قمت قمت طرمش مسا ادرم طرمش مسا ادن وتقول في ان قمت قمت طرسن طرمغمس وفي ان اقم تقم طرسن طرمسن وفي ان تقوموا تقمن طرسن طرمغرن وفي من ضرب اضرب كمي ارسن ارغمن فيأتون باداة الشرط وبالاسم واما في العربية فيضمنون الاسم معنى اداة الشرط وفي هذه اللغة يجردون الاسم عن معنى الشرط ويصرحون بالاداة وتقول في معنى كلما جيتني اكرمتك تيم كلد كمجا اغرن لغمن سني تيم بمعنى كل وكلد جاء والكاف بعدها زايدة والياون للخطاب واتى مكانها الميم للمتكلم فتقول كلما جيت كلد كمجا وفي كلما جيتم كلد كمرجا وكلما جاوا كلد طرنجا وكلما جا كلد كمجا وكلما جيتنا كلد كمرجا فصارت هذه العلامات متوسطة بين الكاف وبين ط وصار مجموعها معطى معنى تيم العربية فاذا ادخلت تيم صار المعنى معنى كلما وكانه قال كلما كلما وتقول في معنى كلما اغرلد من سني كلد يجا والكاف وجا مزادتين ليبان التكرار والنون ضمير المخاطب اغرلد من ضمير المتكلم وسني ضمير المخاطبات اى انت وفي علامة المفعول والنون من سن هذه لغة المتخنثين

سنجر طرمش مسا سنقر طرمش دي وهذا علم الباب وتميز بهذين التركيبين الشرط في المستقبل والشرط في الماضي وتقول في لو قمت قمت طرمش مسا ادن طرمش مسيدم وفي لو قمت قمت طرمش مسا ادرم طرمش مسا ادن وتقول في ان قمت قمت طرسن طرمغمس وفي ان اقم تقم طرسن طرمسن وفي ان تقوموا تقمن طرسن طرمغرن وفي من ضرب اضرب كمي ارسن ارغمن فيأتون باداة الشرط وبالاسم واما في العربية فيضمنون الاسم معنى اداة الشرط وفي هذه اللغة يجردون الاسم عن معنى الشرط ويصرحون بالاداة وتقول في معنى كلما جيتني اكرمتك تيم كلد كمجا اغرن لغمن سني تيم بمعنى كل وكلد جاء والكاف بعدها زايدة والياون للخطاب واتى مكانها الميم للمتكلم فتقول كلما جيت كلد كمجا وفي كلما جيتم كلد كمرجا وكلما جاوا كلد طرنجا وكلما جا كلد كمجا وكلما جيتنا كلد كمرجا فصارت هذه العلامات متوسطة بين الكاف وبين ط وصار مجموعها معطى معنى تيم العربية فاذا ادخلت تيم صار المعنى معنى كلما وكانه قال كلما كلما وتقول في معنى كلما اغرلد من سني كلد يجا والكاف وجا مزادتين ليبان التكرار والنون ضمير المخاطب اغرلد من ضمير المتكلم وسني ضمير المخاطبات اى انت وفي علامة المفعول والنون من سن هذه لغة المتخنثين

القول في الحروف

DARU'L-FÜNÛN (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ) NÜSHASI (D)[4]

[4] Ebû Hayyan. (1402). *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar Bölümü, numara: 3856, İstanbul.

صاحبه الفقير الى الله تعالى ابراهيم مصطفى قندي زاده

كتاب الإدراك للسان الأتراك

تأليف الشيخ للامام العالم العلامة
اثير الدين ابي حيان محمد
المغربي الاندلسي
الشافعي
رحمه الله
تعالى
آمين

الحمد لله حمدا
ملتمسا من فضل الله تعالى الراجي عفوه ومغفرته الحقير مرتكبه والداه
احمد عمر الشافعي الشهير بابن الرعيني تاب
الحكم العزيزية اللادقية عفر الله له ولوالديه
وجميع المسلمين ولد تسع العزيز سهر رمضان المعظم
قدام مشهور سنة احد وثمان مائة الحمد لله العالم

بسم الله الرحمن الرحيم رب سهل

قال الشيخ الامام العلامة حجة العرب والعجم
لسان المتكلمين قدوة المحققين اثير الدين ابو حيان
محمد بن يوسف بن علي بن حيان الاندلسي رحمه الله

الحمد لله المسبح بكل لسان المنزه عن سمات النقصان
شامل المخلوقات بالفضل والاحسان واهب العقل
عالم الانسان والصلاة على من اوتي جوامع الكلم
والبيان المبعوث الى الامم بخير الاديان المفضل
على سائر الانس والملل والجان محمد الهادي الى سبيل
الصواب وعلى اله الطيبين اولي الهدى والايمان
والرضى عن صحبه ناصري اهل الحق وقامعي اهل الطغيان

وبعد فان ضبط كل لسان يحصل بمعرفة ثلاثة اشياء
احدها مدلول مفردات الكلم ويسمى علم اللغة والثاني
احكام تلك المفردات قبل التركيب ويسمى علم التصريف
والثالث احكام حالة التركيب ويسمى عند المتكلمين على اللسان

العربي علم النحو وكنت قد صنفت ولخصت في علوم لسان
العربي كتبا كثيرة منها كتاب التقريب وكتاب المبدع والمورد
وغاية الاحسان والنكت والحسان وكتاب التدريب وغير
ذلك من التصانيف التي تشنف الاسماع وتشرف الطروس
والرفاع والغرض في هذا الكتاب ضبط جملة عالية من
لسان الترك لغة وتصريفا ونحوا وقد ضبطت هذا اللسان
حرفا حرفا ورتبت الكلام في اللغة على حروف المعجم باللسان
التركي فاذكر اللفظة التركية واتبعها بمرادفها
من اللغة العربية ثم اردفه بعلم التصريف ثم بعلم النحو فما
كان فيه من علم اللغة فما خوذ عن من اثق به في باب النقل
ولي فيه الترتيب الغريب والتلخيص العجيب وما كان فيه
من علم التصريف ومن علم النحو فهو مما لم اسبق فيه على منوال
بل استخرجته من القوة الى الفعل بالتطلب والسوال وبلغت
بلطيف الادراك الى احسن مراد وحصلت بكثرة السوال
او فر مطلب واوفى مراد وجنيت من رياض هذا اللسان

فوايدَ ألذّ من الجنى ۞ واستخرجت من بحار علومه فوايد هي
غاية المنى ۞ وادركت به الامل من هذا اللسان ۞ وجرت
فيه فضب سبق الرهان ۞ لذلك سمّيت كتابي هذا الادراك
للسان الاتراك ۞ ووضعت علامة للمروف ق وللمفخم
وللمشوب ش وللمنقول من لسان الفرس ف ومن لسان
التركمان ت وما وجدته في كتابي هذا مضبوطًا ورايت
من يتكلم بلسان الترك يخالفه في زيادة حرف او نقصه او
تغيير حركة بحركة او تحريك مسكّن او تسكين محرّك او غير
ذلك فلتعلم ان ذلك منه لحن في هذه اللغة اذ قد تغيّر
منها كثير في هذه البلاد لمخالطة المستعربة وغيرهم من
الاعاجم وحصرت هذا في ثلاث جمل ۞ الجملة الاولى
في اللغات ۞ الجملة الثانية في التصريف ۞ الجملة الثالثة
في النحو الجملة الاولى في اللغات حرف الهمزة

الهمزة وحدها

إ ارسَل إدى مشترك بين ارسل وكان فاذا كانت بمعنى

ارسل كانت منصرفة واذا كانت بمعنى كان لم تنصرف فيها بغير
الماضي الهمزة مع الباء

اُبْ ش قبل اب عب ابطر علم يسمى به اَبَ الام
واصله للجدّة ويقال للام على طريقة التحنّن ابجى سي المراة
اَبَقْ الشديد البياض اصله ابان كما قالوا صبصري فكرّروا
اوّل الكلمة في الالوان اذا اراد والمبالغة وزادوا بعده با
اِبِمْ اجلس قسطو قوس فرح اِبْ القماش اُبْكَانْ
الريّة اِبَارْ المسك الهمزة مع التاء ش
اَتْ آدم اَتْ اللحم اَتْمَكْ الخبز اِتْ الكلب وادغم
مشترك اُتْ افعل اَتَ الاب ويقال اَطَا اُتْ بات
اُتْلَدِي رعى اُتْرُكْلَدِي كذب اُتْرُكْ الكذب اُتْرُدُو
ثقب اُتْرُكُو المثقب اَتِكْ الخف وهي تركية وادخل تركيبه
اَتَكْ الذيل اُتْ المرارة بالنار شعر الغنم

الهمزة مع الجيم

اَجْ افتح اَجْلدِي انفتح اَجُقْ المفتوح اَجْطُقْ مفتوح

اُجْمَنْ الطيران مشترك هي والجنة اَجْ الحابل وهو امرٌ
من اَجَدِي بمعنى جاع اِجْ اشرب اِجْرِدِي اَسْقِنِي اُوجْ
ثلاثه اُجْبِي الثالث اُوجْ طرفُ كلّ شيءٍ ويستعمل في
الآلية يقال اُجَكْ نَبَرْ بِكُلْ اي آليتك هزّ وحرّكْ
اُوجْ الثار اُجَرْ السوق اُوجْ الرهن عند المغالبة
في سباقٍ اوذمي اُجَنْ السفينه الصغيره اُجُنْ
اجل المرأة اِجِي المعزا اِجْلِي اُجْ الشيء اِجْفُدْ
الكمران فارسيّه اِحْطُنْ السروال اي ثوب جوالي
وهو مركّب من اجْ جوالي وطُنْ ثوب اِجِي الغيم اِجْنِي تركيبة اجه مقلوب
الصغير يخاطب الكبير اجالدي ضرب القمح اُجُزْ
الرحيص اُجُزْ بلدي رخص وبمعنى سهل

الهمزة مع الدال

اُدْ الاسم اُدْ الحيا، ويقال له ايضا اُونيداد الحرير اُدَنْدِي
لسمّي ه الهمزة مع الذال
لا توجد الذال في لغة اكثر الترك واما في لغة بلغار فتوجد

وسنه اِذِي الربّ اَذَتْ الرجلُ اُذْدِي نام وفي لغة
غيرهم يقول اَيَنْ واَيْدِي بالياء الهمزة مع الراء
اَرْ الرجل اُرغتْ المراة اُرْ المهندس اُرْ العقب
اَرْنَقْ العقب اُرْ ابن واصفر مشترك اُرْ اضرب اِرْ
الغناء اِرْلَدِي غنّى اِرْاَزِكْ اِرِكْ زُكْ اُرُزْ البزر
اُرْزُلُقْ المعدّ منه للزرع اَرْدِي بنت في معنى ست القول
وشبهه اِرْكَرْدِي نبت اُرْدُكْ البطّ ار افجر وادرك
اَرْدْ خلف ويقال ارط اَرُوْ مشترك بين النحل والزنبور واذا
اراد والنحل بعينه قالوا باكْ اُرِسِي اُرْدِي نبح ونفخ مشترك
اردن اليدد اُرُو المطموره اُرضحك الفرسيه
اَرْتْ زِدْ اَرتُقْ ازيد الماضي اَرْطِي هذا في اللازم واما
المتعدّي فتقول اَرْطُرْدِي اَرِي التنظيف اَرْطِي نظّف
اَرْنِدِي طهّر اَرِغْ مطهّر وهو راجع لاَرِي بمعنى التنظيف
اَرَنْدِي صغر اَرِيَ دب اُرْتْ غطّ اُرْتُو الغطاء
اُرْتَا الوسط اِرْتَا العَدْ اُرُكْ السندان اِرْمَنْ

الروح والشعراء والغاية والحرجة أُرْنَق الشريك أَرَا
بين أراحرك في المهد وما ناسبه ويقال أرغا الماضي منه
إِرْعَدِي اي هرارى اُسْلُ أُرْسُكْ ويقال أُرْسِي الفحلة
وهي مفعولة أَرْجَل المشوم أُرْعَنْ الحبل الطويل الذي
يُربط به الغنم للحلب وشبهه بالقنجافي أُرْكَنْ إِرْق
النهر ويقال ايضا ارنق أَرْقُ المهزول أَرْقَلْدِي ضمر
أَرْقُنْ رِفقا يقال أَرْقُنْ أَرْقُنْ كلوا اي يجيء فقار فقا
أَرْقَا الظهر إِرْكَكْ الذكر مقابل الانثى أُرْكُجْ
النيش وبالقنجافي المحصى من المعزا أُرْكُجْ السنام أُرْكُو
الحبلة أَرْسْلَان السبع اربا الشعير أُرُوْ نصبه القيام
آرْك الاخبار أَرْدَمْ الفضيلة أَرَنْ اصل المكان وعينه
إِرْكِ إِجْمَعْ إِرْكِدِي إِجْمَعْ إِرْكِلْدِي إِجْتَمِعْ إِرْغَقْ
الكلب والصنارة إِرْفِطَاقْ نجم يسمى الجبار أَرْقَطَاقْ
الحجاة المطاولة البوز اربا العجلة أَرْطَقْ الخروج أُرْغا
البيرق أُرْبَكْ الشعفة على راس الرمح او على هوادى الجمال

آرِنْ الشفه أُرْطَابَرْمَقْ الاصبع الوسطى أَطْصِرْبَرْمَقْ
البصر آرُكْ الآجاص وهو مشترك بين الخوخ والقراصيا
والبرقوق والمشمش واذا ارادوا المشمش قالوا صاري آرُوك
ويقال للخوخ شَفْتَلُوْ وهي فارسية إِرِنْ الفتح والمدة
أَرِنْ الخرز ارشى المخت أُرْكِدِي اسبق أُرْدِي
سبق أُرْكِتِي حمل عيره أُرَنْدِي تعلم أُرْطُطِي صام
اي امسك الصوم بمعنى صام ظن أُرَسْلَدِي ٥

الهمزة مع الزاي

أَرْحَلْ بمعنى ذوب آزْ القليل أَزْبَلْدِي صار قليلا بمعنى
قل أَزْلَدِي بمعنى انقل اي صار قليلا أَزْ الاصغر من الخيل
آزْدِي تاه ضل أَزْعُنْ الضال أَيْز الاشر اوز الصانع
الماهر أُزْدِي انقطع أُزْ افصل وهو اسم لما يعلوا الطبيخ
من الدهن عند الغليان أُزَن الخليج والنهر وساق
الشجرة والركب والمغنى على قبر يقال يحيى أُزَن دُرْ أُزَنْدِي
ظلم إِزْدَادِي فتش أُزْكَا بمعنى غير وبمعنى سابر مشترك

أَزْرَا بمعنى على وهي في لغة التركمان أكثر أُزُنْ الطويل
أَزَطِي طول أُزْسَطِي طال أَزْلَل مايلبس في الرجل أَزِتْ
الزاد أُزُمْ العيب أُزَنْ الوادي أُزُتْ الموتى
أُوزْ النفس آزُو الضرس آزًا العمه أَزْمَنُ الحصان
المخصي في الكبر ❊ الهمزة مع السين ❊
أَسُ الحس أَسَنْ السالم اَسَلْدِي دلع أُسْتُنْ فوق
أَسِرْكَا إرحم أَسِبْنِي هبّ الريح إِسِرْغَا حلقة الأذن ويقال
سِرْغَا ويقال فيهما بالصاد أَسْرِي الفهد أَسْرُكْ السكران
أَسْرِدِي سكر أَسْكِي العنيق أَسِّي الحجر اِسْلُكْ الحمار ويقال
لها اِسِشْمَا وأُسْتِمِشْ إِسْدِّي سخن اِسْتِرْدِي سخن
إِسْمَرْلَدِي ودّع اَسْلِمْ السلام ع ❊
❊ الهمزة مع الشين ❊
أَشْ الطعام وهو موضع من الغدي مرتفع إِشِنْ الزين
وَاشِنْ الامر وَاشْ العمل أُشْ بمعنى ها التي للتنبيه
وَاشِنْ الموضع المنخفض وبالتركي أَشْتَا أَشْغِيلْ عام العام

الاول ويقال أَشْغِيلْ والمستعمل اليوم كشكيل أَشَقْ
المتواضع أَشُقْ الكعب أَشْلَا اوصل النشاب اذا انكسر
إِشِكْ عتبة الباب ويكنى به عن الباب أَشَكْ الحمار
إِشْكَكْ المحذاف ولم يعرف شيخنا فخر الدين هذه اللفظة
أَشِرْ الفتيم من الزمان إِشِرْ الضوء والشعاع إِشْقُنْ
الرياس أُشَقْ الصغار جدًا أُشْلَرْ اجمعوا وانضموا اي
شئ إِشْمِرْ الراناف اَشْلِقْ الفحم أَشَقْ الساق إِشِنْ
سمع إِشْتِرْدِي أَسْمَعْ ❊ الهمزة مع الصاد ❊
أَصْ العقل أُصْلَدِي صار ذا عقل أَصْ نوع من
الاعجام أَصْ علق الماضي منه أَصْدِي علق بالدليه وراسه
اسفل أَصْلِدِي تعلق أَصْنُو المدلل أَصْنُولَنْدِي تدلل
أَصِغْ وأَصْلِمْ هما بمعنى الغاية أُصْرُدْ وضرط أُصْرُمَقْ
الصراط والفساء إِصْلِدِي مشترك منهما إِصْرِدِي عض
إِصِرَا كَذَاكَ ❊ الهمزة مع الطاء
أَطْ الفرس أُطْ النار أُطْلُقْ الزباد لحصلق للاعداد

أُطُنْ الحطب أُطُقْ تُعبّر به عن الحيم والوطن في البرية
يقولون أُطُقْتني اي اين منزلك أُطُوْ بلغة طقصبا المجرة
وبلغة غيرهم أُطْرُجْ أُطْ الدواء أُطْجي الطبيب أُطُو
طفر أَطِنْ الحمل الخصي أُطُزْ الثلاثون

الهمزة مع العين

أُعُنْ الله أَعْ وأَعِر كلاهما بمعنى اصعد الماضي أَعْدِي
وأَعْنَدِي ومنه اعتقج وهو السلم أُعُرْجِي السطوح والرد
أَاعْ الشبكة للسمك الاعْ سرج السروال أُعْ عود من عيدان
الخركاه التي يعرز في فتحها يقال منه اعْلدي اي عرزها
إِعْ طرف السفرة التي لغلاف الفم والسعير أَعْلَدِي بكى أَعْلَطِّي
ابكى أَعُنْ تمرغ الماضي منه أَعْنَدِي اي تمرغ أُعْنُدِي اغمي عليه
أَعِرْدِي لهق الحمار أَعْرَدِي شاب وابيض اصله أَقْرَدِي فابدلت
القاف عينا أَعْرَدِي نالم وفي النغدية أَعْرُطْرِدِي ثم حذف
فصار أَعْرُطِّي أُعْرِي اللص أُعْرُلَدِي سرق أُعْ خال
فارغ يقال في اعمد اي الاميز في الخلوة ويقال نير من اعمد

راي الطاحونة خاليه أُعُلْتُ العنان أُعْلَنْ الغلام أُعُلْ
الابن وبالقبجاقي أُدُل أَعِلْ الحظيرة ويقال حظيرة الغنم قُوْيَنْ
أَعْلِي ويقال اي أَعْلِنْدِي اي القمر صار ذا هالة تشبها بالحظيرة
أُعْلِقْ الرباب الذي يغنى به أُعُرْشَقْ ثقالة المغزل وكل
يشبهه يسمى أُعُرْشَقْ أَعِرْ الثقيل أَعِرْلَدِي استثقله بمعنى
احترمه واكرمه أُعُرْلُوْ ذو يمن أَعُرْ اللبا وبالقبجاقي
في مكان الغين الواو أُعُرْ أبو الترك الكبير بعد بابا أَعِي
الكريم أَعِرْ السمين أَعِزْ الفم وبالقبجاقي آز أَعُرْقْ
الثقل أَعُلْقْ الخالي أَعَجْ العصا والشجر مشترك بينهما
يقال ألما أَعَجي يعني شجر التفاح أَعِي نوع من الحرير أَعُو السم

الهمزة مع القاف

أَتْ الابيض اق ابعر الشعري اليماني أَقْ أَزْ الاصفر
العظم بالبياض اوْق الشاب أَقْدِي سال أُقُرْق
الحبل الذي يحصل به ما نفر من الحبل أَقْصَقْ الاعرج
أَقْصَدِي ضلع أَقْجَا الابيض وغلب على الدرهم أَقْبَرْس

الفهد الابيض ويسمى به وهو مركب اقصردي عطش وهو
بالفجاني جحكردو افشدي ناعى الصغير ودلله افشدي
صر الباب وما يناسبه افشدي نجاري الجهة بناك افشد
لوم نجاروا افطردي قلبه افطي فهم افطردي فهم
افدي قرا وبالفجاني اعودو افدلر جردوا للغارة والاسم
منه افق بناك افدق جريا للغارة ع

الهمزة مع الكاف الخالصة

اكن الزرع اك از زرع الماضي منه اكدي اكز
التور اكز الماضي السفرجل اي بفاح التور اكي الاسنان
اكي بوزاط الفرقدان اكي بلكي طاي الجذع من الخيل
اكي بلا السيف ذو الحدين اكنجي الثاني اكلدي
ثني اكسك الناقص اكسلدي نقص اكنرو
نحسر وتلهف اكندي العصر اكدي تقيا اكش
البئر

الهمزة مع الكاف

اكا العمه اكدي عوج اكلدي تعوج اكدي

مدح اكتي طعن اكت النضيحه يقال اكت بردي
نضحه اي اعطاه للنضيحه اكا المبرد اكلدي بردة
اك الباك يقال اكن طفلك اي امسك مالك واجعل
بالك اكرني علم اكرندي تعلم اكر انيس الفرش
وقرينه من جنسه ايكر الادهم والمستعمل ايكر اكردي
عزلت اك شغل اكو البومه اكردي حرك
مهد الصغير ليسكن من البكا اكرمك المهد ويسمى ايضا بشك
بشك والفرق بينهما ان بشك متخذ من الخشب والحديد
سريرا للصغير واكرمك اعم من ذلك وهو كلما يحرك
الصغير فيه من سرير وعين ويشتمل ايضا على ارجوحة الصغير
اكن الكتف وبالفجاني ابن اكنا الابنة ع

الهمزة مع اللام

الدي اخذ الندي اخذ الن الجهة الدي علق
الندي تعلق ولدي صار الندي شحط ولم يستعمل
منه سحط ال اليد ال الحمله والفرش الاشقر المايل

اكلدي والذكر المشترك بفتح الهمزة

الى الصفرة الدي نخل الندي نخل الدي قسم الوق
والش النصيب مشترك بينهما الاجا ومنه يقال للرسول
الذي يطلب الصلح الجي الك هو بمعنى ذاك وبمعنى الاصل ويقال
بمعنى الحسبين يقال في المدح الك صفا ويقال الى اي احسنت
والبى الى الستكا قطع العجين الرقاق المعلوق مع اللحم او
على حده الدي مات الترددو امات الوالميت الو
الكبير الوانثى ام الام ومعناه الام الكبيرة الدو وكبر الوازي
كبار الاضراس الكدي وقر الدي ابتل يقال الدراي
رطب مبلول ومنه يقال الي كمدي ما ذهبت رطوبته
الدي عوي الكلب الدي اوصل ومنه بل الشدراي
الطريق متصل الندي ناصل الندردي اصل ولن ما
دخلت على ناصل ثم وحدت في اصل اللام قبل النون زيادة
ادغمت فيها لام اك الندي ناصل ال صوا ي ماء سخن
الب الشجاع التي الست الجو ثمر شجر في بلاد الترك شبيه
بالزعرور الدندي اخدع الدوي خدع الف البريد

الى

ثاني

اوتوردي قعد اوتوردي اقعد بالتاء وضع الط

اوبجلي يا قدر

الى الهاون الطردي قعد الطرطي اقعد الجادي
قدد الطرج الكرسي ويقال بالغين مكان القاف اولق
ولد الغزال الكك العروة الكو العرض المتباعد
الم العلم الني الرجل العاقل الكرى الاقل الج القياس
والاعتبار الي المحسون الك البنين الك الغزال
الك القفاز وهو مركب من ال اليد ولك اللاحق علامه
للاعداد الق المصب الذي يجري فيه الماء سرعة الق
اختلاف الراي يقال الق دلرا اختلف رايهم الق عنه
الدابة كايا ما كانت يقال الق لاي سوالعنه الكر
الثريا الكن الغراب والصاعقه مشترك الق الحوض
الك المخل والكاف للآلة الكو عرض معلوم يرمى اليه
القش قلدى اي جعل المتاء بمعنى انثى الكن الدولة
وهو مركب من ال وكن الشمس فجعلوا ذلك عبارة عن الدوله
الما النفاح الناق اسم علم الو عاجز عن غريمه يقال
بو بدن الدرا اي هذا عاجز عن هذا واذا ارادوا العجز قالوا

اَلْرَق دُر اَلطِى السّته اَلطغُو السّتة المجموعون وامثالهم
اَلطغُو اَلقَسّا اَلطُن دَقِن الطرُر دُرْدَ ودُزِل سَادِبا
دِقِن اِندُرْ نفس هذا المثل الطغُو السّتة المجموعون اَلقَسّا
ان اختلفوا وساهي اداة الشرط الطِن التحت وَدا بمعنى
وَن الاضافة والنون بمعنى المفعول به ويعبّر عن اَلطر دَقِن
الطغو السته المجموعة القسّان اَلقَسّا بالذي تحتهم اُلطُرْ
يوخذ منهم دُرْدَ والاربعة المجموعون ودُرْدَ هي الاربعه وهذه
الواو دالة على هيئة الاجتماع مع المرفق ويخلفها مع المفخم الغين
ويستعمل الكاف ايضا موضع الواو والكاف هي الاصل
دُزِل سَا ان انتظموا بمعنى ان اتفقوا يقال دُزِلدِى اي انتظم
وَدِرْدِي نظمه عين دِيَا التل والياقوخ ويُراد به التل
وَدَقِن الذي في التل على ما فسرنا اِندُرْ يَنْزِل اِندِي
نَزِل اِندُرْدِى نَزِل الهمزة مع الميم
اِمْدِى الآن اُمْدِي نَزَجَى اَمْدِي رَضَع اَمْزُرْدِى
اَرْضَع اَمْكَكْ النغب ويقال اَمَكْ بالتركماني اَمْكَنْدِي

نَغَب وكذا اَمَدِي اُمْسُنْدِي نوخمت المراة اذا اشتهت
وكذلك الرجل ويقال اَش يَرْدِي والتركمان يقولون يَرْدِى
ويقال اُمْسُلْفِيرْ اي اعطى مشتهاه اَمْحَكْ الثدي
اَمْرُ وَاَمْحَقْ الفرج اَمْدَرْدِي قلب اَمْدَزْلِدِي انقلب
ويستعمل في قلب القماش والمحبوب ونحوها من الاجسام
الثقيله بعضها على بعض ولا يقال في القطن ونحوه من الاجسام
الخفيفه اَمَحْ العرض المقارب الهمزة مع النون
اَنا الام اَنَقْ الحاضر يقال اَنَقْ لاعِل اي احضره ويقال
اذا طلب الانسان الهدية يقول لصاحبه اَرْمَغَنْ بمعناه
اين الهدية فيجيبه صاحبه اَنَقْ طُرْ اي حاضر اَنَكْ
الاسنان والدقن مشترك اِنْدِي نزل اِنْدِى خصي اَنَمْشْ
الخصي اَنْدِي نتج اَن الصوت اُنْ الدقيق اُنْ
عكسه اَنْ العرض ضد الطول ويطلق على شرط اُدِن
الغنم ويطلق الفجاني على الوكر ووجار السبع وبيوت
الحشرات يقال بِلَنْ اِندُرْ يعني جحر الحية انسُلدِي

صنع اَنْدَزْدِي قلب اَنْطُو نسى اَنْسُز الغفلة اَنَن جدا
اَنْدَوُت كذاك اي مثل ذاك اُنْدِي دعا اَنْدَا هنالك
اِنْجُو اللولو اَنْخَق بمعنى حسب تقول سن بودر نخق اَنْط
اليمين اَنْطَشْتِي اي شرب اليمين بمعنى حلف اُنْطِطِي حزن
وهي لغة عربيه جدا والمستعمل الآن لغة الزكمان وهي
قيغزدي بمعنى حزن اَنْلَن بمعنى هم وبمعنى اوليك اُنْدِي
كاسر ويقال للمكابر اُنْلُ وبالنجاوية اُنُو بالواو اِنَكْ البقره
انك جرو الكلب والسبع اِنْش الحدور وضده يَشْ وهو
الصعود اَنْلَكْ الحمرة للسماء اِنْدِي صدق وامن انام
الامين اَنْسَا القفا اِنِم الكبير يخاطب الصغير اَنِرْ المده
اِنِش النزول اَنْدَنْ حرف بمعنى ثم ويكون هذا اللفظ
مركب المعنى من ذلك الهمزة مع النون الحنيشوية
اَنْدِي ذكر اُندِي وقت اِنَت طاير يقال له الانيته
انْلَدِي اَنْ اُن اليمين انْلِي اليمنه قُلي عضده وانطلق
على اليمنه اُن المستقيم اُنَتْ الرشيد اَن جاجر يقال بُنْ

ان يوذ ذ اي مالهذا حاجز ويقال للشئ المهموم انلوا اي ذو حاجز
وكانه مقلوب مما تقدم لان المهموم يتميز عن غيره ومنه يقال اَنْلَدِي
اُندِي حرف بالنفر اِشْ اُندي اي استفهام الامر اَنْرِدِي
قوّمه غيره واِشْ هو الامر اُنْلَدِي نعافا المريض وبرا الجرح
آن يطلق على الخد آنَكْ الذقن اِنَن كَكُلُور في كرة مليح

الهمزة مع الواو

اَوْ البيت اِوْدَاشْ المعرفة من المسكن اَوْلُو المتزوج ومعناه
ذو البيت اَوْ الصيد اَوْلُو موضع الصيد والفعل من الاول
اَوْلَنْدِي يعني تزوج ومن الثاني اَوْلَدِي اي اصطاد اِوْدِي
استعجل اِوْمَادِي لاستعجل اَوْدِي فتّ وفي كتاب بيليك
اَوْدُو طحن اَوْتْ شاغل ولدك عن البكاء اَوْنْدِي
اشتغل عن البكا اَوْتْ نعم اَوْرِطْ المرة اَوْرَا الطيخ اُوْصْ
اللبا اَرُو السم آاط الترياق اَوْرَكْ البط والاخضر
اُوْجَا الكفل اَوْلَنْ الصبي اَوْشَطِي انس اَوْهَطِي
كسر الهمزة مع الياء

آيْ القمر ويُطلق آي ايضا على الشهر ايسلى ملمس القمر ويسمى به المراه
أَيْدُنْ النور أَيْلِدْلَدى نوّر أَيْوَا السفرجل آيْ الدب أَيْوْ
الرحام وهي الاحجار بعضها على بعض علامة لشيء أَيْق ذاك أَيْق
الصامي أَيْلَدِي صحا من سكره ويرى من مرضه أَيْلَدِي عمل
أَيْقُو النوم أَيْدِي نام وابدال اليا دالا لغة تركمانيه وهي
أَدِدِي وقد ذكرناه قبل أَوَيْنْدِي استيقظ أَيْنُقْ المستيقظ
أَيْنْدَرْدِي نبّه أَيْنْ اللجام بالتركي وبالفجاقي أَيْكَنْ
أَيْنْلَدِي الحمّه وبالفجاقي أَيْكَنْلَدِي أَيْدِي نبع أَيْغَنْ
النابع أَيْنْ الكيف أَيْنْ اللعب أَيْنَدِي لعب أَيَرْ
السرج أَيَرْلَدِي اسرجه أَيَرْ البرغش أَيَا العشر كذا في
كتاب بيليك وقال شيخنا فخر الدين لا اعرفه الا يوا وقد
ذكرناه في حرف الياء أَيَا الكف والمالك والصاحب أَيَا أُرْدُ
صفق اي ضرب الكف أَيْكْ الضلع ويقال قبرقا الضلع يقال
لمن لا يبالي بالعتاب واللوم أَيْكُوشِي بَرْكْ طُرْ اي ضلعه
شديد أَيْقْ الرجل أَيْنُو المدلل وهو لا يسلك ويقال أَيْنُو سِلَنْمَشْ

أَيْكُوْ بالكاف معوج
العنق رفيع

اي

اي المتزني بلا ادب لعدم قبوله الادب من دابه بَشْ هي التربيه
بَسْلَمْدِي ذَتِي بَسْلَنْدِي تَرَبّى ويقال بُسْي يَخْشِي دُرْ اي
تزيينه جيده ويَمَنْدُرْ اي زَدِيَّ أَيَرْف الوادي أَيَرْقْ
غير أَيَرْتْلَدِي غيّر أَيَرْلَدِي تفرّق أَيَرْدِي فرّق ويقال
للرّاعي الذي استخرج زبده أَيَرْقْ وَأَيَرْنْ للفرق وفي
الفجاقي أَيَرْنْ الفارض أَيْنَاشْ لمعشوقه أَيْلَدِي وَأَطْدِي
استحيا أَيْغَرّ الحصان أَيَطْ وَأَطْ بالتركماني الحيا أَيِتِي
قال أَيْلَقْ مجّان اي بلاشيء أَيْنَا يوم الجمعه وهي محرفه
من الفارسيه واصلها في الفارسيه أَدِينَه ومن اعلام النسا
أَيْنَاخَانُون أَيْمَقْ الكستبان أَيمان الجوزه والعين
المدوره أَيْكْ خير أُيْكْ التل الكبير ويقال باش ايضا
أَيْرِي الشعب والوادي أَيْرِجْ ما كان ذا شعبتين من
سهم او طرين او خشبه او نحو ذلك ع

حرف الباء الخالصه والمثوبة

بُو بمعنى ذا اسم الاشاره بُوْدُو خنق الباء مع الباء لا توجد

اول كلمة بامشوبة الا قولهم بَيْخ فان اولاهما مشوبة وهو وطا
يلبس في الرجل معروف بَبَا يدعو الصغير اباه والكبير ايضا
يدعوه كذلك واصله الصغير بِبِي الاخت الكبيرة بَجَلْ
انسان العين بَبَلَغْ الحياصة

الباء مع النون

بِنِّيَّهْ وَبِنْكْ الكتاب واصله الكتاب فقلبت ياء والف
منه بِتِدِي اي كَتَبَ بِتْ الفعل بِتْلِدِي قلّى
بِنِي نبت بِنْ الكامل بُنْ الصحيح بِنْزِدِي حبر
بِنْكْ الضيق العين بُنْ العبوس الوجه يقال بُنْزُلُو
اي ذو وجه عبوس بُنْ البطر وكلاهما مشتركة من العربية
بَنِّي غطس بَنْقْ طابر يقال له الغطاس بِنْكْ وعاء يتخذ
من الطين للدقيق وغيره مثقوب الاسفل ويشبه به كوارة
النحل وهي اوكارها الذي يعمل فيها العسل ه

الباء مع الجيم الخالصة

بَجَا الروشن بُجَقْ الزاوية • اذا تزوج رجلين اختين
فكل واحدة منهما يدعوا صاحبه بَجَنَقْ • بَجْكْ علم ولا

نعلم راي شيء نقل

الباء مع الجيم المشوبة

بِجَقْ السكين بُجُقْ النصف بِجِنْ للحصاد • الماضي منه
بِجِي وهو مشترك بين حصد الزرع وفصل الثوب بَجَرْ علم
منقول من فعل الحال بَجَلْ الزمن من الانسان والفرس وغيرهما

الباء مع الدال

بُدَقْ العضّ وبعضهم يقلب الدال طاءً بُدِدِي قلم
بُدْ الفخذ وبعضهم يبدلها طاءً فيقول بُطْ ه

الباء مع الراء

بَرْدِي ذهب بِرْدِي اعطى بِرْنَكْ العطا بِرْشَمَل
المعاطاه بَرْلِي قبيله من الفجاف بُرْدِي وجع البطن وقيل
بُرِدِي فاح المسك بَرْدَقْ الكور بِرْ واحد بَرْ بوجود
بُقْ اي معدوم ولم يصرف منها فعل بَرْلُوغَنِي اي ذو وجود
بُرْغُو الموت بَرْمَقْ الاصبع بُرْنْدُوقْ البرد وفي كتاب
سيبك بُرْنْدُوقْ زمام الجمل بُرْجْ الفلفل بُرْجِلَقْ
نوع من النبات بُرْسُقْ حيوان يشبه الضبع منتن الرائحة

بُرْتُكْ اي حَبّ كان بَرْتَكْ العضو المملوك يقال منه
بَرْتَنْدِي اي وُتِيَ بُرْجَكْ الناصية بَرْصْ الفهد بُرْ
الحصّ والكدّان بَرْمَا صولق الزمزميه بِلْبَرْكْ وقاية
عند الحرب بُرْنْ الانف ويستعمل بمعنى قبل وبمعنى اول
بُرْلَا العنب بَرْكْ القوّي بُرْكْ دُرْدِي وجداى اتفق
بَرْكَدِّي اشتدّ ويستعمل بمعنى انبت بُرُر الذبب بَرْجَا
الكلّ بُرْكُو الوجه والكرب بُرْجَقْ البَرَد بُرْكْ قطع
العجين المخشوطهما ويقال له سِتِّنْ بُرْكْ ، بُرْجَا البراغيث

بَرْجِن ديباج

الباء مع الزاي

بَزْكْ الزينة يقال بَزْدِي يعني زَيِّن بَزَنْدِي ازدان
بِزْ الاشفى بِزْ نحن ويقال مِزْ بِزْ المخصف بُوز الجليد
بوز الاشهب بَزْ الفدّ بَزُقْ الرجل اللحيم بُزْدِي ضيّق
من نحو نصيق فم المخريطه وجمعها بسير الخيط في جسم واحد
ومنه قيل للدبر بُزْكْ وهي ممّا يستقبح ذكرها بَازِقْ الرجل
العاق بَازْ الصلح بَزْلَشْتِي اصطلح بُزْدِي اخذ الشيء غارةً

بزغوم

وبمعنى نقص وفي بنائه للمفعول يقال فيهما بُزْلِدِي اي اخذ غارةً
ونفص بُزْلَدِي رعا الحمل بَازُو عود يفرش وزق الطحاج
او الرشا او الرفاق او نحوها بُزْعُشْ علم منقول من طاير
اشهب واصله بُزْفُشْ ثم عُرّب بابدال فائه عينًا ورُقّقت الباء
بَزْدِي تبرّا منه وهي منقوله من بزربا الفارسيه اي المشتري
فحذفت الراء بِزَرَا السوق وهي منقوله من الفارسيه ايضًا
بُزْقْ كلمة تقال للمستهجن المستقرب اذا استعجموه وعدّوه
اخرس بَزُو الحمل الصغير ويقال بُزْغُو بالواو والغين وفي
كتاب سيلبك ولد الابل وفيه ايضًا الحمل الصغير بَزُو
الاسفيذاج بُزَا المزر بُزْكَل الحمّى الباردة ع

الباء مع السين

بِسْرُو بُسْرُ النزيه بِسْلَدِي اي رَبّي بَسْلَدِي تَرَبّى
بُسُو الكمين ويقال منه بُسْدِي اي كمن بِسْرَكْ
الحمل البختي مَشْبَرْمَقْ الابهام بِسْرَا الى هنا ع

الباء مع التاء

بَاشْ الراس ومنه بَشْلَدِي اي ابتدأ بَشْلِي اَيْ لَدِي جرح
وباش الجرح ايضا وباش الخراج بَاشْلَقْ المملك واصله
بَادْشَاهْ لقْ وهي فارسية بِشْ الخمسة بَشْمَقْ المداس واصله
بَصْمَقْ بالصاد بِشْتَرْدِي طبخ بِشْتِي انطبخ يقال آش بِشْتِي
اي انطبخ الطعام بِشْتِي رفاق معروف عندهم بُشْ صفر خالٍ
بُوشْ منطلق بُشَنْدِي انطلق ويستعمل في طلاق النساء فيقال
بُشَنْدِي اي طلق بُشْتِي اي اغناظ وهو بالفجاقية يُكْرْدِي
بَشْتُرْدِي اي ام يقال بُوآشْتِي بَشْتُرْدِي بُوهذا اشتى في
اشتى علامة المفعول بُشَقْ الرجل الكثر الغيظ من بُشْتِي اي
اغناظ بَشَكْ مهد للصغير وفي كتاب سيلك السرير بَشَقْ
السبلة يقال بَشَقْ دِرْ بُقَابَرْدِي دِرْمَقْ اللفظ والجمع
وفتح القاف وبعدها الف تعطي معنى اللام والمعنى راح للفظ
السبل

الباء مع الصاد

بَصْ الصدا بَصْلَنْدِي صدِيَ ويقال بَصْ طُطِي اي امسك
الصدا معنى صدِيَ بَصْطِي صرع وفي كتاب سيلك بَصْطِي داس

بَصَا يقال عند الاستزادة من الحديث نحو ايه في اللسان العربي
وقال سيلك بَصَا كلمة تجي في اثناء كلامهم فاصلة نَانْ تكون
بمعنى ثم وتارة بمعنى الا وتارة بمعنى ايضا بَصْرْدِي كثر عليه
التغطيه اي غطاه وانثن التغطية وبالعربي بُصَرَّق الغبار
الذي يأتي من بعيد بُصُو الكمين وقد تقدم انه يقال بالسين
ايضًا بَصَنْ سمي به الكلب واصله من بَصْطِي اي صرع لانه يصرع
الذيب بَصْبَغِي كَنْ اي بعد عد

الباء مع الطاء

بُطَقْ الغصن وقد تقدم انه يقال بالدال بَطِي عطس ويقال
بَتِي بُط الفخذ وقد تقدم بَطْمَنْ الرطل بَطْرْدِي جمد

الباء مع الغين

بُغَا النخل المدخر للضراب ويسمى به النخل من كل شيء وبغا
يقولها التُرك والفرس واصله من العربية من بغاء وهو المابو
بُغَتْ شوبوب من المطر وهو الذي يقال له في المطر عابور
بَاغ الرباط بَاغْ البستان منقول من الفارسية بُوغْ ما
يرتفع من بخار القدر بُغْدِي خنق وهو علم وترقق باوه اذا

كان علمًا بَغْشَلْدِي وهبه واصله من بَخْشِش مفعول من الفارسية
ويقال بَغْلَدِي رَبَطَهُ ماخوذ من بَاغ وهو الرباط بُغْرَا
وهو فحل الجمل وفي كتاب سليك بُغرا البختي بَغَرَ المس
بَغْرَصَغَنْ ثم يقال له الدبران بُغْ الخلق وبُغْرُدُقْ
وبُغْرا ايضًا بُغْزَلْدِي ذبح بَغْرَصُقْ المصران بَغْرُ الكبد
بُغْدَا الفم وبالفجاني بُنْدَي ويوصف به بمعنى اسم فيقال
بُغْدَيْ املوا لون الحدّ ولو بمعنى دى كانه قال ذي
حدّ فمي ولا شيء عمل بُغدي بمعنى فمي الامع املو بُغْرُ المرأة
وبالفجاني والنركماني بُوكْزْ وكَزْهي المرّة وبُوكْزْ
هذه المرة وبُرْكُزْدَا اي في مرة واحدة باغجي هي قضبان
عصي المقارع المجلوبة من فجاق الباء مع القاف
بَقْطِي نظر بَقَرْ النحاس بُقْ للخرء بقق نظر بَقْنْ الخاصرة
بَقُوْ القيد بُغْرُدُقْ المحلوم بُغْصَقْ سير يعمل في القوس
الموتور ليعتدل الجانب المايل بَقْطِي غفر ه

الباء مع الكاف الخالصة

بك

بَكْ الربط الشديد واصله بَرْكْ وينطق بالاصلي ايضًا وهو
اكثر استعمالا وينشق منه بُكِدي وبَرْكِدي وللغدية
بِرْكِتي بُكْتي رفض بُكْتي قتل بَكْلَدِي حرس بَكَشْ
علم ينظر من اي شيء نقل بُكْر المخي بُكْ الغابة بِكْت
الزفت بُكْنَه الحداجة بَكَرْ الطراز بُكْرُكْ الملوة
بُكْرْ الاحدب كُزْ الاحدب الباء مع الكاف البدوية
بَكْ الامير بالتركماني وبَيْ بالفجاني بَكْنْدِي رضي
بُكْلَدِي سجد ورفع عجيزته الباء مع اللام ن
بُلْدِي صار بُلْشْطُو عان بُلْدُرْدِي صيّر بُلْشْنِي
انتق بُلْدِي علم بِلْ وبَلُو العلم بُلَدِي حنط يعني حركه
وبالفجاني بُلْشْ اعان وساعد اصله بَلْ بمعنى صرّ من قولهم
بُلْدِي اي صار والشين للفاعلية اي صاير ونقل بمعنى ساعد وجعله
النقل المشاركة في المعنى من صار معك فصير وزنه تضمن
المساعدة وبالفجاني بُلْغَدِي ومنه بُلْغَوْ وهي خبطة الناس
من خوف العدوّ وبُلْغَجْ هي العصيه بُلْدِرَق الورق

المايع

بُلْمَكْ ولد الذئب المتزعرع بُلَنْ اليحموم بِلَدِي سَنّ
بَلَوْ المسن وبالنركاني بِلَكُو بِل الوسط بِلْكْ السلاح
بَلَكْ الساعد بُلْكْ العزيز من الناس بَلَكْ الضفيره
من الشعر بِلْكَا العالم بُلْكُلُو المعلوم بَالْ العسل بَلُوْصْ
الشمع بُوكْ الكثير بُلْطْ السحاب بَلْطِرْ لحمة السان
بَلْدِرَنْ نوع من النبات بُكُرْ العاره وبالفجاني البر المنصل
بالجزيرة والغنيمه والكسب بُلْدِي وحد وبالنركاني طَبْدِي
وبالفجاني بُلْدِي غزل بَلَنْ السمك بَانْ بني البوري
اي امير السمك بَلَنْدِي اشرف بَلْدِرْجَنْ بالنركاني السمان
وبالفجاني بُرْجَنْ بَلَا الفرخ بِلَا وبَرْلا بمعنى مع بَلْطَا
الفاس الملي بكسرها الحطب بَلْطِرْ العام الماضي بَلَتَنْ
جبل للترك بَلْجِقْ الطين بَلْجَمْلَدِي جعله طِيْنًا
بُلْغَيْنِي وبُلْغَنْدُرْدِي كدر بُلْكُرْدِي ظهر بَلْكُو
ظاهر بَلْنَلْدِ غنم بَلْطَجِنْ المطرقه بِلَزْكْ السوار بَلَنْكْ الفافا

الباء مع النون ع

تقلب الباء ميما كثيرا يقولون في من بمعنى انا بَنْ بالنركاني
ويجلسون يقولون في بِرْ بمعنى نحن مِزْ وفي بِنْدِي بمعنى ركب
مِنْدِي بَنْدِي عمس بُنْدِي خرف بُنْ العيب يقال منه
بُنْدِي وبَلَدِي عاب بَنَكْ النقطه بُلْتْ المركوب مشتق
من بِنْدِي اي ركب بَنْرْ الحين وهو منقول من الفارسيه وبالنركاني
بِيرْ بُنْ الرجل العمر بَنْلَدِي اذن الباء مع الياء
بَيْرْ اسم الله تعالى بلغه ايغور وهم التركستان بَيَنْ السحاب
بُيُنْ العنق بَيِي الامير بالفجاني بَايْ الغنى بُيِي الفامه
يُوْيْ العقرب بَيَمْ اللوز بَيْدِي رقص بَيْلَدِي ضرب
عُنُقَهُ اي صنعه بَيْغَمْبَرْ يطلق على النبي صلى الله عليه وسلم
بَيْغَنْ رسالة بَرْ بمعناه مؤدٍّ بِيرُقْ الامر بِيرْدِي امر
بَايِدِي استغنى ❊ حرف الناء ❊
تَوْدَوْدَنْ ,, التاء مع الباء ,,
تَبَا التل تَبَكْ لعبة يلعبوا بها الصغار تَبِي ريح تاتي
بالثلج تَبَرْنْ تحرك الماضي منه تَبَرْ تَدِي تَبَلَدِي

اصل نِبْرٌ الارض السّخه تَبْكٌ المهمار تَبْنِي رَفَسَ

التاء مع النون

نُتْنٌ الدخان تَتْرُو وَتَقْطِي نظر نظرًا حادًّا نُتْلٌ علم يسمّى به الرجل تَنْك

مفتاح سنّ خفي ما يعرفه الاصانعه نُتْنٌ البشمانا ه

نُتْنُتُوْ اخيصموا يعني تماسكوا التاء مع الراء

تُرْكٌ قبيلة من الاعاجم وهم اصل هذا اللسان تَرْكَان

قبيلة من الاعاجم ايضًا تُرْلُوْ نوع وضرب من شيء يقال

تُرْلُوْ يَمِشْ كَتُرْدِي اي جاء بفاكهة متنوّعة تَرْسٌ المغلوب

يقال طُعِنَ ترس كيدي اي لبس ثوبه مغلوبًا تَرْسَا اليهود

تَرِي المحيّ تَرْلِكٌ الحياه تَرْلَدِي عاش وحقيقته

احيى واللام لحقت لاصل بناء الفعل للمفعول تَرَدِّي حيّ

تَرَكَرْدِي اعاش وقد يبطؤ لدال في ذلك كله عوض التاء

تَرِنْلَغِي عمق تُرُشْتِي جهد تَرَسْ ظلاله الملوك تَرْ

العرق الفعل منه تَرْلَدِي اي عرق تُرْبٌ العجل تَرَكٌ

الجماد تَرَكٌ العجلة تَرَكْلَدِي استعجل تَرْلَدِي عرق

تَرُكٌ الشجر تَرِي الجلد بالصوف تُرِي المبرد الكبير

تُرْتٌ الاربعه تُوَرْدِي عرّس التاء مع الزاي

تَارْ العرب تَزٌ الركبه تُزْ فسّر الخشب تُعَشّوا به الفتيّ

تَزْكَنْدِي دار تُزْدِي صبر تَزَكٌ الروث اليابس

تَزْكَنْ السير الذي في فاس اللجام من جانبيه يقال

اَطْ تَزْكَنْ طُطْ اي امسك اللجام ويقال تَزْكَلَا اي الق

طرف ذلك على سرجه تَزَا الرخص للناعم تُزَلْدِي استوى

ولا يقال اَشْ تُزَلْدِي انما يقال اَشْ يَسْتِي اي استوى الطبخ

ويجوز سجر سُقُر تَزَلْدِي اَشْلَرَا اي استوي امورهما ه

التاء مع السين ه تَسْتِي الانثى تَسْ السنّ تَسْلَدَكَ

عضّ تُسْدِي وقع وتزل مشترك ويقال دُسْتِي تَسْدِي

بسط تُسْكٌ البساط وفي كتاب بيليك تُسْكٌ الطراحة

والفراش واما البساط فكور تَسْ الصدر والظهر

التاء مع القاف ه تَقِي بمعنى ايضا وشرح

تَقِي بمعنى آخر التاء مع الكاف ه

تَكَنْكُ الشوك تَكْجَاكُ الهباب تَكْنَا البعير تَكَا
المنبس تُكْرِيكَ البصاق تُكَاكُ المشبهة للخراي
تُكْتُو بدد تُكْرُدُو بصق تَكْ الطرد وسكت اي
فعد ساكتا تِكِّي لقم تُكَنْدِي فرغ تُكْلُوا لمى الفم بحوط
بالفجاق م التاسع اللام تَلَكْ البخش تُلْكُو
الغلب والبرطاسي تِلْ اللسان تُولَكْ الاعمى تِلِسْنُو
الاخرس تِلَدِي طلب ويقال دِلَدِي م
التاء مع الميم تَمْرْ الحديد ويقال بالدال تَمْرْ تُورُوق
النجم الذي يسمى بالجدي تَمْرِيغُو الحرنشف حز الحديد تَمْرِيَاش
المقرعه المحدده الراس تُومَا الزور تُومَلْدِي زرر تُمْنْ
البدره التاء مع النون تُنْلَا الليل تُنَدِي
بات تَنْرْ البحر تُنْلَكْ دور الفاعه تُنْ امس تِن
الروح تَنْرِي بالحبشومة الله التاء مع الواو
تُوُورْ صدر المجلس تُومَكْ المكمده تُو الدخن المحمور
تُولَكِنْ الحداة تُونْ العافر ويقال اصلق للعافر المكنه

دوي

وهي التي لا تلد التاء مع الياء تِيَكْ المهر تِيرْمَنْ
الطاحونه تِيرْمَايُزِلِي مدور الوجه تِيم كل م
حرف الجيم جِي الرحم المهمز جَاطْ الجبن
الجيم مع الباء جِبْ القضيب جَبَرْ رمص العين
جُبُرَكْ الثوب جَبْطِي ضرب وقطع في مره واحده جُبُرْ
القش بُونَبَجْ جَبَرْ الاعمش يقال جَبَرْكُرْلُوا اي ذو عين
عمشا جِبْنْ الذباب جَبُطْ الهدمه جِجْجْ العصفور
جَبَانْ الرمل جِبْتِي قبيله من الترك جِنْدِي حمل على شئ
دفعه واحده جُبْ قش جَبِشْ ولد المعزا م
الجيم مع التاء م جَتْ الدرز جَتِي جمع بين الدرزين
يقال قاش جَتِي اذا عبس اي جمع بين الحاجبين ويقال
جَتِهَا شْتُو اي مقرون الحاجبين جَتْلَدِي اقترن الدرزان
وما يشبههما كالحاجبين جَتْلَدِي صوت بقرقعه وسنه يسمى
البندق جَتْلُوكْ جَتَرْ الضلالة جَتَنْ الفقه والسله
جَتُوكْ القط الجيم مع الجيم جَجَكْ الزهر جَجَا

دعوة يدعوا بها الولد امه والجيم الاوله بمالة جاج العرمه
جابرس الخضر وبالفتحاتي جحلق جحكرد وعطش
الجيم مع الراء جرى العسكر ويقال جرك
جرك الفرس جرلق دوي الماء يقال جرلت اقرأي
يجري ماء جرير اقر يجري الماضي اقطى والراء المضارعه والباء
في جرلب للجمال جرلدي جري بدوي ويقال للصغير اذا بكى
يا جرلر وهو عبارة عن البكاء جركما العجين المحشو لحما المتلى
في الدهن وهو اسم للحلاوة المشكله جربي طرف القضيب جرا
السراج وبالفتحاتي جرق وهي مقوله من الفارسيه يقولون في السراج
جراغ بالغين جرلق المناره جرلوق نوع من الطير يشبه
حسه دوي الماء جرق حذاء يتخذ من الجلود يستعمل للثلج ويلبس
على الجوارب جرالشفا جرلو الشئ اي دوشفاء جروي
الحيله جركي البالي جردي بلي جرك البقسماط الصغار
جرجا السلوي بالتركي جر اللعب اذا كان ظهره الى الارض
وذلك في لعب الصبيان جركن الوحش القبيح ع

الجيم مع الزاي ع جزدي خط جزدي نقض الغزل
جزو الخط جزلشطي كاتب جزبلدي هان ع
الجيم مع التين ع جتا طل المطر يقال جتدي اي مطر طلا
الجيم مع الشين ع جش كلمة يوقف بها الحمار والبغل
جشط الجاسوس وهو مترك من العربيه جشطلدي تجسس
الجيم مع الصاد جص اليوم الغيم الجيم مع الغين
جغن البخيل جغن الانسان جغا الفرخ قبل الترييش وكل
مولود صغير جغردي صاح جغردي اخرج العين بدل من
القاف واصله جنردي لان اللازم منه جقطي جغرط اللبن
الرايب جغن البازي ويقال فيه طغن جغنق المرفق ويقال
درسك جغردي نفرز جغلطلق اللعاب وهو الوسخ الذي
يعلق باللبش الجيم مع القاف جقطي خرج ويقال
نهر الكلب جق وجق الندي وجق الكثير وجقطي صر
شئ في شئ ويقال للصر جقن وجقطي عمر جقمر الدبوس
جقمر البخيل جقمق الفداحه جقر المجنة جقرلو

اي ذو عين زرقا **حُنْفُرِدي** غلظ القِدّ ريشي فيه غليظ ويُقال
بُوانِيٌ حُقْرَتْ اي هذا على اللحم **حِنْفِرق** الدُوكاب الذي يُعزَل
عليه الغزل **الحيم مع الكاف** **حَكْبِي** حدب **حُكْبِي**
حَتَا الانسان **حَكَا** النقطة على الخط **حَكْلُ** المطرقة **حَكْرَدَكْ**
النواة واللبّ نحو لبّ البطيخ والبيطين ونوا اللوز والمسوّس
وغيرهم **حُكْ** الذكر مقابل الفرج **حَكْ** الذي يُقال له حَكَتْ
اي اللحم النيّ ويُقال للرجل الغرّ حَك **حَكْلَنْدي** تعثّر بُرءُ الجُرح
اي طَاكَ بُرؤُه **حِكْتْ** لبّ القطن **حَكْرَكا** الجراد **حَكْرَ**
السُكّر **حَكْرَبُرَكْ** العجين المحتوسكّراً **الحيم مع اللام**
حَلْدي نفر الدف او الرباب وغيرهما من الملاهي **حال** الفرس
الاشقر المايل الى الحمرة **حَلْ** المجوح من الحبل ويسمّى به الانسان
علماً ويُطلق ايضا على القرع بالسيف **حَلْبَرْ** الماء الى الركبة **حُلْبَنْ**
الزهر **حَلْكْ** عودٌ يلعب به الصبيان نحو من قدر الابهام
احد طرفيه غليظ والآخر دقيق يوضع على الارض ويُقرَع على
طرفه الدقيق فيرتفع الى الهوى ثم يُلقى بالعصا **حَلاش** الشيء القليل

ويُقال جلجا بشيء ويقال ايضا بزجلاشيء اي بضح قليلا **حل**
الحُلّ متروك من العربيّة ويقال حُلْدي اذا عطاه بالحل **حَلْقَنْ**
اليوم الدجن **حِل** الدرّاج **حُلْكُنْ** الطلب والطلب ايضا
بمجاني **حُولَدُزْ** للمسلم **حُلْمَنْ** الفانة ويقال دُلِقَ **حَلْقَنْدي**
اضطرب الماء في الوعا **حَلاطَلّ** ويقال حِلْدي مطرطلاً مثل
حِشْدي وقد تقدم **حِلَنْدي** ابتلّ **الحيم مع الميم**
حِمْ الفلاّعة من الطين وفيها النبات **حُمَنْ** المرج **حُمُقْ**
عصاة مدوّرة الراس من خشب مثل الدبوس **حِمَنْ** الابيض
البيّق **حِمْغَلِق** العطاش **حَمْرُ** الطين الوحل **حُمْلَكْ** الفدر
الصغيرة **حُمْجا** المغرفة **حِمْدي** اغتسل بالماء **حُمْلَدي** اقعي
حِمْدِدي فرس **نا حِمْدِ رَسْرِسْني** وفي كتاب بيليك **حِمْلَدري**
فرس **حُمَرْنْ** الكريم **حِمْرُ** الحزر **حَمْعا** الرزّه **حِمْ** شديد
الحيم مع النون **حَنَقْ** التصعّه **حَنْلُقْ** الشحتور
حَنا محقه الثلج **حَنْدَ** المحتسن من الترك وغيرهم **حَنْكَ**
الملهى الذي هو احدب الظهر **حَنْدَرَدي** تقصّى يقال

جَنْدُ وصوغِلْ اي اسَلْ مُقَضِّيًا وفي كتاب سيلبك حَبْقَرْدِي
تَتَاهَن جِنْرَدِي طن الجيم مع الواو ح جَوْ
الصحيح جُوو الاستي جَوْجَنْ الغبيه حَاوُشْ هو الذي
يصيح امام الملك بالتعظيم والاحترام جُوْلِدِي وثب ح
الجيم مع الياء ح جِيَا التراصيا البعلبكيه جِينْ
النقش بالحرير ه وجميع ما اوله جيم هي فيه مشوبة الإجحا
وجُمْرَت فقط حرف الدال
الدال مع الباء دَبْنِي رنس دَبَا بانوخ الراس وهو
التل ايضًا دَبْرَنْدِي تحرك وتقدم في حرف التاء مع الباء
دَبَلَدِي قتل دَبِّي زج بحي بالتل دِبْ النقر دُبْ شُدْ
التفصل وهي مبالغه في الاستقامه وَدُرْ هو المستقيم وَدُبْ
يُقال مع دُرْنَا في المبالغة في الاستقامة يُقال بُوَاتْ دُبْدُرْ
اي هذا الشاب مبالغ في الاستقامة دَبْكَشْ المهماز دَبْدِي
اصاب المبلول شيء من الجفاف دَبَكْشْ الرفاس يُقال
بُوَاطْ دَبَكْدُرْ اي هذا الفرس رفاس الدال مع النا

دُتْنْ الدخان وقد تقدم في حرف التاء وبالدال اكثر دِتْرَدِي
ارتعد دِتْرُ وبَقْطِي نظر حادًّا ه دِتْرُ وحادًّا ه وبقطي نظر ح
الدال مع الدال دَدَ الجدّ ابو الاب دِدَ الهودج
دُدُكْ الشبابة دِدِي نفش الصوف او القطن وغيرهما والارد
دُدَدِي قال يُقال نَادَدِي اي اي شيء قال وهي تركيبه
والارد دودت عميق الدال مع الراء
دُرْ لفظة تُضحب الخبر وعين للتوكيد وتُبدل داله طاءً في
بعض المواضع وقد يُقال دُرْبًا أَوْطُرْبًا دِرْكَ العمود وتقدم
في حرف التاء دِرْكِي الجفنة دَرْكُو النساميط للسرج
دُرْنَدِي نقر دُرْنِي دهن دُرَا الشريعة والاسلوب
الدال مع الزاي دَزْدِيَ اي خرج من قطيعه
يُقال للشاه وغيرها وَزَكْ الروث اليابس دُزْدِيَّ
نظم الشيء دُزْدِي صير دِزِم المنظوم من اللولو وما يشبهه
يُقال بَرْدِزِم اي منظوم واحد دِزْ الركبة ويُقال نِزْوح
الدال الكثر الدال مع الشين ح

دُشِّي وقع وتقدّم ذلك في حرف الناء دَاشْ قرين ولذلك
قَرِينْدَاشْ دِيلْدَاشْ وَجِنْدَاشْ وغير ذلك ه
الدال مع الغين ه دُغْ الجبار دُغْدِي طلع
واصله دودو ويقال بالطاء وسياتي الدال مع القاف
دُقْ دُقْ الاخ الحقيقي الدال مع الكاف دِكْتِي
عرس وخاط ونصب مشترك دَكْدِي وصل دُكْتِي بدّد
وصبّ دِكَنْ الشوك دُكُنْ العقده دُكْدِي عقد
ومنه يقال في جمع العرس دُكُنْ اي انعقد المجمع سنجر
دُكُنْدَايِدُكْ اي جا في عرس سنجر يدُكْ معناه كذا
دُكُنْكْ قبة الخركاه دُكْمَا الزرّ دُكْمَا اللبيب الحيله
دَكْمَا كُلْ يقال دَكْمَاتِي اي كل انسان وبالفجافيه
تيم كتي تيم بمعنى كل ودكما هذه جات كما جات كل في اللسان
العربي يضاف اليها ما بعدها وكذلك تيم وبر انجا بمعنى
بعض كذلك بخلاف المضاف والمضاف اليه في هذا اللسان
وبر معناه واحد وانجا مثله ثم استعمل مجموع ذلك بمعنى بعض

دُكَلِ الجميع دُكْ مثل دَكَا التيس ويقال بالناء وتقدّم
في حرف الناء دُكَنْدِي فرغ دِكِرْمَنْ علم ه
الدال مع اللام دَلُو المجنون دَلُرْدِي جن ويقال
فيه ايضا لَوْ وتلي دَلُكْ الثقب دِلْدِي ثقب دِلْدِي
شق ذلك المشقوق دِلْ اللسان ويقال نل دِلَكْ المراد
دِلْدِي اراد وسال يقال نادِلَرْسَنْ اي اي شيء تسال اوتريد
ويقال دِلَنْجِي اي السايل ويقال بالناء ايضا دَلِمْ الكبير يقال
بودَلِمْ دُرْ ويقال دلك عند استكمار الشيء دَلْكُو الثعلب
ويقال بالناء دَلْتَقْ الحجّه ويقال بالناء ايضا وهو اكثر
دُلْقُو الزق ويقال بالطاء دُلَنْدِي نبت وبمعنى استقر ويستعمل
بمعنى نبت الدال مع الميم دَمُرْ الحديد ويقال
بالناء دَمُرْ الدف دُمْرَنْ النصل بالفجا في تبتق دَمْرَكُو
الغوباء وهي الجزازه دُمَنْ العشرة الاف ويقال ثمن بالتاء
دُمُلُ البرد دُمُلْدِي سلا الدال مع النون
دَنْ البهت دَنْلْدِي لهث دُنْ الليل ويقال تُنْ ويقال

ايضاً عن نهار امس **شَكْلُ شَكَا** الليلة البارحة **دُنْدِي** رجع
دِنْ النفس يقال دِنْ الشيء اي نفس والشيء معناه عاطى
اي واخذ ماخوذ من الدي اي اخذ والشين للمشاركة
والنون في دِنْ للمفعوليه والكسر في النون الاولى للاضافة
دِلْدِي اسم **الدال مع الواو دَوْدِي**
خمش يقال يزن دَوْدِي اي خمش وجمعه **دَوَا** الجمل
دَوَابِلِق الدلفين اي السمكة المشبهة للجمل **دَوَرَت**
الحايط **دَوَاشْ** النعام اي الطير المشبه للجمل **دَدَا** الجد
ويقال أطا **حرف السين سِدِي**
بال وسدي بالبركاني كسر **السين مع الباء سَبَشْ**
رش قليلا **سُبُرْكْ** الملمسه **سُبْرْدِي** كسر **سُبْرْلِدِي**
انكسر ويستعمل عندهم بمعنى انسل **سَبَا** الحجش **سَبْغِي**
الزمر **سَبْقِنْ** الحربة **سَبْلَنْ** رشاش المطر **سِبْلَدَق**
كل حيوان عريان **سَبَدِي** اخال في مشيه يقال سَاسَا
كلِ سَاسَا يَرْ **السين مع الناء سُتْ** اللبن **سُتُكْ**

البول **سُتْرَكْ** الكرة والطابة **سَتْلِكْ** الذكي ويقال زَدَكْ
السين مع الجيم سَجْيَشْ عزل الشيء من الشيء **سُجِي** اللذيذ
الحلو ويطلق على الخمر وبالفجا في سُجُوْ **السين مع الدال**
سِدُكْ البول وتقدم في السين مع الناء **السين مع الراء**
سُرْدِي طرد **وسُردِي** سان **سَرْدِي** نشر **سِرْقْ** عود
في غلظ العضد دون الرمح طولا ينشر عليه الثياب ويسمى في
اللغة العربية المشجب **سرو وسُرْقْ** قطيع من الغنم **سِرْكَا**
الخل ويطلق على الصيان **سُرْمَا** الامتداد **سِرِمْ** السير
من الجلود **سُورُكْ صِرْتْ** السفتور **سُرْوُتُو** مسح ومحا
سُرْشُدِي امسح والنون للمطاوعة ثم استعمل بمعنى زحف
سِرْجَا الزجاج **سَرْجَا وسَرْدُد** ذكا الدابه وسرعة حركتها
سُرْجُكْ السمر **سرلدي** انزلع يقال سِرْلِدِي اَرَا بِرْدَنْ
بِرْ الارض والمكان ايضا اي انزلع من وسط المكان **سُرْدِي**
سحب **السين مع الزاي سِزْ** اسم مصمر بمعنى انتم وبِز
لفظ يلحق الاسماء فتدل على انتفاء ما دخلت عليه عن المحكوم

عليه به يقولون تَلْسِزْ اي بلا لسان بمعنى اخرس وكَرْسِزْ اي
بلا عين بمعنى اعمى وَاَطْسِزْ اي بلا فرس سُزْدِي صَفِي الماء
سُزْلَدِي تكلم سز الغلام سُزْمَا الرَّاووق وسُزْما عضيض
اي ذو طرف غضيض ويقال عُرْنَ سُزْدِي اي عَضّ
طرفه سِزدِي حرس السين مع الغين سِغْسِغَنْ
العَنْقَوْ ويقال سَقْسَغِنْ السين مع الكاف سِكْ
الذكر مقابل الفرج سِكْدِي ناك سَكِزْ ثمانيه
سَكِشْ الجماع سَكْسَنْ الثمانون سَكْسَنْدِي هدد
يقال كم كاسَكْسَنْزِسَن سَكْدِي درج سَكْرْدِي
وثب سَكِتِي فتق سُكُلْ المريض سُكْلُكْ المرض
حرف الشين الشين مع الباء
شَبْشَبِي المندلق السين مع الراء هـ شِرْشَا الشاطر
وهي منقوله من الفارسية مركبه من شِرْ الاسد وشاه الملك
شَارْ المدينة وهي منقوله من الفارسي وهي بالفارسي شَهْر
الشين مع الشين شِشْ الشيح شِشْلَدِي شَوَى

شِشْ بُرَكْ قطع من العجين بطبخ معروفة شِشْ الورم
شِشْتِي ورم شِشِكْ التي من الغنم شِشْتِي حل
شِشْ كُرْلُو اي ذو عين حولا الشين مع القاف
شَقْلَقْ الرجل السفيه الشين مع الكاف شِكْرِدِ
المساجز وهو منقول من الفارسي الشين مع اللام شَلْغَمْ
السلجم وهو مترك الشين الشين مع الميم شِمْدِي الان
وكان اصله اَوْش بمعنى ها التي للتنبيه وَامْدِي الان ثم حذف
منها الهمزه ونقلت حركة همزة امدي الى الشين الساكنه وحذف
همزة اش فقالوا شمدي يقال شِمْدِي كلكمن معناه الساعه
ما اجي شَمْعِي شجر الشام وحذفت همزة اَمْعِ ونقلت حركتها الي
الساكن قبلها وقولهم شِمْدِي وشَمْعِي ليس في الحقيقه من علم
اللغه لان هذا تغيير عرض بالتركيب الشين مع النون
شَنُشْ القبر حرف الصاد صُو الماء
صُولَنْجَنْ دود البطن ويقال للعلق صُوطِش حجر الماء
صُوطَرْطِري ديك الماء صُولُو المورده الصاد مع الالف

صَبْطِي نكب عن الطريق صَبْطُرْدِي اي نكبي عيره صُبُواَسِلْ
ويقال سبي صبحق السطل صَبْصَوْنْ الشديد البرد صَبْرَشْدِي
شدد يقال صبرشدلو ياطيب اي تبدد دار صَبْرَغِي
الشابه وتقدمت في حرف الشن صَبْرَشِبْ يَطْلَرْ اي ناموا
مُنَبَّدِينَ صَبْ النصاب صَبْصَرِي الشديد الصفره
الصاد مع الجيم صَجْنِي رش كثيرا صَجْنِي حَرِي
صُجْ الذنب صَجْ الشعر صَجْطِي دَرَّ صَجْرُطِي طسنطس صَجْ
الذي يطبخ عليه الرفاق صَجَقْ هو الشرابة والعثكول
صِجْقَنْ الفار وبالنركماني صِجَنْ وصِجْقَنْ ايضا شهر من شهور
الترك يقال له صِجْقَنْ اي القمر واي الشهر صَجْقْ النفاق
صُجُلْدُو تعرّي الصاد مع الراء صَرِي الاصفر
ويطلق على الخمر صَرِي قُونْ البطيخ الاصفر صَرِشَنْ اشقر
اللون بصهوبة ولا يستعمل اشن الا مع صَرِي صُرْدِي سال
ومص مشترك صُرْقَنْ نوع من الشجر شبيه بالدلب صَرْقَدِّي
تدلّي صَرْبَنْ العمامة وهي معرب من الفارسيه اصله سَرْبَنْ

سَرْرَاسْ بَنْتْ عقد صَرْبْ الصعب صَرْبْ كِرْدِي دخل
على عملوه صَرْمَصَقْ التوم صَرْصِلْدِي وثبت اليد واليد
وما اشبههما مما تغير عن حاله صِرْتْ الرابيه وبالفتحات في
فصل المجرّات صَرْدِي لفّ صُرْمَا المزر صَرْنَجَقْ الجراد
بالفتحات صَرْطَلَنْ الضبع صِرَمْ السير الابيض وتقدم في
حرف السين ايضا الصاد مع الزاي صَزْعَنْ الثعبان
صَزْ الغابة صَزْدِي اشتد وجع الجرح صِزْدِي ذاب
الرصاص وشبهه صِزْدِزْدِي اذاب هكذا في كتاب سليك
وقال شيخنا فخر الدين ليس بجيد بل اذاب اريي لان ذاب اردي
واما صِزْدِزْدِي فانضج صِزْدِي نضج في نسيئه
الصاد مع الصاد صَصِي صنه البول يقال صَصِي بِيرْ
اي يفوح الصنان صُصَدِي عطش الصاد مع الطاء
صَطِي باع صَطْلَشْ علم مفعول من اسم المفعول يعني المبيع
صَطَنْ الذي اشتري الصاد مع الغين صَغْدِي حلب
صَغَلِشْ سُتْ الحليب صَغْمَلْ الشاة المعدة للحلب يقال

صَعْمَلْ قُنْ نَجَادُرْ اَيْ كَمْ لَكَ ضَانَ حَلُوبَةٍ صَعْ السَّالِمِ يُقَالُ
سِنْجِ صَاعَ دُرْ اَيْ سَالِمٍ طَيِّبٍ فِي عَافِيَةٍ صَعْ اَلْ الْيَدُ الْيُمْنَى يُقَالُ
صَعْ اِلْنْ بِلَايَا اَيْ كُلْ بِيَدِكَ الْيُمْنَى وَبِالْفَتْحِ فِي اَكْ بِلَايَا
صَعْرُ الْبَعِيرِ صِعْنٌ بَقَرُ الْوَحْشِ صَعْرُ الْاَطْرُوسِ صَعْرَقُ
الْعُنَّابِ صَعْرِي الْكَفَلُ صَعَنْدِي حَسَبٌ وَبِالنُّونِ كَمَا فِي صَنْدِي
صَعَشُ الْحِسَابِ صِعْرَقُ مَا بَيْنَ الْاِصْبَعَيْنِ صُعْرُدِي خَدِرَ
لَحْمُهُ مِنْ كَثْرَةِ الضَّرْبِ فَلَا يَجِدُ الْمَسَّ صَعْلَقُ وَهُوَ صِفَةٌ لِلذِّئْبِ
طَعَنَهُ بِالسَّيْفِ يُقَالُ قَلِيلٌ بِلَا صُعْرُدِي صَعْلَقُ السَّلَامَةِ صَعْمَعُ
السِّمْنِ صِعْرًا طَوْفُ الْقَمِيصِ صَعْلَقُ بَرْدِي اَيْ اَعْطِ الصَّغِيرَ
بِمَعْنَى صَفَرَ صَعَنُّ النَّصْلِ صَعْلَقُ النَّعْجَةِ صَعْطُ رَفِيقُ الزَّوْجِ
الَّذِي يُجَذِّمُ النَّاسَ فِي الْوَلِيمَةِ **الصَّادُ مَعَ الْقَافِ**
صَقَلُ اللِّحْيَةِ صَقَلْزُ الْاَمْرَدُ صَقْلَدِي جَرِسَ وَحَفِظَ
مُشْتَرَكٌ وَيُقَالُ بِمَعْنَى حَفِظَ اُصْرُدِي اَيْ حَفِيظٌ صُقْطِي اُدْخُلْ
صُقْلُدِي تَحَرَّكَ وَجَعَ الْجُرْحُ حَرَكَةً شَدِيدَةً صِقْدَدِي
نَدَبَ عَلَى الْمَيِّتِ صَقَرُ الْاَغَرُّ مِنَ الْخَيْلِ صَقُرْعَا الْفُرَادُ

صِقْدِي عَصَرَ صَقْبُرَقُ السَّابِقَةُ **الصَّادُ مَعَ اللَّامِ**
صَلْدِي اَرْسَلَ صَلَنْدِي اِسْتَرْسَلَ صِلَنْجَقُ الْاَرْجُوحَةُ
وَبِالْفَتْحِ فِي صَلْقَنْجَقُ صُلُقُ النَّفْسِ صُلَقُ الَّذِي اَخَذَتْهُ
صُلْقُومُ الْعُنُقُ وَمِنَ الْعَبِ يُقَالُ بِيْ صُلْقُومُ اُزُمْ يَدِيمُ اَيْ
اَكَلْتُ عُنُقُودًا وَاحِدًا مِنَ الْعِنَبِ صُلُقُ عَرَبٌ بِهِ صُلَّ الشَّمَالُ
بِالنُّونِ كَمَا فِي وَيُقَالُ صَعَّ وَيُقَالُ صَنَّ صَالَ عِيدَانِ يُضَمُّ بَعْضُهَا
اِلَى بَعْضٍ وَيُرْبَطُ وَيُرْكَبُ بِهِ فِي الْبَحْرِ يُعَدِّي بِهِ مِنْ جَانِبٍ اِلَى
جَانِبٍ وَيُقَالُ لَهُ الطُّوفُ صَوْلَنْجَقُ الْعَلَقُ وَدُودُ الْبَطْنِ رَدِيءُ
الْاَرْضِ صَلَنْجَقُ الثَّغْرِ صَلْجَا الْمَحْفَةُ وَقَالَ شَيْخُنَا فَخْرُ
الدِّينِ صَلْجَا عُودُ الْجَنَازَةِ صُلْدِي لَهَثَ صُلْدُو تَصَرَّفَ
الصَّادُ مَعَ الْمِيمِ صَمَلَا الْفَقِيرُ صَمْصَنْدِي لَجَّ وَاَلَحَّ
صَمَصُ هُوَ اللَّجَاجَةُ وَصَمْصَنُ اَيْ لَجَّ وَلَحِنَتِ النُّونُ زَائِدَةً
فَرْقًا بَيْنَ الْاِسْمِ وَالْفِعْلِ **الصَّادُ مَعَ النُّونِ** صَنْجِي
طَعَنَ صُنْدِي نَاوَلَ صَنْدِي صَنَّ النُّونُ كَمَا فِي وَتَقَدَّمَتْ
الْهَا بِالْفَتْحِ فِي صَعَنْدِي صَنَدِي عَدَّ وَبِالنُّونِ كَمَا فِي صَدِي

صُنْقُو المغفل صُنْقُلَنْدِي تغفل صَنْدَل السماريه صُنْ
اخر صُنْجَقْ العنب صُنْقُلْ المسيرة وهو مركب من صُنْ
السيادة وقُلْ العضد صُنْدُرْدِي كسر بضم الصاد فجافيه
وبكسرها تركانيه صُنْرَا فى الآخر وهى الراء عبارة عن الدال
التى هى اداة طرف يُقال صُنْرَا كَلْدِي اى فى الآخر جاء
صُنَقُنْدِي آخر صَنْغَرْ الاطروش وبالتركمانية صَغِرْ
الصاد مع الواو صَوْدِي حوّل صُودِي برد صُوق
البرد صُوْنْ الابل صُونْ كابك نفر الوحش صُولدِي
تتمى صَوْ الدعوى صَوْجِي منسوب الى الدعوى بمعنى الفضل
بين الخصمين ومثله لا يكون الا قاضيا فاطلق صَوْجِي عليه
لفضله يقولون صَوْحَمْزَا اى تبينا يعينون به النبى صلى الله عليه وسلم
الصاد مع الياء صَيْ الماء دون قامة الخيل ه
حرف الطاء الطاء مع الباء طَبْشْ
للخدمة يُقال طَبْ قلدي اى جعل الخدمه طَبْشْ كلمة يقال
بمعنى الكف طَبْ اَرْ اى اكفف عن الضرب طُبْ الذرة طَبْشِي

وحد طُبْرُقْشْ التراب طُبْرَا المخلاة طَبَنْ احمص القدم
طَبُجِي الخادم وجي للنسبة طُبُقْ اللعب طَبْشِي التقى يُقال
يَبنى طَبْغَلْ اى التقى الامير ويُقال بَيْ طَبْشْطَرْغَلْ اى لغته اى
اجمع بينه وبين الامير ويقال طَبَشْنِي اى تلاقى ثم تُدخل دُرْ
للغدية فتقول طَبَشْتُرْدِي اى لغته اى جمع بينه وبينه
طَبْرْدِي بالباء الخالصة برطع فى المشى طُبَلَنْ المغص فى
البطن طُبْلَقْ نبات له عرق طيب له حب قدر حب الحمص
يُسمّى السعد ويسمّى به النساء طَبْخْ النخت الطاء مع النون
طَتْ الفلاح طَتَقْشِي صار لسانه دلغنه لغه الفلاح طَتْلُو الحلو
وقد يُقال فيه طَطْلُو طُطِي اصله بالناطئ وبندك ناؤه طاء استك
الطاء مع الجيم طُجْ النحاس طَجَرْ علم يسمى به الطاء مع الراء
طُرْدِي قام طُرُقْ المقام طرقني اى اين مقامك طُرْعُرْدُوا
اقام طَرَدِي مشط وفى كتاب سيبك طَرَقْلَدِي سرّح يعنى
مشّط طَرَقْ المشط طُرَقْ المنبر بس طَرْ الضيق
طَرْلَدِي وطُرْبُلْدِي اى ضاق طِرْنَقْ الظفر طُرْقَدِي

حَلَبَ وَوَزَنَ مشترك طُرْتُقْ الميزان طَرِي الدخن
طُرْطُمْ علم لرجل طُرْلُقْ لبناء يغطى به الخركاه طُرْلَقْ
المستخبر الغريب من الرجال طُرْلُقْ الصيفة في الغلاء وغيره
طَرْ الكلك طَرَزِي الميزان طُرْنَا الكركي طُرْ الميت
طُرْطَنَقْ الزكاة طُرْلَقْ النرس الجنوي طَرْاطِي جر
الطاء مع الزاي طَرْ الافرع طُرْ الملح طُرْلَدِي ملح
طازي الفرس العربي وسيمون العرب تاز ويقلبون التاء طاء
طُرْلُو الملح طُرْلُقْ شئ يصلح به الطعام من لبن او حب رمان
وغيرهما وتسمى به المملحة طُرْتُقْ الافرع ايضا طُرُقْ الشرك
طُرْ الغبار طُرْدِي اسبعث الغبار ويقال اثار يثير طُرْدِي
اي فاحت رائحة المسك الطاء مع السين طُشُقْ
الاتيان طُشُقْ شحمة الفرس اي قيده طُشْدِي قيده
طُشْتِي فارت القدر طَشْقُنْ النهر المادمن كلامهم صوطشقندة
طَشْنَدِي نقل طُشْلَقْ علم طُشْدِي زار طَشْ الحجر طَشْ
الخارج يقال طَشْقَرَ أحمق اي اخرج ترا الطاء مع الطاء

طُطَقْ الشفة طَطَرْ قبيلة من الاعاجم ويقال فيهم تَشْ بالتاء بين
بَنْ طُطْقُنْ الاسير طُطْعًا قايم السيف طُطُمْ المنبضة طَطِي
ذاق طُطُرْغَنْ الارز ويقال بالتاء طُطْلَقْ الخسف
طُطْلُدْ وخسف طُطْ الحلاوة طَاطْ الطعم طُطْمَاجْ وبحضاف
معجين يلقى في مرقة اللحم معناه لمسك الجوع طُطْمًا اي لامتك
واج جايعًا فسمى بالجملة الطاء مع الغين طَغْ الجبل طُغَنْ
البازي طُغْلُقْ عود له سفينان يربط في كل واحد منهما
حبل يشد به الحمل وهو علم ايضا طَغْرَقْ الشاطر طُغْرُو
المفوم والصادق يقال طُغْرُوسُرْ لَرْاي يتكلم صادقا طُغْرُكْ
طاير معروف ذا ارسل على الكراكي لا يزال يرفرف واصلا بعد آخر
ويكسرها حتى يأتي على الجميع ولا يأكل الا من اول الكسرة طُغَا
الابريم طُغَرْدِي قطع طُغَرْجُقْ المزاده طُغْلُدِي وشم
وطُغْ الوسم هو مشترك بينه وبين الجبل طُغْدِي ولد ومعنى
طلع ايضا طُغْلُدِي تفرق ويقال طُغْلُشْتُلَرْاي تفرقوا
ومن طُغْدِي آي طُغْمَشْ اي مولود لتر كُنْدُغْمَشْ مولود سمس

الطاء مع القاف طَقَّنِي غلق طِقِّنِي سدّ طُقّ الشعاب
الماضي منه طُيْدِي وقياسه طُقْدِي ولم يُسمع طُقْصَنْ
التسعون طَقُزْ التسعه طُقْدِي ضرب ضربًا وجيعًا
طُقُدِي نسج ايضًا ويُقال للحائك طُنْدِ فيجيء طُقُرْجِنْ لعبه
مثل الشطرنج يُلعب بها طَقُوقُ الدجاج طُقْمَا الاربعة
والممدّة وعُرّب بالدقماق طُقْصَبا قبيلة من الترك الفجاق
الطاء مع النون الخيشوميّة طَنْ الصحو والعجب مشترك
طَنْلَدِي تعجّب طَنْ الجليد طُنْدِي جمد طُنُزْ الخنزير
والدهن الجامد فاذا اطلق على الخنزير فهو مطلق واذا اطلق
على الدهن الجامد فهو مركب من طَنْ الجليد وازّ الدهن
الذي يعلو الفدر طَنْشِقْ العجب طَنْلَا معناه وقت الصحو
تقول طَنْلَا كَلْدِمْ اي جِيتْ وقت الصحو واذا قال اجي وقت
الصحو قال طَنْدَا كَلْكَمْ طَنْزِدِي احمرّ الورم واشتدّ طِنْدِي
استراح الطاء مع اللام طَلْدِي تعب بالفجاقيه واما
بالتركمانيه فتطلق على عطش طَلْدِي امتلا ومنه طَلَنْ اي

وطلّ

وطلّ اي اي القمر المتلئ نورًا طَلْطُرْدُو ملا طَلَدِي خرس
الكلب طُلَدِي لفّ طُلَقْ الشيء الملفوف طُلَنْ العمامه
طَلَقْ الطحاك طِلَقْ الزنبور الذي في الفرج طُلَقْ الزقّ
طَلَبْدِي فرقع الطائر جناحه طُلْب معروف طُلُنْدِي
غاب يقولون اي طُلُنْدِي وكُنْ طُلَنْدِي اي غاب القمر
وغابت الشمس والمستعمل اي بطي اي غطس القمر طُلْ
المراة الايّم طُلِي البرد طُلَنْ بالنون الخيشوميّة الصدغ
الطاء مع الميم طَمَشَا الفرجه طَمَشَا اي تفرّج طَمْجِي
الوكيف طَمْ النظرة من المطر طَمْدِي قطر طَمْزُم
النظرة ايضًا طَمّ السطح طَمَقْ سقف الحلق طَمَرْ العرق
والجنس مشترك طَمُو جهنم طُمَنْ الصباب طُمَا لامة الحرب
طُمُلُو البارد طَمْعَا القصعة الكبيرة الطاء مع النون
طَنَا العجل الكبير طَنْدِي استاذ يعني شاور طِنْدِي
استراح وبالتركماني دِنْلَدِي استراح طِنْجْ مستريح طِنْجَلَقْ
الراحه طَنُقْ الشاهد طَنِشْمَقْ المشورة طَنِشْتِي تشاور

وهو بالنركاني طَنْشِتْ المشورة طُنْ الثوب طُنُقْ بُزْلُو
اي ذو وجه عبوس طَنْ طَوِي الدخن الصحيح الذي ليس
يُفشر الطاء مع الواو طَوْدِي فت الطاء مع الياء
طُيْدِي شبع طُيْدِي احس طُيْشُو الحس طَيْ المهر
طَيِ الحال طِيْ الوليمة اللبن والجبرح مشترك طَيْدِي
أسند طَيَنْدِي استند واتكى وفي كتاب سليك طَيَنْدِي
عثر وزلق طَيَقْ الحافر وهي قبجافيه طُوِيْ نَاقُ نزكانيه
وهو مستعمل الآن وفي الدعاء يقال أطَنْ طُوِيْ نَاقَتَاطَاسْ
طُقْمُسْ المعنى لاصاب حافر فرسك الحجر طَيْنْ الرئيس
في دين يغور حرف القاف ق
القاف مع الباء قُبْطُرْغَا الصولق قَبْطَنْ القبا اصله
بالفارسية خَشْ وهو درع من حديد ونقلته الترك للقباء
فتركته وقالت قَبْطَنْ قَبْطِي خطف قُبْطِي اسبعث يقال طُنْ
قُبْطِي اي اسبعث العبار وفي حلب بيليك قَبْطُوا ارتفع قَبْطِي
عوج نظره كالاحول قَبْ الفشر قَبْلَدِي جعل له قشرا

ز

من جلد وغيره يقال قَبْلَدِي جلد الكتاب قَبْ الباب يقال
اج قَبْ وقَبْنِي اج اي افتح الباب قَبَا الشيء المنتفش يقال
طُلْبَنْدِي قبادُرْ اي عمامته واسعه وقَبْطَنْ قبادُرْ اي قباه
واسع قُبَرْدِي شف قَبَرْدِي شقط الجرح قُبَا اللون الاعبر
قُبَرْدِي اعبر لونه قَبَقْ القرع الذي يرمى بالسهام وجن
العين والنخالة مشترك بين الثلاثة قَبُرْجَقْ السلحفاة
قُبُزْ بالباء المثوبة شيء يغني به ويضرب معروف قَبْقَرَا الشديد
السواد قَبْقَزِلْ الشديد الحمرة قَبُقْ اللحاء من الشجر قَبَصْ
الكل الكاشي الفاف مع الناء قَبْتِي الشديد
يقال قَبْتَلُوا اي ذو القوس الشديد قَبْتِي اشتد قَبْتَلَدِي وقَبْلَدِي
تشدد وصبر قَبْتْ الطاق يقال بِرْقَبْتْ اكي قَبْتْ اي طاق
واحد وطاقان قِبْتْ الفليل يقال بُوقِبْتْرَا اي ذا فليل قُبْتْ
اليمن ومنه قُبْتُو ويقال بالطاء واصله الناء قَبْرْ البغل
ويقال بالطاء قُبْتِي علم للرجال قَبَقْ الادام الذي يخلط
بالخبز ومن دعايهم الردي قُبْتِي قُرْسْ اي لبيس ثمنه ويقال

ايضاً بمعنى ليزل ذهنه وعقله **الفاء مع الجيم**
فَجُّ الحضن **فَجْلَدِي** احتضنه **فَجْرٌ** الاشتر **فَجَادَاسْ**
الصديق ومعناه المعرفة من عند السيد فعُرِّبَ بخُشْدَاشْ
فَجْ كلمة يستفهم بها بمعنى كم **فَجْدُرْ** اي كم هو **فَجْفَرْدِي** ضجّ
فَجْطِي هرب **فَجْ** العروب **فَجِنْ فَجَنْ بُرْدِي** اذا تقهقر
فَجْدِي بالجيم الخالصة عانق **فَجَا** الشيخ والسيد مشترك
وهي مركّبة من الفارسيه خواجا **فَيَاكَ بُوفَجَادُرْ** اي هذا شيخ
فَجْمْ وبوفجم دُرْ اي هذا سيدي **فَجَنْ مَنَى فَجْ وَفَجْفَرْ**
الكبش **الفاء مع الراء** **فَرَا** الاسود
فَرَا اَمَكْ النيذه معناه الخبز الاسود **فَرَا يَغِزْ** الاسود اللون
وكثر ذا يستعمل يا غزمع فرا يغزاط اي فرس بين الدهمة
والشقرة **فَرْش** الشبر وهو دعاء ردي ومنه **فَرْدِي** دعاء
عليه يقال تنزي انفا فرسن **فَرْش** مقابل وفي كتاب
سليك **فَرْغَدِي فَرْدِي** شاخ **فَرْدِي** يبس **فَرُو** الخشن
واليابس **فَرْ** بمعنى اين بالفجاني يقال **فَرْبَرْ رَسَنْ** اي اين

تذهب **فَرْدُو** دب **فَوَرْدِي** قلى **فَرْمَلَدِي** مس **فَرْدُو**
نشف **فُرَدِي** نتف **فَرْدِي** اوتر القوس ونصب الفخ **فَرْدِي**
كثر الفتل **فَرْعَشْ** الرصاص بالتركماني **فَرْشْ فَرْعَا**
الغراب **فَرْغُو** القصب الفارسي **فَرْطْ** الاقط **فَرَاقُرْطْ** صنف
منه اسود شديد الحموضه **فَرَاجَا فَارْ** اللعلع **فَرْلَغْ** الخطاف
فَرَطْقْ بُنْ الغرن **فَرُغَى** الباشق **فَرْ** الحياصه والوتد مشترك
فَرْ راس الرابيه **فَرْ** التلج وبالفجاني الارض الصحصاح **فَرْصَق**
الكبد وفي كتاب سليك المحوصلة وفي موضع آخر منه الفواد
فَرْنَجِي الفقير **فَرْنَقْ** الجاريه **فَرُوش** يطلق على سائر الرقيق
فَرْنَطْ الشيء **فَرَدِي** خلط ويقال فني فَرَدِي اي ضمّ وخلط
ويقال قنا فَرَايَدِي اي اكل ضمّاً وخلطاً **فَرْفَدِي** خاف
فَرْفَقْ الخوّات **فَرْطَلْدِي** نجا وهو بالفجاني فيه **فَطَلْدِي** ويقال
فَرْتَلْدِي **فَرْطْ** الذيب والدود مشترك وهو بالتركماني
ويقال بالفجاني للذيب **بَرِي فَرْقْ** الاربعون في العدد
فَرْقَدِي جزّ الصوف **فَرَلْدُو** سواد الشخص **فَرَوْكْ**

معروف وهو حفر الطريق قَرْلُوحْ الطير الخطاف
قِرْلِدِي اهلك قَرْطَلْ العقاب قِرْنُقْ العبوس الوجه
قَرِي الشيخ والذراع مشترك قُرْبَغَا الضفدع قِرْبِدِي
خفف الشعر قَرْبُزْ البطيخ الاخضر مقلوب من الفارسيه
اصلها خربزه قُرْ الوقت والسن يعني العمر مشترك
يقال يوقُرداش دراي هذا الد قَرَقْ سواد العين
قُرُقْ السنه قُرْعَنْ قبة الميت وبطلق على الحظيرة التي
تجعل على المحاصرين من الرمل ولها سمي السور ه
الفاف مع الزاي قَزْ الوز قِزْ
العالي والبنت والبكر مشترك يقال قزي قزمدور اي
اهل بيته بكر وهو حرف الاستفهام قُزْ الموضع الذي لا تصل
اليه الشمس في اول طلوعها قُزْ الحوز متروك من العربيه
بابدال الجيم فافا منخمة قُزَقْ شئ يشبه العفص قِزِك
الاحمر قَبْقِزِك الشديد الحمره قِزِرْدِي احمر قُزِي الخروف
قُزُولَغي المحيض اي اذن الخروف قِزِلْجَا طُرْغَى المطوق

من الطير قَزْدِي حفر قَزْدِي اَطِي اسوق فرسه والفرس
المسوق اسمه قَزَغْ قِزْدِي حمى قِزْدُرْدِي احمى
قِزْلِقْ الغلا والبكارة مشترك بينهما قَزْلَطِي على من الغلا
قُزْعُنْ نوع من الغربان شديد السواد طويل المنقار طويل
ريش الذنب قِرِقْ الوتد قَرَنْ الفدر الكبيرة من النحاس
قَرْنَا الخزانه وهي مسركه الفاف مع السين
اَلْتَفَرْ واذا عا بواحد قالوا فُسْتُقْ الفاف مع الشين
قَشْدِي حك قَشَقْ المحك قُشُقْ المنطقه قُشْلُقْ
صحوة النهار والنصل العريض يرمى الطير قِشْ الشتا قَشْ
الحاجب وراس الرابيه مشترك قُشْ الطاير قَوُشْ
الفرس الجنيب قُشْ الفران قِشْ فصل الشتاء قَشْقَا
الغرة قُشْ قُرْغُو الدمل قَشْلَمِشْ السميط الماضي قَشْلَدِي
قُشْدَاشْ صاحب قُشْتِي قرن قَشْلَدِي افترن قِشْلِقْ
المشتا قَشُقْ الملعقه الفاف مع الصاد
قِصْرَقْ الرمكه قِصْوَا القصير وبالتركماني قِصا

قَصَاكُلْ ثوب من الحرير قَصْدِي عَصَرَ قَصْغَجْ المعصار
قَصِرَ الحايل قَصَنِي قصر الثوب الطويل قَصْدِي قاء
قَصْغِي الفئ وبيناك قَصْمَقَ وبالنركماني قَصُو قَصَرْتَا
الزوبعة قَصْقَجْ السرطان قَصْطَلِقْ الصدف قَصْقَدِي
غار من العين الفاء مع الغين
قَعَدْ وزنه الكاعد منرك من الفارسيه اصلها عندهم
كاعذ بالذال المعجمه قَغْرِدِي بالنركماني صاح
الفاء مع الطاء قَطْرُغِن الحرب
قَطْ بمعنى عنك قَاطِرْغَا الشيخ قَطَغَنْ الهندبا قَطَقْ ولد
الفرا قَطِرْ البغل قَطُنْ السيدة وعربت بخانون قَاطِي
الشديد قَطَلَنْدِي قوي قَطُنْ البرجم وهو الشعر المعلق
في اعناق الخيل الفاء مع القاف
قُقُرْ الموضع المستقل بالغوطة والحمينة والحورة قَقْلِق
النحامه قَقْ الفلث وهو الحفرة في الصخرة يجمع فيه الماء
قَقْتِي قرع قَقْتِي فاحت رايحة الحراق قَقِدِي غضب

وهي بالنركماني قَقَرَقْ الارض الجرداء قَقْ القديد
قَقَمْ الغرض المستقل الفاء مع اللام
قُل المهلوك قُل اليد من آخر العضد الى الاصابع قُلَّهْ
الباع وفي كتاب سليك قلاقل الشعر قَلَنْ الغليظ والمهر
مشترك قُلَنْ حمار الوحش قَلَنْ الحرام قَلْبَرَقْ الكلب
الصدر ذو الصوف قَلْقَيْرُنْ القطا قُلُقْ البنية اذا
ولدت قُلَاوُرْلَدِي دلّ فان الادن وفي كتاب سليك
قُلَغْ قَلْجَقْ وبر السنبله قُلُطْقْ الابط قُلْدِي بقي قَلْقَدِي
ارتفع قَلَنْ المجن قُلُبْ ادن الفدر ونحوها قَلِقْ الخلق
يقال قَلِقَ ايكْ درای خلقه جيد وقَلِقِي يمن درای
خلقه ردي قَلِمْ السيف قُلَنْ القلو قُلَنْدِي ولد فلوا
قُلَنِي الحجر الحامل قَلَنْدِي نخلق معه الفاء
مع النون قُنُقْ الضيف قَنْقُلُقْ الضيافة قَنِقْ قبيلة
النركمان قَنْجَقْ الكلبة قَنْشِي الجار قَنْشِي جاور قَنْقَدِي
ضاف قَنْطُوكر قَنْدِي روي قَنْدِرِي اروي عين

قِنْ قِرَابُ السِّلَّيْنِ قَنْ الدَّمُ وَيُطْلَقُ عَلَى الْمَلَكِ قُنْحُ الْقَصَاءِ
الَّتِي بَيْنَ لَحْمَةِ السَّاقِ الْعُلْيَا وَبَيْنَ الْمَلْبُوسِ عَلَيْهَا مِنْ خُفٍّ وَغَيْرِهِ
وَفِي كِتَابِ سِيلِيكَ الْخَاصِرَهْ قُنْحَ نَجَا بِرَرْسِنْ اَيْ اَيْنَ تَذْهَبُ وَيُقَالُ
قَيْدَا وَيُقَالُ قَنْدَا كُلُّهُ بِمَعْنَى اَيْنَ وَيُقَالُ وَرُرْسِنْ وَبِالْفَجَائِيَّ
قَرْبَرَرْسِنْ وَكَانَ اَصْلُهُ فِي بِرْكَا بِرَرْسِنْ ثُمَّ حُذِفَ اِلَى اَنْ صَارَ
قَرُوَ وَمَعْنَى فِي اَيْنَ بِرْكَا لِلْمَكَانِ قَنَطْ الْجَنَاحُ قَنَطِي جَرَى دِمَهُ
قُنْدِي تَرَكَ قِنْدِي اِنْبَعَثَ قُنْدُرْدِي بَعَثَ عَيْنَهُ
قُنْرُو الْجَرَسُ وَيُقَالُ جِنْرَعُو الْجَرَسُ جِنْرَدِي طَنَّ مِنَ الطِّينِ
هٰكَذَا اَمْلَى شَيْخُنَا فَخْرُ الدِّينِ قَنْرِقْ الْخَنْثُومُ قَنْلِي الْعَجَلَةُ
الَّتِي يُثْقَلُ عَلَيْهَا لَا الْعَجَلَةُ الَّتِي هِيَ ضِدُّ الْبُطْءِ الْقَافُ مَعَ الْمِيمِ
قَمْهْ الطَّبِيبُ قَمْلَدِي طَبَّ قُمْ الرَّمْلُ قُمْحِي الرَّمَالُ الْمَحْنِيُّ
الْمَحْضَرُ قَمْعْ الْجَمِيعُ قَمَا السُّرِّيَّةُ قَمْرُصْعَا النَّمْلُ قُمْرُكْ
الصُّهُوبَةُ فِي اللِّحْيَةِ يُقَالُ قُمْرُكْ صَقْلَوَايْ ذُو لِحْيَةٍ صُهْبَاءَ
قِمْلَدِي يُحَرَّكُ حَرَكَةً مُضْطَرِبَةً كَحَرَكَةِ السَّمَكَةِ اِذَا خَرَجَتْ
مِنَ الْمَاءِ حَيَّةً قَمْشِنِي اِنْبَهَرَ مِنَ الشَّمْسِ حَتَّى لَا يَكَادَ يَنْظُرُ اِلَيْهَا

كَمَا يَعْرِضُ لِلْأَرْمَدِ قِمْزْ لَبَنُ الْخَيْلِ الْمُحَمَّضُ قُمْحْ الْمَعْرِفَةُ وَعَرَبٌ
يُسَمُّونَهَا الْحُمَّى الْقَافُ مَعَ الْوَاوِ قَوْ الصُّوفَانُ
الَّذِي يُفْتَحُ فِيهِ الزِّنَادُ وَيُطْلَقُ عَلَى الْحُرَّاقِ قَوْ الشَّيْءُ الرَّدِيءُ
الَّذِي تَسْلَخُ عَنْهُ الْحَيَّةُ يُقَالُ قَوْلَدِي اِنْسَلَخَ عَنْ جِلْدِهِ قَوْرَا
الْفَرَسُ قَوْقْ السَّوِيقُ قَوْ الْمَرْزَمُ قُوُو الْعَيْنِيَّهْ قَوْلَدِي
اِعْتَنَابَهُ قَوْدِي طَلَبَهُ بِجَهْدٍ قَوْنَدِي قَوْلُقْ بَيْتُ الصُّوفَانِ
الَّذِي لِلزِّنَادِ قَوْرْدِي فَلَا قَوْرْغَا الْمَفْلُوسُ الْحَبُّ وَيُقَالُ
لِلْمَفْلُوسِ اللَّحْمِ قَاوُرْمَا قَوْرَتِّي بَالَغَ فِي الْفِعْلِ قَوْرَتْ تُرْ
اَيْ مُبْرَمٌ مَفْتُولٌ بِشِدَّةٍ قَوْنْ الْبَطِّيخُ الْاَخْضَرُ قَوْقْ الْمَكَانُ
قُوقْ كُلُّ مُجَوَّفٍ فَارِغٍ وَيُطْلَقُ فِي الْفَجَائِيِّ عَلَى السَّوِيقِ
قَاوُونْ مَعْرُوفٌ وَهُوَ فَجَائِيٌّ قَوْرِدِي حَوَا قُوَا الدَّلْوُ
قُوُو الْاَعْبَرُ اللَّوْنُ الْقَافُ مَعَ الْيَاءِ
قِيرْ الْغَنَمِ قَيْنْ الْاَرْنَبُ قَيُو الْمَكَانُ الْمُسْتَفِلُّ مِنْ بِيرٍ
وَغَيْرِهِ قِي بِمَعْنَى اَيْ قَيَا الصَّخْرَهْ قَيْنِي رَجَّ قَيْرْدِي رَدَّ
فَنَفَى الْاَمْرَ فِي الْاَوَّلِ فَاَيْتْ وَمِنَ الثَّانِي قَيْتِرَ اَصْلُهُ فَايِنْدِ

ثم ادغمت الناء في الدال فصار قَيْتِرٌ ثم خففت فحذف احد
المدغمين وهو الثاني ثم خففت فقيل قَيْتَرٌ ثم فتحت التاء طلبًا
للتخفيف وانما ادعينا ان الثاني هو المحذوف لوجهين احدهما
ان الاولى اصليه والثانية زائدة وحذف الزائد اولى من
حذف الاصلي الثاني انه عهد حذفها وابقى الراحوا اُجْرٌ وكُجْرٌ
فَأْيٌ البَرْدُ والمطر معًا قَيْرَطَقٌ اللبن قَيْنٌ الخلا الذي
بين الثوب والبطن يقال قَيْنُمْ دَاسْلَدِي اي رَبِّيتُه وهو
المسمّى بين الناس بالعبّ قَيْنَدِي غلت القِدْرُ قَيْنَطَى اعلى
قَيْمَقٌ ما يعلوا على اللبن من الفشط قَيْمَقٌ حرير غليظ نظيف
بالدهن وهو اسم للزلابية ايضًا قَيْدِي صبّ وضاع وترك
بمعنى وضع مشترك قَيْرُقٌ الذنب قَيْدِي ظهر وجعه يقال
اَجْسِي قَيْدِي اي ظهرت مرارته كناية عن وجعه قَيْدِي خط
خياطة رومية وحبر على الشيء مشترك قَيْرٌ الرمل الغليظ
قَيْمَجِي الصابغ قَيْمًا نوع من الطبيخ معروف قَيْدَنٌ علم
قَيْشٌ السير قَيْلَدُ وهو قَيْشٌ بَطْغَدًا غروب الشمس

قَيْشٌ شعاع الشمس ويطلق ايضا على الشمس حرف
الكاف الكاف مع الباء كَبَا منفخ البطن منه كَبَرْدِي
كَبَرْمَكٌ النفخة كَبٌّ الغالب كُبٌّ الزبر كُبَّشٌ الكثير
بو كُبَّرٌ اي هذا كثير وكذلك جُفَّرٌ اكشترد لبردر كل
هذا كثير كَبَرْدِي ارعى كَبَكٌ الرغوة كَبَكٌ الكلب
الكثير الشعر وسمّي به علمًا كُبْرٌ الصندوق كَيَا القرط في
الاذن ويطلق ايضا على ثياب الحزن كُبْرٌ والحبر وفي
النزكماني المنظرة كَبَكٌ بالباء الخالصة السن كَبَكٌ
المخالة كَبَجَا المعرفة الصغيرة كَبَكَمٌ الشديد الزرقة
وقال لي شيخنا فخر الدين هو بالميم بدل الباء كَبِي بمعنى مثل
كَبْدِي ضرب الثوب المبطن كَبَسٌ الكلوته وسايرما يغطى
الراس به الكاف مع النون كَتَرْنٌ
كان اصله كَتَرْغَنٌ صح اللام وحذف الغين فادن وجاء
في كَتَرْنٌ حذف لانه مشتق عن كَلْدِي كَتَرْدِي وش للتعدية
الغين واصل كَتَرْدِي اصله كَتَرْغَنٌ فحذفت كتزن الذي جا

بالشئ كَنَكْ الثلم كَنَكْ الأفرم كَنِيَ راح وذهب كَنْدِي
حمل كَتْ الدبر كَتْلَدِي استعمل الدبر كَتَا الخشان كَتْلَدِي
فرقع كَتْلُوكْ الحلقوم الكاف مع الجيم
كَجَا اللباد بالنركماني وبالفجاقي كبن كَجْ الظعن اذا كان
فيه النسا كَجْدِي ضعن كَجْدِي مضى وعبر ويقال كَشْتِي
كَجَنْ السّر كَجِي المعزبي ويقال بالفجاقي اُحلى كَجِي الصغير
وتصغيره بالنركماني كَجُكْ وبالفجاقي كَجْجَا وهو علم
ايضا كَجْتْ المخاصه كَجَا المسا كَجَا بْلْدِي اي صار المسا كَجْ
القوة ويقال كَجْ بِرْدِي اي نصره وقوّاه كَجْنْدِي ضعف عن
الحمل كَجْدِي ابطا كَجِكْدِي تثبّط كَيْجُرْ بطئ عبر كذا اصله
كَيْجَدُرْ ثم حذفت الذال اعتباطا كما حذفت في اجر واصله
اِجْدُرْ اي اسقي كَجْتْ المخاصه كَجُكْ الحجر كَجُكْ الاتبر
وسمّي به كَجُلْتْ اي كلب اتبر اي بلا ذنب كَجِدِي اكلة جسمه
يقال اِتي كَجِدِي اي اكلة لحمه ويقال اِلم كَجِرْ اي يدي تاكلني

الكاف مع الدال كَدَكْ التلمة الفعل

منه كَدِي الكاف مع الراء كَرَنْ
المبصر اصله كَرْكَنْ كَرْكَرْدِي اري عينه ويقال كَرْدَرْدِي
وهو الاصل ويقال ايضا كَشْتَرْدِي بمعنى اري عينه كَرْدِي البصر
كَرْدِي زبر كَرْدِي دخل كَرَكْ بمعنى الحاجه وما يقارنها
يقال نا كَرَكْ بمعنى اي شئ حاجتك اي اي شئ تريد هذه
الجملة الاستفهامية مرادفة من حيث المعنى لقولهم ماذا تريد
كَرْكْ الفروة الدباشيه كَرْكِي القدوم كَرْكَنْ
الصحيح بين العسكرين كَرْجْ الآجر وفي الفجاقي يطلق على
البنيان كَرْبِكْ المهذب كَرْكْ الحسن كَرْكُلُو اي
ذو حسن كَرْكْ الفرو كَرْكَدِي زهز في الوطي
كَرْكْ المجرفه كَرْكُو المسح كَرَشْ المصارعه كَرَشْدِي
صارع كَرْنْدُو تبيّن كَرْيَا بِرْدِي آجر وكريا متركبة من
الكلا وكرْ كابردي فجاقيه كَرْدَكْ بيت الخشن الجديد
الذي يبنى فيه بزوجته كَرْتُو صادق ولا يبالي فيه
بفعل بل اذا اراد وا معنى صدق قالوا كَرْتُو سُزْ لَدِي

اي تكلم صادقا والمشتق منه كِرْتُلدِي اي جد في الامر كَرَبْ
السفينه كِرْبِي الفقد كُرْبا الخروف الرضيع كِرْبُوسْ
كلام صادق كِرْتُدِي حز كَرْتَكْ موضع الحز كُرْتُل
القوي الشديد كَرْسَ المعجنة من الخشب كَرِشْ الراسيه
كِرِشْ الوتر وكِرِشْ الذي من حرب الشخص في السباق من
رمي او جري او لعب بالصولجان او نحو ذلك يقال بُوكِرِشْمُدْ
اي هذا دقيق كُرْشْدِي صانعه والشين فيه للمفاعلة
كِرِشْدِي عانده فعاندا كِرِشْتِي داخله كُرْشَدِي
طلب شهوة الجماع كُرْلَدِي رعد كَرْتَما الماص الاجاص
وبالنز كمانى رَمْطْ كَرْتْ السفرجل وبالنز كمانى انيوا
كَرَوَان سَرا الفستق كَرْمَنْ المدينه كَرْتَنْ البزره
الكاف مع الزاي كَزْسُرْ الاعمى بالبز كاسيه
اي بلا عين كُزْ العين وفضل الخريف مشترك بينها وبين
الماء المعين وبين الجمر وبين الابكر كُزُكْ الكبير العين كَزْ
حيث تقع الصوت من الوتر كَزْ بمعنى مَزّ كَزْلِكْ السكين

التى

التى تتخذ للقوت كُزُنْ دُرُكْ الشعرية التى توضع على العين
كَزَنْ كَوَنْ الملمن كُزْنُو المرآة كَزْدِي طاف كَزْدَرْدِي
طوّف كِيزْ اللباد كُزْلَدِي عاين وراقب كِزْلَدِي
خبا وفي كتاب سليك كِزْلَدِي طمر كَزْرْدِي نصب كرة
للجماع كُزَنْ التمر وفي كتاب سليك الدلو كَزَجْ الطواف
كُزْشِزْ سبك الحلد الكاف مع السين
كَسْتِي قطع كَسِي القاطع كَسْكَلْدِي هتر كُسْتِي
حرد كُسُكْ الخادم المحض كُسَدِي حرّك النار كُسُو
المحراك للنار كُسَدِي اراد مماثلة في فعل الخير كَسْكِي
المشار كُسُكْ المشع كَسْلَنْتِي السحلية والوزغ
الكاف مع الشين كُشُكْ الفصيل
كُشْكْ معروف وهو منقول من الفارسيه كِشَنْ
الشكال كُشْكَا القصر كُشُرْ الجزر كَشْكَا بمعنى
ليث وهي حرف تمنّ وهي منقولة من الفارسيّة كِشِي الانسان
يطلق على الذكر والانثى ويطلق ايضا على الزوجه بالكناية

يقولون كِشِم او دُدُر اي انسان في البيت يعنون به الزنجي
كِشْدِي صهل الفرس كِشْلَدِي شبح الفرس
كِيش السمّور الكاف مع الكاف
كُكْ الازرق ويطلق على السماء كُوكْ بوتر المحرّه
كُكُونْ طير يشبه الذباب الكبير يقع على الخيل والبقر فيهم
ويوذي فاذا احتر به قرّمنه كُكَنْ الاحاص كُكَرْجِنْ
الحمام كِكِشْ لناصيه كُكْ جبر السيف الابتر
كَكْلَكْ المخجل كُكْ الجبن يقال كوكن نادر اي
اي شئ جبنك كُكْرَمَكْ الرعد الفعل منه كُكْرَدِي
الكاف مع اللام كَلْدِي جاء كَلْدَجِلْ
السنة الآتية كَلْتَرْدِي اجاء كُلْدِي ضحك ورنط قوائم
الشاة للذبح مشترك وفي كتاب سليك هو الزنبور كُلْ
بالكاف الخالصة الرماد كُلَفْ الورد اصله كُلَبْ بالباء
المثنوبه منقولة من الفارسيه وهو مركب من كُل وهو الورد
واب وهو الماء اي بماء الورد ثم نقل للورد وتفصحت البلديه

ان

ان قلبوا الباء المثنوبه فاءً ولو استنطق الاصيل في الترك
بان يقال له قل فقيه لقال بقيه بالباء المثنوبة وهم
الآن يقولون فقيه فتي اي ابن الفقيه كُلَخْ الضحوك
كِلْكِجَا الغطاء الذي على المحدّه وعلى المسند وهي مركبه
من كِرْلَكْ كِرْ الموضع ولَكْ الزيادة اللاحقه للاعداد
وجاء المصغر للتخيب وذلك للالوان وما يقاربها نحو
ذلك قولهم قُرَاجَا وقُرْلَجَا وصُرُوجَا اي اسيود واحمر
واصفر ويطرد ذلك في الالوان وما يقاربها كَلَكْ
بالكافين الخالصتين هي شبه مركب من اخشاب العذبه
كُلُّكْ موضع مرمى الرماد كِلْ الكِسا كِلِنْ المفتاح
كِلِنْدِي زرفن كُلْكِي الظل والخيال كُلْكَجْ
عصاب النسا كَلَبَانْ المجذوم كَلِنْ العروس كيو
العريس ويقال كيكو ايضًا الكاف مع الميم
كِمْسَا احد ويقال كِمْرْسَا ويقال كِمْرْسَنَا كُمْدِي
دفن كَمْرِكْ الافرم كَمْرْدِي مستمسّ العظم ونحوه كُمْرْدَكْ

العظم الذي فيه المستمشة كُمْر الفحم كُمي السفينه
كُما المركب بالفجاني كُوما الكثيب وبالفجاني
كَرَب وقد تقدم كِمْ بمعنى من كِمشتي سطح
كُمش الفضة كُملكن الوحل الشديد كُملدرك
اللبب كُمكك الشديد الزرقة واصله كُبكك بالباء
الكاف مع النون كُنْل القلب
كَنا الفؤاد كُن الشمس واليوم وهو مجاز في اليوم
كُن الجلد بالشعر كَن الواسع كَن المسك وتسمى
كِنجي اي مسيك كُنبلا فرح المسك كُنجك نافجة
المسك وسمي به كُندُردي كُنج النعمه كُندي
شَعَّم وتمتّع كُنلك ينظر واظنه حصالبان كُنل النفس
كُنيل القلب وفي كتاب سيلك كِنل النفس كُندو
تاكيد للنفس يقال كُندازبردي وكُندوزبردي اي
ذهبت حفيفه نفسه ويقال اُدم بلسن اي لتعلم نفسك اذا
فوصت الامر اليه تقول له هذا وتقول في هذا المعنى ايضا

كندو

كَندو واُزبلسن اي لتعلم نفسه كُنشكا المشورة كُنزلدي
وكِنزبلدي هان كُنكُن وكُنلج وكُنشدي
نشاور كُنب الفريه كُندُر القنب والكتان
كِندك السرة كُنجك السراويل كُنلك القميص
كُندُر النهار كُنسلي علم للسناء وهو مركب من
كُن الشمس وسلي المضيف فكانه قال شمس يضيف
كُنري علم وهو مركب اي رجل الشمس او الرجل والكسرة
للاضافة وحذفت الهمزة كُنش يطلق على الشمس وحقيقته
الشعاع وبالفجاني قُبش ويطلق على الشمس ايضا كُنجك
الجيب كُنلدي حسد وفي كتاب سيلك كُنلدي
غار كُني العنزة الكاف مع الواو
كُورك البقسماط الركب كُوندي فرح كُونج
الفرح كُولدي هرم كُولك المحلب كُول الشحم
لا سان له وثمره يسبته البين كُوشدي اجتر الحمل والغنم
وغيرهما يقال دوا كُوشر اي الحمل يجتر كُوك البين

(كوكك)

كُوَكْ الخَيشه التى شُربط على ذكر الكبش لتمنعه الفقاز
كُوزْ البساط كُوزْ الكافر الكاف مع الياء
كَيْمَكْ اللبس كَيسي اللباس كَيدِي لبس
كَيدُردِي البس كَيْ حيد يقال بُو كَيدُرْاى هذا
حيد وبالفجاى آيكو كَيندِي احترق كَيندُردِي
حرّق كَيْنَكْ المحترق كَيندِي ترك الطير عشه
وسكن عينه كَيكَنَكْ اللولوة والبوذقة والجملة وهي طيور
حرف اللام هو قليل في الاسما واما في
الافعال فلا يكاد يوجد واما في الحروف فلا يحفظ منه الا
قولهم لي بمعنى لعله ذو فينظر اللام مع الباء
لَبْلَب مشى مخبط يقال لَبْلَبْ كلز اي يجي مخبطا لَبْلَبو
القضامه اللام مع الجيم لاجِبْن الشاهين
اللام مع الراء لُرْبْ اي بجملته دفعته واحده اوله فيه
صعوبة ما وآخره سهله يقال سِكِم لُرْبْ كِردِي بمعناه
ذكري دخل بحملته دفعة واحده لِرْبْ على غفلة يقال

لِرِبْ كَلُرْ لِرِبْ كَتَرْاى يذهب على غفلة ويجي على غفلة
لُرّ القريشة الحلوة اللام مع العين لُغْ بمعنى ذو في اللغه
الفجافيه ولُغْ حجر مدوّر تسوّي به السطح ويقال لُغلدي اذا
سوّى السطح بذلك الحجر اللام مع القاف لَوْ
كلمة تعجب وهي مختصرة من لا حول ولا قوة الا بالله وهي من
لغة رعيان الغنم وقل ما ينطق بها المحتشم اللام مع الكاف
لَكْلَكْ الحبرج لُكْ حمل نفيس ع

حرف الميم الميم مع الجيم
مَاجِي السوّار الميم مع الراء مَرْنَكْ جذع ليتقف به
مَرْحَمَكْ العدس مَزْدَكِي المصطكى وهي مركه الميم مع الزاي
مُزْدُرْ الاجر مُزْدبُردِي اجرة الميم مع السين مَسْكَتْ
المسجد وهي متركه الميم مع الشين مُشْلُقْ البشارة
مُشْلِدِي بشّر مُشْتِي المبشّر مُشْكْ مُتَرَكْ من المسك
الميم مع القاف مُقْلَدِي سمّر ميخ بالفارسية هو
المسمار ثم قلبوا الخاء قافا في اللغة التركية والذي لا

يجيئ التركية تقول مَخْلَدِي بالخاء اي سَمَر ه مَلَدِي اللام مع الميم
مَلَدِي بعرت الغنم وهي بضوبتها مُلَدِي نغت البقرة
وهو تصويتها ايضا المسيم مع الميم مَامَا كلمة تدعى بها
البنت من النساء وتسمى بها مَمُوْ القطن وبالتركماني بَنْبُوْ
مَمْرَحْ ولد الدب مَوْمْ الشمع الميم مع النون
مَنْ مضمر بمعنى انا من الالف مَنْدِي ركب وبالتركماني
بَنْدِي بالباء مَنْ لون الوجه مَنْ شبه مَنْزَدِي اشبه
مَنْزَشْ بُلْدُو اشكل من الحاجة والضرورة مَنْلُو المحتاج ومعناه
ذو الحاجة مَنْ الحال مَنْلِي علم يسمى به اي ذو الحال مَنْغَلْ
التتر وهو اصل مُغَلْ وهذا المستعمل مَنْطَ جَكَرْ
نبات السلّ وهو مترك تركوا نبات يمنط وسلّ بحكر
مُنْدَا هنا مَنْلُوصُو يعني بناء الحياة اي بناء الدلام مَنُوْ
فصاحة السير مَنْجُقْ الخرز والغضوض ويقال فيه مُنْجُقْ
اي هذا القدر واَنجق ذلك القدر الميم مع الياء
مِي الدماغ وبالتركماني بَيْنِي بَيْنُزْ الفرن وبالتركماني

وبالفجاني مُنُزْ مَنْ ثاني بمعنى غير في نفي الحال وسيأتي
ذلك ومعنى قبل فتقول صُرْ بَرْ مَنْ اي سل قبل الذهاب
ويمين قبل الاكل وطُرْ مَنْ قبل القيام وبودي هذا المعنى
خاصة بُرُنْ فتقول صُرْ بَرْ مَسْ دُنْ بُرُنْ وهي قبجاقيّه

حرف النون

نَا اي شئ النون مع الناء بِنَا بمعنى كيف بالتركماني
النون مع الجيم نَجَاكَمْ نَجُكْ كيف النون مع الزاي
نَزْ الدلال ويسمى نَزْخَانُون نَزْلَنْدِي تدلل نَزَكْ
الناعم الرخص النون مع السين نَسَا الشئ النون
مع الشين نِشَا بالتركماني لِمَ نِشَنْ الداع والعلامة
نِشَنْلَدِي طبع النون مع اللام نَلَكْ بالقبجاقية لِمَ
النون مع الميم نَمَزْ الصلاة الماضي نَمَازْ اي افعل الصلاه
نَمَازْ لغو السجادة نَمَاشِي يقال نَمَا بَدُنْ سُوْ اي هل اكلت
شيئا مَوْ الاستفهام ويجوز بي النون مع الواو
نَوْرُزْ زهر يسبق النبات في اول الربيع منقول من الفارسية

حرف الياء

يَاء الفوس يَأْ كل الماضى منه يَدِي أكل ومعنى اطعم يَذْرِدِي
يَو البصل يُو اغسل الماضى يُدِي وفى كتاب سليك يُيْدِي
غسل الياء مع الباء يَبْطِي عطا وبنى مشترك وفى كتاب
سليك يَبْطِي اغلق يَبْرَتْ الورق من الشجر يَبِشْنِي
لزق وبالفجا فى يَبِشْطُقْ يَبَلَقْ العريان يُبْ الحديد
وكانها لفظة خوارزمية يَبَا المدرا التى يذرى بها القمح
وغيره يُبْلُو سوق من اسواق الروم فى البرية يقيمون
يُقال يُبْلُو بَرِدِي اى سوق ذلك المكان المسمّى بَبْلُو
فيه اربعين يوما يِبْنِي الحلبه يَبَكْ الحرير ويقال ايبك
يَبِيْشَلْ الاحوى ويقال يَمِيْشَلْ بالميم بدل الباء الياء
مع التاء يِتِي الحاد القاطع يَتَكْ بنان النعش يِتِي
سنّ يِتِنْدِي السن يَتِيْ كفا وادرك مشترك يَتَلْ
تكمّل يَتْرُدِي ويَتْرِدِي اتلف يِتِي هلك وفنى يَتَكْ
الصانع يَتِي السبعه واصلها يَدِي وينطق ايضا بالاصل

يَتْمِشْ سبعون التاء بدل من الدال لان يدي سبعه
ومش صارها بدل على السبعين يَتِنْجَكْ المنقطع وحده
عن الركب يَتْ الاستطاعة والقدرة يقال يَتِيْقُطْرْ اى
ماله قدرة ولا استطاعة يَبِشْرْ الذي ماله قدره سرّ
معناها بلا بيت هى القدرة فكانه قال بلا قدره يُتْرَمَكْ
السعاك يُتْرُدُو سعل يَتَيَا قبيلة من القبجاق الياء مع الجيم
يُجَا كل عالٍ مرتفع يُجَلْدِي رفع الياء مع الراء يُرُدِي
مشى يَرَدِي صلح يَرْدِي شق منه قليلا ومنه قيل للاعلم
يُرُكْ طُطْقُلُوا اى ذو شفة مشقوقة وفى كتاب سليك الاعلم
يِرْتْ يَرِدِي اشرق يقال طَنْ يَرِدِي اى اشرق الصبح
ويقال بالتركى طَنْ اتِي اى بطق الصبح يَرْقَلْدِي حمحز
يَرُتْ الشق يَرْقِنْ البرث يَرِتْ الجوشن يَرْدِي
عبّر الرويا يُرَا هو الغبر يُرْدُو قول من القال يُرُنْ
الفضاضة من كل شى يُرْغَنْ اللحاف يُرْغَا الماشى خببا
يقال يُرْغُلْدِي اى خبّ فى مشيه يُرَا حوالى الشى يقال

يُرَنْدِرْحَوْلَه يُرَاسِي حوله يَرْمَقْ الدِّرهَم يِرْ الارض
يَرْ السَّيف وهو الموضع العالي الذي يشرف منه الى اسفل
يَرْدَاشْ المعرفة من ارض واحدة يَرْقِي مزف يَرْيَقْ
الممزق يَرَقِّي خلق يَرَتَّغْ الخالق يُرُطْ الوطن يَرَلْغَدِي
غفر ورحم يَرْلُو كلمة تؤدي معنى مسكين يَرَنْدِي ضمر
يَرُقْ ضو القمر يَرَنْدُرْدِي صمر الفرس والاسم يَرَقْطُرْ
اي مضمر يَرُقْ البعيد يُرُقْ اللكمة وبالنركاني يُمْرُقْ
ويُقَالُ يُرُقْلِدِي ويُمْرُقْلِدِي اي لكم يُرَكْ القلب يقال
يُرَكْلُوا اي شجاع الياء مع الشين يَشْطُلْدِي
امتلا بالدمع يُشَلْدِي بل في كتاب سليك يَشْنْ الصاعقة
يَشْمْ الرائحة الياء مع الصاد يَصْ العزا
يَصْدِي فكّ وتر القوس يَصِيْ الصفيحة من حديد وحجر
وغير ذلك يَصْطُقْ المخدة يَصْلُو صاحب العزا يَصِحْ
فصل معروف ويقال بالسين بدل الصاد ايضا الياء
مع الطاء يَطْ الغريب الاجنبي يَطَرْدِي غرب بمعنى زوج

بنته يَطِّي رقد يَطُقْ الرافد يَطْفَرْدِي اصله يَطَرْدِي
فابدلوا الدال فاء على غير قياس يَطْلِقْ البيت لق هي
اللاحقة للاعداد كالها معه لان تغترب عن اهلها يقولون
بر يَطْلِقْ كَمْبَرْ، بر واحد، يَطْلِقْ بِتْ، كناعلم التصغير
الميم الساكنة ضمير المتكلم بَرْمَوجود يُطِّي بلع وفي كتاب
سليك يُطِّي حج يُطُلْقْ السنة الجدبة الياء مع الغين
يَغْ السمن يَغْلَدِي دهن يَغِي المحارب يَغْدِي مطر يَغُرْ
جمع ومنع مشترك يَغُنْ الثمين يَغِنْ المجموع يَغْلِقْ
الشاب المعد للعدو يَغُرْتْ الراب يَغِرْ عقر الدابة
يَغُرُقْ الرجل الذي لا يقدم على الشئ يَغِرْنْ عظم الكتف
يَغْزُلُونْ مشهور في الخيل وتسمى به الارض فيقولون يَغْزِيرْ
يَمْغَزْ المطر وبالنركاني يَغْمُرْ يَغْمَا النهب يَغْمَلْدِي
نهب يَغَمَا السماط والخوان ايضا يَغُرْدِي عجن العجين
يَغْرُلِقْ المرشحة يَغِرْ نرس الحديد الصغير الياء مع الفاء
يَفِنْ القريب يَفَا الطوق يَفْتَحْ السطيحة يَفْطِي اصلى

الشئ في النار **بَلْدِي** احترق **بَقْرُو** فوق **بُقُشْ** العصبة
بَقْتُو الضوء يقال كُرْنْ بَقْتُوا اي عينك مضية مشرقه
يكنون بها عن السلامة ويقولون ايضا في هذا المعنى كُرْنْ
اَيْدِنْ ويقولون ايضا كُرْنْ بِرِقْ وكله بمعنى واحد
بُقْصُلْ القفير **بَقْشِي** اللحم السلق وبدله فاءه حاءً **بَقْشِي**
طيب وبدله فاءه حاءً **بَقْشِلْدِي** طيب **بُقْ** معدوم
ويستعمل بمعنى لا **بُقْلُو** قفير اود ومعدوم **الياء مع الكاف**
بَكْ الجديد **بَكْ** الشيطان **بَكْ كُرْدُو** البعض
بَكْ الريش **بُكْ** الحمل وهو كناية عن الضمان
بَكْ الخط في الارض وغيرها بالفجاني **بُكِي** ثقل الحركة
بَكْرِمِي عشرين ويقال اَكْرِمِي **بَكْرِدِي** خرد
بُكْلِدِي ضمن **بُكْنْدُو** حذم بالركوع **بُكْرِدِي**
جري يقال **بُكْرُكْ** آط اي فرس جرّا **بَكِتْ** الشاب
بُكْسَكْ العالي **بَكْسُكْ** الكشكان **بُكْلُو**
الحامل **بَكْنْ** الجمع **بِكِنْ** الحصير **بَكَ كَلَا بُوجَانُوكْ**

الفظ الموذي **اليا مع اللام** **بِلَنْ** الحية **بَلْغَنْ** الكذاب
بُلْ الطريق **بُلْدَاشْ** المعرفه من الطريق **بِلْ** السنه
بُلْ الريح يقال بَلَشْتِي اي هبّت الريح **بِلَسْ** السنبل
بَلَكْ المروحه ويقال ايضا بَلَسْكَكْ ويقال بِلْ قُطْلُو
بُلْسُنْ معناه ليكن العام مباركا **بُلْقِتِي** طرق **بِلْقِي** البهيمه
هذا اصله ويستعمل في اللغة الفجانيه للجمل والذي يختص
بالخيل في اللغة التركيّة يُونَدْ واذا ارادوا الشتم قالوا
اي بِلْقِي اي يا بهيمه **بَلَوَاجْ** الرسول **بِلِمْ** الغراب **بَلْ** معرفه
الفرس **بَلَمْ** الفدر والخيانه يقال بَلَمِنْ بَكْسَكْ بُلْسُنْ
بَلَمِنْ جَاهَكْ وَقَدْرُكْ **بَلَمِنْ** البربوع **بُلُكْ** نوع من
النبات شبيه بالكراث **بُلْدُرْ** النجم **بُلْدُرُمْ** الزجاج وهو
البرق في لغة التركمان يقال بُلْدُرُمْ بَلْدِرَدِي اي
البرق برق **بَلْكَنْ** القلع **بُلَكْ** القذه في السهم **بَلْدِي**
لعن **بَلَقْ** الملعنه للكلب خاصه **بُلْدِي** حلق **بُلُو**
الغرا **بُلْدُرُكْ** بزر القطب **بُلَرْ** المجر **بَلِكْ** المخ **بَلَنْزْ**

فرد يلغشلدي دعاله يلدي فتر يلدي هب يلن
فلدي حعله عريانًا اي جرّده يلو السلوي الياء مع الميم
يمشق الناعم يمش الفاكهة وفي كتاب سليك الثمر
يما الرقعة يمك فتيلة من الفجاف يمدي ضم اصابعه
وعينه يمدو العانه يم الفال ويقال له ايضا يرا يملدي
قول لفلان أتكويم يملغل اي قول له فالاحيدا يميشل
الاخضر حدًا والميم بدل من الباء يم الطعام ويطلق على
علف الدواب ويقال اطعا يمن اصل اطعا للفرس علفه اص
على الماضغ منه اصدي يمرتغا البيض بالفاف في كتاب
سليك يمق الخيط الملفف بعضه على بعض مدورًا يمق
كرلو اي ذو عين عضيض ويكنى عن الموت كز يملدي
اي غمضت عينه يمن الشر يمنلدي اتلف يمردو عدا
يمر فلدي لكم يمدي العانه يقال يمدن فتر غل
اي شغرتك انتف يمش الحاجه يمشحي الغلام المنصرف
في الحاجه الياء مع النون ينجي العجين ينجق الخريطة

يقال يكث فتش ينجق بشر بمعنى الشاب طيب وخريطة صغر
يندي يخت وبري يندردي اوفد يندي وقد
الياء مع النون الخيشوميه ين الطوف ين الريش
في كتاب سليك ينق الخدو في كتاب سليك يناغ
ين الكم ين الحب ين الحق ينلدي جلد يبي
الحديد ينل الخفيف ينلدي خف من مرضه ينا
الجمهه يقال بوبنا اي الى هذه الجمهه ينلش الغلط ينلدي
غلط ينق الجنك الياء مع الواو يولق معناه جدًا
يقولون يولق كركلودر اي حسنًا جيدًا وفي كتاب
سليك الحدي يولق وتقدم انه يقال فيه اغلق يور
الوحش يودي قرب يوفلطي قرب يوش الساكن الخلق
يقال بواط يوشدر اي هذا الفرس سهل الخلق مؤدب
ويسمى به يوشق صغار الفتل يوت الجباية للمساعدة على
من خسر شيا في عرس او وليمة او غيرهما يوي الدخيل في
جنس الترك وليس منهم يوا العار يقال بوقين يوادر

يُولْدِي امتدّ وطال مُوايُوا الوكر ثُيَاك قُشْ يُوسِي
اي وكر الطير يُولدِي جعل له وكر يُوفْ القريب
يُوفْ بُلْدِي تحن الباء مع الباء بِيلَقْ المضيف
يَايْ فصل الصيف بِيقَلْدِي اصطرب المكان بالماء المعرق
بِيقَدِي غسل بِيْدُو الغساله بِيْدُو غسّل بِيْدِي
فرش وسبط بِيْدِي بِجَا وكشط بِيْدِي حرض على الشئ
بِيلْدِي تحرّض هو واسبغ بِيي الرايحة مطلقا بِيدِي
اي فاح فاذا قالوا بِيدِي اختص بالرايحة المنتنة واذا ارادوا
الرايحة الطيبة التحتوا بالفعل ما يدل على ذلك فيقولون
طَطْلُوبِنْ اي الحلو يفوح بِيلَدِي شم بِيدِي انتفع وفي
هاب سليك بِيي الدفر بِينْ سوالى العدل هـ
فيكون الساقط من حروف المعجم في لسان الترك الثاء
والجاء والخاء والذال والضاد والظاء والعين والهاء
والفاء تسعة احرف التصريف
علم باحكام الكلمة قبل تركيبها مع كلمة اخرى والكلمة

ناشئ

ناشئة من حروف المعجم وحروف المعجم في هذا اللسان ثلاثة
وعشرون حرفا وهي الهمزه ، والباء الخالصه ، والباء
المثوبه ، والتاء ، والجيم الخالصه ، والجيم المثوبه ، والدال
والراء ، والزاي ، والسين ، والشين ، والصاد ،
والطاء ، والعين ، والفاء ، والكاف الخالصة ،
والكاف البدويه ، واللام ، والميم ، والنون الخالصة ،
والنون الخيشومية ، والواو ، والياء ، ومتى وجد
في الكلام حرف غير هذه فيعلم ان تلك الكلمة غير تركية
بل منقولة من لغة غيرها الى هذه اللغه وذلك مثل اَحْشَمْ
وَقَرَمَنْ وَفِرِشْتِلَارْ وَكَلَفْ وغير ذلك والكلمة قول
او سوي معه موضوع لمعنى وهو اسم وفعل وحرف والاسم
احادي وثنائي وثلاثي ورباعي وخماسي فالاحادي
متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال ذلك
صُو وبَاء وَجِي والحروف التي بعدها اشباع وليست
اصلا وكذلك جميع حروف المد واللين الثلاثه لا يكون شئ

يُولْدِي امتدّ وطال مُوايُوا الوكر ثُيَاك قُشْ يُوسِي
اي وكر الطير يُولدِي جعل له وكر يُوفْ القريب
يُوفْ بُلْدِي تحن الباء مع الباء بِيلَقْ المضيف
يَايْ فصل الصيف بِيقَلْدِي اصطرب المكان بالماء المعرق
بِيقَدِي غسل بِيْدُو الغساله بِيْدُو غسّل بِيْدِي
فرش وسبط بِيْدِي بِجَا وكشط بِيْدِي حرض على الشئ
بِيلْدِي تحرّض هو واسبغ بِيي الرايحة مطلقا بِيدِي
اي فاح فاذا قالوا بِيدِي اختص بالرايحة المنتنة واذا ارادوا
الرايحة الطيبة التحتوا بالفعل ما يدل على ذلك فيقولون
طَطْلُوبِنْ اي الحلو يفوح بِيلَدِي شم بِيدِي انتفع وفي
هاب سليك بِيي الدفر بِينْ سوالى العدل هـ
فيكون الساقط من حروف المعجم في لسان الترك الثاء
والجاء والخاء والذال والضاد والظاء والعين والهاء
والفاء تسعة احرف التصريف
علم باحكام الكلمة قبل تركيبها مع كلمة اخرى والكلمة

ناشئ

ناشئة من حروف المعجم وحروف المعجم في هذا اللسان ثلاثة
وعشرون حرفا وهي الهمزه ، والباء الخالصه ، والباء
المثوبه ، والتاء ، والجيم الخالصه ، والجيم المثوبه ، والدال
والراء ، والزاي ، والسين ، والشين ، والصاد ،
والطاء ، والعين ، والفاء ، والكاف الخالصة ،
والكاف البدويه ، واللام ، والميم ، والنون الخالصة ،
والنون الخيشومية ، والواو ، والياء ، ومتى وجد
في الكلام حرف غير هذه فيعلم ان تلك الكلمة غير تركية
بل منقولة من لغة غيرها الى هذه اللغه وذلك مثل اَحْشَمْ
وَقَرَمَنْ وَفِرِشْتِلَارْ وَكَلَفْ وغير ذلك والكلمة قول
او سوي معه موضوع لمعنى وهو اسم وفعل وحرف والاسم
احادي وثنائي وثلاثي ورباعي وخماسي فالاحادي
متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال ذلك
صُو وبَاء وَجِي والحروف التي بعدها اشباع وليست
اصلا وكذلك جميع حروف المد واللين الثلاثه لا يكون شئ

منها اصلا فى هذه اللغه بل انما هى فواشى عن اتباع الحركات
بمقتضى القسمة العقلية اثنى عشر قسما وكلها مسموع فذلك
فَعْ نحو سَنْ وفِعْ نحو كِمْ وفُعْ نحو بُرْ وفَعْ نحو قَبْ
وفَعَ نحو اَرَ وفِعَ نحو اِرَ وفُعَ نحو اُرَ وفِعَ نحو
بِنِي وفُعَ نحو بُعَا وفَعِ نحو فِصَا وفِعُ نحو بِسُو وفُعِ
نحو طُلِي والثلاثى بمقتضى القسمة واثنيته كثيره والمسموع
منها ستة وعشرون بناء فَعَلْ نحو اَرْدْ وفِعْلْ نحو
صِرْفْ وفُعْلْ نحو كُرْتْ وفَعَلْ نحو بَرْجَا وفَعِلْ
نحو صَغِرِي وفَعُلْ نحو قَرْعُو وفَعَلَى نحو بَرَصَا
وفَعِلَى نحو طَرَزِي وفَعُلَى نحو اَيُكُو وفِعْلَى نحو
سِرْكَا وفِعِلَى نحو دِرَكِي وفُعْلُو نحو اُخْتُو
وفَعَلَى نحو اَرْعَا وفُعُلُو نحو كُبُرُو وفُعِلَى نحو
بُكِدِي وفُعُلُو نحو اُبُرُو وفَعُلُو نحو بَتَوُو وفِعُلُوا
نحو بِلَكُوا وفَعَلْ نحو اَنَكْ وفَعِلْ نحو اَدِكْ
وفَعُلْ نحو كَرُجْ وفُعُلْ نحو كُزُكْ وفُعُلْ نحو

اُزُمْ وفِعِلْ نحو كِجِتْ وفِعُلْ نحو كِتُشْ وفَعُلْ نحو
دَلُكْ والرباعى بمقتضى القسمة اثنيته كثيره والمسموع
ثلاثة وثلاثون بناء فَعْلَكْ نحو اَتْمَكْ وفُعْلُلْ نحو
بُرْسُقْ وفِعْلِلْ نحو جِحْجِقْ وفَعْلَلْ نحو اُحْمَقْ وفِعْلَلْ
نحو بِزْكَكْ وفِعْلُلْ نحو كِرْبُكْ وفَعْلَلْ نحو بَلْطِرْ
وفُعْلُلْ نحو طُشْتُقْ وفُعَلَلْ نحو اُرَعَتْ وفِعَلِلْ نحو
اِلَمِكْ وفُعَلُلْ نحو اُبَيُقْ وفُعْلَلْ نحو اُبَكَنْ وفَعْلَلْ
نحو بَيْجَكْ وفَعَلَلْ نحو صَرَغَنْ وفُعَلِلْ نحو بُصَرِتْ
وفَعَلِلْ نحو بَلَزِكْ وفِعَلَلْ نحو جِغَنَقْ وفِعِلِّلْ نحو
اِسِلِّكْ وفِعِلِّىّ نحو اِسِرْغَا وفِعِلِّى نحو اِكِنْدِي وفِعِلِّى
نحو اَلِنْجِي وفُعُلِّى نحو سُبُرْكَا وفَعْلَلَّى نحو صَقْرَغَا
وفَعَلُّو نحو قَرَلُّدُو وفَعُلُّو نحو قُبُرْغُو وفُعْلُلِّى نحو
قُنْبُجِّي وفُعْلِلَى نحو قُطْرِغَا وفُعْلَلَى نحو قُرْبَغَا وفُعْلَلِى
نحو شُشْتَبِي وفُعْلَلَى نحو قُلْنَجِي وفُعْلُلُو نحو قُنْرُدُو
وفُعْلَلُو نحو دُمَرْكُوا وفَعِلْلْ نحو شَكِرْدْ ه

والخماسي بقضي القسمة ابنيته كثيرة والمسموع ثلاثة وعشرون بناء
فَعْلَلْلٌ نحو أرْقَطَنٌ وفُعْلَلْلٌ نحو أرْنَجٌ وفِعْلَلْلٌ
نحو صِرْطَلَنٌ وفَعْلِلْلٌ نحو يَلْنِزَكٌ وفَعْلَلْلٌ نحو جَلْوَكٌ
وفَعْلَلْلٌ نحو قَصْطَلٌ وفُعْلَلْلٌ نحو مُشَلْنِقٌ وفِعْلَلْلٌ
نحو بِلِدْرِمٌ وفَعْلِلْلٌ نحو بِلِدْرَنٌ وفَعْلَلْلٌ نحو أرَسْلَنٌ
وفُعْلَلْلٌ نحو أصْرِمَنٌ وفَعْلُلْلٌ نحو أعْرُجٌ وفُعْلُلْلٌ
نحو أعْرُشٌ وفِعْلُلْلٌ نحو إغْبِجٌ وفَعْلِلْلٌ نحو يَزَرْلَكٌ
وفِعْلِلْلٌ نحو يَعْرِلٌ وفَعْلُلْلٌ نحو جَوَلْدٌ وفِعْلُلْلٌ
نحو سِبَلْدَقٌ وفَعْلَلْلٌ نحو صَقْرَجٌ وفَعْلَلَى نحو
قَيْطَرْغًا وفَعْلَلَى نحو قَمَرْضَغًا وفَعْلِلَى نحو كَسَلْتِكَى
وقد نظموا بأسماء سداسيه وهي قليل منها ما جاء على
وزن فَعْلِلِلٌ نحو بِلِدْرِجٌ وفَعْلَلِلٌ نحو جَعْلَطٌ
وفَعْلَلَلٌ نحو سَكَلْبَجٌ وفَعْلَلَلٌ نحو صَرَنْجَمٌ
وفَعْلَلَلٌ نحو قِلْقَيْرٌ وفَعْلُلَلٌ نحو كَمَلْدَرٌ
وفَعْلُلَلٌ نحو أطْرُقٌ وهذه الأسماء السداسيه

يبغي الجنس عنها واشتقاقها حتى يعلم هل هي بركبه او
بسيطه فمما اتضح لنا انه مركب قِلْقَيْرٌ هو مركب
من قِلْ وهو الشعر وقَيْرٌ وهو دَبَرٌ وصَرَنْجَمٌ
مركب من صَرِي وهو أصفر وجَمٌ لون اصفر والفعل
احادي وثناءي وثلاثي ورباعي فالاحادي متحرك
بضمه ومتحرك بفتحه ومتحرك بكسر مثال ذلك بُو
بَا بِي والحروف فيها اتساع كما تقدم في احادي الاسم
والثناءي بقضي القسمة العقليه اثني عشر قسما والمسموع
منها عشرة ابنية فُعْ نحو أبٌ وفَعْ أبٌ وفِعْ نحو إجٌ وفُعْ
نحو أُكٌ وفَعْ نحو بَزٌ وفِعْ نحو بِسٌ وفَعْ نحو إرٌ وفِعْ
نحو جِرٌ وفُعْ نحو بُرٌ وفَعْ نحو دَدٌ والثلاثي بقضي القسمة
ابنيته كثيرة والمسموع منها تسعة عشر بناء فَعَلٌ نحو
طَرَتٌ وفَعِلٌ نحو فَرِتٌ وفَعُلٌ نحو أرُتٌ وفَعَلٌ نحو
أمَنٌ وفَعَلٌ نحو أنَقٌ وفَعِلٌ نحو طَمِلٌ وفَعُلٌ نحو
سُبُرٌ وفَعِلٌ نحو كَرِشٌ وفَعَلٌ نحو جَمَلٌ وفَعِلٌ نحو

تِرَرْ وَفَعَّلَ نحو أَفْشَ وَفِعْلَ نحو افِشَ وَفُعْلَ نحو بُلْغَ
وَفَعْلَ نحو بَرْلِ وَفُعَلَ نحو بُلَقْ وَفَعَلَ نحو اِكَلَ وَفِعِلَ
نحو اِكِلَ وَفُعُلَ نحو بُئِلَ وَفَعَلَ نحو دَئِلَ والرباعي
بعض القسمة اثنيه كبتره والمسموع منها خمسه عشر
مثالا فَعْلَلْ نحو صَبْطَرْ وَفِعْلِلْ نحو صِرْصِلْ وَفَعْلَلْ
نحو تَبَرْنَ وَفُعْلُلْ نحو قُرْطُلْ وَفُعَلَلْ نحو اَكَرَتْ
وَفَعْلَلْ نحو حَبَشْطَلْ وَفُعْلِلْ نحو سُنْبِلْ وَفِعْلِلْ نحو
بِلِدِ وَفُعْلَلْ نحو تُعْمَلَ وَفَعْلَلْ نحو تَعَفْسَلْ وَفُعْلَلْ
نحو سُمُلَّ وَفِعْلَلْ نحو قِمِلَّ وَفُعْلَلْ نحو اُئِيلَ وَفَعْلَلْ
نحو بَرَلِغَ وَفَعْلَلْ نحو جَكَلَنْ وقد نطقوا بافعال
حماسيه وهي قليله جدا منها ما جاء على وزن اِفَعْلَلْ
نحو اِبْكَنَّ وَفَعْلِلْ نحو تَرْكَنَّ وَفَعْلَلْ نحو
صَنْقَلَنْ وهذه الابنية انما وزناها وقابلناها هذه
الامثلة لنحصرها وينبغي البحث عن كل بناء منها حتى يعرف
المعروف الاصلي من الزايد فيقابل على الاصلي بالاصلي

والزايد

والزايد بالزايد ولعلنا فيما يستقبل ان شاء الله نعرف
ذلك للاحكام التي يلزم للكلمة حالة الافراد قسمان
قسم مختص بالاسم وقسم مختص بالفعل الاول التصغير
والنسب والجمع واسم الفاعل والمبالغه فيه والزيادة
للتفضيل واسم المفعول والمصدر والمكان والآلة
والهيئة والاعداد والقسم الثاني حرف الفعل وحرف
المطاوعة وحرف الاتخاذ وحرف المشاركه وحرف
المضارعه وحرف المضي الفول في التصغير
كَنَا في اللغة الفجافيه وَجُكْ وَحُكْ في اللغه الزكانيه
وتلحق في آخر الاسم مفردة ومجموعه نحو قل كنا
وقللكنا ونحو جعن جق وكحك فاما كنا
فانها تلحق الاسم مطلقا واما جق وحك اذا الحقت
بالاسم الثاني لساكن الثاني اردف الثاني العلامه
بين وفي غيره لا تردف تقول قل جقس وات
جقس فاما ياء وهو الفوس فتقول في تصغيره يا جقس

يقلبون القاف غينًا وذلك مسموع لاهنيس **وَامَّا اَزْ**
وهو القليل فيقولون فى تصغيره اَزْجُقْ اَزَجُقْ
اي قليل قليل فيسدون به من احدهما عدم الحاق
السين والثانى فتح ما قبل علامة التصغير والقياس
ان يقال اَزْ جُقَيْسٌ ولا يجيئ فى الحاق حرف وجوك
بل اذا كانت الكلمة مختمة لحقت حُقْ او مُرَقَّقه لحقت
جك والتصغير يكون فى الاسماء الاعلام والنكرات
واسماء الاشارة تقول فى بُوْ بُوكَنا وفى اُنْلَرْ
اُنْلَرْكَنا بمعنى ذَيّا واولَيّا واما فى اللغة النركمانية
فلم يسمع تصغير اسم الاشارة واما المضمر فلا يصغر
القول فى النسب النسب اما ان يكون
لصنعة او لغيرها ان كان لصنعة زدت فى آخر الاسم
جي فتقول اَشْ جِي اي طباخ وياغ جِي اي فواش
وان كان لغير صنعه الحقت آخر الاسم لُغْ فتقول
رُوم لُغْ اي رومي وشَامْ لُغْ اي شامي والتركمان

يقلبون الغين واوًا فيقولون رُوْمْ لُوْ وشَامْ لُو وربما
كسرت اللام فيهما ايضًا اي فى لُغْ ولُوْ وقد ناني لُغْ
ايضًا بمعنى ذي اي صاحب فتقول فى صاحب مال مَلُغْ
دُرّ اي ذو مال فتكون لُغ مشتركة بين علامة النسب
وذي بمعنى صاحب وبين احد المعنيين ما اتصل به
القول فى الجمع علامة الجمع لَرْ والتشبيه
فى هذه اللغة جمع فتقول قُلْلَرْ فتطلق على الاثنين فاذا
اردت التخصيص على الاثنين اتيت بالعدد الدال عليه
وسيأتى ذلك فى العدد وتلحق هذه العلامة ايضًا
الفعل على ما سيذكر فى باب الفعل والفاعل دلالة
على اسناد الفعل الى الجمع وجمع المفرد نحو اَطْلَرْ واسم
الجمع نحو بَلْقَلَرْ **القول فى اسم الفاعل**
علامته فى المستقبل دَجِي فتقول بَرْ جَمْزَهْ الدِجِيْ
اي كلنا سيون وعلامته فى الماضي مِشْ فتقول
كُنْدُ غْمِشْ اي الشمس طالعة فيما مضى وتلحق العلامتان

آخر الفعل الذي هو الاصل دلالة على اسم الفاعل
في الزمانين واذا اردت نفي اسم الفاعل الحقت
قبل مش في الماضي وقبل دجي في المستقبل حرف
النفي فتقول سبحر طرمدجي اي غير قايم والمال
قلمسشدي تلحق في آخر مش ادي اي المال كان
غير باقٍ اي مابقى وقد يلحق جي دلالة على لزوم
الصفه بحيث صارت كالصفة فتقول كلجي كيرجي اي
دام المجيء ودام الرواح واما قولهم بلكا العالم صفه
لازمه فكان الكاف البدويه بدل عن جي ولا يخلوا
آخر الكلمة من أن يكون متحركا او ساكنا ان كان
متحركا زدت ياء وكسرتها وذلك في الصفه اللازمة
فتقول جريجي وان كان ساكنا كسرته ان
كان ما قبله مفتوحا او مكسورا نحو برجي وبرجي
وضممته ان كان مضموما نحو طرجي والطرجي
وتلحق مش ايضا دلالة على صفة مخبرٍ عنها لم يحضرها

المخبر

المخبر بل عالما فتقول انمك طرمش اي قايم يقينا وان
كنت لم تشاهد قياما وهذا المعنى ملحوظ في الصفه
التي تلحقها مش في كل موضع تلحقها فاذا جاء مثل
قولهم كل دعمش اي الشمس طالعة فهذا المعنى ملحوظ
فيه من اصل الوضع وان خالف طريقة المجاز واصله
ان يستعمل الحاصل ولم يشاهد **القول في المبالغه في اسم الفاعل** تزيد كن في آخر الفعل ان
كان مرققا وعن ان كان مفخما وتفتح ما قبلهما
فتقول كلكن اي جيوء وبرغن اي ذهوب
ولو سكن ما قبلهما خرج من هذا الباب وصار معناه
معنى الذي فعل وسيأتي ذلك في باب الموصول ان
شاء الله تعالى واما كلج بالجيم عوضا من الكاف
والنون اي ضحوك فما خده السماع والقياس كلكن
وهو مسموع ايضا **القول في الزيادة للتفضيل**
علامته ركن ان كان مرققا ورث ان كان

مفخّما وللحقان الصفة اللازمة التي هي بمنزلة الصنعة
المخلصة اسما محضا سواء كان في اخر الاسم جي اولم
يكن مثال ما آخره جي فولهم بَرْجِي رَتْ اي اكثر
ذهابا وبِرجِي رَكْ اي اكثر اعطاء ومثال
ما لين في اخره جي فولهم يكْرَكْ اي اخبر ويكْ
خبر يمن رَتْ اشر يمن شر بلكرك اعلم
بلكا عالم يوزرت اشر يوز شر وهذا
بالنزكماني يقولون بدل يمن يوز ه

القول في اسم المفعول لا يبنى الا من فعل
بني للمفعول فتقول في ضرب اُرْلِدي وفي اعطى بِرلَدِي
فاذا اردت اسم المفعول حذفت علامة الفعل الماضي
وجيت مكانها بمش مزيدا قبلها لام سالنه او بوز سالنه
على التفصيل الذي سياتي في كيفية بناء الفعل للمفعول
فتقول سنجر اُرْلِمْش اي مضروب والثوب بِرلِمْش اي
مغطى الدرلمش ممات دبلمش اي مقتول هذا

في

في الماضي واما في المستقبل فتقول اُرْلَدْجِي وبُرْلَدْجِي
واَلدُرْلَدْجِي ودَبْلَنْدْجِي ويدل على اسم المفعول
واسم الفاعل ايضا اذا كانا صفتين لازمتين كاف
ساكنة في المزقق وقاف ساكنه في المفخم ولا يقاس
ذلك في كل فعل فمما سمع من ذلك اُرْكْ اي
المفصول من اُرْ اي افضل واَجْقْ اي المفتوح من
اَجْ اي افتح ويقال جُرْكْ اي البالي من جُرْدِي
اي بلي ولا يجوز ان يقاس على ذلك فلا يقال في اُرْدِي
اُرْكْ بمعنى مضروب ولا في طُرْدِي طُرِقْ اي قام
ويجوز في هذا المسموع بالكاف والقاف من اسم المفعول
ان ياتي بالمفيس فتقول اُرْلِمْش اي المفصول واجْلِمْش
اي المفتوح واما في اسم الفاعل فتقول جُرْمِش اي البالي
هذا في الماضي واما في المستقبل فتقول جُرِدْجِي وقد
مرّ ذلك في اسم الفاعل مفصلا القول
في المصدر علامته ان تلحق آخر فعل الامر مَقْ إنْ

إن كان قبلها مفخم وَمَكْ ان قبلها مرقق ويجوزان
تزيد على مَوْ لفظة لَوْ وعلى مَكْ لفظة يَكْ ويجوز
ان تقتصر على الميم ساكنة وكل من هذه الثلاثة
مقيس تقول كَلَكْ اي مجيء وكَلَمْكَلَكْ وكَلَمْ
وكذلك بَرْمَقْ اي ذهاب وبَرْمَقْلَقْ وبَرْمْ وكسر
ما قبل الميم الساكنه ومن علامة المصدر ان يلحق
آخر الفعل شيئاً ساكنة ويدل على معنى المبالغة في المصدر
فتقول أُرُشْ وطُرُشْ ولا يخلو آخر الفعل من ان
يكون متحركا او يكون ساكنا فان كان متحركا
زدت ياءً وحركتها بالكسر فتقول في يَدِي يَمِشْ
وإن كان ساكنا مضموما ما قبله ضم نحو أُرُشْ
وطُرُشْ او مفتوحا او مكسورا كسر نحو يَفِشْ وبِرِشْ
اي نظر واعطى واذا اردت معنى المصدر في الاسماء
زدت في آخر الاسم لِقْ او لِكْ على نحو ما زدت في المصدر
فتقول في بالِقْ بالِقْ لِقْ تريد سمكيه وفي يَ

بَيْلِكْ تريد أميريه وفي يَكْ يَكْلِكْ تريد
خيريه وفي يُقْ يُقْلُقْ تريد معدوسه ويعنون
به الفقر القول في اسم المكان
تزيد على فعل الامر مع فتح ما قبل المزيد جَكْ وجَقْ
على حسب التفخيم والترقيق على ما مر قبل ومثال
ذلك كَلَمَكْ وطُرَجْ اي مكان المجيء ومكان القيام
وذلك مقاس في كل فعل وليس في هذا اللسان
اسم زمان مشتق من الفعل القول
في الآلة الدال على ذلك كافٌ مضمومة او فاءٌ
مضمومة تقول في قطع كَسِنِي وفي الآلة كَسُكُو
وفي قطع بَجِنِي وفي الآلة منها بَجُقُو وفي سَنّ بِلَدِي
وفي الآلة التي هي المسن بِلَكُو والكاف بدوية وأما
أَلَكْ في الآلة التي هي المنخل من أَلَدِي اي نخل فاصله
أَلْكُو مثل بِلَكُو فخفف بالتسكين فقيل أَلَكْ والاول
هو القياس فيما بني منه آلة القول في المقيئة

يدل على الهيئة بشين ساكنة فتقول مِنْشْ اي هيئة الركوب
واطرش اي هيئة القعود وما قبل الشين يضم ان كان
ما قبله مضموما نحو اطرش ويكسر ان كان مكسورا
او مفتوحا نحو مِنْشْ وجلش كما تقدم في المصدر
وتقول اطرشم اقعد اطرشي اي قعدتي قعدة
ابيك ياتْ الشاب وبقاك بكتْ القول
في الاعداد علامته لَنْ ولَكْ فتقول طُنْلُنْ يعني
المعد للباس يملنْ الرقعة المعدة للترقيع بِلَكْ
اي المعد للكتاب ولم يوضع في اللسان العربي لهذا
المعنى لفظ يخصه القول في حرف الفعل والتعدية
الفعل اما ان يكون آخره ساكنا او متحركا ان كان
ساكنا زدت في آخره درْ فتقول في اركب مِنْدَرْ
وان كان متحركا زدت في آخره تا ساكنة فتقول
في امش بُرِتْ وفي اقتل دَبَلَتْ وفي اقرى اقتْ
ويلزم حرف التعدية في جمع اقسام الفعل من امر نحو ما

مل

مثل وما ضارع نحو مِنْدَرْدِي ومضارع نحو مِنْدَرْ ومستقبل
نحو مِنْدِرْكِي وربما حذفت الدال وبقيت الراء وذلك
لايقاس فتقول في اشق اِحْقْ وفي اخرج جِقُوْ اصله
جِقْدُرْ وقد عدوا بكلمات بغير دَرْ فقالوا في اقم طُرْغُزْ
وفي ارى كُرْكُزْ وفي نفط طَمْزُرْ وفي وضع اَمْزُرْ
ويجوز المجيء في هذه الافعال بدُرْ وهو القياس فتقول
طُرْدُرْ وكُرْدُرْ وطَمْدُرْ واَمْدُرْ ه
القول في حرف المطاوعة هو لام ساكنة
فتقول في قطع كَتْدي وفي انقطع كِسَلْدِي وفي
فصل زَدْوُ وفي انفصل اَزْلُدُو فان كان الفعل
على حرف واحد نحو قولهم في كسر سِدِي والحرف
الذي جيء به المطاوعة نون ساكنة فتقول
بَصْطِي وسَدَه وبَصْطَنْدِي تَوَسَّدَه اي اتخذه وسادة
من قولهم بَصْطَنْ وهو الوسادة وبظير ارْتُوا العطا فاذا
اراد عطى قاك اُرْبِي واذا اراد تعطى قاك اُرْتُدِي

وهو مقيس فيما كان قابلا للاتخاذ نقول طُنْ الثوب
ثم نقول طَنَّدِي اي تَثَوَّبْ اي اتخذ ثوبا اي اكتسي ه
القول في حرف المشاركة ه
هو شين ساكنه نحو شين الهيئة نقول في ضرب اُرْدِي
وفي تضارب اُرْشُدِي وفي طعن صَبْحَنِي وسنه
صَبْحَشْ كَنِي اَبَ يومَ الطِعان وفي المضارع تقول
اُرْسُرْ وللمستقبل اُرْشَعا فلو بنيت لما لم يسم فاعله
فالقياس يقتضي ان يقال اُرْشُلْدِي في تضورب وصَبْحَشْلِدِي
في تظوعن ولم يسمع شيء من ذلك القول
في حرف المطاوعة هو راءٌ ساكنة نحو قولهم طُرْ
اي يقوم وكُلْ اي يجيء وبِرْ اي ياكل وسُرْ
اي يكسر ويجوز بِيْرْ وسُيْرْ كما هُمْ اذا الفعل على
حرف واحد قووه بحرف وقالوا بِيْرْ اي يغسل والكثير بِرْ
القول في حرف المضي هو دال مكسورة
ان كان ما قبلها مكسورا او مفتوحا ومضمومة ان كان

ما

ما قبلها مضموما نحو قولهم طُرْدُو وَاَلْطُرْدُو وَبَرْدِي
وفي النزكمانيه تكسر الدال مطلقا وقد تبدل الدال
طاء وتاء لقرب مخرجهما من مخرج الدال ه
هذا باب نذكر فيه حروف الزيادة واماكنها
وحروف البدل والحذف ونقل الحركة والادغام ه
القول في الزيادة الذي يدل على الزيادة
شيآن احدهما الاشتقاق والاستدلال بالاصل
على الفرع والتصريف استدلال بالفرع على الاصل
وسيتضح ذلك عند تبيين اماكن الزيادة وحروف
الزيادة الراء والنون والسين والباء والتاء
والجيم والدال والزاي والفاء والكاف
والعين والياء والميم والشين واللام والواو
فاما الراء فتزاد في فعل الحال نحو كَلْرُ وَاَلْرُ وفي
اشتقاق الافعال من الاسما نحو قَيْغُرْ نقول اذا اشتقت
منه قيغُرْدِي وَبَلْكُو بَلْكُرْدِي وَاق اَغَرْدِي

وَفِرْكٌ فِرْدِي وَسِبِلْ بِشِرْدِي وَكُكٌ كُدَرْدِي
وَبُرْ أُبُرْدِي وَهٰذَا مطرد فِي الالوان وَتُزَادُ مَعَ اللام
قبلها فِي الجمع نقول فِي اَطْ اَطْلَرْ وَفِي اِتْ اِتْلَرْ وَفِي نِسْبَة
الفعل الى الجمع نحو كَلْدِلَرْ وَتُزَادُ مَعَ الكاف فِي دَكْ
وَمَعَ القاف فِي رَقْ دِلَالَة عَلَى التفضيل نحو يَكْ وَيَكْزَكْ
وَيَمِنْ وَيَمِنْرَقْ وَتُزَادُ مَعَ الدال قبلها وذلك لفظة دُرْ
للتعدية نقول فِي مِنْدِي مُنْدُرْدِي وَرُبَّمَا حُذِفَتِ الدال
وَبَقِيَتِ الراء نقول فِي اَحْ اَحْرَ اَصْلُه اَحْدُرْ وَاَمَّا النُّون
فَتُزَادُ سَاكِنَة بمعنى الاتخاذ نقول فِي بَصْطِدِي بَصْطُنْدِي
وَفِي اُوْتِي اُرْتُنْدِي وَفِي الفعل اذا بُنِيَ لما لم يسم فاعله على
التفضيل الذي ياتي فِي بابه نقول فِي يَدِي يَنْدِي وَفِي
صِنَدِي صِنَنْدِي وَفِي المفعول الذي لم يسم فاعله نحو
صنجش وَزِيدَتِ النُّون فِي اَرْ اذا جمعت فِي معنى رَايْت
رِجَالًا عُقَلَاءَ فتقول اُصْلُوا اَرْنَ لَرْكُرْدُمْ وَكَذَلِكَ
اَنْلَرْ اَرْنَ اُصْلُو لَرْدُرْ وَتُزَادُ ايضًا سَاكِنَة مَعَ الكاف

قبلها

قبلها المفتوحة دلالة على المبالغة فِي اسم الفاعل وَمَعَ العَيْن
قبلها كذلك فتقول كُلْكَنْ وَبَرْغَنْ وشذ كُنْجَ
وَالقياس كُلْكَنْ وقد سُمِعَ وَتُزَادُ ايضًا معها سَاكِنَة
ما قبلها دلالة على اسم الفاعل وَاسم المفعول بمعنى المُضِيّ مَوْصُولًا
فتقول كُلْكَنْ وَبَرْغَنْ اي الجاءِي وَالذاهب اي الذي
جَاءَ وَالذي ذَهَبَ وَدَبَكْنْ اي الذي قُتِلَ وَاَرْلَغَنْ
اي الذي ضُرِبَ وَبِرْلَكْنْ اي الذي اُعْطِيَ وَتُزَادُ مفتوحة
مَعَ الكاف المكسورة قبلها دلالة على التصغير فتقول فِي تُلِ
تُلِكِنَا وَفِي اَطِ اَطِكِنَا وَتُزَادُ سَاكِنَة بعد البَاءِ
المفتوحة فِي الحال وَسَيَاتِي ذَلِكَ فِي القول على الحال وَتُزَادُ
سَاكِنَة فِي طُقُصْنْ وَسَكَسْنْ الاصل طُقُزْ وَسَكِزْ
فَدَلَّ عَلَى تضعيف عدد ما دخلت عليه عشر مرار لان
طُقُزْ هو تسعه وَبالنون اَدَّى معنى تسعين وَسَكِزْ
هو ثمانيه وَبالنون اَدَّى معنى ثمانين وَتُزَادُ فِي صَمَصْ
اذا اشتق منه فعل قالوا صَصْنَدِي بمعنى لج فرقًا بين الاسم والفعل

وأما السين فانها تزاد بعد حق وجك علامة
التصغير في اللغة التركمانية ساكنة في كل اسم
ثنائي ساكن الثاني نقول فل جُقْس وآت جكس
وزيدت في آخر الاسم الغايب المضاف اذا كان متحرك الآخر
نحو فحسي وأطسي والسي وقرسي وفي الحال المنفي لغايب
او غايبين نحو كلمس وكلمش وفيه لمتكلم ومتكلمين
نحو كلمس من وكلمس بز وزيدت مشددة مفتوحة
وقبلها ميم مكسوره في كشكا اذا لم يكن خبرها فعلا نحو
كشكا سنجر كلمش ادي وكشكا سنجر
او داميش ادي وفي مرادف لولا نحو سنجر دكلسا
سنر طرميش ادي واما الباء فتزاد قياسا
مطردا في الحال ساكنة نحو صرب وكليب وكرب
وتقلب الف لا التي للعمل في حرف الفعل باء فنقول
سن لب واغلب ويجوز حذف الالف لانفاها ساكنة
مع الباء مع الساكنه فنقول سزلب واغلب وتقدمت

الاشارة الى زيادة النون بعدها في حرف النون وتزاد ساكنه
مع تحنيف فاء الكلمة في الالوان فنقول في صري صبصري
وفي قرك قبزل وفي كك كبكك وندك اذ
ذاك على المبالغة في الصفة اي بتشديد الصفة وشديد الحمرة
وشديد الزرقة وربما ابدلت الباء في بعضها ميما وباتي
ذلك في حرف البدل ان شاء الله والياء
تزاد قياسا مطردا للغدية في الفعل اذا كان اخره متحركا
فنقول في دبل دبلت وفي برير الجيم
تزاد وحدها في المنسب الى الصفه فنقول آشجي ياجي دلالة
على لزوم الصفه حتى صارت كانها صفه نحو برجي كلمي وقولهم
بلكا بالكاف البدونة شاذ والقياس بكي وتقدم ذلك
في اسم الفاعل وزيدت في كلج دلالة على المبالغه في اسم الفاعل
شذوذا وتزاد مع القاف والكاف حك وحق في التصغير
وتقدم ذلك ومفتوحة معهما دلالة على اسم المكان نحو
كلجك وطرحق وتزاد مكسورة بعد الدال في باب

اسم الفاعل المستقبل فتقول الدحي ومفوحة مستبعة بالف
في الجا وقواجا وقرلجا وصروحا دلالة على تصغير التحبيب

الدال تزاد وحدها مكسورة او مضمومة
دلالة على مضى الفعل نحو كلدي وطردو ومع غيرها
كما سبق في زيادتها قبل الجيم المكسورة دلالة على اسم
الفاعل المستقبل ومع الزاي الساكنة للتعدية في درزد
بندك في هذا واذا كانت دلالة لما مضى طاء او تاء في مواضع
لا تقاس وانما ادعينا ان الاصل الدال لان اكثر ما ورد
من ذلك انما هو بالدال ولم يرد بالطاء ولا بالتاء الا
النزر اليسير والكثرة دليل الاصالة والقلة دليل الفرعية
هذا اذا تعارضا واما اذا كان ثم دليل غير الكثرة من
اشتقاق او تصريف فالحكم لذلك الدليل وان قل استعمال
الاصل وكثر استعمال الفرع **الزاي** تزاد
ساكنة مع العين ومع الكاف ومع الراء للتعدية سدا
في طرعز وكركز وطمرز وامرز **الفاء**

تتقدم زيادتها في حوق وحك وتزاد مع اللام المكسورة دلالة
على الاعداد نحو يملق ودلالة على ارادة معنى المصدر
من الاسماء نحو بلق لق اي شمكا وتاكيد بعد علامة
المصدر نحو برمق لق وتزاد ساكنة بعد ميم مفوحة
دلالة على المصدر نحو برمق وتزاد وحدها بغير اطراد
ساكنة دلالة على اسم الفاعل نحو احق وتزاد مضمومة
دلالة على الآلة نحو بحتو في كل فعل مفخم **الكاف**
تزاد وحدها مضمومة دلالة على الآلة نحو كسكو
وبلكو في كل مرقق مشدد سكونها في الك وتزاد ساكنة
بعد ميم مفوحة دلالة على المصدر نحو كمكمك
ودلالة على ارادة معنى المصدر من الاسماء نحو بيلك
او للاعداد نحو بنلك وتزاد ساكنة بعد الجيم المضمومة
في حجك للتصغير وبعد الجيم المفوحة في جحك في اسم
المكان وتزاد مفوحة قبل النون الساكنة في المبالغة في
اسم الفاعل وتزاد في كنا وفي نحو بكرك وقد تقدم

ذلك وتزاد مضمومة مفتوحا ما قبلها دلالة على معنى الاجماع
نحو انيكو احلوذر ذكو بجكو بذكو اي
الاثنان المجمعان والثلاثة المجمعه والاربعة المجمعه
والخمسة المجمعه والسبعة المجمعه ولم يسمع ذلك في
سكز والفياش يقتضي شكشكو وتزاد في بيركو
ومعناه المنفرد بذاته فكانه اجمع انفراده فيه وتزاد
بعد الفعل الماضي وبعدها حا متوسطا بينهما ما يلحق
الفعل من الضمائر مستكنا بعد ما سيتلو فيه نيذلك
هذا التركيب على ان ترادف معناهما وتقدم على
الفعل تيم كلدكا اغرلغمن وسنجر تيم كلدكا
اغرلغمن ومع اللام الساكنة تاكيدا في فعل الامر
للمخاطب المفرد نحو كلكل وكلكل وتزاد
ايضا في سبركا وهو مشتق من سبر العين تزاد
مع الزاي شدودا في النغديه في طرغز وساكنة مع
اللام المضمومه للنسب لغير صنعة فتقول روم لغ ومفتوحة

بعدها نون ساكنه دلالة على المبالغه في اسم الفاعل
في نحو برغن ودلالة على اسم الفاعل والمفعول الموصولين نحو
برتغن ونحو برلدغن ومضمومة دلالة على معنى الاجماع
في العدد قالوا الطغو وطقصقو اي الستة المجمعه
والتسعة المجمعه ومع اللام الساكنة تاكيدا في فعل
الامر للمخاطب المفرد في نحو طرغل وبرغل الميم
تزاد مع الشين ساكنة دلالة على اسم الفاعل الماضي في نحو
يتي والطي فيفاك يتمش والطمش دلالة على تضعيف
عدد ما دخلت عليه عشر مرات لان يتي هو سبعه واذا
لحقت مش ادى معنى سبعين والطي ستة واذا لحقته
مش ادى معنى الستين وتقدم زيادتها في من ومك
في المصدر ويجوز الاكتفاء بها ساكنة في المصدر ه
الشين تقدم زيادتها وتزاد وحدها ساكنة دلالة
على الفاعل نحو ارشدي وصنجشتي دلالة على الهيئة
نحو مشش واطرش اي هيئة الركوب وهيئة القعود

ودلالة على المبالغة في المصدر نحو ارش وطرش

اللام تقدم زيادتها مع الفاء في لق ومع الكاف في لك وتزاد مفتوحة في اخر الاسم اذا اردت ان تبني منه فعلا نحو ابرْ كلدي وانْلادي وسرْ لدي ولا يطرد ذلك وتزاد ساكنة دلالة على بناء الفعل للمفعول نحو أُرْلدي وبرْلدي وفي اسم المفعول نحو ارْلمش وبرْلمش وارْلجي وبرْلجي وفي المفعول اذا اريد به المضي نحو برْلكن وارْلغن اي الذي اعطى والذي ضرب وتزاد في العدد الذي لحقه دليل الاجماع مثل حذف الدليل مفتوحة ساكنا ما قبلها ولا يكون ذلك الا في الاضافة فان اضفت لغايب لحقته السين التي تلحق المضاف المتحرك الآخر فتقول اكوْلسي اي كلاهما واجوْلسي اي ثلاثتهم وان اضفت الى مخاطب قلت اكوْلتْر اي كلاكما واجولتْر اي ثلاثتكم وان اضفت الى متكلم قلت اكوْلنْر اي كلانا واجوْلمْز اي ثلاثتنا وكذلك

تقول الى سكز وينظر هل يقال ذلك في سكز وفي ان وهل لحقها ولحق ان معنى العشرة دليل الاجماع ام لا وهل يقال ذلك في المركب او المعطوف او المائة او الالف

الواو تزاد مضمومة مفتوحا ما قبلها دلالة على معنى الاجماع في العدد قالوا اكو اجو دردو لشو الطو يدو طقصو ولم يسمع ذلك في سكز والقياس يقتضي سكزو وتزاد ايضا في يرو ومعناه المفرد بذاته ولم يسمع دليل دخول الاجماع في العدد في ان ولا فيما قبلها لا واو ولا كاف ولا عين وتزاد في حتلك حتلوك لانه ماخوذ من حتلدي لانه اي صوت مفرقعه

القول في البدل البدل في هذه اللغة قليل وحروفه قليلة وهي الهمزة والقاف والسين والدال والصاد والتاء والباء والراي **فاما الهمزة** فتبدل باء قالوا ابق واصله ايق فابدلت الهمزة باء وادغمت في الباء ابيض اصله افرذي لان اق هو

الابيض وقالوا برغش اصله برغش اي طائر ابيض
السين تبدل صادا قالوا اطصفر الدال
تبدل تاء قالوا اشتردي اصله اشتدردي الصاد
تبدل شينا قالوا اشمق اصله بصمق التاء
تبدل دالا قالوا دسر اصله تمر دثن اصله ثن
دز اصله تز دكا اصله تكا ودلوا اصله تلو
ودلكو اصله تلكو ودلتق اصله تلتق وتبدل
طاء قالوا ططى اصله طتى الباء تبدل ميما قالوا
كمكم اصله كبكب ويميشل اصله يبيشل
الزاي تبدل صادا قالوا طقصن اصله طقزن
القول في الحذف الحذف قليل في
هذه اللغه والحروف التي حذفت الدال والياء والراء
والهمزة والفاء فاما الدال فحذفت من احدر
وكمدر وقيدر قالوا اجر وكر وقير الياء
حذفت من ايكر قالوا اكر الراء حذفت من

برلا قالوا بلا الهمزة حذفت من اش بمعنى ها التي للتنبيه
في قولهم ستمدي اصله اش امدي نقلت حركة همزة
امدي الى الساكن قبلها وهو السين وحذفت الهمزة
الفاء حذفت من صجفن قالوا صجن ع
القول في الادغام الادغام اما في كلمة واما
في كلمتين اما في كلمة فهو قليل جدا لم يحفظ منه الا
الي في العدد بمعنى الجمسين وبضي وهو الصفيح من حديد
وحجر وغير ذلك واما من كلمتين فهو كثير يكون في
المثلين نحو قل بمعنى ملوك وقلو للجمع فادغمت لام قل في
لام لو ويكون في المتقاربين نحو اطرادا لحقها ذال تقول
اطن القول في الاحكام التركيبية
الكلام قول دال على نسبة اسنادية افادته وافاده
طلب وخبر واستفهام فالطلب طلب وجود وطلب عدم
مثال الاول برغل اي اذهب ومثال الثاني برضا اي
لا تذهب ومثال الخبر سنجر طرش اي سنجر قايم ومثال

الانشاء صطلم اي بعنو والكلام ينقسم الى جملتين اسمية
وفعلية فالاسمية هي المركبة من المبتدا والخبر والانشا
عنها التواضع وهي ايدي واخواتها وكشكا واخواتها
وصغندي واخناها والفعلية هي المركبة من الفعل
والمفعول الذي لم يسم فاعله ولتقدم الكلام على قسمة
الاسم الى النكرة والمعرفة والفعل الى الامر والماضي والمضارع
وغير ذلك القول في النكرة والمعرفة شائعا وهو
على قسمين مفرد اللفظ ومركب فالمفرد نحو ار وات
والمركب تارة يكون مركبا من اسمين نحو دواش
النعام ومن اكثر من ذلك نحو قبرحق ولربما للتسلسل
وذلك بخلاف النكرة في لسان العرب فانها لا توجد مركبة
اصلا والمعرفة ما وضع خاصا وهي مضمر وعلم واسم اشارة
وموصول ومضاف لواحد منها فالمضمر منفصل ومتصل
فالمنفصل للمتكلم من وللمتكلمين نز واصله نز بالميم وقد تلحقه
لر لتاكيد الجمع وللمخاطب سن وللمخاطبين سر

وكل

وكل من سن ومز وسن وسز بقع عمده وفضلة
وللغايب اك ان وللغايبين انر واصله الر فابدلت
اللام نونا وفتحت الهمزة لفتحة لام لر ولم يعتدوا بالنون
الساكنة لانها حاجز غير حصين لسكونها وينطق
بالاصل بعد حذف اللام الاولى فيقال الر واما في اللغة
النركمانيه فتقول بلر يبدلون الهمزة بار والمتصل
للمتكلم مضاف اليه ميم ساكنة نحو قلم اي غلامي وللمتكلمين
وللمخاطب مضاف اليه نون حيتومية نحو قلن اي غلامك
وللمخاطبين مضاف الميم تلك النون مزيدا عليها را اي نحو
قلنز اي غلامكم وسيأتي كيفية استعمال هذه الضمايرني
تضاعيف الابواب ان شاء الله تعالى العلم هو ما
عين مسماه مطلقا ويكون مفردا نحو سنقر ومركبا
من اسمين نحو ان نعا ومن اسم وفعل نحو اي دغدي
ويكون ايضا مرتجلا نحو قلاون ومنقولا من اسم نحو
لاجين ومن فعل نحو بكتي وسنجر اسم الاشارة

لمفردٍ قريبٍ تو بمعنى ذا ولبعيدٍ اُلك بمعنى ذلك وشاركه لفظه لفظ الضمير بمعنى هو وقد تقدم اُلرْ للغائبين في الضمائر فصار مشتركاً بين أن يكون ضميراً بمعنى هُمْ وبين أن يكون اسم اشارة بمعنى اُولئك ومن اسماء الاشارة من مكانٍ هُنْدا بمعنى هنا وآنْدا بمعنى هناك

الموصول

ثلاثة الفاظ وذلك على حسب الصلة وهو ان الصلة اما ان تكون ظرفاً او جملةً فان كانت الصلة ظرفاً كان الموصول كافاً مكسورةً متاك ذلك بوا وُدكين بوا ودكي قلي دُرْ اهذا غلام الذي في الدار وبوا وُدكُرْنُ قلي دُرْ اي هذا غلام الذين في الدار وان كانت جملةً فاما ان تكون اسميّة او فعليه فان كانت اسميّةً كان الموصول المنفرد لُكيم نحو اُلكيم قُجاسي كُرْ كُلُودُرْ اوْدُرْ اي الذي سيّده حسن في الدار والجمع اُلرْكيم نحو اُلرْكيم قُلرْ كُرْ كُلُودُرْ اودُرَه وان كانت فعليّة فاما ان تكون ماضيةً او مستقبله فان كانت ماضيةً كان الموصول متصلاً بآخر الفعل اذا كان منخّماً وكُنْ اذا كان مُرَقَّقاً تقول كُردُمْ سِنْ اُرْعني اي ابصرت الذي ضربك وبرتعن الذي خلق وكُلكُنْ الذي جاء ويجوز ان تأتي بالفعل الماضي بعد اُلكيم واُلرْكيم نحو اُلرْكيم طُرْدِلرْ اوْدَ اي الذين قاموا في الدار وان كانت مستقبلةً كان الموصول اُلكيم واُلرْكيم على ما تريد من المعنى وشرط الصلة ان تكون جملة خبريّةً او ظرفاً او مجروراً وتقدم بمثيل ذلك ومتى كان الموصول الكاف المكسورة فلا تكون الصلة الا ظرفاً ومجروراً ويجب تقديم صلة عليه وغير ذلك من الموصولات يجب تاخير صلة عليه سواءٌ كانت الصلة جملة او غيرها متاك الجملة قد تقدم ومتاك الجار والمجرور اُلرْكيم اوْدُرْ كُرْ كُلُولرْ دُرْ اي الذي في الدار حسان واُلرْكيم اُلنْ دُرْ بلكُرْ دُرْ اي الذي امامك اسرا ويجوز الفصل بين اُلكيم واُلرْكيم وصلتها

بالمفعول منقول الَّلِيم سَجَرْنِي اُرْدِي كَلْدِي اي الذي
سجر ضرب جاء ويقع الجملة الشرطية صلة للموصول
منقول كَلْدِي اَلْكِيم كُرْسَنْ سَوْكَسَنْ
اي جاء الذي ان رايت احببت وسَاهِي اَدَاة الشرط
والنون هي الضمير للخطاب نحو قُلْنْ اي غلامك
المضاف تارة تكون الاضافة للضمير نحو قُلُمْ
وَقُلِمْ وَقُلُنْ وَقُلُنْزْ وَقُلْلَرْ ولا يخلو آخر الذي
تضيفه للغايب من ان يكون ساكنا فتكسره نحو
قُلِي اي مملوكه او متحركا فتلحقه سينا مكسورة نحو
قُجَاسِي وفارسي وَالِسِي اي سيده وعجوه وعظمه
وللعلم نحو سنقر قُلِي وللمشار نحو بُنْ قُلِي وللموصول
نحو كِنْ قُلِي وستاتي كيفية الاضافة ان شاء الله
تعالى ولا اداة في هذه اللغة تعرف بها النكرة كما في
لسان العرب بل اذا كان الاسم معهودا بين المخاطبين
اكتفوا بذكره نكرة على ما وضع انكالا على فهم المخاطبين

ولا يابون قبلها اَكْ والاكثر في لغتهم ان يوتى باللفظ
المشارك لضمير الغايب والاثنانة وهو اَكْ فاذا كان
بينك وبين المخاطب عهد في شخص سمكٍ قلت في معنى
السمك طَرِي اَكْ بلق يَاسْدُرْ وفي معنى الاسماك طرية
بلق لَرْ يَسْدُرْ ويجوز يَسْلَرْدُرْ الفول
في الفعل الفعل ينقسم ثلاثة اقسام امر وماض ومضارع
فالامر هو الاصل والماضي والمضارع واسم الفاعل واسم
المفعول والمصدر واسم المكان واسم الهيئة واسم الالة
فروع وهي مشتقة من الامر ولا يخلو الامر من ان يكون
لغايب او لمخاطب او لمتكلم فان كان لغايب فلا بد فيه
من حرف الامر نحو سنجر كَلْسُنْ اي ليجي وللغايبين سنجر
لَرْ كَلْسُنْ لَرْ اي ليجيو وسُنْ هو حرف الامر نظيرا
للام الامر في اللسان العربي وان كان لمخاطب فاما
ان يكون مفردا او غيره فان كان مفردا فالافصح ان
تاتي بنفس فعل الامر من غير زيادة عليه ويجوز ان تزيد

وآخره للاستراحة عِلْ أوْ كِلْ بالكاف البدوية فان
كانت الكلمة مفخمة كانت عِلْ وان كانت مرققة
كانت كِلْ وما خذ التفخيم والترقيق مشافهة
السماع وقد حصرنا ذلك في كتاب الافعال الذي جمعناه
في هذه اللغة وفعل الامر هذا ان كان اوله مضموما
وما قبل آخره مضموم الا ان وجدت في الفعل فتحة مثال
ذلك طُرْغِلْ كلْكُلْ كُنْشُرْكِلْ او لا عِلْ
وان كان مفتوحا او مكسورا وما قبل آخره مكسور الا
ان وجدت في الفعل ضمة مثال ذلك بَرْغِلْ اشْتَكِلْ
تَكْثُرْغِلْ وان كان غير مفرد زدت نونا وحدها
فتقول طُرْنْ طُرْنْ وان شئت زدت عليها راءا
والزاي تشعر بالتعظيم تقول طُرْنُرْ والزاي فيه سِزْ
ويجوز طُرْنْ سِزْ فتاتي بسِزْ توكيدا وان كان
المتكلم فلا يخلو اما ان يكون مفردا او غيره فان كان مفردا
فلت بَرْغِنْمْ وكلْكِيمْ اي لا ذهب ولا جي وان

كان

كان غير مفرد فلت بَرْغالِمْ وكلْكِلِمْ اي لنذهب
ولنجي والامر للمتكلم في اللسان العربي قليل جدا واما
في هذه اللغة فكثير جدا واما الماضي والمضارع فتقديم
الكلام على الذي يخصها ويميزهما في التصريف وما قبل
الراء التي هي علامة المضارع اما ان يكون متحركا او ساكنا
فان كان متحركا زدت الراء ولا تغير الحركة وان
كان ساكنا حركته بالضم او بالفتح ومدرك ذلك
السماع فد بينا ذلك في كتاب الافعال هذا ما لم يكن
آخره لاما التي للاعمال فانه تقلب الفه ياء مضمومة فتقول
سُرْلِيْ وبِشْلِيْ ويجوز حذفها فتقول سُرْلِ وبِشْلِ
والاصل الياء واما المستقبل الخبري فانه ان كان مفخما
فحرفه عين مفتوحة مثاله طُرْغا اي يسقوم وان كان مرققا
كان مفتوحة نحو كلْكا اي يمجي وسيأتي الكلام
على الافعال اثباتا ونفيا واستفهاما ونهيا في باب الفعل
والفاعل ان شاء الله وتنقسم الافعال ايضا الى متصرف

وجامد فالمتصرف ما اختلف لفظه لاختلاف زمانه نحو طُرْ طُرُّ
طَرْعًا طُرْدِي والجامد ما لزم طريقة واحدة وذلك نحو
إِدِي بمعنى كان فلا يستعمل منها امر ولا مضارع فان كانت
بمعنى ارسل كانت متصرفة واستعمل منها الامر فيقال
إِيدِي اي ارسل هذا وإِدِي مشترك بين معنى كان ومعنى
أرسل وكذلك دَكُلْ بمعنى ليس لا يتصرف في كلامهم
وسيتضح ذلك في باب إِدِي واخواتها ان شاء الله تعالى
وينقسم ايضا الى لازم ومتعدٍّ فاللازم نحو طُرْ والمتعدي
ينقسم قسمين متعدٍّ الى مفعول صريح ومتعدٍّ الى غير صريح
وينقسم المتعدي ايضا الى متعدٍّ واحد ومتعدٍّ الى اثنين
ومتعدٍّ الى ثلاثة وسيأتي ذلك **القول في المبتدإ والخبر** تذكر المبتدأ اولا وثانيا بعده الخبر
فتقول سنجر طُرُبْ طُرْ اي سنجر قائم وسنجر طُرْ طجدُرْ اي
قائم غدا ويجوز ان تقول طُرُبْ طُرْ ويجوز ان تقول
طُرْ مِسْ طُرْ واذا كان الخبر مشبها به المبتدأ فلت

سنجر أَرْسَلَنْدُرْ اي أسد وإن كان ظرف مكان فلت
سنجر أَوْدُرْ اي في الدار وسنجر ارْدِنْ دُدُرْ ولا
يكون ظرف ولا يكون المكان الا بالحرف المرادف لفي التي
للوعاء وهو دَ وإن كان ظرف زمان فمنه ما لا تأتي فيه
بحرف الوعاء نحو صَنْجِشْ نُوكُنْ دُرْ اي الطعام اليوم
وتقول بُدُنْ دُرْ اي الضيافة الليلة ومنه ما تأتي فيه
بالحرف نحو صَنْجِشْ طَنْ دُدُرْ اي الطعام غدا ودُرْ
تأكيدها كلها والاستعمال هذا التوكيد لا حذفها
وان اخبرت بجملة فتقول سنجر أَطَسِّي طُرْدِي اي ابوه قائم
وسنجر أَطَسِّي طُرْ بُطُرْ اي ابوه قائم وقد يجوز حذف الخبر
لدلالة المعنى عليه نحو قولهم أَرْمَغَنْ قِتِي يريدون اين
الهدية اين واذا كان الخبر اسم استفهام جاز تقديمه
وتأخيره في هذه اللغة وهو الاصل فتقول سنجر قِتِي وقِتِي
سنجر وكذلك اذا كان المبتدأ اسم استفهام جاز تقديمه
على الخبر وتأخيره فتقول كِمْ دُرْ اوْ دُرْ اي من في الدار

وَاوْدَاكِمْ دُرْ اي في الدار مَنْ وَاذا كان المبتدا اسم شرط
وجب تقديمه فتقول كِمْ طُرْسًا طُرْ غامَنْ انْشَلا اي
مَنْ يَقُمْ اَقُمْ معه وكِمْ تكون استفهاما وشرطا واذا
كان المبتدا موصولا قلت اَلْكِمْ طُرْدِي طُرْدُمْ انْشَلا
اي الذي قام قمت معه ولا يجوز تاخير هذا المبتدا فصار
اُرْكِمْ بمعنى الذي وانْلَرْكِمْ بمعنى الذين وقد تقدم
ذلك في الموصول ويجوز ان يقضي المبتدا اكثر من خبر واحد
وتسرد على التوالي شيئا شيئا وناتي بذرآخرها

القول في النواسخ وهي ادِي واخواتها
اِدِي بمعنى كان وبُلْدِي بمعنى صار وتُنْدِي بمعنى بات
وذَكَلْ بمعنى ليس وهي بالكاف البدوية وللمقاربة يَزْدِي
بمعنى كاد ويَسْتَلْدِي بمعنى انشا وابتدا فاما ادِي فانك
تقول في معنى كان سنجر قايم سنجر اُرْطُرْ اِدِي ويجوز
اُرْطُرْمِشْ وارمعناه منتصبا وطُرْ فعل حالي وطُرْمِشْ
معناه قايم ويجوز ان تقول سنجر طُرْمِشْ اِدِي واما جيء في
هذا

هذا بارْ لان طُرْدِي مشترك بين وقف وقام فاذا
اراد ايضاحه بمعنى قام اتوامع طُرْمِشْ بارْ التي هي دالة
على الانتصاب ولهذا يقال طُرْ قِنِي اي اين مقامك
وموقفك واذا اردت كنت قايما قلت اُرْطُرْ اِدِمْ
واُرْطُرْمِشْ اِدِمْ وكنت قايما اِدِنْ بالنون الخيشومية
وكانوا قايمين اُرْطُرْ لَرْ اِدِي واُرْطُرْمِشْ لَرْ اِدِي
وكنتم قايمين اُرْطُرْمِشْ اِدِنْزْ فتلحق ضمير الجمع المخاطب
في الفعل ولا تلحق علامة الجمع في الخبر بخلاف الغيبة فان
علامة الجمع تلحق الخبر دون الفعل وبقي الفعل بحاله مع المفرد
الغايب واذا كان الخبر اسم استفهام وقلت في معنى ابن
كان سنجر سَنْجَرْ قِيدَا اِدِي وفي اين كنت قِيدَا اِدِنْ
ولا يجوز تاخير قِيدَا عن الفعل وفي نحو مني كان الطعان
صَنْجِشْ فَجْنْ اِدِي ولا يجوز تاخير فَجْنْ ايضا عن اِدِي واما
سَنْجَرْ وصَنْجِشْ في المثالين فيجوز تاخيرهما عن الفعل فتقول
قِيدَا اِدِي سَنْجَرْ وفَجْنْ اِدِي صَنْجِشْ وكذلك ما اشبههما

من هذا التركيب وتقول في معنى من كان القايم طُرْغَنْ
كِمْ اِدِي ويجوز كِمْ اِدِي طُرْغَنْ وهو معنى من كان
الذي قام وفي معنى من كانوا القايمين طُرْغَنْ لَرْ كِمْ
لَرْ اِدِي ويجوز كِمْ لَرْ اِدِي طُرْغَنْ لَرْ وتقول في الناس
كانوا خارجين كِشْلَرْ جِنْ مِشْ لَرْ اِدِي ويجوز
جِنْ مِشْ لَرْ اِدِي كِشْلَرْ واذا ثنيت اِدِي ثم اوجبت
قلت في معنى ما كان سنجر الا قائما سنجر دَكْ دِي بَقَرْ
طُرْمِشْ الاصل اِدِي اي ليس كان بمعنى ما كان وبيان
ان دَكْ لها استعمالان وفي معنى ما كان سنجر الا قائما
سنجر بُلْغَا مَقَرْ طُرْمِشْ فتستعمل ما يصير بمعنى ما يكون لان
اِدِي لا مضارع له وَاَمَّا بُلْدِي فهي بتفخيم الباء تقول في
معنى صار سنجر عالمًا سنجر بِلْكَا بُلْدِي ويجوز بُلْدِي بِلْكَا
سنجر ويجوز بُلْدِي سنجر بِلْكَا فتقدم وتؤخر وتوسط
بخلاف اِدِي فان خبرها لا يتاخر في نحو اِدِي الطُرْ
فلا بُدَّ لِاِدِي ان تتصل اما بالاسم نحو كِمْدِي طُرْغَنْ

او

او بالخبر نحو اُرْطُرْ اِدِي وتقول في معنى صرت عالمًا بِلْكَا
بُلْدُنْ وفي صرت عالمًا بُلْدُمْ بِلْكَا وفرقوا بين ان يكون
الخبر اسم جنس كالقاضي والامير والوزير فاجازوا فيه التقدم
والتاخير واما اذا كان صفة عارضة نحو القايم والقاعد
فيكاد لا يحفظ من كلامهم الا تقديم الصفة على الفعل فتقول
طُرْ بُلْدُنْ وكذلك الصفات التي هي كالازرق والاسود
والطويل وغير ذلك يجوز فيها التقدم والتاخير بخلاف
الصفات العارضة وتقول في معنى صرنم عُلَمَا بُلْدُنْ بِلْكَلَرْ
وفي صرتم قايمين طُرْ لَرْ بُلْدُنْ على الفرق الذي تقدم
في المفرد وفي مني صرن عالمًا تَجَنْ بُلْدُنْ بِلْكَا وفي مني
صرتم عُلَمَاءَ تَجَنْ بُلْدُنْ بِلْكَلَرْ ويجوز بِلْكَلَرْ تَجَنْ بُلْدُنْ
وكذلك في ما اشبهه وتقول في معنى ابن صرت عالمًا
قَيْدَا بُلْدُنْ ولا يجوز بُلْدُنْ قَيْدَا وفي من صار القايم
كِمْ بُلْدِي طُرْغَنْ ويجوز طُرْغَنْ كِمْ بُلْدِي وتقول
في من صاروا القايمين طُرْغَنْ لَرْ كِمْ لَرْ بُلْدِي لَرْ

فتلحق علامة الجمع الفعل بخلاف اخواتها فانها لا تلحقه وتقول في
من صار القايم اجلسه كم بلسا طرغن سوكمن
اي كم بمعنى من وبل هو الفعل وشا هو حرف اداة
الشرط وليس عندهم اسم يضمن معنى حرف الشرط بل اذا اراد
الشرط جاء واحرفه متصلا بالفعل متاخرا عنه والاسم متقدم
وطرغن القايم وسوكا الفعل المستقبل الخالص للاستقبال
ولا يابون في هذا المكان بالماضي المراد به الاستقبال كما
في اللغة العربية ومن ضمير الفاعل في اجلسه واني ضمير
المفعول الذي هو في اجلسه وتقول في الجمع كملر بلسلر
طرغن سوكمن انلرني وتقول في معنى الناس صاروا
خارجين كشلر جق مش لر بلدلر ويجوز بلدلر
جق مش لر كشلر واكثر ما يستعمل صار في اسماء
الاجناس والصفات الجارية مجراها لا في الصفات العارضة
والقياس يدل على الجواز واما شدي فتقول في
معنى بان سنجر ضاحكا سنجر كلا شدي وفي ابن بت

فيدا شدن وحكم شدي حكم بلدي في جميع احكامها
واما دكل فانها كلمة بمعنى ليس ومعنى ما
النافية فاذا قلت ليس سنجر خارجا قلت في معناه سنجر
جقمش دكل ويجوز سنجر لر جقمش لر دكل لر
وسنجر لر جقمش دكل لر اكتفى بالجمع علامة الجمع للفعل
عن لحاقها للخبر وفي لست خارجا جقمش دكل سن وفي
لستا خارجين جقمش لر دكل لر بز وجقمش دكل
لر بز وجقمش دكل بز وجقمش لر دكل بز فاذا
كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التي تلحق الافعال واذا
كان بمعنى ما لم تلحقه وفي لست خارجا جقمش دكل سن
وفي لستم خارجين جقمش لر دكل لر سز وجقمش
لر دكل سز وجقمش دكل لر سز وجقمش
دكل سز على الوجهين ان تكون بمعنى ليس وبمعنى ما
ولا يتاخر الخبر ولا الاسم السابق عن دكل اصلا وكذلك
لا يتقدم الخبر على الاسم وتقول اذا اردت اثبات الخبر في دكل

في معنى ليس سنجر الا امير سنجر دكل مقرني ومقر
بمعنى الا وهي مفولة من الفارسية ويتكلم بها التركمان
وتقول في معنى انا ما آتيك الا غدا كلمس سن صغا مقر
طندا كل هو الفعل وم حرف النفي والسين للحال
المنفي وسن بمعنى انا والمعنى ما يجي انا وهو عبارة عن
ما اجي بالعربي وصغا اصله سنغا فحذفت النون لكثرة
الاستعمال ونقل استعمال الاصل وغا بمعنى اللام وبمعنى
الى ومقر كما تقدم بمعنى الا وطن هو الغد ودا
بمعنى في واما يزدي بمعنى كاد وبشلدي بمعنى
انشا فتقول في معنى سنجر كاد يقوم سنجر طرا يزدي
وفي سنجر يكاد يقوم سنجر طرا يزد وفي معنى انشا يقوم
سنجر طرا بشلدي ولا يأتي الخبر فيها الا بصيغة الحال
ولا يأتي بصيغة المضارع ولا الماضي ولا يتقدم طرا
على سنجر واصل يزدي اخطأ واستعمل بمعنى كاد وتكون
ايضا بمعنى كبت القول في كشكا واخواتها

اما كشكا معناها ليت وهي مرادفة لها سنقول من
الفارسية تقول في معنى ليت سنجر ضاحك كشكا سنجر
كلمش يدي كشكا بمعنى ليت وكلمش يضحك بمعنى
ضاحك ومش كلمة تؤكد معنى كشكا ولا يجوز حذفها
ويدي بمعنى كان ابدلت همزتها ياء والمعنى ليت سنجر
ضاحك وتقول في معنى ليت سنجر في الدار كشكا
سنجرا ودمش يدي واذا كان خبر ليت فعلا لم تلحق
مش فتقول في معنى ليت زيدا يخرج كشكا زيد
جقسن يدي ش بمعنى لو ومرادفة ليت زيدا لو
كان خرج واما كم فمشتركة تلون اسمه
استفهام واسم شرط وموصولة تابعة لما لك وتأتي
حرفية بمعنى كي وسيأتي حكمها ومعنى ان المفتوحة
تقول في معنى علمت ان سنجر ضاحكا بلدم كم سنجر
كلمدر وفي معنى اعلم ان سيدك سنجر بلكل
كم تجن سنجر در وفي معنى سنجر علم ان ضاحك سنجر

بِلْدِي كِمْ كُلْدُرْ وَكِم فى هذه الامثله تؤدّي
معنى أن المفتوحه **وَامّا** معنى لعلّ وكانّ فليس
فى هذه الامثلة اللغة حرف يعبّر به عنه انما عُبّر عن
ذلك بالفعل فيعبّر عن معنى لعلّ بصيغة بُلْغَى بمعنى يصير
فتقول فى معنى لعلّ سنجر جاء بُلْغاكم سنجر كُلْدُنْ
بُلغى بمعنى يصير وكم مؤكّدة لمعنى يصير وكُلْدُنْ
يجئ ويعبّر عن معنى كانّ بصيغه اُفْشُرْ بمعنى يشبه
فتقول فى معنى كانّ سنجر اسد سنجر ارسلن غا اُفْشُرْ
وغا بمعنى اللام التى يعطى المفعوليه ولا يجوز تاخير بُلْغاى
المثال السابق ويجوز اُفْشُرْ سنجر ارسلن غا ويجوز
اُفْشُرْ ارسلن غا سنجر فاُفْشُرْ ابنيت على فعليها وان
ادن معنى كانّ ولكذلك تُصرّف فيها بخلاف بُلْغاكم
فانها ضمّنت معنى لعلّ فلم تُصرّف فيها ويجئ فى معنى كانّ
كِبى وَدَبى وهما كلمتان نرادفان مثلا فتقول
سنجر ارسلن كِبى دُرْ وسنجر ارسلن دَبى دُرْ اى

سنجر

سنجر مثل الاسد ويجوز حذف دُر فى المثالين ويجب
تاخير كِبى وَدَبى على اصل الاضافة فى اللسان التركى
القول فى اُورْنُلْدِي وَفى صَغَنْدِي وَبِلْدِي
اما اُورْنُلْدِي معناه ظنّ وتتعلق بمفعولين فى هذا
اللسان كاللسان العربى وان كان فى الحقيقه انما
مفعلها النسبه تقول فى معنى ظننت الامير قائما بِينى اُورْنُلْدُمْ
طُرُرْ وفى معنى ظننت الامير راكبا بِينى مِنْرْ اُورْنُلْدُم
تُلحق فى المفعول الاول وتاتى بالثانى بصيغه المضارع ويجوز
تاخير اُورْنُلْدُمْ عنهما وهو الافصح ويجوز توسّطه قليلا
وَامّا تقديمه فقلّ ان يتكلم به ومن تكلم بذلك عُلم انه
دخيل فى هذه اللغة **وَامّا صَغَنْدِي** فالتركمان
تقول فيه صَنْدِي ومعناه حسب وحكمه حكمه
وَامّا بِلْدِي فمعناه علم وحكمها حكم صَغَنْدِي واُورْنُلْدِي
وتستعمل ايضا مسندا الى واحد فتقول سنجر بِلْدِم اى
عرفت سنجر وتشدّ بمعنى كِم ومفعلها مسدّ مفعولى

هذه الافعال وذلك انه لا يجلو ان تتقدم هذه الافعال
او تتاخر فان تقدمت تعلقت بالجملة التي هي مصدرة بكم
بمعنى ان تقول او دنانير من كم شيء وكدر اي اظن
الامير في الدار وان تاخرن تعدت الى مفعولين كما
بيناه قبل ويجوز لحاق اداة النقل ليلدي فتصير متعلقه
بثلاثة مفاعيل فتقول في معنى اعلمت الامير الفرس ملجما
بيكا بلدرم اطاير ليبتر تدخل على المفعول
الاول الذي كان فاعلا قبل النقل علامة المفعول
غير الصريح وهو الذي يتوصل اليه في اللسان العربي بالي
وتهمل الثاني من علامة المفعول الصريح ومن علامة غير
الصريح وتاتي بالثاني بصيغة الحال ولذلك ادخلت
عليه الباء التي للحال وتراصلها در وهي للتاكيد ويجوز
تقديم الفعل على الثلاثة ويجوز تقديم الثلاثة عليه

القول في الفعل والفاعل الافصح والاصل

ان الاسم الظاهر يتقدم على الفعل فيخرج من هذا الباب

ويصير

ويصير في باب المبتدا والخبر فتقول سنجر كلدي ويجوز
ان يتاخر فتقول كلدي سنجر ويصير من هذا الباب
فاذا اسندت الفعل الماضي وسبقه المفرد الظاهر قلت
سنجر كلدي وفي الجمع سنجر لر كلدلر وفي الحال
سنجر كلر وفي الجمع سنجر لر كلرلر وفي المستقبل
سنجر كلكي وبالتركماني كلا وفي الجمع سنجر لر
كلكلر وبالتركماني كللر ويجوز حذف الياء
من كلكي واثباتها ويستثنى ضمير الغايب في هذه
الامثلة كلها ولر اللاحقة انما هي علامة للجمع لا ضمير
واذا اسندت الفعل الى المخاطب في الماضي قلت كلدن
اي جيت وكلدنز اي جيتم ويجوز كلدنزلر لعلامة
الجمع تفخيما وتعظيما وفي الحال كلرسن اي تجيء وفي
الجمع كلرسنز ويجوز كلرسنزلر وفي المستقبل كلكسن
وكلكسنن وبالتركماني كلسن وفي الجمع كلكسنز
ويجوز كلكسنزلر والنون الساكنة ونز ضمير ان

منفصلان وسن وسز ضميران منفصلان الا ترى انهما
يقعان مبتدأين واذا اسندت الفعل الى المتكلم في الماضي
قلت كلدم وكلدسن وفي الجمع كلدك وكلدكلر
وكلدبز وكلدمز بابدال الباء ميما وفي الحال
كلرمن وبالتركماني كلرم وفي الجمع كلربز او مز
ويجوز الحاق لر فيهما وفي المستقبل كلكسن وفي التركماني
كلم اصله كلامن فحذفت النون وسكنت الميم
فالتقى ساكنان وهما الالف والميم فحذفت الالف لالتقاء
الساكنين وفي الجمع كلكبز ومز على تلك اللغة
وبالتركماني كلاوز بابدال الباء واوا وضمها
ومن ومز ضميران منفصلان الا ترى انهما يقعان مبتدأين
واما كيفية اسناد فعل الامر فتقدمت في قسمة الفعل
ومما يلحق الفعل من المعاني النفي والاستفهام والنهي
ولكل منها احكام نذكرها ان شاء الله تعالى

القول في النفي في الفعل حرفه م مفتوحة

في الجمع

مناخرة عن نفس الفعل فتقول في الماضي سنجر كلمدي
وسنجر لر كلمدلر وفي الحال سنجر كلمسن وفي الجمع
كلمس لر وفي المستقبل سنجر كلمكي وفي الجمع سنجر لر
كلمكي لر هذا في الغايب واما في الخطاب فتقول في
الماضي للواحد كلمدن وفي الجمع كلمدبز وفي الحال
كلمسن وفي الجمع كلمسبز وكلمسلر سز وفي
المستقبل كلمكسبن وبالتركماني كلميسن واصله
في لغتهم في الاثبات كلسن وقبل الحاق سن كان
اصله عندهم كلا فلما الحقوا بالفعل سن حذفوا الالف
فلما تقوه ادخلوا الحرف بين اخر الفعل وبين حرف
الاستقبال الذي هو الالف وكانت الالف بدلا عن الياء
لان اصله كلكي فحذفت الكاف في لغة التركمان
وابدلت من الياء الف فحذفوها في الاثبات وردوا الالف
الى اصلها من الياء لتختلف حالة النفي وحالة الاثبات
وحركوها بالفتح لتوالي الحركات وتقول في الجمع

كَلْمَلِي بِزْ وَاَمَا فِي الْمُتَكَلِّمِ فَتَقُولُ كَلْمَدْمْ وَكَلْمَدْمَنْ
وَفِي الْجَمْعِ بِزْ كَلْمَدْكُ وَبِزْلَرْ كَلْمَدْكُلَرْ وَفِي الْحَالِ
كَلْمَسْمَنْ وَفِي الْجَمْعِ كَلْمَسْبِزْ وَفِي الْمُسْتَقْبَلِ كَلْمَلِيَمَنْ
وَفِي الْجَمْعِ كَلْمَلِيبِزْ

القول في الاستفهام

الاستفهام اِمّا اَن يكون اداته حرفًا او اسمًا فان كان
حرفًا فاِمّا اَن يكون الاستفهام عن الجملة الفعليه او عن
الجملة الاسميّة فان كان عن الجملة الفعلية وهو المقصود
في هذا الباب فاِما اَن يكون الفعل لغايب او لمخاطب او
لمتكلم فان كان لغايب تُؤخّر الفعل لحرف عن الفعل
مطلقًا سواءٌ كان ماضيًا او حالًا او مستقبلًا وسواء كان
الفعل مُسندًا الى مفردٍ او جمعٍ تقول في معنى سنجر هل جاءَ
سنجر كلدِمو بضمّ الميم وكسرها والاصل الضمّ والكسر
للاتباع وسنجر لرْ كلدِي لرْمو وفي سنجر هل يجي سنجر
كلرْمو وسنجر لرْ كلرْ لرْمو وفي المستقبل نحو
كلكمو وسنجر لرْ كلْ كلرْمو وان كان لمخاطب

قلتَ في الماضي سنْ كلدِنْ مُو بالنون الخيشومية وكاندغم
في حرف الاستفهام وفي الجمع كلدِنزمو وقلتَ في الحال
كلرْمسْنْ وفي الجمع كلرْمسْزْ وفي المستقبل كلكمسْنْ
وفي الجمع كلكمسْزْ وان كان لمتكلّم قلتَ في
الماضي كلدِمو بادغام ميم كلدِي في حرف الاستفهام
وفي الجمع كلدِكمو وفي الحال كلرْمسْنْ وفي
الجمع كلكمسْزْ واِذا استفهمت عن الفعل المنفي
وكل من الامر والنفي والنهي والاستفهام اذا تعلق بالمفعول
به في الاصل تقديم المفعول به في هذه اللغه ويجوز تاخيره
بخلاف اللغة العربيّة في الاستفهام فانه لا يجوز تقديم
المفعول به واما الامر والنهي فالاصل فيهما التاخير ويجوز
التقديم واما في النفي فان كانت الاداة ما لم يجز تقديمه
وان كانت لنْ اولمْ فيجوز والاصل التاخير وان كانت
لا فخلافٌ وان كان تعلق بالجملة الاسميّه لحق
الحرف آخرها مفتوحٌ في معنى الشمس طالعه كندغمش مدر

وان كانت الاداة اسما فاما ان تعلق بالمفرد او بالجملة
فان تعلق بالمفرد قلت في معنى اين سنجر قيدا دز سنجر
وفي متى القتال قجن دز صنجش وفي من سنجر كم دز سنجر
وفي اي شئ هذا تادربو ويجوز ناجيز اسم الاستفهام
عن المفرد وان تعلق بالجملة فاما بالفعلية او بالاسمية
فان تعلق بالفعلية قلت في معنى متى اكلت قجن يدن
وفي اين اكلت قيدا يدن وفي ما اكلت تايدن وفي
من ضربت كمني اردن ويجب هنا تقديم اسم الاستفهام
وانا اعم من كم لان انا تطلق على ما يعقل وعلى ما لا يعقل
وكم مختصة بمن يعقل وان تعلق بالاسمية قلت
في معنى متى الشمس طالعة قجن كندغمش دز وفي اين
الشمس طالعة قيدا كندغمش دز ولا تجئ الجملة الاسمية
بعدنا ولا بعدكم ومن اسماء الاستفهام نجا وهي
سؤال عن عدد بمعنى كم ضربت فاك نجا اردن ويجب
تقديم نجا وكم مما ليك قللرن نجا دز ويجوز

هنا قللرن نجا واذا اتيت بالتمييز وسطته تقول في معنى
كم رجلا ضربت نجا كشي اردن وفي كم رجالا ضربت
نجا كشلر اردن وياتي تمييزها مفردا وجمعا وتكون
نجا ايضا خبرية تفيد معنى الاستكثار وذلك لا يفهم الا
بقرينة من كلامهم سلطان نجا سنبكي كشلر
كلا لطون برمدي برادفه السلطان كم مثلك
اناسا الذهب ما اعطى نجا بمعنى كثير سنبلي مثلك
كشلر ناس وكا علامة المفعوليه وبرمدي معناه
ما اعطاه صورته صورة النفي والمعنى معنى الاثبات والمعنى
كثير مثلك السلطان اعطاه الذهب وفي معنى نجا
الاستفهامية قج يستفهم بها وحكمها حكم نجا انها يلزمها
ذكر التمييز تقول قج كز اردن اي كم مرة ضربت
وذلك اذا استفهمت عن الافعال وقج قللن بر اي كم
مملوك لك موجود بر معناه موجود فاذا قدمت قج الاسم
اتيت بعد الاسم بلفظة بر واذا اخرت ذلك قلت

قُلْنَ قَحْ طُرْ وَلَانَانِى بلفظة بَرْ وطُرْ توكيد • ومن اسماء
الاستفهام نَحْكَ وهى سؤال عن كيفية بمعنى كيف فتقول
فى معنى كيف قمت نَحْكَ طُرْدُرْ وفى كيف سنجد
سنجر نَحْكَ طُرْ ويجب تقديمها على الفعل لا على الاسم
وفى كيف سنجر قايم سنجر نَحْكَ طُرْمِشْ دُرْ وفى لغة
التركمان نَنَا بمعنى كيف وحكمها حكم نَحْكَ وتقول
فى معنى لِمْ نَلَكْ وبالتركمانى نِشَا بمعنى لاى شى نَا اُجُنْ
وبمعنى متم نَادَنْ تقول نَالَكَ طُرْدُنْ ونِشَا طُرْدُنْ
ونَا اُجُنْ طُرْدُنْ ونَدَنْ طُرْدُنْ وتقول فى معنى سنجر
ما احسنه رجلا نَا كُرْكُلُو كِشِى دُرْ نَا بمعنى اى
كُرْكُلُو حسن كِشِى انسان ودُرْ توكيد وما
افجعه رجلا نَا يَمَنْ اَرْدُرْ وليس هذا مرادا فالما ذكرناه
بل يفيده من حيث المعنى وانما يرادف قولك العرب اى
حسن زيد وقبح عمرو ولا يزيدون الاستفهام حقيقة
بل يخرجونه مخرج التعجب ونحو قولهم اى رجل زيدا اى هو

القول فى النهى حرفه مَ مفتوحة كحرف النفى
لكن النهى انما تعلقه الفعل المستقبل بخلاف النفى فانه
يدخل على الماضى والمستقبل والحال فاذا هيت عن الفعل
المسند لغايب قلت فى معنى سنجر لا يجى سنجر كَلْمَسْ وفى
الجمع سنجر لَرْ كَلْمِسْ لَرْ اوعن الفعل المسند لمخاطب قلت
فى معنى انت لا تجى كَلْمَا وقال سيبويه ما معناه ويجوز
فى لا تَرْحْ بَرْمَا مَا لَا تَقْعُدْ الطُرْمَا مَا لَا تَتَمَ يَطْمَا مَا وشبهه
شئ من الاحتقار بمعنى ويلك عظيم وسنجر نَا اَرْنْ اُرْدُرْ
اى سنجر اى طويل رجل واذا قلت اى شئ كتابك
نَا سَا نَا دُرْ بِنْ نَا اى وسَا شَى وَنَا الثانية توكيد
وكذلك دُرْ وبِنْ كتابك ويجوز تقديم بِنْ وكذلك
نَا سَا نَا دُرْ بُو ويجوز تقديم بُو بمعنى ذا وفى الجمع سِزْ
كَلْمِزْ ويجوز سِزْ كَلْمِزْ سِزْ اوعن الفعل المسند لمتكلم
قلت فى معنى لا اجى كَلْمَكَا يم وفى معنى لا نجى كَلْمَكَا لِمْ

القول فى النايب عن الفاعل اما كيفية

بناء الفعل للمفعول فانك تزيد لاجله الفا ساكنة او نونا
ساكنة على ما نفصله فنقول الفعل اما ان يكون احاديا
او ثناءيا او غير ذلك فان كان احاديا او ثناسا متحرك ثانيه
او ساكنه لاما او الفا للعمل كان المزيد نونا ساكنة
فنقول في يَدِي بمعنى اَكل اذا بنيته للمفعول يَنْدِي اي
أُكِل وفي بَدِي بمعنى غَسَل بَنْدِي وفي سَدِي بمعنى كَسَر
سَنْدِي اي كُسِر وفي صَدِي بمعنى ضَرَب صَنْدِي اي
ضُرِب وفي دُشَدِي بمعنى فَرَش دُشَنْدِي اي فُرِش وفي
اَدِي بمعنى اَخَذ اَنْدِي اي أُخِذ وفي صَلَدِي بمعنى ارسل
صَلَنْدِي اي أُرسِل وفي دَبَلَدِي بمعنى قَتَل دَبَلَنْدِي
اي قُتِل وفي يُوكَل يَنْسُ ويُغسَل يَنْسُ ويُكسَر سِنْسُ
ويُضرَب صِنْسُ ويُقتَل دَبَلَنْسُ ويُوكَل يَنْسُنْ ويُغسَل
يَنْسُنْ ويُكسَر سِنْسُنْ ويُضرَب صِنْسُنْ ويُقتَل دَبَلَنْسُنْ
وان كان ثنائيا ساكن الثاني وليس بلام او غير ذلك كان
المزيد الفا ساكنة فنقول في أَدِي بمعنى ضَرَب إِذا

بنيته للمفعول أُدْلِدِي اي ضُرِب يُضرَب أُدْلُرْ وليُضرَبْ
أُدْلُسْ وسيُضرَب أُدْلَغَى وزيادة اللام والنون مطردة
فيما ذكرناه سواء ذلك في الماضي والمضارع والامر واذا
لم يُذكَر الفاعل قام مقامه احد خمسة اشياء المفعول به
فنقول في أُكِل الطعام اَشْ يَنْدِي وبَنْدِي اَشْ والمصدر
نقول في ضُرِب الضرب أُرْمَشْ أُرْلِدِي وظرف الزمان
يُوكَلْ أُرْلِدِي وظرف المكان أُرْدِنْ دَا أُرْلِدِي اي
خُلِفَ ضُرِب والجار نَنْ دَا أُرْلِدِي اي قُدامك ضُرِب والجار
والمجرور نقول أُخِذ من سَنجَر سَنجَرْدَن اَنْدِي واذا كان
للفعل مفعولان فان كان الفعل مما مفعوله الاول
غير الثاني فلك في معنى أُعطِي سَنجَر دِرهَمًا بِرْلِدِي سَنجَر
غَابِرًا أَجَا فَعَدِّي الاول بحرف الاضافة الذي هو غا
وتسلّط الفعل على المفعول الثاني وكيف ما قدمت منه
او اخرت جاز ولم يُسمَع بناء صَغَنْدِي ولا بناء اَلَنْدِي
لما لم يُسَمَّ فاعله

القول في مقتضيات الفعل

من الفضلات وذلك المصدر وظرف الزمان وظرف
المكان والحال والمفعول به والمفعول له والمفعول
معه والمستثنى فاما التمييز وسيأتي حكمه بعد ذكر المستثنى
القول في المصدر تقول في معنى اكلت
اكلا بيشر يدم تقيدون المصدر على الفعل وتقولون
أرش ارد دم ارمق ارد دم طرش طرد دم وطرمق
والشين تعطي معنى المبالغة في المصدر وتقدم ذلك
في التصريف والمصدر على قسمين مبهم وقد مثل ومختص
اما بالصفة تقول في معنى ضربت ضربا شديدا قطي ارمق
ارد دم واما بالاضافة تقول في معنى ضرب ضرب سنجر
ارد دم سنجر ارش ويجوز ارمق وهذا النون اللاحق
هنا بعد كسرة الاضافة اصله ارشي في علامة النصب
والكسرة للاضافة لضمير الغيبة ثم حذفت النون وابقيت
النون ساكنة ويجوز النطق بالاصل فتقول ارشين
القول في ظرف الزمان ظرف الزمان ضمان

مبهم ومختص فالمبهم مثل كندز اي نهارا وتلا اي ليلا
وطلا وطندا اي صباحا وكجا اي مساء وقشلق اي
ضحى وكندن اي عصرا ودشا اي ظهرا وبالزكاف
ايلا اي ظهرا والمختص ما اضيف اليه من هذه الظروف او
ما وصف والفعل يتسلط على هذه الظروف سواء كان متعديا
او لازما فتقول في اللازم تلا طردم وتقول في المتعدي
تلا ارد م سنجري ويجوز تقديم الفعل على الظرف وناجيه
سواء كان الفعل منصرفا نحو ما مثلنا او غير منصرف فتقول
بوكن سنجر طرمش دكل وسنجر طرمش دكل بوكن
القول في ظرف المكان منه استن دا اي فوق
والتن دا اي تحت وانبدا اي يمين وصنبدا اي شمال
والبدا اي امامًا وارد بدا اي خلفًا وقرسدا اي
تلقاءك وبنبدا اي حذاءك ومن هذه الظروف ما لا
يستعمل الا مضافة ولذلك مثل بهذا مع النون المشعرة
بالاضافة للمخاطب فاما استندا فاصلها استندالان

النون الاولى اصلية في الكلمة والنون الثانية نون المخاطب
المضاف اليه الظرف ويجوز ان تحذف احدى النونين
تخفيفاً والظاهر ان المحذوفة انما هي الاولى التي هي من نفس
الكلمة فان الثانية انت لمعنى ويبين ان الاولى هي المحذوفة
فولهم في معنى على اُسْتُمْدَا فحذفوا النون الاولى لان
الميم للمتكلم ولم يقولوا قط اُسْتُمْدَا باثبات النون افادنيه
المولى تاج الدين وظرف المكان لا يستعمل الا بالحروف
المرادف لفي ما دام ظرفاً ويجوز دخول حرف الجر عليه
دا عليها فتخرج عن الظرفية تقول اُرْدُنْ دُنْ بَنِي اي ادرك
من خلفك وقد تكون ايضاً انك بمعنى قبل وصُنْك
بمعنى بعد فلا يلتزم فيها الاضافة لانها خرجا من ظرف
المكان الى ظرف الزمان فتقول طُرْدُمْ اُنْدَا بمعنى
فمنك قبل وبُرُنْ ايضاً بمعنى قبل وتقول صُنْرَا طُرْدُمْ
بالراء ويجوز صُنْدَا بالدال بمعنى فمنك بعد والراء واللام
في مثل تُنْلَا وطُنْلَا وفي مثل صُنْرَا يعطيان معنى الدال التي

هي بمعنى في في اللسان العربي واما اذا اردت الاضافة
في مثل قولك جيت بعدك فتقول كَلْدُمْ سَنْدُنْ صُنْرَا
معناه جيت منك في بعد وفي مثل جيت قبلك كَلْدُمْ
سَنْدُنْ بُرُنْ • وكَلْدُمْ سَنْدُنْ اِلْكُرُو • وكَلْدُمْ
سَنْدُنْ اُيْدِنْ • اِلْكُ معناه اوّل والراء المضمومة
في الكُرُو في معنى ذي الذي هو مرادف لفي وهذه
الظروف تتعلق بها الفعل اللازم والمتعدي والمتصرف
والجامد كمحل ظرف الزمان فتقول اُرْدِنْ دَا سَنْجَر
طُرْمُسْ دَكُلْ • وسنجر طُرْمُشْ دَكُلْ اُرْدِنْ دَا وظروف
المكان لا تكون الا مختصة بالاضافة وهذه النون التي
سبق ذكرها في هذا الظرف ان كانت حيشومية فهي
للمخاطب وان كانت خالصة فهي للاضافة ولا يجمع بينهما
فلا يقال اردِنْدَا ويكون احداهما حيشومية والاخرى
خالصة فالنون الخالصة تشعر بالاضافة للغايب والحيشومية
للمخاطب واذا اضفت للمتكلم اتيت بضمير المفرد او الجمع كسايـر

الاضافات الى ذلك فتقول اَرْدِمْدَا بمعنى خلفي واَرْدَمِرْدَا خلفنا واَرْدِنْدَا بمعنى خلفه ويصلح للمخاطب والغايب ويبينه الضمير السابق فتقول في المخاطب سَنِ اَرْدِنْدَا وفي الغيبه اَنِ اَرْدِنْدَا واَنلَرِنْ اَرْدِنْدَا اي خلفهم **القول في الحال**
علامتها واو والف نزادا خيرا فتقول قايتْ كلو اي ارجع حايبًا وبودي ضرا اي سر سايلًا واذا اردت بناء الحال من فعل نظرت الى فعل الامر فان كان آخره ساكنا فاما ان يكون للمضارع منه مفتوحا ما قبل حرف المضارعة نحو كُلَرْ تقول كلا كلدي اي جاء ضاحكًا تلحق الالف او مضموما نحو كلَرْ فتقول كلو بمعنى حايبًا فتلحق الواو وان كان متحركا باي حركة كانت الحقته ياء مضمومة وواوا بعدها فتقول بيوا اي غاسلًا وبيواي اكلله واغليوا اي باكيًا وبريوا اي ماشيًا ويجوز الحاق الياء الساكنة في الجميع قياسًا مطردًا ويضم ما قبلها ان كان ما قبله مضمومًا فتقول ضُرِبَ ويكسر ان كان مفتوحا او مكسورا فتقول كِلِبْ

وكِرِبْ او ساكنا غير الف لا بقي على سكونه فتقول يَكْرِبْ اي غضبان وما آخره لا المستعرة بالعمل قلبت الفه ياء وضمت فتقول سُرْلَيْبْ اي متكلما واُغْلَيْبْ اي باكيا ويجوز حذف الالف فتقول سُرْلَبْ وقد تلحق الياء نون ساكنة فتفتح الياء فتقول كُلَبِنْ وضُرِبِنْ وكِرِبِنْ وتفيد هذه النون معنى المبالغة في الحال وكانك كررت الحال ويجوز ان تؤكد الحال باعادة لفظها فتقول كلو كلو والحال لا يجوز جمعها بل يبقى مفردة دايما سواء كان ذو الحال مفردا او مثنى او مجموعا ولا يجوز كلو لَرْ ولا صرا لَرْ ولا كلب لَرْ ومن شرط الحال الاشتقاق والاسقال الا ما كان لا يمنع كونه فتقول في معنى جاء سنجر اَسْمَرَا سنجر كلدي يعدي اَللَهْ بُلَبِنْ بعدي قح ان لون لو بمعنى ذو بُلَبِنْ صايرًا وفي معنى جاء سنجر طويلا سنجر كلدي اَزْنْ بُلَبِنْ وفي جاء ضاحكا كلدي كُلَهْ وكَلِبِنْ وكُلُبْ وباكيا اُغْلَبُو اُغْلَبِنْ اُغْلَبْ وفي معنى هذا سنجر قايما بوسنجر طُرْطُرِنْ اوطُرِبْ اوطُرُو ويجوز طُرْمُشْ على طريق الخبر لا الحال وفي

معنى ضرب سنجر في الدار على ان يكون في الدار حالا سنجر أرْدِي
أوْدَا وَامامك إلى النَّدا وفي معنى جاء سنجر والشمس طالعة سنجر
كَلْدِي كُنْدُ عُمِشْ بِدِي اي كانت الشمس طالعة وفي معنى جاء سنجر
ووجهه يحمر سنجر كَلدي يُرِي فِرِك بُلبُنْ ويجوز يُرِي فِرِك
ويُراد به الحال ويجوز فَرَسْ بِرْلوا ي ذو وجه يحمر وانما
جيء بالراء وان كان الاصل اللام لانك تقول فِرِك وتقول
اذا استفقت منه فِرْدِي فتبدل اللام راءً وكذلك صَرْغَرْدِي
اذا جاء اصفرّ وَاغَرْدِي اذا ابيضّ يقلبون القاف غيناً وقَرَرْدِي
اذا اسودّ وكَكَرْدِي اذا ازرقّ وبَشَرْدِي اذا اخضرّ وبَرَرْدِي
اذا اغبرّ واذا كانت الجملة الاسمية سقيمة نحو جاء سنجر وما
الشمس طالعة قلت كُنْدُ عُمِشْ بِدِي وكُنْدُ عُمِدْ بِدِي وفي
معنى جاء سنجر يضحك سنجر كَلدي كُلُ وفي معنى جاء سنجر يضحك
ابوه اَطِسِنِي كُلُ وفي معنى جاء سنجر وقد ضحك كَلدي كَلدي وقد
بكى اعْلَدِي وقد بكى ابوه اَطِسِي اعْلَدِي وما يضحك كُلْمِسْ وما
ضحك كُلمدي وفي نفي سنجر كَلدي كُلا سنجر كَلدي كُلمدن اوكُلمين

معنا

معناه سنجر جاء غير ضاحك وفي نفي اَطِسِنِي مِنْدِمْ اَيرْلَبْ اَيرْلَمدن
او اَيرْلَمِينْ وبالباء في مَيِنْ لغة الفيحاني واذا الحال بالمفعول به
اكلك خبزا اَتمَكْ بِيُو رَاباً فرساً اَطْ بِنُو ويجوز بِنِينْ وبَيبْ
وبِيبْ وبَيِنْ كُلّ جايز ويجوز تقدم الحال وهو الاصح على
الفعل وحده وعلى الفعل والاسم معاً سواء كانت الحال جملة او
مفرداً او ظرفاً او مجروراً او مثنى او مثنى وتقع الحال من النكرة والمؤول
من المعرفة كما مثلنا وقع النكرة نحو مثل جاء رجل ضاحكا اَرْكَدِي
كُلا ويجوز كُلُن وكُلْب على ما مر واذا كان ذو الحال موصوفاً
لم تقدم الحال عليه فتقول في معنى جاء الضارب ضاحكا اَرْغَنْ كَلدي
كُلا ويجوز كُلا كَلدي اُرْغَنْ ولا يجوز كُلا اُرْغَنْ كَلدي
ويجوز كُلا كَلدي اُرْغَنْ واذا كان الموصول اَلكِم قلت وفي معنى
جاء الذي ضرب ضاحكا اَلكِم اُرْدِي كُلا كَلدي ويجوز
كَلدي كُلا اَلكِم اُرْدِي ولا يجوز الفصل بين الموصول وصلته لا
بالحال ولا بالفعل وفي معنى جاء الذي في البيت ضاحكا اُرْدِي كُلا
كَلدي وكَلدي كُلا كَلدي

القول في المفعول به

المفعول به اما ان يكون ظاهرا او مضمرا فان كان ظاهرا فتقول
في مثل اكلت السمك بالقلي يدم فتي علامة النصب في هذا المفعول
به الصريح واما في ما يتعدى في لسان العرب الى اثنين فانه انما تعدى
في هذا اللسان الى احدهما بني والآخر بغا وكما تقول اعطيت سنجر
ثوبا سنجر غاطي بردم فتلحق في الثاني الذي هو مفعول اول
في اللسان العربي غا وفي الاول الذي هو ثان في اللسان العربي
بي على الاصل ولا يجوز العكس وتقول في حسبت سنجر خارجا
سنجر جقمش صغندم فتدخل بي على المفعول الاول وتهمل الثاني
فلا تدخل عليه بي ولا غا وتدخل كا عوضا عن غا وذلك اذا
تقدم حرف ترفيق مثاله بيكا طي بردم واذا كان في العربية
مما يتعدى بالى منطوقا بها او محذوفة على التوسع اتوا في ذلك
بغا او بيكا على ما مر من التفخيم والترفيق مثاله سنجر بي كردم
اي رايت سنجر وسنجر غا بقطم اي نظرت الى سنجر وبيكا بردم
اي ذهبت الى الامير ويجوز تاخير المفعول في هذا كله وان كان
الافصح والاكثر تقديمه وان كان مضمرا فمفعول في مثل ضربني

ار

اردمني اصله اردمي مني فحذفت النون الاولى لاجتماع المثلين
واما قلنا ان الاولى محذوفة لان الثانية جيء بها لمعنى مع الياء
وهي المفعولية في ضربنا اردي بزني واصله سني بالتشديد
والقول في سني كالقول في مني وضربكم اردي شنرني وضربه
اردي اني وضربهم اردي انلرني ويجوز تقديم المفعول في هذا كله
لانه ضمير منفصل في استعمال لغتهم واما اذا كان الفاعل مضمرا
والمفعول كذلك تقول في مثل اكلته يدم اني وفي اعطيته
بردم اني وفي سنجر اعطيته الثوب سنجر بردم طي انغا فان كان
المفعول اسم استفهام قلت في من ضربت كمي اردن والتقديم هو
المسموع وان كان اسم شرط قلت في من تضربه اضربه كمي اردن اضرب
ويجوز تقديم المفعول لانه اسم شرط وان كان موصولا نحو رايت
الذي ضربت عندك قلت الكم اردم سنن قطندا كردم
الكم معناه هو وكم سن والتركيب يعطي معنى الذي واردم ضربت
وسنن قطندا عندك والمفعول به انما يتسلط عليه الفعل ويتعلق
به كما مثلنا واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر القول

وفي تعلق اسم الفاعل بالمفعول به او بالفاعل الظاهر تقول في معنى
سنجر ضارب سنقر غدًا سنجر أرجدر سنقرني ويجوز سنجر
سنقر ني أرجدر ويجوز أرجدر سنجر سنقرني ويجوز أرجدر
سنقر ني سنجر ويجوز ايضًا في الماضي وهو ان يلحقه مش ويتعلق
بالمفعول به تعلق المستقل ويجوز فيه هذه التركيبات جميعها ويلحق
مش تر ايضًا في سائر التركيبات وتقول فيما يتعدى الى اثنين في
مثل سنجر معط سنجر ثوبًا سنجر بردجدر سنقر عاطني ويجوز
التقديم والتاخير على التركيبات التي تقدمت وتقول في معنى سنجر
ظان سنقر قائمًا صعندجدر سنقرني أر وطرمش أو طرمش
وحده بغير أر و وتقول في المبالغة في معنى سنجر ضروب سنقر سنجر
أرعندر سنقرني ويجوز التركيبات التي سبقت في اسم الفاعل
واذا تعلق اسم الفاعل بالفاعل الظاهر قلت في معنى سنجر قائم ابوه
سنجر أطسي طرمش در وتقول في معنى هذا احسن وجهه بوبري كركلودر
وفي سنجر كحيل عينه كزي سرملودر وفي طويل انفه برني أرن در
والفرق بين أرن وسرملو ان أرن وضع للوصف وسرملو

سنقر

معناه الكحل وهو ليس بوصف في الوضع وانما اتصل به لو بمعنى ذو
ذو وصف به وكذلك كركي معناه الحسن فليس بصفة في الاصل
فلما اوصلوا به لو بمعنى ذو وصف به وصارت لو وصلة للوصف
باسماء الاجناس كما جرى في لسان العرب ذو مال وذو وهب
وغير ذلك ولا يقال أرن لو كما لا يقال في اللسان العربي ذو
طويل والمرادف لحسن مما هو صفة حقيقة قولهم كحيل در
الا انه يراد به التحسن والحسن في حق الصغار **القول**
في تعلق اسم المفعول بالمفعول به تقول في مرادف رايت رجلا مضروبا
مملوكه برأرني كردم أرلمش قلي ويجوز كردم برزني أر
لمش قلي ولا يجوز ان تقدم الصفة هنا على الموصوف فلا يقال
أرلمش قلي برأرني كردم ولا برزني أرلمش قلي كردم بل يتوسط
الفعل او تقدم على المفعول به فقط وبانى بعده الموصوف تلي الصفة
وتقول في معنى رايت رجلا معطي ابوه درهما برزني كردم برلمش
أطسني بيرانجا على تلك التركيبات **القول**
في تعلق المصدر بالمفعول به تقول في معنى ضرب سنجر سنقر ضرابا شديدا

سَنجرْ اُرْمَقِي لفي او اُرْمَقِي سُنْقُرِي فَاطِي دُرْ ويجوز ان تقول سُنقُرِي
سَنجرْ اُرْمَقِي فَطِي دُرْ ويجوز سَنجرْ اُرْمَقِي سُنْقُرِي فَطِي دُرْ كُلُّ ذلك
جايز وتقديم المفعول على المصدر مع فاعله ودونه بخلاف ما في
اللسان العربي وانما ذلك لظهور علامة المفعولية في المفعول
وتقول لمعنى احببت ضرب سَنجرْ سُنقر سَوْدِم سَنجرْ اُرْمَقِي سُنْقُرِي
ويجوز سَنجرْ اُرْمَقِي سَوْدِم سُنْقُرِي ولا يجوز سَنجرْ سَودم اُرْمَقِي سُنقُرِي
ولا سُنقُرِي سَودم سَنجرْ اُرْمَقِي **القول في المفعول له**
تقول في معنى جيتك محبّة سِن سَوْمَكْمْ دَنْ كَلْدِمْ كَلْدِمْ
معناه جيت سَوْمَكْ دَنْ معناه من محبتي وَسَنْ معناه لك
ويجوز تقديم العلة وتاخيره وسواء في ذلك كانت العلة والمفعول
من فاعل واحد كما مثلنا او من فاعلين فتقول في معنى جيتك
خوف سَنجرْ الشرّ كَلْدِمْ صَغَا سَنجرْ يَمِيدَنْ قُرْقْ مَنْ دَنْ
وتفكيك ذلك كَلْدِمْ جِيت وصَغَالَك ويَمِيدَن
وقُرْقْ مَنْ دَنْ من خوفه فان لم يكن مقارنًا للعلة نحو آمنت
لِدخول الجنة قلت كِرْ تَنْدِم كَرْ مَكْمْ اُحُنْ اُحْمَقَا كِرْ تَنْدِم

معناه آمنت وكِرْ مَكْمْ معناه دخولي أُحُنْ لام العلة أُحْمَقَا
الجنة أُحْمَقْ هي الجنة والقاف المفتوحة المدغم فيها قاف أُحْمَقْ
تدل على المفعول وقَا أو غَا انما تكون فيما استعير معنى الى الذي
معناها الغاية ولتشعر بالمفعول به الصريح ولهذا يقال أتيني
بِرْدِم سَنجرْ غَا معناه اعطيت الدرهم لسنجر فان العطاء انما
وقع حقيقة بالدرهم وسَنجرْ هو المدفوع اليه الدرهم ونظيره
في اللسان العربي دفعت الدرهم الى زيد ولا يجوز دفعت
الدرهم زيدًا وتاتي ايضًا كِمْ للتعليل بمعنى كَيْ تقول أَنْدِم
سَنِي كِمْ أَشْ يَكَاسَنْ اي دعوتك كَيْ تاكل الطعام هذا
هو الافصح وهو ان يلي حرف التعليل الاسم ويجوز ان يلي
الفعل فيقال كِمْ يَكَاسَنْ أَشْ ويجوز سَنِي أَنْدِم
القول في المفعول معه تقول في معنى جلست والسارية
أُلْطُرْدُم دِرَكْ بِلَا دِرَكْ هي السارية وهي العمود وبِلَا
معناه مع ولا يستعمل المفعول معه الا مصرحًا بالكلمة المرادفة
لمع وهي بِلَا كما انه لم يستعمل المفعول له الا بالحرف المرادف لمن

السببيّة كما تقدم في الباب قبله ويجوز هنا تقديم الفعل وتاخيره

القول في المستثنى نقول في معنى قام الناس الا سنجر كشلر طردلر مقر سنجر ولا يجوز تقديم مقر على سنجر على طردلر ولا على كشلر وفي الاستثناء المفرغ نقول في معنى ما قام الا سنجر طرمدي مقر سنجر وفي ما يقوم الا سنجر طر معنى مقر سنجر وفي ما اكلت الا الخبز تمدم مقر اتمك ويجوز اتمكني ويكون الاستثنا متصلا ومفرغا كما مثلنا ومنقطعا فنقول في معنى ابصرت الناس الا فرسا كشلرني كردم مقرات ولا يجوز توسط المستثنى بين الفعل والمستثنى منه فلا يجوز كشلر مقر سنجر طردلر ويستثنى بما رادف غير وهو ازكا وايرق فنقول كشلر طردلر سنجردن ازكا وسنجر ايرق ودن بمعنى من وكانه قال غير من سنجر ويجوز تقديم سنجردن ازكا وسنجردن ايرق على الفعل وحده وعلى المستثنى منه وعلى الفعل المفرغ وتبع في المنقطع فنقول كشلر كردم اطن ازكا واطن ايرق اصله اطدن ابدلت

الدال طاء وادغمت في الطاء ويجوز ايضا تقديم المستثنى في المنقطع كحاله في المتصل واذا كان المستثنى الاستثنا من الجملة الاسمية نحو الناس اخونك الا سنجر كشلر قرندش لر تندر مقر سنجر ولا يجوز تقديم مقر سنجر كما تقدم واذا استثنيت بالاسم قلت سنجردن ازكا وسنجردن ايرق ويجوز التقديم والتاخير كما ذكرنا في الجملة الفعليه

القول في التمييز لا يوجد في لسان الترك التمييز المنقول بل ياتون به على الاصل فيقولون في طاب سنجر نفسا كنلي يقشي بلدي كنلي اي قلبه يقشي طيبا بلدي صار وكذلك لا يوجد منقولا من المفعول فيقولون في معنى غرست الارض شجرا دكم اغج برد على الاصل واما التمييز غير المنقول فهو المقدرات وذلك عدد ومكيل وموزون وممسوح العدد نقول في معنى جاء ثلاثة رجال اجر كلدي اصله اج ار اج ثلاثة وار رجل ولا يطلق به الا مفردا وتقول برر اي رجل واحد وكي ار اي رجلان الى العشرة فاذا قلت احد عشر ان برر كلدي انكي ار كلدي اصله ان اكي

وَانْ اُجْ الى التسعة عشر وعشرون رجلا بِكِرْمِيرْ وَاحَدْ وعشرون
اِكْرِم بِرَدْ وَاثنان وعشرون اِكْرِم بِكِرْ اَرْ ثلاثون رجلا
اُطْرَرْ وَاصله اُطْرْ اَرْ الى المائة فتقول بُرَرْ كَلْدِي اى مائة
رَجُل اَجْ وَمائتا رجل اِكْبُرَرْ ثلثمائة اُجْ بُرْ اَرْ اربع مائة دُرْتْ
بُرْ اَرْ الى الف تقول سِنْ اَرْ الفان اِكْسِنْ اَرْ عشرة
الاف رجل اَنْ مِنْ اَرْ وَلا يقع التمييز الا مفردا فى سائر انواع
المعدود واذا ثنيت اسم الفاعل من العدد المفرد قلت اِكْنِجْي
وهو الاول المرتب بمعنى ان يكون بعده ثانى اِكْنِجْي الثانى
اُجْنِجْي الثالث دُرْدِنِجْي بِشْنِجْي اَلطِنِجْي يَدْنِجْي سَكِسْنِجْي
طُقْصَنِجْي اَنْنِجْي وَكذلك العدد المركب فى اللسان العربى
تقول اَنْ بِرْنِجْي اَنْ اِكْنِجْي الى العشرين فتقول بِكِرْمِنِجْي كانه
قال العاشرون وان لم ينطق به العربيه وكذلك الحكم فى سائر
العقود بعدها الى المائة فتقول بُرْنِجْي وما بعد المائة غير مسموع
ولم يسمع معدول فى العدد بل اذا اراد وا معناه كرّروا اسم العدد
بزيادة النون فتقول بِرْنْ بِرْنْ اِكْنْ اِكْنْ الى ان تقول

اَنْ اَنْ اى عشر عشر وقدم تقدم فى حروف الزيادة كيفيته
لحاق دليل الاجماع فى العدد فلا فايدة فى اعادته هنا **المكيل**
تقول فى معنى عندى اِرْدَبّ قمح بِرْ اِرْدَبّ تُعْدِي بِرْ قَطْمِدَا
والموزون تقول فى معنى عندى رطل زيت بِرْ بَطْمَنْ يَعْبُرْ قَطْمِدَا
والممسوح تقول فى معنى عندى ذراع ثوب بِرْ فَرِي طُنْ بِرْ قَطْمِدَا
وَفى عندى شبر ارض بِرْ فَرْشْ قَطْمِدَا وَلا تقدم التمييز وكذا هذا
على مميّزه ويجوز ان يتقدم مرادف التمييز وتاتى بعده بالتمييز
ايضا فتقول اَرْ اُجْ كَلْدِي ومعناه من الرجال جاءنى ثلاثة رجال
القول فى التنازع قد يتعلق العاملان فاكثر باسم واحد
واكثر ويجوز ان تقدم ذلك الاسم وان تاخر فتقول فى
معنى ضربت وشتمت وطعنت سَنْجَرْ اُرْدُمْ • سُكْدُمْ • صَنْجُدُمْ
سَنْجَرْنِي ويجوز تقديم سَنْجَرْنِي على الافعال كلها وتوسّطه بين كل واحد
من الافعال **القول فى الاضافة** الاضافة تكون
بحروف وبغير حروف فحروف الاضافة دَنْ بمعنى مِنْ اَوْ عَنْ
وَدا بمعنى فِي وَدَقِنْ بمعنى اِلى وَحَتى وَبِلا بمعنى الباء وَبمعنى مَعَ

وليس لكاف التشبيه حرف مرادف بل يأتون اما باسم نحو كبي
وذكي او بفعل نحو أقشر بمعنى يشبه وهو بالقاف وبعضهم
ممن ليس بفصيح في هذا اللسان يبدلها خاءً والماضي من أقشر
أقشدي بمعنى اشبه وحرف القسم أجن ويعبر وامرادف
فوق عن على ويقال في سنجر على الفرس اط أستند ادر سنجر
ونن بمعنى اللام تقول في معنى انت لمن سن كمنشن وفي
هذا لسنجر بو سنجرنن دد وفي لغة التركمان سنجرن دد
بالنون الحبشومية وحدها بحذف النون الاولى ويروا ايضا
تدخل على الزمان دخول مذ عليه في اللسان العربي تقول في
ما رايته مذ امس دنا كن دن برو كرمدم دنا امس
وكن اليوم ودن من برو منذ كرمدم اي ما ابصرت
وتاتي ايضا بمعنى مذ لفظة لي تقول من برغ لي اي منذ
ذهبت وطرغلي منذ قعدت وفي جيت البيت اودن كلدم
كنت في البيت اود ايدم سرت الى البيت اوكادن يردم
او هو في البيت وكامع الكلمة المرفقة وغامع المفخمة معنى كل

منها الى لكنها تستعمل بردقة بدن سرت حتى مكة مكا
دن يردم وتقال في معنى هذا الطرف الى هذا الطرف بو
أحدن بوا أحقادن جايرسن دد وتقال سن دد بحذف
احد النونين وقد يسقطون حا خرجت الى الصيد او غاجقم وغا
تكون بمعنى الى كما تقدم وبمعنى لام العلة فمن قمت لسنجر سنجرغا
طردم او تقول سنجرا جن طردم اي لاجل سنجر ودن مشتق
من دكدي اي بلغ ووصل كتبت بالقلم فلم يلا يزدم او يندم
او جزدم حيث مع سنجر سنجر يلا كلدم وهذه حروف الاضافة
تاتي اخر كما مثلنا بخلاف حروف الاضافة في اللسان العربي
فانها تدخل على الاسماء وقد تقدم تمثيل دخولها على المضمر فتقول
في مني من دن ومنا يزدن ومنك سندن ومنكم سزدن
ومنه اندن ومنهم انلردن ومعي منملا معنا يزنلا
معك سنلا معكم شزنلا معه اينلا معهم انلرنن يلا
ويلا بمعنى مع كانه ظرف لا يدخل عليها مرادف في الذي هو دا
بخلاف قط بمعنى عند

الفول في القسم

اذا اقسموا قالوا حلفت ما اروح انطشم برمعن اذا كان
مستقبلا وبرمسن اذا كان لنفي الحال ومارحت برمديم
وفي معنى انا حالف ما اروح انط اجمشمن برمعن واجن
للقليل ويرادبها اليمين في المستقبل تقول سنجر بش اجن
وسنجر كزي اجن وسنجر جاني اجن اي لاجل راسه ولاجل
عينه ولاجل روحه برمعن يوقعون هذه كلها مواقع
القسم ويكون الجملة المقسم عليها بعد ذلك سواء كانت مثبتة
او منفية ويجوز تقديمها فتقول سنجر كزي اجن وقال سيبك
في كتابه اما بلادنا فلا تستعمل شيء من هذه الاقسام بل يعوج
احدنا اصبعه السبابه كما يعوجها في عقد السبعين في حساب
الفيط من غير ان يلصق ظفره اليها الابهام ويقول بوانط
ما فعلت الشيء الفلاني ولا صنعته فلا يكاد يحنث ابدا وعلها
ان حنثت يصير هكذا معوج الظهر **القول في الاضافة**
بغير حرف المضاف سقدم في هذه اللغة على المضاف فتقول
في معنى قام غلام سنجر سنجر قلي طردي ويجوز تقديم طردي

وتقدم

وتقدم سني من الاضافة في باب المعرفه فاذا اضفت الى اسم
الاستفهام في اللسان العربي قلت غلام من انت وفي معناه في هذا
اللسان كمين قلي سن مرادفه لمن مملوكه انت وفي
غلام من تضرب اضرب كمين قلن ارسن ارغمن ساهي
اداة الشرط والنون الخيشومية ضمير المخاطب واصله ارسن
لان ارزهو المضارع وحذفت احدى الرائين وفي غلام الذي
في الدار قايم او دكين قلي طرمش درد وفي غلام الذي رايته
قايم كركمين قلي طرمش درد وفي غلام الذي ضربته قايم
الكم كردم اني قلي طرمش درد ومن الاسماء التي تضاف
لفظا ومعنى او معنى لا لفظا في اللسان العربي بعض وكل
ومرادف بعض في هذا اللسان برانجا واصله بر بمعنى واحد
وانجا مثل ذلك وعبر بها عن مدلول البعض واذا قلت في اللسان
العربي اكلت بعض السمك قلت في معناه في هذا اللسان بدم
بالقين برنجتن وبين دليل الاضافة للغايب اذا كان آخر
الاسم متحركا والنون دليل المفعوليه ومرادف كل في هذا اللسان

تَيْمَ وَبَرْجَا وَتَيْمَ وَبَرْجَا إِمَّا أَنْ تُضَافَا إِلَى نَكِرَةٍ أَوْ إِلَى مَعْرِفَةٍ
فَإِنْ أُضِيفَتَا إِلَى نَكِرَةٍ فَلْتَ فِي مَعْنَى لَا تَأْكُلْ كُلَّ سَمَكٍ تَيْمَ
بَالِغِيٍّ تَمًا وَفِي مَعْنَى لَا تَأْكُلْ كُلَّ السَّمَكِ بَالِغِيٍّ بَرْجَسِنٍّ تَمًا
وَلَا تَسْتَعْمِلْ تَيْمَ إِلَّا مَعَ عُمُومِ الْأَفْرَادِ وَلَا بَرْجَا إِلَّا مَعَ عُمُومِ
الشُّمُولِ وَبُيِّطَ الْفَرْقُ بَيْنَ الْمَوْصُوفَيْنِ وَتَيْمَ لُغَةٌ فَجَائِيَّةٌ فِي
التُّرْكَمَانِيِّ دَكْمَا وَفِي مَعْنَى أَعْطَيْتُ كُلَّ رَجُلٍ دِرْهَمًا دَكْمَا
بِرْ أَنْجَا أَرْكَا بِرَا أَنْجَا بِرْدِمْ كَا اللَّاحِقَةُ هِيَ دَلِيلُ الْمَفْعُولِيَّةِ
وَقَدْ رُكِّبَتْ دَكْمَا مَعَ مَا بَعْدَهَا مِنْ بِرْ وَأَرْ وَكَذَلِكَ ظَهَرَتْ
عَلَامَةُ الْمَفْعُولِيَّةِ آخِرَ الْمُرَكَّبِ وَفِي أَخَذْتُ الْكُلَّ بَرْجَنِي الدِّمْ
كُلَّهُ بَرْجَسِنِي السِّينُ لِلْإِضَافَةِ وَالنُّونُ لِلْمَفْعُولِيَّةِ وَإِذَا أُضِيفَتْ
لِمُضْمَرٍ فَإِمَّا أَنْ يُضَافَ لِمُتَكَلِّمٍ أَوْ مُخَاطَبٍ فَإِنْ أُضِيفَتْ لِمُتَكَلِّمٍ قُلْتَ
قُلْمِ طُرْدِي وَقُلْمِي أُرْدُمْ وَقُلْمِ طُرْدِي وَقُلْمِ أُرْدُقْ
وَلِمُخَاطَبٍ أَوْ غَائِبٍ إِنْ أُضِيفَتْ لِمُتَكَلِّمٍ قُلْتَ قُلْمِ طُرْدِي
وَقُلْمِي أُرْدُمْ وَقُلْمِ طُرْدِي وَقُلْمِ أُرْدُقْ وَلِمُخَاطَبٍ
قُلْنَ طُرْدِي قُلْنِي أُرْدُنْ وَقُلْنِ وَلِغَائِبٍ قُلِ طُرْدِي

قُلْنِي أُرْدُمْ قُلْلَرْ طُرْدِلَرْ أَيْ مِمَّا لِيكَه قَامُوا قُلْرْ تَلْحَقُ الْمُفْرَدَ
فَإِذَا أُضِيفَتْ إِلَى مُفْرَدٍ وَكُسِرَتِ الرَّاءُ دَلَّ ذَلِكَ عَلَى جَمْعِ الْمُضَافِ
وَيَدُلُّ أَيْضًا عَلَى جَمْعِ الْمُضَافِ إِلَيْهِمْ وَيَتَبَيَّنُ ذَلِكَ مِنْ سِيَاقِ الْكَلَامِ
فَإِذَا قُلْتَ سَنْجَرْ مِمَّا لِيكَه قَايِمُونْ قُلْتَ فِي مَعْنَاهُ سَنْجَرِنْ قُلْلَرْ
طُرْمِشْ لَرْدُرْ وَإِذَا قُلْتَ السَّنَاجِرُ مِمَّا لِيكَهُمْ قَايِمُونْ سَنْجَرْلَرِنْ
قُلْلَرِ لَرِ طُرْمِشْ دُرْ **القَوْلُ فِي التَّوَابِعِ** النَّعْتُ يَتَقَدَّمُ عَلَى
الْمَنْعُوتِ إِذَا كَانَ النَّعْتُ مُفْرَدًا نَقُولُ فِي مَعْنَى أَبْصَرْتُ رَجُلًا
عَاقِلًا كُرْدُمْ بِرْ أَصْلُوْ أَرْ وَفِي رَجُلًا قَايِمًا بِرْ طُرْمِشْ أَرْ
وَفِي رَجُلَيْنِ عَاقِلَيْنِ إِكِي أَصْلُوْ أَرْ كُرْدُمْ **أَلْتَفُوا** تَثْنِيَةُ الصِّفَةِ
عَنْ تَثْنِيَةِ الْمَوْصُوفِ وَرِجَالٍ عُقَلَا أَصْلُوْ أَرِنْ لَرْ أَصْلُهُ أَرْلَرْ
فَزَادُوا النُّونَ وَبَحَثْتُ عَنِ اللُّغَةِ الَّتِي زِيدَتْ لِأَجْلِهَا وَأَنَا لَا أَقُولُ
فِي أَطْ إِلَّا أَطْلَرْ وَفِي قَلْ إِلَّا قُلْلَرْ وَأَكْتَفُوا بِجَمْعِ الْمَوْصُوفِ
عَنْ جَمْعِ الصِّفَةِ الَّتِي هِيَ أَصْلُوْ فَإِذَا انْفَرَدَتِ الصِّفَةُ وَلَمْ يُذْكَرِ
الْمَوْصُوفُ لَحِقَهَا الْجَمْعُ فَنَقُولُ أَصْلُلَرْ كُرْدُمْ أَيْ رَأَيْتُ الْعُقَلَاءَ
وَقَدْ يُطْلَقُ أَرْنْ وَيُرَادُ بِهِ جَمْعٌ فَيُقَالُ أَنْلَرْ أَرَنْ أَصْلُوْ لَرْدُرْ

اي هم الرجال العقلاء وفي رايت رجلين فايمين اي طُرْمُشْ
اُرَنْ لَرْكُرْدُمْ وفي رايت رجالا فايمين طُرْمُشْ اَرَنْ لَرْ
كُرْدُم وتثنى بجمع الموصوف عن جمع صفته ولا يجمع الا
اذا حذف الموصوف واستعمل خبرا نحو كِشِلَرْ طُرْمُشْ لَرْ
واذا وقع المجرور صفة للنكرة قلت في معنى دخلت الى رجل
من الترك كُرْدُمْ بِرْ اَرْ قاطِنا تُرْكْتَنْ اصله قاطِنًا
فحذفت ويجوز استعمالها وصار المعنى دخلت الى عند رجل
من الترك وتَنْ هي دَنْ بمعنى مِنْ واذا وقع الظرف
صفة النكرة قلت في معنى دَخَلْتُ الى رجل عندك كُرْدُمْ
بِرْ اَرْ قاطِنًا اصله الى عند رجل وفي معنى اذا دخلت الى
الامير لم تات بنا طِنًا وهو محذوف في بعضهم فتقول كُرْدُمْ
باكا واذا وقعت الجملة الفعلية صفة قلت في معنى قام رجل
اَحِبَّتُه طُرْدِي بِرْ اَرْكِمْ سَوْدُمْ اُنِي رَبَطْتَ كِمْ
الجملة الواقعة صفة بما قبلها من الموصوف وفي قام رجل
اُحِبُّه طُرْدِي بِرْ اَرْ سَوْرَنْ اُنِي واذا وقعت الجملة الاسمية

صفة قلت قام رجل ابوه ذاهب قلت بِرْ اَرْكِمْ اَطِسِي كَيْمِشْ تْ
وَكِمْ رَبَطَتِ الجملة الواقعة صفة بالموصوف واذا وقعت
الجملة الشرطية صفة قلت في قام رجل ان رايته احببته
طُرْدِي بِرْ اَرْكِمْ كُرْ زَنْ سَوْكِشْ وَكِمْ رَبَطَتِ
الجملة الشرطية الواقعة صفة بالموصوف ولا يجوز تقديم
المجرور ولا الظرف ولا الجملة الشرطية ولا غيرها واذا وقعت
صفة على الموصوف بل يجب تاخير ذلك كلها في اللسان العربي
واذا كانت الصفة اسما مشتقا او غير مشتق ففي ذلك تفصيل
سبق بعضه وباقيه عند التعرض لوصف المعارف واذا
تكررت الصفات قدمت حيث يجب تقديم الصفة واذا كانت
مفردة فتقول في معنى رايت سنجر الكاتب العالم الكريم حُمَرْتْ
بِلْكَا يِتِلْجِي سَنْجَرِي كُرْدُمْ واعلم ان المعارف خمسة كما
تقدم في باب النكرة والمعرفة مضمر وعلم ومشار وموصول
ومضاف لواحد منها فالمضمر لا يوصف ولا يوصف به والعلم
لا يوصف به ويوصف باسم الاشارة وبالموصول والمضاف

مثال وصفه باسم الاشارة تقول في معنى رايت سنجر هذا
كردم سنجري اشبو والافصح اشبو سنجري كردم
فيقدم اسم الاشاره ومثال وصفه بالموصول تقول في معنى
رايت سنجر الذي قام كردم سنجري اك كم طردي ولا
تقدم الصفة هنا وفي معنى رايت سنجر الجاءي كردم سنجري
كلكني ويجوز كردم كلكني سنجري ففي الاول على
الصفه وفي الثاني كانه بدل وفي معنى رايت سنجر الذي في الدار
كردم اودا كي سنجري على البدل ويجوز كردم سنجري اودكي
على الصفه ومثال وصفه بالمضاف تقول في معنى رايت
سنجر غلامك كردم قلن سنجري هذا من المستعمل تقدم
الصفة وتقول في معنى رايت سنجر مملوك سفر سفر قلني
سنجري كردم ويجوز سنجري سفر قلني كردم ومثال
وصفه المشار تقول في معنى رايت هذا العالم كردم اشبو بلكني
فتاخر الصفة وتظهر فيه علامة المفعول ويجوز اشبي بلكني
وكانه على البدل والاول كانه على جهة التركيب ولذلك لم

تظهر علامة المفعول الا في الصلة مثال وصف الموصول تقول
في معنى رايت الجاءي الكريم كردم كلكني حمرتني ويجوز
كردم حمرتني كلكني وفي معنى رايت الجاءي هذا كردم
كلكني اشتيني ومثال وصف المضاف تقول في معنى رايت
مملوك سنجر اخاسفر سنجر قلني سفر قلني قرنداشي كردم
والافصح سفر قرنداشي سفر قلني كردم القول
في العطف تقول في معنى قام سنجر وسفر سنجر سفر طردلر
ويجوز طردلر سنجر سفر ولا كلمة ترادف عندهم واو العطف
بل يابون بالاسمين مردفا احدهما بالاخر من غير رابط وفي
معنى قام سنجر فسفر وثم سنجر سفر طردي اندن سفر اندن
مفيد معنى الترتيب بغير نظر الى المهلة فتستعمل في مكان الفاء وثم
والاحرف في لسانهم يدل على خصوصية كل حرف منهما انما وصفوا
اندن للقدر المشترك بينهما تراسنجر قايمون كيشدر طرمش لردر
سنجر تقي طرمش دردر تقي يغطي معنى حتى وليست مرادفة لها
انما معناها الحقيقي ايضا وتضمنت معنى حتى وتقول في معنى قام

سَنجر وسُنقر سَنجر طُرْدِي سُنقُر طُرْدِي هكذا استعمالهم
او هو حرف يا وكانه قال في هذا المثال اي سنجر قام او سنقر قام
وتقول في معنى قام سنجر او سنقر سَنجر مو طُرْدِي يا سُنقُر
وتقال سنجر مو طُرْدِي تُوْ شا سُنقُر وصار هذا الكلام يعطي
معنى أقام سنجر أم سنقر وتُوْ اصله اسم بمعنى معدوم والدليل
في ذلك الاضافة اليه يقولون في معنى فقير تُوْلُوْ اي ذو
معدوم والاضافة في خواص الاسماء ثم استعملت تُوْ استعمال
لا النافية وسأمعناه إن وهو حرف الشرط فكانه قال ان قام
سنجر لا إن سنقر ويعطى معنى ام سنقر وتقول في معنى قام سنجر
لا سنقر سَنجر طُرْدِي سُنقُر طُرْمَدِي ولا مرادفهم في قولنا
لا سنقر وتقول في معنى قام سنجر بل سنقر سَنجر طُرْدِي تُوْ
سُنقُر طُرْدِي وفي معنى ما قام سنجر لكن سنقر سَنجر طُرْمَدِي
أوْتْ سُنقُر طُرْدِي وفي قام اما سنجر واما سنقر نا سَنجر
طُرْدِي نا سُنقُر طُرْدِي كما قلت في أوْ وتقول في فمت انا وانت
سَن طُرْدُم سِن تَنِي طُرْدِي تَنِي يفيد معنى العطف للجمع ويفيد

معنى

معنى حتى بالتضمين على ما تقدم وفي فمت انا وسنجر سَن طُرْدُم
سَنجر تَنِي طُرْدُن وفي فمت انا ثم انت سَن طُرْدُم أندن سَن
وفي فمت ثم انا سَن طُرْدُن أندن سَن وفي فمت انت ثم
سنجر سَن طُرْدُن أندن سَنجر وفي اكلت السمكة حتى راسها
بالقفي يدم باش غار قِن جا ويجوز حذف جا ويزاد في
حتى غِنْجا وكِنْجا فيلحقان آخر الفعل فغِنْجا تلحق المفخم وكِنْجا
المرقق نقوله دكِن جا اصله دكِ كِنْجا فادغمت احدى
الكافين في الاخرى ثم حذفت فضد احدى التخفيف وماضي
دَكْ دَكِي بمعنى بلغ فاذا اتصل بالفعل غِنْجا او كِنْجا
فصيغة الفعل الامر والمعنى على الاستقبال نقول في معنى قم
هنا حتى اجي انا طُرْمُنْدا سَن كَلْكِنْجا كانه قال حتى اجي انا
ويقولون في معنى فمت انت حتى جيت انا طُرْدُم سَن سَن
كَلْكِنْجا فتلحق كِنْجا وغِنْجا الفعل القول في التاكيد
وهو اعادة اللفظ بعينه ويكون في المفرد والجملة ففي المفرد
في الاسم سنجر سنجر طُرْدِي وفي الفعل سنجر طُرْدِي طُرْدِي

وفي الحروف اوت اوت فان كان الحرف شيء يتعلق به
اعيد معه اودا اودا اطردم وفي الجملة سنجر طردي سنجر
طردي ومعنوي ثانية بالمصادر وثالثة بالفاظ محصورة
فبالمصادر نحو طردم طرمق ويدم يمك وبالالفاظ
المحصورة تكون لتاكيد المسند اليه وان الفعل صدر منه
لا من غيره تقول في معنى قام سنجر نفسه سنجر طردي ارزي
ويجوز ارزي بلا وبلا هنا معناها معنى مع كانه قال مع نفسه
اي نفسه وتاتي بلا بمعنى الباء ايضا فكانه قال قام بنفسه
ولا يؤكد بمرادف العين فلا يقال سنجر طردم لزي ولا
كزي بلا ومما جاء للاحاطة بمعنى كل برحا وقمع
تقول في قام الناس كلهم كشر طردلر برجلر وبرجلر
او تقول قمعلر او قمعلر اي الجميع او جميعهم وفي هذا الذهب
كله فبض بوا لطن برحبتي الندي الذي اخذ ويعبر
به عن فبض ويجوز تاكيد النكرة مطلقا سواء كانت منجزئة
او غير منجزئة مثال المنجزئة تقول في اكلت رغيفا كله
برا تمكني برحبتي ويجوز حذف ني من الاول ومثال
غير المنجزئة تقول في قام رجل بنفسه طردي برا ارزي
وارزي بلا ويجوز تاخير التوكيد على المؤكد كما لنه وفي اللسان العربي

القول في البدل البدل ينقسم الى كل من كل
وبعض من كل واشتمال تقول في الاول في قام سنجر اخوك
طردي سنجر قرنداسن وتقول في الثاني اكلت الرغيف
نصفه يدم برا تمكني بحفي ويدسني برهوا الشق والسين
هي للاحقة للاضافة اذا كان آخره متحركا وفي للمفعولية
وظهرت علامة المفعول في الاسم الثاني دون الاول وتقول
في الثالث في سرني سنجر ضربه سوندردي مني سنجر ارمقي
وعلمه بلموه وهذا المثال قياس وكذا قياس سوندم
سنجردن ارمقدن والمسموع من الترك سوندم سنجر
ارمقدن المعنى سررت من ضرب سنجر وخرج بذلك من باب
البدل وكان بدل الاشتمال غير مسموع في لسانهم وينبغي ان يظهر
فيه **القول في الشرط** وما يتعلق به من حلم مرادف

لَوْلا وَلَوْمَا وَكُلَّما اَمَّا حَرْفُ الشَرْطِ فَهُوَسَا وَهُوَالموضوع له
له اصلا فان كانت بمعنى ان كانت شرطا فى المستقبلات وان
كانت لما كان سيقع لوقوع غيره رادفت لو وكان شرطا فى
الماضى مثال ذلك فى المستقبل تقول فى معنى ان قام سنجر قام سنقر
سنجر طرسا سنقر طرغى ويجوز تقديم الجواب فتقول سنقر طرغى
سنجر طرسا ولا تفصل بين الفعل واداة الشرط شئ البتة ولا
يجى الجواب الا بلطف المستقبل ولا الشرط الا بلطف الامر ولا
يراد به حقيقة الامر بل هو ما وضع فيه لفظ الامر موضع لفظ
المستقبل كما انه فى اللسان العربى يوضع الماضى موضع المستقبل
فى الشرط والجواب فتقول ان قام زيد قام عمرو ولو كان فعل
الشرط منفيا قلت طرسا سنقر فتدخل حرف النفى قبل حرف
الشرط وان كان مسندا لمضمر متكلم قلت طرسم ارغمن
اى ان قمت ضربت او لمخاطب قلت طرسن ارغى سن اى ان
ان قمت ضربت فان كان الجواب جملة اسمية قلت فى معنى ان
قام سنجر فسنقر قايم سنجر طردى اسا سنقر طرشى در سا

اداة الشرط وَاى بمعنى كان والمعنى المطابق ان كان قام وهذا
التركيب فى الشرط انما هو اذا كان الجواب جملة اسمية فان كان
الفعل منفيا جاز فتقول سنجر طرسا سنقر طرمغا وان كان مرادا
فتقول فى معنى ان جاء سنجر فاضربه سنجر كلسا ارغل انى وتجوز
ارانى وان كان نهيا جاز فتقول كلسا ارمغل انى وارم انى
وغل تدخل فى النهى كما تدخل فى الامر فتقول يمكل اى لا تاكل
كما تقول بكل اى كل ومثال سا مرادف لو فى الماضى
تقول فى معنى لو قام سنجر قام سنقر سنجر طرشى سسا سنقر طرشى دى
اصله ادى بمعنى كان فنقلت الحركة الى الساكن قبلها وهو
الشين من مشى الدالة على اسم الفاعل وصار المعنى فى الجواب
كان قائما وكذلك طرشى دى وطرشى خبر ادى واما جملة
الشرط فسنجر طرشى وطرشى معناه قام وسا هو حرف الشرط
زيد عليها مشى واد غمت الشين فى الشين فصار سسا وانما
زيدت مشى وصار معنى لو قام سنجر قام سنقر وهو تعليق فى
الماضى فتقول فى لو ضرب سنجر ضرب سنقر سنجر ارشى سسا

سُقُرْ اِرْمِشْدِي وهٰكَذا حُكْم هٰذا الباب وتمييز هٰذين
التركيبين في الشرط في المستقبل والشرط في الماضي وتقول في
لَوْ قُمْتَ قُمْتُ طُرْمِشْ مَسَا اِدِنْ طُرْمِشْدِمْ وفي لو قُمْتَ قُمْتَ
طُرْمِشْ مَسَا اِدِمْ طُرْمِشْ اِدِنْ وتقول في اِن قُمْتَ قُمْتُ
طُرْسَنْ طُرْغَمَشْ وفي اِن اَقُمْ نَقُمْ طُرْسَنْ طُرْغَسَنْ وفي
اِن تَقُومُوا نَقُمْ طُرْسَنِزْ طُرْغَنِزْ وفي مَن يَضْرِبْ اَضْرِبْ
كِمْنِي اُرْغَسَنْ اُرْغَمَنْ فيا نون بادَاةِ الشرط وبالاسم
واما في العربية فيضمّنون الاسم معنى اداة الشرط وفي هذه
اللغة يُجَرِّدُون الاسم عن معنى الشرط ويُصَرِّحون بالاداة وتقول
في معنى كلما جيتني اكرمتك تيم كَلْدُكْجا اَعِرْ لَغَمَسَنِي
تيم بمعنى كُلّ وكَلْدُ جاءَ والكاف بعدها زايدة والنون
للخطاب وبإبدالها الميم للمتكلم فتقول كلما جِيتُ كَلْدُكُمْجا
وفي كلما جِيتِم كَلْدُكُنْجا وكلما جاؤا كَلْدُكُلِنْجا وكلما
جاءَ كَلْدُكْجا وكلما جِينا كَلْدُكُمْجا فصارت هذه
العلامات تتوسّط بين الكاف وبين جا وصار مجموعها يعطى

معنى

معنى مَهْما بالعربية فاذا ادخلت تيم صار المعنى معنى كلما فكانه
قال مَهْما كلّما وتقول في معنى لمّا قام سنجر قام سُقُر سَنْجَرْ طُرْجَقْ
سُقُرْ طُرْدِي فَجُقْ بغطى معنى حِين وفي لمّا قُمْتُ قام سَنْجَرْ
مَنْ طُرْجَقْ سَنْجَرْ طُرْدِي وفي لمّا قام سَنْجَرْ قُمْتُ سَنْجَرْ طُرْجَقْ
طُرْدُمْ وفي لمّا قُمْتُم قُمْنا سِنْ طُرْجَقْ طُرْطُقْ او تقول بِزْ طُرْطُقْ
وفي لمّا قاموا قُمْنا اُنْزُ طُرْجَقْ طُرْطُقْ وفي لمّا قام قُمْنا اَكْ
طُرْجَقْ طُرْدُقْ وتقول قُيُشْ بطغندا كَلْكَمْ
دايمة بمعنى في وعِنْ بمعنى وقت وزادف عِنْدَ اِذا واطلقوا
قُيُشْ وهو شعاع الشمس على الشمس والمعنى اَجِيكَ اذا غابت
الشمس وتقول قُيُشْ جِقْطِغِنْدا كَلْكَمْ اي اَجِيكَ
اذا خرجت الشمس وتقول في معنى لولا سَنْجَرْ قام سُقُرْ سَنْجَرْ
دَكُلْ مِسَا سُقُرْ طُرْمِشْدِي وفي لولانا قام سَنْجَرْ مَنْ دَكُلْ
مِسَمْ سَنْجَرْ طُرْمِشْدِي اصله مِسَا اِدِمْ فحذفت اِدِي وابقي
الضمير دليلا على المحذوف والافصح المجيء على الاصل دون حذف
وفي لولا نحن قام سَنْجَرْ بِزْ دَكُلْ مِسِ يَدُكْ سَنْجَرْ طُرْمِشْدِي

وفي لولا انت سن دكل مسن بدن وفي لولا انتم سز دكل مسن بدك وفي لولاهو ال دكل مسن بدي وفي لولاهم النر دكل مسن ادلر وستقدم ضمايرمن يتعلق به حرف الامتناع للوجود وتحقيق البحث في مسناه ان ما هو اداة الشرط القول في الحكاية تقول في معنى قال سنحر سنقر قايم سنحراني سنقر طرمسن فتحلى مرادف القول وفي المضارع ايدر اصله ايتر ابدلت التاء فيه دالا واستثقلت الكسرة في الياء للخروج فيه من كسر الى ضم فخفف ذلك بتسكين الياء ومرادف قال بالتركمان دِدِي تقول نا ددي اي اي شئ قال ومضارعه دِر بكسر الدال وبفتحها القول في الحروف تقدم ذكر الحروف مفرقة في ما تقدم من الاحكام ونحن نجمعها في هذا الفصل فنقول من ذلك حرف الجواب وهو اوت بمعنى نعم ويق بمعنى لا وقد تقدم ان يق اسم والاستدلال على ذلك وان كان قد استعمل بمعنى لا لانه بمعنى معدوم فقد توافق معنى

لا ومعنى معدوم وحرف النفي وهو ميم مفتوحة وحرف النهي وهو ميم مفتوحة ايضا وحرف الاستفهام وهو ميم مضمومة وقد تكسر للاتباع وهو حرف الامر وهو سن ويم ولم وحرف الاضافة وهو دن ودا وغا وكا وبرلا وبيال بلا وين وحرف العطف وهو اندن وبا وحرف الاستثناء وهو مقر وحرف التبعية وهو اش وحرف الشرط وهو سا وحرف المصدر والتقليل وهو كم فكم مشتركة بين ان تكون اسم شرط واسم استفهام وموصوله حرف مصدر يا بمعنى ان وحرف تعليل بمعنى كي وحرف التمني وهو كشكا وهذه كلها حروف معان مستقلة كلمات واما ما زيد لمعنى من المعاني وهي سبع كلمة اخري كما دل على التصغير او الجمع او المخدي او بناء للمفعول فليس بمقصودنا عده في هذا الباب وقد تقدم ذكر ذلك وقد بحمد ما قصدنا من هذا الكتاب والحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم وحسبنا الله ونعم الوكيل

الحمد لله وحده

نوبتها الفقير الى الله تعالى احمد بن عثمان السايحي لطف الله به

آمين في الحكم العزيزية المدينة الازقية المدرسة في نهج ربيع

جمادى الاولى من شهور سنة خمس وثمان مايه الحمد لله وحده

وصلى الله على سيدنا محمد نبي الرحمة وشفيع الامة

وعلى آله وصحبه وسلم وحسبنا الله ونعم

28025

KÂHİRE
(DARU'L-KUTUB VA'L-VASAİKİ'L-KAVMİYYA)
NÜSHASI (K)[5]

[5] Nüshanın sözlük kısmında iki sayfanın 39'la numaralandırıldığı, 79. sayfadan sonraki kısmın (lamlı kef maddesinin yarısından itibaren) bu bölümde eksik olduğu; tasrif kısmında ise renkli fotokopide 67. sayfanın eksik olduğu ve söz konusu sayfanın siyah beyaz fotokopideki sayfayla tamamlandığı görülecektir.

بسم الله الرحمن الرحيم رب اعن ياكريم

قال الشيخ الامام العالم العامل الفاضل النحوي
المتقن المحقق القدوة اثير الدين ابو حيان
محمد بن يوسف ابن علي ابن يوسف بن حيان
الاندلسي الشافعي نزيل ديار مصر حرسها الله
ونفع به آمين الحمد لله المسبح بكل لسان
المنزه عن سمات النقصان شامل المخلوقات
بالفضل والاحسان واهب العقل عالم الانسان
والصلاة على من اوتي جوامع الكلم والتبيان
المبعث الى الامم بخير الاديان المفضل على
ساير الانس والملك والجان محمد الهادي
الى سبل الرضوان وعلى آله الطيبين اولى
الهدى والايمان والرضى عن صحبه ناصري
آل الحق وقامع اهل الطغيان وبعد فان
ضبط كل لسان يحصل بمعرفة ثلاثة اشياء
احدها مدلول مفردات الكلم ويسمى علم اللغة

والثاني احكام تلك المفردات قبل التركيب ويسمى
علم التصريف والثالث احكامه حاله التركيب ويسمى
عند المتكلمين على اللسان العربي علم النحو
وكنت قد صنفت ولخصت في علوم لسان
العرب كتبا كثيرة منها كتاب التقريب وكتاب
المبدع والموفور وغاية الاحسان والنكت الحسان
وكتاب التدريب وغير ذلك من التصانيف التي
تشنف الاسماع وتشرف الطروس والرقاع و
الغرض في هذا الكتاب ضبط جملة غالية من لسان
الترك لغة وتصريفا ونحوا وقد ضبطت هذا
اللسان حرفا حرفا ورتبت الكلام في اللغة على حروف
المعجم باللسان التركي فاذكر اللفظة التركية
واتبعها بمرادفها من اللغة العربية ثم اردفه بعلم
التصريف ثم بعلم النحو فما كان فيه من علم اللغة
فماخوذ عن من اثق به في باب النقل ولي فيه
الترتيب الغريب والتلخيص العجيب وما كان

فيه من علم التصريف ومن علم النحو فهو من مالم
انسج فيه على منوال بل اسخرجته من القوة الى
الفعل بالتطلب والتسآل فبلغت بلطيف الادراك
الى احسن مراد وحصلت بكثرة السوال او فر
مطلب واوفى مراد وجنيت من رياض هذا
اللسان فوايد الذمن الجنى واسخرجت من بحار
علومه فرائد هي غاية المنى وادركت به الامل
من هذا اللسان وحزت فيه قصب سبق الر
هان لذلك سميت كتابي هذا بكتاب الادراك
للسان الاتراك ووضعت علامة للمرقق .. ق .. و
للمفخم .. خ .. وللمثوب .. ش .. وللمنقول من
للسان الفرس .. ف .. ومن لسان التركمان
.. ت وما وجدته في كتابي هذا مضبوطا ورايت
من يتكلم بلسان الترك يخالفه زيادة حرف او
نقصه او تغير حركة بحركة او تحريك مسكن
او تسكين محرك او غير ذلك فلتعلم ان

ذلك منه لحن في هذه اللغة اذ قد تغير كثير
منها بهذه البلاد لمخالطة المستعيرية وغيرهم
من الاعاجم وحصرت كتابي هذا في ثلاث
جمل الجملة الاولى في اللغات الجملة الثانية في
التصريف الجملة الثالثة في النحو الجملة الاولى
في اللغات حرف الهمزة الهمزة وحدها ارسل
ادى مشترك بين ارسل وكان فاذا كانت بمعنى
ارسل كانت متصرفة واذا كانت بمعنى كان
لم يتصرف فيها بغير الماضي الهمزة مع الباء
قبل اب عب اب الحبل وبالياء يب بالقبجاقي
ابطرا يتمنى به ابالام واصله للجدة ويقال
للام على طريقة المتحنن اجي اش المراة ابق الشديد
البياض اصله اياق كما قالوا صبصري فكرروا
اول الكلمة في الالوان اذا ارادوا المبالغة
فيها وزادوا بعده باءً ايم اجكش فشطو قوس
قزح ابرقي القماش ابكا الريح اباز المسك

الهمزة مع التاء

اَتْ إزم ات اللحم اتمك الخبز إتْ الكلب واد
فع مشترك أتْ أقمر إتْ افعل انا الاب و
يقال اطا اوت نبات أتلدى رعا أترْكلدى كذب
أترْاء الكذب أترْدو ثقب أترْكو المنقار أتْك
الخف وهى تركية اداْى تركمانية اتك الذيل
اتْ لمرارة انى ازال بالنار شعر الضم المذكى

الهمزة مع الجيم

اَجْ افتح اجلدى إنفتح اجقْ المفتوح أجْ طر
أجمق الطيران والجنه مشترك الجامع
اَجْ الجايع وامر من اجدى بمعنى جاع إجْ
اشرب إجردى اسقى اوْج ثلاثه اوجنجى الثالث
أوْج طرف كل شئ ويستعمل فى الالية يقال
أجن تترنكل اى اليتك هز وحرك اوج الثار
أجر السوق اوْج الرهن عن المغالبة فى ساق
اورامى اجن السفينة الصغيرة أجن اجل

اَجى المرّ إجكى المعزى أج الثنى اجقن الكمرك
والكمران فارسية احطن السروال اى ثوب
جوانى وهو مركب من اج حوانى وطن ثوب
إجلى العم اجبى الصغير يخاطب الكبير اجالدى
ضرب العجز أجر الرخيص اجزيلدى رخص وبمعنى سهل

الهمزة مع الدال

أدْ الاسم أدْ الحيا ويقال له ايضا اويد اداه
الجزير أدندى لسنى الهمزة مع الذال لاتوجد
الذال فى لغة اكسر الترك واما فى لغة بلغار
فيوجد ومنه إذى الترب أذق الرجل أذدى
نام وفى لغة غيرهم تقول أيق وايدى بالياء

الهمزة مع الراء

أرْ الرجل ارغت المراة أرْ المهندس أرْ اتعب
أرمق التعب أرْ ابن واصفر مشترك اورْ
اضرب إرْ الغناء إرلدى غنى إرْ ازل إرل
زل اورْ الرز اورلق المعد منه للزرع

اَرَشْتَهُ لا خِشَهُ اِطْرِيَهْ اَرْ زُولَدِى وَلِعَ واشتقاق
اُرُقْ العشيرة اُرْدِى نبت فى معنى نبيت القول
وشبهه اُرْكُزْدى نبت اُرْ البطّ ارلا صحر واردٌ
اَرْدُ خلف ويقال اَرْط اَرْو مشترك بين النحل و
الزنبور واذا اراد وا النحل بعينه قالوا بال اُرْسِى
اُرْدِى نبج ونفح مشترك اَرْدِن البيدر اُرْو
المطمورة اُرْمَجْدُ القريشه اِرْثْ زد اُرْطُبق
ازيد الماضى اُرْطى هذا فى اللازم واما فى المتعدّ
فتقول ارطردى ارى النظيف ارطى تطف ارندى
تطهر ارغ مطهر وهو راجع لارى بمعنى النظيف
اَرْدى صحراء ادب ارت غطّ اُرْتو الغطاء
اُرْتَا الوسط اِرْتا الغد اَرْلْ السندان ارمن
الدوح والسعر الغابه والحرجة ارتق الشريك
اَرا بين اَرا حرّك فى المهد وما ناسبه ويقال
اِرْغا الماضى منه ارغدى اى هزّ ارى اسل
اَرْسَكْ ويقال اَرْسَنى القحبه وهى منقوله؟

اِرْجَلْ المشوم اُرْغَنْ الحبل الطويل الذى يربط به الغنم عند الحلب وشبهه وبالقبجاقى
اُرْكَنْ أَرْقْ النهر يقال ايضا اِرْمَقْ اَرْقْ المنزل
اَرْقَلدى رفقا يقال ارقل اَرْقُنْ كلز اى يجئ رفقا
رفقا اِرْقَا الظهر اِرْكَكْ الذكر مقابل الانثى اِرْ
كَجْ اليبس وبالقبجاقى المخصى من المعزى اَرْكج
السّنام اُرْكو الجفلة اَرْسلان السّبع اَرْنا السعير
اُرْو نصبه القيام اَرْكْ الاختيار اَرْدُم الفضلة
اَرْنْ مكان وغيره اِرْكْ جمع اِرْلدى جمع
اِرْكِلدى اجتمع اَرْغَقْ الكلاب والصّناره
اِرْقطاق الجم يسمّى الجبّاره اَرْقطاقْ الجمجماة
المطاولة البوز اَرْبا العجلة اَرْطمق الخرج اُرْغا
البيرق اُرْبكْ السّعفة على راس الرمح او
على هو ادى الجمال اَرْنْ الشفة اُرْطابرمق
الاصبع الوسطى اَطصربرمق البنصر اَرْكْ الا
خاص وهو مشترك بين الخوخ والقراصيا

والبرقوق والمشمش فاذا ادوا المشمش قالوا صُرِّى
اَرُل ويقال للخوخ شفتلو وهى فارسيّة اِرَن القبح
والمدة اَرَق الخِرَق اَرشِى المخنّث اُرْكُدِى جفل اُرْكَى
جفله غيره اُورَنْدِى تعلّم اُرْحُطِى صام اى امسك
الصَّوْمَ بمعنى صام اورنلدى ظنّ

الهمزة مع الزاى

اَزْ حلّ بمعنى ذوب ءَازُ القليل اَزْبُلْدِى صار
قليلا بمعنى قلّ اَزْلَدِى بمعنى انقل اى صار قليلا
از الاصفر من الخيل اَزْدِى ضلّ ازغن الضالّ
ازين الاثر اَوزُ الصانع الماهر اُزَخ اَسْبَق ازدى
سَبَقَ اُزْدِى انقطع اُزْ افصل وهو اسم لما يعلو الطبخ
من الدهن عند الغليان اُزَن الخليج والنهر
وساق الشجر والتركب والمغنى على قبر يقال يخشى
اُزن در ازندى ظلم ازدى فتّش ازكا بمعنى
غير و بمعنى سايرٍ مشترك اُزرَا بمعنى على و
هى فى لغة التركمان اكثر اُزُن الطويل اُزطى

طَوَل اُزَنطِى طال إِزْلِكْ مايُلْبَس فى الرجل اَزِقّ النزاز
اُزُم العِنَب اوزن الوادى اَزْب الموتى اوز النفس
ازد الضرس اُزَا العَمّة أَزمن الحصان المخصى والكبر

الهمزة مع السين

ءَاسُ الحِسّ اَسَن السالم اَسْتَلدِى وَدَع أُسْتَنْ
فوق اَسِرْكَا اِرْحَمْ اَسْتِى هبّ الريح إِسْرِغَا حلقة لا
ذَنَب ويقال سِرْغَا ويقال فيهما بالصاد اسرى الفَهْد
اَسْرُاك السكران اَسْرِدِى سَكَرَ اسكى العِيق اِسْتِى
الحَرّ اِبِيلِكْ الحمى اِسِدِى سَخُنَ اِسْتِرْدِى سَخِنَ
اِسْمَرْلَدِى اَوْدَعَ اَسْلِد السلام

الهمزة مع الشين

اَشْ الطعام وهو ايضا امرٌ من البعدى ومن
موضع مرتفع أَش الرفيق واش الامر إِيشْ العمل
اِشْ بمعنى ها التى للتنبيه اِشَغَا الموضع المنحدر و
بالتركمانى اشقا اَشِيغْ يِلْ عام العام الاول ويقال

اِشْنَعِلْ والمستعمل اليوم كشكيئل أَشَقّ المتوا
ضع آشُقُّ الكعب اشْلًا اوصل النشاب اذا انكسر
إِشْكْ عتبة الباب وكنى به عن الباب اَشْكْ الحمار
أَشْكُكْ المحذاف ولم يعرف شيخنا فخر الدين هذه
اللفظة أَشْتُو القديم من الزمان اَشِقّ الضوء
والشعاع إِشْقُنْ الرياش اُشَقْ الصغار جدا
اُشْتِلُرْ اجتمعوا وانضموا على شئ إِشِمْ الرانات
اَشْلَقْ القمح اَشْقَقْ الساق اِشْتِى سَمِعَ إِشْتِرْدِى
اَسْمَعَ الهمزة مع الصاد

اوْص العقل اوْصُلَنْدِى صار ذا عقل أَاص نوعٌ
من الاعاجم ءَاص علّق الماضى منه اَصْدِى علّق
بالتدلية ودراسة اسفل اَصْلِدِى تعلّق اَصْنُو
المدلّل اَصْنُولَنْدِى تدلّل اصع واَصْلَمْ هما بمعنى
الفايدة اَصْرُدْ صراط اَصْرَمْ الضراط والفساد
مشترك بينهما إِصْرُدِى غضّ اِصْرَا اَقْصَى

الهمزة مع الطاء

اَطْ الفرس اَطْوُ الفارس اى ذو الفرس اَطْلَنْدِى ركب
اى اتخذ فرسا اوْطْ النار أَطْلَقْ الزناد لحقّت لَقْ
للاعداد أَطْنْ الحطب أَطَقْ يعبّر به عن الخيمة
والوطن فى البرية تقولون اَطْقَنِى اى اين منزلك
أُطُو بلغة طُقْصبا الجزيرة وبلغه غيرهم أُطْرُجْ أُطْ
الدواء أُطْحِى الطبيب أُطُو ظفر الحمل الخصى أُطُرْ
الثلاثون

الهمزة مع الغين

أُغَنْ الله أَاغْ و أَغِنْ كلاهما بمعنى اصعد الماضى
أَاغْدِى واغندى ومنه اغْنَجْ وهو السلم آغْرُقْ
الشطرنج والبرد أَاغْ الشبكة للسمك اغْ سرج
السروال اوْغْ عود من عيدان الحركاة التى
تعرز فى قبها يقال منه أُغْلَدِى اى عردها إِغْ
طَرَفُ السعرة التى لغلاف اَغْشَامْ المغرب آغْنُكْ
غُبى خَرّ اوْغَرْشُدِى صادف اَغْسُرْدِى عطس
القمح والشعير اَغْلَدِى بكا وفتح الهمزة تركمانى

التمين اَغِرْ الفم وبالقبجاقى اَاِزْ اَغْرُقْ الثقل
أُغْلُقْ الخالى اَغَجْ العصا والشجر مشترك بينهما
يقال الما اَغَجى اى شجر التفاح اَغِى نوع من الحرير اَغُو التمّ

الهمزة مع القاف

اَقْ الابيض اَقْ اِيْغَرْ الشعر اليمانيه اَقْ اَزْ الا
صفر المعصم بالبياض أُوق النشاب اَقْدِى سَالَ
اَقْرُقْ الحبل الذى يُحْصَلَ به ما نفر من الخيل اَقْصَقْ
الاعرج اُقْصَدِى طلع ابقا الابيض وغلب على
الدرهم اَقْبَسْ الفهد الابيض وسمّى به وهو مركّب
اَقْصُرْدِى عطس وهو بالقبجاقى ڭَكَرْدِى أَقْشَدِى
ناغى الصغير وذلله اُقْشَدِى صر الباب او مائنا
سبّه آقِشْدِى تجارى الى جهة يقال اَقِشْدِلر تجاروا
أُوطُرْدِى قليه أُوطِى فهمم أُقطردى فهمّم أَقْدِى
قراء وبالقبجاقى اَغُودو اَقْدِلر جروا للغارة ولا
سم منه اَقِنْ يقال اَقْدُقْ جرينا للغارة واقن
قِلْدُقْ جعلنا المجرى للغارة • الهمزة مع الكاف

اَغْلَطِى ابكا اَغُنْ تمرّغ الماضى منه اَغْنَدِى اى
تمرّغ اُغْنُدِى اغمى عليه اَغِرْدِى نهق الحمار
اَغَرْدِى ساب وابيض اصله اُقَرْدِى فابدلت
القاف غينا اَغْرَدِى تألّم وفى التعدية اَغْرِطْرُدِى
ثم حذف فصار اَغْرِطِى اُغْرِى اللص اَغْرُلَدِى
سرق اُغْ حلل فارغ يقال بِى اَغْمُدُرْ اى الامير
فى الخلوة ويقال تِيْرْمَنْ اَغْمُدُر اى الطاجو
نه خالية اَغْلَقْ العناق اُغْلَنْ الغلام اُغُلْ
الابن وبالقبجاقى اُوْلْ اَغِلْ الخطيرة يقال
الخطيرة الغنم قُوَيْنْ اَغْلِى ويقال اى اَغِلْتَدِى
اى القمر صار داهالة تشبيها بالخطيرة إِغْلِقْ التر
باب الذى يُغنّى به اَغْرِشْقْ ثقالة المغزل وكل
ما اشبهه يُسمّى اَغْرِشْقْ اَغِرْ الثقيل اَغِرْلَدِى
استثقله بمعنى احترمه واكرمه اَغْرُلُو ذو يمن
اَغُرْ اللبان وبالقبجاقى مكان الغين الواو اُغُنْ
ابو الترك الكبير بعد يافث اَغِى الكريم اَغِرْ

الخالصة أَكْنُ الزرع اك إزرع الماضى منه أكدى
أُكُزُ الثور أَكَرُ الماضى الشفرجل افتاح الثور أَكِى
الاثنان اكى مُرَّاط الفرقدا اكى بلى طاى الجذع
من الخيل إكى بلا السيف ذو الجدين إكنجى
الثانى إكلدى ثنىَ أكسك الناقص اكلك
أكسلدى نقص أكندو تحسَّر وتلهَّف إكندى
العصر أُكدى نقيًا اكش الكثير

الهمزة مع الكاف البدوية

اكا العمّة أكدى عوّج اكلدى تعوّج أُكدى
مَدَحَ اكتّ طحن أكتْ النصيحة يقال أكتْ بَرْدى
نصّحه اى اعطا النصيحه إكا المبرد أكلدى
بَرَدَهُ أُكْ البال يقال أُكُنْ طُطْغُلْ اى امْسَكْ
بالك واجعل بالك أُكْرَنِى علّم أكرندى
تعلّم أُكْرانيس الفرس وقرنه إكْ المغزل
والدال مشترك بينهما أكلدى شغل آكو
المهد ويسمّى ايضا بِشَكْ والفرق بينهما انّ

بَشَكْ هو يتخذ من الخشب والحديد سريرا
للصغير واكُرمَكْ اعمّ من ذلك وهو كلما
تحرك الصغير فيه من سرير وغيره ويطلق ايضا
على ارجوحه الصغير اكن الكتف وبالقبجاقى
اَيِنْ إكنا الابرة وبالقبجاقيّة إناك

الهمزة مع اللام

اَلْدَى اخذ اَلِنْدِى أُخِذَ اَلْنْ الجبهة إلْدى
علّق إلِنْدى تعلّق أُلْدى صار إلَنْدِى سَخِطَ
ولم يشترك منه معنى سخط اَلْ الند أَال الحيلة
والفرس الاشقر المايل الى الصفرة مشترك بينهما
اَلْ الفرس الايلق ويقال اَلْحَا اَلدِى نخل اَلنْدِى
نَخِلَ أَلدى قسَمَ أَلُو وأَلْش النصيب إل للبلد
والصلح مشترك بينهما ومنه يقال للرسول الذى يطلب
الصلح الجى الرسول أَلْ اهو وبمعنى ذاكر وبمعنى
الاصل ويقال بمعنى التحسين يقال فى المدح أَلْ
صَغَا ويقال أَلَىْ اى احسنت وأَلَىْ أَلَى اَلَشْكا

قِطَعُ العجين الرُّقاق المصلوق مع اللحم او على حِدَةٍ
اُلْدِي مات اُلْتُرْدُو امات اُلُو الميت اُلُو الكبير
اُولُوانَسِي ام الام ومعناه الام الكبيرة اُلْدُو كبر
اُلُوأَزُو كبار الاضراس اُلْدِي وقر اُلْدِي ابْتَلَ
يقال اُلْدُرْ اى رُطْبٌ مبلول ومنه يقال اُلِي كَمْدِي
اى ماذهبت رُطوبته اُلْدِي عوى الكلب اُلْدِي
اوصل ومنه يُلْ اُلْشُدُرْ اى الطريق مُتَّصِلٌ اُلْنْدِي
تاصّل اُلْنْدُرْدِي اَصَّل ولَنْ انما دخلت على تاصل
ثم وجدت فى اَصَلَ و اللام قبل النون زايدة
ادغمت فيها لام اَلْ اُلْلَّنْدِي تاصَّل إِلْصو اى ماءٍ
سَخِن اَلَبْ الشجاع اَلْتِي السِتّ اَلْحُو ثمر شجر
فى بلاد الترك شبيه بالزعرور اُلْدَنْدِي انخدع
اُلْدِدِي خدع اُلْقْ البريد اَلْكِي الهاون اُلْطُرْدِن
قعد اُلْطُرْطُطِي اقعد اُلْجَادِي قدر اُلْطُرْقُ الكرسي
ويقال بالغين مكان القاف اُوْلَقْ ولدُ الغزال
اُلْكَكْ العروة اُلْكُو الغرض المتباعد اَلَمْ

العَلَمُ اَلْنِجِي الرجل العاتى إِلْكَرْدِي الاول اُلْجِ
القياس والاعتبار اَلْجِي الخمسون إِلَكْ التين
اَلَكْ الغزال اَلَاْ القفاز وهو مركّب من ال اليد
لك اللاحق علامةً للاعداد اُلْقْ المشعب الذى
تجرى فيه الماء بسرعة اَلْقِ اختلاف الراى يقال
اَلْقَدِلَرْ اختلف رايُهُمْ اُلْقْ عدة الدابة كاينا
ما كانت اُلْجِيرَاق اخفض اُلْشُدُرْدِي وَزَعَ
اَلَكْ القفاز اِلْدُرْدُمْ شَبَكَتْ يقال أُلْوَلا اى سَوّ
العُدَّة اُلْكَرْ الثريا اَلْكِنْ الغريب والصاعقة
مشترك اُلْقْ الحوض اَلَاْ المنخل والكاف للالة
إِلْكُو معلوم يرمى اليه اَلْقِشْ الثناء اِلْقِشْ
فارسى اى جعل الثناء بمعنى اثنى إِلْكِنْ الدو
لة وهو مركّب من إل بلد وكن الشمس فجعلوا
ذلك عبارة عن الدولة اَلْمَا التفاح اَلْنَاقْ اسم
علمٌ اُلْو العاجز عن عزيمة يقال بُويُتْدَنْ اُلْدُرْ
اى هذا من هذا عاجز واذا ارادوا اعجز قالوا

اَلرُقْ دُرْ اَلْطِى السته اَلْطَغُو السته المجتمعة و
من امثالهم الطغو اَلْقَسَا اَلْطُنْ دَقِنْ اَلْطُرْ
دُرْ دُرُو دُرُكْ سَادَ بَادُقِنْ إِنْدُرْ تفسير هذا
المثل أَلْطَغُو السته المجتمعه أَلْقَسَا ان اختلفوا
وساهى اداة الشرط اَلْطِنْ التحت ودا بمعنى فى
وق بمعنى الاضافة والنون بمعنى المفعولية ويعبر
عن الطن بالذى تحتهم الطُرْ رِيُؤْخَذُ منهم دُرْ
دَرُ الاربعة المجتمعة ودُرْدُ هو الاربعة وهذه
الواو دالة على هيئة الاجتماع مع المرقق ويخلفها
مع المفخم الغين وتستعمل الكاف ايضا موضع
الواو والكاف هى الاصل دُرْلَسَا ان انتظموا
بمعنى ان الفقوا يقال دُرْلَدِى اى انتظم ودُرْدِى
نظمه غيره دِيَا التل واليافوخ ويزاد به التل
ودَقِنْ الذى فى التل على ما فسرنا إِنْدُرْ تنزل
اِنْدِى نزل إِنْدُرْ الجق بولدى وطِئ
الهمزة مع الميم إِمْدِى اَلْآن أَمْدِى نرمى

اَمْدِى رضع اَمْزُرْدِى اَرْضَعَ اَمْكُكْ التعب
ويقال اَمَكْ بالتركمانى اَمْكُنْدِى تعب و
كذا اَمَنْدِى أُمْسَنْدِى توحمت المراة اذا
اشتهت وكذلك الرجل ويقال اَمْسلقْتِنْ اى
أعط مشتهاة اَمْجُكْ الثدى اَمْ وَامْجِقْ الفرح
أَمْدَرْدِى قلب اَمْدَرِلْدِى انقلب ويستعمل
فى قلب القماش والحبوب ونحوها من الاجسام
الثقيلة بعضها على بعض ولايقال فى القطن و
نحوه من الاجسام الخفيفة أَمْجْ الغرض المتقارب

الهمزة مع النون

اَنَا الام اَنُقْ الحاضر يقال اَنُقْ لَاغِلِ اى ما احضرك
ويقال اذا طلب الانسان الهدية يقول لصاحبه
اَرْهَ مَنْ معناه اين الهدية فيجيبه صاحبه اَنُقْ
طُرْ اى حاضر اناك الاثنان والذَقِنْ مشترك
أَنْدِى نزل اندى حصى اَنْمِشْ الحصى اَنْدِى
نُتِجَ اَنْ الصوت اَنْ الدقيق اَنْ عشرة أَنْ

العَرْضُ ضد الطويل وينطلق على شرط اَذُنِ
الغَنَمِ وينطلق بالقبجاقى على لوكرو وجا ر
السباع وبيوت الحشرات يقال بِلَنْ اندُرْ
اى حجر الحيّة اَنْسَلدِى صفع اَنْدَرْدِى قَلَبَ اَنْطُو
نَسِىَ اَنْسِرْ الغفلة اِنَنْ جداً اَنْدَوْقُ كذلك
اى مثل ذاك اُنْدِى دعا اَنْدَا هنالك اِنجُو اللو
لو أَنْجَقَ بمعنى حَسْبُ تقول دُسْ بُودُرْ اَنْجَقْ
اَنْطْ اليمين يقال أَنْطِشْتِى اى شَرِبَ اليمين
بمعنى حلف اَنْطَطِى حزن وهى لغة غريبة جدّا و
المستعمل الآنَ لغة التركمان وهى قَيْغُرْدِى بمعنى
حزن اَنْلَرْ بمعنى هم وبمعنى اوليك اُنْدِى كابَرَ
ويقال للمكابر اَنْكُو وبالقبجاقية اُنُو بالواو و
اِنَاْ البقرة اَنَكْ خروالكلب والسبع اَنِشْ الحدود
وضده يُقُشْ وهو الصَعُودُ اَنِلِكْ الحمرة للسباء
اِنَنْدِى صَدَقَ وَاَمَنَ اِنَامْ الامين اَنْسَا اللفظ
اِنِمْ الكبير يخاطب الصغير اَنِرْ المُدَّة اِنِشْ

النزول أَنْدَنْ حرف بمعنى ثم ويكون هذا اللفظ مركباً بمعنى من ذاك

الهمزة مع النون الخيشومية

أَندى ذَكَرَ اَنْدِى رَقَبَ اِنَتْ طايرٌ يقال له الأُ
نُسِيَة اِنْلَدِى اَنَ اَنْ اليمين اَنْقَلِى اَلْيُمْنَة وقلى
عضدُه واطلق على اليمنة اَنْ المستقيم اَنَتْ
الرشيد اَنْ حاجز يقال يَنْ اَنْ تُودُرْ اى لهذا
حاجز ويقال للمشى المفهوم اَنْلُو اى ذو حاجز وكأنّه
منقول من ما تقدم لان المفهوم يتميز عن غيره و
منه يقال اَنْلَدِى اَنْدِى جَوَفَ بالنَقْرِ اِنْشْ اُنْدِى
اى استفام الامر اُنْرَدِى قومه غيره وإنْشْ هو
الامر اُنْلَدِى تعافى المريض وبَرِئَ الجرح اَنْ
يطلق على الجد اَنَكْ الذقن الهمزة مع الواو
اَوْ البَيْت اودَاشْ المعرفه من المسكن اَوْلُو
المتزوّج ومعناه ذوالبيت آوْ الصّيد آوْ لُو
موضع الصيد والفعل من الاول اَوْلَنْدِى اى
تزوّج ومن الثانى اَوْلَدِى اى اصطاد اِوْدِى

استعجل اودى فت وفى كتاب بيلل اودو طحن اوت شا
غل ولدك عن البكاء اوندى اشتغل عن البكاء اوت
نعم اورط المرءة اور الطبخ اوص الشمع اوز الباء
اوو السم اط الترياق اورك البط والاخضر اوجا
الكفل اولن الصبى اوشطى انس

الهمزة مع الياء

آى القمر ويطلق اى ايضا على الشهر أيسلى
ملمس القمر ويسمى به المرأة ايدين النور
ايدنلدى نوّر ايو السفرجل اى الدبّ ايق
الترجام وهى الاحجار بعضها على بض علامة لشئ
ايق ذال ايق الصاحى ايلدى صحا من سكره
ويرئ من مرضه ايلدى عمل ايقو النوم ايدى
نام وقد ذكرناه قبل ايندى استيقظ اينق
المستيقظ ايندردى نبّه ايمن اللجام التركى
وبالقبجاقى ايكن ايندى الجمه وبالقبجاقى
ايكندى ايدى تبع ايضن التابع اين الكتف

اين اللعب ايندى لعب إير السرج إيرلدى اسر
جه أير البرغش أيا العشّ كذا فى كتاب بيلك
وقال شيخنا فخر الدين لا اعرفه الا يوا وقد ذ
كرناه فى حرف الياء اى الكف والمالك والصاحب
أيا ارد صفق اى ضرب الكف ايك الضلع يقال
لمن لا يبالى بالعتاب واللوم ايكوسى براك طر
اى ضلعه شديده اق الرجل ايو المدلل وهو
لا يسكت ويقال ايو بسلمش اى المتربى بلا
ادب لعدم قبوله للادب من دلالة بش هى
التربية يسلدى ربّى بسلندى تربّى ويقال بسى
يخشدر اى تربيه جيده ويمندر اى ردئه
أبرو الوادى ايرق غير ايرقلدى غيّر ايرلدى
تفرّق ايردى فرّق ويقال المراتب الذى استخرج
زيده ايرق وايرن المفرّق وفى القبجاقى ايرن
الفارس أيناش المعشوقه أيلدى واطندى
استحيا ايغر الحصان أيط واط بالتركمانى

الحيا اَيَتِّي قال ايلق مجان اى بلاشى اَيْنَا يوم الجمعة
وهى محرفة من الفارسية واصلها فى الفارسية ها
اَذينه ومن اعلام النساء اَيْنَا خاتون اَيْمَق
الكسبان اَيمان الجوزه والعين المدورة اَيْك
حَبّ اُيْك التل الكبير ويقال باش ايضا اَيْرِى
الشعب والوادى اَيْرِخ ما كان ذا شُعْبَتَيْنِ من
سهم او طريق او خشبةٍ ونحو ذلك

حرف الباء الخالصة والمشوبة

هَكَى بمعنى ذا اسم الاشارة بُودُر خَنَق البامع
الباء بَبَا لا يوجد اول كلمة بامشوبة الا قولهم
بَبَغْ فانّ اولاهما مشوبة وهو وطاءٌ يُلبَسُ فى
الرّجل معروف بَبَا يدعو الصغير اَباهُ والكبير
ايضا يدعوه كذلك واصله للصغير اَبِى الاخت
الكبيره بَجَك انسان العين بَبَاغْ الحياصه

الباء مع التاء

بتى وبِتِك الكتاب واصله الكاف فقلبت ياء والماضى

منه بِتْدِى اى كَتَبَ بِتْ القمل بِتْلَرِى فلى بِتِّى
نبتَ بِتَنْ الكامل بُتُنْ الصحيح بِتْرِى جبَرَ
بِتْك الضيق العين بُتُرْ العبوس الوجه يقال
بُتُرْ بِتْرُلُو اى ذو وجه عبوس بَتَرْ البَطَرُ وكأنّها
متركه من العربيّة بَتِّى غَطَسَ بَتَقْ طايرٌ يقال
له الغَطاس بَتَاك وِعاءٌ يتخذ من الطين
للدّقيق وغيره مثقوب الاسفل وتسمى به
كوّرة النحل وهى اوكارها التى يعمل فيها العسل

الباء مع الجيم الخالصه

بَجَا التروشَنُ بَجَقْ الزاوية بَجَقْ اذا تزوج
رجلان اُختَيْنِ فكل واحدٍ منهما يدعوها
حِبَهُ بجق بَجُك علمٌ ولا نعرف من اىّ شى نقل

الباء مع الجيم المشوبة

بِجَقْ السكين بُلجُقْ النصف بِجِنْ الحصاد الماضى
منه بِجِّى وهو مشترك بين حصَدَ الزرع وفصّل
الثوب بِجَرْ علمٌ منقول من فعل الحال بِجَل

الزَّمن من الانسان والفرس وغيرهما

الباء مع الدال

بُدَق الغُصْن وبعضهم يقلب الدال طاءً بُدَدِى قَلَم بُدْ الفخذ وبعضهم يُبْدِلها طاءً فيقول بُطْ

الباء مع الراء

بَرْدِى اذهب بِرْدِى اعْطِى بِرِشْكْ العَطآ بِر شُمَاك المُعَاطاة بِرْلِى قبيلة من القبجاق بَرْدِى وَجَعَ بِطْنهُ وقَلَ بُرِدِى فاح المسك بَرْدَق الكوز بِرْ واحِدٌ بُرْ موجود ومقابلته يُقْ اى معدوم ولم يصرف منهما فعل بَرْلُو غنى اى ذو موجد بُرْغُو البوق بَرْمَقْ الاصبع بُرْنْدَق البرة وفى كتاب بِيلِكْ بُرْنْدَق زمام الحمل بُرْج الفِلْفِل بَرْمَق نوع من النبات بُرْشْق حيوانٌ يشبه الضَّبع منتن الرائحة بُرْتَك الحُبّ اى حَبّ كان بَرْتَك العضو المفكوك يقال منه بَرْتَنْدى اى وثئ بُرْجَك الناصيه بَرْص الفهد بُرْ الخص والكدآن

بَرْما صولق الزمزمية بِلْتَرْك وقايةُ عُدَّة الحرف بُرْن الانف ويستعمل بمعنى قبل و بمعنى اول بُرْلا العبيب بَرْك القوى بَرْكْدُرْدى وحَدَ اى اتفق بَرْكِدِى اشتدّ ويستعمل بمعنى ثبت بُرُوْ الذيب بَرْجا الكل بُرْكُو الوهج والكرب بُرْجَق البَرَد بُرْك قِطَع العجين المعشورة لحماً ولما أُكِلَ بالاسْباخ قيل له شِشْ برك بُرْجا البراغيث بَرْجِنْ ديباج

الباء مع الزاى

بَزَك الزينة يقال بَزَدِى زَيَّنَ بَزَنْدِى ازْدانَ بِزْ بخن ويقال مِزْبِزْ المخصف بوز الجليد بُوْز الاشهب بَزْ الغدّة بَزَق الرجل اللحيم بُزْدِى ضيّق من خوتضييق فم الخريطة وجمعها بُزْدِى يسيراً بخيط اوجسم واحدٍ ومنه قيل للدُّبُر بُزْك وهى مما يستقبح ذكرها بازق الرجل العاتى بَاْز الصلح بزلشطى اصطلح بُزْدِى اخذ الشى غارةً ويقال بمعنى نقض وفى بنايه للمفعول يقال فيهما

بُزْلُدِى اى اَخِذَ غارة ونقض بُزْلَدِى رغا الجمل
بَازُو عودٌ يفرش به ورق الطلماج او الرشته
او الرواق او نحوها بُزْغَش عَلَمٌ منقولٌ من طاير
اشهب واصله بُزْقُش ثم عُرِّبَ بابدال قافه غيناً
ورققت الباء بِزْدى تبرّا منه وهى منقوله من
بَزْ بالفارسية اى المتبرّئ فحذفت الراء بَزَرا
السوق وهى منقولة من الفارسية ايضا بُزْق
كلمة يقال للمستهجن المستقرب اذا استقبحوه
وعدوه اخرس بُزْ العجل الصغير ويقال بُزْغُو
بالواو والغين وفى كتاب بَيْلَكْ ولد الابل وفيه
ايضا العجل الصغير بَزُو الاسفيذاج بُزا المِزْر
بُزْكَكْ الحُمَّى الباردة

الباء مع السين

بِسْ وبِسُو التربية بَسْلَدِى اى رَبّى بَسْلَنْدِى
تَرَبّى بُسُو الكمين ويقال منه بُسْدِى اى كمن بَسْكْ
الجَمَلُ البُخْتِىُّ بَشْبَرْمَقْ الابهام بِسْرا الى هنا

الباء مع الشين

باش الرأس ومنه بَشْلَدِى اى ابْتَدَأَ بَشْلِى
ايلدى جَرَحَ وبَاشْ الخَرْج انصا وباش الخراج
بَشْلِقُ المَلِكْ اصله بادشاه لق وهى فارسية بَشْ
الخمسة بَشْمَقْ المداس واصله بَصْمَقْ بالصاد
بِشْرْدِى طبخ بِشْتِى انطبخ يقال اَشْ بِشْتِى اى
استوى الطعام بِشِى رقاقٌ معروف عندهم
بُشْ صِفْرٌ حالٌ بوشْ منطلق بوشْدِى انطلق
ويستعمل فى طلاق النساء فيقال بوشْدِى اى
طلق بِشْتِى اغتاظ وهو بالقبجاقية بِكْرْدِى
بَشْرْدِى اَتَمَّ يقال بوإِشْنِى بَشْرْدِى بو هذا اشتى
الامر بَشْرْدِى اَتَمَّ ودبرونى فى اشنى علامة
المفعول بُشْقْ الرجل الكثير الغيط من بُشْتِى اى
اغتاظ بِشْكْ مهد الصغير وفى كتاب بَيْلَكْ
السرير بَشَقْ التُّنْبُلَةُ يقال بشق در مقايردى
درمَقْ اللقط والجمع وفتح القاف وبعدها الف
تعطى معنى اللام والمعنى راح للقط السُّنْبُلِ

الباء مع الصاد

بَصْ الصَدَا بَصْلَنْدِى صَدِئَ ويقال بَصْ طِطِى اى امسك الصدا بمعنى صَدِئَ بَصْطِى صَرَعَ وفى كتاب بيلك يصطى دَاس بصا يقال عند الاستزادة من الحديث بحواية فى اللسان العربى وقال بيلك بصا كلمة يجئ فى اثناء كلامهم فاصلة وهى لفظة بَصَا فتارة تكون بمعنى ثم وتارة بمعنى الا وتارة بمعنى ايضا بَصْرِدِى كَثَرَ عليه التغطية اى غطاه واتقن التغطية وبالغ فيها بُصَرِقْ الغبار الذى ياتى من بعيد بُصُو الكمين وقد تقدم انه يقال بالسين ايضاً بَصَنْ يُسَمَّى به الكلب واصله من بَصْطِى اى صَرَعَ لانه يصرع الذيب بَصَغِى كَنْ بَعْدَ غد

الباء مع الطاء

بَطَقْ الغُصْنُ وتقدم انه يقال بالدال بَطِى غَطَسَ ويقال بتى بَطْ الفخذ وتقدم بَطَمَنْ الرجل بَطْرِدِى جَحَدَ

الباء مع الغين

بُغَا الفَحْلُ المذخر للضراب ويسمى به الفحل من كل شئ وبغا بقولها الترك والفرنس واصله من العربية من بغاء وهو المايون بَغَتَقْ شوبوب من المطر باغ الرباط وباغ البستان منقول من الفارسية بُوغْ مايرتفع من بخار القدر بَغْدِى خَنَقَ وهو علمٌ وترقق باؤه اذا كان علماً بَغْشَلْدِى وَهَبَ واصله من بخشش منقول من الفارسية ويقال بَغْلَدِى رَبَطَ مأخوذ من باغ وهو الرباط بَغْرَا فحل الجمل وفى كتاب بيلك بَغْرَا البختى بَغْرِ المس بحص بَغْرِصَغَنْ نجم يقال له الدبران بُغَغْ الحلق وبُغْزَقْ وبُغَزْ ايضا بُغْزَلْدِى ذبح بَغْرَصَقْ المصران بَغْرِ الكبد بُغْدَى القَمْحُ والقبجاقى بُيْدَى ويُوصَفُ به اسمر فيقال بُغْدَى بمعنى قمحى الامع امْلُو بُغَزْ المرة وبالقبجاقى والترمانى بُوكَزْ وكز هى المرة وبوكز هذه

المرة وبكردا اى فى مرة واحدة بالعجمى
قضبان عصى للمقارع المحلوبة من القبجاق

الباء مع القاف

بقطى نظر بقر النحاس بق الخبز بقن الحاضرة
بقو القيد بقردق الحلقوم بقصق سير يعمل فى
القوس الموتر ليعتدل الجانب المايل بقصطى عقن

الباء مع الكاف الخالصة

بقطى نكل بك الربط الشديد واصله برك
وينطق بالاصل ايضا وهو اكثر استعمالا ويشتق
منه بكدى وبركدى وللتعدية بركتى وبكتى بكتى
قتل بكلدى حرنس بكش علم ينظر من اتى
شئ نقل بك الغابة بكت الزفت بكتر الحداجة
بكر الطراز بكرك الكلوة بكر الاحدب

الباء مع الكاف البدوية

بك الامير بالتركمانى وبى بالقبجاقى بكندى رضى
بكلدى سجد

الباء مع اللام

بلدى صار بلشطو اعان بلدردى صير بلشتى
اتفق بلدى علم بل وبلو العلم بلدى خبط المايع
وبالقبجاقى بلغدى ومنه بلغو اى الجفله وهى خبطة
الناس من خوف العدو بلغج العصيدة ●
بيلدرق الورق بلك ولذ الذنب المترعرع ●
بلنق التحمود بلدى سن بلو المسن وبالتركمانى
بلكو بل الوسط بلك السلاح بلك الساعد
بلك الفريق من الناس بلك الضفيرة من الشعر
بلكا العالم بلكلو المعلوم بال العسل بلوص ●
الشمع بول الكثير بلط السحاب بلطر لحمة السقل
بلدرن نوع من النبات بلن الغارة وبالقبجاقى
البر المتصل بالجزيرة والغنيمة والكسب بلدى
وجد بالتركمانى وطيدى بالقبجاقى بلدى عزل بلق
السمك بلق بى البورى اى امير السمك بلقدى
اشرق بلدرجن بالتركمانى السمانى وبالقبجاقى
بيرجن بلا الفرح بلا وبرلا بمعنى مع بلطا القاف

الذى يكسر به الحطب بلطر العام الماضى بلقن
جبل للترك بلجق الطين بلحد بلجقلدى جعله
طيناً بلغتى وبلغتدردى كدر بكردى ظهر
بكم ظاهر بتندى غنم بلطجق المطرقة بلزاك
السوار بلتاك الفافاء الباء مع النون تقلب ميماً
كثيراً تقولون فى من بمعنى انا بن بالتركمانى و
بعكسون يقولون فى بز بمعنى نحن مز وفى بندى
بمعنى ركب بندى عمس بندى خرف بن العيب
يقال منه بندى وبتادى عاب بنك بنت المركوب
مشتق من بندى اى ركب بنز الحبن وهو
منقول من الفارسية وبالتركمانى بنزبن الرجل
الفر بتلك اذن الباء مع الياء بيز اسم الله
تعالى بلغة اونغروهم التركستان بين السنجاب
بوبون العنوق بنى الامير بالقبجاقى باى
الغنى بوى القامة بوى العقرب بيم
اللوز بويدى رقصه بيونلدى ضرب عنقه

اى صفقه بيمبر يطلق على النبى وبيغان رسالة
وبر معناه مود بيرق الامر بيوردى امر بايدى
استغنى حرف التاء تودق دق

التاء مع الباء

تبا التل تبك لعبة يلعب بها الصغار تبى ريح يا ت
بالثلج تبرن تحرك الماض منه تبرندى تبلدى اصل
تبز الارض السخه تبكج المهاز تبتى رفس التاء
مع التاء تتن الدخان تتر بقطى نظر نظراً حاداً
تتل علم يسمى به الرجل تتك مفتاح شئ خفى
ما تعرفه الاصابعه تتق الشخانة تتشتق اختصم
التاء مع الزاء تراك قبيلة من الاعاجم وهم اهل هذا
اللسان تركمان قبيلة من الاعاجم ايضا تترلو
نوع وضرب من شئ يقال ترلوميش كتردى اى
جاء بفاكهة متنوعة ترس المقلوب يقال طنن
ترس كيندى اى ليس توبه مقلوباً ترسا اليهود
تيرى الحى تراك الحياة تردى عاش وحقيقته

احيى واللام لحقت لاجل بنا الفعل للمفعول تِرْدِى
حيى تِرْكَرْدِى اعاش وقد ينطق بالدال فى ذلك
كله عوض التاء تِرْنُلَتِّى عمق تِرْسَتِى جهد تِرْبَسْ
ظلالة الملول تِرْ العرق الفعل منه تِرْلَدِى اى عرق
تِرْبُ الفحل تِرَاْ العماد تِرَاْ العجلة تِرْكَلَدِى استعجل
تِرَاْ الشجرة تِرَى الجلد بالصوف تِرْبِى المبرد
الكبير ترت الاربعة تُورَدِى غرس

التاء مع الزاى

تاز العرب تِزْ الركبة تُوزْ قشر شجر تغشّى به القسى
تِزْكَنْدِى دار تِزْدِى صبر تِزَاْ الروث اليابس تِزْ
كِنْ السير الذى فاس اللجام من جانبيه يقال اَطْ
تِزْكِنْ ضُطْ اى امسك اللجام ويقال تِزْكِنْلَا اى
الق طرف ذال على سرجه تِزَا الرخص الناعم تِزْلَدِى
استوى ولا يقال آتش تِزْلَدِى انما يقال آتش بِشْتِى
اى استوى الطبخ ويجوز سنجر سنقر تِزْلَدِى إِشْلَرْ
اى استوى امورهم السريع تِيزْ وَيْهَا التاء مع الشين

تِشِى الانثى تِشْ السن تِشْلَدِى غضّ تَشْدِى وقع
وتَرَكَ مشترك ويقال دُشْتِى تُشْدِى بَسَطَ تُشَكْ
البساط وفى كتاب بيلك تُشَكْ الطراحة والفراش
واما البساط فكليم تُشْ الصدر والظهر

التاء مع القاف

تَقِى بمعنى ايضا وشرح تقى بمعنى اخرا التامع الكاف
تِلِيكْ السواك تِكْجَاكْ الهناب تَكَا النقير تَكَاه
التيس تَكْرُمَكْ البصاق تَكَاك المشهة للخراكى
تَكْتُودَدْ تَكَرْدُو بَصَقَ تَكْ الطُرْدُو سكت اى قعد
ساكتاً تِكْتِى لقم وخاط تَكْنْدِى فرغ تَكْلُو الى السفرجل
بالقبجاقى تَاكْ الوتر التاء مع اللام تَلَكْ البخش
تَلْكُو الثعلب والبرطاس تِلْ اللسان تُولَاكْ الاعمى
تِلْسِزْ الاخرس تِلَدِى طلب ويقال دِلَدِى التاء
مع الميم تِمْرْ الحديد ويقال تالدال تِمْرَقِزَقْ
النجم الذى يسمى بالجدى تِمْرِيغُو الخرنشف تِمْر
بَاشْ المقرعة المحددة الراس تُومْ النرد تُومْلَدِى

زرر ثَمَنْ البدرة التامع النون ثُنْلا الليل ثُنْدِى
بَاتَ ثَنِزْ البحر ثَنْلِكْ دَوْرُ القاعة قحط المطر ثَنْ
امس ثَنْ الروح ثَنْزِى بالنون الخيشومية الله
ثَنْ الجسم التاء مع الواو ثُوْرْ صدر المجلس
ثَوْمَكْ المكمده ثَوْلَكُنْ الحدة ثَوْنْ العاقر وهى التى
لاتلد التاء مع الياء ثِيكْ أُطْ تقدمة المهر ثَيْرَمَنْ
الطاحونة ثَيْرَمَنْ يُرْلى المدور الوجه ثَيْمْ كل

حرف الجيم

جِي الرخم الجيم مع الهمزة جَاطْ الجُبْنْ الجيم مع
الباء جَبَقْ القضيب جَبَقْ رَمَصَ العين جُبْرَكْ
الثوب جَبَطِى ضرب وقطع فى مرة واحدة جُبْرْ
القشّ توسخ جَبَرْ الاعمش يقال جَبَرُنِى اى ذر
عين عمشاء جِبِنْ الذبابة جُبُطْ الهُدْمَة
جَحْقْ العهد تاراجيانْ الدمل جَبِى قبيلة من
الترك جَمَدِى حمل على شئ دفعة واحدة جُبْ قَشّ
جَبِشْ ولد المعزى الحفر الجيم مع التاء جَتْ

الدرز جَتّى جمع بين الدرزين يقال قاش جَتى اذا
عبس اى جمع بين الحاجبين ويقال جَتْقَشْلو
اى مقرون الحاجبين جَتَلْدِى صوت بقرقعة
ومنه سمى البندق جَتْلُوكْ جَتِرْ الضلالة
جَتَنْ الفقه والسلة جَتَكْ القط الجيم مع
الجيم جَحَكْ الزهر جَحا دعوة يدعوبها الولد
امه والجيم الاولى مماله جَاجِ العرمة جَجَابَرْمَقْ
الخنصر وبالقبجاقى جَجْلَقْ جُجْكُرْ دوعطس

الجيم مع الراء

جَرِى العسكر ويقال جَرِكْ جُرَكْ القرص جِرْلَقْ
دوى الماء يقال جِرْلَبْ اَقَرْ المعنى يجرى بحرير
اَقَرْ يجرى الماضى اَقْطِى والرا للمضارع والبا فى
جِرْلَبْ للحال جِرْلَدِى جرى بكدوى ويقال للصبى
اذا بكى ناجرا لربونا اى شى جرار يصوت وهو
عبارة عن البكا وبو بمعنى هذا جِرْلَقْ الحدول
الصغير الورس جِرْمَا العجين المحسو لحمار

المقلى بالدهن وهو اسم للحلاوة المشبكة جَرْبى
طرف القضيب جرا السراج بالقبجاتى جِرْق وهى
منقولة من الفارسية مقولون فى السراج جِراغ
بالغين جِرلِق المناره جِرلوق نوع من الطير يشبه
حسه دوى الماء جَرْق حذاء يتخذ من الجلود
يستعمل للثلج ويلبس على الجوراب جُرْ الشفاء
جُرْلو الشقى اى ذو شقاء جرى الجلة جُرّاء البالى
جُرْدى بلى جُرّاء البقسماط الصغار جَرْجا الشلوى
بالتترى جِرْ الكعب اذا كان طهوة للارض وذلك
فى لعب الصبيان جِرْكِن الوحش القبيح هذا

الجيم مع الزاى

جِزْدى خط جُزْدى نقض الغزل جِزْ جِزْلَشْطى
كاتب جِزْبُلْدى هان الجيم مع السين جِسَاطَل
المطر يقال جِسْدى اى مطرطلا الجيم مع الشين
جُشْ كلمة يستوقف بها الحمار والبغل جَشْطَ
الجاسوس وهو متزل من العربية الجيم مع الطاء

جَصْ اليوم القتم الجيم مع الغين جِغَنْ البخيل جُغَنْ
الاشنان جَغَا الفرخ قبل التريش وكل مولود صغير
جَغْرْدى صاح جِغَرْدى اخرج الغين بدل من القاف
واصله جِقْدَرْدى لان اللازم منه جُقْطى جُقْرُط
اللبن الرايب جَغَنْ البارى ويقال فيه طَغَنْ جَغَنَق
المرفق جُغَرْدى تقرز جَغَلْطَلُقْ الكعال وهو الوصخ
الذى يتعلق بالكبش الجيم مع القاف جِقْطى خرج
ويقال لهر الكلب جِقْ وجَقْ الندى وجُقْ الكثير
وجُقْطى صار شيا فى شئ ويقال للصرة جَقَنْ
وجقط طلع وجقطى غمز جُقْمُرْ الدبوس جَقْمَقْ
القداحة جُقُرْ الحفرة جَقَرْكُولو اى ذو عين زرقا
جُقْرْدى غلت القدّ فيه غليظ ويقال بُو اتنى
جُقُرَتْ اى هذا اللحم غلّ جِقْرِقْ الدّولاب
الذى يغزل عليه الغزل الجيم مع الكاف جَكْتى
جذب جُكْتى جثا الانسان جَكا النقطة على
الخط جَكْجُكْ المطرقة جِكِرْدَاكْ النواة واللب نحو

لب البطيخ والنقطين ونواة اللوز والجوز وغيرهما
جك الذكر مقابل الفرج جَكْ النبق يقال جكت
اى اللحم النبق ويقال للرجل الغمرق جك جكلندى
تعسر برؤه الجرح اى طال برؤه جكت لب القطن
جكركا الجراد جكر للسكر جكربرك العجين المحشوة
سكرا الجيم مع اللام جلدى نقر الدف اوالرباب
اوغيرهما من الملاهى جال الفرس الاشقر المايل
الى الحمرة جلق الجموح من الخيل ويسمى به الانسان
علماً ويطلق ايضاً على القرع بالسيف جلبر الما الى
الركبة جلبن الزهرة جلك عودٌ يلعب الصبيان
نحواً من قدر الابهام احد طرفيه غليظ والاخر
رقيق يوضع على الارض ويقرع على طرفه الرقيق
فيرتفع الى الهوا ثم يلتقى بالعصى جلا الشئ القليل
ويقال جلجا يقال جلجا بشتى ويقال ايضاً برجلا
بشتى اى نضج قليلا جل الجلّ مُتَرَل من العربية
ويقال جلدى اذا عطاه بالجل جلقن اليوم الدجر

جل الدراج جلكن الطلب والطلب ايضا قبجاقى
جولدز المسلة جلمق اللفافة جلقندى اضطرب
فى الوعاء جلا طلّ المطر ويقال جلدى مطرطلاً مثل
جسدى وقد تقدم جلندى ابتلّ الجيم مع الميم
جم القلاعة من الطين وفيها النبات جمن المرجح
جمق عصاً مدورة الراس من خشب مثل الدبوس
جمق الابيض البقق جمغلق الغطاس جمر الطين
الوجل جملك القدر الصغيرة جمجا المعروفة جمدى
اغتسل بالماء جلدى اقعى جمددى قرص يقال با
جمدرسن منى وفى كتاب بيلك جمادى قرص جمرت
الكريم جمر الجزر جمغا الترج الجيم مع النون جنق
القصعة جنلق السخنورة جنا محفة الثلج جندر
المجلس من التراك وغيرهم جنك الملهى الذى هو
احدب الظهر جندردى تقصى يقال جندر و
صرغل اى اسئل متقصيا وفى كتاب بيلك جنقردى
تفاهق جندردى ظن الجيم مع الواو جو الضجيج

جُوُوْ الاشفى جَوْجَنْ القُبيسة جاوش هوالذى تصيح
امام ذالملك بالتعظيم والاحترام جِولْدِى ثبث الجيم
مع الياء جِيَا القَراصيا البعلبكية جِينْ النَّقَشْ
بالحرير وجميع ما اوله جيم هى فيه مشوبة الاجحار

حرف الدال

الدال مع البا دَبَّى رفس دَبَا يافوخ الراس وهو
التل انصاد دَبْرَنْدِى تحرّك وتقدم فى حرف التاء مع
الباء دَبَلَدِى قتل دِبِى ريح يجئ بالثلج دِبْ القَعْرُ
دُبْ دُزْ يُعْطِى معنى التفضيل وهى مبالغة فى الا
ستقامة ودَزْ هوالمستقيم ودُبْ يقال مع دُزْ
يأتى للمبالغة فى الاستقامة يقال بوآقْ دُبْ دُزْدُزْ
اى هذا النشاب مبالغ فى الاستقامة دَبَكْ *
المهماز دَبْدِى اصاب المبلول شئ من الجفاف
دَبَكْ الرّفاش يقال بوآط دَبَكْدُرْ اى هذا الفرش
رَفاش الدال مع التاء دُثُنْ الدّخان وقد
تقدم فى حرف التاء مع التاء وبالدال اكثر دِثْرِدِى

ارتعد دِثْرُوْ بَقْطِى نظر حاداً دِثْرُوْ حاداً وبَقْطِى نظر
الدال مع الدال دَدَا الجدّ ابوالاب دِدَا الهودج
دُدُكْ الشباية دِدِى نفش الصوف اوالقطن او
غيرهما والامر دِدْ دِدِى قال يقال نادِدِى اى اَىّ
شئ قال وهى تركمانية والامر دِهْ دُودُنْ عمق

الدال مع الرا

دُرْ لفظة تصحب الخبر وغيره للتوكيد وتُبْدَل
داله طاءً فى بعض المواضع وقد يقال دُرْ اَوْ
طُرْ دِرَكْ العمود وتقدم فى حرف التاء دِرْكِى
الجفنة دَرْكُوْ التساميط للسراج دُرْتْدِى نغر
دِرِى دهن دُرَا الشريعة والاسلوب الدال مع
الزاى دِزْدِى عارَ اى خرج من قطيعة يقال للشاة
وغيرها دَزَا الروث اليابس دُزْدِى نظم الشئ
دُوزْدِى صبر دُزُمْ المنظوم من اللولوء ومايشبه
يقال بِرْ دُزُمْ اى منظوم واحد دِزْ الركبة ويقال
تِزْ والدال اكثر الدال مع الشين دُشْتِى وقع

وتقدم ذلك فى حرف التاء داش قرين وكذلك
قرنداش ويلداش وقجاداش وغير ذلك الدا
ل مع الغين دُغ الجمارى دُغدى طلع واصله
دُودُو ويقال طُغدى بالطاء وسيأتى الدال مع القاف
دُق دُق الاخ الدال مع الكاف دِكتى غرس
وحاط ونصب مشترك دَكدى وصل ومس دَكدى
بدّد وصب دِكَن الشول دُكَن العقد دُكتى
عَقَدَ ومنه يقال فى جمع العرس دُكن اى يعقد
الجميع يقال سحر دُكَندايدك اى كتا فى عرس
سحر يدك معناه كتا دُكنك قبة الجركاه دُكما
الزرد دكما الكثير الحيلة دُكما كُل يقال دُكما كشى
اى كُل انسان وبالقبجاقية تيم كشى تيم بمعنى كُل
دُكما جات كما جات كل فى اللسان العربى يضاف
اليها ما بعدها وكذلك تيم وبرانجا بمعنى بعض كذلك
بخلاف المضاف والمضاف اليه فى هذا اللسان ويُرمعناه
واحد وانجا مثله ثم استعمل مجموع ذلك بمعنى بعض

دُكُل بمعنى ليس دَكَل والجمع دَكْ مثل دَكا التيس
ويقال بالتاء وتقدم فى حرف التاء دُكندى ثم فرغ
ذكر من علم الدال مع اللام دَلو المجنون دَلردى
جُنَّ ويقال فيه ايضا تلو وتلى دَلك الثقب دَلدى
ثقب دِلدى شَقّ دِلك المشقوق دِل اللسان
ويقال تِلَ دِلَك المراد دِلدى اراد وسئل نادلرسن
اى اى شئ يسئل او تريد ويقال دِلنجى اى السائل
ويقال بالتاء ايضا دِلجِ الكثير يقال بول لِ دُرْ اى هذا
كثير ويقال عند استكبار الشى دلكو الثعلب ويقال
بالتاء دِلتَق الحجة ويقال بالتاء وهو اكثر دِلقق الزق
ويقال بالطا دَلندى استقرّ ويستعمل بمعنى ثبت

الدال مع الميم

دُمُر الحديد ويقال بالتاء دمرو الدق دُمرن النصل
وبالقبجاقى بشق دُمرلو القوباء دُمن عشرة الاف
ويقال ثمن دُملو البرد دُملدى سلا الدال مع
النون دُن البهت دَنقلدى دُن الليل ويقال تُن

ويقال ايضا عن بهار امس تُنَكْنُ تُنْكِجَا الليلة البارحة دُنْدِى رجع دِنُ النفس يقال دِنِنْ الشتى اى تنفس والشتى معناه عاطى اى واخذ مأخوذ من الدِى اى اخذوا الشين للمشاركة والنون فى دِنِنْ للمفعولية والكسرة فى النون الاولى للاضافة دِنْدِى اسمع

الدال مع الواو

دَوْدِى خمش يقال يُزِنْ دَوْدِى اى خمش وجهه دَوَا الجمل دوابالق الدلفين اى السمكة المشبهة للجمل دُوَرُ الحايط دَوَاشْ النعام اى الطير المشبهة للجمل دَدَا الجدّ يقال آطا

حرف السين مع الباء

سبتى رش قليلا سُبُرْكَا المكنسة سُبُوْدِى كنس سُبُرْلِدِى انكنس ويستعمل عندهم بمعنى انسل الجحش سُبُرْغَى الزمر سِبْقَنْ الحربه سَبَكَنْ رشاش المطر سِبِلْدَقَا كل حيوان عريان سَبَدِى اختال فى مشيه

السين مع التاء

سُتْ اللبن سِتُكْ البول سَتَمْكَ الكرة والطابة سَتَكِدْ الذكى

السين مع الجيم

سجتى عزل الشى من الشى سَجِى اللذيذ الحلو ويطلق على الخمر وبالقبجاقى سجو السين مع الدال سِدُكْ البول وتقدم فى السين مع التاء وبالتركانى كسر السين مع التراسُدِى طرد وسُرْدِى ساق سَرْدِى نَشَرَ سِرْق عودٌ فى غلط العصد دون الرُمح طولا ينشر عليه الثياب ويسمى فى اللغة العربية المِشْجَب سُرُو وسَرْن قطيع من الغنم سِرْكَا الخل وينطلق على الصبيان سِرْمَا الاعمد سِرِمْ السير من الجلود سِوَاكْ صِرت السقفور سُرْتُق مسح ومحا سُرْتَنْدِى امْسَحَ والنون للمطاوعة ثم استعمل بمعنى زحف سِرْجَا الزجاج سَرْجَا وسَرْدُرْ كل الدابّة وسرعة حركتها سُرْجُكْ التمر سِرْلِدِى انْزَلَعَ يقال سِرْلِدِى ارايِرْدِنْ يَرْ الارض والمكان ايضا اى انْزَلَعَ من وسط المكان سُرْدِى سَحَبَ

السين مع الزاى

سِزْ اسمٌ مضمرٌ بمعنى انْتُمْ وسِزْ لفظ يلحق الاسما فتدل على الانتفاء ما دخلت عليه عن المحكوم عليه به فيقول تِلْسِزْ اى بلا لسان بمعنى اخرس وكَزْسِزْ اى بلا

عين بمعنى اعمى واطسر بلا فرس سزدى صفى الماء سز
لدى تكلم سز الكلام سزما التراووق وسزما غضيض يقال
سزما كوزلو اى ذو طرف غضيض ويقال كزن اى غض طرفه
سزدى حدس السين مع الغين سغسغن العقعق
وبالتركمانى سقسغن السين مع الكاف سيك الذكر مقا
بل الفرج سكدى نار سكدى درج سكردى وثب
سكتى فوق سكل المريض سكلك المرض سكز ثمانية
سكش الجماع سكسن الثمانون سكسندى هذيان يقال
كم كا سكسنش سن السين مع الكاف البدية
سكدى شتم سكدد شوى سكلندى اشتوى

السين مع اللام

سلدى مسح سلدى سلكدى نفض سلك العلق الذى
يتشبث بدن الانسان سلك الشاب الضريف سلو
لبحو الشرايح والشوى سلكنجك المرجوحه سلى ملمس
السين مع الميم سمك المخاط سملكن غيبة ذهن
المريض فى مرضه سملدى تنخنخ سمز السمين

بالتركمانى وبكسر الميم بالقبجاقى سمكردى مخط سمردى
سمن وهو بالراء المهملة وسمر بالزاى السمين السين
النون الخالصة سندى انكسر سندى امتد سندد
دى مد سندى جرب سنق المكسور سنقر طائر و
يسمى به سن مضمر بمعنى انت السين مع النون الخشو
مية سندى خنس فى الارض والصق بها ليخفى نفسه
سندى عوى الكلب من الجوع سنو الرمح سنز الرا
بية سينر العصب سناك العظم سنك الجرة

السين مع الواو

سودى احب ويسمى به سوندو فرح سوك العظم سود
البكار سوكو المحبوب سور وجبن البعوض مركب
من سور وبمعنى رفيق الطرف محدد وجبن الذباب
السين مع الياء سيندى طفى سيندردى اطفا ويقال
سندردى سويندى اطفا حرف الشين الشين مع البا
شبشى المندلق الشين مع الرا شرشا الشاطر و
هى منقولة من الفارسية مركبة من شر الاسد وشاه

الملك شَارْ المدينة وهى منقولة من الفارسى وهى بالفار
سى شهر الشين مع الشين شِشْ السيخ شِشْلَدِى
شوى شش بُرَكْ قطع من العجين تطبخ معروف شِشْ الورم
شِشْتِى ورَمَ شِشْتَكْ الثنى من الغنم شَشْتِى حلّ سس كوزلو
اى ذُو عين حولاء الشين مع القاف شِقْلِقْ الرجُلُ السفية

الشين مع الكاف

شَكِرْدْ المستأجر وهو منقول من الفارسى الشين مع
اللام شَلْغَمْ الثلجم وهو مُتَرَادِفُ الشين مع الميم شِمْدِى
الآن وكان اصله اَشْ بمعنى ها التى للتنبيه وامدى الآن
ثم حذف منها الهمزة ونقلت حركة همزة امدى الى الشين
الساكنة وحذفت همزة اَشْ فقالو شِمْدِى يقال شمدى
كَلْكُمْ معناه الساعة اجئ شَمْغَجِى شجر الشام وحذفت
همزة اَغَجْ ونقلت حركتها الى الساكن قبلها وقولهم شِمْدِى
وشمغجى ليس فى الحقيقة من علم اللغة لان هذا تغير
عرض بالتركيب الشين مع النون شَنْشَنْ الفتر حرف لصه
صوالما صُولُو المودة صولنجن العلق صوطاش حجر الما

صوطرطى ديك الما الصاد مع الباء صَبَطِى نكب عن الطريق
صَبَطُرْدِى انكب غيره صَبُو اسيل ويقال صَبِى صَبَجَقْ القطل
مبصوق الشديد البرد صَبَرْشُدِى تبدّد ويقال صَبَرْ
شُدِلَرْ بالطِّبْ اى تبدّد وارافذين صِبِزْعِى الشبابة
تقدمت فى حرف السين صَبَرْشِبْ يطر اى ناموا متبد
دين صَبْ النصاب صَبُوصا صَبَصَرِى الشديد الصفرة

الصاد مع الجيم

صجن دش كثيرا صِجْتِى خرَى صَجْ الذنب صَجْ الشعر
صَجْطِى ذرّ صِجْرَطِى طرطش صَجْ الذى يطبخ عليه الرقاق
صَجَقْ هو الشرابة والعثكول صِجْغَنْ الفاد وبالتركمانى
صِجَنْ وصِجْغَنْ ايضا شهر من شهور الترك يقال صَجْلَدِى
صِجْقَنْ اى واى الفمر داى الشهر صَجْقْ النقاق • صَجْلَدْ
يعرى الصاد مع الراء صَرِى الاصفر ويطلق على الحمر
صَرِى قُونْ البطيخ الاصفر صَرِى شَنْ ## اشقر اللون
بصهوبه ولا يستعمل شَنْ الامع صرى صُرْدِى سأل و
مص مشترك صُرْقَنْ نوع من الشجر شبيه بالدلب

سرقدى تدلى صربن العمامة وهى متركة من الفارسية
اصله سربنت اى رباط الراس سرداس بنت سربند
عقد صرب الصعب صربكردى دخل على غفلة صر
مصق الثوم صرصلدى وبيت البد اوما اشبههما
يتغير عن حاله صرب الترابيه وبالقبجاقى نصل المحرات
صردى لف صرما المزد صرنجقن الجراد بالقبجاقى صرطلن
الضيع صيرم السير الابيض وتقدم فى حرف السين

الصاد مع الزاى

صزغن الثعبان صز الغابة صزدردى اذاب هكذا
فى كتاب بيلك وقال شيخنا فخر الدين ليس بجيد بل
اذاب ارتى لان ذاب اردى واما صز فانضج وصزدى
نضج فى نفسه **الصاد مع الصاد** صصى صنة البول
يقال صصى بير اى يفوح الصنان صوصدى عطش
الصاد مع الطاء صطى باغ صطلمش علم منقول
من اسم المفعول بعنون المبيع صطن الذى اشترى
الصاد مع الغين صغدى حلب صغلمش ست

الحليب صغمل الشاة المعدة للحلب يقال صغمل قين نجا
ركز اى كم لك ضان حلوبه صغ الصحيح يقال سنجر صغ سالم
طبيب فى عافيه صغ ال اليد اليمنى يقال صغ الن بلانا اى
كل يدك اليمنى وبالقبجاقى اك الن بلانا صغر البقر صغن
البقر الوحش صغر الاطروس صغرق الهناب صغرى
آكفل صغدى حسب وبالتركمانى صندى صغش
الحساب صغرق مابين الاصبعين صغردى خدر
لحمه من كثرة الضرب فلا تجد الما صغلق السلامة
صغيغ السمن صغرا طوق القميص صغلق الصغير
يقال صغلق يردى اى اعطى الصغير بمعنى صغر صغن
النصل صغن البصل صغلق النجمة صغطى رقبق الزوج
الذى يخدم الناس فى وليمة صغيغ الامل **الصاد**
مع القاف صقل اللحية صقلزن الامرد صقلدى
حرس وحفظ مشترك ويقال بمعنى اصردى اى حفظ
صقطى ادخل صقلدى تحرك وجع الجرح حركة
شديدة صقردى ندب على الميت صقر الاعز

من الخيل صَقَرْغا القراد صِقْدِى عصر صُقْبَرْمق السبّابة

الصاد مع الام

صَلْدِى ارسل صَلِنْدِى استرسل صَلِنْجَق الارجوحة وبالقبجاقى سَلِنْجَق صَلُوق النفس صَلَقَن الذى اخذ نفسه صَلَقَمْ العقود من العنب يقال بر صلقم ازم يدم اى اكلت عنقودا واحدا من العنب صَلْق الصولق عرب به صَلْ الشمال بالتركمانى ويقال صغ ويقال صَنْ صالّ عيدن يضم بعضها الى بعض ويربط ويركب به فى البحر بحدى به من جانب الى جانب ويقال له الطّوف صولَنْجَن العلق صَلَمْجَق الثغر صَلَجا المحفة وقال شيخنا فخر الدين صلجا عود الجبار صولدى لهب صولدو تصرّف الصاد مع الميم صَمَلا القير صمصدى لجّ والجّ صَمَص هو اللجاجة وصَمَصَن اى الجّ ولحقت النون زايدة فرقا بين الاسم والفعل الصاد مع النون صَنْجَى طعن صُنْدِى ناول صَنْدِى طعن بالتركمانى وتقدمت ايها بالقبجاقى صِنْدِى صَنْقو المغفل صَنْقَلَنْدِى تغفل صَنْدَك

السمارية صَنْ اخر صَنْجُق العقب صَنْقَل ميسرة وهو مركب من صَن اليسار وقل العصد صُنْدُرْدِى كسر بضم الصاد قبجاقية وبكسرها تركمانية صَنْرا فى الاخر والرا عبارة عن الدال التى هى اداة ظرف يقال صَنْرا كَلْدِى اى فى الاخر جاء صُنَقُنْدِى اخر صَنْغِرْ الاطروس وبالتركمانى صَغِرْ

الصاد مع الواو

صَوْدِى حوّل صودى برد صَوْق البرد صون الابل صُونْ كيك بقر الوحش صُولْدِى تنحى صَوْ الدعوى صَوْجِى منسوب الى الدعوى بمعنى الفصل بين الخصمين و مثله لايكون الا قاضيا فاطلق صوجى لفصله على النبى يقولون صَوْجِمِزْ اى نبينا يعنون به صلى الله عليه وسلم

الصاد مع الياء

صَى الماء دون قامة الخيل حرف الطاء

الطاء مع الباء

طَبْ الخدمة يقال قلدى اى جعل الخدمة طَبْ كلمة يقال بمعنى الكف طب اُرْ اى اكفف عن الضرب طَبْ الكنْ طبى وجد طَبْراق التراب طَبْرا المخلاة طَبَنْ اخمص القدم طَبِيجى الخادم وجى للنسبة طَنْق

الكعب طبتى التقى يقال بَيْنِى طَبْعَلْ اى التقى الامير ويقال بَنى
بلا طَبِشْطَرْغَلْ اى لقّه اى اجمع بينه وبين الامير ويقول
طَبِشْتى اى تلاقى ثم تدخل دَرْ للتعدية فتقول طَبِشْتَرْدِى
اى لقّاه اى جمع بينه وبينه طِبِرْدِى بالباء الخالصة بَرْ
طَعْ فى المشى طَبْلَنْ المغص فى البطن طَبَلَقْ نبات له
عَرْقٌ طيبٌ له حبٌ قدر حب الخمص يسمى السعدو
يسمى به النسا طَبِيْنْ البخت الطاء مع التاء طَتْ
الفلاح طَتْقِنِى صار لسانه ولغته لغة الفلاح طَتْلُو الحلو
وقد يقال فيه طَطْلُو صَطِّى اصله بالتاء طُتِّى وتبدل طَا مَسَكَ

الطاء مع الجيم

طَجْ النحاس طَجَرْ علمٌ يسمى به الطاء مع الرا طُرْدِى
قام طُرَقْ المقام طُرَقْنِى قَنِى اى اين مقامك طُرْغُرْدْ
اقام طَرَدِى مشط وفى كتاب بَيْلِكْ طَرَقْلَدِى سرّج يعنى
مشط طَرَقْ المشط طُرَقْ القنبريس طَرْ الضيق طَرْلَدِى
وَطَرْبُلْدِى اى ضاق طِرْنَقْ الظفر طَرْتَدِى جذب ووزن
مشترك طَرْتُو الميزان طَرِدْ الدخن طَرْطَجْ علمٌ لرجل

طُرْلَقْ لبادٍ يعطى به الخركاه طَرْلَقْ المستحقر الغريب من
الرجال طَرْلَقْ الضيفة فى الغلا وغيره طَارْ الكلك طَرَ
رِى الميزان طُرْنَا الكركى طرو الكميت طُرْطُنَقْ الزكاه
طُرْلَقْ الترس الحنق طراطى جرّ الطاء مع الزاى
طَزْ الاقرع طُزْ الملح طُزْلَدِى ملح طازى الفرس العربى
ويسمون العُرْبَ تاز ويقلبون التاء طاءً طُزْلُو المالح
طَزْلَقْ شى يصلح به الطماج من لبن او حب رمان
وغيرهما وتسمى به الملحة طَزْلَقْ الاقرع ايضا طَرَقْ
الشَّرَكْ طُزْ الغبار طُزْدِى انبعث الغبار ويقال آبَارْ يبسى
طُزْدِى اى فاحت رايحه المسك الطاء مع الشين طَشَقْ
الاثنيان طَشَقْ شبحة الفرس اى قيده طَشْدِى قيده
طَشْتِى فارت القدر طَشْقَنْ النهر المادّ من كلامهم صو
طَشْقَنْدَرْ طشدى نقل طَشْلَقْ علمٌ طُشْدِى زار
طَشْ الحجر طشى الخارج يقال طَشْقَرَاجِقْ اى اخرج برا

الطاء مع الصاد

طَصْبَرْدِى ضاع وهو مركب الطاء مع الطاء طَطَقْ

الشفة طَطَرْ قبيلة من الاعاجم ويقال فيهم تَتَرْ بالتاءين
طُطُغَا الاسير قايم السيف طُطُمْ القبضة طَطِى ذاق
طُطُرْغَنْ الرزّ ويقال بالطا والتاء طُتُرْغَنْ طُطْلُمَقْ
الخسوف طُطُلْدُرْ خسف طَطْ الحلاوة طَاطْ الطعم
طَطْمَاجْ قبضات عجين يلقى فى مرقة اللحم معناه المسيك
للجوع طُطُمَا اى لا تمسك واجْ جايعا يسمى بالحملة طُطُسْقْ
الاسير الطا مع الغين طَغْ الجبل طُغَنْ البازى طَغْ
لُقْ عوده شعبتان يربط فى كل واحدة منهما حبل يشد
به الجمل وهو علم ايضا طِغْرِشْ الشاطر طُغُرْ المقوم
والصادق يقال طُغُرْسُزْلَرْ اى يتكلم صادقا طُغُرْلْ
طاير معروف اذا ارسل على الكركى لا يزال يرفس واحدا
بعد اخر ويكسرهما حتى يأتى على الجميع ثم لا يأكلا
من اول الكسرة طُغَا الابزيم طُغُرْدِى قطع طُغُرْجْ
المزادة طَغَلْدِى وسم وطَغْ الوسم فهو مشترك بينه
وبين الجبل طُغْدِى ولد ومنه اى طُغْمِشْ مولود قمر
كُنْدُغْمِشْ مولود شمس بمعنى ولد وبمعنى طَلَعَ

ايضا طَغَلْدِى تفرق يقال طَغَلْسُنْلَرْ اى ليتفرقوا الصاد
مع القاف طَقْتِى علق طِقْتِى سد طُقْ الشبعان الماضى
منه طِيُدِى وقياسه طُقْدِى ولم يسمع طقصن التسوق
طُقَرْ تسعة طُقْدِى ضرب ضربا وجيعا طُقِدِى نسج ايضا
يقال للحايك طُنْدُقِيجِى طُقْرُجِنْ لعبة مثل الشطرنج
يُلعب بها طُقُقْ الدجاجة طُقْمَا الارزبة والمهدة وعربت
بالدقماق طُقْصَبَا قبيلة من القبجاقى الطا مع النون
الخيشومية طَنْ الصبح والعجب مشترك طَنْلَدِى
تعجب طَنْ الجليد طُنْدِى جمد طُنْزْ الخنزير والد
هن الجامد فاذا اطلق على الخنزير فهو مفرد واذا
اطلق على الدهن الجامد فهو مركب من طَنْ الجليد
وأزْ الدهن الذى يعلو القدر طَنْسِقْ العجب ضد ذا
معناه الصبح تقول طَنْلَا كَلْدِمْ اى جئت واقت الصبح
قال طَنْلَا كَلْكِمَنْ طَنْزْدِى احمر الورم واشد طَنْدِى
استراح الطا مع اللام طَلْدِى تعب
بالقبجاقى واما بالتركمانية فيتطلق على عطس طَلْدِى

امتلاء ومنه طُلْن اى وطُلّ اى القمر الممتلا نورا طُلْطُرْدِ
ملا طُلَدِى خرَبَش الكلب طُلَدِى لف طُلَقْ الشئ
الملفوف طُلَبَنْ العمامة طُلَقْ الطحال طِلَقْ الزنبور
الذى فى الفرج طُلَقْ الزق طَلَبِدِى فرقع الظاء يرخا
طُلُبْ معروف طُلُبُدِى غاب تقولون اى طُلُنْدِى
كون طُلُنْدِى اى غاب القمر وغاب التمس والمستعمل
اى بطى اى غطس القمر طُلّ المراة الايم طُلِى البرد طُلُن
بالنون الخيشومية الصَدْغ الطاء مع الميم طَمْشَا
الفرجة طَمْشَا تفرج طَمِى الوكيف طَمّ القطرة من المطر
طَمَدِى قطر طَمْزَمْ القطرة ايضا طَمّ الشطح طَمَقْ سقف
الحلق طَمَرْ العرق والحبس مشترك طَمُو جهتم طَمَنْ
الصباب طَمَا لامة الحرب طَمُلُو البارد طَمنوا القصعة
الكبيرة الطاء مع النون طَنَا العجل الكبير طَنَدِى استا
دن طِنْدِى استراح وبالتركمانى دِنْلَنْدِى استراح طَنِجْ
مستريح طَنجَلِقْ الراحة طَنَقْ الشاهد طَنَشْمَقْ المشو
رة طَنَشِقْ تشاور وهو بالتركمانى طَنِشِقْ المشورة طَنْ

التوب طَنَقْ يَرْلُو اى ذو وجه عبوس طَنْ طرى الدخن
الصحيح الذى لم يقشر طو الطامع الواو طُوْدِى فت
الطامع الياء
طُيْدِى احس طيسو الحس طى المهر طى الخال طُمّ
الوليمة الكبيرة والحبّج مشترك طَيَدِى اسند طيندى
استند واتكا وفى كتاب بيلك طيندى عشر وزلق
طَيَقْ الحافر وهى قبجاقية وطوى ناق تركمانية وهو
المستعمل الان وفى الدعاء يقال اطِنْ طوى ناقناطاش
طَقْنِشْ المعنى لا اصاب حافر فرسك الحجر طين التر
يس فى دين ايغر حرف القاف القاف مع الباء قَبْطَغا
الصولق قَبْطِنْ القباء اصله بالفارسية خفتن وهو
درع من حديد ونقلته الترك للمقبا فتركته وقالت
قَبْطَنْ قَبْطِى خطف قَبْطى انبعث يقال طُرْ قَبْطِى اى
انبعث الغبار وفى كتاب بيلك قَبْطُوْ ارتفع قبطى
تموج نظر وكالاحول قَبْ القشره قَبْلَدِى جعل له
قشرا من جلد وغيره يقال قَنْلَدِى جلد الكتاب قَبْ

الباب يقال اج قَبْ وقِنِّى اج اى افتح الباب قُبا الشى
المنتفش يقال باش قَرْدِى اى انتفش شعره ويقال ده
طُلْبَندِى قَبادُرْ اى عمامته واسعة قبطن قبادر اى
قباوه واسع قَبَرْدِى نتف قَبَرْدِى اى تنفط الجرح قُبا
اللون الاغبر قُبَرْدِى اغبر لونه قَبَق القرع الذى يرمى
بالسهام وجفن الغين والنحالة مشترك بين الثلاثة
قَبَرْجَقْ الحق قَبَرْجَقْلى بغا السلحفاة قَبَرْ بالباء المثوية
شى يغنى به ويضرب معروف قَبْقَرا الشديد السواد
قِبْقَزِلْ الشديد الحمرة قَبَقْ اللحا من الشجعة قُبَصْ الكلب الكبير

القاف مع التاء

قَتِى الشديد يقال قَتِّلُو اى ذو القوس الشديد قَتّى اشتد
قَتْلَندِى وقَتِلَندِى شدد وصر قَتْ الطاق يقال برقت
الكى قت اى طاق واحد وطاقان قت القليل يقال بوقتر
اى ذا قليل قُتْ اليمن ومنه قَتْلُو ويقال بالطاء واصله
التاء قَتَرْ البخل ويقال بالطاء قَتّى علم للرجال قَتَقْ الادام
قَتِّى ضم شيا الى شى ومنه قَتِقْ اى الادام الذى يختلط

بالخبز ومن دعايهم الردى قتى قَرِسَنْ اى ليبس منه ويقال ايضا
بمعنى ليزل ذهنه وعقله القاف مع الجيم قُجَقْ الخصن ه
قُجَقْلَدِى اختصنه قجر الاشتر قجداش الصديق ومعناه
المعرفة من عند السند فعربت بخشداش قج كلمة يستفهم
بها بمعنى كم قَجَدُرْ اى كم هو قجقردى ضج قَجَدِى ابق و هرب
قج العرقوب قجن قَجَرْدِى اذا تقهقر قجدى بالجيم الخالصة
عانق قجا الشيخ والسيد مشترك ومتركة بين الفارسية
اصله خواجه يقال بوقجادُرْ اى هذا شيخ وقجُدُرْ اى هذا
سيدى قَجَنْ اذا مشى قج وقجقر الكبش القاف مع الراء
قَرا الاسود قرا اتمك النيدة معناه الخبز الاسود قرا
يغز اسود اللون واكثر ما يستعمل يغز مع قرا وقد ينفرد
فيقال يَغِزْ اط اى فرس بين الدهمة والشقرة قَرِشْ الشبر
وهو دعاء ردئ ومنه قردى دعا عليه يقال تَتَرِ انغاقَرَ
سَنْ قرش مقابل وفى كتاب بيلك قَرْغَدِى دعا عليه قردى
ساخ قُرْدِى يبس قُرُدْ الخشن واليابس قَرْ بمعنى اين وبا
القبجاقى يقال قَرَيدِرسَنْ اى اين تذهب قردو دب

قودى قلى قرملدى مسّ قردى نشف قردى نقص قردى
اوتر القوس ونصب الفخ قردى كثر القتل قرغش الرصاص
وبالتركمانى قرشن قرغا الغراب قرغو القضيب الفارسى قط
الاقط قراقرط صنف منه اسود شديد الحموضه قرجا
قار اللغلغ قرلغج الخطاف قرطق بوق القرل قرقى الياشق
قر الحباضه والوقت مشترك قر راس الرابية قر الثلج
وبالقبجاقى الارض الصحصاح قرصق الكبد وفى كتاب بيلك
الحوصله وفى موضع اخر منه الفواد قرخى الفقير قرن البطن
قرنداش الاخ من البطن قريق الجارية قردش ينطلق
على عامة الرقيق قربط الشيئ قردى خلط ويقال قتى
قردى اى ضمّ وخلط ويقال قتاقرايدى اى اكل ضماو
خلطا قرقدى خاف قرق الخواف قرطلدى نجا وهو بالقبجاقية
قطلدى ويقال قرتلدى قرط الذئب والدود مشترك
وهو بالتركمانى ويقال بالقبجاقية للذئب بورى قرق الاربعون
فى العدد قرقدى حر الصوف قرلدى سواد الشخص قرول
معروفا وهو خفرا الطريق قرلوج الخطاف قرلدى اهلك

قرطال العقاب قرتق العبوس الوجه قرى الشيخ والذراع
مشترك قربغا الضفدع قربدى خفف الشعر قربز البطيخ
الاخضر منقول من الفارسية اصلها خربز قر الوقت والسن
يعنى العمر مشترك يقال بوقرداش قردى اى هذا لدة قرق سواد
العين قرق السنة الجدبة قرغن قبة الميت وينطلق على
الخطيرة التى تجعل على المحاصرين من الرمل وبهاسمى السور

القاف مع الزاى

قز الوز قز الغالى والبنت والبكر مشترك يقال قرقمدى
رز اى اهل بيته بكر ومع حرف الاستفهام قز الموضع الذى
لاتصل اليه الشمس فى اول طلوعها قوز الجوز مترك
من العربية بابدال الجيم قافا مفخمة قرق شئ يشبه
العفص قزل الاحمر قبقزل الشديد الحمرة قرردى احمر
قزى الخروف قروقلغى الحميص اى اذن الجدوف قزلجاطو
الطوق من الطير قزدى حفره قزدى اطى
استوقف فرسه والفرس المستوقف اشمه
قرغج قردى حمى قزدردى احمى قزلق الغلاء والبكارة

مشترك بينهما قَرْلطى غلى من الغلاء قُرْغُن نوعٌ من
الغربان بتشديد السّواد طويل المنقار طويل ريش الذ
نب قرق الوتد قَرَنْ القدر الكبيره من النحاس قَرَنا
الخزانة وهى مشتركة القاف مع الشين قَشْدى
حدّ قَشَقْ المحدّ قُشَقْ المنطقة قُشْلُقْ ضحوة النهار
والنصل العريض لرمى الطير قِشْ الشتا قَشْ الحب
وراس اكرامية مشترك قَشْ الطاير قوشْ الفرس
الجنيب قشْ القران قشْ فصل الشتا قَشْقا الغرة
قُشْ قُيُرغو الدمّل قَشْلَمِشْ المسموط الماضى قَشْلى
قَشْدانْشْ صاحبْ قُشْقَ جنب وقَرَنَ قُشْلْدى
اقترن قِشْلِقْ المشْتا قَشَقْ اللعقة القاف مع
الصاد قصرق الرمكة قِصْعا القصير وفى كتاب
بيلك قِصقا القصير وبالترمانى قِصا قَصا كل ثوب
من الحرير قَصْدى ضغط قِصْجَ المعْصار قصر
الحايل قصْتى قصّر الثوب الطويل قُصْدى قاء
قُصْغو القئ ويقال قُصْمَقْ وبالترمانى قَصُو قُصْرقا

الزوبعة قصقجْ السرطان قَصْلَقْ الصدف قَصْقَدى
غار من الغيرة القاف مع الغين قَغَطْ الكاغد
مترك من الفارسة اصلها عندهم كاغذ بالذال
المعجمة قِغْرْدى بالترمانى نَدِى قِغَرْدى القاف مع
الطاء قُطْرُغَنْ الجرب قَطِ بمعنى عند قَطْرغا الشيئ
قطعن الهند با قُطُقْ ولد الفراء قَطِرْ البغل قَطَنْ
السيدة وعربت بخاتون قَاطِى الشديدة قَطِلْدِى
قوى قُطُرّ البرجم وهو الشعر المعلق فى اعناق الخيل

القاف مع القاف

قُقُرْ الموضع المستقل كالغوطة والحفيرة والجورة هـ
قَقَلْق التحامة قَاق القلت وهى الحفرة فى الضحرة
يجتمع فيها الماء قَقْتى قرع قُقْتى فاحت رايحة الحراق
ققدى غضب وهى تركمانية قُقَرْق الارض الجرداء
قق القديد قِقِجْ الغرض المستقبل القاف مع اللام
قُلْ المملوك قُلْ العضد الى الاصابع قَلَجْ الباع وفى
كتاب بيلك قَلَاقُلْ الشعر قَلِنْ الغليظ والمهر

مشترك قَلُنْ حمار الوحش قَلَنْ الخزام فِلْقِيرٌ الكلب
الصيدى ذو الصف قَلْقِيرٌ الفظا قَوْلَقٌ الثنية اذا ولدت
قِلَادُرْ لَدِى دل قَلَقٌ الاذن وفى كتاب بيلك قَلَغٌ
قِلْحٌ ذوبرة السنبلة قَلْطَقٌ الابط قِلْدِى جعل قَلْدِى
غبر وبقى قَلْقَدِى ارتفع قَلْقَنٌ المحن قلب اذن القدر
ونحوها قَلِى الموافق قِلَقٌ الخلق يقال قلقى ايك درا ى خلقه
خيرٌ وقلقى يُمْنٌ دُرْ اى خلقه رَدِى شئ قِلِحٌ السيف قَلَنْ
الفلو قَلَنْدِى ولد فلوا قَلَنْبِى الحجر الحامل قِلَنْدِى بخلوقه

القاف مع النون

قَنَقٌ الضيف قُنْقُلٌ الضياقة قِنَقٌ قبيلة من التركمان
قَنْجَقٌ الكلبة قَنْشِى الجار قَنْشَقٌ جاور قَنْقَلْدِى اضاف
قَنْشُطُوكُرْ قَنْدِى روى قَنْدُرْدِى اروى غيره قَنَّقٌ قراب
السكين قَنْ الدم ويطلق على الملك قُنْجٌ الفضاء الذى
بين لحمه الساق العليا وبين الملبوس عليها من خف
وغيره وفى كتاب بيلك الحاضرة قنج قَنْجَا بِرْسِنْ اى
اين تذهب ويقال قَيْدا ويقال قَنْدا كلمة بمعنى اين

ويقال وَرْسِنْ وبالقبجاقى قَرْبِرْسِن وكان اصله قَى يركا
بِرْسِن ثم حذف الى ان صار قرو ومعنى قَى اين يركا المكان
قَنَطٌ الجناح قَنَطِى جرى دمه قِنْدِى نزل قَنْدِى انبعث
قَنْدُرْدِى بعث غيره قَنْرُ الجرس ويقال جنرغو الجرس
جنردى من الطنين هكذا املى شيخنا فخر الدين قَنْزٌ
الخيشوم قَنْلِى العجلة التى ينقل عليها لا العجلة التى هى
ضد البطء القاف مع الميم قَمٌ الطبيب قَمْلَدِى طب
قَمٌ الرمل قُمْجِى الرمال قَمْجِى المحضرة قَمْعٌ الجميع قُمَا السرية
قَمْرُصْغا النمل قُمَرْ الصهوبة فى اللحية يقال قمرل صفلو
اى ذو لحية صهبا قَمْلَدِى تحرك حركة مضطربة كحركة
السمكة اذا اخرجت من الماء حيته قَمَشْتِى ابهر من
الشمس حتى لايكاد ينظر النهار كما يعرض للارمدى
قَمَزٌ لبن الخيل المحمض قَمَجٌ المغرفه وعربت بالحمجاة

القاف مع الواو

قَوْ الصوفان الذى تقدح منه الزناد وينطلق ايضا على
الحراق قَوْ القشر الرقيق التى تنسلخ عنه الحية يقال قَوْلَدِى

البطن والثوب يقال قيمز دا بسلدم اى ربيته فى دالك
وهو المسمى عند التابين قيدى علث القدر قينطى
اعلى قيمق مايعلو على اللبن من القشر قيمق جريرة
غليظة تطبخ بالدهن وهو اسم اللبن ايضا قيدى صب
وضاع وترك بمعنى وضع مشترك قيرق الذنب وظهر
وجعه يقال قيدى خلط رومية حسر على الشئ مشترك
قير الرمل الغليظ قيخى الصايغ قيما نوع من الطبخ
معروف قيدن علم قيش قيلدهر قيش بطغندا
غروب الشمس قيش شعاع الشمس ويطلق ايضا على
الشمس حرف الكاف الكاف مع الباء كبا مشفخ البطن
مسه كبرد كرمك النفحة كب القالب كب الزير
كب الكثير اى هذا كثير وكذلك حقتر اكسترو لم رد
كله هذا كثير كبردى ارغى كبك الرغوة كبك
الكلب الكثير الشعر ويسمى به علما كبر الصندوق
كبا القرط فى الاذن وينطلق ايضا على ثياب الحرب
كبرد الجسر وفى التركمانى القنطرة كلجا المعرفه الصفة

انسلخ عن جلد قورا القش قوق السويق قو المرزم قوو
الغيبة قولدى اعتنا به قودى طلبه بجهل قولق بيت الصو
فان الذى للزيادة قوردى قلا قورغا المقلو من الحب ويقال
للمقلو من الحم قورما قوردن اى التى فى الفتل قورتر اى مبرم
مفتول قون البطيخ الاصفر قوق المتامنة قوق كل مجوف
فارغ يطلق فى القبجاقى على الذى قاوت معروف وهو
قبجاقى قوندى حوى قوا الدلو قود اللون الاغبر

القاف مع الياء

قوين الغنم قين الاديب قيو المكان المستقل من بئر
وغيره قى بمعنى اى قيا الضحة قايتى رجع قيدردى
ردّ ففى الامر الاول قايت ومن الثانى قيتر على قايتد
ثم ادغمت الياء فى الدال فصار قيتر ثم فتحت التا طلبا و
انما ادعينا ان الثانى هو المحذوف لوجهين احدهما الاولى
اصلية والثانى زايدة وحرف الزايد الاولى من حرف الاصل
الثانى انه عهد حذفها وابقاء التا فى خواجر وكجر قاى
البرد والطريغا قير طمق اللبن قين الخلا الذى بين

كَبَكْ الشديد الزرقه وقال الشيخ فخر الدين هو
بالميم بدل الباء كِبِي بمعنى مثل كُبِدِي ضرب كبس ٥
الكلوية وسايرما يعطى الراس الكاف مع التاء كَتَكْ
الافرُ كَتَكْ الثلم كِتِي راح وذهب كَتَرْدِي اتى به كَتَرْنْ
الذى جاء بالشيء اصله كَتَرِعَنْ فحذفت الغين واصل
كَتَرْدِي كلمتردي وتُرُ للتعدية لانه منفرع عن كلدى
وجا فى كَتَرْنْ حذفت اللام وحذف الغين فاذن كان
اصله كَلَتَرِعَنْ كَتَرْدِي حمل كُتْ الدبر كَتَلَدِي استعمل
الدبر كتا الخشبان كَتَلَدِ فوقع كَتَلُوكْ هكذا

الكاف مع الجيم

كجا اللبّاد بالتركمانى وكِين بالقبجاقى كَجْ الظعن اذا كان
فيه النسا كَجَدِي ظعن كَجَدِي عبر ومضى ونفز ويقال
كَشْتِي كَجَكَنْ النسر كَجِي المعزى وبالقبجاقى احكى كَجِي
الصغير وتصغيره بالتركمانى كُجَكْ وبالقبجاقى كَجُكْنَا
وهو علم ايضا كَجَتْ المخاضة كَجَا المسا كَجَايَلَدِي اى صار
المسا كَجْ القوة يقال كَجْ بِرْدِي اى نصره وقواه كَجَنْدِي

ضعف عن الحمل الكاف مع الدال كَدُكْ الثلمه الفعل منه
كَدِي كوده الضخيم الكاف مع الراء كَرَنْ المبصر اصله كَرَكَنْ
كَرْدِي ارى غيره ويقال كَرْدُرْدِي وهو الاصل ويقال ايضا
كَسْتَرْدِي بمعنى ارى غيره كَرْدِي ابصر كَرْدِي زيتر كَرْدِي
دخل كَرَكْ بمعنى الحاجة اوما يقاد بها يقال نَاكَرَكْ بمعنى اى
شى حاجتك اى اى شى تريد هذه الجملة الاستفهامية ٥
مرادفه من حيث المعنى لقولهم ماذا تريد كَرَكْ الكاشية
كَرَكَنْ الضجيج بين العسكرين كَرَكِي القدوم كَرَجْ الاجرة
وفى القبجاقى ينطلق على البنيان كَرَبْ الهدب كَرَكْ دِي
الحسن كَرَكْلُو اى ذو حسن كَرَكْ الفرو كَرَكْدِي زهر فى الوطئ
كَرَكْ المجرفه كَرَكُو المنسج كَرَشْ المضارعة كَرَشْ المصافحة
كَرَدَكْ بيتا لخبن الجديد الذى يبنى فيه بروجيته كَرَتُوصا
دق ولا يأتى منه فعل بل اذا اراد وا معنى صدق قالوا
كَرَتُو سَزْلَدِي اى تكلم صادقا والمشتق منه لو كرتلدي اى
جد فى الامر كُمَر كَرْمَارِدِي اخر وكرنا متركة من الكرا
وكَرَكَا بَرْدِي قبجاقية كَرَبْ السفينة كَرِي القنفذ كَرِبا الغرفى

الرضيع كرب سوز كلام صادق كرتدى حتر كرتك موضع الحر
كرتك القوى الشديدة كرسن المعجنة من الخشب كرش
الرابية كرش الوتر وكرش الذى من احزاب الشخص فى السباق
من رمى او جرى او لعب بالصولجان ونحو ذلك يقال بو كرشمدر
اى هذا رفيقى كرشدى صافحه والشين فيه للمفاعلة وهو
منقول من ناصره الى صافحه كرشدى عانده فتعاندا كرشتى
داخله كرسدى طلب شهوة الجماع كرلدى رعد
كرتما الاجاص وبالتركمانى ارمت كرت السفرجل بالقبجاقى
وايو بالتركمانى كروان كانه قال تفاح الاكراد البندق

الكاف مع الزاى

كزسز الاعمى بالتركمانية اى بلا عين كز العين وفصل الخريف
مشترك بينهما وبين الماء المعين وبين الابكر كزك الكبير العين
كز حيث يقع الفوق من الوتر كز بمعنى مر كزلك السكين
الذى يتخذ للفوق كزن دركك الشعرية التى توضع على العين
كزن كون المن كزنو المراة كزدى طاف كزدردى طوف
كزلدى عاين وراقب كزلدى وفى كتاب بيلك كزلدى طمر

كزردى نصب ذكره للجماع كزن المس كزنج الطواف كزسزسك
الخلد كيز اللباد الكاف مع السين كسق قطع كسبى القاطع
كسكدى هبر كسق حرد كسك الخادم المخص كسدى برك
النار كسوو الجر للنار كسدى اراد مما تليه فى فعل الخير كسكى
المنشار كسك المشيع الكاف مع الشين كشك الفصل كشك
معروف وهو منقول من الفارسية كشين الشكال كشك القصر
كشر الجزر كشكا بمعنى ليت وهى حرف تمن
وهى منقولة من الفارسية كشى الانسان
تطلق على الذكر والانثى وينطلق ايضا على
الزوجة بالكناية يقولون كشم اوردر اى
انسانى فى البيت يعنون به الزوجة كشندى
صهل الفرس لصهيله والوزع كشلدى شبح

الكاف مع الكاف

كك الازرق ويطلق على السماء كوك يلو المحر
كلدى صار ككون طير يشبه بالذباب
الكبير يقع على الخيل والبقر وغير ذلك و

يودى فاذا حتب به قرّ منه كَكَرْ الاحاص
كُكَرْجن الحمام كَكَتْ الناصية كَكْ جَبَرْ
السيف الابتر كَكَلَكْ الحجل كَكْ الجسره يقال
كُوكَوْنَادُرْ اى شئ جلسل كُكَرَمَكْ الرّعد الفعل
منه كَكَرَدِى الكاف مع اللام
كَلْدِى جاء كَلْدَجل السنة الاتية كَلْرَدى اجاء كَلْدِ
ضحك و ربط قوائم الشاة للذبح وفى كناب بيلك هو الزنبور ٥
كَلْدُرْدِى اضحك كل بالكاف الخالصة الرماد كَلَفَ الورد اصله
كَلَب بالباء المشوبه منقولة من الفلاسية وهو مركب من كل وهو
الورد وآب وهو الماء اى ماء الورد ثم نقل للورد وتفصحت
البلديه ان قلبوا الباء المشوبة فاءً استنطق الاصل فى الترك
بان يقال فل ففيه لقال بقية بالباء المشوبة وهم الان يقولون
بقية فنى اى ابن الفقيه كَلَجْ الضحوك كَلَكِجا الغطا الذى على المخدة
وعلى المسند وهى مركبة من كَرْلَكْ كَر الموسخ ولك الزيادة
اللاحقة للاعداد وجا للتصغير والتعجيب وذلك فى الالوان
وما يقاربها نحو قولهم قَراجا وقَزِلْجا وصَرُوجا اى اسَيْوَدْ و

بسم الله الرحمن الرحيم

التصريف

عدة اسام الكلمة قبل تركيبها مع كلمة اخرى • هي الكلمة باسمه من حروف المعجم وحروف المعجم ثمانية وعشرون ثلاثة وعشرون حرفا وهي الهمزة والباء الخالصة والتاء المثنوية والثاء المثلثة والجيم الحاء المهملة والخاء المعجمة والدال والذال والراء والزاي والسين والشين والصاد والظاء والغين والقاف والكاف الخالصة والكاف البدوية واللام والميم والنون الخالصة والنون الخيشومية والواو والياء • ومتى وجد في بعض الكلم حرف غير هذه فاعلم ان تلك الكلمة غير تركية بل منقوله من لغة غير الى هذه اللغة • وذلك مثل أخشم وقرمن وفرشتلار وكلف وغير ذلك والكلمة قول او معنوى معه موضوع لمعنى وهي اسم وفعل وحرف • والاسم احادى • وثنائى • وثلاثى • ورباعى • وخماسى • فالاحادى متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال صو وبا وبى • والحروف التى تعدها اسباع وليست اصلا تقتضى القسمة العقلية اثنى عشر قسما ولذا جمع حروف المد واللين الثلاث لايكون شئ منها اصلا فى هذه اللغة بل انما هى نواشئ اشباع الحركات وكلها مسموع وذلك • فع نحو نَسْن • وفِعْ نحو عِمْ • وفُعْ نحو بُرْ

وفَعْ نحو قَبْ • وفَعَ نحو اَرَ • وفَعِ نحو اَرِ • وفَعُ نحو اُرُ • وفَعِ نحو بِى • وفَعُ نحو بُغا • وفِعْ نحو قِصا • وفِعُ نحو بِسُو • وفُعِ نحو طُلِى • والثلاثى تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها ستة وعشرون بناء فَعَلْ نحو اَرِدْ • وفَعِلْ نحو صِرْت • وفَعُلْ نحو وُكِرْت • وفَعْلَى نحو بُرْجا • وفَعْلِى نحو صَعْرِى • وفَعْلُو نحو قَرْقُو وفَعَلَى نحو بَرَصا • وفَعَلِى نحو كَمَرِى • وفَعَاو نحو اَيكو وفِعْلَى نحو سِرْكا • وفِعْلِى نحو دِرِكى • وفِعْلُو نحو اِنجُو • وفُعْلَى نحو اُورُنا • وفُعْلُو نحو كُبُرُو • وفُعْلِى نحو كُبْرِى وفُعْلُو نحو اُبْرُو • وفَعْلُو نحو بُقُو • وفَعَاو نحو بَلَكو • وفَعَلْ نحو اتك • وفِعَلْ نحو اَدِك • وفَعِلْ نحو كَرِجْ • وفُعَلْ نحو كُرَك • وفُعَلْ نحو اُزُم • وفِعِلْ نحو كِت • وفِعَلْ نحو كِشَن • وفِعَلْ نحو دِلَك

والرباعى

تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها ثلاثة وثلاثون بناء فَعْلَلْ نحو اِتْمَك • وفُعْلُلْ نحو بُرْسُق • وفِعْلِلْ نحو جِحْق وفُعْلُلْ نحو اُجُق • وفِعْلَلْ نحو بِزْكَل • وفِعْلَلْ نحو كَرْبَك وفَعْلِلْ نحو بَلْطِر • وفَعْلَلْ نحو طَشْقُن • وفَعْلَلْ نحو اَرْغَت • و فَعِلِلْ نحو اَتِلك • وفَعْلَلْ نحو اَبَنْق • وفُعْلَلْ نحو اُنكُن • وفَعْلَلْ نحو بَجَك • وفَعَلَلْ نحو مَرْغَن • وفَعْلَلْ نحو بَصْرَق • وفِعْلِلْ نحو بِلَزِك • وفَعَلَلْ نحو جَعَنَق • وفِعِلِلْ نحو اِسِلك • وفِعْلَلْ

نحو اسرغا • وفعلل نحو اكندى • وفعلى نحو الينى • وفعلى نحو سبركا
وفعلى نحو صفرغا • وفعلو نحو قرلدو • وفعلو نحو قيرغو • وفعلى
نحو قينى • وفعلى نحو قطرغا • وفعلى نحو قربغا • وفعلى نحو شششبى
وفعلى نحو قلنى • وفعلو نحو قشردو • وفعلو نحو دمركو • وفعل نحو شكردى

والخماسى

تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها ثلثة وعشرون بناء فعللل نحو
ارقطق • وفعللل نحو ارمحك • وفعللل نحو مرطلن • وفعلال نحو بلترك
وفعللل نحو جنلوط • وفعليل نحو قصطلق • وفعللل نحو مشلق • وفعللل
نحو بلدرم • وفعلال نحو بلدرق • وفعللل نحو ارسلن • وفعللل نحو امرمق
وفعللل نحو اغرجق • وفعللل نحو اغرشق • وفعللل نحو اغنجق • وفعللل
نحو برزلق • وفعليل نحو عرطلق • وفعللل نحو جلدد • وفعللل نحو
سبلدق • وفعللل نحو طقرجن • وفعللل نحو طقرجق • وفعللل نحو قبطرغا
وفعللى نحو قمرمغا • وفعلال نحو كسلتكى وقد نطقوا باسماء سداسية
وهى قليلة منها ما جاء على وزن فعلليل نحو بلدرجن وفعلليل نحو
جغاطلق • وفعلليل نحو سلكنجك • وفعلليل نحو صرغفن • وفعلليل نحو
قلفيرق • وفعلليل نحو كلدرل • وفعللل نحو الطرقج وهذه الاسماء
السداسية ينبغى الفحص عنها وعن استفاقها حتى يعلم هل هى مركبة او
بسيطة ومما اتضح لنا انه مركب قلفيرق هو مركب من قل وهو
السعر وفيرق ذنب ومرغفن مركب من مرى وهو اصفر وغفن لون اصفر

والفعل احادى وثناى وثلاثى ورباعى

فالاحادى متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال ذلك يووبا واى
والحروف فيها اشباع كما تقدم فى احادى الاسماء والثناى تقتضى القسمة
العقلية اثنى عشر قسما • والمسموع منها عشر ابنية فع نحو اب • وفع نحو ات
وفع نحو اج • وفع نحو ال • وفع نحو بز • وفع نحو بش • وفع نحو ار • وفع
نحو جز • وفع نحو بد • وفع نحو دب والثلاثى تقتضى القسمة ابنية
كثيرة • والمسموع منها تسعة عشر بناء فعل نحو طرث • وفعل نحو قرب
وفعل نحو ارث • وفعل نحو امن • وفعل نحو انق • وفعل نحو طعل وفعل
نحو سبر وفعل نحو كرش وفعل نحو جمل وفعل نحو قرز وفعل نحو اقش
وفعل نحو اقش وفعل نحو بلغ وفعل نحو برك وفعل نحو بلق و
فعل نحو اكل وفعل نحو اكل وفعل نحو بنل وفعل نحو دبل

والرباعى

تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها خمسة عشر مثلا
فعلل نحو صبطر وفعلل نحو صرصل وفعلل نحو تبرن وفعلل نحو
قرطل وفعلل نحو اكرث وفعلل نحو حشطل وفعلل نحو
مشتل وفعلل نحو بلدر وفعلل نحو بعمل وفعلل نحو بعشل
وفعلل نحو سملد وفعلل نحو قلدد وفعلل نحو ابنل وفعلل نحو
يرلغ وفعلل نحو جلكن وقد نطقوا بافعال خماسية
وهى قليلة جدا منها ما جاء على وزن فعللل نحو ايكنل

وفِعْلِلَ نحو زِبْرِجَ وفَعْلَلَ نحو صَقْلَبَ **وهذه الابنية** انما وزنّاها وقابلناها هذه الامثلة لنحصرها وينبغي البحث عن كل بناء منها حتى تعرف الحروف الاصلي منها من الزايد فيقابل الاصلي بالاصلي والزايد بالزايد ولعلنا فيما مستقبل ان شا الله نتعرف ذلك

الاحكام التي تكون للكلمة

حالة الافراد قسمان قسم يختص بالاسم وقسم يختص بالفعل **الاول** اثنى عشر التصغير والنسب والجمع واسم الفاعل والمبالغة فيه والزيادة التفضيل واسم المفعول والمصدر والمكان والآلة والهيئة والاعداد **القسم الثاني** حرف النقل وحرف المطاوعة وحرف الاتخاذ وحرف المشاركة وحرف المضاعة وحرف المضي الانفعال **القول في التصغير** علامته كا في اللغة الفبجاقيه وجق وجل في اللغة التركانية وتلحق في آخر الاسم مفرده ومجموعه نحو تل كا وقلدرغا ونحو حقن حق وتجار فاما كا فانها تلحق الاسم مطلقاً واما جق وجل فانها اذ الحقت الاسم الثنائي الساكن الثاني اردفت العلامة بسين وفي غيره لا تردف تقول قل جقس وات جقس وات جلس فاما يا وهو القوس فتقول في تصغيره يا جقس تقلبون القاف غينا وذلك مسموع لا مقيس واما آز وهو القليل فتقولون في تصغيره ازجق ازجق اي قليل قليل فيشذون فيه من وجهين

احدهما عدم الحاق السين والثاني فتح ما قبل علامه التصغير والقياس ان تقال آزجقس ولا تغير في الحاق جق وجل بل ان كانت الكلمه مفتحة لحقت جق او مرققه لحقت جك والتصغير يكون في الاسماء الاعلام والنكرات واسما الاشارة يقول في بوبوكا وفي أنّر أنركا يعني ذيّا وأولياً واما في اللغة التركمانية فلم يسمع تصغير واما المضمر فلا تصغر **القول في النسب** اما ان يكون لصنعة او غيرها ان كان لصنعة ردت في آخر الاسم جي فتقول اشجي اي طباخ باجي اي قواس وان كان لغير صنعة لحقت اخر الاسم لغ فتقول روم لغ اي رومي وشام لغ اي شامي والتركمان تقلب الغين واواً فتقول روملو وشاملو وربما كسرت اللام فيها اي في لغ وفي لو وقد تاتي لغ ايضاً بمعنى ذي اي صاحب فتقول في ذي مال مالغ ذر اي ذو مال فتكون لغ مشتركة بين علامة النسب وذي بمعنى صاحب وبين احد المعنيين ما اتصل به **القول في الجمع** علامته لر والتثنيه في هذه اللغة جمع فتقول قللر فيطلق على الاثنين واذا اردت التنصيص على الاثنين اتيت بالعدد الدال عليه وسيأتي ذلك في العدد وتلحق هذه العلامة ايضا الفعل على ما سيذكر في باب الفعل والفاعل دلالة على اسناد الفعل الى الجمع والجمع المفرد نحو اطللر واسم الجمع نحو يلقار بمعنى جبول **القول في اسم الفاعل** علامته في

المستقبل دجى فتقول برجمز الدجير اى كلنا مايقون وعلامته
فى الماضى مش فتقول كن دغمش اى الشمس طالعة فيما
مضى ويلحق العلامتان آخر الفعل الذى هو الاصل دلالة على
اسم الفاعل فى الزمانين واذا اردت نفى اسم الفاعل قبل مس
فى الماضى وقبل دجى فى المستقبل حرف النفى فتقول سمحر طرمذجى اى
غير قايم والمال قلمسشدى فتلحق فى اخر مش ادى اى المال
كان غير باق اى مابقى وقد تلحق جى دلالة على لزوم الصفة
بحيث صارت كالصفة فتقول كلمى برجى اى دايم الجى ودايم الروح
قاما قولهم بلكا اى العالم صفة لازمة فكان الكاف البدويه بدل
عن جى ولا يخلو آخر الكلمة من ان يكون متحركا اوساكنا ان
كان متحركا زدت يا وكسرتها وذلك فى الصفة اللازمة فتقول
جربجى وان كان ساكنا كسرته ان كان ماقبله مفتوحا
اومكسورا نحو برجى وبرجى وضمته ان كان مضموما نحو طرمجى
والطرجى وتلحق مش ايضا دلالة على صفة مخبر عنها
لم يحضرها المخبر بل علمها فتقول ابياك طرمش اى قايم يقينا
وان كنت لم تشاهد قيامه وهذا المعنى ملحوظ فى الصفة التى
يلحقها مش فى كل موضع يلحقها فاذا جاء مثل قولهم كن دغمش
اى الشمس طالعة فهذا المعنى ملحوظ فيه من اصل الوضع وان
خالفت على طريقة المجاز واصله ان يستعمل لما علم ولم يشاهد

القول فى المبالغة فى اسم الفاعل تزيد كن فى اخر الفعل ان كان
مرققا وغن ان كان مفخما ويفتح ما قبلهما فتقول كلكن اى
جيوع وبرغن اى ذهوب ولوسكن ماقبلها خرج من هذا الباب
وصار معناه معنى الذى فعل وسيأتى ذلك فى باب الموصول ان شاء الله
واما كلج بالجيم عوضا من الكاف والنون اى ضحوك فما اخذه السماع و
القياس كلكن وهو مسموع ايضا القول فى الزيادة للتفضيل
علامته رل ان كان مرققا ورق ان كان مفخما ويلحقان الصفة
اللازمة التى هى بمنزلة الصفة الخالصة اسما محضا سواء كان فى آخر
الاسم جى اولم يكن متالما اخره جى قولهم برجى رق اى اكثر
ذهابا وبرجى رل اى اكثر اعطاءً ومثل ما ليس فى اخره جى
قولهم بكرك اى اخير وبك خير ويمن رق اشر ويمن شر
وبكرل اعلم وبلكا عالم ويوزرق اشر ويوز شر وهذا بالتر
كان يقولون بدل يمن يوز القول فى اسم المفعول لابد منه لا
من فعل بنى للمفعول فتقول فى ضرب ازلدى وفى اعصى برلدى فاذا
اردت اسم المفعول حذفت علامة الفعل الماضى وجيت مكانها
بمش مزيدا قبلها لام ساكنة اونون ساكنة على التفصيل الذى سيأتى
فى كيفية بناء الفعل للمفعول فتقول سمحرازلمش اى مضروب والثوب
برلمش اى معصى والدرلمش اى مات وذبلنمش اى مقتول هذا
فى الماضى واما فى المستقبل فتقول ازلدجى وبرلدجى والدرلدجى

ودَبلنجي ويدل على اسم المفعول والفاعل ايضا اذا كانا صفتين لازمتين
كاف ساكنة في المرقق وقاف ساكنة في المفخم ولا يقاس ذلك
في كل فعل فما سمع من ذلك اُزُلْ اى المفعول من أَزَّ اى افصل
واجُقّ اى المفتوح من اَجَّ اى افتح وتقول جُرُلْ اى البارد من
جردى اى بلى ولا يجوز ان يقاس على ذلك فلا يقال في اُرْدِي
اُرُلْ بمعنى مضروب ولا في طُرْدِي طُرُقْ اى قايم ويجوز في هذا
المسموع بالكاف والقاف من اسم المفعول ان تاتى بالمقيس فتقول
ازُلِشْ اى المفصول واجلِشْ اى المفتوح واما في اسم الفاعل فتقول
جُرِمِشْ اى البالى هذا في الماضى واما في المستقبل فتقول جُرْدِجِي
وقد مر ذلك في اسم الفاعل مفصلا **القول في المصدر**
علامته ان يلحق اخر فعل الامر مَقّ ان كان قبله مفخم ومَكْ
ان كان قبله مرقق ويجوز ان تزيد على مَقّ لفظه لَقّ وعلى مَكْ
لفظه لَكْ ويجوز ان تقصر على الميم ساكنة وكل من هذه الثلاثة
مقيس فتقول كَلَمَكْ اى مجى وكَلَمْلَكْ وكَلَمْ وكذلك بَرَمَقّ
اى ذهاب وبَرَمْقَلَقّ وبَرَمْ وتكسر ما قبل الميم الساكنة ومن
علامة المصدر ان يلحق اخر الفعل سينا ساكنة وتدل على معنى
المبالغة في المصدر فتقول اَرْشْ وطَرْشْ ولا يخلو اخر الفعل من
ان يكون متحركا او ساكنا ان كان متحركا زدت ياءً وحركها بالكسر
فتقول في يَدِي يِشْ وان كان ساكنا مضموما ما قبله ضم نحو اَرْشْ

وطُرْشْ او مفتوحا او مكسورا كسر نحو بَقِشْ وبَرِشْ اى نظرا اداعطاء
واذا ادرت معنى المصدر من الاسماء زدت في اخر الاسم لَقّ او لَكْ
على نحو ما زدته في المصدر فيقول في بالَقّ بالَقّ لَقّ تزيد سكنية وفي
بي بُيُلِكْ تريد اميريه وفي بَكْ بَكْلَكْ تزيد خبريه وفي بو يَقّ تزيد
معدومية وتعنون به الفقر **القول في اسم المكان** تزيد على
فعل الامر مع فتحه ما قبل المزيد جَكْ وجَقّ على حسب التفخيم والترقيق
على ما مر قبل مثال ذلك كَلَمَكْ وطَرْغَجَقّ اى مكان المجى ومكان
القيام وذلك مقاس اى في كل فعل وليس في هذا اللسان اسم
زمان مشتق من الفعل **القول في الآلة** الدال على ذلك كاف
مضمومة او قاف مضمومة يفود في قطع كَسْتِي وفي الآلة منها
كَسْلُو وفي قطع نخيتي وفي الآلة منها نخقُو وفي سَنّ بلدي وفي
الآلة التي هي المسن بلكو والكاف بدوية واما اَلَكْ في الآلة التي
هي المنخل من اَلَدي اى نخل فاصله اَلَكو مثل بلكو فخفف بالتسكين
فقيل الَكْ والاول هو قياس فيما بنى منه آلة يدل على الهيئة شين
ساكنة فتقول منش اى هيئة الركوب واُطُرْشْ اى هيئة القعود وما
قبل الشين يضم ان كان ما قبله مضموما نحو اُطُرْشْ ويكسر ان كان
مكسورا او مفتوحا نحو مِنِشْ وجَلِشْ كما تقدم في المصدر وتقول
اطرشم ابداء اُطُرْشي اى قعدتي قعدة ابيك **القول في الاعداد**
علامته لَقّ اولاء فتقول طَنْلَقّ يعنى المعد للباس ويَلِقّ الرفعة

المعدة للترفيع وبتلك اى المعد للكتاب ولم يوضع فى اللسان العربى لهذا المعنى لفظ يخصه القول فى حرف النقل والتعدية

الفعل اما ان يكون آخره ساكنا او متحركا ان كان ساكنا زدت فى آخره دُرْ فتقول فى اركب مِنْدُرْ وان كان متحركا زدت تاء ساكنة فتقول فى مَشَتْ وفى اقْتُلْ دِلْتْ وفى اقْرَأْ اقْتْ وتلزم حرف التعدية فى جميع اقسام الفعل من امر نحو ما مثل وماض نحو مِنْدُرْدِى ومضارع نحو مندرد ومستقبل نحو مندرك وربما حذفت الدال وبقيت الراء وذلك لا يقاس فتقول فى اَشْتِقْ اِجْرْ وفى اخرج جِقَرْ اصله جقفر وقد عدّ وفى كلمات بغير دُرْ قالوا فى اقم طَرْغُرْ وفى ارى كَرْكَرْ وفى توطى طَرْزُرْ وفى ارضع اِمْزَرْ ويجوز المجى هذه الافعال بدُرْ وهو القياس فتقول طَرْدُرْ وكَرْدُرْ وطمدر واَمْدُرْ القول فى حرف المطاوعة هو لام ساكنة تقول فى قطع كسلدى وفى انقطع كسلدى وفى فصل اُزْلُدْ وفى انفصل اُزْلُدْ فان كان الفعل على حرف واحد نحو قولهم فى كسر سدى فالحرف الذى جئ به للمطاوعة نون ساكنة بدل اللام فتقول فى انكسر سندى

القول فى حرف الاتخاذ

هو نون ساكنة فتقول بصطرى وسَدُّهُ وبصطدى توسّدهُ اى اتخذهُ وساده من قولهم يصطق وهو الوساده ونظيره ارْنَقَ الغطا فاذا اراد غطّى قال اُرْنَى واذا اراد تغطى قال

اُرْتَندى وهو مقيس فيما كان قابلا للاتخاذ تقول طن للثوب ثم تقول طنندى اى تثوب اى اتخذ ثوبا اى اكتسى القول فى حرف المشاركة هو شين ساكنة نحو شين الهيئة تقول فى ضرب اُرْدِى وفى مضارب ارشدى وفى طعن صجشدى وفى تطاعن صجشدى ومنه صجشكى اى يوم الطعان وفى المضارع تقول اُرْشُرْ و للمستقبل اُرْشَعْا فلو بنيت الفعل لما لم يسم فاعله فالقياس يقتضى ان يقال اُرْشِلْدِى فى تضورب وصُجْشِلْدى فى تطوعن ولم يسمع شئ من ذلك المضارب القول فى حرف المضارعة

هو راء ساكنة نحو قولهم طُرْزُ اى يقوم وكَلْرُ اى يجئ ويَرْ اى ياكل ويس اى يكسر ويجوز يِيْرُ ويِسِيْرُ كما نرهم اذا كان الفعل على حرف واحد قوّوهُ بحرف وقالوا يَيْرُ اى يغسل والكثير يَرْ القول فى حرف الماضى هو دال مكسورة ان كان ما قبلها مكسورا او مفتوحا و مضمومة ان كان ما قبلها مضموما نحو قولهم طُرْدُو وأَطْرُدُو وبَرْدى وبِرْدى وفى التركمانية تكسر الدال مطلقا وقد تبدل الدال طاءً وتاءً لقرب مخرجها من مخرج الدال هذا باب نذكر فيه حروف الزيادة واماكنها وحروف البدل والحذف ونقل الحركة والادغام القول فى الزيادة الذى يدل على الزيادة شيآن احدهما الاشتقاق والآخر التصريف فاما

الاشتقاق فهو الاستدلال بالاصل على الفرع والتصريف استد
لال بالفرع على الاصل وسيتضح ذلك عند تبين اماكن الزيادة
وحروف الزيادة الرا والنون والسين والبا والتا والجيم والدال والزاي
والقاف والكاف والغين والیا والميم والشين واللام والواو **فاما**
الرا فتزاد فى فعل الحال نحو **كلرْ وآلرْ** وفى اشتقاق الافعال من
الاسماء نحو **قيغْو** تقول اذا اشتققت منه **قيغردى ويلكو**
يلكردى وآقْ اغزردى وقزقزردى ويشلْ يشرْدى وكاك
كلكردى وبرْا سزردى وهذا مطرد فى الالوان وتزاد
مع اللام قبلها فى الجمع تقول فى **اط وفى أطلرْ وفى إت إتلر**
وفى نسبة الفعل الى الجمع نحو **كلدلرْ** وتزاد مع الكاف فى **ركْ** ومع
القاف فى **رقْ** دلالة على التفضيل نحو **يكْ ويكرك ويمن و**
يمن رقْ وتزاد مع الدال قبلها وذلك لفظة **دْر** للتعدية تقول
فى **صندى مندْردى** وربما حذفت الدال وبقيت الرا تقول فى
إج إجر اصلهُ **اجدرْ القول واما النون**
فتزاد ساكنة لمعنى الاتخاذ تقول فى **يطمدى يصطندى**
وفى **أرتى أرتيندى** وفى الفعل اذا بنى لما لم يسم فاعله على
التفضيل الذى يأتى فى بابه تقول فى **يدى يندى** وفى **صندى**
صنندى وفى المفعول الذى لم يسم فاعله نحو **صنغيش** و

وزيدت النون فى **آرْ** اذا جمعت فى معنى رأيتُ رجلاً عقلاء
فتقول **آصلو آرنلرْ كورزم** وكذلك **انلرْ** اذا صلو لرْ
وتزاد ايضا ساكنة مع الكاف قبلها المفتوحه دلالة على المبالغة
فى اسم الفاعل ومع الغين قبلها كذلك فتقول **كلكن وبرغن** و
شدّ **كلج** والقياس **كلكن** سمع فتزاد ايضا معهما ساكنا
ما قبلهما دلالة على اسم الفاعل واسم المفعول بمعنى المضى موصولا فتقول
كلكن وبرغن اى الجاى والذاهب اى الذى جا والذى ذهب
و **دبلكن** اى الذى قتل **وارلغن** اى الذى ضرب **وبرلن**
اى الذى أعطى وتزاد مفتوحه مع الكاف المكسورة قبلها دلالة على
التصغير فتقول فى **قل قلكا** وفى **اط اطكنا** وتزاد ساكنة بعد
الباء المفتوحة فى الحال وسيأتى ذلك فى القول على الحال وتزاد
ساكنة فى **طقصن وسكسك** والاصل **طقزْ وسكزْ** فتدل على
التضعيف عدد ما دخلت عليه عشر مرار لان **طقزْ** هو تسعة والنون
ادّى معنى تسعين **وسكز** هو ثمانية وبالنون ادّى معنى ثمانين
وتزاد فى **همص** اذا اشتق منه فعل قالوا **همصندى** بمعنى
لج فرقا بين الاسم والفعل **واما السين** فانها تزاد بعد
جق وجك علامة التصغير فى اللغة التركمانية ساكنة فى كل اسم
ثنائى ساكن الثانى تقول **قل جقس وات جكس** وزيدت فى آخر
الاسم الغائب المضاف اذا كان متحرك الاخر نحو **قحسى** وآطسى

والسين وقرسي وفي الحال المنفي لغائب اوغائبين نحو كَلْمِسْ
وكَلْمِسْرِ وفيه لمخاطب اومخاطبين نحو كَلْمِسْنَ وكَلْمِسْتِنْ
وفيه لمتكلم ومتكلمين نحو كَلْمِسْنِ وزيدت مشدده مفتوحه
وقبلها ميم مكسورة في كَشْكَا اذا لم تكن خبرها فعلا نحو
كَشْكَا سَنْجَرْ كَلَرْمِسْنِ ادى وكَشْكَا سنجرا وْدا مِسْنِ ادى
وفي مرادف لولا نحو سنجر دكل مِسْنَا سُنْقُرْ طُرمِشْ ادى الباء
تزاد قياسا مطردا في الحال ساكنة نحو ضَرْبْ وَكَلِبْ وَكِرِبْ و
تقلب الفا التي للعمل في اخر الفعل ياء فتقول سُرْلَيْبْ واغْلَيْبْ
وتحذف الالف لالتقاءها ساكنة مع الباء الساكنة فتقول
سُرْلَبْ واغْلَبْ وتقدمت الاشارة الى زيادة النون بعد
ها في حرف النون وتزاد ساكنة مع تضعيف فاء الكلمة في الالوان
فتقول صرى صبصرى وفي قزل قبقزل وفي كُكْ كُبْكُكْ
وتدل اذ دال المبالغة في الصفة اى تشديد الصفرة وتشديد
الحمرة وتشديد الزرقة وربما ابدلت الباء في بعضها ميما وياتي
ذلك في حروف البدل انشاء الله تعالى

التاء

تزاد قياسا مطردا للتعدية في الفعل اذا كان آخره متحركا فتقول
في بِرْ بِرْتْ وفي دِيلْ دِيلَتْ

الجيم

تزاد وحدها في النسب الى الصنعة فتقول اِشْجِي ياجي ودلا على لزوم الصفة
حتى صارت كانها صنعة نحو برجي كلجي وقولهم كَابْلَكْ بالكاف

البدوية شاذ والقياس بلجي وتقدم ذلك في باب اسم الفاعل
وزيدت في كُلُجْ دلالة على المبالغة في اسم الفاعل شذوذا
وتزاد مع القاف او الكاف في جُقْ وجُكْ في التصغير وتقدم
ذلك ومفتوحة معهما دلالة على اسم المكان نحو كَلَكْ وطرغجق
وتزاد مكسورة بعد الدال المفتوحة في باب اسم الفاعل المستقبل
فتقول اَلْدَجِي ومفتوحة مشبعة بالف في ابقا وقرجا وصرجا
دلالة على تصغير التحبيب

الدال

تزاد وحدها مكسورة
او مضمومة دلالة على مضي الفعل نحو كَلَدِي وطُرُدْ ومع
غيرها كما سبق في زيادتها قبل الجيم المكسورة دلالة على اسم
الفاعل المستقبل ومع الراء الساكنة للتعدية في دُرْ وقد يبدل
في هذا فيقال تُرْ واذا كانت دلالة للماضي طاء او تاء في
مواضع لا يقاس وانما ادعينا ان الاصل الدال لان اكثرها
ورد من ذلك هو بالدال ولم يرد بالطاء ولا بالتا الا النزر
اليسير والكثرة دليل على الاصالة والقلة دليل على الفرعة

الزا

تزاد ساكنة مع الغين ومع الكاف مع الراء للتعدية شذوذا
في طُرْغُزْ وكُرْكُزْ وطُمْزُرْ وامْزُزْ

القاف

تقدم زيادتها في
جُقْ وجَقْ وتزاد مع اللام المكسورة دلالة على الاعداد نحو بالق
ودلالة على ارادة معنى المصدر ومن الاسماء نحو بالقلق و

وتاكيدا بعد علامة المصدر نحو برمق لق وتزاد ساكنة بعد
ميم مفتوحة دلالة على المصدر نحو برمق وتزاد وحدها بغير
اطراد ساكنة دلالة على اسم الفاعل نحو ودلالة على اسم المفعول
نحو اجق وتزاد مضمومة دلالة على الآلة نحو بجق بجقو في كل
فعل مفخم الكاف تزاد وحدها مضمومة دلالة على الآلة نحو كسكو
وبلكوا في كل فعل مرقق وشذ سكونها في الك وتزاد ساكنة بعد
ميم مفتوحة دلالة على المصدر نحو كلمك وبعد اللام دلالة على
تاكيد المصدر نحو كلملك ودلالة على ارادة معنى المصدر من
الاسماء نحو بلك اوللاعداد نحو بلك وتزاد ساكنة بعد الجيم
المضمومة في جك في التصغير وبعد الجيم المفتوحة في جاك في اسم
المكان وتزاد مفتوحة في المبالغة في اسم الفاعل وتزاد
في كنا وفي يكرك وقد تقدم ذلك وتزاد مضمومة مفتوحا ما قبلها
دلالة على معنى الاجتماع في العدد نحو إكلوا اجكوا دردكوا
ابيشكوا ايدكوا اى الاثنان الجمعان والثلاثة المجتمعة و
الاربعة المجتمعة والخمسة المجتمعة والسبعة المجتمعة ولم يسمع
ذلك في سكز والقياس يقتضي سكسكوا وتزاد في بركوا
ومعناه المنفرد بذاته فكانه اجتمع انفراده فيه وتزاد بعد الفعل
الماضي وبعدها جا متوسطا بينهما ما يلحق الفعل من الضمائر
مسكنا بعد ما يسكن فيه فيدل هذا التركيب على ان ترادف

معنى مهما ويقدم على الفعل يتمر فيصير كل ذلك يعطي معنى كلما نحو يتمر
كلدكبجا اغرلغمن وسنجر يتمر كلدكبجا اغرلغمن ومع اللام
الساكنة تاكيدا في فعل الامر للمخاطب المفرد نحو كلكل وكلكل وتزاد
ايضا في سبركا وهو مشتق من سبر الغين تزاد مع الزاء
شذوذا في التعدية في طرغر وساكنة مع اللام المضمومة للنسب لغير
صنعة فتقول رومل لغ ومفتوحة بعدها نون ساكنة دلالة على المبالغة
في اسم الفاعل في نحو يرتفح برغن ودلالة على اسم الفاعل و
اسم المفعول الموصولين نحو يرتغن ونحو يركدغن ومضمومة دلالة
على معنى الاجتماع في العدد قالوا الطعوا وطقصعوا اى الستة المجتمعة
والتسعة المجتمعة ومع اللام الساكنة تاكيدا في فعل الامر المخاطب
المفرد في نحو طرغل وبرغل الميم تزاد مع الشين ساكنة
دلالة على اسم الفاعل الماضي في نحو يتي والطي فيقول يتمش
والطمش دلالة على تضعيف ما دخلت عليه عشر مرات
وتقدمت زيادتها في مق وماء في المصدر ويجوز الالتقا ثماسا
كنة في المصدر الشين تقدم زيادتها وتزاد وحدها ساسا
كنة دلالة على التفاعل نحو ارشدى وصنجشمى ودلالة على
الهيئة نحو منش والطرنش اى هيئة الركوب وهيئة القعود
ودلالة على المبالغة في المصدر نحو ارش والطرنش اللاء
تقدم زيادتها مع القاف في لق ومع الكاف في لك وتزاد مفتوحة

فى اخر الاسم اذا اردت ان تبنى منه فعلا نحو اُنْزُكْدِى واُنْلِدِى
وسُنْزُلْدِى ويطرد ذلك وتزاد ساكنة دلالة على بنا الفعل للمفعول
نحو اُرْلِدِى وبَرْلِدِى وفى اسم المفعول نحو اُرْلِيشُ وبَرْلِيشُ واُلْدَجِى
وبرلدجى وفى الموصول اذا اريد به المضى نحو بِرْلِكَانُ واُرْلِغَانُ اى
الذى اعطى والذى ضَرَبَ وتزاد فى العدد الذى لحقه دليل الاجتماع
قبل حرف الدليل مفتوحة ساكن ما قبلها ولا يكون ذلك الا فى
الاضافة فان اضفت لغايب لحقه السين التى تلحق المضاف
المحذوف الاخر فتقول ايكرلسى اى كلاهما واجولسى اى ثلاثهم
وان اضيفت الى مخاطب قلت اَكُولْتُرْ اى كلاكما واجولتُرْ اى
ثلاثتكم وان اضفت الى متكلم قلت اكولنُرْ اى كلانا واجولنُرْ
اى ثلاثتنا وكذلك تقول الى سكر وينظر هل يقال ذلك فى سكر
وفى ادن وهل يلحقها ويلحق اُنْ بمعنى العشرة دليل الاجتماع
ام لا وهل يقال ذلك فى المركب او المعطوف او الماية او الالف

الواو

تزاد مضمومة مفتوحاً ما قبلها دلالة على الاجتماع فى العدد قالوا ايكوُا
واجوُ دردُوُ بشو الطو وبَدُوُ تقصوُ ولم يسمع ذلك فى سكر
والقياس تقتضى سكسكو وتزاد ايضا فى بَرُوُا ومعناه
المفرد بذاته ولم يسمع ايضا دخول دليل الاجتماع فى العدد فى
ان ولا فيما فوقها الا واو ولا كاف ولا عين وتزاد فى جَمْتُوُاْ

لانه ماخوذ من جتلدى اى صوت بفرقعة القول فى البدل
البدل فى هذه اللغة قليل وحروفه قليلة وهى الهمزة والقاف
والسين والدال والصاد والتاء والباء والزاء فاما الهمزة
فتبدل باءً قالوا اتق اصله اتاق فابدلت الهمزة باء
وادغمت فى الباء القاف تبدل غينا قالوا اغردى
اصله اقردى لان آق هو الابيض وقالوا بُرْغش اصله
بُرْقُشْ اى طاير ابيض السين تبدل صادا قالوا اَظْصُرْ

الدال

تبدل تا قالوا اِشْتُرْدِى اصله اِشْدُدِى التاء
تبدل دالا قالوا دُمُرْ اصله تُمُرْ ودُتُّ اصله تُتُّ ودِرْ اصله
تِرْ ودِكا اصله تكا ودِلُوا اصله تلوا ودِلكُرْ اصله تِلكُو ودِلْتَقْ
اصله تِلْتَقْ وتبدل طا قالوا طُطِّى اصله طُتِّى الباء
تبدل ميما قالوا كُمْكُكْ اصله كُبْكُكْ ومِيشِلْ اصله بِيشِلْ الزا
تبدل صادا قالوا طُقْصُنْ اصله طُقْزُنْ القول فى الحذف
الحذف قليل فى هذه اللغة ولا يطرد والحروف التى حذفت هى الدال
والياء والرا والهمزة والقاف فاما الدال فحذفت من اِجْدُرْ
وكَجْدُرْ وقِبْدُرْ قالوا اِجْرُ وكَجْرُ وقِبْرُ الياء حذفت من اَيْكِرْ قالوا
اَكِرْ الرا حذفت من برلا قالوا بلا الهمزة حذفت من اش
بمعناها التى للتنبيه فى قولهم شمدى اصله امدى نقلت حركة همزة

امدى الى الساكن قبلها وهو الشين وحذفت الهمزة الفا
وحذفت من صجقن قالوا صجن القول فى نقل الحركة

القول فى الادغام

الادغام اما فى الكلمة واما فى الكلمتين اما فى كلمة فهو قليل جدًا لم
يحفظ منه الا الى فى العدد بمعنى الخمسين ويبقى وهو الصفيح من
حديد وحجر وغير ذلك القول فى الاحكام التركيبية

الكلام قول دال على نسبة اسنادية واقسامه طلب وخبر وانشاء
فالطلب كطلب وجود وطلب عدم مثال الاول برغل اى اذهب
ومثال الثانى برما اى لا تذهب ومثال الخبر صنجر طرمش اى
صنجر قايم ومثال الانشا صطلم اى بعت والكلام ينقسم على جملتين
اسمية وفعلية فالاسمية هى المركبة من المبتدا والخبر وينشاء
عنها النواسخ وهى ابدى واخواتها وكشكا واخواتها وصغندى و
اختاها والفعلية هى المركبة من الفعل والفاعل وينشاء عنها
المركبة من الفعل والمفعول الذى لم يسم فاعله والتقديم الكلام على
قسمة الاسم الى النكرة والمعرفة والفعل الى الامر الماضى والمضارع و
غير ذلك القول فى النكرة والمعرفة النكرة ما وضع

شايعًا وهو على قسمين مفرد اللفظ ومركب فالمفرد نحو أر وأث والمركب
تارة يكون مركبًا من اسمين نحو دوا قش للنعام ومن النثر من ذلك
نحو قبر جق لوبغا للسلحفاة وذلك بخلاف النكرة فى لسان العرب فانها

لا توجد مركبة اصلا والمعرفة ما وضع خاصًا وهو مضمر وعلم و
اسم اشارة وموصول ومضاف لواحد منها فالمضمر منفصل ومتصل
فالمنفصل لمتكلم مَن و لمتكلمين بِز واصله مِز بالميم وقد يلحقه
لَر لتاكيد الجمع ولمخاطب سَن ولمخاطبين سِز وكل مِن مَن
ومِز وسَن وسِز يقع عمدة وفضلة ولغايب ال وان ولغايبين
ان لَر اصله الر فابدلت اللام نونًا وفتحت الهمزة لفتحة لام لَر
ولم يعتدوا بالنون الساكنة لانها حاجز غير حصين لسكونها ويوقف
وينطق بالاصل بعد حذف اللام الاولى فيقال اُلُرّ فاما فى اللغة
التركمانية فيقولون بلر فيبدلون الهمزة باءً والمتصل لمتكلم
مضاف اليه ميم ساكنة نحو قُلُم اى غلامى ولمخاطب مضاف اليه
نون ساكنة خيتموميه نحو قُلُن اى غلامك ولمخاطبين مضاف
اليهم تلك النون مزيد عليها زاى نحو قُلُنْز اى غلام كلم وسيأتى
كيفية استعمال هذه الضمايير فى تضاعيف الابواب ان شاء الله تعالى

العلم

ما هو عين مسماه مطلقًا ويكون مفردًا نحو سنقر ومركبًا من اسمين
نحو اقبغا ومن اسم وفعل نحو ايدغدى ويكون ايضا مرتجلا نحو
قلاوون ومنقولا من اسم نحو نحو لاجين ومن فعل نحو بكتى و
سنجر الاسم الاشارة لمفرد قريب

بو بمعنى ذا ولبعيد اك بمعنى ذاك ويشارك لفظة بو لفظ الضمير بمعنى

هو وقد تقدم ذلك فى المضمرات والجمع قريب بلار وللبعيد انلر
وقد تقدم ان انلر للغايبين فى الضمايرفصار مشتركا من ان
يكون ضميرا بمعناهم وان يكون اسم اشارة بمعنى اولئك ومن
اسماء الاشارة للمكان بُنْدا بمعنى هنا وانْدا بمعنى هناك ثم

الموصول

ثلاثة الفاظ وذالك فى حسب الصلة وهوان الصلة اما ان
تكون ظرفا اوجملة ان كانت الصلة ظرفا كان الموصول كافا
مكسورة مثال ذالك بُوادُرْكِنْ قلى دُرْ اى هذا غلام الذى فى
الدار وبوادُرْكِلارْنْ قُلِى دُرْ اى هذا غلام الذين فى الدار وان
كانت جملة فاما ان تكون اسمية اوفعلية ان كانت اسمية كان
الموصول المفرد اُلْكِم مجسى كرْكلودُرْ اود دُرْ الذى سيده حسن
فى الدار والجمع انلركم قللركز كلودر اودادر وان كانت فعلية
فاما ان يكون ماضية اومستقبلة ان كانت ماضية كان الموصول
عَنْ متصلا باخر الفعل اذا كان مفخما وكِنْ اذا كان مرققا تقول كُرْدُمْ
سنى اُرْعَنى اى ابصرت الذى ضربك ويرتغن الذى خلق وكلكان
الذى جاء ويجوز ان ى بالفعل الماضى بعد اُلْكِم وَانْ لارْكِم
نحو انْ لارْكِمْ طُرْدِلارْ اَرْدا اى الذين قاموا فى الدار وان كانت مستقبلة
كان الموصول اُلْكِم وانْ لارْلم على ما تريد من المعنى وشرط الصلة
ان تكون جملة خبرية اوظرفا اومجرورا وتقدم تمثيل ذلك ومتى

كان الموصول الكاف المكسورة فلا يكون الصلة الا ظرفا اومجرورا و
يجب تقديم صلته عليه وغير ذلك من الموصولات يجب تاخير صلته
عنه سواء كانت الصلة جملة اوغيرها مثال الجملة قد تقدم ومثال الجار
والمجرور اُنلركم اودرْكرْكلودُرْ اى الذين فى الدار حسان اُنلركم
اَلْنِنْ دادُرْ بكلرْدُرْ اى الذين امامك امرآ ويجوز التفصيل بين اُلْكِم
وانْ لركم وصلتهما بالمفعول فتقول اُولْكِم سنجرنى اُرْدِى كلدِى اى
الذى ضرب سنجر جاء وتقع الجملة الشرطية صلة للموصول فتقول
كلدِى اُلْكِم كرْسَنْ سَوْلَسَنْ اى جاء الذى ان رايت احببت
وساهى اداة الشرط والنون ضمير الخطاب

المضاف

تارة يكون الاضافة للضمير نحو قَلْمْ وقُلْمَنْ وقُلْنْ وقُلْنُرْوَ
قُلِى وقُلَرِى وسيأتى الكلام عليه فى باب الاضافة ولا يخلوا
آخر الذى تضيفه للغايب من ان يكون ساكنا فتكسره نحو
قُلِى اى مملوكه اومتحركا فتلحقه سينا مكسورة نحو قُجاسِى و
قُرَبِسِى والوسى اى سيده وعجوزه وعظيمه وتارة للعلم
نحو سُنْقُرْقلى وللمشار نحو بُنْ قلى وللموصول نحو كِنْ قُلِى
وسيأتى كيفية الاضافة انشا الله تعالى ولا اداة فى هاذه اللغة
يتعرف بها النكرة كما فى لسان العرب بل اذا الاسم معهودا بين
المخاطبين اكتفوا بذكره نكرة على وضع اكلا لا على فهم المخاطبين
ولا ياتون قبلها بأل والاكثر فى لغتهم ان تؤتى باللفظ المشار

لضمير الغايب والاشارة وهو اَلْ فاذا كان بينك وبين المخاطب عهد
في سمك قلت في معنى السمك طرئ اَلْ بَلِقْ يَشِلْ دُرْ وفي معنى
الاسماك طرية الْبَلِقْ لَا رُكَشَدُرْ ويجوز بَشْلَا رُدُرْ

القول في الفعل

الفعل تنقسم ثلاثة اقسام امر وماض ومضارع فالامر هو الاصل
والماضي والمضارع واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر واسم
المكان واسم الهيئة واسم الآلة فروع وهي مشتقة من الامر
ولا يخلوا الامر من ان يكون لغايب او لمخاطب او لمتكلم ان كان
لغايب فلابدّ فيه من حروف الامر نحو سَنْجَرْ كَلِسْنْ اي سنجر
لِيَجِئْ وللغايبين نحو سنجر كالسنْ لَارْ لِيجيوا اوسكْ هو حرف الامر
نظيرا للام للامر في لسان العربية وان كان لمخاطب فاما ان يكون
مفردا اوغيره ان كان مفردا فالاصح ان يَأْتِيَ بنفس فعل الامر من
غيره زيادة عليه ويجوز ان يزيد في آخره للاستراحة غِلْ اُرْكِلْ
بالكاف البدوية فان كانت الكلمة مفخمة كانت غِلْ اومرققة كانت
كِلْ ومأخذ التفخيم والترقيق مستافهة السماع وقد حصرنا ذلك في كتاب
الافعال الذي جمعناه في هذه اللغة وفعل الامر ان كان اوله
مضموما فما قبل اخره مضموم الا انْ وجدت في الفعل فتحة مثال ذلك
طرغل كُلْ كُلْ كُسْتَرْ كِلِ اُرْغَلْ وان كان مفتوحا او مكسورا فما قبل

آخره مكسورا لا انْ وجدت في الفعل ضمة مثال ذلك بَرْغِلِ اشت كل
اُرْغِلْ تَكْتَرْغِلْ وان كان غير مفرد زدت نونا وحدها فتقول طُرُنْ
وان شِئْتَ زدت عليها زايا والزاي تشعر بالتعظيم فتقول طُرُنْزْ والزاي
بقية سز ويجوز ان يأتي بسزْ فتقول طُرُنْسِزْ فيأتي بِسِنْ توكيدا وان
كان المتكلم فاما ان يكون مفردا اوغيره ان كان مفردا قلت
بَرْغَايِمْ وكلكايم اي لاذهب ولاجئ وان كان غير مفرد قلت
بَرْغَالِمْ وكلكالِمْ اي لِنَذْهَبْ ولِنَجِئْ والامر للمتكلم في لسان العرب
قليل جدا واما في هذه اللغة فكثير جدا

واما الماضي والمضارع

فتقدم الكلام على الذي يخصهما وميزهما في التعريف وما قبل الرا
التي هي علامة للمضارع اما ان يكون متحركا اوساكنا ان كان
متحركا زدت الرا ولا تشعر الحركة وان كان ساكنا حركته بالضم
او بالفتح ومدرك ذلك السماع وقد بينا ذلك في كتاب الافعال
هذا اما لم يكون اخره لا التي للاعمال فانه تقلب الفه ياء مضمومة
فتقول سُرْلَايُورْ وبَشْلَايُرْ ويجوز حذفها فتقول سُرْلَارْ
وبَشْلَارْ والاصل الياء

واما المستقبل

الخبري فانه ان كان مفخما فرقه غينٌ مفتوحة مثاله طُرْغَى
اي سيقوم وان كان مرققا فرقه كافٌ مفتوحة نحو كَلْكَا اي سيجئ
وسياتي الكلام على الافعال اثباتا ونفيا واستفهاما ونهيا

فى باب الفعل والفاعل ان شاء الله تعالى وتنقسم الافعال ايضا
الى متصرف وجامد المتصرف ما اختلف لفظه لاختلاف
زمانه نحو طُرْ طُرُرْ طُرِّدِى والجامد ما لزم طريقا واحداً
وذلك نحو ادى بمعنا كان فلا يستعمل منها امر ولا مضارع
فان كانت بمعنا ارسل كانت متصرفة واستعمل منها الامر
فقال ابنى اى ارسل هذا وادَى مشتركة بين معنا كان و
معنا ارسل وكذلك دَكْ بمعنى ليس لا ينصرف فى كلامهم
وسيتضح ذلك فى باب ادى واخواتها لمن شاء الله تعالى
وتنقسم ايضا الى لازم ومتعد فاللازم نحو طُرْ والمتعد
ينقسم الى قسمين متعد الى مفعول صريح ومتعد الى غير
وينقسم المتعدى ايضا الى متعد واحد ومتعد الى
اثنين ومتعد الى ثلاثة وسيأتى ذلك

القول فى المبتدا والخبر

يذكر المبتدا اولاً وثانى بعده بالخبر فتقول سَنْجَرْ طُرِبَطُرْ اى
سَنْجَرْ قايم وسَنْجَرْ طُرْ طِى دُرْ اى قايمٌ قدًا ويجوز ان تقول
طُرِبَطُرْ ويجوز ان يقول طُرْ مِشْدُرْ واذا كان الخبر مشتقًا
به المبتدا قلت سَنْجَرْ ارسلان دُرْ اى سَنْجَرْ اسدٌ وان
كان ظرف مكان قلت سنجر اَوْدَدُرْ اى سنجر فى الدار
وسَنْجَرْ اَرْدِنْدَر اى سنجر خلفك ولا يكون ظرف المكان

الا بالحرف المرادف لفى التى للوعاء وهو دَا وان كان ظرف زمان
فمنه ما لا يأتى فيه بحرف الوعاء نحو صَنْجِشْ تَكْنِدَرْ اى الطعام
اليوم وقَنْقَلِقْ بَدْنَدُرْ اى الضيافة اليل ومنه ما لا يأتى بالحرف
نحو صَنْجِشْ طَنْدَرْ اى الطعام غدًا ودُرْ توكيدا فيها كلها و
الاستعمال هذا التوكيد لا يحذفها وان اخبرت بجملة فقول
سَنْجَرْ اَطَبِى طردى اى ابو سنجر قايم وسنجر اتاسى طُرْبُدُرْ
اى ابو سنجر قايم وقد يجوز حذف الخبر لدلالة المعنى عليه
نحو قولهم اَرْمَغَنْ يريدون قَنِى اى الهدية اَيْنَ واذا كان
الخبر اسم استفهام جاز تقديمه وتاخيره فى هذا اللغة
وهو الاصل فتقول سَنْجَرْ قَنِى وقَنِى سنجر وكذلك اذا كان
المبتدا اسم جاز تقديمه على الخبر وتاخيره فتقول كِمْدُرْ
اودى اى من فى الدار وَاَوْدَ كِمْدُرْ اى فى الدار من واذا كان
المبتدا اسم شرط وجب تقديمه فتقول كِمْ طُرْسا طُرْغان
من اَيْنْ بِلا اى من يقم اَقُمْ معه وكِمْ يكون استفهاما
وشرطًا واذا كان المبتدا موصولا قلت اُلْكِمْ طردى طُرْدُمْ اَيْنْ
بِلا اى الذى قام قمت معه ولا يجوز تاخير هذا المبتدا فصارت
اُلْكِمْ بمعنى الذى والاُلْكِمْ بمعنى الذين وقد تقدم ذلك
فى الموصولات ويجوز ان تقتضى المبتدا اكثر من خبر واحد
وتسرد على التوالى شيا سيا ويوتى بُدُرْ اخرها

القول فى النواسخ

وهى ادى واخواتها اِدِى بمعنى كان وبُلدِى بمعنى صار وتُندِى بمعنى بات وَدَكَلْ بمعنى ليس وهى بالكاف البدوية وللمقاربة يَرْدِى بمعنى كاد وبتشلدِى بمعنى انشأ وابتدأ فاما ادى تقول فى معنى سنجر كان قايما سنجر اُرُو طُرُ ادى ويجوز اُرُو طُرمِشْ اِدِى واُرُو بمعنى منتصبا وطُرُ فعل حالى وطُرمِشْ معناه قايم ويجوز ان تقول سنجر طرمش اِدِى وانما جئ ابادوا ولِاَنَّ طرمش مشترك بين وقف وقام فاذا ارادوا له ايضاحه بمعنى قام اتوامع طُرمِشْ يَارُوا التى هى دلالة على الانتصاب ولهذا يقال طُرقِنْ قِنِّى اى اين مقامك وموقفك واذا اردت كُنتُ قايما قلت اُرُ طُرُ اِدِمْ واُرُ طُرمِشْ اِدِمْ وكُنتُ قايما ادن بالنون الخيشومية وكانوا قايمين اُرُوا طُرُوْلَارْ اِدِى واُرُو طُرمِشْ اِدِى وكُنتُم قايمين اُرُو طُرمِشْ اِدِنْزْ فتلحق ضمير الجمع المخاطب فى الفعل ولا يلحق علامة الجمع فى الخبر بخلاف الغيبة فان علامة الجمع تلحق الخبر دون الفعل ويبقى الفعل كحاله مع المفرد الغايب واذا كان الخبر اسم استفهام قلت فى معنى الفرق الذى تقدم فى المفرد وفى مَتَى صِرتَ عالما قَجَنْ بُلدُنْ بلكا وفى مَتَى صرتم علما قَجَنْ بُلدُنْزْ بلكلار ويجوز بلكلر قَجَنْ بُلدُنْزْ ولذ للاء ما

اشبه وتقول فى معنى اَيْنَ صرت قَنْدَا بُلدُنْ ولا يجوز بُلدُنْ قَيْدَا وفى من صار القايم كِم بُلدِى طُرغَانْ ويجوز طُرغَانْ كِم بُلدِى وتقول من صاروا القايمين طُرغَانْ لَرْكِم بُلدلار و تلحق علامة الجمع للفعل بخلاف ادى فانها لا تلحقه وتقول فيمَنْ صار القايم اَحِبَّهُ كِم بُلسَا طُرغان سَوْكَنْ اَنِى كِم بمعنى مَنْ وبول وهو الفعل وسا هو حرف اداة الشرط وليس عندهم اسم يتضمن معنى حرف الشرط بل اذا ارادوا الشرط جاؤا بحرفه متصلا بالفعل متاخرا عنه والاسم متقدم و طُرغَنْ القايم وسَوْكا الفعل المستقبل الخالص للاستقبال ولا ياتون فى هذا المكان بالماضى المراد به الاستقبال كما فى اللغة العربية ومَنْ ضمير الفعل فى اَحِبَّه واَنِى ضمير الفعول الذى هو هُوَ فى اَحِبَّهُ ويقول فى الجمع كِمْلَرْ بُولسَلَرْ طُرغَنْ لَرْ سَوْكَنْ اَنْلَرْنِى ويقول الناس صاروا ماجين كشلر چقشلر بولدى لر ويجوز بُلدِى لر جمجس لركشلكى واكثر ما يستعمل صار فى اسم الاجناس والصفات الجارية مجريها لا فى صفات المعارضة والقياس على الجواز واما تُوندِى فتقول فى معنى بات سنجر ضاحكا سنجر كلا تُندِى وفى اَيْنَ بِتَّ قَنْدَ تُندِى وحكم تُندِى حكم بلطى بلطى فى جميع احكامها واما دكل فانها كلمة تعطى معنى ليس ومعنى ما النافية

فاذا قلت ليس سنجر خارجا قلت فى معناه سنجر حقمش دكل
وفى معنى الناس ليسوا خارجين كشلر حقمش دكلر وفى لست
خارجا حقمش دكل من وفى لسنا خارجين حقمش لر دكل بز
فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التى يلحق الافعال
واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفى لست خارجا تقول اين
كان سنجر سنجر قيدا ايدى وفى اين كنت قيدا ادن
ولا يجوز تاخير قيده عن الفعل وفى غومتى كان الطغان
صنجش قجن ادى ولا يجوز تاخير قجن ايضا عن الفعل
واما سنجر وسنجش فى المثالين فيجوز تاخيرهما عن
الفعل فتقول قيدا ادى سنجر و قجن ادى صنجش ولذلك
ما اشبههما من هذا التركيب وتقول فى معنى من كان
القايم طرغن كم ادى ويجوز كم ادى طرغن وهو بمعنى
من كان الذى قام وفى معنى من كانوا القايمين طرغن لر
كم ادى لر ويجوز كم لر ادى لر طرغن لر وتقول فى معنى الناس
كانوا خارجين حقمش لر ادى كشى لر ويجوز كشى لر
حقمش لر ادى لر واذا نفيت ادن ثم اوجبت قلت فى
معنى ما كان سنجر الا قايما سنجر دكلدى مكر طرمش
الاصل ادى اى ليس كان بمعنى ما كان وسياتى ان

دكل لها استعمالان وفى معنى ما يكون سنجر الا قايما
سنجر بلمغى مكر طرمش فيستعمل ما يصير بمعنى ما يكون
لان ادى لا مضارع له واما بلدى تنفخ الباء تقول
فى معنى صار سنجر عالما سنجر بلكا بلدى ويجوز بلدى
بلكا سنجر بولدى سنجر بلكا فتقدم و يؤخر ويوسط
بخلاف ادى فان خبرها لا يؤخر فى نحو ادى اروطرز
فلا بد لادى ان تتصل اما بالاسم نحو كم ادى طرغن
او بالخبر نحو اروطرز ادى وتقول فى معنى صرت عالما
بلكا بولدن وفى صرت عالما بلكا بولدم ويجوز بلدم
بلكا وفرقوا بين ان يكون الخبر اسم جنس كالقاضى
والامير والوزير فاجازوا منه التقدم والتاخير واما
اذا كان صفة عارضة نحو القائم والقاعد مما لا يحفظ
من كلامهم الا بتقديم الصفة على الفعل فيقول طرز بلدن
وكذلك الصفات التى هى الاسود والازرق والطويل و
غير ذلك يجوز منها التقديم والتاخير بخلاف الصفات
العارضة وتقول فى معنى صرتم عالما بولدنز بلكا لر وفى
صرتم قايمين طرز لر بلدنز على حقمش دكل سن وفى
لستم خارجين حقمش لر دكلر سن وحقمش لر دكل سن وحقمش

دكل سِنْ على الوجهين ان تكون بمعنى ليس وبمعنى
ما ولا يتاخر الخبر ولا الاسم السابق عن دَكُلْ اصلا
وكذلك لا يتقدم الخبر على الاسم وتقول اذا اردت
اثبات الخبر فى دكل فى معنى ليس سنجر الا امبراً ٨
سنجر دُكُلْدُرْ مكر بَكْ ومكر بمعنى الا وهى منقولة
من الفارسية ويتكلم بها التركمانية وتقول فى معنى
انا ما اتيتك الا غدا مَنْ كُلْمِسْ مَنْ صَغَى مكر طَنْدَى
وكل هو الفعل وما حرف النفى والسين للحال ومن
بمعنى انا والمعنى ما يجئ انا وهو عبارة عن ما اجئ بالعربى
وصغا اصله صَنْعَه فحذفت النون لكثرة الاستعمال وغى
بمعنى اللام وبمعنى الى ومكر كما تقدم بمعنى الا وطَنْ
هو الغد ودا بمعنى فى واما يزدى بمعنى كاد وبشلادى
بمعنى انشأ فتقول فى معنى سنجر كاد يقوم سنجر طُرَيَزْدى
وفى معنى سنجر يكاد يقوم سنجر طُرَيَزْرْ وفى معنى سنجر
انشأ يقوم سنجر طُرا بشلادى ولا ياتى الخبر فيهما الا بصيغة
الحال ولا ياتى بصيغة المضارع ولا الماضى ولا يتقدم طرا
على سنجر واصل يزدى اخطأ واستعمل بمعنى كاد وتكون ايضا

بمعنى كتب القول فى كشكا واخواتها امّا
كشكا فمعناه ليْتَ وهى مرادفة لها منقولة من الفار
سية تقول فى معنى ليت سنجر ضاحكاً كشكا سنجر
كُلَرْ مِسْ يدى كشكا بمعنى ليت وكَلَرْ يضحك بمعنى
ضاحك ومِسْ كلمة تؤكد معنى كشكا ولا يجوز
حذفها ويدى بمعنى كان ابدلت همزتها ياءً والمعنى
ليت سنجر ضاحك وتقول فى معنى ليت سنجر فى الدار
كشكا سنجر اوْرَمِسْ يدى واذا كان خبر ليت فعلاً
لم يلحق مس فتقول فى معنى ليت زيدا يخرج
كشكا زيد چق سايدى وسا بمعنى لو ومرادفه ٨
ليت زيدا لو كان خرج واما كم فمشتركة تكون بمعنى
استفهام واسم شرط وموصولة تابعة لِاَلْ وتاتى
حرفية بمعنى كَيْ وسياتى حكمها وبمعنى انّ المفتوحة
تقول فى معنى عَلِمْتُ ان سنجر ضاحكٌ بِلدُمْ كم سنجر
كُلَرْ دُرْ وفى معنى انّ سَيِّدَكَ سنجر بِالِكْ كم فحن سنجر
دُرْ فكم فى هذه الامثلة يؤدى معنى انّ المفتوحة
واما معنى لعَلَّ وكانّ فليس هذه اللغة حرف يعبّر

عنه انما يعبر عن ذلك بالفعل فتقول فى معنى لعل سنجر
جا بُلْغَىْ كِمْ سنجر كَلْ كِىْ بُلْغَىْ بمعنى يصير وكم مؤكدة
لمعنى يصير وكَلْكِىْ بمعنى يجئ ويعبر عن معنى كَانَ بصيغة
اُقْشُرْ وغا بمعنى اللام التى تعطى المفعولية ولا يجوز
تاخير بُلْغَىْ فى المثال السابق ويجوز اُقْشُرْ سنجر
ارسلانغا فاُقْشُرْ ابْقِيَتْ على فعليتها وان اردت
معنى كَانَ وكذلك التصرف منها ويجى فى معنى كان كِبِى
ولَيِنْ وهما كلمتان تَرادفان مِثْلاً فتقول سنجر ارسلان
كِيْدُرْ اى سنجر مثل الاسد ويجوز حذف دُرْ فى المثالين
ويجب تاخير كِبِى ودمى على اصل الاضافة فى اللسان التركى

القول فى اَرْنَلْدِى وصِغِنْدِى وبِلْدِى

اما ارنلدى فمعناه ظن وتتعلق بمفعولين فى هذه اللغة
كاللسان العربى وان كان فى الحقيقة انما متعلقها النسبة
تقول فى معنى ظَنَنْتُ الامير قائما بنى اَرْنَلْدُمْ طُرْ
وفى معنى ظننت الامير راكبا بنى بنر اَرْنَلْدُمْ وتلحق
فى المفعول الاول وتاتى تالتا فى الصيغة المضارع ويجوز
تاخير ارنلدم عنهما وهو الافصح ويجوز توسيطه

قليلا واما تقديمه فقَلَّ ان يتكلم به ومن تكلم بذلك علم انه
دخيل فى هذه اللغه واما صِغِنْدِى فالتركمان تقول فيه
صَنْدِى ومعناه حَسِبَ وحكمه حكم اَرْنَلْدِى واما بِلْدِى
فمعناه عَلِمَ وحكمها حكم صِغِنْدِى واَرْنَلْدِى ويستعمل ايضا
متعدية الى واحد فتقول سنجر بِلْدُمْ اى عرفت سنجر
وتَسُدُّ بمعنى اَنَّ ومتعلقاتها مَسَدَّ مفعولين هذه الافعال
فعال وذلك انه لا يخلوا ان تتقدم هذه الافعال
او يتاخر فان تقدمت تعلقت بالجملة التى هى مصدرة
بِكِىْ بمعنى ان فتقول اَرْنَلْرَمْنْ كِمْ بَنِىْ اَوْ دَدُرْ اى اَظُنُّ
ان الامير فى الدار وان تاخرت تعدت الى مفعولين
كما بَيَّنَّا قبل ويجوز الحاق ادات النقل لِبِلْدِى فتصير
متعلقة بثلاث مفاعل فتقول بِلْدُرْدُمْ اط اَيَرْ لَنبِنْرْ
تدخل على المفعول الاول الذى كان فاعلا قبل النقل
علامه المفعول غير الصريح وهو الذى يتوصل اليه
فى لسان العربى بالى وتهمل الثانى من علامة المفعول
الصريح ومن علامة غير الصريح ويانى بالثانى

بصيغة الحال ولذلك ادخلت عليه البا التى للحال وتُر
اصلها دُرْ وهى للتاكيد ويجوز تقدم الفعل على الثلاثة ويجوز
تقديم الثلاثة عليه

القول فى الفعل والفاعل

الاقصح ان الاسم الظاهر يتقدم على الفعل فتخرج من
هذا الباب ويصير من باب المبتدا والخبر فتقول سَنجُر
كَلْدِى ويجوز اَنْ يتاخر فتقول كلدى سنجر ويصير
من هذا الباب فاذا اسندت الفعل الماضى و
سبقه المفرد الظاهر قلتَ سنجر كلدى وفى الجمع
سنجلر كلدلر وفى الحال سنجر كلدى وفى الجمع سنجولر
كَلْرْ لر وفى المستقبل سنجر كل كَىْ لر وفى التركمانية كَل لر و
يجوز حذف الياء من كل كَىْ واثباتها ويستكن ضمير الغا
ئب فى هذه المثل كلها ولر اللاحقة انما هى علامة
الجمع لا ضمير فاذا اسندت الفعل الى المخاطب فى الماضى
قلت كَلْدِنْ اى جئتَ وكَلْدِنِزْ اى جئتُم ويجوز كَلْدِنِزلَرْ
بعلامة الجمع تفخيماً وتعظيما وفى الحال كَلْرسَنْ اى تجئ
وفى الجمع كَلْرسِنِزْ ويجوز كلرسِنِزلارْ وفى المستقبل

كَل كَىْ سَنْ وكَلكَسَنْ وبالتركمانية كَلاسَنْ وفى الجمع كَل كَىْ سِنِزْ
ويجوز كل كَى سنزلر والنون الساكنة ونِزْ ضميران متصلان وسَنْ
وسِنِزْ ضميران منفصلان الاترى انهما يقعان مبتدا ين
واذا اسندتُ الفعل الى المتكلم فى الماضى قلت كَلْدُمْ وكَلْدُمْنْ
وفى الجمع كَلْدُكْ وكَلْدُكْلَرْ وكلدنِزْ وكلدمز بابدال الباميماً وفى
الحال كَلْرُمْنْ وبالتركمانية كَلْرُمْ وفى الجمع كَلْرُنِزْ اومِزْ ويجوز
الحاق لر فيهما وفى المستقبل كَلْكَمْنْ وبالتركمانى كلم اصله
كَلْمَنْ فحذفت النون وسكنت الميم والنقا ساكنان وهما الالف
والميم فحذفت الالف لالتقاء الساكنين وفى الجمع كالكبز و
مز على تلك اللغة وبالتركمانى كَلاوُزْ بابدال الباواواً وضمها
ومن ومز ضميران منفصلان الاترى انهما يقعان مبتدآن
واما كيفية اسناد فعل الامر فتقدمت فى قسمة الفعل و
هما تلحق الفعل من المعانى النفى والاستفهام والنهى و
لكل منها احكام نذكرها ان شا الله تعالى

القول فى النفى فى الفعل

حرفه ميم مفتوحة متاخرة عن نفس الفعل فتقول فى الماضى
سنجر كَلمَدِى وسنجولر كلمدلر وفى الحال سنجر كَلمَسْ و فى

او لمتكلم ان كان لغايب تاخر الحرف عن الفعل مطلقا سواء
كان ماضيا او حالا او مستقبلا وسواء كان الفعل
مسندا الى مفرد او جمع تقول فى معنى سنجر هل جاء
سنجر كلدمو بضم الميم وبكسرها والاصل الضم والكسر للا
تباع وسنجر لر كلدارمو وفى المستقبل نحو كلكمو وسنجر لر كلك
لرمو وان كان لمخاطب قلت فى الماضى سن كلدن مو
بالنون الخيشومية ولا تدغم فى حرف الاستفهام وفى الجمع
كلدنرمو وقلت فى الحال كارمسن وفى الجمع كارمسنر
وفى المستقبل كلكمسن وفى الجمع كلكمسنر وان كان
لمتكلم قلت فى الماضى كلدمو بادغام ميم كلدم فى حرف الا
ستفهام وفى الجمع كلدكمو وفى الحال كارمن وفى الجمع
كارمنز وفى المستقبل كلكمن وفى الجمع كلكمنز واذا
استفهمت عن الفعل المنفى وكل من الامر والنفى والنهى
والاستفهام اذا تعلق بالمفعول به فالاصل تقديم
المفعول به فى هذه اللغة ويجوز تاخيره بخلاف
اللغة العربية فى الاستفهام فانه فيها لا يجوز تقديم
المفعول به واما الامر والنهى فالاصل فيهما

وفى الجمع كلمسن لرو فى المستقبل كلكم كى وفى الجمع سنجر كلكى لرو
هذا فى الغايب واما فى الخطاب فتقول فى الماضى للواحد
كلدن وفى الجمع كلدنرو وفى الحال كلمسن وفى الجمع
كلمسنر وكلمسارسنر وفى المستقبل كلكى سن وبالتركمانى
كلمياسن واصله فى لغتهم فى الاثبات كلسن وقبل الحاق
سن كان اصله عندهم كلا فلما الحقوا بالفعل سن
حذفوا الالف فلما نقوه اى خلوا الحرف بين اخر الفعل
وحرف الاستقبال الذى هو الالف وكانت الاصل
بدلا عن الياء لان اصله كلكى فحذفت الكاف فى
لغة التركمانى وابدل من الياء الفا فحذفوها فى الاثبات
ورددوا الالف الى اصلها من كلدى لرو فى الحال
كلسمن وفى الجمع كلسمنر وفى المستقبل كلكى من وفى الجمع
كلكى نر

القول فى الاستفهام

الاستفهام اما ان يكون اداته حرفا او اسما ان كان حرفا
فاما ان يكون الاستفهام عن الجملة الفعلية او عن
الجملة الاسمية ان كان عن الجملة الفعلية وهو المقصود
فى هذا الباب فاما ان يكون الفعل لغايب او لمخاطب

التاخير ويجوز التقديم وان كان تعلق بالجملة الاسمية
لحق الحرف اخرها فتقول فى معنى الشمس طالعة كُنْدُ
عُمِشْ مِدْرْ وان كانت الاداة اسما فاما ان تتعلق با
المفرد او بالجملة ان تعلق بالمفرد قلت فى معنى اين
سنجر قيدا دُرْ سنجر وفى متى القال فَجَنْ دُرْ مَجَشْ وفى
من سنجر كم دُرْ سنجر وفى اى شى هذا نادُرْ بو ويجوز
تاخير اسم الاستفهام عن المفرد وان تعلق بالجملة
فاما بالفعلية او الاسمية ان تعلق بالفعلية قلت فى
معنى متى اكلت فَجَنْ يِدِنْ وفى اين اكلت قَيْدا يِدِنْ
وفى ما اكلت نا يِدِنْ وفى من ضربت كِنِى اُرْدُنْ ويجب
هنا تقديم اسم الاستفهام ونا اعم من كم لان نا ينطلق
على ما يعقل وعلى ما لا يعقل وكم مختصة بمن يعقل
وان تعلق بالاسمية قلت فى معنى متى الشمس طالعة
فَجَنْ كُنْدُ عُمِشْ دُرْ وفى اين الشمس طالعة قَيدا كُنْدُ عُمِشْ
دُرْ ولا يجئ الجملة الاسمية بعد نا ولا بعد كم ومن
اسماء الاستفهام بجا وهى سوال عن عدد بمعنى كم
فى اللسان العربى فاذا اراد معنى كم ضربت قال بجا

بجا اُرْدُنْ ويجب تقديم بجا وكم مما لتكرك قال قَلَرن بجا دُرْ
ويجوز هنا بجا دُرْ قَلَرن واذا اتيت بالتمييز وسطه فتقول
ويجوز هنا بجا كِشِ اُرْدُنْ وياتى تمييزها مفردا
فى معنى كم رجلا ضربت بجا كِشِ اُرْدُنْ وياتى تمييزها مفردا
وجمعا وتكون بجا ايضا خبرية يفيد معنى الاستكثار وذلك
لا يفهم الا بقرينة من كلامهم سلطان بجا سِنْكِبِى كِشِّدَ و
كا اَلْطُنْ بِرْمِدِى مرادفة السلطان كم مثلك اناسًا الذ
هب ما اعطى بجا بمعنى كثير سنكبى مثلك كشدناس وكا
علامة المفعولية وبرمدى معناه ما اعطاه صورته
صورة النفى والمعنى معنى الاثبات والمعنى كثير مثلك السلطان
اعطاه الذهب وفى معنى بجا الاستفهامية فج يستفهم بها
وحكمها حكم بجا الا انها يلزمها ذكر التمييز تقول فج كرا اُرْدُنْ
اى كم مرة ضربت وذلك اذا استفهمت عن الافعال وفج
قُلُنْ بَرْ اى كم مملوك لك موجود وبَرْ معناه موجود فاذا
تقدم فج الاسم اتيت بعد الاسم بلفظة بَرْ واذا اخرت
ذلك قلت قُلُنْ فج دُرْ ولا تاتى بلفظة بَرْ وطُرْ توكيده
ومن اسماء الاستفهام بَجَدْ طُرْدُنْ وفى كيف سنجر

متعلقة الفعل المستقبل بخلاف النفى فانه يدخل على الماضى
والمستقبل والحال فاذا نهيت عن الفعل المسند الغايب
قلت فى معنى سنجر لا يجئ سنجر كلمسن وفى الجمع سنجر لر
كلمسن لر او عن الفعل المسند لمخاطب قلت فى معنى انت
لا يجئ سن كلما وقال بيلك ما معناه ويجوز لا تترح برماما
لا تفعد الطرماما لا تتمرغ يطماما وبشوبه شئ من الاحتقار بمعنى
وبلك وفى الجمع سز كلمنز سزا او عن الفعل
المسند لمتكلم قلت فى بمعنى لا اجئ كلمكام وفى معنى لا يجئ كلمكا لم

القول فى النايب عن الفاعل

اما كيفيته بناء الفعل للمفعول فانك تزيد لاجله لاماً ساكنة او نوناً ساكنة على ما نفصله فتقول الفعل اما ان يكون
احاديًا او ثنائيًا او غير ذلك ان كان احاديًا او ثنائيًا متحرك ثانيه
او ساكنة لاما اولا التى للفعل كان المزيد نوناً ساكنة فتقول
فى يدى بمعنى اكل اذا بنيته للمفعول يندى اى اكل يدى بمعنى
غسل يبدى وفى سدى بمعنى كسر سيندى اى كسر وفى صندى
بمعنى جرب صيندى اى جرب وفى دسدى بمعنى فرش دسندى
اى فرش وفى دبلدى دبلندى اى قتل وفى بوكل بينز ويغسل

سنجر بجك طلر ويجب تقديمها على الفعل لا على الاسم وفى كيف
سنجر فايم سنجر بجك طرمش دز وفى لغة التركمان نتا بمعنى
كيف وحكمها حكم نجك وتقول فى معنى لم نلك وبالتركمانى
نشا وبمعنى لاى شئ نا اجن بو وبمعناهما نادن تقول نلك
طردن ونشا طردن ونا اجن طردن ونادن طردن
وتقول فى معنى سنجر ما احسنه رجلا ناكر كلو كيشى دز
نا بمعنى اى كركلو حسن كيشى انسان ودز توكيد
وما اقبحه رجلا نا يمن ارذر وليس هذا مرادفا
لما ذكرناه بل يفيده من حيث المعنى وانما يرادف
قول العرب اى حسن زيد واى قبيح عمرو لا يريدون
الاستفهام حقيقة بل يخرجونه مخرج التعجب ونحو قولهم اى
رجل زيد اى عظيم وسنجر نا ازن ارذر اى سنجر اى
طول رجل واذا قلت اى شئ كتابك تقول نانسا نذر
بتن نا اى ونسا شئ ونا الثانيه توكيد وكذلك
ذر وبتن كتابك ويجوز تقديم بتن وكذلك نانسا
نذر بو ويجوز تقديم بو بمعنى ذا القول فى
النهى حرفه م مفتوحة كحرف النفى لكن النهى انما

بُنْزْ وبِكْسَرْ سِنْزْ ويجَرَّبْ صِنَنْزْ ويُقْتَلْ دَبَكْنَزْ وليُوكَلْ يَنْسُنْ
وليُغْسَلْ يُنْسُنْ وليُكْسَرْ سِنْسُنْ وليُجَرَّبْ صِنَنْسُنْ وفي الدى
بمعنى اَخَذَ اَلِنْدِى اى اُخِذ وفي صُلْدِى بمعنى ارسل صَلِنْدِى اى
اُرْسِلَ وان كان ثنائيًا ساكن الثانى وليس بلام او غير ذلك
كان المزيدُ لامًا ساكنة فتقول فى اُرْدِى بمعنى ضرب اذا بَنَيْتَهُ
للمفعول اُرْلِدِى اى ضُرِبَ وبِضْرَبْ اُرْلِرْ وليُضْرَبْ اُرْلِسُنْ
وسَيُضْرَبُ اُرْلِغَنْ وزيادة اللام والنون مطرد فيما ذكرناه
سواء ذلك فى الماضى والمضارع والامر واذا لم يُذكر الفاعل
قام مقامه احد خمسة اشياء المفعول به فتقول فى اُكِلَ الطعام
آشْ يِندِى آشْ والمصدر فتقول فى ضُرِبَ الضَّرْب اُرْمَقْ اُرْ
لدى وظرف الزمان بوكون اُرْلِدِى وظرف المكان ه اَرِنْدَا
ارلدى اى خلفك ضُرِبَ والجُرُّ دا اُرْلِدِى اى قُدَّامك ضُرِبَ
والجار والمجرور فتقول فى اُخِذَ من سنجر سنجرون النِدى و
اذا كان للفعل مفعولان فان كان الفعل مما مفعوله الاول
غير الثانى قلت فى معنى اعطى سنجر درهمًا بِرلِدِى سنجر غابر
فحا فتعدى الاول بحرف الاضافة الذى هو غا وليسلط الفعل ه
على المفعول الثانى وكيفما قدمت فيه او اخرت جاز ولم
يسمع بنا هَتَنْدِى ولابناء بِلِدْرِدى لما لم يسم

القول فى مقتضيات الفعل

من الفضلات وذلك المصدر وظرف الزمان وظرف
المكان والحال والمفعول به والمفعول له والمفعول معه و
المستثنى فاما التميز فسيأتى حكمه بعد ذكر المستثنى القول
فى المصد تقول فى معنى اكلت اكلا يِنْش بِدم ه
يقدمون المصدر الفعل ويقولون اُرْنْش اُردم اُرْ
مَقْ اُرْدِم طُرْنْش طُرْدُم وطُرْمَقْ والشين يعطى معنى
المبالغة فى المصدر وتقدم ذلك فى التصريف والمصدر
على قسمين مبهم وقد مثل ومختص اما بالصفة تقول فى
معنى ضربت ضربا شديدا اقطى اُرْمَقْ اُرْدِم واما بالا
ضافة تقول فى معنى ضربت ضرب سنجر اُرْدُم سنجر اُرْسَنْ
ويجوز اُرْمَقْ وهذا التوين اللاحق هنا بعد كسرة
الاضافة اصله ارشنى فى علامة النصب والكسرة
للاضافة لضمير الغيبة ثم حذفت الياء وابقيت
النون ساكنة ويجوز النطق بالاصل فتقول اُرْشِنِى

القول فى ظرف الزمان

ظرف الزمان قسمان مبهم ومختص فالمبهم مثل كُنْدُزْ اى
نهارًا وتُنْلا اى ليلا وصَنْلا وتُنْدا اى صباحًا وكِجا اى
مساءً وقُشْلَقْ اى ضحًى وكِنْدُزْ اى عصرًا ودُشْتا اى

ظهراً او بالتركماني اَيْلا اى ظهرا والمختص ما اليه من هذه
اظروف اوما وصف والفعل يتسلط على هذه الظروف
سواء كان متعديا او لازما فتقول فى اللازم تُنْلا اُطْرُ
رُمْ وتقول فى المتعدى تُنْلا اَرْدُمْ سنجوبي ويجوز تقديم
الفعل على الظرف وتاخيره وسواء كان الفعل متصرفا
نحو ما مثلنا ام غير متصرف فتقول بوكون سنجوطرمش
دكل سنجوطرمش دكل بوكون القول فى
ظرف المكان ومنه اَسْتُنْدا اى فَوْقِ وَالْتِنْدا
اى تحت واَيْنْدا اى يمينا وصُنْدا اى شمالا والْيَنْدا اى
اَمَامًا وَاَرْدِنْدا اى خلفا وَقَرْشُنْدا اى تلقاء وَيَنَنْدا
اى حذاءَكَ ومن هذه الظروف ما لا يستعمل الا مضافة
ولذا لك مثل بهذا مع النون المشعرة بالاضافة للمخا
طب فاما اَسْتُنْدا فاصلها اَسْتِنْدا لان النون الاولى
اصل فى الكلمة والنون الثانية نون المخاطب المضاف اليه
الظرف ويجوز ان تحذف احدى النونين تخفيفا والظا
هر ان المحذوف انما هى الاولى التى هى من نفس الكلمة
لان الثانية اتت لمعنى وبين ان الاولى هى المحذوفة قطعا
قولهم فى معنى عَلَيَّ اَسْتُمْدا فحذفوا النون الاولى لان الميم

للمتكلم ولم تقولوا قط اَسْتُنْدا باثبات النون قال مولف
هذا الكتاب بعد قوله النون افاد تنبيه المولى تاج الدين

وظرف المكان

لا يستعمل الا بالحرف المرادف لفى ما دام ظرفا ويجوز د
خول حرف الجر عليها فتخرج عن الظرفية تقول اَرْدِنْ دن
بَنِّي اى اَدْرِكْ من خلفك وقد تكون ايضا اَيْدْ بمعنى قبل
وصُنْدْ بمعنى بعد فلا تلزم فيهما الاضافة لانهما خرجا
من الظرف المكان الى ظرف الزمان فتقول طُرْدُمْ اَنْدا
بمعنى قمت قبل وَبُرُنْ ايضا بمعنى قبل وتقول صُنْرا طُرْدُمْ
بالراء ويجوز صُنْدا بالدال بمعنى قمت بعدَ والراء واللام
فى مثل تُنْلا وطنلا وفى مثل صُنْرا يعطيان معنى الدال
التى هى بمعنى فى فى اللسان العربي واما اذا اردت الاضافة
فى مثل قولك جئت بعد اء فتقول كَلْدِمْ سَنْدَنْ صُنْرا
معناه جئت منذ فى بَعْدٍ وفى مثل جئت قبلك كَلْدِمْ
سندن بُرُنْ وكَلْدِمْ سندن بالكرو وكلدم سندن
اَيْدَنْ والِكْ معناه اول والرا المضمومة فى الكرو فى

معنى دَا الذى هو الرا لفى وهذه الظروف يتعلق بها
الفعل اللازم والمتعدى والمتصرف والجامد لحال ظرف
الزمان فتقول اَرْدِنْدَا سبجرطرمش دَكُلْ وسبجرطرْ
مِشْ دَكُلْ اَرْدِنْ دَا وظروف المكان لاتكون الامحققة
بالاضافة وهذه النون التى سبق ذكرها فى هذا الظرف
ان كانت خيشومية فهى للخطاب وان كانت خالصة فهى
للاضافة ولايجمع بينهما فلا يقال اَرْدِنِنْدَا وتكون احدا
هما خيسومية والاخرى خالصة فالنون الخالصة يشعر
بالاضافة للغائب والخيشومية للمخاطب واذا اضفت
الى المتكلم اتيت ضمير المتكلم المفرد اوالجمع كساير الاضافة
الى ذلك فتقول اَرْدِمْدَا بمعنى خلفى وَاَرْدِمِزْدَا بمعنى
خلفنا وَاَرْدِنْدَا بمعنى خلفه ويصلح للخطاب والغائب و
يبينه الضمير السابق فتقول فى الخطاب سِنِنْ اَرْدِنْدَا و
للغيبت اَنِنْ اَرْدِنْدَا وَاَنلَرِنِنْ اَرْدِنْدَا اى خلفهم

القول فى الحال

علامتها واوٌ اوالفٌ تزاد اخيراً فتقول يورى كَلُو اى
اِمْشِ جائيا ويورى صُنْرا اى سر سايلا واذا اردت

بناء الحال من فعلٍ نظرتَ الى فعل الامر فان كان آخره
ساكنًا فاما ان يكون المضارع منه مفتوحا قبل حرف
المضارعة نحو كلرْ فتقول كُلاَ كُلْدِى اى جاء ضاحكًا
فتلحق الالف اومضموماً نحو كلرُ فتقول كَلُو بمعنى
جايًا فتلحق الواو وان كان متحركًا باىّ حركة كانت
الحقته يامضمومة و واوا بعدها فتقول يُيُو اى غاسلاً
ونحو يَيُو اى اَكْلاً وَاَغْلِيُو اى باكيا ويُرِيُو اى ماشيا
ويجوز الحاق البا الساكنة فى الجمع قياساً مطرداً
وينضم ما قبلها ان كان ماقبله مضموما فتقول صُرُبْ
وينكسر ان كان مفتوحا اومكسوراً فتقول كَلِبْ و
كِرِبْ اوساكنا غير الف لا بقى على سكونه فتقول
يَكْرِبْ اى عضبان وما آخره لا المشعرة بالعمل
قلبت الفه ياءً وضمت فتقول سُرْلَيُبْ اى متكلما واَغْلَيُبْ
اى باكيا ويجوز حذف الالف فتقول سُرْلُبْ وقد
تلحق الباء نون ساكنة فيفتح الباء فتقول كَلِبَنْ وَصُرُبَنْ
وكِرِبَنْ وتفيد هذه النون معنى المبالغة فى الحال
وكانك كررت الحال ويجوز ان توكد الحال

باعادة لفظها فتقول كَلُوكَلُو والحال لا يجوز جمعها بل
تبقى مفردة دائماً سواء كان ذو الحال مفرداً ام مثنى ام
مجموعاً فلا يجوز كَلُولَرْ ولا صُرَالَرْ ولا كَلَبْلَرْ ومن
شرط الحال الاشتقاق والانتقال الا فيما كان لا يمتنع
كونه فتقول معنى جا سنجر اَسْمَرَ سنجر كَلدِى بُعْدَى
اَنَلَهْ بُلَبَنْ بعدى فَحْ اَنْ لون لو بمعنى ذو بُلَبَنْ
صايراً وفى معنى جاء سنجر طويلا سنجر كلدى اُزُونْ
بُلَبَنْ وفى جاء ضاحكا كلدى كَلَا وكَلَبَنْ وكُلَبْ و
باكيا اَغْلِيو اَغْلِيبَنْ اَغْلِيبْ وفى معنى هذا سنجر
قايما بوسنجر طُرْ طُرَبَنْ اُرْطُرُبْ اوطُرُقْ ويجوز على
طريق الخبر لا الحال وفى معنى ضَرِبَ سنجر فى الدار
على ان يكون فى الدار حالا سنجر اُرلِدى اَوْدَا
واَمَامَكَ اَلْنِدَا وفى معنى جاء سنجر والشمس طا
لعة سنجر كلدى كُنْدُ عَمِشْ يدى اى كانت الشمس
طالعة وفى معنى جاء سنجر وجهه محمر سنجر
كلدى يُزِى قِزِلْبَلَبَنْ ويجوز يزى قزل ويراد
به الحال ويجوز قِزِرمش يُزلو اى ذو وجه

محمر وانما جيئت بالزاء وان كان الاصل اللام لانك
تقول قزل وتقول اذا اشتققت منه قِزِرْدى فتبدل اللام
راءً وكذلك صَرْعَرْدى اذا اصفر واَغَرْدى اذا ابيض تقلبون
القاف غيناً وقَرَدِى اذا اسود كَكَرْدِى اذا ازرق
يَشْرْدِى اذا احضَرَّ وبُزَدِى اذا اغبَرَّ واذا كانت الجمله
الاسمية منفيةً نحو جاء سنجر وما الشمس طالعة قلت
كُنْدُ عَمِشْ يدى وكُنْدُ عَمْدُقْ يدى ويُزِى قِزِرْمِشْ يدى
وقِزِرْمَدُقْ يدى وفى معنى جا سنجر يضحك سنجر
كَلدِى كُلُرْ وفى معنى جا سنجر يضحك ابوه آطسى
كُلُرْ جا سنجر وقد ضحك سنجر كَلدِى كُلدِى وقد بكا
اَغْلدِى وقد بكا ابوه اَطسِى اَغْلدِى وما يضحك
كُلْمَسْ وما ضحك كُلْمَدِى وفى نفى سنجر كلدى كلا سنجر
كلدى كُلْمَدِنْ اوكُلْمِينْ معناه سنجر جا غير ضاحك
وفى نفى آطِنِى مِنْدِمْ اَيْرُلَبْ ايرلمدن اوايرلمين و
بالياء فى مِينْ لغة القبجاق واذا تعلقت الحال بالمفعول
به قلت فى معنى اَكَلاَ خُبْزاً اَنْمَكْ بِيوك كباً فرسا اَطْ
بِيُو ويجوز بِنِيَنْ وبِبْ وبِنِيَنْ كُلٌّ جايز ويجوز تقديم

الحال وهو الافصح على الفعل وحده وعلى الفعل والاسم معا سواء
كانت الحال جملة ام مفرداً ام ظرفا ام مجروراً ام منفيا ام مثبتا
وتقع الحال من النكرة والمعرفة فمن المعرفة كما مثلنا ومن
النكرة تقول سنجر جارجل ضاحكا اَرْ كَلْدى كَلا ويجوز كَلَيْنْ
وكَلَبْ على مامر واذا كان ذو الحال موصولا لم يتقدم الحال
عليه فتقول فى معنى جا الضارب ضاحكا اُرْغَنْ كَلْدِى كَلا
ويجوز كلا كلدى اُرْغَنْ ولا يجوز كلا اُرْغَنْ كلدى ويجوز
كلدى كَلا ارغن واذا كان الموصول اَلْ كم قلت فى معنى جا
الذى ضرب ضاحكا اَلْ كم اُرْدِى كلا كَلْدى ويجوز كَلْدِى
كَلا ويجوز كَلْدِى كلا اَلْ كم اُرْدِى وكلا كلدى اَلْ كم اُرْدِى
ولا يجوز الفصل بين الموصول وصلته لا بالحال ولا بالفعل
وفى معنى جا الذى فى البيت ضاحكا اودكى كلا كلدى وكَلْدِى
كلا اَوْدَكِى وَكَلا كَلْدِى اَوْدَكِى

القول فى المفعول به

المفعول به اما ان يكون ظاهرا اومضمرا فان كان ظاهرا فتقول
فى مثل اكلت السمك بالقنى يدم فَنِى علامة المنصب هذا
فى المفعول به الصريح واما فيما يتعدى فى لسان العرب
الى اثنين فانه انما تعدى فى هذا اللسان الى احدهما

بنى وللاخر بغا وكا فتقول فى معنى اعطيت سنجر ثوبا سنجر غاطنى
ويردم فتلحق فى الاول الذى هو مفعول اول فى اللسان
العربى غا وفى الثانى الذى هو ثانٍ فى اللسان العربى
على الاصل ولا يجوز العكس وتقول فى حسبت سنجر
خارجا سنجر نى جقمش صَعَنْدُمْ فتدخل نى على المفعول
الاول وتهمل الثانى فلا تدخل عليه نى ولا غا وتد
خل كا عوضا عن غا وذلك اذا تقدم حرف ترقيق
مثاله بَيْكا طَنى بِرْدِمْ واذا كان فى العربية مما يتعدى بالى
منطوقا بها او محذوفة على التوسع اتوا فى ذلك بغا
او بكا على ما مر من التفخيم والترقيق مثاله سنجر نى
كُرْدُمْ اى رايت سنجر وسنجر غا بَقْطُمْ اى نظرت الى
سنجر وَبَيْكا بَرْدُمْ اى ذهبت الى الامير ويجوز تاخير
المفعول فى هذا كله وان كان الافصح والاكثر
تقديمه وان كان مضمرا فتقول فى مثل ضربنى اُرْ
مَنى اصله اُرْدِمَتِى فحذفت النون الاولى لاجتماع
المثلين وانما قلنا ان الاولى محذوفة لان الثانى

جيء بها لمعنى مع الياء وهو المفعولية وفى ضَرَبَنَا اُرْدِى بِرِى و
ضربكِ اُرْدِى سِنِى اصله سِنِّى بالتشديد والقول فى سِنِّى
كالقول فى منى وضَرَبَكُمْ اُرْدِى سِرْنِى وضَرَبَهُ اُرْدِ آنِى
وضَرَبَهُمْ اُرْدِ انْلَرْنِى ويجوز تقديم المفعول فى هذه كلها لانه
ضمير منفصل فى استعمال لغتهم واما اذا كان الفاعل مضمراً
والمفعول كذلك فتقول فى مثل اَكَلْتُهُ بِدُمْ اَنِى و فى
اَعْطَيْتُهُ بِرِدِمْ اَنِى و فى سنجر اعْطَيْتُهُ اَلثَّوْبَ سنجر بِرِدِمْ
طُنِى اَنْعَا فان كان المفعول استفهاماً قُلْتَ فى من ضَرَبْتَ
كِمِنِى اُرْدَنْ والتقديم هو المسموع وان كان اِسْمَ شَرْطٍ
قلتَ فى من تَضْرِبْهُ اِضْرِبْهُ كِمِنِى اُرْسَنْ اَزْغَمَنْ و
يجب تقديم المفعول لانه اِسْمُ شرطٍ وان كان موصولاً
نحو رَاَيْتُ الذى ضَرَبْتُ عِنْدَكَ قلت اُلْ كِمْ اُرْدُمْ
سَنْ قَطِنْدَا كُرْدُمْ اُلْ معناه هو و كِمْ وبالتركيب يعطى
معنى الذى واُرْدُمْ ضَرَبْتُ وَسِنْ قَطِنْدَا عِنْدَكَ و
المفعول به انما يتسلط عليه الفعل ويتعلق به كما
مثلنا واسم الفاعل واسم المفعول و المصدر

القول فى تعلق اسم الفاعل

المفعول به او بالفاعل الظاهر تقول فى معنى سنجر ضارب سنجر
غداً اسنجر اُرْدَ جِدُرْ سُنْقُرْنِى ويجوز سنجر سنقرنى اُرْدَ
جِدُرْ ويجوز اُرْدَ جِدُرْ سنجر سُنْقُرْنِى ويجوز اُرْدَ جِدُرْ سُنْقُرْنِى
سنجر ويجوز ايضاً فى الماضى وهو ان يلحقه مِشْ ويتعلق بالمفعول
به تعلق المستقبل ويجوز فيه هذه التركيبات جميعها وتلحق
مِشْ بُرْ ايضاً فى سايرِ التركيبات وتقول فيما يتعدى الى اثنين
فى مثل سنجر معطٍ سُنْقُرْ توبا سنجر بِرْ دَجِدُرْ سُنْقُرْ غَا
طُنِى ويجوز التقديم والتاخير على التركيبات التى تقدمت و
تقول فى معنى سنجر ظانٌّ سُنْقُرْ قايما سنجر صِعَدْ جِدُرْ سُنْقُرْ
نِى اُرْ وطُرْ مِشْ او طُرْ مِشْ وحده بغير اُرْ وتقول فى المبالغة
فى معنى سنجر ضروب سُنْقُرْ سنجر اُرْ غَنْدُرْ سُنْقُرْ ويجوز
التركيبات التى سبقت فى اسم الفاعل واذا تعلق اسم
الفاعل بالفاعل الظاهر قلت فى معنى سنجر قائم ابوه سنجر
اَطِسِى طُرْ مِشْ وتقول فى معنى هذا حَسَنٌ وجهل بويزى
كُرْ كُلُودُرْ وفى سنجر كجيلٌ عنه كُرِى سُرْ مَلُودُرْ وفى طويل
انفه بُرْنِى اُرْنُدُرْ والفرق بين ازن وسرانَ ازن وضع

للوصف وَسُرْمَا معناه الاند وهو ليس بوصف فى الوضع وانما
اتصل به لو بمعنى ذو ووصف به وكذلك كُرَّلْ معناه الحسن فليس
بصفه فى الاصل فلما اوصلوا به لو بمعنى ذو ووصف به وصارت
لو وُصْلَةً للوصف باسماء الاجناس كما جرى فى لسان العرب
ذوماء و ذو ذهب و غير ذلك ولا يقال اُرْنُ لو كما لم تقولوا
فى اللسان العربى ذو طويل والمرادف لحَسَنٍ مما هو صفة
حقيقة قولهم لَلَجْك دُرْ الا انه يراد به معنى التحسّن و
الحسن فى حق الصغار

القول فى تعلق اسم المفعول بالمفعول به

تقول فى مرادف رايت ✱
رجلا مضروبا مملوكه بِرْ اَرْنِى كُرْدُمْ اُرْلِمْشْ قلى ويجوز
كُرْدم بِرْ اَرْنى اُرلمشْ قلى ولا يجوز ان تقدّم الصفة
هنا على الموصوف فلا يقال اُرْلِمْشْ قلى بِرْ اَرْنِى كُرْدُمْ
ولا بِرْ اَرْنى اُرْلِمْشْ قلى كُرْدُمْ بل يتوسّط الفعل او تتقدم
على المفعول به فقط ويأتى بعده الموصوف تليه الصفة وتقول
فى معنى رايت رجلا معطى ابوه درهما بِرْ اَرْنى كردم بِرِ
لِمْشْ اَطَسِنا بِرْ اَقْجا على تلك التركيبات

القول فى تعلق المصدر

بالمفعول به تقول فى معنى ضرب سنجر سنقر شديد سنجر اُرْمَقْ
لَقِى اَوْ اُرْمَقِى سُنْقُرْنى قاطى دُرْ ويجوز ان تقول سنقرنى سنجر
اُرْمَقِى قاطى دُرْ ويجوز سنجر اُرمقى سنقرنى قاطى دُرْ كُلُّ ذلك
جائز فتقدم المفعول على المصدر مع فاعله ودونه بخلاف
ما فى اللسان العربى وانما ذلك لظهور علامة المفعولية
فى المفعول وتقول فى احبت ضَرْب سنجر سنقرنى سَوْدِمْ
سنجر اُرْمَقْنى سنقرنى ويجوز اُرْمقنى سنقرنى سَوْدِمْ
ويجوز سنجر ارمقنى سَوْدِمْ سنقرنى ولا يجوز سنجر سَوْدِمْ
اُرْمَقْنى سنقرنى ولا سنقرى سودم سنجر اُرْمَقْنى

القول فى المفعول له

تقول فى معنى جئتك محبة سَنِ سَوْمَكِمْ دَنْ كَلْدِمْ
كلدم معناه جئت وسومكم دن معناه من محبتى و
سَنِ معناه لك ويجوز ان تقدم الفعل ويؤخره وسواء
فى ذلك اكان العله والمفعول من فاعل واحدٍ كما
مثّلنا ام من فاعلين فتقول فى جئتك خوف سنجر الشر
كلدم صَفا سنجر يَمَنْدَنْ قُرْمَقْ دَنْ بفكيك ذلك
كلدم جئت وصفا لك ويمندن من شرّ وقُرْمقِ دَنْ

من خوفه فان لم يكن مقارنا للعلة نحو امنت لدخول الجنة
قلت كِرْتُنْدُمْ كِرْمِكُمْ اُجُنْ اُجُمَّا كِرْتُنْدُمْ معناه آمنت
وكرمكم دخولي وَاُجُنْ لام العلة واُجُمَّا الجنة اُجُمْ هي
الجنة والقاف المفتوحة المدغم فيها قاف اجمق تدل على المفعول
وقَاوُغَا انما تكون فيما يشعر بمعنى الى التي معنا الغاية وفي
تشعر بالمفعول به الصريح ولهذا يقال اقجمي بِرْدِمْ سنجرغا
معناه اعطيت الدرهم سنجرا اى لسنجر فان العطا انما
وقع حقيقة بالدرهم وسنجر هو المدفوع اليه الدرهم ونظيره
في اللسان العربي دفعت الدرهم الى زيدٍ ولا يجوز دفعت
الدرهم زيدا ويأتي ايضا كم للتعليل بمعنى كي تقول اَنْدَرِمْ
سنى كم اَشْمِ يَكَا سَنْ اى دعوتك كي تاكل الطعام هذا
هو الافصح وهو ان يلي حرف التعليل الاسم ويجوز ان
يلي الفعل فيقال كم يَكَا سَنْ اَشْمِ ويجوز سنى اَنْدَرِمْ

القول في المفعول معه

تقول في معنى جلست والساريه اُلْطُرْدُمْ دِرَكْ بلا
دِرَكْ هي السارية وهو العمود وبلا معناه مع ولا
يستعمل المفعول معه الا مصرحا بالكلمة المرادفه لمع وهي
بلا كما انه لم يستعمل المفعول له الا بالحرف المرادف

لمن السببية كما تقدم في الباب قبله ويجوز هنا تقديم الفعل وتاخيره

القول في المستثنى

تقول في معنى قام الناس الا سنجر كِشْلَرْ طُرْدِلَرْ مقر سنجر
ولا يجوز تقديم مَقَرْ سنجر على طُرْدِلَرْ ولا على كِشْلَرْ وفي
الاستثنا المفرغ تقول في معنى ما قام الا سنجر طُرْمَدِي
مَقَرْ سنجر وفي ما يقوم الا سنجر طرمغا مقر سنجر وفي ما
اكلت الا الخبز يَمَكْ مَقَرْ اتمك ويجوز اتمكي ويكون
الاستثنا متصلا ومفرغا كما مثلنا ومنقطعا فتقول في
معنى ابصرت الناس الا فرسا كِشْلَرْنِي كردم مَقَرْ آط
ولا يجوز توسيط المستثنى بين الفعل والمستثنى منه
فلا يجوز كِشْلَرْ مقر سنجر طُرْدِلَرْ ويستثنى بما رادف غيراً
وهو اُزْكَا وايُرْقْ فتقول كِشْلَرْ طُرْدِلَرْ سنجردن اُزْكَا
وسنجردن ايُرْقْ ودن بمعنى من وكانه قال غير من
سنجر ويجوز تقديم سنجردن اُزْكَا وسنجردن ايُرْقْ على الفعل
وحده وعلى المستثنى منه وعلى الفعل المفرغ ويقع في المنقطع
فتقول كِشْلَرْ كردم اَطَنْ اُزْكَا او اَطَنْ ابرق اصله اَطْ
دَنْ ابدلت الدال طاءً وادغمت في الطاء ويجوز ايضا تقديم
المستثنى في المنقطع كحاله في المتصل واذا كان الاستثنا من

ومائتا رجل اكيرز ثلثمائة رجل اجيز ار اربع مائة دررت يز
ار الى الف فتقول من ار الفان الى من ار عشرة الاف
رجل انن من ار ولاتقع التمييز الامفردا فى سايرانواع المعدود
واذا ابنيت اسم الفاعل من العدد المفرد قلت اكليجى وهو
الاول المراتب بمعنى انه يكون بعده ثان اكيجى الثانى اجنجى
الثالث دردغى بشبجى الطيجى يدغى سكسينى طقصيجى
انيجى وكذلك فى العدد المركب فى اللسان العربى تقول ان
يرغى ان اكيجى الى عشرين فتقول يكرمجى كانه قال
العاشرون وان لم ينطق به فى العربية وكذلك الحكم فى سائر
العقود بعدها الى المائة فتقول يرغى وما بعد المائة غير مسموع
ولم يسمع معدول فى العدد بل اذا اراد وا مضاه كرروا اسم
العدد بزيادة النون فتقول بررن بررن اكن اكن الى ان تقول
انن انن اى عشرة عشرة وقد تقدم فى حروف الزيادة كيفيته
لحاق دليل الاجتماع فى العدد فاغنى عن اعادته هنا

المكيل

تقول فى معنى عندى اردب قمح بر اردب بعدى بر قطمدا
والموزون تقول فى معنى عندى ذراع ثوبا بر قرى طن بر قطمدا
وفى معنى عندى شبر ارضا بر قارش بر بر قطمدا ولاهم

الجملة الاسمية نحو الناس اخوتك الاسنجر قلت كشلر
قرندسلر ندر مقر سنجر ولايجوز تقديم مقر سنجر كما
تقدم واذا استثنيت بالاسم قلت سنجر دن ار كما وسنجر
دن ايرق ويجوز التقديم والتاخير كما ذكرنا فى الجملة الفعلية

القول فى التمييز

لا يوجد فى لسان الترك التمييز المنقول بل ياتون به على
الاصل فتقولون فى معنى طابت نفس سنجر كنلى يقشى
بلدى كنلى اى قلبه يقشى طيبا بلدى صار وكذلك لا يوجد
منقولا من المفعول فتقولون فى معنى غرست الارض شجرا
دكتم اغج بردا على الاصل واما التمييز غير المنقول فهو
المقدرات وذلك عدد ومكيل وموزون وممسوح العدد
تقول فى معنى جاء ثلاثة رجال اجر كلدى اصله اج ار اج
ثلاثة وار رجل ولاينطق به الامفردا وتقول بر اى رجل
واحد والى ار رجلان الى العشرة واذا قلت جاء احد
عشر ان بر كلدى انكى ار كلدى اصله ان اكى وان
اج الى تسعة عشر وعشرون رجلا اكرمبر واحد وعشرون
اكرمبرر اثنان وعشرون اكرمكى ار ثلاثون رجلا اطرر
اصله اطر ار الى المائة فتقول يرر كلدى اى مائة رجل جاء

يتقدم التمييز فى كل هذا على مميزه ويجوز ان يتقدم مرادف التمييز
وتاتى بعده بالتمييز ايضا فتقول اراجر كلدى ومعناه من
الرجال جاء ثلاثة رجال القول فى التنازع
قد يتعلق الفعلان فاكثر باسم واحد واكثر ويجوز ان يتقدم
ذلك الاسم وان يتاخر فتقول فى معنى ضربت وشتمت وطعنت
سنجر اُرْدُمْ سَلْدُمْ صَنْجَدُمْ سَنْجَرْنى ويجوز تقديم سنجرنى
على الافعال كلها وتوسطه بين كل واحدٍ من الافعال

القول فى الاضافة

الاضافة تكون بحروف وبغير حروف فحروف الاضافة
دَنْ بمعنى من اوْغَنْ ودا بمعنى فى وَدَقَنْ بمعنى الى
وحتى وبلا بمعنى الباء وبمعنى مَعَ وليس لكاف التشبيه
حرف مرادف بل ياتون اما باسم نحو كِبى ودَكِى او بفعل
نحو اَقْشَرْ بمعنى يشبه وهى بالقاف وبعضهم ممن ليس
تفصح فى هذا اللسان يبدلها خاء والماضى من اقشر
اقشدى بمعنى اشبه وحرف القسم اَجَنْ ويعبر
بمرادف فوق عن على فيقال فى سنجر على الفرس
اَطْ اُسْتِنْدَادُرْ سنجر وتِنْ بمعنى اللام تقول فى
معنى انت لِمَنْ سَنْ لِمَنْسَنْ وفى هذا السنجربو

سنجربِنْ دُرْ وفى لغة التركمان سَنْجَرِنْ دُرْنا الكاف
الخيشومية وحدها بحذف النون الاولى وَبَرُو
ايضا تدخل على الزمان دخول منذ عليه فى اللسان
العربى تقول فى ما رايته منذ امس دُنا كُنْدُنْ بَرُو
كُرْمَدُمْ دُنا امس وكُنْ يوم دُنْ بَرُو منذ كرمدم
اى ما ابصرت وتاتى ايضا بمعنى منذ لفظة على فتقول
مَنْ منذ غَلِى اى منذ ذهبت واُطُرْ غَلِى منذ
قعدت وفى جئت من البيت اَوْدَنْ كَلْدِمْ كنت
فى البيت اَوْدَا اِدُمْ سرت الى البيت اكادَقِنْ بِرْدِمْ
اوهو البيت وكامع الكلمة المرققة وغامع المفخمة معنى
كل منهما الى لكنها يستعمل مرققة بدَقِنْ سرت حتى
مكة مَكَكادَقِنْ بِرْدُمْ ويقال فى معنى من هذا الطرف
الى هذا الطرف بو اَجَدُنْ بو اَجْعَادَقِنْ حايزسَنِنْ
دُرْ ويقال سَنِنْ دُرْ بحذف احدى النونين وقد
سقطون جا خرجت الى الصيد اَوْغَاجِقْتُمْ وغا تكون
بمعنى الى كما مثلنا وبمعنى لام العلة ففى قمت لسنجر
سنجرغا طُرْدُمْ اوتقول سنجر اَجُنْ طُرْدُمْ اى لاجل سنجر

وَدَقِنْ مشتق من دَكْدِي اى بلغ ووَصَل كتبت
بالقلم فلم يلا يَزْدُمْ او يَتِدِمْ اوجِرْدِمْ جئت مع سنجر
سنجر بلا كُلِدِمْ وهذه حروف الاضافة تأتى اخيرا
كما مثلنا بخلاف حروف الاضافة فى اللسان العربى فانها
تدخل على الاسماء وقد تقدم تمثيل دخولها على الا
سماء المظهرة واما دخولها على المضمرة فتقول منّى مَنْ دَنا
ومنا يَزْدَنْ ومنك سَنْدَنْ ومنكم سِنْزِدَنْ ومنه
اَنْدَنْ ومنهم اَنْلَرْدَنْ ومعى مَنْلا معنا بِنْزِبْلا معك
سَنْبِلا معكم سِنْزِبْلا معه اَنْبِلا معهم اَنْلَرْنِ بِلا
وبلا بمعنى مع كانها ظرف ولا يدخل عليها
مرادف فى الذى هو ذا بخلاف قط بمعنى عنك

القول فى القسم

اذا اقسموا قالوا فى معنى حلفت اَرُوح اَنْطِشْتِمْ بَرْ
مَعَنْ اذا كان مستقبلا وبَرْ مَسْمَنْ اذا كان لنفى
الحال وما رحت بَرْ مَدُمْ وفى معنى انا حالف ما
اَرُوح اَنْطِ اِجْمِشْمَنْ بَرْ مَعَنْ وَاجَنْ للتعليل و
يرادبها اليمين فى المستقبل تقول سنجر بَشْ اَجَنْ

وسنجر كُرِي اَجَنْ سنجر جانى اجن اى لاجل رَاسه
ولاجل عينه ولاجل رُوحه بَرْ مَعَنْ يوقعون
هذه كلها مواقع القسم وتكون الجملة المقسم عليها
بعد ذلك سواء كان نت مثبته ام منفيه ويجوز نقد
مها فتقول سنجر كُزْ اَجَنْ سُنْقُرْ بَرْدَ جِدُرْ وسُنْقُرْ
بَرْدَ جِدُرْ سنجر كُزْ اَجَنْ وقال بيلك فى كتابه امّا
بيلا دنا فلا يستعمل شيئا هذه الاقسام بل
يُعَوِّج احدنا اصبعَهُ السبّابه كما يعوّجها فى عقد
السبعين فى حساب القبط من غير ان يلصق اليها
ظفر الابهام وتقول بو اَنْطْ ما فعلت الشئ الفلانى
ولا صنعته فلا يكاد يحنث ابدا ومعناها
ان جئت بصير هكذا مُعَوَّج الظُّهر

القول فى الاضافة بغير حرف

المضاف اليه تتقدّم فى هذه اللغة على المضاف فتقول
فى معنى قام علام سنجر سنجر قلى طُرْدى ويجوز نقد
يم طُرْدى وتقديم شئ من الاضافة فى باب المعرفة
واذا اضفت الى اسم الاستفهام فى اللسان العربى
قلت غلام من انت وفى معناه فى هذا اللسان

هي اداة الشرط و
النون الخيشومية ضميرا لمخاطب واصله اُرُزْ
لان اُرْزُهوا لمضارع وحذفت احدى التربين
تخفيفا وفى غلام الذى فى الدار قايم او
وفى غلام الذى رايته قايم
وفى غلام الذى ابصرته قايم
ومن الاسماء التى
تضاف لفظا ومعنى او معنى لا لفظا فى اللسان العربى
بعض وكل ومرادف بعض فى هذا اللسان
واصله بِرٌ بمعنى واحد وانحا مثل ذلك وغير
ها عن مدلول البعض واذا قلت فى اللسان العربى
اكلت بعض السمك قلت فى معناه فى هذا اللسان
دليل الاضافة للغا
ثب اذا كان اخر الاسم متحركا والنون دليل المفعولية
ومرادف كل فى هذا اللسان تَيَمَ وبَرْجا وتَيَمُ وبَرْجا
اما ان تضافا الى نكرة او الى معرفة ان اضفت الى
نكرة قلت فى معنى لا تاكل كل سمك تيم بالفتح
وفى معنى لا تاكل كل السمك بالفتح برجسن يا ولا

يستعمل تَيَمُ الامع عموم الافراد ولا بَرْجا الامع عموم
الشمول وينظر الفرق بين الموضعين وتيما لغة قبيحا
قبة وبالترکمانى دَكَمَا وفى معنى اعطيت كل رجلٍ در
هماً دَكَمَا بِرْ اركا بِرَ اَقْجا بِرْدِمْ كما اللاحقة هى دليل
المفعولية وقد رُكِبَتْ دَكَمَا مع ما بعدها من بِرْوَارْ
ولذلك ظهرت علامة المفعول اخرا لمركب وفى اخذت
الكل بَرْ جَسِنِى اَلْدِمْ كُلَّهُ بَرْجَسِنِى السين للاضا
فة والنون للمفعولية واذا اضفت لمضمر فاما ان
تضيف لمتكلم او مخاطب او غائب ان اضفت لمتكلم
قلت قُلُمْ طُرْدِى وقُلْمَنِى اُرْدُمْ وقُلْمُرْ طُرْدِى وقُلْمُزْنِى
اُرْدُقْ ولمخاطب قُلْنْ طُرْدِى قُلْنِى اُرْدُنْ و
قُلْنُزْ اُرْنُزْ ولغائبٍ قُلِى طُرْدِى قُلْنِى اُرْدُمْ قُللَرْ
طُرْدِلَرْ اى مَمَاليكهم قاموا قللر تلحق المفرد فاذا
اضيف الى مفردٍ وكسرت التا دل ذلك على جميع
المضاف ويدل ايضا على جميع المضاف اليهم ويتبين
ذلك من سياق الكلام فاقلت سنجر مماليكه قا
يمون قلت فى معناه سنجرنِ قُللَرْ طُرْمِشْ لردْ

واذا قلت السناجر ممالیکهم قایمون قلت سنجر لرن قللر
طُرمِش لَرْدُرْ القول فی التوابع النعت
یتقدم علی المنعوت اذا کان النعت مفرداً تقول فی معنی
ابصرت رجلا عاقلا کَرْدُمْ بِرْ اُصْلوا اَرْ وفی رجلا قا
یما بِرْ طُرمِش اَرْ وفی رجلین عاقلین اکی اُصْلوا اَرْ
کَرْدُمْ اکتفوا بتثنیة الصفة عَنْ تثنیة الموصوف
ورجالاً عقلاء اُصْلوا اَرْن لَرْ اصله اَرْلَرْ فزا
دوا النون وبحث عن العلة التی زیدت لاجلها
وانت لاتقول فی اَطْ الاّ اَطْلَرْ وفی قل الاّ قللر
واکتفوا بجمع الموصوف عن جمع صفته التی هی
اُصْلو فاذا انفردت الصفه ولم یذکر الموصوف
لحقها الجمع فتقول اصلو لرکَرْدُمْ ای رایت
العقلا وقد یطلق اَرْن ویراد به الجمع
فیقال اَنْلَرْ اَرْن اُصْلو لَرْدُرْ ای هم الرجال العقلا
وفی رایت رجلین قایمین اکی طُرمِش اَرْ کَرْدُمْ
ورجالاً قایمین طُرمِش اَرْن لَرْ کَرْدُمْ ویکتفی
بجمع الموصوف عن جمع صفته ولایجمع الا اذا حذف

الموصوف او استعمل خبراً نحو کشلر طُرمِش لَرْ واذا و
قع المجرور صفة للنکرة قلت فی معنی دخلت الی رجل
من الترک کَرْدُمْ بِرْ اَرْ قطِنا تُرْک تَنْ اصله قَطِنْغا
فحذفت ویجوز استعمالها وصار المعنی دخلت الی عند
رجل من الترک وتَنْ هی دن بمعنی من واذا و
قع الظرف صفة للنکرة قلت فی معنی دخلت الی رَجُلٍ
عندك کردم برار قطنغا اصله الی عند رجل وفی
معنی دخلت الی الامیر لم یات بقطنغا وهو محذوف
فی لغتهم فتقول کَرْدُمْ بَیْکا واذا وقعت الجملة
الفعلیة صفة قلت فی معنی قام رجل احببته طُرْدِی
بِرْ اَرْ کِم سَوْدُمْ اَنی رَبَطْتُ کِم الجملة الواقعة
صفة بما قبلها من الموصوف وفی قام رجل اُحِبُّهُ طُرْ
دِی بِرْ اَرْ کِمْ سَوْرْمَنْ اَنی واذا وقعت الجملة لا
سمیة صفة قلت فی قام رجل ابوه ذاهب طُرْدِی
بِرْ اَرْ کِم اَطسی کِمْشْ نُرْدِکِمْ رَبَطْتُ الجملة الواقعة
صفة بالموصوف واذا وقعت الجملة الشرطیة صفة
قلت فی قام رجل ان رَاَیْتَه اَحْبَبْتَه طُرْدِی بِرْ اَرْ
کِمْ کُرْرْسَنْ سَوْکَسَنْ وکم ربطت الجملة الشرطیة

وفى الثانى كانه بدل وفى معنى رايت سنجر الذى فى الدار
كردم او دركنى سنجرنى على البدل ويجوز كردم
سنجرنى او دركى على الصفة ومثال وصفه بالمضاف
تقول فى معنى رايت سنجر غلامك كردم قلنى
سنجرنى هذا هو المستعمل تقديم الصفة وتقول
فى معنى رايت سنجر مملوك سنقر سنقر قلنى سنجرنى
كردم ويجوز سنجرى سنقر قلنى كردم ومثال
وصف المشار تقول فى معنى رايت هذا العالم كر
دم اشبو بلكنى فتاخر الصفة ويظهر فيه علامة
المفعول ويجوز اشبنى بلكنى وكانه على البدل
والاول كانه على جهة التركيب ولذلك لم يظهر علا
مة المفعول الا فى الصفة ومثال وصف الموصول
تقول فى معنى رايت الجاى الكريم كردم كلكنى
جمرتى ويجوز كردم جمرتنى كلكنى وفى معنى رايت
الجاى هذا كردم كلكنى اشبنى ومثال وصف المضاف
تقول فى معنى رايت مملوك سنجر اخا سنقر سنجر
قلنى سنقر قرندا شى كردم والافصح سنقر قرندا
شى سنجر قلنى كردم

القول فى العطف

الواقعة صفة بالموصوف ولا يجوز تقديم المجرود ولا الظرف
ولا الجملة الشرطية ولا غيرها اذا وقعت صفة على
الموصوف بل يجب تاخير ذلك كحالها فى اللسان العربى
فاذا كانت الصفة اسما مشتقا او غير مشتق ففى
ذلك تفصيل سبق بعضه وباقى باقيه عند التعرض
لوصف المعارف واذا تكررت الصفات قدمت
حيث يجب تقديم الصفة اذا كانت مفرده فتقول
فى معنى رايت سنجر الكاتب العالم الكريم جمرت
بلكا بتكى سنجرى كردم واعلم ان المعارف خمسة
كما تقدم فى باب النكرة والمعرفة مضمر وعلم ومشار
وموصول ومضاف لواحد منها فالمضمر لا يوصف
ولا يوصف به والعلم لا يوصف به ويوصف باسم لا
شارة تقول فى معنى رايت سنجر هذا كردم سنجرنى
اشبو والافصح اشبو سنجرنى كردم فيتقدم اسم لا
شارة ومثال وصفه بالموصول تقول فى معنى رايت
سنجر الذى قام كردم سنجرنى الكى طردد ولا يتقدم
الصفة هنا وفى معنى رايت سنجر الجاى كردم سنجرنى
كلكنى ويجوز كردم كلكنى سنجرنى ففى الاول على الصفة

تقول فى معنى قام سنجر و سنقر سنجر سنقر طُرْدِلُرْ
ويجوز طردلر سنجر سنقر ولا كلمة عندهم ترادف
واو العطف يأتون بالاسمين مرادفا احدهما بآ
لاخر من غير رابط و فى قام سنجر فسنقر او ثم
سنقر سنجر طردى اندن سنقر اندن يفيد
معنى التركيب بغير نظر الى المهملة فيستعمل فى مكان
الفا و ثم ولا حرف فى لسانهم يدل على خصوصيّة
كل حرف منهما انما وضعوا النون للقدر المشترك
بينهما سنجر فايعون كشلر طرمش لَرْ دُرْ سنجر تَقِى
طرمش دُرْ تقى تعطى معنى حتى وليست مرادفه
لها انما معناها الحقيقى ايضا و تضمنت معنى حتى تقول
فى معنى قام سنجر او سنقر قام سنجر طُرْدِى يا
سَنُقَرْ طُرْدِى هكذا استعمالهم و مرادف او هو
حرف يا و تقول فى معنى اقام سنجر ام سنقر سنجرمو
طُرْدِى يا سنقر ويقال سنجرمو طردىُقْ سَا سنقر
وصار هذا الكلام يعطى معنى اقام سنجر ام سنقر
ويُقْ اصله اسم بمعنى معدوم والدليل على ذلك
الاضافة اليه تقولون فى معنى ففير يُقلو اى ذو معدم

والاضافة من خواص الاسماء ثم استعملت يُقْ استعمال
لا النافية وسا معناه ان و هو حرف الشرط فكانه قال
اقام سنجر لا ان سنقر ويعطى معنى ام سنقر وتقول
فى معنى قام سنجر لا سنقر سنجر طردى سنقر طُرْمَدِى
ولا مرادف لهم فى قولنا لا سنقر وتقول فى معنى قام
سنجر بل سنقر سنجر طُرْدِى يُقْ سنجر طردى وفى معنى
ما قام سنجر لا كن سنقر سنجر طرمدى اوت سنقر
طردى وفى قام اما سنجر و اما سنقر يا سنجر طردى
يا سنقر طردى كما قلت فى او وتقول فى قمت انا و انت
من طردم سَنْ تقى طردن تقى تفيد معنى العطف
للجمع و تفيد معنى حتى بالتضمين على ما تقدم و قمت انا
وسنجر من طردم سنجر تقى طردى وفى قام سنجر و انت
سنجر طردى سَنْ تقى طُرْدُنْ وفى قمت انا ثم انت من
طردم اندن سَنْ وفى قمت ثم انا سَنْ طردن اندن
من وفى قمت انت ثم سنجر سن طردن اندن سنجر
وفى الى اكلت السمكة حتى راسها بالقى يدمْ باشِنْ
غارَقِنْ جا ويجوز حذف جا وترادف حتى غِنْجا و
كِنْجا فيلحقان اخر الفعل فغِنْجا يلحق المفخم وكِنْجا

المرقق فقوله دَكِنْ جا اصله دكنجا فادغمت احدى
الكافين فى الاخر ثم حذفت قصداً للتخفيف وماضى دَكْ
دَكَدِى بمعنى بلع فاذا اتصل بالفعل غنجا او كنجا تقول فى
معنى قم هنا حتى اجئ انا طرمُنْدَا مَنْ كلكنجا كانه قال
حتى اجئ انا وتقول فى معنى قمت انت حتى جئت انا طُرْدُن
سَنْ مَنْ كُلكنجا فتلحق كنجا وغنجا الفعل

القول فى التاكيد

التاكيد لفظى وهو اعاده اللفظ بعينه ويكون فى المفرد
والجملة ففى المفرد فى الاسم سنجر سنجر طُرْدِى
وفى الفعل سنجر طردى طردى وفى الحرف اَوَتْ
اَوَتْ فان كان للحرف شئ يتعلق به اعيد معه
فتقول اَوْدَا اَوْدَا طُرْدُمْ وفى الجملة سنجر طردى
سنجر طردى ومعنوى تارة بالمصادر وتارة بالفاظ
محصورة فالمصادر نحو طُرْدُمْ طرمق ويدّم يمك
وبالالفاظ المحصورة تكون لتاكيد المسند اليه وان
الفعل صدر منه لا من غيره تقول فى معنى قام سنجر
نفسه سنجر طُرْدِى ازى ويجوز اُزْبِلا وبِلا هنا معناها
معنى مَعَ كانه قال مع نفسه اى بنفسه وتاتى بلا

بمعنى البا ايضا فكانه قال قام بنفسه ولا يوكد بمرادف
العين فلا يقال سنجر طردى كِنْ ولا كُرْ بِلا ومماجا
للاحاطة بمعنى كل برجا وقمخ تقول فى قام الناس
كلهم كِسْلَرْ طُرْدِلَرْ بَرْجَلَرْ وَبَرْجَلَرْ او تقول قَمْغَلَرْ
اَوْ قَمْغَلَرْ اى الجمع او جميعهم وفى هذا الذهب كله
قُبِضَ بُوالطَنْ بَرْجِسِى اَلْتِدِى اخذ و
يُعَبَّرُ به عن قُبِضَ ويجوز تاكيد النكرة مطلقا
سواء كانت متجزية ام غير المتجزية مثال المتجزية
تقول فى اكلت رغيفا كله يَدْمْ بِرْاَ تَمَكِنِى بَرْجِسِى
ويجوز حذف نى من الاول ومثال غير المتجزية
تقول فى قام رجل نفسه طُرْدِى بِرْاَ زِى وَازِى بِلا
ويجب تاخير التوكيد عن الموكد كحاله فى اللسان العربى

القول فى البدل

البدل ينقسم الى كل من كل وبعض من كل واشتمال
تقول فى الاول فى قام سنجر اخوك طردى سنجر
قَرِنْدَسِنْ وتقول فى الثانى فى اكلت الرغيف
نصفه يَدْمْ بِرْاَ تَمَكْ يُجْقِنِى وَارُوسِنى يارُ هو الشق

والسين هى اللاحقة للاضافة اذا كان اخره متحركا
ونى للمفعولية وظهرت علامة المفعول فى الاسم
الثانى دون الاول وتقول فى الثالث فى سترنى سنجر
ضربه سَوِنْدُرْدِى منى سنجر اُرْمق وعلامه بلمق
وهذا المثال قياس وكذا يقاس سَوِنْدُمْ سنجر اُرْمقدن
اُرْمقُ دَنْ والمسموع من التراك سَوِنْدُمْ سنجر
اُرمقدن المعنى سُرْدتُ من ضرب سنجر وخرج
بدلل من باب البدل وكان بدل الاشتمال
عير مسموع فى لسانهم وينبغى ان ينظر فيه

القول فى الشرط

ومايتعلق به من حكم مرادف لولا ولو ولما وكلما
امّا حرف الشرط فهو سا وهو الموضع له اصلا فان
كانت بمعنى ان كانت شرطا فى المستقبلات وان
كانت لِمَا كان سيقع لوقوع غيره رادفت لو وكان هو
شرطاً فى الماضى مثال ذلك فى المستقبل فى معنى ان قام
سنجر قام سنقر سنجر طرسا سنقر طرغى ويجوز تقديم
الجواب فتقول سنقر طرغى سنجر طرسا ولا يفصل
بين الفعل واداة الشرط بشى البتّة ولا يجى الجواب

الا بلفظ المستقبل ولا الشرط الا بلفظ الامر ولا
يراد به حقيقة الامر بل هو مما وضع فيه لفظ الامر
موضع لفظ المستقبل فى الشرط والجواب فتقول ان
قام زيد قام عمرو فان كان فعل الشرط منفيا قلتَ
طُرْمَسَا سنقر فيدخل حرف النفى قبل حرف الشرط
وان كان مسندًا لمضمر متكلم قلت طُرْسَكُمْ اَنْ عَمَنْ
اى ان قمتُ ضربت او لمخاطب قلت طُرْسَنْ اَنْ
غَيْسَنْ اى ان قمتَ ضربتَ فان كان الجواب جملة
اسمية قلت فى معنى ان قام سنجر فسنقر قائم سنجر
طُرْدِى اِسَا سنقر طرمش دُرْ سَا اداة الشرط
واِ بمعنى كان والمعنى المطابق ان كان قام وهذا
التركيب فى الشرط انما هو اذا كان الجواب جملة
اسمية فان كان الفعل منفيا جاز فتقول سنجر طُرْسَا
سنقر طُرْمَغِى وان كان امرًا جاز فتقول فى معنى ان جاء
سنجر فاضربه سنجر كَلْسَا اُرْغِلْ اَنِى ويجوز اَرَانِى
وان كان نهيا جاز فتقول كَلْسَا اَرْمَغِلْ اَنِى وَاُرْمَ
انى ولا تدخل فى النهى كما تدخل فى الامر فتقول
يَمْكِلْ اى لا تاكل كما تقول يكل اى كل ومثال سا

مرادف لو فى الماضى تقول فى معنى لو قام سنجر قام
سنقر طُرْمِشْ مِسَا سنقر طرمش دى بمعنى كان
فنقلت الحركة الى الساكن قبلها وهو الشين من
مش الدالة على اسم الفاعل وصار المعنا فى الجواب
كان قايماً ولذلك قال طُرْمِشْ دى فَطُرْمِشْ خبر
اِدِى واما جمله الشرط فسنجر طرمِشْ وطُرْمِشْ
معناه قايم وسَا هو حرف الشرط زيد عليها مِشْ
وادغمت السين فى السين فصار مِسَا وانما زيدت
مِشْ وصار المعنى لو قام سنجر قام سنقر فهو يتعلق
فى الماضى وتقول فى لو ضرب سنجر ضرب سنقر سنجر
اُرْمِشْ مِسَا سنقر اُرْمِشْدِى وهذا حكم الباب
وتميز بهذين الترليبين الشرط فى المستقبل و
الشرط فى الماضى وتقول فى لو قمتَ قمتُ طُرْمِشْ
مِسَا اِدِنْ طُرْمِشْ دِمْ وفى لو قمتَ قمتَ طُرْمِشْ
مسا اِدِنْ طرمش ادن وتقول فى ان قمت قمتَ
طرسَنْ طرغَمَنْ وفى اَقِمْ تَقُمْ طُرْسَنْ طُرْغَمَنْ
وفى ان تقوموا تقم طرسَنِنْ طُرْغَنِنْ وفى من تضرب

اَضْرِب كِنِى اُرْسَنْ اُرْغَمَنْ فيا تون باداة
الشرط وبالاسم واما فى العربية فيضمون الاسم
معنى اداة الشرط وفى هذه اللغة تجد دون الاسم
عن معنى الشرط ويصرحون بالاداة وتقول فى معنى
كلما جئتنى اكرمتك تِيم كَلْدْ كِنْجَا اِغْرْ لَغَمَنْ سَنِى
تِيم بمعنى كل وكلد جاء والكاف بعدها زايدة والنون
للخطاب وتاتى مكانها الميم للمتكلم فتقول فى كلما
جئت كَلْدْ كِمْجَا وفى كلما جئتم كَلْدْ كُنْرْجَا وكلما
جاوا كَلْدْ كَلَرْ جَا وكلما جا كَلْدْ جَا وكلما جئنا
كَلْدْ كُنْرْجَا فصارت هذه العلامات يتوسط
بين الكاف وبين جا وصار مجموعها يعطى معنى
بالعربية فاذا ادخلت تِيم صار المعنى معنى كلما فكانه
قال متى كلما وتقول فى معنى لما قام سنجر قام سنقر
سنجر طرجق سنقر طردى وقولهم كَانْ بمعنى حين
وفى لما قمت قام سنجر من طرجق وفى لما قمتم قمنا
سنجر طرجق طردق اوتقول بِزْ طردق وفى لما قاموا
قمنا اَنكَرْ طرجق طرطق وفى لما قام قمنا ال طرجق
طُرْدُق وتقول قَبَشْ بَطِغِنْدَا اَكْلَكْمَنْ دا بمعنى فى

وغِنْ فى معنى وقت وارد غندا اذا واطلقوا
قُبَشْ وهو شعاع الشمس على الشمس والمعنى
اجيك اذا غابت الشمس وتقول قُبَشْ چقطغدا
اَكْلكمَنْ اى اجيك اذا خرجت الشمس وتقول فى
معنى لولا سنجر قام سنقر سنجر دكل مِتَا سنقرطر
مِشِدِى وفى لولا انا قام سنجر من دكل مِتَمْ سنجر
طرمِشِدِى اصله مِتَا اِدِمْ فحذفت ادى وأبقى
الضمير دليلا على المحذوف والافصح المجئ على الا
صل دون حذفٍ وفى لولا نحن قام سنجر بز دكل
مِتَن ايداى سنجر طرمِش دى سَن دكل مِتَن اياين
وفى لولا انتم بز دكل مِتَن يدك وفى لولا هو اَل دكل
مِتَن يدى وفى لولا هم اَنلر دكل مِتَن ادلر و
تتقدم ضمايرمن تتعلق به حرف الامتناع للوجود
وتحقيق البحث فى مِتَا اَنَ سَا هو اداة الشرط

القول فى الحكاية

تقول فى معنى قال سنجر سنقر قايم سنجر اَيْتِى سنقرطر
مِش فتحكى بمرادف القول وفى المضارع اَيدُر اصله
اَيِتْرْ ابدلت التا فيه دالاً واستثقلت الكسرة فى الياء

وللخروج من كسر الى ضم فخفف ذلك بتسكين الياء و
مرادف قال بالترمانى دِدِى تقول نا دِدِى اى اى شئ
قال ومضارعه دِرْ بكسر الدال القول فى الحروف
تقدم ذكر الحروف مفرّقة فى ما تقدم من الاحكام ونحن
نجمعها فى هذا الفصل فنقول من ذلك حرف الجواب
وهو اَوَتْ بمعنى نعم ويق بمعنى لا وقد تقدم انّ يق
اسمٌ والاستدلال على ذلك وان كان قد استعمل
بمعنى لا لانه بمعنى معدوم فقد تو امعنى لا ومعنى
معدوم وحرف النفى وهو ميم مفتوحة وحرف النهى
وهو ميم مفتوحة ايضا وحرف الاستفهام وهو ميم
مضمومة وقد تكسر للاتباع وحرف الامر وهو سُنْ
وَيِمْ ولِمْ وحرف الاضافة وهو دَنْ ودَا وغا وكاو
بِرْ لا ويقال بِلَا وتِنْ وحرف العطف وهو
وحرف الاستفهام + ستثناء
وهو مقر وحرف التشبيه وهو سا وحرف المصدر
والتعليل وهو كم فكم مشتركة بين ان تكون
اسم شرط واسم استفهام وموصوله وحرفا مصدريا

بمعنى أنّ وحرف تعليل بمعنى كي وحرف التمنّي وهو كشكا
وهذه كلها حروف معان مستقلة كلمات واما مازيد
لمعنى من المعانى وهى فى سنخ كلمة اخرى كما دل على
التصغير او الجمع او التعدى او بناءً للمفعول فليس
مقصودنا عدّه فى هذا الباب وقد تقدم ذكر ذلك
وقد يجز ما قصدناه من هذا الكتاب والحمد
لله وحده وصلواته على سيدنا محمد وعلى اله
وصحبه وسلم كثيرا
نقلت هذه النسخة من خط المصنف قال فى آخره
وكان الفراغ منه فى الليلة المسفر صباحها عن
يوم الخميس الموفى عشرين من رمضان المعظم
من سنة اثنى عشرة وسبعمأئه وذلك بمدرسة
الملك الصالح من القاهرة المعزيّة من ديار مصر
وكتب بخطه مصنّفه ابو حيّان محمد بن يوسف
ابن على بن يوسف ابن حيّان
النفزى الاندلسى نزيل
ديار مصر حرسها الله
كتبه احمد كاسف